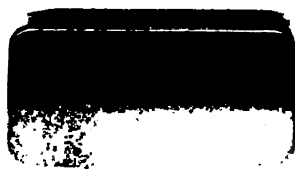


131 d. 87/22

R. 4. 9^e

T. Pat. 1.

1. Text. Gr. 1



PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SERII

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
 ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
 ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
 PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
 OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
 DETECTIS AUCTA ; .

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
 SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
 DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
 ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

ACCURATISSIMIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
 SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
 PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;
 ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET
 IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,
 A PRIMO GENESIOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
 CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
 TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter
 SIMILIS, PRÆTII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
 SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
 PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
 LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
 A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
 JAM INTEGRE EXARATA, VICINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
 DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
 PORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
 TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
 NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRÆTII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
 COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
 PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRÆTIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXVIII.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
 IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
 SEU PETIT-MONTROUGE.

1857



<

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

(VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

**AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ETC., NECNON AD COMMELINIANAS LECTIONES CASTIGATA,
MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE, PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS
ILLUSTRATA : NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, ONOMASTICO, ET COPIOSISSIMIS
INDICIBUS LOCUPLETATA, OPERA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS
S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,**

NOVISSIMIS NUNC CURIS EMENDATIORA, ET QUARTO VOLUMINE AUCTA ;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS QUARTUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 45 FRANCIS GALLICIS.



**EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.**

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXVIII CONTINENTUR

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

DUBIA.	
De Incarnatione Dei Verbi. col.	25
Festimonia ex Scriptura sacra.	29
Epistola catholica.	81
Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis.	85
De Incarnatione Dei Verbi.	89
De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia, et contra Sabellianos.	95
Quod unus sit Christus.	121
De Sabbatis et circumcissione.	135
Homilia de semente.	143
In illud: <i>Profecti in pagum</i> , etc.	169
In passionem et crucem Domini.	185
De virginitate.	251
Synopsis Scripturæ sacræ.	283
SPURIA.	
Disputatio contra Arium in concilio Nicæno.	437
Sermo contra omnes hæreses.	501
Historia Melchisedec.	525
Epistola ad Jovianum imp.	531
Liber de Definitionibus.	533
Doctrina ad Antiochum.	553
Ad Antiochum de penis inferni.	589
Quæstiones ad Antiochum.	597
Quæstiones in Evangelia.	699
Fragmentum de imaginibus.	709
Quæstiones in Scripturam.	711
Quæstiones alie.	773
Historia imaginis Berytensis.	797
Aliud ejusdem Historiæ exemplar.	805
Aliud ejusdem exemplar Latine.	813
Aliud exemplar Latine.	819
Sermo contra Latinos.	823
Syntagma doctrinæ.	831
Monasticæ vitæ institutio.	845
Epistola 1 ad Castorem.	849
Epistola 2 ad Castorem.	874
Homilia in Nativitatem Præcursoris.	905
Sermo in Annuntiationem Deiparæ.	913
Sermo in descriptionem sanctæ Mariæ.	939
Sermo in Nativitatem Christi.	959
Sermo in occursum Domini.	973
Sermo in cæcum a nativitate.	1001
Homilia in illud Matthæi: <i>Ite in castellum</i> , etc.	1023
Homilia in illud: <i>Eunte autem illo</i> , etc.	1033
Homilia in sanctam quintam feriam.	1047
Sermo in Parasceven.	1053
Homilia in SS. Patres et prophetas.	1061
Sermo in sanctum Pascha.	1075
Sermo in sanctum Pascha et recens illuminatos.	1081
Sermo in Assumptionem Domini.	1094
Sermo in sanctum Andream.	1101
Sermo alius.	1107
Dialogus I De Trinitate.	1115
Dialogus II De Trinitate.	1157
Dialogus III De Trinitate.	1201
Dialogus IV De Trinitate.	1249
Dialogus V De Trinitate.	1255
Sermones XX contra diversas hæreses.	1289
Syntagma ad quemdam politicum.	1395
Sermo iis qui sæculo renuntiarunt.	1409
Doctrina ad monachos.	1421
De templo Athenarum.	1427
De corpore et anima.	1431
De S. Trinitate.	1439
Disputatio cum Ario coram Probo iudice, lib. II.	1439
Pontificum Romanorum et Athanasii epistolæ.	1444
Vita S. Syncleticæ.	1485
Exhortatio ad monachos.	1557
Exhortatio ad Sponsam Christi.	1557
Epistola Athanasii ad episcopum Persarum.	1561
Epistola Dionysii Alexandrini ad Paulum Samosatensem.	1562
Symbolum <i>Quicumque</i> cum Græca versione.	1581
Secunda formula Interpretationis Græcæ Symboli <i>Quicumque</i> .	1585
Tertia formula Græcæ.	1587
Quarta formula Græcæ et Latine.	1587
Binæ formulæ Gallico idiomate perantiquo.	1591
Commentarius in Symbolum <i>Quicumque</i> .	1595
De Trinitate opusculum.	1603
De Paschate opusculum.	1605
* Addenda ex codicibus Naniensis.	1637
Ordo editionum.	1643

Ex typis MIGNE, Pet. t-Montrouge.

PRÆFATIO.

Innato prolis amore factum plerumque, ut mediocris facultatis homines ac rusticani in divitum principumque domos filios submitterent : et facile sibi eorum jacturam ferendam putabant, dum ad pinguiores illi fortunam ceu ex transverso et invita natura accederent. Idipsum dolo consimili ab innumeris pene, nec ingenio minus quam ætate disparibus, admissum deprehendimus, qui cum nec fama valerent, nec suapte opera nomen sibi parere posse considerent, mutato Athanasii nomine, aliquam sperabant scriptis suis adjici dignitatem. Hinc evenit, ut tot tantaque opera Athanasium ementiantur. Neque tamen hæc una fuit tam immanis accessionis causa : nam multa quoque, olim ἀδόκητα, cum in librariorum manus incidissent, pari ipsorum temeritate, eidem ascripta fuere. Hujusmodi ausus, quanti quanti fuerint, ferendi fortasse erant, si viri solum ingenio atque arte scribendi præditi suos fetus Athanasio commodassent : at contra accidit ut plerumque imperitorum hominum et insulsorum nugis male auctus sit tam peritus artifex. Hinc germana næniis intermista sædataque in prius editis conspicimus. Hinc inepta illa et ἀπροσδιόνυσα, prodeunt, *Liber De definitionibus, Historia imaginis Berytensis*; quin illam memoramus *Melchisedeci historiam, γέλοιοι* sane, ni fortasse malis fastidium quam risum illa moveri? Nec audiendus ille nuperus, qui non diu hoc opus Athanasio asserere nitebatur. An Melchisedecum hujusmodi depingat Athanasius; qui post exactum in saltibus septennii otium sponte loricatus prodit, pelle iæstar testudinis occallente, vulturinis unguibus, corpore pilis ita horrente, ut ursum diceres? Nimirum, ut ait Tullius (a), *Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio : itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. Ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies.* Addiderim ne apud Latinos quidem vocem hujusmodi nugis dignam reperiri.

His tamen, quantavis φλαρῆξ conspergantur, id conficitur; ut cum Athanasio plura quam aliis Patribus spuria ascripta fuerint, pulam videatur ille majore quam cæteros eruditionis et doctrinæ fama fuisse et quidem apud peritos juxta atque imperitos; quando inter multa quæ naïci et nihili sunt, non spernenda alia comparent, neque talia de quibus sit Athanasio erubescendum. Erubescendum iis erat potius, qui fictam submittere prolem : nam æque illiberale est sua aliis se dignioribus ascribere, atque labore alieno parta in se transmovere. Sed erunt fortasse qui litem moveant : Quid igitur, aient, illa quæ tute luce indigna arbitrare, non exegisti? quid tam multa ejus generis hactenus ignota e tenebris eruisti? Verum præsto est quod respondeatur : ut nostrum fuit dubia et spuria a germanis secernere, haud ita licuit nobis ea reseccare. Inter spuria recensemus, quia eo videntur certis de causis ablegata oportere : erunt fortassis quibus alia sit opinio, qui facultatem judicii ea de re ferendi præreptam sibi fuisse indignè ferent. Ad hæc, quamplurimis eruditione præclaris hominibus obtemperamus, qui quæ nomen Athanasii præferunt, omnia volunt publici esse juris, aiuntque nulla eorum carere suo fructu. Quamobrem si quibus horum lectio displiccat, ea nullo dispendio missa faciant, nec invideant iis quibus lustrare omnia et in singulis judicium exercere animus est.

A quibus autem isthæc tam multa sint elaborata, quis tam lynceus qui perspicere queat? Unum scimus, jam fere a tempore usque Athanasii cœpisse nonnullos sua Athanasii nomine insignire : sequentibus exinde ætælibus fraudem ceu fluxu quodam ubique pervagatam esse, et postremo ad Latinos ex Græcia dimanasse. Hisce omnibus mirum in modum, sed damno suo uti diximus, auctus est sanctus Doctor. Pauca tamen sunt, quæ auctorum nomina in quibusdam codicibus præferant, ut cuique videre est in hujusce tomi decursu. Ætatem vero singulorum quantum in nobis situm fuit assignavimus. Ad ea quæ in prius editis exstant, permulta nos ex tenebris eruta, ut mox dicebamus, adjecimus : supellectilem sane variam, pretio atque utilitate disparem.

Quoniam autem non æque conspicuis notis omnium *voûeta* deprehenditur : sed quædam eorum non tam evidentia signa in utramvis partem referunt : alia vero vel ipso cultu atque conspectu peregrina sese prostentur, binas in classes hunc tonum distribuere visum fuit. In priore, Athanasii nomine dubia omnia edi curavimus. Et quidem id ultro fatemur, quod cuique monita nostra legenti subodorari licebit; videlicet nos, etsi inter incerta isthæc reponamus, plerumque tamen magis propendere in partem negandi : maluisseque adhuc sub iudice litem esse, quam in periculum venire levius proferendi *voûetaç* judicii, Athanasioque suas forte lucubrationes abjudicandi. In posteriore ea collocamus quæ aperte spuria sunt, non aliquo servato ordine, sed ea quæ in prius editis primas tenebant ut fors obtulit, priora ferme reposuimus : alia ut argumenti ratio ferebat una conjunximus. Nec tamen certa regula fuit : et quia se-

(a) *De oratore* l. II.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXVIII CONTINENTUR

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

DUBIA.			
De Incarnatione Dei Verbi.	col. 25	Sermo in cæcum a nativitate.	1001
Testimonia ex Scriptura sacra.	29	Homilia in illud Matthæi: <i>Ite in castellum</i> , etc.	1023
Epistola catholica.	81	Homilia in illud: <i>Eunte autem illo</i> , etc.	1033
Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis.	85	Homilia in sanctam quintam seriam.	1047
De Incarnatione Dei Verbi.	89	Sermo in Parasceven.	1053
De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia, et contra Sabellianos.	95	Homilia in SS. Patres et prophetas.	1061
Quod unus sit Christus.	121	Sermo in sanctum Pascha.	1075
De Sabbatis et circumcissione.	133	Sermo in sanctum Pascha et recens illuminatos.	1081
Homilia de semente.	143	Sermo in Assumptionem Domini.	1091
In illud: <i>Profecti in pagum</i> , etc.	169	Sermo in sanctum Andream.	1101
In passionem et crucem Domini.	185	Sermo alius.	1107
De virginitate.	251	Dialogus I De Trinitate.	1115
Synopsis Scripturæ sacræ.	283	Dialogus II De Trinitate.	1157
		Dialogus III De Trinitate.	1201
		Dialogus IV De Trinitate.	1249
		Dialogus V De Trinitate.	1255
		Sermones XX contra diversas hæreses.	1289
		Syntagma ad quemdam politicum.	1395
		Sermo iis qui sæculo renuntiarunt.	1409
		Doctrina ad monachos.	1421
		De templo Athenarum.	1427
		De corpore et anima.	1431
		De S. Trinitate.	1439
		Disputatio cum Ario coram Probo iudice, lib. II.	1439
		Pontificum Romanorum et Athanasii epistolæ.	1441
		Vita S. Syncreticæ.	1485
		Exhortatio ad monachos.	1557
		Exhortatio ad Sponsam Christi.	1557
		Epistola Athanasii ad episcopum Persarum.	1561
		Epistola Dionysii Alexandrini ad Paulum Samosatensem.	1562
		Symbolum <i>Quicumque</i> cum Græca versione.	1581
		Secunda formula Interpretationis Græcæ.	1585
		Symboli <i>Quicumque</i> .	1585
		Tertia formula Græce.	1587
		Quarta formula Græce et Latine.	1591
		Binæ formulæ Gallico idiomate perantiquo.	1595
		Commentarius in Symbolum <i>Quicumque</i> .	1603
		De Trinitate opusculum.	1605
		De Paschate opusculum.	1637
		Addenda ex codicibus Naniensis.	1643
		Ordo editionum.	1643
SPURIA.			
Disputatio contra Arium in concilio Nicæno.	457		
Sermo contra omnes hæreses.	501		
Historia Melchisedec.	525		
Epistola ad Jovianum imp.	531		
Liber de Definitionibus.	533		
Doctrina ad Antiochum.	553		
Ad Antiochum de pœnis inferni.	589		
Quæstiones ad Antiochum.	597		
Quæstiones in Evangelia.	699		
Fragmentum de imaginibus.	709		
Quæstiones in Scripturam.	711		
Quæstiones alie.	773		
Historia imaginis Berytensis.	797		
Aliud ejusdem Historiæ exemplar.	805		
Aliud ejusdem exemplar Latine.	813		
Aliud exemplar Latine.	819		
Sermo contra Latinos.	823		
Syntagma doctrinæ.	851		
Monasticæ vitæ institutio.	845		
Epistola 1 ad Castorem.	849		
Epistola 2 ad Castorem.	871		
Homilia in Nativitatem Præcursoris.	905		
Sermo in Annuntiationem Deiparæ.	913		
Sermo in descriptionem sanctæ Mariæ.	939		
Sermo in Nativitatem Christi.	959		
Sermo in occursum Domini.	973		

PRÆFATIO.

Innato prolis amore factum plerumque, ut mediocris facultatis homines ac rusticani in divitum principumque domos filios submitterent : et facile sibi eorum jacturam ferendam putabant, dum ad pinguiorem illi fortunam ceu ex transverso et invita natura accederent. Idipsum dolo consimili ab innumeris pene, nec ingenio minus quam ætate disparibus, admissum deprehendimus, qui cum nec fama valerent, nec suapte opera nomen sibi parere posse confiderent, mutuo Athanasii nomine, aliquam sperabant scriptis suis adjici dignitatem. Hinc evenit, ut tot tantaque opera Athanasium ementiantur. Neque tamen hæc una fuit tam immanis accessionis causa : nam multa quoque, olim ἀδύποτα, cum in librariorum manus incidissent, pari ipsorum temeritate, eidem ascripta fuere. Hujusmodi ausus, quanti quanti fuerint, ferendi fortasse erant, si viri solum ingenio atque arte scribendi præditi suos fetus Athanasio commodassent : at contra accidit ut plerumque imperitorum hominum et insulsorum nugis male auctus sit tam peritus artifex. Hinc germana næniis intermista sædataque in prius editis conspiciamus. Hinc inepta illa et ἀπροσδιόνυσα, prodeunt, *Liber De definitionibus*, *Historia imaginis Berytensis*; quin illam memoramus *Melchisedeci historiam*, γέλοιον sane, ni fortasse malis fastidium quam risum illa moveri? Nec audiendus ille nuperus, qui non diu hoc opus Athanasio asserere nitebatur. An Melchisedecum hujusmodi depingat Athanasius; qui post exactum in saltibus septennii otium sponte loricatus prodit, pelle instar testudinis occallente, vulturinis unguibus, corpore pilis ita horrente, ut ursum diceret? Nimirum, ut ait Tullius (a), *Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio: itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. Ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies*. Addiderim ne apud Latinos quidem vocem hujusmodi nugis dignam reperiri.

His tamen, quantavis φλοαρίτζ conspergantur, id conficitur; ut cum Athanasio plura quam aliis Patribus spuria ascripta fuerint, palam videatur ille majore quam cæteros eruditionis et doctrinæ fama fuisse et quidem apud peritos juxta atque imperitos; quando inter multa quæ nauci et nihili sunt, non spernenda alia comparent, neque talia de quibus sit Athanasio erubescendum. Erubescendum iis erat potius, qui fictam submittere prolem: nam æque illiberale est sua aliis se dignioribus ascribere, atque labore alieno parta in se transmovere. Sed erunt fortasse qui litem moveant: Quid igitur, aient, illa quæ tute luce indigna arbitrare, non exegisti? quid tam multa ejus generis hactenus ignota e tenebris eruisti? Verum præsto est quod respondeatur: ut nostrum fuit dubia et spuria a germanis secernere, haud ita licuit nobis ea resecare. Inter spuria recensemus, quia eo videntur certis de causis ablegata oportere: erunt fortassis quibus alia sit opinio, qui facultatem judicii ea de re ferendi præreptam sibi fuisse indigne ferent. Ad hæc, quamplurimis eruditione præclaris hominibus obtemperamus, qui quæ nomen Athanasii præferunt, omnia volunt publici esse juris, aiuntque nulla eorum carere suo fructu. Quamobrem si quibus horum lectio displiceat, ea nullo dispendio missa faciant, nec invadeant iis quibus lustrare omnia et in singulis judicium exercere animus est.

A quibus autem isthæc tam multa sint elaborata, quis tam lynceus qui perspicere queat? Unum scimus, jam fere a tempore usque Athanasii cœpisse nonnullos sua Athanasii nomine insignire: sequentibus exinde ætatibus fraudem ceu fluxu quodam ubique pervagatam esse, et postremo ad Latinos ex Græcia dimanasse. Hisce omnibus mirum in modum, sed damno suo uti diximus, auctus est sanctus Doctor. Pauca tamen sunt, quæ auctorum nomina in quibusdam codicibus præferant, ut cuique videre est in hujusce tomi decursu. Ætatem vero singulorum quantum in nobis situm fuit assignavimus. Ad ea quæ in prius editis exstant, permulta nos ex tenebris eruta, ut mox dicebamus, adjecimus: supellectilem sane variam, pretio atque utilitate disparem.

Quoniam autem non æque conspicuis notis omnium *voûeta* deprehenditur: sed quædam eorum non tam evidentiæ signa in utramv's partem referunt: alia veroj vel ipso cultu atque conspectu peregrina sese prostentur, binas in classes hunc tomum distribuere visum fuit. In priore, Athanasii nomine dubia omnia edi curavimus. Et quidem id ultro fatemur, quod cuique monita nostra legenti subodorari licebit; videlicet nos, etsi inter incerta isthæc reponamus, plerumque tamen magis propendere in partem negandi: maluisseque adhuc sub iudice litem esse, quam in periculum venire levius proferendi *voûeta* judicii, Athanasioque suas forte lucubrationes abjudicandi. In posteriore ea collocamus quæ aperte spuria sunt, non aliquo servato ordine, sed ea quæ in prius editis primas tenebant ut fors obtulit, priora ferme reposuimus: alia ut argumenti ratio ferebat una conjunximus. Nec tamen certa regula fuit: et quia se-

(a) *De oratore* l. II.

rius nonnulla accedebant, priorem in vacuum locum casu magis quam consilio conjecta sunt : et consilio opus in rebus inconsulta multorum temeritate consarcinatis? Homiliæ tamen omnes una cohærent, servato rerum quæ aguntur ordine.

His autem notis, his tesseriis dubia et aliena a germanis internoscimus : primo ex frequenti Athanasii operum tractatione, ceu gustus quidem legenti inhæret, cujus ope haud facile sit ipsi fucum facere; cum maxime arduum sit quantumvis perito nativam Athanasii elegantiam ementiri. Et quidem multa occurrunt, quæ si vel primoribus quidem labris attingas, statim respuas ut peregrina et ab Athanasii illa ἐπέγγελξ abhorrentia. Hujusmodi sunt *Disputatio contra Arium*, in synodo Nicæna, *Sermo contra omnes hæreses*, *Historia Melchisedeci, Liber De definitionibus*, et alii ejusdem farinae libelli. Etiam si vero in melioris notæ opuscula incidamus, dum in genere polemico versentur, in quo cernimus pene totam Athanasii ætatem esse contritam, haud magno labore a fraudulentis scriptoris artificio nos explicemus : cum vix ulla ars illum tot annorum usum, illam sponte fluentem eloquentiam consequi possit. Cum autem alio genere scribendi exarata sunt, quo vel nulla vel paucissima ediderit Athanasius, tum laboris et consilii res est. Investiganda scilicet doctrina, verba singula inspicienda, sententiæ ponderandæ, num alienæ ab ætate, ab auctore, ab Ecclesiæ usu. Difficile sane nihil ejusmodi deprehendi in spuriiis. Si notæ quædam hujusmodi occurrant, et tale opus ab antiquo nemine laudetur, jam augetur suspicio. Neque tamen illico ferenda adversum sententia, nisi alia ex mox enarrandis nota compareat. Nam sunt alia gravissima signa quibus lis solvatur. Cum hæreses scilicet subsequentiæ ætatum impugnantur, etiam tacito hæreticorum nomine : namque si nomen adest, nec conjectura subest aliqua fuisse amanuensium temeritate adjectum. nulla mora fertur ὀφθαλξ̄ judicium. Si in manuscriptis inscriptio ita variet, ut in aliis Athanasii, in aliis alterius scriptoris nomen compareat : signum videtur manifestum, esse totum Athanasio abjudicandum : nam si primitus Athanasii nomen tulisset inscriptio, ne cogitasset quidem amanuensius alterius nomen substituere ; cum tanta sit celebratissimi doctoris auctoritas, ut stultum esset ab alio majorem mutuari. Et sane nullum vidimus ex genuinis Athanasii, alterius præferre nomen in codicibus. Evidentissimum suppositionis argumentum est, cum Patres Athanasio suppres aut omnino inferiores laudantur : nam tum vel ex ignorantia scriptoris prodit anachronismus, vel inconsulto amanuensium ausu Athanasii nomen præfixum operi fuit. His usus sum tesseriis ; quæ tamen nunc leviter perstringo, quia fusius suis locis. Undenam singula prodeant, videsis in mox sequenti recensione codicum mss. et editorum.

Præter ea autem quæ hic exstant cusa, alia permulta sunt, quæ cum proxime præteritis sæculis fraudi opportuniore impune Athanasium ementita fuissent, instaurato demum litterarum usu, ex Athanasianis ejecta sunt. Inter hæc annumerantur Commentaria Theophylacti in *Epistolas Pauli*, in prioribus Galliæ editis cusa ad frontem operum S. Athanasii, quæ deinde Vulgarii, sive Bulgarii, aut potius Theophylacti Bulgarorum episcopi esse deprehensa sunt, et jam ejusdem nomine Græce et Latine circumferuntur. Non defuere item, qui libros Hilarii *De Trinitate* Athanasio ascripserint, quorum sententia ne confutatione quidem eget : et probe opus illud Hilario assertum fuit in postrema ejus operum editione a nostris adornata. Dialogus quoque Joannis Damasceni *contra Manichæos* in Regio codice num. 2502 ascribi a nonnullis Athanasio dicitur : sed γυψ̄αιος Damasceni fetus est, ut pluribus commonstrabit vir eruditus P. Lequien, ordinis Prædicatorum, in ea quam parat Damasceni operum editione. Vere tamen Athanasius Manichæos, quorum ingens sua tempestate numerus, scriptis est adortus : at ejusmodi scripta cum innumeris aliis injuria temporum extincta sunt. Et plane demiror Græcutorum oscitantiam, qui dum spuria sexcenties exscriberent, germana ita neglexerunt, ut incuria perierint. Ut conjectare porro licet, non dialogi more Manichæos Athanasius est aggressus : nam ejus ævo hoc scribendi genus minus erat frequentatum. In codicibus Anglicanis homiliæ in *Christi ortum*, quæ inter Chrysostomi opera compareant, Athanasii item nomen præferunt. Earum meminimus in monito ad homiliam *De ortu Christi*, p. 350 (n). Quod autem attinet ad orationes illas dialecticas Athanasii in Nicæna synodo præsentate Constantino Magno habitas, memoratas a Felckmanno, quas narrat M. Crusius Constantinopoli apud illustrissimum principem Jacobum Marmoretam eo tempore repertas fuisse, vix putarim diversas a *Disputatione contra Arium*, quæ in spuriiis agmen agit : permulti namque ejus codices in variis bibliothecis exstant. In *Vitis sanctorum Siculorum*, ab Octavio Cajetano, Syracusano, Societatis Jesu, Panormi editis anno 1657, p. 24, exstat nomine Athanasii archiepiscopi Alexandrini *Vita S. Philippi Agyriensis*, vulgo *Agyrionis*, ex monte Agyrione in Sicilia. Is, ut vulgo narrat, a B. Petro apostolo in Siciliam missus fuit, obiitque anno Christi 90, die 12 Maii. Verum in hujusmodi commento refutando operam ludere otiosi hominis esset. Christiani Copti, seu Ægyptii, hymnum *Gloria in excelsis*, Coptice translatum tribuunt Athanasio. Sed cum nec a Græcis, nec a Latinis tanto doctori ascriptus unquam fuisse memoretur, verisimile est Coptos ipsos, stupendæ gentem ignorantia, quos penes plurimum auctoritate valet Athanasius, id operis inconsulte ipsi tribuisse. Ad hæc Leontius Byzantinus libro *Adversus fraudes Apollinaristarum* ait, solemne fuisse

(a) Hic et infra paginas intellige editionis Venetæ quas typis grandioribus expressimus. Ebr.

Apollinarii discipulis libros magistri sui Julii modo, mox Gregorio Thaumaturgo, modo Athanasio ascribere. Sed hujusmodi libri falso inscripti ad nos usque minime pervenerunt. Nec modo Apollinarii, sed etiam Eutychis et Dioscori; en verba Leontii : *Quidam ex hæresi Apollinarii vel Eutychis vel Dioscori, cum vellent suam hæresim confirmare, quasdam orationes Apollinarii Gregorio Thaumaturgo aut Athanasio aut Julio inscripserunt, ut simpliciores fallerent, quod quidem perfecerunt. Auctoritate enim hujusmodi personarum fide digna, multos Ecclesiæ catholicæ capere potuerunt. Et apud multos ex recte credentibus reperire poteris librum Apollinarii, cui titulus Ἡ κατὰ μέρος πίστις, Fides particularis, inscriptum Gregorio, et quasdam ejus epistolas inscriptas Julio : et alias ejus De Incarnatione orationes vel expositiones Athanasio inscriptas : cujusmodi est quæ inscripta est Expositio, consentiens cum Expositione trecentorum decem et octo : neque solum has, sed alias hujusmodi. Fiet autem ibi hoc manifestum, et cuius veritatis studioso ex iis quæ in medium afferemus tum ipsius Apollinarii, tum discipulorum ejus, etc.* Et vero qui in spuris agmen agit libellus *De Incarnatione*, in suspicionem venit, quod ex officina Eutychianorum Athanasii nomine prodierit.

Quoniam porro crebris admonitionibus in hujusce tomi decursu quid de quolibet opusculo ferret animus commemoravimus, quia plerumque carptim tetigimus singula; jam quod δευτέραῖς φροντίσι exploratum fuit adnotemus. De libello in fronte operum posito, cui titulus, *De Incarnatione*, in Monito ibidem pluribus actum. *Testimonia* vero *Scripturæ sacræ* quod spectat, vidi eruditos et emunctæ naribus homines qui Athanasio posse ascribi æstimarent. Et sane aliqua est hujusce libri affinitas cum epistola prima ad Serapionem et cum libro *De Incarnatione*, p. 695 tomi primi (a). Ibi enim, ut in hoc opusculo, locis ex Veteri ac Novo Testamento mutuatis Trinitas et trium personarum æqualitas commonstratur. Verum infirma ratio : tale quippe scribendi genus est, ut quisquis rem aggrediatur, cum alio simile opus agenti stylo conveniat. Alioquin vero non sat sibi constat scriptor iste; sed postquam de Trinitate ad usque articulum 36 verba fecit, illico rem disparatam ingreditur; Judæos scilicet, filios tenebrarum, exagitat. Articulus autem 49 de blasphemia in Christum, Athanasii esse nequit : nam acerbe satis istic carpitur Origenes : qui a sancto præsule semper cum honore laudatus ac vindicatus fuit. A quæstione 50 ad finem usque diversi res argumenti aguntur : unde forte suspicio nascatur totum opus esse centonem.

Epistola Catholica (b). Diximus ambigere nos an Athanasii sit, necne, ob quasdam adjectas ibi suspicandi causas : et inter alias, quia in titulo voce συνεπίσκοποι ulitur quisquis ejus auctor est, cum contra soleat Athanasius episcopos συλλειτουργούς vocare; et si quando vox συνεπίσκοποι tomo primo occurrit, non in Athanasianis vulgo, sed in epistolis alienis, ab eo in medium adductis reperitur. Vocem item σύμβολον, quæ ibidem comparet, diximus non usu venire in germanis Athanasii. Verum secundum istam editam admonitionem allatum nobis Roma symbolum fuit, ita, nempe σύμβολον nuncupatum, si tamen hujusmodi nomen non amanuensium fuerit. Nimirum conjecturæ sunt suapte sponte leves, quæ se junctim positæ non rem conficiant; at cum multæ una coeunt, argumenti loco esse possint. Sane multa alia hic peregrinum olent : ipsissima scilicet vox, *Catholica*, quæ miror si vel ab Athanasio, vel ab æqualibus uspiam in epistolarum inscriptionibus usurpatur, nisi cum de septem epistolis apostolorum quæ Catholicæ vocantur, est sermo. Illud item θεῖον πνεῦμα non est, ni fallor, Athanasio in usu, qui vulgò aut θεῖον aut ἄγιον Πνεῦμα dicit. Ad hæc, brevior est epistola quam pro rei dignitate, nec solet ille res tanti ponderis, ita carptim agere. In *Refutationem hypocrisis Meletii*, et in subsequentes libros *De Incarnatione*, contra Sabellianos, atque in illum alium cui titulus : *Unum esse Christum* quæ ibidem præmonuimus satis sunt.

Sermo de Sabbatis et circumcisione minores forte quam cætera præfert suspicionis notas, et præter styli discrepantiam, remissioris videlicet, quam sit Athanasianus, vix aliud reprehendo quod in ἀποπλαν conjiciat. Secus autem homilia *De semente*, contra quam in dies crescut suspensiones : in multas sane istic voces offendimus Athanasio minime familiares, verbi causa κατασπορεύς, ἐμβαθύνομαι, σπόρος εὐδουτυνής, et similia non pauca. Aberrat quoque subinde a scopo scriptor iste, et sese subito intercipit; dimissaque re quam tractat, disparatam ingreditur, a qua perinde discedit, ac si huc illuc impulsus oberraret. In eam vero quæ hanc excipit homiliam, quæ præmisimus, etsi paucissima, satis sunt. Homiliam *De passione et cruce Domini*, (c) etsi abjudicandam Athanasio arbitramur, in codicibus tamen perantiquis ejus fragmenta Athanasii nomine afferuntur : unde propalam sit a multis retro sæculis Athanasii nomen præferre.

Sermonis *De virginitate* oratio tota effluit, nervis, salibus et τῷ εὐτόνω destituta; hocque signo sese profiteri videtur alio quam Athanasio patre natum. Præterea memoratur hic, hymnus *Gloria in excelsis Deo*, cantus *Alleluia*, versiculus *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*, cum appendice *Et nunc et semper, etc.*; quorum omnium usus an ævo Athanasii in Alexandrina Ecclesia obtineret, valde incertum. Hymni namque *Gloria in excelsis*, qui totus pene legitur libro septimo *Constitutionum apostolicarum*, nulla, ausim dicere, mentio Patribus vel antiquioribus Athanasio vel æqualibus. Cantus *Alleluia*, ut

(a) Nostræ recensione secundi. Edit.

(b) Pag. 22.

(c) Pag. 35.

tradit Gregorius papa I. II, epist. 63, cum peculiaris ante fuisset Ecclesiæ Jerosolymitanæ, tempore Damasi translatus Romam est: memoraturque ab Ambrosio, Augustino, multisque, cum supparibus; tum ætate minoribus. Versus demum, *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*, usu veniebat quarto sæculo, Basilio auctore, qui diversos ejus proferendi modulos enumerat: obtinuit item Antiochiæ, tempore Leontii episcopi Ariani, Athanasio adversarij, qui eum ad Arianorum usum atque arbitrium haud modice vitiavit. Appendicis autem, *Et nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen*, altum istis sæculis silentium. Hæc omnia memorasse Athanasium vix crediderim, atque hinc augetur sat firma aliunde νοθείας, quæ in hoc opusculum cadit, suspicio. Cæterum tametsi lectu dignum opus, et pulcherrimis præceptionibus instructum est, non desunt qui vituperent, et temeritatis nomine traducant dictum illud hujus, quisquis tandem sit, auctoris: *Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ, ἀκούοντι τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ ποιοῦντι, ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ γραφῆσται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς· καὶ ἐν τῷ τρίτῳ τάγματι τῶν ἀγγέλων εὐρεθήσεται.* Id est: *Testificor omni homini qui audierit hæc verba, et fecerit ea, quod nomen ejus scribendum sit in libro vitæ, et quod ipse in tertio angelorum ordine sit collocandus.* Sed non arbitror hoc nomine tam aspere excipiendum esse scriptorem istum. Noluit enim in mercedem proborum, ni fallor, tertium angelorum ordinem ita strictim assignare. Sed quia angeli vulgo homines antecellere putantur, cum aliquo inferiore angelorum ordine, qui sese prior menti obtulit, probos ex hac vita migrantes collocandos dixit. Levem aliam huic dicam impingit nuperus scriptor nostras vir, alioqui doctus, qui nec sine convicio hæc ejus verba, *χρηστρία Χριστοῦ*, sic Gallice interpretatur, *la danseuse de Jésus-Christ*. An hic de tripudio agitur? et quid tam frequenti usu celebratum in Ecclesia, quam choreæ virginum Christi sponsarum? Eadem vox in *Vita Syncreticæ* usurpatur, unde palam est frustra esse qui dictum illud inclementius exagitent.

Synopsis Scripturæ sacræ (a) laudatum opus et quidem a laudatis viris, non eo inter dubia conjicimus, quo arbitremur Athanasio indignum esse. Equis enim ille tam peritus scriptor, quem pœniteat tantum librum confecisse? Eum sane qui accurate teneat, litterarum divinarum plane belle eruditus habeatur; ita dilucide et dote commemorat quid de distributione librorum Scripturæ sacræ, quid de auctoritate, de tempore, de auctore cujusque libri putandum; ita accurate et sagaciter quod ipse, crebro regustando, notatu dignius compererat, lectori paucis offert. Neque tanta tamen religione, ut acutum decebat, synopses formam consecratur, ut sicubi res explicatu difficilis occurrit, importuna brevitate obscuriorem efficiat: sed cum ita facto opus est, interpretem ægit, et fusius etiam quam Scriptura ipsa, rem commemorat; quo dato spatio, rursus destinatum carpit iter. Diximus in notis ad p. 156 Josephum, cujus ὑπομνηστικῆ quæ postrema in *Synopsi* leguntur et jam primo Græce comparent, excerpta sunt, virum fuisse Christianum: secus æstimat Petrus Lambecius, atque Flavium Josephum esse, *Judaicarum antiquitatum* scriptorem, et titulum quemdam ex decimo nono codice theologico affert, nempe: *Μέθοδος Ἰωσήπου ἐκ τῶν ὑπομνημάτων αὐτοῦ, καὶ χρονικῶν συνταγμάτων· πῶς συνέστη τὸ ψαλτήριον, καὶ πῶς οἱ ψαλμοὶ ἐστέθησαν, καὶ τίνα εἰσὶ τὰ μνημονεύμενα ἐν ταῖς Γραφαῖς βιβλία, μὴ εὐρισκόμενα δὲ καὶ τίνα εἰσὶ τὰ ἐν τῷ τέλει τῷ Δαυὶδ πραχθέντα, καὶ τίνες ἠρμήνευσαν τὸ ψαλτήριον, καὶ πόσοι, καὶ πότε.* Id est, *Methodus Josephi seu Josippi ex commentariis et chroniis opusculis illius: quo pacto constitutum fuerit Psalterium, quo modo psalmi editi: quinam libri in Scripturis memorati jam non reperiuntur: quænam in fine (b) a Davide facta sunt: quinam Psalterium interpretati sint, quoti et quo tempore fuerint.* Verum ut judicii tuta ea de re ferendi copia esset, codicem Cantabrigiensem, de quo in notis ibidem, a Patrio Junio in notis ad epistolam Clementis ad Corinthios laudatum, evolendum oporteret. Et fortassis vel ipse locus a Lambecio laudatus solus sit satis, ut Josephum istum Christianum fuisse comprobetur: illa enim postrema verba: *Et quinam Psalterium interpretati sint, quoti et quo tempore fuerint*, argumento sunt, ni labor opinione, aliquot post Christum sæculis hunc Josephum vixisse. Ille siquidem Commentariorum in Psalmos numerus, animum exauget, ut hunc Josephum alium a celeberrimo Josepho arbitremur. Non enim ævo Josephi *Antiquitatum* scriptoris tot commentaria in Psalmos fuisse videntur.

Ne omittamus ea quæ de codice, unde hæc *Synopsis* prodiit, habet Felckmannus. *Usæ sunt operæ inquit, textu hujus Synopses Græce descripto ex vetusto et miris ductibus constante codice, quem ex bibliotheca viri clarissimi Petri Neveleti Doschii curavit vir ampliss. D. Bongarsius, quem cum non in omnibus descriptor assecutus sit, quidquid erit discrepantiæ notandum duxi. Quanquam essent etiam non pauca, quæ de interpretatione moneri poterant: imo locorum quoque nonnullorum in ipso veteri codice conjecturæ possent afferri, quæ tamen omnia brevitatis causa, et quod docti per se ipsi in hoc longe optimi monitores sibi erunt, omitto.* Quorsum autem evaserit codex ille memoratus a Felckmanno ignoratur. Codicem *Synopses* aliquem nec vidi, nec alicubi exstare didici.

Dialogus contra Arium in synodo Nicæna multis nominibus Athanasio abjudicandus: imo vero nec satis consulto commentum hujusmodi meditatus est qui Athanasio attribuit; nam quædam aperte falsa complectitur, cujusmodi est illud quod ait p. 180, cleri dignitatem Ario ab hæreticis collatam; cum contra

(a) Pag. 96

(b) Forte cum titulo, *Εἰς τέλος*.

antiquorum testimonio compertum sit, a Petro et Achilla gradibus ecclesiasticis auctum fuisse indignissimum hominem, quia pro innata vafritie speciem frugi præferret : reliqua vide in Monito. Ad hæc autem pato vel ex sola dialogi forma, quæ scribendi ratio, licet multum Athanasio antiquior, non erat Athanasii ævo frequentata, conjecturam aliquam νοθείας oboriri. Nusquam accipimus Athanasium hoc genere dedisse quidpiam : et æqualibus ejus perrarum dialogi more scribere. Verum hæc forma sæculis quinto, sexto, septimo et subsequentibus multum obtinuit : et hujusce tomi spuria complectentis pars non modica dialogi sunt.

Sermo contra omnes hæreses, ita manifestas peregrinitatis notas vel ipsis amanuensibus præferre visus fuit, ut in plerisque codicibus ad marginem, ξένος καὶ χυδαῖος dicatur, id est, *peregrinus ac fuso remissioreque stylo descriptus*, cui scilicet τὸ εὐτονον deficiat : ingens profecto styli vitium, quod vel Græculi sentire possint. Fuit autem ex Athanasii operibus expressus, ut lectorem ibidem præmonuimus. De insulso Melchisedeci regis commento (a) jam ultra quam satis sit dictum fuit, pariterque de ἀποστασματίῳ ad Jovianum imperatorem nuncupato (b), ac de libro *Definitionum* : neque libet hujusmodi nugas denuo agitare, atque, ut ita dicam, repuerascere.

Sequuntur opera ad Antiochum ; et præit *Doctrina ad Antiochum* principem a Græculo edita. Hujus tamen beneficio, magnam partem libri *Pastoris*, quæ Græce nondum data fuerat, recuperamus. Alias vero hæc historia nihil infantius. Æque conspicua est sermonis ad Antiochum νοθεία, necnon subsequentium ad eundem quæstionum. Hoc postremum tamen opus, non indignum quod legatur : tametsi enim futilibus dictis ac quæsitis identidem aspersum est : at bona malis permista reperias ; nimirum

Χρυσῆα χαλκεῖοις ἐκατόμβοις ἐννεαβόλων.

Est inibi (c) locus quem olim vitiosum suspicabamur, illud scilicet : Πῶς δὲ πάλιν καὶ ἡ τῶν σωμάτων φύσις βολιστικῆ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα, ὁρᾶται ἄδυτος καὶ ἀβόλιστος ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Μαρμαρικῆς Πενταπόλεως : ubi pro σωμάτων legendum ὑδάτων conjectabamus : at exinde lectionem probe habere se comperimus.

Ad calcem quæstionum ad Antiochum (d), est tractatus Athanasio sane non indignus, quem fortasse religio non esset inter Athanasiana computare. Etsi enim in plerisque codicibus consequenter post alias quæstiones agmen claudit, non desunt tamen ubi separatim ab aliis ponatur. Ad hæc vero, conspicua Athanasiani ævi nota hæc est, cum de septuaginta hebdomadibus Danielis agens ait : Τίς οὖν ἐστὶν ἕτερος χρυσθεὶς ἄγιος ἄγιων, εἰ μὴ ὁ Χριστὸς μόνος, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ; αἱ γὰρ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες, τετραχόσια ἐνεήκοντα ἔτη σημαίνουσιν. Ἀπὸ δὲ τοῦ Δανιὴλ ἕως τοῦ νῦν ὑπάρχουσιν ἔτη τῶν ἑκτακοσίων πλείω. Hoc est : *Quis ergo alius est unctus Sanctus sanctorum, præter solum Christum, ut Dei viventis (Filium) ? Septuaginta enim hebdomades quadringentos nonaginta annos significant. Namque a Daniele ad hoc usque tempus sunt anni plus quam octingenti.* Hæc sane chronologiæ ratio apprime in quartum sæculum quadrat, quo scripsit Athanasius. Ad hæc, ita apposite Veteri Testamento ad comprobandum Christi adventum utitur, ut nihil supra. Fateorque me nihil hoc in genere vidisse validius concinniusve. Quamobrem non eodem quo cæteræ quæstiones, numero et pretio haberi debet. Etsi vero non ausim affirmare Athanasii esse, nihil certe repugnat quo minus ipsi ascribatur.

Fragmentum *De imaginibus* non erat forte quod denuo prelo subjiceremus, cum ex aliis jam editis excerptum fuerit. Placuit tamen, quia frequentissime in codicibus et conciliorum actis assertur ut exhibemus, illud edere, ne quid hoc in opere desiderari videatur.

Historias imaginis Berytensis plures fortasse attulimus, quam ut eas eruditi viri sine stomacho et nausea legere possint. Verum quia hæc historia celeberrima fuit, qualis demum qualisque sit ; tam varia tum Græce tum Latine edi ejus exemplaria, non inutile fortasse fuerit : ut æstimare quisque valeat quantæ sit auctoritatis hæc historiola, cujus ne quidem veram firmamque seriem nancisci possimus.

In *Epistolas ad Castorem*, quæ sunt Cassiani *Institutionum* epitome, satis esto quod ibidem prænotamus. Vocem autem *Pater Muthius*, quia codex sic Πάτερ Μούθιος dividit, nos quoque divisimus. At morunt eruditi, ex voce Thermuthi, estque illud nomen proprium apud Ægyptios, et ex articulo πα, quod est ac si dicas *Pater* aut *Abbas*, confectum nomen fuisse. Et tamen ita error invaluit, ut jam Mutii quidam inde mutuato nomine, nuncupentur.

In homiliam *De assumptione Domini* hæc habet Felckmannus : Porro meministi hujus homiliæ, et tribuit eam Athanasio incertus auctor, cujus jam supra ad pag. 345 d. tomo I meminimus ad Maximum Smeniotam de hac quæstione : Utrum homines, si non peccassent, morituri fuissent, scribens fol. 92, col. 4. sic : Καὶ ἀκουε τί περὶ τούτου φησὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ *Εἰς τὴν ἀνάληψιν* λόγῳ αὐτοῦ. Θάνατος μὲν εἰσῆλθε εἰς τὴν παρακοήν. Αὐτὸν δὲ ὁμοῦς τὴν τῆς ἀπειλής ἀκμὴν ἠ Θεὸς ἐπέβη αἰῶνις ἀθανασίας ἀνατέλλει : τῷ γένει,

(a) Pag. 189.

(b) Pag. 172.

(c) Pag. 247.

(d) Pag. 248.

καὶ τὸν Ἐνώχ ἐκ μέσου ἀρπάξει, κἀντεῦθεν τὴν θνητὴν ἐδίδασκε φύσιν ὄρους ἀθανασίας ἐκδέχασθαι. *Et paulo post*, Καὶ τούτου χάριν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἔλεγεν, ὅτι καὶ τὸν Ἥλιαν ἀρπάξει, καὶ ὡς εἰς οὐρανὸν ἀναφέρει. *Hæc ibi, quæ confer cum editis. Et idem infra in opusculum: Utrum Joannes evangelista revera obierit, fol. 251, col. 2, ait: Καὶ ὁ μέγας δὲ Ἀθανάσιος ἐν τῷ Εἰς τὴν ἀνάληψιν λόγῳ αὐτοῦ, Ἐνώχ καὶ Ἥλιαν μνημονεύσας, καὶ εἰπὼν ἐν τοῖς ζώσιν διάγειν αὐτὸν, ἐτέρου τινὸς ἐμνημόνευσεν. Hæc Felckmannus. Sed quoniam is scriptor sequioris est ævi, nihil illius testimonio ad γνησιότητα ejus comprobendam efficitur. Hæc ipsa pene eadem verba citat Michael Glycas in *Historia Byzantina*. Quo testimonio id solum superest, ut ante Michaelis Glycæ ævum Athanasii nomine evulgata fuerit hæc homilia. Diximus porro in *Monito ad hanc homiliam, primum publici juris factam fuisse in editione Commeliniana; verum exinde comperimus, antiquius fuisse illam typis mandatam.**

Homiliam in *S. Andream* Latine dedit Thomas Galetus, J. C., anno 1615, Lugduni, Carolo Fabiano interprete, cum aliis diversorum Patrum scriptis, p. 250.

Libellus *De corpore et anima* est fragmentum avulsum ex libro *De definitionibus*, cum aliqua discrepantia. Huic item affine quiddam habetur t. I sub finem, in fragmentis; sed longe præstantius istis. Et vero fieri potuit, ut qui hoc *De corpore et anima* opusculum mandavit litteris, aliqua ex veris Athanasii operibus sit mutuatus.

Vita sanctæ Syncreticæ, haud imperiti hominis opus, pulchre ad mores instituentis concinnata est: nam longiuscula licet, unica pene adhortatione solvitur; ita ut quæ ejusmodi ad virgines parænesin habuisse fertur, quæque in juvenili ætate eam orsa dicitur, ea absoluta octoginta annos nata mox memoretur. Erudite porro in ea disceptatur contra fatum, et contra genesim, sive genethliacorum scientiam. Sed præstantissima omnium sunt, quæ contra illos profligatis moribus homines, quorum in eo tota spes est, ut in nihilum eant si quando vivendi finem faciant: qui si tam misera spe cadant, et cadent utique, quantum iis supplicium, qui ideo in tot scelera proruperunt, quod falsa opinione impune sibi fore sperarent? Ex hoc itaque hominum genere erant, qui impie dicerent, animam esse florem naturæ, cujus scilicet interitus cum plantæ sive corporis interitu necessario conjunctus esset. Ipsi sane gentilibus deteriores: qui præmium probe, supplicium improbe viventibus fore æstimabant: audi Platonem (a): Ἀθάνατος ἡμῶν ἢ ψυχὴ καὶ οὐδέποτε ἀπόλλυται. Et inferius pugnat, improbis pœnas esse præparatas.

Hæc satis sunt. Plura de singulis hoc in tomo exstantibus in propriis singulorum admonitionibus et in notis reperies. Salve, erudite lector, et his fave.

(a) Lib. x *De republ.*, pag 608 edit. H. Stephani.

CATALOGUS MANUSCRIPTORUM ET EDITORUM

Quibus in editione hujusce tomi usi sumus.

Primo editis S. Athanasii omnibus cum Latinis tum Græco-Latinis usi sumus semper, maxime tamen omnium Commeliniana et Parisiensi.

In librum de Incarnatione. Usi sumus tantum Cyrilli editis ubi hæc exstat epistola.

In Testimonia ex Scriptura sacra. — Codicis cujusdam Vaticani exscripto et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Anglicani, Felckmanni primi ac secundi.

In Epistolam Catholicam, ex Felckmanni codicibus. — Lectionibus codicum Basiliensis primi et secundi, Anglicani, etc.

In refutationem hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis. — Lectionibus codicis eminentissimi cardinalis Otthoboni et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis 1 et 2, Anglicani, Felckm. 1 et 2.

In sermonem de Incarn. Dei Verbi. — Codice Segueriano et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Anglicani, Gobleriani, Felckm. 1 et 2.

In sermonem de æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia et contra Sabellianos. — Segueriano codice et Felckmanni lectionibus codicum eorundem.

In orationem, quod unus sit Christus. — Codice Segueriano et Catena in Lucam et Felckmanni lectionibus iisdem.

In librum de Sabbato et Circumcisione. — Codicibus Regio 2284, et Segueriano et Felckmanni lectionibus iisdem.

In Homiliam de Semente. — Felckmanni lectionibus codicis Anglicani.

In illud: Profecti in Pagum, etc. — Codicibus Regio 2284, et Segueriano, et Felckmanni lectionibus codicum qui superius.

In sermonem in Passionem et Crucem Domini. — Codice Regio 2284. Et Felckmanni lectionibus iisdem.

In librum de Virginitate. — Felckmanni lectionibus iisdem.

In Synopsis Scripturæ sacre. — Uno tantum codice usi sunt Commeliniani qui prius ediderunt, codex jam ubi exstet ignoratur. Ad postremum articulum qui Latine tantum exstabat in prius editis, usi sumus codicibus Regio 1807, et exscripto alio a D. Jacobo Mill principali collegii S. Edmundi Oxoniensis.

In Disputationem contra Arium in concilio Nicæno. — Codicibus Regii 2358, 2892, 2910, et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Augustani, Anglicani, Felckman. 1, 2, et Gobleriani.

In sermonem contra omnes hæreses. — Segueriano dice et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Gobleriani, Felckmanni, 1, 2.

In Historiam Melchisedec. — Codice Regio 2570, et Colbertino 5108.

In epistolam ad Jorianum. — Nullum vidimus codicem, sed datus ut prodiit in editione Commelini.

In Librum de Definitionibus. — Codice Colbertino 4753, aliquoties usi sumus.

Doctrina ad Antiochum. — Prodit ex codice Colbertino 4249.

Sermo ad Antiochum de penis inferni. — Prodit ex codice Regio 2570, annorum plus 600.

In questiones ad Antiochum. — Codicibus Regiis 2451, 2892, 2910, 2957.

Quæstio autem cxxxvii, p. 248, habetur sejunctim, nec questionis more, in codice quem nobiscum perhumaniter communicavit vir cl. Toinardus et in codice Reg. 2415.

Quæstiones in Evangelia. — Prodeunt ex codice Reg. 2451.

Fragmentum de Imaginibus. — Prodit ex codice Regio 2981.

Quæstiones in Scripturam sacram. — Ex editione Commelini.

In quæstiones alias. — Usi sumus codicibus Regiis 2558, et 2450, et lectionibus unius codicis Felckmanni qui secundus dicitur.

In Historiam imaginis Berytensis ex codice Palatino. — Colbertini codicib. 833, 4457, 5110. Ex Palatinis duo exemplaria prodierunt. Exemplar vero Latinum ejusdem historię p. 295, prodit ex editione Lugdunensi anni 1532. Aliud exemplar Latinum ejusdem ex codice Sangermanensi num. 108.

Sermo contra Latinos. — Prodit ex codice Regio 2271, p. 155, ad marginem operis sancti Justini ad Zenam. Codex est annorum plus septingentorum et nota illa marginalis ætatis non multo minoris.

Synagma doctrinæ. — Ex libello Andręe Arnoldi Norimbergensis Parisiis cuso anno 1685.

Monasticæ vitæ Institutio. — Ex codice Regio 2937.

Binæ ad Castorem Epistolę. — Ex codicibus manuscriptis Altaemps Romę num. R. V. 49.

Homilia in nativitatem Pręcursoris. — Ex codice Colbertino 1711, annorum circiter 400.

In sermonem in Annuntiationem Deiparę. — Usi sumus lectionibus Felckmanni, codicum Basiliensis, Anglicani, Felckm. 1, 2.

In sermonem in Descriptionem sanctę Marię. — Usi sumus codicibus Colbertino 450, et Reg. 2026.

Sermo in Nativitatem Christi. — Prodit ex codice Barociano 234, fol. 190. b.

In sermonem in Occursum Domini. — Usi sumus codicibus Regiis 143, 3489, et editione P. Combessii in Bibliotheca PP., t. I, p. 496.

In sermonem in cæcum a nativitate. — Codicibus Regiis usi sumus 205, 2050.

In Homiliam in illud Matthęi : Ite in castellum etc. — Usi sumus codice Regio 205.

In Homiliam in illud : Eunte autem illo. — Eodem codice.

In Sermone in S. Quintam feriam. — Eodem codice.

In Sermone in Parasceven. — Codicibus Colbert. 4511, 4711, Reg. 205.

In Homiliam in sanctos Patres et Prophetas. — Codice Regio 205.

In sermonem in sanctum Pascha. — Codice Regio 2027, Colbertino 1711.

In Sermone in sanctum Pascha et recens illuminatos. — Codice Regio 2027, 2424, Colbert. 1711.

In Sermone in Assumptionem Domini. — Codice Regio 2027, Colbert. 1711.

Sermo in S. Andream. — Prodit ex codice Colbertino 847, et schedis V. cl. Toinardi.

Sermo alius. — Prodit ex codice Colbertino 5104.

Ad dialogum I, de Trinitate. — Utimur codice Regio et lectionibus Felckmanni codicum Augustani et Palatini.

Ad dialogum II, de Trinitate. — Iisdem codicibus.

Ad dialogum III, de Trinitate. — Lectionibus Felckmanni.

Ad dialogum IV, de Trinitate. — Codice Regio et lectionibus Felckmanni.

Ad dialogum V, de Trinitate. — Lectionibus Felckmanni.

Ad sermones XX, contra diversas hæreses. — Variis Felckmanni lectionibus.

Synagma ad quemdam politicum. — Prodit ex codicibus Vaticanis.

Sermo de iis qui sæculo renuntiarunt. — Prodit ex codice Vaticano num. 658.

Doctrina ad Monachos. — Prodit ex codice Vaticano num. 1148.

Commentarius de templo Atheniensi. — Ex codice Vaticano 1198.

Tractatus de corpore et anima. — Ex codice Vaticano 700.

Ad lib. I de S. Trinitate. — Editio R. P. Francisci Chiffletii et lectionibus ejus anno 1664, codice Regio 3624, et Sangermanensi num. 724.

Ad libros de Trinitate, II, III, IV, V, VI, VII, VIII. — Iisdem.

Ad Librum de fide Unitatis et Trinitatis. — Iisdem.

Ad librum de Ariana et Catholica confessione. — Iisdem.

Ad librum de fide sua. — Iisdem.

Ad Disputationes contra Arium. — Iisdem.

Ad Epistolam Liberii Papę ad Athanasium, et ad responsum Athanasii. — Segueriano codice.

Ad sequentes vero epistolam Romanorum pontificum ad Athanasium, et Athanasii ad Romanos pontifices. — Editis conciliorum et veteribus Athanasii editis.

Ad vitam S. Synæticę. — Editione Cottelerii in Monumentis Ecclesię Gręcę. et ex schedis Combessianis quarum copiam fecit perhumaniter R. P. Lequien ordinis Prędicatorum.

Ad Exhortationem ad Monachos. — Codice Regularum a Luca Holstenio edito.

Exhortatio ad sponsum Christi. — Prodit ex codice Regularum Lucę Holstenii et ex Actis concilii Aquisgranensis.

Epistola S. Athanasii ad Episcopum Persarum. — Ex schedis a D. Claudio Stephanotio, Roma nobis transmissis.

Dionysii Epistola ad Paulum Samosatensem. — Indidem.

Ad Symbolum Quicumque. Quibus codicibus tum Gręcis tum Latinis usi sumus, susissime in *Monito et in notis.*

Opusculum de Trinitate. — Prodit ex codice Regio 2558.

Opusculum de Paschate. — Prodit ex Bibliotheca Ambrosiana beneficio cl. V. Antonii Muratorii.

ADMONITIO IN LIBELLUM DE INCARNATIONE.

*Grandis a multis retro sæculis fuit de hoc opusculo controversia. Nam cum inter Cyrilli opera Athanasii nomine compareat, et Eutychianorum hæresi patrocinari videatur, hinc Eutychiani argumenta in suarum partium subsidium mutuati sunt; alii contra pugnant, librum non Athanasii sed hæretici cujusdam Athanasium emittentis esse, et insertum fuisse in Cyrilli epistolam ad Reginas. Hæc sunt Cyrilli verba: "Οτι δὲ καὶ ἡ θεοτόκος φωνὴ καὶ αὐτοῖς γέγονε συνήθης τοῖς πρὸ ἡμῶν ἁγίοις πατέραςιν, οἳ καὶ ἐπ' ὀρθῇ θαυμάζονται πίστει, καὶ εἰς δεῦρο πᾶσι τοῖς ἀνά πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν ὑπ' οὐρανὸν, δεῖν ὡψίθην ἀληθῶς ἀποφῆναι. "Ἴνα γὰρ μὴ δοκοῖεν τὸ εἰς νοῦν ἦχον ἀπλῶς ἀβασανίστως λέγειν, ἐκ τῶν ἐκείνοις πεποιοημένων βιβλίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ εἰς τοῦτο χρῆσιμα συνεισενεγκῶν, καὶ παραθεῖς εἰς ἀπόδειξιν, κατασφραγιῶ εἰς ἀλήθειαν τοὺς ἑμαυτοῦ λόγους. "Ἐφη τοίνυν ὡς ἀληθῶς ὁ τρισμακάριος καὶ διαβόητος εἰς εὐσέβειαν Ἀθανάσιος, ὁ γενόμενος κατὰ καιροὺς τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, ἐν τῷ *Περὶ σαρκώσεως* λόγῳ περὶ Χριστοῦ τάδε. *Id est: Quod autem vox, Deipara, sanctis Patribus qui nos antecessere, quique ob rectam suam fidem, non sine admiratione laudantur, frequentata fuerit, necnon ad hoc usque tempus, per totum, ut ita dicam, orbem terrarum in usu sit, comprobandum esse existimavi. Ne videar enim temere et inconsiderate quod in mentem venit effutire, argumentis idoneis ex libris quos illi in Ecclesia composuere mutuatis, orationem meam ad rei fidem obsignabo. Ait igitur beatissimus ac pietatis nomine celeberrimus Athanasius, olim Alexandrinæ Ecclesiæ episcopus in libro De Incarnatione, de Christo loquens, isthæc... Afferatque exinde maximam partem opusculi. Quia vero initio libelli dicitur in Christo non duas esse naturas sed unam naturam incarnatam, μίαν φύσιν σεσαρκωμένην, hæc Eutychiani in synodo Chalcedonensi afferebant p. 181, sic: 'Εγὼ δὲ χρήσεις ἔχω τῶν ἁγίων πατέρων, Ἀθανασίου, Γρηγορίου, Κυρίλλου, ἐν πολλοῖς τόποις, οἳ οὐ δεῖ λέγειν μετὰ τὴν ἕνωσιν δύο φύσεις, ἀλλὰ μίαν σεσαρκωμένην τοῦ Λόγου φύσιν. Hoc est: Ego vero usu sanctorum Patrum, Athanasii, Gregorii, Cyrilli in multis locis probare possum, non dicendas esse post unionem duas naturas, sed unam incarnatam Verbi naturam. Alii adversum contendebant libellum Athanasii non esse, sed supposititium et quædam hujus libri quæ a Cyrillo laudantur, inserta ab hæreticis fuisse in operibus Cyrilli nomine Athanasii. Audi Leontium advocatum Byzantinum De sectis, actione octava. Aliam, inquit, proferunt auctoritatem sancti Athanasii ex oratione De Incarnatione, quæ quidem hujusmodi est: eundem esse Dei Filium, ratione spiritus, et hominis filium ratione carnis: non duas naturas unum illum Filium: quarum una sit adoranda, non adoranda sit altera: sed unam naturam. Dei sermonis incarnatam. Respondemus primo dictum hoc nobis non adversari. Non enim duas naturas ita tradimus ut adoretur una, non adoretur altera: sed unam statuimus esse naturam Dei sermonis incarnatam. Deinde nequidem est Athanasii; nam cum a nobis interrogantur, ubi dictum hoc exstet; nec ejus ostendendi copiam habent: in arctum coacti pusillam quamdam orationem proferunt, quasi duorum foliorum, in qua dictum hoc legitur. At notum est universis omnia sancti Athanasii opera valde magna esse. Quid autem ad hoc respondebimus, quod beatum Cyrillum producant, citantem hoc dictum libro Adversus Theodorum, quasi profectum ab Athanasio? Nimirum dicimus, reapse quidem illud in beati Cyrilli Contra Theodorum invectivis legi: sed mendum esse priscum. Dioscorus enim, successor B. Cyrilli factus, cum ejus opera reperisset, forte non veritus est inserere nonnulla, quæ ipsi lubitum fuit. Neque vero conjecturis nos modo niti, quod B. Cyrillus illud contra Theodorum non produxerit, ex eo quoque manifestum est. Nam Theodoretus qui Theodorum defendebat, universas auctoritates refutans, quascunque sanctus Cyrillus contra Theodorum de sanctis Patribus protulerat, nusquam hujus dicti meminit. At enim isti referunt, a Theodoro callide omissum; quod enim adversus eam auctoritatem oculis aspicere non posset, ut admodum planam et apertam, idcirco sponte ab ipso prætermissam. Respondemus, tantum abesse ut eam Theodoretus ibi positam præterire voluerit, ut cum B. ille Cyrillus alibi dixisset, unam naturam Dei sermonis incarnatam, siquidem scivisset Theodoretus id verbum quod apud Cyrillum exstat, ex sancto Anathasio citatum, nequaquam adeo temere dicturus fuerit: Quis tibi Patrum dixit unam naturam Dei sermonis incarnatam? Vicissim ingerunt, tam esse certum scivisse sic locutum Athanasium: ut etiam dixerit; quemadmodum Patres locuti sunt. Nos contra, quemque dicimus eniti, ut ostendat, a Patribus ea prolata, quæ ipse tradat, si non eisdem verbis, saltem vi verborum eadem. Hæc longiuscula licet e re fuit hic afferre, ut videat eruditus lector, in quo quæstio hujusmodi sita olim fuerit. Et sane sunt quæ forte suadeant eu quæ superius ex Cyrillo attulimus, cum oratione Athanasii nomine subsequente adjuncta Cyrilli epistolæ fuisse. Nam uti supra dicitur quæ afferuntur ex Athanasio De Incarnatione, ad unius vocis θεοτόκος usum comprobandum adducuntur in medium; unde fortasse videatur inutile fuisse afferre totum pene libellum, cum maxime sub initium duntaxat vox illa θεοτόκος, de qua**

quæstio, compareat. Certe Cyrillus in epistola ad Acacium Berwensem, ubi de usu vocis Θεοτόκος apud Patres loquitur, Εὐρίσκω, αἰτ, ἐν συγγραφαῖς καὶ τὸν τῆς αἰδίου μνήμης ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον πλείστακις αὐτὴν ὀνομάσαντα Θεοτόκον. Comperio namque celebris memoriæ episcopum Athanasium in scriptis suis sæpius illam Deiparam appellasse. Uno verbo complectens illa quæ bene multa exstant in operibus Athanasii testimonia. Quid causæ igitur est quod in epistola ad reginas, totum pene libellum De Incarnatione pro voce illa Θεοτόκος confirmanda afferat? namque prioribus lineis exceptis (ubi vox Θεοτόκος exstat) cætera nihil ad rem pertinent. Ad hæc autem libellus iste non exstat in collectionibus operum Athanasii. Et alienum a sancto doctore videtur dicere unam naturam incarnatam in Christo. Etenim confusionem naturarum respuit ubique Athanasius, qui proprietates semper naturarum conservavit, duas etiam voluntates distinctas cuique naturæ proprias ascribit sic lib. De Incarnatione, p. 709: Δύο θελήματα δεικνυσι, τὸ μὲν ἀνθρώπινον, ὅπερ ἐστὶ τῆς σαρκός, τὸ δὲ θεϊκόν, ὅπερ Θεοῦ. Τὸ γὰρ ἀνθρώπινον διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς παραιτεῖται τὸ πάθος· τὸ δὲ θεϊκόν αὐτοῦ πρόθυμον. Hoc est, duas voluntates ostendit (Scriptura), alteram humanam, quæ est carnis, alteram divinam, quæ Dei est. Siquidem humana ob infirmitatem carnis deprecatur passionem; divina autem ejus voluntas prompta est. Sin vero una natura post incarnationem dicatur, tollas oportet discrimen voluntatum. Ad hæc, contra Dimæritas sui avi hæreticos p. 741 negat corpus esse Deitati consubstantialia, et pagina sequenti ait ἀσυγχύτῳ ἐνώσει inconfusa unione Verbum cum propria carne unitum fuisse. Corporis autem et carnis nomine ut in præfatione generali primi tomi ostendebamus humanitatem persæpe intelligit. Ubi vero comprobatur in postremis suis contra Dimæritis libris carnem sive humanitatem non esse Verbo consubstantialiam, quid aliud, quæso, indicaverit quam, non esse unam atque eandem Verbi atque humanitatis substantiam sive naturam; ita ut etiam ad differentiam naturarum indicandam p. 747 perfectum Deum et perfectum hominem vocet, p. 756 autem uno verbo utramque hæresin Nestorianam scilicet et Eutychnianam proterit, dum ait loquens de conjunctione Verbi cum carne, Ὅδῃ ἐν διαιρέσει προσώπων, ἀλλ' ἐν ὑπάρξει θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. Non in divisione personarum, sed in existentia deitatis et humanitatis. Unam scilicet personam Christi duasque naturas esse pronuntiat p. 757, ubi vero contendit impium esse dicere divinam naturam esse passam, annon palam facit aliam esse in Christo naturam quæ passa sit? Adeoque commonstrat non unam in Christo naturam incarnatam, sed duas inter se distinctas, aliam quæ assumpsit, aliam quæ assumpta est. Etiam si porro antequam Ecclesiæ decretis definitum esset unam in Christo personam, duasque naturas prædicari oportere, potuisset Athanasius, vel si quis alius, dicere unam naturam incarnatam, intelligendo scilicet naturæ nomine personam; non arbitrari tamen Athanasium eo usum fuisse loquendi genere; quoniam multis annis res illi cum Dimæritis fuit, quorum hæresi hæc favere videntur, et perfacile est eam sententiam in malam partem detorquere. Eam ob rem cum Leontio valde suspicor esse illud opusculum, Eutychnianorum, aut aliorum hæreticorum commentum, Athanasii nomine publicatum. Non ausim vero dicere utrum in Cyrilli scriptis post ejus obitum adjecta fuerint, an vero ante Cyrillum libellus hujusmodi confectus sit et Athanasio ascriptus.

ΤΟΥ ἘΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

DE INCARNATIONE DEI VERBI.

Ὁμολογοῦμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρὸ αἰώνων ἀιδίως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν αἰώνων διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου γεννηθέντα κατὰ σάρκα, ὡς θεὸς Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· «Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γεννώμενον ἐκ γυναικός.» Ὁμολογοῦμεν δὲ εἶναι τὸν αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ πνεῦμα· υἱὸν δὲ ἀνθρώπου κατὰ σάρκα. Οὐ δύο φύσεις, τὸν ἕνα Υἱὸν,

¶ Confitemur Filium Dei ante sæcula ab æterno ex Patre genitum, postremis vero sæculis ob nostram salutem ex Maria Virgine natum secundum carnem, quemadmodum divus Apostolus docet, inquitens: «At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, natum ex muliere.» Confitemur etiam, eundem esse Filium Dei et Deum secundum spiritum; hominis autem filium secundum carnem. Non duas naturas, Filium unum, unam

¹ Gal. iv, 4.

adorandam et unam non adorandam : sed unam A naturam Dei Verbi incarnatam, et adorandam cum carne sua, adoratione una. Neque duos filios, alium Dei Filium, verum Deum et adorandum, alium ex Maria hominem, qui non adoretur, quique per gratiam, ut homines, Filius Dei factus sit ; sed ex Deo, ut dixi, unum Filium Dei et Deum ; eum ipsum et non alium natum ex Maria secundum carnem in novissimis diebus, quemadmodum angelus Deiparæ Mariæ dicenti : « Quomodo fiet istud, quoniam superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : ideoque quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei ». Qui igitur natus est ex Virgine Maria, Filius Dei natura et Deus verus, non gratia neque participatione, secundum carnem tantum, quam ex Maria habet, homo ; secundum vero spiritum idem ille Filius Dei, et Deus verus : passus quidem passiones nostras secundum carnem, ut scriptum est : « Christo passo pro nobis carne » ; et alibi : « Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum ». Impatibilis vero permanet et impatibilis secundum deitatem, uti dicitur a propheta : « Ego Deus, et non mutor ». Mortuus quidem mortem nostram, secundum carnem pro peccatis nostris, ut mortem auferret per suam ipsius mortem quam pro nobis sustinuit. Quemadmodum Apostolus ait : « Absorpta est mors in victoria : inferne, ubi stimulus tuus ? » Et alibi : « Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas ». Immortalis autem, et mortis imperio liber permanet propter deitatem, utpote impassibilis Patris virtus, quemadmodum 2 ait Petrus : « Non enim poterat a morte retineri ». Qui ascendit in caelos, sedetque a dextris Patris, secundum Verbi carnem a terra in caelos exaltatam, prout a Davide dictum est : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis », quod ab ipso Domino et ab apostolis confirmatur : secundum deitatem vero, incomprehensibilis, omnem continens locum cum Patre æterno, ut paterna et ineffabilis virtus, ut Paulus docet : « Christus Dei virtus et Dei sapientia ». Venturus idem Filius Dei et Deus, ut promisit, judicare vivos et mortuos, ut ait Apostolus : « Qui judicat occulta tenebrarum, et manifestat occulta cordium, et laudem et vituperium pro merito cuique tribuit ». Si quis vero præter hæc ex saceris Scripturis docet, aliumque dicit esse Filium Dei, et alium ex Maria ortum, per gratiam, ut nos, adoptatum ; ita ut duo sint filii, alter secundum naturam Filius Dei, alter secundum gratiam ex

μίαν προσκυνητήν, καὶ μίαν ἀπροσκυνητόν· ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μὴ προσκυνήσει καὶ προσκυνουμένην. Οὐδὲ δύο υἱούς, ἄλλον μὲν Υἱὸν Θεοῦ, ἀληθινὸν Θεὸν καὶ προσκυνούμενον· (1) ἄλλον δὲ ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον, μὴ προσκυνούμενον, κατὰ χάριν Υἱὸν Θεοῦ γενόμενον, ὡς καὶ ἄνθρωποι· ἀλλὰ τὸν ἐκ Θεοῦ, ὡς ἔφη, ἓνα Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεόν· τὸν αὐτὸν καὶ οὐκ ἄλλον ἐκ Μαρίας γεγενῆσθαι κατὰ σάρκα ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν· ὡς ὁ ἄγγελος τῇ Θεοτόκῃ Μαρτίᾳ λεγούσῃ· (2) « Πῶς τοῦτο ἔσται, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω ; » εἶρηκε· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπιτεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἵψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. » Ὁ τοίνυν γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, Υἱὸς Θεοῦ φύσει, καὶ Θεὸς ἀληθινός, καὶ οὐ χάριτι, καὶ οὐ μετουσίᾳ, κατὰ σάρκα μόνον, τὴν ἐκ Μαρίας, ἄνθρωπος· κατὰ δὲ πνεῦμα, ὁ αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεός (3) ἀληθινός· παθὼν μὲν τὰ ἡμέτερα πάθη κατὰ σάρκα, ὡς γέγραπται· « Χριστοῦ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. » Καὶ πάλιν, « Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν. » ἀπαθὴς δὲ διαμείνας καὶ ἀναλλοίωτος κατὰ τὴν θεότητα, κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ προφήτου· « Ἐγὼ Θεός καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. » ἀποθανὼν μὲν τὸν ἡμέτερον θάνατον κατὰ σάρκα ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, ἵνα τὸν θάνατον ἀνέλη διὰ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν θανάτου, κατὰ τὸν λέγοντα Ἀπόστολον· « Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος· πού σου, ἤδη, τὸ κέντρον ; » καὶ πάλιν· « Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς· ὁ θάνατος δὲ (4) καὶ ἀκράτητος τῷ θανάτῳ διαμείνας διὰ τὴν θεότητα, ὡς ἀπαθὴς τοῦ Πατρὸς δύναμις, κατὰ τὸν λέγοντα Πέτρον· « Οὐ γὰρ τῶν, » (5) φησὶ, « δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου. » ἀνελεθὼν εἰς οὐρανούς καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανούς ὑψουμένην σάρκα τοῦ Λόγου, κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. » καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου βεβαιούμενον καὶ τῶν ἀποστόλων· κατὰ δὲ τὴν θεότητα ἀπεριληπτός, πάντα τόπων περιέγων μετὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ αἰδίου, ὡς πατρικὴ καὶ ἄρρήτος δύναμις, κατὰ τὸν διδάσκοντα Παῦλον· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. » Ἐρχόμενος ὁ αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεός, ὡς ἐπηγγελάτο, κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Τοῦ κρίνοντος τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανεροῦντος τὰ κρυπτὰ τῶν καρδιῶν, καὶ τὸν ἔπαινον καὶ τὴν μέμψιν κατ' ἄξιαν φέροντος ἐκάστῳ. » Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα ἐκ τῶν θείων Γραφῶν διδάσκει, ἕτερον λέγων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἕτερον τὸν ἐκ Μα-

¹ Luc. i, 34. ² ibid. 35. ³ I Petr. iv, 1. ⁴ Rom. viii, 32. ⁵ Malach. iii, 6. ⁶ I Cor. xv, 35. ⁷ ibid. 3. ⁸ Act. ii, 24. ⁹ Psal. cix, 1. ¹⁰ I Cor. i, 24. ¹¹ I Cor. iv, 5.

(1) Hunc locum ex Cyrillo restitimus, in editis antehac mutilum lacerumque.

(2) Sic Cyrill. Editi vero, Πῶς ἔσται μοι τοῦτο. Mox Cyrill. ἔλεγε Πνεῦμα.

(3) Ἀληθινός, deest apud Cyrillum. Mox, Cyrilus, ὡσπερ γέγραπται.

(4) Ita Cyrillus. Hæc, καὶ ἀκράτητος, deest in editis.

(5) Φησὶ, deest apud Cyrillum. Ibidem, quæ sequuntur post, ὑπὸ τοῦ θανάτου, usque ad, Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα, non afferuntur a Cyrillo.

ρίας ἀνθρωπον (6), κατὰ χάριν υιοποιηθέντα, ὡς ἡμεῖς· ὡς εἶναι δύο υἱούς, ἕνα κατὰ φύσιν Υἱὸν Θεοῦ, καὶ ἕνα κατὰ χάριν τὸν ἐκ Μαρίας ἀνθρωπον· ἢ εἰ τις τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν σάρκα ἀνωθεν λέγει, καὶ μὴ ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας· ἢ τραπέισαν τὴν θεότητα εἰς σάρκα, ἢ συγχυθεῖσαν, ἢ ἀλλοιωθεῖσαν· ἢ παθητὴν τοῦ Κυρίου (7) θεότητα· ἢ ἀπροσκύνητον τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν σάρκα, ὡς ἀνθρώπου, καὶ μὴ προσκυνητὴν, ὡς Κυρίου καὶ Θεοῦ σάρκα, τοῦτον ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ (8) Ἐκκλησία, πειθομένη τῷ ᾧ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. »

¹³ Galat. 1, 9.

(6) Ἀνθρωπον, deest apud Cyrillum. Paulo post, Cyrillus, ἕνα κατὰ φύσιν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ. etc.

(7) Sic Cyrillus. Editi vero, τοῦ Υἱοῦ. Paulo post,

Maria homo : aut si quis Domini nostri carnem de super dicit esse, et non ex Virgine Maria : aut conversam deitatem in carnem, aut confusam, aut mutatam, aut passibilem Domini deitatem, aut non adorandam Domini nostri carnem, utpote hominis, nec adorandam, ut Domini et Dei carnem ; hunc anathemate damnat catholica Ecclesia, Apostolo obsequens dicenti : « Si quis vobis evangelizaverit, præter id quod accepistis, anathema sit ¹³. » Ἀποστόλῳ λέγοντι· « Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ'

B σάρκα, deerat in editis, sed habetur apud Cyrillum, (8) Cyrillus, ἡ ἀγία Καθολικὴ. Infra idem, τῷ θεῷ Ἀποστόλῳ.

IN SEQUEM LIBRUM ADMONITIO.

I. An hic liber sit Athanasii, necne, haud leves sane sunt dubitandi causæ ; nam præterquam quod a nemine, quod sciamus, ex veteribus laudatur, in antiquioribus Athanasii collectionibus manuscriptis non comperet. Ad hæc, Origenes haud semel ab Athanasio honorifice memoratus, hoc in libro exagitur. Attamen cum tota quæstio illa, ubi de Origene agitur, exstet etiam in Quæstionibus ad Antiochum, ex alterutro libro in alterum translata videtur, ex utro augurari nequimus. Styli certe genus satis affine libro De Incarnatione p. 696 primi tomi : variis quippe Scripturarum testimoniis probare nititur scriptor iste, quæcunque Patri contineant, ea ipsa Filio et Spiritui sancto competere. Ex his judicent eruditi utrum hoc opus sit Athanasio ascribendum ; nobis admodum dubia res est.

II. Cæterum, licet haud satis compertum sit quo tempore scriptus fuerit, opinamur tamen antiquum opus esse, et ante vulgatam Nestorii hæresim editum, quod nulla hic de Incarnatione moveatur quæstio, licet haud semel sese occasio obtulerit ; sed Anomæos solum et Pneumatomachos scriptor iste petere videatur. Quinque porro postremæ quæstiones, nempe quid sint Evangelia, quid angeli, quid homo, etc., alius fortasse scriptoris opus esse existimentur. Neque enim ad scopum hujusce pertinere videntur ; ex iis quædam, ut illic monetur, exstant in Quæst. ad Antiochum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Μαρτυρία (9) ἐκ τῆς Γραφῆς, τῆς κατὰ φύσιν κοινωρίας, ἐκ τοῦ ὁμοίως εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον, καὶ μίαν ἔχειν ἐνέργειαν (10).

S. P. N. ATHANASII

Testimonia ex sacra Scriptura, de naturali communione similis essentiæ inter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, licet res intellectu difficillima sit : et quod unam habeant operationem.

I. Περὶ ἐλευθερίας.

Περὶ Πατρὸς ἀναμφίβολον. Περὶ Υἱοῦ, φωνὴ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· « Ἐάν μὴ ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, δοῦλοὶ ἔστε. » Περὶ τοῦ Πνεύματος διὰ Παύλου οὕτως

¹⁴ Joan. viii, 36.

(9) Basiliensis, Μαρτυρία.

(10) Hæc, πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον, καὶ μίαν ἔχειν ἐνέργειαν. desunt in edit. Paris. nec lecta sunt a

D

I. De libertate.

De Patre, minime dubium est. De Filio, vox ipsius Filii est : « Nisi vos Filius liberaverit, servi estis ¹⁴. » De Spiritu sancto, per Paulum ita loqui-

Nannio, sed in omnibus mss habentur. Vatican. et edit. Commel., δυσέφικτον.

tur : « Cum conversus fuerit ad Dominum, aufertur velamen. Dominus autem Spiritus est : ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas ¹⁵. »

3. De vivificatione.

Dicit Salvator : « Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, sic et Filius, quos vult, vivificavit ¹⁶. » De Spiritu sancto item ait : « Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam ¹⁷. » Et Apostolus : « Littera occidit, Spiritus vivificat ¹⁸. »

3. De ordinatione.

De Patre Paulus ait : « Posuit Deus in Ecclesia, primum, apostolos ; secundo, prophetas ; tertio, magistros ¹⁹, » etc. De Filio, idem Apostolus dicit : « Qui descendit, ipse est, et qui ascendit supra cœlos, ut impleret omnia. Et ipse dedit hos quidem apostolos, illos prophetas, alios pastores et magistros ²⁰. » De Spiritu, idem Apostolus accitit Meto presbyteros sic alloquitur : « Attendite vobis ipsis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, pascere Ecclesiam Dei ²¹. »

4. De legislatione.

De Patre ait David : « Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus volui, et legem tuam in medio ventris mei ²². » De Filio autem Paulus : « Alter alterius onera portate, et sic adimplete legem Christi ²³. » De Spiritu idem ipse : « Lex Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me ²⁴. »

5. De dominatu.

David ait : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis ²⁵. » Quod si obloquentur hæretici, dicentes illud ad Davidem pertinere, his Christi verbis coarguantur : « Quid dicitis de Christo? cujus filius est? dicunt ei, Davidis : » respondet Salvator : « Quomodo ergo David in Spiritu vocat eum Dominum ²⁶? » Rursus de Patre : « Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est ²⁷. » De Filio autem ait : (17) « Dominus ex Sion clamabit, et ex cœlo dabit vocem suam, et concutietur cœlum et terra. Dominus autem pareet populo suo, et confortabit Dominus filios Israel. Et cognoscetis quod ego sim Dominus Deus vester, qui tabernaculum posui in Sion, in monte sancto ²⁸. » Qui tabernaculum autem posuit, id est Filius, hæc ait : « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion

λέγει : « Όταν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρείται τὸ κάλυμμα. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμα ἐστίν· οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία (11). »

2. Περὶ ζωοποιήσεως.

Λέγει ὁ Σωτὴρ : « Ὡσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει, ζωοποιεῖ » καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος φησὶ : « Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος : « Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. »

3. (12) Περὶ χειροτονίας.

Περὶ Πατρὸς Παῦλος λέγει : « Ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους » καὶ τὰ ἐξῆς. Περὶ Υἱοῦ δὲ αὐτοῦ Ἀπόστολος φάσκει (13) : « Ὁ καταβάς, αὐτὸς ἐστὶ καὶ ἀναβάς ὑπὲρ ἅνω τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους. » Περὶ Πνεύματος δὲ αὐτοῦ μετακαλεῖται ἀπὸ τῆς Μιλήτου τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ λέγει αὐτοῖς : « Προσέχετε ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμένῳ (14), ἐν ᾧ ὑμεῖς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. »

4. Περὶ νομοθεσίας.

Περὶ Πατρὸς ὁ Δαυὶδ λέγει : « Τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημα σου, ὁ Θεὸς μου, ἐβουλήθην, καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. » Περὶ Υἱοῦ δὲ Παύλος : « Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. » Περὶ Πνεύματος δὲ αὐτοῦ : « Ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (15) ἠλευθέρωσέ με. »

5. Περὶ κυριότητος.

Ὁ Δαυὶδ λέγει : « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. » Εἰ δὲ ἀντιλέγουσιν οἱ αἱρετικοὶ λέγοντες, ὅτι εἰς τὸν Δαυὶδ ἐκλαμβάνεται τοῦτο, ἐλέγχει αὐτοὺς τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος λεγόμενον : « Τί λέγετε περὶ τοῦ Χριστοῦ; τίνος ἐστὶν υἱός; λέγουσιν τοῦ Δαυὶδ. » Ἀποκρίνεται ὁ Σωτὴρ : « Πῶς οὖν Δαυὶδ ἐν Πνεύματι ἅγιῳ Κύριον αὐτὸν καλεῖ; » πάλιν περὶ (16) τοῦ Πατρὸς : « Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστίν. » Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, λέγει : « Ὁ δὲ Κύριος ἐκ Σιών ἀνακράζεται, καὶ ἐξ οὐρανοῦ (17) δώσει τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ σεισθήσεται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Ὁ δὲ Κύριος φέissetαι τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνισχύσει Κύριος τοὺς υἱούς Ἰσραὴλ. Καὶ ἐπιγνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὁ κατασκηνώσας ἐν Σιών, ἐν ὄρει ἁγίῳ. » Ὁ δὲ κατασκηνώσας, ἦτοι ὁ Υἱὸς, λέγει : « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς

¹⁵ II Cor. III, 16, 17. ¹⁶ Joan. V, 21. ¹⁷ Joan. VI, 64. ¹⁸ II Cor. III, 6. ¹⁹ I Cor. XII, 28. ²⁰ Ephes. IV, 10, 11. ²¹ Act. XX, 28. ²² Psal. XXXIX, 9. ²³ Galat. VI, 2. ²⁴ Rom. VIII, 2. ²⁵ Psal. CIX, 1. ²⁶ Math. XXII, 42, 43. ²⁷ Deut. VI, 4. ²⁸ Joel III, 16.

(11) Τό δεest in edit. Commel. et Vatican. Mox, ἐκεῖ, deest in iisdem : sed leguntur hæ voces in Anglicano, Basil. et in Græco Scripturæ textu. Mox, Basiliensis, Anglican., Vaticanus, περὶ ζωοποιίας.

(12) Titulus, Περὶ χειροτονίας, deest in edit. Commel. et Vatican., sed est in Basil. et Anglic.

(13) Basiliensis, διδάσκει. Mox idem, ὑπεράνω, una voce.

(14) Sic omnes mss. et editi. In Act. apost. legitur, ποιμνίῳ.

(15) Ἰησοῦ abest a Basil. et Anglic. Nec ab interprete lectum est.

(16) Περὶ deest in editis, sed legitur in Basiliensi, Anglicano et Vaticano.

(17) Hic Dominus, pro Filio intelligitur.

(17*) Basiliensis, Anglic., καὶ ἐξ Ἰερουσαλήμ.

ὕπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Α
Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος εἰπὼν, ὅτι « Εἶπεν ὁ Κύριος
τῷ Κυρίῳ μου, » ὑποκαταβάς λέγει · Καὶ Κύριος
ἐκ δεξιῶν σου · τοῦ οὖν Υἱοῦ πάλιν ἐκ δεξιῶν τὸ
Πνεῦμα.

6. Ὅτι ὁ Πατὴρ Κύριον (18) τὸν Υἱὸν καλεῖ, καὶ ὁ
Ἀπόστολος τὸ Πνεῦμα καὶ Κύριον καὶ Θεὸν
λέγει, ὡς καὶ τὸν Υἱόν.

Λέγει γὰρ οὕτως · « Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα · Ἐχθεῶ
ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφη-
τεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ
αἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνούπνια ἐνούπιασθήσονται, καὶ
αἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ἔβοντι. Καὶ γε ἐπὶ τοὺς
δούλους μου, καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις
ἐκείναις, ἔχθεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν
σάρκα, καὶ προφητεύσουσι, καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ
οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἶμα, καὶ
πῦρ, καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται
εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἶμα, πρὶν ἔλθειν τὴν
ἡμέραν Κυρίου, τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. Καὶ ἔσται,
πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσεται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.
Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς
ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος; » Περὶ δὲ τοῦ Πνεύμα-
τος, ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος λέγει · « Ἦνίκα δ' ἂν ἐπι-
στρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα · ὁ δὲ
Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς · « Κα-
θάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος · καὶ αὖθις · « Ὁ δὲ
Κύριος κατευθύνει (19) ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν
ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ ·
ἅρα ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ πάλιν · « Ὑμᾶς δὲ
ὁ Κύριος πλεονάσῃ (20) καὶ περισσούσῃ τῇ ἀγάπῃ τῇ
εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας, καθάπερ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς,
εἰς τὸ στηρίζει ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτων ἐν ἀγω-
σύνῃ ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν ἐν τῇ παρ-
ουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάν-
των (21) τῶν ἁγίων αὐτοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα ὁ Κύριος ὁ
πλεονάζων καὶ περισσεύων τῇ ἀγάπῃ τῇ εἰς ἀλλήλους,
καὶ στηρίζων τὰς καρδίας ἐν ἀγωσύνῃ ἐμπροσθεν τοῦ
Θεοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
τὸ Πνεῦμά ἐστι. Τὰς οὖν τρεῖς κυριότητες εἰς μίαν
κυριότητα συναγαγὼν, βεβαίως λέγων πρὸς Ἐφεσίους ·
« Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. » Πάλιν τὸ
Πνεῦμα Κύριος λέγεται σαφῶς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Κρι-
τῶν, ὅτε τὰς ἀριστίας (22) ὁ Σαμφῶν ἐποίησε, ἐπι-
σημαίνεται ἡ Γραφή, καὶ λέγει · « Καὶ Πνεῦμα Κυρίου
ἔλθεν ἐπὶ Σαμφῶν, καὶ ἔλαβεν σιαγόνα ὄνου, καὶ ἀπέκτει-
νε χιλιούς · καὶ πάλιν · « Ἦλθε Πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ Σαμ-
φῶν, καὶ διεσπάραξε τὸν λέοντα, ὡς ἔριπον · καὶ πάλ-
λιν · « Ἦλθε Πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ Σαμφῶν, καὶ ἐπῆρε
τὴν πόρταν τῆς Γάζης, καὶ ἀνήνεγκεν εἰς τὸ ὄρος (23).

A montem sanctum ejus (19,) etc. De Spiritu autem
sancto sic locutus : « Dixit Dominus Domino meo, »
inferius ait : « Dominus a dextris tuis ». A dextris
igitur Filii est Spiritus.

6. Quod et Pater vocet Filium, Dominum : et Apo-
stolus Spiritum, Dominum ac Deum nominet, perinde
atque Filium.

Ita enim dicit : « Et erit post hæc : Effundam
de Spiritu meo super omnem carnem, et propheta-
bunt filii vestri, et filia vestrae, et senes vestri
somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones vi-
debunt. Sed et super servos meos, et super ancil-
las meas in diebus illis effundam de Spiritu meo su-
per omnem carnem, et prophetabunt, et dabo prodi-
gia in cælo sursum, et signa in terra deorsum,
sanguinem et ignem, et vaporem fumi. Sol conver-
tetur in 4 tenebras, et luna in sanguinem, anteq-
quam veniat dies Domini magnus et illustris. Et
erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus
erit ». — « Quomodo ergo invocabunt, in quem non
crediderunt? aut quomodo audient sine prædicante
? » De Spiritu porro idem Apostolus dicit :
« Cum autem conversus fuerit ad Dominum, aufe-
retur velamen, Dominus autem Spiritus est ». Idemque
rursus : « Tanquam a Domini Spiritu ». Atque iterum :
« Dominus autem dirigat corda vestra, in charitate Dei,
et in patientia Christi ». Spiritus igitur Dominus. Ac
denuo : « Vos autem Dominus exuberare et abundare
faciat charitatem vestram in invicem et in omnes, quemad-
modum et nos in vobis, ad confirmanda corda vestra,
irreprehensibiliter in sanctitate ante Deum Patrem nos-
trum, in adventu Domini nostri Jesu Christi, cum
omnibus sanctis ejus ». Hoc autem loco Dominus
ille, qui exuberare facit et abundare charitatem in
invicem, et qui confirmat corda in sanctitate coram
Deo in adventu Domini nostri Jesu Christi, Spiritus
est. Tres igitur dominationes in unam dominationem
contrahens, id confirmat, ad Ephesios scribens :
« Unus Dominus, una fides, unum baptisma ». Ille ipse
rursus Spiritus liquido Dominus appellatur in libro
Judicum, ubi de rebus a Samsonе fortiter gestis, hæc
ait Scriptura : « Et Spiritus Domini venit in Samsonem,
et accepit mandibulam asini, et interfecit mille ». Rursumque :
« Venit Spiritus Domini in Samsonem, et discerpsit
leonem, quasi hædum ». Atque iterum : « Venit
Spiritus Domini in Samsonem, et sustulit portam
Gazæ, et asportavit in montem ». Et ubique pro-

¹⁸ Psal. II, 6. ¹⁹ Psal. CIX, 4. ²⁰ Joel II, 28-32. ²¹ Rom. X, 14. ²² II Cor. III, 16. ²³ II Cor. III, 18. ²⁴ II Thess. III, 5. ²⁵ I Thess. III, 12, 15. ²⁶ Ephes. IV, 5. ²⁷ Judic. XV, 14, 15. ²⁸ Judic. XIV, 6. ²⁹ Judic. XVI, 3.

(18) Κύριον, deest in Anglicano, nec a Nannio lectum est.

(19) Basiliensis, κατευθύνει. Vaticanus, κατευθύνει.

(20) Basil. πλεονάσοι. Angl. et Vatican., πλεονάσει· καὶ περισσεύσει..

(21) In Anglic. post, μετὰ πάντων, desunt quæ sequuntur usque ad Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(22) Anglicanus, ἀριστίας.

(23) Hic Scripturæ locus non ad verbum, sed ad sententiam affertur.

greditur Spiritus Domini. Ubi autem abrasus est, A postquam mysteria Dei Dalilæ aperuisset, ait Scriptura : « Et recessit a Samsone Dominus ⁴¹. » Demonstratum itaque jam est, Spiritum esse Dominum : quod si Dominus, plane Deus est : « Scitote enim, inquit, quoniam Dominus ipse est Deus ⁴². » Et : « Quando ædificaverunt filii Gad altare ad Jordanem, et miserunt filii Israel ad eos, dicentes : Quare estis prævaricatores Dei facti? responderunt pro excusatione filii Ruben tribunis Israel, dicentes : Deus Deus est Dominus, et Deus Dominus ipse novit ⁴³, » etc. Alibi rursum Paulus : « Deus, qui dixit, ut ex tenebris lux illucesceret, qui illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Christi ⁴⁴. » Deus igitur, qui dixit, ut lux in tenebris illucesceret, Spiritus est. Ac iterum ipse : « Deus autem patientiæ et solatii det vobis idipsum sapere secundum Jesum Christum ; ut unanimes uno ore, glorificemus Deum, et Patrem Domini nostri Jesu Christi ⁴⁵. » Quis igitur est Deus patientiæ et solatii, qui dat nobis idipsum sentire secundum Christum Jesum, ut unanimiter glorificemus Deum, ac Patrem Domini nostri Jesu Christi? prorsus ille est Spiritus sanctus. Et rursum . « Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, redarguitur ab omnibus : et ita occulta cordis illius manifesta sunt : et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians, quod vere Deus in vobis sit ⁴⁶. » Deum ergo dixit, Spiritum sanctum, loquentem in illis. Ac iterum : « Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis ⁴⁷? » Quibus verbis declaravit nos esse templum Dei ; ubi vero est templum, ibi et Deus, et in eo Spiritus habitat, ut in suo templo ; ait enim : « An nescitis, quod corpora vestra templum sint Spiritus sancti, quem habetis a Deo? Glorificate igitur Deum habitantem in vobis ⁴⁸. » Quod si non glorificas habitantem in te ut Deum, factus es fanum idolorum ; ait enim : « Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis ⁴⁹? Et alibi ait : « Hodie, si vocem ejus audieritis, ne obduretis corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me, et viderunt opera mea quadraginta annis ⁵⁰. » Hæc autem Spiritus sanctus proferre dicitur, namque ait Apostolus : « Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus, Hodie, si vocem ejus audieritis ⁵¹, » etc. Ergo Spiritum sanctum tentavit Israel, et probavit in deserto, et viderunt opera ejus, nempe miracula. In alioque psalmo, ait ille : « Et tentaverunt Deum in ina-

Καὶ πάντῃ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα Κυρίου. Ὅτε δὲ ἐξυρῆθη, τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ ἀναφάνασ τῇ Δαλιῳᾷ, λέγει· « Καὶ ἀπέστη ἀπὸ Σαμψῶν ὁ Κύριος. » Ὡστε οὖν πεφανέρωται, ὅτι τὸ Πνεῦμα Κύριος· εἰ δὲ Κύριος, πανταχοῦ (24) καὶ Θεός· Ἐγώτῃ γάρ, » φησὶν, « ὅτι Κύριος αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεός. » Καὶ, « Ὅτε ἠκούθησαν οἱ υἱοὶ Γὰδ θυσιαστήριον ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἀπέστειλαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πρὸς αὐτούς, λέγοντες· Διὰ τί ἀποστάται γέγονατε τοῦ Θεοῦ; ἀπεκρίθησαν ἀπολογούμενοι υἱοὶ Ρουβὶμ (25) τοῖς χιλιάρχους Ἰσραὴλ, λέγοντες· Ὁ Θεὸς ὁ Θεός ἐστὶ Κύριος· καὶ Θεὸς Κύριος αὐτὸς οἶδε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Παῦλος· « Ὁ Θεός, ὁ εἰπὼν, ἐκ σκοτῶν φῶς λάμψαι, ὃς ἐλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. » B Ὁ οὖν Θεός, ὁ εἰπὼν, ἐκ σκοτῶν φῶς λάμψαι, τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως δὲν ἡμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν· ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι (26) δοξάζωμεν τὸν Θεὸν, καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τίς οὖν ἐστὶν ὁ Θεός τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως, ὁ διδοὺς ἡμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν δοξάζωμεν τὸν Θεὸν, καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; πάντως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ πάλιν· « Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύσωσιν, εἰσέλθῃ δὲ τις ἄπιστος, ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων· καὶ οὕτως τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνονται· καὶ οὕτως, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ, C ἀπαγγέλλων, ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν ἐστι. » Θεὸν οὖν εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ λαλοῦν ἐν αὐτοῖς. Καὶ πάλιν· « Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; » Ἐδειξεν ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐσμεν· ὅπου δὲ ναὸς, ἐκεῖ Θεός· τὸ δὲ Πνεῦμα οἰκεῖ, ὡς ἐν ἰδίῳ ναῷ. Φησὶ γάρ· « Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστὶν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ (27); Δοξάζσατε οὖν τὸν Θεὸν ἐνοικούντα ἐν ὑμῖν. » Εἰ δὲ οὐ δοξάζεις τὸν ἐνοικούντα ἐν σοὶ ὡς Θεὸν, ἐγένου ναὸς εἰδώλων. Λέγει γάρ· « Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; » Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· « Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειράσαν με οἱ πατέρες ὑμῶν· ἐδοκίμασάν με, καὶ εἶδον (28) τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη. » Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται εἰπεῖν ταῦτα· φησὶ γάρ ὁ Ἀπόστολος· « Διὸ καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄρα οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπειράσεν ὁ Ἰσραὴλ, καὶ ἐδοκίμασεν ἐν τῇ ἐρήμῳ· καὶ εἶδον τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἦτοι τὰ θαυμάσια. Ἐν ἄλλῳ δὲ

⁴¹ Judic. xvi, 20.

⁴² Psal. xcix, 5.

⁴³ Josue xxii, 10-22.

⁴⁴ II Cor. iv, 6.

⁴⁵ Rom. xv, 5, 6.

⁴⁶ I Cor. xiv, 24, 25.

⁴⁷ I Cor. iii, 16.

⁴⁸ I Cor. vi, 19.

⁴⁹ I Cor. iii, 16.

⁵⁰ Psal. xciv, 8-10.

⁵¹ Hebr. iii, 7.

(24) Forte, πάντως.

(25) Sic Anglic. In aliis et editis deest articulus. Mox, Ρουβὶμ. sic omnes manuscripti et editi pro, Ρουβὶμ.

(26) Ἐν ἐνὶ στόματι, aesunt hæc in Anglicano,

nec a Nannio lecta sunt.

(27) Ita Vaticanus, Basiliensis et Anglic. Editi, ἐπὶ Θεοῦ. Mox Basiliensis et Anglicanus, τὸν ἐνοικούντα

(28) Basiliensis. εἶδον. Anglic., ἴδον.

ψαλμῶ λέγει ὁ αὐτός· « Καὶ ἐπειράσαν τὸν Θεὸν ἐν ἀνδρῶ. » Ἄρα (29) οὖν ὁ Θεὸς, τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι. Καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτε ἀνελαμβάνετο ὁ Ἥλιος, ἦγει ὁ Ἐλισσαῖος παρ' αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα γενέσθαι διπλοῦν. Ἐπιγγέλλετο οὖν ὁ Ἥλιος (30), ἐάν ἴσῃ αὐτὸν ἀναλαμβανόμενον. Ἰδὼν οὖν, καὶ λαβὼν τὴν μηλωτήν, ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην· καὶ πατάξαντος αὐτοῦ τῇ μηλωτῇ τὸν ποταμὸν, οὐχ ὑπήκουσε τὸ ὕδωρ. Λέγει οὖν· (31) Ποῦ ὁ Θεὸς ἀφφῶ; Ἄφφῶ δὲ ἐρμηνεύεται ἄμφω, τουτέστι τὸ Πνεῦμα τὸ διπλοῦν. Ποῦ οὖν ὁ Θεὸς ἄμφῶ, ἀντὶ τοῦ, τὸ Πνεῦμα διπλοῦν. Καὶ πάλιν λέγει ὁ Σωτὴρ· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Ἐρμηνεύων δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς τί ἐστὶ, « ὕδατος ζῶντος, » ἐρη· « Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὁ ἡμελλὼν λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. » Εἰ δὲ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν, ἄρα Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· λέγει γὰρ ὁ προφήτης· « Ἐμὲ ἐγκυτέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος· καὶ ὤρυσαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ μὴ δυήσονται ὕδωρ συνέξειν. » Καὶ ὁ Δαυὶδ· « Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ἀφόμεθα φῶς. » Ὅρξεν ὅτι ὁ Πατὴρ πηγὴ ἐκλήθη, καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ὅτι τρεῖς εἰσι θεοὶ (32)· εἷς γὰρ Θεὸς, καὶ εἷς νόμος, νομοθέτης εἷς, καὶ εἷς Κύριος. Εἷς γὰρ Θεὸς ἐν τρισὶ προσώποις κηρύττεται. Καὶ πῶς, φησὶ, δύναται λέγεσθαι ὁ Πατὴρ Θεός, καὶ ὁ Υἱὸς Θεός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Θεός, καὶ οὐ τρεῖς εἰσι θεοὶ; ὅπου κοινὰ τὰ τῆς φύσεως, κοινὸν καὶ ὄνομα (33) τῆς ἀξίας· οἷον ὁ Θεὸς τὰ εἰς πλήθῃ διηρημένα ἀπὸ μιᾶς φύσεως ἐνὶ ὀνόματι καλεῖ· καὶ ὅτε ὀργίζεται τοῖς ἀνθρώποις, τὸν πάντα ἄνθρωπον τῇ ὀργῇ ὑποκείμενον ἕνα ἄνθρωπον καλεῖ· καὶ ὅτε διαλλάσσεται τῷ κόσμῳ, ὡς ἐνὶ ἀνθρώπῳ διαλλάσσεται· οἷον ἐπάγει κατακλισμὸν διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ λέγει ὁ Θεός· « Οὐ μὴ καταμείνη τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, καὶ ἐξαλείψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα. » Καίτοι οὐκ ἦν εἷς, ἀλλὰ μυριάδες ἄπειροι· ἀλλὰ τῷ ὀνόματι τῆς φύσεως τὸν πάντα ἄνθρωπον ἕνα ἐκάλεσεν ἄνθρωπον διὰ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας. Καὶ πάλιν λέγει· Δαυὶδ· « Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μνησθήσῃ (34) αὐτοῦ, ἡ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν; » Οὐχ ὅτι ἕνα ἄνθρωπον ἐσκέφατο· πᾶσαν γὰρ τὴν οἰκουμένην ἤγειρε. Ἐνὶ δὲ συντόμῳ χρησάμεθα λόγῳ διὰ Μωσέως εἰρημένῳ· Ὅτε ἐξῆλθε Φαραὼ κατὰ τὴν θάλασσαν, καὶ ὑπέσχεο τῷ νόμῳ τῷ θεῷ (35) τὴν τιμωρίαν, πίπτων μετὰ μυρίων ἀρμά-

A quoso ³¹. » Est igitur Deus Spiritus sanctus. Et alio loco, cum assumeretur Elias, postulabat ab eo Eliseus, ut in se veniret geminus Spiritus : promisitque Elias, si modo se videret auferri ³². Cum igitur vidisset et accepisset melotem, accessit ad Jordanem, et cum melote fluvium percussisset, non obtemperavit aqua. Dicit igitur Eliseus : Ubi Deus ἀφφῶ? quæ vox significat ambo, sive geminum Spiritum ³⁴. Ubi igitur Deus ἄμφῶ, pro eo quod est Spiritus geminus. Iterumque Salvator ait : « Qui in me credit, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ ³³. » Exponens autem evangelista, quid hoc esset, « aquæ vivæ, » inquit : « Hoc autem dixit de Spiritu sancto, quem accepturierant, credentes in eum ³⁶. » Quod si aqua viva est Spiritus sanctus, sane Deus est Spiritus sanctus : ait enim propheta : « Me reliquerunt fontem aquæ vivæ, et effoderunt sibi cisternas dissipatas, quæ aquam continere non poterunt ³⁷. » Et David quoque : « Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen ³⁸. » Vides Patrem fontem vocari : necnon Filium, itidemque Spiritum sanctum. Non quod tres sint dii : unus enim Deus, una lex, unus legislator et unus Dominus. Namque unus Deus in tribus personis prædicatur. At qui fieri potest, inquires, ut et Pater dicatur Deus, et Filius, et Spiritus sanctus Deus, nec tamen tres deos esse? Ubi communis natura, ibi commune quoque est nomen dignitatis. Quænammodum Deus ea, quæ ex una natura in multitudinem dividuntur, uno nomine appellat. Et cum irascitur hominibus, omnem hominem iræ subjectum suæ unum vocat hominem : et cum reconciliatur mundo, velut uni homini reconciliatur. Quare, cum diluvium ob peccata inducit, ait Deus : « Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, et delebo hominem, quem feci ³⁹. » Atqui tum non unus erat homo, sed myriades infinitæ, æque tamen nomine naturæ omnes homines unum hominem appellavit, idque ob substantiæ communionem. David porro iterum dicit : « Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum ⁴⁰? » Non quod unum hominem visitet, sed universum orbem in unum collegit. Jam vero, compendii causa, uno utemur Moysis dicto. Cum per mare exiret Pharao, meritasque ex lege divina pœnas lueret, cadens cum infinitis curribus in mare, quo tempore multi homines una cum eo demersi sunt, multique itidem equi : Moyses tamen videns, in omnibus demersis

³² Psal. cv, 14. ³³ IV Reg. ii, 9, 10. ³⁴ ibid. 12-14. ³⁵ Joan. vii, 38. ³⁶ ibid. 39. ³⁷ Jer. ii, 13. ³⁸ Psal. xxxv, 10. ³⁹ Genes. vi, 3. ⁴⁰ Psal. viii, 5.

(29) Basiliensis, Ἄρα.

(30) Basiliensis, Ἥλιος, cum tenui spiritu.

(31) Locus Hebraice sic habet, **וְהָיָה הַיְיָ יְהוָה** **כְּתָרָה יְהוָה יְהוָה** id est. *Ubi est Deus Eliæ etiam ipse, vel, etiam nunc.* Quasi diceret, cur non jam adest mihi, ut Eliæ aderat. Male igitur hic, ἀφφῶ pro ἄμφῶ, positum dicitur, cum longe alia sit ejus significatio. Ibidem, editi, Πνεῦμα διπλοῦν. Manu-

scripti vero, τὸ Πνεῦμα τὸ διπλοῦν.

(32) Hæc, οὐχ ὅτι τρεῖς εἰσι θεοί, in Vaticano et in editis ad modum tituli jacent, sed in omnibus aliis manuscriptis consequenter ponuntur : atque ita restituenda fuisse patet ex contextu.

(33) Basiliensis et Anglicanus, καὶ τὸ ὄνομα.

(34) Anglicanus. μνησθήσῃ.

(35) Τῷ θεῷ, deest in Anglic. Mox, ἐν deest in Basil.

eamdem esse naturam, et de equis et de hominibus, A ita hæc ait : « Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum **6** et ascensorem dejecit in mare ⁶¹ : » tantum numerum equorum equum unum appellavit, ob communionem naturæ : et virorum multitudinem unum hominem nuncupavit : equum enim et ascensorem ait, ob naturæ societatem. Si igitur in hominibus, ubi ea quæ naturæ sunt confunduntur, ubi discrimen formæ, roboris, et consilii : nequaquam enim in illis par sententia, neque formæ, neque vires : dissimiles item linguæ sunt, unde etiam, *μέρορες*, id est divisæ vocis, homines dicuntur. Quin etiam ob naturæ communionem, totus terrarum orbis unus homo nuncupatus est. Ubi vero indivisa dignitas, unum regnum, una potentia, consilium, efficacia, Trinitatem distinguens a creatura ; ibi unum affirmo Deum. Sin **B** autem, quod Deum, et Deum, et Deum dico, tres ideo deos constituo : et cum aio Dominum, et Dominum, et Dominum, tres dico Dominos : si ergo, Pater Dominus, Filius Dominus, Spiritus sanctus Dominus, quomodo tu, Apostole legislator veritatis, patronus religionis, Ephesiis clamasti dicens : « Unus Dominus, una fides, unum baptisma ⁶² ? » Unus Dominus secundum sanctificationem seraphinorum. Nam et illi clamabant : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus ⁶³. » Quod si contentiosius agant hæretici, et dicant, aliū esse dominatum Patris, aliū Filii, miror, cum sustineant duobus dominis inservire, vox siquidem Domini est : « Nemo potest servire duobus dominis ⁶⁴. » Si alius est dominatus Patris, alius Filii, et dividis potestatem, quomodo **C** regno servies ? Non potest duabus una obtemperari potestatibus, nisi sint eadem dignitate. Nemo adoratur regem, et præfectum. Ubi enim par dignitas, par quoque adoratio. In pari dignitate non est pugna. Imparilitas pugnam excitat : æqualitas pacem tuetur. Non permisit tibi Christus dividere honorem, cum diceret : « Hæc est voluntas Patris mei, ut omnes honorent Filium, quemadmodum et Patrem ⁶⁵. » Honora Patrem, ut honores Filium, vel potius honora Filium, ut honores Patrem. Contumeliam in Filium Deus suam putat ; Salvator enim ait : « Qui odit me, et Patrem meum odit. ⁶⁶ » Ne existiment hæretici, se gratificari Deo, cum majorem Filio pronuntiantes. Non recipit sibi Pater honorem, cum Filius ejus contumelia afficitur. Vide evidens earum rerum argumentum ex Veteri Scriptura. Amici Job, qui venerant ad consolationem ejus, increpabant eum, quasi temeraria loqueretur, et justificabant Deum, Job autem dicebat Deo : « Quis dabit judicem inter .ue et te, ut videam, quot sint ini-

των ἐν τῇ θαλάσῃ, καὶ ἦσαν πολλοὶ ἄνθρωποι οἱ βυθισθέντες μετ' ἐκείνου, καὶ ἵπποι πολλοί· ὁ δὲ Μωσῆς εἶδός, ὅτι πάντων τῶν βυθισθέντων μία ἐστὶν ἡ φύσις, καὶ περὶ τῶν ἵππων καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν λέγει· « Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται· ἵππον καὶ ἀναβάτην ἐβρίψεν εἰς θάλασσαν· » (56) τὰ πλήθη τῶν ἵππων ἐκάλεσεν ἵππον ἕνα διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως, καὶ τὰ πλήθη τῶν ἀνδρῶν ἐκάλεσεν ἕνα ἄνθρωπον· ἵππον γὰρ καὶ ἀναβάτην εἶπε οἷα τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως. Εἰ οὖν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ὅπου συγκέχεται τὰ τῆς φύσεως, ὅπου διάφορα τὰ τῆς μορφῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ βουλῆς· οὐ γὰρ ἐστὶν οὔτε γνώμη ἴση, οὔτε μορφή, οὔτε ἰσχὺς· καὶ διάφοροι γλῶτται· διὸ καὶ ἄνθρωποι μέρορες λέγονται· (57)· ἀλλὰ διὰ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως πᾶσα ἡ οἰκουμένη εἰς **B** ἄνθρωπος ἐκλήθη. Ὅπου δὲ ἀμέριστος ἡ ἀξία, μία βασιλεία, μία δύναμις, καὶ βούλη, καὶ ἐνέργεια, ἰδιόζουσα τὴν Τριάδα ἀπὸ τῆς κτίσεως, ἕνα λέγω Θεόν. Εἰ δὲ, διὰ τὸ λέγειν Θεόν, καὶ Θεόν, καὶ Θεόν, τρεῖς λέγω θεούς· καὶ ἐὰν εἴπω Κύριον, καὶ Κύριον, καὶ Κύριον, τρεῖς λέγω Κυρίους· εἰ τοίνυν ὁ Πατὴρ Κύριος, καὶ ὁ Υἱὸς Κύριος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Κύριος, πῶς σὺ, ὦ Ἀπόστολε, ὁ νομοθέτης τῆς ἀληθείας, ὁ συνήγορος τῆς εὐσεβείας, Ἐφεσίοις ἐβόας λέγων· « Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα ; » Εἷς Κύριος κατὰ τὸν ἀγιασμὸν τῶν σεραφίμ· καὶ γὰρ ἐκεῖνα ἐβόα, « Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος. » Εἰ δὲ φιλονεικοῦσιν οἱ αἰρετικοὶ, καὶ λέγουσιν, ὅτι ἄλλη κυριότης τοῦ Πατρὸς, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, θαυμαζῶν, πῶς ἀνεχόνται δουλεῖν δυοὶ κυρίους· τοῦ γὰρ Κυρίου ἐστὶ φωνή, ὁ οὐδεὶς δύναται δυοὶ κυρίους δουλεῖν. » Εἰ ἄλλη κυριότης Πατρὸς, καὶ ἄλλη κυριότης Υἱοῦ, καὶ μερίζεις τὴν ἐξουσίαν, πῶς λατρεύεις τῇ βασιλείᾳ ; Οὐ δύναται λατρευθῆναι δύο ἀξιώματα κατὰ τὸ αὐτοῦ, ἐὰν μὴ ὁμοίωμα ἦ. Οὐδεὶς προσκυνεῖ βασιλεῖα καὶ ἄρχοντα· ὅπου γὰρ ὁμοίωμα ἡ ἀξία, ὁμοίωμα καὶ ἡ προσκύνησις. Ἐν τῷ ἴσῳ ἀξιώματι οὐκ ἐστὶ μάχη. Τὸ ἀνίσον ἐγείρει τὴν μάχην· τὸ δὲ ἴσον βραβεύει τὴν εἰρήνην. Οὐ συνεχώρησέ σοι ὁ Χριστὸς μερίσαι τὴν τιμὴν, εἰπὼν· « Τοῦτό ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Τίμα Πατέρα, ἵνα τιμήσῃς Υἱόν· μᾶλλον δὲ τίμα Υἱόν, ἵνα τιμήσῃς Πατέρα. Ἰδιοποιεῖται τοῦ Υἱοῦ τὴν ὕβριν ὁ Θεός· λέγει γὰρ ὁ Σωτὴρ· « Ὁ ἐμὲ μισῶν καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ. » Μὴ νομίσωσιν αἰρετικοὶ, ὅτι τῷ Θεῷ χαρίζονται μεῖζονα αὐτὸν λέγοντες τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐδέχεται τιμὴν τὴν εἰς ἐαυτὸν ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ὕβριζομένου. Καὶ βλέπε πραγμάτων ἀπόδειξιν ἐναργῆ ἐκ τῆς παλαιᾶς Γραφῆς. Οἱ φίλοι τοῦ Ἰωβ, οἱ ἐλθόντες εἰς παραμυθίαν, ἐνεκάλουν αὐτῷ, ὡς φθεγ-

⁶¹ Exod. xv, 2. ⁶² Ephes. iv, 5. ⁶³ Isa. vi, 3.

⁶⁴ Matth. vi, 24. ⁶⁵ Joan. v, 23. ⁶⁶ Joan. xv, 23.

(56) Hæc ita restitimus ex Basiliensi et Vaticano. Nam in edit. Comm. mutila erant, et in Anglic., quæ secutus est Nannius, quæ de hominibus dicuntur præposita sunt iis quæ de equo, contra Scripturæ seriem.

(57) Sic Vaticanus et editi. Basiliensis vero et Anglic., διὸ καὶ ἄνθρωποι λέγονται. Felckmanni secundus, διὸ καὶ ἄνθρωποι οὐ λέγονται, omissa voce, μέρορες, quæ tamen germana est.

γομένων τοιμηρὰ, καὶ ἐδικαίουν τὸν Θεόν. Ὁ Ἰὼβ λέγει τῷ Θεῷ· « Τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, ἵνα ἴδω πόσαι εἰσὶν αἱ ἁμαρτίαι μου, ὅτι ὄντως με ἐκρίνας; » Οἱ φίλοι τοῦ Ἰὼβ ἐδικαίωσαν τὸν Θεόν, καίτοιγε ἀγνωομένης τῆς ὑποθέσεως· καὶ τὸν μὲν δικαίον μάλλον κατέκριναν ὡς ἁμαρτήσαντα· τὸν δὲ Θεόν, ὡς δικαίως ἐπάγοντα, ἐπῆνεσαν· καὶ λέγουσι τῷ Ἰὼβ· « Μεγάλως ἐλάλησας, ὑπερβαλλόντως (38) ἐτόλμησας, σὺ κατὰ τοῦ ἱκανοῦ λαλήσας· » καὶ, « Ὁ Θεὸς μὴ ταράττει τὸ δίκαιον. » Καὶ πάλιν λέγει ὁ φίλος αὐτοῦ· « Κατὰ τὰς ἁμαρτίας σου ἐπήγαγέ σοι. Εἰ δὲ μὴ πολλαὶ σου ἦσαν αἱ ἁμαρτίαι, οὐκ ἂν ἐμάστιξέ σε. » Καὶ ἐδόκουν τῷ Θεῷ συνηγορεῖν, τὸν δὲ δικαίον κατακρίνειν· ἄρα (39) ὁ Θεὸς ἐδέξατο τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ λέγοντας παρὰ τὸ δίκαιον; Ἄρα ἐδέξατο τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορίαν, καὶ ἠτίμασε τὸν δικαίον; Οὐκοῦν οὐ δέχεται τὴν εἰς ἑαυτὸν τιμὴν, ἀτιμαζομένου τοῦ Υἱοῦ. Ἴδωμεν δὲ τί λέγει τοῖς φίλοις τοῦ Ἰὼβ· « Διὰ τί οὐκ ἐλάλησατε ὀρθὰ περὶ τοῦ θεράποντός μου; » Εἰ οὖν τοὺς κατὰ τοῦ θεράποντος αὐτοῦ ὀρθὰ μὴ λέγοντας ἀποσειέται, τοὺς κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἀκονῶντας (40) τὴν γλῶτταν δέχεται; Οὐδαμῶς. Ἀπαραίτητος τοίνυν δίκη τοῖς βλασφημοῦσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄκουε γὰρ τί φησιν ὁ Σωτὴρ· « Πᾶσα βλασφημία ἀφεθήσεται· ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται. »

7. Ὅτι ἡ Τριάς ἀποστέλλει ἀποστόλους.

Περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει· « Ἐν γὰρ τῷ ὄρει Σιών, ἤξει ὁ εὐαγγελιζόμενος, καὶ οἱ εὐαγγελιζόμενοι, οὓς ὁ Κύριος προσκέκληται. » Περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς, ὡς πρόβατα, ἐν μέσῳ λύκων. » Περὶ τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς Πράξεσι λέγει· « Οἱ μὲν οὖν ἀποσταλέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἦλθον εἰς Σελεύκειαν. » Εἰ τοίνυν Θεοῦ τὸ προσκαλεῖσθαι, διὰ τί τὸ Πνεῦμα διὰ τῶν προφητῶν λέγει· « Τάδε λέγει Κύριος; » Καὶ πάλιν τὸ Πνεῦμα τοῖς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἁγίοις· « Ἀφορίσατε δὴ μοι (41) τὸν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον ὃ προσέκλημαι αὐτούς; » Μάθε οὖν τὴν δύναμιν τῆς Τριάδος. Ὁ Θεὸς νομοθετεῖ· ὁ Υἱὸς κελεύει· τὸ Πνεῦμα αὐθεντεῖ. Ἄκουε λέγοντος τοῦ Θεοῦ· « Εὐαγγελιζόμενοι ἤξουσιν, οὓς ὁ Κύριος προσκέκληται. »

8. Ὅτι ἡ ἁγία Τριάς δεικνύεται καθῆσθαι ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ.

Φησὶν ὁ Ἡσαίας· « Εἶδον τὸν Κύριον Σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπυρμένου, καὶ τὰ σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀνάγκη, ὅτι ὁ Πατὴρ (42) ὑπολαμβάνεται πρὸ πάντων. Εἶθ' ὑποκαταβάς λέγει· « Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου, λέγοντος· Τίνα ἀποστέλω; καὶ τίς πο-

quitates meæ : quoniam ita me iudicasti ⁶⁷ ? » Amici autem Job justificabant Deum, cum causas rerum ignotas haberent : justum virum, ut peccatis obnoxium, condemnabant, Deumque, ut juste has calamitates inferentem, collaudabant, atque ita respondent ad verba Job : « Magnificus locutus es, audacia sermonis tui eximia, adversus Deum verba fecisti ⁶⁸. » Et : « Deus non confundet justitiam ⁶⁹. » Rursum dicit amicus ejus : « Secundum peccata tua intulit tibi. Si non multa essent peccata tua, non te flagellasset ⁷⁰. » Et putabant se Deo patrociniari, dum justum condemnarent; sed Deus numquid probavit eos, qui ita pro se præter æquum verba facerent ? Num hoc genus patrocini gratum habuit, justumque dedecore affecit ? Nequaquam. Non igitur admittit sibi honorem, qui cum indignitate Filii conjunctus sit. Videamus autem, quid dicat Filius Jobi : « Quare non recta locuti estis de servo meo ⁷¹ ? » Si igitur non recta de servo suo loquentes repudiat; an scilicet, qui contra unigenitum Filium suum linguas acuunt, recipiet ? nequaquam. **7** Indeprecabilis igitur pœna blasphemantibus Spiritum sanctum. Audi enim quid Salvator dicat : « Omnis blasphemia remittetur, blasphemia autem in Spiritum sanctum non remittetur ⁷². »

7. Quod Trinitas apostolos mittat.

De Patre dicit : « In montem Sion venit annuntiator Evangelii, et Evangelii annuntiatores, quos advocavit Dominus ⁷³. » De Filio : « Ecce mitto vos, quasi oves, in medio luporum ⁷⁴. » De Spiritu in Actis dicit : « Et illi quidem missi a Spiritu sancto abierunt Seleuciam ⁷⁵. » Si igitur Dei est vocare, cur Spiritus per prophetas ait : « Hæc dicit Dominus ? » aut cur Spiritus, iis qui Antiochiæ erant, sanctis dixit : « Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus, ad quod vocavi eos ⁷⁶ ? » Disco igitur potentiam Trinitatis. Pater legem condit, Filius jubet, Spiritus auctoritatem addit. Audi Deum hæc loquentem : « Qui Evangelium annuntiant, venient, quos Dominus vocavit ⁷⁷. »

8. Probatum sanctam Trinitatem sedere in throno excelso.

Dicit Isaias : « Vidi Dominum Sabaoth sedentem in throno excelso et sublimi, et seraphim ei in orbem circumstabant ⁷⁸, » etc. Necessum est hic Patrem ante omnes intelligi. Deinde post pauca hæc subjungit : « Et audivi vocem Domini dicentis : Quem mittam, et quis proficietur ad populum

⁶⁷ Job xiii, 23. ⁶⁸ Job xv, 11. ⁶⁹ Job xi, 6. ⁷⁰ Joel ii, 32. ⁷¹ Matth. x, 16. ⁷² Act. xiii, 4.

⁷³ Job xxii, 5. ⁷⁴ Job xlii, 7. ⁷⁵ Matth. xii, 31. ⁷⁶ ibid. 2. ⁷⁷ Joel ii, 32. ⁷⁸ Isa. vi, 4, 2.

(38) Basiliensis, ὑπερβαλλόντως. Mox, κατὰ τοῦ ἱκανοῦ, id est adversus Deum. Vide Græcum Scripturæ text. Ruth. i, 20; Job xxxi, 2; Ezech., i, 24.

(39) Basiliensis et Anglic., ἄρα, et sic paulo post. (40) Basiliensis, ἀκονῶντας. Mox Basiliensis et

Anglic., ἡ δίκη. In edit. Commel. ibid. τῶνυυ deest. (41) Sic omnes mss. et edit. Paris. Edit. Commel. δέ μοι.

(42) Basiliensis et Anglicanus, ὅτι καὶ Πατὴρ.

istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit mihi: *Yade ad populum istum, et dic ei: Auribus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non cernetis. Incrassatum est enim cor populi hujus⁷⁹, etc. Joannes vero ad Filium eadem illa refert, cujus hæc verba sunt: « Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non crediderunt in illum, ut sermo Isaïæ prophetæ impleretur quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? Hæc autem dixit Isaïas, cum vidit gloriam ejus⁸⁰. » De Spiritu autem Paulus cum Judæis, qui Romæ erant, disceptans, ita locutus est: « Benedixit Spiritus sanctus per Isaïam prophetam: Auribus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non cernetis⁸¹, » etc.*

9. Quod Spiritus sedeat.

Ex libro Mosis, non solum sedere, sed et assidere Patri, et Filio, Spiritum sanctum demonstratur. Sed id petamus ex idonea historia: propero autem ad Abrahamum: « Apparuit Deus Abraham, et ecce tres viri, quos hospitio excepit sub quercu, qui surrexerunt et respexerunt versus Sodomam⁸². » Jam illud verbum, « surrexerunt, » indicat sessionem præcessisse. Dic mihi igitur, in mensa tres isti sederunt, annon? Sederunt, ait: Ergo sedere, idem est atque una considerare. In Daniele, cum Susanna ad mortem abduceretur, ait Scriptura: « Suscitavit Deus Spiritum sanctum pueruli, cui nomen Daniel⁸³. » Vox igitur illa, « suscitavit, » de stante non intelligitur, sed de sedente aut dormiente: quemadmodum et in Psalmo: « Excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens et crapulatus a vino⁸⁴. » Et: « Excitatus est Dominus ex nubibus suis sanctis⁸⁵. » Aliam quoque afferam historiam de Patre Domini, ad Joannem dicente: « Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum⁸⁶. » Dominus ait: « Sin autem Pater, qui in me manet, ipse facit opera⁸⁷. » Dic igitur juxta hæc testimonia, Pater et Spiritus manent in Filio, annon? Manent, inquires. Si itaque in Filio manent Pater et Spiritus, necesse prorsus est, Filio sedente, ipsos quoque una sedere qui cum illo manent: ut ergo **D** sedet ipse, ita una sedent illi. Si igitur hæc est historia de Abraham et Lot, et in Actis apostolorum scriptum est: « Et sedit supra singulos eorum Spiritus sanctus⁸⁸, » ut et in Psalmo dicitur: « Qui sedes super cherubim⁸⁹: » Filio certe scimus exi-

α ρεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τούτων; Καὶ εἶπα (43)· Ἴδού ἐγὼ, ἀποστείλον με. Καὶ εἶπέ μοι· Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τούτων, καὶ εἶπέ αὐτῷ· Ἀκοῆ ἀκούσῃτε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψῃτε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ἔξῃς. Ὁ δὲ Ἰωάννης εἰς τὸν Υἱὸν ἐκλαμβάνει ταῦτα· λέγει γάρ· « Ταῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, ἵνα ὁ λόγος Ἡσαίου τοῦ προφήτου πληρωθῇ, ὃν εἶπε· « Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίμη ἀπεκαλύφθη; Ταῦτα δὲ εἶπεν Ἡσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος δὲ ὁ Παῦλος διαλεγόμενος τοῖς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίοις, εἶπε· « Καλῶς εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου· ἀκοῆ ἀκούσῃτε (44), καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψῃτε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε, » καὶ τὰ ἔξῃς.

9. Περὶ τοῦ καθῆσθαι τὸ Πνεῦμα.

Ἐκ τῆς βίβλου Μωσέως οὐ μόνον καθήμενον, ἀλλὰ καὶ συγκαθήμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ δεῖκνυται. Ἐκ τῆς οὖν προποίσης ἱστορίας. Ὁρμημαί (45) δὲ ἐπὶ Ἀβραάμ· « Ὄψθη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες τρεῖς, οὓς καὶ ἐξένισεν ὑπὸ τὴν θρῦν, οἱ ἐξανέστησαν, ἐπιβλέψαντες ἐπὶ πρόσωπον Σοδόμων. » Τὸ δὲ, « ἐξανέστησαν, » καθισάντων ἐστὶ σημασία. Εἶπε οὖν, ἐπὶ τῆς τραπέζης οἱ τρεῖς ἐκάθισαν, ἢ οὐ; Φησὶν, Ἐκάθισαν. Τὸ οὖν καθῆσθαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγκαθῆσθαι ἐστίν. Ἐν δὲ τῷ Δανιήλ, Σωσάννης ἀπαγομένης θανατωθῆναι, λέγει ἡ Γραφή· « Ἐξηγείρεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παιδαρίου, ᾧ ὄνομα Δανιήλ. » Ἡ οὖν « ἐξεγέρσεως » φωνὴ οὐκ ἐπὶ ἐστῶτος λαμβάνεται, ἀλλ' ἐπὶ καθήμενου ἢ κοιμωμένου· ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ λέγει· « Ἐξηγέρθη (46) ὡς ὁ ὑπνῶν Κύριος, ὡς δυνατὸς καὶ κεκραταιπαλῆκώς ἐξ οἴνου. » καὶ τὸ, « Ἐξηγέρθη Κύριος ἐκ νεφελῶν ἁγίων αὐτοῦ. » Καὶ ἄλλης ἱστορίας μνημονεύσας τοῦ Πατρὸς τοῦ Κυρίου, πρὸς τὸν Ἰωάννην λέγοντος· « Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν. » Ὁ Κύριος εἶπεν· « Εἰ καὶ ὁ Πατὴρ (47) ὁ μένων ἐν ἐμοί, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. » Εἶπε οὖν κατὰ τὰς μαρτυρίας, ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα μένουσιν ἐν τῷ Υἱῷ, ἢ οὐ; Φησὶ, Μένουσιν. Οἱ οὖν ἐν τῷ Υἱῷ μένοντες, ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα, τοῦ Υἱοῦ καθίσαντος, ἀνάγκη πᾶσα συγκαθῆσθαι αὐτῷ καὶ οἱ μένοντες ἐν αὐτῷ· ὡς οὖν κάθεται, καὶ συγκαθίστηται. Εἰ οὖν αὕτη ἐστὶν ἱστορία ἐπὶ Ἀβραάμ (48) καὶ Λότ, καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπται· « Καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ λέγει· « Ὁ καθήμενος ἐπὶ χειροῦμί· » τῷ

⁷⁹ Isa. vi, 8-10. ⁸⁰ Joan. xii, 37-41. ⁸¹ Act. xxviii, 25, 26. ⁸² Genes. xviii, 1, 9, 22. ⁸³ Dan. xiii, 45. ⁸⁴ Psal. lxxvii, 65. ⁸⁵ Zach. ii, 13. ⁸⁶ Joan. i, 33. ⁸⁷ Joan. xiv, 10. ⁸⁸ Act. ii, 15. ⁸⁹ Psal. lxxix, 2.

(43) Hæc, καὶ εἶπα, usque ad, τὸν λαὸν τούτων inclusive, desunt in Basil., propter ὁμοιοτέλετον. Mox idem, ἀκούσεται. Paulo post, Anglicanus et edit. Paris. βλέψετε, alii βλέψῃτε.

(44) Basiliensis, ἀκούσεται.

(45) Basiliensis, ὄρμηται. Ibidem hæc, Ὄψθη

ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, desunt in Anglicano.

(46) Basiliensis, ἐξηγέρθη.

(47) Basiliensis et Vaticanus, Εἰ δὲ ὁ.

(48) In Anglicano et Felck. 1, Ἀβραάμ, cum tenui. In aliis cum denso, et sic semper.

μὲν Υἱὸν Ἰσμεν ἀφωρισμένην διαίταν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἰδιόζουσαν. Τῶν γοῦν (49) τριῶν καθισάντων ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὄηλον ὅτι ἐξ εὐνούμων ἐκάθισε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· αὐτὴ γὰρ αὐτῷ ἀφωρισμένη διαίτα. Ὡσπερ οὖν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν εἶπε· « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· » ἐκ δὲ τοῦ καθίσαι ἐκ δεξιῶν τὸν Υἱὸν ἔστιν ἐπινοῆσαι, ὅτι κατ' ἐπιτροπὴν εἶπε καὶ τῷ ἑαυτοῦ Πνεύματι, Κάθου ἐξ εὐνούμων μου. Τοῦ δὲ καθήμενου ἢ προσηγορίας ἀξιώματός ἐστι σημασία· ὁ γὰρ καθήμενος ἐμπεριγραφός ἐστιν, ἐν ᾧ κάθηται τόποι. Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἀπεριγραφός ἐστι φύσει· περιγράφεσθαι δὲ δοκεῖ μετενσωματούμενος· οὐ γὰρ ἀνθρωπίζει ἢ Γραφῆ τὸν Θεόν· ἀλλ' ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς διαλέγεται, ἵνα τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐμφάνη (50) πράγματα ἐν τοῖς φύσει. Ὅτι δὲ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάτῳ ψαλμῷ φησιν· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· » καὶ καθισάντων αὐτῶν, λέγει ἢ Γραφῆ πρὸς αὐτὸν (51) τὸν Χριστὸν· « Ὡμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· οὐ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν· Μελχισεδέκ· » καὶ, « Κύριος ἐκ δεξιῶν σου· » δῆλον οὖν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκ δεξιῶν ἐστὶν:

40. Ὅτι ἡ Τριάς ἤγειρε τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν σάρκα ἐκ νεκρῶν.

Περὶ Πατρὸς οὕτως λέγει· « Ὁ δὲ Θεὸς, καὶ τὸν Κύριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ (52) διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. » Περὶ Υἱοῦ· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερω αὐτόν. Αὐτὸς δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. » Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος (53)· « Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐγεῖραν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν, οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγεῖρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικούντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. »

41. Ὅτι ἡ Τριάς ὑφ' ἑαυτῆς δοξάζεται.

Ὁ Υἱὸς δοξάζει τὸν Πατέρα· λέγει γὰρ· « Ἐδόξασα σου τὸ ὄνομα ἐπὶ τῆς γῆς· » ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. » Ὅτι ἐδόξασται Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ Πατὴρ (54) παρὰ τοῦ Υἱοῦ, λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱὸς σου δοξάσῃ σε. » Τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν δοξάζει· λέγει γὰρ περὶ τοῦ Παρακλήτου· « Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα δοξάζει, λέγων· « Πᾶσα ἁμαρτία ἀφεθήσεται· ἢ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται, » διὰ τῆς πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν κοινωνίας· καὶ ἐν τούτῳ, « ὅτι οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. »

42. Περὶ δοξολογίας Πνεύματος ἁγίου.

« Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ

miam sedem propriamque, nimirum ad dexteram Patris, attributam esse. Tribus igitur apud Abraham sedentibus, ad sinistram certe Spiritus sanctus sedebat : ea enim illi ascripta sedes est. Nam sicut ad Filium dixit : « Sede a dextris meis⁹⁰ : » ex eo autem quod Filius sedet ad dexteram, intelligere licebit, quod per concessionem dixerit suo Spiritui : Sede a sinistris meis. Vocabulum autem sedentis, dignitatem significat : nam qui sedet, finibus ejus loci, in quo sedet, circumscribitur. Deus autem noster natura sua nullis finibus circumscribitur : verum circumscribi videtur, cum quæ corporalia sunt, ad eum transferuntur. Scriptura enim Deum nequaquam hominem facit, sed nostro more de eo loquitur, ut res, quæ supra nos sunt, sub istiusmodi natura manifestet. Quod autem in psalmo centesimo nono loquitur : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis⁹¹. » Et sedentibus illis, ait Scriptura ad ipsum Christum : « Juravit Dominus, et non poenitebit eum : tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec : » et, « Dominus a dextris tuis⁹² ; » liquet igitur Spiritum sanctum a dextris esse.

40. Quod Trinitas a mortuis Christum secundum carnem excitaverit.

De Patre ita loquitur : « Deus autem et Dominum suscitavit et nos suscitabit per virtutem suam⁹³. » De Filio : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus suscitabo illud. Ille autem dicebat de templo corporis sui⁹⁴. » De Spiritu autem : « Quod si Spiritus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis : qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per Spiritum ejus, habitantem in vobis⁹⁵. »

41. Trinitatem a seipsa glorificari.

Filius glorificat Patrem, dicit enim : « Glorificavi nomen tuum in terra⁹⁶ : » et Pater Filio ait in Evangelio : « Et glorificavi, et iterum glorificabo⁹⁷. » Quod autem glorificatus sit Filius a Patre, et Pater a Filio, in Evangelio ait : « Pater, glorifica Filium tuum, ut et Filius tuus glorificet te⁹⁸. » Spiritus Filium glorificat ; ait enim de Paracleto : « Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis⁹⁹. » Filius Spiritum glorificat, dicens : « Omne peccatum remittetur, sed blasphemia in Spiritum sanctum non remittetur¹, » ob ejus cum Patre et Filio communionem. Atque etiam « quia nemo dicere potest Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto². »

42. De glorificatione sancti Spiritus.

« Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altis-

⁹⁰ Psal. cix, 4. ⁹¹ ibid. ⁹² ibid. 4. 5. ⁹³ I Cor. vi, 14. ⁹⁴ Joan. ii, 19, 21. ⁹⁵ Rom. viii, 11. ⁹⁶ Joan. xvii, 4. ⁹⁷ Joan. xii, 26. ⁹⁸ Joan. xvii, 4. ⁹⁹ Joan. xvi, 14. ¹ Matth. xii, 38. ² I Cor. xii, 3.

(49) Vaticanus, οὖν. Mox Basiliensis, δηλονότι.
(50) Editio Commelin., ἐμφάνη. Mox Anglican., ἐν τοῖς αἰσθε. Quæ sequēbantur in editis post δεξιῶν μου, scilicet, ἕως ὃν θῶ etc., desunt in Vaticano, Basiliensi et Anglicano.

(51) Αὐτόν deest in Basiliensi, Anglic. et Vaticano.
(52) Basiliensis et Anglicanus, ἐξεγερεῖ.
(53) Fdit. Commel. et Vatican., περὶ Πνεύματος.
(54) Καὶ ὁ Πατὴρ, Anglicanus.

simo vota tua, et invoca me in die tribulationis tuae, et eruam te, et honorificabis me¹. » Spiritus admirum est, qui dicit : « Eruam te, et honorificabis me. » Id enim patet, quia ipse dixit : « Immola Deo. »

9 13. *Quod ubique adsit Trinitas. — De Patre.*

« Caelum et terram ego impleo, dicit Dominus². »

14. *De Filio.*

« Qui ascendit, is est, qui descendit ad inferiores partes terrae, ut impleret omnia³. »

15. *De Spiritu.*

« Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in caelum, tu illic es: si descendero in infernum, ades⁴. » Aliud : « Vos cognoscitis illum, et apud vos manet⁵. » Et Isaias : « Qui firmavit caelum et terram, et dat flatum populo, qui in ea est, et spiritum iis qui calcant illam⁶. » Et illud : « Spiritus Domini replevit orbem terrarum⁷. » Et : « Spiritus meus stat in medio vestrum⁸. » Vides, ut Spiritus ante Patrem ponatur?

16. *Quod nemo cognoscat Trinitatem.*

Dicit Salvator : « Pater sancte, mundus te non cognovit, ego autem novi te⁹. » De Filio in Evangelio : « In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit¹⁰. » De Spiritu : « Quem mundus non potest accipere, quoniam eum non agnoscit¹¹. »

17. *Quod in Veteri quoque Testamento Trinitas peculiarem suam operationem exhibuerit.*

« Sume, » inquit, « sanguinem initiationis, et impone sacerdotibus in summitate auriculæ dextræ, et in summitate pedis dextri, et in summitate dextræ manus¹². » Et animadvertite caput populi tertio obsignatum, ad formam seraphim dicentium : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth¹³. » et ad formam lintei, quod Petro Joppæ apparuit e caelo demissum, eo quod ter demissum sit¹⁴. Et cum Dominus imperavit Moysi, ut diceret Aaroni et filiis ejus : « Ita benedicetis filiis Israel, dicentes illis. Et imponent nomen meum filiis Israel, et ego Dominus benedicam illis. Benedicet tibi Dominus, et servabit te: ostendet faciem suam super te, et miserebitur tui. Attollat Dominus faciem suam super te, et det tibi pacem¹⁵. » Et in Novo Testamento itidem de Patre loquitur Paulus : « Deus autem est, qui operatur omnia in omnibus¹⁶. » De Filio quoque idem : « Sed omnia et in omnibus Christus¹⁷. » De Spiritu

Ἰψίστω τὰς εὐχὰς σου, καὶ ἐπικάλῃσαι με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου· καὶ ἐξελοῦμαι σε, καὶ δοξάσεις με. » Τὸ Πνεῦμα οὖν ἐστὶ (53), τὸ εἰπόν· « Ἐξελοῦμαι σε, καὶ δοξάσεις με. » Δῆλον ὅτι, αὐτὸ (56) γὰρ εἶπε, « Ἦυσον τῷ Θεῷ. »

13. *Ὅτι πάρεστι πάντῃ ἡ Τριάς. — Περὶ Πατρός.*

« Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος. »

14. *Περὶ Υἱοῦ.*

« Ὁ ἀναβάς, αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ καταβάς εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, ἵνα πληρῶσῃ τὰ πάντα. »

15. *Περὶ Πνεύματος.*

« Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾄδην, πάρεσι. » Ἄλλο (57)· « Ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸν, καὶ παρ' ὁμῶν μένει. » Καὶ ὁ Ἡσαΐας· « Ὁ στερεώσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ, τῷ ἐπ' αὐτῆς, ἣ καὶ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν· » καὶ, « Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην· » καὶ, « Πνεῦμά μου ἐστηκε ἐν μέσῳ ὁμῶν. » Ὁρᾷς πῶς τὸ Πνεῦμα προτάσσεται τοῦ Πατρός;

16. *Ὅτι οὐδεὶς γινώσκει τὴν Τριάδα.*

Λέγει ὁ Σωτὴρ· « Πάτερ ἄγιε, κόσμος σε οὐκ ἔγνω· ἐγὼ δὲ σε ἔγνω. » Περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. » Περὶ τοῦ Πνεύματος· « Ὁ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ γινώσκει αὐτό. »

C 17. *Ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἡ Τριάς τὴν ἐνέργειαν τὴν ἰδίαν (58) ἐνδείκνυται.*

« Λάβε, » φησὶ, « τὸ αἷμα τῆς τελειώσεως, καὶ ἐπίθεθι ἐπὶ τοὺς ἱερεῖς, ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ὠτός τοῦ δεξιοῦ, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ποδὸς τοῦ δεξιοῦ, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς. » Καὶ βλέπε τὴν κεφαλὴν τοῦ λαοῦ τρίτον σφραγισομένην, κατὰ τὸν τύπον τῶν Σεραφίμ τῶν λεγόντων· « Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαὸθ· » καὶ κατὰ τὸν τύπον τῆς σινδῶνος, τῆς φανεῖσης Πέτρῳ ἐν Ἰόππῃ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ χαλασθείσης, διὰ τὸ τρίτον χαλασθῆναι. Καὶ ὅτε ὁ Θεὸς εἶπε τῷ Μωσέϊ εἰπεῖν Ἁαρὼν καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, λέγων· « Οὕτως εὐλογῆσατε (59) τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, λέγοντες αὐτοῖς· Καὶ ἐπιθήσουσι τὸ ὄνομά μου ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ Κύριος εὐλογήσω αὐτούς. Εὐλογήσει σε Κύριος, καὶ φυλάξει σε· ἐπιφανεῖ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ ἐλεήσει σε. Ἐπάρη Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ δώῃ σοι εἰρήνην. » Καὶ ἐν τῇ Νέᾳ ὁμοίως περὶ Πατρός ὁ Παῦλος· « Ὁ θεὸς ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Περὶ τοῦ Υἱοῦ ὁ αὐτός· « Ἀλλὰ πάντα

¹ Psal. xlix, 14, 15. ² Jer. xxiii, 24. ³ Ephes. iv, 10. ⁴ Psal. cxxxviii, 7, 8. ⁵ Joan. xiv, 7. ⁶ Isa. xlii, 5. ⁷ Sap. i, 7. ⁸ Agg. ii, 6. ⁹ Joan. xvii, 25. ¹⁰ Joan. i, 10. ¹¹ Joan. xiv, 17. ¹² Exod. xxix, 20. ¹³ Isa. vi, 3. ¹⁴ Act. x, 5, 10. ¹⁵ Num. vi, 22-26. ¹⁶ I Cor. xii, 6. ¹⁷ Coloss. iii, 11.

(56) Hæc, τὸ Πνεῦμα οὖν ἐστὶ, etc., usque ad δὴ λον ὅτι, deerant in edit. Commel. et in quibusdam mss., sed leguntur in Vatic. et in Basil.

(56) Sic Vaticanus et Anglic. Cæteri vero, αὐτός.

(57) Ἄλλο abest ab Anglicano.

(58) Sic Vatic. et Anglic. Cæteri et editi, οὐκ ἐστὶν.

(59) Edit. Commel., εὐλογήσατε. Vaticanus, Anglic., Basil. et edit. Paris., εὐλόγησατε.

καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. » Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ·
 « Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα,
 διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. »

18. Ὅτι ἡ Τριάς παρακαλεῖ. Παράκλητος γὰρ διὰ
 τὸ παρακαλεῖν καὶ σώζειν λέγεται, ὡς Θεὸς καὶ
 Ἐωτήρ.

Περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Παῦλος λέγει· « Ὑπὲρ Χριστοῦ
 πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. »
 Καὶ ὁ Ἡσαίας πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· « Παρακαλεῖ
 σε ὁ ὀνομάτας σε. » Παρακαλεῖ ὁ Υἱὸς· ὡς ἔλεγε·
 « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἰνεκον ἔχρισέ με·
 εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, παρακαλέσαι
 πάντας τοὺς πενθοῦντας. » Ἰωάννης ἐν τῇ Ἐπιστολῇ·
 « Ἐάν τις ἀμάρτη, ἔχομεν Παράκλητον πρὸς τὸν Πα-
 τέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἰλασμός
 περὶ ἁμαρτιῶν (60) ἡμῶν. » Περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ
 Σωτὴρ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς· « Ἐάν ἀγαπήτε με,
 τὰς ἐντολάς μου τηρήσατε. Κἀγὼ ἀναβαίνω πρὸς
 τὸν Πατέρα μου· καὶ παρακαλέσω αὐτόν· καὶ ἄλλον
 Παράκλητον πέμψει ὑμῖν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

19. Περὶ τῆς Τριάδος.

« Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχύς αὐτοῦ· »
 (ἰσχύον λέγει τὸν Υἱόν· ἰσχύς δὲ δύναμις ἐστὶ· « Χριστὸς
 γὰρ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. ») καὶ τῆς συν-
 ἔσεως αὐτοῦ οὐκ ἐστὶν ἀριθμὸς, » τοῦτεστι τοῦ Πνεύ-
 ματος· ὡς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· « Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν
 Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως· » καὶ πάλιν· « Τῷ
 Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ
 Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐ-
 τῶν· » καὶ πάλιν· « Εὐλογῆσαι ὑμᾶς (61) ὁ Θεός,
 ὁ Θεὸς ἡμῶν· εὐλογῆσαι ὑμᾶς ὁ Θεός. »

20. Ὅτι τὸ Πνεῦμα ποτὲ ἡ Γραφή τοῦ Πατρὸς
 καλεῖ, ποτὲ τοῦ Υἱοῦ· ποτὲ (62) καθ' ἑαυτὸ
 αὐτὸ ὀνομάζει· οὐ γὰρ ἐν συγχύσει, ἀλλ' ἀδιαι-
 ρέτως κηρύσσεται.

Περὶ Πατρὸς· « Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου
 ἔλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ (63). » Καὶ πάλ-
 λιν· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι,
 εἴπερ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Περὶ Υἱοῦ·
 « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ
 εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κράζον, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. »
 Καὶ πάλιν· « Ὁς Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος
 οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς ἔλεγε·
 « Μὴ μεριμνήσητε, τί, ἢ πῶς λαλήσετε· δοθήσεται
 γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσετε· οὐ γὰρ
 ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πα-
 τρὸς μου, τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Περὶ Πνεύματος·
 « Διῆλθον δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν,
 κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν Λόγον τοῦ
 Θεοῦ λαλήσαι ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Ἐλθόντες δὲ κατὰ τὴν

A sancto : « Hæc autem omnia operatur unus et
 idem Spiritus, dividens. singulis prout vult ²⁰. »

18. Quod Trinitas consoletur; Paracletus enim ab
 adhortando, consolando et servando dicitur, ut Deus
 et Salvator.

De Patre Paulus ait : « Pro Christo legatione fun-
 gimur, ut Deo exhortante per nos ²¹. » Et Isaias ad Je-
 rusalem : « Consolatur te, qui nominavit te (59'). »
 Consolatur et Filius, quemadmodum dixit : « Spi-
 ritus Domini super me, eo quod unxerit me; ut
 evangelizarem pauperibus misit me, ut consolarem
 omnes lugentes ²². » Joannes in Epistola : « Si quis
 peccaverit, habemus Paracletum apud Patrem Je-
 sum Christum justum, et ipse est propitiatio **10**
 pro peccatis nostris ²³. » De Spiritu Salvator ad
 discipulos suos inquit : « Si diligitis me, præ-
 cepta mea servate ²⁴. » Et : « Ego ascendo ad Pa-
 trem, et rogabo Patrem, et alium Paracletum mittet
 vobis, Spiritum veritatis ²⁵. »

19. De Trinitate.

« Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus,
 (Virtutem appellat Filium, virtus autem potentia
 est : « Christus enim Dei potentia, et Dei sapientia
 est ²⁶ : ») et sapientiae ejus non est numerus ²⁷, »
 id est, Spiritus, ut Salvator dicit : « Ecce do vobis
 Spiritum sapientiae, et intellectus ²⁸. » Et alibi :
 « Verbo Domini caeli firmati sunt, et Spiritu oris
 ejus omnis virtus eorum ²⁹. » Atque iterum : « Be-
 nedicat vobis Deus, Deus vester, benedicat vobis
 Deus ³⁰. »

20. Quod Scriptura Spiritum, aliquando Patris, ali-
 quando Filii, aliquando absolute Spiritum vocet ;
 non enim confuse, sed indivisibiliter prædicatur.

De Patre : « Nos autem non accepimus spiritum
 mundi, sed Spiritum Dei ³¹. » Rursus : « Vos au-
 tem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem
 Spiritus Dei habitat in vobis ³². » De Filio : « Misit
 Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, clamantem :
 Abba Pater ³³. » Rursus : « Qui Spiritum
 Christi non habet, non est ejus ³⁴. » De Spiritu Fi-
 lius dixit : « Ne solliciti sitis, quid aut quomodo
 loquamini : dabitur enim vobis, in illa hora quid lo-
 quamini : non enim vos estis, qui loquimini, sed
 Spiritus Patris mei, qui loquitur in vobis ³⁵. » De
 Spiritu : « Peragraverunt autem Phrygiam et Gali-
 tiae regionem, prohibiti a Spiritu sancto loqui
 Verbum Dei in Asia. Cum venissent autem in Mys-
 siam, tentabant ire in Bithyniam, et non permisit

²⁰ I Cor. xii, 11. ²¹ II Cor. v, 20. ²² Isa. lxi, 1. 3. ²³ I Joan. ii, 1, 2. ²⁴ Joan. xiv, 15.
²⁵ ibid. 16, 17. ²⁶ I Cor. i, 24. ²⁷ Psal. cxlvi, 5. ²⁸ Joan. xvi, 13; Isa. xi, 2. ²⁹ Psal. xxxii, 6.
³⁰ Psal. lxxvi, 6. ³¹ I Cor. ii, 12. ³² Rom. viii, 9. ³³ Galat. iv, 6. ³⁴ Rom. viii, 9. ³⁵ Matth. x,
 19, 29.

(59') Hic locus est apud Baruch. iv, 50.

(60) Hæc, περὶ ἁμαρτιῶν, desunt in editione
 Commelin., sed habentur in Vaticano, Basiliensi,
 Anglic. et edit. Parisiensi.

(61) Edit. Commel. sola, ἡμῶν, male.

(62) Ποτὲ deest in Anglic. Ibid. Anglic. et Va-
 tican., οὐκ ἐν συγχύσει, ἀλλ' ἀδιαιρέτως κηρύσσόμενον.

(63) Edit. Commel., ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ. Vaticanus,
 ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ τοῦ Θεοῦ. Reliqui, ἀλλὰ τὸ Πνεῦ-
 μα τοῦ Θεοῦ

eos Spiritus Jesu ³⁶. » De Spiritu : « Nolite contristare Spiritum sanctum, in quo signati estis ³⁷. » Dicunt hæretici, secundum ordinem et annumerationem consistere deitatem. Respondebimus scriptum esse : « Primus homo, de terra terrenus ; secundus homo, de caelo cœlestis ³⁸. » Et rursus : « Primum dicit animale, postea spiritualem ³⁹. » Si igitur primo in numeratione subjicitur secundus, qui autem subjicitur, eo cui subjicitur in numerandi ratione, vilior est : vilior erit secundum vestram sententiam animali spiritualis, et terrestri homine homo cœlestis. Aliud (argumentum) : Nullus ignorat Scripturam nominare Deum Abraham, Deum Isaac, et Deum Jacob. Aliud : Contra eos qui tertio loco Spiritum sanctum constituunt. Adversatur autem illis in Veteri Testamento ubi loquitur (cum in Babylone exterminatus fuisset populus) his verbis : « Et recordabor testamenti mei cum Jacob, et testamenti mei cum Isaac, et testamenti mei cum Abraham ⁴⁰. » Aliud : « Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus ; et divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus ; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operator omnia in omnibus ⁴¹. » Aliud : « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam ⁴² ? »

21. Quod Filius ante Patrem ponatur.

Ait Salvator : « Ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus ⁴³. » Aliud : « Ego et Pater unum sumus ⁴⁴. » Rursus Apostolus : « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus, cum omnibus vobis ⁴⁵. »

II 22. *Adversus eos qui discrimen ponunt inter, ex quo, et, per quem ; et illud, ex quo, Patri, illud, per quem, Filio ut minus attribuunt.*

Invenimus contra in Scripturis, etiam de Patre dici, « per quem : » et de Filio, « ex quo, » et de Spiritu similiter. De Patre Apostolus ait : « Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus ⁴⁶. » Aliud : « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei ⁴⁷. » Rursus : « Itaque jam non es servus, sed filius, quod si filius, et hæres per Deum ⁴⁸. » Et illud : « Quemadmodum resurrexit Christus, per gloriam Patris ⁴⁹. » Rursus cum genuisset Eva Cain, dixit : « Possedi hominem per Deum ⁵⁰. » Iterumque Josepho in carcere nonne per Deum data est manifestatio ⁵¹ ? De Filio ex pro-

Mυσταν (64), ἐπειρῶντο εἰς τὴν Βιθυνίαν πορευθῆναι, καὶ οὐκ εἶασεν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα Ἰησοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος : « Μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε. » Λέγουσιν οἱ αἰρετικοὶ κατὰ τὰς τῶν καὶ ὑπαριθμησὶν ἐστάναι τὴν θεότητα. Ἐροῦμεν, ὅτι γέγραπται : « Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ ὁ ἐπουράνιος. » Καὶ πάλιν : « Πρῶτόν φησι τὸ ψυχικόν, εἶτα τὸ πνευματικόν. » Εἰ τοίνυν τῷ πρῶτῳ ὑπαριθμεῖται τὸ δεύτερον, τὸ δὲ ὑπαριθμούμενον ἀτιμότερόν ἐστι τοῦ πρῶτος ὃ ἔχει τὴν ὑπαριθμῆσιν· ἀτιμότερος καθ' ὑμᾶς τοῦ ψυχικοῦ ὁ πνευματικὸς, καὶ τοῦ χοϊκοῦ ὁ ἐπουράνιος. Ἄλλο· Οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ Θεὸν Ἰσαάκ, καὶ Θεὸν Ἰακώβ, καλεῖ ἡ Γραφή. Ἄλλο· Διὰ τοὺς τρίτω τόπω τάσσοντας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Β Ἀντιστρέφει αὐτοῖς ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, καὶ λέγει (ὅτε ἐν Βαβυλῶνι ἐξώριστο (65) ὁ λαὸς), οὕτως λέγει : « Καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης μου τῆς πρὸς Ἰακώβ, καὶ τῆς διαθήκης μου τῆς πρὸς Ἰσαάκ, καὶ τῆς διαθήκης μου τῆς πρὸς Ἀβραάμ. » Ἄλλο· Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις (66) διακονιῶν εἰσιν, ὃ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὃ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Καὶ ἄλλο· Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω ; »

21. Ὅτι προτάττεται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός

Λέγει ὁ Σωτὴρ : « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. » Ἄλλο· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. » Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος : « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ (67), καὶ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. »

C 22. *Πρὸς τοὺς λέγοντας τὸ, ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, διαφέρειν, καὶ διδόντας τὸ μὲν, ἐξ οὗ, τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ, δι' οὗ, τῷ Υἱῷ, ὡς ἑλαττορ.*

Εὐρίσκομεν δὲ ἐκ τῶν Γραφῶν, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λέγεται τὸ, « δι' οὗ, » καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ, « ἐξ οὗ, » καὶ (68) ἐπὶ Πνεύματος ὁμοίως. Περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Ἀπόστολος λέγει : « Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Ἄλλο· « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ· » καὶ πάλιν : « Ὅστε οὐκέτι εἰ δοῦλος, ἀλλ' υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ. » Καὶ τὸ, « Ὅσπερ ἠγγέρθη Χριστὸς διὰ (69) τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς. » Καὶ πάλιν, ὅτε ἐγεννήθη Κάιν, εὖα εἰρήκαί : « Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ. » Καὶ πάλιν τῷ Ἰωσήφ εἰς τὴν φυλακὴν οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ

³⁶ Act. xvi, 6, 7. ³⁷ Ephes. iv, 30. ³⁸ I Cor. xv, 47. ³⁹ I Cor. ii, 14, 15. ⁴⁰ Baruch. ii, 34. ⁴¹ I Cor. xii, 4-6. ⁴² Psal. cxxxviii, 7. ⁴³ Joan. xiv, 23. ⁴⁴ Joan. x, 30. ⁴⁵ II Cor. xiii, 13. ⁴⁶ I Cor. i, 9. ⁴⁷ I Cor. iv, 1. ⁴⁸ Galat. iv, 7. ⁴⁹ Rom. vi, 40. ⁵⁰ Genes. iv, 1. ⁵¹ Genes. xi, 8.

(64) Sic Vaticanus, Basil. Angl. et Græcus Scripturæ textus Editi, ἐν τῇ Μυστᾷ. Mox, Ἰησοῦ legitur in edit. in Vatic. Angl. et Felc. 2. Basil. ejus loco habet τοῦ Θεοῦ. Iliud Angl., λυπήτε.

(65) Anglicanus, ἐξώριστος.

(66) Sic Vaticanus, Basil. et Angl. Cæteri vero et editi, καὶ διαιρέσεις δέ. Mox, Basil. et Angl. . . ὃ δὲ αὐτὸς Κύριος. Cæteri et editi, καὶ ὁ αὐτὸς

Κύριος.

(67) Sic Basiliensis, Vaticanus et Græcus Scripturæ textus. Editi et alii, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

(68) In edit. Paris. καὶ omittitur, sed legitur in cæt. edit. et mss.

(69) Διὰ deest in edit. Commel., sed legitur in reliquis et in manuscript. Vatic. Basil. Angl. . .

ἡ διασάφης δίδεται; Περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τῆς προφη-
 τείας Ἡσαΐου Παῦλος εἶπεν· « Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ
 δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. » Εἰ δὲ ἀντιλέγει
 ὁ αἰρετικὸς τῷ Πατρὶ τῷ Θεῷ λελέχθαι τὴν, « δι'
 οὗ, » φωνὴν, πρέπει δώσει (70) καὶ τὴν ἰσὴν ἀξίαν
 τῷ Υἱῷ· καὶ πάλιν Ἐφεσίοις ὁ Ἀπόστολος· « Ἀλη-
 θεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ
 πάντα, ἐξ οὗ πᾶν τὸ (71) σῶμα συναρμολογούμενον, »
 καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πρὸς Κολοσσαεῖς πρὸς τοὺς οὐκ
 ἔχοντας τὴν γνώσιν τοῦ Μονογενοῦς εἴρηται· « Ὅτι
 ὁ κρατῶν τὴν κεφαλὴν, » τούτέστι τὸν Χριστὸν, « ἐξ οὗ
 πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἀρῶν, καὶ τῶν συνδέσμων, »
 καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ τὸ, « Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ
 ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. » Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει·
 « Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. »
 Καὶ πάλιν λέγει· « Ἐγὼν δύναμιν ἐξελοῦσαν ἐξ
 ἐμοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος· « Ὁ σπείρων εἰς τὸ
 Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. »
 Καὶ ὁ Ἰωάννης φησὶν· « Ἐν τούτῳ γινώσκωμεν, ὅτι
 ἐν ἡμῖν ἐστὶν ὁ Θεὸς, ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, οὗ
 ἔδωκεν ἡμῖν. » Καὶ ὁ ἄγγελος λέγει· « Τὸ γὰρ ἐν
 αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου. » Ὁ Κύ-
 ριος φησὶ· « Τὸ γεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος
 πνευμά ἐστιν. » Εἰ δὲ τὸ, « ἐξ οὗ, » ἐπιτάττοντός
 ἐστὶ, τούτέστι τοῦ Πατρὸς, ποῦ τις θήσει τὸ, « οὐ
 γέγονεν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλ' ἡ γυνὴ ἐξ ἀνδρός; »

23. Ὅτι Πατὴρ, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος
 ἐστὶ τινὰ κοινὰ ὀνόματα, ὡς περὶ τὸ, Θεός, τὸ,
 Κύριος, Ἄγιος, Ἀγαθός, Πνεῦμα, καὶ ἄλλα τινὰ
 τοιαῦτα.

Ἐπὶ ποσὸν οὖν ἐν περιουσίᾳ γενέσθαι, Πνεῦμα ὀνό-
 μαται· ὡς, « Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνού-
 ντας αὐτῷ, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. »
 Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Πνεῦμα προσώπου
 ἡμῶν Χριστὸς Κύριος. » Ἄγιος ὁ Πατήρ, καὶ ἅγιος
 ὁ Υἱός, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ ἁγιαζόμενόν ἐστιν, ἀλλ'
 ἁγιαζόν· ἀγαθόν, ὡς ἀγαθὸς ὁ Πατήρ, καὶ ὁ ἐκ τοῦ
 ἀγαθοῦ ἀγαθὸς γεννηθεὶς Υἱός· εὐθὺς Πνεῦμα (73),
 ὡς εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῷ εἶναι αὐτοαλήθεια,
 δικαιοσύνη διὰ τὸ ἀρεπτον τῆς οὐσίας· Παράκλητος,
 ὡς μονογενής· κατὰ τὸ· « Ἐγὼ παρακάλεσω τὸν
 Πατέρα μου, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν. »
 Οὗτω κοινὸν τὸ ὄνομα πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τῷ
 Πνεύματι, ἐκ τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας καὶ οικειώ-
 τητος ἢ προσηγορία τούτων ἦνεται. Πόθεν γὰρ ἄλ-
 λοθεν, πάλιν ἡγεμονικόν, πάλιν Πνεῦμα ἀληθείας,
 πάλιν Πνεῦμα σοφίας ὀνομασται;

24. Ὅτι ὅσα ὁ Χριστὸς ποιεῖ, καὶ τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα (74) ποιεῖ.

Ἐνεργήματα δυνάμεων, χάρισματα ἰαμάτων. Διὰ
 τοῦ Πνεύματος ἁγίου δαίμονες ἀπηλαύνοντο· ἐν τῷ

⁷⁰ Rom. xi. 36. ⁷¹ Ephes. iv. 15, 16. ⁷² Coloss. ii. 19. ⁷³ Joan. i. 16. ⁷⁴ Joan. xvi. 14. ⁷⁵ Luc.
 iii. 46. ⁷⁶ Galat. vi. 8. ⁷⁷ I Joan. iv. 15. ⁷⁸ Matth. i. 20. ⁷⁹ Joan. iii. 6. ⁸⁰ I Cor. ii. 8. ⁸¹ Joan.
 v. 24. ⁸² Thren. iv. 20. ⁸³ Joan. xiv. 16.

(70) Anglicanus, πρέπει δώσειν.

(71) Τὸ deest in Basil. et Anglic.

(72) Basil. et Anglic., ἄρα.

(73) Πνεῦμα deest in Vaticano, Basiliensi; Ang-
 licano; in aliis legitur, et ubi non habetur subin-

phetia Isaiaë, Paulus dixit: « Quoniam ex ipso, et
 per ipsum, et in ipso omnia ⁷¹. » Quod si hic con-
 tradicat hæreticus, et de Deo Patre hoc, « per
 quem, » pronuntiatum dicat, concedat tamen ne-
 cesse est, æqualem dignitatem attribuendam esse
 Filio. Iterum Apostolus ad Ephesios: « Veraces in
 dilectione crescimus, in eum per omnia, ex quo
 totum corpus coaptatum ⁷², » etc. Ad Colossenses,
 iis, qui non habent notitiam Unigeniti dictum est:
 « Quod qui caput tenet, » id est, Christum, « ex quo
 totum corpus per nexus et conjunctiones ⁷³, » etc.
 Et: « De plenitudine ejus nos omnes accepimus ⁷⁴. »
 Quin et ipse Dominus ait: « Quoniam de meo acci-
 plet, et annuntiabit vobis ⁷⁵. » Et rursus: « Novi vir-
 tutem de me exisse ⁷⁶. » De Spiritu: « Qui seminat
 in Spiritu, metet in Spiritu vitam æternam ⁷⁷. » Et
 Joannes inquit: « In hoc cognoscimus, quod Deus
 in nobis sit, ex Spiritu ejus quem dedit nobis ⁷⁸. »
 Et angelus ait: « Quod enim natum in ea est, ex
 Spiritu sancto est ⁷⁹. » Ipse quoque Dominus ait:
 « Quod natum est ex spiritu, spiritus est ⁸⁰. » Quod
 si illud, « ex quo, » imperantis est, hoc est, Patris,
 quo, quæso, illud refert: « Non factus est vir ex
 muliere, sed mulier ex viro ⁸¹? » An scilicet hic
 Deum virum appellabimus?

⁷⁴ Ἄρα (72) τὸν ἄνδρα Θεὸν ἐροῦμεν;

23. Patris, Filii, et Spiritus sancti esse quædam
 communia nomina, qualia sunt Deus, Dominus,
 Sanctus, Bonus, Spiritus, et alia nonnulla.

Quatenus igitur est cogitatione et intelligentia
 præditus, Spiritus dicitur, ut, « Spiritus est Deus, et
 qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet ado-
 rare ⁸². » Rursus de Filio: « Spiritus faciei nostræ
 Christus Dominus ⁸³. » Sanctus Pater, et sanctus Fi-
 lius, Spiritus vero non sanctificatus est, sed sancti-
 ficans: itemque bonus, ut bonus Pater, et ex bono
 genitus bonus Filius: rectus Spiritus, ut rectus Do-
 minus Deus noster, eo quod sit ipsa veritas, justitia,
 ob immutabilitatem substantiæ: Paracletus, ut uni-
 genitus, juxta illud: « Ego rogabo Patrem meum,
 et alium Paracletum dabit vobis ⁸⁴. » Ita commune id
 nomen Spiritui cum Patre et Filio, ex communione
 naturæ et proprietate coaptatum est. Nam unde,
 quæso, aliunde, modo principalis, modo Spiritus
 veritatis, alias Spiritus sapientiæ nominatus est?

12 24. Omnia Spiritum facere, quæ Christus facit.

Operationes virtutum, gratias sanitatum. Per
 Spiritum sanctum dæmones expellebantur; in Spi-

telligendum est. Mox, ἡμῶν abest a Vaticano et
 Anglic. Ibidem, cum Basiliensi legitur, αὐτοαλή-
 θεια. Reliqui, αὐτὸ ἀληθεια, divisivis vocibus.

(74) Πνεῦμα deest in Anglicano.

ritu Dei diabolus comprimebatur : ad præsentiam Spiritus, peccatorum redemptio in gratia Spiritus : « Abluti enim estis, et sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu sancto ⁶⁶. » Ex mortuis resurrectio, idque per operationem Spiritus : « Emittes enim Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ⁶⁷. » Rursus ait : « Si autem Spiritus, qui excitavit Jesum a mortuis ⁶⁸. » Quod si quis hanc creationem accipiat de mortuorum vivificatione, qui, quæso, non ingens efficacia Spiritus, dispensantis nobis vitam illam resurrectionis, et ad spiritualem illam vitam animas nostras adornantis? Quod si illa creatio intelligatur, quæ in hac vita est ex peccatis transformatio in melius : (nam ita accipi potest secundum consuetudinem Scripturæ, cum Paulus ita dicat : « Si qua in Christo nova creatura ⁶⁹. » et ista innovatio, quæ a terrestri et passionibus obnoxia vita, ad cælestem vivendi rationem nos transfert per Spiritum, supra modum, mirabiliterque animas nostras afficit ;) an isthic timebimus, ne nimis honoribus gloriam Spiritus excedamus? an potius contra, ne nimis humiliter de eo sentiamus? Dicit enim Ananias Petrus apostolus : « Cur Satanas implevit cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto? non mentitus es hominibus, sed Deo ⁷⁰. » Πέτρος · « Διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; οὐκ ἐψεύσα ἀνθρώπους, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. »

25. *Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum ducem fuisse Israel.*

Propheta igitur Jeremias ita de Patre loquitur : « Ipse dux fuit Israeli in deserto ⁷¹. » Et : « Ne dixeritis, » inquit, « ubi est Deus, qui eduxit nos ex Ægypto, qui dux nobis fuit in deserto ⁷²? » et David inquit : « Deduxisti, ut oves, populum tuum ⁷³. » Isaias autem dixit Spiritum sanctum Israelae duxisse in solitudine. Sed licebit ipsum audire dicentem : « Duxit eos per abyssum, quasi equum in solitudine, et non sunt fatigati, et ut pecora per campum, descendit Spiritus a Domino, et duxit eos ⁷⁴. » Ad Corinthios autem, ait Paulus Christum fuisse ducem : « Bibebant, » inquit, « ex spiritali consequente eos petra, petra autem erat Christus ⁷⁵. » Quod si quis dixerit, Spiritum intercedere pro nobis, ac proinde, quanto supplex inferior est dato-re, tanto quoque inferiorem esse Spiritum; huic ita respondebimus : Unigenitum Filium esse ad dexteram Dei, et intercedere pro nobis : « Nolite itaque contristare Spiritum sanctum, » juxta Paulum ⁷⁶, ita loquentem : « In quo signati estis in diem redemptionis. » Quin et Stephanus ita loquitur : Vos semper Spiritui sancto obsistitis, sicut patres

Πνεύματι τοῦ Θεοῦ διάβολος κατηγορητο· συμπάρητος τοῦ Πνεύματος, ἀμαρτιῶν ἀπολύτρωσις ἐν τῇ χάριτι τοῦ Πνεύματος· « Ἀπελούσαθε γάρ, καὶ ἡγιασθήτε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν (75) Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. » Ἡ ἐκ νεκρῶν ἐπανάστασις τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος· « Ἐξαποστειλεῖς γὰρ τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται· καὶ ἀνακαινίεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Καὶ πάλιν λέγει· « Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐγείραν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν. » Εἰ τις οὖν τὴν κτίσιν ἐκλαμβάνει ἐπὶ τῆς τῶν διαλυθέντων ἀναβιώσεως, πῶς οὐ μεγάλη τοῦ Πνεύματος ἡ ἐνέργεια, τοῦ οἰκονομοῦντος ἡμῖν τὸν ἐξ ἀναστάσεως βίον, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν μεταβῶθμιζοντος; εἴτε λέγοιτο κτίσις ἡ ἐνταῦθα τῶν ἐξ ἀμαρτιῶν διαπεπτωκότων ἐπὶ τὸ βέλτιον μετακόσμησις· (λέγεται γὰρ καὶ οὕτω κατὰ τὴν συνθήθειαν τῆς Γραφῆς, ὅταν Παῦλος λέγῃ· « Εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις· » καὶ ὁ ἐνταῦθα ἀνακαινισμὸς, καὶ ἀπὸ τῆς γῆϊνης καὶ ἐμπαθοῦς ζωῆς ἐπὶ τὴν οὐράνιον πολιτείαν μεταβολὴ διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν γινομένη, ἐπὶ πάσαν ὑπερβολὴν θαυμαστῶς τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀγει·) ἐπὶ τούτοις πότερον φοβηθῶμεν, μὴ τὴν ἁγίαν δόξαν ὑπερθώμεθα τοῦ Πνεύματος ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν τιμῶν; ἢ τὸ ἐναντίον, μὴ εἰς ταπεινὸν καταγάγωμεν τὴν περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν; Λέγει γὰρ τῷ Ἀνανίᾳ ὁ ἀπόστολος σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; οὐκ ἐψεύσα

25. *Ὅτι ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὠδήγησεν τὸν Ἰσραήλ.*

Ὁ μὲν οὖν (76) προφήτης Ἰερεμίας λέγει οὕτως περὶ Πατρός· ὅτι· « Αὐτὸς ὠδήγησεν τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Καὶ· « Οὐκ εἴπατε, φησὶ, Πού ἐστιν ὁ Θεός, ὁ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὁ καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἐρήμῳ; » καὶ ὁ Δαβὶδ φησὶ· « Ὁδήγησας, ὡς πρόβατα, τὸν λαόν σου. » Ὁ δὲ Ἰσαίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν ὠδηγηθῆναι τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ· « Ἔστιν οὖν αὐτοῦ ἀκοῦσαι λέγοντος· « Ἦγαγεν αὐτοὺς (77) διὰ τῆς ἀβύσσου, ὡς ἵππον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ οὐκ ἐκοπίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ πεδίου, κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς. » Πρὸς δὲ Κορινθίους λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι Χριστὸς ἦν· « Ἐπῖνον· γὰρ, φησὶν, ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Ἐὰν δὲ εἴπῃ τις, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, ὥστε οὖν ὅσον ὁ ἰκέτης (78) λείπεται τοῦ εὐεργέτου, τοσοῦτον λείπεται τὸ Πνεῦμα· λέγωμεν αὐτῷ, ὅτι ὁ Μονογενὴς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν· « Μὴ οὖν λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » κατὰ τὸν Παῦλον τὸν λέγοντα· « Ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολύτρωσεως. » Καὶ ὁ Στέφανος δὲ λέγει· « Ὑμεῖς αἰ

⁶⁶ I Cor. vi, 11. ⁶⁷ Psal. ciii, 30. ⁶⁸ Rom. viii, 11. ⁶⁹ II Cor. v, 17. ⁷⁰ Act. v, 3, 4. ⁷¹ Jer. xxxiii, 7. ⁷² Jer. ii, 6. ⁷³ Psal. lxxvi, 21. ⁷⁴ Isa. lxxiii, 13, 14. ⁷⁵ I Cor. x, 4. ⁷⁶ Ephes. iv, 30.

(75) Edit. Commel., ὁμῶν. Reliq. et mss., ἡμῶν.
(76) Edit. Com. Vatic. et Basil., γούν. Edit. Paris. et Anglic., οὖν.

(77) Αὐτοῦς, et mox, τῆς, desunt in Anglicano.
(78) Edit. Commel. et Vatican., οἰκέτης. Caeteri et edit. Paris., ἰκέτης, et ita legit Nonninus.

τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπέπετε, ὡς οἱ πατέρες ἄβραάμ. » Καὶ ὁ Ἡσαίας λέγει· « Παρῶξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Καὶ ἐτέρωθεν· « Οἶκος Ἰακώβ παρῶργισα τὸ Πνεῦμα Κυρίου. » Ἀλλὰ δοῦλον αὐτὸ λέγει· « Ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ Κύριος. » τὸ δὲ Πνεῦμα οὕτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐν αὐτῷ.

26. Ὅτι ὁ Υἱὸς ἀληθινὸς Θεός.

Ὁ Ἰωάννης γράφει ἐν τῇ Ἐπιστολῇ· « Οἶδαμεν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος (79). »

27. Ὅτι μέγας Θεὸς ἐκλήθη ὁ Υἱός.

Ὁ Ἀπόστολος πρὸς Τίτον· « Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. » Ὁ αὐτὸς πρὸς Ῥωμαίους· « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὃ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἀμήν.

28. Πρὸς τοὺς ἐκλαμβάνοντας εἰς ὕβριν τὸ, « Οὐκ ἤλθοι ποιεῖσαι τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα (80) τοῦ πέμψαντός με Πατρός.

Εἰ αἰσχύνῃ φέρει τῷ Υἱῷ, τὸ πληροῦν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, αἰσχύνῃ φέρει καὶ τῷ Θεῷ, καὶ Πατρὶ, πληροῦν τὸ θέλημα τοῦ δικαίου· « Θέλημα » γὰρ, φησὶν ὁ Δαβὶδ, « τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιήσει ὁ Κύριος, καὶ τῆς δεήσεως αὐτῶν εἰσακούσεται. » Εἰ θνητῆς φύσεως θέλημα πληροῦν ὁ Θεὸς οὐκ αἰσχύνεται, ὁ Υἱὸς διὰ τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν καὶ τὴν σχέσιν τὴν πρὸς ἡμᾶς, καὶ καταστάσιν τὴν δουλικήν, τὴν ἡμᾶς γενομένην, λέγων· « Οὐκ ἤλθοι ποιεῖσαι τὸ ἐμὸν θέλημα, » τούτεστι τὸ τῆς σαρκὸς, ἐπειδὴ ἡ σὰρξ ἴδια αὐτοῦ, « ἀλλὰ τὸ τοῦ Πατρὸς. » τούτεστι τὸ θεϊκόν· μὴ οὖν εἰς εὐτέλειαν ἐκλαμβανέσθω, εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐκλύεται αὐτῶν ἡ ἐπίνοια· « Προσηλθεν αὐτῷ λεπρὸς, γονυπετὺν καὶ λέγων· Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαι με καθαρίσαι. » μὴ ἀπεσεύσατο αὐτὸν ὁ Σωτὴρ; μὴ εἶπε, τί βλασφημεῖς, ἐὰν ἐγὼ θέλω; ἐὰν θέλῃ ὁ Θεός· οὐχὶ δὲ ἐδέξατο τὸ ἀπρητισμένον τῆς πίστεως; οὐχὶ, τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀντιρέψας αὐτῷ τὴν συλλαβὴν, τὴν σωτηρίαν ἤγαγεν αὐτῷ, λέγων· « Θέλω, καθαρίσθητι; » Θέλων καθαρίζει λεπρὸν· θέλων ζωοποιεῖ νεκρὸν· ἠθέλησε, καὶ ἤγειρε Λάζαρον· καὶ αὐτοῦ ἔστι φωνή· « Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ Υἱῷ ἔδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. » καὶ πάλιν· « Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ζωοποιεῖ τοὺς νεκροὺς, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει, ζωοποιεῖ. » καὶ τοῦτο Δαβὶδ λέγει· « Ὅτι ὀργὴ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, καὶ ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. »

29. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ἴτι εἰσεῖρ τὸν Σωτῆρα τῇ μητρὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου· Τί θέλεις; ὡς ἀγνοοῦντός ἐστιν.

Εὐρίσκομεν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, λέγοντος τοῦ

vestri 76. » Isaias porro dicit : « Exacerbaverunt Spiritum sanctum 77. » Et alibi : « Domus Jacob exacerbavit Spiritum Domini 78. » At tu illum servum dicis; sed, « Servus nescit, quid faciat suus dominus 79. » Spiritus autem ita novit ea, quæ sunt Dei, ut spiritus hominis, qui est in ipso 80.

26. Quod Filius sit verus Deus.

Ioannes ita in Epistola scribit : « Scimus quod Filius Dei venit, et dedit nobis mentem, ut cognoscamus verum Deum, et sumus in vero Filio ejus, Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna 81. »

27. Quod Filius vocatus sit magnus Deus.

Apostolus ad Titum : « Exspectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis 82. » Idem ad Romanos : « Ex quibus Christus, secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen 83. »

28. Adversus eos, qui hoc dictum ad contumeliam (Fili) accipiunt, « Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem Patris, qui misit me 84. »

Si probro est Filio adimplere voluntatem Patris, probro quoque est Deo, et Patri, adimplere voluntatem just; David enim ait : « Voluntatem timentium se faciet Dominus, et deprecationem eorum exaudiet 85. » Quod si Deus, adimplens voluntatem mortalium, non suffunditur pudore; Filius igitur ob humanæ carnis dispensationem et habitum nobis convenientem, et conditionem servilem, quam nostri causa suscepit, cum dicit : « Non veni facere voluntatem meam, » hoc est carnis mæx, « sed Patris, 86 » hoc est divinam voluntatem; ne in despectum veniat, quamvis illorum sententia maxime islhine dissolvatur : « Accessit ad eum leprosus, genua flectens, et dixit, Domine, si vis, potes me mundare 87. » Hunc igitur, an rejecit Salvator? an dixit ei, Quid blasphemias cum dicis, si volo, ac non potius Deus? Quid ergo? nonne approbavit perfectionem ejus fidei? nonne iisdem respondens syllabis salutem illi contulit dicens : « Volo, mundare 88? » Volens purgat leprosum : volens vivificat mortuum : voluit, et excitavit Lazarum 89, ejusque vox est : « Sicut Pater vitam habet in semetipso, ita et Filio dedit vitam habere in semetipso 90. » Et rursum : « Ut Pater vivificat mortuos, ita et Filius, quos vult, vivificat 91 : » quod ipsum etiam a Davide dicitur : « Quoniam ira in indignatione ejus, et vita in voluntate ejus 92. »

29. Adversus eos qui dicunt, verba hæc Salvatoris, Quid vis? matri filiorum Zebedæi dicta, ignorantiam præ se ferre.

Invenimus in Veteri Testamento, hæc loqui Deum

76 Act. vii, 54. 77 Isa. lxxiii, 40. 78 Mich. ii, 7. 79 Joan. xv, 45. 80 I Cor. ii, 10, 11. 81 I Joan. v, 20. 82 Tit. ii, 13, 14. 83 Rom. ix, 5. 84 Joan. vi, 38. 85 Psal. cxlii, 19. 86 Joan. vi, 38. 87 Marc. i, 30. 88 ibid. 41. 89 Joan. xi, 43. 90 Joan. v, 26. 91 ibid. 21. 92 Psal. xxix, 6.

(79) Vaticanus, καὶ ζωὴ αἰώνιος.

(80) Τὸ θέλημα deest in edit. Commel., sed legitur in Vaticano et Anglicano, et in reliquis editis.

ad Salomonem : « Postula a me, et faciam tibi⁸¹. » Quid igitur? num antequam postularet Salomon, ignorabat Deus quid ille in animo haberet? sed vult una cum cognitione Dei, manifestare petitiones, ut inquit Paulus : « Et petitiones vestrae innotescant apud Deum⁸². » Id est, indicate illi quid velitis, non tanquam ignorantem, sed tanquam bonum propositum approbanti.

30. *Adversus eos qui dicunt, in ministri ordine esse Filium, eo quod offerat Patri humanam naturam.*

Scriptura indicat Patrem, adducere ad Filium. Audi namque Filium hæc ipsa loquentem : « Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus cælestis traxerit illum⁸³. »

31. *Adversus eos qui serviunt vocibus, et non sententiis sacrarum litterarum : et faciunt Patrem Deum Filii.*

Apostolus dicit : « Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ⁸⁴. » Istic rerum œconomiam dispensavit, nam et gloriam Filium unigenitum appellavit : Jesum Christum vero nominavit prædicationem dispensationis. 14 Dispensationis enim Deus est, gloriæ vero Pater. Si non credis huic dicto, sed aliam existimas esse gloriam, cujus Pater Deus est; aliam igitur comminiscere naturam, sublimiorem Filio : ut qui est Pater gloriæ, ejus Pater nominetur; hujus vero Deus. Gloria enim Unigenitus dicitur : « Et vidimus, » inquit, « gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre⁸⁵. » Quapropter dictum illud : « Deus Domini nostri Jesu Christi⁸⁶; » id est, Deus carnis Christi, Pater vero gloriæ, Pater deitatis. Gloriam quippe Isaias quoque Salvatorem nostrum nuncupat, secundum deitatis dignitatem : cum enim recenseret miracula quæ in deserto contigerant, et solitudini bona annuntiaret, ait : « Exsultent deserta Jordanis, et floreant ut liliū, quoniam gloria Libani data est ei, et honor Carmeli : et populus meus videbit gloriam Domini, et sublimitatem Dei : et videbit omnis caro salutare Dei⁸⁷. » Gloria igitur est a gloria, unde et Paulus ait : « Qui est splendor gloriæ, et figura substantiæ⁸⁸. » Est igitur Pater gloriæ Unigeniti, Deus vero carnis Christi. Non quod alium Christum dicam, et alium Unigenitum : non enim mente divido quæ ob unitatem non dividuntur. Pater siquidem Unigeniti est ante sæcula; Deus vero Unigeniti secundum carnem in fine sæculi : semperque illius Pater est, non semper autem illius Deus, sed ex quo carnem ille assumpsit. Deus Pater est illius deitatis : Pater siquidem est æternus, Filius autem

Θεοῦ Σολομῶνι : « (81) Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ ποιήσω σοι. » Ἄρ' οὐν πρὶν αἰτῆσαι, οὐκ ᾔδει ἃ εἶχε κατὰ ψυχὴν; Ἀλλὰ βούλεται ἡμᾶς μετὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ φανεροῦν τὰ αἰτήματα, ὡς φησι Παῦλος : « Καὶ τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωρίζεσθω πρὸς τὸν Θεόν; » ἀντὶ τοῦ, Γνωρίζετε αὐτῷ τί θέλετε, οὐκ ὡς ἀγνωστοῦντι, ἀλλ' ὡς τὴν καλὴν πρόθεσιν ἀποδεχομένῳ.

30. *Πρὸς τοὺς λέγοντας ἐν ὑπερέτου τάξει κεῖσθαι τὸν Υἱὸν, διὰ τὸ προσφέρειν τῷ Πατρὶ τὴν ἀνθρώπινα.*

Ἡ Γραφὴ δείκνυσιν τὸν Πατέρα προσάγοντα τῷ Υἱῷ. Ἄκουε γὰρ τοῦ Υἱοῦ λέγοντος : Οὐδεὶς δύναται πρὸς μὲ ἐλθεῖν, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος ἐλκύσῃ αὐτόν.

31. *Πρὸς τοὺς δουλεύοντα λέξεσι, καὶ μὴ τοῖς νοήμασι τῶν θείων Γραφῶν, καὶ ποιούντα τὸν Πατέρα Θεὸν τοῦ Υἱοῦ.*

Ὁ Ἀπόστολος λέγει : « Ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. » Ἐνταῦθα τὴν οἰκονομίαν διῶρισε : καὶ δόξαν μὲν τὸν Μονογενῆ καλεῖ : Ἰησοῦν δὲ Χριστὸν τὸ κτήρυγμα τῆς οἰκονομίας. Τῆς μὲν γὰρ οἰκονομίας Θεός, τῆς δὲ δόξης Πατὴρ. Εἰ δὲ μὴ πισθεὶ σε τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ ἄλλην τινὰ νομίζεις δόξαν εἶναι, ἧς Πατὴρ ὁ Θεός· ἄλλην τινὰ ἐπινόησον φύσιν ἀνωτέραν τοῦ Υἱοῦ· ἵνα ἐκείνης μὲν Πατὴρ κληθῆ, τούτου δὲ Θεὸς ὀνομασθῆ ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. Δόξα γὰρ λέγεται ὁ Μονογενής : « (82) Ἐθεασάμεθα γὰρ, φησι, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός· » ὥστε τὸ, « Ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, » ἀντὶ τοῦ, ὁ Θεὸς τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ· ὁ Πατὴρ τῆς δόξης, ὁ Πατὴρ τῆς θεότητος. Δόξαν γὰρ καὶ ὁ Ἥσαϊας τὸν Σωτῆρα καλεῖ, κατὰ τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα : εἰπόντων γὰρ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ θαύματα, καὶ εὐαγγελιστάμενος τὴν ἔρημον, φησὶν : « Ἀγαλλιάσθω τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου καὶ ἀνθείτω (83) ὡς κρίνον· ὅτι ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμῆλου. Καὶ ὁ λαὸς μου ὄψεται τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ ὄψος τοῦ Θεοῦ· καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Δόξα οὖν ἐστὶν ἀπὸ δόξης· ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος λέγει : « Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως. » Πατὴρ οὖν ἐστὶ τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς· Θεὸς δὲ τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ἄλλον δὲ τὸν Χριστὸν λέγω, καὶ ἄλλον τὸν Μονογενῆ : τῆ γὰρ ἐννοία οὐ τέμνω τὰ μὴ τεμνώμενα τῇ ἐνώσει. Πατὴρ γὰρ τοῦ Μονογενοῦς πρὸ αἰῶνων· Θεὸς δὲ τοῦ Μονογενοῦς κατὰ τὴν σάρκα ἐπὶ τέλει τοῦ αἰῶνος· ἀεὶ αὐτοῦ Πατὴρ, οὐκ ἀεὶ αὐτοῦ Θεός, ἀλλὰ ἀφ' οὗ σὰρκα ἀνέλαθεν. Θεός (84) ὁ Πατὴρ αὐτοῦ τῆς θεότητος· ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ αἰδίος, ὁ δὲ Υἱὸς συναϊδίως· καὶ οὐκ

⁸¹ III Reg. iii, 5. ⁸² Philipp. iv, 6. ⁸³ Joan. vi, 44. ⁸⁴ Ephes. i, 17. ⁸⁵ Joan. i, 14. ⁸⁶ Ephes. i, 17. ⁸⁷ Isa. xxxv, 1, 2; lxi, 10. ⁸⁸ Hebr. i, 3.

(81) Sic Vaticanus, Basil. Anglic. Editi, αἰτήσαι. (82) Editio Commel., καὶ ante φησι. Ibidem, τὴν δεest in editis, sed habetur in Basiliensi et Anglicano. (83) Sic Basiliensis et editio Parisiensis. Editio vero Commeliniana cum Vaticano, ἀνθῆτω. Paulo post editio Parisiensis et Anglicanus, αὐτῷ. Editio

vero Commel. et Vatican. cum Græco Scripturæ textu, αὐτῇ. Mox editi, δόξαν τοῦ Κυρίου, sed in mss. τοῦ δεest. (84) Sic Basiliensis, Anglic. Vaticanus. In editis δεest ὁ Θεός. Mox Basiliensis et Anglic., αἰδίως, et paulo post; συναϊδίως.

ἔχει ποικίλην, οὐδὲ διαίρεισιν ἡ δόξα τῆς ἀληθείας. Πότε ἂν ἐκλήθη Θεὸς τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ διὰ τὴν σάρκα; ἀφ' οὗ προήλθεν ἐκ κοιλίας μητρὸς. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ προφήτῃ, βουλόμενος δεῖξαι ἑαυτοῦ καὶ τὴν θεότητα καὶ τὴν σάρκα ἀληθεύουσας, ἔλεγεν· « Ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, Θεὸς μου εἰ σύ. » Εἰ δὲ βούλει τὰ ὑπόλοιπα γινώσκει, ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ διδαχθήσῃ.

32. Πρὸς τοὺς λέγοντας μέγαν Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱὸν μὴ ἴσον.

Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὴν Τριάδα μίαν θεότητα λέγοντες, εὐρίσκομεν τὸν Υἱὸν ἐν τῇ Γραφῇ, πρὸς τὸ φράζει τὰ στόματα τῶν ἐναντίων, μέγαν παρὰ τὸν Πατέρα· λέγει γὰρ ὁ Δαβὶδ· « Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός· ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » ἡ δὲ Ἰουδαία περιώριστο τόπων φανερώ. Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ· « Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ! » Ἐπειδὴ πᾶσαν ἐπλήρωσε τὴν γῆν ἡ Χριστοῦ προσηγορία· εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἁγίων. καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς αἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν· εἰκότως λέγει ὁ ψαλμός· « Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » Καὶ τί τὸ ἐπαγόμενον, « Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν; » Πληροῦται δὲ τοῦτο, ὅτε ἀνέβησαν εἰς τὸ ὄρος οἱ μαθηταὶ μετὰ τοῦ Σωτήρος, μέλλοντος ἀναλαμβάνεσθαι, ἔλεγε πρὸς αὐτούς· « Μείνατε εἰς Ἱερουσόλυμα, ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους· διὰ τὸ ἐπήρθαι· « Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » Αὐτῷ οὖν Δαβὶδ προσφωνεῖ λέγων· « Ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου. »

33. Ὅτι ὡσπερ ὁ Πατὴρ Κύριος Σαβαώθ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως.

Ὁ Ἡσαίας λέγει· « Καὶ σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ ὄρει Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὃς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. » Ἐν δὲ τῷ ψαλμῷ· « Ἐγὼ δὲ καταστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. »

34. Πρὸς τοὺς λέγοντας ἥττον εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἀρραβῶν ἐκλήθη, μέρος, σημεῖον, ἔστι.

Γέγραπται ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίου· « Ἐν ᾧ καὶ καταστάσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὃ (85) ἔστιν ὁ ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως ἡμῶν, εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Εὐρίσκομεν δὲ τὸν Πατέρα ἐν τῇ Γραφῇ μέρος καλούμενον (86)· λέγει γὰρ ἐν τῷ ψαλμῷ· « Μερὶς μου εἰ ἐν γῆ ζώντων. » καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκκαίδεκάτῳ ψαλμῷ· « Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου, καὶ τοῦ ποτηρίου μου. »

35. Πρὸς τοὺς λέγοντας τὸν Υἱὸν μὴ εἶναι τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ὅτι μία ἐξουσία καὶ δύναμις, καὶ βασιλεία, καὶ βεστία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Λέγει ὁ (87) προφήτης· « Ἐξαίφνης ἦξει εἰς τὸν

A ei coaeternus: neque accipit sectionem aut divisionem gloriae veritatis. Quandonam igitur Pater, Filii Deus ob carnem nominatus est? ab eo scilicet tempore, quo prodiiit ex utero matris. Ideo apud Prophetam volens ostendere et deitatem suam et carnem veram esse, dicit: « De ventre matris meae, Deus meus es tu. » Quod si reliqua cognoscere velis, in vicesimo secundo Psalmo edisces.

32. Adversus eos qui dicunt Patrem esse magnum Deum, Filium vero ei inaequalem.

Etsi maxime Trinitatem unam deitatem dicamus, invenimus tamen in sacris litteris, ad obtinenda adversariorum ora, Filium magnum appellari seorsum a Patre: ait enim David: « Notus in Judaea Deus: in Israel magnum nomen ejus. » Judaea autem certis locis definita erat. De Filio autem: « Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! » Quoniam omnem terram implevit Christi vocabulum. Etenim in omnem terram exivit sonus sanctorum, et usque ad fines orbis verba eorum. Merito ergo Psalmus dicit, « Admirabile est nomen tuum in universa terra. » Quorsum illud, quod subjungit, « Quoniam elevata est magnificentia tua super caelos? » Quod tunc impletum est, cum ascenderunt discipuli in montem cum Salvatore in caelos assumendo, dixitque ad eos: « Manete in Jerusalem, donec induamini virtute ex alto: » quia scilicet assumptus ille erat: « Quoniam elevata est magnificentia tua super caelos. » Igitur eum David alloquitur, dicens: « Quoniam videbo caelos, opera digitorum tuorum. »

33. Ut Pater est Dominus Sabaoth, ita et Filius.

Isaias dicit: « Signa et prodigia in domo Israel a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion. » In Psalmo autem dicit: « Ego autem constitutus sum rex ab eo, super Sion montem sanctum ejus. »

15 34. Adversus eos, qui dicunt minorem esse Spiritum sanctum Christo, aiuntque, quoniam arrha vocatus est, partem aliquam esse.

Scriptum est in Epistola ad Ephesios: « In quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto: qui est arrha hereditatis nostrae, ad redemptionem acquisitionis nostrae, in laudem gloriae ipsius. » Sed et Patrem invenimus in Scripturis partem appellari, in Psalmo enim dicitur: « Portio mea es tu in terra viventium. » Atque iterum in decimo sexto psalmo: « Dominus pars hereditatis meae, et calicis mei. »

35. Adversus eos qui dicunt Filium non esse substantiae Patris: quodque una eademque sit potentia, virtus, regnum, et divinitas Patris et Filii.

Dicit propheta: « Statim veniet ad templum

⁸ Psal. xxi, 12. ⁹ Psal. lxxv, 4. ⁴ Psal. viii, 2. ⁵ ibid. ⁶ Act. i, 4. ⁷ Psal. viii, 4. ⁸ Isa. viii, 18. ⁹ Psal. ii, 6. ¹⁰ Ephes. i, 13, 14. ¹¹ Psal. cxli, 6. ¹² Psal. xv, 5.

(85) ἴ) deest in Anglicano.

(86) Vaticanus et Anglicanus, λεγόμενον

(87) Ita Vaticanus et Anglicanus. In editis articulus deest.

suum Dominus, quem vos queritis, et Angelus A testamenti, quem vos vultis ^{12.13.} Dei igitur templum est, quod et suum (Filius) esse dicit; ne existimaretur diversa esse Patris dominatio, et diversum Filii regnum. Templum Patris, quod dedicavit Salomon Deo, hoc ipsum Filii templum nuncupat propheta, cum ait: « Statim veniet ad templum suum Dominus. » Ideoque Salvator ait: « Ejicite hæc isthinc, et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis ^{14.} » ipse dicit: « Ejicite ista hinc: domus enim mea, domus orationis vocabitur. Domus, inquit, Patris mei, et domus mea ^{15.} »

36. *Filiam habere nomen Patris, ut Deum et Dominum.*

Testatur Pater in Exodo: « Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, ut custodiat te in via, ut introducat te in terram, quam præparavit tibi: attende tibi et ausculta eum, ne sis ei inobsequens. Non enim remissius aget tecum: nomen enim meum est in illo ^{16.} » Unde et Filius in Evangelio dicit: « Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me; si alius venerit in suo nomine, illum receperitis ^{17.} » Et in psalmo cxviii, ait: « Benedictus, qui venit in nomine Domini ^{18.} » Sancti igitur prophetæ, non modo Solem justitiæ mixere Salvatorem, et matutinam veramque lucem, sed et lampadem, et brachium: ut testatur Deus per Isaiam prophetam, dicens: « Appropinquat celeriter justitia mea, ut adsit; salutare autem meum, ut lampas ardebit ^{19.} » Nulla humana ratio interpretetur quæ sunt Dei. Non potest veritatem ediscere quispiam, nisi ab ipsa veritate. Cum unigenitus Dominus noster Jesus Christus editus est ab nuptialis congressus experte puella, novum partus modum in orbem, novamque seturam in vitam introducens, illum adhuc infantulum gestat mater, et offert Simeoni sacerdoti. Iste in ulnas accepto Salvatore, ad eum ita loquitur, ac dicit: « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum ^{20.} », hoc est, præsentiam Christi. Merito igitur propheta dixit sub persona Dei: « Salutare meum ut lampas ardebit, et in brachium meum gentes sperabunt ^{21.} » Brachium namque patris Unigenitum nominat: brachium quidem, non ut partem deitatis; sed ut substantiæ conjunctum. Ut enim brachium ejusdem est substantiæ, cujus ille cui brachium est; ita brachium Patris nominatur, quandoquidem cooperatur est Patris in creatione. Atque istius argumenti testis est **16** beatus Joannes evangelista, qui supra pectus Salvatoris recu-

ναὸν ἑαυτοῦ ὁ Κύριος, ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε, καὶ ὁ ἄγγελος τῆς διαθήκης, ὃν ὑμεῖς θέλετε· Θεοῦ οὖν ὁ ναὸς, καὶ λέγει ἑαυτοῦ εἶναι τὸν ναὸν, ὡς μὴ νομισθῆναι ἑτέραν εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν δεσποτείαν, καὶ ἑτέραν τοῦ Υἱοῦ τὴν βασιλείαν. Τὸν ναὸν τοῦ Πατρὸς, ὃν ἀνέθηκεν ὁ Σολομὼν τῷ Θεῷ, τοῦτον ναὸν τοῦ Υἱοῦ καλεῖ ὁ προφήτης· Ἐξαιρῆνης ἤξει εἰς τὸν ναὸν ἑαυτοῦ ὁ Κύριος. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ λέγει· Ἐκβάλετε ταῦτα ἐνεῦθεν (88), καὶ μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου· αὐτὸς λέγει· Ἐκβάλετε ταῦτα ἐνεῦθεν· ὁ γὰρ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται. Ὁ οἶκος, φησὶ, τοῦ Πατρὸς μου καὶ οἶκός μου. »

36. *Ὅτι ὁ Υἱὸς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς ἔχει, ὡς Θεὸς καὶ Κύριος.*

Μαρτυρεῖ ὁ Πατὴρ ἐν τῇ Ἐξόδῳ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ἵνα φυλάξῃ σε ἐν τῇ ὁδῷ, ὅπως εἰσαγάγῃ σε ἐν τῇ γῆ, ἣν ἠτοίμασέ σοι· πρόσδεχε σεαυτῷ (89) καὶ εἰσάκουε αὐτοῦ· μὴ ἀπειθεῖ αὐτῷ. Οὐ γὰρ μὴ ὑποστελιθῆσαι· τὸ γὰρ ὄνομά μου ἔστιν ἐν αὐτῷ. Ὅθεν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει· Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἐάν ἄλλος ἔλθῃ εἰς τὸ ὄνομα ἑαυτοῦ, ἐκείνον δέξασθε. Καὶ εἰς τὸν ἑκατοστὴν ἑπτακαίδεκάτον ψαλμὸν λέγει· Ἐβλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Οἱ οὖν ἅγιοι προφῆται οὐ μόνον Ἥλιον δικαιοσύνης ἐκάλουν τὸν Σωτῆρα, καὶ ἄβρηνδον φῶς ἀληθινόν, ἀλλὰ καὶ λαμπάδα, καὶ βραχίονα· ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θεὸς, λέγων διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου· Ἐγγίζει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου παραγενέσθαι· τὸ δὲ σωτήριόν μου ὡς λαυπάς καυθήσεται. Μηδὲς ἀνθρώπινος λογισμὸς ἐρμηνεύτω τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἔστι ἀλθθειαν ἐκμαθεῖν τινα ἢ παρ' αὐτῆς αὐτὴν ἐκμανθάνοντας. Ὅτε ὁ Μονογενὴς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐτέχθη ἐξ ἀπειρογάμου κόρης, εἰς τὸν κόσμον ξένην ὠδῖνα καὶ ξένον τοκετὸν εἰσαγαγὼν εἰς τὸν βίον· ἔτι βρέφος ὄντα τοῦτον βασιτάζει ἡ μήτηρ καὶ προσάγει Συμεὼν τῷ ἱερεῖ. Οὗτος λαβὼν εἰς τὰς ἀγκάλας τὸν Σωτῆρα, πρὸς αὐτὸν φέλλεγεται καὶ φησὶ (90)· Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥημά σου, ἐν εἰρήνῃ. Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, τοῦτο ἔστι, τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ. Εἰκότως οὖν ὁ προφήτης ἔλεγεν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Καὶ τὸ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔλπιουσιν (91). Βραχίονα γὰρ τοῦ Πατρὸς πάλιν καλεῖ τὸν Μονογενῆ. Βραχίονα δὲ οὐχ ὡς μέρος θεότητος καλεῖ· ἀλλ' ὡς τῇ οὐσίᾳ συννημμένον. Ὅσπερ γὰρ ὁ βραχίων τῆς αὐτῆς ἐστὶν οὐσίας ἐκείνου, οὗ ἐστὶ βραχίων, διὰ τοῦτο βραχίων τοῦ Πατρὸς ὀνομάζεται, ἐπειδὴ συνεργός ἐστι τῆς τοῦ Πατρὸς δημιουργίας. Καὶ ταύτης τῆς ἀποδείξεως μάρτυς ὁ

^{12.13} Malach. iii, 1. ¹⁴ Joan. ii, 16. ¹⁵ Matth. xxi, 15. ¹⁶ Exod. xiiii, 20, 21. ¹⁷ Joan. v, 43. ¹⁸ Psal. cxviii, 26. ¹⁹ Isa. lxi, 1. ²⁰ Luc. ii, 29, 30. ²¹ Isa. lxi, 1, 2.

(88) Hæc, usque ad ἐνεῦθεν, desunt in Anglicano, nec lecta sunt a Nannio.

(89) Sic edit. Commelin. et omnes manuscripti, præter Basil., qui cum edit. Paris. habet αὐτῷ.

(90) Sic Vaticanus, Basilienensis, Anglic. et edit. Parisiensis. Edit. vero Commel., καὶ λέγει.

(91) Edit. Comnel., ἐλπῶσι.

μακάριος Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς, ὁ ἐπὶ τοῦ στήθους Α τοῦ Σωτῆρος ἀναπεσών, καὶ ὡς ἐξ ἀενάου πηγῆς ἀνλήσας τὴν θεολογίαν. Τί γάρ φησιν οὗτος, τὸν βραχίονα ἐκλαμβάνων εἰς τὴν τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίαν, καὶ τὴν αὐτοῦ θεότητα; « Πολλὰ, » φησὶ, « σημεῖα ποιήσαντος τοῦ Ἰησοῦ ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι· ἵνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον διὰ Ἡσαίου· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίνοι ἀπεκαλύφθη; »

37. Ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι υἱοὶ σκότους ἐκλήθησαν.

Λέγει ὁ προφήτης τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· « Τάδε λέγει Κύριος· Νυκτὶ ὠμοίωσα τὴν μητέρα σου. » Καὶ ἐρμηνεύων, τίς ἡ νύξ, ἐπήγαγεν· « Ὁμοιώθη ὁ λαὸς μου, ὡς μὴ ἔχων ἐπίγνωσιν. » Οὐκοῦν ὅπου γινώσκεις, τὸ φῶς· ὅπου ἀγνωσία, τὸ σκότος· κατὰ τὸν λέγοντα Δαβὶδ· « Οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνήκαν, ἐν σκότει διαπορεύονται. » Ὁ τοίνυν Ἀπόστολος οὐχ ὡς κατ' ἐθρῶν θρασύνεται, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ συνίσταται· διὰ τοῦτο ἔλεγεν· « Οὐκ ἐσμὲν υἱοὶ νυκτός, οὐδὲ σκότους· ἀλλὰ υἱοὶ φωτός καὶ ἡμέρας. »

38. Ὅτι τὸ φῶς τῶν Ἰουδαίων ἀφῆρέθη ἀπ' αὐτῶν.

Λέγει ὁ προφήτης Ἰερεμίας· « Ὁ λόγος, ὁ γενόμενος πρὸς Ἰερεμίαν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν Ἰούδα. » Εἶτα ἐπιφέρει λέγων· « Καὶ ἀσελῶ ἀπ' αὐτῶν ὁσμὴν μύρου, καὶ φῶς λύχνου. »

39. Ὅτι εἰδώσιν οἱ αἰρετικοὶ λέγειν, ὅτι τὰ λείψματα διὰ τῶν προφητῶν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰρηται· ὅθεν νομίζουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιεῖν ἥττον τοῦ Θεοῦ, C κακῶς· διὰ το λέγειν τὸν ψαλμὸν· « Δεῦτε, προσκυνήσωμεν αὐτῷ, » ὡς ἂν προσκυνούντος τοῦ Πνεύματος σὺν τοῖς ἀνθρώποις.

Ἀποκρινόμεθα (92) αὐτοῖς τὰ ἀκόλουθα. Τί οὖν λέγει, ὅτι καὶ « Κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου; » Οὐκοῦν καὶ κλαίει τὸ Πνεῦμα, ὡς σὺ φάσκεεις; Καὶ ἀλλαγοῦ, ἵνα δεῖχθῇ ἡ κυριότης τοῦ Πνεύματος, λέγει· « Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός. » Καὶ ἐν ἄλλῳ λέγει· « Γινώτε, ὅτι Κύριος αὐτός ἐστιν ὁ Θεός· » καὶ πάλιν· « Ἀκούσμαι τί λαλήσει ἐν ἔμοι Κύριος ὁ Θεός. » Ἐλέγχων δὲ εἰς τὰς βασιλείας λέγει· « Πνεῦμα ἐλάλησεν ἐν ἔμοι (93), » οὐ δι' ἐμοῦ. Καὶ ἵνα μαρτυρήσῃ Παῦλος, τίς ἦν ὁ λαλῶν διὰ τῶν προφητῶν, ἀνάγνωθι τὰ γραφέντα παρ' αὐτοῦ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεός λαλήσας D τοῖς πατέρασιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. » Οὐκοῦν πεφανέρωται, ὅτι Θεός (94) ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πάλιν ἴδωμεν, πῶς ἔχει ὁ χρηματισμὸς, ὃν ἐχρημάτισεν ὁ Θεός πρὸς τὸν Ἠλίαν. Τότε γάρ ὁ Ἠλίας κατενετύγγαεν τῷ Θεῷ, λέγων· « Τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, καὶ τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν· καὶ γὰρ περιλειφθὴν μόνος· καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου ἄρα. » Ἀποκρί-

buit, et veluti ex perenni fonte theologiam hausit. Quid ait enim ille, brachium assumens ad indicandam dispensationem deitatemque Salvatoris? « Cum multa, inquit, signa fecisset Jesus coram eis, non crediderunt in eum Judæi: ut adimpleretur dictum Isaïæ³⁷. Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est³⁸? »

37. Judæos filios tenebrarum appellari.

Dicit propheta filiis Israel: « Hæc dicit Dominus: Nocti comparavi matrem tuam³⁹. » Et exponens quæ esset nox, intulit hæc verba: « Similis factus esse populus meus ei qui cognitionem non habet⁴⁰. » Ergo ubi cognitio, ibi et lux: ubi ignorantia, ibi et tenebræ: secundum Davidem, cujus verba hæc sunt: « Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant⁴¹. » Apostolus igitur, non veluti inimicis insultans, sed quia veritati patrocinatur, ita scripsit: « Non nos sumus filii noctis, aut tenebrarum, sed filii lucis et diei⁴². »

38. Quod lumen Judæorum ab ipsis ablatum est.

Dicit Jeremias propheta: « Verbum, quod factum est ad Jeremiam in omnem populum Judæ⁴³. » Ubi postea hæc verba subinfert: « Et auferam ab illis odorem unguenti, et lumen candelæ⁴⁴. »

39. Quod hæretici soleant dicere verba prophetarum ex persona sancti Spiritus pronuntiata esse: unde frustra arbitrantur se ostendere posse Spiritum sanctum minorem Deo: eo quod in psalmo ita habeatur: « Venite, adoremus eum⁴⁵, » quasi Spiritus sancto una cum hominibus adorante.

Ad quæ ita convenienter respondemus. Quid igitur est, quod dicit: « Ploramus coram Domino⁴⁶? » Ergone etiam Spiritum plorare affirmabis? Quin et alibi, ut ostendatur dominatus Spiritus, ita loquitur: « Ego enim sum Dominus Deus⁴⁷. » Idem et in alio psalmo: « Scitote, quoniam Dominus ipse est Deus⁴⁸. » Rursus alibi: « Audiam quid loquatur in me Dominus Deus⁴⁹. » In Regnorum autem libris coarguens ita ait: « Spiritus locutus est in me⁵⁰, » non per me. Et ut ex Pauli testimonio cognoscas, quisnam sit qui ita loquebatur per prophetas, lege quæ scripsit ille in Epistola ad Hebræos: « Multifariam multisque modis olim Deus locutus est patribus nostris in prophetis. In extremis diebus locutus est nobis in Filio⁵¹. Liqueet igitur, Deum esse Spiritum sanctum. Age rursus videamus quomodo se habeat oraculum istud, quo Deus locutus est ad Eliam. Tunc enim Elias apud Deum conquerebatur his verbis: « Altaria tua destruxerunt, et prophetas tuos occiderunt, et ego

³⁷ Isa. LIII. ³⁸ Joan. XII, 37. ³⁹ Ose. IV, 5. ⁴⁰ ibid. 6. ⁴¹ Psal. LXXXI, 5. ⁴² I Thess. V, 5. ⁴³ Jer. LXXV, 1. ⁴⁴ ibid. 40. ⁴⁵ Psal. XCIV, 6. ⁴⁶ ibid. LXXXIV, 9. ⁴⁷ II Reg. XXIII, 2. ⁴⁸ Hebr. I, 1, 2.

(92) Basil. et Anglic., ἀποκρινόμεθα. Mox, An glic. et edit. Paris., Τί οὖν λέγει, recte. Cæteri vero cum edit. Commel., Τί οὖν οὐ λέγει.

(93) Basiliensis, ἐν ἡμῖν.

(94) Sic edit. Commel. et mss. præter Basil., qui habet ὁ Θεός, quam lectionem perperam sequitur edit. Parisiens.

relictus sum solus, et quærunt animam meam tollere ⁴⁴. Respondet ei oraculum: « Delegi mihi septies mille viros, qui non incurvaverunt genu Baali ⁴⁵. Videamus igitur, num et Spiritus habeat edendi oraculi potestatem. Simeoni certe, et sacerdoti et seni, oraculum redditum est a Spiritu: « Nequaquam morieris, quin prius videris Christum ⁴⁶. » Et cum induceretur puer in templum, et gestaret eum in ulnis Simeon, tum respondit ille: « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace ⁴⁷. » Igitur Spiritus, et Dominus et herus est.

17 40. Quod dicant Spiritum vim sanctificandi habere.

Si sanctificandi munus per gratiam ei concessum fuit, invenitur sane ille sacerdotis officium exercere. Non enim potest et Dominus simul, et minister esse. Si igitur minister est, supervacuum est ergo nos baptizari in nomine ministri. Etenim sacerdos non aquam sanctificat, sed ministerium, quod requiritur, adimplet, cum id officii acceperit a Deo per gratiam. Si igitur idem facit Spiritus, quod sacerdos, si data est illi facultas sanctificandi, ut tu ais, cur Pater sanctificat? Si quidem rex opus alicui injungens, id ei agendum concedit, cui injungit, nec ipse operatur.

41. Rursum hæreticus ut ostendat quod Spiritus, Verbum Dei Dominum nuncupet, ait.

« Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis ⁴⁸. » Volens autem Salvator ostendere, quod non solum Spiritus Christum Dominum vocet, sed quod ipse Christus, Dominus ac Deus sit, interrogatus a Judæo in hæc verba: « Præceptor, quod est primum mandatum? dicit ei: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo ⁴⁹. Etenim scriptum est: Dominus Deus unus est ⁵⁰. Secundum autem mandatum: Diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Tum respondit Judæus: Recte locutus es, præceptor, Deum unum esse ⁵¹. » Hoc autem dixit, ut deitatem Filii insciaretur: Salvator autem volens dominatum suum cum Patris dominatu coaptare, percontatur ex eo: « Quid dicitis de Christo, cujus Filius est? Aiunt, David. » Respondet Salvator: « Quomodo igitur David in Spiritu sancto illum Dominum appellat? Si igitur Filius ejus est, quomodo eum Dominum vocat ⁵²? » Rursum dixerunt illi, cum ejeceret dæmonia: « Hic in Beelzebule principe dæmoniorum ejecit dæmonia ⁵³. » Quibus ita respondet: « Si ego in Beelzebule ejecio, filii vestri in quonam ejiciunt ⁵⁴? » Cæterum, cum filios dicit, apostolos subindicat, ex ipsis oriundos, qui

⁴⁴ III Reg. xix, 10. ⁴⁵ ibid. 48. ⁴⁶ Luc. ii, 26. ⁴⁷ Deut. vi, 5. ⁴⁸ Marc. xii, 31, 52. ⁴⁹ Matth. xxi, 42-44. ⁵⁰ Luc. xi, 15. ⁵¹ ibid. 19.

(95) Hæc, ἐν εἰρήνῃ, desunt in edit. Commel. Basil. Vatic. Sed leguntur in edit. Paris. et Anglic. lectaque sunt a Nannio.

(96) Basiliensis, ἱερέως.

(97) Anglicanus, ἐρωτηθεὶς.

(98) Anglicanus, Basil. et Vatic., ἑαυτόν.

Ανετα αὐτῷ ὁ χρηματισμός· « Ἐξελεξάμην ἑμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, ὅτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῆ Βάαλ. » Ἴδωμεν οὖν, εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα ἔχει χρηματισμόν. Τῷ Συμεών, ἱερεὶ ὄντι καὶ γέροντι, ἐχρηματίσθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτι· « Οὐ μὴ ἀποθάνῃς, πρὶν ἂν ἴδῃς τὸν Χριστόν. » Καὶ ὅτε παιδίον εἰσηνέχθη εἰς τὸ ἱερόν, καὶ ἐδάστασεν αὐτὸν ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτοῦ, τότε ἀποκρίνεται Συμεών· « Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλον σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥήμά σου, ἐν εἰρήνῃ (95). » Οὐκοῦν Κύριος καὶ δεσπότης τὸ Πνεῦμα.

40. Ὅτι λέγουσι τὸ Πνεῦμα ἀγιαστικὸν εἶναι.

Εἰ μὲν ἐδόθη αὐτῷ τὸ ἀγιάζειν κατὰ χάριν, ἐδρίσκειται ἱερέων (96) ποιοῦν ἔργον. Οὐ γὰρ δύναται καὶ δεσπότης εἶναι καὶ ὑπουργός. Καὶ εἰ μὲν ὑπουργός, περιττὸν τὸ βαπτίζεσθαι ἡμᾶς εἰς τὸ ἄνομα τοῦ ὑπουργοῦ. Καὶ γὰρ ὁ ἱερεὺς οὐ τὸ ὕδωρ ἀγιάζει, ἀλλὰ τὴν δέουσαν ὑπηρεσίαν ἀποπληροῖ, εἰληφώς παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν. Εἰ οὖν τὸ αὐτὸ ποιεῖ τὸ Πνεῦμα, ὃ καὶ ὁ ἱερεὺς, εἰ ἐδόθη αὐτῷ τὸ ἀγιάζειν, ὡς σὺ φῆς, διὰ τί ὁ Πατὴρ ἀγιάζει; Βασιλεὺς γὰρ, ἐπιτάτων τινῶν ἔργον, ἐκείνω συγχωρεῖ, ὃ ἐπιτάττει ποιεῖν· καὶ οὐκ αὐτὸς ἐργάζεται.

41. Πάλιν ὁ αἰρετικὸς, θέλων δεῖξαι, ὅτι τὸ Πνεῦμα Κύριον καλεῖ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, λέγει.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. » Θέλων δὲ ὁ Σωτὴρ δεῖξαι ὅτι οὐ μόνον τὸ Πνεῦμα Κύριον καλεῖ τὸν Χριστόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς Κύριος καὶ Θεὸς ἐστίν, ἐξετασθεὶς (97) παρὰ Ἰουδαίου λέγοντος· « Ἐπιστάτα, ποία ἐστὶ πρώτη ἐντολή; λέγει αὐτῷ· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης καρδίας σου· καὶ γὰρ γέγραπται· Κύριος Θεὸς εἷς ἐστίν. Ἡ δευτέρα ἐντολή· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν (98). Τότε ἀπεκρίθη ὁ Ἰουδαῖος· Ὁρθῶς εἶπας, ἐπιστάτα, ὅτι ὁ Θεὸς εἷς ἐστίν. » Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ ἀρνήσεται. Ὁ δὲ Σωτὴρ, βουλούμενος τὴν κυριότητα αὐτοῦ συναΐφαι τῆ τοῦ Πατρὸς (99), ἐξετάζει αὐτόν· « Περὶ τοῦ Χριστοῦ τί λέγετε; τίνος ἐστίν υἱός; λέγουσι τοῦ Δαβὶδ. » Ἀποκρίνεται ὁ Σωτὴρ· « Πῶς οὖν Δαβὶδ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ Κύριον αὐτὸν καλεῖ; Εἰ οὖν Υἱὸς αὐτοῦ ἐστίν, πῶς αὐτὸν Κύριον καλεῖ; » Πάλιν ἔλεγον αὐτῷ, ὅτε ἐξέβαλλε (1) τὰ δαιμόνια· « Οὗτος ἐν Βεελζεβούλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » εἶτα λέγει· « Εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλω, τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν; » Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς τέκνα, λέγων γεννηθέντας μὲν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀποστόλους, ἐκβάλλοντας

⁴⁸ ibid. 29. ⁴⁶ Psal. cix, 1. ⁴⁷ Marc. xii, 28-30. ⁴⁹ ibid. 29. ⁵⁰ Psal. cix, 1. ⁵¹ Marc. xii, 28-30. ⁵² Luc. xi, 15. ⁵³ ibid. 19.

(99) Edit. Commel., τοῦ Πνεύματος.

(1) Sic editio Commel. Basil. et Vatic. Cæteri et edit. Parisiens., ἐξέβαλε. Paulo infra editi, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἶτα λέγει. Basiliensis et Anglicanus, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια αὐτά, εἶτα λέγει. Vaticanus, ἐκβάλλει αὐτά, εἶτα λέγει.

ἢ τὰ δαιμόνια ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ τοῦ Ναζαραίου, ὡς ἄφησιν · Εἰ τὰ τέκνα ὑμῶν πρὸς τὸ ἀπελάσαι δαίμονας ἀρκούνται τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ εἰς τὸ ὄνομα Βεελζεβούλ οὐκ ἐκβάλω τὰ δαιμόνια.

42. Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι αἰτεῖ ὁ Υἱός.

Κατασκευάζει ὁ αἰρετικὸς, καὶ λέγει Ἐλαττον εἶναι τὸν αἰτοῦντα διδόντος. Ἐάν οὖν τὸν Πατέρα αἰτοῦντα παρὰ ἀνθρώπων εὐρωμεν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, τί λέγεις; « Καὶ νῦν, Ἰσραὴλ, τί Κύριος αἰτεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ τὸ φοβεῖσθαι αὐτόν; »

43. Περὶ τοῦ ὁμοιοτρόπως δεδῶσθαι τὸν νόμον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτε ἐδόθη ὁ νόμος τῇ Πεντηκοστῇ, ὡς ἐν τῷ ὄρει Σινᾷ.

Μαρτυρεῖ Μωσῆς λέγων· « Καὶ ἦν ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῷ ὄρει Σινᾷ, ὡς πῦρ καιόμενον· ἵνα πληρωθῇ τό· « Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, ἵ πῦρ οὐκ ἀφανιστοῖκόν, ἀλλὰ καθαριστικόν. Διὰ τοῦτο τῷ Ἰσραὴλ δίδεται ἐν τοῖς χειλέσιν. Καὶ λέγει· « Ἰδοὺ ἀφῆκα τὰς ἁμαρτίας σου· οὕτω τότε ἐφάνη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἐν εἰδει πυρός. Ἐμερίσθησαν γὰρ γλώσσαι ὡσεὶ πυρός, καὶ ἐκάθισεν (2) ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν. Καὶ ὡσπερ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἐπιφαινομένου τοῦ Θεοῦ, πολλὰ ἦν τὰ θρυποροῦντα φόβητρα, γνόφος, καὶ θύελλα, καὶ σάλπιγξ, καὶ βρονταί, περιχούντα τὸ ὄρος, ἅτινα ἦν προπαρασκευάζοντα τὸν λαὸν εἰς φρόν τὸ νομοθέτου· οὕτως καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μέλλοντος ἐπιφοιτᾷν· ἵνα μάθωσι τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν ἐνδόξως ἐπιφοιτῶσαν. Ὅσπερ ἐν τῷ ὄρει γνόφος καὶ θύελλα προέδραμεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἐγένετο· « Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἐγένετο ἦχος ὡσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ τότε ὤφθη τὸ Πνεῦμα, καὶ συνέσειε τὸν οἶκον. »

44. Ὅτι λέγουσιν οἱ αἰρετικοὶ, ὅτι τὸ Πνεῦμα δῶρον ἐστὶ παρὰ Θεοῦ.

Ἡμεῖς λέγομεν δῶρον ζωῆς (ἡλευθέρωσε γὰρ ἡμᾶς· ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἡλευθέρωσε ἡμᾶς), καὶ δῶρον δυνάμεως· « Λήψθε γὰρ δύναμιν, ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. » Ἡμεῖς δὲ καὶ Υἱὸν καὶ υἰοθεσίαν δεικνύομεν, ὅτι ἐχαρίσατο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς ἀνθρώποις· καὶ μετ' ὀλίγα· « Πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; » καὶ ἐτέρωθεν· « Ἴνα ἴδωμεν τὰ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν (3). » Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνθρωπίνης λέγων ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ παραθεὶς Παῦλος τὴν φάσκουσαν λέξιν· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· » ἐπιγράφεται περὶ Χριστοῦ λέγων· « Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδιά κεκοινωνήκειν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν· ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τούτῃστι τὸν διάβολον. » Παῖδας δὲ αὐτοῦ ἐν τούτοις

dæmonia expellerent, in nomine Jesu Nazareni quasi diceret: Si liberi vestri ad dæmones pellendos, nomine meo satis instructi sunt, ego in nomine Beelzebubulis non ejicio dæmonia.

42. Adversus eos qui dicunt Filium postulare.

Arguit hæreticus, atque ait, minorem esse petentem datore. Sed si Patrem ab hominibus petentem inveniamus in Veteri Testamento, quid mihi hic, quæso, respondebis? « Et nunc, Israel, quid Dominus tuus a te petit, nisi ut ipsum metuas? »

43. Quod pari modo data sit lex a Spiritu in Pentecoste, atque in monte Sina.

Testatur Moses, dicens: « Et erat gloria Dei Israel in monte Sina, veluti ignis ardens⁴²; » ut adimpleretur illud: « Ignem veni mittere in terram⁴³, » ignem, non qui consumeret, sed qui purgaret. Ideoque ille datus est Isaïæ in labiis suis⁴⁴. Atque hinc est, quod dicit: « Ecce dimisi peccata tua⁴⁵. » Ita tunc quoque apparuit Spiritus sanctus in Pentecoste, in specie ignis; dispartitæ enim sunt linguæ quasi ignis, et sedit supra singulos eorum⁴⁶. Et ut in Veteri Testamento⁴⁷, ad Dei præsentiam adventumque multa terricula pavefaciebant, caligo nimirum, procella, tuba, **I**s et tonitrua ad montem reboantia, quæ populum ad timorem legislatoris præparabant; ita quoque factum est cum adventurus mox esset Spiritus sanctus: ut cognoscerent discipuli dignitatem Spiritus cum gloria advenientem. Ut, inquam, in monte, caligo et procella præcedebant, ita quoque in adventu Spiritus: « Cum compleretur dies Pentecostes, factus est sonus tanquam advenientis spiritus vehementis⁴⁸: » et tunc apparuit Spiritus: et concussit domum.

44. Quod hæretici dicant, Spiritum donum Dei esse.

Nos eum dicimus donum vitæ (liberavit enim nos; nam lex Spiritus vitæ liberavit nos⁴⁹), et donum potentia: « Accipietis enim virtutem supervenientis in vos Spiritus sancti. » Nos autem ostendimus quod Spiritus sanctus et Filium et adoptionem dederit hominibus; et paulo post: « Quomodo non etiam cum eo nobis omnia donaverit⁵⁰? » Item alibi: « Ut videamus quæ donata nobis sunt a Deo⁵¹. » De mysterio susceptæ humanitatis loquens, in Epistola ad Hebræos Paulus, post hæc addita verba: « Ecce ego, et pueri, quos mihi dedit Deus; » de Christo ita sermocinatur: « Quia ergo pueri communicaverunt sanguini et carni, ipse similiter participavit eisdem; ut per mortem aboleret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolium⁵². » Filios autem suos his verbis apostolos nominat; per quos signa et prodigia in domo Israel facturum

⁴² Deut. x, 12. ⁴³ Exod. xxiv, 16. ⁴⁴ Luc. xii, 49. ⁴⁵ Isa. vi, 7. ⁴⁶ Luc. v, 23. ⁴⁷ Act. ii, 1, 3. ⁴⁸ Exod. xix, 18, 19. ⁴⁹ Act. ii, 1, 2. ⁵⁰ Rom. viii, 2. ⁵¹ Act. i, 8. ⁵² Rom. viii, 32. ⁵³ I Cor. x, 2. ⁵⁴ Hebr. ii, 13, 14.

(2) Edit. Commel., ἐκάθισεν.

(3) Edit. Commel., ὁμῖν. Vaticanus, Basilienis, Anglic. et edit. Parisiens., ἡμῖν.

Dominum Sabaoth, habitantem in monte Sion, A edocet. Quin etiam illustres fore pronuntiat, eorumque facies obsignandas esse sigillo Christi, eruditosque, non jam deinceps lege Mosis, quippe quæ ulterius non consistat, et quod domus quæ vocatur Jacob derelicta sit a Deo.

45. *Quod Deus Verbum defendat, Patris et Filii concordiam esse.*

Et ne credideris vilitatis esse verba, sed humanitatis: vilitatis quidem species, amantis tamen homines promissio est. Christus enim omnium Dominus, idem ille qui Judæis hæc dicit: « Quis ex vobis arguit me de peccato⁶⁶? » Filius ejus est, qui per prophetam Michæam loquitur: « Popule mi, quid feci tibi? aut qua in re molestus fui tibi? responde mihi⁶⁷: » et qui in Evangeliiis dicit: « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo⁶⁸. » Filius ejus itidem, qui per Jeremiam ait: « Dixi habitantibus Israel, Quid invenerunt in me patres vestri delicti aut injuriæ, quod longe a me recesserint⁶⁹? » O qualem humanitatem, in qua bonitas naturam, imo potius non tam naturam, quam nostras cogitationes (exsuperat)!

46. *Quomodo bonitas Dei ostendatur.*

Dicit Mosis: « Ego sum Deus, qui retribuio peccata parentum in filios⁷⁰. » Et quousque? « Usque ad tertiam et quartam generationem⁷¹. » Attende mihi, quæso, quo pacto ultionem extendat usque ad quartam generationem. Suam vero erga homines benignitatem quousque? « Et faciens misericordiam in mille (generationes) diligentibus me⁷². »

47. *Quod omnes prophete in unum collecti, rerum a Christo in carne gestarum, memoriam absoluerint.*

Moses figuram crucis constituit: quod testatum quoque facit ipse Salvator: « Quemadmodum, inquam, Moses exaltavit serpentem in deserto⁷³, ita oportet exaltari¹⁹ Filium hominis⁷⁴. » Itidem quoque et Jonas mortis ejus memoriam fecit⁷⁵. Siquidem ille descendit in cetum, atque intra triduum inde prodiit, factusque est typus resurrectionis. Hoc ipsum denuo Salvator repetens, typum illum veritati conciliat dicens: « Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, ita quoque agere oportet Filium hominis in corde terræ⁷⁶. »

48. *Quod Trinitas sit consubstantialis.*

Quid est Deus? Omnium principium, secundum Apostolum, dicentem: « Unus Deus Pater, ex quo omnia⁷⁷. » Verbum enim ejus ex ipso per gener-

α τους ἀποστόλους ὀνομάζει, ἐφ' ὧν σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ποιήσεν Κύριον Σαβωῶθ, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ ὄρει Σιών, διδάσκει. Τοῦτους δὲ αὐτοὺς φανεροὺς φησὶν ἕσεσθαι, τὸ πρόσωπον σφραγισμένους τῇ τοῦ Χριστοῦ σφραγίδι, παιδευομένους τε μηκέτι τὸν Μωσέως νόμον μανθάνειν, τῷ μηκέτι συνιστάναι αὐτὸν, καὶ τὸν καλούμενον οἶκον Ἰακώβ καταλελειῶθαι ὑπὸ Θεοῦ.

45. *Ὅτι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν συμφωνίαν ἀπολογεῖται ὁ Θεὸς Λόγος.*

Καὶ μὴ νομίσης εὐτελείας εἶναι τὰ ῥήματα, ἀλλὰ φιλανθρωπίας· εὐτελείας μὲν γὰρ τὸ σχῆμα, φιλανθρωπίου δὲ τὸ ἐπάγγελμα (4)· Χριστὸς γὰρ ὁ πάντων Κύριος, οὗτος αὐτὸς ὁ λέγων Ἰουδαίοις· « Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; » Υἱὸς ἐστὶ τοῦ λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου Μιχαίου· « Λαὸς μου, τί ἔδικησά σε, ἢ τί παρηνώχλησά σοι; ἀποκρίθητί μοι· » καὶ ὁ (5) διὰ τῶν Εὐαγγελίων εἰπὼν· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, ἢ ὁ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ λέγοντος πρὸς Ἱερεμίαν· « Εἶπον τῇ κατοικίᾳ Ἰσραὴλ· Τί ἔυρον ἐν ἐμοὶ οἱ πατέρες ὑμῶν πλημμέλημα ἢ ἀδίκημα, ὅτι ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν; » Ὡ τῆς φιλανθρωπίας ἐκεῖνης, ἐν ἣ ἀγαθότης τὴν φύσιν, μᾶλλον δὲ οὐ τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν ἐνθύμησιν!

46. *Πῶς ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ ἐνδείκνυται.*

Λέγει τῷ Μωσεί· « Ἐγὼ ὁ Θεὸς, ὁ ἀποδοῦναι ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα. » Καὶ μέχρι τίνος; « Ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν. » Πρόσεχε πῶς τὴν τιμωρίαν ἠπλώσεν ἐπὶ τέσσαρας γενεάς. Τὴν δὲ φιλανθρωπίαν ἕως τίνος; « Καὶ ποιῶν ἕως εἰς χιλιάδας τοῖς ἀγαπῶσι με. »

47. *Ὅπως πάντες οἱ προφῆται, ὁμοῦ συναχθέντες, τὴν μνήμην οἰκονομίας ἐπλήρωσαν.*

Μωσῆς τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ ἐποίησε, καὶ μαρτυρεῖ ὁ Σωτὴρ, λέγων· « Καὶ (6) καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. » Ὁμοίως καὶ Ἰωνᾶς ἐποίησε τὴν μνήμην τοῦ θανάτου. Κατῆλθε γὰρ εἰς τὸ κῆτος, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἀνεδόθη, καὶ ἐγένετο τύπος τῆς ἀναστάσεως. Τοῦτο πάλιν καὶ ὁ Σωτὴρ ἀναλαβὼν, τὸν τύπον εἰς ἀλήθειαν ἐκφέρει (6*) λέγων· « Καὶ καθὼς ἐποίησεν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως δεῖ ποιῆσαι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς. »

48. *Ὅτι ἡ (7) Τριάς ὁμοούσιος.*

Τί ἐστὶ Θεός; Ἡ πάντων ἀρχὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, λέγοντα· « Εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Καὶ γὰρ ὁ Λόγος ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ

⁶⁶ Joan. viii, 46. ⁶⁷ Mich. vi, 3. ⁶⁸ Joan. xviii, 23. ⁶⁹ Jer. ii, 5. ⁷⁰ Exod. xx, 5. ⁷¹ ibid. ⁷² ibid. 8. Num. xxi, 9. ⁷³ Joan. iii, 14. ⁷⁴ Joan. ii, 1. ⁷⁵ Matth. xii, 40. ⁷⁷ I Cor. viii, 6.

(4) Anglicanus, τὸ ἐπίταγμα, et ita legit Nannius.
(5) O deest in Anglic.
(6) In Anglic. καὶ deest.

(6*) Anglicanus, ἐμφέρει.
(7) Articulus deest in editis, et in Vaticano, sed habetur in Basil. et in Anglic.

αὐτοῦ (8) ἐκπορευτῶς. Εἶτα πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ Ἀλόγου ἐν Πνεύματι συνέστη δημιουργικῶς.

49. Ὅτι τὸ (9) βλασφημηθῆσαι εἰς τὸν Υἱὸν εἰς τὴν ἀγίαν Τριᾶδα βλασφημηθῆσαι ἐστὶ.

Πολλοὶ τῶν ἐπὶ γῆς φοβεροὶ ὁ Κυρίου λόγος καθέστηκεν, ὁ φάσκων· « Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι. » Διὰ τοῦτο παρκεῖται πᾶσιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, λέγων, ὅτι τὸ γράμμα ἀποκατείναι, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Πολλὰ γὰρ τῶν θεῶν Γραφῶν ἐὰν κατὰ τὸ γράμμα νοήσωμεν, εἰς ἀθέσμως βλασφημίας περιπίπτομεν· οἷόν ἐστι καὶ τὸ προκαίμενον ἡμῖν τοῦ Κυρίου λόγιον· ὅπερ ἐὰν κατὰ ξηροῦ τὰς λέξεις ἐκλάδωμεν, οὐ μόνον εἰς ἀθεμίτους ἐνοίας περιπεσοῦμεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον ἐναντιούμενον ἑαυτῷ εὐρήσομεν. Ἐὰν γὰρ ὅς δ' ἂν εἴπῃ (10) λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ, πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν· « Ὁ ἀπαρνησάμενός με ἐμπροσθεν τῶν ἀγγέλων, ἀπαρνησάμενός με ἐμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. » καὶ πάλιν, ἐὰν πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὁ ὑπὲρ ἁγοῦ λόγου ἀπολογίαν δώσομεν· πῶς ὁ λέγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, μωρὸν, ἐνοχος ἐστὶ εἰς τὴν γένναν (11) τοῦ πυρός; πῶς δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος φησὶ· « Μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὐ λοιδοροί, οὐ μέθυσοι, οὐκ ἄρπαγες (12), βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι. » Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς λοιπὸν, εἰπέ μοι, ὅτι πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις; Καὶ ἐὰν πάλιν τοῦτο ἀληθές, διὰ τί λοιπὸν ἐγκαλεῖται (13) ὁ ἅγιος Ὀριγένης, τέλος κηρύττων τῆς κολάσεως, ἐν οἷς φησὶ συγχώρησιν πάσης ἁμαρτίας γενέσθαι καὶ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς δαίμοσι παρὰ Θεοῦ; Πάλιν τε, ἐὰν ἡ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἔχη (14) συγχώρησιν, τί μέμεται ἡ Ἐκκλησία Νουάτων ἀποβαλλόμενον τὴν μετάνοιαν; Τὸ δὲ σκοτεινότερον καὶ δυσκατάληκτον ἐκεῖνόν ἐστιν, ὅτι ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὥστε ἐλάττων ἐστὶν ὁ Υἱὸς παρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν Πατέρα. Καὶ πῶς Υἱὸς λέγει, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν, » καὶ, « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα; » καὶ πάλιν ἐναυθὰ φησιν, ὅτι « Ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ; » Ἄρα οὖν, εἰπέ μοι, συγχωρηθήσεται ἡ εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ Σιμωνιανοῖς, καὶ Σαβελλιανοῖς, καὶ Φωτειναι-

tionem, et Spiritus per processionem existit. Deinde universa rerum natura per Verbum in Spiritu creatione constituta est.

49. Quod blasphemare in Filium sit blasphemare in sanctam Trinitatem.

Plerisque eorum, qui in terris degunt, terribilis est sermo Dei, quo ait : « Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, sed qui dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, nec in hoc sæculo, nec in futuro⁷⁸. » Quapropter omnes admonet divus Apostolus, indicans litteram occidere, spiritum vivificare. Pleraque siquidem sacrarum Scripturarum si juxta litteram sentimus, in nefarias collabimur blasphemias : qualis est illa Domini sententia superius allata ; quod quidem, si absolute secundum verba intelligamus, non modo ; in nefarias delabemur sententias, quin et ipsum Dominum sibi ipsi contrarium deprehendemus. Si enim quisquis verbum dixerit contra Filium, id ei remittetur, cur igitur Filius dicit : « Qui me negaverit coram hominibus, negabo et ego eum coram angelis Dei⁷⁹ ? » Item si omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, et de verbo otioso rationem dabitur ; qui fit ut is qui appellat fratrem suum factum, reus sit gehennæ ignis⁸⁰ ? aut cur Paulus apostolus dicit : « Ne erretis : neque fornicarii, neque adulteri, neque molles, neque maledici, neque ebriosi, neque rapaces regnum Dei possidebunt⁸¹ ? » Quod si hæc ita se habent : dic mihi quomodo ait, omne peccatum et omnis blasphemia remittetur hominibus ? Rursumque, si verum illud est, cur miser accusatur Origenes, quod finem aliquem peccatorum hominibus pariter et dæmonibus a Deo concedi prædicet ? Rursum si blasphemia in Spiritum sanctum remissionem non habet, quare culpatur Ecclesia Novatum rejicientem penitentiam ? Quod autem obscurissimum et intellectu difficillimum est, quod, ei qui locutus fuerit contra Filium, remittatur : ei vero qui dixerit verbum contra Spiritum sanctum, nequaquam remittatur ; ita ut minor sit Filius Spiritu sancto et Patre. Quare igitur ait Filius : « Ego et Pater unum sumus⁸² ; » et, « Qui non honorat Filium, non honorat et Patrem⁸³ ? » itemque hic ait : « Quicumque dixerit verbum contra Filium, remittetur ei⁸⁴ ? » Ergone scilicet condonabitur blasphemia in Filium Arianis, Simonianis, Sabellianis, Photinianis, et reliquis omnibus qui adversus in-

⁷⁸ Matth. xii, 31, 32. ⁷⁹ Luc. xii, 9. ⁸⁰ Matth. v, 22. ⁸¹ I Cor. vi, 9, 10. ⁸² Joan. i, 30. ⁸³ Joan. v, 23. ⁸⁴ Matth. xii, 32.

(8) Ἐξ αὐτοῦ, deest in ed. Commel., sed habetur in reliquis omnibus cum editis, tum manuscriptis.

(9) Sic Vatic., Anglic., Basil. In editis vero, τὸ deest. Porro segmentum hoc ad verbum legitur in *Quest. ad Antiochum*, infra.

(10) Edit. Commel. et Vatican., ὅς δ' ἂν εἴπῃ.

(11) Edit. Commel., γένναν.

(12) Οὐκ ἄρπαγες, deest in Basil. Ang. et Vatic. Mox, Anglic., Vatic. (in quo deest ἔτι), Basiliensis,

λοῦτον εἰπέ μοι ὅτι, et ita legit Nannius. Editi, λοιπὸν εἶπεν, ἔτι.

(13) De hoc loco vide quæ diximus in *Monito. Mox*, φησὶ, deest in Anglicano.

(14) Basiliensis, et Anglicanus, ἔχει. Vaticanus et editi, ἔχη. Quæ mox sequuntur eadem ferme sententia feruntur in quarta ad Serapionem epistola. Vide quæ hac de re dicimus in *Questionibus ad Antiochum*.

carnationem Filii blasphemias protulerunt? Apage A hanc absurditatem. Si enim qui 20 dicit fratri suo, Fatue, reus est gehennæ ignis⁸⁵, in quam, quæso, gehennam gehennarum conjicietur, qui affirmat Deum suum creaturam esse, non Filium Dei, sed servum, sed administrum et minutum? Et si is qui contra Filium verbum dixerit, remissionem impetrabit, quomodo idem Filius dixit: « Qui non comedit carnem meam, nec bibit sanguinem meum, non habet vitam æternam⁸⁶? » Aut qui, quæso, poterit qui ignominia afficit Filium non blasphemare in Trinitatem? Qui vero in eam blasphemiam dicit, is haud dubie abnegat sanctum baptismum. Qui autem sanctum baptismum abnegat, is nimirum Spiritum sanctum exuit. Et quemadmodum in sole isto sensibilis, si calori radiisve ejus contumeliam feceris, in totam naturam solis recurrit hujusmodi contumelia: ita quoque se res habet in trigemino sole Trinitatis et mysterii: contumelia unius personæ, blasphemiam est in universam plenitudinem Deitatis. Quid igitur sibi vult dictum illud Domini ad Judæos: « Omne peccatum et blasphemiam remittetur hominibus: qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro⁸⁷? » Prudenter audiamus et ne seducamur. Duplicem esse Christum post inenarrabilem unionem, dico autem ex deitate et humanitate, sacræ nobis proclamant Scripturæ: « Verbum » enim « caro factum est⁸⁸. » Deitatem ergo Verbi ipse Christus Spiritum sanctum appellat, quemadmodum ad Samaritanam locutus est: « Spiritus, » inquit, « Deus est⁸⁹. » Humanitatem vero suam, Filium hominis nominavit: sicut etiam alibi de sua carne loquitur: « Nunc glorificatus est filius hominis⁹⁰. » Judæi igitur, qui semper in Deum offendunt, duplicis adversus Christum blasphemiam rei sunt. Quorum alii in carnem impingunt, hoc est, in Filium hominis, eum prophetam, non Deum existimantes: quibus veniam dedit, id enim initium erat prædicationis, cum nondum capax erat mundus, ut Deum illum esse crederet, qui homo apparebat. Atque hinc est, quod Christus ait: « Qui dixerit Verbum contra Filium hominis, » hoc est in corpus ejus, « remittetur ei⁹¹. » Ausim enim dicere, ne ipsos quidem beatos ejus discipulos perfectam de ejus divinitate sententiam habuisse, donec Spiritus sanctus in die Pentecostes eos visitasset. Siquidem post resurrectionem ipsum videntes, alii quidem adoraverunt eum, alii vero hæsitaverunt: nec tamen ob eam rem damnati sunt. Sunt alii qui in Spiritum sanctum impingunt,

νοῖς (15), καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, τοῖς εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ σάρκωσιν βλασφημήσασιν; Ἐπαγε τῆς ἀτοπίας! Εἰ γὰρ ὁ λέγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Μωρὲ, ἔνοχός ἐστιν εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός, εἰς ποίαν λοιπὸν, εἰπέ μοι, γέενναν γέεννης ἐκδηληθήσεται ὁ λέγων τὴν Θεὸν αὐτοῦ κτίσμα, καὶ οὐχὶ Θεοῦ Υἱὸν, ἀλλὰ δοῦλον, καὶ ὑπουργὸν, καὶ μικρὸν; Καὶ εἰ, ὅστις εἴπη λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ, πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι « Ὁ μὴ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον; » Πῶς δὲ καὶ δύναται τις, ἀτιμάζων τὸν Υἱὸν, μὴ βλασφημεῖν εἰς τὴν Τριάδα; Ὁ δὲ εἰς αὐτὴν βλασφημιῶν δηλονότι ἀπαρνεῖται τὸ ἅγιον βάπτισμα. Ὁ δὲ τὸ ἅγιον βάπτισμα ἀπαρνούμενος δῆλον ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποδύεται. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου, ἐὰν τὴν θερμὴν ἢ τὴν ἀκτίνα αὐτοῦ καθυδρίσης, εἰς ἄλλην τὴν φύσιν αὐτοῦ ἀνατρέχει ἢ ὕδρις· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ τρισηλίου τῆς ἁγίας Τριάδος φωτὸς καὶ μυστηρίου, τῆ τῆς μιᾶς ὑποστάσεως ἀτιμία παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς θεότητος ἐστὶν ἢ βλασφημία. Τί οὖν ἐστὶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου πρὸς Ἰουδαίους λεγόμενον, ὅτι « Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ὃς δ' ἂν εἴπη (16) λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι; » Νουνηχῶς ἀκούσωμεν, καὶ μὴ πλανηθῶμεν. Διττὸν εἶναι τὸν Χριστὸν μετὰ τὴν ἄφραστον ἔνωσιν, φημι δὴ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, αἱ ἱεραὶ (17) ἡμῖν διαβοῶσι Γραφαί: « Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Τὴν γοῦν τοῦ Λόγου θεότητα ὁ αὐτὸς Χριστὸς Πνεῦμα ἅγιον ὀνομάζει· καθὰ καὶ πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν ἔλεγεν· ὅτι « Πνεῦμα ὁ Θεός· » τὴν δὲ ἀνθρωπότητα αὐτοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου· καθὼς πάλιν ἀλλαχού περὶ τῆς ἰδίας σαρκὸς αὐτοῦ φησι· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Εἰ (18) οὖν αἰετῶ Θεῷ προσκρούοντες Ἰουδαῖοι διττὴν πρὸς Χριστὸν τὴν βλασφημίαν ἐπέκτεινον. Οἱ μὲν τῆ σαρκὶ αὐτοῦ, ἤγουν τῷ Υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, προσκόπτοντες, προφῆτην αὐτὸν, ἀλλ' οὐ Θεὸν εἶνα, ἐνόμιζον· οἷς καὶ συγγνώμην ἔδωκεν· ἀρχὴ γὰρ ἦν τοῦ κηρύγματος, καὶ οὕτω ἦν χωρῶν ὁ κόσμος (19), Θεὸν πιστεύειν, φαινόμενον ἀνθρώπων· διδὼ καὶ φησιν ὁ Χριστὸς, ὅτι « Ὁς ἐὰν εἴπη λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, » εἰτ' οὖν (20) τοῦ σώματος αὐτοῦ, « ἀφεθήσεται αὐτῷ. » Τολμῶ γὰρ λέγειν, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ οἱ μακάριοι αὐτοῦ μαθηταὶ τὸ τέλειον περὶ τῆς αὐτῶ θεότητος εἶχον φρόνημα, ἕως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῖς τῆ Πεντηκοστῆ ἐπεφοίτησεν. Ἐπαὶ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἰδόντες αὐτὸν, οἱ μὲν προσεκύνησαν, οἱ δὲ ἐδίστασαν· ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου κατεκρίθησαν. Οἱ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰτ' οὖν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα βλασφημήσαντες, καὶ λέγοντες, ὅτι « Ἐν Βεελζεβούλ, τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ

⁸⁵ Matth. v, 22. ⁸⁶ Joan. vi, 54. ⁸⁷ Matth. xii, 31, 32. ⁸⁸ Joan. i, 14. ⁸⁹ Joan. iv, 24. ⁹⁰ Joan. xiii, 31. ⁹¹ Matth. xii, 32.

(15) Editio Commeliniana, Φωτεινοῖς. Basiliensis, Angl., Vaticanus, Φωτιανοῖς. Reliqui et editi Parisiens., Φωτεινανοῖς, recte. Et ita legitur infra in *Questionibus ad Antiochum*.

(16) Basiliensis, εἴπη λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπη, etc.

(17) Editi, καὶ αἱ ἱεραὶ, sed καὶ deest in Vaticano, Basil. et Anglicano.

(18) Forte, οἱ.

(19) Vaticanus et Anglicanus, οὕτω ἐχώρει ὁ κόσμος.

(20) Basil. hic et infra, εἴτουν.

δαιμόνια· » τοῦτοις, φησὶν, « οὐκ ἀφεθήσεται οὐδὲ ἐν τῶν νῦν αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι. » Καὶ πάλιν σημειώσασθαι χρῆ, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ Χριστός· Τῶν βλασφημῶσαντι καὶ μετανοήσαντι (21) οὐκ ἀφεθήσεται· ἀλλὰ τῶν βλασφημοῦντι, εἴτ' ὅν, τῶ ἐν τῇ βλασφημίᾳ ἐπιμένοντι· ἐπειδὴ περ οὐκ ἔστιν ἁμαρτία ἀσυγχώρητος παρὰ τῶ Θεῷ τοῖς γνησίως (22) καὶ κατ' ἀξίαν μετανοοῦσιν. blasphemaui, id est in blasphemia perseveranti. Quandoquidem nullum est peccatum irremissibile apud Deum, illis, qui vere ex animo, et ut par est, pœnitentiam agunt.

50. *Τι ἐστὶν Εὐαγγέλια;*

Τοῦ Θεοῦ Λόγου Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσία, πρὸς σωτηρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων σαρκωθέντος, ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας, τῆς ἀειπαρθένου (23).

51. *Περὶ ἀγγέλων.*

Τί ἐστὶν ὄρος οὐσίας ἀγγέλου; Ἄγγελος γὰρ ζῶον λογικόν, ἄβλον, ὑμολογικόν, ἀθάνατον.

52. *Τι δὲ ἔργον τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ὑπάρχει;*

Ἕμνος ἀληθὺς, καὶ ἔρως ἀπαυστος τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τοῦ Θεοῦ· τάχα δὲ καὶ εὐχὴ ἔμμονος (24) ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὰ αἱ τάξεις καὶ στρατιῶται λέγονται, δεῖ λοιπὸν ἐννοεῖν τάξιν διδασκαλικήν, τάξιν ἐπιτροπικὴν, τάξιν τιμωρητικὴν, τάξιν ψυχῶν χαριστικὴν, τάξιν ἐν ἀνθρώποις παραμονητικὴν. Ὡς περ δὲ καὶ τάξεως διαφορὰν ἐν ταῖς ἑνω δυνάμεσιν ἐγγωμεν, οὕτω καὶ στάσεως καὶ γνῶσεως. Οἱ μὲν θρόνοι, καὶ τὰ σεραφίμ, καὶ τὰ χερουβίμ, ἀμέσως παρὰ Θεοῦ μανθάνουσιν, ὡς πάντων ἀνώτερα καὶ Θεῷ πλησιάζοντα· ταῦτα δὲ διδάσκει τὰ κατώτερα τάγματα, καὶ οὕτως ἐφεξῆς τὰ ἀνώτερα διδάσκει τὰ κατώτερα. Τὸ δὲ κατώτερον τάγμα εἰσὶν οἱ ἄγγελοι, οἱ καὶ τῶν ἀνθρώπων ὄντες διδάσκαλοι.

53. *Τι ἐστὶν ἄνθρωπος;*

Ἄνθρωπός ἐστι ζῶον νοερὸν, αἰσθητικόν θελοῦ νοῦ, καὶ ζωῆς αἰωνίου δεκτικόν, καὶ τῇ ταύτης στερήσει θνητόν. Τούτου ὅν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κατὰ τὴν γηγενῆ πλάσιν.

54. *Ὅτι σύνθετος ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἀπλοῦς, οὐδὲ ἐξ ὁμοειδῶν μερῶν, ἀλλ' ἐξ ἄσωμάτου νοῦ, καὶ σώματος τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἧτοι ἐμφύχου.*

Ὡς εἰδίδασκεν ὁ Παῦλος, σαρκὸς μὲν τὸ ἐπιθυμητικόν (25) τῇ ψυχῇ προσείπει, ὃ καὶ σάρκα προσεῖπεν ἅμα τῷ ἑαυτῆς θελήματι τὴν ἀνθρώπου σάρκα, ἦν καὶ στρατεύεσθαι ἔφη κατὰ τοῦ πνεύματος· οὐ στρατεύεται δὲ τὸ μὴ κίνησιν ἔχον, μηδὲ θέλησιν ἰδίαν. Ταύτην δὲ τὴν σάρκα, πρὸς τὸ πνεῦμα ἔφη,

²¹ Luc. xi, 15. ²² Matth. xii, 32.

(21) Sic Vatic., Basil. et Angl. Editi vero, μετανοοῦντι.

(22) Γνησίως, Anglican. Mox, Vaticanus pro Εὐαγγέλια, habet, εὐαγγελισμός.

(23) Sic Basiliensis, Anglic. et Vatic. Editi vero, αἱ Παρθένου, divisivis vocibus. Paulo post, Vatic. et Angl., οὐσίας ἀγγέλων. Reliqui, οὐσίας ἀγγέλου.

A qui scilicet in Christi deitatem blasphemias dicunt, aiuntque : « In Beelzebule, principe dæmoniorum, eiecit dæmonia ²¹. » De istis intelligendum est, quod ait : « Non remittetur, neque in præsentî sæculo, neque in futuro ²². » Quin et hoc observandum est, non dixisse Christum : blasphemanti et pœnitentiam agenti remissionem dandam non esse : sed Quandoquidem nullum est peccatum irremissibile pœnitentiam agunt.

50. *Quid sint Evangelia?*

Dei Verbi Domini Jesu Christi præsentia ad humani generis salutem incarnati, ex Spiritu sancto et Maria semper Virgine.

B

21 51. *De angelis.*

Quæ est definitio substantiæ angelicæ? Angelus animal est rationale, expers materiæ, hymnis dicendis aptum, immortale.

52. *Quod opus cælestium potestatum?*

Hymnus perpetuus, et amor incessabilis erga majestatem Dei; fortasse etiam oratio continua pro nostra salute. Cæterum, quia ipsi ordines et milites denominantur, restat ut hic eos distinguamus, in ordinem docentium, curatorum, punientium, eorumque, qui animabus gratificantur, et qui apud homines permanent. Et quemadmodum discrimen ordinis in supernis potestatibus novimus, ita quoque stationis et scientiæ. Throni scilicet, seraphim et cherubim, continuo et sine ullo medio a Deo discunt, utpote cæteris sublimiores et Deo propinquiores, et ab iis erudiuntur inferiores ordines, atque ita deinceps superiores docent inferiores. Infimus autem ordo sunt angeli, qui et hominum magistri sunt.

53. *Quid est homo?*

Homo est animal intellectu præditum, et quod sentit divinam mentem, vitæ æternæ capax, et hujus spoliatione mortale. Hujusmodi est igitur ratio hominis secundum terrestrem formam.

54 *Quod compositus sit homo, et non simplex, neque ex similaribus partibus, sed ex incorporati mente, et corpore concupiscenti, sive animali.*

D

Ut docuit Paulus, qui carnis concupiscibilem vim animæ attribuit, quam et carnem appellavit, una cum ejus voluntate, hominis scilicet carnem, quam militare ait contra Spiritum : sed enim militare nequit, quod motu destituitur, et voluntatem propriam non habet. Hanc porro carnem adversus Spi-

Porro hæc habentur ad verbum in quæst. 30 ad Antiochum. Et similiter illa, τὶ δὲ ἔργον τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ὑπάρχει, in tricesima prima quæstione ad Antiochum.

(24) Sic Basil. et Angl. recte. Cæteri et editi, ἔμμονος.

(25) Basiliensis et Anglicanus, τῆς ψυχῆς.

ritum ait pugnare, non eam quidem immobilem, aut inanimalem. Naturalis enim affectionum motus ei insitus est, qui, cum caro nominatur, ut in Epistola ad Romanos manifestius interpretatus est, declarans motum, qui in carne est, confligere adversus mentem, et invicem oppugnari, ut rem nequaquam eandem atque mentem, sed prorsus ab ea diversam : « Condelector enim, » inquit, « legi Dei, secundum interiorem hominem : video autem aliam legem in membris meis, bellantem contra legem mentis meæ, et captivantem me²⁶. » Hanc voluntatem, et animam proprie appellavit Paulus, distinguens eam a spiritu, cum dicit : « Deus sanctificet vos per omnia, et integer spiritus vester, et corpus et anima sine culpa in adventum Domini nostri Jesu Christi servetur²⁷. » His verbis spiritum, animam et corpus pro integro homine exponens, rogansque eum sanctificari, et sine culpa conservari. Ergo designavit spiritum, qui sanctificandus esset, hoc est mentem humanam. Animam deinde, vim concupiscendi, et corpus tabernaculum terrestre appellat : ut secundum hanc distinctionem tribus constet homo terrigena, intelligibili, concupiscibili, corporali. Voluntas porro sive anima, quæ est vis concupiscibilis, unita est menti, et corpori humano. Invalescente igitur intelligendi vi, lotus homo efficitur intellectualis, quanquam implicatus sit carnalibus concupiscentiis, secundum conspicuam dissensionem et pugnam ejus, quæ in homine est, rationalis vis cum irrationali, non quidem dominante, sed dominium patiente. Cæterum principalis **22** dicitur mens, quatenus princeps est et dux corporis animalis. Homo igitur, secundum principatum mentis, particeps est deitatis, cum sit animal intellectuale ; ideoque dicit : « Qui adhæret Domino, unus spiritus est²⁸. »

²⁶ Rom. vii, 22 23. ²⁷ I Thess. v. 23. ²⁸ I Cor. vi, 17.

(26) In verbo, ἡμῶν, deficit codex Basiliensis. Mox, Anglic., ἐν δὲ τούτοις πνεῦμα, etc.

(27) Τοῦτο, deest in Anglic.

διαμάχεσθαι, οὐ τὴν ἀκίνητον, οὐδὲ τὴν ἀψυχον. Φυσικὸν γὰρ ἐνέσπαρται ταύτῃ κίνημα παθητικόν, μεθ' οὗ σὰρξ ὀνομάζεται, ὡς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπισημότερον ἠρμήνευσεν, τὸ ἐν τῇ σαρκὶ διασαφήςσας κίνημα, διαμαχόμενον πρὸς νοῦν καὶ ἀντιπάσχον, ὡς οὐ ταῦτόν δῆπου, ἀλλ' ἕτερον ὂν τῷ νῷ. « Συνήδομαι γὰρ, » φησί, « τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον · βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου, ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ ἀγχοματωτίζοντά με. » Τοῦτο δὲ τὸ θέλημα καὶ ψυχὴν ἰδίως ὁ Παῦλος ἐκάλεσεν, χωρίσας ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ὅτε φησὶν · « Ὁ Θεὸς ἀγίασῃ ὑμᾶς ὁλοτελεῖς, καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν (26) Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθείη. » ἐν δὲ τούτῳ τὸ πνεῦμα, καὶ ψυχὴν, καὶ σῶμα, τὸν ὁλοτελεῖ ἄνθρωπον ἐρμηνεύσας, καὶ ὑπευξάμενος αὐτὸν ἀγιασθῆναι, καὶ ἀμέμπτως τηρηθῆναι. Πνεῦμα μὲν οὖν ἔδειξεν τὸ ἀγιαζόμενον, ὅπερ ἐστὶν ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος · ψυχὴν δὲ μετὰ τοῦτο τὸ ἐπιθυμητικόν, καὶ σῶμα σπηνοσ τὸ γήϊνον · ὥστε κατὰ ταύτην τὴν διαίρεσιν τρία εἶναι τὸν ἄνθρωπον τὸν γηγενῆ · τὸ νοερόν, τὸ ἐπιθυμητικόν, τὸ σωματικόν. Τοῦτο (27) τὸ θέλημα, ἦτοι ἡ ψυχὴ, τὸ ἐπιθυμητικόν, ἦνται τῷ νῷ τῷ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῷ σώματι. Ἐπικρατοῦντος οὖν τοῦ νοεροῦ, τὸ ὅλον ἐστὶ νοερός ἄνθρωπος · καίτοιγε συμπεπλεγμένον ἔχων ἐν ταῖς σαρκιαῖς ἐπιθυμίαις, κατὰ τὴν πρόδηλον διαφορὴν καὶ μάχην λογικοῦ τε καὶ ἀλόγου, τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' οὐκ ἐπικρατοῦντος, ἀλλὰ ἐπικρατουμένου. Ἦγεμονικὸν δὲ λέγεται, καθὼς ὁ νοῦς ἡγεῖται τοῦ ζωτικῶ ὁ σώματος. Ἄνθρωπος οὖν καθ' ἡγεμονίαν νοῦ (28) μετέσχε θεότητος, νοερόν ζῶον ὢν · διὰ τοῦτο λέγει · « Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἔστιν. »

(28) Vox, νοῦ, habetur in Anglicano, et in edit. Paris. In reliquis et in edit. Commel. desideratur.

IN EPISTOLAM CATHOLICAM ADMONITIO.

Hæc Epistola non habetur in antiquis Athanasii Operum collectionibus, ambigimusque an sit ea germanum Athanasii opus; nonnulla quippe sunt hic loquendi genera in veris Athanasii operibus non usitata, quanquam sexcenties sese illi obtulerit ea usurpandi occasio, v. g. σύμβολον τῆς πίστεως, stylus item remissior quam Athanasianus. In titulo etiam quædam occurrunt vobelas signa: vox, οἱ συνεπίσκοποι, nusquam ab Athanasio usurpata, solet quippe ubique ille coepiscopos vocare συλλειτουργούς. Nomina item regionum pauciora, quam quæ Epistolæ Catholicæ quæ encyclica est, inseri soleant. Præterea solet Athanasius fusiùs et liquidius res gestas in epistolis suis enarrare, quam hic habeantur. Quapropter inter dubia opera eam ablegare visum est.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

S. P. N. ATHANASII

EPISTOLA CATHOLICA.

Τοῖς κατὰ τόπον ἀδελφοῖς ἀντιποικουμένοις πί-
στως καὶ σωτηρίας, καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον,
καὶ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, καὶ Φοινίκην, καὶ
Ἀραβίαν (29), ὀρθοδόξοις ἐπισκόποις, Ἀθανά-
σιος καὶ οἱ συνεπίσκοποι ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

A Omnibus ubique locorum fratribus, fidei salutisque
sectatoribus, episcopisque orthodoxis in Aegypto,
Syria, Cilicia, Phœnice, Arabia, Athanasius et
coepiscopi, in Domino salutem.

Ὅσοι τὴν ἀσέβειαν συνοράτε τὴν ἐπανισταμένην τῇ
εὐσεβείᾳ διὰ τε φανερῶν κενοφωνῶν (30), καὶ δι'
ὑποκρίσεων δολερῶν, καὶ διαστάσεων, καὶ θορύβων
ἀπρεπῶν, καὶ πληγῶν, καὶ τραυμάτων, καὶ φόνων,
ὑπέβηθη, καθάπερ ἀπὸ κλύδωνός τινος εἰς λιμένα,
καὶ σώζειν ἑαυτοὺς ὑφείλετε, μήτε τῇ ἀσεβείᾳ συμ-
μιγνύμενοι τῶν ἀθετούντων τὴν μίαν καὶ (31) ἀληθῆ
θεότητα τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ ἀπαλλοτριούτων τὸν
Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ χωρίζον-
των, μήτε ταῖς συγχύσεσιν αὐτῶν καὶ μαιφονίαις
ἀνμιγνύμενοι. Οὕτω γάρ καὶ (32) ἡμεῖς, ἑαυτοὺς
βουλόμενοι σώζειν, καὶ τοὺς πειθομένους ἡμῖν, καὶ
ἐκ πλείονος ἤδη χρόνου τὴν προφανῆ ἀσέβειαν τοῦ
Ἀρείου διελέγχοντες καὶ τὴν ὑπόκρισιν τῶν ἐπι-
κλάστοις ῥήμασιν ὑπαγομένων τοὺς ἀφελεστέρους·
χωριζόμεθα τε πάσης ἀταξίας αὐτῶν, πενθοῦντες ἐφ'
οἷς πράττουσιν, ὅτι τὸ νομα τὸ ἀγαθὸν δυσφημεί-
σθαι ποιοῦσι, καὶ βουλόμενοι διατηρηθῆναι πως ἐν
ἡμῖν καὶ τοῖς μεθ' ἡμῶν τὸν τε τῆς πίστεως καὶ τῆς
ἐπιεικοῦς ἀναστροφῆς νόμον. Ἐφ' ἃ καὶ ὑμᾶς πα-
ρακαλοῦμεν, ὅσοι τε ἤδη τὴν αὐτὴν ἔνστασιν ἐνεστή-
σασθε, καὶ ὅσοι μηδέπω πρὸς τὸν ζῆλον τοῦτον ἐξ-
ανέστητε. Ἡ μὲν δὲ συνήκατε καταλύμενον διὰ τῶν
τοιούτων (33) τὸν Χριστιανισμόν, καὶ σχήματι δο-
λερῶ τὸν διάβολον καταπολεμοῦντα τὴν Ἐκκλησίαν,
καὶ ὡσπερ νῆυν καταποντίζοντα; Εἰ δὲ καὶ γράφειν
ἡμῖν καὶ ἀνακοινῶσθαι περὶ τῶν τοιούτων βούλεσθε,
χαίροντες δεξιόμεθα τὴν ὁμοθυμίαν καὶ σύμπνευσιν
ὑμῶν, ἀδελφοί, καὶ τὰς τῶν εὐχῶν κοινωνίας (34),
εἰ καὶ τῷ τόπῳ διεστέχκαμεν γνωρίζοντας ὑμῖν, ὅτι,
εἰ καὶ πολλῶ ἤδη χρόνῳ τὰ τῆς παραφθορᾶς ταύτης
ἐπιπολάζει, ἀλλ' οὖν ἐτι (35) καὶ ἐν τοῖς πλείστοις
τῶν λαῶν διαμένει τὸ τῆς ἀποστολικῆς πίστεως ἀγα-
θόν, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἐπισκόπων· εἰ καὶ
βίη κατέχουσι τινες τὸν λαὸν καὶ ἑτέροις ῥήμασιν

Quotquot impietatem conspicitis attolentem se
adversus pietatem, vanis palam adhibitis sermocina-
tionibus, dolosa simulatione, dissidiis item, in-
decoris tumultibus, imo plagis, vulneribus, cædi-
bus; quasi a tempestate ad portum confugere salu-
temque vobis parare debetis: neque vos iis ad-
miscere qui unam, veramque sanctæ Trinitatis ab-
negant deitatem, Filium a Patre abalienant, Spiritu-
tumque separant a Filio, neque eorum tumultibus
cædibusque vos sociare. Ita enim nos qui salutem
curamus nostram, nec non eorum qui nobis ob-
temperant, apertam Arii impietatem jamdiu confu-
tavimus, itemque eorum simulationem qui confictis
sermonibus simpliciores seducunt: et a tur-
bulenta eorum societate nos segregamus: eorum-
que facinora lugemus, quod nempe id agant, ut
bonum nomen blasphemetur, atque peroptamus ut
cum apud nos, tum apud nostros, fidei modestæque
disciplinæ lex servetur. Ad eaque ipsa studia vos
cohortamur, quotquot ejusdemmodi institutum am-
plexi, quotquot item eodem studio nondum inflam-
mati estis. Annon intelligitis ejusmodi rebus abo-
leri Christianismum, ac dolosa specie diabolium op-
pugnare Ecclesiam, eamque veluti navem demer-
gere? Quod si nobis scribere ac super ea re com-
municare volueritis, vestram concordiam conspira-
tionemque, necnon mutuam orationum participatio-
nem, etsi loco distiti, læti suscipiemus. Indica-
musque vobis, etsi jamdiu grassatur lues isthæc,
apud maximam partem populorum necnon episcoporum
apostolicam servari fidem. Tametsi nonnulli sunt,
qui, cum vi, tum fallacibus verbis populum detinent:
plurimique episcoporum, partim metu viroꝝ **23**
in urbibus illustriorum, partim gloriæ ambitu, quæ
sentiant occultant, quæ non sentiunt se sentire

(29) Hæc, καὶ Φοινίκην, καὶ Ἀραβίαν, desunt in
Basil. secundo. Basiliensis primus, Ἀραβίαν. Mox
hæc, Ἀθανάσιος καὶ οἱ συνεπίσκοποι, desunt in Ba-
sil. 2.

(30) Sic omnes mss. Interpres vetus legerat, και-
νοφωνῶν, verterat enim, novis prorsus vocabulis.

(31) In Basil. 1 et 2 et in Anglicano deest καὶ.

(32) In edit. Commel. καὶ deest. Et infra ante,
ἐκ πλείονος, καὶ deest in Basiliensi 1

(33) Basiliensis primus, τοῦτων.

(34) In editione Commel. κοινῶνας, lapsu gra-
phico, quem ut notaret Felc. posuit, Scr. κοινω-
νίαν, mendose scilicet scripsit κοινωνίαν pro κοι-
νωίας, quam lectionem videntur habuisse ejus co-
dices. Parisiensis vero editor Felc. lapsum se-
cuti, τὴν... κοινωνίαν, posuerunt.

(35) Sic Basil. 1 et 2 et Anglic. Edit. vero Com-
mel., οὖν ἐστι.

simulant. Qui si non essent iis affectibus præoccupati, veritatem sane paucis hisce verbis expositam agnoscerent : scilicet, Deus et Dei Filius non potest esse res a Deo facta, nec Spiritus sanctus rebus factis annumeratur. Dei, non vero creaturæ, adventum admittimus : neque in servi adventum credimus, divinique Spiritus gratiam admittimus : per quem et dii efficimur, et Dei templa reddimur. Hæc enim paucis licet declarata, Christiano cuique aperta sunt, cum accuratam ab initioque prædicatam veritatem conservent : in qua si maneamus, æternam exspectamus spem. Fidei itaque nostræ Symbolum est : Consubstantialis Trinitas ; Deus verus ex Maria factus homo : qui his non astipulatur, anathema sit. Hæc enim præfert Nicænæ synodi rescriptum : Consubstantialem esse Patri Filium, et Spiritum sanctum Patri et Filio conglorificari. Deum verum Filium Dei Incarnatum, et passum esse, resurrexisse, in cælis ascendisse, venturum esse iudicem vivorum et mortuorum : cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν· καὶ τὸ Πνεῦμα, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ συνοδόξασθαι· Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σεσαρκῶσθαι, πεπονηθέναι, ἀναστῆναι, εἰς οὐρανὸν ἀνελθῆναι, κτλ. ζῶντων καὶ νεκρῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων (40). Ἀμήν.

(36) Sic Basil. 2, rectius. Cæteri et editi, ἐπιπρωστέραις. Infra Basil. 4, προκατισχημένοι. Anglic., προκατισχημένοι.

(37) Hæc, καὶ οὐχί, usque ad, ὑπεδεξάμεθα sequens, desiderantur in editis, sed habentur in Basiliensi primo et Anglicano.

ἀπατηλοῖς· καὶ ἐπισκόπων πλῆθος, τὰ μὲν διὰ δέου τῶν ἐν πόλεσιν ἐπιφανεστέρων (36), τὰ δὲ δι' ἀντιποίησην δόξης· καὶ ἃ μὲν φρονοῦσιν, ἀποκρύπτουσιν, ἃ δὲ μὴ φρονοῦσιν ὑποκρίνονται. Ὡς, εἴ γε μὴ τοῦτοίς τοῖς πάθεσι προκατισχημένοι εἴσι, καὶ μόνον ῥηθεῖσαν τὴν ἀλήθειαν ὀλίγοις ῥήμασιν, ἐπιγνώσκουσιν, ὅτι μήτε ποίημα Θεοῦ Θεός καὶ Υἱός Θεοῦ εἶναι δύναται, μήτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιήμασιν ἐγκαταριθμεῖται. Θεοῦ τε ἐπιφάνειαν ὑπεδεξάμεθα, καὶ οὐχί (37) κτίσματος ἐπιδημίαν· οὐδὲ εἰς δούλου παρουσίαν πεπιστεύκαμεν, καὶ θεικοῦ Πνεύματος ὑπεδεξάμεθα, δι' οὗ καὶ θεοποιούμεθα, καὶ Θεοῦ ναοὶ καθιστάμεθα. Ταῦτα γὰρ καὶ οὕτω βραχέως λεγόμενα, παντὶ Χριστιανῷ κατάδηλα, ὡς τὴν ἀκριβῆ

(38) ἐξ ἀρχῆς κηρυχθεῖσαν ἀλήθειαν σώζουσιν, ἐφ' ἣ ἐμμένοντες τὰς αἰωνίους ἐλπίδας ἐκδεχόμεθα. Σύμβολον οὖν τῆς πίστεως ἡμῶν ὁμοούσιος ἡ Τριάς, Θεός (39) ἀληθινός, ἐκ Μαρίας γενόμενος ἄνθρωπος. Ὁ δὲ μὴ συντιθέμενος ἀνάθεμα ἔστω. Ταῦτα γὰρ καὶ τὸ τῆς μεγάλης συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ γράμμα βούλεται· Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σεσαρκῶσθαι, πεπονηθέναι, ἀναστῆναι, εἰς οὐρανὸν ἀνελθῆναι, κτλ. ζῶντων καὶ νεκρῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων (40). Ἀμήν.

(38) Sic edit. Paris. et Basil. 2. In edit. Commel. et in reliquis mss.. ἀκριβῆ deest. Paulo post, Anglic.. καὶ τὰς αἰωνίους.

(39) Anglicanus, ὁ Θεός.

(40) Sic Basiliensis secundus. In cæteris et in editis τῶν αἰῶνων deest.

ADMONITIO IN REFUTATIONEM HYPOCRISIS MELETII, ETC.

In Nannii interpretatione titulus sic habet, Refutatio contra hypocrisis Meletii, Eusebii et Pauli Samosatensis ; vitiatum quippe codicem Anglicanum secutus ille est : nimirum, lapsu cujusdam scriptoris primo positum est, καὶ Εὐσέβιον, καὶ τὸν Σαμοσατέα, ut legitur in superioribus editis : hinc alius amanuensis, illum Samosatensem ratus esse Paulum hæresiarcham, temere inseruit, καὶ Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, ut habetur in Anglicano codice. At legendum esse τῶν περὶ Μελέτιον καὶ Εὐσέβιον τὸν Σαμοσατέα, cum ex manuscriptis fere omnibus, tum ex recta historiæ serie constat. Carpi enim hoc loco Meletii, Eusebii Samosatensis, cæterorumque Antiochiæ coactorum episcoporum epistolam ad Jovianum imperatorem anno 363 scriptam nulli ambiguum erit, eam epistolam apud Socratem inspicienti : cuius partem hic apponere visum est : Τῆς ἁγίας συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ πάλαι συγκροτηθείσης τὴν πίστιν καὶ ἀποδεχόμεθα καὶ κατέχομεν· ὅποτε καὶ τὸ δοκοῦν ἐν αὐτῇ ξένον τισιν ὄνομα, τὸ τοῦ ὁμοουσίου φημὲν, ἀσφαλοῦς τετύχηκε παρὰ τοῖς πατράσιν ἐρμηνείας, σημαίνουσας, ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, καὶ ὅτι ὁμοίος κατ' οὐσίαν τῷ Πατρὶ· οὕτε δὲ ὡς πάθος τινὸς περὶ τὴν ἀβήρητον γέννησιν ἐπινοουμένου, οὕτε κατὰ τινα χρῆσιν Ἑλληνικὴν λαμβάνεται τοῖς πατράσι· τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας, εἰς ἀνατροπὴν δὲ τοῦ, Ἐξ οὐκ ἔντος. « Sanctæ synodi Nicææ coactæ fidem admittimus retinemusque. Si quidem nomen consubstantialis ibi admissum, quod insolens quibusdam visum est, cauta interpretatione a Patribus est explicatum ; ita ut significet, ex Patris substantia Filium esse genitum, eumque substantia Patris esse similem : non quasi passio quædam in generatione illa ineffabili intelligatur, neque usu quodam Græci sermonis substantiæ nomen a Patribus usurpatur ; sed ad subversionem illius dicti, Ex non exstantibus. « Hæc maxime verba, Catholica sane, ut nemo ent inficias, ad suspectum et prævum sensum detorqueere nequidquam conatur scriptor iste. Quæ sane causa fuit ut a doctis viris Paulino tum Ecclesiæ Antiochenæ partem occupanti, aut cuidam ex sequacibus ejus ascribatur. Quod veri satis simile est, cum certum alias sit Paulinianos ideo a Meletii communione avulsos esse, quod ejus suspectam haberent fidem.

II. Quisquis tamen sit hujus opusculi auctor, videtur non esse Athanasius ; siquidem hanc ille doctrinam probat in libro De synodis, num. 41, ubi clare innuit vocem ὁμοοούσιον (quam impugnat hujus opusculi editor) πρᾶμν εἶναι, nec tamen sufficere ad Christi generationem explanandam, quapropter addendam esse vocem

ὁμοούσιον, quæ cum in epistola Meletii, etc., diserte exprimitur, recte illa cum Athanasii doctrina consentit. His adde styli varietatem sane conspicuam; Athanasianus enim planus apertusque, hujus vero scriptoris intricatissimus est, ita ut, sub finem potissimum, vix sit intelligendus. Præter hæc, indignum Athanasio orthodoxas piasque sententias, argutiis atque cavillis impugnare, quod unum agit scriptor iste. Nec omittendum, non reperiri hoc opusculum in antiquioribus Athanasii operum collectionibus, abesseque a Regio et Sgueriano codice, qui ambo omnia Athanasii opera iisdem adhibitis numeris complectuntur. Quare dubium saltem valdeque suspectum videtur. Antiquum tamen esse patet, atque paulo post missam a Meletio, Eusebio aliisque ad Jovianum epistolam editum. Quare illud in annum circiter 364 conferimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἐπιλογος τῆς (41) ὑποκρίσεως τῶν περὶ Μελέτιον, καὶ Εὐσέβιον τὸν Σαμοσατέα κατὰ τοῦ Ὁμοουσίου.

S. P. N. ATHANASII

Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis. adversus Consubstantialitatem.

Ἄνθρωπος καθ' ὁμολωσιν Θεοῦ γέγονε, καὶ ἔστιν αὐτὸ θεὸς ὁ ἄνθρωπος· τὸ γὰρ ὁμοίον τινα οὐκ ἔστιν αὐτὸ ἐκεῖνο, ᾧ ὁμοιοῦται. Ὡς καὶ τὸ, ὁμοία ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν (42) σαγήνη καὶ σπέρματι, καὶ οὐδὲν τούτων ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ, ὁμοίος ἀνθρώπων οἰκοδεσπότης ὁ μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' οὐκ οἰκοδεσπότης οὗτος· καὶ ἕτερα ταιαῦτα πολλά. Ὅμοια δὲ καὶ ἐν τοῖς σώμασι, λύκος κυνί, ἀλλ' οὐ κύων ἐστὶ (43)· καὶ κασίταρος ἀργύρου, ἀλλ' οὐκ ἀργυρός· χαλκὸς χρυσοῦ, ἀλλ' οὐ χρυσός· καὶ κόκκινον αἵματι, ἀλλ' οὐκ αἷμα· καὶ γύψος χιόνι (44), ἀλλ' οὐ χιών· καὶ ἄλλα διάφορα ταιαῦτα θεωρεῖται. Θεῶ οὐκ ὁμοίος ὁ Υἱὸς, θεὸς ὢν, ἀλλ' ἐν καὶ τούτῳ ὡς γέγραπται· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν. » Καὶ θεότητα ἡρμήνευσε τὴν ἐνότητα· θεότητα δὲ οὐκ οἶαν τῶν θεοποιηθέντων· ἅτε δὴ ἀντιτιθεὶς αὐτὴν πρὸς ἐκεῖνην, ὡς ἔχει τὸ λόγιον τοῦ Κυρίου· θεὸς γάρ ἐστιν, οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ καθ' ὁμολωσιν Θεοῦ γενόμενος (45)· καὶ θεὸς ὀνομαζόμενος τῇ ὁμοίωσει, οὐ τῇ φύσει· ὁμοιωμένην ἔχων Θεῶ τὴν οὐσίαν· καὶ δὴ καὶ προκόπτων ἐν τῇ ὁμοιότητι· καθ' ἣν ἦδη φύσιν (46), « Τέκνα Θεοῦ ἔσμεν, » καὶ « Ἐάν φανερωθῆ, ὁμοιοὶ αὐτῶ ἔσμεθα. » Ὅπου δὲ ἡ οὐσία ἡ αὐτῆ, οὐ προκόπτει οὐσία εἰς τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἀλλὰ ἄνθρωπος μὲν

24 Homo ad similitudinem Dei factus est, nec tamen est homo, Deus : quod enim alicui simile est, nequaquam illud ipsum est, cui est simile. Ut, verbi causa, simile est regnum cœlorum saganæ et sementi, nec quidquam tamen horum est regnum cœlorum : et qui doctus est in regno cœlorum, similis est homini patrifamilias : at nequaquam paterfamilias ipse est, et alia hujusmodi multa. In corporibus item, lupus canis similis, non canis tamen est : stagnum argento, et nequaquam argentum est : æs auro, nec tamen est aurum : coccinum sanguini, sed non est sanguis : gypsus nivis, nec tamen nix est : et sic alia inter se diversa, sed tamen similia conspiciuntur. Deo itaque nequaquam similis est Filius, Deus cum sit, sed unum sunt, uti scriptum est : « Ego et Pater unum sumus »⁷¹. Deitatemque unitatem interpretatur : Deitatem, inquam, non qualis est in iis qui dii effecti sunt, nimirum hanc illi opponit, ut Domini præfert eloquium ; Deus enim est, non ut homo, qui ad similitudinem Dei factus est, Deusque nominatur similitudine, non natura ; habet quippe essentiam Dei similem effectam, in qua similitudine profectum admittit : penes quam naturam, jam « Filii Dei sumus »⁷², et : « Si apparuerit, similes ei erimus »⁷³. »

⁷¹ Joan. x, 30. ⁷² Rom. viii, 16. ⁷³ I Joan. iii, 2.

(41) Τῆς δεστ in Basil. 1 et in codice eminentissimi cardinalis Ottoboni, quem sic notamus, Ottobon. Mox, edit. Commelin. Μελέτιον, mendose. Mox particula, καὶ, quæ legebatur in editis ante, τὸν Σαμοσατέα, deest in Ottobon., Basiliensi primo, secundo et Felck. 2, et recte quidem. Anglic., περὶ Μελέτιον καὶ Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, quam lectionem perperam secutus est Nannius, ut diximus in Monito. Ibidem, editi post Σαμοσατέα, habent, τῶν κακοδόξων, quæ verba cum desint in Ottobon., Basiliensi 1, 2, Anglic. et Felckm. 2, omissa sunt. Mox iidem, κατὰ τοῦ Ὁμοουσίου. Editi, περὶ τοῦ Ὁμοουσίου.

(42) Ottobon., Basiliensis 1, Anglican. et Felck. 2,

C ὡς καὶ ὁμοίαν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, postremus habet, τὴν, ante βασιλείαν. Mox hæc, καὶ οὐδὲν τούτων ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, desunt in edit. Commel. Felck. 2, ἀλλ' οὐδὲν τούτων.

(43) Ἐστὶ δεest in Felck. 2. His similia vide in tract. de synodis, num. 41. Vulgares eo tempore similitudines usurpat scriptor iste, ut et Athanasius.

(44) Basiliensis primus, καὶ ψύχος, χιόνι. Mox editi, καὶ ἄλλα διάφορα ταιαῦτα, sed διάφορα abest ab Ottob., Basiliens. 1, Anglic. et Felck. 2.

(45) Sic Ottobon. Basiliensis 1, Anglican. et Felck. 2. Editi, λεγόμενος.

(46) Sic omnes mss. præter Felck. 3. Editi, φησίν, male.

Ubi porro eadem ipsa est substantia, ibi substantia non proficit, nec admittit majus, vel minus, sed hominis illud est : at Dominus idem semper ipse est, nec modo minor, modo major, utpote Deus : « Jesus, » inquit, « heri et hodie, ipse et in sæcula. » Qui igitur illud Filio admittit, quod sit Patri consubstantialis, similemque ipsum ait, Deum illum esse negat. Similiterque, qui consubstantiale definit, ut substantia simile, is alteram ejus substantiam inducit, Deoque similem factam. Non itaque ille consequenter ait eum esse ex substantia Patris, cum consubstantialem non sentiat; quemadmodum est homo qui ex hominis substantia gignitur. Quod si Filius ex Deo non est secundum substantiam, quemadmodum homo ex homine, sed similitudine quadam, ut statua homini est similis, et ut homo Deo; palam certe est eum qui sic sentiat, consubstantialem minime sentire : non vult quippe ille consubstantiale pro more et usu accipi, de una scilicet et eadem substantia, sed ut mala uti possit interpretatione, Græcam vocem præter consuetudinem usurpat ὁμοούσιον, nempe, quæ non pro alia re apud Græcos usu venit, quam ad eandem naturam declarandam, quam credendum est esse in Patre, et Filio, et Spiritu sancto. Ille, inquam, una consubstantialitatem evertit, vocemque substantiæ spurie usurpat, dum eam cogitat esse opus, non vero setum. Ideoque vocem *impassibiliter*, callide adjicit; non ut passionis calumniam **25** dimoveat; quis enim Deum passibilem, vel dicere ausit? sed ut factum ex Deo dicat, nec genitum ex Deo processisse fateatur: quasi processio hujusmodi passioni sit obnoxia, quemadmodum dicere solent qui processionem ex substantia quasi passionem respuunt: quam vero vocant ex substantia facturam, quasi passione liberam commendant. Quanquam factura ipsa, si humano more intelligatur, et motum habeat, et ex motu laborem: quæ sane ab opifice Deo aliena sunt. Attamen licet per hujusmodi explanationem, processionem Filii quasi generationem impassibilem intelligant, Spiritum sane a Patre et Filio alienum statuunt: quandoquidem non generationi similis ejus processio est, sed spirationi, nimirum ob participandi modum, quasi scilicet efflatu quodam ex ore prodeunte; ac recipientem se, sanctificante, quod de Spiritu dicitur. Atqui impossibile esset Trinitatis

¹ Hebr. **κχι**, 8.

(47) *Ottobon.*, οὗτος. *Infra idem*, Ἰησοῦς, φησὶ, Χριστὸς γένης.

(48) *Felc.* 2, ὁμοιοούσιος.

(49) Sic omnes mss. præter *Felc.* 5, qui habet eum editis, πρὸ μιᾶς. Paulo post, *Anglican.* διαβάλλη. *Mox.* ἐν, ante Ἑλλήσιν, deest in *Basil.* 1, *Anglic.* et *Felc.* 2.

(50) *Suspecta lectio.* *Anglicanus*, ἦν δὲ λέγουσιν, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας πρόσιν (sic) ὡς ἀπαθὴ ἐκβάλλοντες, ὡς περ, etc. Paulo post, *Ottobon.*, κίνησιν ἔχουσιν.

(51) *Anglicanus*, ἐχομένης.

(52) Hæc referuntur in concilio Florentino. pag.

οὕτως (47), ὁ δὲ Κύριος ὁ αὐτὸς ἀεί· καὶ οὐ ποτὲ μὲν ἦντων, ποτὲ δὲ μερίζων, ὡς Θεός· « Ἰησοῦς, φησὶν, γένης καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ὁ τοίνυν ἀναιρῶν, τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, λέγων δὲ ὁμοιον, ἀναιρεῖ τὸ εἶναι Θεόν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ἐξηγούμενος τὸ ὁμοούσιον, ὡς ὁμοιον τῇ οὐσίᾳ, ἐτέραν τὴν οὐσίαν λέγει, Θεῷ δὲ ὁμοιωμένην. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι πρεπόντως λέγει, μὴ φρονῶν ὁμοούσιον, ὡς ἄνθρωπος ἐκ τῆς ἀνθρώπου οὐσίας. Εἰ δὲ μὴ, ὡς ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου κατ' οὐσίαν, ἐκ Θεοῦ ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὡς ἐν ἁμοιώματι, καθάπερ ἀνδρείας ἀνθρώπου, ἢ ὡς ἄνθρωπος Θεῷ· δῆλός ἐστιν ὁ τοιοῦτος ὁμοούσιον (48) μὲν λέγων, ὁμοούσιον δὲ οὐ φρονῶν· οὐ γὰρ κατὰ τὴν συνήθειαν βούλεται τὸ ὁμοούσιον ἀκούεσθαι, ὅπερ ἐστὶν, ἐπὶ μιᾶς (49) καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, ἀλλὰ παρὰ τὴν συνήθειαν· καὶ ἵνα διαβάλλῃ ταύτην, Ἑλληνικὴν ῥῆσιν εἰρηκέναι, τὸ ὁμοούσιον ῥῆμα τοῦ ἐν Ἑλλήσιν ἔθους ἐπ' οὐδενὶ ἐτέρω κείμενον, ἢ ἐπὶ τῷ τὴν αὐτὴν φύσιν παραστῆσαι· ὅπερ δεῖ πιστεῦσαι ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος. Ἄμα τε οὖν τὸ ὁμοούσιον οὕτως ἐκτρέπεται, καὶ τὸ τῆς οὐσίας νόθος ὀνομάζει· ὡς ἔργον νοῶν, οὐχ ὡς γέννημα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἀπαθὸς προστίθεται πιθανῶς· οὐχ ἵνα πάθους ἀφέλῃ διαβολῆν· τίς γὰρ καὶ λέγει Θεοῦ πάθος; ἀλλ' ἵνα ποιητὸν ἐκ Θεοῦ λέγῃ, καὶ μὴ γεννητὸν ἐκ Θεοῦ προεληλυθότα· ὡς τῆς τοιαύτης προσδοκίας παθητικῆς οὐσίας· καθὰ δὲ λέγειν εἰκόσασιν οἱ τὴν μὲν ἐκ τῆς οὐσίας πρόδοον ὡς πάθος ἐκβάλλοντες, ἦν δὲ λέγουσιν ἐκ τῆς οὐσίας ποιῆσιν ὡς ἀπαθὴ συνιστῶντες. Ὡς περ (50) εἰ καὶ τῆς ποιήσεως, εἰ ἀνθρωπίνως λαμβάνοιτο, κίνησιν ἔχουσης, καὶ τὸν ἐκ τῆς κινήσεως κάματον· ἅπερ ἀλλότρια δημιουργοῦντος Θεοῦ· ὅμως γοῦν, ὡς γέννησιν ἀπαθὴ διὰ τοιαύτης ἐξηγήσεως τὴν τοῦ Υἱοῦ νοοῦντες πρόδοον, τὸ Πνεῦμα ἀλλοτριούσι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· ὅτι μὴ γενήσκει ἡ τοῦτο πρόδος, ἀλλὰ πνεύσει ὁμοιούται διὰ τὴν μετάληψιν, ὡς πνοῆς ἐκ στόματος ἐρχομένης (51) καὶ τὸν μεταλαμβάνοντα ἀγιαζούσης, καθὰ δὴ λέγεται πνεύματος (52). Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ Πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προσδικῶς ὅν ἐκ Θεοῦ δι' (53) Υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονός, ὡς λέγουσιν. Οὐ γὰρ συνδοξάζεται ποιῆμα ποιητῆ, οὐδὲ δοῦλος (54) δεσπότη· οὐδὲ ἡ τῆς ἀλλοτρίας Θεοῦ οὐσίας μέθεξις ἀν εἰη Θεοῦ· « Ἐν τούτῳ γὰρ, » φησὶν ὁ Ἰωάννης (55), « γινώσκωμεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὐ ἔδωκεν ἡμῖν. »

413, nomine Athanasii.

(53) Ita legitur in concilio Florentino. Felc. porro loco variae lectionis, quam ex Basil. 1 et 2, et Anglic. notare volebat, eandem repositum que in editis habetur, scilicet, διὰ Ἰησοῦ. Quanquam videatur eum, δι' Υἱοῦ, legisse in iisdem codicibus, ut legit item Nannius. Ibidem Felc. secundus, γεγονός, mendose.

(54) Felc. 2, δοῦλον.

(55) Ὁ Ἰωάννης, deest in Basiliensi primo et Felc. secundo. Mox *Ottobon.*, οὐ δέδωκεν ἡμῖν.

gloria Spiritum glorificari, si per processionem ex Deo per Filium non esset, sique res effecta a Deo esset, ut aiunt ipsi. Non enim res facta cum factore suo conglorificatur, neque servus cum domino : neque participatio substantiæ a Deo alienæ, participatio Dei fuerit. « In hoc enim cognoscimus, » ait Joannes. « quia in nobis est, ex Spiritu sancto quem dedit vobis. »

• I Joan. III, 24.

IN EPISTOLAM DE INCARNATIONE DEI VERBI ADMONITIO.

Epistolam de incarnatione Dei Verbi Athanasii non esse, eruditi complures suspicantur, quorum opinioni ut assentiamur, haud levibus sane movemur argumentis. Illo namque ævo scripta est, quo hæretici duas esse in Christo personas aperte et summa vi contendebant, ut fertur num. 2, quod certe ad Athanasii ætatem nemo doctus referat, sed potius ad tempora Nestorianorum, quorum hic hæresis confutatur. Et sane quem locum Scripturæ hic legimus n. 1, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, etc., si eo ipso modo legisset Athanasius, plane usurpasset illum ad Filii divinitatem contra Arianos asserendam. Sed iis usque videtur exemplaribus qui habebant, ὁ ἐφανερώθη ἐν σαρκί, etc., ut et Vulgata hodierna, in qua sic legitur : Quod manifestatum est in carne, etc., ubi illud, quod, præcedentem vocem, mysterium, respicit. Si Prioris utique modo legisset Athanasius, tam insignem locum non prætermisurus erat, homo Scripturarum scientissimus. Demum si Athanasii esset, a Cyrillo vel a synodo Ephesina laudata fuisset : aptior quippe ad Nestorianam confutandam hæresim, quam epistola ad Epictetum, frequentissime ab iisdem laudata. In hac enim, uti diximus, ipsa Nestorii hæresis impugnatur, ut etiam codicis Basiliensis scholiastes ad marginem adnotavit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓΟΥ (56).

S. P. N. ATHANASII

DE INCARNATIONE DEI VERBI.

1. Ἐλύπει μὲν τὴν ἀγίαν σύνοδον Παύλου τοῦ Σαμοσατεύως ἡ καινοτομία, τὸ μέγα μυστήριον, τὸ κατὰ Χριστὸν, ἀνατρέπειν ἐπιχειροῦσα· λυπεῖ δὲ καὶ νῦν τοὺς ἀντεχομένους τῆς ἀγίας πίστεως ἡ περὶ τῶν αὐτῶν βλασφημιῶν (57) βλάπτουσα τοὺς πολλοὺς· μάλιστα τοὺς ἡλαττωμένους περὶ τὴν σύνεσιν. Τὰ γὰρ μεγάλα, καὶ δυσκατάληπτα τῶν πραγμάτων, πιστεῖ τῇ πρὸς τὸν (58) Θεὸν λαμβάνεται· ὅθεν οἱ περὶ τὴν γῶσιν ἀδυνατοῦντες, ἀποπίπτουσιν, εἰ μὴ πεισθεῖεν ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ τὰς περιέργους ζητήσεις ἐκτρέψαι. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγεν· « Ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν Πνεύματι, ὡφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ. »

2. Ἐπεὶ τοίνυν ἠκούσαμεν παρ' ὑμῶν (59) τινὰς ταραττεσθαι, καὶ ζητεῖν γράμματα παρ' ἡμῶν περὶ

1. Sacram olim synodum dolore afflictebat insolens illa Pauli Samosatensis doctrina, qua magnum Christi mysterium subvertere conabatur : jam vero sanctæ fidei vindices summopere contristat illa, quæ iisdem usa blasphemiis, quamplurimis noxia est : iis vero præcipue qui diminuto sunt intellectus. Res enim magnæ, et comprehensione difficiles sola in Deum fide perspiciuntur : unde qui imbecilla sunt intelligentia, labuntur, nisi **26** in fide permanere suadeantur, et curiosas aversentur questiones. Quapropter beatus Paulus aiebat : « Manifeste magnum est pietatis sacramentum, Deus manifestatus est in carne, iustificatus est in Spiritu, apparuit angelis, prædicatus est gentibus, creditus est in mundo, assumptus est in gloria. »

2. Quandoquidem igitur audivimus nonnullos vestrum turbari, nostrasque litteras circa commu-

• I Tim. III, 16.

(56) Editi Latini addunt, *contra Paulum Samosatensem*, quæ verba cum nec in mss. nec in textu Græco edito legantur, aperte supposititia sunt. Nam alioquin patet eam non adversus Samosatensem, sed adversus hæreticos alios conscriptam esse.

(57) Anglic., βλασφημιῶν φλυαρία, sed. φλυαρία deest in editis, et in cæteris omnibus manuscriptis.

(58) Τόν, deest in Basiliensi.

(59) Basiliensis et Angl. habent, καί, ante, παρ' ὑμῶν.

nem et ab apostolis inductam fidem postulare, A scribimus paucorum esse illam sedulo disquirere : fidem autem retinere, quod omnium esse eorum qui Deo obsequentes sunt, qui et magnam studii sui laudem referunt. Qui enim quæ ultra vires suas sunt indagat, in periculo versatur : qui autem traditis inhæret, extra periculum est. Suademus igitur vobis, quod et nobis ipsis suademus, ut traditam fidem servetis, profanaque novæ cujuslibet doctrinæ verba aversemini, omnesque hortemini, ut tanti mysterii inquisitionem exhorrescant : et confiteantur, tum Dei in carne manifestationem, secundum traditionem apostolicam ; tum justitiam quam Dominus habuit in Spiritu, id est, non humana mutatione, sed divina puritate. Impossibile enim est humanam naturam, puram et sine peccato exhiberi, nisi Deus in carne esse credatur, qui justiti- B am peccati expertem in mundum induxerit, cujus participes effecti, vivemus et salvi erimus. Illud enim : « Non est justus in terra qui faciat bonum et non peccet ¹, » in commune de omnibus hominibus dictum est : unde, « De cælo venit, » inquit, « quod immaculatam justitiam ex se dat Verbum. » Et liquido dicit : « Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo Filius hominis ². » Et rursus : « Si videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius ³. » Et : « Ego sum panis, qui de cælo descendi, vivus, et qui dat vitam mundo ⁴. » Quibus suam ipsius deitatem aperte nos edocet, nec tamen aufert quod secundum carnem assumpserat ; sed seipsum cum carne conjungit : quandoquidem juxta Paulum in similitudinem hominum factus est, et habitu inventus est ut homo ⁵. Homo autem una persona et unum animal est, ex spiritu et carne compositum (59) : ad cujus similitudinem intelligendum est Christum unam esse personam, et non duas, ut jam incredulitas magnitudine divinæ gratiæ destituta, et in gentili- C um scandalum prolapsa, aperte et summa vi contendit. Cum enim non credat possibile esse Deum hominem fieri, juxta Joannis verba initio posita : « Verbum caro factum est ⁶, » ideo dicit, hominem quidem eum esse ex Virgine genitum, et ex natura sua nihil divinum habere ; Deum vero in hunc ipsum descendisse. Porro qui hæc dicunt, sibi ipsi adversa proferunt, quasi Verbo contradicentes, dum aiunt, Filium hominis non e cælo descendentem, sed e terra surgentem, Deum e cælo descendentem in se recepisse.

3. Nos itaque decet divinis inhære verbis, nec

¹ Eccle. vii 21. ² Joan. iii, 13. ³ Joan. vi, 63.

(59) In Symbolo : *Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, etc.*

(60) Αὐτῆς, deest in Seguer.

(61) Basil. Anglic. et Seguer., δὲ καὶ ὑμῖν. Paulo post, δὲ, ante τὰς βεβήλους, deest in Anglic.

(61') Leg. σωθῆσόμεθα. Edit.

(62) Basiliensis et Anglic., ἐὰν ὦν θεωρῆτε.

(63) Seguer., Σαφῶς δὲ που διὰ δὴ τούτων.

(64) Basiliensis, Anglic., Seguer., κατὰ Ἀπόστα-

τῆς κοινῆς καὶ ἐξ ἀποστόλων εἰσαχθείσης πίστεως γράφομεν, ὅτι τὴν μὲν ἀκρίβειαν αὐτῆς (60) ἐπιζητεῖν ὀλίγων ἐστὶ, τὴν δὲ πίστιν κατέχειν ἀπάντων τῶν πρὸς τὸν Θεὸν εὐπειθῶν, οἱ καὶ μέγιστον ἔπαινον ἀποφέρονται τῆς ἐπιθυμίας. Ὁ μὲν γὰρ ζητῶν τὰ ὑπὲρ ἑαυτὸν ἐπικίνδυνος· ὁ δὲ τοῖς παραδοθεῖσιν ἐμμένων ἀκίνδυνος. Παραινῶμεν δὲ ὑμῖν (61), ὅπερ καὶ ἑαυτοῖς παραινῶμεν, τὴν παραδοθεῖσαν πίστιν φυλάττειν, ἐκτρέπεσθαι δὲ τὰς βεβήλους καινοφω- νίας, καὶ τοῦτο πᾶσι παρεγγυᾶν φοβεῖσθαι τὴν περὶ τοῦ τηλικούτου μυστηρίου ζήτησιν· ὁμολογεῖν δὲ, ὅτι πεφανέρωται Θεὸς ἐν σαρκὶ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἣν ἔσχεν ὁ Κύριος ἐν Πνεύματι, τὸν Θεόν, οὐκ ἀνθρωπίνῃ κρόπῃ, ἀλλὰ θεϊκῇ τῇ καθαρῶτητι· ἀδύνατον γὰρ ἑτέρως τὸ καθαρὸν καὶ ἀναμάρτητον ἐπ' ἀνθρωπίνῃ φύσει παραδεχθῆναι, εἰ μὴ Θεὸς ἐν σαρκὶ πιστεύοιτο εἶναι ὁ τὴν ἀναμάρτητον δικαιοσύνην εἰς τὸν κόσμον εἰσαγαγὼν, ἧς μετέχοντες ζησόμεθα καὶ σωσόμεθα (61'). Τὸ γὰρ, « Οὐκ ἔστι δίκαιος ἐπὶ τῆς γῆς, ὃς ποιήσει τὸ ἀγαθόν, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεται, » κοινὸν δῆπου κατὰ πάντων ἀνθρώπων ἐστίν· ὅθεν, « Ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκε, » φησὶν, « ὁ τὴν ἄχραντον δικαιοσύνην παρ' ἑαυτοῦ δωρούμενος Λόγος. » Καὶ λέγει σαφῶς· « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· » καὶ πάλιν· « Ἐὰν θεωρῆτε (62) τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον· » καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ ζῶν καὶ ζῶν διδοὺς τῷ κόσμῳ· » σαφῶς διὰ τούτων (63) ἐκδιδάσκων ἡμᾶς τὴν θεότητα τὴν ἑαυτοῦ, οὐκ ἀναιρῶν τὸ κατὰ σάρκα προσειληφέναι, ἀλλ' ἐνῶν ἑαυτὸν πρὸς τὴν σάρκα· ἐπειδὴ κατὰ Παῦλον (64) ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γέγονε, καὶ σχήματι εὐρέθεις ὡς ἀνθρώπος. Ὁ δὲ ἀνθρώπος ἐν πρόσωπον, καὶ ζῶν ἐν, ἀπὸ τε πνεύματος καὶ σαρκὸς· κατὰ δὲ τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ (65) νοητέον τὸν Χριστὸν ἕνα, καὶ οὐ δύο πρόσωπα, ὅπερ ἡ νῦν ἀπιστία βιάζεται, σαφῶς ἀπολειπομένη τοῦ μεγέθους τῆς θείας χάριτος, καὶ τῷ Ἑλληνικῷ σκανδάλῳ περιπίπτουσα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πιστεύει δυνατόν εἶναι τὸν Θεὸν ἀνθρώπον γενέσθαι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς φωνὴν Ἰωάννου, λέγοντος, ὅτι « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » διὰ τοῦτο φησὶν (66) ἀνθρώπον μὲν εἶναι ἐκ τῆς Παρθένου τεχθέντα, καὶ μηδὲν ἔχειν τῆ φύσει θεϊκῶν· Θεὸν δὲ εἰς αὐτὸν καταβέβηκεναι. Οἱ δὲ ταῦτα λέγοντες, αὐτὰ τὰ ἐναντία λέγουσιν, ὡσπερ ἀντιλέγοντες τῷ Λόγῳ, ὅτι οὐχὶ καταβεβηκὼς ἐξ οὐρανοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐκ γῆς ἀναστὰς, ὑπεδέξατο (67) τὸν ἐξ οὐρανοῦ Θεόν.

2. Ἡμᾶς οὖν καλῶς ἔχει τοῖς θείοις ἔπεσθαι ῥη-

³ ibid. 51, 53. ⁴ Philipp. ii, 7. ⁵ Joan. i, 14.

λων. Editi, κατὰ Παῦλον.

(65) Seguer., αὐτῶν. Infra Gohler. et Felc. primus, ἀπολιπομένη. Mox Seguer., Anglic., Gohler. et Felc. 4, τῆς θείας χάριτος. Editi et ceteri manus. male, τῆς ἀληθείας χάριτος.

(66) Ita mss. Editi autem, ἐφη.

(67) Basiliensis. et Seguer., ὑπεδέξω, quæ lectia non spernenda.

μασι, καὶ μὴ λογισμῶν γυμνασίαις προδιδόναι τὰ
 παρῶς οὕτως κεκηρυγμένα. Ὅτε ἂν οὖν μόνον ἑτε-
 ρον(68) ἄνθρωπον λέγωσιν οἱ τοῦ Σαμοσατέως, ἑτε-
 ρον δὲ τὸν Θεόν, μὴ παραδεχόμεθα. Εἰ γὰρ καὶ Θεὸν
 ἐνοικεῖν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λέγοιεν, μὴ παραδεχόμεθα·
 ἐνοικεῖ δὲ ἐν ἡμῖν, καθὼς γέγραπται· Ἐνοικήσω
 ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. Ὁὐδὲν οὖν διαφέρει
 ἡμῶν (69) κατὰ τὸν αὐτῶν λόγον· ὡς· εἰ συμπρο-
 σκυνεῖς τὸν ἄνθρωπον τῷ Θεῷ Λόγῳ κατὰ τὴν ἐνοί-
 κησιν, συμπροσκύνει καὶ τοῖς ἁγίοις διὰ τὸν ἐνοί-
 κούντα ἐν αὐτοῖς. Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον; Τὸ δὲ καὶ
 πρὸ ἁγίου Πνεύματος, τοὔτεστι πρὸ Θεοῦ, δοξασθῆναι
 ἄνθρωπον τῆς ἐσχάτης ἐστὶν ἀσεβείας. Ἡμεῖς οὖν
 τῷ Πνεύματι Θεόν, καὶ ἄνθρωπον τῆ σαρκὶ τὸν Κύ-
 ριον ἡμῶν εἶναι πεπιστεύκαμεν, καὶ χλευάζουσιν οἱ
 ἄπιστοι τὴν ἐκ γυναικὸς γέννησιν, τῆς σαρκὸς εἶναι
 ταύτην, καὶ οὐ τῆς θεότητος. Φαυμὲν οὖν ἠνώσθαι
 τῆ σαρκὶ τὸν Θεόν, καὶ κατὰ τοῦτο ἐκ γυναικὸς πε-
 πλάσθαι, καὶ γεγενῆσθαι, ἕνα ὄντα, ὡς ὁ Ἀπόστο-
 λος ἐδήλαξεν· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ,
 γεννώμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον (70) ὑπὸ νόμον,
 ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ. Καὶ τὸν θεῖον
 σταυρὸν χλευάζουσιν ὁμοίως Ἕλλησιν. Ἡμεῖς δὲ τῆς
 σαρκὸς ἔνεκεν τοὔτον φάμεν, οὐ κεχωρισμένης τοῦ
 Θεοῦ, οὐδ' εἰς ἕτερον πρόσωπον διηρημένης· οὐ γὰρ
 ἑνατὸν εἶναι Κύριον τῆς δόξης ψιλὸν ἄνθρωπον· Ὁ
 δὲ Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτὸς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς
 τῆς δόξης· Κύριον τῶν δυνάμεων φοβούμενοι λέγειν
 ἄνθρωπον (71) τὸν τὴν αὐτὴν ἡμῖν ἔχοντα φύσιν, καὶ
 μῆζον οὐδὲν, Θεὸν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν
 ἡμολογοῦμεν εἶναι τὸν Κύριον τῆς δόξης τὸν ἑστα-
 ρωμένον· καὶ τῷ σταυρῷ τροπαίῳ χρώμεθα κατὰ τοῦ
 διαβόλου· καὶ ἡ σφραγὶς ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ δύναμις
 ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. Καὶ τῷ Χριστῷ συνεσταυρῶσθαι
 τοῦτο σωτήριον ὑπὲρ νόμον καὶ τὴν ἐκ νόμου δικαιο-
 σύνην, τοῦτο ἀγαθὸν τὸν κόσμον. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς
 τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτισζόμεθα, ὅτι ὁ θάνατος ἐκεῖ-
 νου οὐχ ἁμαρτίας ἦν ἐπιτίμιον, οὐδὲ ἴσος τῷ θανάτῳ
 τοῦ Ἀδάμ· ἀλλὰ λυτήριος τῆς ἁμαρτίας, καὶ τοῦ
 διὰ ταύτην θανάτου.

4. Σαφὲς τοίνυν τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων ἐκκεί-
 σθω, καθάπερ βούλεσθε, ὅπερ καὶ παρὰ τῶν ἁγίων
 πατέρων παραδέδοται· περὶ μὲν τῆς θεότητος, ὅτι
 μία φύσις ἡ Τριάς, καὶ κατὰ τοῦτο μίαν οὐσίαν (72)
 καὶ αἱ νῦν σύνοδοι γράφουσιν ἀποστολικῶς· ὁ δὲ τοῦ
 Θεοῦ Λόγος δημιουργὸς ὢν τῶν πάντων, πρὸς ὁμοί-
 τητα τὴν ἑαυτοῦ κτίσας τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀρχῆς, εἰς

⁶⁸ Levit. xxvi, 12. ⁶⁹ Galat. iv, 4, 5. ⁷⁰ Psal. xxi, 11, 40.

(68) Sic Seguer., Anglic., Gobler. et Felc. 1. Editi
 et ceteri, ἑτερον μόνον. In hunc locum ad marginem
 Basiliens. hæc leguntur, ὅτι ἀρχὴ τῆς Nestorior
 αἰρέσεως ὁ Σαμοσατέως. Id est : Nestorii hæresi ini-
 tium dedit Samosatensis. Et sane hic ipsissima Nes-
 torii oppugnatur hæresis, ut nemo non videt. In-
 fra Anglic., ἐνοικεῖν δὲ ἐν ἡμῖν.

(69) Angl., ἡμῶς. Infra Seguer., καὶ τοὺς ἁγίους
 δὲ τὸν.

(70) *Γενόμενον*. Sic legitur in mss. omnibus,
 præter Felckmanni 1, In quibusdam antiquis Scri-

A ratiociniorum disputationibus illa prodere, quæ
 nobis ita manifeste prædicata sunt. Cum itaque
 Samosatensis sequaces nobis dixerint, alterum ho-
 minem duntaxat, alterum Deum esse, ne illos ad-
 mittamus. Immo etsi dixerint Deum in homine in-
 habitare, ne recipiamus eos : inhabitat enim et in
 nobis, ut scriptum est : « Inhabitabo in illis et
 inambulabo »⁶⁸. Ergo ex illorum sententia in nullo
 a nobis Christus differt ; ita ut si hominem cum
 Deo Verbo simul adores propter
 B inhabitatio-
 nem, adora quoque sanctos propter enim qui in
 illis inhabitat. Quomodo illud absurdum non fue-
 rit ? Dicere autem, hominem ante Spiritum sanctum,
 id est ante Deum, glorificatum fuisse, extremæ est
 impietatis. Nos itaque Spiritu Deum et carne ho-
 minem, Dominum nostrum esse credimus, etiamsi
 increduli illi generationem ex muliere irrideant :
 quia carnis generatio illa est, non deitatis. Dici-
 mus igitur Deum unitum esse carni, et eatenus
 ex muliere efformatum genitumque esse, ita ut sit
 unus, ut Apostolus docuit : « Misit Deus Filium
 suum factum ex muliere ; factum sub lege, ut eos
 qui sub lege erant redimeret »⁶⁹. Divinam quoque
 crucem irridet haud secus quam gentiles. Nos
 autem ipsam nominamus carnis gratia, quæ nec a
 Deo segregata, nec in aliam personam divisa est :
 impossibile enim est Dominum gloriæ nudum ho-
 minem esse : « Dominus, » autem, « virtutum ipsæ
 est Rex gloriæ »⁷⁰, cum metuamus Dominum virtut-
 um dicere hominem, eandem ac nos naturam ni-
 hilque majus habentem ; Dominum gloriæ cruci-
 fixum, juxta apostolicam vocem, Deum esse con-
 fitemur : ac cruce, velut tropæo, adversus diabo-
 lum utimur : sigillumque nostrum est Christi vir-
 tutem in salutem. Ac cum Christo crucifigi hoc salu-
 tare est, plusquam lex, et plusquam justitia legis :
 hoc mundum sanctificat. Atque ideo in mortem
 ejus baptizamus, quia mors illius non erat pœna
 peccati, neque similis erat morti Adami ; sed re-
 demptio erat a peccato et a morte per peccatum in-
 ducta.

4. Aperte igitur apostolorum prædicatio expo-
 natur, ut ipsi vultis, quæ a sanctis quoque Patribus
 tradita est : de deitate quidem, quod Trinitas unica
 sit natura : qua sententia hujus temporis synodi
 unam esse substantiam apostolice scribunt. Ver-
 bum autem Dei, creator cum sit omnium, postquam
 ab initio hominem ad similitudinem suam creavit,

pturæ exemplaribus haberi γεννώμενον, observavit
 Rob. Stephanus. Vulgata habet, *factum*, et textus
 Græcus vulgaris, *γενόμενον*.

(71) *Λέγειν ἄνθρωπον*. Deest in Gobleriano et
 Felckm. 1, nec lectum est a Nannio. Paulo post,
 φωνήν, deest in Basiliensi.

(72) *Ὁμοίωτα*. Deest in Anglicano. Paulo post,
 Seguer., *ὁμοίωτα τὴν ἑαυτοῦ*, recte, Gobler. et
 Felc. 1, *ὁμοίωτα τὴν ἐξ ἑαυτοῦ*. Editi et ceteri,
ὁμοίωτα τὴν ἐξ αὐτοῦ

ad similitudinem quoque suam illum restituit, simile factum operi suo, quia ex sancta et Deipara Maria Virgine carnem sumpsit, et homo factum est, manens tamen Deus, ut homines, etsi homines manerent, deos efficeret. Unaque persona est ante incarnationem et post incarnationem, Deus carne incomprehensibilis, in carnem indivisibilis, in passionibus carnis impassibilis, qui mortem vicit et tertia die resurrexit : qui ascendit in cœlum in gloria sibi naturali, et non per gratiam : qui propalam in sua deitate venturus est, corpore sancto suo, quod ex Maria sumpsit, effulgens gloria inefabili, quemadmodum sese in monte ex parte tantum ostendit, ut doceret se et antea et nunc eundem ipsum esse, nec in sequenti tempore Deum factum fuisse (ut jam contendit blasphemia) : se item neque hominem esse desiisse, neque carnem deposuisse. Etenim cum Unigenitus ille incipit esse Filius hominis, tum etiam angelos suos mittit, invariabilis semper, et nullam mutationem in sua deitate passus, secundum carnem vero, nobis conformatus, et nos sibi ipsi conformans.

(73) Felckmanni primus et edit. Comnel., ὁμογενής, mendose : alii omnes, ὁ Μονογενής. Infra, Basl. solus, συσχηματισθείς.

IN LIBRUM CONTRA SABELLIANOS MONITUM.

28 Tanta est affinitas hujus libri cum homilia 27 Basilii contra Sabellianos, Arium et Anomœos nuncupata, ut alterutrum opusculum ex altero expressum fuisse propalam sit. Et sane iisdem argumentis in utroque proceditur ad hæreticos confutandos, eadem ipsa usurpantur Scripturæ loca, uno et æquali ordine posita. Neminemque putamus esse quin judicet, id artificio cujusdam Græculi scriptoris admissum fuisse qui alterutrius Patris librum verbis solum commutatis alteri ascripserit. Et quidem in hunc Athanasio attributum cadere videtur suspicio : nam præter styli diversitatem sane conspicuam, nequaquam memoria proditum est cum iis hæreticis pugnasse Athanasium, qui cum Sabellio, Patrem Filiumque unum esse personam, solo nomine distinctam affirmarent : quod tamen unum agitur in hoc opusculo. In Basilii vero homilia in Anomœos maxime ejus temporis hæreticos vertitur acies, licet Sabellius quoque haud segniter impugnetur. Sed qui ex Basilio hoc opusculum Athanasii nomine expressit, ad fraudem ut putamus contegendam Anomœorum nusquam meminit. Nec quis putaverit, Basilium tantæ virum eloquentiæ et eruditionis, alienis, ut aiunt, sese pennis exornatum. Sane talis est homo, ut ne in suspicionem quidem furti plagique veniat. Homiliam itaque 27 genuinum Basilii esse opus, hoc vero Athanasio ascriptum, spurium arbitramur : licet jamdiu inter Athanasiana compareat; in antiquis enim collectionibus Athanasii operum habetur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Περὶ τῆς διδίου ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος σὺν Θεῷ, καὶ πρὸς τοὺς Σαβελλιῶτας.

S. P. N. ATHANASII

De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia, et contra Sabellianos.

1. Judaismus gentilitati contrarius est, neutra tamen religio pia, sed utraque extra veritatem consistit. Siquidem et Babylonii bellum gessere

1. Ἰουδαϊσμός ἀντικαίεται πρὸς Ἑλληνισμὸν, καὶ οὐδέτερος εὐσεθής, ἀλλ' ἀμφότεροι τῆς ἀληθείας ἐκτός. Ἐπεὶ καὶ Βαβυλωνῶμοι πεπολεμηχασιν Αἰγυ-

επίτους, και άλλοι πολλοί άσεβείς (74) άσεβείν ηναντιώθησαν. Ού τοίνυν εξαρκεί τὸ πρὸς άσέβειαν άνθίστασθαι, εἰ μὴ δι' εὐσέβειαν ἢ πρὸς τὴν άσέβειαν άντίστασις γίγνηται (75). Πολλά και μεγάλα κατά τῶν εἰδωλολατρῶντων ἔχουσι λέγειν οἱ Ἰουδαῖοι, και δίκαια λέγουσι κατηγοροῦντες αὐτῶν τῇ κτίσει λατρευόντων παρὰ (76) τὸν κτίσαντα. Ἄλλ' οὐχ ὅτι δυσσέβειαν ἐλέγγουσι, διὰ τοῦτο εὐσεβεῖν ὁμολογηθήσονται, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἀρνούμενοι, και τοὺς δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα σεβομένους ἐγκαλοῦντες πολυθεότητα. Διόπερ ἐξεληλύθαμεν ἐξ Ἑλλήνων, και ἀφωρίσμεθα, πρὸς τὸ μὴ ταῖς ἀκαθάρτοις εἰδωλολατρείαις ἀναμιγνύσθαι· ἐξεληλύθαμεν δὲ και ἐκ τῆς τῶν Ἰουδαίων βλασφημίας, τὸν Υἱὸν ὁμολογήσαντες τοῦ Θεοῦ, και φυγόντες τὴν ὀλέθριον ἀρνήσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τοῦ λέγοντος· «Ὁς δ' ἂν ἀρνήσῃται με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.» Ὁμολογοῦμεν δὲ τὸν Υἱὸν ἐκ Πατρὸς, και ἀπὸ μετὰ τοῦ Πατρὸς, πιστεύοντες αὐτῷ λέγοντι και ἐπαγγελιομένῳ (77)· «Πᾶς ὅστις ὁμολογήσειεν ἐμὲ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ γὰρ αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.»

2. Τοῦτο ὁρῶντες τὸ παράδειγμα, και νῦν ἀπὸ τριώθην τῶν Ἑλληνιζόντων ἐπ' ὀνόματι Χριστιανισμοῦ, τῶν ἔργων Θεοῦ τολμώντων θεολογεῖν τε και προσκυνεῖν. Χωριζόμεθα δὲ και τῶν Ἰουδαϊζόντων και τὸν Χριστιανισμὸν ἐν Ἰουδαῖοις παραφθειρόντων· οἱ, τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸν ἀρνούμενοι, Θεὸν ἓνα παραπλησίως Ἰουδαῖοις λέγουσιν· οὐχ ὅτι μόνος ἀγέννητος· και μόνος πηγὴ θεότητος, διὰ τοῦτο φάσκοντες αὐτὸν εἶναι μόνον Θεόν· ἀλλ' ὡς ἄγονον Υἱοῦ και ἀκαρπον ζῶντος Λόγου και σοφίας ἀληθινῆς. Λόγον γὰρ οἶον τὸν ἐκ καρδίας ἀνθρώπου νομίζουσι τὸν τοῦ Θεοῦ, και σοφίαν ὁποῖαν τὴν ἐν ψυχῇ· και διὰ τοῦτο πρόσωπον ἐν τὸν Θεὸν ἓμα τῷ Λόγῳ φασίν· ὡσπερ και τὸν ἀνθρώπον ἓμα τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ ἀνθρώπον ἓνα, οὐδὲν πλέον Ἰουδαίων δοξάζοντες, τῶν οὐκ ἀποδεξαμένων τὸν εὐαγγελιστὴν τὸν εὐθύς (78) ἐξ ἀρχῆς βῶντα· «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, και ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, και Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.» Εἰ γὰρ ἐν καρδίᾳ Λόγον ὁ Θεὸς ἔχει μὴ γεγεννημένον (79) ἐξ αὐτοῦ κατά ἀλήθειαν, ὡς Θεὸν ἐκ Θεοῦ, πῶς ἂν εἴη πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Λόγος; και πῶς ἂν εἴη Θεός; Οὐ γὰρ ὁ λόγος (80) τοῦ ἀνθρώπου ἀνθρώπος ἐστὶ πρὸς ἀνθρώπον, ἔπει μῆτε ζῶν ἐστὶ, μῆτε ὕφαστός, ἀλλὰ ζωῆς καρδίας και ὕφαστός κίνημα μόνον· και λέγεται παραχρημα, και οὐκ ἐστὶ, και πολλάκις λαλούμενος (81) οὐδέποτε δια-

A contra Ægyptios : alique complures impli, impiis adversati sunt. Ideoque non sufficit impietati obsistere, nisi pietatis causa illi obsistatur. In multis gravibusque rebus Judæi idololatrias arguere possunt, ipsisque justa de causa crimini vertunt, quod creaturæ potius quam creatori serviant. Nec tamen eo quod impietatem arguant, hinc pie sentire agnoscentur, dum Filium Dei, per quem omnia facta sunt, negant : et dum eos, qui per ipsum, Patrem colunt, inductæ deorum multipliciter insimulant. Quocirca ab ethnicis discessimus, ab iisque segregati sumus, ne impuro idolorum cultui admisceremur : a Judæorum quoque blasphemia abscissimus, cum Dei Filium confessi sumus, atque effugimus perniciosam abnegationem Domini nostri dicentis : « Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo eum coram Patre meo, qui in cœlis est »¹⁰. Nos porro confitemur Filium ex Patre esse, ac semper esse cum Patre : atque illi credimus qui hoc ait et pollicetur : « Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est »¹¹.

2. Hoc exemplar cum intueamur, jam segregamur ab iis qui sub nomine Christianismi cum ethnicis sentiunt, audentque Dei opificium, Deum dicere et adorare. Segregamur quoque a Judaizantibus, qui Christianismum in Judaismo depravant : qui cum, qui ex Deo est, Deum esse negant : Deumque unum quemadmodum Judæi prædicant : qui non eo dicunt ipsum esse solum Deum, quod solus non genitus, et quod solus fons deitatis sit ; sed quod Filium non genuerit, nec Verbum vivens, veramque sapientiam produxerit. Nam Verbum Dei tale existimant, quale illud ex humano corde procedens : et sapientiam Dei, qualem illam quæ in anima existit : quapropter Deum cum Verbo suo **29** personam unam esse dicunt, ut et hominem cum verbo suo hominem unum, nec plus quam Judæi sentiunt, qui evangelistam non recipiunt, ab ipso statim initio clamantem : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum »¹². Si enim Deus Verbum in corde habet, non a se revera genitum, ut Deum ex Deo ; quomodo apud Deum Verbum exstiterit ? et qui fieri potest ut Verbum Deus fuerit ? Non enim verbum hominis homo est apud hominem, cum nec vivat nec subsistat, sed vivi et subsistentis cordis motus tantum sit : quod mox ut pronuntiatum est, non amplius

¹⁰ Matth. x, 55. ¹¹ ibid. 32. ¹² Joan. i, 1.

(74) Seguerianus, πολλάκις άσεβείς.

(75) Goblirianus et Seguerianus, γίγνηται. Basilienensis, γίνεται. Editi vero et cæteri manuscripti, γίγνεται.

(76) Goblirianus habet περί, male.

(77) Και ἐπαγγελιομένῳ. Deest in Goblir. et Feickm. 1. Mox omnes omnino codices habent, ὁμολογήσει ἐν ἐμοί, sed male. Mox καὶ γὰρ deest in Basi-

liensi et Segueriano.

(78) Εὐθύς habetur in solis Basil. et Seguer.

(79) Goblir. et Seguer. habent γεγεννημένον, perperam.

(80) Λόγος. Deest in Segueriano.

(81) Omnes mss. habent λαλούμενος, præter Seguer. qui multo melius, λαλούμενος habet.

existit : ac licet pluries repetitum, nunquam permanet. De Verbo autem Dei jamdiu propheta prædicarat his verbis : « In æternum, Domine, Verbum tuum permanet in cælo ¹⁶. » Qua in re ipsi consonat evangelista, qui Verbum esse Deum confitetur, dum illum apparuisse annuntiat, advenisse narrat, et incarnatum fuisse prædicat, nec tamen Patrem in Verbi incarnatione complectitur ; ait enim : « Verbum caro factum est et habitavit in nobis : et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis ¹⁷. » Unigenitum Verbum in mundo cernis manifestatum, inter homines habitare, gloriamque illi attribui, quasi Unigeniti a Patre : non quasi ipsum Verbum Pater sit, nec quasi Pater una cum Verbo esse manifestaverit, sicut homo una cum suo verbo apparet : neque potest apparere verbum, nisi is qui illud effatur, adsit et loquatur. Quibusnam igitur credemus? Hisne qui nobis prædicant Filium a Patre advenisse ; an iis qui Patrem una cum Filio, unam personam esse dicunt? Si enim unica sit persona, quomodo illa quidem mitti, hæc vero mittitur et per carnem conspicitur? Nam, « Deum nemo vidit unquam ; unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit ¹⁸ », adveniensque ipse sancta voce loquitur, ac seipsum conspiciendum præbet, atque illo modo Patris cognitionem indicat : « Qui vidit me, vidit et Patrem ¹⁹, » nec se ipse Patrem dicit : quomodo enim id diceret, cum invisibilis ille sit? Sed se talem esse qualis est Pater : nam superius dixerat : « Si cognovisset me, et Patrem meum utique cognovissetis ²⁰. » Quibus dualitatem personarum aperte nobis declarat ex deitate in nullo dissimili cognitam. Quapropter qui Filii conspectu dignus habetur, conspectu Patris minime privatur. Non enim genitor sibi dissimilem generavit, sed talem qualis ipse est. Si itaque unicam rem duntaxat existimas, cum revera duæ sint, Patrem et Filium ignoras. Quæ ergo tibi cum ecclesiastica doctrina communio superest? Ecqua ratione Domini voces excipias : « Ego, » inquit, « et Pater unum sumus ²¹ ? » ac rursus de Patre edisserens : « Ab illo sum, » inquit, « et ille me misit ²² : » tertio item : « Ego rogabo, » inquit, « Patrem meum, et alium Paraclitum dabit vobis ²³. »

3. Cum igitur de seipso dicat, « Ego : » de Patre vero, « Ille : » de Spiritu sancto autem,

¹⁶ Psal. cxviii, 89. ¹⁷ Joan. i, 14. ¹⁸ ibid. 18. ¹⁹ Joan. xiv, 9. ²⁰ ibid. 7. ²¹ Joan. i, 30. ²² Joan. vii, 29. ²³ Joan. xiv, 16.

(82) *Λόγος*. Deest in Basiliensi et Seguer. Mox, Κύριε, in solo Seguer. habetur. quem sequimur, quia in Græco Scripturæ textu, Κύριε, legitur.

(83) Ita Seguer. et Gobler. Editi vero et cæteri mss., γὰρ ἔφη, σὰρξ.

(84) Seguerianus, πιστεύομεν.

(85) In edit. Paris. et Colon. legitur. ἄλλ' ante ὁ μονογενῆς, sed cum nec in editione Commel. nec in aliquo mss. nec in Scriptura legatur, expunctum est.

μένει. Τὸν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐνωθεν ὁ ψαλμωδὸς ἐκεκράγει λέγων (82)· « Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ Λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ· » καὶ σύμφωνος αὐτῷ ὁ Θεὸς εἶναι τὸν Λόγον ὁμολογῶν εὐαγγελιστῆς, φανερωθέντα τε αὐτὸν εὐαγγελίζεται, καὶ παραγεγόμενον μὴνύει, καὶ σαρκωθέντα κηρύττει, οὐ συμπεριλαμβάνων τῇ τοῦ Λόγου σαρκώσει τὸν Πατέρα· « Ὁ Λόγος, γὰρ φησι, σὰρξ (83) ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. » Μονογενὴ τὸν Λόγον ὄντα ὄρξ ἐν κόσμῳ φανερούμενον, ἐν ἀνθρώποις σκηνοῦντα, δόξαν αὐτῷ κηρυσσομένην, ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς· οὐχ ὡς Πατρὸς αὐτοῦ ὄντος, οὐδ' ὡς τοῦ Πατρὸς ἅμα τῷ Λόγῳ πεφηνότος, ὡς περ ὁ ἀνθρώπος ἅμα τῷ ἑαυτοῦ φαίνεται λόγῳ, καὶ οὐκ ἐστι φανῆναι τὸν λόγον, εἰ μὴ καὶ ὁ λαλῶν αὐτὸν παρῆναι καὶ φθέγγοιτο. Τίσιν οὖν πιστεύομεν (84) ; Πότερον τοῖς εὐαγγελιζομένοις ἡμῖν Ἰῶν παρὰ Πατρὸς ἐπιδημηκότα, ἢ τοῖς ἐν πρόσωπον ἅμα τῷ Λόγῳ τὸν Πατέρα φάσκουσιν εἶναι ; Εἰ γὰρ ἐν πρόσωπον, πῶς τὸ μὲν ἀποστέλλει, τὸ δὲ ἀποστέλλεται, καὶ θεωρεῖται διὰ σαρκός ; « Θεὸν » γὰρ « οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε (85)· ὁ μονογενῆς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, » καὶ παραγεγονῶς αὐτὸ, φιλῆγεται τῇ ἀγία φωνῇ, παρέχων τὴν ἑαυτοῦ θεωρίαν, καὶ διὰ ταύτης (86) τῆν τοῦ Πατρὸς ἐπίγνωσιν ὑποκαθέμενος· « Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, » οὐχ ἑαυτὸν εἶναι τὸν Πατέρα φάσκων, πῶς γὰρ, τὸν ἄρατον ; ἀλλὰ τοιοῦτον οἶον τὸν Πατέρα· προσερῆκει γὰρ· « ἐνωχέειτε με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἂν ἴδείτε (87), » τὴν δὲ μάθε τῶν προσώπων ἀνεκφυρῆς ἡμῖν ἐξηγούμενος, ἀπαρἀλλάκτῳ γνωρίζομένην θεότητι. Διόπερ ὁ τῆς τοῦ Υἱοῦ καταξιοῦμενος θεωρίας οὐκ ἀπεστέρηται τῆς τοῦ Πατρὸς. Οὐ γὰρ ἄλλοιον ὁ γεννητῶρ ἐγέννα, ἀλλὰ τοιοῦτον οἶος (88) αὐτός. Εἰ γοῦν ἐν τι μόνον εἶναι πρᾶγμα νομίζεις, δύο δὲ ὄντα κατὰ ἀλήθειαν, ἀγνοεῖς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Τίς οὖν σοι πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν ἐστὶ κοινωνία ; Πῶς δὲ τὰς τοῦ δεσπότου δέξη φωνάς ; « Ἐγὼ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ (89) ἐν ἑσμεν ; » Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Πατρὸς διαλεγόμενος, « Ἰσμεν· αὐτὸν εἰμι, » φησὶ, « κάκεινος ἐμὲ ἀπέστειλε· » προστίθησι δὲ καὶ τὸ τρίτον· « Ἐγὼ, » φησὶ, « παρακαλέσω τὸν Πατέρα μου, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν. »

Ἐταν οὖν περὶ μὲν ἐαυτοῦ λέγῃ τὸ, « Ἐγὼ, » περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς, « Ἐκεῖνος, » περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος,

(86) Basil. et Seguer. habent, διὰ ταύτης. Editi et cæteri, διὰ ταῦτα.

(87) Gobler. et Felc. 4 habent, ἐνωχέειτε ἂν, τὴν δόξα.

(88) Seguer., οἶον. Mox, εἰ γοῦν, deest in Basil., Seguer.

(89) Καὶ σὺ, Πάτερ. Sic omnes mss. Editi, καὶ ὁ Πατὴρ. Ibid. Seguer. et Basil., καὶ σὺ, Πάτερ, ἐν ἑσμεν· καὶ πάλιν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν· καὶ πάλιν.

« ἄλλος » πῶς οὐκ ἀποστασία σαφῆς ἀρνεῖσθαι τὰ τρία, καὶ μόνον εἶναι λέγειν τὸν φάσκοντα · « Οὐκ εἰμι μόνος, ὅτι ὁ πέμψας με Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστι. » Χρῆται δὲ καὶ νομικῇ φωνῇ (90), καὶ διὰ ταύτης δύο παρίστησιν ὄντας αὐτὸν τε καὶ τὸν Πατέρα · « Ἐν τῷ νόμῳ, γὰρ φησι, τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθῆς ἐστίν· Ἐγὼ, » φησὶν, « εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατὴρ. » Ἴδου γὰρ δύο πρόσωπα, καὶ εἰ μὴ λέγει· δύο εἶναι κατὰ ἀλήθειαν, τοῦτο λέγων οὐδὲ τὴν μαρτυρίαν ἐξ συνίστασθαι οὖσαν ἀληθινήν. Τοῦτο γὰρ πιστοῦται τὴν μαρτυρίαν, τὸ μὴ ὑφ' ἐνὸς γίνεσθαι μόνου, ἀλλ' ὑπὸ δύο. Καὶ γὰρ μαρτυρήκεν ὁ Πατὴρ ἐξ οὐρανοῦ λέγων · « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός; » καὶ Υἱὸς Θεοῦ εἶναι ὁ μονογενῆς Υἱὸς (91) μαρτυρεῖ, καὶ τῷ Πατρὶ διελκταί· σαφῶς ἐν ἀκοαῖς ἀνθρώπων λέγων · « Ἐξομολογούμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπιόεν. Ναὶ ὁ Πατὴρ· ὅτι οὕτως εὐδοκία ἐγένετο ἐμπροσθέν σου. Πάντα μοι παρεδόθη ἔκ τού Πατρὸς μου. » Ἄλλὰ τί πρὸς ταῦτα ἀπολογούνται οἱ τῆς Ἰουδαίας (92) ἀνήσεως ὑπηρέται, ὅτι τοῦ μὴ σαφῶς ἐλέγχεσθαι τοῖς Εὐαγγελίοις ἀντιπράττοντες τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὕτως δύο ὑποστάσεις φαίνεσθαι, ἕνα τὸν Πατέρα Θεόν, ἕτερον δὲ τὸν Υἱὸν ἄνθρωπον; Θεῦ τῆς ἀσεβείας! Καὶ τί τοῦτο διαφέρει τῆς Σαμοσατέως ἀπολογίας; εἰπάτωσαν δὲ πῶς ἄνθρωπος περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα φθέγγεσθαι τολμᾷ. « Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ, ἐώρακε τὸν Πατέρα; » Πῶς δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ αὐτοῦ αὐτὰ φθεγγομένου μαρτυρεῖ, ὅτι Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεὸν ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ; Οὐκ ἄνθρωπος ἴσος τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὁ ἐκ τοῦ (93) Θεοῦ Θεὸς ἴσα ἔξει τῷ γεγεννηκότι κατὰ τὴν φύσιν, ὡς καὶ Παῦλος μαρτυρεῖ, οὐ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀλλὰ τὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐξηγουόμενος (94)· « Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ἵσμεν καὶ ἀνθρωπίνως πολλάκις τὸν Σωτῆρα φθεγγόμενον· ἀλλ' οὐχ ὅτι φησὶν· « Ἐγὼ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατὴρ. » Οὐ γὰρ ἄνθρωπος ὁ πεμφθεὶς εἰς τὸν κόσμον, ὁ λέγων· « Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκα. » ὁ λέγων· « Οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν (95) μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. » ὁ λέγων· « Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα (95') τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » Ἄλλ' εἰ θέλεις αὐτῷ

« Alius; » nonne apertissima defectio et apostasia fuerit tres personas negare, ac dicere solum illum esse qui ait : « Non sum solus, quia qui me misit Pater, mecum est ²⁴. » Voce quoque legali utitur, ac per illam, se et Patrem duos esse declarat : « In lege » enim, inquit, « vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est : Ego sum, » inquit, « qui testimonium perhibeo de meipso : ³⁰ et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater ²⁵. » Etenim ecce duas personas, et si dicas duas revera non esse, dum hoc affirmas, non sinis testimonium constare, quod tamen verum est. Eo quippe testimonium illud confirmatur, quod non ab uno solo, sed a duobus perhibeatur. Enimvero testificatus est Pater de cælo his verbis : « Hic est Filius meus dilectus ²⁶ : » et Filius Dei, unigenitum Dei Filium se esse testatur, et Patrem, aperte audientibus hominibus, his verbis allocutus est : « Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater : quia sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo ²⁷. » Sed quid ad hæc respondent Judæorum negationis administri : ne palam deprehendantur adversari Evangeliiis Domini nostri Jesu Christi; et ne sic duæ hypostases appareant, unum nempe Patrem, Deum, alterum vero Filium, hominem? o impietatem! Ecquid illud differt a Samosatensis defensione? Dicant quo pacto homo talia de seipso loqui audeat : « Qui vidit me vidit et Patrem ²⁸? » Aut cur evangelista ipsum ita locutum testatur : nempe quod Deum Patrem suum esse dixerit, æqualem sese Deo fecerit? Non enim est homo Deo æqualis; sed Deus ex Deo, æqualis secundum naturam erit ei qui se generavit, ut et Paulus testatur, ubi non de incarnatione, sed de iis quæ incarnationem præcessere verba facit : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo ²⁹. » Scimus autem Christum plerumque secundum humanitatem locutum fuisse : at non quando dixit : « Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso : et testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater ³⁰. » Non enim homo est qui missus est in mundum, et ait : « A Patre exivi et venio ³¹ : » qui item dicit : « Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret : ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam ³²; » qui etiam dicit : « Descendi de cælo, non ut faciam volunta-

²⁴ Joan. viii, 16. ²⁵ ibid. 17, 18. ²⁶ Matth. iii, 17; xvii, 5. ²⁷ Matth. xi, 25-27. ²⁸ Joan. xiv, 9. ²⁹ Philipp. ii, 6. ³⁰ Joan. viii, 18. ³¹ Joan. xvi, 28. ³² Joan. iii, 16.

(90) Basiliensis. τῇ νομικῇ φωνῇ. Infra, τῷ ὑμετέρῳ, in Græco Scripturæ textu, et in Segueriano legitur, at in cæter. codd. et edit. non habetur.

(91) Seguer.. Θεοῦ τε εἶναι μονογενῆς ὁ Υἱός. Mox Basil., διελκταί. Editi vero et cæteri, διελκταί.

(92) Itz Seguer., recte. Editi vero, οἱ τῶν Ἰουδαίων. Infra omnes manuscripti, ἀντιπράττοντες

τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν; καὶ οὕτως τὰς δύο. (93) Goblerianus et Felckman. 1, τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὁ ἐκ τοῦ, omissis mediis.

(94) Basil. et Seguer., φύσιν, ὡς καὶ ἕτερος μαθητῆς ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος μαρτυρεῖ Παῦλος, οὐ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λέγων.

(95) Seguer. habet, ἐπ' αὐτόν.

(95') Sic Basiliensis. Seguer. et Græcus Scripturæ

tem meam, sed voluntatem ejus qui misit me ²³. » A Sed si vis eum audire loquentem humanitus, et congruenter ad carnalem formam, quæ apparuit, et ad humanitatem, quam auditores ejus nudam et solam in eo existimabant, audi verba ejus : « Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. ²⁴ » Quod scilicet neque fide digno sit, neque talis existimetur homo, qui de seipso testimonium ferat : cum autem dicit : « Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio unde veni et quo vado ²⁵. » Quando Patrem et sese numerans, duos esse dicit gloriæ suæ testes, nequaquam humana loquitur, sed supra omnem humanam dignitatem : ecquid dico humanam? supra angelicam, supra principatus, supra potestates, supra dominationes. B Qua enim ratione homo Deo annumerari possit? quæ inter eos affinitas, quæ communio? Sed cum dicit : « Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ ²⁶, » homo esse tibi videtur, recte quidem ; deitas enim illa quæ in mundum advenit, humanitatem sibi adjunctam habet.

4. Sed ne ob carnis veiamen Deum ignores, qui statim de seipso subjungit : « Nemo novit Filium, nisi Pater : neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite **31** jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris, jugum enim meum suave est, et onus meum leve ²⁷. » Calumniâ tuam exclusit Dominus : cum se ipse in humana quoque forma Deum declarat, a Patre solo cognosci, Patremque cognoscere : qui iis quos dignatur, sui et Patris cognitionem revelat : nosque vocat ad se, requiem apud se promittit, et ut jugum ejus portemur hortatur. Hæc cum ait, divinitatem detegit : eximiam suam majestatem, parva forma occultatam explicat : potestatem quæ supra cælos est terreno corpore velatam ostendit. Sed quid opus me sexcentas Domini nostri Jesu Christi voces, quas secundum divinitatem protulit, recensere? quibus jure et merito exploditur nova Samosatensis sententia, qua Salvatorem merum hominem dicit : una autem exturbantur insanæ illorum nugæ, qui eum imitantur. Age, pauca testimonia referamus : quisnam est qui hæc dicit : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, iatrabit in regnum cælorum ²⁸? » Non hominis verbum illud, sed Dei, ostendentis germanam suam ex Patre generationem, atque ideo Domini titulum non recusantis. Dominus enim est, ex solo Domino genitus, ut a Moysæ dictum est :

²³ Joan. vi, 38. ²⁴ Joan. v, 31. ²⁵ Joan. viii, 14. ²⁶ Matth. xi, 25. ²⁷ Matth. x, 27-30. ²⁸ Matth. vii, 21.

textus. Editi vero, et quidam manuscripti, τὸ θελόμαά μου.

(96) Seguer. et Græcus Scripturæ textus, ἐκν.

(97) Ita Seguer. In editis, τὸ, deest.

(98) Ἄρατι τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς. Hæc desunt in editis et in quibusdam manuscriptis, sed habentur in Basil. et Segueriano.

ἀνθρωπίνως ἀκούσαι, ἀρμοζόντως τῇ ὁρωμένῃ κατὰ σάρκα μορφῇ, καὶ τῇ νομιζομένῃ ψιλῇ παρὰ τοῖς ἀκούσασιν ἀνθρωπότητι, ἀκουε λέγοντος αὐτοῦ· « Εἰ (96) ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθῆς οὐκ ἔστι· » κατὰ τὸ μὴ ἀξιόπιστον εἶναι, μηδὲ νομιζέσθαι ἀνθρώπον ἑαυτῷ μαρτυροῦντα· ὅτε δὲ φησι· « Κἀν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθῆς ἔστιν, ὅτι οἶδα πόθεν ἔρχομαι, καὶ τοῦ ὑπάγω. » Ὅτε, ἀριθμῶν τὸν Πατέρα καὶ αὐτὸν, δύο φησὶν εἶναι τοὺς περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ μάρτυρας, οὐκ ἀνθρώπινα φθέγγεται, ἀλλ' ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀξίαν· καὶ τί λέγω ἀνθρωπίνην; ὑπὲρ ἀγγελικὴν, ὑπὲρ ἀρχαίς, ὑπὲρ δυνάμεις, ὑπὲρ κυριότητος. Ποία γὰρ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ συναριθμησίς; τίς ἐγγύτης, ἢ τίς κοινωνία; ἀλλὰ λέγων· « Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἡ ἀνθρωπὸς εἶναι σοι δοκεῖ, καλῶς· καὶ γὰρ ἔχει τὸ (97) ἀνθρώπινον ἀναμειγμένον ἢ παραγενομένη θεότης εἰς τὸν κόσμον.

4. Ἄλλὰ μὴ διὰ τὸ κάλυμμα τῆς σαρκὸς ἀγνοεῖ τὸν Θεόν, τὸν εὐθὺς ἐπάγοντα περὶ ἑαυτοῦ, καὶ φάσκοντα· « Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Δεῦτε πρὸς μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἄρατι τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς (98), καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτός εἰμι, καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ· καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν. » Ἀπέκλεισέ σοι τὴν συκοφαντίαν ὁ Κύριος· Θεὸν παραστήσας ἑαυτὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς γινωσκόμενον μόνον (99), καὶ γινώσκοντα τὸν Πατέρα, καὶ τοὺς καταξιοῦμένους ἀποκαλύπτοντα τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς, προσκαλεῖται ἡμᾶς πρὸς ἑαυτὸν, ἀνάπαυσιν ἐπαγγελλόμενος παρὰ ἑαυτῷ, καὶ ζυγὸν ἑαυτοῦ βαστάσαι παρακελευόμενος. Ταῦτα λέγων ἀπαμφιέννυσι τὴν θεότητα, ἐρμηνεύει τὸ κεκαλυμμένον διὰ τῆς μικρᾶς μορφῆς ὑπερέβαλλον μέγεθος, τὴν ὑπερουράνιον ἐξουσίαν ἐπιδείκνυσι γῆνιν παραπετασμένην σώματι. Καὶ τί με δεῖ καταλέγειν μυρίας ὀσας θεϊκὰς φωνὰς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; δι' ὧν ἐκβάλλεται μὲν εἰκότως ἡ τοῦ Σαμοσατέως καινοτομία περὶ τοῦ Σωτῆρος, ὡς ὄντος ἀνθρώπου φιλοῦ, συνεχθάλλεται δὲ καὶ ἡ τῶν μιμουμένων ἐκείνου ἀλόγιστος φλυαρία. Φέρε γὰρ, ἐν ὀλίγων ἐπιμνησθῶμεν μαρτυριῶν, τίς ὁ τὰ τοιαῦτα λέγων· « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι (1), Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν; » Οὐκ ἀνθρώπου (2) τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ Θεοῦ

(99) Seguer. solus habet, μόνου.

(1) In editis et in quibusdam mss. deest μεθ. In Seguer. Gobler. et Felc. 1, legitur.

(2) In editis et in reliquis mss. legitur, οὐκ ἀνθρώπου γάρ, sed cum γάρ desit in Seguer. et alio qui supereffluere videatur, expunctum est.

θεοῦντος τὴν γνησίαν ἀπὸ Πατρὸς γέννησιν, καὶ διὰ τούτου τὴν κυριολογίαν οὐκ ἀρνούμενου τὴν περὶ ἑαυτοῦ. Κύριος γὰρ ὁ ἐκ τοῦ μόνου γεγεννημένος Κύριος, ὡς καὶ παρὰ Μωϋσῆ λέλεκται τό· « Ἔβρεξε Κύριος θεῖον, καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου (5). » Καὶ ἄλλοτε πρὸς τοὺς ἀποστόλους φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Φωνεῖτέ με ὁ Διδάσκαλος καὶ ὁ Κύριος, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ· » καὶ πάλιν, Ἀεσπότην τῆς πατρῴας οἰκίας ἑαυτὸν ἀποφαίνων, ὡς ἂν μονογενῆς Υἱός· « Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοῦλ ἐπεκάλεσαν, πόσω μᾶλλον τοὺς οἰκιακοὺς αὐτοῦ. » Οὐκοῦν ὅτι μὲν Θεὸς ὁ Κύριος (4) τῶν ὄλων Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένος, δῆλον ἅπαντι· εἰπὼν δὲ, « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » ἐπιφέρει καὶ τὸν Πατέρα σαφῶς ἡμῖν (5) ἐρμηνεύων· « Ἄλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς. »

5. Ἐχεις οὖν Υἱὸν, ἔχεις Πατέρα· μὴ φοβοῦ τὴν διὰ τῆ φύσει γὰρ οὐ διώρισταί, οὐδ' ὁ τὰ δύο λέγων ἀπηλλοτριώσε τοῦ γεννησαντος τὸ γέννημα· οὐδὲ διὰ τὴν ἑτέραν (6) μανίαν τῶν ἀρνησαμένων μιαν εἶναι τὴν τῶν δύο θεότητα, διὰ τοῦτο καὶ δύο λέγειν φευκτέον. Εἰς Θεὸς, ὅτι καὶ Πατὴρ εἰς Θεὸς δὲ καὶ Υἱός, ταυτότητα ἔχων, ὡς Υἱὸς πρὸς Πατέρα· οὐκ αὐτὸς ὢν ὁ Πατὴρ, ἀλλ' ἠνωμένος πρὸς τὸν Πατέρα τῆ φύσει· δύο μὲν ἀριθμῶ, μία δὲ οὐσα (7) οὐσία τελεία· δύο, οὐκ ἐκ δύο μερῶν. Τέλειος ὁ Υἱὸς ἔχει παρὰ τελείου Πατρὸς, ὢν ἐξ ὄντος, χαρακτήρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, οὐ ῥῆμα ἀνυπόστατον, ἀλλὰ ζῶσα δύναμις, καὶ τοῦ ζῆν αἰτία τοῖς πᾶσιν, οὐχ οἷα ἀνθρώπου δύναμις, δι' ἣν ἀνθρωπὸς ἐστι δυνατός· οὐ γὰρ γέννημα ἀνθρώπου ἢ (8) υἱός, ἢ δύναμις αὐτοῦ· Θεοῦ δὲ Υἱὸς ἢ δύναμις, ὥστε δυνατὸς μὲν ὁ Πατὴρ τελείως, ὅτι Πατὴρ δυνάμεως, δύναμις δὲ ὁ Υἱὸς τελείως, ὅτι γέννημα αὐτοῦ. Καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡ τοῦ ἀνθρώπου, δι' ἣς ὁ ἀνθρώπος σοφός, ἀλλ' ἀπὸ σοφοῦ σοφία· περὶ (9) οὗ λέγεται· « Μόνω σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. » Ἄλλ' οὐκ ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ. Πᾶς οὖν Πατὴρ, καὶ τίνος; Εἰ δὲ ἐγέννησεν, ὁ ὢν ἐστὶν ὁ γεγεννημένος. Κάγω, φησὶν, ὁμολογῶ γέννησιν· γεννᾶται γὰρ ὁ λόγος, ὅτε καὶ λαλεῖται καὶ γινώσκειται. Καὶ ποσάκις ὁ αὐτὸς, εἰπέ μοι, γεννηθήσεται; ἢ πολλοὺς ἔρειξ τοῦ Θεοῦ Λόγους ἐκάστοτε γεννωμένους; καὶ ποτὲ μὲν σιωπῶντα φαντασθήσῃ τὸν Θεόν, ποτὲ δὲ λαλοῦντα, καὶ μεταβαλλόμενον ἀπὸ σιωπῆς εἰς λαλίαν, καὶ χεῖλεσιν ἀνοιγομένοις, ἢ καρδίᾳ κινουμένη; Οὐκ ἀνθρώπος ὁ Θεός· ὑπέλαβες, ἔνομη, ὅτι ἐστὶ σοι ὁμοίος ὁ Θεός; Ὁ ἀνθρώπε, κἂν ἐφθάλμους ἀκούσης Θεοῦ, κἂν (10) τὰ ἄλλα μέλη τὰ

A Pluit Dominus sulphur et ignem a Domino³⁹. » Et alibi apostolis Salvator ait : « Vos vocatis me Magister, et Dominus : et bene dicitis : sum enim⁴⁰. » Ac rursus se domus paternæ Dominum declarat, utpote unigenitum Filium : « Si Dominum domus Beelzebul vocaverunt, quanto magis domesticos ejus⁴¹. » Itaque quod Deus quidem, univorsorum Dominus sit Jesus Christus, quippe qui ex Deo genitus sit, pro palam cuivis est. Cum verò ait : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum⁴²; » hæc subjungit, quibus Patrem nobis manifeste declarat : « Sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est⁴³. »

B 5. Habes igitur Filium, habes Patrem. Ne time dualitatem, nulla quippe naturæ distinctio : nec qui duo dicit, genitum a gignente abalienavit. Neque ob aliam eorum insaniam, qui negant unam esse duorum deitatem, ideo duos dicere vitandum est. Unus est Deus, quia et Pater unus est : Deus quoque Filius et identitatem habet ad Patrem, utpote Filius, cum tamen ipse Pater non sit, sed natura Patri sit conjunctus : duo quidem numero, unica vero substantia perfecta : duo, nec ex duabus partibus. Perfectus Filius a perfecto Patre prodit : existens ab existente : figura paternæ substantiæ; non Verbum subsistentia carens : sed vivens potestas, quæ vitæ auctor est cunctis hominibus : non qualis hominis potestas, propter quam homo potens est : neque enim potestas hominis, proles aut filius ejus est. Dei vero Filius, potestas ejus est ; ita ut Pater perfecte potens sit, quia Pater est potestatis : Filius vero perfecta potentia sit, quia proles ejus. Sapientia quoque Patris est Filius, sed non qualis sapientia hominis, per quam homo sapiens est ; sed a sapiente hæc sapientia est : de quo dicitur : « Soli sapienti Deo, per Jesum Christum, cui gloria in sæcula, amen⁴⁴. » Verum, aiunt, non genuit Pater. Quomodo igitur et cujusnam Pater fuerit? Si autem genuit, ergo qui est, is est qui genitus est. At ego, dicet, generationem confiteor : gignitur enim verbum, quando enuntiatur et cognoscitur. Ac quoties, dic mihi, id ipsum generabitur? 32 num multa dices Dei Verba, diversis temporibus genita? an modo silentem Deum comminisceris, modo loquentem, ac transeuntem a silentio ad loquelam, idque apertis labiis, aut commoto corde? Non est homo,

³⁹ Genes. xix, 24. ⁴⁰ Joan. xiii, 13. ⁴¹ Matth. x, 25. ⁴² Matth. vii, 21. ⁴³ ibid. 22. ⁴⁴ Rom. i, 27.

(3) Gobler. et Felc. i, Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου. Mox, in Seguer. tantum, post, Κυρίου, legitur, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

(4) Sic Seguer., Gobler. et Felc. i. Editi vero, Θεός καὶ Κύριος. Mox omnes mss., ὡς ἂν ἐκ τοῦ. Editi vero omnes, ὡς ὢν ἐκ τοῦ. Paulo post, editi, ὁ λέγων μου. Seguer., rectius, ὁ λέγων μου.

(5) Ἡμῖν legitur in Gobli., Felc. i, et Seg.; deest

PATROL. GR. XXVIII.

in editis.

(6) Basiliensis, ἐτέρων.

(7) Sic Basiliensis, Goblerianus, Seguer.; in editis et cæteris mss. οὐσα deest.

(8) Ἡ deest in Basiliensi.

(9) Ita Seguer. Editi vero, καὶ περὶ.

(10) Κἂν, omnes mss. Editi vero, καὶ.

Deus : existimasti, inique, quod Deus erit tibi similis ? Licet oculos Dei audieris, o homo, licet alia corporis membra, ne carnaliter illud intelligas : sed per corporalium similitudinem, incorporeum intellige. Etenim tibi dictum est : Spiritus est Deus ; sic et Verbum illud, non humanum est, nec quale tuum : Deus enim est, licet id tibi minime videatur : nec duo Dii sunt, sicut nec duo Patres : neque

6. Qui enim duo principia inducit, is duos Deos prædicat. Hæc est Marcionis impietas, qui Deum justum proprii Christi Patrem, et alterum Deum bonum proprii Christi Patrem affirmat. Rursus qui Deum non factum, alium vero Deum factum dicit, duos et ipse Deos admittit, propter substantiæ differentiam, quam blasphemando introducit. Ubi vero unicum est principium, ac unica ejus proles, ibi absolutissima ac naturalis imago, quia ex illo genita est : ibi et unus Deus ; ita ut perfecta in Patre deitas intelligatur, perfecta quoque in Filio paterna deitas existat. Cæterum quia ex parvo hoc exemplo (quod divina Scriptura protulit, cum imaginem Dei invisibilis Christum nuncupat) comprehendere vales quod dictum est ; hic iterum dissimilitudinem quæ in exemplo est fugiamus, nempe quod Dei imago, arte facta et alterius substantiæ sit : genitam autem et consubstantialiorem eam esse confiteamur. Attamen qui regis imaginem videt, regem videt ; et ait : Ecce, hic rex est, nec duos reges constituit, neque partem regis imaginem dicit, nec imaginis regem. Sic igitur unus est Deus Pater, et una divinitas Patris et Filii. At, ut tu dicis, unus erit, compositus ex duabus partibus imperfectis. Sed ad hanc impietatem aures ocludere, et animam abluere convenit : qui enim hæc commiscitur, nec Filium nec Patrem constitetur : nam neque Pater neque Filius imperfectus intelligi potest.

7. Atqui dictum est, ait : « Quia ego in Patre, et Pater in me est » : non est autem Pater Verbum in corde Filii : ergo nec Filius est Verbum in corde Patris ; sed est Verbum vivens a vivente Patre Deo, quod æterna generatione editum est, et absque initio Patri coexistit : ita ut Pater nunquam solus cogitandus sit. Semper enim Trinitas est Trinitas, nec unquam additamentum divinitatis accipit. Neque Filius cum prius non esset cum Patre, in posterum ei additur ; neque Filio Spiritus sanctus accedit. Quæ enim a quodam principio facta sunt, et officia sunt, et subdita, et Trinitati nullo modo annumerantur. Nam, « euntes, » inquit, « docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti » . Nullum autem princi-

6. Ὁ μὲν γὰρ ἀρχὰς εἰσάγων δύο, δύο κηρύττει Θεούς. Αὐτὴ Μαρκίωνος ἡ δυσσέβεια, Θεὸν λέγοντος δίκαιον ἰδίου Χριστοῦ Πατέρα, καὶ Θεὸν ἕτερον ἀγαθὸν ἰδίου Χριστοῦ Πατέρα. Πάλιν ὁ Θεὸν ἀγέννητον εἶναι λέγων, ἄλλον δὲ Θεὸν (11) γεννητὸν, δύο καὶ αὐτὸς λέγει Θεούς, διὰ τὴν τῆς οὐσίας διαφορὰν, ἣν βλασφημῶς εἰσάγει. Ὅπου δὲ μία μὲν ἡ ἀρχὴ, ἐν δὲ τὸ ἐξ αὐτῆς γέννημα, εἰκὼν ἀκριβεστάτη καὶ φυσικὴ· διότι καὶ γεννητὴ ἐξ αὐτοῦ· ἐξ Θεοῦ, τελείας μὲν ἐν Πατρὶ τῆς θεότητος νοουμένης, τελείας δὲ καὶ ἐν Υἱῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ὑπαρχούσης. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦ μικροῦ τούτου παραδείγματος, ὅπου ἡ θεία Γραφὴ δεδήλωκεν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὸν Χριστὸν ὀνομάσασα, δύνασαι καταλαβεῖν τὸ λεγόμενον· φύγωμεν πάλιν καὶ ἐνταῦθα τὸ ἀνόμοιον τὸ ἐν τῷ παραδείγματι, τὸ τεχνίτην (12) καὶ ἑτεροῦσιον εἶναι τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα, γεννητὴν δὲ καὶ ὁμοούσιον ὁμολογώμεν. Ὅμως δὴ οὖν (13) ὁ τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως ὁρῶν τὸν βασιλέα ὁρᾷ, καὶ φησιν· Ἰδοῦ, οὗτος ὁ βασιλεὺς, καὶ οὐ δύο ποιήσεις βασιλεῖς, οὐδὲ μέρος τοῦ βασιλέως τὴν εἰκόνα, ἢ τῆς εἰκόνας τὸν βασιλέα. Οὕτως τοίνυν εἰς Θεοῦ ὁ Πατὴρ, καὶ μία θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὡς δὲ σὺ λέγεις, εἰς ἔσται σύνθετος ἐκ δύο μερῶν ἀτελῶν. Πρὸς δὲ ταύτην τὴν ἀσέβειαν ἀποκλείεται καλὸν τὰς ἀκοῆς, καὶ (14) ἀπονίψασθαι τὴν ψυχὴν· οὔτε γὰρ Υἱὸν οὔτε Πατέρα ὁ τοῦτο φανταζόμενος ὁμολογεῖ· ἐπεὶ μήτε Πατέρα, μήτε Υἱὸν ἀτελῆ νοεῖν ἐγχευεῖ.

7. Ἄλλ' εἴρηται, φησὶν· « Ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν μοί· » οὐκ ἔστι δὲ Λόγος ἐν καρδίᾳ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ· οὐ τοίνυν οὐδὲ ὁ (15) Υἱὸς Λόγος ἐν καρδίᾳ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ Λόγος ζῶν ἀπὸ ζῶντος Πατρὸς Θεοῦ, ἀδελφὸν γεννήσει πεφηνῶς, ἀνάρχως τῷ Πατρὶ συνών· ὡς μηδέποτε μόνον ἐπινοεῖσθαι τὸν Πατέρα. Ἄει γὰρ Τριάς ἡ Τριάς, καὶ προσθήκην θεότητος οὐ λαμβάνει. Οὐδ' ὁ μὴ πρότερον ὢν σὺν τῷ Πατρὶ προστίθεται ὕστερον ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα ἐπιγίνεται. Τὰ γὰρ ἀπὸ τίνος ἀρχῆς γεγενημένα (16) καὶ ποιημένα ἔστι καὶ δοῦλα, καὶ τῇ Τριάδι συναριθμεῖται οὐδαμῶς· « Πορευθέντες γὰρ, » φησὶ, « μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. » Ἀρχὴν δὲ οὔτε μίαν, οὔτε ἐξου-

⁴⁵ Joan. xiv, 10. ⁴⁶ Matth. xviii, 19.

(11) Seguer. Gobler. et Felc. 1, γεννητόν, male. Priores duo ibid. omittunt Θεόν. Basil. ibid δύο μὲν αὐτός.

(12) Forte, τεχνίτην.

(13) Seguerianus, δ' οὖν.

(14) Kal deest in omnibus mss.

(15) Sic Seguerianus. ὁ deest in editis.

(16) Sic Basil., Gobler., Seg. In editis, γεγενημένα.

σίαν, οὐτε δύναμιν συνηριθμησεν· ἀδιῶν (17) γὰρ τὰ μὴ ἀδία συναριθμῆσθαι ἀδύνατον, καὶ τῇ θεότητι τὰ μὴ μετέχοντα τῆς θεότητος οὐ συντάττεται. Πῶς οὖν ἐν τῷ γεγεννημένῳ ὁ γεγεννημένος; καὶ πάλιν ὁ γεννήτωρ ἐν τῷ γεννήματι; πῶς οὗτος ἐν ἐκείνῳ, καὶ ἐκεῖνος ἐν τούτῳ; Ὅτι καὶ αὐτὸς τοιοῦτός ἐστιν οἷος καὶ ἐκεῖνος, καὶ ἐκεῖνος οἷος οὗτος. Οὕτω καὶ ἐν τὰ δύο, τῷ μὴ διαλλάττειν (18), μηδὲ ἀπεσχονίεσθαι, μηδὲ καθ' ἕτερον εἶδος καὶ ξένον χαρακτηρὰ νοεῖσθαι τὸν Υἱὸν, ἀλλ' εἶναι Θεὸν, ὡσεὶ καὶ ὁ Πατήρ. Ἐπεὶ καὶ εἰπόντος αὐτοῦ· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, » ἡγαπάκτου οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες, « Ὅτι σὺ, ἀνθρώπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. » Καὶ ὁ Σωτὴρ ἀπεκρίνατο (19) βεβαίῳ τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτῶν, ὡς οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο δεδηλωκώς ἐν τῷ φάσκειν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, » τὸ εἶναι καὶ αὐτὸν Θεὸν Υἱὸν ὄντα Θεοῦ· « Εἰ ἐκείνους θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραφή· ὃν ὁ Πατήρ ἠγάσας, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὁμοίως λέγετε, Ὅτι βλασφημεῖς· ὅτι εἶπον, ὅτι Υἱὸς Θεοῦ εἰμι; εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεῦτέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἀν ἐμὸν μὴ θέλητε (20) πιστεῦειν, τοῖς ἔργοις πιστεῦτε· ἵν' εἰδήτε, καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. » Οὐκοῦν ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ, τοῦτό ἐστι καὶ οὐδὲν ἕτερον, τὸν Υἱὸν εἶναι Θεοῦ (21) τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένον, Θεὸν ὄντα κατὰ τὴν φύσιν, ὅπερ ὁ Πατήρ, καὶ δεικνύντα τὸ πατρῶον εἶδος ἐν αὐτῷ, καὶ δεικνύμενον ἐπὶ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως.

8. Εἰς οὖν, καὶ εἰς, καὶ ἡ διὰς οὐ μεμέρισται τῇ φύσει, ἀνεκδέχεται τῇ τελειότητι, ὅλον μὲν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος ὁ Πατήρ, ὡς Πατήρ, ὅλον δὲ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος ὁ Υἱός, ὡς Υἱός. Ἐπειδὴ (22) ἐκ ἀμφοτέρων ἐν εἶδος νοεῖται, ὀλοκλήρως ἐν ἀμφοτέροις δεικνύμενον. Μηδεὶς ἀρνεῖσθαι τὴν φανερωθεῖσαν ἐν τῷ κόσμῳ ζωὴν· « Ἦτις ἦν, » φησί, « πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. » Καὶ πρὸ τῆς φανερώσεως τοῦτο ἔδοξεν εἶναι, ἡλίκα πεφανέρωται. Γεγέννηται γὰρ ἀδιῶς, καὶ ὑπάρχει μετὰ τοῦ ἰδίου Πατρὸς. Μηδεὶς ἀρνούμενος τὰ τρία τὴν μονάδα εὐρίσκειν νομίζετω· ἀλλ' ἐν τῇ Τριάδι νοεῖται τὸ ἐν, ἔχον τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ ἐν (23) ταῖς τρισὶν ἀγίαις σφραγῖσι, δι' ὧν εἰς σωτηρίαν ἀναγεγέννηται, μεμνημένος τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· » μεμνημένος τοῦ λέγοντος Πατρὸς· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε, » τοῦ τε Υἱοῦ μαρτυροῦντος, ὅτι ἦν πρὸ τοῦ κόσμου παρὰ τῷ Πατρὶ, τὴν δόξαν ἔχων τὴν τῆς θεότητος· « Δόξασόν με γὰρ, » φησί,

17 Joan. x, 30. 18 ibid. 33. 19 ibid. 36-38. 20 I Joan. i, 2. 21 I Cor. viii, 6. 22 Psal. cix, 3.

(17) Goblerian. et Felc. i, ἀδιῶς.

(18) Goblerian. et Felc. i, τὸ μὴ διαλ.

(19) Sic Seguer. At in editis omissum ἀπεκρίνατο, item illud ἐν τῷ φάσκειν, quæ tamen ex contextu esse videntur. Commelinianus nihil annotant.

(20) Seguer., Gobler. et Felc. i, θέλητε. Editi, θέλητε. Mox hæc, καὶ γινώσκητε, habentur in Gobler.

patum, neque potestatem, neque virtutem annumeravit, quod impossibile sit æterna non æternis annumerari: vel quæ cum deitate nihil commune habent, cum deitate ordinari. Quomodo igitur in genitore genitus: aut rursus genitor in genito? qua ratione hic in illo, ille in isto? Quia et hic talis est qualis ille, et ille qualis hic. Atque ita fit ut duo illa unum sint; eo quod neque differant, neque separentur, neque sub alia specie, aut sub alia figura Filius intelligatur: sed Deus sit, quemadmodum et Pater. Cum enim illo dicente: « Ego et Pater unum sumus », indignarentur Judæi, 33 ac dicerent: « Quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum », respondit Salvator, quod illi dixerant confirmans, quasi nihil aliud ipse declarasset, dum dixit: « Ego et Pater unum sumus; » quam se quoque Deum esse, cum Filius Dei sit: « Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemus: quia dixi, Filius Dei sum? Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, et si mihi nolueritis credere, operibus credite: ut sciatis, et cognoscatis, quia ego in Patre, et Pater in me ». Igitur in Patre Filium esse, et Patrem in Filio, hoc nihil aliud est, quam eum qui ex Deo genitus est Dei Filium esse: ac Deum secundum naturam, ut est Pater, atque in seipso paternam formam exhibere, ipsumque mutuo in paterna substantia exhiberi.

8. Unus igitur, et unus, et dualitas non divisa est natura sua, cum nullo indigeat ad suam integritatem. Universa quidem plenitudo divinitatis est Pater, quatenus Pater. Universa item plenitudo divinitatis est Filius, quatenus Filius. Quandoquidem per utrumque una forma intelligitur, quæ integre in utroque exhibetur. Nemo vitam neget quæ in mundo apparuit: « Quæ erat, » inquit, « apud Patrem, et apparuit nobis ». Etiam antequam appareret id ipsum visa est esse, quod cum apparuit. Nam ab æterno genitus est, et cum proprio Patre existit. Nemo tria esse negans, unitatem se invenire posse existimet: sed in Trinitate unum cogitet, cum fidei summam, tam in baptisate habeat, quam in tribus signaculis sanctis, per quæ in salutem regeneratus est, memor Apostoli dicentis: « Unus Deus Pater, ex quo omnia: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia ». Memor sit quoque Patris dicentis: « Ex utero ante luciferum genui te »: item Filii qui testatur se fuisse ante mundum apud Patrem, gloriamque divinitatis

Felc. i, Seguer., sed desunt in editis et in quibusdam manuscriptis.

(21) Seguerianus, τὸ εἶναι Θεοῦ.

(22) Sic Basil. et Seguer. Editi, ἐπέλ.

(23) Ἐν deest in editis, sed habetur in Basiliensi. Mox Basil., Seguerianus, μεμνημένος τοῦ κήρυκος: τῆς ἀληθείας Ἀποστόλου λέγοντος ἡμῖν.

habuisse : nam, « Gloria me, » inquit, « Pater, apud temetipsum, gloria quam habui, antequam mundus esset, apud te ⁵³. » Gloriam quidem quæ secundum hominem est postulat, eam vero quæ secundum Deum est, ante mundi creationem se habuisse testatur. Habuit autem gloriam cum esset et existeret : neque enim, qui non est, potest glorificari. Quod si erat, ergo genitus fuerat : non enim filius est, qui non sit genitus. Sed si genitus est, aiunt, extra genitorem existit, et ab eo divisus est : atqui oportet indivisum a Deo esse Verbum quod in Deo existit, et extra Deum non apparet. Quo enim in loco extra eum apparuerit, cum Deus omnia impleat, ut scriptum est : « Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus ⁵⁴ ? »

9. Hujusmodi commentis, Filii generationem, æternamque ejus a Patre processionem, ejusque cum Patre existentiam de medio tollere conantur : illam quoque sententiam evertere satagunt, nempe Patrem perfecte secundum se subsistere, ac Filium quoque secundum se perfecte subsistere. Discant igitur, se non intelligere, « neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant ⁵⁵, » dum Deum loco circumscribunt : Filiumque rursus alio in loco imaginantur, ac divisos illos esse, allum hic, alium illic, existimant : siquidem Filium apud se et extra Patrem genitum fuisse, et apparuisse consteantur. « Quis locus requietionis meæ ? » ait Dominus per Prophetam ⁵⁶. « Cælum et cælum cæli, non sufficient tibi, » ait Salomon ad Deum ⁵⁷. Magno hoc argumento homines edocet Deus : nullum locum sui capacem esse. « Manus mea, » inquit, **34** « fecit hæc omnia ⁵⁸. » Non igitur opera opificem continent, qui et ante illa erat, ipsisque existentiam præbet, ac ipsa opificis potestate illa stabilit. Quapropter ait Paulus : « Ex quo omnia, et per quem omnia, et in quo omnia ⁵⁹, » et rursum : « In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus ⁶⁰. »

10. Aufer ergo mihi illud, in loco situm esse, cum de Deo, de Verbo, et de Spiritu sancto cogitaveris : aufer locales separationes, et ne suspiceris alibi Patrem esse, alibi Filium emittere, cum gignit illum. Hujusmodi enim mendaces, imo potius impiæ ratiocinationes, tibi circa Filii substantiam offendiculo sunt. Una cum Filio autem, Spiritum quoque sanctum abnegas : dum a solo Patre omnia præoccupata existimas. Ne quæris loci magnitudinem tantam, ut quæ possit Dei magnitudinem capere. Non enim immensum in mensis est : sed palmo quidem suo cælum metitur, ut per comparationem propheta explicat : manu autem sua aquam

« Πάτερ, παρά σεαυτῶν τῇ δόξῃ ἣ εἶχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρά σοί· » τὴν μὲν κατὰ ἀνθρώπου δόξαν αἰτῶν, τὴν δὲ κατὰ Θεὸν ἔχων (24) πρὸ τοῦ κόσμου μαρτυρῶν. Εἶχε δὲ τὴν δόξαν ὧν καὶ ὑπάρχων· οὐδὲ γὰρ ὁ μὴ ὧν δεδύξαται. Εἰ δὲ ἦν, καὶ γεγέννητο· οὐ γὰρ ἔστιν υἱὸς μὴ γεγεννημένος· ἀλλ' εἰ γεγέννηται, φησὶν, ἔκτός ἐστι τοῦ γεννησάντος, καὶ διήρηται· ἀδιαιρέτον δὲ χρῆ εἶναι λόγον ὄντα ἐν Θεῷ, καὶ μὴ φαινόμενον ἔξω τοῦ Θεοῦ. Πού γὰρ ἂν καὶ φανεῖται ἔκτός, πάντα τοῦ Θεοῦ πεπληρωμένος, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος ; »

9. Τοιαύταις φαντασίαις ἀναρεῖν ἐπιχειροῦσι τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἀίδιον πρόδον, καὶ τὴν μετὰ τοῦ Πατρὸς ὑπαρξιν, καὶ τὸ τελείως μὲν ὑφessestάναι Πατέρα καθ' ἑαυτὸν, τελείως καὶ τὸν Υἱὸν καθ' ἑαυτὸν ὑφessestάναι. Μαθέτωσαν οὖν, ὅτι μὴ νοοῦσι, « μήτε ἅ λέγουσι, μήτε περὶ ὧν διαθεβαῖονται, » τόπω Θεὸν περιγράφοντες, καὶ τὸν Υἱὸν αὐτῶν ἐν ἐτέρῳ φανταζόμενοι τόπω, καὶ μεμερισθαι, τὸν μὲν ἐκεῖ, τὸν δὲ ἐνθάδε νομίζοντες, ἐὰν γεγεννημένος (25) καὶ πεφηνῶς καθ' ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ὁμολογήται. « Τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου ; » φησὶν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου. « Ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ οὐκ ἀρκέσουσίν σοι, » Σολομὼν λέγει πρὸς τὸν Θεόν· τεκμηρίω μεγίστῳ πείθων τοὺς ἀνθρώπους ὁ Θεός, ὅτι μηδεὶς αὐτοῦ τόπος δεκτικὸς. « Ἡ γὰρ χεὶρ μου, » φησὶν (26), « ἐποίησε ταῦτα πάντα. » Οὐ τοίνυν περιέχει τὰ ποιήματα τὸν πεποιητότα, ὅς καὶ πρὸ τούτων ἦν, καὶ τούτοις παρέχει τὸ εἶναι, καὶ αὐτῇ τῇ δυνάμει τοῦ πεποιητότατος ἐπιστηρίζεται. Διὸ φησι Παῦλος (27)· « Ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα· » καὶ πάλιν· « Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινουόμεθα, καὶ ἐσμέν. »

10. Ἄνελε δὲ μοι τὸν ἐν τόπῳ ἐστηριγμένον, ὅτε διανοῇ περὶ Θεοῦ, καὶ τοῦ Λόγου, καὶ τοῦ Πνεύματος· ἀνελε τοπικούς χωρισμούς, καὶ μὴ ἀλλαγῶ τὸν Πατέρα ὄντα, ἀλλαγῶ (28) δὲ τὸν Υἱὸν ἐκπέμπειν ἐκ τοῦ γεννῶν ὑποπεύσεως. Οὗτοι γὰρ εἰ ψευδεῖς, μᾶλλον δὲ καὶ ἄθεοι λογισμοί, περὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Υἱοῦ σε σκανδαλίζουσι. Συνεξήρηται δὲ σοι μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τοῦ (29) ὑφ' ἐνός προκατέχεσθαι πάντα τοῦ Πατρὸς. Μὴ ζητεῖτε μέγεθος τόπου τοσοῦτον, ὅς δυνήσεται χωρῆσαι μέγεθος Θεοῦ· οὐ γὰρ ἔστι τὸ ἀμέτρητον ἐπὶ τῷ μεμετρημένῳ, ἀλλὰ σπιθαμῇ μὲν αὐτοῦ μετρεῖ τὸν οὐρανὸν, ὡς ὁ προφήτης παραβολικῶς ἐρμηνεύει· μεμέτρηκε δὲ καὶ

⁵³ Joan. xvii, 5. ⁵⁴ Jerem. xxiii, 24. ⁵⁵ I Tim. i, 7. ⁵⁶ Isa. lxxvi, 1. ⁵⁷ III Reg. viii, 27. ⁵⁸ Isa. lxxvi, 2. ⁵⁹ I Cor. viii, 6. ⁶⁰ Act. xvii, 28.

(24) Seguer., ἔχειν. Paulo post idem, οὐ γὰρ ὁ μὴ. Infra ipse, φασίν, pro, φησίν.

(25) Seguerianus, γεγεννημένος.

(26) Sic Seguerian. Editi vero, ἔφη.

(27) Basil. et Seguer. Διὸ φησὶν αὐτῷ πάλιν ὁ Παῦλος.

(28) Edit. Commel, Basil. et Seg. ἀλλαγῶς, cæteri, ἀλλαγῶ δέ.

(29) Seguer., διὰ τό, recte ; alii cum editi, tum manuscripti, διὰ τοῦ. Mox editi et quidam manuscripti, κατέχεσθαι. Basilienensis, παρακατέχεσθαι. Seg. rectius, προκατέχεσθαι. Statim Seg., ζητήτε, et post pauca, Basilienensis, ὃ δυνήσεται, non male.

τὸ ὄψαρ τῆ χειρὶ, καὶ τὴν γῆν πᾶσαν δρακί. Ὡς οὕτως (30) ἐλάχιστα πάντα, ὡς ἡ προφητικὴ παραβολὴ μετρίως ὑποδεικνύσει, πῶς ἂν τῆ μικρᾶ καὶ ἐλαχίστη κτίσει συμπαρεκτείνεσθαι δόξειεν; Οὐ συμπαρεκτείνόμενος τοῖς πᾶσι πεπλήρωκε τὰ πάντα ὁ Θεός· σωματικῶν γὰρ τοῦτο, ὡσπερ εἰ τὸν ἀέρα φαίη πεπληρωκέαι τις τὸν μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὡς δύναμις συνέχει τὰ πάντα· δύναμις γὰρ ἀσώματος, ἀόρατος, οὐ κυκλοῦσα, οὐ κυκλουμένη. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ (31) τοῦ Υἱοῦ, καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· διὰ γὰρ Υἱοῦ καὶ ἐν Πνεύματι τὰ πάντα ὁ Θεός καὶ συνεστήσατο, καὶ συνέχων διαφυλάττει. Ἄσεβες τοίνυν καὶ ζητεῖν καὶ ἔννοεῖν τὸ τοῦ (32) ποτέ ἐστιν ὁ Θεός, ἢ ὁ Λόγος τίνα τόπον εἴληγεν, ἢ τὸ Πνεῦμα τίνα οἰκησιν ἐκλήρωσατο. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο τὸν Υἱὸν οὐκ εἶναι τις οὐδὲ γεγεννηθῆσαι (33) λέγοι, ὅτι ὅπως αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἀνεπινόητος καὶ ἀνεύρητος, ὁ τοιοῦτος οὐδὲ τὸν Πατέρα φαίη εἶναι καθάπαξ, οὐδ' ὑπάρχειν Θεόν· ἐπεὶ μηδὲ τόπος τις εὐρίσκειται Θεοῦ. « Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. » Ἄφρονες ὡς ἀληθῶς οἱ τοιοῦτοι, κεναῖς φαντασίαις ἐαυτοὺς παραλογίζονται· νηπιῶν καὶ παντάπασιν ἀνόητων τὰ ῥήματα, ὀφθαλμῶ λαμβάνεσθαι τὸ ἀσώματον καὶ τόπω περιλαμβάνεσθαι (34) βουλομένων.

11. Δῶμεν δὲ αὐτοῖς βραχείας τινὰς εἰκόνας ἐκ τῶν ἐνδεχομένων ἀσωμάτων, τινῶν ἐπιμνησθέντες πραγμάτων, ἃ δὴ καδ' ἡμᾶς ὄντα, καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως φαίνεται, εἰ πως δυνηθεῖεν διὰ τούτων ἀναβαίνοντες ἔννοησαι πῶς τὸ ἀσώματον τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ μηκέτι φαντάζεσθαι τόπους αὐτῶν, μηδὲ τοπικὰς διαιρέσεις τῆς Τριάδος (35) ἐπινοεῖν. Ἀσώματος καὶ πνευματικῆς ὡς ὁ νόμος, ἔστιν ἐν τῆ τοῦ νομομαθοῦς (36) διανοίᾳ· ἐν τῆ αὐτῇ δὲ καὶ οἱ προφῆται, Εὐαγγέλια καὶ ἀποστόλοι· καὶ εἰρηται περὶ τῶν νομικῶν καὶ προφητικῶν λόγων· « Ἐχουσα Μωϋσεῖα καὶ τοὺς προφῆτας »· καὶ ὁ Σωτὴρ τὸν ἔχοντα παλαιὰ καὶ καινὰ ῥήματα ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ διανοίας εἰκέναι φησὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδοσότη, ὅστις προσφέρει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ. Ἐδέχτο δὲ ὁ Μωϋσεύς νοῦς σοφίαν τε πᾶσαν Αἰγυπτιακὴν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσαν αὐτῷ. Καὶ Δανιὴλ, σύνεσιν πᾶσαν τὴν Χαλδαίων ὑποδεξάμενος (37), ἐχώρει καὶ τὰ ποικίλα τῆς θείας σοφίας νοήματα, ὅπερ σημαίνει δι' Ἰεζεκιὴλ ὁ Θεός· « Μὴ σὺ σοφώτερος εἶ τοῦ Δανιὴλ; πᾶν κρύφιον ὡς ὑπέδειχθη σοι. » Ἀναριθμητος δὲ ἡ τοῦ Σολομώντος (38) φρόνησις, καὶ τὸ χύμα τῆς καρδίας αὐτοῦ.

³³ Isa. xl. 12. ³⁴ Psal. xliii, 4. ³⁵ Luc. xvi, 29.

(30) Seg. solus, Et δὲ οὕτως. Mox, Gobler., Felc. 1, Seg. ut in textu. Editi et quidam mss. ὡς ἡ προφητικὴ παραβολικὴ μετρίως παραδείκνυσσι, minus recte.

(31) Per se deest in editis; ex Seguer. restitutum.

(32) Sic Seguer., Gobl. Felc. 1; in editis, τόπου, perperam.

(33) Seguerianus, γεγεννηθῆσαι.

(34) Περιλαμβάνεσθαι deerat in editis et in quibusdam mss., sed ex Basil. restitutum est.

A mensus est, ac totam terram pugillo³¹. Quod si eadem ratione minima sunt omnia, ut propheta parabola satis indicat; qui modicæ, ac minima creaturarum universitati, Deum commetiri oportere putabitur? Non enim eo Deus omnia implevit, quod ad omnium spatia extendatur, nam illud corpori solum competit: ut si quis aerem, exempli causa, dicat totum implere spatium, quod cælum inter et terram intercedit; sed quasi vis quædam omnia continet: vis enim incorporea, invisibilis est, non circumdat, nec circumdatur. Idipsum autem et de Filio, et de Spiritu sancto dicendum: per Filium enim, et in Spiritu sancto, Deus omnia et condidit, et continens conservat. Impium igitur quærere, aut cogitare, ubi nam Deus sit: aut quemnam locum obtineat Verbum:

B Quod si quis ideo Filium nec esse, nec genitum fuisse affirmet, quod locus pro ejus substantia nec excogitari, nec inveniri possit, is nec Patrem quidem unquam existitisse, nec ipsum Deum esse, dixerit: quandoquidem nec quisquam locus Dei capax invenitur. « Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus³². » Insipientes revera illi sunt, qui vanis commentis sese decipiunt: stolidi ac prorsus insani sunt, qui incorporeum oculo percipi, ac loco circumscribi volunt.

C 11. Demus igitur illis pusillas aliquot imagines, ex incorporeis sæpe occurrentibus, ac de quibusdam mentionem faciamus, quæ apud nos habeantur, et in rerum natura compareant: si quo modo earum opera emersi, incorporeum esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, intelligere valeant; nec ultra eorum loca comminiscantur, vel locales divisiones in Trinitate excogitent. Incorporealis et spiritualis cum sit lex, in legis periti mente existit: ibi quoque sunt propheta, Evangelia, et apostoli: dictum quippe est de legalibus et prophetis verbis: « Habent Moysen et prophetas³³. » Et Salvator eum qui nova et vetera verba in mente sua continet, similem dicit homini patrifamilias qui profert de thesauro suo, nova et vetera. Suscepit quoque Moysis intellectus, eum sapientiam omnem Ægyptiacam, tum eam quæ sibi a Deo data fuerat. Et Daniel suscepta omni Chaldæorum sapientia, varia tamen divinæ sapientiæ sensa percipiebat, ut per Ezechielem indicat Deus: « Nunquid 35 sapientior es tu Daniele? omne secretum non ostensum est tibi³⁴. » Innumerabilis quoque fuit Salomonis sapientia, et latitudo cordis ejus

³⁴ Ezech. xxviii, 3.

(35) Seg. solus, τῆς Τριάδος, alii vero omnes, τῆ Τριάδι.

(36) Editi, τῆς νομομαθοῦς, mendose. Seg., τοῦ, recte.

(37) In editione Commel. deest, ὑποδεξάμενος. In editione Paris. ejus loco legitur ἀποδεξάμενος. At omnes mss. ὑποδεξάμενος habent.

(38) In editis et quibusdam mss., καὶ τοῦ Σολ. Basil., Gobler., Seguer., ἡ τοῦ Σολ., recte. Mox post ἄμμος, Seguer. addit φησίν.

sicut arena, quæ est juxta mare⁶⁵. Dum hanc igitur tantam sapientiarum multitudinem in una mente conspiciunt, in loco tamen illas non esse animadvertant. Quis enim homo tantæ magnitudinis fuerit, ut sit idoneus ad tot sapientias excipiendâs, si divisas in locis singulas speculationes habuerit? Cum igitur spiritualia quæ hic sunt, plurima licet sint, plurimis tamen locis non indigeant, sed in uno eodemque intellectu versentur; intelligamus ea quæ supra nos, ac secundum se incorporea sunt, Patrem nempe, Filium, et Spiritum sanctum, nec locis indigere, nec locis separari; nec quis ideò opinari audeat Patrem, aut Filium, aut Spiritum sanctum non existere, quod singulis locis definiri et ascribi nequeat? Sed Pater quidem qui perfectam essentiam omnique defectu carentem habet, radix et fons est Filii ac Spiritus sancti: est autem Filius in plena divinitate, Verbum vivens, ac proles Patris quæ nullo indiget. Plenus quoque est Spiritus sanctus Filio, non pars alterius, sed in seipso integer. Atque ita Trinitas, quæ revera existit, conjuncta est absque ulla intercapedine. Nihil enim est quod disterneret, una simul existit ab æterno; nullum enim ævum intercedit. Formam autem unam eandemque ipsa præfert, cum Pater quidem in Filio conspiciatur, Filius vero in Spiritu sancto et intelligatur, et hominem sui participem habeat. « Nos enim, inquit, omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eadem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini spiritu⁶⁶. »

12. Ne igitur quasi in corpore tria membra indivisa imaginemur. Impia enim est hæc cogitatio, alienaque ab incorporeis perfectis. Indivisam admittamus coexistentiam eorum, qui in se mutuo, absque ulla distantia coexistunt: et cum tres revera subsistant, unam formam intelligamus, quæ a Patre quidem incipit, in Filio resplendet, et per Spiritum sanctum manifestatur. Quapropter qui Spiritum ferunt, Christum quoque ferunt: nam, « Si quis, inquit, Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est: corpus quidem mortuum est propter peccatum⁶⁷, » etc. Et Joannes: « Ex hoc cognoscimus, quoniam in nobis est, ex Spiritu quem dedit nobis⁶⁸. » Et Paulus quidem corpora nostra templum Spiritus sancti nominat, Christum autem in nobis esse dicit: Christo autem habitante in interiore nostro homine, ut scriptum est, Deus est qui in nobis inhabitat: nam, « Nescitis, inquit, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis⁶⁹. » Itaque divinitatem indivisibilem esse, ex divinis

ὡς ἄμμος, ἡ παρὰ τὴν θαλασσαν. Τὸ δὲ τοσούτου πλῆθος τῶν σοφῶν (39) περὶ μίαν δρῶντες διάνοιαν, ἐνθυμείσθωσαν αὐτάς οὐκ οὕσας ἐν τόπῳ. Πόσος γὰρ ἂν τῷ μεγέθει γενόμενος ἄνθρωπος, ἐξήρχεσεν εἰς τὴν τοσούτων ὑποδοχὴν, εἰ τόποις μεμερισμένοις τῶν θεωρημάτων ἕκαστα εἶχεν; "Ὅταν οὖν τὰ ἐνταῦθα πνευματικὰ μὴ δέηται πλείονων τόπων πλείονα ὄντα, ἀλλὰ περὶ τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν στρέφεται (40) νοῦν, ἐννοήσωμεν καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ καθ' ἑαυτὰ ὄντα ἀσώματα, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ τόπων δεδόμενα, μηδὲ τόποις διαιρούμενα· καὶ μὴ διὰ τοῦτο ἀνυπαρκτὸν ἢ τὸν Πατέρα τις, ἢ τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑποτιθεσθαι τοιμάτω· ὅτι μηδὲ ἔστι τόπον ἀφορίζειν καὶ κατανέμειν ἐκάστῳ. Ἄλλ' ἔστι μὲν ὁ Πατὴρ τέλειον ἔχων τὸ εἶναι καὶ ἀνελλιπές, ῥίζα καὶ πηγὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἔστι δὲ ὁ Υἱὸς ἐν πλήρει τῇ θεότητι, ζῶν Λόγος, καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἀνευδές· πλήρης δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, οὐ μέρος ἐτέρου, ἀλλ' ὀλόκληρον ἐφ' ἑαυτοῦ. Καὶ οὕτως ἡ Τριάς, ἀληθινῶς οὕσα, συνῆπται μὲν ἀδιαστάτως. Τὸ γὰρ διορίζον οὐδὲν, σύνεστι δὲ ἀδιῶς· αἰὼν γὰρ οὐδεὶς μεταξὺ παρεμπίπτει. Μορφὴν δὲ προφαίνει μίαν καὶ τὴν αὐτὴν, Πατὴρ δὲ ἐν Υἱῷ θεωρούμενον, Υἱὸς δὲ ἐν Πνεύματι καὶ νοουμένου καὶ μετεχομένου ὑπὸ ἀνθρώπου. « Ἡμεῖς γάρ, » φησὶ, « πάντες ἀνακεκαλυμμένοι προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν (41) αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου πνεύματος. »

12. Μὴ τοίνυν ὡς ἐν σώματι ἀδιαίρετα μέρη φανταζόμεθα τρία. Δυσσεβὴς γὰρ ὀλογιζόμεθα, ἀλλότριος ἀσωμάτων τελείων. Ἀδιαίρετον δεχόμεθα συνουσίαν συνόντων ἀλλήλοις (42) ἀδιαστάτως, καὶ τριῶν γε κατὰ ἀλήθειαν ὑφesiτώνων, ἐν τῷ εἶδος ἐννοῶμεν, ἀρχόμενον (43) μὲν ἐκ Πατρὸς, λάμψαν δὲ ἐν Υἱῷ, καὶ φανερούμενον διὰ Πνεύματος. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τὸ Πνεῦμα φοροῦντες φοροῦσι Χριστόν· « Εἰ γὰρ τις, » φησὶ, « Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτιαν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ Ἰωάννης· « Ἐκ τούτου γινώσκωμεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἔστιν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. » Καὶ ναὶ μὲν ἀγίου Πνεύματος τὰ σώματα ἡμῶν ὁ Παῦλος ὀνομάζει, Χριστὸν δὲ ἐν ἡμῖν εἶναι λέγει. Χριστοῦ δὲ οἰκοῦντος εἰς θεὸς ἔσω ἡμῶν ἄνθρωπον, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Θεὸς ἔστιν ἐν ἡμῖν κατοικῶν· « Οὐκ οἴδατε, γάρ, φησὶν, ὅτι ναὶς Θεοῦ ἔστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Οὕτως μοι τὸ τῆς θεότητος ἀδιαίρετον εὐσεβῶς ἐκ τῶν θείων λόγων καταμάνθανε, ἐν τρισὶν ἐν εἶδος κατανοῶν, οὐχ ἓν ἐκ τριῶν πρᾶγμα (44)

⁶⁵ III Reg. iv, 29. ⁶⁶ II Cor. iii, 18. ⁶⁷ Rom. viii, 9, 10. ⁶⁸ I Joan. iv, 13. ⁶⁹ I Cor. iii, 16.

(39) In editis perperam legitur σοφῶν, cum sit legendum σοφῶν, uti Seguer. habet.

(40) Seguerianus στρέφεται.

(41) Editi, εἰς τὴν, sed εἰς deest in omnibus mss. et in Græco Scripturæ textu.

(42) Editi, ἀλλήλους, sed Basiliensis. Goblerian.

Segu., ἀλλήλοις, multo melius.

(43) Editi, ἀρχόμενον, mendose. Seguer., ἀρχόμενον.

(44) Editi et quidam manuscripti habent Πνεῦμα, Seguer., πρᾶγμα, ultimum præferimus.

συντιθεῖς. Ἀχώριστα δὲ καὶ εἰς τὰ τῆς ἐνεργείας Ἀ
θεωρούμενα, ἀκούοντες τοῦ Ἀποστόλου μυσταγω-
γούτους καὶ φάσκοντος· « Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων
εἰσὶ, τὸ δὴ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν
εἰσὶ, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημά-
των (45) εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα
ἐν πᾶσι. » Καὶ καταλέξας τὰ χαρίσματα ἐπιφέρει·
« Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα,
διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. » Ὅταν δὲ τὰ
πάντα ἐνεργῆται (46) ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν
ἄγιῳ Πνεύματι, ἀχώριστον ὁρῶ ἐνεργεῖαν τοῦ Πατρὸς,
καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

43. Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο συμπλέξας τὸ ἐξ οὗ, καὶ
δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ, βιάζομαι τὴν Τριάδα μονάδα ποιεῖν·
εἰδὲ ἄνθρωπον ἐκ τριῶν ὑπονοῶν (47) σύνθετον, πνεύ-
ματος, ψυχῆς, σώματος, οὕτω καὶ Θεὸν, καθάπερ
ἀκαίνοι τολμῶσιν, οὐδὲ ἐπὶ τῆς τοιαύτης ἀσεβοῦς
ἰστορίας προλεῖμαι τὸ ἀχώριστον. Οὐδὲ εἰ λέγοι (48)
τις ὡς τὸν ἐνδιέθετον λόγον, ἢ τὸν ἐν φωνῇ τοῦ
νοῦντος καὶ λαλοῦντος ἀχώριστον, οὕτω τοῦ Πατρὸς
τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Τὰ γὰρ τοῦ συνθέτου μέρη,
καὶ τὰ τοῦ κινουμένου κινήματα, πρὸς τὴν ἄσύνθετον
καὶ ἀναλλοίωτον φύσιν οὐδεμίαν ἔχει κοινωνίαν.
Ἐπεὶ καὶ πῶς ἀποστέλλει τὸ μέρος ἢ τὸ κίνημα αὐ-
τοῦ ὁ Πατήρ, ἀποστέλλων τὸν Υἱόν; ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον ὁ Υἱὸς ἐκπέμπων εἰς τὸν κόσμον; Ἡ οὐκ
ἀπεστάλη μὲν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; Διαμαρτύρεται
πανταχοῦ, καὶ ἀποστέλλειν (49) τὸ Πνεῦμα τὸ παρά-
κλητον ἐπαγγέλλεται, καὶ δὴ καὶ ἀποστέλλει κατὰ
τὴν ὑπόσχεσιν. Ἄλλ' οἱ τὴν Τριάδα μονάδα ποιούντες
νοθεύειν καὶ τὴν ἀποστολὴν, ὡσπερ τὴν γέννησιν,
ἐπιχειροῦσιν. Εἴσω γὰρ ὄντα φασὶ τοῦ Πατρὸς τὸν
Υἱὸν ἀγασμὸν ἀνθρώπου ἐργάζεσθαι (50), τουτέστιν,
αὐτὸν τὸν ἓνα καὶ μόνον Θεὸν, οὕτως ἀπεστάλθαι τὸν
ἄνθρωπον, οὐ Θεὸν παρὰ Θεοῦ. Πῶς γὰρ καὶ ἀπ-
έσταται, φασὶν, ὁ Λόγος, μὴ διαιρούμενος, μηδὲ
χωριζόμενος, οὗ Λόγος ἐστίν; Ὅτι μὲν οὖν σάρκωσις
τοῦ Λόγου κεκήρυκται, τίς ἀντεῖποι; τοῦ εὐαγγελι-
στοῦ βοῶντος (51)· « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » καὶ
θεὶ καταβέβηκεν ἐξ οὐρανοῦ κεκραγὸς αὐτοῦ τοῦ
Σωτῆρος, οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις (52); Καὶ
μὴν ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χρι-
στὸς, ὁ ἀπόστολος Παῦλος πρὸς Γαλάτας δισχυρίζε-
ται. Ἄλλ' εἰ καὶ ἄνθρωπος ὁ μόνυμος ἡμῖν, δεύτερος
ἄνθρωπος, καὶ οὐχ οἷος ὁ πρότερος (53) γηγενής, καὶ
ὁ μὲν ψυχὴ ζῶσα; ὁ δὲ Πνεῦμα ζωοποιῶν.

A verbis religiose discito, ac in tribus unam for-
mam intelligas, neque tamen unam ex tribus rem
componas. Indivisibiles autem esse personas etiam
in operatione, ex Apostolo, his verbis hæc mysteria
docente, audire licet: « Divisiones vero gratiarum
sunt, idem autem Spiritus: et divisiones ministra-
tionum sunt, idem autem Dominus: et divisiones
operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur
omnia in omnibus⁷⁰. » Ac postquam gratias recen-
suit, subdit: « Hæc autem omnia operatur unus
atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult⁷¹. »
Cum autem omnia agantur a Deo per Christum in
Spiritu sancto, indivisam video operationem Patris,
et Filii, et Spiritus sancti.

36 13. Nec tamen ideo in unum illa verba com-
plico, ex quo, et per quem, et in quo, ut Trinita-
tem nitar unitatem efficere: neque hominem ex tri-
bus compositum intelligens, spiritu nempe, anima,
et corpore; sic et Deum existimo, ut illi facere au-
dent: neque impiæ ejusmodi opinionis causa, in-
divisibilitatem propono. Nec si quis dixerit, inter-
num verbum, aut verbum voce pronuntiatum, a
cogitante et loquente inseparabile esse, ita quoque
continuo de Patris Filio et Spiritu intelligendum.
Nam compositi partes, et ejus, qui movetur, motus,
cum natura non composita ac immutabili nihil
commune habent. Etenim quomodo Pater, partem
suam, aut motum suum mittit in mundum, dum
Filium mittit? aut itidem dum Spiritum sanctum
Filius emittit in mundum? An Filius a Patre mis-
sus non est? Hoc ille ubique testatur, ac Spiritum
se missurum pollicetur, illumque juxta promissionem
revera mittit. At qui Trinitatem unitatem effi-
ciunt, missionem, ut et generationem, adulterare
nituntur. Filium enim intra Patrem existentem,
id est, ipsum unum et solum Deum sanctificationem
hominis operari aiunt: atque eum qui ita missus
est hominem, et non Deum de Deo fuisse. Quomodo
enim, aiunt, missum fuerit Verbum, cum nec divi-
sum, nec separatum sit ab eo cujus est Verbum?
Quod quidem Verbi incarnatio prædicata sit quis
negarit, evangelista liquido clamante: « Verbum
caro factum est⁷²; » cum et ipse Salvator et cælo
se descendisse non semel, sed et pluries clamando
D affirmaverit? Et quidem quod non solum homo sit
Dominus noster Jesus Christus, apostolus Paulus ad
Galatas, confirmat: sed etsi homo sit nobis cogno-
minis, secundus homo: at non qualis ille primus
terrenus, nam ille quidem est anima vivens, hic
vero Spiritu vivificans.

⁷⁰ I Cor. xii, 4-6. ⁷¹ ibid. 11. ⁷² Joan. i, 14.

(45) Sic Basiliensis, Seguer. et Græcus Scripturæ
textus. Editi, ἐνεργειῶν. Paulo post, Seguerianus,
Goblerianus et Felc. i, καὶ καταλέξας τὰ χαρίσματα.

(46) Goblerianus et Felc. i, ἐνεργεῖται.

(47) Basil., Gobler., Seguer., ὑπονοῶ. Editi, ὑπα-
νοῶν.

(48) Seguerianus, λέγει.

(49) Editi, ἐπιστέλλειν. Seguerian., ἀποστέλλειν,
melius.

(50) Seguerianus, ἐργάζεσθαι.

(51) Basiliensis, Seguerian., βοῶντος σαφῶς.

(52) Sic Seguerian. At Goblerian., τοῦ Σωτῆρος
πολλάκις, omissis interpositis. Editi, τοῦ Σωτῆρος
οὐχ ἄπαξ. Καὶ μὴν.

(53) Gobl. et Felc. i, ὁ πρότερον. Ibid. Seguer.
Gobler. et Felc. i, ὁ γηγενής. Mox in iisdem, τα,
post θεῖα, deest.

14. Hæc enim sunt divina et apostolica verba, et A dogmata : quin et ipsa opera deitati testimonium perhibent, quæ cum potestate cœlesti fiunt : ut cum imperat elementis, ventos increpat, virtute sua mutila corpora restaurat, ac voluntate morbos sanat, suamque potestatem proficitur, nec eam occultat : ac per eum mors aboletur, vita et incorruptio resplendet, corrupta hominum natura denuo creatur, mundus ejus præsentia renovatur, novaque creatura apparet, per Christi resurrectionem, dum transformatur quidem corpus humilitatis in conformitatem corporis claritatis suæ⁷³ : ac universa creatura a servitute corruptionis liberatur, in libertatem gloriæ filiorum Dei⁷⁴. Porro incarnatum Dominum ac Deum nostrum Jesum Christum, non esse Patrem, neque, ut illi aiunt, solum Deum, omnes divinæ Scripturæ testantur, quæ illum qui advenit, Filium Dei prædicant, et de Patre semper edisserentem ostendunt, ac dicentem, se a Patre exiisse, et ad Patrem redire. Nihilque opus est in afferendis testimoniis immorari, cum omnia, ut ita dicam, Evangelia, et apostolorum scripturæ ad hoc ipsum contendant.

15. Alias quoque illi nobis gentilium controversias excitant, Judæorum blasphemias assumunt, mysteriumque missionis et incarnationis Verbi irrident. Si enim mittitur et descendit, aiunt, non erit cum mittente, neque ei qui sursum manet cohærebit. Discant illud, sursum, et in altum, non corporaliter duntaxat audiendum, sed potius novi quidpiam intelligendum esse. Nam illud : « Excelsus super omnes gentes Dominus⁷⁵ » : 37 et : « Exaltabo te, Domine⁷⁶ » ; et : « Laudabilis et superexaltatus in sæcula⁷⁷ » ; non in loco quodam, et in sublimi Dominum esse declarat : nec ab hominibus, vel ab aliis qui eum laudibus extollunt Deum exaltari designat ; sed magnificentiam invisibilis deitatis, altitudinem vocat. Et qui dicit : « Cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum⁷⁸ » : non pro habitationis loco, cœlum Deo, hominibus terram assignat ; sed excellentiam Dei ejusque magnificentiam ostendit. Cum igitur majestas, et magnificentia, cœlestis appelletur, contra vero humilitas ejus terreno modo, ac super terram esse dicatur ; illic Verbi descensus reperitur, nempe transitus ille quo ex incorporea magnificentia ad corpoream vilitatem sese tradidit, cum is, propter suum erga humanum genus amorem, et propter salutarem erga universum providentiam, ad corpoream formam subeundam sese dederit. Ac secundum hoc missus intelligitur : quod ineffabili incorporei Patris consilio seipsum corpori tradide-

14. Ταῦτα γὰρ θεῖα τε καὶ ἀποστολικὰ ῥήματα τε καὶ δόγματα, καὶ τὰ ἔργα τῆ θεότητι μαρτυρεῖ μετ' ἐξουσίας οὐρανίου πραττόμενα, ὅτε κελεύει μὲν στοιχείοις, ἐπιτιμᾷ δὲ πνεύμασι, δυνάμει δὲ πηρώσεις ἀποκαθίστησι, καὶ θελήματι νόσους ἰᾶται, καὶ λέγει τὴν ἐξουσίαν, καὶ οὐκ ἀποκρύπτεται, καὶ καταργεῖται δι' αὐτοῦ θάνατος, φωτίζεται δὲ ζωὴ καὶ ἀβραρία, καὶ δημιουργεῖται δευτέρον ἢ φθαρεῖσα τῶν ἀνθρώπων φύσις, καὶ κόσμος ἀνακαινοῦται διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, καὶ κτίσις ἀναφαίνεται καινὴ διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, μεταμορφουμένου μὲν τοῦ σώματος τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς συμμορφίαν τοῦ σώματος τῆς δόξης αὐτοῦ· τῆς δὲ κτίσεως ὅλης ἐλευθερουμένης ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ B ὁ σαρκωθείς Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Πατὴρ οὐκ ἔστιν, οὐδ', ὡς ἐκεῖνοι φαίεν (54), ὁ μόνος Θεός, ἅψασαι μαρτυροῦσιν αἱ θεῖαι Γραφαί, Ὑῖὸν τοῦ Θεοῦ τὸν παραγεγονότα κηρύττουσαι, καὶ περὶ Πατρὸς ἀεὶ διαλεγόμενον ἐπιδεικνύουσαι, παρὰ Πατρὸς ἐληλυθέναι φάσκοντα (55), καὶ πρὸς Πατέρα ἀπέναι. Καὶ οὐδὲν δεῖ μὴκύνειν παρατιθέμενον μαρτυρίας· πάντα γὰρ, ὡς εἰπεῖν, τὰ Εὐαγγέλια, καὶ αἱ τῶν ἀποστόλων γραφαὶ εἰς τοῦτο συντείνουσιν.

15. Ἄλλας τε Ἑλληνικὰς ἡμῖν ἀντιλογίας κινουσί, καὶ τὰς ἐξ Ἰουδαίων βλασφημίας ἐπιφέρουσι, χλευάζοντες τὸ μυστήριον τῆς ἀποστολῆς τοῦ Λόγου καὶ σαρκώσεως. Εἰ γὰρ ἀποστέλλεται, καὶ καταβαίνει, φασίν, οὐκ ἔσται μετὰ (56) τοῦ ἀποστέλλοντος, οὐδὲ τῷ ἄνω μένοντι σύνοσι. Μαθέτωσαν δὴ τὸ ἄνω καὶ τὸ ἐν ὕψει μὴ σωματικῶς ἀκοῦειν μόνον, ἀλλὰ δὴ τε καινότερον ἐνθυμείσθωσαν. Τὸ γὰρ, « Ὑψηλὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη ὁ Κύριος, » καὶ τὸ, « Ὑψώσω σε, Κύριε, » καὶ τὸ, « Αἰνετός καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας, » οὐκ ἐν τόπῳ τινὶ καὶ μετεώρῳ τὸν Κύριον ὄντα παρίστησιν, οὐδ' ὑπὸ ἀνθρώπων μετεωριζόμενον ὑπογράφει τὸν Θεόν, οὐδ' ὑπὸ τῶν ἄλλων τῶν ὑμνουμένων αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς ἀοράτου θεότητος ὕψος καλεῖ. Καὶ ὁ λέγων· « Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, » οὐ τόπον οἰκίσεως ἀποκληροῖ τῷ Κυρίῳ (57) τὸν οὐρανὸν, ἀνθρώποις δὲ τὴν γῆν· ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Θεοῦ καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐπιδείκνυσιν. Ὅταν οὖν τὸ μὲν σεμνὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς ἐπουράνιον εἶναι λέγεται, τούτῳ δὲ ἀντικειμένως τὸ ταπεινὸν γῆινως τε καὶ ἐπὶ γῆς εἶναι λέγεται (58), κατάβασις εὐρίσκειται τοῦ Λόγου ἢ ἐκ τῆς ἀσωμάτου μεγαλοπρεπειᾶς εἰς τὸ τοῦ σώματος εὐτελὲς ἐπίδοσις, ἐπιδεδωκότος ἑαυτὸν εἰς σωματικὴν μόρφωσιν διὰ φιλανθρωπίαν καὶ τὴν τοῦ παντὸς σωτήριον πρόνοιαν. Ἀπεσταλμένος τε κατὰ τοῦτο νοηθήσεται, ὅτι ἀρρήτῳ βουλήσει τοῦ ἀσωμάτου Πατρὸς σώματι δέδω-

⁷³ Philipp. III, 21. ⁷⁴ Rom. VIII, 21. ⁷⁵ Psal. CXII, 4. ⁷⁶ Psal. CXIX, 1. ⁷⁷ Dan. III, 52. ⁷⁸ Psal. CXIII, 16.

(54) Seguerianus, ὡς ἂν ἐκεῖνοι.
(55) Goblerianus, φάσκοντα. Paulo post in edit. Paris. sola mendose, ὡς εἰπον.
(56) Μετὰ δεest in editis, sed habetur in Segue-

riano, et lectum est a Nannio.

(57) Seguer., Θεῷ.

(58) Seguerianus, λέγεται. Editi, λέγεται.

αεν ἑαυτόν. Μὴ τοίνυν αἱ σωματικαὶ φωναὶ, τούτέστιν ἡ κατάβασίς τε καὶ ἀποστολὴ πρὸς ἄρνησιν τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ προσαγέσθωσαν (59), οἷ μὴ καταβαίνει τοπικῶς μηδὲ ἀποστέλλεται Θεός· ἀλλ' ἀκούεωσαν τοῦ Ἀποστόλου φράζοντος τὸ πρᾶγμα, καὶ ἅμα τῶν τοιούτων ὁμοιώσεων, ὅτε φησὶν· «Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος.» Τοῦτο ἦν τὸ καταβῆναι, τοῦτο τὸ ἀποσταλῆναι εἰς ἔνδυμα ταπεινότερον τῆς δόξης αὐτοῦ, ὑπόβασίς ἢ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ἐπαμφίαισις, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς ἐπιτελουμένη. Εἰ δὲ τόπω καὶ σώματι ὁ Λόγος μὴ περιγράφεται, οὐκ ἀποσπασθήσεται τοῦ σώματος Πατρὸς διὰ τὴν πρὸς σῶμα ἀνάκρασιν· δέδεχται γὰρ αὐτὸν τὸ σῶμα βουλῆθεντα, ὡς πεφύκει ἡ σαρκίνη φύσις Θεὸν ὑποδέξασθαι. Μένει δὲ οὐδὲν ἕλαττον ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, ἢ καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως. Ὡστε ἡ ἐξ οὐρανοῦ κατάβασίς (60) οὐκ ἦν μετάβασίς ἐξ οὐρανοῦ, οὐδὲ ἡ ἀποστολὴ χωρισμὸς ἀπὸ τοῦ πέμποντος Πατρὸς.

rit. Ne igitur voces quæ de corpore feruntur, nempe descensus et missio, ad negandam ejus incarnationem proferantur, quia Deus locali modo nec descendit, nec mittitur; sed audiant Apostolum illum explicantem una cum hujusmodi similitudinibus, cum ait: «Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus⁷⁹.» Hoc erat descendere, hoc mitti, ut indumentum dignitate sua humiliter assumeret. Illud est descendere, humanam formam juxta Patris voluntatem induere. Quod si loco et corpore Verbum non circumscribitur, non avelletur ab incorporeo Patre, propter suam cum corpore contemperationem: nam corpus volentem ipsum exceperit, quatenus idonea est carnalis natura Deum suscipere. Manet nihilominus in sua ipsius natura, quam ante incarnationem habuit. Ita ut descensus ex cælo, non fuerit transmigratio ex cælo: neque missio, a Patre mittente separatio.

⁷⁹ Philipp. II, 6, 7.

(59) Seguerianus, προαγέσθωσαν.

(60) Κατάβασίς, deest in Gobler., Felc. I, Seguer.

IN ORATIONEM SEQUEM MONITUM.

Jam pridem eruditorum fuit opinio, hunc librum nequaquam videri Athanasianum, licet antiqui cujusdam et eruditi viri opus esse palam sit. Ea de re libet Petavium audire Theologicorum dogmatum de Trinitate libro IV, p. 315. Neque vero Athanasii videtur esse: quod ex stylo conjicimus, qui et diffusior est, et minus simplicitatis, affectationisque plus habet, quam qui Athanasii germanus est, cujus nativam elegantiam, ac sponte fluentem, nulla potest imitatio consequi. Tum ex eo quod Marcellum Ancyranum statim cum Paulo Samosateno, tanquam certum et confessum hæreticum conjungit; cum tamen de Marcello non tam sinistre judicavit Athanasius. His a Petavio sagaciter et erudite observatis, addimus, cum adversus hæreticos hic agatur, qui duas in Christo personas esse tuerentur, ea item de causa videri hoc opusculum Athanasio abjudicandum, qui in nullo operum suorum hujus hæreseos meminit. Neque putatur Athanasii ætate de duabus in Christo personis agitata quæstio. Attamen in antiquioribus existat codicibus, videturque sæculo quinto editum, quo vigeat Nestoriana hæresis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΟΤΙ ΕΙΣ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ (61).

S. P. N. ATHANASII

QUOD UNUS SIT CHRISTUS.

1. Ἐδει μὲν τοὺς ἀπαξ ἀποπηθήσαντας τῆς Ἑλληνικῆς κλήσης, καὶ ἐπιγόνοντας τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθῶς τῶν ἀπάντων Θεὸν, μηκέτι προσεῖναι τῇ κτίσει,

(61) Pont. ὁ Χριστός, Parisiens. edit. addunt Λόγος, id est, liber, quæ vox deest in ms. Catena in

38 1. decebat eos qui semel a gentiliū errore resilierant, ac unum vereque solum universorum Deum agnoverant, non amplius creaturæ adjici,

Lucam, Ἐδει δὲ τοὺς ἀπαξ, quasi præmissum quiddam fuerit, sed male.

nec creaturam pro Deo habere et colere, relicto A Creatore, « qui est benedictus in sæcula. Amen⁶⁰. »
 Idem ii qui a Judaica incredulitate recesserant, quique Judæos, ut amentes et ingratos damnarant, et in Dominum nostrum Jesum Christum crediderant, ac intellexerant, ejus divinitatem testimoniiis undique comprobari, et ex potestate, signis, et divinis operibus, necnon ex auctoritate Dominica Deum dignosci; non debuere per externam speciem eo dilabi, ut communem et nudum hominem existimarent; aut secundum visibilem formam, ejus invisibilem naturam definirent: aut propter corpus, et corporeas passiones, nudum hominem, ac ut unum ex nobis passibilem illum esse putarent. Hæc enim fuere Judæorum mala: hæc illorum evertere fidem, ac Christi hostes ipsos esse comprobantur: hæc ipsa jam nonnulli æmulantur, qui gentili et Judaico morbo laborant, nec admittunt, nec ullatenus credunt incarnatum fuisse Deum; sed humanis ratiociniis disputationibusque, ac Græcæ philosophiæ ope magna et incomprehensibilia agnoscere, imo comprehendere volunt: quomodo nempe gignitur incorporeum: qua ratione procedit, et ubinam est qui ubique est, omnia continet, et omnia implet. Atque per illud, quomodo, et qua ratione, in infidelitatem abiere, et generationis loco, facturam commenti sunt, ac vice processioneis, creationem et transitum constituerunt.

2. Ita rursum de incarnatione quærent: quomodo incarnatur Deus, qua ratione corpus assumit, quo pacto cum parvo corpore coalescit qui contineri C nequit: quomodo increatum creato jungitur, et incircumscriptionem circumscripto: qui magnus ille, immensus, indivisus, pro parte quadam habeatur. Aut enim magnum in parvo contractum est loco, aut parvum prægrande factum est, partemve divinitatis, et non totum recepit, quod impium est proferre. Et ex illo, quomodo, qua ratione, quali consequentia, in infidelitatem hi quoque abiere, ac inhabitationem pro incarnatione constituere: pro unione et compositione, humanam agendi virtutem; ac pro una hypostasi Domini nostri Jesu Christi, duas hypostases et personas; et pro Trinitate quaternitatem indecore et impie sentiunt; indecore quidem, quia Deo hominem conjungunt, servum Domino annumerant, creatam personam cum increatis personis collocant; impie vero, quia unam hypostasin duas faciunt, quartam hypostasin peregrinam omnino et alienigenam, et omnium rationalium creaturarum ultimam, extremam et minimam, in Trinitatem inducunt. Quod si denuo accurate animadvertas,

μηδὲ θεοποιεῖν καὶ λατρεύειν τῇ κτίσει, παρὰ τὸν κτίσαντα, « ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν (62). » Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς Ἰουδαϊκῆς ἀναχωρήσαντας ἀπιστίας, καὶ καταγρόντας ἐκείνων ὡς ἀφρόνων καὶ ἀχαρίστων, καὶ πιστεῦσαντας εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ συνιέντας (63) αὐτὸν Θεὸν μαρτυροῦμενον πάντοθεν, καὶ ἐπιγιωσκόμενον ἐκ τῆς ἐξουσίας, καὶ ἐκ τῶν σημείων, καὶ θεϊκῶν ἔργων, καὶ τῆς Κυριακῆς ἐπιστασίας (64), μηκέτι καταπίπτειν εἰς κοινὸν καὶ ψιλὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ἐξωθεν ὀφείας· μηδὲ κατὰ τὸ ὀρώμενον σχῆμα, καὶ τὴν ἀόρατον αὐτοῦ φύσιν ὀρίζειν· μηδὲ διὰ τὸ σῶμα, καὶ τὰ σωματικὰ πάθη, ψιλὸν αὐτὸν ἄνθρωπον εἶναι νομίζειν, καὶ ὡς ἓνα τῶν καθ' ἡμᾶς παθητόν. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ Ἰουδαίων κακὰ. Ταῦτα τὴν πίστιν ἐκείνων ἀφείλετο, καὶ θεομάχους ἀπέδειξε· ταῦτα καὶ νῦν (65) ζηλοῦσι τινες Ἑλληνικὴν καὶ Ἰουδαϊκὴν νόσον νοσοῦντες, καὶ μὴ παραδεχόμενοι, μηδὲ πιστεύοντες ὅπως σωματοῦσθαι Θεὸν, ἀλλὰ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους, καὶ φιλονεικίᾳ (66), καὶ φιλοσοφίᾳ Ἑλληνικῇ γινῶναι, καὶ καταλαθεῖν μᾶλλον βουλόμενοι τὰ μεγάλα καὶ ἀκατάληπτα, πῶς γεννᾶται τὸ ἀσώματον· πῶς δὲ καὶ πρόεισι, καὶ ποῦ ὁ (67) πανταχοῦ ὢν, καὶ πάντα περιέχων, καὶ τὰ πάντα πληρῶν. Καὶ ἐκ τοῦ πῶς, καὶ ὅπως, εἰς ἀπιστίαν ἐχώρησαν, καὶ ἀντὶ γεννήσεως ἐπλάσαντο ποίησιν, καὶ ἀντὶ προόδου κτίσιν καὶ πάροδον κατεσκεύασαν.

2. Οὕτω πάλιν καὶ ἐπὶ τῆς σαρκώσεως (68)· πῶς σαρκούται Θεός, πῶς σωματοῦται, πῶς συντίθεται C πρὸς σῶμα βραχὺ ὁ ἀχώρητος· πῶς δὲ ἐνοῦται τὸ ἄκτιστον τῷ κτιστῷ, καὶ τῷ περιγραφομένῳ τὸ ἀπερίγραπτον· πῶς ἐν μέρει (69) ὁ μέγας ἐκεῖνος καὶ ἀμέτρητος, καὶ ἀμέριστος. Ἡ γὰρ τὸ μέγα εἰς μικρὸν συνεστᾶλη χωρίον, ἢ τὸ μικρὸν γέγονε μέγα, ἢ μέρος τῆς θεότητος, καὶ οὐ τὸ πᾶν ὑπεδέξατο, ὅπερ ἐστὶν ἀσεβές. Καὶ ἐχώρησαν ἐκ τοῦ πῶς, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ ποίᾳ ἀκολουθίᾳ, εἰς ἀπιστίαν καὶ οὗτοι· καὶ ἐνοίκησιν ἀντὶ σαρκώσεως κατεσκεύασαν· καὶ ἀντὶ ἐνώσεως καὶ συνθέσεως ἐνέργειαν ἀνθρωπίνην, καὶ ἀντὶ μιᾶς ὑποστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύο ὑποστάσεις καὶ πρόσωπα· καὶ ἀντὶ τῆς ἀγίας Τριάδος τετράδα ἀπρεπῶς καὶ παρανόμως φρονήσαντες· ἀπρεπῶς μὲν, ὅτι Θεῷ συνάπτουσιν ἄνθρωπον, καὶ δοῦλον συναριθμοῦσι Δεσπότη, καὶ κτιστὸν πρόσωπον ἀκτίστοις προσώποις συντάττουσι· D παρανόμως δὲ, ὅτι τὴν μίαν ὑπόστασιν δύο ποιοῦσιν, ἐπεισάγοντες τῇ Τριάδι τετάρτην ὑπόστασιν, ξένην παντάπασιν καὶ ἀλλόφυλον, καὶ πάντων τῶν λογικῶν κτισμάτων τὴ τελευταῖον, καὶ ἔσχατον, καὶ μικρόν. Ἐὰν δὲ ἀκριβῶς πάλιν ἐννοήσης, καὶ τῷ πράγματι

⁶⁰ Rom. 1, 25.

(62) In Catena in Lucam, ubi quædam ex hac oratione descripta sunt, hæc desunt, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

(63) Seguerianus, συνιέντας.

(64) Καὶ τῆς κυριακῆς ἐπιστασίας, hæc desunt in Catena.

(65) Τὰ Ἰουδαίων κακὰ· ταῦτα καὶ νῦν ζηλ. Sic

Catena omissis mediis.

(66) Καὶ φιλονεικίᾳ deest in Basiliensi et Seguer. et in Catena. Ibidem Basil., σοφίᾳ, pro φιλοσοφίᾳ.

(67) Seguerianus, πανταχῇ.

(68) Sic Seguerianus, et ita legit Nannius. Reliqui cum editi, tum manuscripti, σαρκός.

(69) Seguer., ἀπερίγραφον; πῶς καὶ ἐν μέρει.

προσέχειν θελήσης, εὐρήσεις αὐτοὺς ἔξω τῆς ἁγίας **A** Τριάδος βάλλοντας τὸν Κύριον (70) ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς δοῦλον, ὡς ἄνθρωπον ἀπροσκύνητον, τὸν προσκυνητόν· προσκυνούντα δὲ μᾶλλον, καὶ σέβοντα μετὰ πάντων, καὶ ὑποτασσόμενον τῇ ἁγίᾳ Τριάδι, ὡς Μάρκελλος καὶ ὁ Σαμοσατεὺς Παῦλος παρεξηγούνται, τὸ θεῖκον καὶ ἀποστολικὸν γράμμα εἰς τὴν *Ἰδιαν* αὐτῶν ἔλκοντες ἔννοϊαν· « Ὅταν » γὰρ, φησί, « ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς, » τούτέστιν ὁ ἀναληφθεὶς ἄνθρωπος, « ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα (71), ἐν ᾗ ὁ Θεὸς, » φησὶν, ὡς καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως, « ἐν πᾶσιν, » ἀσώματος ὢν, καὶ σῶμα μὴ ἔχων· καὶ ὁ ἀναληφθεὶς ἄνθρωπος, μετὰ πάντων καὶ τοῖς πᾶσι συναριθμούμενος προσῶν, ὑποτασσόμενος καὶ λατρεύων Θεῷ. **B** Σκοπήσατε, εἰς ὅσην κατέπτερον ἀφροσύνην οἱ δοκησίσσφοι, εἰς ὅτην μανίαν καὶ ἀπιστίαν, καὶ ἐπινοεῖν τὰ μὴ ὄντα, καὶ πλάττεσθαι, καὶ μυθολογεῖν.

et infidelitatem abiere, ut excogitent et comminiscantur quæ nunquam fuere, merasque fabulas enarrant.

5. Οὐ μόνον δὲ τῇ πίστει προσελθεῖν οὐκ ἠθέλησαν, ἀλλὰ καὶ ἀπάτας ἐξεύρον, καὶ κακουργίας ἐμχανήσαντο, ἐπλάσαντο μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις, εἰς πλάνην πολλῶν καὶ ἀποστασίαν παράνομον σκοπήσαντες (72). Εἰ γὰρ προσεδόκων τὸ μέλλον, εἰ Θεοῦ ἐπιδημίαν καὶ χρισὶν ἐπίστευον, εἰ κόλασιν ἐφοβοῦντο, τῇ πίστει προσήρχοντο, Εὐαγγελίοις ἐπέιθοντο, καὶ ἀποστόλοις ἠκολούθουν μᾶλλον ἢ λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις. Χριστόν γὰρ εὐθέως ἐκήρυξαν ἐξεληθόντες οἱ ἀπόστολοι συμφώνως καὶ ἀκολούθως τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτον τὸν ἐν Βηθλεὲμ γεννηθέντα ἐκ σπέρματος **C** Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τὸν ὁμοιωθέντα ἀνθρώποις, καὶ σταυρωθέντα ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, αὐτὸν εἶπον (73) Θεὸν, αὐτὸν ἄνθρωπον, αὐτὸν εἶπον Υἱὸν Θεοῦ, αὐτὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ, αὐτὸν ἀπὸ γῆς, αὐτὸν ἀπαθῆ, αὐτὸν παθητόν, οὐκ ἄλλον, οὐ πρόσωπα δύο, οὐχ ὑποστάσεις, οὐ προσκυνήσεις δύο. Τίς χρεῖα ζητεῖν καὶ λογομαχεῖν; Πιστεῦειν συμφέρει, καὶ σέβειν, καὶ προσκυνεῖν σιωπῇ. Οἶδα αὐτὸν Θεὸν ἀληθῶς ἐξ οὐρανοῦ ἀπαθῆ· οἶδα αὐτὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, ἄνθρωπον ἀπὸ γῆς παθητόν. Οὐ ζητῶ, πῶς παθῆς καὶ ἀπαθῆς ὁ αὐτὸς, πῶς Θεὸς καὶ πῶς ἄνθρωπος, ἵνα μὴ, τὸ πῶς περιεργαζόμενος καὶ τὸν τρόπον ἀναζητῶν, ἐκπέσω τοῦ προκειμένου ἡμῖν ἀγαθοῦ. Πιστεῦειν γὰρ πρῶτον χρὴ, καὶ δοξάζειν, καὶ δεύτερον ἄνωθεν τὴν σύστασιν τούτων αἰτεῖσθαι, καὶ μὴ κάτωθεν ταύτην πορίζεσθαι ἐξ αἵματος καὶ σαρκὸς, ἀλλ' ἐξ ἀποκαλύψεως θείας καὶ οὐρανοῦ. « Μακάριος » γὰρ « εἰ, Σίμων Βάρ Ἰωνᾶ (74), ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπέκαλύψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς » καὶ, « Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ ἀσάλευτος

et huic negotio animum adhibere volueris, deprehendes ipsos extra sanctiam Trinitatem Dominum nostrum **39** Jesum Christum exturbare, ut servum, ut hominem, quem adorare nefas sit, cum sit tamen adorandus : ac ipsum potius adorantem, et cum cæteris omnibus colentem, necnon subditum sanctæ Trinitati esse putant ; ut Marcellus, et Paulus Samosatensis, divinam et apostolicam Scripturam ad suam sententiam detorquentes, perperam explicant : nam, « cum subjecta fuerint illi omnia, » inquit, « tunc et ipse Filius, » id est homo assumptus, « subjectus erit ei, qui subjecti ei omnia, ut sit Deus ⁸¹, » inquit, ut ante incarnationem, « in omnibus, » cum sit ipse incorporeus, et corpus non habeat ; homo autem assumptus cæteris omnibus annumeratus, subditus sit Deo, ipsumque colat. Perpendite, quæro, in quantum amentiam delapsi sunt isti, qui sibi ipsis sapientes videntur, in quantum vesaniam

quæ nunquam fuere, merasque fabulas enarrant.

5. Non solum autem fidei sese adungere noluerunt, sed et dolos adinvenerunt, fraudesque moliti sunt : stultas et ignaras quæstiones commenti, eo solum spectantes, ut multos in errorem, et in sceleratam defectionem inducerent. Si enim futura exspectarent, si Dei adventum et iudicium crederent, si supplicium reformidarent, ad fidem sane accederent, Evangeliiis obtemperarent, et apostolos magis quam humana ratiocinia sequerentur. Christum enim apostoli statim atque profecti sunt, voce consona et conformiter prædicaverunt Filium Dei esse. Hunc in Bethlehem natum ex semine David secundum carnem, hominibus similem factum, ac pro hominibus crucifixum sub Pontio Pilato, eundem dixere Deum, et hominem ; Filium Dei et Filium hominis ; ex cælo, et ex terra ; impassibilem et passibilem ; non alium, non personas duas, nec duas hypostases, nec duas adorationes. Quorsum disceptationes et verborum pugnæ ? Credere convenit, et una colere, atque adorare cum silentio. Agnosco ipsum revera Deum ex cælo impassibilem : agnosco ipsum ex semine David secundum carnem, hominem de terra passibilem. Non quæro quomodo idem passibilis et impassibilis sit : quomodo Deus et homo ; ne illud, quomodo, curiosius investigando, rationemque perquirendo, boni nobis propositi jacturam faciam. Primum enim credere oportet ac glorificare : secundo, ex cælo harum rerum constitutionem petere, non autem ab imo illam ex carne et sanguine desumere ; sed ex divina et cælesti revelatione. Nam « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi : sed Pater meus qui in cælis est ⁸², » et : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi

⁸¹ I Cor. xv. 28. ⁸² Matth. xvi, 17.

(70) Βάλλοντας τὸν Χριστόν, Catena.

(71) Catena, quæ hic desinit, ἔλκοντες ἔννοϊαν· τῆς καὶ ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ Πατρὶ.

(72) Basil., Gobl. et Segu., σκοπήσαντες. Editi,

σκοπίσαντες.

(73) Basil. hic et infra, εἶπαν.

(74) Basiliensis, Ἰωνᾶ. Alii et editi, Ἰωνᾶ.

non prævalebunt adversus eam⁸². » Fidelis sermo, et non vacillans promissio : invicta res est Ecclesia, etiamsi adsint portæ inferi, quamvis cum infernus ipse, tum ii qui in ipso sunt principes mundi tenebrarum moveantur. Confide illi qui ait : « Confidite, ego vici mundum⁸³, » et per passiones itidem vici : quandoquidem qui hæc patiebatur Ecclesiæ Dominus, potius vincebat, et crucifixus homines salvos faciebat, ac moriendo vivificabat. Vides audisque eundem una Deum et hominem. Si enim Deus tantum esset, quomodo passus, quomodo crucifixus, et mortuus fuisset? hæc quippe a Deo aliena sunt. Et si homo duntaxat, quomodo per passionem vicisset, salutem et vitam attulisset? Hæc supra hominem erant. Idem autem et patitur et servat, et per passionem vincit. Idem Deus, idem homo : ambo ut unum, utrumque ut solum.

40 4. Sed forte quispiam ex sapientioribus et generosis, in medium prodiens, accuratusque inquisitor : Pars igitur, dixerit, Verbi corpus est, ac Filii hypostaseos complementum, ut unus sit Filius Dei ex utrisque constans, qui imperfectus ex se sit, et corpore ad suam perfectionem indigeat. Alioqui quomodo unus? aut quomodo una hypostasis et una persona? alioqui rursum, si una sit Verbi et carnis hypostasis, quomodo ipsa Filius Dei est? Caro igitur Deo consubstantialis erit, quod proferre impium est. Quod si hoc ita se habeat, neque Verbum Filius erit Deo consubstantialis, quod plane absurdum est : siquidem Verbum est perfectum, consubstantiale, propriamque apud se habet semper hypostasin, ac nullo indiget. Cæterum qui ita arguunt, suam sententiam aperte declarant, nempe duas esse Domini nostri Jesu Christi hypostases : nos item calumniis impetunt, atque nulla non ratione satagunt sermones nostros ad aliquid absurdi detorquere, ut dicamus corpus, Verbi hypostaseos complementum, aut Deo consubstantiale esse, aut extraneum et alienum omnino a Filii hypostasi, quæ tamen ipsorum verba sunt : nam aliam illi hypostasin inducunt, carnis, sive ut ipsi aiunt, assumpti hominis, et aliam assumptis Dei : aliam personam Filii Dei, et aliam personam Filii hominis, ex semine David secundum carnem. Ita ut neque Filius Dei sit Filius hominis, cum sit diversus a Davidis substantia : neque qui secundum carnem natus est, Filius sit Dei, cum sit alterius substantiæ a Deo. Nos vero unum eundemque dicimus Deum, fratres, in hoc prophetis, apostolisque obtemperantes, ac potius evangelisæ credimus, quam gentili sapientiæ animi adhibeamus, aut humanis conturbemur rationibus. Ac de propria salute decertantes, Deum

⁸² Matth. xvi, 18. ⁸³ Joan. xvi, 33.

(75) Hæc, κἀν ἄδου πύλαι ἐπιγέωνται, in solo Segueriano habentur, in editis desunt.

(76) Basil., Seguer., ταύτης, et quidem recte. Editi. ταῦτα.

(77) Ita Seguer. Gobler. et Felc. i. In edit. δὲ deest.

ἢ ὑπόσχεσις, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀήττητος, κἀν ἄδου πύλαι ἐπιγέωνται (75), κἀν ὁ ἄδης αὐτὸς κινηθῆ, κἀν οἱ ἐν αὐτῷ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους. Θάρσει τῷ εἰρηκότι : « Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον, » καὶ τοῖς παθήμασιν ὁμοίως νενίκηκα· ἐπειδὴ καὶ ὁ ταύτης (76) Δεσπότης, παθὼν μᾶλλον ἐνίκα, καὶ σταυρούμενος ἔσωζε, καὶ ἀποθνήσκων ἐζωοποίη. Ὁρᾷς καὶ ἀκούεις τὸν αὐτὸν ἅμα Θεὸν καὶ ἄνθρωπον. Εἰ γὰρ Θεὸς μόνον ἦν, πῶς ἔπασχε, πῶς ἔσταυρούτο, καὶ ἀπέθνησκεν; ἀλλότρια γὰρ ταῦτα Θεοῦ. Καὶ εἰ ἄνθρωπος μόνον, πῶς διὰ πάθους ἐνίκα, ἔσωζεν, ἐζωοποίη; Ταῦθ' ὑπὲρ ἄνθρωπον ἦν. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ πάσχει, καὶ σώζει, καὶ διὰ τοῦ πάθους ἐνίκα. Ὁ αὐτὸς Θεὸς, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, τὸ συναμφοτέρον ὡς ἓν, ἐκάτερον ὡς μόνον.

4. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις τῶν σοφῶν καὶ γενναίων παρελθῶν ἐν μέσῳ ἀκριβῆς ζητητής· Μέρος οὖν τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, συμπληρωτικὸν τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως, ἢ ἢ εἰς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀμφοτέρων συγκείμενος, καὶ ἀτελής ὡν καθ' ἑαυτὸν, καὶ τοῦ σώματος εἰς τελείωσιν προσδεόμενος. Ἐπεὶ πῶς εἰς, ἢ πῶς μία ὑπόστασις καὶ ἓν πρόσωπον; ἐπεὶ πάλιν, εἰ μία ὑπόστασις τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς, πῶς δὲ (77) Υἱὸς αὐτῆ τοῦ Θεοῦ; Ὁμοούσιος ἄρα ἔσται καὶ ἡ σὰρξ τῷ Θεῷ, ὅπερ ἔστιν ἀσεβές. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ ὁ Λόγος Υἱὸς ἔσται ὁμοούσιος τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἔστιν ἀτοπον· ὁ Λόγος γὰρ τέλειος καὶ ὁμοούσιος, καὶ ἰδίαν καθ' ἑαυτὸν ἔχων ὑπόστασιν ἀεὶ, καὶ μηδεὶς προσδεόμενος. Οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες τὴν ἑαυτῶν γνώμην φανεράν καθίστανουσιν, ὅτι δύο ὑποστάσεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμᾶς συκοφαντοῦσι, καὶ πειρῶνται ἅμα πανταχόθεν εἰς ἓν ἀτόπων περιάγειν τοὺς ἡμετέρους λόγους, συμπληρωτικὸν εἰπεῖν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, ἢ ὁμοούσιον (78) τῷ Θεῷ, ἢ ξένον καὶ ἀλλότριον παντάπασι τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσιν, ἄλλην ὑπόστασιν εἰσάγοντες τῆς σαρκὸς, ἢ τοῦ ἀναληφθέντος ἀνθρώπου, ὡς αὐτοὶ φασί, καὶ ἄλλην τοῦ ἀναλαβόντος Θεοῦ, ἄλλο πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλο πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. Ὅστε μῆτε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι Υἱὸν ἀνθρώπου ἑτερούσιον ὄντα τοῦ Δαβὶδ· μῆτε τὸν κατὰ σάρκα γεννηθέντα εἶναι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ (79), ἑτερούσιον ὄντα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν λέγομεν Θεὸν, ἀδελφοί, προφῆταις καὶ ἀποστόλοις πειθόμενοι, καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ πιστεύοντες μᾶλλον ἢ σοφίᾳ Ἑλληνικῇ προσέχοντες, καὶ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους παραττόμενοι, καὶ περὶ τῆς ἰδίας διακρινόμενοι σωτηρίας, Θεὸν ἓνα ὁμολογοῦμεν τὸ συναμ-

(78) Basiliensis, ἢ καὶ ὁμοούσιος.

(79) Τοῦ deest in Segu. Basil., ὄντα τῷ Θεῷ. Ibid. Seg., ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν. In editis, καὶ deest. Paulo post Seguer., καὶ ἀποστόλοις ἐπόμενοι, καὶ τῷ εὐαγγελιστῇ.

φότερον, μίαν ὑπόστασιν (80) καὶ ἐν πρόσωπον, οὐχ ἵνα συμπληρωτικὸν τῆς ὑποστάσεως τὸ σῶμα γένηται· ἀσεβὲς γάρ· ἐπειδὴ τέλειον τὸ Θεῖον, ἀνεπίδεκτον ἐλαττώσεως, ἀπλοῦν, καὶ μονοειδές, καὶ ἀσύνθετον, εἰς μέρη οὐ διαιρεῖται, τουτέστι, καθὼς Θεὸς Λόγος ἐστὶ καὶ μονοειδής, εἰς διαφορὰν μελῶν καὶ πραγμάτων οὐ πίπτει, εἰς τε σῶμα καὶ ἀσώματος (81)· ὁ Λόγος γάρ ἐστι τέλειος καὶ διόλου ἀσώματος· οὐ γὰρ Θεὸς γέγονε σαρκωθείς, οὐδὲ Υἱὸς Θεοῦ, ἀνθρώπινον σῶμα λαβὼν, οὐδὲ Κύριος τῆς δόξης, τὴν τοῦ δούλου μορφήν φορέσας· ἀλλ' ἀνθρώπος καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ δούλος κατὰ τὴν μορφήν ἣ τῆ φύσει Κύριος. Οὐ τὸ σῶμα οὖν συμπληρωτικὸν γέγονε τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως· ἀλλ' ὁ ἀληθὺς τέλειος τὸ ἀτελὲς ἐτελείωσεν, ὁ ἀπροσδεχὴς τῆ προσδεομένη συνήθε καὶ συνηκώθη σαρκί, ὁ μηδενὸς χρεῖαν ἔχων ἐαυτὸν ἔδωκε τῷ χρεῖαν ἔχοντι σώματι. Οὐδεὶς γὰρ τῶν εὐ φρονούντων, ἢ νῆφειν ὄλωσ καὶ νοεῖν δυναμένων (82), εἶποι ἂν, ὅτι, ὥσπερ ὁ Λόγος τέλειος ὦν καὶ ἐνυπόστατος, οὐ προσεδείτο σαρκὸς, ἵνα Θεὸς τέλειος γένηται, οὕτως οὐδὲ τὸ σῶμα τοῦ Λόγου ἐχρηζεν, ἵνα τέλειος καὶ ἐνυπόστατος ἀνθρώπος γένηται· ἀλλ' οὐρανίου τοῦ Σωτῆρος ἐδεόμεθα, οὐρανίου ἐλευθερωτοῦ, ἀφαιρέσει τῆς ἐπιγενομένης ἀμαρτίας, ἀνακαινοῦντος ἡμᾶς ἐκ τῆς κακώσεως, καὶ τὰ ταύτης (83) ἀφαιρούντος δεινά.

5. Εὐθύς οὖν ἀπὸ γενέσεως ἢ καινότης ἐδείκνυτο, καὶ τὸ οὐράνιον τοῦ γεγεννημένου διὰ τῆς γεννήσεως ἐξεφαίνετο, οὐ κατὰ γέννησιν ἀνθρώπου παλαιοῦ ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς εἶχε τὴν γέννησιν. Καὶ γὰρ ἀδύνατον ἀνευ ἀνδρὸς κυῆσαι γυναῖκα, ὅτι τὴν οὐσίαν τῶν γεννωμένων ἐν τοῖς πατρᾷσι κατεβάζετο ὁ Θεός· ὡς καὶ τὸν Δεῦτ' φησιν ἡ Γραφή ἐν τῇ ὁμοίᾳ τοῦ Πατρὸς εἶναι Ἀβραάμ. Ὁ δὲ Δευρωτῆς οὐ τοῦ Ἀδάμ τὸ εἶναι λαβὼν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἀδάμ τὸ σχῆμα προλαβὼν, τὴν σάρκα λέγω τὴν μετὰ ψυχῆς ἀνθρωπίνης, καὶ γενόμενος ἀνθρώπος κατὰ τὸ ὁράτον, εἰσήγαγεν εἰς τὸν κόσμον τὴν καινότητα κατὰ τὸ ἄόρατον· καθ' ἣς οὐχ ὄρος θανάτου, οὐ τυραννὶς διαβόλου, ἀλλὰ κοινωνία μετὰ τοῦ Λόγου πρὸς τοὺς θνητοὺς καὶ τυραννουμένους, διαφορὰ δὲ πολλή κατὰ τὸ ἀθάνατον, κατὰ τὸ ἐλεύθερον καὶ ἀτυράννητον. Ἐθαύμαζε καὶ ἡ Παρθένος Μαρία (84) εὐαγγελισθεῖσα τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐξ αὐτῆς. « Πῶς γὰρ ἔσται μοι τοῦτο, φησιν, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω ; » Εὐηγγέλισθη δὲ θεῖαν οὐσίαν τοῦ γεννηθέντος ἐξ αὐτῆς (85) ἐν μορφώσει σαρκίνῃ. Καὶ ἦν οὐράνιον τὸ δῶρον, καὶ γήϊνον τὸ βλάστημα· ἦν εἰρηνοποιήσις τῆς γῆς, καὶ πρὸς οὐρανούς ὁμοίωσις, κατὰ τὴν τῶν ἀγγέλων χαρὰν τῶν βαίωντων· Ἐδόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνην

⁸⁰ Luc. i, 34.

(80) Μίαν φύσιν, Basil.

(81) Ita omnes manuscripti. Editi vero, et te σῶμα εἶη, εἶητε ἀσώματα, mendose.

(82) Basil., Gobler., Seguer., δυναμένων. Editi, δυνάμενος.

(83) Sic Gobler., Felc. i, Seguer. In reliquis τὰ ἐκ

unum, utrumque simul esse constemur, unam hypostasin, et unam personam : non ut complementum hypostaseos corpus efficiatur, impium enim illud est : quandoquidem divinitas perfecta est, non capax imminutionis, simplex, singularis, non composita, in quam differentia membrorum non cadit neque rerum, nempe corporis, et incorporei : nam Verbum perfectum et omnino incorporeum est. Neque enim Deus factus est, quando incarnatus est, neque Filius Dei, quando corpus humanum accepit : neque Dominus gloriæ, quando servi formam gestavit : sed homo et filius hominis Filius Dei est, et servus secundum formam est, qui natura Dominus est. Non itaque corpus complementum factum est divinæ hypostaseos ; sed qui vere perfectus est, imperfectum perfecit, et qui nullius indigebat, cum carne indigente junctus, et unicus est ; qui nullo opus habebat, opus habenti corpori sese dedit. Nullus quippe hominum qui recte sentiant, aut qui denique sobrie agere, ac intelligere possint, dixerit : Ut Verbum, perfectum cum sit, et hypostasin habeat, carne non indigebat ut Deus perfectus fieret ; sic neque corpus Verbo indigebat, ut perfectus, et in hypostasi homo fieret. Sed cœlesti Salvatore indigebamus, cœlesti liberatore, qui peccati abolitione ex nostris nos miseris renovaret, calamitatesque inde profectas auferret.

5. Statim igitur ab ipsa nativitate, novitas apparuit, ac cœlestis natura ejus qui genitus erat, per nativitatem ejus ostensa est : quippe qui non secundum antiqui hominis ex viro et muliere generationem, natus sit. Impossibile enim est absque viri opera mulierem gravidam esse, quia nascentium substantiam in ipsorum patribus Deus constituit, quemadmodum et Scriptura, Levi 41 in patris sui Abrahæ lumbis fuisse narrat. Redemptor autem, non Adami esse assumens, sed ex Adamo formam accipiens, carnem dico cum anima humana, et factus homo visibiliter, novitatem in mundum invisibiliter introduxit : contra quam non mortis decretum, nec diaboli tyrannia prævalet, sed adest communio Verbi cum mortalibus et tyrannice oppressis ; ingensque discrimen ob immortalitatem, libertatem, et a tyrannide exemptionem, rebus humanis illatum est. Ipsa Virgo Maria admirata est, quando ex se futuræ Salvatoris nativitatis nuntium accepit. « Quomodo fiet mihi istud, » ait, « quoniam virum non cognoseo ? » Nuntiata autem illi est divina essentia ejus, qui ex ipsa sub carnali forma natus est. Eratque donum cœleste, germenque terrenum : pax terræ conciliabatur, ac similitudo quædam ejus cum cœlis erat,

ταύτης αεστ ut in editis. Mox Goblerian., Felckm. i, γεννήσεως.

(84) Seguerianus, Παρθένος Θεοτόκος.

(85) In editis mendose, ἐξ αὐτοῦ. Basil., Gobler., Seguer., ἐξ αὐτῆς.

at præ se ferebat angelorum gaudium dicentium : **A** ἄνθρωποις. » Χαίροντες οὖν ἐπὶ τῇ Χριστοῦ γεννήσει, οὐκ ἀνθρωπίνην χαρὰν χαίροντες, οἷον (86) ἐπὶ γεννωμένῳ παιδίῳ χαίρουσιν ἄνθρωποι, καὶ γενεσιῶν ἐπιτελοῦσιν ἑορτὴν· ἀλλ' ἐπιφανείᾳ Χριστοῦ χαίρωμεν (87), καὶ φωτὸς ἐπιλάμψει θεικοῦ, οὐ κοινωνῶν ἔχοντες τῆς αἰχμαλωσίας, ἀλλὰ λυτρωτὴν κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Τί δὲ ἦν ἐπὶ τοῦτοις; Ἡ χρίσις, καθ' ἣν γεννώμενος θεϊότερον ἢ καθ' ἀνθρώπους, καὶ τραφεὶς θειοτέρως ἢ καθ' ἡμᾶς Χριστός. Τὸ μὲν οὖν σχῆμα κατὰ τὴν σάρκα ἐν ὕδατι βαπτίζεται μετὰ Ἰουδαίων. Καὶ Ἰωάννης ὁ βαπτίζων, καὶ ποταμὸς Ἰορδάνης ὁ λούων σῶμα τὸ θεῖον, καὶ Πνεύματος ἔφοδος ἐξ οὐρανοῦ εἰς τὸ καθαρὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ καὶ εἰς ἡμᾶς διαβαίνει καθ' ὁμοίωσιν ἢ κάθαρσις (88), ἵνα καὶ ἡμεῖς ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ **B** πληροῦντες πάσαν δικαιοσύνην, καὶ καθαιρόμενοι ἐν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ, ᾧ ἡ ὄψις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (89).

⁸⁶ Luc. II, 44.

(86) Seguerianus, οἶαν.

(87) Gobler., Felc. I., Seguer., χαίρωμεν. Μοχ ἔχοντες deest in Segueriano.

(88) Basiliensis et Seguer., ἡ σάρκωσις.

(89) Hæc, εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν, desunt in Gobleriano et Felc. I, nec lecta sunt a Nannio.

IN SEQUENS OPUSCULUM ADMONITIO.

I. *Vetus error omnium (excepto Basiliensi) manuscriptorum est, ut hoc opusculum cum expositione illius dicti: Omnia mihi tradita sunt a Patre, sub uno eodemque titulo jungatur: hoc scilicet ordine, ut primo ponatur Tractatus, in illud: Omnia mihi tradita sunt, etc. Secundo, fragmentum ex libro de Nicænis decretis, p. 211, Τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς διδασκαλία: Hæc est vera doctrina, etc. sub eodem titulo, paucis tantum mutatis verbis. Tertio hic libellus de Sabbatis consequenter eademque pariter inscriptione. Eoque prorsus modo jacent in editis omnibus Latinis Athanasii ex Nannii versione. Quo autem casu res ita disparatæ, consequenter et sub eodem titulo positæ fuerint, quis augurari valeat? Hæc opuscula seu fragmenta recte demum divisa fuerunt a Commelinianis editoribus, quos secuti ita sunt Parisienses, ut postquam tres illos tractatus in priore tomo divisim retulissent, ut res postulabat; secundo iterum tomo, p. 64, fragmentum reposuerint: Hæc est enim vera doctrina, et consequenter hoc de Sabbatis opusculum. Primus porro tractatus, nempe in illud: Omnia mihi tradita sunt, etc., suis sese notis prodit esse Athanasianum. Vide primo tomo p. 81. Fragmentum vero: Hæc est enim vera doctrina, diximus ex libro de Nicænis decretis excerptum fuisse. Hunc vero tractatum quod spectat, an Athanasii sit necne, vix deprehendi potest, cum nulla uspiam vel νοθεία: vel γνησιότητος nota compareat: homiliæ namque speciem præfert, quo scribendi genere nihil edidit Athanasius, quod ad nos usque pervenerit: unde vix ex stylo aliquid decerni posse videtur.*

II. *Agitur hic de Sabbato, quod non otii, sed Dei cognoscendi causa datum defenditur, de Dominica item, de circumcissione et baptisate. Et sane quamdam dignitatis speciem præfert hoc opusculum, ut si non Athanasii sit, alicujus saltem pii doctique viri opus esse putetur. Monendum denique duximus, ad orationem quartam contra Arianos, tom. II, p. 496, in margine codicum Basil., Gobler. et Felckm. I, hæc legi: Τὰ περὶ σαββάτων καὶ περιτομῆς ὧδε ἔχειντο. Opusculum de Sabbatis et circumcissione, hic positum erat: quid causæ vero sit quod eo loci translatum fuerit, ne conjectare auidem licet; cum de rebus illis longe disparibus agatur.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΣΑΒΒΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΤΟΜΗΣ, ΕΚ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

DE SABBATIS ET CIRCUMCISIONE, EX LIBRO EXODI.

1. « Καὶ φυλάξουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰ Σάββατα, ἅ
ποιεῖν αὐτὰ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν. Διαθήκη αἰώνιος
ἐν ἔμοι καὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, σημεῖόν ἐστιν ἐν ἔμοι
αἰώνιον, ὅτι ἕξ ἡμέραις ἐποίησε Κύριος τὸν οὐρα-
νὸν (90) καὶ τὴν γῆν, καὶ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ κατέ-
παυσε. » Σημεῖόν ἐστι τοῦ εἰδέναι τὴν τῆς κτίσεως
ἡμέραν, καὶ τὸ ταύτης τέλος. Ἀκόλουθον ἦν ἕως τὰ
τῆς κτίσεως ἐνεργεῖτο, ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἕως τότε
φυλάττειν τὰ Σάββατα. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐτέρας γε-
νεᾶς καὶ τοῦ κτισομένου λαοῦ, κατὰ τὸ λεγόμενον·
« Γραφήτω αὕτη εἰς γενεὰν ἐτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτι-
ζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον. » ἀνάγκη μὴκέτι τὸν
λαὸν τοῦτον τηρεῖν τὸ τῆς προτέρας κτίσεως τέλος,
ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν τῆς δευτέρας κτίσεως ζητεῖν. Τίς δὲ
ἔστιν, ἢ καθ' ἣν ἀνέστη ὁ Κύριος; Ἔκτοτε γὰρ ἀρ-
χὴν ἔσχεν ἡ καινὴ κτίσις, περὶ ἧς εἶπεν ὁ Παῦ-
λος (91)· « Ὅστε εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις. »
Τὴν μὲν αὖν προτέραν κτίσιν ποιῶν ὁ Θεὸς κατέπαυσε·
δεὰ τοῦτο καὶ τὸ Σάββατον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ
ἐτήρουν οἱ τῆς γενεᾶς (92) ἐκαίνης· ἡ δὲ δευτέρα
κτίσις τέλος οὐκ ἔχει· διὰ τοῦτο οὐδὲ κατέπαυσεν,
ἀλλ' ἕως ἄρτι ἐργάζεται. Ὅθεν οὐδὲ σαββατίζομεν
ἡμέραν ὡς ἐπὶ τῇ πρώτῃ, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα ἐπιζο-
μεν Σάββατα σαββάτων, ἃ οὐ τέλος λαμβάνει ἡ καινὴ
κτίσις, ἀλλὰ φανεροῦται καὶ διόλου ἐορτάζει. Διὰ γὰρ
τοῦτο ἐδόθη τὸ Σάββατον τῷ προτέρῳ λαῷ, ἵνα γινώ-
σκῃ καὶ τὸ τέλος καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς κτίσεως. Τῇ δὲ
καινῇ κτίσει οὐκ ἐνεταλιατο φυλάττειν Σάββατον· ἵνα
τὴν μὲν ἀρχὴν ἐν τῇ Κυριακῇ γινώσκῃ (93), ἀτελεύ-
τητον δὲ ἐπίσταται τὴν ταύτης χάριν.

2. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν, τουτέστι τὴν Κυ-
ριακὴν ἐδήλωσεν, ἵνα τὸ τέλος τῆς παρελθούσης γι-
νώσκῃς. Ὁ γοῦν Ἀπόστολος περὶ τῆς προτέρας γρά-
φων φησὶν· « Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου,
ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. » καὶ πάλιν·
« Ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων. » Οὐκοῦν ἡ μὲν πρώτη
πεπληρωται καὶ τετελειώται, οὐκ ἄλλοτε ἢ ὡς οἱ

42 1. « Et custodient filii Israel Sabbata, et
celebrabunt illa in generationibus suis : pactum
sempiternum inter me et inter filios Israel, signum
est in me perpetuum : quia sex diebus fecit Domi-
nus caelum et terram, et septimo die cessavit 87. »
Signum est ut sciatur, dies creationis, ejusque finis.
Consentaneum erat, ut quoadi creaturæ conde-
bantur, tandiu in Jerusalem Sabbata custodirentur.
Verum ubi venit generatio altera, et populus alius
qui creatus est, juxta dictum illud : « Scribatur
hæc in generatione altera, et populus qui creabitur
laudabit Dominum 88 : » non necesse ultra fuit, ut
hic populus prioris creationis finem observaret,
sed ut secundæ creationis initium quæreret. Quod
autem illud initium est, nisi qua die Dominus re-
surrexit? exhinc enim exordium novæ creaturæ
fuit, de qua dicit Paulus : « Si qua ergo in Christo
nova creatura 89. » Priorem igitur creationem cum
fecisset Deus, requievit : quare homines generatio-
nis illius Sabbatum observant die septima. Secun-
da autem creatio finem non habet, et ideo non
requievit, sed usque ad præsens tempus operatur.
Quapropter neque Sabbati diem celebramus, ut in
prima creatione ; sed speramus futura Sabbata
sabbatorum, in quibus finem non accipit nova
creatura, sed manifestatur, et perpetuo festum
celebrat. Ideo enim Sabbatum priori populo in-
junctum est, ut cognosceret finem et initium crea-
tionis. Novæ autem creaturæ non præcepit ut ser-
varet Sabbatum, ut initium quidem hujusce in Do-
minica die agnosceret, nossetque ipsius gratiam
finem non habituram.

2. Idcirco autem initium, id est, Dominicam
diem indicavit, ut præteritæ generationis finem cog-
nosceres. Apostolus ergo de priore scribens ait :
« At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Fi-
lium suum 90 ; » et rursus : « In consummatione
 sæculorum 91. » Prima igitur impleta est et con-
summata, non alio quam eo tempore, de quo locuti

87 Exod. xxxi, 16, 17. 88 Psal. ci, 19. 89 II Cor. v, 17. 90 Galat. iv, 4. 91 Matth. xiii, 40.

(90) Te post οὐρανόν, legitur in editis, deest in Seg. Mox Reg. et Seg., τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ. In editis, ἡμέρᾳ deest.

(91) Ita Regius et Seguer.; Basil. εἶπε Παῦλος. Editi, ἔφη ὁ Παῦλος.

(92) Sic Regius codex et Seguer. Editi vero et caeteri, τῆς γενέσεως, male.

(93) Felc. secundus, Κυριακῇ ἡμέρᾳ. Paulo post, Regius et Seguer., τὴν ταύτης χάριν. Editi, τὴν ταύτην χάριν. Mox Regius, Seguerian. et Goblerian.; τουτέστι τὴν Κυριακὴν. Editi, τουτέστι τὴν ἡμέραν. Paulo post Regius, Ὁ οὖν Ἀπόστολος. Mox Regius, Seguerian., Goblerian. φησὶν. Editi, ἔφη.

eunt prophetae : « In novissimis diebus effundam de spiritu meo ⁹². » Primis vero diebus finem habentibus, alii adveniunt, ut ait Jeremias : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus ⁹³. » Desinente autem prima, consequenter alterius initium occurrit : quocirca post Sabbatum Dominus resurrexit. Non enim otii præcipue causa, hominibus Sabbatum Deus dedit, qui ait : « Viae pigrorum spinis constratae ⁹⁴. » et qui in libro Numerorum jubet : « Die autem Sabbatorum, offeretis duos agnos anniculos immaculatos, et duas decimas similæ oleo conspersæ in sacrificium et libamen ; et holocaustum Sabbatorum in Sabbatis, in holocaustum sempiternum ⁹⁵. » et rursus aliquanto superius : « Et imponetis super hostiam, thus purum et salem, et erunt in panes in recordationem, proposita Domino. Die Sabbatorum apponentur **43** coram Domino in perpetuum in conspectu filiorum Israel, foedus sempiternum ⁹⁶. » Si enim cura illi esset de otiositate, non præcepisset Levitis proponere, offerre, mactare. Nam si otium sanctificatio, negotium certe contaminat : atqui Levitæ operando non contaminabantur : non ergo otium emundaverit. Alioqui cur soli Levitæ sanctificatione privantur, dum offerunt, mactant et proponunt in Sabbato? Tantum autem abest ut delinquant, ut etiam Deum, iis qui offerunt, propitiâ reddant.

3. Nequaquam igitur Sabbatum otium designat, sed tum cognitionem Conditoris, tum cessationem a figura hujus creationis : ut apud Ezechielem testatur Deus : « Sabbata mea dedi eis, ut essent signum inter me et eos, et scirent quia ego Dominus sanctificans eos ⁹⁷. » Cognitionis ergo et non otii causa datum est Sabbatum : ita ut sit cognitio magis necessaria quam otium. Ideoque Dominus aiebat illis qui discipulos culpabant, quod spicas velarent : « Si sciretis quid est, Misericordiam volo et non sacrificium ⁹⁸. » Otiosos enim illos in Sabbato culpabat : quia quod proprium est Sabbati, hoc est, veritatis cognitionem, non habent. Idcirco qui legem Sabbati susceperant circa Hiericho tuba canere jubentur septem diebus, in quibus septem Sabbatum incidit. Si igitur otii gratia datum Sabbatum

προφῆται ἐλεγον : « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῖω ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου. » Τέλος δὲ ἐχουσῶν τῶν πρώτων ἡμερῶν, ἄλλαι γίνονται, ὡς ὁ Ἱερεμίας φησὶν (94) : « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος. » Τέλος δὲ ἐχούσης τῆς πρώτης, ἀκολουθῶς ἑτέρας ἀρχὴ γέγονε : διὰ τοῦτο μετὰ τὸ Σάββατον ἀνέστη ὁ Κύριος : οὐ γὰρ προηγουμένως εἴνεκεν (95) τοῦ ἀργεῖν τοὺς ἀνθρώπους ἐδίδοι τὸ Σάββατον ὁ Θεὸς ὁ λέγων : « Ὅδοι ἀεργῶν ἐστρωμέναι ἀκάνθαις, » καὶ ὁ προστάτων ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς : « Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων προσάξετε δύο ἄμνους ἑνιαυσίους ἀμώμους, καὶ δύο δεκάτα σμιδάλεως ἀναπεποιημένους ἐν ἐλαίῳ εἰς θυσίαν καὶ σπονδῆν, καὶ ὀλοκαύτωμα Σαββάτων ἐν τοῖς Σαββάτοις ἐπὶ τῆς ὀλοκαυτώσεως τῆς διὰ παντός. » Καὶ πάλιν πρὸ ὀλίγων λέγει (96) ἐν τοῖς ἀνωτέρω : « Καὶ ἐπιθήσετε ἐπὶ τὸ θῦμα λίβανον καθαρὸν καὶ ἄλας, καὶ ἔσονται εἰς ἄρτους εἰς ἀνάμνησιν, προκειμένα τῷ Κυρίῳ. Τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων προτεθήσεται (97) ἐναντι Κυρίου διαπαντός ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, διαθήκην αἰώνιον. » Εἰ γὰρ ἐμελλεν αὐτῷ περὶ ἀργίας, οὐκ ἂν προτιθέναι, καὶ προσάγειν, καὶ σφάζειν, ἐκέλευε τοὺς Λευῖτας. Εἰ γὰρ ἡ ἀργία ἀγιάζει, δηλονότι ἡ ἐργασία μολύνει : ἀλλ' οἱ Λευῖται ἐργαζόμενοι οὐ μολύνονται (98) : οὐκ ἄρα ἡ ἀργία καθαρίζει. Ἡ δὲ τί μόνον οἱ Λευῖται τοῦ ἀγιασμοῦ στερίζονται, προσάγοντες, καὶ σφάζοντες, καὶ προτιθέντες (99) ἐν τῷ Σαββάτῳ ; Τσοσούτῳ γὰρ ἀπέχονται τοῦ πλημμελεῖν, ὅσω καὶ ἰλάσκονται, ὑπὲρ τῶν προσφερόντων.

3. Οὐκοῦν οὐκ ἀργίαν σημαίνει τὸ Σάββατον, ἀλλὰ γνῶσιν μὲν τοῦ Ποιητοῦ, παῦλαν δὲ τοῦ σχήματος τῆς κτίσεως ταύτης, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἱεζεκιήλ διαμαρτύρεται λέγων ὁ Θεός (1) : « Καὶ τὰ Σάββατά μου ἔδωκα αὐτοῖς : τοῦ εἶναι εἰς σημεῖον ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνὰ μέσον αὐτῶν τοῦ γνῶναι αὐτούς, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ἀγιάζων αὐτούς. » Γνώσεως ἄρα καὶ οὐκ ἀργίας ἐνεκεν (2) ἔδθη τὸ Σάββατον : ὡς εἶναι μᾶλλον τὴν γνῶσιν ἀναγκαιοτέραν τῆς ἀργίας. Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος ἔλεγε τοῖς αἰτιωμένοις τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τῷ κίλλειν στάχνας : « Εἰ ἐγνώκατε τί ἐστίν, Ἐλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν. » Ἀργούντας γὰρ αὐτούς ἐν τῷ Σαββάτῳ ἠτιέδο, ὅτι τὸ ἴδιον τοῦ Σαββάτου οὐκ ἔχετε (3), ὅπερ ἐστὶν ἡ πρὸς τὴν ἀλήθειαν γνῶσις. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τὴν Ἱερῶν κελεύονται σαλπίζειν οἱ τὸν νόμον τοῦ Σαββάτου λαβόντες ἐπτά ἡμέρας (4), ἐν αἷς

⁹² Joel ii, 23. ⁹³ Jer. ix, 25. ⁹⁴ Prov. xv, 49. ⁹⁵ Num. xxviii, 9, 10. ⁹⁶ Levit. xxii, 7, 8, sec. LXX. ⁹⁷ Ezech. xx, 12. ⁹⁸ Matth. xii, 7.

(94) Ita Regius et Seg. Editi, ἔφη. Mox δὲ, post τέλος, deest in editis, sed legitur in Regio et Seguer.

(95) Reg., ἔνεκεν, Seguer. cum editis, εἴνεκεν. Infra in Gobler. et Felc. 1, ὁ προστάτων deest. Paulo post Regius., Basil. et Seguer., προσάξετε δύο ἄμνους. Editi et alii manuscripti, προσέταξε δύο ἄμνους. Ibidem. Basiliens. δύο δεκάτας ἑνιαυσίους.

(96) Hæc. πρὸ ὀλίγων λέγει, desunt in Goblerian. et Felc. 1. Mox, Reg. et Seg., ἐπὶ τὸ θάγμα λίβανον.

(97) Edit. Paris. sola, προτεθήσατε. Paulo post tres mss., ἐμελλεν, malc. Ibidem Regius et Seguer., αὐτῷ περὶ ἀργίας. Ed. perperam, αὐτοῦ περὶ ἀργίας.

(98) Ita Regius, Basiliens. Seguer. Editi vero, οὐκ ἐμολύνονται.

(99) Editi, προτιθέντες. Regius, προτιθούντες, Sig. et Gobl., προσιθέντες. Basil., προσιθούντες. Mox Basil., τσοσούτων. Regius et Seguer., τσοσούτῳ. Editi male, τσοσούτῳ.

(1) Ita Regius, Basiliens. et Seguer. Editi vero, ἐν τῷ Ἱεζεκιήλ ἔφη τὰ Σάββατα. Mox Regius et Seguer. bis, ἀναμέσον, una voce. Paulo post idem et Basil. διότι ἐγὼ Κύριος.

(2) Ἐνεκεν deest in Gobler. et Felc. 1.

(3) Ita omnes mss. cum edit. Commel. Edit. autem Paris., οὐκ εἶχον.

(4) Ita Regius et Seguer. Editi vero, ἐν ἐπτά ἡμέραις. Mox idem cum Basil., ἐν αἷς ἐπτά. In editis, ἐπτά deest. Infra, Regius, Seg. Basil., διὰ τῆς

ἐπὶ καὶ τὸ Σάββατον ἐμπίπτει. Εἰ τοίνυν ἕνεκα τοῦ ἀργεῖν ἐδόθη τὸ Σάββατον, διὰ τί ἐργάζεσθαι προστάττονται σαλπίζοντες; Ἄλλ' ἠπίσταντο, ὅτι σαλπίζοντες ἑσαβδάτιζον, οὐκ ἀργοῦντες, ἀλλὰ γινώσκοντες τὴν βοηθοῦντα αὐτοῖς Κύριον· ὡσερ καὶ ἐπὶ τοῦ περιτεμομένου ὀκταήμερου· ἀνάγκη γὰρ (5) ἔχει καὶ τῷ Σαββάτῳ περιτέμνειν, καὶ ὅμως σαββατίζει, ἐργαζόμενος μὲν, γινώσκων δὲ τὸν Θεόν. Ἀμέλει καὶ τὰς μὴ ἡμέρας τῶν Σαββάτων, ὅμως διὰ τὴν ἀφεισιν τῶν ἀμαρτιῶν καὶ τὴν τῆς θεογνωσίας χάριν, Σάββατα ὀνομάζειν εἰωθεν ὁ νόμος, μᾶλλον δὲ ὁ Κύριος τοῦ νόμου (6), ὡς ἐν τῷ Λευιτικῷ· καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων· « Καὶ τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδόμου τούτου ἡμέρα ἐξίλασμοῦ κλητῆ (7) ἅγια ἔσται ὑμῖν· καὶ ταπεινώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν καὶ προσάξετε ὀλοκαυτώματα τῷ Κυρίῳ. Πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ ἔσται πᾶσα ψυχὴ, ἣτις ποιήσει ἔργον ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, ἀπολείται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς. Πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε, νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν. Σάββατα σαββάτων ἔσται ὑμῖν, καὶ ταπεινώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἀπὸ ἐνάτης τοῦ μηνὸς, ἀπὸ ἑσπέρας ἕως ἑσπέρας, καὶ σαββατιεῖτε τὰ Σάββατα ὑμῶν. »

4. Οὐκοῦν οὐχ ἡ ἑβδόμη ἐστὶ τὸ Σάββατον, ἀλλ' ἡ ἀφεισὶς τῶν ἀμαρτιῶν, ὅτε τις (7) ἀπ' αὐτῶν κατακαίει. Οὐδὲ ἡ ἀργία ἐστὶ τὸ Σάββατον, ἀλλ' ἡ ἐξομολόγησις καὶ τὸ ταπεινοῦν τὴν ψυχὴν. Οὐ γὰρ ὠρισμένως, τῷ Σαββάτῳ, εἴρηκεν, ἀλλ' ἀπλῶς τῇ δεκάτῃ, ἣν συμβαίνει ἀπαντᾶν μὴ ἐν Σαββάτῳ. Καὶ ὅμως τὴν ἀπαντῶσαν ἡμέραν διὰ τὸν ἐξίλασμον Σάββατον οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ Σάββατα σαββάτων ὀνομάζει. Εἰ δὲ ταύτην Σάββατον ὀνομάζει, ἐν δὲ Σαββάτῳ ἐργάζεσθαι κελεύει· οὐκ ἄρα ἀργίας προηγουμένως ἐστὶ νόμος (8) τὸ Σάββατον, ἀλλὰ γνώσεως καὶ ἐξίλασμοῦ, καὶ ἀργίας ἀπὸ κακίας πάσης. Οὐ διὰ τὴν ἀργίαν οὖν τὸ Σάββατον δίδωκεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ γινώσκαι αὐτοὺς τοὺς Θεὸς λέγων· « Ἴνα γινώσκῃτε, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ κατέπαυσε Κύριος; ὁ Θεὸς ὑμῶν (9) ἀπὸ τῶν ἔργων, ὧν ἤρξατο ποιῆσαι. » Ἦθελε δὲ αὐτοὺς γινώσκοντας τὸ τέλος ταύτης ἀρχῆν ζητεῖν ἐτέρας. Τέλος μὲν οὖν τῆς προτέρας κτίσεως ἦν τὸ Σάββατον, ἀρχὴ δὲ τῆς δευτέρας, ἡ Κυριακὴ (10), ἐν ἣ τὴν παλαιὰν ἀνεπέσωστο καὶ ἀνεκαίνισεν. Ὡσερ οὖν ἐνετελεστο φυλάττειν πρότερον τοῦ Σαββάτου τὴν ἡμέραν, μνήμην οὖσαν τοῦ τέλους τῶν προτέρων,

A est : cur tuba canendi opus illis præcipitur? Sed norat eos tuba canendo sabbatizare, non otiando, sed Deum opitulatorem suum agnoscendo. Quod itidem de illo qui octavo die circumciditur dicendum : necesse quippe est etiam Sabbato circumcidere, et tamen qui hoc facit sabbatizat, licet operetur, quia etiam Deum cognoscit. Sane illi quoque dies qui Sabbata non sunt, tamen ob remissionem peccatorum, cognitionemque Dei Sabbata appellare lex ipsa solet, imo potius Dominus legis, qui in Levitico ait : « Decimo die mensis hujus septimi, dies expiationis erit celeberrimus, sanctus erit vobis : et humiliabit animas vestras, et offeretis holocausta Domino. Omne opus non facietis in hac ipsa die ». Et post pauca : « Et erit omnis anima qui fecerit opus in hac ipsa die, peribit anima illa de populo suo. Nihil ergo operis facietis : legitimum sempiternum in generationibus vestris. Sabbata sabbatorum erunt vobis, et humiliabit animas vestras a nona mensis, a vespera ad vesperam, et sabbatizabitis Sabbata vestra ».

4. Itaque non septima dies Sabbatum est, sed remissio peccatorum, cum quis ea perpetrare cessaverit. Neque otium est Sabbatum, sed confessio et humiliatio animi. Non enim definite dixit, Sabbato; sed simpliciter, decima die, quæ occurrit etiam sæpe extra Sabbatum. Et tamen illam ipsam diem, ob propitiationem, non simpliciter Sabbatum, sed Sabbata sabbatorum appellat. Quod si hanc Sabbatum appellat, et in Sabbato operari jubet; non ergo otii præcipue lex est Sabbati, sed cognitionis, propitiationis et cessationis ab omni malitia. Non otii igitur causa Sabbatum dedit; sed ut nosset cessationem a creatione. Præcepit enim Dominus dicens : « Ut sciatis, quod in hac die requievit Dominus Deus vester ab operibus quæ cœperat facere ». Volebat autem eos hujusce finis gnaros, alterius initium quærere. Finis igitur prioris creationis erat Sabbatum : secundæ autem initium, Dominica, in qua veterem renovavit. Sicut igitur priori ævo Sabbati diem servari jussit, in monumentum finis priorum; sic Dominicam veneramus in memoriam initii secundæ reparationis. Non enim aliam creavit, sed veterem renovavit, et quam facere cœperat ab-

« Levit. xiiii, 27-28. ' ibid. 30-52. ' Exod. xxxi, 17.

ἐργάζ. Editi male, διότι ἐργάζ. Ibidem, Gobl. et Felc. 1, προστάττοντες σαλπίζοντες. Ibidem, Regius et Seguer. ὅτι καὶ σαλπ.

(5) Sic Regius et Seg. In editis et cæteris, Ἀνάγκη γάρ.

(6) Hæc, μᾶλλον δὲ ὁ Κύριος τοῦ νόμου, desunt in Gobl. et Felc. 1. Ibidem Regius et Seguer., quos sequimur, ὡς ἐν τῷ Λευιτικῷ· καὶ ἐλάλησε. Editi vero, ὡς ἐν τῷ Λευιτικῷ ἔφη· καὶ ἐλάλησε. Gobl. et Felckm. primus, ὡς ἐν τῷ Λευιτικῷ ἔφη (Felc. 1, φησι) τῇ δεκάτῃ, omissis intermediis.

(7) Ita Regius et Seg. cum Græco Scripturæ textu.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XXVIII.

Editi, ἡμέρα ἐξίλασμοῦ κλητῆ. Infra, Regius et Seguer. Gobl. et Felc. 1, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Ibid. Gobl. et Felc. 1, hæc omittunt, καὶ μετ' ὀλίγα. Paulo post, Regius et Seguer. ποιήσει, et sic O'. Editi, ποιήση.

(7) Felckmanni primus, ὅτι τις. Infra, τὸ ante ταπεινοῦν legitur in solis Reg. et Seguer.

(8) Νόμος deest in Gobl. et Felc. 1.

(9) Regius et Seguer. ἡμῶν. Editi, ὑμῶν.

(10) In Gobl. et Felc. 1, deest ἡ Κυριακὴ, et infra in iisdem, τὴν Κυριακὴν.

solvit. Quamobrem sexta die opera perfecta sunt : A septima vero requievit ab omnibus : in Evangelio autem Verbum quod advenit inquit : « Veni, ut perficiam opus ³. » Qui enim ab omnibus requiescit, significat quædam consummatione indigere, quæ ipse veniens absolvit : ait enim in Joannis Evangelio : « Opera quæ dedit mihi Pater, ut perficiam ea ; ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me ⁴. »

« Τὰ ἔργα ἃ δέδωκέ μοι ὁ Πατήρ, ἵνα τελειώσω ἐμοῦ. »

5. Imperfectum enim esset opus, si Adamo peccante mortuus fuisset homo : perfectum autem factum est, ubi ipse vivificatus est. Quocirca creationem sex diebus factam cum renovasset, diem renovationi assignat : quam in psalmo Spiritus prænuntiat his verbis : « Hæc dies quam fecit Dominus ⁵. » Solis enim instar Deus exoritur, singulorumque illustrat animas : idcirco in salutari passione sol non apparuit, significans cum finem prioris creationis, tum alterius initium, quæ ex Salvatore oriebatur : quam ubi vidit propheta, dixit : « Ecce vir : Oriens nomen ejus ⁶. » Et iterum : « Vobis timentibus eum oriatur sol justitiæ ⁷. » Non enim omnium est hæc dies, sed eorum qui mortui sunt peccato, et vivunt Domino. Ideo enim octavo die circumcidi lex jussit : et mandatum erat nunquam violandum, quo significabatur, post septimam diem omnium fore regenerationem. Nihil enim aliud circumcisio indicabat, quam nostram nos exuere nativitatem : eum enim qui sexto die mortuus est exuimus, et renovamur Dominum : qua die anti- C quæ ille exitus, per resurrectionem regeneratus est. Hoc enim Paulus quoque in Epistola ad Colossenses ait : « In quo et circumcisi estis circumcissione non manufacta, in exspoliatione corporis carnis, in circumcissione Christi : consepulti ei in baptismo, in infernum, in quo et resurrexistis ⁸. » Nam exspoliationis per baptismum figura erat circumcisio, quam in illis membris fieri præcepit, quibus corpus generatur : ut qui circumcidebantur adverterent, illud esse exuendæ vetustatis signum. Abraham enim cum credidisset, accepit circumcissionem, quæ signum erat regenerationis per baptismum. Quapropter veniente significato, signum cessavit : nam circumcisio quidem signum erat ; lavacrum vero regenerationis, res est significata. Exuto

³ Joan. iv, 34. ⁴ Joan, v, 36. ⁵ Psal. cxvii, 24. ⁶ Zachar. vi, 12. ⁷ Malach. iv, 2. ⁸ Coloss. ii, 11, 12.

(11) Regius et Seguer. καὶ τῆς ἡμέρας τῆς ἑβδόμης. Editi, καὶ τῆς ἑβδόμης. Mox, Gobler. et Felc. i, ἐν τῷ Ἐθαγγελίῳ φησὶν ὁ Χριστός· Ἦλθον.

(12) Sic Regius, Seguer. et Gobler. Editi vero, Ἐφη γὰρ. Ibid. illud, ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην, deest in Gobler. et Felc. i. Ibid. hæc, τὰ ἔργα, desunt in editis, sed leguntur in Regio et Seguer. in quibus solis vox αὐτὰ repetitur. In iisdem, ἐγὼ deest. Mox, γὰρ post μὲν deest in Gobler. et Felc. i.

(13) Αὐτῷ deest in Gobler. et Felc. i, ut et μὲν sequens.

(14) Ita Regius et Seguer. Editi et cæteri, ἔφη.

οὕτως τὴν Κυριακὴν τιμῶμεν, μνήμην οὖσαν ἀρχῆς δευτέρας ἀνακτίσεως. Οὐ γὰρ ἄλλην ἐπέκτισεν, ἀλλὰ τὴν παλαιὰν ἀνεκαίνισε, καὶ ἦν ἤρξατο ποιεῖν ἐτελείωσε. Δια τοῦτο ἐν μὲν τῇ ἕκτῃ τὰ γενόμενα συνετέλεσθη, καὶ τῇ ἑβδόμῃ (11) κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων· ἐν δὲ τῷ Ἐθαγγελίῳ ἐλθὼν ὁ Λόγος φησὶν· « Ἦλθον τελειώσαι τὸ ἔργον. » Ὁ γὰρ ἀπὸ πάντων καταπαύων, σημαίνει τινὰ δεῖσθαι τέλους, ἅπερ ἐλθὼν ἐπετελείωσε. Φησὶ γὰρ (12) ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· αὐτὰ· αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ

5. Ἀτελὲς μὲν γὰρ ἦν τὸ ἔργον, εἰ, ἀμαρτήσαντος τοῦ Ἀδάμ, ἀπέθνησκεν ὁ ἄνθρωπος· τέλειον δὲ γέγονε, ζωοποιηθέντος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, τὴν ἐν ἕξι ἡμέραις κτίσιν ἀνακαίνισας, ἡμέραν τίθησι τῇ ἀνακαίνισει, ἦν διὰ τοῦ ψαλμοῦ προαναφωνεῖ λέγον τὸ Πνεῦμα· « Αὕτη ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος. » Ἀπὸ ἡλίου γὰρ Θεὸς ἀνατέλλει, καταυγάζων τῇ ἐκάστου ψυχῇ· διὰ τοῦτο καὶ ἐν αὐτῷ (13) τῷ σωτηρίῳ πάθει οὐκ ἔφρανε ἦλιος, σημαίνων τέλος μὲν τῆς προτέρας κτίσεως, ἀρχὴν δὲ ἑτέρας, τὴν ἐκ τοῦ Σωτήρος ἀνατέλλουσαν· ἦν ἑωρακίως ὁ προφήτης φησὶν (14)· « Ἰδοὺ ἀνὴρ, Ἀνατολὴ θνομα αὐτῷ· » καὶ πάλιν· « Ὑμῖν δὲ τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν ἀνατελεῖ ἥλιος δικαιοσύνης. » Οὐ γὰρ πάντων ἡμέρα αὕτη, ἀλλὰ τῶν ἀποθανόντων τῇ ἀμαρτίᾳ, ζώντων δὲ τῷ Κυρίῳ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ περιτέμνεσθαι ἐκέλευσεν ὁ νόμος· καὶ ἀπαράβατος ἦν ἡ ἐντολή, σημαίνουσα τὴν μετὰ τὴν ἑβδόμην ἀναγέννησιν πάντων. Ἦ γὰρ περιτομὴ οὐδὲν ἄλλο ἐδήλου ἢ τὴν τῆς γενέσεως ἀπέχθυσιν· τὸν γὰρ τῇ ἕκτῃ ἀποθανόντα ἀπεκθιδυκόμεθα (15), καὶ ἀνακαινούμεθα τῇ Κυριακῇ, ὅτε ὁ παλαιός, ἀπεκθυθεὶς, ἀναγεννήθῃ τῇ ἀναστάσει. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Παῦλος φησὶν (16) ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς· « Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεχθύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκὸς, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι εἰς τὸν ᾄδην, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε. » Τῆς γὰρ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπεχθύσεως τύπος ἦν ἡ περιτομὴ· ἦν (17) ἐν κελεύσει τοῖς μέλεσιν ἐνετείλατο γίνεσθαι, δι' ὧν καὶ γεννᾶται τὸ σῶμα, ἐν εἰδοῖεν οἱ περιτεμνόμενοι, ὅτι ἀπεχθύσεως παλαιότητος ἐστὶ σημεῖον. Πιστεύσας γὰρ Ἀβραὰμ ἔλαβε τὴν περιτομὴν, σημεῖον οὖσαν τῆς D διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγέννησεως. Διὰ τοῦτο ἐλθόντος τοῦ σημαίνουμένου, πέπαυται τὸ σημεῖον. Ἦ μὲν γὰρ περιτομὴ σημεῖον ἦν, τὸ δὲ (18) γε λουτρὸν τῆς

Mox, Regius, Seguerian. et Gobler., θνομα αὐτῷ. Edit., θνομα αὐτοῦ. Mox Felckm. i, πάντων ἡμερῶν.

(15) Ita Reg. et Seguerian. Editi vero male, ἀπεχθιδυκόμεθα.

(16) Sic Regius et Seguerian. Editi vero, ἔφη.

(17) Ἐν, et infra, ὧν, desunt in Felc. primo. Mox, Regius et Seguer. εἰδοῖεν. Editi vero, et cæteri, εἰδοῖεν.

(18) Γε deest in editis, sed legitur in Regio et Seguer.

καλιγγεσεως τὸ σημαινόμενον. Ὅλου γὰρ τοῦ παλαίου ἀπεκιδυσκομένου, περιττὴ ἢ διὰ τοῦ μέρους σημασία. Καὶ ὡσερ ἡ Κυριακὴ ἀρχὴ τῆς κτίσεως ἐστὶ, καὶ παύει τὸ Σάββατον· οὕτως ἡ αὐτὴ ἀναγεννήσασα τὸν ἄνθρωπον ἔπαυσε τὴν περιτομὴν. Ἀμφότερα γὰρ ἐν τῇ ὀγδόῃ κατέρωθται, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως, καὶ ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἡ ὀγδόη τὸ Σάββατον ἔλυσε, καὶ οὐ τὸ Σάββατον τὴν ὀγδόην. Ἐν μὲν γὰρ Σαββάτῳ περιετέμετο ὁ ἄνθρωπος· ἐν δὲ τῷ Σαββάτῳ οὐκ ἤργει ἡ (19) περιτομή. Ἡ γὰρ ὀγδόη, ἀρχὴ οὖσα τῆς ἀνακτίσεως, κατέπαυσε τὴν πρώτην.

6. Ἦγοῦμαι δὲ καὶ διὰ τοῦτο τὴν περιτομὴν δεδδοσθαι. Τοῦ γὰρ Ἀδὰμ ἀκούσαντος· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » ἔθνησσε, καὶ διεφθείρετο τὸ σῶμα· ἔθεν μέρος τι τοῦ σώματος, καὶ τοῦτο (20) τὸ αἷτιον τῆς τοῦ σώματος γενέσεως προσετέθησαν ἔκτινύειν, προδιδοσκόμοι τὴν τοῦ ὄλου ἀπέκδυσιν, ἵν', ὡσερ ἀποδιδόντες τὸ κατακριθὲν, διασωθῆναι δύνηθωσι. Καὶ ὡσερ αἱ θυσίαι σκιάι ἦσαν τῶν μελλόντων, οὕτως καὶ ἡ ἐκ μέρους περιτομὴ τοῦ ὄλου ἦν σκιά. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ (21) φανερωῶς ὁ λόγος σημαίνει· τοῦ γὰρ Ἰησοῦ κατὰ πρόσταξιν τοῦ Θεοῦ περιτέμενοντος τὸν λαὸν ἐν Γαλιλαίᾳ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ υἱῷ Ναυῆ· « Ἐν τῇ σήμερον (22) ἡμέρᾳ ἀφείλον τὸν ὄνειδισμὸν Αἰγύπτου ἀφ' ὑμῶν. Καὶ ἐκάλεσα, φησιν, ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Γάλγαλα. » Εἰ γὰρ ἡ περιτομὴ ἀφαιρέσις ἐστὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ γενέσεως, δηλονότι ἡ ἀκροβυστία, Αἰγυπτιακῆς σχέσεως καὶ γενέσεως γνωρίσμα ἐστὶ. Τοῦτο δὲ ἀφείλον ὁ Θεὸς, ἵνα μηκέτι ὡς ἐν Αἰγύπτῳ γεννηθέντες ὦσιν, ἀλλὰ τῆς ἐπαγγελίας, εἰς ἣν εἰσήξεν αὐτοὺς ὁ Κύριος, τέκνα λογίζωνται. Τοῦτων δὲ οὕτως ὄντων, φαίνεται καθόλου ἡ περιτομὴ δοθεῖσα (23), ἵν' ἀφαιρέθῃ ὁ ὄνειδισμὸς τῆς γῆνης γενέσεως ἀπὸ τῶν Ἀβραμιαίων, καὶ μηκέτι ὑπεύθυνοι ὦμεν τῷ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Ἀφηρέθη γὰρ ὁ ὄνειδισμὸς τοῦ παραπτώματος. Τοῦτο δὲ ἐγένετο τότε εἰς τύπον τοῦ διὰ Χριστοῦ βαπτίσματος. Τότε γὰρ ἐκ μέρους ἐγένετο (24), ὡς ἐν σκιά, νῦν δὲ, ὡσερ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ὅλην τὴν γῆν γενέσιν ἀπεκιδυσκομέθα, διὰ τοῦ λουτροῦ ἀναγεννώμενοι, ἵνα μηκέτι κατὰ τὴν πρώτην γενέσιν ἀποθνήσκωμεν, ἵνα κατὰ τὴν περιτομὴν τῆς ἀπεκδύσεως τοῦ σώματος, ἦν διὰ τοῦ λουτροῦ ἀπεκιδυσκομέθα, ζήσωμεν. Ὅσερ δὲ εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Ἰησοῦ· « Ἀφείλον τὸν ὄνειδισμὸν Αἰγύπτου ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἀφ' ὑμῶν »· οὕτως πολλῶ πλεον λεχθείη ἀν' ἐκάστῳ τῶν νῦν (24) βαπτιζομένων· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἀφείλον τὸν ὄνειδισμὸν τῆς γῆνης γενέσεως, καὶ τὸν ὄνειδισμὸν τῆς τοῦ θανάτου φοβῆς ἀπὸ σοῦ, ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ.

* Gen. iii, 19. ¹⁰ Jos. v, 9. ¹¹ Rom. vi, 4-7.

(19) Basil. ἤρχει. Mox, Reg. Gobl. et Felc. 1, κατέπαυσε. Editi vero et caeteri, κατέπαυσε. Mox, Reg. Seguer. et Gobl., δεδόσθαι. Editi vero, δίδοσθαι.

(20) Regius, τοῦτο.

(21) Gobl. et Felc. 1, καὶ ἐν τῷ Ναυῆ.

(22) Gobl. εἶπεν Κύριος αὐτῷ· Ἐν τῇ σήμερον. Infra, Reg. Seguer. Gobl. et Felc. 1, post ἐκάλεσα,

A enim toto vetere homine, superflua est illa quæ ex parte est significatio. Et sicut Dominica initium est creationis, et Sabbati finem facit : sic ea ipsa regenerato homine finem dedit circumcisioni. Utrumque enim octavo die perfectum fuit, et initium creationis et hominis regeneratio. Ideo octava dies Sabbatum dissolvit, non Sabbatum octavam diem. In Sabbato enim circumcidebatur homo, nec Sabbato cessabat circumcisio : nam octava quæ erat initium reparationis, priori finem attulit.

6. Arbitror autem hac de causa circumcisionem datam fuisse. Cum audisset Adam : « Terra es, et in terram reverteris », mortuus est, corpusque corruptum ⁴⁵ est : unde partem quamdam corporis, eam nempe quæ causa illi est generationis, exsolvere jussi sunt : et jam antea didicerunt, totum corpus exendum esse, ut, ac si quod damnatum fuerat tradidissent, salutem consequi possent. Et sicut sacrificia umbræ futurorum erant, sic circumcisio alicujus partis, totius circumcidendi umbra erat. Hoc autem in Jesu Filio Nave clare commonstrat Scriptura : Jesu enim ex Dei jussu populum circumcidente in Galgalis, trans Jordanem, dixit Deus Jesu Filio Nave : « Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis. Et vocavi, inquit, nomen loci illius Galgala ¹⁰. » Si namque circumcisio generationem Ægyptiacam aufert : ergo præputium Ægyptiaci habitus ac generationis indicium est. Hoc autem abstulit Deus, ut non ultra quasi in Ægypto nati haberentur, sed promissionis, in quam illos induxit Dominus, filii existimarentur. Hæc cum ita se habeant, videtur prorsus circumcisio data fuisse, ut opprobrium terrenæ generationis ab Abrahamitis tolleretur, et non amplius obnoxii essemus huic maledicto : « Terra es, et in terram reverteris. » Ablatum est enim opprobrium delicti. Id autem tunc factum est in figuram baptismatis per Christum dati. Tunc enim ex parte res gerebatur quasi in umbra ; nunc autem, ut dixit Apostolus, totam terrenam generationem exuimus, per lavacrum regenerati, ut non amplius secundum priorem generationem moriamur, sed secundum circumcisionem, qua corpus exuitur, quam per lavacrum nos exuimus, vivamus ¹¹. Ut autem dixit Dominus Jesu : « Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis ; » sic multo magis dici poterit unicuique eorum, qui nunc baptizantur : Hac die abstuli opprobrium terrenæ generationis, et opprobrium corruptionis mortis a te hoc ipso die.

habent φησί. Editi vero, εφη. Mox, Gobl. et Felc. 1, Εἰ οὖν ἡ περιτ.

(23) Sic Reg. et Seguer. Edit. Comm. δοθεῖσθαι, male. Hinc Parisienses, δοθῆναι, suo Marte correxere.

(24) Regius et Seguer. ἐγένετο. Mox, εἶπεν deest in Gobl. et Felc. primo.

(24) Nūc deest in Gobl. et Felc. 1.

IN HOMILIAM DE SEMENTE ADMONITIO.

Homiliam de Semente subjungimus Homiliæ de Sabbato et Circumcisione, quod de re eadem ambæ pertractent, nempe de Sabbato, seu de ritu servandi Sabbati. Hæc posterior autem plures quam præcedens præfert dubitandi causas; non comparet enim in antiquis Athanasii operum collectionibus, nec nisi in codice Anglicano hactenus reperta fuit. Ad hæc nonnulla sunt hic loquendi genera, quæ minus peritam scriptorem arguant: haud semel enim legimus, χρῶβει pro χρύπτει, in præsentī, et similia. Suntque alia multa quæ minus Athanasii stylum referunt: implicatæ scilicet periodi frequentes, maxime sub finem, nam secus initio, cum contra Athanasii sermo cum lenitate quadam æquabili ubique profluat, et multum abhorreat ab obscuris loquendi generibus. Porro, licet allatis de causis admodum suspecta nobis sit hæc Homilia, non indiserta tamen, nec indigna quæ legatur. In ea quippe sat lepide arguitur vana Judæorum in servando Sabbato scrupulositas: multa quoque istic de oratione et eleemosyna, aliisque piis operibus feruntur, quæ lectori nec injucunda nec inutilia fore arbitramur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΠΟΡΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

HOMILIA DE SEMENTE.

1. In die Sabbati congregati sumus: non quod A 1. Ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου συνήχθημεν, οὐ νοσοῦν-
Judaismi morbo laboremus: nunquam enim falsa τες (25) Ἰουδαϊσμόν· οὐ γὰρ ἐφαπτόμεθα Σαββάτων
Sabbata vel attigerimus; sed ad Sabbatum accessi- ψευδῶν· παραγεγόμενα δὲ ἐν Σαββάτῳ, τὸν Κό-
mus, Dominum Sabbati Jesum adoraturi. Olim certe ριον τοῦ Σαββάτου Ἰησοῦν προσκυνήσοντες. Πάλαι
priscis hominibus in pretio Sabbatum fuit: at μέν γὰρ ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τὸ τίμιον Σάββατον·
Dominus diem Sabbati transtulit in Dominicam: ne- μετέθηκε δὲ ὁ Κύριος τὴν τοῦ Σαββάτου ἡμέραν εἰς
que nos auctoritate nostra Sabbatum vilipendimus; Κυριακὴν· καὶ οὐχ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἀφ' ἐαυτῶν τοῦ
sed 46 propheta est, qui illud rejicit ac dicit: Σαββάτου καταφρονήσαντες, ἀλλ' ὁ προφήτης ἐστὶν
« Neomenias vestras et Sabbata odit anima mea ». ὁ ἀποθαλὼν καὶ εἰπὼν· « Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ
Quandiu enim ea agebantur, quæ lege data digna τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » Μέχρι μὲν γὰρ
erant: aut quandiu non advenerat Magister, pæla- ὅτε ἄξια ἐπράττετο τῶν πραγμάτων τῆς νομοθεσίας,
gogi leges vim obtinebant: at ubi Magister adve- ἡ μέχρις ὅτε (26) μὴ ἦν παραγεγόμενος ὁ Διδάσκα-
nit, desiit pædagogus: et exorto sole, candela ces- λος, ἐνήργει τὰ τοῦ παιδαγωγοῦ· ἐλθόντος δὲ τοῦ
savit. Opportuna igitur nobis lectio de Sabbato Διδασκάλου, κατηγορήθη ὁ παιδαγωγὸς, καὶ ἡλίου
consequenter habita est. Jamjam enim audivimus ἀνατειλαντος, ὁ λύχνος ἐπαύσατο. Εὐκαιρὸς δὲ ἡμῶν
quomodo Jesus ibat per sata, et quomodo aridam B γέγονε καὶ ἡ ἀνάγνωσις, κατὰ ἀκολουθίαν, περὶ
manum sanaverit: atque operæ pretium videtur Σαββάτου. Ἰησοῦμεν γὰρ ἀρτίως, ὅπως ὁ Ἰησοῦς
mibi, pauca in lectionem Evangelii disserere. Sal- ἐπορεύετο διὰ τῶν σπορίμων, καὶ ὅπως τὴν χεῖρα
vator noster per sata ibat, ipsumque discipuli τὴν ἑρᾶν ἐθεράπευσε· καὶ μοι δοκεῖ καλῶς εἶχειν
sequebantur, et vellentes spicas comedebant: tum ὀλίγα εἰς τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ Εὐαγγελίου εἰπεῖν. Ὁ
Judæi increpabant illos, dicentes: « Non licet hoc Σωτὴρ ἡμῶν ἐπορεύετο διὰ τῶν σπορίμων, καὶ οἱ
facere in Sabbato ». Ex qua lege, o Judæi? Ex μαθηταὶ αὐτῷ ἠκολούθουν, καὶ στάχτας τριλόντες,
quo Moysis decreto? Ex cujus prophetæ sententia? ἦσθιν· καὶ Ἰουδαῖοι ἐπετίμων αὐτοῖς λέγοντες·
Ubi vetitum est ali esurientem? Ubinam scriptum « Οὐκ ἐξέστι τοῦτο ποιεῖν ἐν Σαββάτῳ. » Κατὰ
est, inanem ventrem non implendum esse? Sed ποῖον νόμον, ᾧ Ἰουδαῖοι; Κατὰ ποῖαν Μω-
qui esum in Sabbato vitio vertunt, cædem ipsi σέως νομοθεσίαν; Κατὰ ποῖαν προφήτου φράσιν;

11 Isa. 1, 13. 12 Matth. xii, 2.

(25) Anglicanus, νοσοῦντος.

(26) Edit. Paris. δε: Edit. Commel. δε, rectius.

Ποῦ κωλύεται τρέφεσθαι τὸν πεινῶντα; Ποῦ γέγραπται μὴ ἐμπλησθῆναι γαστέρα κενήν; Οἱ δὲ τὸ τρέφεσθαι ὀνειδίζοντες ἐν Σαββάτῳ, αὐτοὶ φόνους ἐν Σαββάτῳ κατὰ τοῦ οἰκοδεσπότης εἰργάζοντο· λέγει γὰρ ἡ Γραφή ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ τῆς ἡμέρας ἐν ἧ ὁ Θεὸς ἔπαθεν· « Ἦν δὲ ἡμέρα ἐκεῖνη μεγάλη τοῦ Σαββάτου. » Καὶ τὸν μὲν νομοθέτην ἀναιροῦσιν ἐν Σαββάτῳ, τρέφεσθαι δὲ μαθητὰς ἐν Σαββάτῳ οὐ βούλονται. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς ἀρτίως ἀναγνωσθεῖσιν, ἠρώτα αὐτοὺς· Τί ἐξεστὶν ποιῆσαι ἐν τῷ Σαββάτῳ; ἀγαθοποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σώσαι, ἢ ἀπολέσαι; τὸ τρέφεσθαι ὀνειδίζετε, τὸ δὲ φονεῦσαι κατεργάζεσθε; Ἄει γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι τὸν κώνωπα διυλίζουσι, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνουσιν· αἰεὶ ἀκριβεῖς; εἰσι περὶ τὸ ἀποδεκατῶσαι τὸ πῆγανον καὶ τὸ λάχανον· τὰ δὲ βαρύτερα τοῦ νόμου οὐ τηροῦσι. Καὶ διαπορευομένων τῶν μαθητῶν, ἠγανάκτουσιν, ὅτι στάχυας ἔψωχον ταῖς χερσὶν, καὶ ἤσθιον. Οὐ σιδήρῳ ἀπέτεμον, ἐπεὶ κατηγόρουσιν ὡς ἔργου· οὐδὲ ἄλλοις ἐργαλείοις ἐχρήσαντο, ἵνα μὴ κατηγορήσωσιν, ὡς μὴ τρεφομένων, ἀλλ' ἐργαζομένων. Νυνὶ δὲ τί μέμφεσθε τῷ ὕπῳ τοῦ Θεοῦ δοθέντι εἰς σωτηρίαν; Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς οὐ τὸ τρέφεσθαι ἀπηγόρευσεν ἐν Σαββάτῳ, τί σὺ τοῦτο ὀνειδίζεις, ὅπερ ὁ Θεὸς οὐκ ἀπηγόρευσεν;

2. Διαπορεύετο τοῖνον ὁ Σωτὴρ διὰ τῶν σπορίμων· ὁ κόκκος τοῦ σίτου, διὰ τῶν σπορίμων, ὁ νοητὸς κόκκος τοῦ σίτου, ὁ πεσὼν εἰς ἓνα τόπον, καὶ ἀναστὰς πολύχους εἰς τὴν οἰκουμένην· αὐτὸς γὰρ περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν, ὅτι· « Ἐάν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου, πεσὼν εἰς τὴν γῆν, ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐάν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. » Εἴπωμεν αὐτὸ καὶ ἄλλως· Διαπορεύετο τοῖνον ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν σπορίμων· αὐτὸς γὰρ ἐνίστατο μὲν κόκκος τοῦ σίτου, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. » Σπείρει μὲν οὖν ὁ Ἰησοῦς θαψιλῶς· ἡ δὲ καρποφορία γίνεται πρὸς τὸ ὑποκείμενον· ὅπου μὲν γὰρ πετρώδης ἡ γῆ, εὐμαρῶς (27) ξηραίνεται τὸ σπέρμα οὐκ ἀδυναμίζετο τοῦ σπόρου, ἀλλὰ τῇ καχεξίᾳ τῆς γῆς· ὁ μὲν γὰρ σπόρος ἐνεργῆς· ἀγονος δὲ ἡ γῆ βάθος μὴ κεκτημένη. Οὐκ ἀντεχούσης δὲ τῆς γῆς πρὸς ὕγρασιν (28), πλείον αἱ ἡλιακαὶ ἀκτίνες προσβάλλουσαι, ἀναξηραίνουσι τὸν σπόρον. Καὶ γίνεται τὸ αἴτιον οὐ παρὰ τὸ ἄτονον τοῦ σπόρου, ἀλλὰ τὸ σαθρὸν τῆς γῆς. Πάλιν ὁ σπόρος σπείρεται εἰς ἀκανθώδη γῆν· καὶ ὁ μὲν σπόρος ἐνεργῆς· πνίγεται δὲ ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν, καὶ ἡ ἔνδον ἀποκειμένη ἐνέργεια οὐ συγχωρεῖται καρποφορῆσαι διὰ τὴν ἐξωθεν ὀχλήσιν. Ἐάν δὲ ἀπολαύσῃ τῆς ἀγαθῆς, ποιεῖ πάλιν οὐχ ὅμοιον τὸν καρπὸν, ἀλλ' ἐν τριάκοντα, καὶ ἐξήκοντα, καὶ ἑκατόν. Μονοειδῆς μὲν ὁ σπόρος, διάφορος δὲ ὁ καρπός· διάφοροι δὲ αἱ γνώμαι τῶν διδασκομένων.

3. Ἐξῆλθε τοῖνον ὁ σπείρων τοῦ σπείραι· καὶ τὰ μὲν δι' ἑαυτοῦ παρών, τὰ δὲ διὰ τῶν μαθητῶν ἐνήργησε. Καὶ ἔχεις ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γε-

A ipso Sabbato in Dominum perpetrarunt (26') : ait enim Scriptura in Evangelio de die qua passus Deus est : « Erat autem dies illa magna Sabbati ¹⁴. » Legislatorem ipsum Sabbato de medio tollunt, discipulosque in Sabbato alimenta sumere nolunt. Quare in jamjam lectis, quærit ab illis Salvator : Quidnam in Sabbato facere licet, benene an male? animam servare an perdere? alimenta sumere criminatis, et cædes perpetratis? Semper enim Judæi culicem percolant, et camelum deglutiunt : semper accurate decimant rutam et olus, et quæ sunt in lege graviora non observant. Et pertranseuntibus discipulis indignabantur, quod spicas manibus vellent et comederent. Non ferro secabant, quod illi sane ut opus criminati fuissent : neque aliis utebantur instrumentis, ne culparent Judæi, non quod alimenta sumerent, sed quod operarentur. Nunc autem quid culpatis quod a Deo in salutem datum est? Si enim Deus vesci non prohibuit in Sabbato, quid illud tu vituperas, quod non vetuit Deus?

ὁ Θεὸς οὐ τὸ τρέφεσθαι ἀπηγόρευσεν ἐν Σαββάτῳ, τί

2. Transibat itaque Salvator per sata : granum frumenti, per segetes : spirituale illud granum frumenti, quod cecidit in unum locum, secundusque resurrexit in orbem terrarum : de se quippe ipse dicit : « Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert ¹⁵. » Rem alio tractemus modo. Transibat igitur Jesus per sata : ipse quippe aliquando granum frumenti, ob vim nutritivam : interdum seminator est, prout in Evangelii dicitur : « Ecce egressus est qui seminat ad seminandum ¹⁶. » Spargit quidem Jesus largiter sementem, fructus autem copia fit pro ratione soli : nam ubi petrosa terra, facile exarescit semen; non quidem impotentia seminis, sed vitio terræ : cum semen vividum sit, terra autem sterilis, quia profunditatem non habet. Cum autem terra non retinet humorem, solares radii gravius illapsi exsiccant sementem. Quod quidem contingit non imbecillitate seminis, sed vitio soli. Rursum spargitur semen in spinosam terram : et semen quidem vividum est; sed a spinis suffocatur, nec permittitur vis illa interior fructificare, ob exteriorem illam molestiam. Quod si semen bonam nanciscatur terram, non parum reddit fructum, sed trigesimum, vel sexagesimum, vel centesimum. Ejusdem namque generis semen est, diversus autem fructus, diversæque eorum sententiæ qui erudiuntur.

3. Exiit igitur qui seminat seminare, et partim præsens per sese, partim per discipulos suos operatus est. Et habetur scriptum in Actibus apostolo-

¹⁴ Joan. xix, 31. ¹⁵ Joan. xii, 24, 25. ¹⁶ Matth. xiii, 3.

(26') Nullibi dicitur diem qua crucifixus Dominus est, fuisse Sabbatum, sed præcedentem diem.

(27) Anglic. prima manu, εὐμαρῶς.

(28) Πρὸς, ante ὕγρασιν, additum est secunda manu in Angl.

rum, post lapidatum Stephanum, sic, inquam, habet Scriptura : « Illi itaque dispersi ¹⁷ » non imbecillitate **47** dissipati : nequaquam enim fide se juncti sunt, sed dispersi. Seminantis quippe vi frumentum effecti, ad panem cœlestem, per vivificationem doctrinam transeunt, operationes suas ubique disseminarunt. Cogitationum itaque sator Jesus unigenitus Filius Dei, transibat per sata, qui non seminum tantum est sator, sed etiam rerum sensu præditarum. Huic enim ab initio Pater dixit : « Producat terra herbam feni, seminans semen secundum genus et similitudinem ¹⁸. » Pater dixit, Filius perfecit : ille jussit, hic jussa complevit : atque ita ex Patre per Filium, perfectum fuit opus, unaque mundi creatio per Patrem et Filium absoluta est. Qui ergo cogitationes seminat, et qui res sensu prædicitas nutu paterno effecit, hic ipse per sata transibat. Ingentia certe in seminibus miracula. Videamusque in temporibus sementis, quæ ad seminum pertinent : et de terræ germinibus libero tempore disseramus : non quo physice de ejusmodi re disputemus, sed quo mirabilium factorem adoremus. Homines certe id agentes quod suæ facultatis est, junctis ad aratrum bobus terram sulcant, emolliuntque ejus superficiem, ut ne pluviam præterfluant, sed profundius penetrantes copiosum fructum germinent : semina vero in mollem terram projecta, duplici commodo gaudeant, primo profunditatis et mollitiei ; secundo, latebrarum, ne ab avibus absumantur. Et homo quidem quod suæ facultatis est agit ; sed nequaquam ab homine est fructificatio. Hominis quippe est seminare ; Dei autem incrementum dare. Atque Dei imperio nubes ex profundo marium aquas hauriunt, salsedineque in dulcedinem versa, effundunt quidem in superficie terræ : tum unius prorsus generis decidens pluvia, varia producit seminum genera : frumentum enim efficit, fabam, milium, zeam. Unumque est quod decidit ; multa quæ germinant : atque illa uniformitas pluviarum in multiplicem fructificationem abit ; ut ostendatur, non dexteritate seminantis, sed Dei operatione fructum prodire. Ac principio quidem sementis herba quædam velut asurgit, et plerumque contingit frumentum una cum zizaniis seminari : neque licet per foliorum similitudinem internoscere, quid frumentum, quid zizania sit. Cum autem in culmum semen assurgit, exalaturque, ex spica deprehenditur, fructusque indicat quid sit frumentum, quid zizania.

4. Intellexisti quod dictum est, jam mihi ad magis spiritualia progredere. Seminavit Jesus per apostolos verbum regni cœlorum per universam terram. Anris vero quæ prædicationem excepit, apud sese illam retinet : et eatenus certe germinationem foliorum edit, quod in Ecclesia se diligentem præbet. Convenimusque in eumdem locum tam frumentum largitores, quam zizania ; tam fidelis quam

¹⁷ Act. viii, 4. ¹⁸ Gen. i, 10.

(29) *Ἦαε* : 'Ἄλλ' ε̅ μὲν ἀνθ... ὑπὸ ἀνθρώπου, deerant in Anglicano, sed addita sunt manu recentiore.

γραμμένον, ὅτι μετὰ τὸ λιθοβοληθῆναι τὸν Στέφανον οὕτως λέγει ἡ Γραφή : « Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες, οὐ δι' ἀσθενείας σκορπισθέντες· οὐ γὰρ διηρέθησαν τῇ πίστει· ἀλλὰ διασπαρέντες. Τῇ γὰρ ἐνεργείᾳ τοῦ σπειραντος σιτοποιηθέντες εἰς ἄρτον ἐπουράνιον, κατὰ πᾶσαν διεληλυθότες ζωοφορίας διδασκαλίαν, κατασπείραντες ἐνεργήματα. Ὁ τοίνυν τὰ νοήματα σπείρων Ἰησοῦς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διήρχετο διὰ τῶν σπορίμων, οὐ μόνον δὲ τῶν σπόρων κατασπορεύς, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰσθητῶν. Πρὸς γὰρ τοῦτον ἔλεγεν ἐξ ἀρχῆς ὁ Πατήρ· « Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Πατήρ ἔλεγεν, υἱὸς ἐπετέλει· ὁ μὲν ἐπέταττεν, ὁ δὲ εἰς πέρας ἤγαγε τὰ προστατόμενα· καὶ οὕτως ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν ἡν τελεσιουργημα, μιᾶς κοσμοποιίας διὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τελεσιουργημένης. Ὁ τοίνυν τὰ νοήματα κατασπείρων, καὶ τὰ αἰσθητὰ νεύματι Πατρὸς ἐργασάμενος, οὕτως διέβαινε διὰ τῶν σπορίμων. Πολλὴ δὲ τίς ἐστὶν ἡ τῶν σπόρων θαυματουργία. Καὶ ἴδωμεν ἐν καιροῖς σπόρων τὰ περὶ σπόρων ἐν χειμερίοις ὥραις τὰ περὶ τῆς βλάστης τῆς γῆς διαλεγόμενοι, οὐχ ἵνα φυσιολογήσωμεν τὰ ὀρώμενα, ἀλλ' ἵνα προσκυνήσωμεν τὸν θαυματοποιόν. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ τὰ ἐφ' ἑαυτοῖς ἐργαζόμενοι, ζεύξαντες βοῦς ἀροτήρας, ἀνατέμνουσι τὴν γῆν καὶ ἀπαλύνουσι τὸ πρόσωπον αὐτῆς, ἵν' ὑετοὶ μὲν μὴ παραδράμωσι, ἀλλ' ἐμβαθυνόμενοι καρποφορίαν ἀποδώσωσιν· οἱ δὲ σπόροι ἐν ἀπλότῃ τῆς γῆς ριφέντες, διττὴν ἔχουσι τὴν ἀπόλαυσιν· μίαν μὲν τοῦ βάρους καὶ τῆς ἀπαλώσεως, δευτέραν δὲ τοῦ χρῦπτεσθαι, καὶ μὴ ὑπὸ ὀρνέων ἀναλίσκεσθαι. Ἄλλ' ὁ μὲν ἄνθρωπος ποιεῖ τὸ ἑαυτοῦ· οὐ μὴ ἡ καρποφορία ὑπὸ ἀνθρώπου (29). Ἄνθρώπου μὲν γὰρ τὸ σπείραι· Θεοῦ δὲ τὸ αὐξῆσαι. Καὶ προστάγματι Θεοῦ νεφέλαι ἐκ θαλαττίων βυθῶν τὰ ὕδατα ἀνασπάσασαι, καὶ ἐξ ἀλυρότητος εἰς γλυκύτητα μεταβαλοῦσαι, ἐπιχέουσι μὲν ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· μονοειδῆς δὲ ὑετός, καταβάς, πολυειδεὶς ἐργάζεται σπόρους. Καὶ σίτον μὲν ἐργάζεται, κύαμον δὲ καὶ κέγγρον καὶ ἔλυραν. Ἐν μὲν τὸ καταβάν, καὶ πολλὰ τὰ βλαστώμενα· καὶ τὸ μονοειδῆς τῶν ὑετῶν εἰς πολὺχον καρποφορίαν διασπείρεται· ἵνα δειχθῆ, μὴ τῇ τοῦ σπειραντος εὐμαρείᾳ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ἐνεργείᾳ γίνεσθαι τὸ καρποφορούμενον. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ σπόρος χλόη τις ὡσπερ ἀναβαίνει, καὶ πολλάκις σίτω ζιζάνιον συνέσπαρται· ἡ δὲ ὁμοίότης τῶν φύλλων οὐ συγχωρεῖ φανῆναι, τί μὲν σίτος, τί δὲ ζιζάνιον. Ὅταν δὲ ὁ σπόρος εὐθυτενῆς γένηται, καὶ εἰς ὕψος γένηται, ὁ στάχυς διακρίνει, καὶ ἡ καρποφορία δεικνύσι τὸ ὑποκείμενον, τί μὲν σίτος, τί δὲ ζιζάνιον.

4. Ἐνόησας τὸ λεγόμενον, ἐλθέ μοι λοιπὸν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον. Ἐσπεῖρεν ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν ἀποστόλων τὸν λόγον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης. Ἀκοὴ δεξαμένη τὸ κήρυγμα κατέχει παρ' ἑαυτῆ· καὶ τέως μὲν βλάστην φυλλάδος ἐργάζεται σπουδῆν περὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ συναγόμεθα κατὰ τὸ αὐτὸ, καὶ οἱ σιτοδοταί, καὶ τὰ ζιζάνια, ὁ πιστός, καὶ ὁ ὑποκριτής, ἵνα ἀλη-

θεότερον εἰπωμεν τὸ καταγγελλόμενον· οἱ δὲ γεωργοὶ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν δίκελλον τῶν λόγων τοῖς ἐσπαρμένους ἐπιβαλόντες, γεωργοῦμεν εἰς καρποφορίαν· οὕτω δὲ οἰδαμεν τὸ ὑποκείμενον· ἡ γὰρ τῆς φυλλάδος ὁμοίότης ἀπατᾷ πολλάκις τοὺς προσώτους. Ὅταν δὲ ἡ διδασκαλία εἰς ἔργον προχωρήσῃ, καὶ ὁ καρπὸς τῶν ἔργων παχυνθῇ, τότε φαίνεται τίς μὲν ὁ πιστὸς, τίς δὲ ὁ ὑποκριτής. Καὶ πῶς καὶ τίνα τρόπον παραγίνεται πολλάκις εἰς πόλιν ἀνὴρ δυνάμενος διδάσκειν Ἕλληνιστί, δε, τὴν ἀκοὴν θελγόμενος, σπεύδει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, οὗ τὴν λατρίαν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῶν λόγων τὸ κάλλος μόνον ἀρπάσσει. Ἀνεχώρησεν ὁ εὐγλώττως λαλῶν ἀνεχώρησε καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ ζιζάνιον· οὐ γὰρ ἔχει τὸ σιτώδες, τὸ πιστόν. Ὁ δὲ πιστὸς, κἂν εὐγλώττως λέγῃ τὰ λεγόμενα, σπουδάζει κατακούειν, κἂν Συριστί, κἂν Ῥωμαῖστί, κἂν διαφόρῳ γλώττῃ. Οὐ γὰρ ζητεῖ λόγους, ἀλλ' ἔργα. « Ὁ γὰρ λόγος ἡμῶν καὶ τὸ κήρυγμα ἡμῶν οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμεως. » Τί τὸ ἕφαλος, ἐὰν Ἕλληνιστί λαλῶμεν, βαρβαρίζωμεν δὲ τῇ γνώμῃ; Τί τὸ ὕφαλος, ἐὰν εὐσύνθετος μὲν ὁ λόγος, κακὸς σύνθετος δὲ ὁ τρόπος; Πολὺ κάλλιον ἐστὶ μήτε τὴν Ἕλλήνων εἰδέναί φωνήν, καὶ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ ἐν καρδίᾳ κεκτῆσθαι. Εἰ μὲν γὰρ σοφιστοῦ διδασκαλεῖον ἦν ἡ Ἐκκλησία, εὐγλωττίας ἦν ὁ καιρὸς· ἐπειδὴ δὲ τρόπων ἀγῶν, καὶ καρποφορία τὸ προκείμενον, καὶ προσδοκία οὐρανῶν τὸ προσδοκώμενον, μὴ γλώττα ζητεῖσθω, ἀλλ' ὁ τρόπος κατορθούσθω. Πάλιν ἄλλοι νοσοῦσιν ἀνθρωπαρέσκιαν ἀνθρώπων, καὶ καιρὸν καθυποκρίνονται· κἂν μὲν ἐπίσημον πρόσωπον ἢ ἐκ πλατειῶν ἢ ἐξ ἀνθρώπων παραγίνηται, καὶ Χριστιανισμὸν ἐπαγγελλόμενον, τρέχουσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἵνα ἀνθρώπῳ δειξώσι τὸ πρόσωπον. Ἐξῆλθεν ὁ ἐπίσημος, συνεξῆλθεν ὁ ὑποκριτής, καὶ ἀπέγυε τὸν μισθόν. Δεῖ ἀνθρώπων ἦλθεν, ἀνθρώπῳ ἤρεσε, παρὰ Θεοῦ οὐδὲν ἔλαβεν· οὐ γὰρ ἐκεῖνῳ ἔδειξε τὴν διάνοιαν. Τοιαῦτα τῆς Ἐκκλησίας τὰ ζιζάνια.

5. Ἄλλ' ἔχει τι θαυμάσιον ὁ γεωργὸς τῆς Ἐκκλησίας Λόγος· καὶ γὰρ ζιζάνια σιτοποιεῖ ἐὰν θέλῃ. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοπροαίρετος ἡ τῶν ἀνθρώπων κίνησις, καὶ αὐτεξούσιος ἡ γνώμη, ἐπὶ σοὶ κείται τὸ πρᾶγμα· εἰ θέλεις ζιζάνια, εἰ ἀλόγων ζώων τροφή· εἰ θέλεις, μεταβάλλῃ καὶ γίνῃ σίτος. Εἰκόνα ζητεῖς τῶν λόγων, λάμβανε ἀπὸ δένδρων τὸ ζητούμενον. Ἡ ἀγρίελαιος, ἐπικεντριθεῖσα, καλλιέλαιος γίνεται, καὶ ἀμπέλος ἀγρία, ἡμερωτάτης ἀμπέλου κλήμα δεξάμενη, ἐπιλανθάνεται μὲν τῶν τῆς βίβλης παλαιότητων, ἀναλαμβάνει δὲ τὴν καινότητα τῶν παλαιῶν. Ἐπιλάβου καὶ σὺ τῶν πρώτων, καὶ ἀνάλαβε τὰ λεγόμενα· καὶ τοῦ ζιζανίου πάρες, τὸ δὲ σιτώδες ἀνάλαβε· ἵνα θυνηθῆς καὶ αὐτὸς εἰσω ἄλωνος ἐκκλησιαστικῆς γενέσθαι νοητῆς.

6. Ταῦτα δὲ πάντα ὑμῖν εἰρηται διὰ τὸ εὐαγγελικὸν ἀνάγνωσμα, τὸ περὶ σπόρων διαλεγόμενον, διὰ τὸν κατασπείραντα ἐν ταῖς ψυχαῖς, τῶν ψυχῶν λυτρωτὴν Ἰησοῦν, τὸν διαπορευόμενον διὰ τῶν σπορίμων.

¹⁰ I Cor. 11, 4.

A hypocrita, ut verius eloquamur quod prædicatur. Nos autem Ecclesiæ agricolæ verborum ligonem per sata immitimus, ut agrum colamus ad fructum ferendum; necdum tamen cognoscimus soli conditionem: foliorum quippe similitudo, præsidēs sæpe fallit. Verum ubi doctrina in opus procedit, laborumque fructus solidatur, tum apparet quis fidelis, quis hypocrita sit. Qua ratione in urbem plerumque venit vir Græcæ docendi peritus, auresque demulcens, qui in Ecclesiam properat, non ut medicinam animæ, sed ut verborum elegantiam percipiat. Recedit ille facundus orator: recedit etiam ab Ecclesia zizanium; frumentum quippe seu fidem, non habet. Fidelis autem licet facunde loqui soleat, studiose auscultat, sive Syriace, sive Latine, aut alio quovis sermone quis utatur. Non quærit enim verba, sed gesta: « Sermo enim noster et prædicatio nostra, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione Spiritus et virtutis ¹⁰. »

48 Quæ utilitas, si Græcæ loquamur, et mente barbari simus? Quid prodest si compositus sermo, et mores sint incompositi? Multo præstantius est Græcæ quidem nescire, legemque Dei in corde possidere. Nam si Ecclesiæ sophistæ schola esset, consectanda foret eloquentia: at cum de morum pugna, et de fructus copia agatur, exspecteturque cælum; ne lingua requiratur, sed mores instituantur. Rursum aliqui laborant studio placendi hominibus, et ad tempus simulatione utuntur: quod si illustris persona vel ex plateis, vel ex hominum (turba) accesserit, et Christianismum profiteatur, currunt in Ecclesiam, ut homini illi vultum ostendant suum. Egreditur insignis ille, una exit hypocrita, recepta mercede sua: hominis causa venit, homini placuit, a Deo nihil accepit, nequaquam enim mentem suam illi exhibuit. Ejusmodi sunt Ecclesiæ zizaniam.

5. Sed quidpiam mirum habet Verbum Ecclesiæ agricola: nam zizania, siquidem ille voluerit, frumentum ferunt. Cum enim electione propria fiat hominum motus, et libera sit ejus sententia; in terra sita est: si vis esse zizania, brutorum animalium pabulum es: sin volueris mutari, frumentum fles. Si quæras hujusce rei exemplum, ex arboribus quæsitum accipe. Oleaster insitus efficitur hora oliva, et vitis silvestris, sativæ vitis accepto palmitis, obliviscitur vetustæ radicis suæ, accipitque novitatem recentis. Obliviscere et tu primum, et accipe quod dicitur; omissisque zizaniis, frumentum accipe ut mereare intra aream ecclesiasticam spiritualemque recipi.

6. Hæc porro omnia dicta vobis sunt, occasione lectionis evangelicæ, qua de satis agitur, ob eum qui in animabus seminavit, Redemptorem animarum Jesum, transeuntem per sata. Ille autem de industria

Sabbato pertransibat, discipulos per sata ducens : A qui discipuli in prætereundo spicas vellebant, manibusque confricantes, comedebant, novam spicis aream, manus scilicet suas, efficientes. Judæi vero discipulos increpabant quod alimenta sumerent : adversus Magistrum indignabantur : « Vide quid faciant discipuli tui »? » Sese abalienantes a justitia, nequaquam dicebant : Socii nostrorum discipulorum ; sese quippe a magisterio expulerant ; sed, « Vide quid faciant discipuli tui : » res conspicuas ostendebant. Spectatori cordium res quæ sub aspectum cadunt demonstratis? Nonne experimento plerumque didicistis, eum ipsas cordium cogitationes perspectas habere? Annon ille est qui ait : « Quid cogitatis mala in cordibus vestris »? » Qui cogitationes novit, an spicarum confricationes non novit? ...

7. (30) Novus mortuus, inter mortuos liber. Si quidem cæteri mortui quasi vinculis constricti, per angustam abducebantur viam ; Jesus vero propter nos mortuus est, et descendit ad inferna inter mortuos : atque inter mortuos cum venisset, non modo liber, sed mortuorum liberator erat. Et ut ediscas ipsum mortuorum fuisse liberatorem, audi hæc Evangeliorum verba : « Et multa corpora sanctorum qui obdormierant resurrexerunt » . In monumento positus est, et multa monumenta aperta fuere. Erat itaque is inter mortuos liber, quem noti reliquerant : ait namque Evangelium, discipulos omnes, relicto eo, aufugisse » . Fugiant dum viveret : et eo crucifixo, pro ipso mortem subibant ; eo quod nihil in cruce remanserit, et post crucem, vitam resumpserit ; sed ne mihi attendas soli, sed psalmo jamjam a me lecto. Ausculta dum legam, tu vide ex consequentibus resurrectionem : « Factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber. Posuerunt me in lacu inferiori » , uti supra diximus. Et post hæc : « Ego vero oratione mea ad te, Domine » . Et 49 mane oratio mea præveniat » . Mortuusne orat : si non resurrexerit, inquam, orat? Siquidem postquam sepulturam et resurrectionem enarrasset, tunc memoravit orationem quam ad Patrem habuit.

8. Nos igitur Dominicam celebramus propter resurrectionem : Judæi etiam nunc Sabbato adhærent, postquam Isaias dixit : « Et Sabbata vestra odit anima mea » . » Nihil mihi commune cum Sabbato, quod Dominus odit. Non loquor de dierum circulis, sed de Judæorum usu. Dies enim nullos aversatur Deus : sed eos qui in ipsis diebus male agunt. Et jam quidem Sabbato in hærent : tuncque temporis etiam Salvatorem increpabant, dicentes : « Vide quid faciant discipuli tui, quod non licet in Sabbato facere » . » Tum Salvator ad illos : Nonne

« Ο μὲν οὖν διεπορεύετο ἐπίτηδες ἐν Σαββάτῳ, διάγων τοὺς μαθητάς διὰ τῶν σπορίμων καὶ οἱ μαθηταὶ διερχόμενοι, ἐτίλλον στάχους, καὶ ψύχοντες ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἡσθιον, καινοτέραν ἄλωνα τοῖς στάχυσι τὰς χεῖρας ἐργαζόμενοι. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐπετίμων τοῖς μαθηταῖς τρεφομένοις, καὶ πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀγανακτοῦσιν. « Ἴδε, τί ποιοῦσι οἱ μαθηταὶ σου ; » Ἐαυτοὺς ἀπαλλοτριώσαντες τῆς δικαιοσύνης, οὐκ εἶπαν, Οἱ κοινωνοὶ τῶν μαθητῶν ἡμῶν ἑαυτοὺς γὰρ τῆς μαθήσεως ἐξέωρισαν ἄλλ', « Ἴδε, τί ποιοῦσιν οἱ μαθηταὶ σου. » Δεικνύουσι τὰ φαινόμενα. Τῷ γνώστῃ τῶν καρδιῶν δεικνύετε τὰ ὀρώμενα ; Οὐκ ἐλάβετε πολλάκις τὴν πείραν, ὅτι οἶδε καὶ τῶν καρδιῶν τὰς γνώσεις ; Οὐ λέγων· « Τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς πονηρὰ ; » ὁ διαλονισμοὺς εἰδὼς, ἀσταχῶν ψυχμοὺς οὐκ οἶδε ; ... »

7. Καινότερος νεκρὸς ἐλεύθερος ἐν νεκροῖς. Οἱ μὲν ἄλλοι νεκροὶ, δεσμοῖς ὡσπερ περιβαλλόμενοι, ἐν εἰρηκτῇ τῇ ὀφᾷ ἀπήγοντο· Ἰησοῦς δὲ γέγονε δι' ἡμᾶς νεκρὸς, καὶ κατήλθεν εἰς τὰ καταχθόνια μεταξύ τῶν νεκρῶν· καὶ ἐν νεκροῖς μὲν ἐλθὼν οὐ μόνον ἐλεύθερος ἦν, ἀλλὰ καὶ νεκρῶν ἐλευθερωτῆς. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ νεκρῶν ἐλευθερωτῆς γέγονεν, ἄκουε τῶν Εὐαγγελίων λεγόντων· « Καὶ πολλὰ σώματα τῶν σκοιμημένων ἀγίων ἀνέστησεν. » Ἐν μνήματι ἐτέθη, καὶ πολλὰ μνήματα ἀνεψήθησεν. Ἦν τοίνυν ὁ ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος, ὃν κατέλιπον καὶ γνώριμοι. Λέγει δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι πάντες οἱ μαθηταὶ, ἀφέντες αὐτὸν, ἔφυγον. Ἐτι ζῶντα φεύγουσι, καὶ σταυρωθέντος, ὑπεραποθνήσκουσιν· ἐπειδὴ δὲ μηδὲν ἐναπέμεινεν ἐν τῷ σταυρῷ, ἀλλὰ μετὰ τὸν σταυρὸν τὴν ζωὴν ἀπέλαβε. Καὶ μὴ ἐμοὶ μόνον πρόσεχε, ἀλλὰ τῷ ἐμοὶ ἀρτίως ἀναγινώσκω, σὺ βλέπε ἐκ τῆς ἀκολουθίας τὴν ἀνάστασιν. « Ἐγενήθη ἡσθιὸς ἀνθρώπος ἀδοξήτος, ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος. Ἐθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, » καθὼς εἰρήκαμεν. Καὶ μετὰ ταῦτα· « Ἐγὼ δὲ τῇ προσευχῇ μου πρὸς σέ, Κύριε, καὶ τῷ πρῶτῃ ἡ προσευχῇ μου προφθάσει. » Ὁ νεκρὸς προσεύχεται· εἰ μὴ ἀνέστη, προσεύχεται ; Μετὰ γὰρ τὸ διηγῆσθαι τὴν ταφὴν καὶ τὴν νεκρότητα, τότε διηγῆσατο τὴν προσευχὴν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα γενομένην.

8. Ἡμεῖς μὲν οὖν τιμῶμεν τὴν Κυριακὴν διὰ τὴν ἀνάστασιν· Ἰουδαῖοι δὲ ἔτι καὶ νῦν ἐξέχονται τοῦ Σαββάτου, καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν τὸν Ἠσαῖαν· « Καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » Οὐδὲν μοι κοινὸν πρὸς τὸ Σάββατον, ὃ ὁ Θεὸς ἐμίσησεν. Οὐ λέγω τοὺς κύκλους τῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ τὸν νομιζόμενον Ἰουδαϊσμόν. Οὐ γὰρ τὰς ἡμέρας μισεῖ ὁ Θεός, ἀλλὰ τοὺς κακῶς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐργαζομένους. Καὶ νῦν μὲν ἐξέχονται τοῦ Σαββάτου, καὶ τότε ἐπετίμων τῷ Σωτῆρι λέγοντες· « Ἴδε, τί ποιοῦσιν οἱ μαθηταὶ σου, ὃ οὐκ ἐξεστὶ ποιεῖν ἐν Σαββάτῳ. » Ὁ Σωτὴρ πρὸς αὐ-

» Matth. xii, 2. » Matth. ix, 4. » Matth. xvii, 52. » Matth. xvi, 56. » Psal. lxxvii, 6, 7. » Psal. lxxviii, 14. » Psal. lxxxvii, 14. » Isa. i, 13. » Matth. xii, 2.

(30) Hic textus deficit, et, ut videtur, hæc aliunde assuta sunt.

τοῦς· Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, ὃ ἐποίησε Δαβὶδ; Ὁ ἐκ Δαβὶδ μνημονεύει τοῦ Δαβὶδ· ὃ ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα, πρὸ δὲ Δαβὶδ κατὰ πνεῦμα· ὃ κατὰ σάρκα μὲν τοῦ Δαβὶδ υἱὸς, κατὰ πνεῦμα δὲ τοῦ Δαβὶδ δεσπότης· ὃ ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ βλαστήσας, ἡ ράβδος ἡ θαυμασία, ἡ τὸ μὲν γένος Ἰουδαίων συντρέψουσα, τῶν δὲ ἐθνῶν τὸ γένος ὡς ποιμνιον συνάγουσα. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ εἰρηκῶς· Καὶ δὴ ἄξω ὑμᾶς ὑπὸ τὴν ράβδον μου· καὶ πολλὸς ὁ περὶ τῆς ράβδου Ἰησοῦ λόγος. Ἔλεγε τοίνυν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· Ἐοὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, ὃ ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπέσπασεν αὐτόν, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ· πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔλαβε καὶ ἔφαγεν, ὃ οὐκ ἔξεστιν ποιεῖν εἰ μὴ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν; Ὁ μὲν οὖν σοφὸς ἀκροατῆς καὶ συνήθης τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων τε καὶ ἀναγκωμάτων οἶδε τὴν ἱστορίαν, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχει τῆς διηγήσεως· ἐπειδὴ δὲ πολλὸς ὁ νεωστὶ συρρέουσας ἡμῖν λαὸς, ὃ τὴν ἐπιπόλαιον ἀκράσιν τῶν θείων λογίων ἔχων, τὸ δὲ βάθος τῆς νοήσεως μὴ ἐνστερνισμένος, καλῶς ἔχειν μοι δοκεῖ ἐπιδραμεῖν καὶ δεῖξαι τὴν ἱστορίαν, ἵνα γνῶμεν τίνας ἔνεκεν ταύτης ἐμψυμένους ὁ Σωτῆρ. Βασιλεὺς τις ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις, Δαβὶδ, ποιμὴν τὰ πρῶτα, καὶ βασιλεὺς τὰ δευτέρα. Τὴν δὲ βασιλείαν οὐκ ἔλαβεν ἀρπάσας, ἀλλὰ, τοῦ Σαοὺλ ἀμαρτήσαντος καὶ ἀποβαλομένου, ἐχρίσθη Δαβὶδ ἀπὸ τοῦ Σαμουὴλ (31). Χρισθεὶς δὲ εἰς τὴν βασιλείαν, οὐχ ἅμα ἤρπασε τὸ βασιλείον, ἀλλὰ χρόνοις πολλοῖς δουλεύσας τῷ Σαοὺλ, ἕτερον, ὅτε Θεὸς ἠθέλησεν, ἐφήψατο τῆς βασιλείας. Ἐπεβουλεύετο οὖν ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ, εὐεργετήσας τοῦτον· ἐπεβουλεύετο δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ, τοῦ ἐκείνου τέκνου.

9. Ταῦτα ἀληθῶς μὲν συνέθη τῷ Δαβὶδ· οὗτος δὲ τινὰς εἰκόνας εἶχε τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας. Ἔδει γὰρ τὸν προπάτορα καὶ εἰκόνας ἔχειν τοῦ ἀπογόνου. « Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ. » Τινὲς αἱ τῶν πραγμάτων ὁμοιώσεις οὐκ ἰσότημοι. Ὁμοιούσθω γὰρ ὁ δούλος τῷ δεσπότη· οὐ μὴν ἰσότημος γίνεται, πλὴν ἔχει τινὰς ὁμοιότητας. Ὁ Δαβὶδ ποιμὴν, καὶ ποιμὴν ὁ Χριστός· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, » ἔλεγεν. Ἄλλ' ὁ μὲν ποιμὴν θρεμμάτων, ὁ δὲ ποιμὴν ψυχῶν· ὁμοίωσις πραγμάτων, πολλὴ δὲ παραλλαγὴ τοῦ ἀξιώματος. Ἐχρῖσε τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλέα Σαμουὴλ ὁ ἱερεὺς, ἐδάπτισε καὶ τὸν Σωτῆρα ὁ Ἰωάννης, ὡς ἱερεὺς ὢν καὶ αὐτός· ὁμοιότης μὲν τῶν πραγμάτων, πολλὴ δὲ διαφορὰ τῶν ὑποκειμένων. Χρισθεὶς δὲ ὁ Δαβὶδ εἰς βασιλέα, οὐχ ἅμα ἤρπασε τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ἠνείχετο πολλοῖς χρόνοις δουλεύων τῷ Σαοὺλ· καὶ ὁ Σωτῆρ ἡμῶν γεννηθεὶς βασιλεὺς πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ οὐ πρόσκαιρον ἔχων τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων βασιλεὺς, ἐκ βασιλέως Θεοῦ γεννηθεὶς, ἠνείχετο· « Οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκέκωσε, μορφήν δούλου λαβὼν, » ἵνα τελέσῃ τὴν ὡκονομίαν. Ἐδῶκε τὸν Δαβὶδ Σαοὺλ, ἐδῶκε τὸν

hoc legistis quod fecit David? Ex Davide oriundus ille Davidem memorat: qui ex Davide est secundum carnem, ante Davidem autem secundum spiritum: qui secundum carnem quidem Davidis filius; secundum spiritum autem Davidis Dominus: qui ex radice Jessæ germinavit. Virga mirabilis, quæ Judæorum genus conterit, gentium vero populum quasi gregem colligit. Ipse quippe est qui dixit: Ducam vos sub virga mea. Multaque mentio est de virga Jesu. Dixit igitur ad Judæos: « Nonne legistis quid fecerit David, quando esuriit ipse, et qui cum eo erant? quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis accepit et comedit, quod non licet facere nisi solis sacerdotibus? » Sapiens itaque auditor, peritusque ecclesiasticorum dogmatum et lectionum, historiam probe novit, nec eget explicatione. At quandoquidem multus nobis nuper confluit populus, qui non nisi levem divinorum eloquiorum cognitionem auditu accepit, neque sententiarum profunditatem in mente apprehendit; operæ pretium mihi videtur, historiam cursim explanare: ut sciamus qua de causa illam memoravit Salvator. Inter priscos rex fuit, nomine David, prius pastor, postmodum rex. Non quod regnum invaserit, sed Saule ob peccatum suum abjecto, unctus est David a Samuele. Ad regnum inunctus non statim regnum occupavit; multis quippe annis Sauli servivit: ac demum cum Deo placuit, regnum adiit. Insidiis igitur appetebatur a Saule, cui beneficia contulerat, insidiis item ab Absalom, proprio filio.

9. Hæc revera contigere Davidi: hic vero quasdam præ se fert Christi adventus imagines. Par fuit enim proavum, pronepotis sui aliquas proferre similitudines. « Liber generationis Jesu Christi filii David. » Sed in altero rerum similitudines non æquales sunt. Esto similis servus Domino; non tamen par erit, licet habeat quasdam similitudines. Pastor David, pastor item Christus. « Ego sum, » inquit, « pastor bonus. » sed pastor ille pecudum, hic pastor animarum. Rerum quidem similitudo, sed magnum discrimen dignitatis. Unxit Davidem in regem sacerdos Samuel: baptizavit Salvatorem Joannes, utpote sacerdos et ipse. Similitudo quidem hic rerum est, sed magna differentia personarum. Unctus David in regem, non statim regnum occupavit: multis quippe annis sustinuit Sauli servire; Salvator quoque noster genitus rex ante sæcula, nec temporale possidens regnum, sed ante omnia sæcula rex ex rege Deo genitus, id sustinuit: « Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens. »; ut absolveret œconomiam. Persecutus est Davidem Saul, persecutus est Christum Hero-

²⁰ Matth. xii, 5, 4. ²¹ Matth. i, 1. ²² Joan. x, 11. ²³ Philipp. ii, 6, 7.

(31) Anglicanus, ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ.

des. Sed neque Saul persequens, Davidi nocuit; A neque Herodes persequens, Christum læsit. Insurrexit in Davidem Absalom filius suus, insurrexit in Salvatorem Judas, ipse quoque filius: discipulos quippe Salvator nonnunquam filios vocabat, sic: « Ecce ego et filii mei quos dedit mihi Deus »; et iterum ad discipulos ait: « Filii 50³⁴. » Locus autem exitii Absalom. *Manus Absalom* 35, in hunc diem nuncupatur. Jam mihi, quæso, pendente harumce rerum exactam imaginem. Non scriptum est, *Pes Absalom*, sed, *Manus Absalom*: non itidem *Caput Absalom*, licet *capillis capitis perierit*; sed *Manus Absalom*. Prior quippe fuit capite manus quæ tradidit, juxta rerum imaginem; sed quasi egressa, per rerum nuncupationem, manu, Scriptura quod futurum erat, oblique significavit: *Manus Absalom*, et rerum imagines (32). Quot intercedunt similitudines Davidem inter et Salvatorem!

10. Hic igitur David a Samuele in regem unctus est oleo sensibili: aliter autem unctus est Salvator: quo modo et quam ratione, audi ex quadragesimo quarto Psalmo: « *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem. Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis præ consortibus tuis* »; ne ex simili vocabulo, unctionis æqualitatem putares esse in iis verbis. Unctus est David, unctus est et Christus: sed ille ab homine, hic a Patre unctus est: estque unctio illa ineffabilis, resque illæ incomprehensibiles. Quare ait Psalmista: « *Oleo exsultationis præ consortibus tuis.* » Consortes scilicet similitudinis, quæ parem habeant unctionem. Ubique enim similitudinem retinet, et præstantiam rei conservat. David itaque unctus a Samuele, privatus mansit: Saul vero, transgressis Dei præceptis, impuro spiritui traditus est. Psallebat David, pastorem tenens citharam, in desertisque degens locis, nemine quicum fabularetur præsentem. Citharam compegit, ex cujus pulsatione et concentu duo in primis consequebatur: hujusmodi sono locorum solitudinem mitigabat, nec in dissolutas cantiones delabebatur, sed psalmos canebat, quorum modulatione delectaretur, et pietate juvaretur. Et psallebat in desertis: « *Altitudines montium illius sunt* »; addebat illud: « *Inter medium montium pertransibunt aquæ, et potabunt omnes bestię agri. Super eos volucres cœli habitabunt* »; Psallebat de homine, his verbis: « *Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas* »; Psallebat insuper mirabilia Dei opera. Porro cum torqueretur Saul ab impuro spiritu, indicavit illud quidam Sauli: quæ causa fuit ut arcesseretur David. Et

Χριστὸν Ἡρώδης. Ἄλλ' οὕτε ὁ Σαοὺλ διώκων τὸν Δαβὶδ ἐβλαψεν, οὕτε Ἡρώδης διώκων τὸν Χριστὸν ἐβλαψεν. Ἐπανέστη τῷ Δαβὶδ Ἀβεσσαλώμ υἱὸς ὧν· ἐπανέστη τῷ Σωτῆρι Ἰουδᾶς υἱὸς ὧν καὶ αὐτὸς ἄλλος· τοὺς γὰρ μαθητὰς οἶδεν ὁ Σωτὴρ ὀνομάζειν υἱούς, λέγων· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· » καὶ πάλιν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἔλεγε, « *Τε κνία.* » Ὁ τόπος τῆς ἀπωλείας τοῦ Ἀβεσσαλώμ Χεῖρ Ἀβεσσαλώμ μέχρι τὴν σήμερον καλεῖται. Καὶ βλέπει μοι τὴν ἀκρίθειαν τῆς εἰκόνας τῶν πραγμάτων. Οὐ γέγραπται, Πούς Ἀβεσσαλώμ, ἀλλὰ Χεῖρ Ἀβεσσαλώμ· οὐ γέγραπται Κεφαλή Ἀβεσσαλώμ, καίτοιγε ἀπὸ τριῶν κεφαλῆς ἀπώλετο, ἀλλὰ Χεῖρ Ἀβεσσαλώμ. Πρώτη γὰρ ἦν ἡ τῆς κεφαλῆς χεῖρ, ἡ προδοῦσα κατὰ τῆς εἰκόνας τῶν πραγμάτων· ἀλλ' ὡς ἐξεληθούσης διὰ τῆς ὀνομασίας τῶν πραγμάτων τῆς χειρὸς, πλαγιῶς ἐμήνυσε τὸ ἐσόμενον ἢ Γραφή· Χεῖρ Ἀβεσσαλώμ, καὶ τῶν πραγμάτων εἰκόνας. Ὅσας ὁμοιότητας ἔχει ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν Σωτῆρα!

10. Οὗτος τοίνυν ὁ Δαβὶδ, χρισθεὶς εἰς βασιλέα ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ, ἐλαίῳ αἰσθητῷ· ἄλλως δὲ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐχρίσθη. Πῶς καὶ τίνα τρόπον, ἄκουε τοῦ τεσσαρακοστοῦ τετάρτου Ψαλμοῦ λέγοντος· « Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· βᾶδός σου εὐθύτητος ἢ βᾶδός σου τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν. Διὰ τοῦτο ἐχρίσεν σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· ἵνα μὴ τῇ ὁμοιότητι τῆς χρισσεως ἰσοτιμίαν νομίσης εἶναι τῶν λεγομένων. Ἐχρίσθη Δαβὶδ, ἐχρίσθη καὶ ὁ Χριστός· ἀλλ' ὁ μὲν ἐχρίσθη ὑπὸ ἀνθρώπου, ὁ δὲ ἐχρίσθη ἐκ Πατρὸς· καὶ ἡ χρισσεως ἀνεκδιήγητος, καὶ ἀκατάληπτα τὰ πράγματα. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Ψαλμοδός· « Ἐλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Τῆς ὁμοιότητος εἰσι μέτοχοι, οὐ μὴν ἰσότητος ἔχουσι τὴν χρισσιν· πανταχοῦ γὰρ καὶ τὴν ὁμοιότητα τηρεῖ, καὶ τὸ ὑπερέχον τοῦ πράγματός φυλάττει. Ὁ τοίνυν Δαβὶδ, χρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ, ἔμενε ἐφ' ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ Σαοὺλ, παραβὰς ἐντολὰς Θεοῦ, πνεύματι ἀκαθάρτῳ παρεδόθη. Ἐψάλλε δὲ ὁ Δαβὶδ, καὶ κιθάραν εἶχε ποιμενικὴν, καὶ ἐν ἐρήμοις διάγων, καὶ οὐκ ἔχων τίσιν ἀνθρώποις διαλεχθῆναι· καὶ κιθάραν πηξάμενος, καὶ διὰ τοῦ ἀνακρούεσθαι τὰ μέλη δύο εἰργάζετο· παρεμυθεῖτο γὰρ καὶ διὰ τοῦ ἤχου τῶν τόπων κρημον, οὐ μὴν εἰς ἐκλυτα ἐξέπιπτε μέλη, ἀλλὰ ψαλμούς ἤδεν, ἵνα τέρπη μὲν τὸ εὐηχον, ὡφελῆ δὲ τὸ εὐσεβές. Καὶ ἐψάλλεν ἐν ταῖς ἐρήμοις λέγων, ὅτι καὶ ἡ τῶν ὄρεων αὐτοῦ ἐστὶ· προσετίθη δὲ πάλιν· « Ἀνὰ μέσον τῶν ὄρεων διελεύσεται ὕδατα, καὶ ποτινοῦσι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ. Ἐπ' αὐτὰ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσκει. » Ἐψάλλε τὰ περὶ τοῦ ἀνθρώπου, λέγων· « Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἀπάσας. » Ἐτι δὲ καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ θαυματουργήματα ἐψάλλε. Ὀδυνωμένου δὲ τοῦ Σαοὺλ

³² Isa. viii, 18. ³⁴ Joan. xiii, 33. ³⁵ II Reg. xviii, 18. ³⁶ Psal. xlii, 7, 8. ³⁷ Psal. xciv, 4. ³⁸ Psal. ciii, 10. ³⁹ Psal. viii, 8.

(32) Obscurus locus.

ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀκαθάρτου, γίνεται τις μη-
νοσῆς τῷ Σαούλ· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ καλεῖται ὁ Δα-
βιδ. Καὶ ὁσάκις ἐπετίθετο αὐτῷ τὸ πνεῦμα τὸ πονη-
ρὸν, λαμβάνων τὴν κιθάραν ὁ Δαβιδ, ἀνεκρούετο,
ψάλλον καὶ ὕμνους λέγων τῷ Θεῷ.

11. Μὴ γάρ μοι τῆς κιθάρας μνημόνευε, ἀλλὰ τοῦ
ψαλλομένου· μηδὲ, ἀρπάσας τὰ ῥήματα, εἰς θεατρο-
μανεῖς ἐμπέσης ἡδονάς, ἀλλὰ, μνημονεύσας τῶν ψαλ-
μῶν, τῇ Ἐκκλησίᾳ παράμενε. Εἰς χεῖρας τοίνυν λαμ-
βάνων τὴν κιθάραν ὁ Δαβιδ, καὶ ψάλλον τῷ Θεῷ, τὸν
πνίγοντα δαίμονα ἀπῆλauen. Ὁ μεγάλῃ ψαλμῶν
δυνάμει! Τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον πνίγον ἀοράτως
ἐπνίγητο, καὶ ἀνέψυχε ὁ Σαούλ. Ἐφρόνι δὲ τῷ Δα-
βιδ διὰ τοιάνδε ὑπόθεσιν. Ἀλλόφυλοι ποτε ἐπέθεντο
τῷ γένει τῶν Ἑβραίων· καὶ τὶς Γολιάθ παμμεγέθης
τὸ σῶμα, καὶ θρασὺς τὴν ψυχὴν, καὶ φοβερός ὄφθη-
ναι, ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ὠνείδιζε τὸν Ἰσραὴλ,
καὶ ἦγει εἰς μονομαχίαν ἕνα, ἀσπίδα μὲν παμμεγέθη
περικείμενος, δόρυ δὲ ἐξέλων, καὶ φοβερός κνημί-
δας· καὶ οἱ βλέποντες ἔφυγον, καὶ ὁ Σαούλ ἐδειλία.
Ἦκεν ἐπισκεψόμενος τοὺς ἀδελφοὺς ὁ Δαβιδ, καὶ
συμβάλλει εἰς μάχην, ὁ γυμνὸς τῷ ἐνόπλῳ, ὁ ἀπειρο-
πόλεμος τῷ πολυπολέμῳ, ὁ νέος τῷ ἀνδρὶ· καὶ πάν-
των πτηξάντων, καὶ μηδενὸς τολμῶντος ἐπεξελθεῖν,
Δαβιδ ἀναδέχεται τὸν πόλεμον. Εἰδὼς δὲ ἔψαλλεν, ὅτι
τοῦ Θεοῦ ὁ πόλεμος, καὶ ὅτι « Φευδῆς ἵππος εἰς σω-
τηρίαν, ἐν δὲ πλήθει δυνάμει αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. »
Ἦδει ἂ ἔψαλλεν· εἶχεν ὄπλον μέγιστον τὴν πίστιν, καὶ
τρικεφαλαίαν περιέθετο σωτηρίου, καὶ ἀναλαβὼν
βάλλον καὶ σφενδόνην, τὸν λίθον περιειλήσας, πλήξας
τὸν ἀντιδικόν, συντόμως κατήνεγκε. Παρατρέχονμε
γάρ τὰ ῥήματα· ἐπειδὴ οὐ τοῦτο νῦν ἐστὶ τὸ προκει-
μενον. Ἐπεσεν ὁ Γολιάθ ὁ μέγας ὑπὸ τοῦ μικροῦ,
καὶ ὁ ἔμπειρος ὑπὸ τοῦ ἀπειροῦ καὶ ἀφελεστέρου.
Καὶ λαβὼν αὐτοῦ τὸ ξίφος, ἀπέτεμεν αὐτοῦ τὴν κε-
φαλὴν. Καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ ἀπηνέχθη ἐν Ἱερουσόλοιμοις·
τὸ δὲ ξίφος αὐτοῦ ἐτηρεῖτο παρὰ Ἀβιμελὲχ τῷ ἱερεῖ.
Ἐλυτρώθη ὁ λαὸς ὑπὸ τοῦ ἀντιδικου. Ἐξῆλθον εἰς
ὑπάντησιν γυναῖκες χορεύουσαι· θυμηδία γάρ ἦν τὸ
προκειμενον· φόβος δὲ ἐλύθη, ὁ ἐχθρὸς ἔπεσεν, ὁ λαὸς
ἐκλήθει χορεῖται, καὶ τύμπανα, καὶ ἀρμονία, καὶ εὐ-
φροσύνη τὸ προκειμενον. Αἱ δὲ χορεύουσαι ἡδον, οὐ
πρὸς ἀξίαν ἀφορώσαι, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐνεργῆσαι· ἔλε-
γον γάρ· « Ἐπάταξεν ὁ Δαβιδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ, καὶ
Σαούλ ἐν χιλιάσιν αὐτοῦ. » Καὶ τῷ νικήσαντι ἔδω-
κεν τὰς χιλιάδας, καὶ οὐκ εἶπον, πόσαι χιλιάδες, οὐδὲ
πόσαι μυριάδες. Δύνανται δὲ καὶ μυριάδες ἀναλυθῆ-
ναι εἰς χιλιάδας, καὶ χιλιάδες πολυπλασιασθῆναι εἰς
μυριάδας. Ὁ Σαούλ, ἀκούσας, ἐπλήγη τὴν διάνοιαν.
Ὁ μεγάλῃ ἀνοίας! Οὐκ ἔδει κἄν τὸ παρὸν αἰδεσθῆ-
ναι; Τί βασιχαίνεις ἀνθρώπῳ νικητῇ, ἐν μιᾷ ὥρᾳ εὐ-
φημουμένῳ, ὁ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας κρυπτόμε-
νος; Τῶν ἐχθρῶν ἐλυτρώθης, τί βασιχαίνεις ἀνθρώπῳ
ἐπαινουμένῳ, ἔργα ἀξία ἐπαινῶν ἐργασαμένῳ; Ἀλλὰ
πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν· Ἐδωκαν τῷ Δαβιδ τὰς μυριάδας,
καὶ ἐμοὶ τὰς χιλιάδας. Καὶ ἦν ὑποβλεπόμενος τὸν
Δαβιδ.

A quotiescunque irrueret in eum spiritus malus, ac-
cepta David cithara pulsabat, psalmos hymnosque
Deo decantans.

11. Ne mihi enim jam citharæ mentionem facias,
sed ejus quod cithara canebatur: neve ex verbis
captans occasionem ad theatralium voluptatum cu-
pidinem delabare; sed memor psalmodum, in Ec-
clesia remane. Cithara igitur manibus accepta Da-
vid, psallens Deo, præfocantem dæmonem proful-
sabat. O magnam psalmodum virtutem! Spiritus
ille immundus qui præfocabat alium, invisibili et
ipse modo præfocabatur, et respirabat Saul: in-
vidia tamen ille flagrabat in Davidem, hac de causa.

B Allophyli aliquando invaserant gentem Hebræo-
rum: tum Goliath quidam immani statura, animo
feroce, visu terribili, per quadraginta dies Israeli
exprobrabat, et ad singulare certamen provocabat,
prægrandi quidem opertus clypeo, hastam attol-
lens, horrendasque gerens ocreas: quem qui vide-
rent fugiebant, Saulque reformidabat. Venit fratres
invisurus David, atque manus conserit nudus cum
armato, pugnae imperitus cum peritissimo, adole-
scens cum viro. Omnibusque terrore percussis, ac
nemine audente prodire, David pugnam suscipit⁴⁰.

Et cum non inscius esset, psallebat: Domini est
bellum: et, « Fallax equus ad salutem, in abundan-
tia autem virtutis suæ non salvabitur⁴¹. » Sciebat quæ
psalleret: maximum tenebat telum, nempe fidem, et

C 51 galeam sibi salutis impostuerat: arreptaque
virga et funda, circumvolvitur lapidem, percussit
adversarium, subitoque prostravit. Verba percur-
rimus: id quippe non jam nobis propositum est.
Prostratus est immanis ille Goliath a parvulo, pe-
ritus ab imperito et simpliciore. Sumensque Da-
vid illius gladium, caput ipsi præcidit. Caput vero
deportatum est Hierosolymam, gladiusque ejus ser-
vabatur apud Abimelechum sacerdotem. Tum li-
beratus populus est ab adversario. Egressæ sunt
in occursum ejus feminæ choreas agentes: læta
quippe admodum res illa erat, depositus metus,
prostratus hostis, populus florente vultu erat;
hinc choreæ, tympana, harmonia et omnium læ-
tus animus. Porro choreas agentes illæ, canebant,
non habita dignitatis ratione, sed gestarum rerum,
dicebantque: « Percussit David in myriadibus suis,
et Saul in millibus suis. » Victori etiam (Davidi)
millia dedere: neque dixere quot millia, vel quot
myriadas. Possunt certe myriades resolvi in chi-
liadas, et chiliades multiplicari in myriadas. His
Saul auditis animo percussus est. O magnam stul-
titiā! Nonne oportuit vel quodam rei præsentis
pudore teneri? Quid invides victori, una hora
faustis vocibus celebrato, qui ad quadraginta dies
latuisti? Ab hostibus ereptus, quid laudato viro
invides, qui laudibus digna edidit facinora? Sed

⁴⁰ 1 Reg. xvii, 4-51. ⁴¹ Psal. xxxii, 17. ⁴² 1 Reg. xviii, 7.

apud sese dicebat: Dederunt Davidi myriadas, mihi chiliadas. Atque ideo infensus oculis Davidem intuebatur.

12. Vide, quæso, annon pronepotes ejus fuerint ii, apud quos hodie Salvator dexteram manum aridam sanavit. Egressique illi consultarunt, non qua ratione Deo gloriam tribuerent, sed qua bene de se merito insidias pararent. Ait quippe Evangelium, ipsos quidem amentia plenos, exeuntesque deliberasse quid Jesu facerent⁴². Pronepotes persecutoris, pronepotes furiosi illius, pronepotes ejus qui bene de se meritis insidiabatur. Insenso igitur animo Davidem Saul intuebatur, neque rectis eum aspiciabat oculis. Tales enim sunt invidi, tales hypocrite. Quamobrem tibi dicit Scriptura: «Oculi tui recta videant⁴³:» nihil obliquum, nihil invidum, nihil quod cupidinem aut furorem aut quid simile præ se ferat. Aspice amicum rectis oculis, nihil dissimulanter, nihil virulenter. Sed Saul Davidem torvis oculis aspiciabat. Vide mihi, quæso, insidias⁴⁴. Eum in pretio haberi conspiciatus, filiam ipsi dare cupit uxorem. O tentatio invidiæ! Insidiatur ei quem generum accipit: nec parcat filiæ, ut honorato viro struat insidias. In dolum vero postulat centum præputia allophylo- rum. Opinabatur enim si ipsum in pugnam immitteret, centum cum uno congressos, unum interfecturos, atque sic sese rivali expeditum fore. Commissum prælium est; sed inimicus ut inimicus, Deus vero ut Deus. Exit David, solusque centum interficit. Verum Saul animadvertens esse Deum amico suo belli socium, ne ita quidem pudore affectus est: mansitque in parandis insidiis pertinax, atque id non contra inimicum, sed contra virum de se bene meritum. Jonathæque filio irascebatur, quod esset ei cum Davide amicitia: eoque cæcitatatis ex invidia deductus est, ut proprium filium interficere tentaret. David autem cum sese videret insidiis appeti, ad tertiam se diem occultat: nam David quoque tertiam norat diem: et inito cum Jonathæ fœdere, sese in fugam victor ille dedit: non quo non valeret inimicum ulcisci; sed nolens in virum cui beneficia contulisset, stringere gladium: ac Deo semel committens judicium, fuga se confert cum suis domesticis ad Abimelechum sacerdotem.

13. Hæc autem omnia recensemus ob historiam Evangelii, ob verbum illud Salvatoris: «Annon legistis⁴⁵ quid fecerit David, cum esuriret: quomodo venerit⁵² in donum Dei, et panes propositionis comederit⁴⁷?» Venit itaque David ad Abimelechum sacerdotem cum paucis viæ comitibus. Obstupefactus Abimelech, Ecquid illud, ait, ut lux exercitus solus iter faciat, et vir insignis tam exiguo comitatu utatur? Tum David nequaquam insidias sibi paratas memorat, sed re celata, ait, jussum pueris esse ut in locum convenient, cui nomen, *Deo fides*. Nota apud Davidem quoque fi-

12. Βλέπε εἰ μὴ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἦσαν, οἷς σήμερον ὁ Σωτὴρ ἐθεράπευσε τὴν δεξιὰν χεῖρα τὴν ξηράν. Καὶ ἐξεληθόντες ἐκεῖνοι, οὐχ ἵνα δοξάσωσι τὸν Θεόν, ἐσκέπτοντο, ἀλλὰ πῶς ἐπιβουλεύωσι τῷ εὐεργέτῃ. Λέγει γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐπλήσθησαν ἀνοίας. καὶ ἐξεληθόντες, διελογίζοντο, τί ἂν ποιήσωμεν τῷ Ἰησοῦ; Ἀπόγονοι τοῦ διώκοντος, καὶ ἀπόγονοι τοῦ μανιώδους, καὶ ἀπόγονοι τοῦ ἐπιβουλεύοντος τοῖς εὐεργέταις. Ὑπεβλέπετο τοίνυν ὁ Σαοὺλ τὸν Δαβὶδ, καὶ οὐκ ἔτι ἐβλεπεν αὐτὸν ὀρθοῖς ὀφθαλμοῖς. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ βάσκανοι, καὶ τοιοῦτοι οἱ ὑποκριταί. Διὰ τοῦτο ἡ Γραφή σοι λέγει: «Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὀρθὰ βλέπετωσαν,» μὴδὲν πλάγιον, μὴδὲ βάσκανον, ἢ ἔρωτος ἢ μανίας, ἢ τι (33) τοιοῦτον ἐχόμενοι. Βλέπε τὸν φίλον ὀρθῶς, μὴδὲν κεκρυμμένον, μὴδὲν ἰσοδύλον. Ἄλλ' ὁ Σαοὺλ ὑπεβλέπετο τὸν Δαβὶδ. Καὶ βλέπε κατασκευῆν ἰδὼν αὐτὸν τιμώμενον, βούλεται αὐτῷ δοῦναι τὴν θυγατέρα ἐπιγαμβρίαν. Ὡς πείρασις βασκανίας! Ἐπιβουλεύει, καὶ νεμφίον αὐτὸν λαμβάνει· καὶ οὐ φείδεται θυγατρὸς, ἵνα τῷ τετιμημένῳ ἐπιβουλεύσῃ. Καὶ ἐπαθλον βούλεται ἑκατὸν ἀκροβυστίας ἀλλοφύλων. Ὑπόπτει γὰρ, ὅτι, ἐὰν εἰς πόλεμον αὐτὸν ἐμβάλῃ, οἱ ἑκατὸν, συμπλακέντες τῷ ἐνὶ, ἀποκτενοῦσι τὸν ἕνα· καὶ οὕτως ἀπαλλαγείη. Καὶ γέγονεν· ἀλλ' ὁ μὲν ἐχθρὸς ὡς ἐχθρὸς, ὁ δὲ Θεὸς ὡς Θεός. Ἀπέρχεται ὁ Δαβὶδ, καὶ νικᾷ μόνος ἑκατόν. Ὁ δὲ Σαοὺλ ἰδὼν Θεὸν σύμμαχον τοῦ ἐχθροῦ, οὐδὲ οὕτως ἐδυσωπήθη· μᾶλλον δὲ οὐ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ τοῦ εὐεργέτου ἐπέμεινεν ἐν τῇ βουλῇ. Καὶ τῷ υἱῷ Ἰωνάθαν ἠγανάκτει, διὰ τὸ ἔχειν φίλα πρὸς τὸν Δαβὶδ, καὶ ἐπεχείρησε τὸν ἴδιον υἱὸν ἀνελεῖν τῇ βασκανίᾳ τῆς διανοίας ἀδελπτῶν. Ἰδὼν δὲ ἑαυτὸν ἐπιβουλεύόμενον ὁ Δαβὶδ, κρύβεται ἕως τῆς τρίτης· καὶ ὁ Δαβὶδ οἶδε τὴν τρίτην, καὶ συνθήκας ποιεῖται πρὸς τὸν Ἰωνάθαν, καὶ οὕτως φεύγει ὁ νικητῆς· οὐκ ἀτονῶν ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρὸν, ἀλλὰ μὴ βουλόμενος κατὰ τοῦ εὐεργετηθέντος ἐπαγαγεῖν ξίφος· καὶ παραδούς ἅπασι τῷ Θεῷ τὸ κριτήριον, καὶ φεύγων, ἔρχεται μετὰ τῶν οἰκετῶν πρὸς τὸν Ἀβιμέλεχ τὸν ἱερέα.

13. Πάντα δὲ ταῦτα λέγομεν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐαγγελίου, διὰ τὸ ῥῆμα τοῦ Σωτῆρος τὸ εἰρημένον: «Οὐκ ἀνέγνωτε ὃ ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπεινασεν, ὡς ἦλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν;» Ἐρχεται τοίνυν ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν Ἀβιμέλεχ τὸν ἱερέα, μετ' ὀλίγων ὁδοιπορῶν. Ἐξεπλάγη ὁ Ἀβιμέλεχ· καὶ, τί τοῦτο γέγονε, φησὶν, ὅτι μόνος ὁ στρατηλάτης ὀδεύει, καὶ ὁ ἐπίσημος λιτοτέρων ποιεῖται τὴν ὁδοιπορίαν; Ὁ δὲ Δαβὶδ οὐ λέγει τὴν ἐπιβουλήν, ἀλλὰ σιωπᾷ τὸ πρᾶγμα καὶ φησὶν, ὅτι τοῖς παιδαρίοις ἐντέταλται (34) ἐν τῷ τόπῳ τῷ λεγομένῳ, Θεῷ πίστις. Σημειῶσαι καὶ τοῦτο.

⁴² Matth. xii, 14. ⁴³ Psal. xvi, 2. ⁴⁴ I Reg. xviii, 25. ⁴⁵ I Reg. xxi, 6. ⁴⁷ Matth. xii, 4.

(33) Τὸ non habetur in Commelin., nec in mss. sed a Parisiensibus additum fuit.

(34) Commel. habet ἐντέταλται.

καὶ παρὰ τῷ Δαβὶδ ἡ πίστις· διὰ τὸν μέλλοντα ἐξ
 αὐτοῦ γεννηθῆναι, τὸν λέγοντα· « Κατὰ τὴν πίστιν σου
 γεννηθήτω σοι. » Εἰκόνας καὶ ἐνταῦθα πραγμάτων καὶ
 ὁμοούτητες. Αἰτεῖ ἄρτους ὁ Δαβὶδ παρὰ τοῦ Ἀβιμέ-
 λεχ. Ὁ δὲ φησὶ πρὸς αὐτόν· Οὐκ εἰσὶν ἄρτοι ἄλλ' ἢ
 ἢ ἀφιερωμένοι ἐκ προσώπου Κυρίου. Πάλιν ἄλλου
 νόμου δεῖ ἡμᾶς μνημονεῦσαι. Ὁ τοῦ Μωϋσέως νόμος
 ἔγραψεν ἐν ταῖς τελεταῖς τῆς λατρείας ταῖς γινομέ-
 ναις κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, δώδεκα ἄρτους
 θερμούς πεφθέντας τεθῆναι ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ὅπου
 δὲ θέρμη, ἐκεῖ πῦρ. Λεγέτωσαν νῦν ἡμῖν οἱ Ἰουδαῖοι
 πῶς τηροῦσι τὸ Σάββατον, καὶ τὸ πῦρ ἄπειν παραι-
 τοῦνται, ὅπου οἱ ἱερεῖς ἄπτουσι πῦρ, καὶ ἄρτους πέ-
 φαντες θερμούς παρατιθέασι; Μὴ ἐγὼ μόνος παρα-
 βαίνω τὸ Σάββατον; Ἰδοὺ οἱ ἱερεῖς τοὺς θερμούς πέ-
 πτουσιν ἐν Σαββάτῳ, καὶ περιτομὴν διδῶσιν ἐν Σαβ-
 βάτῳ. Ὅπου δὲ περιτομή, ἐκεῖ καὶ σιδηρός, καὶ
 σπῆγγος, καὶ τὰ ἀκόλουθα. Ὅπου ἄρτοποιαί, ἐκεῖ
 καὶ κλίβανος, ἐκεῖ καὶ φρυγάνων συγχουμίδη, καὶ ὄλων
 ἔργον αὐτοῖς, τὸ τῆς ἄρτοποιίας. Τῷ μὲν οὖν λαῷ τῶν
 Ἰουδαίων ἀπηγορεύετο μὴ ἐργάζεσθαι ἐν Σαββάτῳ·
 τοῖς δὲ ἱερεῦσιν οὐκ ἦν ἀπηγορευμένον. Διὰ τοῦτο καὶ
 ἡμῖν καὶ πᾶσιν ἀφιεται τὸ ἐν Σαββάτῳ ἐργάζεσθαι·
 καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς πάντες βασιλεῖον ἱεράτευμα. Πά-
 λαι μὲν οὖν τοῖς ἱερεῦσιν ἤφιετο· (35) ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς
 γεγόναμεν βασιλεῖον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον. Τοῦ
 νόμου γράψαντος· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου τοὺς
 δώδεκα ἄρτους τίθεσθαι ἐν τραπέζῃ· ἄρτων γὰρ
 ἀφιερωμένων ἐκεῖνων, ἐκ τῆς τραπέζης (36) ἦγει
 ὁ Δαβὶδ τὴν τροφήν. Ὁ δὲ Ἀβιμέλεχ ἔλεγε· « Εἰ δια-
 πεφυλαγμένα τὰ παιδάκια, πλὴν ἀπὸ γυναικός. »
 Ἰδέ μοι λοιπὸν, ἐν παρεχάσει τοῦ λόγου, ἀσφαλίζου
 τὸ εἰρημένον, ὁ πιστός, καὶ νόει μοι τὸ λεγόμενον· καὶ
 τὴν ἀγγελίαν ἀναλάμβανε σαρκός. Εἰ γὰρ ὁ Ἀβιμέλεχ
 τότε ταῦτα παρήγγειλε, πῶς οὐχὶ καὶ παραφυλακτέον;
 Καὶ οὕτως ἔλαβεν ὁ Δαβὶδ, καὶ ἦσθαι τοὺς ἄρτους,
 καὶ ἐν Σαββάτῳ ἴσως ἔλαβεν.

14. Ἐπεὶ οὖν οἱ Ἰουδαῖοι κατεμέμφοντο τῷ Σω-
 τῆρι, διὰ τὸ ἐν Σαββάτῳ τοὺς μαθητὰς τίλλειν στά-
 χυας καὶ ἐσθίειν· διὰ τοῦτο εὐκαιρότατα ἐμνημόνευσε
 τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Σαββάτῳ γενομένης· ἵνα δείξῃ
 αὐτοῖς, ὅτι, εἰ πρὸς σωτήριον τροφήν ἤφιετο τῷ
 Δαβὶδ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ ἐφάσασθαι ἄρτων ἐκ τῆς
 τραπέζης, οὐκ ἦν ἀπηγορευμένον καὶ τὸ στάχυας
 λαμβάνοντας, καὶ ψύχοντας ἐσθίειν τοὺς μαθητὰς.
 « Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγκυτε ὃ ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπεινα-
 σεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον
 τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν; »
 Ἔχεις ἐξῆς συνεξευγμένην καὶ τὴν ἱστορίαν περὶ τῆς
 ξηρᾶς χειρὸς· ὅπως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰς τὴν συναγωγὴν
 εἰσελθὼν (δεῖ γὰρ ἡμᾶς παραδραμεῖν τὴν ἱστορίαν
 διὰ τὸ μῆκος τῶν λόγων, ἵνα μὴ προσκορῆς γέννηται
 ἢ ἀκρόασις) καὶ ἰδὼν τινα ἔχοντα ξηρὰν χεῖρα, καὶ
 γινώσκων ὅτι ἔτοιμοι εἰσὶν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὸ κατη-

dem 'esse: ob eum qui ex illo ortum ducturus
 erat, qui ait: « Fiat tibi secundum fidem tuam⁴⁰. »
 Adsunt hic quoque rerum imagines similitudines-
 que. Postulat panes David ab Abimelecho; re-
 spondet illi: Nulli sunt panes præter eos qui con-
 secrati sunt ex conspectu Domini. Alterius hic
 denuo legis mentio facienda est. Scripsit Moyses⁴¹
 in lege de initiationibus sacri cultus die Sabbati
 faciendis, duodecim panes calidos coctos ponendos
 esse supra mensam. Ubi autem calefactio, ibi ignis.
 Dicant hic nobis Judæi, quare Sabbatum observant,
 quo ignem accendere recusant; cum sacerdotes
 ignem accenderent, coctosque panes calidos appo-
 nerent? Num ego solus transgredior Sabbatum?
 Ecce ipsi sacerdotes calidos panes apponunt, co-
 quantque Sabbato, et circumeidunt Sabbato? Ubi
 autem circumcisio, ibi ferrum, spongiæ, et cætera
 quæ ad rem pertinent. Ubi panis confectio, ibi for-
 naces, ibi sarmentorum comestus; ac demum
 opus ab illis peragitur quo panes conficiant. Ju-
 dæorum itaque populo vetitum erat, ne Sabbato
 opus facerent: sacerdotibus vero id prohibitum
 non erat. Quapropter nobis omnibusque permitti-
 tur in Sabbato operari, cum nos omnes simus re-
 gale sacerdotium. Olim igitur sacerdotibus permit-
 tebatur: nobis quoque quoniam sumus regale sa-
 cerdotium, gens sancta, idipsum permissum est.
 Scribente lege, in die Sabbati duodecim panes su-
 pra mensam ponendos esse, ex illis in mensa con-
 secratis panibus postulabat David sibi alimentum.
 Respondit Abimelech: « Si pueri abstinuerunt
 maxime a mulieribus⁴². » Jam tu mihi, qui fidelis
 es, ut paululum digrediamur, his ad cautelam utere
 verbis, et quod dicitur animadvertite, castimoniam-
 que carnis assume. Si namque id tunc præcepit
 Abimelech, cur non observandum? Sic David ac-
 cepit, panesque comedit, ac fortassis in Sabbato
 accepit.

14. Cum itaque Judæi Salvatorem cœarguerent,
 quod discipuli ejus in Sabbato spicas vellent at-
 que comederent, opportunissime ille historiam
 Sabbato gestam commemoravit, ut ostenderet ipsis,
 si Davidi et comitibus ejus concessum fuit ut pro
 salute panes ex sacra mensa in acubum attingerent;
 non fuisse discipulis vetitum ut spicas vellent,
 et confricarent ad comedendum. « Annon, inquit,
 legis quid fecerit David, cum esuriret ipse et qui
 cum eo erant, quomodo intravit in domum Dei, et
 panes propositionis comedit? » Habes exinde ad-
 junctam historiam de arida manu: quo pacto vi-
 delicet Salvator noster, ingressus in synagogam
 (nobis namque percurrenda historia est, ob ejus
 prolixitatem, ne nauseam pariat audientibus), et
 cum vidisset quemdam manum aridam habere:
 nossetque Judæos ad criminandum paratos esse,

⁴⁰ Matth. ix, 29. ⁴¹ Levit. xxiv, 5. ⁴² I Reg. xxi, 4.

(35) Locus, ut videtur, mutilus.

(36) Anglicanus, ἐξῆς τραπέζης.

dixerit ad eum cujus arida manus erat : « Surge A (et sta) in medio ⁸¹. » Resurrectio resurgere jussit : « Surge et sta in medio. » Non quod ad pompam curationem edere vellet : norat quippe pro temporis conditione dicere etiam . « Vide, nemini dixeris ⁸². » Verum ubi id tempus postulat, celat miraculum ; contra ubi Sabbato miraculum edere par est, tunc apertissime operatur. Quære et solve Evangeliorum scripta, et me vere dicere deprehendes. Observabant in Sabbato insigniora edita miracula : qui, quæso, aut quomodo ? « A sæculo **53** non est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati ⁸³. » Hoc miraculum non alio quam Sabbati die edidit. Cum enim ex sputo humi dejecto lutum fecisset, linivit ejus oculos, misitque illum in Siloam : et rediit cæcus visu recepto. Qui vero cæcum cernerent videntem, ipsi non videbant. Illius quidem sensibiles oculorum pupillæ apertæ sunt ; Judæorum vero non aperti sunt oculi ; imo apertis licet oculis, non videbant, Dominumque damnabant his verbis : « Non est hic homo ex Deo, quoniam Sabbatum non observat ⁸⁴. » O ingentem vesaniam ! Nam quale opus factum est ? Sputum ex labiis, digitisque duntaxat lutum : simplex unctio, non instrumentis medicis, sed manu a Deo facta. Quid quod actum est criminare ? Habes in Sabbato gestum miraculum. Abiit cæcus, et abiit visu recepto. Id in Sabbato (Christus) operabatur, ut fide dignus haberetur, cum in Sabbato doceret.

15. Aliud occurrit mihi miraculum. Hierosolymis C erat probatica quædam piscina, quæ etiam nunc illic exstat : habebatque quinque porticus ; sed jam destructa sunt circumjecta ædificia. Jacebat illic paralyticus triginta octo jam annis æger. Diuturnus enim fuit morbus, ut ea saltem ratione, pudore Judæi afficerentur. Nam si brevi fuisset ægritudo, latuisset miraculum : jam vero multi anni sunt veri morbi testes, ut saltem hoc videntes, viderent. Salvator autem cum advenisset et præteriret, ait illi : « Vis sanus fieri ⁸⁵ ? » et reliqua. Ac surgens ille quoque, tollit grabatum et ambulat. Erat autem Sabbatum. Verum Judæi non videbant miraculum Sabbato editum, sed grabatum ab eo gestari. Par fuisset cogitare illos : Tales medici huc advenerunt, et nemo sanavit : pauper jacebat miser, nec aderat D ei qui ipsum in piscinam dejiceret. Talis est hic miraculorum pætrator, novarumque rerum auctor, qui tantam vim paralytico dederit, ut non modo surrexerit, sed et grabatum portaverit suum. Cæca res est malitia : ipsum morbo ereptum damnant, aiuntque illi : « Non licet tibi Sabbato gestare grabatum. » Respondit ille : « Qui me sanum fecit, ille mihi dixit ⁸⁶. » Dei opus est quod jussum est. Insueta res est paralyticum triginta et octo annorum sanitati restitui. Ex ejus ore id audivi : Tolle grabatum tuum. Si corpus illi. obedivit et sanum factum est, egonec illi ingratus ero, nec gestabo gra-

γορεῖν, λέγει πρὸς τὸν ἔχοντα τὴν χεῖρα τὴν ξηράν· « Ἀνάστηθι εἰς τὸ μέσον. » Ἡ ἀνάστασις τὸ ἀναστήναι ἐκέλευσεν· « Ἀνάστηθι, καὶ στήθι εἰς τὸ μέσον. » Οὐ κομπῶδη τὴν ἰατρειάν ἐργαζόμενος· οἶδε γὰρ εὐκαίρως λέγειν, « Ὅρα, μηδενὶ εἴπησ'· ἀλλ' ὅτε μὲν ἔστι· νεύκαιρον, κρύβει τὸ θαυματουργήμα· ὅτε δὲ δεῖ ἐν Σαββάτῳ θαυματουργῆσαι, τότε φανερώτατα ἐργάζεται. Ζήτησον τὰ ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις γεγραμμένα, καὶ εὐρήσεις τὸ ἀληθὲς τῶν λόγων. Ἐτήρουν ἐν Σαββάτῳ τὰ τῶν θαυματουργημάτων ἐπιδοξότερα· πῶς καὶ τίνα τρόπων ; « Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμούς τυφλοῦ γεγεννημένου. » Τοῦτο τὸ θαῦμα οὐκ ἐποίησεν ἐν ἑτέρᾳ ἡμέρᾳ, ἀλλ' ἐν Σαββάτῳ. Πηλὸν γὰρ ποιήσας διὰ τοῦ πτύσαι χαμαί, ἐπιχρίσας τοὺς ὀφθαλμούς, ἐπεμψεν εἰς τὸν Σιλωάμ· καὶ ἦλθεν B ὁ τυφλὸς βλέπων. Οἱ δὲ τὸν τυφλὸν ἰδόντες βλέποντα οὐκ ἀνέβλεψαν. Κάκεινον μὲν ἠνεψύθησαν αἱ αἰσθηταὶ τῶν ὀμμάτων κόραι, Ἰουδαίων δὲ οὐκ ἠνοιχθήσαν οἱ ὀφθαλμοί· ἀλλ' ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμούς ἠνεωγμένους, οὐκ ἔβλεπον, καὶ κατέκριναν τὸν Κύριον λέγοντες, ὅτι « Οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. » Ὡ πολλῆς ἀνοίας ! Ποῖον γὰρ ἔργον γέγονε ; Πτύσμα ἀπὸ χειλέων, ἀπὸ δακτύλων μόνον ὁ πηλὸς, περίχρισμα λιτὸν, οὐκ ἐργαλείου ἰατρικοῦ, ἀλλὰ χειρὶ θεοποιητῶ ἐργασμένον. Τί μέμφη τὸ πραχθέν ; Ἐχεῖς ἐν Σαββάτῳ θαυματουργήμα, Ἀπῆλθεν ὁ τυφλὸς, καὶ ἀπῆλθεν ὁ τυφλὸς βλέπων. Καὶ ἐν Σαββάτῳ ἐποίησε, ἵνα ἀξιόπιστος γένηται, ἐν Σαββάτῳ διδάσκων.

15. Ἐχω καὶ ἄλλο θαυματουργήμα. Ἐν Ἱεροσολύμοις C προβατικὴ τις ἦν κολυμβήθρα, καὶ νῦν ἐστίν· πέντε στοὰς εἶχε· νῦν γὰρ περιηρέθη τὰ περίεξ οἰκοδομήματα. Παραλυτικὸς δὲ ἔκειτο ἐπὶ τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἔτεσιν ἀσθενῶν. Πολὺς γὰρ ὁ χρόνος γίνεται τῆς νόσου, ἵνα, κἂν οὕτως βλέποντες, δυσωπηθῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰ γὰρ ὀλιγοχρόνιος ἦν ἡ νόσος, ἐλάνθανε τὸ θαῦμα· νυνὶ δὲ πολλὰ ἔτη ἐμαρτύρησε τῇ νόσῳ, ἵνα, κἂν οὕτω βλέποντες, ἀναδέψωσιν. Ὁ δὲ Σωτὴρ παραγεγνημένος, καὶ παράγων, λέγει ἐκείνῳ· « Θέλεις ὑγιὲς γενέσθαι ; » καὶ τὰ ἀκόλουθα. Καὶ ἐξεγερθεὶς κάκεινος, αἶρει τὸν κράββατον, καὶ περιπατεῖ. Σάββατον δὲ ἦν. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι οὐκ ἔβλεπον τὸ θαυματουργήμα τὸ ἐν Σαββάτῳ γεγνημένον, ἀλλὰ τὸν κράββατον βασταζόμενον, δέον αὐτοῖς λογίσασθαι· Ἰατροὶ τοιοῦτοι παρεγένοντο, οὐδεὶς ἐθεράπευσε· πένθης ἔκειτο ὁ ἀθλιός, μὴδὲ τὸν ρίπτοντα εἰς τὴν κολυμβήθραν ἔχων. Τοιοῦτος ὁ θαυματοποιὸς καὶ καινότερος ἐργαζόμενος, ὁ τοσαύτην δύναμιν τῷ παραλυτικῷ δούς, ὡς μὴ μόνον ἀναστήναι, ἀλλὰ καὶ βαστάσαι τὸν κράββατον. Τυφλὸν ἢ πονηρίᾳ. Καὶ κρίνουσι τὸν σωθέντα, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· « Οὐκ ἐξέστ' ἰσοῦσαι τὸν κράββατον ἐν Σαββάτῳ. » Ἀπεκρίνατο ἐκείνος· « Ὁ ποιήσας με ὑγιῆ, ἐκείνός μοι εἶπεν. » Θεοῦ τὸ ἔργον τὸ προσταχθέν. Ἀσύνθητός ἐστι καὶ τὸ παραλυτικὸν διὰ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἐτῶν θεραπευθῆναι. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἤκουσα τοῦ· Βαστάσαι τὸν κράββατον. Εἰ τὸ σῶμα ἐπήκουσε καὶ ὑγιὲς ἐγένετο, ἐγὼ ἀγνώμων ἔσομαι,

⁸¹ Luc. vi, 8. ⁸² Matth. viii, 4. ⁸³ Joan. ix, 32. ⁸⁴ Ibid., 16. ⁸⁵ Joan. v, 7. ⁸⁶ Joan. v, 10, 11.

τῷ μὴ βαστάσαι τὸν κρῆββατον; Πάλιν οἱ Ἰουδαῖοι οὐκ ἄβητον αὐτὸν, ἵνα μάθωσι πῶς ἐθεράπευσε, καὶ προσκυνήσασαι τὸν δόντα τοιαῦτα, ἀλλ' ἵνα αὐτῷ ἐπιβουλεύσωσι. Γέγονε κάκεινο τρίτον τὸ νῦν ἀναγνωσθέν.

16. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν, πονηρευομένων συναγωγῆ. Τί γὰρ πονηρότερον εὐεργετοῦμένον καὶ ἐπιβουλεύοντων; Ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν Ἰουδαίων ἄνθρωπος ἦν χεῖρα ἔχων ξηράν. Ξηρὸς ἦν τις τὴν χεῖρα, καὶ οἱ παρόντες ξηροὶ τὴν διάνοιαν, καὶ οὐκ ἔβλεπον τὸν τότε παρόντα· οὐδὲ ὑπόπτευσον τὸ θαυματουργημάτων τοῦ ἐργαζομένου. Ὁ δὲ Σωτὴρ, πρὶν ποιῆσαι τὸ ἔργον, διὰ λόγων ἐγεώργει τὴν διάνοιαν. Εἰδὼς γὰρ τὸ πονηρὸν τῆς διανοίας, καὶ τὸ βάθος τὸ πικρὸν, πρῶτον αὐτοῖς προπαρηγόρει τοῖς λόγοις, καὶ τὸ ἄγριον τῆς διανοίας ἡμεροῦν ἐβούλετο, καὶ φησι πρὸς αὐτούς· « Ἐξεστὶν ἀγαθοποιῆσαι ἐν Σαββάτῳ, ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι; » Εἰ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς; (37), ἔξεστὶν ἐργάσασθαι; εὐθέως ἂν ἔλεγον, Παρὰ τὸν νόμον λέγεις. Νυνὶ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, ὁ καὶ ὁ νόμος ἐβούλετο· ὁ γὰρ περὶ τοῦ Σαββάτου νομοθετήσας προσετίθει, ὅτι Πλὴν τούτου, ὁ ἐπὶ ψυχὴν ποιηθήσεται. Αὐτίκα ἐὰν Σαββάτῳ πέσῃ ἄνθρωπος εἰς βάθη, ἔξεστὶν Ἰουδαίους ἀνασπάσαι· οὐ μόνον ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ βῶν καὶ θῶν. Οὕτω τὰ ἐπὶ σωτηρίᾳ συνεχῶς ὁ νόμος γίνεσθαι, καὶ ἐτρέφοντο Ἰουδαῖοι ἐν Σαββάτῳ. Ἡρώτῃσέ τις νῦν αὐτοῖς οὐ τὸ ἀντιλεγόμενον, ἀλλὰ τὸ ἐμολογούμενον· Ἐξεστὶν ἀγαθοποιῆσαι; Ἀλλ' οὐδὲ λέγουσι, Ναί· οὐ γὰρ ἦσαν ἀγαθῆς προαιρέσεως. « Ὁ γὰρ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν. » Πονηροὶ δὲ ὄντες Ἰουδαῖοι, περὶ ἀγαθῶν οὐ συντίθενται, καὶ οὐτε ἀγαθοποιῆσαι ὠμολόγουν, οὐτε κακοποιῆσαι εἰπεῖν ἰδύναντο· ἀναλογητοῦν γὰρ ἦν τὸ ῥήμα· ἀλλὰ σιωπῶσιν. Ὅτε δὲ διὰ φλυαρίαν, πολλὰ φλυαροῦσιν· ὅτε διὰ κατηγορίαν, μεγάλα κραυγάζουσιν· « Δίρε, αἶρε, σταύρωσον. » Οὗτος ὁ ἄνθρωπος τότε καὶ τότε ἐποίησεν. Ὅτι θεὶ ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι, ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι, οἱ μὲν σιωπῶσιν· ὁ δὲ, συλλυπούμενος τῇ καρδίᾳ ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας αὐτῶν, εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ· Οἱ βλέποντες βλεπέτωσαν, οἱ ἀνήκοοι, ὡς βούλονται πράττειν, πραττέτωσαν· οἱ σκληροκάρδιοι ἀπολιθούσθωσαν· ἀπαλυθένθω δὲ σοὺ ἡ δεξιὰ. Ἐγείραι, μηκέτι προσαιτεῖ. Τὸ γὰρ, ἐγείραι, τὸ καθέζεσθαι ἐδήλου. Ὁ δὲ ξηρὰν ἔχων τὴν χεῖρα τί ἐκαθέζετο, ἢ πάντως εἰς τὸ προσαιτεῖν; Οὐ δίδωμί σοι ἀργύριον, ἵνα μὴ ἀναλώσῃς· ὕψιστος σοὶ δίδωμι, μηδέποτε ἡπανωμένην. Μηδὲ διὰ τὸ ξηρὰν ἔχειν τὴν χεῖρα προσαιτεῖ, ἀλλ' ἀπολαθῶν αὐτὴν ὕγιᾳ, λοιπὸν καὶ σῶαν ἐργασάμενος, ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου πτωχῷ. Ἐγείραι, καὶ στήθι εἰς τὸ μέσον· γενοῦ θέατρον τοῖς βλέπουσιν. Ἐν σοὶ ὁ ἀγὼν λοιπὸν ἀγωνίζεται ὁ περὶ Σαββάτου. Στήθι εἰς τὸ μέσον, ἵνα καὶ οἱ χωλεύοντες τὰς ἰγνύας στῶσιν, ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν, ἐὰν ἔρα ἴδωσι. Στήθι εἰς τὸ μέσον, καὶ λαλήσας πρὸς τοὺς

batum? Rursum Judæi nequaquam sciscitabantur, ut edicerent quo pacto curasset, et adorarent eum qui talia largitus esset; sed ut ipsi insidias pararent. Jam illud tertium est quod lectum fuit.

16. Ingressus est in Synagogam, quæ erat Synagoga malignantium. Quid namque deterius quam beneficia accipere et insidiari? In Synagoga Judæorum homo erat cujus arida manus. Aridus quidam manu erat, et qui aderant, aridi mente: neque eum cernebant qui tum præsens erat: neque in mentem veniebat miraculum ejus qui talia operaretur. Porro Salvator antequam opus conficeret, verbis mentem excolebat. Compertam enim habens malignitatem animi, et profunditatem acerbam illam, demulcebat primo verbis: agrestem animum lenire studebat, aitque illis: « Licetne Sabbato benefacere, an male: animam salvam facere, an perdere? » Nam si dixisset illis, Licetne operari? statim respondissent, Contra legem loqueris. Nunc autem id locutus est quod lex ipsa voluit: qui enim legem de Sabbato dederat, subjunxit: Præter id quod pro anima fiet. Mox enim ubi in Sabbato ceciderit homo in foveam, licitum Judæis est inde illum extrahere: nec tantum hominem, sed etiam bovem et asinum. Atque ita quæ ad salutem spectabant lex permisit, et 54 ipso Sabbato Judæi vescebantur. Quod si quis percontatus eos fuerit, non de quo disceptatur, sed de quo convenit inter omnes: Licetne benefacere? nequaquam respondent, Etiam: non sunt quippe bonæ voluntatis. Nam, « bonus homo de bono thesauro profert bonum ». Mali porro cum sint Judæi, de bonis agendis non consentiunt, nec fatentur esse benefaciendum, neque possunt affirmare male factum oportere: impudenter enim dictum foret: sed silent. At cum nugandum est, magnas nugas effutiunt: cum autem criminandum, magno clamore aiunt: « Tolle, tolle, crucifige », hic homo hæc et ejusmodi perpetravit: cum autem quæritur, benene an male facere liceat, animam salvam facere, an perdere; illi quidem silent; Dominus vero corde mœrens ob cæcitatem cordis eorum, ait homini illi: Qui vident vident, qui inobsequantes sunt, quod liberit agant: qui duri sunt corde, lapidescant; verum mollescat dextera tua. Surge, ne amplius mendicatio: nam quod jusserit eum surgere, indicium est cum prius sedisse: qui autem aridam manum habebat, quare sedebat, nisi ut mendicaret? Non do tibi argentum ne absumas: sanitatem do tibi nunquam absumendam. Ne occasione aridæ manus mendica: sed es sana salvaque accepta, operare, extende tu pauperi manum tuam. Surge, et sta in medio: sis spectaculum videntibus. In te deinceps certamen de Sabbato agitur. Sta in medio, ut qui claudicant

³⁷ Luc. vi, 9. ³⁸ Matth. xii, 35. ³⁹ Joan. xix, 15.

(37) Anglic. Μη γὰρ εἶπεν. Infra, post νυνί, hæc. δὲ εἶπεν αὐτοῖς... ὁ γὰρ περὶ. desunt in Angl., sed mana recentiore addita sunt.

poplitibus, consistent, si tamen audiant, si videant. Sta in medio, et loquere Judæis quæ jam dicta sunt : licetumne est id facere annon ? Tunc ait ad illum : Extende manum tuam, non te tango, ne Judæi criminentur, neve contingere idem putent esse atque operari, verbum tantum profero. Nequaquam ait Deus : Ne loquere in Sabbato. Si autem verbo opus efficiatur, admirationi sit qui locutus est. Extende manum tuam. Vide discrimen facti : Petrus in Speciosa porta paralyticum sanans, compressa illius dextera manu excitavit. Servus atrectando, extendit; Dominus jubendo extendit. Extende manum tuam. Do tibi virtutem, et efficaciam sanitatis. Verbo jussioneque mea in te constituo : Extende manum tuam. Dixit ille, iste fecit : arida manus sanitati restituta, mentisque Judæorum ariditas minime sanata fuit; sed egressi, ut modo lectum fuit, deliberabant quid facerent Jesu. Deliberas quid facturum sis : adora ut Deum, adora miraculorum auctorem, adora hominem, ea, quæ supra homines sunt, operantem. Non apposuit emplastra, non perfusionibus quibusdam brachium emollivit, non sexcenta remedium genera adhibuit. In medio stabat ille, rem omnes gestam videbant : non enim clam editum opus fuerat, ne quis diceret : Herbam adhibuit, emplastrum apposuit. Surge, sta in medio; ut ne ipsam rei veritatem calumnietur, ut nullus sit

A Ἰουδαίους τὰ εἰρημένα, ὅτι ἔξεστι τόδε ποιῆσαι ἢ οὐ; Τότε λέγει πρὸς αὐτόν· Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου· οὐκ ἐγὼ ἄπτομαι, ἵνα μὴ Ἰουδαῖοι κατηγορήσωσιν· ἵνα μὴ τὸ ἄψασθαι ἔργον εἶναι νομισῶσι, λόγῳ λαλῶ. Οὐκ εἶπεν ὁ Θεός, Μὴ λάλει ἐν Σαββάτῳ. Ἐὰν δὲ ὁ λόγος ἔργον γένηται, θαυμαζέσθω ὁ λαλήσας. Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου. Βλέπε μοι διαφορὰν πράγματος· ὁ Πέτρος ἐν Ὁραίᾳ πύλῃ παραλυτικὸν σώζων, πιάσας δεξιᾶς χειρὸς ἤγειρεν. Ὁ δοῦλος κρατῶν ἐκτείνει· ὁ δεσπότης κελεύων ἐκτείνει. Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου· σοὶ δίδωμι τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐνεργεῖαν τῆς θεραπείας. Διὰ τῶν λόγων κελεύσας ἐντίθημι· Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου. Ὁ μὲν εἶπεν, ὁ δὲ ἐποίησε. Καὶ ἡ μὲν ξηρὰ χεὶρ ἀποκατεστάθη· τὸ δὲ ξηρὸν τῆς διανοίας τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἐθεραπεύθη· ἀλλ' ἐξεληθόντες, κατὰ τὸ ἀρτίως ἀνάγνωσμα, διελογίζοντο, τί ἂν ποιήσειαν τῷ Ἰησοῦ. Διαλογίζῃ, τί ποιήσεις; προσκύνησον ὡς Θεὸν, προσκύνησον τὸν θαυματοποιὸν, προσκύνησον ἄνθρωπον τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐργασάμενον. Οὐκ ἐμπλάστρους προσέθιχεν, οὐκ ἐμυροχαίς τισιν ἠπάλλυνεν, οὐ μυρία φάρμακα ἱατρικὰ προσήνεχεν. Εἰς τὸ μέσον ἦν ὁ ἐστὼς, πάντες ἐβλεπον τὸ γενόμενον· μὴ γὰρ κρύφειον ἦν τὸ ἐργαζόμενον· ἵνα μὴ τις εἶπῃ· Βοτάνην προσήνεχεν, ἐμπλαστρον προσέθιχεν. Ἐγείρει, στήθι εἰς τὸ μέσον, ἵνα πάντως μὴ κατηγορήσῃ τῆς ἀληθείας· ἵνα ἀσυκοφάντητον γένηται τὸ πρᾶγμα.

B sycophantiæ locus.

47. Egressi autem illi deliberabant quid facerent de Jesu : ut etiam hic in hac ipsa hora, stat quispiam arida manu, cum eam pauperi non porrigit ad eleemosynam : is quantumvis corpore sanus, aridus est mente. Audi et tu hac ipsa hora salutaria hæc verba : Extende manum tuam, et ab hac hæc incipe eleemosynam pauperi erogare. Alio item modo id pertractemus. Multi incurii sunt in preceando, tota die negotiis incumbunt humanis, vilipenduntque divinum preceationum negotium. Huic quoque dicat Salvator : Extende manum tuam, ut ait Apostolus : « Volo orare homines in omni loco, extollentes sanctas manus ⁶⁰. » Cæterum quia sermo noster satis processit, surgentes ⁵⁵ nos ipsi extendamus manus, non solum in die, sed et in nocte : « In noctibus extollite manus vestras in sancta, et benedicite Dominum ⁶¹. » Et extendamus manus sanctas abluti inter innocentes ; ut invocato universorum Deo, ejus auxilio perfruamur, in Christo Jesu Domino nostro, per quem Deo gloria cum Spiritu sancto, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

17. Ἐξεληθόντες δὲ ἐκεῖνοι διελογίζοντο, τί ποιήσωσι τῷ Ἰησοῦ· ὡς καὶ ἐνταῦθα κατὰ τήνδε τὴν ὥραν, **C** ἔστηκέ τις ξηρὰν ἔχων τὴν χεῖρα, ὁ μὴ ἐκτείνων πτωχῷ ἐλεημοσύνην. Οὗτος κὰν ὑγιαίνῃ τὸ σῶμα, ξηρὸς ἐστὶ τὴν διάνοιαν. Ἄκουσον καὶ σὺ κατὰ τήνδε τὴν ὥραν τῶν σωτηρίων λόγων λεγόντων· Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου· καὶ ἀπὸ τοῦ σήμερον ἄρξαι ποιεῖν ἐλεημοσύνην πτωχῷ. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸ λάβωμεν. Πολλοὶ τινὲς εἰσὶν ἀμελεῖς εἰς προσευχάς, καὶ πᾶσαν μὲν τὴν ἡμέραν ἀσχολοῦνται περὶ ἐργασίας ἀνθρωπίνας, καταφρονοῦσι δὲ τῆς θείας ἐργασίας τῶν προσευχῶν. Καὶ πρὸς τοῦτον λεγέτω ὁ Σωτὴρ· Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος· « Βούλομαι προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας, ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίροντας ὁσίου χεῖρας. » Αὐτάρκως δὲ τῶν λόγων ἡμῶν προχωρησάντων, ἀναστάντες καὶ ἡμεῖς· ἐκτείνωμεν τὰς χεῖρας, καὶ μὴ μόνον ἐν ἡμέρᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν νυκτί· « Ταῖς νυξὶν ἐπάρατε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τὰ ἅγια, καὶ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον. » Καὶ διαπετάσωμεν χεῖρας ὁσίου, νιψάμενοι ἐν ἀθώσις· ἵνα, τὸν τῶν ὀλων Θεὸν ἐπικαλούμενοι, τῆς παρ' αὐτοῦ βοήθειας ἀπολαύσωμεν, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' ὃ τῷ Θεῷ ἢ δόξα ἢ μακαρία τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁶⁰ I Tim. II 8. ⁶¹ Psal. CXXXIII, 2.

ADMONITIO IN HOMILIAM SEQUEMTEM.

Hoc opusculum licet in antiquis codicibus legatur, nobis non videtur Athanasianum. Orationis certe genus minus elegans, explanationes Scripturarum minus aptæ, et nonnihil contortæ, scriptorem sane præferunt longe Athanasio imparem. Quæ causa nobis fuit ut inter dubia Opera recenseremus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ · ΗΟΡΕΥΘΕΝΤΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΚΟΜΗΝ (38), ΕΥΡΗΖΕΤΕ ΠΩΛΟΝ ΔΕ- ΔΕΜΕΝΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

IN ILLUD : PROPECTI IN PAGUM QUI EST E REGIONE, INVENIETIS PULLUM ALLIGATUM 63.

1. Οἱ τὰ ἐπὶ γῆς φρονήσαντες, καὶ τῆς ἐντολῆς Α τοῦ Θεοῦ καταφρονήσαντες, καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦτῳ μαχθήσαντες, οὗτοι πρὸ τῆς τῶν ἀγαθῶν εὐρέσεως ἐν ἀγνοίᾳ διέτριβον. Οἶμαι γὰρ καὶ τὸν σοφώτατον Σολομῶντα διὰ τοῦτο λέγειν (39), ὅτι « καιρὸς τοῦ ζητῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ ἀπολέσαι. » Ἡμεῖς γάρ ἡσυχασον. Εἰ γὰρ καὶ ποτε ἐν ἀγνοίᾳ διατρίβων, ἀπώλειαν τῆ σεαυτοῦ ψυχῆ περιποιήσω, ἀλλὰ καιρὸς νέγωνα τοῦ ζητῆσαι ἡμᾶς ταύτην, ὡς καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ διδάσκει ὁ Κύριος ἡμῶν λέγων (40)· « Ζητεῖτε, καὶ εὐρήσατε. » Καὶ πότε δὲ αὐτὴν εὐρήσωμεν ἢ νῦν, ὅτε παρῶν ὁ Κύριος ἔλυσε ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν; ὡς καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· « Ἰδοὺ νῦν (41) καιρὸς εὐπρόσδεκτος· ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. » Καιρὸς οὖν ἠκολούθησε τοῦ ἀπολέσθαι τὴν ἐπισκοτοῦσαν ἀμαρτίαν· καιρὸς ἐκάλεσε Β τοῦ ζητῆσαι τὸ πεπλανημένον, τοῦ λυθῆναι ἡμᾶς ἐκ τῶν δεσμῶν. Ἦλθε γὰρ ὁ λύων τοὺς πεπεδημένους (42), καὶ ἀνορθῶν τοὺς κατεβράγαμένους· ἤλθεν ὁ κηρύσσων ἀφῆσιν τοῖς ἀχμαλώτοις, καὶ τοῖς τυφλοῖς ἀνάβλεψιν· « Τότε » γὰρ « ἀλείψαι ὡς ελαφος ὁ χυλῶς, καὶ τρανῆ ἴσται γλώσσα μογιλάλων (43). »

2. Καὶ ἄλλως δὲ ἐπιβάλλωμεν τῷ ῥητῷ· κινεῖ γὰρ ἡμᾶς πρὸς πῶθον τὸ τοῦ Σολομῶντος λεξείδιον. Φησὶ γάρ· « Καιρὸς τοῦ ζητῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ ἀπολέσαι (44). » Ἐπειδὴ πολλῶ τῷ χρόνῳ πλανώμενον ἦν τὸ

63 Matth. xxi, 2. 64 Eccle. iii, 6. 65 Matth. vii, 33. 66 Il Cor. vi, 2. 67 Psal. cxlv, 8. 68 Isa. xxxv, 6. 69 Eccle. iii, 6.

(38) Regius, ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου πορευθέντες. Mox, Reg. et Seg. κατέναντι. Cæteri et editi, ἀπέναντι. Apud Matth. xxi, 2, legitur, ἀπέναντι. Apud Luc. xix, 30, κατέναντι. Regius incipit : Οἱ τὰ ἐπίγεια.

(39) Regius et Felc. 1, διὰ τὸ λέγειν. Gobler. διὰ τοῦ λέγειν. Post, τοῦ ἀπολέσαι, Regius habet, τούτ' ἔστιν. Paulo post, Regius, Gobler. et Felc. 1, τῆς σεαυτοῦ ψυχῆς.

(40) Regius et Seguer. ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησ. Χρ. ἐν Εὐαγγελίῳ διδάσκει λέγων. Angl. item habet, ἐν

1. Qui terrena sapere, et Dei mandata despicienti habuere, atque in hac vita defessi sunt; hi ante inventionem boni in inscitia versabantur. Arbitror enim sapientissimum Salomonem ea de causa dicere : « Tempus quærendi, et tempus perdendi 63. » Peccasti? desine. Si enim aliquando in ignorantia versatus, animam tuam in perniciem coniecisti; at venit tempus eam perquirendi, ut in Evangelio Dominus noster docet his verbis : « Quærite, et inveniatis 64. » Quandonam autem inveniemus illam, nisi jam, ubi Dominus ipse præsens nos solvit a vinculis diaboli? quemadmodum beatus Apostolus his docet verbis : « Ecce nunc tempus acceptabile : ecce nunc dies salutis 65. » Tempus itaque venit tenebricosum peccatum destruendi : vocat tempus ut quæramus id quod erravit, ut solvamus a vinculis. Venit quippe qui solvit compeditos, qui erigit elisos 66; venit qui annuntiat captivis dimissionem, cæcis visum. « Tunc » enim « saliet quasi cervus claudus, et expedita erit lingua balborum 67. »

2. Alio item modo dictum illud pertractemus : Salomonis quippe sententia studium hac in re nostrum accendit. Ait enim : « Tempus quærendi, et tempus perdendi 68. » Quia jamdiu errabundum erat

63 Il Cor. vi, 2. 64 Psal. cxlv, 8. 67 Isa.

Εὐαγγελίῳ, et cætera ut in textu. Mox, Reg. Gobl. et Felc. 1, εὐρήσατε. Πότε ταύτην εὐρήσωμεν. Ibi. Se uer. solus habet, εὐρήσωμεν, recte.

(41) Nū legitur in Regio solo. Intra idem solas, Ἰδοὺ νῦν ἠκολούθησε.

(42) Anglicanus, τοὺς πεπλανημένους.

(43) Seguer. solus, μογιλάλων. Alii, μογιλάλων. Paulo post idem, ἡμᾶς εἰς πῶθον.

(44) Regius, ἐπειδὴ τῷ χρόνῳ. Angl. ἐπειδὴ πρὸ πολλῶ τῷ χρόνῳ. Mox, Regius, τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, καὶ ἀπολόμενον.

genus humanum, diabolique fraudibus perierat, venit tempus ejus perquirendi, revocandi ex captivitate, eximendi ex vinculis. Ex usu quippe nostro erat querere et ediscere, quod littera occidat, spiritus autem vivificet ⁶⁹. Hac igitur re confecta, tempus adfuit destruendi figuram et umbram in littera sitam. Nam ad usque tempus correctionis, hæc ingruerant: re autem perfectiore adveniente, tunc quod ex parte erat evacuatum est ⁷⁰. « Cum » enim « essem parvulus, loquebar ut parvulus: cum autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli ⁷¹. » Sane ipse Salvator **56** ait: « Qui invenit animam suam perdet eam, et qui perdidit animam suam propter me, inveniet illam ⁷². » Id est, qui quæsierit animam suam, et invenerit illam in peccatis, cito perdat illam, neque sinat eam in improbitate immorari: ut, capta opportunitate, cum eam rursus perquiret, inveniat in virtute. Si quis enim animam suam extra supplicium invenire cupiat, perdet illam in præsens tempus, ut Christum lucretur. Porro quid sit hic perdere, docet Salvator; nempe, non ut animam nostram in perniciem conjiciamus, sed ut tempore martyrii ne parcamus fortunis, liberis, parentibus, corpori, neque ipsi animæ; sed nos ipsi tradamus ad mortem usque; ut, quemadmodum supra dixi, inveniamus animam nostram in regno cælorum. Id enim docet Salvator: « Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus ⁷³. »

3. Si quis igitur voluerit animam suam invenire, perdet illam in hoc tempore. Malitiam ergo in nobis perditam oportet, ut quærentes virtutem, inveniamus illam. Nam si quis ab ira non quieverit, quomodo ad mansuetudinem exercebitur? Si quis a se non eliminaverit fornicationem, quomodo continentiam profitebitur? Primum enim par est abjici omnem avaritiam et idololatriam, atque ita deinceps querere paupertatem, pietatemque. « Quæsi » enim, inquit, « quem diligit anima mea: quæsi et inveni illum, et introduxi eum in domum matris meæ, et in cubiculum ejus quæ me concepit ⁷⁴. » Qui porro

⁶⁹ II Cor. III, 6. ⁷⁰ I Cor. XIII, 10. ⁷¹ ibid. 11. ⁷² Matth. X, 39. ⁷³ ibid. 37. ⁷⁴ Cant. III, 1, 4.

(45) Hæc, καὶ ἐλευθερωθῆναι ἐκ τῶν δεσμῶν, desunt in Gobler. et Felc. 1. Ibid. Anglic. Χρεία γὰρ νῦν ζητῆσαι.

(46) Regius, ἐπιφανέντος.

(47) Ita Reg. Seguer. Gobl. Angl. Basil. qui tamen postremus habet cum editis, ἔφη. Ibid. hæc, καὶ ὁ ἀπολέσας... εὐρήσει αὐτήν, desunt in Regio, Gobl. et Felc. 1. Paulo post, Seg. καὶ εὐρῶν αὐτὴν οὖσαν ἐν ἁμαρτίαις, ταχυνάτω. Mox Seg. Gobl. Felc. 1, μὴ συγχωρῶν αὐτῇ. Ibid. omnes mss. ἵνα καιρὸν λάβῃ, præter Felc. 2, qui cum editis habet ἵνα καιρὸν λάβῃ. Mox, Reg. quem sequi visum est, εὐρῆ. Ed. vero et cæteri mss. εὐρήσει.

(48) Regius, τῇ ψυχῇ αὐτῶν. Paulo post, Basil. quem sequimur, μὴ φεισώμεθα κτημάτων, et ita legit Nannius. Regius, μὴ φεισώμεθα χρημάτων, μὴ κτημάτων, non inale. Editi, μὴ φεισώμεθα μὴ κτημάτων.

(49) Regius, εὐρωμεν. Ibidem, Regius et Seguer.

τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ ἀπολλύμενον ταῖς τοῦ διαβόλου πανουργίαις, καιρὸς γέγονε τοῦ ζητηθῆναι τούτο, καὶ ἀνακληθῆναι ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ ἐλευθερωθῆναι ἐκ τῶν δεσμῶν (45). Χρεία γὰρ ἦν ζητῆσαι ἡμᾶς καὶ μαθεῖν, ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Τούτου οὖν ἀνυσθέντος, καιρὸς γέγονε τοῦ ἀπολέσθαι τὸν τύπον καὶ τὴν ἐν τῷ γράμματι σκιάν. Μέχρι γὰρ καιροῦ διορθώσεως ἦσαν ἐπιτελείμενα· τοῦ δὲ τελειοτέρου φανέντος (46), τὸ ἐκ μέρους κατήργηται. « Ὅτε » γὰρ « ἤμην νήπιος, ἐλάλουν ὡς νήπιος· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηται τὰ τοῦ νηπίου. » Ἀμέλει (47) ὁ Σωτὴρ φησιν· « Ὁ εὐρῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν. » Τουτέστιν, ὁ ζητήσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ εὐρῶν αὐτὴν ἐν ἁμαρτίαις, ταχυνάτω τοῦ ἀπολέσαι αὐτήν, μὴ συγχωρῶν αὐτὴν ἐγγρονίζειν ἐν κακίᾳ· ἵνα, καιρὸν λαβὼν, ζητήσας αὐτὴς εὐρῆ αὐτὴν ἐν ἀρετῇ. Καὶ γὰρ εἰ τις βούλεται εὐρεῖν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκτὸς κολάσεως, ἀπολέσει αὐτὴν πρὸς τὸ παρὸν, ἵνα Χριστὸν κερδήσῃ. Τὸ δὲ ἀπολέσαι ἐν ταῦθα διδάσκει ὁ Σωτὴρ, οὐχ ἵνα ἀπώλειαν τῇ ψυχῇ ἡμῶν (48) περιποιησώμεθα, ἀλλ' ἵνα ἐν καιρῷ μεροτυρίου μὴ φεισώμεθα κτημάτων, μὴ τέκνων, μὴ γονέων, μὴ σώματος, μηδὲ αὐτῆς τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ παραδῶμεν ἑαυτοὺς μέχρι θανάτου, ἵν', ὡς προείπον, εὐρήσωμεν τὴν ψυχὴν ἡμῶν (49) ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σωτὴρ διδάσκων ἔλεγεν· « Ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. »

3. Εἰ τις οὖν βούλεται εὐρεῖν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτὴν ἐν τῷ νῦν καιρῷ. Χρὴ τοίνυν ἀπολέσθαι ἐν ἡμῖν τὴν κακίαν, ἵνα, ζητήσαντες τὴν ἀρετὴν, εὐρωμεν αὐτήν. Ἐὰν γὰρ μὴ τις παύσῃται (50) ὀργῆς, πῶς πραότητα μελετήσει; Ἐὰν μὴ τις ἀπόλεσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν πορνείαν, πῶς σωφροσύνην ἐπαγγέλλεται; Πρῶτον μὲν γὰρ ἀποβαλέσθαι προσήκει ἡμῖν πᾶσαν φιλαργυρίαν καὶ εἰδωλολατρείαν, καὶ (51) εἰθ' οὕτω ζητῆσαι ἀκτημοσύνην καὶ θεοσέθειαν. « Ἐζήτησα » γὰρ, φησιν, « ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα αὐτόν, καὶ εὐρον αὐτόν, καὶ εἰσηγάγον αὐτόν (52) εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς μου, καὶ

τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Basiliensis, τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Mox, Regius, Seguer. Basil. Anglic. διδάσκων ἔλεγεν. Editi vero, διδάσκει. Mox, post ἢ μητέρα, quidam mss. cum editis habent, ἢ τέκνα, quæ desunt in Basil. et Anglic. Ibid. post ἄξιος, Regius adjicit, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐνεκεν ἐμοῦ, εὐρήσει αὐτήν.

(50) Ita Reg. Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi et alii, παύσεται. Anglic. solus, ἀπόσῃται. Ibid. Basil. et Anglic. πῶς πραότητος μεταμελήσει. Regius solus, πῶς πραότητι μελήσει. Cæteri ut in textu. Ibid. Basil. πολεμήσει ἀφ' οὗ. Paulo post, Regius, Πρῶτον γὰρ ἀπολέσθαι προσήκει ἐν ἡμῖν.

(51) Καὶ deest in Gobler. et Felc. 1. Mox, Regius, καὶ εὐσέθειαν. Ἐξ. Ibidem, Regius et Seguer. γὰρ φησιν. Editi vero, γὰρ ἔφη.

(52) Αὐτόν deest in Gobler. et Felc. 1. Infra, post σημαίνόμενος Regius habet, Κύριος τῶν δυνάμεων.

εις τὸ ταμίειον τῆς συλλαβοῦσης με. Ὁὗτος δὲ ἐστὶν ἁ Χριστὸς ὁ σημαινόμενος, ὁ διὰ τὰς ἡμετέρας ἀμαρτίας κατελθὼν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ συλληφθεὶς, καὶ τεχθεὶς καὶ ἐν φάτῃ ἀνακλιθεὶς, ἕως οὗ σώσῃ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω γὰρ φειδόμενος ἡμῶν (53), ἀποστείλει καὶ νῦν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εἰπὼν πρὸς αὐτούς· « Πορευθέντες (54) εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εὐρήσετε πῶλον δεδεμένον· λύσαντες ἀγάγετέ μοι· » καὶ πορευθέντες οἱ ἀπόστολοι κατὰ τὸ κελευσθὲν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου, λύουσι τὸν πῶλον. Μεγάλων δὲ ἐστὶν ἀνδρῶν λύσαι τὸν πῶλον τοῦτον, ἀγαπητοί· μεγάλων δὲ, φημί (55), οὐ τὴν σωματικὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ μεγάλων ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, καὶ δικαιοσύνῃ· μεγάλων ἐν φρονήσει τε καὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἀρετῇ· ὅποιοι μαρτυρεῖται Μωσῆς γεγονέναι, ὡς ὅταν ὁ Ἀπόστολος λέγῃ περὶ αὐτοῦ· « Πίστει (56) Μωσῆς μέγας γενόμενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραώ· » ἀλλὰ καὶ προκόπτων Ἰσαὰκ μέγας ἐγένετο. Τῶν γὰρ οὕτω μεγάλων ἐστὶ λύσαι τὸν πῶλον τοῦτον. Καὶ (57) εἶθε κατὰ τῆς ἡλικίαν ἡμῶν, ὡς δυνήθηναί με τὸν πῶλον τοῦτον λύσαι τῶν δεσμῶν! Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν δέδεται τοῖς τῆς ἀμαρτίας δεσμοῖς, ὡς καὶ ἡ Γραφή (58) μαρτυρεῖ, λέγουσα, ὅτι σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἀμαρτημάτων ἕκαστος σφιγγεται. Εὐξώμεθα οὖν, ἵνα καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀποστείλῃ ὁ Ἰησοῦς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ὅπως ἡμᾶς λύσωσιν ἀφ' ὧν ἕκαστος ἡμῶν δέδεται δεσμῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἡμῶν δέδεται φιλαργυρία, ὁ δὲ συμπέκεται (59) πορνεία· καὶ ἄλλος μὲν (60) μέθῃ συνδέεται, ἕτερος δὲ κεκράτῃται ὑπὸ κενοδοξίας· καὶ ὁ μὲν ἀδικεῖ, ὁ δὲ ἀρπάζει τὰ τοῦ πλησίον καὶ τοῦ πένιτος, ἄλλος δὲ τόκον ἐπὶ τόκῳ λαμβάνει· καὶ τέλος πάντες ἠσθενήσαμεν ἐν ταῖς ἀδικίαις ἡμῶν (61), καὶ χρῆζομεν τῆς παρα τοῦ Σωτῆρος ἰάσεως· καὶ χρῆζομεν αὐτοῦ, ἵνα καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀποστελῇ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ λύσωσιν ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν. Οὕτω γὰρ φησι (62) πρὸς τοὺς μαθητὰς· « Πορευθέντες εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εὐρήσετε πῶλον δεδεμένον· λύσαντες αὐτὸν, ἀγάγετέ μοι. » Κώμην τὴν κατέναντι ὅταν ἀκούεις, τὸν περιγίγιον τόπον ὑπολάμβανε· ἡ γὰρ πόλις ἐστὶν

his indicatur, Christus est : qui ob peccata nostra de caelo descendit, conceptus, natus et in praesepio reclinat. donec genus humanum liberaret. Cum tantam enim nostrae salutis curam gerat, iam discipulos mittit in pagum ex adverso situm, aiens illis : « Profecti in pagum e regione situm, invenietis pullum alligatum ; solventes adducite mihi : » et profecti apostoli, prout jussum sibi fuerat a Domino, pullum solvunt. Magnorum sane virorum est, pullum istum solvere, dilecti ; magnorum, inquam, non statura corporali ; sed fide, charitate et justitia : magnorum prudentia, fortitudine, et virtute : qualis fuisse Moses declaratur, cum Apostolus de illo inquit : « Fide Moyses grandis factus, negavit se dici filium filiae Pharaonis : » quin et proficiens Isaac, magni effectus est. Ad eos enim qui hoc modo magni sunt, attinet solvere pullum istum. Atque utinam ego tantus essem, ut pullum hunc vinculis solvere possem ! Nam quisque nostrum peccati vinculis alligatur, ut Scriptura testatur, aiens, peccatorum suorum catenis quemque constringi. Oremus itaque, ut ad nos quoque mittat Jesus discipulos suos : qui nos a vinculis solvant, quibus unusquisque nostrum constringitur. Nam avaritia ille devincitur, hic fornicatione complicatur, ebrietate hic, ille vana gloria tenetur : est qui injuria afficiat, est qui bona proximi pauperisque diripiat, alius, qui usuram supra 57 usuram accipiat. Demum omnes infirmamur in injustitiis nostris, egemusque Salvatoris medela : egemus, inquam, ut ad nos mittat discipulos suos, nosque absolvant illi ex vinculis diaboli. Sic enim ait ad discipulos : « Profecti in pagum ex adverso situm, invenietis pullum alligatum : solventes eum, adducite mihi 77. » Pagum ex adverso situm cum audis, terrestrem locum intellige : civitas quippe illa caelestis est, ut scribit beatus Apostolus : « Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus 78 : cujus opifex et conditor est Deus 79. » Rursum ipse : « Non enim accessistis ad tractabilem montem, et oblectum igne ; sed accessistis ad

78 Matth. xxi, 2. 79 Hebr. xi, 24. 77 Matth. xxi, 2. 76 Hebr. xiii, 14. 70 Hebr. xi, 10.

(53) Basiliensis, οὗτος γὰρ φειδόμενος.

(54) Sic Regius, Seguer. Basil. Anglic. In editis vero, πορευθέντες εὐρήσετε. Paulo post, Reg. et Seguer. καὶ πορεύονται οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, καὶ λύουσι τὸν πῶλον κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου, μεγάλων, etc. Anglic. καὶ πορεύονται οἱ ἀπόστολοι κατὰ κελευσθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου, λύουσι. Caeteri ut in textu cum prius editis.

(55) Haec, μεγάλων δὲ, φημί, absunt a Gobler. et Felc. 1. Ibid. editi cum quibusdam mss. ἀλλ' οὐ τὴν σωμα., sed in tribus mss. ἀλλ' deest, recte. Mox, Regius, Seguer. Basil. Anglic. ἀλλὰ μεγάλων ἐν. Editi et caeteri, μεγάλων ἀλλ' ἐν. Mox, μεγάλων sequens deest in Gobler. et Felc. 1.

(56) In Regius, Seguer. Anglic. Basil. Caeteri cum editis, ὡς αὐτὸς ἐφη, πίπτει, etc.

(57) Καὶ, deest in Gobler. et Felc. 1. Mox, Regius, με τῶν παρόντων λύσαι. Ibidem, Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τοὺς δεσμούς. Caeteri vero cum editis, τῶν δεσμῶν.

(58) Ita Regius, Seguer, Basil. Anglic. Editi

vero, ὡς ἐφη ἡ Γραφή, ὅτι. Mox, Regius, ἀμαρτιῶν. Tres postremi quos sequimur, ἀμαρτημάτων. Editi vero, ἡμαρτημένων. Mox, ἡμᾶς deest in Gobler. et Felc. 1.

(59) Ita Regius, Seguer. Basil. Anglic. Editi autem, Καὶ γὰρ ὁ μὲν δέδεται φιλαργυρία, ὁ δὲ πλέκεται.

(60) Sic Reg. Seguer. Basil. Anglic. In duobus postremis autem, μὲν, et paulo post, δὲ, desunt. Editi, καὶ ἄλλος μέθῃ συνδέεται, ἕτερος κρατεῖται κενοδοξία. Mox subsequentia ex Regio et Seguer. restituumus, in editis et in caeteris mss. mire confusa.

(61) Reg. Seguer. Basil. ἀδικίας ἑαυτῶν. Mox, Seguer. et Angl. παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Editi et caeteri, περὶ τοῦ Σωτῆρος, minus recte.

(62) Ita Regius, Seguer. et Gobler. Editi et caeteri, γὰρ ἐφη. Mox, Reg. et Seguer. Πορεύεσθε... καὶ εὐρή... Ibid. Anglic. ἀπέναντι. Paulo post, Regius et Seguer. κώμην δὲ τὴν.

Sion montem, et ad civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum millium angelorum frequentiam ⁶⁰. »

γὰς ὁ Θεός. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτός φησιν (64) · « Οὐ μένω πυρὶ, ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει ἀγγέλων πανηγύρει. »

4. Tales fuere sancti omnes, et quotquot secundum Paulum incedentes, eodem contendunt. Audi rursum eundem : « Si enim ipsius meminissent de qua exierunt, haberent utique occasionem revertendi. Nunc autem meliorem appetunt, id est cœlestem ⁶¹. » Hujusmodi erant sancti apostoli et discipuli Domini, qui cum Petro dicebant : « Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te ⁶². » Mittuntur itaque solutum supra dictum pullum. Nam Salvatoris nostri adventus et humanitas revocavit nos ex pago e regione posito ad cœlestem ipsius urbem supernam Jerusalem. Arbitror enim nos ob Adami inobsequentiam pulsos esse ex paradiso, et in adversum pagum, quasi in coliam, deductos : « Ejecit enim, inquit, Deus Adam, et habitare fecit eum e regione paradisi voluptatis ⁶³. » Sic igitur in adversum pagum mittuntur a Jesu discipuli soluturi pullum. Et vide, quæso, num forte ob eum qui ejectus fuerat e paradiso, atque e regione constitutus, mittantur discipuli a Jesu in adversum pagum soluturi pullum. Ea enim de causa venit Salvator, relictis nonaginta novem ovibus quæ non erraverant, ut profectus eam perquireret quæ erraverat : qua inventa lætatur de ipsa, congaudentque angeli de uno peccatore pœnitente. Quærendum porro, an soli ad pulli ministerium missi sint discipuli in vicum ex adverso positum. Scio enim, ante apostolos, invisibiles potestates Jesu inseruisse. Fortassis enim ipsas potestates, quasi discipulos suos, misit Dominus una cum Petro, ad pagum e regione positum, ut pullum solverent. Audi namque quid de Domino evangelista dicat : « Et ecce, inquit, angeli venientes ministrabant ei ⁶⁴. » De humanitate autem clamat David : « Panem cœli dedit eis, panem angelorum manducavit homo ⁶⁵. » Nemo itaque degens in corpore, et in hanc vitam pertractus, arbitretur se intra civitatem esse. Non potest quippe is qui sapit carnalia, in ista magna civitate reperiri, sed hujusmodi homo in pago adhuc versatur. Sensus quippe carnis inimicitia est in Deum. Scire igitur oportet, eum qui in pago

⁶⁰ Hebr. xii, 18, 22. ⁶¹ Hebr. xi, 15 16. ⁶² Matth. xix, 27. ⁶³ Genes. iii, 23, 24. ⁶⁴ Matth. iv, 11. ⁶⁵ Psal. lxxvii, 25.

(65) Basiliensis, ἐπουρανίου. Anglic. ἐπουράνιος. Paulo post, Regius, Seguer. Basil. νοσάει λέγων· Οὐ γάρ.

(64) Seguer. Gobler. Reg. φησι. Editi, ἔφη.

(65) Δέ δεest. Mox, Reg. solus, κατὰ τὸν Παῦλον πολιτευόμενοι. Mox, Reg. Seguer. Anglic. Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος. Mox, Reg. quem sequimur, ἐξέβησαν. Cæteri vero et editi, ἐξέβηθησαν.

(66) Ita Regius, Seguer. Anglic. Editi vero, of ἄγιοι ἀπόστολοι, οἵτινες, omissis mediis.

(67) Προειρημένον. deest in Gobler. et Felc. 1,

ἐπουρανία (63), ὡς καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος γράφει · « Οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν, ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς γὰρ προσεληλύθατε ψηλαφωμένῳ ὄρει καὶ κεκαλυμμένῳ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσι

4. Τοιοῦτοι δὲ (65) ἦσαν πάντες οἱ ἅγιοι, καὶ ὅσοι κατὰ τὸν Παῦλον πορευόμενοι ταύτης ὀρέγονται. Ἄκουε πάλιν αὐτόν · « Εἰ γὰρ ἐκείνης ἐμνημόνευον, ἀρ' ἥς ἐξέβησαν, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι. Νῦν δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τουτέστιν ἐπουρανίου. » Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου, οἵτινες (66) μετὰ τοῦ Πέτρου ἔλεγον · « Ἴδου ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολοθησάμεν σοι. » Ἀποστέλλονται οὖν λύσαι τὸν προειρημένον (67) πῶλον. Ἡ γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσία καὶ φιλανθρωπία ἀνεκαλέασατο ἡμᾶς ἐκ τῆς κατέναντι κώμης εἰς τὴν ἐπουρανίον αὐτοῦ πόλιν τῆς ἁγῆς Ἱερουσαλήμ. Οἶμαι γὰρ, ὅτι διὰ τὴν γενομένην τοῦ Ἀδάμ παρακοὴν ἐξεβλήθημεν ἀπὸ (68) τοῦ παραδείσου, καὶ εἰς κώμην τὴν κατέναντι ἀποκίσθημεν · « Ἐξέβαλε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ, καὶ κατέκτισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς. » Καὶ ὧδε οὖν εἰς τὴν κατέναντι κώμην ἀποστέλλονται οἱ μαθηταὶ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λύσαι τὸν πῶλον. Καὶ ὄρα μήποτε διὰ τὸν ἐκβληθέντα ἀπέναντι τοῦ παραδείσου οἱ μαθηταὶ ἀποστέλλονται εἰς τὴν κατέναντι κώμην ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λύσαι τὸν πῶλον. Διὰ γὰρ τοῦτο (69) ἐλήλυθεν ὁ Σωτὴρ, καταλιπὼν τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα πρόβατα, τὰ μὴ πεπλανημένα, ὅπως πορευθεὶς ζητήσῃ τὸ πεπλανημένον · καὶ εὐρῶν, χαίρει ἐπ' αὐτῷ, συχαίρουσι δὲ οἱ ἄγγελοι ἐπὶ ἐν ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. Ζητητέον δὲ εἰ μόνος τῆς τοῦ πῶλου διακονίας ἔνεκεν ἀπεστάλησαν οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην. Οἶδα γὰρ, ὅτι πρὸ τῶν ἀποστόλων ἀόρατοι δυνάμεις διηκόνουν τῷ Ἰησοῦ. Ἴσως γὰρ καὶ αὐτὰς τὰς δυνάμεις μαθητευομένας αὐτῷ ὁ Κύριος ἀπέστειλεν ἅμα τοῖς περὶ τὸν Πέτρον εἰς τὴν κατέναντι κώμην, λύσαι τὸν πῶλον. Ἄκουε γὰρ (70) τοῦ εὐαγγελιστοῦ περὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος · « Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, ἄγγελοι ἐλθόντες διηκόνουν αὐτῷ. » Περὶ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος βοᾷ Δαβὶδ λέγων · « Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἁγγέλων ἔφαγεν ἀνθρώπος. » Μηδεὶς οὖν ἐν σώματι διατρίβων, καὶ εἰς τὸν βίον τοῦτον περιστώμενος, νομίζετω, ὅτι ἔσθι πόλεως. Οὐ δύναται γὰρ ὁ τὰ τῆς σαρκὸς φρονῶν ἐν ταύτῃ τῇ μεγάλῃ πόλει εὐρε-

ejus loco Regius habet, μνημονευθέντα.

(68) Ἄπο deest in Seguer. Gobl. et Felc. 1, e jus loco Regius et Anglic. habent, ἐκ τοῦ παραδείσου.

(69) Sic Reg. Seguer. Anglic. Editi, ἀποστέλλονται. Διὰ τοῦτο, omissis mediis bene multis. Ibid. Reg. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐπεδήμησεν. Infra, Basil. et Anglic. ζητήσῃ τὸ πλανώμενον.

(70) Γὰρ deest in Gobler. et Felc. 1. Ibid. 4, mss. περὶ τοῦ Κυρίου. Cæteri cum editis, περὶ τοῦ. Ibidem omnes pene mss. φησὶν. Editi, ἔφη.

θῆναι. ἀλλ' ἐν κώμῃ ἐτι διατρίβει ὁ τοιοῦτος. Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθρὰ (71) εἰς Θεὸν ἐστίν. Εἰδέναι οὖν δεῖ, ὅτι ὁ κώμῃ οἰκῶν οὐ πολιτεύεται τῆ ψυχῇ, οὐ στρατηγεῖ τῆ γνῶμῃ, οὐκ ἄρχει ἑαυτοῦ· πάλαι γὰρ μεγάλης ἔβια ταῦτα. Ὅτε γὰρ τις ἐν ἀρετῇ πολιτεύεται, καὶ σωφροσύνην στρατηγήσῃ, καὶ σοφίαν βουλευσῆται, καὶ ἐγκρατείας ἄρξῃ, τότε τῶν ἀγίων μιμητὴς γενήσεται. Οἱ γὰρ ἄγιοι οὐκ ἔχουσιν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλ', ὡς προείπον, τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦσιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Ἄκουε γὰρ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Ἐπὶ τῆς γῆς περιπατοῦντες, ἐν οὐρανοῖς τὸ πολίτευμα ἔχωμεν » καὶ, « Ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανῷ ὑπαρχέτω, ἡ ἀγαπητοί. Σημαίνει· γὰρ ὁ ἄγιος Ἀπόστολος διὰ τοῦ, « Ἐπὶ γῆς περιπατοῦντες, » τὴν προκοπὴν τὴν νενησομένην (72) τοῖς μετὰ τὰ ἡνθάδε ἐν οὐρανοῖς πολιτεύεσθαι μέλλουσιν.

5. Πορευθέντες οὖν οἱ μαθηταί, ἔλυσαν τὸν πῶλον· μαθητῶν γὰρ ἔργον ἐστὶ τὸ λύσαι τὸν πῶλον τοῦτον, καὶ μαθητῶν δυναμένω (73) ποιεῖν τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου λεγόμενα. Πολλοὶ γὰρ δοκοῦντες εἶναι τοῦ Ἰησοῦ μαθηταί, οὐκ ὅπως τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπιβουλεύουσι τῷ διδασκάλῳ, ὡς ὁ τρισάθλιος καὶ (74) προδότης Ἰούδας. Πηλίκος δὲ ἐστὶν ὁ πῶλος οὗτος, ἀγαπητοί, ὡς μὴ ἓνα κύριον ἔχειν, ἀλλὰ πολλοὺς (75); Εἶπον γὰρ πρὸς τοὺς μαθητάς οἱ κύριοι τοῦ πῶλου· Τί λύετε τὸν πῶλον; Ἄρα εἰ ἦν αἰσθητὸς ὁ πῶλος οὗτος, οὐκ ἤρκει ἓνα κύριον αὐτῷ παρακαθεζεσθαι; νῦν δὲ πολλοὶ αὐτοῦ εἰσι κύριοι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Εἶπον γὰρ, φησὶν, οἱ κύριοι αὐτοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς· « Τί λύετε τὸν πῶλον; » Ἰσως γὰρ ἐρῶσι πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὁράτε, πῶσαι αὐτῷ παρακαθεζόμεθα; πῶς δεδεμένος ἐστί; πῶς ἐρχήκαμεν αὐτὸν ἐκδοτον; τί ἀποσπᾶτε ἀφ' ἡμῶν τὴν ἐργασίαν ἡμῶν; Τί λύετε τὴν προσδοκίαν ἡμῶν; Ἐτι οὗτος ἡμῖν ὑπολέλειπται, καὶ τούτου ἡμᾶς ἀποστήσῃ (76) βούλεσθε; Ἐὰν οὗτος λυθῇ ἀπὸ τῶν δεσμῶν, ἡμεῖς ἀντ' αὐτοῦ δεσμευόμεθα. Ἐφοβῶντο τοιγαροῦν οἱ ἀλιτῆριοι (77) δαίμονες, ὁρῶντες λυόμενοι τὸν πῶλον· ἐταράσσοντο ἐν ἑαυταῖς αἱ ἀντικείμενα δυνάμεις, αἵτινες ἠχμαλύτευσαν ἡμᾶς. Ἄλλ' ὅτε ἔπεδημῆσεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, ἐφοβήθησαν, ἀκούσαντες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς λέγοντος· « Ἰδοὺ (78) δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφειων καὶ σκορπιῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. » Ἐφοβήθησαν ἀκούσαντες· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἐφοβήθησαν μὴ οὗτος ἐστὶν ὁ τὸ σκότος καταλάμπων· ἤκουσαν γὰρ τοῦ προφήτου λέγοντος· « Γαλι-

A habitat, non recto vitæ instituto, non mente duce uti, non sibi imperare : hæc enim magnæ civitatæ sunt propria. Nam ubi quis in virtute degit, ex prudentiæ ductu agit, sapienter consultit, temperanter imperat, tunc sanctorum est imitator. Sancti quippe non habent hic manentem civitatem : sed, uti supra dixi, futuram requirunt, cujus opifex et conditor Deus est. Audi enim Apostolum : « In terra ambulantes conversationem in cælis habeamus ; » et, « Nostra conversatio in cælis sit **, » 58 dilecti. Significat enim Apostolus his verbis, « In terra ambulantes, » profectum lucrumque futurum iis qui post hanc vitam in cælis habitaturi sunt.

5. Profecti igitur discipuli, pullum solverunt ; discipulorum quippe opus est, hunc solvere pullum ; imo discipulorum qui ea præstare possunt quæ a magistro jubentur. Multi namque qui videntur discipuli esse Jesu, non modo ea non faciunt quæ ab ipso jubentur ; sed etiam magistro insidias parant, ut improbissimus et traditor Judas. Quantus porro est iste pullus, dilecti, qui non unum dominum, sed multos habeat ? Dixere namque ad discipulos pulli domini : Quare solvitis pullum ? Si sensibilis pullus esset, annon sufficeret ei unum assidere dominum ? jam vero juxta Evangelium, multi ejus domini sunt. Dixerunt enim, ait, domini ejus, discipulis : « Cur solvitis pullum ** ? » Et fortassis aiunt illis : Nonne videtis quot ipsi assideamus ? quemadmodum ligatus sit ? quomodo teneamus illum mancipatum ? Cur abstrahitis a nobis nostram operam ? Quid solvitis nostram expectationem ? Hic etiamnum nobis superest, et nos illo privare vultis ? Si ipse solvatur a vinculis, nos ejus loco vinciemur. Terrebantur itaque scelesti demones, pullum cernentes solutum : conturbabantur in sese adversariæ potestates, quæ nos in captivitate redegerant. At quando adventit Dominus noster Jesus Christus, ejusque præsentiam agnovere, reformidabant, cum audissent eum hæc discipulis loquentem : « Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici **. » Pertimescebant his auditis : « Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti **. » Metuebant ne ille esset qui tenebras illustraret : audierant enim prophetam dicentem : « Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris vidit lucem ma-

** Philipp. III, 20. ** Luc. XIX, 33. ** Luc. X, 19. ** Matth. XXVIII, 19.

(71) Basiliensis, ἐχθρὸς.

(72) Tres mss. γενομένην.

(73) Gob. et Felc. 1, ἔλυσαν τὸν πῶλον· καὶ μαθητῶν δυναμένω.

(74) Hæc, τρισάθλιος καὶ, desunt in Goblerian. et Felc. 1.

(75) Sic tres mss. Alii vero cum editis, ἀλλ' ὡς πολλούς.

(76) Basiliensis, ἀποστήναι.

(77) In Gob. et Felc. 1, ἀλιτῆριοι deest. Mon. Seguer. ἐν ἑαυταῖς, rectius quam editi, qui habent, ἐν ἑαυτοῖς.

(78) Regius solus sic totum hunc locum habet, ἀκούσαντες· Ὑπάγετε εἰς τὸ σκότος ἐξώτερον. τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐφοβήθησαν ἀκούσαντες· Ἰδοὺ δέδωκα, etc.

gnam⁸⁹. » Omnes itaque circa pullum hiabant, omnes circa ipsum sedebant, nemo ab illo abscedit. Talis iste pullus est, ut omnes ejus domini custodiant illum. Si sensibilis esset, num domini assiderent illi? Num asellus sensibilis multorum dominorum est possessio? num omnes ejus domini assident ipsi, ita ut nullus negotia obeat, nullus in foro ambulet, nihil aliud operis habeant, sed una omnes circa ipsum occupentur? Num asellus sensibilis in bivio alligatur, diversorio præsepioque caret, in agrum non procedit? sed sensibilis pullus in bivio alligatur, omnesque domini ejus assident ipsi, observantque illum. Hæc cum dico, historiam non aufero: nequaquam enim litteram ob spiritum auferimus; sed spiritus vim servamus per litteram.

γων οὐκ ἀναιρῶ τὴν ἱστορίαν· οὐ γὰρ ἀναιροῦμεν τὸ πνεύματος δύναμιν διὰ τοῦ γράμματος.

6. *Revera sensibili asello insedit Dominus, Bethania Jerosolymam profectus: ita enim prophetavit Zacharias: « Dicite filiæ Sion: Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinum et pullum filium subjugalis⁹⁰. » Salva igitur historiæ fide, perscrutor ea quæ in illa defossa sunt: perquirimus repositum nobis thesaurum, perquirimus spiritum vim. Non enim nudæ historiæ attendimus; Judæorum est ejusmodi stultitia. Certe Dominus noster Jesus Christus eorum coarguens amentiam, ait: « Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis habere vitam æternam⁹¹. » Sed Judæi nudæ litteræ adhærentes, fame consumpti sunt. Gnari itaque nos, 59 fratres, litteram occidere, spiritum autem vivificare; non modo historiam Scripturarum sequamur, neque, ut Judæi, nudæ litteræ adhærescamus, sed, ut scriptum est, scrutemur Scripturas, ut ita earum de Jesu Christo testimonia animo colligere valeamus. Ridebunt sane Græci, objectantes nobis, Deum Christianorum, qui Christus nuncupatur, asello insedissee. Sed nos neque in dubio versamur, neque ægamus ejus in carne adventum. Ideo enim corporaliter peregrinatus est, ut id quod perierat perquirendo reperiret, et quod errabat reduceret. Ita enim per prophetam denuntiavit: « Revertimini, filii revertentes, et ego sanabo contritiones vestras⁹². » Non abs re igitur hæc significantur in divinis Scripturis, dilecti. Magnus hic pullus est qui alibi, « Filius junior » vocatur. Nam pullus, juvenis est asinus. Nos itaque, id est humana natura,*

⁸⁹ Isa. ix, 1, 2. ⁹⁰ Zach. ix, 9. ⁹¹ Joan, v, 39.

(79) Anglicanus. ἐν ἀγορᾷ διατρίβει. Μοχ, Anglicanus, πάντες αὐτῶν περὶ αὐτοῦ ἤσχ. Regius, πάντες ὁμοῦ ὄναρῳ παρακαθίζονται. Μοχ, Basilicensis, ἐπὶ ἀμφόδου δέχεται.

(80) Regius, εἰς ἀγρόν. Editi, εἰς ἀγοράν. Μοχ, Basil. ἐπ' ἀμφόδου δέχεται. Anglic. ἐπ' ἀουόδου ἐκδέχεται.

(81) Seg. et Basil. ἐπεκάθισεν. Angl. ἐκάθησεν. Idem mox, οὕτω καὶ Ζαχ.

(82) Sui deest in Goblerian. et Felc. 1. Ibidem, ἐπιθετικῶς abest a Basiliensi et Anglicano.

(83) Ita maxima pars mss. Editi, ἀποκαίμενον.

(84) Sic Regius, Gobler. et Felc. 1. Editi vero,

λαῖα τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκοτει εἶδε φῶς μέγα. » Πάντες οὖν περὶ τοῦ πώλου κεχθῆνασι, πάντες περὶ αὐτὸν κάθηται, οὐδεις αὐτοῦ ἀφίσταται. Τοιοῦτός ἐστιν οὗτος ὁ πῶλος, ὡς πάντας τοὺς κυρίους αὐτοῦ τηρεῖν αὐτόν. Ἄρα, εἴ ἦν αἰσθητὸς οὗτος, οἱ κύριοι αὐτοῦ παρακαθίζοντο αὐτῷ; καὶ ὄναριον αἰσθητὸν πολλῶν κυρίων γίνεται κτῆμα; καὶ πάντες οἱ κεκτημένοι παρακαθίζονται αὐτῷ; οὐδεις αὐτῶν πραγματεύεται, οὐδεις αὐτῶν ἐν ἀγορᾷ βεδίξει (79), ἄλλο ἔργον οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ πάντες αὐτῶν ὁμοῦ περὶ αὐτὸ ἡσχόληται; Ἡ ὄναριον αἰσθητὸν ἐπὶ ἀμφόδου δέδεται, ἔπαυλιν οὐκ ἔχει, φάντην οὐκ ἔχει, εἰς ἀγρόν (80) οὐ κατέρχεται; ἀλλὰ πῶλος αἰσθητὸς ἐπ' ἀμφόδου δέδεται, καὶ πάντες οἱ κύριοι αὐτοῦ αὐτῷ παρακαθίζονται, τηρῶντες αὐτόν. Ταῦτα λέ- τὸ γράμμα διὰ τὸ πνεῦμα· ἀλλὰ σώζομεν τὴν τοῦ

6. Ἀληθῶς ἐπὶ ὄναριον αἰσθητοῦ ὁ Κύριος ἐκάθισεν (81) ἐρχόμενος ἀπὸ Βηθανίας εἰς Ἱεροσόλυμα· οὕτω γὰρ Ζαχαρίας προφητεῖε λέγων· « Εἶπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ ὁ Βασιλεὺς σου (82) ἔρχεται σοι πρᾶς, ἐπιθεδικῶς ἐπὶ ἕνον καὶ πῶλον υἴον ὑποζυγίου. » Τῆς οὖν ἱστορίας ἀληθευούσης, ζητῶ τὰ ἐν αὐτῇ καταχωσθέντα πράγματα· ζητοῦμεν τὸν ἐναποκαίμενον (83) ἡμῖν θησαυρὸν, ζητοῦμεν τοῦ πνεύματος τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ψιλῆ ἱστορία προσέχομεν· Ἰουδαίων γὰρ ἡ τοιαύτη ἀπόνοια. Ἄμειλι καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, διελέγων αὐτῶν τὴν ἀνίαν, φησὶν· « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, ὅτι ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν. » Ἀλλὰ Ἰουδαῖοι (84) ψιλῶ τῷ γράμματι προσέχοντες ἐλιμοκτονήθησαν. Εἰδότες οὖν ἡμεῖς, ἀδελφοί, ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκαίμει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ, οὐ μόνον τῇ ἱστορίᾳ τῶν Γραφῶν ἐξακολουθήσωμεν (85), οὐδὲ ὡς Ἰουδαῖοι ψιλῶ τῷ γράμματι προσέχωμεν, ἀλλ', ὡς γέγραπται, ἐρευνᾶν τὰς Γραφὰς ὀφειλομεν, ἢ οὕτω τὴν ἐκ τούτων μαρτυρίαν περὶ τοῦ Ἰησοῦ καταλαβεῖν δυναθῶμεν. Γελάσσοι γὰρ καὶ Ἕλληνας καθ' ἡμῶν λέγοντες, ὅτι ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν ὁ καλούμενος Χριστὸς εἰς ὄναριον ἐκάθισε (86). Καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀμφιδάλομεν, οὐδὲ ἀρνούμεθα αὐτοῦ τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν (87). Διὰ γὰρ τοῦτο σωματικῶς ἐπεδήμησεν, ἵνα τὸ ἀπολωλὸς ζητήσας εὕρῃ, καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψῃ. Οὕτω γὰρ καὶ διὰ τοῦ προφήτου βοᾷ λέγων· « Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, κἀγὼ λάσομαι τὰ συντριμματα ὑμῶν. » Πράγματα οὖν ἐστὶ τὰ σημαίνόμενα

⁹² Jer. iii, 22.

Ἄλλὰ Ἰουδαῖοι μὲν. Μοχ, προσέχοντες deest in Basiliensi et Anglic.

(85) Regius, ἐξακολουθοῦμεν. Seguer. et Gobler. ἐξακολουθήσωμεν. Paulo post, Regius, Seguer. Basil. Anglic. ἐρευνᾶν, recte. Editi vero et cæteri, ἐρευνῶντες. Paulo post, Goblerian. ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ.

(86) Anglic. ἐκάθησε. Regius, ἐκαθέστη. Μοχ in editis et in quibusdam mss. legitur. καὶ ἡμεῖς μὲν, sed μὲν deest in Basiliensi et Anglicano.

(87) Basiliensis et Anglic. τὴν ἐνσαρκον παρουσίαν. Infra Goblerian. διὰ τοῦ προφήτου φησὶν· Ἐπιστρέψατε.

ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς, ἀγαπητοί. Μέγας ἐστὶν οὗτος ὁ πῶλος, ὃς (88) καὶ ἀλλαγῶ λέγεται « υἱὸς νεώτερος. » Καὶ γὰρ ὁ πῶλος, ὃνος ἐστὶ νέος. Ἡμεῖς οὖν ἐσμεν ὁ πῶλος, τρυτέστιν ἡ ἀνθρωπότης. Ὅντινα ἀνθρώπων οἱ αἰχμαλωτεύσαντες πρὸς τοῦτο κύριοι αὐτοῦ (89) ἔδωκαν δεσμοὺς ἀλύτους, καὶ ἕκαστος αὐτῶν δεσμοῦς ἐπὶ δεσμῶν κατέδησαν, καὶ σφοδρῶς αὐτῶν ἠσφαλίσαντο, ὡς οἶμαι, ὅτι καὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ κατέδησαν, μὴ συγχωροῦντες αὐτῶ διαβῆναι ἐπὶ τὰ βελτίω. Ἄλλ' ὁ φιλόανθρωπος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὁ διὰ τοῦτο ἐπιδημήσας (90), κελεύει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, εἰπὼν πρὸς αὐτούς· « Πορευθέντες εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εὑρήσατε πῶλον δεδεμένον· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. »

7. Πολλὰ οὖν παρέσχεν ἡμῖν ἀγαθὰ ὁ Κύριος, ἀγαπητοί· οὐ γὰρ μόνον τοὺς δεσμοὺς ἡμῶν τῆς ἁμαρτίας ἔλυσε, ἀλλὰ καὶ ἐξουσίαν ἡμῖν ἔδωκε τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἦν γὰρ ὁ διάβολος καὶ οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους (91) τοῦτο, λαβόντες ἡμᾶς αἰχμαλώτους, καὶ θήσαντες ἡμᾶς δεσμοῖς ἀλύτοις, προκόπτειν οὐκ ἐπέτρεπον, οὐδὲ συνεχῶρουν βαδίζειν ἐπὶ ὁδῶ ἐπὶ ἀγαθῇ· καὶ οὐδὲ οὕτως ἡμῶν ἀφίσταντο (92), ἀλλὰ καὶ δεδεμένους ἡμᾶς ἐσχηκότες, πάλιν περιεκάθητο, ὡμοί πινες ὄντες καὶ ἀγριοὶ δεσπόται. Ἄλλ' ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπεδημήσας (93) κηρύσσει αἰχμαλώτους ἄφρον, καὶ τυφλοὺς ἀνάβλεψιν. Ἀμέλει ἀποστέλλει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ λύσει τὸν πῶλον. Εἶτα λύσας αὐτὸν, καὶ φάτην οἰκοδομῆσαι αὐτῶ, καὶ νομὴν ἐτοιμάσει. Τοῦτο (94) γὰρ ὁ Προφήτης βουλόμενος δεῖξαι, φησὶ· « Κύριος ποιμανεῖ με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει, εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν. Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσω; ἐξέθρεψέ με (95), τὴν ψυχὴν μου ἐπέτρεψε· » καὶ πάλιν· « Ὁ ἔξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι, καὶ χλόην ἐπὶ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων. » Στραφέντες οὖν λοιπὸν (96) εὐαισθητότεροι γενόμεθα, καὶ ἀναγνωρίσωμεν τὸν εὐεργέτην, καὶ τὰ ὄντα αὐτοῦ δεδομένα ἡμῖν ἀγαθὰ προθύμως δεξώμεθα. Οὕτω γὰρ εὐχαριστοῦντες δυνάμεθα λέγειν σὺν τῷ Δαβὶδ· « Ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξεναντίας τῶν θλιβόντων με. » Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ τὸ, « Ἔργω βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὃνος τὴν φάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. » Καὶ τάχα διὰ τοῦτον τὸν πῶλον ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ φάτης ἀνακλίνεται. Ἄρα γὰρ τόπον οὐκ εἶχεν ὁ Ἰωσήφ, ἀνὴρ εὐγενὴς ὑπάρχων, καὶ ἀπὸ γένους βασιλικοῦ καταγόμενος, υἱὸς Δαβὶδ χρηματίζων; Καὶ τόπον οὐκ εἶχεν εἰ μὴ τὸ κατάλυμα; Ἄλλος οὐχ ὑπῆρχε τόπος; Ἡ δηλονότι πράγματα θεῖα ἦν τὰ οἰκονομοῦ-

A pullus sumus. Hominem quippe, domini ejus, qui prius in captivitatem illum redegerant, insolubilibus vinculis constrinxerant, quorum singuli vincula vinculis adjecerant, atque magna illum sollicitudine observabant, ita ut etiam (arbitror) pedes ejus alligarent, nec sinerent eum ad meliora progredi. Sed Filius Dei hominum amatissimus, qui illius causa peregrinatus est, discipulis suis præcipit hisce verbis: « Profecti in pagum e regicnesitum, invenietis pullum alligatum, solventes adducite mihi⁹⁰. »

7. Multa itaque nobis bona præstitit Dominus, dilecti: non modo quippe solvit vincula peccatorum nostrorum; sed etiam potestatem nobis dedit calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici. Erat enim diabolus et principes mundi tenebrarum harum, qui nos captivos fecerant, colligarantque insolubilibus vinculis, nec sinebant procedere aut in via bona progredi. Neque tamen a nobis hoc in statu positis abscedebant; verum in vinculis nos detinentes circa nos sedebant, crudeles sane et efferati domini. Sed Dominus et Salvator noster Jesus Christus peregrinatus est ut prædicaret captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem. Revera discipulos suos mittit, qui pullum solvunt. Dehinc soluto illo, præsepe ædificat, et pabulum parat. Hoc cum Propheta declarare vellet, ait: « Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam refectiois educavit me, animam meam convertit⁹¹; » et rursus: « Qui producit jumentis fenum, et herbam servituti hominum⁹². » Conversi igitur deinceps sensibiliores reddamur, et agnoscamus benefactorem, et bona quibus ab ipso donamur alacriter accipiamus. Ita enim gratias agentes possumus cum Davide dicere: « Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me⁹³. » Tale quippe est illud: « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui⁹⁴. » Et fortassis ob istum pullum Dominus in præsepio reclinator. Annon Joseph locum habuerit, vir ille nobilis, et ex regia stirpe oriundus, qui filius David nuncupatur⁹⁵? An locum alium non habuit, quam diversorium? nullusne alius fuit locus? Nimirum vere divina hic negotia geruntur. Sane jam iterum adversarius 60 noster diabolus, nec mens res bene

⁸⁸ Matth. XXI, 2. ⁸⁹ Psal. XXII, 2-3. ⁹⁰ Psal. CIII, 14. ⁹¹ Psal. XXII, 5. ⁹² Isa. I, 3. ⁹³ Matth. I, 20.

(88) Ita Regius et Seguer. recte. Editi, ὡς Paulo post ante ἡμεῖς legitur καὶ in editis, sed abest a Regio, et superfluum est. Ibid. Reg. et Anglic. ὁ πῶλος, καὶ ἀν λέγωμεν ἡμεῖς, πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐστὶ, ὄντινα ἀνθρώπων. Gohler. et Felc. I, quos sequimur, ut in textu. Editi vero, ὁ πῶλος, τρυτέστιν ἡ ἀνθρωπότης. Ἐὰν δὲ λέγωμεν ἡμεῖς, πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐστὶ· ὄντινα, etc. Regius, Ἐὰν δὲ λέγω.

(89) Κύριοι αὐτοῦ. Editi, αὐτοῦ, minus recte. Ibidem, Basiliensis, ἐπέδησαν. Mox, Regius, δεσμῶν ἐπὶ δεσμῶν. Anglic. δεσμῶν ἐπὶ δεσμῶν.

(90) Basiliensis, ἐπιδημήσας.

(91) Hæc, τοῦ σκότους, desunt in Basiliensi.

(92) Regius, ἡμῶν ἀφίσταντο. Editi vero, ἡμῶν ἐπέσαντο.

(93) Regius, ἐπιδημήσας. Basiliensis, ἐπαδρόμησε.

(94) Ita Regius. Editi vero, οὕτω.

(95) Me deest in Basil. et Anglic. Mox, Reg. solus, ἐπέστρεψε.

(96) Λοιπὸν deest in Gohler. et Felc. I.

gestas in gratiam humani generis, de more invidet A ipsi : ratus enim e vulgo aliquem esse dominum, Herodem adornat, qui natum verum Regem per- vestigaret, ut ipsum perderet. Proprium quippe scelestissimi et nefarii illius est perdere et occi- dere : Jesu vero proprium est servare atque tueri ; suas quippe miseratur creaturas, siquidem omnia per ipsum facta sunt. Queramus igitur verum Regem Dominum nostrum Jesum Christum : nosque ipsos examinemus, num soluta sint vincula nostra. Quod si soluta sunt, in melius proficiamus : si non- dum soluta sunt vincula tua, trade teipsum disci- pulis Jesu. Adsunt enim qui nos solvant, accepta ea a Salvatore potestate : « Quodcunque ligaveritis super terram erit ligatum et in caelis, et quodcun- que solveritis super terram erit solutum et in caelis » ; et : « Quorum remisistis peccata remittuntur eis »¹. Beati igitur « quorum remissæ sunt iniqui- tates et quorum tecta sunt peccata »².

8. Dixerunt igitur domini pulli illius ad discipu- los : « Cur solvitis pullum ? » Responderunt illi : « Quia Dominus illo opus habet »³. Vides sapientem discipulorum responsonem : audientes enim falsi domini istius pulli, quod verus Dominus eo opus haberet, nihil secundo reponunt ; sed terga dantes, nihil ultra repugnare audent. Statim itaque festi- nant ad principem suum diabolum, cui quæ gesta essent renuntiant. Atque hic mihi, quæso, vide C consilium et deliberationem adversus Dominum. Coguntur ibi universæ adversariæ potestates, effli- citurque ecclesia malignantium, ut impleretur quod dictum est per Prophetam : « Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Domi- num et adversus Christum ejus »⁴. Dicunt enim ad diabolum nefarii dæmones : Quid facimus ? pullus solutus est, abiit ad Dominum suum ; non jam sub manu tua est, nec ultra illi dominaris. Cogitabat deinde miser diabolum, quid contra Jesum molire- tur. Tunc convenerunt scribæ et Pharisei in au- lam Caiphæ, et consilium inierunt adversus Jesum, quomodo eum perderent. Ignorabant enim miseri, ejus mortem immortalitatem nobis largituram : ejusque descensum, ascensum nobis in caelum conciliasse. Resurrexit enim Dominus tertia die a mor- tuis, spoliato inferno, calcato inimico, soluta morte, fractis peccatorum, quibus tenebamur, vinculis :

μενα. Ἀμέλει καὶ τότε πάλιν ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διά- βολος, ὄρων τὰ κατορθούμενα τῶ τῶν ἀνθρώπων γέ- νει, συνήθως ἐφθόνησε. Νομισας γὰρ ἕνα τῶν πάν- των εἶναι τὸν Κύριον, παρασκευάζει τὸν Ἡρώδην ζητῆσαι τὸν τεχθέντα ἀληθινὸν Βασιλέα, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσῃ. Ἴδιον γάρ ἐστι τοῦ παμμιάρου τούτου καὶ παγκάκου ἀπολλύειν καὶ ἀποκτείνειν· τοῦ δὲ Ἰησοῦ ἴδιόν ἐστι τὸ σώζειν καὶ περιποιεῖσθαι· καὶ γὰρ φεί- δεται τῶν αὐτοῦ κτισμάτων, ἐπειδὴ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ἐπιζητήσωμεν τοιγαροῦν τὸν ἀλη- θινὸν Βασιλέα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· ἐξετάσωμεν ἑαυτοὺς, εἰ ἐλύθησαν ἡμῶν οἱ δεσμοί· Καὶ εἰ λελυμένοι εἰσὶ, προκόψωμεν ἐπὶ τὸ βέλτιον· εἰ δὲ μήπω λύνονται σου οἱ δεσμοί, ἐπίδος ἑαυτὸν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ἰησοῦ. Πάρεσαι γὰρ οἱ λύοντες ἡμᾶς, ἐξουσίαν ταύτην εἰληφότες παρὰ τοῦ Σωτῆρος. « Ὅτι ὁ ἐὰν δῆσῃτε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένος ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὁ ἐὰν λύσῃτε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένος ἐν τοῖς οὐρανοῖς· » καὶ πάλιν (97)· « Ἐάν τινων ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς. Μα- κάριοι » τοιγαροῦν, « ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀμαρτίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀνομίαι. »

8. Εἶπον οὖν οἱ κύριοι τοῦ πῶλου πρὸς τοὺς μαθη- τὰς· « Τί λύετε τὸν πῶλον ; » Οἱ δὲ ἀποκριθέντες (98) εἶπον· « Ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρεῖαν ἔχει. » Ὁρᾷ τῶν μαθητῶν τὴν σοφὴν ἀπόκρισιν· ἀκούσαν- τες γὰρ οἱ ψευδεῖς κύριοι τοῦ πῶλου, ὅτι ὁ ὄντως καὶ ἀληθὴς Κύριος αὐτοῦ χρεῖαν ἔχει, δευτερον οὐκ ἀπεκρίνοντο, ἀλλὰ νῦτα διδάσαν, οὐκ ἔτι ἀντιλέγειν τολμῶσιν (99). Εὐθύς οὖν σπεύδουσι πρὸς τὸν ἄρ- χοντα αὐτῶν τὸν διάβολον, ἀπαγγέλλουσι αὐτῷ τὰ συμβεβηκότα. Καὶ ὅρα ἐκεῖ συμβούλιον καὶ σκέψιν κατὰ τοῦ Κυρίου. Συνάγεται ἐκεῖ πᾶσα ἡ ἀντικει- μένη δύναμις, καὶ γίνεται ἐκκλησία πονηρευομένων· ὅπως πληρωθῇ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ Προφήτου (1) λέγοντος· « Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Λέγουσι γὰρ (2) πρὸς τὸν διάβολον οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες· Τί ποιοῦμεν ; ὁ πῶλος λέλυται, ἀπῆλθε πρὸς τὸν Κύριον αὐτοῦ. Οὐκ- ἔτι σου ἐστὶν ὑποχείριος· οὐκέτι αὐτοῦ κυριεύεις (3). Διελογίζετο λοιπὸν ὁ δειλαῖος διάβολος, τί ποιήσει τῶ Ἰησοῦ. Τότε συνάγονται οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρι- σαιοὶ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ λεγομένου Καϊάφα, καὶ συν- εβουλεύσαντο κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσω- σιν. Ἠγώνησαν γὰρ οἱ ἄθλιοι, ὅτι ὁ τούτου θάνατος ἀθανασίαν ἡμῖν χαρίζεται, καὶ ἡ αὐτοῦ κατάβασις τὴν εἰς οὐρανοῦς ἄνοδον ἡμῖν προεξένησεν. Ἀνέστη γὰρ ὁ Κύριος τριήμερος ἐκ τῶν νεκρῶν, σκυλεύσας

¹ Matth. xvi, 19 ; xviii, 18. ² Joan. xx, 23. ³ Psal. xxxi, 1. ⁴ Luc. xix, 33, 34. ⁵ Psal. ii, 2.

(97) Πάλιν deest in Gobler. et Felc. 1. Ibid. Ang- glic. ἄν τινων. Ibid. τοιγαροῦν deest in Gobl. et Felc. 1. Mox, Reg. ὧν ἀφίενται αἱ.

(98) Ἀποκριθέντες deest in Anglic. Gobler. et Felc. 1. et mox in iisdem, ἔχει.

(99) Regius, διδωσκὶν· οὐκέτι πρὸς τὰ λεγόμενα ὀποκρινόμενοι. Paulo post idem, ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ τὰ. Mox idem, ἐκεῖ θόρυβον καὶ σκέψιν, καὶ συμβού- λην.

(1) Ita maxima pars mss. Alii vero cum editis, ὑπὸ τοῦ προφήτου.

(2) Γάρ, et paulo post ἀλιτήριοι, desunt in Gobl. et Felc. 1. Paulo post, Anglic. λέλυται· ἄγεται πρὸς τὸν.

(3) Ita Reg. Basil. Angl. Editi vero, κυριεύεις. Mox, δειλαῖος, et infra, λεγομένου, desunt in Go- blier. et Felc. 1.

τὸν βδὴν, τὸν ἐχθρὸν καταπατήσας, τὸν θάνατον λύσας, τῆς κατεχούσης ἡμᾶς ἀμαρτίας τὰ δεσμά (4) διαβρήξας, τοὺς πεπεδημένους ἐλυτρώσατο, λέγων· Ἐγείρεσθε, ἀγωνίην ἐντεύθεν. Ἐλευθερωθέντες οὖν ἐκ τῆς δουλείας τοῦ διαβόλου, ἐπιγνώμεν ἑαυτῶν τὸν εὐεργέτην, δοξάσωμεν τὸν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἄγον Πνεῦμα (5)· μίαν Θεότητα ὁμοληγῆσωμεν. Οὕτως γὰρ πολιτευόμενοι βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσωμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A vincetosque liberavit dicens : Surgite, hinc proficiamus. Liberati ergo a servitute diaboli, nostrum agnoscimus benefactorem : glorificemus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum : unam Deitatem confiteamur. Sic enim vitam instituentes, regnum caelorum possidebimus in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

(4) Ita omnes inss. Editi vero, τὰ δεσμάτα, male. Ibid. Regius, διαβρήξας. Καὶ οὕτω γοῦν καὶ τοὺς ἄλλους ἤγειρε λέγων. Mox, in Gobler. et Fele. 1,

οὖν deest. Ibidem, Regius et Seguer. ἀπὸ τῆς δουλ. (5) Regius, Gobler. et Felc. primus, Πατέρα σὺν Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι.

61 IN HOMILIAM DE PASSIONE ET CRUCE DOMINI ADMONITIO.

Debitarunt jamdiu viri eruditissimi sitne Athanasii hæc homilia, eo maxime permoti, quod hic omne juramenti genus prohibeatur : cum tamen Athanasius, nedum omnino vetandum putarit, juramento non cemel utatur in Apologia ad Constantium. Auget suspicionem styli genus humile, demissumque, et ab Athanasii evangelio remotissimum. Ad hæc explanationes Scripturarum distortæ parumque ad rem pertinentes, et, ut nemo non fateatur, tanto doctore indignæ. Et sane sæpissime φωναρεῖ scriptor iste, argumentum subinde mutat. Ne multis, nihil hic advertimus Athanasianum. Quare animus jureat eam inter spuria ablegare : quia tamen in antiquioribus codicibus, et in Athanasianis collectionibus reperitur, eo nomine inter dubia eam recensemus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΑΥΡΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

IN PASSIONEM ET CRUCEM DOMINI.

1. « Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Γολγοθᾶ, ὃ ἐστὶ Κρανίου τόπος λεγόμενος, ἔδωκαν αὐτῷ οἶνον πιεῖν μετὰ χολῆς μεμιγμένον. Καὶ γευσάμενος, οὐκ ἤθελε πιεῖν. Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες (6) κλῆρον· ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ Προφήτου· Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. Καὶ καθήμενοι ἐτήρουν αὐτὸν ἐκεῖ. » Καὶ εἰς τὰ ἐξῆς (7).

Τὸ μὲν ἀναγνωσθὲν ρητὸν εὐαγγελικὸν ἐστὶ· σαφηνείας δὲ τούτου χάριν καλὸν πρὸς τοὺς ἁγίους καταφυγεῖν, καὶ παρ' αὐτῶν τὴν τούτου διάνοιαν ἐκλαβεῖν. Ἐκείνους γὰρ μᾶλλον ἢ ἡμᾶς τοῖς Εὐαγγελίοις συνίστασθαι προσήκει. Καὶ ἵνα μὴ περιερχόμενοι τοὺς πάντας ἐπιθραδύνομεν τῷ λόγῳ, ἀρκεῖ καὶ μόνος ὁ Ἀπόστολος πρὸς τὴν ἡμῶν πληροφορίαν γενέσθαι C διδάσκαλος. Γράφει γὰρ τοῖς Ἑβραίοις αὐτὸς ἁ μα-

1. « Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariae locus : dederuntque ei vinum bibere cum felle mistum. Et cum gustasset, noluit bibere. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes : ut impleretur quod dictum est per Prophetam : Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. Et sedentes servabant eum ibi. » Et in sequentia.

Quod jamjam lectum est, evangelicum est dictum ; clarioris autem explicationis causa, operæ pretium erit, ad sanctos confugere, atque ab illis ejus intelligentiam mutuari. Illos enim plus quam nos Evangeliorum peritos existimare convenit. Verum ne in singulis eorum percurrendis diutius immoremur, unus satis sit Apostolus, qui nos plene hac in re erudiat. Ad Hebræos enim scribit beatus

* Psal. xxi, 19. * Matth. xxvii, 33-36.

(6) Anglicanus et Felc. 3, βαλόντες.

(7) Ita omnes manuscripti, excepto Felc. 3. Regius ibidem, καὶ εἰς τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ πάθους.

ipse Paulus, impossibile esse mentiri Deum, eumque maxime veracem esse, neque mentiri⁷. Nam opificiorum quidem naturæ id proprium est, ut convertantur et variis mutationibus moveantur; quippe cum non essent aliquando, conditoris sui gratia et humanitate id acceperunt ut per mutationem existerent: quemadmodum ait idem Paulus: « Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt⁸. » Deus contra, qui per Verbum, omnium conditor est et vere existit, immutabilem habet cum Verbo suo naturam. Atque illud per prophetam docet his verbis: « Videte, videte, quoniam ego sum, et non mutor⁹. » Quare de hominibus quidem in Psalmis canitur: « Ego dixi in excessu meo, Omnis homo mendax¹⁰: » de Deo autem testatur Moses in lege: « Deus fidelis et verax¹¹. »

2. Vir igitur ille Christum gerens, quasi ex utriusque eruditus, Dei et ipse cum creaturis discrimen exponens, ita scribit: « Sit vero Deus verax, omnis autem homo mendax¹². » Verus porro est Deus; non quia non mentitur: nihil quippe ipsi adversatur; neque quia, quemadmodum homo, alteri veritatem testificatur: nulli enim obnoxius est; sed quod ipsam veritatem genuerit, Paterque sit Domini, qui ait: « Ego sum veritas¹³: » veritati porro nunquam mendacium amicum fuerit. Unde veritatem quidem, juxta Psalmistam¹⁴, requirit Dominus, mendacium vero abs se rejicit, alienumque sibi facit, his verbis: « Filii alieni mentiti sunt mihi¹⁵. » Mentiti quippe sunt Judæi contra Salvatorem, et cum se legem¹⁶ servare prosterentur, nequaquam vere dixere; sed injuste cum illo egere qui eam dederat, cum pro data gratia mortem Domino machinabantur. Merito igitur rejecti sunt, et quam Domino mortem mendaciis suis induxerunt, eandem sibi ipsi attraxere: quemadmodum Ananias et Sapphira in Actibus apostolorum: qui cum vota Deo fecissent, ex votis suis detraxere: quæ res cum lateret aliis, ipsos veritatis minister Petrus his verbis repellit: « Non mentitus es hominibus, sed Deo¹⁷. » Qua in re magnum fuit miraculum: ubi quod solus norat Petrus, id Ananias morte omnibus palam fecit; ita ut nemo non vereretur, nullus Sapphiræ exemplum non metueret.

3. Scire etenim neque ignorare debemus, ea quæ Deo pollicemur, non ad nos ultra, sed ad Deum pertinere. Quod si quid inde detrahimus, nequaquam nostra sumimus; sed quæ Dei sunt quasi expilamus. Promissio porro non ad pecunias solum,

⁷ Hebr. vi, 18. ⁸ Rom. iv, 17. ⁹ Malach. iii, 6. ¹⁰ Psal. cxv, 11. ¹¹ Deut. xxxii, 4. ¹² Rom. iii, 4. ¹³ Joan. xiv, 6. ¹⁴ Psal. xxx, 24. ¹⁵ Psal. xvii, 46. ¹⁶ Act. v, 4.

(8) Ita Regius, Basiliensis et Anglic. recte. Editi, γεννητῶν.

(9) In Felc. 3. μέν, deest. Ibidem, Anglicanus et Basil. τὸν ψαλμῶδὸν ἐκζητεῖ ὁ Κύριος. Editi, τὸν ψαλμῶδὸν (Commel. ψαλμῶδὸν) ἐκζητῶν ὁ Κύριος. Mox,

A χάριος Παῦλος, ὅτι ἀδύνατόν ἐστι ψεύσασθαι τὸν Θεόν· καὶ ἀληθεύει μάλιστα λέγων, καὶ οὐ ψεύδεται. Τῶν μὲν γὰρ γεννητῶν (8) ἢ φύσις ἴδιον ἔχει τὸ τρέπεσθαι καὶ κινεῖσθαι ποικίλαις μεταβολαῖς· ἐπειδήπερ καὶ μὴ ὄντα ποτὲ, μεταβολὴν ἔσχεν εἰς τὸ εἶναι τῆ τοῦ πεποικηκότος χάριτι καὶ φιλανθρωπία· καθὼς καὶ πάλιν ὁ Παῦλος φησιν· « Ὁ καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Θεὸς δὲ, ὁ πάντων διὰ τοῦ Λόγου ποιητῆς τυγχάνων, ὄντως ὢν, ἀμετάβλητον ἔχει σὺν τῷ Λόγῳ τὴν φύσιν· καὶ τοῦτο διὰ τοῦ προφήτου διδάσκει, λέγων· « Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. » Διὸ περὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐν Ψαλμοῖς ἄδεται· « Ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. » περὶ δὲ τοῦ Θεοῦ Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Θεὸς πιστός ἐστι καὶ ἀληθινός. »

B 2. Ὁ γοῦν χριστοφόρος ἀνὴρ, ὡς ἐξ ἀμφοτέρων τούτων παιδευθεὶς, καὶ αὐτὸς τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ γενητὰ διαφορὰν ἐξηγούμενος, γράφει· « Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης. » Ἀληθής δὲ ἐστὶν ὁ Θεός, οὐχ ὡς μὴ ψευδόμενος· οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἐναντίον αὐτῷ· οὐδὲ ὡς ἄνθρωπος ἐτέρῳ μαρτυριῶν τὸ ἀληθές· οὐδενὶ γὰρ ὑπεύθυνός ἐστιν· ἀλλ' ὡς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν γεννῶν, καὶ Πατὴρ ὑπάρχων τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » ἀληθείας δὲ φίλον τὸ ψεῦδος οὐκ ἂν ποτε γένοιτο. Ὅθεν ἀληθείας μὲν (9) κατὰ τὸν ψαλμῶδὸν ἐκζητῶν ὁ Κύριος, τὸ δὲ ψεῦδος ἀπ' ἑαυτοῦ ῥίπτει, καὶ ἀλλότριον ποιεῖ, λέγων· « Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι. » Ἐψεύσαντο γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὸν μόνον ἐπαγγελιάμενον φυλάττειν, οὐκ ἠλήθευσαν, ἀλλὰ παρηγόμενοι κατὰ τοῦ δεδωκότος αὐτὸν, θάνατον ἀντὶ χάριτος μηχανώμενοι τῷ Κυρίῳ. Ἀπεβλήθησαν γοῦν εἰκότως, καὶ ὄν, ψευδάμενοι, κατὰ τοῦ Κυρίου θάνατον ἐπήγαγον, τούτον αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἀληθῶς ἐπεσπᾶσαντο· ὡς καὶ Ἀνανίας καὶ Σαπφείρα ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων· ὁτινες, ἐπαγγελίαν τῷ Θεῷ δεδωκότες, ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας ἐνοσφίσαντο· καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἐλάνθανον· ὁ δὲ τῆς ἀληθείας διάκονος Πέτρος τούτους ἀπωθεῖται, λέγων· « Οὐκ ἐψεύσω ἄνθρωποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ἐν οἷς καὶ μέγιστον θαῦμα γέγονεν· ὅπερ γὰρ μόνος ἠπίστατο Πέτρος, τούτο τῷ θανάτῳ τῷ περὶ τὸν Ἀνανίαν πᾶσιν ἐφάνερωσεν· ὥστε τοὺς πάντας εἰς εὐλάβειαν ἐλθεῖν, καὶ τὸ παράδειγμα D Σαπφείρας φοβηθῆναι.

3. Δεῖ γὰρ εἰδέναι καὶ μὴ ἀγνοεῖν (10), ὅτι ἡ ἐπαγγελία Θεῷ, οὐκ ἐπιλοιπόν ἐστιν ἡμῶν, ἀλλὰ Θεῷ διαφέρει. Καὶ ἐὰν ἀποσύρωμεν ἀπὸ τούτων, οὐχ ὡς τὰ ἡμῶν ἐσμεν λαμβάνοντες, ἀλλ' ὡς τὰ τοῦ Θεοῦ ἱεροσουλῶντες. Ἡ δὲ ἐπαγγελία οὐ μέχρι

Anglicanus solus, quem sequimur, τὸ δὲ ψεῦδος, ἢ cæteris, δὲ deest.

(10) Hæc, καὶ μὴ ἀγνοεῖν, desunt in Felc. 3. Infra Regius et Anglic. ἐὰν ὑποσπῶμεν.

χρημάτων (11) μόνον, ἀλλὰ καὶ μέχρι λόγου καὶ προαιρέσεως αὐτῆς φθάνει. Οὐδὲ γὰρ εἴ τις ἐστὶ κτήνης χρημάτων, οὗτος καὶ προαιρέσεως. Ἀμέλει τὸ μέγα ὄντως καὶ θεῖον μυστήριον ἡμῶν οὐκ ἐπὶ χρημασιν ἔχει τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλ' ἐπὶ προαιρέσει τελείῃ, καὶ τῇ κατὰ θεὸν πίστει. Πάντες γοῦν ἐπηγγελιάμεθα, καὶ πάντες ἐσμέν ἐπαγγελίας χρεώσται· ὥστε ἀνάγκη ἀποδίδοναι τὴν μὲν παρθένον, τὴν παρθενίαν ὅποιαν καὶ ἐπηγγεῖλατο· τὸν δὲ ἐγκρατῆ, τὴν ἐγκράτειαν· τοὺς δὲ ἐν γάμῳ, τὴν σωφροσύνην, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην καὶ τιμὴν· καὶ τέλος πάντας τὴν εἰς θεὸν πίστιν καὶ εὐλάβειαν καὶ δικαιοσύνην, καὶ ἀνδρίαν· ἵνα μὴ ὡς ἀγνώμονας ἡμᾶς τὸ παράδειγμα τῶν περὶ Ἀνανίαν (12) καὶ Σάπφειραν καταλάβῃ. Τοῦτου γὰρ χάριν καὶ ὁ ἀποστολικὸς προσαφίλλεσθαι λόγος· ὅτι· « Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφείλας, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον· τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν. Μηδεὺν μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν. » Τοῦτο πεποίηκεν αὐτὸς ὁ ταῦτα κηρύττων. Ὡσπερ (13) οὖν παρόησιζέται γράφων· « Τὸν καλὸν ἀγῶνα ἠγωνίσαι· τὸν δρόμον τετέλεξα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποθέσει μοι ὁ δίκαιος κριτής. » Μὴ ψευδάμενος γὰρ ἔφ' ὅς ἐπηγγεῖλατο, ἀλλὰ καὶ τηρήσας τὴν πρὸς ἐπαγγελίαν παρὰ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

4. Οὐκοῦν διὰ τοῦτο ἡμῖν συμβουλεύει λέγων· « Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους· » καὶ πάλιν· « Πᾶν ψεῦδος ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν (14) μὴ ἐκπορευέσθω. » Θέλει γὰρ ἡμᾶς μιμητὰς ἑαυτοῦ γενέσθαι γράφων· « Ἀληθεῖαν λέγω, οὐ ψεύδομαι, » Ἐπειδὴ καὶ εὐαγγελικὸν ἐστὶ τοῦ Κυρίου ῥητὸν εἶναι ἡμῶν τὸ Ναὶ, καὶ τὸ Οὐ, οὐ. Μέχρι τούτου οἱ ἐν Χριστῷ βεβαιούτωσαν ἑαυτῶν τοὺς λόγους, καὶ μὴ, περαιτέρω βαίνοντες, εἰς ὄρκους καταφεύγωμεν· ὥστε καὶ φθαρτῶν χάριν χρημάτων ὁμνῶναι τὸν θεόν, μάλιστα Μωσέως νομοθετοῦντος· « Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ. » Εἰ γὰρ ὅλως ἄξιος τυγχάνει τις ὀνομάσαι τὸν θεόν, ἀξιοπίστός ἐστι καὶ χωρὶς ὄρκου πιστευθῆναι· ὁ γὰρ πρὸς τὸ μείζον ἱκανὸς γενόμενος πολλῶν πλὴρον πρὸς τὸ ἑλαττον γένοιτ' ἂν ἱκανός. Εἰ δὲ μὴ ἐστὶν ἀξιοπίστος χωρὶς ὄρκου πιστευθῆναι, οὐκ ἐστὶν ἄρα ἄξιος οὐδὲ (15) ὀνομάσαι τὸ ὄνομα Κυρίου, οὐκ ἐστὶ πιστὸς ἐν λόγῳ. Πῶς γὰρ ὅλως τούτῳ μαρτυρήσει ὁ θεὸς ὁμνῶντι, μὴ ἔχοντι πίστιν, εἰς ἣν ὁ Κύριος ἐπιθέλει; Ἡ δὲ σοφία τούτου μάρτυς ἐστὶν ἡ λέγουσα· « Ἄγιον γὰρ Πνεῦμα (16) παιδείας φεύζεται δόλον, καὶ ἀπανάσθησεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων, καὶ οὐ κατοί-

sed etiam ad verba, ad propositumque pertingit. Non enim quisquis divitiis, is proposito pauper est. Certe vere magnum illud, divinumque mysterium nostrum, non in pecuniis habet promissionem, sed in perfecto proposito et fide erga Deum. Omnes sane promittimus, omnes voti debitores sumus; ita ut necessum sit servare virginem virginitatem, qualem promisit; continentem, continentiam; conjugatos, pudicitiam, mutuum amorem, honoremque: demum omnes fidem et reverentiam erga Deum, justitiam et fortitudinem; ne nos utpote ingratos perfidosque, Ananiae et Sapphirae exemplum apprehendat. Hujus enim rei praevendae gratia apostolicus firmatur sermo: « Reddite omnibus debita: cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem cui honorem, honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi ut vos mutuo diligatis. » Hoc praestitit ipse qui ista praedicavit. Atque ideo haec fidenter de sese praedicat: « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi justus iudex. » Non enim mendax in promissis, sed servans ea quae Deo pollicitus erat, a vero et ipse Deo obtinuit non caducam promissionem.

τὸν θεὸν ὑπόσχεσιν, ἔσχε καὶ αὐτὸς ἀδιάπτωτον τῆς

4. Atque hinc est quod nobis suadet: « Ne mentiamini invicem. » Et rursus: « Omne mendacium ex ore vestro non procedat. » Vult enim nos sui imitatores esse cum ait: « Veritatem dico, non mentior. » Maxime cum illud sit evangelicum Domini dictum, ut sit nostrum, Ita, ita; Non, non. Hucusque qui vere Christi sunt firment sermones suos, nec ultra progressi ad juramenta procedamus; ut pecuniarum corruptibilitum causa, Deo in testem adhibito juremus, cum maxime jubeat Moses: « Non accipies nomen Domini Dei tui frustra. » Nam si quis plane dignus est qui Deum nominet, is etiam citra juramentum fide dignus est. Qui enim ad majora idoneus fuerit, multo magis ad minora idoneus erit. Quod si fide dignus non est absque juramento; non est ergo dignus qui nomen Domini pronuntiet, nec est in verbis suis fide dignus. Quomodo enim juranti testis aderit Deus, si fidem non habet, in quam Deus respicit? Testis est ejus Sapiaentia, quae ait: « Spiritus enim sanctus disciplinae effugiet dolum, et auferet se a cogitationibus quae sunt sine intellectu: nec habitabit in corpore subdito peccatis. » Quare Dominus noster

¹¹ Rom. XIII, 7, 8. ¹² II Tim. IV, 7, 8. ¹³ Coloss. III, 9. ¹⁴ Ephes. IV, 29. ¹⁵ I Tim. II, 7. ¹⁶ Exod. XI, 7. ¹⁷ Sap. I, 4, 5.

(11) Reg. οὐκ ἄχρι χρημάτων. Felc. 3, οὐ μέχρι ῥημάτων. Paulo post, haec, αὐτῆς φθάνει, οὗτος καὶ προαιρέσεως, desunt in Felc. 3.

(12) Ita Regius et Anglic. Editi vero, τὸ περὶ Ἀν.

(13) Basiliensis, ὁ τοῦτο κηρύττων. Ὡσπερ.

(14) Ita Reg. et Anglic. Editi vero, ἡμῶν. Mox in Felc. 3, ἡμᾶς desideratur. Mox, Basil. et Anglic. γενέσθαι λέγων. Paulo post editi, ἐστὶ τὸ τοῦ Κυρίου,

sed tō deest in Regio.

(15) Οὐδὲ deest in Basil. et Anglic. Mox, haec, οὐκ ἐστὶ πιστὸς ἐν λόγῳ, punctis annotata sicut in Reg. quasi delenda.

(16) In Regio, secunda manu scribitur, σοφίας. Infra, Regius et Anglicanus, κατάχρησιν, cum accentu in antepenultima. Ibidem, Regius et Felc. 3, ἀμαρτίας.

Jesus Christus ab invocantibus se, primo fidem postulat, sicut cæco ait : « Credis quod hoc possim tibi facere¹⁷ ? » 63 lunatico autem ait : « Si credas, fiet. » Id autem Salvator postulat, non quod aliorum egeat ministerio : ipse quippe fidei Dominus et suppediator est ; sed ne videatur personis gratificari, et quod credentibus annuat : neve si citra fidem beneficia recipiant, infidelitate ipsa amittant. Vult enim quam largitur gratiam, permanere, et cum sanat, nunquam amitti curationem. Cavere jussit igitur paralyticum his verbis : « Ecce sanus factus es, noli amplius peccare, ne tibi quid deterius contingat¹⁸. » Ac veluti si quis medicus ad ægrotos ingressus, sciscitatus primum fuerit, an velint curari ; ne curante sese, illisque nolentibus, inutilis fiat curatio, adversantibus ægrotis medici arti ; ita quoque Dominus ex sanandis percontatus est, et credentibus gratificatus est, ut per fidem gratiam obtinere possent. Indicium enim propositi animæ, fides est.

εὖτω καὶ ὁ Κύριος τῶν θεραπευομένων ἐπυθάνετο, τὴν χάριν κατασχέιν δυνηθῶσι. Γνώρισμα γὰρ τῆς ψυχῆς τῆς προαιρέσεως ἢ πίστεως ἐστίν.

5. Quid itaque Deum testem advocant, qui revera fidem non habent ? Spiritus in Psalmis testatur : « Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate¹⁹, » per quam solam Deus potest invocari. Quid itaque est quod in Deum jurent, qui ne in parvis quidem rebus fidem habent ? cum aliqui juramentum veritatis sit testis, non index negotiorum. Jurant enim homines non quo res significant, sed quo veritatem affirmant, et ut sese non mentiri testificentur. Si itaque juranti inest fides atque veritas, quid opus juramento ? Quod si fides et veritas juranti adsit, cur tantam admittimus impietatem, ut humanarum mortaliumque rerum causa, Deum, qui supra homines est, testem advocemus ? Nam si nefas est terrenum regem ad exteriora tribunalia testem advocare, utpote qui et accusatoribus et iudicibus sit præstantior, cur non factum ad res factas advocamus, Deumque ab hominibus respectui haberi curamus ? Apage ! Id omnem superat iniquitatem audaciamque. Quid igitur agendum ? Nihil aliud sane, quam ut sit nostrum, Ita, ita ; Non, non : et nullo modo mentiamur. Nam si ita veraces simus, veracem huc in re Deum imitari videbimur.

6. Aliquis fortassis erit, qui hisce verosimiliter sic contradicat : Si jusjurandum vetitum hominibus est, et si abstinendo a juramento quis Deum imitari ; quid est quod Deus in divinis Scripturis jurare dicatur ? Nam Abrahamo juravit, ut testifi-

κῆσει ἐν σώματι καταχρέψῃ ἀμαρτίαις. » Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτὸν πιστῶν ἀπαιτεῖ πρῶτον, ὡς ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ λέγων· « Πιστεύεις, ὅτι δύναμαι σοι (17) τοῦτο ποιῆσαι ; » καὶ ἐπὶ τοῦ σεληνιαζομένου δέ φησιν, ὅτι « Ἐὰν πιστεύῃς, γίνεταί. » Ἀπαιτεῖ δὲ τοῦτο ὁ Σωτὴρ, οὐκ ἐπειδὴ περ ἐχρηζε τῆς παρ' ἐτέρων συνεργίας· αὐτὸς γὰρ καὶ τῆς πίστεως Κύριος καὶ χορηγὸς ἐστίν· ἀλλ' ἵνα μὴ ὡς προσώποις χαριζόμενος φανῆ, ἀλλ' ὅτι τοῖς πιστεύουσιν ἐπινεύει· καὶ ἵνα μὴ χωρὶς πίστεως δέξωνται τὰς εὐεργεσίας, καὶ τῇ ἀπιστίᾳ ταύτας ἀπολέσωσι. Θέλει γὰρ χαριζόμενος παραμένειν τὴν χάριν, καὶ θεραπεύων ἀδιάπτωτον εἶναι τὴν θεραπείαν. Ἐσφαλίζετο γοῦν τὸν παραλυτικὸν (18) λέγων· « Ἴδε, ὕγιής γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν σοι τι γένηται. » Καὶ ὡς περ ἄν τις λατρὸς εἰσιῶν πρὸς τοὺς κάμνοντας, πυθθάνοιτο πρῶτον εἰ βούλοιντο θεραπεύεσθαι, ἵνα μὴ αὐτοῦ φροντίζοντος, κάκεινων μὴ βουλομένων, ἀνωφελῆς ἢ θεραπεία γένηται, ἐναντιουμένων τῶν καμνόντων πρὸς τὴν τοῦ λατροῦ τέχνην· καὶ τοῖς πιστεύουσιν ἐχαρίζετο, ἵνα τῇ πίστει καὶ

5. Τί τοίνυν τὸν Θεὸν καλοῦσι μάρτυρα οἱ μὴ πιστῶν κατὰ ἀλήθειαν ἔχοντες ; Τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ, » δι' ἧς μόνῃς ἐπικαλεῖσθαι δύναται ὁ Θεός. Ὡστε οἱ ὁμνῶντες Θεὸν οἱ μὲν ἐν τοῖς μικροῖς πιστῶν ἔχοντες ; ἄλλως τε καὶ ὁ ἔρκος ἀληθείας ἐστὶ μάρτυρα, καὶ οὐ τῶν χρημάτων σημαντικός. Ὁμνῶνται γὰρ οἱ ἄνθρωποι, οὐκ ἵνα τὰ πράγματα σημάνωσιν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀλήθειαν πιστώσωσιν, καὶ ὅτι λέγοντες οὐ ψεύδονται. Εἰ μὲν οὖν ἐστὶ τῷ ὁμνῶντι πίστις καὶ ἀλήθεια, τίς ἢ χρεῖα τοῦ ὄρκου ; Εἰ δὲ μὴ ἐστὶν ἐν αὐτῷ πίστις, διὰ τί τοσοῦτον ἀσεβοῦμεν, ὥστε δι' ἀνθρώπινα καὶ θνητὰ τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων Θεὸν καλεῖν μάρτυρα ; Εἰ γὰρ τὸν βασιλέα τὸν ἐπὶ γῆς εἰς τὰ ἔξω δικαστήρια καλεῖν μάρτυρα οὐ θέμις, ὡς κρείττονα καὶ τῶν ἐγκαλούμενων (19) καὶ τῶν δικαζόντων, τί τὸν ἀγέννητον εἰς τὰ γενητὰ καλοῦμεν, καὶ τὸν Θεὸν ὑπὸ ἀνθρώπων ποιούμεν καταφρονεῖσθαι ; Ἀπαγε ! Τοῦτο πᾶσαν ὑπερβάλλει παρανομίαν καὶ τόλμαν. Τί οὖν δεῖ ποιεῖν ; Οὐδὲν πλέον ἢ εἶναι ἡμῶν τὸ Ναί, ναί, καὶ τὸ Οὐ, οὐ· καὶ καθόλου μὴ ψεύδεσθαι. Οὕτως γὰρ ἡμεῖς (20) ἀληθεύοντες, δόξαιμεν καὶ ἐν τούτῳ μιμεῖσθαι τὸν ἀληθῆ Θεόν.

6. Ἴσως δὲ τις ἐπὶ τούτοις εὐλόγως ἀντιθήσει λέγων· Εἰ ὁ ὄρκος ἀπὸ ἀνθρώπων κεκώλυται, καὶ ἐν τῷ μὴ ὁμνῶναι τις μιμεῖται τὸ θεῖον, πῶς αὐτὸς ὁ Θεὸς ὁμνῶνται λέγεται ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ; Καὶ γὰρ καὶ τῷ Ἀβραάμ ὠμοσεν, ὡς περ καὶ Μωσῆς μαρτυ-

¹⁷ Matth. ix, 28. ¹⁸ Joan. v, 14. ¹⁹ Psal. cxliv, 18.

(17) Σοι, et mox, δέ, desunt in Basiliensi et Felc. 3. Inferius, Anglicanus, παρ' ἐτέρω.

(18) In Regio post παραλυτικόν, ad marginem additur, θεραπευθέντα.

(19) Regius, καλούντων. Mox, ἀγέννητον, sic edit. Commel. et omnes mss. præter Basil. qui cum edit.

Parisiens. habet ἀγέννητον, minus recte. Paulo post, e regione vocis καταφρονεῖσθαι, ad marginem Regii legitur, γράφεται, καὶ κρίνεσθαι.

(20) Ἡμεῖς deest in Anglic. Mox, Felc. 3, δόξαμεν.

ρεῖ, καὶ ἐν Ἑβραίοις δὲ γέγραπται· «Ὁμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμελήθησεται· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.» Δόξει (21) γὰρ ἡ ταῦτα μάχεσθαι τοῖς προλεχθεῖσιν, ἢ ἐκ τούτων ἐπιτρέψασθαι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὄρκους. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν οὕτω· μὴ ταῦτά τις (22) νομίζετω. Θεὸς γὰρ κατ' οὐδενὸς ὁμνύει. Πῶς γὰρ, αὐτὸς Κύριος καὶ ποιητὴς τῶν ἀπάντων ὑπάρχων; Ἄλλ' εἰ χρὴ τάληθῆ λέγειν, ὁ λόγος ὄρκος αὐτοῦ ἐστὶ, πληροφορῶν τοὺς ἀκούοντας, καὶ πίστιν ἐκαστῶ παρέχων, ὅτι ὁ ἐπηγγελματο καὶ λαλεῖ, πάντως καὶ γενήσεται. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁμνύει Θεὸς, ἀλλ' ἡμῖν ὁ λόγος αὐτοῦ ἀντὶ ὄρκου πρὸς ἀλήθειαν γίνεται. Ἀνθρώποις δὲ λαλῶν ὁμνύειν λέγεται, καὶ τοῦτο ἀνθρωπικώτερον λαλούντων τῶν ἁγίων· ἵνα ἀπ' ὧν αὐτοὶ λέγοντες ἀξιοῦσιν, ἀπὸ τούτων αὐτοὶ πιστεῦσαι τῷ λαλοῦντι Θεῷ. Ὡς γὰρ ἀνθρώπων τὸν λόγον ὄρκος βεβαίωσι, οὕτως ὁ λαλεῖ ὁ Θεὸς ἀντὶ ὄρκου λογιζέσθω διὰ τὸ βέβαιον καὶ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λεγομένῳ καὶ αὐτὸς ὁ γεγραμμένος ὄρκος· «Ὁμοσε γὰρ ὁ Κύριος, καὶ οὐ μεταμελήθησεται,» ὡς τοῦ ἀμεταμελήτου καὶ πάντως ἐσομένου κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν ὄρκου τυγχάνοντος. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐν τῇ Γενέσει σημαίνει λέγων· «Κατ' ἐμαυτοῦ ὥμοσα.» Τοῦτο δὲ οὐκ ὄρκος ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τινος ὥμοσεν, ὅπερ ἴδιόν ἐστιν ὄρκου· ἀλλὰ καθ' ἑαυτοῦ, ὅπερ τὴν τοῦ ὄρκου ὑπόνοιαν ἐκφεύγει, καὶ ἐν ᾧ σημαίνει τὸ βέβαιον τῆς ἐπαγγελίας, καὶ τὸ χρῆναι πάντως πιστεῦσαι τὸν ἀκούοντα. Ἔστω δὲ καὶ ὁ ὑμνωδὸς μάρτυς τῶν λεγομένων, ἀναμνησῶν τὸν Θεὸν, ψάλλον καὶ λέγων· «Ποῦ εἶσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε (23), ἡ ὥμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου;» Οὐ γὰρ κατὰ τῆς ἀληθείας ὁμνύει Θεός· ἀλλ' ἅπερ ἀληθεύων λαλεῖ ὡς ὄρκος· ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις πρὸς πίστιν. Οὕτε οὖν Θεὸς κατὰ τοὺς ἀνθρώπους ὁμνύει, οὕτε ἡμεῖς ἐκ τούτων εἰς ὄρκους ἐπιτρέψασθαι (24) χρὴ· ἀλλὰ τοιαῦτα λέγομεν καὶ πράττωμεν, ὡς μὴ ὄρκου δεῖσθαι τοὺς ἀκούοντας, ἀλλ' ἀπ' ἑαυτῶν ἔχειν τὰ λεγόμενα τῆς ἀληθείας τὴν μαρτυρίαν. Ἐν τούτῳ γὰρ οὕτως μιμησόμεθα τὸ θεῖον.

ezeant juramento nostro; sed dicta nostra ex sese plane Deum imitabimur.

7. Ἄλλ' ἴσως καὶ τὸ κατὰ τοὺς Νινευίτας ἂν τις ἐπερωτήσῃεν οὕτως· Εἰ ὁ λόγος ὄρκος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι λέγων ἀληθεύει καὶ οὐ ψεύδεται, πῶς εἰρηκώς· «Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὶ (25) καταστραφήσεται,» ἐὼς πεπλήρωκε τὸν λόγον; δόξει γὰρ καὶ τοῦτο μάχεσθαι πρὸς τὰ πρῶτα. Ἄλλ' οὐ ψεύδεται ὁ Θεός· μὴ γένοιτο! οὐδὲ ὁ λόγος ἀπλήρωτος ἔμεινεν αὐτοῦ. Τῆ γὰρ φιλανθρωπία τὴν ὀργὴν ἡμέδυνε, καὶ τῆ

²⁷ Gen. xii, 16. ²⁸ Psal. cix, 4. ²⁹ Gen. xii, 16. ³⁰ Psal. lxxxviii, 50. ³¹ Jon. iii, 4.

(21) Alii, δόξη, alii, δόξει. Mox, Regius, Anglicanus, Felc. 3, Basiliensis, ἢ ἐκ τούτων ἐπιτρέψασθαι, in postremo tamen, secunda manu, ἐπιτρέπεσθαι, ut habetur in editis; dubia lectio.

(22) Sic Regius et Felc. 3. Editi vero et cæteri manuscripti, μὴ ταῦτά γέ τις. Ibidem Felc. 3. κομίζεται, pro νομίζεται.

(23) Κύριε, est in solo Anglicano. Mox, hæc, Οὐ

A catur Moyses ²⁷, et in Hymnis scriptum est: «Juravit Dominus, et non poenitebit eum: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech ²⁸.» Videntur enim ista aut cum superioribus pugnare, aut isthinc homines ad juramenta assueferi. Sed non ita se res habet: ne quisquam ita existimet. Deus enim per neminem jurat. Quis id fieri potest, cum sit Dominus et conditor omnium? Sed si vere dicatur, verbum est juramentum illius, quod audientes certiores facit, omnibus fidem præbens, ea quæ promittit et loquitur, prorsus futura esse. Non enim velut homo jurat Deus, sed nobis ejus verbum pro juramento est ad veritatem. Cum autem loquitur hominibus, jurare dicitur: qua in re humano more loquuntur sancti, ut ex quibus ipsi, dum loquuntur, fidem postulant, ex iisdem loquenti Deo credant. Ut namque hominum sermonem firmiter juramentum; ita quæ loquitur Deus pro juramento habenda sunt, ob firmitatem immutabilitatemque consilii ejus. Testatur id quod dictum est, ipsum in Scriptura traditum juramentum: «Juravit enim Dominus, et non poenitebit ²⁹ eum,» quod nimirum juramentum illud sine poenitentia sit, et prorsus futurum secundum promissionem. Hoc ipse Deus in Genesi indicat his verbis: «Per memetipsum juravi ³⁰.» Illud autem nequaquam juramentum est. Neque enim per alium juravit, quod proprium est juramenti; sed per seipsum, quod juramenti suspicionem removet, et quo significat promissionis firmitatem, et indicat, eum qui audierit plane credere debere. Testis sit eorum quæ diximus Psalmista, qui Deo inter psallendum memoriam revocat promissorum his verbis: «Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti Davidi in veritate tua ³¹?» Nequaquam per veritatem jurat Deus: sed quæ ille veraciter loquitur, pro juramento sunt hominibus ad fidem. Deus itaque non velut homines jurat, neque hinc nobis juramento assuescendum: sed tales nos loquendo agendoque exhibeamus, ut auditores non veritatis testimonium habeant. Hac enim in re

7. At fortassis quispiam de rebus apud Ninivitas gestis ita percontetur: Si sermo Dei juramentum est, quod veraciter loquatur et non mentiatur, quare cum dixisset: «Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur ³¹,» sermonem non implevit? Videntur enim isthæc pugnare cum præcedentibus. At non mentitur Deus, absit! neque verbum ejus unquam completum non est. Suo enim erga homines amore

γὰρ κατὰ τῆς ἀληθείας, habentur in Anglicano et in Regio secunda manu, desideranturque in cæteris et in editis.

(24) Ita Regius, Basil. Anglic. et Felc. 3. Editi vero, ἐπιτρέπεσθαι.

(25) Regius, Νινευή, et sic inferius. Mox Angl. δόξη.

iram mitigavit, magisque ad pœnitentiam Ninivitarum respexit, quam ad præcedens peccatum. Neque tale Dei verbum erat, quasi post triduum subvertenda esset Ninive : sed tribus, aiebat, vos diebus sustinebo, ut dilatione triduana, facultas esset pœnitendi, aut subsequentem postea iram elligendi. Quid namque ait propheta ? « Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur. » Non ait : Post triduum subvertetur ; si enim ita dixisset, ita omnino factum fuisset : sed, « Adhuc tres dies, et subvertetur : » ut cum diceret, « adhuc, » tolerantiam Dei intelligeremus ; in subversione autem, iram quæ post tolerantiam futura erat, nisi resipiscerent. Nisi enim ita se res habuisset, et si non, ut homines pœnitentiam agerent, ad tres distulit dies, quid Deum cohibebat, quin statim Niniven destrueret ? An imbecillitas ? Apage ! id ne in mentem quidem nostram veniat. Dominus enim virtutum, et fortis et potens est Deus. An ignorantia istarum rerum in causa fuit ? nec quidquam ejusmodi dicatur : novit enim omnia antequam fiant²². Quid itaque cogitandum restat, nisi longanimitatem et benignitatem Domini ? quam cum nosset propheta, primo, missus aufugit, secundo, pro defensione dixit : « O Domine, nonne hæc sunt verba mea, cum adhuc essem in terra mea ? Propterea præoccupavi ut fugerem in Tharsis, quia sciebam, quod tu sis clemens et misericors, patiens et multæ miserationis, et ignoscens super malitiis²³. » Fugit vero Jonas, non quod repugnaret Deo ; dolebatque, non quod lætaretur de Ninivitarum exitio ; sed id agebat, quod Ninivitarum sollicitudinem gereret. Metuebat enim ne incertum ejus sermonem existimarent, atque ita deinceps inciperent prophetis non credere, sed fide carere videretur propheticus sermo. Ideo videlicet contristabatur, ut a Domino convinceretur, atque sic omnibus Ninivitis palam fieret, non quod mentiretur propheta ; sed ob Dei benignitatem, **65** veniam Ninivitis fuisse concessam. Norat enim in verbo, « adhuc, » Dei longanimitatem significari. Et hic mos est divinæ Scripturæ, ut cum suam longanimitatem Deus indicare voluerit, per vocem, « adhuc, » eam declaret ; ut cum per Isaiam dicit : « Quid adhuc faciam vineæ meæ, et non feci²⁴ ? » per Jeremiam vero : « Ideo adhuc contendam vobiscum in judicio, dicit Dominus²⁵. » Verbo autem,

μετανοῖα τῶν Νινευιτῶν μᾶλλον ἐπέδλεψεν (26) ἢ τῇ πρὸ ταύτης ἀμαρτίᾳ. Καὶ ὁ λόγος δὲ τοῦ Θεοῦ οὐχ οὕτως ἦν, ὥστε μετὰ τριήμερον κατασκαφῆναι τὴν Νινεὺν· ἀλλ' ὅτι τρεῖς ἡμέρας ὑμῶν ἀνέχομαι· ἵνα ἐν τῇ ἀνοχῇ τῶν τριῶν ἡμερῶν, ἐξουσίαν ἔχωσι μετανοῆσαι, ἢ τὴν μετὰ ταῦτα ὀργὴν ἐκλέξασθαι. Τί γὰρ φησιν ὁ προφήτης ; « Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινεὺς καταστραφῆσεται. » Οὐκ εἶπε· Μετὰ τρεῖς ἡμέρας καταστραφῆσεται (27)· εἰ γὰρ ἂν, ἐγεγόνει πάντως· ἀλλ' « Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ καταστραφῆσεται· ἵν' ἐν μὲν τῷ, « Ἐτι, » λέγεσθαι, τὴν ἀνοχὴν ἐνοώμεν τοῦ Θεοῦ, ἐν δὲ τῇ κατασκαφῇ τὴν μετὰ τὴν ἀνοχὴν, εἰ μὴ μετανοῆσαιεν, γενησομένην ὀργὴν (28). Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτον εἶχε τὸν τρόπον, καὶ μετανοίας χάριν τῶν ἀνθρώπων ὑπερέθετο τὰς τρεῖς ἡμέρας, τί τὸν Θεὸν ἐκίωλε καὶ παρατὰ τὴν Νινεὺν ἀπολέσαι ; Ἀσθένεια ; Ἄπαγε ! μηδὲ εἰς νοῦν ποτε τοῦτο τὸν ἡμέτερον εἶθοι. Κύριος γὰρ τῶν δυνάμεων καὶ ἰσχυρὸς καὶ δυνατὸς ἐστὶν ὁ Θεός. Ἄλλ' ἀγνοία τῶν πράξεων ἐκείνων ; μηδὲ τοῦτο λεγέσθω· οἶδε γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Τί οὖν ὑπολείπεται νοεῖν ἢ μακροθυμίαν καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Δεσπότου ; ἦν καὶ ὁ προφήτης ἐπιστάμενος, ἔφευγε μὲν ἀποστελλόμενος τὸ πρῶτον, τὸ δεύτερον δὲ ἀπολογούμενός φησιν· « ὦ Κύριε, οὐχ ὕτοι οἱ λόγοι μου, ἔτι ὄντος μου ἐν τῇ γῆ μου ; διὰ τοῦτο προσέφασα τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσεῖς, διότι ἔγνων, ὅτι σὺ ἐλεῆμων καὶ οἰκτίρμων, μακροθύμος καὶ πολυέλεος, καὶ μετανοῦν ἐπὶ ταῖς κακίαις. » Ἐφύγε δὲ Ἰωνᾶς, οὐχ ὡς ἀντιλέγων τῷ Θεῷ· καὶ ἐλυπεῖτο, οὐχ ὡς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Νινευιτῶν χαίρων· ἀλλὰ τοῦτο ἐποίησε διὰ τὴν Νινευιτῶν κηδεμονίαν. Ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ ἀθέβαιος παρ' αὐτοῖς νομισθῆ, καὶ λοιπὸν ἀρῶνται (29) μηκέτι προφήταις πιστεύειν, ἀλλὰ ἄπιστος παρ' αὐτοῖς ὁ προφητικὸς λόγος γένηται. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ θῆθύμῃσεν, ἵνα ἐλεγχθῆ παρὰ τοῦ Δεσπότου, καὶ φανερὸν τοῖς Νινευιταῖς ἐκεῖ πᾶσι γένηται, ὅτι οὐ διὰ τὸ ψεύσασθαι τὸν προφήτην (30), ἀλλὰ διὰ φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ συγκεχώρηται τοῖς Νινευιταῖς. Ἦξει γὰρ ἐν τῇ « ἔτι » λέξει σημαίνουμένην μακροθυμίαν (31). Καὶ τοῦτο τῆς θείας Γραφῆς ἐστὶ τὸ ἔθος. Ὅταν γὰρ τὴν ἐαυτοῦ μακροθυμίαν σημαίνειν ἐθέλῃ ὁ Θεός, διὰ τῆς λέξεως τῆς, « ἔτι, » ταύτην ἀπαγγέλλει· ὡς ἐὰν λέγῃ διὰ μὲν τοῦ Ἡσαίου· « Τί ἐτι ποιήσω τῷ ἀμπελῶνί μου, καὶ οὐκ ἐποίησα (32) ; » διὰ δὲ τοῦ Ἰερμίου· « Διὰ τοῦτο ἐτι κριθήσομαι πρὸς ὑμᾶς, λέγει Κύριος. » Ἐν δὲ τῷ λέγειν, « ἔτι, » δείκνυσσι τὴν ἐαυ-

²² Dan. xiii, 42. ²³ Jon. iv, 2. ²⁴ Isa. v, 4. ²⁵ Jerem. ii, 9.

(26) Basiliensis et Anglic. ἐδλεψε. Paulo post, Reg. prima manu, ὥστε μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὑμῶν ἀνέχομαι, secunda vero, ὥστε μετὰ τρεῖς ἡμέρας κατασκαφῆναι τὴν Νινεὺν· ἀλλ' ὅτι τρεῖς ἡμέρας ὑμῶν ἀνέχομαι, vulgata jam olim LXX lectio, ἐτι τρεῖς ἡμέραι, pro τεσσαράκοντα, ad hæc usque tempora in Græcis Bibliis permansit. Justinus ait suo tempore in aliis exemplaribus lectum fuisse, τεσσαράκοντα τρεῖς, in aliis vero, τρεῖς. *Dialog. contra Tryphonem* pag. 334. Vide idem Theodoret. in *Jonæ* cap. iii, v. 4.

(27) Regius, Anglicanus et Felc. 3, κατασκαφῆσεται. Ibid. duo postremiti, οὐ γὰρ ἐγεγόνει.

(28) Regius, γιγνομένην. Angl. et Felc. 3, γινομένην.

(29) Anglicanus, ἀρῶνται.

(30) Felckman. 3, τὴν προφητείαν.

(31) Felc. 3. Δεῖ γὰρ... μακροθυμίαν εἰδέναι. Paulo post idem, ἐθέλει ὁ Θεός. Mox, τῆς, ante, ἐτι, deest in Basiliens. et Anglican.

(32) Hæc, καὶ οὐκ ἐποίησα, desunt in Basil. Paulo post, Regius, Anglic. et Felc. 3, Ἐν δὲ τῷ λέγειν. Editi et cæteri, Ἐν δὲ τῷ οὖν λέγειν. Paulo post, Reg. et Angl. Χεττιεῖμ. Mox, Reg. Anglic. et Felc. 3, Εἰ μὴ μακροθυμῆν, omisso τοῖνον.

τοῦ ἀγαθότητα καὶ ἀνοχῆν. Ἄγει γάρ· « Διέλθετε Ἀ νήσους Χετιμ, καὶ εἰς Κηδάρ ἀποστείλατε, καὶ ἔτε. » Εἰ τὸν μὴ μακροθυμεῖν ἤθελεν, οὐδὲ παρ- κινῶσαι αὐτοῖς ἰδίῳ ὥστε διελθεῖν, καὶ διελθόντας μαθεῖν ἐκ τῶν ἐναντιῶν τὴν πρὸς τὸ καλὸν σύγκρι- σιν. Ἄμελι· ὅταν μηκέτι μακροθυμίαν, ἀλλ' ὀργὴν ἢ κρᾶξις ἐκάστου προσκαλεῖται (33), λοιπὸν ἀπο- φαίνεται λέγων· « Οὐκέτι ἀνοίσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. » Διὰ δὲ τοῦ ὧδε, « οὐκέτι, » ῥήματος σημαι- νομένου, δείκνυσι φανερώς τὴν περὶ τῶν Νινευιτῶν δηλουμένην διὰ τοῦ (34), « ἔτι, » μακροθυμίαν, καὶ τοῦ λόγου τὴν ἀλήθειαν. Ἀδύνατον γάρ ἦν μὴ ἀλη- θεύσαι τὸν Θεὸν λέγοντα, καὶ μόνον βουλόμενον. Διὰ τούτου τῷ Ἀβραάμ ἐπαγγελάμενος, οὐκ ἐψεύσατο, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν ἐχαρίζετο· καὶ τὸν λαὸν ἐξήγαγεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ ἱεροφάντου Μωσέως. Καὶ τὸν μὲν Β Ἰσαὰκ ἐπληροφόρει τῇ ὑποσχέσει, καὶ πατέρα τοῦ- τῆ ἐποίησε τῶν δύο λαῶν· τῷ δὲ Ἰακώβ ἐπαγγελά- μενος ἐδείκνυε τὸν Ἰωσήφ. Καὶ τῷ μὲν πιστοτάτῳ Μωσῆϊ ἰδίῳ τῶν λεγομένων τὴν πίστιν διὰ τῶν συμ- βαίνοντων τῷ Φαραῶ (35)· τῷ δὲ Δαβὶδ ἐπαγγει- λάμενος, ἀπέδιδου τὴν ὑπόσχεσιν διὰ Σολομῶντος· λέγω δὲ τὴν τοῦ ναοῦ οικοδομήν.

8. Καὶ τί μοι χρεῖα πολλῶν; Οὐδὲν ἔστιν, ὃ λέγει ὁ Θεὸς, καὶ ἀπλήρωτον τούτο μένει. Κἂν παραυτίκα τις ὀλιγορῆ ζητῶν τὸν λόγον, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ τῆς ἀπόδοσιν ἢ ὑπόσχεσις ἔχει, καὶ τῷ χρόνῳ πάντως ἢ ἐπαγγελία πληροῦται. Ἰδοὺ γὰρ καὶ τὰ πρὸ πολλοῦ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τὰ πρὸ πολλῶν εἰρη- μίνα χρόνων νῦν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὀρωμεν πληρού- μενα. Ἡσαίας μὲν γὰρ προεφῆτευσεν ἐξ ἀπειρογά- μου γυναικὸς τεχθήσεσθαι τὸν Ἐμμανουὴλ· αὐτὸς δὲ ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου γεννηθεὶς καὶ Θεὸς φαινόμε- νος, ἐπλήρου προφήτου τὸν λόγον. Καὶ ὁ μὲν Μιχαίας προσηγγεῖλε καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ μέλλει ὁ Χριστὸς γεννηθῆναι· αὐτὸς δὲ Κύριος, ἐν Βηθλεὲμ ἐπὶ φάτνης ἀνακειμένος, ἐδείκνυε τὸν προφήτην ἀληθῆ (36). Καὶ ὁ μὲν Ζαχαρίας εὐηγγελίζετο τῇ Ἱερουσαλήμ τὴν εἰσ- ὄδον τοῦ Σωτῆρος· αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, ἀποστέλλων ἐπὶ τὸν ὄνον (37) καὶ εἰσερχόμενος, ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν προφη- τείαν ἀνεπλήρου. Καὶ ὅπως, ἵνα μὴ τὸ καθέκαστον ὀνομάζω τῶν γεγραμμένων, αὐτὸς πλήρωμα τοῦ νό-μου καὶ τῶν προφητῶν γέγονεν. Ἄ γὰρ δι' αὐτῶν προσηγγεῖλε, ταῦτα παρὼν αὐτὸς ἐτελείου πληρῶν D καὶ λέγων· « Αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι. » Ἰδοὺ οὖν καὶ νῦν (38) τὰ πάλαι ἀναφωνούμενα περὶ τοῦ Σωτῆ- ρος ἐν τοῖς Ψαλμοῖς, ἄρτι πάλιν πληροῦται διὰ τῆς τῶν στρατιωτῶν τόλης. Ἄ γὰρ προσηγμάνε παθεῖν αὐτὸν, ταῦτα νῦν οἱ δῆμοι Ἰουδαίων ἐνεργοῦσι, δια- μεριζόμενοι τὰ ἱμάτια τοῦ Σωτῆρος, καὶ ποτίζοντας αὐτὸν ὄξος μετὰ χολῆς. Ταῦτα γὰρ, » φησὶν, « ἐγί-

« adhuc, » suam ostendit bonitatem et tolerantiam. Ait enim : « Peragrate insulas Chetim, et in Cedar mittite, et videte ». » Nisi itaque longanimiter agere vellet, monita non daret illis, ut peragrando ediscerent ex contrariis boni comparationem discrimenent. Certe ubi jam non ulterius longanimitatem, sed iram singulorum opera provocant, demum sententiam profert his verbis : « Non ultra feram peccata vestra. » Illo autem verbo, « non ultra, » palam significat, suam erga Ninivitas longanimitatem, voce, « adhuc, » declaratam : necnon verbi sui veritatem. Impossibile quippe erat, non vere dicere Deum dum quidpiam diceret, aut solum dum quidpiam vellet. Quare cum Abrahamo pollicitus esset, nequaquam mentitus est, sed filium donavit illi, populumque eduxit ex Ægypto per oraculorum annuntiatorem Moysen. Isaaco etiam certam promissionem denuntiavit, duorumque populorum patrem effecit illum : Jacobo, uti promiserat, Josephum exhibuit : Moysi fidelissimo verborum suorum fidem dedit, per ea quæ Pharaoni contigere : Davidi cum pollicitus esset, promissionem implevit per Salomozem : loquor autem de templi ex- structione.

8. Ecquid mihi multis opus? Nihil eorum quæ pollicetur Deus infectum manet. Etiam si quis statim animo deficiat, dum ejus inquit verba : at tempore suo promissionem res consequitur, atque tandem pollicitatio impletur. Ecce enim res jam olim a Domino denuntiata et jamdiu declarata, nunc in Evangeliiis completas videmus. Propheta- vit Isaias, ex nuptiarum experte muliere nasciturum Emmanuelem : ipseque Deus apparens ex Maria Virgine genitus, prophetæ sermonem complevit. Michæas ipsum locum ante designarat, in quo na- sciturus Christus esset ; ipseque Dominus Bethle- hem in præsepe repositus, prophetam vere dixisse declaravit. Zacharias Jerosolymæ ingressum Sal- vatoris prænuñtiavit : ipse Dominus asinum quæsi- tum mittens, atque illo vectus ingrediens, prophe- tiam implevit. In summa, ne singula quæ scripta sunt recenseam, ipse plenitudo legis et prophetarum effectus est. Nam quæ per eos prænuñtiarat, ea præsens ipse complebat, aiebatque : « Ego ipse qui loquor, adsum ». » In itaque quæ olim de Salvatore in Psalmis prædicata sunt, hæc jam militum usu complentur. Quæ enim passurum ipsum prænuñ- tiavit, hæc jam Judæorum populi perficiunt, dividentes vestimenta Salvatoris, et potantes eum aceto atque felle. « Hæc enim, inquit, facta sunt, ut implerentur Scripturæ » : » quarum altera dicit : « Diviserunt sibi vestimenta mea, et

³³ Jerem. II, 10. ³⁷ Isa. LII, 6. ³⁸ Matth. xxvii, 35.

(33) Basiliensis et Anglic. προσκαλεῖται.

(34) In editis et quibusdam mss. post δηλουμέ- νων, legitur. διὰ τοῦ ἔτι, in Reg. Anglic. et Felc. 3, non habetur.

(35) Regius, Basil. Anglic. Φαραῶ.

(36) Felc. 3, τὴν προφητείαν ἀληθῆ.

(37) Basiliensis, ἐπὶ τὴν ὄνον. Ibidem, Regius et Felc. 3, ἐπ' αὐτοῦ. Editi, ἐφ' ἑαυτοῦ. Anglicanus, ἐκ τοῦ. Ibidem Felc. 3, ἐπλήρου.

(38) Regius, Anglic. et Felc. 3, Ἰδοὺ καὶ νῦν. Editi et cæteri, Ἰδοὺ οὖν καὶ νῦν. Ibid. τὰ, abest a Basil.

super vestem meam miserunt sortem³⁹; et altera A
vero: « Dederunt in escam meam fol, et in siti mea
potaverunt me aceto⁴⁰. »

9. Multi qui Evangelia legunt, audientes illud :
« Ut impleretur quod scriptum est, » arbitrari
sunt, ea quæ gesta sunt, nulla alia de causa fieri,
quam ut Scripturæ implerentur : atque exinde
æstimarunt, eos qui ista facerent, non modo incul-
patos esse ; sed potius laude dignos, 66 quod non
peccando, sed Scripturis ministrando, talia perpe-
trarent : neque enim vera fuisse prophetarum
verba, nisi acta sua subsequuta fuissent. Quod illi
maxime opinati sunt ex his Evangelii secundum
Joannem dictis, ubi cum Judæorum enarrat incre-
dulitatem, ex Isaïæ prophetia sic ait : « Cum tot
signa coram eis fecisset, non crediderunt : ut sermo
Isaïæ prophetæ impleretur, quem dixit : Domine,
quis credidit auditui nostro? et brachium Domini
cui revelatum est⁴¹? » Si enim ideo non credide-
runt Judæi, ut Isaïæ sermo impleretur ; non illi
incredulitatis suæ causa sunt, sed qui ista dixerat,
unde factum est ut hæc complerentur. Tolle, in-
quient, prophetæ verbum, et plane futurum est ut
illi credant. Sed hæc ejusmodique sententia a veri-
tate multum aberrat : nam neque propheta in
causa illis est, neque Judæi culpa incredulitatis
sunt liberi. Sed propheta, prospiciens quæ facturi
essent, ea prænuntiavit : ipsi vero deinde, ea per-
petrantes, declaraverunt verum fuisse prophetæ
sermonem : nec quasi propheticis sermonibus
ministrarent, hæc contra Christum sunt ausi ; sed
sua sponte, suoque proposito ea facinora admisere :
ita ut nequaquam illis in causa fuerit propheta, sed
sua ipsorum voluntas ; imo ipsi potius prophetæ in
causa fuerunt, ut talia de ipsis prænuntiaret. Nam
prophetæ quidem proprium est futura videre, neque
hallucinari : operum autem quisque suorum volun-
tatem causam habet. Et quemadmodum nos, ea quæ
in conspectu sunt videntes, nequaquam fallimur,
neque nos alio modo videmus quam sicut sunt, neque
alio modo fiunt, quam nos videamus ; sed ut sicut
videmus, et ut videmus fiunt ; eo quoque modo
prophetæ futura tanquam præsentia videbant :
necessumque erat ut fierent ea quæ ipsi viderent,
et vicissim, ut viderent ipsi quæ futura essent. Et
rursum, quemadmodum quæ oculis videmus, ne-
cesse prorsus est ut existant, nam quæ sunt vide-
mus, neque alio possunt esse modo quam nos vide-
amus ; sic et quæ prophetæ prospiciebant, necesse

νετο, ἵνα πληρωθῶσιν αἱ Γραφαί· ἢ ἡ μὲν λέγουσα·
« Διμερίσαντο τὰ ἱματῖά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν
ἱματισμὸν μου ἔβαλον κληρὸν· ἢ ἡ δὲ πάλιν· « Ἔδω-
καν εἰς τὸ βρῶμά μου (39) χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν
μου ἐπότισάν με ὄξος. »

9. Πολλοὶ, τοῖς Εὐαγγελίοις ἐντυγχάνοντες, καὶ
ἀκούοντες τὸ, « Ἴνα πληρωθῆ τὸ γεγραμμένον, »
ἐνόμισαν τὰ γινόμενα δι' οὐδὲν ἕτερον γίνεσθαι, ἢ
ἵνα πληρωθῆ τὰ γεγραμμένα· καὶ ἐκ τούτων ψήθη-
σαν μὴ μόνον ἀναίτιους εἶναι τοὺς πράττοντας, ἀλλὰ
καὶ μᾶλλον ἀξίους ἐπαίνου, ὅτι οὐχ ὡς ἀμαρτάνοντες,
ἀλλ' ὡς διακονοῦντες τοῖς γεγραμμένοις ἐνεργοῦσι·
μὴ γὰρ ἂν ἀληθεῖς γεγενῆσθαι τῶν προφητῶν τοῖς
λόγους, εἰ μὴ τούτων ἦσαν αἱ πράξεις. Μάλιστα
δὲ (40-41) ταῦτα ὑπέλαβον ἐκ τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάν-
νην ρητῶν κινήθεντες, ἐνθα, τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπι-
στίαν διηγούμενος, κατὰ τὴν Ἥσαυτο προφητείαν
φησὶ· « Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα παποικηκότος ἐμ-
προσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν· Ἰνα ὁ λόγος Ἥσαυτο
τοῦ προφήτου (42) πληρωθῆ, ὃν εἶπε· Κύριε, τίς
ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν ; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίς
ἀπεκαλύφθη ; » Εἰ γὰρ, ἵνα ὁ λόγος Ἥσαυτο πλη-
ρωθῆ, οὐκ ἐπίστευον οἱ Ἰουδαῖοι, οὐκ αὐτοὶ τῆς ἀπι-
στίας αἴτιοι, ἀλλ' ὁ ταῦτα εἰρηκῶς, δι' ὃν καὶ ταῦτα
πεπληρώται. Ἄρον γὰρ, φήσουσι, τὸν λόγον τοῦ
προφήτου, καὶ πάντως ἐκεῖνοι πιστεύουσιν. Ἀλλὰ
ταῦτα καὶ ἡ τοιαύτη διάνοια πολὺ τῆς ἀληθείας ἀπο-
δέει (43)· οὐτε γὰρ ὁ προφήτης αἴτιος τούτοις, οὐτε
οἱ Ἰουδαῖοι τῆς ἀπιστίας ἑαυτῶν ἀναίτιοι τυγχάνου-
σι· ἀλλ' ὁ μὲν προφήτης, προβλέπων ἃ μέλλουσα
C πράττειν, ἀπήγγειλεν· αὐτοὶ δὲ μετὰ ταῦτα πρά-
ττοντες, ἐδείκνυον τοῦ προφήτου τὸν λόγον ἀληθῆ·
καὶ οὐχ ὡς διακονοῦντες τοῖς προφητικοῖς (44),
ἐτόλμων κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει
θέλοντες ἐπραττον τὰ πράγματα· ὥστε τὸν μὲν (45)
προφήτην μὴ αἴτιον αὐτοῖς γεγενῆσθαι, ἀλλὰ τῇ
προαιρέσει αὐτῶν· αὐτοὺς δὲ μᾶλλον αἰτίους γεγενῆ-
σθαι τῷ προφήτῃ τοῦ ταῦτα αὐτὸν περὶ αὐτῶν εἰπεῖν.
Τοῦ μὲν γὰρ προφήτου ἰδίον ἐστὶν ὄραν τὰ μέλλοντα,
καὶ μὴ σφάλεσθαι· τῶν δὲ πράξεων ἕκαστος τὴν
ἰδίαν προαιρέσειν αἰτίαν ἔχει. Καὶ ὡσπερ ἡμεῖς τὰ ἐν
ὀφθαλμοῖς ὁρῶντες, οὐ σφαλόμεθα βλέποντες, οὐδὲ
ἄλλως μὲν βλέπομεν, ἄλλως δὲ γίνεται· ἀλλ' ὡς γίνε-
ται, βλέπομεν, καὶ ὡς βλέπομεν, γίνεται· οὕτω καὶ
οἱ προφῆται τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα ἔβλεπον· καὶ ἃ
D ἔβλεπον, ἔδει γενέσθαι (46), καὶ τὰ γινόμενα πάντως
ὄραν εἶδει. Καὶ πάλιν, ὡσπερ ἡμεῖς ἃ βλέπομεν ἐν
ὀφθαλμοῖς, ἀνάγκη πάντως εἶναι, τὰ γὰρ ὄντα βλέ-
πομεν, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλως γενέσθαι ἢ ὡς ὁρῶμεν·
οὕτω καὶ οἱ προφῆται, ἃ προσέβλεπον, εἶδει πάντως
εἶναι, καὶ μὴ ἄλλως γίνεσθαι ἢ ὡς προσωράκασι.

³⁹ Psal. xxi, 19. ⁴⁰ Psal. lxxviii, 22. ⁴¹ Isa. lxxxiii, 1 ; Joan. xii, 37, 38.

(39) Μου, abest a Basil. et Anglic. Paulo post, Anglican. Πολλοὶ γὰρ τοῖς Εὐαγγελίοις.

(40-41) Basiliensis, μᾶλλον δέ.

(42) Τοῦ προφήτου, deest in Basiliensi et Angli-
cano.

(43) Felc. 3, solus, ἀποδεί. Paulo post, ἑαυτῶν,

abest ab eodem

(44) Felc. 3, τοῖς προφήταις.

(45) Μέν, abest a Felc. 3.

(46) Felc. 3, ἔβλεπον αἱ γενέσθαι. In eodem Is-
fra ἐν ante ὀφθαλμοῖς, deest.

Ἐπει εἰ τὰ γενησόμενα (47-48) μὴ προσέβλεπον, οὐκέτι ἂν ἦσαν προφῆται. Καὶ καθόλου δὲ τοῦτο εἰδέναι δεῖ, ὅτι οἱ προφῆται οὐ νόμων εἰσὶ διδάσκαλοι, ἵνα μόνον (49), ἀ προστάτουν, γίνονται, ἀλλὰ τῶν μελόντων εἰσὶ προσημάντορες. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ λέγουσι, διὰ τοῦτο καὶ γίνεται τὰ γινόμενα, ἀλλ' ὅτι γίνεσθαι μέλλει, διὰ τοῦτο καὶ προλέγουσι, καὶ ἀνάγκη μὴ ψεύδεσθαι τοὺς προφῆτας, ὁρῶσι γὰρ ἀληθῶς. Εἰ γὰρ καθ' ὑπόθεσιν (50) μὴ προαπήγγελλον οἱ προφῆται, ἀλλὰ τῶν Ἰουδαίων ἦν ἡ προαίρεσις, ὥστε πράττειν ταῦτα. Καὶ ὅπως οἱ ἄγιοι οὐκ ἀναγκαστικοὶ τῶν γινόμενων εἰσὶν· ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν πραττόντων προβλέποντες σημαίνουσι. Καὶ ὡσπερ οἱ ἀνασκευάζοντες ἔλεγον· Ἄρον τὸν λόγον τοῦ προφῆτου, καὶ πάντως (51) οἱ Ἰουδαῖοι πιστεύουσιν· οὕτως φαίην ἂν καὶ γὰρ· Ἄρον τὰς πράξεις τῶν Ἰουδαίων, καὶ πάντως οὐ προεφῆτευσεν ἂν περὶ αὐτῶν ὁ Ἡσαίας τοιαῦτα.

10. Ἐν τὸνυν ὁ Ἰωάννης λέγει· « Οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος Ἡσαίου, » μὴ τῷ λόγῳ τοῦ προφῆτου τὴν αἰτίαν ὄψως τῆς ἀπιστίας αὐτῶν, ἀλλὰ τῇ πράξει αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων. Ἄ γὰρ οὗτοι νῦν ἔπραττον, ταῦτα προσέβλεπεν ὁ προφῆτης ἐκ πολλοῦ· καὶ εἶδε τοῦτον μὴ ψεύσασθαι, ἀλλὰ γνωσθῆναι, ὅτι τὰ νῦν γινόμενα προεώρακεν ἀληθῶς. Ἴνα γὰρ ὁ λόγος αὐτοῦ ἀληθῆς τοῖς μετὰ ταῦτα φανῆ, ἠλέγχθησαν ἄπιστοι καὶ κρυπτόμενοι. Ἦσαν μὲν γὰρ τῇ προαίρεσει φαῦλοι· ἐπειδὴ δὲ ἔκρυπτον αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν, ὁ λόγος ἔλεγχος γέγονεν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ ἐπίστευον, ὅτι ἠλεγχεν αὐτοὺς ὁ λόγος κρυπτομένους; Καὶ ἐὰν λέγῃ πάλιν· Οὐκ ἠδύναντο πιστεῦειν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι γέγραπται τὰ κατ' αὐτῶν· μὴ τὸ ἀδύνατον τῇ προαίρεσει τῶν (52) πραττόντων ὄψως. Ἐδύναντο γὰρ καὶ μεταβάλλεσθαι· ἀλλὰ τὸ ἀδύνατον τὸ μὴ ψεύσασθαι τὸν προφῆτην. Ἐπειδὴ γὰρ ἀληθῶς εἰώρακε, διὰ τοῦτο ἀδύνατον ἦν σφαλῆναι αὐτόν. Οὐ γὰρ ἄλλως εἰώρακεν, ἢ ὡς γέγονε, καὶ ἐφάνησαν ἄπιστοι. Οὕτως καὶ τὸ κατὰ τὴν Παρθένον πεπλήρωται θαῦμα, καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην (53) ἀπέβη σήμερον, καὶ πάντα τὰ προγεγραμμένα πεπλήρωται. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ γέγραπται, διὰ τοῦτο καὶ ἀπέβαινον, ἀλλ' ὅτι ἐγένετο πάντως, διὰ τοῦτο καὶ προελέχθη. Οὕτως καὶ τὸ κατὰ τὸν μερισμὸν νῦν τῶν ἱματιῶν γέγονε· καὶ ὡς γέγονεν, οὕτως καὶ προεωράτο· καὶ ὡς προσημάνθη καὶ προαπηγγέλη (54), οὕτως καὶ πεπλήρωται καὶ πέπρακται. Γέγραπται δὲ οὕτως· « Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρὸν· ἵνα πληρωθῇ τὸ βῆθαι διὰ τοῦ προφῆτου· Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἐαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. » Ματθαῖος μὲν οὖν μετὰ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἀπλοῦστερον τὸν μερισμὸν γεγενῆσθαι φησι· ὁ δὲ Ἰωάννης καὶ τὴν

A prorsus erat ut fierent, neque alio modo quam ipsi praevidissent. Siquidem nisi futura praevidissent, nequaquam prophetæ fuissent. Et sciendum prorsus est, prophetas non legum esse magistros; ut ea solum quæ illi jubent, perficiantur; sed futurorum esse prænuntiatores. Non enim quia dicunt, res eveniunt, sed quia eventuræ erant, ideo illi prænuntiant, necessumque est non mentiri prophetas, cum vere res ut sunt videant. Si namque prophetæ non prænuntiassent, nihilominus Judæorum fuisset propositum talia perpetrandi. Atque in summa sancti, nequaquam verbis suis necessitatem inducunt, ut res eveniant; sed cum prævideant eorum propositum qui acturi sunt, id significant. At sicut objecere illi refragatores: Tolle prophetæ sermonem, et plane credent Judæi; ita dixerim ego: Tolle Judæorum acta, et nequaquam talia de illis prophetaverit Isaias.

10. Si itaque dixerit Joannes: « Non crediderunt in illum Judæi, ut impleretur sermo Isaiæ; » ne prophetæ sermoni imputes eorum incredulitatem, sed ipsorum Judæorum facinori. Nam quæ jam illi perpetrabant, hæc jamdiu præviderat propheta: necesseque fuit illum non mentiri, ut palam foret, eum illa vere prævidisse quæ jam gesta sunt. Ut namque sermo illius verus apud posteros videretur, deprehensi sunt increduli, etiamsi latere curarent.

67 Erant enim illi proposito suo improbi; cum autem suam occultarent incredulitatem, sermo iste adfuit qui eos coargueret. Ideone igitur non crediderunt, quod sermo iste latere volentes illos coargueret? Quod si rursus dicat quispiam: Non poterant Judæi credere, quia hæc de illis scripta erant; impossibilitatem, agentium voluntati ne tribueris. Poterant enim mutare sententiam, sed impossibile erat mentiri prophetam. Cum enim revera vidisset, fieri nequibat ut hallucinaretur. Non alio enim modo rem vidit, quam quæ gesta est: atque illi increduli deprehensi sunt. Eadem ratione illud in Virgine miraculum impletum est, et quod a Joanne narratur, hodie contigit: omnia item quæcunque scripta sunt impleta fuere. Non enim ideo evenere quia scripta sunt; sed quia evenere, ideo prænuntiata fuerant. Sic jam de vestimentorum divisione actum est: et, prout actum est, ita prævisum fuerat: et ut prius significatum prænuntiatumque fuit, ita completum gestumque est. Scriptum autem est ita: « Postquam autem crucifixerunt eum, divisere vestimenta ejus, sortem mittentes: ut impletur quod dictum est per prophetam: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. » Matthæus certe cum reliquis evangelistis simplicius factam divisionem ait:

teus, deest in Regio. Anglicano et Felc. 3. Paulo post, Regius et Anglicanus, λέγει, οὐκ.

(52) Basiliensis, secunda manu, τῇ πορρήσει τῶν.

(53) Ita Regius et Felc. 3. In editis vero legitur, τῶν, ante Ἰωάννην. Infra, Basil. et Felc. 3, Οὐ γὰρ ἐπειδὴ.

(54) Regius, Anglic. et Felc. 3, προαπηγγέλη.

(47-48) Regius, εἰ τὰ γινόμενα. Anglic. εἰ τὰ γενομένα.

(49) Sic Regius secunda manu, quem sequimur. Editi, ἵνα μὴ μόνον. Mox, Anglicanus, σημάντορες.

(50) In hæc verba ad Basil. notatur in margine, λέγει τι, licet lacuna nulla compareat.

(51) Basiliensis, πάντες. Infra, ἂν, post, προεφῆ-

Joannes vero, modum divisionis, causamque missæ sortis declarat his verbis : « Milites igitur cum crucifixissent Jesum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem. Tunicam vero, quia erat inconsutilis desuper contexta per totum, dixerunt ad invicem : Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus erit : ut impleretur Scriptura : Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem ⁵⁵. »

11. Fortassis jam quispiam erit qui his auditis erubescat : fortassis quidam erit, qui Dominum cernens illud, abductum, cæsum, pudore afficiatur : fortassis jam aliquis videns Dominum, Salvatorem et regem universi, a Pilato judicatum, et crucifixum a Judæis, pudore afficiatur, oculosque demittat. Nam neque sol tulit hoc spectaculum, sed obscuratus totus est, ut aliorum oculos averteret : nec curavit ultra præceptum illuminandi homines : sed tum prævaricaria ausus est, cum videret Dominum, qui sibi hoc mandatum dedisset, ab hominibus cruciari. Sed si causam ediscamus cur ita excruciatum sit, non ultra erubescemus, sed mirabimur bonitatem humanitatemque illius ; glorificabimur et ipsi, quemadmodum Paulus, in cruce : quia non ipse Dominus propter sese, sed nos in ipso patiebamur. Permagnum quippe erat hominum peccatum, hujusmodique malum, totum orbem præoccuparat : quod magnum quidem jamdiu erat, paulatim vero auctum, ac hominibus intolerandum evaserat. Siquidem mortis regnum in omnes invaluerat. Dominus autem noster immortalis et incorruptibilis est : atque ut immortalis et incorruptibilis, ita bonus humanusque. Boni namque Patris bonum Verbum existit : quare non tulit ut opificium suum periret : neque sustinuit, ut operum suorum alter esset Dominus : sed intolerandam videns malitiam, mortaleque genus non valere morti obsistere, neque posse penam suorum malorum persolvere : nam malitiæ excessus omne supplicium superabat ; videns item Patris sui bonitatem, suamque potentiam ⁶⁸ et virtutem : « Christus enim Dei virtus et Dei sapientia ⁶⁹ ; » commotus fuit suo erga homines amore, miseratusque nostram infirmitatem, eamdem induit. Ipse enim, ut ait propheta, infirmitates nostras tulit, et morbos gestavit ⁶⁵. Miseratus item nostram mortalitatem, eadem amictus est. Ait enim Paulus : « Humiliavit semet-

Α ποιότητα τοῦ μερισμοῦ, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ γεγενημένου κλήρου διηγείται λέγων οὕτως· « Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἐκάστῳ στρατιῶτῃ μέρος. Τὸν δὲ χιτῶνα, ἐπεὶ ἦν ἀββάφος (55) ἐκ τῶν ἄνω ὑφαντῶν διόλου, εἶπον πρὸς ἀλλήλους· Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνας ἔσται· ἵνα ἡ Γραφή πληρωθῇ· Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. »

11. Ἴσως τις τούτων ἀκούων ἐρυθριᾷ· ἴσως τις ὁρῶν τὸν Κύριον παιζόμενον, καὶ ἀπαγόμενον, καὶ τυπτόμενον, αἰσχύνεται· ἴσως νῦν τις ὁρῶν τὸν Κύριον, καὶ Σωτῆρα, καὶ βασιλέα τοῦ παντὸς κρινόμενον ὑπὸ Πιλάτου, καὶ σταυρούμενον ὑπὸ Ἰουδαίων, δυσωπεῖται, καὶ κάτω τὸν ὀφθαλμὸν ἔχει. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἤλιος (56) ἤνεγκε τὴν θῆαν ἰδεῖν, ἀλλ' ἐσκοτίζετο ὅλος, ἵνα καὶ τοὺς ἄλλων ὀφθαλμοὺς ἀποστρέψῃ (57)· καὶ οὐκ ἐφρόντιζεν εἰς τῆς ἐντολῆς τοῦ φαίνειν τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ παραβαλὴν ἐτόλμα λοιπὸν, ὁρῶν τὸν ἐντεταλόμενον αὐτῷ Δεσπότην ὑπὸ ἀνθρώπων πάσχοντα. Ἄλλ' ἐὰν τὴν αἰτίαν μάθωμεν, καὶ διὰ τί πέποθεν ἴδωμεν, οὐκέτι ἐρυθριῶμεν, ἀλλὰ θαυμάζομεν τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ· καὶ (58) καυχησόμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς, ὡς ὁ Παῦλος, ἐν τῷ σταυρῷ· ὅτι οὐκ αὐτὸς ὁ Κύριος δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ἡμεῖς ἐν ἐκείνῳ πάσχοντες ἦμεν. Τῶν μὲν γὰρ (59) ἀνθρώπων ἡ ἁμαρτία πολλὴ τις ἦν, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην προκατεῖληφει τοῦτο τὸ κακὸν, μέγα μὲν (60) τυγχάνον καὶ πρὸ τούτου, κατ' ὀλίγον δὲ καὶ αὐξανόμενον, καὶ ἀφόρητον γινόμενον τοῖς ἀνθρώποις. Καὶ γὰρ καὶ ὁ θάνατος ἐπὶ πάντας καὶ κατὰ πάντων ἰσχυρὸς βασιλεύειν (61). Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτός ἐστι· καὶ ὡς περ ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτός, οὕτως ἀγαθὸς καὶ φιλανθρωπός. Ἀγαθὸς γὰρ Πάτερ ἀγαθὸς ὁ Λόγος ὑπάρχει· διὸ οὐ παρεῖδεν ἀπολέσθαι τὸ γενόμενον (62), οὐδ' ὑπέμεινε τῶν αὐτοῦ ποιημάτων ἄλλον γενέσθαι Κύριον· ἀλλ' ὁρῶν τὸ μὲν τῆς κακίας ἀφόρητον, καὶ τὸ θνητὸν γένος οὐκ ἱκανὸν ἀντιστῆναι πρὸς τὸν θάνατον, οὐδὲ τὴν τιμωρίαν τῶν κακῶν δυνατὸν ἀποδοῦναι· ὑπερῆρε γὰρ πᾶσαν τιμωρίαν ἢ τῆς κακίας ὑπερβολή· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητα, ὁρῶν καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἱκανότητα καὶ (63) δύναμιν· « Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· » κεκίνηται τῇ φιλανθρωπίᾳ, καὶ οἰκτεῖρας τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, ἐνεδύσατο ταύτην. Αὐτὸς γὰρ, ὡς ὁ προφήτης φησὶ, τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἤρε, καὶ τὰς νόσους

⁵⁵ Joan. xix, 23, 24. ⁵⁶ I Cor. i, 24. ⁵⁷ Isa. lxxxiii, 4.

(55) Regius et Anglicanus, ἀραφος. Mox, Regius, εἶπαν. Mox, αὐτόν, abest ab Anglicano.

(56) Basil. et Anglic. Οὐδὲ γὰρ ὁ ἥλιος.

(57) Sic Regius, atque ita legit Nannius. Editi et alii, τοὺς ἄλλους ὄφθ.

(58) Κατ. deest in Felc. 3. Ibid δέ, abest a Basil.

(59) Τῶν μὲν γὰρ. Hæc et sequentia quædam reperiuntur adhuc semel in Basiliensi, Anglicano et Lat. edit. ut et in codice n nostro sub titulo, De passione. Fragmentum igitur repetitum, per Basiliensem secundum et Anglicanum secundum, signari

intellige. Hæc Felckm. quibus adjicimus, hoc fragmentum haberi in editione Basiliensi anni 1556, pag. 579, et sic inchoari : *Hominum certe peccata.*

(60) Mên, deest in Basiliensi et Anglicano.

(61) Regius, ἰσχυρὸς βασιλεύων. Felc. 2, ἰσχυρὸς βασιλεύων.

(62) Regius secunda manu, τὸ γένος ἡμῶν. Mox, Felc. 2, τῶν ἑαυτοῦ ποιημάτων.

(63) Anglic. 2, τὴν ἐφ' ἐκάστῳ δύναμιν καὶ ἰκανότητα.

ἰδέσταις (64). Καὶ κλήσας τὸ θνητὸν ἡμῶν, περι-
 εβάλετο τοῦτο. Λέγει γὰρ ὁ Παῦλος : « Ἐταπίνωσεν
 αὐτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Ἴδὼν
 δὲ καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀπόδοσιν ἡμῶν τῆς τιμωρίας
 ἀθάνατον, ἀνεδέξατο ταύτην αὐτός· « Χριστὸς γὰρ
 γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα. » Καὶ οὕτω δὴ τὰ ἀνθρώ-
 πινα περιβαλλόμενος καὶ ἀμφιστάμενος, δι' αὐτοῦ τὰ
 ἡμῶν προσήγαγε τῷ Πατρὶ, ἵνα, ὡς (65) αὐτὸς
 πάσχων, ἀβλαβῆ τὸν ἀνθρώπου πάσχοντα κατασκευ-
 ᾶσθαι, καὶ μικρὰ μεγάλους ἀντικαταλλάξῃται. Κατα-
 δέδωκε γὰρ, ἵνα ἡμῶν τὴν ἄνοδον κατασκευάσθαι· καὶ
 παπαίρῃται γενέσειω, ἵνα ἡμεῖς δι' αὐτοῦ τῷ ἀγεν-
 νήτῳ (66) φιλιώσωμεν. Ἐσθῆνησε δι' ἡμᾶς, ἵνα
 ἡμεῖς ἐγερωθῶμεν ἐν δυνάμει, καὶ ἐλπώμεν, ὡς ὁ
 Παῦλος : « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Ἰησοῦ
 Χριστῷ. » Ἐλαβε σῶμα φθαρτὸν, ἵνα τὸ φθαρτὸν
 ἐνδύσῃται τῇ ἀφθαρσίᾳ· ἐνεδύσατο τὸ θνητὸν, ἵνα
 τὸ θνητὸν ἐνδύσῃται τῇ ἀθανασίᾳ. Καὶ τέλος γέγο-
 νεν ἀνθρώπος καὶ ἀπέθανεν, ἵνα ἡμεῖς, οἱ ὡς ἀνθρώ-
 ποι ἀποθνήσκοντες, θεοποιηθῶμεν, καὶ μηκέτι τὸν
 θάνατον ἔχωμεν βασιλεύοντα. Θάνατος γὰρ ἡμῶν
 οὐ (67) κατακυριεύει, καὶ ὁ ἀποστολικὸς δὲ κηρύττει
 λόγος· διὰ τοῦτο καὶ σταυροῦται, ἵνα τὴν κατάρταν ἐξ-
 αγοράσῃ, καὶ ἡμεῖς τὴν εὐλογίαν κληρονομήσωμεν. Πά-
 σχων γὰρ αὐτός, ἐβλάπτετο μὲν οὐδ' ὧλας, ἐχαρίζετο (68)
 δὲ μᾶλλον· καὶ ἀποθνήσκων, οὐκ ἔμενε νεκρὸς, ἀλλὰ
 μᾶλλον καὶ τοὺς νεκροὺς ἐζωοποίησε· καὶ σφαγιαζόμε-
 νος δὲ οὐκ ἀπόλυτο (69), ἀλλὰ τῷ αἵματι τῆς σφαγῆς
 πάντας ἀπλῶς ἐλυτροῦτο, καὶ αὐτὸς ἔμενεν ἀπαθής.

12. Πῶς δὲ τοῦτο γέγονεν, εἴ τις ἔροίτο, ἀκούετω.
 αὐο πραγμάτων ἐν τούτῳ (70) γέγονε σύνδοσις·
 πραγμάτων δὲ λέγω οὐκ ἰσῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντα
 σύγκρισιν οὐκ ἐχόντων. Θνητὸν γὰρ ἀθανάτῳ συν-
 ἐπέλεξε, καὶ φθαρτὸν σῶμα ἀφθάρτῳ λόγῳ (71)
 συνελήλυθε. Καὶ τὸ μὲν θνητὸν οὐκ ἐβλαπτε τὸ
 ἀθάνατον· ἀπαθής γάρ ἦν· ἀλλ' ἔμενε μᾶλλον ἀπαθής
 καὶ αὐτὸ τῆ τοῦ θανάτου ἐπικρατεῖα· τὰ γὰρ κρα-
 τῶντα τῶν κρατουμένων αἰεὶ κύρια τυγχάνει. Διὰ
 γοῦν αὐτὸν τὸν συνόντα θάνατον λόγον, καὶ ὁ θάνα-
 τος ἐξηφανίζετο (72) παραδόξως ἐν αὐτῷ, ὡς ἀπὸ
 πυρὸς ἀφανίζεται καλάμη. Ὁ δὲ λόγος, ἀφθαρτος
 ὢν, ὠφελεῖ μᾶλλον τὸ φθαρτὸν συνὸν αὐτῷ· τὸ γὰρ
 σπῆτος ὑπὸ τοῦ φωτὸς καταυγάζεται, καὶ τὸ ἔλαττον
 ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπὸ
 τῶν δημίων ἐκδιδύσκειται, οὐς ἡμεῖς ἐν τῷ Ἀδὰμ
 ἐνεδυσάμεθα, δερματίνους χιτῶνας, ἵνα ἀντὶ τούτων
 τὸν Χριστὸν ἐνδύσασθαι· δυνηθῶμεν. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ
 ἱμάτια μερίζεσθα· ὁπομένει, ἵνα ἡμεῖς τὸν ἐκ Πατρὸς
 ἀμερίστον ἔχωμεν λόγον· « Ἐγὼ γὰρ καὶ ὁ Πατήρ, »

A ipsum usque ad mortem, mortem autem crucis ⁶⁴. »
 Cum videret item nos non ad solutionem supplicii
 sufficere, suscepit illam : « Christus enim factus
 est pro nobis maledictum ⁶⁵. » Atque sic humanis
 circumamictus indutusque, per sese quæ nostra
 erant Patri obtulit ; ut quasi ipse pateretur, homi-
 nem patientem illæsum redderet, et parva magnis
 commutaret. Descendit enim, ut nobis ascensum
 præpararet : nativitatem expertus est, ut nos per
 eum ingenito amici essemus : infirmatus propter
 nos est, ut nos excitaremur in virtute, et dicere-
 mus, quemadmodum Paulus : « Omnia possum in
 eo qui me confortat Jesu Christo ⁶⁶. » Sumpsit
 corpus corruptibile, ut corruptibile indueret incor-
 ruptionem : induit mortale, ut mortale indueret
 immortalitatem. Demum factus est homo et mor-
 tuus est, ut nos, qui utpote homines moriebamur
 et deificaremur, neque mortis regnum ultra sustinere-
 mus. Mors enim nobis non dominatur, ut apostoli-
 cus sermo prædicat, propterea crucifixus est, ut
 maledictum redimeret, et nos benedictionem hære-
 ditate acciperemus. Ipse namque cum pateretur,
 nullatenus lædebatur ; imo potius dona largieba-
 tur : et moriens, mortuus non remansit, sed potius
 mortuos vivificabat : nec immolatus periiit, sed im-
 molationis suæ sanguine omnes prorsus liberavit,
 ipseque mansit impatiibilis.

12. Quomodo autem id factum sit si quis quærat,
 audiat. Duarum in eo rerum concursus fuit ; rerum,
 inquam, non æqualium, sed quæ nullo modo com-
 parari possent. Mortale quippe immortalī compli-
 cabatur, et corruptibile corpus incorruptibili Verbo
 cohæsit. Neque tamen id, quod mortale erat, læsit
 illud quod immortale : impassibile quippe erat :
 morteque victa, magis impassibile remansit : nam
 ea quæ vincunt, victis semper dominantur. Itaque
 ob conjunctum immortale Verbum, mors in ipso
 admirabilī quodam modo, quasi stipula a facie
 ignis evanescebat. Verbum porro cum incorrupti-
 bile esset, sua conjunctione id quod corruptibile
 erat adjuvabat : tenebræ enim a lumine illustrantur,
 et quod minus est, a majore benedicitur. Quapro-
 pter jam a carnificibus exuitur pelliceas vestes, qui-
 bus in Adamo induti sumus, ut earum loco Chri-
 stum induere possimus. Eadem item de causa,
 vestimenta sua dividi patitur, ut nos Verbum indivi-
 sibile ex Patre procedens habeamus : nam, « Ego

⁶⁴ Philipp. II, 8. ⁶⁵ Galat. III, 13. ⁶⁶ Philipp. IV, 13.

(64) Ita maxima pars mss. Editi vero, ἰδέσταις.

(65) In Felc. 2. et Anglic. 2, ὡς, deest. Mox, ἀν-
 θρωπον, abest a Basil. 1. Ibidem, πάσχοντα, abest
 ab Anglic. 2. Ibidem, Felc. 2, κατασκευάσθαι καὶ πα-
 παίρῃται, nullis omissis, δι' ὁμοιοτέλετον. Mox,
 Anglic. 2, ἀναλλάξῃται.

(66) Regius et Anglic. 1, 2, γενήτω.

(67) Felc. 2, ἡμῶν καὶ αὐτοῦ οὐ. Mox in eodem
 et in Anglicano 2, δέ, deest.

(68) Οὐδὲν ἐχαρίζετο. Regius et Basil. 1.

(69) Anglic. 2, ἀπόλυτο. Regius, ἀπόλλοιτο.
 Editi, ἀπόλυτο. Infra Basil. Πῶς δὲ τοῦτο γένοιτο.
 (70) Regius, Anglic. secundus et Felc. 2, ἐν ταῦτῳ.
 Editi, ἐν τούτῳ. Ibidem, Anglicanus et Felckman. 2,
 γεγενῆναι σύνδοσι.

(71) Anglicanus 2, ἀθανάτῳ λόγῳ συν.

(72) Anglicanus 2. et Felc. 2, ἠφανίζετο. Mox,
 παραδόξως, deest in Felc. 3.

inquit, et Pater unum sumus ⁴⁸. » Quamobrem in vestem sortem mittunt, quod ille patienter negligit, ut sors et hæreditas nostra sit Christus, ut ait Psalmista : « Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei ⁴⁹. » Quare non alibi patitur, non alio loco cruci affigitur, quam in Calvariæ loco, quem Hebræorum magistri aiunt fuisse Adami sepulcrum : ibi namque illum post maledictionem sepultum fuisse asseverant. Quod si ita se res habet, miror ejus loci proprietatem. Oportuit enim Christum, cum primum Adamum renovare vellet, in eo pati loco, ut ejus abolito peccato, ab universo illud hominum genere auferret; et cum audivisset Adam : « Terra es, et in terram reverteris ⁵⁰, » ideo illic **69** reponeretur, ut ibidem Adamum inveniens, maledictum solveret, et loco illius : « Terra es, et in terram reverteris ; » jam diceret : « Exsurge, qui dormis, et excitare ex mortuis, et illuminabit te Christus : » et rursus : « Surge, et veni, sequere me ; » ut non ulterius in terra reponaris, sed in cælos ascendas. Necessè quippe est, excitato Salvatore, excitari cum illo Adamum, omnesque ex Adamo oriundos. Atque ut, mortuo Adamo, nos quoque per eum mortui manebamus ; ita excitato corpore Dominico, necesse demum est omnes cum illo resurgere. Hæc Pauli sententia est : hæc enim scribit ad Corinthios : « Nam sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur ⁵¹. »

13. Quo autem modo illum in crucem egerint, operæ pretium erit ut ex iis quæ scripta sunt videamus, neque enim ea nobis inutilia fuerint : neque simplici modo in Evangeliiis scriptum est. Postquam judicatus esset Dominus, judicatus quippe est, et ante præsidem stetit. Ne quis eam rem esse pudori arbitretur : nostrum quippe causa id ille passus est, ut ne si quas ille insidias passus sit silentio prætermisum esset, lateret Judæorum consp. ratio ; sed ut ex judicio manifesta foret insidiantium calumnia. Si enim judicatus non fuisset Salvator, sub dubia incertaque suspicione latuisset Judæorum adversus eum invidia ; cum autem judicatus sit, id nemini latere potest. Et quidem Pilatus ipse Salvatoris innocentiam puritatemque testatus est, Judæorumque insidias aperuit. « Sciebat enim, » inquit, « quod per invidiam tradidissent illum ⁵². » Nec cognovisset Pilatus Judæorum invidiam, nisi Salvator ad judicium stetisset. Rem magnam mirabilemque Salvator præstitit, qui ta-

φησιν, « ἔν ἐσμεν. » Διὰ τοῦτο καὶ λαγγάνουσιν ἐπὶ τὸν χιτῶνα, καὶ τοῦτο πάσῃν παρορᾷ (73), ἵνα ἡμῶν κληρὸς ὁ Χριστὸς γένηται, καθὼς καὶ ὁ ψαλμῶδης φησὶ : « Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου μου. » Ὅθεν οὐδὲ ἀλλαχοῦ πάσχει, οὐδὲ εἰς ἄλλον τόπον σταυροῦται, ἢ εἰς τὸν Κρανίου τόπον, ὃν Ἑβραίων οἱ διδάσκαλοι φασὶ τοῦ Ἀδάμ εἶναι τάφον. Ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν μετὰ τὴν κατάραν τεθάφθαι διαβεβαιούνται. Ὅπερ εἰ οὕτως ἔχει, θαυμάζω τοῦ τόπου τὴν οικειότητα (74). Ἔδει γὰρ τὸν Κύριον, ἀνανεῶσαι θέλοντα τὸν πρῶτον Ἀδάμ, ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ παθεῖν, ἵνα, ἐκείνου λύων τὴν ἁμαρτίαν, ἀπὸ παντὸς αὐτῆν ἀρη τοῦ γένους· καὶ ἐπειδὴ ἤκουσεν ὁ Ἀδάμ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση, » διὰ τοῦτο πάλιν ἐκεῖ τέθειται, ἵνα τὸν Ἀδάμ εὐρών ἐκεῖ, λύση μὲν τὴν κατάραν, ἀντὶ δὲ τοῦ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση, » λοιπὸν εἶπη· « Ἐγειραι (75), ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστὸς· » καὶ πάλιν· « Ἀνάστα, καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι, » ἵνα μηκέτι τεθῆς ἐπὶ γῆς, ἀλλ' ἐν οὐρανοῖς ἀνέλθῃς. Ἀνάγκη γὰρ, ἐγειρομένου τοῦ Σωτῆρος, συνεγείρεσθαι τούτῳ καὶ τὸν Ἀδάμ, καὶ πάντας τοὺς ἐκ τοῦ Ἀδάμ γενομένους (76). Καὶ ὥσπερ, ἀποθνήσκοντος τοῦ Ἀδάμ, ἐμένομεν καὶ ἡμεῖς δι' αὐτὸν νεκροί, οὕτως ἐγειρομένου τοῦ κυριακοῦ σώματος, ἀνάγκη λοιπὸν πάντας συνεγείρεσθαι αὐτῷ (77). Ἀδὲ τῷ Παύλου ἡ διάνοια τυγχάνει· γράφει γὰρ Κορινθίους λέγων· « Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται (78). »

13. Πῶς δὲ ἄγουσιν αὐτὸν ἐπὶ τὸν σταυρὸν, ἀναγκαῖον ἰδεῖν τὰ γεγραμμένα· πάντως (79) γὰρ καὶ ταῦτα οὐκ ἀνωφελῆ, οὐδὲ ἀπλῶς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις γέγραπται. Μετὰ τὸ κριθῆναι τὸν Κύριον· ἐκρίθη γὰρ, καὶ ἔμπροσθεν ἐστάθη τοῦ ἡγεμόνος. Καὶ μὴ τις αἰσχυνέσθω ταῦτα (80)· ὑπέμεινε γὰρ καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς, ἵνα μὴ, κατὰ τὸ σιωπώμενον ἐνεδρευθέντος (81) αὐτοῦ, κρύπτηται τῶν Ἰουδαίων ἡ ἐπιβουλὴ· ἀλλ' ἵνα καὶ ἐκ κρίσεως φανερὰ τῶν ἐπιβουλεύσαντων ἡ συκοφαντία γένηται. Μὴ κριθέντος γὰρ τοῦ Σωτῆρος, ἀδελγὸς ὑπενόετο (82) τῶν Ἰουδαίων ὁ κατ' αὐτοῦ φθόνος· κριθέντος δὲ αὐτοῦ, λοιπὸν οὐδένα λαθεῖν οὕτως ἠδυνήθη. Καὶ Πιλάτος μὲν αὐτὸς, τῷ μὲν Σωτῆρι ἐμαρτύρει τὸ ἀναίτιον καὶ καθαρὸν· τῶν δὲ Ἰουδαίων τὴν ἐπιβουλήν ἐξῆγγεν. « Ἦδει γὰρ, » φησὶν, « ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐτόν. » Οὐκ ἂν δὲ (83) Πιλάτος ἔγνω τὸν φθόνον τῶν Ἰουδαίων, εἰ μὴ ἐστάθη κρινόμενος ὁ Σωτῆρ. Μέγα πρᾶγμα καὶ παράδοξον ἀληθῶς πεποίηκεν ὁ Σωτῆρ· σιωπῶν ἐνήργει, καὶ μὴ ἀπολογούμενος ἐποίησε τὸν δικαστὴν ὁμολογεῖν τὴν

⁴⁸ Joan. x, 30. ⁴⁹ Psal. xv, 5. ⁵⁰ Genes. iii, 19. ⁵¹ I Cor. xv, 22. ⁵² Matth. xxvii, 18.

(73) Angl. 2, et Felc. 2, περιρᾷ.

(74) Felc. 2, τοῦ πάθους τὴν οἰκ.

(75) Sic omnes fere mss. Editi vero, ἔγειρε. Infra, μοί, post ἀκολουθεῖ, deest in omnibus mss. præter Reg.

(76) Felc. 2, γενομένους, ἐμένομεν.

(77) Ἀδτῷ, deest in Felc. 2.

(78) Ζωοποιηθήσονται. In hoc verbum desinit fragmentum.

(79) Sic Regius. et Angl. Editi vero, πάντα.

(80) Regius solus, καὶ μὴ τις ἀναγινώσκων αἰσχ.

(81) Sic Regius et Basil.; editi vero ἐνεδρευθέντος, minus recte.

(82) Basiliensis et Angl. ἐπενόετο. Ad marginem Basil. ἀδελγὸς ἐν τῶν Ἰουδ. Infra, in Felc. 3, μὲν utrumque deest.

(83) Δέ, deest in Regio, Angl. et Felc. 2.

συσκευήν, καὶ ὅτι μᾶλλον τοῖς ὄχλοις ἢ τῷ δικαίῳ Ἀπεισται. Ἀπολογουμένου μὲν (84) γὰρ, ἦν ὑπονοῆσαι εἰλικρίνως τοῦ θανάτου· σωπῶντος δὲ, τὸ στερεῶν καὶ τὴν ἀνδρείαν θαυμάσαι. Καὶ τὸ οὕτως δὲ τὸν Πιλάτον ἀπολογεῖσθαι, οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἢ πιστεῦσαι τὸν κρινόμενον εἶναι Θεόν. Ἀμέλει, κρινόμενος ὑπὸ Πιλάτου, ἐχρημάτιζε τῇ τοῦτου γυναίκεϊ· ἵνα τῇ μὲν σωπῇ τὴν ἀνδρείαν (85) καταπλαγῇ· τῷ δὲ χρηματισμῷ γινώσκῃ, ὅτι οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν κρίνει. Ἐφοβήθη οὖν ὁ κρίνων τὸν κρινόμενον, καὶ μᾶλλον αὐτὸς ἐκρίνετο τῷ φόβῳ τοῦ κρινομένου ἢ κρίνων αὐτὸς κατέπληττε τὸν Κύριον. Διὸ καὶ ἐνέψατο τὰς χεῖρας λέγων· « Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τούτου· » εἰ καὶ ὕστερον, κινήσει (86) τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλῇ συνδράμεν αὐτοῖς ἐπιβουλεύουσιν· ὥστε καὶ εἰς σταυρὸν αὐτὸν παραδοῦναι. Παραδίδοται (87) τὸν ὁ Σωτῆρ, καὶ παραδοθεὶς, οὐ κατέπληττε τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀπεδύσατο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐδίωκε φεύγοντα τὸν ὄφιν. Οὐ γὰρ ὡς ἀποθνήσκων ἦν ὁ Κύριος, ἀλλ' ὡς τὸν θάνατον εἰς τοῦτο δέωκον.

14. Ἐνθα δὲ ὁ δειλιος διάβολος, θεωρήσας τὸ κατὰ Πιλάτον (88) θαῦμα, ὅτι μᾶλλον ὁ κρίνων ἢ ὁ κρινόμενος κατέπληττεν· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν μετὰ πεποιθήσεως αὐτοῦ νῦν ἀπόδυσιν, πάντα πειράζειν ἐσπούδαζε, βουλόμενος γινῶναι, ὃ πρότερον οὐκ ἔδυνήθη, πειράζων αὐτὸν ἐν τῷ ὄρει, μαθεῖν, εἰ οὗτος ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Τότε καταισχυνηθεὶς, ἐτήρει τὸν τοῦ θανάτου καιρὸν· νομίζων, ὅτι ἐν ᾧ πάντας καταδεδουλώκει, δύνασθαι καὶ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦτον πειράσαι. Γέγραπται γὰρ παρὰ τῷ Λουκᾷ, ὅτι συντελέσας πάντα πειραστῶν ὁ διάβολος, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ἄχρι καιροῦ. Οὗτος δὲ ἔστιν ἐκεῖνος ὁ καιρὸς, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ πολέμιος ἐγίνωσκεν ἑαυτὸν καταπατηθῆσεσθαι ὑπὸ πάντων, εἰ καὶ τοῦτου διαπέσοι· μόνον γὰρ τοῦτο αὐτῷ περιελείπετο λοιπὸν τὸ εἶθλον, πάντων γυμνωθέντι. Διὸ καὶ πάντα ποιεῖ τοῦ μαθεῖν ἔνεστιν, εἰ οὗτος ἔστιν ὁ Σωτῆρ· καὶ τοῦτο ἐποίει, ἵνα, ἐὰν ὄντως περὶ αὐτοῦ μάθῃ, μηδὲ τολμήσῃ προσελθεῖν, εἰδὼς τὴν ἀπρόσιτον καὶ θείαν αὐτοῦ δύναμιν. Ὁ δὲ Κύριος, θεωρῶν αὐτοῦ τὴν πανουργίαν, ὅτι οὐ τιμῇ τῇ πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων χάριν δουλείας ἐθήρευε τοῦτο, ἵνα τυραννεύῃ κατὰ πάντων, ὑπέκρυπτε τὴν ἑαυτοῦ θεότητα, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐπολιτεύετο· ἵνα, ὡς Θεῷ μὴ προσελθὼν, ἀπαθῆς ἀπέλθῃ, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπου κατὰ φρονήσας, προσέλθῃ, καὶ λοιπὸν ὑπὸ ἀνθρώπων δρῆσθαι καταπατίζεσθαι. Καὶ ὡς περ' ἄν τις, τὸν ἀντίκαλον αὐτοῦ θεωρῶν καταπτήσσοντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀποφεύγοντα λοιπὸν, ἀσθένειαν σχηματίζοιτο

A cendo, nec respondendo, eo judicem compulit, ut conpirationem declararet, et fateretur sese turbis magis quam justitiæ obtemperasse. Qui si Pilato respondisset, suspicio fuisset eum formidine mortis corripri; cum tacuerit autem, admirabilis prorsus ejus constantia et fortitudo. Quod autem ita eum Pilatus defenderet, nihil aliud id erat quam quod crederet eum qui in judicio stabat esse Deum. Et sane cum a Pilato judicaretur, ejus uxori oraculum edidit: ut silentio quidem, ejus fortitudinem stuperet; oraculo autem agnosceret, se non hominem, sed Deum judicare. Timuit igitur judex reum, imo magis ipse judicati terrore judicabatur, quam ipse judicans Dominum perterreret. Quare manus abluuit, aitque: « Innocens ego sum ab hoc sanguine »: etsi postea Judæorum gratia permotus, ipsis sese insidiantibus adjevit; ita ut ad crucem illum traderet. Traditur ergo Salvator, atque traditus mortem non perhorruit; imo potius sese nudavit cum illa congressurus, ac fugientem persecutus est serpentem. Non enim quasi moriens sese habuit Dominus; imo potius quasi mortem ad idipsum persequens.

14. Porro hic infelix diabolus, conspecto hoc in Pilato miraculo, quod ipse Judex plus expavesceret quam judicatus, animadversa que Dominum in sese exuendo fiducia, nihil non tentatum reliquit, ut nosset id quod prius nosse non potuit, ubi illum in monte tentavit, ut edisceret, an hic esset Filius Dei. Tunc pudefactus, mortis tempus observabat, ratus se in qua re sibi omnes subegerat, morte scilicet, in eadem se posse hunc etiam tentare. Scriptum quippe est apud Lucam, diabolum cum complisset omnem tentationem, ab eo ad tempus abcessisse. Hoc autem ipsum tempus 70 est quo sese adversarius norat ab omnibus conculcandum esse, si jam excideret: nullum enim illi aliud, omnibus destituto, supererat certamen. Quare nihil non agebat, ut edisceret an hic Salvator esset: quod ideo ille agebat, ut si revera edisceret quis esset, accedere non auderet, gnarus inaccessæ illius ac divinæ potestatis. Dominus autem videns ejus vafritiem, sciensque illum non honoris causa, sed ut homines in servitute retineret illud observare, quo in omnes tyrannidem exerceret, suam ipsius deitatem occultavit, et ut homo sese gessit: ne ille se ut Deum attingere non ausus, abiret illæsus: sed contra cum homine quem despiceret, congressus, ab hominibus deinceps inciperet illudi. Et quemadmodum si quis cernens adversarium suum perterritum aufugere, exinde infirmitatem simulaverit, qua eum ad pugnam pertrahat: tum-

⁸⁴ Matth. xxvii, 24. ⁸⁵ Luc. iv, 13.

(84) Mtv, abest ab Anglicano.

(85) Regius, ἀνδρείαν, ad hanc vocem variant fere omnes codices; aliique, ἀνδρείαν, alii, ἀνδρείαν, habent.

(86) Basil. alia manu, νικήσει.

(87) Ita Regius et Basiliensis. Anglic. vero, κατέ-

πτησε. Editi κατέπλησσε.

(88) Regius, τὸ κατὰ Πιλάτον (et sic semper Πιλάτος habet hic codex cum circumflexo) γινόμενον θαῦμα. Mox, Regius, Basil. Anglic. κατέπληξε. Editi vero, κατέπληξεν.

que ille qui fugit ad simulatam respiciens infirmitatem, cum confidentia accesserit, et generosus ille athleta qui infirmitate illa provocarat, sua virtute superaverit; ita et Dominus, humana provocans infirmitate, sua virtute vires homini addidit contra inimicum. Quare imminente morte, cœpit pavere et anxius esse, rogabatque ut transiret calix ille, atque clamabat: « Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma »; » ut adversarius noster ad ipsum ut hominem accedens, divinam experiretur virtutem.

15. His igitur adductus miser ille, illusus est, atque ad Dominum accessit. Hinc conspecta ejus fortitudine, exhorruit: visa deinde corporis ejus infirmitate, audaciam resumpsit: ac deinde videre erat diabolus quidem cum toto suo exercitu, cum principatibus, cum potestatibus suis fugere; Dominum vero, humanis armis diabolicam turmam insequi. Non multo quippe hinc temporis spatio, inimicum omnibus spoliavit, quando demum pudore affectus per sese omnia movit contra Dominum; Judæos scilicet ut conspirationem struerent, Pilatum ut damneret, milites ut ipsi illuderent, ignarus se ea omnia adversum sese moliri. Nam cæca res est malitia, et improvida res est improbitas, ut quæ non intelligeret se suas contra se manus acuere. Quemadmodum enim si quis serpentem manu sua apprehenderit, et voluerit alteri projicere, ipseque mordeatur: aut igne manu correpto velit inimico nocere, ignoretque sese comburi; ita malitia adversus eos dimicat, qui illa utantur, magisque illos lædit quibus inest, quam eos adversum quos eam immittunt. Sic Pharaon capere dum vellet, captus est, et exorsus persequi, persecutionem passus est, et dum necem aliis moliretur, submersus est. Ita et Goliath, quibus gloriabatur, iis detruncatus est, et spoliare parans, spoliatus est. Idipsum misero evenit diabolo, qui dum tentare vellet, in malum incidit: dum milites commovere cuperet, magis ipse in carnificibus commotus, omnia contra sese agebat. Nam etiam tum cum spoliaretur, latebat hominibus victoria; quam ipse infelix, invitus licet, in lucem protulit: cum enim exueretur Dominus, trophæumque adversus diabolum invisibiliter erigeretur; ut palam id fieret, statim induerunt illum, ut Joannes ait, purpura; ut Matthæus et Marcus, chlamyde coccinea, capiti ejus coronam ex spinis imposuerunt, arundinem in manum tradiderunt, et cum ita producerent, genua flectebant ante illum.

16. Miraculum novum et incredibile magnæ

Matth. xxvi, 41.

(89) Τῆ ἑαυτοῦ δυνάμει ἐνίσχυσε, Felc. 3 omissis multis.

(90) Regius et Felc. 3, παρ' αὐτὰ τοῦ θανάτου. Mox codices alii, ἀδημονεῖ, alii, ἀδημονεῖν.

(91) In voce ἀρξέ, deficit Felc. 3.

πρὸς τὴν ἑκείνου πρόσκλησιν· εἶτα ἑκεῖνος ὁ φεύγων, πρὸς τὴν σχηματισθεῖσαν ἀσθένειαν ἀποβλέπων, θαρρῆσας προσέλθοι, καὶ ὁ γενναῖος παλαιστής τῆ ἀσθενείᾳ προσκαλεσάμενος, τῆ ἑαυτοῦ δυνάμει νικήσει (89)· οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ προσκαλεσάμενος, τῆ ἑαυτοῦ δυνάμει ἐνίσχυσε τὸν ἄνθρωπον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Διὰ τοῦτο παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου (90) καὶ ἀδημονεῖ, καὶ περίλυτος ἤρξατο γίνεσθαι· καὶ ἐδέετο παρελθεῖν ἑκεῖνο τὸ πτήριον, καὶ ἐδοῦ· « Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ (91) ἀσθενής· ἵνα ὁ ἀντίδικος ἡμῶν, ὡς ἀνθρώπων προσελθὼν, πειραθῆ θείας δυνάμεως.

15. Τούτοις γοῦν ὑπαχθεὶς ὁ ἄθλιος, ἐπαίχθη καὶ προσῆλθε τῷ Κυρίῳ, εἶτα, θεωρῶν τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ, κατέπησε· θεωρῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν, πάλιν ἐτόλμα· καὶ λοιπὸν ἦν ἰδεῖν τὸν μὲν διάβολον σὺν ὅλῃ τῇ στρατιᾷ αὐτοῦ, καὶ ταῖς ἀρχαῖς, καὶ ταῖς ἐξουσίαις αὐτοῦ φεύγοντα· τὸν δὲ Κύριον ἀνθρωπίνους ὄπλοις διώκοντα τὴν διαβολικὴν φάλαγγα. Οὐ γὰρ πολὺ γέγονε τὸ διάστημα, καὶ πάντων ἐσκύλευσε τὸν ἐχθρὸν· ὅτε κατασχυνοθεὶς λοιπὸν δι' ἑαυτοῦ ἐκίνει πάντα κατὰ τοῦ Κυρίου· Ἰουδαίους μὲν, ἵνα συσκευάσωνται, Πιλάτον δὲ ἵνα κατακρίνη· τοὺς δὲ στρατιώτας, ἵνα παίζωσι κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἠγγείε καθ' ἑαυτοῦ ποιῶν· τυφλὸν γὰρ ἡ κακία, καὶ ἀπροόρατον ἡ πονηρία· καθ' ἑαυτῆς τὰς χεῖρας ἀκονῶσα ἠγγείε. Οἷον γὰρ εἴ τις ὄφως τῆ χειρὶ ἐπιλάβοιτο, καὶ θέλων καὶ ἐτέρῳ ῥίψαι, πάντως αὐτὸς ἐδάχθη· ἢ καὶ πῦρ τῆ χειρὶ κρατῶν, καὶ θέλων τὸν ἐχθρὸν ἀδικῆσαι, οὐκ οἶδεν, ὅτι πάντως αὐτὸς κατακαίεται· οὕτως ἡ κακία κατὰ τῶν χρωμένων αὐτῇ στρατεύεται, καὶ μᾶλλον ἀδικεῖ τοὺς κατέχοντας ἢ πρὸς οὓς ἂν αὐτὴν ἀποστείλαι θέλωσιν (92). Οὕτως ὁ Φαραὼ, θέλων καταλαθεῖν, κατελήφθη· καὶ ἀρξάμενος διώκειν, κατεδιώχθη· καὶ ἀποκτείναι θελήσας, κατεποντίσθη. Οὕτως ὁ Γολιάθ, ἐν οἷς ἐπήρετο, ἐν τούτοις ἀπετμήθη, καὶ σκυλεύσαι θέλων, ἐσκυλεύθη. Τοῦτον τὸν τρόπον πέπονθε καὶ ὁ ἄθλιος διάβολος· πειράσαι γὰρ θέλων, ἐπειράσθη, καὶ κινῶν τοὺς στρατιώτας, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐν τοῖς δημίῳ κινούμενος, καθ' ἑαυτοῦ πάντα ἐνήργει. Ἄρτι γὰρ ἐσκυλεύετο, καὶ ἀφανῆς ἦν τοῖς (93) ἀνθρώποις ἡ νίκη· ἀλλ' εἰς φανερόν αὐτὴν ἤνεγκε, καὶ ἄκων ὁ ἄθλιος· ὡς γὰρ ἀπεδύσατο ὁ Κύριος, καὶ γέγονε τὸ γενόμενον ἀοράτως κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον, ἵνα καὶ τοῦτο φανερόν γένηται, εὐθέως (94) μὲν ἐνέδυσαν αὐτὸν, ὡς μὲν Ἰωάννης λέγει, πορφύραν, ὡς δὲ Ματθαῖος καὶ Μάρκος, χλαμύδα κοκκίνην, καὶ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ κάλαμον ἐπὶ χεῖρα ἐδίδουν· καὶ οὕτω προσάγοντες (95), ἐγονυπέτουν αὐτῷ.

16. Θαῦμα καινὸν καὶ παράδοξον, καὶ νίκης ἀλη-

(92) Anglic. et Basil. secunda manu, Θελήσωσιν.

(93) Ita Regius. Editi vero, ἦν ἐν τοῖς.

(94) Anglicanus. Εὐθέως γάρ.

(95) Regius, προάγοντες. Mox idem cum Angl. ἐγονυπέτουν αὐτόν.

θῶς μεγάλης γνώρισμα ! ὃν γὰρ ὡς ἄνθρωπον ἐκρίναν, τοῦτον ἀποθνήσκοντα λοιπὸν ὡς Θεὸν προσεκύουν· καὶ ὃν ἐξουθενούν ὡς εὐτελεῖ, τοῦτον ὁμολογούν βασιλέα· καὶ ἀφ' οὗ τὰ τυχόντα ἱμάτια ἤραν, τοῦτω πορφύραν περιετίθουν· καὶ ὃν οὐκ εἰδότες ὕβριζον, τοῦτον προφήτην καὶ ἄκοντες προσηγόρευον· καὶ ὃν ἐπιζέον τύπτοντες, τοῦτω τὰ νικητήρια ἀπεδίδουν, τὴν κοκκίνην χλαμύδα, καὶ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον, καὶ τὸν κάλαμον. Εἰ γὰρ καὶ ὡς ὕβριζοντες ἐποιοῦν ταῦτα, ἀλλ' ἠγνοῦν, ὅτι καὶ ἄκοντες ἐσκυλεύοντο ὑπ' αὐτοῦ (96). Ἐπειδὴ γὰρ τῇ ἀμαρτίᾳ πεφονοκτόνητο ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ πλεῖον ὕδατων αἵμασιν ἦν βεβαμμένη, ἐξ ἀρχῆς μὲν χάνατα καὶ δεξαμένη τοῦ δικαίου Ἄβελ τὸ αἷμα, ὕστερον δὲ λοιπὸν αἵματα ἐφ' αἵμασι μισγόντων τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἀρὰ καὶ ψεύδος, καὶ κλοπῆ, καὶ μοιχεία κέχυται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἵματα ἐφ' αἵμασι μίσγουσι. » Καὶ ἦν διὰ τοῦτο καὶ κατηραμένη ἡ γῆ, λέγοντος τοῦ Θεοῦ· « Καὶ νῦν ἐπικατάρατος ἡ γῆ, ἣ ἔχανε τὸ στόμα αὐτῆς δεξασθαι τὸ αἷμα Ἄβελ τοῦ ἀδελφοῦ σου. » Ἦν δὲ καὶ πρότερον διὰ τὴν παράθεσιν τοῦ Ἀδάμ καταρασάμενος αὐτὴν ὁ Δεσπότης λέγων· « Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Ἐν λύπαις φαγῆ αὐτὴν ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις (97) τῆς ζωῆς σου. » Καὶ ὅπως ἦν αἱμάτων πάντα μεστὰ, καὶ διακνῆσαι πανταχοῦ ἐφύοντο διὰ τὴν κατάραν. Καὶ τοῦτων ἔχων τὸ χειρόγραφον, ἐπήρστο κατὰ πάντων ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἐτυράννευεν ὡς ὑπογεγραμμένον πάντας ἔχων. Τοῦτου ἕνεκεν σκυλεύσας αὐτὸν ἀπάντων (98) ὁ Κύριος, λοιπὸν ἀπαγόμενος εἰς τὸν θάνατον, περιέκειτο ταῦτα· ἵνα δείξῃ τοῦ θανάτου τὸ κατόρθωμα, ἔτι οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν γέγονε. Καὶ τὰ μὲν αἵματα ἐν τῇ κοκκίνῃ χλαμύδι εἶχε. τὰς δὲ ἀκάνθας ἐν τῷ στεφάνῳ, τὸ δὲ χειρόγραφον ἐν τῷ καλάμῳ, ἐν ᾧ καὶ πάλαι κατέγραφεν ἡμῶν ὁ διάβολος· ἵνα σὺν τῷ θανάτῳ καὶ ταῦτα λοιπὸν ἐξαφανίσῃ, καὶ τὴν κτίσιν ἀπὸ τούτων καθάρῃ· καὶ ἀντὶ μὲν τῶν ἀκανθῶν τὸ ξύλον τῆς ζωῆς χαρίζεται· ἀντὶ δὲ τῶν τῆς ἀμαρτίας αἱμάτων τῷ ἰδίῳ αἵματι τὴν γῆν καὶ τοὺς πάντας καθαρῇ· καὶ ἀντὶ τῆς κατάρας μακαρίσῃ λοιπὸν τοὺς ἐν τῇ γῆ, λέγων· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Διὰ τοῦτο γὰρ, τὰ ἡμῶν αἵματα βαστάσας, τὸ ἴδιον εἰς αὐτὴν ἐξεκένωσεν, ἀφ' οὗ καὶ ἀντὶ ἀκανθῶν ἀγαθὰ καὶ ζωὴ πέφυκεν εἰς αὐτὴν (99)· εἰς ἣν ἀποβλέπων ὁ ἅγιος Δαβὶδ φησὶ· « Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῆ ζώντων. »

17. Καὶ ἄλλως δὲ τὸν στέφανον τῶν ἀκανθῶν ἐφόρει, ἵνα τὰς μερίμνας ἡμῶν ἐξαφανίσῃ τοῦ βίου. Ἐπέβριψε γὰρ ὁ ἅθλιος καὶ ἄκων τὰς μερίμνας ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν οὐκ εἰδώς, ὅτι, ταύτας βαστάζων ὁ Κύριος,

⁹⁶ Usc. iv, 2. ⁹⁷ Genes. iv, 11. ⁹⁸ Genes. iii, 17-19. ⁹⁹ Math. v, 4. ¹⁰⁰ Paal. xxvi, 15.

(96) Regius, ἐσκυλεύοντες τοῦτων, et secunda manu, τοῦτω.

(97) Regius et Anglic. αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας.

(98) Regius, αὐτὸν ἀπὸ τούτων.

A que victoriae plane argumentum ! quem enim ut hominem condemnauerant, hunc exinde morientem ut Deum adorabant : et quem aspernabantur, quasi nullius pretii hominem, hunc Regem confitebantur ; a quo vilia abstulerant **71** vestimenta, eum purpura circumdabant ; quem ignari contumeliis afficiebant, eum propheta licet invita appellabant : quem cum ludibrio caedebant, ei victoriae indicia tradebant, chlamydem coccineam, coronam de spinis, et arundinem. Nam licet ea per contumeliam agerent : at ignorabant se etiam invitos ab ipso spoliari. Cum enim peccato terra a diabolo cruentata, et sanguine plusquam aquis imbuta esset, quod ab initio sanguinem Abelis hiatu suo recepisset, ac deinceps homines sanguinem sanguini adderent admiscerentque, ut scriptum est : « Maledictum et mendacium et furtum, et adulterium effusa sunt super terram, et sanguinem sanguini admiscet ⁹⁶. » Eratque ea de causa maledicta terra, dicente Deo : « Et nunc, maledicta terra, quae aperuit os suum, ut exciperet sanguinem Abelis fratris tui ⁹⁷. » Cui jam antea Dominus ob praevagationem Adami maledixerat, his verbis : « Maledicta terra in operibus tuis : in xerumnis comedes illam omnibus diebus vitae tuae ⁹⁸. » Prorsusque erant omnia sanguine plena, et propter maledictum undique spinarum exoriebantur. Et hoc chirographum nactus inimicus noster, in omnes surgebat, in omnesque ut sibi subditos tyrannidem exercebat. Ideo Dominus cum eum omnibus spoliasset, demum ad mortem abductus, iis induebatur, ut palam faceret, mortis victoriam, non temere, sed pro salute nostra partam esse. Gestabatque in chlamyde coccinea sanguinem, spinas in corona, chirographum vero in arundine, in quo jam olim scripserat contra nos diabolus ; ut una cum morte, haec etiam demum aboleret ; creaturasque iis perpurgaret : et pro spinis quidem lignum vitae largiretur : pro peccati sanguine, proprio sanguine terram et universos emundaret : pro maledicto, omnes demum terrae incolae beatos diceret, his verbis : « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram ⁹⁹. » Idcirco enim nostrum ferens sanguinem, proprium sanguinem super eam effudit ; ex quo factum est ut pro spinis, bona multa et vita in illa germinaret : inquam David respiciens ait : « Credo videre bona Domini in terra viventium ¹⁰⁰. »

17. Alia quoque ratione coronam spineam gestabat, ut sollicitudines in hac vita nostras auferret. Injecit enim infelix ille, licet invitus, nostras in illum sollicitudines, ignorans, Dominum illas

(99) Ita omnes manuscripti et edit. Commelin. Edit. vero Paris. εἰς αὐτὴν. Mox, Δαβὶδ, abest a Regio et Anglicano. Mox in postremo, Κυρίου, deest ; et paulo post in eodem, τῶν ἀκανθῶν, deest.

gestantem, nos in illius perniciem, sollicitudinibus vacuos redditurum; ita ut verbi sementem a spinis perpurgatam habeamus; in oratione vero mentem curis minime abstractam. Ipse enim pro nobis doluit sollicitusque fuit, ut nos doloribus vacaremus. Ideoque rursum arundinem ex eis accepit Dominus, ipseque diabolus eam Domino tradidit, ignarus sese contra se gladium acuere. Dicitur enim arundo, serpentibus occidendis apta, frangique illos arundine potius quam instrumento alio. Cum igitur ipse Dominus Sabaoth, ut ait Isaias, persequeretur fugientem draconem, serpentem, magnum diabolus: ideo quod illi exitiale erat ab eis accepit Dominus; ut propriis sibi rebus debilitato diabolo, rebus Domini homines fortiores redderentur. Quale David in Goliath designavit, qui accepto inimici gladio, eo ipso caput inimici præcidit⁶¹. Id ipsum jam Salvator præstitit, accepta ab ipsis arundine, ut non modo nos a serpentis fallacia liberaret; sed etiam ipsum serpentem arundine occideret, mortuumque exhiberet. Ita igitur illusus scelestus ille, videns se ab iis excidisse rebus, quibus adversum nos 72 efferebatur: vidensque se a terra exturbatum, terramque a sanguine et spinis emundari: seseque videns amisisse chirographum et calamum, in quo adversum nos scripserat, rursum non audenda audet, seque ipsum magis ea re percutit. Cum enim audivisset improbus ille Dominum dicentem: « Spiritus promptus est, caro autem infirma⁶², » ratus Verbum una cum corpore infirmari, nec corpus, Verbi virtute corroborari, rursum nefaria aggreditur, carnificesque contra Salvatorem concitavit, ipse vero spinis adhæsit, in iisque volutatus, rem passus est sibi contrariam. Dum illas enim teneret amisit ipsas, quas putabat amissas resumere tandem posse: at non prius illas recipere valuit, quam Salvator maledictionem nostram in ipsis sitam elevasset. Maledictionem quippe illam cum gestasset Dominus; tum demum recepit ille spinas et chlamydem: quæ nullam tum adversus nos vim haberent, sed potius improbitatem eorum arguerent. Jam enim ipse diabolus in spinis, quasi in stimulis contra calcitrat. Ipsi quoque de coccinea chlamyde dicitur: Quemadmodum vestimentum sanguine conspersum mundum non est; ita neque tu mundus eris, quia terram meam perdidisti, populumque meum occidisti.

18. Quamobrem jam carnifices concitans in Salvatorem, calcitrat in spinis quasi in stimulis, potius ipse percussus, quam percuteret. Quos enim ipse commovit in Salvatorem, iidem adversus ipsum arma sumebant. Accepta quippe a Salvatore arundine, rati se illum percutere, cæcutiebant, atque

Α τὸς πάντας ἀμερίμους κατ' ἐκείνου (1) κατασκευάσει ὥστε τὸν μὲν σπόρον τοῦ λόγου ἐλεύθερον ἔχειν ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν, ἐν δὲ ταῖς εὐχαῖς τὸ ἀπερίσπαστον. Αὐτὸς γὰρ περὶ ἡμῶν ὠδυνᾶτο καὶ ἐμερίμνα, ἵνα ἡμεῖς ἀνώδουνοι γενώμεθα. Διὰ τοῦτο δὲ πάλιν καὶ τὸν κάλαμον ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν ὁ Κύριος, καὶ αὐτὸς ὁ διάβολος ἐπεδίδου τούτον τῷ Κυρίῳ, οὐκ εἰδώς, ὅτι καθ' ἑαυτοῦ τὸ ξίφος ἀκονᾷ. Λέγεται γὰρ ὁ κάλαμος ἀναιρετικὸς εἶναι τῶν ὄφρων, καὶ τούτῳ μᾶλλον ἢ ἐτέρῳ καταράσασθαι αὐτούς. Ἐπεὶ τοίνυν αὐτὸς ὁ Κύριος Σαβῶθ, ὡς Ἡσαίας λέγει, ἐδίωκε τὸν φεύγοντα δράκοντα, τὸν ὄφιν, τὸν μέγαν διάβολον· τούτου ἕνεκεν αὐτοῦ τὸ ἀναιρετικὸν ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν ὁ Κύριος, ἵνα, τοῖς ἰδίῳι ἐξασθενήσαντος τοῦ διαβόλου, τοῖς τοῦ Κυρίου ἐνδυναμωθῶσιν οἱ ἄνθρωποι. Οἷον δὲ τι πεποίηκεν ὁ Δαβὶδ ἐπὶ τοῦ Γολιάθ, λαθὼν τοῦ ἐχθροῦ τὸ ξίφος, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐχθροῦ τεμών. Τοῦτο νῦν καὶ ὁ Σωτὴρ πεποίηκε, λαθὼν τὸν κάλαμον παρ' αὐτῶν, ἵνα μὴ μόνον ἡμᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τῆς ἀπάτης τοῦ ὄφρος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ὄφιν ἀνέλῃ τῷ καλάμῳ, καὶ δείξῃ νεκρόν. Οὕτω δὲ οὖν παιχθεὶς ὁ ἄθλιος, καὶ ἰδὼν ἑαυτὸν ἐκπεσόντα τούτων, ἐν οἷς ἐπήρητο καθ' ἡμῶν· ἰδὼν δὲ αὐτὸν ἐκδιληθέντα ἐκ (2) τῆς γῆς, καὶ τὴν γῆν καθαρῖζομένην ἀπὸ τῶν αἱμάτων καὶ τῶν ἀκανθῶν, καὶ ἰδὼν ἑαυτὸν ἀπολέσαντα τὸ χειρόγραφον καὶ τὸν κάλαμον, ἐν ᾧ κατέγραφεν ἡμῶν, τολμᾷ πάλιν ἀτόλμητα, πλείον ἑαυτὸν καὶ ἐν τούτῳ πλήττων. Ἀκούσας γὰρ ὁ πονηρὸς λέγοντος τοῦ Κυρίου: « Τὸ πνεῦμα πρῶθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής, » νομίσας, ὅτι ὁ λόγος συνησθένει τῷ σώματι, καὶ οὐ μᾶλλον τῇ ἐνῶναι τοῦ λόγου συνισχύετο (3) καὶ τὸ σῶμα, πάλιν ἐπιχειρεῖ παράνομα· καὶ τοὺς μὲν δημίους παροξύνει κατὰ τοῦ Σωτῆρος, αὐτὸς δὲ τῶν ἀκανθῶν ἐσχετο, καὶ περὶ αὐτὰς ἐκυλλετο, πρᾶγμα πάσων ἐναντίον. Ἐχων γὰρ αὐτὰς ἀπώλεσε, καὶ φήθη μὴ ἔχων δύνασθαι λαβεῖν αὐτάς· ἀλλ' οὐ πρότερον εἰληφεν, εἰ μὴ τὴν καθ' ἡμῶν ἐν αὐταῖς κειμένην κατάραν ἐκούφισεν ὁ Σωτὴρ. Βαστάσαντος (4) γὰρ τοῦ Κυρίου ταύτην, πάλιν ἔλαβε τὰς ἀκάνθας καὶ τὴν χλαμύδα· οὐκ ἔτι μὲν ἰσχύοντα καθ' ἡμῶν, ἐκείνων δὲ τὴν πονηρίαν ἐλέγχοντα. Νῦν μὲν γὰρ αὐτὸς ὁ διάβολος ἐν μὲν ταῖς ἀκάνθαις ὡς ἐν κέντροις ἐστὶ λακτιζῶν καθ' ἡμῶν. Λέγεται δὲ αὐτῷ περὶ τῆς κοκκίνης χλαμύδος· ὃν τρόπον ἰμάτιον ἐν αἵματι πεφυρμένον οὐκ ἐστὶ καθαρόν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση καθαρὸς, διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας.

18. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν, κινῶν τοὺς δημίους κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐλάκτιζεν ὡς ἐν κέντροις ταῖς ἀκάνθαις, καὶ μᾶλλον ἐπλήττετο ἢ ἐπλήττεν. Οὐδὲ γὰρ ἐκίνει κατὰ τοῦ Σωτῆρος, οὗτοι κατ' αὐτοῦ ὠπλιζοντο. Λαμβάνοντες γὰρ τὸν κάλαμον παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ νομίζοντες αὐτὸν τύπτειν, ἐτύφλωντον, τὸν

⁶¹ I Reg. xvii, 51. ⁶² Matth. xxvi, 41.

(1) Κατ' ἐκείνου, deest in Anglic. cujus loco Regius habet, κατ' αὐτοῦ. Ibidem, Regius solus, κατασκευάσει. Editi vero et cæteri manuscripti, κατασκευάζει.

(2) Ἐκ. deest in Regio.

(3) Regius et Anglicanus, συνισχύει.

(4) Quidam manuscripti, βαστάξαντος.

κινήσαντα αὐτοὺς διάβολον κόπτοντες ἐν ταῖς ἀκάν-
 θαις. Καὶ ὡσπερ τὰ ἔθνη, ἀναβάντα κατὰ τῆς Ἰε-
 ρουσαλήμ, ἔκοπτον ἀλλήλους ἐν τῇ κοιλάδι Ἰωσαφάτ,
 καὶ ὡς οἱ διώκοντες τὸν Ἰσραὴλ, ἐλθόντες παρὰ τὰς
 ὄχθας, ἀλλήλοις συνεπλέκοντο, καὶ ἀλλήλους κατ-
 ελάμβανον· οὕτως καὶ νῦν οἱ διώκοντες τὸν Κύριον,
 ἀλλήλους ἔκοπτον ἀγνοοῦντες, βλέποντες μὲν αὐτὸν
 (5) οὐδὲν, ἑαυτοὺς δὲ μᾶλλον ἀδικοῦντες. Ὡσπερ γάρ
 ἐάν πετραν τῇ χειρὶ κόπτειν θέλοι τις, τὴν μὲν πέ-
 τραν οὐ τέμνει, τὴν δὲ χεῖρα τραυματίζει· τοῦτον τὸν
 τρόπον καὶ οἱ κατὰ τοῦ Κυρίου πράττοντες, ὡς κατὰ
 ἀφθάρτου ταλμῶντες, διεφθείροντο, καὶ ὡς κατὰ ἀθα-
 νάτου ἐπιχειροῦντες, αὐτοὶ μᾶλλον ἀπέθνησκον. Καὶ
 τό γε χεῖριστον, ὅτι διὰ τῶν αὐτοῦ μελῶν ἔπασχεν (6)·
 ὃ μάλιστα γέγονε τῷ πανούργῳ πρὸς τελείαν αἰσχύ-
 νην. Ὅλος μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ Κυρίου πληττόμενος,
 ἠδύνατο καυχᾶσθαι· ὅτι δὲ ὑφ' ὧν ἐδουλεύετο, ὑπὸ
 τούτων κόπτεται, τοῦτο πᾶσαν αἰσχύνην ὑπερῆρεν.
 Ἄλλ' οὐκ ἐκείνων ἢ πληγῇ τὸν ὄφιν ἀναίρει· οὐ γὰρ
 τοσοῦτον ἠδύνατο ἄνθρωποι καὶ δῆμιοι ὄντες· ἀλλ'
 ἐλύπει μὲν αὐτὸν ἡ ὕβρις ἢ παρὰ τῶν Ἰουδαίων
 αὐτῷ γενομένη πληγῇ, ἀλλ' ὁ Κύριος (8) ὁ ἀντι-
 κρούων τῇ τούτων πληγῇ, καὶ ἡ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ
 Σωτῆρος γενομένη δύναμις τῷ καλάμῳ. Καὶ ἐν
 τούτῳ γὰρ ὁ Κύριος σχηματισάμενος, καὶ τὰ ἀνθρώ-
 πινα προβαλλόμενος, ἐδέχετο τὸν ὄφιν ἐν ταῖς ἀκάν-
 θαις, καὶ ὡς ἄνθρωπος τυπτόμενος, συνεχώρει τύπτειν
 τὸν ὄφιν τοῖς δημίσι· ἵνα ὁ ποτὲ καυχισάμενος εἶ-
 ναι θεός, καὶ καυχισάμενος ὡς τὸν Κύριον πειράσας,
 ὑπὸ δημίων τυπτόμενος, τελείαν τὴν αἰσχύνην ἀπ-
 ενέγκηται.

19. Ἀπέβαινε δὲ αὐτῷ ταῦτα καὶ παρὰ γνώμην,
 ὧν ἐδούλετο. Ἐνεργῶν γὰρ ἐν τοῖς καταβολαῖσι
 τοῦ Σωτῆρος, ἠγγόει τὴν σιωπὴν ἀντεισάγων καθ'
 ἑαυτοῦ· παροξύνων Πιλάτον, οὐκ ἤδει κατα-
 σκευάζων ἀντὶ δειλίας τὴν ἀφοβίαν· κινῶν τύπτεσθαι
 τὸν Κύριον, ἐπιλανθάνο δεικνυμένης ἀνεξικακίας.
 Καὶ τέλος ἔμπαροινῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος, οὐκ
 ἔβλεπεν ἀρετὴν κατὰ κακίας καθοπλίζων· πάσῃ γὰρ
 κακίᾳ καὶ πονηρίᾳ χαίρει ὁ ἔχθρος· καὶ εἴ τι κακὸν
 ἔσται, τοῦτο διαβολικὸν ἔστιν ὄπλον· ἢ γὰρ δειλίᾳ θα-
 νάτου, ἢ διὰ τὸ ἀμύνασθαι πάντως, ἀμαρτάνειν πεί-
 θαι. Ὅθεν ὁ Κύριος ὑπέμεινε πάντα· ἵνα ἐν μὲν τῇ
 δειλίᾳ τὴν ἀνδρείαν, τῇ δὲ ὕβρει τὴν ἀνεξικακίαν,
 τῷ δὲ θυμῷ τὴν πραότητα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν (9) ἀρετὴν
 κατὰ τῆς κακίας ἀντικεῖσθαι διδάξῃ. Καὶ πρῶτον μὲν
 ἐδίδασκε τῷ τύπτοντι εἰς τὴν σιαγόνα στρέφειν καὶ
 τὴν ἄλλην· καί· « Μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόν-
 των τὸ σῶμα » καί· « Ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σὰ μὴ
 ἀπαίτει » καί· « Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας. » Ἴνα
 δὲ μὴ ἀδύνατος ἢ ἐντολὴ νομισθῇ παρὰ τισι, διὰ τοῦ-

A ipsum se concitantem diabolium in spinis caede-
 bant. Ac veluti gentes quæ contra Jerusalem ascen-
 derant, se mutuo caedebant in valle Josaphat, et
 qui persequebantur Israel, ad oras progressi,
 in se mutuo ignari congregiebantur, sese mutuo
 capiebant; sic jam qui Dominum persequebantur,
 se ignari caedebant, nihil ipsum, sed sese potius
 lædentes. Quemadmodum enim si quis manu pe-
 tram percutere velit, petram quidem non scindit,
 sed manum vulnerat, eodem modo qui contra Do-
 minum agebant, utpote contra incorruptibilem
 ausi, in perniciem ibant: et qui contra immortale-
 m autem certare audebant, mortem: ipsi sibi occidere.
 Quodque pessimum erat, a suis ipse membris læ-
 debatur: quod versutissimo illi summo pudori
 fuit. Nam si a Domino vapulasset, poterat vel
 quodammodo gloriari: cum autem ab iis quos in
 servitatem redegerat, percutiatur, hoc omne de-
 decus transcendit. Attamea non eorum ictu ser-
 pens occiditur: neque tantum potuere illi homines
 carnificesque. Sed mœrori erat contumelia a Ju-
 daeis sibi illata: vulneravit tamen illum non eorum
 percussio; sed Dominus qui illorum percussorem
 propulsabat, necnon ea virtus quæ ex manu Salva-
 toris in arundinem permeavit. Nam in hoc quoque
 humana præferens Dominus objiciensque, serpen-
 tem in spinis excepit, et quasi homo verberatus,
 serpentem concessit a carnificibus verberari: ut
 qui se olim Deum esse gloriabatur, et sese jaci-
 tabat quod Dominum tentasset, a carnificibus va-
 pulans summum inde dedecus auferret.

19. Hæc porro ipsi præter sententiam et volun-
 tatem obtigere. Nam dum turbam moveret ad cla-
 mandum contra Salvatorem, ignorabat se silen-
 tium sibi noxium inducere: dum Pilatum concita-
 ret, nesciebat se pro formidine constantiam
 animique firmitatem efficere: dum incitaret ad
 verberandum Salvatorem, multum a scopo aberrat,
 cum hinc ejus clementia tolerantiaque palam
 73 fieret. Demum dum in Salvatorem debaccharetur,
 non advertibat, virtutem se contra improbitatem
 armis instruere: inimicus namque omni gaudet
 inlicita et improbitate. Si quid enim malum re-
 periat, illud diabolicum est telum: nam aut for-
 midine mortis, aut defensionis causa peccatum
 suadet. Quare Dominus omnia sustinuit: ut in for-
 midine fortitudinem; in contumelia tolerantiam;
 in ira mansuetudinem; demum in omnibus virtu-
 tem vitio opponendam doceret. Ac primum quidem
 docuerat percutienti maxillam offerendam esse
 aliam: et, « Ne timete ab iis qui occidunt cor-

(5) Αὐτόν, deest in Anglic.

(6) Reginus, διὰ τῶν αὐτοῦ μελῶν ἔπασχον. Editi vero, διὰ τῶν ἑαυτοῦ μελῶν ἔπασχεν.

(7) Reginus secundâ manu, ἢ παρὰ τῶν ἰδίων αὐτῷ γιν.

(8) Ita Reginus quem sequimur. Editi vero, ἢ παρὰ

τούτων πληγῇ, ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ Σωτῆρος. Paulo post, Reginus et Anglicanus quos sequimur, Καὶ ἐν τούτῳ γάρ. Editi, Καὶ ἐν τούτῳ καί.

(9) Reginus, Καὶ ἐπὶ πᾶσιν. Editi, καὶ ἐπὶ πᾶσαν. Mox, Reginus, πρότερον μὲν ἐδίδ-

pus⁴³ : » et, « Ab eo qui tua auferat, ne repetas⁴⁴ : » A et, « Benedicite persequentibus vos⁴⁵. » Ne vero quibusdam impossibile videretur præceptum, ideo per sese omnia exhibuit Dominus : atque ex iis quæ passus est, suasit omnibus qui contumelia afficerentur, ne vicissim inferrent contumeliam : verberatis, ne verberarent ; illulis, ne irascerentur ; neve ab eo qui nostra auferat, repetamus illa, et in summa ne mortem expavescamus ; imo ipsam spe futurorum contemnamus. Eo enim modo, facilius est victoria de diabolo deque omni peccato, quam si nos ipsi vindicemus. Vindicantes enim, et injuria injuriam, contumelia contumeliam propulsantes, augemus alimusque contra nos ipsos malitiam, nec magis inimicos quam nos ipsos lædimus, ob condemnationem scilicet et judicium futurum de iis qui malitia utuntur. Cum autem læsi injuriam, ut Dominus, sustinemus, et conviciantibus patientiam opponimus, militantibus fortitudinem, morti spem immortalitatis ; in his prorsus cruciamus inimicum : ipseque ejusmodi panoplia decidit, qua nos instruens Paulus ait : « Induite igitur armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli⁴⁶. » Hæc enim patiente Salvatore, evenit illud : « Videbam Satanam quasi fulgur de cælo cadentem⁴⁷. »

20. Statim igitur postquam in his sese strenue gessisset Dominus, cecidissetque inimicus, imposuerunt illi crucem : signum victoriae, vel invidiæ, adversum seipsum revera præbentes. Quandiu enim staret inimicus, habebant carnifices lignum ; cum autem lapsus fractusque est, tunc tropæum susceptum Dominus, et sibi bajulavit. Decebat quippe victricem de diabolo triumphantem, deferre per sese tropæum, nec alii concedere deferendum. Accepit autem ab ipsis cum tropæo vestimenta sua, proficiscens ad mortem ; ut ea ipsa in morte exueret. Ideo rursum exutus, concitavit illos ut se adducerent. Dum abduceretur autem, secundum Joannem, crucem ipse suam bajulavit, secundum alios vero evangelistas, Simon vir Cyrenæus crucem tulit : quod contrarium non est Joanni : neque enim Joannes aliis evangelistis contraria scribit, sed utrumque factum est : nam sibi Dominus crucem bajulavit, et rursum postea Simon homo tulit illam. Irimulsi itaque quasi diaboli tropæum gestabat, libenterque sibi crucem bajulavit : non enim coactus mortem adiit. Ac rursum tulit illam Simon homo, ut omnibus notum esset, non sua Dominum, sed hominum morte mori. His ita gestis, festinus ad locum venit, quo ipsum in crucem ascendere par

το (10) δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐπέδειξε ὁ Κύριος, καὶ ἀπ' ὧν ἔπασχεν, ἔπεισε πάντας ὑβριζομένους, μὴ ἀνθυβρίζειν, καὶ τυπτομένους, μὴ ἀντιτύπτειν, καὶ χλευαζομένους, μὴ ὀργίζεσθαι, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰροντος τὰ ἡμῶν μὴ ἀπατεινῆν· καὶ καθόλου μὴ φοβείσθαι τὸν θάνατον· ἀλλὰ καὶ καταφρονεῖν αὐτοῦ τῆ ἐλπίδι τῶν μελλόντων. Οὕτω γὰρ μᾶλλον εὐχερῆς ἢ κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ πάσης ἀμαρτίας νίκη γένηται, ἢ ὅταν ἀμυνώμεθα. Ἀμυνόμενοι μὲν γὰρ καὶ ἀνταδικοῦντες τοὺς ἀνταδικοῦντας (11), καὶ ὑβρίζοντες τοὺς ὑβρίζοντας, καὶ αὐξάνομεν καὶ τρέφομεν καθ' ἑαυτῶν τὴν κακίαν, οὐ μᾶλλον τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἀδικούντες τῆ διὰ τὴν κακίαν καταδίκη καὶ κρίσει μενούση τοὺς ταύτη χρησαμένους· ὅταν δὲ, ὡς ὁ Κύριος, ὑπομένωμεν ἀδικούμενοι, καὶ τοῖς λοιδοροῦσι τὴν ἀνεξικακίαν ἀντιτιθῶμεν (12), τοῖς δὲ ἀπειλοῦσι τὴν ἀνδρείαν, τῷ δὲ θανάτῳ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀθανασίας· πάντως ἐν τοῦτοις λυπούμεν τὸν ἐχθρόν· κάκεινος ἐν τῇ τοιαύτῃ πανοπλίᾳ καταπίπτει, ἐν ἧ καὶ ὁ Παῦλος ἡμᾶς καθοπλίζων φησὶν· « Ἐνδύσασθε σὺν τῇ πανοπλίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυναθῆτε πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου στήναι. » Οὕτω γὰρ καὶ τοῦ Σωτῆρος ὑπομείναντος, γέγονε τό· « Ἐθεώρωον τὸν Σατανᾶν πίπτοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἀστραπῆν. »

20. Εὐθὺς γοῦν μετὰ τὸ τοῦτοις ἀνδραγαθῆσαι (13) τὸν Κύριον, καὶ πεσεῖν τὸν ἐχθρόν, ἐπέθηκαν αὐτῷ τὸν σταυρόν, γνῶρισμα τῆς νίκης ἀληθῶς καὶ ἀκόντες καθ' ἑαυτῶν παρέχοντες. Ἔως μὲν γὰρ εἰσῆκει ὁ ἐχθρὸς, εἶχον οἱ δῆμιοι τὸ ξύλον· ὅτε δὲ πέπτωκε καὶ κατεβῆ, τότε τρόπαιον ἔλαβεν ὁ Κύριος, καὶ αὐτῷ ἐβάστασεν (14). Ἐδεῖ γὰρ τὸν νικητὴν θριαμβεύοντα κατὰ τοῦ διαβόλου, μὴ ἄλλω συγχωρεῖν, ἀλλ' ἑαυτῷ βαστάζειν τὸ τρόπαιον. Ἐλάμβανε δὲ σὺν τῷ τροπαίῳ καὶ τὰ ἱμάτια παρ' αὐτῶν, ἀπερχόμενος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα καὶ ταῦτα σὺν τῷ θανάτῳ ἀπεκδύσῃται. Διὰ τοῦτο, πάλιν ἐκδυσάμενος, κατέσπευδε τοὺς ἀπάγοντας ἄγειν αὐτόν. Ὡς δὲ ἀπήγετο, κατὰ μὲν τὸν Ἰωάννην, αὐτῷ τὸν σταυρόν ἐβάσταζε, κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους εὐαγγελιστὰς, Σίμων ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀπὸ Κυρηνῆς ἔφερε τὸν σταυρόν. Ἔστι δὲ οὐκ ἐναντίον τῷ Ἰωάννη· οὐδὲ γὰρ ὁ Ἰωάννης ἐναντίον (15) τοῖς ἄλλοις γράφει, ἀλλ' ἀμφοτέρω γέγονεν ἐπὶ τοῦτου· καὶ γὰρ καὶ αὐτῷ ὁ Κύριος τὸν σταυρόν ἐβάσταζε, καὶ πάλιν Σίμων ὁ ἄνθρωπος ἔφερεν αὐτόν. Ὡς μὲν σὺν κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον ἐβάσταζε πρῶτον, ἐκουσίως δὲ καὶ τὸν σταυρόν ἔφερεν αὐτῷ· καὶ γὰρ οὐκ ἀναγκαζόμενος ἤρχετο ἐπὶ τὸν θάνατον (16). Καὶ πάλιν δὲ ἐβάσταζεν αὐτόν Σίμων ὁ ἄνθρωπος, ἵνα γνωστῆ πᾶσιν, ὅτι οὐ τὸν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀν-

⁴³ Matth. x, 28. ⁴⁴ Luc. vi, 30. ⁴⁵ Matth. v, 44. ⁴⁶ Ephes. vi, 11. ⁴⁷ Luc. x, 18.

(10) Διὰ τοῦτο, deest in Regio. Mox. Regius, ἐπέδεικνυτο, Anglic. ἐπέδεικνυεν. Editi, ἐπέδειξε.

(11) Basiliensis, ἀνταδικοῦντες τῆ διὰ τὴν κακίαν omissis multis, δι' ὁμοιοτέλειαν. Ibidem, Regius et Angl. τοὺς ἀντιδικοῦντας.

(12) Anglicanus, ἀντιθῶμεν.

(13) Regius et Angl. ἀνδραγαθῆσθαι.

(14) Alii, ἐβάστασεν, alii, ἐβάσταζεν habent, et sic infra.

(15) Regius, ἐναντία.

(16) Anglicanus. ἐκουσίως καὶ τὸν σταυρόν ἔφερεν· αὐτῷ γὰρ καὶ οὐκ ἀναγκ-. Regius, πρῶτον, οἷς δὲ καὶ τὸν σταυρόν ἔφερεν αὐτῷ. Ἐαυτῷ γὰρ καὶ οὐκ.

ὄρασαν ἀποθνήσκει θάνατον ὁ Κύριος. Τούτων δὲ ὄραται γενομένων, ἔρχεται σπεύδων ἐπὶ τὸν τόπον, ἔνθα καὶ ἀναβαίνειν αὐτὸ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἴδει, ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, ὅπερ ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ἦρε, προσηλώσῃ τῷ σταυρῷ, καὶ ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐν παρρησίᾳ δειγματίσῃ τούτους ἐν τῷ ξύλῳ θριαμβεύων κατ' αὐτῶν, καὶ δεικνύων τὸν ἐκσπασθέντα ἐκ τοῦ λόντος ἄνθρωπον, καὶ λοιπὸν τῷ ἰδίῳ αἵματι βαίνων καὶ καθαρίζων τὴν γῆν ἀρέσκηται. Μέλλων δὲ τοῦτο ποιεῖν, ἐξεδύσατο τὰ ἱμάτια. Ἔδει γὰρ αὐτὸν, εἰσάγοντα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν παράδεισον, ἀπεκδύσασθαι τοὺς χιτῶνας, οὓς ἔλαβεν ὁ Ἀδὰμ ἐκβαλλόμενος ἐκ τοῦ παραδείσου. Ὅτε γὰρ ἤμαρτε, καὶ λοιπὸν ἤμελλεν ἀποθνήσκειν, ἔλαβε δερματίνους χιτῶνας, ἐκ νεκρῶν ζῶων γενομένους, σύμβολον ὄντας τῆς διὰ τὴν ἁμαρτίαν νεκρώσεως αὐτῷ προσγενομένης.

21. Ἄλλ' ὁ Κύριος, ὁ πάντα τὰ ἡμῶν δι' ἡμᾶς ἀναδεξάμενος, ἐνεδύσατο ταῦτα, ἵνα καὶ ἀπεκδύσῃται, καὶ ἀντὶ τούτων ἡμᾶς ἐνδύσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν· ἐνεδύσατο δὲ μετὰ τούτων καὶ χιτῶνα ἄρραφον ἐκ τῶν ἄνωθεν ὕφαντὸν δι' οὐρανοῦ γενομένον· ἵνα κἄν ἐκ τούτων (17) πιστεύσαι δυναθῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι, τίς ἐστι καὶ πόθεν ὁ ἐνδυσάμενος ταῦτα· ὅτι οὐκ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἄνωθεν ἐρχόμενος ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὅτι οὐ μεριστὸς, ἀλλ' ἀμέριστός ἐστιν ὁ Λόγος ὁ τοῦ Πατρὸς, καὶ, ὅτι, γενομένος ἄνθρωπος, οὐκ ἐβράχμενον εἶχε τὸ σῶμα ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἀλλ' ἐκ Παρθένου μόνης, ὕφασμένον τῇ τοῦ Πνεύματος τέχνῃ. Ὅθεν οἱ δῆμοι τὰ μὲν ἄλλα διαμερίζονται ἱμάτια, μεριστὰ γὰρ ἦν, καὶ εἰς τέσσαρα διαμερίζονται· καὶ γὰρ ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας (18) τῆς τετραμεροῦς οἰκουμένης κατὰ ἀνατολήν, καὶ δύσιν, καὶ ἀρκτον, καὶ μεσημβρίαν, ἐφόρει ταῦτα· ἅπερ θεωρήσας ὁ Ἰωάννης ἐνδεδυμένον αὐτὸν ἔλεγε· « Ἰδὲ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀφρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Τὸν χιτῶνα (19) μόνον οὐκ ἠδυνήθησαν σχίσαι φόβῳ τοῦ δι' αὐτοῦ γνωριζομένου σημείου. Καὶ τοῦτο γὰρ οὐκ αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦ κρεμαμέθου Σωτῆρος τὸ ἔργον. Καὶ γὰρ κρεμάμενος, ὡς ἄνθρωπος, τὰς μὲν ἀρχὰς ἐδίωκε, τὸν δὲ διάβολον καταλάμβανε, τοὺς δὲ δημίους ἐφόβει, μὴ σχίσειν τὸν χιτῶνα· ἵνα, τούτου μένοντος, μένῃ καὶ ὁ κατὰ Ἰουδαίων ἐλεγχος, ὁ μετ' οὐ πολὺ γενομένος, ὅτι τὸ μὲν καταπέτασμα ἐσχίσθη, ὁ δὲ χιτῶν τοῦ Σωτῆρος οὐδὲ ὑπὸ δημίων διηρέθη, ἀλλ' ἔμεινεν ὁλόκληρος. Μένει γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον διὰ παντὸς ὁλόκληρον, τῶν σκιῶν διαιρουμένων. Πλὴν ὅτι ἀποδυσάμενος τὰ ἱμάτια ἔσπευδε πρὸς τὸν θάνατον, τότε (20) πάλιν ὁ διάβολος, ἰδὼν τὴν προθυμίαν τοῦ Σωτῆρος, καὶ αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ παύοντα, καὶ τῆς γῆς ἐκβληθέντα, οὐκ εἶχεν ὅ τι πράξει· πάντα γὰρ ἦν αὐτῷ θορύβου καὶ ἀπορίας μεστά. Καὶ μένει μὲν οὐκ ἠδύνατο, φεύγειν δὲ πάλιν ἐφοβείτο. Πλὴν ὅτι ἐνθυμηθεὶς, ὅτι τοὺς ἀποθνήσκοντας, ἐπὶ τῆς γῆς ἀποθνήσκειν δεῖ κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ »· φοβηθεὶς ἐπὶ γῆς μέναι, μὴ ἐκεῖ καταληφθῆ, λοιπὸν εἰς

A erat, ut chirographum contra nos scriptum, quod ab inimicis abstulerat affigeret cruci, atque exulis principibus et potestatibus, cum fiducia illos in cruce traduceret, de illis triumpharet, ostenderetque ereptum ex leone hominem : ac demum proprio sanguine terram aspergeret, emundaret, atque 74 expiaret. Id cum facturus esset exiit vestimenta. Decebat enim eum, cum hominem introduceret in paradysum, tunicas exuere, quas accepit Adam cum ex paradiso exturbaretur. Cum enim ille peccasset, ac demum moriturus esset, accepit pelliceas vestes, ex mortuis animalibus factas, symbolum mortis ob peccatum sibi inductæ.

B 21. Sed Dominus, qui propter nos omnia nostra suscepit, illa induit, ut post exueret, et horum loco nos indueret vita et incorruptione : induit etiam cum his vestem inconsutilem desuper contextam per totum ; ut saltem ex istis possent Judæi credere, quis et unde esset qui hæc indueret : non ex terra scilicet, sed desuper advenisse Verbum, neque divisibile sed indivisibile Patris Verbum esse, ipsumque factum hominem, non consutum corpus ex viro et muliere habuisse, sed ex sola Virgine arte Spiritus contextum. Unde milites alia quidem vestimenta dividunt, quæ divisibilia erant, et in quatuor dividunt partes : quia pro peccato orbis in quatuor partes divisi in orientem scilicet, occidentem, aquilonem et meridiem, illa gestabat : quibus indutum illum conspicatus Joannes, ait : « Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi ». Solam tunicam scindere non potuerunt, terrore signi per eam exhibiti. Eratque illud non ipsorum, sed suspensi Salvatoris opus. Nam suspensus, ut homo, principatus persequebatur, diabolum comprehendebat, carnifices perterebat, ne scinderent tunicam : ut manente illa, maneret Judæorum convictio, quæ non multo post accidit, cum scisso velo, tunica Salvatoris divisa non est a carnificibus ; sed integra permansit. Manet enim Evangelium semper integrum, divisum umbris. Cæterum cum exutus vestimentis properaret ad mortem, rursus diabolus, videns Salvatoris alacritatem, seque ex cælo delapsus, ex terraque exturbatum : quid ageret non habuit : omnia quippe ipsi erant tumultu et anxietate plena. Manere non poterat, fugere exhorrescebat : memor tamen eos qui morerentur, in terra mori oportere, quemadmodum scriptum est : « Terra es, et in terram reverteris », non ausus in terra manere ne ibi comprehenderetur, demum per aerem volitavit ; ut saltem ita, Dominico corpore in terraposito, liberum sibi aerem retineret. Sed Dominus hæc in re humano generi amanter consulens noc in

** Joan. 1, 29. ** Genes. III, 19.

(17) Regius, ἐκ τούτου.

(18) Anglic. ἱμάτια. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὲρ τῆς ἀμ., nullis omisiss. Regius ibidem, Ἐπειδὴ γὰρ, item

habet.

(19) Regius, Τὸν δὲ χιτῶνα.

(20) Regius et Anglic. ὅτε. Editio vero, τότε πάλιν.

terra mortuus est, sed per crucem in aerem ascendit, ibi quoque serpentem persequens; ut etiam inde principem potestatis aeris deturbaret, et spiritualia nequitiae dejiceret⁷⁰, ac ne sic quidem terram absque remedio reliquit. Nam in cruce suspensus, aerem purgavit manuum expansione: terram autem redemit, sanguine et aqua lateris sui ablucendo ipsam.

τοῦ σταυροῦ, τὸν μὲν ἀέρα ἐκαθάριζε τῇ ἐκτάσει τῶν ὕδατι τῆς πλευρᾶς ἀποπλύνων αὐτήν.

22. Quid igitur inimico talia patienti restabat agendum? Ex caelo deciderat, ex terra deturbatus, ex aere depulsus erat: ad haec summus pudor aderat, quod multa pollicitus, nihil efficeret. Omni ergo ex parte superatus, ac undique consilii inops, statuit saltem infernum sibi servare: hic enim solus ipsi supererat locus. Quare metuens ne Dominus eo descendens, inde etiam se expelleret, omnesque sibi subditos liberaret, omnia miscuit, omnia commovit, omnes in auxilium vocavit, Judaeos iterum concitavit ut Dominum probris et contumeliis afficerent, irridenderique: ac demum quidquid sibi telorum supererat, id immisit in Dominum, tentans si quo modo illum peccatis obnoxium, hac saltem ratione superaret. Judaei 75 igitur Dominum irridebant dicentes: « Si Filius Dei es, descende de cruce⁷¹. » At Salvator, qui revera Filius Dei erat, non fugiendo mortem, sed exspectando, atque ita calcando ipsam, voluit dignosci, se Filium esse Dei, atque veram vitam. Poderat enim ex cruce descendere, qui alios suscitabat mortuos; sed descensio illa mortis fuga visa esset: contra si in cruce permaneret, nihil id aliud indicabat, quam, eum qui permaneret esse vitam. Quamobrem multa diabolo cura fuit, ut Dominus hisce opprobriis afficeretur, volebatque ipsum descendere de cruce, neque inter mortuos versari; ut sic illaesus abiret, mortuorumque dominium retineret. Metuebat enim, ne, quemadmodum scriptum est, ascendens in crucis sublime, captivam duceret captivitatem, et acciperet dona hominibus⁷². Suspiciatus enim est, ne hic esset de quo haec scripta erant. Unde versipellis ille rursus Pharisaeos commovit, ac demum eo usque deduxit illos, ut se credituros pollicerentur, si solum descenderet de cruce. Omnia porro movebat, omnia praeter animi sententiam promittebat, modo id efficeret, ne moreretur, neve descenderet in infernum. Denuo igitur Pharisaeis auctor fuit ut dicerent: « Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei⁷³. » Minime autem credere volebat Pharisaeos magister ille impietatis draco; sed optabat Domi-

τὸν ἀέρα ἐπέτατο· τάχα κἀν οὕτως, τοῦ κυριακοῦ (21) σώματος ἐπὶ γῆς τεθέντος, ἐλευθερον ἐχῆ τὸν ἀέρα. Ἄλλ' ὁ Κύριος, καὶ ἐν τούτῳ φιλανθρωπεύομενος. οὐκ εἰς γῆν ἀπέθανεν, ἀλλ' εἰς τὸν ἀέρα ἀνέβη διὰ τοῦ σταυροῦ, διώκων κάκει τὸν ὄψιν· ἵνα κάκειθεν τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος ἀποδιώξῃ, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας καταβάλλῃ, οὐκ ἀφελὶς οὐδὲ οὕτω τὴν γῆν ἀθεράπευτον. Καὶ γὰρ κρεμάμενος ἐπὶ χειρῶν, τὴν δὲ γῆν ἐλυτροῦτο, τῷ αἵματι καὶ τῷ

22. Τι λοιπὸν ἔδει ποιεῖν παθόντα ταῦτα τὸν ἐχθρόν; Ἐξ οὐρανοῦ ἐπεπτώκει, ἀπὸ γῆς ἐξεβλήθη (22), τοῦ ἀέρος ἐδιώχθη· καὶ πρὸς τοῦτοις ἠσχύνετο μεγάλα ἐπαγγελάμενος, καὶ μὴδὲν ἐνεργῶν. Πανταχόθεν οὖν ἤτηθεῖς, καὶ (23) πανταχόθεν ἀπορηθεῖς, ἔγνω κἀν τὸν ἄδην φυλάξαι· τοῦτο γὰρ ἔτι τὸ χωρίον ὑπελείπετο τοῦτῳ. Διὸ καὶ φοβούμενος, μὴ ἐκεῖ καταθῶν ὁ Κύριος, ἐκείθεν αὐτὸν ἐκδιώξῃ, καὶ πάντας τοὺς ὑποχειρίους ἐλευθερώσῃ, πάντα ἐκύκα καὶ συνεχίνει, πάντας εἰς βοήθειαν καλῶν, καὶ παρῶντιν πάλιν τοὺς Ἰουδαίους ὀνειδίξειν τὸν Κύριον, καὶ ὀβριζέειν καὶ γελᾶν ὄλλω κατ' αὐτόν· καὶ ὄλλω εἰ τι περιλείπετο πανοπλίας αὐτοῦ, τοῦτο ἠψίει κατὰ τοῦ Κυρίου· τάχα κἀν (24) οὕτως αὐτὸν ὑπερεύθυνον ἁμαρτία ὄντα κρατήσῃ. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ἐχλεύαζον τὸν Κύριον λέγοντες· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ· » ὁ δὲ Σωτήρ, ὁ τῷ ὄντι τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, οὐκ ἀπὸ τοῦ φεύγειν τὸν θάνατον, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μένειν αὐτὸν, καὶ μένοντα πατήσσει τὸν θάνατον, ἤθελε γνωσθῆναι Υἱὸς Θεοῦ (25), καὶ ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ ζωὴ. Ἠδύνατο μὲν γὰρ καὶ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ὁ καὶ τοὺς ἄλλους ἐγείρας νεκρούς· ἀλλ' ἡ κατάστασις φυγῆν ἐδείκνυε τοῦ θανάτου· τὸ δὲ περιμεῖναι οὐδὲν ἕτερον ἐγκώριζεν, ἢ τὸν περιμένοντα εἶναι ζωὴν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ λίαν ἔμελλε τῷ διαβόλῳ ὀνειδίζεσθαι τὸν Κύριον ἐν τούτοις, καὶ ἤθελεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καταβῆναι· καὶ μὴ γενέσθαι ἐν νεκροῖς, ἵνα κἀν οὕτως ἀπαθῆς ἀπέλθῃ, καὶ τῶν νεκρῶν κυριεύσῃ. Ἐφοβείτο γὰρ μὴ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀναβάς εἰς ὕψος τοῦ σταυροῦ, αἰχμαλωτεύσῃ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ λάβῃ δόματα ἐν ἀνθρώποις. Ὑπώπτεισε γὰρ μὴ οὕτως ἐστὶ περὶ οὗ γέγραπται ταῦτα. Ὅθεν πάλιν ἐκίνει τοὺς Φαρισαίους ὁ πανοῦργος, καὶ λοιπὸν κατὰ περισσὸν ἐποίει (26) αὐτοὺς ἐπαγγέλλεσθαι καὶ πιστεῦειν, εἰ καταβαίῃ μόνον ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Πάντα δὲ ἐκίνει, καὶ παρὰ γνώμην ἐπηγγέλλετο, μόνον ἵνα μὴ γένηται νεκρὸς, καὶ κατέλθῃ εἰς τὸν ἄδην. Ἐποίει γοῦν πάλιν λέγειν τοὺς Φαρισαίους· « Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. Εἰ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐστὶ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. » Οὐ πιστεῦειν δὲ ἤθελε τοὺς Φαρισαίους ὁ τῆς ἀπιστίας διδάσκαλος δράκων· ἀλλὰ φεύγειν ἤθελε

⁷⁰ Ephes. vi, 12. ⁷¹ Matth. xxvii, 40. ⁷² Psal. lxxvii, 19. ⁷³ Matth. xxvii, 42.

(21) Anglic. μέναι, μὴ οὕτως τοῦ κυριακοῦ, omis-
sis multis, Mox, ἵνα ante τάχα κἀν οὕτως, legitur
in editis, deest in Regio, probe.

(22) Regius, ἐκδέβλητο.

(23) Καί, deest in Anglicano.

(24) Ita Reg. et Angl. Ed. vero, εἰ τάχα κἀν. Mox,

ὄντα, post ἁμαρτία, deest in iisdem. Ibid. Reg.
ἁμαρτίας. Basil. ἁμαρτίας.

(25) Ita Regius, secunda manu. In editis, Θεοῦ,
deest.

(26) Regius, ἐποίει γάρ.

τὸν Κύριον τὸν θάνατον. Οὐδὲ μαθεῖν ἤθελεν, εἰ δύναται αὐτὸν σῶσαι· ἀλλ' ἵνα μὴ τοῖς ἄλλοις σωτηρία γένηται. Εἰ γὰρ ὄλωσ' ἐγίνωσκον (27) σώσαντα αὐτὸν τοῖς ἄλλοις, οὐκ ἦν ἀμφίβολον, τὸν τοῖς ἄλλοις δωδεκάτα σωτηρίαν, αὐτὸν εἶναι Σωτῆρα καὶ ζωὴν.

23. Οὐκοῦν διὰ τοῦτο αὐτὸν ὠνεῖδίζον, ἵνα μὴ τοῖς ἄλλοις σωτηρία γένηται. Ἦδει γὰρ ὁ περιεργος, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει ὁ Κύριος, ἀλλ' ὁ τούτου θάνατος σωτηρία καὶ ζωὴ τοῖς πᾶσι γενήσεται. Διὰ τοῦτο ἤθελεν αὐτὸν καταθῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἐποίησε τοὺς Φαρισαίους ἐπαγγέλλεσθαι πιστεῦειν· τάχα κὰν τῇ ἐπαγγελίᾳ τῆς πίστεως περιγένηται, ὧν ἤθελεν. Ὁ δὲ Κύριος, ὁ τῷ ὄντι Σωτῆρ, ὁ μὴ τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ζητῶν, οὐκ ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ σῶσαι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ λυτρώσασθαι τὴν κτίσιν ἤθελε γνωσθῆναι Σωτῆρ. Οὐδὲ γὰρ λατρός ἐκ τοῦ αὐτὸν ὑγιαίνειν γνωσθήσεται λατρός, εἰ μὴ καὶ τοῖς νοσοῦσιν ἐνδείξῃται τὴν τέχνην· καὶ ὁ ἥλιος οὐκ ἔάν εἰς αὐτὸν συστέλλῃ τὰς ἀκτίνας, γνωσθήσεται φῶς, εἰ μὴ καὶ τῇ οἰκουμένη ταύτας ἐπεκτείνῃ, καὶ τὸ σκότος ἐν αὐταῖς καταλάμψῃ. Οὕτως καὶ ὁ Κύριος οὐκ ἑαυτὸν ἔσωζε· σωτηρίας γὰρ χρεῖαν οὐκ εἶχεν, αὐτὸς ὧν Σωτῆρ· ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων εὐεργεσίας ἤθελε γνωσθῆναι πᾶσι Σωτῆρ. Ἄλλ' οὐδὲ καταβαίνων ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ἤθελε γνωσθῆναι Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μένειν αὐτόν. Πλείονα γὰρ μᾶλλον ὁ θάνατος ὁ τοῦ Σωτῆρος πίστιν καὶ σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις φέρεῖ ἢ ἢ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ κατάβασις. Ἀμέλει κρεμαμένον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ εἶσι (28), τὰ μὲν μνήματα ἠνοήγοντο, καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς κείμενοι ἐσώζοντο· ὁ δὲ κρεμαμένος ληστής ἐπίστευεν εἰς αὐτόν· ἵνα δείξῃ, ὅτι τῷ ὄντι Σωτῆρ ἐστί· καὶ ἀποθανὼν, τῇ πίστει καρποφορεῖ. Ἐπὶ τούτοις ἐξίστατο λοιπὸν ἀληθῶς ὁ διάβολος, καὶ πλοῖα τούτου εἰκότως (29) ἀπορία κατεῖχεν· ἑώρα γὰρ αὐτὸν ἀπολλίσαντα, καὶ τὸν ληστὴν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ ὃν ἔπεισε πάλαι ληστεύειν, ἑώρα τούτου πιστεύσαντα· καὶ ὃν παρώχουε βλασφημεῖν, τούτου ἑώρα προσκυνούντα τὸν Κύριον, καὶ ἐπιπλήττοντα καὶ τῷ ἄλλῳ ληστῇ, μᾶλλον δὲ τῷ ἐν τῷ ληστῇ διαβόλῳ. Ἐστρέφετο δὲ πάλιν, ὅτι ὃν ὡς ληστὴν ἀπέκτεινε, τούτου πάλιν μεταφερόμενον ἑώρα ἐν τῷ παραδείσῳ.

24. Ὅρων δὲ καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν πανοπλίαν ριψέισαν, καὶ ὅτι οὐκ ἦν ἀμυντήριον πεμφθὲν παρ' αὐτοῦ, ὃ μὴ ἔκλυσε ὁ Κύριος, κατὰ τὸ γεγραμμένον· «Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ρομφααὶ εἰς τέλος, καὶ πλοῖαι καθείλας,» διὰ τοῦτο ἐταράσσεται (30), καὶ ἀπορῶν, κατεῖχε λοιπὸν δοῦναι τῷ Σωτῆρι πλεῖν ἄρας μετὰ χολῆς· ἀλλὰ καὶ τοῦτο καθ' ἑαυτοῦ κατασκευάζων ἠγνόει. Τὸ γὰρ πικρὸν τῆς ὀργῆς, τὸ διὰ τὴν παράδασιν τοῦ νόμου γενόμενον, ἐν τῷ πάντας κατεῖχεν, ἀπαίδου τῷ Σωτῆρι· καὶ λαμβάνων ἐκείνος ἀνήλισκε καὶ ἐξεκένου, ἵνα ἀντὶ μὲν τοῦ ἄρας

num vitare mortem. Neque volebat ediscere, an posset ipse sese salvum facere; sed metuebat ne aliis salus efficeretur. Nam si semel cognovisset, alios ipsum posse salvos facere, nihil dubium erat, eum qui aliis salutem impertiret, esse Salvatorem atque vitam.

23. Ea igitur de causa conviciabantur illi, ne aliis salus fieret. Noverat enim ille versutus, non mori quidem Dominum; sed ejus mortem, vitam salutemque omnibus fore. Quamobrem volebat illum ex cruce descendere, eoque deduxit Pharissæos ut se credituros pollicerentur; ut ea saltem promissione quæ volebat consequeretur. Dominus autem revera Salvator, qui non sua, sed nostra quæreret; non ex eo quod sese salvum faceret, sed ex eo quod creaturas redimeret, volebat Salvator agnosci. Non enim medicus, quod sanus ipse sit, medicus agnosceret; nisi circa ægrotos suam exhibeat artem: et sol non si in se radios contrahat, pro lumine agnosceret, nisi per orbem illos diffundat, hisque tenebras illustret. Ita quoque Dominus non sese salvum fecit: nam salute non egebat qui Salvator esset: sed per beneficia aliis collata volebat ab omnibus Salvator agnosci. Sed nec ex cruce descendendo, voluit nosci Filius Dei, sed in ea manendo. Majorem enim fidem salutemque mors Salvatoris offert hominibus, quam attulisset descensus de cruce. Certe pendente adhuc in cruce Domino, monumenta aperiebantur, quique in iis jacebant salvi efficiebantur: latro autem suspensus in ipsum credidit; ut palam faceret se revera Salvatorem esse: atque moriens fidei fructum multiplicabat. Ad hæc sane obstupuit diabolus, summaque anxietate, nec immerito, correptus fuit, dum cerneret se in perniciem ire, latronem vero in cruce, cui olim furtum suaserat, credere: quemque ad blasphemandum concitavit, vidit adorare Dominum, alterumque latronem increpare, imo potius in latrone diabolum. Excruciabatur iterum; quod quem, ut latronem occiderat, eundem videret in paradysum transferri.

24. Videns autem omnia sua arma dejecta, rursusque a se immissum fuisse teli genus, quod non esset a Domino contractum, quemadmodum scriptum est: «Inimici defecerunt frameæ in finem, et civitates destruxisti⁷⁶»; ideo conturbatus et anxius, Salvatorem demum tentavit potare felle et aceto: sed ignorabat idipsum in sese moliri. Iræ quippe acerbiter ex transgressione legis obortam, in qua detinebat universos, Salvatori tradidit: quam ille acceptam assumpsit et evacuavit, ut pro aceto, quod miscuit sapientia vinum nobis

⁷⁶ Psal. ix, 7.

(27) Regius, ἐγίνωσκα, secunda manu. Editi et alii, ἐγίνωσκον. Infra in Regio post σωτηρίαν, secunda manu ad marginem additur, καὶ ζωὴν.

(28) Ἐτι, deest in Anglicano.

(29) Εἰκότως, deest in Anglic. Mox, Regius, ἑώρα γὰρ αὐτόν. Editi vero, ἑώρα γὰρ αὐτόν.

(30) Anglicanus, διὰ τοῦτο δὲ ἐταρ.

potandum daret : pro felle, eloquia melle et favo dulciora nobis impertiret : et pro eo quod nostra gustasset, nobis diceret : « Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus⁷⁵. » Ut autem eo excidit, atque spoliatus est, pudefactus demum, incidit in aliquam suspicionem, dum talia cerneret, se scilicet non contra hominem, sed contra Deum pugnare. Videbat enim quibus in rebus omnes capere tentaret, in iisdem se pudore affici, magisque labi, quam dejicere alios : demumque secedere tentavit, ac fugiendo terga dare. Dum enim eum suspensum cerneret mortem nihilominus persequi, timuit ne hic esset de quo scriptum est : Exaltabitur Dominus, ut misereatur nostri. Quæ causa erat, ut omnia relinquere et fugere pararet, invidens iis quos miseratus ille esset. Sed Dominus vere Salvator, nolens eum illæsum abire, nec imperfectum opus deserere, neque eos, qui in inferno erant, inimico dedititios relinquere, magno mirabilique stratagemate usus est. Cum enim audacem illum percussum, trementem et formidantem cerneret, rursus se decidere simulat, ut accedentem inimicum, omnino subigeret. Draco enim volebat mori Dominum, aut pendere in ligno, sed optabat ut Dominus descenderet de cruce, et non moreretur ; aut si non descendisset, ut maneret in cruce quidem, sed non moreretur. Metuebat enim, ne id fieret quod scriptum est : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, et prædicare captivis remissionem, et cæcis visus restitutionem⁷⁶. » Quamobrem metuebat, ne hic ille esset unctus et missus, ac ne demum omnibus libertas foret.

25. Omnibus itaque nudatus, optabat inferni saltem imperium tenere. Alia siquidem ei formido erat, num is esset qui tenebras illustraret, de quo scriptum est : « Galilæa gentium, populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam⁷⁷. » Illum enim audierat ita loquentem : « Ego sum lux⁷⁸. » Unde metuebat ne moreretur, et ipse ex omnibus exturbaretur. Dominus porro cum illum fugam parare cerneret, ne elaboretur inimicus, voces emittit humanas, vocesque infirmitatis, aïens : « Elohi, Elohi, lema sabachthani, id est Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti⁷⁹ ? » Quod ideo fecit, ut diabolus, quem ut Deum reformidarat, hunc ratus jam hominem esse infirmum, fugam cohiberet. His adductus vocibus sceleratissimus ille, ad eum denuo ut hominem accedens contractus est. Judæis enim auctor fuerat, ut ad necem eum postularent : resque illi præter spem accidit ; non in alia quippe parte quam in latere confossus est, unde sanguis et aqua manavit ; ut quoniam prius per mulierem ex latere formatam, venerat deceptio ; ita per latus secundi Adami redemptio et emundatio

ὄν ἐκέρασεν οἶνον ἡ σοφία ποίησις ἡμᾶς· ἀντι δὲ τῆς χολῆς τὰ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι· καὶ κηρίον λόγια χαρίσθαι ἡμῖν· καὶ ἀνθ' ὧν αὐτὸς ἐγεύσατο τὰ ἡμῶν, εἶπη καὶ ἡμῖν· « Γεύσασθε, καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. » Ὡς δὲ καὶ τούτου ἐξέπεσε καὶ ἐσκυλεύθη, καταισχυνθεὶς λοιπὸν, ὑποψία αὐτὸν τις εἶχεν, ὁρῶν τὰ τηλικαῦτα, ὅτι οὐ πρὸς ἄνθρωπον, ἀλλὰ πρὸς Θεὸν ἀντιμάχεται. Ἐώρα γὰρ ἐν οἷς τοὺς πάντας ἐθήρευεν, ἐν τούτοις ἑαυτὸν καταισχυόμενον, καὶ μάλλον πίπτοντα ἢ καταβάλλοντα· καὶ λοιπὸν ἐπειρᾶτο παραχωρεῖν, καὶ νῦτα δίδόναι τῇ φυγῇ. Ὅρῶν γὰρ αὐτὸν κρεμάμενον, καὶ διώκοντα τὸν θάνατον, ἐφοβήθη μὴ οὗτός ἐστι, περὶ οὗ γέγραπται· Ἰψωθήσεται Κύριος τοῦ ἐλεῆσαι ἡμᾶς. Καὶ διὰ τοῦτο μάλλον ἐζήτει πάντα καταλιπεῖν, καὶ φυγεῖν, φθονῶν τοῖς ἐλεθησομένοις παρ' αὐτοῦ· Ἄλλ' ὁ Κύριος, ὁ τῷ ὄντι Σωτὴρ, οὐ θέλων αὐτὸν ἀπελθεῖν ἀπαθῆ, οὐδὲ ἀτελεῖς τὸ ἔργον καταλεῖψαι, οὐδὲ τοὺς ἐν τῷ ἔθῃ ἐκδότους ἀφεῖναι τῷ ἐχθρῷ, ἐστρατηγήσατο μέγα καὶ θαυμαστὸν ἔργον. Ὅρῶν γὰρ αὐτὸν καταπτῆσσοντα (31), καὶ τρέμοντα, καὶ δειλιῶντα τὸν θρασύν, πάλιν ὡς ὑποπίπτων σχηματίζεται, ἵνα προσελθόντα τὸν ἐχθρὸν τέλειον χειρώσεται. Ὁ μὲν γὰρ δράκων οὐκ ἤθελεν ἀποθνήσκειν τὸν Κύριον, οὐδὲ κρεμάμενον ἐπὶ ξύλον (32)· καὶ ἤθελε μὲν καταβῆναι τὸν Κύριον ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ μὴ ἀποθανεῖν· εἰ δὲ μὴ κατέβαινε, κἂν μένειν αὐτὸν ἀπλῶς ἐπὶ τοῦ ξύλου, καὶ μόνον μὴ ἀποθανεῖν. Ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ τὸ γεγραμμένον γένηται· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, ὃ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, καὶ κηρῶσαι αἰχμαλώτοις ἄφρων, τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Καὶ διὰ τοῦτο ἐφοβήθη, μὴ οὗτός ἐστιν ἐχρισθεὶς καὶ ἀποσταλεὶς, καὶ λοιπὸν τῶν ἀπάντων ἐλευθερία γένηται.

25. Γυμνωθεὶς οὖν ἀπὸ τοῦ παντός, ἠύχετο κἂν τοῦ ἔθου κρατεῖν. Πάλιν γὰρ ἐφοβεῖτο, μὴ οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σκότος καταλάμπων, περὶ οὗ γέγραπται· « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, φῶς εἶδε μέγα. » Καὶ γὰρ καὶ ἤκουεν αὐτοῦ λέγοντος· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς. » Ὅθεν ἐδειλία μὴ ἀποθάνῃ, καὶ πάντων ἐκδηθῆ. Ὁ δὲ Κύριος, ὁρῶν αὐτὸν φεύγοντα, ἵνα μὴ τοῦτο γένηται καὶ φυγὰς ἀπέλθῃ ὁ ἐχθρὸς, φωνὰς ἀφίησιν ἀνθρωπείνας, καὶ φωνὰς ἀσθενεῖας λέγων· « Ἐλωὶ, Ἐλωὶ, λημὰ σαβαχθανί· » τούτέστι, « Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες ; » Καὶ τοῦτο ἐποίησι, ἵνα ὁ διάβολος, ὃν κατεπλάγη Θεὸν, τοῦτον ὡς ἄνθρωπον ἀσθενῆ νομίσας, μὴ φυγὰς ἀπέλθοι. Ταῦταις γοῦν ταῖς φωναῖς ὑπαχθεὶς ὁ πάγκρακος, πάλιν ὡς ἄνθρωπος προσήλθε καὶ κατεβράβη. Ἔπεισε γὰρ τοὺς Ἰουδαίους εἰς σφαγὴν αὐτὸν αἰτήσασθαι, καὶ γέγονεν ὅπερ οὐ προσεδόκησεν· ἐσφάγη γὰρ οὐκ εἰς ἄλλο μέρος, ἀλλ' εἰς τὴν πλευρὰν, ἀφ' ἧς ἔρραυσεν ὕδωρ καὶ αἷμα· ἵνα, ἐπειδὴ πρότερον διὰ τῆς ἐκ πλευρᾶς πλασθείσης γυναικὸς ἦλθεν ἀπάτη, οὕτως διὰ τῆς πλευρᾶς τοῦ δευτέρου Ἀδάμ λύτρον καὶ καθάρσιον τῆς προτέρας

⁷⁵ Psal. xxxiii, 9. ⁷⁶ Isa. Lxi, 1. ⁷⁷ Isa. ix, 1, 2. ⁷⁸ Joan. viii, 12. ⁷⁹ Marc. xv, 34.

(31) Regius et Anglicanus, καταπτῆξαντα.

(32) Regius et Anglicanus, ἐπὶ ξύλου.

γένηται· λύτρον μὲν διὰ τοῦ αἵματος, καθάρσιον δὲ διὰ τοῦ ὕδατος. Τοῦτο δὲ οὐ κατὰ γνώμην ἀπέβαινε τῷ διαβόλῳ· καὶ γὰρ οὐν ἐφοβείτο γενέσθαι θάνατον, τοῦτον (33) ἀπέθανεν ὁ Κύριος, κἀκεῖνος ἐσκύλευται· καὶ νομίσας κρατεῖν τὸν Χριστὸν ἐν τῷ θανάτῳ, αὐτὸς μᾶλλον ἐδείχθη νεκρὸς· καὶ καυχήσαμενος ἄνθρωπον ἐνεδρεύειν, πεποίηκε γνωσθῆναι Θεόν. Ἄμα γὰρ ἀπέθανεν, ἢ μὲν κτίσις ἀνήλιος γέγονε, τὸ δὲ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐρράγη, ἢ γῆ ἐσεισθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, οἱ στρατιῶται, σὺν τοῖς πυλῶροις τοῦ ἔδου κατέπετξαν. Ἄφ' ὧν ἦν ἰδεῖν μηκέτι ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν ἀληθῶς ἐν σώματι, ὡς καὶ οἱ θεωροῦντες ἔλεγον· « Ἀληθῶς οὗτός ἐστι Θεοῦ Υἱός. » Καὶ γὰρ πολλὰ μνημεῖα ἠνεώχθησαν, καὶ ἠγέρθησαν τούτων οἱ νεκροί.

26. Τυφλὸν ἀληθῶς ἢ κακία· νομίσας γὰρ ἀποκτείνειν ἵνα, τῶν πάντων ἐστέρηται· καὶ νομίσας εἰς ἔδην καταφέρειν, ἐκδέδληται τοῦ ἔδου. Καὶ ἀπέδειχθη πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀσθενεῖα φύσεως τέθηγεν ὁ Σωτῆρ, ἀλλὰ τὸν θάνατον εἰς ἀναίρεσιν ἐδίωξεν, ἵνα καταργήσῃ τοῦτον, καὶ ἀπαλλάξῃ τοῦτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. Οὐ πολὺ γοῦν διέστη, καὶ τὰς ὡδίννας ἔλυσε τοῦ ἔδου, καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἠγείρει λέγων· « Ἐγείρεσθε, ἔγωγε ἐνεῦθεν. » αὐτὸς δὲ ἐξάνεστη καὶ κατέζησε (34) τοῦ θανάτου, χλευήν αὐτοῦ τὴν τόλμαν ἠτησάμενος· ὡς καὶ ἐν ὕμνοις προανεφωνεῖτο. λέγοντος τοῦ Πνεύματος· « Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐγγελάσεται αὐτοὺς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. » Χλευάζεται γὰρ ἀληθῶς οὕτω παύθεις, καὶ παρὰ γνώμην αὐτῷ τῶν πραγμάτων ἀποθάντων. Δίκεν γὰρ τοῦ ζωοφίλου τοῦ καλουμένου (35) σφηκός, προσβάλλοντος πέτρας, καὶ τῇ προσβολῇ μὴ βλάπτουτος, ἀλλὰ καὶ τὸ κέντρον μᾶλλον ἀπολλύοντος· οὕτω καὶ ὁ θάνατος ἐσφάλῃ πολὺ (36), προσβαλὼν τῇ ζωῇ, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός· ὡ γὰρ ἠδυνήθη κρατῆσαι αὐτὸν τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὸ κέντρον ἀπώλεσεν· ὥστε καὶ οὐς πρότερον ἐφόβει τὸ κέντρον (37), νῦν αὐτοῦ κατακερτομῆν, καὶ λέγειν· « Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ἔδῃ, τὸ νίκος; » καὶ πάλιν· « Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας· » καὶ πάλιν· « Ἀφείλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. »

27. Εἶτα ἐκβληθεὶς ὁ ἀθλιός ἀπὸ τοῦ ἔδου, καθήμενος παρὰ τὰς πόλεις, θεωρεῖ ἐξαγομένους πάντας, τοὺς πεπεδημένους, τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀνδρείᾳ, καὶ τοὺς μὲν νεκροὺς ἀναζώντας· τοὺς δὲ αἰχμαλώτους ἀφιμένους, καὶ τοὺς μὲν ἀγίους προαπαντῶντας τοὺς περὶ τὸν Ἀδραῆμ, καὶ ἀνακρουομένους πάντας, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Προέφθασαν ἄρχοντες ἐχόμενα ψαλλόντων ἐν μέσῳ νεανίδων τυμπανιστριῶν· » τοὺς ἐλευθερομένους χαίροντας καὶ λέγοντας· « Ἐν

A prioris efficeretur: redemptio per sanguinem, emundatio per aquam. Hoc autem nequaquam ex sententia diaboli obtigit, cum ea morte, qua metuebat, obierit Dominus, atque ille omnibus exspoliatus est: ratusque se Christum in morte tenere, ipse potius mortuus esse deprehensus est: atque gloriatus quod homini insidiatus esset, id effecit, ut Deus agnosceretur. Nam statim atque mortuus est, rerum natura sole destituta fuit, velum templi scissum est; terra tremuit et petrae scissæ sunt, 77 milites, cum inferni janitoribus terrore perculti sunt. Ex quibus videre erat non ultra hominem, sed vere Deum in corpore, ut aiebant ipsi spectatores: « Vere hic est Filius Dei⁸⁰. » Nam multa monumenta aperta sunt, et qui in illis mortui jacebant resurrexere.

26. Vere cæca res est malitia, dum speraret enim se unum occisurum, omnibus privatus est: ratusque se illum ad inferna dejecturum, ipse ab inferno pulsus est. Atque nulli non palam fuit, non infirmitate carnis obiisse Salvatorem, sed mortem ad necem persecutum esse, ut, abolita illa, liberaret omnes quotquot metu mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Non diu itaque postea, dolores solvit inferni et alios excitavit dicens: « Surgite, hinc abeamus⁸¹. » Ipse autem resurrexit, et ad vitam rediit ex morte, illiusque audaciam ludibrio habuit: ut in hymnis prænuntiatum fuit, Spiritu dicente: « Qui habitat in cælis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos⁸². » Vere quippe irridetur, ita ludibrio habitus, rebusque illi præter animi sententiam accidentibus. Instar enim cujusdam animalculi, cui nomen vespa, quod cum petra congressum, nihilque illa impetu suo læssa, amittit ipsum potius aculeum; ita et mors congressi cum vita, quæ est Christus, multum frustrata est: non enim potuit eum morte detinere, sed potius aculeum perdidit; ita ut qui olim aculeum reformidabant, jam irrideant illum dicendo: « Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi, inferne, victoria tua⁸³? » Et rursum: « Deglutivit mors et prævaluit⁸⁴: » iterumque: « Abstulit Deus omnem lacrymam ab omni vultu⁸⁵. »

D 27. Dehinc exturbatus ex inferno miser, sedens ad ostia, vinctos omnes conspexit Salvatoris fortitudine educi, mortuos resurgere, captivos dimitti liberos: sanctos qui cum Abrahamo erant obviam venire, omnesque tympana pulsare, quemadmodum scriptum est: « Prævenerunt principes conjuncti psallentibus in medio juvenularum tympanistriarum⁸⁶: » Gaudere omnes qui libertate donati fuerant, ac dicere: « In convertendo Dominus

⁸⁰ Matth. xxvii, 54. ⁸¹ Matth. xxvi, 46. ⁸² Psal. ii, 4. ⁸³ I Cor. xv, 55. ⁸⁴ Isa. xxv, 8. ⁸⁵ Apoc. vii, ⁸⁶ Psal. lxxvii, 26.

(33) Τοῦτον, deest in Regio.

(34) Edit. Commel. et manuscriptori omnes, κατέζησε, præter Anglican. qui cum edit. Paris. habet, κατέθησε. Ibidem in Anglic. τοῦ θανάτου, deest.

(35) Τοῦ καλουμένου, deest in Anglicano.

(36) Πολύ, abest ab Anglicano.

(37) Regius, τῷ κέντρῳ.

captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati. Tunc repletum est gaudio os nostrum et lingua nostra exultatione⁸⁷. » Ipsi quoque angeli, et omnis exercitus angelorum, hymnos canebant, ac dicebant : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas⁸⁸ : » occurrebantque redemptis juvenculis animabus. Tum animæ concurrebant cum angelis, ascendebantque patriarchæ, omnia undique una personabant cum lætitia et psalmis, ob reportatam de morte victoriam. Ac quemadmodum Davidi, cum prostratus jaceret Goliath, occurrebant puellarum chori cum tympanis, aiebantque : « Percussit David in decem millibus suis⁸⁹ ; » ita simile quid factum est in morte Salvatoris. Resurgente namque illo, omnes occurrebant cum choris, hymnis et tympanis, mutuo dicentes : « Venite, exsultemus Domino, jubilemus Deo Jacob⁹⁰. » Alii choreas agebant, hæc dicentes : « Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus⁹¹. » Alii quidam ad spectaculum omnes vocabant, his verbis . « Jubilate Deo, omnis terra, psallite nomini ejus⁹² : » ac rursum : « Venite et videte opera Domini, terribilis in consiliis super filios hominum : auferens bella usque ad extremum terræ⁹³. » Non enim ultra inimicitia et bellum; sed omnia in pace erant, hoste prostrato atque mortuo, ac eo qui olim tyrannidem exercebat manibus pedibusque ligato. Alii rursus quibus nota erat diaboli audacia, necnon ingentes insidiae, jamque ipsum cernentes mortuum, **78** cum admiratione dicebant : « Quomodo cecidit ex cælo, Lucifer, qui mane oriebatur⁹⁴ ? » et, « Quomodo contritus contractusque est omnis malleus universæ terræ⁹⁵ ? » cum admiratione namque, magno erant omnes stupore correpti. Mirabantur enim magnum cernentes tyrannum, deridente prostratum mortuumque : stupebant vero lapsus causam ignorantes, maxime quia non credebant in morte mortem aboleri, nec tantum in cruce serpentem confringi. Unde rursus mirabantur dicentes : « Quomodo capta est Babylon⁹⁶ ? » Ad hæc enim jam videbant exspoliatum infernum.

28. Hæc dum cerneret, hæc dum audiret miser ille, furere, excruciarī, lacrymari. Dum quippe se expoliatum videret, sese dolore macerabat; contra cernens alios a se olim in luctu lacrymisque detentos, jam in Domino psallere, se ipse disrumpebat : videns se irrideri, ac ludibrio haberi acriter sese discerpebat, ac consilii inopis, solum dentibus stridebat, ut testatur qui illum respiciebat Psalmista, his verbis : « Observabit peccator ju-

α τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών, ἐγενήθημεν ὡσεὶ (38) παρακεκλημένοι. Τότε ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν καὶ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀγαλλίασεως. » Καὶ ἄγγελοι γὰρ, καὶ πᾶσα ἡ στρατιὰ τῶν ἀγγέλων ὕμνουντες ἦσαν (39) καὶ λέγοντες, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· » καὶ ἀπήντων ταῖς λυτρουμέναις νεάνισσι ψυχαῖς. Καὶ αἱ ψυχὰς συντρέχουσαι (40) τοῖς ἀγγέλοις, καὶ οἱ πατριάρχαι ἀνῆρχοντο, καὶ πάντα πανταχόθεν συνήχη μετ' εὐφροσύνης καὶ ψαλμῶν, ἐπὶ τῇ γενομένῃ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, πεπτωκότος τοῦ Γολιάθ, αἱ χορεύουσαι μετὰ τυμπάνων ἀπήντων καὶ ἔλεγον· « Ἐπάταξε Δαβὶδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ, » τοιοῦτόν τι γέγονε καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου τοῦ Σωτῆρος. Ἀναστάντος γὰρ αὐτοῦ, πάντες προαπήντων μετὰ χορῶν, καὶ ψῶδων, καὶ τυμπάνων, λέγοντες ἀλλήλοις· « Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλάξωμεν (41) τῷ Θεῷ Ἰακώβ. » Ἄλλοι δὲ ἐχόρευον, λέγοντες· « Ἀνέβη εἰς ὕψος, ἠχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, ἔδωκε δόματα ἐν ἀνθρώποις. » Ἡδὴ δὲ τινες καὶ πάντας εἰς θεῶν προσεκαλοῦντο λέγοντες· « Ἀλαλάξτε τῷ Θεῷ πᾶσα ἡ γῆ, ψάλατε δὴ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ· » καὶ πάλιν, « Δεῦτε, καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου· φοβερὸς (42) ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἀνταναιρῶν πολέμους ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Οὐκ ἔτι γὰρ ἔχθρα καὶ πόλεμος, ἀλλὰ πάντα εἰρηνεύει, κειμένου τοῦ πολεμίου νεκροῦ, καὶ τοῦ ποτε τυραννεύοντος δεδεμένου τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. Ἄλλοι δὲ πάλιν, γιγνώσκοντες τοῦ διαβόλου τὴν θρασυτητα, καὶ τοὺς μεγάλους λόγους, καὶ νῦν αὐτὸν ὀρώντες νεκρὸν, θαυμάζοντες ἔλεγον· « Πῶς ἐπέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἐωσφόρος ὁ πρῶτ' ἀνατέλλων; » Καὶ, « Πῶς συνετρίβη καὶ συνεθλάσθη πᾶσα ἡ σφύρα πάσης τῆς γῆς; » μετὰ γὰρ τοῦ θαύματος καὶ ἀπορίας πάντας κατεῖχεν. Ἐθαύμαζον μὲν γὰρ τὸν μέγαν τύραννον ὀρώντες οὕτωσὶ ἐξαίφνης κειμενον νεκρὸν· ἠπόρουν δὲ τὴν αἰτίαν τῆς πτώσεως, καὶ μάλιστα ὅτι οὐκ ἐπίστευον ἐν θανάτῳ τὸν θάνατον καταργεῖσθαι οὐδὲ ἐν σταυρῷ τὸν τληκυῦτον ὄφιν καταράσσεσθαι. Ὅθεν πάλιν ἐθαύμαζον καὶ ἔλεγον· « Πῶς ἐάλωκε Βαβυλῶν; » Ἐβλεπον γὰρ λοιπὸν καὶ τὸν ἄδην σκυλευθέντα.

28. Ταῦτα δὲ ὀρῶν ὁ ἀθλιος καὶ τούτων ἀκούων, ἐμαίνετο λοιπὸν καὶ ἐτρέχετο, ὀδυρόμενος. Καὶ γὰρ ὀρῶν ἑαυτὸν σκυλευόμενον κατέκοπτεν ἑαυτόν. Ὅρων δὲ καὶ τοὺς ποτε κλαίοντας ὑπ' αὐτὸν, νῦν ψάλλοντας ἐν Κυρίῳ, διέβρῆσεν ἑαυτόν· ὀρῶν δὲ καὶ τὴν χλευήν τὴν κατ' αὐτόν, ἐσπάραττε δεινῶς ἑαυτόν, καὶ ἀπορῶν (43) ὅ τι πράξει, μόνον ἔτριξε τοὺς ὀδόντας, ὡς ὁ τοῦτον ἑωρακὸς Ψαλμωδὸς μαρτυρεῖ λέγων· « Παρατηρήσεται ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον,

⁸⁷ Psal. cxiv, 1, 2. ⁸⁸ Luc. II, 14. ⁸⁹ I Reg. xviii, 7. ⁹⁰ Psal. xciv, 1. ⁹¹ Psal. lxxvii, 19. ⁹² Psal. lxxv, 1. ⁹³ Psal. xlvi, 9, 10. ⁹⁴ Isa. xiv, 12. ⁹⁵ Jerem. I, 23. ⁹⁶ Jerem. xl, 23.

(38) Regius, ὡς.

(39) Ἦσαν, deest in Regio.

(40) Regius, secunda manu, συντρέχον.

(41) Anglicanus, ἀλαλάξωμεθα.

(42) Ita Regius et Anglicanus. Editi vero post Κυρίου, habent, τοῦ Θεοῦ.

(43) Basil. ὅτι πράξει· ἔτριξε τοὺς ὀδ.

καὶ βρῦξει ἐπ' αὐτὸν τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ. Ὁ δὲ Κύριος ἐκχελάσεται αὐτόν· καὶ πάλιν· Ἐμάρτυ-
 λὸς ἔσται, καὶ ὀργισθήσεται· τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ
 βρῦξει καὶ τακθήσεται. Ἐτριξε δὲ μεταμελόμενος,
 ὅτι κἀν ὄλωσ τετόλμηκε κατὰ τοῦ Σωτῆρος· (44) εἰ-
 δὼς ἑαυτὸν πρὸς τοῦτον τολμῶντα κατὰ τῶν δικαίων,
 καὶ μηδὲν τοιοῦτον πεπονθότα. Καὶ γὰρ ἐπιβουλεύ-
 σασ τῷ Ἄβελ, καὶ τοὺς πατριάρχας θλίψας, ἐπιβου-
 λεύσας δὲ καὶ τῷ Ἡσαΐα, καὶ τὸν Ἱερεμίαν ὑβρίσας,
 καὶ τὸν Ἰωβ πειράσας· πάλιν Ἰσχυε (45), καὶ ἐβασί-
 λευεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωσέως. Ἄρτι δὲ
 τολμήσας κατὰ τοῦ Κυρίου, θεωρεῖ ἑαυτὸν γενόμε-
 νον Ἴρον, καὶ ἐκθληθέντα τοῦ παντός, καὶ ὑπὸ πάν-
 των καταπατούμενον. Ἐργον γὰρ τοῦ Σωτῆρος γέ-
 γονε μὴ μόνον (46) αὐτοῦ τοῦ θανάτου καταπαίζει,
 ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιθεῖναι· ἵνα μὴ μόνον
 ἡμᾶς τῆς δουλείας ἐλευθερώσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸν δουλώ-
 σαντα ἡμᾶς καταργήσῃ· μήποτε πάλιν Ἰσχυέας ἀπα-
 τήσῃ ἡμᾶς, καὶ εἰς ἀργὸν αὐτοῦ τὸ κατόρθωμα γένη-
 ται. Ὅθεν αὐτὸς, καταπαίξας τοῦ θανάτου, λοιπὸν
 ἐκδοτὸν καὶ ἡμῖν αὐτὸν εἰς τὸ πατεῖσθαι δίδωσι λέ-
 γων· Ἐγὼ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω
 ὄφρων καὶ σκορπιῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν
 τοῦ ἐχθροῦ· καὶ πάλιν· Καταπατήσῃ λέοντα καὶ
 δράκοντα. Πάλαι μὲν γὰρ ὁ ὄφις ἠπάτησε τὴν
 Ἔβαν, καὶ τῷ φθόνῳ τούτου ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς
 τὸν κόσμον· ἄρτι δὲ πατεῖται, καὶ θέλων ἀπατᾶν,
 ἀκούει· Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. Καὶ πάλαι
 μὲν ὁ ἀντιδικὸς ἡμῶν διάβολος ὡς λέων περιεπάτει,
 ἐψῶν τὴν ἡμετέραν ψυχὴν· ἄρτι δὲ καταπατεῖται
 σὺν τῷ δράκοντι, καὶ λοιπὸν ὁ Θεὸς ἐν τάχει συντρί-
 φει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Καὶ τοσοῦτον
 καταφρονεῖται καὶ παίζεται, ὡς καὶ ἐπὶ τρώγλην
 ἀσπίδων, ἐκβάλλοντά τινα τὴν χεῖρα, μὴ φοβεῖσθαι.
 Ταῦτα γὰρ Ἡσαΐας προεφήτευσεν· καὶ ἔστιν ὁ λόγος
 ἀληθής.

29. Παιδιά γούν τὴν πάλαι καὶ γέροντας ἀπατώ-
 σαν ἡδονῆν ἄρτι χλευάζουσι· καὶ μήπω νομίμης ἡλι-
 κίας ἐπιβάντες, τὴν ὑπὲρ τὸν νόμον περιζώννου-
 νται (47) σωφροσύνην· καὶ παρθένοι μένουσες, τῷ
 λόγῳ πατοῦσι τῆς ὀφειδύους ἡδονῆς τὰς ἀπάτας, μὴ
 φοβούμενοι ταύτης τὰ θανατηφόρα δῆγματα. Ἦδη
 δὲ τινες καὶ αὐτὸ τὸ κέντρον τοῦ διαβόλου πατοῦντες,
 οὐκ εἰδειλάσαν τὸν θάνατον· ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν αὐ-
 τῶν ἠλλαξαν τῷ θανάτῳ, μάρτυρες γενόμενοι τοῦ
 Λόγου διὰ τοῦτο γὰρ ἀπέθανεν ὁ Κύριος. Πολλοὶ δὲ τὰ
 ἐπὶ γῆς καταλιπόντες, ἐλευθέρῳ τῷ βασιγασματι τὸν ἀέρα
 διαβαίνουσι, καὶ ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται· οὐκέτι
 φοβούμενοι τὸν ἀρχοντα τοῦ ἀέρος, ἀλλὰ καὶ ἐπι-
 λήττοντες καὶ λέγοντες, εἰ θέλοι κωλύειν· Ὑπαγε
 ὀπίσω μου, Σατανᾶ· ὅτι Κύριον τὸν Θεόν μου σπεύ-
 δω προσκυνῆσαι· διὰ τοῦτο γὰρ ἐσταυρώθη εἰς τὸν
 ἀέρα ὁ Σωτήρ. Ἦ δὲ ὁδὸς τοῦ παραδείσου, ἡ πάλαι

stum, et stridebit super eum dentibus suis. Domi-
 nus autem irridebit eum⁴⁴. Ac rursum : « Pec-
 cator videbit, et irascetur; dentibus suis fremet
 et tahescet⁴⁵. » Stridebat vero, quod doleret se
 unquam cum Salvatore congrredi ausum esse; scie-
 bat autem se antea justos aggredi ausum, nihil
 ejusmodi passum fuisse. Nam etsi Abeli insidiatus
 fuisset, patriarchas afflixisset, Isaiæ parasset insi-
 dias, Hieremiæ contumeliam fecisset, Jobum tenta-
 sset; mors tamen invalescebat, regnabatque ab
 Adamo usque ad Moysen. Jam vero simili audacia
 adversus Dominum usus, se plane lrum factum,
 undequaque pulsum, ab omnibus conculcatum ani-
 madvertebat. Salvatoris quippe opus fuit, non ipsi
 tantum morti illudere, sed etiam nos eidem supe-
 riores constituere, ut non solum nos a servitute
 liberaret, sed etiam eum qui nos in servitute re-
 dederat opprimeret, ne rursum invalescens nos
 deciperet, neve sua victoria incassum abiret.
 Quapropter ipse cum illuisset morti, nobis item
 eam calcandam tradit dicens : « Ecce dedi vobis
 potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones
 et supra omnem virtutem inimici⁴⁶. » Ac rursum :
 « Conculcabis leonem et draconem⁴⁷. » Olim nam-
 que serpens Evam decepit, ejusque invidia mors
 intravit in mundum : jam vero conculcatur et vo-
 lens decipere audit : « Vade retro me, Satana¹. »
 Olim adversarius noster diabolus, quasi leo cir-
 cumibat, sitiens animam nostram : jam vero con-
 culcatur cum dracone, ac demum brevi Deus
 conteret Satanam sub pedibus nostris. Tantumque
 despicitur, tantum illuditur, ut ne quispiam re-
 formidet ad foramen aspidum admovere manum².
 Hæc enim Isaias prophetavit, cujus verus est
 sermo.

29. Pueri ergo voluptatem, quæ ipsos olim senes
 decipiebat, jam irrident : necdum ad legitimam
 progressi ætatem continentia, quæ legem superat,
 lumbos præcingunt : manendoque virgines, ser-
 pentinæ voluptatis fallacias verbo calcant, nihil
 ejus lethiferos morsus veriti. Jam vero quidam,
 ipsum diaboli stimulum calcantes, mortem non
 exhorruere; sed morte vitam suam commutarunt,
 Verbi martyres effecti : ideo enim mortuus Domi-
 nus est. Multi vero terrenis derelictis rebus, libero
 gressu aerem peragrant et in cælo vitam degunt :
 nihil ultra veriti principem aeris, imo potius,
 si prohibere voluerit, increpantes ac dicentes :
 « Vade retro me, Satana, » quoniam Dominum Deum
 meum festino adorare; ideo namque Salvator in
 aere crucifixus est. Via autem paradisi, olim per
 peccatum clausa, jam volentibus patet, ut ait Pau-

⁴⁴ Psal. xxxvi, 12, 15. ⁴⁵ Psal. cxi, 10. ⁴⁶ Luc. x, 19. ⁴⁷ Psal. xc, 13. ¹ Marc. viii, 33.
² Isa. xi, 8.

(44) Regius, ἴδου ἑαυτὸν.

(45) Basilienensis, Ἰσχυσεν. Infra, Ἴρος, sic men-
 dici vocabantur, ex illo Homeri mendico cui no-
 men, Ἴρος, *Odyss.* 2.

(46) Regius, αὐτόν.

(47) Regius, εὐφροσύνην· καὶ παρθένοι μένουσι,
 τῷ λόγῳ πατοῦντες.

lus, qui eo loci raptus est, et ad 79 **ἰ**caelos ascendit. Ideo Dominus illudit serpenti: cessavitque infernus, non ultra imperante morte, sed resuscitatis omnibus. Diabolus autem non jam inde in nos insurgit: cecidit enim, atque prostratus, in pectus plane et in ventrem suum provolvitur: ea enim de causa surrexit Dominus. Et homines quidem didicerunt aspernari divitias corporales, et ditescunt verbo et scientia: draco autem qui se divitem esse gloriabatur, denudatus est, jamque nudus, Irus et pauper est, ab hominibus exspoliatus. Nam qui olim medius inter cherubinos versabatur, omnique lapide pretioso indutus erat, sardio, jaspide et achate, jam demum in papyro, arundine et silice dormit, ut in Job de illo narratur⁴. Ideo enim Dominus pauper fuit, ut nos ejus inopia ditesceremus⁵, diabolusque nudatus est. Quodque mirabile, magnumque contigit in rerum natura, homines ad mortem properant optantes adventum Domini; miser autem diabolus, qui olim mortis imperium habuit, jam metuit eum qui venturus est, judiciumque reformidat: novit enim sibi paratum ignem et angelis suis. Ideo enim Dominus meus judicatus est, ut nos a judicio liberaret, illumque condemnaret. Οἶδες γὰρ τὸ ἡτοιμασμένον αὐτῷ πῦρ, καὶ τοῖς Κύριος, ἵνα ἡμᾶς ἀπὸ (49) τῆς κρίσεως ἐλευθερώσῃ, κάκεινον κατακρίνῃ.

30. Cæterum de divina cognitione in omnes ubique disseminata quid est quod loquamur, cum res gestæ ex se fidem habeant? Nulla enim præterit dies, qua quidam homines idola non deserant propriasque ac paternas leges non abnegent, ut ad Deum confugiant, ac Christi leges accipere postulent, incredibili miraculo in eum credentes. Nam qui hactenus idololatræ fuere, atque Christum ut hominem calumniati sunt, eum deinceps, idolis abnegatis, Deum agnoscunt: et quos in idolis dæmones reformidabant, ipsos, agnito Domino, dæmonum deserunt, atque ex aliis pellunt: quam item, idololatræ dum essent, voluptatem metuebant, eam in Christo despiciunt: peccatumque a quo pridem superabantur, jam signo crucis vincunt ludibrioque habent. Et sane virginitatem quam olim esse non credebant, quod non posse putarent virtutem hujusmodi in hominibus reperiri; in Salvatorem postea credentes ex Virgine natum, non modo existere credunt, imo vero ipsi eandem colunt, quod tamen ethnicis qui adhuc in idololatria permanent, credere nolunt. Ad hæc, omnia jam veneficia cessavere, omnis magia abolita, universa Græcorum infatuata sapientia est. In divinis quippe, non verbis, sed factis est opus: neque pronuntiatio linguæ, sed animæ affectus prodest. Græci igitur verbis non percipiunt ea quæ fide Christiani exhibent: et quæ verbis magi efficiunt, hæc, silentibus

⁴ Job VIII, 17. ⁵ II Cor. VIII, 9.

(48) Regius, τῆ ἐκείνου πτωχεύει.

(49) Ἀπὸ δεστ in Basiliensi et Anglicano.

(50) Anglicanus, τούτους.

δι' ἀμαρτίας κλεισθεῖσα, ἄρτι τοῖς βουλομένοις ἀνώγειν, ὡς Παῦλος μαρτυρεῖ, ἀρπαζόμενος ἐκεῖ, καὶ ἀπερχόμενος εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Διὰ τοῦτο γὰρ ἔπαιξεν ὁ Κύριος τὸν ἕφιν. Καὶ ὁ μὲν ἄδης κατήργηται, οὐκέτι τοῦ θανάτου κρατοῦντος, ἀλλὰ πάντων ἐγειρομένων· ὁ δὲ διάβολος οὐκ ἔτι ἐξανίσταται καθ' ἡμῶν· πέπτωκε γὰρ, καὶ πεσὼν ἀληθῶς ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύεται: διὰ τοῦτο γὰρ ἀνέστη ὁ Κύριος. Καὶ οἱ μὲν ἄνθρωποι μεμαθήκασι καταφρονεῖν σαματικοῦ πλούτου, καὶ πλουτοῦσι τῷ λόγῳ καὶ τῇ γνώσει: ὁ δὲ καυχώμενος εἶναι πλούσιος δράκων γεγύμνωται, καὶ νῦν γυμνὸς Ἴρος καὶ πένης ἐστὶ, κατεστυλεωμένος ὑπὸ πάντων. Καὶ γὰρ πάλαι τῶν χειρῶν ἀνά μέσον ὦν, καὶ πάντα λίθον χρηστὸν ἐνδεδυμένος, τὸν σάρδιον, τὸν ἱασπιν, τὸν ἀχάτην, ἄρτι λοιπὸν ἐπὶ πάπυρον, καὶ κάλαμον, καὶ χάλικα κοιμάται, ὡς ἐν τῷ Ἰωβ περὶ αὐτοῦ λέγεται. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ πτωχείᾳ (48) αὐτοῦ πλουτήσωμεν, καὶ ὁ διάβολος ἐγυμνώθῃ. Καὶ τὸ παράδοξον καὶ μέγα γενόμενον ἐν τῇ κρίσει: ἄνθρωποι μὲν γὰρ σπεύδουσιν ἀποθνήσκειν εὐχόμενοι τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτήρος: ὁ δὲ δειλαῖος διάβολος, ὁ πάλαι τοῦ θανάτου τὸ κράτος ἔχων, νῦν φοβεῖται τὸν ἐρχόμενον, καὶ τὴν κρίσιν καταπτῆσαι ἀγγέλοις αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐκρίθη μου ὁ

30. Περὶ γὰρ τῆς γενομένης εἰς πάντας πανταχοῦ θεογνωσίας τί δεῖ καὶ λέγειν, τῶν γιγνομένων ἀφ' ἑαυτῶν ἐχόντων τὴν πίστιν; Οὐκ ἔστι γὰρ ἡμέραν παρελθεῖν, ἐν ᾗ ὅτε τὰ μὲν εἰδωλα οὐ καταλιμπάνουσιν ἄνθρωποι, καὶ τοὺς ἰδίους καὶ πατρικούς ἀρνοῦνται νόμους, πρὸς δὲ Θεὸν καταφεύγουσι, καὶ τοὺς Χριστοῦ λαμβάνειν νόμους ἀξιοῦσι, παραδόξῳ θαύματι πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Ἔτι γὰρ εἰδωλοατροῦντες καὶ ὡς ἄνθρωπον διαβάλλοντες τὸν Χριστόν, τοῦτον ὑστερον Θεὸν γινώσκοντες, καταλιμπάνουσι τὰ εἰδωλα· καὶ οὐδ' ἐφοβοῦντο δαίμονας ἐν τοῖς εἰδώλοις, τούτους (50) τὸν Κύριον ἐπιγινόντες λοιπὸν καταλείπουσι, καὶ ἀπὸ ἄλλων διώκουσι: καὶ ἦν εἰδωλοατροῦντες ἡδονὴν ἐφοβοῦντο, ταύτης ἐν Χριστῷ καταφρονοῦσι, καὶ τὴν τότε νικῶσαν αὐτοὺς ἀμαρτίαν ἄρτι τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ νικῶντες παίζουσι. Καὶ γὰρ ἀπιστοῦντες ὅλως τῇ παρθενίᾳ, καὶ ἀδύνατον εἶναι λέγοντες ἐν ἀνθρώποις ταύτην εὐρίσκεισθαι τὴν ἀρετὴν, πιστεύσαντες τῷ ἐκ Παρθένου Σωτήρι, οὐ μόνον ἐπιγινώσκουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ταύτην πολιτεύονται, ἀπιστοῦνται παρὰ τοῖς ἔτι ἔθνεσιν εἰδωλόατραις. Ἐπι τούτοις δὲ ἡρησας πᾶσα μὲν φαρμακεία, πᾶσα δὲ μαγεία κατήργηται, καὶ πᾶσα τῶν Ἑλλήνων μεμώραται σοφία. Ἐν γὰρ τοῖς θεοῖς (51), οὐ λόγων, ἀλλ' ἔργων ἐστὶ χρεία· καὶ οὐχ ἡ προφορὰ τῆς γλώττης, ἀλλ' ἡ τῆς ψυχῆς διάθεσις ὠφέλει. Οἱ γοῦν Ἕλληνες οὐ καταλαμβάνουσι λόγους ταῦτα, ἀ τῇ πίστει Χριστιανοὶ ἐπιδεικνύνται· καὶ ἃ ἐνεργοῦσι λόγους οἱ μάγοι, ταῦτα (52), σιωπῶν-

(51) Anglicanus, τοῖς θεοῖς.

(52) In Anglicano hæc, ταῦτα... περὶ ἀθανασίας, desunt. Ibidem, Regius, καταργεῖται.

των ἡμῶν, τῷ σημεῖω τοῦ σταυροῦ καταργεῖται· καὶ ἀμφιβάλλουσι περὶ ἀθανασίας, ταῦτα οἱ μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ οὐ λόγοις, ἀλλ' ἔργοις ἐπιδείκνυνται· καὶ περὶ τῆς διαστάζουσι παρθενίας οἱ μάγοι (53), καὶ τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, ταύτην ἐν Χριστῷ καὶ γυναῖκες ἐπιδείκνυνται· καὶ οἷς εὐχονται δαίμοσιν· ὡς θεοὶς, τοῦτους καὶ παιδία ἐν Χριστῷ διώκουσι. Καὶ ὁσως ὁ χριστοφόρος ἀνὴρ ὡς θεὸς ἐστὶν ἐπὶ γῆς, τοῖς μὲν ἀνθρώποις ἀνεξίκακος γενόμενος, πᾶσι δὲ, ὡς σὺν ἡλίω περιπολῶν, τὸν οὐράνιον ἐπιδεικνύμενος βίον.

31. Ἰδοὺ ἐν τούτῳ τοῦ σταυροῦ κατόρθωμα· Ἰδοὺ ταῦτα πεποίηκεν ὁ θάνατος τοῦ Σωτῆρος. Οὐ γὰρ ἀνθρώπου ἐστὶ τὸ ἔργον, ἀλλὰ Θεοῦ. Καὶ διὰ τούτου πέπονθεν ὡς ἄνθρωπος, ἵνα τοῖς ἀνθρώποις τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων καὶ θεῖα χαρίσθαι. Αὐτοῦ γοῦν ἐστὶ τὰ νῦν ἐν ἀνθρώποις κατορθώματα. Κἂν γὰρ Παῦλος λαλῆ, ἀλλὰ Χριστός ἐστιν ἐν (54) αὐτῷ λαλῶν· κἂν μεγάλη καὶ θαυμαστά ποιῆ, ἀλλ' ἡ τοῦ Χριστοῦ χάρις ἐστὶν ἡ ταῦτα ἐνεργούσα· καὶ ἂν εἰς πάντας ἐφθασεν ἡ περὶ Θεοῦ γνώσις, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων ἐστὶν ἡ διδασκαλία, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου καταβάντος μεσίτου Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Τοῦτο γὰρ γέγραπται, ὅτι Ἰουδαῖοι μὲν ἐσωπήσαν πάσαι, ἄρτι δὲ πληροῦμενον ὁρῶσι· γέγραπται γάρ, ὅτι « Ἔσονται πάντες διδασκατοὶ Θεοῦ, » καθάπερ καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγει· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος· » καὶ ἐπιφέρει λέγων· « Καὶ οὐ μὴ διδάξει ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ καὶ ἕκαστος (55) τὸν ἀδελφὸν αὐτῷ λέγων· Γνωθὶ τὸν Κύριον· ὅτι πάντες εἰδήσουσι με ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν, ὅτι Πλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν. » Τίς γάρ ἐστιν ὁ ἐν τοῖς εἰδώλοις καταλύων, εἰ μὴ ὁ Κύριος; καὶ τίς ὁ ἀνάντων (56) αὐτοὺς ἐκείθεν ἐτι δουλεύοντας εἰδώλοις, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Χριστός, ὁ λέγων· « Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν; » Τὸ γὰρ παράδοξόν ἐστὶ τούτο, ὅτι, ἐτι (57) δουλεύοντων αὐτῶν εἰδώλοις, διανοίγεται τούτων ὁ νοῦς τῆς ψυχῆς ὡς τὸ νοεῖν, ὅτι οὐς μὲν ἐνόμιζον πάσαι θεοὺς, ξύλα καὶ λίθους εἶναι· ὃν δὲ ἐγλεύαζον ἐσταυρωμένον, τούτον οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν ἐπιγινώσκουσιν (58). Νοῦ δὲ διδασκαλος οὐκ ἀνθρωπῆς ἐστὶν, ἀλλ' ὁ τὸν νοῦν μόνος ὁρῶν Θεός. Μακάριε ἀληθῶς καὶ ζωοποιεῖ σταυρὸς τοῦ Σωτῆρος· τὸν μὲν θάνατον ἐθριαμβεύσας, τὸν δὲ τούτον κατέχοντα διάβολον ἀνέλεες. Θεε Λόγε, καὶ ἀληθῶς σοφία τοῦ Πατρὸς· σὺ καὶ τοῦ πανούργου τὸ πρόσωπον ἐδείξας, καὶ τὴν πτύξιν τοῦ θώρακος αὐτοῦ ἐγύμνωσας· ὥστε καὶ ἡμᾶς λέγειν· « Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνωσοῦμεν. » Φιλάνθρωπε καὶ ἀγαθὴ Δέσποτα· σὺ καὶ αἰχμαλώτους ἡμᾶς ἔλυτρώσω, καὶ δουλεύοντας τῇ ἁμαρτίᾳ, διὰ τοῦ θανάτου ἰδίου, Κύριε, ἡλευθέρωσας. Οἴδαμεν γάρ, ὅτι ἡλευθέρωθημεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Εἰρηνοποιεῖ ἀληθῶς (59) γὰρ τοῦ Θεοῦ· σὺ καὶ τὴν υἰοθεσίαν ἡμῶν ἀποδέδωκας, καὶ ἀποκαταλλά-

A nobis, signo crucis evanescent : item quæ de immortalitate in dubium vocant, hæc martyres Christi, non verbis, sed operibus exhibent : et de qua virginitate magi et Græci philosophi dubitant, hanc in Christo mulieres colunt : et quibus dæmonibus, ut diis illi supplicent, eos pueruli in Christo persequuntur. Demum vir qui Christum gestat, quasi Deus est in terra, erga homines quidem patiens et mansuetus : et, ac si cum sole circum omnia gyret, omnibus cœlestem exhibet vitam.

31. En tibi unum ex præclaris crucis facinoribus : hæc mors effecit Salvatoris. Nequaquam enim hominis est opus, sed Dei. Atque ideo ut homo passus est, ut hominibus quæ supra hominem et divina sunt, largiretur. Illius ergo sunt præclara gesta, quæ apud homines jam emicant. Nam si Paulus loquatur, Christus in ipso loquitur : si magna et mirabilia perpetraverit, Christi gratia est quæ talia operatur : et si in omnes permeavit Dei cognitio, non hominum est 80 ejusmodi doctrina, sed ipsius descendentis Verbi, mediatoris Dei et hominum. Hoc enim scriptum est, quod Judæi quidem olim reticuerunt, sed jam completum vident ; hoc, inquam, scriptum est : « Erunt omnes docibiles Dei » ; ut ait Hieremias propheta : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus ; » ac deinde subinfert : « Non docebit quisque proximum suum, et quisque fratrem suum, dicentes : Cognosce Dominum, quia omnes me cognoscent, a parvo usque ad magnum eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum ». « Quis enim est qui ipsos idola colentes ad pœnitentiam movet, nisi Dominus? Et quis eos ex idolorum servitute educit, nisi ipse Christus, qui ait : « Cum exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum? » Nam id certe summopere mirandum, quod dum idola colunt, eorum mens aperiatur, ut intelligent, quos olim deos arbitrabantur, ligna et lapides esse : quem vero crucifixum irridebant, eum non hominem, sed Deum agnoscant. Mentis autem magister non homo est, sed qui mentem solus videt Deus. Beata vere et vivifica crux Salvatoris, quæ de morte triumphasti, et cum qui in sua postestate mortem tenebat, diabolum quem, sustulisti. O divinum Verbum et vere sapientia Patris, tu versuti illius faciem ostendisti, et plicas pectoris illius nudasti, ita ut et nos dicamus : « Non enim ejus cogitationes ignoramus ». « Hominum amator ac bone Domine, tu nos captivos redemisti, peccato servientes, per propriam mortem, Domine, liberasti. Scimus enim nos a peccato fuisse liberatos. O vere pacis conciliator Fili Dei, tu adoptionem filiorum dedisti nobis, reconciliatisque nobis Patri

* Isa. lrv, 43 ; Joan. vi, 45. * Jerem. xxi, 31, 54. * Joan. xii, 32. * II Cor. ii, 11.

(53) Regius, οἱ μεγάλοι, male.

(54) In Anglicano, ἐν δεσφῳ.

(55) Ita Regius. In editis vero, hæc, τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος, desunt.

(56) Regius, καὶ τίς ὁ ἄγων.

(57) Ἐτι deest in Anglic. Mox idem, ὁ νοῦς, ὡς

τὸ νοεῖν, οὗς μὲν. Ibidem. Edit. Paris., ὡς τὸ νοεῖν. Regius, ὥστε νοεῖν. Edit. Commel. vero cum aliis mss., εἰς τὸ νοεῖν.

(58) Regius prima manu et Anglic., ἐπιγινώσκουσι.

(59) Ἀληθῶς abest ab Anglicano.

tuο, inimicitiam in carne destruxisti. Ditissime Saluator et vere rex, tu namque pauper fuisti, ut nos tua paupertate ditiesceremus ; tu nobis regnum cœlorum largitus es. Creator et opifex omnium, Verbum Patris, tu nos iterum creasti, tuaque sumus opificia, conditi ad bona opera. Vere lux et splendor Patris, tu quippe nos in tenebris illustrasti, non videntes nos ad lucem adduxisti. Forma atque imago vera Patris , tu nos perditos formasti, et imaginem Dei iterum reddidisti. Deus Verbum et vere vita , tu mortuos vivificasti nos, corruptos renovasti, inducens incorruptione. Vere virtus, brachium et dextera Patris , tu dolores mortis solvistι, portas æreas et vectes ferreos confregistι, quemadmodum ait Scriptura. Tu draconem serpentem diabolum, hamo circumegisti humano, in tropæo crucis. Per te tuamque divinam virtutem, omnes eum calcant, omnes ei illudunt. Te enim ei primum illudente , initium creaturæ Domini incepit esse, conditæ ad ei illudendum. Te illum prosternente, res mirabilis visa omnibus est, ut dicerent : « Quomodo cecidit de cœlo Lucifer , qui mane oriebatur ? » Te accipiente ab illo chirographum adversum nos exaratum, affigenteque illud cruci, ludibrio illum habent universi, dicentes : « Quomodo cessavit exactor, quievit accelerator? contrivit Deus jugum peccatorum. Jam enim ei substernitur putredo, et operimentum ejus efficitur vermis ⁶⁰. » Nec est ultra qui draconem reformidet; sed te, et per te Patrem adorant.

έτριψεν ὁ Θεὸς τὸν ζυγὸν τῶν ἀμαρτωλῶν. Λοιπὸν γὰρ ὑποκάτω αὐτοῦ στρώνονται σῆψις, καὶ τὸ κατακάλυμμα (64) αὐτοῦ γίνεται σκώληξ, » καὶ πάντες ἰσχυροὶ τὸν δράκοντα φοβοῦνται, ἀλλὰ σὲ, καὶ διὰ σοῦ τὸν Πατέρα προσκυνοῦσιν.

52. Sic resurgens Dominus, statim morti illusit, nosque ab ea liberavit. Judæi autem ne ista quidem videntes pudore sunt affecti, ignorantes se ista contra Salvatorem ausos, adversum sese ea ipsa moliri. Non videbant quippe se Dominum tradendo, traditionem Jerusalem provocare, dicente Hieremia propheta : « Traditione tradetur Jerusalem in manus Nabuchodonosor regis Babylonis ⁶¹. » Neque advertabant nolentes Domino servire, sese diabolo in servos subdicere, ipsique ministrare ad insidias adversus Christum. Ignorabant enim se Barabbam postulando, atque Dominum occidendo, Barabbæ vitam acturos esse, omneque seditionis cædisque genus apud se augendum fore, atque repudiare se lucem et veritatem, et quidquid est Dominus, ut ait Isaias : « Ecce dominator Dominus Sabaoth, auferet a Judæa, et a Jerusalem, validum et validam, robur panis et robur aquæ, gigantem et fortem, principem et bellatorem, et judicem et prophetam et ariolum et senem, quinquagenarium

ἡς ἡμᾶς τῷ σωτοῦ Πατρὶ, τὴν ἐχθραν ἐν τῇ σαρκὶ καθήρησας. Πλούσιε Σωτῆρ καὶ ἀληθῶς βασιλεὺς· σὺ γὰρ ἐπτώχευσας, ἵνα τῇ σῆ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· σὺ καὶ τὴν βασιλείαν ἡμῖν τῶν οὐρανῶν ἐχαρίσω, κτίστα καὶ δημιουργὸς τῶν πάντων. Λόγε τοῦ Πατρὸς· σὺ γὰρ πάλιν ἡμᾶς ἀνεκτίσας, καὶ σου ποιήματά ἐσμεν, κτισθέντες ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς. Φῶς ἀληθῶς καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς· σὺ γὰρ ἡμᾶς ἐν σκότει καταέλαμψας, καὶ μὴ βλέποντας ἡμᾶς εἰς φῶς ἤγαγες. Μορφὴ καὶ εἰκὼν ὄντως τοῦ Πατρὸς· σὺ γὰρ ἡμᾶς ἀπολλυμένους (60) ἐμόρφωσας, καὶ πάλιν ἐχαρίσω τὸ κατ' εἰκόνα. Θεὸς Λόγε καὶ ἀληθῶς ζωὴ· σὺ γὰρ ἀποθανόντας ἐζωοποίησας, καὶ φθαρέντας ἀνecaίνισας, ἐνδύσας τὴν ἀφθαρσίαν. Δύναμις ἀληθῶς, καὶ βραχίον, καὶ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς· σὺ γὰρ καὶ τὰς ὠδύνας ἔλυσας τοῦ θανάτου, θύρας χαλκᾶς καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς κατέαξας, ὡς ἡ Γραφὴ λέγει. Σὺ καὶ τὸν δράκοντα (61), τὸν ὄφιν, τὸν διάβολον, ἐν ἀνθρωπίνῳ ἀγκίστρῳ περιήγαγες ἐν τῷ τροπαίῳ τοῦ σταυροῦ. Διὰ σὲ καὶ τὴν σὴν θείαν ἀνδραγαθίαν πάντες μὲν αὐτὸν πατοῦσι, πάντες δὲ αὐτοῦ καταπαίζουσι. Σοῦ γὰρ πρώτου παίξαντος εἰς αὐτὸν, γέγονε λοιπὸν ἀρχὴ πλάσματος Κυρίου, πεποιημένου εἰς τὸ καταπαίξασθαι. Καὶ σοῦ τοῦτου καταβαλόντος (62), γέγονε πᾶσι θαῦμα, ὥστε καὶ λέγειν· « Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἐωσφόρος, ὁ πρωτὶ ἀνατέλλων; » Καὶ σοῦ λαθόντος παρ' αὐτοῦ τὸ κατ' ἡμῶν χειρόγραφον, καὶ προσηλώσαντος αὐτὸ τῷ σταυρῷ, πάντες κατ' αὐτοῦ κατακερτομοῦσι (63) λέγοντες· « Πῶς ἀναπέταται ὁ ἀπαιτῶν; καὶ ἀναπέτνται ὁ ἐπισπουδαστής; συνυποκάτω αὐτοῦ στρώνονται σῆψις, καὶ τὸ κατακάλυμμα δράκοντα φοβοῦνται, ἀλλὰ σὲ, καὶ διὰ σοῦ τὸν Πατέρα

32. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Κύριος ἐξαναστὰς, ταχέως κατέπαιξε τοῦ θανάτου, καὶ ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν ἀπ' αὐτοῦ. Ἰουδαῖοι δὲ, οὐδὲ ταῦτα βλέποντες, ἠσχύοντο, ἀλλὰ καὶ ἠγνοῦν τολμῶντες κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ὅτι καθ' ἑαυτῶν ἐπεχειροῦν ταῦτα. Οὐκ ἔβλεπον γὰρ παραδιδόντες τὸν Κύριον, ὅτι τὴν τῆς Ἱερουσαλήμ παράδοσιν προκαλοῦνται, λέγοντος τοῦ προφήτου Ἱερεμίου· « Παραδιδομένη παραδοθήσεται Ἱερουσαλήμ εἰς χεῖρας Nabuchodonosor βασιλέως Βαβυλῶνος. » Καὶ οὐκ ἔβλεπον, ὅτι, μὴ θέλοντες δουλεῦειν τῷ Κυρίῳ, ὑπέβαλλον ἑαυτοὺς τῷ διαβόλῳ δούλους, καὶ ὑπηρέτου αὐτῷ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλήν. Ἠγνοῦν γὰρ τὸν Βαραβδᾶν αἰτούμενοι, καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείνοντες, ὅτι τὸν μὲν βίον βιώσονται τοῦ Βαραβδᾶ, καὶ πᾶσα στάσις καὶ φόνος παρ' αὐτοῖς αὐξήσει· ἀποθαλοῦσι δὲ ἀπ' ἑαυτῶν τὸ φῶς καὶ τὴν ἀλήθειαν, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ὁ Κύριος, ὡς ὁ Ἡσαίας λέγει· « Ἰδοὺ δὴ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ, ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος, γίγαντα

Isa. xiv, 12. ⁶⁰ ibid., 4, 5, 11. ⁶¹ Jerem. xxxii, 4.

(60) Regius, ἀπολλομένους.
 (61) Τὸν δράκοντα deest in Anglicano.
 (62) Regius, καταβάλλοντος.
 (63) Regius, κερτομοῦσι.

(64) Basiliensis, κάλυμμα. Regius, κατάλυμμα. Editi, κατάλυμα, sed legendum cum O, κατακάλυμμα.

καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄρχοντα πολεμιστὴν, καὶ δικαστὴν. καὶ προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον, καὶ πεντηκόνταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Καὶ ἐπιστήσω νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίχεται κυριεύσουσιν αὐτῶν. » Ἐνέπαιζον γὰρ οἱ ἄθλιοι τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἔβλεπον, ὅτι τὸ προφητικὸν κατ' αὐτῶν ἐπληροῦτο βῆτὸν τὸ λέγον· « Ἐμπαίχεται κυριεύσουσιν αὐτῶν. » Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ παράδοξον τοῦ Σωτῆρος, ὅτι σταυρούμενος ἔπασχε μὲν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, κατέπαιξε δὲ τοῦ θανάτου, καὶ κατὰ Ἰουδαίων ἐπληροῦτο τὰ γεγραμμένα. Ὅτι δὲ καὶ τὸ φῶς ἀφῆρηται ἀπ' αὐτῶν, γέγραπται ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ οὕτως· « Ὁ Λόγος ὁ γενόμενος ἐπὶ Ἱερεμίαν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν Ἰούδα. » Εἶτα ἐπιφέρει λέγων· « Ἀφελῶ ἀπ' αὐτῶν φωνὴν εὐφροσύνης, καὶ φωνὴν χαρᾶς, φωνὴν νυμφίου καὶ φωνὴν νύμφης, ὁσμήν μύρου καὶ φῶς λύχνου. » Ἀμέλει παρεδίδου τοῖς ἔθνεσι τὸν Κύριον, καὶ οὐκ ἤδεισαν, ἀλλ' ἐτύφλωτον, ὅτι αὐτοὶ οὐ μετὰ πολὺ μισθῆσονται ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτῶν εἰσελεύσονται κατ' αὐτῶν τὰ ἔθνη, καθάπερ γέγραπται· « Ὁ Θεός, εἰσῆλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίανον τὸν λαὸν τὸν ἁγίόν σου, ἔθεντο Ἱερουσαλήμ εἰς ὀπωροφυλάκιον. » Ἀρνούμενοι τὸν Κύριον ἔχεν βασιλεῖα, ἠγνόουν στερισκόμενοι τῆς Δαβιτικῆς (65) τιμῆς. Δὲ τῷ γὰρ ἀπέκειτο τοῦ Δαβὶδ ἡ βασιλεία, καὶ μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἐφθάνει αὐτῆ, ἐπὶ μάρτυρι τῷ Τακῶβ λέγοντι· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἠγούμενος ἐκ τῶν μερῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ, ἣ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἔθνων. » Καὶ γυμνοῦντες δὲ τὸν Κύριον, καὶ τύπτοντες αὐτὸν, οὐκ ἤδεισαν ἐκδιδοσκόμενοι παρ' αὐτοῦ, καὶ κοπετὸν καθ' ἑαυτῶν παροξύνοντες· λέγει γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος· « Ἀφελούμαι τὰ ἱμάτιά μου καὶ τὰ ὀνόμια, τοῦ μὴ καλύπτειν τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς. » καὶ πάλιν· « Ἐνεκεν τούτου κόψεται καὶ θρηγήσει, πορεύσεται ἀνυπόδητος, καὶ γυμνὴ· ποιήσεται κοπετὸν ὡς δρακόντων, καὶ πένθος ὡς θυγατέρων σειρήνων. » Καὶ ποιούντες ἐπιδηθῆναι χλαμύδα κοκκίνην, οὐκ ἔβλεπον καθ' ἑαυτῶν τὴν κατηγορίαν τοῦ Πνεύματος πληροῦντες, ὅτι « Αἱ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. » Χαίροντες (66) δὲ καὶ ἐπὶ τῷ περικεῖσθαι ἀκάνθας τὸν Σωτῆρα, ἐτύφλωτον, καθ' ἑαυτῶν αὐτὰς περιτιθέντες. Γέγραπται γάρ· « Ἐσχόητε, λυπήθητε, αἱ πεποιθυῖαι, ἐκδύσαθε, γυμναὶ γένεσθε, περιζώσαθε τὰς ὀσφίας, καὶ ἐπὶ τῶν μασθῶν κόπτεσθε ἀπὸ ἀγροῦ ἐπιθυμήματος, καὶ ἀπὸ ἀμπέλου γενήματος. Ἡ γῆ τοῦ λαοῦ μου ἀκάνθα, καὶ χόρτος ἀναθήσεται, καὶ ἐκ πάσης οἰκίας εὐφροσύνη ἀρθήσεται. » Ἐχλεύα-

A et admirabilem consiliarium, et sapientem architectum et prudentem auscultatorem. Et constituum adolescentes principes eorum, et illusores eis dominabuntur ¹². » Illudebant enim miseri Domino, neque advertabant propheticum adversum se sermonem impleri qui ait : « Illusores eorum dominabuntur. » Hoc enim est in Salvatore mirandum, quod cruci affixus pro humano quidem genere pateretur, morti vero illuderet, et in Judæorum malum implerentur quæ scripta essent. Quod autem lux ab illis ablata sit, scriptum est in Jeremia his verbis : « Verbum quod factum est super Jeremiam in omnem populum Juda ¹³. » Postea hæc adjicit : « Auferam ab illis vocem lætitiæ et vocem gaudii, vocem sponsi et vocem sponsæ, odorem unguenti et lumen lucernæ ¹⁴. » Revera tradidere Dominum gentibus atque cæcutiones ignorabant se haud diu postea in gentibus polluentis esse, et in suam hæreditatem gentes contra se ingressuras esse, quemadmodum scriptum est : « Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam ¹⁵. » Dum negarent se Dominum regem habere, ignorabant privari se Davidico honore : siquidem illi repositum erat Davidis regnum, quod usque ad Salvatoris adventum perduravit, teste Jacobo : « Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat ille cui repositum est, et ipse est exspectatio gentium ¹⁶. » Et nudantes Dominum, atque verberantes, nesciebant se ab illo nudari, et planctum sibimetipsis concitare ; ait quippe ipse Dominus : « Auferam vestimenta mea, et linteamina, ut ne turpitudinem ejus operiant ¹⁷ ; et rursus : « Propterea planget et lugabit, incedet discalceata et nuda : faciet planctum veluti draconum, et luctum veluti filiarum sirenum ¹⁸. » Et curantes ut imponeretur ei chlamys coccinea, non viderunt se adversum se implere illam Spiritus sancti accusationem : « Manus vestræ sanguine sunt plenæ ¹⁹. » Gaudentes autem quod Salvator spinis circumdaretur, cæcutionebant, non videntes se illas contra sese circumponere : scriptum est enim : « Obstupescite, lugete, quæ in fiducia fuistis, exuite vos, nudæ estote, circumcingite lumbos, et super ubera planctum facite ab agro desiderii, et a vinea germinationis. Terra populi mei spina, et fenum ascendet, et ex omni domo lætitia auferetur ²⁰. » Dominum irridebant, ut Filium Dei (sese dicentem), neque videbant se adoptionem abjicere, ut ipse testatur his verbis : « Filios gene-

¹² Isa. III, 3, 4-4 ¹³ Jerem. xxv, 1. ¹⁴ ibid. 10. ¹⁵ Psal. lxxviii, f. ¹⁶ Genes. xlix, 10. ¹⁷ Osee 11, 9. ¹⁸ Mich. 1, 8. ¹⁹ Isa. 1, 15. ²⁰ Isa. xxxii, 41, 42.

(65) Regius et edit. Commel., Δαυιτικῶς. Edit. vero Paris. et alii, Δαβιτικῆς. Porro, ait Felc., est in codice quodam Biblioth. Archipalat. codex ms., qui inter alia continet quoque, ἔρανον ἐκ τοῦ χρυσοκεφαλάτου (sic inscribitur absque collectoris nomine) in particulam quamdam primi cap. Lucæ. Qui cento in illa terba : Et erat in diebus Herodis regis

Juda, hunc locum sic citat : Ἀθανασίου εἰς τὸν σταυρόν. Ὡς ἀπόκειται ἡ Δαβιτικὴ βασιλεία, καὶ μέχρι τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ ἐφθάνει αὐτῆ, ἐπὶ μάρτυρι τῷ Τακῶβ, λέγοντι· Οὐκ ἐκλείψει (sic) ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ τὰ ἔξης. Hac ibi.

(66) Regius, χαίροντες.

ravi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me ¹¹. » A Et : « Ecce relinquitur vobis domus vestra ¹². » Potabant eum aceto et felle, sed hac in re quoque valde cæci. Nam Deus vineam ex Ægypto transtulerat, et plantaverat illam, et exspectavit ex illa se percepturum fructum, uvam et vinum : illi autem insipientes pro vino acetum, pro uva fel reddidere : argumentum sane Sodomiticæ suæ improbitatis exhibentes ; **82** illorum enim uva fel est, ut in Deuteronomio scriptum est ¹³. Ideo namque Dominus et Salvator noster, cum sciret ejusmodi fructum ab illis proventurum, prædixit illis parabolam vitis, et quod ab illis auferendum esset regnum cælorum, tradendumque genti facienti fructus ejus. Ad hæc, divisere carnificibus vestimenta, ignari divisionis dispersionisque futuræ sibi inter gentes : ait enim propheta : « Ecce venient dies Domini, et dividentur spolia tua in te. Et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium, et capietur civitas, et diripientur domus, et mulieres violabuntur ¹⁴. » Et rursum : « Nunc comedet rubigo sortes eorum ¹⁵. » Et ut Michæas ait : « In illa die sumetur super vos parabola, et ploratus cum cantico, his verbis : Ærumna ærumnosa facta est portio populi mei, funiculo dimensi sunt illam, nec erat qui impediret eum ne averteretur : agros vestros dimensi sunt ¹⁶. » Et ut compendio dicam, adversus Dominum ausi, suam ipsi contra sese provocabant diem, quam prædixit propheta : « Dies enim judicii Domini, retributionis judicii Sion. Et convertentur valles in picem, et terra ejus in sulphur. Eritque terra eorum quasi pix ardens nocte et die, et non exstinguetur in sempiternum, ascendetque fumus ejus sursum. Hæc in generationem desolabitur, et habitabunt in ea volucres et erinacei, et ibides et corvi. Et inducetur in eam funiculus geometriæ eremi, et onocentauri habitabunt in ea. Principes ejus non erunt ; reges et magnates ejus erunt in perniciem. Et pullulabunt in civitatibus ejus ligna spinea, et in prædidiis ejus. Et erit stabulum sirenum, et tugurium struthionum, et occurrent dæmonia onocentauris, et clamabunt alter ad alterum. Ibi requiescent onocentauri : invenerunt enim sibi requiem. Ibi nidum fecit erinaceus, et servavit terra campos suos cum securitate ¹⁷. »

33. In has calamitates inciderunt Judæi, cum putarent se Dominum occidere : hæc adversum se provocarunt, dum clamarent in Salvatorem :

¹¹ Isa. i, 2. ¹² Matth. xxiii, 38. ¹³ Deut. xxxii, 12. ¹⁴ Zachar. xiv, 1, 2. ¹⁵ Osee v, 7. ¹⁶ Mich. ii, 4, 5. ¹⁷ Isa. xxxiv, 8-15.

(67) Reg. us, τῆς υἰοθεσίας.

(68) Ita Regius. Editi vero, ἀφ' ἡμῶν.

(69) Regius codex et Anglic. γιγνώμενον· διαμερισμόν. Editi vero, γιγνώμενον μερισμόν.

Α Ζον τὸν Κύριον, ὡς Υἱὸν Θεοῦ, καὶ οὐκ ἔβλεπον ἀποβαλλόμενοι τὴν υἰοθεσίαν (67), ὡς αὐτοὺς διαμαρτύρεται λέγων· « Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ με ἠβέτησαν· » καὶ, « Ἰδοὺ ἀφίσταται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. » Ἐπότε ζον αὐτὸν ὄξος καὶ χολὴν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο σφόδρα τυφλὸν κατ' αὐτῶν. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἀμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρε, καὶ κατεφύτευσεν αὐτήν, καὶ περιέμενε τοῦ λαβεῖν παρ' αὐτῶν τὸν καρπὸν, σταφυλὴν καὶ οἶνον· οἱ δὲ ἄφρονες, ἀντὶ οἴνου ὄξος, ἀντὶ δὲ σταφυλῆς χολὴν ἐπέδιδουν, γνῶρισμα τῆς κατὰ Σοδομίτας αὐτῶν κακίας ἐμφαίνοντες· καὶ γὰρ αὐτῶν ἡ σταφυλὴ χολὴ ἐστὶ, κατὰ τὰ ἐν τῷ Δευτερονόμιῳ γεγραμμένα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν, εἰδὼς τὸν παρ' αὐτῶν ἐσόμενον τοιοῦτον καρπὸν, προέλεγεν αὐτοῖς τὴν παραβολὴν τοῦ ἀμπελώ-

Β νος, καὶ ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν (68) ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Πρὸς τοῦτοις διήρουν τὰ ἱμάτια τοῖς δημοῖσι, οὐχ ὀρώντες τὸν κατ' αὐτῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι γιγνώμενον μερισμόν (69)· φησὶ γὰρ ὁ προφήτης· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται· τοῦ Κυρίου, καὶ διαμερισθήσεται τὰ σκόλα σου ἐν σοί. Καὶ ἐπισυνάξω πάντα τὰ ἔθνη εἰς πόλεμον εἰς Ἱερουσαλήμ (70), καὶ ἀλώσεται ἡ πόλις, καὶ διαρπαγήσονται αἱ οἰκίαι, καὶ αἱ γυναῖκες μολυνθήσονται· » καὶ πάλιν· « Νῦν καταφάγεται ἡ ἐρυσίθη (71) τοὺς κλήρους αὐτῶν· » καὶ καθὼς ὁ Μιχαίας φησὶ· « Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ληφθήσεται ἐφ' ὑμᾶς παραβολή, καὶ θρηγήσεται θρήνος ἐμμελεῖ (72) λέγων· Ταλαιπωρία ἐταλαιπώρησε μερὶς λαοῦ μου, κατεμετρήθη ἐν σχοίνῳ, οὐκ ἦν ὁ κωλύων αὐτὸν τοῦ ἀποστρέφαι· οἱ ἄγροι ὑμῶν διεμετρήθησαν. » Καὶ συνελόντι φράσαι, τολμήσαντες κατὰ τοῦ Κυρίου, καθ' ἑαυτῶν τὴν ἡμέραν προσεκαλέσαντο, ἦν προέλεγε καὶ ὁ προφήτης· « Ἡμέρα γὰρ κρίσεως Κυρίου, ἀναποδόσεως κρίσεως Σιών. Καὶ στραφήσονται αἱ φάραγγες εἰς πῖσσαν, καὶ ἡ γῆ αὐτῆς εἰς θεῖον. Καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς ὡς πῖσσα καιομένη νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ οὐ σβεσθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, καὶ ἀναθήσεται ὁ καπνὸς αὐτῆς ἄνω. Αὕτη (73) εἰς γενεὰν ἐρημωθήσεται, καὶ κατοικήσουσιν ἐν αὐτῇ ὄρεα καὶ ἐχίνοι, καὶ ἔβεις, καὶ κόρακες. Καὶ ἐπιβληθήσεται ἐπ' αὐτὴν σπαρτίον γεωμετρίας ἐρήμου, καὶ ὄνοκένταυροι οἰκήσουσιν ἐν αὐτῇ. Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς οὐκ ἔσονται· καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ μεγιστάνες αὐτῆς ἔσονται εἰς ἀπόλειαν. Καὶ ἀναφύσει εἰς τὰς πόλεις αὐτῆς ἀκάνθινα ἔξυλα, καὶ εἰς τὰ ὄχυράματα

33. Ταῦτα πεπόνθασιν οἱ Ἰουδαῖοι, δοκοῦντες τὸν Κύριον ἀποκτείνειν· ταῦτα καθ' ἑαυτῶν προσεκαλέσαντο, βῶντες κατὰ τοῦ Σωτῆρος· ἐν τοῦτοις κατε-

(70) Regius, ἐπὶ Ἱερουσαλήμ.

(71) Ita Regius et Anglic. Editi vero, ἐρυσίθη.

(72) Ἐμμελεῖ, mendose pro ἐν μέλει.

(73) Αὕτη deest in Anglicano.

κρίθησαν θελήσαντες κρίναι τὸν Κύριον. Καί μοι A
 παρελθὼν ὁ βουλόμενος γενέσθω δικαστής, οὐκ ἐξ (74)
 ἀφανῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐκ τῶν γιγνομένων τὴν
 ἀλήθειαν ἀναλογιζόμενος. Καὶ σκοπεῖτω, τίς μὲν ὁ
 τοῦ Κυριακοῦ θανάτου καρπός, τί δὲ τῆς ἐπιβουλῆς
 τῶν Ἰουδαίων τὸ κέρδος. Ὁ μὲν γὰρ θάνατος τοῦ
 Σωτῆρος τὴν οἰκουμένην ἠλευθέρωσε, καὶ τὰ ἔθνη
 τὸν Θεὸν ἐδόξασεν· ὁ δὲ τῶν Ἰουδαίων θυμὸς σὺν
 αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις ἀπόλεσε καὶ τὴν πόλιν, καὶ
 τῆς θεογνωσίας αὐτοὺς ἐτύφλωσε. Καὶ ὁ μὲν θάνατος
 τοῦ Κυρίου τοὺς νεκροὺς ἐξωπολίησεν, ἡ δὲ τῶν Ἰου-
 δαίων ἐπιβουλὴ τῆς ζωῆς αὐτοὺς τοὺς Ἰουδαίους
 ἐστέρησε, καὶ νῦν εἰσι χωρὶς τοῦ Κυρίου (75). Καὶ ὁ
 μὲν σταυρὸς τοῦ Σωτῆρος τὴν Ἐκκλησίαν τῶν ἐθνῶν
 ἔρημον οὖσαν κατώκησεν· Ἰουδαῖοι δὲ τῇ κακίᾳ ἐαυ-
 τῶν καὶ τῆς οἰκουμένης ἐαυτοὺς ἐρήμωσαν, καὶ νῦν B
 εἰσιν οὐκ ἔχοντες πόλιν. Καὶ πάλιν ὁ μὲν θάνατος τοῦ
 Σωτῆρος τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀνέδειξεν· Ἰου-
 δαῖοι δὲ τῷ θυμῷ καὶ τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἀπόλεσαν,
 καὶ τοὺς μεγιστάνους κατέβαλον. Πρὸς τούτοις ὁ σταυ-
 ρὸς τοῦ Κυρίου ἀγγέλου συνῆψε τοῖς ἀνθρώποις, καὶ
 μεσίτης τῆς φιλίας αὐτῶν γέγονεν· Ἰουδαῖοι δὲ ἐπι-
 βουλευόντες ἐκέρδαναν τὴν μετὰ δαιμόνων κατοίκη-
 σιν. Καὶ ὁ μὲν θάνατος τοῦ Χριστοῦ ἐκούφισε τὴν
 τῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀλογίαν· Ἰουδαῖοι
 δὲ ἠλογίσθησαν τῷ θυμῷ, καὶ νῦν μετὰ σειρήνων,
 καὶ ἐχίνων, καὶ στρουθῶν (76) τοῖς τρόποις συνανα-
 στρέφονται, ἀλλόκοτον ἔχοντες καὶ οὕτως τὸν τρόπον,
 ὡς ὄνακένταυροι. Καὶ γὰρ ἀντὶ τοῦ νόμου, ἀνομία
 παρ' αὐτοῖς ἐστίν· ἀντὶ δὲ πραότητος, ὁ θυμὸς αὐτοῖς C
 κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφεως. » Καὶ ὁ δὲ οὐδὲν ἐστὶ
 παρ' αὐτοῖς, ὃ μὴ θάνατον αὐτοῖς καταργάζεται (77).
 Ἄρ' οὖν οὐκ ἀξίον τῷ θανάτῳ προσκείσθαι, καὶ ἀφιέ-
 ναι τῶν Φαρισαίων τὸ συνέδριον; Ἄρ' οὖν οὐκ ἀξίον
 τῷ σταυρῷ μᾶλλον προσκυνεῖν ἢ τὴν Ἰουδαίων καὶ
 τοῦ κόσμου κερδάναι φιλίαν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ
 μακάριος Παῦλος γέγραφε· « Τὰ πάντα ἡγῆμαι
 ζημίαν, ἵνα κερδάνω Χριστόν· » διὰ τοῦτο καύχημα
 ἡγεῖται τὸν σταυρὸν, λέγων· « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο
 κυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
 Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἔμοι κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ
 κόσμῳ. » Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἔλεγεν· « Ὅς
 ἂν μὴ (78) ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήσῃ
 μοι, οὐκ ἐστὶ μου ἀξίος, οὐδὲ δύναται μου μαθητὴς
 εἶναι. »

34. Ἄλλ' ἐνταῦθα πολλῆς ἀσφαλείας ἐστὶ χρεία, D
 μήποτε κατὰ τοὺς Ἰουδαίους αἰρωμεν τὸν σταυρὸν,
 καὶ μὴ κατὰ τὸν Παῦλον. Ὁ μὲν γὰρ Παῦλος ὡς
 τρόποιον τῆς ἁμαρτίας ἐφόρει τὸν σταυρὸν· οἱ δὲ
 Ἰουδαῖοι ἐπὶ τῷ τῶν Κυρίου ἀνελεῖν. Διὰ τοῦτο ἀσφα-
 λίζεσθαι χρὴ καὶ νῆφειν, μήποτε, κατηγοροῦντες
 Ἰουδαίων, τὰ αὐτὰ αὐτοῖς κατὰ τοῦ Κυρίου πράτ-
 τωμεν. Πολλοὶ γὰρ προσκυνοῦντες τὸν Κύριον, καὶ

in his damnati sunt, dum vellent condemnare
 Dominum. Quisquis transierit, sit, si velit, judex,
 nec ex rebus occultis obscurisque, sed ex gestis
 veritatem colligat. Consideretque, qui sit Domi-
 nicæ mortis fructus : quod Judaicarum insidiarum
 orbem emolumentum. Siquidem mors Salvatoris
 orbem terrarum liberavit, ita ut gentes Deum
 glorificent : Judæorum vero furor civitatem cum
 ipsis Judæis perdidit, et in Dei cognitione ipsos
 exæcavit. Mors Domini mortuos vivificavit :
 Judæorum insidiæ Judæos ipsos vita privarunt,
 et jam absque Domino sunt. Crux Salvatoris
 Ecclesiam gentium, dum deserta esset, habitatoribus
 frequentavit ; Judæi vero improbitate sua
 orbe terrarum sese excluderunt, nec jam civitatem
 ullam habent. Ac rursus, mors Salvatoris,
 regnum cælorum exhibuit : Judæi contra furore
 suo, reges suos perdidit, et magnates amiserunt.
 Ad hæc, crux Domini angelos cum hominibus
 sociavit, et conciliatrix ipsa fuit mutua
 illorum amicitia : et Judæi insidiis suis, dæmonum
 contubernium lucrati sunt. Mors Christi allevavit
 hominum peccandi insipientiam : Judæi vero
 præ furore insipientes facti sunt, jamque cum si-
 renis, erinaceis et struthionibus moribus conver-
 santur, moribus absurdi perinde atque onocenta-
 tauri. Pro lege enim apud illos injustitia obtinet :
 pro mansuetudine, « Furor illis secundum similitudinem
 serpentis »⁷⁴. » In summa, nihil apud illos
 83 quod non ipse mortem inferat. Annon
 mortis Domini adhærens convenit, ac dimittere
 consensum Pharisæorum? Annon præstat crucem
 potius adorare, quam Judæorum et mundi amicitiam
 nobis conciliare? Ideo namque scripsit beatus
 Paulus : « Omnia arbitratus sum detrimenta, ut
 Christum lucrificarem »⁷⁵ : » quare gloriam sibi
 crucem arbitratur, aliens : « Mihi autem absit
 gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi,
 per quem mihi mundus crucifixus est, et ego
 mundo »⁷⁶. » Quamobrem ipse Dominus ait :
 « Quicumque non tulerit crucem suam et secutus me
 fuerit, non est me dignus, nec potest meus
 esse discipulus »⁷⁷. »

34. Sed hic multa cautione est opus, ne sicut
 Judæi tollamus crucem, non sicut Paulus. Paulus
 namque ut tropæum peccati gestabat crucem ;
 Judæi vero ut Dominum occiderent. Quapropter
 caute ac sobrie agendum, ne, dum incusamus Ju-
 dæos, paria cum illis contra Dominum faciamus.
 Multi siquidem adorantes Dominum, nec sicut
 dignum illo est vitam agentes, non advertunt 80

⁷⁴ Psal. LVII, 5. ⁷⁵ Philipp. III, 8. ⁷⁶ Galat. VI, 14. ⁷⁷ Matth. X, 58 ; Luc. XIV, 27.

(74) Ἐξ deest in Anglicano.
 (75) Anglican. Basil. ens. et Reg., prima manu,
 χωρὶς τοῦ νεκροῦ. Regius, secunda manu, χωρὶς τοῦ
 Κυρίου νεκροῦ. Editi, χωρὶς τοῦ Κυρίου.

(76) Basiliensis, στρουθῶν.
 (77) Regius, κατ' αὐτῶν ἐργάζεται.
 (78) Regius et Basiliensis, Ὅς ἂν μὴ.

reos effici mortis Salvatoris : nam, « Quicumque manducaverit panem, et biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini »²², » testatur Apostolus. Eadem ratione, « Qui odit fratrem suum, non diligit Dominum ; » sed perinde atque Judæi illum odio habet. Qui autem pauperem nihili facit, is Dominum, ut Judæi, contumelia afficit. Hoc Salomō ait : « Qui despicit pauperem, exprobrat faciori ejus »²³. » Qui negligit pauperem esurientem, sitientem et nudum, similis est Judæis qui Dominum exuerunt, et potaverunt aceto et felle. Et qui munera super innocentes acceperit, nihil differt ab eo qui Dominum vendidit, Juda : ipse enim quoque justitiam, quæ est Dominus, vendit, ut ille Christum vendidit. Et qui non judicat pupillo, nec viduæ jus suum reddit, is est similis insidiatoribus et calumniatoribus Domini. Demum, quæ quis in proximum operatur, ea reputantur facta in Dominum, qui propter nos descendit, et pro nobis mortuus est. Ita namque ait ipse Dominus in Evangeliiis : « In quantum uni ex pusillis istis fecistis, mihi fecistis »²⁴. » Rursum hoc necessarie sciendum observandumque est. Qui fornicatur, suam ipse animam perdit, contumeliaque afficit, ut Judæi templum et corpus Domini. Qui vero, « templum Domini violaverit, disperdet illum Deus »²⁵, » ut Paulus scribit. Et qui sub regno peccati degit, nihil differt a Judæis abnegantibus dicentibusque se, non Dominum, sed Cæsarem regem habere. Nec ignorandum est, eum qui voluptatibus subjicitur, iisque multum delectatur, ipsum, inquam, ut Judæos, Barabbam postulare, et Dominum occidere. Ita namque Judæi, improbos Barabbæ mores diligentes, demum virtutem sunt persecuti. Sciendum item, eum qui in fide firmus non est, similem iis esse qui increduli aiebant : « Si Filius Dei est, descendat nunc de cruce, et credemus ei »²⁶. » Nam hæc illi per incredulitatem dicebant. Quid igitur in hisce agendum? Nihil aliud quam credere Christo, et secundum illum vitam instituere, quemadmodum et Paulus ait : « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi »²⁷, » et Judæorum aversari amicitiam, incredulitatem, subsannationes, fabulas, genealogias interminatas, quæ potius quæstiones alferunt, quam ædificationem Dei in fide ; adhaerere autem cruci, et ut illa dignum est vitam instituere : atque easdem quas Paulus voces proferre : « Mibi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi »²⁸. » Nam si ita vitam agamus, credamusque in Dominum, cognoscemus ejus in caelos assumptionem, ejusque ad dexteram majestatis sessionem ; videbimusque angelorum

ἀναξίως αὐτοῦ πολιτευόμενοι, ἀγνοοῦσιν ὑπεύθυνοι γινόμενοι τοῦ θανάτου τοῦ Σωτήρος· « Ὁς ἂν ἐν ἐσθήτῃ τὸν ἄρτον, καὶ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἐστὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, » ὁ Ἀπόστολος μαρτύρεται. Οὕτως· « Καὶ ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἀγαπᾷ τὸν Κύριον, » ἀλλ' ὡσπερ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ αὐτὸς οὕτως (79) ἐμίσει τοῦτον. Ὁ δὲ τὸν πένητα ἐξουθενῶν ἀτιμᾷ καὶ αὐτὸς, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν Κύριον· τοῦτο λέγει Σαλομών· « Ὁ ἐξουθενῶν τὸν πένητα, ἀτιμᾷ τὸν ποιήσαντα αὐτόν. » Ὁ παρορῶν πένητα πεινώτα καὶ διψῶντα καὶ γυμνόν, ὁμοίος ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς καὶ τὸν Κύριον ἐκδύσασαι, καὶ ποτίσασιν αὐτὸν ὄξος καὶ χολήν. Καὶ ὁ λαμβάνων δῶρα ἐπ' ἀθώως οὐκ ἐστὶν ἄλλος τοῦ πωλήσαντος τὸν Κύριον, ὡς ὁ Ἰούδας· καὶ αὐτὸς γὰρ τὴν δικαιοσύνην, ἣτις ἐστὶν ὁ Κύριος, πωλεῖ, ὡς ἐκεῖνος τὸν Χριστόν. Καὶ ὁ μὴ κρίνων ὀφραγῆ, καὶ τὸ δίκαιον ἀποδιδούς τῇ χήρᾳ, ὁ αὐτὸς ἐστὶ τοῖς ἐπιβουλεύσασιν τῷ Κυρίῳ καὶ συκοφαντήσασιν αὐτόν. Καὶ τέλος, ὅποια ἂν τις εἰς τὸν πλησίον ἐργάσῃται, ταῦτα εἰς τὸν Κύριον λογίζεσθαι, τὸν δι' ἡμᾶς κατελθόντα καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει· « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τῶν μικρῶν τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Καὶ πάλιν, ὅπερ ἐστὶν ἀναγκαῖον εἰδέναι καὶ τηρεῖν· « Ὁ πορνεύων τὴν μὲν ἴδιαν ψυχὴν ἀπολλύει, ὑβρίζει δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς Ἰουδαῖοι, τὸν ναὸν καὶ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου (80). » Ὁ γὰρ « τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρων, φθείρεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, » ὡς Παῦλος γράφει. Καὶ ὁ μὲν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας βασιλευόμενος οὐδὲν ἀποδίδει τῶν ἀρνούμενων Ἰουδαίων, καὶ λεγόντων μὴ ἔχειν βασιλέα τὸν Κύριον, ἀλλὰ Κεῖσαρα. Μὴ ἀγνοεῖτω δὲ ὁ κρατούμενος ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, καὶ μᾶλλον αὐταῖς τερπόμενος, ὅτι καὶ αὐτὸς, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν Βαραββᾶν αἰτεῖται, καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείνει. Οὕτω γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν φαῦλον τρόπον ἀγαπήσαντες τὸν τοῦ Βαραββᾶ, λοιπὸν τὴν ἀρετὴν ἀπεδίωξαν. Γινωσκέτω δὲ καὶ ὁ μὴ τῇ πίστει ἰσχυρὸς, ὅτι τοιοῦτός ἐστιν, ὡς οἱ ἀπιστοῦντες καὶ λέγοντες· « Εἰ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. » Καὶ γὰρ κάκεινοι ἀπιστοῦντες ἐφθέγγοντο ταῦτα (81). Τί οὖν ἐπὶ τούτοις χρὴ ποιεῖν ; Οὐδὲν ἕτερον ἢ πιστεύειν τῷ Χριστῷ, καὶ κατ' αὐτὸν πολιτεῦσθαι, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος λέγει· « Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς κατ' ἄνω Χριστοῦ· καὶ τὴν μὲν Ἰουδαίων ἐκτρέπεσθαι φιλίαν, καὶ ἀπιστίαν, καὶ χλεύην, καὶ μύθους, καὶ γενεαλογίας ἀπεράντους, αἰτινες ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον ἢ οἰκονομίαν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει· ἔχεσθαι δὲ τοῦ σταυροῦ καὶ ἀξίως αὐτοῦ πολιτεῦσθαι, καὶ λέγειν τὰς αὐτὰς τῷ Παύλῳ φωνάς· « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὕτω γὰρ πολιτευσάμενοι καὶ

²² I Cor. xi, 27. ²³ Prov. xiv, 31. ²⁴ Matth. xxv, 40. ²⁵ I Cor. iii, 17. ²⁶ Matth. xxvii, 42.
²⁷ I Cor. iv, 16. ²⁸ Galat. vi, 14.

(79) Anglicanus, καὶ αὐτὸς οὕτως.

(80) Anglicanus, τοῦ Ἰησοῦ. Infra in codice Ro-

gio, ὡς omissum ante Παῦλος γράφει.

(81) Regius, τοιαῦτα.

πιστεύσαντες εἰς τὸν Κύριον, γνωσόμεθα τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀνάληψιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης κάθισιν, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων ὑποταγὴν ἐβόμεθα, καὶ τὴν μετὰ δόξης αὐτοῦ πάλιν παρουσίαν· τῶν ἀγγέλων μὲν προσημαίνουσιν, ἄγιοι δὲ ὑμνοῦσι· πάντες δὲ ὁρῶντες ἀγαλλιώνται, καὶ χαίρουσιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ (81').

(M^{AI}, *Bibliotheca nova Patrum*, II, 578.)

« Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωσέως. » Ἄρτι δὲ τολμήσας κατὰ τοῦ Κυρίου, θεωρεῖ ἑαυτὸν ἐκβληθέντα τοῦ παντός, καὶ ὑπὸ πάντων καταπατούμενον (82), καὶ συντριβόμενον ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν· τό γε μὴν μέγα καὶ παράδοξον, ὅτι καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ κρεμασμένου τοῦ Κυρίου, (αὐτοῦ γὰρ ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ Λόγος) ὁ μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ δὲ γῆ ἐτρόμαξεν, αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη, καὶ πολλὰ σώματα τῶν προκεκοιμημένων ἀνέστη· καὶ οὐδεὶς, ὡσπερ νῦν Ἀρειανοὶ τολμῶσι, διελόγισατο εἰ δεῖ σαρκωθέντι τῷ Λόγῳ πεῖθεσθαι· ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον βλέποντες, ἐπεγίνωσκον αὐτὸν ὄντα δημιουργὸν αὐτῶν· καὶ ἀνθρωπίνης φωνῆς ἀκούοντες, οὐ διὰ τὸ ἀνθρώπινον ἔλεγον ὅτι ὁ Λόγος κτίσμα ἐστίν· ἀλλὰ καὶ μάλλον ἔτρεμον, καὶ οὐδὲν ἤττον ἐγίνωσκον, ὅτι ἐκ ναοῦ ἁγίου ἐφθέγγετο· οὐ γὰρ κτίσμα ἢ κτίσις προσκυνεῖ· οὐδὲ πάλιν διὰ τὴν σάρκα, παρηγεῖτο τὸν Κύριον ἑαυτῆς προσκυνεῖν, ἀλλὰ τὸν ἑαυτῆς δημιουργὸν ἔβλεπεν ἐν τῷ σώματι· καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ ἑκαμπτεῖ καὶ κίμψει, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· οὐ γὰρ ἀδοξίαν ἤνεγκεν ἡ σὰρξ τῷ Λόγῳ· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ μάλλον αὐτῆ δεδόξασται παρ' αὐτοῦ· οὐδὲ ἐπειδὴ δούλου μορφὴν ἀνέλαβεν ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Υἱὸς, ἡλαττώθη τῆς θεότητος, ἀλλὰ μάλλον καὶ αὐτὸς ἐλευθερωτῆς πάσης σαρκὸς καὶ πάσης κτίσεως γέγονεν· ὅς καὶ σταυρούμενος, ἐμαρτυρεῖτο Δεσπότης τῆς κτίσεως· συσταλιαντος μὲν ἡλίου τὰς ἀκτῖνας, καὶ τῆς γῆς τρεμούσης, τῶν δὲ πετρῶν σχιζομένων, καὶ τῶν θηρίων ἐπιγόντων, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἐστὶν ὁ σταυρωθεὶς· οὐ γὰρ ἀνθρώπου τινὸς ἦν τὸ βλεπόμενον σῶμα, ἀλλὰ Θεοῦ· ἐν ᾧ τυγχάνων καὶ ὅτε ἐσταυρούτο, ἤγειρε νεκρούς· ὅτε καὶ ὁ ἥλιος ἀγανακτῶν, καὶ μὴ φέρων τὰς κατὰ τοῦ κοινῆ πάντων Δεσπότητος γενομένας σωματικὰς ὕβρεις, ἃς ἐκὼν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε, ἀπεστράφη· καὶ τὰς ἀκτῖνας συσταλιᾶς, τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνήλιον ἔδειξεν.

(81') Ita diserte cod. Vat. 1614. — Jam vero in *feneta S. Athanasii* editione t. II, p. 61 seq., sermo habetur *De passione Domini*, quem cum ego cum hac et aliis de passione partibus in codice nostro a Niceta eclogario positus conferrem, deprehendi sermonem illum mutilum esse, partesque aliquot codicis cum editione congruere, partes tamen alias modo novas esse, modo satis diversas.

A subjectionem, ejusque secundum adventum cum gloria futurum : 84 quem angeli prænantiant, sancti decantant : omnes autem qui vident, exsultant, et gaudent in Christo Jesu, per quem Patri gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ATHANASII DE PASSIONE DOMINI.

« Regnavit mors ab Adamo usque ad Moysen. » Nunc vero facinus ausa adversus Dominum, videt se omni ope dejectam, conculcatam ab omnibus, pedibusque nostris protrititam. Sed quod magnum est et inexpectatum, ipso in cruce pendente Domino (hujus enim corpus erat, in eoque Verbum exsistebat) sole obtenebrato, terra tremante, petris scissis, velo templi diviso, multisque præmortuorum corporibus ad vitam revocatis, nemo tamen ambigebat, ut nunc audacter faciunt Ariani, an incarnato Verbo esset credendum : sed hominem cernentes, agnoverunt eum Creatorem suum : et humanam vocem audientes, non tamen ob humanitatem aiebant Verbum esse creaturam : sed vehementius imo metuebant : neque eum secius agnoscebant, quam si de templo sancto oracula emitteret. Non enim rem creatam creatura adorat : neque item carnis causa renebat Dominum suum venerari, sed Creatorem suum in corpore spectabat : atque in nomine Jesu Christi omne genu tum flectebatur ac porro flectetur, et omnis lingua confitebitur, quod Dominus est Jesus Christus. Etenim caro in glorium Verbum non effecit ; absit ; sed ipsa magis a Verbo glorificata fuit. Nec quia servi formam accepit, qui in forma Dei erat Filius, ideo divinitate deminutus fuit ; imo vero ipse liberator universæ carnis omnisque creaturæ evasit : quem etiam crucifixum testabantur Dominum esse creatarum rerum, sol radios suos contrahens, terra concussa, petra scissæ, carnifices agnoscentes vere Dei Filium esse quem crucifixerant. Quippe haud alicujus hominis corpus erat quod spectabatur, sed Dei ; in quo deitas existens, tum etiam cum crucifigebatur, mortuos suscitabat. Quo tempore sol indignatus faciem avertit, minime videre sustinens illatas communi omnium Domino corporales injurias, quas hic sponte pro nobis toleravit. Itaque radiis contractis, diem illum sine sole præstitit.

Omissis itaque partibus omnino editis, hæc tamen præclara additamenta in lucem proferenda putavi. Nihil moror alterum de die Parasceves sermonem, qui in eodem Athanasii tomo, p. 385, legitur, qui neque Athanasii nomine dignus est, neque ad excerpta nostra pertinet.

(82) Hactenus ed. cit. p. 78 C. Sequitur deinde nova hæc pars. lb.

IN LIBRUM DE VIRGINITATE MONITUM.

1. *Haud abs re dubitavit Erasmus, sitne Athanasii hic liber, cujus sane stylus simplex et incultus, Athanasiano longe inferior videtur. Post Erasmus vero Scultetus hujusmodi ea de re tulit judicium: De virginitate, inquit, sive de meditatione liber, si Athanasii est, mire dejecit stylum, inquit Erasmus. Ego vero et gravitatem theologicam abjecisse Athanasium dixerim, si istas pueriles præceptiones virgini præscripsit. Certe commune nihil habent cum germanis Patris celeberrimi scriptis. Sed obstupescus plane si advertas, cujusmodi sint istæ pueriles præceptiones. Hortatur virgines, subdit Scultetus, ad contemptum pecuniæ, jejunium, sobriam vitam, castitatem, preces, conversationem sanctam, eleemosynam, meditationes sanctas, recitationem Psalmorum et alia id genus. Præscribit et certas horas lectioni, synaxi, deprecationi, hymnis. Testificatur, illum in tertio ordine angelorum inventum iri, qui præcepta hæc servaverit. De salute sua neminem ante obitum certum esse posse docet. En tibi, Sculteti judicio, pueriles præceptiones, quæ tamen aliæ non sunt quam eæ quas Dominus in Evangelio, D. Paulus in Epistolis suis tradidit. Unde præceptiones istas arbitramur esse pii cujusdam, rerumque ecclesiasticarum periti viri: Athanasii tamen esse vix crediderimus, cum ob diversum orationis genus, tum quia in antiquis collectionibus Athanasianis non reperitur.*

II. *Cæterum palam est diversum esse hunc librum, a sermonibus consolatoriis ad virginem laudatis a Theodoro, lib. II Hist. Eccl., c. 4, de quibus alias. Nulla quippe hic mentio persecutionis, cujus causa illos edidit Athanasius. Porro hoc in opusculo memorantur hymnus Gloria in excelsis, cantus Alleluia, versiculus Gloria Patri, etc. Et nunc et semper, etc., et alia id genus, quæ fortassis sequioris quam Athanasiani ævi videbuntur. Sed de his fuse in Præfatione generali.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΠΑΡΘΕΝΙΑΣ, ΗΤΟΙ ΠΕΡΙ ΑΣΚΗΣΕΩΣ.

S. P. N. ATHANASII

DE VIRGINITATE, SIVE DE ASCESI.

1. Exordium sermonis salutis ad virginem. **P**rimo omnium crede in unum Deum Patrem omnipotentem, visibilium et invisibilium conditorem. Et in unigenitum ejus Filium Jesum Christum, qui est substantia Patris, Patrique per omnia potentia æqualis, qui ante sæcula fuit. Et in Spiritum sanctum, qui est in Patre et in Filio, quique a Patre mittitur, et per Filium datur. Pater et Filius et Spiritus sanctus, tres hypostases, deitas una, una potestas, unum baptisma. Ipse enim Deus noster, Pater omnium, intra sex dies fecit cœlum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt. Ipse namque cœlum sole, et luna, et sideribus pulcherrimis exornavit, et terram decenter fundavit super aquas, et ornavit eam plantis omnique genere lignorum. Jussu ejus erumpunt fluvii melliflui, et fontes perennes, et injunxit terræ, et produxit carnem, et creavit omnes bestias terræ secundum genus suum, et volucris cœli secundum

1. Ἀρχὴ λόγου σωτηρίας πρὸς τὴν παρθένον. **Π**ρῶτον πάντων πιστεύσον εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν ποιητὴν· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ὄντα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, κατὰ πάντα ἰσοδύναμον τῷ Πατρὶ, τὸν πρὸ αἰώνων ὄντα· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα (82*) τὸ ἅγιον, τὸ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὄν, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστελλόμενον, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον. Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τρεῖς ὑποστάσεις, μία θεότης, μία δύναμις, ἐν βάπτισμα. Αὐτὸς γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ Πατὴρ τῶν ὁλῶν ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Αὐτὸς γὰρ διεκόσμησεν τὸν οὐρανὸν (83) ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις παγκάλους, καὶ τὴν γῆν εὐπρεπῶς ἐθεμελίωσεν ἐπάνω τῶν ὕδατων, διακοσμήσας αὐτὴν ἐν φυτοῖς καὶ ξύλοις παντοδαποῖς. Καὶ τῇ κελεύσει αὐτοῦ ἐκπορεύονται ποταμοὶ μεμβρύτοι, καὶ πηγαὶ ἀέννοαι, καὶ προσέταξε τῇ γῆ, καὶ ἐπήγαγε σάρκα (84), καὶ ἐποίησε πάντα τὰ θηρία

(82*) Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα. Hæc ex Athanasio citantur tom. vii. Concil. Epist. Adriani ad Carolum M. pag. 916.

(83) Ita Anglicanus. Editi vero, καὶ τὸν οὐρανόν.

(84) Felc. 2, καὶ ἐποίησε σάρκα. Paulo post, hæc, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος, desunt in Basiliensi.

τῆς γῆς κατὰ γένος, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος. Ἐκέλευσε τοῖς ὕδασι, καὶ ἐξήγαγον ἰχθύας, καὶ ἐποίησε τὰ κτήνη τὰ μεγάλα. Ὑστερον δὲ πάντων ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ πάντα παρέδωκεν αὐτῷ εἰς ὑπηρεσίαν. Εἶπε γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Υἱῷ αὐτοῦ· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἐπλασε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, λαβὼν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς. Ἔβαλε δὲ Κύριος ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ἔκστασιν, καὶ ὑπνωσε, καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνεπλήρωσε σὰρκα ἀντ' αὐτῆς, καὶ ψυχοδόμησε τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβε, εἰς γυναῖκα, καὶ ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδὰμ, καὶ εἶπεν Ἀδὰμ· Ἄυτη νῦν σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου, καὶ ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου. Ἄυτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη. Ἄντι τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν Πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναίκῃ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σὰρκα μίαν.»

2. Ἄκουε, δούλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάντες, ὅσοι θέλουσι σωθῆναι, καὶ ἐνωτιζόνται τὰ ῥήματα τοῦ (85) στόματός μου· καὶ καταδεξάσθωσαν τὰ ὤτα σου θεοπνεύστους λόγους. « Τὸ μυστήριον γὰρ τοῦτο, φησί, μὴ γὰρ ἐστὶ, » καθὼς εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτι πᾶς (86) ὁ κολλώμενος τῇ γυναίκῃ, ἐν σῶμά εἰσιν ἀμφότεροι. Οὕτω πάλιν πᾶς ἀνὴρ ἢ γυνὴ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύματι ἐστὶ. Εἰ γὰρ οἱ τῷ κόσμῳ συναπτόμενοι καταλιμπάνουσι τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ συνάπτονται φθορατοῖς ἀνθρώποις (87). πῶς μᾶλλον ἢ παρθένος ἐγκρατευομένη ὀφείλει καταλιπεῖν τὰ γένη πάντα, καὶ τῷ Κυρίῳ μόνῳ κολληθῆναι; Μαρτυρεῖ δὲ μοι τῷ λόγῳ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος, λέγων· « Ἡ γυνὴ ἡ ἀγαμία μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἢ ἀγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Ἡ δὲ γαμήσια μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἄρξεται τῷ ἀνδρὶ (88), καὶ μεμέρισται. » Τοῦτο οὖν λέγω, ὅτι πᾶσα παρθένος, ἢ χήρα ἐγκρατευομένη, ἐὰν ἐχη φροντίδα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, αὐτὴ ἢ φρονεῖ ἀνὴρ αὐτῆς ἐστὶ· κἂν κτήματα, κἂν ὑπάρχοντα ἐχη, αὐτὴ ἢ μεριμνα μολύνει αὐτῆς τὴν διάνοιαν. Ὡσπερ γὰρ διὰ τοῦ ἀνδρὸς τὸ σῶμα μολύνεται, οὕτως καὶ αἱ σχέσεις αἱ κοσμικαὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα τῆς ἐγκρατευομένης μαινοῦσι, καὶ οὐκ ἐστὶν ἀγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Ἡ δὲ φροντίζουσα τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, νυμφίος αὐτῆς ὁ Χριστὸς ἐστίν. Ἡ γὰρ ἀρμολογία ἀνδρὶ φθορῶν τὸ θέλημα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ποιεῖ· οὕτως γὰρ εἴρηται, ὅτι· « Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ. » Καὶ πάλιν· « Ὡσπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Κυρίῳ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἀνδράσιν ἐν παντί. » Ἀπ' αὐτῶν γὰρ τῶν κοσμικῶν, ἐὰν θλώμεν, καὶ τὰ ἄνω νοοῦμεν. Ἡ δὲ συναπτομένη τῷ ἑπουρανίῳ νυμφίῳ, τὸ θέλημα τοῦ νυμφίου αὐτῆς κατεργάζεται.

3. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Χριστοῦ, τὸν κολ-

A genus suum. Præcepit aquis, et produxerunt pisces, et condidit immanes balænas. Postremo omnium fecit hominem, et omnia ei ad ministerium donavit. Dixit enim Dominus Deus Filio suo : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram : et formavit Deus hominem, sumens limum de terra, et posuit eum in paradiso voluptatis. Immisit autem Deus in Adam stuporem et consopivit eum, et sumpsit unam ex costis ejus, et carnem pro ea substituit, et ædificavit costam, quam sumpserat, in mulierem, eamque ad Adam perduxit, et dixit Adam : Hæc caro nunc ex carne mea, et os ex ossibus meis. Ipsa vocabitur virago, quoniam ex viro suo sumpta est. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et conjungetur uxori suæ, eruntque duo in carne una ».

2. Audi, ancilla Christi, et quicumque salutem querunt, et auscultant verba oris mei : et accipiant aures tuæ a Deo inspiratos sermones. « Hoc enim mysterium, » inquit divus Paulus, « magnum est, » eo quod omnis, qui agglutinatur uxori, ambo unum corpus sint. Ita quoque omnis vir sive mulier agglutinatus Domino, unus spiritus est. Si enim qui mundo copulantur, relinquunt patrem et matrem, ut mortalibus hominibus copulentur ; quanto magis virgo continens relinquere debet terrestria omnia, et Domino soli agglutinari ? Hujus mei dicti testis est ipse Apostolus, ita loquens : « Mulier innupta sollicita est eorum, quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Nupta vero sollicita est eorum, quæ sunt mundi, quomodo placeat viro, et divisa est. » Hoc igitur dico, quod omnis virgo, aut vidua continens, si curam suam collocet in hoc mundo, ejus rei cura illi pro marito est : sive possessiones, sive alias substantias possideat, ipsa sollicitudo contaminat ejus animam. Ut enim per virum corpus contaminatur, ita quoque habitus mundani, et animam et corpus continentis conspurcant, neque jam est sancta corpore et spiritu. Quæ autem curat opus Domini, hujus sponsus est Christus. Ea enim, quæ coaptatur viro corruptibili, voluntatem viri sui facit, ita enim scriptum est : « Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir » : ac rursus : « Quemadmodum Ecclesia subicitur Domino, ita quoque mulieres viris suis in omnibus. » Exemplo namque mundanarum rerum, si ita velimus, cœlestia intellexerimus. Quæ autem conjungitur cœlesti sponso, voluntatem sui sponsi facit.

3. Ea autem est voluntas Christi, ut is qui ipsi

⁸⁵ Genes. i, 26 ; ii, 7, 8, 21-24. ⁸⁶ Ephes. v, 52.

(85) Basiliensis, Anglicanus et Felc. 2, τὰ ῥήματα μου. Editi vero, τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου.

(86) Πᾶς; deest in Basiliensi.

⁸⁷ I Cor. vii, 34. ⁸⁸ Ibid. 4. ⁸⁹ Ephes. v, 24.

(87) Anglicanus, θνητὸς ἀνθρώπος.

(88) Sic Basiliensis. Editi vero, τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς,

conglutinated est, nihil secum omnino hujus sæculi ferat, nihil terrestria curet; sed solum ut crucem ejus, qui pro se crucifixus est, bajulare velit: curamque ac sollicitudinem gerat, die ac nocte, ut perpetuis hymnis, et glorificationibus eum celebret, illuminatum habeat mentis oculum, sciat illius voluntatem et ei obsequatur, cor simplex possideat, et mentem puram. Misericors sit, ut quemadmodum ipse miserator et misericors est, ita et nos quoque eum sequamur. Mansuetus et quietus atque patiens sit, nulli malum pro malo reddens, nullas contumelias sustinens, quemadmodum ipse a Judæis contumeliis affectus, eas sustinuit. Verbera et cruciatus ferat: nam et ipse quoque hæc passus est: alapa enim a ministro pontificis cæsus, nihil contra fecit, sed tantum dixit: « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis? » Nonne potuit, qui terræ imperavit, ut Dathan et Abiron vivos deglutiret, rursum imperare, ut eum, qui manum extendit, ut cæderet suum conditorem, vivum deglutiret? Sed sustinuit, nobis relinquens exemplum, ut nos per ejus vestigia incedamus⁴⁵. Tu autem homo non sustines ab ejusdem naturæ homine contumeliis affici. Imitare Dominum tuum. Si enim ille, cum Deus esset, toleravit propter te ab homine peccatore colaphis cædi; tu scilicet indignaris, quod homo similis tibi convicium dicit, et paras ultionem? Proh immensam animi stoliditatem, et stultitiam magnam! Ideo nobis pœna destinata est, et ignem ipsi nobis accendimus, quod cum rationales simus, irrationalibus bestiis nos **86** similes reddamus. In multa humilitate in hunc mundum venit: et opulentus cum esset, egenus factus est propter nos, et nos illius egestate ditesceremus. Et Deus cum esset, homo factus est propter nos, et natus est ex Deipara Maria, ut nos liberaret a potentia diaboli.

4. Quapropter qui salvus esse cupit, faciat se stultum in hoc mundo, ut a Domino audiat sapiens. Ab hominibus contra, ii, qui in dando et accipiendo, in emendo, vendendo, negotiisque gerendis, in fraudando, fenerando versuti sunt, et ex uno obolo duos facere norunt, prudentes appellari solent. Sed Deus hos ipsos, stultos, imprudentes, et peccatores vocat. Audi enim, inquit, quid Deus per prophetam Jeremiam dicat: « Populus iste filii sunt prudentes ad malefaciendum, cæterum benefacere non noverunt⁴⁶. » Beatusque Paulus ait: « Sapientia mundi hujus, stultitia est apud Deum, et qui vult sapiens esse, fiat stultus, ut sapiens efficiatur⁴⁷. » Idem rursus ait: « Fratres, ne pueri sitis animo, sed

Α λώμενον αὐτῷ μηδὲν ὄλων ἐπιφέρεισθαι (89) τοῦ αἰώνου τούτου, μηδὲ τῶν γῆινων φροντίζειν· ἀλλὰ μόνον τὸν σταυρὸν τοῦ σταυρωθέντος ὑπὲρ αὐτοῦ βαστάζειν αὐτὸν, καὶ ἔχειν φροντίδα καὶ μέριμναν νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀκαταπαύστοις (90) ὕμνοις καὶ δοξολογίαις ὑμνεῖν αὐτὸν, πεφωτισμένον ἔχειν τὸ ὄμμα τῆς διανοίας, εἰδέναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ποιεῖν αὐτὸ, ἀπλὴν ἔχειν τὴν καρδίαν, καθαρὸν τὸν νοῦν. Ἐλεήμονα εἶναι, ἵνα, καθὼς αὐτὸς οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων ἐστὶ, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐξακολουθῶμεν αὐτῷ. Πρῶτον καὶ ἡσύχιον εἶναι, ἀνεξίκακον, μηδὲν κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντα, ὑβρεῖων πολλῶν ἀνεχόμενον, καθῶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ὑβρίσθη, καὶ ὑπέμεινε. Πληγὰς καὶ βασάνους ὑποφέρειν· καὶ γὰρ αὐτὸς ταῦτα ἔπαθε· βαπτισθεὶς γὰρ ὑπὸ τοῦ δούλου τοῦ ἄρχιερέως, οὐδὲν ἐποίησεν, ἀλλὰ μόνον εἶπεν· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις; » οὐκ ἔδυνάτο ὁ κελεύσας τῆ γῆ, ἵνα τοὺς περὶ Δαθὰν καὶ Ἀθειρῶν ζῶντας καταπίῃ, καὶ τοῦτον τὸν ἐκτείναντα τὴν χεῖρα καὶ τύψαντα τὸν ἑαυτοῦ δημιουργὸν ζῶντα καταπιεῖν; Ἄλλ' ὅπερ μέμεινε, ἡμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμῶν, ἵν' ἡμεῖς τοὺς ἐκείνου ἴχνησις ἐπακολουθῆσωμεν. Σὺ δὲ, ἄνθρωπε, οὐ βαστάξεις ὑπὸ τοῦ ὁμογενοῦς σου ἀνθρώπου ὑβρίσθηναί. Μίμησαι τὸν Δεσπότην σου. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος Θεὸς ὢν ἐδάταξε διὰ σὲ ὑπὸ ἀνθρώπου ἀμαρτωλοῦ βάπτισθῆναι, σὺ ἀγανακτεῖς, ὅτι ὁμοίος σου ἄνθρωπος· ἐλοιδορήσῃ σε, καὶ ζητεῖς ἀναποδοῦναι αὐτῷ; Ὡ πολλῆς ἀνοίας καὶ ἀφροσύνης μεγάλης! Διὰ τοῦτο καὶ κόλασις ἡμῖν ἡτοίμασται, καὶ ἑαυτοῖς τὸ πῦρ ἐξάπομεν· ὅτι καὶ λογικοὶ ὄντες, τοῖς ἀλόγοις ζῴις ἑαυτοὺς εἰκάζομεν. Ταπεινοφροσύνη πολλῇ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἐλήλυθε, καὶ πλουσίος ὢν, ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς, ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. Καὶ Θεὸς ὢν γέγονε ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς, καὶ ἐγεννήθη ἐκ τῆς Θεοτόκου Μαρίας, ἵνα ἡλευθερώσῃ ἡμᾶς ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ διαβόλου.

4. Ὅθεν ὁ σωθῆναι θέλων ποιεῖ ἑαυτὸν μωρὸν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἵνα παρὰ τῷ Θεῷ ἀκούσῃ σοφός. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι τοὺς εἰδότες δοῦναι, καὶ λαβεῖν καὶ ἀγοράζειν καὶ πωλεῖν, πραγματευέσθαι, καὶ ἀφυστερεῖν τὰ τοῦ πλησίον, καὶ πλεονεκτεῖν, καὶ δανείζειν, καὶ τὸν ἕνα ὀβολὸν ποιεῖν δύο, τούτους φρονίμους ἀποκαλοῦσιν· ὁ δὲ Θεὸς μωροὺς καὶ ἀσυνέτους, καὶ ἀμαρτωλοὺς τοὺς τοιούτους καλεῖ. Ἄκουε γὰρ, φησὶ, τί αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ Ἱερემίου τοῦ προφήτου εἶρηκεν· « Ὁ λαὸς οὗτος υἱὸ ἀφρονέος εἶσι (91) τοῦ κακοποιήσαι· τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἐπέγνωσαν. » Καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· « Ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστὶ, καὶ ὁ θέλων σοφός γενέσθαι μωρός γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. » Καὶ πάλιν

⁴⁴ Joan. xviii, 23. ⁴⁵ I Petr. ii, 21. ⁴⁶ Jerem. iv, 22. ⁴⁷ I Cor. iii, 18, 19.

(89) Felc. secundus, περιφέρεισθαι. Mox, Anglicanus, μηδὲ τὸ γῆινων. Paulo post, edit., ὑπὲρ αὐτοῦ βουλῆσαι βαστ. Sed βουλῆσαι abest ab Anglicano et Felc. 2.

(90) Basiliensis, ἀκαταπαύστως.

(91) Eisi deest in Anglic. Ibid. mss. ut in textu.

Editi vero, τὸ δὲ ἔγνωσαν καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἐπέγν. Ibidem, Basil., οὐκ ἔγνωσαν. Hic autem locus hic mutilus affertur etiam quoad sententiam spectat, nam sic habentur, Jerem. iv, 21, υἱὸ ἀφρονέος εἶσι, καὶ οὐ συνετοί, σοφοί εἶσι τοῦ, etc.

λιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Ἀδελφοί, μὴ πιδότα γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζεσθε. » Ὁ γὰρ Θεὸς εἰς τὰ γῆνα θέλει μωρούς εἶναι, εἰς τὰ ἐπουράνια φρονιμούς. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος φρόνιμός ἐστι τῇ κακίᾳ, καὶ ἡμᾶς δεῖ αὐτῷ φρονιμὸς ἐπέρχεσθαι (92), πρὸς τὸ νικήσαι· αὐτοῦ τὰς κακοτέχνους ἐπιβουλὰς. Λέγει γὰρ ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Γίνεσθε φρόνιμοι, ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέρατοι ὡς αἱ περιστέραί. » Ὁ δὲ καλούμενος παρ' αὐτῷ φρόνιμος, οὗτός ἐστιν ὁ σοφισζόμενος ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσειν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ.

5. Μέγα φάρμακόν ἐστι σωτηρίας ἡ ταπεινοφροσύνη· ὁ γὰρ Σατανᾶς οὐχ ἕνεκεν πορνείας, ἢ μοιχείας, ἢ κλοπῆς κατηρέχθη ἐκ τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ἡ ὑπερηφάνια αὐτὸν κατέβαλεν εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς ἀβύσσου. Οὕτω γὰρ εἶρηκεν· « Ἀναβήσθαι, καὶ θήσομαι τὸν θρόνον μου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔσομαι ὁμοιος τῷ Ὑψίστῳ· » καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον κατεβλήθη, καὶ ἐγένετο ἡ κληρονομία αὐτοῦ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Ἡ οὖν ὑπερηφάνια ἐν τῷ διαβόλῳ ἐστίν· ἡ δὲ ταπεινοφροσύνη ἐν τῷ Χριστῷ· αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος λέγει, ὅτι· « Ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι μέγας, ἔστω πάντων δοῦλος. » Ὁ γὰρ Θεὸς τῶν ταπεινῶν ἐστίν (93).

6. Ἀγαπήσωμεν σφόδρα τὴν νηστείαν· μέγα γὰρ φυλακτήριόν ἐστιν ἡ νηστεία, καὶ ἡ προσευχή, καὶ ἡ ἐλεημοσύνη· ἐκ θανάτου γὰρ ῥύονται τὸν ἀνθρώπων. Ὡσπερ γὰρ διὰ βρώματος καὶ παρακοῆς ἐξεβλήθη ὁ Ἀδάμ ἐκ τοῦ παραδείσου, οὕτω πάλιν διὰ νηστείας καὶ ὑπακοῆς ὁ θέλων εἰσέρχεται εἰς τὸν παράδεισον. Ἐν ταύτῃ τῇ ἀρετῇ κόσμησον τὸ σῶμά σου (94), ὡ παρθένε, καὶ ἀρέσαι· τῷ ἐπουρανίῳ νυμφίῳ· αἱ γὰρ τῷ κόσμῳ συναπτόμεναι, καὶ μύροις, καὶ θυμιάμασι, καὶ εὐωδαῖς, καὶ ἐν ἱματίοις πολυτελέσιν, καὶ χρυσῷ καλλωπιζούσαι τὰ σώματα ἑαυτῶν πρὸς τὸ ἀρέσαι τοῖς ἀνθρώποις, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Ὁ δὲ Χριστὸς οὐδὲν τούτων χρῆζει πρὸς σοῦ, εἰ μὴ μόνον καρδίαν καθάραν, καὶ σῶμα ἀμόλυντον, ὑπωπιαζόμενον ὑπὸ νηστείας. Ἐὰν δὲ ἔρχωνται τινες καὶ λέγωσί σοι, ὅτι μὴ νήστευε πυκνά· εἰ δὲ μὴ γε, ἀσθενεστέρτα γενήσῃ· οὐ πιστεύσης αὐτοῖς, οὐδ' οὐ μὴ ὑπακούσης αὐτῶν (95)· ὁ γὰρ ἔχθρὸς αὐτοῦς ὑποβάλλει. Μνήσθητι τὸ γεγραμμένον, ἔποτε οἱ τρεῖς παῖδες καὶ Δανιὴλ ἠχμαλυτεύθησαν ὑπὸ Ναβουχοδονόσωρ βασιλέως Βαβυλῶνος, καὶ ἄλλα παιδάρια μετ' αὐτῶν, καὶ ἔταξεν αὐτοῦς ὁ βασιλεὺς ἐσθίειν ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτοῦ, καὶ πίνειν ἀπὸ τοῦ οἴνου αὐτοῦ· Δανιὴλ δὲ καὶ οἱ τρεῖς παῖδες, αὐτοὶ οὐκ ἔθλησαν (96) ἀλισθῆναι ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ λέγουσι τῷ εὐνοχῷ τῷ παραλαβόντι αὐτούς· « Δὸς ἡμῖν ἀπὸ τῶν σπερμάτων τῆς γῆς, καὶ φαγόμεθα. » Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ εὐνοχὸς· Φοβοῦμαι ἐγὼ τὸν βασιλέα τὸν ἐκτάξαντα τὴν βρῶσιν ὑμῶν καὶ τὴν πόσιν, μήποτε ὀφθῶσι τὰ πρόσωπα ὑμῶν σχυ-

malitia parvuli sitis⁹². » Deus enim ad terrestria nos stultos esse vult, et ad caelestia prudentes. Nam et adversarius noster diabolus prudens est in malitia, et nos oportet adversus eum prudenter incedere, ut vincamus illius versutas insidias. Dicit enim Salvator in Evangeliiis : « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae⁹³. » Qui autem ab eo prudens vocatur, is est qui sapienter agit ad faciendam voluntatem Dei, et ad servanda praecepta ejus.

5. Ingens remedium est ad salutem animi humilitas : siquidem Satanas non ob scortationem, aut adulterium, aut furtum dejectus est ex caelis, sed superbia illum inde praecipitavit ad inferiores abyssi partes, cujus haec verba fuere : « Ascendam, et ponam thronum meum e regione Dei, et ero similis Altissimo⁹⁴. » Et ob haec verba dejectus est, ignis aeternus illius haereditas et portio fuit. Superbia itaque in diabolo est, humilitas contra in Christo : ipse namque Dominus ait : « Si quis inter vos cupiat fieri magnus, sit omnium minister⁹⁵. » Deus enim humilium est.

6. Amemus valde jejunium ; magnum enim munimentum est jejunium, oratio item, et elemosyna ; ex morte quippe hominem liberant. Ut enim ob esum et inobedientiam exturbatus est Adam ex paradiso, ita rursus per jejunium et obedientiam in paradysum, qui volet, ingreditur. In hac virtute cultum corporis tui, et ornamenta quaere, o virgo, et placebis caelesti sponso. Nam quaere mundo sociantur, et unguentis, aromatibus et bonis odoribus, et amictu pretioso, et auro venustant sua corpora, ut placeant hominibus : Deo placere non possunt. Christus autem nihil horum a te requirit, nisi solum cor mundum et corpus incontaminatum, jejunioque maceratum. Quod si accedant aliqui et dicant tibi, Ne frequenter jejunes, ne imbecillior fias ; nec illis credas, nec auscultes : istos enim inimicus submittit. Reminiscere ejus, quod scriptum est, cum Daniel et tres pueri capti essent a rege Babylonis Nabuchodonosore, et alii pueri una cum illis : jussissetque rex, ut de sua mensa comederent, et de suo vino biberent, Daniele et tres pleros noluisse contaminari ex mensa regia, et ad eunuchum dixisse qui eos curabat : « Da nobis de leguminibus terrae, et vescemur eis⁹⁶. » Quibus respondit eunuchus : Timeo ego regem, qui hunc cibum vobis et potum imperavit dari, ne facies vestrae regi praeceteris pueris, qui regia mensa aluntur, appareant squalidiores, et puniat me. Cui responderunt : Experire id in servis tuis plus minus decem diebus, et da nobis postulatum. Et de-

⁹² I Cor. xiv, 20. ⁹³ Matth. x, 16. ⁹⁴ Isa. xiv, 14. ⁹⁵ Matth. xx, 26. ⁹⁶ Dan. i, 12.

(92) Felckman. 2, ἔρχεσθαι.

(93) Γὰρ ἀβὲστ ἀ Βασιλιένσι ἐτ Ἀγγλικανο.

(94) Σου δεεστ ἰν Ἀγγλικανο.

(95) Felckman. 2, αὐτοῦς,

(96) Ἀγγλικανοῦς, ἠθέλον. Forte, ἀλισθηθῆναι.

dit eis legumina ad cibum, et aquam ad potum, et introduxit eos ad regem, et visæ sunt species illorum eximie super eos, qui ex regia mensa vescabantur.

κεν αὐτοῖς ὄσπρια φαγεῖν, καὶ ὕδωρ πιεῖν· καὶ εἰσῆγαγεν αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ὤφθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἐκλεκταὶ παρὰ τὰ παιδάρια τὰ ἐσθίοντα τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως.

7. Vides quid faciat jejunium, morbos sanat, fluxiones corporis exsiccant, dæmones fugat, malas cogitationes expellit, mentem nitidiorum, corpus purgatum, corpus sanctificatum efficit, et ad thronum Dei hominem sistit. Sed ne putes ista temere dici : habes ejus rei testimonium in Evangeliiis, ab ipso Salvatore prolatum : « Sciscitati sunt ab eo discipuli, dicentes, Domine, declara nobis quonam pacto immundi spiritus fugantur. » Quibus respondit Dominus : « Hoc genus non ejicitur, nisi orationibus et jejuniis ⁹⁷. » Quisquis igitur ab immundo spiritu vexatur, si ei in mentem venerit, atque usus fuerit hoc remedio, id est jejunio, statim spiritus malus angustiatum secedit, veritas jejunium. Multum enim dæmones delectantur crapula, ebrietate et otio corporis. Magna virtus jejunium, et præclara per illud eduntur facinora. Alioquin unde homines tantas virtutes operantur et signa edunt, eorumque opera infirmis sanitatem Dominus tribuit, nisi plane ob ascetin, humilitatem et probum vitæ institutum? jejunium enim angelorum est vita, quo qui utitur angelici ordinis censendus est. Neque arbitrere, dilecte, ea simpliciter in re consistere jejunium. Non enim qui a cibis solum abstinere, is recte agit, sed ejus qui abstinere ab omni opere malo, jejunium acceptum habebitur. Nam si jejunes, nec observes os tuum ne loquatur malum, nec caveas tibi ab iracundia, mendacio, perjurio : si quid mali contra proximum tuum loquere ; si, inquam, ex jejunantis ore, horum quidpiam proficiscatur, nihil hinc utilitatis percipit, sed totum laborem suum perdit. Tu itaque, Christi famula, et quotquot salutem consequi cupiunt, si jejuaveris, purifica temetipsam ab omni pecuniæ amore, quia qui pecuniam amat, non potest Deum diligere. « Radix enim omnium malorum est avaritia ⁹⁸. »

8. Ambitionem et arrogantiam summopere fugias. Si tibi cogitatio suggerat, te ob profectum in virtute magnam præclaramque esse, ne credas ei. Inimicus enim est, qui te impedit, et ambitionem subijcit. Ne itaque eam admittas cogitationem, quæ laudes repræsentet tuas. Quod si tibi sese talis offerat cogitatio : Noli tam graves subire labores, cum alias possis salutem consequi ; ne illi obsequare. Inimicus namque est, qui tibi molliorem, se-

⁹⁷ Matth. xvii, 18-20. ⁹⁸ I Tim. vi, 10.

(97) Felckm. 2, ἔχεις γὰρ μαρτ.

(98) Sic Basil. et Anglic. Editi. ἐν ποίῳ τρόπῳ.

(99) Καὶ τῇ μέθῃ abest ab Anglicano et Felck. 2.

Α θρωπὰ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως παρὰ πάντα τὰ παιδάρια τὰ ἐσθίοντα ἐκ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως, καὶ καταδικάσθη με. Εἶπον δὲ αὐτῷ· Πείρασον τοὺς δούλους σου ἡμέρας ὡσεὶ δέκα, καὶ δὸς ἡμῖν. Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὄσπρια φαγεῖν, καὶ ὕδωρ πιεῖν· καὶ εἰσῆγαγεν αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ὤφθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἐκλεκταὶ παρὰ τὰ παιδάρια τὰ ἐσθίοντα τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως.

7. Ὁρᾷς τί ποιεῖ ἡ νηστεία, καὶ νόσους θεραπεύει, καὶ βρῦματα ἰσχυρῶς ξηραίνει, καὶ δαιμονίας ἐκβάλλει, καὶ λογισμοὺς πονηροῦ ἀποδιώκει, καὶ τὸν νοῦν λαμπρότερον ποιεῖ, καὶ καρδίαν καθαράν, καὶ σῶμα ἡγιασμένον, καὶ τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ παρίστησι τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἵνα μὴ νομίσης ὅτι ταῦτα ἀπλῶς λέγονται, ἔχεις μαρτυρίαν (97) ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένῃ· « Ἡρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· Κύριε, δεῖξόν ἡμῖν ποῖῳ τρόπῳ (98) τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα φυγαδεύονται. » Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· « Τοῦτο τὸ γένος οὐκ ἐκβάλλεται εἰ μὴ ἐν προσευχαῖς καὶ νηστεύεισι. » Πᾶς οὖν ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου ὀχλούμενος, ἐκ νόησι, καὶ χρήσεται τῷ φαρμάκῳ τούτῳ, λέγου δὴ τῇ νηστείᾳ, εὐθύς τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν στενοχωρούμενον ἀναχωρεῖ, φοβούμενον τὴν νηστείαν. Πάνυ γὰρ τέρονται οἱ δαίμονες τῇ κραιπάλῃ, καὶ τῇ μέθῃ (99), καὶ τῇ ἀναπαύσει τοῦ σώματος. Μεγάλῃ δυνάμει νηστεία, καὶ μεγάλα κατορθώματα γίνεται δι' αὐτῆς. Ἐπεὶ πόθεν καὶ οἱ ἄνθρωποι μεγάλας δυνάμεις ἐπιτελοῦσι, καὶ σημεῖα δι' αὐτῶν γίνονται, καὶ ἰάματα τοῖς κάμνουσι δι' αὐτῶν δωρεῖται ὁ Θεός, εἰ μὴ πάντως δι' ἀσκήσεως καὶ ταπεινοφροσύνης, καὶ πολιτείας ἀγαθῆς ; νηστεία γὰρ ἀγγέλων βίος ἐστὶ, καὶ ὁ χρώμενος αὐτῇ ἀγγελικὴν τάξιν ἔχει. Καὶ μὴ νομίσης, ἀγαπητέ, ὅτι οὕτως ἀπλῶς ἐστὶν ἡ νηστεία· οὐ γὰρ ὁ νηστεύων ἀπὸ βρωμάτων μόνον (1), ἐκεῖνος κατάρθρωσεν· ἀλλ' ὁ ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος, τούτῳ λογίζεται ἡ νηστεία. Ἐὰν γὰρ νηστεύσης, καὶ μὴ τηρήσης τὸ στόμα σου λαλῆσαι λόγον πονηρὸν, ἢ ὀχυρολογίαν, ἢ ψεῦδος, ἢ ἐπιπορκίαν, ἢ καταλαλήσῃς κατὰ τοῦ πλησίον σου, ἐὰν ταῦτα ἐξέβληθαι ἐκ τοῦ στόματος τοῦ νηστεύοντος, οὐδὲν ὠφέλησεν· ἀλλὰ καὶ ὄλον τὸν κόπον αὐτοῦ ἀπώλεσε. Σὺ οὖν, δούλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάντες, ὅσοι θέλουσι σωθῆναι, ἐὰν νηστεύσης, ἄγνισον σεαυτὴν ἀπὸ πάσης φιλαργυρίας· ὅτι ὁ ἀγαπῶν ἀργύριον οὐ δύναται τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν. « Ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία. »

8. Τὴν κενοδοξίαν καὶ ἀλαζονείαν ἰσχυρῶς φεῦγε. Ἐὰν ὑποβάλλῃ σοι ὁ λογισμὸς, ὅτι μεγάλη γέγονας καὶ καλὴ, προσεθηκῆται τῇ ἀρετῇ, μὴ πιστεύσης αὐτῷ· ὁ ἐχθρὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐμποδίζων καὶ κενοδοξίαν ὑποβάλλων. Οὐκ ἀνέξῃ οὖν τοῦ λογισμοῦ ἐπαινοῦντός σε. Ἐὰν δὲ ὑποβάλλῃ σοι ὁ λογισμὸς λέγων, ὅτι, Μὴ θέλε κοπιᾶν οὕτω δυσκόλως, δύνασαι σωθῆναι· οὐκ ἀκούσεις αὐτοῦ· ὁ ἐχθρὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ὑποβάλλων χαίνουσιν καὶ ὀλιγωρίαν, ἵνα σε κατα-

(1) In Basil. deest μόνον. Anglic. habet μόνον. Editi, μόνος.

βάλη ἀπὸ τῆς ἐναρέτου σου πολιτείας. Πολλὰ γάρ ἄ
 ἔστ· μηχανήματα ἐκ τοῦ ἐχθροῦ γινόμενα τοῖς δού-
 λους τοῦ Θεοῦ. Ὑποβάλλει γὰρ τοῖς ἀνθρώποις, ἄρ-
 χεται καὶ ἐπαινεῖν λόγους, πρὸς τὸ ὑψωθῆναι τὴν
 καρδίαν αὐτῶν. Σὺ δὲ μὴ καταδέξῃ ἐπαινον ἀνθρώ-
 πων. Ἐὰν δὲ τίς σοι εἴπῃ, Μακαρία εἶ (2)· λέγε
 αὐτῷ· Ἐὰν ἐξέλθω ἐκ τοῦ σώματος τούτου καλῶς
 τελειώσασα, τότε μακαρισθήσομαι. Ἄρτι γὰρ οὐ
 πιστεύω ἐμαυτῇ, ὅτι μακαρία εἰμί (3). Οἱ γὰρ ἄνθρω-
 ποι, ὡς ἀνεμος, οὕτω μεταβαλλόμεθα. Πολλᾶκις δὲ
 ὑποβάλλει σοι ἐξουθενεῖν τοὺς ἐσθιοντάς· μὴ πιστεύ-
 σης αὐτῷ· ἄλλοτριος γάρ ἐστι· πάντων γὰρ ἐλαχι-
 σιοτέραν σεαυτὴν (4) λογιζοῦ, ἵνα πολλοὺς προάξῃς
 εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ παρὰ Θεῷ ὑψω-
 θῆσῃ. Ὑποβάλλει δὲ ὁ ἐχθρὸς καὶ ἀσκησιν μεγάλην,
 ἵνα τὸ σῶμα ἀσθενὲς καὶ ἀχρήσιμον ποιήσῃ. Σοῦ οὖν
 ἡ νηστεία μέτρον ἐχέτω. Νήστευσον οὖν (5) ὅλον τὸν
 ἑνιαυτὸν χωρὶς πάσης ἀνάγκης· ὥρα δὲ ἐνάτη τῆς
 ἡμέρας, ἐν ὕμνοις καὶ προσευχαῖς διατελέσασα, με-
 ταλλάμβανε τῶν ἄρτων σου ἐν λαχάνῳ ἀναπεποιημένῳ
 ἑλαίῳ. Πάντα ἀγνά ὅσα ἀψυχα.

9. Σὺ δὲ, ὦ παρθένε, μηθελὶς καταμανθανέτω τὴν
 ἀσκησίν σου, μηδὲ αὐτῶν ἰδίων σου συγγενῶν· ἀλλ'
 εἴ τι ποιεῖς, ἐν κρυπτῷ ποιεῖ· καὶ ὁ Πατήρ σου ὁ
 οὐράνιος, ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν
 τῷ φανερωῷ (6). Ἐὰν δὲ φανερώσῃς σου τὸν βίον,
 κενοδοξία σοι τικτεται, καὶ ζημιῶ· ἐὰν δὲ εὐρησῇς
 ψυχὴν ὁμοσύμφωνον πονουῖσαν τῷ Θεῷ, ὡς καὶ σὺ,
 ταύτη μόνῃ ἀποκάλυψον ἐν μυστηρίῳ· ἐκεῖ οὐκ ἔστι
 κενοδοξία. Ἐλάλησας γὰρ, ἵνα σωθῇ ψυχὴ· πολλὴν
 μισθὸν λήψῃ, ἐὰν σωθῇ διὰ σοῦ ψυχὴ. Τοῖς ἔχουσι
 πόθον ἀκούσιν λάλει τὰ συμφέροντα. Ἐὰν δὲ ἀκούῃ
 καὶ μὴ ποιῇ, μηδὲν λάλει. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος
 « Μὴ δώτε τὰ ἄγια τοῖς κυσὶ· μηδὲ βάλλητε (7) τοὺς
 μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. » Κύναι
 γὰρ καὶ χοίρους ἀποκαλεῖ ὁ Χριστὸς (8) τοὺς ἐν
 ἀτίμῳ βίῳ διάγοντας· μαργαρίται γὰρ τίμιοι εἰσιν
 αἱ τοῦ Θεοῦ λόγοι, τοῖς ἀξίοις μόνις διδόμενοι.
 agunt vitam. Margaritæ quippe pretiosæ sunt, Dei verba, quæ iis tantum qui digni sunt tribuuntur.

10. Ὡ μακαρία ψυχὴ ἡ ἀκούσασα τούτους τοὺς λό-
 γους τοὺς γεγραμμένους ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, καὶ
 ποιῶσα! Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ (9), ἀκούοντι
 τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ ποιῶντι, ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ
 γραφήσεται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς, καὶ ἐν τῷ τρίτῳ
 τάγματι τῶν ἀγγέλων εὐρεθήσεται. Ἐὰν οὖν προσ-
 εύχῃ, ἢ ψάλλῃ, ἢ ἀναγινώσκῃς (10), κατ' ἰδίαν κάθ-
 οῦ· μηθελὶς ἀκουέτω, εἰ μὴ σὺ μόνη. Καὶ ἐὰν ἔχῃς
 ὁμοψύχους μίαν ἢ δύο παρθένους· λέγει γὰρ ὁ Χρι-
 στὸς· « Ὅπου δύο ἢ τρεῖς εἰσι συναγμένοι ἐν τῷ
 ὀνόματι μου (11), ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν »· ἀπό-

gnitumque ejusmodi subjicit, ut te a probro tuo
 vitæ instituto dejiciat. Multa quippe sunt ejus ma-
 chinamenta adversus Dei servos. Submittit enim
 hominibus cogitationes : incipit laudare, ut corda
 eorum extollat. Tu vero ne hominum laudes admit-
 tas. Quod si quis tibi dixerit : Beata es ; responde
 illi : Quando vita probe peracta ex hoc corpore
 excessero, tunc beata prædicabor. Jam enim non
 credam me beatam esse. Homines quippe quasi
 ventus ; ita mutamur. Plerumque suadet tibi, ut
 eos qui comedunt despicias : sed ne credas ei,
 alienus quippe est ; quin potius te omnium mini-
 mam reputato, ut multos præmittas in regnum cœ-
 lorum, et a Deo exalteris. Si suadet tibi inimicus
 ingentem ascenin seu exercitationem, ut corpus
 tuum infirmum et **88** inutile efficiat : tuum jeju-
 nium modum habeat. Jejuna itaque totum annum
 nisi aliud postulet necessitas ; hora autem nona in
 hymnis et orationibus transacta, sume panes tuos
 cum oleribus oleo conditis. Omnia pura sunt quæ-
 cunque inanimata.

9. Tu autem, o virgo, id age, ut nemo tuam no-
 rit ascenin, ne ex cognatis quidem tuis : sed si
 quid agis, in occulto age : et Pater tuus cœlestis
 qui videt in occulto, reddet tibi in publico. Quod
 si vitam tuam manifestaveris, hinc tibi nascetur
 inanis gloriæ cupiditas, atque detrimentum senties.
 Si vero animam repereris tibi consentientem, at-
 que Deo eadem ratione servientem, huic soli se-
 creta tua revelato : hac enim in re non est ina-
 nis gloria. Locuta namque es ut salva fieret anima :
 magnam mercedem recipies, si per te anima salu-
 tem consequatur. Quibus inest audiendi deside-
 rium loquere quæ sint utilia. Quod si ille audierit
 et audita non exsequatur, ne loquere ultra. Ait
 enim Dominus : « Ne date sancta canibus, neque
 projicite margaritas vestras ante porcos⁸⁸. » Canes
 namque et porcos vocat Dominus eos, qui turpem
 agunt vitam. Margaritæ quippe pretiosæ sunt, Dei verba, quæ iis tantum qui digni sunt tribuuntur.

10. O beata anima quæ sermones audierit hoc
 in libro scriptos, atque exsecuta eos fuerit. Testi-
 ficor omni homini, qui audierit hæc verba et fe-
 cerit ea, quod nomen ejus scribendum sit in libro
 vitæ, et quod ipse in tertio angelorum ordine sit
 collocandus. Si igitur ores aut psallas, legasve,
 seorsum sede : nemo audiat nisi tu sola. Et si ha-
 beas concordem unam aut alteram virginem, ait
 enim Christus : « Ubi duo vel tres congregati fue-
 rint in nomine meo, ibi sum in medio eorum⁸⁹ ; »
 abjice muliebrem sensum, ac fiduciam virileque

⁸⁸ Matth. vii, 6. ⁸⁹ Matth. xviii, 20.

(2) Basiliensis et Anglicanus, Μακάριος εἶ. Paulo post; Anglic., τελειώσας.

(3) Basil. et Anglic., Μακάριος. Paulo post, Angl., εἰ δὲ πολλάκις ὕπ.

(4) Basiliensis et Anglic., ἐλαχιστότερον σεαυτὸν.

(5) Οὖν deest in Basil. et Anglic.

(6) In Anglic. et Felc. 2, deest illud, ἐν τῷ φανερωῷ.

(7) Anglicanus, βάλλητε.

(8) Anglicanus, ὁ Θεός.

(9) Ἀνθρώπῳ abest ab Anglic. et Felc. 2.

(10) Sic Basil. et Angl. Editi vero, ἢ ψάλλεις, ἢ ἀναγινώσκεις. Mox, Basil. et Angl., ἔχῃς. Editi, ἔχεις.

(11) Basil., ὑπηγμένοι διὰ τὸ ὄνομά μου.

robur assume. Nam in regno cœlorum non est masculus neque femina, sed quæcunque mulieres Domino placuerunt, virorum ordinem accipiunt. Juvenilia ornamenta obliviscere, ut bonæ viduæ pretium accipias. Ait enim beatus Paulus: « Viduas honora, quæ vere viduæ sunt. Quæ vere vidua est et desolata, in Deo sperat, et permanet in observationibus et orationibus nocte et die. Quæ autem in deliciis est, mortua est. Vidua eligatur non minus annorum sexaginta, quæ fuerit unius viri uxor: si hospites exceperit, si liberos educaverit, si pedes sanctorum laverit, si afflictis opem tulerit, si omne bonum opus prosecuta fuerit. Juniores viduas recusa: cum enim lascivierint adversus Christum, tunc nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt ⁸⁷. »

11. Tu autem si non facias tibi juveniles habitus, non audies junior, sed ætate grandior, honorque tibi erit quasi ætate majori. Materia vestimentorum tuorum, ne sit magni pretii. Ependytes tuus niger neque tinctus, sed nativi coloris, aut onychinus. Manicæ sine limbrisiis ejusdem coloris: manicæ laneæ, brachia usque ad digitos obtegentes: capilli capitis circumtonsi, et vitta lanea caput astringens, cucullula et superhumeralis sine limbrisiis. Si viro occurras, facies velata demissaque esto, neque homini vultum attollas, sed duntaxat Deo tuo. Cum ad orandum steteris, sint pedes tui calceis operiti. Ejusmodi enim vestimenti genus, sanctitatem præfert. Ne exuaris ad usque nuditatem: nocte dieque vestis legat carnem tuam. Nunquam te alia femina nudam videat ⁸⁸ nisi in summa necessitate; neque te ipsa consideres, nudo corpore. A quo tempore enim statuisti Deo casta esse, corpus tuum sanctificatum et templum Dei est. Non debet igitur templum Dei ab ullo reteggi. Non ibis ad balneum, si quidem sana sis, nisi in summa necessitate; neque immergas totum corpus tuum in aquam, quia sancta es Domino Deo. Non contamines carnem tuam ulla re mundana, sed faciem tantum tuam lava, et manus pedesque. Cum laveris faciem tuam, ne lavato ambabus manibus, neque expoliveris genas vultus tui, ne herbam, ne nitrum, aut quid simile adhibueris: nam quæ mundanæ sunt talia faciunt; sed aqua munda laveris.

μη βάλῃς πόαν, οὐδὲ νίτρον, οὐδὲ τὰ ὅμοια τούτοις· ὀαρῶ νίψῃ.

12. Ne pretioso unguento corpus tuum unxeris, neve aromatibus magni pretii vestes aspergas tuas. Quod si corpus tuum imbecillius evaserit, vino modico utere ob stomachum ⁸⁹. Si vero, quod absit! in malum incidas; teipsam cura, nec des homini-

⁸⁷ 1 Tim. v, 3-8. ⁸⁸ 1 Tim. v, 23.

(12) Hæc, λέγει γὰρ ὁ... τὰς ὄντως χήρας, desunt in Felc. 2.

(13) Basil. et Angl., ἰδιόχρους. Editi et alii, ἰδιόχρους. Moz., Basil. et Angl., χρώας. Editi et alii,

Α θου τὸ γυναικεῖον φρόνημα, καὶ λάβε θάρσος καὶ ἀνδρείααν. Ἐν γὰρ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἔστιν ἄρβρον καὶ θῆλυ, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἀρεστήσασαι γυναῖκες ἀνδρῶν τάξιν λαμβάνουσιν. Ἐπιλάθου τὰ νεωτερικὰ σχήματα, ἵνα λάβῃς τιμὴν τῆς καλῆς χήρας. Λέγει γὰρ ὁ ἅγιος Παῦλος (12): « Τίμα χήρας, τὰς ὄντως χήρας. Ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη ἤλπιεν ἐπὶ τὸν Θεόν, καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Ἡ δὲ σπαταλώσα τέθνηκε. Χήρα καταλέγεσθω μὴ ἐλαττον ἐτῶν ἐξήκοντα, γεγονυῖα ἐνὸς ἀνδρὸς γυνή· εἰ ἐξενόδοχησεν, εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψεν, εἰ θλιδομένοις ἐπήρησεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησε. Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ· ὅταν γὰρ καταστρηνιάσῃ τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσιν, Β ἔχουσαι κρίμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. »

11. Σὺ δὲ, εἰ μὲν οὐ ποιεῖς τὰ νεωτερικὰ σχήματα, οὐκ ἀκούεις νεωτέρα, ἀλλὰ καὶ πρεσβύτερα ἀποκαλῆ, καὶ τιμὴν ἔχεις, ὡς πρεσβύτερα. Ἡ ὑπόστασις τῶν ἱματίων σου μὴ ἦτω πολυτιμῶς· ὁ ἐπενδύτης σου μέλας, μὴ βεβαμμένος ἐν βαφῇ, ἀλλ' αὐτοφυῆς ἰδιόχρους (13), ἢ ὄνυχινος· καὶ τὸ μαφόριον ἀκροσσον, ὡσαύτως τῆς αὐτῆς χρώας· καὶ χειρῖδια ἐρεῖ περικαλύπτοντα τοὺς βραχίονας ἕως τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν, τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς περιεκομμέναις, καὶ κεφαλοδέσιμιον ἐρεοῦν περισφίγγον τὴν κεφαλὴν, καὶ κουκούλιον, καὶ ἐπώμιον ἀκροσσον. Ἐὰν δὲ συναντῆς ἀνθρώπων, τὸ πρόσωπον κατακεκαλυμμένον ἔστω, κάτω νεῦον, καὶ οὐκ ἐπάρηξ ἀνθρώπων τὸ πρόσωπόν σου, εἰ μὴ μόνον τῷ Θεῷ σου. Ὅταν στήῃ εἰς προσευχὴν, τοὺς πόδας σου περιεκαλυμμένους ἔχε ἐν ὑποδήμασιν. Ἀντὸς γὰρ ὁ στολισμὸς ἱεροπρεπῆς ἐστίν. Οὐκ ἐκδύση γυμνή· νυκτὸς δὲ καὶ ἡμέρας τὸ ἱμάτιόν σου ἔστω καλύπτον τὴν σάρκα σου. Οὐ μὴ ἴδῃ ἄλλη γυνὴ τὸ σῶμά σου γυμνὸν ἀνευ πάσης ἀνάγκης· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὴ κατανοήσεις ἀποκεκαλυμμένη τῷ σώματι. Ἐξ ὅτου γὰρ ἐτάξω τῷ Θεῷ ἐγκρατεῦσθαι, τὸ σῶμά σου ἡγιασμένον ἐστίν, καὶ ναὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ (14). Οὐ χρὴ οὖν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεσθαι ὑπὸ τινος. Οὐ πορεύσῃ εἰς βαλανεῖον ὑγιαίνουσα ἀνευ πάσης ἀνάγκης, οὐ μὴ βάρῃς ὄλον τὸ σῶμά σου εἰς ὕδωρ, ὅτι ἅγια εἰ Κυρίῳ τῷ Θεῷ· καὶ οὐ μανείεις τὴν σάρκα σου ἐν οὐδενὶ κοσμηκῷ, ἀλλὰ μόνον τὸ πρόσωπόν σου νίψαι, καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. Ὅταν νίψῃς τὸ πρόσωπόν σου, οὐ νίψῃ ταῖς δύο χερ-

σιν, οὐδὲ ἐκτριψῇ (15) τὰ μῆλα τῆς ὕψεώς σου, οὐδὲ αἰ κοσμηκαὶ γὰρ ταῦτα ποιοῦσιν· ἀλλ' ἐν ὕδατι κα-

12. Οὐκ ἐπιχρίση τὸ σῶμά σου μύρω πολυτελεῖ, οὐδὲ ἐπιθαλεῖς ἐπὶ τὰ ἱμάτιά σου ἀρώματα πολυτιμα. Ἐὰν δὲ τὸ σῶμά σου ἀσθενέστερον γένηται, χρῆσαι οἴνω ὀλίγῳ διὰ τὸν στόμαχον. Ἐὰν δὲ, ὃ μὴ γένοιτο! εἰς κάκωσιν ἐμπέσῃς, σεαυτῆς ἐπιμέλου, μὴ

χρώας.

(14) Basiliensis, καὶ ναὸς τοῦ Θεοῦ.

(15) Ita Anglic. Editi vero, οὐδὲ μὴ ἐκτρι-

ὡς τὸν τοῖς ἀνθρώποις λέγειν, ὅτι ἐκ τῆς ἀσκή-
σεως αὐτῆς συνέθη αὐτῇ ἡ κάκωσις. Ἄλλα πρὶν ἢ
τινα εἰπεῖν σοι, σὺ σεαυτῆς φρόντιζον, ἕως ἂν ταχὺ
ἀναστῆς, καὶ πάλιν τὸν κανόνα σου ἐλαύσης. Ὅλον
τὸν χρόνον τῆς ζωῆς σου ἐν νηστεαῖς, καὶ προσευ-
χαῖς, καὶ ἐλεημοσύναις διατέλει. Μακάριος ὁ ἀκούων
ταῦτα καὶ ποιῶν αὐτά. Νυκτὸς καὶ ἡμέρας μὴ
ἀποστῆτω ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ στόματός σου.
Ἦτω δὲ τὸ ἔργον σου διὰ παντὸς μελέτη τῶν θείων
Γραφῶν. Ψαλτήριον ἔχε, καὶ τοὺς ψαλμοὺς μάνθανε.
Ἀνατέλλων ὁ ἥλιος βλέπέτω τὸ βιβλίον ἐν ταῖς χερσὶ
σου, καὶ μετὰ τρίτην ὥραν συνάξεις ἐπιτέλει, ὅτι
εἰσὶν τῆ ὥρᾳ ἐπάγη τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ. Ἐκτη (16)
ὥρᾳ ὁμοίως ἐπιτέλει σου τὰς προσευχὰς· μετὰ ψαλ-
μῶν, καὶ κλαυθμοῦ, καὶ δεήσεως· ὅτι αὐτῇ τῇ ὥρᾳ
ἐκρεμάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ἐνάτη
ὥρᾳ πάλιν (17) ἐν ὕμνοις καὶ δοξολογίαις, μετὰ
θαυρῶν ἐξομολογούμενῃ τὰ παραπτώματά σου, τὸν
θεὸν ἱκέτευε, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ὁ Κύριος κρε-
μάμενος ἐπὶ σταυροῦ ἀπέδωκε (18) τὸ πνεῦμα. Καὶ
μετὰ τὴν σάββατον τῆς ἐνάτης ἔσθιε τὸν ἄρτον σου,
εὐχαριστήσασα τῷ Θεῷ ἐπὶ τῆς τραπέζης σου οὕτως·
Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ ἐλεῶν καὶ τρέφων ἡμᾶς ἐκ νεό-
τητος ἡμῶν (19), « ὁ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί· »
πλήρωσον χαρὰς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν,
ἵνα πάντοτε πᾶσαν αὐτάρακτιαν ἔχοντες περισσεύω-
μεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυ-
ρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ σοι πρέπει δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ
αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ἀμήν.

13. Καὶ ὅταν καθεσθῆς ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ
ἔρχῃ κλάσαι τὸν ἄρτον, σφραγίσασα αὐτὸν τρίτον τὸ
σημεῖον τοῦ σταυροῦ, οὕτως εὐχαριστοῦσα λέγε·
Εὐχαριστοῦμέν σοι, Πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ (21) τῆς
ἁγίας ἀναστασεώς σου· διὰ γὰρ Ἰησοῦ τοῦ Παιδός
σου ἐγκώρισας ἡμῖν αὐτήν· καὶ καθὼς ὁ ἄρτος οὗ-
τος διεσκορπισμένος ὑπῆρχεν ὁ ἐπάγω ταύτης τῆς
τραπέζης (22), καὶ συναχθεὶς ἐγένετο ἓν· οὕτως
ἐπισυναχθήτω σου ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων
τῆς γῆς εἰς τὴν βασιλείαν σου, ὅτι σου ἐστὶν ἡ δύ-
ναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων,
ἀμήν (23). Καὶ ταύτην μὲν τὴν εὐχὴν (24) ἐν τῷ
κίβῳ τὸν ἄρτον, καὶ θέλειν ἔσθλειν, ὀφείλεις λέγειν·

¶ Psal. cxxxv, 25. ¶ II Cor. ix, 8.

(16) Sic Basil. et Anglic. recte. Editi vero, τῷ
ξύλῳ τοῦ σταυροῦ Ἰησοῦς ἢ πάντων ζωῆ. Ἐκτη.

(17) Sic Basil. et Angl. recte. Editi vero, Ἐν
αὐτῇ ὥρᾳ δὲ πάλιν.

(18) Felc. 2, παρέδωκε.

(19) Anglic. ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου.
infra idem cum Basil. τὴν καρδίαν μου, ἵνα. Hæc
porro benedictio habetur ad calcem Constitutionum
Apost.

(20) Basil. et Angl. μεθ' οὗ σοι δόξα, κράτος, τιμὴ
ἐν ἁγίῳ Πνεύματι.

(21) Hic videtur aliquid desiderari.

(22) Anglic. ὑπάρχει ἐπάνω τῆς τραπέζης.

(23) In Felc. 2, talis est gratiarum actio, Εὐχαρι-
στοῦμέν σοι, Πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου
σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ σου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
ἣν ἡμεῖς κατὰ τὴν θέαν ἐκείνου ἐπαγγέλλαν καθ'
ἡμέραν ἔσθλοντες εὐφραίνόμεθα, εἰς τουτοῦ τὸν ἄρ-

bus locum dicendi, tibi ex ascési seu exercitatione
eam ægritudinem accidisse. Sed priusquam te ali-
quis id moneat tute curam habeto tui, donec brevi
surgas, et assuetam regulam trahas. Per omne tem-
pus vitæ tuæ in jejuniis, orationibus et eleemosynis
persevera. Beatus qui hæc audit et perficit. Nocte
dieque ne recedat verbum Dei ex ore tuo. Sit autem
opus tuum omni tempore meditatio divinarum
Scripturarum. Psalterium habeto et psalms edice.
Sol oriens librum videat in manibus tuis : et
post tertiam horam synaxes confice, quia ea ipsa
hora compactum est lignum crucis. Sexta hora simi-
liter tuas absolve orationes cum psalmis, fletu
et obsecratione, quia ea ipsa hora Filius Dei in
cruce suspensus est. Nona iterum hora in hymnis
et laudibus cum lacrymis confitens peccata tua,
Deum obsecra, quia ea ipsa hora Dominus pen-
dens in cruce tradidit spiritum. Et post synaxin
horæ nonæ, comede panem tuum gratias Deo agens
in mensa tua, his verbis : Benedictus Deus, qui
miseratur nos, et alit nos a juventute nostra :
« qui dat escam omni carni ». Imple gaudio et
lætitia corda nostra, ut in omnibus omnem suffi-
cientiam habentes, abundemus in omne opus bo-
num, in Christo Jesu Domino nostro, cum quo
te decet gloria, imperium, honor et adoratio, cum
sancto Spiritu, in sæcula sæculorum, amen.

13. Porro cum in mensa sederis, cœperisque
frangere panem, ipso ter consignato signo crucis,
ita gratias age : Gratias tibi agimus, Pater noster,
de sancta resurrectione tua, quam per Jesum Fi-
lium tuum nobis manifestasti ; et sicut hic, qui su-
pra mensam est, panis, dispersus olim, et coactus,
factus est unum ; sic congregetur Ecclesia tua a fi-
nibus terræ in regnum tuum, quia tua est virtus et
gloria in sæcula sæculorum, amen. Quam quidem
orationem in frangendo panem comestura dicere
debes : cum autem eum in mensa repones, mox
sessura, orationem, « Pater noster, » integram re-
cita : suprascriptam vero orationem, « Benedictus

τον μεταβάλλον αὐτὴν διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν τῇ
αὐτοῦ χρηστότητι· καὶ ὅτι δι' ἐκείνου σε ἐργωμεν τὸν
ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἡμῶν, καὶ τὸ πανάγιον
Πνεῦμά σου, τὸ φωτίζον ἡμᾶς καὶ παριγορὸν (sic)
καὶ πρὸς τὴν σὴν ὡδήγηδν (sic) ἐπίγνωσιν. Ὅθεν πα-
ρακαλοῦμέν σε, ἀρμόδιον τοῦτον γενέσθαι καὶ εὐφραν-
τικὸν τῇ ἡμετέρᾳ οὐσίᾳ τοῦ σώματος, καὶ μηδέποτε
αὐτὸν ὑστερούμενον διὰ τὴν ἡμῶν ἀναξιοτήτα· ἀλλὰ
κάκεινον τὸν νοσούμενον τὸν ζωοποιὸν καὶ πανάγιον τοῦ
μονογενοῦς σου Υἱοῦ σαρκοφόρον ἄρτον ἀξίως μετα-
λαμβάνειν ἡμᾶς ἀξίωσον διὰ τὴν σὴν ἀγαθότητα,
et postea hæc sequuntur, καὶ ταύτην μὲν τὴν εὐ-
χὴν, etc.

(24) Hæc, καὶ ταύτην μὲν τὴν εὐχὴν, cum multis
lineis intermediis, usque ad, ἐκ τῆς τραπέζης λέγο-
μεν, inclusive, desunt in Basiliensi et Anglic. qui
postremum mox habet, συμπαρώσι. Editi, συμπλώσι.

Deus, » pransi ac surgentes a mensa dicimus. A Quod si adsint tecum duæ vel 90 tres virgines, gratias agant super panem, et una tecum orent. Quod si adsit catechumena in mensa, ne oret cum fidelibus, neque cum illa sedeas ut panem comedas. Neque sedebis item ut comedas cibum tuum cum mulieribus negligentioribus et facetis, absque necessitate. Tu enim sancta es Domino Deo tuo, et cibus tuus atque potus sanctificatus est; nam orationibus sanctisque verbis sanctificatur. Virgines piæ et religiosæ tecum comedant. Non cœnabis cum feminis superbis, neque habebis mulierem arrogantem tibi familiarem. Ait enim divina Scriptura: « Qui tangit picem inquinabitur, et qui communicat cum superbo, similis erit ei ⁶¹. » Sedente tecum in mensa femina divite, si videris pauperem mulierem, voca eam ad cibum, neque pudore ob præsentem divitem retinearis. Ne ames hominum gloriam, plus quam gloriam Dei. Deus enim egenorum et despectorum Deus est.

μετά σου ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἐὰν ἴδῃς γυναῖκα πενιχράν, καλέσεις αὐτὴν εἰς τὸ φαγεῖν, καὶ οὐκ αἰσχυνοθήσῃ εἰς τὴν πλουσίαν. Μὴ ἀγαπήσῃς τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τὴν δόξαν (27) τοῦ Θεοῦ· ὁ γὰρ Θεὸς τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἐξουδενωμένων ἐστὶ.

14. Beata anima quæ ista servavit. Non est bonum juvenculam cum juvencula versari: alioquin nihil boni faciunt, altera enim alteri non obsequitur, altera alteram contemnit. Sed bonum est juvenculam subesse anui. Siquidem anus non consentit voluntati juvenculæ. Væ virgini, quæ non subest regulæ: est enim quasi navicula sine gubernatore. Contracti's quippe gubernaculis, nec ducem habens, ultro citroque jactatur a fluctibus, donec in petram offendens, derepente pereat. Ita est omnis virgo quæ non habet quem vereatur. Beata virgo quæ est sub regula: erit namque quasi vitis in paradiso fructifera, ad quam veniens agricola putat palmites ejus, eam irrigat, malasque circum herbas evellit. Illa vero dum habet qui se excolat, fructum suum pretiosum reddit in tempore opportuno. Hæc custodi, et glorificationes illas in mensa servato, eritque cibus potusque tuus sanctificatus. Cum itaque a mensa surrexeris, rursus gratias agendo, ter dicito: « Misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se ⁶². Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto. Et nunc et semper et in sæcula. » Et post gloriam Deo datam, orationem his comple verbis: Deus omnipotens, et Dominus noster Jesus Christus, quod est nomen super omne nomen, gratias agimus tibi et laudamus te, quia dignatus es nos bonorum tuorum participes fieri, et escarum carnalium. Rogamus et obsecramus te, Domine, ut

ἐν δὲ τῷ θείναι τοῦτον ἐν τῇ τραπέζῃ, καὶ καθισθῆναι βούλει. τὸ, « Ἡάτερ ἡμῶν, » λέγε ὀλόκληρον· τὴν δὲ προγεγραμμένην εὐχὴν, τὸ, « Εὐλογητὸς ὁ Θεός, » ἀριστήσαντες καὶ ἐγειρόμενοι ἐκ τῆς τραπέζης λέγομεν. Ἐὰν δὲ συμπάρῳσι μετὰ σου δύο παρθένοι ἢ τρεῖς, εὐχαριστεῖτωσαν ἐπὶ τὸν προκείμενον ἄρτον, καὶ συνευχέσθωσαν. Ἐὰν δὲ εὐρεθῇ κατχουμένη ἐν τῇ τραπέζῃ, μὴ συνευχέσθω μετὰ τῶν πιστῶν, οὐδὲ μὴ καθίσσης (25) φαγεῖν τὸν ψωμόν σου μετ' αὐτῆς, οὐδὲ πάλιν καθίσσεις φαγεῖν τὸν ψωμόν σου μετὰ γυναικῶν ἀμελεστέρων καὶ γελοιαστῶν ἀνευ ἀνάγκης· σὺ γὰρ ἀγία εἶ Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου, καὶ τὸ βρῶμά σου καὶ τὸ πόμα σου ἡγιασμένον ἐστὶ· διὰ γὰρ τῶν προσευχῶν καὶ τῶν ἁγίων ῥημάτων ἀγιάζεται (26). Παρθένοι εὐλαβεῖς καὶ θεοσεβεῖς συμπάγωνταί σοι· οὐ συνδειπνήσεις μετὰ γυναικῶν ὑπερηφάνων, οὐδ' οὐ μὴ κτήσῃ φίλην γυναῖκα ἀλαζόνα. Λέγει γὰρ ἡ θεία Γραφή· « Ὁ ἀπότμενος πίσης μολυνθήσεται, καὶ ὁ κοινῶν ὑπερηφάνων ὁμοιωθήσεται αὐτῷ. » Καθεζομένης πλουσίας

14. Μακαρία ψυχή ἡ φυλάσσουσα ταῦτα. Οὐκ ἀγαθὸν νεωτέραν συναναστρέφεισθαι μετὰ (28) νεωτέρας· εἰ δὲ μὴ γε, οἷδὲν καλὸν πράττουσι· μία γὰρ τῆς μῆδς παρακούει, καὶ μία τῆς μῆδς καταφρονεῖ. Ἄλλὰ νεωτέραν ὑπὸ πρεσβυτιδα εἶναι ἀγαθόν. Ἡ γὰρ πρεσβυτις οὐ συγκαταβαίνει τοῖς θελήμασι τῆς νεωτέρας. Οὐαὶ παρθένῳ τῇ μὴ οὔσῃ ὑπὸ κανόνα· ἐστὶ γὰρ ὡς πλοῖον τὸν κυβερνῶντα μὴ ἔχον. Κεκλασμένων γὰρ τῶν αὐχένων, μὴ ἔχον τὸν ὀδηγόν, ῥίπτεται ὑπὸ τῶν κυμάτων τῆδε κάκεισε (29), ἕως προσκρούσει πρὸς πέτραν, καὶ εὐθὺς ἀπόλλυται. Οὕτως ἐστὶ πᾶσα παρθένος μὴ ἔχουσα ὄν φοβεῖται. Μακαρία παρθένος ἡ οὔσα ὑπὸ κανόνα· ἐστὶ γὰρ ὡς ἀμπελος ἐν παραδείσῳ καρποφόρος· καὶ ἐλθὼν ὁ γεωργὸς αὐτῆς, διακαθαίρει τὰ κλήματα αὐτῆς καὶ ποτίζει, καὶ κνίζει τὰς σαπρὰς βοτάνας τὰς κύκλω αὐτῆς. Ἐκείνη δὲ, ἔχουσα τὸν ποιοῦντα, ἀποδίδωσι τίμιον τὸν καρπὸν αὐτῆς ἐν καιρῷ εὐθέτῳ. Φύλασσε δὲ, καὶ ποίει καὶ τὰς δοξολογίας τὰς ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ ἔσται σοι τὸ βρῶμα καὶ τὸ πόμα ἡγιασμένον. Ὅταν οὖν ἀναστῆς ἀπὸ τῆς τραπέζης (30), πάλιν εὐχαριστοῦσα λέγε ἐπὶ τρεῖς· « Ἐλεῆμων καὶ οἰκτιρῶν ὁ Κύριος, τροφὴν ἔδωκε τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Δόξα Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας (31). » Καὶ μετὰ τὴν δοξολογίαν πάλιν τὴν εὐχὴν πλήρωσον, λέγουσα οὕτως· Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα, εὐχα-

⁶¹ Eccli. xiii, 1. ⁶² Psal. cx, 4.

(25) Anglicanus, καθίσσης. Editi vero, καθίσεις. Ibidem, Anglicanus, φαγεῖν τὸν ἄρτον σου. Ibid. hæc μετ' αὐτῆς... ψωμόν σου, desunt in Felc. 2.

(26) Editi, ῥημάτων τῶν ὑπὸ σου ἀδομένων; sequimur Basil. et Anglic.

(27) Felc. 2, ὑπὲρ τῆς δόξης.

(28) Μετὰ, deest in Felc. 2.

(29) Felc. 2, ὡς κάκεισε. Mox idem, καὶ ἀπολεσθῆ.

(30) Anglicanus, ἐκ τῆς τραπέζης.

(31) Hæc, καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, desunt in Basiliensi et Anglicano.

ριστοῦμεν καὶ αἰνοῦμέν σε (32), ὅτι κατηξίωσας ἡμῖν μεταλαβεῖν τῶν ἀγαθῶν τῶν σῶν, τῶν σαρκικῶν τροφῶν. Δεδόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε, Κύριε, ἵνα καὶ τὰς ἐπουρανίους τροφὰς ἡμῖν δωρήσῃ. Καὶ δὸς ἡμῖν τρέμειν καὶ φοβεῖσθαι τὸ φρικτὸν καὶ ἐντιμον θνομά σου, καὶ μὴ παρακούειν τῶν ἐντολῶν σου· τὸν νόμον σου, καὶ τὰ δικαιώματά σου ἐγκατάθου ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· ἀγιάσον δὲ ἡμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα, διὰ τοῦ ἡγαπημένου Παιδὸς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μεθ' οὗ σοὶ πρέπει (33) δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

A *coelestes cibos dones nobis. Et da nobis tremere et timere terribile et honorabile nomen tuum, et non transgredi mandata tua : legem tuam et justificationes tuas insere cordibus nostris. Sanctifica autem spiritum, animam et corpus nostrum, per dilectum Filium tuum Jesum Christum Dominum nostrum, cum quo te decet gloria, imperium, honor et adoratio in saecula saeculorum, amen.*

15. Εἰσὶ γὰρ πλείονες τῶν κοσμικῶν, οἳτινὲς εἰσιν ἀνήστοι, καὶ ὡς τὰ ἄλογα ζῶα τρεφόμενοι. Ἄνιστάμενοι πρῶτ' καὶ ζητοῦντες τίνα πλεονεκτήσουσι, τίνα καταδυναστεύσουσιν, ἵνα ἐμπλήσωσιν τὴν αἰσχρὰν αὐτῶν γαστέρα. Οὗτοι οὐκ οἶδασι τὸν Θεὸν δοξάζειν ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ἐπὶ τούτων εἶπεν ὁ θεοσπέσιος Παῦλος· Ὅσοι εἰσιν οἱ ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ· ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπιγεία φρονοῦντες. Ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Ὅσοι χεῖρονες καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν κτηνῶν εἰσι· τὰ γὰρ κτήνη καὶ τὰ θηρία οἶδασι τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς Θεόν, καὶ εὐλογοῦσιν αὐτόν· οἱ δὲ ἀνθρώποι, οἱ ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ πλασθέντες, καὶ εἰκόνα αὐτοῦ φοροῦντες, οὐκ οἶδασι τὸν ποιήσαντα αὐτούς· ἀλλ' ὁμολογοῦσιν αὐτὸν μὲν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται αὐτόν· Ὅσοι πιστεύετε, ὅτι ἔστι Θεός, καλῶς ποιεῖς, καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύετε, καὶ φρίττουσιν· ἀλλ' (34) ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι. Ὅσοι γὰρ ὠφελεῖται ἀνθρώπος ὁμολογῶν, ὅτι ἐνὶ Θεῷ, τοῖς δὲ ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς ἀρνεῖται αὐτόν; Πῶς ὁμολογεῖ δεσπότην ἔχειν, μὴ δουλεύων αὐτῷ; διὰ τοῦτο γὰρ ἀκούει τοῦ Κυρίου αὐτοῦ. Καὶ οἱ δούλοι οἶδασι τοὺς ἀγοράσαντας αὐτούς, καὶ τιμῶσιν αὐτούς, καὶ ἡμεῖς ὀφειλομεν τιμᾶν αὐτόν, οὐ λόγῳ μόνον (35), ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐμαρτύρησε λέγων· Ὅτι πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς (36)· καὶ πάλιν· Ὅτι μὴ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ. Καὶ πάλιν προσέταξεν ἡμῖν λέγων· Ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα Κυρίου. Θέλεις δὲ γνῶναι, ὅτι τὰ θηρία καὶ τὰ κτήνη οἶδασι τὸν Θεόν, καὶ εὐλογοῦσιν αὐτόν; ἀκουε τοῦ ἁγίου Πνεύματος προστάττοντος αὐτοῖς ἐν ὑμῖνοις· Ἐὐλογεῖτε, τὰ θηρία καὶ πάντα τὰ κτήνη, τὸν Κύριον. Ἐἰ μὴ ἠὺλόγουσιν, οὐκ ἂν αὐτοῖς προσέταττεν. Οὐκ αὐτὰ δὲ μόνον εὐλογοῦσι τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἡ φαινομένη καὶ ὄρωμένη τὰ ἀμφοτέρωθεν αὐτῶν ἀκαταπαύστως ὁμολογεῖ.

15. *Sunt enim ex mundanis complures, qui amentes, velut bruta animantia pabulum sumunt. Qui mane surgentes, quaerunt quem defraudent, quem opprimant, ut foedum ventrem suum impleant. Isti Deum in mensa glorificare non norunt. De istis ait divinus Paulus : « Hi sunt inimici crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in caelis est ». Hi feris et jumentis deteriores sunt : nam jumenta et feræ norunt conditorem suum Deum, et benediciunt illi ; homines contra, ejus manu formati, et imaginem ipsius ferentes, non noverunt conditorem suum : sed ore quidem illum confitentur, operibus autem negant : « Tu credis quoniam Deus est, bene facis, et daemones credunt et contremiscunt : sed fides sine operibus mortua est ». Quid enim prodest homini confiteri Deum esse, si malis eum operibus abnegat? Quomodo se confitetur Dominum habere, si ei non serviat? ideo enim audit Dominum suum. Et servi quidem norunt emptores suos, et honorant illos : nosque itidem debemus illum honorare, non tantum verbo, sed etiam opere. Ipse namque Dominus noster Jesus Christus testificatus est in Evangelio : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, intrabit in regnum caelorum ; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui est in caelis » ; et rursus : « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum ». Iterumque praecipit nobis dicens : « Discadat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini ». Vis nosse bestias et jumenta cognoscere Deum, eique benedicere? audi Spiritum sanctum praecipientem illis in hymnis : « Benedicite, bestiae et omnia pecora, Domino ». Nisi benedicerent, nequaquam id praecipisset eis. Nec ipsa tantum benedicunt Deum ; sed et omnis creatura quae apparet et oculis percipitur, utraque non cessant confiteri.*

πᾶσα ἡ κτίσις ἡ φαινομένη καὶ ὄρωμένη τὰ ἀμφοτέρωθεν αὐτῶν ἀκαταπαύστως ὁμολογεῖ.

16. Καὶ σὺ οὖν, δούλη τοῦ Θεοῦ, εἴτε ἐγείρη, εἴτε καθέξη, εἴτε ἔργον τι ποιῆς, εἴτε ἐσθίης, εἴτε ἐπὶ τῆς κολί-

16. Tu itaque, ancilla Dei, sive surgis, sive sedes, sive quid operis facis, sive comedis, sive le-

32 Philipp. III, 18-20. 34 Jac. II, 19, 20. 35 Matth. VII, 21. 36 Exod. XX, 7. 37 II Tim. II, 19. 38 Dan. III, 81.

(32) Haec, καὶ αἰνοῦμεν, desunt in Anglicano et Felc. 2. Mox in postremo, haec, τῶν ἀγαθῶν τῶν σῶν, desunt.
(33) Πρέπει, et mox, προσκύνησις, desunt in Basil. et Anglic.

(34) Ἄλλ' deest in Anglicano.
(35) Felc. 2, μόνω.
(36) Haec, ἀλλ' ὁ ποιῶν... τοῦ ἐν οὐρανοῖς, desunt in Basiliensi et Anglicano.

ctum petis ut somnum capias, sive e lecto surgis, A ne absistat hymnus Dei a labiis tuis. Beatæ aures quæ excipiunt hos sermones. Si ingrediaris hora duodecima, majorem longioremque facies synaxin cum sociis tuis virginibus. Sin nulla adest socia, sola id exsequere, Deo præsentate et audiente. Bonum est lacrymas effundere in conspectu Dei. Recordare horæ duodecimæ, qua Dominus noster descendit in infernum, quem ut vidit infernum exhortuit, et percussus ait : Quis est hic, qui in potestate et magna virtute descendit? Quis est hic, qui portas inferni æreas contrivit, et vectes adamantinos confregit? Quis est hic, qui descendit de cœlis, et crucifixus est, nec a me, quæ mors sum, domitus est? Quis est hic, qui vincula solvit eorum qui a me captivi detinebantur? Quis est hic, qui sua B morte me mortem destruit?

17. Ideo ea ipsa hora attentiores esse debemus, et cum lacrymis nocte invocare Dominum. Magna quippe virtus est lacrymarum, et præclara res est : magna enim peccata, magnæ iniquitates lacrymis delentur. Pro teste mihi est sanctum Evangelium. Cum enim Salvator traditus esset Judæis, Petrus ter illum cum juramento negavit, priusquam gallus cantaret; Dominus autem conversus respexit Petrum, et recordatus est Petrus verbi Domini, quod dixerat sibi : « Priusquam gallus cantet, ter me negabis, — et egressus foras, flevit amare ¹⁰. » Vides quod in lacrymis sit remedium : perspectum habes qualem deleverit iniquitatem. Quid enim hoc malo deterius, quo ter juramento adhibito, dominum suum negavit? et tamen tantum flagitium lacrymis extersit. Vides quanta sit vis lacrymarum : hæc enim ad commonitionem nostram scripta sunt, ut nos hæc imitati, vitam possideamus æternam. Non multi sunt, qui lacrymarum gratiam habeant, sed quotquot mentem sursum erectam habent, quotquot terrena obliviscuntur, quotquot carnis curam non habent, qui ignorant prorsus an sit mundus, qui membra sua mortificaverunt, quæ sunt super terram, his solis datur luctus lacrymarum. Nam cum mente sint pura et perspicace mentis oculo, dum in terra degunt, vident inferni supplicia, et æternos cruciatus, quibus ⁹² torquentur peccatores : necnon æternum ignem, tenebras exteriores, fletum et stridorem dentium. Vident quoque dona cœlestia, quæ largitus Deus est sanctis viris, glorias, coronas, stolas sanctas, regia indumenta, lucidas cellas, inenarrabiles delicias, vitam æternam. Ecquid ultra non dixerim? Quod omnium mirabilissimum est, qui pura est mente, ipsum Deum interioribus oculis perspicit. Quomodo igitur flere, lugere

¹⁰ Psal. cvi, 16. ¹⁰ Matth. xxvi, 34, 74.

(37) Anglicanus, καὶ μακροτέραν.

(38) Ὁ ἄδης deest in Basiliensi et Anglicano.

(39) Felc. 2, παρακαλεῖν τὸν Θεὸν μεγάλ.

(40) Αὐτόν deest in Felc. 2.

(41) Sic omnes fere manuscripti cum editione

της σου ἔρχη πρὸς ὕπνον, εἴτε ἀνισταμένη, μὴ ἀποστή-
τω ὁ ὕμνος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν χειλέων σου. Μακάρια τὰ
ῶτα τὰ δεχόμενα τοὺς λόγους τούτους. Ἐὰν δὲ εἰσέλ-
θῃς τῇ δωδεκάτῃ ὥρᾳ, μείζοτεραν καὶ πυκνοτέραν (37)
ἐπιτελέσεις τὴν σύναξιν μετὰ τῶν ὁμοψύχων σου παρ-
θένων. Ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃς ὁμοψύχων, μόνῃ ἐπιτέλει, τοῦ
Θεοῦ συνόντος καὶ ἀκούοντος. Καλὸν τὸ ἐκχεῖν δά-
κρυον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μνημόνευε τὴν δωδεκάτην
ῶραν, ὅτι ἐν αὐτῇ καταβέβηκεν ὁ Κύριος ἡμῶν εἰς
τὸν ἄδην· καὶ ἰδὼν αὐτὸν ὁ ἄδης (38) ἔφριξε, καὶ
ἐξέστη λέγων· Τίς ἐστὶν οὗτος, ὃ ἐν ἐξουσίᾳ καὶ με-
γάλη δυνάμει κατελήθην; Τίς οὗτος, ὃ τὰς πύλας τοῦ
ἄδου τὰς χαλκὰς συντρίβων, καὶ τοὺς μοχλοὺς τοὺς
ἀδαμαντίνους συνθλάσας; Τίς οὗτος, ὃ ἐξ οὐρανῶν κατε-
λθὼν καὶ σταυρωθεὶς, καὶ ὑπ' ἐμοῦ τοῦ θανάτου μὴ
κρατούμενος; Τίς οὗτος, ὃ λύων τὰ δεσμὰ τῶν ὑπ'
ἐμοῦ κρατουμένων; Τίς οὗτος, ὃ τῷ ἰδίῳ θανάτῳ ἐμὲ
τὸν θάνατον καταλύων;

17. Διὰ τοῦτο ὀφείλομεν ἑαυτοῖς προσέχειν ἐν τῇ
ῶρᾳ ἐκεῖνη, καὶ ἐν δάκρυσιν ἐν νυκτὶ παρακαλεῖν τὸν
Κύριον. Μεγάλη (39) γὰρ ἀρετὴ ἐστὶ τὸ δάκρυον, καὶ
μέγα κατόρθωμα, καὶ μεγάλα ἁμαρτία καὶ ἀνομία
διὰ δακρῶν ἀπαλείφονται. Μαρτυρεῖ δὲ μοι τὸ ἅγιον
Εὐαγγέλιον. Ὅτε γὰρ ὁ Σωτὴρ παρεδόθη τοῖς Ἰου-
δαίοις, ὁ Πέτρος μεθ' ὄρκου τρίτον αὐτὸν ἠρνήσατο (40),
πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι. Ὁ δὲ Κύριος στραφεὶς ἐν-
έβλεψε τῷ Πέτρῳ, καὶ ὑπεμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥή-
ματος τοῦ Κυρίου, ὡς εἶπεν αὐτῷ· « Πρὶν ἀλέκτορα
φωνῆσαι, ἀπαρνήσῃ με τρίς· καὶ ἐξελθὼν ἔξω, ἐκλαυ-
σε πικρῶς. » Ὁρᾷς τὸ φάρμακον τῶν δακρῶν· θεά-
σω οἶαν ἀνομίαν ἐξήλειψε. Τί γὰρ χεῖρον τοῦ κακοῦ
τούτου, ὅτι τρίτον μεθ' ὄρκου τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην
ἠρνήσατο, καὶ τὴν τριπλαῦτην ἀνομίαν διὰ δακρῶν
ἐξήλειψε; Ὅρᾷς ἡλίχιη δυνάμιν ἔχουσι τὰ δάκρυα·
ἐκεῖνα γὰρ ἐγράφη εἰς τὴν ἡμετέραν νοουθεσίαν, ἵνα
ἡμεῖς ἐκεῖνοις ἐπακολουθήσαντες, ζωὴν αἰώνιον κλη-
ρονομήσωμεν. Οὐχ οἱ πολλοὶ ἔχουσι τὸ χάρισμα τῶν
δακρῶν, ἀλλ' ὅσοι τὸν νοῦν ἔχουσι ἄνω, ὅσοι τῶν
γῆινων ἐπιλαθάνονται, ὅσοι τῆς σαρκὸς πρόνοιαν οὐ
ποιοῦσιν, οἵτινες οὐκ ἐπίστανται ὄλω, εἰ εἴη κόσμος,
οἵτινες ἐνέκρωσαν τὰ μέλη, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τούτοις
μόνοις δίδοται πένθος δακρῶν. Καθαρὸν γὰρ ἔχοντες
τὸν νοῦν, καὶ ὀξύδοκον τὸ βλέμμα τῆς διανοίας, εἰ
δυντες ἐπὶ τῆς γῆς, βλέπουσι τὰς κολάσεις τὰς ἐν τῷ
ἄδῃ, καὶ τὰς βασάνους τὰς αἰώνιους, ἐν αἷς οἱ ἁμαρ-
τωλοὶ κολάζονται, καὶ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὸ
σκοτὸς τὸ ἐξώτερον, καὶ τὸν κλαυθμὸν, καὶ τὸν βρυ-
γμὸν (41) τῶν δόοντων. Βλέπουσι δὲ καὶ τὰ ἐπουρά-
νια χάρισμα, ἃ ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς τοῖς ἁγίοις, καὶ
τὰς δόξας, καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὰς στολὰς τὰς
ἁγίας, καὶ τὰ βασιλικὰ ἐνδύματα, καὶ τὰ φωτεινὰ
ταμιεῖα, καὶ τὰς τρυφὰς τὰς ἀνεκδιηγήτους, καὶ τὴν
ζωὴν τὴν αἰώνιον. Καὶ τί ἐτι οὐ λέγω (42); Καὶ τὸ

Commel. edit. Paris. cum Anglicano, ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς. Mox Basiliensis, οὐράνια.

(42) Felc. 2, Καὶ τί ἐτι λέγω. Editi vero et alii, καὶ τί ἐτι οὐ λέγω.

μεῖζον πάντων θαῦμα, ὅτι ὁ ἔχων καθαρὸν τὸν νοῦν καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἔνδοις ὀφθαλμοῖς καθορᾷ. Πῶς οὖν οὐ θέλει κλαῦσαι καὶ πενθῆσαι, ὃ ταῦτα βλέπων; Κλαίει μὲν γὰρ καὶ ὀδύρεται, ὅπως ῥυσθῆ ἀπὸ τῶν δεινῶν κολάσεων· καὶ πάλιν κλαίει καὶ ἀξιολογῶν.

18. Διὰ τοῦτο ἐμίσησαν οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον τοῦτον, εἰδότες ὅποια ἀγαθὰ μέλλουσι κληρονομησαί (43). Ὅστε οὖν ὁ ἔχων ἀνάπαυσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν μὴ ἐλπίζετω λαβεῖν. Ἡ βασιλεῖα γὰρ τῶν οὐρανῶν οὐκ ἔστι τῶν ἀναπαυομένων ἐνθάδε, ἀλλ' ἐκεῖθεν ἐστὶ τῶν ἐν θλίψει πολλῇ καὶ στενωχωρίᾳ διαζέντων τὸν βίον (44) τοῦτον. Οὐ γὰρ ἔλαβον αὐτὴν ἑωρεῖν οἱ λαβόντες, ἀλλὰ μετὰ μεγάλων μόχθων καὶ γενναίων ἰδρώτων αὐτὴν ἐκτήσαντο οἱ καταξωθέντες. Οὐ μέλει αὐτοῖς, ὅσον ἐὰν κοπιᾶσωσιν ὧδε. Εἰσελθόντες γὰρ ἐκεῖ, ἐπιλανθάνονται τῶν πόνων καὶ τῶν ὀδυνῶν, ὅσα ἐπαθον ἐν τῷ ματαίῳ κόσμῳ τούτῳ, ἀπὸ τῆς πολλῆς καὶ ἀνεκδιηγήτου ἀναπαύσεως τῆς δεδομένης αὐτοῖς. Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Ἰδοὺ δύο ὁδοὶ παρετέθησαν ἐνώπιόν σου, ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος· ὅπου ἐὰν θέλῃς πορεύου. Καὶ ἰδοὺ πῦρ καὶ ὕδωρ· ὅπου ἐὰν θέλῃς ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου· ἐπὶ σοὶ ἔστιν, ἐὰν θέλῃς κτήσασθαι τὴν ζωὴν, καὶ ἐπὶ σοὶ ἔστιν, ἐὰν θέλῃς κτήσασθαι τὸν θάνατον. Ὁ οὖν θάνατός ἐστιν ὁ κόσμος· ἡ δὲ ζωὴ ἔστιν ἡ δικαιοσύνη· μακρὰν οὖν ὁ κόσμος ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὅσον ὁ θάνατος ἀπὸ τῆς ζωῆς. Ἐὰν οὖν πορεύῃ ἐν τῷ κόσμῳ, ἐν τῷ θανάτῳ πορεύῃ καὶ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ γίνῃ, κατὰ τὴν θείαν Γραφήν. Ἐὰν δὲ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ (45) πορεύῃ, ἐν τῇ ζωῇ πεπόρευσαι, καὶ οὐ μὴ ἄληταί σου θάνατος. Οὐκ ἔστι γὰρ παρὰ τοῖς δικαίοις θάνατος, ἀλλὰ μετὰθεσις. Μετατίθεται γὰρ ὁ δίκαιος ἀνὴρ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν· καὶ ὡσπερ τις ἀπὸ φυλακῆς ἐξέλθοι, οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι ἐξέρχονται ἀπὸ τοῦ μοχθηροῦ βίου τούτου εἰς τὰ ἀγαθὰ τὰ ἤτοι:μασμένα αὐτοῖς· « Ἀ ὀφθαλμοὺς οὐκ εἶδε (46), καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἤτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ καὶ ὧδε κακῶς μοχθοῦσι, καὶ ἐκεῖ πάλιν τὸ πῦρ αὐτοὺς ἀναμένει. Καὶ τοὺς τοιοῦτους διπλῶς δεῖ κλαῦσαι (47), ὅτι καὶ ὧδε ἐν στενωχωρίᾳ εἰσι, καὶ ἐκεῖ τὴν εὐρυχωρίαν οὐκ ἀπολαμβάνουσι. Διὰ τοῦτο εἶρηξεν ἡ θεία Γραφή· « Ὅπου ἐὰν στραφῆ ὁ ἀσεθῆς, ἀφανίζεται. » Στενά γὰρ (48) αὐτῷ πάντοθεν· καὶ ἐκεῖ ὀδύνας, καὶ ὧδε θλίψεις. Οὐκ ἐν γὰρ ἀνθρώπος ὁ μὴ κοπιῶν ἐν τῷ μοχθηρῷ βίῳ τούτῳ· καὶ ὁ πτωχὸς καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ὁ δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος, καὶ ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ ὁ δίκαιος, πάντες βήσεται, καὶ τῷ ἁμαρτωλῷ τῷ δὲ δικαίῳ, ὧδε ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

19. Ἐκεῖ δὲ οὐκ ἔστιν οὕτως, ἀλλὰ ἄλλη καὶ ἄλλη (49) τάξις. Ἄλλος γὰρ ὁ κόπος τοῦ δικαίου ἐν τῷ κόσμῳ

A non velit, qui ista videat? Flet enim atque lamentatur, ut a gravibus suppliciis eripiatur: rursum flet et obsecrat, ut dignus fiat caelestium ejusmodi bonorum.

δεόμενος, ὅπως ἀξιωθῆ τῶν ἐπουρανίων ἐκείνων ἀγα-

18. Ideo hunc mundum oderant sancti, gnari qualia bona possessuri essent. Itaque quisquis in hoc mundo requiem habet, ne speret se requiem accepturum aeternam. Nam regnum caelorum eorum non est qui requiem hic habent, sed eorum qui in ærumnis et angustiis multis hanc degierint vitam. Illud enim regnum non gratis datur, sed magno labore, maximis sudoribus ipsum adepti sunt, qui eo digni sunt habiti. Non curant quantumcunque hic laboraverint. Eo enim ingressi, laborum dolorumque mox obliviscuntur quantumcunque sint perpressi in hoc vano mundo, ob magnam et inenarrabilem sibi datam requiem. Quid ais, homo? Ecce binæ viæ tibi sunt propositæ, vita et mors: qua volueris, incede. Ecce ignem et aquam, quocumque volueris extende manum tuam. Penes te est, si liveat, vitam possidere; penes te est, si placuerit mortem adipisci. Mors itaque hic mundus est: vita vero est iustitia. Quamobrem tanto intervallo mundus distat a iustitia, quanto mors a vita. Si igitur ambulas in mundo, in morte ambulas, et extra Deum es, secundum divinam Scripturam: quod si in iustitia ambulas, in vita ambulas, et nequam te attinget mors. Apud justos enim non est mors, sed translatio. Transferitur enim justus ex hoc mundo in requiem aeternam. Et quasi quis ex carcere evadat, sic sancti ex hac misera vita discedunt ad bona sibi parata: « Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se ⁷¹. » Peccatores autem hic misere laborant, et illic rursum ignis ipsos expectat. Qui duplici de causa flere debent, quia hic in angusto sunt, nec tamen ibi libertatem adipiscentur. Quare ait divina Scriptura: « Quam se cunque in partem convertat impius, subruitur ⁷². » Angustiae enim illi sunt undique: illic dolores, hic ærumnæ. Nullus quippe homo est, quin laboret in hac misera vita, pauper et dives, servus et liber, peccator et justus. Omnes pariter laborant, unusque casus omnibus obveniet, sive peccatori sive justo, in hoc scilicet mundo.

19. At ibi non ita se res habet, sed alius atque alius ordo. Alius quippe est labor justi in hoc mun-

¹ I Cor. II, 9. ⁷² Prov. XII, 7.

(43) Anglicanus, κληρονομεῖν.

(44) Anglicanus, διαλλαζέντων τὸν βίον. Mox, οἱ λαβόντες deest in Basiliensi et Anglicano. Ibidem, Anglic. et Felc. 2, μεγάλου μόχθου. Paulo post, οἱ καταξωθέντες deest in Felc. 2.

(45) Anglic., ἐὰν τῇ δικ. Felc. 2, ἐὰν δὲ τῇ δικ.

(46) Sic Basil. Editi vero, εἶδε. Infra idem, καὶ οἱ ἁμαρτωλοί.

(47) Anglicanus, κλαίειν.

(48) Felc. 2, Στενά γάρ. Infra, τούτῳ post βίῳ deest in Basil.

(49) Hæc, καὶ ἄλλη, desunt in Felc. 2.

do, et alius peccatoris. Nam justus laborat, non quo ventrem impleat : nullam quippe carnis sollicitudinem habet, neque cogitat se carnem gestare ; sed nocte dieque laborat Deum quærendo, somnum plerumque modicum capit, pane et aqua non saturatur : in desertis errat locis, corpus suum multis afficit ærumnis, donec inmarcescibilem coronam accipiat, quæ ipsi reposita est. Contra peccator laboribus et ærumnis premitur, non propter justitiam, sed propter hanc miseram carnem, ob turpem mulierem, aliis atque aliis calamitatibus affligitur, **93** nec præsentibus contentus, in miseria atque invidia degit. Sed nihil eorum perspectum habent amentes : excæcavit enim illos materia, et multæ mundi hujus curæ : errantque donec in eos immitatur miles ille violentus, qui nec personam vereditur, nec munera accipiet. Animæ quippe illorum vi abducentur ab angelis immitibus, suamque a Deo sententiam accipient. Vani enim cum sint, in vanum laboraverunt in hoc mundo : terrena sunt operati, quocirca et ipsi in perditionem abierunt. Non enim memores fuere Dei dum in terra essent : neque curæ illis fuit ut Dei timorem præ oculis haberent : quare nec illos curat Deus. Justus enim est Deus, et justum judicium ejus ⁷³. Nam cum venerit judicaturus mundum, tunc reddet unicuique juxta opera sua. Beatum cor quod hæc suscipit.

20. Media nocte excitaberis, et hymnis celebrabis Dominum Deum tuum. Ea enim ipsa hora resurrexit Dominus noster ex mortuis, et Patrem suum hymnis celebravit : quare injunctum nobis est ut ea ipsa hora hymnos Deo dicamus. Surgens porro die primo hunc versum : « Media nocte surgebam ad confitendum tibi super judicia justitiæ tuæ ⁷⁴ ; » et precare, incipeque recitare quinquagesimum psalmum donec absolvas. Hæc sint constituta tibi per singulos dies. Tot psalmos recita, quot poteris stando recitare : atque per psalmos singulos oratio et genuflexio persolvatur, confitendo cum lacrymis Domino peccata tua, et rogando ut tibi dimittantur : post ternos psalmos dices, Alleluia. Quod si tecum fuerint virgines, ipsæ quoque psallant, et alia post aliam orationem absolvide. Matutina hora, hunc dicite psalmum : « Deus Deus meus, ad te luce vigilo. Sitivit in te anima mea ⁷⁵. » Sub diluculum vero : « Benedicite, omnia opera Domini, Domino ⁷⁶. » — « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum. Laudamus te, benedicimus te, adoramus te ⁷⁷, » etc.

21. Charitatem autem, quæ omnium maxima est, custodiamus. Nam, « Diliges, » ait, « Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota virtute tua, et ex tota aninia tua, et proximum tuum sicut teip-

⁷³ Psal. cxviii, 137. ⁷⁴ ibid. 62. ⁷⁵ Psal. Lxii, 9.

(50) Basiliensis et Anglic., ἐν ὑψίστοις Θεῶν, καὶ τὰ ἐξῆς.

τοῦτω, καὶ ἄλλος ὁ τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Ὁ μὲν γὰρ δίκαιος κοπιᾷ, οὐχ ἵνα πλήσῃ γαστέρα· οὐδὲ γὰρ ὅλως τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιεῖται, οὐδὲ λογίζεται, ὅτι σάρκα φορεῖ· ἀλλὰ κοπιᾷ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ζητῶν τὸν Θεόν, πολλὰ τοῦ ὕπνου μὴ χορταζόμενος, ἄρτου καὶ ὕδατος μὴ ἐμπιπλῶν τὴν ψυχὴν, ἐπὶ ἐρήμοις πλανώμενος, ὑποπιάζων τὸ σῶμα ἐν κακοπαθείᾳ πολλῇ, ἕως οὗ ἀπολάβῃ τὸν ἀμαράντιον· στεφανοῦν τὸν ἀποκείμενον αὐτῷ. Ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς κοπιᾷ καὶ μοχθεῖ οὐχ ἕνεκεν δικαιοσύνης, ἀλλ' ἕνεκεν τῆς τάλαιπύρου σαρκὸς ταύτης, ἕνεκεν τῆς αἰσχροῦς γυναικὸς, ἄλλως καὶ ἄλλως μοχθῶν, μὴ ἀρκούμενος τοῖς παροῦσιν, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διατρίβων. Ἄλλὰ τούτων οὐδὲν ἐπίστανται οἱ ἄφρονες· ἀπετύφλωσε γὰρ αὐτοὺς ἡ ὕλη καὶ αἱ πολλαὶ φροντίδες τοῦ κόσμου, καὶ πλανῶνται, ἕως ἀποσταλῆ ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἀπότομος στρατιώτης, ὅστις οὐ θαυμάζει πρόσωπον, οὐδ' οὐ μὴ λάβῃ δῶρα. Ἀχθήσονται γὰρ αἱ ψυχὰι αὐτῶν μετὰ βίας ὑπὸ ἀγγέλων ἀνεληθμόνων, καὶ λήψονται τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Κενοὶ γὰρ ὄντες, εἰς κενὰ καὶ ἐμώχθησαν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτω, τὰ τῆς γῆς εἰργάσαντες· διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ εἰς ἀπώλειαν ἐχώρησαν. Οὐ γὰρ ἐμνήσθησαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ὄντες, οὐδ' ἐμέλησεν αὐτοῖς μνησθῆναι τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο οὐδὲ αὐτῷ μέλει περὶ αὐτῶν. Δίκαιος γὰρ ὁ Θεός, καὶ δικαία ἡ κρίσις αὐτοῦ. Ὅταν γὰρ ἔλθῃ κρίναι τὸν κόσμον, τότε ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Μακαρία ἡ καρδία ἡ δεχομένη ταῦτα.

20. Μεσονύκτιον ἐγερεθήσῃ, καὶ ὑμνήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ ὥρᾳ ἀνέστη ὁ Κύριος ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, καὶ ὑμνησε τὸν Πατέρα· διὰ τοῦτο αὐτῇ τῇ ὥρᾳ προσετέθη ἡμῖν ὑμνεῖν τὸν Θεόν. Ἀνισταμένη δὲ πρῶτον τοῦτον τὸν στίχον εἶπέ· « Μεσονύκτιον ἐξηγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου· » καὶ εὐξαι, καὶ ἄρξαι λέγειν τὸν πενηχοστὸν ὄλον ψαλμὸν, ἕως ἂν τελέσῃς. Καὶ ταῦτα ἔτωσάν σοι καθ' ἐκάστην ἡμέραν τεταγμένα. Τσοσούτους δὲ ψαλμοὺς εἶπέ, ὅσους δύνῃ στήκουσα εἶπειν· καὶ κατὰ ψαλμὸν εὐχὴ καὶ γονυκλισία ἐπιτελείσθω, μετὰ δακρῶν ἐξαγορεύουσα τῷ Κυρίῳ τὰς ἁμαρτίας σου, καὶ ἀξιοῦσα ἵνα ἀφεθῶσί σοι. Μετὰ δὲ τρεῖς ψαλμοὺς λέγε τὸ, Ἄλληλουῖα. Ἐὰν δὲ καὶ παρθένοι εἰσὶ μετὰ σοῦ, καὶ αὐταὶ ψαλλέτωσαν, καὶ μία παρὰ μίαν τὴν εὐχὴν ἐπιτελεῖτε. Πρὸς ὄρθρον δὲ τὸν ψαλμὸν τοῦτον λέγετε· « Ὁ Θεός ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω. Ἐδύσησέ σε ἡ ψυχὴ μου· » διάφανμα δὲ· « Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶν, καὶ ἐπὶ γῆς (50) εἰρήνην, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε, » καὶ τὰ ἐξῆς.

21. Τὴν δὲ ἀγάπην φυλάξωμεν, τὴν πάντων μέγιστον. « Ἀγαπήσεις » γὰρ, φησί, « Κύριον τὸν Θεόν σου (51) ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τὸν πλη-

⁷⁶ Dan. iii, 57. ⁷⁷ Luc. ii, 14 ; Cant. Eccl.

(51) Anglicanus, Ἀγαπήσῃς Κύριον τὸν Θεόν.

σκόν σου, ὡς ἑαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυοῖν ἐντο-
λαῖς ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρίμανται. Ὁ
θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησε τὸν
ἄνθρωπον, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα
ἡμᾶς λυτρώσῃται ἀπὸ πάσης ἀνομίας. Εἰ οὖν αὐτὸς
ὁ Κύριος ἀπέθονεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς ὀφειλο-
μεν ὑπὲρ ἀλλήλων τὰς ψυχὰς ἡμῶν θείναι. Ὁ θεὸς
ἀγάπη ἐστὶ, καὶ ὁ ἔχων τὴν ἀγάπην τὸν θεὸν ἔχει.
Αὐτὸς γὰρ εἶρηκεν : « Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες,
ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἔστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλή-
λοις (52). » Ὅσον γὰρ ἐὰν κοπιᾷσθῃ ἄνθρωπος, καὶ
μὴ ἔχη τὴν ἀγάπην εἰς τὸν πλησίον, εἰς μάτην ἐκο-
πίασεν. Οὕτω δὲ δείξεις τὴν ἀγάπην εἰς τὸν πλη-
σίον, οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Οὐ κρατῆσεις
κακίαν τιῶς εἰς τὴν καρδίαν σου : εἰ δὲ μή γε, οὐκ
ἀνέρχεται ἡ εὐχή σου καθαρὰ πρὸς τὸν θεόν (53).
« Οὐκ ἐπιδύσεται γὰρ ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ
ὑμῶν. » Πραότητα ἔχε, ὑπομονὴν ἔχε, μακροθυμίαν,
νηπιότητα. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος : « Ἐὰν μὴ στρα-
φῆτε, καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδιά, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε
εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. »

22. Οὐ μὴ λυπηθῆσθαι χαλεποῦ τινος συμβαινόντος
σοι, οὔτε ἐπὶ ζημίᾳ λυπηθῆσθαι (54), οὔτε ἐπὶ ὑβρεῖ·
« Ἡ λύπη γὰρ τοῦ κόσμου τούτου θάνατον κατεργά-
ζεται. » Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν σου μόνον λυπηθῆσθαι,
ὑπὲρ ἄλλου δὲ πράγματος μικροῦ οὐ λυπηθῆσθαι. Μὴ
ὕψωσης τὴν φωνὴν σου ὀργιζομένη πρὸς τινα : δού-
λην γὰρ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι. Οὐκ ἐξελεύσεται
κατὰρα ἐκ τοῦ στόματός σου, οὐκ ὕβρις, οὐ κακολο-
γία. Τὸ στόμα σου γὰρ ἡγιασμένον ἐστὶν ἐν τοῖς
ὑμνοῖς καὶ δοξολογίαις τοῦ θεοῦ. Οὐκ ἐστι καλὸν τὸ
προέρχεσθαι σε χωρὶς μεγάλης ἀνάγκης. Τὴν ἡσυχίαν
ἀγάπα ὅσον δύνασαι : τῶν δούλων τοῦ θεοῦ μὴ ἐπι-
λίθῃ, μηδὲ ἀπαλειφθῆσασιν ἐκ τῆς καρδίας σου.
Ἐὰν ἅγιος ἔλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν σου, οὕτως αὐτὸν
πρόσεξαι, ὡς τὸν Υἱὸν τοῦ θεοῦ : λέγει γὰρ ὁ Κύ-
ριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός : « Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς
ἐμὲ δέχεται. » Ἐὰν εἰσέλθῃ ἀνὴρ δίκαιος εἰς τὸν
οἶκόν σου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἀπαντήσεις αὐτῷ,
καὶ προσκυνήσεις ἐνώπιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐπὶ
τὴν γῆν. Οὐ γὰρ αὐτὸν προσκυνήσεις, ἀλλὰ τὸν θεόν
τὸν ἀποστελλάντα αὐτόν. Λήψῃ δὲ ὕδωρ, καὶ νίψεις
τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ μετὰ πάσης εὐλαβείας ἀκού-
σεις τῶν λόγων αὐτοῦ. Οὐ μὴ θαβέρῃσθαι ἐπὶ τῇ σω-
φροσύνῃ σου, ἵνα μὴ πέσης : ἀλλὰ φοβοῦ ἑφ' ὅσον
γὰρ φοβῆ, οὐδέποτε πίπτεις. Συμφέρει τῇ ἐγκρα-
τευσμένη καταμόνας τὸν ἑαυτῆς ἄρτον ἐσθίειν. Ἐὰν
καθίσθῃς μετὰ παρθένων ἐπὶ τραπέζης, πᾶν τὸ παρα-
θέμενον ἐσθίε μετ' αὐτῶν. Ἐὰν γὰρ μὴ φάγῃς, εὐ-
ρίσκη ὡς κατακρίνουσα αὐτάς. Οὐκ ἀναγγελεῖς τὴν
ἀσκησίν σου. Ἐὰν δὲ καὶ οἶνον πίνουσι, καὶ οὐ πί-

A sum. In his duobus mandatis tota lex pendet et
propheta⁷⁸. » Deus charitas est, et ipse prior
dilexit hominem, ac se ipse tradidit pro nobis, ut
nos liberaret ab omni iniquitate. Si igitur ipse Do-
minus pro nobis mortuus est, et ipsi pro aliis de-
bemus animas nostras ponere. Deus charitas est,
et qui habet charitatem, Deum habet. Ipse namque
dixit : « In hoc cognoscent omnes quod discipuli
mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem⁷⁹. »
Quantumcunque enim laboraverit homo, si dilectio-
nem non habeat erga proximum, frustra laboraverit.
Ita ostendas dilectionem erga proximum, non verbo
tantum, sed etiam opere. Non retinebis offensam
alicujus in corde tuo, alioquin precatio tua ad Deum
pura non ascendet. « Non occidet enim sol super
B iracundiam vestram⁸⁰. » Suetudinem, patien-
tiam, tolerantiam et simplicitatem infantiae retine.
Ait quippe Dominus : « Nisi convertamini, et effi-
ciamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœ-
lorum⁸¹. »

22. Ne contristare si quid adversum accidat tibi,
neque de accepto damno vel contumelia doleas :
« Tristitia enim hujus mundi, mortem operatur⁸². »
De tuis solum peccatis doleas : de alia re parvi
momenti ne contristare. Ne attollas vocem in ali-
quem præ iracundia : ancillam quippe Domini non
debet disceptare. Non exibat de ore tuo maledictum,
non contumelia, non obtreectatio. Os enim tuum
sanctificatum est hymnis et laudibus Dei. Par non
est 94 prodire te absque magna necessitate. Quie-
tem ama quantum potes. Servorum Dei ne obli-
viscere, neque delectantur illi ex corde tuo. Si vir
sanctus venerit in domum tuam, ita excipito illum,
quasi Filium Dei ; ait enim Dominus noster Jesus
Christus : « Qui vos suscipit, me suscipit⁸³. » Si
ingressus fuerit vir justus in domum tuam, cum
timore et tremore occurrer ipsi, et procides humi
ad pedes ejus adorans (55). Non enim illum adorabis,
sed Deum qui misit ipsum. Aqua accepta, lavabis
pedes ejus, et cum omni reverentia verba illius au-
dies. Non confidas in tua castitate, ne cadas ; sed
time : quanto tempore timebis non peccabis. Ex-
pedit continentem seorsum panem suum comedere.
Si sederis ad mensam cum virginibus, de cibis om-
nibus propositis comedes cum illis. Nam si non
comederis, videbere illas improbare. Non declara-
bis ascenin seu exercitationem tuam. Si vinum non
bibas et bibant ipsæ, parum bibito earum gratia.
Quod si adsint magnæ anus, et largius te bibere
cogant, ne audias illas, sed dic illis : Vos in asceni

⁷⁸ Matth. xxi, 57, 40. ⁷⁹ Joan. xiii, 35. ⁸⁰ Ephes. iv, 26. ⁸¹ Matth. xvii, 5. ⁸² II Cor. vii, 10. ⁸³ Marc. ix, 36

(52) Basiliensis et Anglic., ἐὰν ἀγαπᾷτε ἀλλήλους.

(53) In Basil. et Anglic. hæc πρὸς τὸν θεόν, desunt.

(54) Sic omnes mss. in editis vero, λυπηθῆσθαι desunt.

(55) In hæc verba notat Felc. Quod hic mentio

est domus moniali propriæ, videtur id innuere au-
ctorem loqui de genere monacharum quæ non in cœ-
nobiis, sed domi suæ vivunt : observantes tamen re-
gulam claustralium in vietu et amictu. Quod genus
frequens videas in Walachia, Russia et cæteris Orien-
talibus provinciis.

seu exercitatione multa juventutem vestram trans-
egistis : at ego ne ad primum quidem vestrum gra-
dum perveni. Porro de hospitalitate et eleemosynis,
non opus est ut admonearis. Id enim tu sponte tua
facies.

Περὶ δὲ τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς ἐλεημοσύνης οὐ
σεῖς.

23. In ecclesia tace, nec quidquam loquere ; sed
attende solum lectioni. Si tibi in mentem venerit
aliquod opus peragere, ne temere id agas, ne illud
tibi inimicus ; sed cum consilio majorum omnia
exsequare. Cum psalles aut orabis, ne sinito pere-
grinas cogitationes cor subire tuum. Rogo te, dile-
cta, ut attendas audiasque præcepta hoc in libro
scripta. Nec solum oculis exterioribus quæ scripta
sunt percipias, sed etiam interioribus. Singulisque
præceptis animum adhibe, et illa exsequere. Si enim
ista servaveris, regio thalamo digna habebis. Ne
dixeris in corde tuo : Quonam modo hæc præstare
potero ? Ne timore corripiaris in cogitatione tua ;
sed si cum omni alacritate ea custodieris, Deum ha-
bebis adiutorem. Nam timentibus Deum Dei præ-
cepta non sunt difficilia. Nulla hora deficiat oleum
in lampade tua, ne veniens sponsus, eam extinctam
inveniat. Ignoras enim qua hora venturus sit, pri-
mone somno an mane. Parata igitur esto, ut cum
venerit, una cum prudentibus obviam ipsi venias,
habens oleum in lampade tua, hoc est, bona opera
tua. Singulis horis memento exitus tui : quotidie
mortem ante oculos habeto : recordare apud quem
te sisti oportet.
μόνευε τῆς ἐξόδου σου · ἔχε καθ' ἡμέραν τὸ ὄφθαλμῶν τὸν θάνατον· μνημόνευε τίνι σε δεῖ πα-
ραστῆναι.

24. Grave quiddam est ascesis, difficilis continen-
tia ; sed nihil dulcius cœlesti sponso. Hic parum
laboramus, et illic vitam æternam consequemur ;
ait enim beatus Paulus : « Non sunt condignæ pas-
siones hujus temporis ad futuram gloriam quæ re-
velabitur in nobis ⁶⁴. » Bonum est fugere turbam,
et seorsum secedere. Magna virtus continentia,
magna gloria castitas, magna encomia virginitatis.
O virginitas, immensæ divitiæ ! o virginitas, corona
inmarcescibilis ! o virginitas, templum Dei et Spi-
ritus sancti habitaculum ! o virginitas, margarita
pretiosa, multis latens, a paucis inventa ! o continen-
tia, Dei amica, et a sanctis celebrata ! o continen-
tia, multis odiosa, iis qui te digni sunt agnita !
o continentia, quæ effugis mortem et infernum, et
ab immortalitate possideris ! o continentia, gau-
dium prophetarum, et apostolorum gloriatio ! 95
o continentia, angelorum vita, et sanctorum homi-
num corona ! Beatus est qui te tenet, beatus qui

⁶⁴ Rom. viii, 18.

(56) In Felc. 2 ὑμῶν deest. Ibid. Basil., Περὶ
γὰρ τῆς φιλ.

(57) "H deest in Felc. 2.

(58) "Av deest in Basil. Mox idem, φυλάξης αὐτά.
Anglicanus, φυλάξης αὐτάς. Editi, φυλάξη αὐτάς.

Α νης , δι' αὐτάς πῖε ὀλίγον. Ἐάν δέ εἰσι μεγάλα
πρεσβύτερες, καὶ ἀναγκάζωσί σε πλεῖν περισσόν, μὴ
ἀκούσης αὐτῶν, ἀλλὰ λέγε αὐταῖς · Ὑμεῖς κατετρι-
ψατε τὴν νεότητα ὑμῶν ἐν ἀσκήσει πολλῇ · ἐγὼ δὲ
οὐπω ἐφθασα οὐδὲ εἰς πρῶτον βαθμὸν ὑμῶν (56).
χρεῖαν ἔχεις, νοουθετεῖσθαι. Ἀπὸ σεαυτῆς γὰρ ποιτ-

23. Ἐν ἐκκλησίᾳ σιώπα, καὶ μηδὲν λάλει, ἀλλὰ
τῇ ἀναγνώσει μόνον πρόσεχε. Ἐάν ἐπαναβῇ εἰς τὴν
καρδίαν σου λογισμὸς, ἵνα ποιήσης πράγμα τι, μὴ
προπετώσ αὐτὸ ποιεῖν, ἵνα μὴ ἐμπαίξῃ σε ὁ ἐχθρός ·
ἀλλὰ μετὰ βουλής τῶν μείζοντων σου πάντα ποιεῖ.
Ἵταν ψάλλῃς, ἢ (57) ὅταν προσεύχῃ, μὴ ἀφιε ξένους
λογισμοὺς εἰσιέναι εἰς τὴν καρδίαν σου. Παρακαλῶ
σε, ἀγαπητῆ, πρόσεχε καὶ ἀκουε τῶν ἐντολῶν τού-
των τῶν γεγραμμένων ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Καὶ μὴ
μόνον τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς φαινομένοις κατανόει τὰ
γεγραμμένα, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐνδοθεν. Καὶ πρόσεχε
μὴ ἐκάστη ἐντολῇ, καὶ ποιεῖ αὐτάς. Ἐάν γὰρ φυ-
λάξης ταῦτα, καταξιώσῃς τοῦ νυμφῶνος τοῦ βασι-
λικοῦ. Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι, Πῶς δύναμαι
ποιῆσαι ταῦτα ; Μὴ δειλιάν λάθῃ ὁ λογισμὸς σου ·
ἀλλ' ἂν (58) μετὰ πάσης προθυμίας φυλάξης αὐτά,
εὐρήσεις σύμμαχον τὸν Θεόν. Τοῖς φοβουμένοις γὰρ
τὸν Θεὸν αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσὶ. Πάση
ῶρα μὴ λειψάτω ἔλαιον τῇ λαμπάδι σου, μὴ ποτε
ἔλθῃ ὁ νυμφίος, καὶ εὐρῇ αὐτὴν σεσεθείσαν. Οὐκ οἶ-
δας γὰρ πότε ἔρχεται, ἢ πρωτοῦπνιον, ἢ πρωτὶ. Γε-
νοῦ ὅν ἔτοιμος · ἵνα, ὅταν ἔλθῃ, μετὰ τῶν φρονίμων
ἀπαντήσῃς αὐτῷ, ἔχουσα τὸ ἔλαιον ἐν τῇ λαμπάδι
σου, τουτέστι τὰ ἔργα σου τὰ καλά. Πᾶσαν ὥραν μνη-

24. Βαρὺ ἐστὶν ἄσκησις, καὶ δυσβάστακτον ἐγκρά-
τεια · ἀλλ' οὐδὲν ἐστὶ γλυκύτερον τοῦ ἐπουρανοῦ
νυμφίου. Ὡδε κάμνομεν ὀλίγον, ἐκεῖ δὲ τὴν αἰῶ-
νιον (59) ζῶν ἀπολυθόμεθα · λέγει γὰρ ὁ ἅγιος
Παῦλος · « Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ
πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. »
Καλὸν ἀποφεύγειν (60) τὸν ὄχλον καὶ ἀναχωρεῖν
καταμόνας. Μεγάλῃ ἀρετῇ ἐγκράτεια, μέγα καύχημά
ἐστὶν ἀγνεῖα, μεγάλα ἐγκώμια τῆς παρθενίας. Ὡ
παρθενία, πλοῦτος ἀκατάληπτος ! Ὡ παρθενία, στέ-
φανος ἀμαράντινος ! Ὡ παρθενία, ναὸς Θεοῦ, καὶ
ἄγιου Πνεύματος οἰκητήριον ! Ὡ παρθενία, μαργα-
ρίτα τίμιε παρὰ πολλοῖς ἀφανής, ὀλίγοις δὲ μόνους
εὐρισκόμενος ! Ὡ ἐγκράτεια φίλη Θεοῦ, καὶ παρὰ
ἁγίοις ἐγκωμιαζομένη ! Ὡ ἐγκράτεια παρὰ πολλοῖς
μισουμένη, τοῖς δὲ ἀξίοις σου γνωριζομένη ! Ὡ ἐγκρά-
τεια, θάνατον καὶ ἄδην ἀποφεύγουσα, καὶ ὑπὸ ἀθα-
νασίας κατεχομένη ! Ὡ ἐγκράτεια, χαρὰ προφητῶν,
καὶ ἀποστόλων καύχημα ! Ὡ ἐγκράτεια, ἀγγέλων βίος,

Ibidem hæc, εὐρήσεις σύμμαχον τὸν Θεόν, desunt in
Basiliensi et Anglic. Mox γὰρ deest in omnibus
editis, habetur in omnibus mss.

(59) Basiliensis, αἰωνίαν.

(60) Basiliensis, ἀποφεύγειν.

καὶ ἀγίων ἀνθρώπων στέφανος! Μακάριος ὁ κατέχων σε, μακάριος ὁ προσκαρτερῶν σου τῇ ὑπομονῇ· ὅτι, ὀλίγον κοπιήσας, πολὺ χαρήσεται ἐν σοί. Μακάριος ὁ νηστεύσας ὄλον τὸν χρόνον τοῦτον, ὅτι ἐν τῇ θνῶ Ἱερουσαλήμ κατοικήσει, καὶ μετὰ ἀγγέλων χορεύσει (61), καὶ μετὰ ἀγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἀναπαύσεται.

25. Ταῦτα ἔγραψά σοι, ἀγαπητῇ ἀδελφῇ, χορεύτρια Χριστοῦ, πρὸς στηριγμὸν καὶ ὠφέλειαν τῆς ψυχῆς σου. Μὴ ἐκκλίνης οὖν ἀπὸ τῶν λόγων τούτων δεξιὰ ἢ ἀριστερά. Ὅς γὰρ ἐὰν ἀκούσῃ τοὺς λόγους τούτους, καὶ καταφρονήσῃ, κρίμα μέγα αὐτῷ ἔστι. Σὺ δὲ, τιμιωτάτῃ ἀδελφῇ ἢ κτωμένη τὸ βιβλίον τοῦτο (62), δῶν σοι ὁ Θεὸς ταῦτα φυλάττειν, ἐν τούτοις ἀναστρέφου, πεφωτισμένην τὴν διάνοιαν, καθαρὸν τὸν νοῦν, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, ἵνα λάβῃς τὸν ἀμαράντινον στέφανον, ὃν ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν διὰ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ἀμήν.

(61) Anglicanus, κατοικήσας, μετὰ ἀγγέλων χορ.

A perdurat in tui tolerantia, quia post modicum laborem, multum in te gaudebit. Beatus qui jejunaverit universo hoc tempore, quia in cœlesti Jerusalem habitabit, cum angelis choreasaget, cum prophetis et apostolis requiescet.

25. Hæc tibi scripsi, soror dilecta, quæ cum Christo choreas agis, ad fulcimentum et utilitatem animæ tuæ. Ne declines igitur a sermonibus istis ad dexteram vel ad sinistram. Quisquis enim audierit sermones istos, et despexerit, ingens illi erit damnatio. Tu autem, soror honoratissima, quæ hunc librum possides, faxit Deus ut hæc observes, in hisque verseris, illustrata mente, puro corde, illuminatis mentis oculis, ut accipias immarcescibilem coronam, quam præparavit Deus diligentibus se, per Dominum et Salvatorem nostrum Jesum Christum, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

(62) Hæc, τὸ βιβλίον τοῦτο, desunt in Basiliensi.

IN SYNOPSIS SCRIPTURÆ SACRÆ ADMONITIO.

1. De hoc libro variæ sunt eruditorum sententiæ. Alii namque verum germanumque Athanasii esse setum autumant, alii, nec injuria, ejus γνησιότητα in suspicionem vocant. Ex iis vero qui Athanasio hoc operis adjudicant, sunt qui arbitrentur Synopsis hanc Scripturæ sacræ esse illa πικτῖα τῶν θετῶν Γραφῶν, quæ Constantii Augusti rogatu se adornasse, et ad ipsum imperatorem transmisisse testatur Athanasius in Apologia ad Constantium, num. 4. Nos secus existimamus; πικτῖα quippe illa τῶν θετῶν Γραφῶν, nihil esse aliud arbitramur, quam ipsam sacram Scripturam, quæ ad faciliorem legentis usum, in plura volumina compingeretur; πικτῖα quippe significant volumina. Sic Gregor. Nazianz. epist. ad Philagrium, pag. 827, πικτῖον Δημοσθενικὸν vocat, volumen operum Demosthenis, et epist. ad Theodorum Tyanensem, p. 843, πικτῖον τῆς Ὀριγένους Φιλοκαλίας, vocat librum seu volumen Origenis Philocaliæ. Insignior exstat locus apud eundem, epist. ad Adamantium, p. 896, Ἰδοὺ σοι τὰ πικτῖα παρ' ἡμῶν, ἅπερ ζητεῖς, ὅσα τοὺς σῆς διέφυγε, καὶ τὸν καπνὸν, ὅπερ οὐ κατέκειτο. En libros eos a nobis habes, quos postulas, eos inquam omnes, qui tineas effugerunt, fumumque supra quem sili erant. Hinc manifestum est πικτῖα τῶν θετῶν Γραφῶν, esse, non aliquod in Scripturam compositum, sed libros seu volumina Scripturarum ipsorum, quæ Athanasius transmisit ad Constantem imperatorem. Plura poscimus proferre hujus rei asserendæ causa, sed hæc erunt, ni fallor, satis.

II. Licet porro Synopsis isthæc sit accurati cujusdam, et Scripturarum peritissimi scriptoris, nobis videtur non esse Athanasii. Primo namque a nemine antiquorum memoratur opus simile ab Athanasio adornatum fuisse. At certe vix potuit ab Hieronymo aliisque Patribus, iis maxime qui Scripturas explanarunt, et a Photio ipso, tam insigne opus Athanasianum prætermitti. 2º In nullis Athanasianis collectionibus comparet, sed ex uno tantum manuscripto Græce prodiiit. 3º In enumerandis libris quibus in Ecclesia contradicitur, nullum discrepat scriptor iste ab Athanasio; nam librum Pastoris nusquam memorat, quem tamen Athanasius in Epistola festali numerat inter illos qui in Ecclesia leguntur, alibique vocat librum Pastoris, utilissimum. Multi item libri inter eos quibus contradicitur in finem hujus Synopseos recensentur, quorum ne verbum quidem in memorata Festali Epistola. Ad hæc in Apocryphis Novi Testamenti numerantur in Synopsi Κλημέντια, seu Homiliæ Clementinæ, quarum mentionem primo reperimus diu post Athanasii ævum apud Nicephorum patriarcham. Sunt enim illæ opus diversum a Recognitionibus, quarum Origenes, Rufinus et alii meminere, licet ejusdem sint argumenti, et, ut videtur, postea confictæ. 4º Quæ de variis Scripturæ sacræ versionibus postremo loco dicuntur, ex Epiphano De mensuris expressa sunt, ut nemo non videt, et ibidem nos advertimus. Responderi forsitan posset, hæc postrema adjectitia esse. Sed id gratis omnino dicitur, cum consequenter ponantur in codice unde Synopsis isthæc prodiiit: et alioquin tanta ubique apparet hujus scriptoris diligentia, ut nihil omnino omittendum censuerit; quare et quæ de versionibus leguntur, et quæ postea de amissis libris in Scriptura veteri memoratis tractantur, unius ejusdem Synopseos scriptoris esse arbitramur. 5º Licet in simplici recensione eorum quæ in Scripturis sacris continentur, qualis est ista Synopsis, vix styli genus et ratio deprehendi queat, quisquis tamen Athanasianæ orationi assuetus erit, non

uno loco diversa loquendi genera animadvertet. In Athanasio enim τὸ δριμύ ubique comparet, ut ait Photius, hic vero scriptor multitudine verborum epithetorumque superestit. Exempli causa, post factam priorum librorum Scripturæ enumerationem, quibusdam præmissis ita habet : Ἐπεὶ τοί γε ὕστερον κατὰ τὴν ἐξέλιγν ἀκολουθίαν καὶ συμφωνίαν ἄλλα μυρία καὶ ἀναριθμητὰ βιβλία ἐξεπονήθησαν ὑπὸ τῶν κατὰ καιροῦς μεγάλων καὶ σοφωτάτων θεοφόρων Πατέρων, εἰς μαρτυρίαν τῶν προλαβόντων καὶ διαφώτισιν. Quæ sane et nulla his similia quisvis emunctæ naris homo non Athanasii, sed alterius cujusdam scriptoris Athanasio aetate inferioris esse censuerit. Nam Græci sequioris ævi epithetis et verborum multitudine gaudebant. Insuper nonnullæ voces hic exstant quas nonnisi post Athanasii ætatem usitatas reperimus, quale est, illud in cap. de libro Judicum, ποσοῦνται pro numerantur, et alibi, συμποσοῦμένων. Cyrill. Alex. ποσοῦσθαι usurpat, nec antea vocem illam me reperisse memini : in Logarica item Alexii Comneni a nobis edita legitur συμποσοῦτων, eadem sententia : quod conjecturæ tantum loco ponimus. Hæc in causa nobis fuisse, ut Synopsis **96** Scripturæ sacræ inter dubia et suspecta opera recensere. Mittimus alia quædam argumenta, a nonnullis allata, ut Synopsis Athanasio abjudicarent, quæ minoris momenti esse arbitramur.

III. Theodorus porro Balsamon ad canonem 27 synod. Carthag., p. 636, memorat canonica Athanasii et Amphiloohii, indicatque ibi veros et canonicos contineri Scripturæ libros. Κανονικά vero ista autumant nonnulli esse hanc Scripturæ synopsis : sed nusquam reperimus hunc librum, canonicum seu κανονικά, appellari ; κανονικά igitur Athanasii et Amphiloohii, sunt epistolæ seu alia opuscula eorundem Patrum, quæ in collectionibus canonum Græcis locum habent, et vocantur illic ut plurimum epistolæ canonica : ejusmodi sunt tres epistolæ Athanasii quæ ex canonum collectione desumptæ sunt et ad calcem primi tomi a nobis repositæ, in quarum secunda, cui titulus, Epistola festalis, habetur catalogus librorum Scripturæ, ad quem hic haud dubie respicit Theodorus Balsamon, in iisdemque collectionibus Canonum mss. exstat carmen Amphiloohii, in quo recensentur canonici Scripturæ libri, quo spectat idem Theod. Balsamon. Cæterum tres epistolæ illæ Athanasii, pariterque carmen Amphiloohii, cusa sunt in postrema Collectione canonum Anglicana, secundo tomo inter Epistotas canonicas.

IV. Eximia sane est hæc Synopsis, cujuscunque tandem sit auctoris, et tanta cura, sagacitate, eruditione elaborata, ut nihil supra. Non modo quippe singuli Scripturæ libri accuratissime in ea recensentur et in epitomen aptissime rediguntur ; sed multa disquiruntur quæ spectant chronologiam, librorum Scripturæ auctores, nominis singulorum librorum rationem et causam, variarum versionum historiam paucis comprehensam. Demum nihil pene retro reliquisse videtur scriptor iste, quod vir Græce solum eruditus præstare possit. Multæ porro mendæ in nominibus maxime propriis, uti solitum est, irreperant, quas quoad licuit emendavimus : et ad finem non pauca quæ Latine tantum cusa erant in prius editis, ex manuscriptis desumpta Græce edidimus.

ΤΟΥ ἘΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΝΟΨΙΣ ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ, ΠΑΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ.

S. P. N. ATHANASII

BREVIS DIVINÆ SCRIPTURÆ VETERIS AC NOVI TESTAMENTI SYNOPSIS, ID EST COMPENDIUM.

1. Omnis nostrum Christianorum Scriptura, divinitus inspirata est, librosque habet non indefinitos, sed definitos, ac certo canone comprehensos. Et Veteris quidem Testamenti hi sunt :

Genesis, cujus initium est : « In principio fecit Deus cælum et terram. »

Exodus, cujus initium est : « Hæc sunt nomina filiorum Israel, qui in Ægyptum ingressi sunt. »

Leviticus, cujus principium est : « Et vocavit Dominus Moysen, et locutus est illi in tabernaculo testimonii. »

Numeri, cujus initium est : « Et locutus est Dominus ad Moysen, in solitudine Sina, in tabernaculo testimonii. »

Α 1. Πᾶσα Γραφὴ ἡμῶν Χριστιανῶν, θεόπνευστός ἐστιν. Οὐκ ἀόριστα δὲ, ἀλλὰ μᾶλλον ὠρισμένα καὶ κεκανονισμένα ἔχει τὰ βιβλία. Καὶ ἐστὶ τῆς μὲν Παλαιᾶς Διαθήκης ταῦτα :

Γένεσις, οὗ ἡ ἀρχὴ : « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. »

Ἐξόδος, οὗ ἡ ἀρχὴ : « Ταῦτα τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ τῶν εἰσπορευομένων εἰς Αἴγυπτον. »

Λευϊτικὸν, οὗ ἡ ἀρχὴ : « Καὶ ἐκάλεσε Μωϋσῆν, καὶ ἐλάλησε Κύριος αὐτῷ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου. »

Ἀριθμοί, οὗ ἡ ἀρχὴ : « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Σινᾶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου. »

Δευτερονόμιον, οὗ ἡ ἀρχή· « Οὗτοι οἱ λόγοι, οὓς ἠλάλησε Μωϋσῆς παντὶ Ἰσραὴλ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἐν τῇ ἐρήμῳ, πρὸς δυσμαῖς, πλησίον τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. »

Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, οὗ ἡ ἀρχή· « (63) Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίην δούλου Κυρίου, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ, υἱῷ Ναυῆ, λειτουργῶ Μωϋσῆ, λέγων. »

Κριταί, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίην Ἰησοῦ, καὶ ἐπηρώτησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ (64) ἐν Κυρίῳ λέγοντες· Τίς ἀναβήσεται πρὸς τοὺς Χαναϊκούς ἀφηγούμενος; »

Ρούθ, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κρίνειν τοὺς κριτάς, ἐγένετο λιμὸς ἐν τῇ γῆ. »

Βασιλειῶν πρώτη καὶ δευτέρα, εἰς ἐν ἀριθμούμεναι βιβλίον. Καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχή· « Καὶ ἀνθρώπος ἐξ Ἀρμαθαίμ Σιφᾶ, ἐξ ὄρους Ἐφραΐμ, καὶ ὄνομα αὐτῷ Ἐλκανᾶ, υἱὸς Ἰερεμεῆλ, (65) υἱοῦ Ἥλει. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχή· « Ἐγένετο μετὰ τὸ ἀποθανεῖν Σαούλ, καὶ Δαβὶδ ἀνέστρεψε τύπτων τὸν Ἀμαλήκ. »

Βασιλειῶν τρίτη καὶ τετάρτη, εἰς ἐν πάλιν ἀριθμούμεναι βιβλίον. Καὶ τῆς μὲν τρίτης ἡ ἀρχή· « Καὶ ὁ βασιλεὺς Δαβὶδ πρεσβύτερος, προδεδηκώς ἡμέρας καὶ περιέβαλλον αὐτὸν ἱματίοις, καὶ οὐκ ἐθερμίνετο. »

Τῆς δὲ τετάρτης ἡ ἀρχή· « Καὶ ἠθέτησε Μωᾶβ ἐν Ἰσραὴλ, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν Ἀχαάβ. »

Παραλειπομένων πρώτων καὶ δεύτερον, εἰς ἐν ἀριθμούμενα βιβλίον. Καὶ ἐστὶ τοῦ μὲν πρώτου ἡ ἀρχή· « Ἀδάμ, Σήθ, Ἐνὼς, Καϊνᾶν, Μαλελεήλ, Ἰαρὲδ, Ἐνώχ, Μιθουθάλα, Λάμεχ, Νῶε. »

Τοῦ δὲ δευτέρου ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐνίσχυσε Σαλομών υἱὸς Δαβὶδ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐμεγάλυνεν αὐτὸν εἰς ὕψος. »

Ἐσδρας πρῶτος καὶ δεύτερος, εἰς ἐν ἀριθμούμενοι βιβλίον. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἀρχή· « (66) Καὶ ἤγαγεν Ἰωσίας τὸ Πάσχα ἐν Ἱερουσαλὴμ τῷ Κυρίῳ ἑαυτοῦ τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου. »

Τοῦ δὲ δευτέρου ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Κυρίου τοῦ βασιλείως Περσῶν, τοῦ τελεσεῖναι λόγον ἀπὸ στόματος Ἰερεμίου, ἐξήγειρε Κύριος τὸ πνεῦμα Κυρίου τοῦ βασιλείως Περσῶν. »

Ψαλτήριον Δαβιτικὸν, ἔχον ψαλμοὺς ρνα· οὗ ἡ ἀρχή, ἤγουν ὁ πρῶτος ψαλμὸς· « Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν. »

Παροιμίαι Σολομώντος (67), οὗ ἡ ἀρχή· « Παροιμίαι Σολομώντος υἱοῦ Δαβὶδ, ὃς ἐβασίλευσεν ἐν Ἰσραὴλ, γυνῶναι σοφίαν καὶ παιδείαν. »

Ἐκκλησιαστής τοῦ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή· « Ῥήματα

(63) Initium Josue sic habet: Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίην Μωϋσῆ, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ, υἱῷ Ναυῆ, τῷ ὑπουργῶ Μωϋσῆ, λέγων.

(64) In Græco Scripturæ textu legitur, διὰ τοῦ Κυρίου.

(65) Græcus Scripturæ textus, υἱοῦ Ἥλιοῦ. In Græco Scripturæ textu legitur semper, Δαυὶδ cum v.

(66) Qui dicitur Esdras primus in Græcis exem-

Deuteronomium, cujus initium est: « Isti sunt sermones, quos locutus est Moyses ad omnem Israellem trans Jordanem, in solitudine ad occasum, prope mare Rubrum. »

Jesus filius Nave, cujus initium est: « Et factum est post mortem servi Domini, dixit Dominus ad Jesu, filium Nave, famulum Moysis. »

Judices, cujus initium est: « Et factum est post mortem Jesu, et interrogarunt filii Israel Dominum, dicentes: Quis ascendet dux adversus Chanaanenses? »

Ruth, cujus initium est: « Et factum est, cum judicarent judices, facta est fames in terra. »

Regum, primus et secundus, in unum computantur librum, et primi quidem initium est: « Et homo erat ex Armathaim Siphæ, de monte Ephraim, et nomen illi Elcana, filius Jeremeel, filii Heli. »

Secundi vero initium est: « Et factum est post mortem Saulis, David percusso Amalec reversus est. »

Regum tertius et quartus, et ipsi pro uno connumerantur libro. Et tertii quidem initium est: « Et rex David senior, ætate jam grandis erat. Et operiebant eum vestibus, nec tamen calefēbat. »

Quarti vero principium est: « Et prævaricatus est Moab adversus Israellem, post mortem Achab. »

Paralipomenon primus et secundus, pro uno libro computantur: Et primi quidem initium est: « Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Jared, Enoch, Mathusala, Lamech, Noc. »

Secundi vero initium: « Et confirmatus est Salomon filius Davidis in regno suo. Et Dominus Deus ipsius cum ipso, et magnificavit eum ad sublime usque. »

Esdras primus et secundus uno comprehenduntur volumine. Et primi quidem initium est: « Et obtulit Josias Pascha in Jerusalem Domino suo, quarta decima die mensis primi. »

Secundi vero: « Et in primo anno Cyri regis Persarum, ut adimpleretur sermo, qui ab ore Jeremiæ processerat, excitavit Dominus spiritum Cyri regis Persarum. »

Psalterium Davidicum, habens psalmos ccli. Cujus initium est: « Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum. »

Parabolæ Salomonis, cujus principium est: « Parabolæ Salomonis; filii Davidis: qui regnavit in Israel, ad cognoscendam sapientiam et disciplinam. »

Ecclesiastes ejusdem, cujus initium est: « Verba

pluribus hic tertius est in Bibliis nostris, et jam inter apocrypha computatur. Inchoaturque a xxxv capite Paralipomenon, nec legitur in Hebraico. Qui autem secundus hic dicitur, primus est in Hebraico textu.

(67) In Græcis Scripturæ exemplaribus legitur, Σολομών, hic et inferius.

Ecclesiastæ, filii Davidis regis Israel in Jerusalem. A Vanitas vanitatum et omnia vanitas. »

Canticum canticorum, ejusdem, cujus principium est : « Canticum canticorum, quod est Salomoni. Osculetur me osculis oris sui, quia meliora sunt ubera tua vino. »

Job, cujus principium est : « Homo quidam erat in regione Ausitide, nomine Job. Et erat homo ille inculpatus et religiosus. »

Duodæcim Prophetæ, uno volumine comprehensi. Sunt autem isti, Osee primus, cujus initium est : « Sermo Domini, qui factus est ad Osee filium Beeri, in diebus Ozis et Joatham et Achaz, et Ezechis, regum Juda, et in diebus Jeroboam, filii Joas, regis Israel. Principium sermonis Domini in Osee. »

Deinde Amos, cujus principium est : « Sermones Amos, qui facti sunt in Accarim, ex Thecua, quos vidit super Jerusalem, in diebus Ozis regis Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas, regis Israel, biennio ante terræ motum. »

Michæas, cujus principium est : « Et factus est sermo Domini ad Michæam Morathitem, in diebus Joatham et Achaz et Ezechis regum Juda, quem vidit super Samariam et Jerusalem. »

Joel, cujus initium est : « Sermo Domini, qui factus est ad Joelem, filium Bathuel. Audite hæc omnia, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terræ. »

Abdias, cujus principium est : « Visio Abdias : Hæc dicit Dominus Deus ad Idumæam. »

Jonas, cujus initium est : « Et factus est sermo Domini ad Jonam filium Amathi, dicens : Surge et vade in Niniven civitatem magnam. »

Nahum, cujus initium est : « Assumptio Ninive, liber visionis Nahum Elcesæi. »

Ambacum, cujus initium est : « Assumptio, quam vidit Ambacum propheta. »

Sophonias, cujus initium est : « Sermo Domini, qui factus est ad Sophoniam filium Chus, filii Godolis, filii Amoris, filii Ezechis, in diebus Josis, filii Amos, regis Juda. »

Aggæus, cujus initium est : « In anno secundo Darii regis, mense sexto, die prima mensis, factus est sermo Domini in manu Aggæi prophetæ dicens. »

Zacharias, cujus initium est : « In octavo mense, anno secundo Darii, factus est sermo Domini ad Zachariam, filium Barachis, filii Addo, prophetam, dicens. »

98 Malachias, cujus initium est : « Assumptio sermonis Domini ad Israel in manu angeli ejus. »

Ili sunt duodecim prophetæ uno volumine comprehensi. Sequuntur reliqui quatuor, quorum cuique proprium annumeratur volumen. Et hi sunt : Isaias, cujus initium est : « Visio, quam vidit

(68) Græcus Scripturæ textus, Αὐσίτιδι.

(69) In Græco Scripturæ textu legitur, Ὁβδίου.

(70) Græc. Script. Νινευή, et sic inferius. Mox,

Ἐκκλησιαστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ, βασιλέως Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης. »

Ἄσμα ἁσμάτων τοῦ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἄσμα ἁσμάτων, ὃ ἐστὶ τῷ Σολομῶν. Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἀγαθοὶ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἴνου. »

Ἰὼβ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἄνθρωπός τις ἦν ἐν χώρᾳ Αὐσέτιδι (68), ᾧ ὄνομα Ἰὼβ, καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἀμειπτος καὶ θεοσεβής. »

Προφῆται δώδεκα, εἰς ἐν ἀριθμούμενοι βιβλίον. Εἶσι δὲ οὗτοι, Ὡση πρῶτος, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὡση, τὸν τοῦ Βεθρι, ἐν ἡμέραις Ὀζίου, καὶ Ἰωαθάμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεχίου βασιλέων Ἰούδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἱερροβοάμ τοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ. Ἀρχὴ λόγου Κυρίου ἐν Ὡσέ. »

Ἔτα Ἀμώς, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Λόγος Ἀμώς, ὃ ἐγένοντο ἐν Ἀκκαρεμ, ἐκ Θεκουε, οὗς εἶδεν ὑπὲρ Ἱερουσαλήμ ἐν ἡμέραις Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα καὶ ἐν ἡμέραις Ἱερροβοάμ τοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ, πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. »

Μιχαίας, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Μιχαίαν τὸν τοῦ Μωραθὶ ἐν ἡμέραις Ἰωαθάμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεχίου βασιλέων Ἰούδα, ὑπὲρ ὧν εἶδε περὶ Σαμαρείας καὶ Ἱερουσαλήμ. »

Ἰωήλ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ἰωήλ τὸν τοῦ Βαθουήλ. Ἀκούσατε δὴ ταῦτα πάντα οἱ πρεσβύτεροι, καὶ ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν. »

Ἀβδίου (69), οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ὅρασις Ἀβδίου· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῇ Ἰδουμαίᾳ. »

Ἰωνᾶς, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν τὸν τοῦ Ἀμαθὶ, λέγων· Ἀνάστηθι καὶ πορεύθητι εἰς Νινευὶ (70) τὴν πόλιν τὴν μεγάλην. »

Ναούμ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Λῆμμα Νινευί. Βίβλος ὀργᾶσεως Ναούμ τοῦ ἐν Ἐλκεσαί. »

Ἀμβακούμ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Τὸ λῆμμα ὃ εἶδεν Ἀμβακούμ ὁ προφήτης. »

Σοφωνίας, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Σοφωνίαν τὸν τοῦ Χούς (71), υἱὸν Γοδολίου τοῦ Ἀμορίου τοῦ Ἐζεχίου, ἐν ἡμέραις Ἰωσίου υἱοῦ Ἀμώς βασιλέως Ἰούδα. »

Ἀγγαίος, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ, μὲν τοῦ μηνὸς, ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐν χειρὶ Ἀγγαίου προφήτου λέγων. »

Ζαχαρίας, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἐν τῷ ὀγδόῳ μηνὶ ἔτους δευτέρου ἐπὶ Δαρείου ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐπὶ Ζαχαρίαν, τὸν τοῦ Βαραχίου, υἱὸν Ἀδδὸν τὸν προφήτην, λέγων. »

Μαλαχίας, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Λῆμμα λόγου Κυρίου ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ ἀγγέλου αὐτοῦ. »

Οὗτοι μὲν οὖν οἱ δώδεκα εἰς ἐν βιβλίον. Ἐξῆς δὲ ἕτεροι τέσσαρες, πρὸς ἐν ἕκαστος βιβλίον, οὗτοι·

Ἡσαίας, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ὅρασις, ἣν εἶδεν Ἡσαίας

ὁ τοῦ Ἐλκεσαίου.

(71) Græcus Scripturæ text. Χουσί. Infra in Græco Scripturæ textu legitur, υἱοῦ Ἀμώς.

υῖς Ἀμώς, ἣν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεχίου, οἱ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας. Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. »

Ἰερεμίας, οὗ ἡ ἀρχή· « Τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ, δ' ἐγένετο ἐπὶ Ἰερεμίαν τὸν τοῦ Χελκίου, ὃς ἦν ἐκ τῶν ἱερέων. »

Ἐζεκιήλ (72), οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει ἐν τῷ τετάρτῳ μηνί, καὶ ἐγὼ ἦμην ἐν μέσῳ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Χοβάρ, καὶ ἠνοήχθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ εἶδον ὀράσεις Θεοῦ. »

Δανιήλ, οὗ ἡ ἀρχή· « (73) Καὶ ἦν ἀνὴρ οἰκῶν ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωακείμ, καὶ ἔλαβε γυναῖκα ἧ ὄνομα Σουσάννα, θυγάτηρ Χελκίου, καλὴ σφόδρα καὶ φοβουμένη τὸν Κύριον. »

2. Ὅμοι τὰ κανονιζόμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία εἰκοσι δύο, ἰσάριθμα τοῖς γράμμασι τῶν Ἑβραίων. Τσαῦτα γάρ εἰσι παρ' αὐτοῖς τὰ στοιχεῖα.

Ἐκτὸς δὲ τούτων εἰσι πάλιν ἕτερα βιβλία τῆς αὐτῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, οὗ κανονιζόμενα μὲν, ἀναγνωσκόμενα δὲ μόνον τοῖς κατηχουμένοις ταῦτα·

Σοφία Σολομώντος, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἀγαπήσατε δικαιοσύνην, οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. »

Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ, οὗ ἡ ἀρχή· « Πᾶσα σοφία παρὰ Κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστὶν εἰς τὸν αἰῶνα. »

Ἐσθήρ, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἐτους δευτέρου (74), βασιλεύοντος Ἀρταξέρξου τοῦ μεγάλου, τῇ μιᾷ τοῦ Νευσσῆν ἐνύπνιον εἶδε Μαρδοχαῖος ὁ τοῦ Ἰαίρου τοῦ Σαρμεὶ τοῦ Κισαίου, ἐκ φυλῆς Βενιαμίν. »

Ἰουδιθ, οὗ ἀρχή· « Ἐτους δωδεκάτου τῆς βασιλείας Ναβουχοδονόσωρ, ὃς ἐβασίλευσεν Ἀσσυρίων ἐν Νινευί, τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ, ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀρραφαζῶδ, ὃς ἐβασίλευσε Μήδων ἐν Ἐκβατάνοις. »

Τωδίτ, οὗ ἡ ἀρχή· « Βίβλος λόγων Τωδίτ, τοῦ Τωδιήλ, τοῦ Ἀνανιήλ, τοῦ Ἀδοῦηλ, τοῦ Γαθαήλ, ἐκ τοῦ σπέρματος Ἀσηλ (75), ἐκ τῆς φυλῆς Νεφθαλεὶμ, ὃς ἠχμαλωτεύθη ἐν ἡμέραις Ἐννεμεσάρου τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων. »

Τσαῦτα καὶ τὰ μὴ κανονιζόμενα. Τινὲς μὲντοι τῶν παλαιῶν εἰρήκασι κανονίζεσθαι παρ' Ἑβραίοις καὶ τὴν Ἐσθήρ· καὶ τὴν μὲν Ρουθ, μετὰ τῶν Κριτῶν ἐνομένην, εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμῆσθαι· τὴν δὲ Ἐσθήρ εἰς ἕτερον ἓν· καὶ οὕτω πάλιν εἰς εἰκοσι δύο συμπληροῦσθαι τὸν ἀριθμὸν τῶν κανονιζομένων παρ' αὐτοῖς βιβλίων.

3. Καὶ τὰ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία, τὰ τε κανονιζόμενα καὶ τὰ μὴ κανονιζόμενα, τοιαῦτα καὶ τσαῦτα.

Τὰ δὲ τῆς Καινῆς Διαθήκης, πάλιν ὠρισμένα τε καὶ κκανονισμένα βιβλία, ταῦτα·

Κατὰ Ματθαῖον, οὗ ἡ ἀρχή· « Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Ἀβραάμ. »

(72) In Græco Scripturæ textu, Ἰεζεκιήλ. Mox in Græco Scripturæ textu legitur, τετάρτῳ μηνί, πέμπτῃ τοῦ μηνός.

(73) Nec in Latinis exemplaribus prophetia Danielis jam incipit a Susannæ historia,

Isaias filius Amos, quam vidit adversus Judæam, et adversus Jerusalem, in regno Oziaë, et Joatham, et Achaz, et Ezechiæ, qui regnarunt in Judæa. Audi, cælum. et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est. »

Jeremias, cujus initium est : « Verbum Dei, quod factum est ad Jeremiam filium Chelkiæ, qui erat ex sacerdotibus. »

Ezechiel, cujus principium est : « Et factum est in anno tricesimo, mense quarto, et ego eram in medio captivitatis ad flumen Chobar, et aperti sunt cæli : et vidi visiones Dei. »

Daniel, cujus exordium est : « Et erat vir habitans in Babylone, et nomen illi Joakim, et accepit uxorem, nomine Susannam filiam Chelkiæ, pulchram valde, ac timentem Dominum. »

2. Sunt itaque canonici Veteris Testamenti libri numero viginti duo, litteris Hebraicis numero pares. Totidem enim apud illos sunt elementa.

Præter istos autem sunt adhuc alii ejusdem Veteris Testamenti libri non canonici, qui catechumenis tantum leguntur. Scilicet.

Sapientia Salomonis, cujus exordium est : « Diligite justitiam, qui judicatis terram. »

Sapientia Jesu filii Sirach, cujus initium est : « Omnis sapientia a Domino est, et cum ipso est in sæculum. »

Esther, cujus initium est : « Anno secundo, regnante Artaxerxe Magno, una die mensis Nisan, somnium vidit Mardochæus, filius Jairi, filii Semei, filii Kisæi, ex tribu Benjamin. »

Judith, cujus principium est : « Anno duodecimo regni Nabuchodonosor, qui in Assyria regnavit, in Ninive civitate magna, in diebus Arphaxad, quæ Medorum rex fuit in Ecbatanis. »

Tobit, cujus exordium est : « Liber sermonum Tobit, filii Tobiel, filii Ananiel, filii Aduel, filii Gabael, ex semine Asiel de tribu Nephthaiim : qui in captivitate adductus fuit in diebus Ennemesari regis Assyriorum. »

Tot sunt libri Veteris Testamenti non canonici. Quidam vero ex veteribus, apud Hebræos pro canonicis reputari dixerunt, librum Esther ; et historiam Ruth cum historiis Judicum uno libro comprehendi et annumerari : Esther vero pro alio libro computari : atque ita rursus numerum viginti duo canonicorum librorum, apud illos compleri volunt.

3. Et tot quidem sunt et ejusmodi cum in canone, tum extra canonein, Veteris Testamenti libri.

Novi vero, determinati et canonici sunt isti :

Secundum Matthæum, cujus initium est : « Liber generationis Jesu Christi, filii Abraham. »

in Græco Script. jam legitur, Σουσάννα.

(74) Hæc non habentur in Hebraico textu. In Vulgata autem leguntur, cap. 11.

(75) In Græco Scripturæ textu legitur, Ἀσηλ.

Secundum Marcum, cujus initium est : « Principium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei : sicut scriptum est in Isaia propheta : Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. »

Secundum Lucam, cujus initium est : « Quoniam multi conati sunt contexere narrationem de iis rebus, quæ certissimæ sunt inter nos fidei. »

Secundum Joannem, cujus principium est : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. »

99 Acta apostolorum, quorum principium est : « Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus facere et docere. »

Catholicæ Epistolæ diversorum apostolorum, omnes numero septem, uno comprehensæ volumine.

Jacobi una cujus principium est : « Jacobus Dei ac Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim tribubus quæ sunt in dispersione, salutem. »

Petri duæ, et prioris quidem initium est : « Petrus apostolus Jesu Christi, electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ et Bithyniæ, secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam et aspersionem sanguinis Jesu Christi, gratia vobis et pax multiplicetur. »

Posterioris vero initium : « Simeon Petrus et apostolus Jesu Christi, his qui cœqualem fidem nobiscum sortiti sunt, in justitia Domini nostri Jesu Christi. »

Joannis tres, et primæ quidem initium est : « Quod erat ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, et manus nostræ contrectaverunt, de verbo vitæ. »

Secundæ vero initium : « Senior Electæ dominæ, et filiis ipsius, quos ego diligo in veritate. »

Tertiæ exordium : « Senior Gaio dilecto, quem ego diligo in veritate. »

Judæ una, cujus initium est : « Judas Jesu Christi servus, frater vero Jacobi, dilectis in Deo Patre, et Jesu Christo servatis, vocatis. »

Pauli apostoli epistolæ quatuordecim, in unum volumen enumeratæ.

Prima, ad Romanos, cujus principium est : « Paulus servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei. »

Ad Corinthios duæ, primæ initium est : « Paulus vocatus Apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi. »

Secundæ principium est : « Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi. »

Quarta, ad Galatas, cujus principium est : « Paulus apostolus non ab hominibus, neque per

Κατὰ Μάρκον, οὗ ἡ ἀρχὴ : « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καθὼς γέγραπται ἐν τῷ Ἰσαΐα τῷ προφήτῃ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἀγγέλόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου. »

Κατὰ Λουκᾶν, οὗ ἡ ἀρχὴ : « Ἐπειδή περ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. »

Κατὰ Ἰωάννην, οὗ ἡ ἀρχὴ : « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν, ὃ γέγονεν. »

Πράξεις τῶν ἀποστόλων, οὗ ἡ ἀρχὴ : « Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποίησάμην περὶ πάντων, ὧ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. »

Καθολικαὶ Ἐπιστολαὶ διαφόρων ἀποστόλων, αἱ πέντε ἐπιτά, εἰς ἓν ἀριθμοῦμαι βιβλίον.

Ἰακώβου μία, ἧς ἡ ἀρχὴ : « Ἰακώβος Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δούλος, ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, χαίρειν. »

Πέτρον δύο· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ : « Πέτρος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς παρεπιδημοῖς διασπορᾷς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας, καὶ Βιθυνίας, κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ Πατρὸς, ἐν ἀγιασμῷ Πνεύματος, εἰς ὑπακοήν καὶ ραντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνην πληθυνθεῖη. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ : « Συμεὼν Πέτρος καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῖς ἰσότημον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. »

Ἰωάννου τρεῖς· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ : « Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἐώρακαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς· ἡμῶν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ : « Ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῆ κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς, οὓς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. »

Τῆς δὲ τρίτης ἡ ἀρχὴ : « Ὁ πρεσβύτερος Γαῖω τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. »

Ἰούδα μία, ἧς ἡ ἀρχὴ : « Ἰούδας Ἰησοῦ Χριστοῦ δούλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου, τοῖς ἐν Θεῷ Πατρὶ ἠγαπημένοις, καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς. »

Παύλου ἀποστόλου ἐπιστολαὶ ἰδ', εἰς ἓν ἀριθμοῦμαι βιβλίον.

(76) Ἐν πρώτῃ, ἡ πρὸς Ῥωμαίους, ἧς ἡ ἀρχὴ : « Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ. »

Πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ : « Παῦλος κλητὸς Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ : « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ. »

Τετάρτῃ πρὸς Γαλάτας, ἧς ἡ ἀρχὴ : « Παῦλος ἀπόστολος οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων,

(76) Forte, ὧν πρώτῃ.

ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. » A homines; sed per Jesum Christum et Deum Patrem. »

Πέμπτη πρὸς Ἐφεσίους, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. »

Ἑκτη πρὸς Φιλιππησίους, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος καὶ Τιμόθεος, δούλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Φιλιππίοις, σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. »

Ἑβδόμη πρὸς Κολασσαεῖς, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τοῖς ἐν Κολατσαῖς ἁγίοις καὶ πιστοῖς ἀδελφοῖς ἐν Χριστῷ. »

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς δύο · καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος καὶ Σιλουανός καὶ Τιμόθεος, τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων, ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος καὶ Σιλουανός καὶ Τιμόθεος, τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων. ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡμῶν καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. »

Δεκάτη ἡ πρὸς Ἑβραίους, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρας ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. »

Πρὸς Τιμόθεον δύο · καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, Τιμοθέε γνησίῳ τέκνῳ ἐν πίστει. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Τιμοθέε ἀγαπητῷ τέκνῳ. »

Τρισκαίδεκάτη, ἡ πρὸς Τίτον, ἥς ἀρχὴ · « Παῦλος δοῦλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας, τῆς κατ' εὐσέβειαν ἐν ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου. »

Τεσσαρεσκαίδεκάτη, ἡ πρὸς Φιλήμονα, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν. »

Ἐπὶ τούτοις ἐστὶ καὶ ἡ Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ θεολόγου, δεχθεῖσα ὡς ἐκείνου καὶ ἐγχειθεῖσα ὑπὸ πάλαι ἁγίων καὶ πνευματοφόρων Πατέρων, οὗ ἡ ἀρχὴ · « Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει, καὶ ἐσήμανεν, ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ. »

4. Τοσαῦτα καὶ τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης βιβλία τὰ γε κανονιζόμενα, καὶ τῆς πίστεως ἡμῶν οἰονεὶ ἀκροθίνια ἢ ἀγκυραὶ καὶ ἐρείσματα ὡς παρ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, τῶν καὶ συγγενομένων ἐκείνῳ καὶ ὑπ' αὐτοῦ μαθητευθέντων, γραφέντα καὶ ἐκτεθέντα. Ἐπεὶ τοί γε ὑστερον κατὰ τὴν ἐκείνων ἀκολουθίαν καὶ συμφωνίαν ἄλλα μυρία καὶ ἀναρίθμητα βιβλία ἐξέπονήθησαν ὑπὸ τῶν κατὰ καιροῦς μεγάλων καὶ σοφωτάτων θεοφόρων Πατέρων εἰς μαρτυρίαν τῶν προλαβόντων καὶ διαφώτισιν· περὶ ὧν ὁ νῦν λόγος, ὡς παμπόλλων καὶ ἀορίστων, καὶ ἅμ

Quinta, ad Ephesios, cujus initium est : « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, sanctis qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Jesu. »

Sexta, ad Philippenses, cujus exordium est : « Paulus et Timotheus, servi Jesu Christi, omnibus sanctis, qui sunt Philippis, cum episcopis et diaconis. »

Septima, ad Colossenses, cujus exordium est : « Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater, his qui sunt Colossis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo. »

Ad Thessalonicenses duæ, primæ initium est : « Paulus et Silvanus et Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium, in Deo Patre, et Domino Jesu Christo. »

Secundæ initium : « Paulus et Silvanus et Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium, in Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. »

Decima, ad Hebræos, cujus exordium est : « Multifariam et multis modis olim Deus locutus patribus per prophetas, novissime extremis diebus locutus est nobis in Filio. »

Ad Timotheum duæ, primæ initium est : « Paulus apostolus Jesu Christi, secundum præceptum Dei Salvatoris nostri et Christi Jesu, qui est spes nostra, Timotheo germano filio in fide. »

Secundæ vero initium est : « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, juxta promissionem vitæ, quæ est in Christo Jesu, Timotheo dilecto filio. »

Tertia decima, ad Titum, cujus initium est : « Paulus servus Dei, apostolus vero Jesu Christi, secundum fidem electorum Dei, et agnitionem veritatis ejus, quæ est secundum pietatem in spe vitæ æternæ. »

Quarta decima, ad Philemonem, cujus initium est : « Paulus vincetus Jesu Christi et Timotheus frater Philemoni dilecto et adjutori nostro. »

Est præterea et Apocalypsis Joannis theologi, a priscis sanctis, et Spiritum Dei gestantibus Patribus, velut quæ illius sit, accepta et approbata, cujus principium est : « Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi Deus, ut ostendat servis suis quæ oportet fieri cito, et significavit mittens per angelum suum servo suo Joanni. »

4. Hi sunt et tot Novi Testamenti libri canonici, et fidei nostræ veluti primitiæ quædam, vel anchoræ et sustentacula, utpote ab ipsis apostolis Christi, qui et cum illo conversati, et ab eo edocti sunt, conscripti et editi. Quanquam postea ad istorum normam et consonantiam, et alii innumeri sunt a magnis, sapientissimis, deiferis Patribus, temporum successu, ad præmissorum testimonium et illustrationem elaborati : de quibus nunc nobis non est sermo, cum sint admodum multi et infiniti, simulque omnes ejusdem normæ, veteres illos subse-

quantur, eademque exponant, atque declarent. Α πάντων τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας τοῖς παλαιοῖς τούτοις

ἐχομένους, καὶ τὰ αὐτὰ ἐξηγουμένων καὶ αὐτῶν καὶ διασαφούντων.

In istis itaque, sicut dictum est, comprehensi sunt omnes cum Veteris, tum Novi Testamenti libri, quos paucis, quod ad numerum tantum attinet, jam perstrinximus: deinceps vero de iisdem libris fusius nobis agendum est; a quo scilicet singuli conscripti sint, et unde quisque habeat quod sortitus est nomen: quidque in se contineat, summam et compendiose, juxta præmissum ordinem, singulis ex nomine descriptis, exponendum est.

Liber I. Genesis.

5. Liber hic Genesios, Moysis est, qui ea, quæ in illo continentur, ex jussu Domini locutus est et scripsit. Vocatur autem hoc nomine, quod et universorum, cœli pariter ac terræ, hominumque et omnium eorum quæ videntur generationem, et ipsam paradisi plantationem complectatur. Enarrat autem, quod primo die facta sit lux: altero firmamentum, quod Deus cœlum vocavit: tertio, quod congregatæ sint aquæ, visaque arida, et collectiones aquarum vocaverit maria, aridam vero, terram: terraque germinaverit herbam feni, et omne lignum: quarto, quod processerit sol et luna, et universus astrorum chorus: quinto, quod facta sit volucrum, piscium, et cetorum quæ in aquis sunt, generatio: sexto, quod facta sint quadrupedia, et bestię, et serpentes, et jumenta, homoque ad imaginem et similitudinem Dei formatus: septimo vero, quod Deus ab operibus suis requieverit, dieique septimo benedixerit. Deinde et hoc libro commemoratur transgressio Adæ, illiusque e paradiso ejectio, Abelis per fratrem Cain facta cædes, translatio Enochi, fabricatio arcæ, diluvium, temporibus Noe factum, structura turris, divisio linguarum, dispersio nationum, et egressus Abrahæ ex Chaldæa. Continet autem hic liber et Sodomorum subversionem, et legem de circumcissione latam, jusjurandum promissionis Dei Abrahæ factæ, generationem Isaac et Jacob, et eorum qui ex illo sunt patriarcharum, et quod Abraham vixerit annos centum octoginta (77): Ismael vero ex Agar, annos natus 137 mortuus sit. Præterea quomodo Joseph a fratribus sit venditus et adductus in Ægyptum, calumniamque a domina sua passus, et in carcerem conjectus, et tandem lotius Ægypti princeps constitutus. Isthis subjungitur descensus Jacob **101** in Ægyptum cum filiis suis, numero 75, et quomodo illic constitutus Jacob, benedictionemque Patriarchis filiis suis impartitus, mortuus sit annos natus 147, corpusque illius translatum ac sepultum in terræ Chanaan. Et quod Joseph post famem Ægypti, annos vixerit 66, mortuusque sit anno ætatis suæ 110, posteaquam de ossibus suis mandaverat, ut et ipsa in monumentum patrum transferrentur.

(77) Vixit tantum 175 annos.

Ὡς οὖν εἶρηται ἐν τούτοις πάντα, τὰ τε τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας Διαθήκης βιβλία. Πλήν ὅσον πρὸς ἀριθμὸν μόνον οὕτως τῶς στενῶς προσηγγεῖται. Τὸ δὲ ἐντεῦθεν διαληπτέον πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν βιβλίων πλατύτερον, παρὰ τίνος τε συνειργράφη ἕκαστον τούτων, καὶ πόθεν, ἣν ἔλαχεν, ὀνομασίαν ἔχει, καὶ τί περιέχει, κεφαλαιωδῶς καὶ συνοπτικῶς, κατὰ τὴν προεκτεθείσαν τάξιν τοῦ καθ' ἐν βιβλίου διαγραφομένου μετὰ τῆς οἰκίας ὀνομασίας.

Biblicior a'. Génesis.

5. Τὸ μὲν βιβλίον τοῦτο τῆς Γενέσεως Μωϋσῆς ἐστὶν ὁ λαλήσας καὶ γραφῆς ἐκ προστάγματος Κυρίου. Καλεῖται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ καὶ τὴν γένεσιν πάντων περιέχει, οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν φαινομένων τούτων ὄλων, καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ παραδείσου φυτεῖαν. Ἐξηγεῖται δὲ, ὅτι τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ γέγονε τὸ φῶς· τῇ δὲ δευτέρᾳ τὸ σπέρμα, ὅπερ ἐκάλεσεν οὐρανὸν ὁ Θεός· τῇ τρίτῃ συνήχθη τὰ ὕδατα, καὶ ὕψθη ἡ ξηρά· καὶ τὰ μὲν συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας, τὴν δὲ ξηρὰν ἐκάλεσε γῆν· καὶ ἐβλάστησεν ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ πᾶν ξύλον· τῇ τετάρτῃ προσήλθεν ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀστέρων χορὸς· τῇ πέμπτῃ πετεινῶν καὶ ἰχθύων καὶ κητῶν τῶν ἐν τοῖς ὕδασι γένεσις· τῇ ἕκτῃ τετραπόδων καὶ θηρίων καὶ ἐρπετῶν καὶ κτηνῶν, καὶ πλάσις ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν· τῇ δὲ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων, καὶ ἠλόγησεν αὐτήν. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀδὰμ παράβασις, καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείσου ἐξώθησις, ἣ τε τοῦ Ἀβελ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ Καὶν ἀναίρεσις, καὶ ἡ τοῦ Ἐνὼχ μετέθεσις, καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς κιβωτοῦ, καὶ ὁ ἐπὶ Νῶε γενόμενος κατακλυσμός, ἣ τε πυργοποιία, καὶ ἡ διαίρεσις τῶν γλωσσῶν, καὶ ἡ διασπορὰ τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ ἀπὸ Χαλδαίων ἐξοδὸς τοῦ Ἀβραάμ. Περιέχει δὲ καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν Σοδῶμων, καὶ τὴν περὶ τῆς περιτομῆς νομοθεσίαν, καὶ τὸν ὄρκον τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, τὴν τε γέννησιν τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ τοῦ Ἰακώβ, καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ πατριαρχῶν· καὶ ὅτι ὁ μὲν Ἀβραάμ ἐζησεν ἑτη ρπ', ὁ δὲ Ἰσμαήλ, ὁ ἐκ τῆς Ἄγαρ γεννηθεὶς, ἀπέθανεν ρζ' ἐτῶν· πῶς τε Ἰωσήφ ἐπράθη παρὰ τῶν ἀδελφῶν εἰς Ἀίγυπτον, καὶ συκοφαντηθεὶς παρὰ τῆς κυρίας αὐτοῦ, ἐβλήθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, καὶ ὕστερον ἄρχων πάσης Αἰγύπτου κατεστάθη· καὶ ἐξῆς τὴν εἰς Αἰγύπτον ἀπόδοτον τοῦ Ἰακώβ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐν ἀριθμῷ σε'· καὶ ὅτι ἐκεῖ γενόμενος ὁ Ἰακώβ, καὶ εὐλογήσας τοὺς πατριάρχας τοὺς υἱοὺς ἑαυτοῦ, ἐτελεύτησεν ἐτῶν ρμζ', καὶ μετηνήχθη τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη εἰς τὴν Χαναάν. Καὶ Ἰωσήφ δὲ μετὰ τὸν γενόμενον λιμὸν ἐν Αἰγύπτῳ, ἐπιζήσας ἑτη ξς', ἐτελεύτησεν ἐτῶν ρι', ἐντελλόμενος πρότερον περὶ τῶν ὀστέων ἑαυτοῦ, ἵνα καὶ αὐτὰ μετενεχθῆ εἰς τὸ μνήμα τῶν πατέρων.

Βιβλίον β, Ἐξοδος.

A

Liber II, Exodus.

6. Καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον τῆς Ἐξόδου ὁ προρῶνθεὶς Μωϋσῆς συνεγράψατο. Καλεῖται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ καὶ τὴν ἔξοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ περιέχει τὴν ἀπ' Αἰγύπτου, τὴν γενομένην μετὰ μὲν ἔτη υ' τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰρημένης τῷ Ἀβραάμ, μετὰ δὲ ἔτη σι' τῆς ἐν Αἰγύπτῳ παροικίας (τοσαῦτα γὰρ παρώκησαν ἐκεῖ), καὶ μετὰ τὴν δεκάπληγον τὴν κατὰ τοῦ Φαραῶ τοῦ τυράννου τῆς Αἰγύπτου. Δέκα γὰρ πληγὰς ἐπηγγαγεν ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῦ ταύτας· πρώτην, ποταμὸν εἰς αἷμα μετέβαλε· δευτέραν, βατράχους ἐν πάσῃ Αἰγύπτῳ ἐπήγαγε· τρίτην, σκνίφας· τετάρτην, κυνόμυϊαν πέμπτην, θάνατον κτηνῶν· ἕκτην, ἕλκη, φλυκτίδας ἀναζεύσας ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ κτήνη· ἑβδόμη, χάλαζαν καὶ πῦρ φλογίζον· ὄγδῳ, ἀκρίδα· ἐνάτην, σκότος ἐν πάσῃ τῇ Αἰγύπτῳ ἐπὶ διαστήματα τριῶν ἡμερῶν χωρὶς τῆς γῆς υἱῶν Ἰσραὴλ· δεκάτην, θάνατον πάντων τῶν πρωτοτόκων Αἰγύπτου ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους. Καὶ ἐπεὶ ἐξεληθὼν τὸν λαὸν καταβίβωξεν ὁ Φαραῶ, οὕτω λοιπὸν ὁ μὲν Ἰσραὴλ ἔγρηψεν τῷ πᾶσι διέβη τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν διαιρεθεῖσαν ἐνθεν καὶ ἐνθεν· οἱ δὲ Αἰγύπτιοι οἱ διώκοντες τὸν λαὸν σὺν αὐτῷ τῷ Φαραῶ καταποντισθησαν ἐν αὐτῇ τῇ θαλάσῃ. Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ περιέχεται καὶ πῶς οἱ μάγοι τῶν Αἰγυπτίων, Ἰαννῆς καὶ Μαμβρῆς, κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἀντέστησαν τῷ Μωϋσῆϊ. Ὑστερον δὲ, ἀσχυθέντες, ἀνεχώρησαν· καὶ ἡ περὶ τοῦ Πάσχα νομοθεσία, ἣ τε τοῦ πικροῦ ὕδατος εἰς γλυκὺ μεταβολή, καὶ τῆς ὀρυγομήτρας δόσις, καὶ ἡ ἐξ ὕδατος χορηγία τοῦ μάννα, καὶ τὸ ἐκ πέτρας ἀναδοθὲν αὐτοῖς ὕδωρ, ἦν καὶ ἐπωνόμασε Μωϋσῆς πειρασμὸν καὶ λοιδορήσιν· ὅτε καὶ ἀρχὴν ἔσχεν ἡ τοῦ σαββάτου παρατήρησις, ἣ τε ἐν τῷ ὄρει τῷ Σινᾷ θεόθεν νομοθεσία γενομένη διὰ Μωϋσέως ἐν δύο πλακῆσι λιθίναις, καὶ ἡ τῆς σημηθῆς καὶ τοῦ ἐνδύματος, τῷ τε ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερέων κατασκευῇ, ἐνταῦθα σημαίνεται. Οἱ μὲν οὖν ἐργασάμενοι πάντα εἰς Βεσελεθὴλ ἐκ φυλῆς Ἰούδα, καὶ Λιάβ (78) ἐκ φυλῆς Δάν. Τὸ δὲ ἀναλωθὲν εἰς τὰ ἔργα ἐστὶ χρυσοῦ μὲν τάλαντα κ', καὶ σίκλοι ψ'· ἀργύρου δὲ τάλαντα ρ' (καὶ σίκλοι αψοε' (79)· χαλκοῦ τάλαντα σ', καὶ σίκλοι βψ'. Περιέχει δὲ τοῦτο τὸ βιβλίον τὴν τε παράβασιν τοῦ λαοῦ, ὅτε ἔμοσχοποίησε κάτω τοῦ ὄρους, καὶ πῶς ἐτρέψθη ὁ Ἀμαλῆκ τῇ ἐκτάσει τῶν χειρῶν Μωϋσέως, καὶ λοιπὸν νόμιμα καὶ δικαίωματα, καὶ ἄρ' αὐτῶν τὰς ἐν πλακῆσι δέκα ἐντολάς ταύτας· πρώτην, Ἐγὼ εἰμι Κύριος· ὁ Θεὸς σου· δευτέραν, Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα· τρίτην, Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ· τετάρτην, Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων· πέμπτην, Τίμα τὸν Πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου· ἕκτην, Οὐ φονεύσεις· ἑβδόμη, Οὐ μοιχεύσεις· ὄγδῳ, Οὐ κλέψεις· ἐνάτην, Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ· δεκάτην, Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου, οὐθ' ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστίν. Ἡ δὲ σκηνή, τε-

6. Et hunc Exodi librum Moyses, de quo jam meminimus, conscripsit. Vocatur autem hoc nomine, quia Exodum seu egressionem filiorum Israel ex Ægypto continet, quæ contigit post promissionem Abraham factam anno quadringentesimo tricesimo, post incolatum vero in Ægypto ducentesimo quindodecimo (tot enim annos in illa exsularunt), et post decem plagas Pharaoni Ægypti tyranno illatas. Nam decem hasce plagas contra illum Dominus induxit: primam, qua fluminis undam mutavit in sanguinem; alteram, qua ranas in tota Ægypto produxit; tertiam, qua sciniphes; quartam, qua muscam caninam; quintam, qua mortem jumentorum; sextam, qua ulcera turgentia et urentia hominibus et jumentis immisit; septimam, qua grandinem et ignem flammantem dejecit; octavam, qua locustam; nonam, qua triduanas universæ Ægypto tenebras, dempta terra filiorum Israel, intulit; decimam, qua omnes Ægypti primogenitos ab homine usque ad jumenta occidit. Deinde commemoratur, quomodo egressum populum persecutus sit Pharaos, et Israel quidem sicco pede mare Rubrum hac atque illac divisum transierit: Ægyptii vero, populum insectati, cum Pharaone in ipso mari submersi sint. Comprehenditur et hoc libro, quomodo Jannes ac Mambres Ægyptiorum magi principio quidem Moysi restiterint, tandem vero pudefacti discesserint. Præterea enarratur Paschatis lex, aquæ acerbitas in dulcedinem mutata, coturni cum data copia e cælo, suppeditatum manna, data ipsis aqua e petra, quam et tentationem et jurgium Moyses appellavit. Tunc et Sabbati observantia initium sumpsit, et legislatio divinitus in monte Sina per Mosem in duabus tabulis lapideis facta est. Et de tabernaculo deque indumento, cum summi pontificis, tum reliquorum sacerdotum parandis, in hoc libro significatur. Rerum autem omnium artifices fuere, Beseleel ex tribu Juda, et Liab ex tribu Dan. Operum vero sumptus, auri talenta viginti novem, et sicli septingenti: argenti vero talenta centum (et sicli 1775), æris autem septuaginta talenta, et sicli bis mille quingenti. Continet hic liber et transgressionem populi, qua vitulum sub monte conflavit. Et quomodo Amalec per extensionem manuum Mosis percussus sit, necnon deinceps leges et justificationes, et ante istas decem præcepta tabulis inscripta, quorum primum est: Ego sum Dominus Deus tuus; alterum, Non facies tibi ipsi simulacrum, neque ullius rei similitudinem; tertium, Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum; quartum, Recordare diei Sabbatorum, quintum, Honora patrem tuum, et matrem tuam; sextum, Non occides; septimum, Non mæchaberis; octavum, Non furaberis; nonum, Non dices contra proximum tuum falsum testimonium; decimum,

(78) Legitur, Ἐλιάβ, Exod. xxxi, 6.

(79) Siclorum argenti summam ex LXX, supplevimus Exod. xxxix.

Non concupisces uxorem proximi tui, neque quidquam eorum, quæ sunt proximi tui. Tabernaculum autem anno secundo post egressum Ægypti, neomenia primi mensis perfectum est. Et in istis terminatur Exodi liber.

102 Liber III, Leviticus.

7. Et hic liber Leviticus a Moyse conscriptus est. Id autem nominis ob eam causam accepit, quod peculiariter universam Levitici muneris formam contineat, et quo pacto ex tribu Levi in sacerdotes electi sint et uncti Aaron et filii illius : et quidquid discriminis est inter sacrificia et oblationes : et qualis sit universus tabernaculi cultus : qualis item sit Levitici ac sacerdotalis muneris functio. Deinde et ejusque sacrificii legem exponit, cum ejus, quod salutis gratia, tum ejus quod pro delicto, sive spontaneo, sive involuntario sit offerendum ; et quomodo oblata singula dividenda sint et referenda. Enarratur item in hoc libro, quæ sit summi sacerdotis et aliorum sacerdotum unctio : ad hæc, judicium et cognitio indiciorum quibus tam hominum, quam instrumentorum, parietumque domorum lepra deprehendi possit : et qui sit eorum expiandorum ritus. Præterea quæ sit lex ac distinctio connubiorum legitimorum, et quæ pro illegitimis sint habenda. Item quid discriminis sit inter munda et immunda animantia, volucres ac pisces quoque ; videlicet, quibusnam ex istis vesci possint Hebræi, quibusnam vero abstinere debeant. Declarat etiam qui sit tubarum dies in neomenia mensis septimi, et magni jejunii præceptum, quod eodem septimo mense, decima mensis custodiendum sit, quam Sabbatum sabbatorum, et peccati remissionem vocat. Festum autem Tabernaculorum decima quinta mensis ejusdem celebrandum ponit. Agit quoque de festis, et quæ in illis offerenda sint præcipit : item de manumittendis Hebræis, qui in servitute venundati sint, de debitorum remissione, de quiete septimo quoque anno terræ concedenda. Ad hæc de legalibus, præceptis ac testimoniis admonet, simulque servantibus illa bona pollicetur, transgredientibus vero gravissima mala minatur. Inter cibos vero mundos et immundos ad hunc modum discernit : In jumentis istiusmodi munda esse dicit : videlicet, quæ ungulam dividunt, et geminas ungulas habent, ac ruminacionem regerunt. Qualia sunt, vitulus, ovis, capra, cervus, caprea, oryx, bubalus, pygargus, tragelaphus, camelopardalis, et quæ sunt hujusmodi. Si vero cuiuspiam horum aliquid defuerit, pro immundo habendum decernit ; ut sunt camelus, lepus et chærogryllus. Nam ista animantia ruminant quidem, ungulam vero non findunt : et sus quoque : etenim et ipse quidem ungulas habet ac dividit, sed non ruminat. De volatilibus vero, quæ edi vetat, hæc sunt : Aquila, gryphes, haliaetus, vultur, milvius, et his similia : corvus item et quæ illi similia, passer, et noctua, et larus, et similia, accipiter et quæ illi consimilia sunt, nycticorax, cataractes, ibis,

Α λειωθεῖσα, ἐστάθη τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς ἐξόδου αὐτῶν νεομηνία τοῦ πρώτου μηνός. Καὶ ἐν τούτοις συμπεραίνεται τὸ τῆς Ἐξόδου βιβλίον.

Βιβλίον γ', Λευιτικόν.

7. Καὶ τοῦτο τὸ Λευιτικὸν βιβλίον παρὰ τοῦ προδηλωθέντος Μωϋσέως συνεγράφη. Ὑνομάζεται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ καὶ ἰδικῶς πᾶσαν τῆς Λευιτικῆς λειτουργίας τὴν διατύπωσιν περιέχει, καὶ πῶς ὁ Ἄαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐκλέγονται ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, καὶ χρίονται εἰς ἱερέας· πᾶσαν τε τὴν διαφορὰν τῶν θυσιῶν καὶ τῶν προσφορῶν, καὶ τὴν ποιότητα πάσης τῆς ἐν τῷ ἱερῷ λατρείας, καὶ τῆς Λευιτικῆς καὶ ἱερατικῆς λειτουργίας· καὶ τὸν νόμον δὲ ἐκάστης θυσίας· περὶ τε τοῦ σωτηρίου καὶ τοῦ ἔκουσίου καὶ ἀκουσίου πλημμελήματος, καὶ πῶς ἕκαστον τῶν προσφερομένων διακρίσθαι καὶ ἀναφέρεσθαι ὀφείλει, ἐξηγείται. Διελήπται δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ καὶ ἡ χρίσις ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερέων, καὶ ἡ διάκρισις καὶ γνώσις σημείων περὶ λέπρας ἀνθρώπων καὶ ἱματίων, καὶ τοίχων οἰκίας, καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ τοῦ καθαρῶν αὐτῶν νόμος τε καὶ διαστολῆ περὶ νομίμων γάμων, καὶ τίνες εἰσὶ παράνομοι· καὶ πάλιν διαστολῆ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων κτηνῶν τε καὶ πετεινῶν καὶ ἰχθύων· δηλονότι τίνων μὲν ἐκ τούτων ἀπογεύεσθαι ὀφείλον οἱ Ἑβραῖοι, τίνων δὲ ἀπέχεσθαι. Καὶ τὴν μὲν ἡμέραν τῶν σαλπύγγων τῇ νεομηνίᾳ τοῦ ἑβδόμου μηνός· δηλοῖ, τὸ δὲ παράγγελμα τῆς μεγάλης νηστείας αὐτῷ ἑβδόμῳ μηνί, δεκάτῃ τοῦ μηνός ποιῶσι ταύτην, ἦντινα σάββατα σαββάτων, καὶ ἄφεσιν ἁμαρτίας καλεῖ. Περιέχει τὴν δὲ Σκηνοπηγίαν τῇ ἐ' τοῦ αὐτοῦ μηνός. Καὶ περὶ ἑορτῶν δὲ, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ὀφειλόντων προσφέρεσθαι· καὶ περὶ ἀφέσεως τῶν πιπρασκομένων Ἑβραίων, καὶ χρεῶν ἀποκοπῆς, καὶ ἀναπαύσεως τῆς γῆς, κατὰ ἑπτὰ ἔτη ὀφειλοῦσης γενέσθαι, ἐξηγείται. Πάλιν τε ὑπόμνησιν νομίμων καὶ προσταγμάτων, καὶ μαρτυρίων· περιέχει καὶ ἐπαγγελίας μὲν τοῖς φυλάσσουσιν αὐτὰ, ἀπειλὰς δὲ τοῖς παραβαίνουσι δεινοτάτας. Τὴν δὲ διαστολὴν καὶ τὴν αἰτίαν τῶν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων βρωμάτων οὕτω ποιεῖται. Τὰ μὲν ἀπὸ τῶν κτηνῶν καθαρὰ τοιαῦτα λέγει· τὰ διχλοῦντα ὄπλην, καὶ ὄνουσι τῆρας ὄνουσιζοντα δύο χηλῶν, καὶ ἀνάγοντα μηρυκισμὸν· οἷά ἐστι, μόσχος, πρόβατον, αἶξ, ἔλαφος, δορκὰς, ὄρυξ, βούβαλος, πύγαργος, τραγέλαφος, καμηλοπάρδαλις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ δὲ τι ἐκ τούτων τι ἐνέλειπε, τοῦτο ἀκάθαρτον ἦν· οἷά ἐσιν, κάμηλος, καὶ δατύπους, καὶ χοιρογρύλλιος· ταῦτα γὰρ μηρυκᾶται μὲν, οὐ διχληθεῖ δὲ ὄπλην· καὶ ὁ ὕς· καὶ οὗτος γὰρ διχληθεῖ μὲν καὶ ὄνουσιζοι, οὐ μηρυκᾶται δέ. Ἀπὸ δὲ τῶν πετεινῶν πάλιν, ἃ κελεύει μὴ ἐσθίειν, ταῦτά ἐστιν· ὁ ἀετὸς, ὁ γρυψ, ὁ ἀλιέτορος, ὁ γύψ, ὁ ἰκτίνορος, καὶ τὰ τούτοις ὁμοία· καὶ κόραξ, καὶ τὰ ὁμοία τούτῳ, καὶ στρουθός, καὶ γλαῦξ, καὶ λάρος, καὶ τὰ ὁμοία αὐτοῖς, καὶ ἱέραξ, καὶ τὰ τούτῳ ὁμοία, καὶ νυκτικέραξ, καὶ καταράκτης, καὶ ἴβις, καὶ πορφυρίων, καὶ πελεκάν, καὶ κύκνος, καὶ ἔρωδιος, καὶ χαραδριός, καὶ τὰ ὁμοία αὐτοῖς, καὶ ἐπόψ, καὶ

νυκτερίς. Τῶν δὲ ἐρπετῶν πετεινῶν ἀκάθαρτα πάντα λέγει εἶναι τὰ πορευόμενα ἐπὶ τεσσάρων, ἐχόντων δὲ ἀνώτερον τῶν ποδῶν σκέλη, ὥστε ἐν αὐτοῖς πηδᾶν ἀπὸ τῆς γῆς· οἷά ἐστιν, ὁ βροῦχος, ὁ ἀτταγᾶς, ἡ ἀκρίς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ὁ ὄφιομάχος. Τὰ δὲ ἐν τοῖς ὕδασι, ἐν τα τῇ θαλάσῃ, καὶ τοῖς ποταμοῖς, καὶ χειμάρροις γεννώμενα, ταῦτα λέγει εἶναι καθάρᾳ, ὅσα ἔχει περὺγια καὶ λεπίδας· οἷά ἐστι τρίγλα, σκάρος, γλαῦκος, κεστρεὺς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς. Τὰ δὲ λειπόμενα ἐν τῷ τούτων ἀκάθαρτα, ἢ καὶ οὐ βρωτέα· οἷά ἐστι σηπιαί· περὺγια μὲν γὰρ ἔχει, οὐκ ἔχει δὲ λεπίδας. Τῶν δὲ ἐρπετῶν, τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀκάθαρτα ταῦτα λέγει τὴν γαλῆν, τὸν χερσαῖον κροκόδειλον, τὴν μυγαλῆν, τὸν χαμαιλέοντα, τὸν ἀσκαλαβώτην, τὴν σαῦραν, καὶ τὸν ἀσπάλαχα. Περὶ γὰρ τοῦ ὄφειος καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ, περιττὸν ἦν μνημονεῦσαι φανερώς μὲν γὰρ φησι ταῦτα πᾶσι βδελυκτὰ εἶναι καὶ μισητά· ὁμοίως δὲ καὶ ἐμνημόνευσεν ἐν τῷ δευτερονομίῳ περὶ αὐτῶν.

Βιβλίον δ', Ἀριθμοί.

8. Τοῦ αὐτοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον, τῶν Ἀριθμῶν συγγραφῆ. Λέγεται δὲ οὕτω τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς ὁ ἀριθμὸς ἐν τούτῳ περιέχεται, ἐκάστης φυλῆς τῶν Ἰουδαίων ἐκ προστάγματος Κυρίου μετρηθείσης. Ἡριθμήθη δὲ ὁ λαὸς ἀπὸ εἰκοσαετοῦς καὶ ἐπάνω, πᾶς ἀνὴρ ἐκπορευόμενος εἰς πόλεμον, χωρὶς τῆς φυλῆς τοῦ Λευὶ· αὕτη γὰρ καθ' ἑαυτὴν ἐμετρήθη· καὶ εὐρέθη ὁ ἀριθμὸς τῶν μετρηθέντων χιλιάδες ἑξακόσαιοι καὶ τρισχιλιοὶ πεντακόσιοι πενήκοντα. Οἱ δὲ ἀριθμοῦντες ἦσαν τὸν μὲν λαὸν Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν, καὶ σὺν αὐτοῖς ἐκάστης φυλῆς ἀρχοὺν. Καὶ ἐστὶ τῶν τε ἀρχόντων τὰ ὀνόματα ταῦτα, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὗτος·

(80) Τῶν Ρουβὶμ Ἐλισούρ, υἱὸς Σεδιούρ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μς' καὶ πεντακόσιοι.

Τῶν Συμεὼν Σαλαμιήλ, υἱὸς Σουρισαδαί· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες οδ' καὶ ἑξακόσιοι (81).

Τῶν Ἰσάχαρ Ναθαναήλ, υἱὸς Σωγάρ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες νδ' καὶ τετρακόσιοι.

Τῶν Ζαβουλῶν Ἐλιᾶθ, υἱὸς Χελῶν· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες νς' τετρακόσιοι.

Τῶν υἱῶν Ἰωσήφ, τῶν Ἐφραῖμ, Ἐλισαμά υἱὸς Ἐμιούδ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μβ' καὶ πεντακόσιοι (82).

Τῶν Μανασσὴ Γαμαλιήλ, υἱὸς Φαδασούρ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες λθ' καὶ τριακόσιοι (83).

Τῶν Βενιαμὶν Ἀβιδᾶ, υἱὸς Γεδεὼν (84)· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες λς' καὶ τετρακόσιοι.

(80) Hic tribus Juda omittitur, cæteræque tribus alio habentur ordine quam lib. Num. cap. 11.

(81) Num. 11 13, 59300 habentur.

A porphyrio, pelicanus, cygnus, erodius et charadrius, cum similibus aliis, et upupa, et vespertilio. De volatilibus repentibus, quæ quatuor pedibus gradiuntur, omnia dicit esse immunda. Contra vero quæ crura pedibus sublimiora habent, ita ut illis in terra saliant, qualia sunt bruchus, attago, locusta, et quæ his sunt similia, et lacerta. In aquis vero sive in mari, sive fluminibus ac torrentibus nata, munda habenda, quæcunque pennulas et squamas habent; ut trigla, scarus, glaucus, cestreus et quæ his sunt similia. Quæ vero aliquorum carent, immunda nec edenda esse dicit, videlicet sepias, quæ pennulas quidem habent, squamas vero non habent. Ex illis autem, quæ supra terram repunt, immunda esse definit ista, mustelam, crocodilum terrestrem, mygalen, chamæleonta, stellionem, sauram et talpam. De serpentibus, et quæ illis similia sunt, superfluum esset admonere: hoc namque animantium genus manifesto dicit omnibus abominandum ac detestandum. Attamen in Deuteronomio illorum meminit.

Liber IV, Numeri.

8. Ejusdem Moysis est et hic Numerorum liber. Vocatur autem hoc nomine, quia in eo totius populi numerus continetur, recensita jussu Domini unaquaque Judæorum tribu. Numeratus est vero populus a vicesimo anno et supra, quisque vir bello aptus, absque tribu Levi: illa namque separatim numerata est. Et inventus est numerus eorum, qui recensiti sunt, sexcenta tria millia quingenti, et quinquaginta. Qui vero populum numeraverunt, erant Moyses et Aaron, et cum illis cujusque tribus princeps. Et nomina principum erant ista, et hic illorum numerus.

De filiis Juda, Naasson filius Aminadab; quorum numerus erat septuaginta quatuor millia sexcenti.

De filiis Ruben, Elisur filius Sediur; quorum numerus erat quadraginta sex millia quingenti.

De filiis Simeon, Salamiel filius Surisadai; quorum numerus erat septuaginta quatuor millia sexcenti.

De filiis Isachar, Nathanael filius Sogar; quorum numerus erat quinquaginta quatuor millia quadringenti.

De filiis Zabulon, Eliab filius Chelon; quorum numerus erat quinquaginta septem millia quadringenti.

De filiis Joseph, de tribu Ephraim, Elisama filius Emiud; quorum numerus erat quadraginta duo millia quingenti.

De filiis Manasse, Gamaliel filius Phadassur; quorum numerus erat triginta duo millia trecenti.

De filiis Benjamin, Abida filius Gedeon; quorum numerus erat triginta quinque millia quadringenti.

(82) Num. 11, 19, legitur, τεσσαράκοντα, solum.

(83) Num. 11, 21, διακόσιοι.

(84) Num. 11, 22, Ἀβιδᾶν υἱὸς Γεδεωνί.

De filiis Dan, Achiezer filius Amisadai; quorum numerus erat sexaginta duo millia septingenti.

De filiis Aser, Phageel filius Echran, quorum numerus erat quadraginta et unum millia quingenti.

De filiis Gad, Elisaph filius Raguel; quorum numerus erat quadraginta quinque millia sexcenti quinquaginta.

De filiis Nephtholim, Achire filius Aenan, quorum numerus erat quinquaginta tria millia quadringenti.

Iste est populi bellici numerus, sexcenta tria millia quingenti quinquaginta.

Tribum vero Levi, Moyses et Aaron, secundum vocem Domini, separatim soli recensuerunt, a mense uno et supra, eratque numerus illorum viginti duo millia.

Masculos autem primogenitos omnium aliarum tribuum solus Moyses numeravit, et inventus illorum numerus est viginti duo millia ducenti septuaginta tres. Horumque primogenitorum loco assignati sunt Deo Levitæ. Totidem enim et illi erant. Et jubentur et isti sanctificari per Moysen et deputantur per Aaronem, ut loco populi, operarentur opera Domini, et portarent vasa tabernaculi, servirentque ipsi Aaroni et filiis ejus. Comprehenditur item hoc libro et dispositio, juxta quam populus proficisci jubebatur, et tabernaculi erectio, præceptum de tubis, ut iis convocaretur populus. Hoc item libro narratur dedicatio altaris, et quomodo tabernaculum unxerit, ipsumque et quæcunque in illo erant, sanctificaverit; quo ordine offerendum fuerit in dedicatione altaris; quo tempore ministrarent Levitæ; quod ab ætatis anno vicesimo quinto principium illis esset ministrandi; quinquagesimo vero finem ministrandi facerent, sed ita ut postea tabernaculi tantum custodiam haberent.

104 Scriptum quoque est de aqua convictionis quæ maledicta erat: de lege votariorum, quomodo vino abstinere, nec caput tondere debeant. Item quomodo murmuranti propter carnis cupiditatem populo, coturnices Deus, deinde et sitiendi, iterumque murmuranti, aquam ex petra dederit, quam Moses aquam contradictionis vocavit. Misit et exploratores ex unaquaque tribu unum, inter quos erant Jesus Nave et Chaleb Jephone. Hic et synagoga Core contra Mosem insurrexit, vivique intra terram cum Dathan et Abiron absorpti sunt: tum Maria soror Aaronis lepra percussa est, virgaque Aaronis germinavit nucem. Postea mortuus est Aaron in monte Hor, cui successit Eleazar filius ejus. Hoc libro et historia Balaam et asinæ ipsius humana voce locutæ scribitur: et quomodo rex quidem Moabitum Balac, confusus sit: populo autem per consilium Balaam polluto, Phinees mulierem Madianitidem cum Zambre Israelita, ex tribu

τῶν Δάν Ἀχιέζεϛ, υἱὸς Ἀμισαδαί· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες ἑξή· καὶ ἑπτακόσιοι.

τῶν Ἀσὴρ Φαγετλ, υἱὸς Ἐχράν· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μί· καὶ πεντακόσιοι.

τῶν Γάδ Ἐλισάφ, υἱὸς Ραγουήλ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μί· καὶ ἑξακόσιοι πεντήκοντα.

τῶν Νεφθαλεμ Ἀχειρὲ, υἱὸς Αἰνάν· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες νη· καὶ τετρακόσιοι.

Οὗτος ὁ ἀριθμὸς τοῦ πολεμιστοῦ λαοῦ, χιλιάδες ἑξακόσιοι καὶ τρισχilioι πεντακόσιοι πεντήκοντα.

τὴν δὲ φυλὴν Λευὶ καθ' ἑαυτοῦς ἠρίθμησαν διὰ φωνῆς Κυρίου μόνου Μωϋσῆος καὶ Ἀαρῶν ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες εἴκοσι καὶ δύο.

ἠρίθμησε δὲ καὶ τὰ ἀρσενικὰ πρῶτότοκα πατρῶν τῶν ἄλλων φυλῶν Μωϋσῆος μόνος, καὶ εὐρέθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες κβ' καὶ διακόσιοι ἑβδομήκοντα τρεῖς. Καὶ ἀντὶ τῶν πρῶτοτόκων τούτων ἐλογίσθησαν οἱ Λευῖται τῷ Θεῷ· τοσοῦτοι γὰρ ἦσαν καὶ οἱ Λευῖται. Καὶ κελεύονται καὶ αὐτοὶ ἀφαινεῖσθαι διὰ Μωϋσέως, καὶ ἀφορίζονται λοιπὸν διὰ Ἀαρῶν ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα Κυρίου ἀντὶ τοῦ λαοῦ, καὶ αἰρεῖν τὰ σκεῦῃ τῆς σκηνῆς, καὶ λειτουργεῖν Ἀαρῶν, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ. Ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ τῷ βιβλίῳ καὶ ἡ διατύπωσις τῆς ὁδοπορίας τοῦ λαοῦ, καὶ ἡ ἀνάστασις τῆς σκηνῆς, καὶ ἡ πρόσταξις ἡ περὶ σαλπύγων, εἰς τὸ ἐν αὐταῖς ἀνακαλεῖσθαι τὸν λαόν. Ὡδε σημαίνεται καὶ ὁ ἐγκαινισμὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ πῶς ἔχρισε τὴν σκηνήν, καὶ ἠγάσεν αὐτήν τε καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ· ἢ τε διάταξις τῶν προσφορῶν τῶν εἰς τὸν ἐγκαινισμὸν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὅρος τῶν χρόνων τῆς λειτουργίας τῶν Λευιτῶν· ὥστε ἀπὸ μὲν εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν ἀρχεσθαι αὐτοῦς λειτουργεῖν· πεντήκοντα δὲ ἐτῶν γενομένους, ἀφίστασθαι μὲν τῆς λειτουργίας, φυλάττειν δὲ μόνον τὴν σκηνήν.

Γέγραπται δὲ καὶ περὶ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐλεγμοῦ, τοῦ ἐπικαταρμμένου· καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ τῶν εὐχομένων ἀπέχεσθαι οἴνου, καὶ μὴ κείρεσθαι τὴν κεφαλὴν· καὶ ὅτι γογγύσαντι πάλαι διὰ κρείας τῷ λαῷ δέδωκεν ὀρυγομήτραν ὁ Θεὸς, καὶ διψῶντι δὲ καὶ πάλιν γογγύσαντι τῷ λαῷ δέδωκεν ἐκ πέτρας ὕδωρ, ἣν ἐκάλεσε Μωϋσῆος ὕδωρ ἀντιλογίας. Ἀπέστειλέ τε κατασκόπους ἕνα κατὰ φυλὴν, ἐν οἷς καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, καὶ Χάλεβ τὸν τοῦ Ἰεφονῆ. Ὡδε καὶ ἡ συναγωγὴ Κορὲ ἐπανέστη κατὰ Μωϋσέως καὶ ζῶντες κατεπόθησαν εἰς τὴν γῆν μετὰ Δαθάν καὶ Ἀθειριῶν· ὅτε καὶ Μαρία ἡ ἀδελφὴ Ἀαρῶν ἐλεπρώθη· καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρῶν ἐβλάστησε κάρυον. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀποθνήσκει Ἀαρῶν ἐν τῷ ὄρει Ὄρ, καὶ διαδέχεται αὐτὸν Ἐλεάζαρ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ὡδε καὶ ὁ Βαλαάμ καὶ ἡ καλήσασα αὐτοῦ ἑνὸς ἀνθρωπίνῃ φωνῇ ἱστορεῖται· καὶ ὅτι ὁ μὲν Βαλαάμ βασιλεὺς Μωάβ κατασχύνθη· τοῦ δὲ λαοῦ βεβηλωθέντος ἐξ ὑποβολῆς τοῦ Βαλαάμ, ὁ Φινεῆς ἀνέτρωσε τὴν Μωδιανίτιν καὶ

τὸν Ἰσραηλῆτην Ζαμβοῦρῃ ἐκ φυλῆς Συμεὼν διὰ τὰς Α πορνείας, καὶ οὕτω πέπαυται ἡ ὄργη. Καταλαλήσας δὲ ὁ λαὸς πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ Μωϋσέως, ἐδάκνοντο ὑπὸ ὕδατων, καὶ ὑστερον ἀξιωσάντων αὐτῶν, προσέταξεν ὁ Θεὸς γενέσθαι ὄφιν χαλκοῦν, καὶ κρεμασθῆναι αὐτόν· ἵνα ὁ δηγθεὶς βλέπων αὐτὸν ζήση. Ὡδε καλεῖται ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῇ καὶ Ἐλεάζαρ τῷ ἱερεὶ μετρησαί πάλιν τὸν λαὸν ἀπὸ εἰκοσαστοῦς καὶ ἐπάνω, καὶ εὗρέθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες ἑξακόσαι καὶ χιλιοὶ ἑπτακόσιοι τριάκοντα. Καὶ οἱ Λευῖται δὲ πάλιν καθ' ἑαυτοὺς ἠριθμήθησαν, καὶ εὗρέθησαν χιλιάδες κγ'. Ἡ μὲν οὖν ἐπίσκεψις αὐτῆ γέγονε ἐν Ἀραβῶθ Μωάβ, ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου κατὰ Ἰεριχώ. Ἐν τούτοις δὲ οὐδεὶς ἦν τῶν πρότερον ἐπισκεμμένων· οὗτοι ἀπέθανον, πλὴν Χαλὰβ καὶ Ἰηκὼς ὁ τοῦ Ναυῆ.

Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ ἔγραψε Μωϋσῆς διὰ βημάτων Κυρίου ἀπάσεις αὐτῶν καὶ τοὺς σταθμοὺς αὐτῶν, ἐν οἷς ὀδεύοντες ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου κατέλουν ἀναπαύομενοι. Καὶ εἰσὶν οὗτοι· Ἀπὸ Ῥαμεσσή τῆς Αἰγύπτου ἐξῆλθον τῷ πρώτῳ μηνὶ ἐπαύριον τοῦ Μῆσχα, καὶ ἦλθον εἰς Σοχώθ, ἀπὸ Σοχώθ εἰς Βουθάν, ἀπὸ Βουθάν εἰς Βεελεσεφών, ἀπέπνευσε Μαγδῶλου· ἀπὸ Βεελεσεφών διέβησαν μέσον τῆς θαλάσσης· ἐπὶ θαλάσσης εἰς Πικρίας, καὶ ἀπὸ Πικριῶν εἰς Ἐλεμ (85), ὅπου οἱ Φοίνικες· καὶ ἀπὸ Ἐλεμ εἰς Σειρ (86) τὴν ἔρημον· ἀπὸ τῆς ἐρήμου Σειρ εἰς Ῥάφακα· ἀπὸ Ῥάφακα εἰς Ἐλεμ (87), καὶ ἀπὸ Ἐλεμ εἰς Ῥαφιδείμ· ἀπὸ Ῥαφιδείμ εἰς Σινά τὴν ἔρημον· ἀπὸ ἐρήμου Σινά εἰς Μνήματα τῆς ἐπιθυμίας· ἀπὸ Μνημάτων τῆς ἐπιθυμίας εἰς Ἀσιρώθ (88)· ἀπὸ Ἀσιρώθ εἰς Ῥαθαμά· ἀπὸ Ῥαθαμά εἰς Ῥεμρών Φαρές· καὶ ἀπὸ Ῥεμρών Φαρές εἰς Λεμώνα (89)· ἀπὸ Λεμώνα εἰς Δεσσάν· ἀπὸ Δεσσάν εἰς Μακελλάθ· ἀπὸ Μακελλάθ εἰς Σαφάρ· ἀπὸ Σαφάρ εἰς Χαραδάθ· ἀπὸ Χαραδάθ εἰς Μακλήθ· ἀπὸ Μακλήθ εἰς Καταάθ· ἀπὸ Καταάθ εἰς Ταράθ· ἀπὸ Ταράθ εἰς Ματτειά· ἀπὸ Ματτειά εἰς Σελμώνα· ἀπὸ Σελμῶνος εἰς Μασουρώθ· ἀπὸ Μασουρώθ εἰς Βάναια· καὶ ἀπὸ Βάναια εἰς τὸ ὄρος Γαδγὰδ· καὶ ἀπὸ ὄρους Γαδγὰδ εἰς Ἐταθαθά· καὶ ἀπὸ Ἐταθαθά εἰς Σεβρώνα (90)· καὶ ἀπὸ Σεβρώνα εἰς Γεσιωνγαβέρ· καὶ ἀπὸ Γεσιωνγαβέρ εἰς τὴν ἔρημον Σεῖν· καὶ ἀπὸ ἐρήμου Σεῖν εἰς τὴν ἔρημον Φαράν· αὕτη ἐστὶ Κάδες· ἐκεῖ ἀπέθανεν Μαριάμ ἐν Κάδῃ· ἀπὸ Κάδης εἰς Ὀρ τὸ ὄρος πλησίον γῆς Ἐδώμ, εἰς ὃ ἀναβάς Ἀαρὼν ὁ ἀρχιερεὺς ἀπέθανε διὰ προσταγμάτων Κυρίου ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἐν τῷ μηνὶ τῷ πέμπτῳ, μιὰ τοῦ μηνὸς, ἐτῶν ρκγ'· ἀπὸ Ὀρ τοῦ ὄρους εἰς Σελμώνα· καὶ ἀπὸ Σελμῶνος εἰς Φεινώ· καὶ ἀπὸ Φεινώ εἰς Σωδῶθ (91)· καὶ ἀπὸ Σωδῶθ ἐν Γαί, ἐν τῷ πέραν ἐπὶ τῶν ὄρων Μοάβ· ἀπὸ Γαί εἰς Δαιδωνγάδ· ἀπὸ Δαιδωνγάδ εἰς Γελμωνδαίλαθ· ἀπὸ Γελμωνδαίλαθ εἰς τὰ ὄρη τὰ

Simeon propter scortationem confoderit, atque ea ratione iram Dei sedaverit. Ad hæc posteaquam contra Deum et Moysem locutus esset populus, serpentem morsibus cruciaturus: at demum rogantibus illis, serpentem æneum fieri jussit Deus ac suspendi, quo viso viveret, qui a serpentibus esset vulneratus. Præcepit etiam hoc libro Deus Moysi et Eleazaro sacerdoti, denuo recensere populum, a vicesimo anno et supra, cujus tum inventus est numerus, sexcenta millia mille septingenti triginta. Et Levitæ quoque iterum separatim numerati sunt, et inventus est illorum numerus viginti tria millia. Recensiti sunt autem in Araboth Moab, ad Jordanem contra Jericho. In istis autem nemo eorum erat, qui antea numerati fuerant. Mortui quippe erant, præter Chaleb et Jesus Nave.

Complexus est hoc quoque volumine Moyses juxta Domini verba, protectiones et mansiones Israelis, quibus ex Ægypto profecti subinde quieverant. Et sunt istæ: Raphesse, Ægypti primo mense postridie Paschatis profecti, venerunt in Sochoth; de Sochoth in Buthan; de Buthan in Beelsephon, contra Magdolon; de Beelsephon per mare transierunt; de mari in Amaritudines; de Amaritudinibus ad Elim, ubi erant palmæ; de Elim in desertum Seir; e deserto Seir in Raphaca; de Raphaca in Elim; de Elim in Raphidim; de Raphidim in solitudinem Sina; de solitudine Sina ad Sepulcra concupiscentiæ; de Sepulcris concupiscentiæ in Asiroth; de Asiroth in Rathama; de Rathama in Remmon Phares; de Remmon Phares in Lemona; de Lemona in Dessan; de Dessan in Macellath; de Macellath in Saphar; de Saphar in Charadath; de Charadath in Maceloth; de Maceloth in Cataath; de Cataath in Tarath; de Tarath in Matteca; de Matteca in Selmona; de Selmona in Masuroth; de Masuroth in Banæa; de Banæa ad montem Gadgad; de monte Gadgad in Etabatha; de Etabatha in Sebrona; de Sebrona in Gesiongaber; de Gesiongaber in solitudinem Sin; e solitudine Sin in solitudinem Pharan, quæ est Cades: ibi mortua est Maria. E Cades ad montem Hor, prope terram Edom, quo consensu Aaron summus sacerdos jussu Domini mortuus est, anno egressionis filiorum Israel quadragesimo, mense quinto, prima mensis: cum vixisset annos centum viginti tres. De monte Hor ad Selmona; de Selmone in Phino; de Phino in Soboth; de Soboth in Gæ, in ulteriori 105 parte ad terminos Moab; de Gæ in Dæhongad; a Dæhongad ad Gelmondeblathem; de Gelmondeblathem ad montes Abarim e regione Abau; de montibus Abarim ad occidentem Moab, prope Jordanem juxta Jericho, ubi castrametati sunt. Mansiones sunt quadraginta tres.

(85) Ο', ΑΙλίμ.

(86) Ο', Σίν.

(87) Ο', ΑΙλοῦς.

(88) Ο', Ἀσηρώθ.

(89) Ο', Λεβωνά. Ibidem, ο' Ῥεσσών, pro Δεσσάν,

ex proclivi mutatione, τοῦ γ in τ.

(90) Ο', εἰς Ἐδρωνά, ex repetito, σ, Σεβρωνά.

(91) Ο', Ὠδῶμ, ex repetito σ præpositionis, εἰς, factum est, Σωδῶθ.

(92) Ο', Δεβλαθαίμ.

Ἄβαριμ ἀπέναντι Ἄβαυ (95)· ἀπὸ ὁρέων Ἄβαριμ εἰς δυσμὰς Μωῦθ, παρὰ τοῦ Ἰορδάνου κατὰ Ἱεριχώ, καὶ παρενέβαλον παρὰ Ἰορδάνην. Οἱ μὲν σταθμοὶ μγ'.

Hic vero tandem trans Jordanem fuis ac devictis gentibus Moyses, ac occisis Sehon rege Amorrhæorum, et Og rege Basan, qui ex gigantibus erat, eas regiones Rubenitis, Gaditis et dimidiæ tribui Manasse dari jubetur, disponique ut Levitis filii Israel de possessionis suæ sortibus darent civitates ad habitandum, et civitatum suburbia: deinde et civitates refugii, tres trans Jordanem, et tres in terra Chanaan, quæ ad hoc positæ essent, ut ad eas fugeret, si quispiam hominem contra animi sui sententiam occidisset, ne præcipitanter ab occisi cognato deprehensus interimeretur, donec judicio coram Synagoga sisti posset. Jubetur hoc libro populus fimbrias in palliis facere, et fimbriis adnectere vittas hyacinthinas, ut illis conspectis mandatorum Dei ne obliviscerentur. Hic accipiunt et filii Salpaad sortem patris sui, et illa occasione mandatum Domini datur, et lex ponitur, qua pro legitimis decernuntur cum consobrinis inita conjugia. Moyses vero terram promissionis vidit de monte Abarim, hoc est Abau: audivitque a Deo, quod illam ingressurus non esset, propter exacerbationem ad aquam contradictionis factam. Mortuus est autem Aaron annorum centum viginti trium, anno post exitum Ægypti quadragesimo, mense quinto. Qui autem ad explorandam terram missi sunt, quisque de sua tribu, juxta mandatum Domini desumpti sunt: horum nomina sunt ista: De tribu Ruben, Salamiel filius Zacchur; de tribu Simeon, Saphat filius Suri; de tribu Juda, Chaleb filius Jephone; de tribu Isachar, Ilaal filius Joseph; de tribu Ephraim, Nauses filius Nave; de tribu Benjamin, Phaltin filius Raphu; de tribu Zabulon, Gudiel filius Sudi; de tribu Joseph, filiorum Mannasses, Gaddi filius Sussi; de tribu Dan, Amies filius Gamæ; de tribu Aser, Sathur filius Michael; de tribu Nephthalim, Nabi filius Nabi; de tribu Gad, Gaddidudiel filius Machi. Locus vero, unde missi sunt, est Pharant et Cades Barne. Tunc Nause filium Nave Moyses Jesum nominavit. Tempus autem, quo missi sunt, erat veris medium, in quo jam præmaturi botri erant; et dies, quibus terram explorarunt, fuerunt quadraginta.

ἐν ᾧ πρόδρομοι σταφυλῆς εἰσιν· ὁ δὲ χρόνος, ὃν ἐποίησαν κατασκοποῦντες, ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις γέγονεν.

Liber V, Deuteronomium.

9. Et nunc librum Moyses conscripsit, et quæ in illo sunt locutus est. Vocatur autem hoc nomine, quod post acceptam in tabulis scriptam legem, veluti secundam legem, hosce libri præsentis sermones, ex præcepto Domini Moyses Israeli locutus sit. Nam posteaquam Moyses quæ hoc libro continentur locutus esset, ad hunc modum in isto Deuteronomio ea conscripta sunt: « Hæc sunt verba

(93) Ο', Ναβαύ.

(94) Ο', Σαμουήλ.

(95) Ο', Αῤῥῆ. Μοx Ο', Φαλεί.

Ἄβε δὲ τροπώσας καὶ κρατήσας ἐθνῶν, ἐν τῷ πέραν τοῦ Ἰορδάνου Μωϋσῆς, καὶ ἀναιρεθέντος τοῦ Σηὼν βασιλέως τῶν Ἀμορραίων, καὶ τοῦ Ὀγ βασιλέως τῆς Βασάν, ὃς ἦν ἐκ τῶν γιγάντων, κελεύεται διαδοῦναι τὰς χώρας τῷ Ρουβιμ, καὶ τῷ Γὰδ, καὶ τῷ ἡμίσει φυλῆς Μανασσῆ, καὶ συντάξαι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ δοῦναι τοῖς Λευίταις ἀπὸ τῶν κληρῶν τῆς κατασχέσεως αὐτῶν πόλεις κατοικεῖν καὶ τὰ προάστεια τῶν πόλεων· καὶ πάλιν δοῦναι πόλεις φυγαδευτηρίων, τρεῖς μὲν πέραν τοῦ Ἰορδάνου, τρεῖς δὲ ἐν γῆ Χαναάν, καὶ εἶναι ταύτας ἐπὶ τῷ καταφυγεῖν ἐκεῖ τὸν ἀκοιδίως φονεύσαντα, καὶ μὴ προπετῶς ἀναιρεῖσθαι ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς τοῦ φονευθέντος, ἕως σφῆ ἔναντι τῆς συναγωγῆς εἰς κρῖσιν. Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ κελεύεται ὁ λαὸς ποιῆσαι κράσπεδα ἐν τοῖς ἱματίοις ἑαυτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν κρασπέδων κλώσμα ὑακίνθινον, ἵνα βλέποντες αὐτὰ μὴ ἐπιλανθάνωνται τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ. Ὡς λαμβάνουσι κληρὸν αἱ θυγατέρες Σαλπαὰδ, τὸν τοῦ πατρὸς ἑαυτῶν· καὶ ἐκ τῆς προφάσεως αὐτῶν γίνεται πρόσταγμα Κυρίου καὶ νόμος, νόμιμον εἶναι γάμον τὴν πρὸς ἀνεψιοῦς συζυγίαν. Καὶ Μωϋσῆς ὧδε εἶδεν ἀπὸ τοῦ ὄρους τοῦ Ἄβαριμ, τουτέστιν Ἄβαυ, τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· καὶ ἤκουσεν· Οὐ μὴ εἰσέλθῃς ἐκεῖ διὰ τὸν παροξυσμὸν τὸν ἐν τῷ ὕδατι τῆς ἀντιλογίας. Ἀπέθανε δὲ Ἀαρὼν ἐτῶν ρκγ' τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου, τῷ μηνὶ τῷ πέμπτῳ. Οἱ δὲ ἀποσταλέντες κατασκέψασθαι τὴν γῆν, ἐκ μὲν προστάγματος Κυρίου ἀπεστάλη ἀνὴρ ἕκαστος κατὰ φυλὴν· τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν ἐστί ταῦτα· τῆς φυλῆς τοῦ Ρουβιμ Σαλαμιήλ (94) υἱὸς Ζακχούρ· τῆς φυλῆς Συμεὼν Σαφάτ υἱὸς Σουρεῖ· τῆς φυλῆς Ἰούδα Χαλεβ υἱὸς Ἰεφονῆ· τῆς φυλῆς Ἰσαχάρ Ἰλαάλ υἱὸς Ἰωσήφ· τῆς φυλῆς Ἐφραῖμ Ναουσῆς (95) υἱὸς Ναυῆ· τῆς φυλῆς Βενιαμὴν Φαλτεῖν υἱὸς Ραφού· τῆς φυλῆς Ζαβουλὼν Γουδιέλ υἱὸς Σουδί· τῆς φυλῆς Ἰωσήφ, τῶν υἱῶν Μανασσῆ, Γαδδ υἱὸς Σουσί· τῆς φυλῆς Δάν Ἀμῆης (96) υἱὸς Γαμαί· τῆς φυλῆς Ἀσήρ Σαθούρ υἱὸς Μιχαήλ· τῆς φυλῆς Νεφθαλεὶμ Ναβὶ υἱὸς Ναβὶ (97)· τῆς φυλῆς Γὰδ Γαδδιδουδιήλ υἱὸς Μαχί. Ὁ δὲ τόπος, ἀφ' οὗ ἀπεστάλησάν ἐς τὴν Φαράν καὶ Κάδης Βάρνη. Τότε ἐπυνόμασε Μωϋσῆς τὸν Ναουσῆ τὸν υἱὸν Ναυῆ Ἰησοῦν. Ὁ δὲ καιρὸς, ἐν ᾧ ἐπέμφθησαν, τὸ μέσον τοῦ ἔαρος ἦν,

ἐν ᾧ πρόδρομοι σταφυλῆς εἰσιν· ὁ δὲ χρόνος, ὃν ἐποίησαν κατασκοποῦντες, ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις γέγονεν.

Βιβλίον ε', Δευτερονόμιον.

9. Καὶ τοῦτο βιβλίον Μωϋσῆς ἐλάλησε καὶ ἔγραψε. Καλεῖται δὲ οὕτως, ἐπεὶ μετὰ τὰ γεγραμμένα ἐν ταῖς πλαξί, δεῦτερον ὡσπερ νόμον τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου ἐλάλησε Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ ἐκ προστάγματος Κυρίου. Μετὰ γὰρ τὸ λαλῆσαι Μωϋσῆν τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, γέγραπται οὕτως ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Δευτερονόμιῳ· « Οὗτοι οἱ λόγοι τῆς διαθήκης, ὃς ἐνετελεσάτο Κύριος Μωϋσῆϊ στήσαι τοῖς

(96) Ο', Ἀμῆήλ.

(97) Ο', Σαβί· τῆς φυλῆς Γὰδ Γουδιήλ.

υιοῦ· Ἰσραὴλ ἐν γῆ Μωάβ, πλὴν τῆς διαθήκης, ἧς διέθετο αὐτοῖς ἐν Χωρήβ. Ἐκ τούτου γὰρ αἱ μὲν κλάσεις ἐν Χωρήβ εἰρήνται, καὶ ἐν μέσῳ τῆς κιβωτοῦ ἐτέθησαν· τὸ δὲ βιβλίον τούτου ἐνετείλατο Μωϋσῆς τοῖς ἱερεῦσι τοῖς ἀβρουσι τὴν κιβωτὸν θεῖναι ἐκ πλαγίων τῆς κιβωτοῦ εἰς μαρτύριον· ὅπερ καὶ κατὰ ἐπιτάγη ἐνετείλατο ἀναγιγνώσκεισθαι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀπέσεως, ὅτε καὶ ἡ Σκηνοποιία ἐγένετο. Αὕτη μὲν πρώτη αἰτία τῆς ὀνομασίας τοῦ βιβλίου· δευτέρα δὲ κάλιν ἐτέρα, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ δευτεροῖ, καὶ διεσάφησε πάντα τὰ προειρημένα ἐν τῇ Ἐξόδῳ καὶ τῷ Λευιτικῷ, καὶ τοῖς Ἀριθμοῖς, νόμιμά τε καὶ δικαιώματα καὶ προστάγματα· καὶ ὑπομιμνήσκει πάλιν τὸν λαὸν, ἵνα φυλάξῃ αὐτά. Καὶ ἐπαναλαμβάνει δὲ ἐν αὐτῷ τὴν τε ἀπ' Αἰγύπτου ἔξοδον, καὶ πάσας τὰς γεγενημένας αὐτοῖς εὐεργεσίας, καὶ τὰ σημεῖα, καὶ τὰ τέρατα· ἵνα μὴ ἐπιλάθωνται τοῦ ποιήσαντος αὐτὰ Θεοῦ. Ὅριζι δὲ ἐν αὐτῷ περὶ τε τῆς εὐλογίας τοῖς φυλάσσουσι τὸν νόμον, καὶ τῆς κατάρας τοῖς παραβαίνουσιν· ἵνα ἡ μὲν εὐλογία λέγεται ἐν τῷ ὄρει τῷ Γαριζὶν διὰ τούτων· διὰ Συμεὼν, Λευὶ, Ἰούδα, Ἰσραὴλ, Ἰωσήφ, καὶ Βενιαμὴν· ἡ δὲ κατάρα ἐν τῷ ὄρει Γαιβὰλ ἀπὸ Ῥουβὶμ, Γὰδ, Ἀσῆρ, Ζαβουλὼν, Δάν, καὶ Νεφθαλεὶμ. Πρὸς ὑπόμνησιν δὲ καὶ τὴν διὰ πάντων μελέτην, ἔγραψεν ἐκ προστάγματος Κυρίου τὴν μεγάλην Ὁδὴν· ἵνα, ταύτην ἐκμαθόντες ἀεὶ τε μελετῶντες αὐτήν, μὴ ἐπιλάθωνται τοῦ Θεοῦ. Εὐλογήσας τε ἐκάστην φυλὴν καὶ γράψας τὴν εὐλογίαν, καὶ ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, εἰς τὸ δέξασθαι αὐτὸν κατὰ πρόσταγμα Θεοῦ, ἀνέβη λοιπὸν εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀβαρεὶμ, τοῦτοστιν Ἀβαῦ, καὶ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ διὰ ῥήματος Κυρίου ἐτῶν ρζ', μὴ ἀμαυρωθέντων αὐτοῦ τῶν ὀφθαλμῶν, ἢ τοῦ προσώπου αὐτοῦ φθαρέντος· καὶ οὐκ οἶδεν οὐδαίς τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.

Βιβλίον ς', Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ.

10. Τὰ δὲ ἐνευθεν βιβλία μέχρι τοῦ Ἑσδρα, οὐ πάντα ἐκείνων εἰσι συγγραφαί, ὧν καὶ τὰς ἐπιγραφὰς φέρουσι, καὶ περὶ ὧν διαλαμβάνουσι. Λόγος δὲ φέρεται, παρὰ τῶν κατὰ τοὺς ἐκάστους καιροὺς προφητῶν συγγεγράφαι αὐτά. Περὶ γοῦν τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν τέως διαληπτέον. Τὸ παρὸν τοίνυν βιβλίον ἐπιγράφεται Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· ἐπειδὴ αὐτὸς Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, διαδεξάμενος Μωϋσῆν, ἐστρατήγησε τοῦ λαοῦ, καὶ τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ περιέχει. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ, πῶς τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ τὸ μὲν ἄνωθεν ἐκ τῆς πηγῆς ἔστη ῥεῦμα, τὸ δὲ φθάσαν ἐξεκνωθή, καὶ ξηρῷ τῷ ποδὶ διέβησαν αὐτόν· καὶ ὅτι ἐν Γαλγάλοις περιέμε τὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ γεννηθέντας πάντας ἐν πετρίναις μαχαίραις, καὶ ἐκάλεσε τὸν τόπον Γαλγάλ· καὶ ὅτι, περᾶσαντος τοῦ λαοῦ, καὶ φαγόντος ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἐξέλιπε λοιπὸν τὸ μάννα· καὶ τῆς μὲν Ἰεριχοῦς αὐτόματα τὰ τεῖχη πέπτωκεν· ἡ δὲ Ῥαβὴ ἡ πόρνη ἐσώθη, φυλάξασα τοὺς κατασκόπους· καὶ ὅτι ὁ ἥλιος ἐν τῷ μεσουρανήματι ὧν, εὐξαμένου Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ναυῆ, ἔστη κατὰ Γαβαὼν ἡμέρας ὀκτώημι διαστήμα, ἕως τροπώσεται τοὺς ἐχ-

A foederis, quæ Dominus Moysi præcepit proponere filiis Israel in terra Moab, præter foedus quod pepigit cum eis in Horeb. Quapropter et tabulæ quidem in Horeb recitatae, et in medio arcæ collocatae sunt: hunc vera librum sacerdotibus Moyses, arcam portantibus, ad latera arcæ in testimonium ponere jussit, et septimo quoque anno in die remissionis, quando et festum Tabernaculorum celebrabatur, legi præcepit. Hæc prima quidem est ratio, ob quam hic liber Deuteronomium vocatus est. Altera vero est, quod in ipso, quidquid ante 106 dictum fuerat, sive in Exodo, sive in Levitico, sive in Numeris; omnia legitima, justificationes et præcepta, repetit et declarat, et populum iterum admonet, ut ea custodiat. Resumit etiam isthic exitum populi ex Ægypto, et cuncta illis præstita beneficia, signa quoque et portentia, ne Dei, qui illa patraverat, obliviscerentur. Decernit etiam benedictionem iis, qui legem custodiunt, maledictionem vero iis, qui illam transgrediuntur, et benedictionem in monte Garizin promulgari mandat per Simeon, Levi, Juda, Isachar, Joseph et Benjamin: maledictionem vero in monte Gæbal, per Ruben, Gad, Aser, Zabulon, Dan et Nephtholim. Ad recordationem vero et jugem meditationem, prolixam Odam ex jussu Domini conscripsit, ut illam perdiscentes ac semper meditantem, ne Dei obliviscerentur. Postquam vero singulis tribubus benedixit, benedictionemque illarum litteris mandavit, ac manus suas super Jesum Nave, ut sibi secundum mandatum Dei succederet, posuit; in montem Abarim, qui est Abau, conscendit: ibique juxta verbum Domini mortuus est, annorum centum viginti, cum necdum oculi ipsius caligassent, nec facies ejus quidquam tabis sensisset. Nemo autem sepulcrum illius novit in hodiernum usque diem.

Liber VI, Jesus filius Nave.

10. Qui deinceps ad Esdram usque sequuntur libri, non prorsus ab illis sunt conscripti, quorum inscriptiones præferunt, et de quibus tractant. Feruntur autem a prophetis, qui singulis temporibus vixerunt, esse scripti. Disserendum itaque est de illorum inscriptionibus. Præsens liber inscriptionem habet Jesus Nave: propterea quod ipse Jesus Nave Moysis successor, populique dux fuit, cujus hoc libro historia et res gestæ continentur. Enarratur hic quomodo Jordani fluvii pars superior ex parte fontis defluens immota steterit, inferior vero decurrens evacuata sit, et populus sicco pede transierit; et quomodo in Galgalis omnes in solitudine natos cultris saxeis circumciderit, locumque illum Galgal vocaverit; quod cum primum populus Jordane transmissus de terræ illius frugibus edisset, manna deinceps desierit; quod urbis Jericho mœnia ultro corruerint; Raab meretrix propter hospitio susceptos et occultatos exploratores servata sit; sol in medio cœli decursu juxta Gabaonem, orante Jesu Nave, integri diei spatio, donec ille hostes devicisset, steterit. Postquam vero Amor-

rhæos et omnes illorum reges expugnasset, omnem eam terram novem tribubus cum dimidia Manasse distribuisset, et populum annos xxvi gubernasset, mortuus est annorum cx. Qui vero terram populo diviserunt, erant Eleazarus sacerdos, et ipse Jesus Nave, ac de unaquaque tribu vir unus. De tribu Juda, Chaleb; de tribu Simeon, Salamiel; de tribu Benjamin, Eldad; de tribu Dan, Baccheir; de tribu Manasse, Aniel; de tribu Ephraim, Camuel; de tribu Zabulon, Elisaphan; de tribu Isachar, Phitiel; de tribu Aser, Achior; de tribu Nephtholim, Phathael. Reges autem illius terræ, quos Moyses et filii Israel trans Jordanem ab ortu solis, et valle Arnon usque ad montem Hermon, omni terra Arrhaba ab Oriente subjugata percusserunt, hos fuisse dicit: Schon regem Amorrhæorum, qui in Esebon habitavit ac regnavit; et Og regem Basan, qui ex gigantibus adhuc supererat, et habitavit in Astaroth, et in Edraim, regnavitque a monte Hermon, usque ad terminos Gergesi, et dimidium Galaad. His occisis, dedit Moyses ipsorum terram Rubenitis, Gaditis, ac dimidiæ tribui Manasse. **107** Reges vero Amorrhæorum, quos sustulere Jesus Nave cum filiis Israel, postquam Jordanem transiissent juxta mare in planitie Libani, usque ad montem Chelca, ascendentibus in Seir: quorum terram Jesus reliquis tribubus, juxta cujusque sortem possidendam dedit, hos esse dicit: Chetæum, Amorrhæum, Chananæum, Pherezæum, Evæum, Jebusæum, regem Jericho, regem Hai, quæ contermina est Bethel, regem Jerusalem, regem Chebron, regem Jerimuth, regem Lachis, regem Elam, regem Gazer, regem Dabir, regem Gise, regem Aermath, regem Ærath, regem Arath, regem Lobna, regem Odolam, regem Elat, regem Athaphuth, regem Opher, regem Ophec Arothæ, regem Asom, regem Somoon, regem Mambroth, regem Ziph, regem Gades, regem Zaac, regem Manedoth, regem Jocom (montis) Carmeli, regem Eddor in Phenedaor, regem Gid Galilææ, regem Thersa.

Ἡμανεδῶθ, βασιλέα Ἰωκὼμ τοῦ Χαρμὲλ (2), βασιλέα βασιλέα Θερσᾶ.

Liber VII, Judices.

11. Vocatur hic liber Judicum, quia post mortem Jesu Nave populum suum Deus a relictis Chananæorum gentibus pressum, per judices liberavit: quorum hoc volumine singulorum factæ et vitæ tempus continentur. Sunt autem isti. Primus Gothoniel: hic occidit Chusarsathaim regem (98) Syriæ fluviorum, qui populum Israel afflixerat annos quadraginta. Post hunc Avod ambidexter. Hic Æglom regem Moabitarum gladio ancipiti palmæ longitudinem habente interemit, a quo fuerat afflictus Israel annos decem et octo: et ipse gubernavit Israellem

(98) Id est Mesopotamiæ.

(99) Ita O. Editi vero, καὶ ἐγένετο Δραεῖμ, male.

(1) O', βασιλέα Ἐρμᾶθ, βασιλέα Ἀδερ, βασιλέα Λεβνᾶ.

(1') O', Ὀφὲκ τῆς Ἀρῶκ

Α θρούς. Καταπολεμήσας δὲ τοὺς Ἀμορραίους καὶ πάντας τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν, καὶ μερίσας ταῖς ἐννεὰ φυλαῖς, καὶ τῷ ἡμίσει φυλῆς Μανασσῆ τὴν γῆν πᾶσαν, ἤρξε μὲν τοῦ λαοῦ, ἔτη κς', ἐτελεύτησε δὲ ἐτῶν ρ'. Οἱ δὲ διελόντες τὴν γῆν τῷ λαῷ ἦσαν Ἐλεαζάρ ὁ ἱερεὺς, καὶ αὐτὸς Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ κατὰ φυλὴν εἰς· φυλῆς Ἰούδα Χαλέβ· τῆς Συμεὼν Σαλαμιήλ· τῆς Βενιαμὴν Ἐλδᾶδ· τῆς Δάν Βακχεῖρ· τῆς Μανασσῆ Ἀνιήλ· τῆς Ἐφραῖμ Καμουήλ· τῆς Ζαβουλὼν Ἐλισάφαν· τῆς Ἰσάχαρ Φειτιήλ· τῆς Ἀσῆρ Ἀχιώρ· τῆς Νεφθαλεὶμ Φαθαήλ. Καὶ τοὺς μὲν βασιλεῖς τῆς γῆς, οὓς ἐπάταξαν Μωϋσῆς καὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, ἀπὸ φάραγγος Ἀρνῶν ἕως τοῦ ὄρους Ἀερμῶν, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν Ἀρράβα ἀπὸ ἀνατολῶν, τοὺτους εἶναι λέγει· Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων, ὃς κατῶκει ἐν Ἐσεβὼν κυριεύων· καὶ Ὠγ βασιλέα τῆς Βάσαν, ὃς ὑπελείφθη ἐκ τῶν γιγάντων, ὃς κατῶκει ἐν Ἀσταρῶθ, καὶ ἐν Ἐδραεῖμ (99), ἄρχων ἀπὸ ὄρους Ἀερμῶν ἕως ὄριον Γέργεσι καὶ τὸ ἡμισυ Γαλααδ. Τοῦτων ἀναπρεθέντων, δέδωκε Μωϋσῆς τὴν γῆν αὐτῶν τῷ Ρουθὶμ, καὶ τῷ Γὰδ, καὶ τῷ ἡμίσει φυλῆς Μανασσῆ. Τοὺς δὲ βασιλεῖς πάλιν τῶν Ἀμορραίων, οὓς ἀνεῖλεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ καὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ μετὰ τὸ περάσαι τὸν Ἰορδάνην παρὰ θάλασσαν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Λιθάνου ἕως τοῦ ὄρους Χελκᾶ, ἀναθαινόντων εἰς Σκείρ, τοὺτους εἶναι λέγει, ὧν καὶ τὴν γῆν δέδωκεν Ἰησοῦς ταῖς ὑπολοίποις φυλαῖς εἰς κληρονομίαν κατὰ κληρὸν αὐτῶν· τὸν Κεταῖον, καὶ τὸν Ἀμορραῖον, καὶ τὸν Χαναναῖον, καὶ τὸν Φερεζαῖον, καὶ τὸν Εὐαῖον, καὶ τὸν Ἰεβουσαιῖον, καὶ τὸν βασιλέα Ἰεριχώ, καὶ τὸν βασιλέα τῆς Γαλ, ἣ ἐστὶ πλησίον Βαιθήλ, βασιλέα Ἰερουσαλήμ, βασιλέα Κεθρών, βασιλέα Ἰεριμουθ, βασιλέα Λαχεῖς, βασιλέα Ἐλάμ, βασιλέα Γαζερ, βασιλέα Δαβεῖρ, βασιλέα Γισῶ, βασιλέα Ἀερμᾶθ, βασιλέα Αἰρᾶθ, βασιλέα Ἀράθ (1), βασιλέα Λοβνᾶ, βασιλέα Ὀδολλάμ, βασιλέα Ἡλάτ, βασιλέα Ἀθαφούθ, βασιλέα Ὀφερ, βασιλέα Ὀφὲκ τῆς Ἀρῶθ (1'), βασιλέα Ἀσὼμ, βασιλέα Σομοὼν, βασιλέα Μαμβρόθ, βασιλέα Ζεῖφ, βασιλέα Κάδης; βασιλέα Ζαάκ, βασιλέα Ἐδδῶρ τοῦ Φενεδαῶρ, βασιλέα Γεῖδ τῆς Γαλιλαίας,

Bιβλίον ζ', Κριταί.

11. Καλεῖται τὸ βιβλίον Κριταί, ἐπειδὴ μετὰ τὸν θάνατον Ἰησοῦ υἱοῦ τοῦ Ναυῆ, διὰ τῶν κριτῶν ἔσωζεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν θλιδόμενον ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, τῶν περιλειφθέντων Χανααναίων· καὶ τούτων τῶν κριτῶν ἐκάστου καὶ τὰς πράξεις καὶ τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡ βίβλος αὕτη περιέχει. Γεγόνασι δὲ κριταὶ οὗτοι· πρῶτος Γοθονιήλ· οὗτος ἀνείλε τὸν Χουσσαρσαθαῖμ, βασιλέα Συρίας ποταμῶν, θλίψαντα τὸν λαὸν ἔτη μ' (3)· μετὰ τοῦτον Αὐῶδ, ἀμφοτεροδέξιος· οὗτος ἀνείλε τὸν Αἰγλῶμ βασιλέα Μωᾶδ, ἐν μαχαίρᾳ διστόμῳ, δρακὸς ἐχούση τὸ μῆκος, θλίψαντα τὸν λαὸν

(2) O', Συμοὼν, βασιλέα Μαμβρόθ, βασ- Ἀζῖφ, βασιλέα Κάδης, βασ- Ζαχάκ, βασ- Μαρεδῶθ, βασ- Ἰεχὼμ τοῦ Χερμὲλ, βασ- Ὀδολλάμ τοῦ Φενεαῖδῶρ, βασ- Γεῖ τῆς, etc.

(3) O', ἔτη ὀκτώ, Μοχ, O', Ἀῶδ.

ἔτη η'· καὶ αὐτὸς ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη π'· μετὰ τοῦτον Ταμεγάρ (5), υἱὸς Δινάχ· οὗτος ἐπάταξεν ἑξακοσίους τῶν ἀλλοφύλων ἐν τῷ ἀροτρόποδι τῶν βοῶν· καὶ αὐτὸς ἔκρινε τὸν λαὸν ἔτος α'. Μετ' αὐτὸν Βαράχ, υἱὸς Ἀδινέθ (6). Οὗτος ἐπολέμησεν Ἰαθιν καὶ τὸν Σισάρα, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη κ'. Τὸν μὲν οὖν Σισάρα ἀπέκτεινε Ἰαθλ, γυνὴ Καθὲρ τοῦ Κιναιῶ ἐν πασσάλῳ· αὐτὸς δὲ ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Μετ' αὐτὸν Γεδεὼν· αὐτὸς ἐστὶν Ἰεροβαάμ. Αὐτὸς ἐπάταξε Μαδιάν, καὶ τὸν Ὀρηθ, καὶ Ζεβεὲ, καὶ Σαλμανὰ τοὺς ἀρχοντας αὐτῶν, τὸν τε πύργον Φανουήλ κατέστρεψε, καὶ τοὺς ἀρχοντας αὐτῶν ἠλόγησεν ἐν ταῖς ἀκάνθαις, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη ζ'. Αὐτὸς δὲ ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Μετὰ τοῦτον Ἀβιμελέχ, υἱὸς Γεδεὼν ἐκ παλλακίης· οὗτος ἀπέκτεινε τοὺς ἀδελφοὺς ἑαυτοῦ, τοὺς ἐκ τῶν ἐλευθέρων, ὁ ἀνδρᾶς ἐπὶ λίθον ἕνα. Ἐφυγε δὲ εἰς ἐξ αὐτῶν Ἰωάθαμ. Ἀλλὰ καὶ Ἀβιμελέχ γέγονε μετὰ τῶν αὐτῶν συνελθόντων ὡς πῦρ ἀπὸ βράννου· πολλοὺς τε ἀποκτείνας, ἀπέθανε καὶ αὐτὸς βριψάσης γυναικὸς ἀπὸ τοῦ τείχους ἐπ' αὐτὸν κλάσμα μύλου. Καὶ αὐτὸς δὲ ἤρξεν ἔτη τρία. Μετ' αὐτὸν Θωλά υἱὸς Φοῦα, υἱὸς πατρῷου Ἀβιμελέχ. Καὶ αὐτὸς ἤρξεν ἔτη κγ'. Μετ' αὐτὸν Ἰασιρ ὁ Γαλααδίτης ἔτη κθ'. Μετ' αὐτὸν Ἰεφθάς ὁ Γαλααδίτης· οὗτος ἀπέκτεινε τοὺς Ἀμμανίτας καὶ τοὺς Φυλιστιεῖμ, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη ιγ'. Εὐξάμενος δὲ ἐν τῷ πολέμῳ τὸν ἀπαντῶντα πρῶτον μετὰ τὴν νίκην ἀναφέρειν εἰς θυσίαν, ἀπαντήσασαν τὴν θυγατέρα, ἤξίωσεν πρότερον συγχωρηθῆναι αὐτῇ δέμνον κλαῦσαι τὰ παρθένια αὐτῆς· οὕτως αὐτὴ ἀνεγεγκὼν ὁ πατὴρ εἰς θυσίαν, ἔκρινε τὸν λαὸν ἔτη εξ. Μετ' αὐτὸν Ἀβαισάν ἀπὸ Βηθλεέμ ἔτη ἐπτά. Μετ' αὐτὸν Ἀλιὼν ὁ Ζαβουλωνίτης ἔτη η'. Μετ' αὐτὸν Λαβδὼν (7), ὁ Φαραθωνίτης ἔτη η'. Μετ' αὐτὸν Σαμφὼν ἀπὸ Δάν· οὗτος ἐπάταξε τοὺς Φυλιστιεῖμ ἐν σιαγόνι θου, καὶ ἄλλοτε βράβδω, καὶ αὐθις ἀλώπεξι, καὶ ὕστερον συμπτώματι τοῦ οἴκου, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Καὶ αὐτὸς ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη κ'. Ποσοῦνται οὖν οἱ πάντες κριταὶ εἰς ιγ'· τὰ δὲ ἔτη αὐτῶν υια'.

Βιβλίον η', Ρουθ.

12. Οὗτω λέγεται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ τῆς Ρουθ ἱστορίαν μόνην περιέχει. Ἔστι δὲ αὕτη ἡ Ρουθ τὸ μὲν γένος Μωαβίτις, καὶ ἐν σωφροσύνῃ διαπρέψασα. Ἀποταξαμένη δὲ τῇ συγγενεῖα καὶ τῇ πατρικῇ δεισιδαιμονίᾳ, μετέβαλεν εἰς θεοσέβειαν, καὶ μετῆλθεν εὐθὺς εἰς Βηθλεέμ τῆς Ἰουδαίας, ἐκεῖ τε ἐξεύχθη τῷ Βοδζ' ἐκ φυλῆς Ἰούδα τυγχάνοντι, καὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῆς γενεαλογεῖται ὁ Δαβίδ οὕτω· Βοδζ' ἐκ τῆς Ρουθ γεννᾷ τὸν Ὠθῆδ· Ὠθῆδ δὲ τὸν Ἰεσσαί, Ἰεσσαί δὲ τὸν Δαβίδ.

Βιβλίον θ', Βασιλεῖαι πρώτη καὶ δευτέρα.

13. Βασιλεῖαι ὀνομάζονται τὰ βιβλία, ἐπειδὴ καὶ τὰς πράξεις τῶν γενομένων βασιλέων ἐν τε τῷ Ἰούδα καὶ τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν περιέχει. Διελη-

(5) Ο', Σαμεγάρ. Non legitur in Scriptura quod judicaverit Israellem anno uno, ut hic fertur.

(6) Ο', Ἀδινέμ.

annos octoginta. Postea Tamegar filius Dinach, qui sexcentos de Philisthiim vomere percussit, annumque unum, populum judicavit. Hunc excepit Barach filius Abineem : hic expugnavit Jabin et Sisaram, qui Israellem annos viginti affligerunt. Sisaram autem Jael, uxor Cather Cinæi clavo occidit. Judicavit iste Israellem annos quadraginta. Post hunc Gedeon, qui et Jerobaal dictus est. Percussit iste Madian, et Oreb, et Zeb et Zebee, et Salmana ipsorum principes ac turrim Phanuel subvertit, principesque illorum cum spinis trituro ac contrivit a quibus afflicto fuerat Israel annos septem. Judicavit autem ipse Israellem annos quadraginta. Post illum Abimelech, filius Gedeonis ex concubina, qui fratres suos ex liberis natos, septuaginta viros, super lapidem unum occidit. Fuga autem unus ex illis, Joatham elapsus est. Ipse vero Abimelech, etiam illis, qui cum ipso conspiraverant, factus est instar ignis e rhamno. Postquam autem multos occidit, mortuus est et ipse, molæ fragmine de muro per mulierem demisso prostratus, imperiumque tenuit annos tres. Deinde Thola filius Phua, patris Abimelech, qui imperavit annos 23. Hunc excepit Jair Galaadites, qui judicavit annos 22. Postea Jephthe Galaadites. Iste percussit Ammonitas et Philistæos, qui Israellem affligerant annos decem et octo. Cum autem in bello votum fecisset, oblaturum se in sacrificium, quidquid post victoriam domum revertenti primum occurreret, filiam in occursum progressam, impetrato primum ad legendam virginitatem bimestri spatio, immolandum obtulit. Judicavit autem populum annos sex. Postea Abasan Bethleemita, judicavit annos septem. Deinde Ailon Zabulonites annos decem. Post illum Labdon Pharaathonites 108 annos octo. Postea Samson, de stirpe Dan. Hic in mandibula asini, interdum et virga, aliquando etiam immisis vulpibus, et novissime per ruinam domus, Philistæos percussit, a quibus Israel afflicto fuerat annos 40. Judicavit autem Israellem annos 20. Fuerunt itaque iudices Israelis numero 13, anni vero illorum fuerunt 411.

Liber VIII, Ruth.

12. Ita vocatur hic liber, quod historiam Ruth tantum conplectatur. Est autem Ruth genere Moabitica, castitate vero clara. Relicta cognatione paternaque superstitione, ad verum Dei cultum conversa, Bethlehem Judææ cum socru sua subito concessit, ubi et Booz ex tribu Juda, matrimonio conjuncta est, ex qua postea David origo sic contextitur : Booz ex Ruth genuit filium Obed : Obed vero genuit Jesse : Jesse Davidem.

Liber IX, Regnorum primus et secundus.

13. Regnorum nominantur hi libri, quia Regum cum Juda tum Israel facta et annos continent. Enarrantur autem primo libro ista : Mors Eli sacerdotis

(7) Ο', Ἀδδών, sed cum hanc vocem præcedat, Ἰσραὴλ, ex repetita postrema littera factum est Λαδδών.

ac filiorum ipsius. Ortus Samuel's, et quomodo populus, hactenus a Deo gubernatus, qui singulis temporibus liberatorem ipsi excitaverat, regem sibi secundum morem gentium petierit a Samuele, qui Saulem illis de tribu Benjamin dederit, et ex illo deinceps et in Israel reges esse cœperint. Continetur etiam hoc volumine, quomodo, ubi mandatum Dei transgressus esset Saul, ablatum sit a stirpe ipsius regnum, et David in ipsius locum unctus sit, atque in hujus stirpem translatum regnum, Præterea commemoratur: quod per Davidem Goliath minutissimo occisus sit lapillo: Saul vero, postquam tripudiantes mulieres David decem milia, et sibi mille dederant, invidia percitus Davidem persecutus est, David tamen servatus, et Saul tandem bello arctatus, consultis pythonissis, interemptus occubuerit. Et hac re terminatur primus Regnorum liber.

14. In secundo autem libro, Sauli David in regnum succedit. Memphiboseth autem filius Saulis initio regnare cum vellet, contendebat: tandem vero universæ tribus Davidi junguntur. Cunctos hostes bello superat David, Bersabee uxorem Uriæ sibi sumit. Abesalom patrem suum Davidem persecutus est: paulo post in bello occiditur Abesalom. David numerato populo iram in se divinam provocat, quæ postea placato Deo cessat. Et hic secundus Regnorum liber, senio confecto Davide, finitur. Habuit autem sub se David quosdam viros fortes, magnos ac multos, quorum minores centuriones, majores vero chiliarchas constituit. Habentur quorumdam ipsorum nomina et res gestæ. Sebochæ Astotheus, qui Seph filium Rapha ex gigantibus nati percussit. Eleanam filius Ariorgi Bethleemites; hic percussit Goliath Chetæum, cujus hastæ lignum instar liciatorii textentium erat: fuit autem et ipse filius Rapha. Jonathan filius Semesi fratris David; iste percussit virum quemdam de Ramedon, qui Israeli conviciatus fuerat, et senos digitos in manibus ac totidem habebat in pedibus, et ipse filius Rapha, ex gigantibus nati. Adinon Asonæus; hic frameam suam adversus octingentos milites simul congregatos eduxit; Jessæbada, filius Achamane; et iste ensem suum contra trecentos vulneratos uno tempore eduxit; Eleanam filius Sose; hic cum essent congregati Philisthiim, solus in eos irruit, atque tantam illorum stragem edidit, ut manui ipsius hasta agglutinaretur, et populus post ipsius tergum cæsos 109 spoliabat. Mara filius Asa Saruchæus; iste irruentibus Philistæis ac partem agri lente referatam depopulari volentibus, fugiente populo, solus obstitit, et Philistæos persecutus, agri partem servavit. Eleazar filius Dodetharchoni; iste, tempore messis hordeaceæ, cum irrumperent Philisthæi, et populus fugeret, solus restitit, et Philisthæos per-

παι δὲ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν ταῦτα· θάνατος μὲν Ἥλει τοῦ ἱερέως καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ· γένεσις δὲ τοῦ Σαμουὴλ· πῶς τε ὁ λαὸς, τὸ πρότερον ἀρχόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐγείροντες αὐτοῖς κατὰ καιρὸν τὸν βοηθὸν, ὅμως ἤτησε παρὰ τοῦ Σαμουὴλ, κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἐθνῶν, βασιλεῖα, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸν Σαοῦλ, ἐκ φυλῆς Βενιαμίν· καὶ γέγονε λοιπὸν ἐξ ἐκείνου καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἀρχὴ βασιλείας. Περιέχεται δὲ ἐνταῦθα, πῶς ὁ μὲν Σαοῦλ παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀγῆρευθη ἀπὸ τοῦ γένους αὐτοῦ ἡ βασιλεία· ὁ δὲ Δαβὶδ ἀντ' αὐτοῦ ἐγρίσθη, καὶ μετηνέχθη εἰς τὸ γένος αὐτοῦ ἡ βασιλεία. Καὶ τὸν μὲν Γολιάθ ἀνέλεν ὁ Δαβὶδ λιθαρῖον μικροτάτω· ἐπειδὴ δὲ αἱ χορεύουσαι, τὰς μυριάδας δέδωκαν τῷ Δαβίδ, τὰς δὲ χιλιάδας τῷ Σαοῦλ, φθονήσας ὁ Σαοῦλ, ἔδωκε τὸν Δαβίδ· καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ διεσώθη, ὁ δὲ Σαοῦλ πολεμούμενος ἐξήτησεν ἐγγαστριμύθους, καὶ τῇ ἐπαύριον ἀναιρεθεὶς ἀπέθανε. Καὶ ἐν τούτῳ συμπληροῦται ἡ πρώτη βίβλος τῶν Βασιλειῶν.

14. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ πάλιν Δαβὶδ διεδέξατο τὴν βασιλείαν· Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ υἱὸς Σαοῦλ Μεμφιβοσέθ (8) ἐπιλοινέει, θέλων βασιλεύειν· ὕστερον δὲ πάντες προσετέθησαν τῷ Δαβίδ. Πάντας δὲ τοὺς πολέμους περιεγένετο Δαβίδ. Τὴν μὲν τοῦ Οὐρίου γυναῖκα τὴν Βηρσαβεὲ ἔλαθεν· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἀβεσαλώμ ἐδίωξεν αὐτὸν, καὶ μετ' οὐ πολὺ συστάντος πολέμου, ἀνῆρέθη ὁ Ἀβεσαλώμ. Εἶτα τὸν λαὸν ἀριθμήσας, κεκίνησεν ὄργην θεῖαν καθ' ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, παρακληθέντος τοῦ Θεοῦ, ἡ ὄργη ἐπαύθη. Καὶ εἰς τοῦτο λήγει καὶ τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν Βασιλειῶν, γηράσαντος τοῦ Δαβίδ. Δυνατοὺς δὲ ὑφ' ἑαυτὸν ἔσχεν ὁ Δαβίδ, μεγάλους μὲν καὶ πολλούς, ὥστε τὸν μὲν μικρότερον αὐτῶν πρὸς ἑκατὸν ποιεῖν, τὸν δὲ μέγαν αὐτῶν πρὸς χιλίους. Ἔστι δὲ τινῶν αὐτῶν τὰ ὀνόματα καὶ ἡ πρᾶξις· Σεβοχαὶ ὁ Ἀστωθὶ (9)· οὗτος ἐπάταξεν τὸν Σέρ, τὸν τοῦ Ῥαφᾶ, τοῦ ἀπογόνου τῶν γιγάντων. Ἐλεανᾶν, υἱὸς Ἀριωργὶ ὁ Βηθλεεμίτης· οὗτος ἐπάταξε Γολιάθ τὸν Χεταῖον, οὗ ἦν τὸ ξύλον τοῦ δόρατος, ὡς ἀντίον ὑφαινούτων. Ἦν δὲ καὶ οὗτος υἱὸς τοῦ Ῥαφᾶ. Ἰωνάθαν υἱὸς Σεμεσεὶ, ἀδελφοῦ Δαβίδ· οὗτος ἐπάταξεν ὀνειδίσαντα τῷ Ἰσραὴλ ἄνδρα ἐκ Ῥαμεδῶν, ἔχοντα ἐν ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς ποσὶν ἀνά δακτύλους ἑξ, υἶδν ὄντα καὶ αὐτὸν τοῦ Ῥαφᾶ, τοῦ ἀπογόνου τῶν γιγάντων. Ἀδίνων ὁ Ἀσωνάιος· οὗτος ἐσπάτο τὴν βομφαίαν αὐτοῦ ἐπὶ ὀκτακοσίους στρατιώτας εἰσάπαξ. Ἰεσσαθαδᾶ υἱὸς Ἀχαμανῆ· καὶ οὗτος ἐσπάτο τὴν βομφαίαν αὐτοῦ ἐπὶ τριακοσίους τραυματίας ἐν καιρῷ ἐνί. Ἐλεανᾶν υἱὸς Σωσῆ· οὗτος, συναχθέντων τῶν ἀλλοφύλων, μόνος ἦλατο ἐπ' αὐτούς, καὶ αὐτούς μὲν ἀνήρει, ὥστε τὸ δόρυ ἐμπαγῆναι τῇ χειρὶ αὐτοῦ· ὁ δὲ λαὸς ὀπίσω αὐτοῦ ἐσκόλευε. Μαρά υἱὸς Ἀσᾶ, ὁ Σαρουχαῖος· οὗτος ἐπελθόντων τῶν ἀλλοφύλων, καὶ βουλομένων ἀρπάσαι τὴν μερίδα τοῦ ἀγροῦ, πληρῆ οὖσαν φακῆς, τοῦ τε λαοῦ φυγόντος, μόνος ἔστη· καὶ τοὺς μὲν ἀλλοφύλους ἐδίωξε, τὸν δὲ μερίδα τοῦ ἀγροῦ ἐφύλαξεν.

(8) In O, legitur, Ἰεβοσθέ.

(9) Hæc nomina multum variant in II Reg. xxiii,

et in I Paralip. xxvii.

Ἐλεάζαρ, υἱὸς Δαδθεθαρωνί· καὶ οὗτος, μερίδος οὐ-
στης κριθῶν, καὶ ἐπελθόντων τῶν ἀλλοφύλων, τοῦ τε-
λαοῦ φυγόντος, μόνος ἐστηλώθη· καὶ τοὺς μὲν ἀλλο-
φύλους ἐδίωξε, τὴν δὲ κριθὴν ἔσωσε. Τρεῖς δὲ δυνα-
τοὶ ἀπὸ τῶν τριάκοντα ἦσαν μετὰ τοῦ Δαβὶδ, καὶ τῶν
ἀλλοφύλων κυκλωσάντων τὴν Βηθλεὲμ, τοῦ δὲ Δαβὶδ
ἐπιθυμήσαντος πιεῖν ἐκ τοῦ λάκκου τοῦ ἐν Βηθλεὲμ,
διέβησαν οἱ τρεῖς, καὶ διαβρήξαντες τὴν παρεμβολὴν
τῶν ἀλλοφύλων, ὑδρεύσαντο ἐκ τοῦ λάκκου, καὶ ἤνε-
γκαν ὕδωρ τῷ Δαβίδ. Θαυμάσας δὲ ὁ Δαβὶδ τὴν δύ-
ναμιν αὐτῶν, τὸ μὲν ὕδωρ ἐδέξατο, πιεῖν δὲ οὐκ ἐθέ-
λησεν· ἀλλ' ἔσπεισεν αὐτὸ τῷ Κυρίῳ λέγων· « Ἰλαῶς
μοι, Κύριε, τοῦτο ποιῆσαι· εἰ αἷμα τῶν ἀνθρώπων
τῶν πορευθέντων ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν πίωμα; » Βα-
νεάς, υἱὸς Ἰωδαβ, πολλὰ μὲν ἐποίησεν ἔργα δυνατά·
ἐπάταξε δὲ καὶ τοὺς υἱοὺς Ἀριήλ τοῦ Μωάβ, καὶ
καταβάς ἐν ἡμέρᾳ χιόνος εἰς λάκκον, ἐπάταξε τὸν
λέοντα. Οὗτος ἐπάταξε καὶ ἄνδρα δυνατὸν Αἰγύπτιον
πεντάπηχυν ὄντα, καὶ ἔχοντα δόρυ ὡς ξύλον διαθά-
θρας· ἀρπάσας γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὸ δόρυ μετ' αὐτοῦ
τοῦτον ἀπέκτεινεν. Ἄδισα ἀδελφὸς Ἰωάβ, υἱὸς Σα-
ρουίας τῆς ἀδελφῆς Δαβίδ. Ἄρχων μὲν ἦν καὶ οὗτος
ἐν τοῖς προειρημένοις τρισίν· αὐτὸς δὲ ἐπάταξε τραυ-
ματίας τριάκοντα δόρατι ἐν καιρῷ τινι, καὶ ἔτρεχεν
ὡς δορκὰς ἐν τοῖς ὄρεσι. Καὶ πάλιν αὐτὸς ἐπάταξε
καὶ ἐθανάτωσε τὸν Ἑσβιὲν, θέλοντα ἀναιρηῆσαι τὸν
Δαβίδ. Ἦν δὲ ὁ Ἑσβιὲν ἔχγονος τοῦ Ῥαφᾶ· δόρυ δὲ
εἶχε σταθμοῦ ὀκτῆς χαλκοῦ τριάκοντα σίκλων, καὶ
περιεζωσμένος ἦν κορόννην. Οὗτοι μὲν οὖν μεγάλοι
Δαβίδ μυριάδας τριάκοντα τέσσαρας καὶ διακοσίους.

Βιβλίου ε', Βασιλείαι τρίτη καὶ τετάρτη.

15. Ἐν μὲν οὖν τῇ τρίτῃ πάλιν περιέχεται, ὅτι,
γῆράσαντος τοῦ Δαβίδ, ἐπαίρει ἑαυτὸν Ἀδωνίας ὁ
υἱὸς αὐτοῦ, καὶ χωρὶς τοῦ πατρὸς ἀναγορεύει ἑαυ-
τὸν βασιλεῦσα. Καὶ τοῦτο μαθὼν ὁ Δαβίδ, ἀποστέλλει
Ναθάν τὸν προφήτην, καὶ Σαδώκ τὸν ἱερέα, καὶ Βα-
νεάν υἱὸν Ἰωδαβ, καὶ ἐντέλλεται αὐτοῖς, καὶ χρίουσι
τὸν Σαλομῶνα εἰς βασιλεῖα ἐτι ζώντος τοῦ Δαβίδ.
Ὁ μὲν οὖν Ἀδωνίας εὐθὺς καταλύεται· ὁ δὲ Σαλο-
μῶν, διαδεξάμενος, οἰκοδομεῖ τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου
καὶ τὸ τεῖχος Ἱερουσαλὴμ ἐν ἐπτὰ ἔτεσιν. Ἦσαν δὲ
αὐτῷ ἀπὸ τῶν προσηλύτων ἀφροντες μὲν ἄρσιν ἔδδο-
μήκοντα χιλιάδες· λατόμοι δὲ πάλιν ἀπὸ τῶν προση-
λύτων μυριάδες ὀκτὶ. Ἐπιστατοῦντας δὲ τοῖς ἔργοις
εἶχε τρισχιλίους (10) ἑκοσι. Καὶ εἰς μὲν τὴν τροφὴν
αὐτῶν καὶ τὰ δέοντα δώδεκα ἦσαν οἱ χορηγοῦντες
ἑκαστον μῆνα. Καὶ ἦν τὸ καθ' ἡμέραν αὐτῶν τοῦτο
λ' κόροι σιμιδάλευς, ξ' κόροι ἀλεύρου κεκουπανι-
σμένου, μόσχοι ἑκλεκτοὶ δέκα, βόες δὲ νομάδες ἑξ-
κοσι, πρόβατα ρ', ἐκτὸς ἐλάφων καὶ δορκάδων, καὶ
ὄρνιθων ἑκλεκτῶν σιτευτῶν. Ἀγέλην δὲ εἶχε θηλειῶν
μὲν ἵππων τοκάδων μυριάδας τέσσαρας, ἵππων δὲ
εἰς ἄρματα χιλιάδας ἑβ'. Πλοῦτον δὲ εἶχε πολὺν· ἐν
γὰρ τῷ ἐνὶ ἐνιαυτῷ τοῦ κομισθέντος αὐτῷ χρυσοῦ
ἦν ὁ σταθμὸς, τάλαντα χξς', χωρὶς τῶν φόρων τῶν
ὑποτεταγμένων. Καὶ ἡ βασίλισσά δὲ Σαβὰ ἐλθοῦσα
πρὸς αὐτόν, δέδωκεν αὐτῷ χρυσοῦ τάλαντα ρκ', καὶ

A secutus, bordeum detendit ac servavit. Tres vero
fortes ex triginta erant cum Davide. Et cum Phi-
listhæi Bethlehem obsidione cinxissent, atque ex
cisterna Bethlehem bibere cuperet David, hi tres
castra Philistinorum perruperunt, haustamque ex
cisterna aquam Davidi attulerunt. Admiratus David
ipsorum virtutem aquam quidem accepit, bibere
vero noluit, sed libavit eam Domino, dicens:
« Propitius sit mihi Dominus, ne hoc faciam. An
sanguinem istorum hominum, qui cum animarum
suarum periculo profecti sunt bibam ⁸²? » Baneas
filius Jodæ, qui multa fortia facta designavit, et fi-
lios Ariel Moab percussit, et cum in die nivis ad
cisternam descendisset, leonem percussit. Hic et
fortem quemdam virum Ægyptium quinque cubito-
rum staturam habentem, et hastam instar scalæ
nauticæ gestantem, percussit: hastam enim illi ad-
emit, ac illa eum occidit. Abisa frater Joab filius
Sarviæ sororis Davidis, princeps erat et iste inter
tres, de quibus dictum est. Percussit autem tem-
pore quodam triginta vulneratos lancea sua, et ca-
preæ instar currebat in montibus: et præterea
percussit et occidit Esbien, qui Davidem occidere
volebat. Erat autem Esbien de genere Rapha, et
hasta ipsius trecentos æris siclos ponderabat, et
clavam gestabat. Itaque isti erant magni et poten-
tes. Bellatorum autem in universum habuit David
myriades triginta quatuor et ducentos.

καὶ δυνατοὶ ἦσαν· τοὺς δὲ πολεμιστὰς πάντας εἶχε

Liber X, Regnorum tertius ac quartus.

45. In tertio Regnorum continentur ista: Ado-
nias, senio jam gravato Davide patre, seipsum ex-
tollit, et sine patris conscientia regem se declarat.
Quo cognito David, mittit Nathan prophetam et
Sadoch sacerdotem, ac Baneam filium Jodæ: præ-
cipitque eis, ut Salomonem ungant in regem, quod
et faciunt, adhuc vivente Davide. Adoniæ itaque
res confestim pessumdantur. Salomon vero, cum
successisset patri, septennio domum Domini, et mu-
ros Jerusalem ædificavit. Erant autem illi septua-
ginta millia proselytorum, qui onera portabant, et
octoginta millia latomorum, item proselytorum.
Qui autem operibus præerant, numero erant ter
mille viginti. Alimoniam vero illorum singulis men-
sibus duodecim viri administrabant. Impendeban-
tur autem singulis diebus cori similaginis triginta,
farinæ contusæ cori sexaginta, vituli selecti decem,
boves pasculi viginti, oves centum, exceptis cervis
et capreis, atque altilibus saginatis. Gregem vero
habuit equarum, quas seturæ gratia albat, qua-
draginta millia, equorum vero currulium duodecim
millia. Divitiæ illius erant multæ. Singulis enim
annis afferebantur illi auri talenta sexcenta sexa-
ginta sex, absque tributis, quæ pendebantur a sub-
ditis. Sed et regina Saba, cum ad ipsum venisset,
dedit ei auri talenta centum viginti, lapides præ-

⁸² II Reg. xxiii, 17.

(10) Ο', ἑξακοσίους.

tiosos, et aromata infinita. Post mortem Salomonis in regnum succedit Roboam filius ejus : sub quo scissum est regnum, ita ut decem tribus Samariam abscesserint, duæ vero reliquæ in Jerusalem manserint ; Juda videlicet et Benjamin. Complectitur itaque tertius hic liber res gestas et annos regum istorum : Salomonis, qui simul omnium tribuum rex erat. Postquam autem divisum est regnum, ut diximus, in Judæa duarum tribuum principatum gesserunt Roboam, Abia, Asa et Josaphat : decem vero reliquarum in Samaria, Jeroboam, **110** Nabath, Baasa, Elan, Zambre et Achaab. Tractat et de prophetis, videlicet istis : de Nathan, Gad et Achia Selonita, necnon de eo qui contra altare Samariæ clamavit ; de Elia et Eliseo, et eo, qui (regi) Achaab prophetavit de filio Ader, et illius percussore, qui et Achaab reprehendit ; quod filii prophetarum seorsum vitam ducerent. Habetur etiam hoc libro, quomodo prophetaverit Elias, et non pluerit per tres annos, et corvi propter verbum Domini mane panes, vesperi carnes ipsi detulerint. Effecit etiam in Sarephta Sidoniæ per verbum Domini, ut hydria farinæ viduæ non defecerit, et oleario vasculo nihil decesserit. Præterea et filium ejus mortuum orando vitæ restituit, et propheta Baal occidi curavit, quorum numerus erat quadringenti quinquaginta. Jordanem quoque melote percussit, undaque illius utrinque divisa, pedes fluvium transivit. Terminatur autem tertius hic liber morte Achaab regis Israel, et morte Josaphat regis Juda, desinens in principium regni Ochoziæ filii Achaab, et in principium regni Joram filii Josaphat regis Juda.

Liber IV, Regnorum.

16. In quarto libro enarratur, quomodo duo duces quinquagenarii regis Ochoziæ igne cœlitus per verbum Eliæ prophetæ consumpti, et Elias tandem sublatus sit, spiritusque Eliæ Eliseo requieverit, ita ut essent ei duplicia in spiritu. Quomodo Eliseus Sunamitidis filium mortuum precando excitaverit, et Neæman Syrum a lepra mundaverit, vascula uxoris prophetæ mortui in verbo Domini oleo repleverit : item quod super ossa ipsius mortui cujusdam accincti hominis cadaver conjectum, mox atque prophetæ ossa tetigerat, revixerit : quod cum melote Eliæ Jordanem percusserit, diremptaque hac atque illac unda, pedibus et ipse fluvium transiverit. Continetur etiam isto volumine, quomodo Senacherim et Rapsakes post multas blasphemias profligati sunt, deque exercitu ipsorum una nocte occisa sunt centum octoginta quinque virorum millia : et quomodo Sossias rex universa simulacra sustulerit, lucos succiderit, et Pascha, sicut scriptum est, rite servaverit. Habet hic liber Regum quoque gesta et annos eorum, qui in Judæa regnarunt, Joram Ochoziæ, Joas, Amasæ, Osia, Joatham, Achaz, Ezechia, Manasse, Amos, Josia, Joa-

λίθον τίμιον, καὶ ἡδύσματα ἀμύθητα. Μετὰ δὲ θάνατον Σαλομῶνος, διεδέξατο οὐκ οὐκ αὐτοῦ Ῥοβοὰμ τὴν βασιλείαν· καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐσχίσθη ἡ ἀρχή· καὶ δέκα μὲν φυλαὶ ἀπῆλθον εἰς Σαμάρειαν· δύο δὲ ἔμειναν ἐν Ἱερουσαλήμ, ἡ Ἰούδα καὶ ἡ Βενιαμίν. Εἰσὶν οὖν τὰ ἐμπεριεχόμενα τούτῳ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ πράξεις καὶ ἔτη βασιλέων τούτων· Σαλομῶνος βασιλεύς πάντων ὁμοῦ. Μετὰ δὲ τὴν διαίρεσιν τῆς βασιλείας, ὡς εἴρηται, τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ βασιλέων τῶν δύο φυλῶν, Ῥοβοὰμ, Ἀθίου, Ἀσά, καὶ Ἰωσαφάθ· τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ βασιλέων τῶν δέκα φυλῶν, Ἰεροβοὰμ, Ναβὰθ, Βασσά, Ἠλάν, Ζαμβρῆ, καὶ Ἀχαάβ. Καὶ περὶ προφητῶν δὲ διαλαμβάνει τούτων· Ναθάν, καὶ Γὰδ, καὶ Ἀχιὰ τοῦ Σηλωνίτου, καὶ τοῦ ἐπικαλεσαμένου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῆς Σαμαρείας· καὶ περὶ Ἡλίου καὶ Ἐλισσαίου, καὶ τοῦ προφητεύσαντος τῷ Ἀχαάβ περὶ τοῦ υἱοῦ Ἀδερ, καὶ τοῦ πατάξαντος αὐτὸν, καὶ ἐλέγξαντος τὸν Ἀχαάβ· καὶ ὅτι ἦσαν υἱοὶ τῶν προφητῶν καθ' ἑαυτοὺς ἀναχωροῦντες. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ, πῶς Ἠλίας προεφῆτευσε, καὶ οὐκ ἔβρεξεν ἐπὶ τῆς τριά, καὶ ὅτι οἱ κόρακες ἔφερον αὐτῷ διὰ ῥήματα Κυρίου πρῶτας μὲν ἄρτους, δευτέρως δὲ κρέα. Ἐν τε τῇ Σαρεφθᾷ τῆς Σιδωνίας πεποίηκε διὰ ῥήματα Κυρίου μὴ ἐκλείψαι τῆς χήρας τὴν ὕδριαν τοῦ ἀλεύρου, καὶ τὸν καμψάκην τοῦ ἐλαίου μὴ ἐλαττονηθῆναι. Καὶ τὸν μὲν υἱὸν αὐτῆς ἀποθανόντα ἤγειρεν εὐζήμενος· τοὺς δὲ προφήτας τοῦ Βαάλ ἐποίησεν ἀναιρεθῆναι, ὄντας τὸν ἀριθμὸν ὡς· καὶ τῇ μηλωτῇ δὲ ἐπάταξε τὸν Ἰορδάνην, καὶ διηρέθη ἔνθα καὶ ἔνθα τὸ ὕδωρ, καὶ διέθη τῷ ποδὶ τὸν ποταμόν. Λήγει δὲ ἡ βίβλος αὕτη εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἀχαάβ βασιλέως Ἰσραὴλ, καὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἰωσαφάτ βασιλέως Ἰούδα, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν βασιλείας Ὀχοζίου υἱοῦ Ἀχαάβ, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν Ἰωράμ υἱοῦ Ἰωσαφάτ βασιλέως Ἰούδα.

Βίβλος δ', Βασιλειῶν.

16. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ βίβλῳ ἐστὶ, πῶς οἱ δύο πενηκόνταρχοὶ τοῦ Ὀχοζίου πυρὶ ἀνηλώθησαν διὰ ῥήματα Ἡλίου τοῦ προφήτου, καὶ ὅτι ἀνελήφθη Ἠλίας, καὶ ἐπανεπαύσατο ἐπὶ Ἐλισσαίῳ τὸ πνεῦμα Ἡλίου, καὶ γέγονεν αὐτῷ διπλᾶ ἐν πνεύματι· καὶ πῶς ὁ Ἠλισσαῖος τὸν μὲν υἱὸν τῆς Σουναμίτιδος ἀποθανόντα ἤγειρεν εὐζήμενος, τὸν δὲ Νεαιμάν τὸν Σύρον ἐκαθάρισεν ἀπὸ τῆς λέπρας, τῆς τε γυναίκος τοῦ προφήτου πεπλήρωκε τὰ ἀγγεῖα ἐλαίου ἐν λόγῳ Κυρίου, καὶ ἐπὶ τὰ ὄσα δὲ αὐτοῦ μετὰ θάνατον ἐβρίφη νεκρὸς μονόζωνος, καὶ ὡς ἤφατο τῶν ὀστέων τοῦ προφήτου, ἀνέζησε· καὶ τῇ μηλωτῇ Ἡλίου ἐπάταξε τὸν Ἰορδάνην, καὶ διηρέθη ἔνθεν καὶ ἔνθεν τὸ ὕδωρ, καὶ διέθη περὶ καὶ αὐτός. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ καὶ πῶς ὁ μὲν Ζεναχηρὴμ καὶ Παψάκτις, πολλὰ βλασφημήσαντες, ἐδιώχθησαν καὶ χιλιάδες ἀνδρῶν αὐτῶν ῥπε' ἐν μιᾷ νυκτί. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωσίας καθῆκε πάντα τὰ εἰδωλα, καὶ τὰ ἄλλα ἐξέκοψε, καὶ πεποίηκε τὸ Πάσχα, ὡς γέγραπται νομίμως. Περιέχει δὲ ἡ βίβλος καὶ πράξεις βασιλέων καὶ ἔτη· τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ Ἰωράμ, καὶ Ὀχοσίου καὶ Ἰωᾶδ καὶ Ἀμεσσία, καὶ Ὀζίου, καὶ Ἰωᾶθαν, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκίου, καὶ Μανασσῆ, καὶ Ἀμώς, καὶ Ἰωσία, καὶ

Ἰωάαζ, καὶ Ἐλιακίμ, καὶ Ἰωακείμ, καὶ Ματθανάν, καὶ Σεδεκία· τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ Ὀχοζίου, καὶ Ἰωράμ, καὶ Ἰού, καὶ Ἰωάαζ, καὶ Ἰωᾶς, καὶ Ἰεροβοάμ, καὶ Ζαχαρίου, καὶ Σελλούμ, καὶ Μαναήμ, καὶ Φακεσσίου, καὶ Φακᾶς, καὶ Ὀσηέ· καὶ περὶ προφητῶν, Ἠλία, καὶ Ἐλισσαίη, καὶ Ἡσαίου, καὶ Ἰερεμίου, καὶ ὅτι ἡ μὲν βασιλεία Σαμαρείας πέπαυται ἐπὶ Ὀσηέ, οὐδὲν Ἠλᾶ τῷ καὶ σφάξαντι τὸν Φακεεὶ υἱὸν Ῥομελίου· ἡ δὲ τῆς Ἰερουσαλήμ βασιλεία πέπαυται ἐπὶ Σεδεκίᾳ. Καὶ αὐτὸς γὰρ ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἀφαιρέθηντων αὐτοῦ τῶν ὀφθαλμῶν, εἰς μύλωνα ἐβλήθη ἔτη κς'. Μετὰ ταῦτα, ὑψωσεν αὐτὸν τὸν Ἰωακείμ βασιλεὺς Βαβυλῶνος, καὶ ἔδωκε αὐτῷ τὸν θρόνον ἐπάνω τῶν ἐκεῖ βασιλείων, καὶ συνήσθη καὶ συνέπιπε μετ' αὐτοῦ ἕως ἡμέρας ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτοις λήγει τὸ βιβλίον, αἰχμαλωτισθέντος τοῦ λαοῦ, καὶ τῆς πόλεως πάσης ἀλούσης.

(11) *Ἐπιτομή πράξεων τῶν βασιλέων τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἰσραήλ.*

17. Ἀρχῆθεν οὖν πάλιν ἀναληπτέον τὸν λόγον, καὶ κατ' ἐπιτομὴν ἐκθετέον τῶν πάντων βασιλέων, καὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν τῆς Σαμαρείας, τὰ ὀνόματα καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὰ τῆς ἐκάστου βασιλείας ἔτη· καὶ πρῶτον περὶ τῶν βασιλέων Ἰερουσαλήμ. Μετὰ δὲ τὸ ἀπολεῖσθαι τὸν Σαούλ, βασιλεύσαντος ἔτη μ', Δαβὶδ βασιλεύει ἐπὶ πάντα τὸν Ἰσραήλ, καὶ αὐτὸς ἔτη μ' οὐτως ἐν μὲν Χεθρῶν ἔτη ζ', ἐν δὲ παντὶ Ἰσραήλ καὶ Ἰούδα ἔτη λγ'. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Σαμουήλ, Ναθάν, Γάδ. Σαλομῶν ὁ υἱὸς Δαβὶδ ἐβασίλευσεν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν ἔτη μ' καὶ αὐτὸς· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἦσαν προφῆται Ναθάν καὶ Γάδ. Ῥοβοάμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη ιζ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἐπὶ τούτου ἐσχίσθη ἡ βασιλεία, καὶ ἔμειναν μετ' αὐτοῦ μὲν ἐν Ἰερουσαλήμ φυλαὶ δύο, ἡ Ἰούδα καὶ ἡ Βενιαμίν· ἐν δὲ τῇ Σαμαρείᾳ φυλαὶ δέκα. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἀχίας ὁ Σηλωνίτης, καὶ Σαμαίας, καὶ Ἀδδώ. Ἀβίου υἱὸς αὐτοῦ ἔτη τρία. Καὶ οὐκ ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ τελεία, ὡς Δαβὶδ, ἀλλὰ ἐπορεύθη ἐν ταῖς ἀμαρτίαις τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἀδδώ ὁ προφήτης. Ἀσσά υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μσ'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές· ἀλλ' ἔτι ἦν τὰ ὑψηλά. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἀζαρίας υἱὸς Ὠθῆδ, καὶ Ἀναμή. Ἰωσαφάτ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κς'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές· ἀλλὰ τὰ ὑψηλά ἐτι ὑπῆρχε. Καὶ μετὰ ταῦτα μέμψιν ἔσχεν ἀνομίας, ὅτι ἐφιλίασε τῷ Ὀχοζίᾳ βασιλεῖ Ἰσραήλ, καὶ ἐκοινωνήσεν αὐτῷ εἰς πλοίων πραγματείας. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἠλίας, Ἐλισσαίη, Μιχαίας, καὶ Ἰού ὁ τοῦ Ἀναμή, καὶ Ὀζιήλ ὁ τοῦ Ζαχαρίου, καὶ Ἐλιαδά ὁ τοῦ Ὠδιᾶ ἀπὸ Μαρίας. Ἰωράμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη η'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Εἶχε γὰρ γυναῖκα θυγατέρα Ἀχαάβ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαίος. Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτος α'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Μετ' αὐτὸν Γοθολία ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἔτη ἑπτά. Ἰωᾶς υἱὸς Ὀχοζίου ἔτη μ'. Οὗτος ἐφόνευσεν Ζαχαρίαν, καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές ἕως Ἰωακᾶ ὁ συνετὸς ἔζη, καὶ ἐφώτισεν αὐτόν. Τούτων ἀπέχτειναν οἱ δούλοι αὐτοῦ ἐν

A chaz, Eliakim, Joakim et Matthanan, qui et Sedekias dicebatur. Eorum vero, qui in Samaria: Ochoziaz, Joram, Jehu, Joachaz, Joas, Jeroboam, Zachariae, Sellum, Manaem, Phakessiaz. Phakes, Osee: et de prophetis, Elia, Eliseo, Isaia et Jeremia. Præterea quomodo regnum Samarizæ desierit, sub Osee filio Hela, qui Phakee filium Romeliaz occidit, regnum vero Jerosolymitanum sub Sedekia cessavit. Nam et ipse in Babylonem abductus, et effossis oculis in pistrinum annos viginti sex abjectus est. Postea vero rex Babylonis regem Joakim exaltavit, thronumque illius supra cunctos qui illic erant reges extulit et cum eo edit et bibit omnibus diebus vitæ ipsius. In hisque desinit liber iste, in servitutem abducto jam populo, et tota urbe capta.

Epitome gestorum regum Judæ et Israel.

17. Ab initio repetenda nobis hæc sunt, et per epitomen exponenda omnium regum cum Judææ, cum Samariæ nomina, res gestæ et **|||** regni ejusque anni. Et primum de regibus Jerusalem. Post interitum Saulis qui annos regnaverat quadraginta, regnavit David super universum Israelem, et ipse annos quadraginta; in Chebron, septem deinde super omnem Israelem et Judam triginta tres, et fecit quod rectum erat, corde perfecto; sub hoc erant prophetæ: Samuel, Nathan, Gad. Salomon filius David, et ipse super omnem populum regnavit annos quadraginta, et fecit quod malum erat. Sub isto erant prophætæ, Nathan et Gad. Roboam filius Salomonis regnavit annos septemdecim, et fecit quod malum erat; sub hoc scissum est regnum, et manserunt cum ipso in Jerusalem tribus duæ, Juda et Benjamin; in Samaria vero reliquæ decem. Hujus tempore erant prophetæ Achias Selonites, et Samæas, et Addo. Abias filius ejus regnavit annos tres. Cor hujus non erat perfectum, sicut Davidis, sed ambulavit in peccatis patris sui; sub hoc vixit Addo propheta. Assa filius ejus regnavit annos quadraginta et unum, et fecit quod rectum erat, verumtamen adhuc erant excelsa; sub isto prophetæ erant Azarias filius Oded, et Anami. Josaphat filius ejus regnavit annos viginti quinque, et fecit quod rectum erat, attamen adhuc erant excelsa. Postea objurgatus eo nomine fuit, quod amicitiam junxerat cum Ochozia rege Israel, et in nautica negotiatione socius illi fuerat. Hujus tempore erant prophetæ Elias, Elisæe, Michæas, Hiu filius Anami, Oziel filius Zachariæ, et Eliada Odiaz de Marisa. Joram filius Josaphat regnavit annos octo, et fecit quod malum erat. Hæc enim uxorem filiam Achaab: hujus ævo erat prophetæ Elias et Eliseus. Ochozias filius ejus regnavit annum unum, et fecit quod malum erat. Post hunc regnavit mater ipsius Gotholia annos septem. Joas filius Ochoziaz regnavit annos quadraginta. Iste occidit Zachariam, et donec Judæ vir prudens viveret,

(11) Titulus adjectus fuit ab editoribus Parisiensibus.

a quo instituebatur, fecit quod rectum erat. Hunc interfecerunt ipsius servi in domo Maeloth; hujus tempore prophetavit Azarias filius Jodæ. Amesias filius ejus regnavit annos viginti novem, et fecit initio regni quod rectum erat, sed non sicut David: nam adhuc populus immolabat in excelsis, et lucos non excidit: sub hoc prophetarunt prophetae quidam, quorum tamen nomina scripta non sunt. Postquam vero eos qui in Seir habitabant percussit, in superbiam elatus est, idola habitantium in Seir coluit, et in manus hostium traditus, percussus est. Azarias, qui et Ozias, annos quinquaginta duo; et primum quod rectum erat fecit, sicut et pater ipsius, excelsa tamen non abstulit. Cum autem prospere rem ageret, elatus est animo, voluitque per seipsum adolere in templo, quod solis sacerdotibus licebat. Quapropter et lepra percussus est, postquam audisset: « Non tuum est, Ozia, adolere Domino, sed sacerdotum filiorum Aaron, qui sanctificati sunt⁶⁶: » sub hoc prophetavit Isaias. Joathan filius ejus annos sedecim, et fecit quod rectum erat, quemadmodum pater ejus, verumtamen excelsa non est demolitus, et sub hoc erat Isaias. Achaz filius ejus regnavit annos sedecim, et fecit quod malum erat; in diebus ejus erant prophetae Isaias et Oded. Ezechias filius ejus annos viginti novem, et fecit quod rectum erat, sicut David perfecte; iste abstulit serpentem æneum, quem suspenderat Moyses; sub hoc quoque erat Isaias. Isto regnante Senacherim et Rapsakes Assyrii Dominum blasphemarunt, qui quidem postea percussi sunt, tum autem una nocte cæsi sunt ab angelo 185,000. Ezechias vero cum ægrotaret, et jam moriturus esset, ad prorogationem vitæ annos 15 accepit. Manasses filius Ezechias, annos 55, et malum fecit. Quæ namque Ezechias pater ejus demolitus fuerat, ipse restituit; alter Jeroboam factus Judæ, ita ut hujus causa idem acciderit Jerusalem, quod 112 Samariæ. De illo namque dictum est: « Qui peccare fecit Judam⁶⁷. » Quare et in Babylonem captivus adductus est. In captivitate tamen constitutus, ut in Paralipomenis scriptum est, pœnitentiam egit: quæ causa fuit ut illum Deus in Jerusalem reducerit, ubi et regnum recuperavit. Postquam vero pœnitentiam egisset, et populum, ut Deo serviret, docuisset, tandem mortuus est. In civitate tamen David non est sepultus, sed in horto suo, in horto Hoza. Amos filius ejus regnavit annos duos, et fecit quod malum erat, sicut pater ejus Manasses et occiderunt illum pueri ipsius, sepultusque est in horto Hoza, in quo sepultus est et pater ipsius. Josias filius ejus regnavit annos 31. Hunc populus regem creavit, cum annos octo natus esset, et fecit quod rectum erat, ambulavitque in omni via David, nec declinavit ad dexteram, vel ad sinistram. Etenim lucos succidit, et omnia simulacra sustulit, cum annorum esset sedecim; legem vero Dei quæsit, et cum negle-

A οκτω Μελώθ. Ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσεν Ἀζαρίας [Ζαχαρίας] υἱὸς Ἰωδαί. Ἀμεσίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κβ'· καὶ ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸ εὐθεῖς, ἀλλ' οὐχ ὡς Δαβὶδ· ἔτι γὰρ ὁ λαὸς ἐθυσίαζεν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς, καὶ τὰ ἄλση οὐκ ἐξῆρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσαν προφήται· ἀλλ' οὐκ ἐγράφησαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Μετὰ ταῦτα μέντοι, Ἀμεσίας, πατάσας τοὺς ἐν Σηεῖρ, ἐπήρθη, καὶ ἐλάτρευσε τοῖς εἰδώλοις τῶν Σηεῖρ, καὶ ἐπατάχθη παραδοθεὶς τοῖς ἐχθροῖς. Ἀζαρίας, αὐτός ἐστιν Ὀζίας, ἔτη νβ'· καὶ ἐποίησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸ εὐθεῖς, ὡς ὁ Πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλὰ οὐκ ἐξῆρεν. Εὐδοκίμος δὲ ἐπήρθη, καὶ ἠθέλησεν ἑαυτῶ θυμιάσαι ἐν τῷ ναῷ, ὅπερ μόνους τοῖς ἱερεῦσιν ἐξεστὶ. Διδὸν καὶ ἐλεπρώθη, ἀκούσας· « Οὐ σοί, Ὀζία, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ τοῖς ἱερεῦσι τοῖς υἱοῖς Β Ἀαρὼν, τῶν ἡγιασμένων. » Ἐπὶ τούτου προεφῆτευσεν Ἡσαίας. Ἰωθάμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθεῖς, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλὰ οὐκ ἐξῆρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας. Ἀχάζ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ις'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας καὶ Δαβὶδ προφῆται. Ἐζεκιὰς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κθ'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθεῖς, ὡς Δαβὶδ τελείως. Οὗτος καθέλε τὸν θριν τὸν χαλκοῦν, ὃν ἐκρέμασε Μωϋσῆς. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας. Ἐπὶ τούτου Σαναχρηὶμ καὶ Ραψάκης, οἱ Ἀσσύριοι, βλασφημοῦντες, ἐπατάχθησαν μὲν αὐτοὶ μετὰ ταῦτα, ἐν μίᾳ δὲ νυκτὶ χιλιάδες ρπε'. Ἐξελεθῶν ἀγγελὸς ἀνέλε. Νοστήσας δὲ Ἐζεκιὰς, καὶ μέλλων ἀποθνήσκειν, ἔλαβε προσθήκη ἐτη ιε'. Μανασσῆς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη νε'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Οἶα γὰρ κατέσκαψεν Ἐζεκιὰς, ταῦτα οὗτος ἀνήγειρε· καὶ γέγονεν ἄλλος Ἰεροβοάμ τῷ Ἰουδα, ὥστε καὶ δι' αὐτὸν παθεῖν τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς τὴν Σαμάρειαν. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἐλέχθη· « Ὁς ἐξῆμαρτε τὸν Ἰουδα » διὸ καὶ αἰχμάλωτος ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Ἄλλ' ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ὡς ἐν ταῖς Παραλιπομέναις γέγραπται, μετανοήσαντα αὐτὸν ἐπέστρεψεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ πάλιν ἀντελάβετο τῆς βασιλείας· μετανοῶν τε καὶ διδάσκων τὸν λαὸν δουλεύειν τῷ Θεῷ ἐτελεύτησεν. Οὐκ ἐτάφη δὲ ἐν πόλει Δαβὶδ· ἀλλ' ἐν τῷ κήπῳ αὐτοῦ, ἐν κήπῳ Ὀζά. Ἀμὼς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη β'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μανασσῆς· καὶ ἀνέειλον αὐτὸν οἱ παῖδες αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ κήπῳ Ὀζά, ἐνθα καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἰωσίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη λα'. Τούτον ὁ λαὸς ἤγειρε βασιλέα, ἐτῶν ὄντα ὀκτώ· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθεῖς ἐν πάσῃ ὁδῷ Δαβὶδ, καὶ οὐκ ἀπέστη δεξιᾶ, οὐδὲ ἀριστερᾶ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἄλση ἐξέκοψε, καὶ τὰ εἰδῶλα πάντα καθέλε, γενόμενος ἐτῶν ις'· τὸν τε νόμον ζητήσας, καὶ εὐρῶν ἀμεληθέντα, ἀναγνωσθῆναι πεποίηκε. Καὶ τὸ Πάσχα ἐκήρυξε, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ, ὡς γέγραπται. Τούτον δὲ ἀνέλε Φαραὼ Νεχαὼ ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου, φιλονεικήσαντα πρὸς αὐτόν. Ἐπὶ τούτου Ἱερεμίας καὶ Σοφονίας ἦσαν οἱ προφῆται, καὶ Ὡβὰδ ἡ προφήτης, γυνὴ Σαλλῆ. Ἰωάχαζ υἱὸς αὐτοῦ μῆνας τρεῖς· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ μετέστησεν αὐτὸν Φαραὼ Νεχαὼ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἱερε-

⁶⁶ II Paral. xxvi, 19. ⁶⁷ II Paral. xxxix, 9.

μίας. Ἐλιακίμ ἕτερος υἱὸς Ἰωσίου, ὃς καὶ μετωνομάσθη Ἰωακείμ, ἔτη ια' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἰωακείμ ὁ καὶ Ἰεχονίας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας γ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Μανθανὰν υἱὸς αὐτοῦ. Τοῦτον Ναβουχοδονόσωρ ἐποίησε βασιλέα, καὶ μετωνόμασε αὐτὸν Σεδεκίαν. Καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη ια' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἰερεμίας. Ἔως τούτου ἡ βασιλεία τοῦ Ἰούδα ἐκράτει, καὶ κατελύθη, ὡσπερ καὶ τῆς Σαμαρείας· καὶ γὰρ καὶ ἡ πόλις ἐάλω, καὶ πάντες ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα μετὰ τῶν σκευῶν.

que est in Babylonem. Manthanan filius ejus. Hunc Nabuchodonosor constituit regem, Sedekiamque mutato nomine vocavit; regnavit annos 11, et fecit quod malum erat. Sub isto quoque erat Jeremias. Huc usque duravit regnum Juda, tuncque subversum est, sicut et regnum Samariæ; urbs namque (Jerusalem) capta et universi in Babylonem captivi, cum vasis, abducti sunt.

Ὅμοιοί οἱ γεγονότες βασιλεῖς Ἰερουσαλήμ ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ καὶ μέχρι τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας εἰκοσι καὶ εἰς, ἄνευ θηλονότι τῆς Γοθολίας, βασιλευσάσης καὶ αὐτῆς, ὡς εἴρηται, μετὰ τελευτῆν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ὀχοζίου ἔτη ἑπτὰ.

Βασιλεῖς Ἰσραήλ.

18. Ἐξῆς δὲ ρητέον καὶ περὶ τῶν ἐν Σαμαρείᾳ γενομένων βασιλέων τοῦ Ἰσραήλ· πῶς τε ἐκαλεῖτο ἕκαστος τούτων, καὶ πόσα ἐβασίλευσεν ἔτη, καὶ ὅπως ἐβίωσεν.

Πρῶτος Ἰεροβοὰμ υἱὸς Ναβὰθ ἐβασίλευσεν ἐν Σαμαρείᾳ, σχισθείσης τῆς βασιλείας, ἀνελθὼν ἀπ' Αἰγύπτου. Καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ὡς οὐδεὶς ἕτερος. Φοβούμενος γὰρ μὴ καταλυθῆ, ἐποίησε δαμάλεις χρυσοῦς δύο, καὶ ἠπάτησε τὸν λαὸν λέγων· «Ὀυτοὶ οἱ θεοὶ εἰσὶν οἱ ἀναγαγόντες ἡμᾶς ἐξ Αἰγύπτου.» Ἐπλάσαστο δὲ καὶ ἱερέας αὐταῖς, καὶ οὕτως αὐτὸς ἐξήμαρτε τὴν Ἰσραήλ. Αὐτῷ γὰρ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν κατακυλοῦθησαν. Ἐβασίλευσε δὲ ἔτη κδ'. Ἐπὶ τούτου ἦν προφήτης Ἀχιὰ ὁ Σηλωνίτης, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κατ' αὐτοῦ.

Ναβὰθ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ οὐκ ἔτι τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Βαασὰ ἄλλου γένους ἔτη κδ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἡλὰ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ οὐκ ἔτι τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Ζαμβρῆ (12) ἐτέρου γένους ἔτη ιβ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἀχαὰβ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κβ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν πλεον τῶν ἄλλων. Ἐπὶ τούτου προφητῆται ἦσαν Ἡλίας καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ Μιχαίας, καὶ ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαὰβ περὶ τῆς Συρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Ἀδὲρ, καὶ ὁ πατάξας αὐτὸν τραύματι, καὶ ἐλέγξας τὸν Ἀχαὰβ, καὶ πολλοὶ καθ' ἑαυτοὺς υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἡλίας καὶ Ἐλισσαῖος. Αὐτοῦ γὰρ τοὺς κεντηκοντάρχους ἐπάταξεν ἐν πυρὶ Ἡλίας ἐν ῥήματι Κυρίου. Ἰωαράμ, υἱὸς ἕτερος Ἀχαὰβ, ἔτη ιβ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ οὐκ ἔτι τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Καὶ ὁ μὲν Ἡλίας ἐπὶ τούτου ἀνελήφθη·

⁶⁶ III Reg. xii, 28.

(12) In libro III Reg. dicitur Zambri regnasse septem tantum dies, et post eum Amai pater Achaab regnasset annos.

A ctam invenisset, legi curavit, ac Pascha prædicavit celebravitque, sicut scriptum est. Hunc occidit Pharao Nechao ad Euphratem, cum contentio inter eos orta esset. Hujus tempore fuerunt prophetae Jeremias, Sophonias et Oida prophetissa, uxor Selle. Joakaz filius ejus regnavit menses tres, et fecit quod malum erat, transtulitque illum Pharao Nechao: sub hoc quoque vixit Jeremias. Eliakim alter filius Josiæ, qui et Joakim mutato nomine dictus est, regnavit annos 11, et fecit quod malum erat. Joakim, qui et Jechonias filius ejus, regnavit menses tres, et fecit quod malum erat, translatusque est in Babylonem. Manthanan filius ejus. Hunc Nabuchodonosor constituit regem, Sedekiamque mutato nomine vocavit; regnavit annos 11, et fecit quod malum erat. Sub isto quoque erat Jeremias. Huc usque duravit regnum Juda, tuncque subversum est, sicut et regnum Samariæ; urbs namque (Jerusalem) capta et universi in Babylonem captivi, cum vasis, abducti sunt. Reges itaque in Jerusalem a Davide usque ad captivitatem Babylonicam fuerunt viginti unus: præter Gotholiam, quæ et ipsa sicut dictum est, post Ochosiæ filii mortem septem annos regnavit.

Reges Israel.

18. Consequenter et de regibus Israel, qui in Samaria regiarunt, dicendum est: nempe, quo quisque vocatus sit nomine, quot annos regnaverit, et quomodo vixerit.

Jeroboam filius Nabath, cum rediisset ex Ægypto, diviso regno primus regnavit in Samaria. Ita autem quod malum erat fecit, ut similis illi non fuerit. Veritus enim ne regnum ejus dissolveretur; duos aureos vitulos fecit, et populum seduxit, dicens: «Hi sunt dii qui eduxerunt nos ex Ægypto⁶⁶.» Instituit etiam ipsis sacerdotes, atque ita peccare fecit Israelem. Ipsum enim omnes postea reges imitati sunt; regnavit autem annos 24, sub hoc erat propheta Achia Selonita, et qui contra ipsum super altare vociferatus est.

Nabath filius ejus regnavit annos duos, et fecit quod malum erat. Nec amplius post illum de genere ipsius quisquam regnavit. Baasa de alia stirpe, regnavit annos 24, et fecit quod malum erat. Ela filius ejus annos 2, et fecit quod malum erat, nec de ejus stirpe postea quisquam regnavit. Zambre alterius generis regnavit annos 12, et fecit quod malum erat. Achaab filius ejus regnavit annos 22, et, plusquam cæteri, fecit quod malum erat: sub hoc prophetæ erant Elias, Eliseus, Michæas, et qui regi Achaab de Syria et filio Ader prophetauit, qui proprio jussu percussus ac vulneratus, regem Achaab redarguit. Et præterea seorsum habitantes multi prophetarum filii. 113 Ochozias filius ejus, regnavit annos duos, et fecit quod malum erat. Hujus quoque tempore erant Elias et Eliseus: quinquagenarios enim alius igne percussit Elias in verbo Domini. Joram, alter filius Achaab,

regnavit annos duodecim, et fecit quod malum erat. A ὁ δὲ Ἐλισσαῖος διέμεινεν ἕως Ἱεροβοάμ, υἱοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραήλ. Ἦσαν δὲ ἐπὶ τούτοις καὶ υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ἰοῦ ἑτέρου γένους, υἱὸς Ναμεσσῆ, ἔτη κη'. Οὗτος ἀνείλε τὸ γένος Ἀχαάβ, καὶ τοὺς προφήτας τοῦ Βάαλ ἐν περηνισμῷ, καὶ τὴν στήλην αὐτοῦ συνέτριψε. Καὶ ἐν τούτῳ ποιήσας τὸ εὐθὲς, ἔσχεν ἐπαγγελίαν, ὅτι, Ἰοὶ τέταρτοι καθίσονται σοὶ ἐπὶ θρόνον Ἰσραήλ. Πλὴν οὐκ ἐφύλαξεν ἐν ὄλῃ καρδίᾳ τὸν νόμον· οὐκ ἀπέστη γὰρ τῶν ἁμαρτιῶν Ἱεροβοάμ διὰ τὰς δαμάλεις.

Israel. Verumtamen legem Domini non servavit toto corde: neque enim a peccatis Jeroboam abstinuit, circa vitulos illos.

Joachaz filius ejus, regnavit annos 17; fecitque quod malum erat. Joas filius ejus regnavit annos sedecim, et fecit quod malum erat. Jerusalem expugnavit, aurum et vasa abstulit. Jeroboam filius ejus regnavit annos 41, et fecit quod malum erat. Zacharias filius Jeroboam regnavit menses sex, et operatus est malum. Hactenus genus Jehu in quartam generationem duravit. Sellum ex alia progenie filius Jabis, regnavit dies triginta, et fecit quod malum erat. Manaem ex alio genere filius Gadde, regnavit annos 20, et fecit quod malum erat. Phakeias, filius Manaem, regnavit annos 10, et fecit quod malum erat. Hujus tempore prophetarunt Isaias et Osee. Phakee, de alia stirpe, filius Romelias, regnavit annos 20; hic occidit Phakeiam, et fecit quod malum erat. Sub hoc quoque erant Isaias et Osee prophetæ. Osee aliunde natus filius Ela, regnavit annos 9. Iste occidit regem Phakee, et fecit quod malum erat, verumtamen non sicut qui ante ipsum regnarunt.

In isto Osee finitum est regnum Samariæ. Tunc C enim cessavit ac periit Samaria, quam deinceps Assyrii inhabitarunt, ex quibus orti sunt hæretici Samaritæ, qui et Sadducei vocantur.

Collecta itaque eorum tempora, qui Jerosolymis a Davide usque ad Sedekiam regnaverunt, annos constituunt quadringentos. Reges universi fuerunt viginti unus, dempta Gotholia, et cuncti ejusdem stirpis Davidis videlicet, ut ab initio ad finem usque filius a patre regnum hærediterio jure accepit. Ex his autem novem quod rectum, duodecim vero quod malum erat, operati sunt, dempta Gotholia.

Eorum vero tempora, qui in Samaria a Jeroboam usque ad Osee regnarunt, anni sunt ducenti D sexaginta: reges autem universi decem et octo ex diversis stirpibus. Horum octo regnum invaserunt: omnes vero quod malum erat fecerunt, juxta peccatum Jeroboam.

Liber XI, Paralipomenon I et II.

19. Hoc nomine vocantur isti libri, quod multa in libris Regnorum prætermissa in ipsis contineantur. Habetur autem in primo libro omnium tribuum genealogia ab Adam usque ad reges secundum tribus, et populos, et familias, et domos. In secundo vero exponuntur gesta regum.

Ἰοάαζ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιζ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἰωᾶς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ ἐπολέμει τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἔλαβε τὸ χρυσίον καὶ τὰ σκεύη. Ἱεροβοάμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ζαχαρίας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας ἕξ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἔως τούτου τὸ γένος Ἰοῦ γεγονάσιν υἱοὶ τέταρτοι. Σελλοῦμ ἑτέρου γένους υἱὸς Ἰαβίς ἡμέρας λ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Μαναήμ ἄλλου γένους υἱὸς Γαδδῆ, ἔτη κ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Φακειας υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ι'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἐπὶ τούτου Ἦσαϊας καὶ Ὠσηὲ ἦσαν προφητεύοντες. Φακαεὲ ἄλλου γένους, υἱὸς Ῥομελίου, ἔτη κ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακειαν, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν, καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἠσαΐας καὶ Ὠσηὲ οἱ προφῆται. Ὠσηὲ ἑτέρου γένους, υἱὸς Ἠλᾶ, ἔτη θ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακαεὲ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν, πλὴν οὐκ ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ.

Ἔως τούτου τοῦ Ὠσηὲ κατέληξε καὶ ἡ βασιλεία Σαμαρείας. Ἐκτοτε γὰρ πέπται, καὶ ἀπόλετο Σαμαρεία, καὶ λοιπὸν Ἀσσύριοι κατέκμησαν ἐν αὐτῇ, ἐξ ὧν οἱ αἰρετικοὶ Σαμαρείται γεγονάσι, καλούμενοι καὶ Σαδδουκαῖοι [ι. Χουβαῖοι].

Συνάγονται οὖν οἱ χρόνοι τῶν μὲν Ἱερουσαλήμ βασιλευσάντων ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ καὶ μέχρι τοῦ Σεδεκία, καὶ αὐτοῦ, τὰ πάντα ἔτη υ', βασιλεῖς τε οἱ πάντες κα' δέκα τῆς Γοθολίας, καὶ γένους ἅπαντες ἐνδὲς τοῦ Δαβὶδ, καὶς παρὰ πατρὸς κατὰ διαδοχὴν, ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους τὴν βασιλείαν κληρούμενοι. Ἐκ τούτων δὲ πάλιν οἱ μὲν ποιήσαντες τὸ εὐθὲς εἰσὶν θ', οἱ δὲ ποιήσαντες τὸ πονηρόν ιβ' χωρὶς τῆς Γοθολίας.

Τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ πάλιν βασιλευσάντων ἀπὸ Ἱεροβοάμ καὶ μέχρι Ὠσηὲ τὰ πάντα ἔτη σζ'· καὶ βασιλεῖς μὲν οἱ πάντες ιη', ἐκ διαφόρων δὲ γενῶν. Καὶ τούτων ὀκτώ ἐπὶ τὸ ἀρχεῖν ἀναβεθηκότες· καὶ πάντες ἐποίησαν τὸ πονηρόν, κατὰ τὴν ἁμαρτίαν Ἱεροβοάμ.

Βιβλίον ι', Παραλιπόμηναι α' καὶ β'.

19. Οὗτω καλεῖται τὰ βιβλία ταῦτα, ἐπειδὴ παραλειφθέντα πολλὰ ἐν ταῖς Βασιλείαις περιέχεται ἐν τούτοις. Ἔστι δὲ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ γενεαλογία πασῶν τῶν φυλῶν ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῶν βασιλέων κατὰ φυλὰς, καὶ κατὰ δήμους, καὶ κατὰ πατριὰς, καὶ κατ' οἶκον· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ διαλαμβάνονται πράξεις τῶν βασιλέων.

Εἴρηται μὲν οὖν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι οἱ συγγραφήμενοι τὰς τε πράξεις καὶ τοὺς χρόνους τῶν βασιλέων εἰσὶν οἱ κατὰ καιροὺς ὄντες προφήται· ὅπερ δὲ τοῦ γινώσκειν ἐν μέρει αὐτοὺς, ἐσημειωσάμεθα ταῦτα ἐκ τῶν Παραλιπομένων· τὰ περὶ τοῦ Δαβὶδ ἔγραψε Σαμουὴλ, καὶ Ναθάν, καὶ Γὰδ, οἱ προφήται· τὰ περὶ Σολομῶντος, Ναθάν καὶ Ἀχιὰ, οἱ προφήται· τὰ περὶ Ἰεροβοάμ, Σαμαίας καὶ Ἀδδῶ, οἱ προφήται· τὰ περὶ Ἀβιά, Ἀδδῶ ὁ προφήτης· τὰ περὶ Ἀσά ἐν τῷ βιβλίῳ Λόγων περὶ τῶν Βασιλέων Ἰούδα· τὰ περὶ Ἰωσαφάτ, Ἰηοῦ ὁ προφήτης, ὁ τοῦ Ἀναμὴ, ὃς κατέγραψε βιβλίον Λόγων Βασιλέων Ἰούδα· τὰ περὶ Ἰωάς ἐπὶ τὴν γραφὴν τῶν Βασιλείων· τὰ περὶ Ἀμεσία ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ· τὰ περὶ Ὑζίου, Ἰεσσαίας ὁ προφήτης· τὰ περὶ Ἰωάθαμ ἐπὶ βιβλίον τῶν Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ· τὰ περὶ Ἀχάζ ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ· τὰ περὶ Ἐζεαίου, Ἡσαίας υἱὸς Ἀμὸς ὁ προφήτης· τὰ περὶ Μανασσῆ ἐπὶ Λόγον τῶν ὀρώντων· τὰ περὶ Ἰωσίου ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα· τὰ περὶ Ἰωακείμ ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ.

Βιβλίον ιβ', Ἐσδρας α' καὶ β'.

20. Ταῦτα τὰ δύο βιβλία παρ' αὐτοῦ κείνου συγγράφησαν, οὗ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἐπιφέρονται. Οὗτος γὰρ Ἐσδρας, ἱερεὺς ὢν καὶ ἀναγνώστης, ἐξεγρεῖται τὴν ἐπάνοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, τὴν ἀπὸ Περσίδος εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ γενομένην. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ διαλαμβάνει, ὅπως γέγονε τὰ τῆς ἐπάνοδου ἐν χειρὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδὲκ, καὶ Ἐσδρα, καὶ Ζοροβάβελ, καὶ Νεεμία εὐνοῦχου Ἰουδαίου. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπάνοδου αὕτη· Τρεῖς στρατιῶται φυλάσσοντες τὸν βασιλέα, ὧν εἷς ἦν ὁ Ζοροβάβελ, ἤρισαν ἐν προβλήματι, τεθείσης ἐπαγγελίας αἰτῆσαι τὸν νικῶντα, ὅπερ ἂν ἐβελήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως. Τοῦ τοίνυν ἑνὸς εἰπόντος νικῶν τὸν οἶνον, τοῦ δὲ ἑτέρου εἰρηκότος νικῶν τὸν βασιλέα, ὁ Ζοροβάβελ διετείνατο νικῶν τὰς γυναῖκας, καὶ ὕπερ πάντα τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα εἰρηκῶς νενίκηκε, καὶ ἤκουσεν αἰτήσασθαι ὁ βούλεται, ἤξλωσεν αὐτὸς ἀρεθῆναι τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ οἰκοδομηθῆναι τὴν Ἱερουσαλήμ. Καὶ γέγονεν ὡς ἠξίωσεν· καὶ ἀφείθη ἡ αἰχμαλωσία. Τότε γὰρ ἐπληρώθη καὶ τὰ ἐξήκοντα ἔτη τῆς ὀργῆς. Εἰσὶ δὲ οἱ ἀναβάντες ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπὸ Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν, καὶ οἱ Λευῖται πάντες ἑμοῦ τὸν ἀριθμὸν μυριάδες τέσσαρες καὶ δισχίλιοι καὶ τριακόσιοι καὶ ἐξήκοντα· παῖδες δὲ αὐτῶν καὶ παιδίσκαι, ζετδ' οἱ ἄδοντες σμε' κάμηλοι υλε' βνοι ςψκ'. Καὶ οἱ μὲν οἰκοδομοῦντες ἦσαν Ζοροβάβελ, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ, καὶ Νεεμίας· ὁ δὲ Ἐσδρας, εὐφυῆς ὢν ἐν τῷ νόμῳ, αὐτὸς προεχώμισεν τὸν νόμον καὶ ἀνέγνω, καὶ διετύπωσε πάντα τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν, καὶ τοὺς Λευῖτας αὐτὸς ἰδείξεν ἐκ τοῦ νόμου, καὶ ἐποίησεν ἐκδηθῆναι τὰς ἀλλογενεῖς γυναῖκας ἀπὸ τῶν λαβόντων αὐτάς ἐν καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας. Ἐξέβαλον γὰρ πάντες καὶ ἐκαθαρίσθησαν, καὶ ἐποίησαν τὸ Πάσχα νομίμως, ὡς γέγραπται, καὶ τὴν νηστείαν.

(13) Qui primus Esdræ hic dicitur, est in Vulgata tertius, et ad calcem Bibliorum positus extra canonicos.

Supra quidem dictum est, quod qui regum facta et tempora conscripserunt, prophetæ fuerint, qui singulis temporibus vixerunt. Ut autem speciatim quid quisque scripserit, cognoscatur, ex Paralipomenis ista annotavimus: Davidis historias scripserunt Samuel, Nathan et Gad prophætæ; Salomonis, Nathan et Achia prophætæ; Jeroboam, Samæas et Addo prophætæ; Abiæ, 114. Ad Jo propheta. Asæ facta habentur in libro *Sermonum de regibus Juda*. Josaphat, Jehu propheta, filius Aname, qui librum *Sermonum de regibus Juda* scripsit. Quæ Joas gessit, relata sunt in scripturam Regnorum; quæ Amasias, in libro sunt regum Juda et Israel; quæ Ozias, scripsit Isaias propheta; quæ Joatham, sunt in libro Regum et Juda et Israel; quæ Achaz, in libro B habentur Regum Juda et Israel; quæ Ezekias fecit, scripsit Isaias propheta filius Amos; quæ Manasse, relata sunt in sermonem videntium; quæ Josias, in libro sunt Regum Juda; quæ Joakim, in libro habentur Regum Juda et Israel.

Liber XII, Esdræ primus et secundus (13).

20. Hi duo libri ab eo conscripti sunt, cujus et inscriptionem præferunt. Esdras enim iste sacerdos et lector cum esset, reditum filiorum Israel ex Perside ad Jerusalem, enarravit. In primo libro tradit, quomodo cura reditus fuerit in manu Jesu filii Josedec, et Esdræ, et Zorobabel, et Neemiæ eunuchi Judæi. Occasio vero reditus hæc fuit: Tres milites regem custodientes, quorum unus erat Zorobabel, circa quæstionem quamdam contendebant, facta promissione, ut qui vinceret, a rege quidquid vellet peteret. Cum primus dixisset fortius esse vinum, alter fortiolem esse regem, Zorobabel contendit fortiores esse mulieres, veritatemque super omnia excellere. Hæc quia locutus Zorobabel, victor evasit: cum jussus esset petere quod vellet, petiit, ut captivitas solveretur, et Jerusalem ædificaretur. Atque ita ut petiit, factum est: dimissaque est captivitas. Tunc enim temporis adimpleti erant sexaginta iræ anni. Qui vero Hierosolymam e captivitate ascenderunt de tribubus Juda et Benjamin, cum Levitis, in universum numero fuerunt quadraginta duo millia trecenti et sexaginta. Servi vero illorum et ancillæ, septem millia trecenti triginta quatuor. Cantores ducenti quadraginta quinque. Camelli quadriugenti triginta quinque. Asini sex millia septingenti viginti. Ædificatores autem erant Zorobabel et Jesus filius Josedec et Neemias. Esdras vero, cum esset dexter in cognitione legis, legem protulit atque legit, constituitque cuncta ad templum pertinentia, et Levitas quoque ipse ex lege designabat. Præterea et alienigenas uxores abjici curavit ab illis, qui eas tempore captivitatis duxerant. Abjecerunt enim illas omnes, et mundati sunt, et Pascha, sicut scriptum est, et jejunium legitime servaverunt.

Secundo autem libro eadem quidem de reditu Babylone ait, præter problemata. Plura vero de Naemia eunucho exponit, quomodo et ipse templi ædificationem petiverit. Et quomodo Esdras quidem lectoris fungeretur officio, Jesus vero et Banæas et Abias populum erudirent. Quod Esdras scientiam Domini legendo explicuerit, populus, per lectionem illius, quæ facienda erant intellexerit, et Pascha celebraverit. Servarunt etiam jejunium mense septimo, et festum Tabernaculorum, sicut scriptum est. « Non fecerant, inquit, ad hunc modum a diebus Jesu filii Nave. » Esdras vero cum vidisset mulieres Azotias Hebræis conjugio junctas: lugens ac plorans, effecit, ut omnes promitterent se legem Dei servaturos, et ejecit mulieres illas, tanquam illegitimo conjugio junctas, et jurarunt universi se legem servaturos. Atque ita sanctificati et mundati exhilarati sunt, et abiit quisque in domum suam. Narratur autem et hoc de Esdra, quod cum libri per incuriam populi ac diuturnam captivitatem periissent, ipse illos, cum vir esset honesti studiosus, industrius, et lector, apud se omnes custodiverit, **115** et tandem protulerit, omnibusque tradiderit, atque ita Biblia servaverit.

Liber XIII, Psalterium Davidis.

21. Tametsi hic Psalmorum liber solius habet Davidis inscriptionem, multorum tamen aliorum quoque in illo sunt psalmi; scilicet Asaph, Idithum, filiorum Core, Aggæi, Zachariæ, et Æmam Israelitæ. Sunt etiam nonnulli, qui una ab omnibus sunt dicti, quotquot videlicet « Alleluia » habent. Itaque Esdras omnes hosce psalmos a quibuscunque dictos uno complexus est libro, qui quidem quasi communes sint psalmi omnes quos continet, Psalmorum liber vocatur; soli vero Davidi inscribitur, quia ille primus spiritum psallendi a Deo accepit, primusque psalmos composuit et scripsit, et prædictos psalmistas ipse ex sacerdotibus selegit ac instituit, stationemque locorum illis, et ordinem melodiarum, ac tempus psallendi matutinum et vespertinum determinavit: et ita ordinavit ut alii aperto, alii clauso templo, alii a dextris, alii a sinistris starent: atque ita quidam Deo psallerent, laudemque ac hymnum voce canerent; quidam vero confessionem ac laudem pulsarent, illi in cinyris, citharis, nablis ac cymbalis, isti tubis in exaltando personarent. Sacerdotes igitur qui arcam Dei sub Davide portabant, erant numero mille et duo: nempe, ex filiis Caath, Uriel princeps et fratres ejus centum et decem; ex filiis Merari, Ase princeps et fratres ejus 250; ex filiis Gedeon, Joel princeps et fratres ejus 150; ex filiis Elisaphat, Samæas princeps et fratres ejus 200; ex filiis Chebron, Ener princeps et fratres ejus 80; ex filiis Eziel, Aminadam princeps et fratres ejus 112. Psaltæ vero selecti ex ipsis erant, de quibus supra dictum est. Hi ad hunc modum instituti erant: Asaph et Ætham filii Core cymbalis æneis personabant, ut ab omnibus audirentur; Zacharias vero

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ λόγῳ τὰ αὐτὰ μὲν πάλιν λέγει περὶ τῆς ἐπανόδου, χωρὶς τῶν προβλημάτων· τὰ πλείω δὲ ἐξηγεῖται περὶ Νεεμίου τοῦ εὐνοῦχου, ὅτι καὶ αὐτὸς ἤξιώσατο περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἱεροῦ, καὶ ὅτι ὁ μὲν Ἐσδρας ἀνεγίνωσκεν· Ἰησοῦς δὲ καὶ Βαναίας καὶ Ἀβίας ἦσαν συνετίζοντες τὸν λαόν. Καὶ ὁ μὲν Ἐσδρας ἀναγινώσκων δίσταλλον ἐπιστήμη Κυρίου· ὁ δὲ λαὸς συνῆκον ἐν τῇ ἀναγνώσει, καὶ ἐποίησε τὸ Πάσχα. Καὶ τῷ ἐβδόμῳ μηνὶ ἐποίησαν τὴν νηστείαν, καὶ τὴν Σκηνοπηγίαν, ὡς γέγραπται· « Ὅτι, φησὶν, οὐκ ἐποίησαν οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰησοῦ υἱοῦ Ναυῆ. » Ἐσδρας δὲ, ἑωρακῶς ἐπιμιγείσας γυναῖκας Ἀσωτίους τοῖς Ἑβραίοις, πενήθσας καὶ κλαύσας, ἐποίησε πάντας ἐπαγγελίασθαι φυλάττειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐξέβαλε τὰς γυναῖκας ὡς παράνομον γάμον· καὶ ὤμοσαν πάντες φυλάξαι τὸν νόμον. Καὶ οὕτως ἁγιασθέντες καὶ καθαρισθέντες, ἠυφράνθησαν, καὶ ἀπῆλθον ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον ἑαυτοῦ. Ἰστορεῖται δὲ καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Ἐσδρα, ὅτι, ἀπολομένων τῶν βιβλίων ἐξ ἀμελείας τῶν λαῶν, καὶ διὰ τὴν πολυχρόνιον αἰχμαλωσίαν, αὐτὸς Ἐσδρας, φιλόκαλος ὢν καὶ εὐφυής, καὶ ἀναγνώστης, ἐφύλαξε πάντα καθ' ἑαυτὸν, καὶ λοιπὸν προφήνευκε, καὶ πᾶσιν ἐκδέδωκε, καὶ οὕτως διασώζεται τὰ βιβλία.

Bιβλίον ιγ', Ψαλτήριον Δαβίδ.

21. Εἰ καὶ τοῦ Δαβὶδ ἐπιγραφὴν ἔχει μόνου τοῦτο τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν, ἀλλὰ πολλῶν καὶ ἄλλων εἰσὶν ἐν τούτῳ ψαλμοί, τοῦ τε Ἀσάφ δηλονότι, καὶ τῶν Ἰδοῦθου, καὶ τῶν υἱῶν Κορέ, καὶ Ἀγγαίου, καὶ Ζαχαρίου, καὶ Αἰζάν τοῦ Ἰσραηλίου. Εἰσὶ δὲ καὶ κοινῶς παρὰ πάντων ὁμοῦ ἐρημημένοι τινὲς, ὅσοι δηλαδὴ ἔχουσι τὸ « Ἀλληλουία. » Ὁ γοῦν Ἐσδρας, συναγαγὼν τούτους πάντας τοὺς παρ' ἑκάστου εἰρημένους ψαλμοὺς, εἰς μίαν συνέθηκε βιβλίον· καὶ ὡς μὲν κοινῶν ὄντων πάντων τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων, βιβλίος καλεῖται Ψαλμῶν· ἐπιγράφεται δὲ μόνον τὸν Δαβὶδ, ἐπειδὴ αὐτὸς πρῶτος λαβὼν τὸ πνεῦμα τοῦ ψάλλειν παρὰ τοῦ Θεοῦ, πρῶτός τε συνέθηκε καὶ ἔγραψε ψαλμοὺς· τοὺς τε προλεχθέντας λοιποὺς ψαλμωδοῦς, αὐτὸς ἀπὸ τῶν ἱερέων ἐκλεξάμενος διέτύπωσε, καὶ τὴν τε στάσιν αὐτοῖς τῶν τόπων, καὶ τὴν τάξιν τῆς μελωδίας, καὶ τὸν καιρὸν τὸν πρωϊνὸν, καὶ τὸν ἐσπερινὸν ὥρισε καὶ διέταξεν· ὥστε τοὺς μὲν ἀνοικομένους τοῦ ἱεροῦ, τοὺς δὲ κλεισμένους, καὶ τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐξ ἀριστερῶν ἰστάναι· καὶ οὕτως, τοὺς μὲν ψάλλειν, καὶ αἰνεῖν, καὶ ᾄδειν, καὶ ὑμνεῖν τὸν Θεόν· τοὺς δὲ ἀνακροῦειν ἐξομολόγησιν καὶ αἶνον· καὶ τοὺς μὲν ἀποφθέγγεσθαι ἐν κινύραις καὶ νάβλαις, καὶ ἐν κυμβάλοις· τοὺς δὲ εἰς τὸ ὑψῶσαι ἐν σάλπιγγιν. Οἱ μὲν οὖν ἱερεῖς, οἱ ἀναφέροντες τὴν κιθαρῶν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, ἦσαν χίλιοι καὶ δύο, οὕτως· υἱῶν Καθθ Οὐριηλ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ρι'· υἱῶν Μεραρεὶ Ἀσὲ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, σν'· υἱῶν Γεδεὼν Ἰωηλ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ρν'· τῶν υἱῶν Ἐλισάφατ Σαμαίας ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, σ'· τῶν υἱῶν Χεβρών Ἐνήρ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, π'· τῶν υἱῶν Ἐζιηλ, Ἀμιναδάμ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ριβ'· οἱ δὲ ψαλμωδοὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐκλεχθέντες οἱ προειρημένοι, καὶ ἦσαν οὕτω τυπωθέντες· ὁ μὲν Ἀσάφ καὶ Αἰθάμ υἱοὶ Κορέ ἐν

χυμβίλοις χαλκοῖς ἀναφωνοῦντες εἰς τὸ ἀκουσθῆναι ἅ
 πᾶσι· Ζαχαρίας δὲ καὶ Ὁζιὴλ Σαμειραμοῦθιθ, Ἠλωνί,
 Ἐλιὰθ, Μασαίας, Βαναίας, οἱ τοῦ Ἰδιθοῦμ, ἐν νά-
 βλαις καὶ ψαλτηρίῳ· ὁ δὲ Ματθαίας, καὶ Ἐμφαναίας,
 καὶ Μακαία, καὶ Ἀβδεδῶμ, καὶ Ἡεὶλ, καὶ Ὁζίας ὁ
 τοῦ Αἰμάν, ἐν κινύραις καὶ κιθάραις· καὶ Μασσὲ δὲ,
 καὶ Ἀγγαῖος, καὶ Ζαχαρίας, καὶ Βανὲ, καὶ Ἐλιέζερ,
 οἱ ἱερεῖς, σαλπίζοντες ταῖς σάλπιγξι· καὶ λοιποὺς,
 οἷς ἔγραψαν καὶ οὗτοι, ψαλμοὺς, τῷ Πνεύματι τῷ
 ἁγίῳ κινούμενοι, καὶ τούτους ὁ Ἐσδρας λαβὼν, τοῖς
 τοῦ Δαβὶδ ψαλμοῖς συνηρίθμησε, καὶ πάντων ἅμα
 συνθεῖς, μίαν ταύτην βίβλον Ψαλμῶν ἐποίησεν, ὡς
 προεῖρηται. Διαιρετέον οὖν οὕτω περὶ τούτων σαφῶς.
 Ἰδιοὶ μὲν γάρ εἰσιν αὐτοῦ τοῦ Δαβὶδ, ὅσοι καὶ τῆν
 ἐπιγραφὴν οὕτως ἔχουσι, « Τοῦ Δαβὶδ, » οἵτινες ὑπάρ-
 χουσιν οὗτοι· κε', κς', κζ', λς', ρνα'. Οἱ δὲ παρὰ τῶν
 ἄλλων μὲν συντεθέντες, ἀνατεθέντες δὲ αὐτῷ τῷ Δα-
 βίδ, εἰσὶ πάλιν ὅσοι καὶ τῆν ἐπιγραφὴν ὁμοίως ἔχουσι,
 « τῷ Δαβίδ, » οἵτινες, ὑπάρχουσιν οἷδε· γ', δ, ε', ε',
 ζ, η', θ, ι', ια', ιβ', ιγ', ιδ', ιε', ις', ιζ', ιη', ιθ', κ',
 κβ', κγ', κδ', κη', κθ', λ', λα', λβ', λγ', λδ', λε',
 λζ', λθ', μ', μα', μθ', ν, να', νβ', νδ', νε', νς', νζ',
 νη', νθ, ξ, ξβ', ξγ', ξδ', ξε', ξη', ξθ', σ', πα', ι', ιβ',
 ιγ', ιδ', ιε', ις', ιζ', ιη', ιθ', ρ', ρβ', ργ', ρδ', ρη',
 ρθ', ρλς', ρλζ', ρλη', ρλθ', ρμ', ρμγ', ρμδ'. Πάλιν δὲ
 τούτων τῶν ἐχόντων ἐπιγραφὴν, « τῷ Δαβίδ, » οἱ
 μὲν εἰσὶν ἐπιγραφόμενοι καὶ, « Εἰς τέλος, » οἱ δὲ μό-
 νον, « Ψαλμὸς. » Καὶ οἱ μὲν ἔχοντες ἐπιγραφὴν,
 « Εἰς τὸ τέλος Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ, » εἰσὶν οὗτοι· δ, ε',
 ε', η', θ, ι', ια', ιβ', ιγ', ιη', ιθ', κ', κα', κθ', λ', λθ',
 μ', ν, ξθ', ξζ', ρη', ρλη', ρλθ'. Οἱ ἔχοντες ἐπιγραφὴν
 μόνον, « τῷ Δαβίδ, » χωρὶς τοῦ, « Εἰς τέλος, » εἰσὶν
 οὗτοι· γ, ζ, ιδ', κβ', κδ', κη', λζ', μβ', ξβ', ιγ', ιζ',
 ιη', ρζ', ρμ', ρμβ'. Πάλιν δὲ τούτων τῶν ἐχόντων
 ἐπιγραφὴν, « Εἰς τὸ τέλος Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ, » ὑπο-
 διαίρεσις αὕτη· οἱ μὲν γάρ ἐπιγράφουσι· « Ψαλμὸς
 ᾠδῆς, » δ, ξθ'· οἱ δὲ, « Ψαλμὸς ὁ μόνον, ε', η', θ',
 ε', ια', ιβ', ιγ', ιη', ιθ', κ', κα', λ', λθ', μ', ν, ξγ', ρη',
 ρλη', ρλθ'· ὁ δὲ ἐπιγέγραπται· « Ἐν ὕμνοις, » ψαλ-
 μὸς ε'· οἱ δὲ « Ψαλμοὶ ᾠδῆς, » κθ', ξγ'. Καὶ ἄλλοι
 δὲ ἐπιγραφὴν μὲν ἔχουσιν, « Εἰς τὸ τέλος τῷ Δαβίδ, »
 οὕτε δὲ Ψαλμὸς, ἀλλὰ διάφορον τινα ἐπιγραφὴν
 ἔχουσι, καὶ εἰσιν οὗτοι, ιζ', λε', να', νβ', νγ', νδ', νε',
 νς', νζ', νη', νθ, ξ, ξη', ξθ'. Τούτων οὖν τῶν ἐχόν-
 των διάφορον τὴν ἐπιγραφὴν ὁ μὲν ἔχει, « Λόγοι
 ᾠδῆς, » ιζ'· οἱ δὲ μόνον, « τῷ Δαβίδ, » λε', ξη', ξθ'·
 οἱ δὲ, « Συνέσεως, » να', νβ'· οἱ δὲ, « Ἐν ὕμνοις
 συνέσεως, » νγ', νδ'· οἱ δὲ, « Εἰς στηλογραφίαν, »
 να', νς', νζ', νη', νθ' ὁ δὲ, « Ἐν ὕμνοις, » ε'· τῶν
 δὲ ἐχόντων ἐπιγραφὴν, « Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ, » χωρὶς
 τοῦ, « Εἰς τὸ τέλος, » ἐστὶν ᾠδὴ ψαλμοῦ μόνος ρζ'.
 Οἱ δὲ μὴ, « Εἰς τέλος, » ἔχοντες, μήτε, « Ψαλμὸς, »
 ἀλλ' ἀπλῶς, « τῷ Δαβίδ, » εἰσὶν οὗτοι, ιε', ις', λα',
 λβ', σ', πα', ι', ιβ', ιδ', ιε', ις', ρ', ρβ', ργ', ρλς',
 ρλζ', ρμα', ρμγ', ρμδ'. Καὶ τούτων πάλιν ὁ μὲν ἐστὶ,
 « ᾠδὴ, » ιε'· ὁ δὲ « Στηλογραφία, » ιε'· οἱ δὲ,
 « Προσευχή, » ις', πβ'· οἱ δὲ, « Συνέσεως, » λα',

A et Oziel Samiramothith, Eloni, Eliab, Masæas, Ba-
 næas, Idithum, in nablis et psalterio; Matthæas,
 et Emphanæas, et Macæa, et Abdedom, et Heil, et
 Ozias filius Æman, in cinyris et citharis. Masse
 vero et Aggæus et Zacharias, et Bane, et Eliezer (14),
 sacerdotes, tubis clangebant. Et reliquos psalmos,
 quos isti quoque Spiritu sancto moti conscripse-
 rant, Esdras Davidis psalmis conjunxit, et ex om-
 nibus ita coadunatis unum hunc Psalmorum librum,
 ut dictum est, constituit. Est autem inter psalmos
 dilucida ad hunc modum ponenda distinctio. Sunt
 enim proprie Davidis, quotquot istam habent in-
 scriptionem, « Davidis. » Videlicet isti : 25, 26, 27,
 36, 151. Qui vero ab aliis compositi, Davidi inscri-
 buntur, sunt quotquot inscriptionem hanc, « Da-
 vidi, » similiter habent, qui quidem sunt isti : 3,
 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18,
 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34,
 35, 37, 39, 40, 41, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57,
 58, 59, 60, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 85, 90, 92,
 95, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 107, 108,
 109, 130, 137, 138, 139, 140, 143, 144. Eorum
 vero, qui hanc inscriptionem, « Davidi, » habent,
 alii inscribuntur, « In finem ; » alii tantum, « Psal-
 mus. » Qui autem inscribuntur, « In finem Psal-
 mus Davidi, » sunt isti : 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12,
 13, 18, 19, 20, 21, 29, 30, 39, 40, 50, 64, 67, 108,
 138, 139. Qui inscribuntur tantum « Davidi, »
 absque illa particula, « In finem, » hi sunt : 3, 7,
 14, 22, 24, 28, 37, 42, 62, 93, 97, 98, 107, 140, 142.
 Rursus eorum qui inscribuntur, « In finem Psalmus
 Davidi, » hæc est subdivisio : Alii 116 inscriptio-
 nem habent, « Psalmus cantici, » scilicet, 4, 64 ;
 alii tantum, « Psalmus, » videlicet, 5, 8, 9, 10, 11,
 12, 13, 18, 19, 20, 21, 30, 39, 40, 50, 63, 108, 138,
 139 ; qui vero inscriptus est, « In hymnis, » psal-
 mus est, 6 ; qui vero inscribuntur, « Psalmi can-
 tici, » 29, 63. Sunt et alii, qui inscriptionem qui-
 dem habent, « In finem Davidi ; » Psalmi tamen
 inscriptionem non habent, sed aliam, et sunt isti,
 17, 35, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 68,
 69. Horum qui differentem habent inscriptionem,
 alius inscribitur, « Verba cantici, » ut 17 ; alii,
 « Davidi » tantum, ut 35, 68, 69 ; alii, « Intellectus, »
 ut 51, 52 ; alii, « In hymnis intellectus, » ut 53, 54.
 Nonnulli, « In tituli inscriptionem » habent, ut 55,
 56, 57, 58, 59. Est qui « In hymnis » inscribitur,
 ut 60. Eorum vero, qui, « Psalmus Davidi, » absque
 illo, « In finem » inscribuntur, est canticum psalmi
 107, tantum. Porro qui nec, « In finem, » nec,
 « Psalmus, » sed simpliciter, « Davidi » inscribun-
 tur, sunt : 15, 16, 31, 32, 70, 85, 90, 92, 94, 95,
 96, 100, 102, 103, 136, 137, 141, 143, 144 ; et ex
 his iterum alius, « Canticum, » inscribitur, ut 95 ;
 alius, « Tituli inscriptio, » ut 15 ; alii, « Oratio, » ut
 16, 82 ; alii, « Intellectus, » ut 31, 100, 141 ; hic,
 « Filiorum Aminadam, » ut 70 ; illi, « Laus cantici, »

(14) Hæc nomina diverse leguntur 1 Paral. xvi, 5.

ut 90, 92, 94; iste « Laudationis, » 144. Rursus, qui neque, « Davidis, » neque, « Davidi, » inscribuntur, sed aliis assignantur, sunt isti: 38, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 91, 99, 104, 105, 106, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150. Et horum quidam inscribuntur, « Asaph; » quidam, « Filiis Core, Asaph et Ætham; » quidam, « Idithum; » alii, « Aggæi et Zachariæ; » alii, « Alleluia. » Asaph sunt isti: 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82. Ex quibus alii inscriptionem habentes, « In finem, Psalmus Asaph, » sunt hi: 74, 75, 76, 79, 80; alii tantum, « Psalmus Asaph, » 72, 78, 81; alius, « In hymnis, » ut 75; alii, « Canticum Psalmi Asapho, » ut 79, 82; quidam, « Intellectus, » inscriptionem habent, ut 73, 77; quidam, « Super torcularia, » ut 80; ille, « Pro iis qui immutabuntur, » ut 79; hic, « Psalmus cantici, » ut 74. Qui, « Alleluia, » inscribuntur, sunt isti, 104, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150. Ex his « Aggæi » sunt « et Zachariæ » 145, 147, 148. Qui, « Filiis Core, » inscribuntur, sunt: 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 83, 84, 86, 87. Ex his alii inscriptionem habent, « In finem filii Core, » ut sunt, 41, 43, 44, 48, 83, 84; alii, « In finem pro filiis Core, » ut 45, 46; quidam, « Psalmus cantici filii Core, » ut 47, 86, 87; ille: « Intellectus Ætham Israelitæ, » 88. Sunt qui inscribuntur, « In finem Idithum canticum, » ut 38, 61. Qui vero « Graduum » sunt, omnes sunt cantica, ut 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135. Ex his, « Salomoni, » inscriptus est, 126. « Davidi » vero, 130, 131, 132. Itaque ista est divisio inscriptionum quæ psalmis quibusdam præmittuntur. Communes vero sunt in hoc libro qui « Psalmi » tantum inscribuntur, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 29, 30, 39, 40, 50, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 72, 78, 81, 108, 138, 139; qui « Psalmus canticum, » 4, 64 (16); qui « Psalmi cantici, » 29, 47, 67, 86, 87; qui « Canticum » tantum, 38, 76, 93, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133; « Canticum Psalmi, » 65, 82, 107; qui, « Verba cantici, » 17; qui, « Laus cantici, » 90, 92, 94; « Laus, » 144; « In hymnis, » 60, 75; « In hymnis intellectus, » 53, 54; « In hymnis Psalmus, » 6, 66; « Intellectus, » 31, 51, 52, 73, 77, 88, 100, 141; « Ad inscriptionem tituli, » 15, 55, 56, 57, 58, 59; « Oratio, » 16, 85, 89, 101; « Oratio Mosi homini Dei, » 89; « In Salomonem, » 71. « Sine nomine, » 9, 65, 66, 91, 99, 101; « Alleluia, » 104, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 117 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150; « Davidi, » simpliciter, 32, 34, 35, 96, 102, 103, 136, 137. Qui a Davide vero et reliquis omnibus dicti sunt, et inscripti, « In finem, » sunt isti: 4,

(15) Volf. Musculus legit, μήτε του Δαβιδ, μήτε τῷ Δαβιδ, recte.

A ρ', ρμα' ο δὲ, « Τῶν υἱῶν Ἀμιναδάμ, » σ' οὐ δὲ, « Αἰνος ψῆδης, » λ', λβ', λδ' ο δὲ, « Αἰνέσεως, » ρμδ'. Πάλιν οὐ μήτε « Τῷ Δαβιδ (15) » ἐπιγράφοντες, ἀλλὰ ἄλλοις ἀναφερόμενοι, εἰσὶν οὗτοι, λη', μα', μγ', μδ', με', μς', μζ', μη', οβ', ογ', οδ', οε', ος', οζ', οη', οθ', π', πα', πβ', πγ', πδ', πς', πζ', ια', ιβ', ιδ', ιε', ις', ια', ιβ', ιγ', ιδ', ιε', ρις', ριζ', ριη', ριδ', ρλε', ρμε', ρμς', ρμζ', ρμη', ρμθ', ρν'. Καὶ τούτων, οὐ μὲν ἐπιγράφονται, « Τῷ Ἀσάφ » οὐ δὲ, « Τοῖς υἱοῖς Κορέ, Ἀσάφ καὶ Αἰθάμ » οὐ δὲ, « Τῷ Ἰδοῦμ » οὐ δὲ, « Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου » οὐ δὲ, « Ἀλληλούϊα. » Οἱ μὲν οὖν τοῦ Ἀσάφ εἰσὶν οὗτοι: οβ', ογ', οδ', οε', ος', οζ', οη', οθ', π', πα', πβ'. Καὶ τούτων οὐ μὲν ἔχοντες ἐπιγραφὴν, « Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ, » εἰσὶν οὗτοι, οδ', οε', ος', οθ', π' οὐ δὲ μόνον, « Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ, » οὗτοι: οβ', οη', πα' ο δὲ, « Ἐν ὕμνοις, » οε' οὐ δὲ, « ᾠδὴ Ψαλμοῦ τῷ Ἀσάφ, » οθ', πβ' οὐ δὲ, « Συνέσεως, » ογ', οζ' ο δὲ, « Ὑπὲρ τῶν ληνῶν, » π' ο δὲ, « Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, » οθ' ο δὲ, « Ψαλμὸς ψῆδης, » οδ' οὐ δὲ ἔχοντες ἐπιγραφὴν, « Ἀλληλούϊα, » εἰσὶν οὗτοι: ρδ', ρε', ρς', ρι', ρια', ριβ', ριγ', ριδ', ριε', ρις', ριζ', ριη', ριδ', ρλε', ρμε', ρμς', ρμζ', ρμη', ρμθ', ρν'. Ἐκ τούτων εἰσὶν, « Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου » ρμε', ρμζ', ρμη'. Οὐ δὲ ἐπιγραφὴν ἔχοντες, « Τοῖς υἱοῖς Κορέ, » εἰσὶν οὗτοι: μα', μγ', μδ', με', μς', μζ', μη', πγ', πδ', πς', πζ'. Καὶ τούτων πάλιν οὐ μὲν ἔχοντες, « Εἰς τὸ τέλος τοῖς υἱοῖς Κορέ, » εἰσὶν οὗτοι: μα', μγ', μδ', μη', πγ', πδ' οὐ δὲ, « Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ, » με', μς' οὐ δὲ, « Ψαλμὸς ψῆδης τοῖς υἱοῖς Κορέ, » μζ', πς', πζ' ο δὲ, « Συνέσεως Αἰθὰμ τῷ Ἰσραηλιτῇ, » πη' οὐ δὲ, « Εἰς τὸ τέλος, τῷ Ἰδοῦμ ψῆδης, » λη', ξα'. Οὐ δὲ, « Τῶν ἀναβαθμῶν, » πάντες εἰσὶν ψῆδαι, καὶ εἰσὶν οὗτοι: ριδ', ρκα', ρκα', ρκβ', ρκγ', ρκδ', ρκε', ρκς', ρκζ', ρκη', ρκθ', ρλ', ρλα', ρλβ', ρλγ'. Καὶ τούτων οὐ μὲν ἔστι, « Τῷ Σαλομών, » ρκς' οὐ δὲ, « Τῷ Δαβιδ, » ρλ', ρλα', ρλβ'. Ἡ μὲν οὖν διαίρεσις τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν οὐσῶν ἐπὶ τῶν ψαλμῶν, αὕτη. Κοινοὶ δὲ πάντως εἰσὶν ὁμοῦ ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ « Ψαλμοὶ » μόνον, δ', ε', ζ', η', θ', ι', ια', ιβ', ιγ', ιδ', ιη', ιθ', κ', κα', κθ', λ', λθ', μ', ν', ξ, ξα', ξγ', ξδ', ξε', ξς', ξζ', οβ', οη', πα', ρη', ρλη', ρλθ'. « Ψαλμὸς ψῆδης, » δ', ξδ'. « Ψαλμοὶ ψῆδης, » κθ', μζ', ξζ', πς', πζ'. « ᾠδὴ » μόνον, λη', ος', ιε', ριθ', ρκ', ρκα', ρκβ', ρκγ', ρκδ', ρκε', ρκς', ρκζ', ρκη', ρκθ', ρλ', ρλα', ρλβ', ρλγ'. « ᾠδὴ Ψαλμοῦ, » ξε', πβ' ρζ'. « Λόγος ψῆδης, » ις'. « Αἶνος ψῆδης, » λ', λβ', λδ'. « Αἶνεσις, » ρμδ'. « Ἐν ὕμνοις, » ξ, οε'. « Ἐν ὕμνοις συνέσεως, » νγ', νδ'. « Ἐν ὕμνοις Ψαλμὸς, » ζ', ξς'. « Συνέσεως, » λα', να'. νβ', ογ', οζ', πη', ρ', ρμα'. « Εἰς σηλογραφίαν, » ιε', νε', νς', νζ', νη', νθ'. « Προσευχὴ, » ις', πε', πθ', ρα'. « Προσευχὴ τῷ Μωϋσῇ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ, » πθ'. « Εἰς Σαλομώννα, » οα'. ἀνώμμοι, θ', ξε', ξς', ια', ιβ', ια', ιβ', ια'. « Ἀλληλούϊα, » ρλ'.

(16) Hæc non omnino sunt accurata.

ρσ', ρς', ρι', ρια', ριβ', ριγ', ριδ', ρισ', ριζ', ριη', ριδ', ρλε', ρμε', ρμς', ρμζ', ρμη', ρμθ', ρν'. « Τῷ Δαβίδ, » ἀπλῶς, λβ', λδ', λε', ις', ρβ', ργ', ρλς', ρλζ'. Ὅσοι δὲ παρὰ τοῦ Δαβὶδ καὶ τῶν ἄλλων πάντων ἐλέχθησαν, καὶ ἔχουσιν, « Εἰς τὸ τέλος, » εἰσὶν οὗτοι· θ', ε', ς', η', θ', ι', ια', ιβ', ιγ', ιδ', ιε', ιθ', κ', κα', κβ', λ', λε', λη', λθ', μ', μα', μγ', μδ', με', μς', μη', ν', να', νβ', νγ', νδ', νε', νς', νζ', νη', νθ', ξ, ξα', ξγ', ξδ', ξε', ξς', ξζ', ξη', ξθ', οδ', οε', ος', οθ', π, πγ', πδ', ρη', ρλη', ρλθ'. Τοῦ Δαβὶδ μόνου ἰδίου αὐτοῦ, κε', κς', κζ', λς', καὶ ρνα'. Μετὰ δὲ τὴν διαίρεσιν πᾶσαν ταύτην, ἀναγκαῖον λοιπὸν καὶ τὰς ἐπιγραφὰς ἰδικῶς, τὰς ἐπιτινων ψαλμῶν κειμένας, εἰδέναι. Ὁ μὲν α', καὶ β', ἀνεπιγραφοὶ εἰσιν· ὁ δὲ τρίτος, « Ὅποτε ἀπεδιδρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσαλώμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· ὁ ρμβ', Ὅτε ὁ υἱὸς αὐτὸν καταδιώκει· ὁ ε', Ὑπὲρ τῆς κληρονομουσης· ὁ ς', καὶ ια', Ὑπὲρ τῆς ὀγδόης· ὁ ζ', Ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσι υἱοῦ Ἰεμενῆ· οἱ η', π, πγ', Ὑπὲρ τῶν ληγῶν· ὁ θ', Ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ ὤσ· ὁ με', Ὑπὲρ τῶν κρυφίων· ὁ ιε', Εἰς στηλογραφίαν· οἱ ις', πε', Προσευχή· ὁ ιζ', Ὅτε ἐβύρασε αὐτὸν Κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ· ὁ κα', Ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐπιθυίας· ὁ κγ', Τῆς μιᾶς Σαββάτων· ὁ κς', Πρὸ τοῦ χρισθῆναι· ὁ κη', Ἐξοδίου σκηνῆς· ὁ κθ', Τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου· ὁ λ', Ἐκστάσεως· ὁ λα', Συνέσεως· ὁ λγ', Ὅποτε ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντίον Ἀβιμέλεχ· ὁ λε', Τῷ δούλῳ Κυρίου τῷ Δαβίδ· ὁ λζ', Εἰς ἀνάμνησιν παρὰ Σαββάτου· ὁ μδ', Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησάντων τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνεσιν ὧδῃ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ· ὁ ζη', Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησάντων· ὁ θθ', Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησάντων μαρτύριον ὑπὲρ τοῦ Ἀσσυρίου· ὁ ν, Ἐν τῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν Ναθάν τὸν προφήτην, ἥτις εἰσῆλθε πρὸς Βερσαβεί· ὁ να', Ἐν τῷ ἐλθεῖν Δαυὶδ τὸν Ἰδουμαῖον, καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαούλ, καὶ εἰπεῖν αὐτῷ, Ἦλθε Δαβὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀβιμέλεχ· ὁ νβ', Ὑπὲρ Μαελῆθ· ὁ νγ', Ἐν τῷ ἐλθεῖν τοὺς Ζιφαίους καὶ εἰπεῖν τῷ Σαούλ, Οὐ Δαβὶδ κέρυπτται παρ' ἡμῖν· ὁ νε', Ὅποτε ἐκράτησεν αὐτὸν οἱ ἀλλόφθοι ἐν Γεθ· ὁ νς', Ἐν τῷ αὐτὸν ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαούλ εἰς τὸ σπηλαῖον· ὁ νη', Ὅποτε ἀπέστειλε Σαούλ καὶ ἐφύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατῶσαι αὐτόν· ὁ νθ', Ὅποτε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωθάλ, καὶ ἀπέστρεψεν Ἰωάβ, καὶ ἐπάταξε ἐν τῇ φάραγγι τῶν Ἀλῶν· ιβ' χιλιάδας· ὁ ξβ', Ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰδουμαίας· ὁ ξε', Ἀναστάσεως· ὁ ξθ', Εἰς ἀνάμνησιν, εἰς τὸ σῶσαι με Κύριον· ὁ σ', Τῶν υἱῶν Ἀδὰμ [Ἰωνὰδὰβ] τῶν πρώτων αἰχμαλωτισθέντων· ὁ σα', Εἰς Σολομῶνα· ὁ σε', Πρὸς τὸν Ἀσσύριον· ὁ πς', Ὑπὲρ Μαελῆθ τοῦ ἀποκριθῆναι· ὁ ις', Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου· ὁ κγ', Τῆς μιᾶς τῶν Σαββάτων· ὁ ιβ', Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ προσαββάτου, ὅτε κατῴκηται ἡ γῆ· ιγ', Τετράδι Σαββάτων· ὁ ις', Ὅτε οἶκος ὤκοδομεῖτο πρὸς τὴν αἰχμαλωσίαν· ὁ ις', Ὅτε ἡ γῆ αὐτοῦ καθίστατο· ὁ ιθ', Πρὸς ἐξομολόγησιν· ὁ ρα', Προσευχὴ τῷ πτωχῷ ὅταν ἀκτιδίση, καὶ ἐνώπιον Κυρίου ἐκχέη τὴν δέησιν αὐτοῦ· ὁ ρμα', Ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ προσευχῆ· ὁ ρμγ', Πρὸς τὸν Γολιάθ· ὁ ρνα', Ἰδιόγραφος οὗτος ὁ ψαλμὸς τοῦ Δαβὶδ, καὶ ἐξῆθεν τοῦ ἀριθμοῦ, ὅτε ἐμνομάχησε τὸν Γολιάθ. »

Ἀναληπτέον καὶ περὶ τοῦ διπλάματος, ἐν ποίῳ:

A 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 30, 35, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 74, 75, 76, 79, 80, 83, 84, 108, 138, 139. Qui Davidis tantum sunt proprii, hi sunt: 25, 26, 27, 36 et 151. Post universam hanc divisionem, deinceps necessarium est separatim etiam quorundam psalmodum inscriptiones cognoscere. Primus quidem et secundus inscriptione carent; tertius vero inscriptus est: « Quando a facie Absalom filii sui aufugit; 142, Quando filius ipsum persecutus est; 5, Pro ea quæ hereditatem accipit; 6 et 11, Pro octava; 7, Super sermonibus Chusi filii Jemeni; 8, 80 et 83, Pro torcularibus; 9, Pro absconditis filii; 45, Pro absconditis; 15, In tituli inscriptionem; 16 et 85, Oratio; 17, Quando eripuit eum Dominus e manu omnium inimicorum ipsius; 21, Pro susceptione matutina; 23, Prima Sabbatorum; 26, Antequam ungeretur; 28, Exitus tabernaculi; 29, In dedicatione domus; 30, Exstasis; 31, Intellectus; 33, Quando mutavit faciem suam ante Abimelech; 35, Servo Domini Davidi; 37, Ad rememorationem diei Sabbati; 44, Pro commutandis, ad intellectum filii Core Canticum super dilecto; 68, Pro commutandis; 79, Pro commutandis testimonium super Assyrio; 50, Cum venisset ad eum Nathan propheta, postquam esset ad Bersabee ingressus; 51, Cum venisset Doec Idumæus ad Saulem, nuntiassetque illi ac dixisset: Venit David ad domum Abimelech; 52, Super Maeleth; 53, Cum venissent ad Saulem Ziphæi, illique dixissent, Annon est absconditus apud nos David? 55, Cum tenuissent eum Philistæi in Geth; 56, Cum ante faciem Saulis in speluncam fugisset; 58, Cum misisset Saul, qui domum ejus observarent, ut eum occideret; 59, Cum incendisset Mesopotamiam Syriæ, et Syriam Sobal, et reversus Joab percussisset in valle Salinarum duodecim millia; 62, Cum esset in solitudine Idumææ; 65, Resurrectionis; 69, Ad rememorationem, quod me servaverit Dominus; 70, Filiorum Adæ, priorum captivorum; 71, In Salomonem; 75, In Assyrium; 87, Super Maeleth, ad respondendum; 91, Pro die Sabbati; 23, Prima Sabbatorum; 92, In diem ante Sabbatum, quando habitata est terra; 93, In quarta Sabbati; 95, Cum domus ædificaretur post captivitatem; 96, Quando constituta est ejus terra; 99, Ad confessionem; 101, Precatio pauperi cum in angustiis esset, et orationem suam ante Dominum effunderet; 141, Precatio cum esset in spelunca; 143, Contra Goliath; 151, Psalmus hic peculiariter Davidi, et extra numerum reliquorum, quando singulari certamine cum Goliath congressus est. »

De diapsalmate quoque tractandum est, in qui-

bus psalmis illud et quoties in unoquoque invenitur; in secundo psalmo, semel; in tertio, bis; in quarto, bis; in septimo, semel; in nono, canticum diapsalmatis; in 23, semel; in 31, bis; in 33, semel; in 38, bis; in 43, semel; in 45, bis; in 46, semel; in 47, semel; in 48, bis; in 51, bis; in 53, semel; in 54, bis; in 56, bis; in 58, bis; in 59, semel; in 60, semel; in 61, bis; in 65, ter; in 66, bis; in 67, quater; in 74, semel; in 75, bis; in 76, ter; in 80, semel; in 81, semel; in 82, semel; in 83, semel; in 84, semel; in 86, bis; in 88, quinquies; in 93, semel; in 139, ter; in 142, **118** semel. Demum quotquot per « Alleluia » inscribuntur, et qui graduum sunt, diapsalma non habent.

ἐν τῷ πγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πδ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πς', δις ἔχει· ἐν τῷ πτ', πεντάκις ἔχει· ἐν τῷ ιγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ ρθ', τρις ἔχει· ἐν τῷ ρμβ', ἀπαξ ἔχει. Καθόλου δὲ ὅσοι ἔχουσιν ἐπιγραφὴν « Ἀλληλουία, » καὶ οἱ ἀναβαθμοὶ, οὐκ ἔχουσι διάψαλμα.

Liber XIV, Proverbia Salomonis.

22. Salomon filius Davidis, cum regnum patris suis suscepisset, a Deo petiit, ut sapientiam acciperet magis quam divitias, et hostium ultionem. Hanc cum accepisset, et prae omnibus mortaliibus, qui ante et post ipsum fuerunt, sapiens esset: ac cum in omnibus dictis factisque suis admirationi esset, tria millia parabolarum, et quinque millia cantica prolucutus est: disputavitque de omnibus, tam de his quae ex terra proveniunt, quam de omni generis animantibus. Scripsit libros in canonem receptos tres: hunc videlicet, qui Proverbia dicitur, Ecclesiasten, et Canticum canticorum, et alium praeter istos, in canonem non receptum, sicut ante dictum est, qui Sapientia Salomonis dicitur. Praesentem autem librum Proverbia inscripsit, quod Proverbia sint verba sapientium, velut aenigmata, quae quidem aliud ex se exhibent, aliud vero per suspicionem indicant. Horum autem species sunt, Proverbia. Ad hunc etenim modum discipuli Domini in Evangelio secundum Joannem loquuntur, quando Domino, cum antea multa obscura sententia locutus esset, tandem dicunt ei: « Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis⁹⁹, » ut intelligas Proverbia non aperto, sed obscuro sensu dici. Quoniam igitur tales plerumque sunt in hoc libro sententiae, ideo Paroemiae seu Proverbia, inscriptus hic liber est. Est autem inde dicta Paroemia, quod per vias, tales sententiae conscribi solitae essent, ad correctionem et doctrinam eorum, qui iter instituerent. Per vias autem scribebantur, propterea quod non omnes, veritatis sermones capiebant: ut vel in transeundo et talia conspiciendo quae scripta essent, exquirerent, atque ita erudi-

⁹⁹ Joan. xvi, 29.

(17) His consonant haec Basilii homilia 12. In caput Proverbiorum pag. 454: Τὸ τῶν Παροιμιῶν ἐπὶ τῶν δημοδεστέρων παρὰ τοῖς ἔξωθεν τέταχται, καὶ ἐπὶ τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς λαλουμένων, ὡς τὰ πολλὰ. Οἷμος γὰρ παρ' αὐτοῖς ἡ ὁδὸς ὀνομάζεται. Ὅθεν καὶ τὴν παροιμίαν ὀρίζονται· Ῥῆμα παρόδιον, τετριμμένον· ἐν τῇ χρείᾳ τῶν πολλῶν, καὶ ἀπὸ ὀλίγων ἐπὶ

καὶ τοῦτο ψαλμοῖς εὐρίσκονται, καὶ ποσάκις ἐν ἑκάστῳ, ἐν τῷ β', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ γ', δις ἔχει· ἐν τῷ δ', δις ἔχει· ἐν τῷ ζ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ θ', ὦδὴ διαψάλματος· ἐν τῷ κγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ λα', δις ἔχει· ἐν τῷ λγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ λη', δις ἔχει· ἐν τῷ μγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ με', δις ἔχει· ἐν τῷ μς', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ μζ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ μη', δις ἔχει· ἐν τῷ να', δις ἔχει· ἐν τῷ νγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ νδ', δις ἔχει· ἐν τῷ νς', δις ἔχει· ἐν τῷ νη', δις ἔχει· ἐν τῷ νθ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ ξ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ ξα', δις ἔχει· ἐν τῷ ξε', τρις ἔχει· ἐν τῷ ξς', δις ἔχει· ἐν τῷ ζζ', τετράκις ἔχει· ἐν τῷ οδ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ οε', δις ἔχει· ἐν τῷ ος', τρις ἔχει· ἐν τῷ π', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πα', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πβ', ἀπαξ ἔχει·

Bιβλίον ιδ', Παροιμίαι Σολομώντος.

22. Σολομών υἱὸς Δαβὶδ, διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς, ἠξίατο τῷ Θεῷ λαβεῖν σοφίαν ὑπὲρ πλοῦτον, καὶ ὑπὲρ ἄμυναν ἐχθρῶν. Λαβὼν τοῖνον καὶ γενόμενος σοφὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἀνθρώπους, θαυμασθεὶς τε ἐπὶ πάντιν οἷς ἔποιε τε καὶ ἔλεγε, τρισηχίλια μὲν παραβολὰς καὶ πεντακισχιλίους ὦδας ἐλάλησε· καὶ ἐφυσιολόγησε περὶ πάντων τῶν τε ἐκ γῆς φυομένων καὶ ὄλων τῶν ζῶων. Συνέγραψε δὲ βιβλία, κανονιζόμενα μὲν τρία· ἴχουν τοῦτο τε τὸ καλούμενον Παροιμίαι, καὶ τὸν Ἐκκλησιαστήν, καὶ τὸ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων· καὶ ἕτερον δὲ ἐκτός τούτων, μὴ κανονιζόμενον, ὡς προσήρηται, ὅπερ ὀνομάζεται Σοφία Σολομώντος. Παροιμίας δὲ ἐπέγραψε τὸ παρὸν βιβλίον, ἐπειδὴ παροιμίαι εἰσὶ λόγοι σοφῶν, ὡς ἀινίγματα, ἅτινα ἕτερον μὲν τὴν αὐτῶθεν δηλοῦντὰ ἐστίν, ἕτερον δὲ ἐν ὑπονοίᾳ ἀπαγγέλλουσι. Τῶν δὲ τοιοῦτων εἰδὸς εἰσὶν αἱ Παροιμίαι. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου λέγουσιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ὅτε, τοῦ Χριστοῦ πολλὰ εἰρηκότος πρότερον ἐν κεκρυμμένην διανοίᾳ, ὑστερὸν φασὶν αὐτῷ· « Ἰδὲ νῦν παρῆρησίᾳ λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδὲ μίαν λέγεις· » ὡς τῶν παροιμιῶν μὴ ἐξ φανεροῦ, ἀλλὰ κεκρυμμένως λεγομένων. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ πλείστοι λόγοι τοιοῦτοί εἰσι, διὰ τοῦτο Παροιμίας ἐγράψε τὸ βιβλίον. Ὀνομάσθη δὲ Παροιμία, ἐπειδὴ παρὰ τὰς ὁδοὺς ἐγράφοντο οἱ τοιοῦτοι λόγοι πρὸς διόρθωσιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς διαπορευομένων. Παρὰ τὰς ὁδοὺς δὲ ἐγράφοντο, ἐπεὶ μὴ πάντες ἐχώρουν τοὺς τῆς ἀληθείας λόγους· ἵνα κἀν διερχόμενοι καὶ βλέποντες διερευνῶσι τὰ γεγραμμένα, καὶ οὕτως παιδεύωνται οἱ ἄνθρωποι. Τινὲς γοῦν ὀρίζονται αὐτὰς οὕτως (17)· ῥῆμα παρόδιον ἀπὸ τινος ἐνὸς εἰς πολλὰ

πλείονα ὁμοία μεταληφθῆναι δυνάμενον. Id est: *Paroemiarum nomen, inter vulgares sermones ab exoticis recensetur, et inter ea quae, ut plurimum, per vias dicuntur: oīmos enim apud illos, via dicitur. Unde paroemiam definiunt: Dicitum in via prolatum, usu multorum tritum, quod a paucis ad plura similia transferri potest.*

μεταλαμβάνομενον. Ἔστιν οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἄ
 γνώσις σοφίας καὶ παιδείας, νόησις λόγων ἄφρονή-
 σεως, στροφαὶ λόγων, δικαιοσύνης ἀληθοῦς νόησις,
 κρίματα κατευθύνειν, καὶ ἐπαγγελία τοῦ γινώσκειν
 ἐκ τούτων παραβολὰς, ῥήσεις σοφῶν, αἰνίγματα,
 σκοτεινοῦς λόγους. Καὶ εἰσι γνώσεις σοφίας καὶ παι-
 δείας· ἐπειδὴ καὶ Ἕλληνας μὲν σοφίαν ἔχειν ἐπαγ-
 γέλλονται, αἰρετικοὶ δὲ νομίζουσι παιδείαν ἔχειν.
 Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ σοφίαν καὶ παιδείαν δι-
 δάσκει, ἵνα μὴ τῇ ὁμοιᾷ τῆς σοφίας εἰς τὰ σοφί-
 σματα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἰρετικῶν τις ἐμπέσῃ.
 Καὶ γὰρ Ἕλληνας μὲν οἰόμενοι τινες εἶναι, καὶ
 « φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν. » Αἰρετικοὶ
 δὲ, παιδεύεσθαι νομίζοντες, ἐξεστράφησαν, καὶ ἀμαρ-
 τάνουσιν, ὄντες αὐτοκατάκριτοι. Τῶν δὲ θείων
 λόγων ὁ ἀκούσας σοφός, σοφώτερος ἔσται. Τῶν γὰρ
 νομίμων τοῦ Θεοῦ ἀκούσας, καὶ ταῦτα φυλάξας, ἐπί
 τε τῇ παιδείᾳ Κυρίου μὴ ὀλιγορήσας, μηδὲ ἐκλυθεὶς
 ἐπ' αὐτῇ, υἱὸς σοφός γενήσεται, καὶ πεπαιδευμένος
 γενόμενος, ταχέως καὶ τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν δέξεται.
 Ταύτην γὰρ οἱ σοφοὶ παιδεύονται. Νόησις δὲ λόγων
 φρονήσεως ἡ περὶ τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ δι-
 δασκαλία. Ἐπὶ γὰρ Ἑλλήνων οἱ μὲν σῶμα τὸν Θεὸν
 εἶπον· οἱ δὲ καὶ εἰδώλους αὐτὸν ὠμοίωσαν. Αἰρετικοὶ
 δὲ, καὶ αὐτοὶ περὶ τοῦ ὄντος παρεφρόνησαν. Διὰ
 τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ γνῶσιν ἐξηγεῖται,
 τὸ μὲν ἀνέκφραστον αὐτοῦ· « Δόξα Θεοῦ κρύπτει λό-
 γον. » Τὸ δὲ προνοητικὸν αὐτοῦ φησιν· « Ἐν παντὶ τόπῳ
 ὀφθαλμοὶ Κυρίου σκοπεύουσι κακοὺς τε καὶ ἀγαθοὺς· »
 καὶ πάλιν· « Πλούσιος καὶ πτωχὸς συνήνητησαν ἀλ-
 λήλους· ἀμφοτέρους δὲ ἐποίησεν ὁ Κύριος· » καὶ,
 « Δανειστοῦ καὶ χρεωφειλέτου ἀλλήλους συνελθόντων,
 ἐπισκοπὴν ποιεῖται ὁ Κύριος ἀμφοτέρων· » καὶ,
 « Ἐνώπιον γὰρ εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀν-
 δρός· εἰς δὲ πάσας τροχιάς αὐτοῦ σκοπεύει. » Καὶ τὸ
 μὲν κριτικὸν αὐτοῦ φησιν· « Θυσίαι ἀσεθῶν βδέλυγμα
 Κυρίου· εὐχαὶ δὲ κατευθύνονται, δεκταὶ παρ' αὐτῷ· »
 καὶ πάλιν· « Οἴκος ὑβριστῶν κατασπᾶ Κύριος,
 ἔστησεν δὲ ὄριον χήρας. » Τὸ δὲ δημιουργικὸν αὐτοῦ
 οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου καὶ σοφίας
 πάντα ποιεῖ· ὁ μάλιστα καὶ χαρακτηρίζει τὸν ἀλη-
 θινὸν Θεὸν, ὅτι Υἱοῦ Πατρὸς ἐστι, λέγει· γοῦν· « Ὁ
 Θεὸς τῆς σοφίας ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· » καὶ πάλιν·
 « Κύριος ἐποίησεν χώρας, καὶ ἀοικήτους, καὶ ἄκρα οὐ-
 κούμενα τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ἦνίκα ἠτοίμαζε τὸν οὐρα-
 νόν, συμπάρημην αὐτῷ, καὶ ὅτε ἀφώριζε τὸν ἑαυτοῦ
 θρόνον ἐπ' ἀνέμων, ἠνίκα ἰσχυρὰ ἐποίησε τὰ ἄνω νέφη,
 ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα. Ἐγὼ ἤμην ἢ προσ-
 χαιρε, καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνομην ἐν προσώπῳ αὐ-
 τοῦ. » Στροφαὶ λόγων εἰρηναίαι· ἐπειδὴ στρέφων τις
 αὐτοῦς τῇ διανοίᾳ, ἀνοίγει καὶ εὐρίσκει τὸν ἐν αὐτοῖς
 ἐκλειμένον νοῦν· οἳ εἰσι· « Διεσώθη ἀπὸ τοῦ καύ-
 ματος υἱὸς νόημων, ἀνεμόφορος· δὲ γίνεταί ἐν ἀμνητῷ
 υἱὸς παράνομος· » καὶ πάλιν· « Ἐπιμελοῦ τῶν ἐν
 τῷ πεδίῳ χλωρῶν, καὶ κερεῖς πόναν, καὶ συνάγαγε
 χόρτον ὄρεινόν, ἵνα ἔχης πρόβατα εἰς ἱματισμόν· »

rentur homines. Parodias itaque ad hunc modum
 nonnulli definiunt, dictum parodium (seu in via
 positum), ab uno quodam ad multa translatum. In
 hoc igitur libro scientia sapientiae et disciplinae,
 intellectus sermonum prudentiae, strophæ verbo-
 rum, iustitiae verae intellectus, ad dirigendum ju-
 dicia, et pollicitatio cognoscendarum ex istis para-
 bolarum, dictorum sapientium, ænigmatum, et ob-
 scurorum sermonum. Et sunt scientiae sapientiam
 ac disciplinam tradentes. Cum et Græci sapientiam
 se habere polliceantur, et hæretici habere se disci-
 plinam arbitrentur: ideo hic veram sapientiam ac
 disciplinam docet, ne specie ac similitudine sa-
 pientiae quisquam in sophismata Græcorum et hæ-
 reticorum incidat. Græci namque putantes se ali-
 quos esse, et dicentes se sapientes esse stulti
 facti sunt⁹⁰; hæretici vero eruditus esse, se rati,
 aversi sunt, et peccant proprio iudicio condemnati⁹¹.
 Sapiens vero si divina eloquia audierit, sa-
 pientior erit. Etenim si legitima Dei audierit et
 custodierit, et in disciplina Domini negligens non
 fuerit, nec in ea defecerit, filius sapiens evadet, et
 eruditus factus cognitionem Dei confestim accipiet.
 Hac enim sapientes instituuntur. Sermonum vero
 prudentum intellectus, doctrina est de solo vero
 Deo. Græcorum namque alii corpus esse dixerunt
 Deum, alii simulacris etiam ipsum assimilla-
 runt. Hæretici vero et ipsi in veri cognitio-
 ne desipuerunt. Propterea hic de vera cognitio-
 ne Dei hæc enarrat. Quod quidem ineffabilis
 sit: « Gloria Dei abscondit verbum⁹². » De præ-
 videntia vero illius sic loquitur: « In omni loco
 119 oculi Domini contemplantur bonos et ma-
 los⁹³. » Et iterum: « Dives et pauper alter alteri
 occurrerunt, utrosque vero fecit Dominus⁹⁴. » Et:
 « Dum conveniunt fœnerator ac debitor, utrosque
 speculatur Dominus⁹⁵. » Et: « Sunt enim in
 conspectu oculorum Dei viæ viri, et omnes or-
 bitas ejus speculatur⁹⁶. » Judicium quoque ejus
 commemorat, dicens: « Sacrificia impiorum,
 abominationes sunt Domini: vota autem recte am-
 bulantium, accepta sunt apud eum⁹⁷. » Et iterum:
 « Domos conviciatorum dissipat. Dominus, firmat
 autem terminum viduæ⁹⁸. » Opificium vero illius
 non simpliciter, sed eo quod per Verbum, ac sa-
 pientiam suam cuncta faciat: qui potissimus veri
 Dei character est, quod sit Filius Pater. Ait igitur:
 « Sapientia Deus fundavit terram⁹⁹. » Et iterum:
 « Dominus fecit regiones et deserta, et summitates
 habitatas ejus quæ sub cælo est. Quando præpara-
 bat cælum, aderam ipsi: quando separabat throno
 suum supra ventos, quando validas faciebat
 desuper nubes, cum eo eram cuncta componens.
 Ego eram in qua lætabatur, singulis diebus lætabar
 in conspectu illius¹. » Strophæ quoque verborum
 insunt isti libro: nam si quis ea mente verset, re-

⁹⁰ Rom. 1, 12. ⁹¹ Tit. 111, 14. ⁹² Prov. xxv, 2.
⁹³ Prov. v, 21. ⁹⁴ Prov. xv, 8. ⁹⁵ ibid. 25.

⁹⁶ Prov. xv, 3. ⁹⁷ Prov. xx1, 2. ⁹⁸ Prov. xx1z,
⁹⁹ Prov. 111, 19. ¹ ibid. 26-51.

serabit ac inveniet sententiam in ipsis sitam. Qualia sunt hæc : « Incolumis evasit ab æstu filius intelligens, corrumpitur autem a vento in messe filius iniquus ¹. » Et iterum : « Sollicite cura quæ in agro sunt viridia, et herbam demetes, ac fenum montanum collige, ut oves habeas ad vestitum ². » Et rursus : « Si conviva sederis ad cœnam in mensa magnatum, mente intelligas quæ apponuntur tibi ³. » Et alia consimilia. Veræ justitiæ dictus est intellectus : quoniam differenter quidam justitiæ vocabulum accipiunt, aliis dicentibus justitiam esse, si reddat quis quod custodiendum accepit : aliis vero, si malum reddatur pro malo, et bonum pro bono. Hujusmodi autem definitiones exactæ ac justæ non sunt. Ne dixeris enim, Quo ille erga me usus est modo, eodem utar ego, pœnas de illo sumam, pro injuria qua me affecit. Quamobrem hic, quæ vera sit justitia, docet : eam videlicet veram esse justitiam, si unicuique quod suum est reddatur. « Cum primis honora, inquit, Dominum de justis tuis laboribus, et primitias illi da, de tuis justitiæ fructibus ⁴. » Deinde : « Honora regem, et parentibus debitum exhibe officium, omnibus vero, quod æquum est ⁵. » Et hic quidem unus est typus. Alter vero est ut animum suum quisque justificet, æquabilitatem custodiendo, ita ut nunquam in contrariam inæquabilitatem declinet : sed rationi obtemperet : Ne malo consilio quo juventutis doctrina repudiatur, capiaris : sed cum consilio omnia facias, et cogitationes tuæ sint judicicia, ita ut seipsum quisque C judicet, et omne desiderium probum habeat : omne quippe justorum desiderium bonum est, et concupiscentia justii accepta est. Quod autem iracundiam spectat : « Ne sis amicus, inquit, viro furioso, et amico iracundo ne cohabitares. Omnem enim iram suam emittit insipiens : sapiens vero illam ex parte recondit ⁶. » Qui seipsum ad hunc componit modum, et singulas cujusque partis animæ actiones sanas et innocuas custodit, is demum veram agnitus est justitiam. Judicia vero dirigere potissimum quidem est, juste secundum legem Dei judicare, ut ait : « Aperi os tuum verbo Dei, et sane de omnibus judica. Pauperem vero et imbecillum dijudica. Qui namque dicit de impio : Justus est ; execrabilis est populis, et odiosus inter gentes. Personam enim in judicio revereri bonum non est ⁷. » Hoc quidem palam et aperte dicendum est : deinde, ut quod judicium in alios quispiam profert, id ipsum in sese dirigat, seque ipse examinet : corripiatque, si excesserit ira : cohibeat, si vehementior fuerit concupiscentia : excitet, si dormierit vis ratiocinii : « Quousque, aiens, piger, jaces ⁸ ? » Ita enim se juste gerens, accusatorque sui factus, rectum judicium **120** proferre discet, nec audiet ab alio : « Qui alium doces, teipsum non doces ? Qui ais, Non mœchaberis, mœcharis ⁹ ? » Quem-

καὶ πάλιν · « Ἐὰν καθίσῃς δεῖπνεῖν ἐπὶ τραπέζης δυναστών, νοητῶς νόμι τὰ παρατιθέμενά σοι. » Καὶ τὰ ὅμοια τούτοις δικαιοσύνης ἀληθοῦς νόμοις εἰρηται · ἐπειδὴ τινες διαφθῶρας ἐξελεῖψασιν τὸ δίκαιον, τῶν μὲν λεγόντων, δίκαιόν ἐστι τὸ ἀποδίδοναι ἅπερ ἔλαβέ τις φυλάξει · τῶν δὲ, τὸ δίδοναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, καὶ ἀγαθὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ. Συμβαίνει δὲ μὴ ἀκριβεῖς εἶναι τοὺς τοιούτους ὄρους. Μὴ εἴπῃς γὰρ, « Ὅν τρόπον ἐγρήσατό μοι, χρήσομαι αὐτῷ, τίσομαι δὲ αὐτὸν ἅ με ἤδίκησε. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην διδάσκει, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ ἀληθῶς δίκαιον, ἀποδίδοναι ἐκάστῳ τὸ ἴδιον. Προσηγουμένως μὲν τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ πᾶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάργου αὐτῷ ἀπὸ πᾶν καρπῶν δικαιοσύνης. » Ἐπειτα · « Τίμα βασιλέα, καὶ τοῖς μὲν γονεῦσι τὸ καθήκον ἀποδίδου, τοῖς δὲ πᾶσι τὸ ἴσον. » Καὶ οὗτος μὲν εἰς τύπος· δεύτερος δὲ δικαιοῦν τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ, τὴν ἰσότητά φυλάττειν, ὥστε μὴ κλίνειν εἰς ἀνίσθητα· ἀλλὰ τῷ μὲν λογικῷ· Μὴ σε καταλάβῃ βουλή κακῆ, ἢ ἀπολείπουσα διδασκαλίαν νεότητος, ἀλλὰ μετὰ βουλής πάντα ποιεῖ, καὶ οἱ λογισμοὶ σου ἔστωσαν κρίματα· ὥστε κρίνειν ἑαυτὸν ἕκαστον, καὶ τὴν μὲν ἐπιθυμίαν πᾶσαν ἔχειν ἀγαθὴν· ἐπιθυμία γὰρ δικαίων πᾶσα ἀγαθὴ, καὶ ἐπιθυμία δικαίου δεκτή. Κατὰ δὲ τὸ θυμικόν· « Μὴ ἴσθι ἑταῖρος ἀνδρὶ θυμώδει, φίλῳ δὲ ὀργίλῳ μὴ συναλλίζου. Ὅλον γὰρ τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἐκφέρει ἄφρων· ὁ δὲ σοφὸς ταμιεύεται κατὰ μέρος. » Οὕτω δὲ ἑαυτὸν ρυθμίζων ἄνθρωπος, καὶ τὴν ἰδίαν ἐκάστου μέρους τῆς ψυχῆς πρᾶξιν ὑγιῆ καὶ ἀσινῆ φυλάττων, ἔσται C γινώσκων τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην. Κρίματα δὲ κατευθύνειν ἐστὶ προσηγουμένως μὲν κρίνειν δικαίως κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ὡς φησὶ · « Ἄνοιγε σὸν στόμα λόγῳ Θεοῦ, καὶ κρίνε πάντα ὑγιῶς. Διάκρινε δὲ πέννητα καὶ ἀσθενῆ. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸν ἀσεβῆ, Δικαίως ἐστίν, ἐπικατάρτος λαοῖς, καὶ μισητὸς εἰς ἔθνη. Ἀδελφῶν γὰρ πρόσωπον ἐν κρίσει οὐ καλόν. » Τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ ρητέον· Ἐπειτα δὲ ἵνα ὅπερ ἐτέρους κρίνει τις, τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτὸν τὸ κρίμα κατευθύνῃ, καὶ ἑαυτὸν δοκιμάσῃ, ἐπιτιμῶν μὲν ἑαυτῷ, ἐὰν πλεονεκτῇ ὁ θυμὸς· ἐπέχων δὲ, ἐὰν περισσεύῃ ἡ ἐπιθυμία· διεγείρων δὲ, ἐὰν ἀφυπνοῖ τὸ λογιστικόν, λέγων· « Ἔως πότε, ὀκνηρὲ, κατάκεισαι ; » Οὕτω γὰρ ἑαυτὸν δικαίως ἀγων, καὶ κατήγορος ἑαυτοῦ γινόμενος, κρίμα κατευθύνειν μαθήσεται, καὶ οὐκ ἀκούσεται παρ' ἐτέρου· « Ὁ διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκει ; Ὁ λέγων, Μὴ μοιχεύσης, μοιχεύεις ; » ὡς περ γὰρ ὁ ὀδεύων καὶ κατευθύνων τὴν ὁδὸν, εἰσβαίνει εἰς τὸ τέλος· οὕτως ὁ κατευθύνων κρίματα δικαίως γνωσθήσεται καὶ σοφός. Παραβολαὶ δὲ λέγονται λόγοι, ὡς περ εἰκόνες τῶν λεγομένων. Ἐξ αὐτῶν γὰρ διὰ τὴν ὁμοιότητα τὸ λεγόμενον καταλαμβάνεται. Οὕτω γὰρ ὁ Κύριος ἔλεγεν, ὡς ὁ Μάρκος φησὶ· « Τίνι ὁμοίωσα τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ; ἢ ἐν ποίᾳ παραβολῇ παραβάλωμαι αὐτῇ ; » ὡς τῶν κατὰ ὁμοίωσιν λεγομένων παραβολῆς οὐσης. Καὶ γὰρ λέγων· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, » ὕστερον ἐπέφερε·

¹ Prov. x, 5. ² Prov. xxvii, 25. ³ Prov. xliii, 1. ⁴ Prov. iii, 9. ⁵ Prov. xxiv, 21. ⁶ Prov. xlii, 24. ⁷ Prov. xxiv, 23-25. ⁸ Prov. vi, 9. ⁹ Rom. ii, 21, 22.

« Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ. » Εἰσὶν οὖν τοιαῦται αἱ παραβολαί· « Ὡσπερ ἔξοδος χιόνος ἐν ἀμνητῷ κατάκαυμα ὠφελεῖ, οὕτως ἄγγελος πιστὸς τοὺς ἀποστειλαντας αὐτόν. » καὶ πάλιν· « Ὡσπερ ἀνεμοὶ καὶ νέφη καὶ ὕετοί, οὕτως οἱ καυχώμενοι ἐπὶ δόξαι ψευδεῖ. » καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Ῥήσεις δὲ σοφῶν εἰσι λόγοι οὐ σεσοφισμένοι, οὐδὲ ἐν τῷ πιθανῷ ἀπατώντες, ἀλλὰ ἡκριβωμένοι· οὐχ ὡς κατὰ πρόσταξιν δὲ λεγόμενοι, ἀλλ' ὡς παρ' αὐτῶν γνωσθέντες, καὶ ὡς ἀποφάσεις αὐτῶν προσφερόμενοι. Οἱοί εἰσι· « Καρδίας εὐφραينوμένης, πρόσωπον θάλλει· ἐν δὲ λύταις οὐσης, σκυθρωπάζει. » καὶ, « Καρδία ὀρθή ζητεῖ ἀσθησιν· στόμα δὲ ἀπαιδεύτων γινώσεται κακὰ. » καὶ, « Μῖσος ἐγείρει νεῖκος· πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει φιλία. » καὶ, « Ὅς καταφρονεῖ πράγματος, καταφρονηθήσεται αὐτοῦ. » ὁ δὲ φοβούμενος ἐντολὴν, οὕτως ὑγιαίνει. » Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀνθρώπων οἱ λόγοι κατὰ πλεῖστον ἀμφιβολοὶ τυγχάνουσιν ὄντες· οἱ δὲ τῶν σοφῶν, οἱοί εἰσι ὄντες, ἀληθεῖς εἰσι, καὶ πανταχόθεν ἡκριβώνται, ὥστε μὴδὲ ἀντιλέγεσθαι αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἀνθρώποι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πράξεως γνωρίζουσι τὸ πρᾶγμα, οἷον· ὅτι Ὁ ἀδικὸς φαῦλόν ἐστι, καὶ ὁ μοιχὸς κακόν· τοῦτο δὲ καὶ παντὶ τῷ δήλῳ ἀν εἰη· οἱ δὲ σοφοὶ τὰς ἀρχὰς τῶν πράξεων προλέγουσι, καὶ ὡσπερ σύμβολα τῶν τῆς ψυχῆς κινήματων προπαγγέλλουσιν· ἴν' ἕκαστος, γινώσκων τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν, φυλάττηται, οἷά ἐστι τὰ προσηρημένα· « Μῖσος ἐγείρει νεῖκος· πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει φιλία. » Ὁ γὰρ φιλερὶς ἀπὸ μίσους ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς τοιαύτης κακίας, καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι ἀγαπᾶν τὸν φιλονεικοῦντα. Πάλιν δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὁ μὴ φιλονεικῶν γινώσκων ἀγάπης ἔχει· καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι φιλονεικῶν τὸν ἀγαπῶντα, ὡς πάλιν τό· « Ἐν ἐπιθυμίαις ἐστὶ πάς ἀεργός, καὶ ὀξύθυμος πράσσει μετὰ ἀβουλίας. » Τοῦ γὰρ ἀεργοῦ ἐσήμανε τὴν ψυχὴν ἐν πάσαις ἐπιθυμίαις βεβουθίσθαι, καὶ τὸν ὀξύθυμον μὴδὲ μίαν ἔχοντα βουλήν ὀρθὴν ἐδήλωσε. Καὶ ὅπως οὕτοι τὰ ἥθικὰ μᾶλλον ἀπαγγέλλουσι, τὴν ἀρχὴν τῆς πράξεως ὄθεν συνίσταται, λέγοντες, ὅτι τῆς μὲν φιλονεικίας προηγείται μῖσος· τοῦ δὲ μὴ φιλονεικεῖν προηγείται ἀγάπη· καὶ τῆς μὲν ἀεργίας προηγείται ἡδονὴ κακῆ· τοῦ δὲ ὀξύθυμου προηγείται ἀβουλία· καὶ τοῦ μὲν ἐξουθενημένου ἀρχὴ ἐστὶ τὸ καταφρονεῖν αὐτὸν τοῦ νόμου· τῆς δὲ ὑγείας προηγείται ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς μὲν ἀπωλείας τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἀρχὴ τὸ ἀφύλακτον ἔχειν τὸ στόμα· τοῦ δὲ πτοεῖσθαι εἶνα προηγείται ἡ προπέτεια. Οὕτω δὲ ἐκάστην ῥῆσιν ἀναλύων, εὐρήσεις εἰρημένην καὶ γεγραμμένην ὑπὲρ τοῦ τοὺς ἀκούοντας καὶ μανθάνοντας τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν καὶ τῶν αγαθῶν, φεύγειν μὲν τὰ φαῦλα, πράττειν δὲ τὰ ἀγαθὰ. Αἰνίγματα δὲ καὶ σκοτεινοὶ λόγοι, οἵτινες ἀσφαλεῖς μὲν οὕτως εἰσιν, ὥστε ἀντιᾶν τὸν ἐντυγχάνοντα τῷ μὴδὲν ἐμφαίνειν, μὴδὲ τινα ὑπόνοιαν παρέχειν· ἐρεινώμενοι δὲ ὁμῶς δεικνύουσι τὸν ἐν αὐτοῖς νοῦν. Οἱοί εἰσι· « Τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυνατέρες

A admodum enim qui iter facit, si recta gradiatur via, ad finem viæ pervenit; sic, qui recta profert judicia, justus agnosceatur et sapiens. Parabolæ autem dicuntur sermones, quasi imagines eorum quæ dicuntur. Ex ipsis enim per similitudinem, quod dicitur, intelligitur. Ita namque Dominus, ut ait Marcus, dixit: « Cui assimilabo regnum Dei? aut qua parabola adumbrabo illud? » Ut nimirum parabola sit de rebus per similitudinem dicitis. Cum dixisset enim: « Simile est regnum Dei: » deinde intulit: « Ideo in parabolis loquer illis¹². » Hujusmodi itaque sunt parabolæ: « Sicut emissio nivis in messe allevat æstum, sic nuntius fidelis illis qui miserunt illum¹³. » Et rursum: « Sicut venti et nubes et pluviz, sic qui gloriantur in dono mendaci¹⁴, » et his similia. Dicta porro sapientium sunt, non sophismata verborum, neque sermones probabilitatis specie decipientes, sed veri et accurati: non quasi cujusdam jussione habiti, sed per se noti, et quasi sententiæ eorum prolati. Quales sunt: « Corde lætante, floret vultus: cum autem in tristitia est, deprimitur¹⁵. » Et: « Correctum quærit sensum; os autem indisciplinatorum, cognosceat mala¹⁶. » Et: « Odium excitat contentionem: omnes autem eos qui contentiosi non sunt contegit amicitia¹⁷. » Et: « Qui negotium contemnit, contemnetur ab ipso; qui vero mandatum voretur, ille sanus est¹⁸. » Aliorum namque hominum sermones, ut plurimum ambigui sunt; sapientium vero, quales sunt isti, veri sunt et omni ex parte accurati, ita ut minime ipsis contradicatur. Et alii quidem homines ex fine operis rem declarant, quale est: Iniquus res est mala, et mæchus pravum quid est, quod cuivis manifestum est. Sapientes autem initium operum prædicunt; et quasi symbola animi motuum prænuntiant; ut quisque, agnitis malorum principiis, sibi caveat, qualia sunt superius dicta: « Odium suscitatur contentionem, omnes autem qui non contendunt, contegit amicitia¹⁹. » Contentiosus enim ex odio malitiæ hujus principium habet, nec quisquam dixerit contentiosum se diligere. Contra, qui contentiosus non est, dilectionis indicium habet: nec contentiosum quisquam dixerit eum qui diligit, ut rursum dicitur: « In concupiscentiis est omnis otiosus, et iracundus absque consilio agit²⁰. » Nam otiosi animam significat in omnibus concupiscentiis esse demersam; et iracundum, nullum rectum habere consilium ostendit. Hi itaque plane mores declarant, et actionis principium unde ordiatur, dum aiunt, odium præcedere rixas: charitatem esse principium et causam qua vitantur contentiones: otio præire pravam voluptatem, iracundo præire consilii inopiam: et causam quare quis despiciatur, esse contemptum legis: quod sanitatem præcedat timor Dei: itam quod principium

¹² Marc. iv, 30. ¹³ Matth. xiii, 15. ¹⁴ Prov. xxv, 15. ¹⁵ ibid. 14. ¹⁶ Prov. xv, 43. ¹⁷ ibid. 14. ¹⁸ Prov. x, 12. ¹⁹ ibid. 15. ²⁰ ibid. 12. ²¹ Prov. xiv, 17.

perditionis animæ sit, non custodire os suum, A ἦσαν ἀγαπήσει ἀγαπώμεναι· καὶ αἱ τρεῖς αὐταί, καὶ ἡ τετάρτη οὐκ ἠρκέσθη εἰπεῖν, Ἰκανόν. Ἄδης, καὶ ἔρωσ γυναικός, καὶ τάρταρος, καὶ γῆ οὐκ ἐμπιπλάμενη ὕδατος, καὶ ὕδωρ, καὶ πῦρ, οὐ μὴ εἴπωσιν, Ἄρχει· » καὶ πάλιν· « Τρία δὲ ἐστὶν ἀδύνατά μοι νοῆσαι, καὶ τὸ τέταρτον οὐκ ἐπιγινώσκω· Ἐχνη αἰετοῦ πετομένου, καὶ ὁδοὺς ὄψεως ἐπὶ πέτρας, καὶ τρίβους νηὸς ποντοπορούσης, καὶ ὁδοὺς ἀνδρῶς ἐν νεότητι, » καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστὶν αἰνίγματα· Ἐτέρα γάρ τινα δηλοῖ, καὶ ἐτέρων ἔννοιαν παρίστησι· καὶ ἀσαφῆ μὲν ἐστὶ, κεκρυμμένον δὲ ἔχει τὸν νοῦν

et hæ tres, et quarta non dicunt, Satis est. Infernus, et amor mulieris, et tartarus, et terra quæ non saturatur aqua, et aqua, et ignis, nunquam dicunt, Satis est ²¹. » Et iterum : « Tria sunt, quæ intellectu mihi sunt impossibilia, et quartum non cognosco ; vestigia aquilæ volantis, et vias serpentis supra petram, et vias navis in mari euntis, et vias **121** viri in adolescentia ²², » et quæcunque ejusmodi sunt ænigmata : alia namque statim indicant, aliam tamen sententiam exhibent : et obscura quidem sunt, absconditum vero sensum habent.

Liber XV, Ecclesiastes.

23. Et hunc librum scripsit Salomon, ut supra dictum est. Dicitur autem Ecclesiastes, quoniam ita hunc nominavit auctor ipse, qui scripsit in principio ipsius dicens : « Verba Ecclesiastæ filii David regis Israel in Jerusalem : Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes. » Variis vero nominibus vocatus est Salomon : Sapiens, quia sapientiæ particeps fuit ; Prudens, eo quod veritatis in ipso fuit prudentia ; Doctus, quoniam veram a Domino doctrinam habuit. Ecclesiastes vero vocatus est, quia ad populum ipse concionatus, et quæ spiritus sunt locutus est. In hoc autem libro de naturali theoria philosophatur. Quoniam enim Ægyptii de illa suas jam habebant imaginationes, et Græci hisce de rebus fabulaturi erant : ob eam ipse causam impulsu Spiritus sancti eos, qui de istis inquirere conabantur, compescit, dicens : « Non poterit homo invenire opus, quod sub sole factum est : quamvis quærendo fatigetur, non inveniet ²³. » Damnat etiam Ægyptiorum religionem circa divinationem ex hominis nativitate, dicens : « Qui observat ventum non seret, et qui aspicit ad nubes non metet, in quibus agnosci non potest, quæ sit via spiritus. Sicut ossa in ventre uterum gestantis, ita non cognoscet opera Dei, quæcunque faciet universa ²⁴. » Deinde et de singulorum theoria tractans, fatetur, quod de talibus vane quæritur, et quod ejusmodi nihil pariant aliud, quam laborem. Non enim ex illorum cognitione, sed ex vita et actibus sapiens et justus quivis comprobatur. Dicit namque : « Et enim quæcunque scire se dixerit sapiens, ea non poterit invenire. Quoniam totum hoc tradidi cordi meo, et totum hoc vidit anima mea, quod justus et sapientes, et opera eorum sunt in manu Dei ²⁵. » Recte igitur talium rerum inquisitionem prætergressus, et in contemplanda mortalium politia constitutus, cum multos et varios videret hominum casus, concludit, quod providentia administrantur omnia, dicens : « Cursus non est velocium, nec

B Βιβλίον ιϛ', Ἐκκλησιαστής.

23. Καὶ τοῦτο Σολομὼν ἔγραψε τὸ βιβλίον, καθάπερ προεῖρηται. Λέγεται δὲ Ἐκκλησιαστής, ἐπειδὴ οὕτως ὠνόμασεν αὐτὸς ὁ γράφας, εἰπὼν ἐν ἀρχῇ· « Ῥήματα Ἐκκλησιαστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ βασιλέως Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ· Ματαιότης ματαιότητων, εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστής. » Ποικίλως δ' ἂν ἐκλήθη ὁ Σολομὼν· σοφὸς μὲν, ὅτι σοφίας μετέσχε· φρόνιμος δὲ, ὅτι φρόνησις ἀληθείας ἦν ἐν αὐτῷ· πεπαιδευμένος δὲ, ὅτι τὴν ἀληθινὴν παιδείαν παρὰ Κυρίου εἶχεν. Ἐκλήθη οὖν Ἐκκλησιαστής, ὅτι αὐτὸς ἐξεκκλησίαζε τοὺς λαοὺς, καὶ ἐλάλει τὰ τοῦ πνεύματος. Ἐν ταύτῃ δὲ τῷ βιβλίῳ περὶ τῆς φυσικῆς θεωρίας φιλοσοφῶν φαίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ Αἰγύπτιοι μὲν ἐφαντάζοντο, Ἕλληνες δὲ ἐμελλον περὶ τούτων μυθολογεῖν· διὰ τούτου οὕτως, Πνεύματι ἀγίῳ κινούμενος, παῖσι μὲν τοὺς ἐπιχειροῦντας περὶ τούτων ζητεῖν, φάσκων· « Οὐ δυνήσεται ἄνθρωπος τὸ εὐρεῖν τὸ ποίημα τὸ πεποιημένον ὑπὸ τῶν ἡλίων· ὅσα ἂν μοχθήσῃ ἄνθρωπος τοῦ ζητῆσαι, καὶ οὐκ εὐρήσει· » διαβάλλει δὲ καὶ τὴν Αἰγυπτίων περὶ γενεθλιαλογίας νόησιν, λέγων· « Τηρῶν ἀνεμον οὐ σπερεῖ, καὶ βλέπων ἐν ταῖς νεφέλαις οὐ θερίσει, ἐν οἷς οὐκ ἐστὶ γινώσκων, τί ἡ ὁδὸς τοῦ πνεύματος. Ὡς ὅσα ἐν γαστρὶ κνοφορούσης, οὕτως οὐ γνώσῃ τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ, ὅσα ποιήσει τὰ σύμπαντα. » Εἶτα καὶ περὶ τὴν θεωρίαν ἐκάστου γινόμενος συνείδεν, ὅτι μάτην ἐστὶ περὶ τοιούτων ζητεῖν, καὶ μόνον τὰ τοιαῦτα μόχθον γεννᾷ. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ γινώσκειν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ βίου ὁ σοφὸς καὶ δίκαιος συνίσταται. Λέγει γάρ· « Καί γε ὅσα ἐὰν εἴπῃ σοφὸς τοῦ γινῶναι, οὐ δυνήσεται τοῦ εὐρεῖν. Ὅτι σύμπαν τοῦτο ἔδωκα εἰς καρδίαν μου, καὶ ψυχὴ μου σύμπαν εἶδε τοῦτο, ὡς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σοφοὶ καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ἐν χειρὶ Θεοῦ. » Εἰκότως τοίνυν περὶ τῶν τοιούτων ζητήσιν διαβᾷς, καὶ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην πολιτείαν καταγιγνώμενος, ὁρῶν τε πολλὰ καὶ ποικίλα τὰ τῶν ἀνθρώπων συμπτώματα, συνίστησιν, ὅτι προοίκα τὰ πάντα διοικεῖται, λέγων· « Οὐ τοῖς κούφοις ὁ δρόμος, καὶ οὐ τοῖς συνετοῖς [δυνατοῖς] ὁ πόλεμος, καὶ γε οὐ τῷ σοφῷ

²¹ Prov. xxx, 15, 16. ²² ibid. 18, 19. ²³ Eccle. vii, 17. ²⁴ Eccle. xi, 4, 5. ²⁵ Eccle. viii, 17.

ὁ ἄρτος, καὶ γε οὐ τοῖς συντοῖς ὁ πλοῦτος, καὶ γε οὐ τοῖς γινώσκουσιν ἡ χάρις· ὅτι καιρὸς καὶ ἀπάντημα συναντήσεται τοῖς πᾶσιν αὐτοῖς. Ἐν παντὶ γὰρ ἐστὶ βασιλεὺς τοῦ ἀγροῦ εἰργασμένον. Καὶ γὰρ οὐδὲς κύριός φησιν ἐν τούτοις τῆς ἑαυτοῦ βουλῆς. Ὅτι τίς ἀνθρώπος, ὃς ἐπαλεύεται ὀπίσω τῆς βουλῆς τὰ ὅσα ἐποίησεν αὐτῆν; καὶ ὅτι οὐδὲν πλέον ἀνθρώπος ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐξουσιάζαιτο, ἢ τοῦ ποιεῖν πονηρὸν καὶ ἀγαθόν, καὶ ἐτοιμάζειν εἰς τὴν ἔξοδον τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ ὃ φάγεται καὶ πίνει, τοῦτο δόμα Θεοῦ ἐστίν. Ὅθεν εἴτε ζήτησίς ἐστι περὶ τοῦ, πῶς γέγονε τὰ φαινόμενα, εἴτε κτήσις ἐστὶ χρημάτων, εἴτε τρυφή περιουσίας, πάντα ταῦτα ματαιότης ματαιότης ἐστὶ, καὶ πλέον οὐδὲν ἢ περισσεῖα βουλῆς καὶ προαιρέσεως ἐπιχρήσις. » Ἐν δὲ τῷ λέγειν ταῦτα ματαιότητα, ἐμφαίνει τῶν μελλόντων τὸ αἰώνιον. Διὸ καὶ πάντα ὑπερβάς, παραινεῖ τῶν αἰωνίων μνημονεύειν, καὶ εἰδέναι τέλος ἔσεσθαι τοῦ κόσμου τούτου, ἐν τῷ λέγειν, ἀργεῖν τὰς ἀληθούσας, « ἐν ἡμέρᾳ ἢ ἂν σαλευθῶσι φύλακες τῆς οἰκίας, καὶ διαστραφῶσιν ἄνδρες τῆς δυνάμεως, καὶ ἤρρησαν αἱ ἀλήθουσαι. » Καὶ τὰ μετὰ τὸ τέλος δὲ ἐξηγεῖται· « Ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ὁ Θεὸς ἄξει ἐν κρίσει ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, ἂν ἀγαθόν, καὶ ἂν πονηρὸν. » Ἐκ δὲ τούτων δεικνυσιν, ὅτι ἄπερ ἔλεγε, « Ματαιότης ματαιότης ἐστίν, οὐ τὴν κρίσιν διαβάλλων ἔφη, ἀλλ' ὅτι, τὰ αἰώνια θεωρῶν, ἔλεγε τὴν τῶν προσκαίρων ἐπιθυμίαν εἶναι ματαιότητα. Καὶ κρίσιν δὲ διαδιδάσκων, σημαίνει τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, καὶ τῶν πράξεων ἀναπόδοσιν. Ἐπειτα λέγων, « Ἠργήσαν αἱ ἀλήθουσαι, » δεικνυσι πάλιν μὴ εἶναι ματαίαν αὐτῆν τὴν κρίσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διδάσκαλον πᾶσιν αὐτῆν οὔσαν εἰς εὐσέβειαν. Ἡ γὰρ τάξις αὐτῆς καὶ ἡ διακόσμησις διηγήσις ἐστὶ περὶ τοῦ πεπονηκότος καὶ κτείσαντος αὐτῆν, ἐν ἣ καὶ οἱ προφηταὶ καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ, καὶ οἱ διδάσκαλοι εἰσιν, ὡσπερ ἀλήθοντες ἐκάστῳ τρυφῆν διὰ τῆς διδασκαλίας τὴν εἰς εὐσέβειαν ἰγῶσιν· οἵτινες ἀλήθοντες ἄργησουσι λοιπὸν ἐν τῇ συντελείᾳ. Οὐκ ἔτι γὰρ ὡς ἀλήθοντες διδάξουσιν αὐτοὶ, ἀλλ' ἐκ τῶν πράξεων ἐκάστου ἡ κρίσις γίνεται.

Βιβλίον ις', Ἄσμα ψαμάτων.

24. Τοῦ Σολομώντος ἐστὶ καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον συγγραφή, καθὰ προεδήλωται. Ὅλον δὲ αὐτῷ γέγραπται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μυστικῶς μετὰ ἀλληγορίας αἰνιγματώδους. Οὐ γὰρ ἐν τῷ προφανεί, ἀλλ' ἐν ἀπορρήτῳ κέκρυπται τῶν ἐν αὐτῷ δογμάτων ὁ νοῦς. Ἐρευνῶμενος δὲ εὐρίσκειται, διότι μετὰ ἀλληγορίας ἐντυγχάνειν ὅλην τούτῳ προσήκει τοὺς συνειτούς· ἵνα μὴ δι' ἀγνοίαν τῶν ἀμαθῶν εἰς ἀτιμίαν ἐμπέσῃ τὰ εἰρημένα. Ἄσμα δὲ ἄσμάτων διὰ τοῦτο καλεῖται, ἐπειδὴ μετὰ μὲν τὰ ἄλλα ἄσματα τοῦτο, μετὰ δὲ τοῦτο οὐκ ἔτι ἄλλο προσδοκᾶν ἐστίν· ἄλλο δὲ λέγω οὐ βιβλίον, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ βιβλίου σημαίνον. Ὁ δὲ λέγω τοιοῦτόν ἐστι· Πᾶσα ἡ θεία Γραφή περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς καθόδου τοῦ Λόγου καὶ ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ προφητεύει. Τοῦτο γὰρ τὸ βούλημα

A bellum prudentium, nec sapientis panis, nec prudentium opulentia, nec cognoscentium gratia : quoniam tempus et occasio simul omnibus istis occurrent²⁶. In omnibus enim est, rex agri culti. Neque enim quisquam in istis consilii sui dominus est. Quis est enim homo, qui possit ire retro consilium, quæcunque fecerunt ipsum? Et quod nihil potestatis amplius in hac vita habeat homo, quam faciendi bonum et malum, et præparandi opera sua ad exitum. Nam et quod edit et bibit, hoc donum Dei est. Unde sive quæretur, quomodo facta sint, quæ videntur, sive adsint pecuniæ, sive voluptas abundantia: omnia hæc vanitas vanitatum, et nihil amplius quam superfluitas consilii et voluntatis conatus²⁷. » Cum ait autem, hæc esse vanitatem, futurorum æternitatem significat. Quapropter et universa transcendens, hortatur ut æternorum memoriam servemus, et sciamus futurum aliquando, ut mundus hic finiatur, cum dicit, fore ut molentes cessent, « in die qua commovebuntur custodes domus et nutabunt viri potentes, et molentes cessaverunt²⁸. » Et quæ finem mundi subsequuntur exponit, dicens : « Quoniam cuncta, quæ sunt, ducet Deus in iudicium; in omni errato, sive bonum, sive malum²⁹. » His ostendit quod illud : « Vanitas vanitatum, » non ad hoc dixerit, ut creaturam criminaretur; sed quod æterna contemplatus, rerum temporalium desiderium admoneret esse vanitatem. Et ubi iudicium futurum esse docet, innuit fore resurrectionem mortuorum, et actorum retributionem. Deinde cum dicit : « Cessaverunt molentes, » 122 ostendit non vanam esse ipsam creaturam, sed potius omnibus esse pietatis magistram. Siquidem ipsius ordo et ornatus, de factore ipso ac creatore prædicatio est : in qua sunt et prophetæ et evangelistæ, et doctores, tanquam molentes unicuique alimoniam, per doctrinam, videlicet pietatis scientiam : qui molentes tandem in consummatione otia buntur. Tum enim non docebunt amplius, instar molentium, sed quisque secundum acta iudicabitur.

Liber XVI, Canticum canticorum.

24. Hic quoque liber Salomonis est opus, ut superius declaratum est. Totumque ab initio usque ad finem mystice et cum allegoria ænigmatica conscripsit. Sententia quippe dogmatum ejus, non aperta, sed occultâ est. Attamen si accurrate perquiratur, inveniatur. Quapropter expedit, ut qui prudentes sunt, in toto hoc libro allegorice versentur, ne propter imperitorum ignorantiam, quæ hic dicuntur, contemptui habeantur. Canticum autem canticorum ideo vocatur, quod post alia cantica subsequatur, et quod non aliud postea Canticum sit exspectandum : aliud autem dico, non librum ; sed quod in libro significatur. Quod dico tale est : Omnis divina Scriptura, de Verbi descensu ad nos, et de adventu ejus in carne prophetiam habet. Hæc

²⁶ Eccl. ix, 11. ²⁷ Eccl. v, 9, 10, 16-18. ²⁸ Eccl. xii, 3. ²⁹ ibid. 14.

namque voluntas Dei est; prophetis et universæ A
divinæ Scripturæ, illud potissimum erat annun-
tandum. Huic autem divinæ narrationi, consequen-
ter addidere sermones de gentibus Babylonis, Da-
masci, Moab, aliorumque. Atque in singulis Scri-
pturis peccantes increpant, peccatores hortantur
ad pœnitentiam, comminantes futurum ignis judi-
cium. Aliæ igitur Scripturæ prænuntiant, ut Moyses
cum ait: « Prophetam vobis excitabit Dominus
Deus noster ex fratribus nostris, sicut me ²⁰. »
Isaias vero: « Ecce Virgo in utero habebit et par-
riet filium ²¹. » Michæas autem: « Erit in novissi-
mis diebus illustris mons Domini ²². » Et alius alio
modo, secundum Spiritus gratiam, prædicit. His
autem omnibus loquentibus, exspectabatur adhuc
qui prænuntiatus fuit Dominus. Quapropter multi
eum prænuntiabant: et donec venit, prophetantes
non cessavere. Et hæc omnia sunt cantica. Canti-
cum vero canticorum, neque prophetandi, neque
prænuntiandi modo scriptum est: sed quem alii
prænuntiarunt, eum quasi jam venerit, et jam
carnem assumpserit, ostendit. Quare quasi in con-
jugio Verbi et carnis, epithalamium canit Can-
ticum canticorum. Et aliæ quidem Scripturæ de
Salvatore loquuntur, et interea alia quædam
annuntiant: hic vero liber conjugium tantum
Verbi et carnis canit. Quamobrem in aliis qui-
dem Scripturis, quia alia quædam significantur,
indignationis et iræ sermones ac formidabiles minæ
insunt: præsens vero liber, quoniam nihil allud,
quam Verbi præsentiam significat, jucunditatis
tantum, gaudii ac lætitiæ sermones habet. Sponso
siquidem præsentem, omnes lætari convenit, nec cui-
quam lugendum est: sicut et ipse Dominus dixit.
Etenim ipse præsens infirmitates nostras portavit,
et mœstities vertit in gaudium. Quemadmodum
igitur post Salvatoris dispensationem, nullum ampli-
us prophetam exspectamus, ita post illa, quæ in
hoc canticorum Cantico significata sunt, non est
aliud, quod recentius aliquid significet, exspectan-
dum. Etenim quæ in hoc Cantico significantur,
eadem et in prophetis et aliis Scripturis per inter-
valla dictaprehenduntur. Rursus quemadmodum
Agnus Dei Joannes ostendit, atque ad Joannem us-
que lex est et prophætæ: ita quæ in Cantico can-
ticorum **123** significantur, finis sunt omnium eor-
um, quæ in universa Scriptura significantur. Quid
enim aliud post Christi adventum exspectandum
est, quam judicium et retributio? Propterea Cata-
phryges prophetas post Dominum introducentes
falluntur, atque ideo tanquam hæretici condemnati
sunt. Canticum igitur est canticorum: quia nihil
aliud post ea, quæ hic canuntur, exspectandum est.
Et sicut in lege, Sancta erant, et post Sancta, San-
cta sanctorum, post Sancta vero sanctorum, nul-
lus alius interior locus habebatur; ita post Can-
tica, Canticum est canticorum, post Canticum

τοῦ Θεοῦ ἐστὶ· τοῖς τε προφήταις καὶ πάσῃ τῇ θείᾳ
Γραφῇ τοῦτο προηγούμενον ἦν ἀπαγγέλλειν. Παρα-
κολουθήματα δὲ τῷ θεῷ διηγήματα· τούτω ποιοῦνται
λόγους περὶ τῶν ἐθνῶν Βαβυλῶνος, τῆς Δαμασκού,
Μωὰβ, καὶ τῶν ἄλλων. Καὶ δι' ἐκάστης Γραφῆς τοῖς
μὲν ἁμαρτανουσίαι ἐπιτιμῶσι· τοῖς δὲ προληφθέντας
προτρέπονται μετανοεῖν, ἀπειλοῦντες τὴν μέλλουσαν
τοῦ πυρὸς κρίσιν. Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι Γραφαὶ προλέ-
γουσιν, οἷον Μωσῆς μὲν· « Προφήτην ὑμῖν ἀναστή-
σει, » λέγων, « Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν
ἡμῶν, ὡς ἐμέ· » Ἡσαίας δὲ· « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν
γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἷόν· » ὁ δὲ Μιχαίας· « Ἐν
ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς ἔσται τὸ ὄρος Κυ-
ρίου· » καὶ ἄλλος ἄλλως προλέγει, κατὰ τὴν τοῦ
Πνεύματος χάριν. Τοῦτα μὲν πάντων λεγόντων προσ-
B εδοκᾶτο ὁ ἀπαγγελλόμενος Κύριος. Διὰ τοῦτο καὶ πολ-
λοὶ ἀπήγγελλον· καὶ ἕως ἤλθεν, οὐκ ἐπαύοντο οἱ
προφητεύοντες. Καὶ ἐστὶ ταῦτα πάντα ἔσματα. Τὸ
δὲ ἄσμα τῶν ἁσμάτων οὐχ ὡς προφητεύον ἐστίν,
οὔδὲ ὡς προσημαῖνον· ἀλλὰ ὅν ἄλλοι προσηγγελ-
λον, τοῦτον ὡς ἤδη ἐλθόντα δείκνυσσι, καὶ ἤδη ἀνα-
λαθόντα τὴν σάρκα· διὸ καὶ ὡς ἐπὶ συζυγίᾳ τοῦ Λό-
γου καὶ τῆς σαρκὸς ἐπιθαλάμιον ᾄδει τὸ ἄσμα τῶν
ἁσμάτων. Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι Γραφαὶ λέγουσι περὶ τοῦ
Σωτῆρος, μεταξύ δὲ καὶ περὶ ἄλλων τινῶν ἀπαγγέ-
λουσι· τὸ δὲ βιβλίον τοῦτο μόνην τὴν τοῦ Λόγου πρὸς
τὸ σῶμα συζυγίαν ᾄδει. Διὸ καὶ ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις
Γραφαῖς διὰ τὰ μεταξύ δηλούμενα εἰσι καὶ θυμοῦ
καὶ ὀργῆς λόγοι, καὶ φόβων ἀπειλαί· ἡ δὲ βίβλος
αὕτη, ἐπειδὴ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν παρουσίαν μόνην
τοῦ Λόγου σημαίνει, θυμηδίας καὶ χαρᾶς, καὶ εὐ-
C φροσύνης μόνης ἔχει λόγους. Νυμφίου γὰρ παρόντος,
πάντας χαίρειν προσήκει, καὶ μηδένα πενθεῖν, ὡς
αὐτὸς ὁ Κύριος εἶρηκεν. Αὐτὸς γὰρ παρῶν τὰς ἀσθε-
νείας ἡμῶν ἐθάσασε, καὶ τὰς λύπας ἔστρεψεν εἰς
χαράν. Ὅσπερ οὖν μετὰ τὴν οἰκονομίαν τὴν τοῦ Σω-
τῆρος οὐχ ἔτι προφήτην προσδοκῶμεν, οὕτως μετὰ
τὰ ἐν τῷ ἁσμάτι τῶν ἁσμάτων σημαίνόμενα οὐκ
ἐστὶν ἄλλο τι καινότερον προσδοκᾶν σημαίνόμενον.
Καὶ γὰρ τὰ ἐν τῷ ἁσμάτι σημαίνόμενα, ταῦτα καὶ
ἐν τοῖς προφήταις καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις Γραφαῖς ἐκ δια-
στημάτων λεγόμενα εὐρίσκειται. Πάλιν τε ὡσπερ δει-
χνύντος τοῦ Ἰωάννου τὸν Ἄμνόν, ἕως Ἰωάννου ὁ νόμος
καὶ οἱ προφῆται εἰσὶν· οὕτως τὰ ἐν τῷ ἁσμάτι τῶν
ἁσμάτων σημαίνόμενα τέλος ἐστὶ πάντων ἐν πάσῃ τῇ
D θείᾳ Γραφῇ σημαίνόμενον. Τί γὰρ ἄλλο μετὰ τὴν τοῦ
Χριστοῦ παρουσίαν προσδοκᾶν δεῖ ἢ κρίσιν καὶ ἀνα-
παύσοσιν; Καὶ διὰ τοῦτο οἱ κατὰ θύρας παρεισ-
άγοντες προφῆτας μετὰ τὸν Κύριον, σφάλλονται, καὶ
ὡς αἰρετικοὶ κατεκρίθησαν. Ἄσμα οὖν ἁσμάτων, διὸ
τὸ μετὰ τὰ ἐκ τούτου μηδὲν ἕτερον προσδοκᾶν. Καὶ
ὡσπερ κατὰ τὸν νόμον Ἅγια ἦν, καὶ μετὰ τὰ Ἅγια
Ἅγια ἁγίων, μετὰ δὲ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων οὐκ ἔτι ἦν
ἐσώτερος τόπος· οὕτως μετὰ τὰ ἔσματα τὸ ἄσμα τῶν
ἁσμάτων, μετὰ δὲ τὸ ἄσμα τῶν ἁσμάτων οὐκ ἔτι
προσδοκᾶν ἐστὶν ἐσωτέραν καὶ καινότεραν ἐπάγγε-
λλαν. Ἄπαξ γὰρ ὁ Λόγος ἐγένετο σὰρξ, καὶ τετελείωκε
τὸ ἔργον. Ἐστὶ δὲ ὅλον τὸ βιβλίον τοῦτο διαλόγων

²⁰ Deut. xviii, 15. ²¹ Isa. vii, 14. ²² Mich. :v, 1.

πλῆρες τοῦ παλαιοῦ ἰσχυροῦ πρὸς τὸν Λόγον, καὶ καθόλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πρὸς τὸν Λόγον, καὶ τῆς ἐξ ἔθνῶν Ἑκκλησίας πρὸς αὐτὸν, καὶ τοῦ Λόγου πάλιν πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος· εἶτα τῶν ἔθνῶν πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ περὶ τῆς ἐξ ἔθνῶν καὶ περὶ αὐτῆς διάλογος· εἶτα καὶ τῶν διακονούντων ἀγγέλων πρὸς τοὺς κληθέντας ἀνθρώπους τὸ κήρυγμα. Τοῦ μὲν οὖν παλαιοῦ λαοῦ ἀξιούντως αὐτὸν κατελθεῖν καὶ συναρθῆναι τῇ σαρκὶ ταῦτα· « Φιλῆσάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ· ὅτι ἀγαθοὶ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον. » Καὶ πάλιν διὰ τούτων προτρέπεται· « Νέα πρὸς παλαιὰ ἐτήρησά σοι, ἰδελφιδέ μου. » Καὶ κοινή δὲ πάντων πρὸς τὸν Λόγον, ἵνα τὸ ἡμῶν ἀναλάβῃ σῶμα· « Τίς δὴρ σε, ἀδελφιδέ μου, θηλάζοντα μαστοὺς μητρὸς μου, εὐροῦσά σε ἔξω, φιλήσω σε, καὶ οὐκ ἐξουδενήσουσί με. Πραχέ-φομαί σε, εἰσάξω σε εἰς οἶκον μητρὸς μου, καὶ εἰς τὸ ταμίον τῆς συλλαβούσης με. » Οὐ γὰρ ἐξῴθεν, ἀλλ' ἀπ' ἧς ἐγενήθημεν μητρὰς, ἀναλαβεῖν αὐτὸν ἤξιον τὸ σῶμα, εἰ καὶ μὴ ὡς ἡμεῖς ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς. Ἐκ γὰρ μόνης Παρθένου, ὡς πλάστης, ἐαυτῷ ἔλαθε τὸ σῶμα, πλὴν ὅτι ἐξ ἀνθρώπου· ἀνθρώπος γὰρ ἡ θεοτόκος Μαρία. Καὶ τοῦ Λόγου δὲ πρὸς τοὺς ἀξιώσιντας, ἀναλαμβάνοντος ἥδη τὴν σάρκα ἐκ τῆς Παρθένου, ταῦτα· « Εἰσήλθον εἰς κῆπὸν μου, ἀδελφὴ μου νύμφη, ἐτρόγησα σμύρναν μου μετὰ ἀρωμάτων μου, ἐφαγον ἄρτον μου μετὰ μέλιτός μου, ἐπιον οἶνόν μου μετὰ γάλακτός μου. » Εἰς γὰρ τὸν ἴδιον κῆπον εἰσελθὼν, τὴν κτίσιν, ἔλαθεν ἐαυτῷ ἐκ τῆς Παρθένου τὸ σῶμα, καὶ γέγονεν ἀνθρώπος. Θνητὸν μὲν ἦν τὸ σῶμα, ἀλλὰ μετὰ εὐδοκίας τοῦ παναγίου Λόγου συνήπτο. Καὶ εἰ γάλα, ὡς ἀνθρώπος, ἠφέλει τὸ σῶμα φαγεῖν, ἀλλὰ μετεδίδου αὐτῷ καὶ οἴνου τῆς ἐαυτοῦ τελειότητος. Καὶ γὰρ ὡσπερ ἦσθις γάλα, οὕτως ἐν αὐτῷ τὰ τῆς θεότητος ἐποίει ἔργα. Εἶτα ὁ Λόγος λοιπὸν ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα προσκαλεῖται τὸν παλαιὸν λαόν, ὡς πρῶτον πιστευθέντα τὰ λόγια, διὰ τούτων· « Ἀνάστα, ἔλθε πλησίον μου, καλὴ μου, περιστέρα μου· ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρήλθεν, ὁ ὑετὸς ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη ἐαυτῷ. Τὰ ἄνθη ὤφθη ἐν τῇ γῆ, καὶ ῥοδὸς τῆς τομῆς ἐβόηκε, φωνὴ τοῦ τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῆ ἡμῶν, ἡ συκὴ ἐξήνεγκεν δάκρυα αὐτῆς, αἱ ἀμπέλοι ἡμῶν κνυρίζουσιν. » Ὡς γὰρ λαβόντος τοῦ πρῶτου λαοῦ ἕως καιροῦ τὴν σικιάν τὴν ἐν νόμῳ, διδάσκει, καὶ ὡς εἶδόντα τὴν φωνὴν τοῦ τρυγόνου, ὑπομιμνήσκει. Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Λόγος τὴν Ἱερουσαλήμ, προσκαλεῖται λοιπὸν καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνῶν διὰ τούτων· (εἰς γὰρ ἔστι Κύριος καὶ Ἰουδαίων καὶ ἔθνῶν) « Δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, νύμφη. Ἀπὸ Λιβάνου ἐλεύσῃ, καὶ δι-ελεύσῃ ἀπ' ἀρχῆς πίστεως, ἀπὸ κεφαλῆς Σανειρ καὶ Ἀερμών, ἀπὸ μωνρῶν λεόντων, ἀπὸ ὄρων παρδά-λεων. » Ἀπὸ γὰρ εἰδωλολατρίας καὶ θηριώδους τρόπου προσκαλεῖται ταύτην εἰς τὴν πίστιν. Κληθεῖσα τὸν ἑθὲν ἐξ ἔθνῶν καὶ ἥδη κατανοήσα, λέγει πρὸς τὸν Λόγον ταῦτα· « Ἀπάγγελόν μου, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυ-χὴ μου· ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις ἐν μεσημβρίᾳ μήποτε γένωμαι ὡς περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλας ἐταί-

A vero canticorum, non est interior aliqua et re-
centior exspectanda promissio. Semel enim Ver-
bum caro factum est, opusque consummavit. Est
autem totus hic liber plenus dialogorum veteris
populi ad Verbum, et summam humani generis ad
Verbum, et Ecclesiae ex gentibus coactae ad idem,
et rursus Verbi ad eandem, et ad genus humanum.
Deinde gentium ad Jerusalem, et Jerusalem, de
Ecclesia ex gentibus coacta et de seipsa, dialogus.
Postea et ministrantium angelorum ad homines vo-
catos praedicatio. Veteris itaque populi precantis
ipsum (Verbum) ut descenderet, et carni conjunge-
retur, haec sunt : « Osculetur me osculis oris sui ;
quoniam meliora sunt ubera tua vino ²⁵. » Et ite-
rum hortatur his verbis : « Nova et vetera servavi
tibi, dilecte mi ²⁶. » In commune vero omnium
vox est ad Verbum, ut carnem nostram assumat :
« Quis det te, consobrine mi, sugentem ubera ma-
tris meae? inveniam te foris, osculabor te, nec con-
temnent me. Apprehendam te, ducam te in domum
matris meae, et in cubiculum ejus qui me conce-
pit ²⁷. » Precati sunt enim, ut carnem assumeret non
aliunde, sed ex ea ipsa matrice, ex qua nati sumus,
licet non eodem, quos nos, modo, nempe ex viro et
muliere. Corpus enim sibi, utpote Creator, ex sola
Virgine assumpsit : attamen ex homine : homo
enim fuit genitrix Dei Maria. Verbi vero, ex Vir-
gine jam carnem assumptis, ad precantes se, sunt
ista : « Ingressus sum in hortum meum, soror mea
sponsa, vindemiavi myrrham meam cum aromati-
bus meis, comedi panem meum cum melle meo, bibi
vinum meum cum lacte meo ²⁸. » In proprium enim
hortum, creaturam videlicet, ingressus, carnem sibi
ex Virgine assumpsit, et homo factus est. Mortale
quidem corpus erat, verum cum suavi odore san-
ctissimi Verbi conjunctum. Et licet ut homo lactis
cibum corpori suo admiserit, tamen et vinum illi
perfectionis suae impertit. Etenim quemadmodum
lac comedit, ita et divinitatis opera in ipso perfe-
cit. Deinde Verbum, carnem indutum, veterem pop-
ulum, ut cui primum oracula Dei concredita fue-
rant, ad se vocat, his verbis : « Surge, accede ad
me, amica mea, formosa mea, columba mea, quon-
iam ecce hiems transit, imber abiit, ac profectus
est sibi. Flores apparuerunt in terra, tempus puta-
tionis advenit, vox turturis audita est in terra no-
stra, ficus protulit grossos suos, vineae nostrae flo-
rent ²⁹. » Ita enim docet, quasi primus populus
umbram quae in lege est, ad tempus acceperit : et
quasi vocem turturis agnoscentem admonet. Post-
quam autem Jerusalem advocavit, advocat deinceps
et eos, qui sunt ex gentibus (unus est enim et Ju-
daeorum et gentium Dominus), his verbis : « Veni
de Libano, sponsa. De Libano venias, et transeas ab
initio fidei. De vertice Sanir et Aermon, de cubili-
bus leonum, de montibus pardorum ³⁰. » Hanc
enim ab idololatria moribusque ferinis ad fidem

²⁵ Cant. i, 1. ²⁶ Cant. vii, 13. ²⁷ Cant. viii, 1, 2.

• Supple, λαοῦ.

²⁸ Cant. v, 1. ²⁹ Cant. ii, 10-15. ³⁰ Cant. iv, 8.

vocat. Illa igitur ex gentibus vocata et jam compuncta, Verbo ad hunc modum loquitur : « Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne sicut tanquam oberrans inter greges sodalium tuorum ³⁹. » Etenim cum experimento didicisset, quam prona esset ad varias mutationes, rogabat ut confirmaretur et corroboraretur; ne idipsum postea sibi accideret. Exoratumque Verbum, **124** docet illam his verbis : « Si ignoras te, o pulchra inter mulieres, egredere ad vestigia gregum, et pascas hædos tuos juxta tabernacula pastorum ⁴⁰. » Nemo quippe Deum cognoscere potest, nisi primum cognoscat seipsum. Nam pietas erga Deum, est principium sensus : sensus vero est, non externus ille, sed intellectus animæ cum fide conjunctus. Jerusalem videns gentium vocationem factam in præputio fidei, cum admiratione ait : « Quid videbitis in Sunamitide, quæ venit sicut chori castrorum ⁴¹? » Non enim ex una gente, sed ex omnibus venerunt, relictis propriis castris, confractisque gladiis, deinceps quæ pacis sunt sapientes. Ecclesia vero ex gentibus, videns Jerusalem, quasi se arguentem, sese defendit, dicens non inanem fuisse vocationem suam : « Nigra sum et formosa, filiæ Jerusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Nolite me considerare, quod fusca sim, quia obtutus est me sol. Filii matris meæ pugnaverunt contra me : posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi ⁴². » Nigra sum, sed sub ipso sole sum. Licet enim cum præputio sim, at idolis renuntiavi, et egressa sum e domo matris meæ, sicut et Abraham : ejusdem enim sum fidei. Quamobrem rogo. « Introduc me in cellam vinariam, ordinate in me charitatem, servate me unguentis, stipate me malis, quia dilectione vulnerata sum ⁴³. » Nolite præputium attendere, sed in charitate suscipe me, o lex et propheta. Etiamsi feritate putida sim, sed tu me institue, et suavi tuo odore confirma; nam dilectione vulnerata sum. Ideo, « Adjuro vos, filiæ Jerusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri, ne evigiletis et excitetis dilectionem, donec ipsa velit ⁴⁴. » Adjuro vos, o Patres, non per potentias, id enim non licet; sed in virtutibus paradisi, ut in illum respicientes, sicut Adamum, ita et me suscipiatis. Nam et ibi non erat circumcisio. Nunc Adæ conditio renovatur. Verbum vero, gentium fide inspecta et probata, dicit, « Pulchra es, amica mea, sicut beneplacitum, et formosa sicut Jerusalem, terribilis sicut castrorum acies ordinata ⁴⁵. » Oportet enim eos, qui ex gentibus sunt, non esse dissimiles Hierosolymæ, ut fiat unus populus. Hoc autem fit, quando simul et legem honoramus, et in Christum credimus. Est enim unus Deus, et legis et Evangeliorum. Et qui Jerusalem assimilatus non fuerit, non efficitur Verbi amicus. Jerusalem fidem filiorum videns, et Verbi humanitatem, dicit : « Descendi in hortum

ρων σου. » Πείραν γὰρ ἔχουσα τῆς εἰς πολλὰ μεταβολῆς, ἤξιον στηριχθῆναι λοιπὸν καὶ βεβαιωθῆναι· μήποτε πάθῃ πάλιν τὸ αὐτό. Παρακληθεὶς ὁ Λόγος, διδάσκει λοιπὸν αὐτὴν διὰ τούτων· « Ἐάν μὴ γνῶς ἑαυτὴν, ἢ καλὴ ἐν γυναιξίν, ἔξελθε ἐν πτέρυγαις τῶν ποιμνίων, καὶ ποιμαίνε τὰς ἐρίφους σου ἐπὶ σκηνώμασι τῶν ποιμένων. » Οὐ δύναται γὰρ τις γνῶναι Θεὸν, μὴ πρότερον γνοῦς ἑαυτὸν. Εὐσέβεια γὰρ εἰς Θεὸν ἀρχὴ αἰσθήσεως· αἰσθησις δὲ οὐχ ἢ ἔξωθεν, ἀλλ' ἢ κατὰ ψυχὴν διάνοια μετὰ πίστεως. Ἡ Ἱερουσαλήμ, ὁρῶσα τὴν κλήσιν τῶν ἔθνῶν γινομένην ἐν ἀκροβυστίᾳ πίστεως, θαυμάζουσα λέγει· « Τί ὄψεσθε ἐν τῇ Σουναμίτιδι, ἢ ἐρχομένη ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν; » Οὐ γὰρ ἐξ ἐνός, ἀλλ' ἐκ παντὸς ἔθνους ἤρχοντο, ἀφέντες τὰς ἰδίας παρεμβολὰς, καὶ συντρίψαντες τὰς μαχαίρας, καὶ λοιπὸν εἰρηνικὰ φρονούντες. Ἡ ἐξ ἔθνῶν ὁρῶσα τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς περ μεμφομένην, ἀπολογεῖται περὶ ἑαυτῆς· ὅτι μὴ ἀργὴ αὐτῆς ἐστὶν ἡ κλήσις· « Μέλαινά εἰμι καὶ καλὴ, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ὡς σκηνώματα Κηθάρ, ὡς δέβρεις Σαλομῶν. Μὴ βλέψητέ με, ὅτι ἐγὼ μεμελανωμένη εἰμι, ὅτι παρέδωκέ με ὁ ἥλιος. Ἰδοὺ μητρός μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί· ἔθεντό με φυλάκισαν ἐν ἀμπελώσιν. Ἀμπελώνα ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα. » Μέλαινά εἰμι· ἀλλ' ὅπ' αὐτὸν τὸν ἥλιόν εἰμι. Εἰ γὰρ καὶ ἀκροβυστός εἰμι, φησὶν, ἀλλ' ἀπεταξάμην εἰς ὄψους, καὶ ἐξῆλθον ἐκ τοῦ οἴκου τῆς μητρὸς μου, ὡς περ καὶ ὁ Ἀβραάμ· ἐκεῖνης γὰρ εἰμι τῆς πίστεως. Καὶ διὰ τοῦτο ἀξίω, « Εἰσάγαγέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου, τάξατέ ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην, τηρήσατέ με ἐν μύροις, στοιβάσατέ με ἐν μήλοις· ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ. » Μὴ τῇ ἀκροβυστίᾳ προσέχητε, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ προσλάβου με, ὡ νόμι καὶ προφήται. Καὶ εἰ δυσώδης εἰμι τῇ ἀγριότητι, ἀλλὰ σὺ με παιδεύε, καὶ εὐωδία σου στήριξον· τέτρωμαι γὰρ τῇ ἀγάπῃ. Καὶ διὰ τοῦτο, « Ὀρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ταῖς ἰσχύσι τοῦ ἀγροῦ, ἐάν ἐγείρητε, καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ἕως οὗ θελήσῃ. » Ὀρκίζω ὑμᾶς, ὡ πατέρες, οὐ κατὰ τῶν δυνάμεων, οὐκ ἔξεστι γὰρ, ἀλλ' ἐν δυνάμεσι τοῦ παραδείσου, ἴν' εἰς ἐκεῖνον βλέποντες, ὡς τὸν Ἀδὰμ, οὕτως με προσδέξησθε. Καὶ γὰρ κάκει οὐκ ἦν περιτομὴ· ἄρτι δὲ τὰ τοῦ Ἀδὰμ ἀνακαινίζεται. Ὁ Λόγος ὁρῶν τὴν πίστιν τῶν ἔθνῶν, καὶ ἀποδεχόμενος λέγει· « Καλὴ, ἢ πλησίον μου, ὡς εὐδοκία, ὡραία ὡς Ἱερουσαλήμ, θάμβος ὡς τεταγμένα. » Οὐ γὰρ ἄλλως, ἢ ὡς τὴν Ἱερουσαλήμ δεῖ εἶναι τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνῶν, ἵνα εἰς λαὸς γένηται. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν μετὰ τοῦ τιμᾶν τὸν νόμον πιστεῦσωμεν τὸν Χριστόν. Εἰς γὰρ ὁ Θεὸς τοῦ νόμου καὶ τῶν Εὐαγγελίων. Καὶ ὁ μὴ ὡς Ἱερουσαλήμ γενόμενος οὐ γίνεται πλησίον τοῦ Λόγου. Ἡ Ἱερουσαλήμ, ὁρῶσα τῶν τέκνων τὴν πίστιν, καὶ τὴν τοῦ Λόγου φιλανθρωπίαν, λέγει· « Εἰς κῆπον καρύας κατέβην ἰδεῖν ἐν γεννήματι τοῦ χειμάρρου, εἰ ἤνθησαν αἱ ῥοαί· ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου. Οὐκ ἐγὼ ἢ ψυχὴ μου, ἔθετό με ἄρματα Ἀμναδάβ. » Εἰς γὰρ τὸν κῆπον τῆς καρύας, τοῦτ' ἐστὶν εἰς τὰς Γραφὰς, ἐγενόμην, αἵτινες ὡς καρφαὶ εἰσὶν, ἔξωθεν μὲν σκλη-

³⁹ Cant. i, 6. ⁴⁰ ibid. 7. ⁴¹ Cant. vii, 1.

⁴² Cant. vi, 3.

⁴³ Cant. i, 4, 5. ⁴⁴ Cant. ii, 4, 5. ⁴⁵ ibid. 7.

ραί, ἔσωθεν δὲ πνευματικά. Εἶδον, ὅτι ζευχθῆναι με δεῖ ὡς ἐν ἄρματι τῇ ἐξ ἔθνῶν κλήσει. Ζευχθέντων τοίνυν ἀμφοτέρων τῶν λαῶν, λοιπὸν πανταχοῦ τὸ κήρυγμα ἀπεστάλη, καὶ τούτου γίνονται διάκονοι οἱ ἄγγελοι, λέγοντες : « Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε ἐν τῷ Σαλομών ἐν τῷ στεφάνῳ, ὃ ἔστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ. » Ὁ γὰρ ἐξερχόμενος ἀπὸ τῆς κακίας βφεται καὶ τὴν τοῦ Λόγου πρὸς τὸ σῶμα ἀτρεπὸν ἔνωσιν. Ὅτε γὰρ γέγονε νύμφευσίς τοῦ Λόγου πρὸς ἡμᾶς διὰ τῆς τοῦ σώματος ἐνώσεως, τότε καὶ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην πεποίηκε, δι' ἣν εὐφροσύνης πάντα πεπλήρωκε. Τοιαῦτα ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ψαμάτων τὰ τῶν διαλόγων ἐστίν· ἐξ ὧν ἀφορμὴν τις λαβὼν, δύναται ἀπ' αὐτοῦ τοῦ βιβλίου τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις συνάπτειν κατὰ τὸν νοῦν.

Hujusmodi sunt dialogi, in Gantico canticorum, ex quibus occasione sumpta poterit quis in ipsa libelli lectione, similia similibus adaptare secundum sententiam.

Βιβλίον ιζ', Ἰώδ.

25. Ἰώδ ἐπιγέγραπται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν περιέχει, πῶς τε πέπονθε, πειρασθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου· καὶ νικήσας καὶ ὑπομένσας εὐσεβῶς τὰς ἐπινεχθείσας αὐτῷ πληγὰς, διπλᾶ πάλιν πάντα ἀπέλαθε, καὶ γέγονεν ἐνδοξότερος ὑπὲρ ὃ ἦν, καὶ ἔσχε πάλιν τέκνα δέκα. Πέπονθε δὲ ἐτῶν ὡν σ', ὡς εἶναι πάντα τὰ ἐτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ σμ'. Μετὰ γὰρ τὰς πληγὰς ἐξῆσεν ἕτερα ἔτη ρ'. Γέγονε δὲ Ἰώδ πρὸ Μωϋσείως· ἀπὸ γὰρ Ἀβραάμ πέμπτος ἦν, ἔκγονος τοῦ Ἡσαῦ. Διὰ τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ πληγὴν ἦλθον τρεῖς αὐτοῦ φίλοι παρακαλέσαι αὐτὸν, Ἐλιφάζ ὁ Θαυμαῶν βασιλεὺς, Βαλδὰδ ὁ Σαυχαίων τύραννος, Σοφάρ ὁ Μιναιῶν βασιλεὺς. Καὶ φιλοκλίως μὲν καὶ ἀνελεημόνως αὐτοὶ ἐλάλησαν αὐτῷ, ἐναλλόμενοι κατ' αὐτοῦ· ὥστε καὶ ἀμαρτίαν αὐτοῖς ἐκ τούτου λογισθῆναι. Ὁ δὲ Ἰώδ παρεκάλεισεν ὑπὲρ αὐτῶν τὸν Θεόν, καὶ συνεχωρήθη αὐτοῖς. Εἰσιν οὖν τοῦ μὲν Ἰώδ διάλογοι πρὸς τοὺς φίλους ἐννέα· τῶν δὲ Ἐλιφάζ πρὸς αὐτὸν τρεῖς, τοῦ δὲ Σοφάρ πρὸς αὐτὸν δύο, καὶ τοῦ Βαλδὰδ τρεῖς. Ἔστι δὲ καὶ τοῦ Ἐλιούς τοῦ Βαραχιήλ, τοῦ Βουζίτου, α'. Καὶ λοιπὸν ὁ Κύριος χρηματίζει τῷ Ἰώδ διὰ λαίλαπος καὶ νεφῶν. Ἀποκρίνεται δὲ καὶ Ἰώδ τῷ Κυρίῳ διὰ λόγων δευτέρων.

Βιβλίον ιη', Οἱ ιβ' προφῆται. Ὀσηέ, α'.

26. Γεγόνασιν μὲν καὶ πρὸ τούτου προφῆται· ἐπὶ μὲν τοῦ Δαβὶδ, Σαμουὴλ, καὶ Ναθάν, καὶ Γάδ· ἐπὶ δὲ τοῦ Ῥοβοᾶμ καὶ Ἀβιά καὶ Ἀσά, Ἀχίας ὁ Σηλωνίτης, καὶ Σαμαίας, καὶ Ἀδδῶ, καὶ Ἀζαρίας, καὶ Ἀνεμῆ· ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωσαφάτ καὶ τοῦ Ἀχαάβ Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαάβ περὶ τῆς Συρίας, καὶ ὁ πατάξας ἑαυτὸν τραύματι, καὶ ἐλέγξας τὸν Ἀχαάβ, καὶ τοῦ ὁ τοῦ Ἀμῆ, καὶ Ὁζιήλ, καὶ Ἐλιάδα. Ἄλλ' οὐ φέρεται τούτων ἴδια συγγράμματα, εἰ μὴ μόνον οἱ λόγοι αὐτῶν ἐν ταῖς Βασιλείαις καὶ ταῖς Παραλειπομέναις. Ἐν δὲ ταῖς συγγράφασιν, ὧν καὶ τὰ συγγράμματα φέρεται, πρῶτοι γεγόνασιν

nucum, ut viderem germina torrentis : num floruerint mala punica : ibi dabo ubera mea. Non cognovit anima mea, posuit me currus Aminadab ⁴⁶. » In hortum enim nucum, hoc est, in Scripturas veni, quæ iustar nucum sunt, foris dura, intus spirituales. Vidi, quod jungenda sum, velut in curru, gentium vocationi. Conjunctis igitur utrisque populis, in orbem terrarum emissa est prædicatio, et hujus ministri sunt angeli, dicentes : « Egreddimini, et videte Salomonem in corona, qua coronavit ipsum mater ejus, in die desponsationis ejus, et in die lætitiæ cordis ejus ⁴⁷. » Qui namque e malitia egreditur, immutabilem Verbi et carnis unitatem videbit. Quando enim Verbi nobiscum, per corporis unionem, facta est desponsatio, tunc et de morte victo-

Briam retulit, propter quam et omnia lætitia adimple-

125 Liber XVII, Job.

25. Job inscriptus est hic liber, quoniam historiam illius complectitur : nempe quid perpeusus sit, tentatus a diabolo, et quomodo vicerit, ac illatas plagas pie toleraverit : rursus omnia duplicata receperit, illustriorque, quam fuerat antea, factus, iterum decem liberos suscepit. Passus est autem annos septuaginta natus esset, ita ut omnes ipsius anni fuerint 240. Post acceptas enim plagas annos adhuc vixit 170. Vixit autem Job ante Moysem : erat enim quintus ab Abraham ex posteris Esau. Venerunt ad eum consolandi gratia, propter plagam quam ferebat, tres amici ejus, Eliphaz Thæmanorum rex, Baldad Sauchæorum tyrannus, et Sophar rex Minæorum. Locutique sunt illi contentiosius et sine commiseratione, insultantes afflicto, quod in peccatum illis est imputatum. Job vero Deum pro illis precatus est; et condonatum est eis peccatum. Sunt autem dialogi Job, quos cum amicis habuit, novem : Eliphaz vero ad Job tres ; Sophar duo, et Baldad tres. Et Elius quoque filii Barachiel, Buziti, unus est dialogus. Tandem vero Dominus illum per turbinem ac nubes appellavit; et Job Domino secundo cum illo locutus respondit.

D Liber XVIII, Duodecim prophetæ. Osee, primus.

26. Etiam ante hunc fuerunt prophetæ. Næm tempore Davidis fuerunt Samuel, Nathan et Gad. Roboam, Abia et Asa regnantibus, Achias Silonites, Sameas, Addo, Azarias et Anemi. Sub Josaphat et Achab, Elias et Elisæus, et qui prophetavit regi Achab de Syria, et qui seipsum vulnerari fecit, et regem Achab corripuit, et Jehu filius Ame et Oziel et Eliada. Verum nulla habentur istorum scripta, nisi tantum quæ in Regnorum historiis et libris Paralipomenon dixisse leguntur. Inter eos vero qui scripserunt, quorum et scripta circumferuntur, primi fuerunt Osee et Isaias. Sub iisdem enim

⁴⁶ Cant. vi, 10, 11. ⁴⁷ Cant. iii, 11.

regibus, Ozia, Joatham, Achaz et Ezechia regum Judæ; et Jeroboam filii Joas regis Israelis prophetarunt. Factum est autem verbum (Domini) ad Osee, et prophetavit contra sacerdotes et Israellem, contra domum regis, et de interitu Samarie. Postquam vero illos coarguit et in incredulitate conclusit, significat Ecclesiam ex gentibus, per mulierem meretricem quam accepit, acceptamque respiscere fecit, et ad se adduxit. Prophetat etiam de Salvatoris adventu.

Amos, secundus.

27. Et hic, quod ad prophetandi principium attinet, eodem quo Osee et Isaias vixit tempore: fuit enim sub Ozia rege Juda, et in diebus Jeroboam, filii Joas, regis Israel, biennio ante terræ motum. Vidit autem quædam, et prophetavit contra Jerusalem et contra Israellem Samarie, et contra gentes Damasci, Gazæ, Ascalonis, Azoti, Accaronis, Tyri, Idumææ, Thæman, filiorum Ammon et Moab. Arguit omnes et in incredulitate conclusit. Porro Amasia sacerdote Bethel, apud regem Jeroboam, ipsum accusante, quasi contra ipsum et contra Samariam et contra populum loqueretur: non tamen ideo cessavit ille, sed confidenter oracula Dei denuntiabat. Prophetavit etiam de Salvatoris adventu.

126 *Michæas, tertius.*

28. Iste secundus quidem ex prædictis fuit: nam post Ozia tempus prophetavit. Verum eodem quo illi tempore vixit: nam et ipse sub Joatham et Achaz et Ezechia prophetare cœpit. Factum est autem ad eum verbum Domini, et prophetavit contra Jerusalem, et Samariam, et contra prophetas populi seductores, et contra Achaab. Prænuñtiavit etiam adventum Salvatoris, dicens: « Erit in novissimis diebus illustris mons Domini ⁴⁶. »

Joel filius Bathuel, quartus.

29. Ad hunc quoque factum est verbum Domini, et prophetat senioribus, et omnibus habitatoribus terræ, de captivitate terræ, et eorum qui in illa erant. Prophetat etiam de gratia Spiritus sancti, et ea, quæ per Salvatorem in omnes futura erant. Prædicat item de jejuniis et pœnitentia, deque Salvatoris adventu, et de signis quæ in cruce futura erant.

Abdias, quintus.

30. Visionem iste annuntiat contra Idumæam, et finem ejus, et contra gentes, quæ Israeli insultant. Prædicat enim futurum, ut domus Esau a Jacob deleatur.

Jonas, sextus.

31. Ad hunc factum est verbum Domini, ut abiret in Niniven, ibique prædicaret: « Adhuc tres

⁴⁶ Mich. iv, 1.

* *Lego ἐπὶ τοὺς*

οἱτοί, Ὡση, καὶ Ἡσαίας. Ἐπὶ γὰρ τῶν αὐτῶν βασιλέων, τοῦ τε Ἰούδα, Ὀζίου, καὶ Ἰωαθάμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκιου βασιλέως Ἰούδα· καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ υἱοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ προεφήτευσαν. Ἐγένετο δὲ λόγος πρὸς τὸν Ὡση, καὶ προφητεύει οὗτος· τοὺς ἱερέας, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως, καὶ περὶ τῆς ἀπωλείας τῆς Σαμαρείας. Καὶ ἐλέγξας καὶ συγκλείσας αὐτοὺς εἰς ἀπειθειαν, σημαίνει τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, δι' ἧς αὐτὸς ἔλαβε πόρνης γυναικὸς, ἣν καὶ λαβῶν ἐσωφρόνισεν, ἀνάγων αὐτὴν πρὸς ἑαυτόν. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας.

Ἀμώς, β'.

27. Καὶ οὗτος συνεχρόνισε κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν Ὡση καὶ τῶν Ἡσαίᾳ· ἐπὶ γὰρ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ τοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ, γέγονε πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. Λόγους δὲ εἶδε, καὶ προφητεύει κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ τῆς Σαμαρείας, καὶ κατὰ τῶν ἐθνῶν Δαμασκοῦ, Γάζης, Ἀσκάλωνος, Ἀζώτου, Ἀκκάρων, Τύρου, Ἰδουμαίας, Θαιμάν, υἱῶν Ἀμμών καὶ Μωάβ. Καὶ οὗτος ἐλέγχει καὶ συγκλείει πάντας εἰς ἀπειθειαν. Ἀλλὰ καὶ Ἀμασίου τοῦ ἱερέως Βαιθήλ, διαβάλλοντος αὐτὸν τῷ βασιλεὶ Ἰεροβοάμ, ὡς λέγοντα κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῆς Σαμαρείας, καὶ κατὰ τοῦ λαοῦ, αὐτὸς οὐδὲν ἤτρον οὐκ ἐπαύσατο παρῆρσιάζομενος, καὶ λέγων τὰ λόγια, καὶ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος.

Μιχαίας, γ'.

28. Οὗτος δεύτερος μὲν τῶν προειρημένων γέγονεν· ὅτι μετὰ Ὀζίαν προεφήτευσεν· συνεχρόνισε δὲ αὐτοῖς, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐπὶ Ἰωαθάμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκιου, ἤρξατο προφητεύειν. Ἐγένετο δὲ λόγος πρὸς αὐτὸν τοῦ Κυρίου, καὶ προφητεύει ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ Σαμαρείαν, καὶ ἐπὶ τοὺς προφῆτας τοὺς πλανῶντας τὸν λαόν, καὶ κατὰ τοῦ Ἀχαάβ. Προσημαίνει δὲ καὶ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος, λέγων· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς ἔσται τὸ ὄρος Κυρίου. »

Ἰωήλ ὁ τοῦ Βαθουήλ, δ'.

29. Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς τοῦτον, καὶ προφητεύει τοῖς πρεσβυτέροις καὶ πᾶσι τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος, καὶ τῆς εἰς πάντας γεννησομένης ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος. Κηρύττει δὲ καὶ περὶ νηστείας καὶ μετανοίας, καὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γενομένων σημείων.

Ἀβδιου, ε'.

30. Ὅρασιν ἀπαγγέλλει οὗτος κατὰ τῆς Ἰδουμαίας καὶ τοῦ τέλους αὐτῆς, καὶ κατὰ τῶν ἐθνῶν τῶν ἐμπαρονησάντων τῷ Ἰσραὴλ. Ἀναλωθήσεσθαι γὰρ τὸν οἶκον Ἡσαῦ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ προσημαίνει.

Ἰωνᾶς, ς'.

31. Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν ἀπελθεῖν εἰς Νινευί, καὶ κηρῦξαι ἐν αὐτῇ, ὅτι « Ἐτι τρεῖς ἡμέραι

καὶ καταστραφῆσεται Νινευί. » Ἄλλ' Ἰωνᾶς, φεύγων τὸ κήρυγμα, ἀνέβη εἰς πλοῖον, χειμῶνός τε γενομένου, ἐξεβλήθη, καὶ κατεπόθη ὑπὸ κήτους θαλασσίου. Ἔτα μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐξέβηκε τὸ κήτους πρὸς τὸν Ἰωνᾶν ζῶντα. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀπελθὼν ἐκήρυξεν εἰς τὴν Νινευί. Ἐκεῖνοι τε, ἀκούσαντες, μετενόησαν, καὶ παρήγαγε Κύριος τὴν ὄργην ἀπ' αὐτῶν. Τῆς μέντοι παρουσίας τοῦ Σωτῆρος σημεῖον αὐτὸς ἐξ ἔργων ἐγένετο, καταποθείς ὑπὸ τοῦ κήτους, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας σῶς πάλιν ἐκδοθείς.

Naoūm ὁ τοῦ Ἐλκεσαίου, ζ'.

32. Αἴημα περὶ τῆς ἀπωλείας Ἰνινευί, βιβλίον ὁράσεως προφητεύει ὁ τοιοῦτος· καὶ κηρύττει μὲν καὶ περὶ ἑορτῆς· προσημαίνει δὲ ἐν αὐτῇ περὶ τοῦ Σωτῆρος. Καὶ τὰ λοιπὰ πάντα κατὰ τῆς Νινευί καὶ τοῦ τέλους αὐτῆς καὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἀπαγγέλλει.

Ἀμβακούμ, η'.

33. Αἴημα καὶ αὐτὸς εἶδε, καὶ προφητεύει, θεόμενος μὲν περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ· προσημαίνων δὲ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος. Λέγει δὲ καὶ προφητεύει κατὰ τῶν καταφρονητῶν. Ἔτα μεταξύ ἐστὶ προσευχὴ τοῦ προφήτου μετ' ὕμνης, καὶ τρία διαψάλματα ἐστὶν ἐν τῇ λεγομένῃ ψῆδῃ, ἄδοντας αὐτοῦ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος, καὶ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης.

Σοφορίας ὁ τοῦ Χουσί, θ'.

34. Οὗτος καὶ Ἱερεμίας συνεχρόνισαν ἀλλήλοισι. Ἄμφότεροι γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα ἐπροφήτευσαν. Λόγος δὲ Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, καὶ προφητεύει ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ, καὶ παντὶ Ἰούδᾳ· καὶ προλέγει περὶ ἡμέρας ἐσομένης, ὥστε ἐξαρθῆναι πάντα τὰ εἰδωλα, καὶ τὰ ἔθνη, καὶ πολλὸν θρῆνον, καὶ κοπετὸν γίνεσθαι. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἣν δι' ἡμᾶς ποιεῖ. Προφητεύει δὲ καὶ κατὰ Γάζης, καὶ Ἀσκάλωνος, καὶ Ἀζώτου, καὶ τῆς Ἀκκαρῶν, καὶ κατὰ Μωᾶδ, καὶ Ἀμμῶν, καὶ κατὰ Δαμασχοῦ, καὶ κατὰ Νινευί, καὶ κατὰ τῶν Αἰθιοπίων.

Ἀγγαῖος, ι'.

35. Οὗτος μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐν τῇ ἐπανόδῳ προφητεύει ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ ἐπὶ Δαριέου βασιλέως Περσῶν, β' ἔτους αὐτοῦ, τῷ ἕκτῳ μηνί, λόγος Κυρίου ἐγένετο ἐν χειρὶ αὐτοῦ, καὶ προφητεύει τῷ Ζοροβάβελ, καὶ τῷ Ἰησοῦ τῷ Ἰωσεδῆκ, καὶ τῷ λαῷ, περὶ τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἱερουσαλήμ. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς παρελεύσεως τῶν οικείων, καὶ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν.

Ζαχαρίας υἱὸς Ἀδδῶ, ια'.

36. Καὶ οὗτος τῷ δευτέρῳ ἔτει Δαριέου προφητεύει· ἀλλὰ τῷ ὅγδῳ μηνί λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐλάλησεν αὐτῷ, καὶ προφητεύει πρὸς τοὺς πατέρας καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ. Πολλὰς δὲ καὶ ποικίλας ὁράσεις βλέπει, καὶ

dies et Ninive subvertetur⁴⁰. » Sed Jonas prædicationem hanc fugiens, navem conscendit, ex qua postea, oborta tempestate ejectus, et a celo marino devoratus est. Post tres autem dies ejecit cetus Jonam viventem. Atque ita secundo factum est ad eum verbum Domini, et abiit et prædicavit in Ninive. Illi, audita hac prædicatione, poenitentiam egerunt, et amovit ab illis Dominus iram suam. Adventus Domini signum ipse ex rebus ipsis factus est, devoratus a celo, et post triduum salvus redditus.

Nahum Elcesæi, septimus.

32. Onus de perditione Ninive, librum visionis propheta iste : et prædicat quidem de festo : verum simul in ipsa de Salvatore prænuntiat. Et reliqua omnia contra Niniven sunt, et finem ipsius et inimicorum Israelis denuntiat.

Ambacum, octavus.

33. Onus et hic vidit et propheta, de captivitate quidem Jerosolymæ precatus, de adventu item Salvatoris prænuntiavit. Invehitur autem et propheta contra contemptores. Deinde habetur precatio prophetæ cum cantico, in quo tria sunt diapsalmata, canente propheta de adventu Salvatoris, et de victoria de morte reportanda.

Sophonias filius Chusi, nonus.

34. Hic et Hieremias contemporanei fuerunt. Nam uterque sub Josia rege Juda prophetavit. Factum est autem ad eum verbum Domini, et prophetavit in Jerusalem, et omni Juda : prædixitque diem, in quo tollenda essent omnia idola, et nemora, futurisque esset fletus multus ac **127** planctus. Propheta autem et de Salvatore, et de resurrectione, qua nostri gratia resurrexit. Deinde prophetat et contra Gazem, et Ascalonem, et Azotum, et Accaronem, et contra Moab, et Ammon, et Damascus, et Niniven, et Æthiopas.

Aggæus, decimus.

35. Hic post captivitatem solutam in reditu prophetavit Jerosolymis, sub Dario rege Persarum, anno regni illius secundo, mense sexto, factum est in manu ejus verbum Domini, et prophetavit Zorobabeli, Jesu, et Josedec ac populo, de ædificanda Hierosolyma. Prophetauit etiam de derelictione domesticorum, et de vocatione gentium.

Zacharias filius Addo, undecimus.

36. Et hic in secundo anno Darii prophetavit : at in mense octavo factum est ad eum verbum Domini, et locutus est illi angelus Domini, et prophetavit ad patres et ad Jerusalem. Multas autem ac varias visiones vidit et de Salvatore multis pro-

⁴⁰ JOB. III, 4.

phetavit, significavitque quod super asino et pullo subjugalis venturus esset.

Malachias, duodecimus.

37. Hic quoque post captivitatem sub Dario fuit. Onus autem verbi Domini in manu angeli ejus, et prophetat contra Israel. Exprobrat autem Israeli transgressiones ejus, accusat illum neglectarum decimarum, et omissæ communicationis cum pauperibus. Prophetat etiam de die judicii, et de splendore Salvatoris, Eliamque ante adventum Salvatoris mittendum prænuntiat.

Liber XIX, Isaias filius Amos.

58. Hic et Osee, sicut supra diximus, eodem tempore vixerunt. Nam et iste sub Ozia, et Joatham, et Achaz, et Ezechia regibus Juda fuit. Accepta autem visione prophetavit contra Judæam et Jerusalem. Et factum est ad eum verbum Domini. Et maxima pars prophetiæ ejus, evangelium est de adventu Verbi Dei in carnem, et de passionibus, quas nostri gratia suscipit. Prophetat etiam circa gentes, videlicet contra Babylonem, in Philisthæos, et contra Damascus. Visionem Ægypti, visionem Idumææ, visionem phalangis Sion, visionem Tyri, visionem quadrupedum in solitudine. Enarrat etiam egressum Senacherim, arrogantiam Rapsacis, et utriusque casum ac perditionem. Præterea dicit Ezechiam, cum in morbum incidisset, et moriturus esset, oratione sua annorum quindecim vitæ accessionem impetrasse. Prophetat etiam eunuchis et gentibus, et in fine de die judicii.

Liber XX, Hieremias filius Helciæ de sacerdotibus.

39. Hic et Sophonias, quemadmodum supra diximus, contemporanei fuerunt. Pervenit autem Hieremias usque ad tempus Joakim, et undecimum annum Sedeciæ regis Judæ, et usque ad captivitatem populi. Verbum vero Dei factum est ad eum, ubi sermo Domini ad ipsum factus est. Est autem sæpenumero ad eum factus. Et multis reprehendit injustitias Hierusalem. Prophetavit in Hierusalem, de futura siccitate, et contra gentes Aëilem, et de adventu regis Babylonii ad excidentam terram Ægypti, et adversus 128 Babylonem. Est etiam in hoc libro verbum, quod Dominus Hieremiæ mandavit, ut diceret Sarææ filio Nerizæ, et Idumææ, et filiis Ammon, et Cedar reginæ Aulæ, quam percussit Nabuchodonosor rex Babylonis, et Damasco, et Moab, et in Jerusalem et Judam, et domum Achabin, et de filiis Adab, et Judæis habitantibus in terra Ægypti, et sedentibus in Magdolo, et in Taphnis, et in terra Pathuræ: et ad Baruch, cum sermones istos in librum ex ore Hieremiæ conscriberet. Continet etiam hic liber, circa finem, quomodo Judæi insidias struxerint prophetæ, et in lacum cœni cum abjecerint: Ademelech vero Æthiops illum eduxerit.

προφητεύει περι τοῦ Σωτῆρος διὰ πολλῶν, καὶ σημαίνει αὐτὸν ἐξέρχεται ἐπὶ θνόν καὶ πῶλον ὑποζυγίου.

Μαλαχίας, ιβ'.

37. Καὶ οὗτος μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν γέγονεν ἐπὶ Δαρείου. Λῆμμα δὲ λόγος Κυρίου ἐν χειρὶ ἀγγέλου αὐτοῦ, καὶ προφητεύει ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. Ὀνειδίζει δὲ τὸν Ἰσραὴλ ἐπὶ ταῖς παραβάσεσι, καὶ μέμφεται ἐπὶ τῇ ἀμελείᾳ τῶν δεκάτων, καὶ τῆς πρὸς τοὺς πτωχοῦς κοινωνίας. Προφητεύει δὲ περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιλάμψεως, καὶ πρὸς τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἀποστέλλεσθαι τὸν Ἥλιαν σημαίνει.

Βιβλίον ιθ'. Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς.

38. Οὗτος καὶ Ὀσηῆ, καθὰ προείπομεν, συνεχρόνισαν ἀλλήλοις. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ἐπὶ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκιίου, βασιλέων Ἰούδα, γέγονεν. Ὅρασιν δὲ ἑωρακῶς, προφητεύει κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ. Καὶ λόγος δὲ Κυρίου πρὸς αὐτὸν γέγονε. Καὶ τὸ πλεῖστον τῆς προφητείας αὐτοῦ ἐστὶν εὐαγγέλιον περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, καὶ ὧν ἀνεδέξατο δι' ἡμᾶς παθῶν. Προφητεύει δὲ καὶ ἐπὶ ἔθνη ταῦτα, κατὰ Βαβυλῶνος, ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους, κατὰ Δαμασκού· ὄρασιν Αἰγύπτου, ὄραμα τῆς Ἰδουμαίας, ὄραμα τῆς φάλαγγος Σιών, ὄραμα Τύρου, ὄρασιν τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Διηγείται δὲ καὶ τὴν ἐξοδὸν Σαναχηρείμ, καὶ Ῥαφάκου τὴν ἀλαζονίαν, τὴν τε πτώσιν καὶ ἀπώλειαν αὐτῶν. Καὶ ὅτι νοσήσας Ἐζεκιίας, καὶ μέλλων ἀποθνήσκειν, εὐξάμενος, προσθήκην ἔσχε ζωῆς ἐτῶν ιε'. Προφητεύει δὲ καὶ εὐνούχοις, καὶ τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν τῷ τέλει περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως.

Βιβλίον κ'. Ἱερεμίας ὁ Χελκιου ἐκ τῶν ἱσραῶν.

39. Οὗτος πάλιν καὶ Σοφονίας, καθὰ προείπομεν, συνεχρόνισαν ἀλλήλοις. Παρέμεινε δὲ Ἱερεμίας ἕως Ἰωακείμ, καὶ ἕως ἐνδεκάτου ἔτους Σεδεικίου βασιλέως Ἰούδα, ἕως τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ λαοῦ. Ῥῆμα δὲ Θεοῦ ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, ὃς ἐγενήθη λόγος Κυρίου πρὸς αὐτόν. Καὶ πολλάκις δὲ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς αὐτόν, καὶ ἐλέγχει τὰς ἀδικίας τῆς Ἱερουσαλήμ διὰ πολλῶν. Προφητεύει δὲ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ περὶ τῆς ἀβροχίας, καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη Ἀιγύπτου, καὶ ἐπὶ τὸν βασιλεῖα Βαβυλῶνος τοῦ ἐκκόψαι τὴν γῆν Αἰγύπτου, καὶ ἐπὶ Βαβυλῶνα. Καὶ ὁ λόγος δὲ ἐνετείλατο Κύριος τῷ Ἱερεμίᾳ εἰπεῖν τῷ Σαράϊα υἱῷ Νηρίου, καὶ τῇ Ἰδουμαίᾳ, καὶ τοῖς υἱοῖς Ἀμμών, καὶ τῇ Κηδάρ βασιλίσσῃ τῆς Αὐλῆς, ἣν ἐπάταξε Ναβουχοδονόσορ βασιλεὺς Βαβυλῶνος, καὶ τῇ Δαμασκῷ, καὶ τῇ Μωάβ, καὶ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ καὶ Ἰούδα, καὶ εἰς οἶκον Ἀχαθιν, περὶ τῶν υἱῶν Ἀδάδ, τοῖς τε Ἰουδαίοις τοῖς κατοικοῦσιν ἐν γῇ Αἰγύπτου, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν Μαγδωλῷ, καὶ ἐν Τάφναις, καὶ ἐν γῇ Παθούρης· πρὸς τε τὸν Βαρούχ, ὅτε ἔγραφε τοὺς λόγους τούτους ἐν τῷ βιβλίῳ ἀπὸ στόματος Ἱερεμίου. Περιέχει δὲ τὸ βιβλίον ἐπὶ τέλους, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπιβουλεύοντες τῷ προφήτῃ, ἔρριψαν αὐτὸν εἰς λάκκον βορβόρον, καὶ Ἀβδεμέλεχ Αἰθίοψ ἀνήγαγεν αὐτόν.

Βαρούχ δὲ ἐπιγράφει τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ αὐτός, Ἄ γραφάς ἀπὸ στόματος Ἱερεμίου τοὺς ἐν τῷ βιβλίῳ λόγους, ἀνέγνω τοῖς ἐν τῇ Βαβυλῶνι αἰχμαλωτισθεῖσι, παραμυθούμενος αὐτούς, καὶ ἐπαγγελλόμενος τούτοις τὴν παρὰ Θεοῦ ἐλπίδα.

Θρῆνοι ἐπιγράφει τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τούτους τοὺς λόγους ἐθρήνησεν Ἱερεμίας περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅτε ἐάλω καὶ ἠχμαλωτίσθη ὁ λαός.

Ἐπιστολὴ Ἱερεμίου καλεῖται, ἐπειδὴ ταύτην ἔγραψεν Ἱερεμίας τοῖς ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, κατὰ τῶν εἰδῶλων ἀσφαλιζόμενος αὐτούς, ἵνα μὴ βλέποντες αὐτὰ συναπαχθῶσι τοῖς σεβομένοις ταῦτα.

Βιβλίον κα'. Ἐζεκιήλ υἱὸς Βουζὶ Ἱερσός.

40. Οὗτος ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γέγονε μετὰ Ἱερεμίας, καὶ τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς αἰχμαλωσίας Ἰωακείμ ἤρξατο προφητεῦεν. Λόγους δὲ Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτόν, καὶ χεῖρ Κυρίου ἐγένετο ἐπ' αὐτόν. Καὶ ὅρασιν μὲν ἐξ ἀρχῆς ζωῶν τετραπροσώπου θαυμαστήν, καὶ ἐκπληκτικωτάτην, καὶ δυσερμηνευτον ὀρᾶ· προφητεῖαι δὲ ἐπὶ τοὺς προφήτας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ περὶ τοῦ ξύλου τῆς ἀμπέλου, καὶ διήγημα περὶ τοῦ ἀετοῦ, καὶ διαμαρτύρεται τῇ Ἱερουσαλήμ τὰς ἀνομίας καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῆς, περὶ τε τῆς παραβολῆς, ἧς ἔλεγον· « Οἱ πατέρες ἔφαγον ἄσπιλον, καὶ ὀδόντες τῶν τέκνων ἐμωδίασαν (19). » Καὶ τοῖς υἱοῖς Ἀμμων, καὶ περὶ τῆς Ὀολᾶς, καὶ τῆς Ὀλιβάς, καὶ ἐπὶ Σούρ θρῆνον, καὶ ἐπὶ Σιδῶνα, καὶ περὶ τῆς ἡμέρας Κυρίου, καὶ τῷ Φαραῶ βασιλεῖ Αἰγύπτου, καὶ θρῆνον ἐπὶ Φαραῶ καὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἐπὶ ὄρος Σηεῖρ, καὶ περὶ τῶν ὀστέων τῶν ἀναζησάντων, καὶ ἐπὶ Γῶγ, καὶ τὴν γῆν τοῦ Μαγῶγ. Τῷ τε ἀρχόντι Τύρου, καὶ θρῆνον κατ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς υἱοῖς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς ποιμένας τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ τὸ τελευταῖον τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ, καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ διαγράφων, προφητεῖαι.

Βιβλίον κβ'. Δανιήλ.

41. Καὶ οὗτος ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γέγονεν ἕως τοῦ βασιλέως Κύρου Πέρσου. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Σουσάνναν κρῖνει αὐτὸς, καὶ κατακρῖνει τοὺς πρεσβυτέρους, ὡς συκοφάντας· τὰ δὲ τοῦ βασιλέως ἐνύπνια αὐτὸς ἀπαγγέλλει τε καὶ ἐρμηνεύει. Βλέπει δὲ καὶ ὁράσεις τελείας περὶ μὲν τῶν βασιλειῶν δύο, περὶ δὲ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, καὶ καταπαύσεως τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ τῆς τοῦ ἀντιχρίστου παρουσίας, δύο. Διηγείται δὲ περὶ τοῦ μαρτυρίου Σεδράχ, Μισάχ, καὶ Ἀβδοναγῶ, καὶ περὶ τοῦ ὕμνου αὐτῶν· καὶ ὅτι αὐτοὶ μὲν διεσώθησαν, οἱ δὲ ὑποκαίοντες κατεφλέχθησαν, καὶ μετέγνω ὁ βασιλεὺς· καὶ ὅτι αὐτὸς δις ἐδέχθη εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων· τὸ μὲν πρῶτον, ἐπειδὴ τῶν Βαβυλωνίων προσευχόμενος Δαρεῖω τῷ βασιλεῖ μόνος αὐτὸς Θεῷ προσήχετο· τὸ δὲ δεύτερον, διότι τὸν Βῆλ κατέστρεψε, καὶ τὸν δράκοντα ἀνέλεν ἐπὶ Κύρου τοῦ βασιλέως· καὶ αὐτὸς μὲν διεσώθη, καὶ ἀπὸ τῶν λεόντων ἀνήλθεν ἐκ τοῦ λάκκου· οἱ δὲ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ ἐδέχθησαν εἰς τὸν αὐτῶν.

(19) Isidorus Pel. l. iv, epist. 44, legit pluries, ὠμοδίασαν· Hierem. xxxi, 29, legitur ἡμωδίασαν; Ezech. xviii, 2, ἐγουφίασαν, eadem sententia.

Baruch, librum inscripsit, quia ille cum sermones istos ex ore Hieremias scripsisset iis qui in Babylone captivi erant, legit, ut consolaretur illos, et spem in Deum annuntiaret.

Lamentationes librum inscripsit, quia istis sermonibus de Jerusalem lamentatus est Hieremias, quando capta est, et populus in captivitatem abductus.

Epistola Hieremias, sic dicta est, quod hanc Hieremias scripserit in captivitate, ut contra idola cautus redderet, ne, conspectis illis, ad cultum ipsorum cum idololatriis abducerentur.

Liber XXI, Ezechiel filius Buzi sacerdos.

40. Hic post Hieremiam in captivitate fuit, et quinto anno captivitatis Joakim prophetare coepit. Factus est autem sermo Domini ad eum, et super eum fuit manus Domini, et visionem ab initio vidit animantis quatuor facierum, admirabilem, supra modum stupendam et interpretatu difficilem. Prophetavit contra prophetas Israelis, de ligno vitis, et enarratio de aquila, et contestatus est Hierusalem de iniquitatibus et peccatis ipsius, et de parabola, quam in ore habebant, nempe, « Patres comederunt uvam immaturam, et dentes filiorum obstupuerunt. » Et filiis Ammon, et de Oola et Oliba, et lamentationes in Sur, et contra Sidona, et de die Domini, Pharaoni regi Ægypti, et lamentationem in Pharaonem et Ægyptum, et in montem Seir, et de ossibus eorum, qui ad vitam redituri sint, et in Gog, ac terram Magog. Item principi Tyri, et lamentationem contra ipsum: et filiis populi ejus: et contra pastores Israelis. Postremo ædificationem templi et Jerusalem describit ac prophetat.

Liber XXII, Daniel.

41. Et iste in captivitate fuit usque ad regem Cyrum Persam. Causam Susannæ ipse judicavit, et seniores tanquam sycophantas condemnavit. Deinde somnia regis patefecit et interpretatus est. Visiones quoque perfectas vidit, de regnis duas, et de adventu Salvatoris et cessatione Jerusalem, adventuque Antichristi duas. Narrat etiam de martyrio Sedrach, Misach et Abdenago, deque illorum hymno: et quod ipsi quidem servati (in igne), qui succenderant vero a flamma consumpti sint, et quod regem tacti poenituerit. Ad hæc, quomodo ipse bis sit in lacum leonum abjectus: primum, quod cum Babylonii regem Darium orarent, ipse solus Deum orasset. Secundo, quod sub Cyro rege Bel destruxisset, et draconem interemisisset: et quomodo ipse servatus a leonibus, et e lacu subductus, insidiatores vero ipsius in eundem lacum leonum dejecti confestim ab ipsis devorati sint.

λάκκον τῶν λεόντων, καὶ εὐθὺς κατεβρώθησαν ὑπ'

129 Finis librorum canonicorum Veteris Testamenti, numero viginti duo, ad numerum litterarum Hebræarum computati. Totidem namque apud eos sunt litterarum elementa, sicut diximus. Similiter de aliis Veteris Testamenti libris dicendum est, qui in canone quidem non sunt, sed leguntur tantum, sicut supra dictum est.

Liber Esther.

42. Sic vocatur hic liber, quia historiam Estheris complectitur, quomodo per illam Deus universam Judæorum gentem jamjam perituram servaverit, et Aman, qui insidias machinabatur, percussit. Gesta sunt autem ista in Susis, hoc modo. Artaxerxes rex, repudiata uxore sua, aliam in regno suo, quæ omnium esset pulcherrima et formosissima, quam in uxorem acciperet, quæsit. Et inventa est Esther natione Judæa. Illi cognatus erat nomine Mardocheus, et ipse ex captivitate, quæ sub Sedecia facta fuerat, in eadem regione. Rex autem cum magni faceret aulicorum suorum quendam nomine Aman, jusserrat illum ab omnibus adorari. Sed cum Mardocheus, ob Dei sui cultum, non adoraret illum, rem indigne tulit Aman, et cum cognovisset quod Judæus esset, regi Artaxerxi persuasit ut scripto juberet universos in regno suo Judæos uno die mensis duodecimi penitus ac funditus deleri. Re comperta, Mardocheus luxit et jejunavit, atque ante Esther provolutus, ut ipsa opem ferret, precatus est. Esther itaque, præmissis jejunio et precationibus ad Deum, regali se mundo ornavit, nec vocata (erat autem illicitum non vocatis adire regem) extra temporis opportunitatem ad regem ingressa est, sperans precationem opportunitatis loco futuram: cum insolentiam facti admiratus esset Rex, illa in terram præ metu collapsa est. At regis iracundiam Deus in suavem affectum et mansuetudinem immutavit, ita ut e solio surgens conjugem prostratam erigeret, et metum ponere hortaretur, imo optionem daret petendi quidquid vellet. Illa, ut rex cum Aman ad convivium suum venire dignaretur, non semel, sed secundo quoque petit. Aman præ gaudio effusus ac gestiens, quod dignus haberetur a regina vocari ad convivium, adhuc amplius adversus Mardocheum erigebatur: curavitque lignum sublime excidi, volens in eo sequente die suspendere Mardocheum. Rex vero, bona quadam providentia, noctem illam duxit insomnem, et cum dormire nequiret, jussit sibi commentarios actorum suorum legi. Cumque legerentur, ventum est ad eum locum, in quo scriptum erat beneficium regi a Mardocheo collatum. Duos enim eunuchos regi insidiantes, regi prodiderat, et convicerat. Hic rex ob Mardochei officium grato affectus animo, quærebat quonam illum honore pro hoc beneficio donaret. Cum autem mane ad se ingrederetur Aman, quærit ab illo rex, quonam et quali honore dignus sit is, qui regem beneficio affecisset. Ad hoc Aman, cum se arbitraretur eum esse de quo rex quærebat, dignum esse dixit qui

Τέλος τῶν κανονιζομένων βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς εἰκοσι καὶ δύο συμποσομένων, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν παρ' Ἑβραίοις γραμμάτων. Τοσαῦτα γὰρ ἐστὶ παρ' αὐτοῖς τὰ στοιχεῖα, ὡς προείπομεν. Ῥητέον δὲ ὁμοίως καὶ περὶ τῶν ἐτέρων τῆς Παλαιᾶς βιβλίων, τῶν μὴ κανονιζομένων μὲν, ἀναγνωσκομένων δὲ μόνον, ὡς προεδήλωται.

Βιβλίον Ἑσθήρ.

42. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ τῆς Ἑσθήρ ἱστορίαν περιέχει, πῶς ὁ Θεὸς δι' αὐτῆς, μέλλοντας ἀπολλύσθαι παγγενεὶ τοὺς Ἰουδαίους, αὐτοὺς μὲν διέσωσε, τὸν δὲ Ἀμάν, τὸν θελήσαντα ἐπιβουλεύσαι, ἐπάταξεν. Ἡ δὲ ἱστορία γέγονεν ἐν Σούσοις, καὶ ἔστιν αὕτη. Ἀρταξέρξης ὁ βασιλεὺς, ἐκβαλὼν τὴν ἰδίαν γυναῖκα, ἐζήτησεν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ τὴν πάντων καλλιστεύουσαν καὶ ὠραιότεραν λαβεῖν ἑαυτῷ γυναῖκα. Καὶ εὗρέθη ἡ Ἑσθήρ, τὸ γένος Ἰουδαία τυγχάνουσα. Ἦν δὲ καὶ Μαρδοχαῖος συγγενῆς αὐτῆς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς γενομένης ἐπὶ Σεδεκίου ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ. Ὁ οὖν βασιλεὺς, μέγα ποιήσας τινὰ τῶν ἑαυτοῦ, λεγόμενον Ἀμάν, ἐκέλευσε πάντας αὐτὸν προσκυνεῖν. Ἀλλὰ τοῦ Μαρδοχαίου διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν λατρείαν μὴ προσκυνούντος αὐτὸν, ὠργισθὴ ὁ Ἀμάν· καὶ μαθὼν, ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, πάθει τὸν βασιλεῖα Ἀρταξέρξη, καὶ γράφει, ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ Ἰουδαίους ὀλοῦντας ἀπολέσθαι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τῷ ἰβ' μηνί. Τοῦτο τοίνυν μαθὼν ὁ Μαρδοχαῖος, ἐπένοιθε, καὶ νηστεύων προσέπεσε τῇ Ἑσθήρ, ἀξίω παρ' αὐτῆς βοήθειαν γενέσθαι. Ἡ τοίνυν Ἑσθήρ, νηστεύσασα, καὶ εὐξαμένη τῷ Θεῷ, ἐκόσμησεν ἑαυτὴν τῷ βασιλικῷ κόσμῳ, καὶ μὴ κληθεῖσα (οὐκ ἦν γὰρ ἐξὸν εἰσελθεῖν ἀκλιτῆ), ὁμῶς εἰσῆλθε παρὰ τὸν καιρὸν πρὸς τὸν βασιλεῖα, ἀντὶ τοῦ καιροῦ θαρρόυσα τῇ εὐχῇ· εἶτα τοῦ βασιλέως θαυμάζοντος τὸ ξένον, ἔπεισεν ἐκεῖνη ἀπὸ τοῦ φόβου. Ὁ δὲ Θεὸς μετέβαλε τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως εἰς διάθεσιν καὶ πρῶτόν αὐτὸν ἀναστὰς ἐδάστασε τὴν γυναῖκα, καὶ παρεκάλει αὐτὴν μὴ φοβεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ ἠξίωσεν αὐτὴν αἰτήσασθαι, εἰ τι βούλοιο. Ἡ δὲ ἐπὶ δεῖπνον ἠξίωσεν ἔλθειν αὐτὸν τε τὸν βασιλεῖα καὶ τὸν Ἀμάν, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον. Ὁ μὲν οὖν Ἀμάν, διαχυθεὶς, καὶ γανωθεὶς, ὡς ἀξιωθεὶς ὑπὸ τῆς βασιλείας κληθῆναι, ἔτι μάλλον ἐπήρητο κατὰ τοῦ Μαρδοχαίου, καὶ ποιήσας κοπήναι ξύλον μέγα, ἐβούλετο τὸν Μαρδοχαῖον εἰς αὐτὸ τῇ ἐξῆς ἡμέρᾳ κρεμάσαι· ὁ δὲ βασιλεὺς, κατὰ τινὰ πρόνοιαν ἀγαθὴν ἀγρυπνήσας ἐκείνην τὴν νύκτα, καὶ μὴ δυνάμενος ὀνύκωσι, ἐκέλευσεν ἀναγινώσκεσθαι αὐτῷ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὰ ὑπομνήματα. Καὶ ἀναγνωσκομένων αὐτῶν, εὗρε πρᾶξιν ἀγαθὴν εἰς αὐτὸν γενομένην ὑπὸ τοῦ Μαρδοχαίου. Δύο γὰρ εὐνοήτους, μέλλοντας ἐπιβουλεύειν τῷ βασιλεῖ, προσήγγειλεν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἠλεγξεν. Ὁ τοίνυν βασιλεὺς, ἀποδεξάμενος τὴν προαίρεσιν τοῦ Μαρδοχαίου, ἐζήτηε τιμὴν ἀξίαν παρασχεῖν τῷ τοιοῦτῳ. Ὡς δὲ εἰσῆλθε πρῶτος πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀμάν, ἐπυνθάνετο ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ, ὅποιας καὶ πηλίκης τιμῆς ἀξίος ἐστίν, ὁ βασιλεῖα εὐεργετήσας. Ὁ δὲ Ἀμάν, νομίζων περὶ αὐτοῦ πυνθάνεσθαι τὸν βασιλεῖα, εἶπεν, ἀξίον εἶναι τὸν

τοιοῦτον δευτέρου βασιλέα καλεῖσθαι. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς κελεύει τὸν Μαρδοχαῖον τῆς τοιαύτης τιμῆς ἀξιοθῆναι, καὶ τὸν Ἀμάν εμπροσθεν αὐτοῦ περιπατεῖν. Ἡ δὲ Ἑσθήρ, πρόφασιν εὐροῦσα, ἤξιωσε περὶ τῶν Ἰουδαίων. Εἶτα τοῦ βασιλέως λυπηθέντος ἐπὶ τῷ πρᾶνόμῳ προστάγματι τῷ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὀργισθέντος κατὰ τοῦ Ἀμάν, αὐτὸς ὁ Ἀμάν παρεκάλει τὴν Ἑσθήρ, ἀπόντος τοῦ βασιλέως, ἐπικύπτων καὶ προσκυνῶν τὰ γόνατα αὐτῆς. Ὁ δὲ βασιλεὺς, εἰσελθὼν, καὶ ἑωρακῶς τὸν Ἀμάν ἀπτόμενον τῶν γονάτων τῆς βασιλείας, ὑπονοήσας αἰσχρῶς αὐτὸν τοῦτο ποιεῖν, ἐκέλευσε τὸν μὲν Ἀμάν εἰς τὸ ξύλον, ὅπερ ἦν ἐτοιμάσας τῷ Μαρδοχαίῳ, κρεμασθῆναι· γράφει δὲ ἄνεσιν μὲν ἔχειν πάντας τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς δὲ ἔχθρους αὐτῶν ἀναιρεθῆναι παρ' αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν ἀναιρεθέντες παρὰ τῶν Ἰουδαίων εἰσι μύριοι πενταχιχλίοι· γέγονε δὲ ἑορτὴ διὰ τοῦτο αὐτοῖς, τῇ ιδ' καὶ ιε' ἐν τῷ μηνὶ τῷ ιβ', ὅστις καλεῖται Ἄδερ. Ὀνομάζεται δὲ ἡ ἡμέρα αὕτη τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν Φρουρέ. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην καλοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἀμάν, καὶ ἑορτάζουσι, μνημόσυνον οὖσαν σωτηρίας αὐτῶν.

Βιβλίον Ἰουδίθ.

43. Λέγεται τὸ βιβλίον οὕτως, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ τῆς Ἰουδίθ ἱστορίαν περιέχει· πῶς ὁ Θεὸς πολυεταίμων καὶ πολιορκουμένων ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνηου τοὺς υἱούς Ἰσραὴλ δι' ἐκείνης ἔσωσε μὲν τοὺς λαοὺς, τὸν δὲ Ὀλοφέρνην ἐπάταξεν. Ἡ δὲ ἱστορία αὕτη. Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, πόλεμον ἔχων πρὸς Ἀρφαξάδ βασιλέα Μήδων, ἤτησε συμμαχίαν παρὰ τῶν ἐθνῶν πάντων ἕως Αἰγύπτου. Μὴ δεδωκότων δὲ αὐτῷ, ἀλλὰ ἀντειρηκότων πάντων, μετὰ τὸ νικῆσαι καὶ περιγενέσθαι τοῦ Ἀρφαξάδ, ἔθετο κατὰ τῶν μὴ δεδωκότων πόλεμον, καὶ ἀπέστειλε τὸν Ὀλοφέρνην μετὰ δυνάμεως πολλῆς κατ' αὐτῶν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα πάντα ἔθνη ἔλαβε, καὶ τὰ εἰδωλα αὐτῶν συνέντριψεν· οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἠσφαλισαντο ἑαυτοὺς, καὶ οὐχ ὑπήκουσαν τῷ Ὀλοφέρνη, οὔτε ἐφοβήθησαν αὐτοῦ τὴν ἀπειλήν. Ὁ τοίνυν ἱερεὺς Ἰωακείμ ἐγράψε τοὺς ἐν Βετυλούᾳ φράζει τὴν ὁδὸν Ὀλοφέρνηου, ἐπειδὴ ἐκείθεν ἦν αὐτοῦ ἡ ὁδός. Καὶ ἐφράξεν. Καὶ ὁ μὲν Ὀλοφέρνης παρετάσσετο εἰς πόλεμον· Ἀχώρ δὲ ὁ ἠγούμενος τῶν υἱῶν Ἀμμών συνεβούλευσε τῷ Ὀλοφέρνη μὴ πολεμεῖν τῷ ἔθνει τῶν Ἑβραίων, διὰ τὸ ὑπερασπίζεσθαι αὐτῶν τὸν Θεόν. Καὶ ὀργισθεὶς ὁ Ὀλοφέρνης ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Βετυλούαν, ἀπειλήσας ἀναιρήσειν αὐτὸν, εἰ περιγένοιτο τῶν Ἑβραίων. Ὁ μὲν οὖν Ἀχώρ ἦν ἐν τῇ Βετυλούᾳ ἀναπαυόμενος· ὁ δὲ Ὀλοφέρνης ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, προκαταλαβὼν τὰ ὕδατα. Ἦδη δὲ τοῦ λαοῦ ἐκλυθέντος διὰ τὸ δίψος, καὶ μελλόντων ἐκδοῦναι τὴν πόλιν τῶν ἀρχόντων, ἡ Ἰουδίθ, ἀποβαλοῦσα τὰ τῆς χηρεύσεως ἱμάτια (ἐπένθει γὰρ τὸν ἄνδρα, καὶ δι' ὅλου ἔμενον νηστεύουσα), ἐκόσμησεν ἑαυτὴν ὡς ἡμερῶν· καὶ πολλὰ παρακαλέσασα τοὺς ἀρχοντας, ὥστε μὴ ἐκδοῦναι τὴν πόλιν ἄχρις ἡμερῶν ε', ἐξῆλθεν αὕτη πρὸς τὸν Ὀλοφέρνην, καὶ τῇ σοφίᾳ αὐτῆς ἀπατήσασα αὐτὸν, τῇ

A alter rex vocaretur. Rex igitur Mardochæum illo honore celebrari, et Aman ante illum procedere iussit. Esther vero opportunitatem nacta pro Judæis oravit. Deinde cum rex merore affectus, propter indignum contra Judæos edictum, et adversus Aman ira commotus esset, ipse Aman, rege absente, reginæ supplicavit, ad genua illius procumbens atque adorans. Rex cum regressus videret. Aman genua reginæ contingere, suspicatus quod turpitudinis causa id faceret, iussit Aman in ligno, quod Mardochæo præverat, suspendi: scripsit autem ut Judæi **130** quidem omnes incolumitate fruerentur, hostes vero eorum ab ipsis interimerentur. Numerus autem eorum, qui a Judæis occisi sunt, fuit quindecim millium: ideoque festi illius fuere dies quartus decimus, et quintus decimus mensis duodecimi, qui vocatur Ader. Dicitur autem illa dies ipsorum lingua Phruræ (20). Quapropter et Judæi in illa Aman comburunt, et festum diem agunt salutis ipsorum memorialem.

Liber Judith.

43. Hoc nomine vocatur iste liber, quia historiam Judith continet, quomodo scilicet Deus filios Israel ab Holopherne impugnatos et obsessos, ejus opera liberaverit, Holophernem percusserit. Est autem historia talis. Nabuchodonosor Assyriorum rex, cum bellum gereret adversus Arphaxad regem Medorum, ab omnibus gentibus ad Ægyptum usque auxilia petierat. Cum vero nemo auxilium misisset, sed renuissent omnes, posteaquam victoriam esset assecutus, et Arphaxad bello superasset, bellum intulit iis, qui nihil auxilii miserant, misitque Holophernem adversum eos cum magno exercitu. Hic alias quidem gentes omnes bello cepit, et idola ipsarum confregit. Israelitæ vero sese communiunt, nec Holopherni obsecuti, neque minis illius perterriti sunt. Scripsit itaque sacerdos Joakim civibus Bethulyæ, ut viam Holopherni obstruerent, isthac enim iter facturus erat. Illi autem viam obstruxerunt. Holophernes igitur aciem instruxit ad pugnam. Achior vero princeps Ammonitarum consilium dedit Holopherni, ne genti Hebræorum bellum inferret, quod illi a Deo protegerentur. Ille indignatus misit eum Bethuliam, interitum illi comminatus, si quando Hebræos vinceret. Achior itaque Bethulyæ quiescebat: Holophernes vero civitatem obsidebat, et jam aquas illius occupaverat. Cum siti jam periclitaretur populus, et principes civitatem tradituri essent, Judith, depositis viduitatis vestibus (maritum enim mortuum lugebat, et quotidie jejunabat), seipsam instar sponsæ ornavit, et multis adhortata primores civitatis, ne civitatem, adusque quinque dies hosti traderent, ad Holophernem egressa est, et cum sua illum sapientia decipisset, tertia post die, ignorantibus hoc illius mi-

(20) In festo Phurim Aman comburitur a Judæis. Vide in Cod. Theodosiano leg. 18, de Judæis.

litibus, eum capite truncavit. Quo facto fugerunt Assyrii : Israelitæ vero undequaque concurrentes Assyrios trucidarunt. Atque ita liberati sunt, hostiumque spoliis direptis, Judith quæcunque Holofernis fuerant tradiderunt. Ipsa vero Judith Jerusalem profecta omnia obtulit Domino, indeque domum reversa, idem pietatis exercitium retinuit, et ad tuortem usque vidua permansit : nemo enim illi nuptias persuadere potuit. Mortua est autem, postquam in viduitate honeste vixisset, ætatis anno centesimo quinto.

Liber Tobit.

44. Hoc nomine vocatur hic liber, quia historiam Tobit continet. Erat autem hic de tribu Nephthalim, in captivitatē adductus debebat in civitate Ninive, misericors et religiosus. Etenim cum in captivitate esset, communem panem ex gentibus non comedit, sed seipsum custodivit. Erat autem annonæ præfectus apud regem Enemesarum, et deposuit apud Gamaelum in Media decem talenta. Isti Tobiz studium erat sepeliendi mortuos ex Judæis. Hujus gratia delatus ad regem Achirelem, fuga sibi consulit. Regressusque e fuga, cum mortuum aliquem sepelisset, extra muros obdormivit, et cum pro more suo apertus haberet inter dormiendum oculos, albuginem illis contraxit, nec ultra videbat. **131** Erat autem Ecbatanis filia Raguelis cognati ipsius, nomine Sara. Hanc dæmon Asmodæus non permittebat ut quisquam uxorem haberet. Occiderat enim jam septem, qui illam sponsam acceperant. Propter hanc causam cum vehementer contristata esset, oravit, misitque illi Deus auxiliatorem Raphaelē archangelum. Tobit igitur cum filio suo Tobiz mandasset, ne sibi aliunde uxorem, quam ex tribu et cognatione sua sumeret, decem illi talentorum chirographum dedit, præcepitque, ut abiret, et peteret ea. Filius autem, cum nec viam nosset, nec hominem ad quem erat proficiscendum, egressus est ut viz sibi socium quæreret, et Dei providentia incidit in Raphaelē, qui hominis instar foris stabat, pretioque illum conduxit, eo quod se viz hujus gnarum esse diceret. Comitatus itaque illum est Angelus in specie hominis, qui Azarias diceretur. Cum autem ad Tigridem usque fluvium pervenissent, volebat Tobias in illo lavandi gratia descendere, et mox piscis quidam ingens insiluit in puerum. Angelus vero jussit illi, ut piscem hunc apprehenderet et in frusta secaret, et illius hepar, cor et bilem desumeret et servaret. Rogante postea puero, in quem illa usum forent; respondit : Hepar et cor incensa dæmonem fugant : bilis vero oculorum albuginem repurgabit. Hujus ope et consilio Tobias filiam Raguelis Saram uxorem duxit, cum illo suffitu dæmonem fugasset, qui in superioribus Ægypti partibus ab Angelo ligatus est. Dum autem cum uxore maneret Tobias, Azariam tanquam hominem in Mediam misit : cumque per illum decem talenta recepisset, ad patrem una cum illo et uxore sua reversus est. Reversus

Α τρίτη ημέρα ἀπεκεφάλισεν αὐτόν, ἀγνωστῶν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ. Καὶ οὕτως λοιπὸν οἱ μὲν Ἀσσυριοὶ ἔφυγον, οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ πανταχόθεν συνδραμόντες, κατέκοψαν τοὺς Ἀσσυρίους. Οὕτως δὲ σωθέντες, καὶ σκυλεύσαντες τοὺς πολεμίους, δεδώκασι τῇ Ἰουδίᾳ πάντα τὰ τοῦ Ὀλοφέρνηου. Αὐτὴ δὲ ἡ Ἰουδίθ, ἀπελθούσα εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀνέθηκε πάντα τῷ Κυρίῳ, καὶ ὑποστρέψασα εἰς τὸν οἶκον ἑαυτῆς, τὴν αὐτὴν εἶχεν ἀσκησιν, καὶ διέμεινεν ἕως θανάτου χήρα, μηδενὸς αὐτὴν ἰσχύσαντος πείσαι εἰς γάμον, καὶ ἀπέθανε, ζήσασα καλῶς ἐν τῇ χηρείᾳ, ἐτῶν ρε'.

Bιβλίον Τωβίτ.

44. Ὀνομάζεται οὕτως τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ τοῦ Τωβίτ ἱστορίαν περιέχει. Ἦν δὲ οὗτος ἀπὸ μὲν φυλῆς Νεφθαλείμ· γέγονε δὲ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ ἦν ἐν τῇ Νινευί, ἐλεήμων καὶ θεοσεβής. Καὶ γὰρ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γενόμενος, οὐκ ἔσθιε κοινὸν ἄρτον ἀπὸ τῶν ἔθνῶν, ἀλλὰ ἑαυτὸν συνετήρει. Ἦν δὲ καὶ προαγοραστής τοῦ βασιλέως Ἐνεμεσάρου, καὶ παρέθετο ἐν τῇ Μηδίᾳ Γαμαήλῳ τάλαντα δέκα. Οὗτος ὁ Τωβίτ σπουδὴν εἶχε θάπτειν τοὺς ἀποθνήσκοντας τῶν Ἰουδαίων. Διαβληθεὶς δὲ τῷ βασιλεὶ Ἀχιρῆλ, ἔφυγε, καὶ ἐπανελθὼν καὶ θάψας τινὰ τῶν ἀποθανόντων, ἐκοιμήθη ἔξω τοῦ τείχους, καὶ, ὡς εἰθῆναι, ἐν τῷ κοιμᾶσθαι ἀνευγμένους ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, λευκώματα ἔσχε, καὶ οὐκ ἔτι ἔδλεπεν. Ἦν δὲ καὶ ἐν Ἐκδατάνοις θυγάτηρ τοῦ Ῥαγουήλ συγγενοῦς αὐτοῦ, Σάρρα ὀνόματι. Ταύτην γαμηθῆναι οὐκ ἐπέτρεπεν ὁ δαίμων ὁ Ἀσμοδαῖος. Ἐπτά γοῦν ἔξῃς λαβόντας αὐτὴν ἀπέκτεινε· καὶ πάνυ λυπηθεῖσα ἡ παῖς, ἠβήατο, καὶ ἀπέστειλεν αὐτῇ βοηθὸν ὁ Θεὸς, τὸν ἀρχάγγελον Ῥαφαήλ. Ὁ τοίνυν Τωβίτ, παραγγείλας τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίτᾳ, μὴ λαβεῖν ἀλλαχόθεν γυναῖκα εἰ μὴ ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ γένους, δίδωσιν αὐτῷ τὸ χειρῶν γραφον τῶν δέκα τάλαντων, καὶ ἐντέλλεται αὐτῷ ἀπελθεῖν καὶ ἀπαιτῆσαι. Ἄγνωτῶν δὲ ὁ παῖς τὴν ὁδὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἐξέρχεται ζητῆσαι συνοδοπόρον, καὶ Θεοῦ πρόνοια εὐρίσκει τὸν Ῥαφαήλ, ὡς ἄνθρωπον ἐστῶτα ἔξω, καὶ μισθοῦται αὐτὸν λέγοντα εἰδέναι τὴν ὁδόν. Καὶ συνοδεύει αὐτῷ ὁ ἄγγελος, ὡς ἄνθρωπος, λεγόμενος Ἀζαρίας. Ἐλθόντων δὲ αὐτῶν εἰς τὸν Τίγριν ποταμὸν, ἠθέλησεν ὁ παῖς εἰς αὐτὸν καταβῆναι καὶ λούσασθαι, καὶ εὐθὺς ἰχθὺς ἐπεπήδησε τῷ παιδαρίῳ μέγας. Ὁ δὲ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ ἐπιλαβέσθαι τοῦ ἰχθύος, καὶ τεμεῖν αὐτόν, καὶ λαβεῖν τὸ ἦπαρ, καὶ τὴν καρδίαν, καὶ τὴν χολήν, καὶ ταῦτα τηρεῖν. Ἐἶτα πυνθανομένου τοῦ παιδός, εἰς τί χρῆσιμα ταῦτα; ἐκεῖνος ἔφη· Τὸ ἦπαρ καὶ ἡ καρδία, θυμιώμενα, αἰώξει τὸν δαίμονα· ἡ δὲ χολὴ καθαρῶσι τὰ λευκώματα. Ὁ μὲν οὖν παῖς [τούτου] συμβουλίᾳ καὶ συνεργίᾳ λαμβάνει τὴν τοῦ Ῥαγουήλ θυγατέρα τὴν Σάρραν γυναῖκα, διωχθέντος τοῦ δαιμονίου ἐν τῷ θυμιάματι τούτῳ, καὶ δεθέντος εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Μετὰς δὲ μετὰ τῆς γυναικὸς ὁ Τωβίτας, ἀποστέλλει τὸν Ἀζαρίαν, ὡς ἄνθρωπον ὄντα, εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ ἀπαιτήσας ἐκεῖνος τὰ δέκα τάλαντα, ὑποστρέφει μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα. Ὑποστρέψας δὲ ὁ παῖς, ἐνγίσει

τῆ χολῆ τοῦ ἰχθύος τοὺς σφθαλμοὺς τοῦ πατρὸς, καὶ ἀποπίπτουσιν αἱ λεπίδες, καὶ εὐθὺς ἐδλεψεν. Ὅτε μὲν οὖν ἐτυφλώθη ὁ Τωβίτ, ἦν ἐτῶν νη'· ὅτε δὲ ἀνέδλεψεν ἦν ἐτῶν ξξ'. Καὶ λοιπὸν βλέψαντος αὐτοῦ, ἐφάνερωσεν ἑαυτὸν ὁ ἄγγελος, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἦν, ἀλλὰ παρὰ τὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλη εἰς βοήθειαν αὐτῶν τε καὶ τῆς Σάρρας. Γηράσας δὲ ὁ Τωβίτ, παρήγγειλε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίτ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Μηδίαν, διὰ τὴν ἐσομένην καταστροφὴν τῆς Νινευί κατὰ τὸ ῥῆμα Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Καὶ ἐκλιπὼν, ἀπέθανεν ἐτῶν ρη'. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Τωβίας ἀπελθὼν εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ θάψας τοὺς πενθεροὺς ἑαυτοῦ, καὶ ἀκούσας περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Νινευί, ἀπέθανεν ἐτῶν ρζ'.

Βιβλίον Σοφίας Σολομῶντος.

45. Σοφία Σολομῶντος καλεῖται τὸ βιβλίον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο, φασί, Σολομῶν ἐστὶν ὁ γράψας. Ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ διδασκαλία δικαιοσύνης, καὶ τὸ γνωρίζειν τοὺς τε φαύλους ἄνδρας καὶ τοὺς σπουδαίους, καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ· καὶ ὅτι πολλῶν πόνων καὶ πόνων κατορθοῦται σοφία· ἔτι δὲ καὶ φυσιογνωμία μερική· καὶ κατὰ εἰδώλων, καὶ τῶν αὐτὰ γλυφόντων, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐλπίζόντων, καὶ λατρευόντων, καὶ ὕμνος σὺν ἐξομολογήσει τῶν γεγενημένων τοῖς Ἰσραηλίταις θαυμασιῶν ἐνὸπλιον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὲν οὖν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τοιοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· ἡ δὲ ἀνακεφαλαιώσις ἐστὶν ἐν τοῦτοις. Ἐν προομιῶσι μὲν προτροπὴ δικαίου εἰς θεοσέβειαν, καὶ ἔλεγχος ἀσεβοῦς βλασφημίου. Ἐκ τῆς ζήλου γὰρ, φησί, τοὺς ἀντιχριστοὺς, οἵτινες εἰσι θάνατος· πῶθεν οἱ ἀσεβεῖς περὶ τῷ σταυρῶσαι τὸν Κύριον τῆς δόξης ἡλθον, τὸν αἰῶνα τοῦτον προκρίναντες· ὅτι καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐδίωξαν καὶ ἀπέκτειναν· ὅτι τινὲς ἐσονται οἱ ἐξουθενούντες τὸν νόμον τοῦ Κυρίου, καὶ τινες οἱ ὑποταγέντες αὐτῷ· ὅτι οὐδὲ πλήθους ἀσεβούντων εἰς Χριστὸν φείσεται ὁ Θεός. Ἐνὸς γὰρ δικαίου πιστεύοντος Χριστῷ μέλει τῷ Θεῷ, κἂν νέος ἀποθάνῃ. Ἐγὼ γὰρ τίμιον οὐ τὸ πολυχρόνιον. Ἐἰ καὶ ἀσεθῆς τὴν τελευταίαν τοῦ πιστεύοντος Χριστῷ ἐξουθένωσεν, ἀλλ' ἐκλέγονται ἀπὸ Χριστοῦ. Οἱ ἀσεβεῖς ἀτίμη πτώματι παραδοθήσονται, καὶ μεγάλη κρίσει καταβληθήσονται οἱ διώκται τῶν τοῦ Χριστοῦ δούλων ἐν τῇ κρίσει, ἰδόντες τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ αὐτῶν, καὶ ἑαυτοὺς εἰς κόλασιν. Ὅτι κλοῦτος μετὰ ἀλαζονείας συμβέβηται ἡμῖν. Τίς ὀργὴ τῶν ἀσεβούντων εἰς Χριστόν. Προτροπὴ τοῖς ἄρχουσι τοῦ Ἰσραὴλ, ὥστε πιστεύειν Χριστῷ, μᾶλλον δὲ παράθεσις τοῖς ἄρχουσι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, πῶς ἄρχειν δεῖ ἀποστραφέντος ἐκεῖνου. Τίς ἡ σοφία, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Καὶ πῶς ὁ Λόγος σὰρξ γέγονε, καὶ ἐσχήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ὅτι κἀγὼ ὁμοιωθῆς ἡμῖν, ὢν ἄνθρωπος, ἐκ καλεῦσεως Θεοῦ πεπαλδευμαι. Περὶ Χριστοῦ, τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Ὅτι πάντων τὴν γνῶσιν ἐξ αὐτῆς ἔσχον. Ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν. Τίς ἡ σοφία, καὶ πῶς εἰς ἀνθρώπου; ἦλθε· μία γὰρ οὕσα πάντα δύναται, καὶ μένουσα ἐν αὐτῇ, τὰ πάντα καινίζει. Ἐ τὴν

⁹⁹ Sap. iv, 8.

A vero puer, oculos patris felle piscis obliniit, quo facto, deciderunt ab illis squamæ, et mox visum recepit senex. Tobit porro cum excæcatus est, annorum erat LVIII; cum vero visum reciperet LXVI. Tum demum cum Tobit videret, Angelus sese manifestavit, quod non homo esset, sed a Deo missus, ut ipsis et Saræ opem ferret. Ubi vero senex factus esset Tobit, filio suo Tobię mandavit, ut in Mediam abiret, quod futurum esset ut Ninive secundum verbum Jonæ Prophetæ subverteretur. Et deficiens mortuus est annorum CLVIII. Filius vero ejus Tobias in Mediam migravit, ubi tandem sepultus socero ac soero, et de Ninive subversione percepta fama, mortuus est annorum CVII.

Liber Sapientiæ Salomonis.

B 45. Sapientia Salomonis vocatur hic liber. Nam et hunc a Salomone scriptum esse dicunt. Continet autem et doctrinam justitiæ, et qua ratione cognoscendi sunt cum improbi, tum probi viri: ad hæc et prophetiam de Christo. Docet etiam quomodo multo opus sit labore et desiderio ad comparandam sapientiam. Habetur quoque hic de nonnullis naturæ partibus disputatio. Item contra idola et illorum sculptores, contra eos, qui spem in illis ponunt, et ea adorant ac colunt. Præterea et hymnus adjuncta confessione mirabilium operationum, quæ Israelitis coram ipsorum inimicis a Deo factæ sunt. Igitur ipsa quidem libri hujus complexio hunc in modum habet: recapitulatio vero in istis est. In præmissis adhortatio justi est ad cultum Dei, et reprehensio impii blasphemii. « Ne æmuleris, » inquit, « Antichristos, qui sunt ipsa mors. » Unde factum sit, quod impii eo devenerint, ut Dominum gloriæ crucifigerent, dum præsens sæculum illi anteferrent; quod ipsi Apostolos persecuti sint et occiderint; quod futuri sint quidam, qui legem Domini contemnant, quidam vero alii, qui illi sint obtemperaturi; et quod Deus ne multitudini quidem eorum, qui impie in Christum agunt, sit parsurus. Etenim unius justi, Christo credentis, cura est **132** Deo, etiamsi in adolescentia moriatur. « Senectus quippe venerabilis est, non diuturna⁹⁹. » Et si impius mortem ejus, qui Christo credit, contemnit, a Christo tamen tales eliguntur. Impii ignominiosæ ruinæ tradentur, et grandi condemnatione prosternerentur in judicii die, qui servos Christi persequuntur, videntes gloriam Christi et suorum, se vero ad supplicium rapi. Quod divitiæ nobis cum arrogantia contingant. Quæ sit ira Dei super eos, qui impie in Christum delinquant. Adhortatio ad principes Israelis, ut Christo credant, imo. potius denuntiatio principibus catholicæ Ecclesiæ, quomodo regere debeant post illius abscessum. Quæ sit sapientia, nempe Filius Dei? Et quomodo Verbum sit caro factum, inque nobis habitaverit. Quoniam et ego, inquit, eadem vobiscum passus sum, homo existens, et jussu Dei disciplinæ subditus. De Chri-

sto sapientiam Dei habente. Omnium, inquit, ex illa cognitionem habeo. In manu enim illius et nos sumus et sermones nostri. Quæ sit sapientia, et quomodo illa ad homines venerit. Cum enim unica sit, omnia potest, et cum in se ipsa maneat, omnia tamen innovat. « Quoniam, » inquit, « ab adolescentia sapientiam adamavi, omnia bona ex illa accēpi¹¹, » carnalia et spiritualia. Cognita enim magnitudine sapientiæ, postulavi a Domino, ut daretur mihi Spiritus sanctus, qui me de illa illuminaret, et missus est, ut mecum laboraret. Cogitationes namque mortalium timidæ sunt. De operibus sapientiæ. Quomodo primum hominem custodiverit, et quantis malis Deus credentes sibi servet, et quanta illis bona præstet, ut videre et in Noe Abraham, Lot, Jacob, Joseph, Israelitis, quos e manu Ægyptiorum per Moysem liberavit, et aqua ex prærupta petra potavit. Quomodo septem gentibus vespas miserit. Et lenitate usus etiam illis postea penitentiaæ locum dederit, per ista populum instruens, ut benignus esset et humanus. Contra elementorum, ranarum, sciniphorum, murium, locustarum, vesparum, serpentum, imaginum ex auro, argento, lapidibus, aut ligno fabricatarum, adoratores. Quod per lignum salus sit credentibus. De sculptoribus vel pictoribus idolorum, deque omnibus idololatriæ malis. De impia religione, et quot illi insint mala. De figulo et fictilibus idolis. De omnibus idolis, quæ a gentibus coluntur, inimicissimarum bestiarum, serpentum, catorum et similibus. Quod Israeli Deus beneficium contulerit, pro ranis coturnices mittens. Quod contra morsum serpentam, per æneum serpentem in cruce suspensum salus populo facta sit, inimici vero ipsorum per locustas et mures occisi. Quod populum angelorum cibo aluerit, quamcunque voluptatem habente, et ad quemcunque gustum apposito. Quod grandinem cum igne ad corrupendas fruges in Ægyptios miserit. Quod palpabiles tenebras in Ægyptios demiserit, et quæ in ea re inerant mala : sanctis vero suis lucem in Ægypto, et columnam ignis in solitudine, et quod propter occisos Israeliitarum infantes, Ægyptiorum primogenitos mors, et submersio (ipsos Ægyptios) sustulerit : et pro morte primogenitorum, salus Israeli per sanguinem agni concessa sit. Et pro morte justorum in solitudine, Aaron Dominum præcibus et incenso placarit : pro morte vero Ægyptiorum in mari Rubro, fuerit ira Dei absque misericordia, et iter populi insolens. Quod propter Ægyptii, quemadmodum et Sodomitæ. Quod elementa pro arbitrio parata, sicut chordæ citharæ citharam pulsanti. In his comprehenditur omnis virtus Sapientiæ Salomonis, quam Panareton vocant.

133 Liber Sapientiæ Jesu filii Sirach.

46. Hic Jesus filius quidem fuit Sirach : nepos

¹¹ Sap. vii, 14.

(21) *Παναρέτων*. Sic item vocatur hic liber ab Epiaph. *De mensuris*, p. 162, et ab aliis. At Clemens Rom. *epist.* 4 ad Cor. et Clemens Alex. et alii, παν-

σοφίαν, ὁ φησὶν, ἐκ νεότητος φιλήσας, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐξ αὐτῆς ἔσχον, ὁ σαρκικὰ καὶ πνευματικὰ. Ὅτι, τὸ μέγεθος τῆς σοφίας ἐγνωκώς, ἐνέτυχον τῷ Κυρίῳ, ὥστε μοι δοθῆναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ φωτίζον με περὶ αὐτῆς, καὶ ἐπέμψθη, ἵνα συγκοπιᾶσθαι μοι. Λογισμοὶ γὰρ θνητῶν δειλοὶ. Περὶ τῶν ἔργων τῆς σοφίας. Πῶς τὸν πρωτόπλαστον διεφύλαξεν, ἐξ ὧν κακῶν σώζει τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ὁ Θεός, καὶ ὅσα ἀγαθὰ παρέχει· οἶον τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Λὼθ, τὸν Ἰακώβ, τὸν Ἰωσήφ, τοὺς Ἰσραηλίτας, οὓς ἐκ χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων ἐρρύσατο διὰ Μωϋσέως, καὶ ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ἐδόθη αὐτοῖς ὕδωρ. Ὡς τοῖς ὕθνεσιν ἀπέστειλε σφήκας. Μακροθυμίᾳ δὲ χρώμενος, καὶ τούτοις ἐδίδου τόπον μετανοίας, παιδεύων διὰ τούτων τὸν λαὸν εἶναι φιλόφρονων. Κατὰ στοιχειολατρῶν, βατράχων, σκνιφῶν, μυῶν, ἀκρίδων, σφηκῶν, ὄφειων. Κατὰ εἰδωλολατρῶν, ἐκ χρυσῶν, καὶ ἀργύρων, ἢ λίθων, ἢ ξυλλίων εἰδώλων κατασκευασμένων. Ὅτι ἐστὶ καὶ σωτηρία διὰ ξύλου τοῖς πιστεύουσιν. Τὰ περὶ τῶν εἰδωλοποιῶν ἢ ζωγραφούντων εἰδῶλα. Περὶ πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν εἰδωλολατρείᾳ. Περὶ ἀσεβοῦς θρησκείας, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ κακὰ. Περὶ τοῦ κεραμῆως, καὶ τῶν κεραμικῶν εἰδώλων τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας. Περὶ τῶν ἐχθίστων ζώων, ὄφειων, αἰλούρων, καὶ τῶν ὁμοίων. Ὅτι εὐηργέτησεν ὁ Θεός τὸν Ἰσραὴλ ἀντὶ βατράχων ὄρτυγομήτραν. Ὅτι καὶ ἐπὶ δήγματος ὄφειων σωτηρία τοῦ λαοῦ δι' ὄφειος χαλκοῦ ἐσταυρωμένου· τοὺς δὲ ἐχθροὺς αὐτῶν δι' ἀκρίδων καὶ μυῶν ἀπέκτεινεν. Ὅτι ἀγγέλων τροφήν ἐβίωμισε τὸν λαὸν πρὸς πᾶσαν ἡδονὴν ἰσχύουσιν, καὶ πρὸς πᾶσαν ἁρμονίαν γεῦσιν. Ὅτι χάλασαν Αἰγυπτίους μετὰ πυρὸς ἐπέμψθη πρὸς διαφθορὰν γεννημάτων. Ὅτι τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπέμψθη ψηλαφῆτὸν σκότος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κακὰ· τοῖς δὲ ὁσίοις αὐτοῦ φῶς ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ στύλον πυρός. Καὶ ἀντὶ μὲν θανάτου νηπίων Ἰσραὴλ τῶν Αἰγυπτίων πρωτοτόκων θάνατος καὶ καταποντισμός· ἀντὶ δὲ θανάτου πρωτοτόκων, σωτηρία Ἰσραὴλ δι' αἵματος προβάτου. Καὶ ἐπὶ μὲν θανάτῳ δικαίων ἐν ἐρήμῳ Ἀαρὼν ἐξιλίασται, Κυρίῳ προσευξάμενος, καὶ θυμιάσας· ἐπὶ δὲ θανάτῳ Αἰγυπτίων ἐν Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ ἀνελεῖσθαι θυμός· τοῦ δὲ λαοῦ παράδοξος ὁδοιπορία. Ὅτι διὰ μισοξενίαν ἐπαθον ταῦτα οἱ Αἰγύπτιοι, ὡς καὶ οἱ Σοδομίται. Ὅτι τὰ στοιχεῖα ὑπέκειται τῇ θεῇ κρίσει Χριστοῦ, πρὸς ὃ βούλεται ρυθμιζόμενα, ὡς χορδαὶ κιθάρας τῷ καθαρίζοντι· ἐν οἷς καὶ ἡ πᾶσα δύναμις τῆς σοφίας Σολομώντος τῆς λεγομένης (21) Παναρέτου.

Βιβλίον Σοφίας Ἰησοῦ υἱοῦ Σηράχ.

46. Ἰησοῦς οὗτος Σηράχ μὲν ἦν υἱὸς, ἔγγονος δὲ

ἀρετῶν σοφίαν vocant librum Proverbiorum. Alia ita vocant Sapientiam Siracidis, et quidem vulgaris.

Ἰησοῦ ὁμωνύμως αὐτῷ. Οὗτος οὖν ἐν χρόνοις γέγονε κατὰ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἀνάκλησιν, καὶ μετὰ τοὺς προφήτας ἅπαντας. Ὁ οὖν πάππος αὐτοῦ Ἰησοῦς, καθὰ αὐτὸς μαρτυρεῖ, φιλόπονος τε γέγονεν ὁ ἀνὴρ καὶ φρονιμώτατος, ὃς οὐ μόνον τὰ ἐτέρων τῶν πρὸ αὐτοῦ συνετῶν ἀνδρῶν ἀποφθέγματα συνήγαγεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἰδιά τινα ἀπεφθέγγετο, πολλῆς σοφίας καὶ συνέσεως γέμοντα. Ἐπεὶ οὖν τὴν βίβλον ταύτην ὁ α' Ἰησοῦς (22) καταλιπὼν ἐξ ἀνθρώπων ὤχητο, Σηράχ ὁ υἱὸς μετ' αὐτὸν λαβὼν, πάλιν τῷ οἰκίῳ παιδί κατέλιπεν Ἰησοῦ. Ὅς δὴ ταύτης λαβόμενος, εἰς ἐν ἅπασαν ἐναρμόνιον σύνταγμα ποιησάμενος, Σοφίαν ἐπὶ τε τῷ αὐτοῦ, καὶ τῷ τοῦ Πατρὸς, καὶ τῷ τοῦ πάππου ὀνόματι ἐπιπέκληκεν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ τῆς σοφίας ὀνόματος ἀγαπητῶς μᾶλλον ἔχειν τὸν ἀκροατὴν πρὸς τὴν αὐτὴν τῆς βίβλου μελέτην ἐπισπώμενος. Λόγους οὖν φρονήσεως, ἀινίγματά τε καὶ παραβολὰς περιέχει, καὶ μερικὰς τῶν παλαιᾶς θεοφιλῆς ἱστορίας, περὶ τε ἀνδρῶν εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ, καὶ εὐχὴν καὶ ὕμνον αὐτῶν. Ἐτι δὲ ὢν ὁ Θεὸς εὐεργεσιῶν ἠξίωσε τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ὢν ἐπλήρως κακῶν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Ὁ παῖδός τοίνυν τοῦ Σολομῶντος οὗτος ὁ Ἰησοῦς γεγωνῶς, οὐδὲν ἤττον ἐκείνου περὶ τὴν σοφίαν καὶ παιδείαν ἤρριστευσε, πολυμαθὴς ἀληθῶς καὶ ὢν καὶ καλούμενος. Ἀλλὰ περισχὴν μὲν, ὡς ἂν τις εἴποι, ταύτην ἔχει τὸ βιβλίον. Τὴν δὲ ἀνακεφαλαίωσιν ἰστέον οὕτως. Ἐν προοιμίῳ μὲν περὶ πάσης σοφίας Κυρίου διηγείται· ἔπειτα περὶ θυμοῦ, καὶ φόβου, καὶ ἀφοβίας· περὶ ἐπιστήμης σοφίας· περὶ θεοφοβίας, περὶ τοῦ δεῖν χωρὶς ὑποκρίσεως προσεῖναι Θεῷ· περὶ πειρασμῶν καὶ ὑπομονῆς· περὶ δειλίας καὶ ἐκλύσεως· περὶ ἀγάπης Κυρίου· περὶ τιμῆς τῆς εἰς τοὺς γονεῖς· περὶ προφροσύνης καὶ ἐπιεικείας ταπεινοῦ· περὶ προπετοῦς καὶ ἀνυποτάκτου ζητήσεως τῶν μὴ προστεταγμένων· περὶ σκληροκαρδίου καὶ ὑπερηφάνου, περὶ συνετοῦ καὶ εὐμαθοῦς (23), καὶ ἐλεήμονος καὶ ὀρφανῶν προστατοῦ· πρὸς φίλον ὑποτακτικὸν καὶ ἐπιεικῆ· περὶ ἀνυψώσεως υἱῶν τῆς σοφίας· περὶ ἀνυποταξίας πονηρῶν· καὶ περὶ αἰσχύνης βλαβερᾶς καὶ ἐπωφελοῦς· μὴ πρὸ τῶν ἔργων τοὺς λόγους, μηδὲ ἐθελοδιδασκαλίας γίνου. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δεδέσθαι πόθῳ χρημάτων, μηδὲ ολεσθαι ἀτιμωρητὶ ἁμαρτάνειν, κἂν παραστικᾶ μὴ δῶμεν τὴν τιμωρίαν· μακρόθυμος γὰρ ἐστὶν ὁ Θεός· δεῖν τε ἐξιλᾶσκεισθαι αὐτὸν, καὶ μὴ κορευθῆναι ἐν ἐπιθυμίᾳ καρδίας. Περὶ τοῦ μὴ περιφέρεσθαι παντὶ ἀνέμῳ, καὶ περὶ φλυαρίας καὶ ὑπερηφανίας· περὶ φιληθόνου· δοκιμασία πιστοῦ καὶ ἀπίστου· περὶ παιδείας Κυρίου, ὅτι ἀπὸ νεότητος ἕως γῆρας ἐπιθυμεῖν αὐτὴν δεῖ· περὶ ἀκροάσεως ἀνωφελούς· περὶ τοῦ μὴ προδιδόναι φίλον, μηδὲ ἀστοχεῖν γυναικὸς σοφῆς· περὶ οἰκετῶν, περὶ κτημάτων· περὶ τέκνων· περὶ γυναικῶν· περὶ τοῦ μὴ κακοποιεῖν, ἢ φιλαργεῖν, ἢ καταφρονεῖν ἁμαρτάνειν. Περὶ τοῦ μὴ ψεύδεσθαι ἀδελφῷ, μηδὲ φλυαρεῖν ἐπὶ πρεσβυτέρῳ, μηδὲ δευτερώσαι λόγον· περὶ δόξης πα-

A autem Jesu sibi cognominis. Hic itaque in temporibus vixit quæ subsecuta sunt captivitatem, reditum et prophetas omnes. Avus ergo hujus Jesus, quemadmodum et ipse testatur, vir fuit industrius et prudentissimus, et non solum superiorum ante se sapientum apophthegmata collegit, sed et propria quædam de suo adjecit, multa sapientia et prudentia referta. Cum igitur hunc librum prior Jesus e vivis discedens post se reliquisset, Sirach filius ejus acceptum, Jesu filio suo reliquit. Is postea scripta illa in unum eumque per omnia continuum ordinem digesta, sub suo patris et avi nomine Sapientiam vocavit, ut ipso Sapientia nomine auditorem alliceret, et ad meditationem libri hujus amanter suscipiendam provocaret. Continet autem hic liber sermones prudentiæ, ænigmata et parabolas, ad hæc et pias quasdam veterum historias de viris Deo acceptis, et simul illorum preces et hymnum. Præterea de beneficiis, quibus populum suum Deus dignatus est, et de malis, quibus hostes ipsorum affecit. Hic itaque Jesus, cum esset Salomonis sectator, haud minus illo in illustranda sapientia et pietatis disciplina strenuum se gessit, vere multiscius existens et ita dictus. Hanc quidem complexionem, ut ita dicam, habet iste liber: recapitulatio vero ad hunc modum cognoscenda est. In proœmio de omni Sapientia Domini disserit; deinde de ira, de metu (24), deque animo imperterrito; de scientia sapientiæ: de timore Dei, quod oporteat absque hypocrisi accedere ad Deum; de tentationibus et patientia; de timiditate et animo dejecto; de dilectione Domini; de honorandis parentibus; de mansuetudine et æquitate animi humilis; de proterva et temeraria perquisitione rerum, quæ præceptæ non sunt; de præfracto ac superbo; de intelligente et docto; de misericorde et pupillorum patrono, ad amicum obtemperantem et modestum; de exaltatione filiorum sapientiæ; de contumacia improborum; de pudore tam noxio, quam utili; de eo quod verba non debeant operibus præponi, nec quisquam debeat sua sponte docendi officium usurpare. Quod nemo debeat desiderio pecuniarum ireturi, nec putare quod impune delinquat, etiamsi non statim pœnas damus. Est enim Deus longanimis; quod curandum nobis, ut placeatur, ne in concupiscentia cordis progrediamur. Quod non debeamus quovis vento circumferri; de nugacitate et arrogantia; de voluptuario; probatio fidi et infidi; de disciplina Domini, quod illa ab adolescentia ad senectutem usque desideranda sit; de auditu inutili, quod amicus prodi non debeat, neque declinandum sit a muliere sapiente; de domesticis, de possessionibus, de liberis, de uxoriibus. Quod nemini malum facere debeamus, nec dominatum ambire, neque contemnere si peccemus. Quod nec debemus mentiri fratri, neque au-

(22) Editi, υἱός, male. Musculus legerat, Ἰησοῦς.
(23) Sic Commel.

(24) Musculus habet, Deinde de timore Domini, de ira, de metu, etc.

gari coram senioribus, nec iterare sermonem; de gloria patris et matris; de reverentia ac metu Dei; de honorandis sacerdotibus, et de curandis afflictis. Quod cujusque rei finem prius oporteat prospicere, quam actionem ordiri; quod cujusque sermonis, aut negotii postremi eventus prospiciendi sint. Quod vetustorum sapientum dissertationes contemnendæ non sint. Unde oriatur scortatio; veterem amicum non esse deserendum, eo quod similis sit vino novo novus amicus: de artifice sapiente, doctore selecto, et rege indiscipulato. Quod morbum diuturnum expetat medicus: **134** de semine honorabili et infido; de famulo sapiente et principe opulento. Quod modica cum sit inter volucres apicula, fructus tamen illius primas obtineat inter dulcia. Quod absque iudicio et re nondum explorata non sit querendum. Quod non oporteat esse curiosum, sed justum, eo quod Deus est qui dicit. Quod nihil ex humanis bonis ita constans putari debeat. Quod non sit familiariter cum quovis homine agendum, sed cum piis tantum et justis. Quod mali cavendi sint; quod nihil sit habendum commercii cum superbis, propter inquinatorem, quæ ex illorum conversatione oritur; quod a multis colendus sit proximus et quod unumquodque animal diligat sibi simile. Quemadmodum enim nulla communio est lupo cum agno, neque hyænæ pax est cum cane, ita neque peccatori cum pio; de parcis qui nihil largiuntur aliis. Et quod nihil habeat contrarii, tam in divitiis, quam paupertate, justum et pium esse; beatum reputari eum, qui ad mortem usque sapienter ac prudenter vivat, non qui dives sit in hoc mundo. De libero arbitrio: quod de apostasia non sit ratio exigenda a Domino, eo quod omnia tibi apposuerit. Quod melius sit carere liberis, quam liberos habere malos. Quod nihil Deo lateat; de cognitione et iudicio Dei; et quod non putandum sit iniquos posse a Deo abscondi, aut iudicium ejus effugere. De creatis rebus. De formatione hominis, qua honoratus est; de latatione legis; de eleemosyna et pœnitentia; de modesta responsione. Non esse vituperandum bonum opus, neque donum molesto sermone: quod qui principatum concupiscit, petulans sit, et in omnibus rebus præparatus. Non esse diffluendum luxu, et a quibus abstinendum sit: de custodia mysteryorum. De stulto, de sapientia per parabolas: de vita, de principio; de sapientibus et stultis, de filia audaci; de inconsiderantia stulti; de mente dura, et in quibus dissolvatur amicitia. Non esse peccatoribus inconsiderate loquendum: de disciplina. Non esse postulandum juramentum: de custodia animæ et corporis: de homine scortatore. De muliere mala et adultera. Prophetia de Jesu Christo, qui est sapientia Dei et Filius, fluvii comparatus. De additione disciplinæ, de decem beatitudinibus, de inferenda plaga et ultione, de mercatoris delicto, de

A τρὸς, ἢ μητρὸς, καὶ περὶ τῆς κατὰ Θεὸν εὐλαβείας, καὶ τῆς εἰς ἱερεῖς τιμῆς, καὶ τῆς εἰς κακούμενους ἐπισκέψεως. Ὅτι ἐκάστου πράγματος τὸ τέλος δεῖ προορᾶν, καὶ οὕτως ἀρξέσθαι· ἐκάστου λόγου, ἢ πράξεως σκοπεῖν τὰ ἔσχατα. Καὶ περὶ τοῦ μὴ παρορᾶν διήγημα γερόντων σοφῶν. Ἐξ ὧν γίνεται πορνεῖα· περὶ τοῦ μὴ ἐγκαταλιμπάνειν φίλον ἀρχαῖον· ὁ γὰρ νέος οἶνος φίλιον νέρι συγκρίνεται· περὶ τεχνίτου σοφοῦ, καὶ κριτοῦ διδασκάλου, καὶ βασιλέως ἀπαιδευτοῦ. Ὅτι μακρὸν ἀρρώστημα σκοπεῖ (25) ἰατρός· περὶ σπέρματος ἐντίμου καὶ ἀπίστου· περὶ οἰκέτου σοφοῦ, καὶ ἀρχοντος πλουσίου. Ὅτι μικρὸν ἐν πετεινοῖς ἡ μέλισσα, καὶ ἀρχὴ γλυκασμάτων ὁ καρπὸς αὐτῆς. Περὶ τοῦ μὴ ἀκρίτως, μηδὲ ἀνεξετάτως μέμφεσθαι, μηδὲ εἶναι πολυπράγματα, ἀλλὰ δίκαιον, ὅτι Θεὸς ὁ πλουτίζων. Ὅτι μὴδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν ἀμετάκλητον (26) ἠγεσθαι. Περὶ τοῦ μὴ γησιάζειν παντὶ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ εὐσεβέσι καὶ δικαίοις· καὶ περὶ τοῦ φυλάττεσθαι τοὺς πονηροὺς. Περὶ τοῦ μὴ κοινωκεῖν ὑπερηφάνους διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ μολυσμὸν, καὶ τὴν συντριβὴν, καὶ περὶ τῆς τοῦ πλησίον θεραπείας παρὰ πολλῶν· καὶ ὅτι πᾶν ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον. Ὅτι περὶ γὰρ οὐ κοινωκεῖ λύκος ἀμνῷ, οὔτε εἰρηγεύει ὕαινα πρὸς κύνα· οὕτως ἀμαρτωλὸς πρὸς εὐσεβῆ. Περὶ μικρολόγων τῶν μὴ μεταδιδόντων ἑτέροις, καὶ ὅτι ἐν πλοῦτι καὶ πτωχεῖα δίκαιον εἶναι· καὶ ὅσον, μὴ τοῦναντίον. Μακάριον ἠγεσθαι τὸν σοφὸν καὶ συνέσει συζῶντα μέχρι τελευτῆς, οὐ τὸν πλούσιον ἐν κόσμῳ. Περὶ αὐτεξουσίου, ὅτι περὶ ἀποστασίας μὴ αἰτιῶ τὸν Κύριον· πάντα γὰρ σοι παρέθετο. Ὅτι κρείσσον ἀπαιδα εἶναι ἢ πονηρὰ τέκνα ἔχειν. Ὅτι οὐδὲν λαμβάνει Θεόν. Περὶ φαρμάσεως Θεοῦ καὶ κρίσεως, καὶ μὴ νόμιζε τὸν Θεὸν κρύπτεσθαι ἀνόμους ἢ ἐκφεύγειν αὐτοῦ τὴν κρίσιν. Περὶ τῶν κτισμάτων. Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως, ἧς ἐτιμήθη. Περὶ τῆς τοῦ νόμου δόσεως· περὶ ἐλεημοσύνης καὶ μετανόιας· περὶ ἐπιεικοῦς ἀποκρίσεως· περὶ τοῦ μὴ μωμεῖσθαι τὸ ἀγαθὸν ἔργον, μηδὲ δόμα ἐν λυπηρῷ λόγῳ· ὥστε τὸν ἐπιθυμοῦντα ἀρχῆς προπετεῦσθαι, καὶ ἐν πᾶσι προσητοιμάζεσθαι. Περὶ τοῦ μὴ ἀσωτεῦσθαι, καὶ ὧν δεῖ ἀπέχεσθαι. Περὶ φυλακῆς μυστηρίων, καὶ περὶ ἀφρονος, περὶ σοφίας τῆς διὰ παραβολῶν, καὶ περὶ βίου, καὶ ἀρχῆς, καὶ σοφῶν, καὶ μωρῶν. Περὶ θυγατρὸς θρασείας· καὶ περὶ ἀπροσεξίας μωροῦ, καὶ περὶ διανοίας στερόδης, καὶ ἐν τίσιν διαλύεται φιλία καὶ περὶ τοῦ μὴ ἀπροφυλάκτως φθέγγεσθαι τοῖς ἀμαρτήσασιν. Περὶ παιδείας, καὶ τοῦ μὴ αἰτεῖσθαι ὄρκον· περὶ φυλακῆς ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ περὶ ἀνθρώπου πόρνου. Περὶ πονηρᾶς γυναίκος, καὶ μοιχαλίδος. Προφητεία περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστι σοφία καὶ Ἰῶδς, παρεκασθεῖς ποταμῶν. Περὶ προσηφίας παιδείας· περὶ τῶν δέκα μακαρισμῶν· περὶ πληγῆς ἐπαγωγῆς καὶ ἐκδικήσεως· περὶ πλημμυλείας ἐμπόρου· περὶ τῶν ἀποκαλυπτόντων μυστηρίων λόγον. Περὶ ἀνθρώπου θυμώδους· περὶ γλωσσώδους ἀνδρός· περὶ τοῦ δανίζειν τῷ πλησίον, καὶ τόκους μὴ λαμβάνειν, ἀλλὰ κί-

(25) In Græco Scripturæ textu, legitur σκώπτει.

(26) I. Ἀμετάκλητον.

χρῆν αὐτῷ δεομένῳ· περι ἐγγυήσεως τοῦ πλησίον, καὶ περι ζωῆς· περι τοῦ μὴ (27) ἐπιστροφῆ παιδεύειν τέκνα, περι ὑγείας σώματος, καὶ βρώσεως, καὶ ψυχῆς· περι διδασκαλίας χρημάτων, μεγιστάνων, καὶ ἡγουμένων, (28) υἱῷ καὶ γυναικί, ἀδελφῷ καὶ φίλῳ· περι οἰκέτου κακούργου. Περι ἐνυπνίων ἀσυνέτων· περι πλάνης καὶ πολυπειρίας, καὶ περι τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον. Περι θυσιῶν, καὶ προσφορῶν, τῶν ἐξ ἀδικίας, τῶν τε ἐκ δικαιοσύνης προσφορῶν· περι θυσιῶν τῶν ἐκ φιλαργυρίας. "Οτι τρυφῆς καὶ πλούτου δεῖ καταφρονεῖν. Περι λαϊμάργων καὶ βασιλέων, καὶ ἀπλήστων, καὶ ἀτάκτων· μὴ μεθύσκεσθαι οἴνῳ, ἀλλ' αὐτάρκως χρᾶσθαι. Περι ἐπιαιρομένου ἐπιαικοῦς, καὶ περι λαλιᾶς πρεσβυτέρων, καὶ περι λαλιᾶς νεανίσκου. Περι ἐκδοχῆς παιδείας νόμου, καὶ κρίματα καὶ δικαιώματα, καὶ πιστεύειν νόμῳ. Περι διαθήκης Θεοῦ κατὰ γενεάν, καὶ ὅτι ἡ μὲν κατασκευὴ τῆς φύσεως τοῖς ἀνθρώποις μία· τὸ δὲ τῆς προαιρέσεως διάφορον, ἀφ' ἧς τοὺς μὲν εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ὑπὸ κατάραν ἐποίησε. Περι λαοῦ ἐκλελεγμένου, καὶ ὅτι ἀπέναντι τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακόν, καὶ ἀπέναντι τοῦ εὐσεβοῦς ὁ ἀμαρτωλός. Τίσι δεῖ κοινωνεῖν· ὅποιαν δεῖ γυναῖκα λαβεῖν· ὅποιοι δεῖ φίλους ἔχειν· τίσι δεῖ συμβούλοις χρῆσθαι, τίνας διδασκάλους ὀρίζει· περι τοῦ εἰδέναι τὸ συμφέρον ἕκαστον. Περι τοῦ τιμᾶν τοὺς ἱατρούς. Πῶς ἐπὶ νεκρῷ δεῖ πενθεῖν. Περι γραμματέως καὶ σοφοῦ γεωργῷ· καὶ περι ἀγρυπνίας τέκτονος, καὶ χαλκῆως, καὶ κεραμέως. Περι φυλακῆς ψυχῆς ἀνθρώπου, καὶ τῆς παραμενοῦσης σοφίας, καὶ ὅσον τυγχάνει. Περι προγνώσεως Θεοῦ καὶ κτίσεως κόσμου. "Οτι ἡ κτίσις τοῖς εὐσεβέσιν εἰς εὐλογίαν τρέπεται· τοῖς δὲ ἀνόμοις εἰς κατάραν. "Οτι ἀσχολία μεγάλη ἔκτισται παντὶ ἀνθρώπῳ, καὶ ζυγὸς βαρὺς ἐπὶ υἱοῦς Ἀδάμ. "Οτι πάντα ὅσα ἀπὸ γῆς εἰς γῆν ἀναστρέφει, καὶ ὅσα ἀπὸ τοῦ ὕδατος εἰς θάλασσαν. Περι συγκρίσεως ἀγαθῶν, καὶ τίνα τὰ σαρκικά ἀγαθὰ τὰ ἥττονα. Περι τοῦ τίνα τὰ ὄντα ἀγαθὰ τὰ μεζίονα καὶ πνευματικά. Περι ζωῆς ἀπατή (29). Περι θανάτου πικροῦ πλούτου· περι θανάτου καλοῦ πτωχοῦ. Περι τοῦ μὴ εὐλαβεῖσθαι τὸ ἀποθανεῖν. Περι τοῦ ἐπονειδίσεως μὴ ζῆν, ἀλλὰ φροντίζειν ὀνόματος ἀγαθοῦ. Περι παιδείας εἰρημηκῆς. Ἀφ' ὧν ἐντροπέομενος αἰσχύνεσθαι δεῖ· περι ὧν οὐ δεῖ αἰσχύνεσθαι. "Οτι δεῖ περι θυγατρὸς παρθένου πάντοτε μεριμνᾶν· περι τοῦ μὴ συνεδρεῦειν ἐν μέσῳ γυναικῶν διὰ πορνείαν. Περι δημιουργίας Κυρίου. Περι ἡλίου, ὅτι σκευὸς θαυμαστὸν καὶ ἔργον Κυρίου. Περι σελήνης καὶ ἀστρων, καὶ τόξου, καὶ χιτώνων, καὶ ἀστραπῶν. Περι νεφῶν, καὶ χαλάζης. Περι σεισμῶν καὶ βροντῆς. Περι ὑετοῦ, καὶ πάχνης, καὶ ὀμίχλης. Περι ὀρέσου ἀπὸ καύσωτος, καὶ περι ἐθύσσου ξηρᾶς. Περι Ἰορδάνου καὶ θαλάσσης. Περι παντὸς ζώου καὶ κτήνους. Περι μεγαλοδόξου κτίσεως Κυρίου. Περι τῶν ἐβεργесиῶν αὐτοῦ. Ἐπιλογος περι Ἐνὼχ καὶ Νῶε. Ἐπιλογος περι Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ καὶ ὧν ἐπειράσθησαν. Ἐπιλογος περι Ἰακώβ, καὶ

A iis qui rem secretam revelant, de homine iracundo, de viro loquaci, de scœnore a proximo sumpto, et quod usura non accipienda, sed mutuo dandum sit egenti, de fidejussione proximi; de vita, quod liberi castigationibus sint instituendi, de sanitate corporis; de cibo, et anima; doctrina de divitiis; de magnatibus et ducibus; quæ filio, uxori, fratri et amico præstanda sint; de servo facinoroso; de somniis insipientibus; de seductione et multa experientia; de timentibus Dominum; de sacrificiis et oblationibus, cum ex injustitia, tum ex justitia factis; de sacrificiis ex avaritia; contemnendas esse delicias et divitias; de helluonibus, et invidiis, et insatiabilibus, et inordinate viventibus. Non esse inebriandum vino, sed quod satis sit bibendum; de exaltato homine moderato; de loquacitate seniorum, et loquacitate adolescentuli; de suscipienda disciplina legis, et de judiciis et justificationibus; credendum esse legi; de testamento Dei secundum generationem; et quod hominibus naturæ constitutio eadem sit, voluntatis vero diversa: unde benedictionis quidam participes, maledictioni vero nonnulli subjecti sunt: de populo electo: et quod bono contrarium sit malum, et pio peccator: quibus sit communicandum: qualis sit ducenda uxor: quales habendi amici: quibus utendum consiliariis: quos doctores assignet: cuique sciendum esse quid **135** conducat; de honorandis medicis; quomodo lugendum sit super mortuo. De scriba et agricola sapiente. De vigiliis architecti, sive ærarii, sive figuli; de custodienda hominis anima, et de sapientia permanente, et quanti illa sit pretii. De præscientia Dei et creatione mundi. Quod creatura piis in benedictionem, iniquis vero in maledictionem vertatur. Quod occupatio magna cuivis homini sit creata, et jugum grave impositum filiis Adæ. Quod quidquid ex terra est, ad terram revertatur, et quidquid ex aqua, ad mare defluat. De collatione bonorum, et quæ carnalia bona minoris sint momenti. Quæ bona majora sint et spiritualia. De repetenda vitæ ratione. De morte homini diviti acerba. De bona morte pauperis. De non timenda morte. Quod non sit cum probro vivendum, sed ratio habenda nominis boni. De disciplina pacis; quorum gratia sit erubescendum, de quibus non sit; quod nunquam ponenda cura filia virginis: quod sedendum non sit in medio mulierum propter scortationem. De opificio Domini. De sole, quod vas admirabile sit et opus Domini. De luna et astris; de arcu, nivibus, fulguribus, nebula, grandine, terræmotibus, tonitru, pluvia, pruina, caligine, de rore æstivali, de abyso terræ. De Jordane et mari. De omni vivente et pecude. De magnifica creatione Domini; de beneficiis ejus. Epilogus de Enoch et Noe. Epilogus de Abraham et Isaac, et illorum tentationibus. Epilogus de Jacob et Moysæ, et quæ

(27) Particulam μὴ, hic superflue arbitramur.
(28) Locus inutilis.

(29) Videtur legendum, ἀπατρεῖ

ille mirabilia perpetravit. Epilogus de Aaron et ipsius ministerio et sacerdotio. Epilogus de Dathan, Abiron et Core. De primitiis primogenitorum, quæ ad Aaronem pertinebant. Epilogus de Phinees filio Eleazari, quod tertius post Aaronem celebris fuerit. Quod Davidi Dominus testamentum regni disposuerit : quod Jesus Nave successor Moysis inter prophetas fuerit : quomodo in diebus Moysis Jesus Nave et Chaleb filius Jephone fecerint misericordiam, et ex duodecim servati sint : de Samuele, qui post Jesum inter prophetas judicavit populum. De Nathan propheta, encomion in Davidem Regem. Quod Salomon sapiens quidem fuerit, tandem vero mulierum adamator evaserit, post iram pœnitentia misericordiam adeptus sit. De Jeroboam et Roboam schismatis auctoribus. De propheta Elia, ignis mala consumens. De Elisæo propheta et discipulo Eliæ, cujus etiam spiritu repletus est : de captivitate regum Juda. Quod humilis fuerit Ezechias, et amicus Isaiaë, et occisor Raspacis : quod liberarit Dominus Israelem per manum Isaiaë, percussis castris Assyriorum. Quod Josias rex fuerit amicus Jeremiaë. De propheta Ezechiele, quod in captivitate Babylonica fuerit. De ossibus duodecim prophetarum. Quod Zorobabel et Jesus filius Josedec domum Domini ædificaverint. Quomodo Neemias muros Jerosolymæ collapsos erexerit. De Enoch, qui inter inclytos connumeratur : quod Joseph cum inclytis fuerit, et populum confortaverit : quod Sem et Seth celebres inter homines fuerit : quod Simon filius Oniaë celeberrimus in summo sacerdotio fuerit : quod in omnibus istis laudandus sit Deus magnificus. Contra Samaritanos, qui Judaismum, et contra Judæos, qui Christum reprobarunt : de Epilogo totius libri. De oratione Jesu, filii Sirach, nepotis Jesu.

136 DE LIBRIS NOVI TESTAMENTI JAM DICERE INCIPIENDUM.

Liber I. Evangelium secundum Matthæum.

47. Hoc nomine vocatur hic liber quod ipse Matthæus discipulus Domini Evangelium hoc conscripserit. Narrat autem ab initio generationem Salvatoris secundum carnem, ex semine Davidis. Quapropter et ab illo genealogiam ad Christum usque quadraginta duabus generationibus deducit. Continet etiam baptismum Joannis et tentationes quas in monte Christus a diabolo sustinuit, et signa et prodigia magna a Salvatore facta, discipulorum electionem, mysterii traditionem. Quomodo tandem traditus sit Pilato, crucifixus corpore, corpusque ipsius positum in monumento : quod milites vestes ejus dividerint, ipse vero cum intra triduum resurrexisset, discipulis præceperit, ut docerent omnes gentes, et baptizarent eos, pollicitus illis, quod futurus esset cum illis cunctis diebus, usque ad consummationem sæculi. Signa

(30) Mendur:

Μωϋσέως, καὶ ὧν ἐθαυματούργει. Ἐπιλογος περὶ Ἀαρῶν, καὶ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, καὶ τῆς ἱερατείας. Ἐπιλογος περὶ Δαθάν, καὶ Ἀβειρών, καὶ Κορέ. Περὶ τῶν ἀπαρχῶν τῶν πρωτογεννημάτων μερίδος Ἀαρῶν. Ἐπιλογος, ὅτι Φινεὲς υἱὸς Ἐλεάζαρ τρίτος μετὰ Ἀαρῶν ἐνδοξος. Ὅτι τῷ Δαβίδ διέθετο Κύριος διαθήκην βασιλείας. Ὅτι Ἰησοῦς Ναυῆ διάδοχος Μωϋσέως γίνεται ἐν προφήταις. Ὡς ἐν ἡμέραις Μωϋσέως Ἰησοῦς Ναυῆ καὶ Χάλεβ ὁ τοῦ Ἰεφονῆ, ἐποίησαν εἰλεος, καὶ οἱ ἰβ' (30) διεσώθησαν. Τὰ περὶ Σαμουὴλ, ὃς μετὰ Ἰησοῦν ἐκρινε τὸν λαὸν ἐν προφήταις. Τὰ περὶ Ναθάν τοῦ προφήτου, καὶ ἐγκώμιον εἰς Δαβὶδ τὸν βασιλέα. Ὡς Σολομὼν ἦν σοφός, ἀλλὰ φιλογύναιος ὕστερον γέγονε, καὶ μετὰ τὴν ὀργὴν ἠλεήθη μετανοήσας. Τὰ περὶ Ἰεροβοάμ καὶ Ῥοβοάμ τῶν σχισματοποιῶν. Τὰ περὶ Ἥλιου τοῦ προφήτου, τὸ πῦρ τὸ καίον τὰ κακά. Τὰ περὶ Ἐλισσαίῃ τοῦ προφήτου, καὶ μαθητοῦ Ἥλιου, ὃς ἐνεπλήσθη τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Τὰ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν βασιλέων Ἰουδα. Ὡς ἦν Ἰεζεκιὰς ταπεινόφρων, καὶ τοῦ Ἡσαίου φίλος, καὶ τοῦ Ραμφάκη ἀναιρέτης. Ὡς ἐλυτρώσατο Κύριος τὸν Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ Ἡσαίου, πατάξας τὴν παρεμβολὴν τῶν Ἀσσυρίων. Ὡς Ἰωσίας ὁ βασιλεὺς ὕπηρχε φίλος Ἰερεμίου. Περὶ Ἐζεκιὴλ τοῦ προφήτου, ὅτι ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἦν Βαβυλῶνος. Περὶ τῶν ὁστέων τῶν ἰβ' προφητῶν. Ὡς Ζοροβάβελ καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ ψυχοδόμησαν τὸν οἶκον Κυρίου. Ὡς Νεεμίας ἀνήγειρε τὰ τεῖχη Ἰερουσαλήμ τὰ πεπτωκότα. Τὰ περὶ Ἐνώχ, ὃς ἔστιν ἐν τοῖς ἐνδόξοις καὶ στήριγμα λαοῦ. Ὅτι Σὴμ καὶ Σὴθ ἐνδοξοὶ ἐν ἀνθρώποις. Ὅτι Σίμων Ὀνίου υἱὸς ἐνδοξότατος ἐν ἀρχιερωσύνῃ. Ὅτι ἐπὶ πᾶσι τούτοις εὐλογεῖν δεῖ τὸν Θεὸν μεγαλοῦργόν. Κατὰ Σαμαρειτῶν, ἀθετησάντων τὸν Ἰουδαϊσμόν, καὶ κατὰ Ἰουδαίων ἀθετησάντων τὸν Χριστόν. Περὶ τοῦ ἐπιλόγου τῆς βίβλου πάσης. Περὶ τῆς προσευχῆς Ἰησοῦ υἱοῦ Σηράχ, ἐγγόνου Ἰησοῦ.

APKTEON ΔΕ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΒΙΒΛΙΩΝ.

Βιβλίον Α'. Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον.

47. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς Ματθαῖος ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου συνέγραψε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο. Δηγεῖται δὲ ἐξ ἀρχῆς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβίδ. Διὸ καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὴν γενεαλογίαν καταγείναι ἕως τοῦ Χριστοῦ, γενεὰς μβ'. Περιέχει δὲ καὶ τὰ βάπτισμα Ἰωάννου, καὶ τοὺς ἐν τῷ ὄρει παρὰ τοῦ διαβόλου πειρασμούς, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα μεγάλα γινόμενα παρὰ τοῦ Σωτῆρος, τὴν τε τῶν μαθητῶν ἐκλογὴν, καὶ τὴν τοῦ μυστηρίου παράδοσιν· καὶ τέλος ὅτι παρεδόθη Πιλάτῳ, καὶ ἐσταυρώθη τῷ σώματι, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐτέθη ἐν τῷ μνημείῳ· καὶ οἱ μὲν στρατιῶται διμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ, ἐν τριημέρῳ ἀναστὰς, ἐνετείλατο τοῖς μαθηταῖς μαθητεῦν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ βαπτίζειν αὐτούς, ἐπαγγελάμενος εἶναι μετ' αὐτῶν πάσας τὰς ἡμέρας ἕως συντελείας τοῦ αἰῶνος. Εἰσι δὲ ἑπερ

ἰζηγείται Ματθαῖος γεγονέναι σημεῖα παρὰ τοῦ Χριστοῦ ταῦτα. Ὁ λεπρὸς ἐκαθαρίσθη· ὁ παῖς ἐκατοντάρχου μὴ παρὼν ἰάθη, μόνον εἰπόντος αὐτοῦ· ἡ πανθερὰ Πέτρου πυρέσσουσα ἰάθη· ὀφίας γενομένης, προσήνεγκαν αὐτῷ δαιμονιζομένους, καὶ πακῶς ἔχοντας· καὶ τὰ μὲν πνεύματα ἐξέβαλε λόγῳ, τοὺς δὲ ἄλλους πάλιν ἐθεράπευσεν οὕτως. Γενεαλογεῖται Χριστός· εὐαγγελίζεται Ἰωσήφ· προσκυνοῦσι μάγοι· κατέρχεται εἰς Αἴγυπτον ὁ Χριστός· ἀναίρει τὰ παιδία Ἡρώδης, καὶ τελευτᾷ. Ἀνελθὼν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου κατοικεῖ εἰς Ναζαρεθ ὁ Χριστός. Ἔρχεται Ἰωάννης βαπτίζων, ἀποστρέφεται τοὺς Σαδδουκαίους καὶ τοὺς Φαρισαίους. Βαπτίζεται ὁ Χριστός, καὶ πειράζεται ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Εἶτα ἦλθεν εἰς Καπερναοὺμ, παραδοθέντος τοῦ Ἰωάννου. Καλεῖ τοὺς περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον. Θεραπεύει πολλοὺς, κάθεται εἰς τὸ ὄρος, καὶ λέγει τοὺς μακαρισμοὺς, καὶ ἐπάγει· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἄλας, » καὶ, « ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Παραινεῖ αὐτοὺς περὶ βίου. Εἶτα ἐπιτείνει τὰς ἐν τῷ νόμῳ ἐντολάς, ἔθθα καὶ περὶ τοῦ δεξιῦ ὀφθαλμοῦ λέγει, καὶ περὶ κενοδοξίας, καὶ περὶ φιλοχρηματίας, καὶ τοῦ μὴ μεριμνᾶν περὶ τροφῆς, καὶ τοῦ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον. Εἶτά φησι· « Μὴ βάλῃτε τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. » Προτροπὴ περὶ τοῦ αἰτεῖσθαι· παραβολὴ περὶ τοῦ αὐτοῦ· περὶ τῆς στενῆς ὁδοῦ, καὶ περὶ ψευδοπροφητῶν, καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς. Ἐνθα ἡ παραβολὴ τῆς ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομηθείσης οἰκίας. Κατέρχεται ἀπὸ τοῦ ὄρους, καὶ θεραπεύει τὸν λεπρὸν, καὶ τὸν τοῦ ἐκατοντάρχου, καὶ τὴν πενθερὰν Πέτρου, καὶ ἄλλους πολλοὺς. Ὁ γραμματεὺς κωλύεται ἀκολουθῆσαι, καὶ ὁ μαθητὴς ἀναγκάζεται. Παύει τὸν χειμῶνα τῆς θαλάσσης. Οἱ δαίμονες εἰς τοὺς χοίρους ἐμπίπτουσιν. Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν· θεραπεύει τὸν παραλυτικόν· καλεῖ τὸν Ματθαῖον. Ἐγκαλοῦσιν οἱ Φαρισαῖοι, ὅτι μετὰ τελωνῶν ἐσθίει, καὶ οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου, ὅτι οὐ νηστεύουσιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Παραγίνεται ὁ ἄρχων διὰ τὸ θυγάτριον, καὶ ἀνίστησι τὴν κόρην· καὶ μεταξύ ἡ αἰμορροοῦσα ἰάται. Δύο τυφλοὶ θεραπεύονται, καὶ κωφὸς δαιμονιζόμενος. Περιάγει τὰς κώμας ὁ Ἰησοῦς. Ἀποστέλλει τοὺς μαθητὰς κηρῶσαι, καὶ πολλὰ αὐτοῖς διαλέγεται. Ἀποστέλλει πρὸς αὐτὸν δύο τῶν μαθητῶν Ἰωάννης, ἐγκωμιάζεται. Ἐγκαλεῖ τοὺς ἄγγελοι περὶ Ἰωάννου ὁ Χριστός. Ὀνειδίζει τὰς πόλεις. Ἐξομολογεῖται τῷ Πατρὶ. Καλεῖ τοὺς πεφορτισμένους. Διαβαίνει διὰ τῶν σπορίμων. Θεραπεύει τὸν τὴν ξηρὰν ἔχοντα χεῖρα. Καὶ βουλευόνται Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν. Ἀναχωρήσαντι ἐκεῖθεν, ἀκολουθεῖ ὁ ὄχλος, καὶ θεραπεύεται. Ὁμοίως καὶ ὁ δαιμονιζόμενος τυφλὸς καὶ κωφός. Τότε λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· « Ἐν Βεελζεβοῦλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » Εἶτα σημεῖον αἰτοῦσιν· ὁ δὲ ἔδωκε τὸ Ἰωαῖ. Προεῖπεν, ὅτι Νινευῖται κατακρινοῦσιν αὐτοὺς. Τότε λέγει· « Ὅταν ἐξέλθῃ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, ζητοῦν ἀνάπαυσιν. » Εἶτα ἡ μήτηρ ζητεῖ λαλῆσαι αὐτῷ. Ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον λέγει τὴν παραβο-

vero, quæ a Christo facta Matthæus narrat, sunt ista. Leprosus mundatus est. Puer Centurionis etiam absens, jubente tantum Christo, curatus est. Socrus Petri febricitans sanata est. Vespere facto obtulerunt ei dæmoniacos et male habentes, et spiritus eiecit verbo, alios quoque curavit hoc modo. Christi generatio describitur (cap. 1) : bonum nuntium accepit Joseph : Magi adorant (cap. 2) : descendit Christus in Ægyptum : Infantes occidit Herodes et moritur. Christus ex Ægypto reversus habitat Nazareth. Venit Joannes baptizans (cap. 3) : aversatur Sadducæos, et Phariseos. Baptizatur Christus, et tentatur a Satana (cap. 4) : postea cum traditus esset Joannes, venit Capernaum. Vocat Petrum et Jacobum cum fratre. Curat multos, sedet in monte (cap. 5), et loquitur de beatitudinibus, ac subdit : « Vos estis sal, » et : « Vos estis lux mundi⁸⁵, » hortatur eos de vitæ institutione. Deinde præcepta legis intendit, ubi et de dextero oculo dicit, et de studio inanis gloriæ (cap. 6), et de amore pecuniæ, quodque ponenda sit alimonix sollicitudo, nec esse nobis judicandum proximum (cap. 7). Deinde ait : « Ne projiciatis margaritas ante porcos⁸⁶. » Exhortatio ad petendum : eadem de re parabola : de via angusta : de pseudoprophetis : de custodientibus præcepta. Hinc parabola domus supra petram ædificatæ. Descendit de monte (cap. 8), et curat leprosum, et puerum Centurionis, ac socrum Petri, et multos alios. Scriba prohibetur ne sequatur, et discipulus ad sequendum adigitur. Tempestatem maris sedat. Dæmones invadunt porcos. Venit Jesus in suam civitatem (cap. 9). Curat paralyticum : vocat Matthæum : accusant eum Pharisei, quod cum Publicanis manducet : et discipuli Joannis, quod discipuli ejus non jejurent. Accedit ad eum princeps Synagogæ propter filiolam, et ipse puellam mortuam excitat : interea sanatur hæmorrhousa. Curantur duo cæci, et mutus dæmoniacus. Vicos circuit Jesus. Mittit discipulos prædicatum (cap. 10), et de multis ad eos disserit. Mittit ad eum Joannes duos ex discipulis suis, qui et laudatur (cap. 11). Expostulat Christus cum turbis de Joanne. Exprobrat civitatibus. Confitetur Patri. Vocat ad se oneratos. Iter facit per sata (cap. 12). Curat eum qui manum aridam habebat. Judæi de occidendo eo consultant. Secedentem inde turba sequitur et curatur. Similiter et dæmoniacus cæcus et mutus. Tunc Judæi dicunt : « In Beelzebul ejicit dæmonia⁸⁷. » Deinde signum petunt, ipse vero signum Jonæ dedit. Prædicat illis quod a Ninivitis siint condemnandi. Tunc dicit : « Quando spiritus immundus exierit requiem quærens⁸⁸. » Deinde Mater quærit illi loqui. Navem ingressus parabolam dicit **137** de seminante (cap. 13), et causam, propter quam in parabolis loquatur. Parabolam istam exponit, et addit alias, de thesauro, de margarita, de

⁸⁵ Matth. v, 13, 14. ⁸⁶ Matth. vii, 6. ⁸⁷ Matth. xii, 24. ⁸⁸ Matth. xii, 43.

agro, de sinapi, de fermento. Parabolam de agro exponit in domo, et addit aliam de sagena. Beatos pronuntiat discipulos, conferens eos viro patrifamilias. Venit in patriam, quando et offenduntur Judæi. Tunc dicit : « Propheta non est sine honore, nisi in patria sua ⁵⁶. » Auditis quæ cum Joanne ab Herode gesta fuerant, secedit in desertum locum, ubi et quinque millia hominum pascit (*cap. xiv*). Discipulos mittit navigio. Revertitur in montem orandi gratia. Advenit ad discipulos noctu navigantes. Petrum apprehendit super aquas. Venit Gennesaret. Curantur multi. Accusant eum Pharisæi de (neglectis) purgationibus (*cap. xv*) : os eis obturat et docet turbas de ratione ciborum. Interrogat eum Petrus de iis quæ dixerat, et ea ipsa Christus manifestius exponit. Venit Tyrum, et mulier Chananaea ad eum accedit. Inde in montem juxta mare, et curat multos. Cibat quatuor millia virorum. Venit Magdala. Quærunť signum Judæi (*cap. xvi*). Ipse vero relictis illis transfretavit. Panes discipuli per oblivionem non sumpserant. Loquitur illis de fermento Pharisæorum. Egreditur Cæsaream. Interrogat discipulos de seipso : confitetur eum Petrus. Tunc de passione sua prædicit, et Petrum increpat, jubetque crucem tollere, si quis velit se sequi. Loquitur et de secundo suo adventu. Ascendit in montem, ubi et transfiguratus est (*cap. xvii*). Ubi descenderat, discipuli interrogant et discunt de Elia. Adducitur illi lunaticus et curatur. Exprobat discipulos. In Galilæa illis de passione sua loquitur. Accedunt ad eum Capernaum qui didrachma accipiebant. Percontantur discipuli, « Quis major (*cap. xviii*) ? » Tunc advocato ad se parvulo dicit : « Quicumque scandalizaverit unum ex parvulis istis ⁵⁷, » etc. Et : « Si oculus tuus, et manus tua scandalizat te ⁵⁸. » Et : « Ne contemnatis unum ex parvulis istis ⁵⁹. » Subjicitur parabola centum ovium, et illud : « Si peccaverit in te frater tuus, corripue eum ⁶⁰. » Item : « Si duo ex vobis consenserint, quodcumque petierint, accipient ⁶¹. » Petrus post ista dicit : « Quoties peccabit in me frater meus ⁶². » Parabola ejus, qui decem millia talentorum debebat. Venit in Judæam (*cap. xix*). Curat multos. Exponit causam divortii. Loquitur de generibus eunuchorum. Benedicit parvulis. Accedit ad eum dives. Interrogant discipuli : « Quis salvari potest ⁶³ ? » Tunc dicit illis : « Sedebitis super sedes duodecim. Et qui reliquerit domum, » et quæ sequuntur. Subditur parabola operariorum (*cap. xx*). Ascendens Jerosolymam loquitur discipulis de morte sua. Uxor Zebedæi petit primatum filiis suis. Zelo moventur apostoli, et erudiuntur. Curantur duo cæci e Joricho. Subjungitur historia de asina (*cap. xxi*). Ingressitur in templum : ejicit vendentes, curat accedentes ægros. Deinde pueri hymnum concinunt. Egreditur Bethaniam, et cum regrederetur

Α λην τοῦ σπειρόντος, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐν παραβολαῖς λέγει. Ἐπιλύει τὴν παραβολὴν ταύτην, καὶ προστίθει τὴν τοῦ θησαυροῦ, τὴν τοῦ μαργαρίτου, τὴν τοῦ ἀγροῦ, τὴν τοῦ σινάπεως, καὶ τὴν τῆς ζύμης. Ἐπιλύει τὴν τοῦ ἀγροῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ, προστίθει τὴν τῆς σαγήνης. Μακαρίζει τοὺς μαθητὰς, παραβάλλων αὐτοὺς ἀνδρὶ οἰκοδεσπότη. Ἔρχεται εἰς τὴν πατρίδα, ὅτε καὶ σκανδαλίζονται οἱ Ἰουδαῖοι. Τότε λέγει : « Οὐκ ἔστι προφήτης ἀτιμὸς εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. » Καὶ ἀκούσας τὰ κατὰ τὸν Ἡρώδη καὶ Ἰωάννην, ἀναχωρεῖ εἰς ἔρημον, καὶ τρέφει τοὺς πεντακισχιλίους. Πέμπει τοὺς μαθητὰς εἰς πλοῖον. Ἀνέρχεται εἰς τὸ ὄρος εὐξασθαι. Ἐφίσταται αὐτοῖς νυκτὸς πλέουσι : δέχεται τὸν Πέτρον ἐπὶ τῶν ὁδάτων. Ἔρχεται εἰς Γεννησαρέτ. Θεραπεύονται πολλοί. Ἐγκαλοῦσι Φαρισαῖοι περὶ καθαρῶν ἐπιστομιζοῦσι τούτους, καὶ διδάσκει τοὺς ὄχλους περὶ βρωμάτων. Ἐρωτᾷ Πέτρον περὶ τῶν εἰρημένων, καὶ σαφέστερον ἐπεξήρχεται ὁ Χριστός. Ἦλθεν εἰς Τύρον, καὶ προσέρχεται ἡ Χαναανίτι. Ἐκείθεν εἰς τὸ ὄρος τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν, καὶ θεραπεύει πολλοὺς. Τρέφει τοὺς τετρακισχιλίους ἀνδρας. Ἦλθεν εἰς Μαγδαλά. Ἐρωτῶσι σημεῖον οἱ Ἰουδαῖοι. Ὁ δὲ καταλιπὼν ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν. Οἱ μαθηταὶ ἐπελάθοντο ἄρτους λαβεῖν : λέγει αὐτοῖς περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων. Ἐξέρχεται εἰς Καισάρειαν. Ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς περὶ ἑαυτοῦ : ὁμολογεῖ αὐτὸν ὁ Πέτρος. Τότε προλέγει περὶ τοῦ πάθους, καὶ ἐπιτιμᾷ Πέτρον, καὶ κελεύει τὸν βουλούμενον ἀκολουθεῖν ἄραι τὸν σταυρόν. Λέγει καὶ περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ. Ἄνεισιν εἰς τὸ ὄρος, ἔνθα καὶ μετεμορφώθη. Κατιόντα αὐτὸν ἐρωτῶσι περὶ ἡλλοῦ καὶ μακθάνουσι. Προσάγεται ὁ σεληνιαζόμενος, καὶ θεραπεύεται. Ὀνειδίζει τοῖς μαθηταῖς. Λέγει αὐτοῖς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ περὶ τοῦ πάθους. Προσέρχονται ἐν Καπερναοῦμι τὸ διδραχμα λαμβάνοντες. Ἐρωτῶσιν οἱ μαθηταί, τίς μείζων; Τότε καλέσας παιδίον λέγει : « Ὅς ἐάν σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν τούτων. » Καὶ, « Εἰ ὀφθαλμὸς σου, καὶ ἡ χεὶρ σου σκανδαλίζει σε : » καὶ τὸ, « Μὴ καταφρονήσητε ἐνδὸς τῶν μικρῶν τούτων. » Εἶτα ἡ παραβολὴ τῶν ἑκατὸν προβάτων, καὶ τὸ : « Ἐάν ἀμάρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἔλεξον σὺτόν. » καὶ τὸ : « Ἐάν δύο συμφωνήσωσιν ἐξ ὑμῶν, ὃ ἐάν αἰτήσωται, λήψονται. » Εἶτα φησὶν ὁ Πέτρος : « Ποσάκις ἀμαρτήσῃ εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου ; » Παραβολὴ τοῦ τὰ μύρια ὄφελοντος τάλαντα. Ἦλθεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Ἐθεράπευσε πολλοὺς. Ἐπέλυσε τὸ τοῦ ἀποστατοῦ. Περὶ τρόπου εὐνοουχισμοῦ διαλέγεται. Εὐλογεῖ τὰ παῖδια. Προσέρχεται ὁ πλούσιος. Ἐρωτῶσιν οἱ μαθηταί, « Τίς δύναται σωθῆναι ; » Τότε λέγει : « Ἐπὶ δώδεκα θρόνους καθήσασθε » καὶ, « Ὅς ἀφῆκεν οἰκίας, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα παραβολὴ τῶν ἐργατῶν. Καὶ ἀναβαίνων εἰς Ἱεροσόλυμα, εἶπε τοῖς μαθηταῖς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ἡ γυνὴ Ζεβεδαίου ἀξιοῖ ὄπῃ τῶν υἱῶν περὶ πρωτείων. Οἱ ἀπόστολοι ζηλοῦσι, καὶ παιδεύονται. Θεραπεύονται οἱ δύο τυφλοὶ ἐξ Ἱεριχοῦντος. Εἶτα τὰ

⁵⁶ Matth. xiii, 57. ⁵⁷ Matth. xviii, 6. ⁵⁸ ibid. 8. ⁵⁹ ibid. 10. ⁶⁰ Matth. xviii, 15. ⁶¹ ibid. 19. ⁶² ibid. 21. ⁶³ Matth. xix, 25, 28.

κατὰ τὸν ὄνον. Εἰσέρχεται εἰς τὸ ἱερὸν, ἐκβάλλει τοὺς A
 πωλοῦντας, θεραπεύει τοὺς προσελθόντας. Εἶτα τὰ
 παιδία ὕμνει. Ἐξέρχεται εἰς Βηθανίαν, καὶ ἐπανερ-
 χόμενος εἰς Ἱερουσόλυμα, ζηραίνει τὴν συκῆν, καὶ λέ-
 γει τοῖς μαθηταῖς· «Κὰν πῶ ὄρει τούτῳ εἴπητε, Βλή-
 θητι· εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται, καὶ ὃ ἐὰν αἰτήσητε
 πιστεύοντες, λήψεσθε.» Ἐρωτῶσιν οἱ ἱερεῖς· «Ἐν
 ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;» Ἀντερωτᾷ περὶ τοῦ
 βαπτίσματος Ἰωάννου. Λέγει αὐτοῖς τὴν παραβολὴν
 τὴν τῶν δύο υἱῶν, εἶτα τὰ τοῦ ἀμπελώνος καὶ τῶν
 πονηρῶν ἐργατῶν· εἶτα τὰ τοῦ γάμου, καὶ τῶν φαύ-
 λων κλητόρων (30'). Τότε ἦλθον οἱ Ἰουδαῖοι παγιδεύ-
 σαι αὐτὸν ἐν λόγῳ. Καὶ τί τὸ νόμισμα. Ἐρωτῶσιν
 οἱ Σαδδουκαῖοι περὶ τῆς γαμηθείσης τοῖς ἐπτά ἀδελ-
 φοῖς· εἶτα ὁ νομικὸς· Ποία ἐντολὴ πρώτη; Εἶτα
 ἔρωτᾷ αὐτοὺς Ἰησοῦς· «Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ B
 Χριστοῦ;» Ὡς δὲ ἐπεστομίσθησαν, διαλέγεται τοῖς
 ὄχλοις περὶ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, ταλανί-
 ζων αὐτούς. Εἶτα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἀνέρχεται εἰς τὸν
 ἐλαιῶνα, καὶ διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς περὶ μελλόν-
 των. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ κατασταθέντος δούλου
 ἐπὶ τῆς οἰκίας, καὶ ἡ τῶν δέκα πειθένων, καὶ ἡ τῶν
 πέντε ταλάντων, καὶ ἡ τῶν ἔριφων, καὶ ἡ τῶν προδά-
 των. Συνάγονται οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Γραμματεῖς
 πιάσαι αὐτόν. Ὁ δὲ ἦλθεν εἰς Σίμωνος οἰκίαν εἰς Βηθα-
 νίαν, ἐνθα ἡ τὸ ἀλάδαστρον [ἐξουσα] ἔρχεται. Συντίθη-
 ται ὁ Ἰούδας τοῖς Ἰουδαίοις. Ἀποστέλλονται οἱ Μαθηταὶ
 ἐτοιμάσαι τὸ Πάσχα. Ἐλέγχει τὸν Ἰούδαν ὁ Χριστός.
 Παραδίδωσι τὸ μυστήριον, ἐνθα λέγει· «Ὁὐ μὴ πῶ
 ἐκ τῆς ἀμπελοῦ ταύτης.» Ἐξέρχεται εἰς τὸν ἐλαιῶνα. C
 Προλέγει, ὅτι σκανδαλισθήσονται οἱ μαθηταί. Ἀφεί-
 λους μαθητὰς εἰς Γεθσημανῆ, καὶ προσευξάμενος
 τρίτον, λέγει· «Ἄγωμεν ἐντεύθεν.» Ἦλθεν ὁ Ἰού-
 δας μετὰ τοῦ ὄχλου, καὶ κόπτει ὁ Πέτρος τὸ ὠτίον
 τοῦ παιδαρίου. Ἦγαγον Ἰησοῦν πρὸς Κατάφαν, ἔκρι-
 ναν αὐτόν, καὶ κατεδίκασαν, καὶ ἐνέπαιξαν. Ὁ
 Πέτρος ἀρνείται. Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν πρὸς Πιλάτον.
 Ἀπάγγεται Ἰούδας. Κρίνεται ὁ Χριστός. Ἡ γυνὴ
 τοῦ Πιλάτου συμβουλεύει αὐτῷ ἀποσθῆναι τοῦ Ἰησοῦ.
 Εἶτα σταυροῦται. Εἰστήχεισαν αἱ περὶ Μαρίαν θεω-
 ροῦσαι μακρόθεν τὰ γινόμενα. Λαμβάνει τὸ σῶμα τοῦ
 Κυρίου Ἰωσήφ. Αἰτοῦσι τὴν κουστωδίαν οἱ Ἰουδαῖοι.
 Αἱ περὶ Μαρίαν ἦλθον ἐσπέρας εἰς τὸν τάφον, καὶ
 σεισμὸς ἐγένετο. Ἦκουσαν παρὰ τοῦ ἀγγέλου, ὅτι
 ἀνέστη. Πέμπονται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς μα-
 θητάς. Ἦκουσαν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ τοῦ σεισμοῦ καὶ
 τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἔδωκαν χρήματα τοῖς φύλαξιν,
 ἵνα φεύσωνται. Ἦλθον οἱ μαθηταὶ πρὸς τὸν Ἰησοῦν
 εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Παραδίδωσιν αὐτοῖς τὸ
 βάντισμα.

Βιβλίον β', Κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον

48. Ἰωάννης βαπτίζει τοὺς Ἰουδαίους. Ἔρχεται
 ἀπὸ Ναζαρεθ ὁ Χριστός, ἐβαπτίσθη, καὶ ἦλθεν εἰς
 τὴν ἔρημον πειρασθῆναι. Εἶτα εἰς τὴν Γαλιλαίαν,
 παραδοθέντος Ἰωάννου, καὶ καλεῖ τοὺς περὶ Πέτρον
 καὶ Ἰάκωβον. Εἰσέρχεται εἰς Καπερναοὺμ, διδάσκει,

³⁰ Matth. xxi, 22. ³¹ ibid. 23. ³² Matth. xxvi, 29. ³³ ibid. 46.

(30') f. κλητῶν.

Jerosolymam arefacit ficum, dicitque discipulis :
 «Etsi monti isti dixeritis, projice te in mare, fiet,
 et quidquid credentes petieritis, accipietis ³⁴. » In-
 terrogant eum sacerdotes, dicentes : «In qua po-
 testate ista facis ³⁵? » Et ipse vicissim eos interro-
 gat de baptismo Joannis. Dicit illis parabolam de
 duobus filiis (cap. xxii); deinde de vinea et malis
 operariis, de nuptiis et de reprobis vocatis. Tunc
 accedunt ad eum Judæi ut illaqueent eum in ser-
 mone, et de numismate sciscitantur. Interrogant
 Sadducæi de muliere septem fratribus nupta. Tum
 legis peritus, de primo legis mandato. Deinde eos
 interrogat : «Quid vobis videtur de Christo?» (Cap.
 xxii, xlii.) His ubi os obturasset, loquitur turbis de
 Scribis et Pharisæis (cap. xxiii), miseros dicens
 eos. Postea egressus ex templo ascendit in montem
 Olivarum, atque ibi de rebus futuris ad discipulos
 disserit (cap. xxiv). Deinde parabolam subjicit de
 servo supra domum constituto (cap. xxv), deque de-
 cem virginibus, de **138** quinque talentis et de
 hædis ac ovibus. Congregantur principes Sacerdo-
 tum et Scribæ, consultantes quomodo caperent
 eum (cap. xxvi). Ipse vero Bethaniam venit in do-
 mum Simonis, ubi ad eum accedit, quæ alabastrum
 habebat. Paciscitur Judas cum Judæis. Mittuntur di-
 scipuli ad parandum Pascha. Convincit Judam
 Christus. Tradit mysterium : postea dicit : «Non
 bibam amplius ex hac vite ³⁶. » Egreditur in mon-
 tem Olivarum. Prædicit offensiculum passuros di-
 scipulos. Relinquit discipulos in Gethsemane, et,
 postquam tertio orasset, «Eamus hinc ³⁷. » Venit
 Judas cum turba : Petrus amputat auriculam ser-
 vuli. Ducunt Jesum ad Caipham. Judicant eum et
 condemnant, et irrident. Petrus negat. Ducunt Je-
 sum ad Pilatum (cap. xxvii). Strangulat se Judas.
 Judicatur Christus. Pilato consulit uxor ejus, ut
 abstineat a Jesu : postea crucifigitur. Stant mulie-
 res, quæ cum Maria erant, spectantes a longe, quæ
 fierent. Corpus Domini accipit Joseph. Petunt
 custodiam Judæi. Mulieres, quæ cum Maria erant,
 vespere veniunt ad sepulcrum (cap. xxviii), et fit
 terræ motus, audiuntque ab angelo, quod resur-
 rexerit. Mittuntur a Christo ad discipulos. Audiunt
 Judæi de terræ motu et resurrectione, dantque pec-
 uniam custodibus, ut mentiantur. Veniunt disci-
 puli ad Jesum in Galilæam. Tradit illis bap-
 tismum.

Liber II, Evangelium secundum Marcum.

48. Joannes baptizat Judæos (cap. i). Christus
 venit a Nazareth, baptizatur, et abit in desertum,
 ut tentetur. Postea vero, tradito Joanne, venit in
 Galilæam, et vocat Petrum cum fratre, Jacobum
 item cum fratre. Ingreditur Capernaum (cap. ii),

docet, curat ibi dæmoniacum, post hunc etiam socrum Petri, et multos alios vesperi sanat. Egreditur in solitudinem. Circuit Galilæam. Curat leprosum. Venit Capernaum (cap. 11). Sanat paralyticum, docet turbam. Vocat Levi filium Alphæi, manducat cum publicanis. Accusant eum hoc nomine Pharisæi. Querunt de jejuniis discipuli Joannis : ipse vero discipulos defendit. Transit per sata. Curat eum qui manum habebat aridam (cap. 111). Secedit ad mare. Sequitur eum multitudo magna. Confitentur dæmones. Advocat ad se duodecim discipulos, ut mittat eos prædicatum. Tunc Judæi dicunt : « In Beelzebul ejicit dæmonia ⁶⁸. » Venit ad eum Mater ejus. Ingreditur navim (cap. 14), parabolam dicit de seminante, item de agro, et de sinapi. Tempestate jactantur discipuli in mari. Increpat mare Christus. Curatur dæmoniacus in terra Gergesænorum (cap. 17). Porci in mare præcipites dantur. Transfretat, et Jairus pro filia orat. Sanatur hæmorrhousa. Venit in patriam (cap. 18), scandalizantur super ipso. Hæc dicit : « Non est propheta absque honore, nisi in patria sua ⁶⁹. » Mittit discipulos binos ac binos, multa que illis mandat. Subjicitur historia eorum, quæ ab Herode acta sunt cum Joanne. Redeunt ad Christum discipuli. Alit turbas. Advenit ad discipulos tempestate jactatos. Venit Gennesaret et curat multos. Disputat de manibus illotis (cap. 18). Venit Tyrum. Sanat filiam Syrophœnissæ, item surdum et impeditæ linguæ. Alit turbam (cap. 20). Signum petunt Judæi, at ille nullum dat. Loquitur discipulis de fermento Pharisæorum, et increpat eos. Curat cæcum Bethsaidæ. Interrogat discipulos de seipso : Petrus confitetur, et increpatur passionis causa. Ille dicit Christus : « Si quis vult venire post me ⁷⁰. » Transfiguratur in monte (cap. 19), loquitur de Elia. Adducitur ad eum lunaticus et curatur. Prædicat discipulis mortem ac resurrectionem suam, et increpat eos, quod de primatu in via disputaverant. Hic dicit : « Qui non est mecum, contra me est ⁷¹ » de eo, qui dæmonia ejiciebat in **139** ipsius nomine. Post hæc dicit : « Qui scandalizaverunt unum ex pusillis ⁷². » Et illud : « Vermis eorum non morietur, neque ignis exstinguetur ⁷³. » Edisserit de divortio (cap. 21). Parvulis benedicit. Dives quidam interrogat, quid faciat ut vivat : huic respondet. Ascendens Jerosolymam de passione sua prædicat. Filii Zebedæi sedere petunt a dexteris ejus. Edisserit de animi humilitate. Visum recipit Bartimæus. Deinde de pullo asinæ (cap. 22), ingreditur in templum, et vespere exit in Bethaniam. Deinde de ficu. Ejicit ex templo vendentes. Vespere egreditur de civitate. Admiratur Petrus, arefactam esse ficum. Adhortatur discipulos Jesus, ut credant. Jubet ut peccata proximo remittantur. Regreditur in civitatem. Interrogant eum Judæi, in qua potestate hæc faciat : ipse vicissim eos interrogat de baptismo Joannis. Parabolam dixit de vi-

θεραπεύει τὸν δαιμονιζόμενον ἐκεῖ, εἶτα τὴν πενθερὰν Πέτρου, καὶ πολλοὺς ἐν τῇ ἑσπέρᾳ ἰάται, ἐξῆλθεν εἰς τὴν ἔρημον, περιῆγε τὴν Γαλιλαίαν. Θεραπεύει τὸν λεπρὸν. Ἔρχεται εἰς Καπερναοῦμ. Ἰάται τὸν παραλυτικὸν· διδάσκει τὸν ὄχλον. Καλεῖ τὸν Λευὶ τὸν Ἀλφαίου. Ἐσθίει μετὰ τῶν τελωνῶν. Ἐγκαλοῦσιν οἱ Φαρισαῖοι ὑπὲρ τούτου. Οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου ὑπὲρ τῆς νηστείας αἰτιῶνται· ὁ δὲ ἀπολογεῖται. Διέρχεται διὰ τῶν σπορίμων. Θεραπεύει τὸν τὴν ξηρὰν χεῖρα [ἔχοντα]. Ἀναχωρεῖ πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἀκολουθεῖ αὐτῷ πλῆθος πολὺ. Ὁμολογοῦσιν οἱ δαίμονες. Προσκαλεῖται τοὺς Ἰουδαίους· « Ἐν Βεελζεβοῦλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » Ἔρχεται ἡ Μήτηρ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν. Ἐμβαίνει εἰς τὸ πλοῖον. Λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ σπειρόντος, τὴν τοῦ ἀγροῦ, τὴν τοῦ σινάπεως. Χειμάζονται ἐν τῇ θαλάσῃ οἱ μαθηταί. Ἐπιτιμᾷ τῇ θαλάσῃ ὁ Χριστός· Θεραπεύεται ὁ δαιμονῶν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γεργεσινῶν. Οἱ χοῖροι πνίγονται. Ἦλθεν εἰς τὸ πέραν, καὶ Ἰάειρος ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς ἀξιολ. Εἶτα ἡ αἰμορροῦσα ἰάται. Ἦλθεν εἰς τὴν πατρίδα, σκανδαλίζονται ἐπ' αὐτῷ. Ἐνταῦθα λέγει· « Οὐκ ἔστι προφήτης ἀτιμὸς, ἀλλ' ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. » Πέμπει τοὺς μαθητὰς ἀνὰ δύο, ἐντειλάμενος πολλὰ. Εἶτα τὰ κατὰ Ἡρώδη καὶ Ἰωάννην. Ἐπανῆλθον οἱ μαθηταὶ πρὸς αὐτόν. Τρέφει τοὺς ὄχλους. Ἐφίσταται χειμαζόμενοις τοῖς μαθηταῖς. Ἦλθεν εἰς Γεννησαρὲτ, καὶ ἐθεράπευσε πολλοὺς. Περὶ ἀνίπτων χειρῶν διαλέγεται. Ἦλθεν εἰς Τύρον. Ἰάται τὴν θυγατέρα τῆς Συροφοινικίσσης, εἶτα τὸν κωφὸν καὶ μογιλάλον. Τρέφει τὸν ὄχλον. Σημεῖον αἰτούσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ οὐ δίδωσι. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων λέγει, καὶ ἐπιτιμᾷ τοῖς μαθηταῖς. Θεραπεύει τὸν τυφλὸν εἰς Βηθσαῖδᾶ. Ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς περὶ ἑαυτοῦ. Πέτρος ὁμολογεῖ· καὶ διὰ τὸ πάθος ἐπιτιμᾶται. Ἐνταῦθα λέγει· « Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν. » Μεταμορφοῦται ἐν τῷ ὄρει, λέγει περὶ τοῦ, Ἠλίου. Προσάγεται σεληνιαζόμενος, καὶ θεραπεύεται. Προλέγει τοῖς μαθηταῖς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἐλέγγει αὐτοὺς περὶ πρωτείων διαλεχθέντας ἐν τῇ ὁδῷ. Ἐνταῦθα λέγει· « Ὁ μὴ ὦν μετ' ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἔστι, » περὶ τοῦ ἐκβάλλοντος δαιμόνια ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Εἰτά φησιν· « Ὅς ἐὰν σκανδαλίσῃ ἓνα τῶν μικρῶν· » καὶ τό· « Ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, οὐδὲ τὸ πῦρ σβέννυται. » Περὶ ἀποστασιοῦ διαλέγεται. Τὰ παιδία εὐλογεῖ. Ἐρωτᾷ ὁ πλοῦσιος, τί ποιήσας ζήσεται· ἀποκρίνεται πρὸς αὐτόν. Ἀναβαίνων εἰς Ἱεροσόλυμα, λέγει περὶ τοῦ πάθους. Οἱ υἱοὶ Ζεβεδαιοῦ ἀξιούσιν ὑπὲρ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας. Διαλέγεται περὶ ταπεινοφροσύνης. Ἀναβλέπει Βαρτιμαῖος. Εἶτα τὰ κατὰ τὸν πῶλον, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἱερόν, ὄψιας ὀσσης ἐξῆλθεν εἰς Βηθανίαν. Εἶτα ἐπὶ τὴν συκῆν. Ἐκβάλλει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς πωλοῦντας. Ἐξῆλθεν ἑσπέρας ἐκ τῆς πόλεως. Ὁ Πέτρος θαυμάζει διὰ τὴν συκῆν. Προτρέπεται τοὺς μαθητὰς ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ πιστεῦσιν. Κελεύει συγχωρεῖν τῷ πλησίον τὰ ἁμαρτήματα. Ἐπανέρχεται εἰς τὴν πόλιν.

⁶⁸ Marc. 11, 22. ⁶⁹ Marc. 11, 4. ⁷⁰ Marc. 8, 34. ⁷¹ Marc. 11, 39. ⁷² ibid., 41. ⁷³ ibid. 47.

Ἐρωτῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖ. Ἐρωτᾷ αὐτούς περὶ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου. Λέγει τὰ κατὰ τὸν ἀμπελῶνα καὶ τοὺς πονηροὺς γεωργούς. Εἶτα περὶ τοῦ κήνησου· εἶτα περὶ τῶν ἐπτά ἀδελφῶν. Ἐρωτᾷ ὁ γραμματεὺς, ποία ἐντολὴ πρώτη καὶ μαθὼν ἀποδέχεται. Ἐρωτᾷ ὁ Χριστὸς περὶ ἑαυτοῦ. Εἶτα κατὰ τῶν Φαρισαίων διαλέγεται, καὶ περὶ τῶν δύο δηναρίων τῆς χήρας. Ἐξερχόμενος ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, λέγει περὶ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ. Ἐρωτῶσιν οἱ μαθηταὶ περὶ τοῦ χρόνου, καὶ πολλὰ αὐτοῖς προλέγει. Ἦλθεν εἰς Βηθανίαν πρὸς Σίμωνα τὸν λεπρὸν. Ἐκεῖ τὸ μύρον ἐκχέεται. Συντίθεται ὁ Ἰούδας τοῖς Ἰουδαίοις. Πέμπονται ἐτοιμάσαι τὸ πάσχα οἱ μαθηταί. Ἐλέγει τὸν Ἰούδα. Παραδίδωσι τὰ μυστήρια. Ἐξέρχεται εἰς τὸν ἐλαιῶνα. Προλέγει τοῖς μαθηταῖς, ὅτι σκανδαλισθήσονται, καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι ἀρνήσεται. Προσεύχεται τῷ Πατρὶ· εἶτα συλλαμβάνεται. Τέμνει Πέτρος τὸ ὠτίον τοῦ δούλου. Φεύγει ὁ νεανίσκος γυμνός. Ἀγεται πρὸς Καϊάφαν ὁ Ἰησοῦς. Καταμαρτυροῦσιν αὐτοῦ. Ὁμολογεῖ ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ. Ἀρνεῖται Πέτρος. Ἀγεται πρὸς Πιλάτον ὁ Ἰησοῦς· σταυροῦται. Ἦν ἐκεῖ Μαρία ἡ Ἰακώβου τοῦ μικροῦ, καὶ ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ Σαλώμη. Λαμβάνει ὁ Ἰωσήφ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Ἦλθον αἱ γυναῖκες μετὰ τὸ Σάββατον, ἀρώματα φέρουσαι. Εἶδον τὸν ἀγγελὸν ἐν τῷ μνημείῳ, καὶ ἐφοβήθησαν. Ἀναστὰς ὁ Χριστὸς ὤφθη Μαρίᾳ, ἀφ' ἧς τὰ ἐπτά δαιμόνια ἐξέβαλεν. Ἐκείνη εἶπε τοῖς μαθηταῖς· οἱ δὲ ἠπίστησαν. Ἐπειτα ὤφθη τοῖς δουσὶν ἐν τῇ ὁδῷ, εἶτα τοῖς ἀ΄· καὶ ὠνείδισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύσσειν, καὶ βαπτίζειν, καὶ σημεῖα ποιεῖν. Εἶτα ἀνελήφθη.

Βιβλίον γ', κατὰ Λουκᾶν.

49. Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν Ἰωάννου, καὶ τοῦ Χριστοῦ· τὰ κατὰ τὸν Συμεῶν. Ἄννα ἀνομολογεῖται τῷ Κυρίῳ. Ἀπομένει ἐν τῷ ἱερῷ ὁ Ἰησοῦς, καὶ οἱ γονεῖς ἠγνόνουν. Βαπτίζει ὁ Ἰωάννης, βαπτίζεται καὶ ὁ Χριστὸς, ὦν ἐτῶν λ'. Γενεαλογεῖται. Ἀγεται εἰς τὴν ἔρημον. Ἐρχεται εἰς Ναζαρέτ· ἀναγινώσκει ἐν τῇ συναγωγῇ. Εἶπε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους περὶ τῆς χήρας τῆς Ἠλίου, καὶ Νεεμᾶν τοῦ λεπροῦ, καὶ ἤθελον αὐτὸν κρημνίσαι. Ἦλθεν εἰς Καπερναοῦμ. Ἐθεράπευσε τὸν δαιμονιώντα, καὶ τὴν πενθεράμην Πέτρον, καὶ ἄλλους πολλούς. Ἐξῆλθεν εἰς τὴν ἔρημον. Ἦλθεν εἰς Γεννησαρέτ, ἐπέθη τοῦ πλοίου Πέτρον, ἔνθα καὶ τὸ δίκτυον διεβήγγυτο. Ἐφοβήθη Σίμων. Ἐθεράπευσε τὸν λεπρὸν, εἶτα τὸν παραλυτικόν. Καλεῖ τὸν Λεβὶ, ἐσθίει παρ' αὐτῷ· καὶ ἐγκαλεῖται ὑπὸ τῶν Φαρισαίων περὶ τούτου, καὶ ὅτι οὐ νηστεύουσιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Πορεύεται ἐν Σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ διὰ τῶν σπορίμων. Θεραπεύει ἐν ἐτέρῳ Σαββάτῳ τὸν τὴν ξηρὰν χεῖρα. Ἐκλέγεται τοὺς ἑβ'. Λέγει τοὺς μακαρισμούς. Ταλανίζει τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς γελῶντας. Παραινεῖ περὶ ἀγάπης, περὶ τοῦ μὴ ἀμύνεσθαι τὸν πλῆστον. Περὶ φιλιανθρώπιος. Περὶ τοῦ μὴ κρίνειν, καὶ μεταδίδοναι. Λέγει δὲ καὶ παραβολὴν, τὴν περὶ τοῦ δένδρου, καὶ περὶ τοῦ φυλάσσοντος τοὺς λόγους αὐτοῦ, ὅτι ὁμοίος ἐστὶ τῇ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκίᾳ. Ἐρχεται εἰς Καπερναοῦμ. Πρόζεισιν ὁ ἑκατόνταρχος ὑπὲρ τοῦ δούλου. Εἶτα ὁ υἱὸς τῆς χήρας

PATROL. GR. XXVIII.

A nea, et de malis agricolis (*cap. xi*). Postea de censu : de septem fratribus. Questionem movet scriba, quod sit primum legis mandatum, ac respon- sionem datam probat. Christus interrogat de seipso. Postea disputat contra Pharisæos, et de duobus denariis viduæ. Egressus e templo subversionem illius prædicit (*cap. xiii*). Discipuli de tempore interro- gant, et prædicit illis multa. Venit Bethaniam ad Simonem leprosum (*cap. xiv*). Istic effunditur un- guentum. Paciscitur Judas cum Judæis. Mittuntur discipuli ad parandum pascha. Convincit Judam. Tradit mysteria. Egreditur ad montem Olivarum. Discipulis prædicit, quod scandalum passuri essent, et Petro, quod negaturus sit. Precatur Patrem : deinde capitur. Petrus abscindit auriculam servi. B Adolescens nudus aufugit. Ducitur Jesus ad Caipham. Testimonium affertur contra illum. Confitetur se esse Filium Dei. Negat Petrus. Ducitur ad Pilatum Jesus (*cap. xv*) : crucifigitur. Erat ibi Maria Ja- cobi minoris, et Magdalena, et Salome. Joseph accipit corpus Jesu. Venerunt mulieres post Sabba- tum, aromata ferentes (*cap. xvi*). Vident angelum in monumento, et pertimescunt. Post resurrectio- nem Christus apparuit Mariæ, ex qua septem dæ- monia eiecerat. Ipsa rem dixit ad discipulos, illi vero non crediderunt. Postea apparuit duobus in via, deinde et undecim, quibus etiam incredulita- tem exprobravit. Et misit eos prædicatum et bapti- zatum, et potestatem dedit faciendorum signorum. Postea assumptus est.

Liber III, Evangelium secundum Lucam

49. Historiam nativitatis Joannis scribit (*cap. i*), deinde et Christi : de Simeone (*cap. ii*). Anna con- fitetur Domino. Jesus in templo manet, insciis pa- rentibus. Joannes baptizat (*cap. iii*) : baptizatur et Christus, cum aunorum esset triginta. Genealogia ejus. Ducitur in solitudinem (*cap. iv*). Venit Naza- reth : legit in Synagoga. Dicit ad Judæos de vidua, (ad quam divertit) Elias, et de Neeman leproso, et voluit eum præcipitem dare. Venit Capernaum. Curat dæmonio laborantem, et socrum Petri, alios- que multos. Egreditur in solitudinem. Venit in ter- ram Gennesaret (*cap. v*), ascendit naviculam Petri, ubi et rete scindebatur. Pertimescit Simon. Curat leprosum, deinde paralyticum. Vocat Levi, apud quem et manducat : culpatur a Pharisæis ob eam causam, et quod discipuli ipsius non jejunarent. Ambulat in Sabbato secundo-primo per sata (*cap. vi*). Altero Sabbato curat eum, qui manum habe- bat aridam. Elegit duodecim. Recenset beatitudi- nes. Deplorat divites et ridentes. Adhortatur ad dilectionem. De non ulciscendo proximum. De hu- manitate. Non esse nobis judicandum : esse imper- tiendum. Parabolam dicit de arbore, et de eo qui sermones suos custodiat, quod is similis sit domui fundatæ supra petram. Venit Capernaum (*cap. vii*). Accedit ad eum centurio orans pro servo suo. Hinc excitatur filius viduæ. Mittit ad eum Joannes dis-

13

cupulos suos. **140** Accusat turbam Jesus de Joanne. Comparat eam generationem pueris inter se acclamantibus. Ingressus domum Pharisæi. Et ecce mulier peccatrix alabastrum effundit. Reprehendit hoc factum Pharisæus. Parabolam ad eum dicit Jesus de dibus debitoribus. Deinde circuit per civitates et vicus (*cap. viii*). Sequuntur eum mulieres, quas curaverat. Parabolam dicit de seminante. Venit ad eum mater ejus. Navigant cum eo discipuli: oritur tempestas. Veniunt Gadira. Legio irruit in porcos. Deinde Jairus orat pro filia. Sanatur hæmorrhousa. Excitat mortuam puellam. Mittit duodecim discipulos (*cap. ix*). Audit de eo Herodes. Secedit in solitudinem Jesus. Alit turbas. Interrogat, dicens: «*Quem me esse dicunt homines* ⁷⁴?» Petrus confitetur. Mandat illis silentium. Passionem ac resurrectionem suam prædicat. Ait: «*Si quis vult post me venire, abneget semetipsum* ⁷⁵.» Transfiguratur. Descendit de monte. Curat lunaticum. Loquitur de passione. Quæruunt discipuli, quis major sit. Jesus vero docet eos. Deinde dicit: «*Qui non est contra vos, pro vobis est* ⁷⁶,» quod de eo dicit, qui in nomine suo dæmonia ejiciebat, et se non sequabatur. Volentem ingredi in civitatem Samaritanorum, non receperunt eum: hinc discipuli volunt ignem cœlitus deponere super eos: Jesus vero curripuit eos. Quidam illum sequi volens, prohibetur. Alius vero admonitus ut sequatur, abnuat. Tunc dicit: «*Nemo mittit manum suam ad aratrum, et post tergum convertitur* ⁷⁷.» Designat septuaginta discipulos (*cap. x*), emittit eos binos ac binos, hortatus ne quidquam secum deferrent. Exprobrat civitatibus. Exinde dicit: «*Qui vos audit, me audit* ⁷⁸.» Item: «*Videbam Satanam decidentem sicut fulgur* ⁷⁹:» et dat discipulis potestatem contra Satanam, et admonet ne eo nomine gauderent. Deinde confitetur Patri, et dicit discipulis: «*Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Multi enim prophetæ desiderarunt videre quæ vos videtis* ⁸⁰.» Tentat eum legisperitus, et parabola dicitur de eo qui descenderat in Jericho. Martha accusat sororem suam. Orare docet discipulos (*cap. xi*), et parabolam dicit de eo qui ab amico in lecto jam decumbente panes petit. Curat mutum dæmoniacum. Tunc dicunt: «*In Beelzebul curat* ⁸¹.» Deinde dicit: «*Cum spiritus immundus egressus est, perambulat loca inaquosa* ⁸².» Deinde mulier quædam ait: «*Beatus venter* ⁸³,» et cætera. Futurum minatur, ut ista generatio condemnetur a Ninivitis, et dicit: «*Nemo, lucernam accendens, sub modio ponit* ⁸⁴.» Ingressus ad Pharisæum prandendi gratia. Ille vero eum accusat, quod lotus non esset. Ad hunc dicit: «*Vos mundatis quod extra poculum est* ⁸⁵,» et cætera. Et deplorat eos, similiter et legisperitos (*cap. xii*). Deinde dicit: «*Nihil est occultum* ⁸⁶,» et cætera. Item: «*Ne timeatis eos qui corpus occi-*

A νίσταται. Πέμπει Ἰωάννης τοὺς μαθητὰς πρὸς αὐτόν. Ἐγκαλεῖ τῷ δῆλῳ ὁ Ἰησοῦς περὶ Ἰωάννου. Παρεικάζει τὴν γενεὰν παιδῶν τοῖς προσφωνοῦσιν. Ἔρχεται εἰς οἰκίαν Φαρισαίου, καὶ ἰδοὺ ἡ γυνὴ ἡ ἀμαρτωλὸς τὸ ἀλάσαστρον ἐκχεῖ. Αἰτιᾶται ὁ Φαρισαῖος τὸ γεγονός. Λέγει πρὸς αὐτόν ὁ Ἰησοῦς τὴν παραβολὴν τῶν δύο χρωμφειλετῶν. Εἶτα διώδευε κατὰ πόλιν καὶ κώμην, καὶ ἠκολούθουν αὐτῷ γυναῖκες αἱ θεραπευθεῖσαι. Λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ σπειραντοῦ. Ἦλθεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν. Πλέουσιν οἱ μαθηταὶ μετ' αὐτοῦ, χειμάζονται, ἔρχονται εἰς Γάδαιρα, καὶ ὁ λεγὼν εἰς τοὺς χοίρους ἐμπίπτει. Εἶτα Ἰάριρος ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς ἄξιός, καὶ ἡ αἰμορροῦσα ἰάται. Ἀνίστησι τὴν κόρην. Ἀποστέλλει τοὺς δώδεκα μαθητὰς. Ἀκούει Ἡρώδης περὶ αὐτοῦ. Ἀναχωρεῖ εἰς ἔρημον ὁ Ἰησοῦς. Τρέφει τοὺς δῆλους. Ἐρωτᾷ: «*Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι;*» Ὁμολογεῖ Πέτρος. Παρηγγέλλει σιωπᾶν. Προλέγει περὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως. Λέγει: «*Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀρνησάσθω ἑαυτόν.*» Μεταμορφοῦται. Κάτεισιν ἀπὸ τοῦ ὄρους. Θεραπεύει τὸν σελήνιαζόμενον. Λέγει περὶ τοῦ πάθους. Ἐζητοῦν οἱ μαθηταί, τίς ἂν εἴη μείζων· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐδίδασκεν αὐτούς. Εἰτά φησιν: «*Ὅς οὐκ ἔστι καθ' ὑμῶν, ὑπὲρ ὑμῶν ἔστιν,*» περὶ τοῦ ἐκβάλλοντος τὰ δαιμόνια ἐν τῷ ὄνοματι αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀκολουθοῦντος αὐτῷ. Βουλόμενον εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν τῶν Σαμαρειτῶν οὐκ ἐδέξατο (30'). Εἶτα οἱ μαθηταὶ πῦρ ἤθελον κατενέγκαι ἐπ' αὐτούς· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπετίμησεν αὐτοῖς. Βουλόμενός τις ἀκολουθεῖν αὐτῷ κωλύεται. Ἄλλος δὲ παρακαλεῖται, καὶ ἀναδύεται.

C Τότε λέγει: «*Οὐδεὶς ἐπιβάλλει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ στρέφεται εἰς τὰ ὀπίσω.*» Ἀνέδειξεν ἑβδομήκοντα μαθητὰς, καὶ πέμπει αὐτούς ἀνὰ δύο, παραινέσας μὴδὲν βαστάσαι. Ὁνειδίζει ταῖς πόλεσι. Τότε λέγει: «*Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἔμοῦ ἀκούει.*» Εἰτά φησιν: «*Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν πεσόντα, ὡς ἄστραπην·*» καὶ δίδωσι τοῖς μαθηταῖς ἐξουσίαν κατ' αὐτοῦ, καὶ παραινεῖ μὴ χεῖρην ἐν τούτῳ. Εἶτα ἐξομολογεῖται τῷ Πατρὶ, καὶ φησι τοῖς μαθηταῖς: «*Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, οἱ βλέποντες & βλέπετε. Πολλοὶ γὰρ προφητεῖαι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν & βλέπετε.*» Ὁ νομικὸς πειράζει, καὶ ἡ παραβολὴ λέγεται τοῦ εἰς Ἰεριχὼ καταβαίνοντος. Μάρθα ἐγκαλεῖ ὑπὲρ τῆς ἀδελφῆς. Διδάσκει εὐχεσθαι τοὺς μαθητὰς, καὶ λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ αἰτούντος ἄροτρον τὸν φίλον τὸν ἐν τῇ κλίῃ

D ὄντα. Θεραπεύει τὸν κωφὸν τὸν δαιμονιζόμενον. Τότε λέγουσιν, ὅτι «*Ἐν Βεελζεβούλ θεραπεύει.*» Εἶτα λέγει: «*Ὅταν ἐξέλθῃ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, πορεύεται δι' ἀνδρῶν τόπων.*» Εἶτα γυνὴ τίς φησι: «*Μακαρία ἡ κοιλία,*» καὶ τὰ ἐξῆς. Κατακριθεῖσθαι προλέγει τοὺς τότε ὑπὸ Νινευτ, καὶ φησι: «*Οὐδεὶς, λύχνον ἄψας, ὑπὸ τὸν μῶδιον τίθησιν.*» Εἰσῆλθεν ἀριστήσας πρὸς Φαρισαίον. Ὁ δὲ ἐγκαλεῖ, ὅτι οὐκ ἐβαπτίσαστο. Τότε λέγει πρὸς αὐτόν: «*Ἵμεῖς τὸ ἐξωθεν τοῦ ποτηρίου καθαρίζετε.*» Καὶ ταλανίζει αὐτούς καὶ τοὺς νομικοὺς. Εἶτα λέγει: «*Οὐδὲν ἔστι κρυπτόν·*»

⁷⁴ Luc. ix, 18. ⁷⁵ ibid. 23. ⁷⁶ ibid. 30. ⁷⁷ ibid. 62. ⁷⁸ Luc. x, 16. ⁷⁹ ibid. 18. ⁸⁰ Luc. x, 25, 24. ⁸¹ Luc. xi, 15. ⁸² ibid. 24. ⁸³ ibid. 27. ⁸⁴ ibid. 55. ⁸⁵ ibid. 39. ⁸⁶ Luc. xii, 2.

(30') Ἐδέξαντο.

καὶ τὸ, « Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα » καὶ τὸ, « Οὐχὶ πέντε στρούθια » καὶ, « Ὅς ἀνβλασφημῆση εἰς τὸ Πνεῦμα. » Προσέρχεται τις μερίσασθαι τὸν κλῆρον μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Εἶτα ὁ λογιζόμενος πλούσιος· περὶ τῶν ἀποθηκῶν. Παραινῆται μὴ μεριμᾶν περὶ τροφῆς. Περὶ ἐλεημοσύνης λέγει, καὶ τοῦ δεσπότη τοῦ διακονούντος τοῖς δούλοις αὐτοῦ, καὶ περὶ τοῦ πιστοῦ δούλου, καὶ περὶ τοῦ εἰδότος τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιούντος. Καί, « Πῦρ ἦλθον, » φησί, « βαλεῖν. » Ἐλεγε δὲ καὶ περὶ τῶν τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ δοκιμαζόντων. Καὶ τό· « Ἐάν ὑπάγῃς μετὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ' ἄρχοντα. » Εἶτα τοὺς ὑπὸ Πιλάτου ἀναιρεθέντας Γαλιλαίους, καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ πύργου καταχωσθέντας. Εἶτα ἡ παραβολὴ τῆς ἀκάρπου συκῆς. Τὴν ὑπὸ τοῦ δαίμονος συγκύπτουσαν θεραπεύει ἐν Σαββάτῳ· καὶ ἐγκαλοῦσιν Ἰουδαῖοι· ὁ δὲ ἐπιστομιζεῖ αὐτούς. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ σινάπεως, καὶ τῆς ζύμης. Εἶτα ἡρωτήθη, « εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι. » Παραινῆται εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς θύρας, καὶ ἐπάγει· « Ἡξοῦσιν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ἀνακλιθήσονται. » Εἶτα λέγουσιν αὐτῷ· « Ἐξέλθε, ὅτι Ἡρώδης βούλεται σε ἀνελεῖν. » Καί φησι· « Πορευθέντες εἰπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ. » Εἶτα πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ φησι· « Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου. » Θεραπεύει τὸν ὕδρωπικὸν ἐν οἴκῳ Φαρισαίου. Περὶ πρωτοκλισίας διαλέγεται, καὶ τίνας δεῖ καλεῖν ἐπ' ἄριστον. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ δείπνου, καὶ τῶν παραιτησαμένων ἔλθειν. Παραινῆται πάντων τῶν οικειῶν καταφρονεῖν, καὶ αὐτῷ ἀκολουθεῖν. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ πύργου οἰκοδομοῦντος, καὶ τοῦ παρασκευαζομένου εἰς πόλεμον. Εἶτα φησι· « Καλὸν τὸ ἄλας. » Γογγύζουσιν οἱ Φαρισαῖοι, ὅτι τελῶνας προσελαμβάνετο. Λέγει παραβολὴν πρὸς αὐτούς, τὴν τοῦ ἀπολωλότος προβάτου, τὴν τῆς δραχμῆς, καὶ τὴν τοῦ ἀσώτου παιδός· περὶ τοῦ ἐκδηθέντος οἰκονόμου· περὶ φιλαργυρίας· περὶ ὑπερηφανίας, καὶ ὅτι δεῖ πάντα τὰ ἐν τῷ νόμῳ πληρωθῆναι· περὶ τοῦ ἀπολύοντος τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· περὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου. Περὶ τοῦ συγχωρεῖν τῷ πλησίον τὰ ἁμαρτήματα. Καί· « Τίς ἔχων δούλον, » φησί, « ἀροτριῶντα, οὐκ εἰσελθόντι ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ ἐπιτάττει; » Εἶτα οἱ δέκα λεπροί. Περὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ προλέγει. Περὶ τοῦ πάντοτε προσεύχεσθαι. Εἶπε τὴν τῆς χήρας παραβολὴν, καὶ τὴν τοῦ ἀδίκου ἄρχοντος. Τότε λέγει·

A dunt⁷⁷. » Et illud : « Nunquid quinque passeress⁷⁸, » et cætera. Et : « Quicumque blasphemaverit in Spiritum⁷⁹. » Accedit ad eum quispiam, ut cum fratre hæreditatem divideret. Deinde, qui putabatur dives : de illius horreis. Hortatur, ne solliciti simus de alimonia. De elemosyna dicit, et de hero servis suis ministrante : de servo fideli : de eo qui voluntatem Domini sui novit quidem, sed non facit. Et, « Ignem, » inquit, « veni mittere⁸⁰. » Ait etiam de illis qui faciem cœli probare sciebant. Et illud : « Cum vadis cum adversario tuo ad magistratum⁸¹. » Deinde de Galilæis a Pilato occisis (cap. xiiii), et de illis, qui prolapsu turris obruti fuerant. Deinde parabolam dicit de ficu sterili. Mulierem a dæmonio incurvatam curat in Sabbato : factum hoc accusant Judæi : ipse vero os obturat eis. Parabolam dicit de sinapi, et de fermento. Interrogatur an pauci sint qui salventur. Hortatur ad ingrediendum per angustam portam, et subdit : « Venient ab oriente et ab occidente, et recumbent⁸². » Deinde dicunt ei : « Exi, nam Herodes vult te occidere⁸³. » Respondet : « Ite ac dicite vulpi isti⁸⁴, » et cætera. Post ad Jerusalem 141 dicit : « Quoties volui congregare filios tuos⁸⁵, » etc. Curat hydropicum in domo Pharisæi (cap. xv). Disserit de primo accubitu, et qui vocandi sint ad convivia. Deinde parabolam dicit de cœna et invitatis ad eam venire detrectantibus. Hortatur ut, relictis domesticis omnibus, se sequamur. Parabolam addit de eo qui turrim ædificat, et de eo qui ad bellum instruitur. Hinc ait : « Bonum est sal⁸⁶. » Murmurant Pharisæi (cap. xv), quod publicanos susciperet. Parabolam ad eos dicit de ove perditâ, et de drachma, deque filio prodigo : de œconomo ejecto (cap. xvi) : de avaritia, de superbia, et quod adimpleri oporteat quæcunque in lege sunt : de dimittente uxorem suam : de Lazaro ac divite. Quod remittenda sint proximo, quæ in nos deliquit (cap. xvii). Et : « Quis, » inquit, « servum habet arantem, an ex agro revertenti non præcipit⁸⁷? » etc. Deinde de decem leprosis. De adventu suo prædicit. Quod semper sit orandum. Parabolam dicit de vidua (cap. xviii), et aliam de iudice iniquo. Deinde : « Num, » inquit, « fidem inveniet in terra Filius hominis, cum venerit⁸⁸? » Parabola de Pharisæo et publicano. Advocat ad se parvulos. Accedit ad eum dives quidam rogans quid faciat, ut vitam æternam possideat : de passione sua prædicit discipulis : ipsi vero non intelligebant. Cæcus curatus prope Jericho : de Zachæo (cap. xix). Parabolam dicit de eo, qui sibi ipsi volebat acquirere regnum. De pullo asinæ. Urbis excidium prædicit. Vendentes ejicit de templo. Tunc dicunt illi (cap. xx) : « In qua potestate hæc facis⁸⁹? » Interrogat illos de baptisate Joannis. Subjicitur parabola de vinea, et improbis agricolis : de censu, et de muliere quæ septem fratri-

⁷⁷ Luc. xi, 4. ⁷⁸ ibid. 6. ⁷⁹ ibid. 10. ⁸⁰ ibid. 49. ⁸¹ ibid. 58. ⁸² Luc. xviii, 29. ⁸³ ibid. 31. ⁸⁴ ibid. 32. ⁸⁵ ibid. 34. ⁸⁶ Luc. xiv, 34. ⁸⁷ Luc. xvii, 7.

⁸⁸ ibid. 58. ⁸⁹ Luc. xviii, 29. ⁹⁰ ibid. 31. ⁹¹ ibid. 32. ⁹² Luc. xviii, 8. ⁹³ Luc. xx, 2.

bus nupta fuit. Deinde interrogat eos de seipso, quomodo dicant, ipsum esse filium Davidis : edisserit de primo consensu. Vidua denaria duo mittit (in gazophylacium [cap. xxi]). De subversione templi prædicat, et malis futuris. Judas paciscitur cum Judæis. Discipulos mittit ad parandum pascha (cap. xxii). Convincitur Judas post institutum mysterium. Contendunt inter se discipuli de primatu. Ad Simonem deinde dicit : « Ecce Satanas petiit vos ¹, » prædicatque illi negationem futuram, et jubet discipulis ut tollant secum crumenam. Capitur postea. Negat eum Petrus. Cæditur a Judæis Jesus. Interrogatur, num ipse sit Christus, et respondet. Ducitur ad Pilatum (cap. xxiii), et mittitur ad Herodem, illinc rursus ad Pilatum. Traditur ut crucifigatur, sequitur turba : ad mulieres de malis futuris disserit. Crucifigitur. Corpus ejus Joseph sepelit. Deferunt mulieres aromata ad sepulcrum (cap. xxiv), sed neminem inveniunt. Discunt a duobus angelis, quod resurrexerit. Nuntiant hoc discipulis. Illi non credunt. Petrus ad monumentum currit et (ut mulieres dixerunt) invenit. Apparet Christus duobus iter facientibus. Illi reversi audiunt Dominum apparuisse Simoni. Mox stetit derepente in medio eorum : stupefuit discipuli : ostendit eis cicatrices, et comedit coram eis. Eductis autem illis Bethaniam, assumptus est. τύπους, καὶ ἔφην (31) ἐνώπιον αὐτῶν. Ἐξαγαγῶν δὲ

Liber IV, Evangelium secundum Joannem.

50. Joannes Christum dicit Deum esse (cap. i). Narrat de Baptista : tum de Christo, et de Incarnatione. Ad se missis respondet Baptista. Insequente die testatur de Jesu, quod Spiritus descenderit super eum. Sequenti iterum die testimonium perhibet de Jesu. Sese illi adjungit Andreas. Petrum adducit Andreas ad Christum. Postero die vocat Philippum Andreas ad eum. Postero die egreditur in Galilæam Jesus, vocat Philippum : hic **142** ducit Nathanael ad eum. Testimonium huic dat Jesus. Nuptiæ sunt in Cana (cap. ii). Postea venit Capernaum. Ascendit Jerosolimam in festo Paschatis : ejicit e templo vendentes columbas. Multi credunt in eum. Tum de Nicodemo (cap. iii). Post venit in Judæam et baptizabant ipsius discipuli. Nuntiatum est hoc Joanni. Audiens Jesus id notum factum esse Pharisæis, descendit in Galilæam per Samariam (cap. iv). Subsequuntur ea, quæ cum muliere Samaritana facta sunt. Credunt Samaritani. Venit Jesus in Cana et accedit ad eum regulus, filii gratia. Redit Jerosolimam (cap. v). Sanat eum in Sabbato qui annis triginta octo paralyticus fuerat. Quærunť eum Judæi occidere. Dicit eis quod a Deo missus sit. Transfretat e regione Tiberiadis (cap. vi) : erat autem Pascha. Alit turbas. Volunt eum creare regem, et secedit in montem. Di-

¹ Luc. xii, 31.

(31) Ἐφαγεν.

Ἰωάννου. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ ἀμπελώνου, καὶ τῶν πονηρῶν γεωργῶν. Τὰ περὶ τοῦ κήνσου, καὶ τῆς γαμθείσης τοῖς ζ' ἀδελφοῖς. Εἶτα ἐρωτᾷ αὐτοὺς περὶ ἑαυτοῦ, πῶς λέγουσι τὸν Χριστὸν υἱὸν Δαβὶδ εἶναι· καὶ περὶ πρωτοκαθεδρίας διαλέγεται. Βάλλει ἡ χήρα δύο δηνάρια. Περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ, περὶ τῶν μελλόντων προλέγει κακῶν. Συντίθεται Ἰούδας μετὰ τῶν Ἰουδαίων. Πέμπει τοὺς μαθητὰς ἐτοιμάσαι τὸ πῖσχα. Ἐλέγχεται Ἰούδας μετὰ τὸ μυστήριον. Φιλονεικία τῶν μαθητῶν περὶ πρωτείων. Εἶτα πρὸς τὸν Σίμωνά φησι· « Ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξῆτήσατο ὑμᾶς· » καὶ προλέγει αὐτοῦ τὴν ἄρνησιν, καὶ παρακελεύεται τοὺς μαθητὰς βασιλεύειν βαλάντιον. Εἶτα συλλαμβάνεται. Ἀρνείται Πέτρος. Τύπεται ὁ Ἰησοῦς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Ἐρωτᾶται, εἰ αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστός, καὶ ἀποκρίνεται. ἄγεται πρὸς τὸν Πιλάτον, καὶ πέμπεται πρὸς τὸν Ἡρώδη. Εἶτα πρὸς τὸν Πιλάτον ἄγεται. Παραδίδοται σταυρωθῆναι· ἀκολουθεῖ ὄχλος· πρὸς τὰς γυναῖκας διαλέγεται περὶ τῶν μελλόντων κακῶν. Σταυροῦται. Θάπτει Ἰωσήφ τὸ σῶμα. Φέρουσιν αἱ γυναῖκες ἀρώματα εἰς τὸν τάφον, καὶ οὐχ εὑρον οὐδένα. Μανθάνουσι παρὰ τῶν δύο ἀγγέλων, ὅτι ἀνέστη. Ἀπαγγέλλουσι τοῖς μαθηταῖς. Οἱ δὲ ἠπίστουν. Ἐδραμε Πέτρος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ εὔρεν οὕτως. Τότε φαίνεται τοῖς δύο ὁδοιποροῦσιν. Ὑποστρέφαντες οὗτοι, ἤκουσαν, ὅτι ὤφθη Σίμωνι. Εἶτα ἔστη ἀθρόως ἐν μέσῳ αὐτῶν· οἱ δὲ ἐπτοήθησαν. Ἐδείξεν αὐτοῖς τοὺς αὐτοὺς εἰς Βηθανίαν, ἀνελήφθη.

Εἰς τὸν δ', κατὰ Ἰωάννην.

50. Θεολογεῖ ὁ Ἰωάννης τὸν Χριστὸν. Λέγει περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ· εἶτα περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως. Ἀποκρίνεται ὁ Βαπτιστὴς πρὸς τοὺς ἀποσταλέντας πρὸς αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον μαρτυρεῖ τῷ Ἰησοῦ, ὅτι τὸ Πνεῦμα κατέβη ἐπ' αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον πάλιν μαρτυρεῖ τῷ Ἰησοῦ. Καὶ κολλῶνται αὐτῷ οἱ περὶ Ἀνδρέαν. ἄγει τὸν Πέτρον ὁ Ἀνδρέας πρὸς αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον καλεῖ τὸν Φίλιππον ὁ Ἀνδρέας πρὸς αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον καλεῖ τὸν Φίλιππον ὁ Ἰησοῦς, ἐξεληθὼν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Οὗτος ἄγει τὸν Ναθαναὴλ πρὸς αὐτόν. Μαρτυρεῖ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Ὁ γάμος ἐν Κανᾷ γίνεται. Εἶτα ἔρχεται εἰς Καπερναοῦμ. Ἀναβαίνει εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τῷ Πάσχα· ἐκβάλλει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς πωλοῦντας τὰς περιστεράς. Πολλοὶ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Εἶτα τὰ κατὰ Νικόδημον. Εἶτα ἔρχεται εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἐβάπτισον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ἀπηγγέθη τῷ Ἰωάννῃ. Ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἔμαθον οἱ Φαρισαῖοι, κατέβη εἰς τὴν Γαλιλαίαν διὰ τῆς Σαμαρείας. Εἶτα τὰ κατὰ τὴν Σαμαρείαν. Πιστεύουσιν οἱ Σαμαρεῖται. Ἐρχεται εἰς Κανᾷ ὁ Ἰησοῦς, καὶ ὁ βασιλίσκος προσέρχεται· ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ. Ἀνῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ τὸν ἐν λῆ' ἔτεσι παραλελυμένον ἵαται ἐν Σαββάτῳ. Ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι. Λέγει αὐτοῖς ὅτι παρὰ Θεοῦ ἐπέμψθη. Ἀπῆλθε πέραν τῆς Τιβεριάδος· ἦν δὲ τὸ Πάσχα. Τρέφει τοὺς ὄχλους. Ἠθέλησαν αὐτὸν ποιῆσαι βασι-

λέα, καὶ ἀναχωρεῖ εἰς τὸ ὄρος. Ἐπλευσαν οἱ μαθηταὶ εἰς Καπερναοὺμ. Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ, ἦλθον καὶ οἱ ὄχλοι. Τότε αὐτοῖς περὶ τῶν μυστηρίων διαλέγεται. Καὶ μὴ ἐνέγκαντες τὸν λόγον, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὄπισθον. Λέγει τοῖς δώδεκα· « Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν; » Τότε λέγει Πέτρος· « Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις, πρὸς τίνα ἀπλευσόμεθα; » Σκηνοπηγίας οὕτης, προτρέπονται αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ ἀνελεῖν ἐν τῷ ἱερῷ. Ὁ δὲ ὕστερον ἀνῆλθε, καὶ ἐζήτησαν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἠγανάκτουν, ὅτι ἐν Σαββάτῳ τυφλὸν ἴασατο. Διαλέγεται περὶ τοῦ Παρακλήτου· καὶ οἱ μὲν ἐπίστευσαν, οἱ δὲ ἠπίστουν. Ἐγκαλοῦνται ὑπηρέται ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων, ὅτι οὐκ ἐπάσαν αὐτόν. Διαλέγεται αὐτοῖς ὁ Νικόδημος, καὶ ἐπιστομίζουσιν αὐτόν. Πάλιν ὁ Ἰησοῦς διαλέγεται αὐτοῖς· καὶ ἐπιρῶντο ἀνατρέπειν αὐτοῦ τὰ ῥήματα· Ἐνταῦθα τὰ περὶ τῆς κατηγορηθείσης ἐπὶ μοιχείᾳ. Πάλιν λέγει αὐτοῖς· « Εγὼ ὑπάγω, ὅπου ἡμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν. » Οἱ δὲ ἐνόμιζον, ὅτι ἀναίρει ἑαυτόν. Εἶτα προλέγει τὸν τρόπον τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ εἰς αὐτόν. Τότε λέγει αὐτοῖς· « Ἐάν μείνητε ἐν τῷ λόγῳ μου, ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς, » καὶ ἕτερα πολλά. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· « Σαμαριτῆς εἶ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις. » Πάλιν ὁ Ἰησοῦς πολλὰ αὐτοῖς διαλέγεται, ἐν οἷς ἐπήγαγε· « Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » Τότε ἠθέλησαν λιθάσαι αὐτόν· ὁ δὲ ἐξελεθῶν ἀπ' αὐτῶν, ἐθεράπευσεν τὸν τυφλὸν πηλῷ. Εἶτα διαλέγεται περὶ τῶν προβάτων καὶ τοῦ ποιμένου, τοῦ διὰ τῆς θύρας εἰσερχομένου εἰς τὴν αὐλήν· καὶ σχίσμα ἐγένετο ἐν τοῖς Ἰουδαίοις. Τοῖς Ἐγκαινίοις περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος. Ἐρωτῶσιν αὐτόν οἱ Ἰουδαῖοι, εἰ αὐτὸς εἶη ὁ Χριστός. Ὡς δὲ εἶπεν, ἐβάστασαν λίθους βαλεῖν ἐπ' αὐτόν. Ὡς δὲ ἤρῳτα αὐτοῦς τὴν αἰτίαν, ἦλθον πιάσαι αὐτόν, καὶ οὐκ ἴσχυσαν. Ἀπῆλθεν, ὅπου ἐβάπτισεν Ἰωάννης. Πέμπουσιν ἐκ Βηθανίας αἱ περὶ Μάρθαν ὑπὲρ τοῦ Λαζάρου. Καὶ βουλομένοι εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἔλθειν, ἐκώλυον οἱ μαθηταί. Ἦλθεν εἰς Βηθανίαν· ἀνέστησε τὸν Λάζαρον. Πάλιν ἐβουλεύοντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν τὸν Ἰησοῦν. Εἶτα Καϊάφας προφητεῖται. Ἀναχωρεῖ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν ἔρημον Ἐφραΐμ. Εἶτα οἱ Ἰουδαῖοι ἀμφέβαλον, εἰ ἔρχεται εἰς τὴν ἑορτήν. Καὶ πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν. Τότε δεικνύοντα αὐτόν ἤλειψεν ἡ Μαρία, καὶ ἀγανακτεῖ Ἰούδας. Ἐπιστομίζει αὐτόν ὁ Ἰησοῦς. Ἦλθον· πρὸς αὐτόν ἐκεῖ οἱ Ἰουδαῖοι. Ὑπήνησαν αὐτῷ ὄχλοι μετὰ βᾶτων ἐρχομένων εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὄχουμένῳ εἰς ὄναριον. Τότε ζητοῦσιν οἱ Ἕλληνες ἰδεῖν αὐτόν. Τότε λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ κόκκου τοῦ σίτου καὶ περὶ τῶν φοβουμένων τὸν θάνατον. Εἶτα ἐπάγει· « Πάτερ, ὀξασόν σου τὸν Ἰόν· » καὶ φωνῇ ἐγένετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἐνόμισεν ὁ ὄχλος βροντὴν γεγενῆσθαι. Εἶτα προλέγει αὐτοῖς τὸν τρόπον τοῦ θανάτου, καὶ προτρέπει πρὸς τὸ πιστεῦσαι· οἱ δὲ ἠπίθουον, « ἵνα, » φησὶν, « ὁ λόγος Ἠσαίου πληρωθῇ. » Νίπτει τοὺς μαθητάς· ἐλέγχει τὸν Ἰούδαν· καὶ λαβὼν ἐκεῖνος τὸ φώμιον ἐξῆλθεν ἐν νυκτὶ. Εἶτα διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς ὁ Ἰησοῦς. Ἐντέλλεται αὐτοῖς περὶ ἀγάπης.

A scipuli navigant Capernaum. Huc et Jesus venit, et turbæ quoque eo concessere. Tunc edisserit illis de mysteriis. Illi vero non ferentes quæ dicebantur, retro cedunt. Dicit duodecim (apostolis) : « An et vos vultis abire? » Tunc Petrus respondet : « Verba vitæ æternæ habes, ad quem abibimus? » Cum esset festum Tabernaculorum, hortantur eum fratres, ut ascendat in templum (cap. vii). Ipse vero tandem ascendit, et quærunt eum Judæi, atque indignantur quod in Sabbato cæcum curaverat. Disserit de Paraclete, et alii credunt, alii non credunt. Reprehenduntur ministri a principibus sacerdotum, quod non cepissent eum. Disputat eum eis Nicodemus : illi vero os ipsi obturant. Jesus rursus disputat eum eis : ipsi contra verba ejus confutare conantur. Subjicitur de muliere super adulterio accusata (cap. viii). Iterum ad eos loquitur, dicens : « Ego vado, quo vos non potestis venire. » Ipsi vero putabant, quod seipsum vellet interficere. Deinde modum mortis suæ prædicat, et multi in eum credunt. Tunc dicit illis : « Si manseritis in sermone meo, veritas liberabit vos, » et alia multa. Dicunt ad eum Judæi : « Samaritanus es, et dæmonium habes. » Vicissim Jesus multa ad eos edisserit, inter quæ et hoc dicit : « Antequam Abraham fieret, ego sum. » Tunc eum lapidare volebant : ipse vero disgressus ab illis, curavit cæcum luto (cap. ix). Postea edisserit de ovibus et pastore per januam in ovile ingrediente (cap. x) : et schisma oritur inter Judæos. In festo Dedicacionis ambulabat Jesus in porticu Salomonis. Interrogant eum Judæi, an ipse sit Christus. Ubi vero hunc se esse dicit, tollunt lapides, ut jaciant in eum ; ut autem rogat hujus facinoris causam, veniunt ad capiendum eum, sed non potuerunt. Abit in eum locum, ubi baptizaverat Joannes. Mittunt ad eum ex Bethania Martha et soror ejus propter Lazarum (cap. xi). Volentem ire in Judæam prohibent discipuli. Venit Bethaniam : excitat Lazarum. Iterum de occidendo Jesu consultant Judæi. Tum Caiphas prophetat. Secedit Jesus in solitudinem Ephraim. Deinde Judæi inter se disceptant, num venturus sit ad diem festum. Ante sex dies Paschæ venit Bethaniam (cap. xii). Hic cœnantem unxit Maria : quam rem indigne fert Judas. Hunc compescit Jesus. Istiuc veniunt Judæi ad eum. Occurrunt illi turbæ cum ramis palmarum, cum peteret Jerosolyma, et sederet super asello. Tunc petunt Græci videre eum. Parabolam dicit de grano frumenti, et de illis, qui mortem metuent. Subdit : « Pater, glorifica Filium tuum, » et vox facta est de cælo. Turba putat tonitru insonuisse. De modo mortis suæ prædicat illis, et hortatur ad credendum : illi vero non credunt, « ut sermo, » inquit, « Isaïæ impleretur. » Lavat discipulos (cap. xiii) : arguit Judam : ille, accepta buccella, noctu egreditur.

¹ Joan. vi, 68.

² ibid. 69.

³ Joan. viii, 21.

⁴ ibid. 32.

⁵ ibid. 48.

⁶ ibid. 58.

⁷ Joan. xvii, 1.

⁸ Joan. xii, 38.

Exinde discipulos Jesus alloquitur. Præcipit illis dilectionem. Petro futuram negationem prædicat. Philippus petit videre Patrem (*cap. xiv*). Prædicat eis de Paracleto : de multis **143** aliis loquitur (*cap. xv*), et accusat Judæos. Discipulis prædicat futuram tribulationem (*cap. xvi*), deinde iterum jucunda, et rursus tristia. Patrem alloquitur (*cap. xvii*). Deinde venit in hortum et capitur (*cap. xviii*). Petrus amputat auriculam servi. Ducunt Jesum ad Annam. Discipulus aliquis Petrum introducit in aulam. Minister Jesum cædit : dicit ad hunc : « Si male locutus sum ¹⁰, » etc. Mittunt eum ad Caipham. Petrus negat. Ducitur Jesus ad Pilatum. Crucifigitur (*cap. xix*). Titulum imponunt. Stant juxta crucem mater, et soror matris ejus Maria Cleophae, et Maria Magdalene. Tunc matrem commendat Joanni. Corpus ejus sepelit Joseph. Nicodemus affert aloes et myrrhæ libras centum. Venit Maria Magdalene (*cap. xx*), videt sepulcrum vacuum. Vocat Petrum et Joannem. Hi abeunt visum, et iterum secedunt. Maria videt angelos, et postea Jesum ipsum, qui et ei loquitur. Postea advenit ad discipulos, cum fores essent clausæ, et dat illis Spiritum sanctum. Deinde loquitur Thomæ, qui non crederat. Rursus apparet discipulis ad mare Tiberiadis, ubi et multitudinem piscium ceperunt, et comedit cum eis (*cap. xxi*). Petro mandat ut oves suas pascat, prædicatque mortem qua moriturus erat, ac jubet ut se sequatur.

Liber V, Acta apostolorum.

51. Hoc nomine vocatur hic liber, quod apostolorum simul acta contineat. Qui vero illa enarrat, Lucas est evangelista, qui et librum hunc conscripsit. Est enim una cum apostolis peregrinatus, et maxime cum Paulo, et quæ exacte cognovit, litteris mandavit. Narrat autem hoc libro, quomodo, angelis suscipientibus, Dominus assumptus sit : effusionem Spiritus sancti in die Pentecostes super apostolos et omnes, qui tum præsentis erant, factam : ordinationem Matthiæ in locum Judæ proditoris, et designationem septem diaconorum, ac Pauli electionem, et quæcumque ille passus est, et quomodo tandem Romam profectus sit. Duodecim autem apostolorum nomina sunt ista : primus Simon, qui vocatur Petrus : deinde Jacobus filius Zebedæi, et Joannes frater ejus, Andreas frater Petri, Philippus, Thomas, Bartholomæus, Matthæus, Jacobus filius Alphæi, Simon zelotes, Judas Jacobi, qui et Thaddæus dicitur, et Judas Iscariotes, qui prodidit Dominum. Sed postquam Dominum prodidisset ac periisset, in ejus locum constitutus est ab apostolis Matthias, et connumeratus cum undecim reliquis, duodecimus. Postea vocatus est et Paulus, vas electionis, missusque et ipse cum Barnaba ad prædicandum Evangelium Domini gentibus ubique. Septem autem diaconorum ab apostolis constitutorum hæc sunt nomina : Stephanus, Phi-

¹⁰ Joan. xviii, 25.

(52) Αίτρας

Α Προλέγει τῷ Πέτρῳ την ἄρνησιν. Φίλιππος ἀξιοῖ ἰδεῖν τὸν Πατέρα. Περὶ τοῦ Παρακλήτου αὐτοῖς προλέγει· Ἔτερα πολλὰ διαλέγεται, καὶ κατηγορεῖ τῶν Ἰουδαίων. Θλίψιν προλέγει τοῖς μαθηταῖς, εἶτα πάλιν χρηστά, καὶ πάλιν λυπηρά. Πρὸς τὸν Πατέρα διαλέγεται. Εἶτα ἔρχεται εἰς τὸν κήπον, καὶ συλλαμβάνεται. Κόπτει Πέτρος τὸ ὠτίον τοῦ δούλου. Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν πρὸς τὸν Ἄνναν. Εἰσάγει ὁ μαθητὴς τὸν Πέτρον εἰς τὴν αὐλήν. Τύπτει τὸν Ἰησοῦν ὁ ὑπηρέτης· λέγει αὐτῷ· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀποστέλλουσιν αὐτὸν πρὸς Καϊάφαν. Ἀρνεῖται Πέτρος. Ἄγεται ὁ Ἰησοῦς πρὸς Πιλάτον. Σταυροῦται, καὶ τὸν τίτλον ἐπιτιθέασιν. Εἰστέχρισαν παρὰ τοῦ σταυροῦ ἡ μήτηρ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρία, ἡ τοῦ Κλεοπά, καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ. Τότε παρατίθεται τὴν μητέρα τῷ Ἰωάννῃ. Θάπτει τὸ σῶμα Ἰωσήφ. Νικόδημος φέρει ἀλόης καὶ σμύρνης λύτρα (52) ἑκατόν. Ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, βλέπει τὸν τάφον κενόν· καλεῖ τὸν Πέτρον καὶ τὴν Ἰωάννην. Οἱ δὲ ἀπῆλθον, καὶ πάλιν ἀνεχώρησαν. Βλέπει τοὺς ἀγγέλους ἡ Μαρία, εἶτα τὸν Ἰησοῦν, καὶ διαλέγεται αὐτῇ. Εἶτα ἐπέστη τοῖς μαθηταῖς κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς Πνεῦμα ἅγιον. Εἶτα τῷ Θωμᾷ διαλέγεται ἀπιστήσαντι. Εἶτα πάλιν ὤρθη τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος· οἱ δὲ ἠλείψαν πλήθος ἰχθύων, καὶ ἔφαγε μετ' αὐτῶν. Εἶτα ἐπιτάττει τῷ Πέτρῳ ποιμαίνειν τὰ πρόβατα, καὶ προλέγει αὐτῷ, ποιῶ θανάτῳ ἀποθανεῖται, καὶ κελεύει ἀκολουθεῖσαι αὐτῷ.

C Βιβλίου ε', Πράξεις τῶν ἀποστόλων.

51. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὰς πράξεις ὁμοῦ τῶν ἀποστόλων περιέχει. Ὁ δὲ διηγούμενος ταύτας ἐστὶ Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς, ὁ καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον συγγράφων. Συναπεδήμει γὰρ τοῖς τε ἄλλοις ἀποστόλοις, καὶ μάλιστα τῷ Παύλῳ, καὶ εἰδὼς ἀκριδῶς, γράφει. Διηγείται δὲ ἐν αὐτῷ πῶς, ἀγγέλων ὑπολαβόντων, ἀνελήφθη ὁ Κύριος, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔκχυσιν γενομένην ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἐπὶ τε τοῖς ἀποστόλοις καὶ πάντας τοὺς τότε παρόντας· τὴν τε κατάστασιν τοῦ Μαθθίου ἀντὶ Ἰούδα τοῦ προδότου, καὶ τὴν προχείρησιν τῶν ζ' διακόνων, καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Παύλου, καὶ ὅσα ἐπαθε, καὶ τέλος τὴν εἰς Ῥώμην ἀποδημίαν αὐτοῦ. Τῶν μὲν οὖν δώδεκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· πρῶτος Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, εἶτα Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ζεβεδαιοῦ, καὶ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Πέτρου, καὶ Φίλιππος, καὶ Θωμᾶς, Βαρθολομαῖος, Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαιού, Σίμων ὁ ζηλωτὴς, Ἰούδας Ἰακώβου, ὁ καὶ Θαδδαῖος, καὶ Ἰούδας Ἰσκαριώτης ὁ καὶ παραδούς τὸν Κύριον. Ἀλλὰ τοῦ Ἰούδα τούτου, προδότου γενομένου, καὶ ἀπολομένου, κατεστάθη εἰς τὸν ἐκεῖνον τόπον ὑπὸ τῶν ἀποστόλων Μαθθίας, καὶ συγκατηριθμήθη τοῖς ἑνδεκα δωδέκατος. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκλήθη καὶ ὁ Παῦλος, σκευὸς ἐκλογῆς, καὶ ἀπεστάλη καὶ αὐτὸς μετὰ Βαρνάβα εὐαγγελισαθαί τὸν Κύριον τοῖς ἔθνεσι πανταχοῦ. Ἔτι δὲ καὶ τῶν κατασταθέντων παρὰ τῶν

ἀποστόλων ἑπτὰ διακόνων τὰ ὀνόματα ταῦτα· Στέφανος, Φίλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς, καὶ Νικόλαος. Τούτων οὖν τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διακόνων τὰς πράξεις διηγείται ὁ Λουκᾶς, καὶ σημεῖα παρ' αὐτῶν γεγονότα, ἅπερ εἰσι ταῦτα· Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐθεράπευσαν ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου τὸν ἐκ γενετῆς χωλὸν, τὸν ἐν τῇ Ὠραΐα πύλῃ καθήμενον. Πέτρος Ἀνανίαν καὶ Σαπφείραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἤλεγξε, νοσησιαμένους ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου, καὶ τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰς τὸν Θεὸν, καὶ γέγονασι παραχρῆμα νεκροί. Πέτρος ἐν Ἰόππῃ ἔην ἀποθανοῦσαν Δορκάδα εὐξάμενος ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Πέτρος τὸ ἐξ οὐρανοῦ σκεῦος καθήμενον πλῆρες παντὸς ζώου ἐώρακε. Πέτρου ἡ σικιὰ ἐρχομένη ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐθεράπευεν αὐτούς. Πέτρος τηρούμενος καὶ δεδεμένος ἐν τῇ φυλακῇ ὑπὸ ἀγγέλου ἀπελύθη, μὴ εἰδότες τῶν στρατιωτῶν. Καὶ ὁ Ἡρώδης σκυληκόδρωτος ἐξέβηκε. Στέφανος ἐποίησε τέρατα καὶ σημεῖα. Φίλιππος τὸν εὐνοῦχον ἐπέστησεν ἀναγινώσκοντα τὸν Ἠσαΐαν, καὶ ἐδάπτισεν αὐτόν. Ὁ αὐτὸς Φίλιππος ἐν Σαμαρείᾳ πολλὰ πνεύματα ἐξέβαλε, καὶ χωλοὶ καὶ παραλελυμένοι ἐθεραπεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Παῦλος, ἐγγίζων τῇ Δαμασκῷ, εἶδεν ὄπτασιαν, καὶ εὐθὺς γέγονεν εὐαγγελιστής. Παῦλος ἐν Δύστροις Ἀνείαν, χωλὸν ἐκ γενετῆς ἦντα, ἐθεράπευσεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Παῦλος ἀπὸ ὄπτασις εἰς Μακεδονίαν ἐκλήθη. Παῦλος τὴν γυναῖκα τὴν ἔχουσαν πνεῦμα Πύθονος ἐκαθάρισε. Παῦλος καὶ Σίλας ἐν Φιλίπποις εἰς φυλακὴν ἐδόληθησαν, καὶ ἠσφαλισμένους εἶχον τοὺς πόδας ἐν τῷ ξύλῳ. Ἐν δὲ τῷ μεσονυκτίῳ σεισμὸς γέγονε, καὶ λέλυνται αὐτῶν τὰ δεσμά. Ἀπὸ τοῦ χρωτὸς Παύλου ἀπέπερον σουδάρια ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας καὶ δαιμονιῶντας, καὶ ἐθεραπεύοντο. Παῦλος ἐν Τρωάδι πεσόντα Εὐτυχον ἀπὸ τῆς θυρίδος καὶ ἀποθανόντα ἤγειρε λέγων· « Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστίν. » Παῦλος ἐπέτιμῃσεν ἐν Κύπρῳ τῷ μάγῳ Ἐλύμῳ, καὶ ἐγένετο τυφλός. Παῦλος, πλέων ἐν Ῥώμῃ, ἐχειμάσθη αὐτὸς τε καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἐπὶ νυχθήμερα ἰδ'. Πάντων τε προσδοκῶντων ἀποθανεῖν, ἐπιστάς ὁ Κύριος εἶπεν αὐτῷ, ὅτι· « Διὰ σὲ κεχάρισμαι τούτοις τὸ ζῆν, » καὶ ἐσώθησαν. Ἐξελθόντα τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ πλοίου ἔχιδνα ἔδακε, καὶ οἱ μὲν πάντες ἐνόμιζον αὐτὸν γίνεσθαι νεκρὸν· ὡς δὲ ἀπαθῆς διέμεινεν, ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι θεόν. Τὸν πατέρα Πουπλίου ἐν τῇ νήσῳ δυσεντερία συνεχόμενον χειροθετήσας ἰάσατο ὁ Παῦλος, καὶ ἄλλους πολλοὺς ἀσθενοῦντας ἐν τῇ

lippus, Prochorus, Nicanor, Timon, Parmenas et Nicolaus. Horum itaque apostolorum et diaconorum acta enarrat Lucas, et quæ ab illis edita sunt signa, quæ ista sunt: Petrus et Joannes claudum ex nativitate, in porta Speciosa sedentem, in nomine Domini curarunt. Petrus Ananiam et Sapphiram uxorem ejus coarguit, quod suffurati fuissent de pretio agri, et de promissione Deo facta defraudassent, quam ob causam et e vestigio mortui sunt. Petrus Ioppe Dorcada vita defunctam precibus suis e mortuis excitavit. Petrus vas plenum omnis generis animantibus cœlitus demissum vidit. Umbra Petri ægrotos quos contingebat, sanabat. Petrus cum in carcere ligatus servaretur, per angelum, insciis militibus, **144** solutus est. Et Herodes vermium esca factus, exspiravit. Stephanus prodigia fecit et signa. Philippus ad eunuchum, Isaiæ prophetiam legentem, accessit, et baptizavit illum. Idem Philippus multos malos spiritus in Samaria ejecit, et claudi ab iHo ac paralytici curati sunt. Paulus cum apropinquaret Damasco, visionem vidit, et mox Evangelii præco factus est. Paulus cum esset Lystris Æneam, a nativitate claudum, in nomine Domini curavit. Paulus per visionem in Macedoniam vocatus est. Paulus mulierem habentem spiritum Pythonis purgavit. Paulus et Silas Philippis in custodiam conjecti, et pedes eorum ligno constricti sunt. In medio eorum noctis terræ motus actus est, et soluta sunt eorum vincula. A corpore Pauli sudaria, ægrotis ac dæmoniis imposita, curationem asserabant. Paulus Troade Eutychem e fenestra prolapsum ac mortuum excitavit, dicens: « Anima ejus in ipso est ¹⁴. » Paulus in Cypro magum Elymam increpavit, qui et cæcus effectus est. Paulus cum Romam navigaret, tempestate agitato est ipse, et quotquot cum illo in navi erant, noctes ac dies quatuordecim. Et cum universi mortem exspectarent, astitit Paulo Dominus, dicens: « Propter te largitus sum istis, ut vivant ¹⁵, » atque servati sunt. Paulum cum e navi egressus esset, vipera momordit, existimabantque omnes quod moriturus esset: cum vero illæsus permaneret, arbitrati sunt deum esse quemdam. Patrem Publii in insula dysenteria laborantem, impositis manibus, D sanitati restituit Paulus, et alios multos in eadem insula ægrotos curavit.

*Βιβλίον ζ'. Ἐπιστολαὶ καθολικαὶ ἐπὶ τῷ
τούτων πρώτῃ Ἰακώβου.*

52. Ἀπ' αὐτῶν τῶν γραφάντων καὶ αὗται προσγορευόμεναι. Αὐτὸς γὰρ Ἰακώβος ταύτην γράφει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν διασπαρείσι, καὶ πιστεύουσιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Γράφει δὲ διδασκαλικὴν τὴν Ἐπιστολὴν, διδάσκων περὶ διαφορᾶς πειρασμῶν, ποῖος μὲν ἐστὶν ἀπὸ Θεοῦ, ποῖος δὲ ἀπὸ τῆς ἰδίας καρδίας τῶν ἀνθρώπων· καὶ ὅτι οὐ

Liber VI, Epistolæ catholicæ septem, quarum prima est Jacobi.

52. Ab auctoribus suis et ipsæ nomina sortitæ sunt. Hanc enim Jacobus ad dispersos ex duodecim tribubus, in Dominum nostrum Jesum Christum credentes, scripsit. Scripsit autem Epistolam docendi causa, docens scilicet de tentationum discrimine, quænam a Deo, quæ vero ex proprio cujusque mortalium corde sint. Et quod non verbia tantum

¹⁴ Act. xi, 10. ¹⁵ Act. xvii, 24.

tum, sed et ipso opere ostendenda sit fides : quodque non auditores legis, sed factores justificentur. Præcipit etiam de divitiis, ne illi pauperibus in Ecclesiis præferantur, sed magis increpentur, tanquam superbi. Tandem injuria affectos consolatus, et ad tolerantiam usque ad judicis adventum servandam adhortatus, ubi de patientia ex iis, quæ Job acciderunt, admonet, præcipit ut presbyteri vocentur ad ægrotos; studeaturque quomodo errantes ad veritatem convertantur, eo quod merces hujus operis apud Dominum remissio sit peccatorum : atque ita terminat Epistolam.

Secunda, Petri.

53. Et hæc quoque ab eo denominata est, a quo est scripta. Petrus ipse enim docendi gratia Epistolam hanc Judæis ad Christianismum conversis, in dispersione constitutis, scripsit. Eos enim qui ex Judæis multi crediderant, confirmat. Et primum quidem exponit ac declarat, quod fides in Christum a prophetis prænuntiata, et per eosdem significata sit redemptio, quæ est per sanguinem ejus, et quod ipsis ac gentibus omnia sint per Evangelium annuntiata, in quæ angeli quoque prospicere desiderant. Deinde postquam suasit ut digne conversentur eo, qui ipsos vocavit, admonet ut regem honorent, et mulieribus simul ac viris concordiam præcipit. Et ubi ad mores honestos paucis adhortatus est, significat illis, quod et inferis facta sit a Domino prædicatio salutis et resurrectionis, 145 ut et ii qui antea mortui sunt, resurgant, et judicium quidem in corpore, in gratia vero resurrectionis persistent; et quod finis omnium appropinquaverit, omnesque parati esse debent ad dandam judici rationem. Atque ita claudit Epistolam.

Tertia, et ipsa Petri.

54. Pari modo et ista ab eodem conscripta, ejusdem nomen præfert. Nam idem Petrus et hanc ad eos scripsit, qui jam crediderant. Est autem hæc Epistola, commemoratio priorum. Cum nosset enim cito futuram corporis sui resolutionem, mature omnes admonuit de doctrina, qua pridem fuerant instituti. Et primum quidem de fide disserit, et ostendit, quod a prophetis illa sit annuntiata, et quod prophetiæ de Salvatore non sint humanæ, sed a Deo prænuntiata. Deinde denuntiat illis, ne seductoribus attendant, illorum perditionem futuram prædicens, quemadmodum et angelis transgressoribus contigit. Significat autem in hac Epistola futuros dies, quibus illusores passim circuibunt, et conabuntur aliquos seducere, dicentes, quod inaniter a nobis prædicetur adventus Salvatoris futurus, eo quod is cum semper prædicetur, nondum venerit. Ab his igitur maxime abstinere præcipit, docens, ne moræ causa animum despondeamus : omne namque tempus nihil esse in conspectu Domini, cum una dies sit instar mille annorum, et

λογῶ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ δεικνύνααι δει τὴν πίστιν· καὶ οὐχ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, ἀλλὰ οἱ ποιηταὶ δικαιοῦνται. Περὶ τε πλουσίων παραγγέλλει, ἵνα μὴ προκρίνωνται τῶν πτωχῶν οἱ πλούσιοι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιπλήττωνται, ὡς ὑπερήφανοι. Καὶ τέλος παραμυθησάμενος τοὺς ἀδικουμένους, καὶ προτρέψάμενος αὐτοὺς μακροθυμεῖν ἕως τῆς παρουσίας τοῦ κυρίου, καὶ διδάξας περὶ ὑπομονῆς ἐκ τῶν τοῦ Ἰωβ χρηστῶν, παραγγέλλει προσκαλεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους ἐπὶ τοὺς ἀσθενούντας, καὶ σπουδάζειν ἐπιστρέφειν τοὺς πλανηθέντας ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· εἶναι γὰρ τούτου μισθὸν παρὰ τοῦ Κυρίου ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Δευτέρα, Πέτρου.

53. Καὶ αὕτη τοῦ γεγραφότος ἐπιφέρεται τὴν κλήσιν· αὐτὸς γὰρ Πέτρος τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ οὖσιν Ἰουδαίοις, καὶ γενομένοις Χριστιανοῖς, γράφει τὴν ἐπιστολήν διδασκαλικήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ Ἰουδαίων ἐπίστευσαν, ἐπιστηρίζει αὐτοὺς. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξηγεῖται καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ εἰς Χριστὸν πίστις ἀπὸ τῶν προφητῶν κατηγγέλη, καὶ δι' αὐτῶν ἐμνήθη ἡ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λύτρωσις· καὶ ὅτι αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν εὐηγγελίσθη τὰ πάντα, εἰς δὲ ἄγγελοι ἐπιθυμοῦσι παρακύψαι. Εἶτα, συμβουλεύσας ἀξίως τοῦ καλέσαντος ἀναστρέφεται, προτρέπει καὶ βασιλέα τιμᾶν, γυναιξὶ τε καὶ ἀνδράσιν ὁμοφροσύνην παραγγέλλει. Καὶ εἰς τὰ ἥθη παραινέσας ὀλίγα, σημαίνει, ὅτι καὶ εἰς τὸν ἕδην γέγονε παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας καὶ ἀναστάσεως, ἵνα καὶ οἱ ἀποθανόντες ἀναστῶσι, καὶ κριθῶσι μὲν ἐν τῷ σώματι, τῇ δὲ χάριτι τῆς ἀναστάσεως διαμένωσι· καὶ ὅτι τὸ τέλος πάντων λοιπὸν ἤγγισε, καὶ ὀφείλουσι πάντες ἔτοιμοι γίνεσθαι, ὡς λόγον ἀποδόντες τῷ κυρίῳ. Καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Τριτὴ, πάλιν καὶ αὕτη Πέτρου.

54. Ὁμοίως καὶ αὕτη παρὰ τοῦ αὐτοῦ γραφεῖσα τὴν τούτου ἔχει ὀνομασίαν. Αὐτὸς γὰρ Πέτρος καὶ ταύτην ἐπιστέλλει τοῖς ἤδη πιστεύουσιν. Ἔστι δὲ ἡ Ἐπιστολὴ ὑπόμνησις τῶν πρώτων. Εἰδὼς γὰρ ταχέϊαν αὐτοῦ ἔσεσθαι τὴν ἀνάλυσιν τοῦ σώματος, ἐσπούδασε πάντας ὑπομῆσαι περὶ ὧν κατηχήθησαν τὴν διδασκαλίαν. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῆς πίστεως ἐξηγεῖται, καὶ δείκνυσιν ἀπὸ τῶν προφητῶν αὐτὴν εὐηγγελίσθαι· καὶ ὅτι αἱ προφητεῖαι αἱ περὶ τοῦ Σωτῆρος οὐκ εἰσὶν ἀνθρώπιναί, ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν. Ἐπειτα παραγγέλλει μὴ προσέχειν τοῖς ἀπατῶσι, λέγων ἔσεσθαι αὐτῶν ἀπώλειαν, ὡσπερ καὶ τῶν παραδάντων ἀγγέλων γέγονε. Προμηνύει δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ἡμέρας ἔσεσθαι, ἐν αἷς ἐμπαίχεται περιπατήσοις, καὶ θελήσοις ἀπατῆν τινὰς, λέγοντες μάτην λέγεσθαι παρ' ἡμῶν τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος, διὰ τὸ δεῖ λέγεσθαι, καὶ μῆπω παραγενέσθαι. Ἀπὸ τούτων οὖν καὶ μάλιστα ἀπέχεσθαι παραγγέλλει, διδάσκων, μὴ ὀλιγωρεῖν ἐν τοῖς χρόνοις. Πάντα γὰρ τὸν χρόνον μὴδὲν εἶναι ἐνώπιον Κυρίου, διὰ τὸ καὶ τὴν μίαν ἡμέραν ὡς χίλια ἔτη εἶναι, καὶ τὰ χίλια ἔτη ὡς ἡμέραν μίαν. Ἔσεσθαι δὲ

ταχέως τὴν ἡμέραν Κυρίου διαβεβαιούται, καὶ ἀποδεικνύσι, καὶ ἐντέλλεται ἐτοιμούς εἶναι πάντας εἰς αὐτὴν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ ἀγαπᾶν τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου γραφέντα, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτὰ διὰ τὸ καὶ πάσας τὰς θείας Γραφὰς διαβάλλειν αὐτούς. Ἰπομνήσας οὖν καὶ διδάξας πάντας προσιδέναι τὰ πράγματα, παραινεῖ μὴ ἐκπίπτειν τοῦ σκοποῦ τῆς πίστεως, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Τετάρτη, Ἰωάννου.

55. Οὕτως καὶ αὕτη καλεῖται, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ ταύτην ἐπιστέλλει, ὑπομιμνήσκων τοὺς ἤδη πιστεύσαντας εἰς τὸν Κύριον. Καὶ πρῶτον μὲν ὡς περ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οὕτως καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Ἐπιστολῇ θεολογεῖ περὶ τοῦ Λόγου, ἀποδεικνύς αὐτὸν ἀεὶ εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, καὶ διδάσκων τὸν Πατέρα φῶς εἶναι, ἵνα καὶ οὕτως γινώμεν τὸν Λόγον ἀπαύγασμα ἐξ αὐτοῦ εἶναι. Θεολογῶν δὲ, ἐξηγεῖται μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἀεὶ τυγχάνειν αὐτὸ, νῦν δὲ πεφανερῶσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ, ὅστις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, καὶ Θεὸς ἀληθινός. Καὶ τὸ αἴτιον δὲ τῆς τοῦ Λόγου παρουσίας καὶ ἐπιφανείας αὐτοῦ τίθησιν εἶναι λέγων τοῦτο, ἐπὶ τὸ καταλύσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, καὶ ἡμᾶς ἐλευθερωθῆναι τοῦ θανάτου, καὶ γινώσκειν ἡμᾶς τὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Γράφει γοῦν πρὸς πᾶσαν ἡλικίαν, πρὸς παιδία, πρὸς νεανίσκους, πρὸς γέροντας, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐγνώσθη, ἡ δὲ διαβολικὴ ἐνέργεια λοιπὸν νενίκηται, καταργηθέντος τοῦ θανάτου. Ἐἴτα λοιπὸν δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς περὶ ἀγάπης διδάσκει, θέλων ἡμᾶς ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς. Ἐξηγεῖται οὖν ἐπὶ διαφορᾷ φόβου καὶ ἀγάπης, καὶ τέκνων Θεοῦ καὶ τέκνων διαβόλου, καὶ περὶ ἀμαρτίας θανατικῆς, καὶ μὴ θανατικῆς, καὶ διαφορᾷς πνευμάτων. Καὶ λοιπὸν διαίρει, ποῖον μὲν πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, ποῖον δὲ τῆς πλάνης, καὶ πότε μὲν γινώσκόμεθα τέκνα Θεοῦ, πότε δὲ διαβόλου· καὶ περὶ ποίας ἀμαρτίας ὀφειλομένον εὐχεσθαι· καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον οὐκ ἐστὶν ἄξιος τῆς κλήσεως, οὐδὲ δύναται λέγεσθαι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τὴν ἐνότητά δὲ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δείκνυσι· καὶ ὅτι ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει. Διακρίνει δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ, λέγων καὶ τὸ ἴδιον τοῦ Ἀντιχρίστου εἶναι δὲ τοῦτο τὸ λέγειν μὴ εἶναι τὸν Ἰησοῦν αὐτὸν τὸν Χριστόν, ἵνα, ὡς μὴ θνoς ἐκείνου, ἐαυτὸν εἴπῃ εἶναι ὁ ψεύστης. Παραίνει δὲ δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς μὴ ἀθυμεῖν τοὺς πιστεύοντας τῷ Κυρίῳ, εἰ μισοῦνται ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν, ὅτι τὸ μῆκος τοῦ κόσμου δείκνυσι τοὺς πιστεύσαντας μεταβεβηκέναι ἀπ' αὐτοῦ κόσμου, καὶ εἶναι λοιπὸν τῆς οὐρανόου πολιτείας. Καὶ ἐν τῷ τέλει δὲ τῆς Ἐπιστολῆς πάλιν ὑπομιμνήσκει λέγων, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ζωὴ αἰώνιος ἐστὶ, καὶ Θεὸς ἀληθινός, καὶ ἵνα τούτῳ δουλεύωμεν, καὶ φυλάττωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων.

Πέμπτη, πάλιν καὶ αὕτη Ἰωάννου.

56. Ταύτην ὡς πρεσβύτερος γράφει κυρίᾳ καὶ τοῖς

A mille anni instar unius diei. Affirmat simul et declarat, cito futurum Domini diem, præcipitque omnibus, ut ad illius adventum parati sint in bonis operibus, ut amplectantur quæ ab apostolo Paulo scripta sunt, nec aures accommodent his, qui ea calumniantur; cum iidem et universas divinas Scripturas calumniantur. Postquam igitur omnes admonuit ac docuit, ut ista futura sciant, hortatur ne quisquam a fidei scopo aberret, atque ita finit Epistolam.

Quarta, Joannis.

55. Hoc nomine vocatur et ista, quod ipse Joannes evangelista eam conscripserit, ut commonefaceret eos qui jam in Dominum crediderant. Et primum quidem perinde atque in Evangelio, ita et in hac Epistola, de Verbi divinitate loquitur, ostendens illud in Deo semper esse, ac docens Patrem esse lucem, ut ita cognoscamus Verbum esse splendorem ex luce. Dissersens autem de divinitate Verbi, exponit nostrum mysterium non esse novum, sed esse sempiternum ab initio: nunc vero manifestatum in Domino, qui vita est sempiterna et verus Deus. Causam etiam ob quam Verbum ad nos venerit et apparuerit, ponit; hanc videlicet, ut opera diaboli dissolveret, ac nos a morte liberaret efficeretque ut Patrem agnosceremus, et Filium Dominum nostrum Jesum Christum. Scribit igitur ad omnem ætatem, ad pueros, ad adolescentes, ad senes, quod Deus innotuerit, diabolica operatio deinceps, deleta morte, devicta sit. Quod reliquum est per totam Epistolam, dilectionem docet, volens, ut nos mutuo diligamus: propterea quod et Christus dilexit nos. Dissertit itaque de differentia timoris et dilectionis, filiorum Dei et filiorum diaboli, de peccato mortali, et non mortali, de differentia spirituum. Discernit demum, quisnam spiritus ex Deo, quis vero seductionis sit, et quando cognoscatur filii Dei, quando vero diaboli. Item pro quo peccato orare debeamus. Et quod vocatione indignus sit, nec Christi esse dici possit, qui proximum non diligit. Unitatem etiam Filii cum Patre ostendit, et quod qui Filium negat, nec Patrem habeat. Discernit quoque in hac Epistola, quodnam sit proprium Antichristi, nempe hoc, si **146** dicat Jesum non esse Christum, ita ut quasi ille non sit, seipsum mendax ille dicat esse Christum. Hortatur autem per totam Epistolam eos qui Domino credunt, ut ne animo sint abjecto, si odio habeantur in hoc mundo; sed magis gaudeant, quod odium mundi hujus declaret credentes migrasse ex hoc mundo, et posthac conversari in cælis. Et in calce Epistolæ iterum admonet Filium Dei esse vitam æternam ac verum Deum, et ut illi serviamus, nosque ipsos ab idolis custodiamus.

Quinta, et ipsa Joannis.

56. Hanc quasi senior dominæ scribit et liberis

ejus. Est autem argumentum Epistolæ tale : Cum A videret liberos hujus recte in fide conversari, multos autem seductores circumire, qui dicerent adventum Christi in carne non esse factum, Epistolam hanc scribit. Et principio quidem laudat liberos ejus, quod bene procederent. Deinde docet fidei nostræ mysterium non esse recens. Hortatur iterum ad dilectionem, et ut maneat in doctrina quæ ipsis erat tradita. Deinceps docet eos, antichristum esse, qui Christum in carne non venisse dicat. Denuntiat autem illis, ne eos, qui hujusmodi sunt, in domum suam quisquam recipiat, neque salutem illis dicat, atque ita terminat Epistolam.

Sexta, et ipsa Joannis.

57. Hæc quoque Joannis est, ut et inscriptio habet. Missa est autem ad Gaium. Et primum quidem laudat eum propter testimonium hospitalitatis, quod habebat ab omnibus, hortaturque eum, ut in proposito persistat, ac fratres deducat ac recipiat. Rursum laudat ejus propositum. Accusat autem Diotrephen, quod is non solum nihil præberet pauperibus, sed etiam alios prohiberet, ac multa nugaretur. Tales autem alienos esse dicit a veritate, neque cognoscere Deum. Demetrium vero commendat, optimum illi testimonium impendens.

Septima, Judæ.

58. Hanc, quemadmodum fert inscriptio, Judæ Epistolam scripsit iis qui jam crediderant. Est autem argumentum ejus tale : Cum quidam fraudulentè ingressi docerent, indifferens esse peccatum, etiam eorum qui Dominum negant, necesse habuit ut scriberet, et cautos redderet fratres. Et initio quidem hortatur eos ut certent, atque in tradita sibi fide maneant. Deinde repudiat tales tanquam seductores, et denuntiat ne prorsus ullam cum ipsis communionem haberent, scientes non esse satis quod vocati simus, nisi etiam digne ambulemus vocatione. Siquidem et priorem populum Dominus ex Ægypto eductum, cum in fide videret non persistere, perdidit : et angelis ordinem suum non custodientibus, non pepererit. Oportere igitur ab hujusmodi hominibus secedere. Et Michaelem namque archangelum non sustinuisse blasphemiam diaboli. Docet itaque perditionem istorum sicut Sodomorum futuram. Post hæc adhortatus ab bonis mores, et fidei stabilitatem a Domino apprecatus, claudit Epistolam.

Liber VII, Quatuordecim Epistolæ Pauli, quarum prima est ad Romanos.

59. Pauli vocantur Epistolæ, propterea quod eas ille scripsit, et per has cum eos, quos viderat ac docuerat, admonet ac corrigit, tum quos non viderat, instruere conatur ac docere, 147 quemadmodum a legentibus edisci potest. Hanc autem ad Romanos Corintho scripsit, cum Romanos nondum quidem vidisset, audisset vero de illis, cuperetque videre eos. Et initio quidem laudat eorum fidem, quam videbat ubique annuntiarum. Deinde

τέκνοις αὐτῆς. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Ὅρων τὰ τέκνα ταύτης καλῶς ἀναστρεφόμενα ἐν τῇ πίστει, καὶ πολλοὺς πλάνους περιερχομένους, καὶ λέγοντας μὴ εἶναι τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν σαρκί, γράφει τὴν Ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῆς τὰ τέκνα καλῶς περιπατοῦντα· εἶτα, διδάσκων μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, παραινεῖ πάλιν περὶ ἀγάπης, καὶ ἵνα μείνωσιν ἐν τῇ διδαχῇ τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς. Καὶ λοιπὸν διδάσκει ἀντίχριστον εἶναι τὸν λέγοντα μὴ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι τὸν Χριστόν. Παραγγέλλει δὲ, ὅστε μὴ δέχεσθαι τοὺς τοιοῦτους τινὰ ἐς οἰκίαν, μηδὲ λέγειν αὐτοῖς χαίρειν, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Ἐκτὴ, πάλιν καὶ αὕτη Ἰωάννου.

57. Καὶ αὕτη Ἰωάννου μὲν ἐστὶ, καθὼς καὶ ἐπιγέγραπται. Ἐπέσταλται δὲ πρὸς Γάϊον. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτὸν μαρτυρούμενον ὑπὸ πάντων ἐπὶ φιλοξενίᾳ, καὶ προτρέπει τῇ αὐτῇ προθέσει προσμένειν, καὶ προπέμπειν καὶ δεξιῶσθαι τοὺς ἀδελφούς. Πάλιν δὲ αὐτοῦ μὲν τὴν προθεσιν ἀποδέχεται· αἰτιᾶται δὲ Διοτρεφῆ, ὡς μῆτε αὐτὸν παρέχοντα τοῖς πτωχοῖς, ἀλλὰ καὶ κωλύοντα τοὺς ἄλλους, καὶ πολλὰ φλυαροῦντα. Τοὺς δὲ τοιοῦτους λέγει ἄλλοτριους εἶναι τῆς ἀληθείας, καὶ μὴδὲ εἰδέναι τὸν Θεόν. Δημήτριον δὲ συνίστησι μαρτυρῶν αὐτῷ τὰ κάλλιστα.

Ἐβδομή, Ἰούδα.

58. Ταύτην, καθὼς καὶ ἐπιγέγραπται, Ἰούδας γράφει τὴν Ἐπιστολήν τοῖς ἤδη πιστεύουσιν. Ἡ δὲ πρόφασις αὕτη· Παιρεσιβλότων τινῶν καὶ διδασκόντων ἀδιάφορον εἶναι τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἀρνούμενων τὸν Κύριον, ἀνάγκην ἔσχε γράψαι, καὶ ἀσφαλίσασθαι τοὺς ἀδελφούς. Καὶ πρῶτον μὲν παρακαλεῖ αὐτοὺς ἀγωνίζεσθαι καὶ ἐμμένειν τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς πίστει ; ἔπειτα ἀποκηρύττει τοὺς τοιοῦτους ὡς πλάνους, καὶ παραγγέλλει μηδεμίαν αὐτοὺς ἔχειν κοινωνίαν περὶ τοὺς τοιοῦτους, εἰδόντας, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ κληθῆναι μόνον, ἐὰν μὴ καὶ ἀξίως περιπατήσωμεν τῆς κλήσεως. Καὶ γὰρ καὶ τὸν πρότερον λαὸν ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγαγὼν ὁ Κύριος, καὶ μὴ ἐμμένοντα τῇ πίστει· ἑωρακῶς, ἀπώλεσε· καὶ ἀγγέλων δὲ μὴ τηρησάντων τὴν ἰδίαν τάξιν οὐκ ἐφείσατο. Δεῖ οὖν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀναχωρεῖν. Καὶ γὰρ καὶ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος οὐκ ὑπήνεγκε βλασφημίαν τοῦ διαβόλου. Ἔσσεσθαι γοῦν τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων διδάσκει. Εἶτα παραινεῖ εἰς τὰ ἥθη, καὶ ὑπευξάμενος αὐτοῖς βεβαιώθητα τῆς πίστεως παρὰ τοῦ Κυρίου, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Βιβλίον Ἑ', Ἐπιστολαὶ Παύλου ἰδ'. Τούτων πρώτη ἡ πρὸς Ῥωμαίους.

59. Οὕτω καλοῦνται, ἐπειδὴ αὐτὸς Παῦλος ἰδίᾳ ταύτας ἐπιστέλλων, καὶ διὰ τούτων, οὓς μὲν ἤδη ἑώρακε καὶ ἐδίδαξεν, ὑπομιμνήσκει καὶ ἐπιδιορθοῦται· οὓς δὲ μὴ ἑώρακε, σπουδάζει κατηχεῖν καὶ διδάσκειν, ὡς ἐστὶν ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐνευχησάντων καταμαθεῖν. Ταύτην δὲ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστέλλει ἀπὸ Κορίνθου, μήπω μὲν ἑωρακῶς Ῥωμαίους, ἀκούων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ ἐπιποθῶν αὐτοὺς ἰδεῖν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν, καταγγελομένην

ὁρῶν πανταχοῦ· ἔπειτα σημαίνει πολλάκις ἑαυτὸν
 προθέμενον ἔλθειν διὰ τὸν εἰς αὐτοὺς πόθον, καὶ τῶς
 μὴ δεδυνῆσθαι. Καὶ λοιπὸν διδασκαλικὴν τὴν Ἐπιστο-
 λὴν ποιεῖται περὶ κλήσεως ἐθνῶν, καὶ ὅτι ἡ περι-
 τομὴ ἕως καιροῦ ἦν, καὶ νῦν πέπαιται· καὶ ὅτι διὰ
 τοῦ Χριστοῦ λήλυται τὸ παράπτωμα τοῦ Ἀδὰμ, καὶ
 ἡ σκιὰ τοῦ νόμου παρῆλθε. Τὴν μὲν οὖν κλήσιν τῶν
 ἐθνῶν ἀκολούθως γεγενῆσθαι κατασκευάζει οὕτως,
 ἀποδεικνύς πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτον εἶναι τὸν νόμον,
 καὶ πάντας ἀδιδάκτω τῇ φύσει καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς
 κτίσεως δύνασθαι γινώσκειν τὸν Θεόν. Διὸ καὶ εἰκό-
 τως αἰτιᾶται πρῶτον Ἑλληνας, ὡς τοῦ μὲν Θεοῦ φαι-
 νερώσαντος αὐτοῖς ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ κόσμου τὴν
 περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν, καὶ τῆς ἀϊδίου δυνάμεως αὐτοῦ,
 ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα
 πεποίηκεν· ἐκείνους δὲ μὴ ἐγνωσκῆναι μᾶλλον ἐκ τῶν
 κτισμάτων εἶναι Θεὸν τὸν τοῦτων δημιουργόν· ἀλλὰ
 τοῦναντίον αὐτὰ τὰ ποιήματα θεοποιήσαντας, καὶ τῇ
 κτίσει μᾶλλον ἢ τῷ κτίστῃ λατρεύσαντας. Αἰτιᾶται
 δὲ καὶ Ἰουδαίους, ὡς μὴ φυλάξαντας τὸν νόμον·
 ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διὰ τῆς παραδόσεως τοῦ νόμου
 τὸν Θεὸν ἀτιμάσαντας. Καὶ οὕτως ἀμφοτέρα τὰ μέρη
 Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλληνας ἐλέγχει, καὶ συγκλείει
 ἐπὶ παρανομίᾳ· ἵνα δείξῃ, ὅτι ἴσοι γενόμενοι οἱ πάν-
 τες, ὡς ὑπεύθυνοι ἐπίσης, καὶ τοῦ Λυτρουμένου δέ-
 ονται. Τῆς δὲ χάριτος καὶ λυτρώσεως ἐπίσης καὶ τοῖς
 Ἰουδαίοις γενομένης καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰκότως καὶ
 ἡ κλήσις γέγονε τῶν ἐθνῶν· τῆς δὲ κλήσεως τῶν
 ἐθνῶν γενομένης, ἐξ ἀνάγκης πέπαιται ἡ περιτομὴ
 καὶ ἡ ἐν τῷ νόμῳ σιᾶ· Ὁ γὰρ Ἀβραάμ, φησὶν, οὐκ
 ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς περιτομῆς δικαιο-
 θεις, μετωνομάσθη μὲν Ἀβραάμ, ὅτι πατὴρ πολλῶν
 ἐθνῶν ἐμελλεν εἶναι, κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ
 πίστιν· ἔλαβε δὲ μετὰ τὸ δικαιοθῆναι, καὶ τὴν περι-
 τομὴν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα σημειῖον ἦ τοῖς κατὰ σάρκα
 γεννωμένοις ἐξ αὐτοῦ παύσεσθαι τότε περιτομῆν,
 ὅταν τὰ ἔθνη γένηται τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ἀρξά-
 μενα πολιτεύεσθαι κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ἀβραάμ,
 ἐν ᾗ ἐδικαιώθη, ὅτε ἦν ἐν ἀκροβυστίᾳ. Τούτων γὰρ
 χάριν καὶ μετωνομάσθη ἀπὸ Ἀβράμ, Ἀβραάμ.
 Ἀνάγκη δὲ, ἐλθόντων τῶν σημειομένων, παύεσθαι
 τὸ σημαίνον. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔθνη ἀναγκάζουσι περι-
 τέμνεσθαι, παύεσθαι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβραάμ,
 καὶ καλεῖσθαι Ἀβράμ· εἰ δὲ Ἀβραάμ παρὰ τοῦ
 Θεοῦ μετωνομάσθη, οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τὰ ἔθνη·
 ἀλλ' οὐδὲ αὐτοὺς εἶτι τοὺς κατὰ σάρκα Ἰουδαίους,
 ἵνα ἦ τὸ ὄνομα βέβαιον, καὶ πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν
 καλῆται. Καὶ γὰρ οὐ χρεῖαν ἔχει λοιπὸν τις περι-
 τέμνεσθαι, ἀρκούμενος τῇ πίστει τοῦ Ἀβραάμ· ἀλλ'
 οὐδὲ τῆς ἄλλης τῆς ἐν τῷ νόμῳ σιᾶς. Οὐ γὰρ ἐκ
 τούτων, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιοῦται τις, καθάπερ
 καὶ Ἀβραάμ. Ταῦτα οὕτως κατασκευάσας, ἀπο-
 δεῖκνυσι πάλιν, ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν γένοιτο λύτρωσις
 καὶ χάρις τῷ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰ μὴ λυθῇ ἡ
 ἀρχαία ἀμαρτία, ἡ διὰ τοῦ Ἀδὰμ εἰς ἅπαντας γενο-
 μένη. Δι' ἑλλου δὲ ταύτην μὴ δύνασθαι ἐξαλειφθῆναι
 φησιν, ἡ διὰ τοῦ Ἰησοῦ, δι' οὗ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἡ κατὰ
 γέγονεν. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἦν ἄλλον λῦσαι. το παρά-
 πτωμα. Εἶτα γράφει, ὅτι ἄλλως τοῦτο οὐ μὴ γένη-

A significat sæpenumero propositum sibi fuisse ve-
 niendi ad eos, propter desiderium, quo erga eos
 affectus erat, hactenus vero non licuisse. Deinceps
 docendi modo Epistolam prosequitur, de vocatione
 gentium et quod circumcisio usque ad quoddam
 tempus fuerit, jam vero cessaverit. Quod per Chri-
 stum solutum sit delictum Adæ: quod umbra legis
 transierit. Vocationem itaque gentium consequen-
 ter recto ordine factam esse ad hunc modum pro-
 bat, postquam ostendit universis hominibus insi-
 tam esse legem, et quosvis citra doctrinam (legis)
 naturali judicio ex ipsa rerum conditione Deum co-
 gnoscere posse. Quapropter et merito gentes priore
 loco accusat, quod cum ipsis cognitionem sui Deus
 ex operibus mundi patefecerit, et simul sempiter-
 nam potentiam suam, quæ Verbum ipsius est, in
 quo et per quod omnia fecit, ostenderit, ipsi non
 cognoverunt ex creaturis, Deum esse talium opifif-
 cem; sed contra, operibus illius divinitatem ascri-
 bentes, creaturas potius adorarunt, quam Creato-
 rem. Accusat autem et Judæos, ut qui legem non
 servarent, imo per transgressionem legis Deum po-
 tius dedecore afficerent. Atque ita utramque par-
 tem, tam Judæos, quam gentes arguit, et sub ini-
 quitate transgressionis concludit, ut ostendat om-
 nes pares esse factos, utpote ex æquo reos, et Re-
 demptoris regentes. Porro quandoquidem gratia et
 missio æqualiter contigit et Judæis et gentibus,
 jure ac merito gentium facta vocatio est: vocatione
 vero gentium facta, necessario cessasse circumcisi-
 onem et legis umbram. Nam Abraham, inquit,
 non in circumcissione, sed ante circumcisionem ju-
 stificatus, mutato nomine Abraham dictus est, quo-
 niam futurus erat pater multarum gentium, se-
 cundum fidem, quæ erat in præputio. Circumcisi-
 onem autem, postquam justificatus erat, accepit in
 carne, ut signum esset iis qui ex ipso secundum
 carnem nascituri erant, quod desitura tunc esset
 circumcisio, quando gentes fierent filii Abrahamæ,
 inciperentque vivere secundum fidem Abrahamæ, in
 qua ille, cum adhuc esset in præputio, justificatus
 est. Etenim horum gratia cum antea dictus esset
 Abram, vocatus est Abraham. Erat autem necessa-
 rium ut, venientibus rebus significatis, desineret
 signum. Quapropter si qui cogunt gentes circum-
 cidi, iidem tollant et nomen Abraham, et vocent
 eum Abram. Si vero Abraham vocatus est a Deo,
 non oportet gentes circumcidi: imo ne Judæi qui-
 dem secundum carnem amplius circumcidendi sunt,
 ut firmum sit nomen (Abrahæ) voceturque pater
 multarum gentium. Nulli enim posthac opus est,
 ut circumcidatur, cum sufficiat fides Abrahamæ: nec
 opus est ulla legis umbra. Non enim justificatur
 quisquam ex talibus, sed ex fide, quemadmodum
 et Abraham. Postquam ista ad hunc modum pro-
 bavit, iterum ostendit, quod nec Israeli, nec gen-
 tibus alia possit ratione redemptio et gratia obtin-
 gere, nisi vetustum illud peccatum, quod per Adam
 in omnes mortales pervenit, solvatur. Deleri au-

tem per alium non posse, nisi per Filium Dei, per quem et ab initio maledictio facta sit. Neque enim possibile erat, ut alius delictum hoc solveret. Deinde scribit, quod nullo alio pacto id fieri potuit, quam ut corpore assumpto Filius Dei fieret homo : ut corpus hoc, inquam, quod passionibus nobis simile esset, pro omnibus offerret, et omnes a morte liberaret, et quemadmodum per unum hominem peccatum in mundum ingressum est, ita et per unum hominem ad omnes mortales **148** gratia perveniret. Deinceps vero, tanquam bonus œconomus, Judæos consolatur, quod legis transgressores futuri non sint, si in Christum credant : iis vero, qui ex gentibus crediderant, edicit, ne contra Israellem erigantur, sed agnoscant se, veluti hortatorios sermones pro moribus instituendis tradit, atque ita Epistolam finit.

Secunda, ad Corinthios.

60. Hanc ad Corinthios scripsit ipse Paulus, ex Epheso Asiæ, tametsi eos jam viderat et docuerat, ut nihilominus eos admoneret. Occasio autem Epistolæ hæc est : Corinthii, per contentionem congregati, sententiis inter se dissidebant, et denique erant inter eos schismata, quorum vitio fiebat, ut negligerent eum, qui novercam suam in uxorem sibi sumpserat. Alii volebant uxores suas, continentiam relinquere. Quidam in templis idolorum edebant, quasi indifferentia essent idolothyta. Erant qui reliquos contemnerent, eos vero, qui linguis loquebantur, suspicerent. Postremo et in mysterio resurrectionis quidam seducti erant, ita ut dicerent, futurum non esse, ut hæc nostra caro resurgat. Cum hæc omnia Corinthii moverentur, scribunt populi Apostolo, qui et ad omnia rescribit. Et primum quidem, testimonium illis dat prudentiæ et scientiæ, non autem laudat eos schismata facientes, sed suadet, ut virtutem putent non in sermone esse, sed in opere et potestate. Deinde postquam increpuit eum, qui novercam duxisset, adhortatusque ne litibus inter se contenderent, deinceps ad ea respondet, de quibus illi scripserant. De nuptiis docet, infractum esse debere conjugium, et precum gratia ad tempus ab illo vacari posse. Quoniam vero continentiam diligebant, de virginitate scribit, quod necessaria non sit, sed cujusque arbitrio permittenda. Subdit de idolothytis, ne abutantur scientia, sed conversentur in dilectione. Prohibet igitur convivia, quæ in templis idolorum fierent, ne pusilli scandalizarentur. Postea de donis spiritualibus scribit, ne charismatum gratia discrimen inter se statuunt, neve præferant eum, qui charisma aliquod habet, ei, qui alio donatus est : nam omnia ejusdem esse Spiritus dicit. Deinde et de resurrectione docet, quod scilicet caro resurrectura sit, mortua quidem corruptibilis, excitanda vero incorrupta secundum gratiam Christi. Resurrectionem vero ex eo astruit, quod Christus excitatus est. In calce hortatur de moribus instituendis, et de collecta ad subsidium sanctorum faciendâ præcipit, atque ita absolvit Epistolam.

ται, εἰ μὴ σωματωθεῖς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ γένηται ἄνθρωπος, ἵνα, τοῦτο, φημί δὴ, τὸ ὁμοιοπαθὲς ἡμῖν σῶμα προσενέγκας ὑπὲρ πάντων, τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ ὡσπερ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτως καὶ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ χάρις γένηται. Καὶ λοιπὸν, ὡς καλὸς οἰκονόμος, τοὺς μὲν Ἰουδαίους παρεμυθεῖται, ὅτι Οὐ παραβάται γίνεσθε τοῦ νόμου, ἐὰν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύσητε· τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν παρεγγυᾷ μὴ ἐπαίρεσθαι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γινώσκειν, ὅτι, ὡς κλάδοι ἐπὶ τὴν ῥίζαν, οὕτως ἐπ' ἐκείνους ἐνεκεντρίσθησαν. Μετὰ δὲ ταῦτα παρενετικούς λόγους εἰς τὰ ἦθη διδάσας, τελειοὶ τὴν Ἐπιστολήν.

ramos radici, ita Judæis insertos. His absolutis, Epistolam finit.

Δευτέρα, πρὸς Κορινθίους.

60. Ταύτην ἐπιστέλλει ὁ αὐτὸς Παῦλος πρὸς Κορινθίους ἀπὸ Ἐφέσου τῆς Ἀσίας. ἑωρακῶς μὲν αὐτοὺς ἦδη καὶ διδάσας, ὑπομνησκῶν δὲ ὅμως διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Κορινθιοὶ, ἐκ φιλονεικίας συναγόμενοι, ἐσχίζοντο ταῖς γνώμαις, καὶ λοιπὸν ἦν ἐν αὐτοῖς σχίσματα· καὶ θντων σχισμάτων, παρεθλέποντο τὸν λαβόντα τὴν μητρικὴν εἰς γυναῖκα. Ἄλλοι δὲ ἤθελον καταλιμπάνειν τὰς γυναῖκας προφάσει τῆς ἐγκρατείας. Τινὲς δὲ καὶ ἐν εἰδωλείοις ἤσθιον ὡς ἀδιαφόρων θντων τῶν εἰδωλοθύτων. Ἄλλοι δὲ τοὺς μὲν ἄλλους ἐξουθένουν, τοὺς δὲ λαλοῦντας γλώσσαις ἐθαύμαζον. Καὶ τέλος ἠπάτηντο καὶ εἰς τὸ περὶ ἀναστάσεως μυστήριον, λέγοντες μὴ ἐγείρεσθαι τὴν σάρκα ταύτην. Τούτων πάντων ἐν Κορινθῷ κινουμένων, γράφουσιν οἱ λαοὶ τῷ Ἀποστόλῳ, καὶ λοιπὸν πρὸς πάντα ἀντιγράφει. Καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρεῖ αὐτοῖς ἐν φρονήσει καὶ γνώσει· οὐκ ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς ποιοῦντας τὰ σχίσματα, ἀλλὰ καὶ συμβουλεύει μὴ ἐν λόγῳ τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ δυνάμει ἠγεῖσθαι· ἔπειτα, ἐπιτιμήσας τῷ τὴν μητρικὴν λαβόντι, καὶ παραινέσας μὴ ἔχειν κρίματα πρὸς ἑαυτούς, λοιπὸν περὶ ὧν ἔγραψαν ἀποκρίνεται. Περὶ μὲν τοῦ γάμου διδάσκων, ἀρόρηκτον εἶναι τὴν συζυγίαν, καὶ ἐν καιρῷ μόνον σχολάζειν διὰ τὴν εὐχήν· διὰ δὲ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς τὴν ἐγκράτειαν, γράφει περὶ παρθενίας, ὅτι μὴ ἀνάγκη, ἀλλὰ πειθοὶ τοῦτο γινέσθω. Ἔπειτα περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ἵνα μὴ καταχρῶνται τῇ γνώσει, ἀλλὰ τῇ ἀγάπῃ πολιτεύωνται. Κωλύει οὖν τὰ ἐν εἰδωλείῳ συμπόσια, ἵνα μὴ σκανδαλίζωνται οἱ μικροί. Ἔπειτα περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων γράφει· ἵνα μὴ διαφέρωνται ἐν τοῖς χαρίσμασι, μηδὲ προκρίνωσι τὸν ἔχοντα τὸ χάρισμα τῷδε τοῦ ἔχοντος τῷδε· πάντα γὰρ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος εἶναι λέγει. Καὶ λοιπὸν περὶ ἀναστάσεως διδάσκει· ὅτι ἡ σὰρξ ἐγείρεται, ἀποθνήσκουσα μὲν φθαρτὴ, ἐγειρομένη δὲ ἀφθαρτος κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν. Τὴν δὲ ἀνάστασιν ἀπὸ τοῦ ἐγγηγέρθαι τὸν Χριστὸν συνίστησι. Καὶ εἰς τὸ τέλος παραινετικούς λόγους εἰς τὰ ἦθη γράφει, καὶ περὶ λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους παραγγέλλει, καὶ οὕτως τελειοὶ τὴν Ἐπιστολήν.

Epistolam.

Τρίτη, πάλιν και αὐτὴ πρὸς Κορινθίους.

61. Καὶ ταύτην πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἐπιστέλλει ἀπὸ Μακεδονίας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Δεξιμένοι Κορινθιοὶ τὴν Ἐπιστολὴν τὴν προτέραν, κατενύγησαν ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ τοῦ λαθόντος τὴν μητρικὴν, καὶ ἐλυπήθησαν δὲ, ὡς παριδόντες τοιοῦτον ἀμάρτημα· εἶτα ὑψηπάζοντο παρὰ τινων τῶν καὶ τὰς προφάσεις τῶν σχισμάτων ποιούντων, ὥστε παρακλιθέσθαι τῷ γράμματι τοῦ νόμου, καὶ ἀδιάφορον ἡγεῖσθαι τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ χάριν, καὶ μᾶλλον προσεῖχον τοῖς ἐν προσώπῳ καυχωμένοις. Ἦσαν δὲ καὶ περὶ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους φρονιζόντες καλῶς. Πρὸς ταῦτα οὖν ἀντιγράφει ὁ Ἀπόστολος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτοὺς, ἐκβαλόντας τὸν παρανομήσαντα· ἔπειτα ἀξιῶσασιν αὐτοῖς συγκατανεῦσι, καὶ μετανοήσαντα ἐκείνον κελεύει δεχθῆναι. Ἐν αὐτῇ δὲ διδάσκει περὶ τοῦ νόμου, διαιρῶν τὸ γράμμα, καὶ δεῖκνυσιν, ὅτι οὐ δεῖ λαμβάνειν τὸ γράμμα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ γράμματι τὴν διάνοιαν ἐρευνᾶν· οὐ γὰρ μόνον ῥητὰ ἐστὶν ὁ νόμος, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ῥητοῖς ἐστὶ καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος· ἔπειτα, ὅτι τοῦ Χριστοῦ ἐλθόντος, καινὴ κτίσις γέγονε, καὶ οὐ δεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν ζῆν, ἀλλ' ὡς ἐν καινῇ κτίσει ἐν πᾶσιν ἀνανεοῦσθαι καὶ ἀργῆν εἶναι λοιπὸν τὴν περιτομὴν. Ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς διακονίας, καὶ προτρέπεται μᾶλλον αὐτοὺς πλεονάζειν. Εἶτα αἰτιῶμενος τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καταλέγει πάντα, ἅπερ πέπονθε διὰ τὸν Κύριον, καὶ τὰς ὀπτασίας δὲ διηγείται, ἅσπερ ἑώρακεν, εἰς τε τὸν Παράδεισον καὶ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἀρπαγείς. Εἶτα παραγγέλλας μὴ ἀμαρτάνειν, ἀλλὰ μετανοεῖν τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἐν εὐχαριστίᾳ τελειῶ τὴν Ἐπιστολὴν.

Τετάρτη, πρὸς Γαλάτας.

62. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἑωρακῶς αὐτοὺς ἤδη καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Διδαχθέντες καλῶς οἱ Γαλάται παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, καὶ πιστεύσαντες γνησίως εἰς τὸν Χριστὸν, ἀποδημήσαντος αὐτοῦ, ὑψηπάζθησαν παρὰ τινων, ὥστε περιτέμενεσθαι. Ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς. Καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρῶν αὐτοῖς περὶ ἧς εἶχον πίστεως, καὶ γνησίας ἐν Χριστῷ διαθέσεως, μέμφεται ὡς ἀνοήτως πράξαντας, καὶ μεταβαλομένους αὐτοὺς· ἔπειτα δὲ διαλαμβάνει περὶ τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατὰ τὸν Ἀβραάμ πίστεως· καὶ ἀποδείκνυσιν ἔκ τε τοῦ νόμου καὶ τῶν γυναικῶν Ἀβραάμ, ἀλληγορήσας αὐτάς, μέχρι καιροῦ δεδόσθαι τὴν σκιά, καὶ τὴν περιτομὴν, καὶ ἀργεῖν λοιπὸν αὐτὰ τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ. Καὶ οὕτως ἀποδείξας, παραγγέλλει λοιπὸν αὐτοῖς μηκέτι προσεῖχιν τοῖς ἀπατήσασιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἔχεσθαι τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως, καὶ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ χάρις καταργεῖ τὴν κατὰ σάρκα περιτομὴν. Καὶ οὕτω πάλιν εἰς τὰ ἤθη παραινέσας καὶ διδάξας, τελειῶ τὴν Ἐπιστολὴν.

Πέμπτη, πρὸς Ἐφεσίους.

63. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὕτω μὲν αὐτοὺς ἑωρακῶς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. Ἡ δὲ πρό-

Tertia, iterum ad Corinthios.

61. Ad eosdem et hanc mittit e Macedonia. Est autem illius occasio talis : Priore accepta Epistola Corinthiis, puncti super peccato ejus qui nocentem suam duxerat, contristatique fuerant, quod tale peccatum neglexissent : deinde seducti fuerant ab illis, qui schismatum occasionem dederant, ita ut litteræ legis servandæ studerent, et gratiam Christi indifferentem judicarent, atque iis, qui in faciem sese jactabant, plus attenderent. De collecta vero in usus sanctorum facienda, probe curabant. Ad ista igitur rescribit Apostolus. Et primum quidem laudat ipsos, quod eiecissent eum qui deliquerat : deinde petentibus ipsis annuit et resipiscentem illum recipi jubet. Docet etiam hac Epistola de lege, discriminans illic litteram, et ostendens, non esse litteram legis solam accipiendam, sed in littera sententiam eruendam : non enim verba tantum sunt lex, sed in 149 verbis est sensus spiritus. Deinde, quod veniente Christo nova creatura facta sit, nec oporteat secundum vetustatem vivere, sed in omnibus, velut in nova creatura, renovari et superfluum deinceps esse circumcissionem. Laudat eos etiam ministerii gratia, et adhortatur, ut ea in re abundant. Postea reprehendit eos, qui in faciem gloriabantur, ac recenset quæcunquæ passus erat propter Dominum, et visiones, quas viderat, exponit, et quomodo in Paradisum ad tertium cælum raptus sit. Tandem postquam illis denuntiavit ne peccent, sed si qui peccarint, resipiscant, cum gratiarum actione terminat Epistolam.

Quarta, ad Galatas.

62. Hanc misit Roma, cum jam vidisset Galatas ac docuisset. Est autem ea epistolæ occasio : Galatæ postquam recte fuissent instituti ab Apostolo, et sincere in Christum credidissent, cum Apostolus profectus fuisset, seducti fuerant a quibusdam, ita ut circumciderentur. Hæc cum didicisset Apostolus, scribit ad eos : et initio quidem testimonium illis dat fidei, quam habuerant, et sinceri erga Christum animi ; mox vero ideo reprehendit, quod stulte egissent ac mutati fuissent. Consequenter disputat de lege, et de fide quæ secundum Abraham est, ac ostendit cum ex lege, tum ex uxoribus Abraham, allegorice usurpatis, ad tempus usque datam esse umbram et circumcissionem, adventu vero Christi hæc fuisse abrogata. Hæc ubi ostendit, suadet illis, ne posthac amplius seductoribus aurem præbeant, sed magis fidei, quæ in Christo est, adhæreant cognoscantque per gratiam, quæ in Christo est, abolitam esse carnis circumcissionem. Postremo adhortatus ad bonos mores, claudit Epistolam.

Quinta, ad Ephesios.

63. Misit et istam Roma, cum nondum eos vidisset, audisset autem de illis. Occasio autem Epi-

stolæ hæc est : Ephesii, cum credidissent in Dominum nostrum Jesum Christum, genuinam habebant in ipsum fidem, et erga omnes sanctos dilectionem, cupiebantque a Paulo confirmari. Hoc ubi cognovisset, scribit ad eos hanc Epistolam velut instituendi gratia. Et principio ostendit mysterium nostrum non esse recens, sed ab initio et ante mundi creationem beneplacitum Deo fuisse, ut Christus pro nobis pateretur, nosque salutem consequeremur. Deinde disserit de vocatione gentium, ut ostenderet eos merito credidisse, declaratque vocationem nostram non per hominem aliquem esse factam, sed per Christum, qui Filius Dei est, ut etiam ex eo discerent, hominis se cultores non esse factos, ubi in Christum crediderunt, sed veros cultores Dei. Significat se quoque hujus gratia missum fuisse, ut prædicaret Evangelium, et quod curam ipsorum habeat. Postea, adhortatorios sermones viris ac mulieribus, patribus et liberis, dominis ac servis in hac Epistola ponit : atque universos omnino contra diabolum et dæmones ejus instruit, dicens adversum illos nobis esse luctam. Et ubi tanquam bonus athletarum præceptor omnes contra diabolicas operationes verbis suis inunxit, Epistolam claudit.

Sexta, ad Philippenses.

64. Hanc quoque Roma misit, cum jam (Philippenses) vidisset ac docuisset. Argumentum Epistolæ hoc est : Cum Philippenses subsidii ministerium Paulo 150 misissent, et nonnulli circumirent, qui simplicium aures obtentu umbræ legis et circumcisionis corrumpent, ac dicerent sine illa non posse quemquam justificari, Apostolus re cognita Philippensibus scribit. Et primum quidem laudat eorum fidem, et significat, quod memoriam ipsorum habeat. Deinde enarrat, quomodo Romæ doctrinæ suæ rationem reddiderit, et quomodo nonnulli molestiam intulerint, dum in vinculis esset, invidiam ipsi excitantes. Postea adhortatur eos, ut se mutuo diligant : exposita Salvatoris benignitate, qui cum Deus esset, homo nostri gratia factus est. Postea de circumcisione ac veteri lege disputans, inutilem esse deinceps circumcisionem ostendit, sumpto de se exemplo, cum dicit : « Hæc omnia propter Christum damnum esse judico ¹³. » Quapropter eos quoque, qui circumcisionem adhuc docebant, ac Philippenses seducere volebant, reprehendit, inimicosque Christi esse dicit. Laudat autem Philippenses propter communicationis, quod sibi impenderant, beneficium, et ubi ad bonos mores rursus adhortatus est, terminat Epistolam.

Septima, ad Colossenses.

65. Hanc quoque Roma misit, cum Colossenses nondum vidisset quidem, audissetque tantum de illis. Occasio autem Epistolæ hæc est : Colossenses Græcis sophismatibus seducere tentabant quidam contra fidem Christi loquentes : nec non circa legales cibos, et circumcisionem. Hoc ubi didicisset

¹³ Philipp. ii, 7.

Α φασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Ἐφέσιοι, πιστεύσαντες εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, γνησίαν εἶχον εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους τὴν ἀγάπην, καὶ ἐβούλοντο παρὰ τοῦ Παύλου βεβαιωθῆναι. Μαθῶν τοίνυν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς ταύτην τὴν Ἐπιστολὴν, ὡσπερ κατηχητικὴν. Καὶ πρότερον μὲν δεικνυσι μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ καταβολῆς κόσμου εἶναι ταύτην εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ, ὥστε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν, καὶ ἡμᾶς σωθῆναι· Ἐπειτα περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν διαλέγεται, ἵνα δεῖξῃ ἀξίως αὐτοὺς πεπιστευκέναι· καὶ ἀποδείκνυσι, ὅτι ἡ κλήσις ἡμῶν γέγονεν οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπολάτραι γεγόνασι, πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ ἀληθινοὶ θεοσεβεῖς. Σημαίνει δὲ καὶ ἑαυτὸν διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι κηρῶσειν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι περὶ αὐτῶν ἐφρόντιζεν. Εἶτα παραινετικούς λόγους ἀνδράσι καὶ γυναίξιν, πατράσι καὶ τέκνοις, κυρίοις καὶ δούλοις τίθησιν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, καὶ καθόλου πάντας παρασκευάζει κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμονῶν αὐτοῦ, λέγων πρὸς ἐκείνους εἶναι ἡμῖν τὴν πάλην. Καὶ ὡσπερ ἀγαθὸς ἀλείπτῆς, ἀλείψας τοὺς λόγους πάντας κατὰ τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, οὕτω τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν.

**Ἐκτη, πρὸς Φιλιπησίους.*

64. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἐωρακῶς αὐτοὺς ἅμα καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Περμάντων Φιλιπησίων διακονίαν τῷ Παύλῳ, καὶ τῶν περιερχομένων, καὶ διαφθειρόντων τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκεραίων προφάσει τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου καὶ τῆς περιτομῆς, καὶ λεγόντων χωρὶς ταύτης μὴ δύνασθαι δικαιοθῆναι, μαθῶν ὁ Ἀπόστολος γράφει Φιλιπησίους. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῶν τὴν πίστιν, καὶ σημαίνει μνημονεύειν αὐτῶν· Ἐπειτα διηγείται ὡς ἀπελογήσατο ἐν Ῥώμῃ, καὶ ὅτι τινὲς αὐτῷ βαρεῖς γεγόνασι ἐν τοῖς δεσμοῖς, φθόνον αὐτῷ κινούντες. Εἶτα αὐτοὺς προτρέπεται ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐξηγούμενος τὴν τοῦ Σωτῆρος φιλανθρωπίαν, ὅτι Θεὸς ὢν ἐνηνθρώπησε δι' ἡμᾶς. Εἶτα περὶ τῆς περιτομῆς καὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου διαλαβὼν ἀποδεικνύει ἀργὴν γεγενῆσθαι λοιπὸν τὴν περιτομὴν, λαμβάνων ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ παράδειγμα, καὶ λέγων, ὅτι « Ταῦτα πάντα ἡγούμαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. » Διὸ καὶ τοὺς μὲν διδάσκοντας ἐτι περιτομὴν, καὶ θέλοντας αὐτοὺς ἀπατήσαι, μέμφεται, καὶ λέγει ἐχθροὺς εἶναι τοῦ Χριστοῦ. Ἀποδέχεται δὲ Φιλιπησίους διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τῆς κοινωνίας δόσιν· καὶ προτρέψαμενος πάλιν εἰς τὰ ἔθνη αὐτοῦς, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν.

Ἐβδομή, πρὸς Κολασσαίς.

65. Ταύτην ἀποστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὐχ ἐωρακῶς μὲν αὐτοὺς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Τοὺς Κολασσαίς ἐπειρόντων τινες ἀπατήσαι σοφίσμασιν Ἑλληνικοῖς κατὰ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως, καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ βρωμάτων, καὶ τῆς περιτομῆς. Ταῦτα τοίνυν

μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει τὴν Ἐπιστολὴν αὐτοῖς ταύτην, ὡς περ κατηχητικὴν. Καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ, σημαίνει ἀπὸ τοῦ σκότους αὐτοὺς μεταθεσθῆναι εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς, εἰς ὃν ἐπίστευσαν, εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε· καὶ ὅτι ἐπρέσεν αὐτὸν δημιουργὸν ὄντα γενέσθαι καὶ πρωτότοκον τῆς κτίσεως καὶ πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα τὰ ἀμφοτέρα συνάψῃ, καὶ ζωοποιησῇ τὰ πάντα. Προτρέπει τε αὐτοὺς ἐμμένειν τῇ πίστει, σημαίνων, ὅτι αὐτὸς Παῦλος διάκονός ἐστι τοῦ Ἐθαγγελίου, ἐν ᾧ κατηχήθησαν· εἶτα δὲ καὶ περὶ τοῦ νόμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ βρωμάτων διαλαμβάνει, καὶ περὶ ἡμερῶν καὶ ἐνιαυτῶν, ἃ ἐξηγεῖται, καὶ ἀποδείκνυσιν ἡρηγημένοι ἵνα πάντα τὰ παλαιὰ καὶ τὴν περιτομὴν· συμβουλεύει τε αὐτοὺς μὴ πλανᾶσθαι ἀπὸ τῶν σοφισζομένων, καὶ πλανᾶν αὐτοὺς θελόντων. Καὶ λοιπὸν παραινέσας κένταυθα γονεῦσι καὶ τέκνοις, καὶ ἀνδράσι, καὶ γυναίξιν, δούλοις καὶ κυρίοις, καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς τὰ ἦθη συμβουλεύσας, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν. Παραγγέλλει μέντοι αὐτοὺς, ἵνα, ὅταν ἀναγνωσθῇ παρ' αὐτοῖς ἡ Ἐπιστολὴ, ποιήσωσι καὶ ἐν τῇ Λαοδικέῳ Ἐκκλησίᾳ αὐτὴν ἀναγνωσθῆναι· καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας πάλιν καὶ αὐτοὺς ἀναγνώσῃαι.

Ὁγδοή, πρὸς Θεσσαλονικεῖς.

66. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ἀθηνῶν, ἐωρακῶς πρότερον αὐτοὺς, καὶ διατριψας παρ' αὐτοῖς. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Ὁ Ἀπόστολος πολλὰ θλίψεις παθὼν ἐν Βεβρόλᾳ, καὶ ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας, καὶ ἐν Κορινθῷ, γινώσκων τε ὅσα πέπονθε καὶ ἐν Θεσσαλονικίᾳ, φοβούμενος, μὴ ἀκούσαντες Θεσσαλονικεῖς, ἃ πέπονθεν ἐν ταῖς προεξηγημέναις πόλεσι, πειρασθῶσιν ὑπὸ τοῦ πειράζοντος, καὶ σκανδαλισθῶσι· μαθὼν δὲ ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀποδησκούσι κατῶδονοι ἐγίνοντο, ἀποστέλλει Τιμόθεον πρὸς αὐτοὺς μετὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπιστηρίζει αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει, ὥστε μὴ σαλευέσθαι διὰ τὰς θλίψεις· ὑπομιμνήσκει γὰρ αὐτοὺς, ὡς καὶ ἐν τῇ κατηχῆσει διδασθέντας ὑπομένειν τὰς θλίψεις, καὶ μηδὲν ξένον αὐτοὺς πεπονθέναι ὑπὸ Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Χριστὸν ἀποκτείναντων. Χριστιανῶν γὰρ ἴδιον τὸ θλίβεσθαι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἔλεγε. Πολλὰ δὲ παραινέσας αὐτοῖς οὕτως ἀναστρέφεσθαι, ὡς παρέλαβον ἀπ' αὐτοῦ, γράφει καὶ περὶ τῶν τελευτώντων, παραμυθούμενος αὐτοὺς καὶ διδάσκων, μὴ βαρέως φέρειν. Οὐ γὰρ εἶναι τὸν θάνατον ἀπιύλειαν, ἀλλ' ὁδὸν ἀναστάσεως. Ἐπειτα καὶ περὶ τῶν χρόνων αὐτοὺς διδάσκει, ἵν' ἄδηλον τὴν ἡμέραν γινώσκοντες, ἀεὶ ἔτοιμοι γίνωνται, καὶ μηδὲν προσέχωσιν ἐπαγγελωμένων περὶ αὐτῆς. Ἔσεσθαι γὰρ φησι τὴν παρουσίαν οὕτως, ὥστε τοὺς περιλειπομένους, καὶ εὐρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, μὴ φθάνειν τοὺς ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένους. Ἄμα γὰρ γίνεσθαι τὴν πάντων ἀλλαγὴν διδάσκει. Πρὸς τούτοις, προτρέπων αὐτοὺς βελτιοῦσθαι ἐν τοῖς ἥθεσι, παραινεῖ αἰεὶ αὐτοῖς καὶ χαίρειν τῇ ἐλπίδι, καὶ προσεύχεσθαι, καὶ εὐχαριστεῖν αἰεὶ τῷ Κυρίῳ, ἐνορκίζων αὐτοὺς ἀναγνώσῃαι τὴν Ἐπιστολὴν ταύτην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ οὕτως αὐτὴν τελειοῖ.

Apostolus, hanc illis Epistolam instruendi modo scribit. Et principio gratias agens Deo, significat eos e tenebris ad veritatis lucem esse translatos, et quod Christus, in quem crediderant, imago Dei sit, et Verbum per quod omnia facta sunt, et quod decuerit eum, qui rerum est opifex, primogenitum fieri creaturæ, et primogenitum ex mortuis; ut utraque conjungeret, et omnia vivificaret. Adhortatur etiam eos, ut in fide persistent, significans eis se Paulum esse ministrum Evangelii, in quo instructi jam erant. Deinde de lege, et de cibis in lege memoratis disputat, de diebus etiam et annis exponit, et deinceps vetera omnia, circumcisionem quoque, abolita esse declarat. Auctor est etiam, ne decipi se sinant a sophistis, iisque qui se subornare vellent. Tandem hortatus parentes, liberos, viros, mulieres, servos et dominos, et alia quæ bonos mores concernunt locutus, Epistolam finit. Denuntiat etiam illis, ut posteaquam apud illos lecta fuerit Epistola, curent, ut et in Ecclesia Laodicensi legatur, et ut vicissim eam legant, quæ Laodicensibus scripta est.

Octava, ad Thessalonicenses.

66. Hanc mittit Athenis, cum eos jam antea vidisset, et cum ipsis conversatus esset. Occasio vero epistolæ hæc est: Cum multas afflictiones Berrhææ peressus esset Apostolus, Philippis quoque Macedoniae et Corinthi, sciretque, quæ passus fuerat Thessalonicæ, veritus, ne Thessalonicenses, auditis quæ passus erat in prædictis civitatibus, tentarentur a tentatore et scandalizarentur, præsertim cum intellexisset eos mortuorum gratia multum lugere, misit ad eos Timotheum cum hac Epistola. Et primum confirmat eos in fide, ne propter afflictiones concutiantur. Commonefacit enim eos, quomodo et in prima institutione didicerant, ferendas esse tribulationes, et quod insolens non sit, quod passi essent a Judæis, qui etiam Christum occiderunt. Esse enim **151** proprium Christianorum affligi in hac vita. Hortatus autem eos multis, ut ita conversarentur sicuti ab ipso acceperant, de mortuis etiam scribit, consolans eos ac docens, ne moleste ferant. Mortem enim non esse perditionem, sed viam resurrectionis. Deinde et de temporibus eos edocet, ut diem Domini occultum esse scientes, semper parati sint, nec quemquam attendant de illo nuntiantem: futurum enim ita illis adventum, ut qui residui invenientur in eo die, non sint præventuri eos, qui ex mortuis excitabuntur, eo quod simul ac subito omnium sit futura mutatio. Denique ubi admonuit eos, ut meliores moribus evadant, hortatur etiam, ut semper in spe gaudeant, et precationi insistant, ac perpetuo gratias agant Domino. Tandem adjurat eos, ut Epistolam hanc fratribus omnibus legant, atque illam finit.

Nona, item ad Thessalonicenses.

67. Hanc Roma mittit. Occasio autem ejus talis est : Thessalonicæ quidam otiosi et inordinate viventes circumibant, ac fratres seducebant : quasi jam tum adventus Domini instaret. Seducebant autem auditores quasi Apostolo id manifestante, et ab ipso Spiritu sancto audissent. Quod ubi cognovit Apostolus, hanc ad eos Epistolam scripsit. Et primum quidem crescentem eorum fidem laudat, et gloriatur in ipsis, quod afflictiones fortiter tolerabant propter Christum : consolatur eos etiam, quod futura sit a Deo ultio eorum, a quibus immerito affligebantur. Deinde vero et de adventu Salvatoris eos edocet, ne cuiquam credant, neve turbentur, sive per Spiritum, sive tanquam ipse ea de re scripserit ; nec ullo modo putent, eam jam instare, aut futuram esse, priusquam defectio veniat, et post hanc Antichristus, filius ille perditionis, cujus adventum in signis ac prodigiis mendacibus secundum operationem Satanæ futurum esse significat. Postea adhortatus eos, ut fortiter persistent, et traditiones, quas a se didicerant, servant, denuntiat illis ne quam cum iis, qui inordinate vivebant, communionem habeant, sed magis repudient eos. Declarat enim hujusmodi curiosos esse et erroneos. Prorsus autem præcipit eis, ut si quis sermonibus suis immorigerus sit, hunc e synagoga ejiciant. Cæterum pacem illis apprecatus, finit Epistolam, salutatione propria manu scripta, quod cujusque Epistolæ suæ signum esse indicat.

Decima, ad Hebræos.

68. Hanc mittit ex Italia. Occasio autem Epistolæ talis est : Quoniam Judæi legi et umbris illius incumbebant, ob eam causam Paulus apostolus, doctor gentium factus et ad gentes missus, ut Evangelium illis prædicaret, cum omnibus gentibus scripsisset, jam deinceps omnibus etiam Hebræis, qui ex circumcisione crediderant, Epistolam hanc scribit declarationibus et probationibus instructam, de Christi adventu, et quod legis umbra desierit. Et principio declarat prophetas ideo esse missos, ut de Salvatore prænuntiarent, et ut post illos ipse Salvator veniret : servos esse prophetas, et nuntios adventus ipsius. Ipsum vero Christum Filium esse Dei, per quem omnia facta sint. Et quod hunc Filium incarnari hominemque fieri oportuerit, ut per corporis sui immolationem mortem aboleret : neque enim per sanguinem vituli aut hirci, sed per sanguinem Christi fore mortalibus salutem. Ostendit etiam, quod lex neminem perfectum reddiderit, sed umbram habuerit futurorum **152** bonorum, et quod populus requiem per illam non invenit, sed communis nobis omnibus relinquatur quietis dies. Item declarat sacerdotale illud summi sacerdotis munus ab Aarone ad Christum translatum esse, cujus typus fuit Melchisedec, non ex Levi ortus : et quod patres sicut sint,

A Ένάτη, πάλιν καὶ αὐτὴ πρὸς Θεσσαλονικεῖς.

67. Ταύτην ἀποστέλλει ἀπὸ Ῥώμης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Τινὲς ἐν Θεσσαλονικῇ ἀργοὶ καὶ ἄτακτοι περιερχόμενοι τοὺς ἀδελφούς ὑφ' ἡραζόν, ὡς ἦδη τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἐνστάσης· Ἰπᾶτων δὲ τὸς ἀκούοντας, ὡς τοῦ Ἀποστόλου τοῦτο δηλοῦντος, καὶ ὑπὸ Πνεύματος ἀκούσαντες. Ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος γράφει τὴν Ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν αὐξάνουσαν, καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς ἔκαυχᾶτο, τὰς ὀλιψείας γενναίως ὑποφέρουσι διὰ τὸν Χριστόν· καὶ παραμυθίζεται δὲ αὐτούς, ὡς ἐσομένης ἐκδικίας παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀδικούντων· ἔπειτα δὲ καὶ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος διδάσκει, μηδενὶ αὐτοὺς πειθεσθαι, μηδὲ θροεῖσθαι, μήτε διὰ Πνεύματος, μήτε ὡς αὐτοῦ γράψαντος, μηδὲ ὀλιως νομίζειν ἦδη παρῆναι αὐτήν, μηδὲ πρότερον ἔσεσθαι ταύτην, ἐὰν μὴ ἡ ἀποστασία πρότερον ἔλθῃ, καὶ μετ' αὐτὴν ὁ Ἀντίχριστος, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, οὗ τὴν παρουσίαν ἐν σημεῖοις καὶ τέρασι ψεύδους κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἔσεσθαι σημαίνει. Ἔπειτα παραινέσας αὐτοῖς στήκειν γενναίως, καὶ κρατεῖν τὰς παραδόσεις, ὡς ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτοῦ, παραγγέλλει μηδεμίαν κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τῶν ἀτάκτων, ἀλλὰ καὶ ἀποβάλλειν αὐτούς. Εἶναι γὰρ καὶ περιέργους καὶ πλάνους ἐδήλωσε τοὺς τοιοῦτους. Καὶ καθόλου δὲ παρήγγειλε τὸν μὴ ὑπακούοντα τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῦτον ἀποσυνάγων γίνεσθαι. Καὶ λοιπὸν ὑπευξάμενος αὐτοῖς εἰρήνην, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν, τὸν ἀσκαμὸν τῇ ἰδίᾳ χειρὶ γράψας, ὅπερ σημεῖον εἶναι πάσης Ἐπιστολῆς οἰκειάς δεδήλωκεν.

Δεκάτη, πρὸς Ἑβραίους.

68. Ταύτην ἀποστέλλει ἀπὸ Ἰταλίας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι ἐνίσταντο ἐν τῷ νόμῳ καὶ ταῖς σκιαῖς, διὰ τοῦτο ὁ ἀπόστολος Παῦλος, διδάσκαλος ἐθνῶν γενόμενος, καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἀποσταλαῖς κηρύττειν τὸ εὐαγγέλιον γράψας τε πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, γράφει λοιπὸν καὶ πᾶσι τοῖς ἐκ περιτομῆς πιστεύουσι Ἑβραίοις ἀποδεικτικὴν ταύτην Ἐπιστολήν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τοῦ πεπαῦσθαι τὴν σκιάν τοῦ νόμου. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδεικνύει τοὺς προφήτας διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι, ἵνα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀπαγγέλωσι, καὶ μετ' αὐτοὺς αὐτὸς ἔλθῃ· δούλους τε εἶναι τοὺς προφήτας, καὶ μνηστὰς τῆς αὐτοῦ παρουσίας· αὐτὸν δὲ τὸν Χριστὸν ὕδιν εἶναι τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε· καὶ ὅτι τοῦτον τὸν ὕδιν ἔδει ἀνθρώπων γενέσθαι σαρκωθέντα, ἵνα διὰ τῆς τοῦ σώματος αὐτοῦ θυσίας καταργῆσθαι τὸν θάνατον· οὐ γὰρ δι' αἵματος μόσχου ἢ τράγου, ἀλλὰ δι' αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἔσεσθαι τὴν σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις. Ἀποδεικνύει δὲ, ὅτι ὁ νόμος οὐδένα ἐτελείωσεν, ἀλλὰ σκιάν εἶχε τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ οὐ κατέπαυσεν ὁ λαὸς, ἀλλὰ κοινῇ πᾶσιν ἡμῖν ἀπολείπεται ἡ ἡμέρα τῆς καταπαύσεως. Πάλιν δὲ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἀρχιερατικὴ λειτουργία μετέθῃ ἀπὸ Ἀαρὼν εἰς τὸν Χριστόν, οὗ τύπος ἦν ὁ Μελχισεδέκ, οὐκ ὢν ἐκ τοῦ Λευὶ· πιστεῖ τε δεδικαιῶσθαι τοὺς πατέρας

σημαίνει, και οὐκ ἐξ ἔργων τοῦ νόμου. Ἐἶτα πάλιν A
εἰς τὰ ἤθη προτρέψάμενος και τούτους, και ἀποδε-
ξάμενος αὐτῶν τὴν διὰ τὸν Χριστὸν ὑπομονὴν, και
ταύτας τιμᾶν τοὺς πρεσβυτέρους, τελειοὶ τὴν ἐπι-
στολήν.

Ἐνδεκάτη, πρὸς Τιμόθεον.

69. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Μακεδονίας. Ἡ δὲ
πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη· Ἐν τῇ Ἐφέσῳ τινὲς
Ἰουδαϊζόντες ἐπεχειροῦν ἐτεροδιδασκαλεῖν, και ἀπα-
τᾶν τοὺς ἀκεραίους προφάσει τοῦ νόμου. Τοῦτο οὖν
μαθῶν ὁ Ἀπόστολος, προτρέπει τὸν Τιμόθεον ἐκεῖ
προσμεῖναι πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν· γράφει τε αὐτῷ
τὴν ἐπιστολήν ταύτην. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπομιμνή-
σκει τοῦτον, εἰδὸτα τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν, διδάσκων
αὐτὸν περὶ τοῦ νόμου, κωλύειν τοὺς παρὰ τὴν ὀρθὴν
διδασκαλίαν λαλοῦντας, ἐπιτιμᾶν τε αὐτούς. Καὶ
γὰρ και αὐτὸς Ἰμέναιον και Ἀλέξανδρον, ναυαγή-
σαντας περὶ τὴν πίστιν, παρέδωκε τῷ Σατανᾷ, ἵνα
καυδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. Ταῦτα ὑπομνήσας,
λοιπὸν διατάττει αὐτῷ κανόνας ἐκκλησιαστικούς
περὶ προσευχῆς, πῶς, και ποῦ, και περὶ τίνων δεῖ
προσεύχεσθαι· περὶ τοῦ σιγᾶν ἐν ἐκκλησίαις τὰς
γυναίκας, και μᾶλλον μανθάνειν ἢ διδάσκειν αὐτάς·
περὶ καταστάσεως ἐπισκόπων, και πρεσβυτέρων, και
διακόνων, πῶς και ὅποιους εἶναι δεῖ τοὺς καθιστα-
μένους· περὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χηρῶν, ἀπὸ πόσων
ἐτῶν χρῆ ταύτας καταλέγεσθαι, και ὅποιας αὐτάς
εἶναι δεῖ, και πῶς αὐταῖς δεῖ προσέχειν· περὶ τοῦ
σωφρονεῖν τὰς νεωτέρας, και γαμεῖν μᾶλλον, και μὴ
αἰσχρῶς ζῆν· περὶ τοῦ παραγγέλλειν τοῖς πλουσίοις C
μὴ ὑψηλὰ φρονεῖν, μηδὲ ἐλπίζειν ἐπὶ τῷ πλούτῳ.
Περὶ τούτων διαταξάμενος, προτρέπεται αὐτὸν ταῦτα
διδάσκειν, και μηκέτι μὲν ὑδροποτεῖν· προσέχειν δὲ
ἐαυτῷ και τῇ διδασκαλίᾳ, εἰδὸτα ἔσεσθαι καιροῦς, ἐν
οἷς ἀποστῆσονται τινες τῆς πίστεως. Διδάξας δὲ κα-
θαρὰ εἶναι και τὰ βρώματα, και παραγγελίας αὐτῷ
ἐκτρέπεσθαι τὰς ἐμφυλοναίικους ζητησεις ὡς βεβή-
λους, ἐφ' αἷς και τινες καυχόμενοι παρῆσαν τὴν
πίστιν, τελειοὶ τὴν ἐπιστολήν.

Δωδεκάτη, και αὕτη πάλιν πρὸς Τιμόθεον.

70. Ταύτην ἐπιστέλλει πάλιν πρὸς Τιμόθεον ἀπὸ
Ῥώμης. Ἡ δὲ πρόφασις και ταύτης τῆς ἐπιστολῆς
ἐστὶν οὕτως· Τῶν συναποδημησάντων τῷ Παύλῳ κα-
ταλειψάντων αὐτὸν, βουλόμενος ὁ Ἀπόστολος τὸν D
Τιμόθεον ἔλθειν πρὸς αὐτὸν, γράφει τὴν ἐπιστολήν.
Και πρῶτον μὲν δηλοῖ ἑαυτὸν μνημονεύειν αὐτοῦ τε
τῆς εὐλαβείας και τῆς τῶν προγόνων αὐτοῦ πίστεως·
ἔπειτα δὲ, ὅτι οἱ ἀπὸ Ἀσίας, ὧν ἐστὶ Φύγελλος και
Ἐρμογένης, ἀπεσπάρησαν αὐτὸν, ὀρῶντες αὐτοῦ
τὰς ἀλύσεις. Τὸν Ὀνησιφόρον δὲ ἀπεδέξατο, ἐλθόντα
εἰς τὴν Ῥώμην, και προσμεῖναντα αὐτῷ. Παραγ-
γέλλει δὲ αὐτῷ παραιτεῖσθαι τὰς μωρὰς ζητήσεις,
διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν γεννᾶσθαι μάχας. Καὶ γὰρ Ἰμέναιος
και Φιλητῆς, οὕτως ἐκτραπέμενες, παρέδωκαν τὴν
ἀλήθειαν, λέγοντες ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι. και
τινας ἀνατρέπουσι. Μᾶλλον οὖν παραινεῖ τούτῳ προσ-
έχειν ἑαυτῷ και τῇ διδασκαλίᾳ, και εἰδέναι μὲν, ὅτι
ἐν ὑστέροις καιροῖς ἔσονται οἱ ἄνθρωποι φιλήδονοι

PATROL. GR. XXVIII.

non ex operibus legis, justificati. Tandem ubi
et istos ad morum institutionem adhortatus est,
ac tolerantiam eorum propter Christum laudavit,
suasitque ut presbyteros honore afficiant, absol-
vit Epistolam.

Undecima, ad Timotheum.

69. Hanc Epistolam misit e Macedonia, cujus
hæc est occasio. Ephesi quidam Judaizantes alie-
nam conabantur invehere doctrinam, et simpli-
ciores prætextu legis seducere. Hoc eum com-
perisset Apostolus, admonuit Timotheum, ut illic
hæreret, quo eos corrigeret. Scribit autem illi
Epistolam hæc : et primum commonefacit eum,
fidei, quæ in Christo est, gnarum, de lege docens,
ut cohibeat eos, qui præter rectam doctrinam, B
loquebantur, illosque increpet. Nam et ipse Apos-
tolus Hymenæum et Alexandrum, naufragium
circa fidem passos, Satanæ jam tradiderat, ut
discerent non blasphemare. Ubi de istis admonuit,
canones illi ecclesiasticos deinceps præscribit
de oratione, quomodo, et ubi, et pro quibus sit
orandum. Quod mulieres in Ecclesiis tacere de-
beant, et magis discere, quam docere. De consti-
tutione episcoporum, presbyterorum et diacono-
rum ; quomodo se gerere et quales esse debeant,
qui constituuntur. De viduis in Ecclesia, qua illæ
ætate eligi, et quales esse debeant, ac quomodo
illarum cura habenda sit. Juniores ad castitatem
instituendas esse, ut nubant potius quam turpiter
vivant ; divitibus denunciandum esse ne superbiant,
neve spem collocent in divitiis suis. Postquam
de istis præcepit, hortatur eum, ut hæc doceat,
et ut aquam ultra non bibat, sed sibi ipsi et do-
ctrinæ attendat, quod sciat fore tempora, qui-
bus nonnulli a fide defecturi sint. Ubi etiam
escas mundas esse docuit, ac præcepit, ut contem-
tiosas et profanas quæstiones aversetur, in quibus
quidam gloriantes fidem transgressi jam erant, finit
Epistolam.

Duodecima, item ad Timotheum.

70. Hanc item ad Timotheum Roma misit. Occa-
sio ejus talis est. Cum vellet Apostolus, postquam
desertus erat ab iis, qui protectionis socii fuerant,
ad se venire Timotheum, hanc scripsit Epistolam.
Et initio significat se memorem esse, cum pietatis
ejus, tum fidei majorum ipsius. Deinde quod,
qui ex Asia erant, ex quorum numero erant Phy-
gellus et Hermogenes, aversati se sint, in catenis
constitutum videntes. Onesiphorum vero laudat,
quod is Romam venerit, et apud se manserit.
Præcipit autem, ut stultas quæstiones aversetur,
quod hinc pugnae oboriantur. Nam hoc pacto Hy-
menæum et Phil-tum deflexos, transgressos esse
veritatem, dicentes, resurrectionem jam esse
factam ; et nonnullos subvertere. Hoc itaque
magis illum hortatur, ut sibi ipsi attendat et do-
ctrinæ, sciatque futuros posterioribus temporibus
homines, voluptatum magis quam Dei amantes, et

14

ut, ista praevidens, populum credentem communiat, ne quis ex illo seducatur. Postquam autem ad morum institutionem et doctrinae severitatem multis illum adhortatus est, ac significavit tempus resolutionis suae jam imminere, ut pro Christo immoletur, praecipit ei, **153** ut ad se cito veniat, afferens secum penulam suam et libros. Hortatur etiam, ut Alexandrum aëriarium caveat, ut qui se multis malis affecerit, atque ita claudit Epistolam.

Decima tertia, ad Titum.

71. Hanc misit Nicopoli : nam ibi hibernavit. Est autem Epistolae occasio talis. In Creta reliquerat Titum, ut clericos per civitates constitueret. Cum autem illic multi legis praetextu, populum credentem subducere conarentur, id ubi cognovit Apostolus, Epistolam scripsit. Et principio gratiis actis Deo propter ipsius pietatem, indicat fidem in Christum non esse recentem, sed a saeculo praeparatam et a Deo promissam. Deinde de constituendis clericis docet, quomodo illi conversari et quales esse debeant. Praecipit etiam illi, ut increpet eos, qui sanae fidei contradicerent, maxime eos, qui erant ex circumcissione : sciatque Cretenses esse otiosos, et opus habere increpatione. Et postquam docuit omnis generis escas esse mundas mundis, et quales esse debeant anus, quarum est officium castigare adolescentulas, admonet, quomodo servi dominis suis subjici debeant. Denique ubi admonuit, quod gratia Salvatoris non ex operibus nos justificaverit, sed ex divina benignitate, denuntia-vitque, ut legales pugnas, tanquam impudentes aversetur, significat illi, ut cum ad se miserit Artemam, ad se veniat. Praecipit etiam, ut auditores suos bonis operibus praesse doceat, atque ita terminat Epistolam.

Decima quarta, ad Philemonem.

72. Hanc Roma mittit. Occasio autem ejus haec est : Onesimus servus Philemonis aufugerat, et ad Paulum venerat, atque ab illo in fide instructus, illi utilis ad ministerium erat. De hoc itaque scribit Philemoni, illique commendat Onesimum, ut sincere erga eum afficiatur, nec amplius cum habeat ut servum, sed ut fratrem. Hortatur illum etiam ut hospitium sibi paret, ut ubi venerit, manendi locum inveniat : et sic finit Epistolam.

Liber octavus. Apocalypsis Joannis.

73. Hoc nomine vocatur hic liber, quia hanc revelationem ipse Joannes evangelista et theologus in Patmo insula dicta, Dominico die vidit, jussusque conscripsit, ut ad septem Ecclesias mitteret, videlicet istas : Ephesum, Smyrnam, Pergamum, Thyatiram, Sardes, Philadelphiam et Laodiceam. Quae vero in hac visione vidit, multa sunt ac varia. Ac demum perdicionem etiam Antichristi cum diabolo vidit. Jubetur autem primum scribere sin-

μαλλον ἢ φιλόθεοι· προσέλιποντα δὲ ταῦτα, ἀσφαλίζεσθαι τοὺς λαοὺς, μὴ τις ἐξ αὐτῶν ἀπατηθῆ. Καὶ εἰς τὰ κῆθη δὲ καὶ εἰς τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκριβείαν πολλὰ προτρέψάμενος αὐτὸν, καὶ σημάνας τὸν καιρὸν λοιπὸν τῆς ἀναλύσεως αὐτοῦ ἐνεστάναι, καὶ μέλλειν σπίνδεσθαι καὶ μαρτυρεῖν, ἐνετείλατο αὐτῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν ταχέως, κομίζοντα τὸν φελόνην καὶ τὰ βιβλία. Παρήνεσε δὲ αὐτῷ Ἀλέξανδρον τὸν χαλκίει· φυλάττεσθαι, ὡς πολλὰ κακὰ ἐνδειξάμενον αὐτῷ· καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν ἐπιστολὴν.

Τρισκαιδεκάτη, πρὸς Τίτον.

71. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Νικοπόλεως· ἐκεῖ γὰρ παρεχίμασεν. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη· Εἰς μὲν τὴν Κρήτην ἀπέλιπε τὸν Τίτον, ἵνα καταστήσῃ κατὰ πόλεις κληρικούς· πολλῶν δὲ θνητῶν ἐκεῖ τῶν ἐπιχειροῦντων προφάσει τοῦ νόμου ἀπατῶν τοὺς λαοὺς, μαθὼν δὲ Ἀπόστολος, γράφει. Καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ διὰ τὴν αὐτοῦ εὐλάβειαν, σημαίνει τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν μὴ νεωτέραν εἶναι, ἀλλ' ἐξ αἰῶνος ἡτοιμάσθαι, καὶ ἐπηγγέλλαι παρὰ τοῦ Θεοῦ ταύτην· ἔπειτα δὲ καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν κληρικῶν. Καὶ τοῦτον διδάσκει, πῶς, καὶ ὁποίους αὐτοὺς εἶναι δεῖ. Καὶ ἐπιτιμῶν δὲ ἐντέλλεται αὐτῷ τοῖς ἀντιλέγουσι τῇ ὑγιαίνουσῃ πίστει· μάλιστα τοῖς ἐκ περιτομῆς, εἰδέναι τε τοὺς Κρήτας, ὅτι ἀργοὶ εἰσι, καὶ χρῆζουσιν ἐπιτιμίας. Διδάσκει τε πάντα τὰ βρώματα καθαρὰ εἶναι τοῖς καθαροῖς, καὶ ὁποίας εἶναι δεῖ τὰς πρεσβυτέρας, τὰς ὀφειλούσας σωφρονίζειν τὰς νέας, παραινέει πῶς δεῖ τοὺς δούλους τοῖς ἰδιοῖς δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι. Καὶ τέλος, ὑπομνήσας ὅτι ἡ τοῦ Σωτῆρος χάρις οὐκ ἐξ ἔργων ἡμᾶς ἐδικαίωσεν, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ φιλανθρωπίᾳ, καὶ παραγγέλλας τὰς νομικὰς μάχας ἐκτρέπεσθαι, ὡς ἀναισχύντους οὖσας, δηλοῖ αὐτῷ, μετὰ τὸ πέμψαι πρὸς αὐτὸν Ἀρτεμᾶν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς αὐτόν. Ἐνετείλατο τε αὐτῷ, ὥστε διδάσκειν, καὶ τοὺς αὐτοῦ καλῶν ἔργων προοτασθαι· καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν ἐπιστολὴν.

Τεσσαρεσκαιδεκάτη, πρὸς Φιλήμονα.

72. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη· Ὀνήσιμος ὁ οἰκέτης Φιλήμονος ἔφυγε, καὶ προσῆλθε τῷ Παύλῳ, καὶ κατηχήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ γέγονεν αὐτῷ χρήσιμος εἰς διακονίαν. Περὶ τούτου τοίνυν γράφει Φιλήμονι παρατιθέμενος αὐτῷ τὸν Ὀνήσιμον, ἵνα προσέχη αὐτῷ γνησίως, καὶ μηκέτι ἔχη αὐτὸν ὡς δούλον, ἀλλ' ὡς ἀδελφόν. Προετρέψατο δὲ αὐτόν, καὶ ξενίσαν αὐτῷ ἐτοιμάσαι, ἵνα, ἐὰν ἔλθῃ, εὐρῆ πού μείνῃ· καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν ἐπιστολὴν.

Βιβλίον ἡ'. Ἀποκάλυψις Ἰωάννου.

73. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ ταύτην τὴν ἀποκάλυψιν αὐτὸς Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστῆς καὶ θεολόγος ἑώρακεν ἐν τῇ Πάτμῳ καλουμένῃ νήσῳ, ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ, καὶ κελυευθεὶς ἔγραψεν αὐτὴν, ὥστε πέμψαι εἰς τὰς ἑπτὰ Ἐκκλησίας ταύτας, εἰς Ἐφεσον, εἰς Σμύρναν, εἰς Πέργαμον, εἰς Θυάτειραν, εἰς Σάρδεις, εἰς Φιλαδέλφειαν, καὶ εἰς Λαοδικεῖαν. Ἄ δὲ εἰσιν ἐν τῇ ὀπτασίᾳ, πολλὰ εἰσι· καὶ διάφορα. Καὶ τέλος τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου ἀπόλειαν μετὰ τοῦ διαβόλου ἑώρακε. Κελεύεται δὲ πρῶτον γράψαι· ἐκάστη

ἀγγέλῳ τῶν προειρημένων Ἐκκλησιῶν κατὰ τὰς ἐκά- A
 στου πράξεις. Πολλὰς μὲν οὖν ἑώρακε καὶ παραδό-
 ξους ὄπτασις, εἶδε δὲ ἑπτὰ λυχνίας χρυσᾶς, καὶ ἐν
 μέσῳ αὐτῶν ὅμοιον Υἱῷ ἀνθρώπου· καὶ ἡρμηγεύθη-
 σαν αὐτῷ, ὅτι αἱ λυχνίαι εἰσὶν αἱ ἑπτὰ Ἐκκλησίαι· ὁ
 δὲ ἐν μέσῳ αὐτῶν ὁ Κύριος. Εἶδε καὶ θύραν ἀνεωγ-
 μένην ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν θρόνῳ καθήμενον τὸν
 Κύριον, καὶ προσκυνοῦντας τὸν Κύριον. Ἐώρακε καὶ
 σφραγίδας λυομένας, καὶ λυομένης ἐκάστης, ὄπτασις
 τις γίνετο. Εἶτα ἑώρακεν ἑπτὰ ἀγγέλους ἔχοντας
 ἑπτὰ σάλπιγγας, καὶ ἐκάστου σαλπίζοντος, ἐγένετο
 σημεῖον· τοῦ δὲ ἑβδόμου σαλπίζοντος, ἤκουσε λε-
 γόντων, ὅτι· « Ἡ βασιλεία τοῦ κόσμου ἐγένετο τοῦ
 Κυρίου. » Καὶ ἑώρακε τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης ἐν
 οὐρανῷ. Εἶτα ἑώρακε γυναῖκα ὠδίνουσαν, καὶ δρά- B
 κοντα πυρὸς διώκοντα αὐτήν. Ἡ μὲν οὖν γυνὴ ἐσω-
 θη εἰς τὴν ἔρημον· ὁ δὲ δράκων ἐδόληθ' εἰς τὸ πῦρ.
 Εἶτα ἑώρακε θηρίον ἔχον κέρατα δέκα, καὶ κεφαλὰς
 ἑπτὰ, καὶ τὸ διάδημα αὐτοῦ βλασφημίας γέμον· τὸ
 δὲ ὄνομα αὐτοῦ οὐκ ἐδόλωσεν, ἀλλὰ τὸν ἀριθμὸν τοῦ
 ὀνόματος αὐτοῦ ἤξυς· Ἦκουσε καὶ παρθένων ἁδόν-
 των, καὶ ἀκολουθούντων τῷ Ἀρνίῳ, καὶ εἶδεν ἄγγε-
 λον πετόμενον ἐν μεσουρανήματι, καὶ ἄλλον ἀκολου-
 θοῦντα, καὶ ἄλλον, καὶ νεφέλην λευκὴν, καὶ ἐπ' αὐ-
 τῆς καθήμενον ὅμοιον Υἱῷ ἀνθρώπου, ἔχοντα ἐπὶ τῆς
 κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν, καὶ ἐν τῇ χειρὶ
 αὐτοῦ δρέπανον ὀξύ. Εἶτα ἑώρακεν ἀγγέλους ἑπτὰ,
 ἔχοντας πληγὰς ἑπτὰ τὰς ἐσχάτας, καὶ φιάλας χρυ-
 σᾶς γεμούσας ἐκ τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἶτα ἀπηνέχθη
 τῷ πνεύματι εἰς ἔρημον, καὶ ἑώρακε γυναῖκα καθ- C
 ἡμένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον, ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ· καὶ
 ἐσήμανεν ἀπὸ ταύτης ἔσεσθαι τὸν Ἀντίχριστον. Εἶτα
 ἑώρακε τὸν οὐρανὸν ἀνεωγμένον, καὶ ἐπιππον λευκὸν,
 καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Εἶτα
 ἑώρακε τὸ θηρίον καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, θέλον-
 τας ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τοῦ καθιμένου ἐπὶ τοῦ
 ἵππου τοῦ λευκοῦ. Καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον, καὶ μετ'
 αὐτοῦ ὁ ψευδοπροφήτης, ὅστις ἦν ὁ Ἀντίχριστος, καὶ
 εἶδε βαλλομένους αὐτοὺς εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς.
 Εἶτα ἑώρακε καταβαίνοντα ἄγγελον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ,
 καὶ βάλλοντα τὸν Σατανᾶν καὶ τοὺς ἔχοντας τὸ χά-
 ραγμα αὐτοῦ εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ κλείοντα ἐπάνω
 αὐτοῦ, ἵνα μὴ κτεί πλάνησιν τὰ ἔθνη ἕως ἐτῶν χιλίων.
 Εἶτα ἑώρακε τοὺς μάρτυρας ἐν δόξῃ βασιλεύοντας
 ἐν Χριστῷ. Εἶτα ἑώρακεν, ὅτι μετὰ χίλια ἔτη λυθή- D
 σεται ὁ Σατανᾶς, καὶ βληθήσεται εἰς τὴν λίμνην τοῦ
 πυρὸς μετὰ τοῦ Ἀντιχρίστου εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰώνων. Εἶτα ἑώρακεν οὐρανὸν καινὸν, καὶ γῆν, καὶ
 τὴν Ἱερουσαλὴμ καινὴν, καὶ ἑώρακε ποταμὸν ὕδατος
 ζωῆς, καὶ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ θεωροῦντας τὸ πρό-
 σωπον αὐτοῦ, καὶ ἔχοντας ἐπὶ τοῦ μετώπου τὸ ὄνομα
 αὐτοῦ. Ταῦτα ἑώρακώς Ἰωάννης ἔπεσε, θέλων
 προσκυνῆσαι τῷ ἀγγέλῳ δεικνύοντι αὐτῷ ταῦτα πάν-
 τα. Καὶ ἐκώλυσεν αὐτὸν ὁ ἄγγελος λέγων· « Μὴ ἐμοὶ
 προσκύνει, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· ἐγὼ γὰρ σύνδουλός σου
 εἰμί. » Βλέπων δὲ ταῦτα, ἤκουσε παρὰ τοῦ Κυρίου

¹⁴ Apoc. xi, 15. ¹⁵ Apoc. xix, 10.

Verbum Dei, quod posterioribus temporibus propter nos incarnatum est: homo, inquam, perfectus factus est, et Filius hominis vocatus est.

Sunt item alii quidam libri varii, præter prædictos, utriusque cum Veteris, tum Novi Testamenti; quorum aliis contradicitur, alii apocryphi vocantur.

74. De libris Veteris Testamenti, quibus contradicitur, jam antea diximus, ut sunt, Sapientia Salomonis, Sapientia Jesu filii Syrach, Esther, Judith et Tobias. Istitis etiam connumerantur Machabæorum libri quatuor, Ptolemaici, Psalmi, et Canticum Salomonis, Susannæ historia. Hi ex Veteri Testamento sunt, quibus contradicitur.

Apocryphi ex Veteri Testamento sunt isti.

75. Enoch, Patriarchæ, Oratio Joseph, Testamentum Moysis, Assumptio Moysis, Abraham, Eldad et Modad, Eliæ prophetæ, Sophoniæ prophetæ, Zachariæ, Patris Joannis, Baruch, Ambacum, Ezechiel et Daniel falso inscripti.

Novi autem Testamenti, quibus contradicitur, hi sunt.

76. Itinera Petri, Itinera Joannis, Itinera Thomæ, Evangelium secundum Thomam, Doctrina apostolorum, Clementina. Ex his veriora quædam et a Deo inspirata, versa et electa sunt, et ea sunt quæ leguntur.

155 Hi omnes cognitionis gratia expositi sunt, perverse tamen scripti, nolii ac reprobi. Et nullus istorum, maxime apocryphorum, approbatus aut utilis est, præsertim Novi Testamenti: sed omnes, iis exceptis de quibus actum est superius, qui et a priscis sapientibus ac Patribus approbati sunt, digni sunt qui abscondantur magis, quam qui legantur: etiam alii, et qui inter illos Evangelia quoque vocantur, præter quatuor illa quæ tradita nobis sunt. Nam quatuor nobis Evangelia sacrosanctæ et catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ canones sanxerunt. Secundum Matthæum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Joannem, juxta prophetiam visionis, quam Ezechiel propheta de quatuor cherubim vidit. Quatuor enim cherubim propheta ille vidit: unum similem homini, id est, Evangelium secundum Matthæum; alium, similem vitulo, quo significatur Evangelium secundum Marcum; tertium, similem leoni, id est, Evangelium secundum Lucam; quartum, similem aquilæ, id est, Evangelium secundum Joannem. Præter quatuor ista nullum est aliud Evangelium.

Evangelium secundum Matthæum, ab ipso Matthæo, Hebraico dialecto conscriptum est, et editum Jerosolymis, interpretatumque est a Jacobo fratre Domini secundum carnem, qui et primus

(53) Quæ hic ἀντιλεγόμενα dicuntur, apud Nicephorum vocantur apocrypha, et, ut putatur, rectius. Porro apud eundem adjiciuntur Iguatii et Polycarpi

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ὁ ὢν ἐστίν, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὅστις ὕστερον δι' ἡμᾶς σαρκωθείς· λέγω δὴ τέλειος γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐκλήθη Υἱὸς ἀνθρώπου.

Εἰσι δὲ καὶ ἄλλα βιβλία διάφορα παρὰ τὰ προλεχθέντα ἐκατέρως Διαθήκης, τῆς Παλαιᾶς ἐλληνικῆς καὶ Νέας· τὰ μὲν ἀντιλεγόμενα, τὰ δὲ ἀπόκρυφα.

74. Τὰ μὲν οὖν ἀντιλεγόμενα τῆς Παλαιᾶς προείπομεν μὲν καὶ πρότερον, ὡς ἐστὶ Σοφία Σολομῶντος, καὶ Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Συράχ, καὶ Ἑσθήρ, καὶ Ἰουδίθ, καὶ Τωβίτ· σὺν ἐκείνοις δὲ καὶ τὰῦτα ἠριθμῆνται· Μακκαβαϊκὰ βιβλία δ'. Πτολεμαϊκὰ, Ψαλμοὶ καὶ Ὡδή Σολομῶντος, Σωσάννα. Ταῦτα τὰ ἀντιλεγόμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Β Τὰ δὲ ἀπόκρυφα πάλιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ταῦτα.

75. Ἐνὼχ, Πατριάρχαι, Προσευχὴ Ἰωσήφ, Διαθήκη Μωϋσέως, Ἀνάληψις Μωϋσέως, Ἀβραάμ, Ἐλδὰδ καὶ Μωδὰδ, Ἥλιου προφήτου, Σοφονίου προφήτου, Ζαχαρίου πατρὸς Ἰωάννου, Βαρούχ, Ἀμβακούμ, Ἐξεχὶήλ, καὶ Δανιὴλ ψευδεπίγραφα.

Τῆς Νέας πάλιν Διαθήκης ἀντιλεγόμενα ταῦτα (53).

76. Περίοδοι Πέτρου, Περίοδοι Ἰωάννου, Περίοδοι Θωμᾶ, Εὐαγγέλιον κατὰ Θωμᾶ, Διδαχὴ ἀποστόλων, Κλημέντια, ἐξ ὧν μετεφράσθησαν ἐκλεγέντα τὰ ἀληθέστερα καὶ θεόπνευστα. Ταῦτα τὰ ἀναγινωσκόμενα.

Ταῦτα πάντα ἐξετέθησαν μὲν ὅσον πρὸς εἶδῃσιν, παραγεγραμμένα δὲ εἰσι πάντως καὶ νόθα, καὶ ἀπόβλητα. Καὶ οὐδὲν τούτων, τῶν ἀποκρύφων μάλιστα, ἔγκριτον ἢ ἐπωφελες, ἐξαιρέτως τῆς Νέας Διαθήκης· ἀλλὰ πάντα δίχα τῶν ἀνωτέρω διαληφθέντων, καὶ ἐγκριθέντων παρὰ τοῖς παλαιοῖς σοφῶς καὶ πατρᾶσι, ἀποκρυφῆς μᾶλλον ἢ ἀναγνώσεως ὡς ἀληθῶς ἔξια· τὰ τε ἄλλα, καὶ αὐτὰ τὰ καλούμενα ἐν αὐτοῖς Εὐαγγέλια, ἐκτὸς τῶν παραδοθέντων ἡμῖν τεσσάρων τούτων. Εὐαγγέλια γὰρ τέσσαρα ἐθέσεισαν ἡμῖν οἱ ἱεροὶ κανόνες τῆς ἀγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας· τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸ κατὰ Μάρκον, τὸ κατὰ Λουκᾶν, καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην, κατὰ τὴν προφητείαν τῆς ὀπτασίας, ἧς θεεάσατο Ἰεζεχὶήλ ὁ προφήτης περὶ τῶν τεσσάρων χερουβὶμ. Τέσσαρα γὰρ εἶδε χερουβὶμ οὗτος ὁ προφήτης· τὸ ἐν ὁμοίον ἀνθρώπῳ, τούτεστι τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον· τὸ δεύτερον ὁμοίον μόσχῳ, τούτεστι τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον· τὸ ἄλλο ὁμοίον λέοντι, τούτεστι τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον· τὸ δὲ τέταρτον ὁμοίον ἀετῷ, τούτεστι τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον. Παρὰ δὲ ταῦτα τὰ τέσσαρα ἕτερον Εὐαγγέλιον οὐδέν.

Τὸ μὲν οὖν κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἐγγράφῃ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ματθαίου τῇ Ἑβραϊκῇ διαλέκτῳ, καὶ ἐξεδόθη ἐν Ἱερουσαλήμ, ἡρμηνεύθη δὲ ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου τὸ κατὰ σάρκα, ὃς καὶ πρῶ-

επιστολᾶς quæ fortassis lapsu graphico, hic sunt omissæ.

τος χειροτονήθη ἐπίσκοπος ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐν Ἱεροσολύμοις.

Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον ὑπηγορεύθη μὲν ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, ἐν Ῥώμῃ (34), ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ Μάρκου τοῦ μακαρίου ἀποστόλου, καὶ ἐκηρύχθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Πενταπόλει, καὶ Λιβύῃ.

Τὸ δὲ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον ὑπηγορεύθη μὲν ὑπὸ Παύλου τοῦ ἀποστόλου, συνεγράφη δὲ καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ Λουκᾶ τοῦ μακαρίου ἀποστόλου καὶ ἱατροῦ ὄσπερ καὶ Πράξις τῶν ἀποστόλων ὑπηγόρευσε μὲν ὁμοίως Πέτρος ὁ ἀπόστολος, συνεγράψατο δὲ ὁ αὐτὸς Λουκᾶς.

Τὸ δὲ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ὑπηγορεύθη τε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου καὶ ἡγαπημένου, ὄντος ἐξορίστου ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ, καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐξεδόθη ἐν Ἐφέσῳ, διὰ Γαίου τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ ξενοδόχου τῶν ἀποστόλων, περὶ οὗ καὶ Παῦλος Ῥωμαίοις γράφων φησὶ· « Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Γάιος ὁ ξένος μου καὶ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας » (35).

Ποίαι καὶ πόσαι παραδόσεις εἰσὶ τῆς θείας Γραφῆς, εἴτε οὖν ἀπὸ Ἑβραϊκοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικόν (36) ἐρμηνεῖαι, καὶ τίνας οἱ ταύτην ἐρμηνεύσαντες, καὶ πότε.

77. Πρώτη ἐστὶν ἡ τῶν ὀβ' ἐρμηνευτικῶν. Οὗτοι, Ἑβραῖοι ὄντες (37), ἐξελέγησαν ἀπὸ ἐκάστης φυλῆς ἕξ, καὶ ἡρμήνευσαν τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ Πτολεμαίου βασιλείᾳ (38) τοῦ Φιλαδέλφου πρὸ διακοσίων τριάκοντα ἐνιαυτῶν τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Δευτέρα ἐστὶν ἡ τοῦ Ἀκύλα. Οὗτος ἀπὸ Σινώπης τοῦ Πόντου ὑπάρχων, καὶ Ἕλλην ὢν, ἐβαπτίσθη ἐν Ἱεροσολύμοις (39). Καὶ πάλιν τὸν Χριστιανισμὸν ἀθετήσας, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις προσδραμῶν, ἡρμήνευσε τὴν θείαν Γραφὴν διεστραμμένῳ λογισμῷ ἐπὶ Ἀδριανοῦ βασιλείᾳ τῷ λεπτωθέντος μετὰ τλ' ἔτη τῆς τῶν ὀβ' ἐρμηνείας.

Τρίτη ἐρμηνεία ἐστὶν ἡ τοῦ Συμμάχου. Οὗτος Σαμαρείτης ὢν, καὶ μὴ τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ, ὡς φιλαρχίαν νοσῶν, τοῖς Ἰουδαίοις προστρέχει (40),

¹⁶ Rom. xvi, 28.

(34) Quod ait (scriptor iste) Marcum Romæ suum scripsisse Evangelium, Papias confirmat apud Eusebium l. iii *Historiæ*, cap. 14. Nec non Clemens Alex. apud eundem. Chrysost. vere Homil. in *Matth.* scripsisse in Ægypto existimavit.

(35) In quibusdam exemplaribus legitur, καὶ ὅλη Ἐκκλησία.

(36) In codice Regio 278, quæ est catena in Psalmos, post excerptum ex Eriphanio, hæc leguntur ad finem usque, videnturque epitome ex Eriph. *De mensuris*, p. 169, ut monuimus. Tit. in Reg. Αὶ ἐκλογαὶ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἀπὸ τοῦ Ἑβραϊκοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικόν.

(37) Sic incipit Reg. α' ἡ τῶν ὀβ'. Οὗτοι Ἑβραῖοι. (38) Βασιλείᾳ deest in Reg. Mox idem, πρὸ τὰ ἐνιαυτῶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, id est, trecentis et uno annis ante Christi nativitatem. Sed male; non enim tantum temporis effluerat, a Ptolemæo Philadelpho ad Christum.

(39) Reg. ὑπάρχων Ἕλλην ἐβαπτίσθη ἐν Ἱεροσολύμοις. Εἶτα τὸν χ. Paulo post iieg. sic habet... συν-

A Hierosolymorum episcopus constitutus est a sanctis apostolis.

Evangelium secundum Marcum, Romæ quidem ab apostolo Petro dictatum est, editum vero a Marco beato apostolo, et ab ipso Alexandriae postea, et in Ægypto, et in Pentapoli, et in Libya prædicatum.

Evangelium secundum Lucam, dictatum quidem est ab apostolo Paulo: conscriptum vero et editum a Luca beato apostolo ac medico. Quemadmodum et apostolorum Acta, dictavit apostolus Petrus, idem vero Lucas litteris mandavit.

Evangelium vero secundum Joannem, dictatum est ab Joanne apostolo et dilecto, cum exsul esset in Patmo insula, et postea ab eodem Ephesi editum, per Gaium dilectum, apostolorum hospitem, de quo et Paulus Romanis scribens dicit: « Salutatur vos Gaius hospes meus et totius Ecclesiæ ».

Quænam et quot sint divinæ Scripturæ versiones, seu interpretationes ex Hebræo in Græcum sermonem, ac quinam et quando illam sunt interpretati.

77. Prima versio est, LXXII Interpretum. Hic cum Hebræi essent, electi sunt ex unaquaque tribu sex viri, et divinam Scripturam sub Ptolemæo Philadelpho rege, interpretati sunt, ducentis triginta annis ante nativitatem secundum carnem, Domini nostri Jesu Christi.

Altera est Aquilæ, qui cum Sinope Ponti oriundus, et Græcus esset, Hierosolymis baptizatus est. Postea vero, reprobato Christianismo, Judæis sese conjunxit, et sacram Scripturam perversa ratione, sub Hadriano imperatore, tabe corporis laborante, trecentis triginta post LXXII versionem annis, interpretatus est.

156 Tertia interpretatio est Symmachi. Hic cum Samaritanus esset, nec populo suo acceptus quod principatum affectaret, ad Judæos sese recepit, ac

δραμῶν ἡρμήνευσε τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ Ἀδριανοῦ τοῦ λεπτωθέντος μετὰ ἔτη λ' καὶ υ' τῆς τῶν ὀβ' ἐρμηνείας. Οὐκ ὀρθῶ δὲ λογισμῷ τὴν ἐρμηνείαν ἐξέθετο, ἀλλὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἀντιπαθῶν. Προ τοῦ λεπτωθέντος, ut legitur in editis omnibus, Jos. Scaliger putavit legendum, λεπρωθέντος, cui favet Regius codex. Sed nusquam traditur Hadrianum lepra laborasse: omnesque historici aiunt tabe confectum interisse, quo referri videtur vox singularis λεπτωθέντα. Eriphi. p. 170. habet λωθηθεὶς τὸ σῶμα.

(40) Reg. τῆν. Μὴ τιμώμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ, φιλαρχίας ἔρωτι προστρέχει τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ δευτερον περιτέμνεται. Καὶ πρὸς ἀντιπάθειαν καὶ αὐτῶν τῶν Σαμαρειτῶν ἡρμήνευσε τὴν θείαν Γραφὴν, Σευήρου τηλικαῦτα βασιλεύοντος, etc. Porro quod hic dicitur sub Severo versionem a Symmacho editam fuisse, nequaquam referendum ad Severi, qui Perthinaci successit, tempora; sed ad Lucii Veri imperium qui corrupte ab Eriphanio Σευήρος bauld semel vocatur. Nec desunt inter Latinos qui Lucina Verum, Severum corrupte nuncuparint. Nam, si Se-

secundo circumcisis est. Et ut Samaritanos sub-
verteret, vertit et ipse divinam Scripturam sub Se-
vero imperatore, annis post versionem Aquilæ
quinquaginta sex.

Quarta Theodotionis Ephesii est. Hic cum pri-
mum hæresim Marcionis Pontici sequeretur, postea
sectatoribus hæresis illius succensens, et ipse sa-
cræ Scripturam, sub Commodo imperatore, eo
ipso tempore, ad subversionem prædictæ hæresis
interpretatus est.

Quinta interpretatio ea est quæ abscondita in
doliis inventa est, sub Antonino imperatore, Cara-
calla dicto, in Jericho, a quodam ex illis, qui Hiero-
solymsi litterati erant.

Sexta et ipsa in doliis latens inventa est, sub
Alexandro Mammææ filio, Nicopoli ad Actium : a B
quodam Origenis familiari.

Septima et postrema interpretatio, sancti Lu-
ciani, magni ascetæ et martyris est, qui et ipse
cum in prædictas versiones et Hebraicos libros
incidisset, et diligenter, quæ vel veritati deerant,
vel superflua erant, inspexisset, ac suis quibusque
Scripturarum locis correxisset, versionem hanc
Christianis fratribus edidit ; et post ipsius certa-
men et martyrium, quod sub Diocletiano et Maxi-
miano tyrannis sustinuit, liber ipsius manu scrip-
tus, repertus est Nicomediæ, sub Constantino
Magno imperatore, apud Judæos, in pariete turrito
calce circumlito, in quo custodiæ gratia positus
fuerat.

*Quinam libri in Scripturis memorati sunt, ut qui
tum temporis exstarent, sed jam non reperiun-
tur.*

78. Libros Nathan, Addo, Achiz Silonitæ, Semei
et Jehu, exstare scriptum est in libro Regum. Pro-
phetæ autem hi sunt qui prophetias suis conscrip-
sere, quæ jam non reperiuntur.

Ter mille psalmi Davidis in Paralipomenis esse
dicuntur : e quibus centum quinquaginta duntaxat
ab amicis Ezechiz regis selecti, reliqui autem
absconditi fuere. Quinque millia Proverbiorum

veri temporibus edita fuit versio Symmachi, poste-
rior haud dubio erit Theodotionis Versioni, quæ
sub Commodo adornata fuit. Hæc fusius Petavius
in notis ad Epiphanium, p. 398.

(41) Reg. καὶ τοῖς συναίρεταις μηνῶν. In prius
editis legebatur male, μηνῶν. Reg. ibidem subse-
quitur, ἐκδόσιν ἰδίαν ἐποίησατο τῆς Γραφῆς, Κομῶδου
τῆν Ῥωμαίων βασιλείαν ἰθύνοντος. Quæ sequuntur
in Reg. omnino ab his discrepant, quod ad verba
attinet, quare ea solum adnotabimus, quæ diversam
præferunt sententiam.

(42) Reg. τῆ κατὰ τὸν Ἄκτιον διακειμένη. Editi
male, τῆ πρὸς ἀρχαίους. Epiphanius, τῆ πρὸς Ἄκτιν.

(43) Hæc non habentur apud Epiphanium, quia
eas solum editiones ille commemorat, quæ in Hexap-
lis Origenis locum habuere.

(44) Hæc habentur in mss. Reg. 228. Græce fol. 4,
versio, et edita sunt a Cotelerio in notis ad Patres

καὶ ἐκ δευτέρου περιτέμνεται. Καὶ πρὸς διαστροφὴν
τῶν Σαμαρειτῶν ἐρμηνεύει καὶ αὐτὸς τὴν θείαν Γρα-
φὴν ὑπὸ Σεβήρου τοῦ βασιλέως μετὰ γς' ἔτη τῆς τοῦ
Ἀκύλα ἐρμηνείας.

Τετάρτη ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοδοτίωνος τοῦ Ἐφεσίου.
Οὗτος, τῆς αἰρέσεως Μαρκιανὸς τοῦ Ποντικοῦ ὢν,
μηνῶν τοῖς τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ (41), ἤρμηνευσε καὶ
αὐτὸς ἐπὶ Κομῶδου τοῦ βασιλέως ἐν αὐτῷ τῷ χρόνῳ,
πρὸς διαστροφὴν τῆς αὐτοῦ αἰρέσεως.

Πέμπτη ἐρμηνεία ἐστὶν ἡ ἐν πῖθους εὐρεθεῖσα κε-
κρυμμένη ἐπὶ Ἀντωνίνου βασιλέως τοῦ Καρκαλάλα
ἐν Ἱερικῷ παρὰ τινος τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις σπου-
δαίων.

Ἑκτη ἐρμηνεία ἐστὶν ἡ ἐν πῖθους εὐρεθεῖσα καὶ
αὐτὴ κεκρυμμένη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας παι-
δὸς ἐν Νικοπόλει τῆ πρὸς Ἄκτιον (42) ὑπὸ τινος τῶν
Ἱριγένους γνωρίμων.

Ἑβδόμη πάλιν καὶ τελευταία ἐρμηνεία ἡ τοῦ ἁγίου
Λουκιανοῦ τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ καὶ μάρτυρος, ὅστις
καὶ αὐτὸς ταῖς προγεγραμμέναις ἐκδόσεσι, καὶ τοῖς
Ἑβραϊκοῖς ἐντυχῶν, καὶ ἐποπτεύσας μετὰ ἀκριθείας
τὰ λείποντα, ἢ καὶ περιττὰ τῆς ἀληθείας ῥήματα,
καὶ διορθωσάμενος ἐν τοῖς οἰκείοις τῶν Γραφῶν τό-
ποις, ἐξέδοτο τοῖς Χριστιανοῖς ἀδελφοῖς · ἦτις δὴ καὶ
ἐρμηνεία μετὰ τὴν ἀθλήσιν καὶ μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ
ἁγίου Λουκιανοῦ, τὴν γενοῦσαν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ
καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν τυράννων, ἤγουν τὸ ἰδιόχτειρον
αὐτοῦ τῆς ἐκδόσεως βιβλίον, εὐρέθη ἐν Νικομηδείᾳ
ἐπὶ Κωνσταντίνου βασιλέως τοῦ μεγάλου παρὰ Ἰου-
δαίοις ἐν τοίχῳ πυργίσκῳ περικεχρισμένῳ κονιάματι
εἰς διαφύλαξιν (43).

*Τίνα ἐστὶ τὰ μνημονευόμενα ἐν ταῖς γραφαῖς βι-
βλία ὡς ἔντα, οὐχ εὐρισκόμενα δέ (44).*

78. Ναθάν καὶ Ἀδδῶ, καὶ Ἀχία τοῦ Σιλωνίτου,
καὶ Σεμεεὶ, καὶ Ἰηοῦ, ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν
γέγραπται εἶναι βιβλία · προφῆται δὲ οὗτοί εἰσιν,
οἱ γεγράφασι περὶ ὧν προσήτευσαν · ἃ οὐχ εὐ-
ρίσκειται.

Ψαλμοὶ τρισχιλιοὶ λέγονται ἐν Παραλειπομέ-
ναις (45) εἶναι τοῦ Δαβὶδ, μόνους δὲ ἐξ αὐτῶν τοὺς
ρν' ὑπὸ τῶν φίλων Ἐζεχίου τοῦ βασιλέως ἐξειλέ-
χθαι, τοὺς δὲ ἄλλους ἀποκεκρῶσθαι. Πενταχιχιλλίας

primi sæculi p. 359, eorumdem exemplar sua manu
ex Baroniano codice descriptum nobis transmisit
vir clarissimus Jacobus Mill. principalis collegii
Sancti Edmundi Oxoniensis, qui non pauca alia
nobis perhumaniter officia contulit, confertque in
dies, rogantibus. In prius editis nonnisi Latine le-
gebantur. Porro in manuscripto Reg. sub hoc titulo
habetur : Ἰωσήπου ἐκ τοῦ ὑπομνηστικοῦ κεφ. ρη'.
Ex Josephi Commentario caput 158. Exstat autem
Josephi hujus viri Christiani ὑπομνηστικόν, pluri-
bus constans quæstionibus in Bibliotheca Cantabri-
giensi, citaturque a Patritio Junio in Notis ad Epi-
stolam Clementis. Cæterum, ut existimamus, ex
Josepho hæc mutuatus est Scriptor hujuscæ æperis,
ut superiora ex Epiphanio. In Baroc. sic legitur ti-
tulus, Τίνα ἐστὶ τὰ μνημονευόμενα ἐν ταῖς Γραφαῖς
βιβλία, οὐχ εὐρισκόμενα.

(45) Baroc. ἐν Παραλειπομέναις.

παροιμίας ὑπὸ Σολομῶντος ἐκδεδοῦσθαι. φησὶν ἡ τῶν Α Παραλειπομένων Γραφή (46)· ἀλλ' οὐκ εἰσὶ νῦν ἡ μόναι αἱ ἐκκλησιαζόμεναι. Τὸ Ἄσμα ἐξ ἄσμάτων πλειόνων τὸ μυστικὸν ἐξειλέχθαι ἐπιγράφεται. Ἰώσηπος δὲ ἱστορεῖ δύο βιβλία προφητείας τὸν προφήτην (47) Ἰεζεκιήλ γεγράφθαι· ἐν δὲ μόνον ἐπιγινώσκομεν εὐρίσκεισθαι.

edita a Salomone tradit Paralipomenorum Scriptura : sed nulla jam exstant quam ea quæ recipit Ecclesia. Canticum mysticum, ex compluribus canticis selectum esse ipsa fert inscriptio. Josephus vero tradit Ezechielem prophetam duos prophetiæ libros conscripsisse : scimus autem unum duntaxat reperiri. (Itaque hæc omnia per impiorum Judæorum amentiam et incuriam interiisse, manifestum est.)

(46) Βαρος. ἐκδεδοῦσθαι ἡ τῶν Παραλειπομένων λέγει Γραφή.

(47) Βαρος. Ἰώσηπος δὲ ἱστορεῖ δύο βιβλία τῶν

προφητῶν, τὸν προφ. Præstat Regii lectio. Porro quæ uncinis includuntur Latina, nusquam Græce reperimus, sed ex prius editis huc transtulimus.

ADMONITIO IN DISPUTATIONEM CONTRA ARIUM.

157 I. *Præmissis iis operibus quæ nostro doctorumque judicio aperta vobelas vel γνησιότητος non habent indicia, ea jam edimus, quæ falso Athanasii præferre nomen liquidius comprobatur. Primum in editis occurrit disputatio contra Arium in concilio Nicæno. Opus jam pridem a viris doctis Athanasio abjudicatum. Libet autem hic apponere, quæ ad calcem editionis Commelinianæ a Petro Felckmanno adnotata sunt in variis lection. p. 21. Inscriptio, inquit, hujus disputationis in codice Augustano est : Διάλεξις ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ πρὸς Ἀρειανόν. Sequentia vero desunt, ut et in Basil. et Anglic. codd. Et præterea eadem etiam in tempore fallunt. Nam quod dicitur, Nicænam synodum habitam anno Christi 310, id verum esse non potest : siquidem ea, coss. Juliano et Paulino, sive cœpta, sive finita est, ut patet ex Socrate lib. *Histor.*, cap. 13, Græc. Reg. edit. et ipsis Actis Nicænis nuper Lutetiæ editis, et Alphonso Pisano libro secundo et tertio *De synodo Nicæna*.*

At illi coss. fuerunt circa annum 20 imperii Constantini Mag. hoc est, (variant enim auctores) inter annum Christi 325 et 325. Quare fieri non potest, ut is annus decimus fuerit supra trecentessimum. Præterea nec id quod dicitur, Alexandrum egisse jam tum episcopum Byzantii, quomodo verum esse vobis, video : cum, ut patet ex historiis et ipsis Actorum Nicæno:um subscriptionibus, Alexander presbyter et legatus fuerit Metrophanis episcopi Constantinopolitani. Videatur de hac re Alphonso Pisanus de concilio Nicæno pag. 71, 322, 323 et 329, et Acta Nicæna, part. II.

Equidem non dubito Athanasium nostrum varios conflictus habuisse cum Ario in synodo Nicæna, quando Cyrillus Alexandrinus alicubi (48) refert eum in Nicæna synodo omnibus admirationi fuisse, et Alexandro episcopo quasi viæ ducentem ad omnia : imo editus est jam pridem a M. Crusio Catalogus Bibliothecarum apud diversos Græcos Constantinopoli degentes, in quo refert, apud Illustriss. principem Jacobum Marmoretam, haberi orationes dialecticas Athanasii episcopi Alexandrini, quibus disputavit Nicææ in prima œcumenica synodo contra Arium coram imp. Constantino Magno. Verum an hæc, de qua hic, disputatio, aut de illarum numero, aut omnino Athanasii sit, video doctos non immerito dubitare. Quidquid sit nostri codices omnes magno consensu tribuunt eam Athanasio.

II. *Hæc Felckmannus, qui prius editorum titulum respicit, ubi sic legedatur : Διάλεξις ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ πρὸς Ἀρειον ἐν ἑταί τῆς θείας σαρκώσεως τ' ἐν ἡμέραις τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου, καὶ τοῦ μακαρίου Πάπα Σιλλέστρου, καὶ ἐπισκόπου Βυζαντίου Ἀλεξάνδρου. Quod autem habet ille de Dialogis Athanasio attributis, fuisse a nobis alias pertractatum est. Hunc vero quod spectat Dialogum, constat primo esse supposititium : tum ex styli genere, quod ab Athanasiano, mirum quam abhorreat ; tum ex argumentis plerumque invalidis, ne umbram quidem Athanasianæ ἐνεργείας referentibus. Quare nec in antiquis Athanasii operum collectionibus comparet, nec ab antiquorum aliquo laudatur, quod sciamus quidem. Nec ideo quidquam in adversum dubii nascitur, quod, ut ait Felckmannus, omnes codices illum Athanasio tribuant. Nam ubi semel ab auctore, Athanasii nomen accepit, hinc consequitur, ut a librariis deinceps omnibus autographo hærentibus, Athanasii nomen præpositum fuerit.*

III. *Porro male jacet in titulo : Dialogus in concilio Nicæno cum Ario habitus : palam quippe est vel ex ipso operis initio, non in concilio admissam dici disputationem, sed in diversorio quodam : neque cum Ario hic colloquium habetur, sed cum Arii sequace. Quæ vero sequuntur in prius editis, de tempore Nicænæ synodi, etc., in maxima codicum parte non comparent, ideoque illa expungere visum est.*

(48) Cyrill. tom. V, part. II, Epist. 1 ad monach. Ægyptiacis, p. 4.

158 ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΕΝ Τῃ ΚΑΤΑ ΝΙΚΑΙΑΝ ΣΥΝΟΔῶ ΠΡΟΣ ἈΡΕΙΟΝ (49).

S. P. N. ATHANASII

DISPUTATIO HABITA IN CONCILIO NICÆNO CONTRA ARIUM.

1. Dei providentia, charissimis fratribus comitatus, properabam ad desideratos mihi Dei servos. Cum autem propter corporis infirmitatem lente incederem, una cum illis Dei servis, interrogavit me quidam ex vice comitibus de hac Domini sententia; « Pater meus qui misit me, major me est ¹⁷. » Hæc sciscitanti sic respondi: « Istam quæstionem modo intermitte, fratrum dulcissime: postquam autem, Deo permittente, domum remigraverimus hac de re disseremus, quam accuratissime. » Hæc ubi dixeram, in corde meo subito oboritur pietatis instinctus, sicque mecum loquebar: haud sine causa beatus Paulus Timotheo suo discipulo hæc scripsit: « Exerce teipsum ad pietatem ¹⁸. » Vere enim pietas erga Numen divinus thesaurus est bonis refertus, quæ nec loqui nec conjectare possumus. Mecum item reputabam, magnificum quiddam et augustum esse pietatem, quæ se adeuntem possit salvum facere. Venit quoque mihi in mentem parabola illa Domini mei Jesu Christi, qua significatur beatam pietatem magnum aliquid esse, et omni immortalium diviliarum genere abundare, raroque inter homines reperiri, nisi vix pauci e multis, qui mente veritatis studiosa, incorruptam ejus pulchritudinem consequantur. Nec vero illi virtute sua amabilem ejus conspectum adepti sunt, sed suo in Deum amore, crebrisque precibus donum illud a Deo obtinere, ut æternum gaudium in sinum recipiant, qui eximiam illius dignitatem contemplantur.

τὴν ἐπέραστον ταύτης ἔψιν· ἀλλὰ τὴν πρὸς Θεὸν φιλίαν στειλάμενοι, συχναῖς λιταῖς χρησάμενοι, εἰλήφασι τοῦτο παρὰ τοῦ Θεοῦ δῶρον, ὅπως ἀίδιον χαρὰν ἐνστερνίσωνται οἱ κατοπιριζόμενοι τὸ ὠραιότατον (56) ταύτης ἀξίωμα.

2. Ait Dominus: « Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo, gaudet, deinde abit, et vendit omnia quæ ha-

A 1. Τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ ἀπήειν προσεληλυθῶς σὺν τοῖς φιλότατοις μου ἀδελφοῖς πρὸς τοὺς ἐμοὶ ποθυμένους τοῦ Θεοῦ δούλους (50). Ἡρέμα δὲ πως βαδίζοντα διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν ἅμα τοῖς προειρημένους τοῦ Θεοῦ δούλοις, ἤρετό (51) μέ τις τῶν συμπορευομένων μοι ἀνδρῶν περὶ τοῦ Κυριακοῦ ῥητοῦ τοῦ φάσκοντος· « Ὁ Πατὴρ μου ὁ πέμψας με μερίζων μου ἐστίν. » Κάγῳ φημι πρὸς τὴν πεῦσιν, ἣν προσαγγόχεν· « Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπίσχες τὴν περὶ τούτου ζήτησιν, γλυκύτατε ἀδελφῶν· ἐπάν δὲ (52), Θεοῦ ἐπιτρέποντος, ἐν τοῖς οἰκείοις ἐπαναζεύξωμεν, τὴν ἐξέτασιν τοῦ κεφαλαίου ἀσφαλῆστατην ποιησόμεθα. Κάμου τοῦτο εἰρηκότος, αἰφνίδιός τις κατοχὴ τῆς εὐσεβείας γίνεται ἐν τῇ καρδίᾳ μου, ἔλεγον δὲ ἐν ἑμαυτῷ· Οὐκ ἀσκόπως ὁ μακάριος Παῦλος ἐπιστέλλων τῷ ἑαυτοῦ μαθητῇ Τιμοθέῳ ἔφασκε· Ἐγύμναζε σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν. » Ἀληθῶς γὰρ θεῖος θησαυρὸς (53) ἀρήτων καὶ ἀνεικάστων ἀγαθῶν πεπληρωμένη τυγχάνει ἡ εἰς τὸ Θεῖον εὐσέβεια. Ἐλεγον δὲ ἐν ἑμαυτῷ κατὰ διάνοιαν, ὅτι μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐπίδοξός (54) ἐστὶν ἡ εὐσέβεια, καὶ δυναμένη σώσαι τὸν προσπελάσαντα τῇ ἑαυτῆς εὐπρεπείᾳ. Ὑπεισῆει δὲ με καὶ τοῦ Κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ παραβολὴ περὶ τῆς μακαρίας εὐσεβείας, ὡς μεγίστη τις καὶ πάντων ἀμβροσίων (55) πλοῦτων πεπληρωμένη τυγχάνει, καὶ σπανίως εὐρίσκειται ἐν τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ ἄρα ἀπὸ τῶν πολλῶν ὀλίγοι μόλις φιλαλήθει γνῶμη κατατύχῃσι τοῦ ἀφάρτου κάλλους αὐτῆς. Καὶ οὗτοι δὲ οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει κατειλήφασι

C 2. Φησὶν ὁ Κύριος· « Ὅμοια ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν ἀγρῷ, ὃν εὐρών ἄνθρωπος ἐχάρη, εἶτα ὑπάγει καὶ πωλεῖ πάντα (57),

¹⁷ Joan. xiv, 28; xii, 49. ¹⁸ I Tim. iv, 7.

(49) Sic Regius codex, Augustanus vero, διὰ λέξεις ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ πρὸς Ἀρειανόν. *Disputatio habita in concilio Nicæno adversus Arianum*. Basilius et Anglic. : Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας διὰ λέξεις ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ, etc. Sic item Felc. 2 et editi, sed perperam addunt, ἐν ἔτει τῆς θείας σαρκώσεως τ', ἐν ἡμέραις τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου, καὶ τοῦ μακαρίου πατρὸς Σιλβέστρου, καὶ ἐπισκόπου Βυζαντίου Ἀλεξάνδρου. Anno divinæ Incarnationis trecentesimo decimo, tempore pii imperatoris Constantini, et beati vapræ Silvestri, et episcopi Byzantii Alexandri.

(50) Anglic. φίλους, et secunda manu δούλους.

(51) August. εἶρητο. Mox in Anglic. μέ deest.

(52) Δέ deest in Aug. Mox Angl. ἐπαναζεύξαντες ἐχοίμεθα τὴν. Aug. ἐπαναζεύξωμεν.

(53) In Aug. θεῖος θησαυρὸς deest.

(54) Aug. Ἐλεγον δὲ ἐν ἑαυτῷ, μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐπίδ.

(55) Edit. Comm. ἀμβροσίων. Ibid. πλοῦτων, deest in Reg.

(56) Anglic. Aug. et Felc. 2, ὠραῖον. Paulo post, Aug. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος.

(57) Πάντα deest in August.

δσα έχει, καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρόν ἐκεῖνον. » Εἶτα ἄβητ, et emit agrum illum⁴⁹. » Deinde quasi stans ipse in corde meo, sic me leviter alloquebatur : Homo, et si multa sint peccata tua, constanter retine sinceram in Numen pietatem. Ob hanc enim Deus peccata condonat, mors vincitur, optimeque poterit homo in regnum cœlorum pervenire. Præterea, illud quoque eommemini : « Novit Deus pius liberare, iniquus vero servare in diem judicii, æterno igne puniendos. » Nam qui iniquus est, idem est et impius: ex impietate vero nascitur peccatum. Itaque mater omnium malorum est impietas, nutrix autem vituperabilium omnium est amentia. Quapropter beatus pietatis filius, quia hic filius Christi vocabitur

3. Ἀθρόως δὲ ἐπέστημεν τῷ τόπῳ ἔνθα ἤμεν τὴν ὄρμην πεποιτημένοι, καὶ περιτυγχάνοντες τοῖς γνησίοις, ἀσμένως διετελούμεν ἅπαντες ἡμεῖς τε, ὅτι ἤξιωθημεν τοὺς ἁγίους θεάσασθαι, ἐκεῖνοι δὲ, ὅτι ἀδελφοὺς ἐωράκασι. Κοινωνοῦντων δὲ ἡμῶν ἐπὶ πολὺ τῶν ἀνηκόντων τῇ σεβασμιωτάτῃ θρησκείᾳ μετὰ πολλῆς εὐταξίας καὶ φειδούς, αἰφνιδίως ἀπὸ τῆς ῥίζης τοῦ χριστομάχου Ἀρείου θηρίον ἀνθρωπώμορφον εἰσεπήδησε πρὸς ἡμᾶς, καὶ πρὸς βραχὺ ἐπακροατάμενος τῶν εὐσεβείας ῥημάτων, μὴ δυνάμενος φέρειν, ἔλεξε τοιάδε · « Διδάξατέ με τὴν ὑμετέραν δόξαν, ἣ διδάξω ὑμᾶς τὸ ἐμὸν φρόνημα. » Ἐγὼ δὲ ἀπεκρινόμενος πρὸς αὐτόν · « Μὴ πάντας προσκαλοῦ εἰς ζήτησιν · μέγαλοι γὰρ εἰσιν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ βούλει ἐπὶ τοῦ παρόντος πρὸς μὲ τὸν μικρότατον μόνον συνεξετάσαι, ἥδιστα ἐγὼ σοι τοῦτο παρέξω περὶ τοῦ ζητήματος. Προσάγαγε πρῶτος τὴν πρότασιν · μόνον φιλαλήθως ποιήσωμεν τὴν συνεξέτασιν, καὶ μὴ φιλονεικότερον πρὸς τὰ προσφερόμενα ὑπὸ τοῦ πλησίον θεόπνευστα ῥήματα διατεθῶμεν. »

4. ἈΡΕΙΟΣ εἶπεν · Ἐμοὶ δοκεῖ προηγουμένως ὀρισθῆναι ὑφ' ἐκατέρων ἐμοῦ τε καὶ σοῦ εἰς τὰ ζητούμενα, ἕκαστόν τε ἡμῶν ἐκθεῖναι, ἃ φρονεῖ περὶ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ, καὶ Πνεύματος ἁγίου, ἐν ἐπιτομῇ, ὅπως κατὰ σκοπὸν πέμπωμεν τοὺς λόγους, καὶ μὴ εἰς κενὸν ποιησώμεθα ἀμιλλαν λόγων, φανερά τε ἢ ἣ ἐπικρατούσα δόξα ὁμοίως τε καὶ ἣ καθαιρουμένη. Περὶ γὰρ πίστεως βούλομαι ζητῆσαι πρὸς σέ, ἐπειδὴ μάλιστα ἀχέκωα ὀρθῶς μὴ ὁμιλούντων ὑμῶν περὶ τῆς εἰς τὸ Θεῖον πίστεως καὶ εὐσεβείας.

5. ἈΘΑΝΑΣΙΟΣ εἶπεν (59) · Θεοπρεπῶς πάντα σοι εὐτρέπισται · ἐγὼ δὲ ὁ φρονῶ, φημί ἐν ἐπιτομῇ Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, αἰὶ ὄντα Θεὸν Πατέρα, καὶ εἰς τὸν Θεὸν (60) Λόγον, τὸν Μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅτι συνυπάρχει τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, καὶ ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ὅτι ἴσος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς τυγχάνει, καὶ ὅτι ἰσότημός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι σὺν τῷ Πατρὶ αὐτοῦ πάρεστι πανταχοῦ τῇ θεότητι

⁴⁹ Matth. XIII, 44.

(58) Reg. κρατεῖ εὐσεβῶς. Mox Basil. et Reg. καὶ πρὸς Θεοῦ. Mox Reg. καὶ βασιλείαν. Mox, ἄριστα, deest in August.

B 3. Interim vero ad locum, quo tendebamus, sine mora devenimus, ibique germanos nacti, mutuo omnes audio perfruebamur, nos quod digni habiti fuisset, qui sanctos videremus, illi quod fratres conspicerent. Cum autem inter nos colloqueremur, nec pauca, quæ venerandæ admodum religioni congruerent, multo cum ordine et modestia diceremus, ecce subito ex radice Arii Christo infensi, bellua humanam mentita speciem in nos insillit, cumque aliquantisper pietatis verba audisset, eorum impatiens, ita cœpit loqui : « Aut me vestram docete sententiam, aut ego quid sentiam vos docebo. » Cui ego : « Ne omnes ad disputandum provoca; magni enim sunt in domo Dei. Sin autem in præsentia mecum tantum, qui minimus sum velis disputare, ad id me tibi libentissime offero. Profer primus propositionem : sed ita nos geramus, ut solo veri amore disseramus, nec divinis verbis, quæ a nobis mutuo afferenda sunt, pertinaciter repugnemus. »

4. ARIUS dixit : Mihi in primis necessarium videtur, ut uterque nostrum, id de quo nobis agendum est, definiamus, breviterque exponamus, quæ nostra sit utriusque opinio de Deo, de Christo, et de Spiritu sancto : ut scopus sit aliquis nostris sermionibus, nec inaniter verbis digladiemur, pateatque quænam vicerit sententia, et quænam eversa fuerit. Tecum enim lubet de fide disceptare, maxime cum audiverim vos non recte de vera in Deum fide et pietate disserere.

5. ATHANASIUS respondit : Omnia, ut Deum decet, optime digessisti : ego vero quæ mea sit sententia, paucis dicam. Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, qui semper sit Deus Pater. Et in Deum Verbum Unigenitum Dei Filium, eumque, simul cum proprio Patre existere, Filium item esse ex substantia Dei et Patris, Filium Patri æqualem esse, Filium ejusdem ac Deum esse dignitatis, ipsumque una cum Patre præsentem ubi-

(59) Regius hic et deinceps omittit εἶπεν.

(60) Regius omittit Θεόν.

que esse divinitate, omniaque complecti sua substantia, nec ab ulla re contineri Filium Dei, sicuti nec Patrem ejus. Et in Spiritum sanctum, quem credo esse Patris substantiæ, simulque æternum cum Patre et Filio. Verbum dico in carne advenisse.

6. *Ar.* Credo et ego in unum Deum æternum, et Filium ejus quem ante sæcula creavit Deus, et Filium fecit. Qui Filius cum omnia quæcunque habet, non haberet, ea a Deo accepit: quod non sit item Filius Patri æqualis, nec ejusdem ac ille dignitatis, sed ut res facta, gloria et virtute Deo sit inferior. Et in Spiritum sanctum, qui a Filio factus est. En quæ ego sentio.

7. *Ath.* Jam cum omni arte ordire disputationem. Video enim te magnis malis detineri: quanquam tu nos, ipse aggressus reos esse velles, quasi non recte de Patre, et Filio, et Spiritu sancto sentiremus. *Ar.* Quomodo dicis Deum semper Patrem, qui cum solus esset Deus, sua voluntate creavit Filium suum, quemadmodum scriptum est? *Ath.* Ubinam scriptum est solum esse Patrem? *Ar.* Apud Paulum apostolum ita scribentem: « Nobis vero unus Deus ex quo omnia ²⁰. » *Ath.* Lege quæ sequuntur Apostoli verba: ait enim, « Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia. » *Ar.* Vides Filium ministrum, non autem per se opificem esse, ut ipse de se ait: « Nisi quid viderit Patrem facientem: quæ enim Pater facit, hæc et Filius facit ²¹. » Attende quomodo minister non autem creator sit Filius. *Ath.* **160** Vide de quo veritate pugnare. Nam quod putas a Paulo de Deo Patre esse dictum, idem de Filio ab ipso dici reperies. Hæc sunt enim ejus verba: « Et ipse posuit in Ecclesia, primum apostolos, deinde prophetas, alios vero evangelistas, alios pastores et magistros, ad perfectionem populorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: ut jam non simus parvuli, nec fluctuantes circumferamur omni vento doctrinæ, in alea hominum, in astutia ad inducendum in errorem: sed veritatem sectantes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput, Christus: ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem commissuram subministrationis ²², » etc. Videsne eandem vocem de Patre et Filio communiter dici, quam tu de solo Patre intellexisti?

συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης φωνῆ κοινῶς κατηγορεῖται Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ σὺ

²⁰ I Cor. viii, 6. ²¹ Joan. v, 49. ²² Eph. iv, 41-46.

(61) Reg. et Aug. τῆς τοῦ Πατρὸς. Cæteri et editi τοῦ omittunt.

(62) Sic Reg. At alii et editi, ἔκτισεν ὡς Θεός.

(63) Aug. ἀλλὰ πολὺ λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τε καὶ δυνάμεως, ὡς ποιήματα. Ed. vero, ἀλλ', ἀπολείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ὡς ποιήματα, λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως.

Α τι, καὶ ὅτι πάντα περιέχει τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ περιέχεται ὑπ' οὐδενὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ αὐτοῦ· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τῆς τοῦ Πατρὸς (61) ἐστὶν οὐσίας, καὶ συναθθίον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ συγγάμει τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τὸν Λόγον φημι ἐν σαρκὶ γεγονέναι.

6. Ἄρ. εἶπεν· Πιστεῦω κατὰ εἰς ἓνα Θεὸν ἄδιον, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ὃν πρὸ τῶν αἰώνων ἔκτισεν ὁ Θεός (62), καὶ Υἱὸν ἐποίησε. Καὶ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς, μὴ ἔχων ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ ὅτι οὐκ ἴσος ἐστὶν ὁ Υἱὸς, οὐδὲ ἰσότημος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ πολὺ λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ὡς ποιήματα (63), λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ γεγονός. Ἰδοὺ κατὰ ταῦτα φρονῶ.

7. Ἄθ. εἶπεν· Λοιπὸν μετὰ πάσης ἐπιστήμης ἄρχου τῆς ζητήσεως (64)· ὁρῶ γὰρ σε ἐν μεγάλοις κακοῖς ἐνεχόμενον, εἰ καὶ τὰ μάλιστα (65) σὺ παρελθὼν ὑπὸ αἰτίαν ἡμᾶς ἐποίησας, ὡς μὴ ὀρθῶς φρονούντων ἡμῶν περὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἄρ. εἶπεν· Πῶς φῆς τὸν Θεὸν ἓλ Πατέρα, ὃς μόνος Θεός ὢν (66), ἰδίᾳ βούλησει ἔκτισεν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, καθὼς γέγραπται. Ἄθ. εἶπεν· Ποῦ γέγραπται, ὅτι μόνος ἐστὶν ὁ Πατήρ; Ἄρ. εἶπεν· Παρὰ Παύλῳ τῷ ἀποστόλῳ· φησὶ γάρ· « Ἡμῖν δὲ εἰς Θεὸς ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Ἄθανάς. εἶπεν· Τὰ ἐπιόμενα ἀνάγνωθι τοῦ Ἀποστόλου βητὰ, ἐφη γάρ· « Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. » Ἄρειος εἶπεν· Ὁρᾶς, ὅτι ὑπουργός ἐστι, καὶ οὐχ αὐτοργός ὁ Υἱὸς καθὼς αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἔλεξεν· « Ἐὰν μὴ τι βλέπῃ, τὸν Πατέρα ποιοῦντα· ἃ γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ ποιῇ (67), ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ. » Πρόσθετε πῶς ὑπουργός καὶ οὐ δημιουργός ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἄθ. εἶπεν· Ὅρα· μὴ μάχου πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅπερ γὰρ τοῦ Παύλου βητὸν δοκεῖς κρατεῖν περὶ Θεοῦ Πατρὸς, τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ εὐρήσεις παρ' αὐτῷ τῷ Ἀποστόλῳ λεγόμενον· φησὶ γάρ· « Καὶ αὐτὸς ἔθετο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεῦτερον προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν λαῶν, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταστήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα μηκέτι ὦμεν νηπιοὶ, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ (68) πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης, ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὃς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός· ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁρᾶς, ὅτι ἡ μονομερῶς περὶ Πατρὸς ἐξέλιψας;

(64) Reg. et Aug. συζητήσεως.

(65) Aug. ἐν μεγάλοις ἐνεχόμενον εἰ καὶ μάλιστα.

(66) Aug. ὡς μόνος ὢν.

(67) Reg. et Anglic. ποιῇ. Editi et alii ποιεῖ.

(68) Reg. ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων πανουργίᾳ.

8. Ἄρ. εἶπεν· Καλῶς εμνημόνευσας περὶ τούτου ἂν ὄλην τὴν περικοπήν τοῦ Ἀποστόλου· ἀλλ' ἐγὼ ἀξιόπιστότερον ἠγοῦμαι τυγχάνειν τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ τὸ προειρημένον Κυριακὸν ὑπ' ἐμοῦ λόγιον. Ἐφη γὰρ ὁ Κύριος, μὴ δύνασθαι ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπη τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Ἄθ. εἶπεν· Τί ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν ἀρχῇ; Ἄρ. εἶπεν· Οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καθὼς γέγραπται. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν λοιπὸν ἐστὶν ἀποδειχθῆναι (69) παρὰ σοῦ, ποίους οὐρανούς, καὶ γῆν, καὶ θάλασσαν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν πρώτοις, εἴθ' οὕτως ὁ Υἱὸς αὐτοῦ ἑωρακῶς ἐποίησεν ὁμοίως τῷ Πατρὶ αὐτοῦ. Ἄρ. εἶπεν· Ἀθέμιτον ἠγοῦμαι τυγχάνειν τὸ εἰπεῖν, πρῶτον κόσμον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δεδημιουργῆσθαι, ἔτερον δὲ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ, δευτέρου μὴ δυναμένου ἀποδειχθῆναι, καταδήλου ὄντος τοῦ πράγματος παρὰ πάντι, ὅτι εἰς τυγχάνει ὁ ὀρώμενος κόσμος. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἀφ' ἑαυτοῦ δημιουργεῖ ὁ Υἱὸς τὸ πᾶν. Ἄρ. εἶπεν· Παρακαλῶ, εἰπέ μοι, πῶς ἀφ' ἑαυτοῦ; Οὐκ ἔστι δὲ ὅς λέξει τοῦτο. Ἄθ. εἶπεν· Ὁ σοφὸς τὴν βουλήν αὐτοῦ περὶ εὐρίσκει; Ἄρ. εἶπεν· Ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ. Ἄθ. εἶπεν· Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία τυγχάνει κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, καὶ ἡ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Ὁμολογουμένως Χριστὸς Θεοῦ (70) δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ἄθ. εἶπεν· Ἡ σοφία οὖν μὴ ἀλλαχθὲν σοφίζεται; Ἄρ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο! Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἀφ' ἑαυτῆς πάντα ὡς σοφία πράττει; Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Οὐκοῦν ὁ Πατὴρ οὐδὲν ἐδημιούργησεν; Ἄθ. εἶπεν· Ἄκουε, καὶ μὴ προπετῶς λάλει (71), ἀ μὴ θέμις μῆτε λέγειν, μῆτε ἀκούειν, ὡς μὴ δυναμένου τινὸς μετατρέψαι τὰ τοιαῦτα. Πλὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος δὸς μοι λόγον περὶ οὗ ἐπερωτῶ. Ὁ δυνατὸς πῶς αὐτουργεῖ; Ἄρ. εἶπεν· Ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ τὸ πᾶν πράττει. Ἄθ. εἶπεν· Χριστὸς δὲ ἀραρότως Θεοῦ δύναμις οὐκοῦν Χριστοῦ δυνάμει ὄντος τοῦ Θεοῦ (72), ἅπερ ποιεῖ ὁ Πατὴρ.

9. Ἄρ. εἶπεν· Πῶς ἅπερ δημιουργεῖ ὁ Χριστὸς, ταῦτα δημιουργεῖ ὁ Θεός; Ἄθ. εἶπεν· Ἡ δύναμις ἀπὸ τοῦ δυνατοῦ κεχώρισται; Ἄρ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο! Τίς γὰρ ποτε ἑώρακεν ἀγωνιστὴν πάλῃ ἰδίως ἀνδριζόμενον, καταμόνας δὲ τὴν δύναμιν αὐτοῦ; Εἰ γὰρ ἦν τοῦτο, ἐπ' ἀμφοτέρους ἂν ἐκομίσθη τὰ βραβεῖα, ἦτοι οἱ στέφανος (73). Ἄθ. εἶπεν· Ὁρθῶς ἔφη. Εἰ οὖν ἐπ' ἀνθρώπου τοῦτο ἔδωκας, μῆτε δύναμιν κεχωρισμένως τι πράττειν, μῆτε μὴν τὸ σῶμα ἐτέρως ἐνεργεῖν τι, οὐκοῦν ὁ Χριστὸς, δύναμις ὦν πατρικὴ, ἀχωρίστως πάντα, ἀ πράττει ὁ Πατὴρ, πράττει ταῦτα καὶ αὐτὸς (74). Ἄρ. εἶπεν· Ἐστω οὕτω, τὸ ἀχωρίστως δημιουργεῖν τὸν Υἱὸν σὺν τῷ Θεῷ τὸ πᾶν· μῆτε δύναται καὶ

8. Ar. Recte integrum Apostoli locum ac de re protulisti: verum quæ ego commemoravi Domini verba magis digna fide autumo esse quam quæ habet Apostolus. Siquidem ait Dominus nihil se a seipso posse facere, nisi quid facientem viderit Patrem⁷³. Ath. Quid fecit Deus in principio? Ar. Cælum, terram, mare, et omnia quæ in illis continentur, uti scriptum est. Ath. Superest igitur ut ostendas quosnam cælus, quamve terram, mare et quæ his continentur, primum fecerit Deus, quæ deinde videns Filius, similiter ut Pater fecerit. Ar. Nefas dictu puto esse, primum mundum a Deo fuisse conditum, alterum autem a Filio, cum alter mundus demonstrari non possit, quippe cum perspicuum sit omnibus unum hunc mundum spectabilem esse. Ath. Igitur Filius a se ipso universum creat? Ar. Quæso te, quomodo a seipso? Nemo sane id dixerit. Ath. Sapiens ubinam suum invenit consilium? Ar. In sapientia sua. Ath. Annon Christus Dei virtus et sapientia est, ut docet beatus Paulus⁷⁴? Ain, an negas? Ar. Sine controversia Christus Dei virtus et Dei sapientia est. Ath. Num ergo sapientia aliunde efficitur sapiens? Ar. Absit. Ath. Igitur a seipsa omnia, ut sapientia, agit. Ar. Ita se res habet. Num igitur nihil creat Pater? Ath. Audi, nec temere loquere quæ nec dicere fas est, nec audire, quasi nemo possit ista tua evertere. Verumtamen jam mihi responde ad id quod te interrogo. Is qui potens est, quomodo ipse per se agit? Ar. Omnia virtute sua efficit. Ath. Annon vero Christus convenienter Dei virtus existit? Ar. Nemo non fateatur. Ath. Itaque cum Christus sit Dei virtus, quæ virtus, id est Christus, efficit, eadem efficit Pater.

ὄπαρχει; Ἄρ. εἶπεν· Ὁμολόγηται. Ἄθ. εἶπεν· Οὐ δημιουργεῖ ἡ δύναμις, τουτέστιν ἡ Χριστὸς, ταῦτα

9. Ar. Qui sit ut quæ Christus efficit, ea Deus efficiat? Ath. An virtus sive potentia distinguitur ab eo qui potens est? Ar. Absit. Equis enim vidit unquam athletam in luctatione seorsim fortiter se gerentem, et seorsim ejusdem virtutem? Nam si ita esset, ad utrumque certe præmia sive coronas deferre oporteret. Ath. Recte dicis. Quapropter si id in homine agnoscis, nempe, nec ejus virtutem separatim quid efficere, nec corpus aliud quid agere: profecto Christus, qui paterna est virtus, omnia, quæ Pater efficit, ipse quoque absque ulla disjunctione efficit. Ar. dixit, Esto: Filius absque ulla disjunctione universum efficiat simul cum Deo: at

⁷³ Joan. v, 19. ⁷⁴ I Cor. i, 24.

(69) Angl. Οὐκοῦν περιλείπεται λοιπὸν ἀποδεχθῆναι.

(70) Ita Regius. Alii autem et editi omittunt vocem Θεοῦ.

(71) Reg. φθέγγου, et paulo post idem, μεταστρέψαι.

(72) Ita reg. In aliis et editis. τοῦ deest. Mox

Aug. ἡ δύναμις αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ.

(73) Ita Regius. Alii vero. ἦτοι καὶ στέφανος. Mox August., ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο ἔδωκας.

(74) Ita Reg. Editi vero omittunt καὶ. Paulo post Regius, δημιουργεῖν τὸν Θεὸν συναϊδίως καὶ σὺν τῷ Υἱῷ, Aug. τὸν Θεὸν σὺν τῷ Υἱῷ.

161 nunquid Deo possit æqualis esse, cum ipse A
 Salvatorem audieris hæc dicentem : « Pater meus, qui misit me, major me est? » *Ath.* Interrogabo te : tu vero mihi responde : Num Salvator meus sibi contraria loquitur? *Ar.* Absit : ubique enim sibi ipsi consonat Filius Dei. *Ath.* Quomodo ergo Dominus alibi ait, « Ego et Pater unum sumus »? *Ar.* An Sabellius es? *Ath.* Cur sim Sabellius? *Ar.* Quia Patrem et Filium unum esse dixisti. *Ath.* Ne me calumnieris. Nec enim dixi Patrem et Filium unum esse, sed Dominum dixisse : « Ego et Pater unum sumus. » *Ar.* Atqui hæc ipsa est Sabellii hæresis. *Ath.* Num igitur Dominus qui ait : « Ego et Pater unum sumus, » Sabellius erat. An non omnes Christiani Jesum Filium Dei esse novimus? Tu vero ipsum dicis Sabellium esse et hæresis magistrum? *Ar.* Absit a me ut ita sentiam, sed Salvator de sua cum Patre concordia illa intellexit verba : « Ego et Pater unum sumus. » *Ath.* Cujus causa hæc dixit Dominus, quidve his volebat indicare? summe, ut putas, cum Patre concordiam, an potius divinitatem, ut recta ratio probat? si concordiam, ut existimas, igitur testes contra Patrem subornabat, ne videlicet a Patre abdicaretur. Quod si verum est; Filius ergo Patrem accusat, quod ingratum se præbuerit, nec pacta concordia servavit. Quod si ita esse velis, intellige, quæso, quo te hujusmodi abducatur sententia.

10. *Ar.* Verum quid nos vis dicere, num quod C
 Pater et Filius unum sit? *Ath.* Dominus Jesus non ait : « Ego et Pater unum sum, sed unum sumus : » hisque verbis, « unum sumus, » perfectam indicavit dualitatem; et dictione, « unum, » substantiam significavit. Quæ quia non intellexisti, in absurda idcirco incidisti. *Ar.* An non Dominus dixit : « Pater qui misit me, major me est? » *Ath.* At non Salvator dixit : « Ego et Pater unum sumus; » et rursus : « Qui vidit me, vidit Patrem »? Imo Apostolus quoque Filii et Patris æqualitatem disertè his verbis declarat : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo : sed semetipsum exinanivit » : « Viden' Filium proprio Patri æqualem esse, non autem minorem? » *Ar.* Magna mihi videtur Scripturarum de re præsentis dissensio. *Ath.* Absit ut homo divinos Deique afflatu scriptos libros audeat calumniari, quasi scilicet non inter se in his omnibus consentiant. Certe omnes Scripturæ, instar æquæ libræ, valde secum consentiunt. *Ar.* Qui fieri potest ut consentiant? Salvator ait : « Pater qui misit me, major me est : » idem rursus ait : « Ego et Pater

¹⁶¹ Joan. x, 30. ¹⁶² Joan. xiv, 9. ¹⁶³ Philipp. ii, 7.

(75) 'Εαυτῷ δεest in Aug. Mox idem, Μὴ γένοιτο. παρ' αὐτοῦ γάρ.

(76) Ἄρειος εἶπεν δεest in Aug. In Felc. vero 2, et hæc et sequentia usque ad ἔσμεν.

ἴσος εἶναι τῷ Θεῷ, καθὼς σὺ ἤκουσας τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· « Ὁ Πατὴρ μου, ὁ πέμψας με, μεῖζων μου ἐστίν; » Ἄθ. εἶπεν· Ἐρωτήσω σε· σὺ δὲ ἀποκριθῆτί μοι· Ὁ Σωτὴρ μου μὴ ἐναντία ἐφθέγγετο ἑαυτῷ (75); Ἄρ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο! πανταχοῦ γὰρ σύμφωνος ἑαυτῷ τυγχάνει ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἄθ. εἶπεν· Πῶς οὖν ὁ Κύριος ἐν ἄλλω τόπῳ φάσκει, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν; » Ἄρ. εἶπεν· Σὺ Σαβέλλιος εἶ. Ἄθ. εἶπεν· Διὰ τί εἶμι Σαβέλλιος; Ἄρ. εἶπεν· Ἐπειδὴ εἶπας, Ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἔσμεν. Ἄθ. εἶπεν· Μὴ καταψεύδου μου· οὐ γὰρ οὕτω φημί, ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἔσμεν, ἀλλ' ὅτι ὁ Κύριος ἔφη· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν. » Ἄρ. εἶπεν (76)· Αὕτη ἡ αἵρεσις Σαβέλλίου ἐστίν. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ Κύριος ὁ εἰρηκῶς, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν, » Σαβέλλιος ἦν; Οὐ πάντες οἱ Χριστιανοὶ Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οἶδαμεν; σὺ δὲ Σαβέλλιον καὶ διδάσκαλον αἰρέσεως αὐτὸν φῆς; Ἄρ. εἶπε· Μὴ γένοιτό μοι τοῦτο φρονήσαι! ὁ γὰρ Σωτὴρ εἶπε περὶ συμφωνίας, ὅτι « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν. » Ἄθ. εἶπεν· Ἔνεκεν τίνος ἔλεξε τοιαύτῃ ὁ Κύριος; τί θέλων παραστῆσαι; τὴν συμφωνίαν κατὰ σέ, ἢ τὴν θεότητα κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον; Εἰ μὲν γὰρ τὴν συμφωνίαν κατὰ σέ, ἄρα μάρτυρας (77) κατεσκεύαζε κατὰ τοῦ Πατρὸς, μὴ ἄρα ἀθέτησις αὐτῷ γένηται ὑπὲρ τοῦ Πατρὸς· εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, ὁ Υἱὸς κατηγορεῖ τοῦ Πατρὸς κατὰ σέ, ὡς ἀγνώμονος, καὶ μὴ μένοντος ἐν ταῖς συνθήκαις τῆς συμφωνίας τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ καὶ τοῦθ' οὕτως ἔχει, λοιπὸν νόησον ποῦ σε ἀπάγει τὸ σὸν φρόνημα.

C
10. Ἄρ. εἶπεν· Ἀλλὰ τί θέλεις ἵνα εἴπωμεν, ἔτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἔσμεν; Ἄθ. εἶπεν· Ὁ Κύριος Ἰησοῦς οὐκ εἶπεν, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν εἶμι· » ἀλλ' ἔφησεν, « ἐν ἔσμεν, » καὶ τὴν δυνάμει τελείαν παρέστησεν ἐν τῷ λέξει, « ἐν ἔσμεν. » Τὸ δὲ, « ἐν, » πῶς τῆς οὐσίας ἐσήμανε· σὺ δὲ, μὴ νοήσας, εἰς ἀτοπίαν ἐχώρησας. Ἄρ. εἶπεν· Ὁ Κύριος οὐκ εἶπεν· « Ὁ Πατὴρ, ὁ πέμψας με, μεῖζων μου ἐστίν; » Ἄθ. εἶπεν· Σωτὴρ οὐκ εἶπεν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν, » καὶ πάλιν· « Ὁ ἑωρακῶς ἐμέ, ἐώρακε τὸν Πατέρα; » Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Ἀπόστολος τὴν ἰσότητα τοῦ Υἱοῦ, ἣν ἔχει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, σαφῶς ἐδήλωσε, λέγων· « Ὁς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν (78). » Ὁρᾶς, ὅτι ἴσος ἐστίν ὁ Υἱὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς, καὶ οὐ μικρότερος; Ἄρ. εἶπεν· Ἀσυμφωνία πολλή μοι καταφαίνεται τῶν Γραφῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἄθ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο ἵνα ἄνθρωπος κατεῖπη τῶν θεῶν καὶ θεοποιησῶν Γραφῶν, ὡς οὐ μετὰ συμφωνίας ταῦτα πάντα φεγγόμενων! Ζυγὸς γὰρ ὡσπερ δίκαιος, οὕτω συμφωνοῦσι πρὸς ἑαυτὰς πᾶσαι αἱ Γραφαί. Ἄρ. εἶπεν· Πῶς συμφωνοῦσιν; Ὁ Σωτὴρ ἔφη· « Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με, μεῖζων μου

(77) Augustanus, τὴν συμφωνίαν κατὰ σέ, ἄρα μάρτυρας, omissis intermediis δι' ὁμοιοτέλετον.

(78) Aug. ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβὼν.

ἔστι· ὁ πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν
 ἔσμεν· » καὶ ἑτέρως· « Ὁ ἑωρακὸς ἐμὲ, ἑώρακε
 τὸν Πατέρα· » δι' οὗ σημαίνει τὴν ἀπαράλλακτον
 αὐτοῦ ἰδέαν, ἣν ἔχει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· ὡς
 καὶ ὁ Παῦλος φησι ἴσον τὸν Υἱὸν (79) τοῦ ἰδίου Πατρὸς
 τυγχάνειν. Ἄθ. εἶπεν· Ἄνθρωπε, ἀκουε καὶ σύνεσε,
 ὅτι οὐκ ἀπέξευκται ἐκείνο τὸ κεφάλαιον, τὸ φά-
 σκον (80)· « Ὁ Πατὴρ μου, ὁ πέμψας με, μεῖζων
 μου ἐστίν, » τῶν λοιπῶν κεφαλαίων. Ἄρ. εἶπεν· Ἐάν
 τοῦτο ἀποδείξῃς, ὅπερ ἀνεγχώρητόν ἐστι, τάχα κάμῃ
 ποιήσεις τῷ σὺ φρονήματι ἐπακολουθήσαι.

11. Ἄθ. εἶπεν· Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς Θεὸς ἐστίν, ἢ
 οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Θεὸς κτισθεὶς ὑπὸ Θεοῦ. Ἄθ. εἶπεν·
 Ὡς θέλεις, ἀποκριθῆτέ μοι περὶ οὗ ἐρωτῶ. Ὁ τοῦ
 Θεοῦ Υἱὸς πάντα ἐποίησεν, ναὶ (81), ἢ οὐ; Ἄρ. εἶ-
 πεν· Προαποδέδοται, ὅτι πάντα ἐποίησεν, ὡς δύναμις
 καὶ σοφία τυγχάνων Θεοῦ. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν πάντα
 περιέχει τὰ ὑπ' αὐτοῦ ποιηθέντα, ἥτοι ὁρατὰ ἥτοι (82)
 ἀόρατα ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός. Ἄρ. ἔφη· Οὕτως ἔχει.
 Ἄθ. εἶπεν· Πανταχοῦ οὖν πάρεστι τῇ οὐσίᾳ τῆς με-
 γαλοσύνης αὐτοῦ. Ἐάν εἴπῃς, ὅτι οὐ πάρεστι παντα-
 χοῦ, ἄρα μεῖζονα ἔρετι τὰ γενόμενα τοῦ δημιουργοῦ.
 Ἄρ. εἶπεν· Πάρεστι πανταχοῦ. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ οὖν
 παρὼν τυγχάνει πανταχοῦ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πῶς
 λέγεις τὸ, « Ὁ Πατὴρ μου ὁ πέμψας με, μεῖζων μου
 ἐστίν, » ἀπόδος μοι τὸν λόγον. Ἄρ. εἶπεν· Ἀπορῶ
 περὶ τούτου, ἀλλ' ἀξιώ, φράσον μοι, τίνι λόγῳ εἶπεν
 ὁ Σωτὴρ μεῖζονα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα; Ἄθ. εἶπεν·
 Ἐάν μὴ πρότερόν μοι εἴπῃς, ὃ ἐπερωτῶ, οὐ μὴ σοι
 εἴπω, ὅπερ θέλεις. Ἄρ. εἶπεν· Λέγε, ὃ βούλει. Ἄθ.
 εἶπεν· Οἱ ἄγγελοι ἀσώματοι τυγχάνουσιν, ἢ ἀνθρω-
 ποι; Ἄρ. εἶπεν· Ἀνθρώποι ἐν σώματι τυγχάνουσιν,
 ἄγγελοι δὲ πνεύματα βντες, ἀσώματοί εἰσιν. Ἄθ. εἶ-
 πεν· Τίνες οὖν κοπιῶσιν, ἀνθρώποι, ἢ ἄγγελοι;
 Ἄρ. εἶπεν· Ἄγγελοι ἀσώματοι τυγχάνουσι, πρὸς τὸ
 διακονοῦντας αὐτῷ καμάτου πείραν μὴ λαβεῖν· ἀν-
 θρώπων δὲ τῷ κάμειν ἴδιον, διὰ τὴν τοῦ σώματος
 βαρεῖαν ὀλκὴν. Ἄθ. εἶπεν· Ὁ οὖν Κύριος πῶς ἐκο-
 πίασε; γέγραπται γάρ, « Ἰησοῦς δὲ κεκοπιᾷ ἐκ
 τῆς ὁδοπορίας, ἐκαθεζέτο. » Ἄρ. εἶπεν· Συνήγαγές
 με, ὡς ἠθέλησας ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν ἀγγέλων
 καὶ τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ὡς Θεὸς Λόγος ἐκοπίασεν,
 ἀλλ' ἵνα φανῇ, ὅτι σάρκα, ἣν οὐκ εἶχε πρότερον ὁ
 Λόγος καὶ Θεός, ταύτην ἀνέλαβε· διὰ τοῦτο τῇ σαρκὶ
 συνεχώρησε πάσχειν τὰ ἴδια, ἵνα φανῇ ὅτι σὰρξ
 ἐστίν.

12. Ἄθ. εἶπεν· Μέννησο, ὅτι προωμολόγηται, ὅτι
 πανταχοῦ πάρεστιν ὁ Λόγος καὶ Θεός. Ἄρ. εἶπεν·
 Ἀραρότως. Ἄρ. εἶπεν· Εἰ οὖν πανταχοῦ πάρεστιν
 (83), τίνας ἔνεκεν ἔφασκεν, « Ὁ Πατὴρ μου ὁ πέμ-
 ψας με, μεῖζων μου ἐστίν; » Ἄρ. εἶπεν· Παρακα-
 λῶ σε, μὴ ὀκνήσῃς ἀποκαλύψαι τὸ πάλυμμα ἀπὸ τοῦ
 γρόφου ἐν τάχει. Δίαν γὰρ ἀνιῶμαι. Ἄθ. εἶπεν·

⁸⁰ Joan. iv, 6.

(79) Sic Reg. Angl. et Basil. secunda manu. Editi vero cum aliis, μὴ ἴσον τὸν Υἱόν. At Aug. sic habet, ἴσος οὖν ὁ Υἱὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς τυγχάνη.

(80) Ita omn. fere inss.; in editis autem, τὸ φάσκον deest.

A unum sumus : » et : « Qui vidit me, vidit Pa-
 trem : » quibus verbis simillimam nullaque varietate
 diversam sui et Patris speciem designat :
 quemadmodum et Paulus scribit Filium proprie
 Patri æqualem esse. Ath. Audi, homo, et intellige
 illud capitulum : « Pater meus, qui misit me, major
 me est, » ab aliis minime differre capitulis. Ar. Si
 id ostenderis, quod sane fieri non potest, forte et
 me in tuam sententiam ire compelles.

11. Ath. Dei Filius Deusne est, vel non? Ar.
 Deus est creatus a Deo. Ath. Prout vis responde
 mihi ad id quod a te sciscitor. Dei Filius fecitne
 omnia, an non? Ar. Jam supra concessum est omnia
 eum fecisse, quippe qui sit Dei virtus et sapientia.
 Ath. Omnia igitur Dei Filius continet, quæ
 ab ipso sunt facta, sive visibilia, sive invisibilia.
 Ar. Ita est. Ath. Ubique ergo adest natura suæ
 majestatis. Nam si dicas non ubique adesse : igitur
 res factas fateberis 162 Creatore majores
 esse. Ar. Adest ubique. Ath. Si igitur præsens
 ubique est Dei Verbum : quomodo illud intelligis :
 « Pater meus qui misit me, major me est? » Da mihi
 rationem. Ar. Hic hæreo : sed oro, expone mihi
 qua ratione Salvator dixerit majorem se Patrem
 esse. Ath. Nisi mihi prius dixeris, quod a te postulo :
 nec ego quod vis tibi sum dicturus. Ar. Dic
 quod vis. Ath. Angeline incorporei sunt, an homines?
 Ar. Homines sunt in corpore : angeli vero cum sint
 spiritus, incorporei sunt. Ath. Quinam igitur
 fatigantur : hominesne, an angeli? Ar. Dixit,
 angeli incorporei sunt, ut cum illi ministrant, nullum
 lassitudinis experimentum percipiant. At homini
 proprium est fatigari, propter gravem nempe
 corporis molem. Ath. Quomodo ergo fatigatus est
 Dominus? Scriptum enim est : « Jesus vero fatigatus
 ex itinere, sedebat ⁸⁰. » Ar. Uti voluisti, eo me,
 angelorum hominumque exemplo, adduxisti, ut fa-
 tear Verbum non ut Deum fatigatum esse. Scilicet
 ut appareret carnem hanc, quam prius Verbum et
 Deus non habebat, assumpsisse; idcirco carni quæ
 sibi erant propria pati permisit, ut carnem esse
 evidens esset.

12. Ath. Memor sis concessum antea esse Verbum
 et Deum ubique esse. Ar. Recte admodum. Ath. Si
 igitur ubique præsens est, cujus causa ait, « Pater
 meus qui misit me major me est? » Ar. Obsecro te,
 ne graveris velum a littera quam cito detrahere.
 Valde enim angor animo. Ath. Quis fatigatus
 est, homone, an Deus Verbum? Ar. Homo. Ath.
 Tuum igitur jani est intelligere. Ar. Percipio
 quid tuo hoc responso intelligas, nempe, cum Deus

(81) Ναί ἀβέστ ἀβ August.

(82) Aug. εἴτε ὁρατὰ, εἴτε.

(83) Ita Reg. In editis vero et in aliis, πάρεστιν deest.

Verbum ubique adsit, clarum esse ipsum propter A
carnem dixisse : « Pater meus qui misit me, major me est. » Hæc enim gradiebatur et fatigabatur, et a loco in locum migrabat. Certe id se recte habet.

τῆρ μου, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν, » τὴν βαδίζουσαν καὶ κοπιῶσαν, καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἔταρον πορευομένην. Ἄλθθώς ὀρθώς ἔχει τοῦτο.

13. *Ath.* Jam in mentem revoca quod dixisti, Deum Verbum creatum esse. Unde vis sumamus initium? Ego vero non audeo tam fidenter loqui contra æternam ejus Filii divinitatem. *Ar.* Ego quidem id ex Scripturis probō : tu vero undenam habes Filium æternum esse? *Ath.* Ego ex libris divino afflatu scriptis didici æternum esse Dei Filium. *Ar.* Quenam Scripturæ docent æternum esse Filium? *B Ath.* Celeberrimus Paulus in medium prodiens, veritatem suo testimonio confirmabit. « Invisibilia enim ipsius, inquit, ex creatione mundi, per res factas intellecta conspiciuntur, sempiternaque ejus virtus, et divinitas : ut sint ipsi inexcusabiles, quia cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt ²⁹. » *Ar.* Hæc de Patre dicit Scriptura. *Ath.* Nonne beatus Paulus eos arguit, qui Deum Dei Filium per corpus apparentem non cognoverant, nec sempiternam ejus divinitatem, qui universum adornavit? Siquidem ex magnitudine et pulchritudine rerum creatarum, convenienter cognosci, cum gratiarum actione debet Creator ³⁰. Manifestum est autem omnia quæ facta sunt per Verbum facta esse, nihilque sine illo esse factum. Quapropter deberes tu quoque ex præclara elementorum coagmentatione Creatorem convenienter intelligere, teque tui ipsius non ignarum esse, percipereque mundum æterni Dei opus esse, nec potuisse creatam naturam tantum opus producere.

14. *Ar.* Esto, sit æternus Filius : sed ab æternitate creatus, æternitatem obtinet. *Ath.* Si æternus est Filius, non est res creata : quod si res creata, non est æternus. *Ar.* Num hæc ego ex propria loquor auctoritate? Filius ipse ait se a Deo primum omnium creatum esse. *Ath.* Tibine soli an etiam aliis revelatum est hoc **163** Filii Dei mysterium? *Ar.* Non omnium est fides ³¹. Verumtamen non mihi soli, sed etiam aliis cognita est hæc fides. *Ath.* *D Undenam vobis ea revelata est? Ex Deo, an ex hominibus? Ar.* Ex Deo. *Ath.* Tunc ipse auditor fuisti, an alii tibi narraverunt? *Ar.* Non mihi narraverunt, sed multi sancti, in Spiritu Dei loquentes, Filium creatum esse affirmarunt. *Ath.* Quinam sunt isti? An et nos nosse non possumus? *Ar.* Tute ipse nosti et prophetas et apostolos multis in locis dixisse Christum rem creatam esse. *Ath.* Te paulo ante dicentem audivi id a Filio dictum esse, jam

13. Ἄθ. εἶπεν· Λοιπὸν λάβε μοι ἐν νῶ τὴν ῥητὴν, ὅπερ ἔφηρς, ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος ἐκτίσθη. Πόθεν λάβωμεν τὴν ἀρχὴν; Οὐ τοιμῶ οὕτως ἀφ' ὧσιν φητέγγελσθαι κατὰ τῆς ἀδείου θεότητος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ (84). Ἄρ. εἶπεν· Ἐγὼ μὲν ἀπὸ τῶν Γραφῶν τοῦτο λέγω· σὺ δὲ πρόθεν ἀδείου λέγεις τὸν Υἱόν; Ἄθ. εἶπεν· Ἀπὸ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν ἔμαθον, ὅτι ἀδείος ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἄρ. εἶπεν· Ποῖαί εἰσιν αἱ Γραφαί, αἱ φάσκουσιν ἀδείον τὸν Υἱόν; Ἄθ. εἶπεν· Ἐλθὼν ὁ ἀοίδιμος Παῦλος μαρτυρήσει τῇ ἀληθείᾳ· Ἐτὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, φησὶν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀδείος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης (85), εἰς τὸ εἶναι αὐτοῦ ἀναπολογήτους, διότι γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ἠὲ χαρίστησαν. Ἄρ. εἶπεν· Περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει τοῦτο ἡ Γραφή. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος αἰτεῖται τοὺς τὸ διὰ σώματος ἐπιφανέντα Θεὸν Υἱὸν Θεοῦ μὴ ἐπεγνώκτας ἀδείον θεότητα αὐτοῦ, τοῦ τὸ πᾶν διακοσμήσαντος; ἔκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως δεῖ τὸν δημιουργὸν γνωρισθέντα εὐχαριστηθῆναι. Φανερόν δὲ ἐστὶν (86) ὅτι πάντα διὰ τοῦ Λόγου τὰ γεγενημένα γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ γέγονεν οὐδὲ ἓν· ἔδει οὖν καὶ σὲ ἐκ τῆς τῶν στοιχείων ἐναρέτου συμψηξέως ἀναλογίσασθαι τὸν δημιουργὸν ἀναλόγως, καὶ σαυτοῦ ἐπιγνώμονα γενέσθαι, ὅτι ἀδείου Θεοῦ τυγχάνει ἔργον ὁ κόσμος, οὐ κτιστῆς δὲ φύσεως, μὴ δυναμένης ἐπαρκέσαι τσαῦτα δρᾶν.

14. Ἄρ. εἶπεν· Ἐστω ἀδείος ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ ἀδείως κτισθεὶς ἔχει τὸ ἀδείον. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ ἀδείος ἐστὶν ὁ Υἱὸς, οὐκ ἦν κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα τυγχάνει, οὐκ ἦν ἀδείος. Ἄρ. εἶπεν· Μὴ γὰρ ἐγὼ ἐξ οικείας αὐθεντίας (87) ταῦτα φημι· ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι πρῶτον πάντων ἐκτίσεν αὐτὸν ὁ Θεός. Ἄθ. εἶπεν· Τοῦτό σοι μόνῳ ἀπεκαλύφθη, ἢ καὶ ἄλλοις τὸ περὶ τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ μυστήριον; Ἄρ. εἶπεν· Οὐ πάντων ἡ πίστις· πλὴν οὐκ ἔμοι μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις πολλοῖς ἐγνωρίσθη ἡ πίστις αὐτῆ. Ἄθ. εἶπεν· Πόθεν ὑμῖν ἀπεκαλύφθη, ἐκ Θεοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Ἄρ. εἶπεν· Ἐκ Θεοῦ. Ἄθ. εἶπεν· Σὺ αὐτῆκος γέγονας, ἢ ἄλλοι σοι ὑφηγήσαντο περὶ τούτου; Ἄρ. εἶπεν· Οὐκ ἔμοι ὑφηγήσαντο, ἀλλὰ πολλοὶ ἄγιοι, ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλοῦντες, ἔφησαν ὅτι ἐκτίσθη ὁ Υἱὸς. Ἄθ. εἶπε· Τίνες εἰσὶν οὗτοι; Οὐ δυνάμεθα γινῶναι καὶ ἡμεῖς; Ἄρ. εἶπεν· Οἴσθα καὶ αὐτοὺς, ὅτι καὶ οἱ προφητεῖται, καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐλάλησαν πολλοῶν (88) τὸν Υἱὸν κτί-

²⁹ Rom. 1, 20. ³⁰ Sap. xiii, 5. ³¹ II Thess. iii, 2.

(84) Aug. τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

(85) Καὶ θεϊότης deest in Aug.

(86) Aug. φανερόν οὖν ἐστίν.

(87) Reg. et Aug. ἐξ ἰδίης αὐθ.

(88) Reg. Gubler. et Aug. πανταχοῦ.

ερα ειναι. Ἄθ. εἶπεν· Ἦκουσά σου λέγοντος πρὸ βρα-
 χείας ὤρας, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶπεν. Ἄρτι μετέβης εἰς τοὺς
 προφήτας αἰο ἀποστόλους. Πλὴν ὕψήγησαι ποῖος προ-
 φήτης ἔλεξε τοιάδε περὶ τούτου; Ἄρ. εἶπε· Καὶ νῦν
 φημι τὸν Υἱὸν λέγειν διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ
 ἀποστόλων ὡσπερ καὶ διὰ τοῦ Σολομῶν ἐφη (89).
 « Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. »
 Ὅραξ, ὅτι πρὸ πάντων ἐκτίσεν αὐτὸν ὁ Θεὸς διὰ τὰ
 δι' αὐτοῦ μέλλοντα γίνεσθαι ἔργα. (90) Ἄθ. εἶπεν·
 Οὐκοῦν ἢ τῶν κτισμάτων πρόφασις αἰτία γέγονε τοῦ
 κτισθῆναι τὸν Υἱὸν κατὰ σέ. Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει.
 Ἄθ. εἶπεν· Ἄρα οὖν τοῦ Θεοῦ ἐντιμότερα τὰ κτιζό-
 μενα παρ' αὐτοῦ; Πῶς χωρεῖ; Εἰ γὰρ ἐκεῖνος διὰ
 ταῦτα γέγονε, καὶ οὐκ ἐκεῖνα διὰ τούτων, κατὰ σέ,
 ἀραρότως ἐντιμότερα ταῦτα ἐκεῖνον· ἀλλὰ μὴ γέ-
 νοιτο οὕτως ἡμεῖς φρονησάμενοι! Διὰ γὰρ τὸν Υἱὸν τὰ πάν-
 τα, καθὼς γέγραπται· « Ἐπρεπε γὰρ, » φησὶν ὁ Ἀπό-
 στολος, « δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολλοὺς
 υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας
 αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειῶσαι. »

15. Ἄρ. εἶπε· Σύγγνωθι μοι εἰρηχότι, ὅτι διὰ τὰ
 ἔργα ἐκτίσθη ὁ Υἱὸς, πλὴν ὅτι ἐκτίσθη πρὸ πάντων.
 Ἄθ. εἶπε· Τίς ἐκτίσθη (91) πρὸ πάντων τῶν δημιουρ-
 γημάτων; Ἄρ. εἶπεν· Ὁ Υἱὸς, διὰ τοῦτο καὶ πρωτό-
 τοκος ἀναγέγραπται. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ τις τὸν (92) Σατα-
 νᾶν προσκυνεῖ, καλῶς ἢ κακῶς πράττει; Ἄρ. εἶπεν·
 Ἀσεβῆς καὶ ἄθεος, καὶ μὴδὲ τὰς κοινὰς φρένας σώ-
 ζων τυγχάνει ὁ τοιοῦτος, ὃν οὐκ ἄξιον καλεῖν ἄνθρω-
 πον, ἀλλ' ἀπάνθρωπον. Ἄθ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς τῷ Ἰὼβ
 χρηματίζων, οὕτως ἐφη περὶ τοῦ Σατανᾶ, τουτέστιν·
 « Ἀρχὴ πλάσματος Κυρίου πεποιημένη (93) ἐμπαίζε-
 σθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων μου. » Σὺ οὖν τὸ πρῶτον πό-
 λιμα προσκυνῶν, τὸν Σατανᾶν προσκυνεῖς, καθὼς παρ-
 ἔστησεν ὁ λόγος. Ἐάν δὲ σοφισασθαι θελήσειας, ὅτι
 τοῦ Υἱοῦ πρότερον ποιημά ἐστὶν ὁ Σατανᾶς, ἄρα
 πρεσβύτερον αὐτὸν φῆς (94) τοῦ ἁγίου Πνεύματος;
 οὕτω γὰρ ὤρισω, τὸν μὲν Υἱὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκτί-
 σθαι· τὸ δὲ Πνεῦμα ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι διεβε-
 βαιώσω. Ἄρ. εἶπεν· Ἡ ἀλήθειά με περιγράφει,
 καὶ οὐ σὺ. Πλὴν ἐπειδὴ συνήγαγές με ἐν τούτῳ, κάγω
 σε περικλείσω ἐν ταῖς πολλαῖς μαρτυραῖς, ταῖς φα-
 σκούσαις ὅτι κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἄθ. εἶπε· Πρό-
 φερε ἐκ τοῦ θησαυροῦ τὰ ἀποτεθησαυρισμένα ὑπὸ τοῦ
 πατρὸς σου. Ἄρ. εἶπεν· Ἐμὸς πατήρ ἐστιν, ὃν προσ-
 κυνῶ Θεόν· πλὴν σὺ ἀποκρίθητι μοι περὶ τοῦ, « Κύ-
 ριος ἐκτίσέ με, » τοῦ Κυρίου ὁμολογήσαντος ἑαυτὸν ἐκ-
 τίσθαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου Πατρὸς. Ἄθ. εἶπε· Τὸ ῥητὸν
 ἀλλῆν δύναμιν ἔχει πνευματικὴν ἔνδον, καὶ θεῖον θη-
 σαυρὸν ἐναποθεθεμένον κέκτηται. Ἄρ. εἶπεν· Οὐκ
 ἐπὶ τοῦ ῥητοῦ μόνον ἴσθημι τὴν φωνὴν τοῦ Σολομῶν-
 ος· οὐ γὰρ ἀσύνετός ἐμιμ, ἀλλὰ συνήμι, ὅτι πνευ-
 ματικὸν νόημα θεωρεῖται ἀπὸ τῶν ἐπιστημόνων. Ὅθεν

A transis ad prophetas et apostolos. Verum dic, ama-
 bio, quis propheta ea de illo dixerit. Ar. Atqui modo
 etiam aio id ipsum per sanctos prophetas et apo-
 stolos Filium dicere, quemadmodum per Salomonem ait : « Dominus creavit me initium viarum
 suarum in opera sua »⁹². Vides Deum ante res
 omnes eum creasse, propter opera scilicet quæ per
 eum efficienda erant. Ath. Igitur, si credendum tibi
 est, res creatæ causa fuere cur creatus est Filius.
 Ar. Ita est. Ath. Ergo res a Deo creatæ, ipso sunt
 pretiosiores? Qui id fieri possit? Namque si ille
 propter ipsas factus sit, non vero ipsæ propter il-
 lum, ut putas, profecto ipsæ illæ sunt pretiosiores?
 Verum absit ut nos ita sentiamus! Namque omnia
 propter Filium, uti scriptum est : « Decebat enim, »
 inquit Apostolus⁹³, « eum propter quem omnia, et
 per quem omnia, qui multos filios in gloriam ad-
 duxerat, auctorem salutis eorum passiones con-
 summare. »

15. Ar. Ignosce mihi, qui dixerim Filium propter
 opera creatum fuisse. Verumtamen ante omnia crea-
 tus est. Ath. Quis ante omnia opera creatus est?
 Ar. Filius : quam ob causam primogenitus esse
 scribitur. Ath. Si quis Satanam adoret, rectene
 an male agit? Ar. Impius censendus ille est et
 atheus, nec communes sensus habere, qui nec digne
 sit homo appellari, sed inhumanus. Ath. Deus Job
 respondens ita de Satana locutus est :
 « Ipse est principium figmenti Domini, factus ut il-
 luderetur ab angelis meis »⁹⁴. Tu igitur primam
 rem factam adorans, Satanam adoras, ut ostendi-
 mus. Quod si velis contendere Filio prius factum
 esse Satanam : eum ergo sancto Spiritu seniore
 facis? Sic enim statuisti, Filium quidem a Deo crea-
 tum esse ; Spiritum vero a Filio esse factum asse-
 verasti. Ar. Me veritas circumscibit, non tu. Ve-
 rumtamen quandoquidem me ad hoc adduxisti : te
 vicissim ego multis circumcludam auctoritatibus,
 quibus Christum rem creatam esse asseritur. Ath.
 Profer e thesauro quæ a patre tuo sunt recondita.
 Ar. Meus pater est, quem adoro Deum. Sed enim
 quid respondendum habes ad hæc verba : « Domi-
 nus creavit me, » cum Dominus ipse fateatur se a
 Patre suo creatum esse? Ath. Verba illa vim aliam
 spiritalem intus habent, divinumque in se recon-
 dunt thesaurum. Ar. Nec ego ad sola verba in hac
 Salomonis voce attendo : nec enim expers sum in-
 telligentia, sed intelligo spiritalem sensum a peritis
 hic perspicui. Quocirca nec ipse sum initiationis ex-
 pers, sed verba quidem hæc esse dico : « Dominus
 creavit me : » vim autem his abditam majorem

⁹² Prov. viii, 22. ⁹³ Hebr. ii, 10. ⁹⁴ Job xlvii, 19.

(89) Ita Reg. Bas. et Felc. 2. At Angl. et Aug. Σολομών, Edit. Comm. Σολομών, Paris. Σολομών-
 ος.

(90) Hæc quæstio cum Responsione Arii. abest ab Augustano.

(91) Augl. Τίς οὖν ἐκτίσθη.

(92) Aug. Ἐάν τις τόν.

(93) Aug. πεποιημένου. Reg. πεποιημένου.

(94) Sic omnes fere niss. cum edit. Comm., sed Aug. et edit. Paris. ποιῆς pro φῆς. Mox Aug. οὕτω γὰρ ὠλοίσθω.

percipio, quam tu cum non intelligas, ignorantia constrictus, erras. Mali autem viri proprium est præstantioribus invidere. *Ath.* Quod igitur sentis, declara mihi absque invidia, quod quidem tibi præclarum videtur esse.

164 16. *Ar.* Nempe hæc verba : « Dominus creavit me, » sic accipio, ac si diceretur, « genuit me. » *Ath.* Si igitur genitus est Filius, non est certe creatus : aut si creatus est, non est genitus. *Ar.* Tu minime intelligis vim hujusce vocis. *Ath.* Ne me oro, graveris perferre, donec intelligam. *Ar.* Ne passio aliqua intelligeretur, ait : « Creavit me Dominus, » quapropter in Deo idem est creare ac gignere. *Ath.* Si igitur creare et gignere, idem in Deo est : omnes sane res creatæ, genitæ et fetus Dei erunt. Quod si verum est, ergo Dominus frater est, secundum te, omnium quæ per ipsum facta sunt. Quomodo igitur Unigenitus Dei est? *Ar.* Vox unigeniti de re præcipua, excellenti et maxima dicitur. *Ath.* Annon cælum tibi maximum videtur? *Ar.* Admodum. *Ath.* Igitur Filius est secundum te. Terra vero et mare filie dicende erunt secundum te. *Ar.* Absit ! unum solum Filium fecit Deus. *Ath.* An videntur tibi omnia ejusdem generationis decreto unigenita esse necne? *Ar.* Sane quidem. *Ath.* Igitur si factus est, ut res aliæ creatæ, quomodo Dei est Filius? *Ar.* Obsecro te : quomodo tu ipse intelligis hæc verba : « Dominus creavit me? »

17. *Ath.* Crede mihi : tibi non respondiissem ; sed in gratiam auditorum respondere non renuo. Salomon cum justus et sapientia plenus esset, dignus habitus est, qui parabola præsignificaret creationem templi, hoc est, corporis Domini Jesu, quemadmodum Dominus ipse ad Judæos dixit : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud : hoc autem dicebat de templo corporis sui, » ut ait Joannes ²². Verum etiam apertius his de rebus ita locutus est Salomon : « Sapientia ædificavit sibi domum, et crexit columnas septem. Immolavit victimas suas. Miscuit in cratere vinum suum, et paravit mensam suam. Misit servos suos, alta voce invitans ad craterem, et dicens : « Quisquis est insipientis, declinet ad me. » His item qui intelligentiæ indigent, ait : « Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis : relinquitte insipientiam, ut vivatis ²³. » Scilicet sapientia, Dei Verbum est, quod Verbum cum esset dives, ineffabili sua et Patris benignitate pauper est effectum, ut nos illius paupertate ditaremur : qui item cum in forma Dei esset, in forma servi factus est : et

²² Joan. II, 19. ²³ Prov. IX, 1-6.

(95) Aug. μη νομίσας.

(96) Ita Regius, Basil. vero ἐγέννησέ με μεταλ. Editi, ἐγέννησε μεταλ.

(97) Ita Reg. Cæteri autem et editio Comm. τὸ γεννᾶν. Mox ἐστίν, deest in Aug.

(98) Τὸ μονογενὲς τᾶττεται deest in Aug.

καὶ ὡς οὐκ ἄμοιρος ὢν τῆς μυσσεως, οὕτω φημι, το μὲν, « Κύριος ἔκτισέ με » κατὰ τὸ ῥητόν, τὴν δὲ ἐν αὐτῷ δύναμιν, μαιζοτεραν ὄρω ἣν ἔχει, ἣν σὺ μὴ νοήσας (95), ἀγνοία κατεχόμενος, πλανᾶσαι, ἀνδρὸς δὲ κακοῦ ἴδιον τὸ φρονεῖν τοῖς κρείττοσιν. Ἄθ. εἶπεν· Ἄ οὖν φρονεῖς, φράσον κάμοι ἀφθόνως, ὅπερ δοκεῖ σοι καλὸν φαίνεσθαι.

16. Ἄρ. εἶπε· Τὸ γὰρ, « Κύριος ἔκτισέ με, » ἐπὶ τοῦ, « ἐγέννησέ με, » καταλαμβάνω (96). Ἄθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἐγεννήθη ὁ Υἱός, δηλαδὴ οὐκ ἐκτίσθη· εἰ δὲ ἐκτίσθη, οὐκ ἐγεννήθη. Ἄρ. εἶπε· Σὺ οὖν νοεῖς τὴν δύναμιν ταύτην. Ἄθ. εἶπε· Μὴ ἀκνήσσης ἀνέχεσθαι μου, ἕως νοήσω, παρακαλῶ. Ἄρ. εἶπεν· Ἴνα μὴ πάθος νοηθῆι, εἶπεν, « Ἐκτίσέ με Κύριος » ἐπὶ Θεοῦ οὖν τὸ κτίζειν τῷ γεννᾶν (97) ταυτόν ἐστιν. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἐπὶ Θεοῦ τὸ κτίζειν καὶ γεννᾶν ταυτόν ἐστιν, οὐκοῦν πάντα τὰ κτίσματα γεννήματα τοῦ Θεοῦ ὑπάρχουσιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἄρα πάντων ἀδελφὸς τυγχάνει ὁ Κύριος, κατὰ σέ, τῶν δι' αὐτοῦ γεγονότων. Ποῦ οὖν ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ; Ἄρ. εἶπε· Τὸ μονογενὲς τᾶττεται (98) ἐπὶ ἐξαιρέτῳ καὶ ἐξοχωτάτῳ καὶ μεγίστῳ πράγματι. Ἄθ. εἶπεν· Οὐ δοκεῖ σοι μέγιστος εἶναι ὁ οὐρανός; Ἄρ. εἶπε· Καὶ πάνυ. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ Υἱός ἐστι κατὰ σέ, καὶ ἡ γῆ δὲ καὶ ἡ θάλασσα θυγατέρες κατὰ σέ. Ἄρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο! Ἔνα ἐποίησεν ὁ Θεὸς Υἱὸν μόνον. Ἄθ. εἶπε· Δοκεῖ σοι πάντα τῶ αὐτῷ ὄρω τῆς γεννήσεως μονογενῆ τυγχάνειν (99), καὶ ἡ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν εἰ ἐποιήθη ὡς καὶ τὰ λοιπὰ δημιουργήματα ὁ Υἱός, πῶς Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ; Ἄρ. εἶπε· Παρακαλῶ σε, σὺ πῶς νοεῖς τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με; »

17. Ἄθ. εἶπε· Πέπεισο οὐκ ἂν σοι ἀπεκρινάμην· ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀκρωμένους ἐρώ. Σολομών, δίκαιος ὢν, καὶ σοφίας πληρωθεὶς, κατηξιώθη ἐν παραβολῇ προσημᾶναι τὴν κτίσιν τοῦ ναοῦ, τουτέστι τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριός φησι τοῖς Ἰουδαίοις : « Λύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν. Τούτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὡς φησὶν ὁ Ἰωάννης. Ἀλλὰ μὴν καὶ Σολομών παρῆρσιέστερον (1) ἔφη περὶ αὐτῶν τούτων διαλαθὼν οὕτως : « Ἡ σοφία ἐκδομήσεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ ὑπῆρτεσε στύλους ἐπτά. Ἐσφαξε τὰ ἑαυτῆς θύματα, καὶ ἐκέρασεν εἰς κρατῆρα τὸν ἑαυτῆς οἶνον, καὶ ἠτοιμάσατο τὴν ἑαυτῆς τράπεζαν· ἀπέστειλε τοὺς ἑαυτῆς δούλους συγκαλοῦσα μετὰ ὑψηλοῦ κηρύγματος ἐπὶ κρατῆρα, λέγουσα : « Ὅς ἐστὶν ἄφρων, ἐκκλινάτω πρὸς μέ, » καὶ τοῖς ἐνδεδέσι φρενῶν εἶπε· « Ἐλθετε, φάγετε τὸν ἐμὸν ἄρτον, καὶ πίετε οἶνον, ὃν κεκέρακα ὑμῖν· ἀπολίπετε (2) ἀφροσύνην, ἵνα ζήσητε. » Ἀραρότως ἡ σοφία Θεὸς Λόγος τυγχάνει, ὁ δὲ διὰ τὴν ἄρῆρτον αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ φιλανθρωπῶσαν πτωχεύσας πλοῦσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου

(99) Sic Aug. Edit. vero Comm. ὄρω μονογενῆ. Reg. ὄρω τῆς γενέσεως μονογ.—ei sequens abest ab Aug. Mox Reg. πῶς Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, et sic legit Nannius. Cæteri et editi, τίνος Υἱός, etc.

(1) Anglic. παρῆρσιάζ ἕτερον.

(2) Aug. ἀπολείπετε.

πρωχείᾳ πλουτήσωμεν, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἐν Α μορφῇ δούλου γέγονεν, Ἰσὺς δὲ ὢν (5) τοῦ ἰδίου Πατρὸς, ὡς δούλος καὶ σύνδουλος συναναστρέφῃ ἡμῖν, τέλειος ὢν ἐν θεότητι, καὶ τέλειος ἐν ἀνθρωπότητι. Οὗτος οὖν ὁ Λόγος καὶ Θεὸς, σοφία καὶ δύναμις πατρικῆ ὑπάρχων, ἀσώματος ὢν, ὡσπερ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ αὐτοῦ, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ψυχοδόμησε τὸ σῶμα ἐν τῇ γαστρὶ Μαρίας τῆς Θεοτόκου, ἄνευ κοινωνίας ἀνδρὸς, καὶ γέγονεν, ὡς ἔφη, ἀνθρώπος, καὶ ἑαυτὸν ἐποίησεν ὑπόδειγμα πάσης ἀρετῆς ἵνα οἱ βουλόμενοι ἐξακολουθεῖν ὡς διὰ τρίβου ἔχωσι θείας ἐκτύπωμα (4), πρὸς δὲ ὁμοιοῦμενοι, γίνονται θείας φύσεως καινωτοί, ὡς φησι τὸ Σκεῦος τῆς ἐκλογῆς ἑ Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ Ἰησοῦ Χριστοῦ (5). Μετὰ οὖν τὸ πάθος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπέστειλεν ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ὁ Λόγος καὶ Θεὸς, τοὺς ἀποστόλους πρὸς πάντας τοὺς ἄφρονας, τοὺς ἀσυνέτους ἐθνικούς, τοὺς μὴ εἰδότες τὸν Θεὸν, προτεθεικίως τράπεζαν (6), τουτέστι τὸ ἅγιον θυσιαστήριον, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἄρτον οὐράνιον καὶ ἄφθαρτον, καὶ πᾶσι ζῶτην χαρίζομενον τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ, τὸ ἅγιον καὶ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα, οἷνόν τε εὐφραίνοντα καρδίαν, καὶ νῆψιν ἐμποιοῦντα ἐν τῇ ἐκάστου ψυχῇ τῶν ἀπογευομένων ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ κρατῆρα κεράσας τὸ ἑαυτοῦ αἷμα, καλέσας τοὺς κλητοὺς τε καὶ ἐκλεκτοὺς διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, πᾶσαν μὲν ἀφροσύνην ἀπολιμπάνοντας (7), βασιλείας δὲ οὐρανῶν πολίτας ἀναδεικνυμένους, τοὺς ὑπακούοντας τῆς φωνῆς αὐτοῦ

18. Ἄρ. εἶπεν· Ἐπειδὴ εἰς τὸ σῶμα συνήγαγες τὸ ἐ Κύριος ἐκτισέ με, καλῶς, καὶ γὰρ συντίθεμαι σοὶ διὰ τῆς ἐγγράφου μαρτυρίας. Λοιπὸν καὶ σὺ ὀφειλόδησον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ μὴ ἄλλως (8) ποιεῖ. Ἄθ. εἶπε· Τί θέλεις ποιῆσαι; Ὅπερ ἐστὶ τῇ ἀληθείᾳ φίλον, καὶ γὰρ συντίθεμαι. Ἄρ. εἶπε· Μαρτυρίαν σοὶ παρέξω, ἣν οὐ δύνησῃ ἀλληγορῆσαι (9) ἵνα φανερὰ γὰρ ἐστίν, ὅτι περὶ οὐσιώσεως τοῦ Λόγου φάσκει, ὡς ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς. Ἄθ. εἶπεν· Ἐάν μοι δῶς ἐκ τῶν θεοπνευστων Γραφῶν μαρτυρίαν (10) περὶ ὧν διαβεβαίωσαι, οὐκ ἀμνημονῶ· μόνον πρόσεχε, μὴ ἐγράψατε ἄρτι ὑμεῖς πρὸς τὸ ὑμέτερον βούλημα, καὶ οὐκ ἀνέχομαι τὰ ὑφ' ὑμῶν (11) λεγόμενα. Ἄρ. εἶπε· Μὴ κατάλεγε ἡμῶν ὡς μὴ φοβουμένων τὸν Θεόν. Ἀποστόλου ἐστὶ φωνή, ἣν εἶπον προσφέρειν (12). Ἄθ. εἶπε· Λέξον ἐξ αὐτῆς. Ἄρ. εἶπεν· Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἀποστόλων Πέτρος, διαμαρτυρόμενος περὶ τοῦ προκειμένου τῷ Ἰσραὴλ, οὕτως ἔφη· Ἐσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς ὁ οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε. Μήτιςγε ἡμεῖς διεχαράξαμεν τὴν φωνὴν ταύτην; Ἄθ.

⁴⁶ I Cor. xi, 4. ⁴⁷ Act. ii, 36.

(3) Anglic. ἐν μορφῇ ἀνθρώπου. Ibid. Reg. Angl. et Aug. καὶ Ἰσὺς ὢν. Editi et reliqui codd. Ἰσὺς δὲ ὢν.

(4) August. ὑπόδειγμα.

(5) Ἰησοῦ abest a Regio et ab Anglic.

(6) Aug. προστεθεικίως (sic). Infra, idem ὁμοίως, αὐτοῦ post πανάγιον deest in Ang.

(7) Ita Regius et Augustanus. Editi et alii, ἀπολιμπάνουσι. Mox Reg., ἀναδεικνυμένους. Editi, ἀναδεικνύουσι. Basil. ἀναδεικνύουσι.

qui proprii Patris erat æqualis, ut servus et conser-vus nobiscum est versatus : perfectus existens in divinitate, et perfectus in humanitate. Ille igitur, qui Verbum et Deus, sapientia et virtus paterna existit, et incorporeus est, ut Deus et Pater ejus, nostræ salutis causa, corpus in utero Mariæ Deiparæ, sine viri commercio ædificavit, factusque est, ut dixi, homo, seque exemplar exhibuit omnis virtutis : ut qui sequi voluerint, habeant divinæ veluti viæ exemplar, cui si similes efficiantur, divinæ naturæ sunt participes, quemadmodum ait Vas electionis : « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi »⁴⁶. Itaque post suam passionem et resurrectionem sapientia, virtus, Verbum et Deus, apostolos misit ad omnes insipientes, stultos scilicet ethnicos, Deum ignorantes : quibus mensam apposuit, hoc est, sanctum altare, et in eo panem cœlestem et incorruptum : omnibus, qui ejus sunt participes, vitam impertientem, sanctum videlicet imo sanctissimum ipsius corpus, ac vinum lætificans cor, sobriasque reddens eorum animas qui ex ipso degustaverint : itaque suum sanguinem veluti **165** in cratere miscet, suosque per apostolos invitavit eos qui vocati sunt et electi, qui dimissa insipientia, regni cœlorum cives efficiuntur, ejusque vocem audiunt.

18. Ar. Quandoquidem hæc verba : « Dominus creavit me, » recte de corpore intellexisti : idcirco tibi assentior ob scriptum testimonium. Restat ut recta ad veritatem incedas, nec aliter facias. Ath. Quid ne vis facere? Quidquid veritati gratum et amicum erit, amplectar libentissime. Ar. Locum tibi afferam, quem allegorice non poteris exponere : diserte enim docet ipsam Verbi essentiam esse a Patre factam. Ath. Si mihi ex libris divino institutu scriptis attuleris testimonium, ut probes id quod contendis, non ego repugnabo : tantummodo attende, ne vos locum ad vestrum arbitrium scripseritis : alioquin quæ a vobis dicentur, minime feram. Ar. Noli nobis obtrectare, tanquam Deum nou timentibus. Vox est Apostoli quam proferendam dixi. Ath. Profer ergo ipsam. Ar. Petrus apostolorum clarissimus, Israeli de re proposita testificans, sic loquitur : « Certissime ergo sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum Deus fecit »⁴⁷. Nunquid nos hanc vocem exaravimus? Ath. Non exarastis, sed adulterastis. Ar.

(8) Aug. μὴ οὕτως.

(9) Aug. ἀντερῆσαι. Paulo post, idem, ὡς ἐκτίσθη παρὰ τοῦ Πατρὸς.

(10) Aug. μαρτυρία. Ibid. Reg. διαβεβαίωσαι. Ibid. Aug. οὐκ ἀμνημονῶν. Mox idem, ἐγγράψατε, et, ἡμέτερον.

(11) Sic omnes mss. Editi vero, ἡμῶν.

(12) Reg. et Aug. προσφέρειν. Ed. vero et alii, προσφέρειν.

Te conclusum vides, et ad injurias te vertis. Quin potius, si vales, ad hæc responde, vel sponte ad veritatem profuge. *Ath.* Perlege integrum capitulum. *Ar.* « Certissime ergo sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum Deus fecit. » *Ath.* Noli Scripturæ verba mutilare. Enimvero si corpus manet, ut primo formatum est, formosum certe est : at si per partes discindatur, avellaturque manus, pes vel digitus, informe redditur. Quocirca recita Scripturæ verba quæ sequuntur. *Ar.* Hæc sunt : « Jesum quem vos crucifixistis. » δάκτυλον, ἄσχημον δείκνυται. Εἶπον οὖν καὶ τὰ ἐπόμενα τῶν Γραφῶν (15). *Ar.* εἶπε· Τουτέστι, τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. »

19. *Ath.* Quis est qui crucifixus est, Verbumne Deus, an corpus quod Verbum Deus ex Maria virgine accepit? *Ar.* Num tu Verbum non fateris fuisse crucifixum? *Ath.* Ego Deum Verbum confiteor hominem factum, carne esse crucifixum. *Ar.* Quid est, carne? nonne Verbum passum est? *Ath.* Tu autem quid sentias primum fateri. *Ar.* Etiam si tu non dicas, ego affirmo Verbum una cum carne clavis fuisse affixum et passum esse. *Ath.* Parabola tibi demonstrandum est, utrum Verbum et Deus passus sit. *Ar.* Dic quod lubet. *Ath.* Vidisti nunquam quempiam cruci affixum? *Ar.* Ita sane. *Ath.* Num ergo quandiu corpus clavis in cruce detinetur, anima simul detinetur, nec a corpore potest recedere? *Ar.* Recedit cum anima sit spiritus. *Ath.* Si recedit, clarum est eam in cruce non detineri, id est, in ligno et clavis, quod quidem verum est. Nam corpore in cruce detento, anima, quæ libera est nec detineri potest, corpore relicto, discedit ad suum locum. *Ar.* Id ita se habet. *Ath.* Quod si ergo in condemnato homine concedis animam nihil pati presentis corporis supplicio; quomodo ais Verbum et Deum simul cum corpore fuisse clavis affixum? *Ar.* Demus ergo **166** Deum Verbum non passum esse una cum corpore. *Ath.* Igitur apostolus Petrus cautissime locutus est, neminem volens præ ignorantia perire. Cum enim filii Israel Christum arbitrarentur hominem esse nobis similem, suo ille testimonio declaravit, illum electum Dei esse, hæcque erant quæ aiebat : Quamvis vos, ut hominem, justum suspendistis, ne ignoretis quia Deus hunc Christum et Dominum fecit. *Ar.* En igitur, Christus et Dominus a Deo factus est. *Ath.* Deus Verbum, Dei Filius, eratne Dominus ante passionem, an non? *Ar.* Certe Dominus erat. *Ath.* Atqui Petrus ait eum, quem Judæi crucifixerunt, factum fuisse Dominum. *Ar.* Quid sibi vult quod ais, crucifixerunt Christum et Dominum factum? Cupio nosse quid dicas.

(15) Reg. et Basil. ἀλλ' ἐπεχαράξατε. Editi aliique, ἀλλὰ παρεχαράξατε. Ibid. Aug. ὁ θεωρησας περιγραφόμενον ἑαυτὸν, καὶ εἰς ὕβρεις ἐτράπη.

(14) Ἀσφαλῶς οὖν δεῖσθαι in Aug.

(15) Aug. τῆς Γραφῆς. Ibid. Ἀθανάσιος εἶπεν ἐτ Ἀρειος εἶπεν abest ab eodem. Mox idem, τίς οὖν ἐστίν. Ibid. Aug. ὁ λόγος ὁ θεός. Alii cum edit.

εἶπεν· Οὐχ ὑμεῖς ἐχαράξατε αὐτὴν, ἀλλὰ παρεχαράξατε (15). *Ar.* εἶπεν· Ἐθεώρησας περιγραφόμενον σεαυτὸν, καὶ εἰς ὕβρεις ἐτράπη. Μᾶλλον δὲ, εἰ δύνασαι, λέγε πρὸς ταῦτα, ἢ αὐτομόλησον πρὸς τὴν ἀλήθειαν. *Ar.* εἶπεν· Ἀνάγνωθι τὸ κεφάλαιον ὅλον. *Ar.* εἶπεν· « Ἀσφαλῶς οὖν (14) γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ θεός. » *Ar.* εἶπε· Μὴ ἀκρωτηρίαζε τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα ὡς παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐπλάσθη, ἐὰν μείνη, εὐμορφον τυγχάνει· ἐὰν δὲ παρὰ μέλος γένηται, τουτέστι χεῖρα, ἢ πόδα, ἢ

19. *Ar.* εἶπε· τίς ἐστὶν ὁ σταυρωθεὶς, ὁ λόγος θεός, ἢ τὸ σῶμα ὅπερ ὁ λόγος θεός ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου ἔλαθεν; *Ar.* εἶπε· Σὺ τὸν λόγον οὐχ ὁμολογεῖς ἐσταυρωῖσθαι; *Ar.* εἶπεν· Ἐγὼ τὸν θεὸν λόγον ὁμολογῶ, ἄνθρωπον γενόμενον, ἐσταυρωῖσθαι σαρκί. *Ar.* εἶπε· τί ἐστὶ σαρκί; οὐχ ὁ λόγος ἐπαθεῖς; *Ar.* εἶπε· Σὺ τί φρονεῖς ὁμολόγησον ἐν πρώτοις. *Ar.* εἶπε· Κᾶν καὶ σὺ λέγῃς, ἐγὼ φημι, ὁ λόγος συγκαθηλώθη, καὶ συνέπαθε τῇ σαρκί. *Ar.* εἶπε· Διὰ παραβολῆς χρὴ παραστῆσαι τὴν ἀπόδειξιν, εἰ πέπονθεν ὁ λόγος καὶ θεός. *Ar.* εἶπε· Λέγε δ βούλει. *Ar.* εἶπε· Σταυρῷ προσηλωμένον ἐθεάσω ποτέ; *Ar.* εἶπε· Ναί. *Ar.* εἶπεν· Ἄρα ἕως ὅτε τὸ σῶμα (16) κεκράτητο ὑπὸ τῶν ἡλῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἡ ψυχὴ κατείχετο μὴ δυναμένη ἀναχωρεῖσθαι ἀπὸ τοῦ σώματος; *Ar.* εἶπεν· Ἀναχωρεῖ, ἐπειδὴ πνεῦμα τυγχάνει ἡ ψυχὴ. *Ar.* εἶπεν· Εἰ ἀναχωρεῖ, ὁ λόγος ἐστίν, ὅτι οὐ κρατεῖται ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦτ' ἐστὶν ἐπὶ τοῦ ξύλου καὶ τῶν ἡλῶν, καὶ οὕτως ἔχει. Τοῦ γὰρ σώματος κατεχομένου, ἡ ψυχὴ τὸ ἐλεύθερον ἔχουσα καὶ τὸ ἀκράτητον, καταλείψασα τὸ σῶμα, πορεύεται εἰς τὸν ἑαυτῆς τόπον. *Ar.* εἶπεν· Οὕτως ἐστὶ καὶ τοῦτο. *Ar.* εἶπεν· Εἰ οὖν ἐπὶ ἀνθρώπου καταδίκου ἔδωκας μὴ πάσχειν τὴν ψυχὴν ἐν τῇ παρούσῃ σωματικῇ καταδίκῃ, πῶς τὸν λόγον καὶ θεὸν ἐφησ συμπεπῆχθαι τῷ σώματι; *Ar.* εἶπε· Δεδόσθω μὴ συμπεπονθῆναι τὸν θεὸν λόγον τῷ σώματι. *Ar.* εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἠσφαλίσατο τὸν λόγον, μὴ βουλόμενός τινας ὑπὸ ἀγνοίας ἀπολέσθαι. Νομίζοντων γὰρ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἀνθρώπων εἶναι τὸν καθ' ἡμᾶς Χριστὸν, ἐσήμανε διὰ τῆς μαρτυρίας, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐκλεκτός τοῦ θεοῦ· καὶ φησιν· Εἰ καὶ ὑμεῖς ὡς ἄνθρωπον ἐκρεμάσατε (17) τὸν δίκαιον, μὴ ἀγνοήσατε, ὅτι τοῦτον Χριστὸν καὶ Κύριον ἐποίησεν ὁ θεός. *Ar.* εἶπεν· Ἰδοὺ οὖν, Χριστὸς καὶ Κύριος γέγονεν ὑπὸ τοῦ θεοῦ. *Ar.* εἶπεν· Ὁ θεός λόγος, ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, πρὸ τοῦ πάθους (18) Κύριος ἦν, καὶ ἡ οὐ; *Ar.* εἶπε· Ναί, Κύριος ἦν. *Ar.* εἶπεν· Ὁ Πέτρος ἐφη, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι

Comm. ὁ λόγος θεός.

(16) Aug. Οὐκοῦν ἕως ὅτου τὸ σῶμα. Reg., Οὐκοῦν ἕως ὅτε τὸ σῶμα. Mox Aug. ὑπὸ τοῦ σταυροῦ.

(17) Aug. ἐσταυρώσατε. Ibid. Angl. μὴ ἀγνοήσατε. Ceteri et editio Comm. μὴ ἀγνοήσατε.

(18) Reg. εἰ καὶ ὑμεῖς ὡς ἄνθρωπον ἐκρεμάσατε.

ἐσταύρωσαν, γεγενῆσθαι Κύριον. Ἄρ. εἶπε· Τί ἐστι τὸ, Ἐσταύρωσαν Χριστὸν καὶ Κύριον γεγονότα (19); ἠθέλον γυναι τι λέγεις.

20. Ἄθαν. εἶπεν· Ὁ Θεὸς Λόγος Κύριός ἐστι τῶν ἀπάντων αἰεὶ Κύριος ὢν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς ὑπὸ ἀμαρτίας βεβασλευμένης σαρκὸς ἔλαβε τὴν σάρκα, καθὼς γέγραπται· «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· σάρκα δὲ φημι ἀνθρώπων τέλειον, οἷοι (20) καὶ ἡμεῖς τυγχάνομεν, κατὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀνθρώπους μόνον· αὐτὸς γὰρ ἄνευ ἀμαρτίας γέγονεν ἄνθρωπος· τοῦτον οὖν Χριστὸν καὶ Κύριον ὁ Θεὸς ἐποίησε, τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνθρώπων, ὑποτάξας αὐτῷ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητας, καὶ ἀνθρώπους, καὶ ἀγγέλους, καὶ πάντων ἀπλῶς ὑποταγέντων γέγονε Χριστὸς καὶ Κύριος (21)· Χριστὸς μὲν διὰ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δίκην ἐλαίου, ἐπ' αὐτῷ φενομένην οὐρανῶθεν ἔχυσιν· Κύριος δὲ διὰ τὸ κατὰ πάντων εὐληφέναι τὸ κύριον (22). Ἄρ. εἶπεν· Ἰδίως οὖν Ἰῶδς καὶ Κύριός ἐστιν ὁ Λόγος, καὶ Θεὸς, καὶ ἰδίως ἄνθρωπος; Ἄθ. εἶπε· Μὴ γένοιτο! Ἄρ. εἶπεν· Εἰπέ οὖν, πῶς. Ἐφης γὰρ Κύριον τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ τὸν ναὸν αὐτοῦ Κύριον, τουτέστι τὸν ἄνθρωπον. Ἐγὼ δὲ νομίζω, ὅτι δύο Κύριοι εἰσιν. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκ εἰσὶ δύο· μὴ γένοιτο! Εἷς γὰρ ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Ἰῶδς, ὁ γενόμενος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. Ὁ γὰρ ἐπίγειος βασιλεὺς, εἶπέ μοι, ἰδίως ὁ ἄνθρωπος βασιλεύει, καὶ ἰδίως ἡ πορφυρὸς, καὶ ἡ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Πῶς ἐγχωρεῖ, ἢ τὸν ἄνθρωπον ἐκτὸς βασιλεύειν (23), ἢ τὴν πορφυρίδα ἰδίως ἀρξαι; Πλὴν ἔργων εἰ θέλεις παραστήσαι ἐκ τοῦ παραδείγματος. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἀνεχώρητον δύο βασιλεῖς φῆσαι ἐπὶ βασιλείᾳ ἐνός, λέγω δὴ ἀνθρώπου καὶ πορφύρας, πῶς ἐγχωρεῖ ἰδίως μὲν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ κυριότητα φάσκειν, κειχωρισμένην δὲ τὴν δίκην πορφύρας ἐνδύμα γεγονυίας, ἁγίας καὶ τιμίας σαρκὸς, ἀρχὴν καταγγέλλειν, ἥτις ἐστὶν ἐνδύμα τοῦ βασιλέως Λόγου Θεοῦ γεγενῆμένη; Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, τὴν ἐνότητά τῆς κυριότητος, ἣν ἔχει ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος σὺν τῷ Θεῷ Λόγῳ, ἀκραιφνέστατα ἐσήμανε, τῷ φῆσαι αὐτόν (24)· «Ὁν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.» Ὁρᾷς, ὅτι καὶ Θεὸν ἐπὶ πάντων οἶδε τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, ὁ Ἀπόστολος;

21. Ἄρ. εἶπεν· Οὐ φοβῆ ἐπὶ πάντων Θεὸν λέγειν τὸν ἄνθρωπον; Ἄθ. εἶπε· Παῦλος οὐκ ἐφοβήθη, οὔτε ἐγὼ φοβοῦμαι, ὅτι βλέπω ἐκ μέρους τὴν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν. Ἄρ. εἶπε· Ποίαν οἰκονομίαν; Ἄθ. εἶπε· Περὶ τῆς τοῦ πάντων (25) Θεοῦ ἐνανθρωπήσεως. Ἄρ. εἶπε· Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου κατὰ ὁμολογῶν· περὶ δὲ τοῦ εἶναι ἐπὶ πάντων Θεὸν τὸν σταυρωθέντα φοβοῦμαι λέγειν. Ἄθ. εἶπεν· Ἄκουε, καὶ περισσότερον θαύμαζε, ὅτι καὶ Θεὸν ἐπὶ πάντων

²⁰ Joan. 1, 14. ²¹ Rom. ix, 5.

(19) Sic Reg. At in aliis et editis καὶ deest. Paulo post Regius. Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας. Augustian. Ἐπειδὴ ἀπὸ ἀμαρτίας. Infra Reg. et Basil. καθὰ γέγραπται.

(20) Sic Reg. At alii et editi, οἷον.

(21) Sic Reg. In aliis et editis, καὶ deest.

20. Ath. Deus Verbum Dominus est omnium, cum sit semper Dominus. Postquam autem, ex carne peccati imperio subjecta, carnem assumpsit, quemadmodum scriptum est: « Verbum caro factum est »: (carnem autem intelligo perfectum hominem quales nos sumus, quatenus non homines tantum sumus: ipse enim absque peccato factus est homo) hunc igitur Christum et Dominum Deus fecit, hominem semine David prognatum, subjectis ei principatibus, potestatibus, dominationibus, hominibus, angelisque, unde omnium ipsi subjectorum factus est Christus et Dominus: Christus, inquam, propter sancti Spiritus factam in ipsum de caelo, instar olei, effusionem; Dominus autem, propter rerum omnium quem accepit dominatum. Ar. Seorsum igitur Filius et Dominus est Verbum et Deus, et seorsum homo? Ath. Absit! Ar. Dic igitur quanam ratione. Dixisti enim Dominum Deum Verbum, et templum ejus, nempe hominem, similiter Dominum. Ego vero censeo duas esse Dominos. Ath. Non sunt duo: absit! Unus enim est Dei Filius, homo propter nos factus. Num enim terrenus imperator, dic mihi, seorsum homo imperat, et seorsum purpura, necne? Ar. Qui fieri queat ut vel homo absque purpura imperet, vel seorsum regnet purpura? Nec tamen me fugit quid hujusmodi exemplo velis indicare. Ath. Si igitur fieri non potest, ut duo imperatores (hominem scilicet intelligo et purpuram) de uno imperatore dicantur: cur, quaeso, seorsum Verbi et Dei agnosceremus dominatum, carnisque sanctae et pretiosae imperium distinguemus, quae, instar purpurae, indumentum facta est; quippe quae imperatoris Verbi Dei facta sit indumentum? Sed et apostolus Paulus disertissime unitatem dominatus, quem Dominicus homo cum Deo Verbo obtinet, his declarat verbis: « Quorum patres, et ex quibus est Christus secundum carnem; qui est super omnia Deus in saecula. Amen »: Videsne Apostolum eum agnoscere Deum, qui est super omnia, qui ex semine sit David?

21. Ar. dixit: Nihil vereris Deum qui est super omnia, hominem dicere? Ath. Paulus non est veritus, nec ego vereor, quippe qui ex parte videam Dei œconomiam sive dispensationem. Ar. Quam dispensationem? Ath. Loquor de Dei, qui est super omnia, incarnatione. Ar. Confiteor quoque ipse Verbi incarnationem: sed Deum, qui est super omnia, crucifixum dicere non audeo. Ath. Audi, eoque magis admirare, quod Deum, qui est super

(22) Basil. et Angl. κύριος.

(23) Reg. ἐκ τῆς πορφυρίδος βασιλεύειν. Mox idem et Basilienensis, Εἰ οὖν ἀνεχώρητον.

(24) Aug. ἐν τῷ φῆσαι.

(25) Sic Aug. Editi vero et alii, περὶ τῆς ἐπὶ πάντων.

omnia, confiteor, nec alium posse adversus illum A
 estimari, qui Deus cum semper sit, homo pro
 nobis est factus et crucifixus. *Ar.* Ubinam recentius istud scriptum est? **167** *Ath.* Apud Jeremiam prophetam, cujus hæc sunt verba : « Hic est Deus noster, et non æstinabitur alius adversus eum. Adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est ⁴⁰. » Isne igitur, qui visus est, Deus erat et est, adversus quem non alius æstimabitur Deus, an non? *Ar.* Ut ait propheta, ipse est Deus. Nec enim fas est dicere Patrem ipsum visum esse, factumque hominem, cum hominibus versatum esse, cum res sit manifesta Deum Verbum hominem esse factum. *Ath.* Igitur unus Filius, qui ante omnia sæcula una cum Patre existebat, Deusque erat invisibilis, factus est homo visibilis. *Ar.* Unum esse Filium Dei concessum est quidem : at certe non simul cum Patre infinite existit. *Ath.* An non sapientia et virtus simul cum Patre et Spiritu sancto existit? *Ar.* Ita est. *Ath.* Unus ergo est invisibilis Filius Dei, qui idem et visus est ; incorporeus, qui et corpus assumpsit ; immortalis, qui et carne mortem est expertus ; intactus idem et tactus. *Ar.* His quæ dixisti assentior. *Ath.* Ille igitur et Dominus et Deus est ob carnem cum Verbo conjunctam : nec separate aut dominationes dicuntur, at Dei Filius Jesus Christus, Verbum et Deus, unus est.

22. *Ar.* Recte admodum mihi se habere videtur hæc de incarnatione definitio : verumtamen Filius minime est verus Deus, qualis est Pater. *Ath.* Unde hoc acceptum attulisti nobis? *Ar.* Nunquamne legisti Evangelium, ubi Dominus ita Patrem alloquitur : « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti, Jesum Christum ⁴¹? » Vides solum verum Deum dixisse Patrem, utpote cum ipse non sit verus Deus? *Ath.* Id conjunctio est, verba quæ ante sunt posita et quæ sequuntur nullo modo dividens. Profecto qui recte sentiunt, illam agnoscunt conjunctionem in voce Dominica. Nihilominus æquo animo audias quæ sum dicturus. Si quis alicui ita de Constantino præciperet : Certo agnosce solum Augustum et dominum terræ et maris imperatorem Constantinum et Constantium filium ejus, num is filium cum patre confiteretur, an non? *Ar.* Non leve est periculum dicere Constantium non imperare cum Constantino patre suo, eo quod una cum ipso numeretur. *Ath.* An ergo gravissimum periculum cernis impendere, si de Constantino et Constantio ita ausis loqui, nihil autem times qui talia de Jesu Christo et ejus Patre loque-

⁴⁰ Baruch iii, 36-38. ⁴¹ Joan. xvii, 5.

(26) Hæc 'Ο οὐκ ὄφθαλμοῖς, desunt in Aug.
 (27) Ita Reg. Edit. vero Comm., Οὗτος οὐκ ὄφθαλμοῖς.
 Edit. Paris. cum aliis mss. Οὗτος οὐκ ὄφθαλμοῖς.

ὄμολογῶ, καὶ μὴ δυνάμενον ἕτερον λογισθῆναι τὸν πρὸς τὸν γενόμενον ἀνθρώπον καὶ σταυρωθέντα δι' ἡμᾶς Θεὸν ἀεὶ ὄντα. *Ar.* εἶπε· Ποῦ γέγραπται τοῦτο τὸ καινότερον ; *Ar.* εἶπε· Παρὰ Ἱερεμίᾳ τῷ προφήτῃ· φησὶ γὰρ· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεύρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφη. » *Οὐκ ὄφθαλμοῖς* (26) οὗτος ἦν Θεὸς, καὶ ἔστιν, ὅτι προσλογοῦσθαι ἕτερος Θεός, ναὶ ἦ οὐ ; *Ar.* εἶπε· Καθὼς ὁ προφήτης λέγει, αὐτός ἐστιν ὁ Θεός. Ἀθέμιτον γὰρ ἐστὶ περὶ τοῦ Πατρὸς λέγειν, ὅτι ὤφθη, ἢ ὅτι ἀνθρώπος γεγονώς συνεπολιτεύσατο τοῖς ἀνθρώποις, φανεροῦ ὄντος τοῦ πράγματος, ὅτι ὁ Λόγος Θεὸς ἐνηνθρώπησεν. *Ar.* εἶπεν· Οὐκοῦν εἰς ὁ Υἱὸς ὁ πρὸ πάντων αἰώνων συνυπάρχων τῷ Πατρὶ αὐτοῦ, Θεὸς ὢν ἀόρατος, ἀνθρώπος γέγονεν ὄρατός. *Ar.* εἶπεν· Ὅτι εἰς ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὡμολόγηται· οὐ συνυπάρχει δὲ τῷ Πατρὶ ἀπαράντως. *Ar.* εἶπεν· Ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις συνυπάρχει τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ; *Ar.* εἶπεν· Οὕτως ἔχει. *Ar.* εἶπεν· Εἰς οὐκ ὢν ὁ ἀόρατος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ καὶ ὄρατος ; ἀσώματος καὶ σώμα λαβὼν, ἀθάνατος καὶ θανάτου πείραν λαβὼν σαρκί, ὁ ἀψηλάφητος καὶ ψηλάφητος. *Ar.* εἶπε· Σύμφημι ἅπερ εἶπας. *Ar.* εἶπεν· Οὗτος οὐκ ὢν καὶ Κύριος (27) καὶ Θεός, διὰ τὸ συναρθῆναι τὴν σάρκα τῷ Λόγῳ· καὶ οὐ διηρημένως, καὶ κυριότητες μὲν λέγονται· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Λόγος καὶ Θεός, εἰς τυγχάνει.

22. *Ar.* εἶπε· Δοκεῖ μοι πως ὀρθότατα καταφαίνεσθαι ὁ περὶ τῆς σαρκώσεως ὄρος· μέντοιγε οὐκ ἀληθινὸς Θεός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ὡπερ ὁ Πατήρ. *Ar.* εἶπε· Πόθεν τοῦτο εἰληφὸς ἐκόμισας ἡμῖν ; *Ar.* εἶπεν· Οὐδέποτε ἀνέγνως τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς φησὶν ὁ Κύριος πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· « Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν ; » Ὁρᾷς, ὅτι μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἔφη τὸν Πατέρα, ὡς αὐτοῦ μὴ ὄντος ἀληθινοῦ Θεοῦ ; *Ar.* εἶπε· Τοῦτο σύνδεσμός ἐστι, τῶν προειρημένων ῥημάτων καὶ τῶν ἐπυχθέντων οὐ διαίρεισιν ἐμποιῶν. Ἀραμῶς δὲ παρὰ τοῖς εὐφρονοῦσιν ὡμολόγηται (28) σύνδεσμος τὸ ἐπὶ τῆς Κυριακῆς φωνῆς. Πλὴν ἄκουε μετὰ μακροθυμίας ὁ φημι. Εἴ τις τῷ πλησίον ἐπέλλεται περὶ Κωνσταντίνου λέγων· Ἀσφαλῶς γίνωσκε τὸν μόνον Αὐγουστον καὶ αὐτοκράτορα γῆς καὶ θαλάσσης βασιλέα Κωνσταντίνον καὶ Κωνσταντίνον τὸν υἱὸν αὐτοῦ, συνωμολόγησε τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, ναὶ ἦ οὐ ; *Ar.* εἶπεν· Οὐ μικρὸς κίνδυνος τὸ εἰπεῖν, ὅτι οὐ συμβασιλεύει Κωνσταντίνος Κωνσταντίνῳ τῷ πατρὶ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ὑπαριθμηθῆναι αὐτῷ (29). *Ar.* εἶπεν· Ἐπὶ μὲν Κωνσταντίνου καὶ Κωνσταντίου κίνδυνον μέγιστον.

(28) Ang., ὁμολογεῖται.

(29) Reg., αὐτόν.

ὄρα, ἐπὶ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἂ οὐ φοβῆ τοιαῦτα φθεγγόμενος; Δεῖ σε τοιαύτην ἔχειν εὐσέβειαν εἰς τὸν Κύριον, οἷαν καὶ εἰς Κωνσταντίνον βρῆθέντα. Οὐκ ἀφήρησας ἀπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου, τουτέστιν αὐτὸν Αὐγουστον, καὶ πάντα ὅσα εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ προσῆβηθη, οὐκ ἄλλοθεν τὴν ἐνότητα τῆς ἀξίας ἐπιγνοῦς ἢ δι' αὐτοῦ. Ἄρ. εἶπεν· Ἐκκλίνας ἀπὸ τῶν συλλογισμῶν, ἐγγραφόν μοι ὁδὸς ἀπόδειξιν, εἰ ἀληθινὸς Θεὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ὡσπερ καὶ γὰρ σοι φωνὴν παρεθέμην εὐαγγελικὴν. Ἄθ. εἶπεν· Ἄκουε καὶ περὶ τούτου ἐγγραφον τὴν ἀπόδειξιν, καὶ μὴ πλανῶ. Ἰωάννης ὁ ἀπόστολος οὕτως ἔφη· Ἐκαὶ ὁδοῦμεν, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἦκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν· καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. Ὁρᾷς, ὅτι αὐταὶ αἱ φωναὶ φέρονται περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς, θεολογοῦσαι ἴσον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἔφη· Ἀὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσθε σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ἐνταῦθα περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν· Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος. Τὸ οὖν, Ἐκαὶ ὁν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν, ὁ σύνδεσμος τυγχάνει, ἀντὶ τοῦ λέγειν, Ἐσὺ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὁν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα γινώσκωσθε τὸν Υἱὸν ἀληθινὸν Θεόν, ὡσπερ καὶ σὲ τὸν Πατέρα· καθάπερ καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ ἔλεξεν ὁ Κύριος· Ἐγὼ

ἔμι ἡ ἀλήθεια. Ἄθ. εἶπεν· Ὁμολογῶ καὶ γὰρ (30), ὅτι ἀληθινὸς Θεὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· μὴ γε δύνασαι φάναι, ἅμα Θεὸς, ἅμα Υἱός; Ἄθ. εἶπε· Τί λέγεις ἅμα Θεὸς, ἅμα Υἱός; Ὅτι ὁ Υἱὸς ἅμα Υἱὸς Θεοῦ ἐστὶ; Ναί. Ὁ γὰρ Θεοῦ Λόγος (31) Θεὸς τυγχάνει, Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ὄν. Ἄρ. εἶπεν· Οὐχ οὕτως φημί, ἀλλ' ὅτι μὴ δύνασαι φῆσαι (32), ἅμα Θεὸς Πατὴρ, ἅμα Υἱὸς σὺν Πατρὶ. Ἄθ. εἶπε· Διὰ τί οὐ δύναμαι τοῦτο εἰπεῖν; Ἄρ. εἶπεν· Ὅτι ὁ Θεὸς Πατὴρ ἀγέννητος τυγχάνει, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητός ἐστιν. Ἄθ. εἶπεν· Ἡ ἀγέννητος φωνὴ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ μόνου τάττεται, ἢ καὶ ἐπὶ ἄλλων τιῶν; Ἄρ. εἶπεν· Ἄλλο τι μὴ γένοιτο φῆσαι ἀγέννητον· ὁ γὰρ ἀγέννητος, τοῦτο καὶ ἀναρχον τυγχάνει. Ἄθ. εἶπεν· Ἡ φωνὴ, ἡ ἀγέννητος, οὐσία ἐστὶν, ἢ οὐσίας σημαντική; Ἄρ. εἶπεν· Οὐσία τυγχάνει. Ἄθ. εἶπεν· Ψεῦδος· οὐκ ἐστὶν οὐσία, ἀλλ' οὐσίας σημαντική. Ἄρ. εἶπε· Τί σημαίνειν θέλεις (33); Ἄθ. εἶπεν· Ὅτι οὐ γέγονεν, οὕτως μὴν ἐγεννήθη ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία· ὅθεν προσφόρως λέγομεν ἀγέννητον τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Εἶτα εἰπέ μοι· Ἀδάμ ἐγεννήθη, καὶ ἡ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Οὐκ ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐπλάσθη. Ἄθ. εἶπε· Περὶ τοῦ ἐγεννήθη ἐπιρώτησα, οὐ περὶ τοῦ ἐπλάσθη (34). Ἄρ. εἶπεν· Οὐκ ἐγεννήθη. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἐστὶ ἀναρχος κατὰ σέ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐῶα οὐκ ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐδημιουργήθη. Τί δὲ φῆς καὶ

ris? Eadem adversus Dominum exhibere debes pietatem, ac in memoratum Constantinum. Non abstulisti ab ejus filio Constantio Augusti majestatem, nec alia omnia quæ de patre ejus antea sunt dicta: nec aliunde dignitatis unitas tibi nota fuit, quam per ipsum. Ar. Omissis syllogismis, proba mihi Scripturæ auctoritate Filium verum esse Deum, quemadmodum ego tibi vocem evangelicam proposui. Ath. Audi itaque Scripturæ hac de re verba, nec erra. Joannes apostolus hæc ait: Ἐκ scimus quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum: et sumus in vero Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna⁴². » Vides easdem voces de Patre et Filio proferrī, Filiumque æque ac Patrem Deum dicere? Nam quemadmodum de Patre ait: Ἐκ est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum: » ita et ibi de Filio dicit: Ἐκ est verus Deus et vita æterna. » Hæc igitur verba: Ἐκ quem misisti Jesum Christum, » conjunctio est, quæ idem significat atque hujusmodi verba: Ἐκ te solum verum Deum et quem misisti Jesum Christum, » id est, ut cognoscant Filium tuum verum **168** Deum, quemadmodum et te Patrem. Sicut et alibi ait Dominus, Ἐκ Ego sum veritas⁴³. » Veritas autem nunquam possit esse mendacium.

23. Ar. Confiteor et ego Filium Dei verum esse Deum: num vero dicere potes, simul Deus, simul Filius? Ath. Quid dicis, simul Deus, simul Filius? Num quod Filius simul sit Filius Dei? Ita est. Nam Deus Verbum Deus est, cum sit Patris Filius. Ar. Non hæc dico, sed, quod ipse dicere nequeas, simul Deus Pater, simul Filius cum Patre. Ath. Cur id dicere nequeam? Ar. Quia Deus Pater ingenuus est, Filius vero est genitus. Ath. Hæc vox, *ingenitus*, de solone Deo usurpatur, an etiam de aliis quibusdam? Ar. Nihil certe aliud fas est dicere *ingenitum*. Nam quod *ingenitum* est, idem et principii est *expers*. Ath. Vox, *ingenitus*, substantiane est, an substantiam significans? Ar. Substantia est. Ath. Falsa dicis: non est substantia, sed substantiam significans. Ar. Quid intelligis? Ath. Intelligo nec factam nec genitam esse Dei substantiam: unde convenienter Dei substantiam dicimus *ingenitam*. Deinde responde mihi: Genitusne est Adam, an non? Ar. Non est genitus, sed *formatus*. Ath. Interrogavi utrum esset genitus, non utrum esset *formatus*. Ar. Non est genitus. Ath. Erit igitur principii *expers* secundum te. Eῶα item non est genita, sed *creata*. Quid vero dicis de eo qui nondum genitus est, genitumne esse an *ingeni-*

⁴² I Joan. v, 20. ⁴³ Joan. xiv, 6.

(30) Κάγω δεest in Aug.

(31) Reg. et Anglic., Ὁ γὰρ Θεὸς Λόγος.

(32) Anglic. δύνασθαι infra idem semper habet, ἐγέννητος.

(33) Angl., θέλη. Paulo post idem, ἐγενήθη, et infra, γενητόν semper.

(34) Reg. et Aug., ἐπλάσθη. Alii cum editis, ἐκτίσθη.

tum? *Ar.* Recte se habet vox *ingenitus*. Erit igitur *A* Pater quidem *ingenitus*, Filius vero *genitus*. *Ath.* Quid inde vis concludere? *Ar.* Genitusne est Filius, an non? *Ath.* Genitus est. *Ar.* Vides eum non fuisse antequam esset *genitus*: nam si fuisse ais, erit secundum te *ingenitus*. Quod si ita est, Filius non erit *genitus*. *Ath.* Deus simulne Pater est, an non? *Ar.* Potentia quidem semper est Pater, actu vero non semper.

24. *Ath.* An mundus potentia erat infinite apud Deum, vel non? *Ar.* Ita est. *Ath.* Igitur quemadmodum mundum Deus voluntate est fabricatus, sic et Filium secundum te fabricatus est. *Ar.* Non sicut mundum: nam memini quæ prius demonstrata sunt. *B* At dico Filium voluntate habuisse ante sæcula: exiguum vero Filii generandi statuo intervallum, ut sit *genitus*. *Ath.* Rectane res est Deum Patrem esse, an vituperatione digna? *Ar.* Absit ut Deo affingatur aliquid vituperatione dignum! sed recta omnino res est Deum esse Patrem. *Ath.* Igitur ex tua sententia Deus a deterioribus in meliora profecit. Nam si cum Pater non esset, factus est postea Pater, ergo a minoribus ad maxima est conversus. Quod si dicas ipsum, antequam Pater fieret, honoratiorem fuisse, ergo ab honoratioribus ad deteriora devenit: quæ si vera sunt, qua ratione dicere poterimus Numen esse immutabile, ex se perfectum, nec in melius proficiens, nec a deterioribus ad optima *C* lesnens? Rerum siquidem corruptioni obnoxiarum proprium est mutari, modoque a melioribus ad deteriora converti, modo ab inferioribus ad majora. *Ar.* Nec oculi ictum vis concedere, quo non fuit Filius antequam esset *genitus*? *Ath.* Quod non est, concedere non possum. *Ar.* Quare? *Ath.* Quia scriptum est: « Non erit in te Deus recens ⁴⁴. » Si enim minimum concesserim temporis intervallum quo non fuerit, certe recens erit quem ego confiteor. Absit vero ut ita sentiat Christianus homo, et contraria divinis Scripturis confiteatur! *Ar.* Quid contrarium, si Filium ictu oculi fuisse dicamus, antequam gigneretur, ne scilicet eum *ingenitum* esse intelligamus? *Ath.* Id mihi valde videtur contrarium esse divinarum Scripturarum pietati, quæ *D* ubique testantur **169** Filium semper fuisse, nullumque unquam fuisse tempus, cum non esset. An non tibi videtur, si id dicamus, contraria nos sentire Scripturis divinitus inspiratis?

25. *Ar.* Profer testimonia. *Ath.* Joannem audientem, « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum ⁴⁵. » Quis sanctorum prophetarum vel apostolorum talia unquam dixit, qualia

⁴⁴ Psal. LXXX, 10. ⁴⁵ Joan. I, 1, 2.

(35) Edit. Comm. cum quibusdam manuscriptis, προαποδομένων. Edit. Paris. cum aliis, προαποδοθειμένων.

περὶ τοῦ μηδέπω γεννηθέντος, γεννητὸν ἢ ἀγέννητον; *Ar.* εἶπεν· Ὅρθῶς ἔχειν τὴν ἀγέννητος φωνήν. Ἔσται οὖν ὁ μὲν Πάτηρ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητός. *Ar.* εἶπε· Τί οὖν θέλεις συναγαγεῖν ἐκ τούτου; *Ar.* εἶπεν· Ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, ναὶ ἢ οὐ; *Ar.* εἶπεν· Ἐγεννήθη. *Ar.* εἶπεν· Ὅρα, ὅτι, πρὶν ἢ γεννηθῆναι, οὐκ ἦν· εἰ δὲ ἦν, ἀγέννητος ἔσται κατὰ σέ. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, οὐκ ἔσται γεννητός ὁ Υἱός. *Ar.* εἶπεν· Ὁ Θεὸς ἅμα Πάτηρ ἐστίν, ναὶ ἢ οὐ; *Ar.* εἶπε· Δυνάμει μὲν αἰεὶ Πάτηρ, ἐνεργείᾳ δὲ οὐκ αἰετῶ.

24. *Ar.* εἶπεν· Δυνάμει ἦν ὁ κόσμος παρὰ Θεῷ ἀπεράντως, ναὶ ἢ οὐ; *Ar.* εἶπεν· Οὕτως ἔχει. *Ar.* εἶπεν· Οὐκοῦν ὡσπερ βουλήσει τὸν κόσμον ἐτεκτίνατο ὁ Θεός, οὕτως καὶ τὸν Υἱὸν ἐτεκτίνατο κατὰ σέ. *Ar.* εἶπεν· Οὐχ ὡς τὸν κόσμον· μέμνημαι γὰρ τῶν προαποδοθειμένων (35). Ἄλλὰ πρὸ τῶν αἰώνων φησὶ βουλήσει· ἐσχηκέναι τὸν Υἱόν· βραχὺ δὲ δίδωμι διάστημα τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ, ἵνα ἢ γεννητός. *Ar.* εἶπε· Τὸ Πατέρα εἶναι τὸν Θεὸν καλὸν τυγχάνει, ἢ φύγος αὐτῷ ἔσται; *Ar.* εἶπε· Μὴ γένοιτο φύγον προσάψαι (36) τῷ Θεῷ! ἀλλὰ πάνυ γε καλὸν τὸ εἶναι τὸν Θεὸν Πατέρα. *Ar.* εἶπεν· Οὐκοῦν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττονα προέκοψεν ὁ Θεός κατὰ σέ. Εἰ γὰρ, μὴ ὦν Πάτηρ, γέγονεν αὖθις Πάτηρ, ἄρα ἐτράπη ἀπὸ τῶν ἡττόνων ἐπὶ τὰ μέγιστα. Εἰ δὲ ἐρεῖς πρότερον, πρὸ τοῦ Πατέρα αὐτὸν γενέσθαι, τιμώτερον εἶναι αὐτὸν, ἄρα ἀπὸ τῶν τιμωτέρων ἐπὶ τὰ χείρονα ἐφθασε. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, πῶς ἐροῦμεν ἀτρεπτον τὸ Θεῖον, αὐτοτελές, μήτε προκόπτειν ἐπὶ τὰ κρείττονα, μήτε μὴν λήγον εἰς χείρονα ἀπὸ τῶν ἀρίστων; *Ar.* εἶπεν· Ὁ Θεὸς ἴδιον τὸ τρέπεσθαι, πῆ μὲν ἀπὸ τῶν βελτιόνων ἐπὶ τὰ χείρονα, πῆ δὲ ἀπὸ τῶν ἡττόνων ἐπὶ τὰ ἐντιμώτερα. *Ar.* εἶπε· Ριπήν ὀφθαλμοῦ οὐ θέλεις δοῦναι, ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι τὸν Υἱόν; *Ar.* εἶπε· Τὸ μὴ ἶν οὐ δίδωμι. *Ar.* εἶπε· Διὰ τί; *Ar.* εἶπεν· Ὅτι γέγραπται· « Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος. » Βραχὺ δὲ ἐάν δῶ, ὅτι ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε οὐκ ἦν, ἔσται πρόσφατος ὁ παρ' ἐμοῦ ὁμολογούμενος· ὅπερ μὴ γένοιτο οὕτως φρονῆσαι ἀνθρώπων Χριστιανόν, ὁμολογοῦντα ἐναντία ταῖς θείαις Γραφαῖς! *Ar.* εἶπε· Ποία ἐναντιότης, ἐάν ἐπιπῶμεν ὀφθαλμοῦ ριπήν πρὸ τοῦ γεννηθῆναι μὴ εἶναι, ἵνα μὴ ἀγέννητον νοήσωμεν; *Ar.* εἶπε· Πολλὴ μοι ἐναντιότης δεικνύται πρὸς τὴν τῶν θείων Γραφῶν εὐσέβειαν, πανταχοῦ μαρτυρουσῶν, ὅτι Υἱὸς αἰεὶ ἦν, καὶ οὐδέποτε ἦν καιρὸς, ὅτε οὐκ ἦν. Ἦ οὐ δοκεῖ σοι, ἐάν (37) εἴπωμεν, ἐναντία φρονεῖν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς;

25. *Ar.* εἶπε· Δός μοι τὰς μαρτυρίας. *Ar.* εἶπε· Ἄκουε Ἰωάννου λέγοντος· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. » Τίς ἐλεξε τοιάδε τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων, οἷα καὶ σύ;

(36) Aug. προσάψαι.

(37) Aug. ἢ εὐδελήστε· ἐάν. Mox idem, ταῖς θείαις Γραφαῖς.

Εἰπέ μοι, εἰ δυνατόν καὶ εἰς ἔννοιαν λαβεῖν, ὅτι ὁ Ἀλόγος Θεός, ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε οὐκ ἦν; Εἰ δὲ τοῦτο οὐτω νοηθεῖται, ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε ἀλόγος ἦν ὁ Θεός Πατήρ. Ἄρ. εἶπε· Προφορικὸν οὖν φησὶ τὸν Υἱὸν Λόγον; Ἄθ. εἶπε· Μὴ γένοιτο! Τὸν γὰρ Λόγον ἐγὼ φημι ἐνούσιον, καὶ οὐ ῥῆμα διαλυόμενον, οὔτε μὴν προελθούσα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ πάλιν εἰς τὸν Πατέρα ἀναλυθέντα κατὰ Σαβέλλιον· ἀλλὰ γεννηθέντα ἀρρήτως, συνυπάρχειν φημι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι ψυχὴν ἀνευ λόγου ἐννοῆσαι, οὕτως οὐδὲ Θεὸν τὸν Πατέρα ἀνευ Υἱοῦ πιστεῦσαι (38). Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατήρ ἀναρχός ἐστιν, οὕτως καὶ ὁ Λόγος καὶ ὁ Θεός Υἱὸς Θεοῦ (39). Ἄρ. εἶπε· Πῶς ἀναρχός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ὃς ἀγνοεῖν ὁμολογεῖ τὴν ἡμέραν τῆς συντελείας; Ἄθ. εἶπε· Λέγε μοι, ἄνθρωπε, ὅσπερ ἐπερωτῶ· Ἀρχιτέκτων, λαθὼν κάλαμον, μέτρα τίθησιν· εἶτα διαγράφει ἀνώγεα καὶ κατώγεα, διώροφά φημι καὶ τριώροφα (40). Ἐν φθάσει περὶ τὴν πρώτην ὄροφον, γινώσκει, ὅτι περὶ τὴν δευτέραν ἀσχολεῖσθαι δεῖ· ἐπὶ τὴν δευτέραν στέγην συντελέσει, νοεῖ, ὅτι ἐγγύς ἐστι πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ κτίσματος. Ἡνίκα δ' ἂν προστοιμασθῆναι (41) γένηται τὴν τρίτην ὄροφον, ὡς πρὸ δύο ἢ τριῶν δόμων, ἀσφαλῶς ἐπίσταται, ὅτι ἤγγικε τὸ συμπέρασμα τῆς οἰκοδομῆς. Ταῦθ' οὕτως ἔχει, καὶ ἡ οὐ; Ἄρ. εἶπε· Σύμφημι ταῦθ' οὕτως ἔχειν (42). Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃ τὰ πάντα ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι ποιήσας, καὶ συναρμόσας τὸ στοιχεῖον ταῦτο, ὃ προνοούμενος καὶ οἰκονομῶν τὸν κόσμον ἕως ἄρτι, καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐφη· «Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι, » οὐ γινώσκει πότε περαιεὶ ὅπερ αὐτὸς δημιουργεῖ; Ἔτι μὴ δοκιμασον, φημι· πορευθεὶς ἐπερώτησον περὶ συμπλήρωσεως τοῦ μηνὸς ἄνδρα ἄπειρον, ὃς οὐκ ἐπίσταται, ὅτι τριάκοντα ἡμερῶν ὁ μὴν τυγχάνει, εἰ δώσει (43) σοι ἀποκρίσιν περὶ οὐ πυνθάνη. Ἐὰν δὲ προσαγάγῃς τὴν πεῦσιν τῷ ἐχοντι τὴν γνώσιν, εὐθέως ἐρεῖ σοι, ἐὰν μὲν ἦ πάντε καὶ δεκάτην ἔχων ὁ μὴν, ὅτι μέσος ἐστίν· ἐὰν δὲ περὶ εἰκοστήν ἐβδόμην, λέξει σοι, ὅτι περὶ συμπλήρωσιν τυγχάνει ὁ μὴν. Ὁ αὐτὸς δὲ ὄρος καὶ περὶ σελήνης, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ· ἐὰν (44) ἐπερωτήσῃς ἐπιστήμονα ἄνδρα, ὅτι πάστε συμπληροῦται, κατὰ τὴν σύνεσιν τὴν προσοῦσαν αὐτῷ δοκιμάσας, ὅτι ἐνδέκατος μὴν πεπλήρωται, καὶ ἔρξαστο ὁ δωδέκατος, ἐρεῖ σοι, ὅτι περὶ τὸ συντελεσθῆναι ἔχει.

26. Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει τὸ εἰρημένον. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἀρχιτέκτων ἐπίσταται, πότε συντελεῖ τὴν οἰκοδομὴν, καὶ ὁ ἐπιστήμων ἀνὴρ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ πότε συντελεῖται ὁ μὴν, ἐκ δὲ τῆς ἐμπειρίας τοῦ κυκλικοῦ ὁρόμου, πότε μὲν (45) πληροῦται ἡ σελήνη,

⁴⁵ Joan. v, 17.

(38) Aug. ὡς γὰρ οὐκ ἔστι Χριστιανὸν τοῦ ἐννοῆσαι τὸν Υἱὸν ἀνευ Πατρὸς οὐδὲ τὸν Πατέρα ἀνευ.

(39) Aug. οὕτως καὶ ἐν ἀρχῇ Υἱὸς Υἱὸς Θεοῦ.

(40) Reg. ἀνώγειον καὶ κατώγειον, διώροφά φημι καὶ τριώροφα.

(41) Sic Regius, Basil. Anglican. et Felc. 2. Editio vero, προστοιμασθῆναι. August., προστετασθῆναι, et

ipse ais? Dic mihi, num vel in cogitationem cuiquam venire possit, quod fuerit aliquando tempus, cum Verbum Deus non esset? Nam si id possit cogitari, fuit ergo tempus cum sine Verbo sive ratione esset Deus Pater. Ar. Filium igitur dicis Verbum esse prolatitium? Ath. Absit! Verbum enim ego constitor substantiale, non autem verbum dissolubile, neque ex Deo progrediens, rursusque ad Patrem regrediens, juxta Sabellium. Sed Filium dico modo ineffabili genitum, simul cum Patre existere. Ut enim anima sine mente concipi non potest, sic nec Deus sine Filio Pater potest credi. Nam quemadmodum Pater expers est principii, ita et Verbum et Deus Filius Dei. Ar. Qui possit Filius expers esse principii, qui diem consummationis se ignorare fatetur? Ath. Responde mihi, o homo, ad id quod te interrogo: Architectus accepto calamo locum ædificandum dimittitur; superiora deinde et inferiora describit, cubacula secundæ scilicet, et tertiæ contignationis. Hic certe, cum primam attigit contignationem, novit sibi secundam ædificandam esse; qua perfecta, intelligit opus prope esse absolutum. Cum vero tertia contignatio constructa fuerit, profecto quemadmodum ante secundam vel tertiam ædem, sic etiam certo scit imminere ædificii absolutionem. Itane, quæso, se res habet, an non? Ar. Consentio ista sic se habere. Ath. Igitur Dei Filius, qui omnia cum non essent, fecit ut essent, qui istud composuit elementum, qui hactenus mundum providentia regit, quemadmodum ipse ait Dominus, «Pater meus usque modo operatur, et ego operor», non novit quando ad exitum perducet quod ipse construit? Rem, oro, experire. Vade, et de fine mensis imperitum hominem interroga, qui nesciat mensem triginta dierum esse, videque au tibi interroganti responsurus sit. At si eruditum interrogas hominem, statim dicit tibi, si decimus quintus dies est, dimidium esse mensem; sin autem sit dies vicesimus septimus vel circiter, respondebit tibi finem mensis imminere. Eadem porro ratio est, sive de luna sive de anno agatur. Si enim peritum hominem interrogaveris, quandonam finiatur, ille pro sua intelligentia perspicies undecimum mensem completum esse, incepisseque duodecimum, respondebit circa finem esse.

26. Ar. Ita est, ut dicis. Ath. Itaque si novit architectus quandonam ædificium sit perfecturus; si peritus homo ex numero intelligit quandonam absolvetur mensis, et ex cursus cyclici notitia quandonam plena est luna vel decrescere desinit.

in margine ἴσως προστοιμασθῆναι.

(42) Aug. ἔχει. Ibid. Aug. ὁ οὖν Υἱὸς. Reg. Υἱὸς οὖν.

(43) Aug. ἡ δώσει.

(44) Ita Reg. probe. Editi vero et alii, ἐὰν δέ. lb. Aug. ἐρωτήσῃς.

(45) Sic Reg. et Aug. Alii cum editis, μὲν οὖν.

quo item tempore annus perficitur : an non nobis A
dicendum omnino est Dominum Jesum, qui mundi
est opifex, venturusque est ad ipsum consumman-
dum, diem ipsam cognoscere? Namque si igno-
rasset, quomodo interrogatus de fine hujus sæculi,
secundoque suo adventu, vera potuisset respon-
dere? Proprium enim illorum est vera narrare,
qui certam habent cognitionem eorum quæ hic
sunt et fiunt. Interrogatus proinde Salvator,
170 veritatem quam noverat indicavit. Sciscitan-
tibus enim discipulis quod signum adventus
Domini Jesu, et consummationis hujus sæculi, his
verbis respondit : « Videte ne quis vos seducat.
Multi enim venient in nomine meo, dicentes :
Ego sum Christus ; et multos seducent. Audituri
enim estis prælia et opiniones præliorum. Videte
ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum
est finis. Consurget enim gens in gentem et
regnum in regnum : et erunt pestilentia, et fames,
et terræ motus per loca. Hæc autem omnia,
initia sunt dolorum. Tunc tradent vos in tribula-
tiones, et occident vos : et eritis odio omnibus
propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur
multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem.
Et multi pseudoprophetae surgent, et seducent
multos. Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet
charitas multorum. Qui autem perseveraverit usque
in finem, hic salvus erit. Et prædicabitur Evangelium
regni in universo mundo, in testimonium omnibus
gentibus, et tunc veniet finis ⁴⁶. » Et paulo post ait : « Erit enim tribulatio
magna, qualis non fuit ab initio mundi usque
modo, neque fiet. Et nisi breviati fuissent dies illi,
non fieret salva omnis caro. Tunc si quis vobis
dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic : nolite
credere ⁴⁷. » Et aliis interjectis : « Sicut enim fulgur
exit ab oriente et apparet usque in occidentem,
ita erit adventus Filii hominis. Ubicumque fuerit
corpus, illuc congregabuntur et aquilæ. Statim
autem post tribulationem dierum illorum sol
obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et
stellæ cæli cadent, et virtutes cælorum commove-
buntur : et tunc apparebit signum Filii hominis
in cælo ⁴⁸. » Et paulo post : « Amen dico vobis,
quia non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc
fiant. Cælum et terra transibunt : verba autem mea
non præteribunt. De die autem vel hora nemo scit,
neque angeli cælorum, nisi solus Pater ⁴⁹. » Jam
hominum est sapientium ex his quæ Salvator de
die et hora præsignificavit perspicere, ipsum cer-
tissime cognoscere quandonam venturus ipse est,
restituturusque omnia, prout definitum est, juxta
individuum ipsius et Patris sui consilium. Accepto
enim Evangelio in manibus, lege locum Matthæi de

πότε δὲ μειομένη ἀπολήγει, πῶς δὲ καιρῶ συντε-
λεῖται πληρούμενος ὁ ἔνιαυτὸς οἶδε· πῶς οὖν οὐκ ἂν
εἴποιμεν ἡμεῖς, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ὁ ποιήσας τὸν
κόσμον, καὶ ὁ μέλλων αὐτὸν συντελεῖν, ἐπίσταται
τὴν ἡμέραν; Εἰ γὰρ ἠγνοεῖ, πῶς ἐπερωτηθεὶς περὶ
τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τῆς παρου-
σίας αὐτοῦ τῆς δευτέρας, ἡδύνατο ἀποκριθεὶς φῆσαι
τὴν ἀλήθειαν; Τῶν γὰρ ἀκαρφινῶς ἐχόντων τὴν περὶ
τῶν ὧδε (46) ὄντων ἢ γινομένων γνώσιν, ἰδίῳ ἐστι
τὴν ἀλήθειαν ἀφηγγεῖσθαι. Ὅθεν καὶ ὁ Σωτὴρ γινώ-
σκων ἐσήμανε τὴν ἀλήθειαν ἐπερωτηθεὶς. Πυθόμενων
γὰρ τῶν μαθητῶν, τί τὸ σημεῖον τῆς παρουσίας τοῦ
Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τού-
του, ἀποκριθεὶς ἔφη οὕτως· « Βλέπετε, μὴ τις ὑμᾶς
πλανήσῃ. Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου,
λέγοντες· Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστὸς, καὶ πολλοὺς πλανή-
σουσι. Μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολέμους καὶ ἀκοῆς
πολέμων. Ὅρατε μὴ θροεῖσθε· δεῖ γὰρ ταῦτα γενέσθαι,
ἀλλ' οὕτω τὸ τέλος. Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ
ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν, καὶ ἔσονται λιμοί,
καὶ λοιμοί, καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους. Ταῦτα δὲ πάντα
ἀρχὴ ὧδῶν. Τότε παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλίψεις,
καὶ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς· καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ
πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου. Καὶ τότε σκανδαλισθή-
σονται πολλοί, καὶ ἀλλήλους παραδώσουσι, καὶ μισή-
σουσιν ἀλλήλους. Καὶ πολλοὶ ψευδοπροφήται ἐγερθή-
σονται, καὶ πλανήσουσι πολλοὺς. Καὶ διὰ τὸ πληθυν-
θῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυχήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν.
Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Καὶ
κηρυχθήσεται τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῳ
τῷ κόσμῳ, εἰς μαρτύριον (47) πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ
τότε ἔξει τὸ τέλος. » Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν· « Ἔσται
γὰρ θλίψις μεγάλη, ὅσα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου
ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. Καὶ εἰ μὴ ἐκολο-
θώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα
σὰρξ. Τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ· Ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστὸς,
ἰδοὺ ἐκεῖ· μὴ πιστεύσητε· » καὶ μεθ' ἕτερα·
« Ὡσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν,
καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν (48), οὕτως ἔσται ἡ παρ-
ουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπου δὲ ἂν ᾖ τὸ
πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἄετοί. Εὐθέως δὲ μετὰ
τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται,
καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ
ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ πεσοῦνται, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν
οὐρανῶν σαλευθήσονται· καὶ τότε φανήσεται τὸ
σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. »
Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν· « Ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ
μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν πάντα ταῦτα γέ-
νηται. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται· οἱ δὲ λό-
γοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Περὶ δὲ τῆς (49) ἡμέρας
ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὔτε οἱ ἄγγελοι τῶν οὐ-
ρανῶν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μόνος. » Λοιπὸν πάντως (50)
τῶν εὐφρονούντων ἐστὶν ἐπιγνώσκειν ἐκ τῶν προσημαν-
θέντων ἐκ τοῦ Σωτῆρος περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας.

⁴⁶ Matth. xxiv, 4-14. ⁴⁷ Ibid. 21-23. ⁴⁸ Ibid. 27-30. ⁴⁹ Ibid. 34-36.

(46) Ὅδε δεστ in Reg. Basil. Angl. et Aug. Ibid. ἔντων δεστ in Aug.

(47) Aug. εἰς μαρτυρίαν.

(48) Reg. μέχρι δυσμῶν. Infra Reg. καὶ οἱ ἄετοί.

(49) Angl. περὶ τῆς.

(50) Aug. πάντων.

τα γινώσκει ἀσφαλίστατα πότε μέλλει ἔρχεσθαι καὶ ἀποκαθιστάνειν ἅπαντα, καθὼς προῦρισται, πρὸς τὴν ἀδιάσχυτον αὐτοῦ βουλὴν καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Λαβὼν γὰρ τὸ εὐαγγέλιον ἐν χερσίν, ἀνάγνωθι τὴν περικοπὴν τοῦ Ματθαίου περὶ τοῦ ζητουμένου, καὶ ἴσται σοι πάντα καταδήλα, ὡς οὐκ ἀγνοεῖ ὁ Κύριος περὶ τῆς ἡμέρας. Εἰ δὲ ἤγνοιε, πῶς ἰδύνατο τὰ μηδέπω ὄντα, μήτε μὴν γενόμενα (51) σημεῖά τε καὶ πειρατήρια, ἅπερ προτρέχουσι πρὸ τῆς ἡμέρας, προλέγειν; ἕως γὰρ τῆς συντελείας καὶ παρουσίας αὐτῶν, ὡς δύνασθαι καὶ τοὺς σπουδαιότερους (52) μαρτυρημένων πρὸς τοῦ Κυρίου.

27. Ἀρ. εἶπεν· Εἰ ἀληθῶς ἐπίσταται τὴν ἡμέραν, διὰ τί αὐτὸς ἔφη· « Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν ἐκείνην; » Ἀθ. εἶπεν· Οὐκ εἶπεν ὁ Κύριος, οὐδὲ ἐγὼ οἶδα τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἦν φάσαι τὸν Κύριον, εἴπερ ἤθελε περὶ ἑαυτοῦ παραστῆσαι, ὡς μὴ ἔχων γινώσκειν τοῦ πράγματος. Καὶ ἐν μὲν τῷ Ματθαίῳ οὐ φέρεται, οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε (53) τὴν ἡμέραν ἐκείνην· οἱ δὲ λοιποὶ εὐαγγελισταὶ παρέλιπον τὴν περὶ τούτου διήγησιν· μονώτατος δὲ Μάρκος ἔφη· « Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν. Καὶ τὴν τοῦ Μάρκου ἀφήγησιν ἐν στέρωσι σου γινώθι, οἷτις οὐκ ἀγνοεῖ ὁ Κύριος τὴν ἡμέραν. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος Ἰησοῦς· « Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. » Γινώσκων γὰρ ἑαυτὸν μὴ διεστῶτα ἀπὸ τοῦ Πατρὸς κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἠνωμένον τῇ θεότητι τῷ Θεῷ Πατρὶ αὐτοῦ, τὴν ἑαυτοῦ πρόγνωσιν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς προγνώσει ἐστήμανεν, ὡς φησὶν ὁ Κύριος· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμέν· » καὶ πάλιν· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν. » Οὐχ ἕνεκεν κτιστῶν πραγμάτων τοῦτα ἔφη ὁ Σωτὴρ τὸ, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν· ἀλλ' ὅσα ἀνήκε τῇ θεότητι τοῦ Πατρὸς, αὐτὰ ἴδια ἔφη ὁ Κύριος, οἷον τὸ ἀθάνατον, τὸ ἀφθαρτον, τὸ ἀχειρωτον, τὸ ἀτρεπτον, τὸ ἀκατάληπτον, τὸ δυνατὸν, τὸ ἀπρογλωσσικόν, καὶ ὅσα ἐστὶν ὁ Πατήρ ἔχων (54), ταῦτα ἴδια τοῦ Υἱοῦ τυγχάνει. Ἀγνοεῖν δὲ ἔφη, ὡς προσέφηται, ἀγγέλους καὶ τὸν Υἱόν.

28. Ἀρ. εἶπε· Μὴ ἄλλος ἐστὶν ὁ Υἱὸς; Ἀθ. εἶπεν· Υἱὸς μὲν ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ εἰς τυγχάνει ὁ Λόγος καὶ Θεός. Ἔστι δὲ καὶ ὡς ἄλλος Υἱὸς υἰοποιηθεὶς διὰ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Οὐ γὰρ ἐλάβομεν πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβομεν πνεῦμα υἰοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. » Ὁ δὲ Χριστὸς διαβρήθη πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἔφη· « Τεκνία μου, ἐτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν πέμψαντά με· » καὶ πρὸς Ἰουδαίους δὲ φησὶν ἐν παραβολαῖς οὕτως· « Ἀνθρωπὸς τις ἔχων δύο υἱούς, προσελθὼν τῷ πρεσβυτέρῳ, εἶπε· Πορεύου, ἐργάζου εἰς τὸν ἀμπελῶνά μου. Ὁ δὲ, ἀποκριθεὶς, ἔφη· Ἐγὼ, κύριε,

A eo quod in controversia est, tibi que omnino patebit Dominum diem minime ignorare. Nam si ignorasset, quomodo prædicere potuisset signa et tentamenta diem præcurrentia, cum nondum essent vel accidissent? siquidem usque ad consummationem et adventum suum signa et eorum qualitates prænuntiavit, ita ut studiosiores et laboriosiores ex iis quæ præmonuit Dominus tempus possint cognoscere.

ἑαυτοῦ προεδήλωσε τὰ σημεῖα, καὶ τὰς ποιότητας καὶ φιλοπόνοῦς ἐπιγινῶναι τὸν καιρὸν ἐκ τῶν προ-

27. Ar. Si vere diem novit, quare ipse ait, « Neque Filius diem illam novit? » Ath. Non ait Dominus, Neque ego novi diem illam: id enim Dominum dicere consentaneum erat, siquidem ostendere ipsi animus esset, se rei illius cognitionem non habere. Quin etiam in Matthæo non habetur, Neque Filius diem illam novit, alique evangelistæ hujusmodi rei mentionem omiserunt: solus autem Marcus ait, « Neque Filius novit diem. » Tu autem Marci narrationem tecum animo perpende, et vide diem illam Dominum minime ignorare. Ait enim Dominus Jesus: « De die autem illo et hora, nemo scit, neque angeli cælorum, neque Filius, nisi Pater. » Sciens enim se a Patre secundum naturam non differre, sed Deo Patri suo divinitate unitum, suam prænotionem in Patris prænotione significavit, quemadmodum Dominus ait: « Ego 171 et Pater unum sumus: » et rursus: « Omnia, quæcunque habet Pater, mea sunt. » Nam propter res creatas ait Salvator, Omnia, quæcunque habet Pater, mea sunt: sed quæcunque ad Patris pertinent divinitatem, hæc propria sibi esse ait Dominus, ut immortalitatem, incorruptibilitatem, vim invictam, immutabilitatem, incomprehensibilitatem, potentiam, præscientiam, et quæcunque ipse Pater habet, hæc ipsa Filii sunt propria. Ignorare vero ait, ut supra dictum est, et angelos et Filium.

28. Ar. Numquid alius est Filius? Ath. Verus quidem Filius Dei unus est Verbum et Deus. Est autem veluti alius Filius adoptatus per templum corporis ipsius Domini nostri Jesu Christi, ut ait divinus Apostolus: « Non enim accepimus spiritum servitutis iterum in timore, sed accepimus spiritum adoptionis, in quo clamamus, Abba, Pater. » Christus autem ipse diserte ad apostolos ait: « Filii mei, adhuc modicum vobiscum sum, et vado ad eum qui misit me; » et ad Judæos sic in parabola est locutus: « Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad majorem dixit: Vade, operare in vinea mea. Ille autem respondens ait, Ego, domine, et non abiit. Deinde accedens ad alterum

⁵⁰ Marc. xiii, 32. ⁵¹ Ibid. ⁵² Rom. viii, 15. ⁵³ Joan. xiii, 53.

(51) Reg. et Basil., γινόμενα.

(52) Reg. σπουδαίους.

(53) Aug. εἶδε. Paulo post, idem post ἡμέραν ad-

dit Ἀθανάσιος.

(54) Ita Aug. In editis vero et in cæteris, ἔχων deest.

dixit : Vade, operare in vinea mea. At ille respondit : Nolo. Postea autem pœnitentiæ motus abiit⁵⁴. Interrogat vero Dominus : Uter fecerit voluntatem patris sui? Responderunt Judæi, « Posterior filius. » Porro in confesso est patrem, universorum Deum esse; vineam vero, vias esse justitiæ, in quibus majorem filium jussit operari. Ille autem qui paulo post præceptum valere jussit, contempsitque imperantem, populus est Judæorum, qui ob infidelitatem exclusus est ab adoptione. Junior vero patris filius, gentium est populus, qui vocationis principio cum præ infidelitate obedire recusasset, detentusque fuisset idololatria, postmodum pœnitentia ductus et credens, patris imperio est obsecutus. Qua quidem obedientia amicus et hæres, tanquam Patris filius, effici meruit, omnique honore et gratia a Patre ornatus est, præter diei et horæ, illius consummationis videlicet, cognitionem. Sed signa solummodo accepit, ne, si ignoraret prope adessee finem, imparatum dies illa repente offenderet.

29. *Ar.* Agnoscō recte dicta esse quæ de die illa exposuisti. Sed nego recte dici posse Filium Patri secundum substantiam unitum esse. *Ath.* Quandoquidem tibi non inimum est studium vituperandi quæ recta sunt, quæque recte esse pii fatentur, responde mihi, quid tandem sit substantia? *Ar.* Quidquid est in hypostasi, hoc substantia est. *Ath.* Recte. Verum cum nunc nobis sermo de Deo sit, dic mihi quidnam sit Dei substantia : ne forte arbitrentur idiotæ nos de pecuniis loqui. *Ar.* Dei substantia est : si quid est Deus, hoc substantia est. *Ath.* Recte tu quidem : jam vicissim audi. *Ar.* Dic quod lubet. *Ath.* Nosti Deum sese ad nostram imbecillitatem per Scripturas divinitus inspiratas benigne accommodare, sæpeque ad nos humano more loqui, ut scilicet humana natura ex his quæ consimilia rebus illis dicuntur, in quibus versamur et quas novimus, cœlestia divina mysteria posset intelligere. *Ar.* Ita est. *Ath.* Cum ergo Deus per prophetam hæc ad proprium Filium dicit, « Ex utero ante luciferum genui te⁵⁵, » Filii ex paterna substantia generationem significat. *Ar.* Num igitur uterum hæbet Deus? *Ath.* Jam 172 te præmonui sæpe ob nostram imbecillitatem Deum homini simili a divinis Scripturis induci : non quod Deus talis sit, sed ut nos corporalibus exemplis divina pie intelligamus. Nullam igitur aliam ob causam uterum appellat, quam ut declaret ipsum Filium ex Patris substantia esse genitum. Alioquin, nisi res ita se habeat, dic ipse quomodo verba illa intel-

καὶ οὐκ ἀπῆλθεν. Ἐἶτα προσελθὼν τῷ ἐτέρῳ, ἔφη· Πορεύου, ἐργάζου εἰς τὸν ἀμπελώνά μου. Ὁ δὲ φησιν· Οὐ θέλω. Ὑστερον δὲ μεταμεληθεὶς ἀπῆλθεν. Ἐρωτᾷ δὲ ὁ Κύριος· Τίς ἐποίησεν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ; ἀποκριθέντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοί φασιν· « Ὁ ἔσχατος υἱός. » Ὑμολογουμένως δὲ, ὁ μὲν πατὴρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τυγχάνει, ὁ δὲ ἀμπελῶν αἱ τριβοὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐν αἷς προσέταττε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν ἐργάζεσθαι. Ὁ δὲ μικρῷ (55) τῷ διαστήματι χαίρειν φράσας τῷ κελεύσματι κατεφρόνησε τοῦ προστάξαντος· οὗτος δὲ ὁ τῶν Ἰουδαίων λαὸς τυγχάνει, ὁ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἀπόβλητος γεγωνὸς τῆς υιοθεσίας. Ὁ δὲ νεώτερος υἱὸς τοῦ πατρὸς, ὁ ἐξ ἐθνῶν λαὸς, ὁ παρὰ τὴν ἀρχὴν (56) τῆς κλήσεως παρακούμενος τῇ ἀπιστίᾳ, τῇ εἰδωλολατρείᾳ κρατούμενος, ὕστερον δὲ μεταμεληθεὶς καὶ πιστεύσας, ὑπήκοος προστάγματος πατρικοῦ ἀνεδείχθη. Ἐκ δὲ τῆς ὑπακοῆς φίλος καὶ κληρονόμος, ὡς υἱὸς Πατρὸς, ἀνεφάνη (57), πάσης τιμῆς καὶ χάριτος ἡξιωμένος πρὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς ἄνευ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ἐκείνης, λέγω δὴ τῆς συντελείας, ἣ μόνον σημεῖα λαβῶν, ἵνα μὴ ἀγνοῶν, ὅτι ἐγγύς ἐστί τὸ τέλος, πρὸς τὸ μὴ ἀπαρασκεύαστον (58) ἔντα, αἰφνιδίως καταλάβῃ ἡ ἡμέρα.

29. *Ar.* εἶπεν· Ὑμολογῶ ὀρθῶς εἰρησθαι τοῦτο τὸ περὶ τῆς ἡμέρας· τὸ δὲ τῇ οὐσίᾳ ἠνώσθαι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ οὐκ ὀρθῶς ἔχειν φημί. *Ἀθ.* εἶπεν· Ἐπειδὴ σπουδῆ πρόσσεσί σοι οὐ μικρὰ, ψέγειν τὰ καλὰ καὶ καλῶς ὁμολογούμενα πρὸς τῶν εὐσεβῶν, ἀπόδος (59) λόγον, τί ποτε ἄρα ἐστὶν ἡ οὐσία; *Ar.* εἶπεν· Πάν ἐλ τί ἐστὶν ἐν ὑποστάσει, τοῦτο οὐσία τυγχάνει. *Ἀθ.* εἶπεν· Ὀρθῶς ἐζης. Ἐπεὶ δὲ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ Θεοῦ λόγον ἔχομεν, εἰπέ μοι ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία τί ἐστί, μήποτε νομισθῶμεν τῶν ἰδιωτῶν, ὅτι τάχα περὶ χρημάτων λέγομεν. *Ar.* εἶπεν· Ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία ἐστὶν, ἐλ τί ἐστὶν ὁ Θεός, τοῦτο οὐσία τυγχάνει. *Ἀθ.* εἶπε· Καλῶς ἔφης· λοιπὸν ἄκουε. *Ar.* εἶπε· Λέγε ὃ βούλει. *Ἀθ.* εἶπεν· Οἶσθα, ὅτι, σχηματιζόμενος καὶ συγκαταβαίνων τῇ ἡμετέρᾳ ἀσθενείᾳ διὰ τῶν θεοπνευστων Γραφῶν ὁ Θεός, ἀνθρωπινώτερον ὁμιλεῖ πολλάκις πρὸς ἡμᾶς, πρὸς τὸ δύνασθαι νοεῖν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐκ τῶν παραπλησίως εἰρημένων, ἐν οἷς ἡμεῖς ἐνεχόμεθα καὶ ἴσμεν, τὰ ἐπουράνια θεῖα μυστήρια. *Ar.* εἶπεν· Οὕτως ἔχει. *Ἀθ.* εἶπεν· Οὐκ οὖν ὁ Θεός, λέγων πρὸς τὸν ἴδιον Υἱὸν διὰ τοῦ προφήτου· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε, » σημαίνει τὴν ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας γέννησιν τοῦ Υἱοῦ. *Ar.* εἶπε· Γαστέρα οὐκ ἔχει ὁ Θεός; *Ἀθ.* εἶπε· Προλαβὼν εἶπον πρὸς σέ, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν πολλάκις καὶ ἀνθρωπώσχημον τὸ θεῖον αἱ θεῖαι Γραφαὶ καταγγέλλουσιν· οὐχ ὅτι ὁ Θεός τοιοῦτός ἐστιν, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς ἐκ τῶν σωματικῶν παραδειγμάτων τὰ θεῖα εὐσεβῶς νοῶμεν. Δι' οὐδὲν οὖν ἕτερον γαστέρα ὀνομάζει, ἣ ἵνα παραστήσῃ αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς τοῦ

⁵⁴ *Matth.* xxi, 28-31. ⁵⁵ *Psal.* cix, 3.

(55) *Aug.* ὁ δὲ μικρός. *Reg.* ὁ δὲ μικρῷ.

(56) *Aug.* ὁ περὶ τὴν ἀρχὴν. *Editi* vero et cæteri, ὁ παρὰ τὴν ἀρχὴν.

(57) *Anglic.* ἐφάνη.

(58) *Regius* et *Basil.* ἀπαρασκεύαστον.

(59) Sic omnes manuscripti, excepto Augusti. quem secuti sunt Parisienses, habetque μοι post ἀπόδος.

Πατρός οὐσίας γεγενῆσθαι. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἔστι, λέγε σὺ, πῶς ὀφείλει νοηθῆναι τὸ ῥητόν. Ἄρ. εἶπεν· Ἡ Γραφή λέγει ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· Ἐξηρεύετο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. Ὁ Ἄρα οὖν, Λόγον ἐξηρεύετο φησι τὸν Υἱόν (60); Ἄθ. εἶπεν· Ἡ Γραφή καλῶς ἐφη σὺν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν καὶ τοῦτο· σὺ δὲ, λαβὼν τὸ ῥητόν, διέστρεψας κακῶς. Ἄρ. εἶπε· Φράσον ἡμῖν σὺ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ῥητοῦ· ἡπειδὴ ἐγὼ αὐτὸ διέστρεψα κατὰ σέ.

30. Ἄθ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς πνευμά ἐστιν ἀπαθὲς (61), καὶ ἡ οὐ; Ἄρ. εἶπε· Ναί, οὕτως ἔχει. Ἄθ. εἶπεν· Ὅταν οὖν φάσκη ἡ Γραφή ἐκ γαστρὸς γεγενῆσθαι τὸν Υἱόν, τὴν ἐκ τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως γνησιότητα τοῦ Υἱοῦ σημαίνει. Ἴνα οὖν μὴ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀσθενὲς ὑπάρχον, ἀνθρωπίνην τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὑπολάβοιεν, εἶπε τὸ, Ἐξηρεύετο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. Ἐἰ δὲ πάλιν ἐπιχειρεῖν τολμήσει τις προφορικῶν Λόγον φάσκειν τὸν Υἱόν, μνημονεύσει τὸ, Ἐκ γαστρὸς, καὶ παύσεται (62) τῆς πονηρᾶς ἐννοίας. Περιέγραψε γὰρ πάντα νοῦν ἀνθρώπινον ἡ Γραφή, πρὸς τὸ μὴ ἔχειν αἰρετικὴν μανίαν κατὰ τῆς αἰδοῦ καὶ ἀκαταλήπτου γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἐκ γαστρὸς τυγχάνει, πῶς ἐκ καρδίας προῆλθεν; Εἰ δὲ ἀπὸ καρδίας ἐστὶ, πῶς ἐκ γαστρὸς τυγχάνει; Ἄρ. εἶπε· Τί οὖν ὀφειλομένον λέγειν καὶ νοεῖν; Ἄθ. εἶπεν· Οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν Υἱόν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γνησθέντα ἐκ τῶν τοιούτων παραδειγμάτων μανθάνομεν. Ἄρ. εἶπεν· Εἰ ὁμοούσιος ἦν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, πῶς οὐκ εἶπεν παρὼν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ; Ἄθ. εἶπε· Ποῦ ἐστὶν ὅπου οὐχ ὠμολόγησεν ἑαυτὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός; Ἄρ. εἶπεν· Εἰ δύνασαι τοῦτο δεῖξαι; Ἐν τῶν ἀμυγῶν. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκ ἐξ ἀπόρων πορρῶσθαι ἐπιχειροῦμεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναργῶν πραγμάτων τὴν ἀλήθειαν δεῖξαι θέλομεν. Μέννησθαι, ὅτι ἐφη, ὃ ἐστὶ Θεός, τοῦτο οὐσία τυγχάνει, τοῦτέστιν ὁ Υἱός. Ναί ἡ οὐ; Ἄρ. εἶπε· Μηδαμῶς (63). Ἄθ. ἐφη· Πῶς οὖν ὁ Κύριος ἐφη· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν; Ἐἰ μὴ ὁ αὐτός ἐστι τῆ θεότητι τῆ πατρικῆ ὁ Υἱός, πῶς φάσκει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν; Ἄρα ψευδὲς εἶπεν ἡ ἀληθὲς; Μὴ γένοιτο! Ἡ ἀλήθεια οὐκ ἂν ψευδὲς ποτε ἐγένετο. Ἀλλὰ καὶ τὸ, Ὁ ἐωρακῶς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα, οὐδὲν ἕτερον (64) παριστᾷ ἡ τὴν ἀγίαν θεότητα. Εἰ γὰρ ἄλλος τυγχάνει τῆ οὐσίᾳ ὁ Υἱὸς παρὰ τὸν Πατέρα, πῶς δύναται θεωρεῖσθαι ὁ Πατὴρ ἓν τῷ Υἱῷ; Εἰ μὲν γὰρ οὐ δύναται (65) ἀγαλμα ἀνδρείκελον κατεσκευασμένον ἐκ ξύλων γνωρισθῆναι ἐν λίθῳ, ἐν τῷ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄντι· εἰ δὲ ἀδύνατον λίθον ἐν ξύλῳ γνωρισθῆναι, καὶ ξύλον ἐν λίθῳ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, λείπεται λοιπὸν γνωρίζεσθαι τὸν παμβασιλέα Θεὸν ἐν τῷ ὁμοούσιῳ αὐτοῦ Υἱῷ. Τὰ γὰρ ὁμοειδῆ, ὧ (66) εἰσιν

A ligas. Ar. Scriptura ex persona Patris ait, « Eructavit cor meum Verbum bonum ». Nunquid igitur Verbum quod eructavit, Filius est? Ath. Recte id Scriptura dixit ut et alia omnia : tu vero locum illum prave detorsisti. Ar. Tute ergo nobis exponere hujus sententiæ veritatem ; quandoquidem, ut tibi videtur, illam ego detorserim.

30. Ath. Deus estne spiritus impassibilis, an nou? Ar. Ita. Ath. Igitur cum Scriptura prædicat Filium ex utero esse genitum, Filium vere ex divina hypostasi sive substantia esse significat. Ne ergo infirmum hominum genus humanam esse crederet Christi generationem, ait, « Eructavit cor meum Verbum bonum. » Quod si quis rursus urgere velit et dicere Filium Verbum esse prolatitium, statim afferentur verba illa, « Ex utero, » atque ita conquiescet perversa cogitatio. Omnem siquidem humanam mentem circumclusit Scriptura, ut nemo hæretica insania agitaretur contra æternam et incomprehensibilem Filii ex Deo generationem. Nam si est ex utero, quomodo ex corde processit? Si vero sit ex corde, quomodo est ex utero? Ar. Quid itaque dicendum est et cogitandum? Ath. Nihil aliud ex hujusmodi exemplis dicimus quam Filium ex substantia Dei et Patris esse genitum. Ar. Si Filius Patri esset consubstantialis, cur id præsens non dixit discipulis suis? Ath. Ubina, rogo, Filius non confessus est se Patri esse consubstantialem? Ar. Potesne illud ostendere? Unum sane id eorum erit quæ fieri non queunt. Ath. Nihil ex dubiis colligere conamur, sed ex rebus evidentibus veritatem volumus ostendere. Recordare te dixisse quod Deus est, hoc ejus substantiam esse, id est, Filium. Itane est, an non? Ar. Nequaquam. Ath. Cur igitur ait Dominus : « Ego et Pater unum sumus? » Nam nisi Filius idem sit quod paterna divinitas, qui possit dicere, « Ego et Pater unum sumus? » Quid igitur falsane an vera locutus est? Absit! Nunquam enim veritas queat esse mendacium. Sed et ista verba, « Qui me vidit, vidit Patrem », nihil aliud indicant quam sanctam divinitatem. Si enim Filius substantia alius est a Patre, quomodo Pater in Filio videri potest? Nam si hominis simulacrum ex ligno confectum non possit cognosci in lapide, quod ejusdem non sit substantiæ : si item lapis in ligno, vel lignum in lapide non possit cognosci, quantum spectat ad substantiæ rationem, sequitur ut Deus, summus omnium rex, in Filio sibi consubstantiali cognoscatur. Cum enim videntur res similes, in eo quod

** Psal. xliiv, 2. ** Joan. x, 30. ** Joan. xiv, 9.

(60) Aug. Ἄρα οὖν τὸ, ἐξηρεύετο, ἐφη τόν.

(61) Aug. ἀπαθὲς.

(62) Angl. παύεται. Mox Regius, περιέγραψε γάρ. In aliis γάρ deest.

(63) Angl. οὐδαμῶς. Ibid. Angl. et Aug. ἐφη pro εἶπεν.

(64) Aug. οὐδὲν ἄλλου. Paulo post Angl. Εἰ γὰρ ἀγγελος τυγχ. Aug. εἰ γὰρ ἄλλος τυγχ.

(65) Ita Reg. Basil. vero, εἰ μὲν δύναται. Aug. εἰ μὲν γὰρ δύναται. Editi et cæteri, εἰ μὲν γὰρ οὐ δύναται.

(66) Reg. τὰ γὰρ ὁμοούσια καὶ. Ὡ deest in Aug. ;

sunt consubstantiales, eorum quæ non videntur A cognitionem exhibent.

31. Ar. Cur ergo Dominus ait, « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est? » Num vitis et agricola possunt consubstantiales esse? Ath. Noli mihi detruncare Dominicam vocem : sed lege, ut jacet : « Ego sum, » inquit Dominus, « vitis vera, vos palmites, Pater meus agricola est ⁶⁹. » Dic mihi itaque : si ex exemplo vitis et agricolæ Filium non vis esse Patri consubstantialem, num ipsum hominibus consubstantialem dicis? Ar. **173** Absit! Ath. Placide ausculta, et ad hæc mihi responde. Vitis et palmites sunt ne consubstantiales, an non? Ar. Omnino ita est. Te vero oro finem hujusce capituli explicationi breviter imponas, ut et me talem reddas, qualis tu ipse es. Ath. Nisi mihi prius ad ea quæ interrogo responderis, quod postulas non consequeris. Ar. Loquere quod tibi videtur, et ego, si locus datur, pro viribus respondebo. Ath. Cujus causa dextera et brachium Dei memoratur in Scripturis? Ar. Quæ istiusmodi sunt intelligimus convenienter notionibus quæ inde sequuntur. Nam si ait, « Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt me ⁶⁹, » hic agnoscimus Dei vim creandi. Cum autem dicit, « Brachium Domini cui revelatum est ⁶⁹? » palam est hic de Filio sermone haberi. Hæc item verba, « Dextera Domini fecit virtutem ⁶⁹, » absque dubio Filium significant, per quem facta sunt omnia. Ath. Brachium ei, cujus est brachium, consubstantiale est, an non est? Ar. Ita se res habet. Ath. Etiam dextera illi, cujus est dextera, consubstantialis est, an non est? Ar. Ita quoque est. Sed tu quid vis me æternum Numen componere? Nunquamne Clementem Petri apostoli discipulum audisti, qui quidem hujusmodi evertit doctrinam? Ath. Memineris, quæso, amice, eorum quæ dicta sunt, nec velis errare. Ego enim Numen veneror, quod sit simplex, nec compositum, aut circumscriptum, idque ex sacris et divinis Scripturis didici, nec non ab his qui continua successione episcopi fuerunt. Nullam igitur aliam ob causam Scriptura Filium, brachium et dexteram vocat, quam ut pie intelligamus Filium esse Patri consubstantialem : quia nimirum in homine concipi non potest, diversæ esse substantiæ brachium, dexteram et digitum, prout singula illorum differunt. Ar. Consentio Filium Patri esse consubstantialem : jam quid vitis significet, mihi velim exponas.

32. Ath. Duo vitis genera solet commemorare divina Scriptura, bonam quidem unam, fructiferam, extirpantem, et lætificantem cor hominis, quæ

ὁμοούσια, ὁρώμενα, παριστανουσι τὴν γνῶσιν καὶ τῶν μὴ ὁρωμένων.

31. Ἄρ. εἶπε· Πῶς οὖν ὁ Κύριος λέγει· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός ἐστι; » Μὴ δύναται ἀμπέλος καὶ γεωργός εἶναι ὁμοούσια; Ἄθ. εἶπε· Μὴ ἀκρωτηρίαζε τὴν Κυριακὴν φωνήν· ἀλλ', ὡς κεῖται, ἀνάγνωθι· « Ἐγὼ εἰμι, » φησὶν ὁ Κύριος, « ἡ ἀμπέλος ἡ ἀληθινή, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός ἐστιν. » Εἰπέ μοι οὖν· εἰ ὁ Υἱὸς ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ γεωργοῦ, ἄρα τοῖς ἀνθρώποις ὁμοούσιον αὐτὸν φῆς; Ἄρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο! Ἄθ. εἶπε· Πραεῖς ἀκουσον, καὶ πρὸς ταῦτα ἀπόδος μοι λόγον· Ἡ ἀμπέλος καὶ τὰ κλήματα ὁμοούσια τυγχάνει, ναὶ ἢ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Ἀραρότως ταῦτα οὕτως ἔχει. Ἄξιὸν συντόμως καὶ τῇ (67) τούτου κεφαλαίῳ σαφηνεῖν ἐν τάχει πέρας ἐπιθεῖναι θέλησον, ὅπως κάμῃ ποιήσης τοιοῦτον, οἷος καὶ αὐ τυγχάνεις. Ἄθ. εἶπεν· Ἐὰν μὴ πρότερον ὄνπερ ἐπερωτῶ ἀποδῶς μοι λόγον, οὐ μὴ λάβῃς τὸ αἰτήμα. Ἄρ. εἶπεν· Ὁ θελεῖς λέγε, καὶ εἰ (68) τι ἐγγωρεῖ, κατὰ τὸ δυνατόν ἀποκρίνομαι. Ἄθ. εἶπε· Δεξιὰ καὶ βραχίον περὶ Θεοῦ γέγραπται τίνος ἔνεκεν; Ἄρ. εἶπε· Τὰ τοιαῦτα πρὸς τὰς ἐπιβολὰς καὶ τὰς ἀκολουθίας νοοῦμεν. Ἐὰν λέγῃ κατὰ τὸ, « Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλασάν με, » γινώσκουμεν τὸ δημιουργικὸν τοῦ Θεοῦ ἐνταῦθα. Ὅπως ἂν δὲ λέγῃ, « Ὁ βραχίον Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; » φανερόν, ὅτι περὶ Υἱοῦ φάσκει. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ, « Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν, » ὁμολογουμένως περὶ Υἱοῦ σημαίνει, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν. Ἄθ. εἶπε· Βραχίων, οὗ ἐστὶ βραχίον, ὁμοούσιος τυγχάνει, ναὶ ἢ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἄθ. εἶπε· Καὶ ἡ δεξιὰ, οὗ ἐστὶ δεξιὰ, ὁμοούσιός ἐστι, ναὶ ἢ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Σὺ δὲ τί φῆς με ἀίδιον συντίθεσθαι τὸ Θεῖον; Οὐκ ἐπικράσω ποτὲ Κλήμεντος τοῦ παρακολουθήσαντος Πέτρου τῷ ἀποστόλῳ, ὃς καθαιρεῖ τὴν τοιαύτην δόξαν; Ἄθ. εἶπε· Μέμνησο τῶν εἰρημένων, ὡ ἀνθρώπε, καὶ μὴ πλανῶ. Ἐγὼ γὰρ ἀπλόων, ἀσύνητον, ἀπερίγραφον (69) τὸ Θεῖον σέβομαι, μεμαθηκώς ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ θείων Γραφῶν, καὶ τῶν καθεξῆς διαδεξαμένων τὴν ἐπισκοπὴν. Οὐδενὸς οὖν ἑτέρου ἔνεκεν ἡ Γραφὴ βραχίονα καὶ δεξιάν καλεῖ τὸν Υἱόν, ἢ ἵνα εὐσεβῶς νοῶμεν ὁμοούσιον ὄντα τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, διὰ τὸ ἀνεγχώρητον ἐπ' ἀνθρώπου ἐκλαθεῖν τινα ἑτεροῦσιον τὸν βραχίονα, ἢ τὴν δεξιάν καὶ τὸν δάκτυλον, ὡς ἕκαστον αὐτῶν (70) διαφέρειν πέφυκεν. Ἄρ. εἶπε· Σύμφημι ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ· ἀπόδος μοι λοιπὸν λόγον περὶ τῆς ἀμπέλου

32. Ἄθ. εἶπε· Δύο γενεῶν ἀμπέλου εἴωθε μνημονεύειν ἡ θεία Γραφή, μία μὲν χρηστὴν καὶ εὐφραντικὴν τε καὶ χαροποιούσαν καρδίαν ἀνθρώπου,

⁶⁹ Joan. xv, 1. ⁶⁹ Psal. cxviii, 73. ⁶⁹ Isa. liii, 1. ⁶⁹ Psal. cxvii, 16.

(67) Regius et Basil., ἀξιὸν οὖν καὶ τῇ. Anglicanus, ἀξιὸν οὖν συντόμως Παύλο post Anglicanus, κέλευσον pro σέλησθην.

(6) Anglic. καὶ ἐτι.

(69) Ita omnes mss. præter Aug. quem sequitur edit. Paris. habetque ἀπερίγραφον.

(70) Aug. αὐτὸν.

τὸν Κυρίον Ἰησοῦν Χριστόν· θατέραν δὲ τὸν διάβολον, λύσσαν καὶ ἰδὸν ἀποστάζοντα, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἡ γὰρ ἄμπελος αὐτῶν ἐκ Σοδόμων, καὶ ἡ κληματις αὐτῶν ἐκ Γομόρρας· ἡ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας· ὁ οἶνος αὐτῶν θυμὸς ἀσπίδων ἀνάτονος. » Καὶ ὁ λαὸς δὲ ἄμπελος ἕνομάσθη, καὶ δίκαιοι πολλαχοῦ ἐκλήθησαν ἀμπελώνες, ἀπλῶς μέντοι καὶ ἀπολελυμένως, χωρὶς τοῦ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή. » Ἔνα μὴ οὖν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐκ τῆς ἐπωνυμίας προσλογισθῆταί τις προειρημέναις ἀμπελοῖς, οὐ λέγω τῷ διαβόλῳ, ἀλλ' οἷον τῇ μετενεχθείσῃ (71) ἐξ Αἰγύπτου καὶ φυτευθείσῃ, ἵνα ποιήσῃ καρπὸν σταφυλῆς, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας, εἶπε μετὰ προσθήκης· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, » ἡς ὁ καρπὸς ζωὴ, χαρὰ, εἰρήνη, ἀγάπη (72), δικαιοσύνη, πίστις, εὐκρινευστάτη, γῶσις, εὐσέβεια, ἀνεμία, σεμνότης, φιλανθρωπία, πραότης, ἐγκράτεια, καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις. Ἐπειδὴ καὶ τὰ κλήματα, τῆς αὐτῆς εὐγενεῖας τῆς ἀληθινῆς ἀμπελοῦ τυγχάνοντα, δεῖ ὁμοίον καρπὸν προβάλλεσθαι, ἥς εἰσὶν ἀμπελοῦ κλήματα. Τοὺς ἀποστόλους οὖν ἐφη, ἅμα παρασκευάζων αὐτοὺς ἐμμένειν ἐν (73) τῇ πίστει, καὶ μὴ ἀποσκιρτήσαντας ἐκ τῆς ἀληθείας, ὡσπερ Ἰουδαί, ἀκάρπου ἀπομείναι. Οἵτινες γὰρ ἐξολισθήσουσιν (74) ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου ἀγάπης καὶ πίστεως, δικὴν κλημάτων ἀποτεμνόμενοι, ῥίπτονται ἔξω τῶν θείων. Νηφαλίους οὖν καὶ προθύμους προτρέπει γίνεσθαι τοὺς μαθητὰς διὰ τοῦ φῆσαι· « Ὁ Πατὴρ μου γεωργὸς ἐστίν, » ὡσανεὶ ἔλεγεν· Εἰδέναι ὑμᾶς βούλομαι, ὅτι, εἴ τινα ὁ Πατὴρ ὁ ἐμὸς γεωργεῖ, ὁ τοιοῦτος τὸν ἐμὸν καρπὸν ἀποδίδωσι μὴ ἕωντος (75) καρπὸν ἀλλότρου ἐν τοῖς ἀληθινοῖς κλήμασι τῆς ἀμπελοῦ βλαστήσαι. Ἐμπεριπατῶν γὰρ ἐν τῷ ἀμπελῶνι, τουτέστιν ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ταμείοις, πάντα τὰ σαθρὰ καὶ μακροὶ περιαιρεῖ, πρὸς τὸ μὴ ὀλομανοῦσαν διαφθεῖρειν ὄνπερ (76) ὁ γεωργὸς ποθεῖ προβαλέσθαι καρπὸν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ τῆς αἰσθητῆς ἀμπελοῦ λόγος δύναται συμβαλέσθαι ἡμῖν εἰς τὸ ζητούμενον, ἀρχτέον ἐντεῦθεν ἐκθέσθαι καὶ περὶ τούτου τὴν ἀφήγησιν.

33. Ἐπειδὴ περ καταλειφθεῖσα πρὸ τοῦ χειμῶνος ἡ ἄμπελος εὐδαλῆς τε καὶ εὐκλήματος ἔστηκε καρτερῶς πρὸς τὰς ἐφόδους τοῦ χειμῶνος· ὁ δὲ, τῆ ἀπηνεστάτῃ προσβολῇ τοῦ κρύου αὐτοῦ προσηλυθῶς, ἀπομαραίνειν ἀρχεται τινα τῶν φύλλων αὐτῆς, αὐτὰ δὲ, διὰ τὴν σαθρότητα ἀτονοῦντα, ἐκπίπτουσιν ἀπὸ τῶν ὕψωμάτων, ἀπὸ τῶν ἀνωτέρω (77) ἐπὶ τὰ βαθύτερα φερόμενα, εἶτα μένει ἡ ἄμπελος εὐκλήματος ἀντέχουσα τῇ φορᾷ (78) τοῦ χειμῶνος. Εἰ δὲ τῆ παραμονῇ τῆς ἀκράτου ψυχρότητος κατέβλαψέ τινα τῶν κλημάτων, ὁμοῦ τῇ ἐνστάσει ἡ ἄμπελος σὺν τοῖς περιλειφθεῖσιν αὐτῇ ὕγεινοῖς κλήμασιν ἐπεραίωσε τὸν χειμῶνα, καὶ ἐκ τοῦ χειμερινοῦ καμᾶτου ἐξέφυγε.

⁶³ Deut. xxxii, 32, 33. ⁶⁴ Ioan. xv, 1.

(71) Aug. οἷαν μετενεχθείσαν... καὶ φυτευθείσαν.

(72) Sic Regius, ut et legit Nannius. In cæteris et in editis, ἀγάπη deest.

(73) Ita Reg. In aliis vero et in edit. ἐν deest.

(74) Aug. ἐξολισθήσασιν.

(75) Aug. μὴ ἕωντα.

A est Dominus Jesus Christus. Alia est diabolus, rabiem et venenum distillans, uti scriptum est: « Nam de vinea Sodomorum, vinea eorum: et sarmentum eorum ex Gomorrha. Uva eorum, uva fellis, botrus amaritudinis: vinum eorum, furor aspidum insanabilis ⁶³. » Populus item vitis appellatus est, sæpeque iusti vites sunt dicti, simpliciter tamen et absolute, nec de illis dicitur, « Ego sum vitis vera ⁶⁴. » Quocirca ne Salvator ob huiusmodi cognomen aliis supra dictis vitibus annumeretur (non diabolo tamen), verbi gratia, viti ex Ægypto translatae et plantatae, ut fructum uvæ produceret, sed spinas produxit; ait cum additamento, « Ego sum vitis vera, » cuius fructus est vita, gaudium, pax, charitas, justitia, fides purissima, cognitio, pietas, castitas, gravitas, humanitas, mansuetudo, temperantia, et similia. Nam cum palmites eadem gaudeant nobilitate, qua vera vitis, par est eos similium viti fructum producere, cuius sunt palmites. Apostolos igitur indicavit, simul eos confirmans et exhortans ut in fide constantes essent, non autem steriles manerent, a veritate, Judæ exemplo, resiliendo. Nam qui ex Domini charitate et fide decidunt, instar palmitum ¹⁷⁴ amputati, extra divina projiciuntur. His itaque verbis, « Pater meus agricola est, » suos adhortatur discipulos ut vigilent et diligentes sint, ut si diceret: Scire vos volo quod si quem Pater meus excolat, ille fructum meum producit. Nec enim sinit alienum fructum in veris vitis palmitibus germinare. Namque in vinea, hoc est in animæ penetralibus, deambulans, putrida omnia et luxuriantia amputat, ne silvescens fructum corrumpat, quem agricola optat produci. Verum quandoquidem sensibilis vitis exemplum nobis aliquid conferre potest ad id de quo agitur; inde, si placet, rem exponere ordiamur.

33. Vinea ante hiemem viridis et palmitibus bene ornata, contra hiemis incursus fortiter resistit. Hieme autem immitissima frigoris impulsione accedente, quædam vitis folia cæperunt marcescere quæ cum essent putrida, nec consistere valerent, e summis partibus deciderunt, atque ita e superioribus locis in inferiora sunt delapsa: stat deinde vitis cum palmitibus, hiemis impetui obsistens. Aut si summi frigoris perseverantia quidam ex palmitibus læsi fuerint, tamen vitis cum reliquis sanis palmitibus constanter manens, hiemem effugit et ex hibernis ærumnis evasit. Cum autem ver attigerit, qui novus est annus, sperat se quietem

(76) Sic Reg. Aug. vero, ὀλομανοῦσαν συμπνίγειν ὄνπερ. Edili, ὀλομανοῦσαν ὄνπερ.

(77) Aug., ἀνωτέρω.

(78) Sic Reg. et August. Alii vero cum editis, τῇ φορᾷ.

habituram : cum subito agricola ad ipsam cum cultro accedens, primum diligenter omnes circumspicit palmites, tum eos quos hiems læserit incipit amputare, deinde sanos quoque palmites ad tertium et quartum usque oculum amputat. Stat vero ipsa nudata læsaque cultro vitis sublimis, in cælum aspiciens, lacrymaturque tertium usque diem. Postea Deo providente solatium consecuta, lacrymari desinit, multisque repente productis palmitibus talis apparet, qualis antea erat, imo multo speciosior. Ex his autem quæ hactenus exposuimus, clarius intellecturus es quæ de vera vite dicturi sumus.

οἶα ἦν καὶ πρότερον, μᾶλλον δὲ καὶ ἐνδοξότερα. Ἐκ δὲ τῶν προαποδοδεμένων ἔσται σοι σαφέστερα καὶ τὰ ἐπόμενα περὶ τῆς ἀμπέλου τῆς ἀληθινῆς.

34. Itaque Dominus viti umbrosæ multisque ornatae palmitibus est similis, propter multitudinem scilicet discipulorum, et circumjacentium turbarum ad ipsum, auxilii obtinendi ergo accurrentium; adeo ut numerus eorum, qui in ipsum credunt, omnem superet conjecturam. Illi vero suo in illum indissolubili amore, tanquam palmites ei adhærescunt, quorum alii, spiritualis commodi percipiendi gratia, nolunt extra illum, sed una cum eo esse: alii vero sanari cupientes, alii Christum venire audientes, simul convenerunt, novum spectaculum videndi desiderio, Deum nempe in corpore inter homines versantem. Denique adventu Domini omnia gaudio plena erant: qui quocumque incederet, veluti vitis palmitibus densa, ob multa hominum millia, qui eum comitabantur, omnium in seipsum flagranti amore erat conspicuus, cum omnes ipsi adhærent. At cum hiemales venti Pare cœpissent summis ex locis, ad illos probandos qui ipsum comitabantur, statim non pauci, marcescentium instar foliorum ex vitali vite, cui adhærescebant, deciderunt. Aliique pontificum metu, ne synagogæ extorres fierent, vitam suam negaverunt, quemadmodum et nunc fieri videmus. Siquidem, ut illi olim, sic hodie hypocritæ homines gloriam persecutorum Ecclesiæ magis dilexerunt quam Dei gloriam. Alii vero non intelligentes divina et spiritualia **175** Domini verba, retrorsum abierunt; reumque et vituperatione dignum esse existimantes benefactorem suum, hæc ausi sunt loqui, « Quis potest eum audire? » Hos sane nostra aetate æmulantur, qui veritatem sequi recusant; eo quod tribulationes et tentationes fidem ipsam sequantur. Aiunt enim ipsi, Quis possit observare traditionem mandatorum Domini et fidei?

35. Judæ præterea infidelitatem patefecit vehementia hiemis: quales nunc se exhibent illi mundi hujus amici, qui cum antea Christi essent discipuli, amici et comites, nefandas synodos adversus Je-

¹⁷⁵ Joan. vi, 61.

(79) Aug., ἀναφέρεται.

(80) Sic Reg. In aliis et editis deest ἀλλά.

(81) Reg. καὶ οἱ μὲν, et mox, ἐξηγουμέντο τὴν αὐ-

Α Φθάσασα δὲ ἐπὶ τὸ ἔαρ, ὅπερ ἐστὶ νέον ἔτος, δοκεῖ διαναπαύεσθαι· ἀφηνιδίως δὲ ὁ γεωργὸς ἐπιστάς αὐτῇ, ξίφος ἐπιφερόμενος, πρῶτον μὲν, ἀκριβῶς κατοπτρισάμενος ἅπαντα τὰ κλήματα, ἀρχεται τὰ βλαβέντα ἐκ τοῦ χειμῶνος ἐκτέμνειν, ἔπειτα καὶ τὰ ὑγιαίνοντα ἀπὸ τρίτου ἢ τετάρτου ὀφθαλμοῦ περιαιρεῖν. Ἡ δὲ ἀμπέλος, γυμνωθεῖσα καὶ πληγθεῖσα τῷ ξίφει, ἔστηκε μετέωρος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀποθλίπουσα, ἅμα δακρύουσα ἄχρι τῆς τρίτης ἡμέρας. Παρακλήσεως δὲ τυγχάνουσα ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, παυσαμένη τῶν δακρῶν, ἀφηνιδίως πολλὸν ἀριθμὸν καὶ δχλὸν κλημάτων βλαστήσασα, ἢ αὐτῇ ἀναφαίνεται (79)

34. Ὁ οὖν Κύριος τρόπον ἀμπέλου εὐκλημάτου καὶ συσχίου ἐπέχων, διὰ τὸ πλήθος τῶν μαθητῶν καὶ τῶν πέριξ δχλῶν ἐπιπορευομένων πρὸς αὐτὸν βοηθείας ἔνεκεν· ὡς εἶναι πλήθη ἀνείκαστα, πιστεύοντα εἰς αὐτόν· καὶ τῷ μὲν πῶθι τῷ εἰς αὐτὸν ἀχωρίστως ἔχειν αὐτούς, τρόπον κλημάτων συνόντων αὐτῷ, τινῶν δὲ καὶ ὠφελείας χάριν πνευματικῆς μὴ βουλομένων ἐκτὸς αὐτοῦ τυγχάνειν, ἀλλὰ (80) συνεῖναι αὐτῷ, ἐτέρων δὲ βουλομένων λάσεως τυχεῖν, ἄλλων δὲ ἀκηροῦτων, ὅτι Χριστὸς ἔχει, καὶ συνεληλυθότων κατὰ τὸ αὐτὸ, βουλομένων θεάσασθαι τὸ καινότερον θέαμα, Θεὸν ἐν σώματι ἀνθρώποις συναναστρεφόμενον. Καὶ ἀπλῶς ἦν ἅπαντα χαρᾶς γέμοντα τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου γενομένης· οὐ δ' ἂν ἐδάδιζεν, ὡς περ εὐστεφῆς ἀμπέλος διὰ τὰς μυριάδας τῶν συμπορευομένων αὐτῷ δχλῶν ἦν ὀρώμενος πῶθι τῷ πρὸς αὐτόν, ἀπάντων συννηομένων αὐτῷ. Ἀρξαμένων δὲ χειμερινῶν πνευμάτων ἐκ τῶν ἀκρωτηρίων καταφυσᾶν πρὸς δοκιμὴν τῶν συμπορευομένων αὐτῷ δχλῶν, ἀθρόως φύλλων δ' ἦν μαραινόμενων, ἀπέπιπτον οὐκ ὀλίγοι, ἧς εἶχοντο ἀμπέλου ζωτικῆς, καὶ τῶν μὲν (81) διὰ φόβον τῶν ἀρχιερέων, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται, ἐξαρουμένων τὴν ἑαυτῶν ζωὴν, ὡς περ καὶ νῦν ὀρώμεν γινόμενα τὰ αὐτὰ πράγματα· ἠγάπησαν γὰρ, ὡς οἱ τότε, καὶ νῦν τῆς ὑποκρίσεως ἀνθρώποι τὴν δόξαν τῶν διωκτῶν τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ εἶλοντο· ἐτέρων δὲ μὴ συναισθημένων τῶν θείων καὶ πνευματικῶν ρημάτων τοῦ Κυρίου εἰς τὰ ὀπίσω ἐπιστραφέντων, αἰτίαν τῷ εὐεργέτῃ καὶ φόγον προσάψάντων, καὶ λεγόντων, « Τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν; » Ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου καιροῦ πράττουσιν οἱ μὴ βουλόμενοι συνοδεύειν τῇ ἀληθείᾳ, διὰ τὸ παρέπεσθαι θλίψεις καὶ πειρατήρια τῇ πίστει. Φασὶ γὰρ, Τίς δύναται φυλάξαι τὴν παράδοσιν τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου καὶ τῆς πίστεως;

35. Ἐτι μὴν καὶ τὴν ἀπιστίαν τοῦ Ἰούδα ἢ σφοδρότης τοῦ χειμῶνος ἤλεγξεν, ὡς καὶ νῦν, φίλα κόσμου κρατηθέντες οἱ ποτε μαθηταὶ ὄντες καὶ φίλοι καὶ συνοδοίποροι τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τοῦ Ἰησοῦ συν-

τῶν ζωὴν, et paulo post, ἔτεροι δὲ μὴ συναισθημένοι... ἐπιστραφέντες... προσῆψαν λέγοντες, Τίς, etc.

οδους ἀθεμ.τους συγκροτοῦσιν οἱ καὶ τὸ γαζοφυλά- A
κιον πιστευθέντες. Οὐκ ἠγνοεῖ αὐτῶν τὴν σαθρότητα,
ἀλλ' ἵνα παρασκευάσῃ αὐτοὺς τὰ Δεσποτικά χρωμέ-
νους ἐτοιμοτάτους (82) εἶναι ὑπὲρ τοῦ Δεσπότητος ἀν-
δρῆζεσθαι, ἢ κατὰ τοῦ βασιλέως αὐτῶν στρατεύεσθαι
προφάσει φίλας κοσμητικῆς. Οἱ τοιοῦτοι, κλημάτων
δικτὴν ἀγενεσιάτων καὶ ἀκάριων ἐπέχοντες, τερνούμε-
νοι δὲ πρὸς τοῦ γεωργοῦ, κατὰβρωμα πυρὸς αἰωνίου
γίνονται. Ὅμως τῶν χειμῶνων ἐπὶ πολὺ προσπελα-
σάντων τῇ ἀληθινῇ ἀμπέλῳ, λέγω δὴ τῷ Κυρίῳ Ἰη-
σοῦ, πῆ μὲν βουλομένον λιθάσαι (83) αὐτὸν Γραμμα-
τέων τε καὶ Φαρισαίων· φοβηθέντες δὲ μὴ ἀναιρε-
θῶσι πρὸς τῶν δχλων τῶν τὸν Κύριον φιλοῦντων,
ἐπαύσαντο· πῆ δὲ βουλομένον συλλαβῆσθαι αὐτὸν,
καὶ τοῦ Ἰησοῦ μὴ συγχωρήσαντος αὐτοὺς κρατῆσαι
αὐτὸν, ἕως ἢ προσωρισμένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου πρὸ
τῶν αἰώνων ὥρα καὶ ἡμέρα παραγένηται, ἐν ἣ ἔδει
αὐτὸν παθεῖν. Ἐν ἄλλῳ δὲ καιρῷ θελούντων τινῶν κα-
τακρημνίσαι αὐτὸν, καὶ αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ διὰ μέσου
αὐτῶν διεξεληλυθότος (84), καὶ μυρία ἦν τὰ ἐπερχό-
μενα πειρατήρια, ἀ, προσβάλλοντα καὶ κωλυόμενα,
εἰς τὸ μηδὲν ἐρχόμενα ἔχωρουν. Ἐκεῖ δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ
νέου ἔτους, ᾧ καιρῷ ἔδει τὸ Πάσχα θύεσθαι κατὰ τὰ
θεοπισθέντα παρὰ τοῦ Κυρίου, λύειν μὲν πάντα
σύνδεσμον ἀδικίας, προστάγματος θείου φοιτήσαντος
πρὸς αὐτοὺς, ἔλεημοσύνης δὲ ἐξίλασκομένους ἐαυ-
τοὺς προσοικειοῦν τῷ Θεῷ, μὴ ἐχθραίνειν δὲ πρὸς
τὸν πλησόν', μήτε μὴν ζητεῖν κακὰ κατὰ τινος ἀν-
θρώπου διὰ τὸ κοινὸν τοῦ γένους, ἀλλ' εἰρήνῃ καθα-
ρωτάτους ὄντας καλεῦει προσάγειν τὴν λατρείαν.

36. Ὡς ἐν καιρῷ οὖν εἰρήνης καὶ ἑορτῆς ἦκει ὁ C
Ἰησοῦς εἰς Ἱερουσόλυμα σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ,
οὐκ ὡς ἀγνοῶν τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν, ἀλλὰ
καὶ γὰρ σφόδρα γινώσκων. Ἀμέλει γ' οὖν καὶ τοῖς μα-
θηταῖς προεἰρήκει τὰ ἐπόμενα (85)· « Ἴδοὺ ἀναβαί-
νομεν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πα-
ραδοθήσεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν πρεσβυτέρων καὶ
τῶν γραμματέων, καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσι,
καὶ κατακρινούσιν αὐτὸν θανάτῳ. » Ἴνα οὖν τὸ ἀδι-
κον τοῦ παρὰνέμου συναθροίσματος τῶν Ἰουδαίων
διαφανῇ, εἰσελήλυθεν ἡ εἰρήνῃ εἰς Ἱερουσόλυμα. Οἱ
δὲ τῆς εἰρήνης ἀλλότριον ἔωρακότες διεταράχθησαν·
ἐχθρὸν γὰρ πολεμίοις καὶ ἀνδροφόνους εἰρήνῃ. Καί-
ρειν γὰρ μέλλον πεφύκασι τοῖς κακοῖς ἤπερ τοῖς ἀγα-
θοῖς ἔργοις καὶ τῇ καρποφορίᾳ τῆς εἰρήνης. Οἱ δὲ
ἐπιτηρησάμενοι, ἀφνω ἐπιστάντες ξιφῆρεις τῷ τόπῳ,
ἔθα ἦν σὺν τοῖς μαθηταῖς ὁ Ἰησοῦς, κατοπερισά-
μενοι ἅπαντες (86), ἐν πρώτοις ἐπιβάλλουσι τὰς μια-
ρὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπ' αὐτόν, ἐτι τῶν μαθητῶν αὐτοῦ
συνεστώτων αὐτῷ. Ὁ δὲ φησιν εἰρηνικῶς τοῖς μαιφό-
νοις· « Εἰ ἐμὲ ζητεῖτε, ἀφετε τοὺτους ὑπάγειν. »
Τῶν δὲ μαθητῶν ἔωρακότων τὰ δύσφορα πειρατήρια,
μὴ παρουσίας αὐτοῖς τῆς δυνάμεως τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος, καταλιπόντες αὐτὸν τὴν διδασκαλίαν καὶ Κύ-

sum congregant, quibus et cura gazophylacii com-
missa est. Non utique fœditatem eorum ille igno-
rabat, sed hoc egit, ut ipsos Dominicis pecuniis
utentes paratissimos potius redderet ad fortiter
pro Domino dimicandum, quam ad bellum contra
regem suum, propter mundi amorem, suscipiend-
um. Hi, ignobilium et sterilium palmitum instar;
ab agricola resecti, ignis æterni pabulum fiunt.
Cæterum frequentes hiemis procellæ in veram
vitem, Christum Jesum videlicet, irruerunt, cum-
que scribæ et Pharisei ipsum vellent lapidibus
obruere, veriti ne a turbis Dominum amantibus
interficerentur, ab inceptis destiterunt; cum item
alias ipsum vellent comprehendere, non concessit
Jesus, donec advenisset hora et dies, quem ipse
Dominus ante sæcula præsinierat, qua ipsum pati
oportebat. Alio rursus tempore cum quidam eum
vellent præcipitare, ipse quiete per medium eorum
exiit⁸⁵. Innumerabiles etiæ fuere tentationes, quæ
impedentes cohibita sunt, et in nihilum abierunt.
Tum vero novi anni principium erat, quo tempore
juxta Domini præceptum, Pascha immolandum erat.
Jubet autem, ut ipsis imperavit Deus, omne eos
iniquitatis vinculum solvere, Deumque sibi propi-
tium et conjunctum eleemosynis reddere, proximi-
um non odio habere, nec quid mali adversus
quempiam moliri, ob communionem humani generis,
sed cum pace et summa animæ munditia debi-
tum Deo cultum exhibere.

36. Itaque pacis et festi veluti tempore venit
Jesus Jerosolymam cum suis discipulis, non veluti
ignorans quæ sibi ventura erant, sed maxime
ea explorata habens. Hinc certe quæ sequuntur disci-
pulis prædixit: « Ecce ascendimus Jerosolymam, et
Filius hominis tradetur in manibus seniorum et
scribarum, et tradent eum gentibus, et condemna-
bunt eum morte⁸⁷. » Ut ergo injustæ Judæorum
turbæ appareret iniquitas, pax Jerosolymam in-
troivit, quam ubi conspexere ipsius hostes, turbati
sunt: pax enim hostibus et homicidis inimica est.
Hi enim malis potius quam bonis operibus et
fructibus pacis solent delectari. Illi vero postquam
ipsum observassent, ensibus armati subito in
locum irruunt, ubi erat Jesus cum suis discipulis.
D Tum omnes circumspicientes, impuras manus in
ipsum in primis injiciunt, cum adhuc essent cum
eo discipuli. At ille homicidas pacifice his verbis
alloquitur: « Si me queritis, sinite hos abire⁸⁸. »
Discipuli vero gravissima contentes pericula,
cum ipsis non adesset sancti Spiritus virtus,
magistro ac Domino relicto, se in fugam dederunt.
Illi vero Satanæ domestici comprehenderunt Je-
sum, quem in Calvariæ locum duxerunt, ut eum

⁸² Luc. iv, 30. ⁸⁷ Matth. xx, 18. ⁸⁸ Joan. xviii, 8.

(82) Reg. τοῖς δεσποτικῶς χρωμένους ἐτοιμοτάτα.

(83) Aug. λιθάσασθαι.

(84) Aug. ἐξεληλυθότος.

(85) Reg. ἐσόμενα.

(86) Ita mss. Editi vero, ἅπαντα.

ibi crucifigerent, quo facto omnia adimpleverunt quæ antea de illo scripta erant, suspensumque in cruce, veluti vitem in pedamento, fixerunt. Ille autem solus in cruce relictus, duos vel tres palmites veluti habens, **176** manus in transversum expandit, caput vero cum pectore et pedibus in rectum. Cæterorum vero palmitum coma spoliatus, clavis et lancea vulneratus, sancto sanguine, scatebræ instar, lacrymari cœpit. Repente autem post triduum resurrexit, in nullo, quod antea erat, diminutus, sed majori potius cum gloria apparens, seque vitam esse cordibus discipulorum fidem faciens. Majore deinde quam antea producto numero, discipulorum nimirum turma, post resurrectionem, non in Judæa tantum, sed et extendit palmites suos usque ad mare, operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei ⁶⁹. » Hæc de vera vite commentatio, prout potui, a me pie instituta est.

κέρους τοῦ Θεοῦ. » Αὐτὴ ἡ πραγματεία τῆς ἀληθινῆς

37. Ar. Valde bene ista se habere assentior. Jam mihi inquirendum superest de Spiritu sancto. Nam quod ad Filium spectat, confiteor et ego eum in omnibus Patri æqualem esse, nisi quod ille sit omnipotens. *Ath.* Nihil certe confessus es quod pietati sit consentaneum. *Ar.* Quare? *Ath.* Scilicet Filius suo Patri æqualis est, omniumque est Dominus, quibus ipsius Pater dominatur. *Ar.* Ego de omnipotentia loquor, non de eo quod his omnibus dominatur Filius, quibus Pater suis dominatur. *Ath.* Quid est, omnipotens? *Ar.* Is est qui omnia sub potestate habet. *Ath.* An non ergo Filius omnia secundum te sub potestate habet? *Ar.* Recte et id cum cæteris dixisti: omnia enim sub potestate habet Filius, idemque est omnipotens, ut et Pater. Nam cum una sit Patris et Filii divinitatis natura, una quoque est omnipotentia. Jam igitur de Spiritu sancto disseramus: præsertim cum tu initio definieris ipsum esse Patri et Filio consubstantialem, quod ipse pernego, sanctarum Scripturarum auctoritate innixus, ex quibus habeo ipsum creatum esse: idque tibi paucis probo. Nempe Joannes asseverat omnia per Filium facta esse, quo quidem verbo Spiritum minime comprehendit, ipsum item e caelis a Patre ad apostolos in auxilium missum esse: atqui id quod e loco ad locum transgreditur, transeuntis est naturæ. Unde evidens est creatæ ipsum esse naturæ, non autem increatæ, qualis illa est quæ beatæ illius naturæ Patris et Filii dicitur, quæque omnia continet, et ubique substantia præsens est; quemadmodum supra a te concessum est: in quo et me non tecum, sed cum veritate

⁶⁹ Psal. LXXIX, 11.

(87) Sic Regius quem sequimur. Basil. et Ang. 'Ο δὲ καταλειφθεὶς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. In Augustano tamen deest ὁ δὲ. In editis hæc desunt.

(88) Reg. τῶ ἰδίῳ Πατρὶ.

ριον φυγῆ ἐχρήσαντο. Οἱ δὲ οἰκεῖοι τοῦ Σατανᾶ, συλλαβόμενοι τὸν Ἰησοῦν, ἄγουσιν ἐπὶ τὸν Κρανίου τέπον, εἰς τὸ σταυρῶσαι αὐτὸν ἐκεῖ, ἅπαντα ἐκπληρώσαντες τὰ πρὶν ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα, καὶ ἀναρτήσαντες, κατέπηξαν αὐτὸν, ὡς ἐπὶ χάρακι ἀιπελῶν, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. 'Ο δὲ καταλειφθεὶς μόνος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ (87), ὡς περ δικλήματος ἢ τρικλήματος ἐκπετάσας κατὰ μὲν τοῦ πλαγίου τὰς χεῖρας, κατὰ δὲ τοῦ ὀρθοῦ κεφαλὴν σὺν θώρακι ἅμα κοσῖ. Περιαιρεθείσης δὲ τῆς κόμης ἀπάσης τῶν λοιπῶν κλημάτων, πληγὴς πρὸς τῶν ἤλων καὶ τῆς λόγης, ἐδάκρυε τῷ ἁγίῳ αἵματι κρουνηθόν. Αἰφνιδίως δὲ ἀνέστη τριήμερος, μηδὲν μειωθείς, ὅπερ ἦν τὸ πρὶν, μᾶλλον δὲ ἐνδοξότερος ἐκφανείς, πιστεῖ πληροφορήσας τὰς καρδίας τῶν μαθητῶν εἶναι αὐτὸν τὴν ζωὴν. Πολὺν δὲ ἀριθμὸν βλαστήσας, ὄχλον μαθητῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἣ τὸ πρὶν, οὐκ ἔτι ἐν Ἰουδαίᾳ μόνον, ἀλλ' ἐξέτεινε τὰ κλήματα αὐτῆς ἕως θαλάσσης· ἐκάλυψεν ἕρπ ἢ σκιά αὐτῆς, καὶ αἱ ἀναδενδράδες αὐτῆς τὰς ἀμπέλου κατὰ τὸ δυνατὸν εὐσεβῶς νενόηται.

57. Ar. εἶπε· Σφόδρα ὀρθῶς ἔχειν φημί. Ἐτι δὲ ὑπολείπεται μοι περὶ τῆς ζητήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος· περὶ γὰρ τοῦ Υἱοῦ συνημολογῶ κατὰ τὸ ἴσον αὐτὸν εἶναι τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα, ἐκτὸς τοῦ παντοκράτορα αὐτὸν εἶναι. Ἄθ. εἶπεν· Οὐδὲν ὁμολογήσας τῶν τῆ εὐσεβείᾳ ἀνηκόντων. *Ar.* εἶπε· Τίνος ἔνεκεν; Ἄθαρ. εἶπεν· Ἴσος τυγχάνει τοῦ ἰδίου Πατρὸς (88) ὁ Υἱὸς ἀραρῶς, καὶ πάντων Κύριός ἐστιν, ὧν κυριεύει ὁ Πατὴρ αὐτοῦ. *Ar.* εἶπεν· Ἐγὼ περὶ παντοκρατορίας ἔφη, οὐ περὶ τοῦ κυριεύειν (89) τὸν Υἱὸν ἀπάντων, ὧν κυριεύει ὁ Πατὴρ αὐτοῦ. Ἄθ. εἶπε· Παντοκράτωρ τί ἐστίν; *Ar.* εἶπεν· Ἐκ τοῦ πάντων κρατεῖν. Ἄθαρ. εἶπεν· Ὁ Υἱὸς οὖν κατὰ αὐτὰ πάντων οὐ κρατεῖ; *Ar.* εἶπε· Καλῶς ἔφησιν σὺν τοῖς λοιποῖς καὶ τοῦτο· πάντων γὰρ κρατεῖ καὶ παντοκράτωρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ὡς περ καὶ ὁ Πατὴρ. Ὅποτε μίξ οὐσης οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τῆς θεότητος (90), καὶ μία παντοκρατορία τυγχάνει. Λοιπὸν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζητήσωμεν· ἐπειδὴ μάλιστα ὠρίσω σὺ ἐν ἀρχῇ ὁμοουσίον αὐτὸ εἶναι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἐγὼ δὲ ἀντιλέγω, ἔχων τὴν ἀπόδειξιν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὅτι κτιστὸν τυγχάνει· καὶ διὰ συντόμου ἐρῶ τὴν περὶ τούτου παράστασιν, ἐν τῷ τὸν Ἰωάννην διιχυρίσασθαι φάσκοντα, πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγονῆσθαι, μὴ συμπαραλαβόντα καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ, ἔτι μὴν καὶ ἀποστελλόμενον πρὸς τοῦ Πατρὸς ἐκ τῶν οὐρανῶν πρὸς βοήθειαν τῶν ἀποστόλων· τὸ δὲ ἀπὸ τόπου εἰς ἕτερον τόπον μετὶν μεταδατικῆς οὐσίας τυγχάνει. Ἐκ τούτου καταδῆλου ὄντος κτιστῆς αὐτὸν φύσεως εἶναι, καὶ οὐκ ἀκτιστοῦ, τῆς μακαρίας οὐσίας ἐκείνης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λεγομένης. (91), καὶ περιεχοῦσης τὰ ὅλα, καὶ πανταχοῦ

(89) Reg. μὴ κυριεύειν.

(90) Reg. et Angl. ἡ θεότης.

(91) Reg. et Angl. λέγω μόνης.

παρούσης κατ' οὐσίαν καθὼς προαποδέδοται ὑπὸ τοῦ ἑν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένους, κάμου συνευδοκῆσαντος οὐ σοί, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ· ἔτι δὲ καὶ τοῦ Θεοῦ λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου· « Ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα, » οἷς ἐγὼ νομίζω μὴ δύνασθαι σε ἀντειπεῖν.

38. Ἀθ. εἶπε· Γέγραπται· « Ἐγένεθε ἅγιοι, ὅτι ἐγὼ ἅγιος ἀγιάζων ὑμᾶς. » Καὶ πάλιν ὁ Σωτὴρ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὑπὲρ τοῦ ἀγιασθῆναι τοὺς μαθητὰς ἔφη οὕτω· « Πάτερ, ἀγιάσον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· » καὶ πάλιν περὶ ἑαυτοῦ (92) ὁ Σωτὴρ φησιν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. » Κατὰ ταῦτα ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεότης ἐστὶν ἡ ἀγία καὶ ἀγιοποιῶσα, ἡ ἀγιάζουσα πάντα τὰ λογικὰ, τὰ καταξιούμενα ἐξ αὐτεξουσίας γνώμης τε καὶ σπουδῆς τὴν ἀγίαν δέξασθαι καὶ μακαρίαν οὐσίαν εἰς κοινωνίαν ἁγιασμοῦ. Εἰ οὖν οὐκ ἔστι τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐσίας τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τίνας ἔνεκεν συνηριθμησεν αὐτὸ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ συμβόλῳ τοῦ ἁγιασμοῦ; Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος πρὸς τοὺς μαθητὰς· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Εἰ οὖν πάντα τὰ ἔθνη τὰ πιστεύοντα καὶ ἀγιάζόμενα ἀγιάζονται τῇ τρισμακαριωτάτῃ ὀνομασίᾳ, ὁ λόγος ἐστὶν ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεότητος ὑπάρχει, ἐκ τοῦ ἁγίου αὐτὸ εἶναι κατ' οὐσίαν, καὶ ἁγίους ποιεῖν πάντας τοὺς προσβάλλοντας αὐτοῦ τῇ κοινωνίᾳ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος πρὸς οὓς ἔφη· « Ἄλλ' ἀπαλούσασθε, ἀλλ' ἡγιάσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι αὐτοῦ τῷ ἁγίῳ. » Εἰ δὲ οὐκ ἔστι τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑποστάσεως (93), πάλιν φημι, πῶς συνηριθμήθη Πατρὶ καὶ Υἱῷ· ὡς μὴ δυναμένης τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεότητος ἑπαρκῆσαι πρὸς ἁγιασμὸν τοῖς πιστοῖς, προσέλαβε τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας εἰς συμπλήρωσιν ἁγιασμοῦ, τὸν οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄντα; Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτω νομισθῆι, πῶς φαμεν ἀπροσδεῆς τὸ Θεῖον; αὐτοτελες, μηδαμῶς χρῆζον παρ' ἑτέρου τινός τε τῶν ὁ προσθεόμενος (94) τοῦ εὐεργετῆν δυναμένου.

39. Ἀρ. εἶπεν· Εἰ τῆς ἀϊδίου θεότητος ἦν τὸ Πνεῦμα ὁμοούσιον, πάντως οὖν (95) πανταχοῦ κατ' οὐσίαν παρῆν, καὶ οὐκ ἀποστελλόμενον ἀπὸ τόπου εἰς ἕτερον τόπον ἐπορευέτο. Ἀθ. εἶπεν· Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τὸ Πνεῦμα ἔχουσι; ναὶ ἦ οὐ; Ἀρ. εἶπε· Καὶ πάνυ. Ἀθ. εἶπε· Διαπαντὸς συνὸν αὐτοῖς τυγχάνει, ἢ πρὸς καιρὸν συνῆν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ταῖς ἀγίαις δυνάμεσιν; ἄρα πῆ μὲν λέξεις τοὺς ἀγγέλους ἀγίους, πῆ δὲ οὐχ ἁγίους; Τῇ μὲν γὰρ παρουσίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἅγιοι τυγχάνουσιν, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ δὲ αὐτοῦ δῆλον ἐστὶ μὴ εἶναι ἁγίους αὐτοῦς, κατὰ τὸ εἰρημένον πρὸς τοῦ Θεοῦ· « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ

A consentientem habuisti. Adde Deum ita per prophetam locutum esse : « Ego firmans tonitru et creans spiritum ⁷⁰, » quibus non puto te posse contradicere.

38. Ath. Scriptum est, « Estote sancti, quia ego sanctus vos sanctificans ⁷¹. » Rursum Salvator pro discipulorum sanctificatione Patrem sic alloquitur : « Pater, sanctifica eos in veritate tua ⁷². » Iterum de seipso ait Salvator, « Ego sum veritas ⁷³. » Ex his igitur clarum est Patris et Filii divinitatem esse sanctam et sanctitatis effectricem, quæ nimirum illos omnes rationis participes sanctificat, qui ex libero arbitrio et diligentia digni habentur qui sanctam et beatam essentiam in sanctificationis communionem suscipiant. Si igitur Spiritus sanctus non est substantiæ Patris et Filii, quare ipsum Dei Filius annumeravit in symbolo sanctificationis? Ait enim ad discipulos Dominus : « Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ⁷⁴. » Quod si omnes gentes, quæ credunt et sanctificantur, ter beatissima illa nomenclatura sanctificantur, evidens est Spiritum ad Patris et Filii divinitatem pertinere, cum ipsum substantia sit sanctum, et omnes sanctos efficiat, qui ad ejus communionem **177** accedunt : quemadmodum Apostolus ad eos ait quos sic alloquitur : « Sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu sancto ejus ⁷⁵. » Qui si non est substantiæ Dei et Patris ac Filii, rursum interrogo, cur cum Patre et Filio sit numeratus, quasi scilicet, Patris et Filii divinitate non sufficiente ad fidelium sanctificationem, Paracletum, Spiritum veritatis assumpserit Deus in complementum sanctificationis, qui ipsius substantiæ non sit? Quod si admittatur, quomodo possumus dicere, Numen nulla re egere, ex se perfectum esse, nihilque a quoquam mutuari, qui possit id quo indiget sibi subministrare?

39. Ar. Si Spiritus sempiternæ veritati esset consubstantialis, certe ubique secundum substantiam adesset, nec missus e loco in alium locum abiret. D Ath. Sancti angeli habentne Spiritum, annon? Ar. Certe habent. Ath. Semperne cum illis est, vel num ad tempus cum sanctis virtutibus erat Spiritus sanctus? An dices angelos aliquando sanctos, et aliquando non sanctos? Siquidem sancti Spiritus presentia sancti illi sunt : eo autem absente, certum est sanctos illos non esse, juxta hanc Dei sententiam : « Non permanebit Spiritus meus cum hominibus generationis hujus, quia iusti carnes sunt ⁷⁶. »

⁷⁰ Amos iv, 13. ⁷¹ Levit. xi, 44; Ezech. xx, xlviii, 19. ⁷² I Cor. vi, 11. ⁷³ Genes. vi, 5.

⁷⁴ Joan. xvii, 17. ⁷⁵ Joan. xiv, 6. ⁷⁶ Matth.

(92) Ita Reg. Basil. et Angl. Alii et editi, περὶ αὐτοῦ.

(93) Ita Regius, Anglicanus et Augustanus. Alii

vero cum editis, καὶ Υἱοῦ θεότητος ὑποστάσεως.

(94) Ang. προσθεόμενον.

(95) Reg. πάντως ἄν.

Ait quoque Paulus apostolus : « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus ⁷⁷. » Si igitur malarum actionum causa hæc est, quod scilicet Spiritus non sit cum peccantibus : ex eo quod Spiritus sanctus in aliquibus nec sit nec habitet, Christi non esse ostenditur. Quapropter angeli peccati erunt ministri, nisi semper Spiritum sanctum habuerint. Quomodo ergo Dei gloriam sine fine contemplantur, nisi semper sint sancti, et Spiritus sancti participes? *Ar.* Sanctæ virtutes Spiritum semper habent. *Ath.* Et sancti Patres, qui a mundo condito placuerunt Deo, num secum habuere sanctum Spiritum et etiamnum habent, annon? *Ar.* Omnes sancti et habuere et habent Spiritum sanctum absque ulla separatione. *Ath.* Aderatne cum apostolis Spiritus sanctus, cum essent in carne, annon? *Ar.* Nefas est dicere Spiritum sanctum cum apostolis non fuisse. *Ath.* Simulne omnes profecti sunt ad prædicandum regnum cælorum, an in duodecim mundi partes dispersi sunt? *Ar.* A se invicem carne separati sunt, ut omnes gentes fidem Christi docerent. *Ath.* Itaque si cum angelis est Spiritus sanctus, si item est cum sanctis Patrum animabus, quæ Deo placuerunt : si item aderat apostolis a se invicem longis intervallis dissitis, ad annuntiandum regnum cælorum : igitur omnia implet, præsensque est ubique secundum substantiam, sicut Deus Pater, ita unigenitus ejus Filius.

ἀπ' ἀλλήλων, πρὸς τὸ κηρύξαι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, παρῆν αὐτοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα · ἄρα τὰ σύμπαντα πληροῖ πανταχοῦ παρὸν κατ' οὐσίαν, ὡς περ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ μονογενὴς Υἱὸς αὐτοῦ.

40. *Ar.* dixit : Esto, ubique secundum substantiam præsens sit Spiritus sanctus ; cur ergo propheta ex persona Dei ait : « Ego Dominus Deus vester, firmans tonitru, et creans spiritum ⁷⁸, » nisi sit creata virtus? *Ath.* Semperne creatur Spiritus sanctus secundum te, an semel duntaxat creatus est? *Ar.* Noli mihi quæstiones proponere, quæ rectæ mentis alienæ sint. Ego ante omnia sæcula creatum dico fuisse Spiritum. *Ath.* Propheta dixit, « creans, » quæ vox prophetæ Deum semper creatum indicat. Igitur non de sancto Spiritu hanc vocem, « creans, » intelligit, sed de ventorum flatu, ad recreandam universam rerum creaturarum naturam. Id autem tibi exploratissimum erit, si propheta accipio, quæ sequuntur legas. Nam si, ut concessisti, ante omnia sæcula Spiritus creatus est, **178** dixisset profecto, Ego Deus, qui firmo tonitru et creavi Spiritum. Verum non ita locutus est. *Ar.* Belle id a te observatum est. Verum his verbis : « Omnia per ipsum facta sunt ⁷⁹, » omnia prorsus comprehenduntur, veluti Spiritu cum omnibus collocato, etiamsi maxima fuerit virtus ad creandum. *Ath.* Num igitur putas universorum Dominum, Pa-

⁷⁷ Rom. viii, 9. ⁷⁸ Amos iv, 13. ⁷⁹ Joan. i, 3.

(96) Ἅγιοι δεest in Aug. Paulo post, Aug. Πῶς οὖν διὰ παντὸς καὶ ἀδιαλείπτως.
(97) Aug. τῆς οἰκουμένης.

Πνεῦμά μου μετὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς γενεᾶς ταύτης, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκα. » Καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος φησιν · « Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Εἰ οὖν ἡ τῶν κακῶν πράξεων αἰτία γίνεται μὴ συνεῖναι τὸ Πνεῦμα τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι καὶ ἐνοικεῖν ἐν τισι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δεικνύται μὴ εἶναι Χριστοῦ. Ἄρα οὖν ἅγιοι (96) ἄγγελοι ἀμαρτίας διάκονοι, εἰ μὴ διαπαντὸς ἔχουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πῶς οὖν ἀδιαλείπτως προσέχουσι τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ ἅγιοι καὶ κοινωνοὶ Πνεύματος ἁγίου εἴεν διαπαντὸς ; Ἄρ. εἶπε · Διαπαντὸς ἔχουσι αἱ ἅγιοι δυνάμεις τὸ Πνεῦμα. Ἄθ. εἶπεν · Οἱ ἅγιοι Πατέρες οἱ ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστήσαντες τῷ Θεῷ συνὸν ἔσχον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ νῦν ἔχουσιν αὐτό ; ναὶ ἢ οὐ ; Ἄρ. εἶπε · Καὶ ἔσχον καὶ ἔχουσι πάντες οἱ ἅγιοι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀχωρίστως. Ἄθ. εἶπε · Τοῖς ἀποστόλοις συνῆν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν σαρκὶ οὐσι ; ναὶ ἢ οὐ ; Ἄρ. εἶπεν · Ἀθήμετόν ἐστι φάναι μὴ συνεῖναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῖς ἀποστόλοις. Ἄθ. εἶπεν · Ἄμα πάντες ἐπορεύοντο κηρύττοντες τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἡ διεσπάρησαν εἰς τὰ δώδεκα μέρη τοῦ κόσμου (97) ; Ἄρ. εἶπεν · Ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων σαρκί, πρὸς τὸ μαθητεύσαι πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν. Ἄθ. εἶπεν · Εἰ οὖν ἄγγελοι σύνεστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ταῖς ἁγίαις ψυχαῖς τῶν Πατέρων τῶν εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ συνὸν τυγχάνει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τῶν ἀποστόλων διαστάντων μακρᾶς διαστάσεσιν

οὐρανῶν, παρῆν αὐτοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα · ἄρα τὰ σύμπαντα πληροῖ πανταχοῦ παρὸν κατ' οὐσίαν, ὡς περ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ μονογενὴς Υἱὸς αὐτοῦ.

40. Ἄρ. εἶπε · Δεδόσθω κατ' οὐσίαν πανταχοῦ παρεῖναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα · διὰ τί οὖν ὁ προφήτης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἔλεξεν · « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα, » εἰ μὴ ἦν κτιστὴ δύναμις ; Ἄθ. εἶπεν · Ἄελ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίζεται, ἡ ἀπαξ ἐκτίσθη κατὰ σέ ; Ἄρ. εἶπε · Μὴ παρὰ τὸν ὀρθὸν νοῦν πύσεις πρόσαγε. Πρὸ πάντων τῶν αἰῶνων φημί ἐκτίσθαι τὸ Πνεῦμα. Ἄθ. εἶπεν · Ὁ προφήτης εἶπε, « κτίζων, » ὡς διαπαντὸς κτίζοντος τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ προφήτου δηλοῖ φωνή. Ἄρα οὖν οὐ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φάσκει τὸ « κτίζων, » ἀλλὰ περὶ πνοῆς ἀνέμων πρὸς ἀνάκτησιν ἀπάσης (98) τῆς κτίσεως. Ἔσται δέ σοι σαφεστάτη ἡ περὶ τούτου γνώσις, ἐάν, λαβὼν τὸν προφήτην, ἐντύχης ἐκ τῶν ἐπομένων. Εἰ γὰρ, καθὼς ἔδωκας, πρὸ πάντων τῶν αἰῶνων ἐκτίσται (99) τὸ Πνεῦμα, εἰρήκει ἂν, Ἐγὼ ὁ Θεὸς στερεῶν βροντῆν καὶ κτίσας Πνεῦμα. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἔφη. Ἄρ. εἶπε · Παρατηρημένως οὖν τοῦτο καλῶς ἔφη. Τὸ δέ · « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » ἅπαντα περιγράφει, ὡς καὶ τοῦ Πνεύματος σὺν πᾶσι ταγέντος. εἰ καὶ μεγίστη δύναμις ὑπέστη πρὸς δημιουργίαν. Ἄθ. εἶπεν · Ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης, ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου

(98) Ita Reg. et Aug. In cæteris et in editis non legitur ἀπάσης. Ibid. Bas. et Angl. ἀνάκτισιν.
(99) Reg. ἐκτίσθη.

ἰμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑπὸ κτιστῆς οὐν φύσεως καταλαμβάνεται κατὰ σέ; "Αρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο τοῦτο φῆσαι ποτε! Καὶ γὰρ ἀκούομεν τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος λεχθὲν, « Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τίς ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός. » Ἀθ. εἶπεν· "Ἔστιν ἄνθρωπος, ὅστις ἐκτός ἢ ἐνθὸν γινώσκειται πρὸς τοῦ ἰδίου πνεύματος; ναὶ ἢ οὐ; "Αρ. εἶπεν· "Ἀποστόλου φωνὴ ἔστιν ἡ φάσκουσα ἕτερον μὴ ἐπίστασθαι τὰ ἑτέρου (1), εἰ μὴ μόνον γινωσκόμενον ἕκαστον πρὸς τοῦ ἰδίου πνεύματος. Καὶ πῶς ἐγγωρεῖ λέξαι μὴ οὕτως ἔχειν;

41. Ἀθ. εἶπε· Τοῦ Θεοῦ οὐκ τὰ βάθη τίς γινώσκει, κτιστὴ φύσις, ἢ ἀκτιστος οὐσία; Ἡ τὴν ἀκτιστον οὐσίαν πρὸς τῆς (2) κτίσεως καταλαμβάνεσθαι λέξεις; Εἰ δὲ πρὸς ἀκτίστου λέξεις, λείπεται λοιπὸν ὁμοῦσιον ὁμολογεῖσθαι ὑπὸ σοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ βάθη ἐπίσταται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον φάσκοντα· « Οὐδεὶς ἀνθρώπων οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » "Αρ. εἶπε· Τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα ἄπερ ἂν δόξη αὐτῷ, ταῦτα οἶδε τὸ Πνεῦμα (3), τουτέστι τὰς βουλὰς, ἅπερ ἂν καταδήλους αὐτῷ ποιήσῃ ὁ Θεός. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκ οὐδὲν περισσὸν δίδως τῷ Πνεύματι παρὰ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Εἰ ποιήσῃ γὰρ πρᾶγμα ὁ Θεός, ἂν μὴ ἀποκαλύψῃ τοῖς δούλοις (4) αὐτοῦ τοῖς προφήταις. "Αρ. εἶπεν· Οὐ δοκεῖ σοι « τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα » τὰς βουλὰς αὐτοῦ εἶναι; Ἀθ. εἶπε· « Τὰ τοῦ Θεοῦ » λέγονται « πάντα, » καὶ αἱ ἐνέργειαι, καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ μὴ ὁρώμενα· λέγονται δὲ καὶ αἱ βουλαὶ αὐτοῦ, καὶ πολλὰ ἔστιν, ἅπερ ὀνομάζεται Θεοῦ. Εἰπέ μοι οὐν σὺ ἐπὶ τοῦ παρόντος· Τῷ πνεύματι καὶ ἀνθρώπου ὁ ἄνθρωπος τὰ ἴδια ἀποκαλύπτει, ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ πάντα ἐπίσταται ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ πραττόμενα ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς αὐτοῦ τοῦ (5) πνεύματος δηλαδὴ κινουμένου τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ἅπαντα δρᾶν. "Αρ. εἶπεν· Ἀφ' ἑαυτοῦ ἐπίσταται τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἐν αὐτῷ. Ἀθ. εἶπε· Τῷ μὲν πνεύματι τοῦ ἀνθρώπου ἀποδίδωκας ἀφ' ἑαυτοῦ εἶδέναι πάντα, τῷ δὲ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ οὐδὲ οὕτω παρεχώρησας ἔχειν τὴν γνῶσιν; Πρὸς δὲ τούτοις λέγε μοι, « βάθη Θεοῦ » τί νοεῖς; "Αρ. (6) εἶπε· Πρῶτον φιλᾶλῆτως ὁμολογήσαι δεῖ, ὅτι πάντα ἀφ' ἑαυτοῦ γινώσκει τὰ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα· ἔπειτα δὲ δεῖ φάναι « βάθη Θεοῦ » τὸ ἀπέραντον καὶ ἀκατάληπτον, ὅπερ ἐστὶ, καὶ ὡς περ ἐστὶν ὁ Θεός (7)· ταῦτα εἶδέναι φημί. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὐκ τὸ ἀπέραντον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ ὅπερ ἐστὶ καὶ ὡς ἐστὶ ταῦτα φῆς,

¹⁰ Matth. xi, 27. ¹¹ I Cor. ii, 11. ¹² ibid. 11, 10. ¹³ Amos iii, 7.

(1) Basiliensis, Anglicanus et Augustanus. ἑτέρου ἀνθρώπου. Ibid. Reg. ἢ μόνον. Aug. εἰ μόνον.

(2) Aug. πρὸ τῆς. Paulo post, in eodem hæc desunt. Εἰ δὲ πρὸς ἀκτίστου λέξεις, propter ὁμοιοτέλειον.

(3) Aug. τοῦτο δὲ οἶδε τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

A trem Domini nostri Jesu Christi, a creata natura comprehendi? Ar. Absit ut hæc unquam dicam! Nec enim ignoramus quod Salvator dixerit : « Nemo cognoscit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius »¹⁰. » Ath. Estne homo, qui foris et intus a proprio cognoscatur spiritu, annon? Ar. Vox est Apostoli aientis neminem ea quæ alterius sunt cognoscere, sed unumquemque tantum a proprio cognosci spiritu¹¹. Quis vero negare audebit ita se rem habere?

41. Ath. Quis ergo Dei profunda novit, creatane natura, an increata substantia? An vero increatam substantiam a creata comprehendi dices? Quod si ab increata comprehendi respondeas, restat igitur ut consisteris Spiritum sanctum Patri et Filio esse consubstantialem. Omnia enim quæ Dei sunt et ipsa profunda scit Spiritus sanctus juxta beatum Paulum aientem : « Nemo hominum novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est : sic etiam nemo novit quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei »¹². » Ar. Omnia quæ Dei sunt, quæ ipsi placuerit, novit Spiritus, scilicet, consilia quæ ei manifesta fecerit Deus. Ath. Nihil igitur singulare tribuis Spiritui supra genus humanum. Siquidem non facit quidpiam Deus, nisi revelaverit servis suis prophetis¹³. Ar. Annon tibi videtur « omnia Dei, » esse ejus consilia? Ath. Dicuntur « omnia Dei, » cum ejus effectus et opera visibilia et invisibilia, tum ejus consilia, multaque sunt quæ Dei appellantur. Nunc mihi igitur velim dicas, num spiritu hominis, homo revelet propria, vel num spiritus hominis, qui in ipso est, omnia ex seipso noverit quæ ab homine aguntur, ipso videlicet spiritu hominem ad omnia agenda movente? Ar. Ex seipso novit spiritus hominis, quæ in ipso sunt homine. Ath. Itaque concedis spiritum hominis omnia ex seipso cognoscere. Hanc autem cognitionem Spiritui Dei denegas? Præterea dic mihi quid « profunda Dei » esse intelligas? Ar. Primo sincera fatendum est, omnia quæ Dei sunt Spiritum Dei ex seipso cognoscere : deinde dicendum est « profunda Dei, » esse et quod infinitus sit et incomprehensus, quod item est et quemadmodum est Deus : hæc illum nosse dico. Ath. Si igitur hæc dicis esse, quod infinitus sit et incomprehensus, quod item est et quemadmodum est : Deum utique dices a creata natura comprehendi. Quod si verum est, non amplius secundum te Deus erit incomprehensus. Namque si Deus ab aliqua creata natura, quælibet illa fuerit, comprehenditur, certe incomprehensus dici non potest. Ar. Propter mihi testimonium ex sanctis Scripturis, quem-

(4) Aug. ἀποκαλύψῃ αὐτοῦ.

(5) Aug. ὑπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ.

(6) Aug. ἔχειν. Ἄρειος, omissis intermediis.

(7) Aug. Καὶ ὅπερ ἐστὶ, καὶ ὡς ἐστὶν. Ἀθανάσιος. Ταῦτα φησι τὸν Θεὸν ὑπὸ κτιστῆς φύσεως· multis omissis.

admodum de Filio fecisti, quo ostendas Spiritum A τὸν Θεὸν ὑπὸ κτιστῆς φύσεως καταλαμβάνεσθαι ἐρεῖς. Deo esse consubstantialem.

Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, οὐκέτι ἀκατάληπτός ἐστι κατὰ σέ. Τὸ γὰρ πρὸς οἴας δῆπον· οὖν καταλαμβάνεσθαι κτιστῆς φύσεως τὸν Θεόν, οὐ δύναται λέγεσθαι ἀκατάληπτος. Ἄρ. εἶπε· Δός μοι μαρτυρίαν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὡς περὶ τοῦ Υἱοῦ (8), ὅτι ὁμοούσιον τυγχάνει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

42. Ath. Scriptum est in lege Dei : « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum : nec enim habebit insontem Dominus eum qui assumpsit nomen Domini Dei sui frustra ⁸¹. » Scriptum quoque de Spiritu reperimus Salvatoris testimonium. Sic enim ad filios Beelzebul loquitur, qui ipsum contumelia volebant afficere : « Omne regnum in se divisum desolatur, et omnis civitas vel domus **179** in se divisa, cadit. Et si Satanas Satanam ejicit, et adversum se insurrexit et divisus est, quomodo ergo stabit regnum ejus? Aut quomodo potest quisquam vasa fortis diripere, nisi prius domum ingressus, fortem ligaverit, et postea domum ejus diripuerit? Et si ego in Beelzebul ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt? » Et paulo post subjicit : « Ideo dico vobis, omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus : Spiritus autem blasphemia non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei : qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo neque in futuro ⁸². » Vides hic et in futuro sæculo Spiritum esse æqualem Deo? Ut enim qui in Deum Patrem profert blasphemiam non insons habebitur, sed æterni supplicii reus erit : sic et ille qui in Spiritum sanctum protulerit blasphemiam, æterni peccati reus fiet, nec ea culpa ipsi condonabitur. Nam si servus esset, nequaquam is, qui eum offenderet, æterno puniretur supplicio, ut ille qui in incretam Dei majestatem blasphemiam profert. Quem vero hic Dei Filius Spiritum Dei dicit, quidam et Christi discipulis de eodem loquens, digitum Dei appellavit. Recognitare velis quæ de Filio in itinere disputata sunt, inveniesque æternam sancti Spiritus virtutem consubstantialem esse Patri, eo quod digitus dictus ipse fuerit. Certe cum magi in Ægypto vim invictam sancti Spiritus contuiti essent, exclamaverunt in hæc verba : « Hic digitus Dei est ⁸³. » Quibus verbis, « digitus Dei, » nihil aliud agnoscebant quam consubstantialem Deo Patri sancti Spiritus virtutem, contra quam nemo est qui possit obtueri. Ne vero quis captiose velit contendere, non recte id a magis dictum esse : apostoli, imo ipse Dominus qui in illis erat, quæ dixerunt illi, tanquam recte dicta confirmavit hujusmodi verbis : « Si ego in digito Dei ejicio dæmonia ⁸⁴. »

ὡς ὀρθῶς εἰρημένων ὑπ' αὐτῶν, ἐθεβαίωσε τὰ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. »

⁸¹ Exod. xi, 7. ⁸² Matth. xii, 25-32. ⁸³ Exod. viii, 19. ⁸⁴ Luc. xi, 20.

(8) Bas. Angl. et Aug. ὡσπερ τοῦ Υἱοῦ. Infra Aug. ἐν αὐτῷ τῷ νόμῳ.

(9) Aug. ἀμφ' αὐτῆν.

(10) Aug. διαρπάση. Mox post ἐκβάλλουσιν, omnes mss. habent Εἰδ' ἐγὼ ἐν πν... δαιμόνια, quæ desunt in editis.

42. Ἄθ. εἶπε· Γέγραπται ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ· « Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ· οὐ γὰρ μὴ καταρίσῃ Κύριος τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ. » Καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐδρίσκομεν γεγραμμένον πρὸς τοῦ Σωτῆρος· Φησὶ γὰρ πρὸς τοὺς τοῦ Βεελζεβούλ υἱούς, τοὺς ἐνουβρίζειν θέλοντας αὐτόν· « Πᾶσα βασιλεῖα ἐφ' ἐαυτὴν (9) μερισθεῖσα καθ' ἐαυτὴν πίπτει. Καὶ εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, καὶ ἐφ' ἐαυτὸν ἀνέστη καὶ μεμέρισται, πῶς οὖν σταθήσεται αὐτοῦ ἡ βασιλεῖα ; ἢ πῶς δύναται τις τὰ σκευὴ τοῦ ἰσχυροῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρότερον, εἰσελθὼν ἐν τῇ οἰκίᾳ, δῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει (10) ; Καὶ εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι ; » Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶ· « Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται. Καὶ ὅς ἂν ἐφη λόγον εἰς τὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. » Ὅρξ, ὅτι καὶ ἐναυῦθα ἰσότημον τοῦ Θεοῦ γκωρίζομεν τὸ Πνεῦμα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ; Ὡς γὰρ ὁ εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα βλασφημῶν οὐ καθαρῶς ἔσται τοῦ εἶναι αὐτὸν αἰωνίου κολάσεως ἔνοχον, οὕτω καὶ ὁ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσας ὑπεύθυνος γίνεται αἰωνίου ἁμαρτίας, μὴ συγχωρούμενου τοῦ πταίσματος. Εἰ γὰρ ἦν δοῦλον, οὐκ ἂν ὁ σφαλὲς εἰς (11) αὐτὸ αἰωνίῳ κολάσει ἐτιμωρεῖτο, ὡσπερ ὁ εἰς τὴν ἄκτιστον τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητα βλασφημῶν. Ὅπερ δὲ ἐναυῦθα ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς φάσκει Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, περὶ αὐτοῦ (12) τις διαλαβὼν τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, δάκτυλον Θεοῦ ἐφη· Ἐναλογίσασθαι θέλησον τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ συνοδοιπορήσασαν συνεξέτασιν, καὶ εὐρήσεις τὴν ἄξιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, ἐκ τοῦ δάκτυλον αὐτὸ εἰρησθαι. Ἄμειλι γοῦν τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεωρήσαντες οἱ μάγοι ἐν Αἰγύπτῳ, ἐβῶν λέγοντες· « Τοῦτο δάκτυλος Θεοῦ ἐστίν. » Οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν ὁμοούσιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν ὠμολόγουν, ἦν ἔχει πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα διὰ τῆς τοῦ δακτύλου Θεοῦ φωνῆς, ἥς ἀντοφθαλμησαί τινα ἀδύνατον. Καὶ ἵνα μὴ τις σοφίσασθαι θέλων μὴ ὀρθῶς εἰρησθαι πρὸς τῶν μάγων, οἱ ἀπόστολοι, μᾶλλον δὲ ὁ ἐν αὐτοῖς Κύριος, ὡς ὀρθῶς εἰρημένων ὑπ' αὐτῶν, ἐθεβαίωσε τὰ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. » Εἰ

(11) Aug., τοῦ Πνεύματος... ἂν ἐσφάλη σίς.

(12) Aug., περὶ αὐτούς. Paulo post, illud, ἀναλογίσασθαι θέλησον, etc., sic vertit Nannius : *Fac ut animo repetas inquisitionem de Filio in Exodo habitam, et invenies, etc.*

43. Ἄρ. εἶπε· Θεὸς ποῦ γέγραπται τὸ Πνεῦμα; Ἀ Ἄθ. εἶπε· Πανταχοῦ ἀπαγγέλλουσιν αἱ θεαὶ Γραφαὶ ὅτι Θεὸς ἐστὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὐ κεχώρισται τῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς, καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ δόξης. Λέγει γὰρ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσι· πρὸς Ἀνανίαν· «Ὁὐχὶ μένον σοι ἔμενε, καὶ παρθὲν ἐν τῇ σῆ ἐξουσίᾳ ὑπήρχε; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ὁρᾷς πῶς ἐν τοῖς ἀνωτέροις ἔφη ἔφη Πνεῦμα ἅγιον, ἐν τοῖς μεταγενεστέροις ἔφη Θεόν; Ἔτι μὴν καὶ τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ οὕτως· «Ὁ δὲ Κύριος κατευθῆναι ὑμῶν (13) τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ. » Τί θέλεις ἐν τῇ Ἐπιστολῇ νοῆσαι; Β Τίνα Κύριον ὀνομαζόμενον; τὸν τῶν ἀπάντων δεσπότην Θεὸν Πατέρα, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τὸν μὲν γὰρ Χριστὸν ὑπερίθμησεν. Εἰ μὲν γὰρ τὸν Πατέρα προτάξειας, Θεὸς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα· εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα προομολογήσειας, Κύριος τυγχάνει· εἰ δὲ Κύριός ἐστι, καὶ Θεὸς ὑπάρχει· γέγραπται γάρ· «Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς σου. » Ζήτησον δὲ, καὶ εὐρήσεις; ἀπανταχοῦ γεγραμμένον, ὅτι καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας τυγχάνει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δόξης οὐκ ἀπέξουκται. Ἄρ. εἶπε· Διὰ τί οὖν ἡ Γραφή οὐδαμοῦ λέγει τιμᾶσθαι τὸ Πνεῦμα σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ; Ἄθ. εἶπεν· Αἱ ἅγαι Γραφαὶ πάντα σαφῆ διαλέγονται· εἰς ὃ δὲ ἔσμεν τοῦ ἐπὶ παρόντος, αἱ ἅγαι δυνάμεις πάσαι, αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀπαύστως τιμῶσι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς Ἡσαίας λέγει, σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Ἄρ. εἶπε· Σὺν ποῦ ἅγιον Πνεῦμα.

44. Ἄθ. εἶπε· Πηπλάνησαι. Ἦνίκα εἶδεν Ἡσαίας τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὰ στρατόπεδα τῶν ἁγίων δυνάμεων, τί ἔφη λέγειν βοῶσας ἐν ταῖς θεαῖς ὑμνωδίας; Ὁὐχὶ, «Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος; » Διὰ τί οὐτε ἀνωτέρω τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἐπανόητα ὑμνοῦσιν, οὐτε μὴ κατωτέρω ὑποβαίνοντα μειοῦσι τὸν αἶνον; Πάντως τῷ μὴ ἐκτὸς τῆς Τριάδος θέμις τοιοῦτῳ γέρχ τιμηθῆναι τίνα, μήτε ἐλαττώσαι τίνα τὸν ὕμνον, διὰ τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν θεότητα τῆς Τριάδος, ἐν μονάδι οὖσαν αὐτάρχη (15). Ἔτι δὲ καὶ Μωσῆς τίνος ἔνεκεν τὸν λαὸν ἐδίδαξε, τρις κάμψαντα ἐπὶ γῆς τὸν αὐχένα καὶ τὰ γόνατα, προσκυνῆσαι; Οὐ διὰ τὴν τῆς Τριάδος προσκύνησιν τῆς ἐν μιᾷ θεότητι; Ἄλλὰ καὶ ὁ θεοφόρος Ἥλιος, τρίτην φουσήματι ἐγείρει τὸν υἱὸν τῆς χήρας; οὐδὲν ἕτερον δεικνύς, ἢ μὴ δύνασθαι τίνα τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀξιοθῆναι, εἰ μὴ ἄρα πρῶτον ἀναλήφεται τὴν ἰσότημον (16) καὶ ὁμοούσιον καὶ ζωοποιὸν Τριάδα διὰ τῆς σεβασμιωτάτης πίστεως ἐν ψυχῇ, ἥτις πυρὸς δίκην ἀναλίσκει τὰ νεκρὰ πάντα πταίσματα, τὰ νεκροῦντα τὴν ψυχὴν, καὶ ζωοποιεῖ τὴν κεκτημένην αὐτὴν ἀίδιον ζωὴν; Ἄλλὰ μὴν καὶ τὸν

45. Ar. Ubinam scriptum est Spiritum esse Deum? Ath. Ubique divinæ Scripturæ prædicant Deum esse Spiritum sanctum, nec separatum esse a Dei et Patris et Unigeniti gloria. Sic enim Petrus in Actibus loquitur ad Ananiam: « Nonne manens tibi manebat, et venundatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem, mentiri te Spiritui sancto? Non es mentitus hominibus, sed Deo ». Vides quomodo quem antea Spiritum sanctum dixerat, eundem postea Deum appellet? Sic item beatus Paulus, Epistola secunda ad Thessalonicenses scribit: « Dominus autem dirigat corda vestra in charitatem Dei et patientiam Christi ». Quem vis hac in Epistola intelligere? Quem Dominum appellatum putas? Deumne Patrem rerum omnium Dominum, an Spiritum sanctum? Nam Christum ibidem nominavit. Si enim priore in loco Patrem intelligas, Deus certe est Spiritus sanctus: sin Spiritum sanctum ibi velis significari, ipse ergo Dominus est: quod si Dominus est, Deus profecto est. Scriptum enim est, « Ego sum Dominus Deus tuus ». Inquire porro, et ubique scriptum invenies eandem vim Spiritus sancti esse, nec a Patris et Filii gloria esse disjunctum. Ar. Cur ergo nusquam ait Scriptura Spiritum cum Patre et Filio honorari? Ath. Sanctæ Scripturæ omnia aperte loquuntur: quod autem ad præsentem spectat quæstionem, omnes sanctæ virtutes, quæ in cælis sunt, sanctum Spiritum, ut docet Isaias, cum Patre et Filio indesinenter honorant. Ar. Nusquam scriptum est Spiritum sanctum cum Patre et Filio honorari.

Πατρὶ καὶ Υἱῷ οὐ γέγραπται οὐδαμοῦ (14) τιμᾶσθαι

180 44. Ath. Erras. Cum vidisset Isaias Domini gloriam, et sanctarum virtutum exercitus, quid ait illas, inter divinas laudes, dicere? Nonne, « Sanctus, sanctus, sanctus »? Quare nec numerum istum in cantando transcendunt, nec quid ex eo detrahunt? Profecto ea de causa quod præter Trinitatem nefas sit quemquam hujusmodi honore affici, ut et quid ex illo hymno detrahi, propter sanctam et beatam Trinitatis divinitatem, in unitate seipsa contentam. Quam item ob causam Moyses populum docuit cervicem et genua ter in terra flectendo, adorare? Nonne ut Trinitatem in una divinitate adorarent? Deifer quoque Elias terno afflatu filium viduæ a mortuis excitavit, nihil aliud indicans quam neminem posse æterna vita dignum æstimari, nisi quis primum æqualem, consubstantialiæm vivificamque Trinitatem in anima per venerandam admodum fidem receperit, quæ ignis instar, mortua omnia peccata, quæ animam interimunt, consumit, ipsamque vivificat, quæ æternam vitam nacta est? Quinetiam nec aliter potuerit christifer Paulus ad tertium us-

¹³ Act. v, 4. ¹⁴ II Thess. III, 5. ¹⁵ Exod. xx, 2. ¹⁶ Isa. vi, 3. ¹⁷ III Reg. xvii, 21.

(15) Basil. et Angl. ἡμῶν.

(14) Aug., εἶπεν· Αἱ ἅγαι Γραφαὶ οὐδαμοῦ.

(15) Aug. αὐτάρχειαν. Mox idem, κάμψαντας

(16) Aug. τὴν ἰσότητα.

que cœlum ascendere; nisi suo in pectore retinisset A indeficientem et consubstantialiam Trinitatis fidem. Scilicet hujusmodi exemplo indicare voluit Deus neminem in regnum cœlorum posse pervenire, nisi qui eam amplexus fuerit fidem, quæ in Paulo habitavit. Quid vero loquar de vivifico et sanctificante ac peccatorum remissionem præbente lavacro, sine quo nemo videbit regnum cœlorum? Annon in ter beatissima nomenclatura fidelibus datur? Adde his omnibus quod ait Joannes: «Et hi tres unum sunt¹⁷.» καρίᾳ ὀνομασίᾳ δίδεται (19) τοῖς πιστοῖς; Πρὸς δὲ εἰσιν. »

45. Ar. Vere beati omnes qui fidem istam habent, eamque ad mortem usque confitentur, et dignam ipsa vitam agunt. Ego enim nunc revixi, ex mortuis excitatus. Mortua siquidem res est error, eum, quem occupat occidens, animamque ejus qui cum illo ambulat, ita afficit ut impudicitias inquinetur, efficitque ne signa æternæ vitæ, quæ ante oculos exstant, homo cognoscat: unde futurum esset, ut nec mortem desererem, nec ad fidem vivificam accederem (17). Cum enim homo sit unus, unam debere habet fidem æternæ et consubstantialis Trinitatis. In illa enim infidelitate, ex qua me Deus eripuit, non una fides, sed tres prædicantur: una nempe de Patre æterno, alia de Filio creato, tertia de Spiritu facto. Ex quibus manifestum est, nullam omnino illic fidem esse ex multis. Quocirca gratias ago sanctæ Trinitati: Patrem, Filium et Spiritum sanctum adoro. Jam ergo, charissime, simul oremus. C Igo enim deposita omnia erroris indumenta, Dei misericordia, abjeci.

46. Ath. Gestas adhuc erroris indumentum; sed si grati animi es, id cum cæteris apostasiæ rebus projicies, tuncque simul orare poterimus. Ar. Nisi ihi liquidissime declaraveris, non mihi consensius sum quidquam furiosæ illius hæresis retinere. Ath. Annon tibi videtur cleri, ut vocant, dignitas, quæ tibi ab hæresi data est, esse pars erroris; idque speciem quidem pietatis foris præ se ferre, intus autem plenum esse impietatis, ita ut homo gigantei spiritus fiat instrumentum, parati ad bellum adversus Deum sacrilegio suscipiendum? Ar. Tibi in præsentia profiteor, quod non acquiescet animus, nisi istam vanæ gloriæ tyrannidem diligenter ex anima mea ejecerim. Ath. Itaque si 181 erroris partes cum virtute consentire non queunt, multo magis virtutis et veritatis partes cum erroris partibus convenire non possunt. Mendacium enim adversatur veritati, et veritas mendacio.

¹⁷ I Joan. v, 7.

(17) Locus obscurus.

(18) Aug. εἰσεληλυθῆναι.

(19) Ita Regius. Editi vero et alii, δέδοται Ibiil.

Augusti. πιστοῖς ἢ ἀφροῖς.

(20) Aug. καὶ νεκροῦσα τοὺς ὁμολογούντας αὐτὴν καὶ βυθμίζουσα τὴν ὁμοιορρίαν ἐν ἀσελείαις.

χριστοφόρον Παῦλον μὴ ἀλλως δεδυνῆσθαι ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἀνεληλυθῆναι, εἰ μὴ ἐκέκτητο ἐν στέρο- νοῖς αὐτοῦ τὴν τῆς Τριάδος ἀνέκλειπτον καὶ ὁμοούσιον πίστιν· ὁ Θεὸς βουλόμενος δεικνύναι διὰ τοῦ τοιοῦτου πράγματος, μηδένα εἰσελάσαι (18) δύνασθαι εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, τὸν ἐκ τῆς πίστεως τῆς ἐνοικησάσης ἐν Παύλῳ μὴ γεγονότα. Τί δὲ καὶ τὸ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν παρεκτικόν, καὶ ζωοποιδόν, καὶ ἀγιαστικόν λουτρὸν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἐν τῇ τρισματοῦτοις πᾶσιν Ἰωάννης φάσκει· «Καὶ οἱ τρεῖς τὸ ἐν

45. Ar. εἶπεν· Ἀληθῶς μακαριεὶ πάντες οἱ ἔχοντες ταύτην τὴν πίστιν, καὶ ἕως θανάτου ὁμολογούντες αὐτὴν, καὶ ἀξίως αὐτῆς πολιτευόμενοι· νῦν γὰρ ἐγὼ ἀνέζησα ἀναστάς ἐκ νεκρῶν. Νεκρὰ γὰρ ἦ πλάνη, καὶ νεκροῦσα τὸν κερκτημένον αὐτὴν, καὶ βυθμίζουσα τὴν ψυχὴν τοῦ συνοδοιποροῦντος αὐτῇ ἐν ἀσελείαις φῦρεσθαι (20), πρὸς τὸ παρ' ὀφθαλμοῖς ζωῆς αἰωνίου σύμβολα μὴ γνωρισθέντα πρὸς τοῦ ἀνθρώπου, (21) καταλειπῆναι με τὸν θάνατον, καὶ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα πλάνην, προσκοινοῦσαι δὲ ἑαυτὸν τῇ ζωοποιῶ πίστει. Εἰς γὰρ ὡν ὁ ἀνθρώπος, μίαν ἔχειν ὀφείλει πίστιν τῆς αἰωνίου καὶ ὁμοουσίου Τριάδος. Ἐξ τῆς γὰρ ἐβρύσατό με ὁ Θεὸς ἀπιστίας, οὐ μία πίστις, ἀλλὰ τρεῖς ὁμολογούνται, ἐνὸς μὲν Πατρὸς αἰωνίου, ἐτέρου δὲ κτιστοῦ Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος πεποιημένου. Ἐκ δὲ τούτων κατάδηλόν ἐστι μὴ εἶναι πίστιν ἐκεῖ ἐκ πολλῶν μηδὲ μίαν. Ἐγὼ οὖν εὐχαριστῶ τῇ ἁγίᾳ Τριάδι, προσκυνῶ Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Λοιπὸν, ἀγαπητὲ, ἅμα εὐξώμεθα. Ἐγὼ γὰρ, πάντα τὰ ἐνδύματα τῆς πλάνης ἀποδυσάμενος, ἀπέβριψα διὰ τοῦ ἐλεήμονος Θεοῦ.

46. Ath. εἶπεν· Ἀκμὴν ἔτι ἐνδύμα (22) φορεῖς τῆς πλάνης· συνευγνωμονήσας ῥίψεις καὶ αὐτὸ πρὸς τοὺς λοιποὺς τῆς ἀποστασίας πράγμασι, καὶ δυνήσμεθα ἐπὶ τὸ αὐτὸ εὐξασθαι. Ar. εἶπεν· Ἐὰν μὴ μοι φράσης ἀκραίφνεστάτους, οὐ συνεπίσταμαι ἑμαυτῷ ἔχειν τι τῆς μανιώδους αἰρέσεως ἐκεῖνης. Ath. εἶπε· Τὴν τοῦ καλουμένου κλήρου ἀξίαν τὴν πρὸς τῆς αἰρέσεως δεδομένην σοι οὐ δοκεῖ σοι μόριον εἶναι τῆς ἀπάτης, ξέσθεν μὲν δεικνύντα σχῆμα εὐσεβείας, ξέσθεν δὲ μεστὸν τυγχάνοντα δυσφημίας (23), ὡς εἶναι τὸν ἀνθρώπον ὄργανον πνεύματος γίγανταίου πρὸς θεομαχίαν τῇ ἱεροσυλίᾳ ἔτοιμον; Ar. εἶπεν· Ὁμολογῶ σοι ἐπὶ τοῦ παρόντος, οὐ συνεπίδωσί μου ἡ ψυχὴ, εἰ μὴ ἄρα καὶ εἰ σέβει (24) ἐξώσω καὶ ταύτην τὴν τυραννίδα τῆς κενοδοξίας ἐκ τῆς ψυχῆς μου. Ath. εἶπεν· Εἰ οὖν οὐ συγκατατίθεται τὰ μέρη τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀρετὴν, πολὺ μᾶλλον οὐ συντρέχει τὰ μέρη τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς

(21) Hic addendum videtur μὴ.

(22) Reg. τὸ ἐνδύμα.

(23) Reg. δὲ γέμοντα δυσφημίας.

(24) Aug. εἰ σέβῃ. Mox τὴν ante τυραννίδα deest in editis, sed legitur in quibusdam mss.

ἀληθείας τοῖς μέρεσι τῆς πλάνης. Ἀντίκειται γὰρ ἡ ἀληθεὶς τὸ ψεῦδος, καὶ τῷ ψεύδει ἀντίκειται ἡ ἀλήθεια· ἕκαστον γὰρ τούτων ἐκ τοῦ καρποῦ γίνωσκειται, καθὼς ἔφη ἡ Ἀλήθεια.

Ἐπληρώθη σὺν Θεῷ ἡ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου κατὰ Ἀρείου ἀριστεία (25).

Nam utrumque illorum ex fructu cognoscitur, quem admodum dixit Veritas.

Completa est cum Deo sancti Athanasii adversus Arium disputatio.

(25) Hæc ad finem usque desunt in Anglicano et Augustano, quorum loco in Reg. legitur, Τέλο, τοῦ διαλεκτικοῦ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου καὶ Ἀρείου.

IN SEQUENS OPUSCULUM ADMONITIO.

I. Sermo contra omnes hæreses habetur in antiquis codicibus, et in Athanasianis collectionibus, sed in plerisque cum nota abjudicati Athanasio opusculi. Sic in Segueriano codice legitur ad marginem, ξένος καὶ χυδαῖος, supple λόγος, id est, Liber extraneus et fusiore stylo descriptus. Quid in Commelinianis codicibus notetur, accurate explicat Felckmannus, his verbis : Exstat hic in codicibus Basiliensi, Gobleriano, et 1. Cæterum ad initium ejus hæc notata in Basil., ἀφες, μὴ γράβης. Quæ, quid sibi velint, nescio (imo hæc plana et aperta sunt, significantque : hunc relinquitis, nec describas) : nisi forte idem quod Romanus anagnostes, similiter ad ejus initium, in codice Gobleriano his verbis : Οὗτος ὁ λόγος, ὡς ἐμοὶ γε δοκεῖ, οὐ τοῦ μεγάλου Πατρὸς Ἀθανασίου ἐστίν, ἀλλὰ ξένος, ὡς καὶ χυδαῖος ὡς τὰ πλεῖστα. (Id est, Hic sermo, ut mihi quidem videtur, nequaquam est magni Patris Athanasii, sed alienus, atque ut plurimum, fusiore stylo descriptus.) Hæc ibi. Quibus similia ad eundem in Basil. cod. statim initio, ubi præmittitur catalogus librorum in eo contentorum, hæc : Ἐν τῇ βίβλῳ τῆς μονῆς τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου ἐστὶν ἐπιγραφὴ ἀνωθεν τοῦ παρόντος λόγου, ἔχουσα οὕτως· Ὁ παρὼν λόγος οὐκ ἐστὶ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἀλλὰ ξένος καὶ χυδαῖος. Ἡμεῖς δὲ πρόσταγμα πληροῦντες μετεγράψαμεν καὶ τοῦτον. (Id est, In libro monasterii sancti Athanasii, huic libro hæc præponitur inscriptio : Hic liber non est magni Athanasii, sed spurius, et fusiore stylo conscriptus. At nos ut jussa completeremus, eum quoque transcripsimus.) Quæ postrema videntur esse τοῦ Δοξαπάρχου verba, excusantis se cur hunc sermonem descripserit, cum sit spurius, et ad ejus frontispicium sit notatum ne describatur. Hæc Felckmannus, cujus locis Græce tantum allatis, Latinam significationem nos adjecimus.

II. Porro ex hisce codicum notulis palam est jamdiu hunc librum inter Athanasiana comparere, cum in iis codicibus, ex quibus Commelinianorum antiquissimi transcripti sunt cum Athanasii operibus, locum habuerit. Orationis autem genus, ut monent amanuenses, multum abhorret a sancti doctoris stylo, quod nemo sane non videat. Patet lumen ex Athanasii operibus expressum opusculum fuisse; in eo quippe eadem hæreses impugnantur, quas in variis Athanasii operum locis confutatas videmus; quarum nonnullas ex παρέρπου tantum sanctus doctor aggressus est. Hic primo loco Ariani exagitantur, quos item priores Athanasius adortus est; postremo, Apollinaristæ, qui postremi ab Athanasio confutantur. Hic Pneumatomachi vocantur Tropici, quam vocem nusquam memini me hac sententia legisse, nisi apud Athanasium in Epistolis ad Serapionem. Eadem quoque in hoc opere adversus hæreticos usurpantur argumenta, quæ ab Athanasio. Cæterum qui hic confutantur hæretici, hi sunt : Ariani; Tropici, Paulus Samosatensis, Manichæi, Marcion, Valentinus, Basilides, Hieracas, Novatus, Phryges, Apollinaristæ, de quibus omnibus agitur in præfatione generali.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΠΑΣΩΝ ΤΩΝ ΔΙΠΕΣΕΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

CONTRA OMNES HÆRESES.

1. Τὸ προκειμένον ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ κατὰ Ἰωάννην· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος (26), καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν

1. Quod proponitur ex Evangelio secundum Joannem tale est : Ἐν principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.

(26) Gobl. et Felc. 1, Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ἦν.

Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est¹¹. Singuli sanctorum prophetarum et evangelistarum cum perspicaces essent, et Spiritu sancto affliti, magnam sanctamque salutem enarrant hominum generi futuram. Sed dixerit aliquis, Quomodo? Interpretare nobis. Audi, dilecte. Prophetæ, uti supra dixi, perspicaces cum sint, ante tot generationes, quæ futura sunt prænuntiant, clareque **182** futura exhibent, quasi præsentia essent. Idemque magni evangelistæ, quæ de adventu Verbi a prophetis prædicta fuere, singuli confirmant, allegata illa prænuntiatione. Exempli causa: magnus Isaias propheta ait: « Quasi ovis ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondente se sine voce, sic non aperit os suum. Et in humilitate iudicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? Vibice ejus nos omnes sanati sumus¹². » Cum advenisset autem qui prænuntiatus fuerat, eumque prætereuntem conspexisset magnus Joannes Baptista, illud implens quod prædictum fuit per Isaiam prophetam, dicit: « Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi¹³. » En tibi prophetæ vocem confirmat magnus Baptista. Similiter sacrorum ille antistes Moyses de ejusmodi vibice, per quem universum humanum genus salutem consecuturus erat, quid ait? « Maledictus omnis qui pendet in ligno¹⁴. » ac rursum: « Videbitis vitam vestram suspensam in ligno¹⁵. » Non posuit primo locovitam, deinde maledictionem; sed primo maledictionem, postea vitam. Decuit enim primo chirographum affigi cruci, et latus Verbi lancea perforari, ut livor in perfossione, expiatio foret mundo: sanguis et aqua, humano generi.

καὶ νυθῆναι τὴν πλευρὰν τοῦ Λόγου τῆς λόγχης, ἵνα ὁ τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ τῶ γενέει τῶν ἀνθρώπων.

2. Miseri ingrati illi Judæi, qui tot tantisque signis ac beneficiis sibi collatis, nedum illum qui apud se peregrinatus esset, laudarent ac benedicerent ob res gestas, ex adverso dicebant: « Si Filius Dei es, descende de cruce¹⁶. » Atque sol interim contractis radiis, non sustinuit videre suspensum in cruce Dominum. Duo quoque latrones cum eo suspensi erant, quorum altero execrante¹⁷, ait

¹¹ Joan. i, 1-3. ¹² Isa. LIII, 5, 7, 8. ¹³ Joan. i, 29. ¹⁴ Deut. XXI, 23; Galat. III, 13. ¹⁵ Deut. XXVIII, 66. ¹⁶ Matth. XXVII, 40. ¹⁷ ibid. 44.

(57) Ita Seguer. In editis, hæc, οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, d' sunt.

(28) Gobler. et Felc. 1, σωτηρίαν τὴν γενομένην ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Paulo post, Seguer. ἀγαπητέ μου. Οἱ μὲν ἀνδρείοιτατοι καὶ μεγάλοι προφ.

(29) Goblerian. et Felc. 1, οἱ εὐαγγελισταί. Paulo post Seguer. τῶν μεγάλων προφητῶν.

(30) Gobler. et Felc. 1, ἐν Εὐαγγελίοις. Ὡς πρόβατον ἐπὶ, omissis interpositis. Mox iidem, τοῦ κείραντος.

(31) Hæc, ἐν τῇ ταπεινώσει; desunt in Gobler. et Felc. 1. Mox δὲ deest in Seg.

(32) Ita Seg. Editi vero, προσημανθέντος, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἑωρακώς. Mox μέγας deest in Gobler. et

ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν (27). Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν. » Ἐκαστος τῶν ἀγίων προφητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν, διορατικοὶ ὄντες, καὶ ἐνηχούμενοι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου, διηγούνται πᾶσαν τὴν ἀγίαν καὶ μεγάλην σωτηρίαν, τὴν μέλλουσαν γίνεσθαι τῷ γενέει τῶν ἀνθρώπων (28). Ἄλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς; Ἐρμήνευσον ἡμῖν. Ἄκουσον, ἀγαπητέ. Οἱ μὲν προφῆται, καθὼς προεῖπον, διορατικοὶ ὄντες, σημαίνουσι τὰ μέλλοντα ἕσσεσθαι πρὸ τούτων γενεῶν, δεικτικῶς δεικνύοντες ὡς παρόντα τὰ μέλλοντα. Ὁμοίως καὶ οἱ μεγάλοι εὐαγγελισταί (29) ἐπὶ τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Λόγου, τὰ προκηρυχθέντα διὰ τῶν προφητῶν βεβαιοῦσιν ἕκαστος τὴν προσημασίαν ἐν τοῖς Εὐαγγελλίοις. Οἶον ὁ μέγας προφήτης Ἡσαίας λέγει· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ (30) σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος ἄφρωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῇ ταπεινώσει (31) ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Τὴν δὲ γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες λάθην. » Ἐπιδημήσαντος δὲ τοῦ προσημανθέντος πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἑωρακώς (32) αὐτὸν παρερχόμενον ὁ μέγας Βαπτιστῆς Ἰωάννης, πληρῶν τὸ προσημανθὲν διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου λέγει· « Ἴδοὺ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἶρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Ἴδοὺ βεβαίως τὴν προφητευθεῖσαν φωνὴν ὁ μέγας Βαπτιστῆς. Ὁμοίως (33) καὶ ὁ ἱεροφάντης Μωσῆς περὶ τούτου τοῦ μῶλωπος, δι' οὗ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος σωτηρίας ἔμελλε μέτοχον γίνεσθαι, τί (34) ἔλεγον; « Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. » καὶ πάλιν λέγει· « Ὑψέσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἐπὶ ξύλου (35). » Οὐκ εἶπε πρῶτον τὴν ζωὴν, εἶτα τὴν κατάραν (36) ἀλλ' εἶπε πρῶτον τὴν κατάραν, ἔπειτα τὴν ζωὴν. Ἐπρεπε γὰρ πρότερον προσηλωθῆναι τὸ χειρόγραφον τῷ σταυρῷ, μῶλωψ ἐν τῇ νύξει καθάρσιον γένεται τῇ οἰκουμένῃ,

2. Τάλανες οἱ ἀχάριστοι Ἰουδαῖοι, τοιούτων καὶ τηλικούτων σημείων καὶ εὐεργεσιῶν γενομένων παρ' αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ τὸν ἐπιδημήσαντα παρ' αὐτοῖς δοξάζειν καὶ εὐλογεῖν ἐπὶ τοῖς γενομένοις (37), ἐκ τῶν ἐναντίων ἔλεγον· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατέβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. » Ὁ μέντοι ἴλιος συνέστελλε τὰς ἀκτίνας, μὴ φέρων ὄφην τὸν Κύριον κρεμάμενον ἐπὶ τοῦ ἱκρίου. Καὶ δύο σὺν αὐτῷ ἦσαν λησταί κρεμά-

Felc 1.

(33) Gobler. et Felc. 1, ὁ Βαπτιστῆς. Ὁμοίως καὶ ὁ μέγας. Ibid. post Βαπτιστῆς, Seg. addit Ἰωάννης.

(34) Τὶ deest in Gobleriano et Felc. 1. Mox Seguerian., Πᾶς ἄνθρωπος ὁ κρεμ.

(35) Ἐπὶ ξύλου deest in Gr. Scripturæ textu.

(36) Seguer., ἔπειτα. Mox Gobler. et Felc. 1, ἀλλὰ τὴν κατάραν πρῶτον, ἐπ. Ibidem post ζωὴν, Seguer. habet ἀληθές. Mox Gobler. et Felc. 1, πρότερον προσηλωθῆναι, Seg. πρῶτον προσηλωθῆναι, prius editi, πρότερον προσημανθῆναι.

(37) Gobler. et Felc. 1, γενομένοις. Paulo post, Seg. pro κατέβηθι, habet κατέβαλε σεαυτὸν. Paulo infra, Seg. Gobler. et Felc. 1, μὴ φέρων ἰδῖν.

μενοι· και τοῦ ἐνός καταρωμένου (38), εἶπεν ὁ ἔτε- A
ρος ληστής· « Τί καταρῆσαι τῷ δικαίῳ; ἡμεῖς κατὰ
τὰς ἀμαρτίας ἑαυτῶν πεπόνθαμεν· τί σοι και τῷ
δικαίῳ; » Τῷ δὲ Ἰησοῦ ἔλαγε· « Μνήσθητί μου, Κύ-
ριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. » Καὶ ὁ Ἰησοῦς
πρὸς αὐτόν (39)· « Ἄμην, ἀμην λέγω σοι, σήμερον
μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. » Ὁ μεγάλου πρᾶ-
γματος! τῆς κατάρας προσηλωθείσης, ἠνέψξε τὸν
παράδεισον ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ τῷ ληστῇ. Ὁ τοῦ μαχα-
ρίου ληστοῦ τούτου! ἀφῆρπασεν ἐν τῷ κόσμῳ λη-
στεύων, ἀφῆρπασε και τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐν
τῇ ὁμολογίᾳ. Περὶ τούτου εἶπεν ὁ μέγας προφήτης (40)
· « Καὶ κάρθαρος ἐκ ξύλου φθέγγεται. » Ὡδατε,
ἀδελφοί, ὅτι ὁ κάρθαρος περὶ τὰ ἀκάθαρτα σχολάζει,
ἀκάθαρτος ὢν· οὕτω και ὁ ληστής ποτε ἐσχολάζει
ἐν ταῖς ληστεύσιν (41)· ὅτε δὲ ἐν τῷ σταυρῷ ἦν, ὡμο-
λόγησεν αὐτὸς, καθὼς προεῖπον, και πληροῦται εἰς
αὐτὸ τὸ προφητευθέν· « Καὶ κάρθαρος ἐκ ξύλου φθέγ-
γεται. » Φθεγγόμενος τοίνυν ἠξιώθη προαρπάσαι τὴν
τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Καὶ πάλιν λέγει ὁ μέγας
προφήτης Ἡσαίας δεικνύων δεικνύων ὡς παρῶν·
« Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, και τέξεται Ἰῶν,
και καλέσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, » ὃ ἐστὶ
μεθερμηνεύμενον, « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Μελλού-
σης τοίνυν ταύτης τῆς προφητικῆς σημασίας πλη-
ροῦσθαι, ἀποστέλλεται ὁ μέγας ἀρχάγγελος Γαβριήλ
ὁ ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης παρεστηκώς σημάδι τῇ
ἀρχάντῳ Θεοτόκῳ και ἀπειρογάμῳ Μαρίᾳ, και λέγει
πρὸς αὐτήν· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη· ὁ Κύριος μετὰ
σοῦ (42). » Κύριον δὲ λέγων, τὸν κοινὸν δεσπότην
ἐσήμανεν, ὁμολογῶν τὴν συνδουλείαν. Ἐνεῦμα
ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, και δύναμις Ὑψίστου
ἐπισκιάσει σε· διὸ και τὸ γεννῶμενον ἐκ σοῦ (43)
ἄγιον κληθήσεται. Ἄληθῶς, ἀγαπητοί, ἄγιον καλεῖ-
ται ὁ ναὸς τοῦ μέλλοντος ἀγιάζειν πᾶσαν τὴν οἰκου-
μένην. Καὶ πάλιν λέγει ὁ αὐτὸς προφήτης· « Παῖ-
διον (44) ἐγεννήθη ἡμῖν, και υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ
ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα
αὐτοῦ Μεγάλῃς βουλῆς ἄγγελος. »

3. Τούτων τοίνυν πληρωθέντων, λέγει ὁ μέγας εὐ-
αγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς· « Ἐν
ἀρχῇ (45) ἦν ὁ Λόγος, και ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν,
αἱ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος (46). Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν

alter latro : « Quid execraris justum ? nos secundum
scelerum nostra patimur : Et quid tibi et justo illi ? »
Dixit autem Jesus : « Memento mei, Domine, cum
veneris in regnum tuum. » Cui Jesus : « Amen, amen
dico tibi, hodie mecum eris in paradiso ». O rem
magnam ! suspensio inaledicto, aperuit latroni pa-
radisum in promissione. O felicem latronem ! in
mundo rapuit latrocinando, regnum cœlorum rap-
uit confitendo. De illo magnus ait propheta : « Et
scarabæus ex ligno vociferabitur ». Nostis, fratres,
scarabæum immundum circa imunda versari ; ita
quoque latro in latrocinis versatus est ; in cruce
autem confessus est, quemadmodum superius dixi,
atque in illo impletur hæc propheta : « Et scarabæus
ex ligno vociferatur. » Vociferatus autem
dignus habitus est qui regnum cœlorum proripe-
ret. Ait rursus ipse Isaias magnus propheta,
perspicue loquens, ac si præsens fuisset : « Ecce
Virgo in utero habebit, et pariet Filium, et vo-
cabunt nomen ejus Emmanuel », quod est in-
terpretatum, « Nobiscum Deus. » Cum igitur
instaret tempus, ut prophetæ prædictio implere-
tur, mittitur magnus archangelus Gabriel, qui
stat ad dexteram majestatis, qui nuntiaret
183
immaculatæ Deiparæ, et nullius thorum ex-
pertæ Mariæ, his verbis : « Ave, gratia plena, Do-
minus tecum » ; Dominum dicens, communem he-
rum indicat, se conservum esse fassus. « Spiritus
sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obum-
brabit tibi, ideoque quod nascitur ex te, Sanctum
vocabitur ». Merito, dilecti, sanctum vocatur tem-
plum ejus qui totum orbem sanctificatus est.
Rursum ait idem propheta : « Parvulus natus est
nobis, et filius datus est nobis, cujus imperium super
humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, Magni
consilii angelus ».

ἀρχῇ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα

3. His itaque impletis, ait magnus evangelista
Joannes filius tonitruum : « In principio erat Verbum,
et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.
Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum

* Luc. xxiii, 40-43. * Habac. ii, 21. † Isa. vii, 14. ‡ Luc. i, 28. § ibid. 35. ¶ Isa. ix, 6.

(38) Sic Seguerian. In editis ἐνός deest. Goblerianus et Felc. primus sic habent, και τοῦ μὲν καταρωμένου, τοῦ δὲ ἐτέρου λέγοντος· Τί καταρῆσαι, τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Mox Gobler. et Felc. 1, ut in textu. Editi vero, και εἶπε πρὸς τὸν Κύριον· Μνήσθητί μου, Ἰησοῦ, ὅταν.

(39) Editi, και ὁ Θεός ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν. Seguer. και εὐθέως ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν. Gobler. et Felc. primus, και ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν. Ibidem in Gobler. omittuntur hæc, Ἄμην, ἀμην... τῷ παραδείσῳ. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ὁ μεγάλου θαύματος!

(40) Gobler. et Felc. primus, Περὶ τούτου φησὶν ὁ προφ.

(41) Seguer., και οὗτος ὁ ληστής. Mox Gobler. et Felc. 1, λησταίαι· ἐν δὲ τῷ σταυρῷ ὁμολόγητο, και πληροῦται εἰς αὐτὸν τὸ προφητευθέν. Φθεγγόμενος. Ibidem Seguer. habet ὁμολόγησεν αὐτόν. Editi vero,

ὁμολόγησεν αὐτὸς. Mox idem, φθεγγόμενος τοίνυν, καθὼς προεῖπον, κατηξιώθη. Ibidem Gobler. et Felc. primus. Καὶ πάλιν Ἡσαίας λέγει· Ἰδοὺ ἡ Π.

(42) Gobler. et Felc. 1, ἀποστέλλεται ἀρχάγγελος Γαβριήλ σημάδι τῇ κεχαριτωμένῃ Μαρίᾳ τὸ, Ὁ Κύριος μετὰ σοῦ.

(43) Ita Seguer. In edit. ἐκ σοῦ deest. Mox, ἀγαπητοί deest in Gobler. et Felc. 1.

(44) Gobler. et Felc. 1, Καὶ πάλιν Ἡσαίας· Παῖδιον.

(45) Gobler. et Felc. 1, τούτων οὖν πληρωθέντων. λέγει ὁ τῆς βροντῆς υἱός· Ἐν ἀρχῇ.

(46) Ita Seg. recte. Editi vero, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, και τὰ ἐξῆς. Et οὖν δι' αὐτοῦ. Mox Gobler. et Felckmanni primus, τῶν γεννητῶν. Φανερόν οὖν ἐστὶ. ὅτι ἐν τῷ Πατρὶ ἦν ἀεί. Τάλανες Ἀρειομανίται Ἰουδαῖοι, οἱ μὴ ὀρθ. Mox iidem, ἐρουννῶτες.

facta sunt, et sine ipso factum est nihil *. » Si per ipsum omnia facta sunt : ergo ipse est extra res quæ factæ sunt, manifestumque est, ipsum in Patre semper fuisse. Miseri Judæi novi Ariomanitæ, qui neque recte legunt, neque accurate perscrutantur, quod cæcatos habeant mentis oculos, rati omnium creatorem et opificem, esse creaturam. Audite illud magni evangelistæ : « In principio. » O Christi inimice Ariane, si dixisset : In principio factum est, cum obtentu quodam diceres : Evangelista dixit, In principio factum est. At cum dixerit : « In principio erat, » quære diligenter, et deprehendes veritatem : hinc sciscitare ex magno evangelista his verbis : O evangelista, dic nobis quod opus principii et veri Dei Verbi : siquidem Christi adversarii Ariani, arbitrantur Creatorem omnium esse creaturam ; statim respondebit magnus ille evangelista : Lega conditi mundi originem in Genesi, quæ sic habet : « In principio fecit Deus cælum et terram ». » Sint itaque ea quæ non sunt, ut sint ea quæ futura sunt. Erat Deus Verbum apud Patrem, per quem omnia facta sunt. Pulchre igitur evangelista ait : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. » Ecce tertio, « erat, » nusquam, « non erat. » Magnus porro archangelus Gabriel, cum ad immaculatam et intactam Deiparam dixit : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi ; » non dixit : Spiritus sanctus fiet in te, aut virtus efficietur in te ; sed « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Hoc beatus Apostolus his verbis indicavit : « Christus Dei virtus, et Dei sapientia ¹⁰. » Sed ad hæc dicet Ariomanita : Quare igitur Paræmiastes ait : « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua ¹¹ ? » O impiissime ! annon audisti angelum Virgini dicentem : « Quod nascitur ex te, Sanctum vocabitur ? » Vides quod de negotio incarnationis verba faciat. Cum autem inveteratum esset sex dierum opus, in prævaricatione patris prosapia nostræ Adami, in mortemque delapsum esset nostrum genus, placuit Deo ad nos mittere proprium Filium Deum Verbum atque assumere, uti supra dixi, ex intacta Virgine templum, hoc est,

* Joan. 1, 1-3. * Genes. 1, 1. ¹⁰ I Cor. 1, 24

(47) Seguer. ἀκούσαντες τοῦ, etc. Gobler. et Felc. 1, Ἀκούσατε τοῦ εὐαγγελιστοῦ. Εἰ οὖν ἔφη, ὅτι Ἐν ἀρχῇ γέγονεν, εἶχες λόγον, ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς ἔφη Ἐν ἀρχῇ γέγονεν. Εἰ δὲ ἔφη, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἠγένετο, ζήτησον.

(48) Gobler. et Felc. 1, ἐρώτησον τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ λέξει σοι Ἐνάγνωθι τῆς κοσμοποιίας τὴν Γένεσιν, καὶ εὐθέως λέξει πρὸς σέ Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν.

(49) Ita Seg. et Basil. Editi vero, καὶ τὸν ὄντως Θεοῦ Λόγον. Infra Seg. λέξει πρὸς σέ ὁ μέγας, etc.

(50) Gobl. et Felc. primus, δι' οὐ πάντα γέγονε. Καλῶς ὁ εὐαγγ.

(51) Seguer. παντὶ τὸν. Gobler. et Felc. 1, τριχῶς τὸ ἦν, καὶ οὐδαμῶς τὸ, οὐκ ἦν, καὶ ὁ ἀρχάγγελος πρὸς τὴν Θεοτόκον Πνεῦμα ἅγιον. Ibidem Seg. Θεοτόκον Παρθένον ἔλεγε Πν.

Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. » Εἰ δι' αὐτοῦ πάντα γέγονεν, ἄρα ἐκτός ἐστι τῶν γεννητῶν, καὶ φανερόν ἐστιν, ὅτι ἐν τῷ Πατρὶ ἦν πάντοτε. Τάλαες οἱ Ἰουδαῖοι νέοι οἱ Ἀρειομανῖται, οἱ μὴ ὀρθῶς ἀναγνόντες, μὴδ' ἀκριβῶς ἐρευνησαντες τυφλοὺς ἔχοντες τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς, νομίζοντες τὸν κτίστην καὶ δημιουργὸν τῶν ὄλων κτίσμα εἶναι. Ἀκούσατε τοῦ (47) μεγάλου εὐαγγελιστοῦ τὸ, « Ἐν ἀρχῇ. » Ὁ Χριστομάχε Ἀρειανέ, εἰ ἦν εἰπὼν, ὅτι Ἐν ἀρχῇ γέγονεν, εἶχες ἂν χρῶμα λέγειν, ὅτι Ἰδοὺ ὁ εὐαγγελιστὴς εἶπεν Ἐν ἀρχῇ γέγονεν. Εἰ δὲ εἶπεν Ἐν ἀρχῇ (48) ἦν, « ζήτησον ἀκριβῶς, καὶ εὐρήσεις τὴν ἀλήθειαν. » Ἐπειτα ἐπερώτησον τὸν μέγαν εὐαγγελιστὴν λέγων πρὸς αὐτόν Ὁ εὐαγγελιστὰ, εἰπέ ἡμῖν τὴν πραγματείαν τῆς ἀρχῆς, καὶ τοῦ ὄντος Θεοῦ Λόγου (49) ὅτι χριστομάχοι Ἀρειανοὶ νομίζουσι κτίσμα εἶναι τὸν κτίστην τῶν ὄλων εὐθέως λέξει σοι ὁ μέγας εὐαγγελιστὴς Ἐνάγνωθι τῆς κοσμοποιίας τὴν Γένεσιν, οὕτω λέγουσαν Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἔστω τοίνυν τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι, εἰς τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι. Ἦνὸ Θεὸς Λόγος πρὸς τὸν Πατέρα, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν. Οὐκοῦν καλῶς ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει (50) Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ἰδοὺ τριχῶς τὸ ἦν (51), οὐδαμοῦ τὸ, οὐκ ἦν. Καὶ ὁ μέγας ἀρχάγγελος Γαβριὴλ, ὅτε πρὸς τὴν ἄχραντον καὶ ἀπειρόγαμον Θεοτόκον ἔλεγε Ἐνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι, οὐκ εἶπεν (52), ὅτι Πνεῦμα ἐπὶ σέ γυνήσεται, ἢ δύναμις ποιηθήσεται ἐπὶ σέ, ἀλλὰ, Ἐνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος ἐδήλωσε λέγων Ἐκρίστος Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. Ἄλλ' ἐρεῖ πρὸς ταῦτα ὁ Ἀρειομανίτης, ὅτι Πῶς λέγει ὁ Παροιμιστὴς (53), ὅτι Ἐκρίστος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὄντων αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ὁ ἀσεβέστατε, οὐκ ἤκουσας τοῦ ἀρχαγγέλου (54) λέγοντος τῇ Παρθένῳ Ἐν τῷ γεννώμενον ἐκ σοῦ Ἅγιον κληθήσεται ; Ὁρᾷς, ὅτι περὶ τῆς πραγματείας τῆς ἐνανθρωπήσεως ἔλεγον. Ἐπειδὴ δὲ πεπαλαίωται ἡ ἑξαήμερος ἡ παλαίσις ἐν τῇ παραβάσει (55) τοῦ πατρὸς τοῦ γένους ἡμῶν Ἀδάμ, καὶ εἰς θάνατον καταπεπτώκει τὸ γένος ἡμῶν (56), εὐδόκησεν ὁ Θεός

¹¹ Prov. viii, 22.

(52) Ita Seguer. In editis vero, hæc, οὐκ εἶπεν, usque ad, ἐπισκιάσει σοι sequens, desunt, δι' ὁμοιοτέλετον. Mox, μακάριος ante Ἀπόστολος deest in Gobl. et Felc. 1.

(53) Gobler. et Felc. primus, ὁ Ἀρειανός, καὶ ὡς ὁ Παροιμ.

(54) Gobler. et Felc. 1, ἀγγέλου.

(55) Gobler. et Felc. 1, Ἐπεὶ οὖν πεπαλαίωται ἡ φύσις ἡμῶν ἐν τῇ παραβ.

(56) Gobler. et Felc. 1, καταπεπτώκειμεν, εὐδόκησεν ὁ Θ. Mox Seguer. καταπέμψαι πρὸς ἡμᾶς τόν. Ibidem Gobler. et Felc. 1, τὸν ἴδιον αὐτοῦ Λόγον Ἰδὼν καὶ Θεόν λαβεῖν δὲ ἐκ τῆς Παρθένου τὴν ἀνθρωπίαν φύσιν ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος φησιν Ἐυδόκησεν ὁ Θεὸς πέμψαι.

πρὸς ἡμᾶς πέμψαι τὸν Ἰδιὸν Θεὸν Λόγον, λα- A
βεῖν τε, καθὼς προείπον, ἐκ τῆς ἀπειρογάμου Παρ-
θενοῦ τὸν κατὸν, τὸν ἀνθρώπων. Καὶ λέγει ὁ μακάριος
ἀπόστολος Παῦλος· Εὐδόκησεν ὁ Θεὸς καταπέμψαι τὸν Ἰδιὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, γεννώμενον ἐκ γυναίκος.
'Ορᾶς, ὅτι περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐστίν.

4. Εἰ δὲ θέλεις ἀκοῦσαι περὶ τῆς ἀδιαιρέτου καὶ
μιάς θεότητος (57), ἀκουε Παύλου λέγοντος· «Ὁς
ὦν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστά-
σεως αὐτοῦ· ἰ καὶ πάλιν λέγει· «Ὁς, ἐν μορφῇ
θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἄρπαγμὸν ἠγῆσατο τὸ εἶναι Ἰσα
θεῶ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δοῦλου λαβών. »
'Ορᾶς, ὅτι περὶ τῆς (58) ἐνανθρωπήσεως εἰσιν αἱ
τοιαῦται φωναί. Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος αὐθεντικῆ φωνῇ
εἶπεν· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· »
καὶ πάλιν λέγει Φιλίππῳ· «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν
ἐσμὲν. » Καὶ λέγει διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου·
«Ἴδετέ με, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι.» Καὶ
πάλιν λέγει· «Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ
ἦκω. » Καὶ διὰ τοῦ Ἱερεμίου λέγει ὁ Πατὴρ· «Ἐμὲ
ἐγκατέλιπον (59) πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν
ἐαυτοὺς λάκκους συντετριμμένους, οἱ οὐ δυνήσονται
ἑαυτοῖς ὕδωρ συναγαγεῖν. » Οὐ χθές ἡ πηγὴ, καὶ
σήμερον τὸ ὕδωρ· μὴ γένοιτο! «Ἄει πηγὴ, ἀεὶ ὕδωρ.
Τάλαντες οἱ ἀχάριστοι (60) Ἀρειομανίται· τούτων
κρείττων εὐρέθη ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὃς, ἑαυτὸν θεὸν
νομίζων εἶναι, καὶ εἰκόνα ἑαυτοῦ στήσας ἐν Βαβυλῶ-
νι, καὶ ἐμβαλὼναις τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς Ἀνανίαν,
καὶ Ἀζαρίαν, καὶ Μισαήλ· καὶ τοῦ ἄροσκοποῦ (61)
λόγου ἐν μέσῳ αὐτῶν γινομένου, καὶ ἐξέλασαντος τὸ
πῦρ, καὶ αὐτῶν ὑμνούντων· καὶ ἐλθόντος τοῦ Ναβου-
χοδονόσορ, καὶ ἑωρακότος αὐτοῦς ὑμνοῦντας, ἔλεγε
τοῖς παισὶν αὐτοῦ· «Ὁὐχὶ ἀνδρας τρεῖς ἐνεθάλομεν
εἰς τὴν κάμινον; » Οἱ δὲ εἶπον· «Ἀληθῶς, βασιλεῦ.»
Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· «Ἰδοὺ θεωρῶ ἐγὼ ἀνδρας
τέσσαρας, καὶ ὁ τέταρτος ὁμοίος Ἰψῷ Θεοῦ. » Ὁ
Ναβουχοδονόσορ, σεαυτὸν θεὸν ἐποίησας, πῶς οἶδας,
ὅτι ὁμοίος Ἰψῷ Θεοῦ ἐστίν; αὐθῶς εἶπεν· Αὐτὸς κατέ-
νυξέ με εἰπαῖν. Κρείττων τούτων εὐρέθη Ναβουχο-
δονόσορ τῶν ἀσεβῶν, καὶ μηδὲ ὁμοιον, μηδὲ ὁμοού-
σιον λεγόντων τὸν Ἰδιόν. Εἶπατε (62) τοῖς ἀσεβέσι μὴ
βλασφημεῖν, ἀλλ' εὐφημοῦντας προσκυνεῖν τὸν ὄντα
Θεὸν Λόγον ἐν πνεύματι, εἰ ἄρα ἀφεθήσεται ἡ ἀσε-
βεια τῆς βλασφημίας αὐτῶν.

5. Τούτων τοίνυν ἐξοστρακισθέντων καὶ ἐκβληθέν-
των ἐκ τοῦ θεοῦ χοροῦ, εἰπωμεν καὶ πρὸς τοὺς τού-
των ἀδελφοὺς τοὺς Πνευματομάχους τοὺς Τροπικούς,
τοὺς λέγοντας (63) τὸ Πνεῦμα εἶναι κτιστόν. Ὁ Τρο-

hominem. Aitque beatus apostolus Paulus : Placuit
Deo in mundum mittere Filium suum natum ex
muliere ¹². Viden, eum loqui de incarnatione ?

184 4. Sin velis audire de indivisa et una dei
tate, ausculta hæc Pauli verba : « Qui cum sit
splendor gloriæ et figura substantiæ ejus ¹³ ; » et
rursum : « Qui cum in forma Dei esset, non rapi-
nam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed se-
metipsum exinanivit formam servi accipiens ¹⁴. »
Vides, ejusmodi voces incarnationem spectare.
Quin et ipse Dominus authentica voce ait : « Ego
in Patre, et Pater in me ¹⁵ ; » rursumque Philippo :
« Ego et Pater unum sumus ¹⁶. » Et per magnum
prophetam ait : « Videte me, quia ego sum et non
mutor ¹⁷. » Rursumque ait : « Ego ex Patre exivi
et venio ¹⁸. » Ac per Jeremiam ait Pater : « Me
dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi
cisternas dissipatas, quæ aquam sibi congregare
non poterunt ¹⁹. » Nequaquam hesternam die fons,
hodie aqua : absit. Semper fons, semper aqua. Mi-
seri ingrati illi Ariomanitæ, quibus melior depre-
hensus est ipse Nabuchodonosor, qui sese deum
arbitratus, constitutaque sibi Babylone imagine,
atque projectis in caminum ignis Anania, Azaria,
et Misaele ; cum verbum rorificum in medio eorum
factum esset, excussissetque ignem, dum hymnos
illi canerent ; veniens, inquam, ipse Nabuchodono-
sor, atque videns illos canentes, ait pueris suis :
« Nonne viros tres conjecimus in caminum ? » Res-
ponderunt illi : « Ita est, o rex. » Et dixit ad illos :
« Ecce video ego viros quatuor, et quartus similis
Filio Dei ²⁰. » O Nabuchodonosor, qui teipsum deum
effecisti, unde nosti esse similem Filio Dei ? Statim
ille responderit : Quia ipse me stimulavit ut hæc
dicerem. Melior itaque deprehensus est Nabucho-
donosor impiis illis, qui neque similem, neque
consubstantialem dicunt Filium. Dicite impiis, ne
blasphement, sed cum benedictione Verbum vere
Deum adorent in spiritu, si forte remittatur impie-
tas blasphemiarum eorum.

5. His igitur relegatis et abjectis ex divino choro,
D loquamur ad illorum fratres Pneumatomachos, seu
Tropicos, qui dicunt Spiritum sanctum esse crea-
tum. O Tropice, non audisti Davidem dicentem :

¹² Galat. iv, 4. ¹³ Hebr. i, 3. ¹⁴ Philipp. ii, 6. ¹⁵ Joan. xiv, 10. ¹⁶ Joan. x, 30. ¹⁷ Malach. iii, 6. ¹⁸ Joan. xvi, 28. ¹⁹ Jerem. ii, 15. ²⁰ Dan. iii, 91, 92.

(57) Gobler. et Felc. 1, περὶ τῆς ἀδιαιρέτου αὐ-
τοῦ θεότητος.

(58) Gobl. et Felc. 4, 'Ορᾶς. πῶς περὶ τῆς. Paulo
post, iidem, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν, ὅτι Ἐγὼ
ἐν τῇ.

(59) Gobl. et Felc. 1, τοῦ Ἱερεμίου· Ἐμὲ ἐγκα-
τέλιπετε.

(60) Hæc, οἱ ἀχάριστοι, desunt in Gobl. et Felc. 1.

(61) Gobl. et Felc. primus, ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἐν
τῇ κάμινῳ (sic) βαλὼν τοὺς γ' παῖδας, καὶ τοῦ ἄρο-
σκοπ. Mox Seguer. γεννημένου. Ibidem Gobl. et Felc.

primus, καὶ ἐκτινάξαντος τὸ πῦρ. Καὶ τῶν παιδῶν
ὑμνούντων, ἔλεγε τοῖς παισὶν αὐτοῦ· Οὐχὶ τρεῖς ἐ-
νεθάλομεν ἐν τῇ κάμινῳ; καὶ ἰδοὺ δ'. Τοῦ δὲ τέταρτου
δρασις ὁμοία θεῶ, ὡ Ναβουχ.

(62) Gobler. et Felc. primus, Κρείττων αὐτὸν εὐ-
ρέθη Ναβουχοδονόσορ τῶν μὴ ὁμοιον μηδὲ ὁμοούσιων
θεοῦ λεγόντων τὸν Ἰδιόν. Εἶπατε.

(63) Εἰπωμεν πρὸς τοὺς Πνευματομάχους τοὺς
λέγ. Sic Gobler. et Felc. 4. Mox iidem, κτιστόν· οὐκ
ἠκούσατε τοῦ δι. Ibid. Seg. τοῦ μεγάλου Δαβίδ.

« Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris A ejus omnis virtus eorum ²¹? » Ecce Trinitatem indivisibilem. Et rursum in mundi opificio magnus ille famulus Moyses, sic loquitur : « In principio fecit Deus cœlum et terram, terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum, et Spiritus Domini ferebatur super aquas ²². » Similiter magnus Paulus ait : « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, clamantem : Abba, Pater ²³. » Et ipse Pater per magnum prophetam ait : « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetae bunt ²⁴. » Ipseque Dominus qui venit salvum facere genus humanum, authentica voce ait : « Ego in Patre et Pater in me; » et, « Ego sum veritas ²⁵; » et, « Si abiero ad Patrem meum, non relinquam vos orphanos : sed mittam vobis Paracletum Spiritum veritatis ²⁶. » Ecce Spiritum in veritate, veritatem in Patre. Ecce Trinitatem indivisibilem, triplicatum vinculum, quo manipulos constringentes, offerimus Patri. Dispereant itaque et hi homines cum B Ariomanitis.

τοῦ, τὸ τρίπλοκον σχοινίον, ἐν ᾧ τὰ δράγματα σφίγγοντες προσφέρομεν τῷ Πατρὶ. Καὶ οὗτοι οὖν σὺν τοῖς Ἀρειομανίταις ἀπώλοντο.

6. Jam loquamur adversus infelicissimum Paulum **185** Samosatensem, qui ait, Dominum ex quo prodiit ex intacta Virgine, ex eo tempore fuisse Filium. Amens, non audisti ipsum Dominum dicentem ad Judæos : « Pater vester Abraham exultavit ut videret diem meum, et vidit gavisusque est; » respondentibusque Domino ingratissimis Judæis : « Quadraginta annos nondum habes, et dicis te Abraham vidisse? » Respondit illis et ait : « Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum ²⁷. » Si antequam Abraham fieret, ipse est, qua ratione tu dicis, illum post carnalem suum adventum Filium factum fuisse? Annon audisti in Parœmiaste, quomodo ipsa Sapientia loquatur : « Ego eram qua gaudebat, quotidie lætabar ante faciem ejus ²⁸, cum conderet orbem aderam ipsi? Rursumque ait magnus ille Parœmiastes : « Deus sapientia fundavit terram ²⁹. » Viden semper illum in Patre esse? Et magnus Apostolus : « Christus Dei virtus et Dei sapientia ³⁰. » Quid ad hæc respondet insanus Samosatensis? Ipse quoque divinum hoc merum in aquam convertens, cum bibisset, aqua intercute distentus cum Arianis interiit.

²¹ Psal. xxxiii, 6. ²² Genes. i, 1, 2. ²³ Galat. iv, 6. ²⁴ Joel ii, 28. ²⁵ Joan. xiv, 10, 6. ²⁶ Joan. xvi, 7; xiv 18; xv, 26. ²⁷ Joan. viii, 56-58. ²⁸ Prov. viii, 30. ²⁹ Prov. iii, 19. ³⁰ I Cor. i, 24.

(64) Gobler. et Felc. 1. Καὶ ἐν τῇ κοσμογονίᾳ Μωϋσῆς· Ἐν ἀρχ... Seg. ibidem, Μωϋσῆς λέγει.

(65) Τοῦ ὕδατος καὶ Παύλος. Gobler. et Felc. 1. Paulo post, iidem, ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν... πατήρ. Καὶ Ἰωὴλ ἐκ προσώπου Θεοῦ· Ἐγχεῶ... καὶ προφητεύσουσι. Καὶ ὁ Κύριος· Ἐγὼ ἐν τ.

(66) Ἀτυχεύστατον deest in Gobler. et Felc. 1, Paulo post in iisdem, ὅτι deest. Mox iidem, Παρθένου, Ἐκτοτε χρηματίσαντα τὸν υἱόν. Ἄφρον, οὐκ ἤκουσας τοῦ Κυρίου λέγοντος τοῖς μαθηταῖς· Καὶ

πικρὲ, οὐκ ἤκουσας τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· Ἐ τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν; Ἰδοὺ ἡ Τριάς ἀδιαίρετος. Καὶ πάλιν ἐν τῇ κοσμογονίᾳ διηγούμενος ὁ μέγας θεράπων Μωϋσῆς· Ἐν ἀρχῇ (64) ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Ὁμοίως καὶ ὁ μέγας Παῦλος (65) λέγει· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κρᾶζον· Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. Καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ λέγει διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου· Ἐγχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι. Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, ἐλθὼν σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων ἀθηναικῆ φωνῇ εἶπεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· καὶ, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· καὶ, Ἐὰν ἀπέλθω πρὸς τὸν Πατέρα μου, οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὄρφανούς, ἀλλ' ἀποστελῶ ὑμῖν τὸν Παράκλητον τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Ἰδοὺ τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ Πατρὶ. Ἰδοὺ ἡ Τριάς ἀδιαίρετος.

Καὶ οὗτοι οὖν σὺν τοῖς Ἀρειομανίταις ἀπώλοντο.

6. Εἰπόμεν καὶ πρὸς τὸν ἀτυχεύστατον (66) Σαμοσατέα Παῦλον, τὸν λέγοντα, ὅτι ἀφ' οὗ προῆλθεν ἀπὸ τῆς ἀπειρογάμου Παρθένου, ἀπὸ τότε Υἱὸς ἐχρημάτισεν. Ἄφρον, οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· Ὁ πατήρ ὑμῶν Ἀβραὰμ ἠγαλλίασται ἰδεῖν τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη. Καὶ τῶν ἀχαριστῶν Ἰουδαίων λεγόντων πρὸς αὐτὸν τὸν Κύριον, Ὁὐπω τεσσαράκοντα ἔτη ἔχεις, καὶ λέγεις ἐωρακέναι τὸν Ἀβραάμ; Ἀπεκρίθη πρὸς αὐτοὺς καὶ ἔλεγεν· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. Εἰ, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, αὐτὸς ἐστίν, πῶς λέγεις, ὅτι μετὰ τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν Υἱὸς ἐχρημάτισεν; Οὐκ ἤκουσας ἐν τῷ Παροιμιαστῇ, αὐτὴ ἡ Σοφία πῶς ἔλεγεν· Ἐγὼ ἡμην (67), ἣ προσέχαιρε· καθήμεραν εὐφραίνομένη ἐν προσώπῳ αὐτοῦ, ὅτε ἐποίησεν τὴν οἰκουμένην, συμπαρήμενη αὐτῷ; Καὶ πάλιν λέγει ὁ μέγας Παροιμιαστής (68)· Ὁ Θεὸς τῆ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν. Ἰδοὺ αἰεὶ ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος· Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Τί πρὸς ταῦτα λέγει ὁ ἀνόητος Σαμοσατεὺς, καὶ οὗτος, ἐξυδαρώσας τὸν θεῖον τοῦτον οἶνον, καὶ πικρὸν, καὶ τυμπανωθεὶς, ἀπώλετο σὺν τοῖς Ἀρειομανίταις.

Ἀβραὰμ ἠγαλλ... καὶ ἰδὼν ἐχάρη. Τῶν δὲ Ἰουδαίων εἰπόντων· Οὐπω μ' ἔτη ἔχ... Ἀβραὰμ; Ὁ δὲ φησὶ· Πρὶν Ἀβραὰμ ἐγὼ εἰμι.

(67) Goblerian. et Felc. 1, παρουσίαν ἐχρημάτισε· καὶ πάλιν ὁ Παροιμιαστής ἐν τῇ Σοφίᾳ· Ἐγὼ ἡμην.

(68) Hæc, λέγει ὁ μέγας Παροιμιαστής, desunt in Gobler. et Felc. 1, Paulo post, Seg. et Basil. καὶ πάλιν λέγει ὁ μέγας Ἀπόστολος. Gobler. et Felc. 1, καὶ ὁ Ἀπόστολος.

7. Εἰπωμεν καὶ πρὸς τοὺς ἀσεβεστάτους Μανιχαίους, τοὺς τρυγίους τῶν κακῶν. Ὁ ἀσεβέστατος Μανιχαῖος, λέγετε δύο ὑποστάσεις εἶναι, ἀγαθοῦ τε καὶ πονηροῦ; Καὶ λέγετε τὸν πονηρὸν (69) θέλοντα μάχεσθαι τῷ ἀγαθῷ, ἵνα λάθῃ μέρος τι· καὶ ὁ ἀγαθός, φησὶν, ἀγαθὸς ὢν καὶ μὴ θέλων μάχεσθαι, δέδωκε παραχωρήσας μέρος τι τῷ πονηρῷ, καὶ γέγονε τῷ πονηρῷ ἐν ἡμῖσι μέρος, καὶ τῷ ἀγαθῷ ἡμῖσι μέρος. Καὶ μεταμεληθὲν, φησὶν, ἦλθε τὸ ἀγαθὸν παρασκευάσασθαι εἰς πόλεμον, καὶ ἐσχημάτισεν ἑαυτὸν ἐν τῷ τοῦ πονηροῦ σχήματι. Ἄλλ' (70), ὃ ἀσεβέστατε Μανιχαῖε, ὅτε ὀλόκληρον ἦν τὸ ἀγαθὸν, λέγετε, Οὐκ ἠθέλησε μάχεσθαι, καὶ ὅτε ἡμῖσι γέγονεν, ὡς λέγετε, εἰς πόλεμον ἦλθε. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ ἀσεβέστατος Μανιχαῖος, ὅτι· « Ἦλθον ζητῆσαι τὸ ἀπαλλοτρίωσις. » Ὁ πολλῆς ἀφροσύνης! Ποῦ οὖν εἶτι ἀγαθοῦ γνώρισμα; Μάλιστα ὅτι καὶ τοῦ πονηροῦ σχῆμα ἀνέλαβε κατὰ (71) σέ. Ὅσπερ οἰκοδεσπότης γυναικα ἐὰν ζωγράφος γράψῃ ἐν εἰκόνι παραρρημα ἀσέμνως, καὶ παρερχόμενος ὁ οἰκοδεσπότης ἴδῃ τὴν ἰδίαν γαμητήν παρὰ σχῆμα οὖσαν, οὐκ, ὀργισθεὶς καὶ πλήρης θυμοῦ γινόμενος (72) ἀναρῆσει τὸν τοῦτο τολμήσαντα ποιῆσαι; Πόσω μᾶλλον τὸν λέγοντα, ὅτι τοῦ πονηροῦ σχῆμα ἀνέλαβεν; Ἰσχυρότερόν ἐστι τοίνυν, οὗ ἀπεχρήσατο τὸ σχῆμα. Ταῦτα τῶν ἀφρόνων καὶ ἀσεβῶν τὰ τολμήματα. Ὁ ἀσεβέστατε τρυγίε τῶν κακῶν Μανιχαῖε (73), οὐκ ἤκουσας τοῦ Ματθαίου λέγοντος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως· « Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ; » Ἄλλ' εἶρεῖ, ὅτι Οὐ δέχομαι τὴν Παλαιάν. Καὶ ἐγὼ ἐρῶ πρὸς αὐτόν· Διὰ τί οὐ δέχηται τὴν Παλαιάν; Οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος τοῖς ἀσεβεστάτοις καὶ ἀχαρίστοις Ἰουδαίοις· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, ὅτι Μωσῆς περὶ ἐμοῦ ἐλάλησε. » Τί ἐλάλησεν, ὦ Κύριε; « Προφήτην ὑμῖν (74) ἀναστήσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. » Τοῦτον τὸν προφήτην ὠμολόγει ἡ μακαρία Σαμαρεῖτις (75) λέγουσα· « Κύριε, θεωρῶ, ὅτι προφήτης εἶ σύ. » Εἰ καὶ ἄνθρωπον καὶ Κύριον καὶ προφήτην ὠμολόγει ἡ μακαρία Σαμαρεῖτις· ἰδοὺ πάντῃ καὶ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, οἱ μεγάλοι καὶ οἱ ἅγιοι ὁμολογοῦσι. Πῶς δύναται βότρυς εἶναι ἀνευ ἀμπέλου; Πῶς δύναται βεβαιωθῆναι πᾶσα πραγματεία, καὶ ἡ εἰς τὸν κόσμον μέλλουσα ἔσσεαι σωτηρία; Ὁμολογήσουσιν οἱ σημάντορες οἱ μεγάλοι προφῆται καὶ ὁ νόμος (76)· μάλιστα αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι

7. Jam verba faciamus adversus impiissimos Manichæos malorum fœces. O impiissimi Manichæi, dicitis duas esse substantias, boni scilicet et mali? Dicitis, inquam, malum pugnare voluisse cum bono, ut partem quamdam sibi sumeret: bonum vero, cum utpote bonum, pugnare nollet, partem quamdam malo sponte cessisse; ita ut pars una malo cum dimidio cederet, dimidium tantum partis alterius bono obveniret. Tum pœnitentia ductum bonum sese ad bellum instruxisse, atque mali speciem induisse. Verum, o impiissime Manichæe, cum integrum esset bonum, ais noluisse pugnare; ubi vero ad dimidiam partem, ut ais, redactum est, ad bellum processit. Eo spectat, ait impiissimus Manichæus, illud: « Veni quærere quod perierat ». O ingentem stultitiam! Ecquodnam jam boni indicium? cum maxime tu dicas, ipsum mali induisse speciem. Ut si pictor quispiam patristamiliam uxorem festinanter indecentique forma depingat in imagine, tum paterfamilias prætereundo, indecenti forma uxorem videat, nonne ira furoreque percitus, pictorem qui hoc ausus fuit de medio tollet? Quanto magis eum qui ait bonum, mali speciem assumpsisse? Id igitur cujus specie quis utitur, utente est præstantius. Hi stultorum impiorumque hominum sunt ausus. O impiissime et malorum fœces, Manichæe, annon audisti Matthæum de incarnatione dicentem: « Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham ». At respondet: Non admitto Vetus Testamentum. Reponam ego: Ecquid est quod non admittis Vetus Testamentum? Annon audisti Dominum dicentem impiissimis et ingratis Judæis: « Si crederetis Moysi, crederetis et mihi, quia Moyses de me locutus est ». Quid locutus est, Domine? « Prophetam excitabit vobis Dominus de fratribus vestris, sicut me ». Hunc prophetam confitebatur beata Samaritana, cum diceret: « Domine, ut video, propheta es tu ». Si et hominem et Dominum et prophetam confitebatur beata Samaritana: ecce ubique lex et sacri magnique prophetæ confitentur. Quomodo botrus potest absque vite esse? Quomodo confirmari potest totum negotium et futura mundi **186** salus? Confitebuntur indices illi magni prophetæ, et lex; cum maxime Dominus ipse dicat: « Lex et prophetæ usque ad Joannem ». Et rursum: « Non

⁶⁹ Luc. xix, 40. ⁷⁰ Matth. i, 1. ⁷¹ Joan. v, 46. ⁷² Deut. xviii, 15. ⁷³ Joan. iv, 19. ⁷⁴ Luc. xvi, 16.

(69) Goblerian. et Felc. 1. Ἄλλὰ καὶ πρὸς τοὺς Μανιχαίους τοὺς τρυγίους τῶν κακῶν, Ὁ ἀσεβέστατος. λέγετε δύο ὑποστάσεις εἶναι ἀγαθοῦ τε καὶ πονηροῦ. Καὶ λέγετε τὸν πονηρὸν. Paulo post, Seguer. ἵνα λάθῃ μέρος τι.

(70) Ἄλλ' deest in Seg., qui mox habet, ὅτε, ut et infra. Editi vero, ὅτι. Goblerian. et Felc. primus, totum huic locum sic habent, Ὁ ἀσεβέστατος, ὅτε ὀλόκληρον ἦν ὃ λέγετε ἀγαθὸν, οὐκ ἠθέλησε μάχεσθαι, καὶ ὅτε ἡμῖσι γέγονεν.

(71) It. Seguer. Editi, ἀνέλασε. Nannius legisse videtur ἀνέλαθε, vertit enim: sub mali forma latet.

(72) Seguer. γενόμενος.

(73) Goblerian. et Felc. 1, τρυγίε Μανιχαῖε.

(74) Goblerian. et Felc. 1, Οὐ δέχομαι τὴν Παλαιάν; Οὐκ ἤκουσας τοῦ Κυρίου λέγοντος· Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· καὶ γὰρ Μωσῆς περὶ ἐμοῦ ἐλάλησε λέγων· Προφήτην ὑμῖν. Editi et quidam manuscripti, post περὶ ἐμοῦ ἐλάλησε, habent, τί ἐλάλησεν, ὦ Κύριε; Πρ.

(75) Goblerian. et Felc. 1, ἡ Σαμαρεῖτις. Mox iidem, εἶ σύ. Ἰδοὺ πάντες καὶ Κύριον καὶ ἄνθρωπον αὐτὸν ὁμολογοῦσι. Πῶς δύν.

(76) Goblerian. et Felc. 1, Ἡ εἰς τὸν κόσμον σωτηρία, εἰ μὴ ὁμολογήσουσιν οἱ σημάντορες προφῆται, καὶ ὁ ν.

veni solvere legem aut prophetas, sed adimplere⁷⁷. » **A** « O fœces omnium hæresum! Sufficit illis nomen ad fidem suam. De his ait magnus psalmista David : « Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis⁷⁸, » cum non constentur et ipsi carnalem adventum, sed phantasia esse existiment, cum tamen Dominus ad Judæos dicat : « Quid me quaeritis interficere hominem, qui veritatem locutus sum vobis⁷⁹? » rursusque dixerit ad ministrum qui alapam sibi inflixerat : « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo ; si autem bene, quid me cædis⁸⁰? » An potest phantasia cædi, aut affligi cruci? Nonne corpus id erat? Et quomodo dicit quod phantasia esset? Et hi quoque una evanescent, qui arbitrantur divinum illud merum non esse mistum, et mentis stppore percussi pereant.

αφανίζεσθωσαν νομίζοντες άκρarton ειναι τον θειον
8. Aggrediamur jam Marcionem, Valentinum et Basilidem, qui ait, Dominum, quasi aquam per canalem, transiisse per illibatam et intactam Mariam. O impiissimi! non audistis magnum archangelum Gabrielem hæc loquentem, ad immaculatam Virginem Mariam : « Ave, gratia plena, Dominus tecum. Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Quod enim ex te nascitur, Sanctum vocabitur⁸¹. » Si dixisset, Per te, verisimilem haberent impudentiæ occasionem : cum autem dixerit, « ex te, » declarat Deum Verbum ex illa templum suum, scilicet hominem, accepisse. Et hi igitur explodantur, cum novis hisce Judæis, seu Ariomanitis, inimicis Christi.

9. Similiter insanum et infelicissimum Hieracam alloquamur, qui virginitatem extollere, nuptiasque aspernari voluit. O Hieraca! aliquid dicamus ex lege sumptum. Deus, Verbum Patris, in paradiso duxit Evam et Adamum. Sed quare dicis : Vetus Testamentum non admitto? Esto : annon in Evangelio audisti tertia die recubuisse Dominum in Cava Galilææ ad nuptias, et deficiente vino, aquam mutasse in vinum⁸²? Ac rursus Judæis dicentibus ad eum : « Moyses dedit nobis libellum repudii, » quid ad eos Dominus? « Moyses, inquit, dedit

« Ο νόμος και οι προφηται μέχρις Ιωάννου » και πάλιν · « Ουκ (77) ήλθον καταλύσαι τον νόμον ουδέ τους προφητας, αλλά πληρῶσαι. » Ώ τρυγοι πασῶν αίρέσεων! Αβταρχες αυτοις εστι το δυομα προς την πιστιν αυτων. Παρι τούτων ειπεν ο μέγας ψαλμωδης Δαβιδ · « Ειπεν άφρων (78) εν καρδια αυτου· Ουκ εστι θεος. Διεφθάρησαν και έδδελύχθησαν εν έπιτηδεύμασι, » και αυτοι μη όμολογήσαντες την ένσαρκον παρουσιαν, αλλά φαντασιαν, λέγοντος του Κυριου προς τους Ιουδαιους · « Τι με ζητειτε (79) άποκτειναι άνθρωπον, δε την αλήθειαν ύμιν λεάληχα ; » Και πάλιν λέγοντος αυτου προς τον ύπηρέτην τον βαπτισαντα αυτον (80) · « Ει κακως έλάλησα, μαρτύρησον περι του κακοῦ· ει δε καλως, τι με τύπτεις ; » Μη δύναται φαντασία τύπτεσθαι ή προσηλωθηναι εν τῷ σταυρωῦ ; Ουκ άρα σῶμα ήν ; Και πως λέγει, ότι φαντασία εστι ; Και ουτοι συνεξοινον, και εις εκστασιν γενόμενοι άπώλοντο.

8. Είπωμεν και προς Μαρκίωνα· και Ουαλεντινον και Βασιλιδην τον λέγοντα ως δια σωλήνος ύδωρ παρελθόντα (81) τον Κύριον δια της άκράντου και άπειρογάμου Μαρίας. Ώ άσεβέστατοι! ουκ ήκούσατε του μεγάλου άρχαγγέλου Γαβριηλ λέγοντος προς την άκραντον Παρθένον Μαρίαν · « Χαίρε, κεχαριτωμένη, ο Κύριος μετά σου. Πνεῦμα άγιον έπελεύσεται επί σε, και δύναμις Ύψιστου επισκιάσει σοι. Το γάρ εκ σου Άγιον κληθήσεται. » Ει ούν ειπε (82), Διά σου, πιθανην ειχον την άναισχυντιαν · εν δε τῷ λέγειν, « εκ σου, » δεικνυσιν, ότι έξ αυτης έλαθεν ο θεος Λόγος τον ναδν, άνθρωπον. Και ουτοι συνεκδάλεσθωσαν μετά των νυν Ιουδαιων χριστομάχων Άρειομανιτων.

9. Όμοίως και προς τον άνόητον (83) και άτυχέστατον Ίερακῶν ειπωμεν, τον νομίζοντα ύψουν την παρθενίαν, και άθετειν τον γάμον. Ώ Ίερακῶ, ειπωμέν τι νομικόν· Ο θεος Λόγος του Πατρος εν τῷ παραδεισω ήγαγε την Εβαν προς τον Άδάμ. Άλλά τι λέγεις, ότι Ου δέχομαι την Παλαιάν ; Έστω · εν τῷ Εύαγγελιω ουκ ήκουσας· Τη τρίτη ήμέρη συνανέκλιθη Κύριος εν Κανῶ της Γαλιλαίας εις τον γάμον, και οίνου λείψαντος, πεποίηκε το ύδωρ οίνον ; Και πάλιν των Ιουδαιων λεγόντων προς αυτον · « Μωσής δέδωκεν ήμιν βιβλιον άποστασιου, » τι ειπε προς

⁷⁷ Matth. v, 17. ⁷⁸ Psal. xiii, 1. ⁷⁹ Joan. viii, 40. ⁸⁰ Joan. xviii, 25. ⁸¹ Luc. 1, 28-35. ⁸² Joan. ii, 1-11.

(77) Seguer., πάλιν λέγει αυθεντικῆ φωνῆ· Ουκ. D Mox Gobl. et Felc. 1, τον νόμον και τους προφητας.
(78) Goblerianus et Felckmanni primus, Περι τούτων φησιν ή ψαλμωδία · Ειπεν άφρων.

(79) Goblerianus et Felckmanni primus, λέγοντες του Κυριου φάσκοντος · Τι με ζητ.

(80) Gobler. et Felc. 1, Και πάλιν προς τον βαπτισαντα. Infra iidem, Τι με δερεϊς ; Μη δύν.

(81) Ita Seg. recte. Edit. vero, προσελθόντα. Ibid., Gobl. et Felc. 1, δια της άκράντου Θεοτόκου · ουκ. Infra iidem, του άρχαγγέλου Γαβριηλ λέγοντος τη Παρθένω· Χαίρε, κεχ.

(82) Seguer. El ήν ειπας.

(83) Gobler. et Felc. primus, προς τον άτυχην (sic) Ίερακα. Seguerianus item habet, Ίερακα.

Editi, Ίερακῶν. Supra, tom. II p. 583 legitur, Ίερακας. Paulo post, Goblerian. et Felc. 1, τον γάμον. Ο θεος εν τῷ παραδεισω άγαγών την γυναίκα Εβαν τῷ Άδάμ, φησιν Άδάμ· Ένεκε τούτου καταλήψει (sic) άνθρωπος τον πατέρα και την μητέρα, και κολληθήσεται (sic) αυτῆ, και έσονται οι δύο εις σάρκα μίαν. Άλλ' ού δέχη την Παλαιάν. Ουκ ήκουσας εν τῷ Εύαγγελιω του Κυριου, εν τῷ Κανῶ γάμω (sic) κληθέντος και εύλογήσαντος, και τό· Ύδωρ οίνον ποιήσαντος ; Και των Ιουδαιων πάλιν λεγόντων Μωσής δέδωκεν ήμιν βιβλιον άποστασιου, του Κυριου φήσαντος, δεδωκεναι τον Μωσέα προς σκληροκαρδίαν αυτων. Και. Ους ο θεος συνέζευξεν, άνθρωπος μη χωριζέτω. Πως ούν δύναται, etc.

αὐτοὺς ἔ Κύριος· « Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν βιβλίον Ἀ αποστασίου πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν· » γέγραπται γάρ· « Ἄ ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. » Ἐπειτα πῶς δύναται κλάδος ὑποστῆναι, βίβης μὴ ὑποκειμένης; Πῶς δύναται παρθένος εἶναι, πατὴρ καὶ μητὴρ μὴ ὄντων; Καὶ οὗτοι σὺν τοῖς ἑταίροις αὐτῶν ἀπόλοιτο (84).

10. Εἰπόμεν καὶ πρὸς τὸν Νοβῆτον, τὸν λέγοντα ἑαυτὸν καθαρὸν, καὶ νομιζόντα ἀναιρεῖν τὴν μετάνοιαν. Πλήρης βορβόρου καὶ δυσωδίας ὢν, οὐκ ἤκουσας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώπου τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου (85) λέγοντος· « Οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν; » Καὶ πάλιν ὁ μέγας Ἰωβ· « Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα (86) ὁ βίος αὐτοῦ ἢ ἐπὶ τῆς γῆς. » Καὶ πάλιν τῶν μαθητῶν λεγόντων τῷ Κυρίῳ· « Ποσάκις συγχωρήσομεν τῷ ἀμαρτάνοντι; ἕως ἑπτάκις; » Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρὸς αὐτούς· « Οὐχί, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ. » Ἀνακυλομένης τῆς ἐπαγγελίας διακονεῖται ἡ μετάνοια· οὐκ ἔν' ἀκούοντες ἐπιμένωμεν (87) ἀμαρτάνειν· μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἵνα δεῖξωμεν τὴν ἀγαθότητα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώπου τῶν ὄλων Θεοῦ· καὶ πάλιν διὰ τοῦ μεγάλου Ἡσαίου ἐπιτηρῶσαντος τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ λέγοντος αὐτοῦ· « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ· Ὑψίους ἐγέννησα, καὶ ὑψώσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν, » καὶ τὰ ἐξῆς (88). Οἴδατε, ἀδελφοί. Καὶ μετὰ τὸ αὐτοῦ τὴν τσαυτὴν γενέσθαι ἀπειλήν, λέγει· « Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν (89). » Ὁ μεγάλῃς ἀγαθότητος! Καὶ πάλιν τοῦ Πέτρου τοῦ μεγάλου εἰπόντος πρὸς αὐτὸν, ὅτε ἐπερώτησεν τοὺς μαθητὰς λέγων· « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; »—« Οἱ μὲν ἔλεγον, ὅτι Ἥλιος εἶ· ἄλλοι ἔλεγον προφήτης. » Καὶ αὐτοῦ εἰπόντος πρὸς αὐτούς· « Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε (90); » Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπε· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, » ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον. Εὐθέως δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· « Μακάριος εἶ, Σίμων βῆρ Ἰωνᾶ· ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. Σοὶ δώσω τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας (91) οὐρανῶν· καὶ πάντα ὅσα ἂν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ

vobis libellum repudii ad duritiam cordis vestri; » scriptum est enim : « Quæ Deus conjunxit, homo non separet ». » Deinde quomodo potest ramus consistere, si non subsistit radix? Quomodo potest virgo esse, si non habeat patrem et matrem? Et isti cum sodalibus suis in perniciem abeant.

10. Ad Novatum jam loquamur, qui sese purum ait, et pœnitentiam tollere curat. Cum sis cœno repletus et fœtore, non audisti benignissimum Deum, per magnum illum prophetam sic loquentem : « Nolo mortem peccatoris, sed pœnitentiam ». » Rursumque magnus Job : « Nemo mundus a sorde, nec si unus diei sit vita ejus super terram ». » Atque iterum discipulis Dominum rogantibus : « Quoties peccanti veniam dabimus? an usque septies? » ait Dominus ad eos : « Non, sed usque septuagies septies ». » Multis vicibus revoluta, ac redintegrata promissione, æternum durat pœnitentiæ tempus. Non quo his auditis, in peccatis permaneamus; absit, sed ut declaretur boni et hominum amantissimi, universorum Dei clementia : qui rursum per magnum Isaiam, hæc Hierosolymæ denuntiat, atque his utitur verbis : « Audi, cœlum, et auribus percipe, terra : Filios genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt me », etc. Nostis, fratres. Et post tantam ejus comminationem addit : « Lavamini, mundi estote : auferte malignitates ab animabus vestris ». » O magnam bonitatem! Rursum alloquente Petro, cum interrogavit discipulos dicens : « Quem me dicunt esse homines? » respondent : « Alii dicunt te Eliam esse : alii, prophetam. » Tum dicente illo : « Vos autem quem me esse dicitis? » et respondens Petrus dixit : « Tu es Christus, Filius Dei vivi, » qui venisti in mundum. Statimque dixit ille Dominus : « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est. Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Tibi dabo claves regni cœlorum : et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cœlis ». » Et cum tot tantasque promissiones accepisset,

⁸⁴ Matth. xix, 6, 7. ⁸⁵ Ezech. xviii, 32. ⁸⁶ Job xiv, 4. ⁸⁷ Matth. xviii, 21, 22. ⁸⁸ Isa. i, 2. ⁸⁹ ibid. 10. ⁹⁰ Matth. xvi, 13-19.

(84) Ita Seguer. Editi vero, ἀπόλωντο. Mox Seg. D Νουάτον. Editi. Comm. Νοβάτον. Editi. Paris. Νόβαντον. Ibid. Gobler. καθαρὸν καὶ βουλόμνον ἀνατρεῖν.

(85) Gobler. et Felc. 1, οὐκ ἤκουσας τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου. Ibidem Reg. λέγοντος αὐτοῦ· Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ἕως τῆν. Mox Gobl. et Felc. 1, Καὶ ὁ Ἰωβ. Seg. post Ἰωβ addit λέγει.

(86) Sic tres niss. Editi vero, μιαν ἡμέραν. Post hæc verba Gobler. et Felc. 1, ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Καὶ Πέτρος, ἐρωτῶν τῷ Κυρίῳ (sic) εἰ ἕως ἑπτάκις συγχωρήσει τῷ ἀμαρτάνοντι, ἔφη ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ. Ἀνακυλομένης γὰρ τῆς ἐπαγγ.

(87) Seg. ἐπιμένωμεν. Mox Gobler. et Felc. 1, ἀλλ' ἵνα δεῖξωμεν τὴν ἀγαθότητα καὶ Ἡσαίας· Ἄκουε, οὐρανέ. Ibid. Seg. ἀποκηρῶσαν τὴν Ἱερ. Editi, ἐπιτηρῶσαντος.

(88) Gobler. et Felc. 1, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ μετῆπειτα· Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ὑμῶν. Καὶ πάλιν Πέτρος, ὁ οὐκ ἐκ σαρκὸς οὐδὲ αἵματος ἀποκαλυφθεὶς τὸν Χριστὸν εἶναι Υἱὸν Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς οὐρανοῦ, ὁ τὰς οὐρανίους κλεῖς λαθῶν, φήσαντος (sic) τῷ Κυρίῳ· Κἀν δὲ με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μὴ σε ἀπαρνήσομαι, τρίς αὐτὸν ἀρνησάμενος, ὅμως δακρῦσας ἀνενήφατο (sic) τὴν ἀρνησιν. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης· Ἄστρα δὲ οὐ καθαρ. omissis quamplurimis.

(89) Ὑμῶν post ψυχῶν deest in editis, sed legitur in Seg.

(90) Post λέγετε Seguer. habet, ὦ Κύριε, οὗτοι εἰσιν ἄνθρωποι. Ὁ δὲ Κύριος εἶπε, Ναί. Ἄλλὰ τοῦτους ἀπεκάλυπτον μυστήρια· ὕπερ γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἦσαν λοιπόν, quæ prorsus aliena videntur.

(91) Sic Seguer. Editi vero, male, τῶν βασιλείων.

dixit Domino : « Sequar te quocunque ieris, et animam meam ponam pro te. » Statimque dixit illi Dominus : « Amen dico tibi, hodie antequam gallus cantet, ter me negabis ⁹⁰. » Et Domino in do : um Caiphæ abrepto, ubi totum concilium cum Caipha aderat; Petrus stabat ad ostium : quem ut vidit puer, ait illi : Nonne cum eo es? Respondit illi Petrus : Non sum. Rursus sciscitante ex eo ancilla : Nonne tu ex Galilæis es? respondit et dixit : Non sum. Interrogante autem ministro, negavit ille, et statim gallus cantavit. Et conversus universarum rerum Dominus, consideravit Petrum : flevitque Petrus; lacrymisque abluit abnegationem in sua prenitentia⁹¹ Rursum sanctus propheta ait : « Astra autem non sunt pura in conspectu ejus ⁹². » Si astra non sunt pura, quid est quod tu, purum, miser cordem et clementem Deum, durum et immitem dicis? Et hic quoque rejiciatur cum aliis aresariis.

πληθὸν καὶ ἀφιλόνητον λέγεις (94); Καὶ οὗτος

10^o. Jam loquamur adversus miserum Phrygem, qui ait, post adventum Salvatoris, advenisse Montanum et Priscillan. Hæc sunt anicularum deliramenta. Qui fieri potest ut post adventum Salvatoris propheta rursus adveniat? Non audisti, legem et prophetas fore usque ad Joannem? Audi tu, popule Domini. Sicut rex in quamdam urbem concessurus, nuntios præmittit qui indicent quo sit cultu adventurus : cum autem eo advenerit, et norint cives ejus adventum, ut indicatus fuerat, adorant ipsam; quin jam ulla sit indicantis opera, cum eum propriis jam oculis conspiciant. Jam si quis in ea ipsa urbe dixerit, adventurum regem esse, nonne in eum conspuerent oppidani, **188** dicerentque : Nōs vidimus illum nobiscumque habemus, et quare tu dicis, existere alium? Et hi quoque cum hæresibus aliis pessum eant.

11. Novam nunc hæresin quæ ex Syria in Ægyptum emanavit, alloquamur; Apollinaristas nempe : novam quippe doctrinam attulit Apollinarius, qui ait, corpus duntaxat assumpsisse Deum, ex intemerata et semper virgine Maria, ipsumque Deum Verbum animæ vicem supplere. O imperfectissime

⁹⁰ Luc. xxii, 33, 34. ⁹¹ ibid. 55-62. ⁹² Job xv, 15.

(92) Sic Seg. Editi vero, 'ἄλλ' εὐθέως.

(93) Seg., ἀπλήρως.

(94) Gobler. et Felc. 1, σκληρὸν καὶ ἀσυμπαθῆ λέγεις. Paulo post, Ed. Com. et Seg., μετὰ τῶν ἄλλων αἰρέσεων. Ed. Paris. cum Gobler. et Felc. 1, μετὰ τῶν ἄλλων αἰρεσιάρχων. In iisdem mox, δελαιον deest.

(95) Basil., γραιῶν. Ibidem Seguer., ἴσως ὡς κεκερωμένων. Editi, ἴσως κεκερωμένων. Vide *Onomasticon*, ad vocem κέρος. Paulo post, πάλιν deest in Gobler. et Felc. 1. Ibidem Seguer. habet προφήτης. Editi, τὸν προφήτην.

(96) Gobler. et Felc. primus, Ἄκουσον οὖν, ὁ τοῦ Κυρίου λαός. Ὅσπερ βασιλεὺς μέλλοντος καταστῆναι ἐν τινι πόλει, στέλλει προσημάντορα; λέγειν, ποίῳ σχήματι τούτου ἐρχεσθαι. Ibidem Seg. habet, μέλλω

Α τοσαύτας ἐπαγγελίας λαβὼν, εἶπε τῷ Κυρίῳ· Ἐξο-
λουθήσω σοι, ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ, καὶ θήσω τὴν ψυχὴν
μου ὑπὲρ σου. Ἐυθέως (92) εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος·
Ἐμὴν λέγω σοι· σήμερον πρὸ τοῦ ἀλέκτορα φωνή-
σαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. Καὶ ἀρθέντος τοῦ Κυρίου
εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καϊάφα, καὶ παντὸς τοῦ συνεδρίου
μετὰ τοῦ Καϊάφα, καὶ τοῦ Πέτρου ἐστῶτος ἐν τῷ πυ-
λῶνι, ὃν καὶ ἰδὼν ὁ παῖς εἶπε πρὸς αὐτόν· Οὐκ εἶ σύ
μετ' αὐτοῦ; Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτόν· Οὐκ εἰμί.
Καὶ πάλιν τῆς θυρωροῦ εἰπούσης πρὸς αὐτόν· Μὴ
καὶ σὺ ἐκ τῶν Γαλιλαίων εἶ; Ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν·
Οὐκ εἰμί. Καὶ τοῦ ὑπηρέτου ἐπερωτήσαντος αὐτόν,
ἤρνησατο, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησε. Καὶ στρα-
φείς ὁ τῶν ὄλων Κύριος προσέειπε τῷ Πέτρῳ· καὶ
ἐδάκρυσεν ὁ Πέτρος, καὶ διὰ τῶν δακρῶν ἀπενίψα-
το (93) τὴν ἄρνησιν ἐν αὐτῇ τῇ μετανοίᾳ. Καὶ πάλιν
ὁ ἅγιος προφήτης εἶπεν· Ἐστρα δὲ οὐ καθαρὰ
ἐνώπιον αὐτοῦ. Εἰ ἄστρα οὐ καθαρὰ, πῶς σὺ τὸν
καθαρὸν καὶ εὐσπλαγγνον, καὶ φιλόνητον Θεὸν
συνεκαλλέσθω μετὰ τῶν ἄλλων αἰρεσιάρχων.

10^o. Εἶπωμεν καὶ πρὸς τὸν δελαιον Φρύγα τὸν λέ-
γοντα μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημη-
κῆναι Μοντανὸν καὶ Πρίσκιλαν. Ταῦτα γρεῶν πτύ-
σματα ἴσως ὡς κεκερωμένων (95). Πῶς δύναται μετὰ
τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος πάλιν προφήτης ἐπιδημη-
κῆναι; Οὐκ ἤκουσας, ὅτι ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται
ἕως Ἰωάννου; Ἄκουσον σὺ, λαὸς τοῦ Κυρίου (96).
Ὅσπερ βασιλεὺς μέλλει καταστῆναι ἐν τινι πόλει, καὶ
ἀποστέλλει σημάντορας λέγων· Ἰδοὺ ποίῳ σχήματι
μέλλω ἐρχεσθαι. Ἐὰν δὲ ἐπιδημήσῃ, καὶ ἐπιγνώσῃ
τὴν ἐσημανθείσαν ἐπιδημίαν, προσκυνούντας αὐτόν,
οὐκ ἐστὶ χρεῖα τοῦ σημαίνοντος· αὐτοῦ γὰρ εἴρακα
αὐτὸν τὸν σημανθέντα (97). Ἐὰν δὲ τις εἴπῃ ἐν αὐτῇ
τῇ πόλει, ὅτι μέλλει ἐσεσθαι ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἂν κατα-
πτύσωσιν αὐτοῦ οἱ ἐν τῇ πόλει λέγοντες, ὅτι· Ὅν ἐω-
ράκαμεν καὶ ἔχομεν μεθ' ἑαυτῶν, πῶς σὺ λέγεις, ἔτι
σημαίνω ὑπάρχειν ἄλλον; Καὶ οὗτοι τοίνυν σὺν ταῖς
ἄλλαις αἰρέσεσιν ἀπόλωντο (98)

11. Εἶπωμεν καὶ πρὸς τὴν νέαν αἴρεσιν, τὴν ἐκ Συ-
ρίας ἐλθοῦσαν εἰς Αἴγυπτον, τοὺς Ἀπολλιναριστάς·
καινὸν δόγμα προσετέλεσαν (99) Ἀπολλινάριου,
σῶμα μόνον λαβόντα Θεὸν ἐκ τῆς ἀχράντου καὶ ἀει-
παρθένου Μαρίας (1), καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον ἀντὶ
ψυχῆς ὄντα. Ὡ ἀτελέστατε καὶ ἄψυχοι Ἐἰ, τελείου (2)

D ἔρχ. Editi, μέλλων ἐρχ. Mox Seg., σημανθείσαν. Editi, ἐσημανθείσαν.

(97) Sic Seg. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, αὐτοῦ γὰρ εἴρακα τὸν σημ. Ibid. Gobler. et Felc. 1, τὸν σημανθέντα. Εἰ οὖν μετὰ ταῦτα εἶποι τις ἐν τῇ πόλει, ὅτι μέλλει.

(98) Gobler. et Felc. 1, πῶς σὺ λέγεις ἄλλον ἐρχεσθαι; Καὶ οὗτοι σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπὼλ.

(99) Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni primus, προσετέλεσαν. Editi, προσετέλεσαν.

(1) Seg., ἀπειρογάμου Παρθένου Μαρίας. Gobler. et Felc. 1, ἀπειρογάμου Μαρίας, οὐκ ἔστιν ἀχράντου.

(2) Seg., Ναὶ τελείου. Gobler. et Felc. 1, : αὶ τελείου.

τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τὴν ἐντολὴν πράξαντος, καὶ ἐκ-
 • βληθέντος τοῦ παραδείσου, καὶ εἰς θάνατον κατα-
 πεσόντος, μερικῶς ἔσωζε τὸν ἄνθρωπον· καὶ πῶς
 ἔμελλε σώζεσθαι ἡ ψυχὴ; Οὐκ ἤκουσας τοῦ μεγάλου
 προφήτου Ἰσαίου κατὰ τῆς ἀθείας σου κηρύσσοντος,
 (3) ὅτι « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν,
 οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμοιο αὐτοῦ, καὶ καλοῦσι τὸ ὄνομα
 αὐτοῦ Μεγάλου βουλῆς ἀγγελος. » Μὴ εἶπεν, ὅτι Σὰρξ
 οὐ παιδίον καὶ υἱὸς ἐγεννήθη (4). Γνωθί, ἀσύνετα, ὅτι,
 παιδίον λέγων, τέλειον ἄνθρωπον δείκνυσι. Δειχθέντος
 τοῖνον τοῦ τελείου, ὁ μέγας εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὁ
 υἱὸς τῆς βροντῆς, ἀπλῆ τῆ φωνῇ λέγει· « Ἐν ἀρχῇ
 ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς
 ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα
 δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. » Καὶ
 αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· « Νῦν ἡ ψυχὴ μου (5) τετάρτα-
 κται. » Εἰς τίνα φθάνει αὕτη ἡ φωνή; εἰς τὸν Θεὸν
 Λόγον; Ἄπαγε! Ὁ ἀτάραχος Θεὸς Λόγος, ἐλθὼν τὴν
 παραχρῆν παῦσαι, αὐτὸς ἔλεγε τὴν φωνήν; Ἀλλὰ τὸ
 σῶμα μᾶλλον θέλεις λέγειν, ὅτι αὐτὸ εἶπε; σφάλλη (6),
 καθ' ἑαυτὸ τὸ σῶμα ἀκίνητόν ἐστιν, εἰ μὴ ἡ ψυχὴ
 ἦν ἐν αὐτῷ. Οὐκ ἤκουσας Μωσῆως λέγοντος· « Ἐμ-
 φάνισόν μοι σαυτόν; » καὶ εὐθέως ἀκούει· « Οὐδεὶς ὄψε-
 ται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. » Μετὰ δὲ τὸ τε-
 θῆναι τὸ σῶμα ἐν τῷ μνημείῳ σὺν τοῖς σώμασι, πῶς
 κατήρχετο ἡ θεότης ἐν τῷ ᾄδι σώματι τὰς ψυχὰς γυ-
 μνή; Μᾶλλον ἀπόλειπει αὐτὰς κατήρχετο, ἢ σώσει.
 Οὐδεὶς γὰρ ἤδύνατο ἰδεῖν τὴν θεότητα γυμνήν καὶ
 σωθῆναι. Οὐκοῦν ἄρα τῆς ψυχῆς χρεῖα· ἵνα ἐν τῇ
 ψυχῇ δυνηθῶσιν αἱ ψυχὰς σωθῆναι. Καὶ πάλιν αὐτὸς
 ὁ Κύριος (7) λέγει· « Ὁ καλὸς ποιμὴν τὴν ψυχὴν τί-
 θησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Ἐγὼ εἰμι ὁ καλὸς ποιμὴν. »
 Καὶ πάλιν λέγει· « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν
 μου, καὶ πάλιν ἄραι αὐτήν. » Καὶ πάλιν χρηματίζει
 ὁ ἀγγελος τῷ Ἰωσήφ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ λέγει αὐ-
 τῷ· « Ἀναστὰς, ἄρον τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐ-
 τοῦ, ἰδοὺ γὰρ τεθνήκασιν ὁ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ
 παιδίου. » Ἰδοὺ πάντῃ μαρτυρεῖται ἐν ταῖς θείαις Γρα-
 φαῖς περὶ τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώ-
 που Θεοῦ Λόγου, ὅτι (8) τέλειον (9) τὸν ναόν, ἄνθρω-
 πον ἐφόρεσε γενόμενος ἄνθρωπος, ἵνα σωθῇ πᾶν τὸ
 γένος ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ τί ἔρεις, ὅτι διὰ
 Ἰσαίου εἶπε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· « Τὰς (10) νεομηνίας

A anima que carens! Cum perfectus homo mandatum
 prævaticatus, ideoque ex paradiso pulsus, atque
 in mortem delapsus fuerit: ergo ex parte tantum
 hominem salvum fecit. Ecqua ratione redemi potuit
 anima? Non audisti magnum illum prophetam
 Isaiam, hæc adversus tuam impietatem prædicantem:
 « Parvulus natus est nobis, et filius datus
 est nobis, cujus imperium super humerum ejus, et
 vocabunt nomen ejus, Magni consilii angelus ». Non
 dixit: Caro et non puer filiusque natus est.
 Scito, o imprudens homo, cum puerum ait, per-
 fectum hominem significare. Exhibito igitur inte-
 gro homine, magnus ille evangelista Joannes, fi-
 lius tonitruui, simplici voce ait: « In principio erat
 Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat
 Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia
 per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est
 nihil ». Et ipse Dominus ait: « Nunc anima mea
 turbata est ». Ad quem hæc vox pertinet? an ad
 Deum Verbum? Apage. Num Verbum Deus, im-
 perturbatus, qui venit ad sedandam perturbatio-
 nem, eam ediderit vocem? At fortassis dicere ma-
 lueris, id a corpore dictum fuisse? sed hallucina-
 ris: nam corpus per sese immobile est, nisi in eo
 fuerit anima. Annon audisti dicentem Moysen:
 « Ostende mihi teipsum? » qui statim audivit:
 « Nemo videbit faciem meam et vivet ». Post-
 quam autem repositum fuisset corpus in monu-
 mento cum aliis corporibus, quo pacto descenderit
 deitas nuda in infernum, ut redimeret animas? Pot-
 tius ad perdendas quam ad redimendas descendis-
 set. Nemo quippe poterat deitatem videre nudam
 et salvari. Anima itaque fuit opus; ut possent in
 anima redimi animæ. Rursum ait ipse Dominus:
 « Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus.
 Ego sum pastor bonus ». Et iterum ait: « Pote-
 statem habeo ponendi animam meam, et iterum
 sumendi eam ». Iterumque angelus in Ægyptio
 Josephum oraculo monuit: « Surgens tolle puerum
 et matrem ejus, ecce enim mortui sunt qui quære-
 bant animam pueri ». En tibi testimonia ubique
 in sacris Litteris, de adventu boni et hominum
 amantissimi Dei Verbi, quod scilicet perfectum

³³ Isa. ix, 6. ³⁴ Joan. i, 1, 3. ³⁵ Joan. xii, 27.
 18. ³⁶ Matth. ii, 20.

³⁶ Exod. xxxiii, 18, 20. ³⁷ Joan. x, 11. ³⁸ ibid.

(3) Goblerianus et Felckmanni 1, οὐκ ἤκουσας D
 Ἰσαίου λέγοντος, ὅτι Παιδίον ἐγενν.

(4) Seg., παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱός. Ibid. Go-
 blierian. et Felckm. 1, ἐγεννήθη; Παιδίον οὖν λέγων.
 Paulo post, iidem, Δειχθέντος οὖν τοῦ τελείου, ὁ τῆς
 βροντῆς υἱὸς ἀπλῆ τῇ.

(5) Goblier. et Felckm. 1, πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ πάλ-
 λιν ὁ Κύριος· Νῦν ἡ ψυχὴ μου. In Seg. νῦν deest.

(6) Goblier. et Felc. 1, Ἀλλὰ τὸ σῶμα θέλεις λέ-
 γειν, ὅτι αὐτὸ τούτ' ἔφη; σφ. Paulo post, Seg., εἰ μὴ
 ὅτι ἦν ἡ ψυχὴ.

(7) Ita Seg. Goblier. et Felc. 1. Editi, γυμνήν
 (quæ vox deest in Seguerian.) καὶ σωθῆναι. Καὶ
 πάλιν αὐτὸς ὁ, multis omissis. Ibidem Goblier. et
 Felc. primus, Καὶ πάλιν ὁ Κύριος ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς
 τὴν ψυχὴν τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ, Ἐγὼ εἰμι
 ὁ ποιμὴν ὁ καλός· καὶ πάλιν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν

ψυχὴν μου, καὶ πάλιν ἄραι αὐτήν. Καὶ Ἰωσήφ χρη-
 ματισθεὶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἀνακάμψαι, φησὶν ὁ ἀγγε-
 λος· Τεθνήκασιν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου.
 Ἰδοὺ μαρτυρεῖται ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς, ὅτι τέλειον
 τὸν ἄνθρωπον ἔνοιον καὶ ἔμφυχον ἀνέλαθεν ὁ τοῦ
 Θεοῦ Λόγος, ἵνα τέλειος ἄνθρωπος σωθῇ. Ἀλλ' ἴσως
 ἔρεις, ὅτι διὰ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεὸς τοῖς Ἰου-
 δαίοις· Τὰς νεομηνίας καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν μισεῖ ἡ
 ψυχὴ μου. Ἀφρονέστατε, διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου
 πάλιν ἔφη· Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ
 τέξεται υἱόν· καὶ παιδίον ἐγεννήθη, καὶ υἱός. Καὶ
 πάλιν, ὅτι Ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γινώσεται αὐτόν;
 πρὸς ταῦτα τί φης, ὦ ἄψυχε; Σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπόλλου
 (sic) καὶ σύ. Ἡ δὲ καθολικὴ Ἐκκλ.

(8) Sic Seguer. Editi, πάντα.

(9) Ita Seguer. et Basil. Editi vero, ὅτι.

(10) Seguer., νεομηνίας

templum, seu hominem gestaverit factus homo, ut omne genus nostrum hominum redimeretur. At quid dices, cum per Isaiam dixerit ad Judæos : « Neomenias vestras et Sabbata odit anima mea⁹⁹ » O stultissime. Quemadmodum etiam per eundem magnum prophetam ait : « Ecce Virgo in utero habebit et pariet filium, et vocabunt nomen ejus, Emmanuel¹¹. » Et rursus : « Parvulus natus est¹⁰⁰. » Et iterum : « Homo est, » et, « Quis cognoscet ipsum ? » Quod præsens ipse Dominus per sese significavit, cum tot tantaque edentem signa atque **189** portenta in Sabbatis; Judæi a diabolo concitati, cum laudibus extollere debuissent, contumeliis affliciebant. Quapropter, uti supra dixi, id ipsum prænuntiatum fuit. Quid ad hæc demum dixeris, o insane? Et tu quoque cum aliis hæresibus in perniciem eas.

12. Catholica vero Ecclesia, quæ recte legit, accurate scrutatur divinas Scripturas, se ipsa ædificavit supra petram: perfecta columba, clavum retinet rectæ et piæ fidei in scapha apostolica, allidunturque decumani fluctus in petram illam immobilem, et spumantes atque soluti evanescent. Procellas porro existimato omnes hæreses. Nos autem, quæso, hoc triplici atque insolubili funiculo manipulos constringamus, scilicet præcepta servando, ut appellamus ad salutarem portum in regnum cælorum: dicatque nobis Deus Verbum, Filius et sapientia Patris: « Ecce ego et pueri mei quos dedisti mihi¹⁰¹: » nosque ita alloqui dignetur: Euge, servi fideles et boni, super pauca fuistis fideles, super multa vos constituam, intrate in regnum vobis præparatum¹⁰². Faxit Deus! Amen.

B 12. Ἡ δὲ καθολικὴ Ἐκκλησία αὕτη, ὀρθῶς ἀναγνωῦσα καὶ ἀκριβῶς ἐρευνήσασα τὰς θείας Γραφάς, ἐπιποδομένη ἐαυτὴν ἐπὶ τὴν πέτραν, ἡ τελεία περισσότερὰ, ἡ κατέγουσα τὸν οἶακα τῆς ὀρθῆς καὶ εὐσεβοῦς πίστεως ἐν τῷ σκάφει τῷ ἀποστολικῷ. Τῶν κυμάτων (12) προστρασόντων τῇ ἀκινήτῳ πέτρῃ, καὶ ἐπαφριζόντων, εἰς ἐαυτὰ ἀναλυόμενα ἐξαφανίζονται. Τρικυμίας δὲ ἡγοῦ πάσας τὰς αἱρέσεις. Ἡμεῖς δὲ, πρᾶκαλῶ, τούτῳ τῷ τριπλόκῳ καὶ ἀδιαιρέτῳ σχοινίῳ τὰ δράγματα σφιγόμεν, τὰς ἐντολάς ποιῶντες λέγω, ἵνα καταντήσωμεν (13) ἐκεῖ εἰς τὸν λιμένα τὸν σωτήριον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ εἴπῃ ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ Υἱὸς ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδιά, ἃ μοι ἔδωκα, » καὶ καταξιώσῃ ἐπιτεῖν καὶ πρὸς ἡμᾶς· εὐ, δοῦλοι πιστοὶ καὶ ἀγαθοί· ἐπὶ ὀλίγα ἦτε πιστοί, ἐπὶ πολλῶν καταστήσω ὑμᾶς (14), εἰσέλθετε εἰς τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Γένοιτο! Ἀμήν.

⁹⁹ Isa. i, 13. ¹⁰⁰ Isa. vii, 14. ¹⁰¹ Isa. ix, 6. ¹⁰² Isa. viii, 18. ¹⁰³ Matth. xxv, 21, 25.

(11) Seguer., ἀπόλλου. Basil. ἀπόλου. Editi, ἀπώλου. Mox Seg., ὀρθῶς ἀναγνωῦσα. Ὄρθῶς καὶ ἀκριβῶς.

(12) Seguer. Goblerian. et Felc. 1, τῶν τρικυμῶν. Editi, τῶν κυμάτων.

(13) Seguer., καταντήσητε. Gobler. et Felc. 1, κατανήσηται. Mox iidem duo postremi, οὐρανῶν, ἵν

εἴπῃ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἡ τοῦ Πατρὸς σοφία· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ τέκνα.

(14) Sic Seguer. et Basiliensis. In editis ὑμᾶς deest. Mox hæc, γένοιτο! ἀμήν, desunt in Gobler. et Felc. 1. Seguer. habet ἥς γένοιτο ἐπιτυχεῖν ὑμᾶς. Ἀμήν.

IN HISTORIAM DE MELCHISEDEC ADMONITIO.

Propalam est hoc opusculum non esse Athanasii, sed nugacissimi cujusdam Græculi, qui commentum hoc suum ut evulgaret, Athanasio ausus est ascribere. Unde miramur eruditum quemdam hujus ævi scriptorem, adeo ineptam historiam Athanasio asserere voluisse. Quid magis enim anilem sapit fabulam, quam narratio illa, de Melchi rege Salem, qui cum diis vellet immolare, Melchisedeco filio jussit ut afferret vitulos. Repugnantem Melchisedecum ipsum sacrificio destinavit; cum uxore sortem misit ut sciret uter ex duobus filiis sacrificio offerendus esset: in primogenitum patri charissimum sors cadit: ducitur ille immolandum cum quintæ alii adolescentibus, ex aliaque parte trecentis una mactandis. Beneficio sortis servatus Melchisedec, rogat Deum ut absorbeantur ii qui diis immolabant, tum hiscente terra absorbetur tota civitas, nec uno quidem superstite. In densam silvam secedit Melchisedec per septennium, ubi dorsum ejus instar testudinis occalluit, unguis ad palmi longitudinem crescunt, et similia deliramenta, quæ etiam si non essent alias aperte repudianda, vel ex hoc uno damnanda quod non semel cum Scriptura manifeste pugnent. Præterea sub finem opusculi ita de Nicæna synodo sermo habetur, quasi jamdiu, neque hujusce scriptoris ævo, celebrata, ut vox κατά καιρούς indicare videtur. Satis antiqua tamen est hæc historia, utpote quæ in codice Regio exstet ab annis plus septingentis descripto. Cæterum magna est codicum varietas, quia quisque librarius, hujusmodi conspectis nugis, novas arbitratur suo nugæ adjectit.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, ΔΙΑ ΤΙ ΕΚΛΗΘΗ Ο ΜΕΛΧΙΣΕΔΕΚ Α ΕJUSDEM, QUARE DICTUS SIT MELCHISEDEC, « SINE PATRE, SINE MATRE, SINE GENEALOGIA ».

Ἱστορία εἰς τὸν Μελχισεδέκ.

Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἦν τις βασιλισσα Σαλήμ, κατὰ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως· ἐγέννησε δὲ τὸν Σαλαάδ. Σαλαάδ δὲ ἐγέννησε Μελχί. Μελχί δὲ ἔσχε γυναίκα κατὰ τὸ ὄνομα αὐτῆς Σαλήμ· ἔτεκε δὲ αὐτῷ δύο υἱούς, ἓνα καλούμενον τὸν Μελχί, καὶ ἕτερον Μελχισεδέκ. Ἦν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ἕλληγ, ἄσματος, θυσίας ἐπιτελῶν τοῖς εἰδώλοις. Συνέφθασε δὲ καιρὸς ἐπιτήδειος τοῦ θυσιάζειν τοῖς εἰδώλοις· ἦν γὰρ θυσιάζων ἐν τῷ δωδεκαθέῳ (16)· καὶ λέγει Μελχί ὁ βασιλεὺς τῷ ἑαυτοῦ υἱῷ Μελχισεδέκ· Λάβε μετὰ σοῦ ἐκ τῶν παιδαρίων, καὶ ἀπέλθε εἰς τὸ βουκόλιον, καὶ πρόσαγέ μοι ἑπτὰ μόσχους, ἵνα θύσωμεν τοῖς θεοῖς. Ἀπερχόμενος οὖν ὁ Μελχισεδέκ, ἐννοια θεϊκῆ ἐπῆλθεν αὐτῷ κατὰ τὴν ὁδὸν, καὶ ἀτενίσας τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν (17), ἤτένιζε τῷ ἡλίῳ, καὶ ἐνεθυμαιοτο περὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστρῶν· καὶ ἐν ἑαυτῷ γενόμενος εἶπεν· Εἴ τις ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ τὰ ἀστρα, ἐκείνῳ ὀφείλει δοθῆναι ἡ θυσία τῷ κτίσαντι αὐτά. Ἐκδηλὸν με ποιοῦσι τὰ σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι ὁ κτίστης αὐτῶν, ἐπάνω αὐτῶν ἐπαναπαύεται, ἀφθαρτος, ἀόρατος, ἀθάνατος, μόνος Θεὸς ὑπάρχων ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, ἐπιστάμενος βλασφημίας καρδιῶν (18)· αὐτός ἐστιν ἀληθινὸς Θεός· αὐτῷ ὀφείλει δοθῆναι ἡ θυσία. Ἀπέλθω οὖν πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ συγγνωμήσομαι αὐτῷ· ἴσως ἀκούσεται μου. Ἀνάλυσεν δὲ ὁ Μελχισεδέκ, μηδὲν ἀποφέρων. Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ· Ποῦ εἰσιν οἱ μόσχοι; Ὁ δὲ Μελχισεδέκ λέγει αὐτῷ· Μὴ ὀργίζου, πάτερ βασιλεῦ, ἀλλ' ἀκουσόν μου. Ὁ δὲ εἶπε· Τί ἔχεις εἰπεῖν, εἶπε δὲ διὰ τάχους. Ὁ δὲ Μελχισεδέκ λέγει· Δεῦρο, τὴν θυσίαν, ἣν ἐχομεν δοῦναι, μὴ δῶμεν αὐτὴν τοῖς θεοῖς τούτοις· οὗτοι γὰρ οὐ φαίνονται μοι θεοί· ἀλλὰ μᾶλλον δῶμεν θυσίαν τῷ ἐπαναπαυομένῳ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν. Αὐτός γάρ Θεὸς θεῶν. Ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ὀργισθεὶς λέγει αὐτῷ· Πορεύου· ἄγαγε ἀ ἐπὸν σοι· ἐπεὶ οὐ ζῆση. Ἀπίντος δὲ αὐτοῦ πάλιν τοῦ Μελχισεδέκ εἰς τὸ βουκόλιον (19), εἰσῆλθεν ὁ βασιλεὺς Σαλήμ Μελχί πρὸς Σαλήμ τὴν γυναίκα αὐτοῦ, λέγων αὐτῇ· Δεῦρο,

“ Hebr. vii, 3.

(15) Titulus in Reg., Ἄθαν. ἀρχ. Ἀλεξ. εἰς τὸν Μελχισεδέκ. In Colbertino vero, Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἄθαν. ἀρχ. Ἀλεξ. λόγος περὶ τοῦ Μελχισεδέκ καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ. Inde Reg. sic orditur, Ἐρμηνεῖα Μελχισεδέκ βασιλέως Σαλήμ, κατὰ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Σαλώμ ὀνόμασε τὸ Σαλήμ. Σαλήμ μὲν ἐγέννησε τὸν Μελχίλ (prima manu Μελχισεδέκ bis)· Μελχίλ δὲ ἐγέννησε δύο υἱούς, ἓνα καλούμενον Μελχίλ συνώνυμον τῷ πατρὶ, καὶ ἕτερον καλούμενον Μελχισεδέκ. Ὁ δὲ πατὴρ ἡγάπα τὸν συνώνυμον τὸν Μελχίλ, καὶ ἡ μήτηρ ἡγάπα τὸν συνώνυμον υἱὸν τὸν Μελχισεδέκ. Ἦν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῶν βασιλεὺς Ἑλθῶν (sic) ἀσώτους θυσίας ἐπιτελῶν, etc. Colb. vero ita incipit: Μελχίλ ὁ βασιλεὺς ἐγέννησεν δύο υἱούς, ἓνα καλούμενον Μελχίλ, ὁμώνυμον τῷ πατρὶ αὐτοῦ, καὶ ἕτερον καλούμενον Μελχισεδέκ. Καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν

Historia de Melchisedec.

Tunc temporis erat regina quædam Saem, quod ipsum erat urbis nomen, genuitque Salaad. Salaad vero genuit Melchi. Melchi autem uxorem habuit ei cognominem, Salem: quæ peperit ipsi duos filios, unum nomine Melchi, et alterum Melchisedec. Eratque illorum pater, gentilis, impurus, sacrificia immolans idolis. Advenit vero tempus sacrificandi idolis idoneum, immolabat enim in dodecatheo (hoc est, in templo duodecim deorum): atque rex Melchi filio suo Melchisedec: Quibusdam pueris tecum assumptis ad bovine perge, et adduc mihi septem vitulos, ut diis sacrificemus. Pergentem **190** Melchisedec divina quædam cogitatio in via subit, et sublatis in cælum oculis, aspiciebat solem, lunam considerabat et stellas. Hæc secum reputans ait: Si quis fecit cælum, terram, mare, stellas, huic scilicet eorum conditori offerri sacrificium oportet. Propalam mihi faciunt signa cæli, eorum conditorem super eis quiescere. Qui incorruptibilis, invisibilis, immortalis, solus Deus existit in cælo et in terra: novit blasphemias cordium; is sane verus Deus est, ipsi sacrificium oblatum oportet. Patrem igitur adibo meum, petamque ab eo veniam, fortassis me auditurus est. Reversusque est Melchisedec, nihil secum afferens. Quem ubi vidit pater ejus, ait ipsi: Ubinam sunt vituli? Respondet Melchisedec: Ne succenseas, pater mi rex, sed audi me. Hle: Quid habes, ait, dicendum? cito loquere. Reponit Melchisedec: Agedum, quod oblaturi sumus sacrificium, ne diis hisce offeramus, neque enim mihi videntur esse dii: sed potius ei sacrificium offeramus qui supra cælos quiescit; ipse namque Deus deorum est. Iratus pater ait illi: Abi, adduc quæ jussi, alioqui non vives. Ab-eunte rursus Melchisedeco ad bovine, ingressus rex Salem Melchi, uxorem Salem compellans ait: Age, in sacrificium offeramus unum ex filiis nostris. His auditis, uxor ejus flevit amare, gnara, quod eo obtentu vellet rex occidere Melchisedecum, quia sacrificium illi probro vertisset. Gemensque regina

ἡγάπα τὸν μαιζότερον υἱὸν τὸν Μελχίλ· ἡ δὲ μήτηρ αὐτῶν ἡγάπα τὸν μικρότερον τὸν Μελχισεδέκ. Ἦν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ἕλληγ, ἄσματος, θυσίας ἐπιτελῶν τοῖς εἰδώλοις, etc. Qui duo codices ita in sequentibus discrepant inter se et cum editis, ut ambos describere oporteat si velimus omnes complecti varias lectiones, quod nullius utilitatis esset. Unde eas solum notabimus quæ alicujus momenti videntur.

(16) Colb., δωδεκάτῳ Θεῷ. Infra, Reg. et Colb. βουκόλιον. Editi, βουκολικόν.

(17) Ita Colb. Editi vero, τοὺς ὀφθαλμούς εἰς τὸν οὐρανόν.

(18) Reg., πλαστήματα καρδίας. Infra Reg. prima manu, συγγνωμάσομαι, secuuda, συγγνωμαγήσομαι. Colbertinus, συγγνώμας ὦμαι.

(19) Ita Colb. Editi vero, ἐπὶ τὸ βουκολικόν.

dixit : Heu mihi, frustra laboravi et ærumnas tuli. Quod ubi rex vidit, ait : Ne fletis, sed sortem imitamus; si sors mihi obvenerit, quem libebit eligam, offeramque diis nostris sacrificium; sin tibi, quem volueris elige, et serva ipsum. Illud ideo aiebat, quod speraret sortem arbitrio sacerdotis obventuram. Mittunt itaque sortem, quæ cum reginæ obtigisset, elegit illa quem diligebat Melchisedecum. Rex porro Salem superatus ab uxore, quem sors assignarat filium adornavit ad sacrificium, veritus ne deos offenderet suos. Et regressus Melchisedec septem vitulos attulit. Acceptum autem pater filium ex sorte necandum, ad fanum idolorum ducebat in dodecaltheum. Convenere item in sacrificium tres et quingenti pueri a patribus suis oblatis, et alii trecenti a matribus, necnon boves et oves innumera, fuitque paratum sacrificium. Porro Salem Melchisedeci mater, domi sedens exclamavit voce magna, atque Melchisedeco : Annon delles fratrem tuum, qui post tantum laborem, ad necem properat? Quibus ille auditis fleuit, atque matri : Opus est ut isthuc loci concedam; surgensque ascendit in montem Thabor. Surgens item mater ejus, templum petiit idolorum, ut filium videret, antequam occideretur, et una totum genus suum. Melchisedec autem, conscenso monte Thabor, flexis genibus dixit : Deus, universorum Dominus, qui fecisti cælum et terram, te invoco solum verum Deum, exaudi me hac hora, jubetoque, ut omnium quotquot adsunt sacrificio fratris mei Melchi, locus sit infernus qui eos deglutiat. Exaudivitque Deus Melchisedecum, ac derепente aperta est terra, et deglutivit eos, universam scilicet familiam Melchi, cum tota urbe, ita ut nec homo, nec ara, nec fanum, nec brutum, neque creatura aliqua urbis totius superstes fuerit; sed omnia absorpta sint. Descendit autem Melchisedec de monte Thabor, et ubi sese vidit a Deo exauditum, magno timore correptus in montem **191** remigravit, atque in densam ingressus silvam, septem illic annos permansit : nudus ut ex ventre matris suæ prodierat : unguis ejus ad palmi unius longitudinem creverunt, capilli vero capitibus ad umbilicum usque protensi sunt, dorsum ejus ut cochlea testudinis obduruit. Cibus ejus erant arborum bacca, potus autem ros quem lingeat. Post septem annos, vox quædam Abrahamum compellavit, dicens : Abraham, Abraham. Respondit Abraham : Domine mi. Cui vox : Sterne jumentum tuum, imponeque vestes pretiosas et novacula, et ascende in montem Thabor, terque clama : Homo Dei, et egredietur homo ferus. Ne formides illum, sed rade, unguis reseca, indueque illum, ac benedictionem ejus accipe. Fecitque Abraham quod jussum sibi fuerat a Domino, et ascendit in montem Thabor, stetitque in densa silva : tum ter exclama-

δῶμεν θυσιαν ἕνα τῶν υἱῶν ἡμῶν. Ἡ δὲ γυνὴ αὐτοῦ ἀκούσασα, ἔκλαυσε πικρῶς· ἔγνω γὰρ (20), ὅτι προφάσει θέλει ὁ βασιλεὺς φονεῦσαι τὸν Μελχισεδέκ, ὅτι ὠνείδισεν αὐτῷ ἐπὶ τὴν θυσιαν. Καὶ ἀνεστέναζεν ἡ βασίλισσα, καὶ εἶπεν· Ὁμοί, ἐκοπίασα καὶ ἐμόχησα εἰς κενόν. Ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ βασιλεὺς, εἶπεν αὐτῇ· Μὴ κλαίε, ἀλλὰ δεῦρο λάχουμεν· καὶ ἂν λάχῃ μοι, ἐπιλέγομαι ὃν θέλω, καὶ δώσω αὐτὸν θυσιαν τοῖς θεοῖς ἡμῶν· εἰ δὲ λάχῃ σοι, ἐπιλέξαι ὃν ἂν θέλῃς, καὶ παραφύλαττε αὐτόν. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, δοκῶν καταλαγχάνειν τῷ Ιερεῖ (21)· καὶ βαλόντες κλήρον, ἔλαχεν ἡ βασίλισσα, καὶ ἐπελέξατο τὸν Μελχισεδέκ, ὃν ἠγάπα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Σαλήμ, ἠττηθεὶς παρὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, τὸν λαχόντα αὐτῷ υἱὸν ἠτύρεπισεν εἰς θυσιαν· ἐφοθεῖτο γὰρ προσκρούσαι τοῖς θεοῖς αὐτοῦ (22). Καὶ ἐλθὼν ὁ Μελχισεδέκ, ἤνεγκε τοὺς ἐπτά μόσχους. Λαβὼν δὲ ὁ πατὴρ τὸν λαχόντα αὐτῷ υἱὸν, ἐπορεύετο ἐπὶ τὸν ναὸν τῶν εἰδώλων ἐν τῷ δωδεκαθέμῳ· συνῆλθον δὲ ἐπὶ τῇ θυσιᾷ γ' παῖδες ὑπὸ τῶν ἰδίων πατέρων προσφερόμενοι· καὶ ἄλλοι τριακόσιοι (23) παρὰ τῶν μητέρων, καὶ βόες καὶ πρόβατα ἀναριθμητα, καὶ ἐγένετο ἡ θυσία ἔτοιμος. Σαλήμ δὲ ἡ μήτηρ τοῦ Μελχισεδέκ, καθήμενη ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς, ἀνεβόησεν φωνῇ μεγάλῃ καὶ λέγει τῷ Μελχισεδέκ· Οὐ κλαίεις τὸν ἀδελφόν σου, ὅτι μετὰ τοσοῦτον κάματος ἀπέρχεται σφαγῆναι; Καὶ ταῦτα ἀκούσας παρ' αὐτῆς ἔκλαυσε, καὶ λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ· Ἔως τῶν ὧσθε χρεῖαν ἔχω· καὶ ἀναστὰς, ἀνῆλθεν ἐν τῷ ὄρει Θαβώρ. Καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἀναστᾶσα, ἀπῆλθεν ἐν τῷ ναφῷ τῶν εἰδώλων, ἰδέσθαι τὸν ἑαυτῆς υἱὸν, πρὶν ἢ σφαγῆναι, καὶ ὄλον τὸ γένος αὐτῆς. Ἀνελθὼν δὲ Μελχισεδέκ εἰς τὸ ὄρος Θαβώρ, κλίνας τὰ γόνατα, εἶπεν· Ὁ Θεὸς ὁ τῶν ὀλων Κύριος, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, σὲ ἐπικαλοῦμαι τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, ἐπάκουσόν μου τῇ ὕψι ταύτῃ, καὶ πρόσταξον, ἵνα ὅσοι παρεγένοντο ἐπὶ τῇ θυσιᾷ τοῦ ἀδελφοῦ μου Μελχι, ὁ τόπος ἄδης γένηται, καὶ καταπήν αὐτούς. Καὶ ἐπήκουσεν ὁ Θεὸς τοῦ Μελχισεδέκ, καὶ εὐθέως ἔχανε τὴν γῆν, καὶ κατέπιεν αὐτούς καὶ πᾶσαν φυλὴν τοῦ Μελχι, σὺν πάσῃ τῇ πόλει· καὶ οὔτε ἀνθρωπος, οὐ βωμὸς, οὐ ναὸς, οὐκ ἄλογον, οὔτε τις κτίσις τῆς πάσης πόλεως ἔμεινεν, ἀλλὰ πάντα ἐχρανώθη. Κατῆλθε δὲ ὁ Μελχισεδέκ ἀπὸ τοῦ ὄρους Θαβώρ, καὶ ἰδὼν, ὅτι ἐπήκουσεν αὐτοῦ ὁ Θεός, ἐν φόβῳ μεγάλῳ πάλιν ὑπέστρεψεν εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἐν τῷ δασεὶ τῆς ὕλης ἐλθὼν, ἐμόνασεν ἐκεῖ ἔτη ἐπτά (24) γυμνός ὡς ἀπὸ γαστροῦ μητροῦ αὐτοῦ ἐξῆλθεν· καὶ ἐγένοντο οἱ θνητοὶ αὐτοῦ σπιθαμῆσιοι, καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἕως τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, καὶ ὁ νῶτος αὐτοῦ ἐγένετο ὡσεὶ δέρμα χελώνης. Ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἀκρόδρυα ἦν, καὶ ὁ ποτὸς αὐτοῦ δρόσος, ὃν ἔλειχε. Καὶ μετὰ τὰ ἐπτά ἔτη φωνὴ ἤλθε τῷ Ἀβραάμ, λέγουσα, Ἀβραάμ, Ἀβραάμ. Καὶ εἶπεν Ἀβραάμ· Ὁ Κύριός μου. Καὶ εἶπε· Στρώσον τὸ ὑποζύγιόν σου, καὶ βάστασον ἱμά-

(20) Ita Reg. et Colb. Editi vero, ἐπέγνω γάρ.

(21) Reg., δοκῶν καταλαγχάνειν τὸν τῆς γυναικὸς. Colb., δοκῶν μὴ λάχει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ὁ κλήρος.

(22) Hæc, ἐφοθεῖτο γάρ προσκρούσαι τοῖς θεοῖς

αὐτοῦ, desunt in editis, sed habentur in Reg. et Colb.

(23) Ita Reg. et Colb. In editis deest τριακόσιοι.

(24) Sic textum antea mutilum ex Reg. restitimus. Ibid. Colb. et infra habet ἔτη ξ'.

τια πολυτελή και ξυρὸν (25), και ἀνελθε ἐν τῷ δρει A
 Θαδῶρ, και κράξον τρεῖς φωνάς· "Ἀνθρωπε τοῦ Θεοῦ·
 και ἀλευσεται ἄνθρωπος ἡγρωμένος. Μὴ φοβηθῆς
 εὖν αὐτόν· ἀλλὰ ξύρισον αὐτόν, και ὀνύχισον, και
 ἀμφιάσον αὐτόν (26), και εὐλογηθῆτι παρ' αὐτοῦ.
 Καὶ ἐποίησεν Ἀβραάμ καθά συνέταξεν αὐτῷ Κύριος,
 και ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος Θαδῶρ, και ἔστη εἰς τὰ
 ἄσπερα τῆς ὕλης· και ἔκραξε τρεῖς φωνάς· "Ἀνθρωπε
 τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐξῆλθεν ὁ Μελχισεδέκ, και εἶδεν
 Ἀβραάμ, και ἐφοβήθη. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Μελχισε-
 δέκ· Μὴ φοβοῦ, ἀλλ' εἶπε· Τίς εἶ; και τινὰ ζητεῖς;
 Εἶπε δὲ Ἀβραάμ· Προσέταξέ μοι Κύριος ξυρῆσαι
 σε και ὀνυχοκοπήσαι σε (27), και ἀμφιάσαι, και εὐ-
 λογηθῆναι παρὰ σου. Ὁ δὲ Μελχισεδέκ εἶπεν αὐτῷ·
 Ὡς προσέταξέ σοι Κύριος, ποίησον. Καὶ ἐποίησεν
 Ἀβραάμ, ὡς προσέταξεν αὐτῷ Κύριος. Καὶ κατελ-
 θὼν ὁ Μελχισεδέκ ἀπὸ τοῦ ὄρους Θαδῶρ μετὰ τρεῖς
 ἡμέρας, κέρας ἐλαίου λαθὼν, και ἐπισφραγίσας
 τῷ βῆματι τοῦ Θεοῦ, ἠύλογγεν τὸν Ἀβραάμ λέγων·
 Εὐλογημένος εἶ τῷ Θεῷ ἐν τῷ ὄρει τῷ ὕψιστῳ, και τὸ λοιπὸν
 καλεῖται τὸ ὄνομά σου τετελειωμένον (28), και οὐκέτι
 λοιπὸν καλεῖται τὸ ὄνομά σου Ἀβράμ, ἀλλ' ἔσται
 τὸ ὄνομά σου τέλειον, Ἀβραάμ. Καὶ πάλιν φωνή
 ἦλθε τῷ Ἀβραάμ· ὁ δὲ εἶπε, Τί, Κύριέ μου; Ὁ δὲ
 Κύριος πρὸς αὐτόν· Ἐπειδὴ οὐδεὶς ἐκ τοῦ γένους
 τοῦ Μελχισεδέκ ἐπερίσσευσεν ἀπὸ τῆς γῆς, διὰ τοῦτο
 κληθῆσεται ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε
 ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε τέλος ἔχων ζωῆς· ἀφωμοιωμέ-
 νος δὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα·
 και ἡγάπησα αὐτόν, ὡς ἡγάπησα τὸν Υἱόν μου τὸν
 ἀγαπῆτόν· ὅτι ἐφύλαξε τὰς ἐντολάς μου, και φυλά-
 ξει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἰνα οὖν μὴ δόξῃ ἀρχὴν ἡμερῶν
 μὴ ἔχειν, διὰ τὸ μὴ εἶδέναι τινὰ πότε ἐγεννήθη, τὸ
 τῆς γενεαλογίας (29), μήτε πατρός, μήτε μητρός, διὰ
 τοῦτο λέγεται ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, και ἀγενεαλόγητος·
 και διὰ τὸ εὐαρεστῆσαι αὐτόν τῷ Θεῷ, μένει ἱερεὺς
 εἰς τὸ διηνεκές. Ὡς οὖν ἀπήνησεν ὁ Μελχισεδέκ τῷ
 Ἀβραάμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων,
 ἐπέδωκεν αὐτῷ ποτήριον οἴνου ἀοράτως (30) ἐπιβαλὼν
 αὐτῷ και κλάσμα ἄρτου, και τῷ λαῷ αὐτοῦ ἄνθος ἐν
 ἀνδράσι τιη', ὃ λέγεται βουκάκρατον ἕως τῆς σήμε-
 ρος ἡμέρας. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὁμοιωθῆτι τῷ
 Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εἰς τὴν χάριν· και οὕτω
 πρῶτος τύπος ἐγένετο τῆς ἀναιμάκτου θυσίας τοῦ
 Σωτῆρος φέρων εἰς τὴν ἁγίαν προσφορὰν (31). Διὸ λέγει· «
 Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν
 Μελχισεδέκ, » ἐπειδὴ τύπος ἐγένετο τῆς ἁγίας προσφορᾶς,
 ἐπιδεδωκὼς τῷ Ἀβραάμ, και τοῖς τιη'. Οὕ-
 τω τε και οἱ ἄγιοι Πατέρες κατὰ καιροὺς εὐρέθησαν ἐν τῇ
 Νικαίᾳ πόλει, οἱ και ὠροτομήσαν τὴν πλῆ-
 στιν· ὧν ἡ ποσότης, καθ' ὁμοιότητα τοῦ πατριάρχου (32)
 Ἀβραάμ, ἔσσι τριακῶσι δέκα και ὀκτώ
 ἄγιοι ἐπίσκοποι ἐν τῇ συνόδῳ. Τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν
 πρέπει δόξα νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰώνων. Ἀμήν.

66 Psal. cix, 4.

(25) Ita Reg. Editi vero, και ὕσον. Colb., και ὕ-
 σον θυσίαν Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

(26) Colbertinus, και τριχοκόπησον αὐτόν, και
 ὀνυχοκόπησον αὐτόν, και ἀφίλησον αὐτόν.

(27) Ita Colbertinus. In editis vero hæc, και ὀνυ-
 χοκοπήσαι σε, desunt.

(28) Ita Colbertinus. Editi et Reg., τετελειωμένον.
 Καὶ πάλιν φωνή, omissis multis.

(29) Ita Reg. Editi vero, μήτε δὲ γενεαλογίας.

(30) Sic Regius. Editi vero, ποτήριον ἄκρατον ἐπ.

vit : Homo Dei! Egressusque est Melchisedec, quo
 viso, Abraham timuit. Atque illi Melchisedec : Ne
 timeas, sed dic mihi qui sis, et quem quaeras. Tum
 Abraham : Jussit mihi Dominus, ut raderem te,
 ungues secarem, induerem, ac benedictionem tuam
 acciperem. Cui Melchisedec : Fac quod præcepit
 Dominus. Fequitque Abraham quod jussum sibi fue-
 rat a Domino. Et cum descendisset Melchisedec
 de monte Thabor, post triduum, accepto olei cornu,
 ac signans verbo Dei, benedixit Abraham dicens .
 Benedictus es Domino Deo altissimo, ac deinceps
 erit nomen tuum perfectum : nec ultra vocabitur
 nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum perfe-
 ctum, Abraham. Iterumque venit vox ad Abraham,
 qui ait : Quid est, Domine mi? Tum Dominus illi :
 Quandoquidem nemo ex genere Melchisedec super-
 stes est in terra, ideo vocabitur sine patre, sine
 matre, sine genealogia, neque initium dierum, ne-
 que finem vitæ habens : assimilatus autem Filio
 Dei, manet sacerdos in sæculum, dilexique illum,
 ut dilexi Filium meum dilectum, quia custodivit
 præcepta mea, et custodiet in sæcula. Ne videatur
 itaque initium dierum non habere, quod nemo sciat
 quando natus sit, neque ejus genealogiam, patrem
 vel matrem ; ideo dicitur sine patre, sine matre,
 sine genealogia. Et quia placuit Deo, manet sacer-
 dos in perpetuum. Cum igitur occurrisset Melchi-
 sedec Abrahamo revertenti ex cæde regum ; dedit
 illi calicem vini clam immisso panis frusto, nec
 non populo illius cccxxviii virorum, quod dicitur
 buccratum, usque in præsentem diem. Eo modo-
 similis factus est Filio Dei, sed non secundum
 gratiam. Atque ita primus ipse typus fuit incruenti
 sacrificii Salvatoris, cum tulit sanctam oblationem.
 Quapropter ait : « Tu es sacerdos in æternum se-
 cundum ordinem Melchisedec », quoniam ty-
 pus fuit sacræ oblationis, tradens eam Abrahamo
 et cccxxviii viris. Totidemque numero inventi sunt
 olim in Nicæna urbe sancti Patres, qui rectam sta-
 tuerunt fidem : quorum numerus ad similitudinem
 patriarchæ Abrahamæ est trecentorum decem et octo
 sanctorum episcoporum qui in synodo fuere. Deum
 autem nostrum decet gloria nunc et semper et in
 D sæcula sæculorum. Amen.

Inferius Regium sequimur, ubi in editis legebatur,
 τῷ λαῷ αὐτοῦ τιη' ἕως τῆς, etc.

(31) Ita ex Regio locum vitiatum restituimus.
 Colb. sic habet, Ἀλλ' οὕτω πρῶτος τύπος γέγονεν
 ὁ Μελχισεδέκ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, φέρων εἰς τὴν
 ἁγίαν προσφορὰν ἄρτον και οἶνον και ὕδωρ, δεικνύς
 τὸ τρισυπόστατον κράτος.

(32) Regius, Οὗτοι γὰρ ὑπάρχουσι συμμερισταὶ
 τοῦ πατρ. Infra, Τῷ δὲ Θεῷ, etc., ex Regio mutuaui
 suimus. In editis deerant.

IN OPUSCULUM SEQUENS ADMONITIO.

192 *Opusculum ad Jovianum nullam præfert Epistolæ vel tractatus, Augusto missi, formam : sed videtur esse fragmentum alicunde divulgatum, non tamen ex Athanasii scriptis, nihil quippe hic comparet Athanasianum. Ex argumento namque liquet esse scriptum post motam quæstionem de duabus hypostasibus, atque ex quibusdam ad calcem verbis videtur editum ante synodum Chalcedonensem : unam enim dicit esse Verbi naturam et hypostasin incarnatam, quasi natura idipsum sit quod hypostasis. Nisi fortasse quis putaret post synodum Chalcedonensem conscriptum opusculum fuisse ab aliquo Eutychiano. Stylus denique perplexus et intricatus, ac verbis constans Athanasio minime usitatis, auctorem indicat Athanasio longe imparem. Habetur autem in paucissimis codicibus, in Basiliensi nimirum, unde primo cūsum fuit, et in Vaticano quodam num. 1431.*

EJUSDEM ATHANASII AD PISSIMUM IMPERATOREM JOVIANUM.

Dominus noster Jesus Christus de baptismo cum leges tulit, exactam accuratamque fidei definitionem edidit, sanctis apostolis aiens : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ⁶⁷. » Itaque initiatio in fide, est in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Cum sancta ergo Trinitas accessionem non admittat, plane constat unigenitum ejus Verbum, quod ex Patris placito et sua sponte nostrum particeps est, ex Spiritu sancto et ex Maria Virgine matre, unum esse Filium, cum assumptione, ex unionis œconomia. Simul enim caro, simul Dei Verbi caro, simul caro animalis rationalis : in ipso namque et hypostasin habuit. Unde jure, imo potius, revera, quæ assumpta sunt, ipsius Domini, et non alterius propria esse in confesso erit. Primum namque Dominus cum illa divine, et tunc ex illa ipse per dispensationem puer. Quapropter Virgo mater est, utpote Deipara, sancta Maria. Par itaque videtur esse unam potius dicere et confiteri naturam Verbi, naturam scilicet et hypostasin incarnatam, et perfecte hominem factam. Et qui hoc non fatetur, cum Deo pugnat et hostis est sanctorum Patrum.]

⁶⁷ Matth. xxviii, 19.

(32^o) Hujus opusculi seu epistolæ fragmentum quod hic non comparet affert Justinianus imp. in libro contra Monophysitas quem publici juris facit card. Angelo Mai tom. VII Script. vet., p. 503 : « Ἐτέραν δὲ ὡς δὴ παρὰ Ἀθανασίου τοῦ ἐν ἁγίοις πρὸς Ἰοβιανὸν τὸν βασιλέα γεγραμμένην ἔχουσιν οὕτως : « Ὁμολογοῦμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν πρὸ αἰῶνων ἀδιείως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, ἐπ' ἐσχάτου τῶν αἰῶνων ὡς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς ἁγίας Παρ-

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΕ-
ΣΤΑΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΙΟΒΙΑΝΟΝ.

A Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐπὶ τῷ βαπτίσματι θεσμοθετῶν, τὸν ἀκριβῆ καὶ τετορνευμένον ὄρον τῆς πίστεως ἐποίησε. λέγων τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις : « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Οὐκοῦν ἡ ἐν πίστει τελείωσις εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐστὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τῆς οὖν ἁγίας Τριάδος προσθήκην οὐκ ἐπιδεχομένης, πάντως ὅτι, ἐν εὐδοκίᾳ Πατρὸς ἐκουσίως μετασχὼν τῶν ἐν ἡμῖν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας Παρθένου Μητρὸς, εἰς πάλιν ἐστὶν Υἱὸς μετὰ καὶ τῆς προσλήψεως τῆ τῆς ἐνώσεως οἰκονομία. Ἄμα γὰρ σὰρξ, ἄμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ, ἄμα σὰρξ ἐμψυχος λογικῆ· ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ τὴν ὑπόστασιν ἔσχεν. Ὅθεν δικαίως, μᾶλλον δὲ καὶ ἀληθῶς, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἴδια, καὶ οὐκ ἐτέρου τινός, τὰ προσληφθέντα προσομολογηθήσονται. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Κύριος μετ' αὐτῆς θεϊκῶς, καὶ τότε ἐξ αὐτῆς ὁ αὐτὸς οἰκονομικῶς παιδίον. Διὸ καὶ Παρθενομήτωρ ὡς Θεοτόκος ἡ ἁγία Μαρία. Μίαν τοίνυν ἔοικε μᾶλλον λέγειν καὶ ὁμολογεῖν φύσιν τοῦ Λόγου, φύσιν τε καὶ ὑπόστασιν σεσαρκωμένην, καὶ τελείως ἐνανθρωπήσαν. Καὶ ὁ τοῦτο μὴ λέγων θεομάχος ἐστὶ καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων πολέμιος (32^o).

C θένου γεννηθέντα κατὰ σάρκα, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκει λέγων : « Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός· καὶ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ πνεῦμα, Υἱὸν ἀνθρώπου κατὰ σάρκα, οὐ δύο φύσεις τὸν ἕνα Υἱὸν, μίαν προσκυνητὴν καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καὶ προσκυνουμένην μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μὴ προσκυνῆσει. »

IN LIBRUM DE DEFINITIONIBUS ADMONITIO.

Opusculi hujusce vobis eruditus nemo primo aspectu non videat : tum ex laudato Gregorio Nysseno, tum ex stylo, vocibus, demum nugacitate scriptoris hujusce. Quamobrem erit, ni fallor, satis, monere lectorem, haberi pauculas definitiones in operibus Maximi, Combesis editore, quæ quidem harum quibusdam non absimiles sunt.

In manuscripto porro Colbert. 4753, opusculum habetur hoc titulo: Κεφάλαιά τινα ὀρεθλοντα ἐπίστασθαι τοῖς, ὡς ἐξὸν ἀνθρωπίνῳ νοῦ, βουλομένοις γυνῶναι τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως. Capita quædam quæ scire oportet eos, qui, ut fert facultas mentis humanæ, nosse volunt mysterium Incarnationis Verbi. Isthic multa habentur, quæ in his quoque Definitionibus leguntur, suisque locis adnotavimus.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, ΠΕΡΙ ΟΡΩΝ.

1. Ὅροι διάφοροι κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, συλλεγόντες ἀπὸ τε Κλημέντος καὶ ἑτέρων ὁσίων ἀνδρῶν καὶ μακαρίων Πατέρων· οὓς δεῖ πρὸ παντὸς ἑτέρου μαθήματος μετείναι καὶ ἐνοστηθίζειν, τὸν τῇ βοήθειᾳ τοῦ Θεοῦ προιστασθαι τοῦ Λόγου τῆς ἀληθείας βουλομένον, καὶ πάντα ἀνθρώπον ὀρθοδόξως φρονούντα, καὶ πίστιν πρὸς Θεὸν τὴν εὐλαβικὴν ἐσχηκότα.

2. Πρὸς δὲ ἀκριβοστέραν παράδοσιν ἐκείνῳ εἰδέναι χρῆ, ὅτι περ πᾶν τὸ ὀνοῦν ζήτημα ἢ ἐρίστημα τρεῖς τὰς ἐρωτήσεις καὶ ἐξετάσεις ἔχει· ὅσον τί ἐστὶ τὸδε πρᾶγμα, καὶ κατὰ τί εἴρηται τὸδε, καὶ (ὁσαυχῶς) νοεῖται τὸ ὄνομα τὸδε. Καὶ ὅτε μὲν ἐρωτῶμεν, τί ἐστὶ τὸδε; πρὸδηλον, ὅτι τὸν ὄρον ζητοῦμεν τοῦ πράγματος· ὅταν δὲ λέγωμεν, κατὰ τί εἴρηται τὸδε; τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος ἀπαιτοῦμεν. Ἦνίκα δὲ λέγωμεν, ὁσαυχῶς νοεῖται τὸ ὄνομα τὸδε; πρὸδηλον, ὅτι πόσα ζητοῦμεν τὰ σημαίνοντα τοῦ ὀνόματος. Ὁ γοῦν ἐκτὸς εἰδήσεως τῶν ὄρων δογματίζειν ἐπιχειρῶν οὐδὲν διαφέρει τυφλοῦ ὁδοιπόρου ὧδε κάκεισε πλαζομένου. Εἰρητέον τοίνυν τῶν προειρημένων τρόπων τριχῶς ποιησθαι τὴν ἐξέτασιν.

3. Ὅρος τῶν ὄρων ἐστὶν ὁ πάντα μὲν ὀρίζων, αὐτὸς δὲ ὑπὲρ οὐδενὸς ὀριζόμενος· ὥστε μόνος ὄρος τῶν ὄρων ἐστὶν ὁ Θεός. Ὅρος ἐστὶ λόγος σύντομος δηλωτικὸς τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος. Ὅροι δὲ λέγονται, ὡς ὀράσεις καὶ ὀφθαλμοῦ τῶν πραγμάτων συγγάγοντες, καὶ ὡς διορίζοντες συντόμως τὴν τοῦ νοητοῦ δύναμιν. Καὶ γὰρ ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶν οὐσία ἐκ σαρκὸς καὶ ψυχῆς, καὶ λόγου καὶ αἵματος, καὶ στοιχείων, καὶ ἑτέρων πλείονων συνισταμένη. Ἡμεῖς δὲ περιορίζομεν ταῦτα, καὶ συντόμως λέγομεν διὰ τοῦ ὄρου, ὅτι Ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶ ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Λέγεται καὶ πάλιν τὸ ἐντελὲς ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου ἀνορθοπεριπατητικόν. Συνέκοψαν δὲ οἱ ὀνοματοθέται τὴν πολυλεξίαν, καὶ ἐνόμασαν αὐτὸν ἀνθρώπον διὰ τὴν συντομολογίαν. Ἀνορθοπεριπατητικόν δὲ λέγεται ὁ ἀνθρώπος, ἐπειδὴ τὰ ἄλογα ζῶα περιπατοῦντα, κλίνοντα τὴν κεφαλὴν βλέπουσι κάτω πρὸς τὴν γῆν· ὁ δὲ ἀνθρώπος περιπατῶν βλέπει καὶ θεωρεῖ τὰ ἄνω. Ἐν συγκοπῇ δὲ ὀνομάζεται ἀνθρώπος. Πάλιν ἀνθρώπος λέγεται, διὰ τὸ ἄνω ἄθρειν τὸν ὄψα· τοῦτ' ἐστὶ διὰ τὸ ἄνω θεωρεῖν τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὴν ἐνέργειαν. Ὁ γὰρ ὀφθαλμὸς καὶ ὁ νοῦς πάντοτε ἄνω ὀρᾷ. Καὶ τούτου χάριν εἴρηται ὄρος· ὅτι περιορίζει καὶ συγκόπτει τὴν πολυλεξίαν, καὶ ποιεῖ σύντομον τὴν μακρολογίαν.

4. Πολλοὶ μὲν οὖν εἰσι καὶ ἀναρίθμητοι ὄροι περὶ πᾶντὸς πράγματος. Ἐκ πολλῶν δὲ ὀλίγους τοὺς κυ-

EJUSDEM, DE DEFINITIONIBUS.

1. Variæ definitiones juxta traditionem fidemque catholicæ Ecclesiæ, collectæ ex Clemente, aliisque sanctis viris, beatisque Patribus: quas præ aliis omnibus disciplinis, adire atque animo complecti oportet eum qui, Deo juvante, verbo veritatis præesse voluerit; necnou quisquis orthodoxam tenet sententiam, sinceramque fidem habet erga Deum.

2. Ad accuratiorem porro traditionem, scire convenit, quamlibet quæstionem et interrogationem tres habere interrogationes, et perquisitiones: nempe, quid res sit: quæ sit causa nominis ejus: quot modis intelligatur. Cum vero interrogamus: Quid illud est? palam est nos rei definitionem quærere. Cum dicimus autem: Qua de causâ sic vocatur? nominis etymologiam postulamus. Ubi vero sciscitamus, Quotuplici modo hoc nomen intelligitur? **193** propalam est nos quærere, quot sint nominis significata. Quisque ergo absque definitionum notitiâ, docere aggreditur, is nihil differt a cæco viatore hac illac errante. Dicendum itaque tribus hisce modis inquisitionem haberi oporters.

3. Definitio definitionum ea est, quæ omnia definit et a nullo definitur. Quapropter solus Deus definitio definitionum est. Definitio est oratio brevis, propositæ rei naturam explicans. Dicunturque ὄροι, seu definitiones, quasi ὀράσεις, seu inspectiones atque oculi rerum, et quod breviter definiant intelligibilis rei virtutem. Etenim homo est substantia, carne, anima, ratione, sanguine, elementis, aliisque multis constans. Nos autem illa circumscribimus, et paucis per definitionem dicimus: Homo est animal rationale, mortale, mentis et scientiæ capax. Dicitur autem ipsum integrum hominis nomen, ἀνορθοπεριπατητικόν, id est, erecto corpore incedens. Abbreviarunt autem qui rebus indidere nomina, vocis prolixitatem, et vocarunt eum, ἀνθρώπον, id est, hominem, brevitatis causa. Dicitur autem erecto corpore incedens, homo, quoniam bruta animantia cum incedunt, prono capite, inferius in terram respiciunt; homo vero, dum graditur, superna videt et contemplatur. Per syncopen autem ἀνθρώπος vocatur. Homo rursus dicitur, quod vultus ejus sursum aspiciat, id est quod oculorum nostrorum acie, sursum aspiciamus. Oculus enim atque mens sursum semper respicit. Atque ideo dicitur definitio, quia definit et abbreviat multitudinem vocum, et prolixitatem orationis decurtat.

4. Multæ igitur atque innumeræ sunt cujuscunque rei definitiones. Ex multis autem paucas atque

accuratores propter hominum inertiam colligemus. A Cæterum illud sciendum ac pro certo habendum est, eum qui sedulo rerum definitiones edat, facile posse rhetores, atque facundos oratores, in disputationibus reprimere. Nam si interrogatus, quid sit definitio, quare dicatur definitio, quot modis intelligatur definitio, hæreat adversarius; pudore quasi nihil sciat afficietur.

5. Tria sunt secundum substantiam hominibus ignota et indefinita, Deus, angelus et anima, quæ sunt secundum substantiam soli Deo nota.

Quid est finitum, quid infinitum, quid difficile, quid facile definitum? Finitum est, quod suos terminos non excedit, ut cælum, terra, mare, quæ suos terminos non transcendunt. Infinitum est, solum illud quod increatum est, scilicet Deus. B Difficile definitum est, quod creatum et indefinitum est, cujusmodi est angelus, anima, dæmon: aut difficile definitum est, quod non omnino, sed ex parte tantum cognoscitur, quale est lignum vitæ. Facile definitum est, quod contrectatur et conspicitur, ut panis et similia.

6. Quid est Deus? et secundum quid dicitur Deus? et quot modis intelligitur Deus? Deus est substantia sine causa, omnis substantiæ causa supersubstantialis. Dicitur autem Θεός ἀπὸ τοῦ θέειν, id est, a currendo. Cursus autem ille non intelligendus de transitu ex quodam loco in alium locum; sed de Dei providentia et operatione quæ pervadit omnia. Vel, ἀπὸ τοῦ ἀθθεῖν, id est, ab urendo, vel ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν, id est quod speculetur omnia. C Nihil quippe rerum, ejus speculandi vim effugere valet. Duobus autem modis vox illa Deus usurpatur in divina Scriptura; nimirum natura et gratia: Deus quidem natura et substantia est Deus; gratia autem et adoptione justi quoque dii dicuntur. Ait enim Scriptura: « Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi ⁶⁸. » Dicitur autem Pater, vel, quasi τὰ πάντα τηρῶν, id est, omnia conservans, vel quasi παῖδας τηρῶν, id est, proprios filios conservans et confirmans quasi pater: Filius porro dicitur, quasi dicas: Qualis Pater secundum substantiam, talis est Filius; sive ex increato increatus, sive ex mortali mortalis. Πνεῦμα autem seu spiritus dicitur, quasi, omnis nutus, velociter enim circumquaque movetur. Spiritus porro quadrupliciter sanctus, spiritus angelus, spiritus anima, vocatur.

7. Sempiternum est, quod semper manet. Et D quod æternum est, non statim sine principio esse dicitur; sed quod sine principio est æternum dicitur. Et sine principio dicitur quod principium non habet. Hoc autem Deus est. Quare sine principio et sempiternus ille dicitur, hoc est sine fine. Angeli vero et animæ non dicuntur sine principio: principium namque acceperunt et creati sunt a Deo. Dicuntur autem æterna, quia æternum vivunt.

⁶⁸ Psal. lxxvi. 6.

ριωτέρους ἐντάττομεν διὰ τὸ ῥάθυμον τῶν ἀνθρώπων. Πλὴν τοῦτο γκωστέον καὶ πιστευτέον, ὅτι ὀφιλόντως πρᾶττων τοὺς ὅρους ῥήτορας καὶ δεινούς πολυλόγους δυνήσεται εὐχερῶς ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἐπιστομίζειν. Ὅταν γὰρ ἐρωτηθῆς, τί ἐστὶν ὅρος; καὶ κατὰ τί εἴρηται ὅρος; καὶ ὁσαυχῶς νοεῖται ὅρος; ἀπορῆσαι ὁ ἐξ ἐναντίας πρὸς ταῦτα, καὶ καταισχύνεται λοιπὸν ὡς μηδὲν ἐπιστάμενος.

5. Τρία εἶσι κατ' οὐσίαν ἀνθρώποις ἀγνώριστα καὶ ἀόριστα, Θεός, ἄγγελος, καὶ ψυχὴ, μόνῃ Θεῷ κατ' οὐσίαν γνωριζόμενα.

Τί ἐστὶν ὀριστόν; καὶ τί ἀόριστον; καὶ τί δυσόριστον; καὶ τί εὐόριστον; Ὀριστόν ἐστὶν ἀνυπέρβατος στάσις· οἷον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, καὶ ἡ θάλασσα, ἢ τοὺς ὅρους αὐτῆς μὴ ὑπερβαίνουσα. Ἀόριστόν ἐστι τὸ μόνον ἀκτιστόν, ὁ Θεός. Δυσόριστόν ἐστι τὸ κτιστόν καὶ ἀόριστον· οἷον ἄγγελος, ψυχὴ, καὶ δαίμων· ἢ δυσόριστόν ἐστι τὸ μὴ καθόλου, ἀλλ' ἐκ μέρους γνωσκόμενον· οἷον τὸ ξύλον τῆς ζωῆς. Εὐόριστόν ἐστι τὸ ψηλαζόμενον καὶ θεωρούμενον· οἷον ἄρτος καὶ τὰ ὅμοια.

6. Τί ἐστὶ Θεός; καὶ κατὰ τί εἴρηται Θεός; καὶ ὁσαυχῶς νοεῖται Θεός; Θεὸς μὲν ἐστὶν οὐσία ἀνακτίος καὶ πάσης οὐσίας αἰτία ὑπερούσιος· καὶ λέγεται ἀπὸ τοῦ θέειν, ἥτοι τρέχειν. Τὸ τρέχειν δὲ μὴ τὴν ἀπὸ τόπου νοητέον εἰς τόπον μετάδασιν, ἀλλὰ τὸ τὴν προνοίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐνέργειαν ἐπὶ πάντα διηκεῖν· ἢ ἀπὸ τοῦ ἀθθεῖν ἥτοι καίειν· ἢ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων τὴν ἐποπτικὴν αὐτοῦ διαφεύγει δύναμιν. Δισσῶς δὲ λέγεται ἢ Θεὸς προστηγορία παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ, φύσει καὶ χάριτι. Ὁ μὲν Θεὸς φύσει καὶ οὐσίᾳ ἐστὶ Θεός· χάριτι δὲ καὶ θέσει λέγονται θεοὶ καὶ οἱ δίκαιοι. Καὶ γὰρ ἡ Γραφὴ λέγει· « Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου. » Εἴρηται δὲ Πατὴρ, ἢ ὡς τὰ πάντα τηρῶν, ἢ ὡς τοὺς οἰκεῖους παῖδας τηρῶν καὶ στήριζον οἱα πατὴρ. Υἱὸς δὲ λέγεται, ὡς ἄν εἰποις· Οἶος ὁ Πατὴρ τὴν οὐσίαν, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱός· εἴτε ἐξ ἀκτίστου ἀκτιστος, εἴτε ἐκ θνητοῦ θνητός. Πνεῦμα δὲ εἴρηται, ὡσανεὶ πᾶν νεῦμα, ὀξέως πάντη νεῦον καὶ κινούμενον. Εἴρηται δὲ πνεῦμα ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ τετραχῶς, Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πνεῦμα ὁ ἄγγελος, πνεῦμα ἢ ψυχὴ, πνεῦμα ἄνεμος· ἐστὶ δ' ὅτε καὶ ὁ νοῦς εἴρηται πνεῦμα.

194 ratione in divina Scriptura usurpatur, Spiritus spiritus ventus; imo quandoque mens spiritus

7. Ἀίδιον ἐστὶ τὸ ἀεὶ διάγον. Καὶ τὸ μὲν αἰδίον οὐ λέγεται καὶ ἀναρχόν· τὸ δὲ ἀναρχόν λέγεται καὶ αἰδίον. Ἀναρχόν δὲ λέγεται τὸ μὴ ἔχον ἀρχήν· τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ Θεός. Διὸ καὶ ἀναρχὸς λέγεται καὶ αἰδίος, τουτέστιν ἀτελεύτητος. Οἱ δὲ ἄγγελοι καὶ αἱ ψυχαὶ οὐ λέγονται ἀναρχοί· ἀρχὴν γὰρ ἔλαβον καὶ ἐκτίσθησαν παρὰ Θεοῦ. Λέγονται δὲ αἰδία, ἐπειδὴ μέλλουσιν ἀθάνατα ζῆν.

Ἰδίωμα λέγεται τὸ ἰδίως ὑπάρχον ἐν τῇ φύσει, ἐν ἄτερφ δὲ οὐσία μηδαμῶς ὑπάρχον· ὡσπερ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ γελαστικόν. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ γέλωξ ἐν ἄλλῃ οἷζ δῆποτε φύσει.

8. Τί λέγεται φύσις; Φύσις εἴρηται, διὰ τὸ πεφυκέναι καὶ εἶναι, ὡσπερ καὶ οὐσία, ὡς οὖσα καὶ ἐν ἀληθείᾳ γνωριζομένη. Φύσις πάλιν εἴρηται, διὰ τοῦ φύειν καὶ βλαστάνειν. Φύσις καὶ οὐσία καὶ γένος καὶ μορφή ἐν ἐστὶ. Πρόσωπον δὲ καὶ χαρακτήρ καὶ ὑπόστασις καὶ ἰδικόν καὶ ἄτομον ἐν καὶ αὐτὸ ὑπάρχει. Ἄλλο γὰρ φύσις καὶ ἄλλο ὑπόστασις. Ἐάν οὖν εἴρη σοί τις ἐπεὶ Ἐπὶ τῆς θεότητος πόσας φύσεις ὁμολογεῖς; εἰπέ μίαν, ὑποστάσεις δὲ τρεῖς. Ἐάν δὲ εἴρη σοὶ ἐπὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας, πόσας φύσεις ὁμολογεῖς; εἰπέ δύο· μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς τὰς δύο οὐσίας καὶ φύσεις ἔσχεν ἀτρέπτους καὶ ἀκραιούς, τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἐν μιᾷ ὑποστάσει, Θεὸς τέλειος καὶ ἀνθρωπος τέλειος γνωριζόμενος. Καὶ διὰ τοῦτο δύο φύσεις ἐν μιᾷ ὑποστάσει ὁμολογοῦμεν τὴν σάρκωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ.

Ἐπὶ δὲ τῆς θεολογίας μίαν φύσιν ὁμολογοῦμεν τῆς ἁγίας Τριάδος, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις. Καὶ γὰρ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα μία φύσις ἐστὶ, καὶ μία οὐσία, καὶ μία ἐξουσία, καὶ βασιλεία, καὶ δύναμις· τρεῖς δὲ ὑποστάσεις, καὶ τρεῖς χαρακτήρες, καὶ τρία πρόσωπα· τούτεστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Μία θεότης ἐστὶν ἐν τρισὶ προσώποις γνωριζομένη.

Δέον οὖν καθολικώτερον εἰπεῖν τί ἐστὶν οὐσία, καὶ τί ἐστὶν ὑπόστασις. Ἡ μὲν οὐσία, καὶ τὸ γένος, καὶ ἡ φύσις, καὶ ἡ μορφή, ὡς εἴρηται, μία ἐστὶ· τὸ δὲ πρόσωπον καὶ ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ὑπόστασις, καὶ τὸ ἄτομον, καὶ τὸ ἰδικόν, ἐν ἐστὶ. Καὶ γὰρ ἡ φύσις δύναται ἔχειν ἐν αὐτῇ πλείους τὰς ὑποστάσεις. Καὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι, ἐξ ἑνὸς σώματος ὄντες καὶ μιᾷ πνοῆς πάντες, μιᾷ ἐσμεν φύσεως καὶ οὐσίας. Ὑποστάσεις δὲ πολλαί. Καὶ γὰρ ὑπόστασις διὰ τοῦτο λέγεται, ἀπὸ τοῦ στήκειν τῇ οὐσίᾳ.

Καὶ ἡ μὲν φύσις καὶ ἡ οὐσία λέγεται καθολική, ἡ δὲ ὑπόστασις μερική. Καθολικὸν δὲ λέγεται τὸ καθόλου πάντα περιλαμβάνον καὶ περιέχον· μερικόν δὲ τὸ ἔχον μέρος τι οὐσίας. Οἶον, ἐν εἴρη, Ὁ ἄνθρωπος, ἰδοὺ εἶπας πάντα ἄνθρωπον· καθολικὸν γὰρ ἐστὶ τοῦτο καὶ οὐσιῶδες, καὶ πάντες ἄνθρωποι λέγονται, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἰσίν. Εἰ δὲ εἴρη, Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος ἢ ὁ Ἰωάννης, τότε ἔνα ἄνθρωπον ἐσήμανας, ὅτι μερικόν ἐστὶ τοῦτο. Τὸ γὰρ κοινόν ἐστὶ, ἐάν εἴρη, Ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ πάντες οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζονται. Τὸ δὲ μερικόν ἐστὶ ἐκάστου τὸ ὄνομα. Ἀρμόζει καὶ τοῦτο τὸν θέλοντα γνῶναι τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, ἵνα γινώσκῃ, ποῖόν ἐστὶ τὸ μερικόν, καὶ ποῖον καθόλου. Οὐ γὰρ μόνον ἐπ' ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παντὸς πράγματος, οὐρανίων καὶ ἐπιγείων, τοῦτό ἐστὶν εὐρεῖν. Καὶ εἴπωμεν φανερώτερον· ἀναγκαῖα γὰρ εἰσι ταῦτα τοῖς μέλλουσιν ἐκζητεῖν. Λέγομεν δὲ οὕτως. Ἐάν εἴρη, Ὁ ἄγγελος, ἔλην τὴν οὐσίαν τῶν ἀγγέλων ἐσήμανας· κοινὸν γὰρ ἐστὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τῶν ἀγγέλων καὶ οὐσιῶδες,

Proprietas dicitur, quod proprie existit in natura, in aliaque nulla substantia reperitur; velut in homine ridendi facultas. In nulla quippe alia natura risus reperitur.

9. Quid dicitur natura? Natura dicitur, quod nata sit et existat, quasi existens et in veritate cognita. Natura item dicitur, a nascendo et germinando. Natura, substantia, genus, forma, unum sunt. Persona autem, character, hypostasis, proprium, indivisum, unum etiam sunt. Aliud quippe natura, aliud hypostasis. Si quis ergo dixerit tibi: In deitate quot naturas confiteris? Dic, unam; hypostases vero tres. Quod si dixerit tibi: In œconomia assumptæ carnis quot naturas confiteris? Dic: Duas, unamque hypostasin. Etenim Christus duas substantias et naturas habuit immutabiles et inconfusas, deitatem et humanitatem in una hypostasi, Deus perfectus et perfectus homo cognitus. Ac propterea duas naturas in una hypostasi confitemur incarnationem Domini nostri Jesu Christi et Dei.

In theologia vero unam confitemur sanctæ Trinitatis naturam, tres autem hypostases. Etenim Patris, Filii et Spiritus sancti, una natura est, una substantia, una potestas, regnum et potentia. Tres autem hypostases, tres characteres, tres personæ, hoc est, Pater, et Filius et Spiritus sanctus. Una divinitas in tribus personis cognita est.

Generalius dicere oportet quid sit substantia, quid hypostasis. Substantia, genus, natura, forma, ut dictum est, unum sunt: persona item, character, hypostasis, individuum, proprium, unum sunt. Natura quippe complures in se habere potest hypostases. Homines enim uno corpore, uno spiritu constantes omnes, unius sumus naturæ atque substantiæ. Hypostases autem plurimæ. Etenim ideo dicitur hypostasis, quod in essentia subsistat.

Natura porro ac essentia dicuntur universales, hypostasis vero particularis. Universale autem dicitur, quod omnia omnino complectitur, atque continet; particulare autem, quod partem aliquam habet essentia. Exempli causa, si dixeris: Homo, omnem dixisti hominem: illud namque universale est ac essentialia: omnesque dicuntur homines, atque ejusdem sunt essentialia. Quod si dixeris: Petrus, Paulus, aut Joannes, unum tunc hominem significasti, quia illud particulare est. Commune siquidem est, si dixeris, Homo, quia omnes homines nominantur. Particulare autem est cujusque nomen. Sane par est eum qui rerum naturam cognoscere velit, scire, quid particulare sit, quid universale. Neque solum enim in hominibus; sed in quacunque re, cœlestium, terrestrium, illud reperire est: quod liquidius explicemus, necessaria quippe sunt ista iis qui investigaturi sunt. Sic itaque dicimus. Si dicas, Angelus, angelorum essentialiam omnem significasti, commune quippe

illud nomen est angelis et essentialia : omnesque dicuntur angeli ; sin dixeris Michael, Gabriel, hypostasin unam dixisti, hoc est unum angelum. Natura quippe dicitur angeli essentia : hypostasis vero uniuscujusque angeli appellatio. **195** Itemque una natura communis est humanitas ; hypostases vero, Petrus, Paulus, Thomas, ac reliquæ personæ et characteres. Natura igitur est domina genitrixque hypostasium. Propterea rursum dicemus : si dicas : Bona est natura angelus, totam eorum essentiam significasti. Sin dicas : Magnus est Gabriel, unam ex omnibus hypostasin nominasti. Et si dicas, Volatile, denotasti totam volatili-um essentiam ; sin dicas, Columba, turtur, luscini- a, pavo, cygnus : hæc sunt hypostases. Non solum autem in intelligibilibus, rationalibus, et spiritualibus valet hæc definitionum regula ; sed etiam in omni inanimata, insensibili et immobili natura. Verbi gratia, si dixeris : Fecit Deus lucem, ecce universam luminariorum essentiam significasti. Ipsa porro essentia deinceps dividitur in suas hypostases ; in solem sc̄licet, lunam, stellas, lucernas, cereos, variaque ana. Simili quoque modo de ventis ; si dixeris, Spiritum seu ventum, omnem ventorum naturam significasti. Sin dixeris, Austrum, boream, aut euroclydonem : hæc sunt hypostases. Item si dixeris, Arborem, universam arborum essentiam significasti ; sin dixeris, Ficum, nucem, castaneam, amygdalum, unam hypostasin arborum significasti. Rursum si dixeris, Aquam, universam aquarum naturam dixisti ; sin dixeris, Mare, paludem, puteum, fontem, unam tantum aquarum dixisti hypostasin. Iterum si Fluvium nomines, fluvios omnes dixisti ; sin dixeris, Mæandrum, Euphraten, Nilum, tum fluviorum unam hypostasin dixisti. In reliquis similiter oportet omnia investigare, atque cogitare, internoscere, ac discernere, quid sit natura, quid hypostasis. Natura quippe radix est fonsque rerum : hypostasis autem pars est naturæ. Hæc quippe sunt necessaria iis qui mundanas res accurate cognoscere ac scrutari volunt.

II. De voluntate, proprietate et operatione, et de unione et consubstantiali.

Quid est voluntas ? Voluntas est intelligentis et rationalis substantiæ appetitus, ad id quod concupiscitur. Quidquid enim intelligit, palam est quod etiam voluntatis sit capax : θέλημα enim, seu voluntas, κατὰ τὸ θέειν λαν, scilicet a valde currendo dicitur : vel, optati assumptio seu occupatio. Tripliciter autem voluntas consideratur : divina, angelica et animæ ; quandoquidem hæc tres naturæ tantum, voluntatis sunt capaces. Tripliciter autem et in Scriptura voluntatem invenimus usurpari : divinam, naturalem vel mediam, tertio carnalem, quæ diabolicam significat. Voluntas divina, sunt mandata Dei. Voluntas naturalis, est operatio divinæ voluntatis. Carnalis vero voluntas, est legis divinæ transgressio. Triplex ista voluntas est in homine.

καὶ πάντες ἄγγελοι λέγονται. Ἐάν δὲ εἴπῃς, Ὁ Μιχαήλ, ὁ Γαβριήλ, ὑπόστασιν μίαν εἶπας, τουτέστιν ἓνα ἄγγελον. Φύσις γὰρ λέγεται ἡ ἀγγελότης· ὑπόστασις δὲ ἐστὶν ἐνὸς ἐκάστου ἀγγέλου προσηγορία. Καὶ γὰρ φύσις ἐστὶ μία κοινή ἡ ἀνθρωπότης, ὑποστάσεις δὲ Πέτρος, Παῦλος καὶ Θωμᾶς, καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα καὶ οἱ χαρακτήρες. Ἡ οὖν φύσις ἐστὶν ἡ κυρία καὶ γεννητικὴ τῶν ὑποστάσεων. Καὶ διὰ τοῦτο πάλιν ἐροῦμεν· ἐάν εἴπῃς· Καλὴ φύσις ὁ ἄγγελος, ὅλην τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἐσήμανας. Ἐάν δὲ εἴπῃς· Μέγας ἐστὶν ὁ Γαβριήλ, ὑπόστασιν μίαν ἐκ πάντων εἶπας. Καὶ ἐάν εἴπῃς, Τὸ πετεινὸν, ἰδοὺ τὴν οὐσίαν πᾶσαν ἐδήλωσας τῶν πετεινῶν· ἐάν δὲ εἴπῃς, Ἡ περιστέρα, ἡ τρυγὼν, ἡ ἀηδὼν, ὁ ταῶς, καὶ ὁ κύκνος, ἰδοὺ ταῦτα ὑποστάσεις εἶσιν. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῶν νοερῶν καὶ λογικῶν καὶ ἐμφύτων ἀρμόζει ὁ αὐτὸς τῶν ὄρων καὶ ἀκινήτου φύσεως· οἶόν τι λέγω, ἐάν εἴπῃς, ὅτι Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ἰδοὺ πᾶσαν τὴν οὐσίαν τῶν φωστήρων ἐσήμανας. Αὕτη λοιπὸν ἡ οὐσία τέμνεται εἰς τὰς ὑποστάσεις αὐτῆς· μερίζεται γὰρ εἰς ἥλιον, εἰς σελήνην καὶ εἰς ἀστέρας, εἰς λύχνους, εἰς κηροὺς, καὶ εἰς ἄλλα διάφορα. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ ἀνέμων· ἐάν εἴπῃς, Πνεῦμα, πᾶσαν τὴν φύσιν τῶν ἀνέμων ἐσήμανας. Εἰ δὲ εἴπῃς, Νότος, ἡ βόρρᾶς, ἡ εὐροκλύδων, αὗται ὑποστάσεις εἶσι. Πάλιν ἐάν εἴπῃς, Τὸ δένδρον, πᾶσαν τὴν οὐσίαν τῶν δένδρων ἐσήμανας· εἰ δὲ εἴπῃς, Ἡ συκὴ, ἡ καρύα, ἡ κασταναία, ἡ ἀμυγδαλῆ, μίαν ὑπόστασιν εἶπας τῶν δένδρων. Πάλιν ἐάν εἴπῃς, Τὸ ὕδωρ, ὅλην τὴν φύσιν τῶν ὑδάτων εἶπας· ἐάν δὲ εἴπῃς, Ἡ θάλασσα, ἡ λίμνη, τὸ φρέαρ, ἡ πηγὴ, μίαν εἶπας τῶν ὑδάτων ὑπόστασιν. Πάλιν ἐάν εἴπῃς, Ὁ ποταμὸς, τοὺς ποταμοὺς πάντας εἶρηκας· εἰ δὲ εἴπῃς, ὁ Μαίανδρος, ὁ Εὐφράτης, ὁ Νεῖλος, τότε τῶν ποταμῶν εἶπας μίαν ὑπόστασιν. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως οὕτω χρῆ πάντα διερευνᾶν, καὶ καθ' ἕνα τρόπον ἐγράφησαν διανοεῖσθαι καὶ ἐπιγιγνώσκειν, καὶ διακρίνειν τί ἐστὶ φύσις, καὶ τί ἐστὶν ὑπόστασις. Ἡ μὲν γὰρ φύσις ἐστὶν ἡ βίβια καὶ ἡ πηγὴ τῶν πραγμάτων· ἡ δὲ ὑπόστασις μέρος ἐστὶ τῆς φύσεως. Ἀναγκαῖα γὰρ ταῦτα τοῖς θέλουσιν ἀκριβῶς τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιγιγνώσκειν καὶ ἐρευνᾶν.

II. Περὶ θελήματος, καὶ ἰδιώματος, καὶ ἐπεργείας, καὶ περὶ ἐνώσεως καὶ ὁμοουσίου.

Τί ἐστὶ θέλημα ; Θέλημά ἐστὶν οὐσίας νοερᾶς καὶ λογικῆς ἐφεσις πρὸς τὸ καταθύμιον. Πᾶν γὰρ νοερὸν, πρόδηλον, ὅτι καὶ θελητικὸν ὑπάρχει· θέλημα γὰρ λέγεται, κατὰ τὸ θέειν λαν, ἢ τοῦ θελητοῦ λήμμα, ἢ ὡς κράτημα. Τριχῶς δὲ θεωρεῖται τὸ θέλημα, θεϊκὸν, ἀγγελικὸν, καὶ ψυχικὸν· ἐπειδὴ αὗται αἱ τρεῖς φύσεις μόναι εἰσὶ θελητικάι. Τριχῶς δὲ καὶ ἐν τῇ Γραφῇ εὐρίσκομεν τὸ θέλημα λεγόμενον, θεϊκὸν, τὸ φυσικὸν ἢ τὸ μέσον, καὶ τρίτον τὸ σαρκικὸν, ὅπερ σημαίνει τὸ διαβολικὸν. Θέλημα θεῖον ἐστὶ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ. Θέλημα δὲ φυσικὸν ἡ ἐργασία τοῦ Θεοῦ θελήματος. Θέλημα δὲ σαρκικὸν ἡ παρακοὴ τοῦ θεοῦ νόμου. Ταῦτα τὰ τρία θελήματα εἰσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον θέλημα φυσικὸν, ὅπερ λέγεται κοινὸν πᾶσιν ἀνθρώποις. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ

φιλόζων. Πάντες γάρ οἱ ἄνθρωποι φιλοῦσι τὴν ζωὴν, καὶ τὸ ὄρᾶν τὸ φῶς. Ἰδοὺ καὶ τὸ κοινὸν θέλημα. Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτερα θελήματα ἐν ἡμῖν, ἅπερ καλοῦνται γνωμικά. Ἄλλος μὲν γάρ ἄνθρωπος θέλει ἰδεῖσθαι, ἄλλος γεωργεῖν· καὶ ἄλλος μὲν πλέειν, ἄλλος δὲ ἀναπαύεσθαι, καὶ ἄλλος ὀδεύειν, ἄλλος γρηγορεῖν, καὶ ἄλλος ὑπνοῦν, καὶ οἱ λοιποὶ ὁμοίως· πολλὰ γνωμικά θελήματα ἔχομεν οἱ ἄνθρωποι. Ἐν δὲ φυσικὸν θέλημα ἔχομεν πάντες, τὸ ἀγαπᾶν τὴν ζωὴν, ἥτοι τὴν ἀθανασίαν, ἣν ἐλάθομεν ἐξ ἀρχῆς.

turalem omnes accepimus, nempe amare vitam, seu immortalitatem, quam accepimus a principio.

III. Τί λέγεται ἰδιῶμα.

Ἰδιῶμα λέγεται διὰ τὸ ἴδια εἶναι ἄρα· ἀχώριστοι γάρ εἰσι τῶν φύσεων καὶ τῶν ὑποστάσεων αἱ αὐτῶν ἰδιότητες. Ἰδιῶμά ἐστι τὸ ἐν τινι φύσει ἰδικῶς γνωριζόμενον καὶ ἐν ἑτέρᾳ μὴ εὐρισκόμενον. Οἶόν τι λέγω· Ἐν τῷ θεῷ ἐστὶ τὸ προαιώνιον, τὸ ἀκτιστον, τὸ ἀπερίγραπτον, ἅτινα οὐχ ὑπάρχουσιν ἐν ἄλλῃ οἷᾳ δῆποτε οὐσίᾳ. Ἰδιῶμά ἐστι τοῖς ἀγγέλοις τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον, τὸ ὑμολογικόν, τὸ ἀσίγητον. Ἰδιῶμα δὲ ἀνθρώπου κυρίως τὸ σύνθετον ἐκ θνητῆς καὶ ἀθανάτου φύσεως, ἐν ἄλλῃ οἷᾳ δῆποτε οὐσίᾳ μὴ γνωριζόμενον. Καὶ ταῦτα μὲν εἰσι φυσικά ἰδιώματα· ἕτερα καὶ ὑποτακτικά, ὅσων λευκότης, μελανία, μακρότης, κολοβότης, γλαυκότης, γοργότης, νωθρότης, καὶ τὰ ὅμοια ἅπερ οὐκ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις εὐρίσκονται. Οὐ γάρ πάντες οἱ ἄνθρωποι γοργοί, οὐδὲ πάντες ξανοί. Τὰ δὲ φυσικά ἰδιώματα ἐξ Ἰσοῦ καὶ ἐν παντὶ τῷ εἶδει εὐρίσκονται· πάντες γάρ οἱ ἄνθρωποι βροτοὶ ὁμοίως εἰσὶ, καὶ θνητοί, λογικοί, πλατυνόμοι, ὀρθοπεριπατητικοί. Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτερα, ἅπερ οὐ λέγονται κυρίως ἰδιώματα, ἀλλὰ συμβεβηκότα. Ταῦτα δὲ γίνονται καὶ ἀπογίνονται· ὅσων ἡ νηπιότης, ἡ ὑγεία, ἡ νόσος, ἡ θερμότης, ἡ ψυχρότης· καὶ ἀπλόται πᾶν τὸ παραλλαγῆναι δυνάμενον συμβεβηκὸς λέγεται.

identia, quæ adsunt substantiæ et recedunt; ut infantia, sanitas, morbus, caliditas, frigiditas: denique quidquid mutari potest, contingens vel accidens dicitur.

IV. Περὶ ἐνεργείας.

Ἐνεργεία ἐστὶ, καθὰ φησιν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἡ φυσικὴ ἐκάστου δυνάμεις τε καὶ κίνησις. Καὶ γάρ ἕκαστον οὐσιῶδες ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἐνεργειαν· ὅσων τὰ νοερά τὴν νόησιν, τὰ αἰσθητικά τὴν αἴσθησιν, τὰ κινητὰ τὴν κίνησιν, τὰ πετεινὰ τὴν πτήσιν, τὰ νηκτὰ τὴν νῆξιν, τὰ βλαστικά τὴν βλάστησιν, τὰ ἔρπυστικά τὴν ἔρπυσιν, τὰ φωτιστικά τὴν ἔλλαμψιν, τὰ γεννητικά τὴν γέννησιν· ἅπερ πάλιν, ἀναιρουμένης τῆς ἐνεργείας, ἀναιρεῖται καὶ ἀπόλλυται καὶ ἡ αὐτοῦ φύσις. Ἀναιρουμένης γὰρ τῆς κύσεως, σβέννυται τὸ πῦρ· ἀναιρουμένης τῆς κινήσεως τοῦ ζώου, ἀπόλλυται τὸ ζῶον· ἀναιρουμένης τῆς νοήσεως, ἀπόλλυται τὸ νοερόν τῆς ψυχῆς καὶ τὸ λογικὸν αὐτῆς. Τὸ δὲ παράδοξον, ὅτι καὶ τινες διάφοροι φύσεις στερούμεναι τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν, ἑτέρας ἐνεργείας τίκτουςιν. Οἶόν ὁ λίθος καιόμενος, καὶ ἀπόλλυσι τὴν φυσικὴν ἐνεργειαν. καὶ γίνεται

A Est etiam alia naturalis voluntas, quæ dicitur communis omnibus hominibus, quæ est amor vitæ. Nam omnes homines vitam amant, cupiuntque videre lucem. Et hæc est communis voluntas. Sunt etiam in nobis alia voluntatis genera, quæ dicuntur arbitrii. Nam alius vult vivere, privatus, alius rusticus, et alius navigare, alius vero frui quiete. et alius peregrinari, alius vigilare et alius dormire: et cæteri similiter, alius vult aliud: nam multas voluntates arbitrii habemus. Unam vero voluntatem naturalem omnes accepimus, seu immortalitatem, quam accepimus a principio.

196 III. Quid dicitur proprietas.

Idioma, seu proprietas dicitur, διὰ τὸ ἴδια εἶναι ἄρα, ideo quod simul sint propria. Inseparabiles enim sunt a suis naturis et hypostasibus proprietates ipsarum. Proprietas est, quod in aliqua natura proprie cognoscitur, et in alia nulla reperitur. Exempli causa, in Deo est, quod sit ante æternitatem temporum, increatus et immensus, quæ in alia nulla usquam sunt substantia. Angelorum proprietas est, quod affectibus passionum careant et sint immortales, quod Deum laudibus celebrent, et nunquam sileant. Proprietas vero hominis est, quod ex mortali et immortali natura compositus sit, quod in alia nulla usquam substantia reperitur. Atque hæc quidem sunt proprietates naturales. Aliæ sunt subordinatæ, ut albedo, nigredo, longitudo, brevitatis, cæsiis aut torvi oculi, tarditas, et similia, quæ non in omnibus hominibus reperiuntur. Non enim omnes homines sunt torvis oculis, nec omnes sunt flavi. Naturales autem proprietates pariter in omni specie reperiuntur: nam omnes homines pariter corruptibiles, sunt mortales, rationales, latos unguis habentes et incedentes erecto corpore. Sunt autem et alia, quæ non proprie dicuntur idiomata, sed accidentia, quæ adsunt substantiæ et recedunt; ut infantia, sanitas, morbus, caliditas, frigiditas: denique quidquid mutari potest, contingens vel accidens dicitur.

infantia, sanitas, morbus, caliditas, frigiditas: denique quidquid mutari potest, contingens vel accidens dicitur.

IV. De vi agendi.

Vis agendi, quemadmodum sanctus Gregorius Nyssenus inquit, est naturalis cujusque rei potentia et motus. Nam quodvis essenziale, suam habet efficaciam: scilicet intellectualia intelligendi, sensibilia sentiendi, mobilia movendi, volatilia volandi, natatilia natandi, germina germinandi, reptilia reptandi, lucentia lucendi, et generativa generandi vim habent. In quibus ablata vi illa agendi, tollitur et interit ipsa rei natura. Sublato namque calore, etiam ignis exstinguitur; sublato animalis motu, animal interit; sublata vi intelligendi, animæ interit intellectus et ratio. Hoc autem admirandum est quod differentes quædam naturæ suis naturalibus actionibus privatæ, aliam efficiendi vim generant. Veluti lapis adustus naturalem suam vim amittit, et calx efficitur, atque vim adurendi retinet. Eodem modo cedrus, amissa vi germinandi, sanandi efficaciam

accipit, et vermes baccis suis interfecit. Oportet igitur, ut viri prudentes, appellationes rerum considerent, et dijudicent, quo deprehendere possint, quomodo plures omnis generis substantiæ suarum actionum nomina, sed non naturales appellationes habeant, quas ex propriis actionibus acquisiverunt, habentque et inde dicuntur. Etenim, ut antea diximus, sicut dicitur Deus ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα, id est, ab eo quod contemplatur omnia, et angelus ab angelica operatione et ministracione, et homo ἀπὸ τοῦ ἄνω θεωρεῖν τὸν ὄπα, id est, ab eo quod vultu superna suspicit, ita et in reliquis: virgo namque, παρθένος, a mortificanda carnis inflammatione dicitur: περιστερά, id est columba, ob id vocatur, ὅτι πέτεται στεβρῶς, id est, quod firmum habeat volatum: et ελαφος, id est cervus, ἀπὸ τοῦ ἐλθεῖν τοὺς ὄφεις, id est ab eo quod serpentes tollit: χελιδών, id est hirundo, διὰ τὸ τὰ χελίη δονεῖν, id est propterea quod garrido labia movet: ὄφεις, serpens, τούτεστιν ὁ φάσις, id est qui loquitur, videlicet, quod olim Evæ locutus sit: δορκάς, id est caprea, ἐκ τοῦ ὀξέως δέρκειν, id est, ab acimine visus: τρυγών, id est turtur, ἡ τηροῦσα τὴν γονήν, ἥτοι τὸ οἰκεῖον γένος, id est servans stirpem, videlicet **197** proprium genus: ἀηδών, id est luscinia, διὰ τὸ ἀεὶ ᾄδειν, quia semper canit, cum aestate, tum hieme: γύψ, id est vultur, διὰ τὸ γυρεύειν ὕψη, propier sublimem in gyrum volatum: equus quod pedibus equitet: ἀετός, id est aquila, διὰ τὸ πολλάκις ἀνακαινίζεσθαι, καὶ πολλάκις ἔτη ζῆν, id est, propterea quod sæpenumero renovatur, ac multos annos vivit: πετεινόν, id est volucris, τὸ τὴν πτέρυγα τείνον, quod alam extendat: ποταμός, id est fluvius, ὡς πότιμον ἔχων ἐνέργειαν, id est, tanquam potabilem habens energiam: χεῖμαβρός, id est φύσις, id est natura, ἐκ τοῦ φύειν τὰς ὑποστάσεις, quod hypostases producat: βοτάνη, id est herba, διὰ τὸ βαδίζειν ἄνω, eo quod sursum tendat, quemadmodum et ἄνθρωπος, id est homo, ἐκ τοῦ ἄνω θεωρεῖν, eo quod sursum respiciat: ψυχὴ, id est anima, ex propria vi hoc nominis habet. Nam φύχειν, idem est quod vivificare: ideo anima, ex vivificandi facultate, ψυχὴ dicitur, corpus enim vivificat. Sunt et alia sexcenta, quæ ultro prætermittimus, ne omnia suis nominibus commemoremus.

V. De unione.

Quid est unio, et quot modis intelligitur? Unio est distantium rerum communis concursus. Dicta autem est unio, quod res unum flant, hoc est, quod coeant et commisceantur. Porro quinque modis unio dicitur, commistiva, divisiva, habitualis, positiva, et unio sancta Christi, quæ supra istas secundum hypostasim dicta est. Atque unio quidem commistiva dicitur, qualis est vini et aquæ; divisiva, qualis est hominis ad hominem; habitualis, qualis est auri ad aurum. Unio autem Christi supra illas secundum hypostasim dicitur. Secundum hypostasim vero unio est per se subsistens concursu duarum naturarum in utero sanctæ Deiparæ Virginis. Non enim ante Verbum Deum ibi existit corpus, vel anima; sed simul caro, et simul Deus Verbum. Caro animata rationalis in eo fuit; quemadmodum in nostra quoque conceptione, ut mihi videtur, anima per se subsistens simul concurrat cum cor-

ἀσβεστος, καὶ καυστικὴν ἐνέργειαν κέχτηται. Καὶ ἡ κέδρος ὁμολως στερεῖται μὲν τῆς βλαστικῆς ἐνεργείας, καὶ λαματικὴν κέχτηται, ἀναιρετικὴν ποιοῦσα τῶν σκολήκων τὴν κεδρίαν. Δεῖ οὖν τοὺς ἐχέφρονας τὰς τῶν ὄντων προσηγορίας σκοπεῖν, καὶ ἀνακρίνειν, ὡς ἂν δύναντο εὐρεῖν, πῶςας πλείους ἀπάσης ὑπάρξεως προσηγορίας ἐνεργητικὰς, ἀλλ' οὐ φυσικὰς ὀνομασίας ἔχουσιν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐνεργειῶν ταύτας λαβοῦσαι καὶ ἔχουσαι καὶ λεγόμεναι. Καὶ γὰρ, ὡς προεῖρηκαμεν, καθὼς ὀνομάζεται Θεὸς ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα, καὶ ἄγγελος ἐκ τῆς ἀγγελικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ διακονίας, καὶ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ ἄνω θεωρεῖν τὸν ὄπα· οὕτω καὶ τοῖς λοιποῖς· καὶ γὰρ παρθένος λέγεται, διὰ τὸ θανατοῦν τὴν πύρωσιν τῆς σαρκός· καὶ περιστερὰ διὰ τοῦτο λέγεται, ὅτι πέτεται στεβρῶς· καὶ ελαφος διὰ τὸ ἐλεῖν τοὺς ὄφεις· χελιδών, διὰ τὸ τὰ χελίη δονεῖν ἐν τῷ λαλεῖν· ὄφεις, τούτεστιν ὁ φάσις ἥτοι ὁ λαλήσας πρὸς τὴν Εὐάν ποτε· δορκάς, ἐκ τοῦ ὀξέως δέρκειν, ἢ ὡς ὄρᾶν· τρυγών ἡ τηροῦσα τὴν γονήν, ἥτοι τὸ οἰκεῖον γένος· ἀηδών, διὰ τὸ ἀεὶ ᾄδειν, καὶ ἐν θέρει, καὶ ἐν χειμῶνι· γύψ, διὰ τὸ γυρεύειν ὕψη· ἵππος, ἐκ τοῦ ἵππᾶσθαι τοῖς ποσίν· ἀετός ἀείετος, διὰ τὸ πολλάκις ἀνακαινίζεσθαι καὶ πολλάκις (ἔτη) ζῆν· πετεινόν, τὸ τὴν πτέρυγα τείνον· ποταμός, ὡς πότιμον ἔχων ἐνέργειαν· χεῖμαβρός, ὅτι ἐν χειμῶνι βρεῖ· φύσις, ἐκ τοῦ φύειν τὰς ὑποστάσεις· βοτάνη, διὰ τὸ βαδίζειν ἄνω· ὡσπερ καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἐκ τοῦ ἄνω θεωρεῖν, ἢ ὡς βλέπειν. καὶ ἡ ψυχὴ δὲ ἐκ τῆς οἰκειᾶς ἐνεργείας ἔχει τὴν τῆς ψυχῆς προσηγορίαν· φύχειν γὰρ τὸ ζωοποιεῖν λέγεται· διὰ τοῦτο ἐκ τῆς ζωοποιουῦ ἐνεργείας ψυχὴ λέγεται, διὰ τὸ σῶμα ζωοποιεῖν· καὶ ἕτερα δὲ μυρία ἔστιν, ἀ παρίεμεν, ἵνα μὴ λέγωμεν πάντα κατὰ τὰς οἰκειᾶς προσηγορίας.

torrens, ὅτι ἐν χειμῶνι βρεῖ, quod hieme fluat: βοτάνη, id est herba, id est homo, ἐκ τοῦ ἄνω θεωρεῖν, eo quod sursum respiciat: ψυχὴ, id est anima, ex propria vi hoc nominis habet. Nam φύχειν, idem est quod vivificare: ideo anima, ex vivificandi facultate, ψυχὴ dicitur, corpus enim vivificat.

V. Περὶ ἐνώσεως.

Τί ἐστιν ἔνωσις; καὶ ποσαχῶς νοεῖται ἡ ἔνωσις; Ἐνωσις μὲν ἐστὶ διεστώτων πραγμάτων κοινωνικὴ συνδρομὴ· ἔνωσις δὲ εἴρηται διὰ τὸ ἐνώσαι, τούτεστι συνωθῆσαι καὶ μίξαι τὰ πράγματα. Πενταχῶς δὲ λέγεται ἡ ἔνωσις, συγχυτικὴ, διαιρετικὴ, σχετικὴ, θετικὴ, καὶ ἡ ἀγία ἔνωσις τοῦ Χριστοῦ, ἥτις ὑπὲρ ταῦτα καθ' ὑπόστασιν εἴρηται. Καὶ ἔνωσις μὲν συγχυτικὴ λέγεται, ὡς ἡ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος. Διαιρετικὴ δὲ, ὡς ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον. Σχετικὴ δὲ, ὡς χρυσοῦ πρὸς χρυσόν. Ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἔνωσις ὑπὲρ ταῦτα καθ' ὑπόστασιν εἴρηται. Καθ' ὑπόστασιν δὲ ἔνωσις ἐστὶν ἡ αὐθόπαρτος ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς ἀγίας Θεοτόκου τῶν δύο φύσεων συνδρομὴ; οὕτε γὰρ τὸ σῶμα πρὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπέστη ἐκεῖ, οὕτε ἡ ψυχὴ· ἀλλὰ σὰρξ ἄμα, καὶ Θεὸς Λόγος ἄμα. Σὰρξ ἐμψυχος λογικὴ ἐν αὐτῷ ὑπέστη, καθάπερ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας συλλήψεως, αὐθόπαρτος ἡ ψυχὴ συντρέχει τῷ σώματι. Οὕτε ἴχθρ σῶμα καθ'

ἐαυτὸ συνίσταται, οὐτε ἡ ψυχὴ προϋπάρχει τοῦ σώματος, προτύπως οὐσα τῆς ἐνώσεως τοῦ Κυρίου.

VI. Περὶ ὁμοουσίου.

Τί ἐστὶν ὁμοούσιον, καὶ κατὰ τί εἴρηται ὁμοούσιον; καὶ ὡσαύτως τὸ ὁμοούσιον; Ὁμοούσιόν ἐστι, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἀπαραλλάκτως ὑπάρχον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο λέγεται ὁμοούσιον, ὅτι τὴν αὐτὴν οὐσίαν καὶ δύναμιν κέκτηται. Πενταχῶς δὲ εἴρηται ὁμοούσιον καὶ ὁμογενές, καὶ συγγενές, καὶ ὁμοφυές, καὶ ὁμόφυλον. Ὁμοούσιον δὲ ἐστὶ, τὸ ἐν ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ, ἔχον δὲ τινα διαφορὰν, ὡς λίθος σαθρὸς, καὶ λίθος σκληρὸς· εἰσι δὲ ὁμοούσιοι, τοῦτέστι μίᾳ οὐσίᾳ. Ἔστι δὲ καὶ ξύλον φοινίκος, καὶ ξύλον ἐλένου· ὁμοίως καὶ σὰρξ καμήλου, καὶ σὰρξ ἰχθύος. Ταῦτα δὲ λέγονται ὁμοούσια, ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐστὶν. Ὡς περ πάντες οἱ ἄνθρωποι τῆς μίᾳ οὐσίας εἰσὶν· ἔχουσι δὲ διαφορὰν τὸ εἶναι, ἕτερος μακρὸς, καὶ ἕτερος κολιόδης· ἄλλος δυνατὸς, καὶ ἄλλος ταλαίπωρος. Ἄλλ' ὅμως μίᾳ οὐσίᾳ εἰσὶ, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος. Ἐτεροούσιον δὲ λέγεται, τὸ ἐτέρως οὐσίας ὑπάρχον, καὶ μηδὲως τῷ ἑτέρῳ προσοικον, ἀλλὰ παντελῶς ἀλλότριον καὶ κατὰ πάντα τρόπον ἐκείνου ἀνόμοιον, ὡς ὕδωρ καὶ πῦρ· ἄλλη γὰρ οὐσία τοῦ πυρὸς, καὶ ἄλλη τοῦ ὕδατος. Καὶ διὰ τοῦτο ἕτεροούσιον λέγεται, ὅτι ἕτεροφυές καὶ ἀλλογενές ὑπάρχει· ὡς περ ἄνθρωπος καὶ θεὸς, καὶ ἄγγελος, καὶ πηλὸς, καὶ ἥλιος, καὶ χλόη. Ταῦτα γὰρ κατὰ πάντα τρόπον ἀνόμοιά εἰσι πρὸς ἀλλήλα, διὰ τοῦτο καὶ ἕτεροούσια λέγονται· ὡς εἰ δὲ τὸ μὴ μετέχειν ἕτερον τῆς οὐσίας τοῦ ἑτέρου· ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἐκείνου, ἐτέρου δὲ ἄλλη, καθὼς εἴρηται.

alterius substantiæ dicuntur : utpote quod alterum cum alterius substantia minime communicet, sed alia sit illius, alia dicuntur, ut dictum est.

VII. Περὶ ψυχῆς καὶ ρόδς.

Δισσῶς λέγεται ἡ ψυχὴ, μία μὲν ἡ ἀλογος, ἥτις ἐστὶ τὸ τῶν κτηνῶν· ἕτέρα δὲ ἡ λογικὴ, ἥτις ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἡ μὲν τῶν κτηνῶν, ἐκ γῆς ἔλαβεν τὴν δημιουργίαν κατὰ Θεοῦ πρόσταξιν, ὡς ἡ θεία λέγει Γραφή· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ἕρπετά ψυχῶν ζώων. » Ὡς τε τὰ ζῶα ἐκ τῆς γῆς ἔλαβον τὴν ψυχὴν. Διὰ τοῦτο πρὸς τὰ γῆϊνα μόνον ἔχουσι τὴν ὄρμην καὶ πᾶσαν τὴν ὄρεξιν, καὶ οὐ φρονοῦσι τὰ ἄνω. Πῶς δὲ ἐγένετο ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐκ τῆς γῆς εἰπωμεν. Ἔδωκεν ἡ γῆ κατὰ πρόσταξιν Θεοῦ σάρκα τοῖς κτήνεσιν· ἡ δὲ σὰρξ πεποίηκεν αἷμα· τὸ δὲ αἷμα γέγονε ψυχὴ κτηνώδης τῷ ζῳῷ, ὡς τε πάλιν θνήσκοντος τοῦ ζώου, τὸ αἷμα πεπηγὸς εἰς σάρκα μεταβάλλεται. Ἡ δὲ σὰρξ φθαρθεῖσα, πάλιν ἀναλυμένη, γίνεται γῆ. Καὶ διὰ τοῦτο ἀγνοοῦσι, καὶ οὐ φρονοῦσι τὰ ἄνω. Ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῆς θείας ἐμπνεύσεως ἔσχηκε τὴν ψυχὴν, διὰ τοῦτο καὶ τὰ θεία ἐπιγινώσκει, καὶ τὰ ἄνω διώκει, καὶ τὰ οὐράνια νοεῖ, καὶ λογικὸς ὑπάρχει καὶ ἔννοος. Ἀλλὰ μηδεὶς ὑπονοεῖτω, ὅτι τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἐνεφύσησεν ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐκεῖνο ἐγένετο ψυχὴ· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο ψυχὴν ἐδημιούργησεν. Εἰ γὰρ

A pore. Nam corpus per se consistere non potest ; nec anima existit ante corpus, quæ unionis Domini est imago quædam.

VI. De consubstantiali.

Quid est consubstantiale, et secundum quid dictum est consubstantiale, et quotupliciter consubstantiale dicitur? Consubstantiale dicitur, quod est ejusdem substantiæ et efficacæ absque discrimine. Nam ideo consubstantiale dicitur, quod eandem habeat substantiam et vim. Dicitur autem quinque modis : consubstantiale, simul genitum, congenitum, simul natum, et quod est ejusdem generis. Consubstantiale autem est, quod in eadem quidem est substantia, sed aliquam tamen differentiam habet; verbi gratia, lapis cariosus, et solidus, vel durus : consubstantiales, hoc est, unius et ejusdem sunt substantiæ. Ita lignum palmæ, et ebeni lignum, et caro cameli, ac caro piscis. Hæc consubstantialia dicuntur, eo quod ejusdem sint substantiæ. Quemadmodum omnes homines unius substantiæ sunt, suas tamen differentias habent, propterea quod alius quidem procerus, alius brevis, alius potens, alius miser. Verumtamen pariter unius et ejusdem sunt substantiæ, animæ scilicet atque corporis. Alterius substantiæ dicitur, quod diversæ est substantiæ, nec ullatenus alii est affline, sed penitus alienum et omni modo absimile; cujusmodi sunt ignis et aqua : alia quippe est substantia ignis et aquæ alia. Ideoque alterius substantiæ dicitur, quia alterius naturæ atque generis : quemadmodum, Deus, angelus, lutum, sol et fenum. Hæc enim omnibus modis absimilia sunt inter se, quapropter cum alterius substantia minime communicet, sed

198 VII. De anima et mente.

Dupliciter dicitur anima. Altera quidem est irrationalis, quæ brutorum est, altera vero rationalis, quæ est hominum. Atque ea quidem, quæ brutorum est, creationem suam ex terra accipit, juxta mandatum Dei, quemadmodum divina dicit Scriptura : « Et dixit Deus, producat terra reptilia animarum viventium ». Ergo animalia bruta ex terra acceperunt animam suam. Ideoque ad terrena solummodo habent affectionem et omnem appetitum, nec est illis rerum cælestium cura. Quomodo vero anima eorum ex terra facta sit, dicamus. Dedit terra, juxta præceptum Dei, brutis carnem : caro sanguinem est operata : sanguis autem, bruta anima factus est animali irrationali. Quare mortuo animali, sanguinis concretus in carnem transmutatur. Caro autem corrupta et resoluta, terra fit rursus. Atque eam ob causam ignorant illa, neque curant res cælestes. Sed homo ex inspiratione divina suam animam accepit, ideo res divinas agnoscit, superna persequitur, et res cælestes intelligit : estque rationalis, et mente præditus. Cæterum nemo existimet, quod ille spiritus, quem in hominem insufflavit

“ Genes. 1, 20.

Deus, factus sit anima. Absit! Sed spiritus ille creavit animam. Nam si in homine spiritus ille esset anima, esset nimirum anima ex Dei essentia. Si ergo ex Dei essentia esset anima, quare non inalterabilis semper esset et immutabilis, qualis est Deus? Inquit enim ipse: « Ego ipse sum, et non mutor ⁷⁰. » Anima autem interdum quidem stulta est, interdum sapiens, interdum peccatrix, interdum justa: et alio quidem tempore fidelis, alio vero tempore incredula: aliquando rerum ignara, aliquando gnara, nonnunquam alacris et aliquando segnis. Cum hæc in sese habeat anima, quonam pacto dici potest, quod ex Dei sit essentia? Illud haudquaquam esse potest. Sed hæc inspiratio animam in homine fabricata est rationalem et intelligentem. Quapropter anima quoque intelligendo superna speculatur, et quæ illic sunt, quærit, appetit et desiderat, quoniam illinc habet creationem suam. Irrationalis autem anima non sic; sed quia terrestris est, solummodo terrestria quærit, ideoque una cum corpore moritur. Anima vero hominis æternum vivit, et non habet finem. Habet autem anima tres partes: rationabilem, irascibilem, concupiscibilem. Atque per partem quidem rationalem Deum diligit: per irascibilem vero dæmonibus irascitur, et sese strenue adversus eos gerit; et per partem concupiscibilem, bona appetit æterna. Habet autem homo sensus quinque corporales, et quinque spirituales: corporales quidem sunt isti: visus, auditus, olfactus, gustus et tactus. Considerantur vero in visu quidem, album et nigrum. In auditu, acutum et grave. In olfactu, gratus odor et grave olens. In gustu, dulce et amarum. In tactu, durum et molle, calidum et frigidum. Sensus autem animæ sunt isti: Mens, intelligentia, opinio, phantasia, et sensus. Diciturque uniuscujusque sensus organum sensorium, eo quod sensum conservet animal sensitivum. Operæ autem pretium est et hoc cognoscere, quod quævis caro corpus quoque dicatur, non autem quodvis corpus dicatur etiam caro. Et sane stellæ cælestia corpora dicuntur, non tamen vocantur cælestes carnes. Atque corpus quidem dicitur dupliciter: corpus materiale, et corpus subtile. Ac corpus quidem materiale est, quod deprehendi manu potest, et quod corruptioni mortique est obnoxium; corpus vero tenue est, quod non comprehendit, vel tangi potest, ut est sol, luna, et stellæ. Corpus autem crassum et materiale, quod caro dicitur, ex **199** quatuor elementis constat, sanguine, phlegmate, humore, et bile: videlicet, ex aere, terra, igne et aqua: hoc est ex calido, frigido, humido et sicco. Sol, calidum et vitale elementum; aer, calidum et humidum; terra, siccum; aquæ humidum elementam pariunt. Atque hæc sunt, ex quibus constat homo, imo potius hominis caro; ideo post

VIII. De corruptibili.

Quid est corruptibile, unde dictum, et quot modis dicitur?

⁷⁰ Malach. II, 6.

Ἀεὶνὸ τοῦ πνεύματος ψυχῆ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τάχα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἢ ψυχῆ ἐμελλεν εἶναι. Ἐὰν ὑπῆρχεν ἡ ψυχὴ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, διὰ τί οὐκ ἔστι πάντοτε ἀναλλοίωτος, ἀτρέπτος, ὡσπερ ὁ Θεός; ἐκεῖνος γὰρ λέγει ὅτι· « Αὐτὸς ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. » Ἡ δὲ ψυχὴ ποτε μὲν οὐσα μωρὰ, ποτὲ δὲ φρόνιμος· καὶ ποτε μὲν ἀμαρτωλὸς, ποτὲ δὲ δικαία· καὶ ἄλλοτε πιστὴ, καὶ ἄλλοτε ἀπιστος· καὶ ποτε μὲν ἀγνωοῦσα, ποτὲ δὲ γινώσκουσα· καὶ ποτε μὲν πρόθυμος οὐσα, ποτὲ δὲ ὀκνηρά. Ταῦτα ἔχουσα, πῶς δύναται λέγεσθαι ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ; οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι. Τὸ δὲ ἐμφύσημα ἐκεῖνο, ψυχὴν ἐδημιούργησεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, λογικὴν καὶ νοερὰν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ψυχὴ νοερῶς τὰ ἄνω φαντάζεται, καὶ τὰ ἐκεῖθεν ζητεῖ καὶ ὀρέγεται καὶ ποθεῖ, ὅτι ἐκεῖθεν ἔχει τὴν δημιουργίαν. Ἡ δὲ τῶν ἀλόγων, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐπιγίγνεται οὐσα, τὰ ἐπιγίγνεται μόνον ζητεῖ· διὸ καὶ συναποθνήσκει τῷ σώματι. Τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ, ἀεὶζῶς ὑπάρχει καὶ ἀτελεῦτος. Ἐχει δὲ ἡ ψυχὴ τρία μέρη, λογικὸν, θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν. Καὶ διὰ μὲν τοῦ λογικοῦ μέρους ἀγαπᾷ τὸν Θεόν· διὰ τοῦ θυμικοῦ μέρους ὀργίζεται τοῖς δαίμοσιν, ἀνδρίζομένη κατ' αὐτῶν· διὰ δὲ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μέρους ἐπιθυμεῖ τὰ αἰώνια ἀγαθὰ. Ἐχει δὲ ὁ ἄνθρωπος αἰσθήσεις πέντε σωματικὰς, καὶ πέντε ψυχικὰς· αἱ σωματικὰ μὲν εἰσιν· ὄρασις, ἀκοή, σφρησις, γεῦσις, καὶ ἀφή. Θεωρεῖται δὲ ἐν μὲν τῇ ὄρασει τὸ λευκὸν καὶ μέλαν, ἐν δὲ τῇ ἀκοῇ, τὸ ὄξύ καὶ τὸ βαρὺ· ἐν δὲ τῇ σφρησίσει τὸ εὐσμοῦν καὶ δυσώδες· ἐν δὲ τῇ γεύσει τὸ γλυκὺ καὶ πικρὸν· ἐν δὲ τῇ ἀφῇ, τὸ σκληρὸν καὶ μαλακὸν καὶ θερμὸν καὶ ψυχρὸν· τῆς δὲ ψυχῆς τὰ αἰσθητήριά εἰσι ταῦτα· νοῦς, δianoia, δόξα, φαντασία, καὶ αἰσθησις. Λέγεται δὲ μιᾶς ἐκάστης αἰσθήσεως ὄργανον, αἰσθητήριον, ἀπὸ τοῦ τηρεῖν τὴν αἰσθησιν αἰσθητικὸν τὸ ζῶον. Δεῖ γὰρ καὶ τοῦτο γινώσκειν, ὅτι πάντα σὰρξ καὶ σῶμα λέγεται· οὐ πᾶν δὲ σῶμα, καὶ σὰρξ ὀνομάζεται. Καὶ οἱ ἀστέρες, σῶματα ἐπουράνια λέγονται, οὐ μὴν καὶ σάρκες ἐπουράνιοι. Καὶ τὸ μὲν σῶμα διττῶς εἴρηται, σῶμα ὑλικὸν, καὶ σῶμα λεπτόν. Καὶ τὸ μὲν ὑλικὸν σῶμα ἐστὶ τὸ κρατούμενον διὰ χειρὸς, καὶ φθορᾶ καὶ θανάτῳ ὑποκαίμενον· σῶμα δὲ λεπτόν ἐστι τὸ ἀκράτητον καὶ ἀψήλαφτον, οἷον τοῦ ἡλίου, τῆς σεληνης, καὶ τῶν ἀστέρων· τὸ δὲ σῶμα τὸ παχὺ καὶ ὑλικόν, ὅπερ λέγεται σὰρξ, συνίσταται ἐκ τῶν στοιχείων, ἐξ αἵματος, ἐκ φλέγματος, ἐκ χυμοῦ, καὶ χολῆς, ἢ ὡς ἐξ ἀέρος, γῆς, πυρὸς, καὶ ὕδατος· τουτέστιν, ἐκ θερμοῦ, καὶ ψυχροῦ, καὶ ὑγροῦ, καὶ ξηροῦ. Ὁ ἥλιος τὸ θερμὸν καὶ ζωτικὸν στοιχεῖον· ὁ ἀῆρ τὸ θερμὸν καὶ ὑγρὸν· ἡ γῆ τὸ ξηρὸν· τὰ ὕδατα τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον τίκτει. Ταῦτ' αἰσιν, ἐξ ὧν συνέστηκεν ὁ ἄνθρωπος, μᾶλλον δὲ ἡ σὰρξ τοῦ ἀνθρώπου· διὸ καὶ μετὰ θάνατον πάλιν εἰς αὐτὰ ἀναλύεται.

constat homo, imo potius hominis caro; ideo post

VIII. Περὶ φθορῆς.

Τί ἐστὶ φθορὸν; καὶ κατὰ τί εἴρηται φθορὸν; καὶ ὡς αἰσθῶς εἴρηται φθορὸν·

Καὶ εἴρηται μὲν φθαρτὸν δισώδης, σωματικῶς καὶ Ἀ ψυχικῶς. Καὶ ψυχικῶς μὲν, ὅταν τις ἀμαρτάνῃ, λέγεται εἶναι διεφθαρμένος, καθὼς λέγει ἡ Γραφή· « Διεφθάρησαν καὶ ἐδεδούχθησαν ἐν ἀνομίαις· » σωματικῶς δὲ λέγεται τρισώδης· φθορά, διαφθορά καὶ καθαφθορά. Καὶ φθορά μὲν λέγεται τὸ χωρισθῆναι μόνον τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἀποθανεῖν· διαφθορά δὲ ἐστίν, ὅταν τὸ σῶμα βρωθῇ ὑπὸ τῶν σκωλήκων, καὶ μόνον καταλειφθῶσι τὰ ὀστά. Καταφθορά λέγεται, ὅταν σαπῶσι καὶ αὐτὰ τὰ ὀστά, καὶ διαπνηθῶσι, καὶ εἰς μὴ ὄν χωρήσῃσι παντελῶς. Τοῦτο γὰρ λέγομεν καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι φθορὰν μόνον ἐδέξατο· τουτέστι θάνατον. Διαφθορὰν δὲ ἢ καταφθορὰν τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα ὅλως οὐκ ἐδέξατο, ἀνέστη δὲ τριήμερος πρωτότοκος γενόμενος ἐκ τῶν νεκρῶν.

IX. Διὰ τί λέγεται πρωτότοκος;

Διότι ἀνέστη πρῶτος ἐκ τοῦ ἔθου, καθὼς καὶ ἡμεῖς μέλλομεν ἀνίστασθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. Καὶ ἐπεὶ ἀνέστη πρὸ ἐκείνου ὁ Ἀδάμας καὶ τοῦ Ἰακώβου θυγατέρα, καὶ ἄλλοι πολλοὶ, διὰ τί οὐκ ἐκλήθη τις ἐξ αὐτῶν πρωτότοκος; Διότι ἐκεῖνοι ἀναστάντες ἐκ τῶν νεκρῶν πάλιν ἀπέθανον. Ὁ δὲ Χριστὸς, ἀναστὰς, οὐκ ἔτι ἀπέθανε. Καὶ ὅπερ ἐφ' ἡμῶν γενήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει, τοῦτο γέγονε καὶ ἐπ' αὐτοῦ. Πρῶτος γὰρ ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνέστη τὴν ἐν ἀφρασίᾳ ἀνάστασιν, ἥς καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ μέλλον ἐλπίζομεν ἀπολαύσασθαι, ἣν μὴ διαδέχεται θάνατος.

X. Τί ἐστι λόγος, καὶ σαρκῶς ὁ λόγος;

Εἴρηται μὲν ὁ λόγος τριχῶς· λόγος ἐνοούσιος, ὁ Θεὸς Λόγος, λόγος ἐνδιάθετος, ὁ τῶν ἀγγέλων, καὶ ὁ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ λαλούμενος λόγος· καὶ ὁ προφορικὸς, ὁ διὰ τῆς γλώττης, ὃς λέγεται ἄγγελος νοήματος. Λόγος δὲ εἴρηται ἐκ τοῦ λέγειν.

XI. Τί ἐστι Χριστιανός;

Χριστιανός ἐστίν ἀληθινὸς οἶκος Χριστοῦ λογικὸς, εἰ ἔργων ἀγαθῶν καὶ δογματικῶν ὀρθῶν συνιστάμενος.

Αἰρετικὸς δὲ ἐστὶ συκοφάντης καὶ κατήγορος ἀληθείας. Αἰρεσις ἢ ψευδὴς ὑπόληψις τοῦ μὴ ἢν-
D τος.

Ἄτρεπτόν ἐστι τὸ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχον.

Φυσικόν ἐστι τὸ ἐν τῇ φύσει κείμενον, ἢ τὸ ἀληθῶς ἀληθὲς γνωριζόμενον.

Παρὰ φύσιν ἐστίν, ὃ ὁ Θεὸς οὐχ οὕτω πεποίηκεν, ἢ ὅπερ ὅλως οὐ πεποίηκεν, οἷον ἐστίν ἡ ἀμαρτία καὶ ὁ θάνατος.

Τρία φησὶ τὰ λαλούμενα ἐν ἀνθρώποις· τὸ κατὰ φύσιν, τὸ παρὰ φύσιν, καὶ τὸ ὑπὲρ φύσιν. Καὶ κατὰ φύσιν μὲν ἐστίν ὁ γάμος· παρὰ φύσιν ἢ πορνεία·

¹¹ Psal. xiii, 1.

¹⁷ His similia quaedam habentur in cod. Colb. 4753. (34) Hæc et similia in eod. cod.

Dupliciter corruptibile dicitur, corporaliter et spiritualiter. Ac spiritualiter quidem, cum peccaverit quis, dicitur esse corruptus, quemadmodum dicit Scriptura: « Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus ¹¹. » Corporaliter vero corruptibile tribus modis dicitur: interitus, corruptio et consumptio. Interitus dicitur, sola animæ separatio a corpore et mors. Corruptio vero est, quando corpus a vermibus corroditur, et solummodo relinquuntur ossa. Consumptio autem vocatur, quando putrescunt ipsa quoque ossa et absumuntur, abeuntque, nec amplius exstant. Hoc enim de Domino nostro Jesu Christo quoque dicimus, quod interitum tantum subierit, id est mortem. Corruptionem vero aut consumptionem sacrosanctum
B ejus corpus nequiquam sustinuit, sed resurrexit die tertia primogenitus factus ex mortuis.

IX. Quare dicitur primogenitus?

Eo quod primus ab inferis resurrexerit, quemadmodum etiam nos resurgemus in secundo adventu. Quia autem ante illum Lazarus resurrexerit et Jairi filia, multique alii, quare non illorum aliquis primogenitus vocatus est (33)? Quia illi post resurrectionem suam e mortuis, rursus mortui sunt. Christus autem postquam resurrexit non amplius est mortuus, sed quod in resurrectione nobis eveniet, id ipsi jam contigit. Nam primus ex mortuis ea resurrectione resurrexit, quæ est in incorruptibilitate, cujus nos quoque speramus in futuro
C participes fore, quam resurrectionem nulla mors amplius sequetur.

X. Quid est verbum, et quot modis dicitur

Verbum dicitur tripliciter: verbum substantiale, quod est Deus Verbum; verbum internum, quod est angelorum, et quod in mente nostra loquimur; verbum enuntiativum, quod enuntiat per linguam, quod mentis nuntius quoque dicitur. Dictum est autem Verbum, seu dictum, a dicendo.

XI. Quid est Christianus?

Christianus est vera domus Christi rationalis, per bona opera et recta dogmata constructa.

(34) Hæreticus autem est, sycophanta et accusator veritatis. Hæresis, falsa opinio ejus quod non est.

Immutabile est, quod se semper similiter habet. Naturale est, quod in natura situm est, vel quod vere verum cognoscitur.

Præter naturam est, quod Deus non ita fecit, vel quod omnino non fecit, qualia sunt peccatum et mors.

Tria sunt, quæ de hominibus prædicantur: quod
200 secundum naturam, quod præter naturam, et quod supra naturam. Secundum naturam est

matrimonium : præter naturam, scortatio : supra naturam, virginitas. Et rursus secundum naturam sunt opes juste acquisitæ : præter naturam, avaritia : supra naturam, possessionum contemptus. Item secundum naturam est, temperantia in cibo : præter naturam, crapula : supra naturam, jejunium. Similiter secundum naturam est, pax : præter naturam, tumultus : supra naturam, erga inimicos dilectio. Et in cæteris similiter.

Etyologia est, quæ vim nominis alicujus recte designat, et ex ipso sensu explicata, veluti : Pax unde sic dicta est? Quod mentem tranquillam reddat. Tumultus, a facilitate confundendi. Error, ab eo quod oblique mentem trahat. Temperantia, vel quod salutaria provideat, vel quod corpus a sordibus conservet. Scortatio vel ab eo, quod juventutem inflamet, vel quod mentem oculis privet, vel quod a longinquo annuat. Similiter et in reliquis.

Corpus quia ex elementis compositum est, admittit dissolutionem, et destruitur. Propterea corpora tam hominum quam bestiarum facile corrumpi ac mori possunt, ex quatuor cum constant elementis : terra, inquam, aqua, igne, et aere. Nam ea, quæ ex istis constant, semper generantur, semperque corrumpuntur; elementorum videlicet dissoluta compositione, et quolibet in suum locum recepto. Ipsa vero elementa, simplicia cum sint, et incomposita, suam quoque stabilitatem retinent, et usque ad consummationem indissoluta sunt.

XII. De anima.

De anima autem dicimus, quod quinque sint affectus in ea, qui animales affectus vocantur. Sunt autem isti : ira, dolor, metus, sollicitudo et invidia. Qui ergo prudentia mentis præditus est poterit illis imperare. Est autem anima per se calida, tanquam ardens ignis. Sicut igitur ignis, ea quæ sunt in ollam conjecta coquit; sic anima, quæ igneam naturam habet, cibos in ventriculum receptos comminuit et consumit. Nam anima non propterea ψυχή vocatur, quod essentia sua sit ψυχρός, frigida, sicut rudiores quidam existimant; sed quod magno suo calore humores extergat; sicut ex virtute solis manifeste declarari potest. Nam calidus cum sit et ignitus, siccatur lutum et omnem humorem sursum trahit. Quod autem anima naturaliter sit calida, a morientibus quoque comprobatur. Cum enim primum anima recedens, corpus reliquerit, omnia statim membra sunt frigida, frigoreque haud minus, quam glacies hiemalis congelata relinquuntur. Quandiu enim abundantia cibo anima reficitur, viget corpus, et valet viribus : quando vero cibus destituitur, absumit et corrumpit ipsum corpus. Non enim potest corpus absque cibo animæ caliditati resistere : quemadmodum nec æneum vas ad fornicem positum, ignis vehementiam absque aqua ferre potest : nimio enim ardore siccatur, et tan-

(55) Edit. comm., ἀνηλάται.

ἄπὲρ φύσιν ἢ παρθενία. Καὶ πάλιν κατὰ φύσιν ὁ δικαίως συναγόμενος πλοῦτος· παρὰ φύσιν ἢ πλεονεξία· ὑπὲρ φύσιν ἢ ἀκτημοσύνη. Ὁμοίως πάλιν κατὰ φύσιν ἢ σύμμετρος τροφή· παρὰ φύσιν ἢ γαστριμαργία· ὑπὲρ φύσιν ἢ νηστεία. Ἄσαυτως πάλιν κατὰ φύσιν ἢ εἰρήνη· παρὰ φύσιν ἢ ταραχή· ὑπὲρ φύσιν ἢ πρὸς τοὺς ἐχθραίνοντας ἀγάπη. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως.

Ἐτυμολογία ἐστὶν ἡ τῆς δυνάμεως τοῦ ὀνόματος ὀρθότης, ἐξ αὐτοῦ τοῦ νοῦς ἐρμηνευομένη· οἷον, Κατὰ τὴν εἰρήνην; Κατὰ τὸ ἡρεμεῖν τὸν νοῦν. Ὅσπερ πάλιν ταραχή, διὰ τὸ βῆον χεισθαι· καὶ πλάνη κατὰ τὸ πλαγιάζειν τὸν νοῦν. Σωφροσύνη, ἡ ἀπὸ τοῦ σώα φρονεῖν, ἡ ἀπὸ τοῦ τὸ σῶμα φρουρεῖν ἀπο ρύπου. Πορνεία ἡ διὰ τὸ πυροῦν τὴν νεότητα, ἡ διὰ τὸ πηροῦν, ἡ ὡς ἐκτυφλοῦν τὸν νοῦν, ἡ διὰ τὸ πόρρωθεν νεύειν. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως.

Τὸ σῶμα, ἔχον τὴν σύνθεσιν ἐκ τῶν στοιχείων, δέχεται καὶ διάλυσιν, καὶ ἀφανίζεται. Διὰ τοῦτο τὰ σώματα καὶ ἀνθρώπων καὶ ζῶων εὐφάρτα καὶ εὐθητά τυγχάνει, ἐκ τεσσάρων συνεστηκότα στοιχείων· λέγω δὴ γῆς καὶ ὕδατος, καὶ πυρὸς, καὶ ἀέρος. Καὶ αὐτὰ τὰ ἐκ τούτων συνεστηκότα αἰετὶ γίνονται καὶ αἰετὶ φθειροῦνται, τῆς τῶν στοιχείων διαλυομένης συνθέσεως, καὶ ἐκάστου πρὸς τὸν ἴδιον ἀναλύοντος τόπου. Αὐτὰ δὲ τὰ στοιχεῖα, ἀπλᾶ τυγχάνοντα καὶ ἀσύνητα, τὸ μόνιμον ἔχει, καὶ μέχοι τῆς συντελείας ἀδιάλυτον.

C

XII. Περὶ ψυχῆς.

Περὶ δὲ ψυχῆς λέγομεν, ὅτι εἰσὶ πέντε πάθη ἐν αὐτῇ, ἅτινα ψυχικὰ πάθη καλοῦνται. Εἰσὶ δὲ ταῦτα, ὀργή, λύπη, φόβος, φροντίς, καὶ φθόνος. Ὁ οὖν φρόνιμον ἔχον τὸν λογισμὸν δύναται τούτων κρατεῖν. Ἡ ψυχὴ δὲ ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν θερμὴ, ὡς πῦρ καιόμενον. Ὡς οὖν τὸ πῦρ τὰ βαλλόμενα εἰς λέβητα ἐφέει, οὕτω καὶ ἡ πυρώδης ψυχὴ τὰ παραπεμπόμενα στίβια ἐν τῇ κοιλίᾳ λεπτύνει καὶ δαπανᾷ. Ψυχὴ γὰρ, οὐ διὰ τὸ ψυχρὸν τὴν οὐσίαν εἶναι, καλεῖται, καθὼς τινες τῶν ἀπλουστέρων ἐνόμισαν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐκ πολλῆς θερμότητος ἀναξηραίνει αὐτὴν τὰ ὑγρά· ὡς ἐστὶ πληροζορηθῆναι καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἡλίου. Θερμὸς γὰρ ὢν καὶ πυρώδης, πηλὸν ξηραίνει καὶ πᾶν ὑγρὸν ἀνιμάττει (55). Ὅτι δὲ ἡ ψυχὴ θερμὴ ἐστὶ κατὰ φύσιν, παρὰ θοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀποθνησκόντων. Ἡ γὰρ ὄψα ἡ ψυχὴ χωρισθὴ ἐκ τοῦ σώματος, πάντα τὰ μέλη ψυχρὰ καὶ κρυσταλλώδη εὐρίσκονται, οὐδὲν ἤττον πάγου χειμερινοῦ. Ἔως γὰρ ἔχει ἡ ψυχὴ τὴν τροφήν εἰς ἀφθονίαν, θάλλει τὸ σῶμα καὶ ἀδρύνεται. Ὅταν δὲ ἀπορήσει στίβων, αὐτὸ τὸ σῶμα κατεσθίει καὶ φθείρει. Οὐ γὰρ δύναται τὸ σῶμα ἀνευ τροφῆς ἀντέχειν πρὸς τὴν θερμότητα τῆς ψυχῆς, ὡσπερ οὕτε ἀγγεῖον χαλκοῦν, ἐστὼς ἐπὶ κλιθάνου, δύναται φέρειν ἀνευ ὕδατος τὴν σφοδρότητα τοῦ πυρός· ἐκφρύνεται γὰρ καὶ διαλύεται τέλειον. Οὕτως οὖν καὶ ὁ λέβης τοῦ σώματος, μὴ ἔχων τὴν τροφήν,

παρὰ τῆς πυρώδους ψυχῆς ἐκπυρούμενος, ἀπόλλυται παντάσῃν.

Εἰ ποτε δέ σοι περὶ τῆς ψυχῆς τις ἀμφισθητοίη, ἐρώτησον αὐτόν· Εἰπέ μοι, ἐν ὅλῳ τῷ σώματι κεῖται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἐν ἐνὶ τόπῳ; Καὶ εἰ μὲν εἴπη σοι, ὅτι ἐν ὅλῳ τῷ σώματι, εἰπέ αὐτῷ· Καὶ πῶς τέμνουσι τὴν χεῖρα τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τὸν πόδα, καὶ οὐ κόπτεται καὶ ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ πάλιν ζῆ ὁ ἀνθρώπος, καὶ οὐκ ἀποθνήσκει; Εἰ δὲ εἴπη σοι, 'Ἐν ἐνὶ μέρει κεῖται, πάλιν εἰπέ· Καὶ πῶς εἰσι τὰ ἄλλα μέρη τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς ψυχῆς, καὶ πῶς δύναται ἀφυγον μῆλος ἔχειν ὁ ἀνθρώπος; Καὶ πῶς ἐστι δυνατὸν ζῆν χωρὶς ψυχῆς; Πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἔχον ψυχὴν νεκρὸν ἐστὶ· καὶ οὐκ οἶδας τί λέγεις. Ἐγὼ δὲ εἶπω σοι, ἐν ποίῳ τόπῳ, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ ποῦ ἀναπαύεται ἡ ψυχὴ. Ἐν τρισὶ τόποις τοῦ σώματός ἐστιν ἐνδρυμένη, καὶ ὡσπερ ἡ ἀκτίς τοῦ ἡλίου εἰς ἓνα τόπον χωρεῖ, καὶ εἰσέρχεται τοῦ οἴκου, φωτίζει δὲ πάντα τὸν οἶκον· καὶ ἡ ψυχὴ, ἐν τοῖς τρισὶ μέρεσι τοῦ σώματος ἐνδρυμένη, τὸν οἶκον ὅλον ζωογονεῖ τοῦ σώματος. Κατοικεῖ δὲ ἡ ψυχὴ ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐν τῷ ὀπισθεν μέρει τῆς κεφαλῆς, ὅπερ κότυλον ὀνομάζεται, καὶ ἐν ταῖς βασιλικαῖς φλεβίῳ. Ἐν τούτοις οὖν τοῖς τρισὶ μέρεσι κατοικεῖ ἡ ψυχὴ. Διὰ τοῦτο ἦν ἂν ὤραν τραυθῆ ἡ καρδία, ἢ ἐκ τῆς βασιλικῆς φλεβὸς αἷμα βέουση πολὺ, ἢ ἡ κεφαλὴ κρουσθῆ καὶ τμηθῆ ὑπὸ ξίφους, παρעוּתὸς χωρίζεται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, καὶ νεκρὸν τὸ σῶμα εὐρίσκεται. Κατοικοῦσα δὲ ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις μέρεσιν, ὅλῳ τῷ σώματι μεταδίδωσι τῆς οἰκείας ζωτικῆς δυνάμεως.

dem dissolvitur. Ad eundem modum olla corporis si non habeat cibum, ab ignit̄ anima accensa, penitus interit.

Quod si aliquando de anima dubitet aliquis, ab ipso quære : Num anima hominis in toto corpore est, vel in uno aliquo loco? Et si in toto corpore respondeat animam esse, interroga : Quomodo abscissa manu, vel pede, non abscinditur anima, et adhuc vivit homo, ac nondum moritur? Quod si dicat, in parte aliqua animam esse, rursus quære : Quonam pacto hominis aliæ partes esse queunt absque anima, et quomodo membrum inanimatum habere possit homo? Item quomodo possibile sit vivere sine anima? Nam quidquid animam non habet, mortuum est. Sane nescis quid dicas. Ego vero tibi dicam, qua in parte, quomodo et ubi requiescat anima. In tribus locis corporis suam habet sedem. Et sicuti solis radius unum aliquem locum occupat, et in domum penetrat, illuminat vero totam domum : sic anima quoque in tribus istis partibus corporis residens, totam domum, corpus, vivificat. Habet autem anima sedem suam in corde, in posteriori parte capitis, quæ cava vocatur, et in basilicis venis. In istis igitur tribus partibus habitat anima. Quare, si cor vulneretur, aut ex basilica vena multum sanguinis effluat, aut si caput cædatur, vel gladio secetur, statim a corpore recedit anima, et mortuum corpus relinquitur. In istis porro tribus partibus anima sedem habens, in totum corpus vitalem suam potentiam distribuit.

MONITUM

IN SEQUENTIA AD ANTIOCHUM DUCEM OPERA.

I. Antiochum quemdam Athanasii avo, ipsique Athanasio familiarem, existisse palam est ex epistola ad Joannem et Antiochum cusa tom. I [nunc t. II], p. 763. Qui presbyter item fuit, ut Antiochus hic presbyter ordinatus fuisse memoratur inferius. Quare ille fortassis Antiochus presbyter, occasio fuit ut nomine Athanasii varia ederentur opera, ad Antiochum nuncupata. Sed sive ista sive alia occasione conscripta fuerint ejusmodi opera, palam est nequaquam Athanasii illa esse; sed alterius scriptoris Athanasio ætate inferioris ingenio longe imparis.

II. Ex tribus hisce tractatibus, ad Antiochum inscriptis, duo priores, scilicet Doctrina ad Antiochum, et illud ad Antiochum opusculum, nondum editi fuerant. An vero tria illa opuscula ejusdem scriptoris sint, minime constat; non multum tamen absimile est orationis genus. Cæterum antiqua sunt ea omnia, nam duo quidem priora, ex antiquis manuscriptis mutuati sumus; quæstiones vero ad Antiochum, ab Anonymo Ravenate septimi, vel ut alii putant, sequioris sæculi, editio per D. Placidum Porcheron laudantur, loco infra notando. Quæstiones porro illas ad Antiochum postremo loco ponimus, ne sejungamus a cæteris quæstionibus quæ ad Antiochum minime inscribuntur. De singulis quædam pertractanda nobis sunt.

III. DOCTRINA AD ANTIOCHUM DUCEM, otiosi hominis commentum, ut nemo non videt, eo tamen nomine pretiosa et commendanda est, quod magnam libri Pastoris partem, cujus Græca jamdiu interiere, Græce nobis exhibeat : et quidem ita puram, ita Latinis Hermæ Pastoris consonam, ut ad verbum ex eo ut plurimum descriptam esse, conspicuum sit. Primo namque scriptor iste Antiochum nobis repræsentat adeuntem S. Athanasium infirmitatis corporeæ causa : ut una precibus suis levet ægritudinem, et monitis viam paret ad penitentiam. Huic Athanasius sanitate restituto, duodecim mandata tradit : quæ nihil sunt aliud, quam duodecim illa Hermæ Pastoris mandata, quibus constat liber secundus. Ita tamen ut non integra semper sed quibusdam adeptis afferat. Deinde multa alia ex eodem libro hinc inde consuuntur : ac postremo ma-

gnam et prolixam enarrat Antiochi visionem, quam item ex tertio Pastoris libro ad verbum mutuatus est. Hoc itaque opusculum, licet prima fronte ne flocci quidem faciendum videatur, maximi tamen est momenti, quippe cum libri illius apostolorum ævo editi, et a tot Patribus nec sine laude memorati, multa et prolixa nobis fragmenta suppeditet. Probo igitur consilio quæcunque Athanasii nomine in manuscriptis circumferuntur edi curavimus; nam si, uti suadebant nonnulli, ea omnia abjecissemus, quæ ab imperitiis inelegantibusque scriptoribus Athanasii nomine composita essent, hoc opusculum prima fronte repudiaturi eramus, cum multis aliis quorum nullum sua caret utilitate. In mss. antiquo Ecclesiæ Carcassonnensis, hic tractatus sic inscriptus est.: Incipit doctrina et expositio Athanasii sancti, Alexandrinæ civitatis episcopi. Sed codicis illius nobis copia non est.

IV. Opusculum aliud subsequitur, AD ANTIOCHUM nuncupatum, stylo χυδαίῳ et parum eleganti conscriptum, in quo postremum Dei iudicium, et varia inferni supplicia multis enarrantur. Quem Athanasio ascribere ne cogitaverit quidem quispiam, tantum scilicet ab illa Athanasii εὐεργετῆ et elegantia abhorret.

V. Tertio occurrunt QUÆSTIONES AD ANTIOCHUM quæ jamdiu inter Athanasii edita comparent, nec primum, ut jam exstant compositæ sunt: sed cum pauciores numero olim fuerint: nec plures 35 in veteribus Latinis editis, et in quibusdam manuscriptis, in aliis vero 41. Jam exstant num. 136, librariis novas quæstiones semper addentibus: unde fit ut codices multum inter se variant. Porro conspicuum plane est has quæstiones non esse Athanasii, sed nonnullas ex variis auctoribus hinc inde excerptas fuisse, alias a variis scriptoribus compositas; inde factum, ut aliquæ exstant aliis præstantiores, elegantioresque, nec indignæ quæ legantur. Imo ex ipso Athanasio quædam huc translata deprehenduntur. Pro facultate nos scriptores ad marginem adnotavimus unde illæ excerptæ sunt. Hinc liquet alias esse aliis antiquiores, uti jam diximus. Quod vero nonnulli νοβελᾶς argumentum ex eo mutuauerunt quod aliqui Patres, Athanasio ætate inferiores hic memorentur, non tanti est momenti; cum videlicet ea loca quibus afferuntur illi Patres, in antiquissimis codicibus non exstant. Verum aliunde luce clarius commonstratur non esse illas Athanasii, 1º ex orationis genere, impolito et ineleganti, ut plurimum saltem: nam sibi stylus minime constat, quia multa ex variis scriptoribus tacito nomine excerpta sunt; 2º ex nugis compluribus quas quisque facile animadversurus est; 3º ex iis quæ de imaginibus eorumque cultu dicuntur num. 39. Nam, licet Eusebio teste plurimi, suo tempore, apostolorum imagines depictas apud se cum honore retinerent, non ita frequens tunc imaginum erat usus. Ex multis denique aliis quæ proferre non juvat, ne apertissimæ rei comprobandæ diutius æquo immoremur. Cæterum, quod spectat quæstiones 30 et 31, de angelis, quæ in testimoniis ex Scriptura sacra superius exstant pag. 21, arbitror illas ex hoc tractatu excerptas eo translatas fuisse; quæ sequuntur enim, cum illis affinitatem habent. Similiter quæstio 71 ad hunc potius tractatum videtur pertinere, quam ad testimonia illa; ubi quæ consequuntur, nihil ad illam quæstionem. Hic vero contra quæstio subsequens ejusdem est argumenti.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΠΡΟΣ ΑΝΤΙΟΧΟΝ ΔΟΥΚΑΝ.

S. P. N. ATHANASII

DOCTRINA AD ANTIOCHUM DUCEM (36).

202 1. Sanctissimum episcopum Athanasium A 1. Ἐλθὼν πρὸς τὸν ἀγιώτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον δοῦξ ὀνόματι Ἀντίοχος, ἐν δεινῇ ἀρρώστει κατεχόμενος, παρεχάλει εὐχέσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ὅπως, ἐὰν ὑγιάνῃ, ἐπιστρέφει λοιπὸν πρὸς τὸν Κύριον, μετανοῶν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ παρακαλέσαντος τοῦ ἐπισκόπου τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν, ὑγιῆς τῇ ἑξῆς γέγονε. Καὶ δὴ εἶρχετο φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ τίθησι παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἐπισκόπου, παρακαλῶν δοθῆναι τοῖς πτωχοῖς καὶ τοῖς χρεῖαν ἔχουσιν· αὐτὸν δὲ, λαβόντα τὸ σεμνὸν σχῆμα παρὰ τοῦ ἀγίου ἀνδρός, τὸν ἐνάρετον καὶ μο-

(36) Nunc primum editæ ex mss. Colbert. 4249.

νῆρη βλον πολιτεύεσθαι· ὅπερ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἄποιήσεν ὁ ἐπίσκοπος. Τότε λέγει τῷ ἐπισκόπῳ ὁ δούξ Ἀντίοχος· Ἔδει με, ἀφ' οὗ ἐβαπτίσθην, φυλάξαι τὴν πίστιν, καὶ μὴ μολῦναι τὸ βάπτισμα ἐτι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀφοσύνη μου μεγάλην ἐν ἐμοὶ εἰργάσατο ἀμέλειαν, παρακαλῶ τὴν σὴν ἀγιοσύνην διδάξαι με καὶ κατηγῆσαι καὶ νοουθετῆσαι, τίνων ἀπὸ τοῦ νῦν πραγμάτων καὶ ἔργων καὶ λογισμῶν ἐγκρατεύσομαι καὶ τίνων ἄλλων ἐπιμελήσομαι ἀρετῶν.

Τότε ὁ ἐπίσκοπος, ποιήσας εὐχὴν καὶ καθίσας ἐδίδασκεν αὐτὸν ἐν Πνεύματι· ἀγίῳ μιαν ἐκάστην ἐντολήν τῶν διδαγμάτων τοῦ Χριστοῦ πληρῶσαι. Ἀρχεται οὖν λέγειν αὐτῷ·

Primum mandatum de fide.

Χρὴ τὸν ἐπὶ τὴν ἀκηλίδωτον ἀρετὴν ἐρχόμενον καὶ σεμνὸν βλον πολιτεύομενον καὶ ἐπὶ τοῖς προτέροις ἁμαρτήμασι μετανοοῦντα (37) πρὸ πάντων πιστεύειν εἰς ἕνα Θεὸν παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, Θεὸν Σωτῆρα ἡμῶν ὑπάρχοντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ· καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ Κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον. Εἷς Θεὸς μόνος ὁ πάντα χωρῶν, μόνος δὲ ἀχώρητος ὢν, καὶ ὅτι πάντα δύναται, ἀδύνατον δὲ αὐτῷ οὐδέν. Ἐὰν οὕτω πιστεύσης ἐξ ὅλης καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης ἰσχύος σου, καὶ φοβηθῆς αὐτὸν, καὶ ἐγκρατεύσης, ὡς λέγω σοι, εἰσακουσθήσεται σου ἡ ἐντεύξις, καὶ πιστεύσας λήψῃ παρ' αὐτοῦ τὴν βοήθειαν καὶ νίκην καὶ σωτηρίαν εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Secundum mandatum, simplicitas servanda : non loquendum adversus proximum.

2. Καὶ ἀναστὰς ἠΐσατο, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν λέγει αὐτῷ· (38) Ἀπλότῃτα ἔχε, καὶ ἄκακος γενεὸς καὶ ἔσο ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα πονηρίαν τὴν ἀπολοῦσαν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. (39) Πρῶτον μὲν μηδενὸς καταλαλεῖ, μηδὲ ἠδέως ἀκούει τοῦ καταλαλοῦντος· εἰ δὲ μὴ, καὶ σὺ ἀκούων ἐνοχος ἔσῃ τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος, ἐὰν πιστεύσης τῇ καταλαλιᾷ, ἢ ἐὰν ἀκούσης· πιστεύσας γὰρ καὶ σὺ αὐτὸς ἔξει κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου, οὕτως οὖν ἐνοχος ἔσῃ τοῦ καταλαλοῦντος. Πονηρὸν γὰρ πνεῦμά (40) ἐστὶν ἡ καταλαλία, καὶ ἀκατάστατον δαιμόνιον, μηδέποτε εἰρηνεύον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν. Ἄπεχε οὖν ἀπ' αὐτοῦ καὶ εἰρήνην ἔξεις (41) μετὰ πάντων. Ἐνδύσαι δὲ τὴν ἀπλότῃτα καὶ τὴν σεμνότητα, ἐν οἷς οὐδὲν πρόσκομμά ἐστι πονηρὸν, ἀλλὰ

(37) Hoc primum mandatum ex primo Hermæ Pastoralis mandato, l. II, p. 44, et ex Symbolo Nicæno confectum est.

(38) Vide hoc secundum mandatum apud Hermam, p. 44· *Simplicitatem habe, et innocens esto.* (39) Hæc Antiochus homilia 29, p. 1077, sed ita incipit: Καλὸν οὖν ἐστὶν ἐπὶ μηδενὸς καταλαλεῖν, μηδὲ ἠδέως ἀκούειν καταλαλοῦντος, accommodatis scilicet ad hominæ suæ seriem, Hermæ verbis, quæ contextus noster exhibet accuratius. Antiochus

Tunc ait episcopo dux Antiochus: Me oportebat baptizatus cum fuissem, fidem servare, nec ultra baptismum violare; sed cum amentia mea ingentem in negligentiam me conjecerit, tuam rogo sanctitatem, ut me doceas, instituas, moneas, quibus jam abstinere debeam factis, operibus, cogitationibus; quibus contra virtutibus operam dare.

Tum, oratione facta, episcopus, sedens docuit illum in Spiritu sancto, singula Christi doctrinæ mandata complere. Sic itaque orsus est:

Eum qui ad immaculatam virtutem accedit, veniendam (42) ducit vitam, præteritorumque peccatorum pœnitentiam agit, oportet ante omnia credere in unum Deum omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, per quem omnia facta sunt, quæ in cœlo et quæ in terra: Deum Salvatorem nostrum, consubstantialem Patri. Et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, qui ex Patre procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur. Unus Deus solus qui omnia continet, cum solus ipse contineri nequeat: qui omnia potest, nihilque ipsi impossibile est. Si eo modo credas ex toto corde tuo, ex tota anima tua, et ex tota fortitudine, eumque timeas, et temperanter agas, ut tibi dico, exaudietur precatio tua: et cum credideris, accepturus ab eo es auxilium, victoriam et salutem in sæcula. Amen.

2. Surgensque oravit, et absoluta oratione, ait illi: Simplicitatem habe, et sine malitia esto, ac velut infans, qui ignorant malitiam saluti hominum exitialem. Primum quidem ne cuiquam obtrectes, neque obtrectatorem libenter audias. Alioquin tu ipse, qui audis, reus eris peccati obtrectatoris, si obtrectationi fidem habeas, cui tu aurem præbueris; nam, si credideris, ipse peccato in fratrem tuum obnoxius, atque ita cum obtrectatore reus eris. Spiritus quippe malignus est obtrectatio, et turbulentum dæmonium, quod nunquam in pace degit, sed semper in disceptationibus versatur. Ab ea igitur re abstineto, et pacifice deges, cum omnibus. Indue simplicitatem et honestatem, quibus nullum inest offendiculum malum; sed

etiam multa suo Marte adjicit, ut cuique videre est. — Mox vulgo, ἢ ἐάν. *NOLTE.*

(40) Πνεῦμα videtur irrepsisse, sic enim legitur in Pastore: *Perniciosa est detractio.*

(41) Hæc sic leguntur in Pastore: *Et semper pacem habe cum fratre tuo. Indue constantiam sanctam, in qua nulla sunt peccata, sed omnia læta sunt, etc.*

(42) Id est, monasticam.

omnia plana atque jucunda : et vives in sæcula. Α πάντα οὐαλά καὶ ἰλαρά· καὶ ζήσεις εἰς τοὺς αἰῶνας. Amen.

203 Tertium mandatum, mendacium vitandum

3. Et exurgens oravit, completaque oratione, sedens ait illi : Audi hoc item mandatum. Veritatem dilige, omnisque veritas prodeat ex ore tuo, ut in te habitet Spiritus Dei. Qui enim mentiuntur, Deum contemnunt. Accipere namque Spiritum veritatis, et facti sunt inhabitacula veri Spiritus. Si itaque veritatem servaris, poteris tibi comparare vitam. Juramentum porro sive pro justa sive pro injusta re fugias ; et veritas introducet te in vitam immortalem in sæcula. Amen.

Quartum mandatum, castitas servanda.

4. Cum orassent illi, sedens episcopus sic eum alloquitur : Audi etiam quartum mandatum. Serva castitatem, neque in corde tuo maneat cogitatio uxoris alienæ, aut fornicationis cujuspiam, similitumve nominum. Nam hoc si agas, magnum admittis peccatum, nec nisi mentem tuam a turpi hujusmodi phantasia non averteris. Siquidem vel ipsa cogitatio, ingens Dei famulo est flagitium. Quod si quis malum hoc facinus admittat, is mortem sibi conficit. Vide igitur, ab hujusmodi cogitatione abstineas. Nam ubi honestas castitasque habitat, illic scelus ne ascendat. Quod frequenti et laboriosa oratione obtinetur. Hoc igitur facito et vives in sæcula. Amen.

Quintum mandatum, longanimitas servanda.

5. Surgentes autem precati sunt ; tum sedens episcopus ait illi : Audi quoque quintum mandatum : Serva tolerantiam et æquanimitatem ; ac prudens esto, sicque omnium pravorum operum dominabere, omnemque justitiam adimplebis. Si namque æquanimis fueris, Spiritus sanctus, qui in te habitat, purus erit, nec a maligno spiritu obscuratus, vel foedatus ab iracundia. Nam in æquanimitate Dominus habitat : in iracundia diabolus. Non convenit autem utrumque spiritum eodem in loco habitare. Nam si acceptum absinthii minimum, in lagenam mellis effuderis, nonne mel totum illud disperit, et tanta mellis copia a minimo absinthio corrumpitur? Sed contra si absinthium in mel non projiciatur, ita mel dulce reperitur, ac utile plane est domino suo.

Perpende itaque dulciorem melle esse æquanimitatem, atque utilem Domino qui in illa habitat ; iracundia vero æquanimitatem labefactat. Audi igitur iracundiæ vim, quam sit maligna, quam seducat servos Dei, et sua vi prosternat. Porro minime se-

3. (43) Καὶ ἀναστὰς ἤρξαστο, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν καθίσας λέγει αὐτῷ· Ἄκουε καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν. Ἀλήθειαν ἀγάπα (44), καὶ πᾶσα ἀλήθεια ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκπορευέσθω, ἵνα τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικῇ σοι. Οἱ γὰρ ψευδόμενοι ἀθετοῦσι τὸν Θεόν. Ἐλαθον γὰρ Πνεῦμα ἀληθείας καὶ ἐγένοντο οικητήρια τοῦ ἀληθινοῦ Πνεύματος. Ἐὰν οὖν τὴν ἀλήθειαν φυλάξης, δυνήσῃ σεαυτῷ ζῶν περιποιησασθαι. Ὁρῶν δὲ δικαίως ἢ ἀδίκως ἐκφραγε, καὶ ἡ ἀλήθεια εἰσάξει σε εἰς τὴν ζῶν τὴν ἀθάνατον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην.

4. (45) Καὶ εὐχαμένων αὐτῶν, καθέσθεις ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Ἄκουε καὶ τῆς τετάρτης ἐντολῆς· Φύλασσε τὴν ἀγγελίαν, καὶ μὴ ἀναβαινέτω (46) ἐπὶ τὴν καρδίαν σου περὶ γυναικὸς ἀλλοτριᾶς ἢ περὶ πορνείας τινὸς ἢ περὶ τοιούτων ὀνομάτων. Τοῦτο γὰρ ποιῶν ἀμαρτίαν μεγάλην ἐργάζῃ, μὴ ταχέως ἀφιστῶν τὸν νοῦν σου τοῦ τοιούτου αἰσχροῦ φάσματος· ἡ γὰρ ἐνθύμησις αὐτῆ Θεοῦ δούλω ἀμαρτία μεγάλη ἐστίν. Εἰ δὲ τις ἐργάζεται τὸ ἔργον τὸ πονηρὸν τοῦτο, θάνατον ἑαυτῷ κατεργάζεται. Βλέπε οὖν, ἀπέχου ἀπὸ τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης· ὅπου γὰρ σεμνότης καὶ ἀγγελία κατοικεῖ, ἐκεῖ ἀνομία οὐκ ὀφείλει ἀναβαίνειν. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ πυκνοτέρας καὶ ἐπιπόνου εὐχῆς. Τοῦτο οὖν ποιεῖ καὶ ζήσῃ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην.

5. (47) Καὶ ἀναστάντες ἠῤῥξαντο καὶ καθίσας ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Ἄκουε καὶ τῆς πέμπτης ἐντολῆς· Φύλασσε τὴν εὐνοίαν (48) καὶ μακροθυμίαν, καὶ γίνου συνετὸς καὶ πάντων τῶν πονηρῶν ἔργων κατακυριεύσεις, καὶ ἐργάσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην. Ἐὰν γὰρ μακρόθυμος ἔσῃ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικοῦν ἐν σοὶ καθαρὸν ἔσται, μὴ σκοτούμενον ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος, μὴ μειούμενον (49) ὑπὸ τῆς ὀξύχολίας. Ἐν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ ὁ Κύριος κατοικεῖ, ἐν δὲ τῇ ὀξύχολίᾳ ὁ διάβολος. Ἀμφοτέρω οὖν τὰ πνεύματα ἀσύμφορόν ἐστιν ἐν ταύτῳ κατοικεῖν. Ἐὰν γὰρ λαθῶν ἀψίνθου μικρὸν εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπιχέης, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀψίνθου ἀπόλλυται ; Ἐὰν δὲ εἰς τὸ μέλι μὴ βληθῇ τὸ ἀψίνθιον, γλυκὺ εὐρίσκειται τὸ μέλι καὶ εὐχρηστον πάντως γίνεται τῷ δεσπότη.

Βλέπε οὖν, ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυτάτη ἐστίν ὑπὲρ τὸ μέλι καὶ εὐχρηστός ἐστι τῷ Κυρίῳ καὶ ἐν αὐτῇ κατοικεῖ· ἡ δὲ ὀξύχολία τὴν μακροθυμίαν μαίανει. Ἄκουε δὲ καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξύχολίας, πῶς πονηρὰ ἐστὶ καὶ πλανᾷ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ

(43) Hermæ mandat. 3.

(44) Hæc verba in secundo Hermæ mandato, non consequenter, sed hincinde desumpta sunt, et habentur item apud Antiochum hom. 66, p. 1128.

(45) Hermæ mandat. 3.

(46) Vulgo male, ἀναμενέτω NOLTE.

(47) Hermæ mandat. 5, et Antioch. hom. 10.

(48) Vulgo, ἀνείαν, in quo et ἀνεϊκίαν latere potest. NOLTE.

(49) Ex iis quæ statim sequuntur, ἡ δὲ ὀξύχ. τὴν μ. μαίανει, possis conjicere hic fortasse scribendum esse μαινώμενον ; vulgo male μιοῦμενον. Id.

καὶ καταστρέφει τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ· οὐκ ἀποπλανᾷ αὐτοὺς ὄντας πλήρεις ἐν τῇ πίστει οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύναται εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Κυρίου μετ' αὐτῶν ἐστίν· ἀλλὰ ἀποπλανᾷ τοὺς διεψύχους. Ὅταν γὰρ ἴθῃ τοὺς τοιοῦτους ἀνθρώπους εὐσταθοῦντας, παρεμβάλλει ἑαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ οὕτω πικραίνεται ἀνθρώπος ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων, ἢ φιλοῦ τυφῶς, ἢ περὶ δόσεως καὶ λήψεως, ἢ περὶ τοιούτων μικρῶν (50) πραγμάτων. Ταῦτα πάντα μωρὰ ἐστί· καὶ κενὰ καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶ καὶ ἄγρυπνός, ἔχουσα τὴν δύναμιν ἰσχυρὰν καὶ καθημένην ἐν πλατυσμῷ μεγάλῳ· ἰαυρὰ, ἀγαλλιωμένη καὶ ἀμεριμνος οὕσα δοξάζει τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ μηδὲν ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ πικρὸν, παραμένουσα διὰ παντὸς ἐν

A ducit eos qui pleni sunt fidei, nec quidpiam virium habet in illos, quibuscum virtus Domini est; sed subornat eos qui animo duplices sunt. Cum viderit enim hujusmodi homines tranquille degere, sese in cor eorum immittit: atque ita irritatur homo rerum causa temporalium, aut amici, aut doni, aut accepti cuiuspiam, aut denique sœdorum hujusmodi negotiorum gratia. Hæc autem omnia, stulta, vana et inutilia sunt Dei servis. Æquanimitas vero magna firmaque est, vim habens robustam in magnaque latitudine sedentem. Læta, exultabunda, tranquilla, Domino gloriam tribuit omni tempore, nihil in se habens amaritudinis, perseveratque semper in mansuetudine et in quiete.

Αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν πίστιν ἔχόντων ὀλόκληρος. Ἡ δὲ ὀξύχολια πρῶτον μὲν μωρία ἐστὶ καὶ ἐλαφρία φρενῶν· εἶτα ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία· (51) ἐκ δὲ τῆς πικρίας θυμὸς, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ ὀργή, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις. Εἶτα ἡ μῆνις ἐκ τοσούτων κακῶν συνισταμένη γίνεται ἁμαρτία μεγάλη καὶ ἀνάτοσ. Ὅταν γὰρ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα ἐν ἐνὶ ἀγγείῳ κατοικεῖ, ὅπου καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ χωρεῖ ἕξεινο τὸ ἄγγιον, ἀλλ' ὑπερπλεονάζει τὸ τρυφερὸν Πνεῦμα, μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος καὶ σκληρότητος κατοικεῖν· ὑποχωρεῖ οὖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τούτου καὶ ζητεῖ κατοικεῖν μετὰ πραότητος καὶ ἡσυχίας. Εἶτα ὅταν ἀποστῇ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὐ κατοικεῖ, γίνεται ὁ ἀνθρώπος ἐκεῖνος κενὸς ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, καὶ λοιπὸν, πεπληρωμένος τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν, ἀκαταστατεῖ ἐν πάσῃ πράξει αὐτοῦ, περισπώμενος ὧδε κακεῖ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τῶν πονηρῶν, καὶ ὅλος ἀποτυφλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς. Οὕτως οὖν συμβαίνει πᾶσι τοῖς ὀξύχολοις. Ἀπέχου οὖν ἀπὸ τῆς ὀξύχολίας τοῦ πονηροῦ δαίμονος· ἐνδύσαι δὲ τὴν μακροθυμίαν, καὶ ἀντίστηθι τῇ ὀξύχολιᾳ, καὶ ἔση ἐπαινούμενος μετὰ σεμνότητος τοῖς ἡγαπημένοις ὑπὸ Κυρίου. Βλέπε οὖν μὴ παραλογίση τὴν ἐντολὴν ταύτην· ἐὰν γὰρ ταύτην φυλάξης, δυνήση καὶ τὰς λοιπὰς τηρήσαι· ἴσχυε οὖν ἐν αὐταῖς καὶ ἐνδυναμοῦ, καὶ νικήσεις καὶ ζήσεις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

B Hæc ergo æquanimitas tota inhabitat in iis qui fidem servant. Iracundia vero primum insania est, mentisque levitas. Hinc ex stultitia gignitur amaritudo; ex amaritudine, vehemens animus; ex animo vehementi, ira; ex ira, furor. Hinc furor qui tot tantisque ex malis constat, peccatum evadit magnum et incurabile. Quando enim omnia hæc humana in vase uno continentur, ubi est et Spiritus sanctus, non potest vas hujusmodi capere; sed superfluit suavis ille Spiritus, cui non est consuetudo habitandi cum maligno spiritu 204 et cum ejusmodi duritie animi. Secedit itaque ab hujusmodi homine, quæritque habitare cum mansuetudine et quiete. Hinc postquam abscesserit ab homine illo in quo habitabat, efficitur homo ille Spiritu sancto vacuus, ac demum plenus spiritibus malignis, incompositusque est in omnibus gestis suis, ultro citroque ab improbis hominibus distractus, ac bona mente vacuus penitus excæcatur. Hoc contigit omnibus iracundis. Cohibe te igitur ab iracundia maligni dæmonis. Indue æquanimitatem, et iracundiæ obsiste; laudibusque probe celebraberis ab hominibus Domino dilectis. Vide itaque ne despicias hoc mandatum. Si hoc quippe custodieris, et reliqua servare poteris. In hisce igitur confortare, et corroborare, et vinces, vivesque in sæcula. Amen.

Sextum mandatum, primi explicatio.

6. (52) Καὶ ἀναστάντες ἠῤῥξαντο, καὶ καθίσαστο ὁ πῦρ ἐπίσκοπος, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἄκουε καὶ τῆς ἑκτῆς ἐντολῆς. (53) Ἐνετειλάμην σοι ἐν τῇ πρώτῃ ἐντολῇ, ἵνα φυλάξης τὴν πίστιν καὶ τὸν φόβον καὶ ἐγκρατεῦσιν. Ἀπεκρίθη ὁ Ἀντίοχος· Ναί, κύριε, οὕτως ἐστὶ. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἀλλὰ νῦν θέλω σοι δηλώσαι καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἵνα νοήσης τὴν δύναμιν ἣν ἔχουσι καὶ ἐνεργεῖαν· διπλαῖ γὰρ εἰσι-

6. Surgentes autem precati sunt, seditque episcopus et ait illi: Audi sextum quoque mandatum. Jussi te in primo præcepto, servare fidem et timorem, temperanterque agere. Respondit Antiochus: Etiam, domine, ita se res habet. Ait illi episcopus: Sed jam indicare volo tibi quænam sint eorum virtutes, ut exploratam habeas eorum vim et efficiantiam. Duplicis namque generis sunt, sitæque in

(50) Vulgo μωρῶν; at vetus Lat. interp. habet: *pebus superæcuis*; possis ἀμωρῶν conjicere. NOLTE.

(51) Hæc, ἐκ δὲ τῆς πικρίας, desunt in codice nostro, sed ea ex homilia 110 Antiochi mutuati sumus.

(52) Hærmæ mandat. 6.

(53) Hæc verba, εἰς τὴν πρώτην ἐντολὴν ἐνετει-

λάμην σοι περὶ πίστεως, etc., exprimuntur apud Hermam hoc pacto: *Præceperam, inquit, tibi in primo mandato ut custodires fidem et timorem, etc.* Subsequentibus autem mox verbis Φοβοῦ τὸν Κύριον, καὶ φύλασσε, incipitur septimum mandatum etiam apud Hermam.

Justitia et injustitia. Tu ergo justitiæ credito, injustitiæ nullatenus. Justitia rectam habet viam, injustitia tortuosam. Duo sunt angeli cum homine, alter justitiæ, alter malignitatis. Justitiæ angelus suavis est, verecundus, mitis et robustus. Cum itaque his modis in cor tuum ascenderit, statim tecum loquitur de justitia, de castitate, de morum honestate, de frugalitate, de omni denique proba opere, et de quacunque præclara virtute. Hæc omnia cum in cor tuum ascenderint, scito angelum justitiæ tecum esse. Huic itaque credas et operibus ejus, hunc tene et posside. Vide jam mihi angeli malignitatis opera. Primo iracundus est, acerbus, insanus : operaque illius sunt mala, quæ servos Dei prosternant et dejiciant. Cum ille in cor tuum ascenderit, ex operibus ejus cognoscito illum. Ait illi dux Antiochus : Quo pacto, domine, agnoscam ipsum ignoro, nisi tuis ediscam verbis. Reponit illi episcopus : Audi singulatum et attentus esto. Cum te quædam iracundia invadit, aut amaritudo, jam scito in te illum esse. Hinc nascuntur plurimorum operum desideria, concupiscentiæ varii et lautici cibi, crapulæ multæ, minime congruentium alimentorum ; mulierum cupido, avaritia, superbia, arrogantia, et quæcunque his similia. Hæc itaque si in cor tuum ascenderint, scito malignitatis angelum in te esse. Gnarus ergo ejus operum, abscede ab illo, nec ullatenus illi credito. En tibi utriusque angeli opera : ea intelligito. Hoc quidem est præceptum de operibus fidei, ut angeli justitiæ operibus credas, eaque cum perfeceris Deo vivas, quia illi gloria in sæcula. Amen.

αὐτάς. Περὶ μὲν τῶν ἔργων τῆς πίστεως αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ, ἵνα τοῖς ἔργοις τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης πιστεύσῃς, καὶ ἐργασάμενος αὐτὰ ζῆσῃς τῷ Θεῷ· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Septimum mandatum, timor Dei.

7. Postquam autem peccati sunt : Memineris, ait episcopus, me in primo mandato præcepisse tibi, de fide, de timore, de temperantia. Etiam, domine, respondit ille. Jam vero, inquit, audi septimum mandatum de timore. Time Dominum et mandata ejus observa, et eris potens opere, opusque tuum incomparabile. Dominum si timeas, omnia efficies bona. Illic ille timor est quo teneri te oportet. Diabolum ne time quia vis in eo nulla, nec formidandus est. Cui vis inest præclara, ille timendus. Quisquis enim vim et potestatem habet, ille formidabilis : qui nullam vim tenet, hic contemptui omnibus est. Servus Domini fortis est et nihil timet. Time ergo Dominum et illi vives, servans mandata ejus in sæcula.

205 Octavum mandatum, de abstinentia.

8. Et postquam ambo peccati sunt, ait illi episcopus : Audi quoque octavum præceptum, de abstinentia. Cogita duplicis esse generis abstinen-

(54) Hic multa omittuntur quæ leguntur in l. Pastoris, et quæ mox sequuntur, δύο εἰσὶν ἄγγελοι, habentur apud Antiochum.

κείνται γὰρ ἐπὶ δικαίῳ καὶ ἀδίκῳ. Σὺ οὖν πίστευε τῷ δικαίῳ, τῷ δὲ ἀδίκῳ μὴδὲν πιστεύσῃς. Τὸ γὰρ δίκαιον ὀρθὴν ὁδὸν ἔχει, τὸ δὲ ἀδίκον στρεβλήν (54). Δύο εἰσὶν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τῆς δικαιοσύνης, καὶ εἰς τῆς πονηρίας. Καὶ ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος τρυφερός ἐστι καὶ αἰσχυνητρός καὶ πρῶτος καὶ ἰσχυρός. Ὅταν οὖν οὕτως ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, εὐθέως λαλεῖ μετὰ σοῦ περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἀγνείας, περὶ σεμνότητος καὶ περὶ αὐταρκειας, καὶ περὶ παντὸς ἔργου δικαίου καὶ περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου. Ταῦτα πάντα ὅταν εἰς τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετὰ σοῦ ἐστὶ. Τούτῳ οὖν πίστευε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ ἐγκρατῆς αὐτοῦ γενοῦ. Ὅρα οὖν καὶ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα. Πρῶτον πάντων ὀξύχολός ἐστι καὶ πικρός καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ, καταστρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Ὅταν αὐτὸς ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γινώθι αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ δοῦξ Ἀντίοχος· Πῶς, κύριε, νοήσω αὐτόν; Οὐκ ἐπίσταμαι, ἐὰν μὴ διδαχθῶ κατὰ λόγον. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε λεπτομερῶς καὶ [προσεχῆς] γίνου. Ὅταν ὀξύχολία σοὶ τις προσέληθῃ, ἢ πικρία, γίνωσκε ὅτι αὐτός ἐστιν ἐν σοί· εἶτα λοιπὸν ἐπιθυμίαι πράξεων πολλῶν καὶ πολυτέλεια ἐδεσμάτων καὶ κραιπαλῶν πολλῶν καὶ ποικίλων τροφῶν καὶ οὐ δέοντων, καὶ ἐπιθυμίαι γυναικῶν καὶ πλεονεξίαι, ὑπερηφανία τε καὶ ἀλαζονεία, καὶ ὅσα τοῦτοις παραπλήσια. Ταῦτα οὖν ὅταν ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς πονηρίας ἐστὶν ἐν σοί. Σὺ οὖν, ἐπιγνοὺς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μὴδὲν αὐτῷ πίστευε. Ἐχεις οὖν ἀμφοτέρων τῶν ἀγγέλων τὰς ἐνεργείας· σύνες οὖν ἀμφοτέρων τῶν ἀγγέλων τὰς ἐνεργείας· σύνες ἡ ἐντολὴ, ἵνα τοῖς ἔργοις τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης πιστεύσῃς, καὶ ἐργασάμενος αὐτὰ ζῆσῃς τῷ Θεῷ· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

7. Καὶ εὐξαμένον αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Μémνησαι, ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐντολήν ἐνετειλάμην σοὶ περὶ πίστεως (55) καὶ φόβου καὶ ἐγκρατείας. Ἀπεκρίθη· Ναί, κύριε. Λέγει αὐτῷ· Νῦν ἄκουσον τῆς ἐβδόμης ἐντολῆς, περὶ τοῦ φόβου. Φοβοῦ τὸν Κύριον, καὶ φύλασσε τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, καὶ ἔση δυνατὸς ἐν πράξει, καὶ ἡ πρᾶξις σου ἀσύγκριτος ἔσται. Φοβούμενος τὸν Κύριον, πάντα καλὰ ἐργάση. Οὐτός ἐστιν ὁ φόβος ὃν δεῖ σε φοβηθῆναι· τὸν διάβολον μὴ φοβηθῆς, ὅτι δύναμις ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ φόβος. Ἐν ᾧ δὲ ἡ δύναμις ἢ ἐνδοξία, καὶ φόβος ἐν αὐτῷ. Πᾶς γὰρ ὁ δύναμιν ἔχων καὶ φόβον ἔχει· ὁ δὲ μὴ ἔχων δύναμιν ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται. Ὁ δοῦλος οὖν τοῦ Κυρίου ἰσχυρός ἐστὶ καὶ [ἐνδοξος]. Φοβήθητι οὖν τὸν Κύριον, καὶ ζῆσῃ αὐτῷ, φυλάσσω τὰς ἐντολάς αὐτοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας.

8. (56) Καὶ εὐξαμένον αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ τῆς ὀγδόης ἐντολῆς περὶ ἐγκρατείας. Νόησον ὅτι ἡ ἐγκρατεία διπλῆ ἐστὶ. Ἐπὶ τινων γὰρ

(55) Hermæ mandatum septimum ; Antioch. hom. 127.

(56) Hermæ mandat. 8. Antioch. hom. 19.

δει σε ἐγκρατεῦσθαι, ἐπὶ τινων δὲ οὐ δει. Τὸ πονη- A
 ρὸν ἐγκρατεῦσθαι καὶ μὴ ποιεῖν (57) αὐτό· τὸ δὲ
 ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεῦσαι, ἀλλὰ ποιεῖν αὐτό. Ἄκουε δὲ
 λεπτομερῶς. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἀντίοχος· Ναί, δέομαι σου,
 πάντα μου λεπτομερῶς δῆλωσον· ὅτι οὐδέποτε ἤκουσα
 τοιοῦτον λόγον σωτηρίας καθοπλίζοντα τὸν ἄνθρωπον
 κατὰ πάσης μηχανῆς τοῦ διαβόλου. Διὰ τοῦτο ἐποίησα
 καὶ τὸν νοτάριόν μου πᾶσαν τὴν ἐνδοξον καὶ ἐνάρετον
 ταύτην διδασκῆν γράψαι. Λέγει ὁ ἐπίσκοπος· Ἐγκρα-
 τεῦσαι ἀπὸ πάσης πονηρίας, ἀπὸ μεθύσματος, ἀνο-
 μίας, ἀπὸ τρυφῆς πονηρᾶς, ἀπὸ ἐδουμάτων πολλῶν
 καὶ πολυτελειῶν, πλοῦτου, καυχήσεως, ὑψηλοφροσύνης
 καὶ ὑπερηφανίας καὶ ψεύδους καὶ καταλαλιᾶς καὶ
 ὑποκρίσεως καὶ μνησικακίας καὶ πάσης βλασφη-
 μίας (58). Ταῦτα τὰ ἔργα πονηρὰ ἐστὶ τῆ ζωῆ τῶν
 ἀνθρώπων. Τούτων οὖν τῶν ἔργων δει ἐγκρατεῦσθαι B
 τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ μὴ ἐγκρατευόμενος τού-
 των οὐ δύναται ζῆσαι τῷ Θεῷ. Ἄκουε δὲ καὶ τὰ ἀκό-
 λουθα τούτων. Λέγει ὁ δοῦξ Ἀντίοχος· Ἐτι γὰρ, κύ-
 ριε, πονηρὰ εἰσιν ἔργα; Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Καὶ
 πολλὰ εἰσιν ἀφ' ὧν δει τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ ἐγκρα-
 τεῦσθαι, κλοπή, ψεῦδος, ἀποστέρησις, ψευδομαρτυ-
 ρία, πλανεσιζία, ἀλαζονεῖα καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια. Εἰ
 οὐ δοκεῖ σοι πονηρὰ εἶναι ταῦτα; Ἀπεκρίθη· Καὶ ἴσταν
 πονηρὰ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκο-
 πος· Ἐγκρατεῦσαι οὖν ἀπὸ πάντων τούτων, ἵνα ζῆ-
 σης τῷ Θεῷ καὶ ἐγγραφῆς μετὰ τῶν ἐγκρατευόμε-
 νων. Ἄ μὲν οὖν δει ἐγκρατεῦσθαι, ταῦτ' ἐστὶν· ἂ δὲ
 δει σε μὴ ἐγκρατεῦσθαι, ἀλλὰ ποιεῖν, ἄκουε· Πάντων
 πρῶτων πίστις, φόβος Κυρίου, ὁμόνοια, ἀγάπη, ῥή- C
 ματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονή. Τούτων ἀγαθώ-
 τερον οὐδὲν ἐστὶν ἐν τῆ ζωῆ τῶν ἀνθρώπων. Ταῦτα
 ἐάν τις φυλάσῃ καὶ μὴ ἐγκρατεῦσθαι (59) ἀπ' αὐτῶν,
 μακάριός ἐστιν ἐν τῆ ζωῆ αὐτοῦ. Εἴτα τούτων τὰ
 ἀκόλουθα ἄκουε· χήρας ὑπηρετεῖν καὶ ὀρφανούς ὑστε-
 ρομένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀνάγκης λυτρώσασθαι
 πούς δούλους τοῦ Θεοῦ, φιλόξενον εἶναι (ἐν γὰρ τῆ φι-
 λοξενίᾳ εὐρίσκεται ἀγαθοποίησις), ἡσύχιον εἶναι, ἐν-
 δεέστερον γενέσθαι, πάντα ἄνθρωπον πρεσβύτην σέ-
 θεσθαι, ἀσκεῖν δικαιοσύνην, ἀδελφότητα συντηρεῖν,
 ὕβριν ὑποφέρειν, μακροθύμων εἶναι, ἀμνησικακον,
 κἀμνοντας τῆ ψυχῆ παρακαλεῖν, ἐσκανδαλισμένους
 ἀπὸ τῆς πίστεως μὴ ἀποβαλέσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέφειν
 καὶ εὐθύμους ποιεῖν, ἀμαρτάνοντας νοουθετεῖν, χρεώ-
 στας μὴ θλίβειν, ἐνδεεῖς μὴ λυπεῖν καὶ ὅσα τούτοις D
 ὅμοιά ἐστι. Δοκεῖ σοι ταῦτα ἀγαθὰ εἶναι; Ἀπεκρίθη
 ὁ Ἀντίοχος· Τί γὰρ, κύριε, δύναται τούτων ἀγαθώ-
 τερον εἶναι; Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Γύμναζε σεαυ-
 τὸν ἐν τούτοις, καὶ μὴ ἐγκρατεῦσαι πάντων, καὶ ζῆ-
 σεις τῷ Θεῷ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Nonum mandatum, dubietas animi vitanda.

9. (60) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν ἀναστάς λέγει ὁ ἐπί-
 σκοπος· Ἄκουε καὶ ταύτην ἐτι τὴν διδασκαλίαν·
 κἀν γὰρ ὠφέλιμός ἐστιν. Ἄρον ἀπὸ σοῦ τὴν διψυ-

(57) Infinitivi ἐγκρ. et ποιεῖν nemini offensionem
 sunt conferenti. NOLTE.

(58) Πάσης βλασφημίας exprimitur apud Hermam,
fama pessima.

tiam. A quibusdam enim abstinere, a quibusdam
 non abstinere convenit. A malo abstinendum nec
 agendum illud est, a bono minime abstinendum.
 Audi porro singulatim. Cui Antiochus : Imo, quæso
 te omnia singulatim expendas : nunquam enim
 tam salutarem audivi sermonem, qui hominem
 armis instruit adversus quælibet diaboli machina-
 menta. Quapropter jussi notarium meum præcl-
 ram et virtutis magistram hanc doctrinam conscri-
 bere. Ait episcopus : Abstine ab omni malitia,
 ebrietate, iniquitate, prava voluptate, a multis
 lautisque cibis, a divitiis, a jactantia, superbia,
 arrogantia, mendacio, obtreccatione, hypocrisi,
 injuriarum recordatione, et ab omni blasphemia.
 Hæc facta vitæ hominum mala sunt ; ab his Dei
 servum abstinere oportet : nam qui ab istiusmodi
 non temperaverit, non potest vivere Deo. Audi
 etiam quæ consequuntur. Plurane sunt adhuc,
 domine, ait dux Antiochus, mala opera ? Imo multa,
 reponit episcopus, a quibus Dei servum abstinere
 oportet ; furtum, mendacium, fraudatio, falsum
 testimonium, avaritia, arrogantia, et quæcunque
 his similia. An non tibi hæc mala videntur esse ?
 Imo admodum mala, reponit, Dei servis. Ait
 illi episcopus : Abstine igitur ab his omnibus, ut
 vivas Deo, et in album efferaris cum temperantibus.
 Hæc itaque sunt a quibus temperare oportet. Ea
 autem a quibus non temperare, sed quæ facere
 oportet, quæ sint audi : Primum omnium, fides ;
 hinc timor Domini, concordia, charitas, verba ju-
 stitiæ, veritas, patientia. His nihil præstabilius in
 hominum vita. Hæc si quis servaverit, nec ab his
 temperarit, beatus est in vita sua. Hinc quæ se-
 quuntur audias. Viduis officia impendere, orphanos
 egentes curare, servos Dei ex angustiis redimere,
 hospitalem esse, in hospitalitate quippe beneficium
 reperitur : pacificum esse, frugalem esse, senem
 quemlibet hominem venerari ; justitiam exercere,
 fraternitatem conservare, contumeliam ferre, æqua-
 nimum esse, injuriarum immemorem, afflictos
 consolari, eos qui circa fidem offensionem passi
 sunt non repudiare, sed reducere, et bono animo
 esse curare, peccantes admonere, debitores non
 atterere, egenos non contristare, et si qua his
 similia. An tibi videntur hæc esse bona ? Reponit
 Antiochus : Quid, quæso, domine, his præstantius
 esse possit ? Ait illi episcopus : In his te ipse
 exerceas, neque ab omnibus temperato, et vives
 Deo in sæcula. Amen.

9. Postquam autem oraverant, surgens ait episco-
 pus : Hanc item doctrinam ausculta, admodum
 enim est utilis. Dubietatem animi elimina, seu-

(59) Vulgo, pessime, φυλάσσει et ἐγκρατεῦσθαι.
 NOLTE.

(60) Hermæ mandat. 9. Antioch. hom. 85.

nunquam hæsites quidpiam a Deo postulare, dicens in temetipso : Quid a Domino postulare possim, cum tanta adversus eum peccata admiserim? Ne hæc animo verses ; sed ex toto corde tuo convertere ad Dominum , et absque ulla hæsitacione postula ab illo, agnoscesque summam ejus misericordiam ; quia te non deseret. sed petitionem animæ tuæ complebit. Neque enim Deus est, ut homines, injuriarum memores, sed immemor delictorum, opificium miseratur suum. Purga itaque cor tuum a vanis omnibus ejusmodi verbis, necnon a supradictis : et postula a Domino, accipiesque ; omnia postulata impetrabis, dum sine ulla dubitatione postulaveris. Sin in corde tuo dubitaveris, nihil ex postulatis assequere. Nam qui cum Deo hæsitant, si sunt animo dubio, qui nihil prorsus impetrant postulatorum. Qui autem integri sunt in fide, ii cum fiducia omnia petunt a Deo. accipiuntque, quia sine dubitatione, nec hæsitante animo postulant. Quivis enim homo hæsitans, **206** nisi respiscat, difficile salutem consequetur. Cor itaque tuum purga a dubitatione, sed indua fidem, quæ firma est, et Deo confide, quod omnia postulata tua sis impetraturus. Quod si quidpiam a Domino cum postulaveris, non impetres, ne idcirco animo sis dubio, quod animæ tuæ petitionem quamprimum non acceperis : nam vel tentationis cujusdam causa, vel ob casum quemdam tibi ignotum, non accepisti. Ne ergo deficias orando, donec animæ tuæ petitionem assequere. Quod si inter petendum animum despondeas et dubites, teipsum incusato, non eum qui non dedit postulatum. Cave itaque hanc animi dubitationem, quæ mala scilicet est, multosque ex fide radicatus avellit, licet ante admodum fideles fortesque fuerint. Eam dubitationem in qualibet re contemnit, indutus prævalida et firma fide. Nam fides omnia promittit, omnia perficit. Dubitatio vero, quæ nihil credit, omnibus suis excidit operibus. Tu itaque orationi operam dato, per virtutem fidei, et Deo vives, atque omnes qui (dubitationem) contempserint in sæcula. Amen.

Decimum mandatum, mala concupiscentia eliminanda.

10. Cum iterum orassent, ait illi episcopus : **D** Audi decimum præceptum : Aufer a te omnem malam cupiditatem, indueque bonam et honestam cupiditatem : eam namque indutus, malam odio habebis. Fera enim cupiditas in hæc incidit mala ; in dolorem quo vir imprudens miserabiliter assumitur. Hujusmodi autem homines assumit dolor, quia indumento carent bonæ cupiditatis, sed hoc sæculo commisti sunt. Hos itaque ad mortem tradit. Equænam illa sunt, ait Antiochus, in mala cupiditate, quæ tradunt homines ad mortem? indicato mihi ut ab iis aufugiam. Ait illi episcopus : Audi. Primum omnium cupiditas mulieris, tum

(61) Vulgo, ἐγκαταλείπη. **NOLTE.**
(62) Vulgo, διαστάση. **Id.**

λίαν, καὶ μηδενὸς ὄλως διψυχῆς αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγων ἐν ἑαυτῷ, ὅτι Πῶς δυνήσομαι αἰτησασθαι παρὰ τοῦ Κυρίου λαβεῖν ἡμαρτηκῶς τοσαῦτα εἰς αὐτόν ; Μὴ διαλογίζου ταῦτα, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας σου ἐπίστρεψον πρὸς Κύριον, καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως, καὶ γνώση τὴν πολυευσπλαγχνίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐ μὴ σε ἐγκαταλείπη (61), ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. Οὐκ ἔστι γὰρ ὁ Θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι μνησικακούντες, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησικακὸς ἔστι καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν πόησιν αὐτοῦ. Σὺ οὖν καθάρισον τὴν καρδίαν σου ἀπὸ πάντων τῶν ματαίων τούτων, καὶ τῶν προειρημένων σοι βημάτων, καὶ αἰτοῦ παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ λήψη, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν αἰτημάτων σου ἀστέρητος ἔση, ἐὰν ἀδιστάκτως αἰτήσης. Ἐὰν δὲ διαστάσης (62) ἐν τῇ καρδίᾳ σου, οὐδὲν οὐ μὴ λήψη τῶν αἰτημάτων σου. Οἱ γὰρ διαστάζοντες εἰς τὸν Θεόν, οὗτοί εἰσιν ὡς δίψυχοι, καὶ οὐδὲν ὄλως λαμβάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. Οἱ δὲ ὀλοτελεῖς ὄντες ἐν τῇ πίστει πάντα αἰτοῦνται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν καὶ λαμβάνουσι, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται μὴδὲν διψυχοῦντες. Πᾶς γὰρ δίψυχος ἀνήρ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃ, δυσκόλως σωθήσεται. Καθάρισον οὖν τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τῆς διψυχίας· ἔνδυσαι δὲ τὴν πίστιν, ὅτι ἰσχυρά ἐστι, καὶ πιστεῦε τῷ Θεῷ, ὅτι πάντα τὰ αἰτήματά σου, ἂ αἰτῆ, λήψη. Καὶ ἐὰν αἰτησάμενός ποτε παρὰ τοῦ Κυρίου αἴτημά τι καὶ [μὴ ἀπολήψη], μὴ διψυχῆς, ὅτι τάχον οὐκ ἔλαβες τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου· πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα ἢ παραπτώμα τι ὁ σὺ ἀγοεῖς, οὐκ ἔλαβες. Σὺ οὖν μὴ διαλίπης εὐχόμενος τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου, ἕως οὐ ἀπολήψη αὐτό. Ἐὰν δὲ ἐκκακῆσης καὶ διψυχῆσης αἰτούμενος, ἑαυτὸν αἰτιώ, καὶ μὴ τὸν μὴ δίδόντα σοί. Βλέπε οὖν τὴν διψυχίαν ταύτην· πονηρὰ γὰρ ἔστι καὶ ἀσύνετος καὶ πολλοὺς ἐκρίζει (63) ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ γε λίαν πιστοὺς καὶ ἰσχυροὺς. Καταφρόνησον οὖν αὐτῆς ἐν παντὶ πράγματι, ἐνδυσάμενος τὴν πίστιν τὴν ἰσχυρὰν καὶ δυνατὴν· ἢ γὰρ πίστις πάντα ἐπαγγέλλεται, πάντα τελειοῖ· ἢ δὲ διψυχία, μὴ καταπιστεύουσα ἑαυτὴν, πάντων ἀποτυγχάνει τῶν ἔργων αὐτῆς, ὡν πράσσει. Σὺ οὖν δούλευε τῇ εὐχῇ σου, τῇ δυνάμει τῆς πίστεως, καὶ ζῆσθαι τῷ Θεῷ καὶ πάντες οἱ καταφρονήσαντες εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

10. (64) Καὶ εὐξαμένον αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ τῆς δεκάτης ἐντολῆς· Ἄρον ἀπὸ σοῦ πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηρὰν, ἐνδύσαι τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἀγαθὴν, καὶ σεμνήν· ἐνδεδυμένος γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην, μισήσεις τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν. Ἄγρία γὰρ ἐπιθυμία εἰς τάδε ἀνεμπεσεῖ, εἰς λύπην (. . . . ἐὰν μὴ ἦ) συνεντὸς δαπανᾶται ὑπ' αὐτῆς δεινῶς. Δαπανᾷ δὲ τούτους μὴ ἔχοντας ἔνδυμα ἐπιθυμίας ἀγαθῆς, ἀλλ' ἐμπεφυρμένους τῷ αἰῶνι τούτῳ· τούτους οὖν παραδίδουσιν εἰς θάνατον. Καὶ λέγει ὁ Ἀντιόχος· Ποῖα, κύριε, εἰσὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς τὰ παραδιδόντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς θάνατον ; Γνώρισόν μοι, ἵνα φύγω ἀπ' αὐτῶν. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκου-

(63) Vulgo, pessime, ἐκρίζει. **Id.**

(64) Hermæ mandati. 8. 10. Antioch. hom. 74.

σον. (65) Πρῶτον πάντων ἐπιθυμία γυναικῶς καὶ πολυτέλεια πλοῦτου, ἢ ἐστὶ φιλαργυρία, καὶ ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ ματαίων, καὶ μεθύσματος πολλοῦ, διαφόρων γεύσεων, καὶ ἐτέρων τρυφῶν πολλῶν καὶ μωρῶν, καὶ δόξης ἀνθρωπίνης καὶ ματαίας. Πᾶσα τρυφή μωρὰ ἐστὶ καὶ κενὴ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἀπέχεσθαι οὖν δεῖ τῶν ἐπιθυμιῶν τούτων, ἵνα ἀπεχόμενοι ζήσητε τῷ Θεῷ. Ἐὰν δὲ δουλεύσης τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ καὶ ὑποταγῆς αὐτῇ, δύνασαι κατακυριεύσαι τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς καὶ ὑποτάξαι αὐτήν, καθὼς βούλει. Ὁ Ἀντίοχος λέγει· Ἔθελον γυνῶναι ποῖος τρίποιος δεῖ με δουλεύσαι τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ. (66) Ὁ ἐπίσκοπος λέγει· Ἄκουε· Ἔργασαι δικαιοσύνην καὶ ἀρετὴν ἀληθείας καὶ φόβον Κυρίου καὶ πίστιν καὶ ἀγάπην καὶ ταπεινοφροσύνην καὶ ἀκτημοσύνην . . . ἴθην ποιῆσαι τῆς κοσμικῆς . . . ὀπίσθου, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια τοῖς προειρημένοις, ταῦτα ἐργαζόμενος, εὐάρεστος ἔσῃ δούλος Θεοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Πάλιν λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ὁ διάβολος, ὅταν ἴδῃ ὅτι δι' ἑαυτοῦ, τούτεστι διὰ τοῦ ἰδίου λογισμοῦ, οὐδὲν δύναται σε βλάψαι, τότε φέρει πρὸς σὲ ἀσθενεστέρους μοναχοὺς, καὶ δι' αὐτῶν πρόφασιν τινα διαλόγων· ἢ ἔργων, ἢ ἀναπαύσεως, ἢ ζήλου σαρκικοῦ διδωσί σοι, εἰς τὸ σκανδαλίσει καὶ ταραξάει. Σὺ δὲ νοῶν τὸν ἔχθρου εἶναι κατασκευὴν τοῦτο, μὴ ἀρξῆς τὴν εἰς δίκαιοιάν σου λέγειν· Ἐγὼ ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου γένους εἰμι μεγάλου, καὶ οὗτος ἰδιώτης καὶ εὐτελής, κἀγὼ εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔχω πεσεῖν; μᾶλλον δὲ διὰ τοῦτο πρόσπεσε αὐτῷ, μεμνημένος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐντολῆς, ἣτις σοι παρακελεύεται· « Ἐὰν τίς σε ραπίσῃ εἰς τὴν δεξιάν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην, » καὶ μὴ πρότερον αὐτοῦ ἀποστῆς τῶν ποδῶν, ἕως οὗ συγχώρησιν μετ' εὐχῆς παρ' αὐτοῦ δέξῃ, ὅπως τελειός σοι ἀποδοθῆ τῆς ταπεινοφροσύνης ὁ στέφανος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Undecimum mandatum, tristitia vitanda.

11. (67) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ τῆς ἐνδεκάτης ἐντολῆς· Ἄρον ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην· καὶ γὰρ αὕτη ἀδελφὴ ἐστὶ τῆς διψυχίας· καὶ τῆς ὀξυχολίας. Λέγει ὁ Ἀντίοχος· Πῶς, κύριε, ἀδελφὴ ἐστὶν αὐτῆς; Ἄλλο γὰρ μοι δοκεῖ ὀξυχολία, καὶ ἄλλο διψυχία, καὶ ἄλλο λύπη. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Διὰ τί οὐ νοεῖς τὰ λεγόμενά σοι; Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι οὐ νοοῦσιν, οἱ βάλλοντες ἑαυτοὺς εἰς τὰ σαρκικὰ καὶ κοσμικὰ πράγματα. Οὐ νοεῖς ὅτι ἡ λύπη πάντων τῶν παθῶν πονηρότερα ἐστὶ καὶ δεινωτάτη τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα (68) καταφθείρει τὸν ἄνθρωπον (69); Οἱ δὲ φόβον ἔχοντες Θεοῦ καὶ ἐρευνῶντες περὶ Θεοῦ ἔργων καὶ ἀληθείας καὶ τὴν καρδίαν ἔχοντες πρὸς Κύριον, πάντα τὰ λεγόμενα αὐτοῖς τάχιον νοοῦσι καὶ συνοῦσιν, ὅτι καθαρὸί εἰσι καὶ ἀμέριμνοι ἀπὸ πάσης φροντίδος καὶ μερίμνης κοσμικῆς, καὶ οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς.

⁷⁰ Matth. v, 59.

(65) Hic multa omittuntur.

(66) Hæc non omnino similia Hermæ mandato.

(67) Hermæ mandat. 11.

(68) Καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα. Hæc sic La-

divitiarum multarum cupido, quæ est avaritia, nec non multorum vanorumque ciborum, ebrietatis nimie, variorum gulæ irritamentorum, et aliarum plurimarum stultarumque voluptatum : humanæ item vanæque gloriæ. Voluptas quælibet stulta est inanisque servis Dei. Abstinerere itaque convenit a voluptatibus hujuscemodi, ut iis abstinentes, Deo vivatis. Quod si bonæ cupiditati inservieris, eique obsecutus fueris, dominabere prævæ cupiditati, eamque arbitrato tuo tibi subdicias. Tum Antiochus : Scire vellem, ait, quibusnam modis me oporteat bonæ cupiditati inservire. Cui episcopus : Audi, justitiam operare, virtutem tene veritatis, necnon timorem Domini, fidem, charitatem, humilitatem et paupertatem pluris facias (70) quam mundanam vanitatem, et his similia : quæ si operatus fueris, servus Deo acceptus eris in sæcula. Amen.

Iterum ait illi episcopus : Cum videat diabolus non posse se suo Marte, id est per suam cogitationem, tibi nocere, infirmiores ad te monachos adducit ; quorum opera, quamdam tibi præbet occasionem dialogorum, operum, otii, aut carnalis cupidinis, ut in scandalum te et in perturbationem conjiciat. At tu, cum noris has esse inimici insidias, ne cæperis in mente tua dicere : Egone tam præclaro genere oriundus, ad pedes hujusce qui privatus et vulgi homo est, me prosternam? Imo ea maxime de causa procide coram illo, memor justificationis Salvatoris nostri Jesu Christi, qua præcipitur tibi : « Si quis percusserit te in maxillam dexteram, præbe illi et aliam ⁷¹ : » neque ab illius pedibus ante abscesseris, donec veniam ab eo cum oratione impetraris, ut perfecta humilitatis corona doneris in sæcula. Amen.

11. Et postquam ambo peccati sunt, ait illi episcopus : Audi undecimum quoque præceptum. Exige a te omnem tristitiam, nam soror illa est animi dubii et hæsitantis, nec non iracundiæ. Tum Antiochus : Qui, quæso, ait, Domine, soror illius est? Aliud enim videtur mihi iracundia, aliud dubitatio animi, **207** aliud tristitia. Cui episcopus : Quid quod non intelligis quæ dicta sunt? Ii namque non intelligunt, qui sese in carnalia et mundana facinora dejiciunt. Annon intelligis omnium affectuum pessimum esse tristitiam, Deique servis durissimam : quæ plus quam alii omnes (nequitie) spiritus hominem corrumpit? Sane qui Deum timent, divinaque opera ac veritatem scrutantur, et corde Domino adhærent, ii omnia sibi dicta cito intelligunt et percipiunt, quia puri sunt et vacui omni cura et sollicitudine sæculari : nulloque alio tenentur (affectu) quam timore Dei. Nam ubi Dominus

tine exprimuntur apud Hermam : *Et omnium spiritus exterminat et cruciat Spiritum sanctum*

(69) Hic bene multa desunt.

(70) Sic conjectando vertimus.

habitat, illic intelligentia multa. Adhære itaque Domino, et nulla non intelliges. Audi igitur quo pacto tristitia spiritum atterat, et quo pacto contra saluum faciat. Cum homo dubius animi quidpiam aggreditur, quod dubitationis causa præter sententiam ipsi cadit, tum tristitia invadit hominem, Spiritumque sanctum contristat atque angustat. Hinc rursum ubi iracundia occupat hominem, ob rem quamlibet atque multum exacerbat, ita ut in malum quidpiam facinus prorumpat; tunc iterum tristitia ingreditur in cor hominis iracundi, atque de facto suo dolet pœnitetque illum admissi facinoris. Hæc itaque tristitia videtur salutaris, quia eum commissi facinoris pœnitet. Verum utraque res hominem contristat, nempe tristitia, quia res non e sententia cadit, et iracundia, quia flagitium perpetravit: quæ ambæ Spiritum sanctum contristant. Elimina ergo tristitiam, neque contristes Spiritum sanctum in te habitantem: ne forte Deum obsecretur, et a te abscedat. Spiritus namque Dei qui carni nostræ impertitur, carnalem tristitiam non sustinet, neque coarctationem. Sola enim tristitia præteritorum peccatorum affert utilitatem; dum ulterius non peccaveris. Indue hilaritatem, quæ omni floret gratia apud Deum, cui est acceptissima, in eaque lætare. Omnis quippe hilaris homo bona operatur, bona sentit et cogitat, spernitque vanam tristitiam: contra homo tristis assidue irascitur et iniquitatem operatur, nec Dominum precatur, neque mala ipsi constitetur sua. Oratio quippe viri tristitia occupati, ascendere non valet ad altare Dei, quia tristitia insidet in corde ipsius. Tristitia ergo mundana precationi commista, non sinit precationem ascendere puram ad altare. Quemadmodum enim acetum et vinum permista non eandem ferunt ambo voluptatem, sic tristitia cum Spiritu sancto mista, non eandem emittit orationem. Purga igitur te ipse a prava illa tristitia, et vives Deo in sæcula. Amen.

ἀπὸ τῆς λύπης πονηρᾶς ταύτης, καὶ ζήση τῷ Θεῷ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην.

Duodecimum præceptum, Deum timere, diabolum non timere oportet.

12. Postquam autem oraverant, ait illi episcopus: Attente perpende, et ex toto corde tuo convertere ad Dominum, nec diabolus reformides, vis quippe nulla in eo est adversus servos Dei: nam Deus est qui dat victoriam. Diabolus terrorem quemdam solum imprimat, sed terror ille nihil virium habet. Ne formides itaque illum, et a te fugiet. Nec minas illius pertimescas. Perinde enim imbecillus est ut nervi cadaveris. Nec potest dominari Dei servis, qui ex toto corde suo sperant in illum. Pugnare diabolus valet, oppugnare non valet. Si obstiteris illi, superatus fugiet a te cum pudore. Time potius Dominum, qui potest salvum facere et perdere. Ne reformides vel timeas mortem quæ fluxa

Ἄπειρα γὰρ ὁ Κύριος κατοικεῖ, ἐκεῖ καὶ σύνεσις πολλή. Κολήθηται οὖν τοῦ Κυρίου, καὶ πάντων νοήσεις. Ἄκουε οὖν πῶς ἡ λύπη ἐκτρέβει τὸ πνεῦμα, καὶ πάλιν σώζει. Ὅταν ὁ δίψυχος ἐπιθάληται πρᾶξαι τι, καὶ ἀποτύχη διὰ τὴν διψυχίαν αὐτοῦ, ἡ λύπη ἐκπορεύεται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ λυπεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ στενοχωρεῖ αὐτό. Εἶτα πάλιν ὀξύχολία ὅταν κολήθη τῷ ἀνθρώπῳ περὶ πράγματός τινος, καὶ λίαν πικρανθῆ, καὶ ποιήσῃ τι κακόν, πάλιν ἡ λύπη εἰσπορεύεται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὀξύχολήσαντος, καὶ λυπεῖται ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ, ἢ ἐπραξέ, καὶ μετανοεῖ, ὅτι πονηρὸν εἰργάσατο. Αὕτη οὖν ἡ λύπη δοκεῖ σωτηρίαν ἔχειν, ὅτι τὸ πονηρὸν πράξας μετενόησεν. [Ἀμφότεραι δὲ τῶν] πράξεων λυποῦσι τὸν ἄνθρωπον. [ἡ μὲν λύπη, ὅτι] ἀπέτυχε τῆς πράξεως, ἡ δὲ ὀξύχολία, ὅτι ἐπραξέ τὸ πονηρὸν. Ἀμφότερα οὖν λυπηρὰ ἐστὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Ἄρον οὖν ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην καὶ μὴ θλίβε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν σοὶ κατοικοῦν, μήποτε ἐντεύξῃται τῷ Θεῷ, καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην, λύπην σαρκικὴν οὐχ ὑποφέρει, οὐδὲ στενοχωρεῖται. Λύπη γὰρ ἡ ἐπὶ τοῖς πρώτοις ἁμαρτήμασι μόνῃ ἔχει ὠφέλειαν, ἐὰν μὴ πάλιν ἁμαρτήσῃς. Ἐνδύσαι οὖν τὴν ἰλαρότητα, τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάριν παρὰ τῷ Θεῷ καὶ εὐπρόσδεκτον οὖσαν αὐτῷ καὶ ἐντρύψῃσον ἐν αὐτῇ. Πᾶς γὰρ ἰλαρὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται καὶ ἀγαθὰ φρονεῖ καὶ καταφρονεῖ τῆς ματαίας λύπης. Ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε ὀργίζεται καὶ ἀνομίαν ἐργάζεται μὴ ἐντυγχάνων μηδὲ ἐξομολογούμενος τῷ Θεῷ. Πάντοτε γὰρ λυπηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἐντεύξις οὐκ ἔχει δύναμιν τοῦ ἀναθῆναι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ. ὅτι ἡ λύπη ἐγκάθηται εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Μειγμένη οὖν ἡ λύπη ἡ κοσμικὴ μετὰ τῆς ἐντεύξεως οὐκ ἀφήσει τὴν ἐντεύξιν ἀναθῆναι καθαρὰν εἰς τὸ θυσιαστήριον. Ὅσπερ γὰρ ὄξος καὶ οἶνος μεμιγμένα (71) τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν, οὕτω καὶ λύπη μεμιγμένη μετὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν αὐτὴν ἐντεύξιν [οὐκ ἔχει]. Καθάρισον οὖν ἑαυτὸν

12. Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Βλέπε στερεῶς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεψε πρὸς Κύριον (72)· καὶ μὴ φοβηθῆς τὸν διάβολον· δύναμις γὰρ ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ παρέχων τὴν νίκην. Ὁ διάβολος μόνον φόβον ἔχει· ὁ δὲ φόβος αὐτοῦ τόνους οὐκ ἔχει. Μὴ φοβηθῆς οὖν αὐτόν, καὶ φεύξεται ἀπὸ σοῦ, μηδὲ τὴν ἀπειλήν αὐτοῦ δειλιάσῃς. Ἄτονος γὰρ ὡς νεκροῦ νεῦρα. Οὐ δύναται γὰρ καταδυναστεύειν τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ τῶν ἐξ ὅλης καρδίας ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν. Δύναται οὖν ὁ διάβολος παλαῖσαι, καταπαλαῖσαι δὲ οὐ δύναται. Ἐὰν οὖν ἀντιστῆς αὐτόν, νικηθεὶς φεύξεται ἀπὸ σοῦ κατησχυμμένος. Μᾶλλον φοβηθῆτι τὸν Κύριον, τὸν δυνά-

(71) Vulgo, ὄξος οἶνω μεμιγμένον. NOLTE.

(72) Hæc existant sub finem duodecimi Hermæ mandati, sed aliquantum diversa.

μενον οὔσαι καὶ ἀπαλέσαι. Μὴ δειλῶσης, μὴδὲ A
φοβηθῆς τὸν θάνατον, φθαρτὸς γάρ ἐστιν· ἀλλὰ
φοβοῦ τὴν ἁμαρτίαν, προαιρετικὴ γάρ ἐστι. Φύλασσε
σεαυτὸν ἀπὸ τῶν τρίτων μελῶν τοῦ σώματός σου,
ὀφθαλμοῦ, στόματος καὶ ἀκοῆς· μήποτε διὰ τῶν
ὀφθαλμῶν σου φθονερώς καὶ ἀκολάστως προσέχης
τινί, καὶ διὰ στόματος τοῦ μὴ λαλεῖν ποτε ἀσύμφορα,
καὶ ἀκοὴν τῇ ὑγιαινούσῃ [διδασκαλίᾳ ἐπίστρεψε],
μήποτε καταδέξῃ λόγ[ους] ἀσεβεῖς] (73), μήποτε
ἤττηθῆς ἀσυνέτοις λογισμοῖς, ἀκοῆ βλαβερά, καὶ
ἐπιστρέψῃς ὡς κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἐμετόν. Ἄλλὰ
λάβε μᾶλλον εἰς τὴν σὴν ἔννοιαν τὴν ἑσχάτην
ἡμέραν. Οὐ γὰρ μόνος τὸν αἰῶνα βιώσεις, ἀλλὰ τὴν
τότε μνήσθητι συνοχὴν καὶ πωγμὸν καὶ θανάτου
ἔωσαν καὶ ἀπόφασιν Θεοῦ κατεπειγουσαν καὶ ἀγγέ-
λους ἐπισπεύδοντας καὶ ψυχὴν ἐν τούτοις θορυβου- B
μένην καὶ ἅμα τῷ συνειδότη πικρῶς μαστιγουμένην
καὶ πῶρος τὰ ὕδα ἐλεινῶς ἐπιστρέφουσαν. Καὶ τὴν
ἀπαραιτήτων τῆς μακρᾶς ἐκείνης ἀποδημίας ἀνάγκην
διὰγραφόν μοι τῇ διανοίᾳ, τὴν τελευταίαν τοῦ κοινοῦ
βίου κατατροφῆν, ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ
ἔξῃ αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ τῶν ἁγίων.
Ἡξεῖ γὰρ καὶ οὐ παρασιωπήσεται, ὅταν ἔλθῃ ὁ
Κύριος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἀποδοῦναι
ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Μνήσθητι τὸν πύρινον
ποταμὸν, τὸν σκῶληκα τὸν ἀκοίμητον, τὸν δεινὸν
ἔδην, τὸ σκότος τὸ ἐξῆυτερον, τὸν πικρὸν κλαυθμὸν,
τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, τὴν ἀσβεστον κάμινον.
Πάντα γὰρ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα παραστή-
σεται· ὅταν ἡ σάλπιγξ ἐκείνη μέγα τι καὶ φοβερόν
ἤχησασα τοὺς ἀπ' αἰῶνος ἐξ. . . . καθεύδοντας, C
« καὶ ἐκπορεύονται οἱ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες εἰς
ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς
ἀνάστασιν κρίσεως. » Μνήσθητι τῆς τοῦ Δανιὴλ
ὀπτασίας, πῶς ὑπ' ἔφεσιν ἄγει τὴν χρῖσιν, ὅτι, φησὶν,
« Ἔως οὐ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν
ἐκάθισε, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡς χιών, καὶ
ἡ θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡς ἔριον καθαρὸν. Ὁ
θρόνος αὐτοῦ ὡς φλῆξ πυρός· οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ
φλέγον· ποταμὸς πυρός ἐίλεκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ.
Χίλια χιλιᾶδες ἐλειτούργουν αὐτῷ καὶ μύριαι μυ-
ριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ. Κριτῆριον ἐκάθισε καὶ
βίβλοι ἠνεύχθησαν. » Τὰ ἀγαθὰ, τὰ φαῦλα, τὰ φανερά,
τὰ κεκρυμμένα, τὰ πράγματα, τὰ ῥήματα, τὰ ἐνθυ-
μήματα, εὐθέως οὖν εἰς ἐξάκουστον τοῖς πᾶσι, καὶ D
ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις σαφῶς ἀνακαλύψει. Πάντα
γὰρ, ὡς προεῖπον, γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα παρα-
στήσει τῷ βήματι τῷ φοβερῷ. Βλέπε λοιπὸν τὸν
χρόνον ἐν ᾧ δεῖ σε καρπίωσασθαι τὸ ἀμέτρητον αὐτοῦ
ἔλεος, μὴ ἐν ματαιότητι ἀναλώσης, καὶ ἐν πύλαις
ἄβου ζητήσεις τοῦτο καὶ οὐχ εὐρήσεις ὃ ἐν τῷ ὕψει
τῶν ἡμερῶν σου προκειμένον οὐκ ἠθέλησας. Μνή-
σθητι οὖν καὶ ταύτην τὴν φρικτὴν τῆς ἀπολογίας
ἡμέραν τῆς κρίσεως, καὶ ἴδε πῶς μέλλεις ἀπολο-
γεῖσθαι τῷ πλάσαντι σε Θεῷ, ὅτι αὐτὸς ἐστι κρ. τῆς

⁷³ Joan. v, 29. ⁷⁴ Dan. viii, 9, 10.

(73) Supplevimus, διδασκαλίᾳ ἐπίστρεψε. Coll. II
Tim. iv, 3. Vulgo, λογίων ἀσεβεῖς.

est. Sed time peccatum, quod ex voluntate et ele-
ctione procedit. Cave tibi a tribus corporis tui mem-
bris, oculo, ore, auditu. Ne forte aliquem torvis et
invidis oculis respicias, et ore quædam noxia pro-
feras; auditum vero sanæ fidei adhibeto tantum;
ne forte perversum sermonem admittas, vel ex
noxio auditu ab imprudentibus cogitationibus su-
pereris (74), et revertare velut canis ad vomitum
tuum. Sed potius novissimam diem 208 tecum
reputa. Neque enim tu solus in sæculum vives; sed
memento futuræ illius coarctationis suffocationis-
que, horæ obitus, urgentis sententiæ Dei, angelo-
rum festinantium, animæ harumcæ rerum specta-
culo turbatæ, conscientia sua graviter percussæ, et
res hujus sæculi miserabiliter respicientis: atque in-
deprecabilem illius peregrinationis necessitatem in
tua mente describito, nec non postremum commu-
nis hominum vitæ exitum, quo tempore veniet Fi-
lius Dei in gloria sua cum angelis sanctis suis.
Veniet namque et non silebit, cum venerit Domi-
nus judicare vivos et mortuos, et dare unicuique
secundum opera sua. Memento ignei fluminis, ver-
mis qui nunquam moritur, horribilis inferni, te-
nebrarum exteriorum, acerbi luctus, stridoris den-
tium, inextincti camini. Omnia enim nuda et aperta
exhibebuntur, cum tuba illa magnum quid et ter-
ribile personans excitabit eos qui a sæculo dor-
miunt: « et procedent qui bona fecerunt in resur-
rectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resur-
rectionem judicii ⁷⁵. » Memento visionis Danielis:
quo pacto ob oculos ponat iudicium: « Donec,
ait, throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit,
et vestimentum ejus album sicut nix, et capillus
capitis ejus quasi lana munda. Thronus ejus ut
flamma ignis, rotæ ejus ignis accensus: fluvi-
us igneus fluebat in conspectu ejus. Millia millium
ministrabant ei, et decies millies dena millia assi-
stebant ei, iudicium sedit et libri aperti sunt ⁷⁶. »
Tum bona, mala, manifesta, abscondita, facta, dic-
ta, cogitata, derepente omnibus audientibus cum
angelis tum hominibus palam revelabit. Omnia
enim, uti supra dixi, nuda et manifesta exhibebit,
coram terribili tribunali. Vide igitur ne residuum
temporis, quo te oportet immensam ejus misericor-
diam flectere et demereri, in vanitate absumas;
quod postea ad portas inferi exquisiturus et opta-
turus es: nec invenies illud, quod in medio dierum
tuorum cum adesset respuisti. Recordare itaque
horrendum illum diem judicii, quo causam dictu-
rus es, quo pacto dicturus illam es apud Deum qui
te condidit, quia ipse judex est vivorum et mortuo-
rum. Quoniam glorificatum est nomen Patris et Fi-
lii et Spiritus sancti, sicut a principio ita et nunc
et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ζώντων καὶ νεκρῶν, ὅτι δεδόξασται τὸ ὄνομα τῶς

(74) Conjectando sic vertimus.

Πατὴρ καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἐπ' ἀρχῆς καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

13. Completis hisce duodecim præceptis, episcopus ait illi : Incede in hisce præceptis, et cohortare eos qui audiunt ut incedant in illis, ut pura sit eorum penitentia, reliquis diebus vitæ eorum : confidentes se non modo remissionem peccatorum recepturos, sed etiam cœlestis regni hæreditatem, quam faxit Deus ut nos assequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et sancto vivificoque Spiritui, gloria, honor, imperium in sæcula sæculorum. Amen.

14. His auditis præceptis Antiochus, descriptisque quasi in libro in corde suo, festinanter in cœnobium concedit hæc secum reputando : Ne si solus degam extollar, et mibimetipsi noceam, ad obsequendum fratribus me tradam : atque singulorum institutum vitæ contemplatus studioque permotus proficiendi, per Dei gratiam eorum virtutem imitabor. Quod etiam ita factum est. Ingressus enim in cœnobium, ita cum fratribus versatus est, ut arbitraretur se non cum hominibus, sed cum angelis Dei vitam agere ; jussaque omni studio, alacritate, et gaudio compleret : ac omni fastu, superbia et mundanarum rerum memoria eliminata summam exerceret temperantiam, obedientiam, humilitatem, fratrum amorem, taciturnitatem, charitatem ; nihilque aliud cogitaret, quam præcepta monitaque sancti Patris et episcopi Athanasii, et spem in Christum Jesum. Nullique non fratri utile et fructuosum erat, quod hominem cerneret olim in mundo divitem, præclarum, atque omni urbanitate 209 educatum, jam se non putare hominem esse nobilem atque liberum ; sed cum omni vilitate degere. Deumque laudabat qui plura impertit hominibus, quam ipsi petant vel requirant ab eo. Quem cum videret præfectus monasterii, tot tamque præclaris Dei gratia pollere gestis, atque nulla non ornatum esse virtute ; secundo post ingressum suum anno, ipsum constituit monasterii sui apocrisiarium ; ut in urbem pro qualibet necessitate concedens, magna cum pietate ministraret, quam rem fratres omnes comprobarent.

Servus porro Dei Antiochus, repugnare nescius, summa cum pietate, ut ab initio, eam exsecutus est obedientiæ legem ; postulataque omnium fratrum oratione, in urbem concessit, ut omnibus monasterii negotiis vacaret. Repertoque ibi viro sibi olim amico, Ecclesiæ diacono, cui nomen Pistus, apud illum diversabatur, cum officii sui causa concedebat in urbem. Sed invidus dæmon tantam viri solertiam et pietatem conspicatus, illud minime ferens, vide mihi, quæso, quid machinatus sit.

(75) Vide in *Onomastico*, ad vocem Ἀποκρισιάριος.

(76) Ἀπόκρισιον. Eadem est significatio vocis re-

13. Καὶ συντελέσας τὰς δώδεκα ταύτας ἐντολάς, ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς ταύταις καὶ παρακάλει καὶ τοὺς ἀκούοντας πορεύεσθαι ἐν αὐταῖς, ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν· θαρβρύντες, ὅτι λήφονται, οὐ μόνον ἄφθισιν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν κληρονομίαν τῆς ἐπουρανίου βασιλείας, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν· χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' ὃς τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

14. Ταύτας ἀκούσας τὰς ἐντολάς ὁ Ἀντίοχος καὶ γράψας αὐτάς ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ὡς ἐν βιβλίῳ, σπεύσας ὀρθοδρόμησε τῷ κοινόβιῳ, λέγων ἐν ἑαυτῷ· Μήπως κατὰ μόνας οἰκῶν ὑψωθῶ καὶ βλάψω ἑαυτόν· ἀλλὰ μάλλον δίδωμι ἑμαυτὸν εἰς ὑπακοὴν ἀδελφῶν· καὶ θεωρῶν ἐνὸς ἐκάστου τὴν πολιτείαν, ζήλω κρατούμενος κἀγὼ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι τὴν αὐτὴν πλτρωσῶ ἀρετῆν· ὅπερ καὶ γέγονεν· εἰσελθὼν γὰρ εἰς κοινόβιον, οὕτως [ἐπολιτεύσατο] μετὰ τῆς ἀδελφότητος, ὡς νομίζειν αὐτὸν μὴ μετὰ ἀνθρώπων οἰκεῖν, ἀλλὰ μετὰ ἀγγέλων Θεοῦ, καὶ τὰ κελεύόμενα μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ προθυμίας καὶ χαρᾶς ἐποίει. Πάντα τύπον καὶ υπερφανίαν καὶ μνήμην κοσμικὴν ἐκποδῶν ποιήσας, πᾶσαν ἤσκαε· σωφροσύνην, ὑπακοὴν, ταπεινοφροσύνην, φιλαδελφίαν, σωπῆν, ἀγάπην, οὐδὲν ἄλλο ἐννοῶν, εἰ μὴ τὰς ἐντολάς καὶ νοουθεσίας τοῦ ἁγίου πατρὸς καὶ ἐπισκόπου Ἀθανασίου καὶ τὴν ἐλπίδα τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ πάντες ὠφελουνοὶ οἱ ἀδελφοὶ βιέποντες τὸν ἄνδρα ποτὲ μὲν ἐν τῷ κόσμῳ πλούσιον καὶ ἐνδοξον καὶ μετὰ πάσης πολιτείας ἀνατραφέντα, νῦν δὲ μὴ λογίζομενον ἑαυτὸν ἀνθρώπον εὐγενῆ καὶ ἐλεύθερον, ἀλλὰ πᾶσαν εὐτέλειαν ἀσχοῦντα, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν τὴν πλείονα χαριζόμενον τοῖς ἀνθρώποις ὧν αἰτοῦσιν ἢ ζητοῦσιν αὐτόν. Ὅνπερ ἰδὼν ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τοσούτων τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι γέμοντα κατορθωμάτων καὶ πᾶσαν ἀρετὴν ἡμφιεσμένον, τῷ δευτέρῳ ἐνιαυτῷ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ, κατέστησεν αὐτὸν ἀποκρισιάριον (75) τῆς μονῆς. ὅπως ἐξεργάμενος ἐπὶ τὴν πόλιν πᾶσαν χρείαν μετὰ πάσης εὐλαβείας διακονήσῃ, ὥστιν καὶ πᾶσα ἡ ἀδελφότης συνήνεσεν.

Ὁ δὲ δούλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος ἀντιλέγειν μὴ εἰδὼς, μετὰ πάσης εὐλαβείας, ὡς ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ταύτην ἐποίησε τὴν ὑπακοήν· καὶ αἰτήσας εὐχὴν παρὰ πάσης τῆς ἀδελφότητος, ἐξήρχετο λοιπὸν ἐπὶ τὴν πόλιν εἰς πᾶσαν ἀπόκρισιν (76) τοῦ μοναστηρίου. Εὐρῶν δὲ εἰς τὴν πόλιν φιλὸν ἀρχαῖον, διάκονον τῆς Ἐκκλησίας, ὀνόματι Πιστόν, παρ' αὐτῷ ἔμενεν, ὅτε ἤρχετο εἰς τὴν πόλιν προφάσει διακονίας. Ἰδὼν οὖν ὁ φθονερὸς δαίμων τὴν τοσαύτην ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός, καὶ μὴ φέρων, ὅρα τί μηχανᾶται.

sponsum apud sanctum Patrem Benedictum, cap. 51 : Fratres qui pro quovis responso proficiuntur.

15. Θυγάτηρ ἦν μονογενὴς τῷ διακόνῳ· ταύτην ἂ πολλὰκις προσεδρεύσας τις ἀναγνώστης ὀνόματι Ἀλέξανδρος ἐφθειρε· καὶ τῆς κόρης ἐγκύου γενομένης, φοβηθεὶς ὁ ἀναγνώστης τὸν ἐπίσκοπον, καὶ τὴν αἰσχύνην μὴ φέρων, ὑπέθετο τῇ κόρῃ τὴν αἰτίαν τῷ δούλῳ τοῦ Θεοῦ Ἀντιόχῳ ἐπιγράψαι, ᾧ καὶ συνέθετο ἡ κόρη τοὺς πάντας οὕτω πληροφορησαί. Καὶ μεθ' ἡμέρας τεσσαράκοντα τῆς τοῦ παιδίου γεννήσεως φανερὸν γέγονε τῷ ἐπισκόπῳ τὰ κατὰ τὴν κόρην, καὶ προσκαλεσάμενος αὐτὴν ὁ ἐπίσκοπος ἐπυνθάνετο μετὰ πολλῆς ἀπειλῆς τίς ἂν εἴη ὁ τοῦτο πεποιηκώς. Ἦ δὲ ἀπεκρίθη ἀπὸ τοῦ μονάζοντος Ἀντιόχου, καθὼ, φησὶν, ἐν συνηθείᾳ ἐστὶ τοῦ ἐργεσθαι πρὸς ἡμᾶς. Καὶ ἐπίστευσεν ὁ ἐπίσκοπος καὶ πάντες οἱ παρεστῶτες. Καὶ πέμψας μετὰ πολλοῦ θυμοῦ εἰς τὸ μοναστήριον. . . τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ. Μεθ' ὕβρεως [δὲ εἰσελθόντες] μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, ἄλλος μὲν ὕβριζεν αὐτὸν, ἄλλος ἐνέπτυνεν, ἕτερος ὀνειδίξεν. Αὐτὸς δὲ παρέστη τῷ ἐπισκόπῳ. Καὶ ἐρωτηθεὶς περὶ τῆς κόρης καὶ περὶ τοῦ γεγονότος εἶπεν ὁ Ἀντιόχος· Ἐὰν εἴπω τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἀλήθεια μὲν ἐν τῷ ὑμᾶτέρῳ ψεύδει οὐ μὴ πιστευθῆ. Καὶ παροστῶτος ἑαυτοῦ τοῦ ὄχλου, εἶπεν ἡ κόρη κράζουσα· Τί ἔχεις εἰπεῖν; Οὐ δύνασαι ἀρνήσασθαι· ἀπὸ σοῦ γὰρ γεγέννηται τὸ παιδίον· καὶ τί αἰσχύνῃ; ὁμολόγησον δ' ἐποίησας. Τότε στενάξας ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ Ἀντιόχος λέγει· Δότε μοι τὸ παιδίον, καὶ ἴδω, εἰ ἐξ ἐμοῦ γεγέννηται. Καὶ λαθὼν τὸ παιδίον τεσσαράκοντα ἡμερῶν ὄν καὶ κρατήσας ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, ἀνείσας εἰς τὸν οὐρανόν, εἶπε τῷ παιδίῳ· Ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου, εἶπε, παιδίον· Ἐξ ἐμοῦ γεγέννησαι σὺ; Τότε βοᾷ τὸ παιδίον χάριτι τοῦ Θεοῦ μεγάλη τῇ φωνῇ· Οὐχί, δούλε τοῦ Θεοῦ, καθαρὸς σὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ τοῦτο τὸ σκάνδαλον ποιήσας Ἀλέξανδρός ἐστιν ὁ ἀναγνώστης. Τότε ἡ μὲν κόρη, κατανοήσασα τὴν τοῦ Θεοῦ ἐλεγεῖν, παραχρήμα πεσοῦσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἐξέψυξεν. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἀμνησιχακίας χάριν (77) ἤτησατο παρ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἀναγνώστης, πολλὰ ἐπιθεὶς ἑαυτῷ σέθηρα καὶ μακρὰ ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπελθὼν, ἐγκλείσας ἑαυτὸν ἐν κελλίῳ μικρῷ ἕως τῆς τελευταῖας αὐτοῦ ἐν τῇ μετανοίᾳ, τέλειον τῷ Θεῷ ἀπεδίδου τὴν ἐξομολογησὶν χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

16. Καὶ ἐπανερχομένου αὐτοῦ εἰς τὸ μοναστήριον, ἔγγυς τῆς πύλης τῆς πόλεως προσπίπτει αὐτῷ τις πῶτερος γονυπετῶν καὶ λέγων· Δούλε τοῦ Θεοῦ, συγχώρησόν μοι, ὅτι ἐνέπτυσα εἰς τὸ πρόσωπόν σου, πιστεύσας τῇ ἀνόμῳ κόρῃ ἐκείνῃ περὶ τῶν κατὰ σου λεγόντων, καὶ νηστεύω ἐνεκεν τῆς τόλμης ταύτης, καὶ παρακαλῶ τὸν Κύριον. Ὁ δὲ δούλος τοῦ Θεοῦ Ἀντιόχος λέγει αὐτῷ· Μὴ κλαίε περὶ ἐμοῦ μηδὲ νήστευε· ἀλλὰ κλαίε καὶ νήστευε διὰ τὸ ἱμάτιον δ' ἐκλείψας τῆς γυναίκος τῆς χήρας καὶ πτωχῆς πρὸ τριῶν ἡμερῶν· καὶ σὺ ἔχων πέντε ἱμάτια τὰ ἐν τῆς χήρας ἐκλείψας. Τότε ὁ νεώτερος, ἐλεγχθεὶς καὶ φρίξας καὶ θαυμάσας, πῶς φανερὸν γέγονεν ὃ ἐν κρυφῇ καὶ ὑπόρρῳ ἔπραξε μόνος, ἀπέρχεται τρέμων καὶ φέρει τὰ ἴδια πέντε ἱμάτια καὶ τὸ ἐν τῆς χήρας, καὶ

15. Filia diacono erat unica, quam cum frequens inviseret lector quidam, nomine Alexander, vitium ei obtulit : hinc cum puella uterum gestaret, metuens lector episcopi indignationem, nec pudorem ferens, puellæ auctor fuit, ut hoc crimen servo Dei Antiocho ascriberet, cui pollicetur puella se rem omnibus ita narraturam. Elapsis quadraginta a pueri ortu diebus, episcopo innotuere quæ puellam spectabant. Accitit eam episcopus percontatur ingentibus adhibitibus minis, quis esset facinoris auctor. Respondit illa Antiochum esse monachum, qui, inquit, frequens apud nos diversatur. Credidit episcopus, et qui aderant universi, magnaque indignatione permotus, mittit in monasterium qui servum Dei adducant. Ingressis illis cum eo in civitatem, alius eum contumelia afficere, alius in illum spuerre, probris alius onerare. Astitit autem ille coram episcopo, et interrogatus de puella, et de casu isto, ait Antiochus : Si veritatem dixerō, veritati meæ a mendacio vestro minime fides habebitur. At, præserte tota turba, ait cum clamore puella : Quid tibi dicendum superest? non potes rem negare : a te namque genitus puer est : equinam ille pudor? fatere delictum. Tunc ingemiscens servus Dei Antiochus : Date mihi, inquit, puerum, ut videam num a me sit genitus. Accepitque puerum qui quadraginta dierum erat, et cum præ manibus teneret eum, cum ad cælum oculos levasset, ait puero : In nomine Domini dicito puer, num a me genitus sis. Tum, per Dei gratiam, exclamat puer voce magna : Nequaquam, Dei serve, purus tu es coram Deo. Qui vero hoc scandalum fecit, est Alexander lector. Tunc puella, ut se a Deo convictam animadvertit, repente prolapsa ad pedes ejus exspiravit. Rogavitque illum episcopus ut injuriæ memoriam deponeret. Lector autem multis gravibusque sibi impositis ferramentis, ex urbe egressus, in parva sese cellula inclusit, ubi ad mortem usque pœnitentiam agens, perfectam Deo reddidit confessionem, gratia Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula. Amen.

16. Et cum remigraret ille ad monasterium, prope urbis portam, adolescens quidam procidit ad genua ejus hæc dicendo : Serve Dei, veniam mihi concedito, quod in faciem tuam conspuerim, puellæ iniquæ te accusanti dictis fidem habens ; cujus facinoris causa jejuno et Dominum deprecor. At servus Dei Antiochus ait illi : Mei causa ne fleas vel jejunes ; sed fleto et jejunato, ob vestimentum quod ante tres dies furatus es mulieri viduæ atque egenæ. Cumque tibi quinque essent vestimenta, unum illud viduæ subripuisti. 210 Tunc adolescens convictus, ac terrore correptus, miratusque, quo pacto palam id esset, quod clam ille et vespere solus admisisset ; abscedit tremens, affertque sua quinque vestimenta, cum illo ad viduam pertinente ;

(77) Vulgatum, ἤτησα, jam in margine correctum erat. NOLTE.

mulierique dat omnia, rogans ut secum ad genua A servi Dei prociilat. Ut ambos vidit ille prolapsos, et reum ex corde pœnitentem, admisit illum ad osculum sanctum. Aitque adolescens : Volo, domine mi, multis diebus jejunare, quia multa sunt peccata mea. Cui servus Dei : Quo pacto vis jejunare? Tum ille : A mane usque ad vesperum. Aitque illi Antiochus : Quo in loco degis dum ita abstines a cibo? Cui ille : Amicos et negotia mea invisio, hinc paululum dormio, et cum vespera accesserit cibum sumo. Ait illi servus Dei Antiochus : Hoc jejunium non est. Nam si a cibus abstineas, et in aliquem obtrectes, vel quempiam contristes vel calumnieris : aut si post priorem disceptationem injuriæ memoriam retineas ; si item vespere lautam pares cœnam, teque inebries ac turpia perpetres, B aut si horum quidpiam concupiscas ; multo præstabilius tibi est, ut quinquies quotidie comedas, et hisce rebus abstineas, quam ut nihil gustes et hisce rebus te commisceas. Quidam utilitatis affert abstinentia a cibus, si omni alia concupiscentia impleare? An ignoras eum qui suam implet concupiscentiam, vel solum mente, licet externis non satiatur cibus, jam saturum et ebrium esse? Sed si velis temperanter agere et jejunare, ut jejunium tuum Deo sit acceptum, primum omnium observa ut jejunes ab omni pravo sermone proferendo et audiendo : et purga cor tuum ab omni inquinamento, injuriarum memoria, turpis lucri amore. Et qua die jejunaveris, pane, oleribus et aqua contentus esto, gratiasque Deo agas. Computato autem prandii quod eo die sumpturus eras pretio, eroga viduæ, orphano, egeno, qui impleta anima sua, orabit pro te Dominum. Si ergo jejunium, ut præscripsi tibi, persolveris, sacrificium tuum erit acceptum in conspectu Domini, et descriptum in cœlis in die retributionis honorum justis præparatorum. C

μένη ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως τῶν

His auditis adolescens, omnibusque relictis servum Dei vi compulsi ut se reciperet in monasterium. Ac secutus illum, servatisque omnibus quæ ab eo didicerat, atque anno uno in magna temperantia, lacrymis et gemitibus percurso, in pace obdormivit, tradiditque Domino spiritum.

17. Elapsis tribus annis, mox moriturum monasterii præfectum quidam sancti episcopi visum venerunt : rogavitque illos præfectus, ut fratrum amantem, injuriarum immemorem et humilem Antiochum sui loco constituerent : quæ eadem erat fratrum omnium postulatio. Repugnante illo ac collacrymante, magna vi episcopi invitum illum, cum prius ordinasset presbyterum, constituerunt et hegumenum seu præfectum. Ac cum præfectus totum ipsi in Christo fratrum cœtum commendasset, obdormivit in pace. Suscepta igitur hujusmodi cura Antiochus in multo studio, temperantia,

ὅλα δίδωσιν τῇ γυναικὶ παρακαλῶν αὐτῇ σὺν αὐτῷ προσπεσεῖν τῷ δούλῳ τοῦ Θεοῦ. Ἰδὼν δὲ ἀμφοτέρους προσπίπτοντας καὶ ἀπὸ καρδίας τὸν αἴτιον μετανοοῦντα, ἐδέξαντο αὐτὸν ἐν φιλήματι ἁγίῳ. Καὶ λέγει ὁ νεώτερος · Θέλω, κύριέ μου, νηστεῦσαι πολλὰς ἡμέρας, ὅτι πολλὰ εἰσιν αἱ ἁμαρτίαι μου. Λέγει αὐτῷ ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ · [Πῶς] θέλεις νηστεῦσαι ; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ · (78-79) Ἀπὸ τοῦ πρωῖ ἕως ἑσπέρας. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἀντίοχος · Καὶ μὴ τρώγων ποῦ διαγάγεις ; Ὁ δὲ εἶπε · Τοὺς φίλους καὶ τὰ πράγματά μου βλέπω, καὶ πάλιν ὀλίγον καθεύδω, καὶ ὅταν γένηται ἑσπέρα, μεταλαμβάνω. Λέγει αὐτῷ ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος · Τοῦτο οὐκ ἔστι νηστεία. Ἐὰν γὰρ νηστεύσης ἀπὸ βρωμάτων καὶ τινα κακολογήσης ἢ λυπῆσης ἢ διαβάλης, ἢ μνησικακῆσης ἀπὸ προτέρας μάχης, ἢ ἑσπέρας ποιήσης πολυτίμον δεῖπνον, καὶ ἄρξῃ μεθύσκεσθαι, ἢ αἰσχρὰ ἐργάζεσθαι, ἢ κατ' ἔννοιαν ἐπιθυμῆν τι τοιοῦτον · πολὺ συμφέρει σοι πέμπτον τῆς ἡμέρας ἐσθίειν καὶ τοῦτων φείσασθαι, ἢ μὴ γευσάμενον ἐκείνους συμφέρεσθαι. Τίς γὰρ ὠφέλεια βρωμάτων ἀπέχεσθαι, πάσης δὲ ἄλλης ἐπιθυμίας ἐμφορεῖσθαι ; Ἡ οὐκ οἶδας ὅτι πᾶς ὁ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ πληρῶν κατ' ἔννοιαν καὶ ἐκτὸς τῶν ἐξῴθεν βρωμάτων ἦδη κεκόρεσται καὶ μεθύει ; Ἄλλ' εἰ θέλεις ἐγκρατεῦσασθαι καὶ νηστεῦσαι, ἵνα ἡ νηστεία σου δεκτὴ ᾖ τῷ Θεῷ, πρῶτον πάντων φύλαξαι νηστεύειν ἀπὸ παντὸς ῥήματος πονηροῦ καὶ ἀκοῆς πονηρᾶς, καὶ καθάρσιόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ καὶ μνησικακίας καὶ αἰσχροκερδεῖας. Καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἢ νηστεύεις ἀρξέσθητι ἄρτω καὶ λαχάνοις καὶ ὕδατι, εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ. Συμφηφίσας δὲ τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης τοῦ ἀρίστου οὐ ἐμῆλλες ἐσθίειν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ὅς τις χήρα ἢ ὄρφανῶν ἢ στερουμένων · (πρὸς) ὃν δὴ σαφῶς ἐμπλήσας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, εὐξεται ὑπὲρ σοῦ πρὸς Κύριον. Ἐὰν οὖν τελήσης τὴν νηστείαν, ὡς ἐνετειλάμην σοι, ἔσται ἡ θυσία σου δεκτὴ ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἐγγεγραμῆτοιμασμένων ἀγαθῶν τοῖς δικαίοις.

Таῦτα ἀκούσας ὁ νεώτερος, καὶ καταλείψας πάντα, ἐβίασατο τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὴν μονήν. Καὶ ἀκολουθήσας αὐτῷ, πάντα ὅσα ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ φυλάξας, ἐν πολλῇ ἐγκρατεῖᾳ καὶ δάκρυσι καὶ στεναγμοῖς πληρώσας ἐνιαύσιον χρόνον, ἐν εἰρήνῃ D ἐκοιμήθη, παραδούς τὸ πνεῦμα τῷ Κυρίῳ.

17. Καὶ μετὰ τρία ἔτη, μέλλοντος τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τελευτῆν, ἦλθον εἰς ἐπίσκοπον αὐτοῦ τινες ἄγιοι ἐπίσκοποι · καὶ παρεκάλει αὐτούς ὁ ἡγούμενος, ὅπως ἀντ' αὐτοῦ τὸν φιλάδελφον καὶ ἀμνησίκακον καὶ ταπεινόφρονα Ἀντίοχον καταστήσωσι · καὶ πᾶσα δὲ ἡ ἀδελφότης συμπαρεκάλει. Τοῦ δὲ ἀντιλέγοντος καὶ ὀδυρομένου, μετὰ πολλῆς βίας καὶ ἀνάγκης χειροτονήσαντες τοῦτον οἱ ἐπίσκοποι πρεσβύτερον κατέστησαν καὶ ἡγούμενον. Καὶ παραθέμενος αὐτῷ ὁ ἡγούμενος πᾶσαν τὴν ἐν Χριστῷ ἀδελφότητα, ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ. Λαβὼν οὖν τὴν φροντίδα ὁ Ἀντίοχος, ἐν πολλῇ σπουδῇ καὶ ἐγκρατεῖᾳ καὶ ἀγρυπνίᾳ

καὶ εὐχαῖς διετέλει· πολλά τε [ἐνδοξα] καὶ κατορθώματα διεπετέλει ὁ Χριστός.

18. Καὶ μετὰ δύο ἔτη τοῦ ἠγήσασθαι αὐτὸν τῆς μονῆς δύο ἀδελφοὶ ὀλιγόψυχοι κοινῇ γνώμῃ ἐξῆλθον τοῦ μοναστηρίου, καὶ ἐπέστρεψαν ὡς κύνων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἐμετὸν σπαταλῶντες καὶ ἐντροφῶντες ἐπὶ ταῖς βιωτικαῖς ἀσελγείαις. Καὶ ταῦτα μαθὼν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος πάνυ ἐθλίψεν ἑαυτὸν θρηγῶν τοὺς δύο ἀδελφούς, καὶ ἐδέετο περὶ αὐτῶν τοῦ Κυρίου. Ψαλλόντων δὲ αὐτῶν τὴν ἐνάτην, ὡς ἔκλινε τὰ γόνατα σὺν τοῖς ἀδελφοῖς, γέγονεν ἐν ἐκστάσει, καὶ παραλαμβάνεται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ὑπὸ ἀγγέλου. Καὶ πολλῆς ὥρας παρελεύσεως, καὶ μὴ ἐγειρομένου αὐτοῦ, ἐγείρεται ὁ δευτεράριος αὐτοῦ, καὶ μετ' ἐπιεικειᾶς παρεκάλει ἀναστῆναι, καὶ τελέσαι τὴν λειτουργίαν τῆς εὐχῆς. Ὡς δὲ εἶδον, ὅτι οὐκ ἦν φωνὴ καὶ οὐκ ἦν ἀκρόασις, ἐγνώρισαν ὅπτασίαν αὐτὸν βλέπειν καὶ ὑπεχώρησαν ἀπ' αὐτοῦ πληρώσαντες τὸν κανόνα. Μέλλοντος δὲ δύνειν τοῦ ἡλίου κράζας εἶπεν· Δόξα σοι, ὁ Θεός, δόξα σοι. Τότε προσῆλθον αὐτῷ πάσα ἡ συνοδία, ἰκετεύουσα μηδὲν ἀπ' αὐτῶν κρῦψαι, ὧν ὁ Θεὸς αὐτῷ ἀπεκάλυψεν. Καὶ μὴ δυνήθεις κρῦψαι διὰ τὴν πολλὴν ὄχλησιν τῶν ἀδελφῶν, ποιήσας εὐχὴν, ἤρξατο λέγειν· Παραληφθεὶς χάριτι Χριστοῦ ὑπὸ ἀγγέλου (80) ἦλθον εἰς πεδῖον, καὶ [δείκνυστέ μοι] παῖδα νεανίσκον ἐνδεδωμένον σύνθεσιν ἐνδυμάτων κροκέων, βόσκοντα πρόβατα πολλά λίαν· καὶ τὰ πρόβατα ταῦτα ἦν ὡσεὶ τρυφῶντα καὶ λίαν σπαταλῶντα καὶ ἰλαρὰ, σκιρτῶντα ὡς κἀκεῖ. Καὶ αὐτὸς ὁ ποιμὴν πάνυ ἰλαρὸς ἐπὶ τῷ κομίνῳ αὐτῷ ἦν καὶ περιέτρεχε τὰ πρόβατα. Καὶ ἄλλα πρόβατα εἶδον σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα ἐν τόπῳ ἐνί, οὐ μέντοι σκιρτῶντα. Καὶ λέγει μοι· Βλέπεις τὸν ποιμένα τοῦτον; Βλέπω, φησὶ, Κύριε. Οὗτος, φησὶν, ἄγγελος τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐστίν· οὗτος ἐκτρίβει τὰς ψυχὰς τῶν θούλων τοῦ Θεοῦ καὶ καταστρέφει ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀπατῶν αὐτὰς ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς πονηραῖς, ἐν αἷς ἀπόλλυνται ἐπιλανθανόμενοι τῶν ἐντολῶν τοῦ ζῶντος τοῦ Θεοῦ καὶ πορευόμενοι ταῖς ματαίαις τρυφαῖς καὶ ἀπάταις τοῦ βίου τούτου. Διὸ καὶ ἀπόλλυνται ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τούτου εἰς θάνατον (81) καὶ καταφθοράν. Λέγω αὐτῷ· Οὐ γινώσκω, Κύριε, τί ἐστίν, εἰς θάνατον καὶ καταφθοράν. Καὶ λέγει μοι· Ἄκουε, φησὶν, ἃ εἶδες. Πρόβατα ἰλαρὰ καὶ σκιρτῶντα οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τέλος καὶ παραδεδωκότες ἑαυτοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐν τούτοις οὖν μετάνοια ζωῆς οὐκ ἔστιν, ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοὺς βλασφημεῖται. Τῶν τοιούτων ἡ ζωὴ θανάτος ἐστίν. Ἄ δὲ εἶδες μὴ σκιρτῶντα, ἀλλὰ καὶ ἐν τόπῳ βοσκόμενα, οὗτοί εἰσιν οἱ παραδεδωκότες μὲν τῇ τρυφῇ καὶ ἀπάτῃ ἑαυτοὺς, εἰς δὲ τὸν Κύριον μὴ βλασφημήσαντες. Οὗτοι οὖν κατεφθαρμένοι εἰσιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας· ἐν τούτοις ἐλπίς ἐστὶ μετάνοιας, ἐν ἣ δύνανται ζῆσαι. Ἡ καταφθορὰ οὖν ἐλπίδα ἔχει ἀναστάσεως ἕως τίνος· ὁ δὲ θάνατος ἀπώλειαν ἔχει αἰῶνον.

(80) Hic locus Latine tantum legitur apud Hermam Pastorem l. iii, simil. 6, p. 63, ubi sic habetur : *Et venimus in quemdam campum, et illic ostendit mihi juvenem pastorem vestitum synthesesim ve-*

A vigiliis et orationibus perseverabat : multaque præclara gesta per eum Christus operabatur.

18. Post duos vero sæ in monasterio præfecturæ annos, duo pusillanimes fratres, communi sententia ex monasterio egressi, reversi sunt ut canes ad vomitum suum, sese dantes voluptatibus, deliciis et lasciviis hujus sæculi. His compertis servus Dei Antiochus, multum sese maceravit, ambos illos deplorans fratres, ac Dominum illorum causa precatus est. Psallentibus autem illis nonam, ubi una cum fratribus genua flectebat, raptus est in extasin, animaque ejus arripitur ab angelo. Multo elapso temporis spatio, cum nondum expergisceret, surgit secundarius ejus, leniterque hortatur ut exsurgat, orationisque ministerium persolvat. Conspicati autem nec vocem nec auditum esse, intellexere visionem illum contemplari, ac completo canone 211 abscessere ab illo. Cum autem immineret solis occasus, cum clamore ait : Gloria tibi, Deus, gloria tibi. Tunc accessit omnis cœtus, rogavitque nihil ut celaret eorum quæ Dominus sibi revelasset. Et cum præ importunitate fratrum celare non posset, facta prius oratione, ita orsus est : Raptus per Domini gratiam ab angelo veni in agrum quemdam. Ostenditque ille mihi adolescentem quemdam indutum synthesi croceorum vestimentorum, qui quamplurimas pascebat oves : erantque oves illæ delicias, admodumque luxuriantes et hilares, hinc atque hinc exsultantes. Ipseque pastor multum hilaris in ovili degebat suo, et oves circuibat. Aliasque vidi oves luxuriantes et delicias uno in loco, nec tamen exsultantes. Aitque mihi : Viden' hunc pastorem? Video, inquam, Domine. Hic est, ait, angelus voluptatis et fallaciæ. Hic atterit animas servorum Dei, et avertit a veritate, malis decipiens illas concupiscentiis, in quibus illæ pereunt immemores mandatorum Dei viventis, incedentesque in vanis voluptatibus et fallaciis hujus vitæ. Quapropter disperunt, ab hoc angelo in mortem et corruptionem deductæ. Tum ego : Ignoro, Domine, quid sit in mortem et corruptionem. Dixitque mihi : Audi et percipe quæ vides : Oves hilares illæ et exsultantes, hi sunt qui a Deo ad finem usque avulsi sunt, et sese concupiscentiis hujus sæculi tradiderunt. In his itaque nulla est pœnitentia de vita sua, quia etiam nomen Domini propter illos blasphematur. Harum vita mors est. Quas autem vidisti non exsultantes, et in loco suo pascentes, hi sunt qui sese quidem voluptati et fallaciæ dediderunt, sed in Dominum non blasphemavere. Hi quidem corrupti et a veritate ducti sunt, in his tamen spes est pœnitentiæ, in qua vivere possunt. Earum itaque corruptio non est sine spe resurrectionis, usque ad certum temporis spatium. Mors autem æternum est exitium.

stimentorum colore coccineo. Et cætera bene multa quæ scriptor iste ex Gr. Hermæ textu, qui adhuc supererat suo ævo, ad verbum mutuatus est.

(81) Hermas, ad defectionem.

19. Rursus paululum processimus, et ostendit mihi alium pastorem statura præaltum, efferaque specie, indutum caprina pelle alba, qui peram habebat humero impositam, ac præduram nodosamque virgam, torvoque erat aspectu, ita ut reformidarem illum. Hic itaque pastor oves accepit a primo pastore illo adolescente, illas scilicet, delicias, luxuriantes, nec exsultantes, ac coniecit illas in quemdam præruptum locum, spinis et tribulis perplexum, ita ut non possent oves a tribulis illis et spinis sese extricare, sed in ipsis complicarentur, ac miserime agerent, ab illo etiam lancinatæ, atque ultrò citroque compulsæ. Nullam denique concedebat requiem, nec ut quodam loco consisterent. Cum illas ita verberatas et misere afflictas conspicerem, dolebam pro illis quia valde cruciabantur, nec intermissionem ullam habebant. Angelum meum loquentem percunctor: Domine, quis hic pastor est, ita immitis et acerbus? Aitque mihi: Hic est angelus ultionis, qui e numero est angelorum iustorum, constitutus ad ultionem. Hic excipit eos qui a Deo aberrarunt, et incesserunt in concupiscentiis suis. Atque illos pro merito suo ulciscitur, atrocibus et variis affligens suppliciis. Tum ego: Scire cupio, Domine, quæ et qualia sint varia illa supplicia. Audi, inquit ille, varia supplicia et tormenta, sæcularia sunt tormenta. Cum enim sese homines a Deo separaverint, rati se in quiete et divitiis versaturos, tunc pœnas luunt, et alii quidem multantur, alii egeni evadunt, alii in infirmitates plurimas cadunt et in seditiones, alii ab inferioribus contumelia afficiuntur, et alia iis similia contingunt. Plurimi namque qui tumultuose consilia agitant, in multa negotia conjiciuntur, nihilque illis prospere cadit, quod indigne serunt ipsi: ignorantque ideo se minus prospere rem agere, quod mala **212** perpetrarint: ac demum Dominum incusant, nec sustinent reliquis vitæ suæ diebus ad Deum converti atque illi puro corde servire. Quod si resipiscant pœnitentiamque agant, tunc intelligunt mala sua opera in causa fuisse quod non prospere rem gesserint, atque ita Domino gloriam referunt, ut justo iudici, a quo jure afflicti, et iuxta opera sua castigati sunt. Audi itaque vim utriusque, voluptatis scilicet et supplicii. Voluptatis fallaciæque una est hora; supplicii autem horæ triginta, quæ dierum vim habent. Si quis ergo die una voluptati vacet et pro ea re cum eo expostuletur, atque uno die crucietur, dies illa cruciatus anni integri vim habet. Quot igitur quisque dies voluptati sese dederit, tot annis cruciabitur. Vides ergo voluptatis et fallaciæ tempus nihil esse, supplicii vero et cruciatus longissimum. Qui voluptati vacat et fallaciæ huiusmodi, ac pro libidine agit, is magna indutus est amentia. Pro voluptate namque et fallacia cuiusque diei, magnum luet supplicium, annum scilicet pro qualibet die. Dixique angelo: Quales vo-

19. Πάλιν προέβημεν μικρὸν, καὶ δείκνυσαι μοι ἕτερον ποιμένα μέγαν, ὡς ἄγριον τῇ ἰδέᾳ, περικεῖμενον δέρμα ἀγρίου λευκόν, καὶ πήραν τινὰ εἶχεν ἐπὶ τὸν ὦμον καὶ ῥάβδον σκληρὰν λίαν καὶ ὄζους ἔχουσαν· καὶ τὸ βλέμμα εἶχε πικρὸν, ὥστε φοβηθῆναι με αὐτόν. Οὗτος οὖν ὁ ποιμὴν παρελάμβανε τὰ πρόβατα ἀπὸ τοῦ ποιμένος τοῦ πρώτου τοῦ νεανίσκου, ἐκεῖνα τὰ σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα, μὴ σκιρτῶντα δὲ, καὶ ἔβαλλεν αὐτὰ εἰς τινα τόπον κρημνῶδη καὶ ἀκανθῶδη καὶ τριβόλῳδῳ ὥστε ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων μὴ δύνασθαι ἐκπλέξαι τὰ πρόβατα, ἀλλ' ἐμπλέκεσθαι ταῖς ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις καὶ λίαν ἐταλαιπύρουν δαιρόμενα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὧδε κάκει περιέλαυνεν αὐτὰ καὶ ὄλωσ ἀνάπαυσιν αὐτοῖς οὐκ ἐδίδου, οὐδὲ ἴσταντο. Βλέπων οὖν αὐτὰ ἐγὼ οὕτω μαστιζόμενα καὶ ταλαιπωρούμενα, ἐλυπούμην ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι οὕτως ἐβασανίζοντο καὶ ἀνοχὴν ὄλωσ οὐκ εἶχον. Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ τῷ μετ' ἐμοῦ λαλοῦντι· Κύριε, τίς ἐστὶν οὗτος ὁ ποιμὴν, ὁ ἀσπλαγχνος καὶ πικρὸς; Καὶ λέγει μοι· Οὗτός ἐστιν ὁ ἄγγελος τῆς τιμωρίας· ἐκ δὲ τῶν ἀγγέλων τῶν δικαίων ἐστὶ, τεταγμένος δὲ ἐπὶ τῆς τιμωρίας. Παραλαμβάνει οὖν τοὺς ἀποπλανηθέντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πορευθέντας ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῶν, καὶ τιμωρεῖται αὐτούς, καθὼς ἄξιοι εἰσιν, δειναῖς καὶ ποικίλαις τιμωρίαις. Λέγω αὐτῷ· Ἥθελον γινῶναι, Κύριε, τὰς ποικίλας ταύτας τιμωρίας, ποταπαὶ εἰσιν. Ἄκουε, ψφὸν· Αἱ ποικίλαι τιμωρίαι καὶ βάσανοι βιωτικαὶ εἰσι βάσανοι. Ἐπὶ γὰρ ἀποστῶσι τοῦ Θεοῦ νομιζόντες ἐν ἀναπαύσει εἶναι καὶ πλούτῳ, τότε τιμωροῦνται οἱ μὲν ζημιούμενοι, οἱ δὲ ὑστερούμενοι, οἱ δὲ ἀσθενεῖαις ποικίλαις περιπίπτουσι, ἄλλοι ἐν ἀκαταστασίαις, ἕτεροι ὀδριζόμενοι ὑπὸ ἐλαττόνων, καὶ ἐτέραις ποικίλαις πράξεσι. Πολλοὶ γὰρ ἀκαταστάντες ἐν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν ἐπιβάλλονται εἰς πολλὰ πράγματα καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὄλωσ ἀποβαίνει (82), καὶ δυσχεραίνουσι, καὶ οὐ γινώσκουσιν, ὅτι διὰ τὰ πονηρὰ ἃ ἐπραξαν οὐκ εὐοδοῦνται καὶ λοιπὸν αἰτιῶνται τὸν Κύριον καὶ οὐκ ἀνέχονται τὰς λοιπὰς ἡμέρας αὐτῶν ἐπιστρέψαντες δουλεῦσαι τῷ Θεῷ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ. Ἄν δὲ μετανοήσωσι καὶ ἀνανήψωσι, τότε συνιώσιν, ὅτι διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν τὰ πονηρὰ οὐκ εὐοδοῦντο καὶ οὕτω δοξάζουσι τὸν Κύριον, ὅτι δικαίως κριτῆς ἐστὶ, καὶ δικαίως ἔπαθον, καὶ ἐπαιδεύθησαν κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν (83). Ἄκουε οὖν ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν, τῆς τρυφῆς καὶ τῆς βασάνου. Τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἀπάτης ὁ χρόνος ὥρα ἐστὶ μία, τῆς δὲ βασάνου ὥραι τριάκοντα ἡμερῶν δύναμιν ἔχουσαι. Ἐάν οὖν μίαν ἡμέραν τις τρυφήσῃ καὶ ἀπαιτηθῇ, μίαν δὲ ἡμέραν βασανισθῇ, ἐνιαυτοῦ ὀλοκλήρου ἰσχὺν ἔχει ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη τῆς βασάνου. Ὅσας οὖν ἡμέρας τρυφήσῃ τις, τοσούτους ἐνιαυτοὺς βασανισθῆσεται. Βλέπεις οὖν, ὅτι τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος οὐδὲν ἐστὶ, τῆς δὲ τιμωρίας καὶ βασάνου πολὺς. Ὁ τρυφῶν καὶ ἀπατώμενος καὶ πράσων ἃ βούλεται πολλὴν ἀφροσύνην ἐνδέδεται· ἀντὶ γὰρ τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐκάστης ἡμέρας ἀποτελεῖ βάσανον μεγάλην, ἐνιαυτὸν τῇ

(82) Vulgo, ὄποθ. NOLTE.

(83) Hic complura omittuntur, quæ leguntur apud Hermam.

ἡμέρα. Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ· Ποῖαί τρυφαί εἰσι βλαβεραὶ, λέγε μοι. Πᾶσα πράξις σαρκικῆ, τρυφή ἐστὶ (84). Νῦν ἡδέως ποιεὶ αὐτήν. [Ὁ γὰρ] ὀξύχολος τῷ ἑαυτοῦ πάθει τὸ ἱκανὸν ποιῶν τρυφᾷ, ὁμοίως καὶ ὁ μαιχρὸς καὶ ὁ μέθυσος καὶ ὁ κατάλαλος καὶ ὁ ψεύστης καὶ ὁ πλεονέκτης καὶ ὁ ἀποστερητῆς καὶ ὅσα τοιαῦτα. Τρυφῶσι γὰρ ἐν τῇ αὐτῶν πράξει. Αὐταὶ δὲ αἱ πράξεις βλαβεραὶ εἰσι τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Εἰσὶ δὲ καὶ τρυφαὶ σώζουσαι τοὺς ἀνθρώπους. Πολλοὶ γὰρ ἀγαθὰ ἐργαζόμενοι τρυφῶσιν. Αὕτη οὖν ἡ τρυφή τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ περιποιεῖται ζωὴν, αἱ δὲ προειρημέναι τρυφαὶ βάσανον. Ταῦτά μοι φανερώσας ὁ ἄγγελος ἀπέστρεψέ με εἰς τὸν τόπον μου. Δοξάσωμεν οὖν, ἀδελφοί, τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν· πῶς μακρόθυμος καὶ εὐσπλαγχνὸς ἐστὶν ἐπὶ τῇ τῶσαύτη κακίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

20. Καὶ μετ' ἄλιγον χρόνον οἱ δύο ἀδελφοὶ οἱ ἐξεληθόντες τοῦ μοναστηρίου ἐνέπεσαν εἰς πειρασμὸν καὶ θλίψεις. Τῷ γὰρ ἐνὶ ἔλκος ἀνεφάνη εἰς τὴν πλευράν, καὶ εἰσελθὼν εἰς νοσοκομεῖον εἰς δύο μῆνας τρίτον χειρουργήθη ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐθεραπεύθη. Τῷ δὲ ἐτέρῳ ἐμπέσοντι μετὰ τῶν στασιασῶν συνέθη νώτω καὶ κοιλίᾳ μαστιγωθέντι σιδηροδέσιμον ἐμβληθῆναι ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἐν σκότει διαγείναι ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ εὐχὴ τοῦ ὁσίου Πατρὸς Ἀντιόχου ἐδυσώπει τὸν ἐλεήμονα Θεὸν, μεθ' ἡμέρας ἔδωκεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐξεβλήθη ἐν τῇ φυλακῇ. Καὶ πάλιν ἐκεῖνος, ἀπελθὼν ἐν τῷ νοσοκομείῳ, ἐτι ἐν τῇ ἀλγηδόνι ὄντα τὸν ἀδελφὸν διαδαστάζων ἄλιγον τῇ χειρὶ ἀναπαυόμενον ἤγαγεν εἰς τὸ μοναστήριον· καὶ ὡς ἐσημάνεν ὁ θυρωρὸς, εὔρε τοὺς ἀδελφοὺς πρὸ τοῦ πυλῶνος, καὶ εὐχαριστήσας τῷ φιλανθρωπῷ Θεῷ ἐδέξατο αὐτούς. Καὶ εὐχὴν ἐπ' αὐτοὺς ποιήσας παραχρῆμα ὑγείης τῷ σώματι ἀποκατέστησε. Καὶ λοιπὸν μετανοοῦντες ἐφ' οἷς ἔπραξαν ἐν πολλῇ ἀσκήσει δακρυόεντες τε καὶ ἀγρυπνοῦντες διετέλουν ἐν πολλῇ ταπεινοφροσύνῃ. Καὶ οὕτω μετὰ τρεῖς ἐνιαυτοὺς μετ' εἰρήνης καὶ ἀγαθῆς ἐξομολογήσεως ἐκοιμήθησαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

21. Ἄλλοτε καθήμενος καὶ ἀναγινώσκωντος αὐτοῦ τὴν βίβλον τῶν ἐντολῶν τοῦ ὁσίου Πατρὸς καὶ ἐπισκόπου Ἀθανασίου μετὰ φωνῆς καὶ ἡδονῆς πολλῆς, εἰς τῶν ἀδελφῶν, ἀκροασάμενος ἀκριβῶς ὄλας, λέγει (85)· «Κύριε, αἱ ἐντολαὶ αὐταὶ μεγάλαι καὶ καλαὶ καὶ δυναταὶ εἰσι, δυνάμεναι εὐφραίνει τὴν καρδίαν τοῦ δυναμένου τηρῆσαι αὐτάς. Οὐκ οἶδα, κύριε, εἰ δύνανται αἱ ἐντολαὶ αὐταὶ ὑπὸ πολλῶν φυλαχθῆναι, διότι σκληραὶ εἰσιν. » Ἐμβλέψας δὲ αὐτὸν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ μετὰ πολλῆς αὐστηρίας εἶπεν· «Ἀναθρε, ἀκηδιστά, ῥάθυμο καὶ ὀλιγόψυχε, οὐκ οἶδας, ὅτι, ἰὰν ἐν σοὶ ἑαυτῷ προθῆ, ὅτι δύνανται φυλαχθῆναι, εὐκόλως αὐτάς φυλάξεις, καὶ οὐκ ἔσονται σκληραὶ; Εἰ δὲ ἀναθῆ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου μὴ δύνασθαι αὐτάς ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι, οὐ

luptates noxiæ sunt, dicito mihi. Omne carnale opus voluptas est : nam iracundus, cum suo affectui facit satis, voluptatem percipit : similiterque mœchus, temulentus, obrectator, mendax, avarus, defraudator, et si qui alii. Voluptatem namque in suo opere percipiunt. Hæc autem opera noxia servus Dei sunt. Sunt autem et voluptates quibus homines salutem consequuntur. Multi namque bona operando voluptatem habent. Quæ voluptas servis Dei vitam adipiscitur ; prædictæ autem voluptates, cruciatum. Hæc cum mihi declarasset angelus, in meum me locum reduxit. Gloriam itaque referamus, fratres, clementiæ Dei, qui ita longanimis est, ita misericors erga tantam hominum malitiam. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

20. Modico autem elapso tempore, duo illi fratres qui ex monasterio egressi fuerant, inciderunt in tentationem et in calamitates. Alteri enim excrevit ulcus ad latus, atque ingressus in nosocomium seu infirmorum hospitium intra duos menses ter medici manu curatus, neque ita sanatus est. Alter vero cum in seditiosos incidisset, a dorso, et a ventre verberatus, ferro onustus in carcerem coniectus est, atque in tenebris degit multis diebus. Cum autem oratio sancti Patris Antiochi miseratorem Deum placasset, Christi beneficio eductus ille ex carcere, cum ad nosocomium venisset, fratrem alium adhuc dolore laborantem, paulum sustentans, manuque sibi innixum, deduxit ad monasterium : ac cum illi rem indicasset ostiarius, invenit ante ostium fratres illos, gratiasque hominum amanti Deo agens, homines suscepit. Atque facta super illis oratione, statim sanitati corporeæ restituit. Ac demum pœnitentiam agentes de delictis suis, in multa exercitatione, lacrymis, vigiliis, magnaque humilitate perseverarunt. Ingressisque tribus annis, cum pace et bona confessione, obdormierunt in Christo Jesu, cui gloria in sæcula. Amen.

21. Alio tempore sedente illo ac legente librum præceptorum sancti Patris et episcopi Athanasii alta voce et cum grandi voluptate, quidam ex fratribus cum singula attentè audivisset, ait illi : « Domine, hæc præcepta, magna, pulchra, et valida sunt, possuntque delectare cor ejus qui ea complere valet ; sed nescio, domine, an possint plurimi ea servare, dura namque sunt. » Istum intuitus servus Dei, magna cum severitate ait : « Ignave, piger, desidioso et pusillanimis, nonne vides te, si tibi ante proposueris posse illa observari, facile illa observatum, nec tibi fore illa dura et difficilia ? Quod si cum corde tuo reputaveris, non posse illa ab homine observari, nunquam observaturus es. Annon nosti Dei gloriam, quanta, quam va-

(84) Hic paululum variat textus.

(85) Hæc ex libro II Herimæ, mandato 12, hinc inde consarcinata sunt.

lida, quam mirabilis illa sit; quod scilicet mundum **A**
213 creaverit propter hominem, potestatemque
 illi dederit ut dominaretur omnibus quæ sunt su-
 per terram? Quid igitur horum omnium homo do-
 minus est, omnibusque imperare valet; æqua ra-
 tione non poterit hisce præceptis dominari? Quo-
 modonam David gigantem alienigenam, hominemque
 bellatorem, omni arinorum genere instructum su-
 peravit? nonne solo proposito, ac fide ex corde
 procedente? Ipse solus hæc Deo obtulit. Deus au-
 tem visa ejus alacritate, ac fide in corde ejus in-
 sita, necnon spe, ipse tandem victoriam præstitit,
 uniusque adolescentis manu inimicum prostravit.
 Et discito non Davidem, sed Deum id operis per-
 fecisse. Cogita Stephanum primum martyrem, quot
 lapides a quot hominibus injectos exceperit, ac
 nisi ipse Dominum Christum precatus esset, nequa-
 quam ipsi tradidisset spiritum. Cur de viris loqui-
 mur? Juditham mihi considera, adeuntem Holo-
 phernem, nec de sua cogitantem infirmitate, non
 de decoro, vel de periculo suo. Nequaquam dixit
 in semetipsa: Tot viri in urbe sunt robusti, præva-
 lidi, prudentes, artificiosi; quorum nemo hoc faci-
 nus tentare audet: et ego omnium imbecillima,
 illud aggrediar? Nihil ejusmodi cogitavit. Sed cum
 omni alacritate et fide, ad omnipotentem Deum
 cum fiducia accessit; ac Deus qui omnia potest,
 acceptam ejus habens fiduciam, quod reliquum
 erat ipse perfecit. Nam miserator Deus non corporis
 robur, sed propositum, studium et patientiam
 requirit. Abscedat itaque humana omnis occasio
 et conatus: non dicendum quippe Deo est: Infirmus
 sum. Deus namque non robur a te requirit,
 sed cordis propositum. Dic mihi, quam habuit vim
 latro ille ligno confixus a dextris Christi? Nonne
 in infernum perrecturus erat? Et mulier quæ Do-
 minum unguento unxit, et lacrymis rigavit pedes
 ejus, nonne proposito et fide sua solum salva facta
 est? Nolo de Thecla loqui vel de reliquis mulieribus,
 quæ in futuro sæculo cum gloria coronatæ
 prope Christum collocabuntur. Pusillanimes autem
 et pigri cum pudore pergunt ad supplicium æternum.
 Itaque omnibus hisce præceptis adimplendis
 superior est homo, qui Dominum habet in corde.
 Qui autem in labiis tantum habent illum, corde-
 que excæcato, ob inertiam suam procul Domino
 sunt, his præcepta ista dura sunt et difficilia. Po-
 nite igitur indesinenter, o pusillanimes et fide le-
 vissimi, Dominum in cordibus vestris, agnoscetis-
 que nihil esse facilius hisce præceptis, nihil dul-
 cius, nihil placidius: violentorum quippe est re-
 gnum Dei. Nam petenti datur; qui laboriose querit,
 inveniet, et pulsanti ex corde et cum patientia, ape-
 rietur: atque plura dabuntur quam petamus. Vanus
 quippe est quisquis homo, et hic frui vult et
 quiescere, et illic cum Christo regnare. Vim igitur
 tibi inferas, atque spem habeto in omnipotentem
 Deum; quia apud illum radix est bonitatis, fons
 miserationis, pelagus misericordiarum. Ipsi glo-

φυλάξεις αὐτάς. Οὐ νοεῖς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, πῶς
 μεγάλη ἐστὶ καὶ ἰσχυρὰ καὶ θαυμαστὴ, ὅτι ἔκτισε
 τὸν κόσμον διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἐξουσίαν
 ἅπασαν ἔδωκεν αὐτῷ κυριεύειν πάντων τῶν ἐπὶ τῆς
 γῆς. Τί οὖν πάντων τούτων ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστι καὶ
 πάντων δύναται κατακυριεύσαι; πῶς οὐ δυνήσεται
 καὶ τούτων τῶν ἐντολῶν κατακυριεύσαι; Πῶς Δαβὶδ
 ἐτροπώσατο τὸν ἀλλόφυλον γίγαντα καὶ πολεμιστὴν
 ἄνθρωπον πάντοθεν καθωπλισμένον; Οὐχὶ μόνον τῇ
 προαιρέσει καὶ τῇ ἀπὸ καρδίας πίστει; ἐκεῖνος μό-
 νον ταῦτα προσήνεγκε τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ Θεός, ἰδὼν αὐ-
 τοῦ τὴν προθυμίαν καὶ τὴν ἀπὸ καρδίας πίστιν καὶ
 ἐπίδρα, λοιπὸν αὐτὸς εἰργάσατο τὴν νίκην, καὶ δι'
 ἑνὸς μειρακίου κατέβαλε τὸν ὑπεναντίον. Καὶ μάθης,
 ὅτι οὐχὶ Δαβὶδ, ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸ ἔργον εἰργάσατο. Κα-
 τανόησον Στέφανον τὸν πρωτομάρτυρα, πόσους λί-
 θους ὑπὸ τοσοῦτων ἀνθρώπων ἐδέξατο, καὶ εἰ μὴ αὐ-
 τὸς παρεχάλεσε τὸν Δεσπότην Χριστὸν, οὐκ ἂν παρ-
 ἔδωκε τὸ πνεῦμα. Τί δὲ λέγομεν περὶ ἀνδρῶν;
 Κατανόει μοι τὴν Ἰουδίθ πρὸς τὸν Ὀλοφέρνην πο-
 ρευομένην καὶ μὴ κατανόησασαν τὴν ἑαυτῆς ἀσθένειαν,
 τὸ εὐπρεπὲς, τὸ εὐάλατον. Πῶς οὐκ εἶπεν ἐν ἑαυτῇ·
 Τοσοῦτοι ἄνθρωποι ἐν τῇ πόλει ἰσχυροὶ καὶ δυνατοὶ
 καὶ φρόνιμοι καὶ εὐμήχανοι, καὶ οὐδεὶς ἐπιχειρεῖ
 τοῦτο ποιῆσαι· κἀγὼ τὸ ἀσθενέστερον μέρος τοῦτο
 ποιῆσαι τολμήσω; Οὐδὲν τοιοῦτον ἐλογίσατο· ἀλλὰ
 πάσῃ προθυμίᾳ καὶ πίστει προσῆλθε τῷ παντοκρά-
 τορι Θεῷ θαρρόυσα, καὶ ὁ Θεὸς ὁ παντοδύναμος,
 δεξάμενος παρ' αὐτῆς ταύτην τὴν πεποίθησιν, τὸ πᾶν
 λοιπὸν αὐτὸς ἐπετέλεσεν. Ὁ γὰρ ἐλεήμων Θεὸς οὐ
 ζητεῖ σώματος δύναμιν, ἀλλὰ προαίρεσιν καὶ σπου-
 δὴν καὶ ὑπομονὴν. Πᾶσα οὖν ἀφορμὴ ἀνθρώπου ἐκ-
 ποδῶν γενέσθω. Οὐ γὰρ ἐστὶ λέγειν Θεῷ· Ἐγὼ ἀσθε-
 νῆς εἰμι. Ὁ Θεὸς γὰρ ἀπὸ σοῦ ἰσχύον οὐ ζητεῖ, ἀλλὰ
 προαίρεσιν ἀπὸ καρδίας. Εἰπέ μοι, ποίαν δύναμιν
 εἶχεν ὁ ληστής ἐμπαγείς ἐν τῷ ξύλῳ ἐκ δεξιῶν;
 Οὐχὶ ὄλος ἐν τῷ ᾄδῃ ἦν πορευόμενος; Καὶ ἡ γυνὴ ἡ
 ἀλείψασα τὸν Κύριον μύρω, καὶ δάκρυσι βρέξασα
 τοὺς πόδας, οὐχὶ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ πίστει μόνον
 ἐσώθη; Οὐ θέλω λέγειν τὰ περὶ Θέκλῃς καὶ τὰς λοι-
 πὰς γυναῖκας, αἵτινες ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μετὰ
 δόξης στεφανοφοροῦσαι παρασταθήσονται τῷ Χριστῷ.
 Οἱ δὲ ὀλιγόψυχοι καὶ ῥάθυμοι κατησχυμμένοι πορευ-
 σονται εἰς τὴν αἰώνιον κόλασιν. Ὅστε πασῶν τῶν ἐν-
 τολῶν τούτων κατακυριεύσαι ὁ ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὸν
 Κύριον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἐπὶ τὰ χεῖλη ἔχον-
 τες τὸν Κύριον, τὴν δὲ καρδίαν πεπωρωμένην καὶ
 μακρὰν ὄντες ἀπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τὴν ἑαυτῶν ῥαθυ-
 μίαν, ἐκεῖνοι αἱ ἐντολαὶ αὐταὶ σκληραὶ εἰσι καὶ
 δυσκατόρθωτοι. Θέσθε οὖν ὑμεῖς, οἱ ὀλιγόψυχοι καὶ
 ἐλαφροὶ τῇ πίστει, τὸν Κύριον ἀδιαλείπτως εἰς τὰς
 καρδίας ὑμῶν, καὶ γινώσθε, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν εὐκο-
 λώτερον τῶν ἐντολῶν τούτων, οὔτε γλυκύτερον, οὔτε
 ἡμερώτερον· βιαστῶν γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ
 Θεοῦ· τῷ γὰρ αἰτοῦντι δίδονται, καὶ ὁ ἐμπόνως ζη-
 τῶν εὐρήσει, καὶ τῷ ἀπὸ καρδίας καὶ ὑπομονῆς
 κρούοντι ἀνοιγέσεται· καὶ πλεῖονα χαρίζεται ὡν αἰ-
 τοῦμεν. Μάλιστα γὰρ ἐστὶν ἄνθρωπος ὅστις καὶ ὧδε
 θέλει ἀπολαῦσαι καὶ ἀναπαύεσθαι, κἀκεῖ σὺν Χριστῷ

συμβασιλεύσαι. Βίαςαι οὖν σεαυτὸν, καὶ ἐλπίδα ἔχε *Aria et magnitudo in sæcula sæculorum. Amen.*
εἰς τὸν παντοκράτορα Θεόν· ὅτι παρ' αὐτῷ ἡ ρίζα τῆς ἀγαθότητος καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ἐλέους καὶ τὸ πλά-
τος τῶν οικτιρισμῶν. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλοσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΡΟΣ
ΑΝΤΙΟΧΟΝ ΑΡΧΟΝΤΑ (86).

Σκοπήσωμεν, ἠύλογημένη τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε, ἐπὶ
πᾶσι, διὰ πᾶσι καὶ περὶ πάντων, πῶς περιπατοῦμεν,
καὶ τί περὶ ἑαυτῶν βουλευόμεθα· πολλοὺς γινώσκον-
τες τῶν παρ' ἡμῶν γινομένων τε καὶ νοουμένων ὁρά-
τους παρίστασθαι μάρτυρας, οὐκ εἰς τὸ φαινόμενον
βλέποντας μόνον, ἀλλ' ἐπ' αὐτάς παρακύπτοντας τὰς
ψυχὰς καὶ τὸ κρυπτὸν διελέγχοντας τῆς καρδίας.
Πολλοὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς πανταχόθεν ἀγγελικῶν δυνα-
μεων ἡμᾶς παρεστήκεισαν, τὰ λεγόμενά τε καὶ γι-
νόμενα παρ' ἡμῶν, καὶ νοούμενα μέχρι ψιλλῆς ἐνθυ-
μήσεως, δι' ἀκριβείας πάσης ἐν οὐρανῷ καταγρά-
φοντες, πρὸς ἐλεγχον ἡμῶν ἐν τῇ φοβεραῇ ἡμέρᾳ τῆς **B**
κρίσεως· ὅτε πᾶσα τῶν ὁρατῶν ἡ κρίσις, κλονουμένη
κατ' ἐπειξιν ἄφατον, πρὸς τὴν οικείαν ὑβείται συν-
τέλειαν· καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ριζήδον παρελεύσε-
ται, καὶ τὰ διὰ μέσου στοιχεῖα καυσούμενα λυθη-
σονται· καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν καθέξεται, καὶ βίβλοι
ἀνοίγονται, τῶν ἡμετέρων ἔργων τε καὶ λόγων καὶ
νοημάτων τὰ ἔγγραφα, πιστῶς τε καὶ ἀνοθεύτως
ἔχουσι. Χιλιάδεις χιλιάδες λειτουργοῦσιν αὐτῷ, καὶ μύ-
ριαι μυριάδες παρεστήκεισαν αὐτῷ, καὶ ἀπειλὴ πυρὸς
πανταχοῦ διατρέχουσα καὶ τὰ κύκλῳ πάντα περιλαμ-
βάνουσα, καὶ ὄρη ὡσεὶ κηρὸν ἐκτῆκουσα· ποταμοὶ
γὰρ πυρὸς εἴλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· ἤνικα τάρταρος
καὶ βόθρος ἀχανῆς καὶ ἀνείκαστος, καὶ σκότος ἐξώ-
τερον, καὶ σκώληξ ἀκοίμητος, ἀναδειχθῶσι παρόντα.
Καὶ ὁ ἐπ' αὐτάς φόβος εἰστήκει μετέωρος, ἐκδεχο-
μένων τὴν ἔκβασιν· καὶ ὄρη τῆς ἀγγελιοὶ κολαστικοί,
πῦρ ἀποστιλθόντες, πῦρ τε βλέποντες, καὶ πῦρ
ἀναπνέοντες, ἔτοιμοι εἰς πᾶσαν ἐκδίκησιν πάσης πα-
ρανομίας ἐστήκασιν. Πᾶσα τε πρὸς τοὺτοις κρίσις ἐπί-
γίως τε καὶ ἐπουράνιος, ὅση τε ἐν ἀγγέλοις καὶ ταῖς
ὑπὲρ ἀγγέλοις δυνάμεσι, καὶ ὅση ἐν οὐρανοῖς παρ-
ίστανται μετὰ τρόμου τὴν φοβεράν τῆς θείας βου-
λῆς ἐκδεχόμενοι φανέρωσιν. Ἐφ' ὧν κατειόντων
ἡμῶν, ἀναγνωσθήσονται πράξεις, καὶ τῶν κρυπτῶν
γύμνωσις γενήσεται· ὥστε πάντας οὕτως γινώσκειν
ἀλλήλων τὰς ἁμαρτίας· ὡς ἕκαστος τὰς ἑαυτοῦ, τὴν
βίβλον ἀναγινώσκειν τῆς ἑαυτοῦ συνειδήσεως. « Ἐλέγ-
ξω σε » γὰρ, φησὶ, « καὶ παραστήσω κατὰ πρόσω-
πόν σου » τὰς ἁμαρτίας σου· καὶ πάλιν, « Κυκλώ-
σει αὐτοὺς τὰ διαβόλια αὐτῶν. » Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος **D**
καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ δικαστὴς ἀπαραλόγιστος,
παρισταμένην ἔχων τὴν μεγαλοπρεπῆ τῶν οὐρανίων
ταγμάτων δύναμιν, ὑψηλῶς προκαθέξεται πᾶσαν
ἀπαστράπτων δικαιοσύνην, καὶ ἕκαστῳ δι' ἀποδόσεως
ἐληθοῦς καὶ δικαίας νέμων τὰ πρὸς ἀξίαν, τοῖς μὲν
ἐκ δεξιῶν διὰ τὰς καλὰς πράξεις (86*) σταθῆσιν προσ-

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII AR-
CHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ, AD AN-
TIOCHUM DUCEM.

1. Perpendamus, benedictæ homo Dei, super
omnia, per omnia, ante omnia, quomodo ambule-
mus, quidve circa nosmetipsos consilii capiamus;
quoniam multos adesse gestorum cogitationumque no-
strarum testes invisibiles: qui non ea solum vi-
dent quæ sub aspectum cadunt; sed etiam animas
respiciunt, et quod in **214** corde latet deprehendunt.
Multi revera circumquaque nobis adsunt ex
angelicarum virtutum numero, qui dicta, facta,
sensa nostra ad minimam usque cogitationem ac-
curatissime in cælo describunt, ut hinc coargua-
mur in tremenda judicii die, quando universa aspe-
ctabilium rerum creatura, inenarrabili impulsu
concussa, in propriam pelletur consummationem.
Cælum et terra radicitus transibunt, et quæ in
medio sunt elementa, incendio absumpta solven-
tur. Tum Antiquus dierum sedebit, libri aperien-
tur, in quibus nostra opera, verba, cogitata fide-
liter atque incorrupte descripta continentur. Millia
millium ministrant illi, et decies millies dena mil-
lia assistunt illi. Ignis illic comminatio est, qui
ubique discurrit, omnia circumquaque complecti-
tur, montes liquefacit sicut ceram. Fluvius enim
igneus fuit in conspectu ejus. Quando tartarus
vastissimus omnemque cogitatum superans hiatus,
tenebræ exteriores, vermis nunquam moriens una
conspicue aderunt. Hinc summus terror exspectan-
tium exitum. Stabant angeli iræ ministri, igne
micantes, ignito intuitu respectantes, ignem spi-
rantes, parati ad omnem ultionem cujuslibet pec-
cati. Ad hæc cum tremore aderit omnis creatura,
terrena cælestisque; et decies scilicet, angelisque su-
periores potestates, omnes demum qui in cælis
sunt, exspectantes horrendi consilii divini decla-
rationem. Nobis interea sedentibus, legentur opera
cujusque, fietque occultorum revelatio; ita ut om-
nes aliorum peccata mutuo cognoscant, quemad-
modum singuli sua, et librum legant suæ conscien-
tiæ. Nam, « Arguam te, » ait, « et statuam contra
faciem tuam » peccata tua⁷⁸. Et rursum, « Cir-
cumdabunt eos consilia eorum⁷⁹. » Et ecce homo
et opus ejus, ac iudex qui decipi nequit, cui adest
magnifica cælestium ordinum potestas, in excelso
solio omnibus superior sedebit, omni fulgens justi-
tia, qui singulis accurate et juste pro merito retri-
buet: iis quidem qui a dextris sunt, quæ statio est
scilicet animæ mitis et mansuetæ, regnum tribuens
a constitutione mundi paratum; eos autem, qui

⁷⁸ Psal. xlix, 21. ⁷⁹ Psal. vii, 8.

(86) Nunc primum edita ex codice Reg. 2570 annorum plus 600.

(86*) Locus, ut videtur, corruptus.

quod bonis operibus careant a sinistris constituti sunt, cum furore mittens in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus.

λαχόντας, εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, μετ' ὀργῆς ἀπωθούμενος.

2. Quis ignem illum perseverantem sustinebit? quis non horrebit incredibile illud vermis spectaculum? Quis tenebrarum ejusmodi exteriorum densitatem gravitatemque ferre poterit? Quis mugientem tartarum, et ex profundo illius una reboantem abyssum sustinebit? Quis angelorum ad eam rem deputatorum truculentum ac torvum aspectum, tristemque vultum tetra versantem non horrebit? Quis, quod omnium malorum gravissimum est, aversionem vultus Dei natura boni, benigni, et misericordis, non reformidabit? Universa creatura una aversabitur et execrabitur eos qui ex adversa et maligna mente sese tantis complicavere malis; juste indignata adversus illos, quod sese tales apparere conspiciant, coram eo qui natura solus Deus et hominum amantissimus est. Quis ingentem conscientiae pudorem futurum in manifestatione secretorum, sustinebit? Quis fletum illum non tacendum, lacrymas acerbis illas, dentium fremitum, lamentationesque eorum qui tormentis cruciabuntur, quis poenas ex negligentia ortas in medio corde sitas, quæ jure et merito comburent, tolerare poterit? Quis anxietatem animi, eo quod nulla sit futurae spes mutationis, aut finis instantis supplicii, neque ulla expectetur deinceps ad bonam vitam conversio, enarrare queat? Postremum namque et solum est horrendum illud tribunal et justius quam terribilius; atque ideo terribile quia justum, et quia justo suo calculo omnia in se complectitur sæcula. Quis eculatus et gemitus ex **215** medio cordis illorum prolatus, ipsisque medullis hærentes, atque acriter viscera rodentes, si consideret, lacrymis temperare poterit? Quis lamenta et fletus ejusmodi ferat, quin in tristitiam cadat, (si perpendat) quænam proferant illi poenitentiae verba, tum ea quibus sese quisque cruciatum alloquitur, tum omnium ad omnes? Tunc enim revera quisque suorum gnarus est delictorum, cum res prout in se sunt nudæ, atque

καθέστηκεν ἕκαστος, ὅτι ἂν ἐφ' ἑαυτῶν γυμνὰ φανῶσι τὰ πράγματα, καὶ παντὸς κωλύματος ἀπάτης ἐλεύθερα.

3. Justum est judicium tuum, Domine; nos quippe vocasti, nec obtemperavimus tibi: verba fecisti nobis, nec attendimus; imo irrita fecimus tua consilia. Jure advenit nobis exitium, pernicies, tempestas, ærummæ, et obsessio. Jamque te invocamus, nec exaudis; misericordiam ex te quaerimus, nec invenimus. Nos enim qui sapientiam et verbum Domini odio habuimus, neque Dei consiliis animum voluimus adhibere, hujusmodi ex nostro semine fructus decerpimus, ac nostra replemur insania. Nos quippe excæcavit fallacia vitæ, neque

(87) Στάσιν.

ἠγνῆς πρᾶως ἐπεικῆς, τὴν ἡτοιμασμένην ἀπὸ καθολικῆς κόσμου βασιλείαν διδοῦς· τοῖς δὲ ἐξ εὐνοῦμων διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ((87) στάσει

2. Τίς ἐκεῖνο τὸ πῦρ ἐνέγκοι μενόμενον; τίς οὐ καταπήσσει τὸ ξένο ἐκεῖνο τοῦ σκότους θέαμα; Τίς τοῦ σκότους ἐκεῖνο τοῦ ἐξωτέρου τὸ παχύν τε ὁμοῦ καὶ βαρὺν φέρειν δυνήσεται; Τίς μωκόμενον τὸν ἀρταρον, καὶ ἐκ πυθμένος αὐτῷ συμβραζομένην τὴν ἄβυσσον ὑποστήσεται; Τίς τῶν ἐπὶ τοῦτο τετραγμένων ἀγγέλων τὸ βλοσυρόν τε καὶ δριμύ τοῦ βλέμματος, καὶ τοῦ προσώπου τὸ κατηφές οὐχ ὑποτρέμει δονούμενος; Τίς τὸ πάντων δεινότερον τῶν κακῶν, τὴν ἀποστροφὴν τοῦ προσώπου τοῦ φύσει πρᾶου καὶ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ οἰκτίρμονος οὐ φοβηθήσεται; Ἄπανα κτίσις συναποστρέφεται καὶ βδελύττεται τοὺς διὰ φιλαπεχθήμονα γνώμην ἑαυτοῦς τοσοῦτος κακοῖς περιπέραντας, ἀγανακτοῦσα κατ' αὐτῶν ἐνδίκως, ὡς τοιοῦτος ἑαυτοῦς φανῆται τὸν φύσει τε καὶ μόνον φιλάνθρωπον Θεὸν θεασαμένων; Τίς τὴν κατὰ συνείδησιν ἀπέραντον αἰσχύνην μέλλουσαν ἔσεσθαι ἐπὶ τῇ φανερώσει τῶν κρυπτῶν ὑποστήσεται; Τίς τὸν ἀσίγητον κλαυθμὸν καὶ τὸ πικρὸν ἐκεῖνο δάκρυον, καὶ τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, καὶ τοὺς κωκυτοὺς τῶν ἐν ταῖς βασιάνοις πιεζομένων, ἢ τῶν ἐκ τῆς ἀμελείας πόνων, κατὰ μέσης αὐτῶν ἐπικειμένων τῆς καρδίας, καὶ διασπύχοντας δικαίως αὐτῶν, τίς δυνήσεται; Τίς τὴν ἐγγινομένην αὐτοῖς στενοχωρίαν ἐκ τοῦ μὴ ἐπιζῆνι προθεσμίαν μεταποιήσεως, καὶ τέλος τῆς ἐπικειμένης κολάσεως, μὴδὲ πρὸς τὸ εὐζῆν πάλιν μεταβολὴν ἐκδέχεσθαι, ἢ προσδοκᾶν, ἐξεπεῖν ἔστιν ἱκανός; Τελευταῖον γὰρ ἐκεῖνο καὶ μόνον φοβερόν δικαστήριον, καὶ δίκαιον πλέον ἢ ὅσον ἐπιφοβόν· καὶ διὰ τὸ τυχόν φοβερόν, ὅτι δίκαιον, καὶ τὸ πάντας ἑαυτῷ κατὰ τὴν δικαίαν ψῆφον ἐναποκλείον τοὺς αἰῶνας. Τίς τὰς οἰμωγὰς καὶ τοὺς στεναγμοὺς τοὺς ἐκ μέσης αὐτῶν προσφερομένους τῆς καρδίας, καὶ αὐτῶν καθαπτομένων τῶν μυελῶν, καὶ πικρῶς τὰ σπλάγχνα καταδακνόντων, ἐπὶ νοῦν λαμβάνων δακρύων ἐλεύθερος εἶναι δυνήσεται; Τίς τὸν θρήνον καὶ τὸν ὀλοφυρμὸν ἐνέγκοι χωρὶς καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς κατηφείας, καὶ μεθ' οἶων προσφερομένων τῶν μεταμελείας λόγων τῶν τε πρὸς ἑαυτὸν ἐκάστου τῶν κολαζομένων, καὶ πάντων πρὸς πάντας; Τότε γὰρ ἀληθῶς ἐπιγνώμων τῶν ἑαυτοῦ πταισμάτων

3. Δικαία ἡ κρίσις σου, ὁ Θεός· ἐκάλεσας γὰρ ἡμᾶς, καὶ οὐχ ὑπηκούσαμεν σου· λόγους δὲ παρείχες ἡμῖν, καὶ οὐ προσέσχομεν· τοιγαροῦν ἀλλὰ ἀκύρους ἐποιούμεεν τὰς σὰς βουλάς. Δικαίως ἦλθεν εἰς ἡμᾶς ἀπώλεια καὶ δλεθρος καὶ καταγίγς καὶ θλίψις καὶ πολιορκία. Καὶ νῦν ἡμεῖς ἐπικαλούμεθα σε, καὶ οὐκ εἰσακούεις, καὶ ζητοῦμεν παρὰ σοῦ, καὶ οὐχ εὐρίσκομεν ἔλεος. Οἱ γὰρ μισήσαντες σοφίαν καὶ λόγον Κυρίου μὴ προσεδόμενοι, μὴδὲ θελήσαντες Θεοῦ προσέχειν βουλάς, τοιοῦτου; δρεπόμεθα τοὺς καρποὺς τῶν οἰκείων σπερμάτων, καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀνοίας ἐμπιπλά-

μαθα· Ἀπετύφλωσε γὰρ ἡμᾶς ἡ ἀπάτη τοῦ βίου, καὶ οὐκ ἔγνωμεν μυστήρια Θεοῦ, οὐδὲ μισθὸν εἶναι τὸ σύνολον ἠλπίσαμεν ὁσιότητος· καὶ διὰ τοῦτο τρίβοις ἀνομίας ἐνεπλήσθημεν. Διδασκαίοντες δὲ τρίβους ἀβάτους, δηλαδὴ τῆς θείας ἐπισκοπῆς· τὴν δὲ ὁδὸν Κυρίου οὐκ ἔγνωμεν. Καὶ τίς ὁ πλοῦτος ὅς μετὰ ἀλαζονείας συμβέβηται ἡμῖν; παρῆλθεν ἐκεῖνα πάντα ὡς σκιά καὶ ὡς ἀγγελία παρατρέχουσα, καὶ ὡς ναῦς διερχομένη κυμαινόμενον ὕδωρ, ἧς διαβάσης, οὐκ ἔστιν ἔγνος εὐρεῖν, οὐδὲ ἀτραπὸν τροπαίως αὐτῆς ἐν κύμασιν. Ἡ ὡς ὀρνέου διαπτόντος ἀέρα, οὐδὲν εὐρίσκειται τεκμήριον πορείας. Παρῆλθεν ἐκεῖνα πάντα, τοῦτο τὸ περὶ ἡμῖν ἀφέντα, κληρονομίαν εἰς πάντας διαμένουσαν αἰῶνας. Δικαία ἡ κρίσις σου, ὁ Θεός· ταῦτα γὰρ λέγοντες οὐδέποτε παυσόμεθα λοιπόν· ἐκαλούμεθα, καὶ οὐκ ὑπηκούομεν· ἐνουθετούμεθα, καὶ οὐ προσέχομεν. Περὶ τούτων καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐδιδασκόμεθα τῶν δεινῶν, καὶ καταφρονούμεν τῶν λεγομένων· οὐκ ἐλύπει ἡμᾶς τότε κἀν μικρὸν τὰ περὶ τούτων ῥήματα· ἐπει οὐκ ἂν σφοδρῶς οὕτως ἐλύπει τὰ πράγματα· λῆρος ἡμῖν ἐνομίζετο τὰ νῦν ἡμῶν συνέχοντα τὴν ζωὴν. Τοῦτο συνεχῶς ἐπέδομεν· Ὡς τῆς βραθυμίας! Ὡς τῆς ἀπάτης! Ὡς τῶν κακῶν βουλευμάτων! Ὡς τῶν πονηρῶν συναλλαγμάτων! Ὡς τοῦ θαύματος τῆς ἐπὶ τούτοις τοῦ Θεοῦ δικαίας κρίσεως καὶ ἀποφάσεως! Πῶς ἐκάστου τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων εἶδους πρόσφορον ἡμῖν ἀντέδωκε βάσανον! δι' οἰκτρὰν γὰρ καὶ ἀπόπτυστον σαρκὸς ἡδονὴν, ταύτην ἔχειν τὴν φοβεράν δικαίως κατεκριθῆμεν γένναν· τὸν ζῶπον καὶ τὸ σκότος τοῦτο οἰκεῖν κατεκριθῆμεν. Ἐπειδὴ ἠγαπήσαμεν πάντα τὰ αἰσχροῦ, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν θείων ἀγαθῶν καταφρονήσαντες, τὰ ἱππικά καὶ τὰ θέατρα καὶ τὰ κυνηγία προετιμήσαμεν, ἐν οἷς δαιμόνων ἐχόρουσεν ὀφθαλμοί, καὶ πᾶσα θεία ἀγγέλιον ἀπὴν σκοπιὰ καὶ ἐπίγνωσις. Ἐνθα τὸ μὲν σεμνὸν τῆς εὐφροσύνης πολλοῖς καθυβρίζετο τρόποις· τὸ δὲ τῆς ἀκολασίας κακόν τε καὶ βδελυρὸν ἐσεμνύνετο. Δικαίως τοῦ φωτὸς ἐστερήμεθα νῦν, ὅτι πρὸς δόξαν τοῦ πεποιηκότος Θεοῦ τὴν κτίσιν κατὰ τὴν πρόσκαιρον ἡμῶν ζωὴν οὐκ ἐθεασάμεθα· ἀλλ' ἐμολύναμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν καὶ τὰ ὦτα καὶ γλῶσσαν, μᾶλλον δὲ τὴν καρτὴν εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένην ψυχὴν πᾶσι τοῖς τῷ Θεῷ μισουμένοις θεάμασι τε καὶ ἀκράμασι καὶ ῥήμασι, καὶ ταῖς καρτῶν ἀλλήλων βασκανίαις ἐφθείραμεν, εἰς δὲ τὸν τάρταρον τοῦτον ἀπεβρίφημεν, πῆξει καὶ βυθῷ καρτῶν αὐτῶν τρυχόμενοι δεινῶς. Ἐπειδὴ τῆς μὲν ὑψηλῆς καὶ τῶν ὑψηλῶν καὶ θείων προξενούων ταπεινοφροσύνης προεκρίναμεν τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ τὸ τῆς ἀρετῆς στενὸν τε καὶ σύντονον διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ὑπερβάλλουσαν θρύψιν τε καὶ διάθεσιν ἀπεωσάμεθα.

4. Ποῦ νῦν ἡμῶν ἔστιν ἡ ὑπερηφανία, καὶ ἡ διὰ τὴν ἀλαζῶν πρὸς πάντας διάθεσις, καὶ ἡ τῆς σαρκὸς βλακώδης καὶ εὐδιάχυτος θρύψις; Ὡς τῆς ἀβουλίας! ἀντὶ γέλωτος ἀκρατοῦς καὶ τοῦ ἀκολάστου φόφου τῶν παρειῶν ὁ βαρὺς οὗτος βρυγμὸς ἔστι τῶν ὀδόντων. Τῆν τῶν θείων καὶ σωτηρίων λόγων ἀσκήσαι μάθησιν μὴ βουληθέντες, ἀλλὰ μέθης ἀμετρίαν τῆς διὰ λόγου θείας προετιμήσαντες αἰνέσεως, δεινῶς κολαζόμεθα νῦν τῆς γλώσσης διὰ τὴν φοβεράν διακνήσιν. Ἄξιον δὲ

A novimus mysteria Dei, nec speravimus prorsus esse quamdam sancitatis mercedem : quapropter semitis iniquitatis repleti sumus. Ambulavimus per vias inaccessibleas, divinæ scilicet visitationi, viam autem Domini ignoravimus. Ecquæ illæ divitiæ quas cum arrogantia accumulavimus? Hæc omnia quasi umbra transiere et quasi nuntium præteriere, necnon quasi navis undam secans agitata, qua prætergressa, nullum comparet vestigium, nulla semita in fluctibus conspicitur. Vel sicut avis per aerem volantis nullum volatus reperit signum. Hæc omnia transiere, nobisque pro hæreditate relinquere hunc ignem per omnia sæcula perdurantem. Justum est iudicium tuum, Deus ; hæc enim dicendi nunquam deinceps finem faciemus : vocati sumus, nec obtemperavimus, moniti fuimus nec attendimus. Docebamur quotidie huiusmodi fore ærumnas, et dicta huiusmodi despiciēbamus, neque nobis isti sermōnes vel minimus molestiæ afferebant ; quia nec ipsæ res nobis admodum molestæ erant : nugæ videbantur nobis esse quæ jam nostram occupant vitam. Hoc canimus assidue : O negligentiam ! o fallaciam ! o prava consilia ! o pravas commutationes ! o miraculum hæc in re justī Dei iudicii ac sententiæ ! Quo pacto pro singulis peccatorum generibus congruum nobis reddidit cruciatum ! ob miserantiam et respuendam voluptatem, in hanc terribilem gehennam merito damnati sumus : hæc caligo, hæc tenebræ in domicilium nobis deputatæ sunt. Quoniam scilicet obscena omnia dileximus, divina bona omnia pariter despeximus, illisque anteposuimus equestris, theatra, venationes, quibus in rebus dæmnum choreæ versabantur, aberatque universa divina angelorum speculatio et cognitio. Illic probæ lætitiæ gravitas multis contumeliarum modis afflictebatur ; intemperantiæ vero execrandum malum in honore erat. Jure ac merito jam luce privamur, quia creaturas ad gloriam conditoris Dei contemplati non sumus in vita nostra ; sed polluimus oculos, aures, et linguam nostram, maximeque omnium animam ad similitudinem Dei factam nullis non Deo perosis spectaculis, rumoribus, sermocinationibus, invidiis, obtreccionibus adversus proximos, non contaminavimus, atque in hunc tartarum coniecti sumus ; D ubi loci angustiis et hac profunditate voraginis graviter affligimur : quoniam altæ humilitati, quæ excelsa et divina conciliat, prætulimus superbiam ; virtutisque angustias et contentionem, ob summam carnis mollitiem voluptatemque repudiavimus.

4. Ubi jam est nostra superbia, ubi ille noster arrogantia erga omnes affectus, ubi carnis illa molities sordida et effusa ? O inconsiderantiam ! pro intemperato risu et lascivo genarum **216** strepitu, gravis jam est stridor dentium. Quia divinarum salutariumque sermonum disciplinam respuimus, sed immoderatam ebrietatem divinis laudibus præposuimus, jam graviter cruciamur, dum horrenda sili lingua nostra exarescit. Dignum sane odio fra-

terno, invidia, dolo item et hypocrisi (quibus et per quæ invidia exoritur), contumelia, calumniis, injuriarum memoria, mendacio, parjurio, fructum decerpimus, hunc scilicet vermem qui nunquam moritur, animamque nostram corrodit intime et insatiabiliter. Quoniam corrupimus charitatis rectitudinem, tortuosam et obliquam fecimus illam, ac per odium nobis sponte nostra malum illum vermem condidimus, ac pejorem tortuositatem per mendacium nobis effodimus, ob quam Deo qui rectus et probus est conjuncti non sumus. Ipse namque ait per sanctum prophetam David : « Non adhæsit mihi cor tortuosum ». Digna itaque factis recipimus, potiusque digna consilii et affectus nostri præmia referimus. Pro voluptatis igne, ignem gehennæ; pro tenebris ignorantiae et fallaciæ temporaneæ, tenebras æternas, et vermem ultorem qui nunquam moritur; pro verme illo qui per odium et mendacium, cor obliquum et tortuosum reddidit, et pro genarum lascivo strepitu, ardoris illius strepitum stridoremque dentium : pro elatione inanis superbiæ, et pro effusione illa, absorptionem, immensam voraginem et loci angustias. Denique, ut uno verbo dicam, pro singulis sponte admissis malis, congruum licet invite supplicium merito luimus.

5. O miseriam nostram ! heu miseri nos, qui carnem ignem non exstinguimus jejuniis, vigiliis, divinorum eloquiorum meditatione : quibus probe et facillime restinguitur ignis, ut ne hoc jam igne torreremur. Quid quod non assuevimus videre, audire, loqui secundum naturam ; ne jam in hac caligine altissimoque silentio degeremus ; sed luce, verbo et sapientia Dei, cum sanctis nos etiam fruermur, divinam gloriam contemplantes, audientes, canentes ? Aut quid est quod odii spontanei vermem charitate non enecavimus, quid non veritate mendacium delevimus ? jam certe hoc ardenti verme liberi essemus, necnon reliquis quæ miseriam nostram distinctant vitam. Justum est Dei judicium. Nequaquam invenimus quod quæsimus, nec aperitur nobis janua regni cælorum. Quia enim bonorum januam factis nostris non pulsavimus, bonorum æternorum non accipimus possessionem. Quia scientiæ gratiam precibus non postulavimus (nullus quippe nobis fuit divinorum amor ; sed mente nostra terrenis irretita, totam vitam nostram corrupimus), illa quidem omnia transierunt, verbum autem ultionis horum sceclerum manet in æternum, nec unquam præteribit.

6. Hæc illi cum ex malis suis quasi exemplari quodam edidicerint, quæ sit diviniæ justitiæ vis, poenitentes mutuo colloquuntur. Ego vero qui sum miser, quibus tultus operibus sperabo ab horrenda eripi damnatione ? Cum vacuus sim omni virtute, omni scientia, timeo ne ligatis manibus pedibusque projiciar in terram tenebrosam et caliginosam, in

" Psal. c. 4.

(87*) Ψόφον.

καὶ τοῦ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν μίσους, φθόνου τε καὶ δόλου, καὶ ὑποκρίσεως (ἐξ ὧν καὶ δι' ὧν ὁ φθόνος), λοιδορίας τε καὶ συκοφαντίας, καὶ μνησκασίας, καὶ ψεύδους, καὶ ἐπιτορκίας δρεπόμεθα καρπὸν, τοῦτον τὸν ἀκοίμητον σκώληκα τὸ βάθος ἡμῶν τῆς ψυχῆς ἀκορέστως ἐσθίοντα. Ἐπειδὴ τῆς ἀγάπης τὸ εὐθὲς, διαφθείραντες αὐτήν, ἐσκαμβώσαμεν, κακὸν διὰ μίσους αὐτοῖς ἐκούσιον δημιουργήσαντες σκώληκα, καὶ πονηρότεραν σκαμβότητα διὰ ψεύδους ὑρῆξαντες, ἐι' ἦν τῷ Θεῷ τῷ εὐθεῖ καὶ ὀρθῷ οὐχ ἠνώθημεν. Αὐτὸς γὰρ εἶπε διὰ τοῦ ἀγίου Δαβὶδ τοῦ προφήτου : « Οὐκ ἐκολλήθη μοι καρδία σκαμβή. » Ἄξια τοιγαροῦν ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· μᾶλλον δὲ τῆς οἰκειᾶς κατὰ πρόθεσιν διαθέσεως ἄξια κομιζόμεθα τὰ ἐπίχειρα· πυρὸς ἡδονῆς πῦρ γεέννης, καὶ σκότους ἀγνοίας καὶ ἀπάτης προσκαίρου σκότους αἰώνιον καὶ σκώληκα κολαστικόν τε καὶ ἀκοίμητον· σκώληκος τοῦ διὰ μίσους καὶ ψεύδους τὴν καρδίαν σκολιώσαντος καὶ σκαμβώσαντος, καὶ ψόφου (87*) παρεῖων ἀσελγούς, βράσματος ψόφον καὶ ὀδόντων βρυγμόν· καὶ ὕψους ὑπερηφανίας ματαίας καὶ διαχύσεως πόσιν καὶ βάθος ἀχανὲς καὶ στενότητα πῆξεως, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἐκάστου τῶν ἐκούσιων ἡμῶν κακῶν τὴν ἐκάστου προσφορὰν καὶ ἀκούσιον τιμωρίαν δικαίως ἀντιλαμβάνομεν.

5. Ὡ τῆς ἐλσεινότητος ἡμῶν ! ἡμᾶς τοὺς ἀθλοῦς, μὴ κατασθέσαι τὸ πῦρ τῆς σαρκὸς διὰ νηστείας καὶ ἀγρυπνίας καὶ τῆς τῶν θεῶν λογίων μελέτης, καλῶν ὄντων καὶ εὐμαρῶν τοῦ πυρὸς σεσθητρίων, καὶ μὴ τούτῳ νῦν τῷ πυρὶ τηγανίζεσθαι. Τί μὴ κατὰ φύσιν ὄρθῳ τε καὶ ἀκούειν καὶ λαλεῖν τὴν γλῶτταν εἰθίσασμεν, ἵνα μὴ τοῦτον ἔχωμεν νῦν τὸν ζῆλον καὶ τὴν βαρυτάτην σιγὴν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἁγίων ἀπολαύωμεν, ὡς τῆς θείας γενόμενοι δόξης θεαταὶ καὶ ἀκουσταὶ καὶ ὕμνοδοι ; "Ἡ δὲ ἀγάπης τὸν ἐκούσιον τοῦ μίσους ἐνεκρώσαμεν σκώληκα, καὶ δι' ἀληθείας τὸ ψεῦδος ἠφανίσασμεν ; νῦν ἂν τούτου τοῦ καυστικοῦ καθεστήκαμεν ἐλευθεροὶ σκώληκοι, καὶ τῶν λοιπῶν νῦν ὅσα τὴν ἡμῶν συνέχει δεινότητα ζωῆν. Δικαία ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ. Οὐχ εὐρίσκομεν ὄπερ ἐζητήσαμεν, οὐκ ἀνοίγεται ἡμῖν θύρα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν θύραν τῶν ἀγαθῶν διὰ πράξεως οὐκ ἐκρούσαμεν, οὐ λαμβάνομεν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν· ἐπειδὴ δι' εὐχῆς τὴν χάριν τῆς γνώσεως οὐκ ἠτήσαμεν· (οὐδένα γὰρ τῶν θεῶν εἶχομεν ἔρωτα, ἀλλὰ, τοῖς γηγῆνοις τὸν νοῦν καταθήσαντες, πᾶσαν αὐτοῖς ἡμῖν τὴν ζωὴν συνεφείραμεν)· κακεῖνα μὲν πάντα καρποῦ δίκην ἀφανισθέντα παρῆλθεν ἀπαρόδευτος.

6. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκείνοι τῆς θείας δικαιοσύνης μεταμεινάνοντες, ἐξ ὧν πάσχουσι τὴν δύναμιν, ὡς τύπῳ περιλαβεῖν, ἀλλήλοις διαλεχθήσονται. Ἐγὼ δὲ τίς γενόμενος τάλας, τίσιν ἐρεσιδόμενος πράξεσιν ἐλπίσω τῆς φοβερᾶς ἐξαιρεθῆναι κατακρίσεως ; Πάσης ἀρετῆς καὶ πάσης γνώσεως ὑπάρχων ἐρημος, βέβοικα μὴ δεθεῖς χειρὰς καὶ πόδας ῥιπῶ εἰς γῆν σκο-

τεινῆν καὶ γνωφεράν, εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, ἔνθα οὐκ ἔστι φέγγος οὐδὲ ὄραν ζωῆν βροτῶν, ὡς δῆσας τοῖς πάθεσιν ἐκουσίως τὰς πρακτικὰς τῆς ψυχῆς ἀρετὰς, καὶ ἀπὸ τοῦ θεοῦ δρόμου τῆς ἀγγελικῆς πολιτείας, κωλύσας ταύτης τὰ διαθήματα. Ἰλάσθητι, Χριστέ, καὶ σώσον ἡμᾶς ταύτης τῆς ὁδύνης. Οἷς γὰρ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον διὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἡμῶν τῶν πονηρῶν συνεΐναι κατὰ θέλησιν γνωμικῶς ἐπελεξάμεθα, σὺν τούτοις εἰκότως ἐξ ἀνάγκης εἶναι κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα μὴ θέλοντες κατακριθῆσόμεθα. Ἔσται γὰρ ὡς ἀληθῶς, ἔσται καιρὸς, ὅτε φοβερά τις βοήσῃ σάλπιγγξ ξένην ἔχουσα φωνὴν, καὶ τὸ πᾶν τοῦτο λυθῆσεται διαπίπτον τῆς ἐν αὐτῷ ὀρωμένης διακοσμῆσεως· ὁ μὲν φαινόμενος κόσμος ὅλος παρελεύσεται τὴν οἰκίαν λαμβάνων συντέλειαν· ὁ δὲ νῦν προσδοκώμενος τῶν ὄντων φανήσεται κόσμος, ὀφθαλμοῖς καὶ ἀκοαῖς καὶ διανοαῖς ξένα πάντα κομίζων μυστήρια. Ὁ δὲ Θεὸς ἐκάστῳ πρὸς ἃ διὰ τοῦ σώματος ἐπραξεν, εἴτε καλὸν εἴτε φαῦλον, κατ' ἄξιαν ἀποδίδωσι· μέγα καὶ φοβερὸν καὶ εἰς ἔσχατον πᾶσιν ἀποδίδους συγκλεισμόν. Ἀλλὰ γένοιτο πάντας ἡμᾶς τὸν τε σωτήριον τῆς γενένης φόβον, καὶ τὸν τιμιον πόθον τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀναλαθεῖν! τὸν μὲν φόβον παντελῆ τῶν κακῶν ἡμῖν ἀποχῆν καὶ ἀργίαν ποιῶντα· τὸν δὲ πόθον καὶ εἰς τὰς τῶν ἀγαθῶν πράξεις προτρεπόμενον ἱλαρῶς, ἵνα τύχωμεν τῶν ἐπιγγελλμένων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ (Πατρὶ) καὶ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας,

Πρὸς Ἀντιόχον ἀρχόντα (88), περὶ πλείστων καὶ ἀναγκαίων ζητημάτων, τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἀπορουμένων, καὶ παρὰ πᾶσι Χριστιανοῖς γινώσκεσθαι ὀφειλόμενων.

Ἐρώτησις α'. Πιστεύσαντες καὶ βαπτισθέντες εἰς Τριάδα ὁμοούσιον, καὶ λέγοντες Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, ὁμοίως (88*) καὶ Θεὸν εἶναι τὸν Υἱὸν, ὡσαύτως δὲ καὶ Θεὸν εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πῶς οὐ λέγομεν τρεῖς θεοὺς, ἀλλ' ἓνα καὶ μόνον Θεόν; Καὶ εἰ μὲν ἓνα προσκυνούμεν Θεόν, εὐδὴλον ὅτι (89), εἰς μοναρχίαν πιστεύοντες, Ἰουδαίζομεν· εἰ δὲ πάλιν τρεῖς θεοὺς, πρόδηλον ὅτι Ἑλληνίζομεν, πολυθεῖαν εἰσάγοντες, καὶ οὐχ ἓνα μόνον Θεὸν εὐσεβῶς προσκυνούμεντες.

Ἀπόκρισις. Ἀπερίεργος ὁ λόγος καὶ ὁ τρόπος τῆς εὐσεβείας, πίπτει μόνῃ, ἀλλ' οὐκ ἐξερωνήσει γνωριζόμενος καὶ τιμώμενος. Θεὸς γὰρ καταλαμβανόμενος, οὐκ ἔστι Θεός. Εἰ γὰρ τοὺς ἀγγέλους, ἢ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς κτίσματα ὄντα καταλαθεῖν οὐ δυνά-

(88) Regius 2, περὶ πλείστων ἀναγκαίων ζητημάτων πρὸς τὸν βασιλέα Ἀντιόχον. Porro quæstiones 1, 2, 3, absunt a codice Palatino 2, ut et a veteribus editis Latinis, qui incipiunt a quarta quæstione.

A terram tenebrarum æternarum, ubi neque lucem neque mortalium vitam conspiceret, quia sponte mea pravis affectibus, animæ virtutes ad operandum, irretivi, atque ipsi divinum angelicæ vitæ cursum interclusi. Propitius esto, Christe, et ab hujusmodi dolore nos eripe: necesse quippe est ut quibuscum in hoc sæculo esse per prava studia nostra, libere et sponte nostra elegimus, cum iisdem in futuro degere vel inviti cogamur per Dei condemnationem. Erit plane, erit tempus, quo terribilis clanget tuba horrendo sono, et hoc universum amisso suo aspectabili ornatu solvetur. Conspicuetur hic mundus totus pertransibit ad consummationem suam deductus; qui vero 217 jam exspectatur mundus tunc apparebit, qui oculis, auribus, mentibus nova omnia afferet mysteria. Deus autem singulis secundum ea quæ per corpus suum egerint, sive bona, sive mala sint, pro merito retribuet: magnam tremendamque omnibus postremo dans conclusionem. Sed faxit Deus ut nos omnes salutarem gehennæ timorem, pretiosumque regni cælorum amorem concipiamus! timorem quidem, qui nos malis omnino abstinere suadet; amorem vero qui ad bona hilariter agenda concitet, ut promissorum honorum possessionem assequamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium cum (Patre) principio carente, una cum sanctissimo, bono et vivifico ejus Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

Archiepiscopi Alexandriæ,

Ad Antiochum principem, de multis et necessariis quæstionibus in divina Scriptura controversis, quas nemo Christianus ignorare debet.

QUÆSTIO I. Quandoquidem in consubstantialem Trinitatem credimus et baptizati sumus, dicimusque Deum esse Patrem, Filium similiter Deum esse, itemque Spiritum sanctum esse Deum, qua ratione non tres deos sed unum et solum Deum dicimus? Et quidem si unum adoramus Deum, clarum est nos, veluti in monarchiam credendo, Judæos imitari. Quod si rursus tres deos adoramus, perspicuum est gentiles nos sectari, quippe qui deorum multitudinem inducamus, nec unum solum Deum pie adoremus.

RESPONSIO. Curiose scrutanda non est rectæ religionis ratio, nec investigatione sed sola fide agnoscenda est et adoranda. Siquidem Deus si comprehendatur, non est Deus. Namque si nec angelos nec animas nostras, quæ sunt res creatæ, valemus

(88*) Ὁμοίως deest in Reg. 1. Mox δὲ post ὡσαύτως deest in Reg. 1, 2.

(89) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero εὐδὴλον ὡς. Palat. 1, infra, τρεῖς θεοὺς ὀδηλον ὅτι.

comprehendere, quanto magis Deum illorum opificem convenit esse incomprehensum? Cognitum enim mysterium nihil est amplius admirandum. Itaque Christianorum fides, trinisque hypostasi Deus eorum, non unus est hypostasi, formam hominis gerens, ut Græcorum ferunt fabulæ: neque rursus tres sunt quidam dii, a se invicem veluti dissiti. Apage Græcorum commenta! Individua enim est in tribus hypostasis deitas unius essentialis. Cæterum nosse oportet humanam mentem nihil divinitatis vel verbis vel cogitationibus posse comprehendere vel enarrare. Quotquot autem Deum conati sunt comprehendere, suam ipsorum umbram sunt persecuti. Quotquot item aliquid de essentialia Dei dicere voluerunt, abyssum pugno metiri moliti sunt. Qui vero se in profundum penetrare putaverunt, in improbas hæreses incidunt. Nec enim Pater et Deus, ut ego qui creatus sum, pater est, qui creatum filium, ut ego, genuerit: nec Filius genitus est, ut omnis carnalis filius: nec Spiritus sanctus, veluti hominis spiritus, circumscriptus est: sed ineffabile et inexplicabile est sanctæ Trinitatis mysterium. Nec vero dicas, Quam ratione illud? nam **218** id omnem superat rationem: nec, Quo modo, dixeris; siquidem supra omnem modum est divinus modus. Nec item interrogas, quonam verbo id explicetur: nam supra verbum est divinum verbum. Verum crede in Patrem: noli autem rem scrutari. Filium adora, sed ejus generationem ne curiose inquire. Lauda Spiritum sanctum, nec velis investigare sanctæ Trinitatis mysterium. Veni ad Jordanem, ac virtutem sanctæ et consubstantialis Trinitatis clare reipsa vide, Patrem nimirum superne testificantem, Filium vero infra baptizatum, sanctissimum autem Spiritum in columbæ specie descendentem. Ipsi gloria, potentia, et adoratio cum Patre omnipotente et unigenito ejus Filio Domino nostro Jesu Christo,

μεθα, πῶς μᾶλλον αὐτῷ τῷ τούτων ποιητῇ (90) πρέπει τὸ εἶναι ἀκατάληπτον; Μυστήριον γὰρ γνωρίζομενον οὐδὲν ἐστὶ λοιπὸν θαυμαζόμενον. Οὐκοῦν ἡ Χριστιανῶν πίστις, καὶ ὁ τούτων τρισυπόστατος Θεὸς οὕτε εἰς ἐστὶ τὴν ὑπόστασιν (91) ἀνθρωπόμορφος, ὡς οἱ Ἕλληγνων παῖδες μυθεύονται· οὕτε πάλιν τρεῖς τινες θεοὶ, ὡς περ ἀλλήλων ἀπέχοντες. Ἄπαγε τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας! Ἄδιαίρετος γὰρ ἐν ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν ἡ τῆς μιᾶς οὐσίας θεότης. Πλὴν εἰδέναι χρῆ, ὅτι περ οὕτε βήμασιν οὕτε ἐνθυμήμασι καταλαβεῖν, ἢ διηγήσασθαι τι τῆς θεότητος, νοῦς ἀνθρώπινος δύναται. Πάντες δὲ ὅσοι Θεὸν καταλαβέσθαι ἐσπευσαν, τὴν ἑαυτῶν σκιὰν κατεδίωξαν· καὶ ὅσοι τι περὶ οὐσίας Θεοῦ εἰπεῖν ἠβουλήθησαν, τὴν ἀδυσσον μετρησαί τῇ ἑαυτῶν δρακί ἐσπευσαν. Καὶ ὅσοι βαθῦναι ἐνόμισαν, εἰς πονηρὰς αἰρέσεις ἐνέπεσαν (92). Ὁ γὰρ Πατὴρ καὶ Θεὸς οὐχ ὡς ἐγὼ κτιστὸς ὑπάρχει πατὴρ, γεννήσας ὡς ἐγὼ κτιστὸν υἱόν· οὐδὲ ὁ Υἱὸς ὡς πᾶς σαρκικὸς γεγέννηται υἱός· οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς τὸ τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα περιγράφον· ἀλλ' ἄρρητον καὶ ἀνέκφραστον τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος ὑπάρχει μυστήριον. Καὶ μὴ εἴπης, Πῶς; ὑπὲρ γὰρ τὸ πῶς ἐστὶ τοῦτο· μὴδὲ εἴπης, Πῶς; ὑπὲρ γὰρ τρόπον ὁ θεὸς τρόπος· μὴδὲ εἴπης, Πῶς; ὑπὲρ γὰρ λόγον ὁ θεὸς λόγος. Ἀλλὰ πιστεῦτε εἰς Πατέρα· μὴ ἐρευνησῆς δὲ τὸ πρᾶγμα· προσκύνει τὸν Υἱὸν, μὴ πολυπραγμονῶν τὴν αὐτοῦ γέννησιν· ἀνύμνει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ ἐκζητῶν τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος μυστήριον. Δεῦρο ἐν Ἰορδάνῃ, καὶ ὄρα διὰ πραγμάτων τηλαυγῶς τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσιου Τριάδος τὴν δύναμιν· Πατέρα μὲν ἀνωθεν μαρτυροῦντα· Υἱὸν δὲ κάτωθεν βαπτίζομενον, Πνεῦμα δὲ πανάγιον ἐν εἴδει περισσευρᾶς κατερχόμενον. Αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, καὶ ἡ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ (93) τῷ παντοκράτορι, καὶ τῷ Μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν (94).

nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

QUEST. II. Undenam cognoscit homo se baptizatum plane esse, ac Spiritum sanctum accepisse, cum esset infans in sancto baptisate?

RESP. Isaias propheta inquit ad Deum: « Propter timorem tuum, Domine, concepimus, et parturivimus, ac peperimus Spiritum salutis ⁷⁸. » Quemad-

⁷⁸ Isa. xxvi, 18.

(90) Ita Reg. 1 et 2, quos sequimur. Alii cum D editis, αὐτὸν τὸν τούτων ποιητῆν.

(91) Τὴν ὑπόστασιν deest in Basil.

(92) Regius 3, ἐνέπεσαν, et ita legit interpret vetus. Editi: ἐτράπησαν. Infra, hæc, ὡς πᾶς σαρκικὸς υἱὸς γενόμενος, desunt in Basil.

(93) Hanc conclusionem aliqui manuscripti breviorum, ut solet, habent.

(94) Hæc leguntur in tribus manuscriptis: Θεὸν ἕκαστον καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενον, ὡς Πατέρα καὶ Υἱὸν, ὡς Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φυλασσομένης ἕκαστῷ τῆς ἰδιότητος· Θεὸν καὶ τὰ τρία τοῖς ἀλλήλοις νοούμενα· ἐκεῖνο διὰ τὴν ὁμοουσιότητα, τοῦτο διὰ τὴν μοναρχίαν. Οὐ φθάνω τὸ ἐν νοῆσαι, καὶ τοῖς τρισὶ περιλάμπεται· οὐ φθάνω τὰ τρία διελεῖν, καὶ

Ἐρίστ. β'. Πόθεν ἐπιγινώσκει ἄνθρωπος, ὅτι ὅλος ἐδαπτίσθη, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἔλαβε, νήπιος ὢν ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι (95);

Ἀπόκ. Ὁ προφήτης Ἡσαίας φησὶ πρὸς τὸν Θεόν· « Διὰ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν Πνεῦμα σωτη-

εις τὸ ἐν ἀναπέρομαι· id est, *Unusquisque secundum se spectatus Deus est, sicuti Pater ita Filius, sicuti Filius ita Spiritus, singulis suas proprietates servantibus: et tres illi in se mutuo considerati Deus sunt. Illud scilicet secundum consubstantialitatem habent: hoc, secundum monarchiam. Non accedo ad cogitationem unius, quin tribus illi illuminer: non accedo ad tres illos dividendos, quin in unum reducar.* Et in duobus tribuuntur Gregorio Theologo, et habentur orat. 40. Basil. habet, ἐκ τοῦ θεολόγου περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

(95) Sic Reg. 5, recte. Editi, ὡς ἐν νηπίοις. Infra, πρὸς τὸν Θεὸν deest in duobus mss. Paulo post καὶ ἐτέκομεν deest in editis; sed legitur in omnibus penè mss.

ρίας. » Ὡσπερ οὖν ἡ ἐν γαστρὶ λαβοῦσα γυνὴ ἐκ τῶν σκιρτημάτων τοῦ βρέφους, τοῦ ἐν τῇ μήτρᾳ αὐτῆς, ἐπίσταται ἀψευδῶς ὅτι καρπὸν ἔλαβεν· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀληθῶς Χριστιανοῦ, οὐ διὰ βημάτων τῶν γονέων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων καὶ σκιρτημάτων τῆς καρδίας αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τῶ καιρῶ τῶν φωτισμάτων, καὶ τῆς μεταλήψεως τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, μαθηθάνει ἐκ τῆς χαρᾶς (96) τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβε βαπτισθεῖς.

Ἐρώτ. γ'. Πότε, καὶ πόθεν, καὶ πῶς γεγόνασιν οἱ ἄγγελοι;

Ἀπόκ. Οὕτε πόθεν, οὕτε πῶς γεγόνασιν οἱ ἄγγελοι, δυνατὸν φύσει ἀνθρωπίνῃ εἰπεῖν· εἰ μὴ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι λόγῳ Θεοῦ (97) γεγόνασιν. Τὸ δὲ πότε, οἱ μὲν φασὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, οἱ δὲ πρὸ τῆς πρώτης ἡμέρας.

Ὁ δὲ ἐν ἁγίοις Πατῆρ ἡμῶν καὶ θαυματουργὸς Ἐπιφάνιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, εἰς τὸν λόγον αὐτοῦ τὸν κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, εἰς τὰ Παράρτηρα (98) πλατυτέρως ἐξέθετο, ἅμα οὐρανῶ καὶ γῆ τούτους δημιουργηθῆναι, καὶ οὐχὶ πρότερον, ἀνατρέπων διὰ συλλογισμῶν τοὺς τοῦτο λέγοντας. Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ αὐτοῦ λόγῳ τοῦτο φησιν.

Ἐρώτ. δ'. Πόθεν δῆλον ὅτι κτιστοὶ εἰσιν οἱ ἄγγελοι; οὐδὲ γὰρ ἐμφέρεται τι τοιοῦτον ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Γενέσεως.

Ἀπόκ. Γινώσκων ὁ Θεὸς τὸ φιλεῖδωλον καὶ πολυθεον (99) τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα τῶν Ἰουδαίων, τοῦτου χάριν ἀπέκρυψεν ἐν τῇ Γενέσει τὸν περὶ τῶν ἀγγέλων λόγον· ἵνα μὴ καὶ αὐτοὺς θεοποιήσωσιν οἱ τὸν μόσχον καὶ ἄλλα τινὰ θεοποιήσαντες ὡς θεοὺς (1). Ὅτι δὲ καὶ κτιστοὶ εἰσιν οἱ ἄγγελοι, ἀκουσον τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Προφήτου λέγοντος· « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐντεταίλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. »

Ἐρώτ. ε'. Ἐκ τῆς οὐσίας δὲ τοῦ φωτὸς τούτου εἰσιν, ἢ ἄλλης τινὸς φύσεως;

Ἀπόκ. Ὅσον διαφέρει τοῦ ἀστέρος ὁ ἥλιος, τοσούτον διαφέρει ἡ οὐσία τῶν ἀγγέλων πάσης τῆς ὁρωμένης κτίσεως.

Ἐρώτ. ς'. Πόσος δὲ ἔρα τῶν ἀγγέλων ὁ ἀριθμὸς ὑπάρχει ὑπὲρ τὸν ἀριθμὸν τῆς ἀνθρωπότητος;

Ἀπόκρ. Οἱ μὲν φασὶν ἐνενήκοντα ἐννέα μέρη εἶναι τοὺς ἄγγελους (2) πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, κατὰ τὴν παραβολὴν τοῦ Κυρίου τῶν ἑκατὸν προβάτων· ἄλλοι δὲ ἐννέα κατὰ τὴν παραβολὴν τῶν δέκα δραχμῶν. Ἄτεροι δὲ ἰσαριθμῶς λέγουσι τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἄγγελους, φέροντες εἰς μαρτυρίαν

⁹⁶ Psal. cXLVIII, 2, 5.

(96) Tres mss. τῆς χάριτος.

(97) Λόγῳ Θεοῦ deest in Basil. Mox. Reg. 2, Οἱ μὲν φασὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, οἱ δὲ τῇ τετάρτῃ, οἱ δὲ τῇ πρώτῃ ἡμ. Ibid. hæc, ὁ δὲ ἐν ἁγίοις, et cætera usque ad finem responsionis desunt in tribus mss.

(98) Epiph. hæres. LXV.

A modum ergo prægnans mulier, ex fetus, quem in utero habet, agitatione, certo se novit fructum suscepisse: sic et anima veri Christiani, non ex verbis parentum, sed ex rebus ipsis et motibus cordis sui, maxime vero diebus festis et illuminationum seu baptismatum, ac communicationis sancti corporis et sanguinis Christi, ex gaudio animæ suæ discit se baptizatum accepisse Spiritum sanctum.

QUÆST. III. Quandonam, unde et quomodo facti sunt angeli?

RESP. Non potest natura humana dicere unde vel quomodo facti sint angeli: sed hoc solum novit, illos verbo Dei ex nihilo factos esse. Quando vero B facti fuerint, alii prima die, alii ante primam putant.

Sanctus autem Pater noster et mirificus Epiphanius (98) archiepiscopus Cypri, in libro suo contra Paulum Samosatenum, in *Panariis* suis, latius exponit, una cum cælo et terra esse factos, et nequaquam prius, refutans contradicentes per syllogismos. Et in alio quodam libro idem asserit.

QUÆST. IV. Undenam manifestum est creatos esse angelos? namque nihil hujusmodi habetur in libro Geneseos.

RESP. Cum nosset Deus homines, maximeque Judæos propensos esse ad idolorum et multorum deorum cultum, idcirco in Genesi reticuit quod ad C angelos spectaret, ne illi qui vitulum et alia quædam in deorum numerum retulerunt, ipsos etiam angelos ut deos colerent. Quod autem creati sint angeli, discite a Spiritu sancto per Prophetam aiente: « Laudate Dominum, omnes angeli ejus: laudate eum, omnes virtutes ejus, quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt ⁹⁶. »

QUÆST. V. Ex essentiali sunt hujus luminis an ex aliqua alia natura?

RESP. Quantum sol a stella differt, tantum differt natura angelorum ab omni visibili creatura.

QUÆST. VI. Quantum igitur angelorum numerus, D hominum multitudinem superat?

RESP. Alii quidem aiunt nonaginta novem partes esse angelos si cum numero hominum comparentur; propter scilicet parabolam Domini de centum 219 ovibus: alii vero, novem, propter parabolam de decem drachmis. Cæteri autem putant æqualem esse angelorum et hominum numerum, horum

(99) Tres mss. καὶ πολυθεον, omisiss intermediis.

(1) Hæc, οἱ τὸν μόσχον καὶ ἄλλα τινὰ θεοποιήσαντες, desunt in duobus mss. Mox Palat. 2, ἀκουσον τοῦ Δαβὶδ τοῦ προφήτου λέγοντος. Quæstio 5 abest ab eodem.

(2) Ita 4 mss. Editi vero, τῶν ἀγγέλων.

verborum testimonio innixi, « Constituit terminos A gentium juxta numerum angelorum Dei ⁶⁰. »

QUÆST. VII. Qua in re differt dæmonum natura a natura angelorum?

RESP. Nulla est naturæ ipsorum differentia, sed voluntatis, quemadmodum alia est justi mens, alia peccatoris.

QUÆST. VIII. Quot sunt ordines et quot sunt angelorum naturæ?

RESP. Una est natura, quemadmodum et hominum. At novem sunt ordines, ut theologiæ peritissimus docet Dionysius, qui hujusmodi sunt: angeli, archangeli, principatus, potestates, virtutes, dominationes, sex alis instructa seraphim, multisque oculis ornata cherubim, et throni. De una angelorum substantia loquitur etiam Gregorius Nysenus in decimo septimo [capite libri sui De homine.

QUÆST. IX. Quot sunt cæli (4)?

RESP. Multi hac de quæstione decertant. Namque liber Genesis duos cælos commemorat. At divus Paulus tertium cælum novit. Quinetiam David propheta quartum numerat, cum ait, « Laudate eum, cæli cælorum. » Sciendum autem est existimare eos qui dicunt, raptum fuisse Paulum in tertium cælum, non in tres cælos, quod quemadmodum hominum natura et unus homo dicitur et multi homines: ita natura cælorum et unum cælum apud divinam Scripturam dicitur, et multi cæli.

QUÆST. X. Quandoam et quare cecidit diabolus? Nonnulli enim comminiscuntur illum idcirco cecidisse, quod Adamum nollet adorare.

RESP. Stultorum hominum sunt hujusmodi verba. Siquidem cecidit diabolus, antequam Adamus esset. Constat vero ipsum, ut narrat Isaias propheta, suam propter superbiam cecidisse, qua nempe hæc secum cogitabat, « Ponam thronum meum supra nubes, et ero similis Altissimo ⁶¹. »

QUÆST. XI. Cujus gratia illi concessit Deus ut bellum inferret generi hominum?

RESP. Nempe ut qui Deum diligenter, conspicui forent, et qui voluptatibus essent dediti, deprehenderentur. Nullo enim obsistente adversario, veri milites imperatoris non internoscuntur. Itaque diabolus causa victoriæ, coronarum et honorum iis est qui diligunt Deum.

QUÆST. XII. Cum diabolus e cælis ceciderit, quomodo in libro Job scriptum est venisse angelos Dei ut assisterent coram Domino, et diabolum in medio ipsorum ⁶²?

⁶⁰ Deut. xxxii, 8. ⁶¹ Isa. xiv, 14. ⁶² Job 1, 6.

(3) Post vocem καὶ οἱ θρόνοι, in editis hæc habentur, Περὶ δὲ τῆς μιᾶς οὐσίας, etc., quæ desunt in mss. fere omnibus, et videntur adjectitia.

(4) Hæc quæstio est apud Theodoretum, II in Genesim, non plane similis in omnibus.

(5) Reg. 2, ἐπερώτημα.

(6) Hæc, λογίζεσθαι... Παῦλον, desunt in quibus-

τό· « Ἔστησεν ἕρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. »

Ἐρώτ. ζ'. Τί παρήλλακται ἡ οὐσία τῶν δαιμόνων τῆς οὐσίας τῶν ἀγγέλων;

Ἀπόκ. Ἡ οὐσία οὐ παρήλλακται, ἀλλ' ἡ προαιρέσεις, ὡς περ ἡ γνῶμη δικαίου καὶ ἀμαρτωλοῦ.

Ἐρώτ. η'. Πόσα τάγματα καὶ πόσαι οὐσίαι ἀγγέλων εἰσὶν;

Ἀπόκ. Οὐσία μία, ὡς περ καὶ ἀνθρώπων μία. Τάγματα δὲ, ὡς ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Διονυσίου φησιν, ἐννέα, ἅπερ εἰσὶ ταῦτα· ἀγγελοι, ἀρχάγγελοι, ἀρχαὶ, ἐξουσίαι, δυνάμεις, κυριότητες, τὰ ἐξαπτέρυγα σεραφίμ, τὰ πολυόμματα χερουδίμ, καὶ οἱ θρόνοι (3).

Περὶ μιᾶς οὐσίας ἀγγέλων καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης λέγει εἰς τὸ ἑπτακαιδέκατον κεφάλαιον τοῦ Εἰς τὸν ἀνθρωπὸν λόγου αὐτοῦ.

Ἐρώτ. θ'. Πότοι οὐρανοὶ εἰσὶν (4);

Ἀπόκ. Ἀμφιβάλλεται πολλοῖς τὸ ἐρώτημα (5).

Ἡ μὲν γὰρ βίβλος τῆς Γενέσεως δύο οὐρανοὺς λέγει· ὁ δὲ ἅγιος Παῦλος καὶ τρίτον οὐρανὸν εἶδεν. Ὁ δὲ προφήτης Δαβὶδ, καὶ τέταρτον λέγει, καθὼς φησιν· « Δινεῖτε αὐτὸν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν. » Ἰστέον δὲ λογίζεσθαι (6) τοὺς λέγοντας εἰς τὸ τρίτον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐκ εἰς τρεῖς οὐρανοὺς ἀρπαγῆναι τὸν ἅγιον Παῦλον, ὅτι, καθάπερ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς λέγεται ἀνθρωπος, καὶ ἄλλιν πολλοὶ ἀνθρωποι· οὕτω καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν φύσις, καὶ εἰς οὐρανὸς καὶ πολλοὶ οὐρανοὶ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ λέγονται.

Ἐρώτ. ι'. Πότε, καὶ διὰ τί ἐξέπεσεν ὁ διάβολος, μυθεύονταί γὰρ τινες, ὅτι, καταδεξάμενος προσκυνῆσαι τὸν Ἀδὰμ, διὰ τοῦτο ἐξέπεσεν.

Ἀπόκ. Ἀφρόνων (7) ἀνδρῶν τὰ τοιαῦτα τυγχάνουσι ῥήματα. Ὁ γὰρ διάβολος, πρὶν γενέσθαι τὸν Ἀδὰμ (8), ἐξέπεσε. Πρόδηλον δὲ, ὅτι διὰ τὴν ὑπερηφανίαν αὐτοῦ, ὡς φησιν Ἡσαίας ὁ προφήτης, λογισάμενος, ὅτι· « Θῆσω τὸν θρόνον μου ἐπὶ τῶν (9) νεφελῶν καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. »

Ἐρώτ. ια'. Τίνος δὲ χάριν συνεχώρησεν αὐτῷ ὁ Θεὸς πολεμεῖν τὸ γένος (10) τῶν ἀνθρώπων;

Ἀπόκ. Ὅπως καὶ οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν φανερωθῶσι, καὶ προσκείμενοι ταῖς ἡδοναῖς ἐλεγχθῶσιν. Ἀντιδίκου γὰρ μὴ προσκειμένου οἱ γνήσιοι στρατιῶται τοῦ βασιλέως οὐ φανεροῦνται. Ὁ οὖν διάβολος αἴτιος νίκης καὶ στεφάνων γίνεται καὶ τιμῶν τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν.

Ἐρώτ. ιβ'. Πεσόντος τοῦ διαβόλου ἐκ τῶν οὐρανῶν, πῶς γέγραπται ἐν τῷ Ἰωβ (11), ὅτι ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ παραστήναι ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ὁ διάβολος ἐν μέσῳ αὐτῶν;

dam mss.

(7) Μωρῶν ἀνδρῶν, duo manuscripti.

(8) Duo manuscripti, τὸν ἀνθρωπῶν.

(9) Palatin. 1, ἐπάνω τῶν. Reg. 3, ἄνω.

(10) Quidam mss., τῷ γένει.

(11) Palatinus 1, 2, εἰς τὸν Ἰωβ. Paulo post Regius 1, ἐναντίον Κυρίου. Reg. 2, ἐναντι Κυρίου.

Ἀπόκ. Οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι ἦλθεν ὁ διάβολος ἅπαντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐν μέσῳ τῶν ἀγγέλων· πρόδηλον οὖν, ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ γὰρ ὅπου ἐάν εἰσιν οἱ ἄγιοι ἄγγελοι, τῷ Θεῷ παρίστανται. Πλὴν δεῖ εἰδέναι, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τινος ἁγίου ἀγγέλου πρὸς τὸν διάβολον διελέγετο, καθάπερ καὶ βασιλεὺς, διὰ τινος ἰερέως (12) ἀνθρώπου, πρὸς τὸν καταδίκον.

Ἐρώτ. ιγ'. Ἐὰν ἰσχύει φάρμακον ἀποκτείνειν ἀνθρώπων;

Ἀπόκ. Δίκαιον μὲν οὐδαμῶς· ἀλλ' οὐδὲ προσεγγίσει αὐτῷ· ἁμαρτωλὸν δὲ καὶ, τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος. Ἐπεὶ οὐδὲ κατὰ χολήν ἔχει ἐξουσίαν, ὡς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἠκούσαμεν.

Ἐρώτ. ιδ'. Ποίαν εὐχὴν καὶ ῥῆμα παρὰ πᾶσαν εὐχὴν (13) καὶ ῥῆμα φοβοῦνται οἱ δαίμονες καὶ ὁ διάβολος;

Ἀπόκ. Διηγήσαντό τινες πνευματοφόροι ἀξιοὶ τοῦ πιστεύεσθαι, ὅτι περὶ αὐταῖς ὕψιστος ποτε φάνειος αὐτοῖς ὁ διάβολος, καὶ τοῦτο τὸ ἐρώτημα ἐρωτηθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἀπεκρίνατο, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν πάσῃ Παλαιᾷ καὶ Καινῇ Διαθήκῃ ῥῆμα ἐκφοβῶν καὶ διασκορπίζον πᾶσαν ἡμῶν τὴν δύναμιν, ὡς ἡ ἀρχὴ τοῦ ζε' ψαλμοῦ. Ὡς οὖν ὁ διάβολος τοῦτο εἰρηκεν, ἀρξαμένον αὐτῶν τοῦ ψαλμοῦ, καὶ εἰρηκόντων μόνον τὸ πρῶτον ῥῆμα, τὸ, « Ἀναστήτω ὁ Θεός, » εὐθέως ὀλοῦζων ἀφαντος ἐγένετο ὁ διάβολος, ἔργους δείξας τῆς εὐχῆς τὴν ἐνέργειαν.

Ἐρώτ. ιε'. Πόθεν κινοῦνται ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου διαλογισμοὶ καὶ λόγοι βλάσφημοι καὶ ἀθέμιτοι, καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν ὑβρίζοντες πολλακίς, οὓς οὐ βεβούλευται λαλήσαι ἡ ψυχὴ, ἡ γλῶσσα τοῦ ἀνθρώπου ὀνομάσαι;

Ἀπόκ. Τοῦτο ὁ διάβολός ἐστιν ἐργαζόμενος, καὶ οὓς τὰ τοιαῦτα ἀθέμιτα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου ὑποβάλλει, λαλῶν κατὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα, εἰς ἀπόγνωσιν τὸν ἀνθρώπων, ἐνέγκαι βουλόμενος. Ἄλλ' οὐκ ἐκ τούτου τὸ σύνολον κατακρίνεται ὁ ἀνθρώπος· μὴ γένοιτο! Πολλάκις δὲ καὶ ἐξ οἴσεως ὁ τοιοῦτος λογισμὸς ἐπιβάλλεται τῷ ἀνθρώπῳ· ἀπαλλάττεται δὲ αὐτοῦ γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν λογίζομενος, καὶ μηδ' ὄντως εἰς μέτρον τὸν τοιοῦτον λογισμὸν ἔχων, ἀλλὰ λέγων τῷ διαβόλῳ· « Ἡ βλασφημία σου ἐπὶ τὴν κεφαλὴν σου, διάβολε. Ἐγὼ γὰρ Κύριον τὸν Θεόν μου προσκυνήσω, καὶ αὐτὸν οὐδέποτε βλασφημήσω. » **Ἀσφαλῶς οὖν προσεκτέον τοῖς εἰρημένοις. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τούτου τοῦ λογισμοῦ κρατηθέντες, οἱ μὲν ἑαυτοὺς ἐκρήμνισαν, οἱ δὲ, εἰς ἀπόγνωσιν ἐλθόντες, ἀπώλοντο.**

Ἐρώτ. ις'. Ἀκόλουθον ἠγοῦμεθα (14) μετὰ τὸν περὶ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων λόγον, τρίτον τὸν περὶ ψυχῶν λοιπὸν λόγον εἰς μέσον προσενεχθῆναι. Πολλὴ γὰρ ὡς ἀληθῶς καὶ ἡ περὶ τούτου παρὰ ἀνθρώπους ὑπάρχει

¹² Psal. LXXII, 2.

(12) Reg. 2, μεσίτου. Quatuor sequent. quæst. 13, 14, 15, 16, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

(13) Quidam mss., καὶ ῥήματα παρὰ πᾶσαν τὴν

Resp. Non ait Scriptura diabolus convenisse in cœlis in medio angelorum: quapropter perspicuum est eum in terra convenisse. Etenim ubicunque sunt sancti angeli, Deo assistunt. Verumtamen sciendum est, Deum per sanctum aliquem angelum cum diabolo esse locutum, quemadmodum rex per intermedium aliquem hominem cum damnato solet loqui.

QUÆST. XIII. Num potest veneficium necare hominem?

Resp. Justum quidem nequaquam, imo ne prope quidem accedere. At peccatorem potest occidere, si Deus permiserit. Namque ne in porcos quidem habet potestatem, ut in Evangeliiis audivimus.

QUÆST. XIV. Qualem orationem et verbum plusquam omnem aliam orationem verbumque reformidant dæmones et diabolus?

220 Resp. Quidam spiritu pleni, ac fide digni homines narravere nobis, quod, cum aliquando illis diabolus propria in specie apparuisset, ea de re ab ipsis interrogatus hæc responderit: Nullum est verbum in universo tum Veteri tum Novo Testamento vim omnem nostram sic disperdens, ut injuriam sexagesimi septimi psalmi. Ut igitur id dixit diabolus, psalmum istum illi inchoaverunt: cuius cum primum tantummodo verbum protulissent, « Exsurgat Deus », mox ululans diabolus evanuit, reipsa vim hujusce orationis ostendens.

QUÆST. XV. Undenam in corde hominis morantur cogitationes et blasphemiarum verba ac nefaria, sæpeque in Deum ipsum contumeliosa, quæ nec anima eloqui vellet, nec lingua hominis nominare?

Resp. Ea sunt diaboli opera, quæ nefanda ipse animæ hominis suggerit, verba contra Deum loquens, hominem in desperationem cupiens adducere. Verum nequaquam inde homo condemnatur: absit! Sæpe etiam ex opinione homini oboritur hujusmodi cogitatio: qua quidem liberatur, cum se terram et cinerem esse reputat, nec eam cogitationem admodum retinet, sed diabolo dicit: « Blasphemia tua sit in caput tuum, diabole. Ego enim Dominum Deum meum adorabo, nec unquam blasphemias in eum proferam. » Caute igitur ad ea, quæ dicta sunt, est attendendum. Complures enim homines victi hujuscemodi cogitatione, alii sese ipsi præcipitaverunt, alii in desperationem adducti perierunt.

QUÆST. XVI. Consequens esse arbitramur, ut postquam de Deo et de angelis disseruimus, tertio jam loco quæstionem de animabus proponamus in medium. Vere enim multa hac de re disputant

γραφῆν.

(14) Tres mss. ἠγοῦμαι. Paulo post, alii εἰς μέσον προενεχθῆναι, alii, ἀχθῆναι, alii, προενεχθῆναι habent. Mox Palat. περὶ τούτου τοῦ ἀνθρώπου.

et inquirunt homines, nempe, quæ res sit ipsa anima hominis, unde ipsa in corpore constituitur, quandonam et quomodo separatur ab homine, quidque agat usque ad resurrectionem. Nemo enim ex mortuis in mundum veniens hæc nobis renuntiavit aut confirmavit. Quapropter a tua sanctitate flagitamus ut quæstionem hanc de anima, multis incomprehensam, nos velis edocere.

RESP. Hominis quidem anima est substantia intelligens, incorporea, invisibilis, impassibilis, immortalis, fereque angelorum subtilitati similis. Nunquam tamen anima fuit angelus, ut fabulantur Origenistæ; nec ante corpora existunt animæ, ut Manichæis videtur: sed quemadmodum lapide et ferro collisus, ex utroque ignis nascitur, sic in viri et mulieris congressu, corpus et anima Deo iubente constituuntur. Idque tibi persuadeat Paulus apostolus, qui ait: «Seminitur corpus animale, surgit corpus spiritale¹⁵, » videlicet in resurrectione.

QUÆST. XVII. Undenam certum habetur mortis tempore animam non simul mori cum corpore? Sic enim quidam opinantur.

RESP. Dei Filius et Verbum Jesus Christus apertis verbis nos docet et mortale corpus esse, et animam immortalem. «Nolite, » inquit, «timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere¹⁶. » Certe manifestum inde est immortalem eam esse et a Deo exsistere.

QUÆST. XVIII. «Fidelis sermo et omni acceptione dignus¹⁷. » Verum quonam, quæso, modo anima separatur a corpore?

RESP. Hominis corpus constare credimus ex quatuor elementis, nempe ex sanguine, phlegmate, humore et bili: sive, ex calido, frigido, sicco et humido, id est, ex igne, aqua, aere, et terra. Namque sanguis, veluti calidum et vitale elementum, ex igne utique est: humor vero, ut 221 humidus, est ab aere: bilis vero, ut sicca, a terra est: phlegma denique ut frigidum, est ab aqua. His quatuor, non secus ac quatuor muris, anima, instar columbæ, in domo corporis conclusa est. Igitur mortis tempore, Dei jussu, quatuor elementis ab invicem discedentibus, quatuor muri domus, ut ita dixeris, dissolvuntur, receditque intus conclusa columba sive anima, ac primo recedit sanguis sive calidum et vitale elementum. Hinc mortua corpora bilem et phlegma ac humorem post mortem servant, at sanguinem nullum habent.

¹⁵ I Cor. xv, 44. ¹⁶ Matth. x, 28. ¹⁷ I Tim. i, 15.

(15) Post, ἀθάνατος, quidam habent σχεδὸν ὁμοία τῆς τῶν ἀγγέλων λεπτότητος. Mox Reg. 2, Ὀριγενιστάι.

(16) Ita quidam manuscripti rectius quam editi, qui habent, συνίστασθαι κελεύει.

(17) Quatuor mss., ὁ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν

ζήτησίς τε καὶ ἀμφιβολία· λέγω δὲ, τί αὐτὸ χρῆμά ἐστιν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου; καὶ πόθεν αὕτη συνίσταται ἐν τῷ σώματι; καὶ πότε καὶ πῶς τοῦ σώματος χωρίζεται; καὶ τί μέτρι τῆς ἀναστάσεως διαπράττεται; οὐδεὶς γὰρ ἐκ νεκρῶν ἐν τῷ βίῳ ἐπιδημήσας ταῦτα ἡμῖν ἀπήγγειλεν, ἢ ἐπιστώσατο· Διδὼς τοῖς πολλοῖς ἀκατάληπτον τὸν περὶ τῆς ψυχῆς λόγον διδάχθῆναι ἠρωτήσαμεν τὴν σὴν ἀγιότητα.

Ἀπόκ. Ἡ μὲν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐστὶν οὐσία νοερὰ, ἀσώματος, ἀπαθῆς, ἀθάνατος (15)· οὐ μὴν δὲ ἀγγελὸς ποτε ἦν ἡ ψυχὴ, ὡς οἱ Ὀριγενιστάι μπεθεύονται· οὐδὲ προϋπάρχουσιν αἱ ψυχαὶ τῶν σωμάτων, ὡς οἱ Μανιχαῖοι δογματίζουσιν· ἀλλ' ὡσπερ τοῦ λίθου καὶ τοῦ σιδήρου συγκρουομένων, ἐκ τῶν ἀμφοτέρων τίκτεται τὸ πῦρ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συμπλοκῆς συνίσταται (16) Θεοῦ κελεύσει σώμα καὶ ψυχὴ. Καὶ πειθέτω σε ὁ ἅγιος Ἀπόστολος λέγων· «Σπείρεται σῶμα ψυχικόν· ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν, » δηλονότι ἐν τῇ ἀναστάσει.

Ἐρώτ. ιζ'. Πόθεν δὲ δῆλον ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου οὐ συναποθνήσκει μετὰ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ; Τινὲς γὰρ οὕτω νομίζουσιν.

Ἀπόκ. Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ Λόγος (17) Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς προφανῶς ἡμᾶς διδάσκει τὸ θνητὸν τοῦ σώματος, καὶ τὸ ἀθάνατον τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, λέγων· «Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι. » Πρόδηλον ὡς ἀθάνατος (18) καὶ ἀπὸ Θεοῦ ὑπάρχει.

Ἐρώτ. ιη'. «Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. » Ποίῳ δὲ ὄρα τρόπῳ ἡ ψυχὴ χωρίζεται ἀπὸ τοῦ σώματος;

Ἀπόκ. Ἐκ τεσσάρων στοιχείων πιστεύομεν τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου συνίστασθαι· λέγω δὲ ἐξ αἵματος, καὶ φλέγματος, καὶ χυμοῦ, καὶ χολῆς· ἦγουν ἐκ θερμοῦ, καὶ ψυχροῦ, καὶ ξηροῦ, καὶ ὑγροῦ, τουτέστιν ἐκ πυρὸς, καὶ ὕδατος, καὶ ἀέρος, καὶ γῆς. Τὸ μὲν γὰρ αἷμα ὡσπερ θερμὸν καὶ ζωτικὸν στοιχεῖον, δῆλον ὅτι ἐκ τοῦ πυρὸς· ὁ δὲ χυμὸς, ὡς ὑγρὸς, πρόδηλον ὅτι ἐξ ἀέρος· ἡ δὲ χολὴ ὡς ξηρὰ πρόδηλον ἀπὸ γῆς· τὸ δὲ φλέγμα ὡς ψυχρὸν, εὐδὴλον ἐξ ὕδατος. Καὶ τοῦτοις τοῖς τέσσαρσιν ὡσπερ καὶ τέσσαρσι τοίχοις ἐν οἴκῳ τοῦ σώματος δίκην τινὸς περιστερᾶς ἀποκλείονται ἡ ψυχὴ. Τῷ γοῦν καιρῷ τοῦ θανάτου ἐπιτροπῇ τοῦ Θεοῦ, ὑποχωροῦντων ἐξ ἀλλήλων τῶν τεσσάρων στοιχείων, ὡς ἂν εἰπῶναι, διαλύονται οἱ τέσσαρες τοῦ οἴκου τοίχοι, καὶ ἀναχωρεῖ ἡ ἐνδὸν ἀποκεκλεισμένη περιστερὰ, ἦγουν ἡ ψυχὴ· καὶ πρῶτον μὲν ἀποχωρεῖ τὸ αἷμα, ἦγουν τὸ θερμὸν καὶ ζωτικόν. Ὅθεν τὰ νεκρὰ σώματα χολὴν μὲν ἔχουσι μετὰ θάνατον καὶ φλέγμα καὶ χυμὸν, αἷμα δὲ οὐκ ἔχουσι.

Λόγος.

(18) Duo mss., ἀθάνατον καὶ ἀπαθῆ ὑπάρχουσαν. Edit. Comm., ἀθάνατος καὶ ἀπαθῆς ὑπάρχει. Edit. Paris. cum Palat. 2, ἀθάνατος καὶ ἀπὸ Θεοῦ ὑπάρχει. Porro quæst. 19, 20, 21, 22, 23, 24, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

Ἐρώτ. ιθ'. Πῶς δὲ ἄρα θέλομεν λέγειν, ὅτι εἰσὶν αἱ προλαβοῦσαι τῶν ἀνθρώπων ψυχαί;

Ἀπόκ. Ἔνομον μὲν καὶ φοβερόν τὸ ἐρώτημα (19), καὶ παρὰ ἀνθρώπους ἀποκεκρυμμένον. Οὐ γὰρ συνχώρησεν ὁ Θεὸς ἐπαναλῦσαι τινα πρὸς ἡμᾶς ἐκεῖθεν, καὶ διηγῆσασθαι ποῦ ἢ πῶς εἰσὶν αἱ ἀπ' ἡμῶν ἀπελθούσαι ψυχαί. Ὅμως ἐκ τῶν Γραφῶν μανθάνομεν, ὅτι αἱ μὲν τῶν ἀμαρτωλῶν ψυχαί ἐν τῷ ᾄδῃ ὑπάρχουσιν ὑποκάτω πάσης τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάττης εἰσὶν, ὡς φησὶν ὁ ψαλμὸς, « Ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου καὶ ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, » καὶ ὡς γέγραπται ἐν τῷ Ἰώβ· « Εἰς γῆν σκοτεινὴν καὶ γνοφερὰν, εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, οὐ οὐκ ἔστι φέγγος, οὐδὲ ὄραϊν ζωὴν βροτοῖς (20), » αἱ δὲ τῶν δικαίων ψυχαί μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, ὡς ἐκ τοῦ ληστοῦ τοῦ ἐν τῷ σταυρῷ μανθάνομεν, ὅτι ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπάρχουσιν. Οὐ γὰρ διὰ μόνην τὴν ψυχὴν τοῦ ἁγίου ληστοῦ Χριστοῦ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἠνοίξε τὸν παράδεισον, ἀλλὰ καὶ διὰ πάσας λοιπὸν τὰς τῶν ἁγίων ψυχάς.

Ἐρώτ. κ'. Τί οὖν, ἀπέλαθον οἱ δίκαιοι τὰ ἀγαθὰ, καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ τὴν κόλασιν;

Ἀπόκ. Οὐδαμῶς. Ὅμως δὲ τὴν χαρὰν ταύτην ἔχουσιν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί (21)· καὶ ἔστιν αὕτη μερικὴ ἀπόλαυσις, ὡσπερ καὶ ἡ λύπη, ἣν οἱ ἀμαρτωλοὶ ἔχουσι, μερικὴ κόλασις, καὶ ὡσπερ (22) μεταστέλλεται βασιλεὺς φίλους αὐτοῦ ἐπὶ τῷ συναριστήσῃ αὐτῷ ὡσαύτως καὶ καταδίκους ἐπὶ τῷ κολάσαι αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν εἰς τὸ ἄριστον κληθέντες ἐν χαρᾷ εἰσὶν ἔμπροσθεν τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως ἕως τῆς ὥρας τοῦ ἀρίστου· οἱ δὲ καταδίκαι ἐν φυλακῇ ἀποκεκλεισμένοι, ἐν λύπῃ ὑπάρχουσιν, ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ κριτής. Οὕτω δὲ λοιπὸν νοεῖν καὶ ἐπὶ τῶν ἐκείσε νῦν ἀπ' ἡμῶν προλαβουσῶν ψυχῶν, λέγω δὴ δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν.

Ἐρώτ. κα'. Εἰ οὖν οὐδεὶς καθ' ἑαυτοῦ, οὔτε ἐν βασιλείᾳ, οὔτε ἐν γέννησι εἰσελήλυθε· πῶς περὶ τοῦ πλουσίου τοῦ κατὰ τὴν Λάζαρον ἀκούομεν, ὅτι, ἐν τῷ πυρὶ καὶ βασάνοις ὑπάρχων, πρὸς τὸν Ἀβραάμ διελήγετο;

Ἀπόκ. Ὁ Κύριος παραβολικῶς εἶπε τὰ κατὰ τὸν Λάζαρον καὶ τὸν πλούσιον εἰρηκεν, ὡσπερ καὶ περὶ τῶν δέκτο παρθένων, καὶ τῶν λοιπῶν παραβολῶν. Οὐ γὰρ ἐν πράγματι γέγονεν ἡ τοῦ Λαζάρου παραβολή. Διότι οὐχ ὁρῶσιν οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐν γέννησι τοὺς δικαίους τοὺς μετὰ Ἀβραάμ ὄντας ἐν τῇ βασιλείᾳ. Ἄλλ' οὔτε δὲ πάλιν ἐπιγινώσκει τις τὸν πλησίον αὐτοῦ, ἐκείσε ἐν σκότει ὑπάρχων.

Ἐρώτ. κβ'. Πῶς τοῦτο; Καὶ γὰρ φοβερός ὁ λόγος καὶ ἔνοος, ὅτι οὐκ ἐπιγινώσκουμεν ἀλλήλους ἐκεῖ, ἀλλὰ ἀγνωρίστοι ἀδελφοὶ ἀδελφοί, καὶ πατέρες υἱοί, καὶ φίλοι φίλοι (23) καθεστήκαμεν.

¹⁹ Psal. LXXVII, 7. ²⁰ Job x, 22. ²¹ Luc. XXIII, 43.

19) Reg. 3, ἐπερώτημα. Paulo post Reg. 1 et 3, ἐπαναλῦσαι τῶν ἐκείσε τινα πρὸς ἡμᾶς, καί.

(20) Reg. 2, βροτοῖν, πρὸς ψυχάς. Reg. 2, adijcit hæc, Ὁ ἅγιος Πατὴρ ἡμῶν Βασίλειος εἰς τὸν Περὶ νηστείας αὐτοῦ λόγον, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Σαλπίζατε, οὕτω φησὶν· Ὁὐχ ὄραϊν τὸν Λάζαρον, πῶς διὰ νηστείας εἰσελήλυθεν εἰς τὸν παράδεισον; » Porro locus hic habetur

QUÆST. XIX. Ubinam porro esse dicemus animas hominum quæ jam discesserunt?

RESP. Mira sane et metuenda quæstio, hominibusque occulta. Nec enim Deus quemquam ad nos inde redire permisit, enarrareque ubinam quove modo sint animæ a nobis profectæ. Verumtamen discimus ex divinis litteris peccatorum animas in inferis esse infra omnem terram et mare, quemadmodum ait Psalmista: « In tenebrosis et in umbra mortis et in lacu infimo¹⁹, » et ut apud Job scriptum est: « In terram tenebrosam et caliginosam, in terram tenebrarum æternarum, ubi nullus splendor, nec vita est hominibus²⁰. » Justorum autem animæ, ut ex latrone in cruce discimus²¹, sunt in paradiso. Nec enim propter solam sancti latronis animam Christus paradisum aperuit, sed etiam propter omnes sanctorum animas.

QUÆST. XX. Quid igitur? Bonæ justi receperunt, et peccatores supplicium?

RESP. Nequaquam. Hoc tamen fruuntur gaudium sanctorum animæ, quæ pars est illorum felicitatis, ut tristitia, quam habent peccatores, pars est illorum supplicii. Quemadmodum itaque suos amicos accersit imperator, ut secum prandeant, sic et damnatos ut puniantur. Illi autem ad prandium vocati lætantur ante domum imperatoris, donec venerit hora prandii. Dammati in custodia inclusi, in mœrore degunt, usque dum veniat iudex. Sic sentiendum est de animabus justorum et peccatorum quæ ante nos illuc discesserint.

QUÆST. XXI. Si igitur nemo, prout dixisti, neque in regnum neque in gehennam introivit: quid illud ergo est quod de divite et de Lazaro audivimus, illum nempe divitem in igne et tormentis existentem loqui ad Abrahamum?

RESP. Quæcumque divitem et Lazarum spectant, parabole locutus est Dominus, ut et quæ de decem virginibus et cæteris parabolis dixit. Nec enim reipsa contigit Lazari parabola. Quippe in gehenna peccatores non vident justos, qui cum Abrahamo in regno existunt. Imo nec quisquam illic in tenebris existens, proximum suum agnoscit.

QUÆST. XXII. Qui id stat? Terribile enim admodum et mirum est quod ais, scilicet illic nos non invicem cognoscere, sed fratres fratribus, filiis patres, et amicos amicis esse ignotos.

apud Basiliensem.

(21) Reg. 1, 3, Ὅμως δὲ αὕτη ἡ χαρὰ ἣν ἔχουσιν νῦν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί, μερικὴ ἀπόλαυσις ἔστιν.

(22) Editi, καὶ ὡσπερ οὖν. Sed οὖν deest in maxima parte manuscriptorum.

(23) Palatinus primus, ἀδελφοὶ ἀδελφῶν, καὶ πατέρες υἱῶν, καὶ φίλοι φίλων.

RESP. Agnitio ex corporeis signis solet fieri. At animæ incorporeæ invicem sunt omnino similes, non secus ac multitudo aliqua nitidissimarum et similium columbarum aut apum, quarum nulla differat vel gravitate vel magnitudine, sed quæ in omnibus æquales sint invicem. Porro loquor de damnatis peccatorum animabus apud inferos, ipsas nempe seipsas non cognoscere. Nam **222** justorum animabus id bonum concessit Deus, ut invicem se agnoscant.

QUEST. XXIII. Demus igitur, juxta quod ais, animas nunc invicem se non cognoscere: at nunquid nec in resurrectione mutuo se cognoscent peccatores, qui nempe ex una regione, domo et genere exstiterint?

RESP. Neque in resurrectione.

QUEST. XXIV. Quare?

RESP. Quia figuræ, signa, et affectiones quæ nostris corporibus ex corruptione et satione accidunt, per quas nos invicem hic cognoscimus, in resurrectione mortuorum cum satione et corruptione destruantur. Et quemadmodum Deus ab initio unum fecit hominem; sic et in regeneratione omnes, velut unus homo, resurgemus: id est, omnis imago hominis similis erit imagini, formæ, magnitudinis et figuræ Adami. Unde in resurrectione non est parvus aut magnus, niger vel albus, flavus vel rufus, simus aut adunco naso, nec variæ figuræ, formæ et colores. Hæc enim omnia quæ ex satione et corruptione proveniunt, destruentur simul cum corruptione. Enimvero quomodo posset agnoscere pater proprium filium, qui infans mortuus fuerit, triginta jam annorum hominem perfectum resurgentem, quemadmodum et Christus triginta annos natus baptizatus est? Quomodo dignosci possit Æthiops, qui albus resurget: vel qui saucius obierit, sanus resurgens? Quod si hæc tibi videntur vix credibilia, audi Dominum ad Sadduceos aientem: « In resurrectione mortuorum neque nubent neque nubentur: sed erunt sicut angeli⁹⁹. » Igitur quemadmodum una est species et figura angelorum: ita idem nostræ naturæ in resurrectione per immortalitatem futurum credimus. Et quemadmodum in frumento spicam fecit Deus ab initio, et ex spica granum prodiit, quod deinde satum rursus germinat spica: sic et homo factus est a Deo incorruptus propter præceptum: deinde transgressione contritus est ac corruptus redditus:

⁹⁹ **Matth. xxi, 30.**

(24) Τρόπον deest in Reg. 1, 2. Infra μία deest in editis, sed habetur in compluribus mss.

(25) Ita Reg. 3, recte. Editi vero male, ὅτι νῦν. Infra οἱ ἁμαρτωλοὶ deest in quibusdam mss.

(26) Tres mss., γνωρίζομεν.

(27) Ita tres mss. In editis vero, ἄρσεν καὶ θῆλυ, desunt. Infra, ἢ γρυπότης deest, in quibusdam mss.

(28) Tres mss., καταλύονται.

(29) Duo mss., τέλειον ἄνθρωπον. Alius, τέλειον τὸ βρέφος. Paulo post, multi mss., ἢ πῶς γνωσθή-

Ἄπόκ. Ὁ ἐπιγνωρισμὸς ἐκ σωματικῶν σημείων γίνεσθαι πέφυκε. Αἱ δὲ ἀσώματοι ψυχὰι ὁμοίαι ἀλλήλαις κατὰ πάντα τρόπον (24) ὑπάρχουσιν/ὡσπερ ἐπὶ πλήθους τινῶν ἀστῆλων καὶ ὁμοίων περιστερῶν ἢ μελισσῶν, οὐ διαφερουσῶν μία τῆς μιᾶς, οὔτε σεμνότητι, οὔτε μεγαλειότητι, ἀλλὰ κατὰ πάντα ἐν ἰσότητι ἀλλήλαις οὐσαις. Τοῦτο δὲ λέγω ἐπὶ τῶν ἐν τῷ βῆθι καταδικασθεισῶν ψυχῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, ὅτι ἑαυτὰς οὐκ ἐπιγινώσκουσι. Ταῖς γὰρ τῶν δικαίων ψυχᾶς καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς τὸ ἀγαθόν, λέγω δὴ τὸν ἐπιγνωρισμὸν, ἔδωρήσατο.

Ἐρώτ. χγ'. Δεδόσθω τοίνυν (25) κατὰ τὸν σὸν λόγον, αἱ ψυχὰι ἀλλήλας οὐκ ἐπιγινώσκουσι νῦν· εἴτα ἄρα οὔτε ἐν τῇ ἀναστάσει ἐπιγινώσκονται ἀλλήλους οἱ ἁμαρτωλοὶ, λέγω δὲ οἱ ἐκ μιᾶς χώρας καὶ οἴκου καὶ νέου ὑπάρχοντες;

Ἄπόκ. Οὔτε ἐν τῇ ἀναστάσει.

Ἐρώτ. κδ'. Τίνος χάριν;

Ἄπόκ. Ὅτι περ ἅπαντα τὰ ἐκ φθορᾶς καὶ σπορας ἐπισυμβάντα τοῖς ἡμετέροις σώμασι σχήματα καὶ σημεῖα, καὶ παθήματα, δι' ὧν ἀλλήλους ἐπιγινώσκωμεν (26) ὧδε, ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν σὺν τῇ σπορᾷ καὶ φθορᾷ καταργούνται. Καὶ ὡσπερ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς ἕνα ἄνθρωπον ἐποίησεν, οὕτω καὶ ἐν τῇ παλιγενεσίᾳ πάντες ὡς εἰς ἄνθρωπος ἐπανιστάμεθα· τούτεστι πᾶσα ἀνθρώπου εἰκὼν ὁμοία τῆς τοῦ Ἀδάμ εἰκόνας καὶ πλάσεως, καὶ μεγέθους καὶ σχήματος. Διὸ οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀναστάσει ἄρσεν καὶ (27) θῆλυ, οὐδὲ μικρὸς καὶ μέγας, οὐδὲ μέλας καὶ λευκός, οὐδὲ ξανθότης καὶ πυρρότης, ἢ σιμότης ἢ γρυπότης, οὐδὲ διάφορα σχήματα, καὶ πρόσωπα, καὶ χρώματα, καὶ παθήματα, καὶ σκηνώματα. Ταῦτα γὰρ πάντα ἀπὸ σπορᾶς καὶ φθορᾶς γινόμενα σὺν τῇ φθορᾷ καταργούνται (28). Καὶ πῶς λοιπὸν ἐπιγινώσεται, εἰπέ μοι, πατήρ τὸ ἴδιον τέκνον νῆπιον τελευτήσαν, καὶ τριακονταετῆ τέλειον ἄνθρωπον (29) ἀνιστάμενον, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τριακονταετῆς ἐβαπτίσθη; ἢ πῶς γνωσθήσεται ὁ τελευτήσας Αἰθίοψ λευκὸς ἀνιστάμενος· ἢ ὁ ἀποθανὼν λευκὸς γίνεσθαι, ὅτις ἀνιστάμενος; Εἰ δὲ δύσπιστά σοι ταῦτα φαίνονται, ἄκουσον τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Σαδδουκαίους λέγοντος, ὅτι « Ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται (30)· ἀλλ' ἔσονται, ὡς ἄγγελοι. » Οὐκοῦν ὡσπερ οἱ ἄγγελοι μιᾶς ἰδέας καὶ σχήματος ὑπάρχουσιν· οὕτω πιστεύομεν καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐν τῇ ἀναστάσει διὰ τῆς ἀφθαρσίας λοιπὸν γίνεσθαι. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ σῆτου στάχυν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐκ τοῦ στάχυος γέγονεν ὁ κόκκος, καὶ πάλιν σπειρόμενος ἀναδυστάμενος

seta. Editi, ἢ ἐπιγνωρισθήσεται. Unus codex, ἢ γνωσθήσεται.

(30) Basil., ἐγκαμίζονται. Ad marginem huius codicis notatur ibid. Σχόλιον. Τῆς τότε ἀπαθείας καὶ ἀγιότητος λέγει ὁ Χριστὸς, ὅτι οὐ γαμοῦσιν, οὔτε ἐγκαμίζονται. Οὐχί ὅτι δὲ οὐκ ἀνίστανται, οὔτε ἄνδρες, οὔτε γυναῖκες. Καὶ γὰρ ἐν τῇ ἀναστάσει οἱ μὲν ἄνδρες ἀναστήσονται ἄνδρες, αἱ δὲ γυναῖκες γυναῖκες, ὡς ἡ ἀγία Θεοῦ ὁσ. Horum pars in textum relata est a veteri interprete.

στάχους· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος γέγονεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἁφ' ἑαυτοῦ ἐν τῇ ἐκείνῃ ἡμέρᾳ· εἶτα διὰ τῆς παρακοῆς συνετριβή, καὶ γέγονε φθαρτός· σπειρόμενος δὲ διὰ τοῦ θανάτου καὶ χωνύμενος ἐν τῇ γῆ, ἀναπλαστάνει ὡσπερ ἦν ἀπ' ἀρχῆς ἁφθαρτός.

Ἐρώτ. κε'. Ἄρα ἐπισκέπτονται τὸν βίον αἱ προλαβοῦσαι (31) τῶν ἀνθρώπων ψυχαί, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Οὐδαμῶς. Ἄκουσον γὰρ τοῦ προφήτου Δαβὶδ περὶ τῶν τελευταίων ἀνθρώπων λέγοντος· « Ἄνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ οὕτως ἐξανθήσει. Ὅτι πνεῦμα διεῖπεν ἐν αὐτῷ, καὶ οὐχ ὑπάρξει, καὶ οὐχ ἐπιγνώσεται ἔτι τὸν τόπον αὐτοῦ. » Περὶ δὲ τῶν ψυχῶν τῶν ἁγίων οὐ χρὴ ἀμφιβάλλειν (32).

Ἐρώτ. κς'. Καὶ εἰ ταῦτα οὕτω, πῶς ἐπιφαίνονται οἱ ἅγιοι πολλάκις ἐν τοῖς ἑαυτῶν ναοῖς καὶ σωροῖς; B

Ἀπόκ. Ξένον καὶ παράδοξον τὸ ἐπερωτήμα, καὶ πιστοτάτης ψυχῆς δεόμενον εἰς ἀπόκρισιν. Ὅμως εἰ χωρεῖς, ἀκουσον μὴ οὐκ ἄλλω τῷ λογισμῷ. Αἱ ἐν τοῖς ναοῖς καὶ σωροῖς τῶν ἁγίων γινόμεναι ἐπισκιάσεις καὶ ὄπτασιαι οὐ διὰ τῶν ψυχῶν τῶν ἁγίων γίνονται, ἀλλὰ (33) δι' ἀγγέλων ἁγίων μετασχηματιζομένων εἰς τὸ εἶδος τῶν ἁγίων. Πῶς γὰρ, εἰπέ μοι, μία οὐσα ψυχὴ τοῦ μακαρίου Πέτρου ἢ Παύλου δύναται κατ' αὐτὴν τὴν ῥοπήν ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ ἐπιφανῆναι ἐν χιλίαις ναοῖς αὐτοῦ, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ; τοῦτο γὰρ οὐτε ἄγγελος εἰς δύναται ποιῆσαι ποτε. Μόνου γὰρ τοῦ Θεοῦ ἔστιν ἐν δυοῖς τόποις καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ εὐρίσκεισθαι. Ἐπεὶ καὶ αὐταὶ αἱ νοεραὶ δυνάμεις ἀπολιμπάνονται (34) πάντως τῆς ἐν οὐρανοῖς δοξολογίας, ἤνίκα δ' ἂν ἀποστελλῶνται εἰς C διακονίαν ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἐρώτ. κς'. Τί διαφέρει ἡ οὐσία τοῦ ἀγγέλου τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου;

Ἀπόκ. Τρεῖς οὐσίας ἀκαταλήπτους παρὰ ἀνθρώποις εὐρίσκομεν, ἃς οὐδεὶς οὐδαμῶς οὔτε εἶδεν, οὔτε ἰδέσθαι ἐπὶ γῆς δύναται, ὡς εἰσὶ, λέγω δὴ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων καὶ ψυχῶν· ὅμως στοχαζόμεθα, ὅτι περὶ ὅσον διαφέρει τῆς σελήνης ὁ ἥλιος, τοσοῦτον ὑπερέχει καὶ λαμπροροεῖ (35) ἡ τῶν ἀγγέλων οὐσία τῆς οὐσίας τῶν ψυχῶν ἀνθρώπων.

Ἐρώτ. κη'. Καὶ πῶς οἱ προφήται φαίνονται πολλάκις ἰδόντες τὸν Κύριον (36);

Ἀπόκ. Μετὰ πάντας τοὺς προφήτας καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ εἶπεν ὁ ἅγιος ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς καὶ θεολόγος Ἰωάννης, ὅτι D « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Καὶ ἵνα πιστωσῆται ὡς φοβερὸν καὶ ξένον τὸ ῥῆμα, ἐπήγαγεν, ὅτι « Ὁ Μονογενὴς ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. » Ὅθεν καὶ ὁ ἅγιος ἀπόστολος Παῦλος φησιν· « Ὅν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὔτε ἰδεῖν δύναται. » Ὡστε οὐδεὶς ἀνθρώπων δύναται Θεοῦ οὐσίαν γυμνῆν ἰδεῖν οὐδαμῶς· ἀλλὰ, πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώ-

A satus vero per mortem et terra obrutus, iterum incorruptus repullulat, qualis ab initio erat.

corruptus repullulat, qualis ab initio erat.

QUÆST. XXV. Num hominum animæ, qui ante nos decedunt, vitam iterum invisunt, necne?

RESP. Nequaquam. Audi enim prophetam Davidem de hominibus morientibus aientem: « Homo, sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri sic efflorescit. Quoniam spiritus pertransivit in illo, et non existit, et non cognoscet amplius locum suum³¹. » De animabus autem justorum nihil est ambigendum.

QUÆST. XXVI. Si hæc ita se habent, quomodo sæpe sancti suis in templis et tumulis apparent?

RESP. Singularis et paradoxa sane quæstio, fidelissimaque indigens anima ad respondendum. Tamen si capis, audi nec ratione vacilles. Quæ in templis et tumulis sanctorum adumbrationes et visiones fiunt, non per animas sanctorum fiunt, sed per angelos qui formam sanctorum assumunt. Quomodo enim, dic mihi, beati Petri vel Pauli anima una possit eodem momento in memoria sive monumento ejus apparere in mille ejus templis per totum orbem? id enim nec unus angelus queat unquam præstare. Solius siquidem Dei est duobus in locis et toto in mundo eodem momento reperiri: quandoquidem et ipsæ intelligentes virtutes deficiunt omnino a doxologia quæ in cælis est, cum in ministerium in terram mittuntur.

223 QUÆST. XXVII. Quid differt substantia angeli ab hominis substantia?

RESP. Tres invenimus substantias quas homo nequit comprehendere, nemoque unquam vidit, quæ nec in terra possunt videri, ut sunt nempe Dei, angelorum et animarum. Attamen conjicimus quod quantum differt sol a luna, tantum antecellit et magis splendet angelorum essentia, quam animarum hominum essentia.

QUÆST. XXVIII. Quomodo prophetæ sæpe Deum videntes apparent?

RESP. Post prophetas omnes ipsumque Christi adventum dixit apostolus, evangelistaque et theologus Joannes, quod: « Deum nemo vidit unquam³². » Quod ut credibile redderet, tanquam aliquid tremendum et singulare, addidit: « Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit³³. » Unde et sanctus apostolus Paulus ait: « Quem nemo hominum vidit vel videre potest³⁴. » Itaque nullus homo nudam Dei essentiam potuit usquam videre, sed sese Deus ad infirmitatem hominum

³¹ Psal. cii, 15, 16. ³² Joan. i, 18. ³³ ibid. ³⁴ I Tim. vi, 16.

(31) Quidam mss. αἱ ἐκεῖ προλαβοῦσαι.

(32) His adjicit Palat. 2. Ἰνωρίζει γὰρ ἅπαντα μετὰ θανάτου καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Quæstiones porro 26 et 27 absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

(33) Sic Reg. 1, 3. In editis, ἀλλὰ deest.

(34) Ita 2 mss. Editi, ἀπολαμβάνονται. Ibidem Reg. 1, ταῖς ἐν οὐρανοῖς δοξολογίαις.

(35) Palat. 1, λαμπροτερεῖ.

(36) Palat. 2, τὸν Θεόν.

Quæstiones autem 29, 30, 31, 32, 33 et 34, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

accommodans, formamque congruentem assumens, prophetis apparebat. Certe tunc ille carnis expers, sæpe illis ut homo incarnatus apparebat. Unde perspicuum est ipsos non Dei essentiam vidisse, sed gloriam. Quod idem de angelis et nudis animabus est intelligendum. Sola vero sancta Deipara nudam essentiam archangeli Gabrielis, uti erat, contemplata est.

QUÆST. XXIX. Quid ergo? Annon et ipsi angeli secundum substantiam hominibus in terra apparent?

RESP. Minime. Nec enim corruptibilis oculus substantiam incorruptibilem potest contemplari. Inde vero aperte licet cognoscere angelos non secundum substantiam nobis apparere, quod non una figura in terris appareant. Nam alii juvenum formam assumunt; alii militum. Denique multas illi formas induunt: at una ipsorum est substantia.

QUÆST. XXX. Quænam est definitio substantiæ angelorum?

RESP. Angelus est animal rationale, immateriale, hymnisonum, immortale.

QUÆST. XXXI. Quodnam opus est cœlestium virtutum in cœlis?

RESP. Hymnus nunquam intermissus, lausque perennis magnificentiæ Dei: forte etiam oratio assidua pro nostra salute. Quando vero ordines et militiae dicuntur, intelligendum est ordinem esse magisterii, ordinem tutelæ, ordinem providentiæ, ordinem ministerii, ordinem punientem, ordinem qui animas separet, ordinem in aliis permanentem. Porro ut varios supernarum virtutum ordines esse novimus, sic sunt stationes et cognitiones diversæ. Namque throni, cherubim et seraphim sine medio a Deo docentur, ut qui cæteris sint superiores, et Deo proximi. Hi autem docent inferiores ordines, eaque deinceps ratione inferiores a superioribus docentur. Infimus autem omnium ordo sunt sancti angeli, qui et ipsi hominum sunt magistri.

QUÆST. XXXII. An nostri sunt memores animæ quæ discesserunt, quemadmodum et angeli sunt nostri memores?

RESP. Sanctorum quidem animæ nostri omnino meminerunt, minime vero peccatorum animæ quæ in inferis jacent. Cum enim supplicium sibi debitum expectent, merito certe de illo solum sunt solliciti, nihil aliud curantes.

(37) Ita Reg. 3, et Palat. 1. Editi vero, αὶ πρὸς ἡμᾶς μετασχηματίζόμενοι εἶδέναι, μία δὲ οὐσία αὐτῶν.

Sequentes porro duæ quæstiones 30 et 31, habentur supra in testimoniis Scripturæ sacræ. Vide quæ de his diximus in Admonitione.

(38) Ἄδλον deest in editis et quibusdam mss. et supra legitur.

(39) Reg. 3, ἐπιστραπτεικὴν, τάξιν προνοητικὴν, τάξιν φυλακτικὴν. Mox Palat. 1, τιμωρητικὴν, τάξιν πολεμικὴν, τάξιν ἐν ἀνθρώποις παραμ.

πὼν ἀσθένειαν συγκαταβατικῶς ὁ θεὸς σχηματίζομενος, τοῖς προφήταις ἐφαίνετο. Ἀμέλει καὶ ἀσαρκος τότε ὑπάρχων, ὡς ἄνθρωπος αὐτοῖς πολλακτὶς ἐφαίνετο σεσαρκωμένος. Ὅθεν πρόδηλον ἐστὶ, οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἔδιδεσκον, ἀλλὰ τὴν δόξαν. Ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν γυμνῶν ψυχῶν χρῆ ἐννοεῖν. Μόνῃ δὲ ἡ ἀγία θεοτόκος, γυμνὴν οὐσίαν, ὡς ἐστὶ, τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἐθεάσατο.

Ἐρώτ. κθ'. Τί οὖν; οὐδὲ οἱ ἀγγελοὶ κατ' οὐσίαν φαίνονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῖς ἀνθρώποις;

Ἀπόκ. Οὐδαμῶς· οὔτε γὰρ δύναται φθαρτὸς ὁ ὀφθαλμὸς θεωρῆσαι οὐσίαν ἀφθαρτον. Ἐντεῦθεν δὲ ἐστὶ σαφῶς ἐπιγνώμαι, ὅτι οὐ κατ' οὐσίαν φαίνονται ἡμῖν οἱ ἀγγελοὶ· ἐπειδὴ οὐχ ἐνὶ σχήματι ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφανίζονται, ἀλλ' οἱ μὲν ἐν σχήματι νεανίσκων μετασχηματίζόμενοι· οἱ δὲ ἐν εἰδει στρατιωτῶν. Καὶ ἀπλῶς πολλὰ αὐτῶν αἱ μορφαί, μία δὲ ἡ οὐσία (37).

Ἐρώτ. λ'. Τί δὲ ἐστὶν ὄρος οὐσίας ἀγγέλων;

Ἀπόκ. Ἄγγελός ἐστι ζῶον λογικόν, αἰὼνον (38), ὕμνολογικόν, ἀθάνατον.

Ἐρώτ. λα'. Τί δὲ τὸ ἔργον τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει;

Ἀπόκ. Ὑμνος ἀληθοῦς, καὶ αἶνος ἀπαυστος τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τοῦ θεοῦ· τάχα δὲ καὶ εὐχὴ ἕμμονος ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐταὶ αἱ τάξεις καὶ στρατιαὶ λέγονται, δεῖ λοιπὸν ἐννοεῖν τάξιν διδασκαλικὴν, τάξιν ἐπιτρεπτικὴν, τάξιν προνοητικὴν, τάξιν διακονικὴν (39), τάξιν τιμωρητικὴν, τάξιν ψυχοχωριστικὴν, τάξιν ἐν ἄλλοις παραμονητικὴν. Ὅσπερ δὲ τάξεων διαφορὰς ἐν ταῖς ἀνω δυνάμεσιν ἐγνωμεν, οὕτω καὶ στάσεως καὶ γνώσεως. Οἱ μὲν οὖν θρόνοι καὶ τὰ χειροῦμι καὶ τὰ σεραφίμ ἀμέσως παρὰ τοῦ θεοῦ μαθηθάνουσιν, ὡς πάντων ἀνώτερα καὶ θεῶν πλησιάζοντα (40)· ταῦτα δὲ διδάσκει τὰ κατώτερα τάγματα, καὶ οὕτως ἐφεξῆς τὰ ἀνώτερα διδάσκει τὰ κατώτερα· τὸ δὲ κατώτερον πάντων τάγμα εἰσὶν οἱ ἄγιοι ἀγγελοὶ, οἱ καὶ τῶν ἀνθρώπων ὄντες διδάσκαλοι.

Ἐρώτ. λβ'. Ἄρα δὲ μέμνηται ἡμῶν αἱ ἀπειθοῦσαι (41) ψυχαί, ὥσπερ καὶ οἱ ἀγγελοὶ ἡμῶν μνημονεύουσιν;

Ἀπόκ. Αἱ μὲν τῶν ἁγίων ψυχαὶ πάντως, αἱ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν ἐν τῷ ᾄδῃ οὐσαί, οὐδαμῶς (42). Τὴν γὰρ μένουσαν αὐτοῖς ἐκδεχόμενοι κόλασιν, εἰκότως περὶ ταύτης καὶ μόνον μεριμνῶσι, μηδενὸς ἐτέρου φροντίζοντες.

(40) Reg. 3, πλησιέστερα τυγχάνοντα· τὰ δὲ σεραφίμ διδάσκει.

(41) Reg. 3, προαπειθοῦσαι.

(42) In Felc. cod. quodam, quem ille non notavit, sic legitur, Ἐν τῷ ᾄδῃ οὐσαί, οὐδὲ θεοῦ οὐδὲ ἡμῶν μνημονεύονται. Καὶ ἀκούσων τοῦ θεοῦ λέγοντος πρὸς τὸν θεόν, ὅτι οὐχ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου. Ἐν δὲ τῷ ᾄδῃ τίς ἐξομολογήσεται σοι; καὶ πάλιν· οὐχ οἱ νεκροὶ αἰνέσουσί σε, κύριε, οὐδὲ πάντες οἱ καταβάντες εἰς ᾄδου, et hic finit responsum.

Ἐρώτ. λγ'. Τί δὲ νῦν ἄρα τὸ ἔργον ἔχει τῶν ἡρο- A
απελευθερωσῶν ψυχῶν;

Ἀπόκ. Ψυχὴ σώματος ἀπὸ πλάγμην οὔτε ἀγαθόν
τι οὔτε πονηρὸν διαπράξασθαι δύναται. Αἱ γὰρ ὅπτα-
σῆαι, ἃς βλέπουσι (43) τινες περὶ τῶν ἐκεῖσε, οἰκο-
νομικῶς ὁ Θεὸς ταύτας δεῖκνυσι πρὸς ὠφέλειαν.
Ὅσπερ γὰρ ἡ λύρα, ἐὰν μὴ ἔχη τὸν κρούοντα, ἀργὴ
ὄρεται καὶ ἀπρακτος· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα,
ἐξ ἀλλήλων χωρισθέντα, οὐδὲν ἐνεργῆσαι δύναται.
Αἱ γοῦν τῶν ἁγίων ψυχαί, ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
ἐνεργούμεναι, μετὰ ἀγγέλων ἐν χώρᾳ ζώντων Θεοῦ
ὕμνοισι καὶ ἀγάλλονται.

Ἐρώτ. λδ'. Τί οὖν; οὐκ αἰσθάνονται τινος εὐεργε-
σίας καὶ αἱ τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχαί, γινομένων ὑπὲρ
αὐτῶν συνάξεων καὶ εὐποιῶν καὶ προσφορῶν;

Ἀπόκ. Εἰ μὴ τινες εὐεργεσίας μεταίχον ἐκ τούτου,
οὐκ ἂν ἐν τῇ προσκομιδῇ ἐμνημονεύοντο. Ἄλλ' ὥσπερ
ὅταν ἡ ἀμπελος ἀνθῆ ἔξω ἐν τῷ ἀργῷ, αἰσθάνεται
δὲ τῆς ὀσμῆς αὐτῆς ὁ ἀποκεκλεισμένος οἶνος, καὶ
συνανθῆ καὶ αὐτός· οὕτω νόει καὶ τὰς τῶν ἁμαρ-
τωλῶν ψυχὰς μετέχειν εὐεργεσίας τίνος ἐκ τῆς ὑπὲρ
αὐτῶν γενομένης ἀναιμάκτου θυσίας καὶ εὐποιίας,
ὡς μόνος ἐπίσταται καὶ κελεύει ὁ ζώντων καὶ νεκρῶν
ἐξουσιαστής καὶ Θεὸς ἡμῶν.

Ἐρώτ. λε'. Ἄρα δυνατὸν γινῶναι, τίνος χάριν οὐ
συνεχώρησεν ὁ Θεὸς ψυχῇν τίνος τῶν ἔχει ἀπελευθ-
των ἐπανελθεῖν πρὸς ἡμᾶς, καὶ διηγῆσασθαι, πῶς
εἰσι τὰ πράγματα ἐν τῷ ᾄδῃ (44), καὶ τίς ἡ ἀνάγκη
ἡ ἔχει ὑπάρχουσα;

Ἀπόκ. Πολλὴ ἐντεῦθεν πλάνη ἐν τῷ βίῳ τίχτεσθαι C
ἐμελλε. Πολλοὶ γὰρ τῶν δαιμόνων ἐν σχήμασιν ἀν-
θρώπων τῶν κοιμηθέντων εἶχον μετασχηματίζεσθαι,
καὶ ἐμελλον ἐκ νεκρῶν ἐγηγῆσθαι αὐτοὺς λέγειν,
καὶ πολλὰ ψευδῆ πράγματα καὶ δόγματα περὶ τῶν
ἔχει εἶχον ἡμῖν ἔγκατασπεῖραι πρὸς τὴν ἡμῶν πλά-
νην καὶ ἀπίθειαν.

(45) Ἐρώτ. λς'. Πολλοὶ λέγουσιν ὅτι συνέφερε
τῷ ἀνθρώπῳ προγιώσκειν τὴν ἡμέραν τῆς αὐτοῦ
τελευτῆς.

Ἀπόκ. Ἐὰν πάντα πρὸς τὸ συμφέρον ὁ Θεὸς ἐν
σοφίᾳ ἐποίησεν, οὐδὲ τοῦτο ἀσκόπως ἡμῖν ἀπέκρυψεν.
Εἰ γὰρ προσεγίνωσκεν ὁ ἀνθρώπος τὴν ἡμέραν τῆς
ἑαυτοῦ τελευτῆς, ὄλον τὸν βίον αὐτοῦ ἐμελλεν ἀδεῶς
ἐξαρτάνειν, καὶ πρὸ δύο πολλαχίς ἢ τριῶν ἡμερῶν
τῆς ἑαυτοῦ τελευτῆς ἐπιδοῦναι αὐτὸν εἰς μετόνοιαν, D
ἀκούσας τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου εἰπόντος, ὅτι
« Ἐν ᾧ εὐρω σε, ἐν ἐκείνῳ καὶ κρινῶ σε. » Καὶ
κοῖα λοιπὸν, εἰπέ μοι, χάρις, ἵνα ἑκατὸν φόνους ποι-
ήσης καταφρονῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ δύο ἡμέρας μόνον
τῶν κακῶν ἡσυχάσης;

Ἐρώτ. λς'. Τίνος χάριν οἱ Χριστιανοὶ προσκυ-
νοῦμεν κατὰ ἀνατολὰς, καὶ τί δήποτε (46) οἱ Ἰου-
δαῖοι κατὰ νότον;

Ἀπόκ. Οὐ μίαν ὁμοίαν ἡ περὶ τούτου ἀπόδειξις καὶ
ἀπόκρισις. Ἐτέρως γὰρ Ἰουδαῖοις ἀπολογητέον, καὶ

(43) Ita quidam mss. Editi vero, ἃς βλέπομεν.

(44) Duo manuscripti, ἐπαναλῦσαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ
διηγῆσασθαι πρὸς ὠφέλειαν ἡμῶν.

(45) Hæc questio deest in Palat. 2

224 QUEST. XXXIII. Quid nunc igitur illic
agunt animæ quæ jam decesserunt?

RESP. Anima corpore liberata nec bonum nec
malum potest efficere. Nam visiones quas de illis
quidam cernunt, Deus ad nostrum commodum dispen-
sant. Quemadmodum enim lyra, nisi pulsantem
aliquem nacta fuerit, vana et inutilis videtur:
sic anima et corpus post mutuam separationem
nihil possunt agere. Itaque sanctorum animæ a
sancto Spiritu agitatæ, cum angelis in regione vi-
ventium Deum hymnis laudant et exsultant.

QUEST. XXXIV. Quid ergo? Nullumne beneficium
percipiunt peccatorum animæ, cum pro ipsis fiunt
synaxes, beneficentiæ et oblationes?

B RESP. Nisi inde alicujus participes essent bene-
ficii, non eorum mentio fieret in oblatione. Verum
quemadmodum vite foris in agro florescente, ejus
percipit odorem vinum conclusum, simulque efflo-
rescit: sic intellige peccatorum animas alicujus
participes esse beneficium, ex incruento sacrificio
et beneficentia pro ipsis facta, ut solus novit et ju-
bet vivorum et mortuorum dominator, Deus nos-
ter.

QUEST. XXXV. Num igitur possit sciri quam ob
causam non permisit Deus animam alicujus eorum,
qui illuc discesserunt, redire ad nos, nobisque
enarrare quomodo se res habeant apud inferos,
quæve sit ibi angustia?

C RESP. Multus inde error in vita oriretur. Nam-
que multi dæmones possent mortuorum hominum
formas assumere, sequæ ex mortuis excitatas asse-
verare, falsaque multa dogmata et res de his quæ
ibi fiunt, nobis spargere, quæ errandi et pereundi
nobis causa forent

QUEST. XXXVI. Multi dicunt utile homini esse
prænoscere diem sui obitus.

RESP. Si Deus omnia in sapientia ad nostrum
commodum fecit, certe neque absque ratione id
nobis occultavit. Nam si homo diem suæ mortis
prænoscet, secure per totam vitam peccaret, sap-
ientiam amplecteretur, propter hæc Dei verba per
prophetam aientis: « In quo te invenero, in hoc te
judicabo. » Et vero quæ jam, quæso, homini su-
peresset gratia, si contempto Deo centum perpe-
trares homicidia, duosque tantum per dies a malis
cessares?

QUEST. XXXVII. Cujus gratia nos Christiani ver-
sus orientem adoramus, et Judæi versus au-
strum?

RESP. Non eadem similisve hac de re danda est
probatio et responsio. Aliter enim est satisfaci-
en-

(46) Sic 4 mss In editis vero, τί δήποτε deest.
Mox editi, Οὐ μίαν δέ, sed δέ deest in maxima parte
mss.

dum Judæis : aliter res est explicanda gentilibus : A aliter denique id est Christianis explicandum. Judæis igitur dicimus fideles idcirco versus orientem adorare, quod ita nobis jusserit Spiritus sanctus per Davidem prophetam hæc loquens : « Adoremus in loco, ubi steterunt pedes Domini⁹⁵. » Quod si dicat Judæus, ubi steterunt pedes Domini? ipsos his verbis docet propheta Zacharias : « Et stabunt pedes Domini in monte Olivarum ad orientem contra Jerusalem⁹⁶. » Unde et ipsi Judæi Jerosolymis orantes versus orientem, orant ad montem Olivarum. Et id quidem breviter Judæis responsum esto. Ad gentiles autem illud est dicendum, nos scilicet versus orientem adorare, non quasi plaga orientali circumscriptur Deus; sed quia Deus est, et dicitur lux vera. Idcirco ad lucem creatam respicientes, non ipsam, sed Creatorem ejus adoramus, ex splendidissimo elemento, 225 Deum omnium elementorum et sæculorum splendidissimum venerantes. Denique audiant et discant fideles ejus rei causa beatissimos apostolos jussisse ut Ecclesiæ Christianorum orientem spectarent; ut ad paradisum, unde excidimus, antiquam patriam regionem nostram respiciamus : oremusque Deum et Dominum, ut ad locum, unde exsules ejecti sumus, nos velit restituere. Prophetae vero Judæos ad meridiem attendere præceperunt, quia Dominum ex meridie Jerusalem sive ex Bethlehem nasci deberet : hinc aiebat propheta⁹⁷, « Deus a Themam veniet, » id est, « ab austro. »

τίκτεσθαι Κύριον· διὸ καὶ ἔλεγε προφήτης· « Ο Θεὸς ἀπὸ Θαμιᾶν (50) ἦξει, » τούτέστιν, « ἐκ νότου. »

Quæst. XXXVIII. Quare, cum Christus sit circumcisus, nos similiter non circumcidimur?

Resp. Christus Filius Dei venit ut legem impleret, ne Deo oppositus esse putaretur, adversariusque Dei qui legem dederat. Id enim ipsi sursum deorsumque exprobrabant. Cum autem ipse pro nobis ea quæ lex continet impleverit, jani nos sub lege non sumus sed sub gratia. Hinc Christus per Paulum hæc ad nos dicit : « Quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit⁹⁸. » Unde manifesto cognoscimus Deo alienos esse omnes qui circumciduntur, sive fideles illi sint, sive infideles, sive Judæi, sive gentiles, quippe qui in lege Mosaica gloriantur, nec Christum sequuntur. Quemadmodum enim universi qui per sanguinem

⁹⁵ Psal. cxxxi, 7. ⁹⁶ Zachar. xiv, 4. ⁹⁷ Habac. iii. ⁹⁸ Galat. v, 2.

(47) Tres mss. sic habent, ἔστησαν οἱ πόδες Κυρίου. Καὶ ἐὰν λέγῃ οἱ Ἰουδαῖοι· Πού ἔστησαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου, ὁ προφήτης Ζαχαρίας διδάσκει λέγων· Ἰστησονται.

(48) Quidam manuscripti, ἐκ τοῦ πρώτου στοιχείου. Ibidem Reg. 2 et 3, quos sequimur, τὸν πρὸ πάντων στοιχείων. Editi, τὸν τῶν πάντων στ.

(49) Ita omnes manuscripti. In editis, ἀπόστολοι δεστ. Mox Palatinus primus, Ἐποίησαν κατὰ τὸν παράδεισον ἡμᾶς προσέχειν, ὅθεν ἐξεπέσαμεν βουλόμενοι, ἵνα, πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν ἀφορῶντες, αἰτούμεν τὸν δεσπότην. Palat. vero

ἐτέρως Ἑλλῆσιν ἐρμηνευτέον· καὶ ἄλλως πάλιν περὶ τούτου Χριστιανοῖς σαφηνιστέον. Ἰουδαῖοις μὲν οὖν εἶπομεν, ὅτι τούτου χάριν οἱ πιστοὶ προσκυνῶμεν κατὰ ἀνατολάς, τοῦ ἁγίου Πνεύματος νομοθετήσαντος ἡμῖν διὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ εἰπόντος· « Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες Κυρίου (47). » Καὶ ἐὰν λέγῃ ὁ Ἰουδαῖος, πού ἔστησαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου; ὁ προφήτης Ζαχαρίας διδάσκει αὐτοὺς λέγων· « Καὶ ἰστησονται οἱ πόδες Κυρίου εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν κατ' ἀνατολάς κατέναντι Ἱερουσαλήμ. » Ὅθεν καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Ἱερουσαλήμ προσευχόμενοι κατὰ ἀνατολάς, προσεύχονται εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Καὶ αὕτη μὲν ἡ διὰ βραχείων πρὸς Ἰουδαίους ἀπολογία· πρὸς δὲ Ἑλλῆνας ἐκείνῳ φάμεν, ὅτι οὐχ ὡς ἐν ἀνατολαῖς περιγγραφομένου τοῦ

B Θεοῦ κατὰ ἀνατολάς προσκυνῶμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς φῶς ἀληθινόν ἐστὶ καὶ ἐνομάζεται· τούτου χάριν πρὸς τὸ φῶς τὸ κτιστὸν ἀφορῶντες, οὐκ αὐτὸ, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν αὐτοῦ προσκυνῶμεν, ἐκ τοῦ λαμπροτέρου στοιχείου (48), τὸν πρὸ πάντων στοιχείων καὶ τῶν αἰώνων ὑπέριλαμπρον Θεὸν γεραίροντες. Οἱ δὲ πιστοὶ ἀκουέτωσαν καὶ μανθανέτωσαν, ὅτι περ τούτου χάριν οἱ μακαριώτατοι ἀπόστολοι (49) κατὰ ἀνατολάς τὰς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίας προσέχειν ἐποίησαν, ἵνα πρὸς τὸν παράδεισον ἀφορῶμεν· ὅθεν καὶ ἐξεπέσαμεν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν, αἰτούμενοι τὸν Θεὸν καὶ δεσπότην ἀποκαταστήσαι ἡμᾶς, ὅθεν ἐξωρίσθημεν. Εἰς νότον δὲ προσέχειν Ἰουδαίους οἱ προφήται ἐνομοθέτησαν διὰ τὸν ἐκ νότου τῆς Ἱερουσαλήμ, ἦγον ἐκ Βηθλεὲμ, μέλλοντα

C Ἐρώτ. λη'. Τίνος χάριν τοῦ Χριστοῦ περιτμηθέντος, οὐ περιτεμνόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὡς αὐτός;

Ἀπόκ. Ὁ μὲν Χριστὸς, Θεοῦ Υἱὸς ὢν, πληρῶσαι ἤθελε τὸν νόμον, ἵνα μὴ νομισθῇ ἀντίθεος εἶναι καὶ ἀντίδικος τοῦ Θεοῦ τοῦ δεδωκότος τὸν νόμον. Τοῦτο γὰρ ἔνω καὶ κάτω ἐνεκάλουν αὐτῶ οἱ Ἰουδαῖοι. Αὐτοῦ δὲ ὑπὲρ ἡμῶν πληρῶσαντος τὰ ἐν νόμῳ, οὐκέτι λοιπὸν ἡμεῖς ἐσμεν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν. Διό φησι πρὸς ἡμᾶς διὰ Παύλου ὁ Χριστὸς· « Ὅτι, ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. » Ὡστε ἐντεῦθεν σαφῶς γινώσκομεν, ὅτι ἀλλότριον τοῦ Χριστοῦ (51) εἶσι πάντες οἱ περιτεμνόμενοι, εἴτε πιστοὶ, εἴτε ἀπιστοὶ, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, ὡς ἐν νόμῳ Μωσαϊκῷ καυχώμενοι, καὶ οὐ τῷ Χριστῷ ἐπόμμενοι. Ὡσπερ γὰρ ἀπαντες οἱ τὴν δι' αἵματος (52) καὶ

D 2 sic habet : Προέχειν ἐκέλευσαν, ἵνα, πρὸς τὸν παράδεισον ἀφορῶντες ὅθεν ἐκπεπτώκαμεν, πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν, αἰτούμεθα τὸν Θεὸν καὶ δεσπότην ἀποκατασταθῆναι ἡμᾶς ὅθεν ἐξεπέσαμεν. Hic responsonem claudit Palat. 2, in quo quæst. 38 et 39, desunt.

(50) Reg. 2, Θαμιᾶν.

(51) Sic 2 mss. Editi vero, τοῦ Θεοῦ. Paulo post 2 mss., εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε ἀλλότιστοι.

(52) Reg. 2, οἱ τὴν διαίρεσιν καὶ δι' αἵματος. Palat. post idem, ἀνατρέπονται.

ἰδῶν θυσίαν Θεῷ προσαγαγεῖν νομίζοντες, τὴν ἀναίμακτον θυσίαν Χριστοῦ ἀντρέπουσι καὶ βδελύσσονται· οὕτω πάντες οἱ τὴν σάρκα περιτεμνόμενοι τὴν πνευματικὴν περιτομὴν, ἤρουν τὸ ἅγιον βάπτισμα, λειδοροῦσι καὶ ἀποστρέφονται· καὶ πάλιν ἄλλο ὁμοῖον. Οὐκ ἐν τῷ νόμῳ ὁ Χριστὸς τὸν διάβολον κατήγγησε καὶ τοὺς δαίμονας, οὐδὲ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν εἰργάσατο· ἀλλ' ἐν τῷ σταυρῷ. Ὅθεν νόμον μὲν ὀρώντες οἱ δαίμονες οὐ τρέμουσιν οὐδὲ φοβοῦνται· σταυρὸν δὲ πολλάκις ὀρώντες τρέμουσι καὶ φεύγουσι καὶ καταργοῦνται καὶ διώκονται.

Ἐρωτ. λθ'. Τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν προφητῶν ἐπιτρέποντος, μὴ προσκυνεῖν χειροποίητα, διὰ τί προσκυνοῦμεν εἰκόνας καὶ σταυρὸν, ἔργα τεκτόνων ὑπάρχοντα, καθὼς καὶ τὰ εἰδῶλα τυγχάνουσιν (53) ;

Ἀπόκ. Οὐχ ὡς θεοὺς προσκυνοῦμεν τὰς εἰκόνας οἱ πιστοί· μὴ γένοιτο! ὡς οἱ Ἕλληνες· ἀλλὰ μόνον τὴν χάριν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ψυχῆς ἡμῶν τῆς πρὸς τὸν χαρακτήρα τῆς εἰκόνας ἐμφανίζομεν (54)· ὅθεν πολλάκις τοῦ χαρακτήρος λειανθέντος, ὡς ξύλον ἀργὸν λοιπὸν τὴν ποτε εἰκόνα καίομεν. Καὶ ὡσπερ Ἰακώβ μέλλων τελευτᾶν ἐπὶ τῷ ἄκρον τῆς ῥάβδου, τῷ Ἰωσήφ προσεκύνησεν, οὕτω τὴν ῥάβδον τιμῶν, ἀλλὰ τὸν ταύτην κατέχοντα· οὕτω καὶ οἱ πιστοὶ οὐ δι' ἕτερόν τινα τρόπον τὰς εἰκόνας ἀσπαζόμεθα, εἰ μὴ διὰ πόθον ὧν ἐμφανίζομεν· τοῦτο ποιοῦντες (55), ὡς καὶ πατέρας καὶ φίλους ἀσπαζόμεθα· καθὼς καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ποτε τὰς τοῦ νόμου πλάκας, καὶ τὰ δύο χερουβίμ τὰ χρυσοῦ καὶ τὰ γλυπτὰ προσεκύνησαν, οὐ τιμῶντες τὴν τοῦ λίθου καὶ χρυσοῦ φύσιν, ἀλλὰ τὸν ταῦτα ἐπιτρέψαντα γενέσθαι Κύριον. Οἱ δὲ ἐξ ἀλαζονείας ἀποστρεφόμενοι προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν καὶ τὰς εἰκόνας (56), λεγέτωσαν οἱ ἀνόητοι πῶς μῦρα πολλάκις ἐβλυσαν αἱ ἅγια εἰκόνας, δυνάμει Κυρίου; πῶς βέλος δεξαμένη ἀψυχος στήλη, ὡς ἐν σώματος φύσις (57) αἶμα παραδόξως ἐξήγαγεν; πῶς ἐκ σωρῶν καὶ λειψάνων καὶ εἰκόνων πολλάκις δαίμονες βοῶντες ἀπελαύνονται; ἴνα δὲ τοὺς ἀφρονες ἐντρέψωμεν ἐπὶ πλεῖστον, ἀκουσον λόγον ἐκ πατέρων ἡμῶν διηγηθέντα περὶ εἰκόνας. Ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις τινὶ τῶν ἀσκητῶν ἐπιτίθετο καὶ διηνώχλει ὁ πονηρὸς δαίμων (58). Ἐν μὲν οὖν φαίνεται αὐτῷ αὐταῖς ὕψει τὸ πνεῦμα, λέγων, ὅτι, ἐὰν θέλῃς ἴνα μὴ σε πολεμῶ, μὴ προσκυνήσης τὴν εἰκόνα ταύτην, καὶ ἀφίσταμαι ἀπὸ σοῦ. Ἦν δὲ ἡ εἰκὼν τῆς ἁγίας Θεοτόκου (59). Εἶτα τί φασὶ πρὸς ταῦτα οἱ ἐπιτρέποντες μὴ προσκυνεῖν τοὺς χαρακτήρας τῶν ἁγίων, οὐσπερ δι' ὑπόμνησιν καὶ μόνον ἐκτυποῦμεν, καὶ οὐ δι' ἕτερον τρόπον; καὶ οὕτω μὲν περὶ εἰκόνων διὰ βραχέων λόγος. Τὸν δὲ σταυρὸν πρόδηλον, ὅτι διὰ τὸν σταυρωθέντα ἐν αὐτῷ Χριστὸν προσκυνοῦμεν οἱ πιστοὶ καὶ ἀσπαζόμεθα.

Ἐρωτ. μ'. Οὐκοῦν, ἐπειδὴ καὶ εἰς θῶν ὁ Χριστὸς

(53) Reg. 2, 3, τυγχάνει.

(54) Ita manuscripti quidam. Editi vero, ἐμφανίζομεν· καὶ ὡσπερ, omissis reliquis.

(55) Sic manus. quidam. Editi vero, ἐμφανίζόμεθα τοῦτο ποιοῦντες.

(56) Reg. 2 et 3, εἰκόνας τῶν ἁγίων. Et infra, αἱ ἁγίων εἰκόνας

A et irrationalia animalia Deo se sacrificium offerre arbitrantur, incruentum Christi sacrificium everunt et abominantur : ita omnes qui carne circumciduntur, spiritualem circumcisionem sive sanctum baptismum contumelia afficiunt et aversantur. Aliud rursus simile. Non in lege Christus diabolum et dæmones prostravit, neque in ea salutem est operatus; sed in cruce. Unde legem dæmones videntes, non tremunt nec timent; crucem autem sæpe cernentes tremunt abeuntque, prosternuntur et fugantur.

QUEST. XXXIX. Cum Deus per prophetas præcipiat ne opera manu facta adoremus, cur imagines et crucem adoramus, quæ sunt opera artificum, non secus ac ipsa idola?

B RESP. Nos fideles minime adoramus imagines, tanquam deos, ut gentiles : absit! sed tantummodo affectum et amorem animæ nostræ erga imaginis formam significamus. Quamobrem plerumque, ablata et deleta figura, id quod olim imago fuit, ut inutile lignum comburimus. Ac quemadmodum Jacob morituras, in extrema virga Josephum adoravit, non virgam honorans, sed eum qui virgam tenebat : ita et fideles non alio modo imagines veneramur, nisi ob nostrum erga eos desiderium, quorum effigiem exprimimus : id ea ratione agentes, qua vel liberos, vel parentes et amicos salutamus : quemadmodum Judæi olim duos legis tabulas, duosque cherubim aureos et sculptos adorabant, non ipsam lapidis vel auri naturam honorantes, sed Dominum qui ista jussit fieri. Qui vero præ superbia crucem et sanctorum imagines adorare refugiunt, dicant stulti quomodo non raro e sacris imaginibus, Dei virtute, manarint unguenta? quomodo inanitata statua telo confossa sanguinea, velut corporea natura, mirabiliter profuderit? quomodo tumulis, reliquiis et imaginibus sæpe dæmones clamantes expellantur? Ut autem insanos magis confundamus, audi sermonem quem patres nostri de quadam imagine narraverunt. Jerusalemis cuidam ascetæ insidiabatur et molestus erat malus dæmon. Quodam 226 igitur die ei ipsis oculis videndus apparet spiritus aïens : Si velis ut te non impugnem, noli hanc adorare imaginem, et a te discedam. Erat autem sanctæ Deiparæ imago. Quid ad hæc dicendum habent ii qui sanctorum effigies vetant adorare, quas memoriæ duntaxat causa, non aliam ob rationem efficimus? Atque hæc quidem breviter de imaginibus dicta sint. Quod autem nos fideles crucem adoramus et salutamus, manifestum est id nos agere propter Christum qui in ea affixus est.

QUEST. XL. Igitur cum Christus quoque asino

(57) Ita quidam mss. Editi vero, ἐν σώματι φύσει.

(58) Reg. 3, ὁ πονηρὸς δαίμων.

(59) Reg. 2. Εἶγε δὲ ἡ εἰκὼν τὸν χαρακτήρα τῆς ἁγίας Θεοτόκου βαστάζοντα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν

insederit, debemus etiam asinos salutare ac venerari? Hæc enim nobis objiciunt Judæi et gentiles.

RESP. Non in asino Christus diabolum et dæmones devicit, neque in eo salutem est operatus, sed in cruce. Unde cum asinos vident dæmones, non tremunt nec formidant : at cum crucem vident, sæpe tremunt, horrent, sternuntur ac fugantur.

QUÆST. XLI. Qua de causa nos fideles omnes, cruces, Christi crucis imagines, effingimus : sanctæ autem ejus lanceæ, arundinis et spongiæ imagines non efficimus? Hæc enim æque sunt sancta ac crux ipsa.

RESP. Crucis figuram ex duobus lignis compingimus, quam adoramus. Cum vero quis infidelium nobis exprobrare velit, quod lignum adoremus, possumus duo ligna disjungere, crucisque figuram dissolvere, atque ut mera ligna reputare : indeque infideli persuadere nos non lignum venerari, sed crucis figuram. Idem autem agere non possumus in lancea, arundine aut spongia.

QUÆST. XLII. Undenam certum est Christianorum fidem præstare aliis omnibus quæ sub cælo sunt? Siquidem fides omnis se cæteris magis piam esse existimat.

RESP. Multa hac de re liceret dicere, proluxaque est Christianorum fidei probatio. At tamen duo quædam signa apud nos videntur, quæ nostram religionem Deique erga nos amorem et præsidium declarant. Primum est, quod ab initio sæculi nullam gentem novimus ab omnibus aliis tandiu impugnatam gentibus nec deletam, præter solam Christi fidem, quæ sane non deleri non potuisset, ab omnibus adeo impugnata gentibus, nisi manus Domini eam servasset et servaret quominus deleteretur. Alterum est, quod nullus imperator Christianorum barbaris unquam in mortem traditus est, quamvis tot gentes imperium oppugnarent. Imo non solum imperatorem opprimere non valuerunt, sed nec ejus imaginem ex nummis, cum cruce delere, licet nonnulli tyranni id tentaverint. Nec enim existimes tenuem et vilem rem istam esse. Nisi enim fidem nostram præ aliis omnibus elegerit Deus et dilexisset, ipsam minime absque damno et vulnere, medias inter gentes luporum similes, servasset. Præterea non debuit permittere Deus falsam fidem, post incarnationem Filii sui et Dei nostri Domini Jesu Christi, per omnes terræ fines dominari. Unde hoc ipsum quod in omnibus gentibus creditum sit Christi Evangelium, certum est argumentum non aliam piam esse fidem sub cælo.

(60) Hæc quæstio deest in Basil. Ibid. Palat. 2, λοιπὸν ἐπεὶ εἰς ἕνον ὁ Χριστὸς ἐκάθισεν, ὀφείλομεν καὶ τοὺς ἄσπιδας ἀσπάζεσθαι. Ἀπόκ.

(61) Quidam mss., σταυρὸν δὲ ὀρώντες τρέμουσι καὶ ψεύουσι καὶ κατ.

(62) Palat. 1, διαλύσαντες ταῦτα εἶψαι καὶ κατα-

ἀεπακάθισεν, ὀφείλομεν λοιπὸν καὶ τοὺς ἄσπιδας ἀσπάζεσθαι (60); Τοῦτο γὰρ πρὸς ἡμᾶς λέγουσιν οἱ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων παῖδες.

Ἀπόκ. Οὐκ ἐν τῷ ἔνῳ τὸν διάβολον ὁ Χριστὸς κατήγγησε καὶ τοὺς δαίμονας, οὐδὲ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηριαν εἰργάσατο, ἀλλ' ἐν τῷ σταυρῷ. Ὅθεν ἄσπιδας μὲν ὀρώντες οἱ δαίμονες οὐ τρέμουσιν, οὐδὲ φοβοῦνται· σταυρὸν δὲ πολλὰκις ὀρώντες τρέμουσι καὶ φρίττουσι (61), καὶ καταργοῦνται καὶ διώκονται.

Ἐρώτ. μα'. Τίνος δὲ χάριν οἱ πιστοὶ ἅπαντες σταυροὺς μὲν ἀντιτύπους τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ ποιοῦμεν, τῆς δὲ ἀγίας αὐτοῦ λόγχης, ἣ τοῦ καλάμου, ἣ τοῦ σπόγγου, ἀντίτυπα οὐ κατασκευάζομεν; Ἄγχι γὰρ εἰσι καὶ ταῦτα καθὰ καὶ ὁ σταυρὸς.

Ἀπόκ. Τὸν μὲν τοῦ σταυροῦ τύπον ἐκ δύο ξύλων συνάπτοντες προσκυνοῦμεν. Ἦνίκα δὲ τις ἡμῖν τῶν ἀπίστων ἐγκαλέσειεν, ὡς ξύλον προσκυνοῦντας, δυνάμεθα τὰ δύο ξύλα χωρίσαντες, καὶ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ διαλύσαντες, ὡς ἀργὰ ταῦτα ἡγεῖσθαι ξύλα, καὶ τὸν ἀπίστον (62) πείσαι, ὅτι οὐ τὸ ξύλον σεβόμεθα, ἀλλὰ τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον. Ἐπὶ δὲ λόγχης ἣ καλάμου, ἣ σπόγγου, τοῦτο ποιῆσαι ἣ δεῖξαι οὐ δυνάμεθα.

(63) Ἐρώτ. μβ'. Πόθεν δὴλον, ὅτι κρείττον πάσης τῆς ὑπ' οὐρανὸν πίστεως οἱ Χριστιανοὶ πιστεύομεν; Πᾶσα γὰρ πίστις εὐσεβεστέραν ἑαυτὴν εἶναι νομίζει τῶν λοιπῶν πίστεων.

Ἀπόκ. Πολλὸς ὁ περὶ τούτου λόγος, καὶ μακρὰ ἡ Χριστιανῶν (64) πίστεως ἀπόδοσις. Ὅμως δὲ δύο τινὰ ὀρώντες σημεῖα παρ' ἡμῖν, τὴν ἡμῶν εὐσέθειαν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην καὶ σκέπην ἐμφανίζοντα· πρῶτον μὲν, ὅτι οὐχ ἐβρίσχομεν ἀπ' ἀρχῆς αἰῶνος ἔθνος ὑπὸ πάντων ἐθνῶν πολεμηθὲν ἐπὶ χρόνους τοσοῦτους (65) καὶ μὴ ἐξελειφθὲν, εἰ μὴ μόνον τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, ἣτις οὐκ ἂν ἔμεινεν ἀνεξάλειπτος, οὕτως ὑπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν πολεμηθεῖσα, εἰ μὴ χεῖρ Κυρίου διεφύλαττε καὶ φυλάττει αὐτὴν ἀνεξάλειπτον· δεύτερον δὲ, ὅτι περ οὐδεὶς βασιλεὺς Χριστιανῶν βαρβάρους ποτὲ παρεδόθη εἰς θάνατον, καίτοι τοσοῦτων ἐθνῶν τὸ βασίλειον πολεμησάντων. Οὐ μόνον δὲ τὸν βασιλεῖα, ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐκ τοῦ νομίσματος καταργῆσαι σὺν τῷ σταυρῷ ἴσχυσαν, καίπερ τινῶν τυράννων τοῦτο δοκιμασάντων. Μὴ γὰρ ψιλοῦν τε καὶ εὐτελὲς σοὶ πρᾶγμα τοῦτο εἶναι νομισθῆ. Εἰ μὴ γὰρ ὑπὲρ πάσας ἄλλας πίστεως τὴν ἡμετέραν ὁ Θεὸς ἐξελέξατο καὶ ἠγάπησεν, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν ὡς λύκων ὄντων ἐφύλαττεν ἀβλαβῆ τε καὶ ἀτρωτον. Πλὴν οὐδὲ ἐμῶν συχωρεῖν ὁ Θεὸς πεπλανημένην πίστιν κατακυριεύειν μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ὅθεν καὶ αὐτὸ τοῦτο, τὸ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι πιστευθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, μαρτυρία ἐστὶν ἀψευδῆς, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλη πίστις εὐσεβῆς ἐν τῇ ὑπ' οὐρανόν.

πατῆσαι, καὶ τὸν ἀπ.

(63) Quæstio hæc abest a Palat. 2 et a veteril us editis Latinis.

(64) Sic quidam mss. Editi, ἡ περὶ Χριστιανῶν.

(65) Sic maxima pars mss. Editi, ἐπὶ χρόνους τοσοῦτοις.

(66) Ἐρώτ. μγ'. Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς ὁ Ἀ Σατανᾶς οὐ διεῖλεν ἄλλην πίστιν ἐπὶ γῆς εἰς τοσαύ-
ται; αἰρέσεις, εἰ μὴ τὴν τῶν Χριστιανῶν;

Ἄπόκ. Ὡς ἀντικειμένην αὐτῷ δηλονότι καὶ καταρ-
γοῦσαν αὐτόν. Ποία γὰρ, εἰπέ μοι, φρονεῖς ἢ μέρι-
μνα τῷ Σατανᾷ, Ἰουδαίους, ἢ Σαμαρείτας, ἢ Ἑλλη-
νας πολεμῆσαι, ἢ μερίσαι εἰς αἰρέσεις καὶ πίστεις
διαφόρους; Πᾶσαι γὰρ αὗται αὐτοῦ εἰσι, καὶ οὐδα-
μῶς ὁ Σατανᾶς τὸ ἑαυτοῦ πολεμεῖ, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ.
Ὅσα τῷ βουλομένῳ καὶ ἐνευθέν ἐστι μαθεῖν, ὅτι
οὐκ ἔστιν ἑτέρα πίστις εὐσεβῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἄλλη, εἰ
μὴ μόνη ἢ εἰς Χριστόν.

(67) Ἐρώτ. μδ'. Ποίῳ δὲ τρόπῳ πείσομεν τὸν
ιδιώτην καὶ βάρβαρον, ὅτι ὑπὲρ πάσας τὰς αἰρέσεις
ἢ καθολικῆ Ἐκκλησίᾳ τὴν ὀρθὴν πίστιν ἔχει, καὶ οὐ
σφάλλεται;

Ἄπόκ. Οἱ μὴ δυνάμενοι Γραφῶν τε καὶ δογμάτων
ἀκριβείαν καὶ βάθος ἀκούσαι ἐνευθεν τὸ μόνον καὶ
εὐσεβῆς (68) τῆς καθολικῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας
πιπτωθῆναι ὀφείλουσι· λέγω δὴ ἐκ τοῦ πάντα τοὺς
σωτηρίους καὶ τιμίους τῶν Χριστοῦ παθημάτων τό-
πους τῇ καθολικῇ καὶ ὀρθοδόξῳ ἡμῶν πίστει καὶ
Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ Θεοῦ δωρηθῆναι καὶ πιστευθῆναι·
λέγω δὴ τὴν Ναζαρεθ, ἔνθα ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν ἐσκή-
νωσε· τὴν Βηθλεὲμ, ἔνθα κατὰ σάρκα ἐτέχθη· τὴν
Σιών, ἔνθα τὴν σωτηρίαν τῷ κόσμῳ εἰργάσατο· τὸν
Ἰορδάνην, ἔνθα τὸν Ἀδάμ ἀνεκαινίωσε· τὸ Θαβώρ,
ἔνθα τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν προετύπωσε· τὸ
τῶν Ἐλαιῶν ὄρος, ὅθεν πρὸς τὸν Πατέρα ἐν οὐρα-
νοῖς ἀφ' ἡμῶν ἀνελήλυθεν. Οὕπερ ἅπαντας τοὺς
αὐτοῦ ἁγίους καὶ σεβασμίους τόπους οὐκ εἰκὴ οὐδὲ
μάτην τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνεπίστευσεν (69)·
ἀλλ' ὡς εὐσεβεστέρῃ δηλονότι καὶ τιμιωτέρῃ πάντων
ἐπὶ τῶν ἁγίων παρὰ Χριστιανούς ὀνομαζομένων πί-
στειων καὶ ἐκκλησιῶν. Καὶ ὥπερ βασιλεὺς τοὺς τι-
μίους αὐτοῦ τοῦ παλατίου κοιτῶνας καὶ θησαυροὺς
τοῖς πιστοτέροις πάντων τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ ἐγχει-
ρίζει τε καὶ πιστεύει· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἀπ' ἀρ-
χῆς τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ
τοὺς σεβασμίους αὐτοῦ τόπους ἐπίστευσεν. Εἰ δὲ λέ-
γει ὁ δι' ἐναντίας (70), ὅτι βασιλικὴ τυραννίδι τού-
τους κατέχοντες, μανθανέτω ὁ τοιοῦτος, ὅτι περ, καὶ
βαρβάρων πολλὰκις τὴν Παλαιστίνην παραλαβόντων,
οὐ συνεχώρησε Χριστὸς τοὺς ἑαυτοῦ τόπους αἰρετι-
κῶς (71) παραδοθῆναι. Ἀλλὰ, κὰν πρὸς βραχὺ τοῦτο
ἐπαιρήσαν, συντόμως πάλιν ἢ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ
τοῦ Θεοῦ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τόπων.

Ἐρώτ. με'. Ποῦ ἐπέτρεψεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀποστό-
λοις Χριστιανούς ὀνομάζειν τοὺς πιστεύοντας τῷ
Χριστῷ;

Ἄπόκ. Ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀκούο-
μεν, ὅτι ἐν Ἀντιοχείᾳ γέγονε πρῶτος χρηματι-

⁹⁹ Joan. 1, 14. ¹⁰⁰ Act. xi, 26.

(66) Quæstiones 43, 44, 45, 46, 47, 49, 49, 50,
51 et 52, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis
Latinis.

(67) Quæstio hæc abest a Palat. 4; at responsio
minime. Post βάρβαρον Reg. 2, habet, καὶ ἀγράμ-
ματον.

QUÆST. XLIII. Si ita res habet, cur Satanas non
aliam fidem in terra divisit in tot hæreses, præter
solam Christianorum fidem?

RESP. Quia scilicet ipsi adversatur, vimque ejus
irritam plane reddit. Ecqua enim cura, amabo,
227 Satanæ esset Judæos, Samaritas aut gentiles
adoriendi aut in hæreses et varias fides discin-
dendi? Hæ enim ad ipsum pertinent, nec unquam
Satanas ea quæ sunt ejus impugnat, sed quæ Dei
sunt. Quocirca inde quisque possit discere, aliam
piam fidem in terris nullam esse, præter eam qua
in Christum credimus.

QUÆST. XLIV. Quanam ratione rudi homini
et barbaro persuadebimus catholicam Ecclesiam
præ omnibus hæresibus rectam fidem habere,
B nec errare?

RESP. Qui Scripturarum et dogmatum accu-
ratam et profundam explanationem audire non
possunt, inde persuasi debent esse de integritate
et veritate catholicæ Christi Ecclesiæ, nempe
hoc ex capite, quod salutaria et veneranda
Christi passionum loca, catholicæ et orthodoxæ
nostræ fidei et Ecclesiæ a Deo donata sint et
credita: nempe Nazareth ubi Christus « habitavit
in nobis »; Bethlehem, ubi secundum car-
nem natus est; Sion, ubi salutem mundo ope-
ratus est; Jordanis, ubi Adamum renovavit;
Thabor, ubi cælorum regnum præfiguravit; mons
Olivarum, unde in cælos ad Patrem, a nobis
ascendit. Quæ omnia sancta et veneranda ejus
C loca non temere nec frustra catholicæ Ecclesiæ
concredidit, sed ut, omni alia fide et Ecclesia,
inter Christianos nuncupata, piæ magis et hono-
ratori. Ac quemadmodum imperator pretiosa pa-
latii sui cubicula thesaurosque committit et credit
omnium vicinorum ministrorum fidelioribus: ita et
Christus ab initio sui adventus, veneranda ejus
scilicet loca, catholicæ Ecclesiæ concredidit. Quod
si adversarius respondeat nos potestate tyrannica
illa possidere, discat ille quod, etiamsi Palæstinam
sæpe barbari occupaverint, non permisit Christus
sua loca tradi hæreticis. Quod etsi id ad breve
tempus tentaverunt, cito rursus catholica Ecclesia
ipsos abegit, non secus ac porcos a sanctis Christi
Dei nostri ædibus et locis.

τούτους ἀπέδιωξεν, ὡς χοίρους τῶν ἁγίων Χριστοῦ

QUÆST. XLV. Ubinam præcepit Deus apostolis
Christianos appellare eos qui Christo credunt?

RESP. Legimus in Actibus apostolorum^{⁹⁹}, ora-
culum primo editum esse Antiochiæ, sive Dei reve-

(68) Reg. 2, τὸ ἀμωμον καὶ ἀκριβῆς. Infra idem
quem sequimur, ἐκ τοῦ πάντας. Editi, τοὺς πάντας

(69) Tres mss., ἐπίστευσεν.

(70) Palat. 1, ὁ ἐναντός.

(71) Ita Reg. 2, 5, et Basil. qui in hac respon-
sione plane desinit. Edit., καὶ αἶρετ.

lationem apostolis præcipientem, ut nos Christiani nominaremur. Quocirca diligenter advertat quicumque ad Christum vult accedere, omnem fidem in terris nomine alicujus hominis appellari. Scilicet a Simone Simoniani dicuntur, a Marcione Marcionitæ, ab Ario Ariani, et Eunomiani propter Eunomium. Hæ omnes cæteræque fides, quæ hominum nomina ferunt, atque ita propter illos appellantur, non sunt Dei, neque Deus in illis est. Nam si Dei sunt, cur hominum nominibus appellantur et insigniuntur? Gloriatio igitur gloriationum erit nobis catholica Ecclesia, ut et quod Christiani dicimur et nominamur, ut qui non ab omnibus nominemur, sed a Deo illuminemur.

QUÆST. XLVI. Quis a te omnes Deum in terris nominavit Deum?

RESP. Diabolum esse manifestum est, cum scilicet ad Evam dixit: « Quid dixit vobis Deus ut ex omni ligno, quod est in paradiso, comedatis? » Nec vero id mireris: namque cum diabolus fuerit olim angelus, tunc supra hominem scientiam habuit.

QUÆST. XLVII. Ubinam vero paradysum dicemus esse? Alii enim Jerosolymis, alii in caelis eum esse aiunt.

RESP. Nemo horum vere sentit. Nam quod Jerosolymis paradysus non sit, testatur Adam qui in 228 Calvario jacet. Certum autem est eum in paradiso sepultum non fuisse, sed extra eum ejectum esse. Quod autem paradysus non sit in caelis, testatur Scriptura quæ ait, « Et plantavit Deus paradysum in Eden ad orientem. » Docemur itaque ab oriente universæ terræ esse paradysum. Hinc scribunt accurati historici hujus rei causa fragrantia aromata versus orientales sive Indicas partes existere, utpote quæ paradiso sint viciniore. Atque ut palmæ mares palmas feminas proximās, ventorum aspiratione, contingentes, eas secundas reddunt: sic fragrantia quæ ex paradiso, ventorum afflatu, exit, arbores locorum illorum viciniore fragrantem efficit.

QUÆST. XLVIII. Dicimusne paradysum corruptioni obnoxium esse, an incorruptum?

RESP. Neque corruptioni obnoxium dicimus, quo modo nostræ arbores et fructus putredine et vermibus corrumpuntur. Nec item rursus incorruptum plane est, futuri sæculi non amplius veterascentis incorruptione. Verum si cum nostris fructibus et hortis comparatur, omni corruptione superior est: at si cum gloria futurorum bonorum conferatur,

¹ Gen. iii, 4. ² Gen. ii, 8.

(72) Ita quidam mss. Editi vero, Χριστιανισμός.

(75) Hæc quæstio inferius habetur inter quæstiones posteriores. Ibid. mss. quidam, Θεὸν τὸν Θεόν, recte. In editis, τὸν Θεόν, semel.

(74) Hæc afferuntur ab Anonymo Ravennate per

σμός (72), ἦγουν ἀποκάλυψις Θεοῦ, τοῖς ἀποστόλοις ἐπιτρέπουσα καλεῖσθαι ἡμᾶς Χριστιανούς. Διὸ ἀκριβῶς γινωσκέτω ὁ τῷ Χριστῷ προσελθεῖν βουλόμενος, ὅτι πᾶσα πίστις ἐπὶ γῆς εἰς ὄνομα ἀνθρώπου ὀνομαζομένη· λέγω δὴ ἀπὸ Σίμωνος Σιμωνιανοί, καὶ ἀπὸ Μαρκίωνος Μαρκιωνίται, καὶ ἀπὸ Ἀρείου Ἀρειανοί, καὶ δι' Εὐνόμιον Εὐνομιανοί· αὗται πᾶσαι καὶ αἰλοίται, ἀφ' εἰσιν ἀνθρώπων ὀνόματα, καὶ δι' αὐτοὺς οὕτως ὀνομαζόμεναι πίστει, οὐκ εἰσὶ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐν αὐταῖς. Εἰ γὰρ τοῦ Θεοῦ εἰσι, τίνας χάριν ἀνθρώπων ὀνόμασιν ὀνομάζονται τε καὶ σεμνύονται; Καύχημα τοίνυν ἡμῖν ἐστὶ καυχημάτων ἢ καθολικῆ Ἐκκλησία, καὶ τὸ κηρύττεσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι Χριστιανοί, ὡς μὴ παρὰ ἀνθρώπου ὀνομασθέντες, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φωτισθέντες.

B (75) Ἐρώτ. μς'. Τίς πρὸ πάντων ὀνόματε Θεὸν τὸν Θεὸν ἐπὶ γῆς;

Ἀπόκ. Πρόδηλον, ὅτι ὁ διάβολος, ὅτε πρὸς τὴν Ἐβαν ἔλεγε· « Τί ἐτι εἶπεν ὑμῖν ὁ Θεός, ἀπὸ πάντων ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ φαγεῖν, » καὶ μὴ θαυμάσης τοῦτο· ἄγγελος γὰρ ὢν ποτε ὁ διάβολος, εἶχε γνῶσιν ὑπὲρ τὸν ἀνθρώπον τότε

Ἐρώτ. μς'. Ποῦ θέλομεν λέγειν, ὅτι ἐστὶν ὁ παράδεισος; Οἱ μὲν γὰρ φασιν, ὅτι ἐν Ἱερουσαλήμ, οἱ δὲ ἐν οὐρανοῖς.

Ἀπόκ. (74) Οὐδὲ εἷς τῶν δύο ἀληθής. Καὶ ἐτι μὲν οὐκ ἐν Ἱερουσαλήμ ἐστὶν ὁ παράδεισος μαρτυρεῖ ὁ Ἀδάμ ὁ ἐν τῷ Κρανίῳ κείμενος. Εὐδὴλον δὲ, ὅτι οὐκ ἐν τῷ παραδείσῳ ἐτάφη, ἀλλ' ἐξεβλήθη. Ὅτι δὲ οὐκ (ἐν) οὐρανοῖς ἐστὶν ὁ παράδεισος μαρτυρεῖ ἡ Γραφή λέγουσα· « Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς. » Διδάσκει οὖν ἡμᾶς, ὅτι ἐξ ἀνατολῶν πάσης τῆς γῆς ἐστὶν ὁ παράδεισος. Ὅθεν φασιν ἱστορικοὶ τινες ἀκριβεῖς παῖδες (75), ὅτι τοῦτου χάριν πάντα τὰ εὐώδη τῶν ἀρωμάτων περὶ τὰ ἀνατολικώτερα, ἦγουν τὰ Ἰνδικὰ μέρη, ὑπάρχουσιν ὡς πλησιώτερα τυγχάνοντα τοῦ παραδείσου. Καὶ ὡσπερ φοίνικες ἀρσενες τοὺς πλησιάζοντας φοίνικας θηλυκοὺς τῇ πνοῇ τῶν ἀνέμων συμμιθάζοντες, καρποφόρους (76) ποιοῦσιν· οὕτω δὴ καὶ ἐκ τοῦ παραδείσου τῇ τῶν ἀνέμων πνοῇ εὐωδία ἐξερχομένη τὰ πλησιώτερα τῶν ἐκείσε τόπων δένδρα ἀρωματίζειν ποιεῖ.

Ἐρώτ. μη'. Φθαρτὸν μὲν φάμεν τὸν παράδεισον, D ἢ ἀφθαρτον;

Ἀπόκ. Οὕτε φθαρτὸν αὐτὸν λέγομεν κατὰ τὴν τῶν παρ' ἡμῶν φυτῶν τε καὶ καρπῶν σῆψιν καὶ σκωληκῶν ποιότητα· οὕτε μὴν πάντη πάλιν ἀφθαρτον κατὰ τὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀφθαρσίαν, καὶ οὐ γινομένην παλαιώσιν. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τοὺς παρ' ἡμῶν καρπούς τε καὶ παραδείσους πάσης φθορᾶς ἐστὶν ὑψηλότερος· πρὸς δὲ τὴν δόξαν τῶν μελλόντων

D. Placidum Porcheron edito, p. 14.

(75) Ita quidam mss. Editi vero, ἱστορικῶν ἀκριβῶν παῖδες.

(76) Reg. 2, καρποφοροῦσιν.

ἀγαθῶν, ὧν ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, ἅ
πάνυ ἐλαχὺς ἐστὶ καὶ πιστεύεται.

Ἐρώτ. μθ'. (77) Πόσον χρόνον ἐν παραδείσῳ ἐποίη-
σεν ὁ Ἀδάμ;

Ἀπόκ. Ἀμφιβαλλόμενον τοῖς πατέρασιν ἠρώτησας
πρόβλημα. Οἱ μὲν γὰρ φασιν ἐξαμηνιαίον χρόνον,
εἰ δὲ πλείονα· ἄλλοι δὲ τσαυτάς ὥρας καὶ μόνον,
δασ ὁ Κύριος ἐν τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ πεποίηκεν,
ὅπερ οἶμαι ἀληθέστερον εἶναι· ἕτεροι δὲ ἐννέα καὶ
μόνον ὥρας ποιῆσαι.

Ἐρώτ. ν'. (78) Τί δὲ ἦν ἄρα τὸ ξύλον, ἐξ οὗ τὸν
καρπὸν ἔφαγεν ὁ Ἀδάμ;

Ἀπόκ. Οὐδὲ ἐν τούτῳ συμφώνως εἰρήχασιν οἱ
Πατέρες· καὶ δικαίως. Ὅπερ γὰρ ἡ θεία Γραφή
ἐκουσίως ἀπέκρυψεν, οὐδεὶς κατὰ ἀκριβείαν εἰπεῖν
ἴσχυσεν. Ὅθεν οἱ μὲν οὐκ εἶναι φασὶ τὸν καρπὸν, B
ἄλλοι δὲ τὴν τῆς Εὐας θεωρίαν. Δοκεῖ δὲ τισὶ μηδα-
μῶς βεβρωκέναι τὸν Ἀδάμ ἐν τῷ παραδείσῳ. Ἴσως
δὲ ὁ πρῶτος ἀληθέστερος ὑπάρχει, ὁ τοῦ σύκου, (79)
διὰ τὸ τοῖς φύλλοις αὐτοῦ εἰς σκέπην χρῆσασθαι τοὺς
προπάτορας, καὶ διὰ τὸ τὴν συκῆν ὑστερον ὑπὸ Χρι-
στοῦ καταραθεῖσιν. (Ὁ δὲ ἐν ἀγίοις Ἰσίδωρος ὁ
Πηλουσιώτης ἐν τῇ πεντηχοστῇ αὐτοῦ πρώτῃ ἐπιστο-
λῇ φησιν, ὅτι σῦκον ἦν, ἐξ οὗ οἱ προπάτορες ἔφαγον
καρπὸν· καὶ ὅτι ἀπὸ ἀρχαίων γερόντων ἐγνώσθη
αὐτῷ τοῦτο.)

Ἐρώτ. να'. Καὶ εἰ μὴ παρέθῃ ὁ Ἀδάμ, πῶς
ἐμελλεν γενέσθαι ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ πλη-
θος;

Ἀπόκ. Ἡδύνατο ὁ λόγῳ συστησάμενος τὸ πλήθος
τῶν ἀγγέλων, τιμῆν τινὴ καὶ καθαρῶν τρόπων συστη- C
σασθαι πλήθος γένους ἀνθρώπων. Τινὲς δὲ φασιν,
ὅτι, τοῦ Θεοῦ ἄρσεν καὶ θῆλυ ποιήσαντος, εὐδῆλον,
ὅτι διὰ σπερμογονίας ἐβουλήθη ὁ Θεὸς τὸ γένος τῶν
ἀνθρώπων συστήσασθαι. Ὅμως δὲ οὐκ ἠβούλετο διὰ
παρακοῆς, ἀλλὰ μετὰ τιμῆς γενέσθαι τοῦτο.

Ἐρώτ. νθ'. Διὰ τί δὲ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ ὁ Θεὸς τὴν
κτίσιν ἐτέλεσεν;

Ἀπόκ. Ἐν τῷ ἀριθμῷ τὴν δεκάδα ἐρίσκομεν
πλήρωμα πάντος ἀριθμοῦ. Ἐὰν γὰρ εἰς τὴν δεκάδα
καταλάβῃς, πάλιν εὐθὺς εἰς τὴν μονάδα ὑποστρέ-
φεις. Ἐπτά οὖν καὶ τρεῖς ἐστὶν ὁ πληρέστατος
ἀριθμός. Καὶ τούτου χάριν αἱ ἐπτά εἰσι τῆς κτίσεως·
ἡ δὲ ἅγια Τριάς ἀκτίστος.

Ἐρώτ. νγ'. Πολλῆ τις παρὰ τῶν πολλῶν καθέστηκε
ζητησις, τίνα δεῖ προτάττεσθαι, λέγω δὴ τὴν ἡμέραν D
πρὸ τῆς νυκτός, ἢ τὴν νύκτα πρὸ τῆς ἡμέρας; Ἐὰν
γὰρ εἴπωμεν τὴν ἡμέραν προτερεῖσιν, εὐρίσκειται
λοιπὸν ὁ Χριστὸς ἐν σαββάτῳ ἀναστὰς. Ἡ γὰρ νύξ
ἐκεῖνη τοῦ σαββάτου ἦν, κατὰ τὸν λόγον Μωσέως τοῦ
συγγραφέως τῆς κοσμοποιίας.

Ἀπόκ. Κατὰ μὲν τὸν σκοπὸν καὶ λόγον τὸν λέγον-
τα, ὅτι εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸ πάντων, «Γενηθήτω φῶς,»
πρόβλημα, ὅτι ἡ ἡμέρα προτερεῖται (80) τῆς νυκτός.

(77) Hæc quæstio deest in prius editis; sed legi-
tur in quibusdam mss.

(78) Huic similis est quæstio 26 Theodoretī in
Genes.

(78') Interpres videtur legisse: ἄλλοι δὲ καρπὸν
πνευματικόν, quæ desunt in textu Græco. Eri'.

A quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in corho-
minis ascenderunt, valde inferior et est et creditur.

QUÆST. XLIX. Quantum temporis in paradiso
mansit Adam?

RESP. Rem de qua non consentiunt Patres pro-
ponis. Alii enim sex menses, alii diutius mansisse
existimant, alii tot horas (nec amplius) quot Domi-
nus in ligno crucis mansit, quod arbitror verius
esse. At alii vero novem tantum horas.

QUÆST. L. Quale lignum fuit, cujus fructus
Adamus comedit?

RESP. Nec hac in re consentiunt Patres, et me-
rito. Quod enim divina Scriptura sponte occultavit,
nemo exquisite potuit dicere. Unde alii ficum fuisse
illum fructum putant: alii fructum spiritalem (78'),
alii Evæ contemplationem. Nonnullis etiam videtur
nihil in paradiso comedisse Adamus. Forte tamen
verior est prima sententia quæ ficum fuisse defen-
dit, quia scilicet hujus foliis usi sunt primi paren-
tes ad se tegendum, et quod postea ficus a Christo
maledicta fuerit. (Sanetus autem Isidorus Pelusiota
in quinquagesima prima ipsius epistola, ait ficum
fuisse, cujus fructum primi parentes comederunt,
quodque id ab antiquis senibus audiverit.)

QUÆST. LI. Porro si Adam non prævaricatus esset,
quales debebat esse hominum vita et multitudo?

RESP. Poterat Deus, qui verbo multitudinem
angelorum creaverat, venerando quodam et puro
modo multitudinem humani generis creare. Quidam
vero aiunt, cum Deus hominem masculum et femi-
nam fecerit, inde clarum esse Deum voluisse homi-
ni genus generationem procreare. Attamen id noluit
per inobedientiam fieri, sed cum honore.

QUÆST. LII. Quare die septima Deus creationem
perfectit?

RESP. Inter numeros denarium numerum reperi-
mus esse omnis numeri complementum. Si enim
ad denarium numerum deveneris, statim rursus in
unitatem redis. Itaque septenarius et ternus nume-
rus, perfectissimus est. Idcirco septenarius est
creationis. At sancta Trinitas est increata.

229 QUÆST. LIII. Valde inter multos quæstio agita-
tur, quemnam priore loco collocare oporteat, nempe
diem ante noctem, aut noctem ante diem? Nam si
dicimus diem primas occupare, reperiétur Christus
sabbato resurrexisse. Nox enim illa sabbati est,
juxta verba Moysis creationis mundi scriptoris.

RESP. Ex scopo et verbis quibus narratur Deum
ante omnia dixisse, «Fiat lux,» perspicuum est,
diem ante noctem esse. Nam tenebræ illæ, quæ su-

(79) Hæc ad finem usque responsionis ex Reg. 11,
desumpta sunt. Quæ porro de Isidoro dicuntur,
nolumus a cæteris sejungere et ad imum repo-
nere, sed uncinis includimus, nam adjectitia sunt.

(80) βεβ. 2, πρωτεύει, hic et infra.

pra abyssum erant, nox nondum appellata erant, nec a luna et sideribus duodecimve horis dimensa. Haud dubie ergo lux tenebras antecedit. Verumtamen ne possint Judæi nobis dicere Christum Sabbatho resurrexisse : idcirco eorum ora prius obturavit, lege illis data ut a vespera diem Sabbati inchoarent

QUEST. LIV. Cur ergo eam ob rem nobis Deus jussit Dominicam a vespera sabbati ordiri?

RESP. Non eam ob rem : sed quia Deus gentes ex ignorantiae tenebris et ex umbra legis in lucem cognitionis Dei et Evangelii vocavit. Admodum igitur congruenter suæ resurrectionis diem a vespera præcepti incipere et ad lucem desinere. Valde enim dedecebat minimeque conveniens erat, dies Christi veri luminis a luce incipere et in noctem ac tenebras desinere.

QUEST. LV. Quare vicesima quinta mensis Martii, ut vocant Romani, Christus in utero Virginis in terris habitavit?

RESP. Quia scilicet hac ipsa die Deus ab initio Adamum formavit. Unde et mense illo arbores et plantæ omnes nec non animalia, ad fructuum et prolis procreationem permovenitur, tanquam quæ a Deo tunc temporis fuere creata.

QUEST. LVI. Cujusmodi erant pellicæ tunicæ, quas Deus Adamo et Evæ fecit?

RESP. Alii volunt ex foliis arborum contextas fuisse : alii carnem nostram has esse tunicas dixere : aliis autem visum est, qui et verius sentiunt, revera pellicæ fuisse illorum tunicas.

QUEST. LVII. Cum nullus hominum mortuus esset, undenam Cainus didicit Abelem occidere?

RESP. Diabolus ipsi in somnis ostendit, quomodo fratrem morte afficeret.

QUEST. LVIII. Quinam erant filii Dei, qui viderunt ac sumpserunt filias hominum?

RESP. Filii Seth. Nam incorporea natura nec corpora amat, nec cum mulieribus commiscetur.

QUEST. LIX. Cur Deus Moysi in rubo apparuit, non alio in arbusto?

RESP. Quidam respondent causam esse, ut ex ejus signo simulacrum non possent Hebræi efficere. Aliis autem videtur Deum hoc facto præsignificasse se in spinosa carne nostra esse incarnandum, eamque ob rem in hujusmodi arbusto Moysi apparuisse.

(81) Reg. 3, ἀφ' ἑσπέρας τῆς παρασκευῆς ἀρχεσθαι τῆς.

(82) Huic quæstioni similia quædam habentur infra in interpretationibus Parabol. Scripturæ sacræ, quæstione 57. Paulo post quidam mss. καὶ τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου. Editi vero, καὶ ἐκ τοῦ νόμου, minus recte.

(83) Quæstio 55, jam 56, abest a Pal. 2, et a veteribus Latinis editis.

(84) Hæc fere habet Theodoretus, quæst. 39, in

Τὸ γὰρ σκότος ἐκεῖνο τὸ ἐπάνω τῆς ἀδύσου οὐπω ἦν ὀνομασθὲν νύξ, οὔτε ὑπὸ σελήνης καὶ ἀστέρων, καὶ δώδεκα ἑρῶν μετρούμενον. Ἀναμφίδωλος οὖν τὸ φῶς προτερεῖ τοῦ σκότους. Ὅμως ἵνα μὴ εὕρωσι πρὸς ἡμᾶς λέγειν Ἰουδαῖον παῖδες, ὅτι ἐν σαββάτῳ ἀνέστη ὁ Χριστός, τοῦτο χάριν προεπιφύμισεν αὐτοὺς ὁ Θεός, νομοθετήσας καὶ αὐτοῖς ἀφ' ἑσπέρας ἀρχεσθαι τῆς ἡμέρας τοῦ σαββάτου (81)

Ἐρώτ. νδ'. Τί οὖν τούτου χάριν καὶ ἡμῖν ὁ Θεός προσέταξεν ἀφ' ἑσπέρας τοῦ σαββάτου ἀπάρχεσθαι τῆς Κυριακῆς

Ἀπόκ. (82) Οὐ τούτου χάριν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεός τὰ ἔθνη ἐκ τοῦ σκότους τῆς ἀγνωσίας, καὶ τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου εἰς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας καὶ τοῦ εὐαγγελίου ἐκάλεσε. Πρεπόντως ἄρα ἡμῖν τὴν ἀναστάσιμον αὐτοῦ ἡμέραν ἀφ' ἑσπέρας ἀρχεσθαι καὶ εἰς φῶς τελειοῦσθαι προσέταξεν. Ἀπρεπὲς γὰρ ἦν καὶ ἀνάρμοστον ἀπὸ φωτὸς ἀρχεσθαι, καὶ εἰς νύκτα, καὶ εἰς σκότος καταλήγειν τὰς Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἡμέρας.

Ἐρώτ. νε'. Τίνος χάριν τῇ εἰκάδι πέμπτῃ τοῦ λεγομένου παρὰ Ῥωμαίων Μαρτίου μηνὸς ὁ Χριστός ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου ἐπὶ γῆς ἐσκήνωσεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεός τὸν Ἀδὰμ ἐπλασεν. Ὅθεν καὶ τῷ μηνὶ ἐκέλευ πάντα τὰ δένδρα, καὶ αἱ βοτάναι, καὶ τὰ ζῶα εἰς καρποφορίαν καὶ τεκνογονίαν κινεῖνται, ὡς τῷ καιρῷ ἐκέλευ ὑπὸ Θεοῦ γενόμενα.

Ἐρώτ. νε'. (83) Ὅποιοι ἦσαν οἱ δερμάτινοι χιτῶνες, οὓς ὁ Θεός τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ Εὐᾶ πεποίηκεν;

Ἀπόκ. (84) Οἱ μὲν φασιν ἐκ φύλλων δένδρων· ἐὶ δὲ πάλιν τὴν σάρκα ἡμῶν τούτους τοὺς χιτῶνας εἶναι εἰρήκασιν· ἔδοξε δὲ ἑτέροις, τοῖς καὶ ἀληθεστέροις, ἐν ἀληθείᾳ χιτῶνας δερματῆκους εἶναι τοὺς τῶν προπατόρων χιτῶνας

Ἐρώτ. νδ'. (85) Τίνος οὐπω τότε ἀποθανόντος, πῶθεν ἔμαθεν ὁ Κάϊν φονεῦσαι τὸν Ἄβελ;

Ἀπόκ. Ὁ διάβολος αὐτῷ κατ' ὄναρ ὤπαιξε, ποῖαν τρόπῳ θανατῶσαι τὸν ἀδελφόν (86).

Ἐρώτ. νη'. (87) Τίνες ἦσαν οἱ υἱοὶ (88) τοῦ Θεοῦ, οἱ ἰδόντες καὶ λαβόντες τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων;

Ἀπόκ. Οἱ υἱοὶ τοῦ Σήθ. Ἐπεὶ ἡ ἀσώματος φύσις οὔτε σωμάτων ἔρα, οὔτε γυναιξὶ συμπλέκεται.

Ἐρώτ. νθ'. Διὰ τί ἐν βᾶτω ὤφθη Θεός τῷ Μωσῆ, καὶ οὐκ ἐν ἑτέρῳ φυτῷ;

Ἀπόκ. Οἱ μὲν φασιν, ἵνα μὴ δυνηθῶσιν Ἑβραίων παῖδες ἐββῶλον ποιῆσαι ἐκ τοῦ ξύλου αὐτῆς (89)· ἄλλοις δὲ δοκεῖ, ὅτι προδιαγράφον ὁ Θεός, ὅτι μὲν εἰ ἐν τῇ ἐξακανθώσῃ ἡμῶν σαρκουσθαί φύσει, τούτου χάριν ἐν τῷ τοιοῦτω φυτῷ ὤφθη τῷ Μωσῆ.

Genes. iisque multa adjicit.

(85) Hunc locum citat Michael Glycas, p. 119.

(86) Palat. 2, ποῖαν τρόπῳ φονεῦσαι τὸν ἄδ.

(87) Vide Theodoret. quæst. 47 in Genes.

(88) Quidam mss., οἱ ἄγγελοι.

(89) Palat. 2, ποιῆσαι ἐκ ξύλων αὐτῆς. Ἄλλη δὲ ἐστὶ ἑμμελλεν ὁ Χριστός βλαστῆσαι ἐκ τῆς ἀκανθώδους ἡμῶν φύσεως, τούτου χάριν ὤφθη ἐν τῇ βᾶτῳ τῷ Μωσῆ. Ibidem Reg. 3, ἀκανθώσῃ.

Ἐρώτ. ζ'. Διὰ τί ἐν γνόφῳ ὁ Θεὸς τὸν νόμον δέ- A
δεικνυ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ σκοτεινῶς καὶ συγκεκαλυμμέ-
ως (90) ἐν αὐτῷ ἐκέκρυπτο τῆς οἰκονομίας, Χριστοῦ
τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τὸ μυστήριον.

Ἐρώτ. ξα'. (91) Τίνος χάριν αἱ δύο πλάκες αἱ πρῶ-
ται (92) συνετρίβησαν;

Ἀπόκ. Σημαίνοντος τοῦ Θεοῦ τὴν τοῦ προτέρου νό-
μου παλαιώσιν καὶ διδάσιν.

Ἐρώτ. ξβ'. Ἄσωμάτου καὶ ἀσχηματίστου ὄντος
τοῦ Θεοῦ (93), ποῖα ὀπίσθια εἶδε Μωσῆς;

Ἀπόκ. Προαιώνιον καὶ ἐμπρόσθιον πάντων τῶν
κτισμάτων πιστεύομεν εἶναι τὸν τῶν ὄλων Θεὸν
ἄκτιστον. Ὅθεν πρόδηλον, ὅτι τὰ ὀπίσω Θεοῦ τὰ κτι-
σματὰ εἰσι, καὶ οἱ λόγοι αὐτῶν, οὗς ἰδὼν ἐξέθετο τό-
· B
· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Ἐρώτ. ξγ'. Τίς πρῶτος προετύπωσε ἐν τῇ Παλαιᾷ
τοῖς δύο λαοῖς, λέγω δὴ τὸν ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ
ἐθνῶν (94);

Ἀπόκ. Εὐδὴλον, ὅτι ἡ Ῥεβέκκα ἡ γυνὴ τοῦ Ἰσαάκ,
διδύμους γεννήσασα τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἡσαῦ. Πλὴν
αἱ δύο πλάκες τοῦ νόμου τῶν δύο λαῶν ὁπάρχον σύμ-
βολον (95).

Ἐρώτ. ξδ'. Τίς ἐν τῇ Παλαιᾷ προετύπωσε πρῶτος
τὸν τύπον τοῦ ζωοποιῦ σταυροῦ;

Ἀπόκ. Ὁ Ἰακώβ, εὐλογῶν τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Ἰω-
σῆφ, ἐναλλάξας τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας (96).

Ἐρώτ. ξε'. Τίνα λέγουσιν ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐν νεκροῖς
τρίτον λογισθῆναι;

Ἀπόκ. Πρόδηλον, ὅτι τὸν Ἰωνᾶν. Ὡς γὰρ ἀρ-
· C
· χαιος φέρεται λόγος, οὗτος ἦν ὁ υἱὸς τῆς χήρας, ὃν
ἤγειρεν Ἠλίας ὁ προφήτης ἐκ νεκρῶν· πάλιν τε ἐν
τῷ κῆτει παρὰ ἀνθρώποις ἀπέθανε· καὶ τρίτον τὴν
τελευταίαν αὐτοῦ κοίμησιν.

Ἐρώτ. ξς'. Ποῦ ἐστιν ἡ Θαρσίς (97) ὅπου Ἰωνᾶς
ἐφυγεν;

Ἀπόκ. Ἡ Θαρσίς πόλις ἐστὶ χώρας τῆς Ἰνδικῆς,
ὡς ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν μανθάνομεν.

Ἐρώτ. ξς'. Ἄρα μέχρι καὶ νῦν ἐπάγονται ἀμαρ-
·
· τία πατέρων ἐπὶ τέκνα περὶ τρίτην καὶ τετάρτην γε-
·
· νεάν;

Ἀπόκ. Διὰ μὲν Μωσῆως τοῦτο εἶπεν ὁ Θεός· διὰ

· Genes. i, 1.

(90) Συγκεκαλυμμένως, Palat. 2.

(91) Vide Theodoretum quæst. 68, in Exod.

(92) Palat. 2, αἱ δύο πλάκες πρῶτων.

(93) Sic Palat. 2, quem sequimur. Editi vero, ὄν-
·
· τος τότε τοῦ Θεοῦ ποῖα λοιπὸν ὄπ. Mok idem, προ-
·
· αἰώνιον καὶ ποιητὴν πάντων... ὄλων Θεὸν καὶ ἄκτι-
·
· στον. Ὅθεν ὄληλον, ὅτι τὰ ὀπίσθια Θεοῦ τὰ κτισματὰ
·
· εἰσι, καὶ οἱ λόγοι, οὗς ἰδὼν ἐξέθετο ἐν ἀρχῇ, etc.
·
· Idem codex ad finem hujus Resp. adjicit: Καὶ
·
· ταῦτα μεν ὁ πολὺς ἐν (sic) τὰ θεῖα μέγας Ἀθανά-
·
· σιος. Ἡμεῖς δὲ οἱ παρ' αὐτοῦ φωτισθέντες, φάμεν,
·
· ἐτι καὶ ἄλλως ὀπίσθια λέγειν (sic) ἡ Γραφή. Ὅχι ὅτι
·
· ὁ Θεὸς ἔχη μέρη ἐμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν· ταῦτα γὰρ
·
· τοῦ σώματος ἴδια, τὸ δὲ θεῖον ἀσωματον· ἀλλ' ἐπειδὴ
·
· πανταχοῦ τὰ ὀπίσθεν εἰσι ταπεινότερα ἤπερ τὰ ἐμ-
·
· προσθεν, νόησον τὰ ἐμπροσθεν τὴν θεότητα. Καὶ διὰ
·
· τοῦτο εἶπεν· οὐ γὰρ μὴ ἴσοι ἀνθρώπος τὸ πρόσωπόν
·
· μου καὶ ζήσεται. Οὐ γὰρ ἐστι δυνατόν ὄλι:κοῖς ὀφθαλ-

QUÆST. LX. Cur legem Deus in caligine dedit?

RESP. Quia obscure et occulte in ipsa latebat
Christi Dei nostri œconomiae mysterium.

QUÆST. LXI. Quare primæ duæ tabulæ contractæ
sunt?

RESP. Ea re indicabat Deus prioris legis invete-
rationem et transgressionem.

QUÆST. LXII. Cum Deus corporis et figuræ sit
expers, qualia, quæso, tunc Moyses vidit poste-
riora?

230 RESP. Ante sæcula et ante res omnes crea-
tas existere credimus universorum Deum increa-
tum. Quapropter clarum est posteriora Dei res
creatas esse, et rationes eorum, quas videns ait:
· B
· « In principio fecit Deus cœlum et terram ».

QUÆST. LXIII. Quis primus in Veteri Testamen-
to duos populos præfiguravit, Judæos nempe et
gentes?

RESP. Evidens est esse Rebeccam uxorem Isaaci,
quæ geminos peperit, Jacob scilicet et Esau. Atta-
men duæ quoque tabulæ legis, duorum populorum
symbolum fuere.

QUÆST. LXIV. Quis primus in Veteri Testamen-
to vivificæ crucis imaginem præsignificavit?

RESP. Jacob, cum duobus filiis Joseph benedice-
ret, suis transpositis manibus.

QUÆST. LXV. Quem dicunt in Veteri Testamento
ter inter mortuos reputatum fuisse?

· C
· RESP. Jonam esse constat. Nam, ut veteres nar-
·
· rant, filius ille erat viduæ, quem ex mortuis exci-
·
· tavit Elias propheta. Iterum vero in ceto quoad ho-
·
· mines est mortuus. Tertio denique postremam obiit
·
· mortem.

QUÆST. LXVI. Ubi est Tharsis, quo Jonas fu-
git?

RESP. Tharsis urbs est Indicæ regionis, ut ex
Regum tertio discimus.

QUÆST. LXVII. Numquid etiamnum parentum
peccata in filios inducuntur ad tertiam et quartam
generationem?

RESP. Id quidem per Moysen declaravit Deus. At

· D
· μοις τὴν ἔσλον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ θεασθῆναι καὶ ζῆσαι.
·
· Ὅπίσθια δὲ Θεοῦ νόησον τὴν σάρκα, ἣν προσελάβετο
·
· ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ θεασθῆ δι' αὐτῆς. Ἴμιον γὰρ
·
· καὶ ὄψηλὸν τοῦ Θεοῦ ἡ θεότης, ἀθέατος οὐσα, ἦτις
·
· καὶ πρόσωπον προσηγόρευται. Ὅπίσθια δὲ τοῦ Θεοῦ
·
· ἡ σὰρξ, ἦτις ὡς καταπεφρονημένη ὀπίσθια ὀνόμα-
·
· σται. Ὅ δὲ προσημῶν τῷ Μωσῆ λέγει· Δείξω τὰ
·
· ὀπίσθια μου, ἦτοι τὴν ἀσθενῆ σάρκα ἐνδυσάμενος δι'
·
· αὐτῆς θεασθῆσμαι.

(94) Palat. 2, Τίς πρῶτος διετύπωσε τοὺς δύο
λαοὺς, τὸν τε ἐθνικὸν καὶ τὸν Ἰουδαϊκόν.

(95) Sic manuscripti pene omnes. In editis vero,
τοῦ νόμου deest.

(96) Ἐναλλάξ τίθει τὰς ἑαυτ. Sic Palat. 2, a quo
absunt quæst. 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85,
86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97.

(97) Ἡ Θαρσῶν πόλις, Reg. 2.

per Jeremiam rursus dixit non ita amplius futurum esse; sed qui comederit uvas acerbas, dentes ejus stupore afficiendos. Hæc rursus Christum ad Judæos dicentem audimus: « Amen dico vobis, venient iniquitates patrum vestrorum super vos, a sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachizæ, quem occidistis inter templum et altare. » Unde licet conjicere, apud infideles peccata parentum impiorum in filios perversos induci, non in bonos: at apud fideles, sanctum baptisma pueros nos reddit ab omni iniquitate parentum.

QUEST. LXVIII. Quidam aiunt sæpe infantes propter parentum peccata mori: num id verum est?

RESP. Absit id ita esse!

QUEST. LXIX. Cur igitur infantes moriuntur: alii vero consenescent? Cur item quidam juste agentes, breve tempus vivunt: alii vero male agentes, longævum moriuntur? Cur item alii boni absque liberis et inopes sunt: alii autem impii multos habent liberos, et feliciter degunt?

RESP. Multa de his Dei iudiciis possent disputari, quorum utique ratio nequit comprehendi. Tamen, ut ex sanctis Scripturis percipimus, respondemus fidelium infantes non ob parentum peccata, sed ad eorum emendationem sæpe mori: qua in re duo Deus procurat bona, unum quidem, ut puri decedentes, salutem illic consequantur: forte enim quia improbam omnino vitam acturi erant, eos Deus dispensatione quadam antea eripuit; aliud autem bonum est, ut ipsi parentes sapientiores fiant: forte vero ut pecuniarum, quam testamento liberis daturi erant, in pauperes deinceps insument. Denique alia plane de causa nobis occulta. Et hæc quidem quod ad fidelium infantes spectat. Improbi autem homines forte idcirco fortunati sunt, feliciter agunt, et liberos habent; quod quædam parva bona egerint, quorum mercedem hic **231** recipiant, ut dives ille ad quem hæc dicta sunt: « Recordare quod receperis bona tua in vita tua. » Hoc est, plenam mercedem bonorum quæ egisti, percepisti. Ærumnosi autem hic sunt pii et sancti viri, ut, per afflictionem peccatis, ut Lazarus, purgati, illic demum cum ipso consolatione perfruantur. Si enim « quem diligit Dominus, corripit: » quid igitur perturbabis, qui sanctos vides misere degentes, malos autem feliciter agentes, ac velut porcos ad mactationem igni æterno saginatos et præparatos? Nihil ergo te amplius conturbet. Nec enim hic tantum consistunt quæ ad nos spectant, sed omnino necesse est eos qui salvantur, per multas tribulationes ingredi in regnum cælorum. Hic enim Deo est scopus,

• Jerem. xxxi, 30. • Matth. xiiii, 35. • Luc. xvi, 25. • Prov. iii, 12.

(98) Duo mss., ἀμαρτίας.

(99) Reg. 2, ἀπίστων, alii, ἀβαπίστων.

(1) Sic Reg. 2. Editi, πιστά νήπια, minus recte.
(2) Sic mss. Editi vero, δικαιοπραγούντες πολυχρόνοι τελευτῶσιν, omissis quibusdam.

Α δὲ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου πάλιν εἰρηκεν, ὅτι οὐκ ἔσται τοῦ λοιποῦ οὕτως· ἀλλ' ἕστις φάγη τοὺς θυμάρκας, αὐτοῦ οἱ ὀδόντες ὠμοδιάσσουσιν. Ἀκούομεν δὲ πάλιν τοῦ Χριστοῦ πρὸς Ἰουδαίους λέγοντος, ὅτι, Ἄμην λέγω ὑμῖν, ἐπελεύσονται αἱ ἀνομίαι (98) τῶν πατέρων ὑμῶν ἐφ' ὑμᾶς, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἰαβὲλ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου τοῦ υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφονεύσατε μεταξύ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ὅθεν σταχάζεσθαι χρὴ, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἀπίστων (99) ἐπάγονται ἀμαρτίαι πατέρων ἀσεβῶν ἐπὶ υἱοῦς πονηροῦς· οὐ γὰρ ἀγαθοῦ· ἐπὶ δὲ τῶν πιστῶν τὸ ἅγιον βάπτισμα καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης προπαιτορικῆς ἀμαρτίας.

Ἐρώτ. 57. Τινὲς φασὶ πολλάκις τελευτῆν νήπια (1) διὰ γονέων ἀμαρτίας· ἄρα οὕτως ἐστίν;

B Ἀπόκ. Μὴ γένοιτο εἶναι τοῦτο οὕτως!

Ἐρώτ. 58. Τίνος χάριν νήπια τελευτῶσιν· ἔτεροι δὲ ὑπεργηρώσιν; καὶ πόθεν τινὲς μὲν δικαιοπραγούντες γίνονται ὀλιγόβιοι (2)· τινὲς δὲ κακοπραγούντες πολυχρόνιοι τελευτῶσιν· ἄλλοι δὲ ἀγαθοὶ γίνονται ἀτεκνοὶ καὶ πένητες· ἔτεροι δὲ ἀσεβεῖς εὐτεκνοῦσι τε καὶ εὐπραγοῦσιν;

Ἀπόκ. Πολλὸς ὁ περὶ τούτων τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων λόγος καὶ ἀκατάληπτος. Ὅμως ὡς ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν καταλαμβανόμεθα, λέγομεν, ὅτι περὶ τῶν πιστῶν νήπια οὐκ ἐξ ἀμαρτιῶν, ἀλλὰ πολλάκις πρὸς σωφρονισμόν τῶν γονέων τελευτῶσι· δύο ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ ἐν τούτῳ πραγματευομένου, ἓν μὲν, ὅπως, καθαρὰ ἀπελθόντα, σωτηρίας ἐκεῖ ἐντύχωσιν· ἴσως γὰρ ὅτι πάνυ πονηρὸν βίον ζῆσαι μέλλοντα, οἰκονομικῶς ὁ Θεὸς προήρπασεν αὐτὰ· δευτέρον δὲ, ὅπως καὶ οἱ τούτων γονεῖς σωφρονέστεροι γίνωνται· ἴσως δὲ ἵνα τὰ (3) τοῖς τέκνοις μέλλοντα κατὰ διαθήκας δοθῆναι χρήματα εἰς πτωχῶς λοιπὸν δαπανηθῶσι. Πάντως δὲ καὶ κατὰ ἄλλο κριμα ἡμῖν ὑπάρχον ἀόηλον. Καὶ οὕτω μὲν περὶ πιστῶν νηπίων λόγος. Εὐπραγοῦσι δὲ καὶ εὐθουοῦσι καὶ εὐτεκνοῦσιν ἄνδρες πονηροὶ, ἴσως τινὰ μικρὰ ἀγαθὰ ἔργα (4) ποιήσαντες, καὶ ἐνταῦθα τὸν μισθὸν αὐτῶν ἀπολαμβάνοντες, ὡς ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ὁ ἀκούσας· « Μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου· » ταυτέστιν, ἐπληρώθης τὸν μισθὸν τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ὧν ἔπραξας. Δυσπραγοῦσι δὲ εὐλαβεῖς καὶ ὅσοι ἐνταῦθα, ὅπως, διὰ τῆς θλίψεως καθαρισθέντες, ὡς ὁ Λάζαρος τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν, ἐκεῖ λοιπὸν τελείωσιν σὺν αὐτῷ παρακληθῶσιν. Εἰ γὰρ ὃν ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, τί λοιπὸν θορυβεῖς, ὁρῶν ἁγίους ἐν δυσπραγίᾳ, ἀσεβεῖς δὲ ἐν εὐπραγίᾳ ὑπάρχοντας, καὶ ὡς χοίρους εἰς σφαγῆν τῷ αἰωνίῳ πυρὶ σιτιζομένους καὶ ἐτοιμαζομένους; λοιπὸν σὺν μὴ θορυβοῦ· (5) οὐ γὰρ μέχρι τῶν ἐνταῦθα ἴσταιται τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ δεῖ πάντως τοὺς σωζομένους διὰ πολλῶν θλίψεων εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Σκοπὸς γὰρ οὗτός ἐστι τῷ Θεῷ, τὸ πάντας ἀν-

(3) Sic mss. In editis pro ἵνα, καί, et inferius, pro δοθῆναι, θῆναι legitur.

(4) Ita quidam mss., ἔργα deest in editis.

(5) Joan. Chrys. homil. 1; ad populum Antiochenum.

ἰρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Ἄλλοι δὲ ἐπιτρέψωσι· τὸς δὲ δικαίους πολλὰς καιροῦ χάρις ἐστὶν (6), ἀφορμὴν αὐτοῖς διδοῦς πρὸς μετάνοιαν· ὅπως γὰρ ὡς οἱ περὶ τὴν ἑνδεκάτην ἐν ἰσραὴλ γήρως ἐπιτρέψωσι· τὸς δὲ δικαίους πολλὰς καιροῦ χάρις ἐστὶν (7) σύνεσιν αὐτῶν, ἡ δὲ δόλος ἀπατήση ψυχὴν αὐτῶν, τελειωθέντες ἐν ὀλίγῳ ἐπλήρωσαν χρόνους μακροῦς. Ἀρεστὴ γὰρ ἦν Κυρίῳ ἡ ψυχὴ αὐτῶν.

Ἐρωτ. ο'. Τί οὖν; Οὐδεὶς τῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ καλαιπωρησάντων εἰσέρχεται ἐκεῖ εἰς τὴν γέενναν, ὥστε μὴν πάλιν τις τῶν εὐημερησάντων ὧδε εἰσέρχεται ἐκεῖ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν (8);

Ἀποκ. Ναί. Οἱ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἡμαρτον μετάνοιαν, καὶ ἐπαιδεύθησαν ὧδε μικρὰ, καὶ ὑπόκεινται ἐπιτρέψωσι· τὸς δὲ δικαίους πολλὰς καιροῦ χάρις ἐστὶν (9), καὶ ἀπόκειται αὐτοῖς λοιπὸν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὡς οἱ περὶ Ἀβραάμ καὶ Νῶε, καὶ Μελχισεδέκ· ἄλλοι ἡμαρτον πολλὰ, καὶ ἔπαθον οὐδὲν ἐνθάδε πονηρὸν, ὡς ὁ πλοῦσιος ὁ κατὰ τὸν Λάζαρον, καὶ ὑπόκειται ἐκεῖ τῇ πάντων χαλεπωτέρῳ κολάσει· ἄλλοι δὲ ἐξῆλθον διὰ Θεοῦ ἐν ὀλίγῳ τῷ χρόνῳ ἐν μεγάλῃ καὶ αἰγίῳ δέρματι, πάσης ἀπολαύσεως ἐπιγίγνεται ἀποταξάμενοι, οἱ καὶ μειζρόντων παρὰ Θεοῦ δωρῶν ὑπὲρ πάντας ἀξιοῦνται· ἄλλοι δὲ ἡμαρτον τῷ Θεῷ μερικῶς (10), καὶ ἐπαιδεύθησαν ἀξίως ὑπὲρ ὧν ἡμαρτον, καὶ ἐλυτρώθησαν ἐκεῖ τῆς αἰωνίου κολάσεως, ὡς ὁ πτωχὸς Λάζαρος. Ὅστε διὰ τῶν εὐημερῶν ἐμάθομεν, ὅτι οἱ μὲν τῶν ἀνθρώπων κακίαι καὶ ὧδε κολάζονται· οἱ δὲ ὧδε καὶ μόνον· ἄλλοι δὲ ὧδε μὴν οὐδαμῶς, ἐκεῖ δὲ ὀδυνηρῶς. Ὅσπερ καὶ τὸ ἐναντίον (11)· ὅτι οἱ μὲν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ ἀπολαύουσιν· οἱ δὲ ἐνταῦθα μὴν οὐδαμῶς, ἀλλ' ἐκεῖ. Ἰσως δὲ τινες καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ ἀποπίπτουσιν· ὧδε μὲν δι' ἀνθρωπαρέσκειαν κακοπαθήσαντες, καὶ διὰ τοῦτο τῶν ἐκεῖ ἀγαθῶν ἐκπεσόντες. Δεῖ τοίνυν πάντας τοὺς εὐσεβεῖς συμπαθεῖς ἐπισταθῆναι ἀκριβῶς, ὅτι οἱ μὲν οὐ μόνον ὑπὲρ ὧν ἔπραξαν ὑπόκειται συμπαθειαν εἰς τοὺς δεομένους ἐπιδειξασθαι, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντων ὧν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐδωρήσατο ἀγαθῶν. Οὐ γὰρ δεῖ μετρεῖν τὰ δίδόμενα, ἀλλὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν χαριζόμενα· μὴ τῶς καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῶν τοῦ Θεοῦ δωρῶν κριματίας φοβερῶς ὑποπέσωμεν. Πολλὰς γὰρ καὶ ἀναξίους καὶ ἀμαρτωλοὺς ὁ Θεὸς πλοῦτον χαρίζεται, ἵνα δι' αὐτοῦ ἐν ἐλεημοσύναις τὰς ἐαυτῶν ἀμαρτίας ἀποπλύνωσι, καὶ ἐξαλειψῶσιν. Ἐλεημοσύναις γὰρ, φησὶν ἡ θεία Γραφή, ἀποκαθαίρονται ἀμαρτίαι.

Ἐρωτ. σα'. Τί θέλωμεν λέγειν περὶ τῶν ἐξαίφνης τελευτώντων, ἢ κρημνιζομένων, ἢ ὑπὸ ἄλλων τοιούτων θανάτων τέλει τοῦ βίου χρωμένων;

* Sap. iv, 11. * Luc. xvi, 20. ** Hebr. xi, 37.

(6) Reg. 2, 3, μακροῦς χρόνους.

(7) Sic mss. Editi vero, ἀλλάξῃ.

(8) Ita mss.; τῶν οὐρανῶν deest in editis.

omnes homines salvos fieri et in agnitionem veritatis venire. Hinc sæpe peccatoribus longum concedit tempus, occasionem illis ad pœnitentiam tribuens, ut saltem, velut qui ad horam undecimam venerunt, in extrema senectute convertantur. Justos porro sæpe post breve vitæ tempus abripit, ne, ut ait Salomon, malitia mutet intellectum ipsorum, aut dolus decipiat eorum animam. « Consummati in brevi, expleverunt tempora longa ». Placita enim erat Domino anima ipsorum.

QUEST. LXX. Quid ergo? Nemo eorum qui in hac vita calamitosam ducunt vitam illuc in gehennam ingreditur? Nemone item illorum qui hic fortunate vivunt, ingreditur in regnum cœlorum?

RESP. Est sane ita. Alii enim graviter admodum peccaverunt, et parum hic sunt castigati, debentque omnino illic puniri ut in Sodomitis videre est. Alii rursus multos labores Deo obtulerunt, parvæque felicitatis hic fuere participes, quibus utique regnum cœlorum reservatum est, ut Abraham, Noe et Melchisedec. Alii multum peccaverunt, nihilque hic incommodum perpessi sunt ut dives ille qui in historia Lazari memoratur, illicque subituri sunt asperissimum omnium supplicium. Alii autem per totam vitam propter Deum circuierunt in melotis et pellibus caprinis, omni terrena voluptate rejecta, quos amplioribus donis illic Deus præcæteris omnibus dignabitur. Alii vero in Deum ex parte peccaverunt, et, ut merebantur, pro peccatis emendati sunt, atque æternis tormentis sunt liberati, uti pauper Lazarus. Unde ex prædictis discimus alios et illic et hic puniri: alios vero hic duntaxat: alios autem hic minime puniri, sed illic graviter. Ut et e contrario, alii hic et illic bonis perfuuntur, alii hic minime, sed illic. Forte etiam nonnulli et hic et illic omni voluptate privantur, qui nempe hic ut placerent hominibus, mala sunt perpessi, et ob hanc causam illic quoque bonis exciderunt. Itaque omnes pios condolentes scire necesse est, non solum debere pro his quæ egerunt se condolentes erga indigentes exhibere, sed et pro omnibus bonis quæ illis donavit Deus. Nec enim metiri oportet quæ in pauperes erogantur, sed attendere ea a Deo nobis donari, ne forte pro ipsis Dei donis horrendum subeamus iudicium. Sæpe enim et indignis et peccatoribus Deus divitias impertit, ut illarum ope peccata sua elemosynis abluant. Eleemosynis enim, inquit Scriptura divina, peccata purgantur.

QUEST. LXXI. Quid dicendum est de iis qui subito moriuntur, aut præcipitantur, vel simili morte intereunt?

** Eccl. iii, 35.

(9) Reg. 2, μακρῶς. Editi vero μικρῶς.

(10) Ita mss. Editi vero, μετρικῶς.

(11) Sic Reg. 3. Editi vero, τῶν ἐναντίων.

RESP. Quod hæc incerta sint et soli Deo nota, A non est ambigendum. Attamen cum dicat Dominus: « Quid enim? An decem illi et octo supra quos cecidit turris Siloam, magis peccatores erant præter omnes habitantes in Jerusalem? Non, dico vobis¹²: » inde discimus non omnes qui impii sunt et iniqui, acerbam mortem 232 obire. Etenim Jobi filiorum, qui justii erant, acerbam mors fuit. Igitur hæc duo debemus concludere, pios homines, qui acerbam morte interiorum, leve aliquid vitium habuisse, eoque liberatos esse, malo hujusmodi interitu, ut majoribus vere honoribus digni essent. Id etiam evenit, ut nos, hæc videntes, meliores efficiamur, juxta hæc verba: « Si justus vix salvatur, impius et peccator ubi parebunt¹³? » Similiter vero et peccatores cum ejusmodi mortem patiuntur, omnino inde aliquam misericordiam consequuntur. Qui item hæc vident, aliquam inde percipiunt utilitatem, raptum repente cernentes nec opinantem hominem. Quod si infantes eo quoque modo moriuntur, ne obstupescas: namque nihil illi damnum inde perpetiuntur, nec id illis accidit proprium ob peccatum, sed ut ipsorum parentes meliores et religiosiores evadant, nempe intelligentes sua propter peccata mori ipsorum infantes. Cæterum in his omnibus meminisse oportet hujus Domini vocis: « Duo passeret asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre meo qui in cælis est¹⁴; » et quod nostri, qui fideles sumus, omnes capilli capitis numerali sunt.

ἄνευ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς· » καὶ ὅτι ἡριθμημένα ὑπάρχουσιν.

QUEST. LXXII. Multis in terra degentibus tremenda visa sunt hæc Domini verba: « Omne peccatum et blasphemiam remittetur hominibus. Et quicumque dixerit verbum contra Filium, remittetur ei: qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo neque in futuro¹⁵. »

RESP. Eapropter, omnes divinus Apostolus his admonet verbis: « Littera occidit, Spiritus autem vivificat¹⁶. » Multa siquidem divinarum Scripturarum loca si secundum carnem intelligamus, in nefandas blasphemias incidimus, cujusmodi sunt quæ nobis nunc proponuntur Domini verba, quæ si secundum nudas dictiones excipiamus, non solum in nefandas dilabemur cogitationes, sed etiam ipsum Dominum reperiemus sibi ipsi adversari. Namque si « quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei, » quomodo idem Filius dixit, « Qui me negaverit coram hominibus, negabo eum coram angelis Dei¹⁷? » Et rursus, si omne pecca-

¹² Luc. xiii, 4.

¹³ I Petr. iv, 18.

¹⁴ Matth. x, 29.

¹⁵ Luc. xii, 9.

(12) Sic mss. Editi vero, Ἀπὸ ταῦτα. Infra duo mss., πικρὸν ὑπομένοντες θάνατον.

(13) Ita duo Reg. At editi, ἐκ τούτου μετρικοῦ. Infra iidem, ὡς οὐκ οἶδεν. Editi, ὡς οἶδεν.

(14) Reg. ζ, ἀμαρτίας.

(15) Hæc quæstio habetur superius in Testimoniis

Ἀπόκ. Ὅτι μὲν ἀδηλα τὰ τοιαῦτα καὶ Θεῷ μόνῳ γνωστὰ, οὐ δεῖ ἀμφιβάλλειν. Ὅμως τοῦ Κυρίου λέγοντος: « Τί γὰρ οἱ δέκα καὶ ὀκτώ, ἐφ' οὓς ὁ πύργος τοῦ Σιλωὰμ ἔπεσεν, ἀμαρτωλότεροι ἦσαν παρὰ πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἱερουσαλήμ; Οὐχί, λέγω ὑμῖν· » μανθάνομεν, ὅτι οὐ πάντες ὄσοι ἀσεβεῖς ἢ ἀδικοὶ τυγχάνουσι, πικρῷ θανάτῳ τελευτῶντες ἀποθνήσκουσι. Καὶ γὰρ οἱ παῖδες τοῦ Ἰωβ, δίκαιοι ὄντες, ἐλειπὸν ὑπέμειναν θάνατον. Οὐκοῦν δύο ταῦτα (12) ἡμᾶς ἐπὶ τούτων χρῆ στοχάζεσθαι· ὅτι οἱ μὲν εὐλαβεῖς, πικρὸν ἀποθνήσκοντες θάνατον, μικρὸν τι ἐλάττωμα ἐκέκτηντο, καὶ τούτῳ ἐλυτρώθησαν ἐκ τῆς τοιαύτης πονηρᾶς τελευτῆς, ἵνα μειζρόνων ἀληθῶς τιμῶν ἀξιωθῶσι. Λοιπὸν δὲ ὅπως καὶ ἡμεῖς ὀρώντες σωφρονισθῶμεν κατὰ τὸν εἰρημὸν λόγον·

B « Εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβῆς, καὶ ἀμαρτωλὸς πῶς φανείται; » Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ, τοιοῦτοι θανάτοις ἀποθνήσκοντες, πάντως ἐν τούτῳ μερικοῦ (13) ἐλέους τυγχάνουσιν. Ἄμα δὲ πάλιν καὶ οἱ ὀρώντες ὠφέλειαν τὴν κομιζονται, βλεπόντες ἄφω ἀρπαζόμενον, ὡς οὐκ οἶδε, τὸν ἀνθρωπον. Εἰ δὲ καὶ νῆπια οὕτω θανατοῦται, μὴ θαμβηθῆς. Αὐτὰ μὲν γὰρ ἐκ τούτου οὐδὲν ἐβλάβησαν, οὔτε δι' οἰκείαν ἀμαρτίαν τούτο πεπόνθασι· ἀλλ' ὅπως καὶ οἱ αὐτῶν γονεῖς σωφρονέστεροι, ἢ καὶ εὐσεβέστεροι γίνονται· ἐννοοῦμενοι, ὅτι περὶ διὰ τὰς αὐτῶν ἀνομίας (14) οὕτω τὰ αὐτῶν τέθηκε νῆπια. Ὅμως ἐπὶ πᾶσι τούτοις δεῖ ἐννοεῖν τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν τὴν λέγουσαν· ὅτι ἐ δύο στρουθία ἀσαρτίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τῆς γῆς ἡμῶν τῶν πιστῶν καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι.

C « Ἐρώτ. οβ'. Πολλοῖς (15) τῶν ἐπὶ γῆς φοβερὸς ὁ τοῦ Κυρίου λόγος καθέστηκεν, ὃν φησι· « Πᾶσα ἀμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· » καὶ, « Ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι. »

Ἀπόκ. Διὰ τούτου παραινέει πᾶσιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων, ὅτι ἐ Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. Ἐπολλὰ γὰρ τῶν θείων Γραφῶν ἐάν κατὰ τὸ γράμμα νοήσωμεν, εἰς ἀθέστους βλασφημίας ἐμπίπτομεν (16)· οἷόν ἐστι καὶ τὸ προκείμενον ἡμῖν νῦν τοῦ Κυρίου λόγον, ὅπερ, ἐάν κατὰ ξηροῦ (17) τὰς λέξεις ἐκλάβωμεν, οὐ μόνον εἰς ἀθεμίτους ἐννοίας περιπίπτομεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον ἐναντιούμενον ἑαυτῷ ἐδρίσκομεν. Ἐάν γὰρ « Ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ, » πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν· « Ὁ ἀπαρνούμενός με ἐμπροσθεν ἀνθρώπων, ἀπαρνήσομαι αὐτὸν ἐμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ; » καὶ πάλιν, ἐάν

¹⁶ II Cor iii, 6.

Script. sacræ, num. 49, de qua re vide Admonitionem. Infra editi, εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος, etc., omissis multis, quæ ex Regiis duobus supplevimus.

(16) Reg. 1 et 2, περιπίπτομεν.

(17) Ita duo Reg. Editi vero, κατὰ ἀξίαν.

πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, πῶς καὶ ὑπὲρ ἀργοῦ λόγου ἀπολογίαν δώσομεν; πῶς ὁ λέγων τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, *Μωρὸς*, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γένναν τοῦ πυρός; πῶς ὁ ἀπόστολος Παῦλος φησὶ· « Μὴ πλανᾶσθε, οὔτε πόρνοι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε μέθυσοι, οὔτε λοῖδοροι, βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι; » Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς λοιπὸν, εἰπέ μοι, πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις; Καὶ ἐὰν πάλιν τοῦτο ἀληθές, διὰ τί λοιπὸν ἐγκαλεῖται ὁ ἄθλιος Ὀριγένης, τέλος κηρύττων τῆς κολάσεως εἶναι καὶ συγχώρησιν πάσης ἁμαρτίας γενέσθαι, καὶ τοῖς δαίμοσι καὶ τοῖς ἀνθρώποις παρὰ Θεοῦ; Πάλιν δὲ καὶ ἐὰν ἡ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἔχει συγχώρησιν διὰ μετανοίας, τί μέμψεται ἡ Ἐκκλησία Ναυατον (18) ἀποβαλλόμενον τὴν μετάνοιαν; Τὸ δὲ σκοτεινότερον καὶ δυσκατάληπτον ἐκεῖθεν ἔστιν· ὅτι ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὥστε ἐλάττων ἔστιν ὁ Υἱὸς παρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν Πατέρα (19). Καὶ τί λοιπὸν ἀποβαλλόμεθα τοὺς μισαροῦς Ἀρειανούς, τοὺς σμικρύνοντας, καὶ κατατιβάζοντας τὸν Υἱὸν παρὰ τὸ Πνεῦμα; Πῶς οὖν ὁ Υἱὸς λέγει· ὅτι, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἓν ἐσμεν· » καὶ, « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα; » Καὶ πάλιν νῦν φησιν, ὅτι « Ὁς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ; » Ἄρα οὖν, εἰπέ μοι, συνεχωρήθη ἡ εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία Ἀρειανῶν, καὶ Σιμωνιανῶν, καὶ Φωτεινιανῶν, καὶ Σαβελλιανῶν, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι τοῖς εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ σάρκωσιν βλασφημήσασιν; Ἄπαγε τῆς ἀτοπίας! εἰ γὰρ ὁ λέγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, *Μωρὸς*, ἔνοχος ἔστιν εἰς τὴν γένναν τοῦ πυρός, εἰς ποίαν λοιπὸν, εἰπέ μοι, γένναν γενένης βληθήσεται ὁ λέγων τῷ Θεῷ αὐτοῦ· Κτιστὸς (20), καὶ οὐχί, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ζῶν, καὶ ὄπουργε, καὶ μικρὸς; Καὶ εἰ, ὅστις εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ, πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι Ὁ μὴ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον; πῶς δὲ δύναται τις ἀτιμάζων τὸν Υἱὸν, τιμᾶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὁ γὰρ ἀτιμάζων (21) τὸν Υἱὸν δῆλον ὅτι ἀπαρνείται τὸ βάπτισμα· ὁ δὲ τὸ βάπτισμα ἀπαρνούμενος δῆλον ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποδύεται. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου, ἐὰν τὴν θερμὴν ἢ τὴν ἀκτίνα αὐτοῦ καθυδρίσῃς, εἰς ἄλλην τὴν φύσιν τοῦ ἡλίου ἢ ὑβρις ἀνατρέχει· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ τρισηλίου τῆς ἁγίας Τριάδος φωτὸς καὶ φωστῆρος ἡ

tum et blasphemia remittetur hominibus, quomodo et de otioso verbo rationem sumus reddituri¹⁸? quomodo qui dicit fratri suo, « Fatue, » reus erit gehennæ ignis¹⁹? quomodo item Apostolus ait, « Nolite errare: neque fornicarii, neque adulteri, neque molles, neque ebriosi, neque maledicti regnum Dei possidebunt²⁰? » Quæ si ita se habent, quomodo, quæso, omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus? Quod si verum est, cur jam reprehenditur infelix Origenes prædicasse futurum aliquando supplicii finem, veniamque omnis peccati tum hominibus tum dæmonibus Deum concessurum? Si item blasphemia in Spiritum sanctum veniam nullam pœnitentia obtinet, quid queritur Ecclesia Novatum pœnitentiam rejecisse? Illud autem obscurius et difficilium intellectu est, quod, qui dixerit verbum contra Filium, remittitur ei, ita ut Filius inferior videatur esse Spiritui sancto et Patri. Quid ergo nefarios Arianos detestamur, qui Filium volunt esse minorem et inferiorem Spiritu? Cur Filius ipse ait, « Ego et Pater unum sumus²¹: » et, « Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem²²? » Quomodo ergo idem tamen nunc ait, « Qui dixerit verbum contra Filium, remittetur ei? » Num, amabo, blasphemia in Filium condonata est Arianis, Simonianis, Photinianis, Sabellianis, cæterisque omnibus qui blasphemias in **23** Christi incarnationem protulerunt? Apage, id absurdum. Nam si is qui fratri suo dicit, « Fatue, » reus est gehennæ ignis: qualem, dic mihi, in gehennam gehennæ projicitur is, qui Deo suo dicit, Create, et non Fili Dei, sed serve, minister et parve? Et si qui dixerit verbum contra Filium, remittetur ei, quomodo ipse Filius dixit, « Qui non manducat meam carnem, nec bibit meum sanguinem, non habebit vitam æternam²³? » Quis vero Filium spernens, Spiritum sanctum poterit honorare? qui autem Filium spernit, certe baptismum negat ille: at qui baptismum negat, profecto Spiritum sanctum exiit. Ac quemadmodum in sole sensibili, si ejus calorem vel radios conviciis velles laessere, hujusmodi injuria in totum solem recideret, ita in triplici illo sole sanctæ Trinitatis, luminis et luminaris, si quis unam hypostasin ignominia afficiat, ea impietas totam plenitudinem divinitatis offendit. Quid igitur est quod Dominus ad Judæos ait, quod omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, et, qui dixerit verbum contra Filium, remittetur ei: qui autem dixerit adversus Spiritum sanctum non remittetur ei, neque in præsentī sæculo neque in futuro? Attenta mente audiamus, nec erremus. Christum, post inexplica-

¹⁸ Matth. xii. 36. ¹⁹ Matth. v. 22. ²⁰ I Cor. vi. 10. ²¹ Joan. x. 30. ²² Joan. v. 23. ²³ Joan. vi. 54.

(18) Reg. 2, Νάβατον.

(19) Post, καὶ τὸν Πατέρα, Reg. 2 et 3 habent, καὶ τί λοιπὸν ἀποβαλλόμεθα τοὺς μισαροῦς Ἀρειανούς, τοὺς σμικρύνοντας καὶ κατατιβάζοντας τὸν Υἱὸν παρὰ τὸ Πνεῦμα; Καὶ πῶς ὁ Υἱὸς. Quæ nec in

editis comparent, nec supra in Testimoniis Scripturæ, ubi hæc leguntur num. 49.

(20) Duo mss., κτιστὸν... υἱὸν... δοῦλον, etc.

(21) Sic mss. duo. Editi, ὁ δὲ ἄγ.

(22) Reg. 2, φωτὸς καὶ μυστηρίου, ἡ τῆς.

hilem unionem, duplicem esse, nempe ex divinitate et humanitate constare, sacræ nobis clamant Scripturæ : nam « Verbum caro factum est ²⁴. » Itaque Verbi divinitatem Christus ipse Spiritum sanctum appellat, quemadmodum ad Samaritanam ait : « Deus Spiritus est : ²⁵ » suam autem humanitatem, Filium hominis rursus appellat, quemadmodum alibi de propria carne ait : « Nunc glorificatus est Filius hominis ²⁶. » Igitur Judæi, qui Deum semper offendebant et blasphemii insectabantur, duplicem adversus Christum commiserunt blasphemiam : alii enim carnem ejus sive Filium hominis offendebant, rati prophetam ipsum esse non autem Deum : quibus veniam dedit. Siquidem initium prædicationis erat, nondumque poterat mundus Deum illum credere qui homo apparebat. Hinc Christus ait, Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, sive contra corpus, remittetur ei. Audeo enim dicere neque ipsos beatos ejus discipulos perfectam ipsius divinitatis habuisse cognitionem, donec Spiritus sanctus die Pentecostes in eos illapsus esset. Namque etiam post resurrectionem alii illum viderunt et adorarunt ; quidam autem dubitaverunt, at non idcirco fuere condemnati. Qui autem adversus Spiritum sanctum proferebant blasphemiam sive adversus Christi divinitatem, cum nempe hæc dicerent : « In Beelzebul principe dæmonum ejicit dæmonia ²⁷ : » his ait : « Non remittetur neque in præsentī sæculo neque in futuro. » Verumtamen observandum est Christum non dixisse, qui blasphemias protulerit, et egerit pœnitentiam, illi non remittetur, sed qui blasphemias profert, sive qui in blasphemii perseverat. Nullum enim est peccatum quod non condonet Deus iis qui sinceram et dignam agunt pœnitentiam.

QUEST. LXXIII. Quid ergo? Veniamne pœnitentia is consequitur qui Christum negat, et blasphemiam in Spiritum sanctum profert?

RESP. Tria baptismata, quæ quodvis peccatum expiare possint, Deus naturæ hominum concessit : nempe aquæ, proprii sanguinis per martyrismum, et tertium per lacrymas, per quod purgata est meretrix ²⁸. Ipse item sanctorum apostolorum coryphæus Petrus suscipiens post negationem lacrymis acceptus est et servatus. Quod si Christi negatio remittitur, non autem Spiritus sancti negatio, sequitur ut Filius inferior sit Spiritu sancto. Audi porro Scripturæ testimonium, nec credere dubites nullum quodvis peccatum esse, quod Dei clementiam vincat. **234** Sic igitur Deus loquitur per Ezechielem prophetam : « Vivo ego, dicit Dominus, si quis homo omnia fecerit peccata, ipsumque in ju-

τος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῇ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῇ μέλλοντι ; Νουνεχῶς ἀκούσωμεν, καὶ μὴ πλανηθῶμεν. Διττὸν εἶναι τὸν Χριστὸν μετὰ τὴν ἀφραστον ἔνωσιν, φημι δὴ ἐκ θεότητος καὶ ἐξ ἀνθρωπότητος, αἱ ἱεραὶ ἡμῖν διαβοῶσι Γραφαί· « Ὁ γὰρ « Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Τὴν γοῦν τοῦ Λόγου θεότητα ὁ αὐτὸς Χριστὸς Πνεῦμα ἅγιον ὀνομάζει, καθὰ καὶ πρὸς τὴν Σαμαρείτην ἔλεγεν, ὅτι Πνεῦμα ὁ Θεός· τὴν δὲ ἀνθρωπότητα αὐτοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου πάλιν· καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σαρκός φησι· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Οἱ οὖν αἱ τῷ Θεῷ προσκρούοντες καὶ βλασφημοῦντες Ἰουδαῖοι διττὴν πρὸς τὸν Χριστὸν τὴν βλασφημίαν ἐκέκτηντο· οἱ μὲν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, ἤγουν τῷ Υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, προσκόπτοντες (23) προφήτην αὐτὸν, ἄλλ' οὐ θεὸν εἶναι νομίζοντες, οἷς καὶ συγγνώμην ἔδωκεν. Ἀρχὴ γὰρ ἦν τοῦ κηρύγματος, καὶ οὐπω ἔχωρει ὁ κόσμος θεὸν πιστεύειν φαινόμενον ἀνθρώπον. Διὸ καὶ φησιν ὁ Χριστὸς, ὅτι « Ὁς δ' ἂν εἶπη λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἤγουν τοῦ σώματος, ἀφεθήσεται αὐτῷ (24). Τολμῶ γὰρ λέγειν, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ οἱ μακάριοι αὐτοῦ μαθηταὶ τὸ τέλειον περὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος εἶχον φρόνημα, ἕως τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου αὐτοῖς τῇ Πεντηκοστῇ ἐπεφοίτησεν. Ἐπεὶ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν οἱ μὲν ἰδόντες αὐτὸν προσεκύνησαν, οἱ δὲ ἐδίστασαν, ἄλλ' οὐκ ἐκ τούτου κατεκρίθησαν· οἱ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἤγουν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα, βλασφημοῦντες καὶ λέγοντες, ὅτι « Ἐν Βεελζεβοῦλ τῷ ἀρχοντὶ τῶν δαιμόνων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, » τούτοις, φησὶν, « Οὐκ ἀφεθήσεται οὐδὲ ἐν τῇ νῦν αἰῶνι οὐδὲ ἐν τῇ μέλλοντι. » Πλὴν σημεῖωσασθαι χρὴ, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ Χριστὸς (25) τῷ βλασφημήσαντι καὶ μετανοήσαντι, οὐκ ἀφεθήσεται, ἀλλὰ τῷ βλασφημοῦντι, ἤγουν τῷ ἐν τῇ βλασφημίᾳ ἐπιμένοντι. Ἐπειδὴ περὶ οὐκ ἔστιν ἁμαρτία ἀσυγχώρητος παρὰ Θεῷ ἐν τοῖς ὁσίως καὶ κατ' ἀξίαν μετανοοῦσιν.

Ἐρώτησις ογ'. Τί οὖν ; ἔχει ἄρσιν διὰ μετανοίας ὁ τὸν Χριστὸν ἀρνούμενος, καὶ βλασφημῶν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ;

Ἀποκρίσις. Τρία βαπτίσματα καθαρτικὰ πάσης οἷας δὴποτε ἁμαρτίας ὁ Θεὸς τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἔδωρῆσατο· λέγω δὲ τὸ ὕδατος, καὶ πάλιν τὸ διὰ μαρτυρίου (26) τοῦ ἰδίου αἵματος, καὶ τρίτον τὸ διὰ δακρύων, εἰς ὅπερ καὶ ἡ πόρνη ἐκαθαρίσθη. Πλὴν δὲ καὶ αὐτὸς ὁ κορυφαῖος τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρος μετὰ τὴν ἄρνησιν, κλαύσας προσεδέχθη καὶ ἐσώθη. Ἐάν δὲ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἄρνησις ἔχει συγχώρησιν, ἡ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐκ ἔχει· εὐρίσκειται λοιπὸν ὁ Υἱὸς ἐλάττων τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄκουσον δὲ καὶ γραφικῆς μαρτυρίας, καὶ πείσθητι μὴ εἶναι τὴν οἷαν δὴποτε ἁμαρτίαν νικῶσαν τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν. Λέγει οὖν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ οὕτως· « Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι, ἐάν τις

²³ Joan. i, 14. ²⁴ Joan. iv, 24. ²⁵ Joan. xiii, 31. ²⁶ Matth. xii, 24. ²⁷ Luc. vii, 37.

(23) Ita duo Regii. Editi vero, προσπίπτοντες. Μοι ἴδემ, ἐνόμιζον. Editi, νομίζοντες.

(24) Ita ἴδემ Regii 2 et 3. In editis hæc, ἤγουν

τοῦ σώματος αὐτοῦ desunt.

(25) Ita duo Regii. Editi vero, ὁ Θεός.

(26) Reg. 3, μαρτυρίου. Editi, μαρτυρίας.

ποιήσῃ, ἄνθρωπος πάσας τὰς ἀμαρτίας, καὶ εὖρω δὲ αὐτὸν ἐν δικαιοσύνῃ, οὐ μὴ μνησθῶ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ. » « Εὖρω » δὲ αὐτὸν, δηλοῦν δτι τῇ ἔργῳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Δεῖ γὰρ εἶδέναι, ὅτι ὁμοίως τοῦ βαπτίσματος ἡ τῶν δακρύων πηγή καθαρίζει τὸν ἄνθρωπον· διὸ ἄλλοι, διὰ πταισμάτων μολύναντες τὸ ἅγιον (27) βάπτισμα, διὰ δακρύων ἐκαθαρίσθησαν καὶ δίκαιοι ἀπεδείχθησαν.

Ἐρώτ. οδ'. Ποία ἀμαρτία ποιεῖ τὴν προσευχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπρόδεκτον παρὰ Θεῶ;

Ἀπόκ. Ἡ μνησικακία, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου τὸν λέγοντα· « Ὅτι ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κακεὶ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὑπαγε· πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου· » ὡς τῆς μνησικακίας δηλοῦν ὅτι ποιούσης ἀπρόδεκτον τὸ δῶρον τῆς προσευχῆς.

Ἐρώτ. οε'. Ποία ἀμαρτία οὐ δύναται μετανοῆσαι τῷ Θεῷ;

Ἀπόκ. Δηλον, ὅτι ἡ ἀπόγνωσις, ὑφ' ἧς κρατηθεὶς Ἰούδας ἀπήγγατο.

Ἐρώτ. ος'. Ποία ἀμαρτία ἐστὶ βαρυτέρα πάντων τῶν πταισμάτων;

Ἀπόκ. Ἐάν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, μείζον πάντων τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀγάπη, πρόδηλον, ὅτι μείζον πάντων τῶν κακῶν ἡμισαδελφία, καὶ ἡ ἀσπλαγχνία, καὶ ἡ ἀνελεημοσύνη.

Ἐρώτ. οζ'. Ποία τῶν ἐντολῶν συγχωρεῖ τῷ ἀνθρώπῳ πάσας τὰς ἀμαρτίας;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε· » καὶ πάλιν· « Ἄφες ἡμῖν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφιεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· » πρόδηλον, ὅτι καὶ τὸ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον συγχωρεῖ τὰς ἀμαρτίας· ὡσαύτως καὶ τὸ μὴ μνησικακῆσαι ἄνθρωπον. « Ἄφετε » γὰρ, φησὶ, « καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν. »

Ἐρώτ. οη'. Ἐάν τις ποιήσῃ βαρυτάτον ἀμάρτημα, καὶ μετανοήσῃ, πόθεν ὀφείλει μαθεῖν εἰ συνεχωρήθη αὐτῷ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Τοῦτο μὲν ὀλίγοις τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ γῆς καταδῆλον γίνεται. Ὅμως ὡς περὶ δεσπότης καὶ δούλος, οὕτως ὑπάρχει τὸ συνείδος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ Θεός. Ὅσπερ οὖν ὁ δούλος ὁ πταίσας ἐπιγινώσκει ἐκ τῶν σημάτων καὶ τῶν ῥημάτων τοῦ δεσπότη αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐστὶ πρὸς αὐτὸν εὐμενής, ὡς ἦν πρὸ τοῦ πταίσματος· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀμαρτάνων ἀπολαμβάνει τὴν παρῆρησιαν, ἣν εἶχε τὸ συνείδος αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἐν τῇ εὐχῇ αὐτοῦ. Μετανοοῦντος οὖν τοῦ ἀνθρώπου κατ' ἀξίαν, πάλιν χαρίζεται αὐτῷ ὁ Θεὸς τὴν παρῆρησιαν, ἣν εἶχε πρὸς αὐτὸν πρὸ τοῦ πταίσματος· καὶ ἐντεῦθεν δὲ γινώσκει ὁ ἄνθρωπος, ὅτι συνεχώρησεν αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸ ἀμάρτημα.

²⁹ Ezech. xxxiii, 14, 16. ³⁰ Matth. v, 23, 24. ³¹ I Cor. xiii, 13. ³² Matth. vii, 1. ³³ Matth. vi, 12.

A stitia invenerim, non recordabor omnium iniquitatum ejus²⁹. » **Porro** quod ait, « invenerim, » clarum est de hora mortis ejus id intelligi. Scendum enim est fonte lacrymarum, perinde ac baptismo, perpurgari hominem. Hinc multi qui peccatis suis sanctum baptismum inquinaverant, per lacrymas purgati sunt et justii effecti.

QUEST. LXXIV. Quale peccatum facit ut oratio hominis Deo non sit accepta?

RESP. Offensarum recordatio juxta hæc Domini verba : « Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade; prius reconciliare fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum³⁰. » Quia scilicet offensarum recordatio facit ut orationis munus acceptum Deo non sit.

QUEST. LXXV. Cujusnam peccati nullam admittit Deus poenitentiam?

RESP. Manifestum est esse desperationem, qua occupatus Judas se ipse strangulavit.

QUEST. LXXVI. Quodnam peccatum omnibus aliis est gravius?

RESP. Si, ut ait Apostolus, omnium bonorum præstantissima est charitas³¹, clarum est omnium malorum gravissimum esse fratres odio prosequi, immisericordem esse, nec eleemosynam amare.

QUEST. LXXVII. Quod mandatum condonat homini omnia peccata?

RESP. Quandoquidem dicit Dominus : « Nolite judicare, et non judicabimini³², » et rursus : « Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris³³; » perspicuum est, eo quod quis proximum non judicet, veniam peccatorum obtinere; similiter eo quod quis injuriarum sibi illatarum obliviscatur. Nam « Dimittite, » inquit, « et dimittetur vobis³⁴. »

QUEST. LXXVIII. Si quis post commissum gravissimum peccatum poenitentiam egerit, undenam possit rescire, an illud sibi Deus condonarit, necne?

RESP. Id quidem paucis hominibus in terris sit manifestum. Verumtamen conscientia hominis et Deus perinde se habent ac herus et servus. Quem admodum igitur servus qui herum offendit, et gestu et verbis heri intelligit ipsum non esse sibi benevolum, ut erat ante offensam : ita homo qui peccat, fiduciam amittit, qua antea ejus conscientia fruebatur, cum Deum oraret. Cum autem dignam idem egerit poenitentiam, illi rursus Deus fiduciam reddit, qua ante peccatum gaudebat; indeque novit homo Deum sibi peccatum condonasse.

(27) Duo mss., μολύναντες ἑαυτοὺς μετὰ τὸ ἅγιον.

QUÆST. LXXIX. Si quis post grave peccatum, seipsum condemnnet, incipiatque agere pœnitentiam, ac post tres dies moriatur, quid de illo cogitandum est?

RESP. Si, incepta pœnitentia, animam suam a malis pescuit cogitationibus, pactusque cum Deo est se non amplius eadem quæ antea commissurum peccata, ac postero die moriatur; Deus gratam habuit ejus pœnitentiam, ut olim latronis, siquidem incipere pœnitentiam agere, penes hominem est: at vivere vel mori, penes Deum est. Namque multos, cum pœnitentiam agere incepissent, statim eripit Deus; quippe qui, ut bonus, eorum commodo prospiciens, prænoscit illos, si diutius viverent, lapsuros iterum esse ac perituros.

QUÆST. LXXX. Quare quocumque ex levi tantum causa, fluvios prope lacrymarum profundunt: alii vero, etiamsi in mille incidant calamitates et miseriae, aut alios incidisse videant, nunquam possunt lacrymari

235 RESP. Talia sunt animarum et corporum temperamenta, quæ ex natura facile vel ægre lacrymantur. Qui enim calidæ et teneræ sunt habitudinis, statim commiseratione lacrymantur quod in omnibus ferre mulieribus animadvertimus. Alii autem propter agrestem mentem, et siccissimam naturam, et cordis arrogantiam flere non possunt. Hæc porro loquimur de iis qui in medio mundo versantur. Nam qui monasticam vitam agunt, donum lacrymarum ex divina gratia sæpe consequuntur. Multa autem in lacrymis reperitur differentia. Quidam enim sæpe ex ebrietate lacrymantur: quidam vero, ut gloriam hominum aucupentur. Quocirca bonus ille est fletus, qui occulte Deo offertur quemadmodum nobis de elemosyna quoque præcipitur.

QUÆST. LXXXI. Si quis a mendicis secus viam, multis præsentiibus, rogetur, quid agendum est? Annon potest elemosynam præbere?

RESP. Cogitationem et mentem hominis judicat Deus: si quis igitur coram sexcentis hominibus propter Deum, non autem ut hominibus placeat, bonum egerit, ille nequaquam condemnabitur.

QUÆST. LXXXII. Undenam fit ut anima aliquando prona sit ad commiserandum, aliquando vero dura et immitis?

RESP. Solam divinam naturam novimus esse immutabilem ac semper eodem modo se habere. Nam et ex angelis quidam immutati sunt. Quocirca ita de mutabili hominum natura censendum est; aliquando nempe facilem et mitem esse, utpote quæ secundum imaginem Dei sit facta, aliquando autem duram et immitem esse, utpote ab hoste oppugnatam, et vitæ affectionibus adhærentem. Verumtamen si homo sibi ipse vim faciat ut

Ἐρώτ. οβ'. Ἐάν τις, ποιήσας ἀμαρτίαν μεγάλην, εἶτα καταγῆν ἑαυτοῦ, καὶ ἀρξῆται μετανοεῖν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀποθάνῃ, τί χρῆ νομίζειν ἐπ' αὐτοῦ;

Ἀπόκ. Ἐάν, ἀρξάμενος τῆς μετανοίας, συνέστειλε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπὸ τῶν πονηρῶν βουλευμάτων, καὶ διέθετο πρὸς τὸν Θεὸν συνταγὰς, ὅτι οὐκ ἔτι παρέργεται διὰ τῶν προτέρων αὐτοῦ ἀμαρτιῶν, ὡς ἐπραξε, καὶ ἐπὶ τὴν αὐριον τελευτήσῃ· ἐδέξατο ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ ληστοῦ. Τὸ μὲν γὰρ ἀρξασθαι τῆς μετανοίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶ· τὸ δὲ ζῆσαι ἢ τελευτῆσαι ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ. Πολλοὺς γὰρ ἀρξαμένους μετανοεῖν εὐθέως ἀρπάζει ὁ Θεὸς ὡς ἀγαθὸς πρὸς τι συμφέρον, προγινώσκων, ὅτι, ἂν πολυχρονήσῃσι, πάλιν πεσεῖν καὶ ἀπολέσθαι ἔμελλον.

Ἐρώτ. π'. Πῶς τινες ἐκ ψιλῆς καὶ μόνῃ προφάσεως ποταμοὺς σχεδὸν δακρῶν καταφέρουσιν· ἔτεροι δὲ, ἐάν μυρίαὶ συμφοραὶ καὶ θλίψεις περιπέσωσιν, ἢ καὶ ἄλλοις περιπεσόντας θεάσωνται, οὐδαμῶς δακρῶσαι δύνανται;

Ἀπόκ. Εἰσὶ μὲν καὶ κράσεις τοιαῦται ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἐκ φύσεως τὸ δάκρυον ἔχουσαι καὶ μὴ ἔχουσαι. Οἱ μὲν γὰρ, θερμῆς καὶ ἀπαλῆς ἔξεως ὄντες, εὐθέως δακρῶσιν συμπαθῶς, οἷόν τι καὶ ἐπὶ πασῶν τῶν γυναικῶν ὀρώμεν γενόμενον· οἱ δὲ πάλιν καὶ ἐξ ἀγρίας γνώμης καὶ ξηροτάτης φύσεως, καὶ ὑπερηφάνου καρδίας, δακρῶσαι οὐ δύνανται. Ταῦτα μὲν φάμεν ἐπὶ τῶν ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου διαγόντων. Οἱ γὰρ τὸν μονήρη βίον μετερχόμενοι πολλάκις καὶ ἐκ θείας χάριτος τὸ δῶρον τῶν δακρῶν κομίζονται. Πλὴν πολλή τις ἐν τοῖς δακρῶσι διαφορὰ καθέστηκε. Τινὲς γὰρ πολλάκις καὶ ἀπὸ μέθης οἴνου δακρῶσιν· τινὲς δὲ καὶ δόξαν ἀνθρώπων θηρώμενοι. Διόπερ ἐκεῖνο ἀγαθὸν καθέστηκε δάκρυον, τὸ κρυπτῶς Θεῷ προσαγόμενον, ὡς περ καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης παραγγελλόμεθα.

Ἐρώτ. πα'. Ἐάν τις ὑπὸ πτωχῶν αἰτούμενος ἐν ὁδοῖ, καὶ ἑτέρων πολλῶν ἀνδρῶν παρόντων, τί χρῆ ποιεῖν; ἢ οὐ δυνατόν καὶ τὴν ἐλεημοσύνην ποιεῖν;

Ἀπόκ. Τὸν λογισμὸν τοῦ ἀνθρώπου κρίνει ὁ Θεός. Ἐάν οὖν ἐνώπιον μυριάδων διὰ Θεοῦ, καὶ οὐ δι' ἀνθρωπαρέσκειαν ποιήσῃ τὸ ἀγαθόν, οὐ κατακρίνεται.

Ἐρώτησις πβ'. Πόθεν ποτὲ μὲν ἀγαθὴ γίνεται ἡ ψυχὴ πρὸς συμπάθειαν, ποτὲ δὲ πάλιν σκληρὰ καὶ ἀσπλαγχνος;

Ἀπόκ. Μόνῃν ἀρεπτον καὶ ἀεὶ ὡσαύτως μένουσαν τὴν θεῖαν φύσιν γινώσκωμεν. Ἐπὶ καὶ ἐξ ἀγγέλων τινὲς ἐτράπησαν. Διὸ οὕτω χρῆ λοιπὸν (28) ἐπὶ τῆς τρεπτῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων νοεῖν· ὅτι ποτὲ μὲν ἀγαθύνεται, ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὑπάρχουσα· ποτὲ δὲ σκληρύνεται, ὡς πολεμουμένη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ προσκειμένη τοῖς τοῦ βίου πάθεσι. Πλὴν ἐάν ὁ ἀνθρώπος ἑαυτὸν πρὸς τὴν συμπάθειαν βιάζεται, τοῦ πάντως ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν, ποσκόπτει λοι-

(28) Ita quidam mss., Editi, οὕτω δὲ ὡς λοιπὸν.

πὸν τῇ ἀγαθῇ συνηθείᾳ, εἰς τὸ πάντοτε προθύμως A misericordia permoveatur, beneque omnino agat, tum bona consuetudine adeo proficiet, ut semper sit pronus ad dandum.

Ἐρώτ. πγ'. Τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Μὴ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· διαρὸν γὰρ ὄσσην ἀγαπᾷ ὁ Θεός· » οὐ χρὴ λοιπὸν βιάζεσθαι τὸν λογισμὸν αὐτοῦ τὸν ἀνθρώπου, καὶ ποιῆσαι ἐλεημοσύνην;

Ἀπόκ. Τῶν τελείων ἐστὶ τὸ πάντοτε ἡλαρῶς ποιεῖν τὸ ἀγαθόν· καὶ οἱ βιάζομενοι δὲ ἑαυτοὺς εἰς τὴν τοῦ πτωχοῦ ἐντολὴν εὐπρόσδεκτοί εἰσι παρὰ Θεῷ τῷ εἰπόντι· « Βιασταὶ ἀρπάζουσι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. »

Ἐρώτ. πδ'. Ἐάν τις περὶ τῶν αὐτοῦ ἀμαρτιῶν μετανοήσῃ, πρόδηλον ὅτι ἐξαλείφει τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ· ἄρα λοιπὸν καὶ ἂν τις ποιήσας εὐποιίαν μεταμελήσῃ, ἐξαλείφει τὸν μισθὸν ὃν ἐποίησε διὰ τῆς μεταμελείας;

Ἀπόκ. Μὴ γένοιτο! ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς μετανοίας τῶν ἀμαρτιῶν ὁ Θεός ἐστιν ὁ ταύτης πρόξενος, οὕτως ἐπὶ τῆς μετανοίας τῆς περὶ τὴν ἐλεημοσύνην ὁ διάβολός ἐστι ποιητὴς αὐτῆς, καὶ οὐχ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Αἰδ οὐδὲ ἀναλύεται ὁ γινόμενος μισθός. Ὅμως οὐ καλὸν τὸ μεταγινώσκειν ἐπ' ἀγαθῷ γινόμενῳ. Ὁ γὰρ συνεχῶς μεταμελούμενος ὀκνηρότερος εἰς τὸ ἀγαθὸν γίνεται.

Ἐρώτ. πε'. Τινὲς φασιν, ὅτι οὐ δεῖ ἀνεξέταστον παρέχειν ἐλεημοσύνην, ἀλλ' ἐρωτᾶν μετὰ ἀκριβείας, εἰ ἐν ἀληθείᾳ ἐνδεής ἐστιν ὁ ἡμῖν προσερχόμενος. Λέγει γὰρ, φησὶν ὁ Σολομὼν, ὅτι, « Ἐάν ποιῆς ἀγαθόν, βλέπε τίνοι ποιεῖς. »

Ἀπόκρ. Οὕτω καὶ τὰς λοιπὰς Γραφὰς οἱ κακῶς νοοῦντες διαστρέφουσι· οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ πτωχοῦ τοῦτο εἶπεν ὁ Σολομὼν· ἀλλὰ « βλέπε, τίνοι ποιεῖς, » τούτέστιν, ὅτι τῷ Θεῷ ποιεῖς. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ ἀνακρίνειν τοὺς αἰτοῦντας τοῦτό φησι, πῶς ὁ Κύριος λέγει· « Παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου; »

Ἐρώτ. πς'. Ἄρα δὲ τὸ ἐν ἐκκλησίαις προσφέρειν ὑπάρχει παρὰ Θεῷ τιμιώτερον, ἢ τὸ τοῖς δεομένοις διανέμειν;

Ἀπόκ. Τὸ εἰπεῖν τὸν Κύριον τοῖς ἐκ δεξιῶν ὅτι « Ἐπεινάσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐπότισατέ με, » ἔδειξε προτιμωτέραν εἶναι τὴν εἰς τοὺς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ κτισθέντας ναοὺς συμπάθειαν. Πλὴν πολλάκις, ἐν καιρῷ διωγμοῦ μέλλοντος ναοῦ Θεοῦ ἀπόλλυσθαι, ἀναγκαῖα καὶ ἡ ἐν τούτῳ συμπάθεια. Καὶ πάλιν, τινῶν διὰ Χριστοῦ πῆσιν βασανιζομένων, τιμωτέρα πάντων ἢ τούτων ἀνάβρυσις.

Ἐρώτ. πζ'. Ἐάν τις πιστὸς παρὰ ἀπίστῳ χρήματα πιστευθεὶς τούτων παράψῃται, ἄρα εὐσύγνωστον παρὰ Θεῷ τοῦτο καθέστηκεν;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος, « Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, » ὅτι, « Ἕλληνας τοῦ τότε Καίσαρος ὄντος, μαθάνομεν, ὅτι οὐκ ἐπαινετὸν τὸ παράψασθαι. Ὅμως, ἂν εἰς πένητας τὰ τοιαῦτα ἀνα-

QUÆST. LXXXIII. Cum dicat Apostolus, « Non ex tristitia aut ex necessitate: hilarem enim dat. Cui diligit Deus », nequaquam vim sibi facere debet homo, ut eleemosynam tribuat?

RESP. Perfectorum est bonum hilare semper agere: attamen qui vim sibi faciunt, ut præcepto obtemperantes, pauperem adjuvent Deo utique accepti sunt dicenti: « Violenti rapiunt regnum cælorum ».

QUÆST. LXXXIV. Si quis pro peccatis agat pœnitentiam, liquet ipsum sua delere peccata: an igitur similiter, si quem pœniteat benefactorum, hujusmodi pœnitentia mercedem delet quam promeruerat?

RESP. Absit! nam quemadmodum in pœnitentia peccatorum, Deus ejus auctor est: ita in pœnitentia qua quem datæ eleemosynæ pœnitet, diabolus effector ejus est, non autem hominis anima. Quocirca non perit merces promerita. Tamen bonum non est pœnitere quod bene egeris. Nam quem frequenter pœnitet, negligentior efficitur ad bene agendum.

QUÆST. LXXXV. Quidam aiunt non oportere eleemosynam absque examine impertiri, sed inquirendum diligenter num vere indigens sit, qui ad nos accedit. Namque, inquit, ait Salomon, « Si bene feceris, vide cui feceris ».

RESP. Ita scilicet et cætera Scripturæ testimonia pervertunt qui prave sentiunt. Nec enim de paupere homine hæc dixit Salomon, sed, « Vide cui feceris, » id est, Deo facis. Si enim mendicos indicat esse discernendos, cur igitur ait Dominus, « Cuivis petenti da »?

QUÆST. LXXXVI. Nunquid Deo gratius est offerre in ecclesiis, quam indigentibus distribuere?

RESP. Iis quæ Dominus ad illos dicturus est qui a dextris erunt, « Esurivi et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere », ostenditur gratiorem Deo esse commiserationem, quæ erga templa ad ejus imaginem et similitudinem facta, exhibetur. Verumtamen multoties cum persecutionis tempore templum Dei periturum est, necessaria tunc est erga illud commiseratio. Denique cum quidam propter Christi fidem tormentis subjiciuntur, eorum liberatio omnibus est pretiosior.

QUÆST. LXXXVII. Si quis infidelis pecuniam crediderit fideli, isque illum defraudet, num id sine culpa est apud Deum?

RESP. Cum Dominus dicat, « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari »: quandoquidem tunc gentilis Cæsar erat, inde discimus laudabilem non esse fraudem hujuscemodi. Tamen si illæ pecuniæ pau-

²⁸ II Cor. ix, 7. ²⁹ Matth. xi, 12. ³⁰ Eccli. xii, 1. ³¹ Luc. vi, 30. ³² Matth. xxv, 42. ³³ Matth. xiii, 21.

peribus erogantur, poterunt orationes pauperum Deum placare qui ait, «Facite vobis amicos ex mammona iniquitatis⁴¹.» Quod si pecuniæ illæ in sumptus sæculares impendantur, clarum est duobus judiciis ita agentes obnoxios esse, voluptatis scilicet et furti.

QUÆST. LXXXVIII. Potestne eleemosyna omne hominum peccatum delere, necne?

RESP. Est peccatum et peccatum : est item eleemosyna et eleemosyna. Verbi gratia, si proximi injuriarum memoriam retinemus, manifestum est sexcentas eleemosynas veniam nobis non posse obtinere, nisi nos quoque fratri nostro remiserimus debita, quemadmodum ait Dominus. Præterea aliud est si quis a fornicatione desistens, eleemosynam faciat; aliud, si quis in peccato perseverans in pauperes sit liberalis. Alia similiter merces est agricolæ, qui ex proprio sudore misericordiam exerceat; alia principis, 'qui ex donis et proventibus eleemosynam præbeat. Insuper alia est ratio ejus qui ex propria indigentia largitur; alia ejus qui ex abundantia; alia ejus cui res alienæ commissæ sunt, ut eas pauperibus distribuat. Nec vero id solum, sed etiam is qui in medio sæculo versatur, nihilque aliud Deo pro suis peccatis potest offerre, eleemosyna purgatur. At qui monasticam vitam proficitur, tenetur perfectiorem vivendi modum inire. Verumtamen si eleemosyna Nabuchodonosorem, qui adeo impius erat, potuit justificare: profecto magna et gravissima peccata delet eleemosyna. Audiamus enim sanctum Daniele ad ipsum dicentem: «Rex, consilium meum placeat tibi: peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum⁴².» Et rursus divina Scriptura: «Eleemosyna abscondit peccata magna⁴³.» Et iterum: «Qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus⁴⁴,» id est die judicii, quæ nempe peccatoribus mala est, intelligo scilicet, diem æterni supplicii.

QUÆST. LXXXIX. Quidam ausi sunt perfectos misericordes beatos magis prædicare, quam eos qui edunt miracula.

RESP. Non a seipsis talem protulere sententiam, sed profecto audierunt Dominum dicentem: «In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei estis,» non si signa edideritis, sed «si diligatis invicem⁴⁵.» Constat autem signum veræ charitatis esse eleemosynam. Siquidem Christus justis a dextris collocatis non ait, «Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum,» quia signa et prodigia fecistis, vel quod aliquid aliud bonum feceritis; sed «quia esurivi, et dedistis mihi manducare⁴⁶,» etc. Similiter cum illos, qui stant a sinistris, in tenebras æternas mittit, immisericordiam et ani-

λωθῶσι χρήματα, δύνανται αἱ τῶν πενήτων εὐχαὶ τῷ Θεῷ ἐξευμενίσασθαι τὸν εἰπόντα· «Ποίησατε ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας.» Εἰ δὲ εἰς ἡδονάς (29) τινὰς βιωτικὰς διαπανθῶσιν, εὐδῆλον ὅτι δυσὶ κρίμασιν οἱ τοῦτο ποιοῦντες ὑποπίπτουσι, λέγω δὴ ἡδονῆς καὶ κλοπῆς.

Ἐρώτ. πη'. Ἰσχύει ἐλεημοσύνη πᾶσαν ἀμαρτίαν ἀνθρώπου ἐξαλεῖψαι, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Ἔστιν ἀμαρτία καὶ ἀμαρτία· καὶ ἔστιν ἐλεημοσύνη καὶ ἐλεημοσύνη. Οἶόν τι λέγω· ἐάν μνησικαχίαν ἔχωμεν πρὸς τὸν πλησίον, πρόδηλον ὅτι μυρία ἐλεημοσύναι οὐ συγχωροῦσιν ἡμῖν, ἐάν μὴ ἀφίωμεν καὶ ἡμεῖς τῷ ἀδελφῷ ἡμῶν τὰ ὀφειλόμενα αὐτοῦ, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον. Πάλιν τε ἄλλο ἐστὶ, παυσάμενόν τινα πορνείας, ποιεῖν ἐλεημοσύνην, καὶ ἕτερόν ἐστι τῷ ἴσταμένῳ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ οὕτω παρέχειν τοῖς πένησι. Καὶ ἄλλος πάλιν ὁ μισθὸς τοῦ γεωπόνου, ἐξ ἰδίου ἰδρωτός ποιοῦντος συμπάθειαν, καὶ ἕτερος ὁ τοῦ ἀρχοντος τοῦ ἀπὸ δώρων καὶ προσόδων παρέχοντος. Πρὸς τοῦτοις ἄλλος, ὁ ἐκ τοῦ ὑστερήματος διδοῦς, καὶ ἄλλος ὁ ἐκ τοῦ περισσεύματος· καὶ ἕτερος ὁ χειροχρήστης, ὁ τὰ ἀλλότρια πιστευόμενος ἐπὶ τὸ διαδοῦναι τοῖς πένησιν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου ὑπάρχων μὴδὲν ἄλλο δυνάμενος Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ πταισμάτων προσαγαγεῖν, καθαιρέται δι' ἐλεημοσύνης. Ὁ δὲ τὸν μονήρην βίον μετερχόμενος ἀπαιτεῖται μειζότεραν τινὰ πολιτείαν ἐνδείξασθαι. Ὅμως εἰ τὸν Ναβουχοδονόσορ τὸν τοιοῦτον ἀσεβῆ Ἰσχυσαὶν ἢ ἐλεημοσύνη δικαιῶσαι, μεγάλα ὡς ἀληθῶς καὶ δυσίατα ἀμαρτήματα δι' ἐλεημοσύνης ἐξαλεῖφονται. Ἀκούσωμεν γὰρ τοῦ ἀγίου Δανιὴλ πρὸς αὐτὸν λέγοντος· «Βασιλεῦ, ἢ βουλή μου ἀρεσάτω σοι· τὰς ἀμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι, καὶ τὰς ἀδικίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων.» Καὶ πάλιν ἡ θεία Γραφή· «Ἐλεημοσύνη καλύψει ἀμαρτίας μεγάλας.» Καὶ πάλιν· «Ὁ συνιών ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα, ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾶ ῥύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος.» τουτέστι τῆς κρίσεως (πονηρὰ γὰρ ὑπάρχει τοῖς ἀμαρτωλοῖς), λέγω δὴ τῆς αἰωνίου κολάσεως.

Ἐρώτ. πθ'. Ἐτόλμησάν τινες μακαρίσαι τοὺς τελείους ἐλεήμονας ὑπὲρ τοὺς ποιοῦντας σημεῖα.

Ἀπόκρ. Οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν τὴν τοιαύτην ψῆφον εἰρήκασι, ἀλλὰ πάντως τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος ἀκούσαντες, ὅτι «Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε,» οὐχ ἵνα σημεῖα ποιεῖτε, ἀλλ' «ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.» Εὐδῆλον δὲ ὅτι τὸ γνωρίσμα τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης ἢ ἐλεημοσύνη ἐστὶ. Καὶ γὰρ στήσας ἐκ δεξιῶν ὁ Χριστὸς τοὺς δικαίους, οὐκ εἶπε· «Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν,» ὅτι σημεῖα καὶ τέρατα ἐποίησατε, οὐδὲ ἄλλο τι ἀγαθὸν ἐποίησατε· ἀλλ' ὅτι «ἐπεινάσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν,» καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁσαύτως δὲ καὶ τοὺς ἐξ εὐωνύ-

⁴¹ Luc. xvi, 9. ⁴² Dan. iv, 24.] ⁴³ Eccli. iii, 33. ⁴⁴ Psal. xi, 2. ⁴⁵ Joan. xiii, 35. ⁴⁶ Matth. xiv, 34, 35.

(29) Ἡδονάς, Reg. 2. Editi, ἰδίας.

μων ἐκπέμπων εἰς τὸ σκότος τὸ αἰώνιον, τὴν ἀνελεση-
 μασύνην καὶ τὴν ἀσπλαγγίαν αὐτῶν ἐνεκάλεσε. Καὶ
 γὰρ τὸ ποιῆσαι σημεῖα τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ μόνῃς ἐστὶ
 δυνάμει· τὸ δὲ ἀγάπην καὶ συμπάθειαν εἰς τὸν πλη-
 σίον ἐνδείξασθαι, πρόδηλον ὅτι καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώ-
 που ἐστὶ προαιρέσεως. Ἄκουσον δὲ καὶ τρανωτέρας
 περὶ τῶν τὰ σημεῖα ποιούντων καὶ ἐλεημοσύνας μαρ-
 τυρίας καὶ ψήφου· « Ἐάν, » φησὶν ὁ Παῦλος, « ταῖς
 γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ
 ἐάν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν·
 κἂν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθῆσμαι, ἀγάπην
 δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. » Καὶ πάλιν Κύριός
 φησὶ· « Γίνεσθε » οὐχὶ σημειοφόροι, ἀλλ' « οἰκτίρμονες, » καὶ ἀγαθοὶ, « ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐ-
 ρανοῖς. »

Ἐρωτ. ι'. Πόσον μέρος τῶν ἑαυτοῦ χρημάτων
 ἀπαιτεῖται πρὸς ἀνθρώπος παρὰ Θεοῦ δοῦναι εἰς εὐ-
 πορίαν;

Ἀπόκ. Οὐ σκοπεῖ ὁ Θεὸς τὰ διδόμενα, ἀλλὰ τὰ
 ἀποκαίμενα τῶν ἀνθρώπων (30). Λέγοντος οὖν τοῦ
 Ἀποστόλου, ὅτι Τὸ ὑμῶν περισσεύμα δοθήτω εἰς τὸ
 τῶν πτωχῶν ὑστέρημα· εὐδὴλον ὅτι ὅσα ἐνθάδε
 ἀποθήκωμεν ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν βρώσιν καὶ πόσιν,
 καὶ ἐνδύσιν, κρίμα ὑπὲρ αὐτῶν δύσομεν ἐν ἡμέρᾳ
 κρίσεως, τοιοῦτον κρίμα, οἷον οἱ ἀνδραφόνοι παρ-
 έχουσι· διότι ἐνθάδε πολλοὺς ἐκ θανάτου διὰ τῶν ἡμε-
 τέρων χρημάτων δυνάμενοι σώσει, οὐκ εἰσώσαμεν,
 ἀλλὰ παρείδομεν.

Ἐρωτ. ια'. Αἱ εἰς πτωχοὺς καταλαμβάνονται
 ὑπὸ τῶν τελευτησάντων ἐλεημοσύναί τι λέγονται;

Ἀπόκ. Νεκροὶ θυσίαι. Ὅμως ἐάν καὶ ἐν τῇ ζωῇ
 αὐτοῦ ἐλεῆμων ἦν ὁ τοιοῦτος, δεκταὶ (31) εἰσι γὰρ ἐν
 τῷ θανάτῳ αὐτοῦ εὐπορίαι παρὰ τῷ Θεῷ.

Ἐρωτ. ιβ'. Ἐάν τις, ἐν ἀμαρτίαις καταγεγράσας,
 μήτε νηστεῖσαι δύναται, μήτε χαμευθῆσαι, ἢ ἀγρυ-
 πῆσαι, ἢ ἄλλην τινὰ ἀσκησιν ποιῆσαι, μήτε χρημά-
 των εὐπορεῖ πρὸς διάδοσιν, μήτε τοῦ βίου ἰσχύει
 ἀποτάξασθαι, ποῖω ἄρα τρόπῳ λοιπὸν ὁ τοιοῦτος
 σωθῆναι δυνήσεται;

Ἀπόκ. Οὗ τῶν τρόπων ἐσώθη ὁ τελώνης, κατὰ τὸν εἰ-
 πόντα προφήτην (32)· « Ἐταπεινώθη, καὶ ἔσωσέ
 με ὁ Κύριος. » Ὅσπερ γὰρ ἡ ἀναίμακτος θυσία, καὶ
 ἡ ἐλεημοσύνη εἰς ἄφρασιν ἀμαρτιῶν ἡμῶν προσφέ-
 ρονται τῷ Θεῷ· οὕτω καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη τῆς
 καρδίας. « Θυσία γὰρ, » φησὶ, « τῷ Θεῷ πνεῦμα συν-
 τετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπει-
 νωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. » Καὶ πάλιν·
 « Ἐγγὺς Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ,
 καὶ τοῖς ταπεινοῖς τῷ πνεύματι σώσει. » Καὶ πάλιν,
 ὥσπερ μακαρίζονται οἱ ἐλεήμονες, καὶ οἱ καθαροὶ τῇ
 καρδίᾳ· οὕτω μακαρίζονται πρὸ πάντων οἱ πτωχοὶ
 τῷ πνεύματι, « ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν
 οὐρανῶν. » Ταύτην οὖν τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας πένης,
 καὶ ἀσθενῆς, καὶ γέροντος, καὶ βιώτης ὀδύσει καὶ
 κατορθῶσαι δύναται.

³⁷ I Cor. XIII, 1-3. ³⁸ Luc. VI, 36. ³⁹ II Cor. VIII, 14. ⁴⁰ Psal. CXIV, 6. ⁴¹ Psal. L, 19. ⁴² Psal.
 XIII, 19. ⁴³ Matth. V, 5.

(30) Reg. 2, τῷ ἀνθρώπῳ.
 (31) Reg. 2, δεκτοί.

mi duritiam exprobrat. Nam signa edere, solius
 divinæ est potestatis; at charitatem et commise-
 rationem erga proximum exhibere, profecto huma-
 næ est voluntatis. Audi porro luculentius testimo-
 nium de iis qui miracula et eleemosynas faciunt:
 « Si, » inquit Paulus, « linguis hominum loquar et
 angelorum: et si habuero omnem fidem, ita ut
 montes transferam: et si tradidero corpus meum
 ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil
 mihi prodest³⁷. » Dominus **237** item ait: « Estote, »
 non signa facientes, sed « misericordes, » et boni,
 « sicut Pater vester, qui in cælis est³⁸. »

QUÆST. XC. Quotam partem honorum jubet
 Deus hominem in beneficentiam insumere?

RESP. Non spectat Deus quæ dantur, sed quæ
 homines habent recondita. Cum itaque ait Aposto-
 lus; Vestra abundantia detur ad supplendum ino-
 piam pauperum³⁹, perspicuum est nos, quidquid
 reservaverimus ultra victum, potum et vestitum,
 iudicium his de rebus in die iudicii subituros, tale,
 quale homicidæ sunt subituri; quippe qui cum hic
 multos ex morte nostris bonis potuerimus servare,
 non tamen servaverimus, sed desperaverimus.

QUÆST. XCI. Quid dicendum est de eleemosynis
 quas defuncti pauperibus relinquunt?

RESP. Mortua sunt sacrificia. Attamen si ille dum
 viveret, eleemosynæ deditus erat, hæc ejus libera-
 litas in morte accepta Deo est.

QUÆST. XCII. Si quis in peccatis consenuit, nec
 potest jejunare, nec humi cubare, aut vigilare, vel
 aliquem hujusmodi laborem exercere, nec pecuniis
 quas distribuat abundet, nec sæculo queat nuntium
 remittere, quoniam, quæso, modo, ille potest sal-
 vari?

RESP. Eo modo quo publicanus salvatus est et
 juxta prophetam aientem: « Humiliatus sum et
 salvavit me Dominus⁴⁰. » Quemadmodum enim
 in remissionem peccatorum nostrorum: ita et humili-
 tas cordis: « Sacrificium enim, inquit, Deo spiri-
 tus contribulatus: cor contritum et humiliatum
 Deus non despiciet⁴¹. » Et rursus: « Justa est
 Dominus iis qui tribulato sunt corde, et humiles
 spiritu salvabit⁴². » Et iterum quemadmodum beati
 prædicantur misericordes et mundi corde, ita præ-
 cæteris beati prædicantur pauperes spiritu, « quia
 ipsorum est regnum cælorum⁴³. » Hanc igitur sal-
 lutis viam inire et persequi possunt pauper, infir-
 mus, senex et idiota.

(32) Ita Reg 2. Editi, εἰ καὶ μετὰ τὸν εἰπόντα.

QUEST. XCIII. Quid est humilitas?

RESP. Humilitas anima est quæ nec observat nec judicat aliorum hominum peccata, sed sua duntaxat perspicit, seque æterni supplicii ream æstimat, et hæc ad Deum dicit: Salva me propter misericordiam tuam, non propter merita mea. Qui porro se ita reum esse credit, is minime offensarum, quas ab homine acceperit, recordabitur, nec damnabit peccantem hominem, tribusque modis remissionem peccatorum consequitur. Nam quia alios non judicat, nec ipse judicatur; quia humilis est, justificatur; et quia condonat aliis, Deus quoque ipsi peccata condonat.

QUEST. XCIV. Si quis sæpe peccaverit, ac deinde sæpe penitentiam agere aggressus fuerit, rursusque incidit in peccatum: ad quot usque peccata, penitentem Deus rursus admittet?

RESP. Licet decies millies homo ceciderit, licet decies millies penitentiam egerit: nequaquam tamen ipsum projiciet Dominus, quippe cui maxime nota sit humanæ naturæ mutabilitas. Nam qui Petro præcepit ut septuagies septies fratri ignosceret, multo magis ipse decies millies septies homini ignosceret, si modo penitentiam egerit. Id autem accurate sciendum est, animam quæ sæpius peccandi sæpiusque penitentiam contraxerit consuetudinem, cum Deum contemnat redeatque ad peccatum, certe difficulter hujusmodi anima a peccato discedit, veluti canis macellarius fetori assuetus. Denique cum incertus sit vitæ nostræ finis, nos muniri oportet, ne forte in peccato præoccupemur, et absque penitentia inveniamur, tradamurque in supplicium sempiternum. †

238 QUEST. XCV. Quotplex est adulterium?

RESP. Duplex. Nam si mulier viro nupta scortetur, adulterium est. Rursusque si vir, qui uxorem habeat, scortetur, adulterium est erga propriam uxorem.

QUEST. XCVI. Aiunt aliqui peccatum corporeum præ omnibus aliis peccatis facilius condonari, quippe cum naturalis motus sit in homine.

RESP. Contrarium docet Apostolus, qui hoc peccatum gravius omnibus aliis peccatis vocat, hisce verbis: « Omne peccatum quocumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat ²⁴: » quandoquidem ex ipsa sua carne, veluti quoddam sacrificium, semen suum Satanæ offert. Præterea naturale item est comedere, attamen prævaricantem Adamum condemnavit Deus.

QUEST. XCVII. Quot sunt judicia et peccata fornicationis?

RESP. Multa et varia. Graviori enim judicio obnoxius est qui uxorem habens scortatur, quam qui uxorem non habet. Graviori item obnoxius est ju-

²⁴ I Cor. vi, 18.

(33) Reg. 2, ἔνεκεν τοῦ ἔλεους σου. Editi, διὰ τοῦ ὀνόματός σου. Mox mutilum contextum in ed.

A Ἐρώτ. 4γ. Τί ἐστὶ ταπεινοφροσύνη;

Ἀπόκ. Ταπεινοφροσύνη ἐστὶ ψυχὴ μὴ προσέχουσα μηδὲ κρίνουσα ἄλλων ἀνθρώπων πταίσματα· ἀλλὰ μόνον τὰ ἑαυτῆς βλέπουσα καὶ ὑπεύθυνον τῆς αἰωνίου κολάσεως ἑαυτὴν ἔχουσα, καὶ τοῦτο πρὸς Θεὸν λέγουσα· Σῶσόν με ἕνεκεν τοῦ ἔλεους σου (33), καὶ οὐχ ἕνεκεν τῶν κατορθωμάτων μου. Ὁ δὲ οὕτως ἑαυτὸν ὑπεύθυνον λογιζόμενος οὐδὲ μνησικαχῆσει ἀνθρώπῳ ποτὲ, οὐδὲ κατακρινεῖ ἀνθρώπον ἀμαρτάνοντα, καὶ λοιπὸν ἐκ τριῶν τρόπων, τὴν τῶν ἀμαρτιῶν ἀφ᾿ ἑσιν κομίζεται. Ὡς γὰρ μὴ κρίνων, οὐ κρίνεται· καὶ ὡς ταπεινοφρονῶν, δικαιοῦται· καὶ ὡς συγχωρῶν, συγχωρεῖται.

Ἐρώτ. 4δ. Ἐάν τις πολλάκις ἀμαρτήσας, πολλάκις μετανοεῖν ἐπεχείρησε, καὶ πάλιν εἰς ἀμαρτίαν ἔπεσε· μέχρι πόσων πταισμάτων πάλιν μετανοοῦντα ὁ Θεὸς προσδέχεται τοῦτον;

Ἀπόκ. Ὁ τὸ εὐτρεπτον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπιστάμενος Κύριος, κἂν μυριάκις ὁ ἀνθρώπος πέσῃ, κἂν μυριάκις μετανοήσῃ, οὐδαμῶς αὐτὸν ἀποβάλλεται. Ὁ γὰρ ἐνταυλάμενος (34) τῷ Πέτρῳ ἔδδομηκοντάκις ἑπτὰ τῷ ἀδελφῷ συγχωρεῖν, πολλῶ πλεον αὐτὸς συγχωρῆσει μυριοντάκις ἑπτὰ τῷ ἀνθρώπῳ, μετανοοῦντι μέντοιγε. Καὶ τοῦτο δεῖ ἀκριβῶς ἐπίστασθαι· ὅτι ψυχὴ εἰς συνήθειαν ἐλθοῦσα τοῦ πολλάκις ἀμαρτάνειν, καὶ πολλάκις μετανοεῖν, καταφρονοῦσα τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ὑποστρέφουσα, δυσχερῶς ὄντως ἢ τοιαύτῃ ψυχῇ τῆς ἀμαρτίας ἀφίσταται, ὥσπερ κύων μακελλικὸς ἐν τῷ βρόμῳ συνεθίσας. Λοιπὸν δὲ, ὅτι τὸ τέλος τῆς ζωῆς ἡμῶν ὑπάρχει ἀθλον, χρὴ ἡμᾶς ἀσφαλίζεσθαι, μὴ πως ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ φθάσωμεν καὶ εὐρεθῶμεν ἀμετανόητοι, καὶ παραδοθῶμεν εἰς κόλασιν ἀτελεῦστρον.

Ἐρώτ. 4ε. Πόσαι μοιχεῖαι εἰσιν;

Ἀπόκ. Δύο. Καὶ γὰρ ἡ γυνὴ ἡ ὑπανδρος ὅπου κἂν πορνεύσῃ, μοιχεῖα ἐστὶ. Καὶ πάλιν, ὁ ἀνὴρ ὁ ἔχων γυναῖκα ὅπου κἂν πορνεύσῃ, μοιχεῖα ἐστὶ τῆς ἰδίας γυναικός.

Ἐρώτ. 4ς. Λέγουσι τινες, ὅτι συγγνώμην ἔχει ἡ σωματικὴ ἀμαρτία ὑπὲρ πάσας τὰς ἀμαρτίας, ὡς φυσικῆς ὑπαρχούσης τῆς κινήσεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Ἀπόκ. Τούναντιον ὁ Ἀπόστολος βαρυτέραν πασῶν τῶν ἀμαρτιῶν αὐτὴν ὀνομάζει, λέγων· « Πᾶσα ἀμαρτία, ἣν ἂν ποιῆσῃ ἀνθρώπος, ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν· ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει· » ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς τῆς ἰδίας Σαρκός, ὥσπερ θυσίαν τινὰ, παρέχει τῷ Σατανᾷ τὴν ἑαυτοῦ σποράν. Καὶ πάλιν τὸ φαγεῖν φυσικὸν ἐστὶ, καὶ ἰδοὺ ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ παραβάντα κατεδίκασεν.

Ἐρώτ. 4ζ. Πόσα κρίματα καὶ ἀμαρτήματα πορνικά εἰσιν;

Ἀπόκ. Πολλὰ καὶ διάφορα. Μείζονι γὰρ κρίματι ὑπόκειται ὁ γυναικα ἔχων καὶ πορνεύων παρὰ τὸν μὴ ἔχοντα· καὶ μείζονι ὁ ἀγαθὴν γυναικα ἔχων ὑπὲρ τὸν

ex mss. quibusdam restituumus.

(34) Sic mss. Editi vero, ἐπαγγεῖλάμενος.

πονηρὰν ἔχοντα· καὶ μείζονι ὃ ἐν γῆρα πορνεύων παρὰ τὸν ἐν νεότητι· καὶ μείζονι ὃ ἀδιαλείπτως ὑπὲρ τὸν διὰ χρόνου· καὶ μείζονι ὃ μὴ θερμῆς ὑπάρχων κράσεως, ἀλλὰ ψυχρᾶς, ἑαυτὸν δὲ διὰ βρωμάτων θερμαίνων, καὶ εἰς ἡδονὴν προτροπόμενος. Καὶ ἄλλα δὲ πολλά ἐστὶν εἰπεῖν καὶ διάφορα περὶ πορνείας παρὰ θεῶν κρίματα. Ἄλλο γὰρ κρίμα τῷ εἰς μίαν γυναῖκα ἀμαρτάνοντι ὑπὲρ τὸν εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους κατατρέχοντα, καὶ πολλὰς ψυχὰς μετὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀπολλύοντα· καὶ ἄλλο πάλιν κρίμα τοῦ μετὰ παρατηρήσεως ἀμαρτάνοντος παρὰ τὸν ἀναισχύντως ἑαυτὸν τῇ ἀμαρτίᾳ ἐκδιδόντα (35), καὶ ἕτερον τοῦ σύμβιον ἔχοντος (36) καὶ εἰς ὑπανδρον πταίνοντος· ὅπερ καὶ διπλῆ μοιχείαι τῷ ἐργαζομένῳ τὴν ἀμαρτίαν λογίζεται. Φρικτὸν δὲ πάλιν τὸ κρίμα τὸ κανονικῆς γυναικὶ κατεπέρχεσθαι· καὶ πάλιν τὸ ἀδίκουμένης γυναικὶ βοηθεῖν καὶ μισθὸν τῆς προστασίας πρὸς ἀμαρτίαν αὐτῆς συγγενέσθαι. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τόπος πρὸς ἀμαρτίαν ἐστὶ διάφορος (37). Πολλοὶ γὰρ καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ τὴν ἀμαρτίαν ἐργάζονται, καὶ διττὸν κρίμα ἀποφέρονται. Πολλάκις γὰρ καὶ φίλων γυναικᾶς μολύνουσιν ἕτεροι, Ἰουδαϊκὴν ἀγάπην ὑποκρινόμενοι. Ἄπερ ἅπαντα ἀνακρίνει καὶ σκοπεῖ ὁ δίκαιος τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμὸς, κατὰ τὸ ἄρρητον αὐτοῦ κρίμα τὸ ἀπροσωπώληπτον, καὶ τὸν ζυγὸν αὐτοῦ τὸν ἀκριβῆ καὶ ἀγλεύαστον.

Ἐρωτ. 17. Πολλῶν δικαίων δύο γυναῖκας ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ τρεῖς ἔχόντων, πῶς ἡμῖν οὐκ ἐπιτέτραπται δύο γυναῖκας ἔχειν, ἀλλ' οὐδὲ παλλακὰς κτήσασθαι;

Ἀπὸ. Οὐ μόνον τὸ δύο γυναῖκας ἔχειν τοὺς θεοσεβῆς ὁ Χριστὸς διεκώλυσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς μιᾶς ἀπέχεσθαι προστρέψατο, λέγων· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅστις οὐ μισεῖ πατέρα καὶ μητέρα καὶ γυναῖκα, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἐστὶ μου ἄξιος. » Εἰ δὲ βούλει τὸ μειζότερον, ἀκουσον· « Ἐβρόβηθη, φησι, τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιγεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἔμοιχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. » Εἰ οὖν τὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐπιθυμίαν μοιχεύει ὁ Χριστὸς τοῖς πιστοῖς λογίζεται, ποίαν λοιπὸν φιλοσοφίαν καὶ πολιτείαν οἱ πιστοὶ παρὰ τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ ἀπειτούμεθα; Εἰ γὰρ ἐξὸν τὸν ἄνθρωπον δύο γυναῖκας ἔχειν, πρόδηλον ὅτι καὶ τῇ γυναικὶ δύο ἄνδρας. Ἄκουστον γοῦν τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς λέγοντος, ὅτι « Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Καὶ οὐκ εἶπεν, « Ἔσονται οἱ τρεῖς εἰς σάρκα μίαν (38). » Ὅμως μία γυνή, δοθεῖσα τῷ ἀνδρὶ, αὐτῷ τε καὶ τῷ κόσμῳ ἐπεβούλευσε· τί ἐμῆλθεν ὁ κόσμος παθεῖν, εἰ ἐποίησε ὁ Θεὸς δύο γυναῖκας ἀπ' ἀρχῆς λαβεῖν τὸν ἄνθρωπον; Εἰ δὲ ζητεῖς τίνος χάριν οἱ ἀρχαῖοι καὶ δύο καὶ τρεῖς γυναῖκας εἶχον, μάνθανε ἀκριβῶς, ὅτι πολλὴ ἦν τότε τοῦ διαβόλου ἡ τυραννίς, ἣν ὁ Χριστὸς ἐπιδημήσας κατήργησε, πολ-

dicio qui bonam habet conjugem, quam qui malam : graviori qui in senectute scortatur, quam qui in juventute : graviori qui assidue, quam qui interdum : graviori, qui cum calidi non sit temperamenti, sed frigidi, se ipsum cibis calefacit, et ad voluptatem accendit. Multa quoque alia et varia afferri possunt Dei judicia de scortatione. Aliud enim est iudicium ejus qui in unam peccat mulierem, quam qui in plures et diversas irruit, multasque animas cum sua perdit. Aliud rursus iudicium ejus est, qui cum aliqua observatione peccat, quam qui impudenter se ipse peccato mancipat. Aliud iterum iudicium ejus est qui uxorem habet et in nuptam peccat, quod ut duplex adulterium imputatur hujusmodi peccatum committenti. Horrendum autem iudicium ejus qui ad canonicam accedit mulierem; ut et qui mulieri afflictæ opem fert, ejusque causæ præsidii peccat cum ea. Imo vero ratione loci, varius quoque est peccati modus. Multi enim peccant in ecclesia, duplexque iudicium subeunt. Sæpe enim alii Judaicam simulantes charitatem amicorum conjuges contaminant. Quæ quidem omnia dñjudicat et videt justus Dei oculus, juxta ineffabile ejus iudicium qui personam non accipit, et juxta accuratam ejus et minime ridendam trutinam.

QUÆST. XCVIII. Cum multi justî duas vel etiam tres uxores in Veteri Testamento habuerint, quare nobis non licet duas habere uxores, nec etiam concubinas possidere?

RESP. Non modo pius duas habere uxores vetuit Christus, sed etiam hortatus est ut ab ipsa una abstinere. « Amen, inquit, dico vobis, qui non odit patrem et matrem et uxorem nec sequitur me, non est me dignus ». Quod si majus aliquid optas, hæc audi : « Dictum est, inquit, antiquis : Non mœcha-beris : ego autem dico vobis quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo ». Si igitur oculi concupiscentiam Christus in fidelibus censet esse adulterium, quænam, quæso, philosophia, quinamve vivendi modus a nobis fidelibus præ antiquis exigitur? Si enim licet homini duas habere uxores, certe et uxori duos maritos. Audi ergo quid dicat Deus de viro et de uxore, « Erunt duo in carne una ». Non dixit, « Erunt tres in carne una. » Verumtamen una mulier viro tradita, ipsi et mundo insidiata est : quid igitur passurus erat mundus, si Deus ab initio duas mulieres homini dedisset? Quod si quæris cujus rei gratia antiqui duas vel tres uxores habuerint, disce accurate causam esse, quod multa tunc diaboli vigeret tyrannis, quam Christus adventu suo destruxit, qui et multos dæmones e medio sustulit, aliosque in abyssum exterminavit, alios in

³⁵ Luc. xiv, 26. ³⁶ Matth. v, 27, 28. ³⁷ Genes. ii, 24.

(35) Sic mss. Editi vero, ἐκδύσαντα.

(36) Ita editi. Mss. vero, τὸν σύμβιον ἔχοντα.

(37) Mss., ἐστὶ κρίμα διάφορον.

(38) Ita mss. In editis, εἰς σάρκα μίαν desunt.

deserta loca, alios in terras inhabitabiles et inaccessas.

239 QUÆST. XCIX. Qui sit ut sæpe somnia vera sint?

RESP. Illi sæpe ex Deo venit: sæpe etiam casu: nonnunquam anima, utpote intelligentia prædita, futura prænoscit: quædam etiam dæmones in somniis prædicunt.

QUÆST. C. Quid igitur? num dæmones et diabolus præscii rerum sunt, et cordium cognitores, eaque quæ futura sint possunt prædicere?

RESP. Solus Deus res præscit, et cordium cognitor est. Neque enim ipsi angeli norunt ea quæ sunt in corde, nec quæ futura sunt. At dæmones quæ prædicere arbitrantur, ea ex astutia conjiciunt. Verbi gratia, cum, ut spiritus, mulos apud Indos imbres vident, illi in Ægypto præveniunt, ac per incantationes et insomnia magnam fore Nili inundationem vaticinantur: aliaque his similia peragunt. Sæpe autem etiam mentiuntur. Hinc si quis illos velit convincere, secum determinet, ac supponat quot nummos crastina die distribuere cupiat: Quo facto accitum magum vel vatem interroget ea de re de qua determinavit, nihilque omnino illos posse rescire comperiet.

QUÆST. CI. Cum quidam et Judæi et gentiles beneficia sæpe tribuant, nunquid idcirco in regnum cælorum ingrediuntur? aut quid nobis de illis iudicandum est?

RESP. Cum Dominus ad Nicodemum dicat: «Amen dico tibi, nisi quis natus fuerit per aquam et Spiritum, non intrabit in regnum cælorum⁸⁸:» manifestum est neminem non baptizatum in illud ingressurum. Id autem de bonis infidelium operibus est sentiendum, vel prospera qua hic utuntur fortuna, propriam percipere mercedem, vel in futuro sæculo levius esse puniendos quam cæteros infideles, qui nihil boni egerunt. Quod si scriptum sit, «Gloria et honor et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco⁸⁹,» ne mireris. Hæc enim dixit Apostolus de iis qui ante Christi adventum existierunt.

QUÆST. CII. Habetne finem peccatorum pœna necne?

RESP. Cum Dominus dicat de iis, qui sunt in gehenna: «Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur⁹⁰,» et rursus: «Peccatores autem ibunt in pœnas æternas;» cum item Apostolus dicat: «Nolite errare, neque adulteri, neque scortatores, neque molles, neque masculorum concubitatores, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt⁹¹:» ex his liquet justorum æternam esse beatitudinem, et peccatorum

λοὺς τῶν δαιμόνων ἐκ μέσου ἐξορίσας· τοὺς μὲν ἐν τῇ ἀβύσσῳ, τοὺς δὲ ἐν ἐρήμοις, καὶ δοικῆτοις καὶ ἀβάτοις τόποις.

Ἐρώτ. ιβ'. Πῶς πολλάκις τὰ μὲν τῶν ἐνουπνίων ἀληθεύουσιν;

Ἀπόκ. Τοῦτο πολλάκις γίνεται καὶ ἐκ Θεοῦ· πολλάκις δὲ καὶ ἐκ τοῦ συμβεβηκότος. Ἔστι δ' ὅτε καὶ ὡς νοερά οὔσα ἡ ψυχὴ προγινώσκει· τινὰ δὲ καὶ οἱ δαίμονες προδεικνύουσι δι' ἐνουπνίων.

Ἐρώτ. ρ'. Τί οὖν; προγνώστης (39) ἐστὶν ὁ διάβολος καὶ οἱ δαίμονες, καὶ δύνανται εἰπεῖν τὰ μέλλοντα γενέσθαι;

Ἀπόκ. Προγνώστης καὶ καρδιογνώστης μόνος ὁ Θεὸς ὑπάρχει· ἐπεὶ οὐδὲ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι τὰ ἐν καρδίᾳ, ἢ τὰ μέλλοντα ἐπίστανται. Οἱ δὲ δαίμονες, ὅσα προδεικνύειν νομίζουσιν, ἐκ πανουργίας στοχαζόμενοι ταῦτα λέγουσιν. Οἷόν τι πολλάκις ὡς πνεύματα ὀρώσι τοὺς δμηρούς τοὺς Ἰνδικούς πολλοὺς γινόμενους, καὶ προλαμβάνουσιν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ διὰ φαρμακείων (40) ἢ ὄνειράτων, μεγάλην ἀνάδασιν τοῦ Νεῖλου ποταμοῦ μαρτυροῦνται (41)· καὶ ἄλλα δὲ τινα ὅμοια τούτους διαπράττονται. Πολλάκις δὲ καὶ ψεύδονται. Καὶ ὁ βουλόμενος τούτους ἐλέγξει ὀρισάτω ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ, ὑπόθου· πόσα νομίσματα διαδοῦναι εἰς τὴν αὔριον· καὶ προσκαλεσάμενος τὸν φαρμακὸν ἢ τὸν μάντιν, ἐρωτησάτω αὐτὸν, περὶ οὗ ὤρισε· καὶ πάντως εὐρήσεις αὐτὸν μηδὲν ἐπιστάμενον εἰπεῖν

Ἐρώτ. ρα'. Ἐπειδὴ τινες καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Ἕλληνες, πολλάκις εὐποίας ἐργάζονται, ἄρα διὰ τοῦτο εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσέρχονται; ἢ τί χρὴ περὶ αὐτῶν λογιζέσθαι;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος πρὸς Νικόδημον· «Ἄμην λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν·» εὐδηλον ὅτι οὐδεὶς ἀβάπτιστος εἰς αὐτὴν εἰσελεύσεται. Τοῦτο δὲ χρὴ περὶ ἀπίστων ἀγαθοποιῶν λογιζέσθαι· ἢ ὅτι διὰ τῆς ἐναυθῆ αὐτῶν εὐμερίας τὸν ἴδιον μισθὸν λαμβάνουσιν· ἢ ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἐλαφροτέρως κολάζονται παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀπίστους, τοὺς μηδὲν ἀγαθὸν ποιήσαντας. Εἰ δὲ καὶ γέγραπται· «Δόξα καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι,» μὴ θαυμάσης. Περὶ γὰρ τῶν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ταῦτα εἶπεν ὁ Ἀπόστολος.

Ἐρώτ. ρβ'. Ἄρα δὲ ἔχει τέλος τῶν ἀμαρτωλῶν ἡ κόλασις, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος περὶ τῶν ἐν τῇ γέεννῃ ὅτι· «Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται·» καὶ πάλιν· «Οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον ἀπελεύσονται·» καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· «Μὴ πλανᾶσθε, οὔτε μοιχοί, οὔτε πόρνοι, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενικοῖται, οὔτε μέθυσοι, οὐ λοιδοροί, οὐχ ἄρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν·» εὐδηλον ὅτι αἰώνιος καὶ ἡ τῶν δικαίων ἀπόλαυσις, καὶ ἡ τῶν ἀμαρτωλῶν

⁸⁸ Joan. iii, 5. ⁸⁹ Rom. ii, 10. ⁹⁰ Marc. ix, 47.

⁹¹ I Cor. vi, 10.

(39) Προγνώστης καὶ καρδιογνώστης quidam mss.
(40) Reg. 2, φαρμακῶν καὶ ἐνουπνίων.

(41) Hæc vide in Vita Antonii, tom. I [II], p. 821.

ὑπάρχει κόλασις. Καὶ πάλιν δὲ φησιν ὁ Κύριος περὶ τοῦ Ἰούδα, ὅτι « Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. » Εἰ δὲ τέλος ἔχει ἡ κόλασις, συμφέρει, ὅτι ἐγεννήθη καὶ ὁ Ἰούδας, ἐὰν ἴψὲ ποτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν μέλλει ἀποκατασταθῆναι μετὰ τὴν κόλασιν, ὥσπερ οἱ αἰρετικοὶ πλανώμενοι τούτο μυθεύονται.

Ἐρωτ. ργ'. Πόθεν γίνονται θανατικά; Καὶ διὰ τί ἐν τισι χώραις ἐρημικαῖς ἐθνῶν πολλάκις οὐ γίνονται, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν ταῖς οἰκουμέναις καὶ πολυλόχοις πόλεσι καὶ πολυκόπροις (42);

Ἀπόκ. Βαθεῖα ὄντως ἡ τοῦ ἐρωτήματος ἀπόκρισις, καὶ ὀλίγοις τῶν ἐπὶ γῆς χωρητῆ ὄμως, καθὼς φησιν ὁ Κύριος, « Ὁ χωρῶν χωρεῖτω. » Ἐὰν γὰρ εἴπωμεν, ὅτι πολλάκις καὶ ἐξ ἀέρων (42') φθοροποιῶν, καὶ κοινορτῶν, καὶ δυσωδίας θνησιμαίων, καὶ ὑμβρῶν θεριῶν, καὶ ἀναθυμιάσεων, καὶ ἀποφορῶν γῆς καὶ θαλάσσης, νόσοι σωμάτων καὶ φθοραὶ καὶ θάνατοι γίνονται, εὐθέως ἀμύητοι τινες ἐπιλαμβάνονται ἡμᾶς ὡς ἀπρόνοητα τὰ καθ' ἡμᾶς λέγοντας. Οὐστυνας καὶ ἐρωτῆσαι βουλόμεθα. Εἶπατε ἡμῖν, ὦ οὔτοι, πῶς ἐν πόλει τιὸν θανατικὸν γίνεται; ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκεῖνης ὑπάρχουσιν ἐν ἑτέραις χώραις δύο ἢ τρεῖς χιλιάδες πραγματευομένων ἀνδρῶν, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐτελεύτησεν; Εἰ γὰρ θεϊκὴ ὄργη κατὰ τῆς πόλεως ἐκεῖνης ἐφθασεν, ἐχρῆν πάντως καὶ τοὺς πόρρωθεν ὄντας τῆς ὄργῆς γεύσασθαι· εἰ δὲ καὶ μὴ πάντας, ἀλλὰ καὶ τινὰς ἐξ αὐτῶν. Πλὴν ἵνα μὴ δώσωμεν ἀφορμὴν τοῖς ταῦτα ζητοῦσι, φαμὲν ὅτι πολλάκις τὰ μὲν τῶν θανατικῶν καὶ κατὰ Θεοῦ ἀπειλῆν γίνονται· τὰ δὲ καὶ κατὰ ἀέρων καὶ τῶν λοιπῶν αἰτιῶν, ὧν προειρήκαμεν (43), ἄπερ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ καταφθεῖρει τὰ νήπια, ὡς ἀσθενέστερα. Πλὴν καὶ τῶν ἀέρων καὶ τῶν ἀναθυμιάσεων ποιητῆς ἔστιν ὁ Θεὸς ὁ εἰπών· « Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσπαρίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πτερεῖται ἐπὶ τῆς γῆς ἀνευ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς; ὁμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι τριημιμέτραι εἰσὶ. »

Ἐρωτ. ρδ'. Ἄρα δὲ ἀφελεῖται, ἢ λυτροῦται ἐκ θανατικοῦ ἀπὸ πόλεως εἰς ἄλλην φεύγων χώραν;

Ἀπόκ. Τοῦ Προφήτου πρὸς Θεὸν λέγοντος· « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου; καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; » εὐδελον μὲν ὅτι τὸν Θεὸν ἐκφυγεῖν οὐδεὶς δύναται. Εἰ δὲ ἀήρ τις, ἢ ἄλλη κτίσματος αἰτία ἐστὶν ἡ τὸ λοιμικὸν ποιήσασα, ἴσως ἐκφυγεῖ αὐτὴν, εἰς ἑτέραν χώραν μεταβάς.

Ἐρωτ. ρε'. Πόθεν ὀρωμέν τινὰς μὲν δικαίους ψυχμαχοῦντας ἐπὶ ἡμέρας καὶ κρινομένους· τινὰς δὲ ἁμαρτωλοὺς εἰρηνικῶς καὶ συντόμως ἀποθνήσκοντες (44);

Ἀπόκ. Πάντα τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ γινώσκων μὲν ἀδύνατόν ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο καλὸν ὑπάρχει μὴ

A poenam. Rursus de Juda ait Dominus : « Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille⁴². » Quod si finem habet poena, certe prodest Judæ quod natus sit, si sero tandem post supplicium regnum cælorum est ingressurus, quemadmodum errantes fabulantur hæretici.

QUÆST. CIII. Unde oriuntur mortifera, et quare in quibusdam desertis gentium regionibus sæpe non eveniunt, sed ut plurimum in populosis et magnis urbibus, sive quoque repletis?

RESP. Difficilis certe est hujus quæstionis solutio, paucique eam possunt capere; tamen, ut ait Dominus, « qui potest capere capiat⁴³. » Si enim dicamus sæpe ex aere corrupto, et pulveribus, et fetore cadaverum, imbribusque æstivis ac exhalationibus et vaporibus terræ et maris, morbos corporum, corruptionemque et mortem exoriri, statim inauspicati quidam homines nos adoriuntur quasi negemus providentia regi quæ nos spectant. At ego hos velim ita interrogare : Dicite, quæso, nobis, quonam modo in aliqua civitate corruptio mortifera oritur? Ex illa autem civitate duo vel tria millia negotiatorum 240 hominum in aliis regionibus degunt, nemoque illorum moriatur? Nam si divina ira civitatem illam impugnavit, profecto illos etiam qui procul morantur, iram hujusmodi experiri æquum erat, vel si non omnes, saltem ex ipsis nonnullos. Verum ne iis qui ista quærent, occasionem præbeamus, respondemus sæpe mortiferam corruptionem ex Dei comminatione oriri, nonnunquam vero aerem aliasque causas habere, quæ, ut plurimum, infantes utpote imbecilliores extinguunt. Verumtamen et aeris et exhalationum auctor est Deus qui ait, « Nonne duo passeress asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro qui in cælis est? vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt⁴⁴. »

QUÆST. CIV. Num qui ex civitate in aliam fugit regionem, eximitur ex mortifera corruptione?

RESP. Cum Propheta ad Deum dicat, « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam⁴⁵? » liquet neminem Deum posse effugere. At si aer vel alia res creata causa est corruptionis, forte ipsam effugiet, si in aliam transeat regionem.

[QUÆST. CV. Undenam videmus justos aliquos diutius in extremo vitæ habitu anima pugnare et judicari; contra autem, peccatores interdum quiete et cito mori?]

RESP. Omnia quidem Dei judicia cognosci non possunt, ideoque nec nos hæc curiose inquirere

⁴² Matth. xxvi, 21. ⁴³ Matth. xix, 12. ⁴⁴ Matth. x, 29, 30. ⁴⁵ Psal. cxxxviii, 6.

(42) Ita mss. Editi vero, πολλοίχλοισι καὶ πολυκίμοις.

(43) Ita manuscripti. Editi vero, ἐξ ἀστρων. Infra idem, φθοραί. Editi, φθορά.

(43) Ita mss. Editi vero, κατ' ἀστέρων καὶ τῶν λοιπῶν αἰτιῶν προφάσεις, ὧν. Infra item editi, ἀστέρων, mss., ἀέρων.

(44) Reg. 2, ἐκπνέοντες.

deceat : si quid tamen conjectare valemus, respondemus pios viros vel ante mortem vel in morte cruciari, ut nos, qui ea videmus, timeamus et emendemur. Fortassis autem sancti, ut homines, levi aliquo defectu inquinati, hujusmodi cruciati, quo in morte afficiuntur, perfecte purgati, puri demum decedunt.

QUÆST. CVI. Quare homines, ut plurimum nocte nascuntur, et nocte moriuntur ?

RESP. Mihi videtur id ideo fieri ut hoc exemplo discamus tenebrosam esse præsentis vitæ nativitatem et dormitionem, sive in hanc vitam ingressum et exitum ex eadem.

QUÆST. CVII. Cur aliqui difficulter contra fornicationis vitium decertant : aliqui autem fere naturaliter ab hujusmodi abstinent voluptate, tametsi obeso sæpe sunt corpore ?

RESP. Humanorum corporum libido oritur vel ex calido corporis temperamento, vel ex abundantiori cibo, somno et quiete, forte etiam ex Satanica instigatione. Quarta vero sæpe causa est, quod alios condemnemus. Quinta ex superbia oritur, cum quis scilicet insolentius se effert ob castitatem. Is enim cadere permittitur, ut per fornicationem superbiam deponat, et ad humilitatem perductus salutem consequatur. Si enim duo illa compares vitia, naturalis libido corporis levior est lapsus quam superbia. Nonnulli autem casti sunt vel quod a Deo protegantur, vel quod frigidi sint temperamenti, vel quod multa exercitatione sibi ipsis vim fecerint, nec quemquam condemnaverint. Quod si superbi aliqui sint casti, sciendum est illos a diabolo negligi, quod sola superbia præ aliis omnibus vitiis sufficiat ad illos æterni supplicii reos constituendos.

QUÆST. CVIII. Quale signum habendum est homini, ne deceptus suscipiat Antichristum, ratus Christum ipsum esse ?

RESP. Hoc ipsum quod nobis Dominus his verbis dedit, scilicet quod «sicut fulgur exit ab oriente et paret usque in occidentem, ita erit et secundus adventus Filii Dei».⁶⁶ 241 Inde discimus omnem venturum Christum, qui non statim, eadem hora, in universo mundo reperiat, talem absque dubio Antichristum esse. Nam in secundo Christi adventu omne genus hominum simul conveniet, in cujus medio Christus ab omnibus conspicietur.

QUÆST. CIX. Verumne est ex Ægypto proditurum Antichristum, signumque aliquod in una manu, unove oculo habiturum ?

RESP. Hæc omnia aniles sunt fabulæ. Anti-

⁶⁶ Matth. xxiv, 27

(45) Quæstio 106 (jain 107) anect a veteribus editis Latinis, itemque quæst. 108.

(46) Duo mss., εν μιᾷ ὥρα φαί. Editi, εν μιᾷ

A πολυπραγμονεῖν ἡμᾶς αὐτά· ὁμοῦ δὲ καὶ στοχαζόμενοι λέγομεν· ὅτι πολλάκις καὶ ἄνδρες εὐσεβεῖς βασανίζονται πρὸ θανάτου ἐν τῷ θανάτῳ· ἵνα ἡμεῖς οἱ ὀρώγτες φοβηθῶμεν καὶ σωφρονισθῶμεν. Ἴσως δὲ καὶ ὡς ἄνθρωποι οἱ ἄγιοι, μικρὸν τε ἐλάττωμα ἔχοντες, διὰ τῆς τοιαύτης βασάνου τῆς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου τελειῶς καθαίρονται ἀμωμοὶ λοιπὸν ἀπερχόμενοι.

Ἐρώτ. ρς'. Τίνος χάριν οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων ἐν νυκτὶ τίκονται, καὶ ἐν νυκτὶ τελευτῶσιν ;

Ἀπόκ. Ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα μάθωμεν διὰ τοῦ τοιούτου ὑποδείγματος, ὅτι σκοτεινὴ ὑπάρχει τοῦ παρόντος βίου καὶ ἡ γέννησις καὶ ἡ κοίμησις, ἤρουν ἢ ἐν αὐτῷ εἰσοδος καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔξοδος.

(45) Ἐρώτ. ρς'. Πόθεν τινὲς μὲν χαλεπῶς εἰς τὸ πάθος τῆς πορνείας πολεμοῦνται· τινὲς δὲ φυσικῶς σχεδὸν τῆς τοιαύτης ἡδονῆς ἀπέχονται, καίπερ πολλάκις περιπληθὲς σῶμα περικείμενοι ;

Ἀπόκ. Ἡ τῶν σωμάτων τῶν ἀνθρώπων ἐπιθυμία γίνεται ἢ ἐκ θερμῆς κράσεως τοῦ σώματος, ἢ ἐκ πλειοτέρας τροφῆς καὶ ὕπνου καὶ ἀνέσεως· ἴσως δὲ καὶ ἐξ ἐνεργείας σατανικῆς· τέταρτον δὲ πολλάκις καὶ ἐκ τοῦ κατακρίνειν ἐτέρους· πέμπτον καὶ ἐξ ὑψηλοφροσύνης, ὅταν τις μεγαλοφρονῇ ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ ἀγνείᾳ· ὁ γὰρ τοιοῦτος παραχωρεῖται πεσεῖν, ὅπως διὰ τῆς πορνείας ἀπωθεῖται τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ ὀδηγηθεὶς εἰς ταπεινοφροσύνην τεύξεταί τῆς σωτηρίας· ἐν γὰρ συγκρίσει δύο κακῶν κουφότερον ὑπάρχει παρὰ τὴν ὑπερηφανίαν πταίσμα ἢ κατὰ σῶμα φυσικὴ ἐπιθυμία. Ἀγνεύουσι δὲ τινες ἢ ὑπὸ Θεοῦ σκεπόμενοι, ἢ ψυχρὰς τινος ὑπάρχοντες κράσεως, ἢ διὰ πολλῆς ἀσκήσεως, ἑαυτοὺς βιαζόμενοι, καὶ τίνα μὴ κατακρίνοντες. Εἰ δὲ καὶ τινες ὑπερηφανίαν ἔχοντες ἀγνεύουσι, χρὴ γινώσκειν τοὺς τοιοῦτους, ὅτι περ ὑπὸ τοῦ διαβόλου κατεφρονήθησαν, ἱκανῆς οὐσίας τῆς ὑπερηφανίας ὑπὲρ ὅλα τὰ πάθη ἐνόχους αὐτοὺς ποιῆσαι τῆς αἰωνίου κολάσεως.

Ἐρώτ. ρη'. Ποῖον σημεῖον ὀφείλει κρατεῖν ὁ ἄνθρωπος, ἵνα μὴ πλανηθῇ καὶ δέξηται τὸν Ἀντίχριστον, νομίζων ὅτι ὁ Χριστὸς ἐστίν ;

Ἀπόκ. Ὅπερ ὁ Κύριος ἡμῖν παρέδωκεν εἰπὼν, ὅτι «ὥσπερ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.» Ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι πᾶς Χριστὸς ἐρχόμενος, καὶ μὴ ἐξαίφνης ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἐν μιᾷ ὥρᾳ εὐρισκόμενος (46), τοιοῦτος ἀναμφιβόλως Ἀντίχριστός ἐστιν. Ἐπὶ γὰρ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῷ ἅμα εὐρίσκεται, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῆς ὁ Χριστὸς ὑπὸ πάντων ὁρώμενος.

Ἐρώτ. ρθ'. Ἀληθὲς δὲ, ὅτι ἐξ Αἰγύπτου ἐξέρχεται ὁ Ἀντίχριστος, καὶ σημεῖόν τι ἐν τῇ χειρὶ (47) τῇ μιᾷ, καὶ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τῷ ἐνὶ κέκτῃται ;

Ἀπόκ. Πάντα ταῦτα γραυδαίεις μῦθοι εἰσιν. Ὁ γὰρ

πόλει.

(47) Cod. unus, οὐδὲν σημεῖον ἐν τῷ μετώπῳ, ἀλλ' ἐν τῇ χειρὶ.

Ἀντίχριστος οὐδὲν σημεῖον τοιοῦτον κέκτηται· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Γαλιλαίας, ὅθεν ὁ Χριστὸς ἐξῆλθεν, ἐξέρχεται, ὡς φησὶν ἡ Γραφή· « Σκύμνος λέοντος Δάν, καὶ ἐκπαθήσει ἐκ Βασάν. » Αὕτη δὲ ἐστὶν Σκυθόπολις.

Ἐρώτ. ρι'. Λέγουσι τινες, ὅτι οὐ δύναται ὁ Ἀντίχριστος νεκρὸν ἀνθρώπου ἀναστήσαι· ἕπει πάντα τὰ λοιπὰ σημεῖα ποιεῖ.

Ἀπόκ. Τὸ εἰπεῖν τὸν Ἀπόστολον περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, ὅτι ἐν πᾶσι σημεῖοις καὶ δυνάμει πλάνης, εὐδῆλον (48) ὅτι καὶ νεκρὸν δείκνυσθαι ἐγειρόμενον, οὐκ ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλ' ἐν φαντασίᾳ.

Ἐρώτ. ρια'. Πῶς καὶ τινες αἰρετικοὶ ποιοῦσι πολλάκις σημεῖα;

Ἀπόκ. Τοῦτο ἡμεῖς οὐκ ὀφείλει ξενίζειν. Ἦκούσαμεν γὰρ τοῦ Κυρίου λέγοντος· ὅτι πολλοὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐροῦσι· « Κύριε, οὐκ ἐν τῷ σῶ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλεμεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; » καὶ ἐρεῖ αὐτοῖς (49)· « Ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐδέποτε ἔργων ὑμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, ἔργεται τῆς ἀνομίας. » Πολλάκις γὰρ οὐχ ἡ πολιτεία τοῦ θαυματουργοῦντός ἐστὶν ἡ τὴν ἴασις ἐργαζομένη, ἀλλ' ἡ πρὸς αὐτὸν πίστις τοῦ προσερχομένου ἀνθρώπου. Γέγραπται γάρ· « Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. » Πλὴν δεῖ καὶ τοῦτο γινώσκειν, ὅτι πολλάκις τινὲς κακόπιστοι καμάτους πολλοὺς δι' ἀσκήσεως τῷ Θεῷ προσήγαγον, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν αὐτῶν ἔλαβον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἐκ Θεοῦ, τὸ τῶν ἰαμάτων καὶ προρρήσεων χάρισμα· ἵνα ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι ἀκούσωσιν· Ἀπελάθετε τὰ ἀγαθὰ ὑμῶν καὶ τοὺς καμάτους ὑμῶν· νῦν δὲ λοιπὸν οὐδὲν ὑμῖν κεχρεώσθηται.

Ἐρώτ. ριβ'. Ἐὰν ἐν καιρῷ ἑορτῆς καταληφθῆ ἀνθρώπος ἐν χώρῃ, ἐν ἣ ἡ κοινωνία τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐχ εὐρίσκειται, τί ὀφείλει διὰ τὴν ἑορτὴν σκέψασθαι, κοινωνῆσαι τοῖς αἰρετικοῖς, ἢ μείνει ἀκοινωνήτος;

Ἀπόκ. Εἰ πολὺς καὶ χαλεπὸς ὁ κίνδυνος, τὸ τὴν ἑῶν γυναῖκα μοιχεύσαι, καὶ ἄλλη (50) συγγενέσθαι, καὶ ἐν ἀποδημίᾳ τυγχάνῃ ὁ ἀνὴρ· πόσω γε μᾶλλον τὴν ὁρθὴν πίστιν προδοῦναι διὰ τὸ τοῖς αἰρετικοῖς συκοινωνῆσαι; Ὅσπερ οὖν οἱ τὴν ἑαυτῶν πραγματεῖαν παλῆσαι βουλόμενοι, ὅσον ἂν χρόνον ἐπὶ ξένης βραδύωσιν, οὐ καταδέχονται λαβεῖν ἀντὶ τοῦ βασιλικοῦ χαράγματος τὸ ἐξω χάραγον· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Χριστοῦ κοινωνίας χρὴ λογίζεσθαι. Τὸ γὰρ εἰπεῖν τὸν Ἀπόστολον, ὅτι « Εἰς Κύριος, καὶ μία πίστις, καὶ ἓν βάπτισμα, » ἐσήμανεν ἀκριβῶς, ὅτι μία καὶ μόνη ἐν κόσμῳ ἀψευδὴς ὑπάρχει πίστις, ἣν ἡ ἀγία (51) καὶ μόνη κρατεῖ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία· καὶ ἓν βάπτισμα καθαρτικὸν καὶ ἀμαρτιῶν λυτρωτικόν· καὶ εἰς Κύριος, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ

A christus enim nullum hujusmodi signum est habiturus : sed ex Galilæa, unde exivit Christus, proditurus ipse est, ut ait Scriptura : « Catulus leonis Dan, et exsiliat ex Basan », quæ ipsa est Scythopolis.

QUEST. CX. Aiunt nonnulli Antichristum non posse aliquem defunctum hominem a mortuis excitare, etiamsi cætera omnia edat signa.

RESP. Verba Apostoli quibus ait Antichristum in omnibus signis et virtutibus deceptorem fore, manifeste ostendunt illum mortuos quoque ad vitam revocaturum, licet non revera, sed specie duntaxat.

QUEST. CXI. Quomodo quidam hæretici signa sæpe edunt?

RESP. Id mirum nobis esse non debet. Audivimus enim dicentem Dominum, multos illa die dicturos : « Domine, nonne in nomine tuo dæmonia eiecimus et virtutes multas fecimus? » ipsumque ad eos responsurum : « Amen dico vobis, nunquam novi vos : discedite a me, qui operamini iniquitatem ». Sæpe enim non vita edentis miracula, sanitatem operatur, sed fides hominis qui ad ipsum accedit : scriptum siquidem est, « Fides tua te salvum fecit ». Id etiam intelligendum est, sæpe nonnullos pravæ fidei multos exercitationis labores Deo obtulisse, quorum mercedem in præsentī sæculo gratiam sanitatum et prædictionum perceperunt ; ut nimirum in futuro sæculo audiant : Recepistis bona vestra et labores vestros, nunc vero nihil vobis amplius debitum est.

QUEST. CXII. Si accidat ut homo die festo sit in regione, in qua non reperitur communio Ecclesiæ catholicæ, quid propter festum ipsi agendum est? Num cum hæreticis communicabit, an manebit absque communione?

RESP. Si magnum et grave est periculum, propriam uxorem scortari, et cum alio rem habere, si vir sit in peregrina regione : quanto majus est periculum rectam fidem prodere propter communionem cum hæreticis habitam? Quemadmodum ergo qui suas merces cupiunt vendere, quandiu in externa morantur regione, accipere recusant pro regio numismate, externum numisma : ita et de Christi communione censendum est. Nam Paulus hisce verbis, « Unus Dominus, et una fides, et unum baptisma », clare significat unam et solam in mundo sinceram esse fidem, quam sancta et sola tenet catholica et apostolica Ecclesia : unum item esse baptisma, quo peccata purgantur et expiantur : unum denique Dominum, Patrem et

⁴⁶ Deut. xxiii, 22. ⁴⁷ Matth. vii, 22. ⁴⁸ Marc. x, 52. ⁴⁹ Ephes. iv, 5.

(48) Palat. 2, καὶ δυνάμει ψεύδους, ὄηλον, ὅτι καὶ νεκρ. Quæstio 110, 111, 112, 113, 114, 115 et 116, absunt a Palat. 2.

(42) Reg. 1, καὶ ἐρεῖ αὐτοῖς. Editi, καὶ λέγω.

(50) Ἀ.Λ.η. Editi, ἄλλην. Reg. 2, ἄλλη.

(51) Ita Reg. 2. In editis vero, hic multa omituntur.

Filium et Spiritum sanctum esse. Qui ita non sentit, errat omnino.

Quæst. CXIII. Magna et celebris atque omnibus fere vulgata quæstio est, utrum dicendum sit terminum habere vitam hominis, necne (52). Nam si terminus est, quomodo David ait, « Ne reducas me in dimidio dierum meorum ⁷⁹ » Si vero nullus est terminus, quomodo rursus David ait, « Ecce mensurabiles posuisti dies meos ⁷⁹ » Rursus si terminus aliquis est, quid his verbis vult Salomon, « Ne sis crudelis, neque impie agas multum, ne moriaris in tempore non tuo ⁷⁹ » Si igitur potest quis mori in tempore non suo, quomodo quibusdam placet dicere mortem hominibus induci, cum impleti fuerint vitæ termini? Quomodo similiter et Ezechie **242** et Ninivitis vitam Deus petentibus prorogavit?

Ræsp. Fons ille sapientiæ magnumque vas cognitionis Paulus apostolus hæc ad Corinthios scribit: « Qui enim indigne manducat panem et bibit sanguinem Domini, iudicium sibi manducat et bibit: ideoque inter vos multi infirmi et imbecilles et dormiunt multi ⁷⁹. » Attendite diligenter. Quia vos, inquit, indigne ad communionem acceditis, idcirco morimini multi; atque adeo si digne communicasset, tunc non fuissent morituri. Quid jam ergo amplius terminum vitæ quærimus, quem nobis multi objiciunt? Rursus ad Eliphaz Themanitem dixit Deus: « Peccasti tu, et duo amici tui, et sine Job servo meo vos interemissem ⁷⁹. » Itaque propter Job virtutem Deo acceptam non sunt mortui, non autem quod non absolutus esset terminus vitæ ipsorum. Sin autem, ut quibusdam videtur, præfixi sunt et definiti dies hominis, nemo jam in peccatis moriturus ad sanctos viros accederet, ut vitam et conversionem sibi a Deo peteret: nemo Deum pro liberorum vita rogaret. Quippe terminus, terminus est, nihilque secundum illos illi potest addi. Cur ergo Scriptura præcipit, « Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus ⁷⁹ » Itaque terminus vitæ hominis, est voluntas Dei, qui dies addit cui voluerit, aufert vero a quo auferri libuerit, omnia ad uniuscujusque utilitatem agens. Ac quemadmodum gregis dominus, cum voluerit, mittit et accersit quas voluerit oves; ita et Deus se erga homines gerit, tuncque mors homini advenit, cum terminus ejus vitæ completus fuerit. Nam, ut antea dictum est, terminus uniuscujusque vitæ est jussus et voluntas Dei.

Quæst. CXIV. Quidam existimant corruptorum corporum resurrectionem impossibile omnino esse. Quomodo enim, inquit, aut undenam resurget caro, quam sæpe naufragio sub-

⁷⁹ Psal. ci, 25. ⁷⁹ Psal. xxxviii, 6. ⁷⁹ Eccle. ⁷⁹ Exod. xx, 12.

(52) Hæc expressa sunt ex *Apologia de Fuga*. tom. I.

(53) Ita scripta recte. In editis vero μή

Α τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὑπάρχει. Καὶ ὁ μὴ οὕτω φρονῶν πεπλάνηται.

Ἐρώτ. ριγ'. Τὸ μέγα καὶ πολυθρύλλητον, καὶ σχεδὸν παρὰ πάντων ζητούμενον ὄρον θέλομεν λέγειν ἔχειν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν, ἢ οὐ (52); Εἰ μὲν γὰρ ὄρος ἐστὶ, πῶς φησὶν ὁ Δαβὶδ τῷ Θεῷ· « Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέραις ἡμερῶν μου; » εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὄρος, πῶς πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Ἰδοὺ παλαιστάς ἐβουλόμην τὰς ἡμέρας μου. » Εἰ δὲ πάλιν ὄρος ἐστὶ, πῶς ὁ Σολομὼν φησὶ· « Μὴ γίνου σκληρὸς, μηδὲ ἀσεβὴς ἐπὶ πολὺ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου. » Εἰ οὖν ἔστιν ἐν οὐ καιρῷ ἀποθάνειν, πῶς τισὶν ἐδοξε λέγειν, ὅτι θάνατος ἐπάγονται, τῶν ὄρων τῆς ζωῆς πληρωθέντων; Πῶς δὲ καὶ τῷ Ἐζεκιᾷ καὶ τοῖς Νινευίταις ζωὴν ὁ Θεὸς αἰτησαμένοις προσέθηκεν;

Ἀπόκ. Ἡ τῆς σοφίας πηγὴ, τὸ μέγα δοχεῖον τῆς γνώσεως, Παῦλος ὁ ἀπόστολος, πρὸς Κορινθίους γράφων φησὶν· « Ὁ γὰρ ἀναξίως ἐσθίων τὸν ἄρτον καὶ πίνων τὸ αἶμα τοῦ Κυρίου, κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει· καὶ διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοὶ καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας. Διὰ τὸ ἀναξίως ὑμᾶς μεταλαμβάνειν, φησὶν, ἀποθνήσχετε οἱ πολλοί. Ὅστε εἰ ἀξίως μεταλαμβάνον, οὐκ ἂν ἀπέθνησκον τότε. Καὶ τοῦ λοιποῦ ζητούμεν τὸν ὄρον τῆς ζωῆς τὸν παρὰ πολλοῖς ἡμῖν προβαλλόμενον; Πάλιν πρὸς τὸν Ἐλιφᾶζ τὸν Θεμανίτην φησὶν ὁ Θεός· « Ἡμαρτες σὺ καὶ οἱ δύο φίλοι σου, καὶ εἰ μὴ διὰ τὸ ἰδὼν τὸν θεράποντά μου, ἐξωλόθρευσα ἂν ὑμᾶς. » Ὅστε διὰ τὴν τοῦ ἰδὼν πρὸς θεὸν ἀρετὴν οὐκ ἀπέθανον, καὶ οὐ διὰ τὸ μὴ πληρωθῆναι (53) τὸν ὄρον τῆς ζωῆς αὐτῶν. Εἰ δὲ, ὡς τισὶ δοκεῖ, πεπηγμένοι εἰσὶ καὶ ὠρισμένοι αἱ ἡμέραι τοῦ ἀνθρώπου, μηδεὶς λοιπὸν ἐν ἀνομίαις μέλλων τελευτᾶν ἀγίοις ἀνδράσι προσδράμῃ ζωὴν καὶ ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ἐκ Θεοῦ αἰτήσασθαι· μηδεὶς περὶ ζωῆς τῶν ἑαυτοῦ τέκνων τὸν θεὸν δυσωπῆσθαι. Ὁ γὰρ ὄρος, ὄρος ἐστὶ, καὶ προσθήκην ἀδύνατον κατ' αὐτοὺς γενέσθαι. Καὶ πῶς φησὶν ἡ Γραφή, « Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ὅπως ἔσῃ πολυχρόνιος; » ὄρος τοίνυν ἐστὶ τῆ ζωῆς (54) τοῦ ἀνθρώπου ἢ βουλή τοῦ Θεοῦ, καὶ ὥσπερ βούλεται, προστίθεται, καὶ ἐνθα σκοπῆσθαι, ὑφελείται, πάντα ποιῶν πρὸς τὸ ἐκάστου συμφέρον. Καὶ ὥσπερ ὁ δεσπότης τῆς ποιμνῆς, ὅτε βουληθῆ, ἀποστέλλει καὶ φέρει, οἷα βούλεται, πρόβατα· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ποιεῖ, καὶ τότε ἐπάγεται ὁ θάνατος τῷ ἀνθρώπῳ, τοῦ ὄρου, ἡγρὸν τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς αὐτοῦ, πληρωθέντος. Ὅρος τοιγαροῦν, ὡς προλέλεκται, τῆς ἐκάστου ζωῆς ἐστὶν ἡ κέλευσις καὶ ἡ βουλή τοῦ Θεοῦ.

Ἐρώτ. ριδ'. Ἀμήχανόν τι πρᾶγμα τοῖς πολλοῖς καὶ ἀδύνατον νομίζεται τῶν καταφθαρέντων σωμάτων ἡ ἀνάστασις. Πῶς γὰρ, φησὶν, ἢ πῶθεν ἀναστήσεται ἡ σὰρξ, ἢν πολλάκις ναυαγήσασαν ἔφαγον χί-

vii, 17. ⁷⁹ I Cor. xi, 29, 30.] ⁷⁹ Job xlii, 7. δεest (54) Reg. τῆς ζωῆς. Infra, idem, καὶ ἐνθα_κελεύεται ὑφαιρέτται.

λοιοι ιχθύες (55) και πάντα τοὺς χιλίους ιχθύας χιλιοι ἄνδρες, και τοὺς χιλίους ἄνδρας χιλιοι λέοντες;

A mersam devorarint mille pisces, quos rursus mille pisces comederint mille homines, qui mille homines postea a mille leonibus fuerint devorati?

Ἀπόκ. Ὁμολογεῖτε, ὦ ἀνόητοι, παντοδύναμον εἶναι τὴν τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ οὐσίαν; Πάντως ἐρεῖτε, ὅτι καί. Ὡστε μάθετε ἀκριβῶς, ὦ ἄφρονες, ὅτι περὶ ὃ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρενέγκας Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, αὐτὸς ἀρρήτως τινὲ λόγῳ και ἀναπλάσαι αὐτὸν δύναται. Τί γάρ ἐστιν, εἰπέ μοι, εὐκοπώτερον τῷ κεραμεῖ, τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγεῖν τὸ σκεῦος, ἢ τὸ συντριβῆν πάλιν ἀνακαινίσαι; Πρόδηλον ὅτι τὸ ἀναπλάσαι τὸ γενόμενον ἦδη, κἄν εἰς πολλὰ μέρη διεσκορπίσθῃ (56). Ἴνα δὲ και φυσικῇ τινὲ ἀκολουθίᾳ χρῆσθωμαι, και ὑπόδειγματι, ὡσπερ παντὸς τοῦ ἐπὶ γῆς πυρὸς και τῆς θερμῆς πηγῆς και ρίζα ὃ ἥλιος ὑπάρχει, και σθεννυμένης μὲν καμίνου, εὐδῆλον ὅτι ἡ θερμὴ αὐτῆς πρὸς τὸν ἥλιον ἀοράτως ἀνέδραμε· και πάλιν ἀπτομένης αὐτῆς ἐκ τοῦ ἥλιου, δῆλον ὅτι τὸ πῦρ παραγίνεται, τὸ ἐξ αὐτῆς ἀναχωρήσαν· οὕτω και ἐπὶ τῶν καταφθειρομένων σωμάτων ἀνθρωπίνων και διαλυομένων μοι νόησον, ὅτι περὶ εἰς ὅσας ἂν θηρίων, ἢ ἰχθύων, ἢ ὀρνέων γαστέρας διαμερισθῆ ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὰ τέσσαρα πάντως στοιχεῖα ἀναλύεται, και ἀπέρχεται, ἐξ ὧν και συνέστηκε κατὰ τὸ τοῦ ἥλιου ὑπόδειγμα. Καί εἰς μὲν τὰ ὕδατα ἀπέρχεται τὸ ὑγρὸν· εἰς δὲ τὸν ἀέρα τὸ ψυχρὸν (57)· εἰς δὲ τὸ πῦρ πρόδηλον τὸ θερμὸν· εἰς δὲ τὴν γῆν λοιπὸν τὸ ξηρὸν. Τῷ οὖν καιρῷ τῆς ἀναστάσεως κελεύσει Θεοῦ ἀοράτως ἀποδίδωσιν ἕκαστον τῶν στοιχείων, ὡσπερ ἔλαβεν ἀποθανόντος τοῦ ἀνθρώπου (58), και προστρέχει ἡ ψυχὴ και ἀνίσταται ὁ ἄνθρωπος, ὡς οἶδε μόνος ὁ πλάσας τὸν ἄνθρωπον, σπαρεῖς μὲν εἰς γῆν φθορᾶ. Ἐγειρόμενος δὲ ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ὅθεν και Σαμαρείτας ἐντεῦθεν δυνάμεθα ἐλέγχει, ὅτι τοῦτο τὸ σῶμα ἀνίσταται, ἐκ τοῦ και αὐτοῦ ὡσπερ τινὰ κόκκον ἐπὶ γῆς κατακρύπτειν τὰ σῶματα. Τοῦτου γάρ χάριν ὁ Θεὸς και ἀπ' ἀρχῆς διὰ τῶν πατέρων ἐνομοθέτησε σκάπτοντας ἡμᾶς κατακρύπτειν τὰ θεινῶτα σῶματα, ὅπως και ἄκων ὁ ἄνθρωπος ὁμολογῆ τὴν ἀνάστασιν. Πᾶν γάρ τὸ ἐν τῇ γῆ ὑφ' ἡμῶν χωννύμενον, εὐδῆλον ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως κρύπτεται. Εἰ δὲ οὐκ ἐστι νεκρῶν ἀνάστασις, καθὼς αἱρετικοὶ λέγουσιν, ἄδικος λοιπὸν ὁ Θεὸς εὐρεθήσεται, πολλοὺς μὲν δικαίους ἐνταῦθα τάλαιπωρῆσαι και ἀναιρεθῆναι κακῶς συγχωρήσας, πολλοὺς δὲ ἀσεβεῖς και ἀμαρτωλοὺς εὐζωίαν και εὐτεχνίαν και εὐπραγίαν δωρησάμενος. Ἀλλὰ μὴ πλανήσθωσαν Σαμαρειτῶν παῖδες (59)· ἔσται γάρ ποτε ἀναστάσεως και κρίσεως καιρὸς, ὅπως και οἱ ἐνταῦθα κακοπαθήσαντες εὐσεβεῖς στεφανωθῶσι, και οἱ πάλιν εὐμερήσαντες ἀσεβεῖς τῷ αἰωνίῳ πυρὶ εἰς αἰῶνας ἀκίων καταδικασθῶσι, κατὰ τὸ δικαίον κρίμα τοῦ Θεοῦ.

Ἐρωτ. ρι'. Ποῦ ὑπάγουσι τὰ τελευτῶντα πι-

RESP. Num fatemini, o Insani, omnipotentem esse Dei opificis essentiam? Omnino concedetis. Itaque discite, o insipientes, Deum qui hominem e nihilo fecit ut esset, ipsum ineffabili quadam ratione reficere posse. Quid enim, amabo, facilius est figulo, vas ex nihilo facere ut sit, an contritum rursus reficere? Certe facilius est vas jam factum, licet in multas partes dispersum, reficere. Ut autem naturali aliquo ordine et exemplo utar, quemadmodum ignis et calor, qui in terra est, fons et radix est sol, constatque extincti camini calorem ad solem invisibiliter reverti, eoque rursus accenso, ignem qui recesserat, ex sole rursus redire: ita et in corruptis dissolutisque hominum corporibus intellige: in quorumvis animalium, piscium vel avium ventres dispersus sit homo, tamen in quatuor omnino elementa, ex quibus et constat dissolvi et abire, juxta allatum solis exemplum; ita ut quod humidum est, in aquas abeat: quod frigidum, in aerem; quod calidum, in ignem; denique quod siccum est, in terram. Itaque resurrectionis tempore, Deo imperante, singula elementa invisibiliter reddent quidquid ex humanis corporibus acceperint, accurretque anima, atque ita resurget homo, prout solus ipse novit qui formavit hominem, seminatum quidem in terra in corruptione, resurgentem vero in incorruptione. Quapropter hinc quoque possumus convincere Samaritas, quod hoc **243** corpus resurgat, ex eo quod ipsi corpora, veluti quoddam granum, in terra abscondant. Hujus enim rei gratia Deus initio per nostros patres lege sancivit, ut mortua corpora terra effossa abderemus, ut vel invitus homo resurrectionem fateatur. Quidquid enim terra obruimus, in spem resurrectionis contegimus. Sed si nulla est mortuorum resurrectio, ut volunt hæretici, certe injustus Deus reperietur, quippe qui multos justos hic ærumnas pati et e medio tolli sinat, multis autem impiis et peccatoribus felicem vitam, liberorum copiam, et prosperam fortunam concedat. Verum ne decipiantur Samaritæ: erit enim aliquando resurrectionis et judicii tempus, ut et pii qui hic mala perpessi sunt, coronis donentur; qui autem fortunati fuerint impii, æterno igne in sæcula sæculorum damnentur, juxta justum Dei judicium.

QUÆST. CXV. Quo vadunt morientes fideles in-

(55) Ita Reg. 2, recte. Editi vero, χιλιοι ιχθύας, omissis intermediis.

(56) Ita Reg. 2. Editi vero, και εἰς πολλὰ μέρη σκορπισθῆν.

(57) Sic mss. In editis hæc desunt, εἰς δὲ τὸν ἀέρα τὸ ψυχρὸν.

(58) Sic Reg. 2. Editi, τοῦ σώματος.

(59) Reg. 2, οἱ Σαμαρείται και οἱ αὐτῶν παῖδες.

fantes? Ad p̄namne, an in regnum? Quo vero A
eunt infidelium infantes? Quo item in loco collocan-
tur morientes fidelium infantes, num cum infide-
libus, an vero cum fidelibus?

RESP. CUM Dominus dicat: « Sinite parvulos
venire ad me: talium enim est regnum celo-
rum⁷⁶; » cum item dicat Apostolus: « Nunc autem
liberi vestri sancti sunt⁷⁷, » constat ut immaculatos
et fideles in regnum cœlorum ingredi baptizatos
fidelium infantes. Qui autem baptizati non sunt,
ut et infideles, neque in regnum ingrediuntur, nec
rursus in supplicium: namque peccatum non ege-
runt.

QUEST. CXVI. An omnes hæretici in perditionem
abunt, necne?

RESP. Est hæresis, et hæresis: est item judi-
cium, et iudicium. Alia est enim perditio Mani-
chæorum, Montanistarum, Simonianorum, Ariano-
rum, et Pneumatomachorum, aliorumque id genus
detestandorum hæreticorum. Aliud rursus judi-
cium est eorum qui aiunt Dominum nostrum et
Deum Jesum Christum corpus incorruptum ex san-
cta Deipara accepisse. Veruntamen qui in paucis
infidelis est, et in multis est infidelis. Nec id tan-
tum, sed etiam in una eademque hæresi multa et
varia sunt iudicia. Siquidem aliud est peccatum
episcopi populum in errorem inducentis; aliud iud-
icium clerici qui possit orthodoxam fidem discere;
aliud autem iudicium clerici qui discere non possit.
Aliud item ejus qui veritatem anathematizat, no-
bisque adversatur; aliud iterum ejus qui sciens
errat; aliud ejus qui ob ignorantiam. Denique mu-
lieris iudicium, aliis omnibus est levius. Quæ
omnia solus accurate novit Deus, qui orbem ter-
rarum in justitia iudicaturus est⁷⁸.

QUEST. CXVII. Licetne magistratibus munera
accipere, eaque in pauperes insumere?

RESP. Si qui post accepta beneficia, copiam re-
rum habent, sponteque dona magistratibus offerunt,
iis, inquam, a quibus beneficium acceperunt; forte
qui munera suscipient, non grave subibunt judi-
cium, si nempe ea distribuerint pauperibus. Quæ
autem ab agricolis et fabris oppressis opemque
implorantibus dona acceperint, ignem et supplicium
sibi ipsi comparabunt, licet ipsa in sexcentis bene-
ficiis conferendis insumant, quemadmodum ait
Scriptura: « Ignis devorabit domos eorum qui
munera accipiunt⁷⁹. »

QUEST. CXVIII. Si quis vir sanctus miserit cas-
tigationem aliquam, aut poenam, vel dæmonem,
aut mortem vel aliam aliquam castigationem in
domum vel substantiam hominis, aut in ejus libe-
ros, potestne homo ille ad alium sanctum confu-
gere, atque ita sententiam evitare, quam Dei ser-
vus ad eum miserat?

⁷⁶ Matth. xix, 14. ⁷⁷ I Cor. vii, 14. ⁷⁸ Psal. xcvi, 9. ⁷⁹ Job xv, 34.

(60) Ita Reg. 2. In editis, πιστά, deest.

(61) Ita mss. In editis, γάρ, deest.

(62) Ita mss. In editis vero καὶ Ἀρειανῶν, καὶ

στὰ (60) νήπια; εἰς κόλασιν, ἢ εἰς βασιλείαν; Καὶ
ποῦ τὰ τῶν ἀπίστων νήπια; Καὶ ποῦ τὰ τῶν πιστῶν
ἀβάπτιστα ἀποθνήσκοντα τάττονται, μετὰ τῶν πι-
στῶν, ἢ ἀπίστων;

Ἄπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος: « Ἄφετε τὰ παιδία
ἔρχεσθαι πρὸς μέ· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασι-
λεία τῶν οὐρανῶν· » καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου
φάσκοντος: « Νῦν δὲ τὰ τέκνα ὑμῶν ἅγια ἐστί· »
πρόδηλον ὅτι ὡς ἀσιπτα καὶ πιστὰ εἰς τὴν βασιλείαν
εἰσέρχονται τὰ τῶν πιστῶν βεβαπτισμένα νήπια· τὰ
δὲ ἀβάπτιστα καὶ τὰ ἐθνικὰ οὔτε εἰς βασιλείαν εἰσέρ-
χονται· ἀλλ' οὔτε πάλιν εἰς κόλασιν· ἁμαρτίαν γὰρ
(61) οὐκ ἔπραξαν.

Ἐρώτ. ρις'. Ἄρα πάντες οἱ αἰρετικοὶ εἰς ἀπώ-
λειαν ἀπέρχονται, ἢ οὐ;

B Ἄπόκ. Ἔστιν αἵρεσις καὶ αἵρεσις· καὶ ἐστὶ κρίμα
καὶ κρίμα. Ἄλλη γὰρ ἀπώλεια τῶν Μανιχαίων καὶ
τῶν Μοντανῶν, καὶ Σιμωνιανῶν, καὶ Ἀρειανῶν, καὶ
Πνευματομάχων (62), καὶ τῶν τοιούτων θεοκαταρά-
των αἰρετικῶν· καὶ ἄλλο πάλιν τῶν λεγόντων ἄφθαρ-
τον σῶμα ἀναλαθεῖν ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου τὸν Κύ-
ριον ἡμῶν καὶ Θεὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Πλὴν ὁ ἐν ὀλίγῳ
ἄπιστος καὶ ἐν πολλῷ ἄπιστός ἐστιν. Οὐ μόνον δὲ
τοῦτο· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μιᾷ αἰρέσει πολλὰ καὶ
διάφορα ὑπάρχουσι κρίματα. Ἄλλη γὰρ ἡ ἁμαρτία
τοῦ ἐπισκόπου τοῦ πλανῶντος τὸν λαόν, καὶ ἄλλο
κρίμα τοῦ κληρικῶ τοῦ δυναμένου μαθεῖν τὴν ὀρθό-
δοξον πίστιν· καὶ ἄλλο πάλιν τοῦ μὴ δυναμένου, καὶ
ἄλλο τοῦ ἀναθεματίζοντος τὴν ἀληθεῖαν καὶ ἀντιμα-
χομένου ἡμῖν· καὶ ἄλλο τοῦ ἐν γνώσει σφαλλομέ-
νου, καὶ ἄλλο τοῦ ἐν ἀγνοίᾳ· καὶ ἄλλο πάλιν τὸ πάν-
των κουφότερον τὸ τῆς γυναίκος. Ἄπερ ἅπαντα γι-
νώσκει ἀκριβῶς ὁ μέλλων κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν
δικαιοσύνῃ.

Ἐρώτ. ρις'. Εἰ ἐξὼν ἄρα τοῖς ἄρχουσι δῶρα δέχε-
σθαι, καὶ ταῦτα εἰς πτωχοῦς ἀναλίσκεν;

Ἄπόκ. Εἰ μὲν τινες εὐεργετηθέντες ἐν εὐπορίᾳ
τυγχάνουσι, καὶ ἐκουσίως αὐτοῖς ταῦτα προσφέρου-
σι, λέγω δὴ τοῖς εὐεργετήσασιν· ἴσως οὐ πολλὸν κρίμα
ἔχουσιν οἱ δεχόμενοι· δῆλον ὅτι, ἐὰν εἰς πτωχοῦς
αὐτὰ διανείμωσιν. Ἐπεὶ ὅσα ἐκ γεωπόνων ἢ χειροτε-
χνῶν δέξονται δῶρα, καταπονουμένων καὶ ἀντιληψὶν
ζητούντων, πῦρ καὶ κόλασιν ἑαυτοῖς συνάγουσι, καὶ
εἰς μυρίας εὐπορίας (63) αὐτὰ διαδώσουσι, καθὼς φη-
σιν ἡ Γραφή, ὅτι: « Πῦρ καταφάγεται οἴκους δωρο-
δεκτῶν. »

Ἐρώτ. ριη'. Ἐὰν ἀνὴρ ἅγιος ἀποστείλῃ παι-
δεῖαν, ἢ τιμωρίαν, ἢ δαίμονα, ἢ θάνατον, ἢ ἄλλην
τινὰ παιδεῦσιν εἰς οἶκον, ἢ οὐσίαν ἀνθρώπου, ἢ εἰς
τέκνα· ἄρα δύναται ὁ ἀνθρώπος ἐκεῖνος παρακαλέ-
σας ἕτερον ἅγιον ἐκφυγεῖν τὴν ἀπόφασιν, ἣν (64)
ἀπέστειλεν αὐτῷ ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ;

Πνευματομάχων.

(63) Sic mss. Editi vero, εὐσεβείας.

(64) Sic mss. Editi vero, τῆς ἀποφάσεως ἧς.

Ἄποκ. Ἐὰν ἀνὴρ ἅγιός ἐστιν ὁ τὴν τιμωρίαν ἀν- A
θρώπων ἀποστείλας, εὐδηλον ὅτι βουλῆ (65) Θεοῦ τοῦτο
πεποίηκε. Καὶ τίς ἔσται λοιπὸν ὁ τὴν βουλὴν τοῦ
Θεοῦ ἀναλῦσαι δυνάμενος; Πλὴν οὔτε αὐτοὶ οἱ ὄγιοι
ἀλλήλοις ποτὲ ἀντιπολεμοῦσι γινώσκοντες τὸν τῆς
ἀγάπης τοῦ πνεύματος σύνδεσμον, καὶ ὅτι οὐκ εἰσα-
κούσεται Κύριος ἀγίου, τοῦ δι' εὐχῆς ἀναλῦσαι βου-
λομένου ἄλλου ἀγίου εὐχὴν. Οὔτε γὰρ πρέπον Θεῷ
τοῦτο, ἕνα μὲν θλίβει, ἕνα δὲ ἀναπαύσαι ἑαυτοῦ θε-
ράποντα. Ὅθεν τὸν ἐν Κορίνθῳ πορνεύσαντα Παῦλος
ὁ δῆσας αὐτὸς καὶ ἔλυσε· καὶ τὸν οὐρανὸν ἐν τῇ Πα-
λαιᾷ πρὸς ἀβροχίαν Ἠλίαν ἔδησε, καὶ Ἠλίαν πάλιν
ἔλυσε, καίπερ ἔχοντος τότε τοῦ Θεοῦ ἐπτακχιλοῦς
ἀγίους, ὅτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. Καὶ πάλ-
ιν, οὐβρισθέντος τοῦ Ἰώβ ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ φίλων,
αὐτὸν πεποίηκεν ὁ Θεὸς συγχωρησάμενος αὐτοῖς τὸ ἀμάρ-
τημα, λέγων αὐτοῖς, ὅτι « Πορεύεσθε πρὸς τὸν θε-
ράποντά μου Ἰώβ, καὶ προσεύξεται περὶ ὑμῶν. »
Καὶ ὡς περ ἐπὶ τῶν ἀγίων ἀγγέλων οὐκ ἀντιπράτ-
τει ἕτερος ἐτέρῳ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων νοήσω-
μεν.

Ἐρώτ. ριθ'. Πόθεν τινὲς φύσει ἀδιάστως ὑπάρ-
χουσιν ἐλεήμονες· τινὲς δὲ πάλιν φυσικῶς εἰσιν ὤμοι
τε καὶ ἀσπλαγχοὶ εἰς μετάδοσιν;

Ἄποκ. Οὐδεὶς ὑπὸ Θεοῦ ἀνθρώπος γέγονε φύσει
ἀσυμπαθὴς καὶ ἀσπλαγχοῦς· φύσει δὲ μάλλον ὁ Θεὸς
τὸ φιλάλληλον εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου οὐσίαν ἔθηκεν·
οὐκ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ
τῶν ἀλόγων καὶ πετεινῶν. Ὅθεν πολλάκις καὶ ἐξ ἀλ-
λῆλων χωριζόμενα, στυγνάζουσι, καὶ βοῶσι, καὶ νη-
στεύουσι· τινὰ δὲ καὶ δακρύουσι. Κορωνῶν δὲ γένος,
καὶ βρώμα εὐρούσαι, εὐθέως ἀλλήλας τῇ φωνῇ κρά-
ζουσι πρὸς μετάληψιν. Καὶ πῶς λοιπὸν, εἰπέ μοι,
οὐ μέλλουσι πολλὰ καὶ τῶν ἀλόγων ἡμᾶς κατακρίνειν,
τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ κτισθέντας, οὐ μόνον διὰ τὴν
ἀσπλαγχνίαν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀγνοίαν (66)
καὶ ἀκολασίαν, ἣν ἔχομεν; Ἐκεῖνα γὰρ οὐ μόνον ἄρ-
σεν ἄρσενος εἰς συνουσίαν οὐχ ἄπτεται, ἀλλὰ καὶ αὐ-
τῆς τῆς θηλείας πρὸς ὀλίγας καὶ μόνον ἡμέρας ἐφίε-
ται· τινὰ δὲ καὶ χηρεύουσι. Πλεονεξίαν οὐκ οἶδε,
λοιδορίαν οὐ μετέρχεται. Τὸ δὲ χαλεπώτερον, ὅτι
περ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενόμενοι, καὶ
ἄρχειν ἀλόγων τεταγμένοι, παρασυνεβλήθημεν τοῖς
κτῆνες τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὁμοιωθημεν αὐτοῖς.

Ἐρώτ. ρκ'. Ποῖαι πλεῖστον πάντων ἀρεταὶ τοῖς ἄρ-
χοσι πρέπουσιν τε καὶ ἀρμόζουσιν;

Ἄποκ. (67) Προηγούμενως τὸ συμπαθητικὸν καὶ
φιλόανθρωπον, τὰ καὶ Θεῷ ὑπάρχοντα· εἶτα τὸ ἀμνη-
σίκακον καὶ ἀόργητον, καὶ ἀπροσωπώληπτον, καὶ
ἀδωροδόχρον, καὶ πρὸ πάντων τὸ μὴ εὐχερώς, μὴ δὲ

⁶⁶ Job XLII, 8. ⁶⁷ Psal. XLVIII, 15.

(65) Reg. 2, βουλῆσι. A Palatino 2, et a veteribus Latinis editis absunt quæst. 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134 et 135.

(66) Ἄγνοιαν deest in Reg. 2. Infra, idem post

Resp. Si vir sanctus est qui supplicium ho-
mini 244 immisit, manifestum est Dei voluntate
id fecisse: Quis ergo possit Dei voluntatem irritam
facere? Verum nec ipsi sancti sibi invicem adver-
santur cum non ignorent vinculum charitatis spi-
ritus, neque a Domino exauditum iri quemquam
sanctum, qui sua oratione velit alius sancti irritam
reddere orationem. Nec enim Deo convenit, suo-
rum servorum unum affligere, alium vero recreare.
Hinc Corinthium illum fornicatorem idem solvit
Paulus ipse qui et vinxerat: itemque Elias in Ve-
teri Testamento cælum ne plueret ligavit; idem-
que postea solvit, quamvis tunc Deus septem san-
ctorum millia haberet, qui genua non flexerant
idolo Baal. Item cum Job ab amicis injuria fuisset
B affectus, voluit Deus ipsum illis condonare id pec-
cati, unde eis ait: « Ite ad servum meum Job, et
orabit pro vobis⁶⁶. » Denique ut inter angelos,
nullus alteri repugnat: idem similiter de sanctis
est sentiendum.

QUEST. CXIX. Unde quidam natura sunt invito
et repugnanter misericordes: quidam item natu-
raliter crudeles immitesque, nec facile aliis quid
impertiunt?

Resp. Nemo homo a Deo factus est natura in-
immitis et immisericors; quin potius mutuum amo-
rem Deus hominum naturæ indidit, nec tantum
hominum naturæ, sed etiam irrationalium et volu-
crum. Inde sæpe ab invicem separatæ animantes
congemunt, clamant et jejunt, quædam etiam
lacrymantur. Cornicum autem genus, cibo invento,
statim invicem voce clamant ut omnes ejus sint
participes. Annon ergo multa etiam irrationalia
nos, qui ad Dei imaginem conditi sumus, con-
demnatura sunt non solum quod immisericordes
simus, verum etiam nostram ob ignorantiam et
incontinentiam? Illa enim non solum mas cum
mare non commiscuntur, sed ad paucos duntaxat
dies feminam appetunt. Quædam etiam viduitatem
servant. Avaritiam autem non norunt. At quod
gravius est, nos qui ad imaginem et similitudinem
Dei facti sumus, et ad imperandum irrationalibus
constituti, comparati sumus jumentis insipienti-
bus, et similes facti sumus illis⁶⁷.

QUEST. CXX. Quæ ex omnibus virtutibus potis-
simum principibus conveniunt et consentaneæ
sunt?

Resp. Præcipue commiseratio et humanitas,
quæ et Deo insunt. Deinde injuriarum oblivisci,
non moveri iracundia, personas non accipere, nec
muneribus corrumpi, sed in primis non facile ne-

ἡμέρας ἐφίεται addit, τινὰ δὲ καὶ χηρεύουσι, quæ
desunt in editis.

(67) Hanc Resp. in prius ed. valde mutilam ex
mss. Reg. restituimus.

quæ absque examine calumniis et convictiis fidem habere. Quod enim aliorum sermonibus credant multi, cædes injustas perpetrarunt, necnon quod immisericordes fuerint, meminerintque injuriarum, et donis corrumpentur. Ille igitur princeps acceptus Deo est, qui nihil hujusmodi vitiorum habet.

QUÆST. CXXI. Unde videmus malos nonnullos et indignos ad summum sacerdotium promoveri, potestatem in populum consequi multaque absurda committere?

RESP. Non quod ipsi digni sint hujusmodi potestate, illis populi gubernationem committit Deus: sed quia perversus est populus, tales ipsis Deus dat summos sacerdotes et principes. « Dabo enim vobis, » inquit Deus, « principes secundum cor vestrum⁸². »

QUÆST. CXXII. Undenam cogniturus est, qui a Deo aliquid postulat, acceptam fuisse ejus orationem?

RESP. Paucis id quidem et piis viris fit manifestum, quorum cor intelligibiliter hac de re, persuadetur.

QUÆST. CXXIII. Mundum dicimus ex quatuor terminis constare, rursusque hominem ex quatuor elementis esse compositum: planum igitur est quod quatuor termini, id est, oriens et occidens, septentrio et meridies, quatuor generent elementa, nempe calidum et frigidum, humidum et siccum. Quærendum itaque 245 restat, quale elementum ex quali parte mundi oriatur?

RESP. Ut rerum natura testatur et docet, videmus calidum elementum ex oriente oriri, idque testantur Indorum, qui cæteris omnibus magis ad orientem accedunt, corpora quæ summus calor nigra efficit. Deus enim ab initio hominem nigrum non fecit. Hinc mortuorum cadavera, soli exposita, nigra fiunt, et uruntur. Unde multum et summum ob calorem multum vinum non valent bibere Æthiopes: sed eos vehemens fervor iracundos valde et acerbos reddit, necnon ad fornicandum procliviores. Quemadmodum autem hæc de oriente diximus, sic contraria de occidente dicemus. Hæc enim pars frigida est, frigidique elementi et noctis genitrix et effectrix. Hinc et ejus incolæ corpora habent aliis omnibus candidiora, multumque vinum facile bibunt. Restat igitur ut dicamus desertam meridiem, siccum elementi parentem esse, ut ejus incolæ Arabes argumento sunt, quorum scilicet corpora magis sicca et calida sunt, utpote quæ in terra minime humida existunt. Aquilo denique haud dubie frigidioris est temperamentis. Maria enim et flumina aquarumque multitudines humidum illud efficiunt elementum. His autem quæ diximus, non ab invicem separamus elementa: nam colligata sunt in qualibet creatura. Verum in quatuor his, quæ memoravimus, locis aliud alio magis

⁸² Jerem. III, 15.

(68) Sic mss. Editi vero, συνδεθέντα.

ἀνεξετάτως διαβολαῖς· καὶ λοιδοραῖς πείθεσθαι. Ἀπὸ γὰρ λογοπειθείας πολλοὺς ὄνους ἀδίκους ποιοῦσιν· ὡσαύτως καὶ ἐξ ἀπλαγχνίας ὁμοίως καὶ ἀπὸ μνησκακίας ἀπέχεσθαι καὶ ἀπὸ δωροδοκίας. Ἐκείνος τοίνυν ἐστὶν ἄρχων θεῷ εὐάρεστος, ὁ μηδὲν τῶν τοιούτων παθῶν κτώμενος.

Ἐρώτ. ρκα'. Πόθεν ὀρωμέν τινες πονηροὺς καὶ ἀναξίους εἰς ἀρχιερωσύνην, καὶ εἰς ἐξουσίαν λαοῦ προχειριζομένους, καὶ πολλὰ ἄτοπα κατεργαζομένους;

Ἀποκ. Οὐ διὰ τὸ αὐτοὺς εἶναι ἀξίους τῆς ἐξουσίας θεὸς αὐτοὺς προχειρίζεται εἰς τὴν ἐξουσιάζειν λαοῦ· ἀλλὰ διὰ τὸ εἶναι τὸν λαὸν πονηρὸν τοιοῦτους ἀρχιερεῖς καὶ ἄρχοντας παρέχει. « Δώσω γὰρ ὑμῖν, » φησὶν ὁ θεὸς, « ἄρχοντας κατὰ τὰς καρδίας ὑμῶν. »

Ἐρώτ. ρκβ'. Πόθεν ὀφείλει γινῶναι ὁ δυσωπῶν τὸν θεὸν περὶ αἰτήματος, ὅτι προσεδέχθη ἡ δέησις αὐτοῦ;

Ἀπόκ. Σπανίως τισὶ καὶ θεοσεβείν ἀνδράσιν τοῦτο κατάδηλον γίνεται, τῆς ἑαυτῶν καρδίας νοερώς πληροφορουμένης.

Ἐρώτ. ρκγ'. Ἐκ τεσσάρων περάτων λέγομεν τὸν κόσμον συνίστασθαι· καὶ πάλιν ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὸν ἄνθρωπον συγχέσθαι. Πρόδηλον οὖν ὅτι τέσσαρα πέρατα, τουτέστιν ἀνατολὴ καὶ δύσις, ἄρκτος τε καὶ μεσημβρία, τὰ τέσσαρα στοιχεῖα γενῶσιν, ἤγουν τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν, καὶ τὸ ὑγρὸν καὶ τὸ ξηρὸν. Ζητητέον λοιπὸν ποῖον στοιχεῖον, ἐκ ποίου μέρους τοῦ κόσμου τίκεται;

Ἀπόκ. Ὡς ἡ τῶν πραγμάτων φύσις μαρτυρεῖ καὶ διδάσκει, θεωροῦμεν, ὅτι τὸ μὲν θερμὸν στοιχεῖον ἐκ τῆς ἀνατολῆς τίκεται· καὶ μαρτυροῦσι τὰ πάσης τῆς γῆς ἀνατολικώτερα Ἰνδικὰ σώματα ὑπὸ τῆς ἄρκτος θερμῆς μέλανα γινόμενα. Ὁ θεὸς γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ἄνδρα μέλανα οὐκ ἐποίησε. Διὸ καὶ τὰ νεκρὰ σώματα, ἐν τῷ ἡλίῳ γινόμενα, μελανοῦνται καὶ καίονται. Ὅθεν ἐκ τῆς πολλῆς καὶ ἄρκτος θερμότητος πολὺν οἶνον οἱ Αἰθίοπες πίνειν οὐχ ὑποφέρουσιν· ὑπὸ δὲ τῆς ἄρκτος ζέσεως καὶ θυμώδεις εἰσὶ λίαν, καὶ κατάπικροι, ἀλλὰ καὶ πρὸς πορνείαν θερμότητος κινούμενοι. Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ταῦτα εἰρήκαμεν, οὕτως πάλιν τὰ ἐναντία ἐροῦμεν ἐπὶ τῆς δύσεως. Ψυχρὰ γὰρ αὕτη ὑπάρχει, καὶ τοῦ ψυχροῦ στοιχείου καὶ τῆς νυκτὸς γεννητικὴ καὶ ποιητικὴ· διὸ καὶ λευκώτερα πάσης τῆς γῆς τὰ τῆς δύσεως ὑπάρχουσι σώματα, καὶ οἶνον πολὺν πίνειν ὑπομένοντα. Λεῖπει λοιπὸν ἡμᾶς λέγειν τὴν ἐρημικὴν μεσημβρίαν μητέρα εἶναι τοῦ ξηροῦ στοιχείου, ὡς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ τῶν Ἀράβων σώματα ξηρότερα τυγχάνοντα, πλὴν καὶ θερμώτερα, ὡς ἐν γῇ ἀνύδρῳ γινόμενα. Ὁ δὲ βορρᾶς, εὐδὴλον ὅτι ψυχροτέρως ἐστὶ κράσεως. Αἱ γὰρ θάλασσαί καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ τὰ πλῆθη τῶν ὑδάτων τοῦ ὕγρου ἔχειν στοιχεῖον εἰσὶ ποιητικά. Ταῦτα δὲ εἴπαμεν, οὐκ ἀφορίζοντες τὰ στοιχεῖα ἀπ' ἀλλήλων· συνδέονται (68) γὰρ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει· ἄλλ.

ἑτι περ ἐν τοῖς τεσσαραῖς τόποις, οἷς εἰρήκαμεν, ἄ
πλεονάζει ἕτερον τοῦ ἑτέρου κατὰ τὴν προκειμένην
φυσιολογίαν.

Ἐρώτ. ρκδ'. Πῶς καὶ φαρμακοὶ τινες ἐκδιώκουσιν
ἐξ ἀνθρώπων δαίμονας;

Ἀπόκ. Τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις Εὐαγγελίοις
λέγοντος, ὅτι « Εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει,
ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐχ ἴσταται: » εὐδηλον, ὅτι δαίμονα
φαρμακῆς οὐ διώκει, ἀλλ' ὁ δαίμων ὁ ἐν τῷ δαιμονι-
ζομένῳ ἀνθρώπῳ οἰκῶν ἐκουσίως ὑποχωρεῖ πρὸς τὸ
ἀπατηθῆναι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἀντὶ τοῦ προστρέ-
χειν πρὸς Θεὸν, πείθει πρὸς τοὺς φαρμακοὺς τρέ-
χειν.

Ἐρώτ. ρκε'. Πῶς ἐπὶ τοσοῦτον ἰσχύει φαρμακῆς,
ὥστε καὶ εἰς ἀλόγου φύσιν μετενέγκαι τὸν ἀνθρω-
πον;

Ἀπόκ. Εἰ ἠδύνατο ἐξ ἀνθρώπου ζῶον ἀπεργάσα-
σθαι, πάντως ἰσχυσε καὶ ἐξ ἀλόγου ἀνθρώπου συστή-
σασθαι λογικόν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο· μὴ γένοιτο!
Ἄλλ' ὡσπερ οἱ λεγόμενοι Ψηφάδες, καὶ πάλιν αὐτὸς
ὁ Ἀντίχριστος ἐρχόμενος ἐν φαντασίᾳ πλανᾷ τοὺς
ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων χρυσίον αὐτοῖς πολλακίς
ἢ ἄργυρον ὑποδεικνύς· οὕτω καὶ οἱ λέγοντες ἐξ ἀν-
θρώπου ζῶον ποιεῖν τοὺς ὀρῶντας καὶ μόνον ἀπα-
τώσιν· ἐπεὶ τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενό-
μενον ἀνθρώπον κτήνος ποιῆσαι οὐ δύνανται.

Ἐρώτ. ρκς'. Ἄρα κρίμα κέκτηνται οἱ κλοπῆν
ὕπομόνοντες, καὶ εἰς τοὺς λεγομένους μάντις ὑπά-
γοντες;

Ἀπόκ. Καὶ μέγα· ἐδίδαξεν γὰρ ἡμᾶς ἡ Γραφή
ἐπὶ πάσης συμφορᾶς ἡμῖν ἐπερχομένης λέγειν τὸ·
« Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλατο· ὡς τῷ Κυ-
ρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου
εὐλογημένον. »

Ἐρώτ. ρκζ'. Πῶς τινες ἐν τοῖς θανατικοῖς ἀπο-
θήσκουσι, καὶ θεωροῦσι τινὰς ὀπτασίας, καὶ μετὰ
δύο ἢ τρεῖς ὥρας ἀνίστανται διηγουμένοι;

Ἀπόκ. Ἐπὶ τῶν τοιούτων οὐ τελείως τότε ἡ ψυχὴ
ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ σώματος· ἀλλ' ἐν ἐκστάσει γίνονται,
κἂν ἡμῖν ἐκπνεύσαντες νομιζῶνται· ἅπερ δὲ ὀρῶσι
καὶ διηγῶνται φοβερά, πρὸς τὸ ἡμῖν συμφέρον ὁ
Θεὸς αὐτὰ ὑπέδειξεν· (69) ἵνα φοθηθέντες διορθω-
σώμεθα ἑαυτοὺς, ἀπεχόμενοι τῶν πονηρῶν πρά-
ξεων.

Ἐρώτ. ρκη'. Πόθεν ἐπιγινώσκει ἡ ψυχὴ ἀπλανῶς
τὸ ἴδιον σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει, καὶ οὐκ εἰς ἀλλότριον
εἰσέρχεται;

Ἀπόκ. Φυσικῇ ἀκολουθίᾳ. Ὡσπερ γὰρ ἀρνία ἀφ'
ἐσπέρας ἐκ μητέρων χωρισθέντα, εἶτα, πρῶτας ἀπο-
λυθέντα, ἀπλανῶς ἕκαστον ὑπὸ τῆς φύσεως πρὸς τὴν
ἰδίαν μητέρα ἔρχεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν νο-
ήσωμεν ἐν τῇ ἀναστάσει γενέσθαι.

Ἐρώτ. ρκθ'. Ἐάν τις ληστῆς, ἑκατὸν φόνους
ποιήσας, κρατηθεὶς ἀποκεφαλίσθῃ, τί λέγομεν
περὶ αὐτοῦ; Ἄρα ἠλευθερώθη τῶν ὄνων, ὧν ἐπόλ-
ησεν;

⁶⁸ Marc. iii, 26. ⁶⁹ Job i, 21.

abundat, secundum antea propositam naturæ rationem.

QUÆST. CXXIV. Quomodo quidam incantatores
dæmones ex hominibus ejiciunt?

RESP. Cum Christus in sanctis Evangeliiis dicat,
« Si Satanas Satanam ejicit, regnum ejus non stabit⁶⁸: » inde liquet non ab incantatore expelli dæmonem, sed dæmonem in obsesso homine existentem sponte recedere quo homines decipiat, qui ne ad Deum confugiant, suadet ipsis ut ad incantatores abeant.

QUÆST. CXXV. Quomodo tanta vis et potentia
incantatoris est, ut hominem in belluarum naturam
B commutet?

RESP. Si posset ex homine belluam reddere, posset et ex bellua hominem efficere rationalem. At non ita est: absit! Sed quemadmodum qui dicuntur Psephades, ut item ipse Antichristus, falsa amictus specie venturus est, qua oculos hominum deludat, quibus aurum sæpe et argentum ostensurus est: sic qui aiunt se ex homine belluam facere, videntes tantummodo decipiunt: quandoquidem hominem ad imaginem et similitudinem Dei factum non possunt in brutum animal commutare.

QUÆST. CXXVI. Num judicium sibi accersunt,
qui furtum passi, ad dictos incantatores se conferunt?

RESP. Grave profecto sibi accersunt judicium. Siquidem nos docuit Scriptura in qualibet calamitate quæ nobis accidit, hæc dicere, « Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum⁶⁸. »

QUÆST. CXXVII. Quonam modo temporibus mortiferis moriuntur quidam, cernuntque visiones, atque post duas vel tres horas resurgunt, eas enarrantes?

RESP. In istis anima non penitus tunc e corpore exivit: sed in exstasin rapiuntur, etiamsi nobis videantur exspirasse, quæ autem vident et narrant metuenda, ad nostram utilitatem Deus hæc illis ostendit; ut timore correpti nosmetipsos emendemus, abstineamusque ab operibus malis.

QUÆST. CXXVIII. Quomodo anima in resurrectione certo suum corpus agnoscit, nec in alienum ingreditur?

246 RESP. Naturali ratione. Ut enim agni vespere a matribus separati, et mane dimissi, vi naturæ singuli ad suam matrem certo accurrunt: ita idem in resurrectione animabus accidere est intellegendum.

QUÆST. CXXIX. Si quis latro post centum homicidia commissa captus obruncetur, quid de illo sentiendum est? Num ab omnibus cædibus quas perpetravit, absolutus est?

(69) Ita manuscripti quidam. Hæc ad finem usque Responsionis deerant in editis.

RESP. Unius et solius homicidii pœnas luit : de aliis nonaginta novem homicidiis rationem reddet in futuro sæculo (70). Sciendum est autem, si homo unius cædis reus, comprehensus, capite plectatur, sæpe tamen non omni iudicio esse liberatum. Quale est quod de sancto Joanne Baptista et Herode dicimus. Qui si decollatus esset, propterea quod Baptistam occiderat, non tamen quid æquale est ad salutem mundi Joannes et Herodes. Ille enim salutaris erat homo ; hic vero, insidiator. Idem de aliis homicidis, et justis viris occisis intelligendum et dijudicandum est, quemadmodum diximus.

QUEST. CXXX. Si quis princeps ira commotus rem aliquam cum jurejurando decreverit, deinde post jusjurandum ad seipsum redierit, factique pœniteat, cum nempe advertat se malo jurasse, quid ipsi agendum est ?

RESP. Deo confiteri debet, suamque condemnare inconsiderantiam, et juramentum solvere. Namque Petrus apostolus qui dixerat, « Non lavabis pedes meos in æternum », rescisso hoc quod dixerat, ea de causa laudatur. Herodes contra juramento confirmato, propter amputatum præcursoris caput, pœnas æternas luit.

QUEST. CXXXI. Si quis sibi rem aliquam utilem esse arbitretur, quomodo eam a Deo in oratione petere debet ?

RESP. Quemadmodum Christus nos orare docuit, hæcque ad Deum dicere, « Fiat voluntas tua ». Nam et ipse Dominus, qui ita nos erudierat, sic et ipse Patrem precabatur, « Non mea voluntas fiat, sed tua ». Nos autem homines non raro quædam a Deo petimus, quæ nobis prodesse credimus, obtentaque petitione, id nobis magno esse detrimento comperimus. Hinc Dominus, ut rerum præscius, nostras sæpe non exaudit orationes, idque, uti bonus, in nostrum vertit commodum. Unde rectum non est vim Deo inferre, cum ab eo aliquid petimus, sed ut edocti sumus, orandum nobis est, nec quærendum ut nostra, sed ut Dei fiat voluntas. Vult enim omnes omnino salvos fieri, eaque nobis præbet, quæ saluti nostræ conducunt.

QUEST. CXXXII. Si quis rem quampiam velit agere, undenam nosse possit, gratum fore Deo quod statuit agere ?

RESP. Paucorum vane hominum est, in omnibus quæ agere deliberant, certo nosse num Deo placeat quod agitur. Attamen ex iis quæ habentur in divinis Scripturis, et quæ egerunt sancti, pleraque quæ nos spectant, possumus conicere num Deo

Ἀπόκ. Ἐνός καὶ μόνου φόνου ἔδωκε δίνην τῶν δὲ λοιπῶν ἐνενηήκοντα ἔννεα ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι ἀπολογήσεται. Γινώσκειν δὲ χρὴ, ὅτι πολλάκις καὶ ἓνα φόνον ποιήσας ἄνθρωπος, καὶ κρατηθεὶς ἀποκεφαλίσθη, οὐ πάντως ὅτι ὅλου τοῦ κρίματος τοῦ φόνου ἠλευθέρωται. Οἶόν τι λέγομεν ἐπὶ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ Ἡρώδου ὅτε γὰρ καὶ ἀπεκεφαλίσθη Ἡρώδης, ὑπὲρ οὗ ἐφόνευσεν τὸν Βαπτιστὴν, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἴσον πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου Ἰωάννης καὶ Ἡρώδης. Ὁ μὲν γὰρ σωτήριος ἄνθρωπος, ὁ δὲ ἐπίθουλος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ἄλλων φονέων, καὶ φονευομένων δικαίων ἀνδρῶν, ἐστὶ νοῆσαι, καὶ διακρίναι, καθὼς προειρήκαμεν.

Ἐρώτ. ρλ'. Ἐάν τις ἀρχὸν ἀπὸ θυμοῦ μεθ' ὄρκων (71) πολλῶν ὀρίσῃ πρᾶγμα, εἶτα μετὰ τὸν ὄρκον ἐβλῶν εἰς ἑαυτὸν μεταμεληθῆ, γινώσκῃ ὅτι κακῶς ὤρκισε, τί ὀφείλει ποιῆσαι ;

Ἀπόκ. Ἐξομολογήσασθαι τῷ Θεῷ καὶ καταγνώσασθαι τὰς ἑαυτοῦ προπετείας, καὶ ἀναλύσαι τὸν ὄρκον. Καὶ γὰρ καὶ Πέτρος ὁ ἀπόστολος εἰπὼν, ὅτι « Οὐ μὴ μου νίψεις τοὺς πόδας εἰς τὸν αἰῶνα » καὶ ἀναλύσας ὅπερ εἶπεν, ἐπαινεῖται τοῦτο πεποιτικῶς. Ἡρώδης δὲ, στήσας τὸν ἑαυτοῦ ὄρκον, διὰ τὴν τοῦ προδρόμου κεφαλὴν εἰς αἰῶνας κολάζεται.

Ἐρώτ. ρλα'. Ἐάν τις λογίσῃται τι πρᾶγμα ὡς νομίζει ἑαυτῷ συμφέρον, πῶς ὀφείλει περὶ αὐτοῦ αἰτήσασθαι, καὶ Θεῷ προσεύξασθαι ;

Ἀπόκ. Καθὼς ἡμεῖς ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε προσεύχασθαι, καὶ λέγειν πρὸς Θεόν· « Γενθήτω τὸ θέλημά σου. » Καὶ γὰρ τοῦτο παιδεύων ἡμᾶς ὁ Κύριος οὕτως καὶ αὐτὸς προσήχετο λέγων τῷ Πατρὶ· « Μὴ τὸ ἔμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σόν. » Ἡμεῖς δὲ πολλάκις οἱ ἄνθρωποι αἰτούμεθά τινα παρὰ Θεοῦ, νομίζοντες ταῦτα ἡμῖν συμφέρον, καὶ τυγχάνοντες (72) τοῦ αἰτήματος, εὐρίσκομεν τὴν τούτου ἔκβασιν πᾶν ἡμᾶς καταβάψασαν. Ὅθεν ὡς προγνώστης ὁ Κύριος, τὰ τέλη τῶν πραγμάτων ἐπιστάμενος, παρακούει πολλάκις τῆς προσευχῆς ἡμῶν ὡς ἀγαθὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν (73) πραγματευόμενος. Ὅθεν οὐ καλὸν βιάζεσθαι τὸν Θεὸν ἐν τοῖς αἰτήμασιν ἡμῶν, ἀλλ' ὡς ἐδιδάχθημεν εὐχεσθαι. καὶ ζητεῖν μὴ τὸ ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα γενέσθαι. Θέλει γὰρ πάντως πάντας σωθῆναι, καὶ παρέχει ἡμῖν τὰ εἰς ἡμετέραν σωτηρίαν συντείνοντα.

Ἐρώτ. ρλβ'. Ἐάν τις βουλεύσῃται πρᾶγμα ποιῆσαι, πόθεν ὀφείλει ἐπιγνώσασθαι, ὅτι θεάρεστόν ἐστιν, ἢ ποιῆσαι ἐσκέψατο ;

Ἀπόκ. Ὀλίγων ἐστὶ λίαν ἀνδρῶν τὸ (74) ἐν πᾶσιν ἀπλανῶς τοῖς ἑαυτῶν βουλεύμασιν ἐπίστασθαι, εἰ θεάρεστόν ἐστι τὸ γινόμενον. Μέντοιγε ἐκ τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς εἰρημένων, καὶ τοῖς ἀγίοις πεπραγμένων, τὰ πολλὰ τῶν καθ' ἡμᾶς στοχαζόμεθα εἰ

70 Joan. xiii, 8. 71 Matth. vi, 10. 72 Luc. xxii, 42.

(70) Vide Chrysostom. in *Matth.*

(71) Ita quidam mss. Editi vero, θυμοῦ καὶ ὄρκων.

(72) Ita Reg. 2. Editi, ἐντυγχάνοντες.

(73) Sic manuscripti quidam. In editis hæc, ὡς ἀγαθὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν, desunt.

(74) Ita Regius 2. Editi vero, ὀλίγοις ἐστὶ λίαν ἀνδρῶν τῶν.

εἰσι θεάρεστα (75). Καὶ τοῦτο δὲ τινες ἐπετήρησαν, ὅτι περὶ ὅσα εἰσὶν εὐαπόδεκτα τῷ Θεῷ, οὐ μόνον ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις συνεργεῖ, καὶ συνέρχεται εἰς αὐτά· ὡς περὶ εἰς τὰ τῷ Θεῷ ἀπαρέσκοντα οὐ δουλεύει, ἀλλὰ ἀντιτάσσεται. Τοῦτο δὲ πάντως ἀπαιτεῖται ὁ ἄνθρωπος, ἵνα πρὸς Θεοῦ εὐαρέστησιν πάντα, ὅσα πράττει, βουλεύσῃται.

Ἐρώτ. ρλγ'. Προειρήκαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι περὶ ὅσα καταληφθήσεται ἄνθρωπος ἐν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἰς αὐτὴν καὶ ἀπέρχεται, εἴτε ἀγαθὰ εἴτε κακὰ. Ἐάν οὖν τις καὶ πονηρὰ καὶ ἀγαθὰ ποιήσας τελευτήσῃ, τί χρὴ περὶ αὐτοῦ λογίζεσθαι;

Ἀπόκ. Μόνῳ Θεῷ ἔγνωσται τοῦτο· ἐπεὶ οὐτε ἄνθρωπος οὐτε ἀγγέλιος. Εἰσὶ γὰρ τινὰ κακὰ καλύπτοντα μικρὰ ἀγαθὰ· καὶ εἰσὶ τινὰ ἀγαθὰ καλύπτοντα καὶ ἐξαλείφοντα μεγάλα πονηρὰ. Τὰ δὲ κρίματα ταῦτα

Ἐρώτ. ρλδ'. Ἐδοξέ τισι ματαιόφροσι λέγειν ὅτι οὐδὲν διαφέρει τοῦ κτήνους ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ὁ θάνατος τοῦ κτήνους, οὕτως ἐστὶ καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου μὴ ἔχοντός τινος ψυχῆς οὐσίας ἀθάνατον. Καὶ γὰρ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ κτήνος ὁμοίως θνήσκουσιν, ἐξερχόμενον καὶ κενουμένου τοῦ αἵματος αὐτῶν.

Ἀπόκ. Τοῦ αἵματος ἡ φύσις παρὰ μὲν τοῖς ἀλόγοις οὐσία τίς ἐστὶ ζωτικὴ, καὶ τῶν λοιπῶν τριτῶν στοιχείων συστατικὴ· οὗτινος τὸ ζῶον στερούμενον θνήσκει, μὴδὲν λοιπὸν ἐκ τῶν τριῶν στοιχείων ὠφελούμενον, παρὰ δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει τῇ λογικῇ ἡ τοῦ αἵματος φύσις σύνδεσμός ἐστὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ ἀφαιρουμένου τοῦ συνδέσμου, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰ συνδεδεμένα χωρίζεσθαι.

Ἐρώτ. ρλε'. Καλῶς· φυσικὴ γὰρ ἡ ἀπόδειξις. Ὅμως ἐπειδὴ ζῶα καὶ ἄνθρωποι τελευτῶσι, πολλὰ οἰκίαι καὶ ἄνευ κενώσεως αἵματος, τί ἐστὶ τὸ παρ' αὐτῶν ἐξερχόμενον καὶ ποιῶν τὸν θάνατον;

Ἀπόκ. Παρὰ μὲν τοῖς ἀλόγοις ἡ ζωτικὴ, καὶ θερμιτικὴ, καὶ θερμαντικὴ, καὶ κινητικὴ, καὶ αὐξητικὴ τοῦ αἵματος, ἡ ἐκ πυρὸς ὑπάρχει ἐνέργεια, ἡ καὶ τὸ ἀνάπνεῖν αὐτοῖς παρέχουσα. Ὅσπερ γὰρ ὁ λέβης ὑπὸ πυρὸς καίόμενος τὸ ἐν αὐτῷ ὕδωρ κινεῖ καὶ βράζει· παυομένου δὲ τοῦ πυρὸς, νεκρὸν λοιπὸν καὶ ἀκίνητον, καὶ ψυχρὸν τὸ ὕδωρ γίνεταί· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως καὶ τῆς ζέσεως τοῦ αἵματος γίνεσθαι νόμιζε, καὶ ταύτην εἶναι τὴν αἰτίαν τῆς αὐτῶν ζωτικῆς καὶ κινήσεως. Ἐξασθενούντος οὖν τοῦ αἵματος, νεκρὸν λοιπὸν καὶ ἀκίνητον τὸ κτήνος· ἡ δὲ πετεινὴ, ἡ ὁ ἰχθύς καθίσταται. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως οὐ μόνον ἡ ζέσις καὶ ἡ θερμὴ τοῦ αἵματος τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου χωρίζονται, ἀλλὰ σὺν αὐτοῖς καὶ ψυχῆς τινος λογικῆς τε καὶ συστατικῆς, ἀθάνατος τε καὶ νοερά.

Ἐρώτ. ρλς'. Τοὺς τῷ Εὐαγγελίῳ μὴ πιστεύοντας Ἕλληνας, καὶ τὰς θείας πάσας Γραφὰς εὐτελλίζοντας, πῶς αὐτοὺς πείσαι ὀφειλομένον, ὅτι ἐστὶ θεὸς ἄκτιστος, ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, εἰς καὶ μόνος, καὶ οὐ πολλοὶ θεοί, ὡς αὐτοὶ πλανώμενοι νομίζουσιν;

Ἀπόκ. Τοὺς τὰς θείας Γραφὰς μὴ δεχομένους· εἰ

sint accepta. Id vero nonnulli observarunt, ad ea agenda, quæ Deo sunt accepta, non solum Deum adjuvare, sed universam etiam concurrere et conspirare naturam, quemadmodum in iis quæ Deo displicent, non serviunt sed repugnant. Id autem omnino ab homine exigitur, ut quæcunque agit, ad Deo placendum agenda prospiciat.

QUEST. CXXXIII. Supra diximus qualis homo in morte deprehensus fuerit, talem decedere, sive bonum sive malum. Si quis ergo post acta et bona et mala moriatur, quid de illo sentiendum est?

247 RESP. Id soli Deo notum est: nam et homo et angelus ignorat. Quædam enim sunt mala quibus parva bona absconduntur. Similiter quædam sunt bona quibus magna mala obteguntur et deleuntur. Hæc autem judicia, « abyssus multa. »

QUEST. CXXXIV. Vanis quibusdam hominibus dicere visum est nihil hominem inter et belluam interesse, sed qualis est interitus belluæ, talem esse hominis interitum, quippe qui non habeat substantiam animæ immortalem; scilicet, inquirunt, homo et bellua eodem modo intereunt, cum nimirum effluerit et evacuatus fuerit ipsorum sanguis.

RESP. Sanguis natura in belluis substantia quædam vitalis et animalis est, quæ cætera tria elementa contineat, quo si animal privatur, interit, nihilque jam auxilii percipit ab aliis tribus elementis. In nobis autem, quorum natura rationalis est, sanguinis natura vinculum est animæ et corporis, quo dissoluto vinculo, necesse est ea quæ junctæ sunt separari.

QUEST. CXXXV. Recte: hæc enim physica demonstratio est. Attamen cum animalia et homines sæpe intereant absque sanguinis effusione, quid est quod ab illis exit et mortis causa est?

RESP. In brutis, facultas vitalis, nutritiva, calor, motus, augmenti, quæ in sanguine est, quæque ex igne vim agendi habet, quæ et causa illis est respirandi. Ut enim lebes igne accensus aquam, quam continet, movet ita ut bulliat, extincto autem igne, mortua jam, immota et frigida fit aqua. Idem cogita de brutarum animantium natura et sanguinis fervore, hancque esse causam eorum vitæ et motus. Deficiente igitur sanguine mortua manent pecora, volucres et pisces. At quod humanam spectat naturam, non solum fervor et calor sanguinis, mortis tempore, separantur; sed præterea rationalis quædam anima et constitutiva, immortalis et intelligens.

QUEST. CXXXVI. Quomodo gentilibus, qui Evangelio non credunt divinasque omnes Scripturas invocant, possit persuaderi Deum esse increatum, cœli et terræ opificem, unum et solum, non multos deos, ut errantes ipsi arbitrantur?

RESP. Eos qui divinas non admittunt Scripturas

(75) Sic quidam mss. Editi vero, θεῖως εἶναι θεάρεστα.

ex ipsa rerum natura, quid de Deo sentiendum sit docere debemus. Nam inter res creatas, quasdam videmus essentias, quæ non secundum naturam, sed supra naturam pariter existunt. Exempli causa. Aquarum essentia natura est fluxa et declivis : quomodo ergo siphonas (sic vocant) videmus ex mare aquam ad nubes attrahere? Quod autem admirabilius est, quæ salsa ascendunt, dulcia postea in terram per imbres descendunt? Quomodo rursus cum corporum possit, bolide jacta, natura explorari, in undis Marmaricæ Pentapoleos nec penetrari ad imum, nec bolide potest investigari? Quin etiam cum aqua et ignis contraria sint natura, simul tamen invicem erant in Lyciæ monte, quem Olympum vocant, quemadmodum innumerabiles viderunt homines? Infinita alia sunt his similia in rerum natura quæ videmus et admiramur : quæ sane omnia supra naturam non ita possent fieri, nisi esset aliqua Dei natura, quæ hisce dominaretur, imperaretque invicem non adversari. Quomodo rursus, dicant nobis gentiles, valido facto tonitru, universa hominum natura tremit, horrescit, obstupescit? Quibus utique indicium ostendit se illi subijci Domino, qui tonitruum est auctor. Et hæc quidem sunt exempla, quibus Dei cognitionem doceri possint gentilium simpliciores. Nam ante ipsos eorum sapientes, quidam sapientes gentiles ex antiquis præstantibus philosophis, multa de Dei cultu testimonia protulere : quin etiam ipsam Christi œconomiam obscure præsignificaverunt. Sic igitur quidam illorum sapiens multis ante Christi adventum **248** annis verba facit : Fuella veniet quæ cœlestem nobis editura est partum. Alius item sic loquitur : Tandem aliquando Deus in multifidam hanc terram descendet, et sine labe fiet caro : ut dominatus, pendebit in ligno, morbosque curabit insanabiles.

QUEST. CXXXVII. (76) Cum Christiani et Judæi Christum confiteantur, ejusque de adventu dubitent Judæi, velintque nondum ipsum venisse, sed venturum esse, qua ratione ipsis poterimus persuadere Deum esse Christum, veracemque, non impostorem esse, ut ipsi arbitrantur?

RESP. 1. Christum quidem Deum et Dominum esse testantur prophetæ, et quidem sic ait David : « Dominus Deus, et apparuit nobis ⁸⁷. » Et rursus : « Inclinavit cœlos et descendit ⁸⁸. » Et iterum : « Qui sedes super cherubim, appare ⁸⁹. » Hæc item sunt verba Habacuc : « Deus a Thæman veniet ⁹⁰. » Et Baruch : « Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum : invenit omnem viam scientiæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est ⁹¹. » Vides quam luculenter prophetæ Christum Deum præpellerent.

⁸⁷ Psal. cxvii, 27. ⁸⁸ Psal. xvii, 10. ⁸⁹ Psal. lxxix, 2. ⁹⁰ Habac. iii, 3. ⁹¹ Baruch. iii, 38

(76) Hæc non sunt Athanasio indigna, et in nonnullis codicibus separatim ponuntur.

αὐτῆς λοιπὸν τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως περὶ θεολογίας πείσαι ὀφειλομεν. Ὅρωμεν γὰρ τινὰς οὐσίας ἐν τῇ κτίσει οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν μετ' ἀλλήλων ὑπαρχούσας. Οἷόν τι λέγω. Φύσει ἡ τῶν ὑδάτων οὐσία βευστική καὶ καταφερῆς ὑπάρχει· πῶς οὖν ὀρώμεν τοὺς λεγομένους σίφωνα ἐκ τῆς θαλάσσης ὑδὼρ τὰς νεφέλας ἀνέλκοντας; Τὸ δὲ θαυμαστότερον, ὅτι, ἀλμυρὰ ἀνερχόμενα, γλυκέα λοιπὸν ταῦτα ἐπὶ γῆς διὰ τῶν ὄμβρων κατέρχονται. Πῶς δὲ πάλιν καὶ ἡ τῶν σωματῶν [ὑδάτων] φύσις, βολιτική κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα, ὁράται, αἰὺτος καὶ ἀδόλοτος ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Μαρμαρικῆς Πενταπόλεως; Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὕδατος καὶ πυρὸς ἐναντία ἡ φύσις ὑπάρχουσα, ἐν τῷ ἅμα ἦν, ὅτε ἐν Λυκίᾳ τῷ δρει τῷ λεγομένῳ Ὀλύμπῳ, καθὼς μυριάδες ἀνδρῶν ἐωράκασι; Καὶ ἄλλα δὲ μυρία τοῦτοις ὅμοια καὶ παράδοξά ἐστιν ἐν τῇ κτίσει ὀρώμενα καὶ θαυμάζόμενα· ἅπαν ἅπαντα οὐκ ἂν οὕτως ὑπὲρ φύσιν γινέσθαι ἐμελλον, εἰ μὴ οὐσία τις Θεοῦ ἦν τούτων δεσπόζουσα, καὶ τούτοις ἐπιτρέπουσα ἀλλήλοισι μὴ ἀντιτάττεσθαι. Πῶς δὲ πάλιν λέγουσιν ἡμῖν Ἑλλήνων παῖδες, βροντῆς στερρόαζ γινομένης, ἅπαντα ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων τρέμει, φρίττει τε καὶ ἐξίσταται, μηνύουσα διὰ τοῦ σχήματος, ὡς ὑπὸ δεσπότῃ ἐστὶ τὸν τὰς βροντὰς ἐργαζόμενον; Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἀφελεστέρους Ἑλλήνων εἰς θεογνωσίαν φέροντα ὑποδείγματα. Πρὸ γὰρ τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν ἐκ φιλοσόφων ἀρχαίων δυνατῶν μαρτύρια πολλὰ περὶ θεοσεβείας τινὲς Ἑλλήνων σοφοὶ ἔγρασαν· ἀλλὰ καὶ τὴν Χριστοῦ οἰκονομίαν ἀμυδρῶς προσηγήσαν. Καὶ γοῦν **C** τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν πρὸ πολλῶν τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας χρόνων φησὶν, ὅτι Ἦξει ἡ νεανίς ἐχουσα ἡμῖν οὐράνιον γόνον. Καὶ ἄλλος πάλιν ἔγρασεν οὕτως· Ὅψέ ποτε ἐπὶ τῆν πολυσχεδῆ ταύτην κατέρχεται ὁ Θεὸς γῆν, καὶ οἷα πταισματος ἀρξὴ γενήσεται· ὡς κατὰ κριτοὺς ἐν ζῴῳ κρεμασθήσεται, καὶ ἀνίατα πάθη θεραπεύσει.

Ἐρωτ. ρλζ'. Χριστιανῶν τε καὶ Ἰουδαίων Χριστὸν ὁμολογούντων, ἀμφιβαλλόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων οὕτω αὐτὸν ἐληλυθέναι, ἀλλὰ λεγόντων, ὅτι μέλλει ἔρχεσθαι· πόθεν αὐτοὺς πείσαι ὀφειλομεν, ὅτι καὶ Θεὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ὅτι ἀληθὴς ἐστὶ, καὶ οὐ πλάγος, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν;

Ἀπόκ. 1. Ὅτι μὲν Θεὸς καὶ Κύριος ὁ Χριστὸς ἐστὶν, οἱ προφηταὶ μαρτυροῦσιν· ὁ μὲν Δαβὶδ λέγων· ὁ Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν· καὶ πάλιν· ὁ Ἐκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη· καὶ πάλιν· ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χειρῶν, ἐμφάνθη· ὁ δὲ Ἀμβακούμ πάλιν φησὶν· ὁ Θεὸς ἀπὸ Θαμὰν ἦξει· ὁ δὲ Βαρούχ· ὁ Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἔξευρε πάντα ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτῆν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναεστράφη· Ἰδοὺ πῶς προφανῶς οἱ προφηταὶ Θεὸν λέγουσι τὸν Χριστόν.

2. Ὅτι δὲ ἐλήλυθεν ἤδη ὁ Χριστὸς, Δανιὴλ ὁ προφήτης τὸν χρόνον τῆς παρουσίας αὐτοῦ σημαίνων οὕτω φησὶ, μᾶλλον δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ· « Ἐβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τοῦ συντελεσθῆναι ἀμαρτίας, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἀμαρτίας· » καὶ μετὰ βραχύ· « Καὶ τοῦ σφραγίσαι ὄρασιν καὶ προφητείαν, καὶ τοῦ χρίσαι Ἄγιον ἁγίων. » Τίς οὖν ἕστιν ἕτερος χρισθεὶς Ἄγιος ἁγίων εἰ μὴ ὁ Χριστὸς μόνος, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος; Αἱ γὰρ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες τετρακκῆσια ἐνενήκοντα ἔτη σημαίνουν. Ἄπὸ δὲ τοῦ Δανιὴλ ἕως τοῦ νῦν ὑπάρχουσιν ἔτη τῶν ὀκτακοσίων πλείω. Δείξουσιν οὖν ἡμῖν λοιπὸν Ἰουδαῖοι, τίς παρ' αὐτοῖς ἐχρίσθη Ἄγιος ἁγίων μετὰ τετρακκῆσια ἐνενήκοντα ἔτη τοῦ Δανιὴλ, καὶ κατήργησε τὴν θυσίαν καὶ τὴν σπονδὴν τὴν νομικὴν; Ἄλλ' οὐκ ἔχουσι δεῖξαι, τίς τοῦτο πεποίηκεν, εἰ μὴ Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

3. Ὅτι δὲ ἀληθὴς ἔστι, καὶ οὐ πλάνος, ὁ Χριστὸς, ὡς ὑμεῖς νομίζετε, ὦ Ἰουδαῖοι, παραστήσομεν ὑμῖν τοῦτο οὐ διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων, μέχρι τοῦ νῦν κραζόντων καὶ μαρτυρούντων ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ· καὶ ὅτι πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγθέντα γέγονασιν. Εἶπε γάρ, ὅτι· « Οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθουσιν. » Ποῖοι δὲ λόγοι, νουεχώς ἀκούσωμεν. Εἶπε περὶ τοῦ ὑμετέρου ναοῦ, ὅτι· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ μείνη λίθος ἐπὶ λίθον ἐπ' αὐτῷ, ὃς οὐ μὴ καταλυθῆ. » Ἄρα γέγονεν αὐτοῦ ὁ λόγος, ἢ οὐ γέγονεν; Εἶπεν, ὅτι· ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρῶσιν ὑμῶν τὸ ἔθνος, καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ βασίλειον. Ἄρα γέγονε τοῦτο ἐπὶ Οὔεσπασιανοῦ καὶ Τίτου, ἢ οὐ γέγονεν; Εἶπεν, ὅτι ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καὶ πάνονται. Ἄρα οὐ γέγονε τοῦτο; Τίς προφήτης παρ' ὑμῖν μετὰ Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν; Εὐδὴλον, ὅτι οὐδεὶς. Εἶπε πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ὅτι κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ· ἄρα γέγονεν τοῦτο, ἢ οὐ γέγονεν; Πάλιν εἶπεν, ὅτι πύλαι Ἰερουσάλημ οὐ κατισχύσουσι τῆς Ἐκκλησίας. Ἄρα ἐψεύσατο; Μὴ γένοιτο! Εἶπεν ἡμῖν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν, ὅτι· « Ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομα μου. » Ἄρτι εἴπατε ἡμῖν, διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ οὐ πάντα τὰ ἔθνη ἡμᾶς μισεῖ καὶ βδελύσσεται; Κἂν ὑμεῖς σιωπήσητε, ἀλλ' οἱ λίθοι κρᾶζονται, καὶ αὐτὴ δὲ τῶν πραγμάτων ἡ ἀλήθεια ἱκανῶς ἐντρέψαι καὶ κατασχῆναι ὑμᾶς δύναται, καὶ πείσαι καὶ ἀκοντας, ὅτι Χριστὸς ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἦλθε καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ ἐκλινεν οὐρανοῦς καὶ κατέβη, καὶ πάλιν ἐπέβη ἐπὶ χερουβίμ, καὶ ἐπετάσθη, καὶ ἀνέβη εἰς οὐρανοῦς ἐν ἀλαλαγμῷ ὡς Θεός.

4. Ἴνα δὲ τελείως τῆς Ἰουδαϊκῆς καταργῶμεν πικρώσεως, λοιπὸν δὲ καὶ ἡμεῖς οἱ πιστοὶ βεβαίωτεροι ἐν τῇ Χριστοῦ πίστει γενώμεθα· φέρε διὰ βραχείων περὶ πάσης τῆς Χριστοῦ οἰκονομίας καὶ περὶ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου ἀπολογίας ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὰς

2. Christum autem jam venisse habemus ex Daniele propheta, qui tempus ejus adventus sic ipse, vel potius archangelus Gabriel ipsi, indicavit: « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum et super urbem sanctam, ut perficiantur peccata, et obsignentur peccata. » Et paulo post: « Et obsignentur visio et prophetia, et unguatur Sanctus sanctorum. » Quis ergo alius est unctus Sanctus sanctorum, præter solum Christum, ut Dei viventis? Septuaginta enim hebdomades quadringentos nonaginta annos significant. Namque a Daniele ad hoc tempus sunt anni plusquam octingenti. Ostendant igitur nobis Judæi quinam apud ipsos unctus sit Sanctus sanctorum post quadringentos nonaginta annos Danielis, qui et sacrificium libationemque legalem abrogaverit? Sane neminem poterint indicare qui hæc præstiterit, nisi Jesum Christum Filium Dei.

3. Quod autem verus sit, non impostor Christus, ut vos, Judæi, arbitramini, id vobis non verbis sed factis sumus probaturi; quæ, inquam, facta id hactenus per totum orbem clamant et testantur, ut et omnia, quæ ipse dixit, facta esse, dixit enim: « Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt. » Quænam autem verba dixerit, attendamus. Dixit de vestro templo: « Amen, dico vobis, non remanebit lapis super lapidem in ipso qui non destruetur. » Id ejus verbum factumne est, necne? Dixit venturos Romanos, vestramque sublaturus gentem urbemque et regnum. Annon sub Vespasiano et Tito id factum est, necne? Dixit legem et prophetas usque ad Joannem Baptistam futuros, tuncque finem habituros: « Annon id factum est? Quis enim propheta apud vos exstitit post Joannem Baptistam? Nullus profecio. Dixit rursus idem Dominus Jesus Christus verus Deus noster, Evangelium in toto mundo prædicatum iri: factum ergo id est, necne? Dixit item portas inferi non prævalituras adversus Ecclesiam: nunquid mentitus est? Absit! Dixit nobis qui in ipsum credimus: « Eritis odio omnibus propter nomen meum. » Dicite itaque nobis, an non omnes gentes propter Christi nomen odio nos habent et exsecrantur? Etiamsi vos taceatis, ipsi clamabunt lapides, ipsaque rerum veritas vos pudore satis poterit afficere, cogetque vel invitos credere Christum Deum manifeste venisse, in terris visum esse, cælos inclinasse et descendisse, rursumque super cherubim ascendisse et volasse, ad cælosque in jubilatione ut Deum rediisse

4. Ut autem Judaicam cæcitatē plane condemnemus, nosque, qui fideles sumus, in Christi fide firmiores efficiamur; age, breviter de 249 universa Christi œconomia et pro Evangelii defensione, testimoniis ex Vetere Testamento excerptis, dis-

'' Dan. ix, 24. '' ibid. 26. '' Luc. xxi, 33. xxvi, 42. '' Matth. xxiv, 9.

'' Matth. xxiv, 2. '' Luc. xvi, 16. '' Matth.

seramus. Id enim emolumento futurum est omnibus, qui rem perpendere volent. Ante sæcula esse Filium et Verbum Dei, qui extremis temporibus incarnatus est, patet ex psalmo centesimo nono : « Ex utero ante luciferum genui te ⁹⁷. » Certum enim est neminem hominum ante luciferum esse genitum : nam lucifer quarta die factus est, Adam vero sexta die formatus est. Similiter vero et Salomon de Unigeniti Filii et Verbi Domini nostri Jesu Christi generatione ante sæcula ex Deo et Patre sic velut ex ipsius Filii persona loquitur : « Antequam montes fierent, priusquam erumperent fontes, ante omnes vero colles gignit me ⁹⁸. » Interrogandum est igitur Judæos, quem Deus ante omnem rem creatam genuerit? Item vero cum Deus de Adam ait : « Ecce Adam factus est velut unus ex nobis ⁹⁹, » Patrem et Filium et Spiritum sanctum indicat. Cum pariter dicitur : « Pluit Dominus a Domino ignem super Sodomam, ¹⁰⁰ » Pater et Filius aperte significatur.

5. Quod autem Deus Verbum homo et caro ultimis temporibus fieri debuerit, audiamus id a prophetis dictum. Itaque sic ait propheta David, « Benedictus qui venit in nomine Domini ; Deus Dominus, et apparuit nobis ¹⁰¹. » Et rursus, « Deus manifeste veniet ¹⁰². » Isaias item ita loquitur : « Non angelus neque legatus, sed ipse Dominus veniet et salvos nos faciet. Tunc aperientur oculi cæcorum, et erecta erit lingua balborum : tunc claudus ut cervus saliet ¹⁰³. » Christum item ex femina virgine generandum esse audiamus ex his Isaiæ prophetæ verbis : « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel ¹⁰⁴. » Idem rursus, « Puer natus est nobis, et filius datus est nobis ; et vocabitur nomen ejus Magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi ¹⁰⁵. » Deinde idem propheta locum ipsum indicat, ubi in terris Christus incarnandus erat, nempe Nazareth. « Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris, trans Jordanem, Galilæa gentium : populus qui in tenebris sedebat, vidit lucem magnam ¹⁰⁶. » Patet autem populum gentium, in tenebris ignorantiae, erroris et idololatriæ sedisse. Unde David docens Deum incarnandum esse propter gentes, ait, « Regnavit Deus super gentes ¹⁰⁷. » Idem præterea propheta tanquam ex persona Patris ad Filium ait : « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam ¹⁰⁸. » Hinc etiam, « Omnes gentes, plaudite manibus ¹⁰⁹. » Et rursus, « Omnes gentes, quascunque fecisti, venient et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum in sæculum ¹¹⁰. » καὶ πάλιν : « Πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐποίησας, ἤξουσιν, καὶ προσκύνησουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε, καὶ δοξάσουσι τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα.

6. Quod autem in Bethlehem (quod est, si interpretaris, *Domus panis*) nasciturus erat panis vitæ,

μαρτυρίας ποιησώμεθα. Ἔσται γὰρ πᾶσι τοῖς ἐγκύπτουσιν ἐντεῦθεν ὠφέλεια. Ὅτι προαιώνιος ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἐσχάτων σαρκωθείς ἐκ τοῦ ῥθ' ψαλμοῦ : « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε. » Εὐδηλον δὲ, ὅτι οὐδεὶς ἀνθρώπων πρὸ ἐωσφόρου ἐγεννήθη. Ὁ γὰρ ἐωσφόρος τῇ δ' ἡμέρᾳ ἐγένετο : ὁ δὲ Ἀδάμ τῇ ε' ἡμέρᾳ ἐπλάσθη. Ὡσαύτως δὲ καὶ Σολομών περὶ τῆς πρὸ αἰώνων ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Λόγου Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὕτω φησὶν, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ : « Πρὸ τοῦ ὄρη γενεθῆναι, πρὸ τῶν πηγᾶς προελθεῖν, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γενεᾶ με. » Ἐρωτητέον οὖν λοιπὸν τὸν Ἰουδαῖον, τίνα ὁ Θεὸς πρὸ πάσης κτίσεως ἐγέννησεν ; Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ εἰπεῖν τὸν Θεὸν περὶ τοῦ Ἀδάμ, ὅτι : « Ἰδοὺ Ἀδάμ γέγονεν ὡς εἶς ἐξ ἡμῶν, » Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον δηλοῖ. Καὶ πάλιν τὸ εἰπεῖν, ὅτι : « Ἐδρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου πῦρ ἐπὶ Σόδομα, » προφανῶς Πατέρα καὶ Υἱὸν σημαίνει.

5. Ὅτι δὲ ἐνανθρωπήσαι καὶ σαρκουῦσθαι ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐμελλεν ὁ Θεὸς Λόγος, ἀκούσωμεν τῶν προφητῶν τὰς φωνὰς λεγόντων, τοῦ μέντοι προφήτου Δαβὶδ : « Εὐλόγημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου · Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν · » καὶ πάλιν : « Ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἤξει. » τοῦ δὲ προφήτου Ἡσαίου : « Οὐκ ἄγγελος οὐδὲ πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ἀνοιχθήσονται, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογυλᾶλων τότε ὁ χαλδῶς ὡς ἔλαφος ἀλείψαι. » Ὅτι δὲ ἐκ γυναικὸς παρθένου γεννηθῆναι ὁ Χριστὸς ἐμελλεν, Ἡσαίου τοῦ προφήτου πάλιν ἀκούσωμεν λέγοντος : « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. » καὶ πάλιν ὁ αὐτός : « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστός, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, ἀρχὼν εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. » Εἶτα ὁ αὐτὸς προφήτης λέγει καὶ τὸ, ποῦ μέλλει ἐπὶ γῆς σαρκουῦσθαι ὁ Χριστὸς, τουτέστι ἐν Ναζαρέθ. « Ἐν Γη Ζαβουλὼν καὶ γῆ Νεφθαλεμ, ὁδὸς θαλάσσης πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν · ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει φῶς εἶδε μέγα. » Πρόδηλον δὲ, ὅτι τῶν ἐθνῶν λαὸς ἐκάθητο ἐν σκότει τῆς ἀγνωσίας, πλάνης, καὶ εἰδωλολατρίας. Διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ, δεικνύς, ὅτι διὰ τὰ ἔθνη ὁ Θεὸς σαρκουῦσθαι ἐμελλεν, ἔλεγεν : « Ἐβασίλευσεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν φησὶν : « Αἵτησον παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου · διὸ καὶ « Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας · » καὶ προσκύνησουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε, καὶ δοξάσουσι τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα.

6. Ὅτι δὲ ἐν Βηθλεὲμ (ἧτις ἐρμηνεύεται Ὀΐκος τοῦ ἄρτου), ἐμελλε γενέσθαι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, καὶ

⁹⁷ Psal. cix, 3. ⁹⁸ Prov. viii, 25. ⁹⁹ Gen. iii, 22. ¹⁰⁰ Gen. xix, 24. ¹⁰¹ Psal. cxvii, 26. ¹⁰² Psal. xlix, 3. ¹⁰³ Isa. xxxv, 4, 5. ¹⁰⁴ Isa. vii, 14. ¹⁰⁵ Isa. ix, 6. ¹⁰⁶ ibid. 1. ¹⁰⁷ Psal. xlvii, 8. ¹⁰⁸ Psal. ii, 8. ¹⁰⁹ Psal. xlvii, 1. ¹¹⁰ Psal. lxxxv, 9.

ἔτι προαιώνιός ἐστιν ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ γέννησις, ἀκούσωμεν, τοῦ προφήτου Μιχαίου λέγοντος· « Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, οἶκος τοῦ Ἐφραθὰ, μὴ ὀλιγοσπύς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσι Ἰουδα· Ἐκ σοῦ γὰρ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἀρχοντα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἐξοδὸς αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. » Ὅτι δὲ ἐν Σιών μέλλει φανεροῦσθαι ὁ Χριστός, καὶ ἔτι Ἰψιστός ἐστι, Δαβὶδ ὁ προφήτης ἐν τῷ πς' ψαλμῷ οὕτω προφητεύει λέγων· « Μήτηρ Σιών ἐρεῖ, Ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτήν ὁ Ὑψιστός. » Ὅστε οὖν Ἰψιστός ἐστιν ὁ Χριστός ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ ταχθεὶς ὁ Χριστός ἐμελλε μετὰ τῆς ἰδίας μητρὸς τῆς πνευματικῆς νεφέλης ἐρχεσθαι εἰς Αἴγυπτον, Ἡσαίου τοῦ προφήτου ἀκούσωμεν λέγοντος· « Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἤξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσονται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου. » Ὅτι δὲ βαπτισζομένου τοῦ Χριστοῦ, ἐμελλεν ὁ Πατήρ ἀνωθεν αὐτῷ μαρτυρεῖν, ἐν τῷ κη' ψαλμῷ γέγραπται οὕτω· « Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὕδατων, ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησεν, Κύριος ἐπὶ ὕδατων πολλῶν. » Εἶτα περὶ τῶν θαυμάτων καὶ ἰαμάτων, ὧν ὁ Χριστός καὶ Θεὸς ἡμῶν ἐποίησεν Ἡσαίας ἡμᾶς διδάσκει λέγων· « Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔρε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται. » Ὅτι δὲ εἰρηνεῦσαι τὸν κόσμον ἤλθεν ὁ Χριστός, ἀκούσωμεν τοῦ σα' ψαλμοῦ· « Καταβήσεται ὡς ὕετος ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγῶν ἢ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν. Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πληθὸς εἰρήνης, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῆ ἢ σελήνη, καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης. » Κἄν εἴπῃ Ἰουδαίος, ὅτι περὶ Σολομῶντος λέγει ὁ ψαλμὸς, ψευδεται. Λέγει γάρ· « Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ· καὶ πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτὸν, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. » Ταῦτα δὲ οὐ δυνατόν ἧλίου.

7. Ὅτι δὲ καὶ διὰ βαπτίσματος ἐμελλεν ὁ Χριστός ὁ Θεὸς ἡμῶν καταργεῖν τὸν διάβολον, ὁ ογ' ψαλμὸς μαρτυρεῖ λέγων πρὸς Θεὸν οὕτως· « Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος· σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος. » Ὅτι δὲ ποιητῆς οὐρανοῦ ὁ Χριστός ἐστιν, ὃ ἐν θαλάσῃ περιπατήσας, τοῦ Ἰωβ ἀκούσωμεν λέγοντος οὕτως· « Ὁτανύσας τὸν οὐρανὸν ὁ μόνος, καὶ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπ' ἐδάφους. » Περὶ δὲ τοῦ πύλου καὶ τῆς θνου, ἐφ' ὧν ὁ Χριστός ἐπεκάθισεν, ἀκούσωμεν τοῦ προφήτου Ζαχαρίου λέγοντος· « Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σοὶ δίκαιος καὶ σώζων, αὐτὸς πραῖς, καὶ ἐπιβεθηκὼς ἐπὶ ὑπόζυγιον καὶ πῶλον νέον. » Τί τοίνυν τῶν προφητικῶν τούτων φωνῶν τηλαυγέστερον; Ἄλλ' ὁμως, καίπερ οὕτως τρανῶς περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητευόντων, ἀπετύφλωσεν ὁ Σατανᾶς τὰ τῶν Ἰουδαίων ὀμματα, καὶ ἐπήρωσε τὰς

A quodque ante sæcula sit ejus ex Patre generatio, audiamus Michæam prophetam dicentem, « Et tu, Bethlehem, domus Ephrathæ, non minima es in millibus Juda : ex te enim mihi egredietur, qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, ex diebus sæculi¹⁴. » Quod item in Sion Christus appariturus esset, et quod ipse sit Altissimus, David propheta psalmo octogesimo sexto his verbis prophetat : « Mater Sion dicet, Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus¹⁵. » Itaque Altissimus est Christus Filius Dei. Quod vero natus Christus cum propria matre, spiritali nube, in Ægyptum erat venturus, audiamus Isaiam prophetam dicentem, « Ecce Dominus sedet in nube levi, venietque in Ægyptum, et commovebuntur simulacra Ægypti¹⁶. » Quod autem, cum baptizaretur Christus, Pater de eo testaturus esset, ita scriptum habemus in psalmo vicesimo octavo, « Vox Domini super aquas : Deus majestatis intonuit, Dominus super aquas multas¹⁷. » Deinde quod ad miracula et sanationes spectat, quas Christus et Deus noster effecit, sic de his nos docet Isaias, « Ipse infirmitates nostras **250** tulit, et morbos portavit, et pro nobis cruciatur¹⁸. » Quod similiter Christus pacem mundo venerit allaturus, discimus ex septuagesimo primo psalmo, « Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stilla stillans in terram. Orietur in diebus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna, et dominabitur a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad terminos orbis terrarum¹⁹. » Quod si dicat Judæus psalmum de Salomone loqui, fallitur. Nam hæc ejus sunt verba : « Ante solem permanet nomen ejus : et omnes gentes beatum dicent eum, et adorabunt eum omnes reges terræ²⁰. » Atqui hæc in Salomonem quadrare non queunt, quippe qui ante solem non exstiterit.

eis Σολομῶντα λέγεσθαι· οὐ γὰρ ἦν αὐτὸς πρὸ

7. Quod autem Christus Deus noster per baptismum contriturus esset diabolus, testatur psalmus septuagesimus tertius his verbis : « Tu contrivisti capita draconum in aqua : tu confregisti capita draconis²¹ : » Christum præterea cæli effectorem esse qui et in mari ambulaverit, audiamus ex his Jobi verbis, « Qui expandit cælum solus, et ambulat in mari velut in solo²². » De pullo autem et asina, in quibus Christus insedit, audiamus Zachariam prophetam aientem : « Exsulta multum, filia Sion : prædica, filia Jerusalem ; ecce rex tuus venit tibi justus et salvator, ipse mitis sedens super subjugalem et pullum juniorem²³. » Quid his propheticis vocibus luculentius ? Sed tamen licet tam clara de Christo essent vaticinia, oculos Judæorum excæcavit Satanas, eorumque mentis pupillas obtudit, ut tot testimonia prave explicarent. Verum audiamus insuper de pueris qui Christo Hosanna accla-

¹⁴ Mich. v, 2. ¹⁵ Psal. lxxviii, 5. ¹⁶ Isa. xix, 1. ¹⁷ Psal. xxviii, 3. ¹⁸ Isa. lxxxiii, 4, 5. ¹⁹ Psal. lxxi, 6-8. ²⁰ ibid. 47. ²¹ Psal. lxxiii, 15. ²² Job ix, 8. ²³ Zachar. ix, 9.

marunt, et aperte Christum vocaverunt Dominum, A hæc psalmi octavi verba : « Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra : quoniam elevata est magnificentia tua super cælos. Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem²⁶. » Judæ quoque [prodicionem præsignificat psalmus quadragesimus primus hoc modo : « Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem²⁷. » Gentium vero et Judæorum insidias Christo structas enarrat psalmus secundus his verbis : « Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, » scilicet Anna et Caiphas et principes ac Scribæ, « adversus Dominum et adversus Christum ejus²⁸. » Qui enim pugnat adversus Filium, injuria Patrem afficit.

8. De vinculis porro, quibus vinxere Christum, sic loquitur Isaias propheta, Judæorum deplorans miserias : « Væ animæ eorum, quia pravum adversus seipsum inierunt consilium dicentes, Vinciamus justum²⁷. » Jam vero Judæum interroga, et dic ipsi : Quis homo in terra peccati expers? Certe constat neminem purum a labe esse, nec si una tantum fuerit dies vitæ ejus in terra. Præterea sic propheta Deum precatur : « Non intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens²⁸. » Ex quibus aperte docemur neminem absque peccato esse præter solum Deum. Jam igitur videamus quid narret nobis Isaias propheta de passione impeccabilis Christi Dei nostri, Filii Dei. « Sicut ovis, inquit, ad mactationem ductus est, et quasi agnus coram tondeute sine voce, sic non aperuit os suum²⁹. » Notum autem est siluisse Christum tempore suæ passionis, cum Pilato sisteretur. « In humilitate ejus judicium ejus sublatus est; generationem ejus quis enarrabit³⁰? » Nempe nemo divinitatis generationem potest narrare. Nam secundum carnem generatio Christi Dei nostri describitur, Si quidem « ab iniquitatibus populi ductus est ad mortem³¹. » Manifestum enim est Christum mortuum esse pro peccatis mundi. « Et dabo malos pro sepultura ejus³². » Judæos videlicet tradidit Romanis. « Et divites pro morte ejus³³. » Cur quæso, o propheta? D Dic nobis aperte, cujus gratia? « Eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus in ore ipsius inventus est³⁴. » **251** Quid ad hæc respondebunt Judæi? Quis homo, sicut ovis, ad occisionem ductus est, qui peccatum non fecerit? Sane neminem peccati expertem poterunt indicare, præter solum Deum hominem factum.

9 Audiamus etiam quæ habet psalmus tricesimus quartus de iis quæ falsi testes adversum Christum testificati sunt : « Qui insurrexerunt in me testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me :

τῆς ψυχῆς αὐτῶν κόρας, ἵνα τὰς τοιαύτας μαρτυρίας παραγράφωται. Ἀκούσωμεν οὖν καὶ περὶ τῶν παιδῶν, τῶν τῷ Χριστῷ Ὀσαννὰ βοησάντων, καὶ Κύριον λεγόντων προφανῶς τὸν Χριστὸν ψαλμῷ η'· « Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ! ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. » Περὶ δὲ τῆς τοῦ Ἰούδα προδόσεως ψαλμὸς μα' λέγει· « Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμέ πτερισμόν. » Τὴν δὲ τῶν ἔθνῶν καὶ Ἰουδαίων ἐπιβουλήν τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ ὁ β' ψαλμὸς λέγει· « Ἴνα τί ἐφύραξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, » ἤγουν Ἄννας καὶ Καϊάφας, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς· « κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Ὁ γὰρ πολεμῶν τὸν Υἱὸν, ὑβρίζει καὶ τὸν Πατέρα.

8. Περὶ δὲ τῶν δεσμῶν, ὧν ἔδησαν τὸν Χριστὸν, λέγει ταλανίζων τοὺς Ἰουδαίους Ἡσαίας ὁ προφήτης· « Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διότι ἐβουλεύσαντο βουλήν πονηράν καθ' ἐαυτῶν λέγοντες· Ἀἴσωμεν τὸν δίκαιον. » Ἐρώτησέν μοι λοιπὸν τὸν Ἰουδαῖον, καὶ εἰπέ αὐτῷ, ὅτι Τίς ἀνθρώπων ἐπὶ γῆς ἀναμάρτητος; Εὐδῆλον, ὅτι οὐδεὶς καθάρως ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ πάλιν φησὶν ὁ προφήτης πρὸς Θεόν· « Μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου, ὅτι οὐ δικαιοθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν. » Ὅποτε φανερώς διδασκόμεθα, ὅτι οὐδεὶς ἀναμάρτητος εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός· Ἰδόμεν οὖν λοιπὸν τί ὁ προφήτης Ἡσαίας διαλέγεται ἡμῖν περὶ τοῦ πάθους τοῦ ἀναμαρτήτου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κειραντοῦ αὐτὸν ἄφρωνος, οὕτως οὐκ ἀνόγει τὸ στόμα αὐτοῦ. » Ἀἴλον δὲ, ὅτι ἐσιώπηα ὁ Χριστὸς Πιλάτῳ παριστάμενος ἐπὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ· « Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη· τὴν δὲ γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; » Ἡγουν τὴν τῆς θεότητος οὐδεὶς διηγῆσεται· κατὰ σάρκα γὰρ γενεαλογεῖται Χριστὸς ὁ Θεός ἡμῶν. « Ἀπὸ » γὰρ « τῶν ἀνομῶν τοῦ λαοῦ ἤχθη » εἰς θάνατον. » Πρόδηλον δὲ, ὅτι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου Χριστὸς ἀπέθανε. « Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ. » Ἀἴλον, ὅτι τοὺς Ἰουδαίους παρέδωκε τοῖς Ῥωμαίοις. « Καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. » Διὰ τί, ὦ προφήτα; Εἰπέ ἡμῖν προφανῶς, τίνας χάρις; « Ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὑρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι; Τίς ἀνθρώπος ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, ἁμαρτίαν μὴ ποιήσας; ἀλλ' οὐκ ἔχουσι δεῖξαι ἀνθρώπον ἀναμάρτητον εἰ μὴ μόνον τὸν Θεὸν γενόμενον ἀνθρώπων.

9. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ περὶ τῶν ψευδομαρτύρων, τῶν κατὰ τοῦ Χριστοῦ ψευδομαρτυρησάντων, ψαλμοῦ λδ'· « Ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων μοι· ἀναποδεδύκασι μοι πονηρά

²⁶ Psal. viii, 2, 3. ²⁷ Psal. xl, 10. ²⁸ Psal. ii, 1, 2. ²⁹ Isa. liii, 9, 10. ³⁰ Psal. cxlii, 2.
³¹ Isa. liii, 7. ³² Ibid. 8. ³³ Ibid. 9. ³⁴ Ibid. 10. ³⁵ Ibid.

ἀντὶ ἀγαθῶν. » Δῆλον, ὅτι ὢν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ λαῷ αὐτῷ πεποίηκε· πρῶτον μὲν τὴν ἔξοδον αὐτῶν τὴν ἐξ Αἰγύπτου, καὶ τὰ λοιπὰ μύρια ἀγαθὰ, ἃ εἰς αὐτοὺς εἰργάσατο, ἔπειτα δὲ τοὺς νοσοῦντας αὐτῶν ἰάσατο. Περὶ δὲ τῶν μαστιγωσάντων καὶ ραπισάντων τὸν Χριστὸν Ἡσαΐας ὁ προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ οὕτως φησί· « Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ραπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπυσιμάτων. » Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἐν λζ' ψαλμῷ λέγει· « Ὅτι ἔγω εἰς μάστιγας ἔτοιμος, καὶ ἡ ἀλγηδὼν μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διὰ παντός. » Περὶ δὲ (77) τῆς πράσεως τοῦ Χριστοῦ λέγει Ἱερεμίας ὁ προφήτης· « Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἄγρον τοῦ κεραμέως, καθὼς συνῆξαί μοι Κύριος. » Ἄρα τοῦτο παραγράφασθαι δύνασθε, ὧ Ἰουδαῖοι, ὅπερ πρὸ ὀφθαλμῶν παντὸς τοῦ κόσμου πρόκειται· ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ νῦν; λέγω δὴ ὁ ἀγρὸς τοῦ κεραμέως εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις. Ἡσαΐως δὲ καὶ Ζαχαρίας ὁ προφήτης λέγει περὶ τῶν τριάκοντα ἀργυρίων ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· « Καὶ ἔστησαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα ἀργύρια. » Ὅτι δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἤγουν τὸν τίμιον σταυρὸν, ἐν τοῖς ἰδίοις ὤμοις αὐτοῦ ἐδάστασεν ὁ Χριστὸς ὕψωθεὶς ἐν αὐτῷ, Ἡσαΐας ὁ προφήτης ἐκ Πνεύματος ἁγίου προφητεύσας εἶπεν, ὅτι « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. » τούτέστιν ὁ ζωοποιὸς σταυρὸς. Περὶ δὲ τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου γέγραπται ἐν τοῖς Ἄσμασι τῶν ἁσμάτων· « Θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐξέλθετε, καὶ ἴδετε τὸν στέφανον ὃν ἔστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ. » τούτέστιν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων (μήτηρ γὰρ Χριστοῦ αὕτη κατὰ σάρκα νοεῖται), ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ. » Πρῶτον δὲ, ὅτι ἡ ἡμέρα τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ ἦν ἡμέρα εὐφροσύνης αὐτοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν. Ὡς περὶ γὰρ ἀκανθαί τινες, οὕτως ὑπῆρχον αἱ ἁμαρτίαι τοῦ κόσμου, ἄσυνας, ἐλθὼν ὁ Χριστὸς ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ ὁ αἵρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἐξήλειψε. Καὶ καθάπερ διὰ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου ἡ ἁμαρτία, οὕτω διὰ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ ἡ σωτηρία. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν κήπῳ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ γέγονεν, ἐπειδὴ ἐν παραδείσῳ παρέδθη ὁ Ἀδάμ. Διὰ τοῦτο καὶ ληστὴ παραδείσος ἀπὸ σταυροῦ ἀνοίγεται· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὦρα ἕκτη ὁ Χριστὸς σταυροῦται, ἐπειδὴ τὸ δειλινὸν ὁ Ἀδάμ ἐξωρίσθη. Χολῆς γεύεται, ἵνα τὴν γλυκύτητα τῆς πικρᾶς ἰδονῆς τοῦ Ἀδάμ ἰάσθαι· ραπίζεται, ἵνα ἐμοὶ τὴν ἐλευθερίαν χαρίσθαι· ἐμπύεται, ἵνα τὸ ἐμφύσημα τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡμῖν χαρίσθαι· φραγγελῶται, ἵνα τὸ ἐπὶ τοῦ νώτου ἡμῶν φορτίον τῶν ἁμαρτιῶν σκορπίση· γυμνοῦται ἐν ξύλῳ, ἵνα τὴν ἐμὴν αἰσχύνην σκεπάσῃ· θανατοῦται, ἵνα ἐμὲ ζωοποιήσῃ· κατακρίνεται, ἵνα

retribuere mihi mala pro bonis ³⁵. » Notum utique est Christi beneficentia, primo ipsorum populum ex Ægypto discessisse, cæteraque quam plurima in illos bona eum contulisse: eorum quoque sanavit infirmos. De iis autem qui flagellarunt et percusserunt Christum, sic ex Christi persona loquitur Isaias: « Dorsum meum dedi ad flagella, et genas meas ad alapas: faciem autem meam non averti ab ignominia sputorum ³⁶. » Similiter item David propheta ex Christi persona in psalmo tricesimo septimo ait: « Quoniam ego in flagella paratus sum, et dolor meus in conspectu meo semper ³⁷. » Hæc quoque de Christi venditione dicit Jeremias: « Et acceperunt triginta argenteos, pretium appetiati, quem appetiaverunt a filiis Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus ³⁸. » An istud depravare potestis, o Judæi, quod ante oculos totius mundi ex illo ad hoc usque tempus expositum est? Loquor nimirum de agro figuli ad sepulturam peregrinorum comparati. Eodem modo Zacharias propheta de triginta argenteis mentionem facit, velut ex persona Christi: « Et appenderunt mercedem meam triginta argenteis ³⁹. » Quod item salutis nostræ principium, pretiosam videlicet crucem, suis ipse humeris tulerit Christus, in ea exaltatus, Isaias propheta ex Spiritu sancto his verbis prophetavit: « Puer natus est nobis, filius natus est nobis, cujus principatus super humerum ejus ⁴⁰, » scilicet crux vivifica. De spinea vero corona scriptum est in Canticis canticorum: « Filiae Jerusalem, egredimini et videte coronam, qua coronavit eum mater sua, » nempe Judæorum Synagoga (ipsa enim mater Christi secundum carnem intelligitur), « in die desponsationis ejus, et in die exultationis cordis illius. » Manifestum autem est diem, qua passus est Christus, diem ejus exultationis fuisse propter salutem nostram. Instar enim spinarum fuere mundi peccata, quæ suo adventu Christus, Agnus Dei, peccatum mundi tollens, delevit. Ac quemadmodum per fructum ligni, peccatum; sic per lignum crucis, salus. Unde in horto passus est Christus, quia in paradiso Adam peccaverat. Hinc et latroni paradisis a cruce aperitur: hinc sexta hora crucifixus Christus est, quia pomeridiano tempore Adam expulsus est. Fel gustat, ut dulcedinem amaræ voluptatis Adami sanet: alapis percutitur, ut libertatem nobis donet: conspuitur, ut sancti Spiritus afflatus nobis impertiat: flagellatur, ut nostram peccatorum sarcinam dorso suo ventilet: in ligno nudatur, ut meam operiat ignominiam: moritur, ut me vivificet: condemnatur, ut me a maledictione liberet: caput ejus arundine percutitur, ut serpentis caput conterat: lancea pungitur latus ejus, ut ex Adami latere creatam mulierem sanet, flammeamque rhomphæam, quæ adversum

³⁵ Psal. xxxiv, 11, 12. ³⁶ Isa. l, 6. ³⁷ Psal. xxxvii, 14. ³⁸ Jerem. xxxii, 9; Matth. xxvii, 9.

³⁹ Isa. ix, 6. ⁴⁰ Cant. iii, 41.

(77) Reg. 3, τῆς πράσεως. Editi, προδόσεως.

nos vibratur, inhibeat, ac nobis viam paradisi aperia

χη τὴν πλευρὰν νόττεται, (78) ἵνα τὴν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἄδὰμ κτισθεῖσαν θεραπεύσῃ, καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν καθ' ἡμῶν στρεφομένην παύσῃ,

10. Jam quod in medio terræ Christus crucifigendus esset, in psalmo septuagesimo tertio scriptum est, « Deus rex noster ante sæcula operatus est salutem in medio terræ ⁴¹. » Quod item cum latronibus esset Christus crucifigendus, Isaias ait: « Et cum iniquis reputatus est ⁴². » De clavis quoque et partitione vestimentorum ejus sic habet psalmus vicesimus primus: « Foderunt **252** manus meas et pedes meus, dinumeraverunt omnia ossa mea: diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserant sortem ⁴³. » Similiter vero et Zacharias propheta de clavis sic ait: « Et dicent ei: Quid plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicit: Has accepi in domo dilectorum meorum ⁴⁴. » Ita quoque de tenebris loquitur idem Zacharias propheta: « Et erit in die illa, non erit lux, et frigus et gelu erit una dies, et dies illa nota Domino: et non dies et non nox, et ad vesperam erit lux ⁴⁵. » Amos pariter propheta ait: « Et erit in die illa, dicit Dominus, et occidet sol in meridie, et lux per diem in terra tenebrescet ⁴⁶. » Hæc item sunt Joelis prophetæ verba: « Sol et luna obscurabuntur, et stellæ retrahent splendorem suum: Dominus autem ex Sion vociferabitur, et ex Jerusalem dabit vocem suam, et commovebitur cælum et terra ⁴⁷. » Quod autem aceto et felle potandus foret Christus, audiamus ex psalmo sexagesimo octavo: « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto ⁴⁸. » Hinc ipsis imprecatur hoc modo: « Fiat mensa eorum, coram ipsis in laqueum, et in retributiones, et in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant; et dorsum eorum semper incurva. Effunde super eos icam tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet ⁴⁹: » nempe in templo ipsorum Jerosolymitano, quod et accidit. Cætera porro quæ in psalmo sequuntur, instar maledictionis dicta, in Judæos quadrant, quos et Moyses his verbis objurgavit: « Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et timebis die ac nocte, nec credes vitæ tuæ ⁵⁰. »

11. De lancea vero ita loquitur Zacharias propheta quasi ex persona Christi: « Et aspicient ad me quem confixerunt ⁵¹. » De aqua autem, quæ ex sancto ejus latere exivit, ait propheta idem: « In die illa exibit aqua viva ex Jerusalem ⁵². » Audiamus autem et Isaiam prophetam de sepultura Domini hæc dicentem, et Judæos irridentem: « Vi-

ἔμὲ τῆς κατάρας ἀπολύσῃ· καλὰ μὲν τὴν κεφαλὴν τύπτεται, ἵνα τὴν τοῦ ὄφραως κεφαλὴν συντριψῇ· λόγ- τοῦ Ἄδὰμ κτισθεῖσαν θεραπεύσῃ, καὶ τὴν φλο- γίνην ῥομφαίαν τὴν καθ' ἡμῶν στρεφομένην παύσῃ,

10. Ὅτι δὲ ἐν μέσῳ τῆς γῆς ἐμελλεν ὁ Χριστὸς σταυροῦσθαι, ἐν οἷ φιλμῶν γέγραπται· « Ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰώνων ἐργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. » Καὶ ὅτι μετὰ ληστῶν ἐμελλεν ὁ Χριστὸς σταυροῦσθαι, Ἡσαΐας φησὶ· « Καὶ μετὰ ἀνθρώπων ἐλογίσθη. » Περὶ δὲ τῶν ἤλων καὶ τοῦ διαμερισμοῦ τῶν ἱματίων αὐτοῦ, ψαλμὸς κα' οὕτω λέγει· « Ὄρουξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηρίθμισαν πάντα τὰ ὀστά μου· διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. » Ὁμοίως δὲ καὶ Ζαχαρίας ὁ προφήτης περὶ τῶν ἤλων οὕτως ἐφη· « Καὶ ἐρούσι τὸ πρὸς αὐτόν· Τί αἱ πληγαὶ αὐταὶ αἱ ἀνὰ μέσον τῶν χειρῶν σου; Καὶ ἐρεῖ· Ἄς ἐπληγῆν ἐν τῷ ὄκῳ τῶν ἀγαπητῶν μου. » Περὶ δὲ τοῦ σκοτασμοῦ ὁ αὐτὸς προφήτης Ζαχαρίας λέγει οὕτω· « Καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, οὐκ ἔσται φῶς· καὶ ψῦχος καὶ πάγος ἔσται μία ἡμέρα, καὶ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ Κυρίῳ· καὶ οὐκ ἡμέρα καὶ οὐ νύξ, καὶ πρὸς ἑσπέραν ἔσται φῶς. » Ὁμοίως δὲ καὶ Ἀμὼς ὁ προφήτης εἶπε· « Καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, λέγει Κύριος, καὶ δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, καὶ συσκοτάσει ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ἡμέρᾳ τὸ φῶς. » Καὶ Ἰωὴλ δὲ ὁ προφήτης λέγει· « Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη συκοτάσουσι (79), καὶ οἱ ἀστέρες δύσουσι τὸ φέγγος αὐτῶν. Ὁ δὲ Κύριος ἐκ Σιών ἀνακράξεται, καὶ ἐξ Ἱερουσαλήμ δώσει φωνὴν αὐτοῦ, καὶ σεισθήσεται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. » Ὅτι δὲ ἐμελλεν ὄξος καὶ χολὴν ποτιζεσθαι Χριστὸς, ψαλμοῦ ξη' ἀκούσωμεν· « Ἐδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. » Διὸ καὶ ἀρτᾶται αὐτοὺς λέγων· « Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀναπόδοσιν, καὶ εἰς σκάνδαλον. Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκυφον. Ἐκχεον ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργὴν σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβοι αὐτούς. Γενηθήτω ἡ ἑπαυλις αὐτῶν ἠρημωμένη, καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν· ἡγῶν ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸς αὐτῶν, ὃ δὴ καὶ γέγονε. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τοῦ ψαλμοῦ, ὡς ἐπὶ κατάρας λεγόμενα, τοῖς Ἰουδαίοις ἀρμόζει, οὓς καὶ Μωσῆς ὠνειδίσειεν εἰπόν· « Καὶ ἔσται ἡ ζωὴ σου κρεμαμένη ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου, καὶ φοβηθήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ οὐ πιστεύσεις τῇ ζωῇ σου. »

11. Περὶ δὲ τῆς λόγχης λέγει Ζαχαρίας ὁ προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· « Καὶ ἐπιβλήσονται πρὸς με, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » Περὶ δὲ τοῦ ὕδατος τῆς ἀγίας αὐτοῦ πλευρᾶς ὁ αὐτὸς προφήτης εἶπεν· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελεύσεται ὕδωρ ζῶν ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου

⁴¹ Psal. LXXIII, 12. ⁴² Isa. LIII, 12. ⁴³ Psal. XXI, 18, 19. ⁴⁴ Zachar. XIII, 6. ⁴⁵ Zachar. XIV, 6, 7. ⁴⁶ Amos VIII, 9. ⁴⁷ Joel II, 10, 11. ⁴⁸ Psal. LXVIII, 22. ⁴⁹ ibid. 23-26. ⁵⁰ Deut. XXVIII, 66. ⁵¹ Zachar. XII, 10. ⁵² Zachar. XIV, 8.

(78) Ita Reg. 3, Editi vero, ἵνα τὴν πλευρὰν τοῦ Ἄδὰμ θεραπεύσῃ.

(79) Quidam mss., συσκοτάσουσι.

περὶ τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου λέγοντος, καὶ ὅπως δια-
 γελᾷ τοὺς Ἰουδαίους· « Ἴδετε ὡς δίκαιος ἀπώλετο,
 καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ. » Εἶπεν οὖν καὶ τὴν
 αὐτοῦ ἀνάστασιν· καὶ πάλιν· « Ἀπὸ προσώπου ἀδικίας
 ἦρται ὁ δίκαιος, καὶ ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφή αὐτοῦ. »
 « Ἐν εἰρήνῃ » δὲ λέγει, ὅτι ὁ Πιλάτος μετ' εἰρήνης
 ἀπέδωκε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ τῷ Ἰωσήφ. Ὁμοίως δὲ
 καὶ Δαβὶδ περὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ ἐν πρῶτῳ ψαλμῷ λέγει
 ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· « Ἐθεντό με ἐν λάκκῳ
 κατωτάτῳ, ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου· » καὶ
 περὶ τούτων· « Καὶ ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοξήθη-
 τος ἐν νεκροῖς· ἐλεύθερος, » ἤγουν ἀναμάρτητος (80).
 Γέγραπται δὲ καὶ ἐν τῷ Ἰωβ οὕτως· « Ἀνοίγονται σοὶ
 φρένες πύλαι θανάτου· πυλωροὶ δὲ ἔδου ἰδόντες ἐπιτη-
 ξαν· » πρόδηλον δὲ, ὅτι αἱ ἐναντίαι τῶν δαιμόνων δυ-
 νάμεις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῷ 57^ο ψαλμῷ· « Ἐξάγων
 πεπαδημένους ἐν ἀνδρείᾳ, ὁμοίως τοὺς παραπικραί-
 νοντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν τάφοις. » Ὅτι δὲ ὁ Χρι-
 στὸς ἐν τῷ ἔθῳ ἀπομένει οὐκ ἐμελλεν, ἀλλὰ τριήμε-
 ρος ἀνίστασθαι, ψαλμοῦ ἰε' ἀκούσωμεν· « Ὅτι οὐκ ἐγ-
 καταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἔθνη, οὐδὲ δώσεις τὸν
 δεσπότην σου ἰδεῖν διαφθοράν. » Καὶ πάλιν 75^ο ψαλμοῦ·
 « Ἐξεγερθήσομαι, θρῆνον. » Καὶ ὁ προφήτης δὲ Ἄση
 οὕτως ἔφη· « Πορευθῶμεν, καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς
 Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ὅτι αὐτὸς πεποίηκεν ἡμᾶς, καὶ
 ἰάσεται ἡμᾶς· ὑγάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ
 ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσομεθα καὶ ζήσομεθα. » Περὶ
 δὲ τῶν μυροφόρων γυναικῶν Ἥσαϊας ὁ προφήτης
 εἶπε· « Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας, δεῦτε· οὐ γὰρ
 ἔστι λαὸς ἔχων σύνεσιν. »

12. Περὶ δὲ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ ἐν 5^ῳ καὶ 7^ῳ
 ψαλμῷ γέγραπται· « Καὶ ἐπέβη ἐπὶ χερουβὶμ, καὶ
 ἐπέτασθη· ἐπέτασθη ἐπὶ πτερυγῶν ἀνέμων. » Καὶ
 πάλιν ἐν 105^ῳ ψαλμῷ· « Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ,
 Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. » καὶ ἐν Ζαχαρίας τῷ
 προφήτῃ· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ στήσονται οἱ πόδες
 Κυρίου εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τὸ κατέναντι Ἱερου-
 σαλὴμ ἐξ ἀνατολῶν. » Περὶ δὲ τῆς ἐνδόξου δευτέρας
 παρουσίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ λέγει Δανιὴλ ὁ προφή-
 τῆς· « Ἐθεώρουν ἐν ὄραματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ
 μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου
 ἐρχόμενος, καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε.
 Καὶ προσηνέχθη αὐτῷ. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἀρχὴ καὶ ἡ
 τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαί,
 γλώσσαι δουλεύουσιν αὐτῷ. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξου-
 σία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία
 αὐτοῦ οὐ διαφραθήσεται. » Ἰδοὺ σαφῶς διὰ τῶν εἰ-
 ρημένων ἐμάρτυρον, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,
 ὁ σαρκωθείς καὶ παθὼν δι' ἡμᾶς, καὶ ἀναστὰς ἐκ
 νεκρῶν, καὶ ἀναληφθεὶς ἐν δόξῃ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πα-
 τέρα καὶ πάλιν μέλλων ἐρχεσθαι μετὰ τῶν νεφελῶν
 τοῦ οὐρανοῦ, μετὰ δόξης αἰωνίου κρίναι ζῶντας καὶ

A dete ut Justus periit, et nemo corde cogitat ⁵⁵. »
 Ejus rursus resurrectionem his prædicit verbis :
 « A facie iniquitatis sublatus est justus, et erit in
 pace sepultura ejus ⁵⁶. » « In pace, » autem ait, quia
 Pilatus cum pace Josepho reddidit corpus Jesu. Sic
 et David de ejus sepultura psalmo octogesimo se-
 ptimo quasi ex persona Christi loquitur : « Posue-
 runt me in lacu inferiori, in tenebrosis et in um-
 bra⁵⁷ mortis ⁵⁸ : » et antea, « Et factus sum sicut
 homo sine adjutorio inter mortuos liber ⁵⁹, » id
 est, impeccabilis. Sic quoque in libro Job scriptum
 est : « Aperiantur tibi præ timore portæ mortis ⁶⁰ :
 videntes autem inferorum janitores tremuerunt ⁶¹, »
 nempe, adversariæ, ut patet, dæmonium virtutes.
 Similiter hæc in psalmo sexagesimo septimo legi-
 mus : « Qui educit vinctos in fortitudine, similiter
 eos qui exasperant qui habitant in sepulcris ⁶². »
 Quod vero Christus in inferis remansurus non es-
 set, sed tertia die resurrecturus, discamus ex
 psalmo quinto et decimo : « Quoniam non dere-
 linques animam meam in inferno, nec dabis sanc-
 tum tuum videre corruptionem ⁶³. » Et rursus
 ex psalmo quinquagesimo sexto : « Exsurgam di-
 luculo ⁶⁴. » Hæc pariter verba sunt Osæ prophetæ :
 « Proficiscamur et convertamur ad Dominum Deum
 nostrum, quia ipse fecit nos, et sanabit nos : sanos
 nos reddet post duos dies, in die tertia resurgemus
 et vivemus ⁶⁵. » De mulieribus autem unguentum
 ferentibus sic loquitur Isaias propheta : « Mulieres
 venientes a contemplatione accedite : non est enim
 populus intelligens ⁶⁶. »

12. De Christi vero assumptione hæc habentur
 psalmo septimo et decimo : « Et ascendit super
 cherubim et volavit super pennas ventorum ⁶⁷. » Et
 iterum psalmo quadragesimo sexto : « Ascendit
 Deus in jubilatione, et Dominus in voce tubæ ⁶⁸. »
 Et in Zacharia propheta : « In die 253 illa stabunt
 pedes Domini super montem Olivarum, qui est con-
 tra Jerusalem ad Orientem ⁶⁹. » De glorioso au-
 tem secundo Filii Dei adventu ait Daniel propheta :
 « Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubi-
 bus cæli quasi filius hominis veniebat, et usque ad
 Antiquum dierum pervenit, et adductus est ad eum. Et
 ipsi datum est imperium et honor et regnum : et om-
 nes populi, tribus et linguæ ipsi servient. Potestas
 ejus potestas æterna, quæ non præteribit : et regnum
 ejus non corrumpetur ⁷⁰. » Ecce aperte ex dictis
 discimus ipsum esse Filium Dei, qui incarnatus et
 passus est pro nobis ex mortuis resurrexit, atque
 assumptus est in gloria ad suum Patrem, ac rursus
 venturus est cum nubibus cæli, cum gloria æterna,
 ut vivos et mortuos judicet. Hæc enim idem pro-
 pheta Daniel his verbis prædixit : « Aspiciebam do-

⁵⁵ Isa. LVII, 1. ⁵⁶ Isa. XI, 10. ⁵⁷ Psal. LXXVII, 7. ⁵⁸ ibid. 5. ⁵⁹ Job XXXVIII, 17. ⁶⁰ Psal. LXVII, 7.
⁶¹ Psal. XV, 10. ⁶² Psal. LVI, 9. ⁶³ Ose. VI, 1-3. ⁶⁴ Isa. XXVII, 11. ⁶⁵ Psal. XVII, 41. ⁶⁶ Psal.
 XLV, 6. ⁶⁷ Zachar. XIV, 4. ⁶⁸ Dan. VII, 13, 14.

(80) Sic Regius tertius In editis hæc, ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος, ἤγουν ἀναμάρτητος, desunt.

nec throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit: A vestimentum ejus candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana mundā. Thronus ejus, flamma ignis: rotæ ejus, ignis accensus. Fluvius igneus fluebat ante eum. Millia millium ministrabant ei, et decies millies dena millia assistebant ei. Judicium sedit, et libri aperti sunt. Aspicebam tunc propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur, donec interfecta esset bestia, et periisset: et corpus ejus traditum est ut igne combureretur⁶⁷. » Clarum autem est bestiam esse Antichristum. Filius quippe Dei cum venerit, eam interficiet spiritu oris sui, quia ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

13. Hæc autem ex multis pauca ex sacris Scripturis proposuimus, cum ad nostram, qui Christiani sumus amplio rem fidei, tum ad pertinaciam et amentiam Judæorum confutandam. Scilicet unus sanctæ vivificæ Trinitatis, Deus Verbum, et Dei Filius, et Dominus noster Jesus Christus, ipse propter nostram salutem extremis diebus homo factus est ex sanctissima, immaculata, Domina nostra Deipara et semper virgine Maria. Idemque omnibus divine peractis, passusque, quemadmodum prophetæ prædixerant, genus nostrum ex fallaciis et servitute inimici eripuit. Pro tot igitur tantisque beneficiis quibus sua bonitas dignata nos est, studeamus grati ei esse, sanctorum videlicet mandatorum observatione, ut æterna et infinita bona consequi possimus, in ipso Christo Deo nostro, cui gloria et imperium cum omnipotenti ejus Patre, et sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

νεκρούς. Προεῖπε γὰρ περὶ τούτου ὁ αὐτὸς προφήτης Δανιήλ· « Ἐθεώρουν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο· καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιών, καὶ ἡ θριξὶς τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν. Ὁ θρόνος αὐτοῦ φλόξ πυρός, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ποταμὸς πυρὸς εἶλεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρείστηκαν αὐτῷ. Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεψύθησαν. Ἐθεώρουν τότε ἀπὸ φωνῆς τῶν λόγων τῶν μεγάλων, ὧν τὸ κέρας ἐκεῖνο ἐλάλει, ἕως ἀνηρέθη τὸ θηρίον καὶ ἀπώλετο, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καύσιν πυρός. » Πρόδηλον δὲ, ὅτι τὸ θηρίον ὁ Ἀντίχριστός ἐστιν. Ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐρχόμενος, ἀνελεῖ αὐτὸν τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας αἰῶνων. Ἀμήν.

13. Ταῦτα δὲ ἐκ πολλῶν ὀλίγα ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν παρεθέμεθα πρὸς μὲν ἡμετέραν τῶν Χριστιανῶν μείζονα πίστιν, πρὸς ἕλεγχον δὲ τῆς Ἰουδαϊκῆς σκληροκαρδίας καὶ φρενοβλαθείας. Ὅτι ὁ εἰς τῆς ἁγίας ζωοποιοῦ Τριάδος, Θεὸς Λόγος καὶ Θεοῦ Υἱὸς, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, αὐτὸς διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐνηθρώπησεν ἐκ τῆς παναγίας ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀεὶ παρθένου Μαρίας. Καὶ πάντα θεοπρεπῶς ἀπεργασάμενος, καὶ παθῶν, καθὼς οἱ ἅγιοι προσεῖπον προφητῶν, ἔσωσεν ἐκ τῆς τοῦ ἔχθρου πλάνης καὶ δουλείας τὸ γένος ἡμῶν. Ὑπὲρ τῶν τοσούτων οὖν εὐεργεσιῶν, ὧν τυχεῖν παρὰ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος ἤξιώθημεν, σπουδάσωμεν εὐάρεστοι αὐτῷ ἀναδειχθῆναι διὰ τῆς τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐντολῶν ἐκπληρώσεως, ὅπως καὶ τῶν αἰωνίων καὶ ἀτελευτήτων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ αὐτοῦ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Quæstiones sequentes in Evangelia, ex codice Reg. 2431, nunc primum in lucem prodeunt. Adjiciuntur porro in eodem codice ad calcem Quæstionis 136, ad Antiochum.

QUÆSTIO I. « Christi autem generatio sic erat. Cum enim esset desponsata mater ejus Maria Joseph⁶⁸. » Quare non dixit: Cum esset desponsata virgo, sed « Mater ejus? »

RESPONSIO. Ut credibilis sermo foret, et ut auditorem, paratum ad quidpiam audiendum non insuetum, insolitæ rei additione percelleret, dicendo: « Antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto⁶⁹. »

Q. 2. « Apparuit autem ei angelus Domini in somnis dicens⁷⁰. » Quare non palam apparet angelus Josepho, quemadmodum pastoribus et Zachariæ?

R. Quia admodum fidelis erat vir ille. Nec opus illi erat ejusmodi visione.

Q. 3. « Ne timeas accipere Mariam conjugem tuam⁷¹. » Quare dixit: « Ne timeas? »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α'. « Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν. Μνηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ. » Διὰ τί οὐκ εἶπε· Μνηστευθείσης τῆς παρθένου, ἀλλὰ « τῆς μητρὸς αὐτοῦ. »

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ. Ὅστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὸν λόγον, καὶ προσδοκῶντά τι τῶν συνήθων ἀκούσασθαι τὸν ἀκροατὴν, καταπλήξη τῆ τοῦ παραδόξου πράγματος ἐπαγωγῆ, λέγων· « Πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς, εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. »

Ἐρώτ. β'. « Ὁφθῆ δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ λέγων· » Διὰ τί μὴ φανερώς φαίνεται ὁ ἄγγελος τῷ Ἰωσήφ, καθάπερ τοῖς ποιμέσι καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ;

Ἀπόκ. Ὅτι σφόδρα πιστὸς ἦν ὁ ἀνὴρ, καὶ οὐ δεόμενος τῆς τοιαύτης βίβλου.

Ἐρώτ. γ'. « Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Mariam τὴν γυναῖκά σου. » Διὰ τί εἶπε· Μὴ φοβηθῆς,

⁶⁷ Psal. vii, 9-11. ⁶⁸ Matth. i, 16-18. ⁶⁹ ibid.

⁷⁰ ibid. 20. ⁷¹ ibid.

Ἀπόκρ. Δεικνύς αὐτὸν δεδοικότα μὴ προσκρούσῃ Α τῷ Θεῷ, ὡς μοιχαλίδα ἔχων.

Ἐρώτ. δ'. Διὰ τί εἶπε, « τὴν γυναῖκά σου; »

Ἀπόκ. Ὡς μὴ διεφθαρμένης αὐτῆς οὕσης. Καλεῖ δὲ αὐτὴν γυναῖκα ἀπὸ τῆς μνηστείας· ὡσπερ εἰώθαμεν γαμβρούς λέγειν καὶ προγάμους τοὺς μνηστῆρας.

Ἐρώτ. ε'. « Τέξεται δὲ Υἱόν. » Διὰ τί οὐκ εἶπε· Τέξεται δέ σοι;

Ἀπόκ. Ὅτι οὐκ αὐτῷ ἐμελλε μόνῳ τίκεσθαι, ἀλλὰ τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ.

Ἐρώτ. ζ'. « Ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως. » Διὰ τί προσέθηκε τὸ ἀξίωμα, εἰπὼν, « τοῦ βασιλέως; »

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ καὶ ἕτερος γέγονεν Ἡρώδης ὁ τὸν Πρόδρομον ἀνελών. Ἄλλ' ἐκεῖνος τετράρχης ἦν, οὗτος δὲ βασιλεὺς. Β

Ἐρώτ. ζ'. « Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ. » Διὰ τί οὐκ εἶπε, Τὴν γυναῖκά σου, ἀλλὰ « τὴν μητέρα αὐτοῦ; »

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ, τοῦ τόκου πέρασ λαβόντος, ἐλύθη τε ἡ ὑπόψια, καὶ ὁ Ἰωσήφ ἐπιτάωθη. Διὰ τοῦτο οὖν λοιπὸν μετὰ παρήσας διαλέγεται ὁ ἄγγελος, καὶ οὐκ ἐτι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καλεῖ.

Ἐρώτ. η'. « Καὶ φεύγε εἰς Αἴγυπτον. » Διὰ τί ἀκούσας· « Φεύγε εἰς Αἴγυπτον, » οὐκ ἐταράχθη;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ πιστὸς ἦν ὁ ἀνὴρ, διὸ ὑπακούει καὶ πείθεται.

Ἐρώτ. θ'. Διὰ τί οὐκ εἰς ἄλλην χώραν πέμπεται, ἀλλ' εἰς Αἴγυπτον;

Ἀπόκ. Ἴνα πληρωθῇ ἡ προφητεία ἡ λέγουσα, ὅτι « Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου. » C

Ἐρώτ. ι'. « Ἀκούσας δὲ Ἰησοῦς, ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. » Διὰ τί ἀνεχώρησεν;

Ἀπόκ. Παιδεύων ἡμᾶς φεύγειν τοὺς πειρασμούς. Οὐ γὰρ ἔγκλημα τὸ μὴ βίπτειν ἑαυτὸν εἰς κίνδυνον, ἀλλὰ τὸ ἐμπεσόντα μὴ στήναι γενναίως.

Ἐρώτ. ια'. « Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς τοὺς δούλους ἀνέβη εἰς τὸ βρος. » Διὰ τί ἀνέβη εἰς τὸ βρος;

Ἀπόκ. Διὰ τὸ ἀφιλότιμον καὶ ἀκόμπαστον· οὐ γὰρ περιῆγεν αὐτοὺς μεθ' ἑαυτοῦ. Ἄλλ' ὅτε μὲν περιπατήσαι ἔδει, αὐτὸς μόνος περιῆει πανταχοῦ, καὶ πόλεις καὶ χώρας ἐπισκοπούμενος· ὅτε δὲ πολὺς D δούλος γέγονεν, ἐν ἐνὶ ἐκάθῃ τοῦ τόπου.

Ἐρώτ. ιβ'. « Ἀνοίξας δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ ἐδίδασκεν αὐτούς. » Διὰ τί εἶπεν· « Ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ; »

Ἀπόκ. Ἴνα μάθωμεν, ὅτι καὶ σιγῶν ἐπαίδευεν, οὐχὶ μόνον φβεγγόμενος.

Ἐρώτ. ιγ'. « Προσέχετε, φησὶ, τὴν ἐλεημοσύνην μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς. » Διὰ τί ἐπὶ μὲν τῆς ἐλεημοσύνης προσέθηκεν εἰπὼν, ἐπὶ δὲ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς νηστείας οὐδαμῶς;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ τὴν ἐλεημοσύνην μὲν ἀδύνατον πάντῃ λαθεῖν, εὐχὴν δὲ καὶ νηστείαν δυνατὸν.

R. Declarat eum timuisse, ne Deum offenderet, utpote adulteram habens uxorem.

Q. 4. Quare dixit, « conjugem tuam? »

254 R. Utpote non corruptam. Vocat autem conjugem, quia desponsata erat. Uti solemus generos et pronubos, vocare procos.

Q. 5. « Pariet autem filium? » Quare non dixit: Pariet autem tibi?

R. Quia non ipsi solum pareret, sed toto orbi.

Q. 6. « In diebus Herodis regis? » Quare dignitatem addidit, cum dixit, « regis? »

R. Quia alius fuit Herodes qui Præcursorem occidit. Sed ille tetrarcha, hic rex erat.

Q. 7. « Surgens accipe puerum, et matrem ejus? » Quare non dixit: Uxorem tuam, sed, « matrem ejus? »

R. Quia partu adveniente, levata suspicio fuit, et Joseph certior factus est. Ideo cum libertate palam loquitur angelus; nec ultra uxorem ejus vocat illam.

Q. 8. « Et fuge in Ægyptum? » Quare cum audisset: « Fuge in Ægyptum, » perturbatus non fuit?

R. Quia fidelis vir erat, ideo obsequitur, et obtemperat.

Q. 9. Quare in Ægyptum, et non in aliam mittitur regionem?

R. Ut impleretur prophetia quæ dicit: « Ex Ægypto vocavi Filium meum? »

Q. 10. « Cum audisset Jesus quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam? » Quare secessit?

R. Admonens nos fugiendas esse tentationes. Neque id crimini datur, quod non nos in periculum conjiciamus; sed cum inciderimus, si non resistamus generosæ.

Q. 11. « Videns autem ejus turbas ascendit in montem? » Quare ascendit in montem?

R. Quod ambitionem fugeret et vanam gloriam. Non enim illas secum circumquaque abducebat. Sed quando incedendum erat, ipse solus ubique circuibat, et urbes et vicus perlustrans. Cum autem multa aderat turba, in uno sedebat loco.

Q. 12. « Aperiens autem os suum docebat illos? » Quare dixit: « Aperiens os suum? »

R. Ut ediscamus illum non solum loquendo, sed etiam silendo docuisse.

Q. 13. « Attendite, inquit, ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis? » Quare de eleemosyna id addidit, de oratione autem et jejunio, nullatenus?

R. Quia eleemosynam impossibile est penitus latere: orationem vero et jejunium possibile est.

⁷⁰ Matth. i, 21. ⁷¹ Matth. ii, 1. ⁷² ibid. 13. ⁷³ ibid. ⁷⁴ Ose. xi, 1. ⁷⁵ Joan. iv, 12. ⁷⁶ Matth. v, 1; ⁷⁷ ibid. ⁷⁸ Matth. vi, 1.

Q. 14. « In principio erat Verbum ⁸¹. » Quare, A
omisso Patre, de Filio loquitur?

R. Quia ille omnibus notus erat, etsi non quatenus Pater, sed quatenus Deus. Unigenitus vero ignorabatur: ideo jure ejus notitiam a principio dare voluit, iis qui ignorarent ipsum.

Q. 15. « Et verbum erat apud Deum ⁸². » Quare non dixit: In Deo?

R. Primum quidem ut ejus secundum hypostasin æternitatem declararet nobis. Deinde clarius et apertius revelat nobis, hoc Verbum esse Deum, « In mundo erat ⁸³: » non ut mundo coævus. Ideo namque adjecit: « Et mundus per ipsum factus est ⁸⁴. »

Q. 16. « Et aspiciens in cælum benedixit panes ⁸⁵. » Quare cum sursum aspexisset tum benedixit?

R. Primo ut ostenderet se a Patre esse; secundo ut nos doceret, ne prius ad mensam accederemus, donec ei gratias egissemus qui escam nobis daret.

Q. 17. Quare in deserto miraculum panum efficit, et quinque millia alit?

255 R. Ut nulli prorsus subesset suspicioni miraculum, nemoque existimaret ex proximo quodam vico, quiddam ad mensam delatum fuisse.

Q. 18. Et abstulerunt ex residuis fragmentis ⁸⁶. Quare non integri panes, sed fragmenta superfuere?

R. Ut ostenderet esse illa ex quinque panibus fragmenta, et ut qui non aderant rem gestam ediscerent, ne quis id phantasiam esse existimaret.

Q. 19. « Duodecim cophinos ⁸⁷. » Quare duodecim cophinos impleverunt?

R. Ut et ipse Judas deserret. Poterat enim turbarum sedare famem. At non novissent discipuli virtutem ejus.

Q. 20. Quare non Pilato, sed uxori illius visio fuit ⁸⁸?

R. Primo quidem quia digna erat ipsa; seu potius, quia si vidisset ille, nequaquam illi æque fides habita fuisset: vel non narrasset; ideoque ex divina dispensatione uxor visionem habet, ut res palam omnibus fieret.

Q. 21. « Et crucifigunt cum eo duos latrones, unum a dextris et unum a sinistris ⁸⁹. » Quare medium inter latrones crucifixerunt illum, et quare clamans emisit spiritum?

R. Ut eorum samæ particeps esset, et ut impleretur quod dictum est: « Cum iniquus reputatus est ⁹⁰. » Ut ostenderetur ex potestate rem effici. Quemadmodum dixit: « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam ⁹¹. »

Ἐρώτ. δ'. « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Διὰ τί ἀφείλες τὸν Πατέρα, περὶ τοῦ Υἱοῦ διαλέγεται;

Ἀπόκ. Ὅτι ἐκεῖνος μὲν δῆλος ἄπασιν ἦν, εἰ καὶ μὴ ὡς Πατήρ, ἀλλ' ὡς Θεός· ὁ δὲ Μονογενὴς ἠγνωεῖτο. Καὶ εἰκότως τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν ἐκ προοιμίῶν ἐσπούδασε διδάξει τοὺς οὐκ εἰδότας αὐτόν.

Ἐρώτ. ε'. « Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. » Διὰ τί οὐκ εἶπεν ἐν Θεῷ;

Ἀπόκ. Πρῶτον μὲν τὴν καθ' ὑπόστασιν αὐτοῦ ἀϊδιότητα ἐμφαίνων ἡμῖν· εἶτα καὶ σαφέστερον αὐτῷ προῖων, ἀπεκάλυψεν ἑπαγαγὼν, ὅτι ὁ Λόγος οὗτος καὶ Θεὸς ἦν. « Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν· » οὐκ ὡς τοῦ κόσμου σύγχρονος. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐπήγαγε· « Καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. »

Ἐρώτ. ιζ'. « Καὶ ἀναβλέψας εἰς τοὺς οὐρανοὺς, εὐλόγησε τοὺς ἄρτους. » Διὰ τί ἀνέβλεψε, καὶ οὕτως εὐλόγησεν;

Ἀπόκ. Πρῶτον μὲν ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ· δεύτερον δὲ παιδεύων ἡμᾶς, μὴ πρότερον ἄπτεσθαι τραπέζης ἕως ἂν εὐχαριστήσωμεν τῷ τὴν τροφήν ἡμῖν παρέχοντι.

Ἐρώτ. ιζ'. Διὰ τί ἐν ἐρήμῳ τὸ τῶν ἄρτων θαῦμα ποιεῖ, καὶ πεντακισχιλίους τρέφει;

Ἀπόκ. Ἴνα μεθ' ὑπερβολῆς ἀνυποπτον ὑπάρξῃ τὸ θαῦμα, καὶ μηδεὶς νομίση πλείον κώμην κειμένην εἰσενεγκεῖν τι εἰς τὴν τράπεζαν.

Ἐρώτ. ιη'. Καὶ ἦσαν ἐκ τῶν περισσευμάτων κλασμάτων. Διὰ τί οὐκ ὀλόκληροι ἄρτοι, ἀλλὰ κλάσματα ἐπερίσσευσαν.

Ἀπόκ. Ἴνα δείξῃ, ὅτι τῶν πέντε ἄρτων εἰς ταῦτα πλάσματα, καὶ ὥστε τοὺς ἀπόντας μαθεῖν τὸ γεγενημένον, καὶ ἵνα μὴ τις φαντασίαν νομίση εἶναι τοῦτο.

Ἐρώτ. ιθ'. « Δώδεκα κοφίνους. » Διὰ τί δώδεκα κοφίνους ἐπλήρωσαν;

Ἀπόκ. Ἴνα καὶ Ἰούδας βαστάσῃ. Ἐδύνατο μὲν γὰρ καὶ σέσσαι τῶν ὄχλων τὴν πείναν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ τὴν δύναμιν.

Ἐρώτ. κ'. Διὰ τί οὐκ ὁ Πιλάτος ὄρᾳ, ἀλλ' ἡ τούτου γυνή;

Ἀπόκ. Πρῶτον μὲν ὅτι ἐκεῖνη ἀξία ἦν, ἢ μᾶλλον ὅτι, εἰ αὐτὸς εἶδεν, οὐκ ἂν ἐπιστεύθη ὁμοίως· ἢ οὐδ' ἂν ἐξείπεν· διὰ τοῦτο οἰκονομεῖται τὴν γυναῖκα ἰδεῖν, ὥστε κατὰ δῆλον γενέσθαι πᾶσιν.

Ἐρώτ. κα'. « Καὶ συσταυροῦσιν αὐτῷ δύο ληστὰς, ἓνα ἐκ δεξιῶν, καὶ ἓνα ἐξ ἐωνύμων. » Διὰ τί μέσον αὐτῶν ἐσταύρωσαν τῶν ληστῶν, καὶ διὰ τί κράξας ἀφῆκε τὸ πνεῦμα;

Ἀπόκ. Ἴνα τῇ δόξῃ τῇ ἐκεῖνων κοινωνήσῃ, ἢ ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθέν· ὅτι καὶ « Μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη· » καὶ ἵνα δειχθῇ, ὅτι κατ' ἐξουσίαν τὸ πρᾶγμα γίνεται· καθὼς καὶ ἔλεγεν, ὅτι « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. »

⁸¹ Joan. 1. 1. ⁸² ibid. ⁸³ ibid. 10. ⁸⁴ ibid. ⁸⁵ Matth. xiv, 19. ⁸⁶ ibid. 20. ⁸⁷ ibid. ⁸⁸ Matth. xxvii, 19. ⁸⁹ ibid. 38. ⁹⁰ Isa. l. iii, 12. ⁹¹ Joan. x, 18.

Ἐρώτ. κβ'. « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήση .με. » Πῶς ὁ μὲν Ματθαῖος, ὅτι εἶπεν ὁ Χριστὸς τῷ Πέτρῳ· « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι τρίς ἀπαρνήση με· » ὁ δὲ Μάρκος λέγει, ὅτι, ὅτε μὲν ἅπαξ ἠρνήσατο, τότε πρῶτον ἐφώνησεν ὁ ἀλεκτροῦν· ὅτε δὲ τρίτον, τότε δεύτερον; Πῶς οὖν εὐρεθήσονται ἀληθῆ ἀμφοτέρω;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ καθ' ἑκάστην ἀγωγὴν καὶ τρίτον καὶ τέταρτον φωνεῖν εἴθωεν ἀλεκτροῦν, δηλῶν ὁ Μάρκος, ὅτι οὐδὲ ἡ φωνὴ αὐτῶν ἐπέσχε, καὶ εἰς μνήμην ἤγαγε, τοῦτο φησιν. Ὅστε ἀμφοτέρω ἀληθῆ εἰσι. Πρὶν ἡ γὰρ τὴν μίαν ἀγωγὴν ἀπαρτίσαι τὸν ἀλεκτροῦν, τρίτον ἠρνήσατο. Οὕτω δὲ περιδεῆς ἦν καὶ σφόδρα ἀποτεθηκῶς τῷ δέει, ὅτι οὐ μόνον ἠρνήσατο, ἀλλ' οὐδὲ ἀνεμνήσθη οἰκοθεν, καὶ ταῦτα τοῦ ἀλεκτροῦνος φωνήσαντος; ἕως οὗ τὸ βλέμμα τοῦ διδασκάλου γέγονεν αὐτῷ ἀντὶ φωνῆς. Καὶ τοῦτο ὁ Λουκᾶς δηλῶν φησιν, ὅτι ἐνέβλεψεν εἰς αὐτὸν ὁ Χριστός.

Ἐρώτ. κγ'. « Καὶ ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσε πικρῶς. » Διὰ τί ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσε;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ οὐκ ἐτόλμα φανερώς ἐμπροσθεν πάντων, ἵνα μὴ κατηγορηθῆ διὰ τῶν δακρῶν, καὶ γνωσθῆ μαθητῆ; αὐτοῦ εἶναι.

Ἐρώτ. κδ'. « Ἐσθιόντων δὲ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Χριστός, ὅτι εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. » Διὰ τί, ἐσθιόντων αὐτῶν, περὶ τῆς προδοσίας αὐτοῖς διαλέγεται;

Ἀπόκ. Ἴνα καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς τραπέζης δείξῃ τὴν πονηρίαν τοῦ προδότου. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ παρῆν.

Ἐρώτ. κε'. « Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. » Διὰ τί οὐκ εἶπεν· Ὁ δεῖνά με παραδώσει; ἀλλ' « Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, » φειδόμενος καὶ ἐν τούτῳ;

Ἀπόκ. Φειδόμενος καὶ ἐν τούτῳ τοῦ προδότου· ὥστε πάλιν δοῦναι αὐτῷ μετανοίας ἐξουσίαν τοῦ λαθεῖν. Καὶ αἰρεῖται φοβῆσαι ἅπαντας ὑπὲρ τοῦ διασωσαί τοῦτον.

Ἐρώτ. κς'. « Ἦσαν δὲ καὶ αἱ γυναῖκες συνακολουθήσασαι ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας. » Διὰ τί μέμνηται τῶν γυναικῶν τῶν συνακολουθησασῶν αὐτῷ;

Ἀπόκ. Ὅπως δείξῃ τὴν πολλὴν αὐτῶν προσεδρίαν, καὶ ὅτι μέγρι τῶν κινδύνων παρῆσαν. Ὅτε γὰρ οἱ μαθηταὶ ἔφυγον, αὗται προσεκαρτέρουν.

Ἐρώτ. κζ'. « Πῶς σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ὢν ζητεῖς παρ' ἐμοῦ πιεῖν ὕδωρ, Σαμαρείτιδος οὐσίας; » Πόθεν αὐτὸν γνωρίσασα, Ἰουδαῖον εἶναι, φησὶ πρὸς αὐτόν· « Πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὢν; »

Ἀπόκ. Ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἰσως καὶ τῆς διαλέξεως.

Ἐρώτ. κη'. « Καὶ ἐγέννησε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. » Διὰ τί εἶπε, « πρωτότοκον; » Οὐδὲ γὰρ ἔσχεν ἄλλον υἱὸν ἢ Παναγία.

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς ὁ ἐξ αὐτῆς ἐκάρωθει Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, γέγονεν ἡμῶν διὰ τὴν σάρκωσιν ἀδελφός, τούτου χάριν ὠνο-

Q. 22. « Antequam gallus cantet, ter me negabis⁹². » Quare Matthæus ait dixisse Petro Christum : « Antequam gallus cantet ter me negabis⁹³? » Marcus autem, quod cum semel negasset, tunc primum cantaverit gallus : cum autem ter negasset, tunc secundo cantaverit? Quomodo utrumque verum erit?

R. Quia unaquaque vice ter et quater gallus cantare solet, ut ostenderet Marcus nequaquam galli vocem cohibuisse Petrum, et ad memoriam Dominicæ vocis revocasse, ita locutus est. Ita ut utrumque sit verum. Antequam enim pro prima vice absolveret cantum gallus, ter negavit. Ita porro formidabat, ita terrore captus et quasi mortuus erat, ut non modo negaret, sed nequidem ex se illius dicti recordaretur, etiamsi cantaret gallus, donec illi vocis loco adfuit magistri intuitus. Quod declarans Lucas ait, quod respexerit eum Christus⁹⁴.

Q. 23. « Et egressus foras flevit amare⁹⁵. » Quare foras egressus flevit?

R. Quia id non audebat palam et coram omnibus, ne suis lacrymis accusaretur, et discipulus illius esse deprehenderetur.

Q. 24. « Edentibus istis, dixit eis Christus : Unus vestrum me traditurus est⁹⁶. » Quare edentibus illis de proditione loquitur?

R. Ut a tempore mensæ ostenderet proditoris nequitiam. Nam aderat ille.

Q. 25. « Unus vestrum me traditurus est. » Quare non dixit : Ille me tradet; sed « Unus vestrum me tradet, » ut et in hoc illi parceret?

R. Ut in hoc parceret proditori, daretque illi locum pœnitendi et latendi. Voluitque omnes perterrefacere, ut hunc salvum faceret.

Q. 26. « Erant autem et mulieres quæ secutæ fuerant eum a Galilæa⁹⁷. » Quare memorat mulieres quæ secutæ fuerant eum?

R. Ut magnam ostenderet earum assiduitatem, quodque ad pericula usque adfuisent. Cum fugerent namque discipuli, illæ perseverabant.

Q. 27. « Quare tu, Judæus cum sis, bibere a me poscis aquam, quæ sum Samaritana⁹⁸? » Unde gnara Judæum illum esse, ait illi : « Quare tu, Judæus cum sis? »

256 R. Ex habitu, et fortasse ex dialecto.

Q. 28. « Et peperit filium suum primogenitum⁹⁹. » Quare dixit, « primogenitum? » Neque enim alium habuit filium sanctissima (Virgo).

R. Quia Deus cum esset verus qui ex illa incarnatus est Dominus noster Jesus Christus, factus est per incarnationem frater noster, quamobrem

⁹² Matth. xxvi, 34. ⁹³ Marc. xiv, 31. ⁹⁴ Luc. xxi, 61. ⁹⁵ Matth. xxvi, 75. ⁹⁶ ibid. 21. ⁹⁷ Matth. xxviii, 55. ⁹⁸ Luc. ii, 7. ⁹⁹ Joan. iv, 5.

vocatus est primogenitus, utpote qui primas haberet in omnibus.

Q. 29. « Et reclinavit eum in præsepio⁹⁹. » Quare in præsepio reclinatus fuit?

R. Ut nos ab irrationabilitate liberaret, brutorum relicta vita; tribueretque hominibus congruentem prudentiam.

Q. 30. « Homo descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones¹. » Quis homo? Quæ Jerusalem? Quæ Jericho? Qui latrones?

R. Homo est Adam; Jerusalem, paradisi; Jericho, hic mundus; latrones, dæmones.

Q. 31. Casu autem sacerdos quidam videns² eum, pertransiit. Levita similiter. Samaritanus autem videns eum, misericordia motus est, et ligavit vulnera ejus. Quid illud, « Casu? » Quis sacerdos? Quis Levita? Quis Samaritanus?

R. Illud, « Casu, » id est, ex divina providentia. Sacerdos est lex; Levita, magistri ex Levitico sacerdotio; Samaritanus, Christus.

Q. 32. Quare dicitur Samaritanus, Christus?

R. Quia Judæi illum ita nuncupant dicendo: « Samaritanus es, et dæmonium habes³. »

Q. 53. « Factum est autem, inquit, ut moreretur Lazarus, et portaretur ab angelis in sinus Abraham⁴. » Quare moritur Lazarus priusquam dives?

R. Ut nullus diviti excusationi locus relinquatur: quod scilicet aliquid erogaturus esset illi (si vixisset.)

Q. 34. « Elevans autem dives oculos suos cum esset in tormentis, vidit Lazarum in sinibus Abraham⁵. » Quare non alibi, sed in sinibus Abraham videt Lazarum?

R. Quia sicut Adamum Deus ejiciens ex paradiso, posuit illum e regione, ut assiduus aspectus ejus mœrorem renovans, majorem illi præberet sui a bonis illis lapsus sensum; ita et illum e regione Lazari constituit, ut vehementius morderetur.

Q. 35. Quare non in alio justo vidit Lazarum Dives ille; sed in sinibus Abraham?

R. Quia hospitalis Abraham fuerat; ut itaque argueretur ob suam erga hospites sævitiam, Lazarum cum illo videt. Ille namque viatores etiam excipiebat⁶; hic vero eum qui intus erat contemnebat⁷.

Q. 36. « Pater Abraham, miserere mei⁸. » Quare non Lazaro sermonem dirigit dives, sed Abrahamo?

R. Quod erudesceret, et pudore teneretur: putabat enim eum injuriæ illatæ memoriam retinere.

μάσθη πρωτότοκος, ὡς πρωτεύων ἐν πᾶσιν αὐτός.

Ἐρώτ. κθ'. « Καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ. » Διὰ τί ἐν τῇ φάτνῃ ἀνεκλίθη;

Ἀπόκ. Ἴνα ἡμᾶς τῆς ἀλογίας ἐλευθερώσῃ, τὸν κτηνοπρεπῆ μεταμείψαντας βίον, καὶ τὴν ἀνθρώποις πρέπουσαν παράσχη σύνειν.

Ἐρώτ. λ'. « Ἄνθρωπος κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱεριχὼν, καὶ λησταῖς περιέπεσε. » Τίς ὁ ἄνθρωπος, καὶ τίς ἡ Ἱερουσαλήμ, καὶ τίς ἡ Ἱεριχὼν, καὶ τίνες οἱ λησταί;

Ἀπόκ. Ἄνθρωπος μὲν ὁ Ἀδὰμ· Ἱερουσαλήμ δὲ ὁ παράδεισος· Ἱεριχὼν δὲ οὗτος ὁ κόσμος· καὶ λησταί οἱ δαίμονες.

Ἐρώτ. λα'. Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεὺς τις ἰδὼν αὐτὸν ἀντιπαρῆλθε· καὶ λευίτης ὁμοίως. Σαμαρείτης δὲ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγχνίσθη, καὶ κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ. Τί ἦν τὸ, « κατὰ συγκυρίαν; » καὶ τίς ὁ ἱερεὺς; καὶ τίς ὁ λευίτης; καὶ τίς ὁ Σαμαρείτης;

Ἀπόκ. Τὸ μὲν « κατὰ συγκυρίαν » δηλοῖ· τὸ ἐκ θελας οἰκονομίας· ἱερεὺς δὲ ἐστὶν ὁ νόμος· λευίτης δὲ οἱ ἀπὸ τῆς λευιτικῆς ἱερωσύνης διδάσκαλοι· Σαμαρείτης δὲ ὁ Χριστός.

Ἐρώτ. λβ'. Καὶ διὰ τί λέγεται Σαμαρείτης ὁ Χριστός;

Ἀπόκ. Διὰ τὸ τοὺς Ἰουδαίους αὐτὸν οὕτως ἀποκαλεῖν ὅτι « Σαμαρείτης εἶ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις. »

Ἐρώτ. λγ'. « Ἐγένετο δὲ, φησὶν, ἀποθανεῖν τὸν Ἀβζαρον καὶ ἀπενεχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ. » Διὰ τί ἀποθνήσκει πρῶτον ὁ Ἀβζαρος παρὰ τὸν πλούσιον;

Ἀπόκ. Ἴνα μηδεμιᾶς ἀπολογίας πρόφασις ὑπολείπηται τοῦ πλουσίου, ὡς μέλλοντος εὐποιεῖν εἰς αὐτόν.

Ἐρώτ. λδ'. « Ἀναβλέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ὁ πλούσιος, ὄρᾳ τὸν Ἀβζαρον ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ. » Διὰ τί οὐκ ἀλλαγῶν, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ ὄρᾳ τὸν Ἀβζαρον;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ, ὡσπερ τὸν Ἀδὰμ ἐκβαλὼν ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ παραδείσου, καταντικρῦ τοῦτον κατώκισεν, ἵνα ἡ συνεχὴς ὄψις, ἀνανεοῦσα τὸ πάθος, ἀκριβεστέραν αὐτῷ παράσχη τῆς ἐκπτώσεως τῶν αγαθῶν τὴν αἰσθησίν· οὕτω δὲ καὶ τοῦτον κατέναντι τοῦ Ἀβζάρου κατώκισεν, ἵνα μειζρόως κατατρώχῃται.

Ἐρώτ. λε'. Καὶ διὰ τί οὐκ ἐν ἄλλῳ δικαίῳ τὸν Ἀβζαρον ὄρᾳ ὁ πλούσιος, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ φιλόξενος ἦν ὁ Ἀβραάμ. Ἴν' οὖν ἐλεγχος αὐτοῦ γένηται τῆς μισοξενίας, διὰ τοῦτο αὐτὸν μετ' ἐκείνου βλέπει. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ τοὺς παροδῆτας ἐξενοδοχεῖ· οὗτος δὲ καὶ τὸν ἔσω κείμενον παρεώρα.

Ἐρώτ. λς'. « Πάτερ Ἀβραάμ, ἐλέησόν με. » Διὰ τί οὐ πρὸς τὸν Ἀβζαρον τὸν λόγον ἀπέτεινεν ὁ πλούσιος, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἀβραάμ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ἡσχύνετο καὶ ἡρυθρία· ἐνόμιζε γὰρ αὐτὸν μνησικαχεῖν δι' ὧν ἔπραξεν εἰς αὐτόν.

⁹⁹ Luc. II, 7. ¹ Luc. X, 30. ² ibid. 31-34. ³ Joan. VIII, 48. ⁴ Luc. XVI, 22. ⁵ ibid. 23. ⁶ Gen. XVIII, 2, 8. ⁷ Luc. XVI, 20, 21. ⁸ ibid. 24.

257 Hoc fragmentum adjicimus Quæstionibus ad Antiochum, quia pars ejus prior excerpta est ex quæstione 42, non quidem ad verbum, sed ad sententiam. Pars vero posterior, ex Orat. 3 contra Arianos, paulo post initium.

Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας ἐκ περιτομῆς λόγος περὶ τῶν ἀγίων εἰκόνων. A Sancti Athanasii Alexandrini excerptus sermo de sacris imaginibus.

Ὅχι ὡς θεοὺς, φασί, τὰς εἰκόνας προσκυνοῦμεν οἱ πιστοί· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ μόνον τὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀγάπην ἐμφανίζοντες. Ὅθεν πολλάκις, τοῦ χαρκτηρῶς λειανθέντος, ὡς ξύλον μένει ἀργόν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τύπου γίνεται τοῦ σταυροῦ. Ἔως ἂν μὲν εἶσι συνεζευγμένα τὰ δύο ξύλα, καὶ σῶζῃ τοῦ σταυροῦ τὸν τύπον, ὀρθῶς καὶ ἠκριθωμένως προσκυνῶ τὸν σταυρὸν· ἐπὶ δὲ διαιρεθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τὸν τύπον τῇ διαιρέσει λύσωσιν, οὐκέτι προσκυνῶ τὰ ἐξ ἀλλήλων διηρημένα ξύλα. Οὕτω λοιπὸν καὶ διὰ τὸν Χριστὸν προσκυνῶ τὴν εἰκόνα, καὶ διὰ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν προσκυνῶ τὸν Χριστόν. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς χεῖλεσί μου οὐ πάρεστι σωματικῶς Χριστός, ἀλλ' ὁμως τῇ καρδίᾳ καὶ τῷ νῷ πάρεμι ἐγὼ πνευματικῶς πρὸς τὸν Χριστόν. Καὶ οἱ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἐκ τοῦ ὑποδείγματος τοῦ περὶ τὸν σταυρὸν δῆλον. Καὶ μετ' ἄλλον· Ὁ γὰρ οὕτως ἐγνωκὼς, οἱ ἐν εἰσιν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ, οἶδεν, οἱ αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν αὐτῷ. Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ Πατρὸς ἐστίν, καὶ αὐτῇ ἐν τῷ Υἱῷ ἐστίν. Καὶ ὁ τοῦτο καταλαβὼν πέπεισται, οἱ ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἐώρακε τὸν Πατέρα. Ἐν γὰρ τῷ Υἱῷ ἡ τοῦ Πατρὸς θεότης θεωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνης τοῦ βασιλέως προσεχέστερόν τις κατανοῆσαι δυνήσεται· ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφή ἐστίν· καὶ ἐν τῷ βασιλεὶ δὴ τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδος ἐστίν. Ἀπαράλλακτός ἐστιν ἡ ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ὁμοιότης· ὥστε τὸν ἐνορῶντα τὴν εἰκόνα ὄρᾳ ἐν αὐτῇ τὸν βασιλέα, καὶ ἐπιγινώσκουσιν, οἱ οὐτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. Ἐκ δὲ τοῦ μὴ διαλλαγῆναι τὴν ὁμοιότητα, τῷ θέλοντι μετὰ τὴν εἰκόνα θεωρῆσαι τὸν βασιλέα εἶποι ἂν ἡ εἰκὼν· Ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν ἑσμεν· ἐγὼ γοῦν ἐν ἐκείνῳ εἶμι, κάκεινος ἐν ἐμοί· καὶ ὁ βλέπων ἐν ἐμοί, τοῦτο βλέπων ἐν ἐκείνῳ, καὶ ὁ ἐώρακας ἐν ἐκείνῳ, τοῦτο ὄρᾳς ἐν ἐμοί. Ὁ γοῦν προσκυνῶν τὴν εἰκόνα ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ τὸν βασιλέα· ἡ γὰρ ἐκείνου μορφή καὶ τὸ εἶδος ἐστίν ἡ εἰκὼν.

Nequaquam ut deos olim (ethnici) ita nos imagines adoramus : absit ! sed duntaxat, ut affectum et charitatem nostram exhibeamus. Quare plerumque contingit ut, deleto caractere seu figura, lignum vacuum remaneat. Hoc autem in crucis typo deprehendere est. Dum enim duo ligna conjuncta sunt, servaturque crucis figura, recte et accurate crucem adoro : divisus autem lignis atque ablato per divisionem typo, ligna separata non ultra adoro. Atque ita fit ut propter Christum imaginem adorem, et per Christi imaginem ipsum adorem Christum. Etiamsi enim labiis meis Christus minime adsit corporaliter, corde tamen ac mente adsum ego Christo spiritualiter. Hæc autem ita se habere, ex crucis exemplo palam est. *Et paucis interjectis* : Qui enim ita novit, unum esse Filium et Patrem, novit etiam, ipsum in Patre et Patrem in ipso esse. Nam Filii deitas, Patris est, ipsaque in Filio est, et qui hoc intelligit persuasum habet, eum qui Filium videt, videre Patrem. In Filio namque Patris deitas conspicitur. Id porro exemplo regie imaginis, accuratius quivis intelligere poterit : in imagine quippe, regis species et forma exstat, in rege item species, quæ est in imagine, habetur. Similitudo autem regia in imagine sine ulla discrepantia est ; ita ut qui videt imaginem, in ipsa regem videat et agnoscat, quia is ipse est qui in imagine comparet. Quod autem similitudo illa nullam habeat discrepantiam ; si quis post visam imaginem, regem voluerit contemplari, dixerit imago : Ego et rex unum sumus. Ego itaque in illo sum, et ille in me : et quod in me, id in illo quoque vides, et quod in illo, id in me vides. Qui igitur imaginem adorat, in illa regem adorat : ejus enim forma atque species est imago.

προσκυνῶν τὴν εἰκόνα ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ τὸν βασιλέα· ἡ γὰρ ἐκείνου μορφή καὶ τὸ εἶδος ἐστίν ἡ εἰκὼν.

IN SEQUENTES QUÆSTIONES IN SCRIPTURAM SACRAM MONITUM.

Libet hic afferre quæ Felckmannus in hasce Quæstiones annotavit. Ait ille in variis lectionibus, p. 90 : Subjiciuntur hæc immediate Quæstionibus ad Antiochum in Palatino codice, quem nunc II dicimus, absque auctoris nomine. Unde factum est ut ab interprete veteri Quæstionibus jungerentur. Cæterum codex nonnullibi et lacunosus et non satis emendatus est : quare cui melior obtigerit, quæ videbuntur supplere aut emendare poterit. *Hinc liquet hasce Quæstiones, nedum Athanasii sint, nec Athanasii quidem nomen præferre in codicibus. Et vero tricesima sexta nomen præfert Chrysostomi, tricesima vero septima Cyrilli ; vicesima octava est Theodoretii, tacito tamen ejus nomine. Quæstiones vero in Pentateuchum quæ incipiunt a 47 magna ex parte sunt Theodoretii, ut suis locis annotamus. Hinc vero perspicuum est ex nullis auctoribus excerptas et in unum coactas esse has Quæstiones. Atque ex iis quæ de Francis leguntur quæst. 76, videntur in unum corpus redactæ, post expeditiones Francorum in Orientem. Nisi forte Francorum nomen ibi adjectitium sit.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΡΟΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ ΠΑΡΑΒΟΛΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

258 S. P. N. ATHANASII

: DICTA ET INTERPRETATIONES PARABOLARUM EVANGELII.

Quæstio I. « Ite in oppositum vicum, et invenietis hominem lagenam aquæ bajulantem ⁹. »

Quænam civitas est? Ecclesia. Quæ aquæ lagena? Sanctum baptisma. Quis ille homo? Præcursor. Quod cœnaculum? Regnum cœlorum.

Q. II. « Simile est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis ¹⁰. »

Quis est ille rex? Deus. Quis debitor decem mille talentorum? Homo, qui multis peccatis obnoxius, divinæ tamen est longanimitatis particeps. Quis centum denariorum debitor? Subditus servus ejus, qui talentorum decem debebat millia, qui et ipse quidem Dei longanimitatem expertus, crudelis tamen ac durus erga conservum suum visus est.

ALIA PARABOLA III. « Homo quidam duos habebat illios, et uni dixit: Vade in vineam. Qui respondit: Non ibo, et abiit. Et accedens ad alterum dixit similiter; qui respondit: Vado et non abiit ¹¹. »

Quis ille homo? Deus. Quis ille, qui dixit, Ibo, et non abiit? Judæi. Quis ille qui dixit, Non ibo, et tamen abiit? Populus, qui est ex gentibus.

ALIA PARABOLA IV. « Hominis cujusdam divitis ager uberes fructus tulit ¹². » Quis ille homo? Judæus, et qui sicut ipse avari sunt et amantes pecuniæ.

ALIA V. « Ite in vicum qui contra vos est, et invenietis asinam alligatam et pullum ¹³. » Qui vicus? Mundus; asina vero, Judæi; pullus, Christiani. Quis ligavit? Mosaica lex. Quis solvit? Christus. Pullus enim est bruta ethnicorum irrationabilitas et ignorantia.

ALIA VI. « Ite in vicum qui contra vos est ad quemdam, et dicite ei: Magister dicit, Apud te facio Pascha cum discipulis meis ¹⁴. » Quæ ista civitas? Infernus. Quis ille quidam? Adam. A mortuis enim ipsum excitaturus erat.

ALIA QUÆST. VII. « Jam vero et securis ad arborum radicem est posita ¹⁵. »

RESP. Radix est fides: arbor, homo: securis, finis hominis.

ALIA VIII. « Homo quidam domum suam ædificavit supra petram ¹⁶. » Quis ille homo? Sanctus Petrus; petra, Christus; domus, fides; ventus, dia-

⁹ Marc. xi, 2. ¹⁰ Matth. xviii, 25. ¹¹ Matth. xxi, 28, 29. ¹² Luc. xii, 16. ¹³ Matth. xxi, 20, 21. ¹⁴ Matth. xxvi, 18, 19. ¹⁵ Matth. iii, 10. ¹⁶ Matth. vii, 24.

(80^o) Τίς ὁ τὰ ἑκατὸν δηνάρια. Supple ὀφείλων. EDIT. PATRSL.

Ἐρώτησις α'. « Ἀπέλθατε εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην, καὶ εὐρήσετε ἄνθρωπον κεράμιον ὕδατος βιασάζοντα. »

Τίς ἡ πόλις; Ἐκκλησία. Τί τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος; Τὸ ἅγιον βάπτισμα. Τίς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ Πρῶδρομος. Τί τὸ ἀνάγωον; Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Ἐρώτ. β'. « Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἠθέλησε συναῖραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ. »

Τίς ὁ βασιλεὺς; Ὁ Θεός. Τίς ὁ ὀφειλέτης τῶν μυρίων ταλάντων; Ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας ἀπολαβών. Τίς ὁ τὰ ἑκατὸν δηνάρια (80^o); Ὁ ὑποχείριος τοῦ χρεωστούοντος τὰ μυρία τάλαντα· καὶ αὐτὸς μὲν ἔτυχε μακροθυμίας, οὗτος δὲ ἐφάνη ὠμὸς καὶ σκληρὸς πρὸς τὸν ὀμόδουλον αὐτοῦ.

Ἐτέρα παραβολὴ γ'. « Ἄνθρωπός τις εἶχε δύο τέκνα, καὶ εἶπε τῷ ἐνί. Ἄπελθε εἰς τὸν ἀμπελῶνα· καὶ εἶπεν· Οὐχ ὑπάγω, καὶ ἀπῆλθε. Καὶ προσελθὼν εἶπε καὶ τῷ ἑτέρῳ· καὶ εἶπεν· Ὑπάγω, καὶ οὐκ ἀπῆλθεν. »

Τίς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ Θεός. Τίς ὁ εἰπὼν, Ὑπάγω, καὶ οὐκ ἀπῆλθεν; οἱ Ἰουδαῖοι. Τίς ὁ εἰπὼν, Οὐχ ὑπάγω, καὶ ἀπῆλθεν; Ὁ ἐξ ἐθνῶν λαός.

Ἄλλη παραβ. δ'. « Ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφρόρησεν ἡ χώρα. » Τίς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ Ἰουδαῖος, καὶ οἱ κατ' αὐτὸν πλεονέκται καὶ φιλάργυροι.

Ἐτέρα ε'. « Ἀπέλθατε εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην, καὶ εὐρήσετε θνον καὶ πῶλον δεδεμένην. » Τίς ἡ κώμη; Ὁ κόσμος. Ὄνος δὲ οἱ Ἰουδαῖοι· πῶλος οἱ Χριστιανοί. Ὁ δῆσας; Νόμος ὁ Μωσαϊκός. Ὁ λύσας; ὁ Χριστός. Πῶλος γάρ ἐστι τῶν ἐθνῶν ἡ ἀλογία καὶ ἡ ἀγνωσία.

Ἄλλη ζ'. « Ἀπέλθατε εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην πρὸς τὸν δεῖνα, καὶ εἶπατε αὐτῷ· Ὁ Διδάσκαλος λέγει· Πρὸς σὲ ποιῶ τὸ Πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου. » Τίς ἡ πόλις; Ὁ ἕδης. Ὁ δεῖνα; Ὁ Ἀδάμ· ἔμελλε γὰρ εἰλεῖραι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Ἐτέρα ἐρώτ. ζ'. « Ἦδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ρίζαν τῶν δένδρων κεῖται. »

Ἀπόκ. Ῥίζα ἐστὶν ἡ πίστις· τὸ δένδρον, ὁ ἄνθρωπος· ἡ ἀξίνη, τὸ τοῦ ἀνθρώπου τέλος.

Ἐτέρα η'. « Ἀνθρωπός τις ὑποκόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν. » Τίς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ ἕγιος Πέτρος· πέτρα, ὁ Χριστός· οἰκία, ἡ πίστις· ἀνεμοσ

ὁ διάβολος. Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν ἄμμον οἰκοδομήσας Ἰούδας· ἄμμος γὰρ ἐστὶν ἡ ἀκαρπία.

Ἄλλη θ'. « Ὀμοιωθὴ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἐποίησε γάμον τῷ υἱῷ αὐτοῦ. » Τίς ὁ βασιλεὺς; ὁ Θεός. Τίς ὁ υἱός; ὁ Χριστός. Τίνες οἱ κεκλημένοι; προφῆται καὶ ἀπόστολοι. Τίνες οἱ ἀπατήσαντες; οἱ Ἰουδαῖοι. Τίνες οἱ παραγενόμενοι; οἱ ἐξ ἐθνῶν. Τίς ὁ μὴ ἔχων ἐνδυμα γάμου; ὁ Ἰούδας, καὶ οἱ κατ' αὐτὸν ἀναξίως ἐπιτηδῶντες εἰς τὰ ἅγια.

Ἄλλη ι'. « Εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς τὸν Πέτρον· Ἄπελθε εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ βάλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβάντα πρῶτον ἰχθὺν ἄρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὐρήσεις στατήρα. Τοῦτον ὁδὸς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. » Τίς ἡ θάλασσα; ὁ κόσμος. Τί τὸ ἄγκιστρον; ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ἰχθὺς ὁ Χριστός. Β Στατήρ ὁ σταυρὸς τοῦ Κυρίου, ἐν ᾧ ἐμελλε κάκεινος σταυρωθῆναι, καὶ ὁ Πέτρος.

Ἐτέρα ια'. « Ἀνθρώπος τις εἶχε δύο υἱούς, καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρὶ· Πάτερ, δός μοι. » Τίς ὁ ἄνθρωπος; ὁ Θεός. Οἱ δύο υἱοί; οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί. Νεώτερος υἱὸς ὁ τὴν γνώμην ἄστατον ἔχων. Τὸ ἐπιβάλλον μέρος, τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ.

Ἄλλη ιβ'. « Ἀνθρώπος τις εὐγενὴς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν, τοῦ λαβεῖν βασιλείαν. » Ἀνθρώπος, ὁ Θεός. Χώρα μακρὰ ἡ ἐπὶ γῆς παρουσία αὐτοῦ· βασιλεία ἡ δευτέρα παρουσία· οἱ δούλοι οἱ προφῆται, οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ μάρτυρες. Ἡ δὲ μὴ ἐστὶν ἡ χάρις, ἣν ἔλαβεν Ἰούδας, ὁμοίως καὶ τὸ τάλαντον.

Ἄλλη ιγ'. « Ἀνθρώπος τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκεν. » Ἀνθρώπος ὁ Θεός· ἀμπελῶν ὁ κόσμος· ἡ ληνὸς τὸ βάπτισμα· ὁ πύργος ἡ πίστις· οἱ γεωργοὶ οἱ Ἰουδαῖοι· οἱ δούλοι προφῆται, ἀπόστολοι, καὶ μάρτυρες. Καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύττειν, καὶ ἀπέκτεινεν αὐτούς· ὡσαύτως καὶ τὸν μονογενῆ Ἰῆσον αὐτοῦ· Θεοῦ, καὶ ἐπήρθη ἐξ αὐτῶν ἡ βασιλεία, καὶ ἐδόθη Ἑβραίοις, τοῖς ποιούσι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Αὐτοὶ δὲ κακοὶ κακῶς ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν.

Ἄλλη ιδ'. « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρει τὸν σπῆρον αὐτοῦ. » Ὁ σπῆρος ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· ὁ περιπεσὼν εἰς τὴν ἄκανθαν ὁ Ἰούδας· ἀπελθὼν γὰρ ἀπήγγελετο, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγον αὐτόν· τὸ δὲ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν οἱ προφῆται καὶ ἀπόστολοι.

Ἄλλη ιε'. « Ἀνθρώπος τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὼν, καὶ ληστὰς περιέπεσεν. » Ἀνθρώπος ὁ Ἀδάμ· Ἱερουσαλὴμ ὁ παράδεισος· Ἱεριχὼν ὁ κόσμος· ληστὰς οἱ πονηροὶ λογισμοὶ καὶ ἡ παράβασις· ἱερεὺς οἱ προφῆται· Λευίτης ὁ Μωσαϊκὸς νόμος· Σαμαρείτης ὁ Χριστός· ἔλαιον καὶ οἶνος τὸ τίμιον σῶμα καὶ αἷμα, καὶ τὸ ἅγιον βάπτισμα· τὸ δὲ πανδοχεῖον ἡ Ἐκκλησία· ὁ πανδοχεὺς ὁ ἅγιος Παῦλος· τὰ δύο δηνάρια, ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Νεὰ Διαθήκη.

bolus est. Qui vero super arenam ædificavit, Judas est; arena siquidem est sterilitas.

ALIA IX. « Simile factum est regnum cœlorum homini regi, qui nuptias apparavit filio suo ¹⁷. » Quis ille rex? Deus. Quis filius? Christus. Quinam erant vocati? prophetæ et apostoli. Quinam abnuebant? Judæi. Qui vero venerunt? hi qui erant ex gentibus. Quis non habebat nuptialem vestem? Judas, et qui, quemadmodum ipse, ad sancta indigne prosiliunt.

ALIA X. « Dixit Dominus ad Petrum: Vade ad mœre, et hamum projice, primumque qui egressus fuerit piscem cape, ejus aperto ore, staterem invenies, hunc pro me dato et pro te ¹⁸. » Quod mare illud est? mundus; hamus, verbum Dei; piscis, Christus; stater, crux Domini, in qua et ipse crucifigendus erat, et Petrus.

259 ALIA XI. « Homo quidam duos habebat filios. Dixit minor natu ad patrem suum: Pater, da mihi ¹⁹. » Quis ille homo? Deus. Duo filii? justi et peccatores. Filius minor natu, qui mente est instabili. Pars illum concernens, sunt eloquia et mandata Dei.

ALIA XII. « Homo quidam abiit in regionem longinquam ad accipiendum regnũ ²⁰. » Homo ille Deus est. Longinqua regio est adventus ejus in terram. Regnum, secundus ejus adventus. Servi sunt prophetæ, apostoli et martyres. Mœa autem C est gratia, quam acceperat Judas: similiter etiam talentum.

ALIA XIII. « Homo quidam plantavit vineam, et sepem ei circumdedit ²¹. » Homo ille est Deus; vinea, mundus. Torcular, est baptismus; turris, fides; agricolæ, sunt Judæi; servi prophetæ, apostoli et martyres. Et hos misit ut prædicarent, et occiderunt eos: similiter etiam unigenitum Filium, qui est Verbum Dei: et ablatum ab ipsis est regnum et datum est Romanis, qui faciunt fructus ejus. Ipsi vero mali, male perierunt, propter ipsorum incredulitatem et duritiem cordis.

ALIA XIV. « Exivit, qui seminat ad seminandum semen suum ²². » Semen est verbum Dei. Quod in spinas cecidit, Judas, qui abiens semetipsum strangulavit, et volucres cœli devorarunt eum. Semen vero quod cecidit in terram bonam, prophetæ sunt et apostoli.

ALIA XV. « Homo quidam ab Jerusalem descendebat Jericho, et incidit in latrones ²³. » Homo ille est Adam; Jerusalem, paradisi; Jericho, mundus; latrones, sunt malæ cogitationes et transgressio; sacerdos, prophetæ; levites, Mosaica lex; Samaritanus, Christus; oleum et vinum, pretiosum corpus et sanguis, et sanctum baptisma; diversorium autem est Ecclesia; et hospes, sanctus Paulus: duo denarii sunt Vetus et Novum Testamentum.

¹⁷ Matth. xvii, 2. ¹⁸ Matth. xvii, 26. ¹⁹ Luc. xv, 12. ²⁰ Luc. xix, 22. ²¹ Matth. xxi, 35.

²² Matth. xiii, 5. ²³ Luc. xii, 19.

ALIA XVI. « Homo quidam diluculo egressus est ad conducendum operarios²⁴. » Homo ille est Deus; vinea, mundus est; operarii, apostoli. Qui vero circa undecimam horam veniunt, Matthias est, qui cum reliquis undecim apostolis connumeratus est.

ALIA XVII. « Mulier quædam drachmam habebat, quam perdidit²⁵. » Quæ mulier est? Ecclesia. Quæ drachma? Adam.

ALIA XVIII. « Simile factum est regnum cœlorum thesauro, abscondito in agro²⁶. » Quis ille thesaurus? Christus. Qui emerunt? Joseph et Nicodemus: imo potius sancta Deipara.

QUEST. XIX. « Simile factum est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria²⁷. » Quod illud fermentum? Fides. Farinæ tria sata? Salvatoris post triduum resur-

rectio.

QUEST. XX. Quare Baptista vocat Judæos progeniem viperarum²⁸?

RESP. Quia illa bestia suæ matris ventrem exedit, et sic demum egreditur: quod etiam isti paricidæ patravenerunt, præ invidia suos interficientes doctores et prophetas. Lapidarunt enim Mosem²⁹, Isaiam vero prophetam cum lignea serra in duas partes dividerunt.

QUEST. XXI. Quam ob causam cum traditus esset Joannes, secessit Jesus in Galilæam³⁰?

RESP. Ut nos doceret fugiendas esse tentationes. Quod si in eas inciderimus, ut strenue nos et fortiter geramus.

QUEST. XXII. Quid peccavit ficus quod eam Christus arefecerit³¹? quoniam id proposito fecit? et quomodo?

RESP. Quoniam Dominus passurus jam erat, ne existimarent ejus discipuli infirmum ipsum, imbecillumque esse atque ideo pati, in hac inanimata re suam declaravit potentiam: ut ostenderet se omnes adversarios suos ariditate percutere potuisse. Sed quia, quemadmodum dixit ipse, non venit ut judicet **260** mundum, quin potius ut salvum faciat³²: suam quidem potentiam in inanimata sicu declarat, suam autem erga homines amorein immensa patientia erga homines exercet. Dicitur quoque ficus peccatum, quod exsecratus est et ariditate percussit Jesus Christus Deus noster. Estque hæc hujus rei ratio, quia post transgressionem Adam accepit folia ficus³³, quibus obtexit suæ turpitudinis peccatum; cum destruxerit transgressionis peccatum, et confixerit deleveritque in cruce, arefecit operculum peccati, quasi folia ficus, quibus Adam tegebatur post transgressionem.

QUEST. XXIII. Quid est quod (Christus) dicit: « Quinque viros habuisti, et nunc quem habes, non est tuus vir³⁴ »?

RESP. Hæc mulier viros juxta Samaritanorum

« Ἄλλη ἰς ». « Ἀνθρωπὸς τις ἐξῆλθε πρῶτ μισθώσασθαι ἐργάτας. » Ἀνθρωπὸς ὁ Θεὸς· ἀμπελῶν ὁ κόσμος· ἐργάται οἱ ἀπόστολοι. Οἱ δὲ περὶ τὴν ἕνδεκάτην ὥραν ἐλθόντες Ματθίας ἐστίν, ὃς καὶ κατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀποστόλων.

Ἐτέρα ἰς. « Γυνὴ τις εἶχε δραχμὴν, καὶ ἀπόλεσεν αὐτήν. » Τίς ἡ γυνή; ἡ Ἐκκλησία. Τίς ἡ δραχμή; ὁ Ἀδάμ.

Ἄλλη ἰη. « Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν ἀγρῷ. » Τίς ὁ θησαυρὸς; ὁ Χριστός. Τίνες οἱ ἀγοράσαντες; ὁ Ἰωσήφ καὶ Νικόδημος, μᾶλλον δὲ ἡ ἅγια Θεοτόκος.

Ἐρώτ. ιθ'. « Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἐκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία. » Τίς ζύμη; ἡ πίστις. Τὰ δὲ τρία ἀλεύρου σάτα; ἡ τριήμερος τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασις.

Ἐρώτ. κ'. Διὰ τί γεννήματα ἐχιδνῶν τοὺς Ἰουδαίους ὁ Βαπτιστὴς καλεῖ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ τὸ θηρίον τοῦτο τρώγει τὴν γαστέρα τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἐξέρχεται· ὡσπερ καὶ οὗτοι ἐποίησαν, πατραλοῖαι γινόμενοι, καὶ τοὺς διδασκάλους αὐτῶν καὶ τοὺς προφήτας φθόνῳ καταναλίσκοντες. Καὶ γὰρ τὸν Μωσῆα ἐλίθασαν, τὸν δὲ Ἡσαΐαν μετὰ ξυλλίτου πρίονος ἐδιχοτόμησαν πρίσαντες αὐτόν.

Ἐρώτ. κα'. Τίνος χάριν, παραδοθέντος τοῦ Ἰωάννου, ἀνεχώρησεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν;

Ἀπόκ. Ἡμᾶς παιδεύων φεύγειν τοὺς πειρασμούς, ἀλλὰ τοὺς ἐμπεσόντας στήναι γενναίως.

Ἐρώτ. κβ'. Τί ἡμαρτεν ἡ συκῆ, ὅτι ἐξήρανε αὐτὴν ὁ Χριστός; καὶ διὰ ποίαν ὑπόθεσιν; καὶ τίνα τρόπον;

Ἀπόκ. Ἐπεὶ ἐμελλεν ὁ Κύριος τὸ πάθος ὑφίστασθαι, ἵνα μὴ νομισῶσιν οἱ μαθηταί, ὅτι ἀδυναμίαν ἔχει καὶ ἀσθένειαν, καὶ διὰ τοῦτο πάσχει, ἐν τῷ ἀψύχῳ δεικνύσει τὴν δύναμιν αὐτοῦ· ἵνα δείξῃ, ὅτι ἡδύνατο πάντας ξηρᾶναι τοὺς ἀντιλέγοντας. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἤλθε κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι, ὡς αὐτὸς ἔφησε, τὴν μὲν δύναμιν ἐνδείκνυται ἐπὶ τῆς ἀψύχου συκῆς, τὴν φιλανθρωπίαν δὲ ταμιεύεται τοῖς ἀνθρώποις ἀμέτρῳ ἀνεξικακίᾳ. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἁμαρτία συκῆ, ἣν κατηράσατο καὶ ἐξήρανε Χριστός ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο, διότι ἔλαβε τῆς συκῆς τὰ φύλλα ὁ Ἀδάμ, καὶ ἐσχέπασε τὴν ἁμαρτίαν τῆς αἰσχύνῃς μετὰ τὴν παράβασιν· καταλύσας τὸ ἁμάρτημα τῆς παραβάσεως, καὶ προσηλώσας καὶ ἐξαλείψας ἐν τῷ σταυρῷ, ἐξήρανε τὸ κάλυμμα τῆς ἁμαρτίας, ὡς τὰ φύλλα τῆς συκῆς ἃ περιεδέβλητο ὁ Ἀδάμ μετὰ τὴν παρακοήν.

Ἐρώτ. κγ'. Τί λέγει, ὅτι « Πάντες ἀνδρας ἔσχες, καὶ νῦν ὃν ἔχεις οὐκ ἐστὶ σου ἀνὴρ »;

Ἀπόκ. Ἡ γυνὴ ἔσχεον ἀνδρας κατὰ τὸν νόμον τῶν

²⁴ Matth. xx, 1. ²⁵ Luc. xv, 8. ²⁶ Matth. xiii, 44. ²⁷ ibid. 33. ²⁸ Matth. iii, 7. ²⁹ Num. xiv, 10. ³⁰ Matth. xiv, 34. ³¹ Marc. xi, 13, 14. ³² Joan. iii, 17. ³³ Gen. iii, 7. ³⁴ Joan. iv, 18.

Σμαρειτῶν ἑτελεύτησαν, μετ' ἐκείνους ἐπόρθησεν· οὐδεὶς γὰρ πρὸς αὐτὴν ὡς νόμιμον γυναῖκα προσεγγίζειν ἠθούλετο. Ἐκείνη δὲ μὴ φέρουσα χαλινῶσαι τὴν ἐπιθυμίαν, λαθραίως εἶχε τὸν πορνεύοντα μετ' αὐτῆς, καὶ οὐκ ἦν οὔτε περιφανῆς οὔτε νόμιμος. Εἶχε δὲ αὐτὸν ἄνδρα κρυπτῶς.

Ἐρώτ. κδ'. Τίνες εἰσὶν ἀληθινοὶ προσκυνηταί, οἵτινες μῆτε ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ, μῆτε ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦσι τὸν Θεόν;

Ἀπόκ. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ἐρήμοις καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαιῶσι καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς κατοικοῦντες, οἵτινες, χωρὶς συνάξεως ἐκκλησιαστικῆς δι' ἔργων ἀγαθῶν θεῖν πνεύματι φωτιζόμενοι, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦσι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀμέμπτως βιούμετες καὶ τῷ Θεῷ εὐσεβοφρόνως λατρεύοντες, ἐν πάσῃ εὐσεθείᾳ καὶ σεμνότητι τῶν ἀρετῶν διαλάμπουντες, καὶ οὐκ ἔχουσι χρεῖαν ἐκκλησίας ἢ τόπου, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοὺς ναοὺς ποιοῦντες ταῖς ἀγαθαῖς ἐργασίαις, ἐν παντὶ τόπῳ καὶ πανταχοῦ εὐαρεστοῦσι τὸ Θεῖον, ἀδιαλείπτως καὶ ἐλικρινῶς αὐτὸν θεραπεύοντες πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Ἐρώτ. κε'. Τί λέγει· « Ἐάν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπὶ παντὸς πράγματος, οὗ ἐάν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς; »

Ἀπόκ. Τουτέστι περὶ παντὸς πράγματος, οὗ ἐάν συμφωνήσῃ ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος, εὐσεβοῦς καὶ ἐναρέτου ζητήματος, ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῶν γίνεται, ὡσπερ τῷ Ἠλίᾳ ἐν τῷ ὄρει, καὶ Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ προσομιλήσας, καὶ τὰ αἰτήματα αὐτῶν πληρώσας.

Ἐρώτ. κς'. Τί λέγει· « Ἴσθε εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου, ἕως οὗ εἰ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ? »

Ἀπόκ. Ἀντιδικόν ἐστὶ τὸ σῶμα τῆ ψυχῆ. Ταῦτα γὰρ ἀλλήλοις ἀντίκειται, ὡς φησὶ Παῦλος. Ὑπεωπιάζομεν γὰρ καὶ δουλαγωγούμεν τὸ σῶμα, εὐνοοῦντες διὰ νηστείας καὶ ἀγρυπνίας καὶ τῆς λοιπῆς κακοκαθείας, ἵνα μηκέτι ἐξαναίσταται τῆς ψυχῆς διὰ παθῶν τῆς ἀτιμίας. Ὅθεν λέγει, τὸν μάταιον βίον τοῦτον καὶ πλάκον· ἂν γὰρ λυθῇ ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος, καὶ ἐξέλθῃ τοῦ βίου τούτου καὶ τῆς ὁδοῦ, οὐκ εἶτι ἐργάζεσθαι ἀγαθὸν δύναται. Κοδράντης δὲ λέγεται καὶ αὐτὸ τὸ ἐγκατάλειμμα τοῦ ἐνθυμίου. Λέγεται δὲ καὶ ἡ συνειδήσις ἀντιδικός· ἐλέγγει γὰρ ἡμᾶς ἐν τῇ καρδίᾳ κρυπτῶς, καὶ ἀναγκαιτίζει ἀπὸ τοῦ κακοῦ, καὶ ἐάν μὴ ἀκούσωμεν αὐτοῦ, ἔσχατον παραδίδωσιν ἡμᾶς ἐν τῷ κριτηρίῳ τοῦ Θεοῦ καὶ δώσωμεν εὐθύναν ὑπὲρ τε τῶν μεγάλων ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν εὐτελῶν καὶ λίαν ἐλαχίστων.

Ἐρώτ. κς'. Τί ἐστὶν· « Ὀμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως; »

Ἀπόκ. Διὰ τὴν ἀνθρωπότητα λέγει, ὅτι « Πλούσιος ὢν ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ

A legem habuit, mortui qui jam erant; postea vero scortabatur: nemo siquidem cum ea ut cum uxore legitima coire volebat. Illa vero concupiscentiam suam cum refrenare non posset, clam apud se virum habuit, cum quo fornicaretur, neque erat hic manifestus aut legitimus maritus: sed eum virum secum habebat occulte.

QUÆST. XXIV. Quinam sunt illi veri adoratores, qui nec in hoc monte, nec Jerosolymis, sed in spiritu adorant Deum et in veritate **?

B RESP. Isti sunt qui in desertis et in montibus, qui in speluncis et cavernis terræ habitant, qui citra conventum ecclesiæ, per opera bona, Dei spiritu illuminati, in spiritu et veritate adorant Deum et Patrem nostrum qui est in cælis. Qui inculpate vivunt, et Deum religiose et pie colentes omni pietate et honestate virtutum relucent, nec opus habent ecclesia, aut loco huic rei destinato, sed ipsi semetipsos templa bonis operibus facientes, quovis loco et ubique Deo placent: denique assidue et sincere omnibus diebus vitæ suæ serviunt.

QUÆST. XXV. Quid est quod inquit: « Si duo vestrum consenserint super terram, quamcumque rem petierint, dabitur eis³⁶? »

C RESP. Hoc est de quacunque re convenerit anima cum corpore, de pio nimirum et probo negotio, Deus erit in medio eorum, sicut cum Eliæ in monte, et in fovea cum Daniele versatus est, ipsorum adimplens petitiones.

QUÆST. XXVI. Quid illud quod dicit: « Esto benevolus cum adversario tuo, dum adhuc es in via cum illo³⁷? »

D RESP. Adversarius animæ corpus est: hæc enim sibi adversantur invicem, quemadmodum inquit Paulus³⁸; castigamus enim et in servitutum redigimus corpus per jejunia, vigiliis et per alias afflictiones: idque bono et benevolente animo, ne amplius contra animam per concupiscentias ignominiosas insurgat. Viam dicit, vanam hanc fallacem vitam: nam a corpore postquam anima separata, et ex hac vita viaque fuerit egressa, non amplius potest operari bonum. Quadrans autem dicuntur, « ipsæ reliquiæ cogitationis³⁹. » Dicitur vero conscientia adversarius: nam occulte in corde nostro redarguit, coercet a malo, et si simus inobedientes, eadem nos demum ad Dei tribunal sistit, ubi et pœnas dabimus tum enormium peccatorum, tum etiam levium et minimorum.

QUÆST. XXVII. Quid illud est: « Simile factum est regnum cælorum grano sinapis⁴⁰? »

RESP. Propter humanam suam naturam hoc dicit: « Dives enim cum esset, humiliavit semetipsum

³⁶ Joan. iv, 23, 24.

³⁷ Matth. xviii, 19.

³⁸ Matth. v, 25.

³⁹ Gal. v, 17.

⁴⁰ Psal. lxxv, 11.

⁴⁰ Matth. xiii, 31.

usque ad mortem, mortem vero crucis⁴¹. » Magnam autem et foliis luxurians olus dicit, propter divinitatem. Volucres autem cœli, ramis ejus insidentes, prophetas, apostolos et evangelistas ipsos intelligit.

QUÆST. XXVIII. Quid illud significat : « Non facietis sisoen ex coma capitis vestri⁴²? »

261 RESP. (81) Sisoen quidam aliter interpretati sunt. Ego sic sentio : prohiberi hac lege capillorum tonsuram. Consuevere namque Græci infantum vertices non tondere, et capillos servare, eamque postmodum dæmonibus dedicare.

QUÆST. XXIX. Quare flavit in discipulos suos Christus, dicens : « Accipite Spiritum sanctum⁴³? »

RESP. Quemadmodum super cæco fecit lutum, et ejus oculos illinivit, ut ostenderet quod ipse sit, qui ab initio formavit hominem ex luto : ad eundem modum insufflavit etiam in discipulos, declarans se esse, qui spiritum det et vitam hominibus, per primitivam illam inspirationem, quam in Adam inspiravit. Quod autem inquit : « Accipite Spiritum sanctum, » dedit ipsis per istam inspirationem, potestatem et gratiam remittendi peccata. Adventu autem (sancti Spiritus) in sancta Pentecoste, baptismi et signorum virtutem tribuit. Ideo inquit : « Vos baptizabimini in Spiritu sancto et accipietis virtutem supervenientis in vos Spiritus sancti⁴⁴. » Nam ante passionem ejus, apostoli non sanabant ægrotos per Spiritum sanctum : sed per potestatem et mandatum sibi a Christo traditum. « Nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus⁴⁵. » A mortuis vero postquam resurrexit glorificatus est. Spiritum autem sanctum cum vocat, non sancti Spiritus indicat hypostasim : hæc enim erat ante, et est, et erit, sed Spiritus sancti donum, quod post ascensionem, decimo, post resurrectionem vero, quinquagesimo die venit super discipulos Christi.

QUÆST. XXX. Quis est ille judex iniquitatis, qui neque Deum timet, nec hominem veretur?

RESP. Deus : nec enim vel Deum habet, quem timeat ; vel hominem, quem reveretur. « Erat autem in ea civitate vidua quædam⁴⁶. » Quæ illa vidua est? anima cujusque hominis, quæ diabolum aliquando maritum habuit : quo repudiato, Christum ex animo complectitur : vidua est, ac orans nocte dieque judicem deprecatur, et lugens dicit : « Vindica me de adversario meo⁴⁷. »

QUÆST. XXXI. Quis autem est adversarius?

RESP. Diabolus, qui « tanquam leo rugiens circumcivit, quærens quem devoret⁴⁸. »

QUÆST. XXXII. Quid autem dixit judex : « Etiamsi non timeam Deum, nec hominem reve-

⁴¹ Philipp. II, 8. ⁴² Levit. XIX, 17. ⁴³ Joan. XX, 22. ⁴⁴ Act. I, 8. ⁴⁵ Joan. VII, 39. ⁴⁶ Luc. XVIII, 3. ⁴⁷ ibid. ⁴⁸ I Petr. V, 8.

(81) Hæc est quæstio 28 Theodoretii in *Levit.* iisdem fere verbis.

σταυροῦ. » Μέγα δὲ καὶ κομῶν τοῖς φύλλοις διὰ τὴν θεότητα. Πετεῖνὰ δὲ τοῦ οὐρανοῦ ἐν ποῖς κλάδοις αὐτοῦ προφήτας καὶ ἀποστόλους, καὶ αὐτοὺς τοὺς εὐαγγελιστὰς καθεζομένους.

Ἐρώτ. κη'. Τί ἐστὶ τό· « Οὐ ποιήσετε σισόην ἐκ τῆς κόμης τῆς κεφαλῆς ὑμῶν ; »

Ἀπόκ. Τινὲς τὸν σισόην ἄλλως ἠρμήνευσαν· ἐγὼ δὲ οἶμαι τὴν ἀπόκαραν τὸν νόμον ἀπαγορεύειν. Εἰώθασι γὰρ οἱ Ἕλληνες μὴ ἀποκείρειν τῶν παιδῶν τὰς κορυφὰς, καὶ τοὺς μαλοὺς ἐξῆν, καὶ τούτους μετὰ χρόνον ἀνατιθέμει τοῖς δαίμοσιν.

Ἐρώτ. κθ'. Διὰ τί ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ λέγων· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον ; »

Ἀπόκ. Ὡσπερ ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ ἐποίησε πηλὸν, καὶ ἐπέχρισε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἵνα δεῖξῃ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ πλάσας κατ' ἀρχὰς τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ πηλοῦ· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐνεφύσησε, δεῖκνύς, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ δοὺς πνοὴν καὶ ζωὴν τοῖς ἀνθρώποις διὰ τοῦ παλαιοῦ ἐμφυσήματος τοῦ πρὸς τὸν Ἀδὰμ. Εἰπὼν δὲ αὐτοῖς· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· » ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν καὶ χάριν διὰ τοῦ ἐμφυσήματος πρὸς τὸ ἀφιεῖναι ἁμαρτίας. Διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως ἐν τῇ ἁγίᾳ Πεντηκοστῇ τὴν τοῦ βαπτίσματος καὶ τὴν τῶν σημείων ἐνέργειαν παρέχε. Διὸ φησὶν· « Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. » Πρὸ γὰρ τοῦ πάθους οὐκ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τὰς ἰάσεις ἐποιοῦν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ τῇ παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἐξουσίᾳ καὶ προστάξει. « Οὐπω γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἰδοξάσθη. » Δεδόξασται δὲ ἐγερεθῆς ἐκ νεκρῶν. Πνεῦμα δὲ ἅγιον ὀνομάζων οὐ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ὑπόστασιν· αὐτὸ γὰρ ἦν τε αἰὶ καὶ ἐστὶ καὶ ἔσται, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρισμα, ὅπερ κατὰ τὴν δεκάτην ἡμέραν τῆς ἀναλήψεως, πεντηκοστῇ δὲ τῆς ἀναστάσεως, ἐπὶ τοὺς Χριστοῦ μαθητὰς κατεφοιτήσεν.

Ἐρώτ. λ'. Τίς ἐστὶν ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας, ὁ μήτε τὸν Θεὸν φοβούμενος, μήτε ἄνθρωπον ἐντρέπομενος ;

Ἀπόκ. Ὁ Θεός· οὔτε γὰρ Θεὸν ἔχει, ὃν φοβηθήσεται, οὔτε ἄνθρωπον ἐντραπήσεται. « Χίρα δὲ τις ἦν ἐν τῇ πόλει. » Τίς δὲ ἡ χίρα ἐκείνη ; ἡ παντὸς ἀνθρώπου ψυχὴ, ἣ ποτε τὸν διάβολον ἄνδρα ἔχουσα, καὶ ἀποβρέψασα αὐτὸν, τὸν δὲ Χριστὸν ἐνστερνισαμένη, χίρα τυγχάνει, καὶ δέεται καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ νύκτα, τὸν κριτὴν παρακαλοῦσα καὶ ὀδυρομένη καὶ λέγουσα· « Ἐκδίχσον με ἀπὸ τοῦ ἀντιδίκου μου. »

Ἐρώτ. λα'. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ ἀντίδικος ;

Ἀπόκ. Ὁ διάβολος, ὁ « ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατῶν, ζητῶν τίνα καταπίῃ. »

Ἐρώτ. λβ'. Τί δὲ εἶπεν ὁ κριτὴς· « Εἰ καὶ τὸν Θεὸν οὐ φοβοῦμαι, καὶ ἄνθρωπον οὐκ ἐντρέπομαι,

ἀλλ' οὖν ἐκδικήσω αὐτήν, ἵνα μὴ ἐρχομένη ὑποπάσῃ με. » Καὶ ἐπιφέρει ὁ Κύριος λέγων· « Ἀκούσατε, τί λέγει ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας, » ὁ Θεὸς· ἐπειθὴ κρίνει καὶ κατακρίνει τοὺς ἀδίκους. « Δικαίω γὰρ νόμος οὐ κείται. »

Ἐρώτ. λγ'. Πῶς νοητέον, ὅτι· « Ὁ ἔχων ἰμάτιον, πωλησάτω αὐτό, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν; »

Ἀπόκ. Τοῦτο εἶπε γνωρίσαι θέλων ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις τὴν προδοσίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἔφοδον τῶν Ἰουδαίων. Οὕτε οὖν τελειῶς παρσιώπησεν, ἵνα μὴ τῇ ἀθρόῃ ἐφόδῳ παραχθῶσιν, οὕτε πάλιν τελειῶς ἐγνώρισεν, ἵνα μὴ δειλῆ τιμὴ κατασχεθῶσιν.

Ἐρώτ. λδ'. Πῶς ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν;

Ἀπόκ. Ὁ μὲν φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐστὶν ὁ τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας αὐτοῦ ποιῶν· ὁ δὲ μισῶν αὐτήν ἐστὶν ὁ μὴ εἰκων αὐτῇ τὰ βλάπτοντα κελουούση· ὁ δὲ θέλων αὐτὴν ἀπολέσαι ἐστὶ παρὰ τὸ δέον ἐκ τῶν ἐπερχομένων αὐτῇ κινδύνων καὶ θλίψεων καὶ πειρασμῶν διαφυγεῖν ἐπιέμενος. Ὅσπερ οὖν καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν τοῖς κινδύνοις γινομένην ἀπώλειαν σωτηρίαν ὠνόμασεν· οὕτως εὐρήσει αὐτὴν εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον.

Ἐρώτ. λε'. Τί ἐστὶν· « Ἐάν ὁ δεξιὸς σου ὀφθαλμὸς, ἢ ἡ χεὶρ σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον, καὶ βάλῃ ἀπὸ σοῦ; »

Ἀπόκ. Οὐ περὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος τοῦτο εἶρηκεν ὁ Κύριος· ἀπαγε! ἀλλὰ περὶ φίλων καὶ συγγενῶν· μέλη γὰρ ἀλλήλων ἐσμέν. Ἐάν οὖν, φησὶν, ἔχῃς φίλον καὶ συγγενῆ ἀναγκαῖόν σοι ὄντα, ὡς ἐξιδὼν ὀφθαλμὸν ἢ χεῖρα· κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Ἰωβ, ὅτι· « Ὁφθαλμὸς ἤμην τυφλῶν, ποὺς δὲ χωλῶν· » καὶ ἴδως ἑαυτὸν βλαπτόμενον τὴν ψυχὴν ὑπ' αὐτοῦ, ἔκκοψον αὐτὸν ἀπὸ σοῦ· οὐδέμια γὰρ κοινωνία φησὶ πρὸς σκότος, μάλιστα ἐάν ὑποκρίσεώς τινος καὶ δόλου μετέγῃσιν.

Τῷ Χρυσοστόμῳ λέγει. Συκὴν εἶχε τις ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ, καὶ ἤλθε ζητῶν ἐν αὐτῇ καρπὸν, καὶ οὐχ εὔρεν.

Ἀπόκ. Συκὴν ἔθος τῇ Γραφῇ καλεῖν τὴν ἐν ἀμαρτίαις ψυχὴν· ἀμπελῶνα δὲ τὴν τῶν πιστῶν Ἐκκλησίαν· ἀμπελοργούς δὲ τοὺς ἀγγέλους. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναξίταις βιοῦντες (81) τῆς πίστεως, οὐκ ἀμπελῶν, ἀλλὰ συκὴ ὀνομάζονται. Ἐκ νέας μὲν ἡλικίας, ὡς εἰκός, ἐν αὐτῇ φυτευθέντες διὰ τοῦ βαπτίσματος, μέχρι δὲ γήρου τὸν τρόπον μεταβαλλόμενοι· εἰκότως μακρόθυμος ὁ Θεὸς λέγει τῷ ἀμπελοργῷ, ἦτοι τῷ ἀγγέλῳ τῆς Ἐκκλησίας· « Ἴδου τρία ἔτη ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ, καὶ οὐχ εὐρίσκω. Ἐκκοψον αὐτήν· ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; Ὁ δὲ φησὶ· Κύριε, ἀφες αὐτήν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, ἕως οὐ σκάψω περὶ αὐτήν καὶ βάλω κόπρια. » Τρία οὖν ἔτη εἰσὶν ἐν ἀνθρώποις, ἐν οἷς ἔρχεται ζητῶν καρπὸν ὁ Θεός, αἱ τρεῖς μεθηλικιώσεις τοῦ ἀν-

rear, vindicabo tamen eam, ne veniens me sugillet⁸⁰. » Et subdit Dominus, dicens : « Audite, quid dicat iudex iniquitatis⁸¹, » Deus scilicet ; iniquos enim iudicat et condemnat. « Justo namque lex non est posita⁸². »

QUEST. XXXIII. Quomodo illud intelligendum est : « Qui pallium habet, vendat et emat gladium⁸³? »

RESP. Hoc ideo dixit Dominus, ut apostolis proditionem sibi intentatam, notam faceret, et adventum Judæorum. Ergo illud nec omnino subicit, ne repentino turbæ adventu terrerentur, nec etiam penitus illis indicavit omnia, ne corripentur aliquo metu.

QUEST. XXXIV. Quomodo « qui amat animam suam, perdet eam⁸⁴? »

RESP. Is quidem, qui suam amat animam, est qui absurdè concupiscentias suas perpetrat. Qui vero odit eam, est qui ipsi noxia iubenti minime cedit. Qui autem animam suam vult perdere, est qui imminetia pericula, afflictiones et tentationes alio quam par sit modo effugere cupit. Ut igitur mortem in periculis sui causa susceptam, salutem vocavit ; ita certum est eum illam in vita æternæ inventurum.

QUEST. XXXV. Quidam est illud : « Si oculus tuus dexter, aut manus tua scandalizat te, abscinde, et projice abs te⁸⁵? »

RESP. Non de membris corporis hoc dixit Dominus, absit ! sed de amicis et cognatis : membra namque sumus invicem. Si igitur, inquit, habes amicum aut cognatum, cujus tanta tibi sit necessitas, quanta vel dexteri tui 262 oculi vel manus, juxta dictum Jobi : « Oculus eram cæcorum, et pes claudorum⁸⁶; » et videris ab ipso damnum inferri animæ tuæ, abscinde eum : nulla namque luci societates cum tenebris ; maxime si quid simulent vel fraudulenter agant.

CHRYSOSTOMI XXXVI. Ficum habebat quidam in vinea sua, et venit quærens in ea fructum, et non invenit⁸⁷.

RESP. Ficum Scriptura vocare solet peccatiæ obnoxiam animam ; vineam vero fidelium Ecclesiam ; vinitores autem, angelos. Quando igitur in Ecclesia vitam ducunt fide sua indignam ; non vinea vocantur, sed ficus. Quia a tenera quidem ætate, ut par est, in ea per baptismum plantati, et ad senectutem usque ad hunc ædum immutati cum sint, merito Deus quantumvis æquanimis, dicit ad vinitorem vel angelum Ecclesiæ : « Ecce tribus jam annis venio, fructum quærens in ista ficu, nec tamen invenio. Excinde eam ; quare terram inutiliter occupat? Ille vero respondet : Domine, sine illam adhuc hoc tantum anno, donec fovea circum eam facta misero sterco⁸⁸? » Tres igitur sunt anni hominum, in quibus venit Deus quærens fructum,

⁸⁰ Luc. xviii, 4, 5. ⁸¹ ibid. 6. ⁸² I Tim. i, 9. ⁸³ Luc. xxii, 36. ⁸⁴ Joan. xii, 25. ⁸⁵ Matth. v, 29. ⁸⁶ Job xxv, 15. ⁸⁷ Luc. xiii, 6. ⁸⁸ ibid. 7, 8.

(81) ἀναξίταις βιοῦνται.

quæ sunt hominis tres variæ ætates, utpote qui pueri primum, deinde juvenes, postremo sumus ænes. Multi enim in ipsa senectute demum resipuerunt, qui per afflictiones fossi, et per tentationes recepto stercore, fructum suum, virtutem scilicet,

Α θρώπου, ἢ ὡς παιδία, νεώτεροι, καὶ πρεσβύτεροι. Πολλοὶ γάρ, ἐν αὐτῶ τῷ γήρῳ μετανοήσαντες, διὰ θλιψέων τε σκαφέντες, καὶ διὰ πειρασμῶν δεξάμενοι κόπρια, τὴν ἀρετὴν ἐκαρποφόρησαν. προτুলere.

CYRILLI XXXVII. Quare Ecclesia vocatur Ecclesia, et quare dicitur catholica?

RESP. Ecclesia quidem dicitur, propterea quod evocantur omnes; catholica vero, propterea quod per totum mundum diffusa sit.

QUEST. XXXVIII. Unde dicitur hæresis?

RESP. Ab ea quod quis eligat et exsequatur sententiam suam propriam.

PROPOSITIO XXXIX. « Orate ne fuga vestra fiat in hieme, vel in sabbato ⁸⁸. »

EXPLICATIO. Notandum quod hiemem Deus non fecerit. Scriptum est enim: « Æstatem et ver tu plasmasti ea ⁸⁹. » Fugere vero dicit cum anima separatur a corpore. Hiemem autem peccata vocat, et Sabbatum incuriam; væ autem animæ in peccato, socordia et negligentia constitutæ.

ALIA PROPOSITIO XL. « Lapidem, quem reprobantur ædificantes ⁹⁰. »

EXPLICATIO. Lapis ille Christus est, quem Scribæ, Pharisei et seniores Judaici populi reprobantur, et factus est caput Ecclesiæ gentium. Quod propter unionem et consensum fidei, qui est inter gentes, dicitur. Quia namque posteri cum gentiliis, tum etiam Judæorum crediderunt in Christum, anguli similitudinem refert Christus, qui illorum posteros copulavit in fide. Dicitur vero etiam alio modo Christus lapis angularis. Siquidem quando constructur domus aliqua, ponunt ædificantes in angulo muri lapidem aliquem summum angularem, qui angulum in summitate contineat. Talis vero lapis in summo loco muri constitutus, una copulat et continet duos parietes. Hoc igitur modo Christus quoque summus lapis angularis dicitur, quia in usum copulat duos istos populos: Judæorum videlicet et gentiliis populum, atque eam ob causam angularis lapis dictus est.

QUEST. Quid est quod dixit Christus Petro...?

Hic desunt quedam.

turbæ, et tenentes Christum in medio sui, incipiebant latenter a tergo ejus aliqui, et pulsabant eum, aut interrogabant eum, alii tentantes: Dic nobis, nonne aliquis de populo clam te percussit? et si nosti, prophetiza, et loquere: monstra nobis eum ex turba qui te verberavit, et cognoscemus quoniam propheta es tu.

263 QUEST. XLI. Quidnam est illud: « Et inclinato capite tradidit spiritum ⁹¹? » Nam omnes moribundi, moriuntur primum, et tum demum inclinant capita.

Κυρίλλου λζ'. Διὰ τί ἡ Ἐκκλησία καλεῖται Ἐκκλησία, καὶ διὰ τί καθολικὴ;

Ἀπόκ. Ἐκκλησία μὲν, διὰ τὸ πάντας ἐκκαλεῖσθαι· καθολικὴ δὲ, διότι καθόλου τοῦ κόσμου κεχυμένη ὑπάρχει.

Ἐρώτησις λη'. Πόθεν λέγεται αἵρεσις;

Ἀπόκ. Ἀπὸ τοῦ αἰρεῖσθαι τι ἴδιον καὶ τοῦτο ἐξακολουθεῖν.

Κείμενον λθ'. « Εὐχεσθε, ἵνα μὴ γεννηταὶ ἢ φυγῆ ὑμῶν ἐν χειμῶνι, ἢ ἐν σαββάτῳ. »

Ἐρμηνεία. Σημειωτέον, ὅτι ὁ Θεὸς χειμῶνα οὐκ ἐποίησε. Γέγραπται γάρ· « Θέρος καὶ ἔαρ σὺ ἐπλασας αὐτά. » Φυγεῖν δὲ λέγει, ὅπταν ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος χωρίζεται. Χειμῶνα δὲ τὰς ἀμαρτίας καλεῖ· σάββατον δὲ τὴν ἀμέλειαν· καὶ οὐαὶ τὴν ἐν ἀμαρτίᾳ καὶ ἀθυμίᾳ καὶ ἀμελείᾳ ψυχῆν.

Ἄτερον κείμενον μ'. « Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. »

Ἐρμηνεία. Λίθος ὁ Χριστὸς, ὃστις ἀπεδοκίμασθη ὑπὸ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐγένετο κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἐθνῶν. Ὅ λέγεται διὰ τὸ συγκρατεῖν ἐν τῇ πίστει εἰς μίαν ὁμόνοιαν τὰ ἔθνη. Ἐπειδὴ γάρ τὰ ἀπόγονα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰουδαίων πεπιστεύκασι τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦτο γωνία ἀπεικάσθη καὶ ὁ Χριστὸς, ὅτι τοὺς γόνους ἐκείνων συνῆψεν ἐν τῇ πίστει. Λέγεται δὲ κατὰ ἄλλον τινὰ τρόπον ὁ Χριστὸς λίθος ἀκρογωνιαῖος, ἐπειδὴ, ὅτε κτίζεται οἰκία, προστιθέασιν οἱ οἰκοδομοῦντες ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ τοίχους λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἧτοι τὸν ἔχοντα γωνίαν ἐν τῇ ἀκρᾷ αὐτοῦ. Πεσὼν δὲ ὁ τοιοῦτος ἐν τῇ ἀκρᾷ τοῦ τοίχους, συνάπτει καὶ κρατεῖ τὰ δύο τοίχη ἐν τῷ ἅμα. Κατὰ οὖν τοιοῦτον τρόπον λέγεται καὶ ὁ Χριστὸς λίθος ἀκρογωνιαῖος, ὅτι συνῆψε τοὺς δύο λαοὺς ἐν τῷ ἅμα, τὸν τε λαὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ τὸν ἐξ ἐθνῶν· καὶ διὰ τοῦτο λίθος ἀκρογωνιαῖος ὀνόμασται.

Ἐρώτ. Τί ἐστὶν ὃ εἶρκεν ὁ Χριστὸς τῷ Πέτρῳ...:

Δ τούντες οἱ ὄχλοι, καὶ μέσον αὐτῶν ἔχοντες τὸν Χριστὸν ἤρχοντο κρυπτῶς ὀπισθεν αὐτοῦ τινες, καὶ ἔκρουον αὐτὸν, ἢ ἠρώτων αὐτὸν ἄλλοι δοκιμάζοντες, Εἰπέ ἡμῖν, ἄρα τίς ἐτυψέ σε ἐκ τοῦ λαοῦ κρυφίως; καὶ ἐὰν εἴδῃς, προφήτευσον καὶ εἰπέ· δεῖξον ἡμῖν ἐκ τοῦ ὄχλου τὸν τύψαντά σε, καὶ γνωσόμεθα, ὅτι προφήτης εἶ σύ.

Ἐρώτ. μα'. Τί ἐστι· « Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὴ πνεῦμα; » Καὶ γὰρ πάντες οἱ θνήσκοντες πρῶτον τελευτῶσι, καὶ οὕτω τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς κλίνουσιν.

⁸⁸ Matth. xxiv, 20. ⁸⁹ Psal. lxxiii, 17. ⁹⁰ Psal. cxviii, 22. ⁹¹ Joan. xix, 30.

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ πάντα ἐτέλεσεν ὁ Κύριος τὰ γραμμένα, τὴν σάρκωσιν, τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν, τὴν τῶν σημείων ἐπίδειξιν, τῆς διδασκαλίας τὴν ἐνέργειαν, τῶν μαθητῶν τὴν οἰκείωσιν, τὰ ἀνθρώπινα πάντα, τὸ πάθος, τὴν σταύρωσιν, τοὺς ἐμπαιγμούς, τὰς τρώσεις τῶν ἡλῶν, μετὰ τὸ πληρῶσαι ταῦτα, ἅπερ εἶδει παθεῖν· ἐλείπετο μόνον ὁ θάνατος. Καὶ φοβούμενος οὐκ ἐτόλμα προσεγγίσει αὐτῷ· διὰ τοῦτο ἐκλινεν ὁ Χριστὸς τὴν κεφαλὴν, κράζων αὐτόν. Ἔως γὰρ μὴ ἐκλινε τὴν κεφαλὴν, οὐκ ἐτόλμα προσεγγίσει αὐτῷ. Διὰ τοῦτο φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς· « Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα. »

Ἐρώτ. μβ'. Τίνος χάριν ἐκράυγασεν ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ φωνῇ μεγάλῃ;

Ἀπόκ. Ἴνα δείξῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ ἐκφοθήσῃ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ πρὸς πίστιν εἰσαγάγῃ. Καὶ γὰρ ἡ φωνὴ αὕτη τὰς πέτρας διέσχισε, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ καὶ ἐρήρηξε, τὴν γῆν τε ἔσεισε, καὶ τὰ μνημεῖα ἀνέφωξε. Καὶ οὐδὲ οὕτως συνῆκαν οἱ ἀγνώμονες Ἰουδαῖοι.

Ἐρώτ. μγ'. Πῶς εἶδεν ἡ Μαρία τὸν Κύριον, καὶ ποίῳ τρόπῳ; Καὶ γὰρ Ἰστατο κλαίουσα ἐν τῷ μνημείῳ ἐμπροσθεν τῶν ἀγγέλων σκυθρωπῶ τῷ ἦθει, καὶ κατηφεῖ τῇ θέῃ. Πῶς οὖν εἶδεν αὐτὸν ὄπισθεν αὐτῆς περιπατοῦντα καὶ ἐρχόμενον;

Ἀπόκ. Ἐχει δὲ οὕτως, ὅτι ἐκαθέζοντο οἱ ἄγγελοι ἐμπροσθεν αὐτῆς, καὶ ἔβλεπον τὸν Χριστὸν ἐρχόμενον ὀπίσω αὐτῆς· ἐκείνη δὲ ὀπίσω αὐτῆς οὐχ ἔώρα· οἱ δὲ ἄγγελοι καθεζόμενοι ἐξεναντίας αὐτῆς ἐθεώρουν τὸν Χριστὸν ἐρχόμενον ὀπίσω αὐτῆς, καὶ εὐθέως ἀνέστησαν. Ἰδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ τοὺς ἀγγέλους ἀποπηδήσαντας ἐξεπλάγη, καὶ αὐθις ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω ἰδεῖν τί ἐθεάσαντο οἱ ἄγγελοι, καὶ εἶδεν ἐρχόμενον τὸν Ἰησοῦν. Αὕτη ἐστὶν αἰτία τοῦ ἰδεῖν τὴν Μαρίαν τὸν Κύριον στραφεῖσαν εἰς τὰ ὀπίσω.

Ἐρώτ. μδ'. Διὰ τί ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐζήτησε μετὰ τὴν ἀνάστασιν φαγεῖν, οὐχ εὐρέθη δὲ ἕτερον μέρος, ἀλλ' ἢ μόνον ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσίου κηρίον;

Ἀπόκ. Τινὲς τὰ ἀπὸ μελισσίου κηρίον βλας ἡρμηνεύσαν εἶναι· φυλάρων μυθολογία ταῦτα τὰ ῥήματα. Τὸ γὰρ ἀπὸ μελισσίου κηρίον καὶ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος ταῦτά εἰσιν οἷα λέγει ἡ Γραφή. Ἐχει δὲ παράδοξόν τινα ἡρμηνείαν καὶ βαθυτάτην, καὶ ἀναγωγικωτάτην ἀκριβείαν. Ὁ νοῦς τῆς ἀναγνώσεως ταύτης ἐστὶν οὗτος· ὁ μὲν ἰχθύς παρεικάζεται εἰς τὴν σκληρὰν διαγωγὴν τῶν ἀσκητῶν, τῶν δαμασάντων τὴν σάρκα νηστεῖαις καὶ ἀγρυπνίαις καὶ ταῖς λοιπαῖς κακοπαθείαις, καὶ σταυρωσάντων ἑαυτοὺς τῷ κόσμῳ καὶ ταῖς ἡδοναῖς, καὶ ὑγρότησι καὶ ταῖς τροφαῖς τοῦ βίου ἀποταξαμένων, καὶ τῇ ξηρότητι ἑαυτοὺς δαμασάντων, καὶ τῇ ἀσκητικῇ ὁδῷ πορευομένων, καθὼς ἐνετελεῖτο ὁ Χριστὸς· « Ὁ θέλων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτήν, » ἐν νηστεῖαις δηλονότι καὶ ἀγρυπνίαις, καὶ ταῖς λοιπαῖς κακοπαθείαις. Πῶς δὲ παρεικάζεται ὁ ἰχθύς εἰς τὴν ἀσκησιν, ἢ τὴν κακοπάθειαν, ἀκουσόν. Ἄνθρωπος ὁμοίος ἐστὶ τοῦ ἰχθύος·

RESP. Quoniam omnes Scripturas Christus adimpleverat, incarnationem, nativitatem, baptismum, signorum manifestationem, efficacem doctrinam, prædicationem, familiaritatem cum discipulis, humana denique omnia, passionem, crucem, illusiones, vulnera clavorum; istis, inquam, omnibus impletis, quæ pati debuerat, sola mors restabat adhuc. Atque hæc quidem sibi metuens, appropinquare non audebat, ideo Christus inclinato capite vocavit ipsam. Nam antequam caput inclinasset, verebatur propius accedere. Ideo, inquit evangelista: « Et inclinato capite tradidit spiritum. »

QUEST. XLII. Quare magna voce clamavit Christus in cruce?

RESP. Ut suam declararet potentiam, Judæos perterrefaceret, et ad fidem adduceret. Hæc enim vox petras discidit, velum templi dirupit, terram succussit, et mortuorum sepulcra aperuit. Ac ne sic quidem intellexerunt ingrati Judæi.

QUEST. XLIII. Quomodo vidit Maria Dominum? Flens enim in monumento stabat coram angelis, tristi vultu et aspectu demisso. Quomodo igitur vidit eum, qui a tergo veniebat obambulans?

RESP. Sic res habet. Cum angeli sederent Mariæ ex adverso, viderentque Christum a tergo ejus accedentem: illa quidem retrorsum non respiciebat: angeli vero sedentes e regione, viderunt Christum a tergo venientem, statimque surrexerunt. Videns vero mulier angelos resiliisse, animo percussa, statim retro convertit se ad videndum, quid angeli eernerent, et vidit venientem Jesum. Hæc est causa quod Maria, retro conversa, vidit Dominum.

QUEST. XLIV. Quare cum discipulis post resurrectionem suam Christus edere voluit, nec alia portio est inventa, assi piscis, et de favo mellis?

RESP. Quidam illud de favo mellis, salem interpretati sunt, quæ verba nugacium sunt fabulæ. Nam favus mellis et assus piscis ejusmodi sunt. qualia dicit Scriptura. Habet autem res admirandam interpretationem, et profundam atque valde remotam pervestigationem. Sensus autem istius lectionis hic est: Piscis similitudinem habet asperæ conversationis ascetarum, qui jejuniis, vigiliis, et aliis castigationibus carnem domuerunt: qui seipsos mundo et voluptatibus crucifixerunt, et qui humidis cibis voluptuosisque renuntiarunt, aridisque seipsos domantes, asceticam viam ingrediuntur, quemadmodum præcepit Christus: « Qui vult animam suam servare, perdet eam⁶⁶; » jejuniis utique, vigiliis et aliis afflictionibus. Quomodo vero piscis assimiletur asceti; vel macerationibus, nunc attende: Pesci similis est homo: nam sicut piscis dum adhuc est in mari omnem habet humiditatem,

⁶⁶ Matt. lvi, 25.

et cum suo sanguine in vasto vivit lute : quando vero captus extra aquam venerit, moritur : ad ignem vero positus assatur et arefit, perditque suam omnem immunditiam. Talis etiam est homo : dum adhuc est in medio vitæ suæ curriculo, voluptatibus indulget et immoderatis concupiscentiis. Quando vero relicto mundo, ascendi et asperiori vitæ in deserto operam dederit, sancti Spiritus igne calefactus, a suis affectibus arefcit, et ab omni repurgatur immunditia, atque per virtutes accepta Deo efficitur hostia. Nam sicut piscis ad carbonem assatur, fit commodus et utilis cibus : sic homo per calorem Spiritus sancti repurgatus, hostia Domino accepta efficitur.

ἄνθρωπος, διὰ τῆς θέρμης τοῦ ἁγίου Πνεύματος
264 Nunc quod ad favum mellis attinet, talem habet interpretationem. Querendum itaque quomodo non fuerit mel sine favo. Est quidem favus sine melle, et aliquando mel est sine favo : hic vero repertum est utrumque ; quo vero pacto audi. Mel quidem propter sancti Spiritus dulcedinem, quam super apostolos et omnes fideles effusus erat. Favum vero habuit, propter signaculum, quo per baptismum omnes fideles obsignavit. Etenim thesaurus quanto magis inclusus est in favo, tanto est tutior. Consimili modo et gratiæ divinæ tutæ sunt in homine, qui baptismi signaculum et signum crucis, denique fidem quoque quæ est in Christum habet.

De gloria (Christi.)

QUÆST. XLV. Sciendum vero quod Dominus noster Jesus Christus postquam ex Spiritu sancto et ex Maria perpetua Virgine sumpsisset, et incarnatus fuisset ; postquam humana omnia suscepisset præter peccatum et infirmitatem, postquam tanta edidisset miracula, essetque crucifixus, et tertia die resurrexisset secundum Scripturas, postmodum assumptus est, et consedit ad dexteram Dei. Dexteram vero Dei cum audis, ne locos vel figuras gloriæ circumscribe. Dextrum etenim et sinistrum sunt circumscriptionum rerum : Deus autem increatus est et infinitus, cui nulla ascribi forma, et qui nec ipse circumscribi queat. Dexteram vero Dei quando audieris, Dei gloriam et honorem intellige. Et Dei quidem Filius et Deus, sicuti dictum est, post adimpletam totam dispensationem, tandem assumptus est. Spiritus vero sanctus in sancto festo Pentecostes super sanctos apostolos veniens, et super omnem carnem effusus, non est rursus assumptus, sed in generationem et generationem transit in omnes, et sicuti quemlibet hominum invenit, habitat in eo pro ratione puritatis cujusque hominis, multum in anima superans dulcedinem mellis.

QUÆST. XLVI. Quid est quod dicit Christus : « Si quis locutus fuerit aliquid contra Filium hominis, remittetur ei : at si quis locutus fuerit contra Spi-

ἄσπερ γὰρ ὁ ἰχθύς, ἕως ἐστὶν ἐν τῇ θαλάσῃ, ἔχει πᾶσαν τὴν ὑγρότητα, καὶ ζῆ μετὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ καὶ πάσης ἰλύος· ὅταν δὲ κρατηθῆ ἔξω τοῦ ὕδατος, νεκροῦται· τιθέμενος δὲ ἐν τῷ πυρὶ ὀπτοῦται καὶ ξηραίνεται, καὶ ἀπόλλυσι πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀκαθαρσίαν· τοιοῦτῳ τρόπῳ ἐστὶ καὶ ὁ ἄνθρωπος· ἕως ἐστὶ μέσον τοῦ βίου, ζῆ ἐμπαῦθς πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ ἀκολάστους ἐπιθυμίας. Ὅταν δὲ ἀποστῆ τοῦ κόσμου, καὶ βίωσῃ ἐν ἀσκήσει καὶ σκληραγωγίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὑπὸ πυρὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος θερμαινόμενος, τότε ξηραίνεται ἐκ τῶν παθῶν, καὶ καθαίρεται ἀπὸ πάσης ἀκαθαρσίας, καὶ γίνεται τῷ Θεῷ θυσία εὐάρεστος διὰ τῶν ἀρετῶν. Ὅσπερ ὁ ἰχθύς γίνεται ἐπιτήδειος εἰς τροφὴν ὀπτηθεὶς ἐπ' ἀνθρώπων· οὕτως καὶ ὁ καθαρθεὶς, γίνεται θυσία εὐπρόσδεκτος τῷ Κυρίῳ.

Τὸ δὲ ἀπὸ μελισσοῦ κηρίον ἐστὶ πάλιν τοιαύτην ἔχον τὴν ἐρμηνείαν. Ζητητέον τοίνυν πῶς οὐκ ἦν τὸ μέλι χωρὶς κηρίου. Ἔστι δὲ καὶ κηρίον χωρὶς μέλιτος· καὶ ἐστὶ καὶ μέλι χωρὶς κηρίου· ἐκεῖ δὲ εὐρέθησαν τὰ ἀμφοτέρω· κατὰ τίνα δὲ τρόπον, ἀκουσον. Τὸ μὲν μέλι διὰ τὴν γλυκύτητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἦν ἐμμελεν ἐκχεῖν πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς πιστοὺς· τὸ δὲ κηρίον διὰ τὴν σφραγίδα, ἣν παρέχει τοῖς πιστοῖς πᾶσι διὰ τοῦ βαπτίσματος. Καὶ γὰρ ὁ θησαυρὸς, ὅσον ἐστὶ βεβουλημένος διὰ κηρίου, τοσοῦτόν ἐστιν ἀσφαλέστερος. Τοιοῦτῳ τρόπῳ οὖν καὶ ὁ τῆς θείας χάριτος πλοῦτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει ἄσυλος, ἔχων τὴν σφραγίδα τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, καὶ τὴν πίστιν εἰς Χριστόν.

C

Περὶ δόξης.

Ἐρώτ. μς'. Γίνωσκε δὲ, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, μετὰ τὸ σαρκωθῆναι ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ ἐκ τῆς ἀελ παρθένου Μαρίας, καὶ ἐνανθρωπήσαι, καὶ πάντα ἀνθρώπινα ἀναλαβεῖσθαι χωρὶς ἁμαρτίας καὶ ἁσθενείας, καὶ μετὰ τὸ θαυματουργῆσαι καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι κατὰ τὰς Γραφάς, ὑστερον ἀνελήφθη, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. Δεξιὰν δὲ ἀκούων τοῦ Θεοῦ, μὴ τόπους καὶ σχήματα δόξης περιέγραφε. Δεξιὰ γὰρ καὶ ἀριστερὰ τῶν περιγραφομένων ἐστίν· ὁ δὲ Θεὸς ἀπλαστός καὶ ἀόριστος καὶ ἀσημάτιστος, καὶ ἀπερίγραπτός ἐστι. Δεξιὰν δὲ τοῦ Θεοῦ ὅταν ἀκούσης, τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ Θεοῦ εἶναι νοεῖ. Καὶ ὁ μὲν Ἰῖδς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, καθὼς εἴρηται, μετὰ τὸ πληρῶσαι πᾶσαν οἰκονομίαν, ὑστερον ἀνελήφθη· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατελθὼν ἐπὶ τοὺς ἁγίους μαθητὰς τῇ ἁγίᾳ Πεντηκοστῇ, καὶ ἐκχυθὲν ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, οὐκ ἀνελήφθη, ἀλλὰ κατὰ γενεὰν καὶ γενεὰν διέρχεται εἰς πάντας, καὶ καθὼς ἓνα ἕκαστον εὐροὶ τῶν ἀνθρώπων, κατασκηνοῖ ἐπ' αὐτόν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἑκάστου καθάρσεως, ὅπερ μέλι γλυκάζων ἐν τῇ ψυχῇ.

Ἐρώτ. μς'. Τί ἐστὶν ὃ εἶπαν ὁ Χριστὸς, ὅτι « Ὅς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Ἰοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐκ

ἀφεθήσεται οὐτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὐτε ἐν τῷ μέλλοντι ;)

Ἑρμηνεία. Τοῦτο εἶρηκεν ὁ Χριστός, ἐπειδὴ δι-
πλοῦς κατ' οὐσίαν, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, πᾶς ὅστις
ἀθετήσῃ βλασφημιῶν εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ, ἀφεθή-
σεται αὐτῷ μετανοήσαντι, τῷ δὲ βλασφημήσαντι εἰς
τὴν....

Cætera desiderantur.

...μφαῖνον τὸ τρίτον πρόσωπον ὁμοιον ἀνθρώπων τὸν
κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ παρουσίαν φανερώτατα γρά-
φον· τὸ δὲ τέταρτον ὁμοιον ἀετῷ πετομένῳ, τὴν τοῦ
Πνεύματος ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐφιπταμένην, δόσιν
σαφηνίζον, καὶ τὰ Εὐαγγέλια τούτοις σύμφωνα, ἐν
οἷς συγκαθέζεται ὁ Χριστός. Τὸ μὲν γὰρ κατὰ
Ἰωάννην τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἡγεμονικὴν καὶ
ἐνδοξον αὐτοῦ γενεάν ἐκδιηγείται λέγων· « Ἐν ἀρχῇ
ἦν ὁ λόγος· » διὸ καὶ ἀετὸς μετωνόμασται, ὡς τὰ
ὑψηλὰ κενεμβατήσας, κάκειθεν τὰ
ἀπόβρῃτα μνηθεῖς, καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς θεολογίας
. ἀνιμωσάμενος, καὶ τὴν ἀόρητον καὶ
ἀκατάληπτον γέννησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ συγγρα-
ψάμενος. Τὸ δὲ κατὰ Λουκᾶν ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ζαχα-
ρίου τοῦ ἱερέως· τὸ δὲ κατὰ Ματθαῖον τὴν κατὰ
ἄνθρωπον αὐτοῦ γέννησιν γράφει· « Βίβλος γενέ-
σεως. » Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον· « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγε-
λίου. » Διὰ τοῦτο καὶ τέσσαρες καθολικαὶ διαθήκαι
τοῖς ἀνθρώποις ἐδόθησαν· μία μὲν κατὰ τὸν κατακλυ-
σμὸν τοῦ Νῶε ἐπὶ τοῦ τόξου· δευτέρα ἐπὶ τοῦ Ἀδραάμ
ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς περιτομῆς· τρίτη ἡ διὰ τοῦ
Μωσέως ἐν τῇ νομοθεσίᾳ· τετάρτη ἡ διὰ τοῦ ἁγίου
Εὐαγγελίου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χάρις
καὶ δωρεά.

Mosem, cum leges ferret : quartum denique, quod est gratia et donum, per sacrum Evangelium Domini nostri Jesu Christi.

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΕΡΜΗ-
ΝΕΙΑΙ.

Ἐρώτ. μζ'. Τί ἐστίν· « Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκα-
τασκεύαστος ;)

Ἀπόκ. Ὅτι οὐκ ἦν ἀκμὴν κοσμηθεῖσα. Ἐπικειμέ-
νου γὰρ τοῦ ὕδατος ἐπάνω αὐτῆς, ἀόρατος ἦν ἦτοι
ἀθεώρητος καὶ ἀφανής· ἀκατασκεύαστος δὲ ἦτοι
ἀκαλλώπιστος, ἀτελειώτος· ἀκμὴν γὰρ οὐκ εἶχεν
οὔτε ἄνθη, οὔτε λειμῶνας, οὔτε φυτὰ, οὔτε βλάστην.

Ἐρώτ. μη'. Ποῖον πνεῦμα ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ
ὑδατος ;

Ἀπόκ. Τισὶ μὲν δοκεῖ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ζωογο-
νοῦν τὴν τῶν ὕδατων φύσιν· ἐγὼ δὲ ἀρμολίως τὸ,
« ἐπεφέρετο, » τὴν κινήτικὴν τοῦ ἀέρος οὐσίαν φημι
παραδελούειν, καθὰ καὶ Δαβὶδ περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν
ὄλων φησὶ « Πνεῦσαι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ρυήσεται
ὕδατα. »

Ἐρώτ. μθ'. Διὰ τί, μίαν τὴν συναγωγὴν τῶν ὕδα-

66 Luc. xii, 10. 66 Joan. i, 1. 66 Matth. i, 1. 66 Marc. i, 1. 67 Gen. i, 2. 66 ibid. 66 Psal. cxlvii, 18.

(82) His similia habentur supra Quæst. ad An-
tiochnm 72.
(83) Vide Quæst. 8 Theodoretī in Genes.

A ritum sanctum, non remittetur ei, nec in hoc sæ-
culo, nec in futuro 66 (82)?

INTERPR. Hoc ideo dixit Christus, quod cum du-
plicitis sit essentialis, Deus nimirum et homo, omni
blasphemiam contra carnem ipsius loquenti, pec-
catum remittatur, si ejus ipsum pœniteat : illi ve-
ro, qui blasphemiam dixerit....

Cætera desiderantur.

...tertia persona similis homini, humanam illius
præsentiam, « sive adventum, » clarissime descri-
bit : quarta denique assimilata aquilæ volanti, Spi-
ritus sancti gratuitam illam donationem in Ecclesiam
involantem declarat. Et consentiunt cum his ipsa
etiam Evangelia, in quibus Christus una considet.
Illud enim quod est secundum Joannem, exponit
nobis imperatoriam illam et illustrem ipsius ex Pa-
tre nativitatem, cum ait : « In principio erat Ver-
bum 66. » Quamobrem etiam « Joannes » aquilæ
nomen accepit eo quod altissima quæque pervolans,
inde inexplicabilem scientiam eductus, et occulta
divinæ doctrinæ deserens, illam quæ nullis verbis
exponi, nulloque rationis intellectu comprehendi
potest, Filii generationem conscripserit. Quod vero
secundum Lucam a sacerdote Zacharia orditur :
et quod est secundum Matthæum, ejus, qua homo
est, generationem exponit : « Liber, inquit, ge-
nerationis 66. » At quod est secundum Marcum :
« Principium, ait, Evangelii 66. » Et hinc est
quod Deus cum hominibus quatuor universalia
fœdera sanxerit : primum quidem post diluvium
cum Noe, per arcum : secundum vero cum Abra-
hamo, sub signaculo circumcisionis : tertium per

est gratia et donum, per sacrum Evangelium Domini nostri Jesu Christi.

265 EX VETERI TESTAMENTO INTER-
PRETATIONES.

Quæst. XLVII. Quidnam est illud : « Terra au-
tem erat invisibilis et incomposita 67 ?)

Resp. Quia nondum erat exornata. Insidente
namque super terram aqua, videri non poterat, in-
visibilis videlicet et occulta : incondita vero nec-
dum exornata, nec perfecta. Nullus enim illi ad-
huc vigor erat, nulli flores vel prata, neque plantæ
vel germen aliquod.

Quæst. XLVIII. Qualis erat ille spiritus, qui fe-
rebatur super aquas?

Resp. Videtur quidem quibusdam quod ille san-
ctus sit Spiritus, vivificans aquarum naturam (83).
Ego vero haud incongruenter per illud verbum,
« ferebatur 68, » dico significari motivam aeris essen-
tiam : etiam juxta David de Deo universorum dic-
centem : « Flabit spiritus ejus et fluent aquæ 69. »

Quæst. XLIX. Quare (84) cum unam congregatio-

66 Luc. xii, 10. 66 Joan. i, 1. 66 Matth. i, 1. 66 Marc. i, 1. 67 Gen. i, 2. 66 ibid. 66 Psal. cxlvii, 18.

(84) Hæc ipsa est apud Theodoretum Quæst. 12
in Genes.

nem aquarum dixisset, postmodum multas vocavit? Inquit enim : « Congregata est aqua, quæ sub cælo erat, in congregationes suas ⁷⁰. »

RESP. Una est aquarum natura et congregatio. Pluraliter vero collectiones vocavit, eo quod aliud quidem est Indicum pelagus, aliud vero Ponticum, et aliud Atlanticum, aliud Propontis, Ægæum aliud, et aliud Ionis sinus. Extra vero, terram aluit maximum pelagus, quod Oceanum quidam vocant. Eam ob causam, aquam quidem ut est congregata, collectionem; ut autem ab alia separata est, collectiones vocavit.

QUÆST. L. Quare lumen separabat diem et noctem antequam sol creatus esset? Nam sol et reliqua luminaria postea demum sunt facta. Quomodo ergo illud intelligendum : « Et fuit vespera et fuit mane dies ⁷¹, » cum sol nondum esset?

RESP. Fiat lux, dixit Deus, et facta est. Illa igitur erat, quæ distinguebat diem ac noctem. Et dixit Deus, « Fiat lux, et facta est. » Lux illa non est sol: qualis vero lux sit, audi. Est hæc lux illa matutina, quæ exoritur diluculo et mundum illustrat, antequam sol oriatur. Nec aliquis putet, quod solis hic splendor sit qui solem præveniens statim lucret et mundum illustrat; sed hoc illud ipsum est quod dicit Scriptura : « Et dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux ⁷². » Hæc lux magna et splendidissima cum esset, divisit eam Deus in luminaria illa, solem et lunam, et reliqua.

(85) QUÆST. LI. Quid est quod inquit : « Sint in signa et tempora, et dies et annos ⁷³? »

RESP. Signa vocat, ad cognoscendum sementis faciendæ, messis et vindemiæ opportunitatem, quo tempore plantandum, et ligna quando cædenda. Nam quævis tempestas peculiare habet opus. Quatuor namque tempestates habet annus, quarum quæque suum opus habet.

(86) QUÆST. LII. Quare plantas quidem ante luminaria creavit Deus, animalia vero post?

RESP. Propterea quod plantæ sunt inanimatæ, et non habent oculos, suntque creatæ ante luminaria. Splendorem enim lucis portabant, post luminaria vero tandem animalia creata sunt. Nam lucem illam magnam quam Deus fecerat, in luminaria divisit : quæ lux hinc inde dispersa, aliquatenus est immixta : quod nisi factum fuisset non potuissent animalia sustinere magnum jubar, et splendorem solis ignis ejusmodi. Atque hujus quidem rei gratia postremo sunt animalia creata, ut illius ignis splendorem perferre possent.

QUÆST. LIII. Quare Deus cum ex terra finxisset hominem, non etiam finxit Evam, sed eam formavit ex ejus costa?

RESP. Ne haberent occasionem dicendi, aliud esse

⁷⁰ Gen. 1, 9. ⁷¹ ibid. 5. ⁷² ibid. 6. ⁷³ ibid. 14.

(85) Vide Quæst. 15 Theod. in Genes.

των εἰπών, μετὰ ταῦτα πολλὰς προσωνόμασε; « Συνηχθῆ ἡ γὰρ, φησί, « τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν. »

Ἀπόκ. Μία ἐστὶ τῶν ὑδάτων ἡ φύσις καὶ συναγωγῆ· πληθυντικῶς δὲ τὰς συναγωγὰς ὠνόμασεν, ἐπειδὴ ἄλλο μὲν τὸ Ἰνδικὸν πέλαγος, ἄλλο δὲ τὸ Ποντικόν, καὶ τὸ Ἀτλαντικὸν ἕτερον, καὶ ἄλλο μὲν ἡ Προποντις, καὶ Αἰγαῖον ἕτερον, καὶ ἄλλος πάλιν ὁ Ἰώνιος κόλπος. Ἐξῶθεν δὲ πάλιν ἐπίκειται τὸ μέγιστον πέλαγος, ὃ τινες Ὀκεανὸν ὀνομάζουσι. Τοῦτου χάριν, ὡς μὲν συνηγμένην, συναγωγὴν μίαν ὠνόμασεν· ὡς δὲ διαιρουμένην, συναγωγὰς.

Ἐρώτ. ν'. Ποῖον φῶς ἐχώριζε τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα, πρὶν γενέσθαι τὸν ἥλιον; Καὶ γὰρ ὁ ἥλιος καὶ οἱ λοιποὶ φωστῆρες ὕστερον ἐγένοντο. « Καὶ ἐγένετο δὲ ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωτὴ ἡμέρα, » πῶς γὰρ νοστήσειν; οὕτω γὰρ ἥλιος.

Ἀπόκ. Τὸ φῶς εἶπεν ὁ Θεός, καὶ ἐγένετο. Ἐκεῖνο οὖν ἦν τὸ διαχωρίζον τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι « Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. » Τοῦτο οὐκ ἐστὶν ἥλιος· ποῖον δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ φῶς, ἄκουσον. Τοῦτο τὸ φῶς ἐστὶ τὸ πρωτὸν, ὅπερ ἀνατέλλει καὶ φωτίζει τὸν κόσμον ἀπὸ πρωτῆ πρὶν ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον. Καὶ μηδεὶς νομίση, ὅτι τοῦ ἡλίου ἐστὶ τὸ φέγγος ἐκεῖνο, ὅπερ αὐγάζει ταχὺ καὶ φωτίζει τὸν κόσμον πρὶν τοῦ ἡλίου· ἀλλ' αὐτὸ ἐστὶν ὅπερ λέγει ἡ Γραφή· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. » Τοῦτο τὸ φῶς πολὺ καὶ ὑπέρλαμπρον ὑπάρχον, τότε διεῖλεν αὐτὸ ὁ Θεός εἰς τοὺς φωστῆρας, τὸν τε ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ λοιπὰ.

Ἐρώτ. να'. Τί λέγει, ὅτι « Ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς, καὶ ἡμέρας καὶ ἡμεραὺς; »

Ἀπόκ. Σημεῖα καλεῖ τὸ εἰδέναι σπόρου καιρὸν καὶ θέρους, καὶ τρυγητοῦ, τὸ φυτεῦσαι ἐν ποίῳ καιρῷ, πότε ζύλον τεμεῖν. Ἐκαστος γὰρ καιρὸς ἔχει τὴν ἰδίαν ἐργασίαν. Τέσσαρας γὰρ ἔχει καιροὺς ὁ χρόνος· ἕκαστος δὲ καιρὸς ἔχει τὴν ἰδίαν ἐργασίαν.

Ἐρώτ. νβ'. Διὰ τί τὰ μὲν φυτὰ πρὸ τῶν φωστῆρων ἐποίησεν ὁ Θεός, τὰ δὲ ζῶα μετὰ ταῦτα;

Ἀπόκ. Διότι τὰ μὲν φυτὰ εἰσὶν ἀψυχα, καὶ οὐτε ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ ἐκτίσθησαν πρὸ τῶν φωστῆρων· ἐβάσταζον γὰρ τοῦ φωτός τὴν λαμπρότητα· μετὰ δὲ τοὺς φωστῆρας ὕστερον ἐγένοντο τὰ ζῶα· ἐπειδὴ ἐμέρισεν ὁ Θεός τὸ φῶς τὸ πρῶτον τὸ μέγα ὃ ἐποίησεν εἰς τοὺς φωστῆρας, καὶ διεσκορπίσθη, καὶ ἐγένετο ἐλαφρότερον· εἰ μὴ γὰρ οὕτως ἐγένετο, οὐκ ἠδύνατο τὰ ζῶα ὑποφέρειν τὴν πολλὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν λαμπρότητα οὐλοῦ τοῦ πυρός ἐκεῖνου. Καὶ διὰ τοῦτο ἐγένοντο ὕστερον τὰ ζῶα, ὅπως δύνωνται ἀερεῖν τοῦ πυρός τὴν λαμπρότητα.

Ἐρώτ. γγ'. Διὰ τί ὁ Θεός πλάσας τὸν ἀνθρώπον ἐκ τῆς γῆς, οὐκ ἐπλασε καὶ τὴν Εὐάν. ἀλλ' ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἐπλασεν αὐτήν;

Ἀπόκ. Ἴνα μὴ ἔχουσιν ἀφορμὴν λέγειν, ὅτι ἄλλα τὸ

(86) Theodoret's Quæst. 16 in Genes.

χώρα ἔστι τοῦ Ἀδάμ, καὶ ἄλλο τῆς Εὐας· καὶ κρείσσον ἦν τὸ χῶμα ὃ ἐπλασε τὸν Ἀδάμ, καὶ ἐξ ἐκείνου εἰσὶν οἱ καλοὶ καὶ ἐνάρετοι ἄνθρωποι· ἀπὸ δὲ τῆς Εὐας εἰσὶν οἱ κακοὶ καὶ πονηροὶ, καὶ οἱ σχολιοὶ ἄνθρωποι. Διὰ τοῦτο ἐπλασεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐξ ἑνὸς χῶματος.

Ἐρώτ. νδ'. Διὰ τί, ὡς ἔστι κρείσσον καὶ παραδοξότερον ποίημα τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος (βασιλεῖα γὰρ αὐτὸν πεποίηκεν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ ἐποίησεν αὐτὸν), πῶς ἐπλασεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ὑστερον πάντων;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ὡσερ βασιλεὺς, ὅταν μέλλει ἀπελθεῖν ἐν πόλει τινὶ, πρῶτον εὐτρεπίζουσι αὐτοῦ τὴν ἐτοιμασίαν, καὶ κατασκευάζοντες αὐτοῦ τὴν δωροφορίαν, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἀνάπαυσιν, μετὰ τοῦτο δὲ παραγίνεται ὁ βασιλεὺς, οὕτω γέγονε καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Πρῶτον ἐργάζοντισεν ὁ Θεὸς τὰ τῆς ἀναπαύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐργάσατο τὴν κατοικίαν αὐτοῦ καὶ πᾶσαν τὴν χρεῖαν καὶ ἀνάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπλασεν αὐτόν.

Ἐρώτ. νε'. Τί ἔστι τὸ « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν; » Τί τὸ « κατ' εἰκόνα; » καὶ τί τὸ « καθ' ὁμοίωσιν; »

Ἀπόκ. Οὐχ ὡσερ οἱ ἄνθρωποι, οὕτως καὶ ὁ Θεὸς ἔστιν ἀνθρωπόμορφος· ἀπαγε! Ἄλλὰ τὸ « κατ' εἰκόνα » τοῦτο ἔστιν· ὡσερ γὰρ ὁ Θεὸς βασιλεύει ἐν παντὶ κόσμῳ, καὶ ἄρχει, καὶ ἐξουσιάζει πάντων τῶν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆ· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἄρχων καὶ βασιλεὺς καθέστηκε πάντων τῶν ἐπιγείων πραγμάτων, καὶ αὐτεξουσίως ὁ βούλεται πράττει, καθάπερ καὶ ὁ Θεός· καὶ τοῦτο ἔστι τὸ « κατ' εἰκόνα. » Τὸ δὲ « καθ' ὁμοίωσιν » ἔστι τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐνάρετον. Ὡσερ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγαθὸς ἔστι καὶ ἐλεημων, καὶ εὐσπλαγχνός, καὶ δίκαιος, μακροθύμος τε καὶ πρῶτος, ἀγαπητικός τε καὶ συμπαθής, εἰρηνικός τε καὶ ἐπιεικής, ἐλεῶν καὶ τρέφων πάντας ἀνθρώπους, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ ἀγαθὸν ἐνδείκνυμενος· τοιοῦτῳ τρόπῳ ἐργάσατο καὶ ἐπλασε, καὶ θέλει εἶναι τὸν ἄνθρωπον, ἵνα πάση ἀρετῇ ὑπάρχη κατασκευασμένος, καὶ ... μίμνηται Θεῷ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρώπων ἐν πάσῃ ἀγαθοεργίᾳ καὶ σεμνότητι.

Ἐρώτ. νε'. Τίνι ὁ Θεὸς εἶρηκε· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν; »

Ἀπόκ. Τινὲς τῶν δυσωνύμων αἰρετικῶν πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτὸ εἰρηκέναι καὶ τοὺς πονηροὺς δαίμονας ἐφθασαν· οὐ συνιέντες οἱ ἐμβρόντητοι, ὅτι οὐ κατ' εἰκόνας ἡμετέρας ἐφη, ἀλλὰ κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Θεῷ δὲ καὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων οὐτε οὐσία οὔτε εἰκῶν ἢ αὐτῆ. Ἐγὼ δὲ φημι, ὅτι, προθεωρῶν τὴν τοῦ Μονογενοῦς σάρκωσίν τε καὶ ἐνανθρώπησιν, καὶ ὡς ταύτην τὴν φύσιν ἐκ Παρθένου λήφεται, καὶ οὕτως ἑαυτῷ ἐν μὲν πρόσωπον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου νοήσας, καὶ μίαν αὐτῷ προσκύνησιν παρὰ τῆς κτίσεως ἀπά-

⁷⁴ Gen. 1, 26.

(87) Vide Quæst. 20 Theod. in Genes.

A lutum Adæ, et aliud Evæ : et lutum 266 Adæ præstantius esse, quodque ex hoc boni et probi homines, ex Eva vero sint mali, perversi et pravi. Ideo fecit eos Deus ex uno eodemque luto terræ.

Quæst. LIV. Cum præstantius et mirabilius opificium Dei sit homo (regem enim ipsum terræ constituit et secundum imaginem similitudinemque suam creavit ipsum), cur omnium postremum creavit eum Deus?

Resp. Quemadmodum rex quando in aliquam urbem adventurus dicitur, primum omnem ejus apparatus instruunt, parantes dona quæ conferant, et totum satellitium et hospitium, ac tum demum advenit rex : ad eundem modum cum homine quoque factum est. Primo habitaculum ei procuravit Deus, fecitque sedem habitationis, ac de omnibus necessariis ei prosœxit, postea ipsum creavit.

(87) Quæst. LV. Quid illud est : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram ⁷⁴? » Quid est « ad imaginem? » Et quid illud, « ad similitudinem? »

Resp. Non est Deus, sicuti sunt homines, humanam habens figuram; absit! Sed quod dicit, « ad imaginem » hoc est, sicut in toto mundo Deus regnat, imperat, et potestatem exercet in omnia, quæ in cælo sunt et quæ in terra; sic etiam homo, princeps et rex constitutus est super omnes res terrestres, et libera sua voluntate facit quod vult sicut ipse Deus. Et hoc est quod dicitur, « ad imaginem. » Quod vero « ad similitudinem » dicitur, est illa bonitas et justitia. Sicut enim Deus bonus est, miserator, misericors, justus, æquanimis, mansuetus, et qui nos amat, et nobis condolet, pacificus, et placidus, qui nostri miseretur, et alit omnes homines, atque banc bonitatem omnibus exhibet : ad eundem modum fecit et formavit, et talem vult esse hominem, ut omnibus virtutibus exornatus sit, et imitetur Deum, quantum quidem humanarum est virium, in omni bono opere et honestate.

(88) Quæst. LVI. Ad quem dixit Deus : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram? »

Resp. Infames quidam hæretici ad angelos et ad malos dæmones dictum esse contenderunt. Nec intelligunt illi stupidi, eum non dixisse, ad imagines nostras, sed ad imaginem nostram. Dei enim et angelorum ac dæmonum, neque essentia neque imago est eadem. Ego autem dico, quod prævidens unigeniti Filii incarnationem, et humanæ naturæ assumptionem, quam ex Virgine naturam assumpturus esset, cum sic unam et eandem Dei et hominis personam, ac unam et eandem ipsi adorationem

(88) Est Quæst. 10 Theod. in Genes.

ab omni creatura oblatum iri intelligeret, ad ipsum A unigenitum Filium hunc dixit sermonem.

(89) QUAEST. LVII. Utra est principium et primas habet, nox vel dies ?

RESP. A primitiva quidem mundi creatione, ab eo tempore videlicet quo factus est Adam usque ad adventum Christi, prior fuit dies sicut etiam divina Scriptura loquitur dixisse Deum : « Fiat lux, et facta est lux, » et quod « lucem Deus vocaverit diem, tenebras vero vocaverit noctem ⁷⁵. » Ubi primum ponitur lux, per hanc enim exstitit primus dies. Nam a luce primum inchoante, in tenebras postea devenimus. A recta namque via aberrantes, ad idola et ad fallaces tenebras delati sumus. A Christi vero adventu incipit rursus et diem præcedit nox. Ideo a vespera incipientes, solemniter celebramus dies sequentes. Id quomodo factum sit, audias. Quandoquidem primo a luce delapsi sumus ad tenebras ; ab initio quidem fuit lux, tenebræ vero sunt insecutæ. Ex eo autem tempore quo sol justitiæ Christus Deus noster mundo exortus est, et ex tenebris erroris ad lucem cognitionis Dei nos reduxit, a tenebris inchoamus, et in luce terminum habemus. Ibi non refert, etiamsi præcedat nox, cum hæc nobis initium det lucis, et ad lucem **267** deducat. Etenim præsens nostra vita, in Scriptura tenebræ vocatur, quemadmodum divus Paulus inquit : « Abjiciamus opera tenebrarum, et induamur arma lucis ⁷⁶ : » hoc est, futuri sæculi. Lux enim dicitur, sæculum futurum. Arma vero illius lucis sunt virtutes. Ideo Christus quoque dixit : B « Dum lucem habetis, ambulate, ne tenebræ vos apprehendant ⁷⁷. » Ubi lucem virtutes vocavit, quas virtutes homo, dum vivit, habere potest. Post mortem enim non poterit eas invenire. Tenebræ vero sunt præsens hoc sæculum, propter tenebrosas et nefarias illius actiones. Sicut rursus inquit Christus : « Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ ⁷⁸. » Sequi namque Christum est quæ placita sunt ei facere, et ejus mandata servare. Talis non ambulabit in tenebris, hoc est in vanis hujus vitæ viis, sed inhabitabit et accipiet æternam lucem vitæ futuri sæculi, et interminatam quæ ibi futura est, lætitiā et exultationem.

vos, καὶ τὴν ἐκεῖ ἀπέραντον εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν.

(90) QUAEST. LVIII. Quod Adam et Eva, postquam comedissent, cognoverint se nudos esse : nunquid antequam comedissent, hoc sensu præditi erant ?

RESP. Quemadmodum infantuli non erubescunt, etiamsi nullis vestibus tegantur, donec paulatim incescente corpore et pudor adveniat : sic sane de Adam et Eva sentiendum. Nam cum primum creati essent, sicut modo natus infans, peccati non-

της προσφέρεσθαι, πρὸς αὐτὸν τὸν μονογενῆ Υἱὸν ποιεῖται τὸν λόγον.

Ἐρώτ. νζ'. Ποία ἐστὶν ἀρχὴ καὶ προτερεύει, ἡ νύξ ἢ ἡ ἡμέρα ;

Ἄποκ. Ἄπὸ μὲν τῆς ἀρχῆθεν κοσμοποιίας, ἦτοι τῆς πλάσεως τοῦ Ἀδάμ, ἕως τῆς Χριστοῦ παρουσίας πρώτη ὑπῆρχεν ἡ ἡμέρα, καθὼς λέγει καὶ ἡ θεία Γραφή· καὶ ὅτι εἶπεν ὁ Θεός· « Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς, » καὶ ὅτι « ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα· » πρῶτον τιθεῖσα τὸ φῶς· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ὑπῆρχε πρώτη ἡμέρα. Ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ φωτὸς ἠρξάμεθα, καὶ εἰς σκοτασμὸν κατηγέχθημεν ὑστερον. Πλανηθέντες γὰρ ἀπὸ τῆς εὐθείας ὁδοῦ εἰς εἰδῶλα καὶ σκοτασμὸν ἀπάτης ἐνεπέσαμεν. Ἀπὸ δὲ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἀρχεται πάλιν καὶ πρωτεύει ἡ νύξ τῆς ἡμέρας. Διὰ τοῦτο καὶ ἀφ' ἐσπέρας ἀρχόμεθα ἑορτάζοντες τὰς ἐπαύριον ἡμέρας. Ποίῳ δὲ τρόπῳ γέγονεν οὕτως, ἀκουσον. Ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ σκότος ἐνεπέσαμεν, διὰ τοῦτο καὶ τὸ φῶς ἔχει τὴν ἀρχὴν, τὸ δὲ σκότος ὑστερον. Ἄφ' οὗ δὲ ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν τῷ κόσμῳ ἀνέτειλε, καὶ ἀπὸ τοῦ σκότους τῆς πλάνης πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἡμᾶς ἐπανήγαγε, διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ σκότους ἀρχόμεθα, καὶ πρὸς τὸ φῶς καταλήγομεν. Ἐν τούτῳ καὶ ἡ νύξ πρωτεύει. ἀρχὴν διδοῦσα ἡμᾶς, καὶ παραπέμπουσα πρὸς τὸ φῶς. Καὶ γὰρ ὁ βίος οὗτος σκότος παρὰ τῇ Γραφῇ ὀνομάζεται, καθὼς ὁ θεσπέσιος Παῦλος οὕτως φησὶν· « Ἀποθώμεθα τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὄπλα τοῦ φωτὸς· » τούτεστι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Φῶς γὰρ ὁ μέλλων ἐστί. Τὰ δὲ ὄπλα τοῦ φωτὸς ἐκεῖνου εἰσὶν αἱ ἀρεταί. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε, ἵνα μὴ σκοτεῖα ὑμᾶς καταλάβῃ. » Φῶς δὲ τὰς ἀρετὰς ἐκάλεσεν, ἅς δύναται ἔχειν ὁ ἄνθρωπος ἕως οὗ ζῆ· μετὰ θάνατον γὰρ οὐ δύναται ταῦτα εὖρειν. Σκότος δὲ ὁ αἰὼν οὗτος διὰ τὰς σκοτεινὰς αὐτοῦ πράξεις καὶ ἀθεμίτους· ὡς πάλιν εἶρχεν ὁ Χριστὸς· « Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτεινῇ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Καὶ γὰρ τὸ ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ τοῦτο ἐστὶ τὸ ποιεῖν τὰ εὐάρεστα αὐτοῦ, καὶ φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Ὁ τοιοῦτος γὰρ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτεινῇ, τούτεστι ἐν ταῖς ματαίαις ὁδοῖς τοῦ βίου τούτου, ἀλλὰ κατασκηνώσει καὶ ...λαβεί τὸ αἰώνιον φῶς τῆς ζωῆς τοῦ μέλλοντος αἰῶ-

Ἐρώτ. νη'. Ὅτι μετὰ τὴν βρώσιν ἔγνωσαν, ὅτι γυμνοὶ ἦσαν ὁ τε Ἀδάμ καὶ ἡ Ἐβα, ἢ καὶ πρὸ τῆς βρώσεως εἶχον ταύτην τὴν αἰσθησιν ;

Ἄποκ. Ὅσπερ τὰ κομιθῆ νήπια ἐρρυθρίζῃ οὐ πέφυκε τῆς ἐσθῆτος γυμνούμενα, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν τοῦ σώματος αὐξανομένου, καὶ τὴν ἐντροπὴν προσλαμβάνουσιν· οὕτω δὲ καὶ περὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Ἐβας. Εὐθύς μὲν πλασθέντες, οἷα δὲ νήπιοι καὶ εὐθυγενεῖς,

⁷⁵ Gen. 1, 3, 5. ⁷⁶ Rom. XIII, 12. ⁷⁷ Joan. XII, 36. ⁷⁸ Joani. VIII, 12.

(89) Huic similis est Quæst. 52 Ad Antiochum sup riu.

(90) Est Quæst. 28 Theodoretii in Genes.

καὶ τῆς ἀμαρτίας ἀμέτοχοι, οὐκ ἠσχύοντο δίχα πα-
ριβολαίου· μετὰ δὲ τῶν πατρῶν τῆς ἀμαρτίας φύλλοις
συνεκάλυψαν τὰ ἐκυτῶν μόρια.

Ἐρώτ. νθ'. Τί ἐστίν, ὅτι « Ἰδοὺ Ἄδὰμ γέγονεν
ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν ; »

Ἀπόκ. Ἐλεγκτικῶς τὴν εἰκασιν τοῦ Ἄδὰμ μεμ-
φόμενος λέγει ὁ Θεός· Μὴ δ' ἐνόμισας γενέσθαι ἐγέ-
νετο; Μὴ Θεὸς ἐγένου, καθὼς ὁ πονηρὸς εἶπέ σοι,
καὶ ἐπλάνησέ σε; Ἐπιθυμήσας γὰρ ὑψηλότερος γε-
νέσθαι, εἷς τὸ ἦντο ἐξέπεσεν.

Ἐρώτ. ξ'. Τί ἐστὶ τὸ, « Πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐ-
τοῦ, καὶ σὺ αὐτοῦ ἀρξῆις ; »

Ἀπόκ. Τοῦ προσενεχθέντος δώρου εἶπεν ὁ Θεὸς
τῷ Κάϊν, ὅτι, Αὐτοῦ τοῦ δώρου οὐ προσήγαγες,
προσγένηται σοι ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ ἐξου-
σιάζεις αὐτοῦ. Ὡς θέλεις ποιήσον. Ἐγὼ γὰρ αὐτὸ οὐ
προσεδέξαμην.

Ἐρώτ. ξα'. Διὰ τί, ἀμαρτήσαντος τοῦ Ἄδὰμ, Ἄβελ
ὁ δίκαιος ἐτελεύτησεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ οὐκ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γενέσθαι τοῦ
θανάτου τὸ θεμέλιον ἰσχυρὸν· εἰ γὰρ ὁ Ἄδὰμ πρῶτος
ἐτελεύτησεν, ἰσχυρὰν ἐκείνος ἂν τὴν κρηπίδα ἔσχεν,
ὡς πρῶτον νεκρὸν τὸν ἡμαρτηκότα δεξάμενος. Ἐπειδὴ
δὲ τὸν ἀδίκως ἀνηρημένον πρῶτον ἐδέξατο, σφαιερὸν
ἔχει καὶ σαθρὸν αὐτοῦ τὸ θεμέλιον.

Ἐρώτ. ξβ'. Τί λέγει, ὅτι « Πᾶς ὁ ἀποκτείνας Κάϊν
ἐπτά ἐκδικούμενα παραλύσει ; »

Ἀπόκ. Τοῖς παρὰ τοῦ Κάϊν τετολημμένοις πρῶτον
ἀμάρτημα φθόνος ἐπὶ τῇ προτιμήσει τοῦ Ἄβελ·
δεύτερον ὄδλος, μεθ' οὗ διηλέχθη τῷ ἀδελφῷ εἰπῶν· C
« Διέλωμεν εἰς τὸ πεδῖον· » τρίτον φόνος, προσθήκη
τοῦ κακοῦ· τέταρτον, ὅτι τοῦ ἀδελφοῦ μείζων ἡ ἐπί-
τασις· πέμπτον, ὅτι γονεῦσι πένθος ἐποίησεν· ἕκτον,
ὅτι τὴν γῆν αἵμασιν ἐμίανεν· ἕβδομον, ὅτι Θεὸν
ἐψεύσατο. Ἐρωτηθεὶς γὰρ, ὅτι « Ποῦ ἐστὶν Ἄβελ ὁ
ἀδελφός σου ; » εἶπεν· « Οὐκ οἶδα. » Ἐπτά οὖν ἐκδι-
κούμενα παρελύτο ἐν τῷ ἀναιρεθῆναι τὸν Κάϊν.

Ἐπτά ἐκδικούμενά εἰσι ταῦτα· πρῶτον, ὅτι τὸν
Θεὸν παρώργισε· δεύτερον, ὅτι τὸν πατέρα ἐλύπησε·
τρίτον, μητέρα ἀτεκνον ἀπέδειξε· τέταρτον, ἀδελφὸν
ἀπέκτεινε· πέμπτον, αἷμα ἐξέχευεν· ἕκτον, φόνον
εἰργάσατο· ἕβδομον, ζῆλον ἐνεκαίνισεν.

Ἐρώτ. ξγ'. Τί ἐστὶ· « Μείζων ἡ αἰτία μου τοῦ
ἀπεθῆναι μοι ζῆν, καὶ μὴ ἀποθανεῖν ; »

Ἀπόκ. « Μείζων ἐγένετο ἡ καταδίκη μου· » καὶ γὰρ
τοιοῦτος γέγονεν ὁ Κάϊν ἐκ τῆς κατάρτας τοῦ Θεοῦ,
ὅτι ὁ τρόμος καὶ ὁ κλόνος τῶν μελῶν αὐτοῦ, οὗ
εἶχεν, οὐδὲ βρωμὰ βαλεῖν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἠδύ-
νατο.

Ἐρώτ. ξδ'. Τί λέγει Λάμεχ, ὅτι « Ἄνδρα ἀπ-

¹⁹ Genes. iii, 22. ²⁰ Genes. iv, 7. ²¹ ibid. 15.

(91) Vide Quæst. 40 Theodor. in Genes.

(92) Est Quæst. 46 Theod. in Genes. immutatis

dum participes, non pudebat sine vestitu degere.
Post admissam vero peccati experientiam foliis
membra sua contegebant.

(91) QUÆST. LIX. Quid est : « Ecce Adam factus
est sicut unus ex nobis ? »

RESP. Per increpationem Deus vanam opinionem
Adami reprehendens, dicit : Num factum est quod
tu fore putabas? Nunquid enim Deus es factus,
sicut malignus ille dixit tibi, et te decepit? Nam
excelsior fieri cum cuperet, in minorem decidit con-
ditionem.

QUÆST. LX. Quid est illud : « Conversio ejus ad
te erit, et tu dominaberis ei? »

RESP. Oblato dono, dixit Deus ad Cain : Munus
illud tuum, quod obtulisti, ad te respiciat, et tu
dominaberis ei, agito cum eo quod. I voles : nam
illud ego non admisi.

(92) QUÆST. LXI. Quare cum peccasset Adam, Abel,
qui justus erat, mortuus est?

RESP. Quia noluit Deus mortis fundamentum esse
firmum : nam si Adam primus fuisset mortuus, fir-
mam illa certe basin habuisset, tanquam quæ pri-
mum mortuum, eum qui peccasset, abrupisset. Quia
vero eum qui injuste fuit interemptus, primum rece-
pit; lubricum habet et debile fundamentum.

QUÆST. LXII. Quid est quod dicit : « Omnis qui
occiderit Cain septem ultiones exsolvet? »

RESP. In iis quæ perpetraverat Cain, primum
peccatum fuit invidia, propter prærogativam Abelis;
secundum, dolus quo fratrem allocutus est, di-
cendo : « Eamus in agrum? »; tertium, cædes, prio-
ris mali additamentum; quartum, peccati augmen-
tum quia occidit fratrem; quintum, quod parentibus
luctum pepererit; sextum, quod terram sanguine
polluerit; septimum, quod mentitus sit Deo. Interro-
gatus enim, « Ubina est Abel frater tuus? » respon-
dit : « Nescio? » Septem igitur ultiones exsoluturus
erat qui interficeret Cain.

Ultiones illæ septem, sunt istæ : Prima, quod ad
iram provocaverit Deum; secunda, quod dolore pa-
trem affecerit; tertia, quod orbam fecerit matrem;
quarta, quod interemerit fratrem; quinta, quod
effuderit sanguinem; sexta, quod cædem patraverit;
septima, quod Infernum dedicaverit.

QUÆST. LXIII. Quid est quod dixit : « Major est
culpa mea quam ut concedatur mihi vita, et non
moriar? »

RESP. « Major, inquit, est condemnatio mea : »
etenim talis per maledictionem Dei factus fuerat
Cain, ut terror **268** et membrorum tremor non
admitteret, ut vel cibum sibi in os ingerere posset.

(93) QUÆST. LXIV. Quid est quod dicit Lamech :

²² ibid. 8. ²³ ibid. 9. ²⁴ ibid. 15.

paululum verbis.

(93) Vide Quæst. 44 Theodoretii in Genes.

« Occidi virum in vulnus meum, et adolescentulum in livorem meum⁸⁵? »

RESP. Non dicit hic duo, sicut existimant quidam: neque Cain intelligit, ut quidam fabulantur, sed dicit quemdam et hunc adolescentem. Nam illud: « Virum in vulnus meum, et adolescentem in livorem meum: » hoc est, virum junioris ætatis. Declinavit vero pœnam, propter confessionem peccati, et ipsa sua sententia sententiam Dei cohibuit.

(94) QUÆST. LXV. Quosnam filios Dei vocavit Moses, dicens: « Videntes vero filii Dei filias hominum, acceperunt eas sibi uxores⁸⁶? »

RESP. Ex Adam quidem natus est Seth, qui tertius erat post Abel. Ex Seth autem natus est Enos, qui in Dominum Deum spem habuit et invocavit eum. Unde qui ex hoc nati sunt liberi, filii Dei vocati sunt, quemadmodum etiam nos ex Christi Domini nostri nomine, Christiani nominamur. Segregatum est enim genus Seth, nec est cum iis commistum qui erant ex Cain, quod ille a Deo universorum esset maledictus. Postea vero videntes filios ex cognatione Cain pulchras esse, atque blanditiis decepti, duxerunt eas uxores, et suum ita genus corruperunt.

QUÆST. LXVI. Quid est quod dicit: « Cum respexisset Abraham, vidit: et ecce aries unus cornibus implicitus hærebat ad plantam Sabec⁸⁷? »

RESP. Planta Sabec est veneranda crux: juxta Hebræos vero videtur Sabec remissio esse et condonatio. Aries vero qui in Sabec hærebat ad plantam, qui etiam pro Isaac holocaustum oblatus est, præfigurabat Christum, immolatum pro nobis sacrificium immaculatum, et qui pro nobis in cruce mortem subiit. « Nam ejus vibice nos omnes sanati sumus, » inquit Isaias, « et pro nobis cruciatur, et propter peccata nostra vulneratus est⁸⁸. » Sicut igitur aries ille pro Isaac oblatus est, ita Christus immolatus est pro nobis omnibus.

(95) QUÆST. LXVII. Quid est quod inquit Isaac: « Ecce odor filii mei sicut odor agri plenus, cui benedicat Dominus: et det tibi Dominus de rore cœli et de pinguedine terræ et abundantiam frumenti et olei, et serviant tibi populi, » etc.⁸⁹?

RESP. Ager est mundus: ros vero cœli divinitas est: pinguedo autem terræ est humanitas. Quemadmodum igitur ros quidem invisibiliter descendit et in terra consistens apparet, eodem modo Deus Verbum, qui invisibilis est, per carnem in terra conspectus est, et cum hominibus conversatus. Frumentum vero et vinum, sacramentorum divinatorum sunt ænigmata. Et omnes populi serviunt Christo.

⁸⁵ Genes. 17, 23. ⁸⁶ Gen. vi, 2. ⁸⁷ Genes. xxii, 13. ⁸⁸ Isa. liii, 5. ⁸⁹ Genes. xxvii, 27.

(94) Hinc quæst. similis est 57 ad Antiochum, et Quæst. 47 Theodoretii in Genesin.

ἄκτεινα εἰς τραῦμα ἔμοι, καὶ νεανίσκον εἰς μώλωπα ἔμοι; »

Ἄπόκ. Οὐ δύο λέγει, καθὼς τινες ὑπειλήφασιν, οὐδὲ τὸν Κάιν, ὡς ἕτεροι μεμυθολογήκασιν, ἀλλ' ἓνα, καὶ τοῦτον νέον· « ἄνδρα » γὰρ « εἰς τραῦμα ἔμοι, καὶ νεανίσκον εἰς μώλωπα ἔμοι. » τοῦτέστιν, ἄνδρα νέον ἔχοντα τὴν ἡλικίαν. Διέφυγε δὲ τὴν τιμωρίαν διὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς ἁμαρτίας, καὶ καθ' ἑαυτοῦ τὴν ψῆφον ἐπενεγκῶν, τὴν θείαν ἐκώλυσε ψῆφον.

Ἐρώτ. ξε'. Τίνας υἱοὺς Θεοῦ κέκληκεν ὁ Μωσῆς, εἰπὼν· « Ἰδόντες δὲ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας; »

Ἄπόκ. Ἐκ μὲν τοῦ Ἀδὰμ ἐγεννήθη ὁ Σῆθ· τρίτος γὰρ ἦν ἀπὸ τοῦ Ἀβελ· ἐκ δὲ τοῦ Σῆθ ὁ Ἐνὼς. Οὗτος ἠλπίσεν ἐπιχαλεῖσθαι τὸν Κύριον καὶ Θεόν. Ὅθεν οἱ ἐκ τούτου γεννηθέντες παῖδες υἱοὶ Θεοῦ ἐχρημάτισαν, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς τοῦ δεσπότου Χριστοῦ προσηγορίας Χριστιανοὶ καλούμεθα. Καὶ γὰρ κεχώριστο τοῦ Σῆθ τὸ γένος, καὶ οὐκ ἐμίγνυτο τοῖς ἐκ τοῦ Κάιν διὰ τὴν ἐπενεγκείσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἀράν. Ὑστερον καὶ εὐειδείς θεασάμενοι τὰς θυγατέρας τῆς τοῦ Κάιν συγγενείας, καὶ καταθελχθέντες, ἔλαβον αὐτάς ἑαυτοῖς εἰς γυναῖκας, καὶ διέφθειραν τὴν οἰκείαν συγγένειαν.

Ἐρώτ. ξζ'. Τί δὲ λέγει· « Ἀναβλέψας Ἀβραάμ, εἶδε· καὶ ἰδοὺ κριὸς εἰς κατεχόμενος τῶν κεράτων αὐτοῦ ἐν φυτῷ Σαβέκ; »

Ἄπόκ. Φυτὸν Σαβέκ ὁ τίμιός ἐστι σταυρός· κατὰ δὲ Ἑβραίουσιν δοκεῖ ἰδὲ Σαβέκ ἀφέσεως καὶ συγχωρήσεως. Ὁ δὲ ἐν τῷ Σαβέκ τῷ φυτῷ κατεχόμενος κριὸς, ὅστις καὶ εἰς θυσίαν προσήχθη ἀντὶ Ἰσαὰκ, τὸν Χριστὸν προετύπου, τὸν προσενεγκθέντα ὑπὲρ ἡμῶν ἄμωμον ἱερεῖον, καὶ ἐν τῷ σταυρῷ θάνατον ὑποστάντα ἕνεκεν ἡμῶν. « Τῷ γὰρ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες λάβθημεν, » φησὶν Ἡσαίας, « καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. » Ὅσπερ ὁ κριὸς ἐκεῖνος οὖν προσήχθη ἀντὶ Ἰσαὰκ, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς προσήχθη ὑπὲρ ἡμῶν ἀπάντων.

Ἐρώτ. ξη'. Τί λέγει ὁ Ἰσαὰκ, ὅτι· « Ἰδοὺ ὄσμη τοῦ υἱοῦ μου ὡς ὄσμη ἀγροῦ πλήρης, ὃν εὐλογῆσαι Κύριος, καὶ δῶψοι σοὶ Κύριος ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπὸ τῆς πίστεως τῆς γῆς, καὶ πλήθος σίτου καὶ οἴνου, καὶ δουλευσάτωσάν σοι ἔθνη, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἄπόκ. Ἄγρός ἐστὶν ὁ κόσμος· δρόσος δὲ οὐρανοῦ ἡ θεότης· πίστεως δὲ τῆς γῆς ἡ ἀνθρωπότης. Ὅσπερ τοῖνον ἡ δρόσος μὲν ἀοράτως κάτεισι, κάτω δὲ συνισταμένη γίνεται ἄρατος ὡς ὁ θεὸς Λόγος, διὰ τῆς σαρκὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. Καὶ ὁ σίτος δὲ καὶ ὁ οἶνος τῶν θείων μυστηρίων αἰνίγματα. Δουλεύουσι πάντα τὰ ἔθνη τῷ Χριστῷ.

(95) Vide quæst. 82 Theodoretii in Genes.

Ἐρώτ. ξη'. Τί δηλοῖ, ὅτι ἔλαβεν ὁ Ἰακώβ τρεῖς ῥάβδους, χλωρὰν στυρακίνην, καὶ καρυῖνην, καὶ πλατανίαν, καὶ (44) ἐλέπτυνεν αὐτάς;

Ἀπόκ. Αἱ τρεῖς ῥάβδοι συμβολικῶς εἰσιν αἱ τρεῖς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὸ λογικόν, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, καὶ τὸ θυμητικόν· ἦτοι αἱ τρεῖς θεωρίαι, τῶν σωμάτων, τῶν ἀσωμάτων, καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος· ἦτοι γενικῶς ἡ πρακτικὴ διὰ τῆς καρυῖνης, ἡ θεωρητικὴ δὲ διὰ τῆς στυρακίνης· διὰ δὲ τῆς πλατάνου τὸν κόσμον τοῦτον καὶ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἠνίξαστο.

Ἐρώτ. ξθ'. Τίνο; χάριν ὁ Ἰακώβ ἀναβλέψας εἶδε παρεμβολὴν Θεοῦ παραβεβληκυῖαν, καὶ εἶπε· Παρεμβολὴ Θεοῦ αὐτῆς;

Ἀπόκ. Διὰ τοῦτο ἡ παρεμβολὴ τῶν ἀγγέλων φαίνεται τῷ Ἰακώβ, ἵνα θαρσῆσῃ, καὶ μὴ φοβηθῆ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἡσαῦ. Ἐβούλετο γάρ ὁ Ἡσαῦ ἀποκτείνει αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπάλαισε καὶ μετ' ἀγγέλου, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ ἀγγελος· « Ἐμὲ νενίκηκας, καὶ ἀνθρώπων δέδοικας; » ἔγνω δὲ ὅτι τὸν Θεὸν ἔχει βοηθόν.

Ἐρώτ. σ'. Τί ἐστὶ· « Σκύμνος λέοντος Ἰούδα, ἐκ βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέβης, ἀναπαισῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων, » καὶ τὰ ἐξῆς;

Ἀπόκ. Τοῦτο ἀρμόττει ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Ὡσπερ γάρ ὁ λέων καὶ καθεύδων φοβερός ἐστίν, οὕτως ὁ δεσποτικὸς θάνατος φοβερός καὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῷ διαβόλῳ. Λέοντα δὲ αὐτὸν ἐκάλεσε καὶ σκύμνον λέοντος ὡς βασιλεῖα καὶ ὡς βασιλείῳ υἱόν. Τὸ δὲ, « Τίς ἐγερᾷ αὐτόν; » τὴν ἀφάτον αὐτοῦ δείκνυσαι δύναμιν. Αὐτὸς γάρ ἑαυτὸν ἀνέστησε κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόρρησιν· φησὶ γάρ· « Λύσατε τὸν ναβὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. »

Ἐρώτ. σα'. Τί ἐστὶ· « Δεσμεύων πρὸς ἀμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἔλικι τὸν πῶλον τῆς βουοῦ αὐτοῦ; »

Ἀπόκ. Ἀμπελον μὲν τὴν Ἱερουσαλήμ λέγει· πῶλον δὲ τὸν ἐξ ἔθνῶν λαόν, ὡς ἀδάμαστον. Τοῦτο γάρ καὶ ὁ Κύριος ἠνίξαστο, ἀποστείλας τοὺς μαθητὰς πρὸς τὸ λύσαι τὴν βουὴν καὶ τὸν πῶλον, ἐφ' ᾧ οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισεν. Οὐτε πατριάρχης, οὐτε νομοθέτης, οὐτε προφήτης τῶν ἐθνῶν ἐφρόντισε σωτηρίας· ἀπόστολοι προσταχθέντες ἔλυσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, δεδεμένην ταῖς ἁμαρτίαις.

Ἐρώτ. σβ'. Τί ἐστὶν ὃ λέγει· « Πλυθεὶ ἐν οἴνῳ τὴν στολήν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς;

Ἀπόκ. Τὰ κατὰ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ λέγει· καὶ τὸ μὲν σῶμα στολήν ἐνομάζει, τὸ δὲ αἷμα οἶνον· ἐπειδὴ καὶ τὸν μυστικὸν οἶνον αἷμα κέκληκεν ὁ δεσπότης. Τὸ δὲ, Χαρωποὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, τὴν μετὰ τὸ πάθος εὐφροσύνην δηλοῖ.

QUÆST. LXVIII. Quid per illud significatur, quod Jacob tres virgas accepit: styracinam viridem, nuceam, et ex platanis, et decorticavit eas⁹⁹?

RESP. Tres virgæ, symbolice, sunt tres facultates animæ, rationalis, appetitiva et irascibilis: vel tres contemplationes; corporum, rerum incorporearum, et sacræ Triadis: vel generaliter per nuceam virgam, activam vitam; per styracinam, contemplativam, et per eam quæ ex platanis erat, mundum hunc et ejus contemplationem innuit.

QUÆST. LXIX. Quare Jacob respiciens vidit castra Dei posita, et dixit: « Castra Dei hæc sunt¹⁰⁰? »

RESP. Jacob apparent Jacob angelorum castra, ut considat et non timeat fratrem suum Esau. Erat enim consilium Esau ipsum occidere. Ideo enim cum angelo luctatus est, qui dixit ei: « Me victo, num hominem times? » cognoscebat vero se Deum habere adiutorem.

(96) QUÆST. LXX. Quidnam est: « Catulus leonis Juda, de germine, illi mi, ascendisti, accumbens obdormivisti, ut leo, » etc.¹⁰¹?

269 RESP. Hoc Christo congruit. Quemadmodum enim leo etiam cum dormit terribilis est: sic etiam mors Dominica terrori est tum morti, tum diabolo quoque. Leonem vero ipsum et catulum leonis vocavit tanquam regem et tanquam regis filium. Hoc vero: « Quis excitabit eum? » ineffabilem ejus potentiam declarat. Nam ipse semetipsum excitavit, sicut ipse prædixit, cum inquit: « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud¹⁰². »

QUÆST. LXXI. Quid est illud: « Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem pullum asinæ suæ¹⁰³? »

RESP. Vineam quidem Jerusalem, pullum vero vocat populum qui est ex gentibus, tanquam indomitum. Hoc namque Dominus quoque adumbravit, missis discipulis ad solvendam asinam et pullum, super quem adhuc nullus hominum scdisset, nullus videlicet patriarcha, nec legislator vel propheta de salute gentium cogitavit, sed apostoli ad id ordinati solverunt humanam naturam, peccatis alligatam.

QUÆST. LXXII. Quid est quod dicit: « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum, » etc.¹⁰⁴?

RESP. Hoc de passione Christi dicit, et corpus quidem stolam vocat: sanguinem vero vinum: quandoquidem etiam mysticum illud vinum sanguinem vocavit Dominus. Illud vero, Pulchrioris vino sunt ejus oculi, lætitiæ quæ passionem ejus secuta est, significat.

⁹⁹ Genes. xxx, 37. ¹⁰⁰ Genes. xxxii, 2. ¹⁰¹ Genes. xlix, 9. ¹⁰² Joan. ii, 19. ¹⁰³ Genes. xlix, 11. ¹⁰⁴ ibid.

(96) Horum quædam habentur in quæst. 110 Theodoretii in *Genesisin*.

(97) QUÆST. LXXXIII. Quis primus nominavit Deum A
in terra?

RESP. Diabolus, cum εἰ Evam diceret : « Quid
est, quod dixit Deus ne comederitis de hoc ligno⁹⁷ »

(98) QUÆST. LXXXIV. Quid futurum est de ele-
mentis, sole, luna et stellis in secundo adventu?

RESP. Simul dabitur ipsis locus aliquis et domi-
cilium, sed non in perpetuum abolebuntur.

QUÆST. LXXXV. Quare Cain quidem maledixit
Deus, dicens : « Maledictus tu super terram⁹⁸ »
Adamo autem loquens, maledictionem imposuit
terræ, dicens : « Maledicta terra in operibus tuis⁹⁹ »

RESP. Eo quod Cain negaverit Deum et peccatum
suum absconderit, quapropter majorem quoque in
se pœnam derivavit. Adam vero quia confessus est, B
magnum illud a se supplicium depulit : nam qui
sua peccata confitetur, remissionem consequitur.

QUÆST. LXXXVI. Quidnam est : « Quare fremue-
runt gentes, et populi meditati sunt inania¹⁰⁰ »

RESP. Gentes dicit Romanorum, Francorum videlicet
genus, qui Christum crucifixerunt. Popu-
lum vero dicit, caput Judæorum. Astiterunt reges
terræ, Pilatus et Herodes ; principes vero, Annas
et Caïphas.

Psalmus pro torcularibus.

QUÆST. LXXXVII. Quænam dicit torcularia?

RESP. Ecclesias in quibus vinum funditur, nempe
sacrosanctus Domini nostri Jesu Christi sanguis,
et sanctum corpus ejus immolatur. Quod vero dicit C
Isaias propheta : « Torcular ego calcavi prorsus
solus¹, » hunc habet sensum : Sicuti torcular est
receptaculum et in eo calcantur botri, sic etiam
Christus conculcavit inimicos suos, tum intelli-
gibiles, tum sensibiles. Dicamus autem et illud, quod
botrus et uva Christus est, qui seipso compresso,
voluntaria plaga et morte distillavit divinum mu-
stum, suoque seipsum sanguine rubere fecit. Est
vero omnino solus : nam solus ipse Christus pro
nobis mortuus est : « Non enim angelus vel legatus
aliquis, sed ipse Christus salvavit nos. » Petrus
namque Christum negavit ipso passionis tempore,
cæteri quoque apostoli dedere se in fugam.

QUÆST. LXXXVIII. Quid est : « Sitientes, venite
ad aquas² »

270 RESP. Aqua sacrum baptismum significat,
aut lacrymarum fontem, videlicet pœnitentiam.
Hoc vero : « Euntes emite, edite et bibite absque
argento³, » sanctum baptismum Domini nostri
Jesu Christi significat.

Similiter illud, « Dominus diluvium inhabitare
faciet⁴, » significat sacrum baptismum, quia inundat
omnia peccata.

INTERPRETATIO LXXXIX. Quid, « Vox Domini in-
tercidentis flammam ignis⁵ »

⁹⁷ Genes. III, 4. ⁹⁸ Genes. IV, 11. ⁹⁹ Genes. III, 17. ¹⁰⁰ Psal. II, 4. ¹ Isa. LXIII, 3. ² Isa. LV, 1.
³ Ibid. ⁴ Psal. CXVIII, 10. ⁵ Ibid. 7.

(97) Hæc quæstio est 46 ad Antiochum.n.

Ἐρώτ. ογ'. Τίς Θεὸν πρῶτος ὠνόμασεν ἐπὶ τῆς
γῆς;

Ἀπόκ. Ὁ διάβολος εἰπὼν τῇ Εὐφ· « Τί ὅτι εἶπεν
ὁ Θεὸς μὴ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου ; »

Ἐρώτ. οδ'. Τί μέλλουσι γενέσθαι τὰ στοιχεῖα,
ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ τὰ ἄστρα ἐν τῇ δευτέρᾳ
παρουσίᾳ;

Ἀπόκ. Δοθήσεται αὐτοῖς τόπος κατοικίας ἐν ἑνὶ
μέρει, πλὴν οὐκ εἰς τέλος ἀφανισθήσονται.

Ἐρώτ. οε'. Διὰ τί τῶ μὲν Κάϊν κατηράσατο ὁ Θεός,
λέγων· « Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς· » ἐπὶ δὲ τοῦ
Ἀδὰμ τῇ γῇ ἐπέθετο τὴν κατάραν εἰπὼν· « Ἐπικα-
τάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου ; »

Ἀπόκ. Ὅτι ὁ μὲν Κάϊν ἠρνήσατο τὸν Θεὸν, κρύψας
τὸ ἀμάρτημα· διὸ καὶ μείζονα τὴν καταδίκην εἰργά-
σατο· ὁ δὲ Ἀδὰμ ὁμολογήσας, τὴν πολλὴν ἐξ αὐτοῦ
ἀπίσαστο τιμωρίαν· ὁ γὰρ τὰ ἐκ αὐτοῦ πταίσματα ἐξο-
μολογησάμενος ἐπιτυγχάνει ἀφέσεως.

Ἐρώτ. ος'. Τί ἐστίν· « Ἴνα τί ἐφρούραζαν ἔθνη, καὶ
λαοὶ ἐμελέτησαν κενά ; »

Ἀπόκ. Ἐθὴν λέγει τῶν Ῥωμαίων, ἵγουν τῶν
Φεράγγων τὸ γένος, τῶν σταυρωσάντων τὸν Χριστόν.
Λαὸν δὲ λέγει τῶν Ἰουδαίων τὴν κεφαλὴν. Παρέστη-
σαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, ὁ Παυλάτος τε καὶ ὁ Ἡρώ-
δης, ἄρχοντες δὲ Ἄννας καὶ Καϊάφας.

Ψαλμὸς ὑπὲρ τῶν ληνῶν.

Ἐρώτ. οζ'. Τίνας λέγει ληνοῦς;

Ἀπόκ. Τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς ἐκχεῖται ὁ οἶνος,
ἦτοι τὸ ἅγιον αἷμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ
θύεται καὶ τὸ ἅγιον σῶμα αὐτοῦ. Ὁ δὲ λέγει ὁ προ-
φήτης Ἡσαίας, ὅτι « Ληνὸν ἐπάτησα μονώτατος, »
τοῦτο ἐρμηνεύει. Ὡσπερ ἡ ληνὸς δοχεῖόν ἐστι, καὶ ἐν
ταύτῃ καταπατοῦνται αἱ σταφυλαί· οὕτως κατεπά-
τησε καὶ ὁ Χριστὸς τοὺς ἔχθρους αὐτοῦ, νοητοὺς τε
καὶ αἰσθητοὺς. Εἰπωμεν δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι βότρυς
καὶ σταφυλὴ ὁ Χριστὸς, ὅστις ἀποθλιψας ἑαυτὸν ἐκου-
σία πληγῇ καὶ θανάτῳ, ἀπέσταξε τὸ θεῖον γλεῦκος,
καὶ ἐφοίνιξεν ἑαυτὸν τῷ ἰδίῳ αἵματι. Μονώτατος δὲ
ἐστίν, ὅτι μόνος αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ
ἡμῶν· « Οὐτε γὰρ ἄγγελος, οὐτε πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς
ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς. » Ὁ δὲ Πέτρος ἠρνήσατο ἐν
τῷ τοῦ πάθους καιρῷ, καὶ οἱ λοιποὶ ἐφυγον ἀπό-
στολοι.

Ἐρώτ. οη'. Τί ἐστίν· « Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ'
ὕδωρ ; »

Ἀπόκ. Ὑδωρ τὸ ἅγιον βάπτισμα δηλοῖ, ἡ τὴν
τῶν δακρῶν πηγὴν, ἦτοι τὴν μετάνοιαν. Τὸ δὲ,
« Βαδίσαντες, ἀγοράσατε, καὶ φάγετε καὶ πίετε ἄνευ
ἀργυρίου, » τὸ ἅγιον βάπτισμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ.

Ἐσαύτως καὶ τὸ, « Κύριος τὸν κατακλυσμὸν κατε-
οικιεῖ, » τὸ ἅγιον ἐμφαίνει βάπτισμα· ἐπειδὴ κα-
τακλύζει πάσας τὰς ἁμαρτίας.

Ἐρμην. οθ'. Τί, « Φωνὴ Κυρίου εὐακρόπτοντος φλό-
γα πυρός ; »

(98) Hæc quæstio superius edita

Ἀπόκ. Τοῦτο δηλοῖ τὴν μέλλουσαν πόλιν τοῦ πυρός· ἐπειδὴ τῆ τοῦ Χριστοῦ προστάζει μέλλει διαρρηθῆναι. Τὸ πῦρ γὰρ ἔχει δύο ἐνεργείας· καὶ τὸ μὲν φωτίζον μέλλει δοῦναι τοῖς δικαίοις, τὸ δὲ κατὸν τοῖς ἀμαρτωλοῖς.

Ἑρμηνεία π. « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων. »

Ἀπόκ. Ἐτοί εἰσιν οἱ ἀπόστολοι. Ἐπλήσθησαν γὰρ παντοίων δωρεῶν καὶ χαρισμάτων. Ἐντεῦθεν καὶ πᾶς ἄνθρωπος καθαρὸς καὶ ἐνάρετος τοιοῦτος ὑπάρχει· καὶ γὰρ τὸ ὕδωρ καὶ ἡ δρόσος ἐν τῇ Γραφῇ, ποτὲ μὲν δηλοῖ τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ τοὺς πειρασμούς καὶ τὴν ταραχὴν τῆς ψυχῆς.

Ὅταν δὲ λέγει, « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ποταμοὶ ρέουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ. » καὶ, « Ὡς δρόσος Ἀερμῶν ἡ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών, » τὰ χάρισμα λέγει τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὅρη δὲ Σιών λέγει τοὺς κατὰ Θεὸν ζώντας πνευματικούς.

Πάλιν ὅταν λέγει· « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσήλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » καὶ, « Ἄρα διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον, » τοὺς πειρασμούς λέγει τῆς ψυχῆς.

Ἐρώτ. πα'. Τί ἐστίν· « Ἀναβάς εἰς ὕψος, ἠχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν; »

Ἀπόκ. Τοῦτο λέγει, ὅτι ἀναβάς ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὸν βῆθρον ἐσκόλευσε, καὶ ἠχμαλώτευσεν. Τοῦτό ἐστι καὶ τὸ λέγον· « Εἶπεν ὁ Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, » τουτέστιν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ἐπιστρέψω εἰς βῆθρον. Βασάν γὰρ ἑρμηνεύεται ἀσχύνη. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι τὸν σταυρὸν ὡς ἀσχύνην εἶχον, καὶ καταράς ὄργανον τοῦτο ὠνόμαζον. Ἄλλ' ὁ Χριστὸς ἠγίασεν αὐτόν, ὡς ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων πραγματευσάμενος.

Ἐρώτ. πβ'. Τί λέγει· « Πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπεινάσαν; »

Ἀπόκ. Πλούσιους ἐνταῦθα τοὺς Ἰουδαίους καλεῖ· ἐπτώχευσαν δὲ, ἐπειδὴ ἀπέκτειναν τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, καὶ ἦλθεν ἐπ' αὐτούς ὁ λιμός.

Ἐρώτ. πγ'. Τί λέγει, « Εἰς τὰς πρωίας ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν; »

Ἀπόκ. Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ὡσπερ ἡ πρωία ἀρχὴ τῆς ἡμέρας ἐστίν, οὕτω καὶ πάσης ἀμαρτίας ἐστὶν ἀρχὴ ὑπόβολη τοῦ ἐχθροῦ. Διὸ λέγει· « Εἰς τὰς πρωίας ἀπέκτεινον, » τουτέστιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν λογισμῶν ἐσκόπουν, καὶ ἐδίωκον τὰς προσβολὰς αὐτῶν, καὶ πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς, ἦτοι τοὺς δαιμόνας, τοὺς ποιοῦντας ἐν ἐμοὶ τὴν ἀμαρτίαν, « ὅπως ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου πάντας, » τουτέστιν ἐκ τῆς ψυχῆς. Πόλις γὰρ Κυρίου ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Ἐδίωκον γὰρ, φησὶ, καὶ ἀπέκτεινον τὰς κεφαλὰς αὐτῶν,

RESP. Significat iustitiam supplicium ignis, qui tandem jussu Christi dividetur. Ignis namque dupplicem vim habet, ad lucendum videlicet, quod dabitur justis, et ad cremandum, quod peccatoribus deputabitur.

INTERPRET. LXXX. Quid, « Flumen Dei repletum est aquis¹⁹? »

RESP. (99) Per aquam apostoli notantur, qui omnigenis donis et divina gratia impleti sunt. Ac quisvis homo qui purus et justus est, non aliunde quam hinc talis efficitur: nam aqua et ros, aliquando quidem in Scriptura donum Dei, aliquando vero animæ tentationes et animæ perturbationem significat.

Quando vero inquit: « Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent²⁰; » et, « Ut ros Hermon descendens super montes Sion²⁰, » indicat dona Spiritus sancti. Montes vero Sion dicit, spirituales, qui secundum Deum vivunt, homines.

Rursus quando dicit, « Salvum me fac, Deus, quoniam ingressæ sunt aquæ usque ad animam meam²¹; » et, « Forsitan pertransisset anima nostra aquam fundo carentem²², » animæ tentationes indicat.

QUÆST. LXXXI. Quid est quod dicit: « Ascendens in altum, captivam duxisti captivitatem²³? »

RESP. Hoc dicit, quia Christus, conscensa cruce, deprædatus est infernum et captivum duxit (1). Et hoc est et illud quod ait: « Dixit Dominus, ex Basan revertar, » hoc est, de cruce ad infernum redibo. Basan enim explicatur, turpitudine. Nam Judæi crucem ut turpitudinem reputant, et ideo maledictionis organum vocabant eam. Sed Christus eam sanctificavit, eo quod in ea salutem hominum perfecerit.

QUÆST. LXXXII. Quid est quod dicit: « Divites eguerunt et esurierunt²⁴? »

RESP. (2) Divites hoc loco vocat Judæos, qui inopes facti sunt, eo quod occiderint panem vitæ, et venit super eos fames.

QUÆST. LXXXIII. Quid est quod inquit: « In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem²⁵? »

RESP. Hujus dicti hæc est sententia: sicut matutinum tempus, diei est initium, sic omnis peccati initium est inimici fraudulenta suggestio. Ideo, inquit: « In matutino interficiebam, » hoc est, respiciebam ad principia cogitationum, et persequabar earum impetus, atque adeo peccatores omnes, nempe dæmones, qui faciunt in me peccatum, « ut disperderem de civitate Domini omnes, » hoc est ex anima. Anima namque, Domini civitas est. Persequabar enim, inquit, et abscondebam ipsorum ex-

¹⁹ Psal. LXIV, 10. ²⁰ Joan. VII, 38. ²¹ Psal. CXXXII, 3. ²² Psal. LXVIII, 2. ²³ Psal. CXXIII, 5.
²⁴ Psal. LXVII, 19. ²⁵ Psal. XXXIII, 14. ²⁶ Psal. C, 8.

(99) Ex Theodoro in psalmum LXIV, v. 10.
(1) Theodoret. in ps. LXVII, v. 23.

(2) Theodoret. in hunc versum.

pica, scilicet principia, ad disperdendum eos ex
 aniana, ne operarentur omnem iniquitatem et pec-
 catum.

QUEST. LXXXIV. Quid est quod inquit : « Catuli
 leonum rugientes ut rapiant, et quærant a Deo
 escam sibi. Ortus est sol, et congregati sunt, et in
 speluncis suis cubabunt ? »

RESP. Catulos leonum, dicit prophetas. Rugiebant
 vero clamantes et loquentes, ac prophetantes in-
 carnationem Filii Dei. Exortus vero est sol, hoc
 est, venit Christus et tacuerunt. Prophetæ usque ad
 Joannem prophetarunt. Hoc est, quod etiam alibi
 dicit Scriptura : « Tenebrosa aqua, in nubibus
 aeris. Præ fulgore 271 ejus nubes transierunt ».
 Tenebrosam aquam dicit divinam Scripturam, quo-
 niam in caligine Moses legem accepit a Deo in
 monte Sina. Quin ipsi prophetæ quoque non mani-
 feste, sed obscure et tenuiter quodammodo vide-
 runt adventum Christi, et manifestarunt. Nubes
 enim vocat prophetas, qui prædicarunt, et quasi
 aquam effuderunt, spiraruntque veluti venti divi-
 num sermonem et legem super terram, quæ est
 illa tenebrosa aqua. A fulgore vero ejus in con-
 spectu ejus, ut ab ejus in carne adventu coram eo
 nubes, prophetæ videlicet, cessaverunt et absces-
 serunt.

QUEST. LXXXV. Quid est, « Mons Sion iste, in
 quo habitasti in eo ? »

RESP. Divina Scriptura multis modis vocem mon-
 tis interpretatur. Et hic quidem mons Sion, est
 locus Jerusalem, in quo habitavit Dominus ac Deus
 noster Jesus Christus incarnatus super terram.
 Montem rursus proprie vocat sanctissimam Dei-
 param, ut cum inquit : « Mons in quo beneplacitum
 est Deo habitare in eo, etenim Dominus habitabit
 in finem ».
 Et alibi habetur : « Deus a Theman
 venit et Sanctus ex monte opaco et denso ».
 Mons autem dicitur sancta Deipara. Quia quem-
 admodum ii qui in campo ambulat, et calore
 æstuant, si montem subeunt, velut rore conspersi
 umbra arborum montis, vel aqua sedant æstum
 flammæ : eodem modo se habuit erga homines im-
 maculata Virgo, quæ rore quodam sui partus ani-
 mas hominum æstu peccati confectas in vitam re-
 vocavit, et in umbra alarum sui Filii fovit. Montes
 vero dicuntur etiam dæmones, propter tumorem
 superbix. « Qui tangit montes, et fumigant »,
 hoc est, qui dæmonibus appropinquat, qui tanquam
 fumus dissipantur et evanescent. Mons item virtus
 dicitur, quemadmodum sanctus Gregorius inquit.
 Siquidem etiam in hoc monte Deus apparet homi-
 nibus, ipse quidem a sui domicilii specula descen-
 dens, nos vero ex ima humilitate nostra in
 sublime tollens.

QUEST. LXXXVI. Quare virtus dicitur mons ?

RESP. Quia sicut mons etsi excelsus est supra

ἤτοι τὰς ἀρχάς, ὅπως ἐξολοθρεύσω αὐτοὺς ἐκ τῆς
 ψυχῆς, τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι πάσαν ἀνομίαν καὶ ἀμαρ-
 τίαν.

Ἐρώτ. πδ'. Τί λέγει· « Σκύμνοι ὠρυόμενοι τοῦ
 ἀρπάσαι, καὶ ζητήσαι παρὰ τῷ Θεῷ βρώσιν αὐτοῖς.
 Ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συνήχθησαν, καὶ εἰς τὰς μάν-
 δρας αὐτῶν κοιτασθήσονται ; »

Ἀπόκ. Σκύμνους λέγει τοὺς προφήτας. Ὀρύοντο
 δὲ κρᾶζοντες καὶ λέγοντες, καὶ προφητεύοντες τὴν
 σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀνέτειλεν δὲ ὁ ἥλιος,
 τουτέστιν, ἦλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐσιώπησαν. Οἱ προ-
 φῆται ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν. Τοῦτό ἐστι καὶ ὃ
 λέγει ἡ Γραφή ἀλλαχοῦ· « Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις
 ἀέρωσιν· Ἀπὸ τῆς τηλαυγήσεως αὐτοῦ αἱ νεφέλαι
 διήλθον. » Σκοτεινὸν ὕδωρ λέγει τὴν θεῖαν Γραφήν,
 ἐπειδὴ ἐν γνώρῃ ἐδέξατο ὁ Μωσῆς τὸν νόμον ἐν τῷ
 Σινᾷ παρὰ Θεοῦ. Ἐτι δὲ καὶ οἱ προφῆται ἀμυδρῶς
 πῶς καὶ σκοτεινῶς καὶ λεπτῶς πῶς τὴν παρουσίαν
 τοῦ Χριστοῦ ἐβλεπον, καὶ ἐδήλουν. Νεφέλας γὰρ τοὺς
 προφήτας λέγει, ἐπειδὴ ἐκέρυξαν, καὶ ὡς ὕδωρ ἐξ-
 ἔχουν, πνεύσαντες ὡς ἀέρες τὸν θεῖον λόγον καὶ νόμον
 ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπερ ἐστὶ τὸ σκοτεινὸν ὕδωρ. Ἀπὸ δὲ
 τῆς τηλαυγήσεως αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ, ἢ ὡς ἀπὸ
 τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας αὐτοῦ ἔμπροσθεν αὐτοῦ αἱ
 νεφέλαι, ἤγουν οἱ προφῆται, ἔπαυσαν καὶ ὑπεχώ-
 ρησαν.

Ἐρώτ. πε'. Τί ἐστίν· « Ὅρος Σιών τοῦτο, ὃ κατε-
 σκήνωσας ἐν αὐτῷ ; »

Ἀπόκ. Ἡ θεῖα Γραφή πολλὰ ἄλλοις ἐρμηνεύει τὸ
 ὄρος. Καὶ τοῦτο μὲν ὄρος Σιών ἐστὶν ὁ τόπος Ἱερου-
 σαλήμ, ἐν ᾧ κατέκτισεν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰη-
 σοῦς Χριστὸς σαρκωθείς ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅρος πάλιν
 δὲ κυρίως ὀνομάζει τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ὡς
 ὅταν λέγει· « Τὸ ὄρος, ὃ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν
 ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος· »
 καὶ ἀλλαχοῦ· « Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θεμάν ἤξει, καὶ ὁ ἅγιος
 ἐξ ὄρους κατασκίου καὶ δασείως. » Ὅρος δὲ λέγεται
 ἡ ἁγία Θεοτόκος. Ἐπεὶ ὡς περ οἱ ἐν τῷ κάμπῳ πε-
 ριπατοῦντες, καὶ φλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ καύματος,
 προσεγγίζοντες ἐν τῷ ὄρει, δροσίζονται ὑπὸ τὴν
 σκιάν τῶν δένδρων τοῦ ὄρους, ἢ καὶ διὰ τοῦ ὕδατος
 παραμυθοῦνται τὸν καύσωνα τῆς φλογός· τοιοῦτω
 τρόπῳ γέγονε καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἀγνὴ Παρθένος,
 τῷ δροσισμῷ τῆς κρυφορίας αὐτῆς τὰς ψυχὰς τῶν
 ἀνθρώπων καταφλεγόμενας ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἀνε-
 ζώωσε, καὶ τῇ σκιᾷ τῶν πτερυγῶν τοῦ Υἱοῦ αὐτῆς
 περιέθαλψεν. Ὅρος δὲ λέγονται καὶ οἱ δαίμονες διὰ
 τὸν ὄγκον τῆς ὑπερηφανίας. « Ὁ ἀπόπνομος τῶν
 ὄρέων, καὶ καπνίζονται· » τουτέστιν ὁ προσεγγίζων
 τοῖς δαίμοσι, καὶ ὡς καπνὸς διαλύονται καὶ ἀφανί-
 ζονται. Ὅρος δὲ λέγεται, καὶ ἡ ἀρετὴ, καθὼς ὁ ἐν
 ἁγίοις Γρηγόριος φησιν· ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ ὄρει τοῦτω
 Θεὸς ἀνθρώποις φαντάζεται, τὸ μέντοι καταβαίνων
 ἀπὸ τῆς οἰκείας περιωπῆς, τὸ δὲ ἡμᾶς ἀνάγων ἐκ
 τῆς κάτωθεν ταπεινώσεως.

Ἐρώτ. πες'. Διὰ τί λέγεται ὄρος ἡ ἀρετὴ ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ὡς περ τὸ ὄρος ὑψηλὸν τῆς γῆς,

²⁶ Psal. ciii, 21, 22. ²⁷ Psal. xvii, 12, 13. ²⁸ Psal. lxxiii, 3. ²⁹ Psal. lxxvii, 17. ³⁰ Habac. iii, 3. ³¹ Psal. ciii, 32.

χαμηλότερον δὲ τοῦ οὐρανοῦ, οὕτως ἐστὶ καὶ ὁ ἔργα-
ζόμενος τὴν ἀρετὴν· ὑψηλότερος μὲν ἐστὶ τῆς γῆς,
διότι ἀνώτερος ὑπάρχει τῶν βιωτικῶν φροντίδων, καὶ
τῶν τοῦ κόσμου ὑλῶν· χαμηλότερος δὲ ὑπάρχει τοῦ
οὐρανοῦ, ἐπειδὴ ἀκμὴν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐστὶ, καὶ
οὐκ ἀπέθανε, ἵνα ἐλευθερωθῆ παντελῶς τοῦ κόσμου
τούτου· καὶ ἐν τούτῳ ἴσταται μέσον οὐρανοῦ καὶ γῆς,
καθάπερ τι θρῶς, ὡς εἰρηται· ἐπειδὴ καὶ, « Ὅρη τὰ
ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις, » ὅταν λέγει, τὰς ὑψηλὰς ἀρε-
τὰς ὀνομάζει· ἐλάφους δὲ τὰς ψυχὰς τῶν ἀγίων·
ἐπειδὴ ἐν ταῖς ὑψηλαῖς τῶν ἀρετῶν ἐργασίαις, ὡσπερ
ἐλαφοὶ ἐν τῷ θρῶι, τριβοδατοῦσιν αἱ ψυχὰς τῶν
ἀγίων. Πέτρα δὲ καταφυγὴ τοῖς λαγωαῖς ἐστὶν ὁ
Χριστός· Ὑπάρχει δὲ καταφυγὴ τῶν ἐν ἐρήμῳ καθ-
αζομένων.

Ἐρώτ. πζ'. Τί λέγει τοῦ ἐρωδιοῦ ἡ κατοικία;

Ἀπόκ. Ὁ ἐρωδιὸς θρῶν ἐστὶν, ὡς λέγουσί τινες·
τὸ δὲ θρῶον φωλεύει ἐν ἐρήμῳ τόπων ἐν κορυφῇ τι-
νος δένδρου. Ἐρχονται δὲ τὰ μικρὰ στρουθία, καὶ
φωλεύουσιν ὑποκάτω αὐτοῦ γύρωθεν ἐν τῷ δένδρῳ.
Ἡγεῖται δὲ αὐτῶν καὶ ἐπικαθέζεται ἡ κατοικία τοῦ
ἐρωδιοῦ, φυλάττει δὲ ταῦτα ἀπὸ τῶν φθοροποιῶν
ἐρπετῶν, τῶν θελόντων κακῶσαι αὐτά.

Ἐρώτ. πη'. Τί λέγει ὁ Προφήτης, ὅταν λέγει·
« Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρης τῷ Δαβὶδ ; »

Ἀπόκ. Τέλος λέγει ὁ Προφήτης τῆς αὐτοῦ ζωῆς.
Ἐπεύξεται τοίνυν ὁ Προφήτης, ἵνα μὴ γένηται τὸ
τέλος τῆς ζωῆς καὶ περιπέσει εἰς βλάβην τινά. Πᾶσα
γὰρ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐάν διαπληθῆ κακῶν, καὶ
τὸ τέλος αὐτοῦ γένηται χρηστὸν, χάρις καὶ δόξα
ἐστὶν. Ἐάν δὲ τὸ τέλος καταστραφῆ, τοῦτο ἀθλιότης.
Διὰ τοῦτο ἐπεύχεται ὁ Προφήτης γενέσθαι τὸ τέλος
τῆς ζωῆς αὐτοῦ καλόν· ἐπὶ τοῦτο καὶ γὰρ ψαλμὸν
συνεγράψατο.

Ἐρώτ. πθ'. Τί λέγει· « Καυχῆσονται ὄσιοι ἐν δό-
ξῃ, καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν ; »

Ἀπόκ. Ὅσιοι λέγει τοὺς πνευματικούς καὶ
ἀγίους ἀνθρώπους, οἵτινες καυχῶνται μετὰ θάνατον
ἐπὶ ταῖς κοιταῖς αὐτῶν. Κοῖται δὲ εἰσὶν αἱ μοναὶ τῶν
ἀγίων, ἃς εὐρίσκουσι μετὰ θάνατον, καὶ ἀγάλλονται
ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

Τὴν ἐν Θεῷ τελείωσιν διδάσκουσα ἡ θεία Γραφή,
καὶ δηλοῦσα, ὠνόμασεν αὐτὴν ὕπνον, καὶ κοίτην, καὶ
κλίνην, καὶ θάνατον. Ὑπνον μὲν, ὡς ὅταν λέγει ὁ
Δαβὶδ· « Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ
ὕπνωσω » ἦτο ἐπὶ τὸ αὐτὸ καταντήσω· σχολάσω εἰς
αὐτὸ τὸ ζῆν ἐν Θεῷ, κατὰ τὸν εἰπόντα ἄγιον Ἀπόστο-
λον· « Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστός »
κοίτην δὲ, ὡς ὅταν λέγει· « Καυχῆσονται ὄσιοι ἐν δό-
ξῃ, καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν. »
Ὅσπερ γὰρ ὁ ἐν τῇ κοίτῃ πεσὼν ἀναπέπνυται καὶ
ὕπνῳ ἡδέως· οὕτως καὶ ὁ τελειωθείς ἐν Θεῷ, καὶ
φθάσας εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ
πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀναπέπνυται ἐν Θεῷ,
ὡσπερ κοίτην ἠγούμενος τὴν ἐν Θεῷ τελείωσιν. Πό-

terram, caelo tamen est humilior, ita qui in vita
sua virtutem exercet : terra quidem est excelsior,
eo quod hujas vitæ curas et mundi negotia superet ;
nihilominus tamen est inferior caelo , propterea
quod adhuc in hac vita existit, et nondum est
mortuus, ut penitus hoc mundo liberetur. Atque
ob id inter cœlum terramque tenet medium, sicut
mons, quemadmodum dictum est. Deinde cum dici-
t : « Montes excelsi cervis », altos montes, excelsas
virtutes ; cervas vero, sanctorum animas
vocat : quandoquidem in excelsis actionibus virtutum,
sicut in montibus cervæ, versantur animæ
sanctorum. Petra vero refugium leporibus, est
Christus. Estque refugium eorum, qui sedent in
deserto.

B QUÆST. LXXXVII. Quid significat, habitatio herodii?

RESP. Herodius, ut aliqui dicunt, est avis, quæ
nidum in deserto loco, in arboris alicujus cacumine
collocat. Veniunt vero passeruli, et subter ipsam
circumquaque in arbore nidificant. Dux autem
ipsorum est, eisque superponitur domus herodii,
quæ eos a nocivis reptilibus quæ ipsos lædere
volunt, custodit.

QUÆST. LXXXVIII. Quid vult Propheta cum
inquit : « In finem ne perdas David ? »

RESP. Finem suæ vitæ, dicit Propheta. Orat
itaque Propheta ne vitæ suæ finis veniat, neve
incidat in aliquod damnum. Nam tota hominis
vita si male transacta, finis autem ejus bonus
fuerit, gratia est et gloria. Si vero finis funestus
fuerit, hoc demum est miserum. Orat ergo Pro-
pheta, ut suæ vitæ finis bonus sit : nam ideo con-
scripsit hunc psalmum.

272 QUÆST. LXXXIX. Quid est quod inquit :
« Gloriabuntur sancti in gloria, et exsultabunt in
cubilibus suis ? »

RESP. Sanctos dicit spirituales et probos homi-
nes, qui gloriabuntur post mortem in cubilibus
suis. Cubilia vero sunt mansiones sanctorum, quas
post mortem inveniunt, et exsultant in regno cœ-
lorum.

Exitum vitæ in gratia Dei obvientem docens
et ostendens divina Scriptura, vocavit ipsum,
somnum, cubile, lectum, et mortem. Somnum qui-
dem vocat, ut cum ait David : « In pace in idipsum
dormiam et requiescam », in idipsum videlicet
occurram, et huic rei operam dabo, ut vivam in
Deo, juxta sanctum Apostolum, qui inquit : « Vivo
autem jam non ego, vivit vero in me Christus ». Cubile
vero vocat, cum inquit : « Gloriabuntur
sancti in gloria, et exsultabunt in cubilibus suis ». Sicut enim qui in cubili cubat, requiescit et se-
civiter dormit : sic qui consummatus in Deo est, et
qui crevit in virum perfectum ad mensuram ætatis
plenitudinis Christi, requievit in Deo, tanquam cu-

²⁸ Psal. ciii. 18. ²⁹ Psal. lvi. 1. ³⁰ Psal. cvlix. 5. ³¹ Psal. iv. 9. ³² Galat. ii. 20. ³³ Psal. cslxix. 5.

bile reputans consummationem in Dei gratia obvenientem. Cubilis autem pedes, ait virtutes. Lectum autem appellat, cum inquit Salomon: « Sexaginta robusti circumdant ipsum³⁸. » Quando enim ad perfectionem venerit justus, circumdant et circa ipsum incedunt fortes, angeli videlicet, juxta dictum illud: « Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear³⁹. » Est vero familiare divinæ Scripturæ, etiam angelum vocare Dominum; ut Manoe contingit: « Deum vidimus, » inquit⁴⁰, cum esset in phantasia Dei. Denique mortem quoque vocavit David illum exitum, cum inquit: « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus⁴¹. » Vides quomodo et somnum, et cubile, et lectum, et mortem illum esse ostenderit divina Scriptura? Mortem autem illam nominavit, quod ille qui mortuus est justificatus sit a peccato. Quemadmodum enim qui mortuus est, non potest rursus reverti in vitam et amplius peccare; ita qui apud Deum hoc honore dignus est habitus, non potest retrocedere, sed ait cum David: « Dominus illuminatio mea et salvator meus, quem timebo⁴²? » Et cum Paulo: « Sive namque vivimus, sive morimur, Domini sumus⁴³. » Et rursus: « Vivo autem jam non ego, sed vivit in me Christus: quod vero nunc in carne vivo, vivo in fide⁴⁴. » Quapropter sancti ea in re perfecti, Et sancti martyres etiam contempserunt tormenta

PROPOSITIO XC. « Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii ancipites in manibus eorum⁴⁵. »

INTEP. Exaltationes Dei, sunt doctrinæ legis et statuta spiritualia. Ut enim spirituales doctores habent a Spiritu sancto dona gratiæ, in gutture suo, id est in ore suo et in lingua sua, et docent populum; ancipites autem gladii sunt duo Testamenta, vetus et nova lex; nam sicut miles gladium ancipitem vibrans, inimicos interimit, et populum tuetur; sic etiam doctores spirituales, ancipites habent gladios, doctrinas Veteris et Novi Testamenti, per quas vindictam sumunt in gentibus, illasque in supplicium conjiciunt, immittentes iram a Deo, per suas ad Deum supplicationes. Similiter quoque communem populum fidelium redarguunt et instituunt ad bonum. Quando vero non audiunt eos, sed bono adversantur atque contempnunt illos, tunc etiam ipsis immittit supplicium per suam deprecationem ad resipiscentiam, ut videlicet castigati discant non inobsequentes esse Deo et Dei ministris. Nam qui spirituales homines audit, Deum audit⁴⁶, quemadmodum dixit ipse Christus. Neque enim ad interitum, sed ad utilitatem ipsorum, spirituales illi castigationem iaducunt, ad correctionem boni et ad gloriam Dei, tanquam amantes et ultores Dei, ososque mali.

εις δόξαν Θεοῦ, ὡς ζηλωταὶ καὶ ἐκδικηταὶ τοῦ Θεοῦ,

δας καὶ τῆς κοίτης τὰς ἀρετὰς λέγει· κλίνην δὲ, ὡς ὄταν φησὶ Σολομὼν· « Ἐξήκοντα δυνατοὶ κυκλοῦσιν αὐτήν. » Ὅταν γὰρ εἰς τὸ τέλειον ἔλθῃ ὁ ἐνάρετος, περικυκλοῦσι καὶ περιστοιχοῦσιν αὐτὸν οἱ δυνατοὶ, ἦτοι οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὸν εἰπόντα· « Προεωρόμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. » Φίλον δὲ τῆ θείᾳ Γραφῇ καλεῖν καὶ τὸν ἄγγελον Κύριον, ὡς ἐπὶ τοῦ Μανωῆ, « Θεὸν ἐωράκαμεν, » ἐν φαντασίᾳ Θεοῦ γενομένου. Θάνατον δὲ πάλιν εἶρηκεν αὐτὴν ὁ Δαβὶδ εἰπὼν· « Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. » Εἶδες πῶς καὶ ὕπνον, καὶ κοίτην, καὶ κλίνην, καὶ θάνατον αὐτὴν ἔδειξεν ἡ θεία Γραφή. Θάνατον δὲ ταύτην εἶρηκεν, ὅτι ὁ ἀποθανὼν δεδικαιώται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ὅσπερ γὰρ τὸν θεθνεῶτα οὐκ ἐστὶν ἐπιστρέψαι ἐν βίῳ καὶ ἁμαρτῆσαι οὐκ ἐστὶ· οὕτως οὐδὲ τὸν οὕτω καταξιωθέντα οὐκ ἐστὶν εἰς τὰ ὀπίσω στραφῆναι, ἀλλὰ λέγει μετὰ τοῦ Δαβὶδ· « Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτὴρ μου, τίνα φοβήθησομαι; » μετὰ δὲ τοῦ Παύλου· « Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν. » καὶ πάλιν· « Ζῶ δὲ οὐκ ἐτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ. » Εἰς τοῦτο τελειωθέντες οἱ ἄγιοι, κατεφρόνησαν τὸν κόσμον, καὶ οὐχ ἠθονῆν ἡγοῦντο τὴν ἡθονῆν τοῦ χάσμου τούτου. Οἱ δὲ μάρτυρες τὰς βασάνους κατεφρόνησαν.

mundum contempserunt, et hujus mundi voluptates.

Κείμενον ἡ'. « Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν, καὶ ῥομφαίαι διστόμοι ἐν ταῖς χερσίν αὐτῶν. » Ἐρμην. Ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ εἰσὶν αἱ διδασκαλίαι τοῦ νόμου καὶ αἱ πνευματικαὶ διατάξεις· ὡσπερ γὰρ ἔχουσιν οἱ πνευματικοὶ διδάσκαλοι ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρισματα δωρεῶν ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν, ἦτοι τῷ στόματι αὐτῶν καὶ τῇ γλώσσῃ, καὶ διδάσκουσι τὸν λαόν· ῥομφαίαι διστόμοι εἰσὶν αἱ δύο Διαθήκαι, ὁ παλαιὸς νόμος καὶ ὁ νέος· ὡσπερ γὰρ ὁ στρατιώτης, βαστάζων ξίφος διστομον, τοὺς ἐχθροὺς κατασφάττει καὶ τὸν λαὸν διαπύζει· οὕτως καὶ οἱ πνευματικοὶ διδάσκαλοι ῥομφαίας διστόμους ἔχουσι, τὰ διδάγματα τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, ἐὼν ποιοῦσιν ἐκδικῆσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ εἰς τιμωρίαν ἐμβάλλουσιν αὐτοὺς, ἀποστέλλοντες αὐτοῖς ὄργην ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ἱκετηρίας τῆς πρὸς τὸν Θεόν. Ὅσαῦτως καὶ τὸν κοινὸν λαὸν τῶν πιστῶν ἐλέγχουσι καὶ διδάσκουσιν εἰς τὸ ἀγαθόν. Ὅταν δὲ μὴ ἀκούσωσιν αὐτῶν, ἀλλ' ἐναντιοῦνται τὸ ἀγαθόν, καὶ καταφρονοῦσιν αὐτῶν, τότε καὶ αὐτοῖς ἀποστέλλουσι διὰ προσευχῆς τιμωρίαν πρὸς σωφρονισμόν, ὅπως παιδευθέντες σωφρονισθῶσιν, μὴ παρακούειν Θεοῦ, μήτε τῶν θεραπεόντων αὐτοῦ· ὅτι ὁ ἀκούων πνευματικῶν ἀνδρῶν ἀκούει Θεοῦ, καθὼς εἶρηκεν ὁ Χριστός. Ὁ δὲ γὰρ πρὸς βλάβην, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν ἐπάγουσι τὴν παιδείαν οἱ πνευματικοὶ, καὶ πρὸς διόρθωσιν ἀγαθοῦ, καὶ μιστηαὶ τοῦ κακοῦ.

³⁸ Cant. III, 7. ³⁹ Psal. xv, 7. ⁴⁰ Judic. XIII, 22. ⁴¹ Psal. cxv, 11. ⁴² Psal. xxvi, 1. ⁴³ Rom. xiv, 8. ⁴⁴ Galat. II, 20. ⁴⁵ Psal. cxlix, 6. ⁴⁶ Luc. viii, 12.

ΕΞ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΠΑΥΛΟΥ.

A

273 EX EPISTOLIS PAULI.

Ἐρώτ. 4α'. ε Δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι. Οὐ γάρ ἐστι προσωπολήψια παρὰ τῷ Θεῷ. Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἤμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἤμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. »

Ἐρμηνεία. Ἐπαινεῖ πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὸ ἀγαθόν. Ἐλλήνα δὲ οὐ τὸν εἰδωλόλατρον λέγει, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ, μὴ πιστεύοντα δὲ τὸν Χριστόν, μήτε νόμον κρατοῦντα τὸν παλαιόν· ἀλλὰ χωρὶς νόμου ὑπάρχει. Ὀνομάζει δὲ καὶ σέβεται τὸν Θεόν, καὶ φυλάττει καὶ ἀρετὴν. Ὁ τοιοῦτος ἐάν καὶ πταίσῃ, ἐλαφρότερον μέλλει κολάζεσθαι ὑπὲρ τὸν Ἰουδαίον, ὅτι ὁ Ἰουδαῖος παραβαίνει τὸν νόμον καὶ ἔχει τὴν κατηγορίαν μείζονα. Ὅταν γὰρ ἀκούσῃς τό· « Ὅσοι ἀνόμως ἤμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· » τὴν ἐλαφρότεραν κόλασιν ὑπολάμβανε· τὸ δὲ, « Ὅσοι ἐν νόμῳ ἤμαρτον, » τὴν χείρονα κόλασιν καὶ τιμωρίαν.

Κείμενον 4β'. ε Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. »

Ἀπόκ. Σύμφυτοι γεγόναμεν, ἡγουν μέτοχοι· ὥσπερ τὸ σῶμα τὸ δεσποτικόν, ταφὴν ἐν τῇ γῆ, ἔφυσε σωτηρίαν τῷ κόσμῳ· οὕτω καὶ τὸ ἡμῶν σῶμα, ταφὴν ἐν τῷ βαπτίσματι, ἔφυσε δικαιοσύνην ἡμῖν αὐτοῖς. Τὸ δὲ ὁμοίωμα οὕτως ἔχει· ὥσπερ ὁ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀνέστη· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι θνήσκοντες ἀνιστάμεθα. Τὸ γὰρ καταδύσαι τὸ παιδίον ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τρίτον καὶ ἀναδύσαι, τοῦτο δηλοῖ τὸν θάνατον καὶ τὴν τρίήμερον ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ.

Ἐρώτ. 4γ'. Τί ἐστι· ε Τὸ γὰρ ἀδύνατον διὰ τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει, διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς, » καὶ τὰ ἔσῃς;

Ἀπόκ. ἠσθένει, φησὶν, ὁ νόμος εἰς τὸ δικαιοῦσαι τὸν ἄνθρωπον. Οὐ γὰρ ἠδύνατο ὁ ἄνθρωπος τὴν τυραννίδα καὶ τὴν πύρρσιν ὑποφέρειν τῆς σαρκὸς. Διὰ τοῦτο ἔπεμψεν ὁ Θεὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ κατακρίνῃ τὴν ἀμαρτίαν. Τὸ δὲ, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας, οὐκ εἶπεν, ἐν σαρκὶ ἀμαρτίας, ἀλλ' ἐν ὁμοιώματι. Ὁμοιώθη γὰρ κατὰ πάντα ἢ ἀνθρωπίνῃ σάρξ τοῦ Χριστοῦ τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκί, καθ' ὅ τελέειος ἄνθρωπος ἦν. Ἀμαρτωλὸς δὲ οὐκ ἐγένετο ἢ σὰρξ αὐτοῦ, καθάπερ ἢ ἡμετέρα σὰρξ. « Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. »

Ἐρώτ. 4δ'. Τί λέγει· ε Δότε τόπον τῇ ὀργῇ; »

Ἀπόκ. Τῷ λυπήσαντί σε καὶ θλιψάντι, ἢ ἀδικήσαντι, συγχώρησον σὺ αὐτῷ, ἀνάθου δὲ τῷ Θεῷ τὰ τῆς ἐκδικήσεως, κακῆϊνος οικονομῆσαι τὰ δέοντα. Τὸ δὲ, « Μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἐν ᾧ δοκιμάζει, » τοῦτο δηλοῖ ὅταν ποιεῖς τι οἰκονομικῶς πρὸς σωτηρίαν

QUEST. XCI. « Gloria, honor et pax omni qui operatur bonum : Judæo primum et Græco. Non enim est personarum acceptio apud Deum. Nam quicumque sine lege peccaverunt, sine lege peribunt ; et quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur 47. »

INTERPRET. Laudat omnes qui operantur bonum. Græcum vero dicit, non idololatram, sed qui colit quidem Deum, neque tamen credit in Christum, neque veterem legem tenet, sed sine lege est, ac Deum invocet et colit, servatque nihilominus virtutem. Nam talis etiamsi labatur, levius tamen punietur quam Judæus : quoniam Judæus legem transgreditur, estque graviori obnoxius accusationi. Quando enim audis illud : « Quotquot sine lege peccaverunt, sine lege peribunt : » minus supplicium reputa. Hoc vero : « Quotquot in lege peccaverunt : » isti nempe graviores pœnam et supplicium subibunt.

PROPOSITIO XCII. « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus 48. »

RESP. Complantati facti sumus, participes videlicet : quemadmodum corpus Domini sepultum in terra, mundo salutem peperit ; sic nostrum quoque corpus in baptismo sepultum, nobis ipsis justitiam protulit. Similitudo autem sic habet : Sicut Christus mortuus est, et tertia die resurrexit ; sic et nos in baptismo morientes, resurgimus. Nam quod infantem ter in piscinam immergimus, et ter educimus, id mortem Christi, et post triduum resurrectionem significat.

QUEST. XCIII. Quid est : « Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem : Deus 49, » etc.

RESP. Infirmabatur, inquit lex, videlicet ad justificantum hominem. Non enim poterat homo tyrannidem et incendium carnis sustinere. Ideo misit Deus unigenitum Filium suum, ut per carnem suam condemnaret peccatum. Hoc vero quod dicit, in similitudine carnis peccati, non dixit, in carne peccati, sed in similitudine. Nam humana caro Christi in omnibus est similis facta humanæ carni, qua ratione perfectus est homo. Peccatis vero caro ejus non fuit obnoxia, sicuti nostra est : Peccatum enim non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus 50. »

QUEST. XCIV. Quid est, quod dicit : « Date locum iræ 51 ? »

RESP. Ei qui te contristavit ac tribulavit vel affecit injuria, condona, omnemque vindictam remitte Deo, qui quod æquum est dispensabit. Illud vero : « Beatus qui non judicat in eo quod probat 52, » hoc significat : quando per dispensationem

47 Rom. II, 10-12. 48 Rom. VI, 5. 49 Rom. VIII, 5. 50 Isa. LI, 9 ; I Pet. II, 22. 51 Rom. XII, 9. 52 Rom. XIV, 23.

feceris aliquid, quod ad salutem fratris tui spectet, etiamsi id omnes incusent, si tua te conscientia non condemnat, beatus es.

QUÆST. XCV. Quid est, quod inquit : « Quoniam et Judæi signum petunt, et Græci sapientiam quæ- runt : nos autem prædicamus Christum crucifixum ** ? »

RESP. Si dixerimus, inquit, Judæo : Crede, respondet, excitate mortuos, medemini insanis. Si Græco idem dicamus, petit a nobis rhetoricum ornatum in verbis. Nos autem prædicamus Christum crucifixum, qui est signorum potentia, et sapientiae pelagus. Verum ipsi quidem offenduntur et stultam reputant prædicationem, quando Deum crucifixum esse audiunt : quod tamen non mirum; nam qui infirmis sunt oculis, non possunt pure videre solem. Ad eundem modum etiam isti. Illud autem, « Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus », de cruce loquitur. Nam sapientes et philosophi etiam præstantiores, inaniter laborarunt et occupati fuerunt, nec quidquam boni perpetrarunt. Crux vero quam illi stultitiam reputabant, mundum salvum fecit : et propterea omnibus sapientior est, eo quod tanta bona operata sit.

274 QUÆST. XCVI. Quomodo vero dicit : « Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus ** ? »

RESP. Infirmitatem Dei vocat sensum apostolorum, qui homines cum essent idiotæ et illitterati, tamen brevi tempore totum orbem quasi sagena capientes, reges et principes, sapientes et magnates devicere.

PROF. XCVII. Quid est illud : « Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est ** ? »

RESP. Vides, quomodo nominet ipse sapientiam, quam prius stultitiam vocaverat. Etenim mysterium primum dispensationem dicit, ideo quod nullus neque angelus, nec alia aliqua creata potestas cognovit hoc mysterium et dispensationem istam, quod in terra Deus carnem assumpturus esset. Posteaquam vero factum est, omnibus innotuit : quemadmodum inquit Apostolus : « Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus, in cælestibus ». Vocat autem alibi quoque mysterium, eximia illa opera Dei, nempe nativitatem, stabulum, baptisma, crucem, mortem, resurrectionem et ascensionem. Sicut etiam sanctus Gregorius Theologus (3) mysteria vocat festa, in sermone *De luminibus* : « Rursus Jesus ille meus, et iterum mysterium. » Hoc autem dicit, propter festum baptismi : similiter etiam in reliquis.

QUÆST. XCVIII. Quid est, quod inquit : « Si cuius opus arserit, damnum patietur : ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem ** ? »

RESP. Si cuius opus arserit, damnum patietur regni cælorum : salvus vero fiet ipse tanquam per ignem. Quomodo vero servabitur? hoc est, salvus

** I Cor. 1, 22, 23. ** ibid. 25. ** ibid. ** I Cor. II, 7. ** Ephes. III, 10. ** I Cor. III, 15.

(3) Greg., Orat. 39 in sancta lumina Epiphaniæ.

A τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ πάντες μέμφονται, τὸ δὲ οὐδὲν συνειδὸς οὐ κατακρίνει σε, μακάριος εἶ.

Ἐρώτ. 46'. Τί λέγει· « Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον; »

Ἀπόκ. Ἐάν εἴπωμεν, φησὶν, Ἰουδαῖω· Πίστευσον· λέγει, Ἀναστήσατε νεκροὺς, λάσαθε μαινῶντας· Ἐάν δὲ εἴπωμεν Ἕλληνι, ἀπαιτεῖ ἡμῖν ῥητορικὸν λόγον. Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, ὅστις ἐστὶ καὶ δύναμις τῶν σημείων, καὶ πέλαγος τῆς σοφίας. Ἄλλ' ἐκεῖνοι σκανδαλίζονται, καὶ μωρὸν ἠγοῦνται τὸ κήρυγμα, ἀκούοντες Θεὸν ἐσταυρωμένον· καὶ οὐ θαῦμα, καὶ γὰρ οἱ ἁσθενοῦντες τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐ δύνανται βλέπειν τὸν ἥλιον καθαρῶς· οὕτω καὶ αὐτοί. Τὸ δὲ, ὅτι « Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, » λέγει τὸν σταυρὸν. Καὶ γὰρ οἱ σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ οἱ δυνατοὶ εἰς μάταια ἠσολήθησαν, καὶ ἐφιλοπόνησαν, καὶ οὐδὲν ἀγαθὸν κατώρθωσαν. Ὁ δὲ σταυρὸς, ἐν ἐνόμῳ ἐκεῖνοι μωρίαν, τὸν κόσμον ἔσωσε· καὶ διὰ τοῦτο σοφώτερον πάντων ἐστίν, ὅτι μεγάλη εἰργάσατο ἀγαθὰ.

Ἐρώτ. 47'. Καί, « Τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν, » οὕτω λέγει.

Ἀπόκ. Ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ λέγει τῶν ἀποστόλων τὸ φρόνημα, ὅτι ἄνθρωποι· ἰδιῶται καὶ ἀγράμματοι ἐν βραχεῖ καιρῷ τὴν οἰκουμένην ἐσαγήνευσαν (4), καὶ βασιλεῖς, καὶ ἄρχοντας, καὶ σοφοὺς, καὶ δυνάστας ἐνίκησαν.

Κείμενον 47'. « Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην. »

Ἀπόκ. Ὁρᾷς, πῶς καλεῖ αὐτὸς σοφίαν, ἣν ἔλεγε πρῶτον μωρίαν. Καὶ γὰρ μυστήριον πρῶτον οἰκονομίαν λέγει, ὅτι οὔτε ἄγγελος, οὔτε κτιστὴ δύναμις ἄλλη ἐγίνωσκε τὸ μυστήριον καὶ τὴν οἰκονομίαν ταύτην, ὅτι μέλλει ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς σαρκωθῆναι. Ὅταν δὲ γέγονε, τότε πάντες ἐγνώκασι, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος· « Ἴνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Λέγει δὲ ἀλλαγῆναι πάλιν μυστήριον τὰ ἐξαιρετὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, οἷον τὴν γέννησιν, τὴν φάτην, τὸ βάπτισμα, τὸν σταυρὸν, τὸν θάνατον, τὴν ἀνάστασιν, τὴν ἀνάληψιν, καθὼς καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος ὁ Θεολόγος μυστήρια τὰς ἑορτὰς καλεῖ ἐν τῷ *Εἰς τὰ φῶτα λόγῳ*· « Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμὸς, καὶ πάλιν μυστήριον. » Τοῦτο δὲ λέγει διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ βαπτίσματος· καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως.

Ἐρώτ. 47'. Τί λέγει· « Εἴ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρὸς; »

Ἀπόκ. Εἴ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· σωθήσεται δὲ αὐτὸς ὡς διὰ πυρὸς. Πῶς δὲ σωθήσεται; τουτέστι,

(4) Ἰν σαρκὶ γενεῖται, vide *Onomasticon*.

σῶς καὶ ἀκέραιος μένει ἐν τῷ πυρὶ, καὶ οὐκ ὄφεται θάνατον, ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ μόνον κατακαήσεται καὶ χαυθήσεται. Αὐτὸς δὲ ἀκέραιος μένει εἰς αἰῶνα αἰῶνος κολαζόμενος, καὶ οὐ διαλυθήσεται.

Ἐρώτ. ιθ'. Τί λέγει· « Μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύρμα ζυμοί; »

Ἀπόκ. Τοῦτο λέγει διὰ τοὺς πονηροὺς καὶ σκολοῦς ἀνθρώπους. Ὅτι, ὡσπερ ἡ παλαιὰ ζύμη μικρὰ μὲν ἐστὶ, πολὺ δὲ ἄλευρον ποιεῖ ζυμωθῆναι· οὕτω καὶ ὁ κακοποιὸς ἄνθρωπος, τρέφων ἐν ἑαυτῷ τὴν κακίαν, μεταδίδωσι καὶ τοῖς ἄλλοις, καὶ γίνεται σκάνδαλον, καὶ καταβλάπτει πολλούς. Διὰ τοῦτο πάλιν λέγει· « Ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέοι. » τούτέστιν· Ἐκδιώξατε τὸν πονηρὸν καὶ σκολιὸν ἐξ ὑμῶν, ἣ φύγετε ἀπ' αὐτοῦ· ἐπειδὴ πᾶσα κακία μολύνει τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ, φεύγων τοὺς πονηροὺς, ἔλεγεν· « Οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος, καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω. Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρευομένων. » Διὰ τί δὲ ταῦτα ἐποίησε; Ἐπειδὴ πάλιν λέγει ἄλλαχού· « Μετὰ ὀσίου ὀσιος ἔση, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔση, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψης. » Καὶ γὰρ ὁσῖος ἐστὶν ὁ συνοικῶν μετὰ σοῦ, τοιοῦτον ἀπεργάζεται εἶναι σε.

Ἐρώτ. ρ'. Τί λέγει· « Τὰ βρώματα τῆ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει; »

Ἀπόκ. Κοιλίαν τὴν γαστριμαργίαν λέγει, οὐχὶ τὴν γαστέρα. Καὶ γὰρ τὰ βρώματα πρὸς τὴν γαστριμαργίαν ἔχει, φησί, τὴν φιλίαν, καὶ αὐτὴ πρὸς αὐτά, καὶ οὐ δύναται ὁ γαστριμαργὸς δουλεύειν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ δουλεύειν τὴν ἑαυτοῦ γαστέρα κραιπαλῶν, καὶ γαστριμαργῶν. Διὸ κατήγγισεν αὐτὴν λέγων· « Ὁ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. » τούτέστι τὰ βρώματα καὶ τὴν γαστριμαργίαν· οὐ γὰρ τὴν γαστέρα κατήγγισεν· μὴ γένοιτο! Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος· « Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῆ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ. » Ὅστε οὐ κατήγγισεν τὴν γαστέρα, ἀλλὰ τὴν γαστριμαργίαν, οὐδὲ τὴν σύμμετρον τροφήν, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν· ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν τίκεται ἡ πορνεία. Διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι τὸ σῶμα οὐκ ἐδόθη ἐξουσιάζεσθαι ὑπὸ τῆς γαστριμαργίας, ἵνα περιπίπτῃ εἰς πορνείαν, ἀλλ' ἵνα δουλεύῃ τῷ Κυρίῳ· καθὼς λέγει πάλιν ἄλλαχού ὁπισθεν, ὅτι « Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπὸ τινος. » Τοῦτο δὲ ἐστὶν ὃ λέγει, ὅτι πάντα τὰ βρώματα, ἅπερ ἔκτισεν ὁ Θεὸς εἰς τροφήν τοῦ ἀνθρώπου, καλὰ εἰσι, καὶ ἀρμόζει μοι ἐκ πάντων ἐσθίειν καὶ τρέφεσθαι· ἀλλ' οὐ γενήσομαι δοῦλος τῶν βρωμάτων· οὐδὲ ἐξουσιάζεται μοι ἡ γαστριμαργία· οὐ συμφέρει μοι· οὐδὲ γὰρ ἀγαθὸν οἰκοδομεῖ ἐν ἐμοί. Διὰ τοῦτο, μόνον τοῖς ἀναγκαίοις ἀρκούμενοι, τὰ περισσὰ διαπτύσσομεν, ὡς οὐκ ὠφέλιμα, ἀλλὰ καὶ βλαβερὰ συνεστῶτά μοι, ἐπιθυμίας ἀτόπους γεννῶντά τοῖς κακῆτιμένοις αὐτά.

Ἐρώτ. ρα'. Τί λέγει· « Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσθησαν; »

⁹⁹ 1 Cor. v, 6. ¹⁰⁰ ibid. 7. ¹⁰¹ Psal. xxv, 4, 5.

¹⁰² ibid. 12. ¹⁰³ 1 Cor. x, 2.

A et integer manebit in igne, nec videbit mortem, sed opus ipsius solummodo comburetur et confundetur. Ipse vero æternum permanebit integer pœnas luens : nec tamen dissolvetur.

QUEST. XCIX. Quid est, quod dicit : « Modicum fermenti totam massam fermentat ⁹⁹ ? »

RESP. Hoc propter malos et perversos homines dicit. Nam quemadmodum vetus fermentum exiguum quidem est, multum autem farinæ fermentat : ad eundem modum malus homo, qui in se nutrit malitiam, impertit eam aliis, et ipsis est scandalum, multosque lædit ; propterea rursus dicit : « Expurgate itaque vetus fermentum, ut novi sitis ¹⁰⁰, » hoc est : Expellite malum et pravum ex vobis, aut vos ab ipso recedite : quandoquidem omnis malitia inquinat hominem. Ideo David malos fugiens, inquit : « Non sedi cum consilio vanitatis, et cum transgressoribus non introibo. Odivi ecclesiam malignantium ¹⁰¹. » Et quare sic agebat ? Quia ut dicit alibi rursus : « Cum sancto sanctus eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris ¹⁰². » Etenim qualis est ille quicum conversaris, talem te quoque reddet.

QUEST. C. Quid est quod dicit : « Escæ ventri et venter escis. Deus autem et hunc et has destruet ¹⁰³ ? »

RESP. Ventrem dicit crapulam, non ipsum ventrem. Siquidem escæ cum crapula habent amicitiam, et crapula cum escis, nec potest qui crapulæ ventrique deditus est, servire Deo, sed sui ipsius ventris servus est, dum crapulæ et illuviei dat operam. Ideo destruxit illum, dicens : « Deus et hunc et illas destruet, » hoc est, et cibos et gulositatem. Non enim ventrem destruxit, absit ! Audi enim, quid dicat ipse : « Corpus autem non fornicationi, sed Domino ¹⁰⁴. » Itaque non destruxit ventrem, sed crapulam, nec etiam moderatum cibum, sed immoderatum : siquidem ex eo fornicatio gignitur. Ait ergo : Corpus non est datum sub potestate ingluviei, ut in fornicationes incidat, sed ut Domino serviat. Sicuti rursus antea dicit alii cubi : « Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt : omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate ¹⁰⁵. » Hoc ipsum nihil est aliud, quam quod hic dicit : quod omnes quidem cibi, **275** quos creavit Deus in hominis alimentum, boni sunt, et licet mihi omnibus frui, eisque nutriri ; sed escarum servus non ero : neque sub suam potestatem me rediget crapula. Id mihi non conducit, neque enim ædificat in me bonum. Quapropter, necessariis contenti, superflua respiciamus velut inutilia, imo etiam tanquam quæ mihi noceant, et quæ gignant absurdas concupiscentias iis qui ea possident.

QUEST. CI. Quid est quod dicit : « Et omnes in Mosem baptizati sunt ¹⁰⁶. »

¹⁰⁶ Psal. xvii, 26. ¹⁰⁷ 1 Cor. vi, 15. ¹⁰⁸ ibid.

RESP. Baptismi signum erat, quod per Rubrum A mare pertransierit Israeliticus populus. Nam sicut illi transmissi, effugerunt inimicorum insidias, et in deserto nutriebantur manna : sic etiam qui baptizati sunt, liberantur a spirituali Pharaone, et ab Ægyptiis dæmonibus, sustentanturque cælesti pane Spiritus sancti. Quia vero de baptismo sermo est, dicamus de eo manifestius.

De sancto baptismo.

Primum baptisma fuit inundatio diluvii ad excidendum peccatum. Secundum fuit Mosis, quando transiit Rubrum mare. Typicum enim seu figura erat : nam sicut illic erat mare, sic in baptismo est aqua ; et sicut illic erat nubes, ita hic est Spiritus sanctus. Quæ autem ista nubes fuerit, audi : Cum egredierentur ex Ægypto Hebræi cum Mose, misit nubem veluti columnam ignis, quæ illis luceret noctu, ut videlicet noctu quoque possent ambulare, ne ipsos attingerent Ægyptii. Sequebatur autem illos nubes a tergo, et tegebat eos, ne ipsos Ægyptii videre possent. Atque hoc est secundum baptisma. Tertium erat legale apud Hebræos. Nam quicumque erat immundus, aqua lavabatur, et suas quoque vestes albebat, et sic introibat in castra. Quartum baptisma, fuit Joannis. Introducebat quidem illud ; nondum tamen erat omnino spirituale, sed ad poenitentiam solummodo. Quintum per Dominum nostrum Jesum Christum, quo etiam ipse baptizatus est. Estque hoc totum spirituale : quo nos quoque baptizamur. Sextum lacrymis constat, estque vere laboriosum durumque. Veluti qui per singulas noctes lavat lectum suum ⁶⁸, qui poenitentia ducitur, et luget super peccatis quæ commisit. Septimum baptisma per martyrium et sanguinem est, quo Christus quoque baptizatus est. Estque tanto aliis venerabilius, quanto minus denuo poluitur sordibus. Octavum et postremum non salutare, sed ardens est, quod æternum sine fine punit peccatores.

QUÆST. CII. Quid est quod inquit : « Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt ⁶⁹ ? »

RESP. Quod quicumque carnem suam nutrit ad satietatem, regnum Dei consequi non possit.

QUÆST. CIII. Quid est quod inquit : « Qui non diligit Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema, Maran atha ⁷⁰ ? »

RESP. Hoc est : Ab Ecclesia et a fidelibus segregate eum, sitque separatus a populo ille, qui non credit. Dominus enim venit, illud namque significatur per Maran atha.

QUÆST. CIV. Quid illud est : « Si qua nova in Christo creatura renovatur ⁷¹ ? »

RESP. Hoc est : Si quis in Christum credit, in aliam vitam transiit : nam e supernis est natus per spiritum et vivit non eam quæ in peccatis vitam, sed quæ est in spiritu.

⁶⁸ Psal. vi, 7. ⁶⁹ I Cor. xv, 50. ⁷⁰ I Cor. xvi, 22. ⁷¹ II Cor. v, 17.

Ἀπόκ. Σημεῖον ἦν τοῦ βαπτίσματος τὸ διαπεράσαι τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνοι περᾶσαντες ἔφυγον τῶν ἐχθρῶν τὴν ἐπιβουλὴν, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῶ μάννα ἐτρέφοντο· οὕτω δὴ καὶ οἱ βαπτιζόμενοι λυτροῦνται τοῦ νοητοῦ Φαραὼ καὶ τῶν Αἰγυπτίων δαιμόνων, καὶ τρέφονται τῷ ἐπουρανίῳ ἄρτῳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπεὶ δὲ περὶ τοῦ βαπτίσματος ὁ λόγος, εἰπωμεν σαφέστερον περὶ αὐτοῦ.

Περὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος.

Πρῶτον βάπτισμα τὸ τοῦ κατακλισμοῦ εἰς ἐκκοπήν ἁμαρτίας· δεῦτερον τὸ τοῦ Μωσέως, ὅτε τὴν Ἐρυθρὰν διεπέρασε· τυπικὸν γὰρ ἦν· ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ ἡ θάλασσα, οὕτω τὸ ὕδωρ ἐν τῷ βαπτίσματι· καὶ ὡσπερ ἐκεῖ ἡ νεφέλη, οὕτως ἐνταῦθα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τίς δὲ ἦν ἡ νεφέλη ἐκεῖνη, ἀκούσον· Ὅτε ἐξῆλθον τῆς Αἰγύπτου οἱ Ἑβραῖοι μετὰ Μωσέως, ἀπέστειλεν νέφος, ὡσπερ στυλὸν πυρός, καὶ ἐφώτιζεν αὐτοὺς τὴν νύκτα, ὥστε περιπατεῖν αὐτοὺς καὶ τὴν νύκτα, ἵνα μὴ φθάσωσιν αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι. Ὅπισθεν δὲ αὐτῶν περιεπάτει νεφέλη, καὶ ἐπισκίαζεν αὐτοὺς, ἵνα μὴ ὀρώσιν αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ δεύτερον βάπτισμα. Τρίτον δὲ τὸ νομικόν, ὅπερ εἶχον οἱ Ἑβραῖοι. Πᾶς γὰρ ἀκάθαρτος ἐλούετο ὕδατι, ἐπλύετο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ οὕτως εἰσῆρχετο εἰς τὴν παρεμβολήν. Τέταρτον βάπτισμα τὸ τοῦ Ἰωάννου, εἰσαγωγικὸν μὲν, οὐπω δὲ ὄλον πνευματικόν, ἀλλ' εἰς μετάνοιαν μόνον. Πέμπτον τὸ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπερ καὶ αὐτὸς ἔβαπτίσαστο. Τοῦτο δὲ ὄλον πνευματικόν· τοῦτο καὶ ἡμεῖς βαπτιζόμεθα. Ἐκτον τὸ διὰ δακρύων, ὅπως ἐπίπονον, ὡς ὁ λούων καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην αὐτοῦ, καὶ μετανοῶν καὶ θρηνῶν ἐφ' οἷς ἤμαρτεν. Ἐβδομον βάπτισμα τὸ διὰ μαρτυρίου καὶ αἵματος, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἔβαπτίσαστο, καὶ πολὺ γε τῶν ἄλλων αἰδεσιμώτερον, ὅσῳ δευτέροις ρύποις οὐ μολύνεται. Ὅγδοον τὸ τελευταῖον οὐ σωτήριον, ἀλλὰ καυστικόν, καὶ κολλάζον ἀτελεύτητα καὶ αἰωνίως τοὺς ἁμαρτωλοῦς.

Ἐρώτ. ββ'. Τί λέγει : « Σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται ; »

Ἀπόκ. Ὅτι πᾶς ὁ τὴν ἑαυτοῦ σάρκα τρέφων εἰς κόρον, οὐ δύναται βασιλεῖας Θεοῦ κληρονομήσαι.

Ἐρώτ. γγ'. Τί λέγει : « Εἰ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἦτω ἀνάθεμα, Μαράν ἀθά ; »

Ἀπόκ. Τοῦτέστι· Χωρίσατε αὐτὸν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν πιστῶν, καὶ ἔστω κεχωρισμένος ἀπὸ τοῦ λαοῦ ὁ μὴ πιστεύων. Ὁ γὰρ Κύριος ἦλθε· τοῦτο γὰρ ἐρμηνεύει τὸ Μαράν ἀθά.

Ἐρώτ. ρδ'. « Εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, ἀνακαινίζεται ; »

Ἀπόκ. Τοῦτέστιν· Εἰ τις εἰς Χριστόν ἐπίστευσεν, εἰς ἕτεραν ἦλθε διαγωγὴν. Ἄνωθεν γὰρ ἐγεννήθη διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ζῆ οὐ τὴν ἐν ἁμαρτίαις, ἀλλὰ τὴν ἐν πνεύματι ζωὴν.

Ἐρώτ. ρε'. « Τρις ἐναυάγησα. »

Ἀπόκ. Μυστικῶς αἰνιττόμενος λέγει. Τρίτον γὰρ ἐναυάγησεν ἡ ἀνθρωπότης· πρῶτον διὰ τῆς παραβάσεως· δεύτερον ἐν τῷ κατακλυσμῷ τοῦ Νῶε· τρίτον, μετὰ τὸ δέξασθαι τὸν νόμον, εἰς εἰδωλολατρειαν ἐξέπεσεν ὁ λαός, ἕως ἔλθῶν ὁ τῶν ψυχῶν κυβερνήτης Χριστός, καὶ στήσας τὸ ἱστίον τοῦ σταυροῦ, ἀχέμαστον ἡμῶν τὸν πλοῦν εἰς οὐρανὸν ψυχοδόμησεν.

Ἐρώτ. ρς'. « Νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα ; »

Ἀπόκ. Νυχθήμερον (5) λέγει τὴν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐν σκοτεινῇ πλάνῃ διατριβῇ· ἡμέραν δὲ λέγει τὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν ἐν τῷ φωτεινῷ βαπτίσματι διαγωγῆν.

Ἐτέρα. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ἐν μέσῳ πελάγους πλέων· οἱ δὲ, ὅτι νηρόμενος καὶ κολυμβῶν, ἔθα οὔτε γῆν οὔτε ὕδωρ ἦν ἰδεῖν.

Κείμενον ρζ'. « Ἐδόθη μοι σκώλωψ τῇ σαρκί, ἄγγελος Σατάν, ἵνα με κολαφίζῃ. »

Ἐρμην. Σατάν ὁ ἀντικείμενος λέγεται. Ἄγγελος τοῖσιν Σατάν λέγει Ἀλέξανδρον τὸν χαλκία, καὶ Ὑμέναιον καὶ Φιλητὸν, οἵτινες ἐπέιραζον αὐτὸν, καὶ ἀντέκειντο λέγοντες, ὅτι ἀνάστασις ἐγένετο· καὶ κρατοῦντες αὐτὸν, ἔβαλον εἰς δεσμοκώφια, καὶ πολλὰ κατὰ αὐτῷ ἐνεδείξαντο.

Κείμενον ρη'. « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. »

Ἀπόκ. Τοῦτ' ἐστίν· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου, ὅτι νεκροῦς ἐγείρεις, καὶ τυφλοῦς θεραπεύεις, καὶ ἄλλα τῶν σημείων ποιεῖς. Ἐλαυνόμενοι δὲ καὶ διωκόμενοι νικάτε τοὺς διώκοντας.

Ἐρώτ. ρθ'. Τί λέγει· « Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ ; »

Ἀπόκ. Τὸ ἐξελεῖν ἀπὸ τοῦ βίου καὶ φροντίδων αὐτοῦ, καὶ νεκρὸν γενέσθαι τοῖς πάθεσι, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ νηστεύειν, καὶ ἀργυπεῖν, καὶ κακοπαθεῖν ἐν τῇ ἀσκήσει, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. »

Ἐρώτ. ρι'. Τί λέγει· « Τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμαῦ λύσας ; »

Ἀπόκ. Τοῦτέστιν, ἡ ἐχθρα, ἣν εἰχομεν πρὸς τὸν Θεὸν οἱ ἄνθρωποι διὰ τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας. Σαρκοθεῖς οὖν ὁ Κύριος καὶ Θεός, καὶ θανὼν ἔλυσε τὴν ἁμαρτίαν, τὴν χωρίζουσαν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, εἰρηνοποίησε τὰ πάντα, καὶ υἱὸς Θεοῦ ἡμᾶς ἀπειργάσατο, διαρρήξας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Τί δὲ ἦν τὸ χειρόγραφον, ἀκουσον· Ὅτε παρέβη τὴν ἐντολήν ὁ Ἀδάμ, καὶ ἔλαθεν ἀπὸ τοῦ ξύλου διὰ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἔφαγεν, ἐγγράφη χειρὶ αὐτοῦ ἡ ἁμαρτία, καὶ κατεῖχεν αὐτὸ τὸ ἔγγραφο ὁ διάβολος. Ὅτε δὲ ἦλθεν ἐπὶ τοῦ ξύλου ὁ Χριστός, τρυτέστιν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ ἐτρώθη τοῖς ἦλοις τὰς χεῖρας, τότε προσήλωσεν αὐτὸ ἐν τῷ σταυρῷ καὶ ἐξήλειψεν. Αὐτὸς γὰρ ὁ διάβολος ὁ κρατῶν τὸ χειρόγραφον τῆς

A QUÆST. CV. « Ter naufragium feci ⁷¹. »

RESP. Mystice innuens hoc dicit, quod ter naufragium passa sit humana natura. Primum, per transgressionem. Secundo, in diluvio temporibus Noe. Tertio, post acceptam legem, cum in idololatriam incidisset populus, usque dum venit Christus gubernator animarum, qui **276** erexit vexillum crucis, et tranquillam nobis navigationem ad cœlos paravit.

QUÆST. CVI. Quid est : « Noctem atque diem in profundo egi ⁷² ? »

RESP. Noctem dicit conversationem in tenebris erroribus ; diem vero, vitam post adventum Christi transactam in claritate baptismi.

B ALIA. Dicunt autem quidam, quod in medio pelagi navigaverit : alii, quod nataverit et urina-verit, ubi neque terram, neque montes videre erat.

PROPOSITIO CVII. « Datus est mihi stimulus carnis, angelus Satanæ, qui me colaphizet ⁷³. »

INTERPRETATIO. Satan adversarius dicitur. Angelum igitur Satanæ dicit Alexandrum ærarium fabrum, Hymenæum et Philetum qui vexabant ipsum, et resistebant, dicentes resurrectionem jam fuisse : qui etiam apprehensum eum, in carcerem projicere, et multis affecere malis.

PROP. CVIII. « Sufficit tibi gratia mea ⁷⁴. »

RESP. Hoc est : Sufficit tibi gratia mea, qua mortuos excitas, cæcis visum das, et alia signa facis. Porro pulsi et exagitati persequentes vincite.

QUÆST. CIX. Quid est quod inquit : « Mibi mundus crucifixus est, et ego mundo ⁷⁵ ? »

RESP. Mundum et curas ejus relinquere, concupiscentiis et affectibus mori, jejunare, vigilare, ascési macerari, sicut alibi dicit : « Qui vero Christi sunt, carnem crucifixerunt cum affectibus et concupiscentiis ⁷⁶. »

QUÆST. CX. Quid est quod dicit : « Medium parietem maceræ solvens ⁷⁷ ? »

RESP. Hoc est inimicitia quam nos homines habebamus adversus Deum propter peccata nostra. Carne igitur assumpta, Dominus Deus, et mortuus, solvit peccatum quod nos a Deo sejungebat ; atque sic in pacem redexit omnia, et nos fecit filios Dei : nam discidit, quod adversus nos erat, chirographum in cruce. Quid autem fuerit chirographum, audi : Cum peccasset Adam et accepisset manu sua de ligno, comedissetque, scriptum est ejus manu peccatum, quod penes se scriptum diabolus habuit. Cum autem in lignum, hoc est in crucem venisset Christus, et ejus manus clavis vulnerarentur ; tunc in cruce scriptum illud affixit et delevit. Ipse namque diabolus qui chirographum illud transgressio-

⁷¹ II Cor. xi, 25. ⁷² ibid. ⁷³ II Cor. xii, 7. ⁷⁴ ibid. 9. ⁷⁵ Galat. vi, 14. ⁷⁶ Galat. v, 24. ⁷⁷ Ephes. ii, 13. (:) Lege νύκτα.

nis Adam tenebat, ipse discidit, cum in cruce a Christo ligatus est.

QUÆST. CXI. Quid est quod inquit : « Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus ? »

RESP. Dormientem vocat eum, qui in peccatis jacet : nam qui in peccatis vivit, mortuus dicitur. Et ut mortuus immobilis est, ita qui peccatis est mortuus, ad bonum non movetur.

PROPOSITIO CXII. « Induite armaturam Dei ? »

RESP. (Totam armaturam Dei) dicit Spiritum sanctum. Nam qui Spiritus sancti non est particeps, nihil potest contra adversarias potestates. « Etenim non est nobis, inquit, lucta adversus carnem et sanguinem ». Non adversus homines videlicet bellum geritur, « sed adversus principatus ». Principatus autem dæmones vocat qui in hoc mundo principatum tenent, solummodo tamen in opera tenebrarum. Hoc vero quod inquit, « in cælestibus » : id est, non propter rem nihili nos oppugnant dæmones, sed propter cælestia bona. Quia enim ad regnum cælestē contendimus, vehementer nos impugnant. Ideo nos semper vigilare convenit et virtute gratiaque Christi vincere. Scutum autem fidei, fidem vocat sinceram et fervidam.

277 QUÆST. CXIII. Quid est quod dicit : « Postquam exuistis veterem hominem, et induistis novum, qui renovatur ? »

RESP. Veterem hominem dicit eum qui primus post lapsum Adæ natus est, vel improbitatem quæ ex illo procedit et malitiam. Novum hominem intelligit conversationem Christianam, piam videlicet et bonam vitam.

QUÆST. CXIV. Quid est quod inquit : « Ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent ? »

RESP. Qui non habent spem resurrectionis, illis convenit dolere. Nota autem quomodo de Christo dixerit, quod mortuus sit et resurrexerit. De communi vero populo dixit, « qui dormierunt, » ut ostenderet etiam eos qui dormiunt esse resurrecturos.

QUÆST. CXV. Quid est illud : « Non rapinam arbitratus est æqualem se esse Deo ? »

RESP. Quod Apostolus dicit, est ejusmodi : Filius Dei, qui etiam ipse Deus, volens in terram descendere, et incarnari, non veritus est a sua dignitate descendere. Neque enim ex rapina divinitatem suam habebat : veluti si quis per rapinam aliquid habet, timet ne illud perdat. Talis non erat Christus, absit ! sed cum perfectus Deus esset, homo quoque fieri voluit.

QUÆST. CXVI. « Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini ». »

⁷⁶ Ephes. v, 14. ⁷⁷ Ephes. vi, 11. ⁷⁸ ibid. 12. ⁷⁹ 12. ⁸⁰ Philipp. ii, 6. ⁸¹ 1 Thess. iv, 14.

Α παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ, αὐτὸς ἐσχίσεν, ἐπειδὴ ὑπὸ Χριστοῦ ἐδεσμεύθη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

Ἐρώτ. ρια'. Τί λέγει· « Ἐγειραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοὶ ὁ Χριστός ; »

Ἀπόκ. Καθεύδοντα λέγει τὸν ἐν ἀμαρτίαις κείμενον. Καὶ γὰρ ὁ ἐν ἀμαρτίαις ζῶν νεκρὸς λέγεται εἶναι. Καὶ ὡσπερ ὁ νεκρὸς ἀκίνητός ἐστιν, οὕτω καὶ ὁ ταῖς ἀμαρτίαις νεκρωμένος πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀκίνητος μένει.

Κείμενον ριβ'. « Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ. »

Ἀπόκ. Λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ γὰρ ἀμέτοχος τοῦ Πνεύματος οὐ δυνατός ἐστι πρὸς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις. « Καὶ γὰρ οὐκ ἐστὶν ἡ πάλη, φησί, πρὸς αἷμα καὶ σάρκα » ἡγουν, οὐ πρὸς ἀνθρώπους ἐστὶν ὁ πόλεμος, « ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς. » Ἀρχὰς δὲ λέγει τοὺς δαίμονας, ἐπειδὴ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτω ἄρχουσιν, ἀλλὰ τῶν ἔργων τοῦ σκότους. Τὸ δὲ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ἐπειδὴ οὐ διὰ μικρὸν ἔργον πολεμοῦσιν ἡμᾶς οἱ δαίμονες, ἀλλὰ διὰ οὐράνια ἀγαθά. Ἐπειδὴ γὰρ ἀγωνιζόμεθα διὰ τὴν ἐν οὐρανοῖς βασιλείαν, πολεμοῦσιν ἡμᾶς χαλεπῶς. Διὰ τοῦτο ἀρμόζει πάντοτε γρηγορεῖν, καὶ νικᾶν αὐτοὺς τῇ δυνάμει καὶ χάριτι τοῦ Χριστοῦ. Θυρεὸν δὲ τῆς πίστεως τὴν πίστιν λέγει τὴν εὐκρινῆ καὶ διάπυρον.

Ἐρώτ. ριγ'. Τί λέγει· « Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον ; »

Ἀπόκ. Παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν πρῶτον λέγει, τὸν ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδάμ γεγεννημένον, ἢ τὴν πονηρίαν τὴν ἐξ αὐτοῦ καὶ πᾶσαν κακίαν· νέον δὲ ἄνθρωπον τὴν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν, ἣτοι ἐνάρετον καὶ ἀγαθὴν πολιτείαν.

Ἐρώτ. ριδ'. Τί λέγει· « Ἴνα μὴ λυπησθε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ; »

Ἀπόκ. Οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ἀναστάσεως, ἐκείνοις ἀρμόζει λυπεῖσθαι. Πρόσεχε δὲ, πῶς ἐπὶ Χριστοῦ εἶπεν, ὅτι ἀπέθανε καὶ ἀνέστη. Ἐπὶ δὲ τοῦ κοινῶν λαοῦ, εἶπε, « τῶν κεκοιμημένων, » ἵνα δείξῃ, ὅτι οἱ κοιμώμενοι ἀναστήσονται.

Ἐρώτ. ριε'. Τί λέγει· « Οὐχ ἄρπαγμὸν ἠγάσαστο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ ; »

Ἀπόκ. Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸς, βουληθεὶς καταβῆναι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ σαρκωθῆναι, οὐκ ἐφοβήθη καταβῆναι τοῦ ἀξιώματος. Οὐ γὰρ εἶχεν ἐξ ἄρπαγῆς τὴν θεότητα, ὡσπερ τις ἔχει πρᾶγμα ἐξ ἄρπαγῆς, καὶ φοβεῖται ἀπολέσαι αὐτό. Οὐ τοιοῦτος ἦν ὁ Χριστὸς, μὴ γένοιτο ! ἀλλὰ Θεὸς ὢν τέλειος, ἠθέλησε καὶ ἄνθρωπος γενέσθαι.

Ἐρώτ. ρις'. « Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου. »

⁸¹ ibid. ⁸² ibid. ⁸³ Coloss. iii, 9. ⁸⁴ 1 Thess. iv, 14.

Ἀπόκ. τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὃν εἶρκεν, ὅτι ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. « Τοῦτο λέγομεν καὶ ἡμεῖς· ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας. » Ζῶντες εἰσιν οἱ εὐρισκόμενοι τότε ἐν τῇ ἀναστάσει. Καὶ γὰρ εὐρεθήσονται ἄνθρωποι ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ὄψονται θάνατον, πλὴν οὐ μὴ φθάσῃ τοὺς κοιμηθέντας. Πρῶτοι γὰρ ἀναστήσονται οἱ τελευταῖοι, καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ζῶντες ἀλλαγῆσονται, καὶ ἀρπαγήσονται ἐν τῷ ἅμα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα. Πῶς δὲ γενήσεται ἡ ἀρπαγή, ἄκουσον. Καθὼς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, τουτέστιν ἐν κελεύσει, καὶ οἱ ἄγγελοι κραυγάζουσιν· Ἐγείρεσθε, ἦλθεν ὁ Νυμφίος· τότε καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ. Καὶ πρῶτον ἐγερθήσονται οἱ νεκροί· μετὰ δὲ ταῦτα καὶ οἱ ζῶντες ἀλλαγῆσονται, καὶ γενήσονται ἀφθαρτοί. Καὶ μετὰ τοῦτο πάντες οἱ ἅγιοι καὶ ἄξιοι ἀρπαγήσονται ὑπὸ νεφελῶν, καὶ δέξονται τὸν Κύριον ἡμῶν ἐρχόμενον ἐκ τῶν οὐρανῶν, καθὼς λέγει· « Καὶ ἡμεῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα. » Τοῦτο γὰρ ἡ δόξα καὶ ὁ στέφανός ἐστι τῶν δικαίων. Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ περιμένουσιν αὐτὸν καταθῆναι. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὡς περ ἐπὶ βασιλέως ἀπερχομένου ἐν πόλει τινί· οἱ μὲν πρῶτοι καὶ ἔνδοξοι τῆς πόλεως ἐξέρχονται εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ· οἱ δὲ πένητες καὶ εὐτελεῖς προσκαρτεροῦσιν, ἕως οὗ παραγίνεται εἰς τὴν πόλιν. Οὕτω μοι νόει καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι, κατερχομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, πάντες οἱ δίκαιοι καὶ ἀγαθοὶ ἀρπαγήσονται εἰς τὸν οὐρανὸν, τοῦ ἀπαντῆσαι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν κατερχόμενον· οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ ἴστανται ἐπὶ τῆς γῆς ἐκδεχόμενοι.

Κείμενον ριζ'. « Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογῆσαντι ἀρέσῃ. »

Ἐρμην. Εἰ γὰρ ἐπιγέλω βασιλεῖ ὁ μέλλων στρατεύεσθαι οὐκ ἀρέσει, ἐὰν μὴ ἀφήσῃ πάσας τὰς τοῦ βίου φροντίδας· πόσω μᾶλλον μέλλων στρατευθῆναι τῷ ἐπουρανίῳ βασιλεῖ;

Κείμενον ριη'. « Ἐὰν δὲ καὶ ἀθλητῆς οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. »

Ἐρμην. Ἐὰν γὰρ τις στρατεύηται, καὶ εἰς πόλεμον εἰσέρχηται, οὐδὲ οὕτω στεφανοῦται, ἐὰν μὴ συμπλακῇ μετὰ τοῦ ἀντιπάλου, καὶ κρούσῃ μετὰ τοῦ ξίφους, καὶ ἀποκτείνῃ αὐτόν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ νομίμως ἀθλῆσαι.

Κείμενον ριθ'. « Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τὸν καρπὸν μεταλαμβάνειν. »

Ἐρμην. Τοῦτο περὶ τῶν πνευματικῶν διδασκάλων εἶρκεν· ὅτι τὸν κοπιῶντα καὶ ἀγωνιζόμενον διδάσκαλον ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῆς τῶν μαθητῶν ὠφελείας ἀρμόζει πρῶτον παρὰ Θεοῦ λαμβάνειν τοὺς μισθοὺς, ἐπειτα τοὺς μαθητάς. Καὶ γὰρ ὁ γεωργός, ὅταν εἰσοδιάσῃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ, πρῶτον ἐκείνος θησαυρίζει ἐκ τῶν καρπῶν αὐτοῦ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· καὶ οὕτω παρέχει εἴτε ἐλεημοσύνην εἴτε τοῖς χρεώσταις αὐτοῦ.

A RESP. Verbum Domini quod dixit, hoc est, audituri sunt vocem Filii Dei; et qui audierint, vivent. « Hoc, inquit, et nos dicimus, quod nos qui vivemus et residui erimus in adventu Domini non præveniemus eos qui dormierunt ⁸⁷. » Viventes sunt, qui tum invenientur in resurrectione. Invenientur enim homines in illa die, nec videbunt mortem: verumtamen non prævenient eos qui obdormierunt ante. Nam primum resurgent mortui, deinde qui vivunt immutabuntur, et simul cum illis rapientur in occursum Domini in aera. Qualis autem iste raptus futurus sit, audi. Quando Dominus celeusmate, hoc est jussu, et angeli clamabunt: Surgite, venit enim Sponsus; tunc de cælo descendet. Et primum resurgent mortui, deinde autem ii qui tunc vivent, immutabuntur et fient incorruptibiles. Et post hæc omnes sancti et digni rapiuntur in nubibus, et Dominum nostrum de cælis venientem excipient, quemadmodum inquit: « Et nos rapiemur in nubibus in occursum Domini in aera ⁸⁸. » Nam hæc est gloria et corona justorum. Peccatores vero exspectabunt ipsum donec descendat. Atque hoc non fit aliter, quam si rex in aliquam urbem concedat. Ibi namque optimates et qui cæteris præstant, egrediuntur ei in occursum: pauperes autem et abjecti exspectant, donec in civitatem veniat. Sic etiam de Christo cogita. Descendente illo de cælo, omnes justi et boni rapiuntur in cælum ut obviam procedant descendenti Domino nostro Jesu: peccatores autem in terra stabunt expectantes.

PROPOSITIO CXVII. « Nemo militans implicatur vitæ negotiis, ut ei qui se in militiam delegit placeat ⁸⁹. »

INTERPRET. Si enim ille, qui terreno regi militaturus est, non potest placere, nisi omnes vitæ curas reliquerit: quanto magis qui cælesti regi militaturus est?

PROPOSITIO CXVIII. Quid est illud: « Quod si certat etiam aliquis, non coronatur, nisi legitime certaverit ⁹⁰. »

INTERP. Nam etiamsi quis bellum ingressus fuerit, neque sic quoque coronatur, nisi cum adversario manum conserens, gladio percusserit et interfecerit eum. Nam hoc est illud legitime certare.

PROP. CXIX. « Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere ⁹¹. »

278 INTERPRET. Hoc de spiritualibus doctoribus dixit: quia par est, ut doctor, qui pro se et pro suis auditoribus laborat et decertat, primum a Deo mercedem recipiat, deinde discipuli. Nam agricola, cum fructus suos collegit, ille primus in domo sua et de fructibus suis sibi recondit. Atque sic demum aut eleemosynam elargitur, vel satisfacit debitoribus.

⁸⁷ I Thessal. iv, 14. ⁸⁸ ibid. 16. ⁸⁹ II Tim. ii, 4. ⁹⁰ ibid. 5. ⁹¹ ibid. 6.

ALIUD DE EODEM. Et aliter : Quicumque vult ad opus Dei laborare, qui alios docere, vel aliis vult prodesse, decet illum ipsum, qui alios docet, in primis exercere virtutes, ut accipiat a Deo dona gratiæ, et acquirat fructus sancti Spiritus, atque thesaurus cognitionis bonorum Dei. Ita fiet, ut aliis quoque possit impartiri dona. Nam si quis aliquem oleo suis manibus ungere volens, oleum non habeat, quomodo impertiverit aliis id quod ipse non habet? Eodem modo de doctore est sentiendum, sicut dictum est.

QUÆST. CXX. « Intellige quæ dico ⁹¹. »

RESP. Quia per parabolas ei scripserat omnia, propterea dicit : Attende. Et non obsecuti sunt mandato Mosis. Præcepit Moses, et occiderunt eos, tria millia numero. Et hoc est, quod dicit Scriptura : « Quorum membra conciderunt in deserto ⁹². »

PROP. CXXI. « Omnis prævaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem ⁹³. »

INTERP. Quicumque transgressi sunt et inobedientes fuerunt in lege veteri, condigna pœna sunt affecti. Nam Adam qui transgressus fuerat, condemnatus est ⁹⁴: Cain cum peccasset, maledictus fuit ⁹⁵. Et illi qui temporibus Noe mala perpetraverant, aqua submersi sunt. Sodomitæ, qui turpem debebant vitam, horribiliter submersi sunt. Et Judæi, qui sæpe adversus prophetas insurrexerunt, plagas, flagella, supplicia a Deo acceperunt. Nunc itaque hoc dicit : Cum in veteri lege quotquot mandatum Domini spreverunt, nec obtemperarunt iis quæ angeli et prophetæ annuntiabant, jure supplicium luerint iramque Dei in se concitarint; quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quæ neque per angelos, neque per prophetas nobis est tradita, sed per ipsum Christum et Deum? Nam veteris quidem legis minister fuit Moses, novæ autem Christus. Multum igitur hæc legislationi præstat veteri, quod ibi lex per servum sit administrata, hæc vero per ipsum Dominum Christum. Dehemus ergo indubitanter, ea quæ nobis præcepta sunt præstare, ne nobis quam veteribus gravius iudicium sit subeundum.

PROP. CXXII. « Non enim angelis subjecit orbem terræ futurum, de quo loquimur ⁹⁶. »

INTERPRET. Orbem terræ secundi adventus sui iudicium vocat, quando reddet unicuique secundum opera sua. Hoc vero quod inquit : « De quo loquimur, » illum significat, pro quo decertamus salutem consequi cupientes. In eo die, inquit Apostolus, non dedit Deus potestatem angelis mundum iudicandi, sed omne iudicium dedit Filio suo. Et quia Filius Dei, qui etiam ipse Deus est, habet omnem potestatem iudicandi mundum, quid passuri sunt ii, qui mandatis ejus non obtemperarunt? Nam si qui inobedientes fuerunt legi veteri, quæ per ange-

Ἐτερον εἰς τὸ αὐτό. Καὶ ἄλλως· Πᾶς ὁ θέλων κοπιᾶν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκειν καὶ ὠφελεῖν ἄλλους, ἀρμόζει πρῶτον ἐκεῖνον τὸν διδάσκαλον, ἵνα ἐργάζηται τὰς ἀρετὰς, καὶ λάβῃ παρὰ Θεοῦ τὰ χαρίσματα, καὶ κτήσασθαι τοὺς καρποὺς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς γνώσεως τῶν ἀγαθῶν τοῦ Θεοῦ· καὶ τότε δυνήσεται· καὶ ἄλλοις μεταδοῦναι τῶν δωρεῶν. Καὶ γὰρ πᾶς ὁ θέλων ἀλειψαί τινα ἔλαιον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, εἰ μὴ ἔχει, πῶς ἄλλοις μεταδώσει ὅπερ αὐτὸς οὐ κέκτηται; Τοιοῦτοτρόπως μοι νδεὶ καὶ ἐπὶ τοῦ διδασκάλου, καθὼς εἴρηται.

Ἐρώτ. ρκ'. « Νόει ἃ λέγω. »

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ἐν παραβολαῖς αὐτῷ ἔγραψε πάντα, διὰ τοῦτο λέγει· Πρόσχε. Καὶ οὐχ ὑπέκλινον τῇ ὑποταγῇ τοῦ Μωσέως. Προσέταξεν ὁ Μωσῆς, καὶ ἀπέκτειναν αὐτοὺς τρεῖς χιλιάδας λαῶν. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ λέγει ἡ Γραφή· « Ὅν τὰ κῶλα ἔπεσον ἐν τῇ ἐρήμῳ. »

Κείμενον ρκα'. « Καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοή ἔλαβεν ἔνδικον. »

Ἐρμην. Ὅσοι παρέβησαν καὶ παρήκουσαν ἐν τῷ παλαιῷ νόμῳ, ἔλαβον δικαίως τὴν τιμωρίαν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ παρακούσας κατεκρίθη, καὶ Κἀὶν ἀμαρτήσας ἐπικατάρατος γέγονε, καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ Νῶε κακῶς ἐργαζόμενοι κατεκλύσθησαν· καὶ οἱ ἐν Σοδόμοις ἀσέμνως βιούντες δεινῶς ἐποντίσθησαν· καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, πολλᾶκις ἐπαναστάντες τοῖς προφήταις, πληγὰς παρὰ Θεοῦ καὶ μαστίγας καὶ τιμωρίας ἐδέξαντο. Νῦν οὖν τοῦτο λέγει· ὅτι, ἐπειδὴ ἐν τῇ Παλαιᾷ ὅσοι ἠθέτησαν τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου, καὶ παρήκουσαν τὰ δι' ἀγγέλων λαλούμενα καὶ προφητῶν, ἔλαβον δικαίως τὴν τιμωρίαν, καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἐπεσπᾶσαντο, πῶς ἡμεῖς ἐκφυγόμεν, ἐὰν ἀμελήσωμεν τῆς τοιαύτης σωτηρίας, ὅπου οὔτε δι' ἀγγέλων οὔτε διὰ προφητῶν ἐλαλήθη ἡμῖν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ; Καὶ γὰρ ἐν τῇ Πάλαιᾳ τοῦ νόμου διάκονος γέγονεν ὁ Μωσῆς· τῆς δὲ Νέας ὁ Χριστός. Πολὺ οὖν ταῦτα κρεῖσσου τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας ὅτι ἐκεῖ δούλος ἐγένετο ὑπηρέτης τοῦ νόμου· ἐνταῦθα δὲ ὁ δεσπότης Χριστός. Καὶ ὀφειλομέν τὰ προστεταγμένα ποιεῖν ἀδιστακτικῶς, ἵνα μὴ καὶ χεῖρους τῶν παλαιῶν ἀποδῶμεν τὰς εὐθύνas.

Κείμενον ρκβ'. « Οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν, περὶ ἧς λαλοῦμεν. »

Ἐρμην. Οἰκουμένην λέγει τὴν κρίσιν τῆς δευτέρας παρουσίας, ὅταν ἀποδώσει ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τοῦ δὲ ἢ περὶ ἧς λαλοῦμεν, ἢ τοῖς περὶ ἐκείνης ἧς ἀγωνιζόμεθα, καὶ σπουδάζομεν πάντες σωθῆναι. Ταύτην τὴν ἡμέραν, λέγει ὁ Ἀπόστολος, οὐκ ἔδωκεν ὁ Θεὸς ἐξουσίαν τοῖς ἀγγέλοις κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ αὐτοῦ. Καὶ ἐπεὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἔχει τὴν ἐξουσίαν πᾶσαν κρίναι τὸν κόσμον, τί μέλλονται παθεῖν οἱ παρακούσαντες τὰ προστάγματα αὐτοῦ; Εἰ γὰρ οἱ παρακούσαντες τὸν παλαιὸν νόμον τὸν δι' ἀγ-

⁹¹ II Tim. II, 7. ⁹² Hebr. III, 17. ⁹³ Hebr. II, 2. ⁹⁴ Genes. III, 17-19. ⁹⁵ Genes. IV, 10-12. ⁹⁶ Hebr. II, 5.

γῶλον δοθέντα, τσαῦτα ἔπαθον, καίπερ οὐδὲ χριτῶν ἄνθρωπων τοῦ κόσμου τῶν ἀγγέλων· τί ἂν πάθωσιν οἱ τὸν θεοσκόπην παρακούσαντες;

Κείμενον ρκγ'. « Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μνησθήσῃ αὐτοῦ; »

Ἐρμην. Ἀνθρώπων καὶ υἱὸν ἀνθρώπου τὸν Χριστὸν λέγει, καθὼς ἐστὶ κατὰ πάντα ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, ὡς τέλειος θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος.

Κείμενον ρκδ'. « Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους. »

Ἐρμην. Βραχὺ ἐλάττωμα λέγει, ὅτι ἐποίησεν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ ᾄδῃ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας.

Κείμενον ρκε'. « Τὸν δὲ βραχὺ παρ' ἀγγέλους ἡλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξης καὶ τιμῆ ἰστεφανωμένον ἐν τῷ θανάτῳ. »

Ἐρμην. Δόξα γὰρ καὶ τιμὴ τοῦ Χριστοῦ σταυρῶς· ἐπειδὴ μυρία ἀγαθὰ διὰ τοῦ σταυροῦ ἐγένετο· ὅτι θάνατος καταπεπάτηται, καὶ κατὰρα ἐξωστράχισται, ὁ ᾄδης ἐσκύλευται, ἡ ἀμαρτία ἠφάνισται, ἡ παράδωσις κατήργηται, ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων τῆς δουλείας τῶν παθῶν ἠλευθέρωται, διάβολος ἐδεσμεύθη, σωτηρία ἐφυτεύθη, ἀνάστασις ἐγνωρίσθη, κακία ἀπηλάθη, ζωὴ ἐπήγαγεν, εἰδωλοκρατεία ἐλύθη· τὸ δὲ θαυμαστότερον, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι καὶ παλαιοὶ προφήται ἐθαπεισθήσαν, ἐκ τοῦ βρύσαντος αἵματος καὶ ὕδατος ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πῶς, ἀκουσον. Ἐπειδὴ ἐκ τεσσάρων στοιχείων συνίσταται τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, πάλιν μετὰ θάνατον εἰς αὐτὰ ἀναλύεται. Οὕτω δὴ γέγονε καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ· ὅτι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, ὃ ἐβρέυσεν ἡ ἀγία αὐτοῦ πλευρὰ, ἀνελύθη, ὅπου ἀνελύθη καὶ τῶν προφητῶν, ἤγουν εἰς τὰ στοιχεῖα, καὶ εὐρῶν αὐτὰ ἐβάπτισεν. Εἰ δὲ λέγει τις, ὅτι καὶ τὰ τῶν ἀπίστων σώματα ἐβάπτισεν· λέγομεν, Οὐχί· ἀλλ' ὡσπερ τὸ ὕδωρ προπατῶν, ὅσα μὲν εὐρίσκει χλωρὰ φυτὰ, ἀρδεύει καὶ ποτίζει, ὅσα δὲ ξηρὰ οὐκ ὠφελεῖ αὐτὰ· οὕτω καὶ ἐπὶ τούτου.

Κείμενον ρκς'. « Νῦν δὲ οὕτω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα· » ἐπειδὴ ἀκμὴν εἰς ἣν τὸ κήρυγμα εἰς τὴν οἰκουμένην κηρυχθέν;

Ἐρμην. Ἐπρεπε γὰρ αὐτῷ, δηλον ὅτι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δε' οὐ τὰ πάντα ἐγένετο καὶ συνέστη, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ἤτοι τὸν Χριστὸν, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν οὐρανῶν φέροντα καὶ βασιλείαν υἱοὺς δὲ λέγει τοῖς πνευματικοῦς καὶ ἀγίους ἀνθρώπους. Ἐπρεπε, φησὶν, αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἤτοι τὸν Χριστὸν, διὰ παθημάτων τέλειον ἀναδείξει καὶ ἔνδοξον.

Ἐρωτ. ρκζ'. Τί λέγει· « Καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος; »

Ἀποκ. Σκηνὴν λέγει τὸν οὐρανὸν, ὃν οὐκ ἔκτισεν ἄνθρωπος, ὡσπερ τοὺς ἐπὶ γῆς ναοὺς τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀχειροποίητος ἐστὶν, ὡς τῷ Θεῷ ῥήματι κατασκευασμένος.

A los est lata, tanta passi sunt, idque non angelis iudicantibus mundum, quidnam illi patientur qui non obediunt ipsi Domino?

PROP. CXXIII. « Quid est homo, quod memor es ejus? »

INTERP. Hominem et filium hominis Christum dicit, sicut est per omnia consubstantialis Patri, tanquam perfectus Deus et perfectus homo.

PROP. CXXIV. « Minuisti eum paulo minus ab angelis? »

INTERP. Paulisper inferiorem dicit, quia Christus apud inferos tribus diebus et tribus noctibus fuit.

279 PROP. CXXV. « Eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis gloria et honore coronatum? »

INTERP. Gloria et honor Christi, crux est: quia innumera bona per crucem contingere, conculcata namque est mors, et in exilium relegata maledictio: infernus directus est, peccatum est abolitum, transgressio sublata, natura hominum ab affectuum servitute liberata, diabolus est ligatus, plantata est salus, resurrectio est patefacta, malitia est abacta, vita quasi fons scaturivit, idololatria dissoluta: et quod mirabilius est, antiqui veteresque prophetae ex Christi sanguine et aqua ex ejus latere profuente baptizati sunt. Id quomodo factum sit, audi. Quoniam ex quatuor elementis constat humanum corpus, in ea post mortem rursus resolvitur. Ita cum Christo quoque factum est: nam sanguis et aqua, quæ ex sancto latere Christi fluxere, resoluta sunt in id, in quod etiam prophetarum sanguis resolutus est, videlicet in elementa, quæ ibi inveniens baptizavit. Quod si quis nunc objiciat, quod etiam infidelium corpora baptizaverit: respondemus, Non. Nam sicut aqua diffuens, quascunque quidem reperit herbas viventes, eas irrigat et potat: quas autem aridas invenerit, iis nihil prodest: sic etiam hic cogitato.

QUÆST. CXXVI. (Quid est quod dicit:) « Nunc autem nondum videmus omnia subiecta ei? » cum nondum prædicatio in orbem pervasisset?

INTERP. Decebat eum, videlicet Deum et Patrem, per quem omnia facta sunt et subsistunt, duces vitæ Christum scilicet, multos filios ad gloriam et regnum cælorum adducentem: filios autem vocat spirituales et sanctos homines. Decebat, inquit, Deum et Patrem, principem salutis nostræ, scilicet Christum, per passiones perfectum et gloriosum exhibere.

QUÆST. CXXVII. Quid est quod inquit: « Et veri tabernaculi quod fixit Dominus et non homo? »

RESP. Tabernaculum dicit cælum, quod non creavit homo, velut in terra facere solent ecclesiarum templa. Nec manu factum est, utpote quod fabricatum est verbo Dei.

⁸⁶ Psal. viii, 5. ⁸⁷ ibid. 6. ⁸⁸ Hebr. ii, 9. ⁸⁹ ibid. 8. ⁹⁰ Hebr. viii, 2.

PROP. CXXVIII. « Sancti omnes per fidem ex-pugnauerunt regnum ³. »

INTERP. Abraham, Moses, Jesus filius Nave: « operati sunt iustitiam, » Abraham, Phinees et David; « adepti sunt promissiones, » item Jesus filius Nave et Chaleh; « obturauerunt ora leonum, » Daniel in leonum fovea; « Exstinxerunt vim ignis, » tres illi pueri in ignea fornace; « Effugerunt acies gladii, » Helias et David; « Roborati sunt ex infirmitate, » velut Ezechias; « Fortes facti sunt in bello, » veluti Samson, qui una asini maxilla mille prostravit alienigenas; « Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos, » Sunamitis et Sarephthia; « alii vero distenti sunt, » Jacobum (5^o) fratrem Domini dicit, et alios quibus amputata sunt capita: nam distentio nihil aliud est quam decollatio; « alii vero ludibria et flagra experti sunt, » Isaias, Jeremias; et Michæas; « Lapidati sunt, » Stephanus et Nabuthe; « Dissecti sunt, » Isaias quem serra lignea securant Judæi; « Tentati sunt, » veluti Job; « In occisione gladii occubuerunt ³, » Jacobus, Zacharias et alii. « Atque omnes isti testimonio probati per fidem, non acceperunt promissionem. » Omnes videlicet isti sancti testimonium accepere, quod placuerint Deo, et si nondum fruuntur gaudio regni cœlorum et eorum honorum quæ promissa sunt iustis, sed exspectent secundum adventum, ut tum coronentur omnes in uno horæ momento. Nam hoc est quod inquit Apostolus: « Deo pro nobis melius aliquid providente, ne sine nobis consuminarentur ⁴. » Nam citra consummationem omnium sanctorum, dimidia pars eorum bona promissa non accipit. Spem quidem et arrhabona habent, separatique sunt a peccatoribus. Ipsam vero perfectionem nondum **280** sunt assecuti, quæ est præstabiliior; nimirum ut omnes eodem tempore simul intrent in regnum, et æqualiter omnes sancti honorum Dei participes fiant.

PROP. CXXIX. « Nos tantam habentes impositam nubem testium ⁵. »

INTERP. Nubem testium ipsos vocavit, quia irrorant nos qui in peccatis delinemus et æstuamus, et umbra suæ intercessionis nos contegunt.

PROP. CXXX. « Deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum ⁶. »

INTERP. Pondus, multitudinem vocat. Sic autem inquit: Quandoquidem habemus tantam multitudinem sanctorum testium, instar nubium irrorantem nos, intercessioni precum ipsorum confisi, imitemur et nos illorum virtutes: et omni peccatorum abjecto pondere, atque peccato circumstante relicto, per tolerantiam et æquanimitatem, curramus in virtutis certamine. Circumstans autem peccatum

³ Hebr. xi, 33. ⁴ ibid. 33-37. ⁵ ibid. 40. ⁶ Hebr. xi, 1. ⁷ ibid.

(5^o) Jacobus qui decollatus fuit non frater Domini, sed frater Joannis erat. Vide Chrvsost., homil. 27 in Epist. ad Hebræos, p. 567.

Κείμενον ρη'. « Οι ἅγιοι πάντες διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείαν.

Ἐρμην. Ἀβραάμ, Μωϋσῆς, Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ· « εἰργάσαντο δικαιοσύνην, » Ἀβραάμ, Φινεὲς, καὶ Δαβίδ· « ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, » Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ καὶ Καλέβ· « ἔφραξαν στόματα λεόντων, » Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ· « ἔσθεσαν δύναμιν πυρὸς, » οἱ τρεῖς παῖδες ἐν καμίνῳ. « Ἐφυγον στόματα μαχαίρας, » Ἥλιος καὶ Δαβίδ. « Ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, » ὡς Ἐζεκίας. « Ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, » ὡς Σαμφὼν ἐν μιᾷ σιαγόνι ἑνὸς χιλιού ἀλλοφύλους κατέστρεψεν. « Ἐλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, » Σουναμίτις καὶ Σαραφθία· « Ἄλλοι δὲ ἐτυμpanίσθησαν, » Ἰάκωβον λέγει τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, καὶ τοὺς λοιποὺς, ὅσοι ἀποκεφαλίσθησαν· τυμpanισμὸς γὰρ ὁ ἀποκεφαλισμὸς λέγεται· « Ἐτεροὶ δὲ ἐμπαυγμῶν καὶ μαστίγων πείραν ἔλαβον, » Ἡσαΐας, Ἰερεμίας, καὶ Μιχαίας. « Ἐλιθάσθησαν, » Στέφανος καὶ Ναβουθέ. « Ἐπρίσθησαν, » ὁ Ἡσαΐας· ξυλλίψω πρίονι ἔπρισαν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι. « Ἐπειράσθησαν, » ὡς ὁ Ἰώβ. « Ἐν φόβῳ μαχαίρας ἀπέθανον, » Ἰάκωβος, Ζαχαρίας, καὶ οἱ λοιποί. « Καὶ οὗτοι πάντες, μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν. » Ἦγουν οὗτοι πάντες οἱ ἅγιοι μαρτυρηθέντες, ὅτι εὐηρέστησαν τῷ Θεῷ, οὕτω ἀπέλασαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τοῖς δικαίοις ἀγαθῶν, ἀλλὰ περιμένουσι τὴν δευτέραν παρουσίαν, ἵνα στεφανωθῶσιν ἅπαντες ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ λέγει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι « Τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρείττον τι προσδεψαμένους, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. » Χωρὶς γὰρ πάντων τῶν ἁγίων οἱ ἡμῖς οὐκ ἀπολαμβάνουσι τὰ ἐπηγγελμένα ἀγαθὰ. Τὴν μὲν γὰρ ἐλπίδα καὶ τὸν ἀρραβῶνα ἔσχον, καὶ κεχωρισμένοι εἰσὶν ἐκ τῶν ἀμαρτωλῶν. Τὸ δὲ τέλειον οὕτω εἰληφον, κρεῖσσον γὰρ ἐστὶ τοῦτο· ἵνα εἰσελεύσονται πάντες εἰς τὴν βασιλείαν ἐν ἑνὶ καιρῷ, καὶ ἐξ Ἰου ἀπολάβωσι πάντες οἱ ἅγιοι τὰ ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ.

Κείμενον ρη'. « Τοσοῦτον ἔχοντες περιχέμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων. »

Ἐρμην. Νέφος μαρτύρων αὐτοὺς ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ δροσίζουσιν ἡμᾶς τοὺς ἐν ἀμαρτίαις συνεχομένους, καὶ φλογιζομένους, καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πρεσβυτέρων αὐτῶν περισκέπουσιν.

Κείμενον ρλ'. « Ὅγκον ἀποθέμενοι πάντα καὶ τὴν εὐπερίστατον ἀμαρτίαν. »

Ἐρμην. Ὅγκον τὸ πλῆθος λέγει. Λέγει δὲ οὕτως· ὅτι, Ἐπειδὴ ἔχομεν τοσοῦτον πλῆθος τῶν ἁγίων μαρτύρων, ὥσπερ νέφος δροσίζον ἡμᾶς, θαρρῶντες εἰς τὴν πρεσβείαν τῶν εὐχῶν αὐτῶν, μιμησώμεθα καὶ ἡμεῖς ἐκείνων τὰς ἀρετὰς, καὶ τὸν ὄγκον τῶν ἀμαρτημάτων ἅπαντα ἀπορρίψαντες, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἀμαρτίαν καταλιπόντες, ὅτι ὑπομονῆς καὶ μακροθυμίας τρέχωμεν τὸν ἀγῶνα τῆς ἀρετῆς. Εὐπερί-

στατον δὲ εἶπε τὴν ἁμαρτίαν, ἐπειδὴ μόνιμον στάσιον οὐκ ἔχει, ἀλλὰ ταχέως τρέπεται καὶ καταλύεται. Καὶ γὰρ ἡ ἁμαρτία ρίζαν οὐκ ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ καρπὸν. Ἀφανίζεται δὲ ταχέως καὶ καταλύεται ὑπὸ τοῦ ξίφους τῆς μετανοίας (5^α) κοπτομένη. Ἄξιον γάρ ἐστιν ἢ μετάνοια, ἐκκόπτουσα πᾶν κακόν. Μετάνοια δὲ ἐστιν οὐχ ἡ τῶν γονάτων κλίσις, ἀλλ' ἡ ἀποχὴ τοῦ κακοῦ, καὶ τὸ πονεῖν, καὶ θρηνεῖν καὶ δέεσθαι τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς τῶν προσημαρτηχότων ἀφέσεως. Διὰ γὰρ τοῦτο λέγεται μετάνοια, ὅτι μετατίθῃσι τὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ κακοῦ πρὸς τὸ ἀγαθόν.

A dixit, eo quod non habeat aliquem certum locum ubi consistat, sed cito vertatur atque dissolvatur. Peccatum enim radicem non habet, nec etiam habet fructum. Evanescit vero statim, et solvitur, si gladio pœnitentiæ excindatur. Nam securis est pœnitentia, excindens omne malum. Est autem pœnitentia non genuflexio, sed abstinencia a malo. Item labores, lacrymæ et preces ad Deum pro præteritorum peccatorum remissione. Nam ideo pœnitentia dicitur, quod mentem a malo ad bonum transferat.

IN ALIAS QUESTIONES MONITUM.

In hæc Quæstiones hæc habet Felckmannus in variis lectionibus Commelinianis, p. 90 : Hæc, quia in codice n. quo in tom. I usi sumus, plane (Symbolo excepto) ad finem operum D. Athanasii inventæ sunt, ideo hic sunt positæ; licet et nomine auctoris et titulo carerent. Quod si divinare licet, putarim ego earum auctorem vixisse post exorta certamina inter Latinam et Græcam Ecclesiam, ut patet ex pagina 353, a. Ubi errat Felckmannus, homo alias accuratissimus, cum ait ad paginam 353 Commelinianæ editionis, aliquid controversiarum apparere Græcos inter et Latinos. Nihil enim ibi existat ejusmodi; nec pagina 353 ad hæc Quæstiones pertinet, sed ad præcedentes. Puto adnotare voluisse Felckmannum quæ de Francis dicuntur, non in hisce Quæstionibus, sed in præcedenti quæst. 76. Habentur porro hæc Quæstiones in duobus codicibus regiis, nimirum in 2558, ubi consequenter ponuntur post Quæstiones ad Antiochum, et multum variant ab editis, et in 2450. Cæterum nemo erit qui Athanasium tantarum nugarum patrem esse suspicetur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΕΤΕΡΑΙ ΤΙΝΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ.

B SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ, QUÆSTIONES ALIÆ.

Ἐρώτησις α'. Τί ἐστὶ Θεός;

Ἀπόκρισις. Θεός ἐστιν οὐσία νοερά, ἀθεώρητός τε καὶ ἀνερμήνευτος. Θεός ἐστὶ πνεῦμα ἄυλον, ὀφθαλμῶς ἀκοίμητος, καὶ νοῦς ἀκίνητος. Θεός ἐστιν οὐσία δημιουργικὴ πάντων τῶν ἀηράτων καὶ ὀρωμένων κτισμάτων.

Ἐρώτ. β'. Καὶ διὰ τί λέγεται Θεός, ὁ Θεός;

Ἀπόκ. Θεός λέγεται ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα, οἷον ἐθεωρῶ, καὶ Θεός, ἡγουν θεατῆς πάντων (6).

Καὶ πάλιν Θεός λέγεται ἀπὸ τοῦ θέειν καὶ τρέχειν νοητῶς ἀχρόνως τὰ πάντα. Ὁ γὰρ Θεός ἀεὶ πανταχοῦ πάρεστιν.

Ἐρώτ. γ'. Καὶ πόσοι θεοὶ εἰσιν;

Ἀπόκ. Εἷς Θεός τῶν θεῶν, καὶ Κύριος τῶν κυρρευόντων, καὶ πλὴν αὐτοῦ οὐκ ἐστὶν ἄλλος. Λέγονται δὲ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι κατὰ χάριν ὡς τό: Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες.

† Psal. lxxxi, 6.

(5^α) De metanoia diximus in Typico. *Analect. Græc.* pag. 209 et in *Onomastico*.

(6) Ita Reg. In editis vero, post πάντων, legitur ἄλλως.

QUÆSTIO I. Quid est Deus?

RESPONSIO. Deus est essentia intelligens, quæ nec sub aspectum cadit, nec verbis explicari potest. Deus est Spiritus carens materia, oculus non dormiens, mens immobilis. Deus est essentia creatrix omnium invisibilium et visibilium creaturarum.

QUÆST. II. Deus, quare dicitur Deus?

RESP. Deus dicitur, quod omnia videat. Vox enim ea Græcis est a videndo, quasi dicas contemplatorem omnium.

Rursum Deus dicitur, quod intelligibiliter sine tempore currat et pervadat omnia. Deus enim semper ubique præsens est.

QUÆST. III. Quot sunt dii?

RESP. Unus est Deus deorum, et Dominus dominantium, et præter illum non est deus alius. Dicuntur et homines dii, sed ex gratia: ut, « Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi omnes. »

281 QUÆST. IV. At si est unus, quomodo illum unum Deum profiteamur, tribus hypostasibus constantem, esse Patrem, Filium et Spiritum sanctum? Ecce enim tres profiteamur et non unum. At tu doce nos, quomodo unus sit Deus, et quomodo vicissim tres personas de Deo enuntiemus. Permirum hoc nobis videtur, esse unum Deum et tres ejus personas.

RESP. Diligenter animum adverte, et intelliges sacrae Trinitatis mysterium, quatenus mens humana nosse potest. Nisi quod, ut mihi videtur, hoc dicitur, quoad vim verborum fieri licet. Deus enim explicari nequit, ac propterea non possumus comprehendere naturam ejus: neque nostri similis est una sola constans persona. Quod si esset una persona, cognosceremus eum, uti nos mutuo novimus. Sed est unus quidem Deus, tres autem ejus sunt personæ. Et vide nunc quæ dicantur. Quemadmodum sol est unus: sol autem habet radium et lucem, et sunt in sole tres personæ: orbis, radius et lux. Orbis quidem est receptaculum solis: radius vero, qui descendit lucidus, repercutitur ad terram: lumen vero lucet etiam in umbrosis locis sine radio. Et ecce tres sunt personæ: orbis, radius et lux. Non dicimus autem tres soles, sed unum solem: nec dicimus unam personam, sed tres. Si enim interrogaris, quot sint soles in cælo, dicturus es, quod unus sit sol: si vero interrogaris, quot sint personæ solis, dicturus es, quod tres: orbis, radius et lux: sic etiam cogita de Deo. Deus est unus, personæ autem unius Dei tres, Patris, Filii, et Spiritus sancti. Et ex hoc cognosce, quod quemadmodum sol constat tribus personis, ita et unus Deus tribus personis. Typus enim Patris est orbis solaris: typus Filii est radius: typus Spiritus sancti est lumen solis. Proinde, dic ita: In sole orbis, radius et lumen: non dicimus autem tres soles, sed unum et solum: similiter et in Deo, Pater, Filius et Spiritus sanctus, unus Deus, et non tres. Et vicissim, dic ita: In sole inseparabilis orbis, et radius et lumen, non enim segregantur a se invicem, et eandem ob causam dicitur, unus Deus et non tres, quoniam non segregantur tres personæ, Patris, Filii et Spiritus sancti unius Dei a se invicem. Et quemadmodum orbis solaris generat radium, et emittit lumen: ita Deus et Pater generat Filium, et emittit Spiritum sanctum. Perpende diligenter, quemadmodum radius solis descendit ex cælo ad terram, neque ab orbe solari separatur, nec a cælo abest, neque a terra, sed est in orbe solari, et in cælo, et in terra, et ubique; sed neque in superioribus deficit, neque in inferioribus; sic etiam Filius et Verbum Dei descendit ad terram, et neque Patrem dereliquit, neque cælum, neque terram: sed erat in gremio Patris inseparabilis, et supra, et infra et ubique: neque usquam desideratus est. Et quemadmodum lumen solare est et in orbe solari, et in radio, et in cælo, et in terra, et ingreditur domos, et ubique et illuminat;

Ἐρωτ. δ. Καὶ ὡς ἐν εἰς, πῶς λέγομεν αὐτὸν τὸν ἕνα Θεὸν τρισυπόστατον, Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; Ἰδοὺ γὰρ τρεῖς λέγομεν, καὶ οὐχ ἕνα. Ἀλλὰ διδάξον ἡμῖν πῶς ἐστὶν εἰς Θεός· καὶ πῶς πάλιν τρία πρόσωπα περὶ Θεοῦ λέγομεν. Θaumαστὸν ἡμῖν δοκεῖ τοῦτο, ὅπως καὶ εἰς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ τρία τὰ πρόσωπα αὐτοῦ.

Ἀπόκ. Ἄκουε συνετῶς, καὶ νοήσεις τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος μυστήριον, καθὼς δύναται νοῦς ἀνθρώπων νοῆσαι. Ὡς ἐμοὶ, πληθὸν δοκεῖ, πρὸς τὴν κατὰ δύναμιν ἡμῖν τῶν λέξεων λέγεται τοῦτο. Ὁ γὰρ Θεὸς ἀνερμήνευτός ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δυνάμεθα καταλαβεῖν αὐτοῦ τὴν φύσιν· οὐδὲ ὁμοίος ἡμῶν ἐστὶ μονοπρόσωπος. Εἰ γὰρ ἦν μονοπρόσωπος, ἐγινώσκομεν ἂν αὐτὸν, ὡς ἐγινώσκομεν ἀλλήλους ἡμᾶς. Ἀλλ' ἐστὶν εἰς μὲν ὁ Θεός, τὰ δὲ πρόσωπα αὐτοῦ τρία. Καὶ βλέπε ἀπάρτι τὰ λεγόμενα. Ὡς περὶ ἥλιος ἐν εἰς, ὁ δὲ ἥλιος ἔχει ἀκτῖνα καὶ φῶς, καὶ εἰσὶν ἐν τῷ ἡλίῳ τρία πρόσωπα, δίσκος, ἀκτῖς, καὶ φῶς· καὶ δίσκος μὲν καυχίον τοῦ ἡλίου, ἀκτῖς δὲ καταβαίνουμένη λαμπαδοφανῶς καὶ χροῦσα πρὸς τὴν γῆν· φῶς δὲ τὸ φωτίζει, καὶ εἰς τοὺς ἐπισκιάδεις τόπους χωρὶς ἀκτῖνος. Καὶ ἰδοὺ πρόσωπα μὲν τρία, δίσκος, ἀκτῖς, καὶ φῶς. Οὐ λέγομεν δὲ τρεῖς ἡλίους, ἀλλ' ἕνα ἥλιον, οὐδὲ λέγομεν πρόσωπον ἕν, ἀλλὰ πρόσωπα τρία. Ἐὰν γὰρ ἐρωτηθῆς, ὅτι πόσοι ἥλιοι ἐν τῷ οὐρανῷ, μέλλεις εἰπεῖν, ὅτι ἥλιος εἰς ἐστὶν· εἰ δ' ἐρωτηθῆς, ὅτι πρόσωπα τοῦ ἡλίου πόσα ἐστὶ, μέλλεις εἰπεῖν, ὅτι τρία, δίσκος, ἀκτῖς, καὶ φῶς· οὕτω νοεῖ καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ. Θεός μὲν εἰς, πρόσωπα δὲ τοῦ ἐνός Θεοῦ τρία, Πατὴρ, Υἱοῦ, καὶ ἅγιον Πνεῦματος. Καὶ ἐκ τούτου γίνωσκε, ὅτι, ὡς περὶ ὁ ἥλιος ἐστὶ τριπρόσωπος, οὕτω καὶ εἰς Θεός τρισυπόστατος. Τύπος γὰρ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ δίσκος ὁ ἡλιακός, τύπος τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἡ ἀκτῖς, τύπος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Καὶ εἰπέ οὕτως· Ἐπὶ τοῦ ἡλίου δίσκος, ἀκτῖς, καὶ φῶς· οὐ λέγομεν δὲ τρεῖς ἡλίους, ἀλλ' ἕνα καὶ μόνον· ὁμοίως καὶ ἐπὶ Θεοῦ, Πατὴρ, Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα εἰς Θεός, καὶ οὐ τρεῖς. Καὶ πάλιν εἰπέ οὕτως· Ἐπὶ τοῦ ἡλίου ἀχώριστος ὁ δίσκος, καὶ ἡ ἀκτῖς, καὶ τὸ φῶς· οὐ γὰρ χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, διὰ τοῦτο λέγεται καὶ εἰς Θεός, καὶ οὐ τρεῖς· διότι οὐ χωρίζονται τὰ τρία πρόσωπα, τοῦ τε Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐνός Θεοῦ ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ὡς περὶ ὁ δίσκος ὁ ἡλιακός γεννᾷ τὴν ἀκτῖνα, καὶ ἐκπορεύει τὸ φῶς· οὕτω καὶ ὁ Θεός καὶ Πατὴρ γεννᾷ τὸν Υἱὸν καὶ ἐκπορεύει καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον. Βλέπε συνετῶς· Ὡς περὶ ἡ ἀκτῖς τοῦ ἡλίου καταβαίνει ἐξ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν, καὶ οὕτε τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου χωρίζεται, οὕτε ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λείπει, οὕτε ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἐν τῷ ἡλιακῷ δίσκῳ, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῆ, καὶ πανταχοῦ, καὶ οὕτε τῶν ἄνω λείπει, οὕτε τῶν κάτω· οὕτω καὶ ὁ Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ κατῆλθε πρὸς τὴν γῆν, καὶ οὕτε ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔλειπε, οὕτε ἐκ τῶν οὐρανῶν, οὕτε ἐκ τῆς γῆς· ἀλλ' ἦ καὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, καὶ ἄνω καὶ κάτω, καὶ πανταχοῦ· καὶ οὐδ' ἕκτινος ἔλειπε. Καὶ ὡς περὶ τὸ ἡλιακὸν φῶς ἐστὶ καὶ ἐν τῷ δίσκῳ τῷ ἡλιακῷ.

καὶ ἐν τῇ ἀκτίνι, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῆ, καὶ εἰσέρχεται ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ πανταχοῦ, καὶ φωτίζει· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐστι, καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄνω καὶ κάτω, καὶ πάντα ἀνθρώπων φωτίζει, καὶ οὐ λείπει ποτέ. « Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » φησὶν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, « πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » Ἰδοὺ λοιπὸν, ὡσπερ δὴ οὐκ ὀδαμέν ποτε, οὐδὲ γινώσκειν δυνάμεθα, ποταπὸς ἦν· ὅταν δὲ ἴδωμεν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, τότε μικρὸν κατανοοῦμεν τὸν χαρακτήρα τοῦ προσώπου αὐτοῦ· οὕτω μοι νόει καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ. « Τὸν γὰρ Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Πῶς οὖν αὐτὸν καταλαβέσθαι τινὰ δύναται; ἀλλ' ἐπειδὴ φῶς ἐστι καὶ ὀνομάζεται ὁ Θεός, ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου φωτὸς ἐξεικονίζομεν αὐτὸν, ὡστε λοιπὸν, ὡς προείπομεν, εἰς τύπον τοῦ ἡλίου χαρακτηρίζομεν τὴν ἀγίαν Τριάδα, λέγοντες εἶναι τὸν μὲν Πατέρα δίσκον, τὸν δὲ Υἱὸν ἀκτίνα, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φῶς ἐκ φωτός. Καὶ ὡσπερ ὁ δίσκος, καὶ ἡ ἀκτίς, καὶ τὸ φῶς ἐν εἰσι καὶ τρία, ἀμερίστως μεριζόμενα, οὕτω καὶ ὁ Θεός ἡ Τριάς, ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ἐστί καὶ τρία, μεριζόμενα μὲν τοῖς προσώποις κατὰ τὸν ἡλίον, ἀμέριστα δὲ τῇ φύσει διαμένοντα. Καὶ ὡσπερ ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου μόνος ἐστὶν αἰτιὸς καὶ ἀγέννητος, ἡ δὲ ἀκτίς αἰτιατὴ καὶ γεννητὴ ἐκ τοῦ δίσκου, τὸ δὲ φῶς ἐκπορευτὸν ἐκ μόνου τοῦ δίσκου, διὰ τὸ τῆς ἀκτίνος πεμπόμενον, καὶ καταλάμπον τὰ περίγεια· οὕτω καὶ ὁ Θεός καὶ Πατήρ αὐτὸς μόνος ἐστὶν αἰτιὸς τοῖς δυοῖ καὶ ἀγέννητος· ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς αἰτιατὸς καὶ γεννητός· καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς αἰτιατὸν στελλόμενον. Καὶ οὕτως ἔχε, καὶ νόει, καὶ πίστευε

Εἰ δ' οὐκ ἀρκεῖ σοι τὸ τοῦ ἡλίου παράδειγμα εἰς ἐπίγνωσιν τῆς τρισυποστάτου θεότητος, βλέπε καὶ ἄλλην εἰκόνα Θεοῦ· ἐστὶ δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅτε γὰρ ἐμελλεν ὁ Θεὸς πλάσσειν τὸν ἀνθρώπον, εἶπε· « Ποιήσωμεν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Ἰδοὺ λοιπὸν, ὁ ἀνθρώπος εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἦγουν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνὶ δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου μία μὲν, τρισυποστάτος δὲ· τρία πρόσωπα ἔχει ἡ ψυχὴ· καὶ πῶς; ἀκουσον. Ἐστὶν ἡ ψυχὴ ἐν πρόσωπον· ἡ δὲ ψυχὴ γεννᾷ τὸν λόγον, καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος ἄλλο πρόσωπον. Ἡ ψυχὴ ἐκπορεύει καὶ τὴν πνοήν, καὶ ἰδοὺ ἡ πνοὴ ἄλλο πρόσωπον. Ἰδοὺ πρόσωπα τρία, ψυχὴ, λόγος, καὶ πνοή. Καὶ γὰρ ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ τῆς ψυχῆς εἰσιν, οὐ τοῦ σώματος, ἐπειδὴ, τῆς ψυχῆς ἐξελεύσεως ἐκ τοῦ σώματος, οὔτε λόγος ἐναπομένει τῷ σώματι, οὔτε πνοή, ἀλλὰ καίτοι τὸ σῶμα καὶ ἄπνουν καὶ ἀλογον. Ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ πνοὴ εἰσι μετὰ τῆς ψυχῆς· καὶ ἐκ τούτου δὴ-λὸν ἐστὶν, ὡς, ὅτι καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς εἰσι, καὶ τῆς ψυχῆς εἰσι πρόσωπα· καὶ ἰδοὺ λοιπὸν ἡ ψυχὴ πρόσωπον ἓν, καὶ ὁ λόγος ἄλλο πρόσωπον, καὶ ἡ πνοὴ ἕτερον πρόσωπον. Ἰδοὺ τρία πρόσωπα τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ ψυχὴ μία, καὶ οὐ τρεῖς. Εἰ γὰρ ἐρωτηθῆς, πόσας ψυχὰς ἔχει ὁ ἀνθρώπος; μᾶλλεις εἰπεῖν, ὅτι μίαν. Ἐάν δὲ ἐρωτηθῆς καὶ πόσα

ita et Spiritus sanctus, et cum Patre est, et cum Filio, et supra, et infra, et omnes homines illuminat, nec deficit unquam. « Spiritus enim sanctus, » inquit apostolus Paulus, « omnia scrutatur, etiam profunda Dei. » Ecce jam quomodo quem ante non novimus unquam, neque cognoscere potuimus, qualis esset, quando autem effigiem ejus videmus, tunc ex parte cognoscimus characterem personæ ejus, ita tu mihi cogitato de Deo. « Deum enim nemo vidit unquam; » quomodo igitur illum comprehendere quis possit? sed quandoquidem lumen est et dicitur Deus, ex hac sensibili luce similitudinem capimus Dei, ut deinceps, quemadmodum supra diximus, ad typum solis conferamus sanctam Trinitatem, dicentes esse quidem Patrem orbem, Filium radium, Spiritum sanctum lumen ex lumine. Et sicut orbis, et radius, et lumen unum sunt et tria, indivise divisa, ita **282** et Deus Trinitas, Pater, Filius, et Spiritus sanctus unum est et tria, divisa quidem personis, veluti sol, indivisa vero quoad substantiam permanentia. Et quemadmodum orbis solis solus est causa et ingenuus, radius vero effectus et genitus ex orbe, lumen autem procedens ex solo orbe, per radium missum, et illuminans terrena: ita Deus et Pater ipse solus est causa duabus personis et ingenuus: Filius autem ex solo Patre causatus et genitus: et Spiritus sanctus ex solo Patre causatus et procedens, sed per Filium in mundum missus. Atque ita animo tene, et perpende, et crede de Deo.

καὶ ἐκπορευτὸν, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἀποπερὶ Θεοῦ.

Quod si non sit tibi solis exemplum satis ad cognitionem deitatis tribus hypostasis constantis, vide et aliam imaginem Dei, quæ est anima hominis. Quando enim formaturus erat Deus hominem, dixit: « Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram. » Ecce igitur homo imago est Dei, scilicet anima hominis. Est autem anima hominis una quidem, sed tribus subsistentiis constans: tres personas habet anima, et quomodo? audi. Est anima una persona: anima vero generat rationem, et ecce ratio altera persona: anima autem emittit spiritum, et ecce spiritus alia persona. Ecce personæ tres, anima, ratio, et spiritus. Et enim ratio et spiritus animæ sunt, non corporis, quoniam anima egressa ex corpore, neque ratio manet in corpore, neque spiritus, sed jacet corpus sine spiritu et sine ratione. Ratio vero et spiritus sunt cum anima: et inde palam est, quod quia et ratio et spiritus ab anima sunt, etiam personæ animæ sunt: itaque ecce anima persona una, et ratio persona altera, et spiritus persona tertia. Ecce tres personæ animæ, sed anima una, et non tres. Si enim interrogaris quot animas habeat homo, respondere debes, quod unam. Si vero interrogaris, quot sint personæ animæ, convenit re-

* I Cor. II, 10. * Gen. II, 26.

spondere, quod tres : quoniam anima, ratio et spiritus, una anima, et personæ tres. Et est quidem anima imago Patris : ratio animæ, imago Filii et Verbi Dei : spiritus verò animæ, imago Spiritus sancti. Quemadmodum enim anima ingenta, ita et Deus et Pater ingentus : et quemadmodum ratio genita ab anima, ita et Verbum Dei natum ex Patre : et sicut spiritus procedit ab anima, ita et Spiritus sanctus procedit a Patre. Quare dic ita : Anima, ratio et spiritus, anima una, et non tres. Inseparabilis enim ratio et spiritus 2b anima. Similiter Pater, et Filius sive Verbum, et Spiritus, unus Deus et non tres; inseparabile quippe Verbum et Spiritus divinus a Patre. Et sicut invisibilis est anima, ita invisibilis etiam est Deus. Et sic cum dubitas in mente tua, et dicis, quomodo sit Deus unus, et simul constet tribus hypostasibus; considera animam tuam, et dic : Sicut anima mea una est, sed constat tribus hypostasibus, anima, ratione, et spiritu : ita Deus unus est, sed constat tribus hypostasibus, Patre, et Filio, et Spiritu sancto. Et dic apud animum tuum, quod si anima officium Dei, similiter et sol, constat tribus hypostasibus, natura autem eorum una, quanto magis Deus factor illorum! Nonne in Deum cadit ut sit unus natura, et tribus personis constet? imo id in illum cadit. Quemadmodum enim anima, ratio et spiritus tres sunt personæ, et una natura animæ, et non tres animæ : ita Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, tres personæ, et unus natura Deus, et non tres Dii. Ita si semper ratiocineris, non blasphemabis in sanctam Trinitatem.

Sed jam et aliam similitudinem Dei audi, dilecte. Ecce ignis unus est, sed ex tribus constat hypostasibus. Ipse enim unus est subjectus ignis, urendi autem vis est alia persona : et vis lucendi item alia persona. Ecce ergo tres personæ unius ignis, scilicet subjectus ignis, vis urendi, et lucendi vis. Una autem est natura ignis, et non tres : similiter etiam in Deo. Pater enim est **283** ignis, Filius est urendi vis, et Spiritus sanctus est vis illuminans. Et quemadmodum in igne, ignem urentem et lucentem, et ipsum subjectum, ignem unum dicimus, et non tres : ita etiam in Deo tres personas Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Deum unum dicimus, et non tres. Et quod quidem spectat cognitionem sanctæ Trinitatis hæc sufficiant credenti.

Verum audi et aliud præterea mysterium. Verbum hominis duplicem habet generationem, et in Juabus lationibus generatur : unam quidem lationem habet ab anima, alteram a labiis : et nascitur quidem sermo hominis ab anima, cum quis cogitat aliquid dicere : cogitatio enim primæ generatio dicitur verbi, quia cogitat pronuntiare illud verbum : non profert autem illud labiis ; sed servat eum ser-

Α πρόσωπά εἰσι τῆς ψυχῆς; ἀρμόζει ἴν' εἴποις, ὅτι τρία· ἐπειδὴ ψυχῆ, λόγος καὶ πνοή, μία ψυχῆ, καὶ πρόσωπα τρία. Καὶ ἐστὶ μὲν ἡ ψυχῆ εἰς τύπον τοῦ Πατρὸς· ὁ δὲ λόγος τῆς ψυχῆς εἰς τύπον τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ· ἡ δὲ πνοή τῆς ψυχῆς εἰς τύπον τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὡς γὰρ ἡ ψυχῆ ἀγέννητος, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἀγέννητος· καὶ ὡσπερ ὁ λόγος γεννητὸς ἀπὸ τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γεννητὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· καὶ καθάπερ ἡ πνοή ἐκπορευτὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου ἐκπορευτὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. Καὶ εἶπον οὕτω· Ψυχῆ, λόγος καὶ πνοή, μία ψυχῆ, καὶ οὐ τρεῖς· ἀχώριστος γὰρ ὁ λόγος καὶ ἡ πνοή ἀπὸ τῆς ψυχῆς. Ὁμοίως Πατὴρ, καὶ Υἱός, ἕτοι Λόγος, καὶ Πνεῦμα, εἰς Θεός, καὶ οὐ τρεῖς· ἀχώριστος γὰρ ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον ἐκ τοῦ Πατρὸς. Καὶ καθάπερ ἀόρατος ἡ ψυχῆ, οὕτως ἀόρατος καὶ ὁ Θεός. Καὶ οὕτως ὅταν διατάξεις ἐν τῷ νοί σου, καὶ λέγεις, πῶς ἐνὶ ὁ Θεὸς εἶς, καὶ ἐν· καὶ τρισυπόστατος; ἐνθυμοῦ τῆς ψυχῆς σου, καὶ λέγε· Ὡσπερ ἡ ψυχῆ μου μία ἐστίν, ἀλλὰ καὶ τρισυπόστατος, ψυχῆ, λόγος, καὶ πνοή· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς εἰς ἐστίν, ἀλλ' ἐστὶ καὶ τρισυπόστατος, Πατὴρ, Λόγος, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ λέγε ἐν τῷ νοί σου, ὅτι, ἐὰν ἡ ψυχῆ, τὸ ποίημα τοῦ Θεοῦ, ὁμοίως καὶ ὁ ἡλίος, ἐστὶ τρισυπόστατος, ἡ δὲ φύσις αὐτῶν μία· πόσω μᾶλλον ὁ Θεὸς ὁ ποιητῆς τούτων! Οὐκ ἐνδέχεται τὸ εἶναι οὕτως, ὥστε εἶναι αὐτὸν ἓνα τῇ φύσει, καὶ τρισυπόστατον τοῖς προσώποις; καὶ ἀληθῶς ἐνδέχεται. Ὡς γὰρ ψυχῆ, λόγος καὶ πνοή τρία πρόσωπα, καὶ μία φύσις ψυχῆς, καὶ οὐ τρεῖς ψυχαί· οὕτω Πατὴρ, Λόγος καὶ Πνεῦμα ἅγιον, τρία πρόσωπα, καὶ εἰς τῇ φύσει Θεός, καὶ οὐ τρεῖς θεοί. Οὕτως ἐὰν συλλογίζῃ πάντοτε, οὐ μὴ βλασφημήσῃς ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἄλλὰ ἀκμήν καὶ ἄλλην εἰκόνα Θεοῦ ἄκουσον, ἀγαπητέ. Ἴδου τὸ πῦρ ἐν ἐστίν, ἄλλως καὶ τρισυπόστατον. Αὐτὸ γὰρ ἐν ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον πῦρ, τὸ δὲ καυστικὸν αὐτοῦ ἕτερον πρόσωπον, καὶ τὸ φωτιστικὸν αὐτοῦ ἄλλο πρόσωπον. Ἴδου λοιπὸν τρία πρόσωπα τοῦ ἐνὸς πυρὸς, ἡγουν τὸ ὑποκείμενον πῦρ, καὶ τὸ καυστικὸν, καὶ τὸ φωτιστικὸν· μία δὲ φύσις τοῦ πυρὸς, καὶ οὐ τρεῖς. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ· ὁ γὰρ Πατὴρ ἐνὶ τὸ πῦρ, ὁ Υἱὸς τὸ καυστικὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνὶ τὸ φωτιστικὸν. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ πυρὸς, τὸ πῦρ, τὸ καυστικὸν, καὶ τὸ φωτιστικὸν, καὶ αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον πῦρ, ἐν λέγομεν, καὶ οὐ τρία· οὕτω λέγομεν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὰ τρία πρόσωπα, τὸν τε Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, Θεὸν ἓνα λέγομεν, καὶ οὐ τρεῖς. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐπιγνώσεως τῆς ἁγίας Τριάδος ἀρκεῖται ταῦτα τῷ πιστεύοντι.

Πλὴν ἄκουσον καὶ ἄλλο πρὸς τούτοις μυστήριον. Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου διπλὴν ἔχει τὴν γέννησιν, καὶ ἐν δυσὶ φοραῖς γεννᾶται· μίαν μὲν φορὰν γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ἐτέραν δὲ ἀπὸ τῶν χειλέων. Καὶ γεννᾶται μὲν ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ὅταν ἐνθυμηθῇ τις εἰπεῖν τι. Ἡ γὰρ ἐνθυμησις πρώτη γέννησις λέγεται τοῦ λόγου, ἐπεὶ ἐνθυμεῖται τοῦ εἰπεῖν ἐκείνον τὸν λόγον· οὐ λέγει δὲ τοῦτον διὰ τῶν χειλέων,

αλλά φυλάττει τὸν λόγον ἢ ψυχὴ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς· καὶ ἔστιν ἡ ἐνθουμῆσις ἐκαίνη πρώτη γέννησις τοῦ λόγου ἀπὸ τῆς ψυχῆς. Ὅμως, καὶ γεννηθῆναι ὁ λόγος ἀπὸ τῆς ψυχῆς, πρώτῃν γέννησιν ὅταν ἐνθουμηθῆ αὐτὸν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' οὐ φανεροὶ αὐτὸν, ἀκμήν δὲ φυλάττει αὐτόν. Ὅταν δὲ θελήσῃ τοῦ φανερώσαι τὸν λόγον, τότε γεννᾷ αὐτὸν ἐκ τῶν χειλέων. Αὐτὴ δὲ ἡ ἐκ τῶν χειλέων δευτέρα γέννησις τοῦ λόγου, αὐτὴ φανεροὶ τὸν λόγον ἐν τοῖς πᾶσι, καὶ οὐκ ἐτι λοιπὸν ὁ λόγος ἀφανῆς λέγεται, ἀλλ' ἐμφανῆς. Ὅταν δὲ γεννηθῆ ὁ λόγος διὰ τῶν χειλέων, τότε οἱ πάντες ἀκούουσιν αὐτόν, καὶ φανερὸς γίνεται τοῖς πᾶσι· καὶ λέγεται αὕτη ἡ γέννησις ἢ διὰ τῶν χειλέων δευτέρα γέννησις τοῦ λόγου· ὥστε δύο εἰσὶν αἱ γεννήσεις τοῦ λόγου ἡμῶν· μία μὲν ἐκ τῆς ψυχῆς, ὅταν ἐνθουμηθῆ τοῦ λαλῆσαι τὸν λόγον, ἥτις καὶ πρώτη γέννησις λέγεται· καὶ ἑτέρα ἐκ τῶν χειλέων, ἥτις φανεροὶ τὸν λόγον πᾶσιν ἀνθρώποις, ἥτις καὶ δευτέρα γέννησις λέγεται. Μάνθανε οὖν ἀκριβῶς, ὅτι, ὡσπερ ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου δύο γεννήσεις ἔχει, μίαν ἐκ τῆς ψυχῆς, καὶ ἄλλην ἐκ τῶν χειλέων, οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δύο γεννήσεις ἔχει, μίαν μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἥτις καὶ πρώτη γέννησις λέγεται· καὶ ἑτέραν ἐκ τῆς σαρκὸς, ἥτις καὶ δευτέρα γέννησις λέγεται. Καὶ ὡσπερ ὁ λόγος ἡμῶν, καὶ γεννηθῆ τὴν πρώτην γέννησιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὅμως ἀφανῆς ἔστι, καὶ οὐ φανεροῦται, ἀλλὰ πάλιν μετὰ τὴν γέννησιν μένει ἐν τοῖς ψυχικοῖς κόλποις· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ἐγεννήθη πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐφανερώθη τοῖς ἀνθρώποις· παρέμενε δὲ πάλιν ἐν τοῖς κόλποις τοῖς πατρικοῖς. Καὶ ὡσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος, ὅταν βουληθῶμεν, γεννᾶται ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν, καὶ φανεροῦται ἐν τοῖς ὄλοις ἡμῶν πλησιάζουσιν· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὅταν εὐδόκησεν, ἐγεννήθη ἐκ τῶν χειλέων τῶν προφητῶν, καὶ ἐκ τῆς πανάγου Μαρίας, καὶ τότε γέγονε φανερὸς ἐν ὄλω τῷ κόσμῳ. Ὡς γὰρ φανεροῦται ὁ ἡμέτερος λόγος γεννηθεὶς ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν, οὕτως δὴ καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, γεννηθεὶς ἐκ τῆς σαρκὸς τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, ἐφανερώθη πάσῃ τῇ κτίσει, καὶ οἱ πιστεύσαντες αὐτῷ σώζονται. Καὶ ὡσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος, γεννηθεὶς ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν, ὅταν ἀπ' αὐτῶν τῶν χειλέων γεννᾶται, οὕτε ἀπὸ τῆς ψυχῆς λείπει, οὕτε ἀπὸ τῶν ἰδίων χειλέων, οὕτε ἀπὸ τῶν ὠτων τῶν ἀκούοντων, ἀλλ' ἐνὶ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ ἐν τοῖς χερσὶν ἡμῶν, καὶ εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀκούοντων, καὶ οὐ λείπει ποθὲν, καὶ καὶ χιλιαὶ χιλιάδες ἀκούσωσι τοῦ λόγου, οὐκ ἐλαττονοῦται ὁ λόγος, ἀλλ' ἀεὶ ἡμῶν πατρίστατος ἦν· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ἐγεννήθη ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, καὶ ἐκ τῶν χειλέων τῶν προφητῶν, ἀλλ' οὐν οὕτε ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἔλειπε, οὕτε ἀπὸ τῆς σαρκὸς, οὕτε ἀπὸ πάντων τῶν ἀνθρώπων, οὕτε ἀπὸ ὅλης τῆς κτίσεως, ἀλλὰ πανταχοῦ παρῆν, καὶ οὐκ ἠλαττονήθη, ἀλλὰ πληρέστατος ἦν. Καὶ οὕτως νόει περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου, ὅτι διπλῆν ἔχει τὴν γέννησιν, μίαν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μίαν ἐκ τῆς σαρκὸς· καὶ ἡ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς προαιώνιος, ἡ δὲ ἐκ τῆς σαρκὸς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν· ὡσπερ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος πρῶτον γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τότε ἐκ τῶν χειλέων. Καὶ ταῦτα περὶ τῶν δύο γεννήσεων τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

monem anima in sinu suo : et est cogitatio illa, prima generatio verbi ab anima. Illud enim, etiamsi nascatur ab anima, per primam generationem quando cogitat illud anima : sed non profert illud, sed adhuc conservat. Quando autem vult proferre verbum, tunc profert illud labiis : hæc est secunda generatio ex labiis. Ipsa autem ex labiis secunda generatio verbi aperit verbum omnibus, nec amplius verbum obscurum est, sed apertum. Quando autem profertur verbum per labia, tunc omnes audiunt illud, et manifestum fit omnibus ; et hæc generatio per labia, dicitur secunda generatio verbi ; adeo ut duæ sint generationes verbi nostri : una quidem animæ, quando cogitat de enuntiando verbo, quæ et prima generatio dicitur : et altera ex labiis, quæ aperit verbum omnibus, quæ et secunda generatio dicitur. Disce igitur accurate, quemadmodum verbum hominis duas habet generationes, unam ex anima, et alteram ex labiis, ita etiam Dei Verbum duas generationes habere ; unam quidem ex Deo et Patre, quæ et prima generatio dicitur : et alteram ex carne, quæ et secunda generatio dicitur. Et quemadmodum verbum nostrum, etsi natum sit secundum primam generationem ab anima, occultum tamen est, et non aperitur, sed post generationem manet in sinu animæ ; ita et Dei Verbum, quantumvis ante sæcula a Deo et Patre natum sit, non tamen manifestabatur hominibus. Manebat enim in sinu paterno. Et quemadmodum verbum nostrum, quando volumus, nascitur ex labiis nostris, et aperitur iis omnibus quibuscum versamur ; ita et Dei Verbum, quando ei visum fuit, natum est ex labiis prophetarum et ex castissima Maria, et tunc manifestum fuit in toto mundo. Sicut enim declaratur verbum nostrum natum ex labiis nostris, ita sane et Dei Verbum natum ex carne Mariæ semper Virginis, manifestatum est omni creaturæ, et qui credunt in illud, salutem consequuntur. Et sicut verbum nostrum natum ex labiis nostris, quando a labiis generatur, non relinquit animam, neque labia propria, neque aures audientium, sed est etiam in anima, et in labiis nostris, et in auribus audientium, et non deficit unquam etiamsi multa millia audiant verbum, nec minuitur, sed semper in nobis plenissimum est : ita et Dei Verbum, etiamsi natum sit ex Maria Virgine, et ex labiis prophetarum, non tamen a Patre discedit, neque a carne, neque ab omnibus hominibus, neque a tota creatura, sed ubique adest, nec minutum est, sed plenissimum. Atque ita cogita de Deo et Verbo, quod duplicem habeat generationem, unam ex Deo et Patre, et unam ex carne. Et hæc quidem, quæ ex Patre est, ante sæcula est ; quæ vero ex carne, ab ultimis diebus : quemadmodum et verbum nostrum primum nascitur ab anima, et deinde ex labiis. Et hæc de duabus generationibus Verbi Dei.

QUEST. V. Quia commune est sanctæ Trinitati?

284 RESP. Commune est, essentia : commune, principio carere : commune, potentia, bonitas, sapientia, justitia. Omnia enim æqualiter habet Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, præterquam proprietates suas. Proprium enim Patris quidem ingentum esse : Filii vero, genitum esse : Spiritus sancti procedere.

QUEST. VI. In Deo, quot confiteris essentias?

RESP. Unam essentiam dico, unam naturam, unam formam, unum genus, unam gloriam, unam dignitatem et dominationem.

QUEST. VII. Hypostases autem, quot confiteris in Deo?

RESP. Tres hypostases confiteor, tres personas, tria propria, tria individua, tres characteres.

QUEST. VIII. Quare dicitur Pater, Pater?

RESP. Pater dicitur Deus, quasi πάντα τηρῶν, id est, omnia conservans; quasi omnium conservator.

QUEST. IX. Et Filius, quare dicitur Filius?

RESP. Υἱὸς seu Filius dicitur, quasi ὄσος, id est, talis et æqualis : qualis enim Pater, talis et Filius. Vertitur enim ο in υ, et fit υἱός. Æqualis enim Filius est Patri (7).

QUEST. X. Et Spiritus, quare dicitur Spiritus?

RESP. Πνεῦμα, seu Spiritus dicitur, quod πᾶν νεῦμα, id est, omnem nutum acute intelligat, scilicet omnis nutus cognoscitur uno intuitu per illum. « Spiritus enim sanctus omnia scrutatur, etiam profunda Dei ¹⁰. »

QUEST. XI. In Deo, quot sunt causæ?

RESP. Unicam dico in Deo causam, et hæc est Pater. Ipse enim Pater gignit Filium et emittit Spiritum. Quare disce, quod Pater solus sit causa. Filius non est causa, sed causatus. Et sic quidem causa est solus Pater. Causata vero sunt duo, Filius et Spiritus. Causa autem dicitur Pater, quod gignat et non gignatur : quod emittat, et non procedat. Gignit enim Filium, et emittit Spiritum sanctum. Et propterea dicitur Pater causa.

QUEST. XII. Et quot sunt causata?

RESP. Duo, Filius et Spiritus. Non gignit Filius, sed gignitur, et propterea dicitur causatus. Quare, si quis te rogaverit, quot in Deo causas confiteris? dic : unam causam dico. Et qualis hæc est? Pater. Et quare dicitur causa Pater? Quia gignit Filium et emittit Spiritum. Si vero quis te interroget, quot causata dicis in Deo? dic, duo. Qualia autem ista? Filius et Spiritus. Et quare appellantur causata? Quia gignitur Filius, et

Ἐρώτ. ε'. Τί τὸ κοινὸν τῆς ἁγίας Τριάδος;

Ἀπόκ. Κοινὸν ἡ οὐσία· κοινὸν τὸ ἀναρχον· κοινὸν ἡ δύναμις, ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δικαιοσύνη. Πάντα γὰρ ἐξ Ἰσοῦ ἔχει ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πλὴν τῶν ἰδίων αὐτῶν. Ἴδιον γὰρ τοῦ μὲν Πατρὸς τὸ ἀγέννητον, τοῦ δὲ Υἱοῦ τὸ γεννητὸν, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἐκπορευτὸν.

Ἐρώτ. ς'. Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πόσας οὐσίας ὁμολογεῖς;

Ἀπόκ. Μίαν οὐσίαν λέγω, μίαν φύσιν, μίαν μορφήν, ἓν γένος, μίαν δόξαν, μίαν ἀξίαν καὶ κυριότητα.

Ἐρώτ. ζ'. Ὑποστάσεις δὲ πόσας ὁμολογεῖς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ;

Ἀπόκ. Τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογῶ, τρία πρόσωπα, τρία ἴδια, τρία ἄτομα, καὶ τρεῖς χαρακτῆρας.

Ἐρώτ. η'. Διὰ τί λέγεται ὁ Πατήρ Πατήρ;

Ἀπόκ. Πατήρ λέγεται ὁ Θεός, ὡς τὰ πάντα τηρῶν· ὡσαυτὸν πάντων τηρητῆς.

Ἐρώτ. θ'. Καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τί λέγεται Υἱός;

Ἀπόκ. Υἱὸς λέγεται παρὰ τὸ ὄσος, ἦθουν ὅπολος καὶ ὁμοῖος· ὄσος γὰρ ὁ Πατήρ, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱός, καὶ τροπή τοῦ ο εἰς υ, υἱός. Ὅμοιος γὰρ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί.

Ἐρώτ. ι'. Καὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τί λέγεται Πνεῦμα;

Ἀπόκ. Πνεῦμα λέγεται παρὰ τὸ πᾶν νεῦμα δέξως ἐπινοεῖν, ἦθουν πᾶσα νεύσις συντόμως ἐπινοεῖται δι' αὐτοῦ. « Τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα τὰ πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. »

Ἐρώτ. ια'. Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πόσα αἰτία;

Ἀπόκ. Ἐν αἰτίον ἐπὶ Θεοῦ λέγω, καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὁ Πατήρ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατήρ γεννᾷ τὸν Υἱὸν, καὶ ἐκπορεύει καὶ τὸ Πνεῦμα. Λοιπὸν γίνωσκε, ὅτι ὁ Πατήρ μόνος ἐστὶν αἰτίος· ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἐστὶν αἰτίος, ἀλλ' αἰτιατός. Ὡστε μὲν αἰτίος ἐστὶ μόνος ὁ Πατήρ· τὰ δὲ αἰτιατὰ δύο, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Αἰτίος δὲ λέγεται ὁ Πατήρ, διότι γεννᾷ, καὶ οὐ γεννᾷται, ἐκπορεύει καὶ οὐκ ἐκπορεύεται. Γεννᾷ μὲν τὸν Υἱὸν· ἐκπορεύει δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ διὰ τοῦτο λέγεται ὁ Πατήρ αἰτίος.

Ἐρώτ. ιβ'. Καὶ πόσα αἰτιατὰ;

Ἀπόκ. Αἰτιατὰ δύο, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Ὁ γιννᾷ ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ γεννᾷται, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται αἰτιατός. Λοιπὸν ἐάν τις ἐρωτήσῃ, ὅτι ἐπὶ Θεοῦ πόσα αἰτία ὁμολογεῖς; εἰπέ, ἓν αἰτίον λέγω. Καὶ ποῖόν ἐστὶ τοῦτο; Ὁ Πατήρ. Καὶ διὰ τί λέγεται αἰτίος ὁ Πατήρ; Διότι γεννᾷ τὸν Υἱὸν καὶ ἐκπορεύει καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἐάν δὲ ἐρωτήσῃ σε, ὅτι πόσα αἰτιατὰ λέγεις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ; εἰπέ δύο. Ποῖα δὲ ταῦτα; Ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ διὰ τί λέγονται αἰτιατὰ; Διότι

¹⁰ I Cor. II, 10

(7) Hæc in tractatu *De definitionibus*, sub initium

γεννᾶται ὁ Υἱός, καὶ οὐ γεννᾷ· ἐκπορεύεται δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐκ ἐκπορεύει.

Ἐρωτ. ιγ'. Ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τίς πρῶτος;

Ἀπόκ. Ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος οὐδεὶς πρῶτος, καὶ οὐδεὶς ὑστερος, ἀλλ' ἅμα Πατήρ, ἅμα Υἱός, ἅμα Πνεῦμα ἅγιον· καὶ διὰ τοῦτο καὶ συνάναρχοι λέγονται, καὶ ἀναρχοι. Ἄναρχον δὲ λέγεται τὸ πρῶ τῆς ἀρχῆς ὄν. Ἄναρχος λοιπὸν ὁ Πατήρ, ἀναρχος ὁ Υἱός, ἀναρχον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ οὐχ ὁ μὲν πρῶτος, ὁ δ' ὑστερος, ἀλλ' ἅμα οἱ τρεῖς, Πατήρ, Υἱός καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Διὰ τοῦτο καὶ συνάναρχοι καὶ εἰσι καὶ ὁνομάζονται.

Ἐρωτ. ιδ'. Σαφῆνισον ἡμῖν καὶ τοῦτο, πῶς ὁ Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ γεννᾶται ἐκ Πατρὸς· τοῦτο γὰρ ἐκπλήττει ἡμᾶς.

Ἀπόκ. Ἐπεὶ ὁ Θεὸς ἀθεώρητος ἐστὶ καὶ ἀνερμη-νευτος, οὐδὲ τοῦτο ἐρμηνεύσαι δυνάμεθα. Πῶς γὰρ τις ἐρμηνεύσαι δύναται, ὃ οὐδέπω αὐτὸς θεάσατο, ἢ παρ' ἄλλων ἀκρίκως πώποτε; Πλὴν ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, φημι, τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ τυπικῶς εἶπα-μεν, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν. Νοητέον μὲν, ὅτι, ὡσπερ ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἀσπύρως καὶ ἀκατανόητως, οὕτως γεννᾶται καὶ ὁ Λόγος ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. Καὶ ὡς γεννᾶται πῦρ ἐκ τοῦ πυρός, καὶ φῶς ἐκ τοῦ φωτός, οὕτως γεννᾶται ὁ Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς.

Ἐρωτ. ιε'. Καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πῶς ἐκπορεύεται ἀπὸ τοῦ Πατρὸς;

Ἀπόκ. Πρέπει σε καὶ περὶ τούτου μὴ ἐρωτᾶν. Καὶ τεῦτο γὰρ ἀνερμήνευτον. Πλὴν μάθανε καὶ περὶ τούτου. Ὅσπερ οὖν ἡ ἀναπνοὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς ψυχῆς ἐκπορεύεται, οὕτως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καὶ ὡς ἡ Εὐα οὐτε γεννητὴ οὐτε ἀγέννητος, ἀλλὰ μέσως, οὕτως καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καὶ γὰρ ὁ Ἀδάμ ἀγέννητος, ὁ δὲ Σῆθ γεννητός, καὶ ἡ Εὐα ἐκπορευτή. Ἡ γὰρ Εὐα οὐτε ἐγεννήθη, ὡς ἐγεννήθη ὁ Σῆθ, οὐτε ἀγέννητος ἦν, ὡσπερ ὁ Ἀδάμ· ἀλλ' ἐπορεύθη ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ. Καὶ ἦν ὁ Ἀδάμ ἀγέννητος εἰς τύπον τοῦ ἀγεννήτου Πατρὸς· ὁ δὲ Σῆθ γεννητός εἰς τύπον τοῦ γεννητοῦ Υἱοῦ· καὶ ἡ Εὐα ἐκπορευτὴ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ εἰς τύπον τοῦ παναγίου Πνεύματος. Εἰς γὰρ τοὺς πρό-πάτορας ἡμῶν ἐτυπώθη ἡ ἁγία Τριάς. Ἄλλ' ὁ μὲν Ἀδάμ, καὶ ὁ Σῆθ, καὶ ἡ Εὐα σώματα ἦσαν, καὶ χωριστοὶ ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων· ὁ δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ, ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οὐτε σώματ' εἰσιν, οὐτε χωριστοὶ εἰσιν ἀπ' ἀλλήλων. Μόνος δὲ ὁ τύπος τῆς ἀγεννησίας τοῦ Πατρὸς θεωρεῖται εἰς τὸν ἀγέννητον Ἀδάμ, καὶ ὁ τύπος τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸν γεννητὸν Σῆθ, καὶ ὁ τύπος τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεωρεῖται εἰς τὴν ἐκπορευτὴν Εὐαν. Καὶ οὕτως νδεὶ καὶ περὶ τούτου.

Ἐρωτησις ις'. Ἄρα χωρεῖται ὁ Θεὸς ἐν ἐνὶ τόπῳ, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Πρόσθεσι τὸν νοῦν σου, καὶ νόησον, ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶν ἀθεώρητον καὶ ἀχώρητον· οὕτε θεωρεῖται ὁ Θεός, οὕτε χωρεῖται πού. Καὶ ἐπεὶ οὐ χωρεῖται εἰς τὸ πᾶν, πῶς ἐνὶ δυνατὸν φανῆναι ἢ

A non gignit; procedit autem Spiritus, et non emittit.

QUÆST. XIII. In sancta autem Trinitate, quis primus?

RESP. In sancta Trinitate nemo primus, et nemo postremus: sed simul Pater, simul Filius, simul Spiritus sanctus: et ideo etiam simul principio carentes dicuntur, et initii expertes. Principii expertes autem dicitur, quod ante principium est. Principio ergo caret Pater, principio caret Filius, principio caret Spiritus sanctus. Atque ita nec primus, nec ultimus, sed simul tres, Pater, Filius et Spiritus sanctus. Quamobrem etiam simul principii expertes et sunt et dicuntur.

QUÆST. XIV. Declara nobis et hoc, quomodo Filius et Verbum Dei gignatur a Patre: id enim nec obstupefacit.

RESP. Quia Deus intellectu non capitur, nec explicatur, neque hoc possumus interpretari. Quomodo enim quis exponat, quod nunquam ipse vidit, aut ab alio aliquo audivit? Attamen ex operibus ejus, nempe Verbi et Dei, figurate loquamur, quoad ejus fieri potest. Cogitandum enim, quod, quemadmodum sermo hominis generatur ab anima sine semine, et supra omnem intellectum; ita gignitur et Verbum a Patre. Et sicut generatur ignis ex igne, et lumen ex lumine, ita generatur Filius et Verbum Dei a Patre.

285 QUÆST. XV. Et Spiritus sanctus, quomodo procedit a Patre?

RESP. Neque te de hac re querere decet. Est enim et hoc inexplicabile. Disce tamen hac etiam de re. Quemadmodum igitur respiratio hominis ex anima procedit, ita et Spiritus sanctus a Patre procedit. Et sicut Eva neque genita, neque ingenua, sed media erat, ita etiam Spiritus sanctus a Patre procedit. Etenim Adam ingenuus, Seth vero genitus, et Eva procedens. Eva enim neque genita est, ut genitus est Seth, neque ingenua erat, quemadmodum Adam; sed egressa est ex costa Adami. Et sic Adam ingenuus, typus erat ingenui Patris: Seth genitus, est typus genti Filii; et Eva, egressa e costa Adami, est typus sanctissimi Spiritus. Per patres enim nostros adumbrata fuit sancta Trinitas. Sed Adam quidem et Seth et Eva corpora erant, et separabiles inter se: Deus vero et Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, neque corpora sunt, neque separabiles a se invicem. Sola enim figura ingenui Patris spectatur in ingenuo Adam, et figura generationis Filii in genito Seth, et figura processioneis Spiritus sancti spectatur in Eva procedente. Itaque sic hac de re sentias.

QUÆST. XVI. An continetur Deus uno loco, necne?

RESP. Advertet animam, et perpende quod Deus lux sit invisibilis et incomprehensibilis, neque videatur, neque capiatur loco. Et quoniam non capitur in loco, quomodo posset fieri, ut videretur aut

intelligeretur quibusdam? Cujus neque Moses, qui Deum vidit, neque discipuli Verbi ipsius, in monte transfigurationis illius, neque alius quisquam unquam deitatem nudam videre potuit; ut clarum sit, quod nullo loco capiatur, sed ubique sit Deus. Et hæc quidem de theologia (hoc est de Deo). Nunc dicere incipiemus de ejus œconomia, scilicet de incarnatione Filii et Verbi Dei.

QUÆST. XVII. Ecce quæstionem tibi propono, tu vero mihi responde. Docuisti nos de sancta Trinitate, quod Deus constet tribus hypostasis, scilicet Patre, Filio, et Spiritu sancto. Nunc autem quæro ex te: Christus ille quisnam est? Hoc volo edoceri.

RESP. Sane audivisti de sancta Trinitate, quod una persona dicatur Pater, et altera Filius, et alia persona Spiritus sanctus. Ecce jam cognosce, quod hic Filius et Verbum Dei et Patris induerit carnem hominis, et inambularit ut homo in terra. Appellatus igitur Christus est, quod unctus sit, vel certe assumpserit carnem hominis. Et propterea dicitur incarnatus Deus et Christus, Filius et Verbum Dei. et Deus, quod gestaverit formam hominis.

QUÆST. XVIII. Quam rationem aut quam utilitatem proposuit sibi Deus, seu Filius et Verbum Dei, ut incarnatus sit, et ut homo inambulaverit in terra?

RESP. Deus nihil opus habuit incarnatione, sed humana natura indigebat sanatione. Postquam enim fecit Deus cœlum et terram, et omnia quæ in eis sunt, fixitque hominem et posuit eum in medio paradisi, et constituit eum regem omnium creaturarum, ut omnia inservirent ipsi, et habitaret ipse in paradiso, tanquam Dei imago. Cum sciret hoc diabolus, invidens homini tantam dignitatem, dedit homini consilium ut Deo non obtemperaret, ut per inobedientiam Deus eum eliminaret ex paradiso, et privaret illum divina dignitate, et immortalem redderet mortalem. Homo vero, ut qui nullam haberet peritiam malitiæ improbi illius, obtemperavit consilio diaboli, et non obsecutus est Deo, et ex illo morti obnoxius fuit peccati: perinde etiam omnes ex ipso nati homines velut ex majoribus peccatum in se derivantes obnoxii ei fuere: et prævaluit peccatum contra homines. Misit autem Deus prophetas et **286** doctores in mundum: ut docerent mundum (id est homines) et converterentur a peccato: nec tamen potuerunt prophetæ convertere. Propterea dixit Deus in seipso: Descendam, et, assumpta carne, siam hominiformis, et docebo signum meum, et convertetur a consilio diaboli, et erit omnis homo ut Deus, non secundum naturam, sed secundum adoptionem. Cum hæc placerent Deo Patri, Spiritu sancto adjuvante, descendit Filius et Verbum Dei, et ingressus est immaculatum Virginis mulieris

νοηθῆναι τισιν; Οὗτινος οὐδὲ Μωσῆς ὁ θεόπτης, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ ἐν τῷ τῆς μεταμορφώσεως ἐκείνου ὄρει, οὐκ ἄλλος τις ποτε ἠδυνήθη γυμνῆν τὴν θεότητα θεωρῆσαι· ὥστε δηλον, ὅτι οὐκ ἐν ἐνὶ τόπῳ χωρεῖται, ἀλλὰ πανταχοῦ πάρεστιν ὁ Θεός. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ θεολογίας· ἀπάρτι δὲ ἀρξόμεθα λέξαι καὶ περὶ τῆς οἰκονομίας, ἥτοι περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

Ἐρώτ. ιζ'. Ἰδοὺ ἐρώτημά σοι ἐρωτῶ, σὺ δὲ μοι ἀποκρίθητι. Ἐδίδαξας ἡμῖν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅτι ὁ Θεὸς τρισωπόστατος ἐστίν, καὶ ὅτι Πατὴρ, Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Νῦν δὲ ἐρωτῶ σε· Οὗτος ὁ Χριστὸς τίς ἐστι; Περὶ τούτου θέλω μαθεῖν.

Ἀπόκ. Πάντως ἤκουσας περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅτι ἐν πρόσωπον καλεῖται Πατὴρ, τὸ δὲ ἕτερον Υἱὸς, καὶ τὸ ἄλλο πρόσωπον λέγεται Πνεῦμα ἅγιον. Ἰδοὺ λοιπὸν γίνωσκε, ὅτι οὗτος ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός ἐνεδύθη σάρκα ἀνθρώπου, καὶ περιεπάτησεν ὡς ἄνθρωπος ἐν τῇ γῆ. Ἄνομιάσθη οὖν Χριστὸς, διότι ἐχρίσθη, ἥτοι ἐφόρεσε τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ διὰ τούτου λέγεται σεσαρκωμένος Θεός, καὶ Χριστὸς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, διότι ἐφόρεσε τὴν τοῦ ἀνθρώπου μορφήν.

Ἐρώτ. ιη'. Καὶ τίνα λόγον, ἢ τίνα χρεῖαν εἶχεν ὁ Θεός, ἡγουν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἵνα σαρκωθῆ, καὶ ὡς ἄνθρωπος περιπατεῖν ἐν τῇ γῆ;

Ἀπόκ. Θεὸς οὐδεμίαν χρεῖαν εἶχε τοῦ σαρκωθῆναι, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης ἐδέετο ἰατρείας. Ἐπειδὴ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ἐπέλασε δὲ καὶ τὸν ἀνθρώπων, καὶ ἔθηκεν αὐτὸν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου. καὶ ἔταξεν αὐτὸν βασιλεῖα εἰς πάντα τὰ κτίσματα, ἵνα πάντα δουλεύωσιν αὐτῷ, καὶ κατοικεῖν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ, ὡς Θεοῦ εἰκὼν. Εἰδὼς τοῦτο ὁ διάβολος, καὶ φθονήσας τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀξίαν, συνεβούλευσεν αὐτῷ τῷ ἀνθρώπῳ παρακοῦσαι τοῦ Θεοῦ, ἵνα διὰ τῆς παρακοῆς ἐξώσῃ αὐτὸν τοῦ παραδείσου καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀξίας, καὶ θνητὸν τὸν ἀθάνατον ἀπεργάσῃται. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὡς μὴ ἔχων πείραν κακίας τοῦ πονηροῦ, ἤκουσε τῆς συμβουλῆς τοῦ διαβόλου, καὶ παρήκουσε τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔκτοτε ἐδέξατο τὸν θάνατον τῆς ἁμαρτίας, ὁμοίως καὶ πάντες οἱ ἐξ ἐκείνου γενόμενοι ἄνθρωποι, ὡς ἐκ προγόνων τὴν ἁμαρτίαν λαβόντες, ἐκράτησαν ταύτην· καὶ ἴσχυσεν ἡ ἁμαρτία κατὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἐπεμψε δὲ ὁ Θεὸς, προφήτας καὶ διδασκάλους εἰς τὸν κόσμον· ἵνα διδάξωσι τὸν κόσμον, ἡγουν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ στραφῶσιν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν οἱ προφῆται τοῦ διορθώσασθαι. Διὰ τούτου εἶπεν ὁ Θεὸς ἐν ἑαυτῷ· Καταθήσομαι, καὶ φορέσω σάρκα, καὶ γενήσομαι ἀνθρωπόμορφος, καὶ διδάξω τὸ πλάσμα μου, καὶ στραφήσεται ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου συμβουλῆς, καὶ ἔσται πᾶς ἄνθρωπος ὡς Θεὸς οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ θέσιν. Καὶ τούτο βουληθεὶς ὁ Θεὸς εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,

συγκατέβη ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς καθαρὴν κοιλίαν παρθένου γυναικὸς, καὶ προσλαβόμενος σάρκα ἐξ αὐτῆς, ἐνηθρώπησε· καὶ πάλιν ἐκ τῆς γυναικὸς ἐξεληθὼν, καὶ ἐγκαταλείψας αὐτὴν καθαρὴν καὶ ἐσφραγισμένην παρθένον ἀμύλωντον, καθάπερ τὸ πρότερον, περιεπάτησεν ἐν τῷ κόσμῳ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἄνθρωπος, καὶ τότε ὠνομάσθη Χριστὸς, διὰ τὸ χρισθῆναι τε καὶ φορέσαι τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ σάρκα φορῶν.

Ἐρωτ. ιθ'. Καὶ πῶς ἦν δυνατὸν σάρκα παρθένου γενῆσαι, καὶ πάλιν μένειν παρθένον; καὶ τοῦτο θαυμαστὸν ἡμῖν καὶ πάνυ ἐξαισιον φαίνεται· διδάξον ἡμᾶς καὶ περὶ τούτου, δεόμεθα.

Ἀπόκ. Εἰ καὶ θαυμαστὸν ἡμῖν δοκεῖ τοῦτο, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπου τὸ ἔργον, Θεοῦ δέ· ὅπου γὰρ βούλεται Θεὸς, νικάται φύσεως τάξις· καὶ πάλιν· «Θαυμαστὸς ὁ Θεός,» καὶ «Θαυμαστὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.» Πλὴν ἀκουσον περὶ τῆς γεννησάσης Παρθένου ποικίλα καὶ ἐναργέστατα σύμβολα· μνησθήτι, ὅτι παρθένος ὦν ὁ Ἀδάμ τὴν Εὐαν ἐγέννησε· καὶ πάλιν παρθένος διέμεινε, καθάπερ τὸ πρότερον. Καὶ ὡσπερ ὁ Ἀδάμ παρθένος ἐγέννησε καὶ παρθένος διέμεινε, οὕτω καὶ ἡ Θεοτόκος Μαρία, παρθένος οὔσα, ἔτεκε τὸν Χριστὸν, καὶ πάλιν παρθένος διέμεινε. Ἄλλὰ καὶ ἄλλο πρὸς τοῦτο μυστήριον ἀκουσον. Ὅσπερ οἶκος περιπεφραγμένος πάντοθεν ἀνατολικὸν ἔχων ὑελινὸν τε καθαρὸν καὶ λεπτότατον παραθυρίδιον, ἀνατειλαντος τοῦ ἡλίου αἱ ἀκτίνες αὐτοῦ διαπερῶσι τὸν ὑέλιν καὶ εἰσέρχονται πάντα τὸν οἶκον καταφωτίζοντες· καὶ πάλιν παρερχομένου τοῦ ἡλίου καὶ τῶν αὐτοῦ ἀκτίνων ἐξερχομένων, ὁ ὑέλιν οὐ συντρίβεται, ἀλλ' ἀβλαβῆς ἐκ τῶν εἰσερχομένων τε καὶ ἐξερχομένων προσκρούσεων τοῦ ἡλίου διαμένει ἀκτίνων· οὕτω μοι νοεῖ καὶ περὶ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας. Αὕτη γὰρ ἡ Πάναγνος, ὡς οἶκος οὔσα περιπεφραγμένη, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καθάπερ ἀκτὶς θεϊκῆ ἐκ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης τοῦ Πατρὸς κατελθὼν, καὶ διὰ τοῦ ὑελίνου παραθυριδίου τῶν ὠτίων αὐτῆς εἰσελθὼν, τὸν πανάγιον οἶκον αὐτῆς κατεφώτισε, καὶ πάλιν ὡς οἶδεν αὐτὸς, ἐξῆλθε, μὴ λυμήνας τὴν παρθενίαν ἐκείνης τὸ σύνολον· ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦ τόκου, καὶ ἐν τῷ τόκῳ καὶ μετὰ τὸν τόκον παρθένον ἀγνήν διεφύλαξε. Σὺν τούτοις δὲ καὶ ἕτερον φωτολαμπές καὶ θαυμασιώτατον, κάκεινων παρόμοιον ἐκτύπωμα ἀκουσον. Ὁ μαργαρίτης ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ γίνεται· γίνεται δὲ οὕτως. Αἱ ἀκραι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ξηραὶ εἰσιν, ὀλίγου χύσιν ὕδατος ἔχουσαι. Εὐρίσκονται δὲ ἐκεῖσε ὄστρακοδέρματ' αἰνα θαλάσσια ἐν πάσῃ τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ ἐκείνῃ, πίνναι ὀνομαζόμενα. Ἰστανται οὖν αἱ πίνναι ἐκεῖναι ἀεὶ κεχηνοῦνται, καὶ ἐκδεχόμεναι βρώματα εἰς τροφήν αὐτῶν. Ἐν γοῦν τῷ ἴστασθαι αὐτάς κεχηνοῦσας καὶ ἐκδεχόμενάς τὴν ἑαυτῶν τροφήν, συχνῶν γενομένων ἐκεῖσε τῶν ἀστραπῶν, κατέρχεται ἡ ἀστραπή πρὸς τὴν πίνναν, καὶ εὐρίσκουσα τὰ τῆς πίννης ὄστρακα

uterum, et assumpta carne ex illa, homo factus est : et rursus egressus ex muliere, relicta illa pura et obsignata Virgine incontaminata, quemadmodum prius, inambulavit in mundo cum hominibus, ut homo, et tunc appellatus est Christus, quod unctus esset, et tulisset carnem hominis. Et hic est Christus Filius et Verbum Dei, qui carnem gestat.

τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ Χριστὸς

QUÆST. XIX. Et quomodo fieri potest, Virginem parere carnem, et tamen manere virginem? et hoc nobis mirum videtur et omnino absurdum : doce nos etiam hac de re, quæsumus.

RESP. Etsi nobis hoc permirum videtur, verum non est hominis opus, sed Dei : Deus enim ubi vult, vincit naturæ ordinem. Et rursus : « Mirabilis est Deus », et « Mirabilia opera ejus ». Verumtamen audi de Virgine genitrice varia et evidentissima symbola : recordare quod Evam genuerit Adam, cum esset virgo : et rursus virgo manserit, quemadmodum prius. Et sicut Adami virgo generavit, et virgo mansit, ita et Deipara Maria, virgo cum esset, peperit Christum, et tamen virgo permansit. Sed et aliud audi mysterium : sicut domus circumsepta undique, quæ habet orientem versus vitream puram et tenuissimam fenestellam, oriente sole, radii ejus penetrantes vitrum et ingredientiæ domum totam collustrant : et rursus transeunte sole et egredientibus radiis vitrum non confringitur, sed ab ingredientibus et egredientibus repercussionibus radiorum solarium manet illæsum ; ita intelligas de semper Virgine Maria. Illa enim castissima, ut domus quædam circumsepta cum sit, Filius et Verbum Dei ut radius divinus ex sole justitiæ Patre descendens, qui per vitream fenestellam aurium illius ingressus sanctissimam domum ejus illustravit, et rursus ut idem novit, exivit, ne minime quidem sædata virginitate illius : sed sicut ante partum, etiam in partu, et post partum Virginem castam conservavit. Præterea et aliam illustrem admirandam et illis similem audi similitudinem. Margarita in mari Rubro generatur : generatur autem hoc modo. Extremitates maris Rubri sicca sunt, paucarum aquarum fluxum habentes. Inveniuntur autem ibi conchilia marina, in toto mari illo Rubro, pinna nominata. Stant igitur pinnae illæ semper hiantes et exspectantes escas ad nutrimentum sui : interim dum ita consistunt hiantes, et exspectant nutrimentum, et magna copia accedit fulgurum, accedit aliquod fulgur ad pinnam, et cum reperiat testas pinnae apertas, ingreditur in illam : pinna vero contracta statim et constricta in seipsam intus includit fulgur. Fulgur vero obvolutum in globis oculorum pinnae, illustrat illos, et commutat eos in

¹¹ Psal. LXXII, 36. ¹² Eccli. x, 4.

margaritas. Egressæ autem margaritæ ex pinna, A
 prociidunt ad littus maris, atque ita piscatores capiunt illas. Perinde intelligas de incarnatione Verbi. Mare quidem est mundus, et Virgo concha. Stabat autem Virgo, quemadmodum pinna, in templo, et excipiebat cœlestem panem Christum Deum, qui et descendens et ingressus in eam, ut fulgur, et convolutus in visceribus virginitatis illius, splendidam reddidit sanctissimam carnem, quam assumpsit 287 incarnatus; et sic natus est ex ea, Verbum Dei, ut pura et pretiosissima margarita sine congressu masculi. Et ut margarita cœlestis est et terrena: cœlestis quidem secundum fulgur: terrestris vero secundum complexum oculorum pinnae; sic etiam Christus cœlestis est et terrenus: cœlestis quidem secundum deitatem: B
 terrestris autem secundum humanitatem. Et quemadmodum margarita generatur sine congressu masculi et feminæ, ex fulgore et pinna, ita etiam natus est Christus sine congressu masculi et feminæ, ex deitate, et ex carne Virginis. Et quemadmodum cum margarita conteritur, materia quidem oculorum pinnae conteritur et resolvitur, nec tamen splendor fulguris patitur, sed splendor fulguris impatibilis manet: materia autem oculorum pinnae sola conteritur et patitur; ita et in Christo hæc intelligenda sunt. Cum enim ille Salvator noster flagellaretur et pateretur a Judæis infidelibus excruciatum in cruce, materia quidem carnis, hoc est humanitas, sola passa est, deitas autem impatibilis permansit. Et cum hoc dicitis, refutas Theopaschitas, et doces incarnatam œconomiam. Hinc tibi, dilecte, scrupulus gratia Christi eximitur.

μόνη συντριβεται καὶ πάσχει· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ δεῖ σε νοεῖν. Μαστιζομένου γὰρ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ πάσχοντος ὑπὸ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων ἐν τῷ σταυρῷ, ἡ μὲν ὕλη τῆς σαρκὸς, ἦγον ἡ ἀνθρωπότης, μόνη ἔπασχε, ἡ δὲ θεότης ἀπαθῆς διέμεινε. Καὶ ταῦτα λέγων, ἀντιστοιμίξεις θεοπασχίτας, καὶ τὴν ἐνσαρκον διδάσκεις οἰκονομίαν. Ἐνθεοῦθέν σοι τὸ ἀμφίβολον, ἀγαπητὲ, χάριτι Χριστοῦ διαλύεται.

QUÆST. XX. Quoniam omnia, divine Pater, convenienter nos docuisti. Petimus a te, ut et hoc nobis interpreteris, de quo adhuc dubitamus: quomobrem deitas non docuerit sola hominem, et servaverit eum sine carne? cur enim voluerit ferre carnem?

RESP. Etiam de hoc probe interrogas: unde audi etiam probe responsionem. Principio, quando Deus condidit hominem, et seductus est a diabolo homo, non vicit diabolus deitatem, sed humanitatem. Quapropter etiam decebat superatam humanitatem vicissim vincere hostem suum diabolus, ut vicissim acciperet per illum prius amissum divinum paradisum. Si enim nuda deitas advenisset, et diabolus vicisset, gloriaturus erat diabolus, nihil mirum esse dicens, si a deitate superaretur; a deitate enim esse se devictum: et propterea non visum fuit Deo, ut sola deitas diabolus oppugnaret, sed voluit humanitatem, quæ victa est a diabolo, eandem et solam vincere eum qui ipsam vicerat, diabolus. Cum prævideret igitur sapiens Deus, quod

(7) Reg. 2, βορβωύς.

ἀνεωγμένα, εἰσέρχεται εἰς αὐτήν· ἡ δὲ πίννα, εὐθὺς συστελλομένη καὶ συσφιγγομένη καθ' ἑαυτήν, ἐντὸς αὐτῆς ἀποκλείει τὴν ἀστραπὴν. Ἡ δὲ ἀστραπή, τυλισσομένη εἰς τοὺς (7) φορβείους τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης, καταλαμβάνει αὐτοὺς, καὶ ποιεῖ αὐτοὺς μαργαρίτας. Ἐξεργόμενοι δὲ οἱ μαργαρίται ἀπὸ τῆς πίννης, πίπτουσι πρὸς τὸν αἰγιαλὸν τῆς θαλάσσης ἐκείνης, καὶ οὕτως εὐρίσκουσιν αὐτοὺς οἱ γυρεύοντες αὐτοὺς. Οὕτως μοι νόει καὶ περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου. Θάλασσα μὲν ὁ κόσμος, καὶ ἡ Παρθένος κογχύλη. Ἰστατο δὲ ἡ Παρθένος καθάπερ πίννα ἐν τῷ ναφ· ἐκδεχομένη τὸν οὐράνιον ἄρτον Χριστὸν τὸν Θεόν, ὃς καὶ κατελθὼν καὶ εἰσελθὼν ἐν αὐτῇ, ὡς ἀστραπή, καὶ ἐντετυλιχθεὶς ἐν ταῖς λαγύραις τῆς παρθενίας αὐτῆς, λαμπροσιδῆ κατεσκεύασε τὴν παναγίαν σάρκα, ἣν προσελάβετο σαρκωθείς· καὶ οὕτως ἐγενήθη ἐξ αὐτῆς ὡς καθαρὸς καὶ πολυτίμητος μαργαρίτης ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ χωρὶς ἄρβενος συνοσιασμοῦ. Καὶ ὡς περὶ ὁ μαργαρίτης οὐράνιος ἐστὶ καὶ ἐπίγειος, οὐράνιος μὲν κατὰ τὴν ἀστραπὴν, ἐπίγειος δὲ κατὰ τὴν συμπλοκὴν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐράνιος ἐστὶ καὶ ἐπίγειος· οὐράνιος μὲν κατὰ τὴν θεότητα, ἐπίγειος δὲ κατὰ ἀνθρωπότητα. Καὶ ὡς περὶ ὁ μαργαρίτης κατασκευάζεται ἀνευ συνοσιασμοῦ ἄρβενος καὶ θήλεος ἐξ ἀστραπῆς καὶ τῆς πίννης, οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ἐγενήθη ἀνευ συνοσιασμοῦ ἄρβενος καὶ θήλεος ἐκ τῆς θεότητος, καὶ τῆς σαρκὸς τῆς Παρθένου. Καὶ ὡς περὶ ὁ μαργαρίτης συντριβόμενος, πολλάκις ἡ μὲν ὕλη τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης συντριβεται καὶ διαλύεται, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ λαμπρότης τῆς ἀστραπῆς πάσχει, ἀλλ' ἡ μὲν λαμπρότης τῆς ἀστραπῆς ἀπαθῆς διαμένει, ἡ δὲ ὕλη τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης

C
 διαλύεται, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ λαμπρότης τῆς ἀστραπῆς πάσχει, ἀλλ' ἡ μὲν λαμπρότης τῆς ἀστραπῆς ἀπαθῆς διαμένει, ἡ δὲ ὕλη τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης διαλύεται. Ἐρώτ. κ'. Ἰδοὺ ταῦτα πάντα, θεοεἶκελε Πάτερ, ἀρμοζόντως ἡμῖν εἰδίδαξας. Ἀξιοῦμέν σε δὲ, ἵνα καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐρμηνεύσης τὸ ἀπορούμενον, διὰ τί οὐκ εἰδίδαξεν ἡ θεότης μόνον τὸν ἀνθρώπον, καὶ ἔσωσεν αὐτὸν ἀνευ σαρκὸς; τί γὰρ ἤθελε τοῦ φορέσαι τὴν σάρκα;

Ἄποκ. Καὶ περὶ τοῦτου καλῶς ἐρωτᾷς· ὁθεν ἄκουσον καὶ καλῶς τὴν ἀπόκρισιν. Κατ' ἀρχάς, ὅταν εἰποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐπλανήθη ὑπὸ τοῦ διαβόλου ὁ ἀνθρώπος, οὐκ ἐνίκησεν ὁ διάβολος τὴν θεότητα, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Διὸ καὶ ἐπρεπε πάλιν αὐτῇ ἡ νικηθεῖσα ἀνθρωπότης ἵνα καὶ πάλιν αὐτῇ νικήσῃ τὸν ἐχθρὸν αὐτῆς τὸν διάβολον, καὶ πάλιν παραλάβῃ τὸν δι' ἐκείνου πρὶν ἀπολέσαντα θεῖον παράδεισον. Εἰ γὰρ γυμνὴ ἡ θεότης προσήρχετο, καὶ ἐνίκηε τὸν διάβολον, ἐμελλε καυχῆσθαι ὁ διάβολος, ὅτι οὐ θαυμαστόν, εἰ καὶ ἐνίκηθη· ὑπὸ τῆς θεότητος γὰρ προσθαλὼν ἐνίκηθη. Καὶ διὰ τοῦτο οὐ κατεδέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα γυμνὴ ἡ θεότης αὐτοῦ προσπαλαίσῃ τὸν διάβολον, ἀλλ' ἡβουλήθη, ἵνα ἡ ἀνθρωπότης ἡ νικηθεῖσα ὑπὸ τοῦ διαβόλου, αὐτῇ

καὶ μόνῃ νικῆσῃ τὸν νικῆσαντα ταύτην διάβολον. Α non posset sola humana natura vincere sine deitate, Progenitōσκων οὖν πάλιν ὁ σοφὸς Θεός, ὅτι οὐκ ἠδύνατο μόνῃ ἢ ἀνθρωπότης νικῆσαι χωρὶς τῆς θεότητος, ἐκρύβη ἐν αὐτῇ τῇ σαρκὶ ἢ θεότης, ὅπως ὁ διάβολος, θεωρῶν τὴν σάρκα, καὶ μὴ γινώσκων, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ σαρκὶ ἢ θεότης ἐστὶ κεκρυμμένη, προσέβη καὶ προσπαλαίῃ τῷ Χριστῷ, καὶ οὕτως νικηθῆ ὑπὸ

ᾧ ὡς περ γὰρ ὁ ἀλιεύς, βουλόμενος κυνηγῆσαι ἰχθύν, οὐ γυμνὸν τὸ ἀγκίστρον βάλει εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἐνδύει ἐξωθεν σκώληκα δόλω τὸ ἀγκίστρον, καὶ οὕτως βλέπει αὐτὸ εἰς τὴν θάλασσαν ἐνδεδυμένον τὸν σκώληκα· ὁ δὲ ἰχθύς, θεωρῶν τὸν σκώληκα μόνον, καὶ μὴ γινώσκων, ὅτι σκώληξ μέσον ἐκείνου ἔχει τὸ ἀγκίστρον, ἀλλὰ νομίζων δίχα ἀγκίστρον τὸν σκώληκα εἶναι μονώτατον, πλανώμενος ὑπὸ τοῦ ἀγκίστρον κρατεῖται· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε. Βουληθεὶς γὰρ κυνηγῆσαι τὸν ἐν τοῖς ἀπείροις ὕδασι τῆς ἀβύσσου ἐμφωλευόμενον ἰοδόλον ἰχθύν, ἢ μάλλον μέγαν δράκοντα τὸν διάβολον, οὐ γυμνῆ τῇ θεότητι αὐτοῦ τῷ διαβόλῳ προσέφερε, ἀλλὰ δόλω τὸν σκώληκα τὴν παναγίαν αὐτοῦ σάρκα, ἣν ἐκ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, τῆς παναγιωτάτης γῆς, δίχα φαρμοῦ ἐνεδύσατο, κατὰ τὸν φάσκοντα θεῖον Δαβὶδ· « Ἐγὼ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, » ἐκέλευε τὸ ἱερῶτατον ἀγκίστρον τὸν κοσμοσωτήριον αὐτοῦ σταυρὸν, ἐν αὐτῷ προσπαγεί, καὶ δι' αὐτοῦ λαθεῖν βουληθεὶς τὴν ἑαυτοῦ θεότητα, ὑφ' οὗ πλανηθεὶς καὶ κρατηθεὶς ὁ ἰοδόλος καὶ ὀφιοθήκτης οὗτος ἰχθύς, ὁ μέγας δράκων διάβολος, ὁ τοῦ παραδείσου ἐξώσας καὶ θανατώσας τὸν ἄνθρωπον, νικηθεὶς ἀπώλετο. Ὅστε ἡ μὲν θεότης εἰς τύπον τοῦ ἀγκίστρον ἐστίν, ἡ δὲ ἀνθρωπότης εἰς τύπον τοῦ σκώληκος. Θεωρήσας οὖν ὁ διάβολος ἐξωθεν τὸ ἀνθρώπινον καὶ μὴ νοήσας τὴν ἐν αὐτῷ ἑσῶθεν ἐγκεκρυμμένην θεότητα, ἐπλανήθη, καὶ προσελθὼν τῇ ἀνθρωπότητι, ἐκρατήθη ὑπὸ τοῦ ἀνεϊκάστου καὶ ἀκατανικήτου ἀγκίστρον τῆς θεότητος· καὶ οὕτως ἐνικήθη ὁ μέγας δράκων διάβολος. Διὰ τοῦτο οὐκ ἤλθεν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ γυμνῆ τῇ αὐτοῦ θεότητι κυνηγῆσαι τὸν διάβολον, ἀλλ' ἐφόρεσε τὴν σάρκα, καὶ οὕτως εἰσῆλθε. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ γενέσθαι τὴν σάρκωσιν. Καὶ ὡς περ αὐτὸς ὁ διάβολος, βουληθεὶς ποτε πλανῆσαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοῦ παραδείσου ἐκβαλεῖν, οὐ προσῆλθε τῇ Εὐᾷ γυμνῇ τῇ ἑαυτοῦ διαβολότητι, ἀλλ' ἐφόρεσε σάρκα τὸν ὄφιν, καὶ οὕτως προσῆλθε, καὶ ἐπλάνησεν αὐτήν· ἦδει γὰρ ὁ δόλιος, ὅτι, εἰ προσέβη αὐτῇ γυμνῇ τῇ διαβολότητι αὐτοῦ, οὐκ ἂν αὐτὴν πλανῆσαι δυνήσεται· καὶ διὰ τοῦτο ἐνεδύθη ὡς περ σάρκα τὸν ὄφιν, καὶ διὰ τοῦ σαρκοφόρου ὄφως τὴν Εὐᾶν ἐπλάνησε. Καὶ ὁ μὲν ὄφιν ἐφαίνετο, ὁ δὲ διάβολος οὐκ ἐφαίνετο. Καὶ διὰ τοῦ φαινομένου ὄφως ἐνήργει ὁ ἀθεώρητος ὄφιν διάβολος. Δύο γὰρ φύσεις ἐν ἐνὶ προσώπῳ ἀπήγον τότε ἐπὶ τῶν προπατόρων τὴν ἐκπτώσιν. Καὶ ὡς περ τότε διαβολότης καὶ ὀφιοθήκτης δύο φύσεις ἐν ἐνὶ προσώπῳ ἠνώθησαν, καὶ ἡ μὲν μετὰ φύσεις, ἦγον ἢ ὀφιοθήκτης ἐφαίνετο, ἡ δὲ ἑτέρα, ἦτοι ἡ διαβολότης, οὐκ ἐφαίνετο, καὶ ἐξέβαλε τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ παραδείσου· οὕτως

non posset sola humana natura vincere sine deitate, abscondita est in ipsa carne deitas, ut diabolus videns carnem, et non cognoscens deitatem in eadem carne absconditam esse, accederet et cum Christo congrederetur, atque ita vinceretur ab abscondita deitate. Quod et factum est.

τῆς κεκρυμμένης θεότητος. Ὅπερ καὶ γέγονεν.

Quemadmodum enim piscator volens capere piscem non nudum hamum jacit in mare, sed affligit extrinsecus vermem per dolum, et sic projicit hamum in mare indutum verme : piscis autem videns vermem solum, et non cognoscens in verme latere hamum, sed existimans, sine hamo vermem esse solum, deceptus capitur hamo : ita etiam Christus fecit. Cum vellet enim venenatum piscem in aquis infinitis abyssi latentem capere, seu potius magnum illum draconem diabolum ; non nuda deitate cum diabolo congressus est, sed dolo vermem, sanctissimam suam carnem, quam ex semper Virgine Maria, sanctissima terra, sine pollutione, induit : quemadmodum inquit divus David : « Ego sum vermis et non homo ¹², » texit sacerrimum hamum mundo salutarem crucem suam, illi affluxit, et per illam latere voluit deitatem suam, a qua deceptus est et captus venenatus ille et serpentinis morsibus infestus piscis, magnus draco diabolus, qui paradiso expulerat et occiderat hominem, et victus perierit. Ita quidem deitatis typus est hamus : humanitatis vero typus est vermis. Videns igitur extrinsecus hominem et non animadvertens intrinsecus absconditam deitatem, deceptus est, et accedens ad humanitatem captus est ab inopinato et immobili hamo deitatis : et sic victus est magnus draco diabolus. **288** Quapropter non venit Filius et Verbum Dei, ut nuda deitate caperet diabolum, sed carnem gestavit, et sic ingressus est. Et hæc est causa quod incarnatus sit. Et quemadmodum ipse diabolus cum vellet olim seducere hominem, et paradiso ejicere, non accessit ad Evam nuda sua forma diabolica, sed gessit carnem, scilicet serpentem, et sic accessit et decepit illam ; norat enim astutus iste, quod si accessisset ad illam nuda sua forma diabolica, nunquam eam decipere potuisset ; et propterea indutus est, ut carne, serpente, et per formam carniferi serpentis Evam decepit ; atque serpens quidem apparebat, diabolus autem non apparebat ; et per apparentem serpentem efficax erat invisibilis serpens diabolus, duæ enim naturæ in una persona unitæ effecerunt tunc lapsum in majoribus nostris ; et quemadmodum tunc diabolica forma et serpentina duæ naturæ erant in una persona unitæ, et una quidem natura scilicet serpentina, apparebat ; altera vero, nempe diabolica, non apparebat et eiciebat hominem ex paradiso : ita etiam in Christo duæ naturæ in unam personam divina et humana unitæ sunt : et humanitas quidem apparebat, deitas autem non apparebat, et per apparentem humanita-

¹² Psal. xxi. 7

tem deitas invisibilis efficax erat, et ejectum ex paradiso olim hominem duæ istæ præstantes naturæ, videlicet deitas et humanitas, in illum vicissim et nunc introduxerunt. Et hæc est causa, propter quam Christus incarnatus et homo factus est. Ipsi debetur gloria in infinita sæcula. Amen.

νῦν ἐνέβαλον. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία, δι' ἧς ὁ Θεὸς ἐσαρκώθη καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς ἀπεράντους αἰῶνας. Ἀμήν.

καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ δύο φύσεις εἰς ἓν πρόσωπον θεότης καὶ ἀνθρωπότης ἠνώθησαν· καὶ ἡ μὲν ἀνθρωπότης ἐφαίνετο, ἡ δὲ θεότης οὐκ ἐφαίνετο, καὶ διὰ τῆς φαινομένης ἀνθρωπότητος ἡ θεότης ἐνήργει ἡ ἀθεώρητος, καὶ τὸν ἐκ τοῦ παραδείσου πάλαι ἐξορισθέντα ἄνθρωπον, αἱ καλὰι δύο φύσεις αὐταί, ἡ θεότης φημί καὶ ἀνθρωπότης, εἰς αὐτὸν πάλιν καὶ

θεότης φημί καὶ ἀνθρωπότης, εἰς αὐτὸν πάλιν καὶ

ADMONITIO IN HISTORIAM IMAGINIS BERYTENSIS.

I. Athanasii non esse hoc Opusculum, sed imperiti alicujus et infacundi hominis, eruditus nemo non judicat; quare non est quod in ea re probanda immoremur. Antiquum tamen esse ex eo liquet, quod in concilio Nicæno 11, Athanasii nomine lectum fuerit; atque teste Constantino Constantiæ Cypri episcopo, Patribus eo coactis lacrymas excusserit. Exstat porro tomo VII Concil., act. 4. Nec parum discrepat, si verba spectes, ab editis et a mss. Tantumque variant inter se codices, ut in multis licet reperiat, nullus alii similis compareat. In Colbertino autem tertio ita proluxa et aucta legitur hæc Historia, ut duplo major cuspis videatur; sic tamen ut multa verba, sed nihil rei gestæ adjiciatur. Exstat item Græce in bibliotheca Cæsarea exemplar ejus mss. ab editis haud parum diversum et multo auctius. Principiumque ejus offert Lambecius, Comment. lib. 1, p. 126, ut et versionem antiquam anonymam ab edita diversam, quam integram refert idem p. 128. Omnium autem codicum varias afferre lectiones, nec facile est, nec operæ pretium foret: quare eas solum adnotavimus, quæ alicujus momenti visæ sunt. Magnæ vero apud sequioris ævi Græcos fuit existimationis hæc Historia: ita ut ea publice legi soleret Dominica ὀρθοδοξίας, seu Dom. prima Quadragesimæ, in qua celebrabatur apud Græcos festum restituti cultus sanctarum imaginum.

II. Cum itaque minime sibi invicem consentiant codices mss. et ab editis mirum in modum discrepent, visum est bina ex Palatinis codicibus desumpta exemplaria cum Latinis versionibus edere; quod libera cuivis mutuo conferendi sit facultas. Quamquam nullo forte dispendio potuisset alterutrum omitti, cum nulla ferme nisi verborum sit discrepantia. At scrupuloso lectori morem gerere libet, indigne scilicet ferenti, si qua vel minima prius editorum prætermittantur. Bina itidem Latina exemplaria afferimus, quæ sub initium ad medium usque toto cælo discrepant; inde vero non item. Primum in antiquis Athanasii editis Latinis jam olim cusum fuit, cum hoc sub initium errore, ut dicatur lectam fuisse hanc Historiam a Petro Nicomediensi in synodo Cæsareæ Cappadaciæ celebrata, ob errorem circa Christi Domini sanguinem exortum, cum revera in Nicæna secunda synodo, pro cultu imaginum asserendo ab eodem lecta fuerit. In multis porro discrepat a Græcis hæc Latina Historia. Secundum exemplar Latinum ex antiquis conciliorum mss. et editis desumptum, jam primum inter Athanasiana edere visum est, quia ad Græcorum litteram magis accedit, licet in nonnullis haud leviter discrepet.

III. De Historia imaginis Berytensis hæc habet Sigebertus in Chronico ad annum 365: Tempore Constantini imperatoris et Irenæ uxoris ejus in Syriæ civitate Berytho, quæ subjacet Antiochiæ; Judæi imaginem Salvatoris Domini nostri Jesu Christi inveniunt in domo cujusdam Judæi, ibi relictam a quodam Christiano, eam injuriose deposuerunt, et omnia opprobria quæ Judæi Christo Jesu intulerunt, ejus imagini inferebant: illudentes ei, in faciem conspuentes, criminose conviciantes, eamque percutientes, manus et pedes ejus clavis configentes, acetum et fel ei porrigentes; tandem latere ejus aperto, exivit de eo sanguis et aqua, quod illi supposita ampulla suscipientes ad experimentum 289 utrum fuerint vera miracula quæ Jesum fecisse audierant, omnes infirmos in Synagoga sua collectos hoc sanguine aspergebant, et a quocunque languore detinebantur omnes sanabantur. Unde tandem Judæi compuncti ad Adeodatum civitatis episcopum omnes concurrerunt, eique re enarrata, imaginem cum sanguine ei dederunt. Quibus baptizatis episcopus sanguinem per ampullas divisum longe lateque dirigens, prædicabat magnalia Dei, obtestatus omnes ut singulis annis quinto Idus Novembris celebretur Passio Dominicæ imaginis. Hæc Sigebertus, qui in hoc errat, quod Historiam Constantini et Irenæ ævo gestam enarret; nam tempore Irenæ, nomine Athanasii lecta fuit in synodo secunda Nicæna. Nec potuit adeo recentis memoriæ tum fuisse, ut Petro eam Athanasio adscribenti fides haberetur. Verane cæterum an falsa sit hæc historia, prudentis lectoris judicio permittatur; nobis sane videtur admodum suspecta.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

(8) Λόγος εις τὸ θαῦμα τὸ γερονδὸς ἐν Βηρυτῷ, περὶ τῆς τιμῆς καὶ σεβασμίας εἰκόνας τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν.

S. P. N. ATHANASII

Sermo de miraculo Beryti edito, circa pretiosam et venerandam imaginem Domini et Dei nostri.

1. Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, καὶ ἄρατε τὸ καινὸν καὶ παράδοξον θαῦμα, ὅπερ γέγονεν ἔν ταις ἡμέραις ἡμῶν. Ἐμβλέψατε (9) εἰς τὴν ἀπειρον ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ὅτε αὐτῷ δόξαν, κατανοήσατε τὴν ἀφρον φιλανθρωπίαν καὶ τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ οἰκονομίας, καὶ θρήνον μετ' εὐφροσύνης ἀναλάβετε. Ἐπὶ μὲν Θεοῦ οὐδὲν ξένον. Ἐν γὰρ τῷ παραδόξῳ τούτῳ θαύματι, ὃ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐξέστησαν πᾶσαι αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων. Ὅπως ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τὸ τετολημμένον, ἐταράχθησαν πᾶσαι αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων. Ὅπως ἐξέστησαν πᾶσαι ἄδυσοι, ὃ ἥλιος ἐσκοτίσθη, καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες ἐταράχθησαν, ὑπὸ τῷ οἰκονομηθέντι ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Πᾶσαι αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις, ἀκούσατε, καὶ ἐκστητε, γενεαὶ τῶν γενεῶν, ὧ γέγονεν παράδοξον θαῦμα ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις.

2. Πόλις ἐστὶ Βηρυτὸς καλουμένη, τελοῦσα δὲ ὑπὸ Ἀντιόχειαν. Ἐν αὐτῇ τῇ πόλει πλήθην πολλὰ ἦν τῶν Ἰουδαίων. Πλησίον δὲ τῆς συναγωγῆς αὐτῶν Χριστιανὸς τις λαβῶν κελλίον κατέμενεν. Ἐποίησε δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀλόστατον, ἐζωγραφημένην ἐν ὠραιότητι πολλῇ. Χρόνου δὲ διεληθόντος, ἠθέλησεν ἀναχωρῆσαι ὁ Χριστιανὸς ἐκ τοῦ αὐτοῦ κελλίου. Ἐπέζητησεν οὖν ἕτερον κελλίον μετίζον, ὡς χρεῖαν ἔχον αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ πλησιάζειν αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις. Εὐρών δὲ ὄκημα ἕτερον, μετῆρεν ἐκεῖθεν, λαβῶν πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ. Κατ' οἰκονομίαν δὲ τοῦ Θεοῦ, τοῦ θέλοντος πάντα ἀνθρώπων σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, δεικνύων τὰ θαυμάσια αὐτοῦ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ ἐν ἀληθείᾳ. Λαβῶν δὲ ὁ Χριστιανὸς ἄπασαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὡς προλέλεκται, κατελείφθη ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μόνη, λησμονήσας αὐτὴν ἐν τῷ κελλίῳ.

3. Ἰουδαῖος δὲ τις λαβῶν τὸ κελλίον αὐτοῦ τοῦ οἰκεῖν ἐν αὐτῷ, εἶθα ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ, εἰσαγαγὼν δὲ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ εἰς τὸ κελλίον κατέμενε, μὴ θεωρήσας τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ὅτι ἴσταται ἐκεῖ, οὐδὲ κατενόησε τὸν τόπον ἐκεῖνον. Μιᾶ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐκάλεσεν Ἑβραῖον,

(8) Colbert. 833, Λόγος περὶ τῆς ἐν Βηρυτῷ εἰκόνας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Colb. 4457, περὶ τοῦ γενομένου θαύματος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ. Αναγινώσκειται δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς ὀρθοδοξίας. Colb. 5110, Διήγησις περὶ τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Βηρυτῷ τῇ πόλει, ὑπὸ τῆς τιμῆς καὶ

1. Erigite oculos mentis vestrae, ac videte novum stupendumque miraculum, quod nuper diebus contigit nostris. Respiciate immensam Dei bonitatem, date ipsi gloriam, perpendite ineffabilem ejus erga homines amorem magnitudinemque providentiae illius : cum lætitia lamentum assumite. Nihil in Deo mirabile; sed in stupendo hujusmodi miraculo, quod editum est in illis diebus, omnia hominum corda stupore percussa sunt. Obstupuit vere cælum ob patratum facinus, turbata sunt omnia hominum corda; obstupere abyssi omnes, sol obtenebratus est, luna et stellæ conturbatæ sunt, ob rem Domini providentia gestam : audite, omnes cælorum virtutes, ac stupete, generationes generationum, ob ingens miraculum, his diebus editum.

2. Urbs est, Berytus nomine, Antiochiæ vectigalis, in qua ingens erat Judæorum multitudo. Christianus porro quidam accepta prope synagogam eorum cellula, illic commorabatur. Fecit autem imaginem Domini integram, pulcherrime depictam. Elapso quodam tempore, voluit Christianus secedere ex ista cellula, majoremque requisivit cellulam, qua scilicet opus habebat, ita ut etiam Judæis esset vicinus. Invento domicilio altero, inde commigravit, suis omnibus acceptis bonis. Quod ex Dei dispensatione factum est, qui vult omnem hominem salutum fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ostenditque mirabilia sua omnibus in ipsum credentibus in veritate. Acceptis Christianus omnibus ad se pertinentibus, uti supra dictum est, relicta est imago Domini nostri Jesu Christi sola, eamque homo ille oblitus in cellula est.

3. Judæus autem quidam accepta ista cellula in domicilium, ubi erat imago universorum regis Christi, cum eo res omnes suas asportasset, ibi commorabatur : nec advertit imaginem Domini, quæ illic stabat, neque lustravit eum locum. Quadam porro die cum Hebræum invitasset, ut secum

σεβασμίας εἰκόνας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης

(9) Colbert. 1, Ἐγκύψατε εἰς τὸ ἀπειρον πέλαγος τῶν θαυμάτων τοῦ Θεοῦ, καὶ ἴδετε τὸ ἔργον, ὃ ὁ Κύριος εἰργάσατο ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν : συγκλίνατε τὸ οὐδὲν ὑμῶν, καὶ μετ' εὐφρ.

tem deitas invisibilis edicax erat, et ejectum ex pa- A
radiso olim hominem duæ istæ præstantes naturæ,
videlicet deitas et humanitas, in illum vicissim
et nunc introduxerunt. Et hæc est causa, pro-
pter quam Christus incarnatus et homo factus
est. Ipsi debetur gloria in infinita sæcula.
Amen.

νῦν ἐπέβαλον. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία, δι' ἧς ὁ Θεὸς ἐσαρκώθη καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος· ὅτι αὐτῷ πρέπει
δόξα εἰς ἀπεράντους αἰῶνας. Ἀμήν.

ADMONITIO IN HISTORIAM IMAGINIS BERYTENSIS.

I. Athanasii non esse hoc Opusculum, sed imperiti alicujus et infacundi hominis, eruditus nemo non
judicat; quare non est quod in ea re probanda immoremur. Antiquum tamen esse ex eo liquet, quod
in concilio Nicæno II, Athanasii nomine lectum fuerit; atque teste Constantino Constantiæ Cypri episcopo,
Patribus eo coactis lacrymas excusserit. Exstat porro tomo VII Concil., act. 4. Nec parum discrepat, si
verba spectes, ab editis et a mss. Tantumque variant inter se codices, ut in multis licet reperiat, nullus
alii similis compareat. In Colbertino autem tertio ita proluxa et aucta legitur hæc Historia, ut duplo
major cuspis videatur; sic tamen ut multa verba, sed nihil rei gestæ adjiciatur. Exstat item Græce
in bibliotheca Cæsarea exemplar ejus mss. ab editis haud parum diversum et multo auctius. Principiumque
ejus affert Lambecius, Comment. lib. 1, p. 126, ut et versionem antiquam anonymam ab edita diversam,
quam integram refert idem p. 128. Omnium autem codicum varias afferre lectiones, nec facile est, nec
operæ pretium foret: quare eas solum adnotavimus, quæ alicujus momenti visæ sunt. Magnæ vero apud se-
quioris ævi Græcos fuit existimationis hæc Historia: ita ut ea publice legi soleret Dominica ὀρθοδοξίας,
seu Dom. prima Quadragesimæ, in qua celebrabatur apud Græcos festum restituti cultus sanctarum
imaginum.

II. Cum itaque minime sibi invicem consentiant codices mss. et ab editis mirum in modum discrepant
visum est bina ex Palatinis codicibus desumpta exemplaria cum Latinis versionibus edere; quod libera cuius
mutuo conferendi sit facultas. Quanquam nullo forte dispendio potuisset alterutrum omitti, cum nulla ferme
nisi verborum sit discrepantia. At scrupuloso lectori morem gerere libet, indigne scilicet ferenti, si qua vel
minima prius editorum prætermittantur. Bina itidem Latina exemplaria afferimus, quæ sub initium ad me-
dium usque toto cælo discrepant; inde vero non item. Primum in antiquis Athanasii editis Latinis jam olim
cusum fuit, cum hoc sub initium errore, ut dicatur lectam fuisse hanc Historiam a Petro Nicomediensi in
synodo Cæsareæ Cappadaciæ celebrata, ob errorem circa Christi Domini sanguinem exortum, cum revera in Ni-
cæna secunda synodo, pro cultu imaginum asserendo ab eodem lecta fuerit. In multis porro discrepat a Græcis
hæc Latina Historia. Secundum exemplar Latinum ex antiquis conciliorum mss. et editis desumptum, jam
primum inter Athanasiana edere visum est, quia ad Græcorum litteram magis accedit, licet in nonnullis haud
leviter discrepet.

III. De Historia imaginis Berytensis hæc habet Sigebertus in Chronico ad annum 365: Tempore
Constantini imperatoris et Irenæ uxoris ejus in Syriæ civitate Berytho, quæ subjacet Antiochiæ: Judæi
imaginem Salvatoris Domini nostri Jesu Christi invenientes in domo cujusdam Judæi, ibi relictam a quo-
dam Christiano, eam injuriose deposuerunt, et omnia opprobria quæ Judæi Christo Jesu intulerunt, ejus
imagini inferebant: illudentes ei, in faciem conspuentes, criminose conviciantes, eamque percutientes,
manus et pedes ejus clavis configentes, acetum et fel ei porrigentes; tandem latere ejus aperto,
exivit de eo sanguis et aqua, quod illi supposita ampulla suscipientes ad experimentum 289 utrum
fuerint vera miracula quæ Jesum fecisse audierant, omnes infirmos in Synagoga sua collectos hoc san-
guine aspergebant, et a quocunque languore detinebantur omnes sanabantur. Unde tandem Judæi
compuncti ad Adeodatum civitatis episcopum omnes concurrerunt, eique re enarrata, imaginem cum
sanguine ei dederunt. Quibus baptizatis episcopus sanguinem per anpullas divisum longe lateque
dirigens, prædicabat magnalia Dei, obtestatus omnes ut singulis annis quinto Idus Novembris
celebretur Passio Dominicæ imaginis. Hæc Sigebertus, qui in hoc errat, quod Historiam Constan-
tini et Irenæ ævo gestam enarret; nam tempore Irenæ, nomine Athanasii lecta fuit in synodo
secunda Nicæna. Nec potuit adeo recentis memoriæ tum fuisse, ut Petro eam Athanasio adscribenti fides
haberetur. Verane cæterum an falsa sit hæc historia, prudentis lectoris judicio permittatur; nobis sane vide-
tur admodum suspecta.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

(8) Λόγος εις τὸ θαῦμα τὸ γερονδὸς ἐν Βηρυτῷ, περὶ τῆς τιμῆς καὶ σεβασμίας εἰκόνας τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν.

S. P. N. ATHANASII

Sermo de miraculo Beryti edito, circa pretiosam et venerandam imaginem Domini et Dei nostri.

1. Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὸ καινὸν καὶ παράδοξον θαῦμα, ὅπερ γέγονε νῦν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν. Ἐμβλέψατε (9) εἰς τὴν ἀπειρον ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ὅτε αὐτῷ δόξαν, κατανοήσατε τὴν ἀφατον φιλανθρωπίαν καὶ τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ οἰκονομίας, καὶ θρήνον μετ' εὐφροσύνης ἀναλάβετε. Ἐπὶ μὲν Θεοῦ οὐδὲν ξένον. Ἐν γὰρ τῷ παραδόξῳ τούτῳ θαύματι, ὃ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐξέστησαν πᾶσαι αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων. Ὅντως ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τὸ τετολημμένον, ἐταράχθησαν πᾶσαι αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων. Ὅντως ἐξέστησαν πᾶσαι ἀβυσοὶ, ὃ ἥλιος ἐσκοτίσθη, καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες ἐταράχθησαν, ὑπὸ τῷ οικονομηθέντι ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Πᾶσαι αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις, ἀκούσατε, καὶ ἔκστητε, γενεαὶ τῶν γενεῶν, ᾧ γέγονεν παράδοξον θαῦμα ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις.

2. Πόλις ἐστὶ Βηρυτὸς καλουμένη, τελοῦσα δὲ ὑπὸ Ἰουδαίαν. Ἐν αὐτῇ τῇ πόλει πλήθη πολλὰ ἦν τῶν Ἰουδαίων. Πλησίον δὲ τῆς συναγωγῆς αὐτῶν Χριστιανὸς τις λαβῶν κελλίον κατέμενε. Ἐποίησε δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀλοστότον, ἐζωγραφημένην ἐν ώραίῳτι πολλῇ. Χρόνου δὲ διεληθόντος, ἠθέλησεν ἀναχωρῆσαι ὁ Χριστιανὸς ἐκ τοῦ αὐτοῦ κελλίου. Ἐπεζήτησεν οὖν ἕτερον κελλίον μετῆρον, ὡς χρεῖαν ἔχον αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ πλησιάζειν αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις. Εὐρῶν δὲ οἰκημα ἕτερον, μετῆρεν ἐκεῖθεν, λαβῶν πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ. Κατ' οἰκονομίαν δὲ τοῦ Θεοῦ, τοῦ θέλοντος πάντα ἀνθρώπων σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, δεικνύων τὰ θαυμάσια αὐτοῦ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ ἐν ἀληθείᾳ. Λαβῶν δὲ ὁ Χριστιανὸς ἄπασαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὡς προλέεχται, κατελείφθη ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μόνη, λησμονήσας αὐτὴν ἐν τῷ κελλίῳ.

3. Ἰουδαῖος δὲ τις λαβῶν τὸ κελλίον αὐτοῦ τοῦ οἰκεῖν ἐν αὐτῷ, εἴθα ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ, εἰσαγαγὼν δὲ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ εἰς τὸ κελλίον κατέμενε, μὴ θεωρήσας τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ὅτι ἴσταται ἐκεῖ, οὐδὲ κατενόησε τὸν τόπον ἐκεῖνον. Μιᾶ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐκάλεσεν Ἑβραῖον,

1. Erigite oculos mentis vestrae, ac videte novum stupendumque miraculum, quod nuper diebus contigit nostris. Respicite immensam Dei bonitatem, date ipsi gloriam, perpendite ineffabilem ejus erga homines amorem magnitudinemque providentiae illius : cum lætitia lamentum assumite. Nihil in Deo mirabile; sed in stupendo hujusmodi miraculo, quod editum est in illis diebus, omnia hominum corda stupore percussa sunt. Obstupuit vere cælum ob patratum facinus, turbata sunt omnia hominum corda; obstupere abyssi omnes, sol obtenebratus est, luna et stellæ conturbatæ sunt, ob rem Domini providentia gestam : audite, omnes cælorum virtutes, ac stupete, generationes generationum, ob ingens miraculum, his diebus editum.

2. Urbs est, Berytus nomine, Antiochiæ vectigalis, in qua ingens erat Judæorum multitudo. Christianus porro quidam accepta prope synagogam eorum cellula, illic commorabatur. Fecit autem imaginem Domini integram, pulcherrime depictam. Elapso quodam tempore, voluit Christianus secedere ex ista cellula, majoremque requisivit cellulam, qua scilicet opus habebat, ita ut etiam Judæis esset vicinus. Invento domicilio altero, inde commigravit, suis omnibus acceptis bonis. Quod ex Dei dispensatione factum est, qui vult omnem hominem salvum fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ostenditque mirabilia sua omnibus in ipsum credentibus in veritate. Acceptis Christianus omnibus ad se pertinentibus, uti supra dictum est, relicta est imago Domini nostri Jesu Christi sola, eamque homo ille oblitus in cellula est.

3. Judæus autem quidam accepta ista cellula in domicilium, ubi erat imago universorum regis Christi, cum eo res omnes suas asportasset, ibi commorabatur : nec advertit imaginem Domini, quæ illic stabat, neque lustravit eum locum. Quadam porro die cum Hebræum invitasset, ut secum

(8) Colbert. 833, Λόγος περὶ τῆς ἐν Βηρυτῷ εἰκόνας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Colb. 4457, περὶ τοῦ γενομένου θαύματος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ. Ἀναγινώσκειται δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς ὀρθοδοξίας. Colb. 5110, Διήγησις περὶ τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Βηρυτῷ τῇ πόλει, ὑπὸ τῆς τιμῆς καὶ

σεβασμίας εἰκόνας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης

(9) Colbert. 1, Ἐγκύψατε εἰς τὸ ἀπειρον πέλτα τῶν θαυμάτων τοῦ Θεοῦ, καὶ ἴδετε τὸ ἔργον, ὃ ὁ Κύριος εἰργάσατο ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν· συγκλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν, καὶ μετ' εὐφρ.

sumeret cibum; dum pranderent, elevatis Judæus A qui invitatus fuerat oculis, vidit imaginem Domini nostri Jesu Christi, dixitque Judæo qui se advocarat: Tu Judæus cum sis, quare hujus imaginem apud te servas? plurimasque ac nefandas contumelias profano turpique ore suo protulit contra venerandam imaginem Domini, quas ne in mentem quidem hominum venire licet; absit! ostenditque imaginem Hebræo qui se invitarat. Tum cœpit Hebræus ille jurare per Judaicam fidem, se nondum ad eam usque boram hanc vidisse imaginem. Hebræus porro qui vocatus fuerat, 290 siluit. Surgensque Judæos adiit qui primarii sacerdotes et legis doctores erant; quibus dixit: Hebræus ille imaginem Nazarái habet domi, quam ego oculis conspexi meis. Qui his auditis responderunt: Quomodo id potes comprobare? Tum ille: Me sequimini, et ostendam vobis illam. Consilium porro iniere, ut omnes proxima die mane cellulam adirent, in qua erat imago Domini

4. Ineunte luce sequentis diei, congregati sunt principes sacerdotum et seniores, et Judæo secum assumpto, domum petiere Hebræi, ubi erat imago Domini. Cum eo advenissent, in domum irrumpentes sacerdotum principes et seniores, universaque turba, vident imaginem Domini. Tum furore repleti, Judæum illic habitantem domo pulsum synagoga ejecerunt. Imaginem autem Domini nostri Jesu Christi cum demisissent, secum ita locuti sunt: Quemadmodum patres nostri illuserunt ipsi, ita et nos illudamus. Tum cœpere conspuere in faciem imaginis Domini, atque ordine singuli alapis vultum ejus cæciderunt, ac percusserunt omnes dicendo: Quæcunque patres nostri fecerunt, ea nos in ejus imaginem perpetremus. Audivimus, aiunt, multa in eum ludibria contulisse, et nos omnia conferamus. Infinita igitur ludibria in Domini imaginem contulere, quæ ne proferre quidem nos audeamus. Hic aiunt: Audivimus patres nostros clavis manus ejus conflixisse, id et nos efficiamus. Confectis ergo clavis, manus pedesque Domini confixere. Rursum inquirunt: Audivimus aceto et felle eum cum spongia potavisse: id nos quoque faciamus. Illud itaque fecerunt similiter, posita ad os imaginis Domini spongia aceto plena. Aiunt iterum: Comperimus eos arundine percussisse caput ejus; id ipsum nos agamus, arreptaque arundine caput ejus percusserunt. Dicunt iterum: Accurate novimus, eos lancea latus ejus aperuisse: ne minimum quidem prætermittamus; sed potius iis adjiciamus. His peractis, lanceam postularunt, qua allata, vibrantes illam, confodere latus imaginis Salvatoris, confestimque sanguis et aqua magna copia emanavit. Quo inexpectato edito miraculo, stupore percussit

ἵνα φάγη μετ' αὐτοῦ· ἐν δὲ τῷ ἀριστῶν αὐτοῦς, ἐπ' ἀρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὁ Ἰουδαῖος ὁ κεκλημένος, εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ λέγει τῷ καλέσαντι αὐτὸν Ἰουδαίῳ· Σὺ, Ἰουδαῖος ὢν, πῶς τὴν εἰκόνα τοῦτοῦ ἔχεις; ὕβρεις τε παμπόλλας καὶ ἀθεμλίτους ἐκ τοῦ μισροῦ αὐτοῦ στόματος ἐκπύοντες κατὰ τῆς τιμίας εἰκόνας τοῦ Δεσπότου, ἃς οὐκ ἐξεστὶν οὐδὲ εἰς διάνοιαν ἀνθρώπων ἔλθειν· μὴ γένοιτο! ὑποδεικνύων δὲ τὴν εἰκόνα τὸν καλέσαντα Ἑβραῖον ὁ κληθεὶς, ἤρξατο ὁ Ἑβραῖος ὀμνύειν κατὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς πίστεως, ὅτι Μέχρι τῆς ὥρας ταύτης οὐκ ἔθεασάμην τὴν εἰκόνα ταύτην. Ὁ δὲ Ἑβραῖος ὁ κληθεὶς ἐσιώπησεν. Ἀναστὰς δὲ ἀπῆλθεν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς πρώτους αὐτῶν ἱερεῖς καὶ νομοδιδασκάλους, καὶ λέγει αὐτοῖς, ὅτι Ὁ δεῖνα ὁ Ἑβραῖος εἰκόνα ἔχει τοῦ Ναζωραίου ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, κατὰ ὁμοίους ὀφθαλμοῖς ἔθεασάμην αὐτήν. Οἱ δὲ ἀκούσαντες εἶπον· Πῶς δύνασαι τοῦτο ἀποδείξαι; Λέγει πρὸς αὐτοῦ· Ἀκολουθήσατέ μοι, κατὰ ὁμοίους ὑμῶν ὑποδείξω αὐτήν. Συνεβουλευσαντο δὲ, ἵνα πάντες πρῶτ' παραγενόμενοι καταλάβωσιν τὸ κελλίον, ἐν ᾧ ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου.

4. Πρωίας δὲ γενομένης, συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι αὐτῶν, καὶ παραλαβόντες τὸν Ἰουδαῖον, ἀπέρχονται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἑβραίου, εἶδον ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου. Παραγενόμενοι δὲ ἐν τῇ οἴκῳ, εἰσπηδήσαντες ἔσωθεν τῆς οἰκίας οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ πᾶς ὁ ὄχλος, ὁρῶσι τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου. Τότε θυμοῦ πλησθέντες, τὸν μὲν Ἰουδαῖον τὸν οἰκοῦντα ἐκεῖσε ἐξέλασαντες ἀποσυνάγων ἐποίησαν· τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καταγαγόντες, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι Καθὼς οἱ πατέρες ἡμῶν ἐνέπαιξαν αὐτῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐμπαιζόμεν αὐτῷ. Τότε ἤρξαντο ἐμπτεύειν εἰς τὸ πρόσωπον τῆς εἰκόνας τοῦ Κυρίου, καὶ ἐβράβησαν αὐτήν κατὰ πρόσωπον εἰς καθέως, οἱ πάντες αὐτῶν ἐβράβηζον τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου λέγοντες· Ὅσα ἐποίησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, πάντα ποιήσωμεν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. Λέγουσιν, ὅτι Ἠκούσαμεν, πολλοὺς ἐμπαιγμοὺς ἐποίησαν αὐτῷ· καὶ ἡμεῖς πάντα ποιήσωμεν. Ἐμπαιγμοὺς οὖν ἀπέριους ἐνέπαιξαν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ἀπερ οὐδὲ λέγειν ἡμῖν τετόλμηται. Εἶτα λέγουσιν· Ἠκούσαμεν, ὅτι ἤλωσαν αὐτοῦ τὰς χεῖρας, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Τότε ποιήσαντες ἦλως προσήλωσαν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου. Πάλιν λέγουσιν· Ἠκούσαμεν, ὅτι ὄξος καὶ χολὴν ἐπότισαν αὐτὸν μετὰ σπόγγου· ποιήσωμεν οὕτω καὶ ἡμεῖς. Καὶ ἐποίησαν ὡσαύτως (10), ἐπιθέντες εἰς τὸ στόμα τοῦ Κυρίου τῆς εἰκόνας σπόγγον μετὰ ὄξου πεπληρωμένον. Λέγουσιν πάλιν· Ἐμάθομεν, ὅτι καλὰ μὲν ἔτυψαν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· τὸ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Καὶ λαβόντες κάλαμον, ἔτυπτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Λέγουσι πάλιν· Ἀκριβέστερον οἶδαμεν, ὅτι λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἤνοιξαν· μὴ ἐν παραλείψωμεν, ἀλλὰ μάλλον προσθήσωμεν. Καὶ τοῦτο ποιήσαντες, ἐνεχθῆναι λόγχην προετρέψαντο, ἁγίας εἰκόνας τοῦ Κυρίου. Καὶ ἐφάνη ἀπογευομένη τῆς χολῆς καὶ τοῦ ὄξου ἡ ἁγία εἰκὼν.

(10) Colbertin. 4, καὶ προσαγαγόντες ὄξος καὶ χολὴν πλήσαντες σπόγγον, προσέθησαν τῷ στόματι τῆς

καὶ ἐνεχθείσης τῆς λόγχης, ἄραντες αὐτὴν ἐκέντησαν **A** sunt quotquot virtutes Dei conspiciebant et incredibilia miracula.

κατὰ τῆς πλευρᾶς τῆς εἰκόνος τοῦ Σωτῆρος. Παρεῦθι δὲ ἐξέβλυσεν αἷμα καὶ ὕδωρ εἰς πλῆθος πολὺ. Τοῦτου δὲ τοῦ παραδόξου θαύματος γενομένου, **Εκπληξίς** ἔλαβεν ἅπαντας τοὺς βλέποντας τὰς δυναστείας τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ παράδοξα θαυμάσια.

5. Ὡς ἀνεξερευνήτα τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου, καὶ ἀπέραντος ἡ ἀγαθότης καὶ τὸ πολὺ ἑλεός σου, Δέσποτα! Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας σου, Κύριε; ἀκουστάς ποιήσει πάσας τὰς αἰνέσεις σου, φίλ᾿ ἀνθρώπε, ὁ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν; Χριστέ, δόξα σοι. Τίς ὡς σὺ, Δέσποτα; Τίς πλὴν σου ποῶν φοβερὰ καὶ ἐξαισια; Ὡ τοῦ θαύματος! Ὡ τῆς τοῦ Σωτῆρος μεγαλειότητος! Ἐφριξαν καὶ νῦν αἱ ἄνω δυνάμεις ἐπὶ τούτῳ. Ὡ πόση μακροθυμία! Ὡ πόσον ἔλεος! πρῶην γὰρ δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθείς ὁ ἄσαρκος ἐκ Παρθένου Μαρίας, ἐσταυρώθη ἐν κείνῃ τῇ σαρκί, ἀπαθὴς ὡν αὐτὸς τῇ θεότητι· νῦν δὲ πάλιν ἐν τῇ εἰκόνι ἐσταυρώθης, ὦ Δέσποτα, εἰς ἑλεγχον μὲν τῶν ἀσεβῶν καὶ πάντων τῶν ἀπίστων, εἰς στηριγμὴν δὲ τῶν ἐν ἀληθείᾳ εἰς σὲ πεπιστευκότων. Ἀλλὰ δόξα σοι, Δέσποτα, τῷ μόνῳ τὰ πάντα δυναμένῳ, ἅμα τῷ εὐλογητῷ Θεῷ ἡμῶν σὺν τῷ παναρχάντῳ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ, καὶ τῷ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

6. Ἀκούσατε ὑμεῖς, ἀδελφοί, μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ χαρᾶς καὶ τὰ λοιπὰ ἄπερ ὕψονομήθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Μετὰ γὰρ τὸ χρουσθῆναι τῇ λόγχῃ τὴν πλευρὰν τῆς ἁγίας καὶ τιμίας εἰκόνος, καὶ ἀναβλύσαι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, συνήθη πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Ἐπειδὴ θρυλοῦσιν οἱ σεβόμενοι αὐτόν, ὅτι ἰάσεις πολλὰς ποιεῖ, λάθωμεν τούτου τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἀγάγωμεν αὐτὸ εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ συναξώμεν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας τοῦ λαοῦ, καὶ χρίσωμεν αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἴθωμεν εἰ ἀληθῆ εἶσι τὰ λεγόμενα. Καὶ προσενεύξαντες τῇ πλευρᾷ τοῦ Κυρίου βῆσαν, ἐμπαίζοντες ἐπλησαν τὴν βήσαν, ἔμβα ἐξέει τὸ ὕδωρ· καὶ συνήξαν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, πρὸ πάντων παράλυτον· ὃν ἤδεσαν ὄντα ἐκ γενετῆς. Προσφέροντες δὲ τὸν παράλυτον ἔχρισαν αὐτόν· καὶ εὐθέως συνεσφίγγθη καὶ ἐγένετο ὕγιης ὁ ἄνθρωπος. Παραχρῆμα δὲ μεγάλη παραχῆ ἐγένετο κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, πάντων ἐργομένων, διὰ τὰς ἀπείρους ἰάσεις καὶ θαυματουργίας. Ἐκινήθη δὲ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων, καὶ προσέφερον τοὺς ἀσθενεῖς αὐτῶν, παράλυτους, κυλλοὺς, ξηροὺς, χωλοὺς, καὶ τυφλοὺς, καὶ δαιμονιῶντας, καὶ ἐτέρους ἔχοντας παντοίας νόσους· καὶ πάντες, χρισόμενοι ἐκ τοῦ ἁγίου αἵματος καὶ ὕδατος τῆς πλευρᾶς τῆς τιμίας εἰκόνος τοῦ Κυρίου, τὰ σώματα αὐτῶν ὕγιη ἐγένοντο. Πάντες δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων ἐπίστευσαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν, κράζοντες καὶ λέγοντες· Μέγας ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν· μεγάλη ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν. Δόξα σοι, Χριστέ, ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσταύρωσαν, ὁ καὶ δι' ἡμῶν σταυρωθείς ἐν τῇ ἀρχάντῳ καὶ τιμίῳ εἰκόνι σου. Δόξα σοι, Ἰησοῦ Χριστέ, Ἰὲ

5. Quam investigabilia sunt judicia justitiæ tuæ, quam immensa bonitas, quam magna misericordia tua, Domine! Quis loquetur potentias tuas, Domine? quis auditas faciet omnes laudes tuas, hominum amantissime, qui non vis mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat? Christe, tibi gloria. Quis similis tibi, Domine? Quis præter te faciens terribilia et prodigia? O miraculum! O Salvatoris magnificentiam! Horruere jam hac in re supernæ potestates. O quanta longanimitas! quanta misericordia! olim nostrum gratia et propter nostram salutem incarnatus, qui carnis expertus erat, ex Virgine Maria, in eadem carne crucifixus fuit, cum secundum deitatem impassibilis esset: nunc vero rursum in imagine crucifixus es, o Domine, ad convictionem impiorum omniumque infidelium, et ad confirmationem eorum qui in veritate in te credunt. Sed gloria tibi, Domine, qui solus omnia potes, et benedicto Deo nostro, una cum immaculato Patre, et Filio ejus Jesu Christo, ac hono vivificoque Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

6. Audite, vos fratres, cum timore Dei et gaudio, cætera quæ a Domino dispensata sunt. Cum enim latus **291** sanctæ ac venerandæ imaginis lancea perforatus esset, emanaretque aqua et sanguis, coacta est **C** tota Judæorum turba, dicebantque mutuo: Quandoquidem aiunt ejus cultores, cum multas curare infirmitates, sumamus sanguinem ejus et aquam, deferemusque in synagogam, ac congregemus omnes qui laborant ægritudine; ungamus eos illo, et videamus num vera sint quæ vulgo dicuntur. Admotaque lateri Domini amphora, illudendo amphoram implevere illa quæ manebat aqua: congregatisque omnibus qui male haberent, primum omnium paralyticum, quem a nativitate paralyticum esse sciebant, adductum unxerunt: qui statim consolidatus fuit, sanusque factus est homo. Confestim autem ingens tumultus per totam urbem exortus est, omnibus eum in locum ingredientibus, ob multas illas **D** morborum curationes et miracula. Judæorum porro frequens populus commotus, adducebant infirmos suos, paralyticos, mancos, aridos, claudos, cæcos, dæmoniacos, aliosque variis ægritudinibus laborantes; qui omnes inuncti sacro sanguine et aqua lateris venerandæ imaginis Domini sani corpore evaserunt. Omnes porro principes sacerdotum et seniores populusque Judæorum crediderunt in Dominum nostrum Jesum Christum, verum Deum nostrum, clamantes et dicentes: Magnus Deus Christianorum: magna fides Christianorum. Gloria tibi, Christe, quem patres nostri crucifixerunt, qui a nobis quoque crucifixus es in immaculata et veneranda imagine tua. Gloria tibi, Jesu Christe Fili Dei, qui magna facis mirabilia. In te credimus, et

in Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, Trinitatem consubstantialiē et indivisibilem. Propitius esto nobis, nosque recipe; sicut in sancta cruce tua positus recepisti latronem ad pœnitentiam. Nos annuera licet indignos et tibi hactenus inimicos, iis qui post undecimam horam venerunt; iis, inquam, nos annuera et illumina oculos cordis nostri, obscuratos, quos scilicet tenebris offudit malignus diabolus; ut illuminati per sanctum baptismum, cœlesti tuo exercitui adjungi mereamur. Hęc illi cum clamore proferebant, atque voce prædicabant mirabilia Dei. Pervasit autem orbem totum hujusce rei fama de veneranda nempe imagine regis nostri Jesu Christi. Omnes ob Oriente et Occidente offerebant infirmos suos, qui omnes Dei clementia curabantur.

7. Post hęc autem adiit tota turba Judæorum sacratissimæ Ecclesiæ sanctissimum episcopum, accurrentesque dicebant: Nos annuero sanctæ entholicæ et apostolicæ Ecclesiæ, nos baptizato et Christianos facito. Sic omnes unanimiter clamabant a minore ad maximum, una cum mulieribus et pueris, dicebantque: Unus Deus Pater, unus Filius unigenitus, unus Dominus: ipsum Deum confitemur, agnoscimusque: illum scimus esse Deum: eum nos credimus crucifixum sub Pontio Pilato, resurrexisse die tertia, assumptumque fuisse cum gloria, in conspectu sanctorum discipulorum suorum, et sedere ad dexteram Dei et Patris. Multis itaque laudibus Deum celebrarunt, exhibita sancta imagine ejusce urbis archiepiscopo, cui ea narrarunt quæ contra sanctam imaginem perpetrarant, et ostenderunt sanguinem et aquam, dixeruntque, qua ratione e latere Salvatoris exiisset. Ad horum tamen omnium confirmationem, accepit episcopus ex sanguine et aqua, multosque oblatos infirmos unxit sanosque dimisit. His innumeris perpetratis miraculis, episcopum rogarunt omnes, ut sibi baptismus conferretur, ac liceret communicare immaculatis et immortalibus mysteriis corporis et sanguinis. Tum episcopus illis admissis, advocato toto clero sanctissimæ Dei Ecclesiæ, postquam multis eos diebus instituisset, baptizavit illos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, synagogamque **292** Judæorum in ecclesiam Salvatoris nostri convertit. Rogantibus porro illis sanctissimum episcopum, reliquas ipsorum synagogas in Dei templa et in martyria sanctorum suorum martyrum consecravit, ad Dei gloriam et exaltationem orthodoxæ fidei. Constituit autem ex illis presbyteros et diaconos, subdiaconos et lectores. Atque ita ingens fuit lætitia in cœlo et in terra, ob stupendum miraculum venerandæ et sacræ imaginis Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, in ista urbe: cum non modo corporeæ curarentur in-

Α τοῦ Θεοῦ, ὁ ποιῶν μεγάλα θαυμάσια. Σοὶ πιστεύομεν, εἰς Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον. Ἦλεως ἡμῖν γενοῦ, καὶ δέξαι ἡμᾶς, ὡς ἐδέξω τοῦ ληστοῦ ἐπὶ τοῦ ἁγίου σου σταυροῦ τὴν μετάνοιαν. Συγκαταριθμησον ἡμᾶς τοὺς ἀναξίτους τοὺς προσελθόντας σοι τοῖς μετὰ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν, καὶ ἡμᾶς συγκαταριθμησον καὶ φώτισον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ἡμῶν, τοὺς ἐσκοτισμένους, οὓς ὁ πονηρὸς ἐσχότισε διάβολος· ἵνα, φωτισθέντες διὰ τοῦ ἁγίου σου βαπτίσματος, καταξιωθῶμεν καὶ ἡμεῖς τῆς ἐπουρανίου σου στρατιᾶς. Ταῦτα δὲ ἔκραζον λέγοντες, καὶ κηρύττοντες μεγαλοφώνως τὰ θαυμάσια τοῦ Θεοῦ. Ἐξῆλθε δὲ ἡ φήμη αὕτη εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περὶ τῆς τιμίας εἰκόνος τοῦ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάντες Β ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν προσέφερον τοὺς ἀσθενεῖς αὐτῶν· καὶ ἰώντες πάντες τῇ Θεοῦ ἀγαθότητι.

1. Μετὰ δὲ ταῦτα προσῆλθον τῷ ἀγιωτάτῳ ἐπισκόπῳ τῆς ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας ἅπαντα τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων, προστρέγοντες καὶ λέγοντες· Καταριθμησον ἡμᾶς τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, βάπτισον ἡμᾶς καὶ ποίησον Χριστιανούς. Ἐκραζον δὲ ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν σὺν γυναίκα καὶ παιδίοις λέγοντες· Εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, εἰς Υἱὸς ὁ μονογενής, εἰς Κύριος· αὐτὸν Θεὸν ὁμολογοῦμεν, καὶ οἴδαμεν καὶ γινώσκουμεν· αὐτὸν Θεὸν οἴδαμεν, αὐτὸν ἡμεῖς πιστεύομεν, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ ἀναληφθέντα ἐν δόξῃ ἐνώπιον τῶν ἁγίων μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Πολλοὶς οὖν εὐφημίαις δοξάσαντες τὸν Θεόν, τὴν ἅγιαν τε εἰκόνα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ τῆς ἐκεῖσε πόλεως ἐπιδείξαντες, καὶ ἀπαγγείλαντες ἃ ἐποίησαν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἅγιαν εἰκόνα, ὡς τε αἷμα καὶ ὕδωρ ἐπιδείξαντες, καὶ πῶς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Σωτῆρος· ὅμως πρὸς βεβαίωσιν πάντων λαβὼν ὁ ἐπίσκοπος ἐκ τοῦ ἁγίου αἵματος καὶ ὕδατος, καὶ πολλοὺς ἀσθενεῖς προσενέγκαντες, καὶ ἀλείφων αὐτοὺς, ὑγιεῖς ἀπέλυσε. Τούτων τῶν ἀπειρῶν θαυμάτων γεγονόντων, οὕτως ἅπαντες καθικέτευον τὸν ἐπίσκοπον τυχεῖν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ μεταλαθεῖν τῶν ἀχράντων καὶ ἀθανάτων μυστηρίων τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος. Τότε ὁ ἐπίσκοπος παραλαβὼν αὐτοὺς, καὶ συγκαλέσας **292** ἅπαντα τὸν κληρὸν τῆς ἀγιωτάτης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐπὶ πολλὰς τε ἡμέρας κατήχησας, ἐβάπτισεν αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐποίησε. Παρακαλεσάντων δὲ αὐτῶν τὸν ἀγιωτάτον ἐπίσκοπον, καὶ τὰς λοιπὰς συναγωγὰς, ναοὺς Θεοῦ, καὶ μαρτύρια τῶν ἁγίων αὐτοῦ μαρτύρων ἀφιερῶσαι [ἀφιερῶσαι], εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ καύχημα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως (11). Κατέστησε δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ὑποδιακόνους, καὶ ἀναγνώστους. Καὶ

(11) Colbertin. unus sic habet, μαρτύρια πεποιήκεν τῶν ἁγίων, τῆς τε πανυμνήτου Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τοῦ προδρόμου τε καὶ Βαπτί-

στου Ἰωάννου, καὶ τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφήμεων ἀποστόλων.

οὕτω μεγάλη χαρὰ ἐγένετο ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ ἐπὶ τῷ παραδόξῳ θαύματι τῆς τιμίας καὶ ἁγίας εἰκόνης τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῇ πόλει ταύτῃ· οὐ μόνον σωμάτων πάθη ἰωμένον, ἀλλὰ καὶ ψυχῶν ἐπιστρεψάντων εἰς ζωὴν αἰώνιον.

8. Ταῦτα ἐσπούδασα δηλῶσαι τῇ ὑμετέρᾳ θεοφιλίᾳ, ᾧ προσφιλέστατοι ἀδελφοὶ ἡγαπημένοι, εἰς ὑπέλειαν καὶ ἀκοήν τῶν ἐντυγχανόντων, τοῦ στηριχθῆναι τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, τοῦ ἐπὶ τῇ πτωσει ἡμῶν χαίροντος, καὶ στερεωθῆναι ἐπὶ τῇ στερεᾷ πίστει τῆς ὁμολογίας τοῦ Χριστοῦ. Δῶμεν οὖν δόξαν μετ' εὐφροσύνης ἐν καταύξει καρδίας, καὶ εὐχαριστίας, εὐχαριστοῦντες αὐτῷ ἐκ καθαρᾶς πίστεως, τοῦ φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπιγνώσεως αὐτοῦ· ὅτι αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα καὶ ἡ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

8. Hæc vestræ religioni significanda duxi, dilectissimi charissimique fratres, ad utilitatem et institutionem lectorum, ut animæ vestræ firmentur adversus malignum illum, qui de nostra gaudet ruina, et fulciamur solida petra confessionis Christi. Demus ergo gloriam cum lætitia, in compunctione cordis, cum gratiarum actione ex pura fide : quo mandata et justificationes ejus observemus, ac in ejus cognitione perseveremus : quia ipsum decet gloria et imperium in Christo Jesu Domino nostro, cui cum Patre, una cum sancto Spiritu, gloria et adoratio, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Περὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Βερυτῷ τῇ πόλει.

S. P. N. ATHANASII

De imagine Domini nostri Jesu Christi, et de miraculo edito in urbe Beryto.

1. (12) Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὸ καινὸν θέαμα τοῦτο, ὅπερ γέγονε νῦν. Ἐμβλέψατε εἰς τὸ ἀπειρον θαῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτε αὐτῷ δόξαν τῷ Θεῷ, κατανοήσατε εἰς τὴν ἀφαιτον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ οικονομίας, καὶ θρήνον μετ' εὐφροσύνης ἀναλάβετε. Ἐπὶ μὲν Θεοῦ οὐδὲν ξέρον. Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἐφ' ἡμῶν, ἐκστήσεται πᾶσα καρδία τῶν ἀκούοντων. Ὅντως ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τῷ τετολημμένῳ τούτῳ τῷ θεάματι· ἐταράχθη πάλιν ἄβυσσος, καὶ ἥλιος ἐσκοτισθῆ, καὶ οἱ ἀστέρες, καὶ ἡ σελήνη ὁμοίως ἐπὶ τῷ γεγονότι. Ἀλλὰ πάλιν ἠυφράνθησαν ἐπὶ τῇ οικονομίᾳ τῇ γενομένῃ ὑπὸ Κυρίου πᾶσαι τῶν οὐρανῶν δυνάμεις. Ἀκούσατε οὖν, ἀδελφοί, καὶ ἐκστητε, ᾧ γέγονε ταῖς ἡμέραις ἡμῶν συνιέντες συνίετε, καὶ τὸ οὖς ὑμῶν κλίνατε τῆς καρδίας, καὶ ἀκούσατε.

2. Πόλις ἐστὶ Βηρυτὸς καλουμένη ἐν μεθορίαις Τύρου καὶ Σιδῶνος, τελοῦσα δὲ Ἀντιοχείας. Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ πόλει τῇ Βηρυτῷ πλήθη πολλὰ εἰσι τῶν Ἰουδαίων. Πλησίον δὲ τῆς συναγωγῆς αὐτῶν, μεγάλης ὕσεως σφόδρα, Χριστιανὸς ἔλαβε κελλίον ἐν οἰκίῳ παρὰ τινος· ἐν ᾧ κατοικῶν ἀντικρυς τοῦ ἀκουσίτου (13) αὐτῶν, ἐποίησεν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σεμνῶς ἐζωγραφημένην (14), ὁλόστατον ἔχουσαν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν

1. Erigite oculos mentis vestræ, ac videte novum hoc spectaculum, quod factum est. Respicite immensum Dei miraculum, et date gloriam Deo, ejus ineffabilem spectantes clementiam erga homines, et magnam ejus providentiam : lamentum cum lætitia assumite. Nihil in Deo mirabile : Deus enim noster est. Ac quotquot rem istam apud nos gestam audituri sunt corde attoniti erunt. Revera obstupuit cælum ad hoc tanti facinoris spectaculum : turbata rursum est abyssus, sol obscuratus est, necnon astra et luna similiter ob ejusmodi facinus. At rursum lætata sunt ob illum Domini providentiam virtutes cælorum. Audite ergo, fratres, et obstupescite, intelligentia comprehendite quod gestum est in diebus nostris, aurem cordis vestri inclinate, et audite.

2. Urbs est Berytus nomine in confinio Tyri et Sidonis, Antiochiæ vectigalis ; in qua urbe Beryto magna multitudo exstat Judæorum. Prope autem synagogam eorum, quæ admodum ampla est, Christianus a quodam cellulam accepit in domo ejus : cum autem ibi moraretur e regione accubitus eorum, imaginem fecit Domini nostri Jesu Christi pulchre elaboratam, quæ staturam Domini nostri Jesu Christi totam repræsentabat. Modico elapso

(12) Ex ms. Palatino vetustissimo.

(13) Ἀκούσιτων. Id est, στρωματὶ μεγάλοι. Triclinium ubi stercebantur lecti pro cæna et prandio.

(14) In Concil. Nic. II, p. 218, legitur, ἐν σάνισα μὲν ἦν ἐζωγραφημένη.

tempore, Christianus ille majus sibi domicilium perquisivit, quo opus habebat : quod Domini nostri gratia dispensatum est, ut opinor, qui scilicet vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ostenditque mirabilia sua iis qui credunt in eum, ad confutationem impiorum et fidei confirmationem. Inquirebat igitur Christianus ille, uti supra dixi, amplio rem domum; et cum invenisset in urbe, istinc omnia sua cum gaudio asportavit, relicta ex Dei providentia Domini imagine, ut jam dixi.

293 3. Judæus porro quidam accepit in domicilio domum illam, in qua stabat imago Domini : cumque omnia sua isthuc intulisset, in ea domo morabatur, non advertens imaginem Domini ibi stare. Neque enim de loco illo cogitavit, sed ingressus domum in ea manebat. Quadam vero die invitavit Judæus ille contribulem quemdam suum ad prandium. Dum pranderent autem, elatis Judæus ad prandium invitatus oculis ad imaginem crucifixi, multas ex quo advertit illam et nefandas intulit illi contumelias, quas non ausim scribere, absit a me! quas tamen ille sceleratus Judæus contra Salvatorem nostrum protulit, videns illam Domini imaginem. Judæus autem qui invitarat, affirmabat, aliique Judæo dicebat, se nondum illam vidisse imaginem. Siluitque is qui fuerat invitatus : abscedens autem adiit sacerdotes, Judæumque illum accusavit his verbis : Homo ille habet domi imaginem Nazaræi; qui, his auditis, magno furore repleti sunt, eo tamen vespere quieverunt.

4. Ineunte luce sequente, assumpto secum principes sacerdotum Judæo qui alium accusarat, cum magna populi sui frequentia, domum concedunt Judæi, in qua stabat imago Domini : cum pervenissent ad locum, insiliere principes sacerdotum et seniores cum eo qui rem indicarat, illoque comonstrante imaginem Domini stantem viderunt. Tum furore magno repleti, Judæum in domo illa commorantem synagoga ejecerunt. Imaginem autem Domini nostri Jesu Christi cum demisissent, secum ita locuti sunt : Quemadmodum patres nostri illuserunt ipsi (ita et nos ei illudamus). Tum cœpere conspuere in faciem imaginis Domini, colaphis eam in faciem hinc et inde cæciderunt. Dumque cæderent aiebant : Quæcunque patres nostri fecere, omnia nos contra ejus imaginem faciamus. Audivimus, aiunt, ludibria in eum contulisse, id ipsum nos agamus. Infinita igitur ludibria in Dei imaginem contulere. Vereor vobis ea loqui, quæ tum illi sunt ausi. Aiunt deinde : Audivimus (patres nostros) clavibus manus et pedes ejus confixisse, id et nos faciamus. Tum pedes manusque Domini cæ imaginis confixere clavibus. Iterum aiunt furore correpti : Audivimus eos acetum et felle cum spon-

(15) In Concil. Nic., ἐπεζήτησε μιτάτον μεζζον. De voce, Μιτάτον. Vide in *Onomastico*.

Α Ἰησοῦ Χριστοῦ. Χρόνου δὲ ὀλίγου διελθόντος, ἐπεζήτησε οἶκον μεζζονα (15) ὁ Χριστιανὸς ὡς χρῆζων. Τοῦτο δὲ ἦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡκονόμησε χάρις, ὡς γε ἐγὼ περὶ βουμαι, τοῦ θέλοντος πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, δεικνύων τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν εἰς ἐλεγχον τῶν ἀσεβῶν, στηριγμὸν δὲ τῶν πιστῶν. Ἐζήτηε οὖν ὁ Χριστιανὸς, ὡς ἔφην, μεζζονα οἶκον, καὶ εὐρών τι ἀπὸ τῆς πόλεως, μετήρην ἐκεῖτε, καὶ μετὰ χαρᾶς πάντα τὰ αὐτοῦ, καὶ καταλείπων ἐξ οἰκονομίας Θεοῦ, τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἀφῆκε, καθὰ ἔφην.

3. Ἰουδαῖος δὲ τις ἔλαθεν ἐνοικίω τὸν οἶκον ἐκεῖνον, ἐνθα ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου Ἰστατο. Εἰσαγαγὼν δὲ πάντα τὰ αὐτοῦ κατέμενε ἐν οἴκῳ, μὴ θεωρήσας τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ὅτι Ἰστατο ἐκεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἐνόησε τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἀλλ' εἰσελθὼν κατέμενε. Ἐν μῆ ἡμερῶν ἐκάλεσεν ὁ αὐτὸς Ἰουδαῖος σὺνεθρον αὐτοῦ ἐπὶ ἀριστον. Καὶ ἐν τῷ ἀριστῶν αὐτοῦ, ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὁ κληθεὶς Ἰουδαῖος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ ἐσαυρωμένου, ἐκεῖ ὕβρεις παμπόλλας καὶ ἀθεμίτους, ἀφ' ἧς ὥρας εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, κατ' αὐτῆς εἶπε, ἅς οὐ τολμῶ, μὴ γένοιτο! γράψαι, ὡςπερ εἶπεν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ παράνομος Ἰουδαῖος, ἰδὼν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου. Ἐπληροφόρησε δὲ αὐτὸς τὸν κληθέντα Ἰουδαῖον λέγων, ὅτι Μίχρη τοῦ παρόντος οὐκ εἶδον τὴν εἰκόνα ταύτην. Καὶ ἐσιώπησεν ὁ κληθεὶς. Ἀπελθὼν δὲ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, διαβάλλει τὸν Ἰουδαῖον τὸν ἐκ τῶν οἴκων λέγων, ὅτι Ὁ δεῖνα εἰκόνα ἔχει τοῦ Ναζωραίου ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐπλήσθησαν θυμοῦ μεγάλου, καὶ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ἠσύχασαν.

4. Πρωίας δὲ ἦδη γενομένης, παραλαμβάνουσι οἱ ἀρχιερεῖς αὐτὸν τὸν διαβάλλοντα τὸν Ἰουδαῖον καὶ ὄχλον πολλὸν ἔθνους αὐτῶν, καὶ ἀπέρχονται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἰουδαίου, ἐνθα ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου Ἰστατο. Γενόμενοι ἐπὶ τοῦ τόπου, εἰσεπήδησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι σὺν τῷ καταμηνύσαντι, καὶ ὀρώσι τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου Ἰσταμένην, ὑποδείξαντος ἐκείνου. Τότε θυμωθέντες σφόδρα, τὸν μὲν Ἰουδαῖον τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οἴκῳ ἀποσυνάγωγον ποιήσαντες ἤλασαν· τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καταναγόντες ἔφησαν, ὅτι Καθὼς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐνέπαιξαν αὐτὸν * τότε τὸν τοιοῦτον. Τότε ἤρξαντο ἐμπτύειν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τῆς ἁγίας εἰκόνας τοῦ Κυρίου, καὶ ἐβράβησαν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον ἐνθεν καὶ ἐνθεν (16). Καὶ ταύτην βράβίζοντες, ἔλεγον· Ὅσα ἐποίησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, πάντα ποιήσωμεν καὶ ἡμεῖς τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. Καὶ λέγουσι· Ἠκούσαμεν, ὅτι ἐνέπαιξαν αὐτῷ, καὶ ἡμεῖς αὐτὸ ποιήσωμεν. Ἐμπαύγοις οὖν ἀπειροῖς ἐνέπαιξαν τῇ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ. Ἀπορῶ δὲ λέγειν ὑμῖν ὃ τότε τετέλεται. Εἶτα λέγουσι· Ἠκούσαμεν, ὅτι ἤλασαν αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας· τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Τότε καὶ τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας τῆς τοῦ Κυρίου εἰκόνας ἐπῆξαν ἤλας. Πάλιν λέγουσι μεμψ-

(16) Ita Colbert. 1. Editi, ἐνθεν, καὶ ἐνθεν, male.

νότας· ἤκουσαμεν, ὅτι ὄξος καὶ γόλην ἐπότισαν αὐτὸν μετὰ σπόγγου· ποιήσωμεν αὐτὸ καὶ ἡμεῖς· καὶ ἐποίησαν προσθέντες εἰς τὸ στόμα τοῦ Κυρίου σπόγγον ὄξου πεπληρωμένον. Πάλιν λέγουσι· Μεμαθήκαμεν, ὅτι καλάμῳ ἐτύχαν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν οἱ πατέρες ἡμῶν· τὸ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Καὶ λαβόντες κάλαμον ἐτυπτον τὴν κεφαλὴν τῆς εἰκόνης. Τέλος λιπὸν λέγουσιν, ὡς Ἀκριθῶς μανθάνομεν, ὅτι τὴν πλευρὰν αὐτοῦ λόγχη ἤνοιξαν· μηδὲν παραλείψωμεν, ἀλλὰ προσθῶμεν καὶ τοῦτο. Ποιήσαντες ἐνεχθῆναι λόγχην, ἐπέστρεψάν τινα αὐτῶν ἄραι τὴν λόγχην· καὶ ἄρων κατὰ τῆς εἰκόνης τοῦ Κυρίου, εὐθέως οὖν ἀνέβλυσε πλῆθος αἵματος καὶ ὕδατος ἐξ αὐτῆς.

5. Χριστὲ, δόξα σοι· ἀκατάληπτε, δόξα σοι. Τίς ὡς σὺ, Δέσποτα; Τίς πλὴν σου, Θεός, ποιῶν φοβερὰ καὶ ἐξέσια; Ὁ τοῦ θαύματος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μεγαλειότητος! Ἐφριξαν ἀληθῶς αἱ ἄνω ἄγιοι δυνάμεις καὶ ἐπὶ τοῦτο. Πόσος εἶ, Δέσποτα, εἰς φιλανθρωπίαν! Ὅπως σὺ ἐν ἐλέει! Πρῶην γὰρ δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθείς ὁ ἄσαρκος ἐκ Παρθένου Μαρίας, ἐσταυρώθης ἐν ἐκσίγη τῆ σαρκί, ἀπαθὴς ὁ αὐτὸς ἐν τῇ θεότητι. Νῦν δὲ πάλιν ἐν τῇ εἰκόνι σου ἐσταυρώθης, ὦ Δέσποτα, εἰς Ἐλεγχον μὲν τῶν ἀσεβῶν καὶ πάντων τῶν ἀπίστων, στηριγμῶν δὲ τῶν ἐν ἀληθείᾳ εἰς σὲ πιστευόντων. Ἀλλὰ δόξα σοι, Δέσποτα, τῷ μόνῳ τὰ πάντα δυναμένῳ, ἅμα τῷ εὐλογητῷ Θεῷ ἡμῶν Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἀμήν.

6. Ὑμεῖς δὲ, τέκνα, ἀκούσατε τὰ λοιπὰ, ἅπερ ὠκονόμησεν ἡ αὐτοῦ ἀγαθότης. Μετὰ γὰρ τὸ κρουσθῆναι τῇ λόγχῃ τὴν πλευρὰν τῆς εἰκόνης τοῦ Κυρίου, καὶ ἀναβλύσαι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, ὡς ἕτερος εἴρηται, λέγουσιν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ· Ἐπειδὴ θρωλοῦσιν αὐτὸν οἱ σεβόμενοι ὅτι καὶ ἴασαι πολὺς ἐποίησε, λάθωμεν αὐτοῦ τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἀγάγωμεν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ συνάξωμεν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας τοῦ λαοῦ, καὶ χριστοῦμεν αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἴωμεν εἰ ἀληθῆ εἰσι τὰ λεγόμενα. Τότε προσήνεγκαν τῇ πλευρᾷ τοῦ Κυρίου βῆσσαν κατὰ τὸν τόπον τῆς σφαγῆς τῆς λόγχης, ὅθεν ἐξίει τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἐπλησαν τὴν βῆσσαν. Καὶ ἀπαγαγόντες, ἐμπαιζόντες, ἴνα, ὡς ἐνόμιζον, ὀδρίσωσιν ἐπὶ πάντων, συνῆξαν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, πρῶτον πάντων παράλυτον, ὃν ἐκ γενετῆς ἤδεσαν αὐτὸν, καὶ προσαγαγόντες ἔχρισαν αὐτόν. Καὶ αὐθις ἀνεπήδησε, καὶ ἦλατο ὑγιανθεὶς καθόλου ὁ ἄνθρωπος. Ἐἶτα ἤγαγον τυφλοὺς, κἀκεῖνοι ὁμοίως χρισθέντες ἀνέβλεψαν, δαιμονιώντες ἀναριθμητοῖ παρανοήτως ἐκαθαρίσθησαν. Ταραχὴ γέγονε μεγάλη κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, πάντων ἐπιτρεχόντων διὰ τὰ ἄπειρα θαύματα. Ἐκινήθησαν πάντα τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων, τῶν οἰκούντων τὴν πόλιν, ὡς μήτε τὴν συναγωγὴν αὐτῶν, καίτοι μεγίστην οὖσαν, χωρεῖν, μήτε τὸν τόπον, τοῦ πλήθους τοῦ ἀπαίου λαοῦ συνδραμόντος διὰ τὰ ἄπειρα θαύματα. Πάντες δὲ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι, καὶ ὁ λαός, καὶ τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν καὶ παιδῶν, ἐπίστευσαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, κρᾶζόντες καὶ λέγοντες· Δόξα σοι, Χριστὲ, ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσταύρω-

ΠΑΡΟΛ. GR. XXVIII.

A gia potasse illum : id nos quoque faciamus ; quod et fecerunt, apposita ori Domini spongia aceto plena. Rursum inquit : Didicimus patres nostros arundine percussisse caput ejus ; id ipsum nos agamus. Arreptaque arundine percutiebant caput imaginis. Denum aiunt : Accurate didicimus eos lancea laesus ejus aperuisse, nihil omittamus, sed illud quoque adjiciamus. Lanceamque afferri curarunt, ac jussere cuidam e suis ut lanceam vibraret : qua vibrata in imaginem Domini, statim ex illa manavit sanguinis et aquae copia.

5. Gloria tibi, Christe : qui incomprehensibilis es, gloria tibi. Quis tibi similis, Domine? Quis praeter te faciens terribilia et prodigia? O miraculum magnificentiae Salvatoris nostri! Horruere plane hac in te sanctae supernae virtutes. Quantus es, Domine, clementia erga homines! Quantus misericordia! Olim propter nos et propter nostram salutem, incarnatus ex Virgine Maria, tu carnis expers qui eras, in illa carne crucifixus es, impatibilis cum sis in deitate. Nunc autem in tua imagine crucifixus es, o Domine, ad confutationem impiorum, omniumque infidelium, et ad confirmationem eorum qui in veritate in te credunt. Sed gloria tibi, Domine, qui solus omnia potes, eum benedicto Deo nostro Patre et sancto Spiritu. Amen.

6. Vos aequi, filii, audite caetera, quae ejus bonitas dispensavit. Postquam enim latus imaginis Domini lancea perforatus esset, cum efflueret sanguis et aqua, ut alibi dictum est, aiunt principes sacerdotum et seniores populi : Quandoquidem cultores ejus jactitant eum multas curavisse infirmitates, accipiamus ejus sanguinem et aquam, deferamus in synagogam, ac eogamus omnes e populo qui aegritudine laborant, eoque illos unguamus, videamusque an vera sint quae vulgo feruntur. Tum adnotata lateri Domini amphora ad locum ubi vulnus erat lancea infictum, unde profluebat sanguis et aqua, impleverunt amphoram. Abducentesque ac illudentes, quo nullam non, ut sibi videbatur, contumeliam adhiberent, coegerunt omnes qui male habebant, primumque omnium paralyticum, quem ex nativitate ita se habere norant, adductumque unxerunt : qui statim exsiliit et exsultavit, omnino sanus. Deinde caecos adduxerunt, qui similiter inuncti viderunt, demoniaci innumeri confestim purgati sunt. Tumultus magnus per totam urbem exortus est, omnibus ob infinita mirabilia accurrentibus. Commota est omnis Judaeorum turba quae habitabat in ista urbe, ita ut ne synagoga quidem eorum, maxima licet esset, capere posset, neque locus esset immensae multitudini populi ob infinita miracula concurrentis. Omnes porro principes sacerdotum, seniores, populus, et turba Judaeorum, virorum, mulierum et puerorum crediderunt in Dominum nostrum Jesum Christum, clamantes ac dicentes : Gloria

26

tibi, Christe, quem patres nostri crucifixerunt, qui jam a nobis in imagine tua crucifixus es. Gloria tibi, Fili Dei viventis, qui tanta edidisti miracula. Tibi credimus : propitius nobis esto, et nos recipito. Hæc omnes clamabant, lugentes ; eorumque clamor ascendebat, dum ungerent principes sacerdotum, omnesque curarentur et reviviscerent.

7. Postquam autem sanati omnes fuissent, turbæ Judæorum ad episcopum illius Ecclesiæ, qui rem gestam jam didicerat, concurrere, clamantes : Unus Deus Pater, unus Filius ejus unigenitus, unus Christus, quem patres nostri crucifixerunt : ipsum esse Deum scimus, huic nos credimus. Cum multis ergo laudibus Deum celebrassent, imaginemque archiepiscopo ostendissent, renuntiassentque ea quæ ipsi perpetraverant in Christi imaginem, pariter indicabant sanguinem et aquam emanasse : qua ratione item ex latere imaginis effluxisset, quam immensa edita essent miracula. Tum omnis multitudo rogabat ut sibi sancti baptismi gratia tribueretur. Quos episcopus admissos, una cum illius Ecclesiæ clero, omnes multorum dierum spatio baptizavit. Synagogam vero consecravit in ecclesiam Salvatoris nostri Jesu Christi, ipsis scilicet rogantibus. Cæteras autem eorum synagogas in martyria convertit. Hinc magna exorta est lætitia in illa civitate, non modo curatis corporibus, sed tot animabus a morte ad vitam revocatis.

8. Hæc vobis ego, rei gestæ gnarus, significanda duxi, dilectissimi fratres, ad utilitatem animarum vestrarum : ut ea quoque in re, agnita Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi virtute, magis magisque in ejus fide confirmemini, atque exsultetis ob magnam ejus miracula, nunc edita. Date igitur illi gloriam cum lætitia et compunctione cordis, in luctu gaudentes, gratiasque agentes ei de magnificentia sua ; quod nos vera in ipsum fide et cognitione sua donaverit. Etiam, filii mei dilecti, jam in præsentem agnoscamus virtutem immensi Dei et Domini nostri Jesu Christi. Et celebremus ejus bonitatem, veri scilicet Filii Dei viventis. Ipsum enim decent honor, imperium, magnitudo et magnificentia, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

σαν, καὶ ἀφ' ἡμῶν νῦν σταυρωθεὶς ἐπὶ τῇ εἰκόνι σου. Δόξα σοι, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ τοσαῦτα ποιήσας θαυμάσια. Σοὶ πιστεύομεν· ὤκτως ἡμῖν γενου, καὶ δέξαι ἡμᾶς. Ταῦτα ἐβόων ἅπαντες πενθοῦντες· καὶ αἱ βοαὶ αὐτῶν ἀνεπέμποντο, ἀρχιερέων χριόντων, καὶ πάντων θεραπευομένων καὶ ζωοποιουμένων.

7. Μετὰ δὲ τὸ πάντας ἰαθῆναι, αὐτῶς πρὸς ἐπίσκοπον τῆς ἐκεῖσε Ἐκκλησίας, ἤδη μεμαθηκόντα τὰ γενόμενα, τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων κατέδραμον, κράζοντες· εἰς Θεοῦ ὁ Πατὴρ, εἰς Υἱὸς αὐτοῦ μονογενῆς, εἰς Χριστὸς ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσταύρωσαν· αὐτὸν Θεὸν οἶδαμεν, τούτῳ ἡμεῖς πιστεύομεν. Πολλαῖς οὖν εὐφρημαῖς δοξάζαντες τὸν Θεόν, τὴν τε εἰκόνα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ δεῖξαντες, καὶ ἀπαγγέλλαντες ἃ ἐποίησαν τὴν τοῦ Χριστοῦ εἰκόνα, τὸ τε αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ ἐμήνυσον, καὶ τὸ πῶς ἐξεληλύθειν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς εἰκόνης, τῶν τε ἀπέριων θαυμάτων τὰ γεγονότα. Οὕτως ἅπαντα τὰ πλήθη τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀξιοῦσθαι ἰκέτευον. Οὐς λαβὼν ὁ ἐπίσκοπος ἅμα τῷ ἐκεῖσε κλήρῳ πάντας ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐβάπτισε. Τὴν δὲ συναγωγὴν ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀφιέρωσεν, ἐκείνων παρακαλεσάντων· τὰς δὲ λοιπὰς συναγωγὰς αὐτῶν μαρτύρια πεποίηκε. Καὶ ἐκ τούτου χαρὰ μεγάλη γέγονεν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, οὐ μόνον σωμάτων ὑγιάντων, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτων ψυχῶν ἐκ νεκρῶν εἰς ζωὴν ἐπανελθόντων.

8. Ταῦτα γνοὺς ἐγὼ, ἐσπούδασα δηλῶσαι ὑμῖν, προσφιλέστατοι ἀδελφοί, εἰς ὠφέλειαν τῶν ψυχῶν ὑμῶν· ἵνα, γνόντες καὶ ἐπὶ τούτῳ τοῦ ἡμετέρου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν, πλεόν τῇ εἰς αὐτὸν στερεωθῆτε πίστει, καὶ ἀγαλλιασθῆτε ἐπὶ τοῖς μεγάλοις αὐτοῦ θαύμασι τοῖς νῦν γεγενημένοις. Δότε οὖν αὐτῷ δόξαν μετ' εὐφροσύνης, καὶ κατάνυξιν καρδίας, καὶ θρήνην χαιρόντες, καὶ εὐχαριστοῦντες ἐπὶ τῇ αὐτοῦ μεγαλειότητι, ὅτι τῆς αὐτοῦ πίστεως ἡμᾶς ἤξιώσε, καὶ τῆς αὐτοῦ ἐπιγνώσεως. Ναί, τέκνα μου ἀγαπητά, γνῶμεν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦ ἀπεράντου ἡμῶν Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν. Καὶ δοξάσωμεν τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα, τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Αὐτῷ γὰρ πρέπει τιμὴ, κράτος, μεγαλοσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

295 Relatio miraculorum Domini nostri Jesu Christi, quæ per imaginem ipsius facta sunt in Beryto, Syriæ civitate, quinto Idus Novembris.

Apud Cæsaream Cappadociæ urbem præmaximam, convenientes de singulis urbibus Asiæ sanctissimi præsules, pro stabilimento sanctæ Ecclesiæ interunt consilium. Siquidem apud eos de cruore lateris Domini nostri Jesu Christi non exiguus error exortus esse videbatur. Qua ex re, ut præfatum sumus, in jam dicta urbe maximus congregatus est sanctorum episcoporum conventus, ut ex hoc errore in unum tractare deberent. Sed dum cuncti ex more in sanctam ecclesiam ad residendum se con-

tulissent, Petrus beatissimus Nicomediæ urbis antistes, in medio eorum consurgens, ita ad universos exorsus est loqui : Si placet, inquit, vestræ sanctitati ; o sanctissimi Patres, libellum unum Athanasii Alexandrinæ urbis magni episcopi, me vobis referre delectat. Sancta synodus respondit : Placet plane, et ut legatur optamus. Ad hæc ille libellum in medio protulit, et materiam ipsius tituli taliter aggressus est legendo.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

De passione imaginis Domini nostri Jesu Christi, qualiter crucifixa est in Beryto, Syriæ civitate, libellus (17).

Dilectissimi itaque omnes filii sanctæ Ecclesiæ, A mentis vestræ oculos simul et aures erigite, et considerantes admiremini rem gestam, quam ad vestram scientiam transmittere cupimus. Cernituncuncti infinita Dei omnipotentis mirabilia, et ei laudes incessabiles reddite per sæcula. Contemplantur ejus ineffabilem per cunctas generationes benignitatis magnitudinem, multis modis luce clariorem, super humanum genus resplenduisse semper. Considerate sublime dispensationis ejus mysterium, et ideo ex nimia ejus pietate permoti, assumite planctum, lacrymasque amaras proferre mementote, ac singulibus super tale miraculum in nostra generatione patratum, quod pene omnibus sæculis est mandatum. Deo quippe nihil impossibile, sed etiam nec aliquid est difficile. Nam super ea, quæ ipse modernis dignatus est patrare temporibus, omne cor obstupescit, audientium fugit visus, hebetatur auditus. Sicut enim in passione Unigeniti ipsius expavit cælum, Dei cæca imago est reddita, radii quoque solis luce obtenebrati sunt, quinetiam terræ motus suo horrendo sonitu abyssi fundamenta valide exterruit, et mortuos plurimos, quos tenebat, eructavit vivificatos: ita et nunc secundo eadem signa pariter sunt innovata. Igitur audientes intelligite, intelligentes obstupescite, et ea quæ vobis intimare curamus, plena fide et aure intenta cordis percipite. Est autem hujusmodi series narrationis.

CAPUT PRIMUM.

Est quædam civitas in Syria, inter terminos Tyri et Sidonis posita, Berytus vocata, Antiochiæ vero subdita. In hac urbe innumerabilis multitudo erat Hebræorum, quamvis eodem tempore civitas metropolitana obtineret dignitatem. Accidit autem, ut juxta synagogam Hebræorum, quæ magna valde habebatur, quidam Christicola a quodam suscepisset cellulam, censusque ei ex ea redderet. In qua dum ingressus esset ad habitandum, iconam Domini nostri Jesu Christi, quam apud se habebat, fixit in pariete contra lectuli sui faciem, quæ etiam continebat in se integram Domini staturam. Evolutoque non parvo temporis spatio, jam prælibatus deicola perquirere studuit in alio loco ejusdem urbis spatiosam domum ad habitandum. Quam cum reperisset, tollens cuncta, quæ ad se pertinere videbantur, egressus est de cellula. Domini autem providentia id agente, Jesu Christi Domini nostri iconam ibi neglectam reliquit. Hoc autem Domini occulto peractum est consilio, qui vult omnes ho-

mines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ut ostenderet cunctis se colentibus, suorum miraculorum virtutem ad increpationem impiorum, firmamentum quoque suorum fidelium. Factum est autem post hæc, ut Hebræus quidam eandem cellulam susciperet ad habitandum. Quam ingressus, cum suis omnibus cœpit habitare in ea, minime contemplatus locum illum, qui Dominicam iconam apud se retinebat absconditam. Die vero quodam idem Hebræus de suis contubernalibus invitavit unum ad prandium. Epulantibus illis, elevavit Hebræus, qui invitatus fuerat, oculos, et vidit in interiori loco cellulæ ejus iconam Dominicam parieti connexam. Tunc vehementi furore exardescens. cœpit fremere dentibus adversus eum, qui ipsum convocaverat, dicens: Tu Hebræus cum sis, quomodo apud te Jesu illius Nazareni iconam habes repositam? Convicia quoque et opprobria tanta adversus Dominum Salvatorem emisit, quanta nec aures fidelium sufferre possunt, nec nos scriptis tradere præsumimus, ob injuriam nostri Redemptoris. Judæus vero, qui illum malevolum convocaverat ad prandium, satisfacere illi cupiens, sacramentis terribilibus profitebatur, se aliquando minime, quam præmonstrabat, vidisse iconam. Ad hæc, qui invitatus fuerat, siluit. Finito autem convivio abscessit et abiit ad summos sacerdotes et principes et dixit eis: Notum vobis sit quoniam Hebræus ille talis Jesu Nazareni iconam apud se retinet clanculo. At illi hæc audientes, dixerunt ad eum: Nunquid possunt vera esse quæ asseris? non credimus, nisi demonstraveris. Ipse vero affirmabat, quia ego in demo ejus eam demonstrare curabo. Hæc illi audientes, maximam in iram deciderunt. Sed die illo, quia jam hora incumberebat vespertina, siluerunt. Mane vero facto, summi sacerdotes, principes et majores natu plebis Judæorum, assumentes secum illum, qui eum accusaverat, ad domum ipsius velociter festinaverunt. Videntes autem vera esse quæ dicta fuerant, facto impetu cum eo, qui hæc testificaverat, irruerunt in eum, multisque contumeliis ac variis cruciatibus affectum extra synagogam semivivum projecerunt.

CAPUT II.

Deponentes autem Domini nostri Jesu Christi iconam in terra, dixerunt ad invicem: Quoniam aures nostras tetigit non exigua opinio quod Jesum Nazarenum patres nostri diversis modis **296** illuserunt, ita et nos huic faciamus. Tunc cœperunt spuere in faciem imaginis Domini Salvatoris no-

(17) In editione Lugdunensi additur: *Temporibus Constantini Senioris, et Irenæ uxoris ejus; sed incepte. Petrus Nicomediæ episcopus libellum hunc san-*

cti Athanasii esse scribit, actione quarta synodi in Nicænæ, ubi iisdem fere verbis integer habetur, tom. VII, p. 743.

stri, et percutiebant eum alapis, et inde dicentes: **A** Quanta Jesu Galilæo nostri genitores fecerunt, eadem et nos huic ejus imagini faciamus. Innumerabilibus itaque illusionibus Dominicam illuserunt iconam. Iterum dicunt: In ejus passione scriptum esse agnoscimus, quod ejus pedes et manus in cruce confixæ sunt: nos vero, quamvis moderniores tempore, nil prætermittentes, addamus et hæc. Tunc crucifigentes iconam Dominicam, clavos acutissimos adhibuerunt in manibus, et pedibus illius imaginis. Post hæc permoti magis ac magis fellis amaritudine, dicunt inter se: Audivimus quod patres nostri Jesu Galilæo acetum et fel in potum cum spongia præbuerunt, hoc et huic faciamus. Quod et sic fecerunt, apponentes ad os sanctæ iconæ nostri Redemptoris acetum cum felle mistum. **B** Nec sic itaque cordis sui malitiam refrenantes, iterum dicunt: Didicimus quod nostri majores coronam contextam de spinis capiti illius crucifixi circumposuerunt, postmodum arundine percusserunt insultantes ei, et nos igitur nequaquam postponentes idipsum faciamus. Cumque coronam spineam capiti illius circumposuissent, accipientes arundinem, percutiebant caput imaginis illius, qui caput est omnium sanctorum. Ad extremum vero, cum insaniam suæ mentis tolerare non possent, dixerunt: Sicut veraciter didicimus, patres nostri latus Jesu lancea aperuerunt; nos vero, ne aliquid minus fecisse videamur, et hoc ipsum adjiciamus. Nullam ad hæc moram mediam fecerunt, et afferri lanceam jusserunt, et præceperunt cuidam Hebræo tollere eam, et valido ictu latus dextrum iconæ illius transfodere. Cumque tam maximum facinus fuisset perpetratum, res mira vehementer stupenda, nulloque unquam sæculo audita ibi repente est effecta. Nam ipsius vulneris locus aqua et sanguine illico cœpit decurrere. Et sicut in passione Dei Filii Salvatoris mundi, olim contigit cælum expavisse, ita nunc quoque pariter, Deo præstante, eadem innovantur sive reparantur. Vere enim in hoc factio non solum elementa mundi concuti potuerit, sed etiam virtutes supernæ tale facinus exhorruere. Tibi ergo, Christe, cum Patre, Spirituque sancto sit gloria indeficiens. Quis enim est sicut tu, Domine, et quis est Deus faciens mirabilia, signa, et terribilia et obstupescenda in cælo et in terra? O admirabilis Mediator Dei et hominum, hominison, mundi Redemptor ac Salvator, totius bonitatis et pietatis fons et origo! O quantus es, Domine Jesu, in humilitate, qui cum esses Deus, morticinum nostræ carnis suscipiendo, homo fieri dignatus es, pro salute generis humani, quem impij et crudeles paulo minus ab angelis minoratum cernentes, horribili morte plectere non erubuerunt! O quam magnus es, noster Salvator, in patientia, qui in tempore tuæ traditionis, tuo proditori ad te venienti osculum præbere non renuisti, et servo Malcho apostoli gladio abscissam auriculam redintegrasti, quando ad passionis victimam velut ovis

mansueta ducbaris! O quantus es in misericordia, Christe! spes unica mundi, qui cum in cruce te ipsum hostiam Deo Patri exhibuisses sanctam et immaculatam, pro tuis crucifixoribus veniam postulasti, dicendo ad Patrem: « Pater, ignosce illis; quia nesciunt quid faciunt. » Tunc quidem pro nostra salute incurvatus, in eadem carne, quam ex Virgine sancta et immaculata assumpseras, mortem pertulisti crudelem. Et qui eras in substantia cum Patre sanctoque Spiritu unus et impassibilis existens et invisibilis, condoluisti humanam perire naturam. Et ideo in hanc lacrymarum vallem descendens, pro nostris erratibus et piaculis formam servilem suscepisti, in qua te permisisti ab iniquis teneri, flagellari, ad ultimum vero crucifigi. Nunc autem in sancta imagine tua crucifigeris, Domine, iterum ad confusionem impiorum omnium fidelium [infidelium], et ad corroborationem omnium in te credentium. Et ideo tibi omnipotenti Deo, una cum Patre Spirituque sancto, gloria sit, per cuncta sæculorum sæcula, decus et fortitudo, virtus atque victoria. Amen.

CAPUT III.

Audite, omnes Ecclesiæ filii, cætera, quæ postmodum facta sunt; ipsius enim mysterii fuit dispensatio. Postquam enim, ut superius dictum est, latus sanctæ imaginis illius lancea apertum est, continuo exivit sanguis et aqua. Dixerunt autem principes sacerdotum: Afferatur vas ad locum vulneris, et videamus exitum rei. Qui illico detulerunt hydriam, et ad locum vulneris, unde sanguis et aqua decurrebant, statuerunt. Quæ absque ulla mora subito repleta est. Dixerunt autem ad invicem: Quoniam susurrant Christum colentes, quod signa et mirabilia multa inaudita fecerit in mundo, quæ nemo alius potuit agere: accipiamus hunc sanguinem, et aquam hanc, et deferamus ad nostram synagogam, et congregemus universos qui se male habent, et ex hoc perungamus eos: et si vera sunt ea, quæ de Christo dicuntur, continuo sanabuntur: sin alias, ostentui habeantur a nobis cuncta, quæ suis sequacibus astruuntur de eo. Hæc dicentes hydriam deferunt ad synagogam, æstimantes se Christo Jesu Domino nostro æterni Regis Filio maximam inferre posse injuriam. Congregaverunt igitur quoscunque repperunt languidos, et in conspectu cunctorum Hebræorum introducti sunt in synagogam, inter quos quidam provectæ ætatis erat homo, quem a nativitate sua gravissime possederat corporis molestia, quæ Græca locutione παράλυσις, Latina vero, dissolutio membrorum, dicitur. Hic dum primum ab eis fuisset perunctus, repente de suo grabato, quasi cervus exsiliens, ad laudem Filii Dei incolumis redditus, ad propria remeavit. Deinde adducentes cæcos nonnullos, loca eorum luminum perungere studuerunt. Qui ipsi statim in Jesu Christi nomine discussa cæcitate, post multos annos, lumen amissum recipere: ne-

ruerunt. Ægrotantes autem plurimi ad hoc spectaculum sunt adducti, manibus post terga revinctis. Cumque et illi fuissent peruncti, mirabili Dei virtute undique perfusi, sensu redintegrato pristino, ad propria dum revertuntur sanissimi, laudes Dei omnipotentis Filio Jesu Christo Domino Salvatori nostro persolvuntur ab omni populo. Tumultus autem exortus est magnus, per totam eandem urbem concurrentibus omnibus, propter innumerabilia quæ fiebant miracula. Et quicumque variis languoribus infirmos possessos habebant apud se, illuc eos deducentes perungebant, et statim sanitatem, quam desiderabant, consequentur. Omnes autem, ad quoscunque pervenire potuit opinio, affectantes infirmos, quos habere poterant in domibus, paralyticos, cæcos, claudos, surdos, mutos, et leprosos, sive aridos, deducebant eos ad synagogam Judæorum, ubi hæc fiebant signa divinitus. Sed quamvis maxima esset hæc eadem synagoga, nequaquam tamen recipere poterat supervenientium multitudinem. Infinitæ enim erant populorum cæteræ, quæ undique illuc confluabant propter innumerabilia miracula et prodigia, quæ pro sua nimia prolixitate, ne fastidium **297** generarent, transgrediendo prætermittuntur. Omnes autem principes sacerdotum, et seniores, et omnis turba Judæorum, parvulorum, ac majorum, et mulierum, videntes quæ facta fuerant, crediderunt in Dominum nostrum Jesum Christum, et dicebant : Gloria tibi sit, æterne Deus, et omnipotens Pater, qui nobis indignis, quamvis sero, revelasti unicum Filium tuum, Dominum nostrum Jesum Christum : quem, ut Isaïæ vaticinium cecinit, Virgo concepit, et Virgo peperit, ac post partum Virgo permansit. Gloria sit tibi, Christe, quem patres nostri verum Deum et verum hominem, in cruce morte horribili afficere non metuerunt. Qui nunc etiam a nobis iterum passus es te imagine tua cruci affigere. Gloria sit tibi, Christe Fili Dei, qui tanta miracula nobis miseris demonstrasti. Tibi credimus, tu nobis esto propitius et nos suscipere dignare, quia ex toto corde, et tota anima atque virtute ad te confugimus. Hæc et his similia clamantes dicebant, lacrymas autem amaras emittebant et singultus.

CAPUT IV.

Postquam autem curati sunt cuncti qui ægritudine detinebantur, occurrit omnis multitudo Judæorum ad domum sanctæ ecclesiæ, quæ in eadem urbe erat, ubi metropolitanus. Cujus provoluti vestigiis, se peccasse, se graviter deliquisse, magnis vocibus fatebantur. Qui cum ab eis perquireret omnem rei gestæ veritatem, sanctam iconam Domini Salvatoris eidem demonstrantes, annuntiaverunt cuncta quæ in ea exercuerant. Et qualiter ab ictu lanceæ sanguis et aqua emanavit ex latere ipsius, necnon et de mirabilibus ab ea ostensis illi retulerunt per ordinem. Ille vero interrogabat, qualiter icona ipsa ab eis fuisset reperta, et si ab ali-

A quo eam exceperissent. At illi retulerunt ei, quod quidem Christicola per oblivionem in cellula synagogæ proxima dimisisset eandem iconam, dum se ad alium locum transferret hospitandi gratia. Qui statim jubetur inquiri, et repertus in præsentia domini metropolitani statuitur. Cumque ab eo studiosissime fuisset interrogatus, quomodo icona apud se devenisset, vel a quo tam mirabiliter posita esset, respondit dicens : quod Nicodemus, qui ad Jesum nocte venerat, propriis manibus eam composuisset, et moriens Gamalieli tradidisset. Gamaliel autem doctoris gentium Pauli διδάσκαλος, cum diem sibi cerneret adesse extremum, Jacobo eam reliquit, et Jacobus Simeoni, et Simeon Zacchæo; et sic per successores temporum in Jerosolyma perduravit, usquequo subversio illius urbis patrata est quadagesimo et tertio anno post ascensionem Domini Salvatoris ad cælos. Sed biennium antequam Titus et Vespasianus eandem subverterent urbem, admoniti sunt a Spiritu sancto fideles atque discipuli Christi, ut relicta urbe, ad regnum se transferrent Agrippæ regis, quia ipse tunc Agrippa Romanis fœderatus erat. Qui egressi ab urbe, omnia quæ ad cultum nostræ religionis vel fidei pertinere videbantur secum auferentes, in has regiones transtulerunt se. Quo tempore etiam icona, cum cæteris rebus ecclesiasticis deportata, usque hodie in Syria permansit, quam ego ipse a parentibus ex hac luce migrantibus mihi traditam, jure hæreditario usque nunc possedi. Hæc certa et manifesta ratio est de icona sancta Domini Salvatoris, qualiter de Syria in Judææ partes devenit. Auditis his sermonibus reverendissimus metropolitanus, valde hilaris redditus, conversus ad populum Israeliticum dicebat : Convertere, Israel, ad Dominum, Patrem universorum viventium, et adora nobiscum ejus Filium, per quem sunt omnia creata, et Spiritum sanctum, qui est vivificator cunctorum viventium, et illuminator nostrarum animarum. Festina debitum absolvere votum. Omnis autem turba stirpis Judaicæ clara voce cœpit cantare et dicere : Unus Deus Pater, et ipse ingenuus. Unus Filius, et ipse unigenitus Christus, quem patres nostri crucifixerunt, et nos ipsum agnovimus verum Dominum. Unus Spiritus sanctus et ab utroque procedens, per quem veraciter nos credimus esse salvandos. Hæc dicentes, prostrati genibus ipsius, veniam postulabant de suis consequi sceleribus per baptismi remedium. Quos suscipiens beatus antistes cum suis clericis, per dies plurimos de disciplina eruditivæ Christiana. Ad ultimum vero catechumenos factos, et triduo peracto jejunio, ex aqua et Spiritu sancto regeneravit eos.

CAPUT V.

Postquam vero baptismum consecuti sunt, rogabant enixius sanctum virum, ut synagogam suam ecclesiam consecraret in honorem sancti

Salvatoris mundi. Quorum petitionem minime aspernatus, synagogam illorum, quæ major esse videbatur, in nomine unigeniti Dei Filii Redemptoris mundi consecravit. Ex tunc itaque per diversas orbis terræ nationes et provincias mos inolevit, ut basilicas plurimas vel oratoria, pontifices Christianæ legis, in honore sancti Salvatoris mundi condere et dedicare non desinant. Nam antea antiquiores nostri, vel majores, hoc peragere minime præsumperant. Sed ad narrationis nostræ ordinem reflectamus articulum. Rogaverunt autem metropolitani præfatum virum, ut cæteras synagogas eorum in honore quorundam beatorum martyrum consecrando reconciliaret. Itaque et huic petitioni libenter animum accommodavit, et quæ illi suggesserunt Dei juvamine fretus, cuncta explevit devotus. Factum est gaudium magnum in civitate illa, non solum de sanitate corporum, quæ emanaverat maxima, sed et de tantis animabus, quæ ab interitu Satanae ad vitam æternam fuerant revocatæ.

CAPUT VI.

Venerabilis vero et summus antistes, die noctuque variis fluctuabat cogitationibus de hydria, quæ Dominicum intra se retinebat cruorem, valde hæsitans, quid de ea opportunum fuisset peragere. Tandem autem salubri reperto consilio, omnium Ecclesiarum, quæ per orbem terræ longe lateque consistebant, inestimabile atque profuturum providit consolationis remedium. Denique ampullas præcepit fieri vitreas, in quibus portiones misit singulas de sanguine et aqua, quæ de imagine Domini Salvatoris nostri decurrerant, quas etiam per Asiam, Africam, Europam, per suos nuntios dirigens, cuncta, quæ apud urbem jam dictam suo tempore contigerant, devenisse

A suis scriptis vel eloquiis manifestissime unversis sanctæ Ecclesie filiis viriliter declaravit. Hoc insuper ab eis efflagitans, ut per annos singulos in mense Novembri, qui apud Hebræos est nonus, apud nos vero mensis undecimus, nono die ipsius mensis, id est quinto Idus Novembris, non minori reverentia, quam natalis Domini vel Paschalis, ista dies præcipua observatione colatur.

CAPUT VII.

Hæc est vera et vehementer credula ratio de cruore lateris Domini nostri Salvatoris, qui profuxit de sancta imagine ipsius, quæ crucifixa est in Syria, in Beryto civitate. Hic est etiam sanguis ille **298** Dominicus, qui apud plerosque repertus esse dicitur. Nec esse aliter æstimandum est a vere Catholicis, præter id, quod scribitur a nobis, quasi ex carne et sanguine Christi aliquid possit in mundo inveniri, nisi illud quod in ara altaris per manus sacerdotum quotidie spiritualiter efficitur. Hæc ergo sciens, amantissimi patres et fratres, acceleravi declarare vobis, ad ædificationem animarum vestrarum, ad incrementum vestræ fidei, ut et in hoc scire valeatis, quanta sit virtus et pietas Domini Salvatoris nostri Jesu Christi. Idcirco in fide fortes estote, et congaudete super magna et obstupescenda ejus miracula, quæ in nostra generatione a Deo sunt patrata. Et date illi gloriam cum lætitia gaudentes, et cum nimia cordis compunctione ejus majestati immensas gratias agite, eo quod fidei suæ et scientiæ dignos vos fecit esse. Ipsi Christo Jesu Salvatori nostro, cum Patre, sanctoque Spiritu gloria sit honorque, laus etiam perennis: qui sempiternum atque indivisum absque initio et fine obtinet imperium. Amen.

SERMO SANCTI ATHANASII EPISCOPI, DE NOVIS ET MODERNIS MIRABILIBUS IMAGINIS DOMINI (18).

Elevate oculos sensus vestri, universi sanctæ Christianæ religionis fratres et patres, et considerate hanc novam admirationem quæ facta est, quam his temporibus ostendit Deus nobis, et date gloriam nomini ejus. Considerate ineffabilem humanitatem ac magnitudinem divinæ ordinationis, et lamentationem cum lætitia sumite. In Deo quidem nihil extraneum est, quia Deus noster potens est. Quoniam autem in diebus nostris circa nos notam fecit Deus virtutem suam, obstupescit omne cor audientium pro enormitate sceleris, et magnitudine mirabilium Dei. Conturbata est iterum abyssus, sol et luna obtenebrati sunt a facie iniquitatis; sed et omnes virtutes cælorum et ornatus eorum laudem et gloriam dederunt Deo, qui magnificentiam et virtutem operatus est in Filio suo. Audite igitur, fratres, verbum quod factum est in diebus nostris,

et obstupescite; intelligentes intelligite, et inclinate corda vestra ad magnalia Dei. Est civitas quæ vocatur Byritho, ac jacens inter terminos Tyri et Sidonis, præbens tributum Antiochiæ. In hac autem civitate multitudo erat Judæorum, et synagoga eorum magna valde. Accepit autem quidam Christianus dato pretio cellulam a quodam in pensionem, in qua habitans fixit imaginem Salvatoris nostri Jesu Christi in conspectu lecti sui: et statura quidem picturæ non magna, sed mediocris, quæ tamen totam imaginem Salvatoris contineret. Aliquantum temporis fluxit, et substantia viri illius valde crevit, utpote ubi miseratio et dispositio Dei mirabiliter operari cœpit; et ampliorem sibi Christianus ille ad divertendum quærere cœpit domum. Tollens autem omnem suppellectilem suam, transtulit a supradicta cella, quæ et ipsa valde contigua erat syn-

(18) Ex codice ms. S. Germani a Pratis, n. 108.

agoræ Judæorum, ad alium quem sibi inhabitandum elegerat locum, solius imaginis Domini immemor factus, quod et per providentiam Dei ita contigit accidisse. Rursus vero Judæus quidam accepit in pensionem eandem cellam, ubi imago Domini relicta mansit, et introducens omnia sua, ibidem conversari cœpit non cognoscens aut aliquando perspicuens imaginem Domini, eo quod ex adverso velut in occulto reposita staret. In una autem dierum invitavit ipse quemdam alium Judæum ad prandium secum : et inter prandendum elevans oculos suos ille qui vocatus venit Judæus, vidit imaginem Domini nostri Jesu Christi. Et ait : Dum tu es Judæus, quomodo hanc imaginem habes? Et injurias quidem multas et nefandas dixit contra Salvatorem ab hora qua sanctam imaginem aspexit, quod et jam nefas duxi scribere, et satis ei fecit ille qui eum invitavit, quod ex eo tempore quo in eadem domo conversari cœpit, imaginem Domini ibidem non cognoverit. Surgens autem cum indignatione, abiit ad principes sacerdotum. Comperientes autem quæ facta sunt, dixerunt ei : Potes hoc nobis demonstrare? At ille certioratus est dicens, quoniam ego vobis hoc exhibebo in domo ejus. Itaque transacta hora vespertina, illo die siluerunt. Mane autem facto summi principes sacerdotum et seniores populi, turba quoque multa gentis eorum abierunt in domum ubi stabat imago Domini nostri Jesu Christi. Et pervenientes domum impetu facto irruerunt principes et seniores populi, prævio duce Judæo illo qui illis annuntiaverat, et invenerunt imaginem Domini nostri stantem sicut dictum est ad illos. Irati valde circa Hebræum illum qui ibidem inhospitabatur, extra synagogam eum expulerunt. Deponentes vero sanctam imaginem, dixerunt : Quoniam sicut audivimus quod patres nostri huic olim illuserunt, et nos illudamus. Tunc cœperunt expuere in faciem ejus, et percutiebant eam. Dixeruntque : Quanta fecerunt ei patres nostri, et nos omnia faciamus : et conviciabantur ei multis criminosis sermonibus, quæ etiam pro enormitate sceleris scribere nefas fuit. Item dixerunt, quia confixerunt manus ejus et pedes, hoc et nos faciamus. Configentes autem manus et pedes, adjece-
runt dicentes : Audivimus quia acetum et fel dederunt ei porrecta sponsia ; hoc idem et nos impleamus. Et admota arundine cum sponsia plena aceto cum felle, apposuerunt ori ejus, addideruntque iniquitatem super iniquitatem dicentes : Didicimus quod arundine percusserunt caput ejus patres nostri, similiter et nos faciamus : et percusserunt arundine caput ejus. Finitis vero omnibus his, dixerunt : Sicut lancea latus aperuerunt, ita et nos confodiamus. Et perforato lancea latere ejus, exivit sanguis et aqua. Gloria tibi, Christe, gloria tibi, Fili Dei vivi, qui de supernis sedibus descendisti pro salute nostra tuam exhibere præsentiam, et pro liberatione nostra cum immortalis esses, morti te tradidisti. O inæstimabilis benignitas Salvatoris

A nostri Dei, ut fidelibus tuis rememorareris antiqua tuæ pietatis opera ! Hæc mirabilia tua cælo et terris stupenda. Oculos mentis vestræ, et exultate corda, quia hodie facta est nobis redemptio, et jugum captivitatis vestræ contritum. Audite ergo, et glorificate Deum pro beneficiis quæ adhuc vobis ministravit. Principes sacerdotum postquam lancea latus Domini confoderunt, dixerunt : Quia per universam terram divulgata sunt signa et virtutes plurimæ, quæ fecit Jesus Nazarenus, recipiamus sanguinem de latere ejus, et omnes infirmos et male habentes per universam synagogam inde spargamus, ut experiamur virtutem Christi, et si vera sunt quæ de illo dicta sunt. Et supponentes ampullam vitream ad locum vulneris, receperunt in eam aquam et sanguinem de latere Domini decurrentem. Adhuc ipsis non credentibus, sed injurias et blasphemias inferentibus, portabant ampullam plenam salute et virtute ad locum in quo multitudo languentium coadunata fuit. Primum quidem omnium paralyticum quemdam a nativitate adeunt, liquore sancto perungunt et incolumitati reddunt ; cæci quamplurimi a tactu sanctæ perunctionis gaudium receperunt luminis. Dæmoniaci ad odorem divinæ virtutis quotquot offerebantur, curabantur.

Ubi autem celebre hoc factum est verbum per universam civitatem, alii atque alii se **299** cum ægrotis suis inferentes, de agris, vicis et domibus cum multitudine infinita profluebant et salvi fiebant. Repleta est autem synagoga eorum paralyticis, claudis, dæmoniacis, leprosis, aridis, cæcis, mutis, surdis et omni genere morborum ægrotantibus, et a quocunque genere detinebantur, sanabantur. Videntes autem principes sacerdotum et omnis congregatio eorum, signa et prodigia magna quæ fiebant, cum mulieribus et infantibus credentes, clamabant Deo Patri et Jesu Christo Filio suo, atque Spiritui sancto : Unus Deus Pater, unus Christus Dei Filius, unus ex utroque procedens Spiritus sanctus, qui in Trinitate perfecta vivit et regnat Deus in sæcula. Amen. Gloria tibi, Christe, quem patres nostri ignorantes quidem crucifixerunt, qui nunc et a nobis in sancta imagine tua crucifixus es. Gloria tibi, Fili Dei vivi, qui per signa potentia tuæ illuminasti cæcitatem cordium nostrorum et ad tuam misericordiam traxisti. Tibi credimus, propitius esto nobis, et suscipe lacrymas et pœnitentiam nostram : ne forte pro magnitudine scelerum, infernus aperiens os suum deglutiat nos, qui cum patribus nostris mirabilia magna fecisti, et beneficia innumerabilia præstitisti. Parce iniquitatibus nostris, et medere animabus nostris ; et clamor magnus fiebat clamantium et Deum invocantium. Sanatis vero omnibus qui advecti venerant infirmis, principes sacerdotum et omnis multitudo eorum ad episcopum civitatis cucurrit, una voce clamantes : Unus Deus Pater, unus Jesus Christus Filius ejus Deus, quem patres nostri crucifixerunt,

unus et Spiritus sanctus Deus. Et constantes peccata sua, ipsam sanctam imaginem ostenderunt episcopo, narrantes etiam qualiter sanguis et aqua de latere ipsius cucurrit, et quanta mirabilia facta sunt. Episcopus autem universaliter indicto jejunio, omnes regeneravit sacro baptisate, quos ipse omnes suscepit. Synagogam quidem eorum principalem ecclesiam consecravit in honorem Salvatoris nostri Jesu Christi : cæteras vero synagogas eorum dedicavit ecclesias in honorem apostolorum et martyrum : factumque gaudium magnum, non solum quod tanta corpora curata sunt, sed quod et ani-

A mæ multorum de morte ad vitam translatae sunt. Hæc sciens ergo, dilectissimi fratres, acceleravi manifestare vobis ; ut in hoc etiam cognoscentes virtutem et misericordiam Domini nostri Jesu Christi, amplius confirmati sitis in fide, et gratiarum actiones illi reddatis pro mirabilibus et beneficiis quæ Dominus ostendit. Decrevit sancta Romana et Antiochensis Ecclesia diem v Iduum Novembrium solemnem agi, in quo hæc facta sunt ad laudem Domini nostri Jesu Christi, qui vivit et regnat cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUENS OPUSCULUM MONITUM.

Perperam titulus Athanasii nomen præfert, cum sit hoc opusculum alius cujusdam scriptoris qui, ut cugurari licet, Photii avo hæc scripserit, quando oborta quæstio est de additione Filioque in Symbolo facta. Pro virili ergo pugnat hic homo, Spiritum sanctum, nec ex Filio, nec per Filium procedere. Multum tamen negotii faciunt aperta Athanasii hic allata testimonia, unde fortasse fuerit quod Athanasii nomen inscriptio ferat ; Gregorii item Nysseni et Cyrilli loca, quibus liquido affirmatur ex Patre Filioque Spiritum sanctum procedere. Iis ut occurrat scriptor iste, vanissima utitur distinctione : ait enim, ut duplex est generatio Filii, æterna alia, aliaque temporanea, ita duplicem esse Spiritus sancti processionem ; æternam aliam ex solo Patre, temporaneam secundam, qua ex Patre, Filio, atque seipso mittitur et datur. Quod gratis sane excogitatum commentum exsufflatur ex Athanasii locis compluribus in Præfatione, ubi de Spiritus sancti processione agitur, allatis, maximeque ex eo loco : Filius in Patre fons est Spiritus sancti. Quis enim negaverit fontem, primam significare originem ? Ibi videsis.

ATHANASII PATRIARCHÆ ALEXANDRINI, B ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, EX SERMONE CONTRA LATINOS (19).

1. At non ita (sentiunt) qui Christi sunt ; sed sicut ille, qui ait : « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit ¹⁸, » his declarat Patrem solum esse Spiritus sancti productorem : eadem quoque isti ratione, magistro obtemperantes, ex solo eum Patre aiunt procedere. Quod si quis dixerit, nusquam dici Spiritum ex solo esse Patre ; is audiat, eum qui de illo scribit, haud aliter quam ex divinnissimorum Patrum nostrorum doctrina, illud ferre testimonium. Ut enim illi Spiritum sanctum dicunt ex Patre procedere, sumpto ex Domini ipsius ore argumento ; ita subsequentes scriptores consequenter declararunt, Nec quisquam est illorum qui ex Filio vel per Filium dicat ipsum procedere ; nisi fortasse quispiam id dicat de alia profusione, seu manifestatione ac missione donorum Spiritus sancti. Ea quippe ratione quamquam ex Patre manifestatur Spiritus sanctus ad dispensationem, ita quoque ex Filio, ut docet regula veritatis. Et quandoquidem id ipsum omnes uno consensu dicunt, nemoque unus est qui hac in re dissonet, propalam est ex solo Patre Spiritum suam habere subsistentiam : siquidem hujusmodi emanatio subsistentia est. Quemadmodum enim hoc omnium dictum, Filius est Patris fetus, ita intelligitur, ut ex solo Patre sit Filius,

1. Ἄλλ' οὐχ οὕτως οἱ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡσπερ ἐκεῖνος τό· « Ὅταν ἔλθῃ, λέγων, ὁ Παράκλητος ὁ ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· » μόνον ἐντεῦθεν προβολέα τὸν Πατέρα τοῦ Πνεύματος ἀποδείκνυσιν· οὕτω γὰρ οὗτοι τῷ διδασκάλῳ πεπιθόμενοι ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου τοῦτο φασὶν ἐκπορεύεσθαι. Εἰ δέ τις ἔρῃ, ὅτι οὐδαμοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου λέγεται τοῦ Πατρὸς· ἀκούετω ὁ τοιοῦτος, ὅτι περὶ τοῦτου γράφων οὐκ ἄλλως ἐπιμαρτύρεται ἢ κατὰ τῶν θειοτάτων Πατέρων ἡμῶν διδασκαλίαν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς φασὶν ἐκπορεύεσθαι, τὴν αἰτίαν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κυριακοῦ λαμβάνοντες στόματος· οὕτω καὶ οἱ καθεστῆς λογογράφοι καὶ συγγραφεῖς ἀκολούθως διαγορεύουσιν. Οὐ μέντοιγέ τις αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο φησὶν ἐκπορεύεσθαι· εἰ μὴ πως ἔρῃ τις τὴν ἄλλην πρόχυσιν, εἴπων φανέρωσιν καὶ ἀποστολήν τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Πρὸς ταύτην γὰρ, καίπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς φανεροῦται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρὸς ἐπιπέμψωσιν, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθὼς ὁ τῆς ἀληθείας διδάσκει κανὼν. Κάπειδ' ἕπερ ἅπαντας τὸ αὐτὸ λέγοντες συμφώνως καὶ ἐν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου παράδοσιν, καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τις διαφωνῶν· εὐδὴλον, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἔχει τὴν ὑπαρξίν· εἴπερ ἡ τοιαύτη ἐκπό-

¹⁸ Joan. xv, 26.

(19) Ex codice Regio 2271 nunc 451, p. 155, ad marginem operis sancti Justini ad Zenam.

ρουσις καθέστηκεν ὑπαρξίς. Ὡσπερ γὰρ πάντων A
 λεγόντων, γέννημα Πατρὸς ὁ Υἱὸς, συνεπινοεῖται καὶ
 τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν προαιώνιον
 γέννησιν· οὕτω καὶ πάντων λεγόντων τὸ Πνεῦμα
 πρόβλημα Πατρὸς, συνεπινοεῖται καὶ τὸ ἐκ μόνου
 τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὴν προαιώνιον πρό-
 βλησιν· εἰ μόνος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ
 μόνον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον.
 Κατὰ δὲ τὴν ὑστέραν πρόχυσιν, εἰθουν ἐπιπέμνησιν
 καὶ χορηγίαν τὴν πρὸς τοὺς ἀξίους, ὡσπερ ἐκ τοῦ
 Πατρὸς τὸ Πνεῦμα; οὕτω καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ. Καθάπερ δὲ καὶ τὴν ὑστέραν γέννησιν τοῦ
 Υἱοῦ, εἰθουν ἐπιδημίαν τὴν πρὸς ἡμᾶς, οὐκ ἐκ τοῦ
 Πατρὸς μόνον δοξάζομεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος.
 Καὶ πεθεῖται σε ἡ τοῦ ἀρχαγγέλου φωνὴ πρὸς Ἰωσήφ
 λέγουσα τὸν ἄνδρα Μαρίας τὸ, « Μὴ φοβηθῆς παρα- B
 λαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ
 γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου. » Εἰ δὲ βούλει
 μαθεῖν, ὅτι καὶ τινες ἐκ τῶν ἡμετέρων μεγάλων
 ἁγίων ἀπεψήναντο τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον ἐκπορευέσθαι, ἦδη τὸν μέγαν τῆς ἡμετέρας
 Ἐκκλησίας ἕλιον Κύριλλον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, τοῦ
 κόσμου παντός, πρὸς τοῦτο λάμβανε μάρτυρα· ἐν
 γὰρ τῷ *Περὶ Τριάδος* λόγῳ αὐτοῦ ὡδὲ πως σαφῶς
 περιεστῆ. Ἡ παναγία, φησὶ, καὶ σεπτὴ Τριάς, πρὸ
 πάντων αἰώνων καὶ εἰς ἀεὶ ὑπάρχουσα, ἀχραντὸς
 ἔστι καὶ αἰδιος, ἀσίματος, ἀκατάληπτος, ἀπερί-
 ληπτος, περιληπτικὴ δὲ τῶν ἀπάντων, καὶ συγγρα-
 τοῦσα τὸ πᾶν, ἀγαθὴ, προνοητικὴ, δημιουργὸς τῶν
 ὑπάντων, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, ἀπαθὴς, ἀναλ- C
 λοίωτος, ἀτρεπτος, νῦν ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων καὶ
 τῇ κτιστῇ φύσει ἀκατάληπτος· ὁμοούσιος ἐν ἑαυτῇ,
 ἀκοινωνητος δὲ κατ' οὐσίαν πάσῃ τῇ κτίσει· γινω-
 σκομένη μόνον ὑπ' ἑαυτῆς, ὑπ' οὐδεμιᾶς φύσεως τῆς
 ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτω καὶ τῆς ὑπερ κόσμον τοῦτον·
 μονὰς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, εἰθουν προσώποις,
 καὶ Τριάς ἐν μονάδι θεότητος, ἥτοι μίᾳ οὐσίᾳ
 γινωσκομένη. Ταύτης τῆς ἁγίας καὶ σεπτῆς μονάδος,
 αἱ προσκυνηταὶ τρεῖς ὑποστάσεις γινώσκονται καὶ
 πιστεύονται· ἐν Πατρὶ ἀνάρχῳ, ἀναίτιῳ, ἀγεννήτῳ,
 αἰδίῳ· καὶ ἐν Υἱῷ μονογενεῖ γεννηθέντι ἀρρήτως,
 καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀφράστως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων,
 ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ Πατρὸς, καὶ διὰ τοῦτο
 ὁμοουσίῳ καὶ ἴσῳ τῷ Πατρὶ, χωρὶς τῆς πατρότητος, D
 ἀρχὴν δὲ καὶ αἰτίαν τὸν Πατέρα ἔχοντι γεννητῶς·
 καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ζωοποιῷ προσκυνουμένῳ,
 ἐκπορευομένῳ ἐκ τοῦ Πατρὸς, τουτέστιν ἐκ τῆς
 οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Οὐ γεννητῶς καθάπερ ὁ Υἱὸς,
 ἵνα μὴ δύο Υἱοὶ ἐν τῇ Τριάδι· ἀλλ' ἐκπορευομένῳ, καθ-
 ἄπερ εἰρηται, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀπὸ στόμα-
 τος· πεφηνότι δὲ δι' Υἱοῦ, καὶ λαλήσαντι ἐν τοῖς
 ἁγίοις προφήταις καὶ ἀποστόλοις. Πλὴν, ὡς εἶπον,
 τῆς οὐσίας αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχοντι,
 καὶ τὸ ὁμοούσιον ἔχοντι πρὸς Πατέρα καὶ
 Υἱόν. Ἀκοινωνητον δὲ καὶ αὐτὸ ἐστίν, ὡσπερ καὶ ὁ Πατήρ
 καὶ ὁ Υἱὸς πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν κατὰ τὸν
 τῆς οὐσίας λόγον.

2. Ὅριξ πῶς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον, ἢ μᾶλλον κατὰ πᾶ-
 σαν τὴν οὐρανὸν Γραφῆν. Καὶ μὴ μοι τὸ ἀπὸ τοῦδε

A secundum 300 eam quæ ante sæcula est ge-
 nerationem; ita cum dicant omnes, Spiritum
 esse a Patre productum, intelligitur ex solo
 Patre Spiritum esse, secundum eam quæ ante
 sæcula est productionem: si solus ex solo Patre
 est Filius, solus ex solo Patre est Spiritus san-
 ctus. Quod spectat autem secundam profusionem,
 sive dispensationem, qua datur iis qui digni sunt;
 sicut ex Patre est Spiritus, ita et per Filium et ex
 Filio. Quemadmodum et postremam Filii genera-
 tionem, ejus scilicet ad nos adventum, non ex solo
 esse Patre, sed etiam ex Spiritu sancto existima-
 mus. Ejusque tibi rei fidem faciat angelica vox ad
 Josephum virum Mariæ facta: « Noli timere acci-
 pere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea na-
 tum est, ex Spiritu sancto est ¹⁴. » Quod si ediscere
 cupias aliquos ex magis apud nos sanctis, affirmasse
 ex solo Patre Spiritum sanctum procedere, jam tibi
 magnum Ecclesiæ nostræ, imo totius orbis scilicet,
 Cyrillum hujusce rei accipe testem: in suo namquæ
De Trinitate libro aperte ita loquitur. Sanctissima,
 inquit, et veneranda Trinitas, quæ ante omnia sæ-
 cula est et semper futura, incorrupta est, æterna,
 incorporea, incomprehensibilis, incircumscrip-
 ta, sed quæ complectitur omnia, universumque conti-
 net: bona, provida, creatrix omnium, visibilium et
 invisibilium, impatibilis, immutabilis, invariabilis,
 menti hominum et angelorum, creatæque naturæ
 incomprehensibilis, in seipsa consubstantialis, in-
 communicabilis secundum substantiam omni crea-
 turæ: quæ a seipsa solum cognoscitur, et a nulla
 natura quæ in hoc mundo vel supra hunc mundum
 fuerit: unitas in tribus hypostasibus, seu personis,
 et trinitas in unitate deitatis, sive unius substan-
 tiæ cognita. Hujus sanctæ et venerandæ unitatis,
 adorandæ tres hypostases cognoscuntur atque cre-
 duntur: in Patre qui est sine principio, sine causa,
 ingenuus, sempiternus: in Filio unigenito; inena-
 rabiliter, impassibiliter, ineffabiliter nato ante om-
 nia sæcula, ex ipsa Patris substantia, atque ideo
 consubstantiali et æquali Patri, excepta paternitate,
 qui pro causa Patrem habet, generandi scilicet
 modo: et in Spiritu sancto et vivificante adorato,
 procedente ex Patre, id est ex substantia Patris,
 non generatione, quemadmodum Filius, ne duo sint
 Filii in Trinitate; sed procedente, uti dictum est,
 ex solo Patre, atque ex ore. Apparuit autem per
 Filium, locutusque est in sanctis prophetis et apo-
 stolis. Cæterum, ut dixi, qui est ex substantia
 ipsius Patris et Filii, consubstantialisque est Patri
 et Filio. Incommunicabilis autem est, sicut Pater et
 Filius, omni creaturæ, juxta substantiæ rationem.

2. Viden' quod ex solo Patre sit Spiritus san-
 ctus juxta sanctum Cyrillum; imo juxta totam
 Scripturam sacram. Et ne quis mihi ultra frigida

¹⁴ Matth. 1, 20.

illa proferat verba, aut vuculas, quod scilicet A
 præclari illi viri Athanasius et Cyrillus, unaque
 Gregorius Nyssenus, additionis in causa fuere.
 Athanasius quippe ita ait : Spiritus ex Patre,
 (aiunt adversarii) et a Verbo, quod est ex Patre
 procedit. Nyssenus autem postquam dixit, Filium
 esse peculiariter ex primo, id est ex Patre,
 deinceps ait : Spiritus per eum qui est peculi-
 ariter ex primo. Sapientissimus vero Cyrillus aperte
 dixit, ex ambobus, Patre nempe et Filio, Spiritum
 esse sanctum. Hæc sunt argumenta auctorum por-
 tentosæ illius atque pravæ additionis. Ego vero,
 ignarus licet, « omnem sensum captivans in obedi-
 entiam Christi, » hac ratione loca illa explico. Ea
 sententia Athanasius ait, Spiritum ex Patre esse,
 et a Verbo quod ex Patre procedit. Quemadmodum
 ex ipso coæterno Patre : sicut et Verbum mit-
 titur daturque fidelibus a Spiritu, eadem ratione
 qua ab ipso Patre. Testimonium accipe ab ipso
 Verbo atque Filio, aiente : « Spiritus Domini super
 301 me, eo quod unxerit me. Evangelizare pauperi-
 bus misit me¹⁸. » Sanctus ergo Spiritus Filium un-
 xit atque misit ; sed etiam Pater ex ambobus Filio
 scilicet et Spiritu mittitur. Qua ratione porro
 id fiat, Patrem audi per Isaiam prophetam ita lo-
 quentem : « Audi me, Jacob et Israel, quem ego
 voco : Ego Deus primus, et ego post hæc : et præ-
 ter me non est Deus. Ego manu mea fundavi ter-
 ram, et Spiritus meus firmavit cælum. Ego omni-
 bus astris præcepi. Et nunc Dominus misit
 me¹⁹. » Pater igitur est qui hoc loco dicit : « Mi-
 sit me. » Viden æqualitatem trium personarum ex-
 celsissimæ deitatis ? Cum Spiritus sanctus mittitur
 a duobus, ut consubstantialis mittitur Patri
 atque Filio. Cum autem Filius ex Patre, ut con-
 substantialis etiam Spiritui. Cum autem Pater
 ex Filio et Spiritu, quasi consubstantialis. Cum
 dixit itaque magnus Athanasius, Spiritus ex Patre
 procedens, declaravit undenam Spiritus habeat
 subsistentiam, scilicet ex solo Patre. Cum autem
 ait rursus : Ita est Spiritus ex Patre, ut est ex
 Filio qui est ex Patre ; æqualitatem Patris et Filii
 commonstravit, ut hac in re confunderet impiis-
 simum Arium, qui Fillum creaturam esse dicit,
 et non Deum ; quasi hisce illum verbis compella-
 ret : O impiissime Ari, sic Spiritus qui a Patre
 procedit, a Filio quem tu blasphemias, splendet
 daturque fidelibus, secundum ejus operationem
 atque donum, quemadmodum ab ipso sempiterno
 Patre. Quod autem hoc ad hunc modum se habeat,
 vide, quæso, quid ad Serapionem scribat episco-
 pum ille Pater, qui ab immortalitate nomen accepit.
 Eadem enim loquitur, deque iisdem philosophatur
 hisce verbis : Quemadmodum Filius proles
 est unigenita Patris, ita et Spiritus a Filio datus,

λεγέτω τις τὰ ψυχρὰ ἐκείνα ῥήματα, ἢ λογύδρια, ὅτι
 Ἀθανάσιος καὶ Κύριλλος οἱ ἀοίδεμοι, πρὸς δὲ καὶ ὁ
 Νύσσαίων Γρηγόριος, τῆς προσθήκης γεγόνασιν
 αἴτιοι. Ὁ μὲν γὰρ Ἀθανάσιος οὕτως φησί· Τὸ Πνεῦμα
 ἐκ τοῦ Πατρὸς οἱ ἀντιθετοὶ λέγουσι, καὶ παρὰ τοῦ
 Λόγου, τοῦ ἐκ Πατρὸς, ἐκπορευόμενον· ὁ δὲ Νύσσης,
 εἰπὼν τὸν Υἱὸν εἶναι προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, του-
 ἔστι τοῦ Πατρὸς, ἐξῆς λέγει· Τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ
 προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου· ὁ δὲ γε σοφώτατος Κύ-
 ριλλος προφανῶς, φησὶν, εἰρηκεν ἐξ ἀμφοῖν Πατρὸς
 καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ταῦτα τῶν τῆς
 σαθρᾶς προσθήκης τερατουργῶν τὰ προβλήματα.
 Ἐγὼ γε δ' « ἅπαν νόημα, » καίπερ ὦν ἀμαθῆς,
 « αἰχμαλωτίζων εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, » ὤδε
 πως ταῦτα διασαφῶ. Οὕτως τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πα-
 τρὸς φησὶν Ἀθανάσιος, καὶ παρὰ τοῦ Λόγου, τοῦ ἐκ
 Πατρὸς, ἐκπορευόμενον, ὡσπερ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ
 συναϊδίου Πατρὸς, καθὰ καὶ ὁ Υἱὸς οὕτως ἀπο-
 στέλλεται (20), καὶ δίδεται παρὰ τοῦ Πνεύμα-
 τος τοῖς πιστοῖς, ὡς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς·
 καὶ τὴν μαρτυρίαν ἀπ' αὐτοῦ λάμβανε τοῦ Λό-
 γου καὶ Υἱοῦ, « Πνεῦμα Κυρίου, » λέγοντος, « ἐπ'
 ἐμὲ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με. Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς
 ἀπέσταλκέ με. » Ἄρα τὸ Πνεῦμα καὶ ἔχρισε τὸν Υἱὸν,
 καὶ ἀπέσταλκεν· ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ ἐξ ἀμφοῖν Υἱοῦ
 καὶ Πνεύματος ἀποστέλλεται. Ὅπως δὲ τοῦτο, αὐτοῦ
 τοῦ Πατρὸς οὕτω διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου λέγον-
 τος ἀκουσον· « Ἀκούε μου, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, ὃν
 ἐγὼ καλῶ· Ἐγὼ θεὸς πρῶτος, ἐγὼ καὶ μετὰ ταῦτα·
 C καὶ πλὴν ἐμοῦ θεὸς οὐκ ἔστιν. Ἐγὼ χειρὶ μου ἐθεμε-
 λίωσα τὴν γῆν, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐστερέωσα τὸν
 οὐρανόν. Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἄστροις ἐνετειλάμην. Καὶ
 νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με. » Ἄρα ὁ Πατὴρ ἔστιν ἐν-
 ταῦθα ὁ λέγων τὸ· « Ἀπέσταλκέ με. » Ὅρᾶς τὴν
 ἰσοτιμίαν τῶν τριῶν προσώπων τῆς ὑπερτάτης θεό-
 τητος ; Ὅτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποστέλλεται ἐξ
 ἀμφοῖν, ὡς ὁμοούσιον ἀποστέλλεται Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.
 Ὅτε δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁμοούσιος καὶ τοῦ
 Πνεύματος. Ὅτε δὲ ὁ Πατὴρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ
 Πνεύματος, ὡς ὁμοούσιος. Εἰπὼν τοίνυν ὁ μέγας
 Ἀθανάσιος, τὸ ἐκπορευόμενον τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα,
 ἐδήλωσεν ὅθεν ἔχει τὸ Πνεῦμα τὴν ὑπαρξίν, ἐκ μό-
 νου δηλονότι τοῦ Πατρὸς. Εἰπὼν δὲ πάλιν οὕτω τὸ
 Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ
 D Πατρὸς, τὴν ἰσοτιμίαν ἐδήλωσε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ,
 καταισχύνας ἐν τούτῳ τὸν ἀθεώτατον Ἀρειον, ὃς
 κτίσμα ἔλεγε, καὶ οὐ Θεὸν τὸν Υἱόν· οἶονεὶ ταῦτα
 λέγων πρὸς αὐτόν· Ὡ ἀθεώτατε Ἀρειε, οὕτω τὸ
 ἐκπορευόμενον Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, παρὰ τοῦ ὑπὸ
 σοῦ βλασφημουμένου Υἱοῦ ἐκλάμπει καὶ δίδεται
 τοῖς πιστοῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν καὶ δωρᾶν,
 ὡσπερ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ συναϊδίου Πατρὸς. Ὅτι· δὲ
 τοῦτο τοιοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ὅρα τί γράφει πρὸς
 τὸν ἐπίσκοπον τὸν Σεραπίωνα, ὁ τῆς ἀθανασίας
 ἀξιόνομος οὗτος Πατὴρ. Τὰ αὐτὰ γὰρ λέγων, καὶ

¹⁸ Isa. lxi, 4 ; Luc. iv, 18. ¹⁹ Isa. xlviii, 12-16.

(20) Hic desunt nonnulla.

φιλοσοφῶν περὶ τῶν αὐτῶν, οὕτω κάκεισέ φησιν· Ὡσπερ γέννημα μονογενές ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον καὶ παμπόμενον, καὶ αὐτὸ ἓν καὶ οὐ πολλὰ, οὐδ' ἐκ πολλῶν ἓν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ Πνεῦμα. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζώντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἀγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωὴν, οὕσαν ἐνέργειαν καὶ δωρεάν αὐτοῦ, ἥτις γε ἐκ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται. Ὡσπερ γέννημα μονογενές, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ πρόβλημα τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ἓν τὸ Πνεῦμα καὶ οὐ πολλὰ, οὐδ' ἐκ πολλῶν δηλονότι τὴν ὑπαρξίν ἐσχηκός. Ἄλλ' ὡς μόνον αὐτὸ Πνεῦμα καὶ πρόβλημα, οὕτως καὶ ἐκ μόνου τοῦτο καὶ ἐξ ἐνὸς τοῦ Πατρὸς. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζώντος Λόγου, ὡς ἐξ ἐνὸς τοῦ Πατρὸς, καὶ μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἀγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωὴν, ἥτις ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ δωρεάν ἐνεργεῖν, καὶ διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. Ἥτις γε δωρεὰ διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, τουτέστιν ἐκχεῖσθαι καὶ ἀποστέλλεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται. Φιλοσοφίας πρῶτον ὁ ἅγιος περὶ τῆς προαιωνίου τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως ἀμυδρῶς, μόνον αὐτὸ ἀποδείξας πρόβλημα, ὡς ἐξ ἐνὸς τοῦ προβολέως τε καὶ Πατρὸς, διὰ τῶν ἐξῆς ἡμῖν ἀποδείκνυσσι μάλᾳ σαφῶς καὶ τὴν ὑπὸ χρόνον πρόχυσιν, ὡς ἐξ ἀμοραῖν ὑπάρχουσαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὅπερ δὲ δύναται ἐκεῖ τὸ, οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς, οὕτως ἐναυῖθα καὶ τό· Ἥτις γε ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται.

3. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου φησὶ· μετὰ τοῦ Υἱοῦ δηλονότι συνημμένως καὶ ἅμα, καὶ οὐ μετὰ τὸν Υἱὸν ὑστερίζων κατὰ τὴν ὑπαρξίν. Εἰπὼν δὲ τὸν Υἱὸν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, μὴ νόμιζε μὴ καὶ αὐτὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Ὡσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς προσεχῶς καὶ ἐγγιστα ἐκ τοῦ πρώτου, τουτέστι τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, κατὰ τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν. Πρῶτος δὲ ὁ Πατήρ οὐ κατὰ χρόνον, οὐδὲ κατὰ τάξιν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ καθὼς αἴτιος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ὡσπερ καὶ μελίζων καὶ ἀναρχος, ὡς ἀνάιτιος, ὡς ρίζα τῶν ἐξ αὐτοῦ καὶ πατὴρ. Ὡσπερ γὰρ οὗτος μόνος ἀναρχος πρὸς τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν, οὕτω καὶ τούτων ὁ αὐτὸς μόνος αἴτιος· τὸ δὲ Πνεῦμα πρὸς τὸν Πατέρα, οὐκ ἀναρχον, οὐδ' ἀνάιτιον, ὡσπερ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν ἐν χρόνῳ ἀρχήν. Οὐ μόνον τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς ἀναρχος ὡσπερ καὶ ὁ Πατήρ. Πρῶτος αἴτιος καὶ μόνος ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ἄλλὰ μὴ ζῆτει καὶ ἐσῦτερον ὁ ὀρθόδοξος, μηδὲ γε τρίτον· ἵνα μὴ, τὴν αὐτὴν καὶ μίαν οὐσίαν κατατέμνων κακοσχόλιως,

A atque missus, ipse quoque unus est et non multi, neque ex multis unus, sed ipse solus Spiritus. Unus enim cum sit Filius Verbum vivens, unam esse oportet perfectam plenamque, sanctificantem atque illuminantem vitam, quæ sit ejus operatio quandoquidem ex Verbo, quod ex Patre procedere; quandoquidem ex Verbo, quod ex Patre esse in confesso est, splendet, mittitur atque datur. Sicut proles unigenita est, ait, Patris Filius, ita et productio ejusdem Patris est unus Spiritus et non multi, nec ex multis, ut planum est, habet subsistentiam. Sed sicut unus est ipse Spiritus, unum productum, ita et ex solo et uno est Patre. Cum unus namque sit Filius vivens Verbum, utpote ex uno Patre; unam quoque oportet esse perfectam et plenam, sanctificantem et illuminantem vitam, quæ est Spiritus sanctus, qui donum ipse suum operatur, et dividit proprie singulis prout vult. Quod donum ideo ex Patre dicitur procedere, hoc est, effundi atque mitti, quia a Verbo, quod ex Patre esse in confesso est, splendet, mittitur et datur. Cum prius sanctus ille ratiocinatus subobscurus esset de processione Spiritus quæ est ante sæcula, solumque ipsum ostendens esse productum, quasi ex uno productore, atque Patre; in subsequentibus nobis liquido declarat eam quæ in tempore est profusionem, quasi ex duobus, Patre scilicet atque Filio, existentem; quod ibidem significatur hoc dicto: Sic Spiritus ex Patre, quemadmodum a Verbo quod est ex Patre. Ita quoque hoc loco illud: Quæ ex Patre dicitur procedere, quandoquidem a Verbo, quod ex Patre esse in confesso est, splendet, mittitur et datur.

τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει
3. Eodem quoque modo Gregorius Nyssenus ait Spiritum per eum esse qui est peculiariter ex primo; cum Filio scilicet conjunctim atque simul, neque post Filium secundum subsistentiam. Cum ait autem Filium peculiariter ex primo, ne arbitrare ipsum Spiritum non esse peculiariter ex primo. Quemadmodum enim Filius peculiariter et proxime ex primo est, id est, ex Patre; ita et Spiritus peculiariter est ex primo, secundum eam quæ ante sæcula est subsistentiam. Primus porro Pater est, non tempore, nec **302** ordine, absit! sed in quantum causa est Filii et Spiritus, quemadmodum et major et absque principio, ut sine causa ulla, radix et fons eorum quæ ex ipso emanant. Quemadmodum enim ipse solus absque principio est respectu Spiritus ac Filii, ita et eorum ipse solus est causa. Spiritus vero respectu Patris, non absque principio, nec absque causa est, quemadmodum nec ipse Filius juxta suum in tempore principium. Non modo Spiritus, sed etiam Filius absque principio est sicuti Pater. Prima causa eaque sola Pater est Filii atque Spiritus. At secundam ne quæras, quisquis orthodoxus es, neque tertiam; ut ne eandem unamque substantiam

improbo dividens studio, ut pravæ doctrinæ homo damneris. Primus itaque Pater est in quantum major est; major vero in quantum est absque principio; absque principio autem est in quantum est principium hypostasium quæ sunt ejusdem naturæ. Spiritus et Filius peculiariter ex majore, id est ex Patre. Una enim Filius proprie ac vere, necnon Spiritus sanctus ex Patre sunt. Non quod ille prius, iste posterius; sed simul Filii generatio, et Spiritus processio splendet: mittitur Spiritus atque datur, per Filium, ut beatus ait Athanasius, quemadmodum et Filius per Spiritum, uti dictum fuit. Eadem quoque ratione intelligendum illud Cyrilli dictum, nempe ex ambobus, scilicet, Spiritus ex Patre procedens ex ambobus splendet, mittitur et datur, ex Patre scilicet et Filio. Et paulo post: Duas generationes, uti superius dixi, circa Filium didici; unam quæ est ex Patre ante tempora, aliam quæ ex Virgine in tempore. Eodem modo duas profusiones didici esse Spiritus sancti; unam qua procedit ante tempora, et aliam qua bonitatem impartitur. Sed prioris Filii generationis et prioris processionis Spiritus, Pater solus causa est. Alterius vero generationis quæ in tempore facta est, et alterius profusionis, qua dona impartitur, non solus Pater, sed Filius et Spiritus sanctus est causa. Ex ambobus itaque, Patre scilicet et Filio, ad dispensationem effunditur: non secundum subsistentiam, absit! alioquin duæ causæ perperam inducerentur, quæ uni illi ejusdem naturæ ac paris honoris existenti, multum antecellerent.

καὶ διαιρῶν, καταδικασθῆς ὡς κακόδοξος. Πρῶτος τοιγαροῦν ὁ Πατὴρ καθὼ μείζων, μείζων δὲ καθὼ ἀναρχος· ἀναρχος δὲ καθὼ ἀρχὴ τῶν ὁμοφυῶν ὑποστάσεων. Τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ Υἱὸς προσεχῶς ἐκ τοῦ μείζονος, τούτεστι τοῦ Πατρὸς. Ἄμα γὰρ ὁ Υἱὸς κυρίως καὶ ἀληθῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Οὐχ ὁ μὲν πρότερον, τὸ δὲ μετ' αὐτόν· ἀλλ' ἅμα ἡ γέννησις τοῦ Υἱοῦ, ἅμα καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ ἐκπόρευσις ἐκλάμπεται, καὶ ἀποστέλλεται τὸ Πνεῦμα καὶ δίδοται διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς μακάριός φησιν Ἀθανάσιος, καθάπερ καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς περ εἴρηται. Ὡσαύτως καὶ τὸ τοῦ μακαρίου Κυρίλλου, λέγω δὴ τὸ, ἐξ ἀμφοῖν, κατ' αὐτὴν ἐκλήπτειν τὴν ἔνοιαν· τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξ ἀμφοῖν ἐκλάμπεται, ἀποστέλλεται καὶ δίδοται, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα· Δύο γεννήσεις ὡς ἄνωθεν ἐφθην εἰπὼν ἐπὶ τοῦ Λόγου μεμάθηκα· μίαν μὲν τὴν ἐκ Πατρὸς καὶ ὑπὲρ χρόνον, μίαν δὲ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου καὶ ὑπὸ χρόνον. Ὡσαύτως καὶ δύο προχύσεις ἐμυθήθη ἐπὶ τοῦ Πνεύματος· μίαν μὲν τὴν ἐκπορευτικὴν καὶ ὑπὲρ χρόνον, καὶ μίαν τὴν μεταδοτικὴν ἀγαθότητος. Ἀλλὰ τῆς πρώτης γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῆς πρώτης τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως, ὁ Πατὴρ μόνος αἴτιος. Τῆς δὲ ἄλλης γεννήσεως τῆς ὑπὸ χρόνον, καὶ τῆς ἄλλης προχύσεως τῆς μεταδοτικῆς, οὐ μόνος αἴτιος ὁ Πατήρ, ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Ἐξ ἀμφοῖν τοιγαροῦν τὸ Πνεῦμα, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρὸς ἐπιπέμνησιν προχεῖται· οὐ κατὰ τὴν ὑπαρξιν, μὴ γένοιο! ἐπεὶ δύο τὰ αἴτια παρεισάγονται, τοῦ ἐνὸς συμφοῦς καὶ ὁμοτίμου κατὰ πολὺ διαφέροντα.

IN SYNTAGMA DOCTRINÆ ADMONITIO.

Hoc opusculum paucis ab hinc annis in lucem protulit vir clariss. Andreas Arnoldus Norimbergensis, anno scilicet 1685. Atque in præfatione sua multis ille argumentis Athanasio asserere contendit. Sancti Athanasii archiepiscopi Alexandrini, ait iose, Syntagma doctrinæ ad monachos, clericos et laicos, recensetur ex pulcherrimo codice membranaceo Vossiano quingentorum vel sexcentorum annorum, qui continet præterea Palladii Historiam Lausiacam cum aliquot libellis vetustioribus. Ad cupiditatem describendi exciverunt me viri illustris manu ascripta verba Non est in editis Athanasii. Nolebam enim parvi facere quidquid tanti Ecclesiæ doctoris esset, quodque ad aliquem meum fructum redundaret. Postea per litteras fauctorem de voluntate emittendi Athanasii certiore reddidi, quibus tale responsum dedit: S. Athanasii De vita monastica διδασκαλικόν dignum est prorsus quod edatur, longeque præstantius ea regula, quam ex Hieronymi operibus collegit Lupus. Cum veteres scriptum hoc Athanasio tribuant, non satis video quare de auctore dubitas. Winsoriæ xi Jul. cljxcLxxiii. Ex quo magnum mihi nascebatur argumentum tum veritatis, tum dignitatis. Pergam in incepto, ubi tanto viro pro suis in me meritis, gratias egero. Per quinque amplius menses bibliotheca ipsius, quæ multas alias raritate, utilitateque longe superat, non tantum patuit; sed oraculum eruditionis in singulos dies consulere fas erat. Veteres oraculi vel una vice consultandi causa longissima emetiebantur itinera, beati brevibus responsis: quis dubitet, meliore fuisse loco qui in templo Musarum cum Apolline habitavit? Alio quandoque spectabat Pythia vox: aliquando sortem oraculi eluserunt. Dormiebant nonnulli in delubris, ut per somnium viderent species rerum, vel audirent vocem; mihi tunc lætiores in vita illuxerunt dies, vera omnis et perspicua oratio. Gratias te dignas, illustris Vossi, agere deberem, et quas possum ago. Siquidem nihil satis magnificum de virtute tua dixerim.

Tantopere de me merito, Lector benevole, gratum præbere imperavit pietas; nunc ad Syntagma re-

deundum, quod novum existens, præfationem sibi postulat. Codex iſte antiquus S. Athanasio tribuit opusculum, quæ res alicujus est momenti, utut librorum inscriptiones vera nomina non ubique referant. Nam posteriorum temporum scriptores, vetera interdum sibi vindicant; nonnunquam sub priscorum auctorum nominibus sua supponunt, præsertim ex doctrina nobilium et clarorum. Interea ex codicibus antiquitate constat, olim fuisse creditum seriem hanc doctrinæ ab Athanasio posteritati 303 relictam. Si plura mss. eodem modo inscripta reperirentur, aliquam saltem veritatis rationem suggererent; verum præter Vossianum nullum adhuc inveni, neque in Christianissimi regis bibliotheca, vel alibi quoque. Argumentum foret ad probandum, aut coævi auctoris testimonium, aut ipsius Athanasii in suis operibus, quod cum desit, aliud est in promptu. Quærenti aliquando in bibliotheca Regia Sophronianam fidei confessionem indultu cl. Thevenoti, conatus meos ornantis et promoventis; venerunt in manus Ἐρωτήσεις κανονικαὶ καὶ ἀποκρίσεις τῆς ἀγίας συνόδου, absque loci temporisve circumstantia. Quæritur autem, Ὡς οὐ δεῖ καταλύειν τὴν νηστείαν ἐν τετράδι καὶ παρασκευῇ χάριν μνήμης ἀγίου ἢ ἀποστόλου τινός, εἰ μὴ μόνον ἐν ταῖς δεσποτικαῖς ἑορταῖς. *Utrumne oporteat quarta et Parasceve solvere jejunium, propter memoriam sancti aut apostoli alicujus? vel, an jejunium Dominicis solummodo diebus (21) solvendum sit?* Respondit synodus: Περὶ τούτων ὁ μέγας Ἀθανάσιος τάδε φησὶν ἐν τισὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· « Ὅτι οὐ δεῖ παραβαίνειν νηστείαν Κυρίου τὸν μοναχὸν ἢ τὸν ἱερέα τετράδα καὶ παρασκευὴν, εἰ μὴ τι ἐπὶ νόσῳ βεβάρηται, χωρὶς τῆς Πεντηκοστῆς ἢ τῶν Ἐπιφανειῶν. » *De his magnus Athanasius in aliquo scriptorum suorum ita se exprimit: « Monachus aut sacerdos jejunium quartæ vel sextæ diei non solvat, nisi decumbat morbo, exceptis Pentecoste et Eriphaniis. »* Placuit locus hic, ipsaque Syntagmatis nostri verba proferenda, unde illa desumpta sunt: Μὴ παραβαίνειν νηστείαν, τουτέστι τετράδα καὶ παρασκευὴν, εἰ μὴ τι ἐπὶ νόσῳ βεβάρηται, χωρὶς Πεντηκοστῆς μόνης καὶ τῶν Ἐπιφανειῶν. Alia ponitur quæstio, quæ æque huc attinet: Περὶ τοῦ κλίνειν γόνου ἐν Σαββάτῳ ἢ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καὶ ἡ ἐν Τρούλλῳ διωρίσατο, μεθ' ὧν καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος τάδε φησὶ· Μὴ τίς σε πλανήσῃ τὸ παράπαν ἐν κυριακῇ γονυπετεῖν, ἢ ἐν Πεντηκοστῇ· καὶ περὶ Σαββάτου οὐκ εἶπεν· Ἀπόκρισις· Οὕτως ἔχει καὶ ἡ ἀλήθεια· πλὴν οἱ πολλοὶ, διὰ τὸ μὴ γίνεσθαι νηστείαν ἐν Σαββάτῳ, τὴν γονυκλισίαν προῆξαν. Nimirum, de genu die Sabbati flectendo, synodus Nicænam et Trullanam statuisset, et magnum Athanasium pariter enuntiasset: *Cave ne quisquam te inducat Dominica die esse jejunandum omnino, sive in Pentecoste.* Nihil vero dixisset de Sabbato. *Respondetur: Sic se res plane habet; plerique tamen, quia Sabbato non jejunatur, genuflexionem prætermittunt.* Ut singula appareant, en Athanasium nostrum: Μὴ τίς σε πλανήσῃ ἐν κυριακῇ νηστεύειν τὸ παράπαν, μήτε γονυπετεῖν τὸ παράπαν, μήτε ἐν Πεντηκοστῇ. Οὐ γὰρ ἐστὶ θεσμὸς Ἐκκλησίας. Duo fragmenta isthæc non levis sunt ponderis; tantique, ut nullum ferme dubium relinquatur. Siquidem ipsa synodus eo testimonio utitur, neque refellit monachos ex Athanasio nostro disserentes. Apud Balsamonem occurrit quæstio de genu in Sabbato flectendo, mota a monachis extra urbem se exercentibus, tempore Nicolai patriarchæ et Alexii Comneni. Ad quam respondit sacra Constantinopolitana synodus. Verum differunt interrogationes illorum monachorum a nostris in ms. Regio, propter diversa capita. Porro, etsi ejusdem essent cum cæteris ævi, nemo facile sibi persuaserit, Athanasii tunc suppositionem factam; sed contra putet, longa ætate fidem obtinuisse in Patrum consensu. Conjicio autem quæstiones canonicas et responsiones codicis Regii ad sæculum ix referendas, in quibus fit mentio typicorum, synaxariorum sancti Patris nostri Saba, et præceptoris eremi magni Euthymii, nec non S. Athanasii illius in monte sancto. Producentur concilium Nicænum II, ἡ ἐνώσεως σύνοδος, ἡ γενομένη ἐν Κωνσταντινου πόλει, περὶ τῶν γάμων, synodus Neocæsariensis, S. Basilius ad Amphilocheium.

Quid sit quare Syntagma nostrum S. Athanasii esse nequeat, nondum perspicio: quamvis enim ipse in *Vita S. Antonii* narraverit, tam crebra monasteria in Ægypto tum non fuisse, sed quemque se exercuisse a suo pago non procul: nihilo secus Gregorius Nazianzenus, *Orat. in laudem Athanasii*, affirmat, *Vitam Antonii* promulgare leges monasticas sub specie narrationis. Ad hæc cum nostris congruunt, quæ legas in S. Athanasio *De virginitate*, ἤτοι περὶ ἀσκήσεως. Propter superbiam diabolus ex cælis præcipitabatur. Νῆστευσον ὄλον τὸν ἐνιαυτὸν χωρὶς πάσης ἀνάγκης· ὥρᾳ δὲ ἐννάτῃ τῆς ἡμέρας ἐν ὕμνοις καὶ εὐχαῖς διατέλλεσσαι, καταλύμβανε τὸν ἄρτον σου ἐν λαχάνῳ ἀναπεποιημένῳ ἐλαίῳ. *Jejuna universum annum sine necessitate* (mellius, nisi necessitas aliud postulet); *hora vero nona, in hymnis et jejunii perdurans, sume panem tuum cum oleribus oleo refectis.* « Nuditas ne appareat coram alio. Non ibis ad balneum, siquidem sana sis, nisi urgente necessitate. Si corpus infirmum, χρῆσαι ὄνῳ ὀλίγῳ διὰ τὸν στόμαχον. Quod si adsit catechumena in mensa, ne oret cum fidelibus, neque sedebis et una cum illa panem comedes. Si vir justus ad te venerit, lava ei pedes. Si virgines advenientes vinum bibant, etiamsi tu non bibis, propter eas bibe pauxillum. In ecclesia tace, nec quidquam loquaris, sed lectionibus intende. » Similiter in *Exhortatione ad monachos*, quam Latine habemus in tomo II Opp., si donamus esse Atha-

(21) In festis Domini.

nasii, commendantur jejunia præter Dominicam, si votiva sint: habitus vilis, atque alia nonnulla facillime cum nostris comparanda.

Stylus Syntagmatis ab Athanasiano non est adeo remotus, quandoquidem in tractatu *De virginitate* multa iisdem verbis modisque dicendi exprimentur. Subdifficile tamen visum fuit demonstrare, Athanasium usurpasse verbum θέλειν cum infinitivo, loco imperativi, v. c. θέλε ἀγρούπειν, pro ἀγρούπει· θέλει μένειν, pro μένε, quæ barbara sit locutio: notabam diu in ea re, donec invenirem in S. Basilii sermone *De abdicatione rerum*: Μη θέλε διορθοῦν ἐπασμούς τῶν θηρίων, pro διορθοῦ. Item, Μη ἔσο περιεργος, μηδὲ πάντα βλέπειν θέλε, pro βλέπε. Unde illius argumenti vim evadimus. Post omnia ista quid restat? nemini rapiendum iudicium suum, neque etiam resistendum et repugnandum contra veritatem, ad quam si quis curiosiore observatione penetraverit, de publico bene merebitur.

Hæc Arnoldus, vir sane non minus eruditione quam comitate et moderatione conspicuus. Sed pace viri doctissimi, hæc, nostro quidem iudicio, non sunt magni momenti ad hoc opusculum Athanasio adjudicandum. Nam quod de quæstionibus canonicis, ubi nomine Athanasii quædam ex hoc Syntagmate afferuntur, licet revera illæ in quodam concilio editæ fuissent, quod tamen dubio minime vacat; in synodis quandoque Athanasii nomine opera laudantur, quæ tamen constat Athanasii non esse; ut videre est in secunda Nicæna ubi Historia imaginis Berytensis ad verbum legitur, quam nemo non fatetur Athanasio abjudicandam: quod potiori ratione de subsequentium sæculorum synodis æstinandum. Multa certe exstant spuria opera quæ sexto vel septimo sæculo exarata sunt, quæque a posterioribus inde synodis auctoribusque laudari potuerunt. Quod spectat vero affinitatem quorundam hujus opusculi locorum cum aliis libri De virginitate et De exhortatione ad monachos locis, id minoris adhuc est pretii: tum quia prior liber magna suspitione, posterior aperte νόβειζ laborat; tum quia præceptiones illæ monasticæ de jejunio, aliisque observationibus, eadem ferme in variis auctoribus leguntur; ita ut nullum hinc possit erui argumentum. Nobis itaque omnino spurium videtur hoc opusculum, tum ob styli genus, quod ab Athanasii ἐνεργείζ mirum quam remotum sit, tum ob multas vuculas quæ sequioris ævi notam præferunt, ut est illud ἀκεροπερίσταστον εὐ ἀκαροπερίσταστον, illud etiam κατάψυχή, 304 simultas, item, ἐπαίριδεσθαι, nisi sit mendum, ἐργατεύεσθαι, περικακῶσιν, pro ægre ferant: et similia bene multa pro brevitate opusculi; quod neque potioris esse conditionis arbitramur quam cætera opuscula ascetica, quæ Athanasii nomine subsequuntur. Cæterum Arnoldi notas non integras hic subjicimus, tum quia proliziores sunt quam instituti nostri ratio ferat, tum quia multa complectuntur quæ in Onomastico nostro explicanda venient.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΠΡΟΣ ΜΟΝΑΖΟΝΤΑΣ, ΚΑΙ ΠΑΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ, ΚΛΗΡΙΚΟΥΣ
ΤΕ ΚΑΙ ΛΑΙΚΟΥΣ.

S. P. N. ATHANASII

SYNTAGMA DOCTRINÆ AD MONACHOS, OMNESQUE CHRISTIANOS TAM CLERICOS
QUAM LAICOS.

1. Ecclesiæ catholicæ filiorum, et potissimum anachoretarum sive monachorum, tale est vitæ agendæ genus. Gratia quidem salvi sumus¹⁷; sed gratia filios suos, sapientiæ item omnisque probi operis filios esse peroptat, qui bonum experimento cognoscant, et ita agere nitantur. Te itaque recta hujusmodi fide dignum constitue: facto, dilecte mi, hæc servandi proposito. Nam sunt qui cum his præceptis pugnent: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et proximum tuum sicut teipsum¹⁸. Non occides, non mœchaberis, « non scortaberis, pueros ne cor-

1. Ἔστιν ὁ βίος τῶν υἱῶν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα τῶν ἐν αὐτῇ ἀναχωρητῶν ἡσυχαστῶν, οὕτως. Χάριτι μὲν ἔσμεν σωζόμενοι· ἀλλ' ἡ χάρις αὐθαιρέτους βούλεται εἶναι τοὺς αὐτῆς παιδῶν καὶ σοφίας υἱοῦ καὶ πάσης πράξεως ἀγαθῆς, δοκιμάσαντες (22) τὸ καλὸν, ζηλοῦντες (23), καὶ οὕτως πράττειν. Τῆς οὖν ὁρθῆς ταύτης πίστεως ἄξιον σεαυτὸν εὐτρέπειζε, προβεβλημένος, ἀγαπητὲ, ταῦτα φυλάττειν· ἀγωνίζονται μετὰ τοῦ (24), « Κύριον τὸν Θεόν σου ἀγαπήσεις ἐξ ὅλης καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, « οὐ πορνεύσεις, οὐ παι-

¹⁷ Ephes. II, 8. ¹⁸ Matth. XXI, 37, 39.

(22) F. δοκιμάσαντας.

(23) F. ζηλοῦντας.

(24) Hic quædam desiderantur.

δοφορήσεις, ζού φαρμακεύσεις, οὐ διχοστατήσεις· ἀπέχου πνικτοῦ, καὶ εἰδωλοθύτου, καὶ αἵματος. Καὶ ταῦτα μὲν ἐστὶ τὰ προφανῆ ἀμαρτήματα· αἱ δὲ ὡς ἐλαχιστότεραι φαινόμεναι ἐντολαί, ὧν καὶ αὐτῶν λόγον ἀποδώσωμεν, εἰσὶν αὗται· Τέως μὲν τοὺς μονάζοντάς τε καὶ ἐγκρατεῖς δεῖ ἀναχευρισμένους εἶναι ἀπὸ γυναικῶν, καὶ μήτε εἰς ὁμίλειαν αὐτῶν ἐρχεσθαι, εἰ δυνατὸν, μήτε ὄρῳ αὐτάς φιλοτιμείσθαι, ἵνα μή τις ζημία γένηται, ἐὰν μοιχεύση καρδία διὰ τῆς τῶν ὀφθαλμῶν ὀράσεως. Φυλάττεσθαι τε μὴ εἶναι δίλογον, μὴ δίγνωμον, μὴ ψεύστην, μὴ κατάλαλον, μὴ ἀκεροπερίσπαστον, μὴ ἀναίτηχτον, μὴ βέμβον, μὴ ἀναίσθητον, μὴ αὐθάδη, μὴ σαπρὸν λόγον ἐκ χειλέων προφέροντα, μήτε ὄρκον ὧως τὸ παράπαν· ἀλλὰ, ναί, ναί, οὐ, οὐ. Καὶ ἐὰν που ἀνάγκη γένηται λέγειν ἐν ὁμίλει· Γίνωσκε, εἰ ἀλήθειαν λέγω, εἰ οὐ ψεύδομαι. Τὸ δὲ σεβάσιμον ὄνομα ἐπὶ ὄρκον μὴ λάμβανε, μήτε ἑτερόν τινα ὄρκον, καθὼς εἶπε τὸ Εὐαγγέλιον· ταῦτα γὰρ πάντα οὐ προσήκει οὐδὲ ἀρμόττει ποιεῖν· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἐκκλησίας ἐκβάλλειν τὸν μὴ παραφυλαττόμενον τινα δὲ αὐτῶν ἀποκτενεῖν (25).

2. Ἐτι τε μὴ γυμνοῦν ἐνώπιόν τινος, ἀλλ' ἢ (26) ἀνάγκη ἐν λουτρῷ, διὰ πάθος, ἐν ἀσθενείᾳ πολλῇ γινόμενον. Μὴ λέγειν ἀδελφόν, βράχά, μήτε, μωρέ· ἔορταί, ἐθνῶν μὴ συγχωρῶναι· Σάββατα μὴ φυλάττειν (27)· μὴ μαγεύειν· μὴ φαρμακεύειν, μήτε ἄλλο σοι ταῦτα πράττειν ἐπὶ νόσῳ ἢ πάθους ἀλγῆ· μαι. Μὴ ἀπέρχεσθαι (28) πρὸς ἐπαοιδὸν, μήτε φυλακτήριον ἐαυτῷ περιτιθέσθαι, μήτε περικαθαίρειν, μήτε μὴν ταῦτά σοι ποιεῖν, μήτε ὑπὸ ἄλλου σοι γένηται. Τὸ σῶμα φυλάττειν ἀπὸ πάσης αἰσχρότητος καὶ ἀσελγείας· μὴ ἔχειν γυναῖκα συνείσακτον (29), καθάπερ τινὲς ἀγαπητάς ἐπέθεντο αὐταῖς ὀνόματα· τάχα δὲ ἐναντίως μισοῦνται αὐτοῖς εὐρεθῆσονται. Μὴ ἔχειν καταψυχὴν πρὸς τινα· ὁ γὰρ καταψυχῆς ἔχων, ἢ ψυχὴ αὐτοῦ τῷ Κυρίῳ οὐ προσδέδεκται. Μὴ συνεύχεσθαι αἰρετικῷ, μήτε μετὰ ἐθνικῶν. Μὴ παραβαίνειν νηστείαν, τουτέστι τετράδα καὶ παρασκευὴν, εἰ μὴ τι ἐπὶ νόσῳ βεβάρηται, χωρὶς Πεντηκοστῆς μόνης καὶ τῶν Ἐπιφανίων (30). Τὴν τεσσαρακοστὴν τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἑβδομάδα τοῦ ἁγίου Πάσχα παρατηρημένως φυλάττε. Λύε τὴν νηστείαν ἐπ' ἀν ἀδελφὸς πρὸς σε ἐπαδήμησε· νηστείαν δὲ οὐ τὴν τε-

A rumpas, veneficio ne utare, ne simultatem habeas, abstine a suffocato, ab immolato et a sanguine. Hæc sunt conspicua peccata; quæ autem minora videntur præcepta, quorum tamen etiam rationem reddaturi sumus, hæc sunt: monachos quidem et continentes, oportet a mulieribus esse separatos, nec cum iis colloquia miscere, si fieri potest, neque earum conspectum optare, ne quidpiam hinc damni emergat, si cor scilicet, per oculorum intuitum, mœchatum fuerit. Cavere item par est (monachum) ne sit bilinguis, animo duplex, mendax, obtreceptor, ne levi occasione distrahatur, ne sit impudens, errabundus, stolidus, arrogans, ne turpe dictum labiis proferat, vel juramentum quodlibet; sed solummodo, ita, ita; non, non. Et si quando id postulet necessitas, in colloquiis sic dicat: Agnosce, an veritatem dicam, a mentiar. Venerandum autem nomen ad juramentum ne sumito, neque aliud quodpiam juramenti genus usurpes, ut ait Evangelium. Hæc enim omnia minime decent, nec ea facere convenit; sed eum quoque qui hæc non observavit oportet ejici ab Ecclesia.

2. Decet insuper corpus non nudare in cujuspianam conspectu, nisi ob balnei necessitatem in morbo vel infirmitate maxima; festis gentium non communicare, nec dicere fratri suo, raca, vel fatue, Salubata non custodire, nec magicam artem, nec veneficium exercere, vel aliud ejusmodi agere in morbo aut ægritudine. Noli abire ad incantationem, neque tibi phylacterium circumponas, aut emundes in circuitu: ne ipse hujusmodi quidpiam agas, vel ab alio fieri permittas. Ab omni turpitudine lasciviaque corpus serva purum: ne ascititiam mulierem habeas, ut sunt quædam quæ sibi dilectarum nomen imposuere, quæ tamen inimicæ postea deprehenduntur. Ne simultatem habeas cum aliquo; quisquis enim habet, ejus anima 305 Domino non probatur. Ne ores una cum hæretico, vel cum ethnicis. Jejuniu ne violato quarta scilicet feria et Parasceve, nisi morbo labores, excepta solum Pentecoste et Epiphaniis. Quadragesimam sanctæ Ecclesiæ et hebdomadem sancti Paschatis accurate observa. Solve jejuniu cum ad te frater accesserit; non jejuniu scilicet statutum, ut feriæ

(25) Mendose.

(26) L. εἰ.

(27) Σάββατα μὴ φυλάττειν. Concilium Laodicense canone 29: Non oportet Christianos judaizare, et Sabbatis otiosi, sed eo ipso die operari.

(28) Μὴ ἀπέρχεσθαι πρὸς ἐπαοιδὸν, μήτε φυλακτήριον ἐαυτῷ περιτιθέσθαι. Concil. Laodic. can. 36: Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς μάγους εἶναι, ἢ μαθηματικούς, ἢ ἀστρολόγους, ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια, ἅτινά ἐστι δεσμοτήρια τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Τοὺς δὲ φοροῦντας βίπτεισθαι ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐξελεύσαμεν. Non oportet sacerdotes aut clericos magos esse, aut mathematicos, aut astrologos, vel facere phylacteria, ut vocant, quæ sunt vincula animarum ipsarum. Eos autem qui talia gestant ab Ecclesia ejici jussimus. De phylacteriis alii multi. Ibid. Μὴ περικαθαίρειν. Hesyclus, περικαθαίρων· ἀναλῶν πεφαρμακευμένον, ἢ γοητευόμενον.

(29) Συνείσακτον. Prohibet canon 3 Nicænus, γυναῖκας συνείσακτους, id est ascititias seu extraneas, de quibus multi egerunt, ut videas in Lexico Suiceri. Mox, ἀγαπητάς, harum meminit Epiphanius hæresi 78, pag. 440, ubi de B. Virgine locutus, a Christo in cruce commendata Joanni. ait: Ἄλλὰ μὴ τοῦτο στραφῆ εἰς βλάβην τισί, καὶ δόξωσιν ἐν τούτῳ λαμβάνειν πρόφασιν, συνείσακτους καὶ ἀγαπητάς ἐπιχαλουμένας ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν διὰ καχομήχανον ὑπόνοιαν. Sed ne hoc quibusdam noceat, neve hinc occasionem arripiant, sibi excogitandi ascititias et agapetas, prava quædam ducti opinione. Hieronym. vero ad kustochium de custodia virginitatis: Unde in Ecclesias agapetarum pestis introit? Unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? Imo unde novum concubinarum genus? Plus inferam, unde meretrices?

(30) 1. ἐπιφανίων.

Quartæ, Parasceves, Quadragesimæ et Passionis; sed jejunium ex proposito tuo servatum, nempe Secundæ, Tertîæ, Quintæ. Sabbato et Dominica ne jejunaveris, excepto magno Sabbato sancti Paschæ. Quartæ autem feriæ et Parasceves jejunium ex jussu ad horam usque nonam servatur. Quod si quid ultra feceris, id tuo sit arbitrio. Si vero diutius potes sustinere jejunium, generose agis. Dum jejunas et hoc institutum vitæ tenes, cave ne superbia intumescas. Inflatio namque laqueus est diaboli, per quam ex cælo delapsus est: similiterque per illam deinceps homines illaqueans dejecit. Ne quis te seducat, ut vel Dominica omnino jejunes, vel genna flectas, vel in Pentecoste. Neque enim ea lex est Ecclesiæ. Cave ne te quidam Marcionistæ in errorem deducant, aut alii hæretici, et Sabbato vel Dominica jejunare suadeant. Conventus ne negliges; teque ipse ita præpara ut dignus sis mysteriis, ne forte in judicium incidas. Ne omittas te. adeuntium fratrum pedes lavare, ejusmodi namque præcepti ratio postulabitur ab iis qui præ superbia illud omiserint, quamvis sint episcopi. Nam Dominus noster prior ipse abluit, cum præcepit illis ut ita facerent.

5. Ne esto avarus, ne turpis lucri, possessionum, divitiarum cupidus: nam qui ejusmodi sunt, Deo placere non valent. Ne omnino negotia geras; multæ sunt incultæ regiones, quarum incolæ si artes non habeant coguntur negotiari; qui, etiamsi monachi non sint, si negotientur, male quidem agunt, nisi in casu necessitatis. Usuram ne accipe: ne prius compares quidpiam alio quam vulgari pretio. Ama omnes homines, et pacem habe cum omnibus, cum illis etiam quibuscum non oras, quantum facultas erit, excepta hæresis causa. Si suppetat, largire indigenti, sin mi us, noli conqueri. Si quis mutuo a te petierit, dato, et quod ab eo accipe sortem, cum habuerit, absque fœnore. Ne dolose agas in conspectu Domini. Nam si fruges habeas aut argentum, atque aliquis a te mutuo accipere postulet, tuque, ne usuram accipias majore pretio vendis, ut emas postea vilior et minore pretio: « Comprehendit Deus sapientes in astutia ¹⁹. » Perpende enim ac vide, te unius fœnoris loco, tria aut quatuor fœnora accipienturum.

4. Esto humilis ac quietus, tremens omni tempore Domini eloquia. Ne sis contentiosus, ne cædas hominem, nisi puerum tuum modice, institutionis causa, idque, tamen cum moderatione, cavens ne hinc cædes consequatur, complures enim sunt mortis occasiones. Neminem subsannas: ne quemquam vestimenti causa detesteris. Modesto utere habitu, neque mollibus vestimentis, neque cum indumento qui sanctorum esse virorum videatur, sordido sci-

¹⁹ I Cor. in, 19.

(51) I. προαγόραζε.

(52) I. μεταδίδου.

(53) Hanc vocem ita legit Suidas bis ἐνδυομενία,

ταγμένην, τετράδα καὶ παρασκευὴν, καὶ τὴν τεσσαρακοστὴν, καὶ τοῦ πάτους, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ ἰδίας προαιρέσεως, τουτέστι δευτέρας, καὶ τρίτης, καὶ πέμπτης. Σάββατον καὶ κυριακὴν μὴ νηστεύσης, πλὴν τοῦ μεγάλου Σαββάτου τοῦ ἁγίου Πάσχα. Ἡ δὲ τῆς τετράδος καὶ παρασκευῆς ἕως ὥρας ἐναντίας νηστεία τεταγμένη ἐστὶ· καὶ εἴ τι περισσοτέρως ποιήσεις, τοῦτο παρὰ τὴν σεαυτοῦ προαίρεσιν. Εἰ δὲ καὶ ὑπερθέσεις δύνασαι ποιεῖν, γενναίως ἀσκέεις. Νηστεύων δὲ καὶ πολιτευόμενος, βλέπε μὴ φουσιωθῆς· ἡ γὰρ φουσιώσις παγίς ἐστὶ τοῦ διαβόλου, δι' ἧς ἀπ' οὐρανοῦ πέπτωκεν, ὁμοίως δὲ λοιπὸν δι' αὐτῆς τοὺς ἀνθρώπους παγιδεύων καταβάλλει. Μὴ τίς σε πλανήσῃ ἐν κυριακῇ νηστεύειν τὸ παράπαν, μήτε γονυπετεῖν τὸ παράπαν, μήτε ἐν Πεντηκοστῇ· οὐ γὰρ ἐστὶ θεσμὸς Ἐκκλησίας. Καὶ μὴ ἀνέγρου, ἵνα πλανήσῃσι σε τινὲς Μαρκιονισταί, ἢ ἕτερα αἵρεσις, νηστεύειν τὸ Σάββατον ἰδίως καὶ κυριακῆς. Τῶν δὲ συνάξεων μὴ ἀμέλει· τῶν μυστηρίων ἄξιον σεαυτὸν εὐτρέπιζε, μήπως εἰς κρίμα συνέλθῃς. Μὴ ἀμέλει πλύνειν πόδας ἀδελφῶν ἐρχομένων πρὸς σέ· ζητήσται γὰρ ἡ τοιαύτη ἐντολὴ περὶ τῶν ὑπερηφανευσάντων αὐτὴν, κἂν ἐπίσκοποι ὦσιν. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν αὐτὸς πρῶτος ἐπλυνε, παραγγείλας αὐτοῖς οὕτω ποιεῖν.

5. Μὴ γίνου φιλάργυρος, μὴ αἰσχροκερδῆς, μὴ φιλοκτήμων, μὴ φιλόπλουτος· οἱ γὰρ τοιοῦτοι θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Καὶ ὅλως μὴ πραγματεύου· πολλὰ χῶρα εἰσι μὴ στέραται, καὶ οἱ οἰκοῦντες, ἐὰν τέχνας μὴ ἔχωσιν, ἀναγκάζονται πραγματεῦσθαι· κἂν μὴ ὡς μονάζοντες, καὶ πραγματεύονται, κακῶς μὲν, πλὴν ἀνάγκῃ ποιεῖ. Τόκον μὴ λάμβανε· μὴ προσαγόραζε (51) τι ἴσον ὡς τῆς πολιτευομένης τιμῆς. Ἀγάπα πάντα ἄνθρωπον, καὶ εἰρήνευε μετὰ πάντων, καὶ μεθ' ὧν οὐκ εὐχῆ, εἰ δυνατόν τὸ ἐκ σοῦ, χωρὶς αἰρέσεως. Ἐχων δὲ, μεταδίδου (52) τῷ μὴ ἔχοντι· μὴ ἔχων δὲ, μὴ ἐγκληθῆσῃ. Ἐὰν αἰτήσῃ τις παρὰ σοῦ εἰς χρήσιν, δίδου, καὶ λάμβανε παρ' αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον, ὅτ' ἂν ἔχη, ἄνευ τόκου. Μὴ δολιεύου ἐνώπιον Κυρίου. Ἐὰν γὰρ ἔχης γεννήματα ἢ ἀργύριον, καὶ ζητεῖ τις θανατῶσθαι παρὰ σοῦ καὶ οὐ διὰ μὴ λαμβάνειν σε τόκον πωλείς τιμωτέρως, ἵνα ἀγοράσῃς εὐώνως τῷ καιρῷ, τοῦτέστιν ὀλιγοτίμως· « Δράσεται ὁ θεὸς τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ. » Σκέψαι γὰρ καὶ ὄρα, ὅτι ἀνθ' ἐνὸς τόκου τρεῖς ἢ τέσσαρας τόκους εὐρήσεις λαμβάνων.

4. Γίνου ταπεινὸς καὶ ἡσύχιος, τρέμων διὰ πάντες τὰ λόγια τοῦ Κυρίου. Μὴ γίνου μάχιμος, μὴ τύπε ἄνθρωπον, ἢ μόνον παιδίον σου μικρὸν πρὸς παιδεῖαν, καὶ αὐτὸ παρατετηρημένως, σκοπῶν μήπως εἰς σοῦ φόνος γένηται· πολλὰ γὰρ εἰσιν ἀφορμαὶ τοῦ θανάτου. Μὴ मुखήριζε πάντα ἄνθρωπον· μὴ βδελύσσω τινὰ ἀπὸ σχήματος· παρατετηρημένως ἔχε τὴν ἐσθῆτα, μήτε μαλακοῖς χρώμενος ἱματίοις, μήτε ἐσθῆτι φαεινομένην δικαίων ἐνδυομενία (53), τουτέστι

nec dubito ita haberi in codice quo usus est Cl. Arnoldus, qui legit ἐνδυομενία. Proclive est in mss. o pro σ accipi, cum librarii ubi currente calamo

ρυσπαροις προερχόμενος. Σάκκον δὲ ἐὰν ἔχῃς, ἵνα παν-
θῆς τὰς ἀμαρτίας σου, σκόπει μὴ φανῆ σου ὁ σάκ-
κος, ἀλλ' ἔστω κεκρυμμένος ἔσω. Καὶ μήτε δέρματα
ἀμφιάζου, μήπως δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λήψῃ. Ὡς
τριγὰς μὴ τρέφῃ· ἐξέκοψε γὰρ τὸ τοιοῦτον σχῆμα ὁ
Ἀπόστολος· μὴ ξυρῶ τὸ γένειον, καὶ μὴ περικου-
ρεῖσσι χροῦ χειρόμενος.

5. Εἰ δύνασαι καὶ ἐβδομάδα νηστεύειν, μηδενὶ δει-
κνυς. Κρεῶν ἀπέχου, οὐχ ὡς βδελυσσόμενος, ἀλλ' ὡς
ἀνακόπτων τὸ σῶμα τῆς τροφῆς, καὶ ἀνάξιον ἑαυτὸν
ἡγούμενος, καὶ ἀντὶ τῶν ἐπιτησίων τῶν οὐρανίων, ὀρε-
γόμενον. Πᾶς γὰρ μετριάζων θαψιλεία τροφῶν, βοηθεῖ
τῷ σώματι αὐτοῦ πρὸς ἐγκράτειαν. Οἴνου ὄλιγος μὴ
λάμβανε, ἢ μόνον γεύεσθαι καὶ εὐλογεῖν τὸν κτίσαντα.
Ἐὰν δὲ καὶ σὺ, ὡς περ Τιμόθεος, διὰ τὴν πολλὴν πο-
λιτείαν νόσοις περιπέσης, ὀλίγω οἴνω χροῦ· τὸ γὰρ
ὀλίγον φάρμακόν ἐστιν ἰάσεως· πολλῶ δὲ αὐτῷ χροῦ-
μενος, ἀμφοτέρας ἀσθενείας σεαυτὸν περιβαλεῖς· εἰ
δὲ ἕως ἐνὸς ποτηρίου ἢ δύο, περισσὸν δὴ μὴ. Εἰ δυ-
νατὸν σοι ἀνυπόδυτον (34) ὀδεύειν, γενναίως ἐν-
σχῆθησ'· εἰ δὲ ἀνάγκη ἐστὶ πάντως ὑποξέσθαι, ψιλὰ
ἔσονταί σου τὰ ὑποδήματα· καὶ μὴ θέλε κατακεχο-
σημένιοις ὑποδήμασιν ἐταιρισμοῦ σχήμασιν ἐπαιρι-
δεσθαι. Τοῖς παροῦσιν ἀρκοῦ. Καὶ ἐὰν περισσοτέρων
κρεῶν καὶ οἴνων ἔχησ' πολιτείαν, καὶ ἀπέλθῃς ἐπὶ
ξένης, μὴ θελήσῃς ἑαυτὸν κομπάζειν, ἀλλ' ἴσως γί-
νου τοῖς ἀδελφοῖς· ὅσον, ἐὰν ἐν λαχάνοις χρώμενος,
καὶ ἐψήμασι, καὶ εἰ ἀνάγκη, γάρον ἐσθίειν, ἢ καὶ
ἰχθύος μεταλαμβάνειν, ἐὰν θέλῃς· ἕως τούτου μόνου,
καὶ πάλιν ἀνάλαβε τὴν πρώτην ἀσκησιν. Πάλιν, ἐὰν
ἀβρωσθήσῃς, καὶ λάθῃς ὡς, ἀμαρτία οὐκ ἐστίν· εἰ
δὲ ἡττηθῆς ἐν τῇ νόσῳ, [καὶ λάθῃς πετεινοῦ καὶ
κρεῶν (35),] ἡττημα μὲν σοὶ ἐστὶ, μὴ λογίσῃ δὲ αὐτὸ
ἀμαρτίαν· λυποῦ δὲ, ὅτι ἀνεκόπτης σου τῆς πολιτείας,
καὶ ὑπεχάλασθης τοῦ στερεοῦ λογισμοῦ.

6. Εἰ δὲ ἐπὶ νόσῳ ἀναγκασθῆς, λουτρῶν χρῆσι, ἕως
ἀπαξ καὶ δις· ὑγαιῶν δὲ, βαλανείου οὐ χρεῖαν
ἔχεις. Σὺ ὁ μονάζων καὶ ἱερεὺς χαμεινίαν θέλε, ἐὰν
ῆς ὑγιής· πρὸ παντός δὲ τέχνην ἐπιχειρεῖν. Ἐν ἀργῷ
ἐργάζου, ἵνα μὴ ἐσθίης ἄρτον ἀργόν· μᾶλλον δὲ ἐκ
τῶν χειρῶν σου ἔχε πρὸς τὸ ἀναπαύειν ἀδελφούς καὶ
ξένους, καὶ εἰ δυνατὸν, χήρας, καὶ ὀρφανούς, καὶ με-
τρίους. Καὶ εἰ μὲν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων οἰκίσῃ, καὶ
ἔχεις χωρίον, ἦτοι γεώργιον ἐργάζεσθαι· δικαίως
συνάγων καρποὺς, καὶ μὴ ἔχων τι ἀδικίας, πρῶτον
μὲν τὰς ἀπαρχὰς τοῖς ἱερεῦσι πρόσφερε· ἔπειτα θέλε
καὶ χήρας ἀναπαύειν, καὶ ὀρφανούς καὶ λοιποὺς ἀπὸ
ἐκκαίων πόνων, μὴ ἀπὸ τόκων ἢ πλεονασμῶν, ἢ
πραγματειῶν, ἢ διασεισμάτων. Εἰ δὲ εἰς μονὴν καθ-
έξῃ, μὴ ὑβρίζῃ τὴν ἀσκησιν τῆς μονῆς. Ἐὰν χωρίον
κέκτησαι, ἐν μοναστηρίῳ ἀναχωρῶν, οὐκ ἀνεχώρησέ
σοι, ἀλλ' ἐμπαίσεις καὶ ἐμπαίζῃ. Καθεζόμενος δὲ ἐν

licet vestitu, progrediare. Saccum si habeas, ut tua
lugeas peccata, cave ne saccus ille videatur, sed
absconditus sit interior. Ne pellibus sis amictus, ut
ne ab hominibus gloriam referas. Capillos ne alas:
ejusmodi quippe ornatum præcidit Apostolus³⁴:
Ne tondeas mentum, neque circumtonsione utare.

5. Si possis vel hebdomade integra jejuna-
re, nemi id declares. A carnibus abstine, non ut qui eas
detesteris, sed ut qui corpori cibum detrahas, teque
indignum eo æstimes, atque terrenorum loco cœ-
lestia appetas. Quisquis³⁰⁶ enim in ciborum lau-
ditia modum tenet, his corpori fert opem ut se
continere possit. A vino plane abstine, nisi solum
ut degustes, et Creatori ejus benedicas. Quod si tu,
quemadmodum Timotheus, ob nimiam exercitatio-
nem in morbos incideris, vino modico utere, nam
parce sumptum medicina est; sin multo utare,
utrasque tibi infirmitates induces: ad unum verum
vel duo pocula bibito neque amplius. Si valeas nu-
dis incedere pedibus, genere te geris; sin tibi ne-
cessitas plane fuerit ut calceos sumas, simplicia
tibi sunt calcementa: noli ornatis calcementis
amasiorum more te efferre. Sint tibi res quævis ob-
viæ satis. Etiamsi carnibus et vino tanquam super-
vacaneis abstinere soleas ex instituto tuo, cum ta-
men in peregrinam regionem concesseris, noli te
jactare, sed esto fratribus æqualis, oleribus vide-
licet utens, cuctisque cibus, imo si necessum sit ga-
rum comede et pisce vescere, si volueris; sed pro
ea vice solum, ac rursus pristinam resume exerciti-
ationem. Si ægrotus ovum comederis, peccatum
non est; sed si in morbo usque eo dejiciare ut avem
et carnes comedas, minus quidem perfectum illud
est; ne arbitrare tamen peccatum esse: sed dolo
quod pristinum vitæ institutum non plane servave-
ris, et a firmo proposito dejectus sis.

6. Si in morbo id necessitas postulet, una aut al-
tera vice balneo utere, sanus autem balneo non in-
diges. Tu monache et sacerdos, humi cubato, dum
sanus corpore sis: in primis vero artem aliquam
exerceas. In agro labora, ne panem otiose com-
das; imo ex manuum tuarum labore habeas unde
fratres hospitesque reficias, et si facultas ferat, vi-
duas, orphanos et egenos. Quod si inter homines
quosdam habitas, tibi que locus, seu ager suppetit
ad laborandum, fructus juste et absque ulla injuria
colliges; primitiasque ante omnia sacerdotibus of-
feras: dehinc viduis, orphanis, aliisque largire ex
justis laboribus non ex fenore, vel ex nimia abun-
dantia, vel ex negotiatione, vel ex tumultibus. Si in
monasterio degis, ne monasterii exercitia contem-
ne. Quod si cum in monasterium secedis agrum
possides, nequaquam secedis, sed illudis atque il-

³⁰ I Cor. xi, 14.

scribunt, ut litteram o subsequenti copulent, quod
properanti mos est, caudam parti superiori litteræ
o ponant, et sic se pene referant.

Γ'ΑΤΡΟΛ. GR. XXVIII.

(34) Ἀνυπόδυτον

(35) Hæc verba uncis inclusa restitui.

luderis. In monasterio cum degis noli otiosus esse, ita ut alii te alant; sed par est te aut artem aliquam callere, aut operari, ut quotidianum tibi cibum compares. Si juniores tecum fuerint, primum humilis esto, neque magister esse optaveris: sed si videris animas tua conversatione salutem consequi, atque volueris quinque talenta accepta duplicare, animas cura tecum versantes, et juniores compelle, ut quisque seorsum degat, neque una confabulentur, aut una versentur, excepta solum mensa, synaxi, et psalmodia, ut inter dormiendum propriis quis indumentis amictus sit, et sticharium singuli suum, saccumque absconditum retineant, ut si fuerit noctu orandum, parati inveniantur. Vigila moderate in psalmis et precibus: interdum vero frequenter ora, ne tamen proluxa sit oratio, ne clamosa, ne multorum inanumque verborum. Cum moderatione psallendum, ne molestia animæ afficiantur. Pueros ad silentium institue. In cauponam ne unquam ingrediare; sed si necessitas id postulet, si in extranea regione versaris, atque cibo vel potu opus est tibi, emptum mitte, et in ecclesia comede, loco semoto: si nulla eo loco fuerit ecclesia, aut orthodoxorum domus, necessumque tibi sit in diversorium ingredi, in diversorio maneat ubi nullæ sint mulieres, neque caupona: idque cum mœrore.

7. Si ejusmodi præcepta cum servaveris, et a prædictis peccatis caveris, in fide, castitate et eo vitæ instituto, uti diximus, cursum impleas, gradum tibi magnum et bonum acquires. Hæc supradictæ fidei præcepta, et 307 observationes, quas si perfeceris, fidemque servaveris, eris discipulus Domini nostri Jesu Christi. Quod si quis supradictis contradicat, Deo contradicit. Evolvat ille divinas Scripturas, et intelligat traditionem Ecclesiæ, ac demum cognoscat hæc omnia præcepisse Dominum. Nos ne longiores essemus, testimonia non produximus. Hactenus præcepta monachos reliquosque Christianos spectantia.

8. Jam vero si sacerdos quispiam accurate velit sacerdotio fungi, cum superioribus præceptis, sobrius sit, sedulus, patiens, mansuetus, orphanorum, pauperum, hospitum, bonorum amans, quietus, firmus fide, sententia, verbo, abstinens a muliere, gregem non negligat, ne quempiam exsecratur, personam ne accipiat, omnes coarguat; ne sinat ullam scabiosam in ovili ovem, sed per pœnitentiam purget illam, atque ita in ovile recipiat: sciat quo pacto singulos pascere: quæ præcepta viduis, quæ monachis, quæ laicis, quæ catechumenis tradere debeat. Mulieres vetet in ecclesia prorsus loqui²¹, sed semper silere jubeat et orare, nec s. auro vestibusque exornare, vultum contegere, aut

μοναστηρίῳ, μὴ θέλε εἶναι ἀργὸς καὶ ὑπὸ ἄλλων τρέφεσθαι· ἀλλὰ δεῖ σεαυτὸν ἢ τέχνην εἶδειν, ἢ ἐργατεύεσθαι, ἵνα πως τὴν ἐφήμερον προσπορήσῃς τροφήν. Νεωτέρους δὲ ἐὰν ἔχῃς περὶ σεαυτὸν, πρῶτον μὲν ταπεινοφρόνει, καὶ μὴ θέλε εἶναι διδάσκαλος· εἰ δὲ ἰδῆς ψυχὰς σωζομένας διὰ τῆς σῆς ἀναστροφῆς, τελειῶσαι βουλόμενος τῶν πέντε ταλάντων τὰ διπλάσια, ὧν εἴληφας, μερίμνα τὰς περὶ σὲ ψυχὰς, καὶ ἐπίστυφε τοὺς νεωτέρους ἰδιάζειν ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῇ ὁμίλῃ καὶ ἐν τῇ ἀναστροφῇ, χωρὶς μόνῃς τῆς τραπέζης, καὶ συνάξεως, καὶ ψαλμωδίας· ἐν δὲ τῷ ὑπνεῖν, ἕκαστον ἴδια περιβάλλεσθαι, καὶ ἕκαστον τὸ στιχάριον αὐτοῦ ἔχειν, ἥτοι σακκίον κεκρυμμένον, ἵνα, ἐν που εὐχῇ νυκτὸς, ἕτοιμοι εὐρεθῶσιν. Θέλε ἀγρυπνεῖν συμμέτρως ἐν ψαλμοῖς καὶ εὐχαῖς· καὶ ἡμέρας μὲν εὐχεσθαι πυκνῶς, μὴ χρονίζων δὲ ἐν εὐχῇ, ἢ κράζων, ἢ παττολογῶν· συμμέτρως δὲ ψάλλειν, ἵνα μὴ περικαχῶσιν αἰ ψυχὰς. Θέλε δὲ τοὺς παῖδας σωπητικῶς προσιδάζειν. Εἰς κατηλείων ὄλωσ εἰσέλθῃς (36)· ἀλλ' εἰ ἀνάγκη γένηται, ἐπὶ ξένης γενόμενος, καὶ χρεῖαν ἔχεις ἐδέσματος ἢ ποτοῦ, ἀποστείλας ἀγόρασον, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ φάγε καὶ πίε, ἐν τόπῳ αὐτῆς ἀνακεχωρημένῳ· ἐὰν δὲ μὴ ἢ ἐκκλησία ἐν τῷ τόπῳ, μὴδὲ οἰκία ὀρθοδόξων, καὶ ἀνάγκη σοι γένηται, καὶ εἰσέλθῃς εἰς πανδοχεῖον, θέλε μένειν ἐν πανδοχείῳ, ὅπου οὐκ εἰσὶ γυναῖκες, οὐτε κατηλείων· καὶ τοῦτο μετὰ λύπης.

7. Ἐὰν οὖν, τὰς προειρημένας ἐντολάς φυλάξας, καὶ τῶν προειρημένων σφαλμάτων ἑαυτὸν τηρήσας, τὸν δρόμον τελειώσῃς ἐν πίστει τε καὶ ἀγνότητι καὶ πολιτείᾳ, κατὰ τὸ εἰρημένον· βαθμὴν σεαυτῷ μέγαν καὶ ἀγαθὸν περιποιήσῃ. Αὐταῖ εἰσιν αἱ τῆς προειρημένης πίστεως ἐντολαὶ καὶ παραφυλάγματα, ἃς ἐὰν ποιήσῃς, καὶ τὴν πίστιν τηρήσῃς, ἔσῃ μαθητὴς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰ δὲ τις ἀντιλέγει τοῖς προειρημένοις, θεῶν ἐστὶν ἀντιλέγων. Ψηλαφήσει γὰρ τὰς θείας Γραφάς, καὶ κατανοήσῃ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἔχει συνιέναι, ὅτι περὶ τούτων ὄλων ἐντέλλεται ὁ Κύριος. Ἡμεῖς δὲ, ἵνα μὴ μακρολογήσωμεν, τὰς μαρτυρίας οὐκ ἐξεθέμεθα. Καὶ αὐταὶ μὲν αἱ ἐντολαὶ μονάζουσι καὶ λοιποῖς Χριστιανοῖς εὐλαβέσιν.

8. Εἰ δὲ τις ἱερεὺς ἀκριβῶς θέλῃ ἱερατεῦειν, μετὰ τῶν προειρημένων ἐντολῶν, ἦτω νηφάλιος, σπουδαῖος, ἀνεξίκακος, χρηστὸς, φιλόρφανος, φιλόπτωχος, φιλόξενος, φιλάγαθος, ἡσυχος, στερεὸς πίστει καὶ γνώμῃ καὶ λόγῳ, ἀπεχόμενος γυναικὸς, μὴ ἀμελῶν τοῦ ποιμνίου, μὴ βδελυσόμενός τινα· μὴ προσωποληπτεῖν, ἐλέγχοντα ἐπὶ πάντων, μὴ ἐβῆν ψωριδὸν πρόβατον ἐν τῇ ποίμνῃ, ἀλλὰ καθαίρειν πρῶτον μετὰ μετανοίας, καὶ τότε συνάγειν ἐν τῇ μάνδρᾳ· εἰδέναι ἕκαστον ὡς ποιμαίνειν δεῖ, τί δὲ ταῖς χήραις παραγγέλλειν, τί μοναχοῖς, τί λαϊκοῖς, τί κατηχουμένοις. Γυναίξί δὲ παραγγέλλειν ἐν ἐκκλησίᾳ μὴ λαλεῖν ὄλωσ, ἀλλ' ἐν πᾶσι σιγᾶν καὶ εὐχεσθαι, καὶ μὴ λαμπρύνειν ἐστυᾶς ἐν χρυσῷ ἢ ἐσθῆτι, τὰ δὲ πρόσωπα αὐτῶν

²¹ ! Cor. xiv, 34.

(56) Add. μῆ

μη φείνεσθαι, χείρας ἀνδρῶν μη καταφιλεῖν. Κατηγούμενοι δὲ ἰδία εὐχέσθουσιν, ἢ ἐξωθεν τοῦ βηλοῦ. Ὁ δὲ πᾶς λαὸς ἐν φόβῳ καὶ σιωπῇ ἀκουέτω τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Οὐ μόνον δὲ οἱ ἀμαρτάνοντες δίκην ἀποτίσουσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ χαίροντες ἐπὶ τοῖς ἀμαρτάνουσι. Περὶ δὲ τῶν προσφορῶν ὀφείλει νῆφειν ὁ ἱερεὺς· ἐὰν γὰρ λάβῃ παρὰ στρατευομένου ἐκχέοντος αἷμα, ἢ διασεΐσαντος, ἢ κλέψαντος, ἢ πραγματευτοῦ, ἢ ἐπιόρκου, ἢ παρὰ πλοσίου ἀποστερητοῦ, ἢ παρὰ τελώνου ἐπιπράττοντος, ἢ τοκογλύφου, ἢ τιμιολοκοῦ ἐπὶ σίτου, ἢ παρὰ παντὸς ἀμαρτωλοῦ· ὁ τοιοῦτος ἱερεὺς, ἀπὸ τοιούτων ἐὰν λάβῃ, χωλῶν καὶ τυφλῶν προσφέρει ἐξ αὐτῶν τῷ Θεῷ. Σοὶ δὲ τῷ λαϊκῷ οὐκ ἔξεσι κρίναι τὸν ἱερέα, εἰ μὴ, ἐὰν εἰδῆς παραβάτην, φεῦγε ἀπ' αὐτοῦ. Ἐὰν ταῦτα φυλάξῃς, ὁ ἱερεὺς, βαθμὸν ἀγαθὸν ἑαυτῷ περιποιῆ, καὶ πολλὴν παρῆρσίαν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A manus virorum osculari. Catechumeni autem seorsim orent et extra limen. Omnisque populus cum reverentia et silentio audiat verbum Domini. Porro non ii solum qui peccant, sed etiam qui de peccatoribus gaudent, pœnas luent. Oblationes quod spectat, vigilandum est sacerdoti: nam si a milite acceperit qui effuderit sanguinem, a turbulento, a fure, ab improbo negotiatore, a perjuro, aut a divite defraudatore, a publicano exactore, a feneratoro, vel ab eo qui pretium frumenti auxerit, vel a quolibet peccatore; hujusmodi sacerdos, inquam, qui talia acceperit, clauda et cæca hinc Deo offert. Tibi laico non licet sacerdotem judicare; quod si prævaricatorem adverteris illum, fuge ab illo. Si hæc tu sacerdos servaveris, gradum bonum tibi acquires²²; multamque fiduciam in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUENS OPUSCULUM MONITUM.

Brevem hanc vitæ monasticæ Institutionem synagmali apposite subjicimus, quod ambo ejusdem prorsus sint argumenti. Sequens autem opusculum inelegans est omnino, et a quodam Græculo Athanasii nomine confictum, ut quisvis eruditus, vel primo aspectu existimabit.

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΤΥΠΩΣΙΣ ΤΩΝ ΘΕΑΟΝΤΩΝ ΕΝ ΗΕΥΧΙΑ ΔΙΑΓΕΙΝ.

MAGNI ATHANASII

INSTITUTIO EORUM QUI IN QUIETE VITAM AGERE CUPIUNT.

1. Τοιοῦτος ὁ μοναχὸς, καὶ οὕτω χρῆσθαι τὸν μοναχὸν, ἀπεχόμενον ἀπὸ γητῶν πραγμάτων· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Χριστοῦ στρατιώτην, ἄβλον, ἀμέριμον, πάσης πραγματευτικῆς ἐννοίας καὶ πράξεως ἐκτός. Ἐν τούτοις ἦτω ὁ μοναχὸς, μάλιστα ὁ πᾶσαν ὕλην τοῦ κόσμου τούτου καταλιπών· καὶ ἐπὶ τὰ ὠραία κάλλη τῆς ἡσυχίας ἢ ἀσκησις, ἡδὺς ὁ βίος, ἢ πρᾶξις τερπνῆ. Βούλει τοιγαροῦν, ἀγαπητὲ, τὸν μονῆρην βίον ἀναλαβεῖν, καὶ ἐπὶ τὰ τῆς ἡσυχίας ἀποτρέχειν τροπαια· ἄρες ἐκεῖ τὸν κόσμον καὶ τὰς τοῦ κόσμου φροντίδας, τὰς τε ἐπὶ τούτων ἀρχὰς τε καὶ ἐξουσίας, τούτεστι μόνος ἄβλος ἔσο, ἀπαθής, πάσης ἐπιθυμίας ἐκτός, ἵνα, τῆς ἐκ τούτων περιστάσεως ἀλλότριος γενόμενος, δυνηθῆς ἡσυχάζειν καλῶς. Εἰ μὴ γάρ τις τούτων ἑαυτὸν ὑπεξάρῃ, οὐκ ἂν δυνηθῆ ταύτην κατορθῶσαι τὴν πολιτείαν. Τροφῶν βραχέων ἀντέχου καὶ εὐκαταφρονήτων, μὴ πολλῶν καὶ εὐπεριστάτων, ἢ μᾶλλον ἀπεριστάτων. Ἐὰν δὲ καὶ ὡς φιλοξενίας χάριν περὶ τὰ πολυτελῆ λογισμὸς γένηται, ἄρες τοῦτον ἐκεῖ, μὴ ὄλως πεισθῆς αὐτῷ· ἐνεδρεύει γάρ σε διὰ τούτου ὁ ὑπεναντίας, τοῦ ἀποστησαί· τῆς ἡσυχίας.

1. Talem et hujusmodi oportet esse monachum, a terrenis rebus abstinentem, ac præterea Christi militem, materia expertem, sollicitudinibus vacuum, extra omnem negotiorum cogitationem et exercitium. In his sit et degat monachus, is maxime qui totam mundi hujus materiam dereliquit. Omnes speciosas pulchritudines superat ascensis illa, quieta et tranquilla est vita. Age ergo, dilecte, monasticam amplectere vitam, et accurre ad illa quietis tropæa. Relinque ibi mundum, mundique curas, mundanos item principatus et potestates; id est, solus et materia esto, passionibusque vacuus, omnis expers desiderii, ut, earum rerum circumstantia alienus, quietam probe vitam agere possis. Nisi enim quis sese ejusmodi rebus eximat, nunquam potuerit eam agere vitæ rationem. Paucis et vilibus utere cibis, non vero copiosis, et probe paratis, imo potius improbe paratis. Quod si hospititatis causa te lautis cibi cogitatio subeat, **308** missam fac illam, nec prorsus illi obtemperes. Insidiatur enim tibi per eam adversarius, ut te a pietate retrahat vita

²² I Tim. III, 13.

2. Cave ne divitiis pauperibus erogandas expectas; melior enim sermo bonus est, quam donum. Est quippe illa item maligni fraus, qua ad inanem gloriam plerumque et ad multam negotiationem mentem conjicit. Vestimenta quod spectat, ne cupias multas habere vestes; sed eas solum tibi provide quæ necessitati corporis satis sint. Si tibi alimentis aut vestibus sit opus, ne pudeat ea accipere, quæ tibi ab aliis offeruntur: est enim illud quoddam superbix genus. Quod si tibi aliquid in hisce superfluum fuerit, da egeno. Hanc Deus filios suos vult œconomiam servare. Cum præsentis tempore necessaria suppetunt, ne futuri temporis sollicitudinem geras, ne unius quidem diei aut hebdomadis: de præsentis solum cura: ipsum tempus sibi necessaria suppeditabit. Sed in primis quære regnum cœlorum. Tuam semper utilitatem curato, et quietæ vitæ modum tibi constitue. Ne cum hominibus materiæ deditis, et ultro citroque distractis habites: vel solus habita, aut cum hominibus materiæ expertibus et tecum consentientibus. Nam qui cum hominibus materiæ deditis, et ultro citroque distractis habitat, is prorsus eorum distractionis particeps erit, humanisque serviet mandatis, obnoxius vanis sermocinationibus, aliisque malis omnibus, iræ, mœrori, materialium rerum insano amori, metui scandalorum, patrimonialium bonorum sollicitudinibus, cognatorum amicitiiis. Eorum itaque consortium evita, ne forte tuam in cellula quietem adimant, et ad sua ultro citroque negotia pertrahant

3. Si porro cellula in qua degis circumquaque amœna sit, fuge ab illa, ne parcas, ne fortasse ejus amore pertrahare. Nihil non age, nihil non operare, ut possis quietæ et tranquillæ vitæ vacare, atque curare, ut juxta Dei voluntatem degas, et cum invisibilibus inimicis pugnes. Si non potes in tuis partibus tranquille et quiete degere, transfer propositum tuum ad hospitalitatem, in eamque cogitationes tuas quamprimum repone. Esto velut quidam optimus negotiator, qui omnia ad quietam vitam probat et ordinat; et quæ tranquilla et utilia sunt perquirat. Cæterum dico tibi, hospitalitatem dilige, nam liberat te a casibus in regione tua obvenire solitis, tibi que præstat ut quietæ et tranquillæ vitæ utilitate perfruarer. Fuge moras in civitate, et in eremo persevera, si fieri omnino possit. In urbem ne accedas: nihil enim utile, nihil tuo vitæ instituto fructuosum illic conspicies. Ne timeas neque formides earum rerum sonitum, neque aufugias a stadio utilitatis tuæ. Absque timore sustine, et videbis Dei magnitudinem, omnia scilicet alia salutis signa et manifestationes.

4. Amicos si habes, fuge eorum frequentes confabulationes; si enim ferrare colloquere cum ipsis, gratus Deo eris. Quod si deprehenderis per eos tibi damnum obvenire, ne prorsus accedas ad illos. Par quippe est amicos te habere qui tuo vitæ instituto utiles ac dediti sint. Fuge malignorum et conten-

2. Ὅρα μὴ ἐπιθυμῆσης πλοῦτον ἔχειν πρὸς διάδοσιν τῶν πενήτων· κρείττον γὰρ λόγος ἀγαθὸς ὑπὲρ δόμα· ἔστι γὰρ καὶ αὕτη ἀπάτη τοῦ πονηροῦ πρὸς κενοδοξίαν πολλάκις καὶ εἰς πολυπραγμοσύνης αἰτίαν ἐμβάλλουσα τὸν νοῦν. Περὶ δὲ ἱματίων, μὴ ἐπιθυμῆσης πολλὰ ἔχειν ἱμάτια· ἀλλὰ τὰ ἀρκούντα τῇ ἀνάγκῃ τοῦ σώματος μόνα προνοοῦ. Ἐὰν δὲ τροφῶν ἢ ἱματίων, μὴ αἰσχυνθῆς τὰ παρ' ἐτέρων σοι προσφερόμενα λαβεῖν· τοῦτο γὰρ ἔστιν ὑπερηφανίας εἶδος. Ἐὰν δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τούτοις περισεύῃς, δίδου τῷ ὑστερουμένῳ· οὕτως ὁ θεὸς τοὺς ἑαυτοῦ παιδᾶς οἰκονομεῖσθαι βούλεται. Ἐχων τοῦ ἐνεστῶτος καιροῦ τὰ δέοντα, εἰς τὸν μέλλοντα μὴ μεριμνήσης καιρὸν, οἷον ἡμέρας μῖδος, ἢ ἐβδομάδος, ἢ μὴν ἐνεστῶτος καιροῦ· αὐτὸς ὁ καιρὸς ἐπιχορηγήσει τὰ δέοντα. Ἄλλὰ μᾶλλον ζῆτει μάλιστα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Τῆς ἑαυτοῦ ὠφελείας πάντοτε φρόντιζε, καὶ τὸν τῆς ἡσυχίας περιποιοῦ τρόπον. Μὴ ἀγαπήσῃς οἰκῆσαι μετὰ ἀνθρώπων ὕλικῶν καὶ ἐμπερισπάστων· ἢ μόνος οἰκεῖ, ἢ μετὰ ἀνθρώπων ἀδύων καὶ ὁμοφρόνων· ὁ γὰρ μετὰ ἀνθρώπων ὕλικῶν καὶ ἐμπερισπάστων οἰκῶν, πάντως κοινωνήσει καὶ αὐτὸς τῇ τούτων περιστάσει, καὶ δουλεύσει ἀνθρωπίναις ἐπιταγαῖς, λαλιαῖς τε ματαλαῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν δεινοῖς, ὀργῇ, λύπῃ, μανίᾳ τῶν ὑλῶν, φόβῳ τῶν σκανδάλων, γονικαῖς μερίμναις, συγγενικαῖς φιλαῖς. Ἄλλὰ γὰρ τῆς πρὸς τοὺτους συντυχίας πάρα τοῦ, μήποτε σε ἀπολέσωσι τῆς ἐν τῷ κελλίῳ ἡσυχίας, καὶ περὶ τὰς ἑαυτῶν περιστάσεις ἀγάψωιν.

3. Ἐὰν δὲ καὶ τὸ κελλίον ἐν ᾧ καθέζη εὐπερίστατον ἢ, φεῦγε, καὶ αὐτοῦ μὴ ἴψηση, μὴ ἐλκυσθῆς εἰς ἀγάπην αὐτοῦ. Πάντα ποιεῖ, πάντα πράττει, ὅπως δυναθῆς ἡσυχάζαι, καὶ σχολάζαι, καὶ σπουδάζαι γενέσθαι ἐν τοῖς τοῦ θεοῦ θελήμασι, καὶ ἐν τῇ πάλλῃ τῶν ἀοράτων. Εἰ μὴ δύνασαι βραδίως ἡσυχάζαι ἐν τοῖς σοῖς μέρεσι, δός σου ἐπὶ ξενιτείαν τὴν πρόθεσιν, καὶ ἐπὶ ταύτην κατὰ σπουδὴν σου τὸν λογισμὸν· γενοῦ καθάπερ τις πραγματευτὴς χριστός, τὰ πάντα πρὸς ἡσυχίαν δοκιμάζων, καὶ τὰ πρὸς ταύτην ἡσυχὰ καὶ χρήσιμα. Πλὴν λέγω σοι, ξενιτεῖαν ἀγάπα· ἀπαλλάττει γὰρ σε τῶν κατὰ τὴν ἴδιαν χώραν περιστάσεων, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡσυχίαν ὠφελείας μόνον ἀπολαβεῖν ποιεῖ. Τὰς ἐν πόλει διατριβὰς φεῦγε, καὶ ἐν ἐρήμῳ καρτέρησον, εἰ δυνατόν τὸ καθόλου. Εἰς πόλιν μὴ ἀπαντήσῃς· οὐδὲν γὰρ εὐχρηστον, οὐδὲν ὠφέλιμον τῇ πολιτείᾳ σου ἐκεῖ θεάσῃ. Μὴ δειλιάσῃς ἦχον αὐτῶν, ἢ πτοσθῆς· μηδὲ ἀποφύγῃς τὸ στάδιον τῆς σῆς ὠφελείας. Ἀφόβως ὑπόμεινον, καὶ ὄψει τοῦ θεοῦ τὰ μεγαλεῖα, τὴν ἄλλην ἅπασαν ἐπὶ σωτηρίαν πληροφορίαν.

4. Ἐὰν φίλους ἔχῃς, φεῦγε τούτων τὰς συνεχεῖς συντυχίας· διὰ μακροῦ γὰρ αὐτοῖς συντυχάνων εὐχάριστος ἔση. Ἐὰν δὲ κατανοήσῃς διὰ τούτων αὐτῶν βλάβην σοι γινομένην, μηδὲ ὡς ἐγγίσης· φίλους γὰρ ἔχειν σε χρὴ τοὺς ὠφελίμους καὶ συλλαμβανομένους τῇ σῇ πολιτείᾳ. Φεῦγε τῶν πονηρῶν ἀνδρῶν καὶ μα-

χίμων την συντυχίαν· μηδενί τούτων συνοικήσης· ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰς φαύλας αὐτῶν προθέσεις παρι- τοῦ. Ἄνδρες εἰρηνικοὶ ἀδελφοί, καὶ πνευματικοὶ πα- τέρες ἄγιοι, ἔστωσαν φίλοι σοι. Μὴ μετὰ περισπω- μένων συναυλίζου, μηδὲ συμπόσιον ἔχῃς μετ' αὐτῶν· μήποτε σε περὶ τὰς ἑαυτῶν ἀπάτας ἐλύσωσι, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡσυχίαν ἐπιστήμης ἀπαγάγωσιν. Ἐάν δέ τις τῶν κατὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πορευομένων, ἐλθὼν πρὸς σὲ, ἐπὶ τὸ φαγεῖν προσκαλέσῃται σε, καὶ θέλῃς ὑπάγειν, ὕπαγε μὲν, τάχιον δὲ ἐν τῷ κελλίῳ σου ὑπόστραφε. Εἰ δυνατὸν, ἐκτὸς τοῦ κελλίου σου μὴ κοιμηθῆς ἔξω· ἵνα διὰ παντός σοι παραμένῃ ἡ τῆς ἡσυχίας χάρις, καὶ τῆς ἐν αὐτῇ προθέσεως ἀνεμπόδιστον ἔξεις τὴν λατρείαν. Μὴ γίνου ἐπιθυμη- τῆς βρωμάτων καλῶν· ἡ γὰρ σπαταλώσα ψυχή, ζῶσα τέθνηκε. Μὴ χορτάσης τὴν κοιλίαν σου βρώ- ματα διάφορα, ἵνα μὴ πόθος σοι τούτων γένηται, καὶ περὶ τραπέζης ἐμποιήσῃ σοι τὸν πόθον. Εἴρηται γὰρ μὴ ἀπατᾶσθαι χορτασιὰ κοιλίας. Ἐάν δὲ καὶ συν- εχῶς ἔξω τοῦ κελλίου σου θεάσῃ σεαυτὸν προσκαλού- μενον, παραίτου. Ἔστιν ἐπιζημιος ἡ ἔξω τοῦ κελλίου σου συνεχῆς διατριβή, ἀφαιρεῖται τὴν χάριν, σκοτί- ζει τὸ φρόνημα, μαρναίνει τὸν πόθον.

A tiosorum virorum colloquium, cum nemine illo- rum habites, imo prava illorum proposita recusa. Fratres qui sint pacifici, et spirituales sancti Pa- tres, amici tibi sint. Ne cum distractis viris habites, neque cum iis una convivere; ne te forte ad suas fraudes pertrahant, et a scientia quæ quietam spectat vitam abducant. Quod si quis eorum qui secundum charitatem Dei incedunt, te adiens ad comedendum invitet, si lubeat abire, abi; sed cito ad cellam remigra tuam. Si fieri potest, ne dormias extra cellam tuam, ut semper apud te permaneat quietæ vitæ gratia, ac sine obice erga propositum hujuscemodi, cultum tuum impendes. Ne esto cupidus lauti cibi; nam quæ deliciatur anima, vivens mortua est. Ne variis cibis ventrem tuum **309** im- pleas; ne te eorum cupido subeat, et tuum erga men- sam appetitum inflamines. Dictum namque est, non oportere falli saturitate ventris. Quod si te frequen- ter extra cellam tuam videas invitari, abnuce. Nam frequens extra cellam tuam mora detrimento tibi est, quippe quæ gratiam auferat, sensum obscu- ret, amorem marcidum reddat.

IN BINAS AD CASTOREM EPISTOLAS ADMONITIO.

Novum hic comparet commenti genus, Lector benevole: en tibi Instituta Cassiani Græce versa, in com- pendium redacta, Athanasique nomine conscripta. Quod opus esse videtur Græculi cujusdam Latine periti, qui cum in Instituta Cassiani incidisset, operæ pretium duxit Græce illa interpretari, quanquam fortasse potuerit ex antiquo Cassiani Græco textu, seu Græca versione, hoc ipsum opusculum contexere. Nam exstant in antiquis Græcis codicibus multa ex Cassiani Institutionibus, quarum haud semel loca afferuntur Græce a quibusdam scriptoribus, v. g. a Climaco. Instituta igitur illa exhibet hic scrip'tor, non quidem integra, sed excerptis hinc inde sententiis, sæpe etiam integris capitibus: tantaque omisit, ut ex duodecim illis instituto- rum libris, binas hasce tantum confecerit epistolas, quas majoris commendationis causa magno Athanasio ascripsit. Porro tam supine, tam incaute id facinoris aggressus est, ut quæ se suis vidisse oculis testatur Cassianus, longe scilicet post Athanasii ætatem acta, ea ipse Athanasium narrantem ac se vidisse testantem repræsentet, quoa in aliis quoque nonnullis spuris operibus animadversum est. Castor autem ille cui nun- cupantur Instituta Cassiani, cujusque nomen huc translatum est, episcopus erat Aptensis. Has porro nobis Roma transmisere fratres nostri.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΚΑΣΤΟΡΑ ΤΟΝ ΜΑΚΑΡΙΟΤΑΤΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΙΚΩΝ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΒΙΩΝ ΔΙΑΤΥΠΩ- ΣΕΩΝ (37).

Ἐπειδὴ μοι προσέταξας, μακαριώτατε πάτερ Κά- C στορ, γνωρίσαι σοι τὰς κανονικὰς διατυπώσεις τῶν κοινοβίων τῶν ἀνατολικῶν, καὶ μάλιστα τῶν Αἰγυ- πτιῶν, ὧν αὐτόπτης γέγονα· εἶξας ἐγὼ τῇ ὑμετέρᾳ κλεύσει, τοῦτον ὡς ἐν ὀλίγῳ τὸν λόγον ὑμῖν ἀπέ- στειλα· ἵνα ἔχωσιν ἐφόδιον πρὸς ἀρετὴν οἱ συνει- λεγμένοι σὺν Θεῷ ἐν τῷ νέφ σου μοναστηρίῳ, τοὺς τῶν μακαρίων ἀνδρῶν κανόνας τε καὶ ἄλλους. Ἀναγ- καίον τοίνυν πρὸ πάντων περὶ προσευχῆς τῆς πάν- των αἰτίας τῶν ἀγαθῶν διηγήσασθαι, ὅπως τε, καὶ μετὰ πάσης τῆς καταστάσεως ἐν τοῖς κατὰ τὴν Αἴ- γυπτον μάλιστα καὶ Θηβαΐδα κοινοβίοις ταύτην ἐπι-

EJUSDEM MAGNI ATHANASII AD BEATIS- SIMUM CASTOREM. DE CANONICIS COENO- BIORUM CONSTITUTIONIBUS.

1. (38) Cum jusseris mihi, beatissime Pater Cas- tor, ut Orientalium maximeque Ægyptiorum cœ- nobiorum, canonicas tibi constitutiones declara- rem, quas meis ipse oculis conspexi; tuæ jussioni obtemperans, hæc pauca tibi verba transmisisti; ut hinc viaticum ad virtutem iis suppetat qui in novo tuo monasterio, Deo juvante, coacti sunt. Itemque misi beatorum virorum canones, et alios nonnullos. Necesse est itaque ut ante omnia de oratione, bonorum omnium causa, verba faciam; quomodo sci- licet, et quam optimo cum ordine in Ægypti et Thebaidis cœnobiis eam persolvant. (39) Congre-

(37) Ex codicibus mss. Altaemps., num. R. v. 49.

(38) Cassianus in præfat. ad *Instituta cœnobia-*

rum ad Castorem.

(39) Cassian. *Institut.* lib. II, c. 7.

gati quippe eodem in loco, tempore synaxis, postquam absolutus est psalmus, non statim ad genuflexionem veniunt; sed priusquam genua flectant, modico tempore stantes expansis manibus orant; postea humi prostrati, et facta brevi inter genuflectendum oratione, una surgunt omnes: ac rursus expansis manibus diutius atque ferventius supplicationes persolvunt, nemine genuflectente, aut ex genuflectione sese erigente, donec is qui orationem recitat, prior genuflexerit aut prior surrexerit (40). Prout itaque dictum est, cum ejusmodi synaxium causa conveniunt, tantum ab omnibus servatur silentium, ut in tanto et pene innumerabili coetu, neminem adesse videtur; potissimum vero tempore orationum, quod neque sputum emittitur, neque tussis auditur: non illic pigritias signum, non dormitatio, non oscitatio, non gemitus cum sono audiuntur. Eum namque qui prænauca et animi mollitie cum clamore precatur, aium dupliciter peccare; primo, quod segniter oret; secundo, quod indisciplina illa voce, proximi aures obtundat, ac mentem distrahat: invadentibus una malignis spiritibus, qui cum nos viderint in oratione stantes, indecentibus nos cogitationibus, et nausea atque fastidio animam aggravant. (41) Quæ causa est ut psalmos, non cum tumultu et perturbatione festinando recitent; neque versuum multitudinem, sed mentis consideratione oblectentur; ea scilicet cogitatione ei obsequentes qui ait: « Psallam spiritu, psallam et mente »: rati utilius esse decem versus cum attentione psallere, quam totum psalterium cum confusione mentis.

3102. (42) Completis psalmis et canone, uti superius memoravimus, nemo fratrum vel tantillum temporis cum alio stare aut verba facere audeat: sed neque cella egredi, aut opus deserere suum, quod præ manibus tractat, juxta Apostolicum præceptum; nisi necessarii cujusdam operis occasione omnes una convenire oporteat: egressi autem opus suum exsequuntur; ita ut ne minima quidem inter eos sit confabulatio, sed singuli meditationi mentis vacent et psalmo, et quod sibi jussum est impleant. Magna porro sollicitudine cavent, ne quis fratrum cum alio maxime novitio solus unquam relinquatur, aut extensis manibus aliquem contrectare aut complecti audeat. Quod si quis hanc transgredi regulam deprehendatur, gravissimæ correptioni subducitur.

3. (43) De canonico itaque more, sive precum sive psalmorum, quo pacto scilicet eas oporteat in diurnis conventibus observari, sat a nobis jam dictum est. Deinceps vero agendum nobis est de iis

⁴⁰ 1 Cor. xiv, 45.

(40) Cassian. *Institut.* lib. II, c. 10.

(41) *Ibid.* c. 11.

A τελοῦσι. Συναγομένων γὰρ αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συνάξεως, ἠγίκα τελειωθῆ ὁ ψαλμὸς, οὐ παραχρῆμα πρὸς γονυκλισίαν ὀρμῶσιν, ἀλλὰ πρὶν ἢ τὰ γόνυα κάμψαι, πρὸς ὀλίγον ἰστάμενοι, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτεταμένας ἔχοντες, εὐχονται· καὶ μετὰ ταῦτα χαμᾶι προσπίπτοντες, καὶ πρὸς ὀλίγον πάλιν ἐν τῇ γονυκλισίᾳ εὐχόμενοι πάντες, ἐν τῷ ἅμα ἐγείρονται· καὶ πάλιν τὰς χεῖρας διαπετάσαντες, ἐκτενέστερον καὶ ἐπιτεταμένως τὰς ἱεσείας ἀποπληροῦσιν, οὐδενὸς γόνυ κλίνοντος, ἢ ἐκ τῆς γονυκλισίας ἀνισταμένου, ἕως ἂν ὁ ποιῶν αὐτοῖς τὴν εὐχὴν, κλίνη πρῶτος, ἢ ἀναστῆ πρῶτος. Καθὰ τοίνυν εἴρηται, ὅτε τὰς προειρημένας συνάξεις ἐπιτελέσαι συνέρχονται, σωπῆ τσαυτῆ παρέχεται ὑπὸ πάντων, ὡς νομισθῆναι μηδένα ἀνθρωπον ἐν τῇ τσαυτῇ τῶν ἀδελφῶν

B ἀναριθμητῶ πληθὺ παρεῖναι, ἐξαιρέτως ἐν τῷ καιρῷ τῶν προσευχῶν, ὅτε οὐτε πτύσμα προσέρχεται, οὐτε βῆξ ἤχειται, οὐκ ἀκηδία, οὐ νυσταγμὸς, οὐ χάσμα, οὐ σπασμὸς μετ' ἡχοῦ ἀναπέμπονται. Τὸν γὰρ ἐν χαυνότητι διανοίας μετὰ κραυγῆς τὰς εὐχὰς ἐπιτελοῦντα, δισπῶς ἀμαρτάνειν λέγουσι· πρῶτον μὲν ὡς βραθύμως εὐχόμενον, δευτερον δὲ ὡς ἀπαιδεύτω τῇ κωνῆ τῆς τοῦ πλησίον ἀκοῆν κατακτυπούντα, καὶ διασκεδάζοντα τὴν διάνοιαν, συνεπιτιθεμένων καὶ τῶν ποτηρῶν πνευμάτων, οἱ, ἐπειδὴ ἂν ἴδωσιν ἡμᾶς εἰς προσευχὴν ἰσταμένους, λογισμοῖς ἀπρεπέσι καὶ ἀκηδία τὴν ψυχὴν καταβαρύνουσι. Καὶ τούτου χάριτι τοὺς ψαλμοὺς οὐ μετὰ θορύβου καὶ παραχρῆς σπεύδουσιν ἐκτελεῖν, οὐδὲ τῷ πλήθει τῶν στίχων, ἀλλὰ τῇ τῆς διανοίας νοήσει εὐφραίνονται, ἐκείνη τῷ λογισμῷ κατακολουθοῦντες τῷ φάσκοντι· « Ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ καὶ τῷ νοί » ὡφελιμώτερον γὰρ ἔχουσι· τὸ δέκα στίγους μετὰ συνέσεως ψάλλειν, ἢ ὅλον τὸ ψαλτήριον μετὰ συγχύσεως διανοίας.

2. Τελειωθέντων δὲ τῶν ψαλμῶν καὶ τοῦ κανόνος, οὕτως ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, οὐδεὶς τῶν ἀδελφῶν κἂν πρὸς ὀλίγον στήναι; ἢ ὀμλήσαι μετ' ἄλλου τολμᾶ· ἀλλ' οὐδὲ τοῦ κελίου προελθεῖν, ἢ τὸ ἔργον καταλιπεῖν, ὃ μετὰ χεῖρας ἔχουσιν, ἀποστολικὸν πληροῦντες παράγγελμα, εἰ μὴ πού γε χρεία γένηται πρὸς καθήκον τινοσ ἀναγκαίου ἔργου πάντας συνεισελθεῖν, ὅπερ οὕτω μετὰ σπουδῆς καὶ ἐξερχόμενοι πληροῦσιν, ὡς μηδεμίαν ὀμιλίαν μεταξὺ αὐτῶν ἀνακύπτειν, ἀλλ' ἕκαστον προσέχοντα τῇ μελέτῃ τῆς διανοίας καὶ τῷ ψαλμῷ, πληροῦντες τὸ προεταγμένον. Μεγάλῃ δὲ σπουδῇ φυλάττουσι, μὴ τις μετὰ ἄλλου, καὶ μάλιστα ἀρχαρίου, ἀπολειφθῆ τῶν ἀδελφῶν ἰδιόζων πού ποτε, ἢ τὰς ἰδίας χεῖρας ἐκτείνας τολμήσῃ κατασχεῖν ἢ περιπλακῆναι ἐτέρω. Εἰ δὲ τις παραβαίνων τὸν κανόνα τοῦτον εὐρεθῆ, ἐπιτιμῶ βαρυστάτῃ ὑποβάλλεται.

3. Περὶ μὲν οὖν τοῦ κανονικοῦ τρόπου τῶν τε εὐχῶν καὶ τῶν ψαλμῶν, ὃς ὀφείλει ἐν ταῖς καθημερῖναῖς συνόδοις φυλάττεσθαι, ἱκανῶς ἡμῖν εἴρηται. Ὀφειλομεν δὲ λοιπὸν περὶ τῶν ἀποτασσομένων τῷ κόσμῳ

(42) *Ibid.* c. 15.

(43) *Ibid.* lib. IV, c. 1.

διηγήσασθαι, ποιῶ τρόπῳ ἐν τούτοις τοῖς κοινοβίοις εἰσέρχονται, καὶ διαμένουσι ταπεινοφρονοῦντες καὶ ὑποτασσόμενοι ἕως βαθυτάτης πολιᾶς. Τοσαύτη γὰρ παρ' αὐτοῖς ἡ ὑπακοή καὶ ταπείνωσις ἄχρι γήρωσ, ὅση οὐκ ἂν εὐρεθῆ οὐδὲ κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τοῖς ἀποτασσόμενοις ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς μοναστηρίοις. Οὐ πρότερον τοίνυν δεχθήσεται ἔσω ἐν τῷ μοναστηρίῳ ὁ θέλων μονάσαι, πρὶν ἀπόδειξιν τινα καὶ πείραν τοῦ πρὸς Θεὸν πόθου καὶ τῆς ταπεινώσεως καὶ μακροθυμίας διὰ τῆς ἐπιπλεῖστον ὑπακοῆς παράσχη. Δοκιμασθεὶς οὖν ἐν τούτοις, εὐπρόσδεκτος παρ' αὐτοῖς γίνεται, καὶ διδάσκεται τῆς αὐτοῦ περιουσίας μὴ ἔχειν τι τεθησαυρισμένον· ἐπίστανται γὰρ τὸν παρακρατοῦντά τι τῶν ἰδίων μὴ δύνασθαι διαμένειν πολυχρόνιον ἐν τῇ τοῦ μοναστηρίου ὑποταγῇ, καὶ κακοχίρ' εἰς τέλος ἐγκαρτερεῖν. Ἦνίκα γὰρ οἰαδῆποτε πρόσφασις ἢ θλίψις τὴν αὐτοῦ κινήσει διάνοιαν, εὐθύς ἢ τοῦ ἀποκειμένου ἐλπίς, ὥσπερ σφενδόνῃ λίθον, τοῦ μοναστηρίου ἐκτινάσσει. Διὰ τοι τοῦτο ἕκαστος αὐτῶν γυμνοῦται τῆς ἀρχαίας περιουσίας, ὡς μὴδὲ αὐτὸ τὸ ἐνδύμα ὃ περιβεβλημένος ἦλθε τοῦ λοιποῦ φορεῖν συγχωρεῖσθαι. Ἀλλὰ, τῶν ἀδελφῶν πάντων συνηγμένων, προαχθεὶς εἰς τὸ μέσον, ἐκδύεται τὰ ἱμάτια τὰ ἴδια, καὶ διὰ τῶν χειρῶν τοῦ ἀβδᾶ, ἐνδύμασι τοῦ μοναστηρίου μεταμφιέννυται· ὡς διὰ τοῦ τύπου τούτου ἐπιγνώσκει αὐτὸν, ὅτι, πάντων τῶν κοσμικῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀλαζονείας, καὶ τοῦ τύφου γυμνωθεὶς, ἐνεδύσατο τὴν πτωχείαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ἀνεπαίσχυντος ἐναριθμεῖ ἐκυτὸν, καὶ ἐξισοῖ τῷ σώματι τῆς ἀδελφότητος. Τὰ δὲ ἱμάτια ἃ ἀποδύεται λαβὼν ὁ οἰκονόμος τῆς μονῆς φυλάττει, ἀφορίσας ἕως ὃ' ἂν τῆς προκοπῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἀναστροφῆς, καὶ ὑπομονῆς τῆς ἐν διαφόροις πειρασμοῖς ἀπόδειξιν παράσχη. Καὶ εἰ μὲν εὐρωσιν αὐτὸν δυνάμενον ἐν τούτοις καρτερεῖν, καὶ ἐν σπουδῇ πάση, καὶ διαπύρῳ θέρμῃ, ἢ ἐνήργατο, διαμένοντα, τοῖς λοιποῖς συναριθμοῦσιν ἀδελφοῖς· εἰ δὲ τι γογγυσμοῦ ἐλάττωμα, ἢ παρακοῆς οἰαδῆποτε ἀμαρτίαν ἐν αὐτῷ καταμάρθωσιν [ἢ καταμάρψωσιν], ἐκδύοντες τοῦτον ἄπερ ἐκ τοῦ μοναστηρίου ἐνεδύσαντο, καὶ τοῖς κοσμικοῖς ἐνδύμασι πάλιν περιβάλλοντες, ἀπωθούνται τοῦ κοινοβίου. Ὡς ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς ἀκριβείας μὴ εὐχερὲς εἶναι τῷ βουλομένῳ εἰσερῆσθαι ὡς βούλεται ἢ ἀναχωρεῖν τῆς μονῆς, ἀλλὰ τὸν μὴ ἐμμένοντα κατὰ πάντα τρόπον τῇ ἰδίᾳ ὁμολογίᾳ μετενδύεσθαι τοῦ μοναστηρίου.

4. Ὅτε τοίνυν ὁ ὑποδεχθεὶς ταύτην, ἥπερ εἰρήκαμεν, ἀκριβείᾳ δοκιμασθῆ, καὶ ἀμεμπτος εὐρεθῆ, οὐ παραχρήμα τῇ συνοδίᾳ τῶν ἀδελφῶν συναμίγνυσθαι ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ παραδίδεται τῷ ἐπιτεταγμένῳ τὴν φροντίδα τῶν ξένων, καὶ τούτοις πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ ὑπηρεσίαν ποιεῖν προστάσσεται· καὶ ὅτε ὀλόκληρον ἐνιαυτὸν ἀμέμπτως ἐξυπηρετήσῃ τοῖς ξένοις, τυπωθεὶς διὰ τούτου πρὸς ταπείνωσιν καὶ μακροθυμίαν, συναριθμεῖται λοιπὸν τῇ συνοδίᾳ τῶν ἀδελφῶν, καὶ παραδίδεται ἐνὶ τῶν γερόντων, ὅς

A qui mundum abdicarunt, qua ratione in hisce cœnobiiis ingredientur, in illisque permanent in humilitate et obsequentia usque ad extremam senectutem. (44) Tanta quippe apud illos est obedientia, tanta humilitas ad senectutem usque, quanta ne primo quidem anno in iis qui sæculum abdicarunt, in monasteriis nostris reperiat. (45) Non prius itaque in monasterio admittitur qui vult esse monachus, quam specimen et experimentum quoddam sui erga Deum amoris, humilitatis suæ atque æquanimitatis per summam obedientiam dederit. His itaque probatus, ut admittendus ab illis habetur atque docetur, ne quidquam de bonis suis apud se reconditum conservet: gnari scilicet eum qui de bonis suis quidquam retinet, non posse diu in monasterii obedientia permanere, neque ad finem usque perseverare, præ ænimi languore ac tædio. Cum quævis enim minima occasio aut afflictio ejus movebit animum, statim reconditi thesauri spes, quasi funda lapidem, monasterio illum eiecit. (46) Quare quisvis illorum antiquis possessionibus exiit, ita ut ne vestimento quidem quo indutus erat uti sibi liceat. Sed congregatis cunctis fratribus, in medium adductus, exiit vestimentis propriis, et eorum loco abbatis manibus monasterii vestimentis induitur; ut ea forma cognoscat ipse, se mundanis rebus omnibus arrogantia item et superbia nudatum, induisse paupertatem Christi, et sine pudore sese connumerare et exæquare corpori fraternitatis (47). Vestimenta autem quibus exiit accepta servat œconomus monasterii, atque seorsum reponit, donec ipse profectus, conversationis patientiæque in variis tentationibus specimen dederit. Et si quidem deprehendatur in hisce posse perseverare, atque eo studio, et ferventi proposito quo cœpit permanere, reliquis eum fratribus annumerant. Quod si in eo murmurationis delictum, aut inobedienciæ cujuslibet peccatum comperiat, exutum eum monasterii vestimentis, ac mundanis denuo indumentis amictum ex cœnobio expellunt, ita ut post tam accuratam probationem, non facile sit volenti, arbitrio suo vel ingredi vel e monasterio secedere; sed qui se profitetur remanere nolle, omnino exuitur monasterii vestimentis.

4. (48) Cum igitur is qui susceptus est, ea qua diximus accurate probatus, inculpatusque deprehensus est, non statim fratrum cœtui commiseri permittitur, sed traditur ei cui hospitem commissa cura est, atque jubetur hospitem ministerio et obsequio omnino vacare; ac postquam integrum annum inculpate hospites exceperit, hac re in humilitatem eformatus et in æquanimitatem, demum cœtui fratrum annumeratur, atque alicui e senioribus traditur, cui 311 hujusce muneris sollicitudo

(44) Cassian. Institut. lib. iv, c. 2.
(45) Ibid. c. 3 et 4.
(46) Ibid. c. 5.

(47) Ibid. c. 6.
(48) Ibid. c. 7.

Incumbit, ut discipulum doceat, quas vias ingressus ad perfectionem virtutum pervenire possit. (49) In primis docet eum studium superandi proprias concupiscentias et voluptates, jubendo ea quæ ejus voluntati contraria sunt. Aiunt enim Patres non aliter posse quemquam voluptates reprimere, aut iracundiam, aut tristitiam; aut veram obtinere humilitatem, aut demum una cum fratribus in cœnobio recte consummari, nisi ante per obedientiam voluntates suas mortificaverit. (50) His constitutionibus atque doctrinis, quasi quibusdam elementis et syllabis, ubi discipulum ad præstantiorem statum prodixerunt, postea hoc docent illum, ut cogitationes suas ne celet; sed ubi accedunt, quamprimum Patri suo revelet; neque de earum judicio et examine quidpiam cordi suo confidat; sed sciat id bonum, id malum esse, quod judicio suo Pater, facto rei examine, tale esse declaraverit. Hac ratione poterit omnes inimici fallacia vitare quisquis ad virtutem instituitur: qui utpote imperitus, inimici dolos ignorat. Aiunt enim sancti Patres diaboli artis et insidiarum conspicuum esse signum, cum discipulis suadet ut Patribus cogitationes occultent suas, idque ex superbæ motu, quasi scilicet ipsi idonei sint per se congruum ea de re consilium capere; aut ex inani gloria, quod pudeat nimirum suas publicare cogitationes.

5. (51) Tanta porro apud illos est obsequentia, ut citra abbatis jussionem ausit nemo, ne ex sua quidem cellula in qua sedet egredi: atque tanto studio illius jussa complent, quanto si Deus ipse juberet. (52) Dum sedent autem in suis cellulis, et operi manuum, meditationi et orationi incumbunt, atque studiosè his adhibent animum, si quempiam ostium cellulæ pulsantem audiant, qui se aut ad communiem orationem, aut ad opus manuum advocet, omnibus quamprimum dimissis, ad jussam sibi rem properant, obedientiæ virtutem studiosissime colentes; quam non modo operi manuum, lectioni et quietæ in cellula commorationi, sed et omnibus virtutibus anteponunt, omniaque posthabent.

6. (52) Illud autem superfluum est memorare, neminem scilicet illorum aliud quidpiam possidere, quam colobium, hemiphorium, sandalium, meloten et stoream: turpe esse rati si dicatur, liber meus, penicillus meus, aut aliud quidpiam meum. Tantum autem singuli eorum ex opere et sudore suo afferunt monasterio proventum, ut non modo eorum necessitatibus, sed etiam hospitem pauperumque ministerio sint satis. Dum sic autem laborant non inflantur, non superbia tument, nec quisquam proprii laboris et sudoris plus postulat, quam ab abbate pro necessitate tribuatur; nec ullius rei possessionem sibi comparat, cum sese totius mundi ad-

(49) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 8.(50) *Ibid.* c. 9.(51) *Ibid.* c. 10.

ταύτην ἔχει τὴν μέριμναν, ὅπως διδάξῃ τὸν μαθητευόμενον, διὰ ποίας ὁδοῦ ἀρξάμενος δυνήθῃ ἐπὶ τῆν τελειότητα τῶν ἀρετῶν φθάσαι. Ἐν πρώτοις οὖν διδάσκει αὐτὸν σπουδάζειν νικᾶν τὰς ἰδίαις ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς, διὰ τὸ ἐπιτάσσειν αὐτῷ τὰ ἐναντία τῶν θελημάτων αὐτοῦ. Οὐκ ἄλλως γὰρ λέγουσιν οἱ πατέρες δύνασθαι τινα τὰς ἡδονὰς χαλινοῦν, ἢ ὀργῆς περιγλινεσθαι, ἢ λύπης, ἢ ταπεινώσειν ἀληθῆ κτήσασθαι, ἢ ἀπλῶς μετὰ ἀδελφότητος ἐν κοινοβίῳ καλῶς τελειωθῆναι, εἰ μὴ πρότερον διὰ τῆς ὑπακοῆς νεκρώσῃ τὰ ἑαυτοῦ θελήματα. Ταύταις δὲ ταῖς διατυπώσεσι καὶ διδασκαλίαις τὸν μαθητευόμενον προδιδάξαντες ἄσπελοι στοιχείοι τιεῖ, καὶ συλλαβαίς, ἀκολούθως πάλιν διδάσκουσι μὴ κρύπτειν τοὺς ἰδίους λογισμούς· ἀλλὰ παραχρῆμα ἡνίκα ἐπέρχονται, τούτους τῷ οἰκείῳ Πατρὶ ἀποκαλύπτειν, καὶ μηδὲν περὶ τῆς τούτων διακρίσεως τῇ ἰδίᾳ καρδίᾳ πιστεῦειν· ἀλλ' ἐκεῖνο γινώσκειν ἀγαθὸν ἢ κακὸν εἶναι; ὅπερ ταῖς ἑαυτοῦ διακρίσεσι δοκιμάσας ὁ Πατὴρ ἀποδείξει. Οὕτω γὰρ δυνήσεται ἐν μηδὲν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ὁ πρὸς ἀρετὴν τυπούμενος ἀπατᾶσθαι, ὡς ἀπειρος, καὶ μήπω γινώσκων κεκτημένος μεθοδείας· διανὲς τῆς τοῦ διαβόλου τέχνης λέγουσιν εἶναι οἱ Πατέρες, τοῦ ἀναπειθεῖν αὐτὸν τοὺς μαθητευομένους ἀπὸ τῶν Πατέρων κρύπτειν τοὺς ἰδίους λογισμοὺς ἰδίᾳ ὑπεροψία. ὡς δῆθεν ἱκανοὺς ὄντας ἑαυτοῖς τὰ συμφέροντα συμβουλευσασθαι, ἢ ἰδίᾳ κενοδοξίᾳ αἰσχουνομένους δημοσιεῦσαι τὰς ἑαυτῶν ἐνθυμήσεις.

5. Τοσαύτη δὲ φυλάττεται παρ' αὐτοῖς ὑποταγή, ὡς μὴ τολμησαί τινα ἐκτὸς τοῦ ἁββᾶ μηδὲ τοῦ κελίου ὅπου κἀθηται προβαίνειν· οὕτω δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ προστασσομένα ἐπιτελεῖν σπουδάζουσιν, ὡς παρὰ Θεοῦ ταῦτα δεχόμενοι. Καθήμενοι δὲ ἐν τοῖς ἰδίαις κελίοις, τῷ ἔργῳ τε καὶ τῇ μελέτῃ, καὶ τῇ προσευχῇ προσκείμενοι, καὶ μετὰ σπουδῆς προσέχοντες, ἐπειδὴν ἀκούσωσι τοῦ κρούοντος τὴν θύραν τοῦ κελίου ἢ εἰς τὴν κοινὴν προσευχὴν, ἢ πρὸς τι ἔργον τούτους προσκαλουμένου, παραχρῆμα πάντα ὁμοῦ ἀφέντες, πρὸς τὸ ἐπιταγὴν ὀρμῶσι, πάσῃ σπουδῇ τὴν τῆς ὑπακοῆς ἀρετὴν ζηλοῦντες· ἦν οὐ μόνον τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν, ἀναγνώσεώς τε καὶ τῆς ἐν κελίῳ ἡσυχίας, ἀλλὰ καὶ πασῶν ἀρετῶν προτιμῶσι, καὶ ταύτης ἅπαντα δεύτερα τίθενται.

6. Ἐκεῖνο δὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων περιττόν ἐστι καὶ λέγειν, ὡς οὐδεὶς αὐτῶν ἄλλο τι κέκτηται πλὴν κολοβίου, καὶ ἡμιφορίου, καὶ σανδαλίων, καὶ μηλωτῆς, καὶ ψιάθου· αἰσχύνειν ἡγούμενοι τὸ λέγεσθαι παρ' αὐτοῖς, βιβλίον ἔμὸν, γραφεῖον ἔμὸν, ἢ ἄλλο τι ἔμὸν. Τοσοῦτον δὲ ἕκαστος αὐτῶν καθ' ἡμέραν ἐξ ἔργου τε καὶ ἰδρώτος ἰδίου προσφέρει πορισμὸν τῷ μοναστηρίῳ, ὡς μὴ μόνον ταῖς ἑαυτῶν χρεῖαις ἐξαρκεῖν, ἀλλὰ καὶ τῇ διακομίᾳ τῶν ξένων καὶ πτωχῶν ὑπουργεῖν. Οὕτως δὲ κάμνοντες οὐ φυσιοῦνται, οὐχ ὑπερηφανεύονται, ὅτε τις αὐτῶν ἐκ τοῦ οἰκείου ἔργου καὶ ἰδρώτος ἀπαιτεῖ περισσότερον τῆς διδομένης παρὰ τοῦ ἁββᾶ γοεῖας· οὐ κτήμα οἰασθήποτε ὕλης ἑαυτῷ

(52) *Ibid.* c. 18.(52) *Ibid.* c. 13, 14.

περιποιείται, πάροικον ἑαυτὸν καὶ ξένον ἔχων ὅλου A τοῦ κόσμου, καὶ δοῦλον ἑαυτὸν μᾶλλον καὶ ὑπηρέτην τῶν ἀδελφῶν λογίζομενος, ἡπερ δεσπότην οἰουδῆποτε γῆνιου πράγματος. Εἰ δέ τις κλάση σευὸς οἰουδῆποτε, ἢ ἀπολέση, ἐξομολογείται τῷ ἀββᾶ τῆς ἰδίας βραθυμίας τὸ πταίσμα, καὶ οὕτω μετὰ ταπεινοφροσύνης μετανοῶν λαμβάνει συγχώρησιν. Ὅστις δὲ πρὸς τι ἔργον μετακληθεῖς, ἢ πρὸς σύναξιν, καταφρονήσας βραδύτερον ἀπαντήσῃ, ἢ σκληρότερον, ἢ προσηθέστερον ἀποκριθῆ, ἢ ἀμελέστερον, ἢ ὑπογογγύζων τὸ προσταχθὲν ποιήσῃ. ἢ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἔργου καὶ τῆς ὑπακοῆς προτιμήσας, τὰ προσταχθέντα αὐτῷ ἔργα βραδύτερον ἐκτελέσῃ, ἢ ἀπολυθεὶς τῆς συνάξεως μὴ ταχέως πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀναδράμῃ, ἢ μετὰ τινος ἐκτὸς ἀναγκαίας χρείας ὀμιλήσῃ, ἢ ἄλλου μετὰ παρήσσιας κατάσῃ τὴν χεῖρα, ἢ συγγενεῶν συντύχῃ χωρὶς τοῦ ἀββᾶ αὐτοῦ ἐπιτροπῆς καὶ εὐλογίας, ἢ ἐπιστολὴν παρὰ τινος δέξῃται, ἢ τι ἀντιγράψαι ἄνευ τοῦ ἀββᾶ ἐπιχειρήσῃ, ἢ τι τῶν ἁπολων τούτους πλημμελήσῃ, τοιοῦτω ἐπιτιμῶ ὑποβάλλεται. Συνηγμένων τῶν ἀδελφῶν ἐν τῇ συνάξει, βίβλας ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐξομολογούμενος, συγχώρησιν αἰτεῖ τοῦ ἰδίου σφάλματος. Τὰ δὲ παχύτερα τούτων πταίσματα εἰ τις εὐρεθῆ πράττων, ἅτινά ἐστι κατὰφρονήσις, ἀντιλογία μετὰ ὑπερηφανίας, ἢ ἐκ τοῦ μοναστηρίου πρόδοσις ἐκτὸς ἐπιτροπῆς τοῦ ἀββᾶ, ἢ πρὸς γυναῖκα συντυχία, ἢ ὀργή, ἢ μάχη, ἢ ἔχθρα, ἢ μνησικακία, ἢ φιλαργυρία, ἢ τις ἐστὶ λέπρα ψυχῆς, ἢ κτήσις οἰουδῆποτε πράγματος ἐκτὸς τῶν δεδομένων παρὰ τοῦ ἀββᾶ, ἢ τροφῆς ἄνευ εὐλογίας C κλειψιμαίῳ τρόπῳ γινομένης, καὶ τὰ τούτων παραπλήσια, οὗ τῷ προειρημένῳ ἐπιτιμῶ ὑποβάλλεται, ἀλλὰ σφοδρότερον, καὶ μεῖζον. Καὶ εἰ μὴ διορθωθῆ, ἐκβάλλεται τοῦ μοναστηρίου

7. Τὸ δὲ ἀνάγνωσιν ἐπιτελεῖσθαι ἐν τισὶ κοινोβίοις κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐστίασεως, οὐκ ἀπὸ τοῦ κανόνος τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν Καππαδόκων, οἵτινες, οὐ πνευματικῆς ἔνεχεν τοσοῦτον γυμνασίας, ὅσον ἡσυχίας χάριν τῆς παρὰ τὰς ὀμιλίας, τὸ τοσοῦτον διευτύωσαντο. Παρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ μάλιστα τοῖς Ταβεννησιώταις, τοσαύτη σιωπὴ ὑπὸ πάντων παρέχεται, ἥνικα εἰς τοσοῦτον πλῆθος πολυαριθμητον τῶν ἀδελφῶν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συνάξεως τῆς τραπέζης αὐτῶν, ὅσην σχεδὸν ἐν ἄλλοις μὴ εὐρίσκεισθαι, οὕτως ὡς μὴ τολμᾶν βρῆσαι τινα παρεκτὸς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς τραπέζης, ὅστις, εἰ τινος χρεία γένηται, κρούσματι μᾶλλον ἢ φωνῇ τοῦτο σημαίνει. Καὶ τὰ κουκούλια ἕως κάτω τῶν βλεφάρων φοροῦσιν οὗτοι, ἵνα μὴ, βεμβοῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, περιεργότερον ἀλλήλοις ἐνορῶσι· τῇ δὲ τραπέζῃ μόνον, καὶ τῇ τοῦ τρέφοντος Θεοῦ εὐχαριστίᾳ ἐνατενίζουσι. Μεγάλῃ δὲ ἐστὶ φυλακὴ παρ' αὐτοῖς, ὅπως μηδεὶς αὐτῶν ἐξῶθεν τῆς τραπέζης τροφῆς μεταλάθῃ.

8. Ἴνα δὲ μὴ τι δόξωμεν τῶν κοινοβιακῶν κανόνων παραλειπόμεναι, ἐπιμνησθῆναι δεῖ καὶ τῶν ἐν ἄλλοις

venam ei peregrinum existinet; servumque se potius et ministrum fratrum esse arbitretur, quam ullius terrenæ rei dominum. (53) Quod si quis vas quodlibet fregerit aut perdidit, negligentia suæ casum abbati confitetur, et ita cum humilitate pœnitentiæ, veniam accipit. Si quis autem ad opus quodlibet vocatus, aut ad synaxim, præ contemptu tardius occurrat, aut durius petulantiusque responderit: vel si negligentius aut cum murmure, jusam rem compleverit; aut si lectionem operi manuum et obedientiæ anteponens, jussa sibi opera tardius compleverit; aut a conventu dimissus, non cito ad opus suum accurrerit; aut cum quopiam absque necessitate confabulatus fuerit; aut cum confidentia manum alterius contrectaverit: aut cognatos citra abbatis permissum et benedictionem convenerit, aut epistolam ab aliquo accipere, vel ad aliquem rescribere absque abbatis concessione ausus fuerit; si in aliquo nempe hujusmodi deliquerit, hujusmodi ille pœnæ subicitur: **312** Fratribus in synaxi congregatis, sese in terram projicit, atque confessus, peccati veniam postulat. Graviora porro delicta si quis perpetrans deprehendatur, quæ sunt, contemptus, repugnantia cum superbia, aut egressus ex monasterio absque abbatis concessione, aut congressus cum muliere, aut ira, aut pugna, aut inimicitia in aliquem, aut recordatio injuriarum, aut amor pecuniæ, quæ lepra est animæ, aut possessio cujuscunque rei, exceptis iis quæ ab abbate dantur, aut furtivum alimentum absque benedictione abbatis sumptum, et his similia, non supradictam subito pœnam, sed graviolem, et multe maiorem. Quod si non resipuerit, ex monasterio ejicitur.

7. (54) Quod autem in quibusdam cœnobiis, tempore comestionis lectio habeatur, id non ex Ægyptiorum, sed ex Cappadocum regula observatur, qui non tam spiritualis exercitationis, quam quietis, et colloquii vitandi gratia illud constituerunt. Apud Ægyptios autem, maxime vero apud Tabennesiotas, tantum servatur ab omnibus silentium, cum ingens illa multitudo fratrum tempore comestionis congregatur ad mensam; ut vix quidpiam simile in aliis reperiat; adeo ut ne excreare quidem ausit quisquam, excepto mensæ præfecto, qui si re quopiam sit opus, pulsatione potius quam voce id significat. Cucullas autem, etiam infra palpebras demissas gestant, ne vagis oculis curiosius alios inspiciant, ac mensæ solum, gratisque alenti Deo agendis adhibent animum. (55) Magnaque apud illos cura est, ne quis eorum extra mensam cibum sumat.

8. (56) Ne quid videamur autem cœnobiticarum regularum omittre, memorare quoque oportet con-

(53) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 16.

(54) *Ibid.* c. 17.

(55) *Ibid.* e. 18.

(56) *Ibid.* c. 19.

stitutiones in aliis regionibus traditas. In tota itaque Mesopotamia, Palæstina et Cappadocia, et in toto Oriente, tempore conventus tertix, sextæ et nonæ horæ, si quis ante completum primum psalmum non occurrerit, is in oratorium ingredi non audeat, neque sese psallentibus admiscere : sed dimissionem fratrum pro foribus stans exspectat. Egredientibus autem omnibus, humi prostratus, pœnitentiam agens, negligentix suæ veniam postulat. In nocturnis porro conventibus, usque ad secundum psalmum venia tarde venientibus conceditur. Porro fratres per hebdomadas sibi succedunt in coquina et in aliis officiis, cum multi laboris levandi causa, tum ut charitatis legem mutuis officiis impleant. Tanta autem humilitate et sollicitudine ministeria implent, quantam ne servi quidem cum heris suis adhibeant. Completa hebdomade, Dominica die post matutinos hymnos, ingredientibus aliis ad serviendum, vasa officii sui signata tradunt : quæ accepta alii tanta cura et sollicitudine custodiunt, ut ne eorum quidpiam vel frangatur vel pereat, quantam is adhibeat cui vasa sacra ac Deo dicata committuntur. Nam sese præparant ad rationem reddendam, non solum œconomio in præsentem tempore, sed etiam Deo in futuro, si aut negligentia aut segnitie eorum quidpiam perierit. (57) Ad majorem porro dictorum fidem, quæ meis ipse oculis perspexi narrabo. In hebdomade cujusdam fratris, pertransiens œconomus, pauca lenticulæ grana humi projecta vidit, neque despexit quasi rem nullius pretii; sed multis increpatum fratrem, cui hebdomas illa concredita erat, pœna multavit, quasi negligentem ea quæ Deo dicata essent, et conculcantem propriam conscientiam. Tanta enim cura et sollicitudine omnia servant, omnia administrant, ut ea quæ nobis vilia et despiciabilia videntur, magna attentione custodiant; ita ut male positum vas transferant, projectum colligant, **313** credentes se a Domino Deo harum quoque rerum mercedem accepturos. (58) Has hebdomadum regulas per totum Orientem observari deprehendimus. Apud Ægyptios autem non ita hebdomadum vicissitudo servatur; sed alicui fratrum probatissimo culinæ cura committitur, quanto scilicet tempore virtus ejus augmentum accipit, vires corporis in officii functione suppetunt, nec senectus infirmitasve prohibet. Cum autem nobis sermo sit de obsequentia et de humilitate, per quas ad supremum virtutis fastigium possumus pervenire, operæ pretium duco pauca ex multis præclare gestis a sanctis Patribus qui in cœnobiis effulsere, exempli causa, narrationi adjicere nostræ.

καὶ ταπεινώσεως ἐλθῆται, δι' ὧν πρὸς τὸ ἀκρότατον τῆς ἀρετῆς ἀνελεῖν δυνάμεθα, ἀναγκαῖον ὑπολαμβάνω ὀλίγα ἐκ πολλῶν τῶν ἐν τοῖς κοινοβίοις διαλαμπάντων ἀγώνων [ἀγίων] Πατέρων κατορθώματα παραδείγματος χάριν προσθεῖναι τῷ διηγήματι.

9. (59) Erat quidam Pater Muthius (60) nomine, qui

(57) Cassian. *Institut.* lib. IV, c. 20.

(58) *Ibid.* c. 22.

(59) *Ibid.* c. 27.

κλίμασι παραδεδομένων διατυπώσεων. Κατὰ πᾶσαν τοῖνον τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Παλαιστίνην, καὶ Καππαδοκίαν, καὶ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν ἐν τῷ καιρῷ τῆς συνάξεως, τρίτης, καὶ ἕκτης, καὶ ἐνάτης ὥρας, εἴ τις, πρὶν ἢ ὁ πρῶτος ψαλμὸς τελειωθῆ, μὴ ἀπαντήσῃ, τοῦ λοιποῦ εἰς τὸ εὐκτήριον εἰσελεῖν οὐ τολμᾷ, οὔτε καταμίζει αὐτὸν τοῖς ψάλλουσιν· ἀλλὰ τῶν ἀδελφῶν τὴν ἀπόλυσιν πρὸ θυρῶν ἐκδέχεται ἰστάμενος. Ἐξερχομένων δὲ πάντων, βαλὼν ἐπὶ τὴν γῆν μετόνοιαν, ἐξαιτεῖται τῆς οἰκειᾶς βραθυμίας συγχώρησιν. Ἐν δὲ ταῖς νυκτεριναῖς συνάξεσι δευτέρου ψαλμοῦ, παρέχεται συγγνώμη τοῖς βραδύνουσι παρὰ τοῦτοῖς· καὶ ἐβδομάδας οἱ ἀδελφοὶ ἐκ διαδοχῆς ποιῶσιν ἐν τε τῷ μαγειρείῳ καὶ τοῖς ἄλλοις καθήκουσιν, ἅμα καὶ αὐτοὺς διαναπαύοντες, καὶ νόμον ἀγάπης, διὰ τὸ δουλεῦν ἀλλήλους, ἀναπληροῦντες. Τοσαύτη δὲ ταπεινοφροσύνη καὶ σπουδὴ ἐν τῇ διακονίᾳ ἐπιτελεῖται παρ' αὐτοῖς, ὅση οὐκ ἂν δεσπόταις παρὰ δούλων παρασχεθεῖη. Συμπληρωθεὶς δὲ τῆς ἐβδομάδος, τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ μετὰ τοὺς ἐωθινοὺς ὕμνους ἄλλοις πάλιν τοῖς εἰσερχομένοις ὑπηρετῆσαι τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν σκευὴ σεσημειωμένα παραδίδασιν· ἅτινα δεχόμενοι, τοσαύτην μέριμναν καὶ φροντίδα εἰς τὴν τοῦτων παραφυλακὴν ἐνδείκνυνται, μὴ τι ἐξ αὐτῶν κλασθῆ ἢ ἀπόληται, ὅσην εἰκὸς τὸν πιστευμένον σκευὴ ἱερὰ καὶ τῷ Θεῷ ἀνατεθειμένα. Ὑφέξειν γὰρ λόγον ἐτοιμάζονται οὐ μόνον ἐν τῷ παρόντι τῷ οἰκονόμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τῷ Θεῷ, εἰ τύχοι ἐξ ἀμελείας ἢ βραθυμίας ἀπολέσθαι τι ἐξ αὐτῶν. Πρὸς πλείονα δὲ ἴστιν τῶν εἰρημένων, ὅπερ αὐταῖς ὕψισιν ἑθεασάμην προσθήσω τῷ διηγήματι. Ἐν τῇ ἐβδομάδι τινὸς ἀδελφοῦ παριῶν ὁ οἰκονόμος ὀλίγους κόκκους φακῆς κατὰ γῆν ἐβρίμμένους ἑθεάσατο, καὶ οὐ κατεφρόνησεν ὡς οἰκτροῦ καὶ οὐδαμινού πράγματος· ἀλλὰ πολλὰ ἐγκαλέσας τῷ τῇ ἐβδομάδι πεπιστευμένῳ ἀδελφῷ, ἔδωκεν αὐτῷ ἐπιτιμίαν, ὡς ἀμειλῶντι τῶν τῷ Θεῷ ἀνατιθεμένων, καὶ κατακατοῦντι τὴν ἰδίαν συνείδησιν. Τοσαύτη γὰρ πίστις καὶ σπουδὴ πάντων ἐπιμελοῦνται, καὶ πάντα διοικοῦσιν, ὡς καὶ αὐτὰ, ὅπερ ἡμῖν εὐτελεῖ καὶ καταφρονήσεως ἄξια φαίνονται, μετὰ πολλῆς προσοχῆς φυλάττειν, οἷον ἀγγεῖον κακῶς κείμενον μεταστῆσαι, σκεῦος ἐβρίμμένον συνάξει, πιστεύοντες καὶ ὑπὲρ τοῦτων μισθὸν ἔχειν παρ' αὐτῷ τῷ Δεσπότη Θεῷ. Τούτους δὲ τοὺς κανόνας τῶν ἐβδομάδων κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν εὐρήκαμεν γίνεσθαι. Παρὰ δὲ τοῖς Ἀιγυπτίοις οὐχ οὕτως τῶν ἐβδομάδων ἡ ἐναλλαγὴ ἐπιτελεῖται, ἀλλὰ ἐνὶ δοκιμωτάτῳ τῶν ἀδελφῶν ἡ τοῦ μαγειρείου φροντίς ἐπιτρέπεται, ἐφ' ὅσῳ ἡ ἀρετὴ τοῦτου ἐπιδίδωσι, καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ σώματος ὑπουργεῖ ἐν τῇ διακονίᾳ, καὶ μήτε γῆρας αὐτῷ μήτε ἀσθένεια ἐμποδίζει. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος ἡμῖν περὶ ὑποταγῆς τῆς ἀρετῆς ἀνελεῖν δυνάμεθα, ἀναγκαῖον ὑπολαμβάνω

9. Γέγονέ τις Πατὴρ Μούθιος ὀνόματι. Οὗτος ἐπι-

(60) Alii putant rectius legi *Paternuthius* ὑπὸ ἑτέρῳ ὀνόματι, quæ de re alibi.

ποθῶν ἀποτάξασθαι τῷ κόσμῳ, παραγενομένοις ἐν κοινωβίῳ, ἐπιπολὺ πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ μοναστηρίου ἐκαρτέρησεν, ἕως ὅτε τῇ πολλῇ αὐτοῦ ὑπομονῇ μετὰ μικροῦ υἱοῦ παρὰ τὸν συνήθη κανόνα τοῦ κοινοβίου ἐδέχθη. Καὶ ὅτε μετὰ πολλοὺς κόπους εἰσηλθὲν, οὐ μόνον διαφόροις ἔργοις παρεδόθησαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τοῦ κελλίου συνοικίῃσιν διεχωρίσθησαν, ὅπως τῇ ἀπ' ἀλλήλων διαζεύξει κατὰ μικρὸν τῆς πρὸς ἀλλήλους φυσικῆς προσπαθείας ἀπαλλαγῶσιν· ἧς χάριτι Χριστοῦ διὰ τῆς πολλῆς γυμνασίας ὁ πατήρ ἠλευθερώθη. Καὶ ποτε πρὸς βράζανον καὶ δοκιμὴν τῆς αὐτοῦ ἀρετῆς προσεποιήσατο ὁ ἀββᾶς μετ' ὀργῆς ἀγανακτεῖν πρὸς τὸν παῖδα, καὶ προστάσσει τῷ εἰρημένῳ πατρὶ αὐτοῦ λαβεῖν αὐτὸν καὶ ῥίψαι εἰς τὸν ποταμόν. Τότε ἐκεῖνος, ὡς ἂν ὑπὸ Θεοῦ προσταθείς βαστάσαι αὐτοῦ τὸν παῖδα, δρομαίος ἐπὶ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ παραγίνεται, καὶ σπεύδων πληρῶσαι τὸ πρόσταγμα πίστει διαπύρην καὶ θερμότητα τῆς ὑπακοῆς, ἐκωλύθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν, ἐπιφθασάντων καὶ ἀφαρπασάντων τὸν παῖδα. Τοσοῦτον οὖν παρὰ Θεῶ ἡ πίστις τούτου καὶ ἡ ὑπακοή προσεδέχθη, ὡς ἀποκαλυφθῆναι τῷ ἀββᾶ ἕκ του Θεοῦ, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Ἀβραάμ οὗτος ἐποίησε. Μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον ὁ εἰρημένος ἀββᾶς τοῦ κοινοβίου τελευτῶν, τοῦτον διάδοχον αὐτοῦ κατέλιπεν.

10. Ἄλλον ἐγκωμῆν ἀδοξαζόμενον, ὃς καὶ κατὰ τὸν κόσμον μέγας ὑπῆρχε (καὶ γὰρ ὁ Πατήρ αὐτοῦ κόμης ἐστρατεύετο καὶ πλούσιος ἐτύγγανε), καὶ ἐν ἀναγκάσμασι σπουδαίως οὐ μετριῶς ἦν γεγυμνασμένος. Ὑβτος οὖν καταλείψας τὴν κοσμικὴν περιφάνειαν, πρὸς τὸν μονήρη βίον ὤρμησε, καὶ δὴ πρὸς δοκιμὴν τῆς αὐτοῦ πίστεως καὶ ταπεινώσεως προστάσσεται ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ δέκα σφυρίδας βαστάσαι, καὶ ἐν τῇ πόλει τῇ ἰδίᾳ πωλῆσαι, καὶ μὴ πάσας ὁμοῦ ἀλλὰ κατὰ μίαν αὐτὰς πωλεῖν· ὅπερ ἐκεῖνος μετὰ πάσης ὑπομονῆς καὶ ταπεινώσεως ἐπλήρωσεν, ἐπιθείς τὰς σφυρίδας τοῖς ὤμοις. καὶ αὐτὰς κατὰ μίαν πωλῆσας, μὴ λογισάμενος τὴν εὐτέλειαν τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ γένους τὴν λαμπρότητα, καὶ τῆς πρᾶξεως τὴν δοκοῦσαν ἀτιμίαν. Ἐσπούδαζε γὰρ

11. Καὶ ἄλλον δὲ τινα τῶν Πατέρων ἐθεασάμεθα ἀββᾶν Πινοφᾶν, ἄνδρα πάσης ἀρετῆς κεκοσμημένον, ὅστις ἦν πρωτόβιος καὶ ἀββᾶς μεγάλου κοινοβίου, ὃ ἐστὶν ἐν Αἰγύπτῳ ἔγγυς τῆς Πανεφῶ πόλεως· οὗτος, ὁρῶν ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν προσοῦσαν πολιτείαν, καὶ διὰ τὸ γῆρας, καὶ διὰ τὴν ἡγεμονίαν, ὑπὸ πάντων δοξαζόμενον καὶ τιμώμενον, καὶ μὴ δυνάμενον ἐγγυμνάζεσθαι τοῖς τῆς ταπεινοφροσύνης ἐπιτηδεύμασι, οἷσπερ ἐξ ἀρχῆς, διὰ τῆς αὐτῷ περιποθῆτου ὑποταγῆς ἐν ἧ ἐκλήθη, λάθρα φυγῶν ἀπὸ τοῦ ἰδίου κοινοβίου, ἀνεχώρησε μόνος εἰς τὰ ἔσχατα τῆς Θεβαίτης· καὶ ἐπάρας τὸ σῆμα τοῦ μοναχοῦ καὶ ἐνδυσάμενος κοσμικὰ ἱμάτια ἀπῆλθεν εἰς τὸ κοινόβιον τῶν Ταβεννησιωτῶν, νομίσας ἐν τούτῳ λανθάνειν τίς ἂν εἴη διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀδελφῶν, καὶ διὰ τὸ ἀπέχειν πολὺ τοῦ κλίματος, ἐν ᾧ τὸ τοῦτου κοινόβιον.

cum vellet mundo renuntiare, accedens ad cœnobium, diu ante fores monasterii perseveravit, donec ob summam ejus patientiam cum pravo filio præter assuetam monasterii legem, admissus est. Ac cum post multos labores ingressus fuit, non modo variis operibus ambo traditi sunt, sed separati etiam fuere quoad cellulæ habitationem, ut disjunctione illa paulatim mutua illa naturali affectione liberarentur; qua item, Christi gratia, per multam exercitationem pater liberatus est. Ad probationem autem et experimentum virtutis ejus simulabat aliquando abbas se ira adversus puerum concitari, jussitque supradicto ejus patri ut sublatum projiceret in fluvium. Tum ille, quasi Deo jubente ut tolleret filium suum, concitato cursu ad ripam fluminis advenit, ac dum jussum implere ex ardenti fide, et ex fervore obedientiæ properaret, prohibitus est a fratribus qui prævenere illum et filium abripuere. (61) Usque adeo autem ejus fides et obedientia Deo accepta fuit, ut a Deo revelatum fuerit abbati, ipsum Abrahami opus perfecisse. Parvo autem elapso tempore, prædictus cœnobii abbas cum obliisset, eum successorem sibi reliquit

10. Alium novimus fratrem, qui sæculo sese abdicavit, qui etiam in mundo insignis erat (pater quippe ejus comes bellum gerebat, divesque erat), nec mediocriter eruditus ac lectionis studiosus. (62) Hic igitur sæculari relicto fastu, ad monasticam se contulit vitam, atque ad probationem fidei et humilitatis suæ jubetur ab abbate decem sportas deferre, et in propria urbe, nec una omnes sed singulatim eas vendere: quod ille cum omni patientia et humilitate complevit, sportasque imponens humeris sigillatim vendidit; non ille rei vilitatem, non generis nobilitatem secum reputavit: studebat enim Christi humilitatis imitator efflci.

μιμητὴν ἑαυτὸν καταστῆσαι τῆς τοῦ Χριστοῦ ταπεινώσεως.

11. (63) Alium item quemdam ex Patribus vidimus abbatem Pinophan, virum omnī virtute οἰκταίην, qui erat antiquus et abbas magni cœnobii, quod in Ægypto situm est prope urbem Panepho: is cum sese videret tum ob vitæ institutum, tum ob senectutem et præfecturam laudari et celebrari ab omnibus, nec posse, quemadmodum initio suæ conversionis studio humilitatis seipsum exercere; iis permotus, ob desideratam sibi subjectionem in qua vocatus fuerat, clam aufugiens ex suo cœnobio, secessit solus ad extremas Thebaidis partes, sublatoque monachi vestimento, indutisque sæcularibus vestibus Tabennesiotarum cœnobium petiit, ratus in eo se latere posse, cum ob multitudinem fratrum, tum quia multum abesset a regione, in qua situm erat cœnobium suum. Ibi cum multis diebus

(61) Cassian. *Institut.* lib. IV, c. 28.

(62) *Ibid.* c. 29.

(63) *Ibid.* c. 30, ubi abbas vocatur *Pinufus*.

postulasset, receptus est ab archimandrita, qui ipsi utpote seni et ad nihil aliud utili, curam tradidit horti, unaque alii fratri, cui subditus cum esset desideratam sibi humilitatem et obedientiam colebat. Neque illo solo contentus ministerio quæcunque opera aliis dura et difficilia 314 videbantur, ea ille alacriter absolvebat. Cum ita lenter triennium peregisset, a discipulis suis per totam Ægyptum perquisitus, a quodam fratre vix demum agnitus est, qui eo advenerat, quique viso illo et agnita vultus ejus forma, cum dubitaret adhuc, vocem ejus audire conatus est : neque enim ex solo visu certus erat, virum conspicatus senem, ligone terram fodientem, sinum humeris gestantem, ut ad olerum radicem deponeret. Cum igitur vocis sonum observans, deprehendit quisnam esset, prostratus ante pedes ejus, magno spectatores stupore percussit, quod ita erga hominem se gessisset qui apud se novitius, relicto haud ita pridem mundo, ultimus habebatur. Magisque obstupuere, cum didicere nomen ; erat enim antea magnæ apud eos famæ : ac veniam postularunt, quod eum ignari, cum postremis novitiis constituisent. Illumque multis hortati verbis, ad cœnobium suum iuvitum remisere, atque deplorantem quod concessum sibi non esset dilectam exercere humilitatem et obedientiam. (64) Brevi igitur exacto tempore in monasterio suo, humilitatis rursus et obedientiæ desiderio ardens, observata noctis hora aufugit, non ulterius ad peregrinam regionem : conscensa quippe navicula ad partes venit Palæstinæ, sperans se illic ad finem usque latere posse. In Palæstinam cum advenisset monasterium petiit, situm prope speluncam in qua Christus Dominus natus est, in quo monasterio tum commoratus est. Non potuit tamen ibi latere, juxta Domini vocem illam : « Non potest civitas abscondi supra montem posita ²⁴. » Cum enim ex Ægypto fratres venissent pro adoratione sacrorum locorum, agniti illum multisque supplicationibus ac fletibus persuasum, rursus ad proprium abduxerunt cœnobium. (65) Cum hoc igitur sancto in Ægypto modico tempore habitavi ; sinemque faciam sermonis narrando quæ audivi ab illo commovente fratrem, quem me præsentem admisit.

ἔγώ χρόνον ὀλίγον ἐν Αἰγύπτῳ· ἀπερ δὲ ἤκουσα ἐδέξατο, διηγησάμενος πληρώσω τὸν λόγον.

12. (66) Nosti, inquit, frater, quot diebus ante januam monasterii peractis admissus hodie fueris : quod si causam didiceris hujusmodi difficultatis, poterit illa tibi in hac, quam inire cupis, via, utilitatem ferre, atque te fidelem Dei servum officere. Ut enim fideliter Domino servantibus gloria et honor in futurum promittitur, ita gravissima imminet

²⁴ Matth. v, 15.

(64) Cassian. Institut. lib. iv, c. 31.

(65) Ibid. c. 32.

Καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας παρακαλῶν ἐδέχθη παρὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου, ὃς παραδίωσιν αὐτῷ ὡς γέροντι, καὶ εἰς μηδὲν ἄλλο χρησιμεύοντι, τὴν τοῦ κήπου φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν, μετὰ καὶ ἄλλου ἀδελφοῦ, ὅτινι ὑποτασσόμενος τὴν περιπόθητον αὐτῷ ταπεινωσιν καὶ ὑπακοὴν ἐξετέλει. Οὐ ταύτη δὲ μόνον ἤρκειτο τῇ διακονίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὅσα τῶν ἔργων δυσχερῆ ἄλλοις ἐδόκουν, αὐτὰ προθύμως ἐποίει. Διατελέσας οὕτω λανθάνων τριετῆ χρόνον, τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἐπιζητούντων αὐτὸν κατὰ πᾶσαν τὴν Αἰγύπτου, μόλις ἐγνώσθη ὑπὸ τινος ἀδελφοῦ, ὅστις ἦν παραγενόμενος ἐκεῖσε· ὃς θεασάμενος, καὶ ἐπιγνοὺς τὴν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου, καὶ ἔτι ἀμφιβάλλων, ἐπειράτο καὶ φωνῆς τούτου ἀκοῦειν· οὐ γὰρ εἶχε τὸ ἀσφαλὲς ἐκ μόνης τῆς ὄψεως, θεωρῶν τὸν τοιοῦτον ἄνδρα γεγηρακῶτα, καὶ δίκελλαν κρατοῦντα, καὶ γῆν ἐργασζόμενον, καὶ κόπρον τοῖς οἰκείοις ὤμοις βαστάζοντα. Ὅτε τοίνυν, τὸν τῆς φωνῆς ἦχον ἐπιμελῶς ἐξιχνεύων, ἔδυνήθη καταλαθεῖν ὅστις ἐστὶ, βίβλας ἑαυτὸν πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, μεγίστην ἐκπήξιν τοῖς ὀρώσι παρεῖχεν, ὅτι οὕτω πεποίηκεν ἀνθρώπῳ, ὃς παρ' αὐτοῖς ὡς ἀρχάριος, καὶ οὐ πρὸ πολλοῦ τὸν κόσμον καταλείψας. Ἐσχατος ἐνομιζέτο. Ἐτι δὲ μάλιστα ἐξεπλάγησαν, ὅτι τὸ ὄνομα τούτου ἔμαθον, ὃς πρὸ τούτου μέγας παρ' αὐτοῖς ἤκουετο· καὶ συγγνώμην ἤτουν, διότι τοῦτον ἀγνοήσαντες μετὰ τῶν ἐσχάτων ἀρχαρίων ἔταξαν. Παρακαλέσαντες δὲ αὐτὸν πολλὰ, εἰς τὸ ἴδιον κοινόδιον ἐξέπεμψαν ἄκοντα καὶ ὀδυρόμενον, ἅτε δὴ μὴ συγχωρούμενον ἐκτελέσαι τὴν αὐτῷ φιλίην ταπεινωσιν καὶ ὑποταγῆν. Ποίησας οὖν ὀλίγον χρόνον ἐν τῷ αὐτοῦ μοναστηρίῳ, πάλιν πυρωθεὶς τῷ πῶθῳ τῆς ταπεινώσεως καὶ ὑποταγῆς, ἐπιτηρήσας καιρὸν νυκτὸς, ἔφυγεν οὐκ ἔτι ξένην χώραν· ἀνελθὼν γὰρ εἰς πλοῖον ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Παλαιστίνης, ἐλπίζων ἐκεῖσε εἰς τέλος διαλαθεῖν. Παραγενόμενος τοίνυν ἐν Παλαιστίνῃ ὤρμησεν εἰς τὸ μοναστήριον τὸ πλησίον τοῦ σηλαίου ἔνθα ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐτέχθη· ἐν ᾧ μοναστηρίῳ ἔτυχε τὸ τηνικαῦτα διατρίβειν. Καὶ ἐκεῖσε δὲ παραγενόμενος, οὐκ ἔδυνήθη λαθεῖν κατὰ τὴν δεσποτικὴν φωνήν, τὴν φάσκουσαν· « Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. » Ἐλθόντες γὰρ ἀδελφοὶ ἀπὸ τῶν μερῶν τῆς Αἰγύπτου εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων, καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν, πάλιν ἀπήγαγον εἰς τὸ ἴδιον κοινόδιον, πολλὰς δεήσασιν καὶ ἔδωμοις πείσαντες αὐτόν. Τοῦτι τοίνυν τῷ ἁγίῳ ἀνδρὶ συνήκησα αὐτοῦ νουθετοῦντος ἕνα ἀδελφόν, ὃν παρουσία μου

12. Ἐγnows, φησὶν, ἀδελφὲ, πόσας ἡμέρας πρὸ τῶν θυρῶν τῆς μονῆς διατελέσας σήμερον ἐδέχθης· ἐν τοίνυν μάθης τῆς δυσχερείας τὴν αἰτίαν, δυνήσεται σοι ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ, ἢ ἐπιθυμῆς ἐπιθεῖναι, συμβαλέσθαι, καὶ δοῦλον Χριστοῦ σε ἀπεργάσασθαι πιστόν. Ὡς γὰρ τοῖς πιστῶς δουλεύουσι τῷ Δεσπότη ὄξια, τιμὴ πρὸς τὸ μέλλον ἐπήγγελται, οὕτως τιμωρία

(65) Ibid. c. 32, 33.

βαρύταται τοῖς χλιαρῶς καὶ βριθύμως προσερχομέ-
νοις ταύτῃ τῇ ἐπαγγελίᾳ. Βέλτιον γὰρ ἐστὶ κατὰ τὴν
Γραφὴν μὴ εὐξασθαι, ἢ εὐξασθαι, καὶ μὴ ἀποδοῦναι.
Καὶ πάλιν εἴρηται· Ἐπικατάρματος ὁ ποιῶν τὸ
ἔργον τοῦ Κυρίου ἀμελῶς· τούτου χάριν ἀπεστρα-
φίμεθά τε καὶ ἀνεβαλλόμεθα τοῦ δέξασθαι, οὐχ ὅτι
τὴν σωτηρίαν σου καὶ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν
πιστευόντων οὐκ ἐπιθυμοῦμεν, ἀλλ' ἵνα μὴ, προπε-
τῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ὑποδεχόμενοι, ἡμεῖς μὲν παρὰ
θεοῦ κουφότητος, καὶ εὐχόμενοι, δίκην ὑπέξωμεν, σὲ
δὲ ὑπεύθυνον βαρύτερας τιμωρίας καταστήσωμεν, εἰ
πρὸς τὸ παρὸν ευχερώς, καὶ μὴ μαθόντα τὸ βάρος
καὶ τὴν ἀκρίθειαν τοῦ ἐπαγγέλματος, καὶ μετὰ
ταῦτα χαῦνος, καὶ βριθύμος ἀποδειχθῆς. Διὰ τοι τοῦτο,
καθὼς εἴρηται, τὴν αἰτίαν τῆς ἀποταγῆς ὀφείλεις
γνώσκειν, τί σε δεῖ ποιεῖν. Ἡ ἀποταγή τοίνυν οὐδὲν
ἄλλο καθέστηκεν εἰ μὴ σταυροῦ καὶ θανάτου ἐπαγ-
γασία. Γίνωσκε τοίνυν ἀπὸ τῆς σήμερον ἡμέρας
τεθηκέναι σε, καὶ σταυροῦσθαι τῷ κόσμῳ, καὶ τὸν
κόσμον σοι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· καὶ καταμάνθανε
τίς ἡ δύναμις τῆς σταυρώσεως· ἐπειδὴ οὐκέτι λοιπὸν
σὺ ζῆς, ἀλλ' ἐκείνος ἐν σοὶ ζῆ ὁ ὑπὲρ σου σταυρω-
θεὶς. Τοῦτο γὰρ τοίνυν τῷ τύπῳ καὶ τῷ σχήματι, ὃ ὁ
Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν ἐκρεμάσθη, καὶ ἡμᾶς ἐπ-
ανάγκης ἐστὶν ἐν τῷ κοινοβίῳ διάγειν, καθὼς εὐχεται
καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐκ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ παρα-
καλῶν καθηλωθῆναι τὰς σάρκας αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὁ τὸ
σῶμα προσηλωμένον ἔχων τῷ ἔσθλῳ ἀκίνητος ἐστὶ
πρὸς πᾶσαν ἐνέργειαν ὅταν θέλει, οὕτως ὁ τῷ θείῳ
φόβῳ καθηλωμένον τὸν λογισμὸν, ἀκίνητος ὑπάρχει
πρὸς πᾶν θέλημα σαρκικόν. Καὶ ὡσπερ ὁ σταυρῷ
προσηλωμένος οὐκ ἐτι τὰ παρόντα λογίζεται, οὐδὲ
τοῖς ἰδίοις θελήμασι συνδιατίθεται, οὐκ ἐπιθυμῶν
ταράττεται, οὐ φροντίζει τοῦ κτᾶσθαι κατατείνεται,
οὐχ ὑπερηφανία φυσιοῦται, οὐ φιλονεικία, οὐ φθόνῳ
ἐξάπτεται, οὐ περὶ τῶν παρουσῶν ἀτιμιῶν ἀλγεῖ, οὐ
τὰς παρελθούσας ὕβρεις ἀναμνησκέται· μικρὸν
γὰρ ὑστερον τὴν ἐκ τοῦ βίου ἐξοδὸν ἐκδέχεται διὰ
τοῦ σταυροῦ· οὕτως ὁ ἀποταξάμενος γνησίως τῷ
κόσμῳ, καὶ τῷ θείῳ φόβῳ ὡς ἐν σταυρῷ καθηλωμέ-
νος, τὴν ἐκ τοῦ βίου τούτου ἐξοδὸν καθ' ἐκάστην
προσεχόμενος, ἀκινήτους καὶ ἀνευεργήτους ἔχει
πᾶσας τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς σαρκικὰς διαθέσεις.

13. Φυλάττω τοιγαροῦν μήποτε τούτων ἀναλαβεῖν
ἐπιθυμῆσης, ὧν ἀποτασσόμενος ἀποβέβληκας. Κατὰ
τὴν ἀπόφασιν τοῦ Δεσπότης, Ὁ βαλὼν τὴν
χεῖρα ἐπ' ἀροτρον, καὶ στραφείς εἰς τὰ ὀπίσω, οὐκ
εὐθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ
ὁ πρὸς τὰ ταπεινά τε καὶ γῆνα τοῦ κόσμου τούτου
ἐπάγματα ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας καταβαίνων
πάλιν παρ' ἐντολῆν τοῦ Χριστοῦ πράττει, τοῦ δώμα-
τος καταβαίνων, καὶ ἄρα τι τῶν τοῦ οἴκου ἐπιχει-
ρῶν. Φυλάττω τοίνυν μὴ, τῆς τῶν κατὰ σάρκα γο-
νέων ἀρχαίας διαθέσεως ἀναμνησθεὶς, καὶ πρὸς τὰς
φροντίδας τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπιστραφείς, ἀνεύθετος
εὐρεθῆς κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ

A supplicia iis qui molliter segniterque eam adeunt
promissionem. Melius quippe est, juxta Scripturam,
votum non fecere, quam factum non reddere. Rur-
sumque dicitur : « Maledictus qui facit opus Do-
mini negligenter » : eapropter te repulimus atque
admittere cunctati sumus, non quod tuam om-
niumque illorum qui in Christum credunt salutem
non exoptemus ; sed ne temere te ac nullo negotio
admittentes, nos quidem a Deo, vel orantes, leni-
tatis nimiae poenam luamus, te vero reum gravioris
supplicii constituamus, si te jam facile priusquam
didiceris gravitatem et accusationem promissi,
admittamus, et tu postea mollis segnisque evaseris.
Idcirco, ut supra dictum est, causam tuæ abdic-
tionis ediscere te oportet, quid scilicet agendum
tibi sit. Abdicatio itaque nihil est aliud quam crucis
et mortis promissio. Scito ergo ab hac te die mor-
tuum crucifixumque esse mundo, mundumque tibi,
juxta Apostolum : et edisce quænam sit crucis vir-
tus : quandoquidem non ulterius tu vivis, sed ille
in te vivit qui pro te crucifixus est. Hoc itaque
typo quo Dominus pro nobis suspensus est, et nos
necesse est in cœnobio agere, ut orat beatus
David, cum timore Domini postulat configi carnes
suas. Quemadmodum enim qui corpus ligno af-
fixum habet, ad quamlibet actionem immotus est ;
315 sic qui divino timore confixam habet cogita-
tionem, immotus est ad omnem carnalem concu-
piscientiam. Et sicut qui cruci est affixus, quæ
præsentia sunt non ultra cogitat ; neque propria
voluntate dirigitur, non concupiscentia turbatur,
non cura possidendi detinetur, non superbia infla-
tur, non contentione, non invidia exardescit, non
dolet de præsentibus contumelia, non præteritarum
meminit injuriarum : nam post paulum temporis
finem exspectat vitæ suæ per crucem scilicet ;
sic qui sincere mundo abrenuntiavit, et Dei
timore quasi in cruce confixus est, hujusce vitæ
exitum quotidie exspectans, immotas et imbecillas
habet omnes concupiscentias omnesque carnales
affectus.

13. (68) Cave igitur ne quando ea resumere concu-
piscas quæ in abrenuntiatione tuæ dimisisti. Nam
juxta Domini sententiam : « Qui injicit manum ad
aratrum et retro convertitur, non est aptus ad re-
gnum cœlorum », et qui ex sublimi vitæ instituto
ad viles ac terrenas hujus mundi res descendit, is
contra Domini præceptum agit, cum ex domo de-
scendit, et conatur aliquid ex domo auferre. Cave
itaque ne antiqui tui erga carnales parentes affe-
ctus recordatus, et ad sæculi hujusce curas con-
versus, non aptus juxta Domini vocem inveniaris
in regno cœlorum. Cave ne superbiam, quam
initio per humilitatis fervorem conculcasti, rursus

¹¹ Jerem. XLVIII, 10. ¹² Psal. CXVIII, 120. ¹³ Luc. IX, 62. ¹⁴ Luc. XVII, 51.

(67) Cassian. *Instit.* lib. IV, c. 54, 55.

(68) *Ibid.* c. 33.

in te excites. Ubi Psalterium didiceris, aut aliquid ex Scriptura: vel juxta Apostoli vocem, cum ea quæ destruxisti rursus ædificas, ne te transgressorem exhibeas; sed potius ut incœpisti et professus es humilitatem, coram Deo et angelis ejus ad finem usque servato. Similiter quam humilitatem in monasterio exhibuisti, cum multis diebus pro foribus monasterii cum lacrymis supplicans perseverasti, cura ut augeas. Misera prorsus res esset, si cum te deceat quotidie ad fervorem addere tuum, et profectu assiduo ad perfectionem ascendere; eum imminuas et ad inferiora revertare. Non enim ille beatus qui bonum agere incipit; sed quicumque ad finem usque in eo perseveraverit. (69) Nam serpens qui ad terram trahitur, calcaneum nostrum semper observat, id est, obitui nostro insidias parat, et usque ad finem vitæ nostræ nos supplantare conatur. Quare nihil proderit probe incepisse, nihil initium fervens obedientiæ, nisi finis similiter consequatur. Et ea quæ secundum Christum est humilitas, quam nunc promisisti, non firmabitur, nisi eam ad finem usque exhibueris. Quamobrem ut illam possis perfecte possidere, atque caput draconis conterere, cum te invaserint cogitationes, mature ab ipso principiō revelato illas. (70) Nam si ita publicaveris ab initio perniciosas draconis cogitationes, si non te pudeat eas Patri tuo declarare, conteres caput ejus²⁹. Enimvero juxta divinam Scripturam, si accesseris ad serviendum Deo, præpara teipsum³⁰, non ad incuriam, non ad otiositatem; sed ad tentationes, ad tribulationes. Nam, « Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorum³¹; » et: « Angusta porta, et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam³². » Animum itaque paucis illis bonis adhibe, et ex eorum exemplo vitam institue tuam; nec attendas pigris et contemptoribus quantumvis multi numero sint: « Multi enim, inquit, vocati, pauci vero electi³³: » et parvus grex est cui placuit Patri dare regnum³⁴. Ne parvum etenim existimes esse peccatum, perfectionem polliceri, et negligentiores atque segnes imitari. Ut valeas itaque ad perfectionem pervenire, hoc utere instituto, his ascende gradibus.

14. (71) Primus virtutis gradus et initium nostræ salutis est timor Dei: per eum namque peccatorum fit purgatio, et virtutum custodia viaque ad perfectionem obtinetur. Nam cum in animam **316** ingressus fuerit timor Dei, suadet ille ut omnia mundana despiciamus; hinc oritur cognatorum universique mundi oblivio. Ex his porro hu-

τῶν οὐρανῶν. Φυλάττου μήποτε τὴν ὑπερφηανίαν, ἣν ἀρχόμενος τῇ θέρμῃ τῆς ταπεινώσεως καταπάτησας, ἀνεγείρῃς καθ' ἑαυτοῦ, ὅταν τὸ ψαλτήριον μάθῃς, ἢ τι τῆς Γραφῆς, ἢ καὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνήν, ἃ κατέλυσας πάλιν οἰκοδομῶν, παραβάτην σεαυτὸν ἀποδείξῃς· ἀλλὰ μάλλον ὡς ἐνήρξω, καὶ ὠμολόγησας τὴν ταπεινώσιν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀγγέλων, ἕως τέλους διατήρησον. Ὁμοίως τὴν ὑπομονήν, ἣν ἐπεδείξω ἐν τῷ μοναστηρίῳ, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας πρὸ τῶν θυρῶν διακαρτερῶν, καὶ μετὰ δακρῶν ἰκετεύων, σπουδάσον ἐπαυξῆσαι. Ἄθλιον γὰρ ὄντως ὀφειλοντά σε καθ' ἑκάστην προστιθέναι τῇ πρώτῃ θέρμῃ, καὶ εἰς τὸ τέλειον ἀναβαίνειν προκόπτοντα ὑφαιρεῖν ἀπ' αὐτῆς, καὶ πρὸς τὰ κάτω ὑπαναλῦειν. Οὐ γὰρ ὁ ἀρχόμενος τοῦ καλοῦ μακάριος, ἀλλ' ὅστις ἕως τέλους ἐν τούτῳ διαμείνῃ. Ὁ γὰρ ἐπὶ γῆς σὺρόμενος ὄφις τὴν ἡμετέραν ἀεὶ τηρεῖ πτέρναν, τούτῳ τῇ ἡμετέρᾳ ἐξὸδῳ ἐπιβουλεύει, καὶ ἕως τέλους τῆς ζωῆς ἡμῶν ὑποσκελίζει ἡμᾶς ἐπιχειρεῖ. Καὶ τούτου χάριν τὸ ἐνάρξασθαι καλῶς οὐδὲν ὠφελήσει, οὐδὲ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐν ὑποταγῇ θερμότητος, εἰ μὴ καὶ τὸ τέλος ὡσαύτως γένηται. Καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ δὲ ταπεινώσις, ἣν νῦν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐπηγγείλω, οὐκ ἄλλως βεβαιωθήσεται, εἰ μὴ ἕως τέλους ταύτην ὑποδείξῃς. Διὸ, ἵνα δυναθῆς ταύτην τελειῶς κτήσασθαι, καὶ συντρέψαι τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, σπουδάσας, ὅταν ἐπιέρχωνταί σοι λογισμοί, εὐθέως ἐξ ἀρχῆς τούτους ἀπαγγέλλειν. Οὕτως γὰρ δημοσιεύων τὰς ἀρχὰς τῶν διεθρίων τοῦ δράκοντος λογισμῶν, καὶ μὴ αἰσχυρόμενος ἐκφάνειν τῷ σπ̄ Πατρὶ, συντρέψας τὴν τούτου κεφαλὴν. Διὸ δὴ κατὰ τὴν Γραφήν, εἰ προσέληθης δουλεύειν τῷ Θεῷ, ἐτοίμασον σεαυτὸν μὴ πρὸς ἀμεριμνίας, μὴ πρὸς ἀνέσεις, ἀλλὰ πρὸς πειρασμούς, πρὸς θλίψεις. « Διὰ » γὰρ « πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν » καὶ, « Στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν. » Πρόσχευς τοίνυν τοῖς ὀλίγοις καλοῖς, καὶ ἐκ παραδείγματος αὐτῶν κανόνισε τὸν ἑαυτοῦ βίον· μὴ προσχῆς τοῖς βαθύμοις καὶ καταφρονηταῖς, κἄν πολλοὶ ὦσι· « Πολλοὶ γὰρ, » φησί, « κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί, » καὶ μικρὸν τὸ ποίμνιον ὃ ἠδύοκσεν ὁ Πατὴρ δοῦναι τὴν βασιλείαν. Μὴ μικρὸν γὰρ εἶναι νομίσης ἀμάρτημα ἐπαγγέλλεσθαι τελειότητα, καὶ τοῖς ἀμελεστοῖς καὶ **D** βαθύμοις ἀκολουθεῖν. Ἴνα τοίνυν δυναθῆς ἐπιθῆναι τῇ τελειότητι, ταύτη κέχρησο τῇ τάξει, καὶ τούτοις ἀνάβαινε τοῖς βαθμοῖς.

14. Πρώτος βαθμὸς ἀρετῆς καὶ ἀρχὴ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ὁ φόβος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· διὰ τούτου καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποκάθαρσις, καὶ τῶν ἀρετῶν φυλάξις, καὶ ὁδὸς ἐπὶ τὴν τελειότητα γίνεται. Ὅταν γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος εἰσέλθῃ εἰς τὴν ψυχὴν, καταφρονεῖν πάντων πείθει τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, καὶ λήθην τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν γεννᾷ, καὶ αὐτοῦ ἑαυτοῦ δλου τοῦ

²⁹ Genes. iii, 15. ³⁰ Eccli. ii, 1. ³¹ Act. xiv, 22. ³² Matth. vii, 14. ³³ Matth. xx, 16. ³⁴ Luc. xii, 31.

(69) Cassian. Institut. lib. iv, c. 37

(70) Ibid. c. 38.

(71) Ibid. c. 39.

κόσμου. Ἐκ δὲ τούτων ταπεινώσεις κεφάλαιον τῶν ἀρετῶν, καὶ πλήρωμα πάντων τῶν καλῶν κατορθοῦται· καταφρονήσει γὰρ καὶ στερήσει πάντων τῶν πραγμάτων ἢ ταπεινώσεις προσγίνεται. Ἡ ταπεινώσεις δὲ τούτοις τοῖς γνωρίσμασι δοκιμάζεται. Πρῶτον εἰ νεκρωθέντα τις εἶχεν αὐτῷ τὰ ἴδια θελήματα· δεύτερον δὲ εἰ μὴ μόνον τῶν οικείων πράξεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνθυμήσεων μηδὲν τὸν ἴδιον κρύπτει Πατέρα· τρίτον, εἰ μὴ τῇ ἰδίᾳ συνέσει, ἀλλὰ πάντα τοῦ Πατρὸς διακρίσει πιστεύει, διψῶν ἀεὶ καὶ ἐπιποθῶν, καὶ ἡδέως ἀκούων τῆς τούτου νοουθεσίας· τέταρτον, εἰ πᾶσιν ἀνεπαίχυντως δουλεύσει τοῖς τοῦ Πατρὸς προστάγμασι· πέμπτον, εἰ μὴ μόνον αὐτὸς οὐ τολμᾷ ὑβρίσαι τινὰ, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπὸ ἄλλων αὐτῷ ἐπαγομένης ὑβρεὶς μετὰ χαρᾶς ἔσται προσδεχόμενος· ἕκτον, εἰ μηδὲν ἐπιχειρήσει καινότερον πράξει, ὅπερ ὁ κακῶν ὁ κοινὸς οὐκέτι προτρέπει, οὐδὲ τῶν Πατέρων τὰ παραδείγματα· ἕβδομον, εἰ πάση εὐτελείᾳ ἀρκούμενος, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς δεδομένοις εὐχαριστῶν, καὶ τούτων ἀνάξιον ἡγέται αὐτόν· ὄγδοον, εἰ αὐτὸν πάντοτε κατώτερον πάντων, καὶ μὴ ἢ προπεθῆς ἐν λόγοις· ἔκατον, εἰ μὴ ἔστιν εὐχερῆς ἐν λόγοις, καὶ πρόχειρος ἐν γλώσσει. Τούτοις γὰρ καὶ τοῖς ὁμοίους τούτων σημεῖοις ἢ ταπεινώσεις γνωρίζεται. Ταῦτα, ὅταν ἐν ἀληθείᾳ κατορθωθῇ, ταχέως πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀγάπης ἀνάγει, ἐν ἣ φόβος οὐκ ἔστι κολάσεως, καὶ δι' ἧς τὰ πάντα οὐκέτι μετὰ ἀνάγκης, καὶ κόπου φυλάττεται, ἀλλὰ πῶθι διαπύρῳ καὶ ἐπιθυμίᾳ τοῦ καλοῦ. Πρὸς ἡνπερ ἀρετὴν ἐνα ἰσχύσης εὐχερέστερον φθάσαι, ὑποδείγματά σοι πρὸς μίμησιν ἔστωσαν οἱ λόγοι τῶν συμβαινόντων, καὶ εὐλάβειαν κεκτημένων ἀδελφῶν· μὴ οἱ πλείους, καὶ ἀμελεστέρον τε καὶ βραθυμότερον ζῶντες. Καὶ γὰρ ἐκ τοῦ μμεῖσθαι καὶ τοῖς βουλομένοις πρὸς τελειότητα φθάσαι.

15. Εἰ τοίνυν θέλεις δυναθῆναι πᾶσι τούτοις ἐξ-ακολουθῆσαι, καὶ ὑπὸ τούτων εἰς τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα τοῦ κοινοβίου ἄχρι τέλους διακαρτερῆσαι, ταῦτα δ' εἶπεν ὁ Δαυὶδ ἀναγκαῖά σοι πρὸς φυλακὴν ἐν τῇ συνοδίᾳ τῶν ἀδελφῶν ἔστωσαν· « Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμοῦς. » Ὅσα τοίνυν βλέπεις ἀλλότρια οἰκοδομῆς καὶ ὠφέλειας, ὡς τυφλὸς γενοῦ, καὶ ὅσα ἀκούεις, ὡς κωφὸς καὶ ἀλαλος, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι ἐλεγμοῦς. Καὶ μὴ μιμήσῃς τούτους, ὅσοι ἄπιστοι, καὶ ἀνήκοοι, καὶ προπετεῖς, καὶ συρφετοὶ, καὶ ὑβρισταὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ' ὡς κωφὸς καὶ μὴ ἀκούων, ταῦτα παραπέμψου. Ἐἴν σοι τις ἐλέγχους, ἢ ὀνειδῆ, ἢ ὑβρεὶς ἐπιπέμψῃ, ἀκίνητος ἔσο ὡς πεφιμωμένος καὶ ἀλαλος, ἀεὶ τοῦτον τὸν σίγῃ ἐπιλέγων τοῦ ψαλμοῦ· « Εἶπα. Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν με ἐν γλώσσει μου. Ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλακὴν, ἐν τῷ συσπῆναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθην, καὶ ἐταπεινώθην. » Ἐτι μὴν πρὸς τούτους καὶ τέταρτον τοῦτο πρὸ πάντων μελέτα, καὶ φυλάσσω, ὅπερ καὶ

A *militas omnium caput virtutum, omniumque bonorum complementum exercetur; nam ex contemptu et privatione rerum omnium accedit humilitas. Humilitas vero his comprobatur indicibus: Primum, si quis mortificatus in se habeat proprias voluntates; secundum si non modo operum, sed etiam cogitationum suarum nihil Patri occultet; tertium, si non propriae credat prudentiae, sed in omnibus Patris sui discretioni, semperque sitiatur, exoptet, suaviter auscultet ejus admonitiones; quartum, si Patris jussa omnia absque pudore exsequatur; quintum, si non modo ipse non ausit alii contumelias inferre, sed si ab aliis illatas cum gaudio suscipiat; sextum, si nihil novi facere aggressus fuerit, quod nec communis regula, nec Patrum exempla permit-*
B *tant; septimum, si omni vilitate contentus, de datis sibi rebus gratias agat, seque iis indignum existimet; octavum, si se omnibus plane inferiorerum existimet, (72) nec sit verbis temerarius; decimum, si non sit in sermone facilis et lingua praecipua. His et similibus signis dignoscitur humilitas. Haec cum revera exhibita fuerint, cito ad dilectionis fastigium adducunt, in qua non est timor gebennae, et per quam omnia non jam ex necessitate et cum labore perficiuntur; sed ex amore ferventi, et ex boni concupiscentia. (73) Quam virtutem ut possis facilius adipisci, pro exemplari tibi sint verba fratrum una tecum concurrentium, pietatemque possidentium: non autem eorum qui plures numero, negligentius segniusque vitam exigunt. Ex sanctorum enim imitatione aemulationeque ingens volentibus ad perfectionem contendere accedit utilitas. ζηλοῦν τοὺς ἀγίους μεγίστη ὠφέλεια προσγίνεται*

15. (74) Si vis itaque facultatem tibi esse haec omnia exsequendi, et sub his in spirituali coenobii certamine ad finem usque perseverare, necessaria tibi ad custodiam in coetu fratrum fuerint, ea quae David ait: « Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut homo non audiens et non habens in ore suo redargutiones ». Quotiescunque igitur aliqua videris aliena ab edificatione et utilitate, esto quasi caecus; et si qua audieris his similia, fias quasi surdus et mutus, et non habens in ore tuo redargutiones. Neque imiteris eos qui infideles, inobsequentes, petulantes, scurriles, contumeliosi sunt: sed quasi mutus et non audiens haec praetermittas. Si quis tibi increpationes, opprobria, contumelias inferat, immotus esto quasi frenatus, et quasi mutus: hunc tibi Psalmi versum assiduo repete: « Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me; obmutui et humiliatus sum ». Ad haec et illud quartum ante omnia meditare; et observa quod tria ista

¹⁵ Psal. xxxvii, 14, 15. ¹⁶ Psal. xxxviii, 1-3.

(72) Nono, si linguam cobibeat, vel non sit clamorosus in voce.

(73) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 40.

(74) *Ibid.* c. 41.

superius dicta ornare poterit; ut scilicet te stultum et insipientem, juxta Apostoli præceptum ⁷⁷, in hoc sæculo efficias, ut sis sapiens; videlicet nihil dijudicans aut dubitans in quibuscunque tibi mandatis, simplicitate nempe et fide obedientiæ instructus. Inter sancta omnia id solummodo sanctum, illud sapiens, illud utile credas, quod a Patre tuo jussum tibi fuerit. Hoc proposito si cor tuum firma-veris, poteris ad finem usque Christi jugum obedientiæ sustinere, et nulla ex diaboli tentationibus et artibus excutere te poterit ex scientia vitæ. (75) Patientiam vero tuam, humilitatem, æquanimitatem ne expectaveris ex aliorum virtute statuere; si videlicet nemo te stimulet, nemo despiciat, nemo dedecore afficiat: quod sane neque virtutis tuæ argumentum est, nec in tua est facultate: sed si opprobria, contumelias, contemptus libenter feras; id enim tui est arbitrii. (76) Ut igitur quæ fusius supra diximus, jam **317** compendio dicamus, ut eorum facilius memineras, audi rursus qui poteris per ordinem ad perfectionem pervenire. Principium salutis nostræ timor est Dei: ex eo gignitur bona obedientia: hinc oritur subjectio et contemptus rerum mundi: ex hac humilitate nascitur propriarum voluntatum mortificatio: ex propriarum voluntatum mortificatione, exsiccantur voluptatum radices: his autem omnes animæ imperfectiones eliminantur, quarum expulsionem crescent fructumque ferunt virtutes. Ex virtutum incremento gignitur puritas cordis: puritatem cordis consequitur apostolica perfectio, gratia et auxilio Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

δὲ καθαρῶσσι τῆς καρδίας ἡ ἀποστολικὴ τελειότης ἐπακολουθεῖ χάριτι καὶ συνεργείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

EJUSDEM MAGNI ATHANASII AD EUMDEM CASTOREM DE OCTO MALITIÆ COGITATIONIBUS.

1. (77) Cum prius de constitutione cœnobiorum verba fecerimus, vestris freti orationibus, jam scribere aggredimur de octo malitiæ cogitationibus, edacitate scilicet, fornicatione, avaritia, ira, tristitia, pigritia, vana gloria et superbia. Primum itaque de abstinentia dicetur a nobis, quæ edacitati opposita est: agemus item de jejuniorum modo, de qualitate et quantitate alimentorum. (78) Et hæc non ex nobis ipsis dicturi sumus; sed ea quæ accepimus a sanctis Patribus nostris. Illi itaque non unam jejunii regulam, neque unum comestionis modum, neque eandem ipsam omnibus mensuram tradidere, quia non omnes ejusdem sunt roboris, vel ætatis, et quia alii infirmitate corporis laborant, alii delicatioris sunt corpore. Unum autem omnibus tradidere scopum, ut fugiant crapulam, et ventris saturitatem aversentur: ac experimento

⁷⁷ I Cor. iii, 18.

(75) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 42.

(76) *Ibid.* c. 43.

ταῦτα τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα τρία κοσμήσαι δύναται. τὸ μωρὸν καὶ ἄφρονα ἑαυτὸν, κατὰ τὸ Ἀποστόλου παράγγελμα, ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι ποιῆσαι, ἵνα γένη σοφός, δηλονότι μηδὲν διακρίνων ἢ διαστάζων ἐν οἷς ἂν προσταχθῆς, ἀπλότητος καὶ πίστεως τὴν ὑπακοὴν ποιῶν. Ἐκεῖνο μόνον ἅγιον τῶν ἁγίων λογιζόμενος, καὶ σοφόν, καὶ συμφέρον πιστεύων, τὸ ὑπὸ τοῦ σοῦ Πατρὸς προσταχθεὶ σοι. Τοιαύτη γὰρ διαθέσει ἀσφαλίσάμενος τὴν σὴν καρδίαν, δυνήσῃ ἕως τέλους ὑπομεῖναι τὸν Χριστοῦ ζυγὸν τῆς ὑποταγῆς. καὶ οὐδέν σε τῶν τοῦ διαβόλου πειρατηρίων καὶ τεχνασμάτων δυνήσεται σαλεύσαι ἐκ τῆς ἐπιστήμης τοῦ βίου. Καὶ τὴν ὑπομονὴν δὲ, καὶ τὴν ταπεινώσιν, καὶ τὴν μακροθυμίαν τὴν σὴν, μὴ ἐκ τῆς τῶν ἄλλων ἀρετῆς προσδόκα κατορθοῦσθαι· οἷον ἐὰν ὑπ' οὐδενὸς παροξύνῃ, ἢ οὐκ ἐξουδενώσῃ, ἢ οὐκ ἀτιμάσῃ, ὁπερ οὐτε τῆς σῆς ἀρετῆς ἐστὶ δείγμα, οὔτε ἐν τῇ ἐξουσίᾳ κεῖται· ἀλλ' ὅταν λοιδορούμενος, ἢ ἀτιμαζόμενος, ἢ ἐξουδενούμενος πρῶτος φέρῃς· τούτο γὰρ ἐν τῇ σῇ προαιρέσει κεῖται. Ἰναῖτοῖνον αὐτὰ πάντα, ἄπερ πλατύτερον εἰρήκαμεν, συναθροίσαντες, τί ποτε σύντομον εἴπωμεν πρὸς τὸ εὐκόλως τὴν σὴν διάνοιαν τούτων μνημονεύειν, ἕκουε πάλιν, πῶς κατὰ τάξιν δυνήσῃ ἐπιθῆναι τῆς τελειότητος. Ἀρχὴ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ὁ φόβος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· ἐκ τούτου γεννᾶται ἀγαθὴ ὑπακοή, ἐξ ἧς τίκεται ἡ ὑποταγή, καὶ ἡ καταφρόνησις τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων· ἐκ δὲ ταύτης τῆς ταπεινώσεως γεννᾶται τῶν ἰδίων θελημάτων ἡ νέκρωσις· ἐκ δὲ τῆς τῶν θελημάτων νεκρώσεως αἱ τῶν ἠδονῶν βίαι μαραινόνται· ἐκ δὲ τούτων πάντα τὰ ἐλαττώματα τῆς ψυχῆς ἀποβάλλονται· τῇ δὲ ἀποβολῇ τούτων, αἱ ἀρεταὶ αὐξοῦσι, καὶ καρποφοροῦσι· τῇ δὲ αὐξήσει τῶν ἀρετῶν ἡ καθαρότης τῆς καρδίας προσγίνεται· ταῖς

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΚΑΣΤΟΡΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΤΗΣ ΚΑΚΙΑΣ ΛΟΓΙΣΜΩΝ.

1. Πρῶν τὸν περὶ διατυπώσεως λόγον τῶν κοινῶν συντάξαντες, πάλιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ταῖς ἡμετέρας εὐχαῖς θαρρήσαντες, ἐπεχειρήσαμεν γράψαι περὶ τῶν ὀκτῶ τῆς κακίας λογισμῶν· γαστριμαργίας· φημί καὶ πορνείας, φιληγυρίας καὶ ὀργῆς, λύπης· καὶ ἀκηδίας, κενοδοξίας καὶ ὑπερηφανίας. Προηγουμένως τοίνυν περὶ ἐγκρατείας γαστροῦς ἡμῖν λεχθήσεται, τῆς ἀντικειμένης τῇ γαστριμαργίᾳ· τοῦ τε τρόπου τῶν νηστειῶν, καὶ τῆς ποιότητος καὶ ποσότητος τῶν βρωμάτων. Καὶ ταῦτα οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἐροῦμεν, ἀλλ' ἄπερ παρείληφαμεν παρὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν Πατέρων. Ἐκεῖνοι τοίνυν οὐκ ἕνα κανόνα νηστείας, οὐδὲ ἕνα τρόπον τῆς τῶν βρωμάτων μεταλήψεως, οὐδὲ τὸ αὐτὸ μέτρον πᾶσι μεταδίδασσι, διὰ τὸ μηδὲ πάντας τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχειν, ἢ διὰ ἡλικίαν, ἢ δι' ἀσθένειαν, ἢ διὰ ἐξὶν ἀστειοτέρου σώματος. Ἐνα δὲ σκοπὸν πᾶσι παραδεδώκασι, φεύγειν τὴν πλησμο-

(77) Cassian. *Institut.* lib. v, c. 1, et seq.

(78) *Ibid.* c. 5.

νήν, και ἀποστρέφουσαι τὴν χορτασίαν τῆς γαστρῶς· τὴν δὲ καθημερινὴν νηστείαν ἐδοκίμασαν ὠφελιμωτέραν εἶναι, και συμβαλλομένην εἶναι πρὸς καθαρότητα, πλέον τῆς ἐν τρισὶν ἢ τέταρσιν, ἢ και ἕως ἐβδομάδος ἐλκομένης νηστείας. Καὶ γὰρ φασί: τὸν ἀμέτρως ἐπεκτεινόμενον τῇ νηστείᾳ ὑπὲρ μέτρον πολ- λάκις τῇ τροφῇ κεχρησθαι, ὡς ἐκ τούτου ποτὲ μὲν τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀσιτίας ἀτονεῖν τὸ σῶμα, και πρὸς τὰς πνευματικὰς λειτουργίας ὀκνηρότερον γίνεσθαι· ποτὲ δὲ, τῷ πλήθει τῶν τροφῶν βαρυνόμενον, ἀκη- δίαν και χαύνωσιν ἐμποιεῖν τῇ ψυχῇ. Καὶ πάλιν οὐ πᾶσιν ἀρμόδιον εἶναι τὴν τῶν λαχάνων μετάληψιν, οὐδὲ πᾶσι τὴν τῶν ὀσπρίων, οὐδὲ πάντας δύνασθαι τῇ τοῦ ξηροῦ ἄρτου κεχρησθαι τροφῇ· και πάλιν τὸν μὲν φησὶ δύο λίτρας ἐσθίοντα ἄρτου ἀκμὴν πεινᾶν, ἄλλον δὲ ἐσθίοντα λίτραν, ἢ ἕξ οὐγγίαις χορτάζεσθαι. Πᾶσιν οὖν, ὡς εἴρηται, ἕνα σκοπὸν ἐγκρατείας παρα- δεδώκασι, τὸ μὴ ἀπατάσθαι χορτασίᾳ κοιλίας, μηδὲ ἐξέλκεσθαι τῇ τοῦ λάρυγγος ἡδονῇ. Οὐδὲ γὰρ ἡ δια- φορὰ τῆς ποιότητος μόνον, ἀλλὰ και ἡ ποσότης τοῦ πλήθους τῶν βρωμάτων τὰ πεπυρωμένα βέλη τῆς ἀμαρτίας εἰσθεν ἀνάπτειν· οἷας γὰρ δῆποτε τροφῆς πληρουμένη γαστήρ, ἀσιτίας σπέρματα τίχτει. Καὶ σάλιν οὐ μόνον κραিপάλῃ οἴνου, ἀλλὰ και πλησμονῇ ὕδατος, και πασῶν τροφῶν ὑπερβολῇ κεκαρωμένην και νυστάζουσαν ταύτην ἀποτελοῦσι. Τοῖς Σοδομίταις οὐκ οἴνου και διαφόρων βρωμάτων κραিপάλῃ, κατα- στροφῆς γέγονεν αἰτία, ἀλλ' ἄρτου πλησμονῇ, κατὰ τὸν προφήτην. Ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος πρὸς τὴν καθαρότητα τῆς καρδίας οὐκ ἀντίκειται. Ταῦτα οὖν παρασχομένος τῷ σώματι ἢ ἡ ἀσθένεια ἀπαιτεῖ, οὐχ ἕπερ ἡ ἡδονὴ θέλει. Ἡ τῶν βρωμάτων χρήσις ὅσον ὑπερῆται πρὸς τὸ εἶναι παραλαμβάνεται, οὐχ ὅσον δουλεύουσι ταῖς ἡρμαῖς τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ σύμμετρος και μετὰ λόγου τῶν τροφῶν μετάληψις τῆς ὑγιείας φροντίζει τοῦ σώματος, οὐ τὴν ἀγισσύνην ἀφαιρεῖται. Ἔπος ἐγκρατείας και κανὼν παραδεδομένος ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων ἀκριβῆς οὕτως ἐστὶ, τὸ εἶναι τῆς ὀρέ- ξιως ἐγκειμένης, τῆς τροφῆς ἀπέχεσθαι τὸν ἐσθίοντα. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ εἰπὼν· « Τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιήσῃς εἰς ἐπιθυμίαν, » οὐ τὴν ἀναγκαίαν τῆς ζωῆς κυβέρνησιν ἐκόλυσεν, ἀλλὰ τὴν φιλήδονον ἐπι- μέλειαν ἀπηγόρευσεν. Ἄλλως τε και πρὸς καθαρότητα τελείαν τῆς ψυχῆς μόνῃ ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμά- των οὐκ ἰσχύει, εἰ μὴ και αἱ λοιπαὶ ἀρεταὶ συνδρά- μωσι. Τοιγαροῦν ἡ ταπεινώσις διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἔργου και τῆς τοῦ σώματος καταπονήσεως, μεγάλη ἡμῖν συμβάλλεται. Ἡ ἀποχὴ τῆς φιλαργυρίας οὐ μόνον τὸ μὴ ἔχειν χρήματα, ἀλλὰ μηδὲ ἐπιθυμεῖν κε- κτησθαι. Πρὸς καθαρότητα τὴν ψυχὴν ὁδηγεῖ τῆς ὀργῆς ἡ ἀποχὴ, τῆς λύπης, τῆς κενοδοξίας, τῆς ὑπερ- ηφανίας. Ταῦτα πάντα τὴν καθολικὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα ἀπεργάζεται. Τὴν δὲ διὰ σωφροσύνης μερικὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα ἐξαιρέτως ἐγκράτεια

A comprobatum dixerunt utilius esse quotidianum jejunium, atque ad puritatem magis conferre, quam si ad tres vel quatuor dies, aut ad hebdomadam usque jejunium protrahatur. Aiunt enim eum qui immoderate jejunium protrahit, ultra mensuram sæpe cibo uti; ita ut hinc sæpe accidat ut aliquando quidem ex nimia abstinentia in languorem corpus incidat, et ad spiritalia ministeria segnius evadat; aliquando contra multitudine alimentorum oneratum, pigritiam mollietique animi ingeneret. Rursum non omnibus competere olerum usum, non omnibus item leguminum, non posse omnibus sicci panis alimentum sufficere: item esse qui manducatis panis duabus libris adhuc esuriant, alios qui una libra, imo sex uncis satientur. B Omnibus itaque, ut dictum est, unum abstinentiæ scopum tradiderunt, ut non decipiantur saturitate ventris, neque trahantur gulæ voluptate. Non solum enim qualitatis differentia, sed etiam magna ciborum quantitas, ignita peccati tela solet accendere. (79) Quocumque enim cibo venter impleatur, libidinis semina gignit. Ac rursum non vini solum crapula, sed etiam aquæ plenitudo, ac quorumlibet ciborum redundancia, hominem aggravant, ac torpentem dormitantemque reddunt. Sodomitibus non vini, non variorum ciborum crapula subversionis causa fuit, sed panis saturitas, juxta prophetam ⁸⁸. (80) Infirmitas corporis puritati cordis non aversatur. Ea itaque corpori tribuas quæ infirmitas ejus postulat, non quæ voluptas expetit. C Ciborum usus adhibetur quantum ad vitam fovendam necessarium est, non ut impetui concupiscentiæ serviatur. Moderata et rationalis cibi sumptio sanitatem corporis conciliat, nec sanctitatem auferit. (81) Hæc norma et regula est abstinentiæ accurata, a sanctis Patribus tradita, ut instante adhuc appetitu, cibi sumendi finem faciat qui comedit. Et Apostolus dum ait: « Carnis curam ne feceritis in desiderio ⁸⁹; » non **318** sollicitudinem vitæ necessariam prohibuit, sed curam vetuit fovendæ voluptatis. (82) Cæterum ad perfectam animæ puritatem, sola ciborum abstinentia non sufficit, nisi concurrant cæteræ virtutes. Humilitas itaque per obedientiam in opere, et per afflictionem corporis magna nobis confert bona. Illud est avaritiæ expertem esse, non modo pecunias non habere, sed ne concupiscere quidem illarum possessionem. Animam ad puritatem adducit cohibitio iræ, tristitiæ, vanæ gloriæ, superbiæ. Hæc omnia universam animæ puritatem efficiunt. Puritatem autem illam animæ peculiarem, quæ per temperantiam obtinetur, abstinentia in primis et jejunium efficiunt. Impossibile quippe est eum qui satur ventre est, animo decertare adversus spiritum fornicationis.

⁸³ Ezech. xvi, 49. ⁸⁹ Rom. xiii, 14.

(79) Cœsian. Institut. lib. v, c. 6.
(80) Ibid. c. 7.

(81) Ibid. c. 8.
(82) Ibid. c. 9.

(83) Primum itaque nobis sit certamen, ut ventri im-
poremus, corpusque in servitutem deducamus : non
modo per jejunium, sed etiam per vigiliis, laborem,
lectionem, item animo concipiendo gehennæ timo-
rem, et desiderium regni cœlorum.
κόπου, καὶ ἀναγνώσεως, καὶ τοῦ συνάγειν τὴν καρδίαν εἰς τὸν φόβον τῆς γεέννης, καὶ εἰς τὸν πόθον τῆς
βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

2. (84) Secundum nobis est certamen adversus
spiritum fornicationis et concupiscentiam carnis,
quæ concupiscentia a primæva ætate molestiam
homini creare incipit. Magnum illud graveque cer-
tamen, duplici constans lucta; duplex enim est,
cum in corpore et in anima committatur. Quapro-
pter duplici oportet cum illo pugna confligere. Ne-
que enim corporale jejunium satis est ad perfectæ
temperantiæ possessionem et ad veram castitatem,
nisi adsit oratio ad Deum assidua, frequens divi-
narum Scripturarum meditatio, labor et opus ma-
num, quæ instabiles animæ impetus comprimere
possunt, atque illam ex obscenis cogitationibus re-
vocare. Ad id præsertim confert animæ humilitas,
citra quam nec fornicationem, nec cæteras passio-
nes valebit quispiam superare. (85) Cumprimis ita-
que oportet omni custodia cor servare a sordidis
cogitationibus ⁸⁶. Ex eo namque prodeunt, juxta
Domini vocem, cogitationes malæ, cædes, adulte-
ria, scortationes et cætera ⁸⁷. Jejunium quippe non
modo ad afflictionem corporis injunctum nobis est,
sed etiam ad temperantiam mentis, ne, ciborum
multitudine obtenebrata, non possit cavere a cogi-
tationibus. Oportet igitur non solum jejunio cor-
porali omnem curam impendere, sed etiam atten-
tioni ad cogitationes, et spirituali meditationi, ci-
tra quas impossibile est ad cacumen veræ castita-
tis et puritatis ascendere. (86) Enimvero supra naturam res est, et aliquo modo extra
corpus existit, qui stimulos carnis ejusque volu-
ptates calcavit. Quare impossibile est hominem
suis, ut ita dicam, pennis ad hoc cacumen et ad
bravium sanctitatis advolare, angelorumque imita-
torem effici, nisi illum gratia Dei ex terra et cœno
educat. Nulla enim virtute homines carne illigati
cœlestibus angelis similiores efficiuntur, quam tem-
perantia : per eam enim, dum adhuc in terra de-
gunt, habent, juxta Apostolum, conversationem in

A καὶ νηστεία κατορθοί. Ἀδύνατον γὰρ τὸν τὴν γασ-
τέρα κεκορεσμένον πολεμῆσαι κατὰ διάνοιαν τῷ
πνεύματι τῆς πορνείας. Τοιγαροῦν πρῶτος ἔστω ἡμῖν
ἄγων τὸ κρατεῖν γαστρός, καὶ δουλαγωγεῖν τὸ σῶμα,
οὐ μόνον διὰ νηστείας, ἀλλὰ καὶ δι' ἀγρυπνίας, καὶ

2. Δεύτερος ἔστιν ἡμῖν ἄγων κατὰ τοῦ πνεύματος
τῆς πορνείας καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς σαρκός, ἥτις
ἐπιθυμία ἀπὸ πρώτης ἡλικίας ἀρχεται παρενοχλεῖν
τῷ ἀνθρώπῳ. Μέγας οὗτος ὁ ἄγων καὶ χαλεπός, καὶ
διπλῆν ἔχων τὴν πάλην· διότι οὗτος διπλοῦς καθέστη-
κεν, ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἐν τῷ σώματι συνιστάμενος. Καὶ
τούτου χάριν διπλῆν χρῆ κατ' αὐτοῦ καὶ τὴν πάλην
ἀναδέξασθαι. Ὅστε γὰρ ἰκανὴ ὑπάρχει μόνη ἡ σωμα-
τικὴ νηστεία πρὸς κτήσιν τῆς τελείας σωζοσύνης,
καὶ ἀληθοῦς ἀγνείας, εἰ μὴ καὶ εὐχὴ πρὸς Θεὸν ἐκτε-
νῆς, καὶ κοινὴ τῶν θείων Γραφῶν μελέτη, καὶ κά-
ματος καὶ ἔργον χειρῶν, ἅπερ δύνανται τὰς ἀστάτους
ὁρμὰς τῆς ψυχῆς συστέλλειν, καὶ ἐκ τῶν αἰσχυρῶν
φαντασιῶν ἀνακαλεῖσθαι αὐτὴν· πρὸ δὲ πάντων συμ-
βάλλεται ἀπατείνωσις ψυχῆς, ἥς χωρὶς οὐδὲ πορνείας,
οὐδὲ τῶν ἄλλων παθῶν δυνήσεται τις περιγενέσθαι.
Προηγούμενος τοίνυν χρῆ πάση φυλακῇ τηρεῖν τὴν
καρδίαν ἀπὸ λογισμῶν βυραῶν. Ἐκ γὰρ ταύτης προ-
εξέρχονται, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, διαλογισμοὶ
πονηροὶ, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνείαι, καὶ τὰ λοιπά. Καὶ
γὰρ ἡ νηστεία οὐ μόνον πρὸς κακοχίαν τοῦ σώματος
ἡμῖν προστέτακται, ἀλλὰ καὶ πρὸς νῆψιν τοῦ νοῦς, ἵνα
μὴ, τῷ πληθῆι τῶν βρωμάτων σκοτισθεὶς, ἀδυνατήσῃ
πρὸς τὴν τῶν λογισμῶν παραφυλακὴν. Χρῆ τοίνυν
μὴ μόνον ἐν τῇ σωματικῇ νηστείᾳ τὴν πᾶσαν σπου-
δὴν ἐνδείκνυσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ προσοχῇ τῶν логи-
σμῶν, καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ μελέτῃ, ὧν χωρὶς ἀδύ-
νατον πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀληθοῦς ἀγνείας καὶ καθα-
ρότητος ἀνελθεῖν. Προσῆκει τοίνυν ἡμᾶς καθαρῖζειν
πρότερον, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, τὸ ἔνδον τοῦ
ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς
καθαρόν. Διὰ δὴ τοῦτο, εἰ ἔστιν ἡμῖν σπουδὴ, κατὰ
τὸν Ἀπόστολον, νομίμως ἀθλῆσαι, καὶ στεφανωθῆναι,
νικῆσαντας τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τῆς πορνείας, μὴ
τῇ ἡμετέρᾳ δυνάμει ἢ ἀσκήσει θαρρήσωμεν, ἀλλὰ
τῇ βοηθείᾳ τοῦ δεσπότη Θεοῦ. Οὐ παύεται γὰρ ὁ
ἄνθρωπος πολεμούμενος ὑπὸ τοῦ δαίμονος τούτου.
Ἔως οὖν ἐν ἀληθείᾳ πιστεύσῃ, ὅτι οὐκ ἰδίᾳ σπουδῇ ἢ
καμάτῳ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ῥοπῇ καὶ βοηθείᾳ ἀπαλλάττε-
ται ταύτης τῆς νόσου, καί τις τὸ ὕψος τῆς ἀγνείας ἀνέρ-
χεται. Καὶ γὰρ ὑπὲρ φύσιν ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ τρέ-
πον τινὰ ἔξω τοῦ σώματος γίνεται, ὁ τοὺς ἐρεθισμοὺς
τῆς σαρκός καὶ τὰς ἡδονὰς ταύτης καταπατήσας.
Καὶ τούτου χάριν ἀδύνατόν ἐστιν ἀνθρώπων τοῖς πε-
ροῖς, ἐν οὕτως εἶπω. πρὸς τὸ ὕψος τοῦτο καὶ εὐρά-
νιον βραβεῖον τῆς ἀγωσύνης ἀναπτῆναι, καὶ μιμητὴν
ἀγγέλων γενέσθαι· εἰ μὴ χάρις Θεοῦ τούτου ἀπὸ τῆς
ῆς καὶ τοῦ βορβόρου ἀναγάρτοι. Οὐδεμιὰ γὰρ ἀρετῇ

⁸⁶ Prov. iv, 23. ⁸⁷ Matth. xv, 19. ⁸⁸ Matth. xiii, 26. ⁸⁹ II Tim. ii, 5.

(84) Cassian. Institut. l. vi, c. 1.
(85) Ibid. c. 2.

(86) Ibid. c. 6.

μᾶλλον οἱ σαρκὶ συνδεδεμένοι ἄνθρωποι τοῖς οὐρα-
νίοις ἀγγέλοις συνομοιοῦνται, ὡς τῇ σωφροσύνῃ· διὰ
ταύτης γὰρ, ἔτι ἐν τῇ γῆ διαγόνοτες, ἔχουσι, κατὰ τὸν
Ἄποστολον, τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς. Δεῖγμα δὲ τοῦ
τῆν ἀρετὴν ταύτην κερτῆσθαι ἡμᾶς, τὸ μὴ δὲ μίαις εἰκόσι
αἰσχρᾶς φαντασίας ἐν τοῖς ὕπνοις τὴν ψυχὴν προστρέ-
χειν. Εἰ γὰρ καὶ μὴ λογίζεται ἁμαρτία ἡ τοιαύτη κίνη-
σις, ὅμως τεκμήριον ὑπάρχει τοῦ νοσεῖν τὴν ψυχὴν,
καὶ μήπω τοῦ πάθους ἀπῆλλάχθαι. Καὶ τούτου χάριν
τάς συμβαινούσας ἡμῖν ἐν τοῖς ὕπνοις αἰσχρὰς φαν-
τασίας ἐλεγχον εἶναι τῆς προλαθοῦσης λαθουμίας καὶ
τῆς ἐν ἡμῖν ἀσθενείας πιστεύειν ὀφειλομεν, ἐν τοῖς
ἀποκρύφοις τῆς ψυχῆς ἀποκεκρυμμένην νόσον φανε-
ροποιούσης τῆς γινομένης ῥύσεως ἐν τῇ τοῦ ὕπνου
ἀνέσει. Διὸ καὶ ὁ ἱατρὸς τῶν ψυχῶν ἐν τοῖς ἀποκρύ-
φοις τῆς ψυχῆς τὸ φάρμακον ἐναπέθετο, ἔνθα καὶ
τάς αἰτίας τῆς νόσου ὑπάρχειν ἐγίνωσκε, φάσκων·
« Ὁ ἐμβλάσας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν
ἤδη ἐμοίχευεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ » οὐ το-
σοῦτον τοὺς πορνικούς καὶ περιέργους ὀφθαλμούς
διορθοῦμενος, ὅσον τὴν ἐνδὸν ἐνδρυμένην ψυχὴν, ἥτις
τοῖς παρὰ Θεοῦ δοθεῖσιν ἐπ' ἀγαθῶν ὀφθαλμοῖς κακῶς
κέρχεται· τοῦτου χάριν καὶ ἡ σοφὴ παροιμία οὐ λέγει,
Πάση φυλακῇ τήρει τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ, « Πάση
φυλακῇ τήρει τὴν καρδίαν » ἐκεῖνη μάλιστα ἐπι-
θεῖσα τὴν ἱατρειάν τῆς φυλακῆς, τῇ κεκρυμμένη τοῖς
ὀφθαλμοῖς εἰς δὲ βούλεται. Τοιγαροῦν αὐτὴ ἔστω τῆς
καθάρσεως ἡμῶν πρώτη φυλακὴ, ἵνα, ὅτε τῇ ἡμε-
τέρᾳ διανοίᾳ μνήμη γυναῖκός γένηται ἀναδοθεῖσα διὰ
τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, εἰ τύχοι μητρὸς, ἢ ἀδελ-
φῆς, ἢ ἄλλων γυναικῶν εὐλαθῶν, ταχέως αὐτὴν ἐκ
τῆς ἡμετέρας καρδίας ἐκβάλωμεν· ἵνα μὴ, ἐπιπολῶς
διατριβόντων ἡμῶν ἐν αὐτῇ τῇ γνώμῃ ὁ τῶν κακῶν
ἀπατεῶν ἐκ τούτων τῶν προσώπων κατακυλίση καὶ
κατακρημνίσῃ τὴν δᾶνοιαν εἰς αἰσχρὰς καὶ ἐπιβλα-
βεῖς ἐνθυμήσεις, καθὼς καὶ ἡ παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν
πρῶτον δοθεῖσα ἐντολὴ κελεύει, τηρεῖν τὴν κεφαλὴν
τοῦ ὄψεως, τούτέστι τοῦ βλαβεροῦ λογισμοῦ τὴν ἀρ-
χὴν, δι' οὐπερ ἔρπειν εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν ἐπι-
χειρεῖ· ἵνα μὴ τῇ τῆς κεφαλῆς παραδοχῇ, ἥτις ἐστὶν
ἡ προσβολὴ τοῦ λογισμοῦ, τὸ λοιπὸν τοῦ ὄψεως σῶμα,
τούτέστι τῆς ἡδονῆς τὴν καταθέσιν, παραδεξώμεθα,
καὶ ἐκ τούτου λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀθέμιτον πράξιν κατ-
ενέγκῃ τὴν δᾶνοιαν· ἀλλὰ προσήκει, κατὰ τὸ γεγραμ-
μένον, εἰς τὰς πρῶτας ἀποκτενεῖν πάντας τοὺς ἁμαρ-
τωλοὺς τῆς γῆς, τούτέστι τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως δια-
κρίνειν, καὶ ἐξολοθρεῖν τοὺς ἁμαρτωλοὺς λογισμοὺς
ἐκ τῆς γῆς, ἥτις ἐστὶν ἡ καρδία, κατὰ τὴν τοῦ Κυ-
ρίου φωνήν· καὶ ὡς ἔτι νῆπιόι εἰσιν οἱ υἱοὶ Βαβυ-
λῶνος, ἦγον οἱ πονηροὶ λογισμοί, τούτους ἐδαφιζέειν,
καὶ συντρίβειν πρὸς τὴν πέτραν, ἥτις ἐστὶν ὁ Χρι-
στός. Ἐὰν γὰρ διὰ τῆς ἡμετέρας συγκαταθέσεως
ἀνδρυνθῶσιν, οὐκ ἄνευ μεγάλου στεναγμοῦ καὶ κα-
μιάτου κινήθῃσονται. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημνοῖς ἀπὸ
τῆς θείας Γραφῆς καλὸν καὶ λόγον ἁγίων Πατέρων

caelis ⁸⁷. (87) Illud autem est virtutis hujusce a no-
bis acquisitæ indicium : si nulla obscenæ phan-
tasiæ imago dormientis subeat animum. Etiam si
enim peccatum non reputatur hujusmodi inotus,
signum tamen est ægrotantis ac nondum passio-
319 tali liberatæ animæ. Quamobrem obscenas illas
phantasias inter dormiendum occurrentes putare
debemus esse præcedentis segnitiei argumentum,
atque nostræ infirmitatis, morbumque in secreta
cordis nostri latentem aperit cessatio somnii exper-
giscentis. (88) Quare animarum medicus in animæ
penetrabilibus medicinam reposuit, gnarus morbi
causas inibi esse, dum ait : « Qui respicit mulie-
rem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est
eam in corde suo ⁸⁸ : » non tantum ut lascivos et
B curiosos oculos corrigeret, sed multo magis animam
intus sitam, quæ oculis ad bonum sibi a Deo datis
improbe est usa : quæ causa est cur sapiens pro-
verbium dicat, non, Omni custodia serva oculos ;
sed, « Omni custodia serva cor tuum ⁸⁹. » Illi sci-
licet maxime custodiæ remedium applicat, quæ
oculis arbitrio suo utitur. (89) Itaque hæc sit pur-
gationis nostræ prima custodia ; ut cum mentem
nostram mulieris memoria, diabolica operatione,
subierit, etiam si matris, aut sororis, aut piarum
aliarum mulierum, mature illam ex corde nostro
ejiciamus : ne si in tali cogitatione diutius immo-
remur, seductor ac malorum auctor ille, ex ejus-
modi vultuum phantasia, in obscenas et damnosas
cogitationes mentem devolvat ac præcipitet ; quem-
admodum præcipitur mandato illo Dei ad primum
hominem dato, ut nimirum observare caput ser-
pentis, id est, principium damnosæ cogitationis,
qua in animam nostram irrepere nititur ; ut ne ad-
misso capite, id est, prima cogitationis irruptione,
reliquum serpentis corpus, scilicet consensum
voluptatis, admittamus ; atque hinc demum in nefa-
rium facinus mentem ille dejiciat : sed par est, uti
scriptum est ⁹⁰, in matutino interficere omnes pec-
catores terræ ; id est, lumine cognitionis interno-
scere atque disperdere cogitationes ad peccatum
deducentes ; ex terra, scilicet ex corde, juxta Do-
mini vocem. Et dum adhuc parvuli sunt filii Baby-
lonis, seu malæ cogitationes, tum eos solo æquare
D atque allidere oportet ad petram ⁸⁸, quæ est Chri-
stus. Si enim consensu nostro ad virilem perve-
niant ætatem, non citra magnos gemitus et labores
superabuntur. Ad ea autem quæ superius ex Scri-
ptura sacra dicta sunt, adjicienda sanctorum Pa-
trum dicta. (90) Dictum est itaque a sancto Basilio
Cæsareæ Cappadociæ episcopo : Mulierem ignoro,
nec tamen virgo sum ; usque adeo exploratum
habuit, non sola corporali temperantia a muliere
virginitatis donum recte possideri ; sed multo ma-
gis animæ sanctitate puritateque ac timore Dei ha-

⁸⁷ Philipp. III, 20. ⁸⁸ Matth. v, 28. ⁸⁹ Prov. iv, 23. ⁹⁰ Psal. c, 8. ⁹¹ Psal. cxxvii, 9.

(87) Ibid. c. 10.

(88) Ibid. c. 13.

(89) Ibid. c. 13.

(90) Ibid. c. 14.

beri solere. Aiunt item Patres, non posse nos castitatis perfectæ virtutem possidere, nisi prius veram in corde humilitatem possideamus: neque vera cognitione dignos haberi quandiu in animæ penetralibus fornicationis affectus situs erit. Ut autem magnam huiusmodi virtutem ex Apostolo ipso palam faciamus, unam ejus memoremus sententiam, qua loquendi finem faciemus. « Pacem, inquit, sequimini cum omnibus, et sanctimoniam sine qua nemo videbit Dominum ⁴⁵. » Quod enim ea de re loquatur, propalam est ex iis quæ subjunxit, cum ait: « Ne quis fornicator, aut profanus, ut Esau ⁴⁶. » Quanto itaque magis cœlestis et angelica est virtus castitatis, tanto gravioribus ab inimico insidiis oppugnatur. Quamobrem curare debemus non modo ut corporis temperantiam servemus, sed etiam contritionem cordis, ac frequentes cum gemitibus orationes fundamus; ita ut nostræ carnis fornax, quam rex Babylonice stimulis concupiscentiæ quotidie accendit, rore præsentis sancti Spiritus extinguatur. Ad hæc maximum nobis telum adversus ejusmodi hostem suppetit, vigiliæ scilicet in Deo servatæ. Quemadmodum enim castitas et diurna custodia nocturnam **320** præparant sanctitatem; ita nocturnæ in Deo vigiliæ diurnam.....

ἦν ὁ Βαβυλώνιος βασιλεὺς τοῖς τῆς ἐπιθυμίας ἐρεθισμαῖς καθ' ἐκάστην ἀνάπτει, τῇ ὁρῶσῃ τῆς παρουσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποσθεσθῆναι. Πρὸς δὲ τούτοις μέγιστον ἡμῖν ὕπλον πρὸς τὸν πολέμιον τοῦτον καθέστηκεν ἡ κατὰ Θεὸν ἀγρυπνία. Ὡσπερ γὰρ ἡ ἀγνεία, καὶ ἡ παραφυλακὴ τῆς ἡμέρας τὴν νυκτερινὴν παρασκευάζουσιν ἀγιοσύνην, οὕτως ἡ νυκτερινὴ κατὰ Θεὸν ἀγρυπνία τὴν ἡμερινὴν τῆ...

3. (91) Tertium nobis est certamen contra spiritum avaritiæ: extraneum est huiusmodi bellum, ac extra naturam esse reprehenditur, atque incredulitatis occasione monacho contingit. Enimvero aliorum affectuum stimuli, iræ scilicet et concupiscentiæ, ex corpore occasionem habere videntur, ac quodammodo insiti sunt, et ex nativitate principium habent: quæ causa est ut nonnisi diutino tempore superentur. Avaritiæ autem morbus extrinsecus adveniens facilius excindi potest, dum adsit cura et animi attentio. At si negligatur, perniciosior aliis affectibus est, atque execrandus evadit: nam radix omnium malorum est juxta Apostolum ⁴⁷. Verum hac ratione ista consideremus. (92) Naturales corporis motus non solum in pueris conspiciuntur, in quibus nondum est discretio boni et mali, sed etiam, inquam, minimis et lactentibus infantibus, qui, cum carnalis voluptatis ne vestigium quidem habeant, in carne tamen motu exhibent. Iræ similiter stimulus in infantibus conspicitur, ubi illos adterfus eos qui sibi molestiam creant commotos cernimus. Hæc porro dico, non quo naturæ ut peccati causæ convicietur, absit! sed ut ostendam, tametsi ira et concupiscentia homini a creatore Deo ad bonum collatæ sunt, videri tamen eum quodammodo ex corporis natura in ea quæ

ἐπιμνησθῆναι δὴ. Εἰρῆται τοίνυν τῷ ἁγίῳ Βασιλεῖ τῷ ἐπισκόπῳ Καισαρείας Καππαδοκίας· Καὶ γυναῖκα ἀγνοῦ, καὶ παρθένος οὐκ εἰμί· τοσοῦτον ἐγίνωσκα μὴ ἐν τῇ σωματικῇ μόνῃ ἀποχῇ τῆς γυναικὸς τὸ δῶρον τῆς παρθενίας κατορθοῦσθαι, ὅσον τῇ τῆς ψυχῆς ἀγιοσύνη καὶ καθαρότητι ἢ τῷ φόβῳ Θεοῦ κατορθοῦσθαι πέφυκα. Λέγουσι δὲ καὶ τοῦτο οἱ Πατέρες, μὴ δύνασθαι ἡμᾶς τὴν ἀρετὴν τῆς ἀγνείας τελείας κτήσασθαι, εἰ μὴ πρότερον ἀληθινὴν ταπεινοφροσύνην ἐν τῇ καρδίᾳ κτησώμεθα· οὕτε δὲ γνώσεως ἀληθοῦς καταξιοθῆναι ἐφ' ὅσον ἐν τοῖς ἀποκρύφους τῆς ψυχῆς τὸ πάθος τῆς πορνείας ἐγκαθίσταται. Ἴνα δὲ τὸ μέγα τοῦτο κατόρθωμα καὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου δεῖξωμεν, μῖς αὐτοῦ ἐπιμνησθέντες λέξεως, καταπαύσωμεν τὸν λόγον. « Εἰρήνην, φησί, διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὕψεται τὸν Κύριον. » Ὅτι γὰρ περὶ τούτου λέγει, ὁπλον ἐξ ὧν ἐπήγαγεν, εἰπίων· « Μὴ τις πόρνος ἢ βέβηλος ὡς Ἡσαῦ. » Ὅσον τοίνυν οὐράνιον, καὶ ἀγγελικὸν ὑπάρχει τὸ κατόρθωμα τῆς ἀγιοσύνης, τοσοῦτον βαρυτέρας παρὰ τῶν ἀντιπάλων ἐπιβουλαῖς πολεμεῖται. Καὶ τούτου χάριν σπουδάξεν ὀφειλομένον οὐ μόνον ἐγκράτειαν σώματος ἀσκεῖν, ἀλλὰ καὶ συντριβὴν καρδίας, καὶ πυκνὰς προσευχὰς μετὰ στεναγμῶν· ὥστε τὴν κάμινον τῆς ἡμετέρας σαρκὸς,

3. Τρίτος ἐστὶν ἡμῖν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς φιλαργυρίας· ξένος οὗτος ὁ πόλεμος, καὶ ἐξωθεν τῆς φύσεως γνωριζόμενος, ἐξ ἀπιστίας τῷ μοναχῷ τὴν ἀφορμὴν εὐρίσκει. Καὶ γὰρ καὶ τῶν ἄλλων παθῶν, θυμοῦ λέγω καὶ ἐπιθυμίας, οἱ ἐρεθισμοὶ ἐκ τοῦ σώματος δοκοῦσιν ἔχειν τὰς ἀφορμὰς, καὶ τρόπον τινὰ ὡς ἐμφυταί, καὶ ἀπὸ γενέσεως ἔχοντα τὴν ἀρχὴν· ὅθεν καὶ διὰ μακροῦ χρόνου νικῶνται. Ἡ δὲ τῆς φιλαργυρίας νόσος ἐξωθεν ἐπερχομένη εὐχερέστερον ἐκκόπτεσθαι δύναται, εἰ ἐπιμελείας τύχοι καὶ προσοχῆς· ἀμεληθεῖσα δὲ ὀλεθριώτερα τῶν ἄλλων παθῶν καὶ συναπόβλητος γίνεται· ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Σκοπήσωμεν δὲ οὕτως. Τοῦ σώματος αἱ φυσικαὶ κινήσεις οὐ μόνον ἐν τοῖς παισὶ θεωροῦνται, ἐν οἷς οὐπω διάγνωσις ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς βραχυτάτοις καὶ γαλοουχομένοις νηπίοις, ἅτινα, μὴδὲ ἔχνος ἔχοντες σαρκικῆς ἡδονῆς, ὁμῶς ἐν τῇ σαρκὶ σημαίνουσι κινήσιν. Ὅμοίως καὶ τοῦ θυμοῦ τὸ κέντρον ἐν τοῖς νηπίοις θεωρεῖται, ὅταν συγχινούμενα ταῦτα πρὸς τοὺς λελυπηκότας ὀρώμεν. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ τὴν φύσιν κακίζων, ὡς ἀμαρτίας αἰτίαν, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἵνα δεῖξω, ὅτι θυμὸς μὲν καὶ ἐπιθυμία, εἰ καὶ ἐπ' ἀγαθῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ δημιουργοῦ συνεξέχθησαν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' οὐδ' ἂν γε δοκεῖ πως ἐκ τῶν φυσικῶν τοῦ σώματος εἰς τὰ παρὰ φύσιν διὰ βραθυμίας ἐκπίπτειν.

⁴⁵ Hebr. xii, 14. ⁴⁶ ibid. 16. ⁴⁷ I Tim. vi, 10.

(91) Cassian. *Institut.* l. vii, c. 1, 2.

(92) Ibid. c. 3.

Καὶ γὰρ ἡ τοῦ σώματος κίνησις πρὸς τεκνογονίαν καὶ διαδοχὴν τοῦ γένους διαμονῆς, οὐ πρὸς πορνείαν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἐδόθη· καὶ ἡ τοῦ θυμοῦ κίνησις σωτηριωδῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται, ὥστε θυμοῦσθαι κατὰ τῆς ἀμαρτίας, οὐ μὴν πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἐκθηριοῦσθαι. Οὐ τοίνυν, εἰ κακῶς ταύταις κεχρήμεθα, ἀμαρτωλῶς ἡ φύσις, ἢ τὸν πλάστην αἰτιασώμεθα, ὡσπερ οὐδὲ τὸν δεδωκότα σίδηρον πρὸς ἀναγκαίαν καὶ λυσιτελεῖν χρεῖαν, εἰ ὁ δεξάμενος πρὸς φόνον ὑπηρεσίαν τοῦτω ἐχρήσατο. Ταῦτα δὲ εἰρήκαμεν, δεῖξαι βουλόμενοι, ὅτι τὸ τῆς φιλαργυρίας πάθος οὐκ ἐκ τῶν φυσικῶν κινήσεων τὴν ἀρχὴν ἔχει, ἀλλ' ἐκ μόνης κακίας καὶ διεφθαρμένης προαιρέσεως. Αὕτη γὰρ ἡ νόσος, ὅταν χλιαρὰν καὶ ἀπιστον ἐν ἀρχῇ τῆς ἀποταγῆς εὐρη ψυχῆν, δικαίως τινὰς καὶ τὸ δοκεῖν εὐλόγους προφάσεις ὑποβάλλει πρὸς τὸ κατασεῖν τίποτε ὧν κέχτηται· ὑπογράφει γὰρ κατὰ διάνοιαν τῶ μοναχῶ γῆρας μακρὸν, καὶ ἀσθένειαν σώματος, καὶ ὅτι αἱ διδόμεναι χρεῖαι ἐκ τοῦ κοινοβίου οὐκ εἰσὶν ἱκαναὶ πρὸς παραμυθίαν· οὐ λέγω ἀσθενοῦντι, ἀλλ' οὐδὲ ὑγιαίνοντι· καὶ ὅτι ἐναυθὰ οὐ γίνεται κατ' ἀξίαν φρονεῖς τοῖς ἀσθενοῦσιν, ἀλλὰ καὶ πάνυ ἡμελημένη, καὶ ὡς, εἰ μὴ ἔχει ἀποκεκρυμμένον χρυσίον, ἀθλίως ἀπολείπεται. Τελευταῖον δὲ ὑποβάλλει μὴ δύνασθαι μένειν ἐπὶ πολὺ ἐν τῷ μοναστηρίῳ διὰ τὴν βαρύτερα τῶν ἔργων καὶ τὴν τοῦ πατρὸς ἀκρίβειαν. Καὶ ὅτε ταῖς τοιαύταις ἐνθυμήσειον ἀποπλανήσῃ τὴν διάνοιαν, πρὸς τὸ κἀν ἐν δηνάριον κατασεῖν, τὸ τῆνικαῦτα πείθει αὐτὸν καὶ ἐργόχειρον λάθρα τοῦ ἀββᾶ μπεῖν, ἐξ οὗ δυνήσεται τὸ περισπούδαστον αὐτῷ ἀργύριον αὐξῆσαι· καὶ λοιπὸν ἐλπῖσιν ἀδύλοισ ἀπατᾶ τὸν ἄθλιον, ὑποβάλλων αὐτῷ τὸ ἐκ τοῦ ἐργοχειροῦ κέρδος καὶ τὴν ἐκ τούτου ἄνεσιν καὶ ἀμεριμνίαν. Καὶ ὅπως τῇ τοῦ κέρδους ἐνθυμῆσει δεθείς, οὐδὲν τῶν ἐναντιῶν σκοπεῖ, οὐκ ὀργῆς μανίαν, εἴποτε συμβῆ αὐτῷ ζημίᾳ περιπεσεῖν· οὐ λύπη, οὐ σκότος, εἰ ἀποτύχοι τοῦ ἐκ τοῦ ἔργου κέρδους, ἀλλὰ γίνεται, ἔπερ ἄλλοις ἡ γαστήρ θεός, οὕτω τούτω ὁ χρυσός. Ὅθεν ὁ μακάριος Ἀπόστολος, τοῦτο γινώσκων, οὐ μόνον ρίζαν πάντων τῶν κακῶν, ἀλλὰ καὶ εἰδωλολατρείαν ταύτην ἐκάλεσε. Θεωρήσωμεν τοίνυν πρὸς πόσῃ κακίᾳ ἡ νόσος αὕτη τὸν ἄνθρωπον κατασύρει, ὡς καὶ εἰς εἰδωλολατρείαν ἐμβάλλειν. Ἀποστήσας γὰρ ὁ φιλάργυρος τὸν νοῦν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, εἰδωλα ἀνθρώπων ἐγγεγλυμμένα τῷ χρυσίῳ ἀγαπᾷ· τούτοις δὲ τοῖς λογισμοῖς ὁ μοναχὸς σκοτωθεὶς, καὶ ἐπὶ τῷ χειρονάβξῳ, οὐδεμίαν ταπεινώσιν, οὐδεμίαν ὑπακοὴν ἔχειν λοιπὸν δύναται, ἀλλ' ἀγανακτεῖ, καὶ ἀναξιοπαθεῖ, καὶ πρὸς ἕκαστον ἔργον γογγύζει, καὶ ἀντιλέγει, καὶ μηδὲ μίξ λοιπὸν εὐλαθείας πεφυλαγμένης, ὡσπερ ἵππος σκληρότατος κατὰ κρημῶν φέρεται, οὔτε τῇ καθημερινῇ τροφῇ ἀρκούμενος, καὶ διαμαρτύρεται εἰς τέλος μὴ δύνασθαι αὐτὸν ὑπομένειν, καὶ Θεὸν οὐκ ἐκεῖ μόνον εἶναι λέγει, οὐδὲ τῆν ἴδιαν φωνήριαν ἐν κελίῳ κατακεκλεισθαι τῷ τόπῳ, ἀλλὰ πανταχοῦ τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν εὐρίσκεισθαι· καὶ ὡς εἰ μὴ ἀποστῇ τοῦ μοναστηρίου ἐκείνου ἀπόλλυται·

præter naturam sunt seguitie sua delabi. Nam corporis motus ad liberorum procreationem, et ad generis humani successionem continuam, non ad scortationem a Creatore datus est, et iræ commotio ad salutem nobis insita est, ut adversus peccatum irascamur, non ut adversus congenerem nobis furor concitemur. (93) Si ergo iis perperam utimur, nequaquam ideo peccat natura, neque ideo opifscem incusemus; sicut nec eum qui in rem necessariam et utilem ferrum dedit, si is qui accepit ad cædes perpetrandas eo utatur. Hæc vero diximus ut ostenderemus, avaritiæ affectum non ex naturali motu initium habere, sed ex sola malitia, et ex corrupto proposito. (94) Hujusmodi namque morbus cum tepidam et incredulam initio secessus animam repererit, justas quasdam, ac specie quidem rationabiles causas subjicit, ut quidpiam ex possessionibus retinere suadeat: monachi enim animo representat longam senectutem, et corporis infirmitatem: quod quæ ad necessitatem in cœnobio dantur, satis ad consolationem non sint, non infirmo solum, sed neque incolumi: quod ibi non idonea infirmorum sollicitudo geratur, sed quod multum negligentur, adeo ut, si nihil auri clam suppetat, misere intereundum sit. Demum subjicit, non posse in monasterio diu perseverari ob gravitatem operum et ob Patris severitatem. Ac cum ejusmodi cogitationibus animum subornarit, ut vel denarium unum retineat, tum suadet illi ut clam abbate artem ediscat, qua poterit studiose asservatam augere pecuniam: demum occulta spe miserum decipit, subjiciendo lucrum ex arte sua obventurum, hincque fore quietem, animumque curis vacuum. Ac demum lucri cogitatione colligatus, nihil adversi considerat: non quanta futura sit ira, quantus furor, si contingat in detrimentum aliquod incidere, quanta mœstitia, quantus dolor, si lucro operis sui privetur: sed sicut aliis venter deus, perinde illi aurum est. Quocirca cum id probe nosset beatus Paulus, non modo radicem omnium malorum, sed etiam idololatriam eam nuncupavit. Perpendamus itaque in quantam malitiam hic morbus hominem pertrahat, ut qui eum in idololatriam conjiciat. Postquam enim avarus mentem suam ab amore Dei avulsit, imagines hominum auro insculptas diligit: ejusmodique cogitationibus obtenebratus monachus, dum ad pejora augmentum accipit, nullam deinceps humilitatem, nullam habere potest obedientiam; sed irascitur, indignatur, ad quodlibet opus murmurat, repugnat, nulla demum servata verecundia, quasi effrenatissimus equus in præcipitia fertur, nec diurno victu contentus, denique testificatur se non posse ultra sustinere: atque non illic tantum esse Deum, nec salutem suam eo in loco inclusam esse; sed ubique Deum a quærentibus se inveniri: periturum se nisi eo monasterio excedat: sic eum ad corruptæ mentis suæ auxilium suppetat

(93) Ibid. c. 4.

(94) Ibid. c. 7.

recondita pecunia, quasi quibusdam levatus alis, A
meditansque suum ex monasterio exitum, superbe
deinceps atque aspere ad omnia jussa respondet,
æque velut peregrinum atque extraneum reputans,
si quid in monasterio emendatione dignum viderit,
nihil curat, imo despicit. (95) Dehinc querit occasio-
nes iracundiæ aut querelæ, ut ne videatur leviter
et absque causa egredi ex cœnobio. Nec eo ille modo
se gerere dubitat, ut delicti sui opitulatorem inve-
niat. Ita porro seductus avarus suarum igne pecu-
niarum, nunquam in monasterio potest quiescere,
aut sub regula vivere. Cum autem illum dæmon ex
ovili quasi lupus abriperit, atque ex ovili segregat-
um, a se devorandum acceperit; tum curat ut
opera quæ statis horis in cœnobio negligebat omnino,
eadem, nocte et die magna cum alacritate in cella
sua perficiat: neque sinit eum precum consuetudi-
nem, jejuniorum morem, vigiliarum normam obser-
vare; sed illi avaritiæ furore colligato suadet ad
opus suum omne studium, omnem laborem impen-
dere. (96) Hujusce vero morbi tres sunt modi a divi-
nis Scripturis et a Patrum doctrina æque prohibiti.
Primus de quo superius scripsimus, qui curat ut
miseri, ea quæ ne in mundo quidem habuere, ac-
quirant et accumulent. Alter id agit ut eos qui pecu-
niam renuntiarunt facti pœniteat: suadetque illis
ut requirant ea quæ Deo obtulere. Tertius is est
qui cum initio monachum incredulitatis tepiditate
illigavit, non sinit eum perfecte mundanis abrenun-
tiare rebus, animo subjiciens metum paupertatis,
atque diffidentiam Dei providentiæ: illumque pro-
missorum violatorem exhibet esse, eorum scilicet
quæ professus est dum mundo abrenuntiaret. Ho-
rum porro trium modorum exempla in divina Scri-
ptura abscondita reperimus. Nam Giezi quod pecu-
nias quas ante non habuerat concupivisset, priva-
tus est prophetiæ gratia, quam volebat illi magister
ejus hæreditatis loco relinquere: et pro benedi-
ctione, per prophetæ maledictum, æternam possedit
lepram⁹⁵. Judas vero cum vellet pecunias resumere,
quas ante ut Dominum sequeretur, abjecerat; non
solum cum ad Domini prodicionem animum appu-
lisset, ex choro apostolorum extrusus est, sed ip-
sam carnalem vitam violenta morte terminavit⁹⁶.
Ananias et Sapphira, cum quædam ex iis quæ Do-
mino consecrarent reservassent, apostolico ore mor-
tis pœnam luunt⁹⁷. (97) Magnus autem ille Moyses
in Deuteronomio mysticum dat præceptum iis qui
mundo renuntiaturi sunt, et quodam diffidentiae
pœnam terrenis adhuc inhærent: « Si quis homo ti-
midus sit et corde pavidus, is non prodibit ad bel-
lum: abeat domum, ibique molliter degat, ne forte
pavorem incutiat cordibus fratrum suorum⁹⁸. »
Estne quidpiam hoc testimonio securius atque liqui-
dus? Nonne iis verbis ediscimus qui mundo renun-

καὶ οὕτω τῆς διεφθαρμένης ταύτης συνεργὸν ἔχων
τὰ πεφυλογμένα ἀργύρια, ὡσπερ τισὶ πεπεροῖς κου-
φισθεῖς, καὶ τὴν ἐξοδὸν τὴν ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου με-
λετώων, λοιπὸν ὑπερῆφάνως καὶ τραχέως πρὸς πάντα
τὰ παρηγγελμένα ἀποκρίνεται, καὶ ὡς ξένον καὶ
ἐξωτικὸν ἑαυτὸν ἠγούμενος, εἰ τι ἂν ἴδῃ ἐν τῷ μο-
ναστηρίῳ δεόμενον διορθώσεως, ἀμελεῖ καὶ περιφρο-
νεῖ. Καὶ ἔπειτα προφάσεις ἀναζητεῖ, δι' ὧν ὀργισθή-
σεται, ἢ λυπηθήσεται, ἵνα μὴ δόξῃ ἐλαφρῶς ἀνευ αἰτίας
ἐξίναται ἐκ τῆς [ἐκτός] τοῦ κοινοβίου. Οὐδὲ τοῦτο παραι-
τεῖται ποιῆσαι, βουλόμενος ἔχειν τοῦ ἰδίου ἐλαττώματος
συνεργόν. Οὕτω δὲ ἀπατώμενος τῷ πυρὶ τῶν ἰδίων
χρημάτων ὁ φιλάργυρος, οὐδέποτε δύναται ἡσυχάσαι
ἐν μοναστηρίῳ, ἢ ὑπὸ κανόνα ζῆσαι. Ὅταν δὲ τοῦτον
ὁ δαίμων ὡσπερ λύκος ἐκ τῆς μάνδρας ἀφαρπάσῃ,
καὶ ἀφορίας τοῦ ποιήσαντος ἔτοιμον εἰς κατὰβρωσιν
λάβῃ, τὸ τμηκαῦτα παρασκευάζει αὐτὸν τὰ ἔργα ἃ
ἐν τῷ κοινοβίῳ τεταγμέναις ὥραις πάντως ὀλιγωρεῖ,
ταῦτα ἐν τῇ κέλλῃ νυκτὸς καὶ ἡμέρας μετὰ πολλῆς
προθυμίας ποιεῖν· καὶ οὕτε εὐχῶν τὰ ἴθι, οὕτε τῶν
νηστεῶν τὸν τρόπον, οὕτε τῶν ἀγρυπνιῶν τὸν κανόνα
ἐκτελεῖν ἐπιτρέπει· ἀλλὰ τῇ τῆς φιλαργυρίας μανίᾳ
τοῦτον ἐνδύσας, τὴν πᾶσαν σπουδὴν εἰς τὸ ἐργόχειρον
ἔχειν ἀναπειθεῖ. Τῆς δὲ νόσου ταύτης τρεῖς εἰσι τρό-
ποι, ὡς ἐπίσης ἀπαγορεύουσιν αἱ θείαι Γραφαὶ καὶ
αἱ διδασκαλίαι τῶν Πατέρων· εἰς μὲν, ὃν ἀνωτέρω
διεγράψαμεν, ὃς παρασκευάζει τοὺς ἀθλοῦς ἄπερ
οὐδὲ ἐν τῷ κόσμῳ ἔσχον, ταῦτα κτᾶσθαι καὶ συν-
αθροῖζειν· ἄλλος δὲ μεταμελεῖσθαι ποιεῖ τοὺς ἄπαξ
τοῖς χρήμασιν ἀποταξαμένους, ὑποβάλλων αὐτοῖς ζη-
τεῖν ἄπερ Θεῷ προσήνεγκαν· τρίτος δὲ, ὅστις, κατελ-
θὴν ἀρχὴν ἀπιστίας χλιαρῶν μοναχῶν ἐνδύσας, οὐ
συγχωρεῖ τοῦτον τελείως ἀπαλλαγῆναι τῶν τοῦ κό-
σμου πραγμάτων, φόβον πενίας ὑποβάλλων, καὶ ἀπι-
στίαν τῆς Θεοῦ προνοίας, καὶ παραβάτην ὑποδεικνύς
τῶν οἰκείων ὑποσχέσεων, ὧν καθυμολόγησεν ἀποταξ-
όμενος τῷ κόσμῳ. Τοῦτον δὲ τῶν τριῶν τρόπων τὰ
παραδείγματα ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κατακεκρυμμένα
εὐρίσκομεν. Καὶ γὰρ ὁ Γιεζὴ χρήματα ἃ πρότερον
οὐκ εἶχε βουληθεὶς κτήσασθαι, ἀπέτυχε τῆς προφη-
τικῆς χάριτος, ἦν ὁ διδάσκαλος κληρονομίας τάξει
καταλείψαι τοῦτω ἡβούλετο· καὶ ἀντὶ εὐλογίας αἰω-
νίαν λέπραν διὰ τῆς τοῦ προφήτου κατάρας ἐκληρο-
νόμησε. Καὶ Ἰούδας, βουληθεὶς χρήματα λαβεῖν, ἃ
πρότερον τῷ Χριστῷ ἀκολουθῶν ἀπέβαλεν, οὐ μόνον
εἰς προδοσίαν τοῦ Δεσποῦ ὀλισθήσας, τοῦ χοροῦ τῶν
ἀποστόλων ἐξέπεσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἐν σαρκὶ
ζωὴν βίαιω θανάτῳ κατέλυσεν. Ἀνανίας καὶ Σάπφειρα
διαφυλάξαντες τινα ἐξ ὧν τῷ Θεῷ προσανέθεντο, ἀπο-
στολικῷ στόματι θανάτῳ τιμωροῦνται. Μωϋσῆς δὲ ὁ
μέγας ἐν τῷ Δευτερονομίῳ μυστικῶς παραγγέλλει
τοῖς μέλλουσιν ἀποτάσσεσθαι τῷ κόσμῳ, καὶ φόβῳ
ἀπιστίας πάλιν ἀντεχομένοις τῶν γῆινων πραγμάτων·
« Εἰ τίς ἐστὶν ἄνθρωπος περιφόβος, καὶ τῇ καρδίᾳ
δειλὸς, οὐκ ἐξελεύσεται εἰς πόλεμον· πορευέσθω καὶ

⁹⁵ IV Reg. v, 27. ⁹⁶ Matth. xvii, 5. ⁹⁷ Act. v, 5 10. ⁹⁸ Deut. xx, 8.

(95) Ibid. c. 9, 10, 11 et seq.

(96) Ibid. c. 14.

(97) Ibid. c. 15.

ἀμαυύτω [ἀναυύτω] εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, μήποτε
 ποιεῖσθαι ποιήσοι τὰς καρδίας τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. »
 Ἔστι τῆς μαρτυρίας ταύτης ἀσφαλτέστερόν τι ἢ σα-
 φέστερον; Οὐκ ἄρα διὰ τούτων μανθάνομεν οἱ ἀπο-
 τασσόμενοι τῷ κόσμῳ τελειῶς ἀποτάσσεσθαι, καὶ
 οὕτως ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐκβαλεῖν, εἰ μὴ διὰ τοῦ βα-
 λειν ἀρχὴν χαύνην καὶ διεφθαρμένην ἀνατρέπειν τοὺς
 ἄλλους ἀπὸ τῆς εὐαγγελικῆς τελειότητος. Ἐπειδὴ
 ἐτινες τὸ καλῶς εἰρημένον τῇ Γραφῇ· « Μακάριόν
 ἐστι δίδόναι, ἢ λαμβάνειν, » κακῶς ἐρμηνεύουσι, βια-
 ζόμενοι πρὸς τὴν ἴδιαν ἀπάτην καὶ τὴν τῆς φιλαργυ-
 ρίας ἐπιθυμίαν τὴν ἔνοϊαν τοῦ βίβου παραλογιζό-
 μενοι, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν τὴν λέγουσαν·
 « Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρ-
 χοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρα-
 νῷ, καὶ δεῦρο, ἀκολουθεῖ μοι· » καὶ κρίνουσι τῆς ἀκτι-
 μούσης μακαριώτερον τὸ ἐξουσιάζειν τοῦ ἰδίου
 πλούτου, καὶ ἐκ τῆς τούτου περιουσίας δίδόναι τοῖς
 δεομένοις· γινωσκέτωσαν οἱ τοιοῦτοι μήπω ἀποτετά-
 χθαι τῷ κόσμῳ, μὴδὲ ἐπιθῆναι τῆς μοναχικῆς τελειό-
 τητος, ἐφ' ὅσον ἐπαισχύονται τὴν ὑπὲρ Χριστοῦ ἐν-
 δοξον μετὰ τοῦ Ἀποστόλου ἀναλαβεῖν πτωχείαν, καὶ
 τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν ἑαυτοῖς τε καὶ τοῖς δεομέ-
 νοις ὑπηρετεῖν. Εἰ δὲ ἐπιθυμοῦσιν ἐργῶ πληρῶσαι
 τὴν μοναδικὴν ἐπαγγελίαν, καὶ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου
 δοξασθῆναι διασκορπίσαντες τὸν παλαιὸν πλοῦτον ἐν
 λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι, μετὰ τοῦ Παύλου ἀγω-
 νιζέσθωσαν τὸν καλὸν ἀγῶνα. Καὶ γὰρ εἰ τὸ ἔχειν
 παλαιὸν πλοῦτον ἀναγκαιότερον ἐγίνωσκον πρὸς τε-
 λειώσιν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, οὐκ ἂν κατεφρόνησε τῆς
 πρώτης αὐτοῦ ἀξίας· ἐπίσημον γὰρ λέγει ἑαυτὸν
 γεγονέναι, καὶ πολίτην Ῥωμαίων. Καὶ οἱ ἐν Ἱεροσο-
 λύμοις δὲ, οἵτινες ἐπώλουν τὰς οἰκίας αὐτῶν καὶ τοὺς
 ἀγρούς, καὶ ἐτίθεσαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων,
 οὐκ ἂν τοῦτο ἔπραττον, εἰ κεκρυμμένον ἐγίνωσκον
 ὅτι τῶν ἀποστόλων μακαριώτερον εἶναι, τὸ τοῖς ἰδίοις
 χρήμασι τρέφεσθαι καὶ μὴ καμᾶτω ἰδίῳ καὶ τῇ τῶν
 χειρῶν ἐργασίᾳ. Σαφέστερον δὲ διδάσκει περὶ τούτου
 ὁ εἰρημένος Ἀπόστολος, ἐν οἷς γράφει· Ῥωμαίοις τάδε·
 « Νυνὶ δὲ πορευόμενοι εἰς Ἱεροσόλυμα διακονήσαι τοῖς
 ἀγίοις. Ἡδύοθησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοι-
 νωσίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων
 τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Οὗτος δὲ δέσμιος, καὶ φυλα-
 καὶς πολλάκις, καὶ τῷ σκυλμῷ τῆς ὀδοπορίας ὑπο-
 βληθεὶς, καὶ ἐμποδιζόμενος ἐκ τούτου, ὡς εἰκόθει,
 ταῖς ἰδίαις χερσὶ προσπορίζειν ἑαυτῷ τὰς χρεῖας,
 ταῦτα εἰληφέναι διδάσκει παρὰ τῶν ἀδελφῶν, τῶν
 ἀπὸ Μακεδονίας πρὸς αὐτὸν ἐλθόντων φάσκων· « Τὸ
 γὰρ ὑστέρημά μου ἀνεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες
 ἀπὸ Μακεδονίας· » καὶ Φιλιππησίους· « Ὅτι ἐν ἀρχῇ
 τοῦ Εὐαγγελίου ἐξελθόντος μου ἀπὸ Μακεδονίας οὐδε-
 μίαν Ἐκκλησίαν ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως ἢ λή-
 φεως, εἰ μὴ ἡμεῖς μόνοι· ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονικῇ καὶ
 ἄπαξ καὶ δις ἐπέψατέ μοι τὴν χρεῖαν. » Ἔστωσαν

A tiamus, nobis perfecte renuntiandum, atque ita ad
 bellum procedendum esse; ne forte ex molli et cor-
 rupto initio alios ab Evangelica perfectione averta-
 mus. (98) Quandoquidem vero illud probe in Scri-
 ptura dictum: « Beatius est dare quam accipere ⁵⁵, »
 male quidam interpretantur, vimque litteræ faciunt,
 atque ad propriam fraudem et ad pecunie concu-
 piscentiam dicti sententiam **322** detorquent, nec-
 non Domini doctrinam, quæ sic habet: « Si vis
 perfectus esse, vende omnia quæ habes et da pau-
 peribus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, se-
 quere me ⁵⁶: » et judicant divitiarum facultatem
 paupertate feliciorē esse, seque ex hujusmodi
 abundantia posse indigentibus largiri; sciant hu-
 jusmodi homines se nondum mundo renuntiassē,
 neque ambulare in monastica perfectione, quan-
 diu erubescunt pro Christo gloriosam cum apostolo
 assumere paupertatem, atque ex opere manuum
 sibi egenisque subvenire. Quod si desiderēt mo-
 nasticam opere complere promissionem, et cum
 Apostolo gloriam accipere, distributis veteribus di-
 vitiis, in fame, siti et nuditate, cum Paulo decertent
 bonum certamen ⁵⁷. (99) Nam si ad perfectionem,
 necessariam reputasset ipse Apostolus veterum di-
 vitiarum possessionem, priorem suam dignitatem
 minime despexisset: se quippe illustrem et civem
 fuisse Romanum testatur ⁵⁸. Qui autem Hierosoly-
 mæ domos vendebant et prædia sua, et ad pedes
 apostolorum deponebant ⁵⁹, nequaquam illud egis-
 sent, si nosset, æstimare apostolos feliciter esse
 pecuniis suis ali, quam labore proprio et manuum
 opere. Liquidius autem eam rem docet Apostolus
 in sua ad Romanos Epistola: « Nunc autem profi-
 ciscar in Jerusalem, ministrare sanctis. Probave-
 runt enim Macedonia et Achaia, collationem ali-
 quam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in
 Jerusalem ⁵⁹. » Ipse autem victus plerumque et
 in carceribus, itinerisque incommodis subditus, at-
 que eo impeditus, ne, uti solebat, propriis manibus
 necessaria sibi pararet, ea se accepisse docet ab
 iis qui e Macedonia erant fratribus, quique se con-
 venerant, aiens: « Nam quod mihi deerat supple-
 verunt fratres qui venerunt a Macedonia ⁶⁰. » Et
 ad Philippenses: « Quod in principio Evangelii cum
 nulla Ecclesia communicavi in ratione dati aut ac-
 cepti, nisi vobiscum solis: quia et Thessalonicae
 semel et bis in usum mihi fuistis ⁶¹. » Sint itaque
 avari, juxta suam sententiam, Apostolo beatiores:
 quandoquidem ipsis ex propria substantia, quæ sibi
 necessaria sunt, suppeditantur. Sed nemo nisi in
 extremam deciderit amentiam id proferre ausus
 fuerit. (1) Si volumus itaque evangelicum et apo-
 stolicum sequi præceptum, atque universam supra
 apostolos ab initio fundatam Ecclesiam; ne opinio-

⁵⁵ Act. xv, 35. ⁵⁶ Matth. xix, 21. ⁵⁷ 1 Tim. iv, 7. ⁵⁸ Act. xxii, 25. ⁵⁹ Act. iv, 35. ⁶⁰ Rom. xv, 25. ⁶¹ 1 Cor. xi, 9. ⁶² Philipp. iv, 15

(98) Ibid. c. 16.

(99) Ibid. c. 17.

(1) Ibid. c. 18.

nibus nostris obtemperemus, nec ea quæ probe dicta sunt perperam intelligamus, ac repudiato tepido illo atque incredulo animi affectu, accuratum Evangelii studium assequamur. Ea quippe ratione valebimus sanctorum Patrum subsequi vestigia, atque a cœnobii scientia et instituto nunquam abscedere, itemque revera huic mundo renuntiare.

(2) Operæ autem pretium fuerit hoc loco sanctorum Patrum dicta memorare. Fertur itaque sancti Basilii episcopi Cæsareæ Cappadociæ sermo ad quemdam senatorium virum, qui tepide mundo abrenuntiavit, et qui ex pecuniis suis quidpiam reservavit, dictum ejusmodi : Et senatorium perdidisti, et monachum non fecisti. (3) Oportet igitur cœnæ cura ex nostra excindere anima radicem ac principium malorum omnium, avaritiam scilicet : compertissimum habentes, manente radice ramos pullulare, difficileque esse virtutem exercere, nisi in cœnobio degamus : in ipso enim etiam de necessariis rebus nihil curamus. Ananiæ et Sapphiræ damnationem præ oculis habentes ⁶², horreamus de antiquis facultatibus quidpiam nobis reservare. Similiter Giezi exemplum pertimescimus, qui avaritiæ causa æternæ lepræ traditus est ⁶³. Caveamus ne nobis hujusce vitæ pecunias accumulemus, quas ne in hoc quidem mundo possedimus. Timeamus itidem, Judam laqueo pereuntem nobiscum reputantes, ne quidpiam servemus ex iis omnibus quibus cum contemptu renuntiavimus. Ad hæc omnia **323** præ oculis

semper habentes mortis incertam horam, caveamus ne, qua hora non putamus, veniat Dominus, conscientiamque nostram inveniat avaritia maculatam, dicatque nobis illud quod diviti illi in Evangelio dictum est : « Stulte, hac nocte a te repetunt animam tuam, quæ autem parasti cujus erunt ⁶⁴? » πᾶσι τοῦτοις πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες ἀεὶ τὸ τοῦ θανάτου ἄδηλον, μὴ ποτε ἐν ὥρᾳ ἢ οὐ προσδοκῶμεν εἰθὴ ὁ Κύριος, καὶ εὐρήσῃ τὸ ἡμέτερον συνεῖδὸς τῇ φιλαργυρίᾳ ἐσπιλωμένον, καὶ ἐρεῖ ἡμῖν ὅπερ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐβρέθη τῷ πλουσίῳ ἐκείνῳ : « Ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ · ἃ δὲ ἡτοίμασας τίνοι ἔσται ; »

4. Quartum nobis est certamen adversus spiritum iracundiæ, ut cum Deo mortiferum hujus venenum ex intimo animæ nostræ excindamus. (4) Eo enim intra cor nostrum reposito, ac tenebrosis tumultibus oculum mentis excæcante, nullam eorum quæ consentanea nobis sunt discretionem habere valeamus, neque spiritualis cognitionis comprehensionem invenire, nec veræ vitæ participes effici, nec mens nostra divinæ ac veræ lucis capax erit. Nam, « Turbatus est, » ait, « a furore oculus meus ⁶⁵. » Neque sapientiæ participes erimus, etiamsi nobis ipsi sapientes videamur, cum scriptum sit : « Furor in sinu insipientium habitabit : » sed neque salutares discretionis radios consequi possumus, etsi ab hominibus perquam sapientes existimemur ; scriptum quippe est : « Ira etiam pruden-

τοῖνον κατὰ τὴν γνώμην τῶν φιλαργύρων καὶ οὕτω μακαριώτεροι τοῦ Ἀποστόλου, ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἰδίων ὑποστάσεων ἐχορῆγει αὐτοῖς ταῖς χρεῖαις. Ἄλλ' οὐκ ἂν τις εἰς ἐσχάτην θνοίαν ἐλθὼν εἰπεῖν τοῖς τοῦτο. Εἰ τοῖνον βουλευόμεθα τῷ εὐαγγελικῷ καὶ ἀποστολικῷ προστάγματι, καὶ πάσῃ ἐκείνῃ τῇ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τῶν ἀποστόλων θεμελιωθείσῃ Ἐκκλησίᾳ ἀκολουθήσαι · μὴ ταῖς ἡμετέροις ὑπονοίαις πειθώμεθα, μηδὲ τὰ καλῶς εἰρημένα κακῶς νοῶμεν · ἀλλ' ἀπορρίψαντες τὴν χλιαρὰν καὶ ἀπιστον γνώμην, ἀναλάβωμεν τὴν ἀκρίβειαν τοῦ Εὐαγγελίου. Οὕτω γὰρ δυνασόμεθα καὶ τοῖς τῶν ἁγίων Πατέρων ἔγχεσιν ἀκολουθήσαι, καὶ τῆς ἐπιστομῆς τοῦ κοινοβίου μηδέποτε ἀποστῆναι, καὶ ἐν ἀληθείᾳ ἀποτάξασθαι τούτῳ τῷ κόσμῳ. Καλὸν δὲ ἐναυθῆσαι καὶ λόγου ἁγίων Πατέρων ἐπιμνησθῆναι.

Φέρεται τοῖνον τοῦ ἁγίου Βασιλείου τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας λόγος πρὸς τινὰ συγκλητικὸν χλιαρῶς ἀποτάξιμενον, καὶ παρακατασχόντα τινὰ τῶν ἰδίων χρημάτων, βῆμα τοιούτου : « Καὶ τὸν συγκλητικὸν ἀπόλασας, καὶ μοναχὸν οὐκ ἐποίησας. » Χρὴ τοῖνον πάσῃ σπουδῇ ἐκκόπτειν ἐκ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τὴν βίξιν, καὶ ἀρχὴν πάντων τῶν κακῶν, ἥτις ἐστὶν ἡ φιλαργυρία · ἀσφαλῶς γινώσκοντας, ὅτι, μενούσης τῆς βίξης, οἱ κλάδοι φύονται, τὴν δὲ ἀρετὴν κατορθῶσαι δύσκολον, εἰ μὴ ἐν κοινοβίῳ διάγοντας. Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ περὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων χρεῶν περιφρονοῦμεν. Τὴν κατάκρισιν Ἀνανίου καὶ Σαπφίρης πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, φριξόμεν καταλιμπάνειν ἑαυτοὺς τί ποτε τῆς παλαιᾶς περρουσίας. Ὁμοίως τοῦ Γιεζῆ φοβηθέντες τὸ παράδειγμα τοῦ διὰ τὴν φιλαργυρίαν αἰωνῆς λέπρᾳ παραδοθέντος, φυλαξώμεθα συναρροῦν ἑαυτοῖς τοῦ βίου τὰ χρήματα, ἅπερ οὐδὲ ἐν τῷ κόσμῳ εἴχομεν. Ἐτι γὰρ μὴ τὴν τοῦ Ἰούδα λογιζόμενοι δι' ἀγχνότης τελευτήν, φοβηθῶμεν τί ποτε ἀπὸ πάντων ὧν ἀποτασσόμενοι κατεφρονήσαμεν. Ἐπὶ

4. Τέταρτος ἡμῖν ἐστὶν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ὀργῆς. ὅπως σὺν θεῷ τὸν τοῦτου θανατηφόρον ἴδν ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἐκκόψωμεν. Τοῦτου γὰρ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ καρδίᾳ ἐναποκειμένου, καὶ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας ἐκτυφλοῦντος ταῖς σκοτειναῖς ταραχαῖς, οὔτε διάκρισιν τῶν συμφερόντων κτήσασθαι δυνάμεθα, οὔτε πνευματικῆς γνώσεως εὐρεῖν κατάληψιν, οὔτε τῆς ἠντιως ζωῆς γενέσθαι μέτοχοι, οὔτε τῆς θεωρίας τοῦ θεοῦ καὶ ἀληθινοῦ φωτὸς δεκτικὸς ὁ ἡμέτερος νοῦς γενήσεται. « Ἐταράχθη, » γὰρ, φησὶν, « ἀπὸ θυμοῦ ὁ ὀφθαλμὸς μου, » οὔτε δὲ σοφίας μέτοχοι γενησόμεθα, κἂν μάλιστα σοφοὶ ταῖς ἐπινοίαις λογιζώμεθα · ἐπειδὴ γέγραπται, ὅτι : « Θυμὸς ἐν κόλπῳ ἀφρόνων ἀβλισθήσεται. » Ἄλλ' οὐδὲ τὰς σωτηριώδεις ἀκτῖνας τῆς διακρίσεως κτήσασθαι δυνάμεθα, εἰ καὶ τὰ μάλιστα

⁶² Act. v. 5-10. ⁶³ IV Reg. v. 27. ⁶⁴ Luc. xi. 20. ⁶⁵ Psal. vi. 8.

(2) Ibid. c. 19.

(3) Ibid. c. 20.

(4) Cassian. Institut. l. viii. c. 1.

φρόνιμοι τοῖς ἀνθρώποις νομιζόμεθα· γέγραπται γάρ, ὅτι: « Ὁρῆ καὶ φρονίμους ἀπόλλυσιν » οὕτως τὰς δικαιοσύνης κυβερνήσεις νηφαλίᾳ καρδίᾳ ἐπιχειροῦμεν· γέγραπται γάρ, ὅτι: « Ἀνδρὸς ὀργῆς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται » οὕτως δὲ τὴν ἐπαινουμένην παρὰ πάντων κοσμιότητα καὶ εὐσημωσύνην κτήσασθαι δυνάμεθα· ἐπειδὴ γέγραπται: « Ἀνὴρ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων. » Ὁ τοίνυν βουλόμενος πρὸς τελείωσιν ἔλθειν, καὶ ἐπιθυμῶν τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα νομίμως ἀγωνίσασθαι, ἀπὸ παντὸς ἐλαττώματος ὀργῆς τε καὶ θυμοῦ ἀλλότριος ἔστω, καὶ ἀκούετω τί αὐτὸ τὸ σκευὸς τῆς ἐκλογῆς παραγγέλλει λέγων: « Πᾶσα πικρία, καὶ ὀργή, καὶ θυμὸς, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ἡμῶν σὺν πύθῃ κακίᾳ. » Ὅταν δὲ εἴπῃ πᾶσαν, οὐδεμίαν πρόφασιν θυμοῦ ὡς ἀναγκαίαν ἢ ὡς εὐλογον ἡμῖν καταλείπειν. Ὁ τοίνυν πλημμελοῦντα τῶν ἀδελφῶν βουλόμενος διορθώσασθαι ἢ ἐπιτιμίαν παρεῖχειν, σπουδάζετω ἑαυτὸν ἀτάραχον φυλάττειν, μὴ ποτε, ἄλλον θεραπεύσαι βουλόμενος, ἑαυτῷ τὴν νόσον ἐπισηπάζεται, καὶ βρηθήσεται αὐτῷ τὸ εὐαγγελικὸν ἔκλεινον: « Ἰατρὰ, θεράπευσον σεαυτὸν. » καὶ πάλιν: « Τί βλέπεις τὸ κάρφος ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ δοκὸν τὴν ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς; ἢ ποῖον τρόπον ἔρεις τῷ ἀδελφῷ σου. Ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, ὅστις τὴν δοκὸν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ ἔχει, ἐπικαλύπτουσαν αὐτόν; Ἐξ ὅλας γὰρ δὴποτε αἰτίας ἢ τῆς ὀργῆς κινήσεις, ὑπερξέσασα, τυφλοὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, καὶ οὐκ ἐφ' αὐτὸν θεάσασθαι τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης. Ὅσπερ γὰρ ὁ ἐπιθεὶς τοὺς ὀφθαλμοὺς; χρυσῶν μέταλλα ἢ μολύβδινά ἐπίσης ἐκώλυσε τὴν ὀρατικὴν δύναμιν, καὶ οὐδαμῶς διαφορὰν ἐποίησε τῆς τυφλότητος ἢ τοῦ χρυσοῦ μετάλλου τιμιότητος· οὕτως ἔξ ὅλας δὴποτε αἰτίας ἢ τῆς ὀργῆς κινήσεις ἐξαφθεῖσα τὴν ὀρατικὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς σκοτίζει. Τότε μόνον κατὰ φύσιν καυχῆμεθα τῷ θυμῷ, ὅταν πρὸς τοὺς ἐμπαιθεῖς καὶ φιληδότους λογισμοὺς τοῦτον κινήσωμεν. Οὕτως γὰρ ἡμεῖς καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ ἐκδιδάσκει φάσκων: « Ὁργίσεθε, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. » τοῦτέστι, κατὰ τῶν ἰδίων παθῶν τὴν ὀργὴν κινεῖτε, καὶ κατὰ τῶν πονηρῶν λογισμῶν, καὶ μὴ διὰ τοῦ πράττειν τὰ ὑποβαλλόμενα ὑπ' αὐτῶν ἀμαρτάνετε· καὶ ταύτην σαφῶς τὴν ἔννοιαν δηλοῖ τὸ ἐπαγόμενον: « Ἄ λέγετε, φησὶν, ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανώγητε. » τοῦτέστιν, ὅταν ἀνέλθωσιν ἐπὶ τὴν καρδίαν οἱ πονηροὶ λογισμοί, ἐκβάλλοντες τοὺς διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ὀργῆς, μετὰ τὴν τούτων ἀποβολὴν ὡσανεὶ ἐν κοίτῃ τῇ ἡσυχίᾳ εὐρισκόμενοι, τὸ τῆνικαῦτα κατανώγητε πρὸς μετάνοιαν. Συμφανεῖ δὲ τοῦτοις καὶ ὁ μακάριος Παῦλος χρησάμενος τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ βῆτου τούτου, καὶ προσθεὶς: « Ὁ ἕλιος μὴ ἐπιιδέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν· μὴ δίδωτε τόπον τῷ δια-

les disperdit: » neque justitiæ gubernacula vigilantī corde retinere valemus, cum scriptum sit: « Ira viri justitiam Dei non operatur⁶⁶: » neque omnium ore celebratam modestiam decentiamque obtinere possumus, quandoquidem scriptum est: « Vir iracundus modestus non est⁶⁷. » (5) Qui voluerit ergo ad perfectionem attingere, qui exoptat spirituale certamen legitime obire, ab omni delicto iræ furorisve alienus sit, audiatque quid præcipiat vas illud electionis: « Omnis amaritudo et ira et indignatio, et clamor et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia⁶⁸. » Cum sit autem « omni, » nullam nobis indignationis occasionem, vel quasi necessariam, vel quasi consentaneam reliquit. Qui igitur errantem fratrem corripere aut castigationem ipsi inferre voluerit, studeat sese commotionis perturbationisque expertem custodire, ne, dum alium vult curare, morbum sibi trahat, neve dicatur ei Evangelicum illud: « Medice, cura teipsum⁶⁹: » ac rursum: « Quid tu vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non intelligis? aut quomodo dices fratri tuo: Sine, ejectionem festucam ex oculo tuo, qui trabem in proprio oculo habes operientem illum⁷⁰? » Qualibet enim de causa iræ motus effervescat, mentis oculos excæcat, neque sinit hominem respicere Solem justitiæ. (6) Quemadmodum enim qui oculis imponit aurea et plumbea metalla, æque impedit videndi facultatem, nec auri metalli pretium aliquam facit cæcitalis differentiam; ita ex qualibet causa iræ commotio accendatur, animæ videndi facultatem obtenebrat. (7) Tunc solum juxta naturam indignatione utimur, cum adversus vitiosas et voluptarias cogitationes eam movemus. Id quippe nos propheta David docet cum ait: « Irascimini et nolite peccare⁷¹: » id est, adversus proprias passiones iram moveate, nec non adversus pravas cogitationes, neque agendo quæ vobis suggeruntur ab illis, peccetis: quam plane interpretationem declarat quod sequitur: « Quæ dicitis, inquit, in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini⁷²: » id est, cum ascenderit pravæ cogitationes in cor vestrum, ejectione illas, coneitantes adversus eas iram vestram postquam vero ejectione fuerint, quas in lecto seu quiete, tum compungimini ad pœnitentiam. His porro consonat beatus Paulus, qui hujusce dicti testimonio est usus, atque illud adiecit: « Sol non occidat super iracundiam vestram, nolite dare locum diabolo⁷³: » id est, ne pravæ cogitationibus consentiendo, Solem justitiæ Christum irritantes, efficiatis ut occidat in cordibus vestris, ut ne ejus discessu locum in vobis inveniat diabolus. (8) De isto sole ait Deus per prophetam: « Timentibus nomen meum orietur Sol justitiæ, et medicina erit in alis ejus⁷⁴. »

⁶⁶ Jac. i, 20. ⁶⁷ Prov. xi, 25. ⁶⁸ Ephes. iv, 31. ⁶⁹ ibid.

⁷⁰ Luc. iv, 23. ⁷¹ Marc. vii, 23. ⁷² Psal. iv, 5.

(5) Ibid. c. 3.
(6) Ibid. c. 6

(7) Ibid. c. 7, 8.
(8) Ibid. c. 9.

Quod si dictum illud (Apostoli) ad litteram accipiamus, ne quidem ad occasum usque solis conceditur nobis ut iram servemus. (9) Quid igitur de illis dicemus, qui feritate atque insania vitii affectus, non ad usque solis hujusce occasum tantummodo servant iram; sed etiam ad multos dies producant eam, a mutuo colloquio abstinentes: neque verbis ulterius iracundiam exprimunt suam, sed silentio ad invicem servato, virus memoriæ injuriarum ad suam perniciem accendunt; ignorantibus non modo a peccato quod opere perpetratur abstinendum esse; sed etiam ab eo quod in mente concipitur; ne tenebris recordationis injuriarum obscurata mens, excidat a lumine cognitionis, ac discretionis, atque privetur sancti Spiritus habitatione. (10) Quamobrem jubet Dominus in Evangelis⁷⁸, relinqui munus super altare, et reconciliari fratri: quod fieri nequeat acceptum munus esse, nobis ira ac injuriarum memoria occupatis. Apostolus verò cum ait, sine intermissione orandum esse⁷⁹, in omnique loco elevandas esse sanctas manus, absque ira⁸⁰, etiamsi in sola cogitatione sit, id agendum esse docet. Restat igitur ut vel nunquam oremus, atque ita obnoxii simus Apostolico præcepto; aut si præcepta servare curemus, ut absque ira et recordatione injuriarum illud agamus. (11) At quandoquidem plerumque contingit, ut contristatis aut perturbatis fratribus, nos rem contemnamus, atque dicamus, non nos in causa esse quod illi contristentur; animarum medicus, ut iræ occasiones radicitus evellat ex corde nostro⁸¹, non modo si nos contristati et irati simus in fratrem nostrum, jubet ut munus relinquamus, et reconciliemur ipsi; sed etiamsi ipse in nos jure in injuria irascatur, ut excusatione nostra iram ejus sedemus, et tunc munus offeramus. (12) Sed quid diutius evangelicis et apostolicis præceptis immoremur, cum ex veteri item lege liceat hoc ediscere: quæ tametsi ex illa severitate deflectere ac sese attemperare videtur, ita habet: « Ne oderis fratrem tuum in corde tuo⁸². » Ac rursum: « Viæ eorum qui injuriarum memoriam tenent, ad mortem⁸³. » Hoc enim loco non modo eam quæ in opus prorumpit, sed eam item quæ mente retinetur iram, vetat atque ulciscitur. Quamobrem oportet divinis legibus inhaerentes, totis viribus contra spiritum iræ decertare, et contra morbum illum intra nos sitem: neque contra homines iram concitare, ac ideo solitudinem et segregationem consecrari; quo scilicet nemine ibi præsentate qui nos concitet ad iram, virtus æquanimitatis facile in solitudine exercentur: nam tum ex superbia, tum quod nolimus nos ipsos incusare, nostræque segnitiei iræ causas ascribere. efficitur ut exoptemus a fratribus segregari. Quandiu itaque imbecillitatis nostræ causas aliis imputa-

Α δόλω· » τούτῳσι μὴ παρασκευάσητε τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστὸν, παροργίζοντες αὐτὸν ἐν τῇ τῶν φαύλων λογισμῶν συγκαταθέσει, ἐπιθῆναι τὰς καρδίας ὑμῶν· ἵνα μὴ τῇ ἀναχωρήσει αὐτοῦ εὐρῆ ἐν ὑμῖν τόπον ὁ διάβολος. Περὶ τοῦτου τοῦ ἡλίου καὶ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου λέγει· « Τοῖς δὲ φοβουμένοις τὸ ὄνομα μου ἀνατελεῖ Ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ Ἰασίς ἔσται ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » Εἰ δὲ καὶ κατὰ τὸ γράμμα ἐκλάβωμεν τὸ ῥητὸν, οὐδὲ μέχρι δύσεως ἡλίου συγχωρεῖται ἡμῖν φυλάττειν τὴν ὀργὴν. Τί οὖν ἐροῦμεν περὶ τούτων, οἵτινες τῇ ἀργιότητι καὶ μανίᾳ τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως, οὐ μόνον μέχρι δύσεως τούτου τοῦ ἡλίου διατηροῦσι τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλείστας ἡμέρας παρατείνουσιν αὐτὴν παρασιωπῶντες ἀπ' ἀλλήλων, οὐκέτι μὲν διὰ τῶν ὀργημάτων ἐκφέροντες αὐτὴν, τῇ δὲ πρὸς ἀλλήλους σιωπῇ τὸν τῆς μνησικακίας ἴδον εἰς ὄλεθρον αὐτῶν ἐξάπτοντες, ἀγνοοῦντες, ὅτι μὴ μόνον ἐκ τῆς κατ' ἐνέργειαν ἀμαρτίας ἀπέχουσαι δεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κατὰ δianoian, ἵνα μὴ, τῷ σκότει τῆς μνησικακίας ὁ νοῦς ἀμαυρωθεὶς, ἐκπέση τοῦ φωτὸς τῆς γνώσεως, καὶ τῆς διακρίσεως, καὶ στερηθῆ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἰκήσεως. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις κελεύει ἀφεῖναι τὸ δῶρον ἐπὶ τῇ θυσιαστήριον, καὶ διαλλάττεσθαι τῷ ἀδελφῷ· ἐπεὶ μὴ δυνατὸν εὐπρόσδεκτον γενέσθαι, θυμοῦ καὶ μνησικακίας ἐναποκειμένων ἡμῖν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ λέγων ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίρειν ὅσας χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διὰ λογισμῶν τοῦτο ἡμᾶς διδάσκει. Περιλείπεται τοίνυν ἡ μηδέποτε προσεύχεσθαι, καὶ κατὰ τοῦτο ὑποδίκους εἶναι τῶν ἀποστολικῶν παραγγέλματι, ἡ σπουδάζοντας φυλάττειν τὰ προστάγματα, χωρὶς ὀργῆς καὶ μνησικακίας τοῦτο ποιεῖν. Καὶ ἐπειδὴ πολλάκις λυπηθέντων ἀδελφῶν ἡ παρασθέντων περιφρονοῦμεν λέγοντες, ὅτι ἐξ ἡμετέρας αἰτίας τούτους λελυπηθῆσθαι, ὁ τῶν ψυχῶν ἰατρὸς τὰς προφάσεις τῆς ὀργῆς ῥιζοῦσθαι ἀπὸ καρδίας ἀνασπάσαι βουλόμενος, οὐ μόνον εἰ τύχαμεν ἡμεῖς λελυπημένοι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, προστάσει ἀφεῖναι τὸ δῶρον, καὶ διαλλάττεσθαι τούτῳ· ἀλλὰ καὶ εἰ αὐτὸς λελυπηταὶ κατὰ ἡμῶν δικαίως ἡ ἀδίκως, τοῦτον διὰ τῆς ἀπολογίας θεραπεύειν, καὶ τότε προσφέρειν τὸ δῶρον. Ἀλλὰ τί ἐπιτολὴ ταῖς εὐαγγελικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς παραγγέλμασιν ἐνδιατρίβωμεν, ἐξῆν καὶ ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ νόμου μαθεῖν τοῦτο, ὅς, καὶ συγκατάθεσιν τῆς ἀκριβείας ἔχειν δοκῶν, τάδε φησί· « Μὴ μισήσης τὸν ἀδελφόν σου ἐν τῇ καρδίᾳ σου· » καὶ πάλιν· « Ὅδοι μνησικακῶν εἰς θάνατον. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ μόνον τὴν κατ' ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ δianoian ὀργὴν κωλύει καὶ κολάζει. Διὸ προσήκει, τοῖς θείοις νόμοις ἀκολουθοῦντας, πάσῃ δυνάμει ἀγωνίζεσθαι κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ὀργῆς, καὶ κατὰ τῆς ἐνδον ἐν ἡμῖν ἀποκειμένης νόσου· καὶ μὴ, κατὰ τῶν ἀνθρώπων τὸν θυμὸν κινῶντας, ἐρημίαν καὶ μόνωσιν μεταδίδω-

⁷⁸ Matth. v, 24. ⁷⁹ I Thess. v. 17. ⁸⁰ I Tim. ii, 8. ⁸¹ Matth. v. 23. ⁸² Levit. xix, 17. ⁸³ Prov. xii, 25.

(9) Ibid. c. 10. 11.

(10) Ibid. c. 12.

(11) Ibid. c. 13.

(12) Ibid. c. 14. 15.

καιν· ὡς ἐκεῖ δῆθεν, και μηδὲνδ ὄντος τοῦ καινού-
 ντος ἡμᾶς εἰς ὄργην, εὐκόλως ἐν τῇ μονώσει ἡ ἀρετὴ
 τῆς μακροθυμίας κατορθωθήσεται· ἀπὸ γὰρ τῆς
 ὑπερηφανίας και τοῦ μή θέλειν μέμφεσθαι ἑαυτούς
 και ἐπιγράφειν τῇ ἰδίᾳ ῥαθυμίᾳ τὰς αἰτίας τῆς ὄρ-
 γῆς, τὴν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἀλλοτριῶσιν ἐπιποθοῦμεν.
 Ἔως ὅτε τοῖνον τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας τὰς αἰτίας
 ἄλλοις ἐπιγράφωμεν, ἀδύνατον ἡμᾶς πρὸς τὴν τε-
 λείωσιν τῆς μακροθυμίας φθάσαι. Τὸ γὰρ κεφάλ-
 λαιον τῆς ἡμετέρας διορθώσεως, οὐκ ἐκ τῆς τῶν
 πλησίον μακροθυμίας τῆς πρὸς ἡμᾶς γινομένης κατ-
 ορθοῦται, ἀλλ' ἐκ τῆς ἡμετέρας πρὸς τὸν πλησίον
 μακροθυμίας και ἀνεξικακίας. Ὅταν δὲ τὸν τῆς μα-
 κροθυμίας ἀγῶνα φεύγοντες τὴν ἔρημον καταδιώκω-
 μεν και τὴν μόνωσιν, ὅσα δ' ἂν τῶν ἡμετέρων παθῶν
 ἀθεράπευτα ἐκείσε ἐπενέγκωμεν, ἐπιεκχυμένα, B
 οὐκ ἐξείλημμένα, τυγχάνουσι. Καὶ γὰρ ἡ ἔρημος και
 ἡ ἀναχώρησις τοῖς μήπω παθῶν ἀπηλλαγμένοις οὐ
 μόνον φυλάττειν ἐπίσταται τὰ ἐλαττώματα, ἀλλὰ και
 ἐπικαλύπτειν ταῦτα οἶδε. Και οὐδὲ ἐπαισθάνεσθαι
 αὐτοὺς συγχωρεῖ ποῖω πάθει ἠτῶνται· τούναν-
 τιον δὲ φαντασίαις αὐτοὺς ὑποβάλλει, κατωρθωκέ-
 ναι αὐτοὺς πείθει τὴν τε μακροθυμίαν και τὴν
 ταπεινώσιν, ἕως μὴ πάρεστιν ὁ τούτους ἐρεθίζων
 και δοκιμάζων· ὅταν δὲ συμβῆ πρόφρασις τού-
 τως καινούσα, και γυμνάζουσα, εὐθέως τὰ ἐναποκει-
 μενα πάθη και τὸ πρὶν λαθάνοντα, ὡσπερ ἱ:ποι
 ἀχαλίνωτοι, ἐκ τῶν ἰδίων ἀφεταιριῶν ἐκπηδήσαν-
 τας, και τῇ μακρᾷ ἡσυχίᾳ και σχολῇ τραφέντες, σφο-
 δρότερον και ἀγριώτερον πρὸς βλεθρον κατασύρουσι C
 τὸν ἴδιον ἐπιβάτην. Πλέον γὰρ ἀγριοῦται ἐν ἡμῖν τὰ
 πάθη ἀργούντα τῆς ἐξ ἀνθρώπων γυμνασίας, και
 αὐτὴν τὴν σκιάν τῆς ὑπομονῆς και μακροθυμίας, ἣν
 εἰκονικῶς δοκοῦμεν εἶχειν, ἀναμειγμένην τοῖς ἀδελ-
 φοῖς τῇ ἀμελείᾳ τῆς ἀγυμνασίας, και τῆς μονώσεως
 ἀπώλλωμεν. Ὅσπερ γὰρ τὰ ἰοδῶλα τῶν θηρίων ἐν
 ἐρημίᾳ, και ἐν ταῖς ἰδίαις κοιταῖς ἡσυχάζοντα, τότε
 τὴν ἰδίαν μανίαν ἐπιδείκνυνται, ὅταν λάθωται τινας
 προσεγγίζοντος· οὕτω και οἱ ἐμπαθεῖς ἄνθρωποι οὐκ
 ἀρετῆς διαθέσει, ἀλλὰ τῇ τῆς ἐρημίας ἀνάγκῃ ἡσυ-
 χάζοντες, τότε τὸν τῆς ψυχῆς ἰδὸν ἐξεμοῦσιν, ὅταν
 δράξωται τοῦ προσεγγίζοντος και ἐρεθίζοντος. Και
 τούτου χάριν τοῖς τελείωσιν πρᾶσθητος ἐπιζητοῦσι
 σπουδῇ πάσῃ ὀφείλει μὴ μόνον πρὸς ἀνθρώπους
 μὴ ὀργίζεσθαι, ἀλλὰ μηδὲ πρὸς τὰ ἄλογα, μηδὲ πρὸς D
 τὰ ἀψυχα πράγματα. Μέμνημαι γὰρ ἐγὼ ἦνίκα ἐν
 ἐρήμῳ διέτριβον κατὰ καλάμου τὸν θυμὸν κινήσας,
 τῆς καχύτητος τούτου ἡ λεπτότης ἀπαρεσάσης,
 τῆς και κατὰ ξύλου πάλιν, ὅταν κόψαι τοῦτο θελή-
 σας, μὴ ταχέως ἐδυνήθην· και πάλιν κατὰ λίθου
 πυρεχθόλου, ὅταν, σπουδάζοντός μου ἐκβάλλειν τὸ
 πῦρ, μὴ ταχέως ὁ σπινθὴρ ἐξεπέδησεν, οὕτω τῆς
 ὄργῆς ἐπιταθείσης, ὡς κατὰ τῶν ἀναισθητῶν, και
 ἀψύχων πραγμάτων ταύτην ἐκφέρειν. Εἰ τοῖνον ἐπι-
 ποθοῦμεν τυχεῖν τῷ μακαρισμοῦ τοῦ Χριστοῦ, οὐ
 μόνον τὴν κατ' ἐνέργειαν ὀφειλομεν ὄργην κωλύσαι,
 καθὰ εἴρηται, ἀλλὰ και τὴν κατὰ διάνοιαν. Οὐ γὰρ

A mus, impossibile est nos ad perfectionem æquani-
 mitatis attingere. (13) Summa quippe emendationis
 nostræ non ex proximi erga nos æquanimirate obti-
 netur, sed ex nostra erga proximum longanimitate
 ac injuriarum oblivione. Cum autem æquanimiratis
 certamen fugientes eremum petimus et solitudinem,
 quascunque illuc nondum curatas sedatasque pas-
 siones afferimus, occultas eas, non deletas esse pte-
 mus. Enimvero eremus atque secessus iis qui non-
 dum passionibus liberi sunt, non reservare modo
 imperfectiones, sed eas occultare quoque novit.
 Neque iis sentire concedit quibus sint passio-
 nibus obnoxii; quinimo iis quas suggerit phanta-
 sias suadet ipsis quod æquanimiratem, quod hu-
 militatem sint assecuti, donec adest nemo qui
 concitet et probet ipsos; cum accidit autem oc-
 casio qua concitentur et exercentur, reconditæ
 statim ac pridem occultæ passiones, ceu effrenæ
 325 equi ex stabulis erumpentes, ac longa quiete
 et otiositate perpasti, vehementius efferratusque
 equitem in perniciem conjiciunt. Passiones quippe in
 otio neque excitatæ ab hominibus magis efferruntur in
 nobis: ipsamque patientiæ et æquanimiratis umbram,
 quam phantasia tantum et opinione tenemus, si
 fratribus nos immisceamus, per solitudinis otium,
 ob negligentiam exercitandi amittimus. (14) Quem-
 admodum enim venenata animalia, in deserto et in
 enubilibus suis recumbentia, tunc furrorem suum
 demonstrant, cum accedentem quemdam capiunt;
 ita homines passionibus obnoxii, non virtutis affe-
 ctu, sed ex deserti loci necessaria conditione quie-
 scentes, tum animæ virus evomunt, cum acceden-
 tem quempiam et irritantem se apprehenderint.
 Quamobrem qui mansuetudinis perfectionem ex-
 quirunt, par omnino est, ut non modo adversum
 homines non iraseantur, sed neque adversus bruta,
 imo ne adversus inanimata quidem. Memini me
 cum in eremo degerem, contra calamum iram con-
 cepisse, quod ejus modo densitas modo tenuitas
 displiceret: contra lignum item, quod excindere
 cum vellem, celeriter non possem: rursus contra
 igniarium silicem, quod me festinante ignem edu-
 cere, non statim exsiliret scintilla; ita nimirum
 grassatur ira, ut ad usque insensibilia et inanimata
 D efferratur. (15) Si cupiamus itaque consequi beati-
 tudinem Christi; non modo iram quæ ad opus
 prorumpit, uti supra dictum est, coercere debemus,
 sed eam quoque quæ mente concipitur. Non enim
 tantumdem affert utilitatis os continere suum, et
 furiosum quodquam dictum non proferre, quantum
 cor purgare ab injuriarum memoria, et pravas non
 fovere cogitationes. Docet enim evangelica scien-
 tia, excisas oportere peccatorum radices, potius
 quam ramos. Excisa quippe a corde iræ radice,
 nullum odium, nulla invidia ad opus usque dedu-
 cetur: nam, qui odit fratrem suum, homicida est,
 nimirum quoad affectum odii occidit eum. Occisum

(13) Ibid. c. 16, 17.

(14) Ibid. c. 18.

(15) Ibid. c. 19.

autem videt illum Deus : cuius sanguinem , non a gladio effusum vident homines , sed ex affectu odii ille occisus fuit . Deus itaque non modo pro operibus , sed etiam pro cogitationibus et proposito , unicuique coronas aut supplicia retribuet , quemadmodum ipse per prophetam ait : Ego venio collectum opera , cogitationes , et meditationes eorum . Ac rursum Apostolus ait : « Inter se invicem cogitationibus accusantibus , aut etiam defendentibus , in die cum judicabit Deus occulta hominum » . Ipse autem Dominus docens , oportere nos omnem iracundiam deponere , ait in Evangeliiis : « Quod , quicumque irascitur fratri suo , reus erit iudicio » .¹⁶ (16) Ita enim habent accurata exemplaria : nam illa vox , « temere , » adjectitia est : quod palam est ex præcedenti Scripturæ clausula . Scopus namque Domini vult nos radicem ac scintillam iræ prorsus abscindere , ac ne minimam iræ occasionem intra nos servare ; ut ne scilicet si ex consentanea ratione iram contemimus , demum in bruti animi rationem incidamus . (17) Ujusce porro morbi hæc est perfecta medela ; ut scilicet persuasum , habeamus , nobis neque justa neque injusta de causa licere indignationem concitare nostram . Nam si spiritus iræ mentem obscuret nobis , neque lux discretionis , neque recti consilii justitiæque gubernaculum in nobis reperietur : neque spiritu iræ dominante fieri potest , ut anima nostra templum sancti Spiritus efficiatur . Demum oportet ut incertam mortis horam præ oculis habentes , custodiamus nos ab ira , ac sciamus neque ascenin , neque temperantiam , neque abdicacionem rei omnium materialis , neque jejunia et vigiliis , utilitati nobis fore , si ira atque odio correpti , rei simus iudicio . Quo utinam liberemur , gratia Domini nostri Jesu Christi , cui gloria in sæcula sæculorum .

ὀρθοῦ βουλευµατος , οὔτε δικαιοσύνης κυβέρνησις ἐν τὴν ἡμετέραν ψυχὴν γενέσθαι δυνατόν , τοῦ πνεύματος ὀργῆς κυριεύοντος . Τέλος δὲ πάντων χρὴ τὸ ἀθῆλον τοῦ θανάτου καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸ ὀφθαλµῶν ἔχοντας , φυλάττειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ὀργῆς , καὶ εἰδέναι , ὅτι οὔτε ἀσκησις , οὔτε σωφροσύνη , οὔτε ἀποκατῆ πάσης ὕλης , οὔτε τῶν νηστεϊῶν καὶ ἀγρυπνιῶν βοήλος ἡµῖν ἔσται , ἐὰν , ὑπὸ ὀργῆς καὶ μίσους κατεχόμενοι , ἐνωχοὶ εὐρεθῶµεν τῇ κρίσει . Ἦς βυσθεθῆµεν χάριτι τοῦ Κυρίου ἡµῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ , ᾧ ἡ δόξα εἰς

326 5. (18) Quintum nobis est certamen adversus spiritum tristitiæ , qui animam obscurat nostram ut nulli possit spirituali contemplationi vacare , prohibetque illum ab omni bono opere . Cum enim pravus ille spiritus animam apprehenderit totamque obscuraverit , non preces cum alacritate fundere concedit , non in sacrarum lectionum capienda utilitate vacare , non fratribus mansuetum et commodum esse sinit : odium omnis circa opera studii , ipsiusque vitæ professionis suggerit . Dum omnia denique salutaria animæ consilia confundit tristitia , ejusque firmitatem ac perseverantiam solvit , quasi stultam illam et attonitam efficit , ac

¹⁶ Rom. 11 , 15 . ¹⁷ Matth v , 22 .

(16) Ibid. c. 21.

(17) Ibid. c. 21.

τοσοῦτον ὠφελεῖ τὸ κρατεῖν τοῦ στόματος , καὶ μὴ ἐκφέρειν ῥῆµα µανιωδὲς , ὅσον τὸ καθαρῖζειν τὴν καρδίαν ἀπὸ µνησικακίας , καὶ μὴ ἀνατρέφειν πονηροὺς λογισµοὺς . Τὰς ρίζας γὰρ τῶν ἀµαρτηµάτων ἐκκόπτειν παραγγέλλει ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία , ἥπερ τοὺς καρποὺς τῆς ρίζης γὰρ τοῦ θυμοῦ ἐκκοπίσης ἀπὸ τῆς καρδίας , οὔτε μίσος , οὔτε φθόνος εἰς ἔργον προαχθῆσεται . καὶ γὰρ ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστὶν , φονεὺς αὐτὸν ἐν τῇ διαθέσει τοῦ μίσους . Ἀναιρεθέντος Θεοῦ ἀφορᾷ οὕτως τὸ αἷµα , οὐ διὰ ξίφους ἐκχυθὲν , ἀνθρωποὶ βλέπουσιν , ἀλλὰ τῇ διαθέσει τοῦ μίσους ἀναιρεθέντος . Θεὸς ἄρα οὐ μόνον ὑπὲρ πράξεων , ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ λογισµῶν καὶ ὑπὲρ προαιρέσεων ἐνὶ ἐκάστῳ στεφάνους ἢ τιµωρίας ἀποδιδούς , καθὼς αὐτὸς διὰ τοῦ προφήτου φησὶν .
B « Ἐγὼ ἔρχομαι συναγαγεῖν τὰ ἔργα , καὶ τοὺς λογισµοὺς , καὶ τὰς ἐπιθυµήσεις αὐτῶν . » Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος λέγει . « Μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισµῶν κατηγοροῦντες [κατηγορούντων] , ἢ καὶ ἀπολογουµένων ἐν ἡµέρᾳ , ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων . » Αὐτὸς δὲ ὁ Δεσπότης , διδάσκων ἡµᾶς , ὅτι δεῖ πᾶσαν ὀργὴν ἀποτιθεσθαι , φησὶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις . « Ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἐνωχος ἔσται τῇ κρίσει . » Οὕτω γὰρ τῶν ἀντιγράφων τὰ ἀκριβῆ περιέχει . τὸ γὰρ εἰπῆ , ἐκ προσθήκης ἐτέθη . καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ προκειμένου λήµµατος τῆς Γραφῆς . Ὁ γὰρ σκοπὸς τοῦ Κυρίου τὴν ρίζαν , καὶ τὸν σπινθῆρα τῆς ὀργῆς ἀποκόπτειν πᾶσι τρόποις ἡµᾶς βούλεται , καὶ μήτε µίαν πρόφασιν ὀργῆς ἐν αὐτοῖς διαφυλάττειν .
C ἵνα µὴ εὐλόγως δῶθεν τὴν ὀργὴν κινουµενοι , ὑστερον τῇ µελίᾳ τοῦ ἀλόγου θυμοῦ περιπέσωµεν . Τῆς δὲ νόσου ταύτης τελεία ἰατρία αὐτῆ ἐστὶν , ἵνα πιστεύσωµεν , ὅτι οὔτε ἐπὶ δικαίους , οὔτε ἐπὶ ἀδίκους , ἔξεστιν ἡµῖν κινεῖν τὸν θυµόν . Τοῦ γὰρ πνεύματος τῆς ὀργῆς σκοτεισαντος τὴν διάνοιαν , οὔτε διακρίσεως φῶς , οὔτε ἡµῖν εὐρεθῆσεται , οὔτε καθὼς τοῦ ἀγίου Πνεύματος εὐλογία καὶ ἀποκατάστασις τῆς ψυχῆς ἀπὸ πάσης ἀγαθῆς ἐργασίας . Ὅταν γὰρ τὸ πονηρὸν τοῦτο πνεῦµα περιδράζηται τῆς ψυχῆς , καὶ ὄλην αὐτὴν σκοτώσῃ , οὐκ εὐχὰς ἐκτελεῖν μετὰ προθυµίας συγχωρεῖ , οὐ τῶν ἱερῶν ἀναγνωσµάτων τῇ ὠφελείᾳ ἐγκαρτερεῖν , πρῶτον καὶ εὐκατάµικτον πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς εἶναι οὐ συγχωρεῖ , καὶ πρὸς πάντα τῶν ἔργων τὰ ἐπιτηδεύµατα , καὶ πρὸς αὐτὴν τοῦ βίου τὴν ἐπαγγελίαν μίσος ἐμποιεῖ . Καὶ πάντα ἀπλῶς τὰ σωτηριώδη βουλευµατα τῆς ψυχῆς ἢ λύπη συγχέασα καὶ τὴν εὐπνοιαν αὐτῆς , καὶ καρτερίαν παραλύσασα , ὡς

5. Πέµπτος ἡµῖν ἐστὶν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης , τοῦ ἐπισκοποῦντος τῇ ψυχῇ ἀπὸ πάσης πνευματικῆς θεωρίας , καὶ κωλύοντος αὐτὴν ἀπὸ πάσης ἀγαθῆς ἐργασίας . Ὅταν γὰρ τὸ πονηρὸν τοῦτο πνεῦµα περιδράζηται τῆς ψυχῆς , καὶ ὄλην αὐτὴν σκοτώσῃ , οὐκ εὐχὰς ἐκτελεῖν μετὰ προθυµίας συγχωρεῖ , οὐ τῶν ἱερῶν ἀναγνωσµάτων τῇ ὠφελείᾳ ἐγκαρτερεῖν , πρῶτον καὶ εὐκατάµικτον πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς εἶναι οὐ συγχωρεῖ , καὶ πρὸς πάντα τῶν ἔργων τὰ ἐπιτηδεύµατα , καὶ πρὸς αὐτὴν τοῦ βίου τὴν ἐπαγγελίαν μίσος ἐμποιεῖ . Καὶ πάντα ἀπλῶς τὰ σωτηριώδη βουλευµατα τῆς ψυχῆς ἢ λύπη συγχέασα καὶ τὴν εὐπνοιαν αὐτῆς , καὶ καρτερίαν παραλύσασα , ὡς

(18) Ibid. l. 12 , c. 1 .

ἔφρονα αὐτήν, καὶ παραπλήγια ἀπεργάζεται, τῷ τῆς ἀπογνώσεως λοιπὸν ἐνδύσασα λογισμῷ. Διὰ τοῦτο εἰς σκοπὸς ἡμῖν ἔστω ἀγωνισασθαι τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα, καὶ νικῆσαι σὺν Θεῷ τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρήσαι τὴν ἑαυτῶν καρδίαν ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης. Ὡσπερ γὰρ τῆς ἱμάτιον, καὶ σκώληξ ξύλον, οὕτως ἡ λύπη τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν κατεσθίει, ἐκκλίνειν πειθούσα πᾶσαν ἀγαθὴν συντυχίαν, καὶ οὐδὲ παρὰ τῶν γνησίων φίλων λόγον συμβουλίας δέχεσθαι συγχωροῦσα, οὐδὲ χρηστὴν ἀπόκρισιν ἢ εἰρηνηκὴν ἐπιτρέπουσα τοῦτοίς μεταδύναται· ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ψυχὴν θλίβουσα, πικρίας αὐτὴν καὶ ἀκηδίας πληροῖ· καὶ λοιπὸν ὑποβάλλει αὐτὴν φεύγειν τοὺς ἀνθρώπους, ὡς αἰτίους αὐτῇ τῆς ταραχῆς γενομένους· καὶ οὐ συγχωρεῖ αὐτὴν ἐπιγνώσκειν, ὅτι οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐνδοθεν ἔχει τὴν νόσον ἀποκειμένην, ἣτις τότε φανεροῦται, ὅταν οἱ πειρασμοὶ ἐπιστάντες διὰ τῆς γυμνασίας εἰς τὸ ἐμφανὲς αὐτὴν προενέγκωσιν. Οὐδέποτε γὰρ ὑπὸ ἄλλου βλαθῆσεται ἄνθρωπος, εἰ μὴ ἐνδοθεν ἀποκειμένην ἔχει τὴν νόσον, ἣτοι τὰς τῶν παθῶν αἰτίας, καὶ τούτου χάριν ὁ πάντων δημιουργὸς καὶ ἱατρός τῶν ψυχῶν Θεὸς, καὶ μόνος ἐπιστάμενος τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς ἀκριβῶς, οὐ τὰς τῶν ἀνθρώπων διατριβὰς παραγγέλλει καταλιμπάνειν, ἀλλὰ τὰς ἐν ἡμῖν τῆς κακίας ἐκκόπτειν αἰτίας, γινώσκων τὴν αἰτίαν τῆς ψυχῆς ὑγείας οὐκ ἐν τῷ χωρισμῷ τῶν ἀνθρώπων κατορθοῦσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων συνδιαγωγῇ καὶ γυμνασίᾳ. Ὅταν τοίνυν διὰ τινος εὐλόγου δῆθεν προφάσεως τοὺς ἀδελφοὺς καταλιμπάνωμεν, οὐ τὰς τῆς λύπης ἀφορμὰς ἐξεκόψαμεν, ἀλλὰ μόνον ἐνηλλάξαμεν αὐτάς τῆς ἐναποκειμένης ἐνδοθεν νόσου, καὶ δειστο... πραγματίων ταύτας ἀνακινώσῃς. Διὰ τοῦτο κατὰ τῶν ἐνδοθεν παθῶν ἅπας ἡμῖν ἔστω ὁ πόλεμος. Τούτων γὰρ διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας ἐκβληθέντων, οὐ λέγω μετὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ μετὰ θηρίων εὐκόλως συνδιατρίβωμεν. κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Ἰωβ εἰρημένον· «Θῆρες ἀγριοὶ εἰρηνεύσουσί σοι.» Προηγούμενος τοίνυν ἀγωνιστέον κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης, τοῦ βάλλοντος τὴν ψυχὴν εἰς ἀπόγνωσιν, ὅπως ἀπελάσωμεν τοῦτο τῆς ἡμετέρας καρδίας. Τοῦτο γὰρ τὸν Κἀίν οὐ συνεχῶς ῥησε μετὰ τὴν ἀδελφοκτονίαν μετανοῆσαι, οὕτε τὸν Ἰούδα μετὰ τὴν τοῦ Δεσπότης προδοσίαν. Ἐξείνην μόνην τὴν λύπην ἀσκήσωμεν, τὴν ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ τῶν ἡμαρτημένων μετὰ ἐλπίδος ἀγαθῆς γινομένην, καὶ τῇ ἐπικτησίᾳ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθῶν ἐπιτηδευομένην. Περὶ ἧς καὶ ὁ Ἀπόστολος εἶπεν, ὅτι «Ἡ κατὰ Θεὸν λύπη...» τῇ ἐλπίδι τῆς μετανοίας τρέφουσα τὴν ψυχὴν, χαρὰ σύμμικτος ὑπάρχει· ὅθεν καὶ πρόθυμον καὶ ὑπήκοον πρὸς πᾶσαν ἀγαθὴν ἐργασίαν παρασκευάζει τὸν ἀνθρώπου εὐηρόσιτον, ταπεινὸν

[*Δείπει φύλλον ἐν, τοῦτέστι τὸ λείπον κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ κατὰ τῆς ἀκηδίας πνεύματος.*]

... 6. Ἄρτον ἐσθίωσιν. Ἀκούσωμεν πῶς σοφῶς ἡμῖν ὑποδαίκνυσαι τὰς αἰτίας τῆς ἀκηδίας ὁ Ἀπόστολος· «Ἄτακτος» γὰρ καλεῖ τοὺς μὴ ἐργαζομένους, ἐνὶ τούτῳ ῥή-

¹⁹ Prov. iv, 25. ²⁰ Job v, 25. ²¹ II Cor. vii, 10. ²² II Thess. iii, 7

(19) Ibid. c. 2 et seq.
(20) Ibid. c. 7.

A demum eam desperationis cogitatione illigat. (19) Quapropter unus nobis sit scopus, spirituale certamen certare, spiritus nequitiae cum Deo vincere, et omni custodia cor nostrum servare a spiritu tristitiae¹⁹. Quemadmodum enim linea vestimentum, et vermis lignum, ita tristitia corrodit hominis animam, dum suadet illi ut ab omni probi consortio declinet, neque concedit illi ut a veris amicis consilium accipiat, nec ut mitem et pacificam responsionem det ipsis; sed animam conturbat totam, tristitia et incuria replet: atque demum suadet ut fugiat ab hominibus, quasi sibi in causa fuerint perturbationis: neque sinit eam agnoscere, non exterius sed interius aegritudinem esse sitam, quae tunc apparet, cum ingruentes tentationes experimento illam palam faciunt. (20) Nunquam enim homo laedetur ab alio, nisi mltus situm habeat morbum, scilicet passionum causas: quae causa est quod omnium opifex et animarum medicus Deus, qui solus probe et accurate animae vulnera novit, non hominum consortia relinquere praecipiat, sed malitiae causas in nobis excindere, gnarus causam sanitatis animae non in separatione ab hominibus obtineri, sed in conversatione cum hominibus et in exercitatione. Cum itaque ob consentaneas quasdam occasiones fratres reliquimus, sed solum commutavimus eas, morbo scilicet intus posito eas pro rerum conditione movente. (21) Quapropter contra interiores passiones totum nobis sit bellum. His enim Dei auxilio ejectis, non dico cum hominibus, sed cum feris etiam facile degemus, juxta illud beati Jobi dictum: «Immanes feræ pacem tecum habebunt²¹.» In primis igitur pugnandum contra spiritum tristitiae, qui animam conjicit in desperationem; ut (malum) illud ex corde nostro pellamus. Illud enim non sivit Cainum post fratris caedem poenitere, neque Judam post Domini prodicionem. Eam solam habeamus tristitiam, quae poenitentiam peccatorum respicit, cum bona spe conjunctam, et quae caelestium bonorum possessionem conciliat; de qua dixit Apostolus: «Quae secundum Deum tristitia est²².» . . . Ea itaque tristitia quae poenitentiae spe alit animam, gaudio commista est: quare alacrem et ad omne bonum opus obsequentem reddit hominem, accessu quoque facilem et humilem

[*Hic deest unum folium, scilicet quod superest adversus tristitiam spiritum, et initium eorum quae dicuntur de torporis spiritu.*]

... 6. Panem manducet. Audiamus quam sapienter nobis ostendat Apostolus torporis hujusce causas. «Inquietos²²» quippe vocat eos qui non operantur:

(21) Ibid. c. 8.

hac una voce multam declarans malitiam. (22) Qui enim otiosus est, verbis quoque temerarius existit, promptusque ad conviciandum, ac demum ad quietam vitam agendam ineptus, et torporis servus. **327** Præcipit itaque ut subtrahamus, id est segregemus nos ab illo, quasi a pestifero morbo. Deinde quid ait : « Et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis ⁸⁷, » ac per hoc dictum ostendit eos esse superbos, contemptores, et apostolicarum traditionum violatores. Ac rursus : « Neque gratis panem, ait, manducavimus ab aliquo, sed in labore et in fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravavimus ⁸⁸. » Doctor ille gentium, Evangelii præco, qui sublatus est usque ad tertium cælum ⁸⁹, qui ait jussisse Dominum, ut eos qui Evangelium annuntiant, ex Evangelio vivant ⁹⁰, in labore nocte et die operabatur, ne quem gravaret. Quid igitur nos agemus qui præ torpore opus aversamur, corporalemque perquirimus quietem : quibus nec Evangelii prædicatio, neque Ecclesiarum cura commissa est ; sed solius animæ propriæ sollicitudo incumbit ? Deinde clarius ostendens quantum ex otio damni accedat, subjungit : « Nihil operantes, sed curiose agentes ⁹¹ : » ex otio, inordinatio ; ex inordinatione, omnis malitia exoritur. Deinde huic remedium præparans ait : « Iis autem qui ejusmodi sunt denun- tiamus, et hortamur, ut cum silentio operantes suum panem manducet ⁹², » atque cum magna increpatione subjicit : « Si quis non vult operari, nec manducet ⁹³. » (23) Hisce apostolicis præceptis sancti Patres Ægyptii eruditi, ne minimo quidem tempore concedunt otiosos esse monachos, maxime juniores, gnari se per patientiam operis, torporem eliminare, suumque sibi alimentum comparare, atque egentibus auxilio esse. (24) Non modo enim pro suis necessitatibus operantur, sed peregrinis etiam, pauperibus, carceri traditis omnibusque egenis necessaria ex suo opere suppeditant : creduntque officium hujusmodi sacrificium esse Deo acceptum. (25) Hoc item aiunt Patres eum qui operari, cum uno dæmone pugnare, ac plerumque ab illo tribulari ; otiosum autem infinitis dæmonibus esse captivum. (26) Operæ autem pretium fuerit dictum memorare abbatis Moysis, inter Patres spectatis- simi, quod ad me locutus est. Me quippe brevi tempore sedentem in eremo torpor afflixit, atque accedens ad illum, sic alloquor : Torpore graviter afflicto, atque admodum infirmatus, non prius eo liberatus sum quam abirem et abbatem Paulum convenirem. Respondit mihi abbas Moyses : Perspectum habe, teipsum minime ab eo hactenus liberasse, imo potius dedititium te atque servum ei

ματι πολλήν κακίαν ἐμπαίνων. Ὁ γὰρ ἀργός καὶ προ- πετής ἐν λόγους τυγχάνει, καὶ πρὸς λοιδορίαν πρόχει- ρος, καὶ λοιπὸν εἰς ἡσυχίαν ἀνεπιτήδευτος, καὶ τῆς ἀκτι- διάς δούλος. Παραγγέλλει οὖν στέλλεσθαι ἀπ' αὐτοῦ, τουτέστιν ἀφορίζεσθαι ὡς ἀπὸ λοιμικῆς νόσου. Εἶτα τί φησι : « Καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβον παρ' ἡμῶν, » διὰ τῆς λέξεως ταύτης ὑπερηφάνους αὐτοὺς εἶναι, καταφρονήσαντας ἐμπαίνων, καὶ τῶν ἀποστο- λικῶν παραδόσεων καταλυτάς· καὶ πάλιν· « Δωρεᾶν, φησὶν, ἄρτον οὐκ ἐφάγομεν παρά τινος, ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τινα ὕμῶν. » Ὁ διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν, ὁ κήρυξ Εὐαγγελίου, ὁ μετάρσιος ἕως τρίτου οὐρανοῦ, ἔ λέγων τὸν Κύριον προσεταρχῆναι τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγε- λίου ζῆν, ἐν κόπῳ καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐιργάζετο πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι. Τί οὖν ποιήσομεν ἡμεῖς ἀκτι- διῶντες ἀπὸ τοῦ ἔργου, καὶ τὴν σωματικὴν ἀνάπαυ- σιν μεταδιώκοντες· οἷς οὕτε κήρυγμα Εὐαγγελίου ἐνεχειρίσθη, οὕτε τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ μέριμνα, ἀλλὰ τῆ; ἰδίας μόνης ψυχῆς ἡ φροντίς ; Εἶτα, σαφέστερον δει- κνύων τὴν τικτομένην βλάβην ἐκ τῆς ἀργίας, ἐπιφέ- ρει : « Μῆτ' ἐν ἐργαζομένοις, ἀλλὰ περιεργαζομένοις· » ἀπὸ ἀργίας ἀταξία, καὶ ἀπὸ ἀταξίας πᾶσα κακία. Κατασκευάζων δὲ πάλιν τὴν θεραπείαν αὐτῆς ἐπιφέ- ρει : « Τοῖς δὲ τοιοῦτοις παραγγέλλομεν, καὶ παρα- καλοῦμεν ἐν ἡσυχίᾳ ἐργαζομένους τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίειν· » καὶ ἐπιπληκτικώτερον ἐπάγει λέγων : « Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μὴδὲ ἐσθιέτω. » Τοῦτοις τοῖς ἀποστολικαῖς παραγγέλμασιν οἱ κατὰ τὴν Αἰγυ- πτον ἄγιοι Πατέρες, παιδευόμενοι, οὐδένα χαίρῶν ἀρ- γοὺς εἶναι τοὺς μοναχοὺς ἐπιτρέπουσι, καὶ μάλιστα τοὺς νεωτέρους, εἰδότες, ὅτι διὰ τῆς ὑπομονῆς τῷ ἔργου ἀκηδῶν ἀπελαύνουσι, καὶ τὴν ἑαυτῶν τροφήν προσπορίζουσι, καὶ τοῖς δεομένοις βοηθοῦσιν. Οὐ μόνον γὰρ τῆς ἑαυτῶν χρείας ἐνεκεν ἐργάζονται, ἀλλὰ δὲ ξένοις καὶ πτωχοῖς, καὶ τοῖς ἐν φυλακαῖς, καὶ πᾶσι τοῖς δεομένοις, ἐκ τοῦ ἰδίου ἔργου ἐπιχορηγοῦσι, πι- στεύοντες τὴν ἑαυτῶν εὐπορίαν, θυσίαν εὐάρεστον τῷ Θεῷ γίνεσθαι. Καὶ τοῦτο δὲ λέγουσιν οἱ Πατέρες, ὅτι ὁ ἐργαζόμενος ἐνὶ δαίμονι πολεμεῖ, καὶ πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ ἠλίθεται· ὁ δὲ ἀργὸς ὑπὸ μυρίων πνευμάτων αἰχμαλωτίζεται. Καλὸν δὲ πρὸς τοῦτοις καὶ λόγον ἐπιμνησθῆναι τοῦ ἀββᾶ Μωϋσέως τοῦ δοκιμωτάτου ἐν τοῖς Πατρασιν, ὃν πρὸς μὲ ἀπεφθέγγετο. Καθ- εσθέντος γὰρ μου ὀλίγον χρόνον ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὠχλή- θην ὑπὸ ἀκηδίας, καὶ παραβαλὼν αὐτῷ, λέγω πρὸς αὐτόν, ὅτι· « Δεινῶς ὀχληθεὶς ὑπὸ τῆς ἀκηδίας, καὶ ἐξασθενήσας σφέδρα, οὐ πρότερον ἀπηλλάγην αὐτῆς, εἰ μὴ ἀπῆλθον, καὶ παρέβαλον τῷ ἀββᾶ Παύλῳ. » Ἀπ- εκρίνατο δὲ μοι πρὸς ταῦτα ὁ ἀββᾶς Μωϋσῆς λέγων· « Θάρσει, οὐχ ἑαυτὸν ἀπὸ ταύτης ἡλευθέρωσας, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκδοτὸν καὶ δούλον ταύτῃ παρέδωκας. Γίνωσκε

⁸⁷ II Thess. III, 6. ⁸⁸ ibid. 8. ⁸⁹ II Cor. XII, 2. ⁹⁰ I Cor. IX, 14. ⁹¹ II Thess. III, 11. ⁹² ibid. 12. ⁹³ ibid. 10.

(22) Cassian. *Instit.* I, x, c. 15.

(23) Ibid. c. 14.

(24) Ibid. c. 22.

(25) Ibid. c. 23.

(26) Ibid. c. 25.

τοῖνον, ὅτι βαρυτέρως σε ὡς λειποτάκτην καταπολεμήσει· εἰ μὴ τοῦ λοιποῦ δι' ὑπομονῆς καὶ προσευχῆς καὶ τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν, ταύτην καταπαλαῖσαι σπουδάσης. 1

7. Ἐβδομος ἡμῖν ἐστὶν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς κενοδοξίας, πολύμορφον τοῦτο καὶ λεπτότατον πάθος, καὶ οὐδὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πειραζομένου καταλαμβανόμενον. Καὶ γὰρ τῶν ἄλλων παθῶν αἱ προσβολαὶ φανερώτεραι τυγχάνουσι, καὶ εὐκολώτερόν πως τὴν πρὸς ταῦτα μάχην κέκτηνται, καὶ τῆς ψυχῆς τὸν πόλεμον ἐπιγινωσκόμενης διὰ τῆς ἀντιβόρῃσεως καὶ προσευχῆς τοῦτον ἀνατριπούσης. Ἡ δὲ τῆς κενοδοξίας κακία, πολύμορφος οὕσα, καθὼς εἴρηται, δυσκαταγώνιστος τυγχάνει. Καὶ γὰρ ἐν παντὶ ἐπιτηδεύματι παρουφίσταται ἐν τε σχήματι, καὶ μορφῇ, καὶ βαθίσματι, καὶ λόγῳ, καὶ ἐν ἀγρυπνίαις, καὶ ἐν νηστεαῖς, καὶ ἐν προσευχῇ, καὶ ἐν ἀναγνώσει, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ, καὶ ἐν μακροθυμίᾳ. Διὰ πάντων γὰρ τούτων ἐπιχειρεῖ τὸν στρατιωτῆν τοῦ Χριστοῦ κατατοξεύειν. Καὶ γὰρ ὄντινα μὴ θυνῆθῃ διὰ πολυτελείας ἐνδυμάτων πρὸς κενοδοξίαν ἀπατηῆσαι, τοῦτον δι' εὐτελοῦς ἐσθῆτος ἐπιχειρεῖ πειράζειν. Καὶ ὃν οὐκ ἠδυνήθη διὰ τιμῆς ἐπάραι, τοῦτον διὰ τοῦ φέρειν δῆθεν ἀτιμίαν εἰς ἀπόνοιαν ἀφρεῖ· καὶ ὃν οὐκ ἠδυνήθη διὰ τῆς ἐπιστήμης τοῦ λόγου πείσει· καὶ ὃν οὐκ ἠδυνήθη διὰ τῆς ἐπιστήμης τοῦ λόγου πείσει· καὶ ὃν οὐκ ἠδυνήθη πολυτελεῖα βρωμάτων χαυνῶσαι, τοῦτον διὰ νηστείας εἰς ἔπαινον ἐκλύει. Καὶ ἀπλῶς πᾶν ἔργον, πᾶν ἐπιτηδεῦμα, πρόφασιν πολέμου παρέχει τοῦτω τῷ δαίμονι. Ἐπι δὲ πρὸς τοῦτοις καὶ κληῖρον φαντάζεται ὁ πολεμούμενος ὑπ' αὐτοῦ. Μνήμηται γὰρ τινος γέροντος, ἥνικα ἐν Σκήτῃ διέτριβον, ἀπελθόντος εἰς κελλὸν τινὸς ἀδελφοῦ ἐπισκέψεως χάριν, καὶ ὡς ἐπλησίασε τῇ θύρᾳ τῆς κέλλης, ἀκούει αὐτοῦ λαλοῦντος ἔνδον· καὶ νομίσας ὁ γέρον ἀπὸ Γραφῆς αὐτὸν μελετᾶν, ἔστι ἀκροῦμενος, καὶ αἰσθάνεται αὐτοῦ ὑπὸ κενοδοξίας παραφρονούντος, καὶ αὐτὸν χειρονοοῦντος διάκονα, καὶ τοὺς κατηχομένους ἀπλυσιν παρέχοντα. Ὡς οὖν ἤκουσε τοῦτο ὁ γέρον, τέλος ὠθήσας τὴν θύραν εἰσῆλθε, καὶ ἀπαντήσας αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς προσεκύνησε κατὰ τὸ ἔθος καὶ ἠξίου μαθεῖν παρ' αὐτοῦ, εἰ πολλὴν ὥραν ἔχει πρὸς τῇ θύρᾳ. Ὁ δὲ γέρον χαριέντως ἀπεκρίθη πρὸς αὐτόν· Ἄρτι, φησὶν, ἦλθον, ὅτε σὺ τὴν ἀπλυσιν τοῖς κατηχομένοις ἐπέτελεις. Τότε ὁ ἀδελφὸς, ἀκούσας ταῦτα, ἔπεσε παρὰ τοὺς πόδας τοῦ γέροντος, καὶ παρακαλεῖ αὐτὸν εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ῥυθῆ τῆς τοιαύτης πλάνης. Τούτου δὲ ἐμνήσθην δεῖξει βουλόμενος εἰς ὅσην ἀναισθησίαν φέρεται τὸν ἀνθρώπον οὗτος ὁ δαίμων. Ὁ τολῶν βουλόμενος τελείως ἀθῆλθαι, καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον ἀναδήσασθαι, πᾶσι τρόποις σπουδάσῃ τὸ πολύμορφον τοῦτο θηρίον νικῆσαι, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων πάντοτε τὸ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Δαυὶδ εἰρημένον· « Κύριος διεσκόρπισεν ὅσα ἄνθρωπαρέσκων » καὶ μηδὲν ποιεῖτω περιβλεπόμενος τὸν ἐξ ἀνθρώπων ἔπαινον, ἀλλὰ τὸν παρὰ Θεοῦ μισθὸν ἐπιζητεῖτω, καὶ

A tradidisse. Scito igitur gravius te, utpote desertorem, ab eo debellandum esse : nisi deinceps per patientiam, orationem et opus manuum, eum oppugnare studueris.

7. (27) Septimum nobis est certamen adversus spiritum inanis gloriae, multiformem illam ac tenuissimam passionem, quæ ne ab eo quidem qui tentatur, comprehenditur. Cæterarum quippe passionum irruptiones, apertiores sunt, atque facilius cum iis pugnatur : anima quippe cum bellum agnoscit, repugnando et orando superat. At inanis gloriae malitia multiformis cum sit, uti supra dictum est, expugnata difficilis est. In omni quippe hominis studio præsens se sistit, in habitu scilicet, forma, gressu, sermone, vigiliis, jejuniis, in oratione, lectione, quiete, in æquanimitate. Iis enim omnibus conatur militem Christi confodere. Quem enim vestimentorum sumptuositate decipere nequit, et ad vanam gloriam deflectere, eum vestimenti vilitate tentat. Et quem non potuit honore, eum dedecoris patientia ad insipientiam usque inflat : quem scientia ad vanam gloriam deducere nequivit, eum ex silentio, quasi quietum hominem, decipere conatur : quem ciborum lautitia ad molliorem trahere non valuit, eum jejunio ad laudem cupiditatem deducit. Demum opus omne, omne studium belli occasionem huic dæmoni præbet. (28) Ad hæc qui ab illo oppugnatur, nonnunquam sibi sacri ordinis gradus conflagit. Memini cujusdam senis, qui, cum in Scete degerem, cellulam adiit cujusdam fratris visitandi causa, et ut januæ cellæ appropinquavit, ipsum audivit intus loquentem : et cum putaret senex quidpiam illum ex Scriptura repetere, stetit auscultaturus, atque sensit illum ex inani gloria insanire, ac sese diaconum ordinare, catechumenisque dimissionem tribuere. Id cum audisset senex, demum aperta janna introivit, cui frater occurrens de more salutavit eum, rogavitque an diu ad januam stetisset. Tum senex placide respondit illi : Mox, inquit, adveni, cum tu catechumenis dimissionem tribuebas. His frater auditis procidit ad senis pedes, ut precibus postularet sibi erroris hujusmodi liberationem. Hujusce rei memini ut ostenderem in quantum insipientiam hic dæmon conciat hominem. Qui vult itaque perfecte certare, et justitiæ corona redimiri, omnibus satagat modis multiformem hanc superare feram, præ oculis semper habens dictum illud sancti Davidis : « Dominus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent » : nihilque agat intuitu laudum humanarum, sed mercedem quærat a Deo, ac cogitationes propriæ laudis, cor suum invadentes semper abiciat : sese in conspectu Dei despiciat. Hoc siquidem pacto poterit Deo juvante liberari ab inanis gloriae dæmone,

¹ Psal. lxxi, 6.

(27) Cassian. *Institut.* lib. xi, c. 1 et seq.

(28) *Ibid.* c. 14, 15.

gratia Domini nostri Jesu, cui gloria in sæcula. Α ἀποβρίπτων δει τοὺς ἐπαρχομένους ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ λογισμοὺς καὶ ἐπαινοῦντας αὐτὸν, ἐξουθενεῖται ἔκαστὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Οὕτως γὰρ δυνήσεται σὺν Θεῷ ἀπαλλαγῆναι τοῦ δαίμονος τῆς κενοδοξίας χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

8. (29) Octavam nobis est certamen adversus spiritum superbiæ, quod est gravius acriusque cæteris omnibus, quo perfecti maxime oppugnantur, quique eos qui fere ad virtutum fastigium pervenere, subvertere conatur : ac morbi pestiferi instar non partem corporis, sed totum perdit. Et aliæ quidem singulæ passiones, tametsi animam turbant, quia tamen cum una tantum virtute sibi opposita pugnant, atque eam superare nituntur, ex parte solum animam obscurant atque conturbant ; superbiæ autem passio totam tenebris obfundit, et ad extremam deducit ruinam. Uti liquidius quod dictum est excogitemus, hac ratione rem speculemur. Gulæ vitium abstinentiam corrumpere satagit, fornicatio continentiam, avaritia paupertatem, indignatio mansuetudinem, ac reliquæ species malitiæ contrarias sibi virtutes ; at superbiæ malitia cum miseræ animæ dominatur, haud secus agit quam truculentissimus quidam tyrannus, qui ampla et excelsa capta urbe, totam diruit et a fundamentis evertit. Cujus rei testis est angelus qui ex cælo propter superbiam cecidit ; qui a Deo creatus et omni virtute ac sapientia ornatus, non Dei gratiæ hæc ascribere voluit, sed propriæ naturæ : unde se Deo æqualem esse putavit : quam ejus cogitationem arguens propheta dicit : « Dixisti in corde tuo : Sedebo in monte excelso, ponam thronum meum supra nubes et similis ero Altissimo ⁹⁵. » Tu vero homo, et non Deus. Aliusque propheta ait : « Quid gloriaris in malitia, qui potens es ⁹⁶? » Et paucis interjectis : « Dilexisti omnia verba demersionis, linguam dolosam. Propterea Deus destruet te in finem, evellet te et transferet te de tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viventium. Videbunt justi et timebunt, et super eum ridebunt et dicent : Ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suum, et prævaluit in vanitate sua ⁹⁷. » Hæc cum sciamus, timeamus et omni custodia servemus cor nostrum ⁹⁸ a letisifero spiritu superbiæ, nobis ipsis hæc Apostoli recitantes, quando virtutis cujuscumque opus perfecimus : « Non ego autem, sed gratia Dei quæ mecum est ⁹⁹. » Et quod a Domino dictum est : « Sine me **329** nihil potestis facere ¹. » Et quod a Propheta dictum est : « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam ². » Iterumque : « Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei ³. » Nam etiamsi quis alacritate fervens, ac proposito studiosus fuerit, sed carne indigatus et sanguine, non poterit ad perfectionem pervenire, nisi ad hæc omnia in misericordia et in

8. Ὁ Θεοὸς ἡμῖν ἐστὶν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ὑπερηφανίας· χαλεπώτατος οὗτος καὶ πάντων τῶν προτέρων ἀγρωτέρως, τοὺς τελείους μάλιστα πολεμῶν, καὶ σχεδὸν τοὺς τὸ ὕψος τῶν ἀρετῶν ἀναβεβηκότας ἐπιχειρεῖ καταστρέφειν· καὶ καθάπερ νόσος λοιμικῆ φθοροποιὸς οὐχὶ μέρος τοῦ σώματος, ἀλλ' ὅλον διαφθείρει. Καὶ τῶν μὲν ἄλλων παθῶν ἕκαστον, εἰ καὶ ταρασσὶ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ πρὸς μίαν τὴν ἀντικειμένην αὐτῷ ἀρετὴν πολεμοῦν, καὶ ταύτην νικῆσαι φιλονεικοῦν, ἐκ μέρους ἐπισκοτεῖ τὴν ψυχὴν, καὶ ταρασσὶ αὐτὴν· τὸ δὲ τῆς ὑπερηφανίας πάσαν αὐτὴν ἐπισκοτεῖ, καὶ εἰς πῦθιν ἀγει ἐσχάτην. Καὶ ἵνα σαφέστερον νοήσωμεν τὸ εἰρηζόμενον, σκοπήσωμεν οὕτως. Ἡ γαστριμαργία τὴν ἐγκράτειαν σπουδάζει διαφθεῖραι, ἡ πορνεία τὴν σωφροσύνην, ἡ φιλαργυρία τὴν ἀκτημοσύνην· ὁ θυμὸς τὴν πραότητα, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς κακίας εἶδη τὰς ἐναντίας αὐτῶν ἀρετάς· ἡ δὲ τῆς ὑπερηφανίας κακία, ὅταν κυριεύσῃ τῆς ἀθλίας ψυχῆς, ὡς περ τις χαλεπώτατος τύραννος μεγάλῃ πόλιν καὶ ὑψηλὴν παραλαβὼν, ὅλην αὐτὴν καταστρέφει, καὶ ἕως θεμελίων κατασκάπτει. Καὶ μάρτυς τούτου ὁ ἄγγελος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσὼν ἐπὶ τὴν ὑπερηφανίαν· ὅς, ἐκ τοῦ Θεοῦ κτισθεὶς, καὶ πάση ἀρετῇ καὶ σοφίᾳ κοσμηθεὶς, οὐ τῇ τοῦ Δεσπότου χάριτι ἐβουλήθη ταῦτα ἐπιγράψαι, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ φύσει· ὅθεν καὶ Ἰσὺν ἑαυτὸν ὑπέλαθεν εἶναι Θεοῦ. Καὶ ταύτην αὐτοῦ τὴν ἐνθυμήσιν ἐλέγχων ὁ προφήτης φησὶν· « Εἶπας ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Καθὼ ἐν ὄρει ὑψηλῇ, θῆσω τὸν θρόνον μου ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ ἔσομαι ὁμοίος τῷ Ὑψίστῳ. » Σὺ δὲ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεός. Καὶ ἄλλος προφήτης λέγει· « Τί ἐγκαυχᾶ ἐν κακίᾳ, ὁ δυνατός ; καὶ μετ' ὀλίγα ; Ἐγάπησας πάντα ῥήματα καταποντισμοῦ, γλώσσας δολίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεός καθελεί σε εἰς τέλος, ἐκτίλει σε, καὶ μεταναστεῦσαι σε ἀπὸ σκηνώματός σου, καὶ τὸ ῥίζωμά σου ἐκ γῆς ζώντων. Ὁφθονταί δίκαιοι, καὶ φοβηθήσονται, καὶ ἐπ' αὐτὸν γελᾶσονται, καὶ ἐροῦσιν· Ἴδοὺ ἄνθρωπος ὃς οὐκ ἔθετο τὸν Θεὸν βοηθὸν αὐτοῦ, καὶ ἐνεδυναμώθη ἐπὶ τῇ ματαιότητι αὐτοῦ. » Ταῦτα τοῖσιν γινώσκοντες, φοβηθῶμεν, καὶ πάση φυλακῇ τηρήσωμεν τὴν ἑαυτῶν καρδίαν ἀπὸ τοῦ θανατηφόρου πνεύματος τῆς ὑπερηφανίας, ἐπιλέγοντες ἑαυτοῖς τὸ τοῦ Ἀποστόλου, ὅταν ἀρετὴν τινα κατορθώσωμεν· « Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί ; » καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρηζόμενον, ὅτι· « Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν ; » καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Προφήτου· « Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες ; » καὶ πάλιν· « Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεούντος Θεοῦ. » Καὶ γὰρ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἔσται τις ζῶν τῇ προθυμίᾳ καὶ σπουδαῖος τῇ προαίρεσει, ἀλλὰ σαρκὶ συνδεδεμέ-

⁹⁵ Isa. xiv, 13. ⁹⁶ Psal. li. ⁹⁷ ibid. 6-9. ⁹⁸ Prov. iv, 23. ⁹⁹ I Cor. xv, 10. ¹ Joan. xv, 5. ² Ps. l. xvi. ³ Rom. ix, 16.

(29) Cassian. Institut. lib. xii, c. 1 et seq.

νος καὶ αἵματι, οὐ δυνήσεται πρὸς τελειότητα φθάσαι, **A** gratia Christi speraverit. Nam juxta divinum Jacobum, « omne datum bonum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum ⁴. » Et Paulus ait : « Quid enim habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis ⁵? » sed de alienis donis quasi de tuis extolleris. Quod autem nobis gratia et misericordia Dei salus accedat, testis est latro ille ⁶, qui non in virtutis præmium regnum cælorum adeptus est; sed gratia et misericordia Dei. Hæc cum probe nosset Patres nostri, una omnes sententia tradiderunt non posse nos firmum ad virtutis perfectionem jacere fundamentum, nisi per humilitatem, quæ a fide, mansuetudine et perfecta paupertate procedit; quibus perfecta charitas obtinetur, gratia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, cum sancto Spiritu in sæcula. Amen.

οὐδὲ χάριτι καὶ ἐλέει Θεοῦ ἢ σωτηρίᾳ ἡμῖν προσγίνε-
ται, μάρτυς ὁ ληστής ἐκεῖνος, ὃς οὐκ ἀρετῆς ἔπαθλον
τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐκομίσατο, ἀλλὰ χάριτι
Θεοῦ καὶ ἐλέει. Ταῦτα καὶ οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐπιστά-
μενοι, πάντες μετ' γνώμῃ παραδεδώκασι μὴ ἄλλως
δύνασθαι ἡμᾶς θεμέλιον ἀσφαλῆ πρὸς τελείωσιν ἀρε-
τῆς καταβάλλεσθαι, εἰ μὴ διὰ ταπεινώσεως, ἥτις ἀπὸ
πίστεως καὶ πραότητος, καὶ τελείας ἀκτημοσύνης **B**
προσγίνεσθαι πέφυκε, δι' ὧν ἡ τελεία ἀγάπη κατορ-
θοῦται· χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ'
οὗ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

⁴ Jac. i, 17. ⁵ I Cor. iv, 7. ⁶ Luc. xxiii, 43.

HOMILIÆ

QUÆ ATHANASII NOMINE CIRCUMFERUNTUR.

IN SEQUEMTEM HOMILIAM ADMONITIO.

Hanc homiliam esse Athanasii nemo existimabit, tantum scilicet abhorret ab Athanasii stylo, gravitate, elegantia: imo ut ex orationis genere vocabulorumque ratione conjectare licet, multis post Athanasium sæculis scripta est; quamplurimæ namque hic occurrunt voces compositæ quæ ad infamam accedunt Græcitate. Denique magis sequioris ævi Græcorum loquacitatem redolet hæc homilia, quam antiquorum Patrum eloquentiam.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Προδρόμου, καὶ εἰς τὴν Ἐλισάβετ, καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον (30).

S. P. N. ATHANASII

In nativitatem Præcursoris, in Elisabet, et in Deiparam.

1. Χώραν μὲν ἀποχερσωθεῖσαν, καὶ ὀνάγρων κα-
ταπάτημα γενέσθαι καταλειφθεῖσαν, βοῦς ἀροτῆρ κα-
μῆτων ῥυμοτομῶν, ἐγείρει τοὺς ἀύλακας· ὅσον γὰρ
ἀκατέργαστος ἡ χώρα τῷ χρόνῳ μεμένηκε, τοσοῦτον
ὁ πρὸς τὴν ἀροτρίαν βοῦς περιστάμενος ἐπιπονω-
τέρῳ καμῆτων συγκάμπτεται τὸν ζυγοφόρον ἐπεκτρι-
βῶν αὐχένα· γυναῖκα δὲ στειωθεῖσαν καὶ μακροῖς
χρόνοις παλαιωθεῖσαν, καὶ δυσὶ κακοῖς περιπεσοῦσαν,
ἀγονίᾳ τε καὶ ἀτονίᾳ, ἀγονίᾳ φύσεως καὶ ἀτονίᾳ γη-
ραλότητος, λόγῳ, καὶ οὐ πόνῳ, ὁ τῆς φύσεως δη- **C**

1. Exsiccata terra, et onagrorum conculcationi
derelicta, aratoris bovis labore sulcatur. Quanto
diutius enim incultus ager fuit, tanto graviori in
arando bos premitur labore, atterunturque jugi
onere cervicis. Mulier item sterilis ac ætate gran-
dæva, inque duo mala prolapsa, sterilitatem scilicet
et imbecillitatem; sterilitatem, inquam, natu-
ræ, et imbecillitatem senectutis, verbo, non la-
bore, a naturæ conditore Deo Verbo, corporis so-
nectute liberatur atque renovatur, sterilitate vero

(30) Ex codice Colb. 1711, quadringentorum circiter ann.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XXVIII.

29

natūra levatur. Testis mihi hæc loquenti est uxor Zachariæ sacerdotis, Elisabet, quæ non risit ut Sara ⁷, sed ut Anna credidit ⁸, quæ in suis jam debilitatis membris ut aquila renovata est ⁹: puerum namque enutrivit præclarum, venerandum, in Jordanicis fluentis versantem. Vere magna inter mulieres **330** Elisabet, utpote gloriosæ Virginis cognata, quemadmodum jamjam audisti ex Gabriele dicente: « Et ecce Elisabet cognata tua ¹⁰. » O generis nobilitatem! o pietatis exercitationem! o vitæ puritatem! o corporis castitatem! o Deum amantis animæ affectum! o vas unguentarium! Evam supplantavit serpens, Elisabetam angelus in præclaras res initiavit. Vere magna inter mulieres Elisabet, quæ Joannem Baptistam gestavit, incredulo Zachariæ exprobravit! Quod autem incredulus Zachariæ imbecillitatem corporis, Dei promissione (ad persuadendum) firmiorem esse arbitratus sit, audisti prius ex hac Lucæ evangelistæ lectione: « Visus est ei angelus Domini, stans a dextris altaris incensi ¹¹. » Modus ipse visionis ejus veritatem suadere valet. A dextris angelus stetit, quia dexter faustusque fetus futurus erat, qui dexteram regni cælorum viam prædicaret, juxta illud dictum: « Vias quæ a dextris sunt novit Deus: perversæ sunt autem quæ sunt a sinistris ¹². » Quod ait non ut viarum discrimina notet, sed ut mores adumbrat. « Visus est autem ei angelus Domini stans a dextris altaris incensi. » Audiant qui ad-sunt, intelligantque altari astare angelos: ubi autem angelorum præsentia, ibi Dei habitaculum. Zachariæ sacerdos vice sua aderat, ordineque suo per quoddam dierum spatium intererat ministerio: neque semper eo accedebat, sed vice sua ministrabat. Angeli vero Dei qui ad altare deputati sunt, nequaquam per vices ministrant, sed nocte dieque indesinenter altari astant. Norunt qui contemnat et qui non contemnat: probe sciunt quinam pie accedant, quinam haud pari modo accurrant: intelligunt quinam recte jurent, quinam perjurent: ob-servant eos qui fructum ferunt, eosque qui torpent. Ne spectes altare quod lapidibus sit ornatum, ab angelis namque gestatur, ab archangelis circumcingitur. Si enim quivis gentium terminus juxta numerum angelorum assignatus est, secundum hoc dictum: « Constituit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei ¹³; » quanto magis altare plenum angelis erit; ubi jacet carbo mysticus, quem forcipe spiritus per sacerdotis ministerium accipientes seraphini, qui eo pertranseunt, peccatorum purgationem petenti largiuntur? Quod autem hæc in altari adsint, audi clamantem Isaiam prophetam: « Vidi, et ecce missus est ad me unus ex seraphim, et habebat carbonem in manu sua, quem tulerat forcipe de altari. Et tetigit labia mea, et ait: Ecce tetigit labia tua, et auferet iniquitates

Α μιουρῶς Θεὸς Λόγος καὶ τὴν τοῦ σώματος παλαιότητα ἀνακαινίζει, καὶ τὴν τῆς φύσεως στερίωσιν διορθοῦται. Καὶ μαρτυρεῖ μου τῷ λόγῳ ἡ γαμετὴ τοῦ ἱερέως Ζαχαρίου, Ἐλισάβετ, ἡ μὴ γελάσασα κατὰ τὴν Σάρραν, ἀλλὰ πιστεύσασα κατὰ τὴν Ἄνναν, ἡ τοῖς κεχλασμένοις μέλεισιν ὡς ἀετὸς ἀνακαινισθεῖσα· ἐπωλοτρόφησε γὰρ παιδα γινώριμον, αἰδέσιμον, τῶν Ἰορδανείων βέθρων συνόμιλον. Ὅντως μεγάλη ἐν γυναιξίν Ἐλισάβετ, ὡς συγγενῆς τῆς ἐνδόξου Παρθένου, καθὼς ἤκουες (30*) ἀρτίως τοῦ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον λέγοντος· « Καὶ ἰδοὺ Ἐλισάβετ ἡ συγγενῆς σου. » Ὡ εὐγένεια γένους! Ὡ ἀσκησις εὐλαθείας! Ὡ καθάρτης βίου! Ὡ ἀγνεία σώματος! Ὡ θεοφιλία ψυχῆς! Ὡ μωροδόχον σκεῦος! Τὴν Ἐῤῥαν ἐπτόρηνισεν ὁ ὄφις· τῇ Ἐλισάβετ τὰ βέλτιστα ὁ ἄγγελος. Ὅντως μεγάλη ἐν γυναιξίν Ἐλισάβετ, ἡ καὶ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην βαστάσασα, καὶ τὸν ἄπιστον Ζαχαρίαν ὀνειδίδασσα. Καὶ οὐκ ἄπιστος Ζαχαρίας τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν βεβαιότεραν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας λογισάμενος, ἤκουες τῇ προτέρᾳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· « Ὄφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου, ἐκ δεξιῶν ἐστῶς (30**) τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. » Σύμβουλος ἡ ὀψία τῆς θεωρίας. Ἐκ δεξιῶν ὁ ἄγγελος ἵστατο, ἐπειδὴ δεξιὸς ἡμελλε τόκος τίκτεσθαι, τὴν δεξιὰν ὁδὸν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κηρύττων, κατὰ τὸ φάσκον ῥητόν· « Ὅδοὺς τὰς ἐκ δεξιῶν οἶδεν ὁ Θεός· διεστραμμένοι δὲ εἰσιν αἱ ἐξ ἀριστερῶν. » οὐ τὴν ὁδὸν διαλλάττων, ἀλλὰ τὸν τρόπον ἀνιτιτόμενος. « Ὄφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐκ δεξιῶν ἐστῶς τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. » Ἀκουέτωσαν οἱ παρόντες, καὶ συνιέτωσαν, οἱ ἄγγελοι τῷ θυσιαστηρίῳ παρίστανται· ὅπου δὲ ἄγγελοι παράστασις, ἐκεί Θεοῦ κατασκήνωσις. Ζαχαρίας ὁ ἱερεὺς ἐξεφημερίαν ἐπολεῖ, ἐξ ἡμερῶν εἰς ἡμέρας παριστάμενος τῇ λειτουργίᾳ· οὐχὶ δι' ὅλου χωρῶν, ἀλλ' ἐν τῇ ἐφημερίᾳ λειτουργῶν. Οἱ δὲ ἀποκληρωθέντες ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ εἰς θυσιαστήριον ἐφημερίαν οὐ ποιοῦσιν, ἀλλὰ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀδιασπᾶστως παρίστανται τῷ θυσιαστηρίῳ. Ἴσασι καὶ τὴν καταφρονουῦντα, καὶ τὸν μὴ καταφρονουῦντα γνωρίζουσι· καὶ τοὺς εὐλαθεῶς προσιόντας, καὶ τοὺς οὐχ οὕτω προσερχοῦντας· ἐπίστανται καὶ τοὺς εὐορκούντας, καὶ τοὺς ἐπιορκούντας· σφραγίζουσι καὶ τοὺς καρποφοροῦντας, καὶ τοὺς ναρκιῶντας. Μὴ ὅτι λίθοις κεκαλλώπισται τὸ θυσιαστήριον σκόπει· ὑπὸ γὰρ ἀγγέλων βαστάζεται, ὑπὸ ἀρχαγγέλων κυκλοῦται. Εἰ γὰρ πᾶν ὄριον ἐθνικὸν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων ὀροθεῖται, κατὰ τὸ φάσκον ῥητόν· « Ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. » πόσω μᾶλλον τὸ θυσιαστήριον ἀγγελοπλήρωτον, ὅπου ὁ μυστικὸς ἀνθραξ ἐπίκειται; ὃν τῇ λαβίδι τοῦ πνεύματος τὰ σεραφίμ διερχόμενα διὰ τῆς λειτουργίας τοῦ ἱερέως, κάθαρσιν ἀμάρτημάτων τῶ αἰτιῶν χαρίζονται; Καὶ οὐκ ἐν τοῖς τῷ θυσιαστηρίῳ, ἄκουε Ἡσαίου τοῦ προφήτου βωῶντος· « Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἀπεστάλη πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ, καὶ εἶχεν ἀνθρακα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαθεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου· καὶ ἤφατο τῶν

⁷ Gen. xviii, 10. ⁸ I Reg. 1, 18. ⁹ Psal. cii, 5.

¹³ Deut. xxxii, 8.

(30*) Vulg., ἤκουσε. Edit.

(30**) Vulg., ἐστῶτι, perperam. Idem.

χειλέων μου, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἤφατο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφαιρεῖ τὰς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαριεῖ. » Εἶδες τίνες παρίστανται τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ οἷσις ὀφθαλμοῖς δεῖ ἐνατενίζεῖν ἔνδον, καθαροῖς, ἀδόλοις, εὐμεταδότοις, φιλοπτώχοις;

2. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς; καλὸν γὰρ ἡμᾶς τῆς πάσης πραγματείας ἐπιλαβεῖσθαι· « Ὄφθη δὲ αὐτῷ, φησὶν, ἄγγελος Κυρίου ἐστῶς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. Καὶ ἰδὼν Ζαχαρίας, ἐταράχθη, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, διότι εἰσκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἰδοὺ Ἐλισάβετ ἡ συγγενής σου, γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Καὶ ἔσται χαρὰ σοι καὶ ἀγαλλίασις, καὶ παντὶ τῷ λαῷ σου. » Ταῦτα τοῦ ἀγγέλου διαγορευόντος, ὁ Ζαχαρίας ἐν τούτῳ, δειλίξαι καὶ φόβῳ θεοῦ συλληφθεὶς, ἀνταπεκρίθη πρὸς τὸν ἄγγελον φάσκων· « Ἐξω φόβου καλεῖσθε με ὑπουργεῖν, καὶ λέγετε μοι· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία· καὶ πῶς οἶόν τε τούτου; Ὁ οὐκ εἶδόν ποτε, νῦν ἐν πρώτοις θεθάμει, πῦρ φεγγόμενον, ἀσώματον ἀνθρώπων, ζωγραφητὸν πρόσωπον, ἀσύνθετον ἔσθιν, νεφελοσύστατον σχῆμα, ἀερόδοτον δρομέα πτεροδόλον, θυσιοπάρεδρον λόγον ἐκβάλλεις, καὶ φόβον δεικνύεις· τὰ ῥήματά σου πύρινα, καὶ τὰ ἐπαγγέλματά σου δύσπιστα. Ἐλισάβετ κυφορήσει, καὶ γὰρ πατὴρ ἀναδειχθήσομαι; Ὅτε θανάτου γειτονία, τότε παιδὸς φυτουργία; Ὅτε πάππος τὴν ἡλικίαν, τότε πατὴρ τὴν προσδοκίαν; λόγος πρὸς γόνον οὐδεὶς ἔσθῃ, ἀδιύπνιστος πρὸς ὄρεξιν μένει, λήθην ἑαυτῆς εἰργάσατο. Κἀγὼ τῷ γήρατι τῇ γῆ προσνένευκα, καὶ Ἐλισάβετ πρὸς ἐτοιμασίαν βακτηρίαν μεμίσθωται. Ἄπαξ ἡ ξηρὰ ῥάβδος τοῦ Ἀαρὼν ἠνθῆσεν, οὐχὶ δὲ πολλάκις. Κατὰ τί γινώσσομαι τούτου; Ὁ δὲ ἄγγελος πρὸς αὐτόν· Τί ἀδόλοσχοίς, Ζαχαρία; καὶ ἱερατεύεις, καὶ διστάζεις; Μὴ οὐκ ἦν Ἀβραάμ ἑκατονταετής, καὶ Σάρρα πρὸς νεκρωσιν μήτρας ἀσχολουμένη; Μὴ ἔστειλεν ὁ τούτων καρπός; Εἰ μὴ εἶχες ὑποδείγματα, καλῶς ἐδίστασας· εἰ δὲ ἐξ ἐκείνων κατάγη, τί τὰ ἐκείνων οὐ διανοῆ, Ὁ ἐθνικός Ἀβραάμ ἐπίστευσε, καὶ ὁ ἱερατικός ἀμφιβάλλεις; ἐκείνος ἐκτὸς θυμιάματος ἐμυρίσθη, καὶ σὺ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἑκαπνίσθη; ἐκείνος τὸν κληρονόμον δεχόμενος ἠγαλλιάτο, καὶ σὺ τὸν πρόδρομον Ἰωάννην εἰς οὐδὲν λογίζῃ; Αὐτός σε τῆς καταδίκης ἐξελεῖται, αὐτός σε τῆς κατάρας ἐλυτρώσατο· αὐτός δὲ

A tuas, et peccata tua purgabit¹⁴. » Viden' quinam sint qui altari astant, et quibusnam oculis introspicere par sit, sinceris, dolo carentibus, munificis, pauperum amantibus?

2. Quid igitur Lucas evangelista? oportet enim totum resumere: « Visus ei, inquit, angelus Domini, stans a dextris altaris incensi. Et videns Zacharias turbatus est, et timor cecidit super eum. Ait autem illi angelus: Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est oratio tua, et ecce Elisabet uxor tua pariet tibi filium et vocabis nomen ejus Joannem. Et erit tibi gaudium et exultatio et omni populo tuo¹⁵. » Hæc loquente angelo, pavore ac timore Dei correptus Zacharias respondit illi: Absque timore jubes me ministrare, aisque mihi: Ne timeas, Zacharia; ecqua ratione fieri illud potest? Quod nunquam videram nunc primum conspicio, loquentem ignem, incorporeum hominem, depictum vultum, incompositum aspectum, habitum nubis speciem ferentem, aereum cursorem alatum, sermonem inter sacrificia erumpentem emittis, metum incutis, verba tua ignea, et promissa tua creditiu difficilia. Elisabet uterum gestabit; et ego pater esse declarabor? Cum vicina mors, tumne puer gignitur? Cum ætate avus esse possim, tumne me patrem fore sperandum? Nulla gignendi ratio: genitalia exstincta³³¹ sunt, dormit jam natura, nec excitari potest ad concupiscentiam, ad oblivionem sui devenit. Ego præ senectute versus terram curvatus sum, jam sibi Elisabet baculum apparavit. Semel arida Aaronis virga floruit¹⁶, sed non pluries. Quo signo illud norim? Tum angelus illi: Quid nugaris, Zacharia; sacerdotio fungeris et dubitas? Nonne Abraham centenarius, et Saræ vulva exstincta¹⁷ erat? An ideo eorum fructus cohibitus est? Si non suppeteret exemplum, jure dubitares; quod si ab illis originem ducis, quare quæ illos spectant non recogitas? Gentilibus Abraham credidit¹⁸, et tu sacerdos ambigis? ille absque incenso suffuit, perflatus est, et tu in altari fumigatus? Hærede ille accepto exsultavit; tu præcursorem Joannem nihil reputas? Ipse te damnatione liberabit: ipse te eruet a maledicto: ipse clavem linguæ gestat tuæ: multos convertet ad Dominum: ipse in virtute Eliæ prophetæ prophetabit¹⁹, non igneo curru vectus, sed Jordanicum præparans lavacrum, propter multas peccatorum sordes. Quamobrem jussus sum tibi dicere: « Exaudita est oratio tua²⁰; » quia advenit tempus olim prænuntiatum a prophetis, nunc impletum: « Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus²¹. » Non angelus, non legatus, sed ipse Dominus veniet et salvabit nos. Quapropter, Zacharia, tu esto mutus, accepto, in repugnantia tempore, merito supplicio: ego vero ab alio in alium locum pergo, et Virginem conventurus sum,

¹⁴ Isa. vi, 6, 7. ¹⁵ Luc. i, 11-14. ¹⁶ Num. xvii, 8. ¹⁷ Gen. xvii, 17. ¹⁸ Gen. xv, 6. ¹⁹ Luc. i, 17. ²⁰ ibid. 13. ²¹ Isa. xl, 3.

et a conversatione cum exercitu cœlesti, ad ministerium quo missus sum me confero. Hæc, dilecte, de Zachariæ incredulitate paucis præmissa sunt. reuésθαι, ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὀμίλιας ἐπὶ τὴν ἀποστολικὴν διακονίαν χωρῶν. Ταῦτά μοι διὰ βραχέων, ὦ φίλε, εἰς τὴν παραληφθεῖσαν τῆς τοῦ Ζαχαρίου ἀπιστίας προουδοιπόρηται.

5. Nunc vero quædam ex jamjam lectis disquirenda nobis sunt. Quænam illa? Quæ a Gabriele annuntiata, et a Virgine credita, a Spiritu sancto promota, a Domino quasi thesaurus recondita, et a Patre obsignata, et a plis hominibus servata sunt. Audisti modo evangelistam Lucam dicentem : « In mense sexto, missus est angelus Gabriel in civitatem Galilææ, cui nomen Nazaret, ad virginem desponsatam viro, cui nomen Joseph²². » O sponsalia cum alio contracta, alii promissa! o sponsalia, quæ gaudium exhibent, perturbationem sedant! Audisti modo Lucam evangelistam ita loquentem : Ingressus domum angelus, Virginem salutavit ac dixit : « Ave, gratia plena, Dominus tecum : benedicta tu in mulieribus. Quæ cum vidisset, turbata est in sermone ejus; et cogitabat apud seipsam qualis esset ista salutatio²³. » Vidistin' salutationem angeli perturbationem excitare? nec modo perturbationem, sed etiam cogitationes; imo dubitationem, atque his similia. Tacitus namque angeli ingressus, vultus insuetus, colloquii insolentia, magnitudo promissionis, inexpectatæ vocis auditus, Virginem coniecit in metum, quæ cogitatione temperantis animi omnem pravam abiecit cogitationem. Quæ obrem turbata est, atque turbata imperturbata permansit. Quid est illud, Atque turbata, imperturbata permansit? Studiose audi. Cum Gabriel angelus ut missionis suæ ministerium implet, nullo excitato pedum strepitu virginale cubiculum adiit; sola quippe Virgo erat in sponsi sui domo. Nostis porro cuncti quo pacto erubescat virgo sub initium initi nuptiarum pacti, inclinato vultu, demissa loquens voce, nullum exhibens nutum, nullam non gerens temperantiæ sollicitudinem. Cum sic affectam videret angelus, ait illi : « Ne timeas, Maria, » tametsi anxia, et utpote virgo, temperantiæ sollicita fuisti, ne irruens sponsus tuus, tuæ vim afferret verecundiæ. Illud scias velim, o Virgo, nullum fore tibi cum sponso tuo Joseph congressum. Aliud te negotium expectat, divinum, dominicum, ineffabile, inexplicabile, **332** quod sermone enarrari nequeat. Dominicum futura es habitaculum; mater, nuptialis expers tori prædicaberis; cœli terræque Dominum susceptura es, incorruptum gestatura fetum. « Ne timeas, Maria, » tuam firma cogitationem, animam corroborata, cor confirma. Ne imitere Zachariam : ne, quemadmodum ille, dubitaveris, tu quæ mulierum gloria es : tu Israelitici populi exsultatio : tu gentium ornamentum, tu gaudii radix, tu benedictionis plantatio. Tu præ omnibus virginibus invenisti gratiam apud Deum. Et « ecce concipies filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic

²² Luc. 1, 26, 27. ²³ ibid., 28, 29.

(30^{***}) Vulg., ποιησαμένη, nullo sensu. Edit.

οὐ μὲν φιμώθητι, ἐν καιρῷ τῆς ἀντιλογίας; τὸ πρόσιμον τῆς τιμωρίας δεχόμενος· ἐγὼ δὲ τόπον ἐκ τόπου μετέρχομαι, καὶ πρὸς τὴν Παρθένον μέλλω ποιεῖν.

3. Τίνα δὲ καὶ τὰ ἀρτίως παραναγνωσθέντα, καιρὸς λοιπὸν ἐπιζητήσῃ. Ποῖα ταῦτα; Τὰ ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ μνησθέντα, καὶ ὑπὸ τῆς Παρθένου πιστευθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος προβιδιασθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου θησαυρισθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς σφραγισθέντα, καὶ ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν φυλαχθέντα. Ἦκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· « Ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ ἀπεστάλθη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας, ἥ ὄνομα Ναζαρέτ, πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ, ὃ ὄνομα Ἰωσήφ. » Ἡ μνηστρα ἄλλῳ μνηστευθέντα, καὶ ἄλλῳ κατεγυθηθέντα! ὦ μνηστρα χαρᾶς ἐμφανιστικά, καὶ παραχῆς διαιρετικά! Ἦκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν οἶκον ὁ ἄγγελος, ἠσπάσατο τὴν Παρθένον καὶ εἶπε· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν. » Ἡ δὲ, ἰδοῦσα, διαταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῇ, ποταπὸς εἴη ὁ ἄσπασμός οὗτος. « Εἶδες τὴν χαρὰν τοῦ ἀγγέλου ταραχὴν ἐγείρουσαν; Οὐ μόνον δὲ ταραχὴν, ἀλλὰ καὶ διαλογισμούς, ἀλλὰ καὶ ἀμφιβολίαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ιαραπλήσια τούτων. Τὸ γὰρ ἄβροον τῆς ἀγγελικῆς εἰσόδου, καὶ τὸ ξένον τῆς ὕψους, καὶ τὸ ἀσύνηθες τῆς συντυχίας, καὶ τὸ ὑπέρογκον τῆς ἐπαγγελίας, καὶ τὸ ἀπροσδόκητον τῆς ἀκοῆς, εἰς δειλίαν ἐνέβαλε τὴν Παρθένον, τῇ ἐπινοίᾳ τῆς σωφροσύνης πάσαν φαύλην ἐπίνοϊαν ἐκποδῶν ποιησαμένην (30^{***}). Διὸ καὶ ἐταράχθη, καὶ παραχθεῖσα ἀτάραχος ἔμεινε. Τί ἐστίν, Καὶ παραχθεῖσα ἀτάραχος ἔμεινε; Ἄκουε συνετῶς. Ἦνικα Γαβριὴλ ὁ ἄγγελος, ἀποστολικὴν διακονίαν πληρῶν, ἀφόφῳ ποδὶ ἐπὶ τὸν παρθενικὸν ἐχώρει κοίτων· μόνῃ γὰρ παρῆν ἡ Παρθένος, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ μνηστευσσαμένου διάγουσα· Ἰστε πάντες σαφῶς καὶ πῶς ἐρυθριᾷ παρὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ συναλλάγματος ἡ Παρθένος κάτω τὰς ὕψεις φέρουσα, ἡρέμα λαλοῦσα, μὴ ἀνανεοῦσα, πάσης σωφροσύνης ἐπιμελουμένη. Ἐν τούτοις ἰδὼν αὐτὴν ὁ ἄγγελός φησι πρὸς αὐτήν· « Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ, » εἰ καὶ ἡγωνίασας, καὶ ὡσπερ παρθένος τῆς σωφροσύνης ἐφρόντισας, μὴ καταδραμῶν ὁ μνηστὴρ σου καταψηφισθῆται σου τῆς εὐλαδίας. Τοῦτο γίνωσκε, Παρθένε, ὡς οὐδεμία σοι κοινωμία ἐστίν πρὸς τὸν μνηστῆρά σου Ἰωσήφ. Ἐτερόν σε πρᾶγμα περιμένει, θεῖον, δεσποτικόν, ἀφραστον, ἀνεμῆνευτον, λόγῳ παραστῆναι μὴ δυνάμενον. Δεσποτικὸς εὐρεθθῆσι σῆκος, ἀπειρήγματος ἀναδειχθῆσι μήτηρ, τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς δεσπότην μέλλεις ὑποδέχεσθαι, ἀδιάρθορον τόκον κωφοροῦσα. « Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ, » στήριζόν σου τὸν λογισμὸν, νεύρωσόν σου τὴν ψυχὴν, ἐδρασόν σου τὴν καρδίαν. Μὴ μιμήσῃ τὸν Ζαχαρίαν, μὴ ἀμφιβάλλῃ, ὡς ἐκεῖνος, σὺ τῶν γυναικῶν τὸ καύχημα· σὺ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τὸ ἀγαλλίαμα· σὺ τῶν ἐθνῶν τὸ ἐγκαλλώπισμα· σὺ τῆς χαρᾶς τὸ βί-

ζωμα· σὺ τῆς εὐλογίας τὸ φυτούργημα. Σὺ εὖρες χάριν παρὰ τῷ Θεῷ παρὰ πάσας τὰς παρθένους. Καί, « ἰδοὺ συλλήψῃ Υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Υἱὸς Ἰσραὴλ κληθήσεται. » Τούτων σοι τῶν ἀγαθῶν ἤκω μνηστῆς ὑπάρχων, εἰ καὶ ἐξω φύσεως τὰ λεγόμενα· ἀλλ' ὁμως παρὰ τῷ φυσουργῷ πάσης τῆς κτίσεως οὐδὲν σχολιδὴν ἢ στραγγαλιῶδες, ἀλλὰ πάντα εὐθέα καὶ πρὸς εὐχέρειαν βλέποντα. Ἐν ταύταις ταῖς ἐπαγγελίαις ἡ Παρθένος σαγηνευθεῖσα, καὶ πάσης φαύλης ἐπινοίας ἀπαλλαγείσα, οὐκέτι ὡς ἀπαβήριστος ἐσιώπη, λέγουσα πρὸς τὸν ἄγγελον· « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ὅτι ἄνθρωπος οὐ γινώσκω; » Τί μοι καὶ τὴν καρδίαν ὀροεῖς, καὶ τὴν ἀκοὴν ξενοφωνεῖς; Τί τὸ μὴ ἀκουσθὲν ἀπὸ τοῦ αἰῶνος διαγγέλλεις; Ἐγκυος εὐρεθήσομαι, καὶ ἄνδρὸς πείραν οὐ λήψομαι; « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο; » Μήτηρ ὀνομασθήσομαι, καὶ μητρικῶν ὠδίνων ἐξωγενήσομαι; « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο; » Μαζὸν ἐπιθῶσω, καὶ σπάργανα συσφιγξω, καὶ παῖδα γαλακτοτροφῆσω, καὶ τί τὸ ἐν ἐμοὶ οὐ γινώσκωμαι; « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο; » λέγε μοι τὴν εὐλογον αἰτίαν, ἵνα γινώσκω τὴν ἀμφίβολον κυφορίαν. Ἐξένος τῆς Εὐας ἡ γέννησις, ἀλλ' ὁμως ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη· καὶ ἔσχε τὸ αἷτιον ὄθεν ἐγνωρίσθη τὸ φύραμα, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἡ αὐτῷ ληφθεῖσα, καὶ ὁ ἴδιος τῷ ἰδίῳ ἀνεπληρώθη τόπος. Ξενοπρεπεστέρα δὲ τῆς Εὐας ἡ τοῦ Ἀδάμ γέννησις· ἀλλ' ὁμως καὶ αὐτὴ φανεροποιηθεῖσα, γραφῇ παρέδόθη, καὶ πῶς παραχρήμα γέγονε σαφῶς ἐγνωρίσθη, ὅτι ἀπὸ τῆς γῆς χούν λαθὼν ὁ δημιουργὸς θεόμορφον ζῶον κατεσκεύασε τὸν πρωτόπλαστον. Ὡς ἐκεῖνα γινώριμα, καὶ τοῦτο σαφῆνισον· ἐπειδὴ τὸ προλεχθὲν μοι παρὰ σοῦ ὑπερηκόντισε τὰ λεχθέντα· « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνθρωπος οὐ γινώσκω; » Ὁ δὲ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον· Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Παρ' ἐμοῦ τὸν τρόπον ζητεῖς, Παρθένε, μαθεῖν; Μὴ δύναται δοῦλος σκοπὸν εἰδέναι δεσπότου; Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Μνηστῆς ἀπεστάλην, οὐχ ἐρμηνευτής. « Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Ἄ ἀκούω λαλῶ, οὐδὲν ἴδιον πλάττω. Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Τὸ πῶς ἐπὶ Θεοῦ μὴ ζητεῖ. Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Ὡς Ἡσαΐας προηγόρευσε φάσκων· « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει· » τὸ ἔξειν σε προηγόρευσεν, ἐγὼ δὲ λέγω σοι, ὅτι « τέξεις υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· » αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

A erit magnus et Filius Altissimi vocabitur²². » Uorum tibi honorum nuntius accedo, etiamsi extra naturam sint quæ dico; attamen a conditore totius rerum naturæ nihil obliquum, nihil tortuosum; sed recta omnia, et suavem atque planum ordinem spectantia. His capta promissis Virgo, omni que prava suspicione liberata, non ultra quasi diffisa tacuit, sed ait angelo : « Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco²³? » Quid cor terres meum, aurēmq̃ue insolita voce attonitam reddis? Quid rem annuntias a sæculo non auditam? An prægnans inveniar, quin viri experimentum capiam? « Quomodo fiet mihi istud? » Mater vocabor, et maternis partus doloribus expers ero? « Quomodo fiet mihi istud? » Mammam præbebo, pannis involvam, puerum lactabo, cur quod me spectat non intelligam? « Quomodo fiet mihi istud? » consentaneam profer mihi causam, ut obscuram illam uteri gestationem intelligam. Insolens viri Evæ generatio, attamen ex viro illa sumpta fuit²⁴; causaque fuit qua ejusmodi massæ ratio cognosceretur, quoniam scilicet ex illo, quæ pro illo, sumpta est: propriusque locus proprio loco repletus est. Insolentior Evæ generatione Adami generatio; attamen illa scripto tradita ac enarrata fuit, notumque est qua ratione repente facta sit. De accepto scilicet limo terræ Creator, animal deiforme, præparavit, nempe primum parentem. Ut illa nota sunt, hoc item declara mihi, quandoquidem id quod antedixisti mihi, illa alia longe superat: « Quomodo erit mihi istud, quoniam virum non cognosco? » Tum Gabriel ad Virginem: Quomodo erit tibi istud? a me, Virgo, modum quæris ediscere? An potest servus scopum nosse domini sui? Quomodo erit tibi illud? Nuntius, non interpres, missus sum. « Quis novit mentem Domini, aut quis consiliarius ejus fuit²⁵? » Quæ audio loquor, nihil a me confingo. Quomodo erit tibi istud? Apud Deum ne quæras quomodo. Quomodo erit tibi istud? Quemadmodum. Isaias prænuntiavit dicens: « Ecce Virgo in utero habebit²⁶: » te in utero habituram prædixit, ego autem dico tibi, quod « paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum: » ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

²² Luc. 1, 30, 31. ²³ ibid. 34. ²⁴ Gen. 11, 23.

²⁵ Isa. xl, 13.

²⁶ Isa. vii, 14.

IN SERMONEM DE ANNUNTIATIONE SANCTISSIMÆ DEIPARÆ MONITUM.

*Spirium esse hunc sermonem nemo jam eruditus non judicat, cum sole clarior sese prodat styli hujusce ab Athanasiano discrepantia. Athanasii enim oratio nitida puraque est: contra vero hujusce scriptoris ita perplexa et obscura, ut vix intelligatur: quod est, ait Tullius (30^{****}), in oratione vitium vel maximum. Ad hæc nugæ hic comparent permultæ, sagaci quovis homine, ne dicam Athanasio indignæ, ut est inepta illa etymologia vocis οὐσία, ab ἰσία, et alia ejusmodi: vocesque complures Athanasio ignotæ, ut sunt ἰλλὰ, Θεοῦπόστατος, ἀνθρωποῦπόστατος, ἀρχίθεος et ὑπεράρχιος, et aliæ quas bene multas, pro brevitate operusculi, hæc contulit scriptor iste; ita ut inferiorem omnino Græcitatē redoleat. Et sane quæ de Christi hypostasi.*

(30^{****}) De oratore.

et de duabus in Christo naturis subtiliter disputat, suadent eum, post synodos Ephesinam et Chalcedonensem, scripsisse. Quarum etiam synodorum ipsissimis verbis utitur in locis infra notandis. Quæ vero de duabus in Christo voluntatibus edisserit, arguere videntur eum post vulgatam Monothelitarum hæresim vizisse. Sed libet Baronii hac de re dissertationem, a fratribus nostris Roma nobis transmissam, hic apponere. Qui clarissimus Annalium scriptor cum Latinam Nannii versionem textu Græco clariorem solum legerit, stupendam styli perplexitatem non animadvertit.

EPISTOLA APOLOGETICA CÆSARIS BARONII ADVERSUS OBJECTA TIOMÆ STAPLETON.

ADMODUM REVERENDE PATER S. P.

333 I. Etsi non litteris ad me datis, missis tamen ad amplissimum cardinalem Alamum, scriptis tuis, me provocasti ut tunc, vir optime ac disertissime, epistolam apologeticam redderem. Egro sane animo tui sanctus Hieronymus, quod alii priusquam ipse legissent quæ sanctus Augustinus in commentariis a se editis esse emendanda significasset: sed nihil est quod hoc nomine tibi succenseam, quin potius excusem, quod ex his, quæ natura hominum fert, sicut Abraham non putavit in Geraris aliquem reperiri, in quo Dei timor inesset; ita fortasse existimasse me, non sine stomacho lecturam esse ea, quæ meos palam fucerent et emendarent errores. At quemadmodum magnum illum Patrem falli contigit, eodem quoque modo scias, si id existimasti, te tua hac opinione deceptum. Etenim illud mihi semper in ore: Corripit me iustus, si modo iuste; imo nec refugium, si iniuste, quod sciam ex iis, quæ utinque in controversiam vocantur, veritatem magis illustrari reddere perspicuum. Quæ quidem, etsi æquo libentique animo a quolibet erudito viro ferenda sunt, quanto magis a meo Thoma, Anglicanæ Ecclesiæ ornemento, sacrarum litterarum antistite, fidei confessore, martyrii candidato, et Ecclesiæ catholicæ antesignano propugnatore, non dico toleranda, sed expetenda sunt. Etenim, cum ex sententia Clementis Alexandrini, nullius scripta ita feliciter currant, quibus aliquid non obijci jure valeat, in lucro mihi erit, si talem tantumque nactus ero monitorem, correctorem atque emendatorem.

II. Nullum ergo hac ex causa sit iurgium inter me et te. Non autem addam, quod magnus Pater ille subdidit: Si ad dexteram ieris, ego ad sinistram pergam, imo audentius fidentiusque ingeram illud Petri: Sequar te quocunque ieris: quod sic existimem bene consultum catholicæ pietati, si junctis simul dexteris, unanimes pro veritate certemus. Sed nec velim putes alia me incedere via, si interdum contingat haud insistere tuis vestigiis; est enim secundum Isaia vaticinium in Ecclesia, semita atque via, hæcque non duo tramites, sed una via sancta vocata. Quamobrem nunquam dicemur ad invicem dissentire, cum diversis semitis in via una ad unam veritatem libero pede tendimus, etsi aliqua in re aliquando inter nos discrepare contingat, ut modo accidit.

III. Legi pervalidam confutationem tuam meæ assertionis de homilia quæ exstat apud Athanasium de sanctissima Deipara, quam non Athanasii esse, sed auctoris qui post Nestorium vixerit, affirmavi. Equidem quod alio veloci cursu tendebat oratio, nonnisi leviter, sicut et obiter, atque in transitu ea tractare licuit; existimans tamen potuisse illa sufficere, ad declarandum illud Athanasii opus non esse, mitique libenter arrisuros fore omnes viros eruditos, cupidos veritatis. Idque complures fecere mihi adgratulantes, quod spurios filios a legitimis segregarem: quippe qui eandem accuratius perlegentes, facile persuasi sunt disputantem adeo diserte, vocunque proprietate exquisitè adversus Nestorium agentem, longe diversum ab Athanasio esse illius tractatus auctorem. Quas tu voces, etsi ex sententia vel Cyrilli, vel aliorum etiam ante Nestorii tempora tibi vindicas ex diversis auctoribus, certe quidem tempore Athanasii, quod nulla hujusmodi vigeret hæresis, haud adeo exacta requiri videbatur earundem vocum expressa proprietates: nam idem ipse Athanasius, de quo vertitur questio, pro voce persona, interdum naturæ nomen usurpat in libro De Incarnatione Verbi, quem locum (ne quis putet lexum esse depravatam, vel interpretem non assecutum) hic ex Cyrillo reddemus, qui eum citat, tum in libro De fide ad reginas, tum etiam in Apologetico, ubi hæc ait verbis ipsius: « Confitemur etiam esse ipsum Filium Dei et Deum secundum Spiritum, filium hominis secundum carnem, non duas naturas, unum Filium: unum quæ adoretur, unam quæ non adoretur, sed unam naturam Verbi Dei incarnatam, et adorabilem cum carne sua una adoratione, non autem duos filios. » Hæc ipse; quo quidem exemplo appareat, tam distincte, atque proprie, tamque explore, et abunde de duabus naturis loqui, præ se ferre auctorem ejus homiliæ esse Nestorii potius temporis scriptorem quam Athanasium.

IV. Id quidem et illud magnopere persuadet, quod cum exactissima facta sit scriptorum Athanasii indagatio, tum a Cyrillo ejus sedis episcopo, penes quem ejusdem Athanasii lucubrationes asserabantur, tum ab adversariis, qui quod aliquid non invenerint, librum ad Epictetum, ut idem Cyrillus testatur, corruptumpentes, in summa ipsorum mutantes sententiam, fecerunt pravi dogmatis assertorem. Ubiam gentium, quarum homilia ista delituit, ut non modo Cyrillus non reperit, sed nec tot doctissimi episcopi qui convenierunt ad quatuor œcumenica concilia, Ephesim et Chalcedonensem, quintam et sextam synodos, in quibus de eisdem actum est, cujus una tantum inspectio ob exactam rerum et nominum definitionem, et tanti auctoris præstantiam, satis superque erat ad Nestorium atque Eutychem, et alios hæreticos confutandos? At in conjecturis his, quamvis haud levioris ipsæ sint argumenti, diutius immorandum non est; cum fortissimè adsint ab auctore ipso petitæ probationes, atque in primis illa.

V. Quid enim est quod adeo exsecretur ibi auctor has voces, Christum hominem Deiferum: quibus tamen, ut ipsemet tradit, germano sensu acceptis, usi sunt Patres Nicæni concilii, atque sæpe, ut auctor est Theodoretus contra Cyrillum in Anathematismis, sanctus Basilius una cum aliis ante Nestorium hæresiarcham, qui primus his abusus est vocibus, ad suam hæresim statuendam? Sane quidem quod illas detestetur voces, quæ Athanasii temporibus pie sancteque dici a Patribus consueverunt; a Nestorii vero tempore sunt vitæ, perspicue absque dubitatione aliqua demonstratur, auctorem illum post exortam Nestorii hæresim ea scripsisse. Ut autem eandem voces, Christus homo Theophorus a piis omnibus respuerentur, solus Nestorius in causa fuit, qui eas suæ hæresis veneno infectas reddidit execrabiles, ut pluribus docet Cyrillus in libro De Incarnatione Unigeniti, cap. 22 et 25, nec non sanctus Joannes Damascenus agens contra Nestorium, cujus verba recitat Euthymius in Panoplia: quibus plane testatur Nestorium, ad suam astruendam hæresim, Christum Dominum nostrum appellasse Deiferum. Ob id itaque in quinto Cyrilli anathematismo a concilio Ephesino recepto, ita definitum habetur: « Si quis Christum Deiferum hominem audeat dicere, et non potius Deum secundum veritatem, anathema sit. »

334 VI. Rursum vero quomodo potuit has ut impias voces Athanasius exhorruisse, qui aliis minoris efficacæ usus fuit? Fortioris vis est dicere, Christum hominem Deiferum, quam asserere Christum hominem Dominicum, prout ipse dixisse reperitur in Expositione fidei, ad finem, et in Sermone majori adversus Apollinarem, qui citatur in concilio Lateranensi sub Martino (31) papa et martyre, actione v. Qui ergo dicere non verius est Christum hominem Dominicum, certe quidem haud vitasse potuit asserere Christum hominem Deiferum? Quid igitur his evidentiis, rogo, quidve firmius dici potest ad insinuandum auctorem illum esse non potuisse Athanasium, sed alium, qui post Nestorii vixerit tempora?

VII. Sed quamvis hæc satis superque ad hanc sententiam confirmandam stabilientemque videri possint: ex quo tamen semel cæpi loqui, adjiciam alia. Cum enim auctor quam exactissime quæ sunt in Christo duæ voluntates duæque operationes pertractet, redarguens hæreticos qui aliter sentirent: quis non videat ipsum urgere, consulare, imo confundere Monothelitas? Sed reddamus hic verba ipsius: « Duas voluntates predicamus, sed nequaquam duos volentes, aut duas operantes, sed unum volentem secundum unitatem personæ: contra duas voluntates, duas operationes secundum peculiaritatem utriusque naturæ rationem. Hoc igitur modo divinum Incarnationis mysterium prædicantes, hæreticorum blasphemiam repudiamus, in quibus ipsos relinquentes transimus. » Hæc auctor. Sed quosnam hæreticos urget, quæso, nisi Mo-

nothelitas? Quinam vero vel Athanasii tempore, vel etiam ante fuerunt hæretici, qui de una in Christo operatione, et unica voluntate a deo explicite disputarint, ut incumberet Athanasio tam exacta definitione illos arguere? Sicque plane jam liquidum est convinci ex suis ipsius verbis auctorem, ea scripsisse post exortam Monothelitarum hæresim.

V III. Quamobrem ex eo mihi recitandi palinodiam onus incumbit, quod in notis ad Romanum Martyrologium dixerim, homilium illam ascribendam esse Cyrillo Alexandrino potius quam Athanasio: cum nominis auctori, qui vixerit post proditam Monothelitarum hæresim ascribi jure valeat; tantum abest ut concedam eam esse Athanasio tribuendam. Sed si in his rebus dubiis conjecturæ sit locus, dicerem, ob similitudinem nominis, esse Anastasii potius quam Athanasii scriptionem, illius, inquam, Anastasii episcopi Antiocheni sanctitate et eruditione clarissimi; cujus nobilis ingenii nonnulla monumenta supersunt. Hæc quidem, quæ de Athanasio dicta sunt, haud affirmare me puto cum Ecclesie detrimento: non enim ex his iuramentum sentit, quæ, cum sit columna et firmamentum veritatis, procul abhorret, ut instar Æsopi Corniculæ acititia quaeratur, cum pulchrior sua fulgeat simplici veritatis nuditate. Vale, frater, hasque accipe litteras defensionis testes, atque meæ erga te benevolentia et observantia obsoles. Romæ Kalend. Novembris, anno Domini 1592.

CÆSAR BARONICUS.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Κηρυκτικὸν εἰς τὸν εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Δεσποτρῆς ἡμῶν Θεοτόκου.

S. P. N. ATHANASII

Sermo in Annuntiationem sanctissimæ Dominæ nostræ Deiparæ (32).

1. Τοὺς θείους ἱεροκλήρικας οὐ πρὸς τὴν ἀσθένειαν Α τῆς ἀκροάσεως δεῖ ἀποβλέπειν· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν, καὶ ὑπόθεσιν, καὶ αἰτίαν, ἣν ἐπιθεωροῦντας, προσῆκε καταστοχάζεσθαι τοῦ κηρύγματος. Διὸ καὶ νῦν ἐπὶ τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ Εὐαγγελίου τῆς Θεοτόκου καὶ Μητρὸς τοῦ Θεοῦ ἤχοντας ἡμεῖς, καὶ τοῦτο μέλλοντας ἀνακηρύττειν πρὸς συνέλευσιν (33) τῆς ἑορτῆς, ἀνάγκη, καθ' ὑπόθεσιν καὶ αἰτίαν τῆς ἀσάρκου καὶ ὑπερθέου Τριάδος, τὴν σάρκωσιν τοῦ ἐνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος ἀνατιθέναι. Ἐὰν γὰρ μὴ προδιασταλῆται (33') τὰ περὶ Τριάδος, τὰ περὶ τοῦ ἐνὸς σαρκωθέντος πῶς ἐξέλιθωμεν; Οὐκοῦν δέον, ἐκεῖθεν ἐπαναγαγόντας τὸν λόγον, μετέρχεσθαι εἰς τὰ κατὰ τὴν σάρκωσιν, καὶ οὕτως τὰ κατὰ τὸν εὐαγγελισμόν ἐπακούειν (34). Καὶ πρότερον ἐπισημαινόμενοι, ὑπαναμνησκομεν, ὅτι μία τῶν δεσποτικῶν πρῶτη τε καὶ πάνσεπτος ἑορτὴ, κατὰ τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ σύνταξιν τῶν ὑποκειμένων ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν κηρύγμασιν, ὑπάρχουσα, τοῦ θεοῦ εὐαγγελισμοῦ κλητὴ ἁγία ἡμέρα, περὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ καταβάσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατασκευάζει τὸ κήρυγμα. Καὶ γὰρ κατελθόντα αὐτὸν ἐκ τῶν οὐρανῶν πιστεύομεν, καθὼς καὶ ἀνελθόντα διομολογοῦμεν. Δέον τοίνυν, ἐπιλημμένους τοῦ θεοῦ κηρύγματος, ἐκεῖθεν ἄρξασθαι, ὅθεν καὶ διαστέλλεσθαι δυνήσεται τὰ λεγόμενα.

2. Πιστεύομεν τοιγαροῦν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἄγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὑποστάσεων, ἀδιάσπαστον ἐχόντων τὴν διαίρεσιν, καὶ τὴν ἔνωσιν ἀσύγχυτον. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τοπικὴν διάστασιν τὴν διαίρεσιν τῶν ἁγίων τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων πρεσβεύομεν, οὐδὲ συγχυτικὴν τὴν ἔνωσιν· ἀλλ' ἀδιάσπαστον τὴν διαίρεσιν, καὶ ἀσύγχυτον τὴν ἔνωσιν, ἐν ὄνομα τῷ Θεῷ, ἔχοντα (35) κατὰ μίαν μονάδα συστάσεως. Ἐπεὶ καὶ ἕνα

1. Divos sacrarum rerum præcones, non infirmitatem auditorum spectare oportet; sed requisitam vim, argumentum et causam: quam præ oculis habentes, de prædicatione conjecturam facere convenit. Quare etiam nunc ad prædicationem divini Evangelii de Deipara, ac matre Dei nos conferentes, concionaturi ad conventum festivitatis hujus, necessarium est ut in argumenta incorporeæ et divinissimæ Trinitatis, incarnationem unius ex Personis ejusdem Trinitatis in medium proponamus. Nisi enim distincte de Trinitate actum fuerit, quæ ad unam personam incarnatam pertinent, quomodo expendi poterunt? Quamobrem par est ut inde orsi, transeamus ad ea quæ incarnationem spectant, atque ita de Annuntiatione consequenter verba faciamus. Ac primum quidem illud memoriæ subjiciendum duximus, unam ex Dominicis festivitibus, maxime venerandam, et primam ordine rerum pertractandarum in prædicationibus quæ Christum respiciunt, quæ divinæ Annuntiationis sancta dies nuncupatur, descensum Filii Dei ex cælo denuntiare. Nos enim eum de cælo descendisse credimus, ut et eumdem ascendisse confitemur. Oportet igitur nos divina prædicatione institutos, inde ordiri sermonem, unde quæ pertractanda nobis sunt, probe distingui poterunt.

335 2. Credimus itaque in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Trinitatem hypostasium, quæ distinctionem inter se habent indissolubilem, et inconfusam unionem. Nos enim secundum intervalla locorum, distinctionem trium sanctarum divinarumque hypostasium prædicamus, neque confusam unionem; sed distinctionem sine ulla distantia, et inconfusam unionem, cui nomen unum est, Deus,

(32) Titulus in Basil. et Felc. 6: Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθαν. ἀρχ. Ἀλεξ. κηρυκτικόν, etc. In Anglic. vero: Τοῦ ὁσίου πατ. ἡμ. Ἀθ. πατριάρχου Ἀλεξανδρείας εἰς τὸν εὐαγγελισμόν.

(33) Edit. Commel. sola, προσυνέλευσιν.

(33') F. προδιασταλῆ καὶ, vel προδιαστέλλεται. Edit.

(34) Ἐπακούειν. De vocis hujus variis significationibus consule Onomasticon.

(35) F. ἔχουσαν.

secundum unam singularitatem constitutionis. Si- quidem unum Deum in Trinitate personarum confi- temur, nullum principium, nullumque tempus, in unaquaque sanctorum divinarumque hypostasium constituentes, juxta peculiarem earum proprietatem : Patrem, ingenitum, dicentes, Filium, genitum; Spiritum sanctum, procedentem. Patrem sine prin- cipio et sine tempore esse existimantes, Filium sine principio et sine tempore prædicantes, Spiritum sanctum sine principio et sine tempore confi- tentes : non ut prior sit Pater, posterior Filius vel Spiritus sanctus, sed simul Patrem et Filium et Spiritum sanctum, secundum unam principio et tempore carentem, ac supersubstantiali unitatem existentiae colentes : unum Deum in tribus proprietatibus credentes, vereque glorificantes : non quasi alium Deum Patrem prius existentem, nec alium Deum Filium posterius inductum, nec alium Deum Spiritum sanctum postea excogitatum, secundum blasphemias hæreticorum ; sed unum Deum in tribus hypostasis esse docentes, unam habere substantiam, virtutem et efficaciam, et quæcunque alia de substantia considerantur, theologice docentur, celebrantur.

3. Et ut formulam sermoni demus, necnon plenitudinem et consummationem, quæ theologice docentur teneamus. Quæ sint illa, et circa quænam versentur deinceps audiamus : nimirum dici illum increatum, incorporeum, tempore et principio carentem, sempiternum, indesinentem, infinitum, æternum, incognitum, ineffabilem, nullius figuræ, investigabilem : Deum deorum, Dominum dominorum, Regem regum, omnipotentem, factorem, creatorem, lumen, vitam, sanctum, bonum, immortalem, fortem, cunctipotentem, et quæcunque similia per excellentiam et ætiologiam dicta. Non quod singula substantia dicantur, sed circa substantiam, quasi ex duo aut pluribus ad unum habeant relationem (qualia esse didicimus quæ divisa sunt), quæ coalitio et plenitudo deitatis dicuntur, secundum Scripturam; non quod ad unam unius substantiam referantur, sed ad unamquamque sanctorum trium personarum æqualiter spectentur et doceantur. Quare ipse unigenitus. Deus ait : « Omnia quæcunque habet Pater mea sunt »²⁹. » Et ad Patrem ait : « Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt, et glorificatus sum in eis »³⁰. » In omnibus namque in quibus theologice glorificatur Pater, in iisdem glorificatur Filius et Spiritus sanctus. Atque inde perfectus Deus dicitur Pater, perfectus Deus Filius, et perfectus Deus Spiritus sanctus. Siquidem nihil ulli deficit ex plenitudine divinitatis : sed æqualitatem habet unusquisque omnium proprietatum, quibus æqualiter plenitudo deitatis conspicitur. Nam ex derivatione [σου [id est æqualis] ισία [id est æqualitas] dicitur, feminea terminatione quæ est æqualitatis multorum complexio. Quibus enim æqualis

²⁹ Joan. xvi, 15. ³⁰ Joan. xvii, 10.

(36) Anglic., θεωρεῖται.
(37) Anglic., ὡς ἐν δύο.

Α Θεὸν ἐν Τριάδι· προσώπων καθομολογοῦμεν, τὸ ἀναρχὸν καὶ ἄχρονον καθ' ἑκάστην τῶν ἁγίων τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων τάττοντες, κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν αὐτῶν ιδιότητα· ἐν Πατρὶ τὸ ἀγέννητον, ἐν τῷ Υἱῷ τὸ γεννητὸν, ἐν τῷ Πνεύματι τὸ ἐκπορευτὸν· ἀναρχον καὶ ἄχρονον τὸν Πατέρα δοξάζοντες, ἀναρχον καὶ ἄχρονον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καθομολογοῦντες· οὐ πρότερον τὸν Πατέρα, καὶ ὕστερον τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἅμα Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ μίαν ἀναρχον καὶ ἄχρονον ὑπερούσιον μονάδα ὑπάρξεως σέβοντες, ἕνα Θεὸν ἐν τρισὶν ἰδιότησι πιστεύοντες καὶ ἀληθῶς δοξάζοντες, οὐχ ὡς ἄλλον Θεὸν τὸν Πατέρα προϋπάρχοντα, καὶ ἄλλον Θεὸν τὸν Υἱὸν ὕστερον ἐπιπαχθέντα, καὶ ἄλλον Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπινοηθέντα, κατὰ τοὺς αἰρετικῶς βλασφημοῦντας· ἀλλ' ἕνα Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσει θεολογοῦντες, μίαν ἔχοντα τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τὴν οὐσίαν θεωρεῖται (36) θεολογούμενα καὶ ὑμνούμενα.

3. Καὶ ἵνα τύπον δῶμεν τῷ λόγῳ, καὶ ἄθροισμα ἢ πλήρωμα, τὰ κατὰ θεολογίαν ἔχουμεν. Τί δὲ ταῦτά ἐστιν ἢ περὶ τί ταῦτα, καθέξης ἀκούσωμεν· ὅτι τὸ ἀκτιστον, τὸ ἀσώματον, τὸ ἄχρονον, τὸ ἀναρχον, τὸ ἀίδιον, τὸ ἀτελεύτητον, τὸ ἀπειρον, τὸ αἰώνιον, τὸ ἄγνωστον, τὸ ἀνερμήνευτον, τὸ ἀσχημάτιστον, τὸ ἀνεξ- χνίαστον, τὸ Θεὸν θεῶν λέγεσθαι αὐτὸν, τὸ Κύριον κυρίων, τὸ Βασιλέα βασιλευόντων, τὸ παντοκράτορα, τὸ ποιητὴν, τὸ δημιουργόν, τὸ φῶς, τὸ ζῶν, τὸ ἅγιον, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀθάνατον, τὸ ἰσχυρόν, τὸ παντοδύναμον, καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ τε ὑπεροχὴν καὶ αἰτιολογίαν, οὐχ ἕκαστον οὐσία λέγεται, ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν· ὡς ἐκ δύο (37) καὶ πλείονων ἐπὶ ἕν ἔχοντα τὴν ἀναφορὰν κατὰ τὸ ἐπιμεριζόμενον ἐμάθομεν, ἃ καὶ ἄθροισμα καὶ πλήρωμα θεότητος λέγεται κατὰ τὴν Γραφήν· οὐ κατὰ μίαν ὑπόστασιν μόνου ἀνέγοντα, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην τῶν ἁγίων τριῶν ἐπίσης θεωρούμενα καὶ θεολογούμενα. Διὸ καὶ αὐτὸς ὁ μονογενὴς Θεὸς φησι· « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶ· » καὶ πρὸς τὸν Πατέρα λέγων· « Τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, καὶ δεδοξασμαι ἐν αὐτοῖς. » Ἐν ἅπασιν γὰρ οἷς δοξάζεται ὁ Πατήρ θεολογούμενος, ἐν αὐτοῖς δοξάζεται καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ἐντεῦθεν τέλειος Θεὸς ὁ Πατήρ λέγεται, καὶ τέλειος Θεὸς ὁ Υἱὸς, καὶ τέλειος Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐπειπερ μὴδὲν ἔλλειπει τοῦ περὶ τὴν θεότητα πληρώματος ἕκαστον· ἀλλ' ἴσταν ἔχει πάντων τῶν ἰδιωμάτων, ὧν ἐπίσης καὶ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος θεωρεῖται. Ἐκ παραγωγῆς γὰρ τοῦ Ἰσοῦ, ἰσία λέγεται θηλυκῆ ἐκφορὰ ἢ τῆς ἰσότητος τῶν πολλῶν συστατικῆ περιλήψης. Ἐν γὰρ (38) ἴση τίς ἐστὶν οὐσία, διαφερόντων ἰδιωμάτων, ἰσία λέγεται, ὥσπερ καὶ ὁσία καὶ μία. Καὶ ἐπειπερ ἰσία λέγεται κατ' ἐτυμολογίαν, τροπή τοῦ ἰ

(38) Γάρ deest in Anglic.

εἰς ο, καὶ πλεονασμῶ τοῦ υ στοιχείου, οὐσία διερμηνεύεται, ὡς οὐσά τις συστατικὴ ὑπαρξίς, τῶν ἐκ πλειόνων ἐπὶ μίαν μονάδα ἐχόντων τὸ ἄθροισμα. Καὶ οὕτως· εἰς τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενον ἄνθρωπον ἀποδιέποντες (39), κανονίζομεν, ὅτι ἡ σύστασις τῶν περὶ αὐτοῦ ἰδιωμάτων, κατὰ τὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν, οὐσία προσαγορεύεται, ὡς οὐσα περιλήψις καὶ περιοχὴ τῶν πλειόνων, ἐπὶ ἕν ἐχόντων τὸ ἑαυτῶν ἄθροισμα. Καὶ γὰρ τὸ κτιστὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον, τὸ νοερόν, τὸ λογικόν, τὸ ἐμφύχον, τὸ σωματικόν, τὸ παθητικόν, τὸ βευστὸν, τὸ χρονικόν, τὸ θνητὸν, τὸ γεννητὸν, τὸ φθαρτὸν, τὸ αὐξητικόν, τὸ τρεπτὸν, τὸ ἀλλοιωτικόν(40), τὸ λυπηρὸν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα κατὰ ἀναλογίαν καὶ ἐκλογισμὸν ἐπίσης ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον λαμβανόμενα κατὰ τὸ ἴσον, ἴσα λέγεται, καὶ τροπῇ καὶ πλεονασμῶ τῶν στοιχείων, οὐσία προσαγορεύεται, κἀντεῦθεν πλήρωμα τῆς ἀνθρωπότητος ἐρμηνεύεται, τὸ συμπληρῶν αὐτῆς τὸ ἄθροισμα, κατὰ τὸ μοναδικὸν αὐτῆς σύστημα.

οὐσία vocatur : atque hinc plenitudo humanæ naturæ explicatur, quod ejus coacervationem complet, secundum unicum ejus constitutionem.

4. Ἐν οἷς σημειούμεθα, ὅτι οὐδὲν τούτων καθ' αὐτὸ οὐσία λέγεται τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἰδιωμάτων ἀθροισμένων. Οὐ μὴν τι τούτων ὑπόστασις λέγεται· ἀλλὰ κοινῶς μὲν, ὅσον ἀπολύτως ἐπὶ πάντων συναγόμενα, οὐσία λέγεται τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἰδιωμάτων τὸ ἄθροισμα· ἰδίως δὲ καὶ ἐφ' ἑνὸς ὑπόστασις. Ὅταν μὲν οὖν κοινῶς ἐπὶ πολλῶν ταῦτα θεωρῆται, οὐσία προσαγορεύεται· ὅταν δὲ καὶ ἐπὶ ἕνα ἰδίως συναγῆται, ὑπόστασις ἐξονομάζεται. Καὶ ὡς περὶ πάλιν εἰς τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενόμενον ἄνθρωπον ἀποδιέποντες, ἅμα τοῦτον νοῦν (41) καὶ λόγον καὶ πνεῦμα καθορώμεν, καὶ οὐδὲν τούτων πρότερον οὔτε ὕστερον, ἀλλὰ κατὰ ταῦτὸ συνέστη, καὶ ἕνα μὲν λεγόμενον, τριάδα δὲ νοούμενον, ὡς ὅσον καὶ τὸν νοῦ μὲν ἀγέννητον, γεννητὸν δὲ τὸν λόγον, καὶ τοῦτον κατὰ καιρὸν μελανούμενον, καὶ ἐγγραφόμενον, καὶ ἀποστελλόμενον· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ πάντων Θεοῦ, τὸν μὲν Πατέρα ὡς νοῦν ἀγέννητον, τὸν δὲ Υἱὸν ὡς Λόγον γεννητὸν, καὶ τοῦτον ἀποστελλόμενον, κατὰ καιρὸν εὐδοκίας τοῦ πατρικοῦ θελήματος, οὐχ ὡς προφορικῶν κατὰ καιρὸν καὶ χρόνον πρὸς χρεῖαν ἀπογεννόμενον, ἀλλ' ὡς ὑποστατικόν, καὶ αὐτόχρημα τοῦτο ὄντα, καθὼς καὶ γεγέννηται (42). Ἄπαξ γὰρ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὑπόστασις ἐστὶ, στάσις ἀδιάλυτος ἔχων, ὅφ' ὧν καὶ εἶναι πέφυκε. Τὸ γὰρ ὑπόστασις κατ' ἐτυμολογίαν διερμηνεύεται ὑπόστασις. Καὶ γὰρ ὡς νοῦς ὁ Πατὴρ, κατ' αἰτίαν τοῦ γεννητοῦ, ὡς γεννητὸν τὸν Υἱὸν ἐπ' αὐτὸν ἔχει. Διὸ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἀντὶ τοῦ « ὑπὸ » τὸ « πρὸς » ἀναγέγραφε λέγων· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, » Οὐκοῦν ἰσοδύναμὸν ἐστὶ, καὶ καθ' ἕν σημαίνόμενον ἐπαναστρέφον τὸ, ὑπὸ, καὶ πρὸς, κατὰ πρόθεσιν τοῦ ὀνόματος προσκαίμενα.

³⁹ Joan. 1, 1.

(39) Anglicanus solus, quem sequitur edit. Parisiens., ἀποδιέποντες. Editi. Comm. et alii, βέποντες.

(40) Anglic., τὸ ἀλλοιωτόν

A est substantia, diversis tamen proprietatibus, ista, dicitur, ut et ὅσα et μία. Et cum ista etymologicè dicatur, conversione τοῦ ι in ο, ac deinde additione litteræ υ, οὐσία efficitur, quasi sit, velut constans quædam existentia, rerum, quæ ex multis in unitatem coalescunt. Atque ita hominem in Dei imagine factum spectantes, definimus : quod scilicet constitutio ejus proprietatum, secundum ejus existentiam, essentia appelletur, utpote quæ sit complexio et comprehensio multorum, quæ in unum **336** coalescunt. Nam quod creatus sit homo, quod intelligens, quod rationalis, quod animatus, quod corporalis, quod patibilis, quod fluxus, quod temporalis, quod mortalis, quod genitus, quod corruptibilis, quod vegetabilis, quod mutationi, varietati et tristitiæ sit obnoxius, atque his similia : quæ habita ratione atque proportione, in homine secundum æqualitatem, ἴσα [hoc est æqualitas] dicuntur ; mutationeque ac pleonasmo litterarum,

4. In quibus annotamus nullam earum proprietatum quæ in homine coalescunt secundum se οὐσίαν vocari, nec quidquam horum, ὑπόστασις : sed conjunctim et omnibus coactis, coacervatio proprietatum hominis, οὐσία, seu essentia dicitur ; proprie vero atque in uno ὑπόστασις, seu subsistentia. Cum itaque et commune de multis hæc cogitantur, οὐσία, seu essentia nuncupatur ; cum autem de uno proprie colliguntur, ὑπόστασις, seu subsistentia nominatur. Et sicut iterum, quando hominem ad imaginem et similitudinem Dei factum conspiciamus, una mentem, verbum et spiritum apprehendimus, nec horum quidquam vel prius vel posterius, sed pariter consistunt, atque unum quidem dicuntur, sed trinitatem esse quodammodo cogitamus : atque mentem quidem ingenitam, verbum autem genitum, ipsumque pro tempore atramento exaratum, scriptum acmissum ; ita quoque et in universorum Deo, Patrem quasi mentem ingenitam, Filium quasi Verbum genitum, ipsumque missum, quo tempore placuit paternæ voluntati ; non quasi prolatum, alio tempore et momento, ad quemdam usum genitum sit, sed quasi subsistens, ac per se existens, quemadmodum et natum est. Semel namque genitus ex Patre hypostasis est, indissolutam habens existentiam, sub iis quæ esse ipsius constituunt. Nam hypostasis, secundum etymologiam, explicatur subexistentia. Siquidem Pater, utpote mens, quatenus est geniti causæ quasi genitum Filium in se habet. Quamobrem evangelista, hujus vocis loco, ὑπὸ [id est « sub »] πρὸς [id est « apud »] conscripsit dicens : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ³¹. » Idem itaque sibi vult, et ad unam eandemque significationem redit, ὑπὸ, et πρὸς, cum nomini adduntur.

(41) Ita Anglic., recte. Editi vero, ἅμα τοῦ εἶναι νοῦν.

(42) Anglic., γεγέννηται.

5. Igitur ὁπόστας est Filius, quasi sub Patre A existentiam habens, nec sine Patre, sed apud Patrem semper existens, neque aliam Patris voluntatem habens, neque aliam potestatem, vel operationem, ut neque aliam substantiam; sed cum omnia quæcunque Pater habet, habeat et ipse Filius, consubstantialis est Patri et Spiritui. Hic juxta paternum consilium, antiquum atque verum, utpote magni consilii Patris angelus, mirabilis consiliarius, qui olim ut Verbum Patris multifariam multisque modis locutus est patribus in prophetis; novissimis diebus his, locutus est nobis, incarnatus et homo factus: qui, ut ait, et sæcula fecit: non quod diis quibusdam portentosis suam providentiam commiserit, ut aiunt ethnici; sed ipse Filius ex Patris beneplacito, et Spiritus sancti cooperatione, omnem B rerum providentiam acceperit. Siquidem communionem ostendens ejusdem et unius providentiæ atque operationis ait: « Pater meus usque modo operatur, et ego operor ²¹. » Non enim secundum aliam et aliam providentiam Pater et Filius operantur, sed secundum unam atque eandem substantialem divinitatis operationem. « Qui cum sit » (ut ait iterum præco ille) « splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, » palamque etiam est et Patris: feratque « omnia ³³⁷ verbo virtutis ipsius, purgationem peccatorum nostrorum faciens, sedet in dextera magnitudinis in excelsis ²². » Conversus autem sermo in eandem recidit cogitationem, considerando scilicet splendorem, quasi radium ex toto sole ortum, quasi scilicet ex disco totum solem continente oriretur, indiscretum habere fulgorem; et figuram, esse ostensionem substantiæ illius, per quam figuratur.

6. Quemadmodum enim annuli signatorii character impressus eandem habet expressam imaginem, quæ etiam sigillum nuncupatur, quæque secundum substantiam in nullo deficit; ita quoque Filius eundem quem Pater fert characterem. Neque enim character expressus variat, sed invariabilis manet, juxta eam quæ in annulo est figuram, sive in cera sive in auro exprimitur, pro ratione regii denarii: et sic divina Filii figura substantiæ Patris invariable sigillum est; et ferens omnia verbo virtutis suæ, secundum ipsum proprium suum characterem, carnem quasi ceream in se suscepit, eamque in semetipso obsignavit (quæ res sane neque impossibilis, neque incredibilis est); ut tempore paternæ voluntatis, ut character (siquidem et character est) Incarnationem in se exprimeret, illa usus quasi cera vel auro: quandoquidem totum mysterium ineffabilis illius et inexplicabilis Incarnationis subostendit. Nam illud etiam nunc ineffabile et inenarrabile manet, ob rationem crescendi, siquidem gradibus quibusdam dogmata tradimus, neque uno momento

5. Ὑπόστασις τοίνυν ἐστὶν ὁ Υἱός, ὡς ὑπὸ τῶν Πατέρα στάσις ἔχων, καὶ οὐ χωρὶς τοῦ Πατρὸς ὄν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα ἀεὶ ὄν· καὶ οὔτε θέλημα ἄλλο παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων, οὔτε μὴν δύναμιν ἑτέραν, οὔτε μὴν ἐνεργεῖαν, ὡς οὐδὲ ἄλλην οὐσίαν, ἀλλὰ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἔχων καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός, ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι. Οὗτος κατὰ πατρικὴν βουλὴν ἀρχαίαν καὶ ἀληθινήν, ὡς μεγάλῃς βουλῆς Πατρὸς ἄγγελος, θαυμαστός σύμβουλος, καὶ πάλαι, ὡς Λόγος τοῦ Πατρὸς, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως λαλήσας τοῖς πατέρασιν ἐν τοῖς προφηταῖς, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν σαρκιωθεὶς καὶ ἐνανθρωπήσας, θεσ, φησὶ, καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν· οὐ θεοὺς τισὶ τερατευομένους ἐχειρήσας τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν, καθά φασιν Ἕλληνες, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Υἱός εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἀγίου Πνεύματος πᾶσαν τὴν τῶν ὄντων πρόνοιαν ἀναδεδεγμένος. Ἐπεὶ περ καὶ τὸ κοινὸν ἐνδεικνύμενος τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς προνοίας καὶ ἐνεργείας, φησὶν· « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι. » Οὐδὲ γὰρ κατὰ ἄλλην καὶ ἄλλην πρόνοιαν ὁ Πατήρ καὶ Υἱός ἐργάζεται, ἀλλὰ κατὰ μίαν· καὶ τὴν αὐτὴν οὐσιώδη τῆς θεότητος ἐνεργεῖαν. « Ὁς ὄν » (ὡς καὶ πάλιν φησὶν ὁ κήρυξ) « ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτηριστὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ » (ὅηλον δὲ καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς), φέρων τε ἐτὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καθαρισμόν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ποιησάμενος, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. Ἄναστρέφων δὲ καὶ αὐθις ὁ λόγος, εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐπισυναίγεται, περιβλέπων, ὅτι τὸ ἀπαύγασμα, ὡς ἀκτὴν πανήλιος, ὡς ἐκ δίσκου πανηλίου ἀδιάστατον ἔχει τὴν ἑλλαμψίν, καὶ χαρακτηριστὴρ ἐνδείξις τίς ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως, δι' ἧς καὶ χαρακτηρίζεται.

6. Ὡς οἶον γὰρ κατὰ δακτυλίου χαρακτηριστὴρ ἐντυπούμενος, τὸ αὐτὸ ἐκτύπωμα, ὃ καὶ ἐκσφράγισμα ἐρμηνεύεται, μηδὲν ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν ἐλλείπον ἔχει· οὕτως ὁ Υἱός τὸν αὐτὸν χαρακτηριστὴρα τοῦ Πατρὸς φέρει. Οὐδὲ γὰρ παραλλάσσει ὁ χαρακτηριστὴρ ἐκτυπούμενος, ἀλλ' ἀπαράλλακτος μένει, κατὰ τὸν αὐτὸν ἐν τῷ δακτυλίῳ χαρακτηριστὴρα, ἐν τε κηρῷ καὶ χρυσοῦ ἐκτυπούμενος κατὰ τὸ βασιλικὸν δηνάριον· καὶ οὕτως ὁ θεὸς χαρακτηριστὴρ τοῦ Υἱοῦ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως ἀπαράλλακτος σφραγίς ἐστὶ, καὶ φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν ἴδιον χαρακτηριστὴρα, τὴν ὡς κηρίνην σάρκα εἰς ἑαυτὸν ἀνεδέξατο ἐντυπωσάμενος αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ (οὐδὲ γὰρ ἀδύνατον τοῦτο, οὐδὲ μὴν ἀπιστον)· ἵνα κατὰ καιρὸν πατρικῆς εὐδοκίας, ὡς χαρακτηριστὴρ (ἐπεὶ καὶ χαρακτηριστὴρ) ἐντυπώσῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν σάρκωσιν, ὡς κηρῶσιν ταύτην φέρων, ἢ χρυσοῦσιν· ἐπεὶ καὶ τὸ ὄλον (43) μυστήριον ὑπεμφαίνεται τῆς τοιαύτης ἀφράστου καὶ ἀερμηνεύτου σαρκώσεως. Ἐτι γὰρ καὶ ἀφραστον καὶ ἀερμηνεύτον μένει διὰ τὸ αὐθητικόν· ἐπεὶ περ καὶ κατ' αὐθῆσιν δογματίζομεν, καὶ

²¹ Joan. v, 17. ²² Hebr. i, 3.

(43) Anglic., καθά καὶ τὸ ὄλον.

ὡς κατὰ τὸ ἅμα τῆς σφραγίδος. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς σφραγίδος, ἅμα τε πρὸ πολλῶν καὶ ἐν πολλοῖς κηροῖς δύναται ἀναφέρεσθαι τὸ ἐκτύπωμα· ἐπὶ δὲ τῆς θείας σαρκώσεως οὐχ ἅμα, ἀλλὰ κατ' αὐξήσιν τὸ τέλειον δογματίζεται. Τοῦτο δ' ἂν καὶ διανοεσθαι πάλιν δύνηται, ὡς εἰ τις ἔχοι λεπτότητα νοῦ, καὶ δύναται εἰσοῦναι κατὰ βάθους τοῦ ψυχικοῦ σπειρομένου σώματος, καὶ συνιδεῖν ἀφράστως καὶ ἀνεκκλήτως, πῶς ἔχει ἐμπύπτοντος τοῦ γονίου σπέρματος, εὐθύς μὲν ἐπὶ τι μόριον συντρέχει, κατὰ μικρὸν δὲ καὶ κατ' ἐπίδοσιν τὴν αὐξήσιν λαμβάνει. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς λαλεῖται, πλὴν ὅτι φαντασία ὡς υπέμφασις γίνεται ἀλαλήτως καὶ ἀφράστως· ἀλλὰ κατ' αὐξήσιν μὲν οὖν ἡ θεία τοῦ Λόγου σάρκωσις γίνεται, οὐκ ἀβζοντος τοῦ θείου χαρακτήρος, οὐδὲ μὴν συναύζοντος· ἀλλ' ἐπαυξούσης τῆς ἐμφύχου σαρκὸς καθ' ὅλον τὸ πλήρωμα, καθ' ὃ ἄνθρωπος ἐξειδιάζεται καὶ κωφορεῖται. Διὰ τοῦτο ἐννεάμητος νόμῳ ἀνθρωπίνης κωφορίας, κάντεῦθεν θεοῦπόστατος δογματίζεται ἡ Χριστοῦ σάρκωσις, καὶ οὐδαμῶς ἀνθρωποῦπόστατος· ἐπειδὴ κατὰ τὸν θεῖον χαρακτήρα τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα τὴν στάσιν ἑαυτοῦ ἀνεδέξατο, καθ' ἣν ὄντων μὲν ὡς πνεύματος πρὸς ψυχὴν. Οὕτω γὰρ δύο τέ ἐστι καὶ οὐχ ἓν ὁ Χριστὸς, καὶ εἷς καὶ οὐχὶ δύο· καὶ δύο μὲν καὶ οὐχ ἓν ἐστὶ κατὰ τὰς δύο φύσεις, καὶ εἷς καὶ οὐχὶ δύο κατὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν. Διὸ καὶ δύο μὲν θελήματα λέγομεν, καὶ οὐχὶ δύο τοὺς θέλοντας, καὶ δύο ἐνεργείας καὶ οὐχὶ δύο τοὺς ἐνεργοῦντας. Ἄλλ' ἓνα μὲν θέλοντα κατὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν, δύο δὲ θελήματα καὶ δύο ἐνεργείας, κατὰ τὴν τῶν φύσεων ἰδιολογίαν

7. Ἐν τούτοις οὖν διακηρύττοντες τὸ θεῖον τῆς σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως μυστήριον, ἀποβαλλόμεθα τὰς τῶν αἰρετικῶν βλασφημίας, καθ' ἃς καὶ βεδουσιζμένους αὐτοὺς καταλιμπάνοντες, μετεργόμεθα εἰς τὰ παρὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ καθιστορούμενα περὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ Μητρὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ ὡς ἔχει συντάξεως, διεξοδικώτερον ἀκουσόμεθα. Σημειούμεθα δὴ οὖν, ὅτι κατὰ καιρὸν εὐδοκίας τοῦ πατρικοῦ θελήματος ἐπὶ συμπληρώσει τῶν ἑβδομηκοντα ἑβδομάδων Δανιὴλ τοῦ προφήτου, μετὰ τὸ οἰκοδομηθῆναι Ἱερουσαλὴμ, ἐν τῷ ἐπιστρέψαι τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰουδα ἀπὸ Βαβυλῶνος, διὰ Σαλαθιὴλ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδέκ, ἀρχιερέων τότε γενομένων κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν τετρακοσίων ἐνετήκοντα ἑτῶν, κατ' ἐφημερίαν ἱεραρχίας αὐτοῦ, εἰσήλθε Ζαχαρίας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ θυμιάσαι· καὶ ὤφθη αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ εὐαγγελίζεται αὐτῷ περὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς συλλήψεται Ἐλισάβετ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ τέξεται τὸν Βαπτιστὴν καὶ πρόδρομον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ δὴ τῆς συλλήψεως γενομένης, τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ τῆς ἐν γαστρὶ κωφορίας Ἐλισάβετ, ἐξαποστέλλεται ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ παρὰ Θεοῦ, εἰς Ναζαρέτ πόλιν τῆς Γαλιλαίας πρὸς τὴν Παρθένον Μαριάμ. Καὶ εἰσελθὼν πρὸς αὐτὴν ὁ ἄγγελος, ἠσπάζετο ταύτην λέγων·

A totum imprimimus sigillum. Sigillo enim, cum multis ante temporibus, tum in multis ceris exprimi potest imago : in divina vero Incarnatione, non simul, sed quodam incremento res perfecte edocetur. Quæ res probe intelligi queat; si quis mentis subtilitate præditus, profunde possit penetrare ad corpus animale nuper satum, atque illic rem ineffabilem inexplicabilemque contemplari, quomodo scilicet desidente illic genitili semine, statim quidem in particulam quamdam coalescit; paulatim vero et per accessionem incrementum accipit. Neque enim illud ipsum apud nos dici potest; verum imaginando tantum aliquid percipitur, sed ineffabiliter atque inenarrabiliter. Itaque cum aliquo incremento divina Verbi Incarnatio efficitur, non quod divinus character augetur vel concreascit; sed crescente animali carne secundum omnem plenitudinem, qua homo propria natura crescit dum in utero gestatur. Quamobrem lege hominum, novem mensium spatio gestatur, atque exinde Christi Incarnatio Dei hypostasin habere dicitur, et nullatenus hominis : quandoquidem juxta divinum characterem humana forma existentiam suam accepit, secundum unionem quasi spiritus ad animam. Ea enim ratione duo est Christus et non unum, ac simul unum et non duo. Duo quidem est et non unum secundum duas naturas; unum vero et non duo secundum unam hypostasin. Quamobrem duas dicimus voluntates, non duos volentes; duas operationes, non duos operantes. Sed unum quidem volentem secundum unam hypostasin, duas autem voluntates et duas operationes juxta naturarum proprietatem.

7. His igitur divinum prædicantes mysterium Incarnationis, abjicimus hæreticorum blasphemias quibus illos demersos relinquentes, ad historiam evangelistæ pertransimus, qua narrat ille Annuntiationem Deiparæ et Dei Matris, et ut res ordine se habet explicatius audiamus. Hoc significamus igitur : quo tempore paternæ voluntati placuit in consummatione septuaginta hebdomadum Danielis prophetæ post instaurationem Jerosolymæ, in reditu Judæ ex captivitate Babylonica, per Salathielem et Jesum filium Josedec tunc sacerdotes, in consummatione 336 quadringentorum nonaginta annorum; Zacharias secundum vicem sacerdotii sui ingressus est in templum Dei ad incensum offerendum, apparuitque illi angelus Domini ad dexteram altaris, annuntiavitque illi de Joanne filio suo, quo conceptura esset uxor sua Elisabet, et paritura Baptistam et præcursorem Christi. Ac conceptione peracta, mense sexto prægnantis Elisabet, mittitur archangelus Gabriel a Deo in urbem Nazaret Galilææ ad virginem Mariam. Et ingressus angelus ad illam salutavit eam, dicens : « Ave, gratia plena, Dominus tecum »*. Etiam hic animadvertimus vocem illam angeli secundum prolationem spiritus sancti sui, significationem habere, nec tamen ipsam esse

* Luc. 1, 28.

Filii hypostasin, neque ipsam esse quæ facta est A caro : sed ad eam vocem, Verbi et Dei proprietas, quæ alia est secundum hypostasim, statim descendit in uterum Virginis : blasphemantque ii qui aiunt, ipsam archangeli vocem, fuisse hypostasim Dei Verbi. Ideoque blasphemizæ damnationem repudiantes, locum annotavimus.

Παρθένου. Καὶ βλασφημοῦσιν οἱ λέγοντες, ὅτι αὐτὴ ἡ φωνὴ τοῦ ἀρχαγγέλου ἦν ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου. Διὸ καὶ ἐσημειώσαμεθα τὸν τόπον, ἀποβαλλόμενοι τῆς βλασφημίας τὴν κατάκριτον.

8. Cum diversa igitur esset a voce archangeli hypostasis Verbi et Filii Dei, apertis prius per archangeli vocem Virginis auribus, statim in illam introivit divina Filii hypostasis. Qua ratione autem, ne ipsa quidem Virgo cognovit : novit vero qui ingressus est qua ratione sit ingressus. Quare ut ignorans mysterii eventum, statim perturbata est ad sermonem angeli dicentis : « Ave, gratia plena, Dominus tecum ; » et cogitabat qualis esset hæc saluatio³⁷ ; quare respondens archangelus dixit ad illam : « Ne timens, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum. Et ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Ille erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur. Et dabit illi Dominus Deus thronum David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis³⁸. » Ad hæc item verba stetit hæsitans Virgo, utpote ad naturam respiciens, et de Josepho cui desponsata erat cogitans, angeloque sic reponit : « Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco³⁹ ? » Quandoquidem, ait, o angele, virum non cognosco, tu vero per illud, ecce, quod est adverbium demonstrandi, ais, « Ecce concipies, » quasi tempus instet ; ignoro quomodo istud fiet. Sed, o angele, tu, dicito, tu interpretare, « quomodo fiet istud. » Respondens autem angelus, dixit ei : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi⁴⁰. » Hæc est, ait, concipiendi ratio : ita concipies in utero, Spiritu sancto in te superveniente, et virtute Altissimi te obumbrante. « Ideoque, ait, et quod nascetur sanctum, Filius Altissimi vocabitur⁴¹. » Illa vero adhuc hæsitans, verum sibi hæc optans, ait : « Fiat mihi secundum verbum tuum⁴². » Et discessit ab ea angelus. Nam evangelista significat angelum ab ea discessisse, ne occasionem iis relinqueret, qui dicere vellent, ipsum angelum in Virgine habitantem incarnatum fuisse, aut verbum angeli secundum prolationem soni, Incarnationem operatum fuisse. Sed indicat, abscedente angelo Spiritum sanctum in Virginem supervenisse, et virtutem Altissimi obumbrasse illi : atque ita demum completum est sacrum puerperium. Quibus est iterum necessario insistendum, ac considerandum qua ratione ad Virginem dictum sit : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Nunquid eodem modo quo ad apostolos aiebat Christus, « Vos autem sedete in civitate Jerusalem, donec

« Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Κανταῦθα πάλιν θεωροῦμεν, ὅτι ἡ μὲν φωνὴ τοῦ ἀγγέλου, κατὰ προφορὰν πνεύματος ἀπηχίσεως αὐτοῦ διερμηνευομένη, οὐκ αὐτὴ δὲ ἦν ἡ τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις, οὐδὲ αὐτὴ γέγονε σάρξ· ἀλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν φωνὴν, ἑτέρα οὕσα κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότης τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ ἅμα ἐπεφοίτησεν ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς

8. Ἐτέρα τοίνυν παρὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχαγγέλου οὕσα ἡ ὑπόστασις τοῦ Λόγου καὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἅμα, ὡς προδιανοιχθείσης τῆς ἀκοῆς τῆς Παρθένου διὰ τῆς ἀρχαγγελικῆς φωνῆς, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἡ θεία τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις. Ὡς αὐτὴ μὲν ἡ Παρθένος οὐκ οἶδεν· οἶδε δὲ ὁ εἰσελθὼν, ὅπως εἰσῆλθε. Διὸ καὶ ὡς μὴ εἰδὺλα τοῦ μυστηρίου τὴν ἑκδοσιν, ἅμα διεπαράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ ἀγγέλου εἰπόντος, « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, » καὶ διελογίζετο, ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος· ᾗθεν καὶ ὑπολαβὼν ὁ ἀρχάγγελος, εἶπε πρὸς αὐτὴν· « Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται, καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. » Ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς ταῦτα ἔστη διαπορούσα ἡ Παρθένος, καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν ἀποβλέπουσα, καὶ κατὰ τὸν Ἰωσήφ διαλογιζομένη, ἀν' ᾧ ὡν μεμνηστευμένη αὐτῷ ἦν, ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν ἀγγελοῦ, καὶ φησὶ· « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω ; » Καὶ ἐπεὶ περ, φησὶν, ὦ ἀγγελε, ἄνδρα οὐ γινώσκω, σὺ δὲ διὰ τοῦ, ἰδοὺ, δεικτικῆς προσρήματος, λέγεις, « Ἰδοὺ συλλήψῃ, » ὡς κατὰ χρόνον ἐνεστώτα· πῶς ἔσται, οὐκ οἶδα. Ἄλλ' εἰπέ, ὦ ἀγγελε, καὶ διερμηνέυσον, ἠπῶς ἔσται τοῦτο ; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀγγελος, εἶπεν αὐτῇ· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Οὗτος, φησὶν, ὁ τρόπος τῆς συλλήψεως, οὕτως συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, Πνεύματος ἁγίου ἐπερχομένου σοι, καὶ δυνάμειος Ὑψίστου ἐπισκιάζουσης σοι. « Διὸ, φησὶ, καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται. » Ἡ δὲ καὶ ἔτι διαπορούσα, πλὴν ἐπευχόμενη αὐτῇ, φησὶ· « Γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. » Καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἀγγελος. Ἐπισημαίνεται γὰρ τοῦτο ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἀγγελος, ἵνα μὴ καταλείψῃ ἀφορμὴν τοῖς ἐθέλουσι λέγειν, ὅτι αὐτὸς ὁ ἀγγελος ἐνοικήσας ἐν τῇ Παρθένῳ ἐσαρκώθη, οὐδὲ ὅτι ὁ λόγος αὐτοῦ κατὰ προφορὰν ἀπηχίσεως ἐνήργησε τὴν ἐνανθρώπησιν· ἀλλ' ὅτι ἀπελθόντος τοῦ ἀγγέλου ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Παρθένον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἐπεσκίασεν αὐτῇ ἡ δύναμις Ὑψίστου· καὶ οὕτως ὕστερον ἐτελέσθη τὸ σωτήριον κήρυμα. Ὑπὲρ ᾧν καὶ αὐθις χρῆ κατὰ τὸ (43') ἀναγκαῖον ἐπιστήσαι, καὶ ἐπισκέψασθαι, πῶς ἐλθεται πρὸς τὴν Παρθένον· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Ἄρα γὰρ ὡσπερ

³⁷ Luc. 1, 28, 29. ³⁸ ibid. 30-33. ³⁹ ibid. 34. ⁴⁰ ibid. 35. ⁴¹ ibid. ⁴² ibid. 38.

(43') Vulg., τὸν Εοιτ.

καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἔλεγε Χριστὸς, « Ὑμεῖς δὲ καθίστατε ἐν τῇ πόλει Ἰερουσαλήμ, ἕως οὗ ἐνδύσηθε δύναμιν ἐξ ὕψους, » ἐπαλθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς; ἐπίσης γὰρ ἡ ἐπαγγελία, καὶ ἐκ τοῦ Ἰσού τρέπου λαμβάνεσθαι δύναται, ἐπιπέτρ καὶ ἐνταῦθα δύναμιν ἐξ Ὑψίστου ἐπέλευσεσθαι ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους καὶ Πνεύματος ἁγίου παρουσίαν. Τί οὖν; ἄρα ὡς πρὸς τοὺς ἀποστόλους τὸ Πνεῦμα καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου ἐπηγγέλλεται, οὕτως καὶ πρὸς τὴν Παρθένον;

9. Καὶ εἰ μὲν οὕτως ὥσπερ καὶ εἰς τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου καὶ ἡ ἐπέλευσις τοῦ Πνεύματος γέγονε, καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις οὐ παρρηκολούθησε σάρκωσις· δηλον, ὅτι (43^ο) οὕτε ἐν τῇ Παρθένῳ ἡ δύναμις ἐσαρκώθη, οὕτε τὸ Πνεῦμα ἐνηθρώπησεν, εἰ καὶ αὐτὸς ὁ Ὑἱὸς κατὰ κοινολογίαν θεολογίας λέγεται δύναμις Ὑψίστου. Ἄλλ' ὥσπερ ἐν τοῖς ἀποστόλοις ἡ δύναμις πρὸς τὸ δύνασθαι κατὰ πάσης ἀντικειμένης δυνάμεις ἐγένετο, καὶ ἡ ἐπέλευσις τοῦ Πνεύματος καθ' ὅλα τὰ οὐσιωδῶς προσόντα αὐτῷ, ἐνεργούσα ἐν πᾶσι σημεῖοις, καὶ τέρασι, καὶ δυνάμει, πρὸς βεβαίωσιν καὶ πίστωσιν τῆς Χριστοῦ ἐπαγγελίας· οὕτω καὶ ἐπὶ τῇ Παρθένῳ ἡ ἐπέλευσις τοῦ Πνεύματος ἐγένετο, ἐν πᾶσι τοῖς οὐσιωδῶς προσοῦσιν αὐτῷ κατὰ τὴν θεαρχίαν, χάριν ἐμποιοῦν, πρὸς τὸ ἐν πᾶσι χαίρειν αὐτήν. Ἐπιπέτρ καὶ διὰ τοῦτο κεχαριτωμένη προσωνομάσθη, διὰ τὸ ἐν πάσαις χάρισι ταῖς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐμπεπλησθαι αὐτῆν· καὶ δύναμιν Ὑψίστου ἐπισκιάζειν αὐτῇ, καὶ ἔχειν ἐν παντὶ χρόνῳ τῷ κατὰ τὴν σύλληψιν, πεπίστευκα δὲ ἔτι καὶ μετὰ τὴν σύλληψιν. Οὐδὲ γὰρ πρὸς καιρὸν, ὡς πείθομαι, τοῦτο ἐγένετο ἐν τῇ Παρθένῳ, ἀλλ' ἐν παντὶ καιρῷ, καὶ τότε, καὶ νῦν, καὶ εἰς τὸ διηνεκές ἐπισκιάζουσαν αὐτῇ ἔχουσα τὴν δύναμιν τοῦ Ὑψίστου ἡ Παρθένος, καὶ τὴν ἐπέλευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπερχομένην αὐτῇ· ἵνα κεχαριτωμένη μένη. Οὕτω γὰρ διανοούμεθα περὶ τοῦτου· Ἦσαν αὐτῇ πάντα κεχαριτωμένα διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμει· καὶ οὐχ, ὡς οἱ αἱρετικοὶ φασιν, ὅτι ἐνεργεία τις παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐγένετο ἐν τῇ Παρθένῳ, τοῦ τελεσθῆναι τὴν σάρκωσιν. Κἂν γὰρ ἀνευ σπορᾶς, οὐχ οὕτω φαμέν, ὅτι κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος διαιροῦντος ἰδίᾳ, καθὼς βούλεται, διεπλάσθη σὰρξ, παρὰ τὴν ὑπόστασιν τὴν ἐξειδιάζουσαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μὴ γένοιτο! τοῦτο γὰρ τὸ οὕτω φρονεῖν Παύλου τοῦ Σαμοσατέως ἐστὶ, καὶ τῶν λοιπῶν αἱρετικῶν· ἀλλ' οὕτω λέγομεν κατὰ τὴν τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων ὀρθότητα, ὅτι δυνάμει καὶ Πνεύματος ἐπλήσθη ἡ Παρθένος. Πρὸς ἁγιασμὸν μένοι τῆς σαρκὸς αὐτῆς, καὶ πρὸς τὸ εἶνασθαι φέρειν τὸ σωτήριον κύημα, οὕτως ἀκολούθως αὐτῇ ἡ θεία τοῦ Λόγου ὑπόστασις, ἐνοσηνώσασα ἐν αὐτῇ, ἐσαρκώθη καὶ ἐνηθρώπησεν· οὐ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ, ἀλλ' ὑπόστασι, καθ' ὅλον τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, αὐτῇ ἡ ἀρχίθεος καὶ ὑπεράρχιος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὑπόστασις ἐσαρκώθη καὶ ἐνηθρώπησε. Προαπεδείχθη γὰρ, ὅτι οὐχ ὑπόστασις, ἀλλ' ὥσπερ ἡ οὐσία καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ βασιλεία, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, καὶ κατὰ θεολογίαν προτέθειται, οὐχ ὑπόστασις ἔκα-

Luc. xxiv, 49.

(43^ο) Vulg., δὲ γλονότι. Edit.

induamini virtute ex alto⁴¹, » Spiritu sancto in vos superveniente? Æqualis quippe est promissio, et pari ratione accipi potest, quandoquidem hic quoque dicitur, virtutem ex Altissimo in apostolos adventuram, nec non Spiritus sancti præsentiam. Quid igitur? 339 Num sicut apostolis spiritus et virtus Altissimi promittitur, ita quoque Virgini?

9. Quod si, ut in apostolis, virtus Altissimi et adventus Spiritus sancti fuit, et in apostolis non est incarnatio subsequuta, nec in Virgine igitur virtus est incarnata, neque Spiritus homo factus est, etiamsi Filius ipse juxta communem theologiarum usum dicatur virtus Altissimi. Sed sicut in apostolos ideo virtus venit, ut vix illi haberent contra omnem adversariam potestatem, fuitque adventus Spiritus secundum omnia quæ substantialiter in eo sunt, operans in omnibus signis et prodigiis et virtutibus ad confirmandam et asserendam Christi promissionem; ita et in Virgine fuit adventus Spiritus sancti, cum omnibus quæ substantialiter in eo sunt ratione divini principatus, gratiam illi tribuens, ut in omnibus illa gauderet. Siquidem eo gratia plena vocata est quod omnibus per Spiritum gratis repleta esset, et quod virtus Altissimi obumbraret ipsi; quodque id haberet toto conceptionis tempore, imo, ut credo, etiam post conceptionem. Neque enim arbitror ad tempus in Virgine factum illud esse, sed omni tempore, et tunc, et jam, et in perpetuum habet Virgo obumbrantem sibi virtutem Altissimi, et Spiritum in se supervenientem; nimirum ut gratia plena maneat. Hoc enim pacto ea de re cogitamus: Erant ei omnia gratia plena per Spiritum sanctum, et per virtutem Altissimi. Neque, ut aiunt hæretici, aliqua ἐνεργεία a Spiritu sancto facta est in Virgine, ut compleretur incarnatio. Etsi enim absque semine, non dicimus tamen, per divisionem gratiarum Spiritus dividendis singulis prout vult, efformatam fuisse carnem circa propriam Filii Dei hypostasin, absit! Ejusmodi enim sententia, Pauli Samosatani et reliquorum hæreticorum est; sed ita dicimus secundum orthodoxorum dogmatum puritatem: Quod virtute et Spiritu sancto repleta sit Virgo, cum ad sanctificationem carnis suæ, tum ut posset gestare salutarem fetum. Hoc pacto igitur ipsa divina Verbi hypostasis, in Virgine inhabitans, incarnata est et humanitatem assumpsit: non virtute et operatione, sed hypostasi, secundum totam plenitudinem Divinitatis, ipsa quæ ab initio et ultra initium Deus est Filii Dei hypostasis, incarnata est et humanitatem assumpsit. Superius enim probatum fuit, quod sicut substantia, potentia, et regnum et alia omnia, quæ juxta theologiam his adduntur, singula hæc, inquam, non hypostasis dicuntur, sed circa hypostasin secundum substantiam speciatim interpretantur; sic operatio et virtus circa hypostasin substantialiter referuntur, et in commune quidem ad unamquamque sanctarum trium divinarum hypostasium, proprie item ad unam Filii Dei, incarnatam et hominem factam.

στον λέγεται, ἀλλὰ περὶ τὴν ὑπόστασιν κατ' οὐσίαν ἰδίᾳ διερμηνεύμενα· οὕτως καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ δύναμις περὶ τὴν ὑπόστασιν οὐσιωδῶς ἀναφέρεται· καὶ κοινῶς μὲν ἐφ' ἐκάστης τῶν ἁγίων τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων, ἰδίως δὲ καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν μίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ σαρκωθεῖσαν καὶ ἐνανθρωπήσασαν.

10. Supervenit igitur Spiritus sanctus in Virgine et sanctificavit illam, ut in Psalmis ait Spiritus : « Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus ⁴², » et obumbravit virtus Altissimi corroborans eam, et divinæ umbræ ostensionem inducens, ut hinc instituta videre posset, quantum scilicet poterat videre, Deum formæ expertem in ipsa gestatum. Neque enim suspicandum est Virginem secundum simplicem naturæ proprietatem Deum in se habitantem videre potuisse (cum ne ipsa quidem animalis, rationalis et spiritualis incarnatio id videre potuerit); sed pro viribus, utpote obumbrante ipsa Altissimi virtute, et quasi umbram faciente, ut videret, quatenus poterat, inhabitantem Deum. Et quemadmodum nos habentes animam in carne nostra inhabitantem, eam ut in se est non possumus videre, sed quasi umbras quasdam et formas a viribus et operationibus ejus; tale quiddam tum Virgo, tum ipsa rationalis et intelligens anima videtur, jamque potest per traditas sibi facultates **340** atque vires. Atque secundum hanc rationem potius res pertractanda est, quod fecerit Dominus hominem, et ad imaginem Dei fecerit ipsum. Nam ad imaginem et similitudinem hujusmodi incarnationis et assumptæ humanitatis fecit Deus hominem; ut in se gestans illam imaginem et similitudinem, ne dubitaret de ejusmodi incarnatione et assumpta humanitate; Incarnationem, inquam, et assumptam humanitatem, nam eam una duplici voce appellamus, nec solum incarnationem prædicamus, sed etiam assumptam humanitatem; ne impiis hæreticis videatur nos mente et ratione carentem prædicare incarnationem; sed dicendo incarnationem et assumptam humanitatem, nos et carnem credere, et animam rationalem et intelligentem significare. Ideoque eos qui dicunt unam Dei Verbi naturam incarnatam, neque addunt animatam, rationalem et intelligentem, non admodum recipimus, nisi exponant, et dogmatibus adjiciant dicti interpretationem. Illud enim, prius simpliciter dictum a quibusdam, postmodum in pravam sententiam deductum est, hæreticis vocem illam depravantibus.

11. Sanctificata igitur Spiritus sancti adventu Virgo, et corroborata virtute Altissimi, gravida eum gestat qui secundum propriam suam hypostasin Filius Dei est, secundum unam deitatis suæ naturam: paritque eum incarnatum et hominem factum juxta duarum naturarum proprietatem: qui ex duobus et in duobus prædicatur, absque confusione, mutatione et divisione: non deiferum hominem, sed hominem carnem gestantem. Neque enim, ut iterum dicamus, hoc pacto intelligunt hæretici, sed prout dictum est, secundum efficaciam Spiritus et virtutis Altissimi, uterum gestasse Vir-

A 10. Ἐπῆλθε τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ τὴν Παρθένον, καὶ ἠγάσεν αὐτὴν, ὡς καὶ ἐν Ψαλμοῖς φησι τὸ Πνεῦμα· « Ἠγίασατο σκῆνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος, » καὶ ἐπεσκέασεν ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου, δυναμώσασα αὐτὴν, καὶ σκιᾶς θείας ἐμφανείας ἐμποιήσασα, ἵνα ἔνθεν τυπουμένη ἰδεῖν δύνηται; καθ' ὅσον δύναται ἰδεῖν, τὸν ἐν αὐτῇ κυοφορούμενον ἀνέιδον Θεόν. Μὴδὲ γὰρ ὑποληπτέον, ὅτι καθ' ἀπλήν τῆς φύσεως ἰδιότητα ἰδεῖν ἠδύνατο τὸν ἐν αὐτῇ ἐνοσηκώσαντα Θεόν ἢ Παρθένον (τοῦτο γὰρ οὔτε αὐτὴ ἢ ἔμφυχος, λογικὴ τε καὶ νοερὰ σάρκωσις ἰδεῖν ἠδύνατο)· ἀλλὰ κατὰ τὸ δυνατόν, ὡς ἐπισκιαζούσης αὐτῆς τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, καὶ ὅσον σκιᾶς ἐμποιούσης πρὸς τὸ ἰδεῖν τὸν ἐνοσηκούμενον Θεόν. Καὶ ὡς περὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ψυχῇ ἐνοσηκούμεθα ἐν τῇ σαρκὶ ἡμῶν ἔχοντες, οὐχ ὡς ἔστιν ἡ ψυχὴ ἰδεῖν αὐτὴν δυνάμεθα, ἀλλ' ὅσον σκιᾶς αὐτῆς καὶ τύπους ἀπὸ τῶν δυνάμεων αὐτῆς καὶ τῶν ἐνεργειῶν· τοιοῦτο ἢ τε Παρθένος, καὶ αὐτὴ ἡ λογικὴ καὶ νοερὰ ψυχὴ ἰδεῖν ἠδύνατο, καὶ νῦν δὲ δύναται ἐκ τῶν ἐνδιδομένων αὐτῇ δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν. Καὶ κατὰ τοῦτον μᾶλλον ἀναλογεῖ λόγον, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Κατ' εἰκόνα γὰρ καὶ ὁμοίωσιν τῆς τοιαύτης σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· ἴνα, ἐν αὐτῷ φέρων τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, μὴ ἀμφίβολον ἔχη τὰ ἐπὶ τῆς τοιαύτης σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως· σαρκώσεως γὰρ καὶ ἐνανθρωπήσεως· καὶ γε καὶ συνεκφράσει προσηγορίαν κηρύττομεν, καὶ οὐ μόνον σάρκωσιν καταγγέλλομεν, ἀλλὰ καὶ ἐνανθρώπησιν· ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς ἀθέοις αἰρετικῶς ἀψυχον καὶ ἄνοον καὶ ἄλογον σάρκωσιν δογματίζειν ἡμᾶς, ἀλλὰ διὰ τοῦ λέγειν σάρκωσιν καὶ ἐνανθρώπησιν, τὴν τε σάρκα πιστεύειν ἡμᾶς, τὴν τε ψυχὴν λογικὴν τε καὶ νοερὰν διασημαίνοντας. Διὸ καὶ τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καὶ μὴ ἐπιφέροντας ἐψυχωμένην, λογικὴν τε καὶ νοερὰν, οὐ πάνυ ἀποδεχόμεθα, πλὴν ἐπιλυομένους καὶ ἐν δόγμασιν ἀνατιθέοντας τὴν ἐρμηνείαν τῆς βήσεως· Τὸ γὰρ καὶ πρώτῃ ἀπλάστως ἐβλήθη ὑπὸ τινῶν, ἀλλ' ἐκακουργήθη ὕστερον, ποτηρευομένων τῶν αἰρετικῶν κατὰ τὴν βῆσιν.

11. Ἀγιασθεῖσα τοίνυν τῇ ἐπελεύσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἢ Παρθένος, καὶ δυναμωθεῖσα ἐκ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, κυοφορεῖ τὸν κατὰ τὴν ἐξειδιάζουσαν αὐτοῦ ὑπόστασιν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν μίαν αὐτοῦ τῆς θεότητος φύσιν· καὶ εἰκτεῖ τοῦτον σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα κατὰ τὴν τῶν δύο φύσεων ἰδιότητα· ἐκ δύο καὶ ἐν δύο δογματιζόμενον ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως· οὐ θεοφόρον ἄνθρωπον, ἀλλὰ σαρκόφορον Θεόν. Μὴ γὰρ, ὡς πάλιν εἶπεν, οὕτω ταῦτα νοήσαντες οἱ αἰρετικοὶ, ἀλλ' ὅσον εἴρηται, κατ' ἐνέργειαν Πνεύματος καὶ δυνάμεως Ὑψίστου γενομένην τὴν ἐν Παρθένῳ κυοφορίαν, θεοφόρον ἄνθρωπον τὸν ἐκ τῆς

⁴² Psal. xlv, 5.

Παρθένου ἰδογματίσαν· πεφορημένην θεῖαν δύναμιν καὶ ἐνεργεῖαν τοῦ Πνεύματος, ἐνεργήσαντα ἐναντίον Φαραῶ καὶ πάντων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ (44). Ὅθεν καὶ προσλαμβάνουσι τὰς παρὰ τοῦ κορυφαίου φωνὰς, δημηγοροῦντες ἐν ταῖς Πράξεσι περὶ Χριστοῦ, καὶ αὐτοῦ μὲν ὀρθῶς λέγοντες, οὗτοι δὲ στρεβλῶς καὶ πονηρῶς ἐκλαμβάνοντες, ἀνθ' ὧν καὶ φησιν (45)· « Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρετ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ » τοιοῦτον λέγοντες, ὅτι ἐν γαστρὶ τῆς Παρθένου ἐπλασεν ὁ Θεὸς ἄνθρωπον ἄνευ σπορᾶς, ἐνεργεῖα τοῦ Πνεύματος, καὶ ἔχρισεν αὐτὸν δύναμιν Ὑψίστου, ὡς καὶ ἑλαιὸν ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ, γέγραπται. Καὶ τοῦτον Ἰῖδν Ὑψίστου ἐκάλεσαν ἡ Γραφή, ὅσον καὶ εἰρήται ἐν τοῖς Ψαλμοῖς, λέγοντος τοῦ Θεοῦ πολλοῦς· « Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἔστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. » Ἄπειρ τοιαῦτα τῶν αἰρετικῶν δογμάτων διελέχοντες νοῦν, καὶ ἐπανορθοῦν πρὸς τοῦ παρόντος κηρύγματος, λέγομεν, ὅτι οὐ θεοφόρος ἄνθρωπος ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ σαρκοφόρος Θεός, ἀνθ' ὧν καὶ Θεὸς ὢν, ἄνθρωπον ἐφόρσε καθ' ὅλον τὸ πλῆρωμα τῆς ἀνθρωπότητος· Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος, εἷς ὢν κατὰ μίαν ὑπόστασιν, καὶ ἐκ δύο καὶ ἐν δύο ταῖς φύσεσι. Τοῦτον γὰρ τὸν ἄνθρωπον, ὃν καὶ λέγομεν, ὅτι ἐφόρσε, τοῦτον ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ εὐδοκίᾳ αὐτοῦ, καὶ συνεργεῖα τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν μίαν αὐτοργίαν τοῦ Υἱοῦ, ἔχρισε Πνεύματι ἁγίῳ, πᾶσαν ἐνεργεῖαν παρασχὼν αὐτῷ, καὶ δύναμιν Ὑψίστου περιέζωσε, πρὸς τὸ δύνασθαι φέρειν πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως προσβολὴν, καὶ ἐνεργεῖν πᾶσαν θεραπεῖαν ἐν τῷ λαῷ· ἐπέπερ καὶ πειράζεσθαι ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ κατεδέξατο, καὶ πᾶσαν ταπεινωσὶν καὶ πτωχεῖαν ὑπέμεινεν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ· καθὼς καὶ περὶ τοῦτου ὁ μέγας ἱεροκλήρως βοᾷ λέγων· « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἡσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ πέμψας Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. » Οὐλοῦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν σαρκὶ γενόμενος, αὐτὸς λέγεται ἐνανθρωπήσας, ὡσπερ καὶ ἐν ἄλλοις φησὶν· « Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλῆρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον (46) ἐξαγοράσῃ. »

12. Κάντε ὅθεν σημειωτέον, ὅτι πρῶτον ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς πέμπεται, καὶ τότε γίνεται ἐκ γυναικὸς, οὐ πρῶτον γίνεται, καὶ ἐκ τότε (47) πέμπεται· ἀλλὰ πρῶτον πέμπεται, καὶ τότε γίνεται ἐκ γυναικὸς. Καὶ τοῦτοις τοῖς ἀποστολικῶς συμφωνοῦσιν οἱ προφήται, ἀπεσταλμένον αὐτὸν Υἱὸν λέγοντες. Καὶ πρότερον ἐν Ἠσαΐᾳ αὐτοῦ τοῦ ἀπεσταλμένου λέγοντος ἄκουε· « Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡ χεὶρ μου θεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν » καὶ ἐξερχόμενος τὰ κατὰ καιρὸν ἐνεργείας, συνάπτει λέγων· « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ

ginem, Deiferumque hominem ex Virgine docuerunt esse gestatam Dei virtutem et efficaciam Spiritus, qui operatus sit coram Pharaone et omnibus filiis Israel. Quapropter verba usurpant Principis apostolorum prædicantis in Actibus de Christo, qui recte quidem locutus est : at illi tortuose et maligne interpretati, cum ille dixerit : « Jesum Nazarenum, quem unxit Deus Spiritu sancto ⁴³, » de ipso illi aiunt, quod in utero Virginis efformaverit Deus hominem sine semine, operatione Spiritus sancti, et unxerit eum virtute Altissimi, uti scriptum est ⁴⁴, oleo exsultationis præ consortibus ejus. Huncque Altissimi Filium vocavit Scriptura, qua ratione in Psalmis dictum est, Deo multōs alloquente : « Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes ⁴⁵. » Quæ et similia, nos, ut hæreticorum dogmatum sententiam confutemus, et hac prædicatione corrigamus, dicimus Christum, non Deiferum hominem, sed Deum carnem gestantem esse, quoniam Deus cum esset, hominem gestavit secundum plenitudinem humanæ naturæ : Deus perfectus et homo perfectus, unus secundum unam hypostasin, et ex duabus atque in duabus naturis. Hunc enim hominem, quem dicimus quod (Verbum) gestaverit, hunc ipsum Deus et Pater voluntate sua, et operatione Spiritus sancti, una item operante Filio, unxit Spiritu sancto, tribuens ei omnem efficaciam, virtute Altissimi circumcinxit illum, ut posset omnis adversariæ potestatis impetum sustinere, omnemque curationem in populo operari. Siquidem et tentari a Satana voluit, omnemque humilitatem paupertatemque in carne sua toleravit, quemadmodum magnus sacerque ille præco clamat : « Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem : Deus Filium suum mittens in similitudine carnis peccati, et de peccato, damnavit peccatum in carne ⁴⁶. » Itaque Filius Dei qui in carnem descendit, ipse dicitur homo factus, ut alibi ait : « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret ⁴⁷. »

D 341 12. Atque hinc notandum quod primum Filius a Patre mittatur, ac tum nascitur ex muliere, non primum nascitur et tunc mittitur; sed primum mittitur, ac deinde nascitur ex muliere. Atque his apostolicis dictis consonant prophetæ, qui ipsum Filium esse missum dicunt. Et primum in Isaiâ ipse qui missus est verba ausculta : « Ego sum primus, et ego sum in sæcula, et manus mea fundavit terram, et dextera mea firmavit cælum ⁴⁸; » et postquam percurrit variis temporibus editas operationes, subdit : « Et nunc Dominus misit me, et

⁴³ Act. x, 38. ⁴⁴ Psal. xliiv, 8. ⁴⁵ Psal. lxxxi, 6. ⁴⁶ Rom. viii, 3. ⁴⁷ Galat. iv, 4. ⁴⁸ Isa. xlviii, 12, 13.

(44) His fere verbis utuntur Ephesina synodus p. 2:5, et Chalcedonensis.
(45) Anglic., καὶ φασιν.

(46) Anglic., ὑπὸ νόμου.
(47) Anglic., καὶ τότε.

Spiritus ejus⁴⁹; » his manifeste declarans se Deum esse, qui fecit cælum et terram, ait : « Et nunc Dominus misit me et Spiritus ejus. » Et per Zachariam ait : « Gaude et lætare, filia Sion, quia venio, et habitabo in medio tui, et confugient gentes multæ ad Dominum in illa die : et cognosces quia Dominus misit me ad te⁵⁰. » Inde ipse, incarnatus et homo factus, sese confitetur aïens : Missus sum a Patre, et, misit me Pater, idipsumque multis testificatur verbis. Itaque non ut homo missus est, sed ut Deus et Dominus, Filius, a Domino Patre : quale illud est : « Pluit Dominus a Domino⁵¹. » A Domino dictum est. Et illud : « Dixit Dominus Domino meo⁵². » Accipit autem in hisce verbis thronum David, qui enarratur esse corporaliter pater ejus : « Et regnabit in domo Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis⁵³. »
 μένου πατρός αὐτοῦ· « Καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τέλος. »

15. Intelligas velim sermonem doctrinamque hac in narratione constitutam : omnia enim concutiunt et perscrutantur hæretici, ac cum simulatione interrogant : Num illud incarnationem Christi subsecutum fuerit ; an scilicet acceperit thronum David patris sui, et regnaverit in domo Jacob in sæcula. Quibus ita respondemus, cum quadam observatione considerandum esse, angelum ubi ait, « Et dabit illi Dominus thronum David⁵⁴, » nequaquam addidisse, ut confirmaret et corroboraret ; sed absolute, « et dabit. » Hinc oportet ex iis quæ re et opere completa sunt, difficultatem solvere. Nam illud, « dabit, » dictum est, ita ut transtulerit regnum illud, ut ipse Christus ad Judæos loquens interpretatus est : « Ideo auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus⁵⁵. » Itaque accepto Christus regno Davidis, transtulit illud deditque sanctis Christianorum regibus, ut converteret eos ad domum Jacob, et traderet illam in opprobrium et in direptionem. Regnat in Christianos in sæcula, et regni ejus non erit finis. Neque enim alii populo relinquetur juxta visiones Danielis prophetæ ; sed prædicant (prophetæ) ipsum Christum regem esse, perseverantem usque ad secundum suum adventum : quo tempore cum venerit, rex manebit in sæcula, et regni ejus non erit finis. Cum enim natus ex Virgine omnia compleverit quæ spectant œconomiam inortis et crucis, et post resurrectionem dixerit : « Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra⁵⁶; » jam inde regnavit, et Christianorum rex prædicatur : quemadmodum initio precum mutuo compellantes, clamare solent : Venite, adoremus et procidamus coram Christo Rege nostro. Et venturus in magno et illustri secundo adventu suo, ipse manebit rex in sæcula, et regni ejus non erit finis. Siquidem is

με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ· » φανερώς διὰ τούτων παραδείξας ἑαυτὸν, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν λέγει· « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Καὶ διὰ Ζαχαρίου λέγων· « Τέρπου καὶ εὐφραίνου, θυγάτηρ Σιών, ὅτι ἔρχομαι (48) καὶ κατασταλήσω ἐν μέσῳ σου, καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· καὶ ἐπιγνώσῃ, ὅτι Κύριος ἐξαπέσταλκέ με πρὸς σέ. » Ἐντεῦθεν καὶ αὐτὸς ὁ σαρκωθείς καὶ ἐνανθρωπήσας διομολογεῖ αὐτὸν λέγων· Ἄπεστάλην παρὰ τοῦ Πατρὸς· καὶ, Ἄπεσταλκέ με ὁ Πατήρ, τὰ αὐτὰ ἐν πολλαῖς ῥήσεσιν ἐπιμαρτυρῶν. Οὐκοῦν οὐχ ὡς ἄνθρωπος ἀπεστάλη, ἀλλ' ὡς Θεός, καὶ Κύριος, ὧς παρὰ Κυρίου τοῦ Πατρὸς, ὡς καὶ τὸ, « Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου, » παρὰ Κυρίου κέεται· καὶ τὸ, « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. » Λαμβάνει δὲ κἀν τούτοις τὸν θρόνον Δαβὶδ, τοῦ σωματικῶς γενεαλογουμένου Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ

13. Καὶ κατανόει λόγον καὶ δόγμα συνυφιστάμενον τῇ ἐξηγήσει ταύτῃ. Ζητοῦσι γὰρ παρασταλεύοντες (49) πάντα οἱ αἰρετικοί, καὶ διερωτῶσιν ὑποκρινόμενοι· Εἰ τοῦτο παρηκολούθησε τῇ σαρκώσει Χριστοῦ· ἦτοι λαβόντος τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσαντος ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας. Πρὸς οὓς ἀποκρινόμενοι, φημὲν ὅτι μετ' ἐπιτηρήσεως δεῖ προσέχειν, ὅτι, εἰπόντος τοῦ ἀγγέλου, « Καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος τὸν θρόνον Δαβὶδ, » οὐκ ἐπεσημήνατο, ἐφ' ᾧ στηρίζαι ἢ βεβαιώσαι· ἀλλ' ἀπολύτως λέγει, « καὶ δώσει. » Κἀντεῦθεν χρῆ ἐκ τῶν κατ' ἐνέργειαν ἀποτελεσοθέντων ἐπιλύσασθαι τὸ ἄπορον· ὅτι τὸ « δώσει » εἰρηται, ἐφ' ᾧ μεταστήσῃ τούτον τὸν θρόνον, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς διεστηνέων ἔλεγε πρὸς Ἰουδαίους· « Διὰ τοῦτο ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Οὐκοῦν λαθὼν ὁ Χριστὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ, μετέστησεν αὐτὸν καὶ ἔδωκε τοῖς ἁγίοις Χριστιανῶν βασιλεύσει, ἐπαναστρέψαι τοὺς ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ· καὶ παραδοῦς αὐτὸν εἰς ὀνειδισμόν καὶ εἰς διαρπαγὴν, βασιλεύει ἐν Χριστιανοῖς εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος· οὐδὲ γὰρ λαῶ ἑτέρῳ ὑπολειφθήσεται, κατὰ τὰς ὁράσεις Δανιὴλ τοῦ προφήτου· ἀλλ' ἀνακηρύττουσιν αὐτὸν Χριστὸν βασιλεῖα εἶναι, αὐτὸν διαρκῆ μέχρι τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καθ' ἣν ἔλευσόμενος, μένει βασιλεὺς εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Εἰ γὰρ γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ πάντα τελέσας τὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ θανάτου καὶ τοῦ σταυροῦ, ἀναστὰς φησὶν· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· » ἦδη ἐκείθεν ἐβασίλευσε, καὶ ἀνακηρύττεται Χριστιανῶν βασιλεὺς· ὡς καὶ κατ' ἀρχὰς τῶν εὐχῶν συγκαλούμενοι ἀλλήλους, ἀνακράζουσι λέγοντες· Δεῦτε, προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ Χριστῷ τῷ βασιλεῖ ἡμῶν. Καὶ ἐρχόμε-

⁴⁹ Isa. XLVIII, 16. ⁵⁰ Zach. II, 40, 41. ⁵¹ Gen. XIX, 24. ⁵² Psal. CIX, 1. ⁵³ Luc. I, 32.
⁵⁴ ibid. ⁵⁵ Matth. XXI, 43. ⁵⁶ Matth. XXVIII, 18.

(48) Anglican., ὅτι ἰδοὺ ἔρχομαι. In aliis, ἰδοὺ deest.

(49) Anglican., παρακαλεύοντες. Quem secutus Nannius est.

νος κατα την μεγάλην και ἐπιφανή αὐτοῦ δευτέραν Α παρουσίαν, αὐτὸς μένει βασιλεὺς εἰς τοὺς αἰῶνας, και τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ ἐπεὶ αὐτὸς βασιλεὺς ἐστὶν ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθεὶς, και αὐτὸς Κύριος ὁ Θεός. Δι' αὐτὸν και ἡ τεκοῦσα αὐτὸν ὡς δογματίζεται.

14. Καὶ ἐφαρμόζεται κἀντεῦθεν λέγειν ὡς πρὸς αὐτὴν ἀφορῶντας ἡμᾶς, και πρὸς αὐτὸν τὸν ἐξ αὐτῆς τεχθέντα σαρκοφόρον Υἱὸν αὐτῆς· Νῦν « παρῆστη ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχύρσῳ, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Καὶ γὰρ καθὰ γυνὴ ἐχρημάτισεν ἡ βασίλισσα, και Κυρία, και Μήτηρ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ γυναικεῖον αὐτῆς σχῆμα, και νῦν ὡς βασίλισσα παρῆστη ἐκ δεξιῶν τοῦ παμβασιλέως Υἱοῦ αὐτῆς, ἐν ἱματισμῷ διαχύρσῳ τῆς ἀφθαρσίας, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη, ἱερολογεῖται· ἀνθ' ὧν μηδὲ καθ' ἀπλότητα πνευματικὴν, και οἶον ἄσαρκον και ἀσώματον παρίσταται, ἀλλὰ περιβεβλημένη μὲν κατὰ τὴν παναγεστάτην αὐτῆς σάρκα τὴν ἀφθαρσίαν και ἀθανασίαν, και πεποικιλμένη κατὰ τὰ ἐπερείδοντα αὐτῆς τὴν σάρκα παναγιώτατα ὄστα. Καὶ γὰρ και ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῆς και ἐκ τῶν ὀστέων αὐτῆς, ὡς ἐκ τοῦ πάλαι Ἀδάμ, ὁ νέος Ἀδάμ, κατ' ἀντιπρόσωπον πλάσας ἑαυτῶ τὴν ὡς πλευρᾶν σάρκωσιν, φέρει αὐτὴν (50) εἰς τὸ διηκεῖς. Καὶ ἐντεῦθεν ἡ νέα Εὐα, Μήτηρ τῆς ζωῆς ὀνομαζομένη, μένει περιβεβλημένη, πεποικιλμένη, εἰς ἀπαρχὴν ζωῆς ἀθανάτου πάντων τῶν ζώντων. Εἴπωμεν τοίνυν και αὐδὶς και πάλιν και ἀεὶ και διὰ παντὸς, ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα Κύριον και Θεόν, και πρὸς αὐτὴν τὴν βασίλισσαν Κυρίαν τε και Θεοτόκον ἀποδιέποντες, κινήσει θεωρίας τοῦ κατὰ ἡμῶν διορατικοῦ ὀφθαλμοῦ· « Παρῆστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχύρσῳ, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Καὶ δὴ ἀκουσον, θύγατερ Δαβὶδ και Ἀβραάμ, και κλῖνον τὸ οὖς σου εἰς τὴν δέξιον ἡμῶν, και μὴ ἐπιλάβῃ τοῦ λαοῦ σου, μηδὲ ἡμῶν τοῦ οἴκου Πατρὸς σου. Πατέρες γὰρ σου ἐσμὲν κατὰ τὴν ἀναλογίαν (51), και θυγάτηρ ἡμῶν κατὰ τὴν ἐξ ἡμῶν γέννησιν, και πρέπον σοὶ ἐστὶν ὡς Μητέρα τοῦ Θεοῦ γενομένην, βασίλισσαν τε και Κυρίαν, και δέσποιναν, δι' αὐτὸν τὸν ἐκ σοῦ τεχθέντα βασιλέα και Κύριον, και Θεόν, και δεσπότην, μνημονεύειν, παρεστῶσαν ἐπὶ τοῦ ἡμῖν μὲν φοβεροῦ, σοὶ δὲ τερπνοῦ, και πάσας παρέχοντος χάριτας· ἀνθ' ὧν και κεχαριτωμένη ὀνομάσθης, ὡς πάσης χαρᾶς ἀνάπλεως ἀναδειχθεῖσα, διὰ τῆς ἐπὶ σὲ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπελεύσεως. Διὸ και τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύοντες οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ πεπλουτισμένοι τοιούτων καλῶν και πνευματικῶν θεωρημάτων, περὶ σοῦ βοῶμεν· Μνήσθητι ἡμῶν, παναγία Παρθένε, και μετὰ τὸ γεννησθαι παρθένος μέναισα, και ἀντίδος ἡμῖν ἀντὶ τῶν μικρῶν τούτων λογίων μεγάλας τὰς δωρεὰς ἀπὸ τοῦ πλούτου τῶν χαρισμάτων σου, κεχαριτωμένη· ὕπερ ὧν, και ὡς ὑποκειμένων και συστατικῶν διαφωνῶν,

ipse qui ex Virgine natus est, rex est, et ipse Dominus Deus. Ejusque gratia, quæ ipsum genuit, Regina, Domina et Deipara proprie ac vere prædicatur.

basίλισσα, και Κυρία και Θεοτόκος, κυρίως και ἀλη-

14. Hincque decet nos eam respicientes, nec non ex ea genitum carniferum filium, dicere : Nunc « astitit a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta, circumdata varietate⁸⁷. » Ut enim femina, Regina est atque Domina et Mater Dei : jamque ut regina 342 astans a dextris omnium regis Filii sui, in vestitu deaurato incorruptionis et immortalitatis, circumamicta, varietate circumdata, sacris verbis celebratur; non quidem secundum simplicitatem spiritualem et quasi sine carne et corpore astat, sed circumamicta, secundum suam sanctissimam carnem, incorruptione et immortalitate, et circumdata varietate, secundum ossa ejus sanctissima quæ carnem ipsius fulciunt. Etenim ex carnibus et ossibus ejus, quasi ex veteri Adamo, novus Adam Incarnationem sibi quasi costam efformavit, gestatque illam in perpetuum. Atque hinc est quod nova Eva, Mater vitæ nuncupata, manet circumamicta et circumdata varietate, ad primitias vitæ immortalis omnium viventium. Dicamus igitur iterum atque iterum semper et in perpetuum, cum ad ipsum Regem Dominum et Deum, tum ad ipsam Reginam, Dominam et Deiparam respicientes, ex motu quodam contemplationis spiritualis ac perspicacis oculi nostri : « Astitit Regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta, varietate circumdata. » Et jam audi, filia David et Abraham, et inclina aurem tuam ad supplicationem nostram, ne obliviscaris populi tui, neque nostrum qui domus Patris sumus tui⁸⁸. Patres namque tui sumus quodam ratione, et filia nostra tu es per generationem tuam ex nobis : decetque te, utpote Dei Matrem, Reginam, Dominam et heram, propter Regem, Dominum, Deum et herum ex te natum, nostrum recordari. astantem illi qui terribilis nobis, tibi jucundus est, omnesque tibi largitur gratias; unde gratia plena nuncupata es, quasi omni lætitia plena, propter adventum Spiritus sancti in te. Quamobrem vultum tuum deprecamur omnes divites plebis, talibus ditati bonis ac spiritualibus contemplationibus : ad te clamamus : Recordare nostri, sanctissima Virgo, quæ post partum virgo permansisti, et tribue nobis pro exiguis his sermonibus, magna dona ex divitiis gratiarum tuarum, o gratia plena : pro quibus, quasi veris et celebrandis laudibus, tibi ad encomium, si qua virtus, si qua laus, a nobis, nec non ab omni creatura hymnus offertur, gratia plenæ, Dominæ, Dei Matri et arcæ sanctificationis.

⁸⁷ Psal. XLIV, 10. ⁸⁸ ibid. 11.

(50) Ita Anglic. Editi vero et alii, αὐτόν.

PATROL. GR. XXVIII.

(51) In margine Anglic. legitur, forte γενεαλογία.

διαφερόντως σοι πρὸς ἐγκώμιον, εἴ τις ἀρετὴ, καὶ εἴ τις ἔπαινος, προσάγεταί σοι παρ' ἡμῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως ὕμνος, τῇ κεχαριτωμένῃ, τῇ Κυρίᾳ (52), τῇ Μητρὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ κιθωτῶ τοῦ ἀγιάσματος.

15. Ecce jam a præsenti tempore et initio diei, quasi primitias encomii tibi archangelus contexit clamando : « Ave, gratia plena, Dominus tecum⁵². » Beatam te dicunt omnes generationes. Ac primum omnes cœlestes angelorum hierarchiæ, et quæ super terram sunt, hierarchicas manus attollentes, te benedicunt quæ in cœlis es benedicta, et in terra beata prædicaris. « Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui⁵³. » Ejusmodi te benedictionibus, prima hierarchia thronorum, cherubim, et seraphim, qui inflammati appellantur, dicunturque esse plenitudo cognitionis Dei et Regis, celebrat dicens : Benedicta tu in mulieribus, et benedictus venter tuus, qui Deum gestavit, et ubera, quæ infans ipse suxit. Secunda hierarchia dominationum, virtutum, et potestatum, ad te respiciens clamat, prout scilicet didicit a sublimiore et prius initiata hierarchia : Benedicta tu in mulieribus, et benedictus venter tuus, qui Deum continuit, et ubera quæ nutrierunt Deum infantem factum. Similia quoque, tertia principatum, angelorum et archangelorum hierarchia, jussa a mittente Deo ut per unum archangelum Gabrielem, magnificentissimum, et multa complectentem hymnum concelebrat, semper clamat : « Ave, gratia plena, Dominus tecum. » Ab iis edocti, nos qui terrenæ sumus hierarchiæ, exaltationes Dei in gutture ferentes, vel eandem mutuati voces, te exaltamus **343** magna et alta voce canentes : « Ave, gratia plena, Dominus tecum. » Intercede pro nobis Domina et hera, Regina et Mater Dei, quia ex nobis orta es tu, et qui ex te genitus carnem gestat Deus noster : quem decet gloria et magnificentia, omnisque honor, adoratio et gratiarum actio, cum Patre ejus initio carente, et sancto, bono vivificoque Spiritu nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

τρι, καὶ τῷ ἁγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι,

⁵² Luc. 1, 28.

(52) Anglic. τῇ Κυρίᾳ, τῇ βασιλίῳ, τῇ δεσποίνῃ, τῇ Μητρὶ. Basiliens. et Felc. δ, τῇ Κυρίᾳ, τῇ βασιλίῳ, τῇ Μητρὶ.

15. Ἴδοὺ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἀρχῆς ἡμέρας ὡς ἀπαρχὴν ἐγκωμίου, προσεπέλεξά σοι κατ' ἐπιώνυμον ἐγκώμιον ὁ ἀρχάγγελος βοῶν· « Χαίρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Μακαρίζουσί σε πᾶσαι αἱ γενεαί, καὶ πρότερον αἱ κατ' οὐρανὸν πᾶσαι τῶν ἀγγέλων τετραρχίαι (53), καὶ τῶν ἐπὶ γῆς, ἱεραρχικὰς χεῖρας ἐπαίρουσαι, εὐλογοῦσί σε τὴν ἐν οὐρανοῖς εὐλογημένην, καὶ ἐπὶ γῆς μακαρίζομένην. « Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου. » Τοιαῦτα ἡ πρώτη τῶν θρόνων χερουβίμ τε καὶ σεραφίμ ἱεραρχία ἐμπρηστῶν ἀνακαλουμένων, ἡ πλῆθος γνώσεως γενέσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ βασιλείως, εὐλογοῦσαι λέγουσι· Μακαρία σὺ ἐν γυναιξί, καὶ μακαρία ἡ κοιλία σου Θεὸν βαστάσασα, καὶ μασθοί, οὗς αὐτὸς νηπιᾶσας ἐθήλασεν. Ἡ δευτέρα ἱεραρχία τῶν κυριοτήτων καὶ δυνάμεων, καὶ ἐξουσιῶν πρὸς σὲ ἀναβλέπουσαι βοῶσιν, ὡς μαθεῖναι παρὰ τῆς ὑψηλοτέρας αὐτῶν καὶ προτελουμένης ἱεραρχίας· Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί, καὶ εὐλογημένη ἡ κοιλία σου, ἡ Θεὸν χωρήσασα, καὶ μασθοί οἱ ἐξέθρεψαν Θεὸν παιδίον γενόμενον. Τοιαῦτα καὶ ἡ τρίτη τῶν ἀρχῶν, ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων ἱεραρχία, κεκλευσμένη καὶ ἐπιτετραμμένη παρὰ τοῦ ἀποστολιαντος Θεοῦ, ὡς δι' ἐνὸς ἀρχαγγέλου τοῦ Γαβριὴλ ἐκβοᾶν (54) τὸν ἐκφαντορικώτατον καὶ περιληπτικώτατον ὕμνον, ἀεὶ ἀνακράζει· « Χαίρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Ἀπὸ τούτων καὶ οἱ κατὰ τὴν ἐπὶ γῆς ἱεραρχίαν τὰς ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι φέροντες, μαθόντες ἢ δαναϊζόμενοι τὰς φωνάς, ἀνψοῦμεν μεγάλη καὶ διαπρυσίῳ τῇ φωνῇ λέγοντες· « Χαίρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Πρέσβευε, Κυρία, καὶ δέσποινά, βασίλισσά τε καὶ Μήτηρ Θεοῦ, ὑπὲρ ἡμῶν· ὅτι ἐξ ἡμῶν σὺ τε καὶ ὁ ἐκ σοῦ τεχθεὶς σαρκοφόρος Θεὸς ἡμῶν· ὃς πρέπει ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια, πᾶσά τε τιμὴ καὶ προσκύνησις καὶ εὐχαριστία, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(53) F. ἱεραρχίαι.

(54) Anglic. βοᾶν simpliciter.

IN SERMONEM DE GENSU, SEU DESCRIPTIONE DEIPARÆ ADMONITIO.

Hunc Athanasii esse putavit Lucas Holstenius, qui ineptissimum illum Dialogum, Josephum inter et beatam Virginem, qui num. 6 legitur, interpolatoris alicujus audacia additum fuisse suspicatur, cujus opinioni suffragari forte videantur Lipomanus et Surius, qui hunc tractatum in Vitis sanctorum, omisso Dialogo edidere. Sed cum Dialogus ille in manuscriptis omnibus quæ inspicere licuit compareat, quorum quidam sunt dcc circiter annorum, arbitramur ab ipso Surio et Lipomano, utpote ridiculum, resectum fuisse. Etiamsi porro hic Dialogus ascititius esset, multa alia superessent vobiscas signa. Primum enim multum abhorret hoc Opusculum ab Athanasii illa gravitate et styli ἐνεργείᾳ. 2^o Multa, pro Opusculi brevitate, insueta vocabula hic exstant, ut est illud κυνογλωσσούντας, illud item μαζὸς ἀγιόριζος, γάλα ξυνοβρύξ, et φλεβοσυλλία. Item num. 7, postquam dictum fuit stabulum Bethlehemiticum typum gerere Ecclesiæ, paucis interjectis hæc leguntur : Θρόνος ἡ Παρθένος, κρατῆρες οἱ μαζοί, ἀναβάλαιον ἡ ἐνανθρώπησις, ριπιοστῆρες τὰ χερουβίμ, δισκος τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ Πατὴρ δισκοκάλυμμα. Quæ nugatoria esse nemo non fateatur; quis enim ferat Spiritum disco, Patrem disci operculo conferri, ubi angeli sacerdotum, pastores diaconorum officio funguntur, ut ibidem dicitur. His de causis hominiam istam censuram Athanasio abjudicatam oportere. Præfationem porro Holstenii subjicimus.

Præfatio HOLSTENII in septem homilias quæ non consequenter, sed juxta rerum et argumenti ordinem inferius positæ sunt. Sunt autem homiliæ hujusmodi :

- I. In descriptionem sive censum beatæ Virginis.
- II. In illud Matth. xxi, 2, *Ite in castellum, quod contra vos est.*
- III. In illud Lucæ xix, 36, *Eunte autem illo, substernebant vestimenta.*
- IV. In S. quintam feriam, et proditionem Judæ.
- V. In S. Pascha, et in recens illuminatos, Sabbato in Albis.
- VI. In cæcum a nativitate, Joan. ix.
- VII. In SS. Patres et prophetas, et venerandam Ecclesiam, psalmumque tricesimum quartum.

—

LUCAS HOLSTENIUS LECTORI.

Cum divi Athanasii opera recudi a typographis audirem, rem me facturum existimavi et publico uti-
 am, nec bonis doctisque ingratam, si cætera sanctissimi Patris ἀνέκδοτα conquirerem, et in lucem hac
 occasione producerem. Collegi ergo opera tumultuaria ex Christianissimi Regis bibliotheca, atque ex
 Cl. et R. P. Sirmondi, meisque schedis homilias septem Athanasii nomine prænotatas: neque enim
 Athanasii omnes esse credat, cui vel minimum in hisce studiis iudicii, quique vel obiter tantum cætera
 ejus scripta inspexerit. Quocirca ne carbones thesauri loco venditare videar, indicandum paucis existi-
 mavi, unde singulas deprompserim; tum meam de iis sententiam, nullo tamen veritatis aut χρητικωτέρων
 præjudicio, proferre volui. Primo ergo loco comparet *Homilia in descriptionem B. Virginis*, ante trien-
 nium a me Oxonii in celebri illa Bodleiana bibliotheca ex ill. equitis Henrici Savilii membranarum trans-
 scripta. Reperi eandem in quinque aut sex regiis codicibus, assumptis quibusdam auctiorem: cum
 quibus et R. P. Sirmondi exemplar Romæ descriptum consentit. Latine jam pridem eam ediderunt Lipo-
 manus et Surius in *Vitis sanctorum*, sed paraphrasi, ut solent, liberiori: in qua Dialogus ille, ne quid
 gravius dicam, plane intempestivus inter Josephum et beatam Virginem, nescio utrum Græci exemplaris
 fide, an illorum iudicio, omissus inter. Ego ut in manuscriptis codicibus reperi, ita bona fide repræsentò,
 bona malis, et χρῆσθα χαλεκοῖς permista. Neque solius Athanasii ea fortuna, ut ineptissimorum inter-
 polatorum manus subiret, cum Chrysostomi, Procli, aliorumque homilias, similibus sequiorum sæculor-
 um ineptiis foedatas in iisdem regiis codicibus invenerim. Et fucum manifeste arguunt Lipomani et Oxo-
 niensis academiæ exemplaria: cum ab illis penitus, ab hoc autem magnam partem assumpta illa absint.
 Comparatio spelunçæ Bethlehemiticæ et Ecclesiæ proluxe a sancto Germano ἐν τῇ μυστικῇ θεωρίᾳ per-
 tractatur: in ea tamen id proprium Athanasii est, quod Josephum ἐφημερευτήν appellat, voce mihi hactenus
 nullibi lecta. *Vicarium* verti, cum commodius nihil occurreret. Alludit autem ad ἐφημερίας, sive
 vices sacerdotum Leviticorum, quarum et B. Lucas cap. 1 meminuit. Quid φλεβοσπλάς vox sibi velit sub
 fine ejus 344 homiliæ, ingenuè fateor me nescire: nec eruditissimi viri, quos ea super re consului, no-
 dum illum expedire potuerunt. Versione ita, uti sententia exposcere videtur, utcunque expressi, nec
 longe me ab Athanasii mente aberrasse puto. *Sequentes duas homilias* ex unico Regio exemplari transcri-
 psi: Athanasii eas esse sane crediderim, neque quidquam video, cur aliter iudicem. Quartam illam in
 S. magnam quintam feriam, ex eodem Regio codice et R. P. Sirmondi exemplari repræsentò. Habet ea
 characteres sive notas expressas styli Athanasiani a Photio observatas, τὸ ἀπέριττον καὶ τὸ δριμύ, ut et
 quinta illa in S. Pascha, meo iudicio omnium optima et elegantissima, quam uni P. Sirmondo debemus,
 qui Romæ abs se descriptam perbenigne mecum communicavit. Sabbatum τῆς ἀπολύσεως, quo ad re-
 cens baptizatos eam habitam inscriptio testatur, appellant Græci, quod Dominicam in Albis, sive, ut
 iidem vocant, Κυριακὴν τοῦ Ἀντιπάσχα præcedit, quod Paschalis festivitas, toto octiduo olim celebrata (δια-
 κανήσιμον eam septimanam Græcorum rituales libri vocant, ob fidelium, ni fallor, per baptismatis sacra-
 mentum revocationem), eo die finiretur, cæsusque sacri solverentur, id enim λύειν sive ἀπολύειν iidem
 vocant, unde postremus solemnium festorum dies ἀπόλυσις quondam vocabatur, quod ex Basilio Seleu-
 ciensi aliisque jam pridem V. Cl. et amicissimus Joannes Meursius in Glossario suo docuit. Eo autem
 Sabbato Christianæ militiæ tirones, magno Sabbato baptizatos, albas vestes deposuisse notius est, quam
 ut indicari debeat.

Rejeci tandem in finem duas homilias, quæ præter titulum nihil magni illius Athanasii habent: aut si
 unquam eum patrem agnoverunt, ita nunc interpolatæ sunt, ut Athanasius ipse, si eas legeret, earum
 auctoritatem defugeret, in quibus nec vola, quod aiunt, nec vestigium ingenii stylique illius agnoscitur.
 Prior tamen ista in cæcum natum, minus contaminata est a rhetorculis istis, qui ex optimis SS. Patrum
 homiliis dialogos pessimos nobis concinnarunt. Prodit ea ex Regio manuscripto, emendata tamen ali-
 quot locis ex P. Sirmondi exemplari, cujus ope egregie aliquot loca restitui.

Postrema illa in SS. Patres et patriarchas, ineptissima est, et ipso rure infœlior. Reperi eam in

unico Regio codice, quo nihil me magis barbarum vidisse memini, adeo nulla orthographiæ aut constructionis ratio isthic servata, et tota vitiis scatebat, quorum maximam partem sustuli, ita ut legi intelligique jam queat. Potuisset sine scelere omitti, nisi doctissimi viri ejus auctoritate jampridem in crucis usu probando asserendoque fuissent usi. Quorum ego judicium vehementer hac in parte desidero. Nam quæ de imaginibus sub finem leguntur, Iconoclastarum tempora sapiunt, iisque impostor, quicumque demum is fuerit, veluti sorex suo judicio manifeste se prodit. Loca Scripturæ, quæ imaginum usui probando asseruntur, admodum ἀπροσδιόνως sunt: ludit enim in verbo γράρειν, quo Græci et scripturæ et picturam promiscue significant. Quod de Zachariæ sanguine scribit, notas ejus et vestigia in saxis apparuisse, id et Tertulliani auctoritate confirmatur cap. 8 *Scorpiaci*: quamvis B. Hieronymus in *xxiii Matth.* ut pium commentum id elevelt.

Hanc editionis nostræ rationem paucis exponendam putavi: et certa me spes tenet bonos et eruditos viros, si non operam, certe conatum et voluntatem nostram probaturos. Cætera quæ adhuc latent in Italiæ et Hispaniæ bibliothecis alii dabunt, præsertim *Commentarium perpetuum in Psalmos*, quod ego palmarium Athanasii opus existimo. Quæ in *S. Antonii Vita* ex manuscripto codice reverendissimi et clarissimi domini Caroli de Montchal, abbatis Sancti Amantii supplevi et emendavi, seorsim typographus dabit, aut Hœschelianis notis inseret; mihi enim nunc eorum copia non est, nec ita uti vellem recensere licet. Vale, et hoc qualicumque nostro labore fruire feliciter. Antissiodoro, c̄l̄c̄xxvi. Postridie Idus Octobris.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΝ (55) ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΑΣ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΩΣΗΦ, ΛΟΓΟΣ (56).

S. P. N. ATHANASII

IN CENSUM SIVE DESCRIPTIONEM SANCTÆ MARIÆ, ET IN JOSEPHUM, SERMO.

1. Quemadmodum operarii auriferæ terræ meta-
tὰ ἀσφodienda nacti, cum in venam incidunt, quæsi-
auri ramenta exhibentem, illic operam ponunt suam, illic effodiunt, utpote via ibi ad lucrum
commonstrata, non retro cedunt, nec ante sedem
communtant, quam propositæ rei latibulum deprehendunt;
eadem prorsus ratione nos ecclesiastici operis distributores,
Lucam evangelistam præ manibus habentes, ut Dominicum
virginæ parvulus thesaurum contempleremur, non ante finem
perquirendi faciamus, quam propositas diligenter colligamus
divitias. Quamobrem ordine evangelistæ vestigia indagabimus,
ne quidpiam lucro faciendo idoneum omittamus. Etiam si enim
verba principio exigua videantur, at magna gratiæ mysteria.
Nemo sermonem fastidiat, quasi parvi momenti lectionem
audierit.

(55) Colbert. 1, τῆς ὑπεραγίας γεννήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(56) Ex mss. Reg. Oxon. R. P. Sirmondi, et Colbert.

(57) Colb. 1, post τῶρον, habet δὲ. Ibidem qui-

1. Ὡσπερ οἱ τὴν χρυστίν γῆν μεταλλεύειν λαθόν-
τας ἐργάται, ἐπὶ εὐρωσι φλέβα ψήγματα τοῦ ζη-
τουμένου προβάλλουσαν, ἐκεῖ σχολάζουσιν, ἐκεῖ πα-
ροῦττουσιν, ὡς ὁδηγῶ τοῦ κέρδους· καὶ οὐ κατόπισιν
ὀδεύουσι, μὴ πρότερον τὸν τόπον ἀμείβοντες, ἕως
οὐ τὸν φωλεὸν τοῦ προκειμένου καταλάβωσι· τὸν αὐ-
τὸν τῶρον (57) καὶ ἡμεῖς οἱ τῆς ἐκκλησιαστικῆς
ἐργασίας ἐργοδοτοί, τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν μετὰ
χεῖρας ἔχοντες, πρὸς κατανόησιν τοῦ δεσποτικοῦ τῆς
ἐκ Παρθένου ἀποκυήσεως θησαυροῦ, οὐ πρότερον
τῆς ἐρευνῆς παυσώμεθα, ἕως οὐ τὸν προκειμένον
πλοῦτον γνησίως ἀναλεξιόμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ κατὰ
τάξιν τὸν εὐαγγελιστὴν ἀνιχνεύσομεν (58), ἵνα μηδὲν
τῶν ἐπικερδῶν καταλείπωμεν. Εἰ γὰρ καὶ μικρὰ ἐν
προομιλοῖς τὰ ῥήματα, ἀλλ' ὅμως μεγάλα τῆς χαρᾶς
τὰ μυσταγωγήματα. Καὶ μηδεὶς ἀκηδιάσῃ πρὸς λόγῳ,
μικρὰ τὰ παραγνωσθέντα τῇ ἀκοῇ δεξιόμενος (59).
Ὡς γὰρ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ γεννηθέντος Δεσπότητος
μικρὰ καὶ σφῶδρα μικρὰ τὰ παραγνωσθέντα, σπάρ-
γανα, καὶ φάτινη, καὶ τόπος ἀνεπιτήδειος. Καὶ ταῦτα
μὲν μικρὰ, τὰ δὲ προκειμένα μυστικά· γαστήρ ἀνερ-
μήνευτος, κόλπος ἀκατάληπτος (60), μαζὸς ἀγίρι-

dam mss. ὡς τῆς ἐκχ.

(58) Colb. 1, 2, ἀνιχνεύσομεν.

(59) Colb. 1, 2, προσδεξιόμενος. Ibidem edit. Ὡς γὰρ τὸ πρὸς, sed τὸ deest in Colb. 1, 2.

(60) Col. 1, τόκος ἀκατ. Mox Colbert. 1, μαζὸς ἀγίριος. Colb. 2, ἀβρίζος.

ζος, γάλα ξηνοβόρυς, θήλη τῆς φυσικῆς νόμης ἀλλο-
τρία, ἡ Μήτηρ τοῦ Κυρίου ἐναπόγραφος (61) γενο-
μένη, ὁ μνηστήρ Ἰωσήφ ὀνόματος, καὶ οὐ πράγμα-
τος κοινωvίαν ἀσπασζόμενος.

2. Ἦκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος·
« Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθε δόγμα παρὰ
Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰ-
κουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφή πρώτη ἐγένετο, ἡγεμο-
νεύοντος τῆς Συρίας Κυρηναίου. Καὶ ἐπορεύοντο πάν-
τες ἀπογράφεσθαι, ἕκαστος εἰς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν.
Ἐπορεύθη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ἐκ πό-
λεως Ναζαρέθ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν (62), εἰς πόλιν
Δαβὶδ, ἣτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ
οἴκου καὶ πατριῶς Δαβὶδ, ἀπογράφεσθαι σὺν Μαρίας
τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικί, οὖση ἐγκύω. » Εἶ-
δες πῶς μικρὰ τὰ ῥήματα, καὶ μεγάλα τὰ μυσταγω-
γῆματα; Ὁ Κύριος ἐκυφορεῖτο, καὶ πρώτη ἀπο-
γραφή ἐνομοθετεῖτο ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐναπόγραφον
ἔχων, καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς φήσας· « Χαί-
ρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη
ἐν τοῖς οὐρανοῖς (63). » Ἐν τοῖς μικροῖς ῥωμαϊκοῖς
κώδιξι τὴν ἑαυτοῦ μητέρα ἐναπόγραφον γενέσθαι
συνεχώρει. Τίς μὴ λαλήσῃ; Τίς μὴ θαυμάσῃ τὴν
τοῦ Κυρίου συγκατάθεσιν; Ἄνω ἐλεύθερος, καὶ κάτω
ἐναπόγραφος· Ἄνω Υἱὸς, καὶ κάτω δοῦλος· Ἄνω βασι-
λεὺς, καὶ κάτω μισθωτὸς· Ἄνω πλούσιος, καὶ κάτω ἐν-
δεὴς· Ἄνω προσκυνούμενος, καὶ κάτω φορολογούμενος·
Ἄνω θεῖκος θρόνος, καὶ κάτω ἀγροικικὸν σπήλαιον· Ἄνω
ὁ πατριῶς καὶ ἀκατάληπτος κόλπος, καὶ κάτω ἀλογο-
τροφεῖον μικρὸν, καὶ φάτνιον (64). Τίς μὴ θαυμάσῃ με-
γάλα ἄνω πράγματα, καὶ μικρὰ κάτω σπέρματα; Ὁ
λύων ἐδέδετο· ὁ τρέφων ἐτρέφετο· ὁ ἀκατάληπτος παι-
δὸν ἐφαίνετο· ὁ πηγὰς ἀπολύων (65) μαζὸν ἐδανείζετο·
ὁ πάντα φέρων, ἀνεμνηνεύτως ἐφέρετο· ὁ μηδαμοῦ
ἀπολιμπανόμενος ἐν μέρει ἀπεριγράπτως περιγραφό-
μενος. Ὡ τῶν παραδόξων πραγμάτων! Ἡ Ἑλισάβετ
ἐν οἰκίῳ φαιδρῷ ἀπεκύησε, καὶ ἡ Παρθένος ἐν τῷ
μικρῷ σπηλαίῳ ἐγέννησεν· Ἰωάννης ἐπὶ κλίνης,
καὶ ὁ Κύριος ἐν φάτνῃ. Οὐχ ἀπλῶς ἡ τοῦ Κυρίου ἐκ
Παρθένου γέννησις· οὐχ ἀπλῶς τὸ τοῖς σπαργάνοις
αὐτὸν κατελιθῆναι· οὐχ ἀπλῶς τὸ μαζὸν ἐλκῦσαι·
οὐχ ἀπλῶς τὸ ἐν φάτνῃ ἀνακλιθῆναι (66)· οὐχ ἀπλῶς
τὸ τῆ τοῦ Αὐγούστου ἀπογραφή προσκληθῆναι· πάντα
διὰ τὴν καὶ πρὸς τὴν, καὶ αἰνιγματώδη. Ἐκ Παρθένου
τίκτεται, ἵνα τὸν ἐκ Παρθένου γῆς χροπλαστηθέντα
πρωτόπλαστον Ἀδάμ διορθώσεται. Σπαργάνοις κα-
τελιθῆται, ἵνα τὰς σειρὰς τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐκλύσῃ,
δεσμὰ δεσμοῖς λύων, κατὰ τὸ φάσκον ῥητόν· « Σειραῖς
γὰρ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφιγγεται. » Μα-
ζὸν εἰλκυσεν, ἵνα τὸ γάλα τῆς χάριτος βρῦση, ὅπερ
ἐκ τῆς οἰκείας πλευρᾶς ἀνέβλυσε (67)· γάλα γὰρ

A lac insolito fluens modo, mamilla a naturali or-
dine aliena, Mater Domini censu descripta, Joseph
sponsus nomine, nec re consortio fruitur.

2. Audisti modo Lucam evangelistam dicentem :
« In diebus illis : exiit edictum a Cæsare Augusto,
ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio
prima facta est sub præside Syriæ Cyrenio. Et
ibant omnes ut profiterentur, singuli in suam civi-
tatem. Profectus est autem et Joseph a Galilæa de
civitate Nazareth in Judæam, in civitatem David quæ
vocatur Bethleem, eo quod esset de domo et fa-
milia David, ut profiteretur cum Maria desponsata
sibi uxore prægnante ⁶⁰. » Viden', quam exigua
verba, quam magna mysteria? Dominus in utero
B gestatur, et prima descriptio edicitur. Qui univer-
sam creaturam descriptam habet, quique discipulis
suis, ait : « Gaudete et exultate, quia nomina ves-
tra scripta sunt in cælis ⁶¹, » in parvis Latinis
codicibus Matrem suam describi concessit. Quis
non loquatur? Quis non miretur humilem Domini
attemperationem? Sursum liber, deorsum censu
descriptus : sursum Filius, deorsum servus : sur-
sum rex, deorsum mercenarius : sursum dives,
deorsum egenus : sursum adoratur, deorsum tribu-
tum solvit : sursum divinus thronus, deorsum
spelunca rustica : sursum paternus et incompre-
hensibilis sinus, deorsum stabulum parvum et præ-
sepe. Quis non mirabitur magnas sursum res, et vil-
les deorsum pannos? Qui solvit, ligatur : qui nutrit,
enutritur : incomprehensibilis, puer apparet : qui
fontes scaturire facit, ubera mutuatur : qui omnia
gestat, inexplicabili modo gestatur : qui nusquam
non est, in certo loco incircumscripse circumscribi-
tur. O res stupendas! Elisabet in concinna ædicula
parit, et Virgo in parva gignit spelunca : Joannes
in lecto, Dominus in præsepio. Non sine causa Do-
minus ex Virgine natus : non sine causa pannis in-
volutus est : nec sine causa mamillam suxit : non
sine causa in præsepio reclinatus est : nec sine
causa Augusti descriptione accitus est ; omnia ex
certa causa et ratione, etsi occulta, peracta sunt. Ex
Virgine nascitur, ut primum hominem Adam ex
limo virginis terræ formatum reformet. Pannis in-
volvitur, ut peccatorum nostrorum nexus solvat,
vincula vinculis solvens, juxta dictum illud :
« Unusquisque enim vinculis peccatorum suorum
constringitur ⁶². » Mamillam suxit, ut gratiæ lac,
quod ex latere ejus effluxit, scaturiret : nihil enim
aliud lac est, nisi sanguis albens : in præsepio
reclinatus est, ut humanum genus brutorum more

⁶⁰ Luc. II, 1-5. ⁶¹ Luc. X, 20. ⁶² Prov. V, 22

(61) Colb. 1, ἐν ἀπογραφαῖς.

(62) Hæc, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, desunt in Colbertino 1 et 2. Infra iidem, ἀπογράφασθαι.

(63) Sic mss. Editi vero, ἐν τῷ οὐρανῷ, τοῖς μα-
κροῖς.

(64) Colb. 1, 2, τῶν ἀλόγων ἡ φάτνη τοῦτω ἀνά-
παυσις. Τίς μὴ θαυμάσει, τίς μὴ ἐκπλαγείη ὅτι

ἄνω.

(65) Colb. 1, 2, πηγὰς βρῦων. Infra Colb. 2, ἀπερίγραπτος.

(66) Colb. 1, 2, ἀνατεθῆναι. Infra Colb. 1, αἰνι-
γματωδῶς.

(67) Ita manuscripti. Editi vero, ἀνέβρυσεν.

desipiens corrigeret, duorumque animalium esca fieret: quorum duorum animalium? Ethnici, Judaicique populi, de quibus scriptum est: « In medio duorum animalium cognosceris ⁶⁸. » Descriptionem sub Augusto Cæsare admisit, ut inconditum orbis statum componeret. Ipsa quippe descriptio, probi in orbe futuri ordinis pignus fuit.

γάρ ἡ ἀπογραφὴ τῆς οἰκουμενικῆς εὐταξίας ἀρραβῶν γεγένηται.

3. Et quod vera hæc sint, paucis percipe. Antequam Dominus homo fieret, hominum genus magna tyrannide occupabat, nulla ratione terra gubernabatur, regia dignitas ludibrio erat, apud homines multos ingens regum turba exoriebatur: si cui erant centum circiter homines subditi, regium is sibi habitum continuo usurpabat. Talis erat hominum pugna: cum certorum locorum principatus ambirent, nec ex loco transirent in alium; nisi quandoque sibi mutuo bellum inferrent. Cum diutius ejusmodi confusio perseveraret, ubi primum Dominus in terra virginium occupavit palatium, permultos illos abstulit principatus, ac monarchiam instituit, ubi Romanorum imperium omnes obtinere decrevit, ad cœlestis scilicet imperii normam. Quemadmodum enim unum in cœlo Dei regnum obtinet, omnesque angeli voluntati ejus subjiciuntur; dæmonibus barbarorum more imperium detrectantibus eadem ratione et in terra, licet permultæ sint indomitæ gentes, unum tamen Romanorum imperium obtinet. Probi igitur hujusce ordinis constituendi causa, primam sub Augusto descriptionem rex in utero gestasti edici mandavit: unde et se ipse in Romani imperii censu describi permisit ad confirmationem statutarum legum. Tum enim regis lex obtinet, cum prior ipse quam tulit legem implet. Nam qui legem ponit, nec implet, is legis abrogator est potius quam legislator. Boni igitur hujusmodi ordinis ponendi causa, prima sub Augusto descriptio facta est, ut et legis cultus auferretur, et Judæorum natio cohiberetur, ut ne perversis Judæis, si suo jure viverent, liceret innoxios occidere, sed necessitatis jugo legibus parerent.

Ἰουδαίους ἀτόνομῶν χρωμένους φονεῦν τοὺς ἀνευθύνους, ἔπεσθαι δὲ τοῖς νόμοις τῷ τῆς ἀνάγκης ζυγῷ (73).

4. Necessaria itaque fuit supradicta sub Augusto descriptio. Ipsa quippe descriptio, Judæorum populum depressit, Christianorum contra genus exaltavit, Judæis, Romani metu imperii, non audentibus priore suo uti furore. Quapropter post eam descriptionem, cum Dominum comprehendissent et morti tradere festinarent, non ausi sunt arbitrato suo agere, sicut olim cum prophetis, quos cæco impetu

⁶⁸ Habac. III, 2.

(68) Ita Colb. 1, 2. Editi vero, τυραννία.

(69) Ita Colb. 1, 2. Editi vero, μία κλειώνων βασιλεία κρατεῖ, τῶν δαιμόνων δίχην, etc. Mox mss. ἀφανισθέντων, pro ἀφηνιασάντων. Infra editi, βασιλεία κρατεῖ, ἐπειδὴ ἄνωθεν ἐκρατεῖτο, διὰ ταυτὸν. Editi vero ut in textu.

(70) Colb. 1, 2, Τότε δὲ βασιλέως νόμος κρατεῖ τε,

οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἢ αἴμα λευκανθέν. Ἐν φάτῃ ἀνεκλίθη, ἵνα τὴν ἀλογίαν τῆς ἀνθρωπότητος διορθώσεται, καὶ τῶν δύο ζώων τροφὴ γένηται· ποίων δύο ζώων; τοῦ ἐθνικοῦ καὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ περὶ ὧν γέγραπται· « Ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ. » Τὴν ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος ἀπογραφὴν κατεδέξατο, ἵνα τὴν οἰκουμενικὴν ἀταξίαν διορθώσεται. Αὕτη γεγένηται.

3. Καὶ ὅτι ἀληθῆ τὰ λεγόμενα, διὰ βραχέων ἄκουε. Πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως πολλὴ τυραννίς (68) τὸ τῶν ἀνθρώπων κατεῖχε γένος· ἀλόγως τὸ τῆς γῆς ἐκυβερνᾶτο χωρίον· ἐνέπαιζον εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα· πολλῶν τῶν ἀνθρώπων πληθὺς βασιλείων ἐφουτουργεῖτο· ἑκατὸν ποῦ τις ἄνδρας ἔχων ὕψ' αὐτὸν, εὐθέως τὸ τῆς βασιλείας ἐσφετερίζετο σῆμα. Τοιαύτη τῶν ἐθνῶν ἡ ἄμιλλα· τοπαρχίας ἀγαπῶντες, καὶ τόπον ἐκ τόπου μὴ διαβαίνοντες, εἰ μὴ τρῶπον τινὰ κατ' ἀλλήλων ὠπλίσαντο. Ταύτης τῆς συγχύσεως χρονοτριβουμένης, μόνον ὁ Κύριος κατεδέξατο ἐπὶ γῆς τὸ παρθενικὸν οἰκῆσαι παλάτιον, εὐθέως τὴν μὲν πολυαρχίαν καύει, τὴν δὲ μοναρχίαν φυτουργεῖ, τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν πάντων ἡγεμονεύειν κληρώσας, κατὰ μίμησιν τῆς ἐπουρανίου διατριβῆς. Ὡσπερ γὰρ ἐν οὐρανῷ μία ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία κρατεῖ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι τῷ θελήματι αὐτοῦ ὑποτάσσονται, τῶν δαιμόνων δίχην (69) βαρβάρων ἀφηνιασάντων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ καὶ πολλὰ τὰ ἀνυπότακτα ἔθνη, ἀλλ' ὅμως μία ἡ τῶν Ῥωμαίων βασιλεία κρατεῖ. Διὰ ταύτην οὖν τὴν εὐταξίαν τὴν πρώτην ἀπογραφὴν ὁ κυροφρονηθεὶς βασιλεὺς προσέταξεν ἐπὶ Αὐγούστου συγχροτηθῆναι· ὅθεν καὶ αὐτὸς αὐτὸν ἐναπόγραφον γενέσθαι τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ παρεχώρησε πρὸς βεβαίωσιν τῶν θεσπιζομένων νόμων. Τότε γὰρ βασιλέως νόμος κρατεῖ, ὅτε ὁ νομοθετῶν βασιλεὺς πρῶτος πληρώσῃ τὸν νόμον. Ὁ γὰρ (70) νομοθετῶν καὶ μὴ πληρῶν καθαιρέτης ἐστίν, ἢ (71) νομοδότης. Διὰ τὴν προλεχθεῖσαν οὖν εὐταξίαν, ἡ ἐπὶ Αὐγούστου ἀπογραφὴ πρώτη γέγονεν, ὅπως καὶ ἡ τοῦ νόμου λατρεία μετενεχθῆ, καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων φύλον καταργηθῆ (72) πρὸς τὸ μὴ ἐξείναι λοιπὸν τοῖς ἀτάκτοις ζυγῷ (73).

4. Ἀναγκαῖα τοίνυν ἡ προλεχθεῖσα ἐπὶ Αὐγούστου ἀπογραφὴ· αὕτη ἡ ἀπογραφὴ τὸ μὲν τῶν Ἰουδαίων ἐταπεινώσε φύλον, τὸ δὲ τῶν Χριστιανῶν ὑπερύψωσε γένος· μηκέτι τολμώντων Ἰουδαίων (74) δεῖε τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς τῇ προτέρῃ κεχρησθαι μανίᾳ. Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀπογραφὴν ταύτην, τὸν Κύριον κρατήσαντες, καὶ θανάτῳ παραδόναι σπεύδοντες, οὐκ ἐτόλμησαν κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς διαπράξασθαι,

ὅτε πρῶτος αὐτὸς τοῦτον πληροῖ. Ὁ γὰρ.

(71) Adde μάλλον, aut lege οὐ pro ἢ.

(72) Colb. 1, 2, καταρτισθῆ.

(73) Colb. 1, 2, τῇ τῆς ἀνάγκης ζωῇ.

(74) Colb. 1, 2, τολμώντων παιδῶν Ἰουδ. Editi, in textu.

καθ' ὁμοίτητα τῶν προφητῶν, οὐς ἀδιακριτῶς (75) A
 διεσπάρξαν· ἀλλὰ τῷ Πιλάτῳ προσήνεγκαν, ἀρ-
 χοντι Ῥωμαίων, ἐντυχίαν εἰσπραξαμένῃ, δίκας
 ἀπαιτούμενοι τῶν λεγομένων, συγκατάθεσιν μεθ-
 οδεύομενοι. Διὸ καὶ ὁ Πιλάτος, ὁ Ῥωμαίων ἀρχων, ὡς
 εἶδε τοὺς Ἰουδαίους κυνογλωσσούντας κατὰ τῆς τοῦ
 Κυρίου ἀναίρεσσεως (76), καὶ εἰδὼς, ὅτι διὰ φθόνον
 παρεδῶκαν αὐτόν, ἐπηρώτα τοὺς Ἰουδαίους, φάσκων·
 Καθὼς ἴστε πάντες σαφῶς, οὐδὲν ἄξιον θανάτου
 εὗρισκω ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ, ὃ Ἰουδαῖοι. Τί τὴν
 τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν μολύνειν σπύδετε, ἀκρασίᾳ
 κρατοῦντες τὸν δίκαιον, καὶ τὸν ἀνεύθυνον ὑπεύθυνον
 εἶναι θέλοντες; Οὐδὲν ἄξιον θανάτου εὗρισκω ἐν τῷ
 ἀνθρώπῳ τούτῳ. Μᾶλλον οὖν ὁ Βαραβῆδᾶς (77) φο-
 νευθῆ, ὁ δὲ Χριστὸς ἀπολυθῆ· ὅτι ἐκεῖνος μὲν φο-
 νευτῆς καὶ στασιώδης, οὗτος δὲ εὐεργέτης καὶ ζωοδό-
 τῆς ἐπειδὴ καὶ ταύτην κατ' αὐτοῦ τὴν κατηγορίαν
 ἤσπασσασθε. Καὶ οὕτως δὲ Ἰουδαίων ἡ συνειθεμέ-
 νων, ἀλλ' ἐχθρὸν τοῦ Καίσαρος τὸν Πιλάτον φημι-
 ζόντων, οἵτινες κατὰ πρόσωπον ἔλεγον τῷ Πιλάτῳ,
 συνηγοροῦντι τῷ Χριστῷ· «Οὐκ εἰ φίλος τοῦ Καί-
 σαρος,» ἐπειδὴ τὸν λέγοντα ἑαυτὸν βασιλέα ζωοποι-
 εῖσθαι θέλεις. Καὶ οὕτως (78) ὁ Πιλάτος οὐ συνεχώ-
 ρησε τοῖς Ἰουδαίοις τῇ οἰκείᾳ γνώμῃ πᾶν ὅτι οὖν δια-
 πράξασθαι. Εἰ γὰρ ἂν συνεχώρησε τοῖς Ἰουδαίοις,
 οἱ Ἰουδαῖοι λίθοις τὸν Κύριον ἐθανάτωσαν, ἢ ξυλίνῳ
 πρίονι κατέπερσαν. Τούτου δὲ πραττομένου, ἡμεῖς
 τὸν σταυρὸν ἐξημιούμεθα· ἐπειδὴ Ῥωμαίων κριτή-
 ριον τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον. Διὸ καὶ ὁ Πιλάτος ἐπ-
 ηρώτα τοὺς Ἰουδαίους· «Τί θέλετε ποιήσω Ἰησοῦν,
 τὸν λεγόμενον Χριστόν (79);» Οἱ δὲ, τῇ Ῥωμαίων
 παιδείᾳ θαρβρῶντες, ἐδόθησαν· «Ἄρον, ἄρον, σταύ-
 ρωσον αὐτόν·» καὶ εὐθέως ὁ Πιλάτος συνένευσεν·
 ἄνωθεν γὰρ ἐκέχτητο τὸ νεῦμα.

5. Διὰ ταύτην οὖν τὴν εὐταξίαν ἢ ἐπὶ Αὐγούστου
 Καίσαρος πρώτη ἀπογραφὴ ἐνομοθετήτο· εἰ μὴ γὰρ
 προνομοθετήθη ἡ ἀπογραφὴ αὕτη, οὐκ ἂν τὸ τοῦ
 Κυρίου σῶμα τελείᾳ ταφῇ παρεδόθη· ἔμελλον γὰρ
 παῖδες Ἰουδαίων τῇ ὑπερβαλλούσῃ μανίᾳ ἢ πυρὶ πα-
 ραδοῦναι τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, ἢ θαλάσῃ καταπον-
 τίζειν. Εἰ γὰρ τὸν φίλον Ἰερεμίαν εἰς λάκκον βορβό-
 ρου κατήγαγον (80)· τί ἔμελλον εἰς τὸ τοῦ Κυρίου
 σῶμα διαπράττεσθαι, εἰ μὴ τὸν Ῥωμαϊκὸν νόμον εἶ-
 χον κολαφίζοντα; Διὸ καὶ τῶν Ἰουδαίων μὴ συγχω-
 ρουμένων παρὰ τοῦ Πιλάτου δέξασθαι τὸ τοῦ Κυρίου
 σῶμα, Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, φίλος ὢν τοῦ Πι-
 λάτου, προσελθὼν ἤτησάτο παρ' αὐτοῦ τὸ τοῦ Κυρίου
 σῶμα, ἀσύγκριτόν τι (81) προσενέγκας. Ἀναγκαῖα
 τοίνυν ἡ ἀπογραφὴ ἢ ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος· εἰ

dilaniarunt; sed Pilato coram steterunt tum Roma-
 norum præsiidi, exacturo ut coram se accusaretur;
 idque ut pro dictis ejus pœnas exposcerent, et ar-
 tificio consensum ejus obtinerent. Quamobrem Pi-
 latus, utpote Romanorum præses, ut Judæos vidit
 canina lingua Domini necem postulantes, gnarus
 eos præ invidia tradidisse illum, interrogabat Ju-
 dæos hisce verbis: Ut probe nostis omnes, nihil
 morte dignum invenio in hoc homine, o Judæi.
 Quid Romanorum imperium polluere conamini, pe-
 tulanter justum capientes, et insontem sontem
 esse volentes? Nihil morte dignum invenio in hoc
 homine. Barabbas ergo occidatur, Christus autem
 dimittatur: quia ille quidem homicida et seditio-
 sus, hic vero beneficus et vitæ largitor, quandoqui-
 dem hanc adversus illum accusationem adornastis.
 Verum cum ne hac quidem ratione assentirentur
 Judæi, sed Cæsaris inimicum Pilatum proclama-
 rent; Pilatoque Christi patrocinium suscipienti in
 faciem dicerent: «Non es amicus Cæsaris», si-
 quidem velis eum vivere qui se regem dicit. At ne
 ita quidem Judæis concessit Pilatus, ut quidvis
 proprio agerent arbitrio. Si namque concessisset
 illis, Judæi Dominum lapidibus interemissent, aut
 serra lignea dissecuissent. Quod si factum fuisset,
 nos crucis jacturam fecissemus. Nam apud Roma-
 nos supplicium, crucis erat lignum. Quamobrem
 interrogabat Judæos Pilatus: «Quid vultis faciam
 de Jesu, qui dicitur Christus?» At illi Romano-
 rum instituto confusi, clamarunt: «Tolle, tolle,
 crucifige eum», et confestim Pilatus annuit: Je-
 super enim nutum hunc acceperat.

347 5. Ob eum igitur probum ordinem prima
 sub Augusto Cæsare descriptio edicta fuit: nisi
 enim edicta fuisset, nequaquam Domini corpus
 perfectæ sepulturæ traditum fuisset; futurum enim
 erat ut Judæi, præ nimio furore, corpus Domini aut
 in ignem conjicerent, aut in mare demergerent. Si
 enim amicum sibi Jeremiam in lacum cœni demise-
 runt, quid facturi erant in Domini corpus, nisi se
 cohipientem reperissent Romanorum legem? Quare
 cum Judæis minime concederetur a Pilato ut cor-
 pus Domini acciperent, Joseph ab Arimathæa, ami-
 cus Pilati, adiens illum, petiit ab eo corpus Do-
 mini, allato pro ea re ingenti pretio. Necessaria
 itaque fuit descriptio sub Augusto Cæsare facta:
 tametsi enim, uti modo audisti, sponsus Virginis

⁶¹ Joan. xix, 12. ⁶² Matth. xxvii, 22. ⁶³ Joan. xix, 15.

(75) Colb. 1, 2, ἀδιακρίτως. Mox iidem, Ῥωμαίων
 ψευδοκατηγορίας πλάσασμένοι, καὶ ἀπαιτούμενοι τῶν
 λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν. Διὸ καὶ ὁ Πιλ. Mox iidem,
 γυνῶν δίκην ὕλακτούντας, alii κυνογλωσσούντας.

(76) Sic mss. Editi vero, ἀναίρεσσεως, omissis
 multis. Mox, πάντες deerat in editis, habeturque
 in Colb. 1, 2.

(77) Sic mss. Editi, ἢ ὄλως ὁ Βαρ.

(78) Colb. 1, 2, ζωοποιεῖν θέλεις. Ἄλλ' οὐδὲ οὐ-
 τως.

(79) Sic Colb. 1, 2. Editi vero, ὃν λέγετε Χριστόν.
 Infra Colb. 2, συγκατένευσεν. Ibid. Colb. 1, 2, ἄνω-
 θεν γὰρ ἦν τὸ πνεῦμα τοιούτως γενέσθαι. Διὰ ταύτην
 τοίνυν.

(80) Quidam mss. κατήγγισαν. Infra mss. ut in
 textu. Editi vero, τῶν Ἰουδαίων μηδὲν συγχωροῦν-
 των. . . οὗτος προσελθὼν ἤτησάτο παρὰ τοῦ Πι-
 λάτου.

(81) Colb. 1, 2, ἀσύγκριτον τιμήν. Editi, ἀσύ-
 κριτόν τι.

mœrore affectus est, at tamen mundus universus præstantioris ordinis initium accepit. Quid illud est, Sponsus Virginis mœrore affectus est? paucis ausculta. Cum Joseph Virginis sponsus, ut modo audisti, propter Augusti censum in Bethleem concessit cum Maria desponsata sibi uxore prægnante, ignorabat Joseph mysterium in Virgine abditum, necdum angeli oraculum acceperat: at Virgo, tum ex verbis, tum ex uteri tumore, certo sciebat quid gestum esset; quanto enim magis uterus intumescebat, tanto securiorem Virgo vitam degebat, una virginitatem servans intemperatam, fetumque gestans citra vel minimam molestiam; nec tantum illo gravata, quantum levata.

6. Horum causa anxius Joseph, cum videret eam uterum gestare, ignoraretque intus reconditum thesaurum, mœrore affectus, Virginem in via objurgavit hisce verbis: Quid tibi videtur, o Maria? Nonne tu es quæ ut verecunda Virgo in templi septo es educata? Nonne tu es, o Maria, quæ viri aspectum non sustinebas? Nonne tu es, o Maria, quæ contra propositum tuum me in sponsum admisisti? Nonne tu es, o Maria, quæ virginitatis rosam immarcessibilem servare peroptabas? Nonne tu es, o Maria, quæ Susannam diligebas, Ægyptiam oderas? Nonne tu es, o Maria, quæ vi stupratam Thamar sæpe legebas⁸⁷, et impudicum Amnonem execrabare? Quorsum abiit ille continentię tuę thalamus? Quorsum ille castitatis immaculatus thorus? Quorsum verecundus ille vultus? Ego pudore afficior, tu confidenter agis? Quia peccatum sileo tuum, tu propius accedere festinas? Non vides alvi tuę tumorem? Intus infans palpitat, et tu quasi nihil experta hilaris es? Abi, Maria, renigra in domum tuam: quære pudicitię tuę furem, cum illo describere. Ego contumeliam illam non admitto, nullam ad pœnam deprecandam invenies excusationem. Tum Virgo ad Josephum: Quid indignaris, mi sponse? Quid me ut impudicam damnas? Quid contumeliosis oculis uteri mei tumorem conspicias? Quid me ad erubescendum cogis? Gloria sum mulierum, a priore illas turpitudine emergere feci: Evam revocavi: igneum transtuli gladium, et tu me jubes occultari? Nemo pœnas a me reposcere poterit, quæ communem omnium gesto Dominum. Si de me ipsa testimonium feram, inanis glorię cupida deprehendar. Paululum exspecta, Joseph, tibi que pastores vera persuadebunt, te magi certiorum facient: stella pudore afficiet: angeli ad compunctionem excitabunt. Jam dubitas, paulo post gloriam dabis, ubi cœlestem exercitum audies cum contentu clamantem: « Gloria in excelsis Deo, et

⁸⁷ Genes, xxxviii.

(82) Colb. 1, 2, ἡγνόνει ὁ Ἰωσήφ τῇ ζήνῃ πραγματεία τὸ ἐν τῇ. Infra iidem. χρηματισμὸν ἀγγέλου.

(83) Sic Colb. 1, 2. Editi vero, ἄγνων.

(84) Sic mss. Colb. Editi vero, ἢ κατὰ πρόθεσιν

ἢ γὰρ καὶ ὁ μνηστήρ τῆς Παρθένου, καθὼς ἀρτίως ἤκουες, ἐστύγνασεν, ἀλλ' ὁμοῦ δὲ σύμπας κόσμος ἀρχὴν εὐταξίας ἐδέξατο. Τί ἐστίν, Ὁ μνηστήρ τῆς Παρθένου ἐστύγνασεν, ἀκούει διὰ βραχέων. Ἦνίκα Ἰωσήφ ὁ μνηστήρ τῆς Παρθένου, καθὼς ἀρτίως ἤκουες, διὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ Αὐγούστου τὴν Βηθλεὲμ κατέλαμβανε σὺν Μαρίας τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικί, ὡσὲν ἐγκύου, ἡγνόνει ὁ Ἰωσήφ τὸ ἐν τῇ (82) Παρθένῳ μυσταγωγούμενον· οὐκ ἦν οὐδέπω χρησιμὸν ἀγγέλου δεξάμενος. Ἡ δὲ Παρθένος τὸ ἀσφαλὲς ἐκέκτετο, καὶ τῷ λόγῳ καὶ τῷ ὄγκῳ· ὅσον γὰρ τῆς γαστρὸς ἡ ἀβύσσις ἐγίνετο, τοσοῦτον ἡ Παρθένος ἀμεριμνότερον βίον διέτριβεν· ὁμοῦ καὶ τὴν παρθενίαν ἀμόλυντον φυλάττουσα, καὶ τὸν τόκον ἀσχυλὸν ἄγουσα, οὐ τοσοῦτον κοπούμενη, ὅσον κουφίζομένη.

6. Πρὸς τοῦτοις ἀγωνίων (83) ὁ Ἰωσήφ, ὡς εἶδεν αὐτὴν κατὰ γαστρὸς ἔχουσαν, τὸν ἔνδοθεν θησαυρὸν ἄγνων, στυγνάσας, κατὰ τὴν ὁδὸν ἀντέβαλλε πρὸς τὴν Παρθένον, λέγων· Τί σοι τὸ ὀδύσαι, Μαρία; Οὐ σὺ εἶ ἡ ὡς αἰδέσιμος Παρθένος ἐν τοῖς ἱεροῖς περιβάλλοις ἀνατραφεῖσα; Οὐ σὺ εἶ Μαρία, ἡ πρόσωπον ἀνδρὸς θεωρῆσαι μὴ καταδεχομένη; Οὐ σὺ εἶ Μαρία, ἡ παρὰ πρόθεσιν κατεγγυηθῆναι μοι πισθεῖσα (84); Οὐ σὺ εἶ Μαρία, ἡ τὸ τῆς παρθενίας ῥόδον ἀμάραντον φυλάξει προσευξαμένη; Οὐ σὺ εἶ Μαρία, ἡ τὴν Σωσάνναν ἀγαπήσασα, καὶ τὴν Αἰγυπτίαν μισήσασα; Οὐ σὺ εἶ Μαρία, ἡ τὴν βιασθεῖσαν Θάμαρ ἀναλεγομένη, καὶ τὸν ἄτακτον Ἄμνὸν βδελυτομένη; Ποῦ σου τῆς σωφροσύνης ὁ θάλαμος; Ποῦ σου τῆς ἀγνείας ἡ ἀσπιλος παστὰς; Ποῦ σου τὸ αἰδεσιμὸν πρόσωπον; Ἐγὼ αἰσχύνομαι, καὶ σὺ παρρησιάζεις; Ὅτι σιωπῶ τὴν ἀμαρτίαν σου, οὕτω πλησιέστερον χωρεῖν ἐπιτρέψαι (85); Οὐχ ὀρθῶς τὸν ὄγκον τῆς κοιλίας σου; Ἐνδον τὸ βρέφος σπείρει, καὶ σὺ ὡς ἀπειραστος πειρασμῶν φαιδρῶν; Ἄπιθι, Μαρία· ὑπόστρεψεν εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐπιζήτησον τὸν κλεψίγαμον· ἐκείνῳ ἐναπογράφηθι. Ἄλλοτριαν ὕβριν οὐ καταδέχομαι· οὐχ εὐρίσκεις ἀπολογίαν πρὸς τὴν τιμωρίαν. Ἡ δὲ Παρθένος πρὸς τὸν Ἰωσήφ· Τί δυσωφρίζεις, μνηστήρ ἐμοῦ; Τί ὡς ἀτάκτου μου καταψήφίζεις; Τί ἐφουθρίστοις ὀφθαλμοῖς τὸν ὄγκον τῆς γαστρὸς μου περιδρίπεις; Τί ἐρυθριᾷν με καταναγκάζεις; Δόξα τῶν γυναικῶν γέγονα· τῆς προτέρας αὐτᾶς αἰσχύνῃς ἀπέδυσα· τὴν Εὐάν ἀνεκαλεσάμην· τὴν φλογίνην βομφαλίαν μετέστρεψα· καὶ σὺ καλύπτεσθαί με παρασκευάζεις (86); Οὐδεὶς δίκα ἐμὲ δυνήσεται εἰσπράσθαι· κοινὸν γὰρ Δεσπότην βαστάζω. Ἐὰν ἐγὼ περὶ ἐμαυτῆς μαρτυρήσω, ὡς κενόδοξός τις εὐρεθήσομαι. Μικρὸν καρτέρησον, ὦ Ἰωσήφ, καὶ ποιμένες σε πείσουσιν· μάγοι σε πληροφορήσουσιν· ἄστροι σε δυσωπήσει· ἄγγελοι σε κατανώσουσι. Νῦν ἀμφιβάλλεις, μετ' οὐ πολὺ δὲ δοξάσεις, ὅτε τῆς ἐπουρανίου στρατιᾶς ἀκούσεις συμφώνως βοῶσης· « Δόξα

κατεγγυηθῆναι μὴ πισθεῖσα.

(85) Ita Colb. 2. Editi vero, ἐπήγεσας. Idem mss., βρέφος σπείρει. Editi, male, σπείρει.

(86) Colb. 1, 2, με καταναγκάζεις.

ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνην, ἐν ἀνθρώποις εὐνοχία. » Τότε γονυπετήσεις, καὶ οὐ καταζητήσεις. Οὐχ ὄρξες τῆς ὁδοῦ τὴν διάβασιν, Ἰωσήφ, καὶ ὅτι οὐδεις ἀνθρώπων συνοδοιπορεῖ ἡμῖν; Οὐχ ὄρξες τὸν ἥλιον λαμπροτέρην στολὴν ἀναβαλλόμενον (87); Οὐχ ὄρξες πᾶσαν τὴν κτίσιν σκιρτώσαν; Οὐχ ὄρξες τὰ ὄρη πηδῶντα; Οὐχ ὄρξες τοὺς βουνούς εὐφραينوμένους; Οὐχ ὄρξες τὰς ἀφείσεις τῶν ὑδάτων ὑπερβλυσούσας; Οὐχ ὄρξες τὸν Ἰορδάνην ἔξω περιτρέχοντα; Ἀπὸ τῶν σημείων στόχασαι τὸ τεκμήριον, καὶ μὴ, ὅτι ἔγκυός εἰμι, δισταξέ, Ἰωσήφ. Ἐδανείσθην, οὐκ ἐμολύθην· ἔχρησα τὴν κοιλίαν, οὐκ ἐμόλυνα τὴν παρθένιαν. Μὴ ἀπιτηθήσῃς τοῖς προκειμένοις, ὦ Ἰωσήφ. Ὅτε μαιωθήσομαι (88), τότε τίς εἰμι γνωρισθήσομαι· νῦν δὲ ἀπειροκαίτοι, τότε μακαρισθήσομαι· νῦν ὡς αἴτιον ἀπελαύνεις, τότε ὡς ἄγιαν ἐγγύς εἶναι παρακαλέσεις. Μὴ, ὅτι δοκεῖς φυλάττειν (89), μεγαλύνου· ἐγὼ γὰρ σε φυλάττω· ὁ γὰρ τὴν ἐμὴν κοιλίαν σκητὴν ποιῆσαι καταδεξάμενος, οὗτος πάσης τῆς φύσεως φύλαξ. Πορευθῶμεν τοῖνον, καὶ ἐναπόγραφοι γενώμεθα, ὅπως πληρωθῆ καὶ ἡ στρατιωτικὴ νομοθεσία, καὶ ἡ βασιλικὴ δογματοθεσία.

7. Ἐν τούτοις ὁ Ἰωσήφ εὐλαβηθεὶς, διττὴν λοιπὸν ὁδὸν ἐθάδιζε· τοῖς μὲν ποσὶ τὴν γῆν ἰχνοποιῶν (90), τοῖς δὲ λογισμοῖς; τὰς νεφέλας ὑπερπηδῶν. Τί γὰρ ἔτερον εἶχεν ὁ Ἰωσήφ διαπράττεσθαι, ἢ ἄνω τὸν νοῦν σχολάζειν, ἐπειδὴ πᾶσα δόσις ἀγαθῆ ἀνωθεν ἐστι δεδομένη. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ Ἰωσήφ συμπεριεφέρετο τῇ Παρθένῳ, ὁμοῦ καὶ βοηθός καὶ σκόπος τῶν μελλόντων γενόμενος· οὐχ ὅτι ἐχρηξεν βοηθοῦ ἢ Παρθένου, μᾶλλον δὲ ὁ ἐν Παρθένῳ κωφορούμενος· αὐτὸς γὰρ ὁ πάντων βοηθός ἦν καὶ ἐστὶ (91), καὶ πρὸς αὐτὸν ἐκέκραγεν ὁ κράζων· « Ἡ βοήθειά μου παρὰ Κυρίου τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Ἄλλ' ὅτι ἀναγκαῖον ἦν ὡς πραγματεῖαν τῆς οἰκονομίας, τοῦ εἶναι τὸν Ἰωσήφ βοηθὸν, πρὸς τὸν τὴν Παρθένον ὡς κωποῦν φημίεσθαι, πρὸς τὸ λαθεῖν τὸν διάβολον τὸ κατασκευαζόμενον, ὅπως μὴ μάθῃ τὸ γενόμενον (92)· πῶς ὁ Θεὸς μετὰ τῶν ἀνθρώπων συναστραφῆναι κατεδέξατο. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς; Καλὸν γὰρ λοιπὸν συνιδεῖν καὶ τὸν Ἰωσήφ πληροφορούμενον (93), καὶ τὸν οἰκίσκον, ἐνθα ἡ Παρθένος ἀπεκύθη, τῆς Ἐκκλησίας τὸν τύπον δεχόμενον· ὅπου θυσιαστήριον μὲν ἡ φάτις, ἐφημερευτὴς δὲ ὁ Ἰωσήφ, διάκονοι δὲ οἱ ποιμένες, ἱερεῖς οἱ ἄγγελοι, ἀρχιερεὺς ὁ Κύριος, θρόνος ἡ Παρθένος, κρατήρες οἱ μαζοὶ, ἀναβόλαιον ἡ ἐνανθρώπις, ῥηπιστήρες τὰ χερουβιμ, δίσκος τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ Πατὴρ δισκοκάλυμμα (94). Ὅτι δὲ τῆς Ἐκκλησίας τύπον προσ-

A in terra pax, in hominibus beneplacitum⁶⁶. » Tum genua flectes, nec perquires. An non transitum nostrum consideras, o Joseph, quod scilicet 348 vir nullus nobis sit comes itineris? Non vides solem splendidiore amictum veste? Non vides universam creaturam exultantem? Non vides montes saltare? Non vides colles lætari? Non vides aquarum alveos exundare? Non vides Jordanem extra ripam effluentem? Ex signis remi conjice significatam, nec ambigas, o Joseph, quod me prægnantem cernas. Me ipsam mutuo dedi, nec polluta sum : uterum commodavi, nec virginitatem temeravi. Ne propositis rebus fidem abneges, o Joseph : cum obstetrice usa fuero, tum quæ sim exploratum erit ; jam probris afficior, tum beata prædicabor ; nunc ut ream abigis, tunc ut sanctam præpe adessee rogabis. Ne glories quod me custodire videaris : ego namque te custodio. Nam qui uterum meum in tabernaculum sibi apparare dignatus est, is est totius naturæ custos. Pergamus ergo et describamur, ut et militaris lex, et imperatorium edictum impleatur.

7. His pudefactus Joseph, duplici deinceps via incedebat, pedibus quidem terram vestigio calcans, cogitationibus autem nubes supergressus. Quid enim aliud agendum Josepho restabat, quam ut sursum mente degeret. Quandoquidem omne donum perfectum desuper datum est. Quamobrem deinceps Joseph una Virgini comes, et adjutor erat, atque futurarum spectator rerum. Non quod Virgini adjutore esset opus, nedum ei qui in Virgine gestabatur, quique omnium auxiliator erat et est, et ad quem exclamat ille qui ita vociferatur : « Auxilium meum a Domino qui fecit cælum et terram⁶⁷ ; » sed quod necesse esset, ad œconomia illius negotiare, adjutorem Joseph esse, ut Virgo conjux reputaretur, ut diabolo lateret quod agebatur, neque rem gestam ille edisceret : qua ratione scilicet Deus cum hominibus conversari dignatus sit. Quid igitur Lucas evangelista? nam operæ pretium est videre et Joseph certiore factum, et domicilium in quo peperit Virgo, quod Ecclesiæ typum gerit : ubi altare est præsepe ; qui vice sua ministrat, Joseph ; diaconi, pastores ; sacerdotes, angeli ; summus sacerdos, Dominus ; thronus, Virgo ; crateres, mammæ ; vestis sacerdotalis, incarnatio ; stabella, cherubim ; discus, Spiritus sanctus ; Pater autem disci operculum. Quod autem Ecclesiæ typum præfiguraret locus in quo Dominum peperit, audisti

⁶⁶ Luc. II, 14. ⁶⁷ Psal. cix, 2

(87) Colb. 1, 2, περιβεβλημένον.

(88) Colb. 1, 2, μαίαις ὀφθήσομαι.

(89) Colb. 1, 2, φυλάττειν, Ἰωσήφ, μέγα φρόνει· ἐγὼ γὰρ σε φυλάττω, ὁ τὴν ἐμ. Paulo post, idem, πάσης τῆς κτίσεως φύλαξ ὡς δημιουργός. Editi, ἀμπελοφύλαξ.

(90) Colb. 1, 2, ἰχνοβατῶν.

(91) Sic Colb. 1, 2. In editis vero, ἦν καὶ ἐστὶ deest. Mox miss. ut in textu. Editi vero, τοῦ Κυρίου τοῦ Ἰψίστου Ἄλλ' ὅτι. Mox idem, ἀναγκαῖον πρα-

γματεῖαν τῆς οἰκονομίας, πιστευθῆναι τὸν Ἰωσήφ ἄλλον ἐντεῦθεν εἶδει τὴν κ.

(92) Colb. 1, 2, κατασκευαζόμενον ἕως μὴ μάθῃ τι γινώμενον (ὁ τύραννος Colb. 1,) πῶς Θεὸς μετὰ ἀνθ. ἀναστραφῆναι.

(93) Colb. 1, 2, ἰδεῖν τὸν Ἰωσήφ χαρὰς πληρούμενον.

(94) Colb. 1, 2, δισκοκάλυμμα ἐπισκιάζων τῇ ἰδίᾳ δυνάμει. Idem, προσχάραξεν. Editi, προσσχάραξεν. Ibidem, ὁ τόπος deerat in editis, sed existat in uua.

jamjam evangelistam Lucam dicentem : « Factum A est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret filium suum primogenitum, et pannis eum involvit, et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio ⁷⁰. »

ἀνέκλιεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ, ὅτι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος

8. O res admirabiles! papæ, quam exigua verba, quam magna mysteria! « Factum est, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret. » O rem stupendam, Conditor temporum definitum tempus expectat! Qui terminum temporis constituit, statutum mensium spatium expectavit; ut nemo phantasiam aut speciem tantum illud esse existimaret. « Factum est, cum essent ibi, impleti sunt dies, ut pareret filium suum primogenitum : et pannis eum involvit et reclinavit eum in præsepio. » Perpende mysticum Virginis partum : ipsa peperit, ipsa pannis involvit. Inter feminas hujus sæculi, alia parit, alia pannis involvit : apud Virginem non item; ipsa peperit, ipsa pannis involvit : ipsa infatigabilis mater, ipsa obstetrix sine magistra, non **349** permisit quemquam impuris manibus partum intemeratum contingere; ipsa per sese curavit eum, qui ex se, et ante se, et propter se natus erat : « Et pannis eum involvit : et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio. » Vides, o dilecte, quomodo Ecclesiæ typum nobis jam ante depinxerit vile illud diversorium, ubi Virgo illa peperit quæ semel uterum gestavit, nec secunda vice genuit, nec contumeliæ notam sustinuit : licet inani quidam, quod audierint Lucam evangelistam sic loquentem : « Et peperit filium suum primogenitum, » secundam fuisse Virginis conceptionem docuerint, incorruptionem in corruptionem transmutantes : in suis dogmatibus ita loquentes : Nequaquam primogenitus dictus fuerit, nisi subsequatur alter. Adversarii autem nostri, non modo Lucam suæ pravitatis producent testem; sed etiam evangelistam Matthæum qui ea ipsa enarret, et apertius adhuc affirmet, atque ejus voces impii illi proferunt, in scriptis suis ea loquentes quæ Joseph in visione accepisse scribitur, Matthæo evangelista dicente : « Apparuit autem angelus Domini in somnis Joseph, dicens : Joseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam, quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est. Surgens autem Joseph, ait, accepit Mariam conjugem suam; et non cognovit eam donec peperit filium suum primogenitum ⁷¹. » Simili modo adversarii has voces mutantur, ut gloriosam Virginem secundo peperisse doceant. Sed apage absurditatem : immaculatam prorsus permansit hoc virginalis, et gloriosum

⁷⁰ Luc. II, 6, 7. ⁷¹ Matth. I, 20-25.

(95) Colb. 1, 2, αὐτὴν καὶ ἔτεκεν τὸν π. Paulo post. iidem, διότι οὐκ ἦν.

(96) Colbertinus primus et secundus, νομίστη τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν. Ἐτεκε, φησὶ, τὸν υἱὸν αὐτῆς.

(97) Colb. 1, εὐαγγεῖα χερσὶ. Infra, post ἐξ αὐτῆς, legitur καὶ πρὸ αὐτῆς in codicibus mss., secus in φησὶς.

εχάραζεν ὁ τόπος, ἔνθα ἡ Παρθένος ἀπεκύησε τὸν Κύριον, ἤκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν (95) πρωτότοκον· καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἐν τῷ καταλύματι. »

8. Ὡ τῶν παραδόξων πραγμάτων! βαβαί, πῶς μικρὰ τὰ ῥήματα, καὶ μεγάλα τὰ μυσταγωγήματα! « Ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν. » Ὡ τῶν παραδόξων πραγμάτων, ὁ τῶν χρόνων ποιητῆς ὠρισμένον χρόνον περιέμενεν! Ὁ ὁροβότης τῶν χρόνων προθεσμίαν μηνῶν ἀνέμενεν, ἵνα μηδεὶς φαντασίαν ἢ δόκησιν νομίση (96). « Ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλιεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ. » Βλέπε τὴν μυστικὴν ἀποκύψιν τῆς Παρθένου· αὕτη ἔτεκεν. αὕτη ἐσπαργάνωσεν. Ἐπὶ τῶν κοσμικῶν γυναικῶν ἄλλη τίκτει, καὶ ἄλλη σπαργανεῖ· ἐπὶ δὲ τῆς Παρθένου οὐχ οὕτως· αὕτη ἔτεκεν, καὶ αὕτη ἐσπαργάνωσεν· καὶ αὕτη ἀκοπος μήτηρ καὶ ἀδίδακτος μαῖα, οὐ συνεχώρησεν ἀνάγκοις χερσὶν (97) ἀφασθαί τινα τοῦ ἀχράντου τόκου· αὕτη διὰ ἑαυτῆς τὸν ἐξ αὐτῆς, πρὸ αὐτῆς καὶ ὑπὲρ αὐτῆς θεράπευσεν· « Καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλιεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ, διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. » Εἶδες, ὦ φίλε, πῶς τῆς Ἐκκλησίας τὸν τύπον προανεζωγράφησε (98) τὸ εὐτελεῖς καταγώγιον, ἔνθα ἡ Παρθένος ἔτεκεν, ἡ ἀπαξ κιοφορήσασα, καὶ δευτέρου μὴ γεννήσασα, καὶ ὕβρεως ἔμφραση μὴ ὑπομείνας· εἰ καὶ τινες μανέντες, διὰ τὸ ἀκοῦσαι αὐτοὺς λέγοντος τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ· « Καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, » καὶ δευτέραν σύλληψιν τῆς Παρθένου ἐδογματίσαν (99), τὴν ἀφθαρσίαν εἰς φθορὰν μεταβάλλοντες· φάσκοντες ἐν τοῖς οικείοις δόγμασιν· οὐκ ἂν λεχθεῖ πρωτότοκος, δευτέρου μὴ παρακολουθήσαντος. Οὐ μόνον δὲ οἱ ἐξ ἐναντίας τὸν Λουκᾶν τῆς οικείας ἀδελτηρίας προβάλλονται μάρτυρα, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον τὰ αὐτὰ μηνύοντα, καὶ ἔτι σαφέστερον παρεγγυῶντα· ὄθεν καὶ τὰς ἐκείνου λέξεις φανεροποιοῦσιν οἱ ἄθεοι, ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασι λέγοντες ἅπερ Ἰωσήφ ἐν ὄπτασι (1) δεξάμενος ἀναγέγραπται, τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου λέγοντος· « Ὁφθη δὲ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ τῷ Ἰωσήφ, λέγων· Ἰωσήφ υἱὸς Δαβὶδ, μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ (2) γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἅγιον. Ἀναστὰς δὲ, φησὶν, Ἰωσήφ, παράλαβε Μαριάμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἐπορεύθησαν εἰς Αἰγυπτὸν· καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. » Ὁμοίως καὶ

(98) Colb. 1, 2, προεζωγράφησεν.

(99) Σύλληψιν ἐδογματίσαν τὴν Παρθένον ὑπομείναι. Sic Colb. 1, 2.

(1) Ita Colb. 2, recte. Editi vero, φημὲν Ἰωσήφ μετ' ὄπτασαν.

(2) Sic Colb. 1, 2. Editi vero, λέγων· Ἀναστὰς παράλαβε Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου, διότι τὸ ἐν αὐτῇ.

(3) ταύτας τὰς λέξεις οἱ ἐξ ἐναντίας παρεγγυῶνται, ἅ ἐκ δευτέρου τὴν ἔνδοξον Παρθένου κιοφορήσαι δογματίζοντες. Ἄλλ' ἀπαγε τῆς ἀτοπίας! ἀκηλίδωτον ἔμεινε πάντως τὸ παρθενικὸν καὶ ἔνδοξον κειμήλιον· οὐκ ἐμολύθη ὁ δεύτερος οὐρανός· οὐκ ἠχρειώθη τὸ τοῦ Ὑψίστου θεοχώρητον σκεῦος. Πρωτότοκος ὁ Κύριος ἤκουσεν ἐκ τῆς Παρθένου· καὶ καλῶς ἤκουσεν· οὐχ ὅτι δεύτερόν τινα ὁμοιογενῆ προσεκαλέσατο· ἀλλ' ὅτι πρωτότοκος ὑπῆρχε, τουτέστιν ἀσύγκριτος. Οὐδὲ γὰρ (4), διὰ τὸ εἰπεῖν τὸν μακάριον Παῦλον περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνάρχου γεννήσεως, ὅς ἐστι πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἥδη καὶ ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου φυσικὸν συνέγραψεν· οὐδ' αὖ πάλιν ὁ αὐτὸς Παῦλος, τὸν αὐτὸν Κύριον πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν καλέσας, ἥδη καὶ ὁμοιον τοῦ Κυρίου παρεῖσήγαγε, παραπλησίως τὸν ἥδη πατήσαντα.

9. Διὸ ἀκουε συνετῶς, καὶ πιστεue θεοφιλῶς. Β Πρωτότοκος ὁ Κύριος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τῆς Παρθένου, ἵνα διὰ πάντων γνωσθῆ τὸ μοναδικὸν τῆς υἰότητος ἀξίωμα. Ἀσύγκριτος δὲ ὁ δεσποτικὸς τόκος· ὅπου γὰρ ἡ Μήτηρ Παρθένος, πῶς τόκος ἐρμηνεύομενος; Ὁμοίως καὶ τὸ εἰπεῖν τὸν εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον περὶ τοῦ Ἰωσήφ, ὅτι « οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτήν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον »· οὐκ ἐγίνωσκεν γὰρ αὐτήν ἀληθῶς, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. Ἔως οὗ ἡ Παρθένος ἐκιοφορεῖ (5), οὐκ ἐγνώριζεν αὐτήν ὁ Ἰωσήφ· οὐκ ἤδει, τί τὸ ἐν αὐτῇ· οὐκ ἤδει, τί τὸ πραγματευόμενον· οὐκ ἤδει, τί τὸ κατασκευαζόμενον· μόνον γὰρ ἔτεκε, καὶ τότε ἐγνώρισε· τότε ἔγνω ὁ Ἰωσήφ τίς (6) ἦν ἡ δύναμις τῆς Παρθένου, καὶ τί γενέσθαι κατηξιώθη· τότε ἔγνω, ὅτι μαζὸν ἐπέδωκε, καὶ φλεθοσυλίαν οὐχ ὑπέμεινε· τότε ἔγνω, ὅτι ἐξελόχευσε, καὶ τὰ τῶν λοχῶν οὐ κατηνόησε· τότε ἔγνω, ὅτι θηλὴν παρῆεν ἡ ἀκρότομος πέτρα τῇ νοητῇ πέτρᾳ· τότε ἔγνω ὁ Ἰωσήφ, ὅτι περὶ αὐτῆς ἔγραψεν Ἡσαίας· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. » Διὰ τὸ ἀσύγκριτον τοιγαροῦν πρωτότοκος ὁ Ἰησοῦς. Εἰ δὲ δεῖ ἐπαληθεῦσαι τῷ λόγῳ, ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ Μονογενὴς ἐκ Πατρὸς· μόνος γὰρ ἐκ μόνου ἀνάρχως γεγέννηται· ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ Μονογενὴς καὶ πρωτότοκος· Μονογενὴς ἐκ τοῦ Πατρὸς, Μονογενὴς ἐκ τῆς μητρὸς, διὰ τὸν ὄρον τῆς οἰκονομίας. Ἐχει γὰρ πολλοὺς ἀδελφοὺς, οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι, καὶ ἐν τῇ Παρθένῳ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ. Ὁμοίως καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἔχει ἀδελφοὺς ὁ Κύριος· καὶ τίνες οὗτοι; Πρὸ πάντων οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, πρὸς οὓς ὁ Κύριος ἔφη· « Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν » πρὸς οὓς ὁ Κύριος ἔφη· « Ὑμεῖς δὲ, προσευχόμενοι, λέγετε· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (7), ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, » ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹³ Coloss. i, 15. ¹⁴ Joan. xi, 17. ¹⁵ Matth. vi, 9, 10.

(3) Colb. 1, 2, Ὁμοίως γὰρ

(4) Colb. 1, 2, πρωτότοκον ἀσύγκριτος ἐστι πρὸς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐ δεῖ γὰρ.

(5) Colb. 1, 2, ὁ πεκνήσεν

A cimelium : nequaquam pollutum fuit secundum caelum : nequaquam profanatum fuit vas illud, quod Deum altissimum continuit. Dominus primogenitus ex Virgine audivit, ac probe audivit; non quod secundum ex eodem genere acciverit; sed quia primogenitus, id est incomparabilis erat. Neque enim quia B. Paulus de aeterna Domini ex Patre generatione ait : « Qui est primogenitus omnis creaturae »¹³, naturalem statim Domini fratrem conscripsit : neque rursus ipse Paulus, cum ipsum Dominum primogenitum ex mortuis vocavit, statim alium Domino similem induxit, qui pari modo infernum conculcaverit.

9. Quamobrem prudenter audi, ac pie credito. Primogenitus est Filius ex mortuis, ex Patre et ex Virgine, ut per omnia unica filiationis dignitas agnosceretur. Incomparabilis autem est Dominica proles : nam ubi mater Virgo, quanam ratione proles explicatur? Similiter quod evangelista Matthaeus de Josepho dicat : « Non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum. » Non plane cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum. Donec uterum Virgo gestabat, non cognoscebat eam Joseph : nec sciebat quid in illa esset, ignorabat quid negotii gereretur, ignorabat quid appareretur : atque tunc solum cognovit cum illa peperit : tunc agnovit Joseph quænam Virginis esset virtus, et quid Deus facere dignatus esset : tunc novit eam ubera delisse, nec in vena sua rapinam sustinuisse; tunc novit eam peperisse, et quæ ad partum attingent non novisse : tunc scivit mamillam a prærupta petra, spiritali petraë datam fuisse : tunc novit Joseph, de illa Isaiam scripsisse : « Ecce virgo concipiet. » Incomparabili itaque modo primogenitus est Jesus. Quod si in rei veritate loqui oporteat, ipse Dominus et Unigenitus ex Patre; **350** solus namque ex solo, sine principio natus est : idem Dominus et Unigenitus et primogenitus : Unigenitus ex Patre, Unigenitus ex matre, propter æconomix decretum. Habet enim multos fratres, non natura, sed gratia, et in Virgine et in Patre. Simili quoque modo in resurrectione fratres habet Dominus : æquinam illi? Ante omnes, sancti apostoli, quibus Dominus dicit : « Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum »¹⁴; quibus Dominus ait : « Vos autem cum oratis, dicite : Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum »¹⁵, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium nunc et semper, et in sæcula sæculorum, Amen.

(6) Sic Colb. i, 2. Ed., Ἰωσ. τὴν Παρθένον τίς, etc.

(7) Ita Colb. 1, 2. Editi vero sic, οὐρανοῖς· αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα, ἅμα τῷ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, πάντοτε, νῦν, etc.

IN SERMONEM DE NATIVITATE CHRISTI MONITUM

Haud ita pridem sermonem de Nativitate Christi ex Barociano codice, sua manu exscriptum, transmisit nobis vir doctissimus Jacobus Mill, principalis collegii Oxoniensis, cujus prolixam erga nos voluntatem, inque studiis nostris promovendis desiderium non semel experti sumus. Indicarat ipse nobis in quodam codice Barocciano tres exstare homilias Athanasio attributas. Rogantibusque ut earum nobis copiam faceret, hæc ille rescripsit : Homilias de Nativitate Christi quod spectat, exstant istæ omnes in exemplari illo ms. cui acceptas pridem dedit cl. Holstenius homilias quas in tomum II Operum Athanasii ad finem conjectas vides, Primæ, cujus apographum petitis, pars prior usque ad verba ista, καὶ εἰ βούλη, ἐρώτησον, etc., ex homilia quadam excerpta est (rejectis hinc inde plurimis pro arbitrio defloratoris) quam sub Chrysostomi nomine inter ἀμφισβητούμενα a Savilio evulgatam habes tomo V, quæque jamdiu Chrysostomo adjudicata est a Cyrillo Alexandrino, libro Ad Reginas. Reliqua omnia, luce quantum video non indigna, aliunde desumpta sunt. Homiliam integram dedi. Secunda homilia de Nativitate Christi, integra sub titulo Chrysostomi exstat in tomo V, ex editione Frontonis Ducæi hom. 31, ut et tertia tom. V Savil., præfixis duntaxat istis verbis : τὶ τοῦτο σημεῖον ἀντιλεγόμενον ; Hæc vir clarissimus. Prima itaque homilia, quæ, ut probe monuit ipse, multa refert initio ex sermone in Nativitatem Christi, caso in V tom. Operum Chrysostomi ex editione Savilii p. 846, inter ἀμφισβητούμενα, hæc, inquam, homilia, quia exceptis clausulis nonnullis sub initium hinc inde dispersis, alia omnino est ab illa Saviliana, idcirco hic inter supposititia licum habet : nam ne suspicari quidem licet eam esse Athanasii : cum liquido constet fuisse illam ex laudatæ Chrysostomi homilia de Nativitate excerptam : quam, ut erudite advertit vir clarissimus, Chrysostomo adjudicandam suadet Cyrillus, qui eam ut Chrysostomi setum memorat in libro τὰς Βασιλίσσαις inscripto, p. 50, ubi ejus fragmentum non modicum affert. Secunda quæ inter Chrysostomi Opera habetur in editione Frontonis Ducæi numero 31, p. 417, et tertia quæ inter ejusdem Chrysostomi Opera comparet in editione Savilii, tom. V, p. 851, cum in solo Barociano codice legantur nomine Athanasii, ex mendo puta quodam, aliasque in editis et codicibus bene multis exstant Chrysostomi nomine, in editione ejusdem Chrysostomi a nobis adornanda reponentur : ibique, Deo juvante, quid de illis sentiendum indagabitur.

Propalam autem est hanc quam edimus, post Nestorii ævum conscriptam, seu potius consarcinatam fuisse : ex his scilicet quæ pro asserenda voce Θεοτόκος dicuntur. Commonstratur enim B. Virginem non modo Θεοδόχον, verum etiam Θεοτόκον esse. At nulla erat ævo Athanasii de voce Θεοτόκος controversia, quæ demum Nestorii tempore mota fuit. Quamobrem nec Athanasii esse, nec ante Nestorium prodiisse videtur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

IN NATIVITATEM CHRISTI.

1. **Mysterium video novum, solis loco solem justitiae in Virginem venire, incircumsripto modo. Ne quære quomodo, ubi Deo ita placet, superatur ordo naturæ. Namque voluit, potuit, descendit, redemit. Una concurrunt omnia : Deus qui existit et præexistit, hodie id efficitur quod non erat : cum enim Deus esset, homo efficitur, nec cessat esse Deus. Nec excedens deitate homo factus est ; neque rursus ex homine profectus et auctus Deus est effectus ; sed Verbum cum esset, ideoque impatibilis, factus est homo, natura permanente immutata. Atque novo et iuvio progressus itinere, ex alvo prodiit in-**

1. **Μυστήριον ξένον βλέπω, ἀντὶ ἡλίου τὸν ἡλίον τῆς δικαιοσύνης ἀπεριγράφτως χωρήσαντα ἐν τῇ Παρθένῳ. Καὶ μὴ ζῆτει πῶς· ὅπου γὰρ Θεὸς βούλεται, νικάται φύσεως τάξις. Ἡβουλῆθη γὰρ, ἡδυνήθη, κατέβηθεν, ἔσωσε. Συνδράμετε πάντα Θεὸς σημερον ὁ ὢν καὶ προῦν γίνεται ὅπερ οὐκ ἦν· ὢν γὰρ Θεός, γίνεται ἄνθρωπος, οὐκ ἐκπᾶς τοῦ εἶναι Θεός. Οὕτω γὰρ κατ' ἐκστασιν θεότητος γέγονεν ἄνθρωπος, οὕτω πάλιν ἐξ ἄνθρώπων κατὰ προκοπὴν γέγονε Θεός· ἀλλὰ Λόγος ὢν, διὰ τοῦτο ἀπαθὴς γέγονεν ἄνθρωπος, ἀμεταβλήτου μενουσῆς τῆς φύσεως. Καὶ ξένην καὶ ἀτριβῆ βαδίσας ὁδὸν, ἐξ ἀγεωργήτου προῆλθε**

γαστρὸς, οὐτε τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ ἐρήμους τῆς ἐπιστασίας κατέλιπεν, οὐτε τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει, τῆς οικείας θεότητος ἐκστάς. Ἄλλὰ βασιλεῖς μὲν τὸν ἐπουράνιον βασιλέα ἤλθον προσκυνῆσαι, τὸν γεννηθέντα ἀρρήτως ἐκ Πατρὸς, σήμερον δὲ ἐκ τῆς Παρθένου τιχτόμενον δι' ἐμέ· ἀλλὰ τότε μὲν γεννηθεὶς κατὰ τὴν φύσιν, σήμερον δὲ διὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν. Πρὸ αἰώνων γὰρ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς ὁ γεννήσας οἶδε, σήμερον ἐκ τῆς Παρθένου ὑπὲρ φύσιν ἐτέχθη, καθὼς ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπίσταται χάρις. Ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν παιδίον γέγονεν· ὁ ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καθήμενος ἐν φάτνῃ τίθεται· ὁ ἀναφῆς καὶ ἀσώματος χερσὶν ἀνθρωπίναις εἰλίσσεται· ὁ τὰ τῆς ἀμαρτίας διασπῶν δεσμὰ ἐν σπαργάνοις ἐμπλέκεται· καὶ ἐπειδὴ τοῦτο θέλει. Τίνα οὖν ἔτεκεν ἡ Παρθένος; Τὸν Δεσπότην τῆς φύσεως. Κἂν γὰρ σὺ σωπῆς, ἡ φύσις βοᾷ. Ἔτεκε γὰρ ἡ Παρθένος Μαρία, ὡς ὁ τεχθεὶς τεχθῆναι ἠθέλησεν. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως ἔστρεπτο, ἀλλ' ὡς Δεσπότης τῆς φύσεως ἕξεν γεννήσεως εἰσήγαγε ἱερόπων. Ὅμως, καὶ ἀνθρώπος γενόμενος, οὐχ ὡς ἀνθρώπος τίχεται. Εἰ γὰρ ἐκ κοινοῦ γάμου προήλθε, καθάπερ κἀγὼ, ψεύδος τοῖς πολλοῖς ἐνομιζέτο. Νῦν διὰ τοῦτο ἐκ Παρθένου τίχεται ὁ τιχτόμενος, καὶ τὴν μητέρα λοιπὸν διατηρεῖ, καὶ τὴν παρθενίαν ἄλυτον διαφυλάττει, ἵνα ὁ ἕξενος τῆς κυήσεως τρόπος πιστεῶς μοι μεγάλης πρόξενος γένηται. Ὅθεν κἂν Ἕλληνα, κἂν Ἰουδαῖός με ἐρωτᾷ, εἰ Χριστὸς κατὰ φύσιν γέγονεν ἄνθρωπος, ἢ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ἐροῦμαι μάρτυρα τοῦ λόγου τὴν ἀσπίλον τῆς παρθενίας σφραγίδα καλῶν· οὕτως γὰρ Θεὸς νικῶν τῆς φύσεως τάξιν.

2. Καὶ εἰ βούλη, ἐρώτησον τὸν μακάριον Λουκᾶν τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ ἀποκρίνεται σοι περὶ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ οἰκονομίας. Ἀρχόμενος γὰρ οὕτως λέγει· Ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ τῆς συλλήψεως Ἐλισάβετ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας, ἧ ὄνομα Ναζαρετ, πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ, καὶ τὸ ὄνομα τῆς παρθένου Μαριάμ. Καὶ εἰσελθὼν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὴν εἶπε· Χαίρε, χαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν. Ἡ δὲ, ἰδοῦσα, διαταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ διελογίζετο ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. Καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὔρες γὰρ χάριν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται, καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Εἶπε δὲ Μαριάμ πρὸς τὸν ἄγγελον· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῇ· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. . . . Καὶ δυσχεραίνεται. Εἰσήλθεν ἄσαρκος, ἐκυοφορήθη ἐννεαμηνιαῖον χρόνον ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου. Εἰσήλθεν ὡς ἠθέλησεν, ἐκυοφορήθη ὡς ἠδούκησε. Προήλθεν ὡς ἔδου-

A tacta, illaborata. Neque angelos Deus reliquit sua gubernatione orbatos, neque homo apud nos **351** factus, propria excessit deitate. Sed reges quidem caelestem regem adoratum venerunt, ineffabili modo ex Patre genitum; et hodie propter me ex Virgine natum; sed tum quidem genitum, secundum naturam: hac die vero propter suam ipsius naturam. Ante saecula namque genitus ex Patre, ut novit qui ipsum genuit, hodie ex Virgine supra naturam genitus est, ut novit spiritus gratia. Antiquus dierum factus est infans: qui in throno sedebat excelso, in praesepio reponitur: qui intactilis et incorporeus est, manibus involvitur humanis: qui peccati vincula discerpit, in pannis complicatur. Imo vero, quia id illi placet. Quemnam igitur Virgo peperit? Dominum naturæ. Etiam si enim tu silcas, ipsa clamat natura. Peperit quippe virgo Maria, quare qui natus est nasci voluit. Non enim naturæ legem sequebatur; sed tanquam naturæ Dominus, novum nativitatis induxit modum. Attamen homo licet factus sit, non tanquam homo nascitur. Nam si ex vulgari conjugio sicut et ego prodiisset, id rem esse confictam multi existimassent. Nunc autem ideo ex Virgine nascitur, matremque conservat ilibatam, ac ejus virginitatem intemeratam custodit; ut insolens partus modus, magnæ mihi fidei foret. Unde si vel gentilis, vel Judæus me interroget, num Christus secundum naturam homo factus sit, aut contra suam naturam, pro responsione testem hujuscule rei advocabo immaculatam virginitatis signaculum: ita nempe Deus naturæ vincit ordinem.

2. Quod si libeat, interroga beatum Lucam evangelistam, tibi que ille respondebit de ejus in carne œconomia. His enim ipse verbis orditur: « In mense autem sexto conceptionis Elisabet, missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazaret, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, et nomen virginis, Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit: Ave, gratia plena, Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus. Quem cum vidisset illa, turbata est in sermone ejus, et cogitabat, qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei: Ne timeas, Maria; invenisti enim gratiam apud Deum. Et ecce concipies in utero et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus thronum David Patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens angelus dixit ei: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi». . . . Egredere scilicet illud ferebat. Ingressus autem (Jesus) qui carnis erat expers, gestatus est novem mensibus in utero Virginis. Ingressus est prout voluit, gestatus fuit ut sibi placuit. Prodiit ut ipse cupiebat. Ingressus est carnis expers; factus est homo, unitæ

⁷⁸ Luc. 1, 26-35.

deitatis œconomia. Neque duos dicimus filios, sed A unum, ipsumque ac eundem intelligimus Dei Verbum et Dominum nostrum Jesum Christum. Factus est homo : fuitque natura homo. Factus est quod non erat, et remansit quod erat. Namque « In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ⁷⁶. » Factus est caro, nec amisit quod erat. « Et habitavit in nobis ⁷⁷. » Illud, « habitavit in nobis ; » id est, nobiscum conversatus est juxta sanctum Jeremiam, imò potius ejus ministrum Baruch : « Hic Deus noster, nec æstimabitur alius adversus eum. Qui adiuvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est ⁷⁸. »

3. Audi igitur Evangelii vocem : magnum enim nobis quidpiam significat hæc angeli vox ad sanctam Virginem : « Ecce, inquit, concipies in 352 utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. » Priusquam in utero puer conciperetur, vocatus est Dens, scilicet, Nobiscum Deus. Prophetæ igitur sermone concinit illud, « cum hominibus conversatus est, » et illud : « habitavit in nobis. » Ante conceptionem ergo puer, vocatus est Deus. Quo pacto igitur Deipara non fuerit sancta virgo Maria ? Cum itaque nomen illud nullam hominis habeat significationem, Deus est puer ille natus, qui Virginis naturalem illam virginitatem non solvit ; sed ita genitus ex Deipara, Deus est et homo ; Deus secundum naturam, homo quia ita placuit ipsi. Factus autem homo, est etiam Deus, conjunctis scilicet duabus naturis. At fortasse dicit adversarius : Si Deipara Virgo, Deo Verbo ex Virgine initium tribuis. Nequaquam dico ipsum ex sancta Virgine initium accepisse, absit ! Ante sæcula enim erat, ipse quippe sæcula fecit, ipse est universæ rei creatæ opifex, ut ait Evangelista : « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est ⁷⁹. » Hic ipse per quem omnia facta sunt, novem menses in utero degit, nec sinum paternum deseruit. In utero Virginis cum esset, a supernarum virtutum populo laudibus celebrabatur et adorabatur. In utero Virginis cum esset, cœlum et terram implebat, qui cœlum et terram gestat, non robore, sed nutu suo. Hic utero gestabatur ut homo, operabatur ut Deus, non circumquaque delatus in Virginis utero, sed omnia complectens, omnia gubernans ut Deus, juxta vim nominis illius : « Nobiscum Deus, » qui scilicet ex Virgine natus est. Quod si dixeris eum qui natus est simpliciter puerum esse, non Deum, audi magnum præconem Isaiam clamantem et dicentem ingrata Synagogæ, seu potius exagogæ, id est, foras ejecto cœtui Judæorum : « Puer natus est nobis, filius datus est nobis ; cujus principatus super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, magni con-

λήθη. Εισήλθεν ἄσαρκος, ἐγένετο ἀνθρώπος, ἠνωμένος τῆς θεότητος τῆ οἰκονομίᾳ. Καὶ οὐ λέγομεν δύο υἱούς, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν νοοῦμεν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐγένετο ἀνθρώπος καὶ ἦν, ὡν τῆ φύσει. Ἐγένετο δ' οὐκ ἦν, καὶ ἔμεινεν δ' ἦν. « Ἐν ἀρχῇ ; γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Σίρξ ἐγένετο, οὐκ ἀποθέμενος δ' ἦν. « Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Τὸ, « Ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » τοῦτ' ἐστι συνανεστράφη ἡμῖν, κατὰ τὸν ἅγιον Ἱερεμίαν, μᾶλλον δὲ τὸν τοῦτου ὑπουργὸν Βάρουχ : « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτὸν, ὃς ἐξευρε πᾶσαν οἶδον ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. »

B 3. Ἄκουε οὖν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς φωνῆς ἡμεγάλην γὰρ ἡμῖν ἔμφασιν φέρει ἡ τοῦ ἀγγέλου φωνὴ πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον ῥηθεῖσα. « Ἰδοὺ, φησί, συλληψή ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, τουτέστι μεθερμηνευόμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Πρὸ τοῦ συλληφθῆναι ἐν μήτρᾳ Θεὸς ἐκλήθη τὸ παιδίον τὸ Μεθ' ἡμῶν Θεός. Συνάδει οὖν τῷ τοῦ προφήτου λόγῳ τὸ, « τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, » καὶ τὸ, « ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Πρὸ τῆς οὖν συλληψέως Θεὸς κέκληται τὸ παιδίον. Πῶς οὖν οὐ Θεοτόκος ἡ ἁγία Παρθένος Μαρία ; Ἐπειδὴ οὖν οὔτε ὄλως ἀνθρώπου ἔχει τὴν ἐρμηνησίαν αὐτὸ ὄνομα, Θεὸς τὸ παιδίον τὸ τεχθὲν τὸ μὴ λῦσαν τῆς Παρθένου τὴν κατὰ φύσιν παρθενίαν ἄλλ' οὕτως ἐκ τῆς Θεοτόκου τεχθεὶς, Θεὸς καὶ ἀνθρώπος ἑστὶ Θεὸς κατὰ φύσιν, ἀνθρώπος δὲ δι' οἰκειάν εὐδοκίαν. Γενόμενος δὲ ἀνθρώπος, ἔστι καὶ Θεός, ἠνωμένων μέντοι τῶν δύο φύσεων. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ ὁ ἐξ ἐναντίας Ἐπιθεοτόκος ἡ Παρθένος, ἀρχὴν δίδως τῷ Θεῷ Λόγῳ ἐκ τῆς Παρθένου. Οὐ λέγω αὐτὸν ἀρχὴν εἰληφέναι ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ἄπαγε ! Πρὸ γὰρ τῶν αἰώνων ὑπῆρχεν ἑαυτὸς γὰρ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, αὐτὸς καὶ πάσης κτίσεώς ἐστι δημιουργός, καθὼς φησὶν ὁ Εὐαγγελιστὴς ἑστὶ Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. Οὗτος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο ἐνεαημηναιὸν καιρὸν ἐν γαστρὶ ἐγένετο, καὶ τῶν κόλπων τῶν πατρικῶν οὐκ ἀπελλοτριώθη. Ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου ὦν, ὑπὸ τοῦ θεοῦ τῶν ἀνω δυνάμεων ἐδοξολογεῖτο καὶ προσεκυνεῖτο. Ἐν γαστρὶ τῆς Παρθένου ὦν, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐπλήρου, ὃ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν φέρων οὐ δυνάμει, ἀλλὰ νύματι. Οὗτος ὑπὸ μήτρας ἐφέρετο μὲν ὡς ἀνθρώπος, εἰργάζετο δὲ ὡς Θεός ἑστὶ περιφερόμενος ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου, ἀλλὰ πάντα περικρατῶν καὶ διέπων ὡς Θεός κατὰ τὴν κλήσιν τοῦ ὀνόματος, « Θεὸς μεθ' ἡμῶν, » ὃ ἐκ Παρθένου τεχθεὶς. Εἰ δὲ λέγεις παιδίον ψιλὸν τὸ τεχθὲν, καὶ οὐ Θεός, ἄκουε τοῦ μεγάλου κήρυκος Ἰσαίου βωόντος καὶ λέγοντος πρὸς τὴν ἀχάριστον συναγωγὴν, μᾶλλον δὲ ἐξαγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ὅτι « Παιδίον ἐγεννήθη, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν ὃ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ,

⁷⁶ Joan. 1, 1. ⁷⁷ ibid. 14. ⁷⁸ Baruch III, 36-38. ⁷⁹ Joan. 1, 3.

καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλῆς ἀγα-
 γελος, θαυμαστός, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσια-
 στής, ἀρχὸν εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.
 Ἀμήν. » Παιδίον κατὰ φύσιν πότε ἐγένετο Θεὸς
 ἐξουσιαστής, ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, ἐπικληθὲν « Μεθ’
 ἡμῶν ὁ Θεός ;

4. Εἰ δὲ Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, καὶ ἀρχὸν εἰρή-
 νης, καὶ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τὸ παιδίον τὸ ἐκ
 τῆς Παρθένου τεχθὲν, πῶς οὐ Θεοτόκος ἡ Παρθένος,
 ἀλλὰ Θεοδόχος, εἰ καὶ συνέλαβε, καὶ ἔτεκε, καὶ Θεὸς
 τὸ τεχθὲν ; Καὶ πάλιν αὐτῷ λέγω, ὡς ἠθέλησεν εἰσ-
 ῆλθεν, ὡς ἠδύοχησεν ἐκνοσορήθη, ὡς ἠβουλήθη
 προῆλθεν ὁ τεχθεὶς. Τί ἐβρουῶς αὐτοῦ τὴν θέλησιν ;
 Τί ἐξακριβάσει αὐτοῦ τὴν εὐδοκίαν ; Τί ἐξιχνιάσει αὐ-
 τοῦ τὴν βούλησιν ; Ἄκουε παρὰ Παύλου, μέλλον δὲ
 καταγινώσκου ὑπ’ αὐτοῦ. « Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ
 τίς ἀνθέστηκε ; » Μενοῦν γε, ὡ ἀνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ
 ἐβρουῶν καὶ ἐξιχνιάζων αὐτοῦ τὴν γέννησιν, τοῦ προ-
 φήτου λέγοντος. « Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται ; Ὁ
 προφήτης φεύγει τὴν γενεάν αὐτοῦ διηγῆσασθαι, καὶ σὺ
 τὴν φύσιν περιεργάζῃ καὶ πολυπραγμονεῖς ; Ὁ δὲ
 εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς τὴν κάτω γέννησιν αὐτοῦ δι-
 ηγούμενος οὕτω λέγει. « Ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρα
 τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς ἐπὶ
 τὴν ποιμνὴν αὐτῶν · καὶ ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη
 αὐτοῖς, καὶ δόξα Κυρίου περιελαμψέν αὐτούς, καὶ
 ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγε-
 λος· Μὴ φοβεῖσθε · ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χα-
 ρὰν μεγάλην, ἣτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ· ὅτι ἐτέχθη
 ὑμῖν σήμερον Σωτὴρ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος ἐν πό-
 λει Δαυὶδ. » Ὁ ἄγγελος Χριστὸν καὶ Κύριον λέγει,
 εὐαγγελιζόμενος τοὺς ποιμένας, τὸν τεχθέντα ἐκ τῆς
 Παρθένου. Εἰ οὖν Κύριος ὁ τεχθεὶς, πῶς οὐ Κυριοτό-
 κος ἡ Παρθένος ; Ἐγὼ δὲ λέγω καὶ Χριστοτόκον, καὶ
 Κυριοτόκον, καὶ Σωτηριστόκον, καὶ Θεοτόκον τὴν
 ἀγίαν Παρθένον κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀγγέλου τοῦ εὐ-
 αγγελισσαμένου τοὺς ποιμένας καὶ τὴν Παρθένον. Εἰ
 ἄγγελοι Σωτῆρα, καὶ Χριστὸν, καὶ Κύριον, καὶ Θεὸν
 κηρύττουσιν, ἡμεῖς τί ἀποκρούμεθα αὐτῶν τὴν μαρ-
 τυρίαν ; εἰσῆλθεν ἐν τῇ Παρθένῳ ἄσαρκος, ἐκνοσορή-
 θη σωματικῶς καὶ καθὼς ἠδύοχησεν. Ἐξῆλθε διὰ τῆς
 μητρικῆς φύσεως οἰκονομικῶς, οὐ μέντοι μετὰ τὸ
 τεχθῆναι ἠνώθη ὁ Θεὸς Λόγος τῇ οἰκονομίᾳ. Προῆλ-
 θεν ἀτρέπτως τῇ φύσει γινόμενος ὁ οὐκ ἦν, μείνας δὲ
 ἦν. Οὐκ ἀλλοιωθεὶς τῇ οὐσίᾳ, ἑαυτὸν ἐκένωσε, τουτ-
 ἔστι καθὼς ἠβουλήθη· οὐχ ὑπ’ ἐτέρου κενωθεὶς,
 μορφήν δούλου ἔλαθεν· οὐ κενωθεὶς τῆς θεότητος,
 κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον τὸν λέγοντα. « Ὁς, ἐν
 μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάτατο τὸ εἶ-
 ναι ἴσα Θεῷ, ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφήν δούλου
 λαβών. » Ἐκένωσεν ἑαυτὸν, γινόμενος ὁ οὐκ ἦν· καὶ
 πάλιν αὐτὸ λέγω, μείνας δὲ ἦν, Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λό-
 γος οὗτος· ὡς παιδίον γινόμενος, ὡς υἱὸς δοξάζεται.
 Εἰσῆλθεν ἀνώματος, ἐνεδύσατο σῶμα καθὼς ἠθέλησε,
 καὶ κατεπόθη τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.

tas. Ingressus est incorporeus, corpus induit prout
 vita.

silli angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis,
 potens, princeps pacis, pater futuri sæculi.
 Amen ⁸⁰. » Puer secundum naturam quandonam
 factus est Deus potens, quemadmodum puer iste,
 qui cognominatur « Nobiscum Deus ? »

4. Quod si filius ille ex Virgine natus, est Deus
 fortis, potens, princeps pacis, et pater futuri sæ-
 culi, quare Virgo non erit Deipara : sed Dei excep-
 trix, siquidem concepit et peperit, Deusque illud
 est quod natum est ? Rursum ipsi dicam : Ut voluit
 ingressus est, ut sibi placuit gestatus in utero fuit,
 ut libuit genitus prodiit. Cur ejus voluntatem exa-
 minas ? Cur ejus beneplacitum perquiris ? Cur de-
 cretum investigas ? Paulum audi, imo potius ab eo
 convincare. « Voluntati enim ejus quis restitit ⁸¹ ? »
 Et sane quis tu es, o homo, qui inquires et investi-
 ges ejus navitatem ? Cum dicat propheta : « Ge-
 nationem ejus quis enarrabit ⁸² ? » Renuit pro-
 pheta generationem ejus enarrare, et tu naturam
 ejus curiose perquiris et investigas ? Evangelista
 porro Lucas ejus in infimis generationem enarrans
 ait : « Pastores erant in regione eadem vigilantes
 et custodientes vigiliis super gregem suum. Et
 ecce angelus Domini stetit juxta illos, et gloria Do-
 mini circumfulsit illos, et timuerunt timore magno.
 Dixitque illis angelus : Nolite timere : ecce enim
 evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni
 populo : quia natus est vobis hodie Salvator, qui
 est Christus Dominus in civitate David ⁸³. » Ange-
 lus evangelizans pastoribus eum qui natus erat ex
 Virgine, Christum et Dominum ipsum vocat. Si
 ergo Dominus est qui natus est, qui non Domini-
 para Virgo fuerit ? Ego vero et Christiparam et
 Dominiparam, et Salvatoriparam, et Deiparam dico
 sanctam Virginem esse, juxta vocem angeli, qui et
 pastoribus et Virgini nuntium attulit. Si angeli
 Salvatorem et Christum et Dominum et Deum **353**
 prædicant, nos quare testimonium illorum respue-
 mus ? Ingressus est in Virginem carnis expers, cor-
 poraliter ut sibi placuit gestatus est : ex dispensa-
 tione per maternam egressus est naturam, neque
 tamen post partum unitus est Deus Verbum carni
 per dispensationem assumptæ. Prodiit qui immuta-
 bilis natura erat, factus quod non erat, manens
 quod erat. Non substantia mutatus, semetipsum
 exinanivit ; sed ut sibi placuit : nec ab alio exina-
 nitionem, et formam illam servi accepit ; nec amissa
 deitate juxta beatum Paulum, qui ait : « Qui cum
 in forma Dei esset, non rapinam arbitratus esse
 se æqualem Deo ; sed semetipsum exinanivit for-
 mam servi accipiens ⁸⁴. » Semetipsum exinanivit, id
 effectus quod non erat, et ut iterum dicam, manens
 quod erat. Deus enim erat hoc Verbum, qui
 quasi parvulus factus est, quasi filius glorifica-
 voluit, atque absorptum est quod mortale erat a

⁸⁰ Isa. ix, 6. ⁸¹ Rom. ix, 19. ⁸² Isa. liii, 8. ⁸³ Luc. ii, 8-11. ⁸⁴ Philipp. ii, 6

5. Dicitō itaque Deiparam Virginem, non Dei exceptricem; imo potius dicitō Dei exceptricem et Deiparam. Si Dei exceprix est et Deipara, annon carnem ex illa accepit Deus verbum? Sed hic vim mihi affert Evangelista, magna voce clamans: « Verbum caro factum est⁸⁵. » In alio autem evangelista sic dicitur: « Interrogabat Jesus discipulos suos dicens: Quem me dicunt homines esse, filium hominis? Respondentes autem apostoli dixerunt: Alii Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum ex prophetis. Dixit vero Jesus: Vos autem quem me dicitis? Respondens autem Petrus dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi⁸⁶. » Non dixit: Tu es qui per gratiam Filius Dei effectus es, sed clara voce: « Tu es Christus Filius Dei vivi. » Marcus sane evangelista ea ipsa usus est voce, beati Petri sententiæ consona locutus: « Initium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei⁸⁷. » In Evangelio autem secundum Matthæum, ubi narratur resurrectio Salvatoris nostri Jesu Christi, ait centurio et qui cum illo Jesum custodiebant, viso terræ motu, editisque signis, admodum perterriti, hæc verba protulere: « Vere Filius Dei erat iste⁸⁸. » Angelus vero pastoribus: « Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David⁸⁹. » Si ergo quod natum est Dominus est, Dominipara est Virgo. Ubi autem Dominus, ibi et Deus. Nec distinguuntur Dominus a Deo, nec Deus a Domino; ut in Veteri Testamento dicitur: « Et pluit Dominus ignem a Domino⁹⁰. » Et iterum: « Diliges Dominum Deum tuum⁹¹. » Ac rursum: « Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est⁹². » Et iterum Psalmista: « Domine Deus virtutum, exaudi orationem meam⁹³. » Ipseque rursum: « Deus Dominus et illuxit nobis⁹⁴. » Item ipse: « Dominus Deus virtutum, quis similis tibi⁹⁵. » Et Paulus in sua ad Titum Epistola ita scribit: « Apparuit salutaris gratia Dei omnibus hominibus, erudiens nos; ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie et juste et pie vivamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi⁹⁶. » Hic est qui natus est ex sancta Virgine, qui est Christus Dominus. Hunc Christum et Dominum beatus Paulus magnum Deum vocat dicens: « Magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi. » Rursum in sua ad Romanos Epistola ita scribit: « Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, et gloria et testamentum et legislatio et obsequium et promissa: quorum Patres et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus⁹⁷. » Ac rursum ipse Paulus: « Omnis fornicator, aut avarus, aut ebriosus, aut immundus, aut idolola-

5. Εἶπε οὖν Θεοτόκον τὴν Παρθένον, καὶ μὴ λέγε Θεοδόχον· μᾶλλον δὲ λέγε Θεοδόχον καὶ Θεοτόκον. Εἰ Θεοδόχος ἐστὶ καὶ Θεοτόκος· σὰρκα οὐκ ἂν ἔλαβεν ἐξ αὐτῆς ὁ Θεὸς Λόγος; ἀλλὰ ἐκεῖ βιάζεται μετ' οὐρανόθεν ἡ βροχὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Ἐν δὲ τῷ ἄλλῳ εὐαγγελιστῇ οὕτω λέγει· « Ἡρώτα τὸ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων· τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Ἀποκριθέντες δὲ οἱ ἀπόστολοι εἶπαν· Οἱ μὲν Ἡλίαν, οἱ δὲ Ἰερεμίαν, ἢ ἓνα τῶν προφητῶν. Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς· Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπε· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Καὶ οὐκ εἶπε· Σὺ εἶ ὁ γενόμενος χάριτι Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλὰ, « Σὺ ὁ Χριστὸς, » τρανῆ τῇ φωνῇ, « ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Καὶ Μάρκος δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς πάλιν τῇ αὐτῇ κέχρηται φωνῇ, συνουδὴ φεγγόμοτος τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ· « Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ματθαίου εὐαγγελίῳ, εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησὶν ὁ ἑκατόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες τὸν σεισμὸν καὶ τὰ γενόμενα σημεῖα, ἐφοβήθησαν σφόδρα λέγοντες, « Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος; » ὁ δὲ ἄγγελος τοῖς ποιμέσιν· « Ἰδοὺ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἐστὶ παντὶ τῷ λαῷ, οὗ ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτὴρ, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαβὶδ. » Εἰ οὖν τὸ τεχθὲν Κύριος, καὶ Κυριοτόκος ἡ Παρθένος· ὅπου δὲ Κύριος, ἐκεῖ καὶ Θεός· οὐ χωρίζεται Κύριος Θεοῦ ἢ Θεὸς Κυρίου, ὡς λέει ἐν τῇ Παλαιᾷ· « Καὶ ἔβρεξε Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου. » καὶ πάλιν· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν θεόν σου. » καὶ πάλιν· « Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστὶ. » καὶ πάλιν ὁ Ψαλμωδός· « Κύριος ὁ Θεός τῶν δυνάμεων, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου. » ὁ αὐτὸς πάλιν· « Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. » καὶ πάλιν ὁ αὐτός· « Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τίς ὁμοίος σοι; » Καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τίτον Ἐπιστολῇ οὕτως γράφει· « Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς ἵνα, ἀρνησάμενοι τὴν ἀσεβίαν καὶ τὰ κοσμικὰ ἐπιθυμίας, σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὗτος ὁ τεχθεὶς ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος. Τοῦτον τὸν Χριστὸν καὶ Κύριον μακάριος Παῦλος μέγαν Θεὸν αὐτὸν κηρύττει λέγων· « Τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Πάλιν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους οὗτος γράφει· « Ἡρόδοτος γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σὰρκα, οἵτινες εἰσὶν Ἰσραηλίται· ὧν ἡ υἰοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ διαθήκη, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σὰρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Παῦλος· « Πᾶς πόρνος, καὶ πλεονέκτης, καὶ μέθυσοσ, καὶ ἀκάθαρτος,

⁸⁵ Joan. 1, 14. ⁸⁶ Matth. xvi, 15-16. ⁸⁷ Marc. 1, 1. ⁸⁸ Matth. xxvii, 54. ⁸⁹ Luc. 11, 40, 41. ⁹⁰ Genes. xix, 24. ⁹¹ Deut. vi, 5. ⁹² ibid. 4. ⁹³ Psal. lxxxiii, 9. ⁹⁴ Psal. cxvii, 27. ⁹⁵ Psal. lxxviii, 9. ⁹⁶ Tit. 11, 41-43. ⁹⁷ Rom. ix, 5-8.

καὶ εἰδωλοκράτης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασι- A
λείᾳ Κυρίου καὶ Θεοῦ. »

6. Ὡστε ἀποδέδεικται τὸν Κύριον καὶ Θεὸν εἶναι, καὶ Θεὸν τὸν Κύριον. Εἰ δὲ καὶ τούτων οὐκ ἀνάσχη, πείσασσι σε οἱ δαίμονες οἱ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γεργεσηνῶν κρᾶζοντες· « Ἐὰν, τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. » Πειθέτωσάν σε οἱ δαίμονες. Εἰ τὴν μαρτυρίαν Πέτρου παραγράφῃ, καὶ εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴν ἀποστρέψῃ τὴν κατὰ Μάρκον αἰδέσθητι. Φοβήθητι τὸν ἄγγελον τὸν εἰρηκότα, Σωτήρα καὶ Χριστὸν καὶ Κύριον τὸν τεχνότα ἐκ τῆς Παρθένου. Ἐπὶ τούτοις ἀπιστεῖς; Καλίνωσον τὴν ὀρμὴν τῆς βλασφημίας σου, καὶ ὁμολόγησον τὴν τοῦ ἀγγέλου φωνὴν τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λεγθεῖσαν, Ἐμμανουὴλ, τούτέστι Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Πρὸ τῆς συλλήψεως Θεὸς καλεῖται· καὶ ἐν τῷ συλληφθῆναι αὐτὸν οἰκονομικῶς οὐ κατὰ φύσιν ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου ἀρῆσθαι αὐτὸν Θεὸν εἶναι; Εἰ δὲ ὁμολογῆσθαι αὐτὸν Θεὸν εἶναι ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου, ὅπερ καὶ ἔστιν, καὶ ἠνώσθαι αὐτὸν τὸν Θεὸν λόγον τῇ ἐνσάρκῳ οἰκονομίᾳ, τί φεύγεις Θεοτόκον λέγειν τὴν Παρθένον; Εἰ Θεοτόκος οὐκ ἔστι, οὐδὲ Παρθένος μετὰ τόκον. Ἐγὼ δὲ λέγω, ἐν τῇ συλλήψει τῆς παρθενικῆς μητέρας ὢν, ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς κόλποις ἐκάθητο μὴ περιγραφόμενος. Ἀπλῆ γὰρ καὶ ἀσύνητος ἡ φύσις ἢ θεία μὴ περιγραφομένη. Ἄτρεπτος ἡ φύσις, καὶ ἀναλλοίωτος ἡ οὐσία. Καὶ τοῦτον τὸν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ὄντα, τοῦτον ἔτεκε νῦν τῇ οἰκονομίᾳ ἡ Παρθένος. Ὡς ἠθέλησεν εἰσῆλθεν· ὡς ἠδούκησε, συνελήφθη ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου· ὡς ἐβουλήθη, προῆλθε τεχνεῖς. Σὺ τί περιεργάζῃ αὐτοῦ τὴν γέννησιν; Ἡ ὡς Θεὸν φοβήθητι, ἢ ὡς δεσπότην αἰδέσθητι, ἢ ὡς κτιστὴν καὶ δημιουργὸν εὐλαβήθητι, ἢ ὡς Κύριον τρόμησον, ἢ ὡς κριτὴν φρίξον. Ἐντρέψουσί σε οἱ δαίμονες οἱ τοὺς χοίρους ἀπαλάσαντες, καὶ τὴν ἀγέλην τῶν βυβλῶν θανάτῳ ἀποπνίξαντες. Ἐκείνοι ἐπιγνόντες τὸν δεσπότην λέγουσι· « Τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. » Ἐκείνοι τὸν κίνδυνον καὶ τὴν ἀπειλὴν τῆς βασάνου φεύγουσι, καὶ σὺ καθ' ἑαυτοῦ τὴν κρίσιν τῆς βασάνου ἐφέληξ. Ἐκείνοι ἐγνωσαν τὸν ἐκ Μαρίας τεχνότα Κύριον καὶ κριτὴν τοῦ παντὸς κόσμου, καὶ ἰδόντες αὐτὸν πρὸ τῆς κρίσεως ἐτρόμησαν· καὶ σὺ ταύτην τὴν κρίσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων καταφρονεῖς, καὶ οὐκ ἐκπλήττη; Καὶ πάλιν ταῦτα λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, καθαρὰν ἐκλευκαίνων ὑμῖν τοῦ λόγου D τὴν ὑπόθεσιν· ὥστε ἐν γνώσει ἀσφαλείας ἀσάλευτον ἔχειν τὴν πίστιν καὶ τὴν χρησίδα τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν βεβαίαν κατέχειν.

7. Πάλιν ἐπὶ τὸ προκειμένον βαδιοῦμεν, ὀρθῶν καὶ ἀκλινῆ τὴν ὁδὸν τῆς πίστεως ἀναδεικνύντες. Ἐμοὶ μὲν γὰρ τὸ λέγειν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. Οὗτος ὁ Θεὸς εἰσῆλθε διὰ τῆς ἀκοῆς τῆς Παρθένου ὡς ἠθέλησεν, ἐκνοφορήθη ὡς ἠδούκησε, προῆλθε τεχνεῖς ὡς ἠβουλήθη· εἰσῆλθεν ἀσώματος ὡς ἠβέλησεν· ἐκνοφορήθη ὁ ἀχώρητος ἐν χωρητικῷ σκεύει, ἐν τῇ μητρὶ τῆς Παρθένου οἰκονομικῶς, ὡς ἠδούκησε. Προῆλθε

tra, non habet hæreditatem in regno Domini et Dei⁹³. »

354 6. Demonstratum itaque est Dominum, Deum; et Deum, Dominum esse. Quod si hæc non admittis, id tibi vel dæmones persuadeant in regione Gergesenorum clamantes: « Sine, quid tibi et nobis, Fili Dei? huc venisti ante tempus torquere nos⁹⁴. » Id tibi, inquam, dæmōnes persuadeant. Si Petri testimonium recusas, et Evangelii vocem respuis; illam Marci vocem reverere. Angelum verere, qui ait, Salvatorem, Christum et Dominum esse illum qui natus ex Virgine est. An hisce non credis? Refrena impetum blasphemiæ tuæ, et confitere angeli vocem, quæ in Evangelio dicitur, Emmanuel, id est, nobiscum Deus. Ante conceptionem Deus vocatur: et dum concipitur per œconomiam, nec secundum naturam, in utero Virginis, negas Deum illum esse? Quod si confiteare ipsum esse Deum in utero Virginis, quod etiam sic se habet; et ipsum Deum Verbum unitum fuisse carni per dispensationem, cur renuis Virginem vocare Deiparam? Si Deipara non est, neque Virgo post partum. At ego dico, eum, dum gestaretur materno in utero, in Patris sinu incircumscriptum sedisse. Simplex namque et incomposita est natura divina, nec circumscripta. Immutabilis natura et invariabilis substantia. Hunc autem ipsum qui in sinu Patris est, nunc per œconomiam Virgo genuit. Ut voluit, introivit; ut sibi placuit, conceptus est in utero Virginis. Ut voluit, natus processit. Quid tu curiose inquiris ejus generationem? Aut ut Deum time: aut ut herum verere: aut ut Creatorem et opificem cole: aut ut Dominum formida: aut ut judicem horre. Pudore te afficient dæmones qui porcos pepulerunt, et totum gregem præcipitem actum suffocarunt. Illi cum Dominum nossent aiunt: « Quid nobis et tibi, Fili Dei? venisti ante tempus torquere nos. » Illi periculum comminationemque supplicii refugiunt; et tu tibi iudicium supplicii attrahis. Illi norunt Dominum et iudicem mundi totius, ex Maria genitum, quem cum vel ante iudicium viderent, contremuere: et tu qui hoc præ oculis iudicium habes, nihil curas nec metuis? Rursus hæc dicam nec finem dicendi faciam, ut plane vobis dicti illius argumentum aperiam et declarem; ut ex certa cognitione firmam atque stabilem fidem habeamus, et fidei fundamentum certam scilicet confessionem retineamus.

7. Ad rem iterum redeamus, rectam et minime deflectam viam fidei ostensuri. Hæc me dicere non piget, vobisque tutum est. Hic Deus ingressus est per auditum Virginis, prout voluit; gestatus utero est, ut sibi libuit: natus prodiit, ut sibi placuit: incorporeus ingressus est, ut voluit: gestatus est qui nullo contineri potest, in vase qui continere potest, in Virginis vulva per dispensationem,

⁹³ Ephes. v, 5. ⁹⁴ Luc. iv, 34.

ut sibi placuit. Prodiit natus Deus et homo, ut voluit. Factus est quod non erat, habens invariabilis substantiæ quod erat. Deus enim erat Verbum, et Verbum erat apud Deum. Proinde Apostolus dicit : « Misit Deus Filium suum factum ex muliere ¹. » Hunc Filium misit Deus, factum ex muliere, ex immaculata natura genitum, ex ineffabili substantia procedentem, qui ex paterno sinu non abscessit, qui ex regio throno non amotus est; sed proprie unum cum Patre thronum occupat, una sedet cum illo; non gratia, sed divina natura, et paterna substantia. Quomodo namque isthinc semotus esset, dic mihi; cum ipse dicat : « Ego in Patre, et Pater in me ²? » Et rursum : « Pater autem in me manens ipse facit opera ³. » Ipsum (dicimus) natum ex Maria Virgine. Hunc ante conceptionem angelus Emmanuel vocavit, id est, « Nobiscum Deus, » de quo locutus est Isaias propheta ⁴. Hunc, inquam, puerum qui ex Virgine processit, Deum fortem, potentem, principem pacis, patrem futuri sæculi. Quinam puerulus, secundum naturam genitus, Deus fortis potensque fuit? Quis puer natus **355** stellam attraxit quæ perquisitum infantem significaret; imo potius angustum Domini diversorium? Quis puer magos ex Oriente vocavit, ut se adorarent? Quis puer naturæ conditione genitus dona a magis accepit? Dona que illa consideremus, num illi, ut infirmo homini oblata sint; annon potius ut Deo, regi et homini. Aurum ut regi; thus ut Deo; myrrha ut homini ad sepulturam. Aurum quidem ut regi : « Deus, iudicium tuum regi da, et iustitiam tuam filio regis ⁵. » Hoc dictum protulit David. Posthæc angelus cum salutaret Mariam : « Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domum Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis ⁶. » Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ἔσται τέλος. Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A τεχθεὶς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὡς ἐβουλήθη. Ἐγένετο δὲ οὐκ ἦν, ἔχων ἀναλλοιώτου οὐσίας δὲ ἦν. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καίτοι γε τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός. » Τοῦτον τὸν Υἱὸν ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς γενόμενον ἐκ γυναικός, τὸν ἐκ τῆς ἀχράντου φύσεως γεννηθέντα, τὸν ἐκ τῆς ἀφράστου οὐσίας προελθόντα, τὸν τῶν πατρικῶν κόλπων οὐκ ἀπαλλοτριωθέντα, τὸν τοῦ βασιλικοῦ θρόνου μὴ χωρισθέντα, ἀλλὰ ἰδίως τῷ Πατρὶ συνθρονουόντα καὶ συγκαθεζόμενον, οὐκ ἐν χάριτι, ἀλλ' ἐν θεϊκῇ φύσει καὶ πατρικῇ οὐσίᾳ. Πῶς γὰρ κεχώρισται, φράσον μοι, αὐτοῦ λέγοντος, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » καὶ πάλιν· « Ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα; » Αὐτὸν τὸν τεχθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, τοῦτον πρὸ τῆς συλλήψεως ὁ ἄγγελος Ἐμμανουὴλ κέκληκε, τουτέστι, « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, » ὃν εἶπεν Ἡσαίας ὁ προφήτης, τὸ παιδίον τοῦτο τὸ ἐκ τῆς Παρθένου προελθόν, Θεὸν ἰσχυρὸν, ἐξουσιαστὴν, ἀρχοντα εἰρήνης, πατέρα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ποῖον παιδίον κατὰ φύσιν τεχθὲν Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς ἐγένετο; Ποῖον παιδίον τεχθὲν ἀστέρᾳ εἰλκυσε μηνύοντα τοῦ ζητουμένου βρέφους, μᾶλλον δὲ Δεσπότου, τὸ στενωπὸν καταγώγιον; Ποῖον παιδίον μάγους ἐξ ἀνατολῶν προσκαλέσατο προσκυνῆσαι αὐτῷ; Ποῖον παιδίον κατὰ φύσιν τεχθὲν δῶρά ποτε προσηνήχθη παρὰ μάγων; Καὶ τὰ δῶρα εἰδόμενα, εἰ ὡς ἀσθενεῖ ἀνθρώπῳ προσηνήχθη, καὶ οὐχὶ Θεῷ, βασιλεὶ καὶ ἀνθρώπῳ· χρυσὸν μὲν ὡς βασιλεὶ, λίθαινον δὲ ὡς Θεῷ, καὶ σμύρναν ὡς ἀνθρώπῳ εἰς ἐνταφιασμόν. Χρυσὸν μὲν ὡς βασιλεὶ· « Ὁ Θεός, τὸ κράμα σου τῷ βασιλεὶ δὸς, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως. » Ταύτην τὴν φωνὴν εἶπεν ὁ Δαβὶδ. Μετὰ ταῦτα ὁ ἄγγελος εἰς τὸν ἀσπασμὸν τῆς Μαρίας· « Καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. »

IN HOMILIAM DE CHRISTI OCCURSU MONITUM.

Hanc primum edidit Combefsius, vir de re litteraria, potissimum ecclesiastica bene meritus, qui illum Athanasio asserere pro virili conatus est (8). Utque argumento occurrat desumpto ex memoratis num. 15 Nestorio ac Eutyche, ait eorum nomina a librarij quodam post Nestorii et Eutycheis ætatem inserta fuisse adjectaque Simonis, Marcionis, Sabellii et Arii nominibus : quod ita gestum fuisse ideo pugnat, quod memoratis ibidem prædictis hæreticis, eorum mox errores recenseat, de Nestorii vero et Eutycheis hæresibus ne verbum quidem faciat. Verum fatemur, nobis plane non liquere, esse Nestorii et Eutycheis nomina hoc loco adjectitia : nam, præterquam quod exstant in duobus codicibus regiis, ad quorum fidem hæc homilia edita fuit; cum scriptor iste post allata sex hæresiarcharum nomina multas hæreses memoret, tacito hæreticorum nomine, v. g. Docitarum, Apollinaristarum aliorumque; sane innuere videtur, nequaquam sibi id consilii fuisse, ut præmissis nominibus Simonis, Marcionis, Sabellii, Arii, Nestorii, Eutycheis, eorumdem omnium hæreses ordine postea memoraret, sed allatis quatuor priorum erroribus, reliquas deinceps hæreses ut sese memoriæ offerebant recensuisse. Quod utique prudentis lectoris iudicio permittatur. Ad hæc, alia exstant

¹ Galat. iv, 5. ² Joan. xiv, 10. ³ ibid. ⁴ Isa. ix, 6. ⁵ Psal. lxxi, 2. ⁶ Luc. i, 32.

(8) In Bibliotheca PP. tom. I, p. 496.

ἐν hac homilia, quæ post Nestorii ætatem conscriptam illam arguant; ut est illud numero 4: Διὰ τὸ χρηματίζεσθαι τοῦτον Θεὸν καὶ ἀνθρώπων, μίαν ἐξ ἀμφοτέρων ὑπόστασιν, καὶ διὰ μίαν ταύτης ἀμφω ταῦτα καὶ ὄντα καὶ γνωρίζομενον. Et quod sit una Deus atque homo, una ex utroque hypostasis, ac per unam illam (hypostasim) utrumque est ac dignoscitur. Quæ licet revera sit Athanasii sententia, at vix concesserim Athanasium his eam explicuisse verbis. Indicant item in posteriora Nestorio tempora, quæ numero 16 dicuntur, beatam scilicet Virginem ubique terrarum Θεοτόκον vocari. Quæ vox Athanasio licet ignota non fuerit, at non erat ejus ævo ubique terrarum evulgata. Stylum si spectes, ab Athanasiano alienissimum fateare necesse est; cum apud Athanasium, teste Photio, semper emineat, τὸ ἀπέριτον, ac vi magis quam copia verborum ille gaudeat. Scriptor autem iste aliquam licet elegantiam præferat speciem, ad φλυαρίαν usque verba sæpe multiplicat: quod neminem puto non adversurum. Tanta insuper vocum Athanasio minime familiarium sylva hic passim occurrit, ut vel hinc solum νοθεύας possit ferri judicium: ut sunt, νυμφοστόλος Λουκάς, χοροστατοῦντος, ἐκφαντορία, χειραπλοῦντι, βρεφοφανής, νεκροφανῶς, θεοφύτευτος, ὀμωστώ. et alia bene multa, quorum omnium vim et significationem in Onomastico videsis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΙΤΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΑΝΤΗΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ, ΚΑΙ ΘΕΟΥ, ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN OCCURSUM DOMINI DEI AC SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI.

1. Τὰ τῆς παρούσης ἱερᾶς πανηγύρεως ἡ εὐαγγελικὴ σάλπιγξ περιηγεῖτω (9)· καὶ τοὺς τῷ ἁρθηνικῷ τῷδε νυμφῶνι ἐξ εὐκρινούσης διανοίας παραστάντας ἡμᾶς ὁ μυστικὸς νυμφοστόλος Λουκάς πρὸς τὴν τῶν ἐν αὐτῷ καλῶν κατανήσιν τῷ λόγῳ χειραγωγείτω. Οὐδὲ γὰρ ὄσιον, αὐτοῦ χοροστατοῦντος τὰ κατ' αὐτὴν (10), ἑτερόν τινα λόγον ἐξωθεν παρεισάγεσθαι, μηδεμίαν μὲν εὐπρέπειαν, οὐκ ὀλίγον δὲ ταύτῃ τὸ ἀσχος περιποιούμενον. Ὅς γὰρ, ἡλίου καθαρώς ἐπιλάμποντος, ματαία τις ἡ τοῦ λύχνου φαῦσις καὶ ἀχρηστος· οὕτως ἐνθα Λουκάς, ἢ ἄλλος τις τῶν εὐαγγελιστῶν ἀπηχῆσαι, πᾶς λόγος ἀργός, καὶ προσκορῆς, καὶ ἀνόνητος. Λεγέτω δὲ οὗτος τῆς ἐορτῆς τὰ γνωρίσματα, καὶ δεικνύτω ταύτην (11) μᾶλλον τοῖς φιλεόρτοις ἢ μὲν ἢ τοῖς φιλοπολέμοις τὰς παρατάξεις αἱ σάλπιγγες. Λέξει δὲ πάντως καὶ δείξει μάλα τρανῶς, ἀκοὴν ἡμῶν ὑποτιθέντων εὐγνώμονα. Καὶ δὴ προσεκτέον, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρητέον, ἵνα μὴ, κατήγορον τὸν συνήγορον καὶ κριτὴν τὸν πανηγυριστὴν παραφρόνως ἀπεργασάμενοι, μεταμελετώμεν (12) ἐπ' ἐσχάτων, πλην ἀνωφελῆ καὶ ἀνόνητα.

2. « Ἀνήγαγον » οἱ γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν « εἰς Ἱερουσόλυμα παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. » Τίς ἂν ἐφίκοιτο λόγος τῶν λεγομένων; Ποῖος νοῦς ἐν περινοίᾳ τοῦ θαύματος περιγένηται; Ποία ἀκοὴ τὸ μεγαλεῖον χωρήσει τοῦ διηγήματος; Ὡ τῶν φοβερῶν ἀκουσμάτων! Ὁ προ-

¹ Luc. II, 22.

(9) Reg. 2, περιηγεῖται.

(10) Ita Reg. 1. Combefis. omisit τὰ. Reg. 2, τὰ κατ' αὐτόν.

A 1. Præsentem sacram solemnitate personet evangelica tuba. Mysticisque nuptiarum adornator Lucas, nos qui virginali huicce nuptiarum thalamo pura mente intersumus, verbis suis deducat ad intelligentiam bonorum in eo existentium. Non decet enim, ad ea initiante Luca, alium extrinsecus admittere sermonem, unde ipsi decoris quidem nihil, nec modicum probri afferatur. Quemadmodum enim sole clarius lucente, vanus inutilisque lucernæ fulgor; ita ubi Lucas, aut quis alius evangelistarum personat, sermo quivis otiosus **356** est, molestus, inutilisque. Loquatur ergo ille ut nos ad festivitatis notitiam deducat. Eamque nobis festi amantibus, apertius quam tubæ belli cupidis instructas acies, ostendat. Plane loquetur, perspicue admodum ostendet, aurem modo benevole præbeamus. Curandum enim atque omni sollicitudine cavendum, ut ne patronum accusatorem, concionatoremque judicem stolide efficientes, pœnitentia tandem licet inutili et infructuosa ducamur.

2. « Tulerunt » parentes puerum Jesum, « in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in 'lege Domini'. » Quis sermo ea quæ dicta sunt assequatur? Quæ mens rem ita mirabilem complectatur? Quis auditus tantam excipiet narrationem? O tremendam lectionem! Antiquior

(11) Ita Combefis. Duo mss. habent, ταύτη. Infra Reg. 2, pro πολέμοις, habet φιλοπολέμοις.

(12) Reg. 2, μεταμελετώμεν μὲν.

sæculis, novus : qui ante tempus fuit, in tempore : in circumscriptione, qui incircumscribitur est : æternus ille, infans : quodque maximum est, Dei Filius, hominis Filius efficitur atque creditur. Quid novi, quid insolens illud? Quæ isthæc tanta Verbi erga nos attemperatio? Tulerunt parentes puerum. Quid ais, sacrorum evangelistarum excellentissime et sapientissime! Quid profers, o cœlestis expositionis enarrator et magister? Quid profers, o mystice cogitationum Spiritus descriptor? De Deo verba facis et localem memoras transitum? Vin' tu, natum ex Virgine, Filium Dei ad fines usque terræ declarare, ac carnales in medium afferre parentes? Num Dei parens in terra usquam habetur? An parentes Deus habet? An infans est? Num gestatur Deus a parentibus? Quis sermo ille? quod mysterium? Tulerunt parentes puerum : quibus manibus quibus gestantes ulnis? Tremunt cherubim, vultum avertunt seraphim, horrent angeli, stupent archangeli, omnesque cœlorum virtutes, metu faciem obtegunt ; et tu mortales inducis materiales qui gestent, qui moveant, qui circumferant illum? Quod miraculum? Quæ res? quod arcanum? Tulerunt parentes puerum : hæc enim dixisti cum nativitatem nobis enarrares : ea quippe de causa angelos induxisti, natum simul et locum ejus pastoribus declarantes atque renuntiantes : cœlestem quoque illam multitudinem, alta voce clamantem hisce verbis : « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax^a. » Puerperamque diligenter omnia observantem, ac cum virginitalis signaculis conferentem? Plane, inquit, ne tu miraculum modo, sed œconomiam quoque respice : neque enim Deus, ex natura sua, nudus ut infans curatur, et maternis circumscribitur ulnis ; sed mortalem assumpsit naturam, imo potius revera homo factus est, peccati licet expers. Quomodo, quave ratione? Nequeo dicere, ait, inenarrabile quippe et prorsus ineffabile illud est ; non mihi modo, verum ipsi quoque puerperæ ; imo neque ipsi modo, humanam enim et ipsa naturam sortita est, tametsi gratia hominis conditionem superante, donata ; sed etiam materiæ experti naturæ, quæ est post primam prima. Quod si ipsa materiæ experta natura, quæ mysterio ministravit, mysterium ignoravit omnino, quid illud a me discendum exposcis, homine, qui ne illud quidem quod pedibus occurrit, quandoque sciam? Quo modo factus est homo? dic ipse primum de teipso, quomodo factus sis homo, et tum de divina quoque incarnatione scrutaberis ; imo ne tum quidem : neque enim si generatio tua nota sit, et divina statim erit : alioquin esset ipsa hominis, non Dei.

3. Nequaquam igitur, illud, « quomodo, » exqui-

^a Luc. 11, 14.

(13) Reg. 2, κατάθασις.

(14) Ita Reg. 2. At Reg. 1, κατακαλύπτονται.

A αἰώνιος πρόσφατος· ὑπὸ χρόνον ὁ ἀχρονος· ἐν περιλήψει ὁ ἀπεριλήπτos· ὁ ἀίδιος νήπιος· τὸ μέγιστον. ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου καὶ γίνεται καὶ πιστεύεται. Τί τὸ ξένον, τί τὸ παράδοξον; Τίς ἡ τοσαύτη τοῦ Λόγου περὶ ἡμᾶς συγκατάθασις (13); Ἀνήγαγον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον. Τί λέγεις, ὡ τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν ἐξοχῶτατε καὶ σοφώτατε; Τί λέγεις, ὡ τῆς οὐρανίας ἐκφαντορίας ἐξηγητὰ καὶ διδάσκαλε; Τί λέγεις, ὡ μουσικῆ λογογράφου τῶν νοσημάτων τοῦ Πνεύματος; Περὶ Θεοῦ διαλέγη, καὶ τοπικῆς μεταθάσεως μέμνησαι; Υἱὸν Θεοῦ τὸν ἐκ Παρθένου τεχθέντα βούλει διατρανώσαι τοῖς πέρασιν, καὶ σαρκικούς εἰς μέσον παράγεις γονεῖς; Καὶ ἔστιν ὁ Θεὸς τοῦ γονεῦς ἐπὶ τῆς γῆς; ἢ ἔχει γονεῖς Θεός; ἢ νηπιάζει Θεός; ἢ βαστάζεται ὑπὸ γονέων Θεός; Τίς ὁ λόγος, τί τὸ μυστήριον; Ἀνήγαγον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον. Τίσιν ἄρα παλάμαις· ἀγκάλαις δὲ ποιαῖς τοῦτον βαστάζοντες; Τὰ χερσίδιμ τρέμει, τὰ σεραφίμ ἀποστρέφεται, ἄγγελοι φρίττουσιν, ἀρχάγγελοι καταπλήττονται, καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν φόβῳ τὰς ὀφείας κατακαλύπτουσι (14)· καὶ σὺ βροτούς εἰσάγεις ἐνύλους βαστάζοντας τοῦτον, καὶ κινουῦντας καὶ περιάγοντας. Τί τὸ θαῦμα; Τί τὸ πρᾶγμα; Τί τὸ ἀπόρρητον; Ἀνήγαγον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον· ταῦτα γὰρ ἔλεγες, τὰ περὶ τὴν γέννησιν ἡμῖν ἱστορῶν· τούτου γὰρ χάριν καὶ τοὺς ἀγγέλους εἰσήγαγες τοῖς ποιμέσι τὸν τόκον ἡμοῦ καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ οὗτος ὑποδεικνύοντας καὶ διαγγέλλοντας· τὴν τε οὐρανίαν ἐκείνην πληθύν, μεγαλοφώνως βῶσαν, καὶ λέγουσαν· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη· » καὶ τὴν τεκοῦσαν πάντα μετ' ἐπιμελείας διατηροῦσαν, καὶ ταῖς τῆς παρθενίας σφραγίσαι συμβάλλουσαν; Ναί, φησὶ, καὶ μὴ πρὸς τὸ θαῦμα μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν οἰκονομίαν ἀπόβλεπε. Οὐ γὰρ Θεὸς οὕτως, ὡς ἔφου, γυμνὸς βρεφουργεῖται, καὶ μητρικαῖς ὠλέαις ἐμπεριγράφεται (15), ἀλλὰ τὴν βροτείαν φύσιν ὑπελημμένους, μᾶλλον δὲ αὐτόχρημα τῆς ἀμαρτίας χωρὶς κατὰ ἀλήθειαν γενόμενος ἄνθρωπος. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Οὐκ ἔχω λέγειν, φησὶν· ἀπόρρητον γὰρ τοῦτο, καὶ παντελῶς ἀνερμήνευτον, οὐκ ἔμοι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τῇ τεκούσῃ· καὶ οὐ ταύτῃ μόνον, ἀνθρωπίνης γὰρ καὶ αὐτῇ φύσεως ἔλαχεν, εἰ καὶ τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπου κατηξίωται (16) χάριτος, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τῇ ἄλλῃ φύσει, καὶ πρώτῃ μετὰ τὴν πρώτην. Εἰ δὲ καὶ ἄλλος φύσις, καὶ αὐτῇ ἡ τῷ μυστηρίῳ καθυπουργήσασα παντελῶς ἔγνωνε τὸ μυστήριον, πῶς τοῦτο παρ' ἐμοῦ μαθεῖν ἐπιζητεῖς, ἀνθρώπου μηδ' αὐτὸ τὸ ἐν ποσὶν ἔστιν ὅτε γινώσκοντος; Πῶς γέγονεν ἄνθρωπος; εἰπέ σὺ περὶ σεαυτοῦ πρώτον, πῶς γέγονας ἄνθρωπος, καὶ τότε διερευνησεις καὶ περὶ τῆς θείας σαρκώσεως· μᾶλλον δὲ μηδὲ τότε· οὐδὲ γὰρ ἐπειδήπερ ἡ σὴ γέννησις γινώριμος, ἤδη καὶ ἡ Θεοῦ· ἢ γὰρ ἂν ἦν κάκεινη ἀνθρώπου, καὶ οὐ Θεοῦ.

3. Οὐκὼν ἐξεταστέον τὸ, « πῶς· » ὅσῳ γὰρ σὺ τοῦ

(15) Sic Reg. 2; Reg. autem 1, περιγράφεται.

(16) Ita Reg. 2; Reg. 1, κατηξίωτο.

θεοῦ ταπεινότερος, τοσοῦτον καὶ τῆς σῆς γεννήσεως ἄπορροτοτέρα, καὶ ἔτι μᾶλλον, ἢ τοῦ Θεοῦ. « Ἀνήγαγον » οἱ γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν (17) « εἰς Ἱερουσόλυμα. » Τί ποτε ἄρα δράζοντες; Μήτιγε τὴν τοῦ Ἰσραὴλ βασιλείαν παραληψόμενοι; ἢ ὄπλα χαλκεύσοντες, ἢ στρατὸν συγκινήσοντες, ἢ ἄλλο τι τῶν χαμαιπετῶν καὶ προσκαίρων συνεπικερδήσοντες τῷ παιδί; Οὐ, φησὶν· ἀλλὰ « παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. » Τί φῆς, ἄνθρωπε; καὶ ἔστι τοῦ ἀληθῶς Θεοῦ Θεός· ἢ τοῦ κυρίως (18) Κυρίου Κύριος ἕτερος; Ἔστι, φησὶ, καὶ μὴ δέιστης· οὐ γὰρ κατὰ φύσιν τοῦτο, κατὰ χάριν δὲ καὶ οἰκονομίαν τὴν ἀνωτάτω. Ὅσπερ γὰρ τῶν οὐ κυρίως υἱῶν Πατὴρ ὁ Θεὸς λέγεται· « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, εἶπα, Θεοὶ ἔστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. » οὕτω καὶ τοῦ κυρίως Υἱοῦ κατὰ φύσιν (ὁμοούσιος γὰρ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ), κατὰ χάριν δὲ καὶ οἰκονομίαν Θεὸς λέγεται· « Ἀναβαίνω γὰρ, φησὶ, πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Ὅτου χάριν « οὐδὲ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ὁ Υἱὸς καλεῖν ἐπισχύνεται. Ἀπαγγελῶ γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. » « Καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. » Ὡς τῆς οἰκονομίας! ὡς τῆς ἀνεξιχνίαστου περὶ ἡμᾶς τοῦ Λόγου οἰκονομίας καὶ ἀγαθότητος! Ὁ νομοθέτης ὑπὸ τὸν νόμον· ὁ τῶν Μωσαϊκῶν προσταγμάτων δοτῆρ τοῖς προσταττομένοις ὑποκύπτειν οὐκ ἀπαναίναται. Ὁ τῆς τοῦ νόμου κατάρτας ἐλευθερώσας τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἄνθρωπος τῷ νόμῳ δουλεύειν οὐκ ἀναβάλλεται.

4. « Καθὼς ἔστι γεγραμμένον ἐν νόμῳ Κυρίου. » Τίς ὁ γράψας, τίς; Ὁ Κύριος. Οὐχ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἔστιν οὗτος, ὁ σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι δοξαζόμενος; Ναί, φησὶν· ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας τοῦτο, καὶ τοῦ μὴ νομισθῆναι τοῖς χριστομάχοις ἀντίθεος. « Μὴ νομίσητε γὰρ, φησὶν, ὅτι ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλύσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Καὶ τί ξένον εἰ ὁ γέννησιν καὶ φάτην καὶ σπάργαντα, καὶ περιτομὴν καταδεξάμενος ὄκταήμερον, καὶ παραστήσαι ἐναντι Κυρίου κατὰ τὸν νόμον ἄνεισιν εἰς Ἱερουσόλυμα· ὅς γε τοσοῦτον οὐκ ἐπικαλύπτεται τούτοις, ὅτι καὶ τῷ Στεφάνῳ λιθολευστούμένῳ πρὸς Ἰουδαίῳ ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Πατρὸς ἐμφανίζει ἑαυτὸν, καίτοι μονίμην ἔχων τὴν ἐκ δεξιῶν τούτου καθέδραν καὶ ἀδιάπτωτον. « Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Ἄλλ' ἔκεινο μὲν ἄνω καὶ θεϊκῶς, τοῦτο δὲ κάτω καὶ οἰκονομικῶς διὰ τὴν πρόσληψιν, καὶ διὰ τὸ χρηματίζει τούτον Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, μίαν ἐξ ἀφοτέρων ὑπόστασιν καὶ διὰ μίαν ταύτης ἔμφω ταῦτα, καὶ ὄντα καὶ γνωριζόμενον ἵνα τῇ κοινωνίᾳ τῶν φύσεων καὶ τῶν οἰκείων ταύταις ἰδιωμάτων ῥάστην ἡμῖν καὶ συντομωτάτην τὴν σωτηρίαν περιποιήσεται.

5. « Ὅτι πᾶν ἄρσεν διανοίγον μήτραν ἀγίου τῷ

⁹ Psal. lxxxi, c. ¹⁰ Joan. xx, 17. ¹¹ Hebr. ii, 11, 12. ¹² Math. v, 17. ¹³ Psal. cix, 1.

(17) Ita Reg. 2. Ἰησοῦν deest in Reg. 1. Mox Reg. 2, Μήτιγε. Reg. 1 et Combef., Μήτιγε.

rendum est : quanto enim tu Deo inferior, tanto occultior Dei generatio est quam tua. « Tulerunt » parentes puerum Jesum « in Jerusalem. » Quid facturi? **357** Num ut Israelis regnum occuparent? an ut arma fabricarent? aut exercitum cogere? an ut quidpiam aliud ex infimis et temporaneis lucri puero compararent? Minime, inquit; sed, « ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini. » Quid ais, o homo? estne ejus qui vere Deus est, Deus; aut ejus qui proprie Dominus est, Dominus alter? Est plane, nec ideo metuas : non est quippe per naturam illud, sed per gratiam et supernam œconomiam. Quemadmodum enim eorum qui non sunt proprie filii Pater dicitur Deus : Nam « Ego, ait, dixi : Dii estis, et filii **B** Excelsi omnes » ; » ita quoque illius qui secundum naturam Filius est (consubstantialis enim est Patri Filius), per gratiam autem et œconomiam, Deus dicitur : « Ascendo enim, inquit, ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum ¹⁰. » Quapropter « non confunditur Filius nos vocare fratres, ait enim : Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. » — « Sicut scriptum est in lege Domini ¹¹. » O œconomiam! o imper-scrutabilem Verbi erga nos clementiam ac bonitatem! Legislator sub lege : Mosaicorum lator præceptorum, non recusat ipsis subjacere præceptis. Qui a legis maledicto hominem liberavit, non cunctatur ipsi legi ut homo servire.

4. « Sicut scriptum est in lege Domini. » Quisnam est qui scripsit? quis, inquam, est? Dominus. Nonne unus atque is ipse est, qui cum Patre et Spiritu glorificatur? Etiam, inquit; sed illud œconomix est, et ne Christus inimicis suis esse videatur ἀντίθεος, id est, Deo adversarius. « Nolite enim putare, inquit, quia venerim solvere legem aut prophetas : non veni solvere, sed adimplere ¹². » Quid porro mirum, si is qui nativitatem, præsepe, pannos, circumcisionem post dies octo admisit, is ipse sisti Domino secundum legem voluerit in Jerusalem : qui tantum abest ut ipsis latere velit, ut Stephano a Judæis lapidato, stans a dextris Patris sui apparuerit; quanquam stabilem perpetuamque a dextris ejus habet sedem : « Dixit enim, inquit, Dominus Domino meo, sede a dextris meis : donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum ¹³. » Sed illud quidem, superne, et utpote Deus; hoc autem inferne et per œconomiam assumptæ naturæ, et quod sit una Deus atque homo : et una ex utroque hypostasis : ac per unam illam (hypostasin) utrumque esse dignoscitur; ut naturarum communione, atque proprietatum iis competentium, facillimam nobis ac brevissimo compendio salutem conciliaret.

5. « Quia omne masculinum adaperiens vulvam,

(18) Κύριος deest in Reg. 2.

sanctum Domino vocabitur ¹⁴. » Quid ergo, an sanctus omnis primogenitus? Restat igitur, ut Ismael, Esau, et ante illos Cain, multique alii Deo invisus ac maledicti homines, quod primi vulvam aperuerint, sancti Domino vocentur. Ecqua de causa de Ismaele dicitur: « Ejice ancillam et filium ejus ¹⁵? » Cur de Esau: « Jacob dilexi, Esau autem odio habui ¹⁶? » Quæ causa fuit, si sanctus Cain Domino erat, quod pro cæde fratris, septies ultio ab eo reposceretur? Si omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur; quid plus habet Christus, quam Ruben? Quid amplius illi quam Ammoni? Nam et ipsi quoque primo partu editi, vulvam videntur aperuisse. Sed cave ne ferventius circa Scripturas iusulas, ac longius a meta excurras. Non enim, inquit, ita dixi: Omne primogenitum sanctum Domino vocabitur: alioquin ad brutam usque naturam sanctitas permearet: sed: « Omne masculinum aperiens vulvam: » Quando scilicet absque concubitu partus evenerit: cum non ex sanguinibus, neque ex **358** voluntate viri ¹⁷; sed ex Spiritu sancto fetus susceptio fuerit: cum nemine foris pulsante, infans ipse intus aperuerit: cum virginitatis signaculis atque septis, infractis intus conservatis, foras fetus exsilierit: sic utique: « Omne masculinum adaperiens vulvam sanctum Domino vocabitur. » Nam illic quidem non infantes vulvas adaperuere, sed viri cum muliere congressus. Nam, « cognovit, inquit, Adam Evam uxorem suam, quæ concepit et peperit Cain ¹⁸. » Illic autem non itein, sed ipse fetus, vulvæ fores aperuit, nullo egens exterius carnali concubitu. Etenim, « Antequam, inquit, convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto ¹⁹. » Licet quoque brevius vocem excipere atque interpretari, subintelligendo extrinsecus « Virginis » vocem, ut sic consequenter intelligatur: « Omne masculinum adaperiens vulvam virginem, sanctum Domino vocabitur. » Quod in Christo solum accidit, cum nemini alii id commune fuerit. Ipse namque solus Virginem vulvam in carne nascendo aperuit: eamque item Virginem, ut ante partum erat, conservavit.

6. « Et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini: par turturum, aut duos pullos columbarum ²⁰. » Quid vero? Etiamne hostias secundum legem obtulit? Ecqua ergo ratione Paulus ait: « Talis decebat ut nobis esset pontifex qui non haberet necessitatem quotidie, quemadmodum pontifices, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit semel semetipsum offerendo ²¹, » hoc est, per

Α Κυρίω κληθήσεται. » Τι οὖν, πᾶς πρωτότοκος ἅγιος; (19) Ὅρα σοι λοιπὸν, καὶ Ἰσμαὴλ, καὶ Ἡσαῦ, καὶ πρὸ τούτων τὸν Κάϊν, καὶ πολλοὺς ἄλλους τῶν θεοστυγῶν τε καὶ κατηραμένων ἀνδρῶν, τῷ πρώτους (20) αὐτοὺς διανοῦσαι μήτραν, ἁγίους τῷ Κυρίῳ καλεῖν. Καὶ τίνος χάριν λέγεται περὶ Ἰσμαὴλ, ὅτι « Ἐκβαλε τὴν παιδίσκη καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. » περὶ δὲ Ἡσαῦ, ὅτι « Τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα; » Τίνος δὲ χάριν, εἰ ἅγιος ἦν τῷ Κυρίῳ ὁ Κάϊν, ἐπὶ τῷ τούτου φόνῳ ἑπτὰ ἐκδικούμενα παρελύετο; Εἰ πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται, τί πλέον ἔχει Χριστὸς τοῦ Ῥουβίμ; Τί δὲ τὸ περισσὸν τούτου πρὸς τὸν Ἀμμών (21); καὶ γὰρ καὶ οὗτοι δόξαιεν ἂν, τῷ πρώτως ἀποτεχθῆναι, μήτραν πως διανοῦσαι. Ἄλλ' ὄρα, μὴ θερμῶς ἄττε περὶ τὰ Γράμματα, καὶ μὴ πόρρω τῆς νύσσης ἀπώτρει. Οὐ γὰρ τοῦτο, φησὶν, εἶπον, ὅτι Πᾶν πρωτότοκον ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται: ἢ γὰρ ἂν οὕτω καὶ πρὸς τὴν ἄλογον φύσιν ἡ ἀγιάτης διέβαινε; ἀλλ' ὅτι Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν: τούτέστιν, Ὅταν ἀπειρογάμῳ ὁ τόκος προβῆ: ὅταν οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἢ τοῦ τικτομένου γένηται σύλληψις: ὅταν, μηθενὸς ἐξωθεν κρούσαντος, αὐτὸ τὸ βρέφος ἔσῳθεν διανοῖξῃ: ὅταν, τῆς παρθενίας σφραγιδῶν καὶ κλειθρῶν ἀσαλεύτων φυλαττομένων ἐνδοθεν, ἔξω τὸ τικτόμενον ἐκπηδῆσῃ: οὕτω « Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται. » Ἐκεῖ μὲν γὰρ οὐδὲ τὰ βρέφη τῆς μήτρας διήνοιξεν, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα συνάλευσις. « Ἔργω γὰρ, φησὶν, Ἀδάμ ἔβαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβούσα ἔτεκε τὸν Κάϊν. » Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' αὐτὸ τὸ τεχθὲν τὰς τῆς μήτρας διήνοιξε πύλας, μηδὲ μιάς προσδεθῆν σαρκικῆς συμφωνίας ἀπὸ τῶν ἐξωθεν. « Πρὶν ἢ γὰρ, φησὶν, συνελθεῖν αὐτοὺς, εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » Δύνασαι δὲ καὶ (22) συνεκδοχικώτερον τὴν φωνὴν ἐκλαβεῖν τῆς Παρθένου, ἐξωθεν συνακουσμένης, ἵν' ἢ τὸ ἐξῆς οὕτως « Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν παρθένον, ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται. » Ὅπου μόνον (23) ἐπὶ Χριστοῦ πέπρακται, μηθενὸς ἄλλου τῶν πάντων κεκοινωνήτος τῷ χρήματι. Μόνος γὰρ οὗτος παρθένον μήτραν σαρκὶ τεχθεὶς ἐξανέψχε: καὶ πάλιν ταύτην παρθένον, ὡς πρὸ τοῦ τόκου, τετήρηκεν.

D 6. « Καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου: ζευγὸς τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσούς περιστερῶν. » Τί δέ; Καὶ θυσίας κατὰ τὸν νόμον ἀνήνεγκε; Καὶ πῶς φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι « Τοιοῦτος ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς, ὃς οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκην, ὡς περὶ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἕπειτα τῶν τοῦ λαοῦ. Τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐφάπαξ ἑαυτὸν ἀνελέγκας, » τούτέστι διὰ τοῦ σταυροῦ θυσιάσας; Εἰ δὲ καὶ αὐτῆς

¹⁴ Exod. xiii, 2; Luc. ii, 25. ¹⁵ Genes. xxi, 10. ¹⁶ Malach. i, 2. ¹⁷ Joan. i, 13. ¹⁸ Genes. iv, 1. ¹⁹ Matth. i, 18. ²⁰ Luc. ii, 24. ²¹ Hebr. vii, 26, 27.

(19) Explicatio isthæc habetur apud Amphilochium, Homilia de occursu, pag. 25; itaque similis huic est, ut videatur scriptor iste ab Amphilochio eam mutuatus.

(20) Ita Reg. 2. At Reg. i; πρώτως.

(21) Reg. 2. Ἀμμών.

(22) Reg. 2. δύνασαι γὰρ συνεκ.

(23) Reg. 2. μόνος.

θυσιάων ἀνέρχεται, πρῶτον μὲν εὐρεθήσεται κυρῶν τε καὶ συνιστῶν ταῦτα ἄπερ αὐτὸς οὗτος, πρὸς τὸ κρεῖττον ἀμείψαι παρεγένετο· ἔπειτα δὲ καὶ αὐτὸς ἔσται τῶν πολλῶν εἰς, δουλεύων τῇ τοῦ νόμου κατάρξῃ. Καὶ τίνος χάριν ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι· « Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου; » ἢ οὐχ ὑπὲρ τοῦ βρέφους ταῦτα; Ὁδὲ, φήσκειεν ἂν, καὶ μάλα γενναίως ὁ εὐαγγελιστὴς, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς τῷ βρέφους τεκούσης Μητρὸς. Καὶ τοῦτο δῆλον (24) ἐκ τῶν ἀνωθεν εἰρημέων· « Ὅτε γὰρ, φησὶν, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῆς, ἀνήγαγον τὴν παιδίον εἰς Ἱεροσόλυμα παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου· » τοῦτο περὶ τοῦ βρέφους· « καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου, ζεύγος τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν· » τοῦτο περὶ τῆς Παρθένου καὶ τοῦ ταύτης μνηστήρος (25). Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ βρέφους ταῦτα, ξένον οὐδέν. Ὁ γὰρ περιτμηθῆναι κατὰ τὸν νόμον μὴ ἀπαξίωσας, πῶς ἂν τὰς κατὰ νόμον θυσίας ἀπέπειτο; ὅ γε τοσοῦτον ἀπὴν τὸ ἀναβάλλεσθαι ταῦτα καὶ ὑπεριθῆσθαι, ὅτι καὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα βαπτισθῆναι οὐ παρητήσατο· καίτοι τοῦ βαπτιστοῦ χρεῖαν ἔχοντος ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθῆναι. Ἀλλ' ὁμοῦ τοσοῦτον ἡμῖν συγκατέβη, καὶ οὕτως ὑπὸ τῆς ἰδίας φιλανθρωπίας κεκίνηται, ὡς μὴ τὰ κατὰ νόμον μόνον, ἀλλὰ καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον καταδέξασθαι, ἵνα πρὸς ἑαυτὸν ἡμᾶς ἀνεγκύση, κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς παραδόσεως πτώματι.

7. « Καὶ ἰδοὺ ἦν, φησιν, ἄνθρωπος ἐν Ἱερουσαλὴμ, ὃν ὄνομα Συμεὼν· καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβὴς, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ. » Τίς ἂν ἀξιώτερον ἔπαινον τῶν βραχυτάτων τούτων ῥημάτων τῷ ἀνδρὶ προσκομίσει; « Καὶ ἰδοὺ ἦν ἄνθρωπος· » ἄνθρωπος τὸ φαινόμενον, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον τὸ νοούμενον· ἄνθρωπος τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν ἀξίαν πολλῶν τῷ μέσῳ τῶν ἀνθρώπων ὑπερκαίμενος (26)· τὴν φύσιν ἄνθρωπος, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν ἄγγελος. Ἄνθρωπος αἰσθητῶν μὲν ἐνδιαίτημα τὴν κάτω Ἱερουσαλὴμ κεκτημένος· νοητῶν δὲ τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ τὴν μητρόπολιν, « ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός· » ἄνθρωπος ἀνθρώποις μὲν τῇ σαρκὶ συναναστρεφόμενος, ἀγγέλοις δὲ τῷ πνεύματι συμπολιτευόμενος· μᾶλλον δὲ καὶ τῶν ἀγγέλων ὁ Συμεὼν ὑπέρτερος· εἴπερ τὸν ἐκείνοις ἀθέατον, οὗτος ἰδεῖν κατηξίωται· καὶ οὐκ ἰδεῖν μόνον, ἀλλ' ὁ τούτου μείζον ἦν καὶ παραδοξότερον, καὶ ἐναγκαλισσάσθαι. « Καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος· » ἀπεδίδου γὰρ ἐκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν· τῷ μὲν λόγῳ τὸ τὰ θεῖα καὶ ἐνοεῖν καὶ λογίζεσθαι· τὸ αἰχμαλωτίζειν πᾶν νόημα εἰς τὴν ὁπακοὴν (27) τοῦ Χριστοῦ· τὸ μὴ ἐπανιστᾶν τὴν κτίσιν τῷ Κτίστῃ, κατὰ τοὺς ἀφρονάς· τὸ μηδὲν ἔξω τῆς θείας εἶναι προνοίας ὑπολαμβάνειν· τὸ διὰ τῶν (28) κτισμάτων ἀναλόγως τὸν Γενεσιουργὸν ἐνοεῖν· τῷ δὲ θυμῷ τὴν κατὰ τοῦ θφεις αὐστηρίαν, τὸ κατὰ τῆς

²⁴ Galat. iii, 13. ²⁵ Luc. ii, 25. ²⁶ Hebr. xi, 10. ²⁷ II Cor. x, 5. ²⁸ Rom. i, 20.

(24) Reg. 2, δηλοῖ.

(25) Sic Reg. 2, probe. At Reg. 1, μνήστορος.

(26) Reg. 2, ὑπερκαίμενος. Infra, ἄνθρωποι ante αἰσθητῶν in solo Reg. 2 exstat.

(27) Ita Reg. 2 et G. Scripturæ textus. R. 1, ὑποταγῆν.

(28) Reg. 2, τὸ ἐκ τῶν.

A crucem sese immolando? Quod si immolaturus ipse ascendat, primum quidem comperitur ea firmare, iis auctoritatem præbere, quæ ipse in melius commutaturus accessit. Deinde, ipse quoque unus erit ex multis qui legis maledicto serviebant. Ecqua ergo ratiope Paulus ait : « Christus nos redemit ex maledicto legis »? » Annon pro puero hæc dicta sunt? Non, dicit ingenue evangelista, sed pro matre pueri genitrice. Quod ex supra dictis palam est. Nam, « postquam impleti sunt, inquit, dies purgationis ejus, tulerunt puerum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini : » hoc de puero : « et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum : » hoc de Virgine ac ejus sponso. Quod si de infante quoque dicantur, nihil absurdum. Qui enim non dedignatus est secundum legem circumcidi, quomodo legis hostias recusasset? Qui tantum abest ut ea differret aut intermitteret, ut ne Joannis quidem baptismo baptizari abnuerit; etiamsi ipse Baptista opus haberet ab eo baptizari. Ita nihilominus se nobis attemperavit, atque tanta erga nos clementia permotus est; ut non solum legalia, sed crucem atque mortem sustineret, quo nos inferne in transgressionis ruina jacentes, ad se pertraheret.

7. « Et ecce, inquit, homo erat in Jerusalem, cui nomen Symeon : et homo iste justus, et timoratus expectans consolationem Israel » . » Quis viro digniorem laudem quam pauca istiusmodi verba complectuntur asferre possit? « Ecce homo erat; » homo videbatur et supra hominem esse intelligebatur. Homo substantia; sed dignitate magno homines intervallo superabat : natura homo, sed virtute angelus. Homo cui quidem sensibile habitaculum erat inferior illa Jerusalem; spirituale vero, superna Jerusalem, Metropolis illa, « cujus artifex conditorque Deus » . » Homo, qui carne cum hominibus una versabatur, spiritu autem cum angelis degebat, imo ipsis angelis superior Symeon : siquidem eum qui **359** inspectabilis ipsis est, videre meruit; nec modo videre, sed quod præstantius ac mirabilius est, et ulnis suscipere. « Et homo ille justus, » cuique enim pro jure et conditione tribuebat. Rationi quidem, ut divina cogitaret ac meditaretur : ut sensum omnem captivaret in obsequium Christi » : ut ne, insipientium more, creatura insurgeret in Creatorem : ut ne quid extra divinam esse providentiam existinaret : ut ex proportione quadam per creata, Creatorem intelligeret » . Iræ autem, austeritatem in serpentem, severitatem in

peccatum : inclementem atque durum erga impios a minimum. Ea Helias adversus Achabi centenarios ²⁷, Phinees contra Madianiticum scelus ²⁸ : Petrus et Paulus ; prior quidem contra Ananiam et Sapphiram ²⁹ ; posterior vero contra Elymam ³⁰ et Alexandrum ³¹ et alios multos, justissime usus est. Cupiditati autem, ut in lege Domini perpetuo meditaretur, desiderabiles existimaret justificationes Domini super aurum et lapidem pretiosum multum, et dulciores super mel et favum ³² : ut diceret cum Davide : « Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum : concupiscit et deficit anima mea in atria Domini ³³. » Ita justus erat Symeon nullo virtutis genere destitutus : siquidem justitiam reliquas omnes existimamus complecti virtutes, quæ genericas istas subsequuntur. « Timoratus » porro, qua ratione ? quod vereretur faciem Domini et mandata ejus : legerat quippe illud nec sine magna attentione : « Super quem respiciam, nisi super mitem, et quietum, et trementem sermones meos ³⁴ ? »

8. « Expectans consolationem Israel. » Quam consolationem ? Eam scilicet quam Abraham in angeli specie videns, religiose, ut Deo conveniebat, adoravit ³⁵. Quam consolationem ? De qua præfatus est Jacob : « Non deficiet, aiens, princeps ex Juda, neque dux ex femoribus ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse expectatio gentium ³⁶. » Quam consolationem, inquam ? Eam ipsam de qua Balaam, licet extra ecclesiasticam aulam staret, prophetavit his verbis : « Orietur stella ex Jacob, et surget homo ex Israel ³⁷ : » Eam ipsam de qua Moyses ait : « Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus noster ex fratribus vestris sicut me ³⁸. » Hanc consolationem expectabat Symeon, accepto Spiritus sancti oraculo. Quid igitur ? Nunquid eam semper expectans, spe sua excidit, aut expectatione frustratus est ? Nequaquam, minime gentium ; sed et vidit et vniis excepit. O virtutem viri ! o præclaram pietatem puritatemque ! « In quæ, » juxta B. Paulum [*i. Petrum*], « desiderant angeli prospicere ³⁹ ; » in ea ipsa Symeon, non prospicere modo, sed pure ingredi, ea contrectare iisque pure initiari valuit !

9. « Et venit in Spiritu in templum ⁴⁰. » O miraculum ! Ne suis quidem pedibus ad sacramenti ministerium usus est. Currus ipsi est Spiritus sanctus qui eum quasi alatum, vel quasi alium aeris cursorem Ambacum, in templum inducit, ac sistit sacrario ⁴¹, His plane verbis compellans virum : Accede, dilecte senex, quo redditorum tibi

²⁷ IV Reg. 1, 14. ²⁸ Num. xxv, 9. ²⁹ Act. v, 4. ³⁰ Act. xiii, 8. ³¹ I Tim. 1, 20. ³² Psal. cxviii, 11. ³³ Psal. lxxxiii, 2. ³⁴ Isa. lvi, 2. ³⁵ Genes. xviii, 2. ³⁶ Genes. xlix, 10. ³⁷ Num. xxiv, 17. ³⁸ Deut. xviii, 15. ³⁹ I Petr. 1, 12. ⁴⁰ Luc. 11, 26. ⁴¹ Dan. xiv, 35.

(29) Ita Reg. 2. At in Reg. 1, εἰπὼν δεῦς (30) Reg. 2, ἀποκέρχεται.

ἀμαρτίας ἀπότομον· τὸ κατὰ τῶν ἀσεβούντων ἀσυμπαθὲς καὶ ἀνήμερον. Ὁ Ἥλιος μὲν κατὰ τῶν Ἀχαῖδ πενηκοντάρχων· Φινεὲς δὲ κατὰ τοῦ Μαδιανιτοῦ μύσου· Πέτρος δὲ καὶ Παῦλος, ὁ μὲν κατὰ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας, ὁ δὲ κατὰ Ἐλύμα καὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ πολλῶν ἄλλων δικαιοτάτα ἀπεχρήσατο. Τῇ δὲ ἐπιθυμίᾳ τὸ μελετᾶν ἐν νόμῳ Κυρίου διαπαντός· τὸ ἐπιθυμητὰ ἡγεῖσθαι τὰ δικαιώματα Κυρίου ὑπὲρ χρυσοῦ καὶ λίθων τίμιον πολὺν, καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κτηρίον· τὸ λέγειν μετὰ Δαυὶδ· « Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων· ἐπιποεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου. » Οὕτως ἦν δίκαιος ὁ Συμεὼν, μηδενὸς εἶδους τῆς ἀρετῆς ὑστερούμενος· εἴπερ ἐμπεριεκτικὴν ἴσμεν τὴν δικαιοσύνην καὶ τῶν ἄλλων πασῶν ἀρετῶν, ὅσαι ταῖς γενεαῖς ταύταις ὑποθεθήκασιν. « Εὐλαθὲς » δὲ πῶς ; εὐλαβούμενος ἀπὸ προσώπου Κυρίου καὶ τῶν αὐτοῦ προσταγμάτων· ἀνεγνώκει γὰρ καὶ λίαν ἐπισκευμμένως τὸ, « Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω ἄλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους ; »

8. « Προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ. » Ποίαν παράκλησιν ; Ἦν Ἀβραάμ ἐν ἀγγέλου ἑωρακῶς σχήματι, θεοπροπῶς προσεκύνησε. Ποίαν παράκλησιν ; Περὶ ἧς Ἰακώβ προηγόρευσεν· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων, εἰπὼν (29), ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. » Ἀλλὰ ποίαν παράκλησιν ; Αὐτὴν ἐκείνην περὶ ἧς Βαλαάμ, εἰ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐλῆς ἔξωθεν ἐσθηκῶς, προσεφῆτευσεν· « Ἀνατελεῖ, λέγων, ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ. » Αὐτὴν ἐκείνην περὶ ἧς Μωϋσῆς φησιν, ὅτι « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. » Ταύτην τὴν παράκλησιν, διὰ Πνεύματος ἁγίου χρηματισθεὶς Συμεὼν, προσεδέχετο. Τί οὖν ; μήτι γε ἄρα ταύτην αἰὲ προσδεχόμενος ἐψεύσθη πως τῶν ἐλπίδων, ἢ τῆς προσδοκίας διήμαρτεν, Οὐμμενον, οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ εἶδε καὶ ἐνηγαλλίσαστο. Ὡς τῆς τοῦ ἀνδρός ἀρετῆς ! Ὡς τῆς ὑπερβαλλούσης εὐλαθείας καὶ καθαρότητος ! « Εἰς ἃ, » κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον [*i. Πέτρον*], « ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι, » εἰς ταῦτα Συμεὼν οὐ παρακύψαι μόνον, ἀλλὰ καὶ καθαρῶς ἐμβατεύσαι, καὶ ψηλαφῆσαι ταῦτα, καὶ D ἀκραίφωδως μνηθῆναι δεδύνηται.

9. « Καὶ ἦλθεν ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν. » Ὡς τοῦ θαύματος ! Οὐδὲ ποσὶν οικείως πρὸς τὴν τοῦ μυστηρίου διακονίαν κέρχεται (30)· ἄρμα δὲ τούτῳ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον γίνεται καὶ οἷον ὑπόπτερον τινα, καὶ αἰθεροδρόμον Ἀμβακοῦ ἄλλον, πρὸς τὸν ναὸν εἰσάγει, καὶ τῷ ἱερῷ παριστᾶ· πάντως που τοιαῦτα πρὸς αὐτὸν λέγον καὶ προσφθεγγόμενον (31)· Δεῦρο,

(31) Ita Reg. 2, optime. At Reg. 1, λέγων καὶ προσφθεγγόμενος.

Ἰθι, γέρον φιλε, ἵνα τῶν πάλοι σοι κεχηρητισμένων Α
 θαυμάτων τὰς ἐκδόσεις ἐναργῶς καθύψῃ, καὶ γνῶς
 οἶων πραγμάτων μύστης ἐταμιεύθης, οἷας εὐκλείας
 παρὰ τοὺς ἄλλους τετύχηκας. Δεῦρο, τὰς ἐκδόσεις
 τῆς καλῆς (32) ἀρετῆς ἀναλάμβανε· καὶ ἂ πρότερον
 ὁ θεόπτης αἰσθητῶς μὲν τῇ πίστει τῇ ἐν Σινᾷ, νοητῶς
 δὲ τῇ περὶ τὸν θεὸν ἀρραγεὶ σκεπασθεὶς πίστει μόλις
 ὡς διὰ τινος ὀπίης, τῆς ἀμυδρᾶς, οἶμαι, θεωρίας καὶ
 γνώσεως, ἐν ὀπισθίων εἶδει τεθέσται· ταῦτα σὺ νῦν
 ἐναργῶς καταμάθανε, καὶ μετὰβαινε λοιπὸν ἀπὸ τοῦ
 θανάτου τοῦ ἐν τῷ σώματι πρὸς τὴν ζωὴν τὴν ἐν
 πνεύματι· καὶ τὸν ἐν γράμματι νόμον, ᾧ καλῶς ἄγαν
 καὶ θεοφιλῶς ἐλειτουρήσας, μετὰθες πρὸς τὸν ἐν
 χάριτι. Κέχηρηκας γὰρ ἱκανῶς ἦδη τοῖς τύποις καὶ
 ταῖς σκιαῖς· νεάσαι σε δεῖ τῇ ἀληθείᾳ λοιπὸν, ἵνα τὰ
 τέλη τῶν νομικῶν παρατηρημάτων (33) ἀρχῇ σοι πρὸς
 τὰ τῆς χάριτος χρηματισθῇ διδάγματα.

10. Ταῦτα κατὰ τὸ νοητὸν οὗς ὁ θεὸς οὗτος πρε-
 σβύτης ἀκούσας παρὰ τοῦ Πνεύματος, χαρᾶς ὄλωσ καὶ
 εὐφροσύνης πεπλήρωται· καὶ οἶον ἐνθους ὑπὸ τοῦ
 θάμβους γενόμενος, οὕτωςί πως τῷ διαλεγόμενῳ
 προσαντημείβετο· Καὶ ἦλθεν ἐκεῖνα, Παράκλητε,
 ἅπερ ἐγὼ θεάσασθαι κεχηρητισμαι; ὄλωσ ἦλθεν
 ἐκεῖνα, ἅπερ ἰδεῖν ἐγὼ παρὰ σοῦ προεπηγγελμαι;
 Ἄδς τοιγαροῦν τῷ γῆρα χεῖρα, Παράκλητε, δός.
 Ὑπόθες μοι τὴν παρὰ σοῦ χάριν, ὑπόθες. Τὸ γὰρ
 σῶμά μοι κέχηρκεν ἦδη, καὶ βαδίζειν (34) ἔξατονεῖ.
 Βάστασον αὐτὸς, ὃ φύσις παντουργῆ καὶ ἀκάματε,
 βάστασον με τὸν ἀσθενῆ, τὸν γέροντα, καὶ πρὸς
 ἐκεῖνα τὸ τάχος ἀπάγαγε. Ἐὰν γὰρ θελήσω ποσὶν C
 οἰκειοῖς πρὸς βάδισιν χρήσασθαι, χρονίζω πάντως
 ἐν τῇ ὁδῷ, κάκεινα παρερχεται, καὶ οὐ θεωρῶ αὐτά.
 Καὶ οἱ μοι τῶν σκυθρωπῶν, εἰ ξένος τοῦτων γενήσο-
 μαι, ὧν τὰς ἐμφάσεις (35) πόρρωθεν ἔλαβον! Οὐπω
 ταῦτα κατὰ νοῦν ὁ πρεσβύτης ἀνετυπώσατο, καὶ ταῖς
 τοῦ νεῷ πύλαις θᾶπτον ἢ λόγος παρίσταται. « Ἦλθε
 γὰρ ἐν τῷ Πνεύματι, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ. » Τοιαύτη
 γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις, ἔργον τὴν βούλησιν
 πράγματα.

11. « Καὶ ἐν τῷ εἰσάγειν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον
 Ἰησοῦν, τοῦ ποιῆσαι κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου
 περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας
 αὐτοῦ. » Εἶδες ἀπάντησιν ξένην καὶ ὑπὲρ ἀνθρωπον;
 Εἶδες ἀπάντησιν, οὐκ ἐκ συντυχίας τινος, ἢ συνθήματος
 γενομένην, ἀλλ' ἐκ πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ χάριτος; D
 Καὶ, ὡ τοῦ θαύματος! οὐδὲ μικρὸν τι θάτερος προέλαθε
 θάτερον, ἀλλ' ὁμοῦ Χριστὸς τε καὶ Συμεὼν, ὁ μὲν ταῖς
 μητρικαῖς ὠλέναις, ὁ δὲ τῷ Πνεύματι βασταζόμενος,
 τῇ τοῦ ἱεροῦ φλιᾶ παρεστῆκισαν. Ὁ μὲν οὖν, τῆς
 πρὸς γῆν ἀνανεούσας συγκύψεως· κάτω γὰρ ἦν τέως
 συννεύων τῷ γῆρᾳ χαμπτόμενος· βραχὺ τι τὸ πόδε,
 τὴν βακτηρίαν βίβας, ἐπιστηρίζεται, καὶ τὰς χεῖρας
 ἐκτείνας, τῶν μητρικῶν ἀγκάλων λαβεῖν ἐπειράτο
 τὸν θεάνθρωπον νήπιον· ἡ δὲ μικρὸν μὲν ἐπέσχεν·

³² Exod. xxxiii, 21. ³³ Luc. ii, 27.

(32) Καλῆς δεοστ in Reg. 2.

(33) Reg. 2, τῶν νοητῶν παρ.

olim oraculorum eventum liquido conspicias, no-
 verisque quantis rebus initiandus reservatus sis,
 quantam præ aliis gloriam sis consecutus. Veni,
 præclaræ virtutis tuæ eventum percipe. Ac quæ
 olim ille Dei inspector, sensibiliter quidem petra
 montis Sinai, spiritualiter autem infracta sua erga
 Deum fide oblectus, vix quasi per foramen ob-
 scuræ, opinor, speculationis atque cognitionis po-
 steriorum specie vidit ³²; ea tu modo perspicue
 ediscas, atque demum transeas a corporali morte
 ad vitam spiritualem: ac legem quæ in littera
 sita est, cui probe admodum ac religioso erga
 Deum affectu ministrasti, commuta in eam quæ
 360 est in gratia. Multum namque in figuris at-
 que umbris laborasti. Jam te oportet in veritate ju-
 nior effici, ut legalium observationum fines, ini-
 tium tibi sint ad gratiæ documenta.

10. His intelligibili aure a Spiritu auditis, divi-
 nus senex gaudio plane atque lætitia repletus est,
 ac stupore quasi attonitus, afflatusque Numine,
 hæc fere compellanti reposuit: Ergone, Paraclete,
 venerunt illa, quæ visurum me oraculo accepi? An
 plane venerunt illa quæ me conspecturum pollice-
 bare? Manum senectuti porrigere, Paraclete, porrigere,
 inquam. Gratiam suppone tuam; suppone, quæso.
 Caducum corpus meum incedere vix potest. Tu
 gestato, quæso, o natura omnium opifex et inde-
 fessa, gestato me imbecillum, senem, et quam ce-
 lerrime eo adducito. Nam si pedibus meis iter ag-
 grediar, in via cunctabor, illa interim abscedent,
 nec conspicerere licebit mihi. Ac væ mihi, quam
 triste illud, si iis privabor, quorum jamdiu visio-
 nes accepi. Hæc vixdum senex animo conceperat,
 atque ad templi fores citius dicto sistitur: « Venit
 enim, inquit, in Spiritu in templum. » Hujusmodi
 est enim virtus Spiritus, ut sit illi voluntas opus,
 et res ipsæ cogitatum subsequantur.

ἔχουσα, καὶ τῇ βουλῆσει συμπαρομαρτοῦντα τὰ

11. « Et cum inducerent puerum Jesum paren-
 tes ejus, ut facerent secundum consuetudinem leg-
 is pro eo: et ipse accepit eum in ulnas suas ³³. »
 Vidistin' occursum mirabilem, ac supra hominem?
 Vidistin' occursum, non causa aut constituto fa-
 ctum, sed ex spiritali operatione et gratia? Et, o
 res mira, ne minimum quidem alter alterum præ-
 occupavit, sed una Christus et Symeon, maternis
 ille ulnis, hic Spiritu gestatus, ad templi limina
 simul steterunt. Symeon autem a curvitate sua
 corpus erigens: nam præ senectute corpore cur-
 vus pronusque erat, abjecto baculo, pedibus brevi
 tempore nititur, extensisque manibus, infantem
 Deum hominem maternis ex ulnis accipere cona-
 batur. Paululum Mater cohibuit, necdum erim

(34) Reg. 2, βαρύνων.

(35) Reg. 2, τὰς ἐκδόσεις.

clare noverat senem in Spiritu in templum advenisse. Post, ut divinum vidit infantem, in ulnis subsultantem suis, atque in illius insilire manus contententem, statim cognoscit vim mysterii manusque porrigenti seni tradit illum. Accipe, clamans, homo venerabilissime, eum qui in te, magis quam in me puerperam, insilire festinat: accipe illum qui te magis quam Joseph expetit: accipe illum qui te amicitiae tuae suum erga me Matrem affectum posthabere videtur: accipe, ac a te desiderato arbitrato tuo fruiere. Hæc Deipara, ac in senis manibus filium reponit. Tum ille, quam celerime inclinato in puerum vultu, oculisque in ejus labia intentis: his eum ferme vocibus compellavit:

12. Quæ tanta tua hæc erga nos homines clementia et attemperatio, Domine? Quæ tantæ miserationis tuæ divitiæ? Quid tuam movit clementiam, ut nos vilissimos visitares? Ecqua ratione ad nos venis, o benigne ac bonorum amans, Domine? An cherubim atque seraphim commovisti? An alium omnem coelestium ornatum adducis? Num commotio quædam facta est, vel spiritus grandis et fortis subvertens montes et conterens petras; vel ignis facile exterrens, ac accedentes consumens; vel vox auræ tenuis⁴⁴, quibus te olim Thesbitæ exhibuisti? Nequaquam, inquit, o senex sapientiæ studiosissime: cum nulla rerum earum vobis appereo. Ea enim capere nequit natura mortalis materialisque; sed carnem ferens, vobisque similis: infans ut vides, ac corporali siatura adhuc puerulus et imperfectus: **361** infans adhuc pannis involutus, materna adhuc ubera ambabus apprehendens manibus: infans, obscurum aliquid hactenus proferens intercisumque, ob eam quam ex Maria sumpsit carnem: infans quem ulnis complecteris, qui ad matrem et ubera respicio. Et hæc quidem jam adsunt. At brevi postea ubi ætatis tricesimum attigero annum, cum Joannis baptismate baptizandus sum, tradendus, vinculus ad Caipham adducendus, exspuendus, **362** sibi cædendus, flagellandus, demum crucifigendus ac lancea perforandus, velut mortuus in sepulcro deponendus, seductor vocandus, denique, quidquid humanæ proprium naturæ fuerit, perinde atque vos, præter peccatum assumam. Nec mireris, neve obstupescas animo, aut percellare: hoc namque mysterium est a sæculis atque generationibus occultum. Hoc magnum est Patris consilium; hæc magna ejus præscientia, cujus ego angelus a prophetis Dei afflatus prædictus sum⁴⁵. Hæc magna est

⁴⁴ III Reg. xix, 15. ⁴⁵ Isa. ix, 6; Malach. iii, 1.

(56) Ita Reg. 2. At Reg. 1, ἰσῶτος.

(37) Reg. 2, τῶν οὐρανῶν.

(38) Reg. 2, καὶ πρὸ τούτου.

(39) Reg. 2, πειπτεῦσαι.

οὐ γὰρ πω σαφῶς ἤδει τὴν ἐν Πνεύματι πρὸς τὸ ἱερὸν τοῦ γέροντος ἀφίξιν· ἔπειτα δ', ὡς τὸ θεῖον βρέφος ταῖς ταύτης ἀγκάλαις ἑώρα (36) περισκιρτῶν καὶ πρὸς τὰς ἐκείνου παλάμας παρεκτιδήσαι φιλονεικούν, θάπτον τε γινώσκει τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν· καὶ τῷ πρεσβύτῃ χειραπλοῦντι τοῦτο προσεπιδίδωσι· Δέξαι, βώσα, γεραρῶτερε ἄνθρωπε, τὸν πρὸς σὲ μᾶλλον ἢ πρὸς ἐμὲ τὴν τεκούσαν νῦν ἐπιγόμενον· δέξαι τὸν σὲ ποθοῦντα μᾶλλον ἢ Ἰωσήφ· δέξαι τὸν δευτέραν τῆς σῆς φίλας τὴν πρὸς ἐμὲ τὴν μητέρα στοργὴν, ὡς ἔοικε, λογιζόμενον· δέξαι, καὶ, ὡς βούλει, τοῦ ποθομένου καταπλάουε. Ταῦτα εἶπεν ἡ Θεοτόκος, καὶ ταῖς τοῦ πρεσβύτου παλάμαις τὸν υἱὸν ἐπιτίθεισιν. Ὁ δὲ, τὴν ὄψιν, ὡς εἶχε τάχος, τοῦτω προσεπικλίνας, καὶ τοῖς χεῖλεσι τούτου προσεπηρείσας τὰ ὄμματα, τοιαῖσδε πού φωναῖς πρὸς αὐτὸν ἀπεχρήσατο·

12. Τίς ἡ τοσαύτη περὶ ἡμᾶς σου φιλανθρωπία καὶ συγκατάβασις, Δέσποτα; Τίς ὁ τοσοῦτος πλοῦτος τῆς εὐσπλαγχνίας σου; Τί τὸ κινήσαν τὴν σὴν ἀγαθότητα τοὺς ταπεινοὺς ἡμᾶς ἐπισκέψασθαι; Πότερον πῶς ἡμῖν ἤκεις, φιλόανθρωπε καὶ φιλάγαθε Δέσποτα; Ἄρα γε τὰ χερουδιμ καὶ τὰ σεραφίμ συγκινήσας, ἢ τὴν ἅπασαν τῶν οὐρανῶν (37) διακόσμησιν ἐπαγόμενος; Ἄρα γε ἡ συσσεισμός τις ὢν, ἢ πνεῦμα μέγα καὶ κραταῖον διαλύον ὄρη καὶ συντριβὸν πέτρας, ἢ πῦρ δειματοῦν ῥιζίδως καὶ καταναλλῶσκον τοὺς προστυχχάνοντας· ἢ φωνὴ αὐρας λεπτῆς, ἢ οἷς καὶ τῷ (38) θεοστίτῃ σεαυτὸν ἐνεφάνισας; Ὁδ, ἤσθιν, ὡ γέρον φιλοσοφώτατε· οὐδενὶ τούτων ὑμῖν ἐμφανίζομαι. Οὐ γὰρ οἶδε ταῦτα χωρεῖν ἢ φύσις ἢ θνητὴ τε καὶ πρόσυλος· ἀλλὰ σαρκιφόρος τις, καὶ ὑμῖν παραπλήσιος· κήπιος, ὡς ὄρεξ, καὶ τὴν σωματικὴν ἡλικίαν τέως βρεφοφανῆς καὶ ἀτέλεστος· κήπιος ἔτι σπαργάνους περισφιγγόμενος, ἔτι τῶν μητρίων μαζῶν ἀμφοῖν περιδρασσόμενος ταῖν χερσῶν· κήπιος, ἀσθμόν τι καὶ περιεκομμένον ἔτι διὰ τὴν ἐκ Μαρίας σάρκα φεγγόμενος· κήπιος ἀγκάλαις μὲν ταῖς σαῖς συνεχόμενος, ἀποσκοπῶν δὲ πρὸς τὴν μητέρα καὶ τὸν μαζόν. Καὶ νῦν μὲν ταῦτα· μικρὸν δὲ ὕστερον, ὅσον τριάκοντα ἔτη περισπεύσαι (39) χρόνον, καὶ τὸ Ἰωάννου βαπτισθῆσθαι βάπτισμα, καὶ προδοθῆσθαι, καὶ δημίος πρὸς Καίάφαν ἀχθῆσθαι, καὶ ἐμπτυσθῆσθαι, καὶ κολαφισθῆσθαι (40), φραγγελωθῆσθαι· τέλος σταυρωθῆσθαι, καὶ λόγῃ νυγθῆσθαι, καὶ τάφῳ νεκροφανῶς συγκλεισθῆσθαι, καὶ πλάνος ὀνομασθῆσθαι, καὶ πᾶν ὅτι οὐκ ἄν εἴη τῆς ἀνθρωπίνης ὄντων φύσεως, παραπλήσιον (41) ὑμῖν, τῆς ἀμαρτίας χωρὶς, ἀναδέξομαι. Καὶ μὴ θαυμάσης, μηδὲ τὸν νοῦν ἐκστής καὶ καταπλαγῆς· τοῦτε γὰρ τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν· τοῦτο ἡ μεγάλη τοῦ Πατρὸς (42) βουλὴ τε καὶ ἡ πρόγνωσις, ἧς ἄγγελος ἐγὼ τοῖς θεηγόροις προηγόρευμαι· τοῦτο ὁ πρὸς ὑμᾶς

(40) Reg. 2, καὶ βαπτισθῆσθαι.

(41) Reg. 2, παραπλήσιος.

(42) Reg. 2, τοῦ Θεοῦ. *Moxx idem*, τοῖς θεηγόροις προῦπηγόρευμαι.

οἶκτος, καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι βλέπειν τὴν ἐμὴν εἰκόνα δεινῶς ἀνδραποδιζομένην τοῖς δαίμοσι· τὸ μὴ φέρειν θρᾶν τὸν βασιλεῖα τῆς κρίσεως κακῶς τῆ κτίσει δουλεύοντα· τὸ μὴ καρτερεῖν θεωρεῖν τὸν ἀποστάτην καὶ ὑπερφανον τὸ ἐμοῦ σφαιερῶς κατεπαιρόμενον πλάσματος. Ταῦτά με τῶν πατρικῶν ἀνεκφοιτήτως ἐξανέστησε κόλπων, καὶ ὡς ὑμᾶς τὴν διὰ σαρκὸς πορείαν ποιήσασθαι πεποίηκε· ταῦτά με γεννηθῆναι καὶ νηπιᾶσαι, καὶ τῷ ἱερῷ παραστήναι, καὶ ταῖς σαῖς ἀγκάλαις ἀνακλιθῆναι πεποίηκεν. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλως τὸν τύραννον δεσμευθῆναι, καὶ τὰ τοῦτου σκευὴ διαρπασθῆναι, εἰ μὴ παραπηλάσις ὑμῖν τῆς ἀμαρτίας χωρὶς κοινωνήσω τῆς ἀνθρωπότητος· οὐκ ἦν ἄλλως τῶν πολυπλόκων τοῦ ἔδου ἀρκυῶν τὸν Ἄδὰμ ἀναθῆναι, καὶ τὴν πρώτην κατὰστασιν ἀπολήψεσθαι, καὶ τὸ ἅλον θεὸν τοῦτον γενέσθαι, εἰ μὴ ἐγὼ ἀνθρωπος γένωμαι, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ κοινωνήσω καὶ οὐσίας καὶ φύσεως.

13. Τοῖνον τὰς τῆς ἐνανθρωπήσεως τῆς ἐμῆς αἰτίας μαθῶν, ἄπιθι· καὶ σκυθρωπῶς ἐν τοῖς εἰς ἔδου ἔψ Ἄδὰμ διατρίβοντι φαίδροπρεπῶς ἐμφανίσθητι· καὶ ἀντὶ τῶν ἐν λύπαις ὠδίνων τὰ τῆς χαρᾶς τῆ Ἐδᾶ διακόμισον εὐαγγέλια· Ἦκει, λέγων, ἡ λύτρωσις· ἦκει ὁ ρύστης· ἦκει ἡ ἐσπεῖσι· ἦκει ὁ ἐλευθερωτής. Μιχέτι θρήνει, φύσις ἡ ἀνθρώπινα· ἦξει γὰρ ὁ ἀντιληφόμενος ὑμῶν, ἦξει καὶ οὐ χρονιεῖ. Τοῦτων τοῖνον τῶν θείων φωνῶν κατὰ τὸ νοερὸν οὖς ὁ Ἄβραμαῖος ἐκεῖνος ἀκούσας προσδύτης, τοῦ γήρωσ ὡσπερ ἐν λήθῃ γενόμενος, θάττον ἀνέθορε, καὶ προθυμίας ὄλος πλησθεῖς, γεγνωσάτη φωνῇ· Ἰσχύσατε, φησὶν, ἀντειμέναι χεῖρες, ἰσχύσατε· γόνατα παραλελυμένα, ἀνορθώθητε· κνημιαὶ συντετριμμένα, κρατυνθῆτε, ἴνα, τὴν εἰς ἔδου πορείαν εὐθυθόλως ἀνύσασαι, τηλικούτων ἀγαθῶν ἀγγελοὶ χρηματίσητε τοῖς προγόνους. Εἰθ' ὡς εἶχε τάχους πρὸς τὸ θεῖον ἐπιστραφεὶς βρέφος· Ἐνὺν ἀπολύεις, ἔφη, τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμά σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου· ὃ ἠτόίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν· φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν τοῦ λαοῦ σου Ἰσραὴλ. Ὡ τῆς ζήσεως! Ὡ τῆς θερμότητος! Ἐπειδὴ σοι, φησὶν, ὦ Δέσποτα, ταῦτα ἔδοξε, καὶ ἐλεῆσαι τὸ σὸν ὑπὸ τῆς ἰδίας φιλανθρωπίας κεκίνησαι πλάσμα, ἐγὼ τε περὶ τὰς ἐλπίδας οὐκ ἐψεύσθη (43), καὶ ὁ τοῦ θείου χρηματισμὸς Πνεύματος ἀπεραχάρως ἔμεινε· ἀπόλυσόν με τὸ τάχος· ἀπόλυσον, δέομαι. Μὴ με κατέχῃς ἐπὶ πολὺ, Δέσποτα· μὴ βραδύνω ταῦτα τοῖς γενάρχαις ἀποκομίσει τὰ χαροποιὰ εὐαγγέλια· μὴ προλάβῃ τὰ βρέφη με, Δέσποτα, ἀ διὰ σὲ τὸν πρὸς Ἡρώδου φόνον ὑπέμεινε. Νήπιά εἰσι καὶ γοργὰ καὶ εὐκίνητα· ἐγὼ δὲ γέρον καὶ βραδὺς καὶ δυσκίνητος· καὶ δέδοικα μήπου, ταχύτερον προδραμόντα μου μεγίστων οὕτω καὶ λαμπρῶν ἀγαθῶν ἀγγελοὶ τοῖς τοῦ γένους προπάτορασι γένωνται (44). Οὕτω μὲν οὖν ὁ θεὸς ὄντως ἀνὴρ, καὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας διαπρύσιος κήρυξ εὐχαριστήσας, τοῦτο γὰρ τὸν θεὸν εὐλογῆσαι δη-

A erga vos misericordia, quod nolim meam imaginem conspicerem miserabiliter a daemonibus vincam : quod non feram Regem creaturæ conspicerem ipsi creaturæ misere servientem : quod non sustineam apostatam illum atque superbum, cernere adversus opificium meum subdole insurgentem. Hæc me ex paterno sinu excitarunt, licet inde minime discesserim, atque meum ad vos in carne profectum effecerunt. Hæc in causa fuerunt, quod natus, infans fierem, in templo sisterer, tuisque in ulnis reclinarer. Non enim alias fieri potuit ut tyrannus colligaretur, utque vasa illius diriperentur ; nisi pari atque vos ratione, excepto peccato, humanæ naturæ particeps fierem. Non poterat aliter Adam implicatis inferni laqueis solvi, atque priorem resumere conditionem, ac demum effici Deus, nisi homo ego fierem, atque eadem qua ille substantia atque natura particeps forem.

B 13. Meæ itaque incarnationis causas edoctus abscedo : ac Adamo cum tristitia in inferno degenti cum hilaritate ac lætitia te siste. Evæ item pro partus doloribus fausta lætaque defer nuntia. Venit, aïens, redemptio, venit Redemptor, venit remissio, venit liberator : ne ultra luceas, o humanum genus ; veniet enim qui opem ferat, veniet et non tardabit. Divinis hisce vocibus spirituali aures auditis Abrahamicus ille senex, senectutis quasi oblitus, illico exsiliit. Repletusque alacritate præalta voce hæc locutus est : « Confortamini, manus dissolutæ, confortamini : genua dissoluta, erigimini ⁴³ : » tibis contritæ, roboramini ; ut recto cursu iter in infernum emensæ, tantorum nuntiaæ honorum progenitoribus sitis. Tum, quam citius potuit ad divinum conversus Infantem : « Nunc dimittis, inquit, servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace : quia viderunt oculi mei salutare tuum : quod parasti ante faciem omnium populorum : lumen ad revelationem gentium et gloriam plebis tuæ Israel ⁴⁴. » O fervorem ! o ardentem animum ! Quandoquidem, Domine, ita decrevistis, atque benignitate permotus opus tuum miseraris : neque ego spe lapsus sum mea, ac divini Spiritus oraculum inviolabile mansit : dimitte me quamprimum, dimitte, quæso ; ne me diutius detineas : ne tardem primis parentibus læta afferre nuntia : ne me, Domine, infantes præveniant, qui propter te ab Herode occisi sunt : pueri sunt, ac vegeti agilesque ; at ego senex ; tardus, ac ægre mobilis : vereorque ne cito cursu præcurrentes, maximorum præclarorumque honorum nuntii primis generis parentibus sint. Ita 362 plane divinus ille vir, ac præclarus adventus Christi præco, gratiis actis, ut hinc liquet, quod Deum benedixerit, apprecatusque dimissus est. Afflavit enim invisibiliter, opinor, mentem ejus Salvator, ac obsecrationem ejus plane exaudivit, et ut proprium sibi cul-

⁴³ Cf. Isa. xxxv, 3. ⁴⁴ Luc. II, 29.

(43) Reg. 2, οὐ διεψεύσθη.

(44) Reg. 2, γέννηται.

tozem assumpsit, qui sub lege et sub umbra diu A multumque laborasset, tuncque divina gratiæ doctrina junior effectus esset.

κεκμηχότα μὲν πλείστα τῷ νόμῳ καὶ τῇ σκιᾷ, νεάζοντα δὲ τοῖς θεοῖς τῆς χάριτος δόγμασι, προσ-
ελάβετο

14. Joseph autem et Mater ejus, « mirantes, inquit, erant super his quæ dicebantur de illo ⁴⁸. » Mirabantur autem, arbitror, quod nondum de ejus divinitate certiores facti essent : tametsi satis erant miracula in ejus nativitate gesta ; illa, inquam, quæ magos spectant atque pastores : necnon variæ angelorum visiones : quodque miracula superat omnia, virginitatis conservatio ac perseverantia, ad rei certam fidem, ac omnium consensum. Atamen cum miraculi magnitudinem conspicerent, atque pietate sua cogitationes frenarent (rati magnum esse, ut revera est, quod Deus incarnaretur), fluctuante adhuc atque dubitante erant animo. Quare cum paucis senex quasi elementis quæ pueri deitatem spectabant tradidisset, illos deinceps alloquitur, benedicens, ac beatos illos prædicans, quod essent œconomix illius administri ; ea quæ cruce spectabant optime et absolutissime prædixit.

15. « Benedixit enim, inquit, illis Symeon, et dixit ad Mariam Matrem ejus : Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel : et in signum cui contradicetur ⁴⁹. » Contradicet enim atque disceptabit de illo, ac doctrina C cum spectante, Simon adversus Marcionem, Arius adversus Sabellium, Eutyches adversus Nestorium, utriusque adversus Ecclesiam ; ita ut alii quidem solam ipsi deitatem, alii carnem solam tribuant : alii creatum, ac paternæ substantiæ alienum inducant, alii Verbum quoddam hypostasi ac substantia vacuum, nihilque discrepans ab eo quod per prolationem effunditur : alii ejus per carnem adventum phantasiam esse suggerant : alii carnem nullatenus psumpisse contendant, aut assumpisse quidem, sed inanimatam, atque inefficacem ; aut animam habentem, sed mente ac ratione destitutam. Demum alii alio modo hæsitabunt ac contradicent, singulis arbitrato suo quæ ipsum spectant determinantibus. « Nam de secta hac, » aiunt Judæi ad Paulum, « notum est D nolis quia ubique ei contradicetur ⁵⁰. » Contradicetur quidem, at non dejicitur : oppugnatur, at non vincitur : telis petitur, at non vulneratur : obsidetur, at non captiva ducitur : quodque maximum est, cadit, nec conteritur, quin potius in fugam vertit. Ea quippe est puræ fidei nostræ præstantia, quæ omne superat miraculum ; ut non modo ipsa, licet undique factiosis hæresum turbis atque procellis circumssa, immota et inconcussa maneat ; sed ut etiam ex contrariis contraria sapienter efficiat,

λοῖ, προσευξάμενος ἀπελύετο. Ἦψατο γὰρ ἀοράτως, οἶμαι, τῶν τούτου φρενῶν ὁ Σωτὴρ, καὶ τῆς δεήσεως τούτου κατὰ πάντα εἰσήκουσε, καὶ ὡς ἴδιον λάτρην, νεάζοντα δὲ τοῖς θεοῖς τῆς χάριτος δόγμασι, προσ-

14. Ὁ δὲ Ἰωσήφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, « θαυμάζοντες, φησὶν. ἦσαν ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις περὶ αὐτοῦ. » Ἐθαύμαζον δὲ, μήπω τελείαν, οἶμαι, λαθόντες πληροφορίαν τῆς τούτου θεότητος· καίτοι ἀρκούντων τῶν κατὰ τὴν γέννησιν θαυμάτων· ἐκείνων, φημί, τῶν κατὰ τοὺς μάγους καὶ τοὺς ποιμένας· ἔτι τε τῆς διαφορῶν τῶν ἀγγέλων ἐπιστάσις, καὶ τοῦ πάντων θαυμάτων ἐπέκεινα θαύματος, τῆς παρθενίας ἢ φυλακῆ καὶ συντήρησις πρὸς τελείαν τούτου πληροφορίαν καὶ συγκατάθεσιν. Ἄλλ' ὅμως, πρὸς τὸν ὄγκον ἀποσκοποῦντες τοῦ θαύματος, καὶ τὴν οἰκέλιαν εὐλάβειαν χαλινοῦσαν τοὺς λογισμοὺς ἔχοντες (μέγα γὰρ καὶ κατ' ἀλήθειαν ὄν τὸ σεσαρκῶσθαι θεὸν ὑπελάμβανον), ἔτι τὸν νοῦν κλονοῦμενον εἶχον καὶ ἀμφιβάλλοντα. Ὅθεν ἐν βραχείᾳ τὴν κατὰ τὸ βρέφος θεολογίαν ὁ πρῶτος στοιχειωσάμενος, πρὸς ἐκείνους λοιπὸν τὰς τῶν λόγων ἡνίας μεταχειρίζεται, εὐλογῶν τε τούτους καὶ μακαρίζων τῆς περὶ τὴν οἰκονομίαν διακονίας· προλέγων τε καὶ τὰ περὶ τὸν σταυρὸν ἀριστά τε καὶ τελεώτατα.

15. « Εὐλόγησε γὰρ, φησὶν, αὐτοὺς Συμεὼν, καὶ εἶπε πρὸς Μαρίαν τὴν μητέρα αὐτοῦ· Ἰδοὺ ὁ-
τος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. » Ἀντι-
λέξει γὰρ καὶ ἀμφιβαλεῖ περὶ τούτου καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν δόγματος Σίμων πρὸς τὸν Μαρκίωνα, καὶ Ἄρειος πρὸς τὸν Σαβέλλιον, καὶ Εὐτυχῆς πρὸς τὸν Νεστόριον (45), καὶ ἀμφότεροι πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν· οἱ μὲν τὴν θεότητα μόνην, οἱ δὲ τὴν σάρκα τούτῳ προσνέμοντες· οἱ μὲν κτιστὸν εἰσάγοντες, καὶ τῆς πατρικῆς οὐσίας ἀλλότριον, οἱ δὲ Λόγον ἀνυπόστατόν τινα καὶ κενὸν οὐσίας, καὶ μὴδὲν τοῦ κατὰ προφορὰν γεομένου διεναλλάττοντα· οἱ μὲν φαντασίαν αὐτοῦ τὴν διὰ σαρκὸς παρουσίαν ὑποτιθέμενοι, οἱ δὲ μὴδὲ ἀνειληφέναι σάρκα καθόλου διατεινόμενοι· ἢ ἀνειληφέναι μὲν, ἄψυχον δὲ ταύτην καὶ ἀνενέργητον, ἢ ψυχὴν μὲν ἔχουσαν, ἄνουν δὲ ταύτην καὶ λόγον· καὶ ἀπαξιαπλῶς ἄλλοι ἄλλως ἀμφιβαλοῦσι καὶ ἀντιλέξουσιν, ἕκαστος κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ τὰ περὶ αὐτοῦ συμπεραίνοντας. « Περὶ γὰρ τῆς αἰρέσεως ταύτης, » πρὸς τὸν Παῦλον οἱ Ἰουδαῖοί φασι, « γνωστὸν ἡμῖν ἔστιν, ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται. » Ἀντιλέγεται μὲν, ἀλλ' οὐ βάλλεται· πολεμεῖται, ἀλλ' οὐ νικᾶται· τοξεύεται, ἀλλ' οὐ τιτρώσκειται· πολικριεῖται, ἀλλ' οὐκ ἀνδραποδίζεται· τὸ μέγιστον, πίπτει, ἀλλ' οὐ συντρίβεται· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνατρέπει. Τοῦτο γὰρ τῆς καθαρᾶς πίστεως ἡμῶν τὸ ἐξαιρετικόν, καὶ παντὸς ἐπέκεινα θαύματος· ὅτι οὐ μόνον αὕτη καίτοι πανταχόθεν σφοδρῶς περιστοιχιζομένη ταῖς ἐκ τῶν αἰρέσεων συστροφαῖς τε καὶ λαλιαφῶν, ἄσειστος

⁴⁸ Luc. II, 35. ⁴⁹ ibid. 34. ⁵⁰ Act. xxvii, 22.

(45) Vide quæ de his diximus in Monito.

διατελεῖ καὶ ἀτίνακτος· ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τῶν ἐναν- A ac præclara adversum insidiantes sibi erigat tropæa. τίων τὰ ἐναντία σοφῶς (46) καταργάζεται, λαμπρὰ κατὰ τῶν ἐπεδρευόντων διανιστώσα τρόπαια.

16. Τοῦτο οὖν φησὶν, ὦ μακαρία Παρθένε, ὃν ἐκ γαστροῦ σου προήνεγκας· θραύων μὲν βρόχους καὶ ταράσσων τοὺς ἑαυτοὺς τῆς ἀληθείας ἀποσπαρξάντας· ἀνιστῶν δὲ καὶ τῷ Πατρὶ προσάγων, ὅσοι ἂν πρόσθωνται τούτῳ, καὶ τὰ τούτου φυλάξωσι δικαιοῦματα. Οὐ μὴν δὲ, ἐπειδὴ τοιοῦτον ἔσχεις Υἱὸν, καὶ τοιαύτης λέλογχας εὐκλείας, ὡς πάσης ἄρδην ἐπέκεινα γνωρισθῆναι γηγενοῦς φύσεως, ἀπειραστός τις ἔση καὶ ἀπαθής, καὶ οἶονεὶ πρὸς τὰς θλίψεις ἀνάλωτος· ἀλλὰ καὶ σοῦ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται βρομφαία· » μὴ γὰρ σε, φησὶ, τὸ μεγαλεῖον τοῦ θαύματος πρὸς ἕγκον ἐπάρη φυσήματος. Εἰ γὰρ καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐκύθησας, ἀλλὰ θλίψιν ἔξεις ταῖς κατὰ φύσιν γεννώσταις ἐφάμιλλον· μάλλον δὲ πολλῶν μεγίστην καὶ ὑπερβάλλουσαν, ὅσον ἐκείναι μὲν χωρὶς θαυμάτων τὰς περὶ τὰ τέκνα θλίψεις ὑπέμειναν· σὺ δὲ μετὰ τοσαύτην πληθύν τεραστίων, μετὰ τὰς ἀπλήτους ἐκείνας τῶν προφητικῶν ῥημάτων ἐκβάσεις, μετὰ τὴν περιδότην (47) τῆς παρθενίας φυλακὴν καὶ συντηρησιν, ὡ τοῦ θαύματος! « καὶ σοῦ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται βρομφαία. » Τίνος; « σοῦ, φησὶν, αὐτῆς, » τῆς τὸν Γαβριηλ εὐμνησάσης εὐαγγελιστὴν, καὶ τοῦ τόκου σημάτων· « σοῦ, » τῆς τὴν δύναμιν τοῦ Ὑψίστου ἐπισκιάζουσας, καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἕκγον, ἐπιφοιτῶν τὴ καὶ περιπτάμενόν σε, σχούσης ἀριδηλότατα· « σοῦ αὐτῆς, » ἦν μάγον μετὰ τοῦ ἀστέρος (48) δι' ἀστέρος ὁδηγηθέντες προσεκύνησαν, καὶ ποιμένες μετὰ ἀγγέλων τῷ θεῷ βρέφει συνεμακάρισαν, καὶ συνύμνησαν· « σοῦ αὐτῆς, » ἦν Ἰακώβ φοιτῶσαν ὡς οὐρανοῦς ἐώρακε κλίμακα· καὶ Μωϋσῆς ὁ θεόπτης βάτον πυράφλεκτον, καὶ λυχνίαν, καὶ στάμνον, καὶ πλάκα, καὶ τράπεζαν· καὶ Ἀαρὼν βάρβδον ἀνίκμωσ βλαστήσασαν· « σοῦ αὐτῆς, » ὡ πανάφθορε καὶ πανάμωμε, ἦν Δαυὶδ μὲν κισσῶν καλεῖ ἀγιάσματος, Σολομὼν δὲ κλίνην χρυσῆν, καὶ θρόνον, καὶ κοιλιάδα κρήνων ἀρετῶν, οἶμαι, τῶν θείων, καὶ παράδεισον θεοφύτευτον. Καὶ « σοῦ » δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται βρομφαία· σοῦ » τῆς ἐκλελεγμένης καὶ πρὸ γεννήσεως, τῆς προωρισμένης ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν· « σοῦ αὐτῆς, » ἦν ὁ Πατὴρ ἐξελέξατο, καὶ ὁ Υἱὸς ἐνεσκήνωσε, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεοπρεπῶς ἐπεσκίασε· καὶ πᾶσα ἡ κτίσις Θεοῦ Μητέρα καὶ Θεοτόκον κηρύττει κυριώτατά τε καὶ ἀληθέστατα. « Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται βρομφαία. »

Dei matrem ac Deiparam propriissime ac verissime prædicat. « Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. »

17. Διὰ τί, φησὶν, ἐμοῦ, γέρον θαυμασιώτατε; μὴ γὰρ ἐγὼ Θεοῦ Υἱὸν ἐμαυτὴν ἀνεκέρυξα; Μὴ γὰρ ἐγὼ περὶ τοῦ ναοῦ προφήτευσσα; ἢ τὸν Λάζαρον ἤγειρα; ἢ τὸν παράλυτον ἐθεράπευσα; ἢ τὸν ἐκ

16. Talis est, inquit, o beata Virgo, is quem ex utero tuo protulisti : qui facile frangat et conturbet eos qui sese a veritate divulserunt ; erigatque et offerat Patri eos omnes qui ipsi adhæserint , ac ejus jussa custodierint. Licet porro talem susceperis filium , ac tantam consecuta sis gloriam , ut terrena quoque omni natura superior agnoscaris ; nequaquam tentationum passionumque expers futura es , neque ærumnis vacua eris : quin , et tuam ipsius animam gladius pertransibit ⁴¹ : » ne te , inquit , miraculi magnitudo , in tumorem superbiæ efferat. Etsi enim , inquit , supra naturam uterum gestasti , at afflictionem perpessura es , iis quæ secundum naturam pepererunt qualem ; imo multo majorem et graviorem ; **363** quatenus scilicet illæ absque miraculo dolores liberorum causa susceptos sustinuerunt ; at quod te spectat , post tantam prodigiorum turbam , post innumerabiles illos prophetarum voce prænuntiatos eventus ; post celebratissimam virginitatis integritatem ac custodiam , o miraculum ! « et tuam ipsius animam pertransibit gladius. » Cujusnam ? « tuam , inquit , ipsius , » quæ faustum nuntium Gabriele nacta es ac partus indicem. « Tuam ipsius » (animam) , quæ virtutem Altissimi obumbrantem , ipsumque Spiritum sanctum ad te supervenientem ac circum te volantem manifestissime habuisti. « Tuam ipsius animam , » quam magi cum stella , stella duce adorarunt ⁴² : quam pastores et angeli , una cum divino infante beatam prædicarunt atque celebrarunt ⁴³. « Tuam ipsius animam , » quam Jacob scalam vidit ad cælos attingentem ⁴⁴ ; Moysesque ille qui Deum vidit , rubum incombustum ⁴⁵ , lucernam , arcam , tabulamque ac mensam : Aaron , sine humore germinantem virgam conspexit ⁴⁶. « Tuam ipsius animam , » o plane intemerata atque inculpata Virgo ! quam David arcam vocat sanctificationis ⁴⁷ ; Salomon autem , lectum aureum ⁴⁸ ; æthrion convallemque liliorum ⁴⁹ , virtutum scilicet , ut puto , divinarum , et paradisum a Deo plantatum. Et « tuam ipsius animam pertransibit gladius : tuam ipsius » ante nativitatem electæ , prædestinatæ a sæculis et generationibus. « Tuam ipsius , » quam Pater elegit , Filius inhabitavit , Spiritus sanctus , ut Deo convenit , obrumbravit : omnisque creatura

17. Cur, inquit, meam animam, admirabilissime senex? Num ego meipsam Dei Filium prædicavi? Num ego de templo prophetavi? An Lazarum suscitavi? An paralyticum curavi? An cæco a nativitate

⁴¹ Luc. II, 35. ⁴² Matth. II, 2-11. ⁴³ Luc. II, 8-14. ⁴⁴ Genes. xxviii, 12. ⁴⁵ Exod. xxvi, 11. ⁴⁶ Num. xii, 8. ⁴⁷ Psal. cxxxi, 8. ⁴⁸ Cant. iii, 9. ⁴⁹ Cant. II, 1.

(46) Reg. 2. σοφῶς.

(47) Ita iteg. 2. At Reg. 1, ὑπερδότην.

(48) Reg. 2, μετὰ τοῦ βρέφους.

visum restitui? Quid causæ erit quod animam meam gladius pertransibit? An quod Sabbatum violarim? An quod legem transgressa sim? En tibi, ejus servandæ causa, Filium circumcidi, Hierosolymam properavi, in templo adsum, ac pullos turturum, argumentum parvi pauperisque sacrificii, ad divinam repono mensam. Quid igitur parvi magnive est in lege, quod transgressa sim, ut gladius animam meam sit pertransiturus? Dic cito ne delirum te, ac nimia ætate desipientem esse suspicer. Nequaquam, ait divinus senex, ac prophetica plenus gratia. Nihil eorum in causa est; tu extra ac supra illa omnia posita es; sed, « ut revelentur ex multis cordibus cogitationes ». Quod ais ænigmati simile est, nondum perspicue afflictionis causam aperuisti. Dicas oportet clarius: adhuc enim obscurum ac tenebrosum est quod loqueris. Tum ille: Tibi, inquit, o Christi possessio, prædium, et habitaculum, omnem quæstionem tuarum solvam difficultatem. At cave ne, si te dolor superet, pusillanimum te, nec satis virtuti assuetam arguat: quod tibi non plus licet ascribere, quam soli lucis atque caloris vacuitatem. Eum quem divino modo genuisti visura es tradi, ligari, conspui, verberari, flagellis colaphisque cædi, calamo percuti, spinis coronari, chlamyde indui, Phariseorum calumniis impeti, a Sadduceis probro affici, a Pilato judicari, a militibus irrideri, a cohorte genu flexo adorari: Barabam visura es illi anteponi, ac pluris eo fieri, demum cruci illum affigi, aceto cum felle potari, lancea perforari, sepulcro concludi, seductorem vocari, signaculis obstringi, a militibus custodiri. Ac, ut compendio dicam, omne in eo doloris ac dedecoris genus, atrocissime illatum, visura es. Propterea animam tuam pertransibit gladius: ea de causa lugebis ac congemises; et utpote Mater, pro Filio lacrymaberis, quem scelesti morti tradent: tumque maxime **364** cum secretas illas tecum volves cogitationes, scilicet, faustum Gabrielis nuntium, conceptionem absque semine, partum sine corruptione, inviolatam virginitatem, intemeratam castitatem, in partu vacuitatem doloris, qui naturalem matris legem consequitur, quia nimirum tam ante quam post partum virgo verissime fuisti, ac ita permansisti.

18. « Ut revelentur ex multis cordibus cogitationes. » Revelabitur quippe fervens atque ardentissimus Petri zelus, tepidus ac frigidus per negationem factus: Joannis autem, Jacobi et cæterorum, per fugam qua eo derelicto omnes abscesserunt, quasi omnium maximorum immemores miraculorum. Item revelabitur, quod Pilatus ad poenitentiam deducatur, per manuum ablutionem: quod

¹⁸ Luc. II, 35.

(49) Reg. 2, ὠμμάτωσα ἐν Σαββάτω.

(50) ἰ: Reg. 2. At Reg. 1, τούτων· ἀλλ' ὅπως.

(51) Hæc, λόγῃ νυττόμενον, desunt in Reg. 1.

γενετῆς τυφλὸν ὠμμάτωσα (49); Τίνος χάριν τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἢ ῥομφαία διαδραμεῖται; Ὅτι τὸ Σάββατον ἔλυσα; Ὅτι τὸν νόμον παρέβην; Ἰδοὺ δὲ ἐκείνον τὸν τε Υἱὸν περιέτεμον, τὴν τε Ἱερουσαλήμ ἐφθασα, καὶ τῷ ναῷ πάρειμι, καὶ τοὺς νεοττοὺς τῶν τρυγῶνων, δεῖγμα μικρῶς τε καὶ πενεστάτης δυνας θυσίας, τῇ θείᾳ τραπέζῃ προσανατίθῃμι. Τί τοίνυν ἐστὶν ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον, ὃ τοῦ νόμου παρέλυσα, ἵνα ῥομφαία τὴν ψυχὴν ἐμὴν διελεύσῃται; Φράσον τὸ τάχος, μή πως ὡς ὑπερθεθηκότα, καὶ πολλῶ τῷ βίῳ καταγρᾶσαντα ὑποπτέυσωμεν. Οὐδ', φησὶν ὁ θεὸς ἐκείνος πρεσβύτης, καὶ τῆς προφητικῆς ἀνάπλευς χάριτος· δὲ εὐδὲν τούτων ἔξω (50) γὰρ τούτων πάντων ἦσθα καὶ ὑπερέκεινα· ἀλλ' ἐὼς ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. » Βινύγματι, φησὶ, λέγεις ὁμοίον· οὐπω σαφῶς τὴν αἰτίαν τοῦ πάθους ἐνέφηνας. Εἰπεῖν σε δεῖ φανερώτερον· ἔτι γὰρ ἀφανές ὡς καὶ ὑπόσιον τὸ λαλούμενον. Ἐγὼ σοι, φησὶν, ὦ Χριστοῦ κτήμα, καὶ χρῆμα, καὶ σκήνωμα, τῶν ζητουμένων ἅπαν ἐπιλύσω τὸ ἄπορον. Ἀλλ' ὄρα μή σε τὸ πάθος νικήσαν μικρόψυχόν τινα δεῖξῃ καὶ ἀφιλόσοφον ὑπερέπι σοῦ λέγειν μᾶλλον οὐ θέμις ἢ ἐπὶ ἡλίου τὸ ἀφεγγές καὶ ἀθέρμαντον. Προδιδόμενον βφεῖ τοῦτον, ὃν θεοπροπῶς ἀπεγέννησας, καὶ δεσμούμενον, ἐπτυσμένον καὶ ραπιζόμενον, φραγγελοῦμενον καὶ κολαφιζόμενον, καλάμῳ τυπτόμενον, ἀκάνθαις στεφανούμενον, χλαῖναν ἐνδιδυσκόμενον, ὑπὸ Φαρισαίων συκοφαντούμενον, ὑπὸ Σαδδουκαίων ὀνειδιζόμενον, ὑπὸ Πιλάτου κρινόμενον, ὑπὸ στρατιωτῶν χλευαζόμενον, τῇ σπείρᾳ γονυπετούμενον τὸν Βαραββᾶν βφεῖ προτιμώμενον τούτου καὶ προκρινόμενον· τέλος σταυρῷ προσπηγνύμενον, ἔξως μετὰ χαλῆς ποτιζόμενον, λόγῃ νυττόμενον (51), τάφῳ παρικλειόμενον, πλάνον ὀνομαζόμενον, σφραγίδι καταδεσμούμενον, φρουρούμενον φύλαξι. Καὶ ἀπαξάπλῶς, πᾶν ἀλγινὸν καὶ ἀτιμίας ἐμφαντικὸν ἐπ' αὐτῷ κατόψῃ πραττόμενον μεθ' ὑπερβολῆς διὰ ταῦτα, σοῦ τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία· διὰ ταῦτα κλαύσεις καὶ κόψῃ, καὶ οἶα μήτηρ θρηνησῇς ἐπὶ Υἱῷ, τὸν τῶν κακούργων ὑπομένοτον θάνατον· μάλιστα τοὺς ἀπορρήτους ἐκείνους καθ' ἑαυτὴν ἀνετίττωσα λογισμούς· οἶον, τὸ τοῦ Γαβριὴλ εὐαγγέλιον, τὴν ἄσπορον σύλληψιν (52), τὸν τόκον τὸν ἀφθορον, τὴν ἄσυλον παρθενίαν, τὸ ἀμόλυντον τῆς ἀγγελίας, τὸ μηδὲν παθεῖν ἐν τῷ τόκῳ φυσικοῦ νόμου καὶ μητρικῆς ἀκολουθίας, διὰ τοῦ καὶ πρὸ τόκου καὶ μετὰ τόκον παρθένον ὡσαύτως καὶ εἶναι καὶ μείναι παναληθέστατα.

18. « Ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. » Ἀποκαλυφθήσεται γὰρ Πέτρος μὲν ὁ πυρὸς τῆς (53) θερμότερος ζῆλος, χλιαρῶς τις καὶ ὅσον ὑπόψυχρος διὰ τῆς ἀρνήσεως· Ἰωάννου δὲ καὶ Ἰακώβου καὶ τῶν λοιπῶν διὰ τῆς φυγῆς, ἢ, ἀφέντες αὐτὸν, ἅπαντες ἐφυγον, πάντων ὡσπερ τῶν μεγίστων θαυμάτων ἐπιλαθόμενοι. Καὶ αὖ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀποκαλυφθήσεται Πιλάτος μὲν εἰς τὸν

(52) Reg. 2, τὴν ἀπορρήτον σύλληψιν.

(53) Ita Reg. 2. Reg. vero 1, ὁ διάπυρος καὶ θερμότερος ζ.

μετάμελον ἦκων διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἀποσμήξεως· ἢ A
 ἔκ τούτου σύννευος ὡς ἐπίστευσε, διὰ τῆς νυκτερινῆς
 δ' ἔμεως· ὁ ἑκατόνταρχος διὰ τῶν σημείων· Ἰωσήφ καὶ
 Νικόδημος διὰ τῆς κηδεύσεως· Ἰούδας διὰ τοῦ βρόχου·
 Ἰουδαῖοι διὰ τὸ δοῦναι τοῖς φύλαξι τὰ ἀργύρια. Καὶ
 ἀπαξιαπλῶς, μάχη τις ἔσται καὶ στάσις λογισμῶν τε
 καὶ διαλογισμῶν ἐναντίων· τῶν μὲν τὰ τῆς θεότητος
 διαλογιζομένων, τῶν δὲ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος. Θαυ-
 μάσουσι μὲν γὰρ, φησὶ, πάσχοντα τοῦτον ὀρώντες,
 καὶ ἀγωνιῶντα, καὶ θρόμβους ἰδρώτων ἐκπέμποντα·
 ἔτι τε δειλιῶντα, καὶ τὴν τοῦ πάθους παραίτησιν
 προσευχόμενον· τὴν τε τῶν νεκρῶν ἐννοουήντες ἀνά-
 στασιν καὶ τὴν τῶν τυφλῶν ὁμιλήτωσιν· τὴν τε τῶν
 λεπρῶν ἀποκάθαρσιν, καὶ τὴν τῶν πονηρῶν πνευμά-
 των ἐκδιώξιν· καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν τῶν ὀπ' αὐτοῦ
 τελεσθέντων σημείων πληθύν· θαυμάσουσι, καὶ τὸν
 υἱὸν ὧδε κάκεισε κλονουμένον ἔξουσι, ἀσύμφωνα
 ταῦτα τοῖς πρώτοις ὀρώντες, καὶ ἀκατάλληλα· θαυ-
 μάσουσι δὲ πάλιν οἱ τὸν αἰσιμόν ὀρώντες, καὶ τὴν ἐν
 ἡμέρᾳ νύκτα, τὸν τε τοῦ διαπετάσματος δεχασμόν,
 καὶ τὴν τῶν πετρῶν διάρρηξιν· ἔτι τε τῶν μνημάτων
 τὴν ἀνακάλυψιν, καὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἐξανάστασιν·
 θαυμάσουσι καὶ ἐκστήσουσι τῇ καρδίᾳ, καὶ πρὸς
 ἀπορίας βυθὸν καταντήσουσιν, ἀνθρώπων μὲν τὸν
 κρεμάμενον βλέποντες, Θεὸν δὲ τὸν ἐνεργοῦντα ταῦτα
 καὶ συμπεραίνοντα. Οὕτως ἀποκαλυφθήσονται ἐκ
 πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί, τῶν μὲν ταῦτα, τῶν δὲ
 ἐκεῖνα διαλογιζομένων. Ἄλλ' ὁμως ἡ μάχη αὕτη τῶν
 λογισμῶν (54), καὶ ἡ στάσις, καὶ ἡ φύρις, καὶ ἡ ἀν-
 τιθέσις, ὁμοιᾶς καὶ συμφωνίας, καὶ εἰρήνης τῆς
 ἀνωτάτω τῇ Ἐκκλησίᾳ χρηματίσει παραίτιος· δι' C
 ἑκατέρων γὰρ ὁ ἦν Χριστὸς κηρυχθήσεται, καὶ Θεὸς
 ὁ αὐτὸς καὶ ἀνθρώπος γνωρισθήσεται, αὐτεξουσίως
 θέλων καὶ ἐνεργῶν ὁ αὐτὸς, τὰ μὲν τῆ θεότητι, τὰ δὲ
 τῆ ἀνθρωπότητι. Ταῦτα μὲν οὖν εἶπεν ἂν, οἶμαι, ὁ
 θεὸς ὄντως καὶ Ἀβραμαιοῦς ἐκεῖνος πρεσβύτης, εἰ
 τις αὐτὸν διήρητο περὶ τούτων.

19. Εἶτα μετ' αὐτὸν παρίσταται καὶ Ἄννα τῆ
 γράμματι, γηραιὸς βαδίζουσα βήμασιν· ἐκάλει γὰρ
 καὶ αὐτὴν τὸ μυστήριον, προφητείας χάριν πληρώ-
 σουσιν· ὅπως καὶ αὕτη προφητικῶς μαρτυρήσειν, ὡς
 ἐγνώρισε Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐναντίον
 τῶν ἔθνῶν ἀπακάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ἄλλὰ
 πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου πυθόμεθα, τίς τε καὶ
 πόθεν αὕτη καθέστηκε, καὶ ἐπὶ ποίοις καὶ πότε τῷ D
 ἱερῷ ἐφέστηκεν· αὐθὶς τε ὅποια ἔλεγεν, ἐρευνήσωμεν.
 Φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς· « Καὶ ἦν Ἄννα προφητις
 θυγάτηρ Φανουὴλ ἐκ φυλῆς Ἀσέρ· αὕτη προβεβηκυῖα
 ἐν ἡμέραις πολλαῖς· ζήσασα μετ' ἀνδρὸς ἕτη ἑπτὰ
 ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς· καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν
 ὀγδοήκοντα τεσσαράρων· ἢ οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ,
 νηστειαῖς καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν.
 Καὶ αὕτη, αὕτῃ τῇ ὥρᾳ ἐπιστάσα, ἀνωμολογεῖτο τῷ
 Κυρίῳ, καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδεχο-
 μένοις λῦτρωσιν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Τίς ὁ λόγος τοῦ

uxor ejus crediderit per nocturnam visionem ,
 centurio per signa : Joseph et Nicodemus, quid
 cogitent revelabitur per funeris curam : Judas, per
 laqueum : Judæi, per pecuniam custodibus tradi-
 tam. Ut uno verbo dicam, pugna quædam erit et
 quasi seditio oppositarum cogitationum atque ratio-
 ciniorum ; aliis quæ deitatem spectant, aliis quæ
 humanitatem, cogitantibus. Mirabuntur enim, in-
 quit, cum videbunt eum pati, in agone esse, sudo-
 ris guttas emittere, itemque pavere ac deprecari
 passionem. Ubi vero secum reputabunt, mortuos
 resurrexisse, cæcos visum recepisse, mundatos le-
 prosos, fugatos spiritus malignos, universamque
 aliam ejus signorum multitudinem, mirabuntur,
 mentemque ultro citroque fluctuantem habebunt,
 B videntes hæc minime cum prioribus consentire ac
 congruere. Mirabuntur item, qui terræ motum vide-
 bunt, noctemque in die obtingentem, scissum ve-
 lum , disruptas petras ; insuperque monumenta
 aperta, ac mortuorum resurrectionem. Mirabun-
 tur, corde obstupescunt, atque ad imum dubitatio-
 nis demergentur, cum hominem suspensum cer-
 nent ; Deumque, tanta signa operantem ac perfli-
 cientem. Ita revelabuntur ex multis cordibus cogi-
 tationes, aliis hæc, aliis illa cogitantibus. Attamen
 isthæc cogitationum pugna, seditio, confusio,
 contradictio, rerum oppositio ; supremæ concordiæ,
 consensionis ac pacis causa, Ecclesiæ futura est ;
 ex utrisque enim prædicabitur quid erat Christus :
 idemque Deus et homo fuisse cognoscetur, qui
 ipse unus libero suo arbitrio vellet et operaretur,
 hæc secundum deitatem , illa secundum huma-
 nitatem. Hæc puto dicturus erat Abrahamicus
 ille senex, si quis eum his de rebus percontatus
 esset.

19. Post illum in Scriptura Anna sistitur, senili
 gressu incedens : nam et ipsam mysterium vocabat,
 prophetiæ gratiam atque munus impleturam ; ut
 ipsa quoque propheticè testificaretur quod notum
 fecisset Dominus salutare suum, et in conspectu
 gentium revelasset justitiam suam ⁶¹. At ex Evan-
 gelio primum sciscitemur quænam hæc et cujas
 esset, qua de causa et quando venerit in templum :
 ac rursum quæ dixerit percontemur. Ait enim
 evangelista : « Et erat Anna prophetissa filia Pha-
 nuel, de tribu Aser : hæc processerat in diebus
 multis, et vixerat cum viro suo annis septem a
 virginitate sua : et hæc vidua velut annorum octo-
 ginta quatuor ; quæ non discedebat de templo, je-
 juniis et obsecrationibus serviens nocte ac die. Et
 hæc, ipsa hora superveniens, vicissim cōnflabatur
 Domino, et loquebatur de illo omnibus qui exspe-
 ctabant redemptionem in Jerusalem ⁶². » Quid

⁶¹ Psal. xcvi, 2. ⁶² Luc. ii, 36-38.

(54) Reg. 2, διαλογισμῶν.

causæ est quod adeo accuratam evangelista fecerit hujus prophetissæ narrationem; ut et patrem et familiam ejus memoraverit, quod vix de alio quoniam reperiatur? Sane certam hujusce rei causam, solus noverit sanctorum Deus, iique qui ex ejus Spiritus instinctu loquuntur, mysteria edocti, juxta divinum Apostolum. Hæc porro prophetica **365** fulgens gratia, iis qui in Jerusalem redemptionem exspectabant, a Deo datam afferebat consolationem, cum diceret, universi advenisse Redemptorem, omniumque Salvatorem venisse et apparuisse, suam redempturum imaginem, liberaturum quod condiderat opificium. Idcirco enim Christus Jesus vocatur, siquidem Jesus Salvator interpretatur.

20. His omnibus ita gestis, ita enuntiat, obstupescebat Dei mater Maria, et mirabatur qui una aderat Joseph. Impletis tamen iis quæ lege præcepta erant; siquidem advenit Christus omnia quæ legis sunt impleturus, ac finem legis præceptis daturus; in Nazaret remigrant, ubi a Gabriele faustum nuntium acceperat ea quæ Salvatorem mundo genuit, quæque sine semine concipiendo prægnans fuit, et virgo post partum mansit, videntibusque omnibus ostendit notum factum esse salutare Dei, lumenque gentibus illuxisse; Dei item justitiam ac redemptionem in omnibus terræ finibus apparuisse; ac quotquot receperunt eum, gloria divina pariter ac sempiterna induisse, fluxionis simul ac corruptionis nescia.

21. Nos autem, o desideratissimi, perinde atque illi, Christo Deo occurramus, temperantiam afferentes, castitatem gestantes, innocentiam offerentes, injuriarum oblivionem exhibentes, a distrahentibus curis nos segregantes, ac Deo puros offerentes, morum lenitatem gerentes, mansuetudinem atque charitatem mutuam omnibus exhibentes. Ad hæc omnia commiserationem in universos habentes; atque ex commiseranti animo misericordiam semper quasi scaturientes, ita accedentem Christum excipiamus; ita Christum in ulnas, ut Deum decet, suscipiamus, atque vicissim prophetis confiteamur verbis, celebrantes ejus ad nos profectum: ejusque erga nos commiserationem magnificis prædicemus vocibus; ut et regnum cælorum consequamur, et bonis perfruamur æternis: in ipso Christo Deo nostro, cui cum optimo Patre, ac sanctissimo Spiritu gloria, imperium, honor, adoratio et magnificentia, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen

(55) Reg. 2, καὶ τῇ αὐτοῦ ἐπιπνοίᾳ Πνεύματι.)
(56) Reg. 2, ἀπολύτρωσιν.

Α τοιαύτην ἀκριβῆ περὶ τῆς προφητίδος ταύτης τὸν εὐαγγελιστὴν ποιήσασθαι τὴν ἀφήγησιν ὥστε καὶ τοῦ ταύτης πατρὸς καὶ τῆς φυλῆς ἐπιμνησθῆναι, ὅπερ ἐπ' οὐδενὶ ἐτέρῳ σχεδὸν εὐρήται; Τὸν μὲν περὶ τοῦτου ἀκριβῆ λόγον μόνος ἂν εἶδει αὐτὸς ὁ τῶν ἁγίων Θεός, καὶ οἱ τῇ αὐτοῦ ἐμπνοίᾳ Πνεύματος (55) λαλεῖν, κατὰ τὸν θεὸν Ἀπόστολον, δεδιδαγμένοι μυστήρια· αὐτὴ δὲ προφητικῆ διαλάμπουσα χάριτι, τοῖς προσδεχομένοις ἐν Ἱερουσαλὴμ λύτρωσιν (56), θεόδοτον ἐνεγέννα παράκλησιν ὅτι ὁ τοῦ παντὸς Λυτρωτῆς, λέγουσα, παραγγέγονε, καὶ τῶν πάντων ὁ Σωτὴρ ἦλθε καὶ πεφανέρωται, τὴν ἰδίαν εἰκόνα λυτροῦσθαι βουλόμενος, καὶ σώζειν τὸ πλάσμα θέλων, ὃ ἐπλασε. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς ὀνομάζεται, ἐπειδὴ καὶ Σωτὴρ ὁ Ἰησοῦς ἐρμηνεύεται.

20. Τούτων δὲ πάντων γινομένων τοῖς πράγμασι, καὶ λεγομένων τοῖς ῥήμασι, ἡ τε Θεομήτωρ Μαρίας ἐξενίζετο, καὶ ὁ συμπαρὼν Ἰωσήφ ἀπεθαύμαζεν. Ὅμως τὰ δεδογμένα τελέσαντες τῷ νόμῳ, ἐπέπειρ ἅπαντα τοῦ νόμου πληροῦν ὁ Χριστὸς παραγγέγονε (57), καὶ ἀνάπαυσιν δίδοναι τοῖς τοῦ νόμου προστάγμασιν, εἰς Ναζαρέτ ἐπανέρχονται· ἔμβα καὶ πρὸς τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ εὐηγγελίσαστο ἡ τὸν Σωτῆρα τῷ κόσμῳ γεννήσασα, ἐξ ἀπόρου μὲν συλλήψεως κυήσασα, παρθένος δὲ μετὰ γέννησιν μείναςα, καὶ πᾶσι δικυνοῦσα τοῖς βλέπουσιν, ὡς ἐγνωρίσθη Θεοῦ τὸ Σωτήριον, καὶ τὸ φῶς τοῖς ἔθνεσιν ἔλαμψε· καὶ ὡς Θεοῦ δικαιοσύνη καὶ λύτρωσις πᾶσι τῆς γῆς ἐφάνη τοῖς πέρασιν· καὶ δόξαν τοῖς δεδεγμένους ἐνέδουσε θεϊκὴν ὁμοῦ καὶ ἄδιον, καὶ βῆσιν καὶ φθορὰν οὐ γινώσκουσιν.

21. Ἡμεῖς δὲ, ὡς ποθεινότατοι, καθάπερ ἐκεῖνοι, οὕτω Χριστῷ τῷ Θεῷ συναντήσωμεν, σωφροσύνην κομίζοντες, ἀγνεΐαν βαστάζοντες, ἀκακίαν προσφέροντες, ἀμνηστίαν ἐμφαίνοντες, περισπασμῶν ἐαυτοῦς ἀφορίζοντες, καὶ Θεῷ καθαρὸς προσκομίζοντες, τρόπων ἡμερότητα φέροντες, καὶ τὸ πρὸς ἅπαντας προσήγες καὶ φιλάλληλον ἔχοντες. Καὶ πρὸς τοῦτους ἅπασιν τὴν πρὸς πάντας συμπάθειαν ἄγοντες, καὶ τὸν ἐκ ψυχῆς συμπαθοῦς αἰεὶ προερχόμενον ἔλεον βλέζοντες, οὕτω Χριστὸν προσιόντα δεξώμεθα· οὕτω Χριστὸν εἰσικίσωμεν· οὕτω Χριστὸν θεοπρεπῶς ἐναγκαλισώμεθα, καὶ προφητικοῖς ἀνομολογησώμεθα ῥήμασι, τὴν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀνυμνούντες προέλευσιν, καὶ ἦν πρὸς ἡμᾶς συμπάθειαν εἰργασται μεγαλοφῶνοις κηρύττοντες στόμασιν· ἵνα καὶ βασιλείας οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν, καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ παναγάθῳ Πατρὶ καὶ τῷ παναγῶ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(57) Reg. 2, παρεγένετο.

IN HOMILIAM DE CÆCO NATO ADMONITIO.

Non est quod in hujusce homiliæ νοητῆ commonstranda diu immoremur, cum orationis genus, voces cæteraque omnia scriptorem prodant Athanasio longe imparem. Et vero non ex vocibus et stylo tantum spuria illa deprehenditur : cum multa complectatur inepta, et sagaci quovis homine, ne dicam Athanasio, indigna; ut est illud de Samuele propheta commentum, et similia, quæ lectori primo aspectu occurrunt observanda.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

(58) ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚ ΓΕΝΕΤΗΣ ΤΥΦΑΟΝ

S. P. N. ATHANASII

IN CÆCUM A NATIVITATE HOMILIA.

1. Πολυσπούδαστόν ἐστὶ πᾶσιν ἀνθρώποις τὸ τῶν ἄ A γονέων γλύκασμα, γνήσιον, ποθητὸν (59), παντὸς χρυσοῦ τιμιώτερον. Οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ παρόντι βίῃ γονεῦσιν ἀντισταθμιζόμενον κτήμα. Χρυσὸς πολλάκις ἀπόλλυται· γονέων δὲ φίλτρον οὐ μαραινέται. Ἄργυρος πολλάκις ἰούται· τῶν δὲ γεννησάντων αἱ ὠδίνες οὐ μειοῦνται. Μαργαρίται πολλάκις διαφθείρονται· γονέων δὲ δάκρυα τῷ Κυρίῳ παρίστανται. Διὸ καὶ τῶν γονέων τὸ τίμιον ἢ θεία Γραφή γνωρίζουσα, παραινέει τοῖς τέκνοις βοῶσα· « Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. » Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα· Καὶ εἰ περισπούδαστόν ἐστι τὸ τῶν γονέων γλύκασμα, τίνας ἐνεκεν ὁ Δαβὶδ τοὺς γονεῖς διαβάλλων ἔλεγεν· « Ὁ Πατὴρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με; » Τί λέγεις, ὦ φίλε, πρὸς τὰ παρόντα; Παντὸς κτίσματος τιμιώτερον τὸ τῶν γονέων γλύκασμα· μὴ γὰρ ὡς πρὸς τὸν δημιουργὸν τῶν ἀπάντων Θεὸν· οὐκ ἐστὶ κτίσμα κτίστη συγκριθῆναι δυνάμενον. Εἰ μὲν ἦν ὁ Δαβὶδ εἰρηκῶς· « Ὁ πατὴρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με, » ἀντελάβετο δὲ μου ὁ δεῖνα, ὁ γειτῶν, ἢ ὁ συγγενής, ἢ ὁ φίλος, ὡς ὑπεναντίον διεθεβαίου (60)· εἰ δὲ καὶ τῶν γονέων τὸν Κύριον εὐσταλαγχνότερον ἀπεφήνατο, καὶ τοὺς γονεῖς οὐκ ἐνέβρισε, καὶ τὸν Θεὸν ἐδόξασεν.

2. Τίνας δὲ χάριν ὁ Δαβὶδ πρόσηκατο τὰς συλλαβὰς, λέγων· « Ὁ Πατὴρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος ἀντελάβετό (61) με; » Ἴστε πάντες σαφῶς, ὅσα τε φιλόλογοι, πῶς ὁ τῶν ἀπάντων Θεὸς βουλόμενος τὸν Σαούλ, ὡς φαῦλον, τῆς βασιλείας διαδέξασθαι, καὶ τὸν Δαβὶδ, ὡς φίλον, εἰς τὴν

1. Summa cura hominibus colendus est dulcis ille, germanos, desiderabilis, quovis auro pretiosior, parentum amor. Nullæ sunt in hac vita facultates parentibus comparandæ. Aurum sæpe perit, parentum autem amor non exstinguitur. Argentum plerumque rubiginem contrahit, parentum autem erga prolem affectus non minuitur. Margaritæ non raro corrumpuntur, parentum vero lacrymæ coram Deo sistuntur. Quamobrem divina Scriptura, indicans quantus sit honor erga parentes habendus, sic movet filios, exclamans : « Qui maledicit patri vel matri, morte moriatur ⁶⁰. » Sed fortasse dixerit quispiam: Si tanta cura **366** colendus est dulcis ille erga parentes affectus, quid causæ est quod David parentes accusans dixerit : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit me ⁶¹? » Quid ad hæc ais, dilecte? Omni creatura pretiosior esse debet dulcis ille erga parentes affectus, nec tamen cum Deo omnium opifice comparandas : nulla quippe est creatura quæ cum Creatore conferri possit. Si David postquam dixit : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, » adjecisset, Ille quidam vicinus, aut cognatus, aut amicus suscepit me; id quasi ex adverso affirmasset. Quod si magis quam parentes misericordem Deum pronuntiavit, parentibus injuriam non fecit, et Deo gloriam dedit.

2. Quid causæ est autem, quod David syllabas apponit dicens : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me? » Gnari omnes estis, utpote lectionis studiosi, quo pacto omnium Deus cum vellet Saulem, utpote improbum hominem regno abdicare, et Davidem, ut

⁶⁰ Exod. xxi, 17. ⁶¹ Psal. xxvi, 10.

(58) Reg. 1, ὁμίλια. Reg. 2, cum editis, λόγος.

(59) Ita mss. Editi vero, ποθητόν.

(60) Ita Reg. 2. Editi autem, ὡς ὑπ' ἐναντίων διε-

θεβατοῦτο.

(61) Reg. 2, solus, προσελάβετο. Item ibid., με, et ita semper. Editi, μου

dilectum sibi, regnum adire, ministrum suum miserit Samuelem ad domum parentum David, cornu ferentem ordinationis, dixeritque Samueli Dominus⁶²: Perge ad domum Jessæ, et unge mihi unum ex filiis ejus in regem. Samuel autem ad ministerium missus, respondit Domino: Ecquem ordinabo? Indica nomen, Domine, ut diligentius ad jussa tua properem. Tum Dominus ad Samuelem: Nolo scias quem constituerim, ne quasi personam acceperis, accusere. Habes cornu ordinationis, in quem inclinabitur cornu, et oleum emanabit, illum mihi constitue regem. Cum cornu teneas quod nullam personarum acceptionem facturum est, ne moleste feras. His auditis Samuel, quasi a Deo accepta cognitione, statim, haud dubio pede, accurrit ad domum Jessæ, quem sic alloquitur: Misit me Dominus ordinatum ex filiis tuis unum in regem. Confestim Jesse et uxor ejus filium suum producere natu primum, ut qui primogenitorum benedictionem gestaret, et ut inter liberos suos rectum ordinem servaret. Samuel autem elevans statim manum, ac sese ad ordinationem componens, inclinatoque cornu, priorem absque ordinatione dimisit, oleo, ex Dei nutu, effluere nolente. Cum autem illi cunctos filios suos præter Davidem adduxisset, abscesserunt omnes vacui nec ordinati.

στάξει μὴ βουληθέντος. Ὡς δὲ ἕνα ἕκαστον τῶν υἱῶν ἔψαν οἱ πάντας κτώ (66) καὶ ἀχειροτόνητοι.

3. his porro vacuis regressis, Samuelem Jesse aggressus est, his verbis: Quid fecisti, o homo? hallucinatus es, nec te hallucinatum intelligis. Aut deceptus es, aut me illusurus huc properasti. A janua ingressu aberrasti: alio missus, hic cornu protulisti: nos vano gaudio replevisti: pollicitus es, nec promissa complevisti. Tum Samuel ad Jesse: Quid me incusas, o senex? damnas eum qui me misit. An potest unquam errare propheta? Si proprio consilio huc accessissem, jure dubitares. At si cordium scrutator me misit, quid renuis? Jesse vero ad Samuelem: In quo demum annum? Adduxi ad te omnem liberorum meorum florem, et nusquam promissi tui indicium comparet. An non potius ignoras eam qui te misit? An non alio missus es? Nunquid ut me senem constitueres regem huc properasti? Tum Samuel ad Jesse: Quid me increpas, o senex, an non alium habes filium? Si non habes, hallucinatus sum; sin habes, nequaquam erravi. Respondit Jesse ad Samuelem: Alius quidem mihi superest filius; sed parvus, despicibilis, neque aptus regno, quem producere pudeat. Tum Samuel ad illum: Vin' tu immutare præceptum Creatoris? pudeat te **367** illum producere? Quid enim? An multam carnis molem ungit Deus? Adduc itaque illum;

⁶² 1 Reg. xvi, 1-15.

(62) Ita Reg. 2. Editi vero, προήχασθαι.

(63) Reg. 2, διάκονον εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἰεσσαί. Μοχ χειροτονήσεως. Reg. 1 et 2.

(64) Reg. 2, ἀντεστάτο. Μοχ idem, προχειρίσομαι.]

Α βασιλείαν προσήχασθαι (62), ἀποστέλλει τὸν ἑαυτοῦ διάκονον Σαμουὴλ εἰς τὸν οἶκον τῶν γονέων τοῦ Δαβὶδ (63), ἐπιφερόμενον τὸ κέρας τῆς χειροτονίας, λέγων πρὸς τὸν Σαμουὴλ ὁ Κύριος· Πορευθεὶς εἰς τὸν οἶκον Ἰεσσαί, χρίσον μοι ἕνα τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς βασιλέα. Ὁ δὲ Σαμουὴλ ὡς εἰς διακονίαν στελλόμενος, ἀντεστάτο (64) πρὸς τὸν Κύριον, λέγων· Καὶ τίνα προχειρίσομαι; Λέγε μοι τὸ ὄνομα, Δέσποτα, ἵνα σπουδαιότερον πρὸς τὸ δοκοῦν σοι διαθήσωμαι. Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τὸν Σαμουὴλ· Οὐ θέλω σε γινώσκειν πᾶν προχειρίζομενον, ἵνα μὴ ὡς προσωπολήπτης διαβληθῆς. Ἔχεις τὸ κέρας τῆς χειροτονίας, ὅπου δ' ἂν ἐπινεύσει τὸ κέρας, καὶ τὸ ἔλαιον λιμνάσει, ἐκεῖνό μοι προχείρισον (65) εἰς βασιλέα. Κατέχων τὸ κέρας, ἀπροσωπολήπτον διαιτητὴν, μηδαμῶς δυσχέρανε.

Β Ταῦτα ἀκούσας ὁ Σαμουὴλ, καὶ ὡς παρὰ Θεοῦ τὴν γνῶσιν δεξάμενος, εὐθέως ἀναμφιβόλῳ ποδὶ κατέδραμεν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Ἰεσσαί, λέγων πρὸς αὐτόν· Ἀπέστειλέ με ὁ Κύριος προχειρίσασθαι ἕνα τῶν υἱῶν σου εἰς βασιλέα. Εὐθέως δὲ ὁ Ἰεσσαί καὶ ἡ τοῦτο γαμετὴ τῶν πρῶτων υἱῶν προεδίβασαν, ὡς τὴν εὐλογίαν τῶν πρωτοτόκων βαστάζοντα, καὶ ἐν τῶν τέκνοις τὴν εὐταξίαν φυλάττοντα. Ὁ δὲ Σαμουὴλ, εὐθέως τὴν χεῖρα ὑψώσας, καὶ πρὸς τὴν χειροτονίαν σχηματισθεὶς, καὶ τὸ κέρας ἐπινεύσας, ἀπέλυσε τὸν πρῶτον ἀχειροτόνητον, θείῳ νεύματι τοῦ ἔλαιου αὐτοῦ παρήγαγεν αὐτῷ ἐκτὸς τοῦ Δαβὶδ, ὑπέστρεψαν

3. Ὑποστρεψάντων δὲ τούτων λιτῶν, ἀντέβαλλεν ὁ Ἰεσσαί πρὸς τὸν Σαμουὴλ, λέγων· Τί πεποίηκας, ἄνθρωπε; ἐσφάλης, καὶ οὐκ οἶδας. Ἡ ἐσφάλης, ἡ καίξαι με πατέδραμες. Παρὰ θύρας εἰσῆλυθες· ἀλλαχοῦ ἀπεστάλης, καὶ ὧδε τὴ κέρας ἐγύμνωσας· μάτην ἡμᾶς ἐχαροποίησας, θρυλλήσας, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν μὴ πληρώσας. Ὁ δὲ Σαμουὴλ πρὸς τὸν Ἰεσσαί· Τί καταπλήττεις (67), πρεσβῦτα; καταψηφίζῃ τοῦ ἀποστειλαντός με. Ἔστι προφήτην πλανηθῆναι ποτε; Εἰ μὲν οἰκεία γνώμη παρεγενόμην, καλῶς δεστάξεις· εἰ δὲ ὁ τῶν καρδιῶν γνώστης ἀπέστειλέ με, τί ἀνανεύεις; Ὁ δὲ Ἰεσσαί πρὸς τὸν Σαμουὴλ· Καὶ ἐν τίνι λοιπὸν ἐπινεύσω; Παρήγαγόν σοι πᾶσαν τῶν τέκνων μου τὴν καλλοτήν, καὶ οὐδαμοῦ τῆς ἐπαγγελίας τὸ γνώρισμα. Μὴ μᾶλλον οὐκ ἔγνωσ τὸν ἀποστειλαντά σε; Μὴ ἄρα ἀλλαχοῦ ἀπεστάλης; Μήτις (68) ἐμὲ τὸν πρεσβῦτην κατέδραμες χειροτονῆσαι; Ὁ δὲ Σαμουὴλ πρὸς τὸν Ἰεσσαί· Τί με καταπλήττεις, πρεσβῦτα; Οὐκ ἔχεις ἄλλον υἱόν; εἰ μὲν οὐκ ἔχεις, ἐσφάλην· εἰ δὲ ἔχεις, οὐκ ἐπλανήθην. Ὁ δὲ Ἰεσσαί πρὸς τὸν Σαμουὴλ· Ἔχω μὲν καὶ ἄλλον υἱόν, ἀλλ' ὁμῶς μικρὸν, εὐτέλη, μὴ ποιοῦντα βασιλέα. Αἰσχύνομαι καὶ προεδίβασαι αὐτόν. Ὁ δὲ Σαμουὴλ πρὸς αὐτόν· Παραδιάτατῃ τῷ Κτίσαντι; αἰσχύνῃ προεδίβασαι τούτων; Τί γάρ; Πολυσαρκίαν χρίζει ὁ Θεός;

(65) Reg. 1, προχειρίσαι. Reg. 2, προχειρίζαι.

(66) Αἱ τοὶ deest in Reg. 2.

(67) Reg. 1, 2, τί λέγεις;

(68) Ita Reg. 1, 2. Editi vero, μὴ τοίγε.

Προχειρίσαι οὖν τοῦτον· λιμνάσει πάντως τὸ ἔλαιον, ἔπινεύσει, οἶδα, τὴ κέρασ. Εὐφρανεσθω σοι ὁ οἶκος. Τί γάρ; Ὅτι μικρὸς ἐστίν, οὐ ποιεῖ βασιλέα; Περιμεινον μικρὸν, καὶ εἴη· πῶς οὗτος ὁ μικρὸς τὸν γιγανταῖον πύργον, τὸν Γολιάθ λέγω δὴ, καταστρέψει. Τοιγαροῦν ταύτην τῶν γονέων τὴν λοιδορίαν ὁ Δαβὶδ κατανοήσας, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου παράδοξον εὐεργεσίαν θεῖα Γραφή παραδιδοῦς, ἐβόα· Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἔγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με. »

4. Ταύτην τοίνυν τὴν τοῦ προφήτου Δαβὶδ εὐχάριστον φωνὴν, εὐκαίρως καὶ ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς ἀναβλέψας, ἐρεῖ μεγαλοφώνως καὶ αὐτός· Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἔγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με. » Ἰστε πάντες σαφῶς, πῶς καὶ οὗτος ὑπὸ μὲν τῶν γονέων διεπτύσθη, ὑπὸ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγκατελείφθη. Ὅπως δὲ τὸ χρέως ἀποδωσώμεθα, καὶ μικρὸν ἀναψύξωμεν, ἵνα καὶ πάλιν πιστευθῶμεν ὀφειλήματα· φέρε τοίνυν ἐπὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν εὐκαίρως παραγάγωμεν. Ἦκουε, ἀγαπητέ, τῆ προτεῖρα τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου βωδῶτος· Ὁ Καὶ παράγω, φησίν, ὁ Ἰησοῦς, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς καθήμενον· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· Ῥαββί, τίς ἡμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῆ; Ὁ δὲ Κύριος πρὸς αὐτούς· Οὐδὲ οὗτος ἡμαρτεν, οὐδὲ οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ταῦτα εἰπὼν ὁ Κύριος, ἔπτυσσε χαμαί, καὶ ἐποίησε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ τυφλοῦ. » Καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Σιλωάμ· καὶ ἀπελθὼν ἐνίψατο· καὶ νιψάμενος ἀνέβλεψε· καὶ ἀναβλέψας ἐπίστευσε τῷ ἀποστειλάντι. Ἄκουε συνετῶς. Ἐπηρώτησαν τὸν Κύριον οἱ μαθηταὶ, λέγοντες· Ἐδιδάσκαλε, τίς ἡμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῆ; » Δικαία τῶν ἀποστόλων ἢ ἐπερώτησις, ἔνθεν δαίχονται, ὅτι ὡς Θεῷ τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ προσέειπον (69). Τίς γάρ οἶδε τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, εἰ μὴ ὁ τῶν καρδιῶν ἰχνηλάτης; Διὸ καὶ ὁ Κύριος οὐκ ἀνένευσε πρὸς τὴν ἐπερώτησιν, ἀλλὰ παραυτὰ ἐποίησε τὴν ἀπόκρισιν, ἐν ταυτῷ καὶ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπερώτησιν πληροφορῶν, καὶ τὴν αὐτοῦ θεοπιστίαν βεβαιῶν. Ἀποκριθεὶς γάρ (70) ὁ Κύριος εἶπεν· Ὅτε οὗτος ἡμαρτεν, οὐτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ· τούτέστιν ἡ παρούσα τούτου τύφλωσις οὐκ ἐστὶν ἁμαρτιῶν πρόσκομμα, ἀλλὰ φύσεως σφάλμα. Ὅσπερ γὰρ φυτὸν πρὸ τοῦ τῆς γῆς ἐκχύψαι, ἐν τῇ ῥίζῃ πολλάκις ἀπὸ περιστάσεως ἀερίου τὴν βλάβην δέχεται, οὕτω καὶ οὗτος ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς, ἐν τῇ νηδύϊ τὴν πῆρῶσιν ἐδέξατο· ἢ τοῦ μητρώου κόλπου ἀνευθετοῦ ὑπάρχοντος, ἢ τοῦ πατρῶου σπόρου κακοχύμου καταβληθέντος. Ὁ δὲ τὴν σφαλίσαν φύσιν διορθώσασθαι δυνάμενος οὐδὲν ἕτερον ἢ τῶν φύσεων δημιουργὸς εὐρεθήσεται. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἀπεφῆνατο

A effluet sane olcum, inclinabit se, ut probe novi, cornu. Lactetur domus tua. Quid enim? An quia parvus est, non est aptus regno? Tantillum expecta, et videbis quo pacto ille parvulus gigantiam turrem, Goliath scilicet, prosternet. Hanc ergo parentum contumeliam secum reputans David, et admirandam Domini benignitatem sacris litteris consignans exclamabat: « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me⁶⁹. »

4. Hanc itaque prophetæ David vocem gratiarum actione plenam, opportune item cæcus ille a nativitate, visu recepto, magna et ipse voce dicit: « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. » Probe nostis omnes, quod hic quoque et a parentibus rejectus fuerit, et a Deo non fuerit derelictus. Sed ut debitum persolvamus, paululumque recreemur, ut rursus nobis debita concedantur: age, ad cæcum a nativitate opportune accedamus. Audisti, dilecte, (Dominica [71]) præcedente Joannem evangelistam clamantem: « Et præteriens, » inquit, « Jesus, vidit hominem cæcum a nativitate sedentem. Et interrogaverunt eum discipuli ejus: Rabbi, quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Quibus Dominus: « Neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo. Hæc cum dixisset Dominus, exspuit in terram, et fecit lutum ex sputo, et linivit super oculos cæci⁷⁰. » Et misit eum ad Siloam: cumque abiisset, lavit: lotus vidit, visuque recepto credidit in eum qui misisset. Hæc prudenter audi. Interrogabant Dominum discipuli dicentes: « Magister, quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Æqua erat apostolorum interrogatio, ut inde liquet, quod ad Dominum Jesum, velut Deum, accesserint. Quis novit enim secreta hominum, nisi scrutator cordium? Quocirca nec Dominus interrogationem abjecit; sed statim respondit, eadem opera et apostolorum interrogationi faciens satis, et deitatis suæ fidem confirmans. Respondens enim Jesus dixit: « Neque hic peccavit, neque parentes ejus: sed ut manifestentur opera Dei in illo; » id est: isthæc ejus cæcitas, non est peccatorum pœna, sed naturæ defectus. Sicut enim planta, antequam e terra pullulet, in radice plerumque ex ambientis aeris affectione damnum accipit; ita et hic a nativitate cæcus, vitium ejusmodi in utero contraxit; sive quod maternus sinus haud recte compositus esset, sive quod paternum semen emissum, vitiosum esset. Qui porro errantem naturam potest corrigere, nihil sane aliud quam naturarum creator deprehendetur. Quare hæc Dominus pronuntiavit: « Neque hic peccavit, ne-

⁶⁹ Psal. xxvi, 10. ⁷⁰ Joan. ix, 1-3, 6.

(69) Ita Reg. 2. Editi vero, προσῆσαν. Infra Reg. 2, ἐρώτησιν pro ἐπερώτησιν. Ibid. Reg. 1, 2, quos sequimur, παραυτὰ. Editi, παρ' αὐτήν.

(70) Ita Reg. 2. Editi autem, Ἀποκριθεὶς δέ, (71) Sic Holsteinius.

que parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo. » Hisque prolatis, confestim ipso opere, sese ostendit esse naturarum creatorem, ac de se ipso dixisse : « ut manifestentur opera Dei in illo ; » id est, ut per illum exploratum sit me, non merum hominem, sed Deum fortem esse. Poterat enim Dominus solo verbo cæcum curare, qui verbo cælos firmaverat, juxta divinum illud dictum : « Verbo Domini cæli firmati sunt »⁶⁸; poterat itaque verbo hunc a nativitate cæcum curare. Id tamen minime facit, sed luto oculos ungit illius; ut palam faceret omnibus, esse se illum Adami figulum, qui simile simili resarciret. Non innovat curationis seriem, ne miraculum dissiparet : lutum luto inungit : ac simile simili resarcit. Posset autem quis dicere, ideo Dominum cæci oculos inunxisse luto, ut palam omnibus faceret, se ipsum esse qui Adamum ex luto efformasset. καὶ ὅτι· τούτου χάριν ὁ Κύριος ἔχρισε πηλῶ τοὺς ὄφθαλμοὺς αὐτοῦ ἐστὶν ἡ καὶ τὸν Ἀδάμ χοσπλαστήσας.

368 5. Quid porro causæ est quod eum miserit in Siloam? An etiam Adamum in Siloam demisit? Attente audi. Quando Adamum Dominus ex luto formabat, repugnantium Judæorum adorat nemo : cum nemo itaque adesset qui contradiceret, minore apparatu rationabilem hanc statuam perfecit. Nunc vero cum multi contradicant, longa circuitione utitur, ut potestatem affirmet suam ; ut vel invitos contradicentes ad miraculi assensum pertraheret. Hujus rei gratia luto inunctum illum misit in Siloam, ut sese ablueret : non quod Siloam egeret, Siloam Dominus ; sed ut corrente cæco, qui viderent sequerentur, essetque qui non videbat, videntium dux : ipsi autem qui accurrissent, testes forent miraculi. Nam, cum illud Dominus faceret, mitteretque hominem in Siloam, accurrebant ingentes turbæ, miraculo testimonium perhibentes. Sed adhuc susurrabant Pharisei, curiose rem investigantes, ac phantasiam esse miraculum illud exclamabant. Quid facturi erant, nisi longiore circuitu miraculum designasset? Quod si alia ratione volueris Siloam in figuram accipere piscinæ baptismatis, nequaquam a vero aberraveris, quandoquidem in illa universi ignorantia tenebris lavantur, lumenque piæ religionis accipiunt.

6. Quod autem post tantam miraculi moram Judæorum plerique miraculo contradixerint, id audisti ex evangelistæ verbis : « Itaque vicini, et qui viderant eum prius quia mendiculus erat, dicebant : Nonne hic est qui mendicabat, cæcus a nativitate? Alii dicebant, Quia hic est : alii autem : Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero qui visum receperat, dicebat : Quia ego sum, quem

⁶⁸ Psal. xxxii, 6.

(72) Reg. 2, ἐπέχρισεν τοὺς ὄφθαλμοὺς.

(73) Ita Reg. 2. Editi vero, διὰ τοῦ τὸ ὅμοιον ἀνε-

λέγων· « Οὐτε οὗτος ἤμαρτεν, οὐτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » Καὶ ταῦτα εἰπὼν εὐθέως διὰ τοῦ ἔργου γνωρίζει, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τῶν φύσεων δημιουργός, καὶ ὅτι περὶ αὐτοῦ ἔλεγεν· « ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » τοῦτέστιν, ἵνα γνωρισθῶ δι' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ εἰμι λιτὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς κραταῖός. Ἠδύνατο γὰρ ὁ Κύριος τῷ ῥήματι μόνῳ τὸν τυφλὸν λάσασθαι, ὁ λόγῳ τοὺς οὐρανοὺς στερεώσας, κατὰ τὸ φάσκον θεῖον ῥητόν· « Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. » Ἠδύνατο οὖν λόγῳ καὶ τοῦτον τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν θεραπεύσαι. Ἄλλ' οὐ ποιεῖ τοῦτο, πηλὸν δὲ ἐπιχρίει τοῖς ὀφθαλμοῖς (72) αὐτοῦ, ἵνα πᾶσι φανερὸν καταστήσῃ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τοῦ Ἀδάμ κεραμεύς, καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον ἀποπληρῶν (73). Οὐ ἐξινίζει τὴν περιδίαν, ἵνα μὴ διασκηδάσῃ τὴν θαυματουργίαν· πηλὸν ἐπὶ πηλὸν ἐπιχρίει, διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον ἀναπληρῶν. Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα, ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ἵνα πᾶσι φανερὸν καταστήσῃ.

5. Τίνος δὲ ἕνεκεν ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Σιλωάμ; Μὴ καὶ τὸν Ἀδάμ εἰς τὸν Σιλωάμ ἐχάλασεν; Ἄκουε συνετῶς. Ὅτε τὸν Ἀδάμ ὁ Κύριος ἐπηλόπλασε (74), τότε οὐδεὶς τῶν ἀντιλεγόντων Ἰουδαίων παρῆν· ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς ἦν ἀντιλέγων, τότε μὲν ὁ Κύριος εὐσυσταλικώτερον τὸν λογικὸν ἀνδριάντα κατασκευάζει· νοὺν δὲ ὡς πολλῶν ὄντων τῶν ἀντιλεγόντων, πλατύνει τὴν περιδίαν, ἵνα κρατῶν τὴν ἐξουσίαν, ὅπως καὶ ἄκοντας τοὺς ἀντιλέγοντας ἐπινεύσαι τῷ θαύματι παρασκευάσῃ. Τούτου οὖν χάριν ἀπέστειλε τὸν πηλοφόρον εἰς τὸν Σιλωάμ νίψασθαι, οὐχ ὅτι τοῦ Σιλωάμ ἔχρηξεν ὁ τοῦ Σιλωάμ δεσπότης· ἀλλ' ὅπως, τοῦ τυφλοῦ τρέχοντος, οἱ βλέποντες ἀκολουθήσωσι καὶ γενήσῃται ὁ μὴ βλέπων τῶν βλεπόντων ὁδηγός, αὐτοὶ δὲ οἱ καταδραμόντες μάρτυρες γενήσονται τοῦ θαύματος. Ὅταν γὰρ καὶ τοῦτο ἐποίησεν ὁ Κύριος, καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Σιλωάμ, ἄπειρα πλήθη κατέδραμον μαρτυροῦντα τῷ θαύματι. Καὶ ἐτι ἐνήχουν οἱ τῶν Φαρισαίων παῖδες πολυπραγμονοῦντες, καὶ φαντασίαν τὴν θαυματουργίαν βοῶντες. Τί ἐμελλον ποιεῖν, εἰ μὴ ἐπλάτυνε τὴν θαυματουργίαν; Ἄλλως δὲ πάλιν, εἰ βουληθῆς τὸν Σιλωάμ εἰς τύπον λαβεῖν τῆς τοῦ βαπτίσματος κολυμβήθρας, οὐκ ἂν ἀμάρτοις· ἐπειδὴ ἐν ἐκείνῃ πάντες ἀπονίπτονται τὸ σκότος τῆς ἀγνωσίας, καὶ λαμβάνουσι τὸ φῶς τῆς εὐσεβείας.

6. Καὶ ὅτι μετὰ τὴν τοσαύτην τοῦ θαύματος πλατύτητα οἱ πλείους τῶν Ἰουδαίων ἀντέλεγον τῷ θαύματι, ἤκουες τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· « Οἱ δὲ γείτονες, καὶ οἱ ἰδόντες αὐτὸν πρὸ τούτου, ὅτι προσαιτῆς ἦν, ἔλεγον· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ προσαιτῶν, ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός; Ἄλλοι ἔλεγον· Οὐτός ἐστιν. Ἔτεροι δὲ ἔλεγον· Οὐκ ἐστὶν οὗτος, ἀλλ' ὅμοιος αὐτῷ ἐστὶν. Ὁ δὲ ἀναβλέψας ἔλεγεν· ὅτι, Ἐγὼ εἰμι, ὃν λέγετε. »

πλήρου.

(74) Ita Reg. 2. Editi vero, ἐπηλοπλάσθη.

Εἶδες τύφλωσιν ἀναδύεσθαι πρόξενον; Ὁ τυφλὸς ἀνέβλεψα καὶ οἱ βλέποντες ἐτυφλώθησαν τῆ κακίᾳ. Ἄει γὰρ ἡ κακία τυφλὴ (75). Διδὸ καὶ Ἰουδαίων παῖδες ἀπὸ κακίας ἐπήχουν τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν, λέγοντες πρὸς αὐτὸν· Λέγε ἡμῖν, ἄνθρωπε, τίνας χάριν συγκροτεῖς ἡμῖν τὸν υἱὸν τοῦ τέκτονος, καὶ ὡς θεὸν αὐτὸν θέλεις διαφημίζεσθαι; Οὐκ εἶ σὺ ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς· γνωρίζομεν ἡμεῖς ἐκεῖνον· πολλοστὸν αὐτῷ τὰ πρὸς τὰς χρείας ἐχορηγήσαμεν. Πῶς οὖν θυλλεῖς σὺ, καὶ λέγεις, ὅτι αὐτὸς ἀνέψέ μου τοὺς ὀφθαλμούς; Εἰ χρημάτων δέη, καὶ τούτων χάριν ψευδολογεῖς, ὅσον βούλει κομιζοῦ (76)· μόνον τῆς ἀληθείας μὴ ἀπέχου. Πάντα οὖν ἐποιοῦν, ἵνα πως διασκεδάσωσι τὸ θαῦμα. Ὁ δὲ ἀναδύεσθαι πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας Ἰουδαίους ἐφασκε· Τί με συκοφαντεῖτε; Τί μου τὸ ψυχικὸν βλέμμα τυφλωσά μοι προαίρεισθε; Ἀνέβλεψα, οὐ τυφλωμαί· μάτην μοι κοινωρτὸν βλασφημίας προσρίπτετε (77). Ἄλλος ἐφιλανθρωπέυσαστο, καὶ ὑμεῖς ἀντιβάλλετε. Οὐ προσκυεῖτε, ἀλλὰ λοιδορεῖτε. Καλῶς δὲ αὐτὸν υἱὸν τοῦ τέκτονος προσαγορεύετε· μετμύφασε γὰρ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν τὰς θυρίδας. Μικρὸν μοι συγχωρήσατε, εἰ μετ' ἄλλῳ ὑμῖν διαλέγομαι. Συγχωρήσατέ μοι πρῶτον κατανοῆσαι τοῦ οὐρανοῦ τὰ κάλλος, τοῦ ἡλίου τὴν κέντρον, τῆς σελήνης τὸ φῶς, τῆς ἡμέρας τὸν ὄρον, τῆς νυκτὸς τὸ μέτρον, τῶν ἀστέρων τὴν χορείαν, τῶν νεφῶν τὴν διαδρομὴν, τῆς γῆς τὴν εὐθύτητα, τῆς θαλάσσης τὸ κύτος, τῶν πλοίων τὴν ἀτριβὸν (78) διάβασιν, τῶν ἀνωμάτων τὴν περιοχὴν, τῶν ὀρέων τὰ κυρτώματα, τῶν ποταμῶν τὰ βέυματα, τῶν πηγῶν τὰ νάματα, τῶν φρεάτων τὰ ἀνελήματα, τῶν κτηνῶν τὰ σκιρτήματα, τῶν θηρίων τὰ ποικίλιμα, τῶν ὀρνέων τὰ σχιζόπτερα, τῶν ἰχθύων τὰ ἰδιώματα, τῶν δένδρων τὰ ὑψώματα, τῶν καρπῶν τὰ γλυκάσματα. Συγχωρήσατέ μοι πρῶτον ταῦτα καὶ παραπλήσια τούτων θεάσασθαι, καὶ εἶθ' οὕτως ὑμῖν διαλέγομαι, πῶς ἀνέβλεψα. Πάλαι μὲν ἐγεννήθην, νυνὶ δὲ πρῶτον εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον τῷ μέρει τῆς ὄψεως. Ἦκουσα τοῦ προφήτου βοῶντος· « Ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. » Ἐγὼ ἐκ τῶν κτισμάτων, ὑμεῖς ἐκ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν ἀναλόγως τὸν δημιουργὸν θεωρήσατε. Τί μοι χρημάτων περιουσίαν ἐπαγγέλλεσθε; Οὐ πιπράσκω τὸ δῶρον, οὐ καπηλεύω τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἀνάβλεψιν. Ἄμεινον εὐγνωμόνως προσαιτεῖν, ἢ κακοτρόπως πλουτεῖν. Τὸ λοιπὸν οὐκέτι προσαιτῶ· Ἐλαβον γὰρ τὸν παράπτοντά μοι πρὸς ἐργασίαν λύχων τοῦ σώματος. Οὐκέτι οὖν προσαιτῶ, ἀλλὰ γεωργῶ· οὐκέτι χάριν αἰτῶ, ἀλλὰ μισθὸν ἀπαιτῶ· οὐκέτι ῥάβδῳ τὴν γῆν ψηλαφῶ, ἀλλὰ τὴν ἀμπελον ὀρεπᾶν κλαδεύω· οὐκέτι ἀργύρια συνάγω, ἀλλὰ δράγματα θερίζω· οὐκέτι τὴν πύρρον περισφίγγω, ἀλλ' ἔμαζαν ἔλω· οὐκέτι ἄρτων κλάσματα λαμβάνω, ἀλλὰ σίτον κομιζῶ· οὐκέτι στένων βοῶ· Δῶτε τῷ τὸ φῶς μὴ ἔχοντι, ἀλλὰ

dicitis 99. » Viden' cæcitatem restituti visum conciliatricem? Cæcus visum recepit, et qui videbant, malitia sua excæcati sunt. Semper enim cæca est malitia. Quare Judæi malitia ducti cæci nati auribus personabant his verbis : Dic nobis, o homo, quare jactitas nobis fabri filium illum, eumque ut Deum vis proclamare? Nequaquam tu es ille cæcus a nativitate; novimus illum, ac sæpenumero ipsi necessaria suppeditavimus. Quare tu jactitas ac dicis : Ipse aperuit meos oculos? Si pecunia eges, ejusque causa mentiris, quantum volueris accipe : solum ne a veritate recedas. Nihil itaque non agebant miraculum ut dissiparent. Qui autem visum receperat, contradicentibus Judæis reponit : Cur me calumniimini? Cur visum animæ meæ excæcare studetis? Visum recepi, non cæcutio. Frustra me blasphemie pulvere conspergitis. Alius me beneficio affecit, et vos repugnatis. Non adoratis, sed probri insectamini. Probe autem fabri filium vocatis illum ; nam oculorum meorum fenestras commutavit. Veniam mihi præbetote si non nisi paulo post vobiscum colloquar. Sinite me primum considerare cæli pulchritudinem, solis orbem, lunæ fulgorem, diei terminum, noctis mensuram, stellarum choream, nubium decursum, terræ planitiem, maris latitudinem, navium transitum nullo vestigio relicto, convallium ambitum, montium rotunditatem, fluviorum alveos, fontium scaturigines, puteorum haustus, pecudum saltus, ferarum varietates, avium multifidas alas, piscium proprietates, arborum proceritatem, fructuum suavitatem. Sinite me hæc primum et his similia contemplari, atque exinde narrabo quæ ratione visum recepi. Jam olim natus sum, sed quod visum spectat modo primum ingressus sum in mundum. Audivi prophetam clamantem : « A magnitudine et specie creaturarum, quadam ratione creator eorum conspicitur 99. » Ex creaturis ego, vos ex 369 meis oculis quadam proportione ac ratione creatorem contemplamini. Quid mihi pecuniarum vim pollicemini? Nequaquam donum vendo, visum oculis datum meis non cauponor. At præstat cum grato animo mendicare, quam sceleribus ditescere. Non ulterius mendicabo ; nactus sum enim qui mihi ad laborem lucernam corporis accenderet. Non ulterius mendicabo, sed agros colam. Non amplius gratis petam, sed mercedem repetam. Non amplius baculo terram tentabo, sed vineam falcula putabo. Non ulterius nummulos cogam, sed manipulos colligam. Non ultra peram constringam, sed currum traham. Non ultra frustra panis accipiam, sed frumentum deferam. Non amplius cum gemitu exclamabo : Date ei qui lumine non fruitur ; sed magna vobis

99 Joan. ix, 8, 9. 99 Sap. xiii, 5.

(75) Reg. 2, τυφλοῖ.

(76) Reg. 1, 2, κομιζοῦ χρήμα.

(77) Reg. 2, προσαντιλέγατε.

(78) Ita Reg. 1, 2. Editi vero, ἀτριβῶν. Mox iidem miss. κυρτώματα. Editi, κυρτήματα.

clamabo : « Dominus illuminatio mea et salus mea, A quem timebo ⁷¹? »

7. His auditis contradicentes Judæi, ut vident illum non modo sanatum esse, sed miraculum quoque defendere, accedunt iterum sciscitantes : Quomodo visum accepisti? Quid fecit tibi homo ille, quod tam firmiter eam rem asseris? Tum is qui visum receperat ad excæcatos illos : Quomodo visum accepi? Deone dicitis, quomodo illud consequenter a naturæ ordinem factum est? Si quæritis, quomodo; vicissim vos ego interrogabo : Quomodo in vinum aquam commutavit? An naturæ ordinem, aut miraculum ut exhiberet? Quomodo Lazarum ex sepulcro evocavit? naturali an divino modo? Quomodo leprosum morbo liberavit? circuitione quadam, an voluntate? Quomodo sanguinis fluxu laborantem mulierem, quæ sanguinis profluvio quasi naufragium fecerat, ex ea tempestate eripuit? Perquirendone morbi rationem, an conspecta ejus fide? Tum contradicentes illi Judæi, ut viderunt eum in proposito perseverantem, acriter comprehensum vi pertrahunt ad Pharisæicum tribunal, dicebantque illi : Jam carnes lancinari tuas curabimus, ut servi, non doctoris, munus exsequare. Non taces, sed concionem habes, atque ut Deum illum vis proclamare filium Josephi? Casu quodam visum recepisti, effutisque nobis te a nativitate cæcum esse, atque adducis nobis istum fabri filium? Non taces : sed magna voce clamas? Qui porro visum receperat reponit ad contradicentes : Si me clamare non vultis, quid tam frequenter sciscitamina? Vosmetipsum diffamatis et mihi culpam ascribitis. Si, ut dicitis, casu quodam visum accepi, cur parentes meos accivistis? Frustra turbas datis : non potestis obtegere miraculum : etsi siluerim ego, clamant oculi mei. Homo quidam Jesus nomine, ejus nomen est curatio, luto unxit oculos meos, et dixit mihi : « Vade, lava in piscina Siloam ⁷². » Abiensque lavi, lotus lutum deposui, sed visum recepi. »

8. His auditis Pharisæici judices, ingentique coacta turba : Sabbatum enim erat, cum hoc miraculum fecit Jesus; interrogabant eum eadem quæ Judæi dicentes : Nosti, o homo, quo astes in loco, et indeprecabile hoc tribunal esse, neque fraudem hic unquam latere posse. Dic nobis omni accurate : Quomodo visum accepisti? Quid tibi fecit homo ille quem dicis? Tum ille qui visum acceperat ad Pharisæicum tribunal respondit : Quomodo visum receperim, rursus curiose inquiritis? Rursus ut reum me examinatis, dicentes : Quomodo visum recepisti? si dicam vobis, iterum tumultum excitabitis. Dicam vobis quomodo visum receperim. Causam quidem curationis dicam, sed potestatem edendi miracula dicere nequeo : « Quis enim

⁷¹ Psal. xxvi, 4. ⁷² Joan. ix, 11.

(79) Sic Reg. 2. Editi vero, ψηφίζεσθαι.
(80) Ita Reg. 4. 2. Editi vero, νιψάμενος.

μεγαλοφώνως κράζω· « Κύριος φωτισμός μου και σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; »

7. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἀντιλέγοντες Ἰουδαῖοι, ὡς εἶδον αὐτὸν μὴ μόνον ἰαθέντα, ἀλλὰ καὶ συνηγοροῦντα τῷ θαύματι, προσήεσαν ἔτι ἐπερωτῶντες αὐτὸν· Πῶς ἀνέβλεψας; Τί σοι ἐποίησεν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ἐπιμένεις τῷ πράγματι; Ὁ δὲ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς τυφλοὺς λέγει· Πῶς ἀνέβλεψα; Ἐπὶ Θεοῦ λέγετε, πῶς τῆς φύσεως ἀκολουθία γίνεται; Εἰ τὸ πῶς ἐρωτᾶτε, ἀντερωτήσω ὑμᾶς ἀγῶ· Πῶς τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλεν, ἀκολουθίαν ἢ θαυματουργίαν μηνύσας; Πῶς τὸν Δάζαρον ἐκ τοῦ τάφου ἐκάλεσε, φυσικῶς ἢ θεοπροπῶς; Πῶς τὸν λεπρὸν τοῦ πάθους ἀπέλυσε, περιοδεύσας, ἢ θελήσας; Πῶς τὴν αἰμορροῦσαν γυναῖκα, ναυαγούσαν ἐκ τῆς τῶν αἱμάτων φορᾶς, τοῦ κλύδωνος διέσωσε; Τὸ πάθος ἐρευνήσας, ἢ τὴν πίστιν κατανοήσας; Οἱ δὲ ἀντιλέγοντες Ἰουδαῖοι, ὡς εἶδον αὐτὸν ἐπιμένοντα, δριμύτερον κατεσχηκότες, εἰλκον αὐτὸν μετὰ βίας ἐπὶ τὸ Φαρισαϊκὸν κριτήριον, λέγοντες πρὸς αὐτόν· Νυνὶ σου τὰς σάρκας καταξανθήναι παρασκευάσομεν, ἵνα δουλείαν, καὶ μὴ διδασκαλίαν μετέρχη. Οὐ σιωπᾶς, ἀλλὰ δημηγορεῖς, καὶ ὡς Θεὸν αὐτὸν θέλεις ψηφίζεσθαι (79), ἐκείνον τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ; Ἀπὸ συμβεβηκότος τινὸς ἀνέβλεψας, καὶ προσφωνεῖς ἡμῖν, ὡς ἐκ γενετῆς τυφλὸς ἐτέθης, καὶ ἐπάγεις ἡμῖν ἐκείνον τὸν τοῦ τέκτονος υἱόν; Οὐ σιωπᾶς, ἀλλὰ μεγάλη βοᾶς; Ὁ δὲ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας ἔλεγεν· Εἰ οὐ θέλετέ με βοᾶν, τί ἐπερωτᾶτέ με συχνῶς; Ὑμεῖς ἐαυτοὺς θρῦλλεῖτε, κάμοι τὸ ἐγκλημα προσάπτετε. Ὡς φατε, εἰ ἐκ συμβεβηκότος τινὸς ἀνέβλεψα, τί μου τοὺς γονεῖς παρεστήσατε; Μάτην θορυβεῖσθε· οὐ δύνασθε κρύψαι τὸ θαῦμα· κἄν γὰρ ἐγὼ σιωπήσω, οἱ ὀφθαλμοὶ μου βοῶσιν. Ἄνθρωπός τις λεγόμενος Ἰησοῦς, οὗ καὶ τὸ ὄνομα Ἰασις, πηλὸν ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμοίς, καὶ εἶπέ μοι· « Ὑπαγε νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ. » Καὶ ἀπελθὼν ἐνιψάμην (80)· νιψάμενος, τὸν μὲν πηλὸν ἀπεθέμην, τὸ δὲ φῶς ἐδεξάμην.

8. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖκοι κριταὶ, καὶ πλήθους ἀπέλρου συναθροισμένου· σάββατον γὰρ ἦν, ὅτε τὸ θαῦμα τοῦτο πεποίηκεν ὁ Ἰησοῦς· ἐπηρώτων αὐτὸν τὰ αὐτὰ τοῖς Ἰουδαίοις λέγοντες· Οἶδας, ἄνθρωπε, πόῃ τόπῳ παρέστηκας, καὶ ὅτι ἀσυγχώρητον τὸ παρὸν κριτήριον τυγχάνει, καὶ ὡς οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα πλάνην (81) διαλαθεῖν ποτε. Λέγε ἡμῖν μετὰ πάσης ἀκριβείας· Πῶς ἀνέβλεψας; Τί σοι ἐποίησεν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὃν λέγεις; Ὁ δὲ, ἀναβλέψας πρὸς τοὺς Φαρισαῖκον κριτήριον, ἀπεκρίνατο· Πῶς ἀνέβλεψα, πάλιν περιεργάζεσθε; πάλιν ὡς καταδίκον εὐθύνετε, λέγοντές μοι· Πῶς ἀνέβλεψας; Ἐὰν ὑμῖν εἶπω, πάλιν θορυβεῖσθε. Τὸ πῶς ἀνέβλεψα, ἐγὼ ὑμῖν ἐρῶ. Τὴν μὲν αἰτίαν τῆς περιοδείας λέγω, τὴν δὲ ἐξουσίαν τῆς θαυματουργίας, οὐκ ἔχω λέγειν· « Τίς γὰρ ἔγκω νοῦν

(81) Reg. 1, πλάνον. Reg. 2, πλάνη.

Κυρίου; ἢ τίς ξύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ τίς προ-
 ἔδωκεν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἀναποδοθήσεται αὐτῷ; » Εἰ
 θέλετε μαθεῖν τὴν περιόδιαν, αὕτη ἐστίν, ἣν ἤδη
 προεῖπον· « Πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς
 ὀφθαλμούς· καὶ εἶπέ μοι· Ὑπαγε νύφαι εἰς τὴν κο-
 λυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ. Ἀπῆλθον δὲ, καὶ ἐνιψάμην,
 καὶ εὐθέως ἀνέβλεψα· » οὐ τοῦ ὕδατος ἐνεργήσαντος,
 ἀλλὰ τοῦ πύσματος παραδοξοποιήσαντος (82). Ταῦτα
 ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖκοι κριταί, ὡς εἶδον αὐτὸν
 ὅτι ἐπιμένοντα τοῖς αὐτοῖς, τοῦτον ἀπωσάμενοι, τοὺς
 γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος ἐφώνησαν, καὶ ἐπυνθάνοντο
 παρ' αὐτῶν λέγοντες· « Εἰπατε ἡμῖν· οὗτός ἐστιν ὁ
 Υἱὸς ὁμῶν, ὃν λέγεται, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; Πῶς
 οὖν ἄρτι βλέπει; » Οἱ δὲ γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος
 ἀναποκριθέντες πρὸς τοὺς ἐπερωτῶντας, εἶπον τὰ
 τῆς μακαρίας Σουσάννης· Στενά ἡμῖν πάντοθεν. Ἐάν
 εἰπωμεν ὅτι Υἱὸς ἡμῶν ἐστίν, οὐκ ἐκφευξόμεθα τὰς
 χεῖρας ὁμῶν· τοῦτο γὰρ ἐπηγγείλασθε· ἔάν δὲ εἴπω-
 μεν, ὅτι οὐκ ἐστίν υἱὸς ἡμῶν, αἰωνίαν κόλασιν ὑπο-
 στήσομεθα· τοῦτο γὰρ ἀπόκειται ταῖς τὴν ἀλήθειαν
 κρύπτουσι. Διὸ, τὴν αἰωνίαν μᾶλλον κόλασιν προτι-
 μήσαντες, τοσοῦτον ἐρῶμεν, ὅσον καὶ ἐν τοῖς παροῦσι
 ζημίαν οὐχ ὑπομείνωμεν· « Οὗτος ὁ παῖς, ὃ ἄρχον-
 τες, ὅτι μὲν υἱὸς ἡμῶν ἐστίν, ἴσμεν, καὶ ὅτι τυφλὸς
 ἐγεννήθη οὐκ ἀγνοοῦμεν· τὸ δὲ πῶς ἀνέβλεψεν, οὐκ
 οἶδαμεν· ἢ τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, ἡμεῖς
 οὐκ οἶδαμεν. Ἥλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτὸς
 λαλήσει περὶ ἑαυτοῦ. »

9. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι, καὶ σφόδρα δια-
 πορούμενοι· ἐπέφερον γὰρ αὐτοῖς οὐ τὴν τυχοῦσαν
 αἰσχύνην τὸ δῶκεν ὁμολογεῖσθαι, ὅτι υἱὸς αὐτῶν ἐστι,
 καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη· ὡς οὖν εἶδον οἱ Φαρισαῖκοι
 κριταὶ ἐπιμένοντας τοὺς γονεῖς τοῦ τυφλοῦ, καὶ λέ-
 γοντας, ὅτι Οὗτος ὁ υἱὸς ἡμῶν ἐστι, καὶ ὅτι τυφλὸς
 ἐγεννήθη, ἐπὶ τούτῳ δακνόμενοι, ἐπειδὴ ὁμολογεῖτο
 ἡ ἀλήθεια, τινὰς τῶν ἀπατεῶνων ἐκ τῶν ὀπισθεν
 ἀπίστευαν πρὸς τοὺς γονεῖς τοῦ τυφλοῦ, περιηχοῦν-
 τας αὐτῶν τὰς ἀκοὰς, καὶ ἐν τῷ κρυπτῷ λέγοντας·
 Ἀρνήσασθε τὸ τέκνον ὁμῶν, καὶ μὴ ὁμολογήσητε,
 ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, ὅπως ἐζητε τοὺς ἄρχοντας φέ-
 λους, καὶ πολλῶν δωρεῶν ἀξιωθήσεσθε. Οἱ δὲ γονεῖς
 τοῦ ἀναβλέψαντος, ὅσα τε γονεῖς, δακρύνοντες ἀπεκρί-
 ναντο πρὸς τοὺς τὰ μάταια συμβουλευόντας· Τί λέ-
 γετε, ὡ ἄνθρωποι; Τί ἡμᾶς ὑποσύρετε; ἀρνησώμεθα
 τὸ ἴδιον ἡμῶν τέκνον; Θηρίων ἡμᾶς ὡμοτέρους θέ-
 λετε εἶναι. Δράκων τὰ ἴδια τέκνα περιπτύσσεται, καὶ
 ἡμεῖς τὸ ἴδιον τέκνον ἀρνησώμεθα; μὴ γὰρ ἠπει-
 θησε τοῖς γονεῦσι ποτε· ἀλλὰ καὶ τυφλὸς ὢν διέτρε-
 φεν ἡμᾶς, καὶ ἀναβλέψας πολλῶ μᾶλλον γηροκομήσει
 ἡμᾶς. Ἀρχεισθε οὖν ὑμῖν· ἔστω, ὅτι οὐ θέλομεν δι-
 ὑμᾶς κηρύττειν τὸν περιοδεύσαντα τὸ ἡμέτερον τέ-
 κνον, οὔτε εἰπαῖν μετὰ παρρησίας, τίς ἐστίν οὗτος.
 Ἔστι δὲ εἰπεῖν τινα πάντως· Καὶ πόθεν ἡμῖν ἡ γυνῶ-
 νις, ὅτι διὰ τὸν Φαρισαϊκὸν φόβον ἐκρυψαν οἱ γονεῖς
 τοῦ ἀναβλέψαντος τὸ κηρύττειν τὸν Δεσπότην Χριστὸν

A cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius
 ejus fuit? aut quis prior dedit illi et non retribu-
 tur ei? » Si discere vultis curationis seriem, ea
 est quam modo dixi: « Lutum fecit, et unxit oeu-
 los meos; et dixit mihi: Vade ad 370 natatoria
 Siloæ et lava: » Abii autem et lavi, et continuo
 visum recepi⁷⁴, » non aquæ vi, sed sputi miraculo.
 Hæc cum audissent Pharisæi judices, ut viderunt
 eum adhuc in dictis suis perseverantem, abjecto
 illo, parentes ejus cui visus redditus fuerat advo-
 carunt, et percontabantur ex iis: « Dicite nobis:
 hiccine filius vester est, quem vos dicitis, quia cæ-
 cus natus est? Quomodo ergo nunc videt? » Pa-
 rentes porro ejus qui visum receperat, sciscitantibus
 respondentes, verbis usi sunt beatæ Susannæ⁷⁵:
 B. Augustiæ nobis undique; si dixerimus: filius no-
 ster est, non effugiemus manus vestras; id jam enim
 comminati estis; sin dixerimus, non est filius no-
 ster, pœnam luemus, æternam, quæ veritate occul-
 tantibus reposita est. Quare pœnam cum præopte-
 mus æternam, tantum respondebimus, quantum sa-
 tis erit ut impræsentiarum pœnam effugiamus:
 « Scimus, o principes, quia hic est filius no-
 ster, et quia cæcus natus est non ignoramus; quo-
 modo autem nunc videat, nescimus: aut quis ejus
 aperuit oculos, nos nescimus. Ipsum interrogate,
 ætatem habet, ipse de se loquetur⁷⁷. »

9. His Pharisæi auditis, ac multum anxii: haud
 modicum enim illis pudorem attulerat; quod vel
 confessi essent, ipsum filium esse suum, atque cæ-
 cum natum fuisse: sicut viderent itaque Pharisæi
 judices perseverare cæci parentes, ac dicere, Filius
 noster est, ac cæcus natus: eo discruciaci quod
 veritas in confesso esset, impostores quosdam clicen-
 tes suos miserunt ad parentes cæci, qui eorum
 auribus insurrarent, atque clam dicerent: Ab-
 negate filium vestrum, nec fateamini cæcum esse
 natum, ut vobis principes sint amici; atque mul-
 tis donemini muneribus. Parentes autem ejus qui
 visum receperat, utpote parentes, cum lacrymis
 responderunt vanis illis consiliatoribus: Quid di-
 citis, o homines? Quid nos subornatis? proprium-
 ne filium abnegabimus? Feris nos crudeliores esse
 D vultis. Draco prolem suam complectitur, nosque
 proprium negabimus filium? Nunquam parentibus
 immorigerus fuit; sed cæcus cum esset nos aluit;
 postquam visum recepit, multo magis senec-
 tute fovēbit nostram. Satis itaque sit vobis, quod
 vestrum gratia nolimus eum prædicare qui filium
 nostrum curavit, neque cum fiducia dicere, quis-
 nam ille sit. Erit fortasse quispiam qui dicat: Un-
 de nobis liquet, metu Pharisæorum parentes ejus
 qui visum receperat, non ausos fuisse coram omni-
 bus Dominum Christum prædicare? Unde hoc con-

⁷³ Rom. xi, 34, 35. ⁷⁴ Joan. ix, 41. ⁷⁵ ibid. 19. ⁷⁶ Dan. xii, 22. ⁷⁷ Joan. ix, 20, 21.

(82) Reg. 2, παραδόξως ποιήσαντος.]

probetur, evangelista ipse Joannes memoravit his verbis : « Hæc autem dixerunt parentes ejus qui visum receperat, quoniam timebant Judæos. Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret ⁷⁹. » Viden' Pharisaicam malitiam? Cum oportuisset eos Dominum confiteri, procidere coram ipso, atque adorare Creatorem, ac morbis remedium quærere; non modo illi non confitebantur, sed eos qui confiterentur cædebant. Quamobrem sic eos condemnat Dominus : « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia tollitis clavem regni cælorum, et nec ipsi intratis, nec volentes sinitis intrare ⁸⁰. »

10. Quid ergo judices Pharisaici? Ut viderunt parentes ejus qui visum receperat, non ex sua respondere sententia; iis per aliam januam reje-ctis, atque iterum accito eorum filio qui visum receperat, non aderat enim filius, cum Pharisei parentes ejus interrogarent; coloratis verbis iterum interrogant hominem qui visum receperat, dicentes: Vel modo vera confiteris, atque palam facis omnibus, te non esse illum a nativitate cæcum: modo præsens dicebas te iis esse parentibus, et ecce audivimus ab illis, te illorum non esse filium, nec habuisse se filium a nativitate cæcum. **371** Quid tu ergo perseveras dicendo: Homo quidam nomine Jesus luto unxit oculos meos, et lavi, et video? His auditis ille qui visum receperat, compertaque eorum malitia, respondit illis: Mirum si vere hæc dicitis. Nunquid parentes proprium filium abnegare potuerunt: præsertim mater masculum, aut pater in nullo offensus? multum incredibile illud videtur, nec illud mex possunt capere aures. Si tamen illud factum fuit, nihil mirum: id humanæ naturæ proprium est, quare veniam merebuntur, quod ex metu id egerint. Vos Scribæ, Deum abnegatis: atque ita vos geritis quasi nihil mali admitteretis. Quod vos adversus Deum admittitis, id parentes adversum me fecisse insimulatis? Nonne a multis jam temporibus de vobis Dominus per Isaiam prophetam exclamavit dicens: « Filios genui et exaltavi; ipsi autem averterunt me ⁸⁰? » Etsi vobis abnegatio sit familiaris, illud tamen facere non sustinerem. Eum confiteor qui me curavit, agnosco parentes meos: etiam si illi me abnegaverint, ne ita quidem angustior: novi, novi Davidem discrete exclamare: « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me ⁸¹. » Exasperati porro Pharisei dicebant: Quid ais, homo vanissime, tene Davidi confers? Et fabri filium Dominum confiteris, qui non habet ubi caput reclinet? Concedatur te visum recepisse: Deum laudato. Quid huic gratias agis? Non est

A ἐπὶ πάντων; Πόθεν οὖν ἡμῖν ἡ ἀπόδειξις, αὐτὸς δὲ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ἀπεμνημόνευσε, λέγων· « Ταῦτα δὲ ἔλεγον οἱ γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος, ὅτι ἐφοβοῦντο τοὺς Ἰουδαίους. Ἦδη γὰρ συνετέθειντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα, ἂν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. » Εἶδες Φαρισαϊκὴν πονηρίαν. Δέον αὐτοὺς ὁμολογεῖν τὸν Κύριον, προσπίπτειν τε, καὶ προσκυνεῖν τὸν Κτίστην, ἔτι δὲ καὶ τῶν παθῶν τῆς λύσιν ἐπιζητεῖν· ἐκείνοι δὲ οὐ μόνον οὐχ ὁμολογήσαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁμολογοῦντας ἐμάστιζον. Δὶδ καὶ ὁ Κύριος κατακρίνων αὐτοὺς ἔλεγεν· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ οὐτε ὑμεῖς εἰσέρχεσθε, οὐτε δὲ τοὺς βουλομένους εἰσελθεῖν συγχωρεῖτε. »

B 10. Τί οὖν οἱ Φαρισαῖκοι κριταί; Ὡς εἶδον τοὺς γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος μηδὲν πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀποκρινομένους, τοὺτους ἀπωσάμενοι δι' ἑτέρας θύρας, καὶ ἐκ δευτέρου προφωνήσαντες τὸν ἀναβλέψαντα παῖδα· οὐκ ἦν γὰρ παρῶν ὁ παῖς, ὅτε τὴν πεῦσιν προσήγον οἱ Φαρισαῖοι τοῖς γονεῦσιν αὐτοῦ· πιθανολογοῦντες (83) ἐπηρώτων πάλιν τὸν ἀναβλέψαντα, λέγοντες αὐτῷ· Κἀν νῦν ὁμολογεῖς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πᾶσι φανερὸν καθιστᾷς, ὅτι οὐκ εἶ σὺ ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός· ἦδη γὰρ παρῶν ἐφης γονέων ἐκείνων εἶναι, καὶ ἰδοὺ ἀκηκόαμεν παρ' αὐτῶν, ὅτι οὐκ εἶ αὐτῶν υἱός, οὐδὲ ἔσχον ἐκ γενετῆς τυφλὸν τέκνον. Πῶς οὖν σὺ ἐπιτρέβῃ λέγων, ὅτι Ἄνθρωπός τις λεγόμενος Ἰησοῦς ἐπέχρισε πηλὸν ἐπὶ (84) τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἐνίψάμην, καὶ βλέπω; Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἀναβλέψας, καὶ ἐπιγνοὺς αὐτῶν τὴν κακίαν, ἀνταπεκρίνατο πρὸς αὐτοὺς λέγων· Θαυμάζω, εἰ ἀληθεύετε ταῦτα λέγοντες. Οἱ γονεῖς εἶχον ἀρνήσασθαι τὸ ἴδιον τέκνον, καὶ μάλιστα μῆτηρ ἄρθενα, ἢ πατὴρ μὴ παροξυνθεὶς; σφόδρα ἀπιστόν μοι φαίνεται τὸ λεγόμενον, καὶ τῶν ἐμῶν ἀκοῶν ἀπρόσδεκτον. Εἰ δὲ τοῦτο γέγονεν, οὐδὲν θαυμαστόν· τοῦτο ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπάρχει, διδ καὶ συγγνώμης ἀξιοθήσονται, ὡς φόβῳ τοῦτο ποιήσαντες. Ὑμεῖς οἱ γραμματεῖς τὸν Θεὸν ἀρνεῖσθε, καὶ ὡς μηδὲν φαῦλον πράττοντες διακείσθε. Καὶ περὶ τῶν ἐμῶν γονέων ὁ λόγος· ὁ ὑμεῖς πρὸς τὸν Θεὸν ποιεῖτε, τοῦτο τοὺς γονεῖς πρὸς ἐμὲ ποιεῖν διαβάλλετε. Οὐχὶ περὶ ὑμῶν ὁ Κύριος ἔκραξεν ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων διὰ τοῦ προφήτου Ἠσαίου λέγων· « Ὑιοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν; » εἰ καὶ ὑμῖν φίλον τὸ ἀρνεῖσθαι, ἀλλ' ὅμως ἐγὼ τοῦτο ποιεῖν οὐκ ἀνέχομαι. Ὁμολογῶ καὶ τὸν θεραπεύσαντά με, γνωρίζω δὲ καὶ τοὺς γεννήσαντάς με· εἰ γὰρ καὶ ἠρνήσαντό με οἱ γονεῖς μου, καὶ οὕτως οὐ διατάζω. Οἶδα, οἶδα σαφῶς βούντα τὸν Δαβὶδ· « Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με, ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό μου. » Οἱ δὲ Φαρισαῖοι δριμυχθέντες ἔλεγον αὐτῷ· Τί λέγεις, ματαιόφρον, τῷ Δαβὶδ ἑαυτὸν συγκρίνεις; καὶ τὸν υἱὸν τοῦ τέκτονος Κύριον ὁμολογεῖς, τὸν μὴ ἔχοντα

⁷⁹ Joan. ix, 22. ⁸⁰ Matth. xxiii, 15. ⁸¹ Isa. i, 2. ⁸² Psal. cxvi, 40.

(83) Reg. 1, πιθανολογοῦντες.

(84) ἐπὶ δεest in Reg. 1, 2.

πού τὴν κεφαλὴν κλίνει; Κεῖσθω, ὅτι ἀνέβλεψας· τὸν Θεὸν ὑμνολόγει. Γι' τοῦτω εὐχαριστεῖς; Οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκ τοῦ Θεοῦ· εἰ ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἂν ἔλυεν τὸ σάββατον. « Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· ἡμεῖς γὰρ οἶδαμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλὸς ἔστιν. »

11. Ὁ δὲ ἀναβλέψας, ἀκούσας ὅτι ἁμαρτωλὸν τὸν Κύριον λέγουσι, τὴν ψυχὴν εἰλιγγιάσας, καὶ τὰς ἀκοὰς ἐπισχῶν, ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς Φαρισαίους λέγων· Τί λέγετε; Ἄμαρτωλὸς ἔστιν, ὁ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν φωτῶδότης; Τί τῆ πικρῆ μέλι προσμιγνύετε; Ἐν ταύτῳ με καὶ δοξάζειν καὶ βλασφημεῖν παρακαλεῖσθε. Τὸ μὲν δοξάζει τὸν Θεόν, καλὸν, τὸ δὲ ἁμαρτωλὸν εἰπεῖν, ἐσκοτισμένης διανοίας ἔστιν ἐπιχείρημα. Εἰ ἁμαρτωλὸς ἔστιν, δεῖξατέ μοι ἁμαρτίας ἐμφανίαν ἐν αὐτῷ, καὶ πείθωμαι τῇ διδασκαλίᾳ ὑμῶν· ἢ ὑμεῖς ἐμφανίαν ἐν αὐτῷ ἁμαρτίας δεῖξατε, ἢ ἐγὼ θείας ἐν αὐτῷ θαυματουργίας ὑπάρχειν ἐγγύα. Καταλιμπάνω τὰ κατ' ἐμαυτὸν, καὶ λοιπὸν ἐκ τῶν ἄλλων ποιῶμαι τὴν ἐπερώτησιν· Ἄμαρτωλὸς ἔστιν, ὡς φατε; Οὐκ οὗτος τὸν υἱὸν τῆς χήρας ἐκκομιζόμενον νεκρὸν λόγῳ ἀνέστησεν; Ἄμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ Λόγου ἦν τὸ ἔργον; Οὐχὶ τῶν δέκα λεπρῶν ὑφ' ἐν τὴν καταστιχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πάθους παρδαλιαίαν δορᾶν ῥήματι ἐκκαθαίρων, εἰς τὴν ἀνθρωπώμορφον μονοειδῆ μετήνεγκε θέαν; Ἄμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ Λόγου τὸ ἔργον; Οὐχὶ τὸν ὑπὸ λεγεῶνος τῶν δαμόνων παρενοχλούμενον ἄνθρωπον, τὸν μήτε κρατηθῆναι δυνάμενον, μήτε οἶκον εἰσεδεχόμενον, ἀλλ' ἐν τοῖς μνήμασιν αὐλιζόμενον, βασιλικῶς τῆς τυραννίδος ἀπέλυσεν (85); Ἄμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ Λόγου τὸ ἔργον; Ἄγνωμονέστερον με τῶν δαιμόνων θέλετε εἶναι; Οἱ γὰρ δαίμονες, καὶ μάστιζόμενοι ὑπ' αὐτοῦ, ὕψιν Θεοῦ αὐτὸν ἀποκαλοῦσιν· καὶ γὰρ ὁ θεραπευθεὶς παρ' αὐτοῦ ἁμαρτωλὸν αὐτὸν προσφωνήσω; Ὡς Θεὸς ἐργάζεται, καὶ ὡς ἁμαρτωλὸς φημίζεται; « Εἰ ἁμαρτωλὸς ἔστιν, οὐκ οἶδα· ἐν δὲ οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὢν, ἄρτι βλέπω. » Τοῦτο δὲ Θεοῦ, καὶ οὐχ ἁμαρτωλοῦ τὸ ἔργον.

12. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι, ὡς εἶδον ἑαυτοὺς ἐπιπολὺ τῆς αἰσχύνης ἐμπλέους, ἀπεκρίναντο πρὸς τὸν ἀναβλέψαντα, λέγοντες· Ἔδει μὲν σε ὡς καταδίκιον μαστιχθῆναι, καὶ κατὰ τοὺς νόμους τιμωρηθῆναι· ἀλλ' ἵνα μὴ παρὰ τῶν ματαιοφρόνων ὡς βάσκανοι διαβληθῶμεν, συμπεριφερώμεθά σου τῇ ἔξει· διδὲ δὴ πρὸς τὴν ἐπερώτησιν ἀποκρίθητι τί σοι ἐποίησεν ἐκεῖνος; πῶς ἀνέβλεψας; Λέγε, τί πέπονθας; Ὁ δὲ ἀναβλέψας, ἐπιθαβήσας, προέκοπτε γὰρ τῆ πίστει, ἀνταποκρίνεται λέγων· Πάλιν ἐρωτᾶτέ με, πῶς ἀνέβλεψα; Καθ' ἑαυτῶν πράττετε, καὶ οὐκ οἶδατε. Ὅσον θέλετε τὸ θαῦμα σθέσαι, τοσοῦτον πλεονῶνς αὐτὸ φαίδρύνεται. Πάλιν ἐρωτᾶτέ με, πῶς ἀνέβλεψα, ἦδη τρίτον ὑμῖν εἶπον, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι. « Τί πάλιν θέλετε ἀκοῦειν; Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε μαθηταὶ αὐτοῦ γενέσθαι; » Οὐχὶ διὰ τοῦτο (86) μετὰ ἀκριβείας τὴν περιόδιαν ἐρευνᾶτε; Εἰ τοῦτο βούλησθε, τὸ λοιπὸν προσέλθετε πρὸς αὐτὸν ἀνυποδιδά-

A hic a Deo. Si esset a Deo, non solveret Sabbatum: « Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est ⁸⁵. »

11. Qui autem visum receperat, audiens illos Dominum dicere peccatorem, animo æsturans atque aures obturans, ad Phariseos respondet dicens: Quid dicitis? Num peccator est qui meis oculis lucem impertivit? Cur acerbitati mel admiscetis? Eodem momento me et gloriam dare et blasphemare jubetis. Deo gloriam dare, probum; peccatorem autem dicere illum, obtenebratæ animæ facinus illud est. Si peccator, mihi peccatorum signa in eo commonstrate, atque doctrinæ vestræ credam. Aut peccatorum signa date: aut divino-rum in eo miraculorum dabo argumenta. Ea prætermitto quæ me spectant, atque ex aliis interrogationes paro. An peccator est, ut vos dicitis? Nonne hic est qui filium viduæ delatum mortuum verbo suscitavit? Hominisne peccatoris, an Dei Verbi opus illud erat? Nonne una decem leprosurum morbo maculosam et pantherinam pellem verbo purgans, in humanam uniformemque transmavit speciem? Peccatorisne hominis, an Dei opus illud est? Nonne eum qui legione dæmonum agitabatur: qui neque teneri poterat, nec in domo permanere, sed in sepulcris morabatur, regio more a tyrannide liberavit? Hominisne peccatoris, an Dei Verbi opus illud? Vultin' me dæmonibus ipsis ingratiorem esse? Dæmones quippe etiam flagellati ab ipso, Filium Dei illum nuncupant: et ego ab ipso sanatus, peccatorem vocabo illum? Ut Deus operatur, et ut peccator proclamatur? « Si peccator est, nescio: unum scio, quia cæcus eum essem, nunc video ⁸⁵. » Quod sane Dei, et non peccatoris est opus.

12. His Pharisei auditis, cum se viderent summo pudore affectos, responderunt ad eum qui visum receperat: Oportebat quidem te ut reum flagellari, ac secundum leges pœnas luere; sed ne a vanis hominibus ut invidi insimulemur, indulgemus hoc ingenio tuo: quare responde ad interrogationem: quid fecit tibi ille homo? Qua ratione visum recepisti? Dic, tibi quid contigit? Tum ille confidenter, nam in 372 fide profecerat, respondit hisce verbis: Rursum sciscitami, quomodo visum receperim. Contra vosmetipsos ignari agitis. Quanto magis miraculum opprimere studetis, tanto magis ipsum inclarescit. Rursum percontami, qua ratione visum receperim: jam ter indicavi, nec credidistis mihi. « Quid iterum vultis audire? nunquid et vos vultis discipuli ejus fieri ⁸⁶? » An idē studiose curationis seriem perquiritis? Si id optatis, jam accedite ad illum sine dubitatione, et illuminamini: agnoscite illum sine aliqua dubi-

⁸⁵ Joan. ix, 24. ⁸⁶ ibid. 25. ⁸⁷ ibid. 27.

(85) Reg. 1, ἀπήλασεν.

(86) Reg. 1, 2, καὶ διὰ τοῦτο.

tatione : non aversatur quemvis hominem se cum A fide ademptem. Hæc cum audissent Pharisei, maledixerunt eum cri visus fuerat restitutus, dicentes ipsi : « Tu discipulus illius es : nos enim Mosis discipuli sumus. Nos scimus quia Mosis locutus est Deus : hunc autem nescimus unde sit. Tu discipulus illius es ⁸⁵. » Qui autem visum acceperat subridendo respondit : Ego discipulus illius sum? bonum mihi convicium fecistis. O gloriosam contumeliam! Magna me imprudentes gloria affecistis. Vos Mosis estis discipuli? « Quod potestatis vestre opus edidistis? Vos quidem Mosis estis discipuli; sed apostoli sunt medici mei discipuli. Ostendite, Mosis discipuli, aliquid contra discipulos medici mei. Si quid vobis insit potestatis, non dicam mortuos, sed dormientes excitare, sicut apostoli defunctos. Si apostolis exæquari potestis; non dicam super undas, sed super terram ambulate, sicut Petrus super mare. Si quid inest virtutis, cum apostolis concertate, non dicam spiritus, sed aves abigite, sicut apostoli dæmones. Dicite mihi : Vosne Mosis discipuli estis? Si Mosis discipuli essetis, crederetis Mosis dicenti de ipso : « Quoniam prophetam vobis excitabit Dominus Deus de fratribus vestris, tanquam me. Ipsus audietis juxta omnia quæcunque locutus fuerit vobis. Erit autem, omnis anima quæcunque non audierit prophetam illum, exterminabitur ⁸⁶. » Cavete ne exterminemini, et in omnes nationes dispergamini, utpote qui illius a propheta prænuntiati hominis virtutem non agnoveritis. An ignoratis qui sit oculorum meorum medicus? Ignoratis utique, quia occidendum quæritis. Nostis porro qui sit, et unde sit. Nam cum Herodes sciscitaretur a vobis, ubi Christus nasceretur, confestim et locum et modum indicastis, aientes eum in Bethlehem nasciturum. Cum ad cædem quæritur, nostis; cum miracula perpetrasse ostenditur, ignoratis.

43. Erit quis fortasse qui reponat, Unde scimus cæcum illum qui visum receperat, tam probe cum Pharisaicis iudicibus contendisse? Quid ais, o amice? ferrum igni admotum prorsus ignescit, ubi acuitur, scindit acutissime; et iste dominicis manibus contrectatus, ac divino inunctus sputo, nonne potuit absque syllogismorum apparatu adversus improbos rhetores argumentari? Annon de illo ac illi similibus divina dicit Scriptura : « Dominus sapiens reddit cæcos ⁸⁷? » Opportune hominem qui miro modo visum recepit, qui sincere Domino credidit, qui Judæis fortiter obstitit, rationabilem, morigeram, lacte exuberantem ovem vocare licet. Novit enim pastorum principem Christum, Pharisaicos effugit lupos : ingressus est per crucis portam in ecclesiasticum ovile. Audisti modo dicentem Dominum : « Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium,

στωσ, καὶ φωτίσθητε· γνωρίσατε αὐτὸν ἀναμφιβόλως· οὐκ ἀποστρέφεται τὸν μετὰ πίστεως προσύοντα αὐτῷ. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι, ἐλοιδόρησαν τὸν ἀναβλέψαντα, λέγοντες αὐτῷ· « Σὺ εἰ μαθητῆς ἐκείνου· ἡμεῖς γὰρ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί. Ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι Μωσῆ λέλάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν, πόθεν ἐστὶ. Σὺ εἰ μαθητῆς ἐκείνου. » Ὁ δὲ ἀναβλέψας, ὑπομειδιάσας, ἀπεκρίνατο λέγων· Ἐγὼ εἰμι μαθητῆς ἐκείνου; καλῶς ἐλέξατε λοιδορήσαντές με. Ὡ ὕβρεως ἐνδόξου! Ἐδοξάσατέ με μᾶλλον, καὶ οὐκ οἴδατε. Τοῦ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί; Καὶ τί δυνάμει ἀπέδειξασθε ἔργον; Ὑμεῖς μὲν τοῦ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί· οἱ δὲ ἀπόστολοι τοῦ ἐμοῦ ἱατροῦ εἰσι μαθηταί. Ἐπιδείξατε καὶ ὑμεῖς οἱ τοῦ Μωσέως μαθηταί τί ποτε κατὰ τῶν μαθητῶν τοῦ ἐμοῦ ἱατροῦ. Εἰ τί ποτε δυνάμει ἔχετε, οὐ λέγω νεκροῦς, τοὺς καθυδόντας διυπνιάσατε, ὡς οἱ ἀπόστολοι τοὺς τεθνεώτασ. Εἰ δύνασθε τοῖς ἀποστόλοις ἐξισοῦσθαι, οὐ λέγω ἐπὶ ὕδατος, ἐπὶ γῆσ βαδίσαστε, ὡς ὁ Πέτροσ ἐπὶ θαλάσσης. Εἰ τι δυνάμει ἔχετε, τοῖς ἀποστόλοις ἀμιλλάσθε, οὐ λέγω πνεύματα, τὰ ἤρνεα σοθήσατε, ὡς οἱ ἀπόστολοι τοὺς δαίμονας. Εἰπατέ μοι· Τοῦ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί; Εἰ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί, ἐπειθαρχεῖτε ἂν τῷ Μωσῆ λέγοντι περὶ αὐτοῦ· « Ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει· Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. Αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶσ. Ἔσται δὲ, πᾶσα ψυχὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. » Βλέπετε μὴ ἐξολοθρευθήσεσθε, καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασπαρήσεσθε, ὡς τοῦ προφητευθέντος τὴν δύναμει μὴ γνωρίζοντες. Οὐκ οἴδατε τίς ἐστὶν ὁ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν περιουετής; Οὐκ οἴδατε, ἐπειδὴ πρὸς φόβον αὐτὸν ζητεῖτε. Οἴδατε δὲ καὶ τίς ἐστὶ, καὶ πόθεν ἐστὶν. Ὅτε γὰρ παρὰ Ἡρώδου ἠρωτᾶσθε, ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται, εὐθυβόλως καὶ τὸν τόπον καὶ τὴν τρόπον ἀνηγγεῖλατε λέγοντες, ὅτι ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται. Ὅτε πρὸς φονοκτονίαν ἐπιζητεῖται, γνωρίζετε· ὅτε δὲ πρὸς θαυματουργίαν ἐνδείκνυται, οὐ γνωρίζετε.

13. Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα, καὶ πόθεν ἡμῖν ἡ γνῶσις, ὅτι ὁ ἀναβλέψας τυφλὸς τοσαύτην δικαιολογίαν εἶχε ποιήσασθαι πρὸς τοὺς Φαρισαίκοὺς κριτάς; Τί λέγεις, ὦ φίλε; σιδηρὸσ πυρὶ προσομιλήσας ὄλως πυρακτοῦται, καὶ στομωθεὶς ὀξύτατα τέμνει· καὶ οὗτος τῶν Δεσποτικῶν χειρῶν ἀξιώθεὶς, καὶ τοῦ θεικοῦ ἐμπτύσματος, οὐκ εἶχεν ἀσυλλόγιστα κατὰ τῶν παρανόμων ῥητόρων σοφιστεῦειν; Οὐ περὶ τοῦτου καὶ τῶν τοιοῦτων ἔλεγεν ἡ θεία Γραφή· « Κύριος σοφοὶ τυφλοῦσ; » Εὐκαιρον καὶ τοῦτον τὸν παραδόξως ἀναβλέψαντα, καὶ τῷ Κυρίῳ γνησίως πιστεύσαντα, καὶ κατὰ Ἰουδαίων κραταιῶσ ἐνισχύσαντα, λογικῶν, εὐπειθεὶς, πολυγάλακτον πρόβατον προσεῖπειν. Ἐπέγνω γὰρ τὸν ἀρχιποιμένα Χριστὸν, ἀπεπῆδησε τοὺς Φαρισαίκοὺς λύκοὺσ· εἰσῆλθε διὰ τῆσ σταυρικῆσ θύρασ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μάνδραν. Ἦκουεσ ἀρτίως τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆσ θύρασ

⁸⁵ Joan. ix, 28, 29. ⁸⁶ Deut. xviii, 15, 19; Act. iii, 22, 23. ⁸⁷ Psal. cxlv, 8.

εις την αὐλήν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλὰ-
 χθδεν, κλέπτης ἐστὶ καὶ ληστής. » Θύραν ὁ Κύριος
 ἑαυτὸν προσηγόρευσε· καὶ γὰρ ὅπως μὴ τινες, θύραν
 ἀκούσαντες, δόξουσιν ἀπλῶς αὐτὸν περὶ θύρας λιτῆς
 λέγειν, ἐπάγει τὴν ἐρμηνείαν, ἵνα κρατῶν τὴν δι-
 δασκαλίαν· εὐθέως γὰρ προσθεὶς ἔλεγεν· « Ἀμήν,
 ἀμήν λέγω ὑμῖν· Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων·
 δεῖ ἔμοῦ ἔάν τις εἰσέλθῃ καὶ ἐξέλθῃ, νομὴν εὕρησει. »
 Καλῶς ὁ Κύριος θύραν ἑαυτὸν προσηγόρευσε, ὡς
 φιλάττων τοὺς ἔνδον τῆς πίστεως, ὡς ἀποσοδῶν
 τοὺς ἔξω περιαθροῦντας, καὶ εἰσάγων εἰς τὴν τοῦ
 οἰκοδεσπότου πατρὸς συντυχίαν. Οὐδεὶς γὰρ γινώσκει
 τὸν Πατέρα εἰ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν λέ-
 γοντα· « Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς,
 καὶ ὃ ἔάν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. » Ἐγὼ εἰμι
 ἡ θύρα τῶν προβάτων. Καλῶς ὁ Κύριος ἑαυτὸν προσ-
 ηγόρευσε θύραν, καὶ οὐ θύρας· εἰς γὰρ ὁ Πα-
 τὴρ (87), καὶ εἰς ὁ Υἱὸς, καὶ ἐν Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 καὶ οὐ τρεῖς θεοί· ἀλλὰ μία θύρα γνώσεως. Καὶ τίς
 τοῦτος μάρτυς; Παῦλος βοῶν· « Εἰς Κύριος, μία
 πίστις, ἐν βάπτισμα. » Οὐδαμοῦ, οὐ δύο, οὐ τρεῖς,
 οὐ τέσσαρες, οὐ πέντε, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸ εἶς, ἐπειδὴ
 καὶ μία θύρα, εἰς Κύριος, ἀδιαίρετος οὐσία· μία
 πίστις, ἡ ἀβαθμῶτος δοξολογία (88), ἐν βάπτισμα,
 καὶ ἀκατήλευτον φῶτισμα· ὁ ταύτην ἔχων τὴν γνῶ-
 σιν διὰ τῆς θύρας εἰσέρχεται, καὶ τῇ θύρᾳ Χρι-
 στοῦ (89) περιπτύσσεται, καὶ τῆς θύρας οὐ χωρί-
 ζεται.

14. Ἡμᾶς ὁ Κύριος ἀρτίως ἴδια πρόβατα ἀκολα-
 καύτως προσηγόρευσε· ἴδια πρόβατα, ὡς πολυπο-
 κοῦντα τῇ φιλοπιτωρίᾳ· ὡς πλεονάζοντα τὸ γάλα τοῦ
 θρεπτικοῦ λόγου (90)· ὡς χλοαζόμενα τὸ τοῦ Κυρίου
 σῶμα· ὡς πειθομένους τῇ σταυρικῇ βακτηρίᾳ· ὡς
 συναγομένους τῇ τριπλόκῳ τῆς πίστεως ἀλύσει· ὡς
 μὴ λειποτακτοῦντας, ἀλλ' ἐπεριδομένους τῷ ἀκρο-
 γωνιαίῳ λίθῳ Χριστῷ. Θύραν ὁ Κύριος ἑαυτὸν προση-
 γόρευσε· καὶ καλῶς θύραν· ἔχει γὰρ δύο παραστά-
 δας (91), τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην· ὄδον
 καὶ ὑπέρθρον, περιτομὴν καὶ ἀκροθυσίαν· οἶκον
 τὴν ἐκκλησίαν· τράπεζαν τὸ θυσιαστήριον· ἄρτον
 τὸν ἀμὸν· κρατῆρα τὸν μυστικὸν οἶνον· χρυσὸν τὴν
 ἀκίδηλον πίστιν· ἄργυρον τὴν λαμπρὰν πολιτείαν·
 μαργαρίτας τὰ θεῖα δόγματα· χλαῖναν τὴν στολήν
 τοῦ βαπτίσματος. Ἦκουες ἀρτίως αὐτοῦ λέγοντος·
 « Ἐγὼ εἰμι ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς
 τῆς ψυχῆν αὐτοῦ τίθειαι ὑπὲρ τῶν προβάτων. »
 Ἐαυτὸν ὁ Κύριος ἠνέτετο· ὁ γὰρ (92) ἡμελλε ποιεῖν,
 προλέγειν· οὐδεὶς γὰρ ὑπὲρ τῶν προβάτων θάνατον
 κατεδέξατο εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Κύριος. Αὐτὸς ὁ μόνος ὑπὲρ
 τῶν λογικῶν προβάτων κατεδέξατο θάνατον, οὐκ ἀκού-
 σιον, ἀλλ' ἑκούσιον· θάνατον οὐκ ἐπιζήμιον, ἀλλ'
 ἐπιμερῶν· θάνατον οὐ φθορᾶς δεκτικόν, ἀλλ' ἀφθαρ-

A sed ascendit aliunde, ille fur est et latro 22. »
 Ostium sese Dominus appellat; etenim ne fortasse
 quidam, ostium audientes, arbitrarentur eum de
 communi quodam ostio verba facere, interpreta-
 tionem subjungit, ut doctrinam firmet suam:
 continuo enim adjicit: « Amen, amen dico
 vobis: Ego sum ostium ovium: per me si quis
 ingreditur, et egredietur, pascua inveniet 23. » Pul-
 chre Dominus ostium sese vocavit, utpote qui cu-
 stodiat eos qui intus in fide sunt: qui et abigat
 373 eos qui foris circumspiciunt: qui inducat
 ad patrisfamilias consortium. Nemo quippe cogno-
 scit Patrem, nisi per Filium, sicut ipse dicit:
 « Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit
 Filius revelare 24. » Ego sum ostium ovium. Probe
 B sese Dominus ostium appellat, et non ostia: unus
 enim Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus: et
 non tres dii; sed unum cognitionis ostium.
 Ecquisnam hujusce rei testis? Paulus qui cla-
 mat: « Unus Dominus, una fides, unum bap-
 tisma 25. » Nusquam duo, non tres, non quatuor,
 non quinque; sed ubique unus, quandoquidem
 unum ostium; unus Dominus, indivisa substan-
 tia: una fides, gloria scilicet nullis distincta gra-
 dibus: unum baptismum, ac pura illuminatio.
 Qui hac instructus est cognitione, per ostium
 ingreditur, ac ostio, Christo scilicet, circumdatur,
 neque ab ostio separatur.

14. Nos modo Christus citra adulationem pro-
 prias vocavit oves: proprias oves, utpote lani-
 geras beneficentia erga pauperes: ut plenas lacte
 exuberante nutriticinis sermonis: ut pastas Do-
 mini corpore: ut obsequentes baculo crucis: ut
 triplicata coactas fidei catena: ut ordinem minime
 deserentes, sed innixas angulari lapide Christo.
 Ostium sese Dominus appellavit: ac pulchre
 ostium, habet enim postes duos, Vetus ac Novum
 Testamentum, limen ac superliminare, circumci-
 sionem ac præputium; domum, ecclesiam; men-
 sam, altare: panem, agnum; craterem, mysti-
 cum vinum; aurum, sinceram fidem; argentum,
 præclaram vitæ rationem; margaritas, divina do-
 gmata; chlamam, baptismatis stolam. Audisti modo
 ita loquentem illum: « Ego sum Pastor bonus, bo-
 nus pastor animam suam ponit pro ovibus 26. »
 D Dominus semetipsum adumbrabat, quod enim erat
 facturus prænuntiabat. Nemo quippe mortem pro
 ovibus subiit, nisi solus Dominus. Ipse solus pro
 rationalibus ovibus mortem sustinuit, non invite
 sed sua sponte, mortem non damnosam sed per-
 utilem; mortem non corruptionis capacem, sed
 incorruptionis conciliatricem: mortem fide intel-

22 Joan. x, 1. 23 ibid. 9. 24 Matth. xi, 27. 25 Ephes. iv, 5. 26 Joan. x, 11.

(87) In Reg. 2 articulus deest.

(88) Apud Græcos duplex est δοξολογία: prima
 eaque major est, Hymnus, Gloria in excelsis; altera
 quæ minor vocatur, est versus: Gloria Patri, quam
 hic indicari putamus.

(89) Reg. 2, καὶ τὴν θύραν Χριστόν. Mox idem,

ἡμᾶς ὁ Κύριος. Editi, ὑμᾶς ὁ Κύριος.

(90) Reg. 2, γάλα τὸ θρεπτικόν· ὡς χλοαζ. Mox
 idem, πειθομένη.

(91) Reg. 1, 2, παραστάτας. Mox Reg. 2, ὀδοὶνα
 καὶ ὑπέρθ.

(92) Ita Reg. 2. In editis, γὰρ deest.

ligendam, non curiosius examinandam : mortem A non ad mortis consuetudinem contingentem, sed quæ ipsius mortis mors esse deprehendatur. Nisi enim Dominus voluntarie mortem suscepisset, nequaquam diabolus mortem pertulisset. Quamobrem exclamat Paulus hisce verbis : « Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, stimulus tuus? Ubi est, inferne, victoria tua⁹⁹? » Verum hic sermonem ob-signantes nostrum, gratias Deo agamus : cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

σίας χορηγόν· θάνατον πίστει κατανοούμενον, οὐ πολυ-πραγμονούμενον· θάνατον οὐ καθ' ὁμοιότητα τοῦ θανάτου γενόμενον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ θανάτου θάνατον εὐρισκόμενον. Εἰ μὴ γὰρ ὁ Κύριος τὸν ἐκούσιον θά-νατον κατεδέξατο, οὐκ ἂν ὁ διάβολος θάνατον ὑπέ-μεινε. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος βοῶν ἔλεγε· « Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, ἔδῃ, τὸ νίκος; » ἀλλ' ἐνταῦθα τὸν λόγον σφραγίσαντες, τῷ Θεῷ εὐχαριστήσωμεν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

⁹⁹ I Cor. xv, 54.

IN DUAS SEQUENTES HOMILIAS ADMONITIO:

Duas sequentes homilias ejusdem esse scriptoris arguit cum styli genus tum ordo atque series orationis : quare consequenter ponuntur in Regio codice 205. Athanasii porro eas esse credidit vir eruditus Holsteinius, licet in iis Athanasianum nihil compareat. Frigidum quippe est orationis genus, quod nihil nervorum, nihil salis obtineat : nec magnum sese prodit in ejus structura hujusce scriptoris judicium. Etiam si porro aliunde non liqueret esse has homilias Athanasio abjudicandas, coarguunt sane isthæc suæ finem secundæ homiliæ verba : τρεῖς ὑποστάσεις κηρύττοντες, μίαν θεότητα ὁμολογούντες, fuisse illas post Nestorianam vulgatam hæresin descriptas. Licet enim ὑποστάσεων quædamque meminerit Athanasius, nunquam tamen ait tres hypostases in confesso apud omnes esse : imo in synodali epistola Alexandrina, nihil interesse inquit, si vel una solum vel tres hypostases esse dicantur, dum recta servetur sententia.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου εἰς τὸ· Πορεύεσθε εἰς τὴν κατέναντι κώμην, καὶ εὐρήσετε ἐρεῖς δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι.

S. P. N. ATHANASII

In illud Evangelii secundum Matthæum : *Ite in castellum quod contra vos est, et invenietis asinam alligatam et pullum cum ea : solventes, adducite mihi⁹⁹.*

374 1. Iteratis nos beneficiis donans Deus, B suamque in nos gratiam effundens, simul doctrina sua animas nostras excitat. Iis enim qui hujus sæculi malis premuntur, ejusque negotiis distrahuntur, hoc Deus sæculum cordi imprimit, ut cognoscant homines, se non sæcula exspectare, sed hoc duntaxat sæculum in phantasia habere. Ut itaque de futuro sæculo prospiciant, innatam nobis per liberum arbitrium doctrinam largitus est. Omnes igitur homines, sapientes et insipientes, principes et privati, divites et pauperes, compertum habent mortem omnes excepturam. Illud enim est, hoc sæculum in phantasia habere; hoc autem est, unumquemque finem suum ob oculos ponere. Plerique gnari obventuram sibi mortem, putant se post hoc sæculum fore quasi nunquam exstitissent : quales erant qui aiebant : « Exigua et tristis est vita nostra, nec est regressus finis nostri. Venite ergo, inquit, et fruamur bonis quæ sunt ;

4. Πάλιν ἡμᾶς εὐεργετῶν ὁ Κύριος, καὶ τὴν οἰκίαν ἑαυτοῦ εἰς ἡμᾶς ἐκτείνων χάριν, ὁμοῦ καὶ διὰ τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας τὰς ἡμετέρας διεγείρει ψυχὰς. Τοῖς γὰρ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ μοχθήσασι, καὶ περισπασθεῖσιν ἐν τοῖς αὐτοῦ πράγμασιν, ὁ Θεὸς τὸν αἰῶνα τούτου ἐν καρδίᾳ δέδωκεν, ὅπως γνόντες γνώσονται οἱ ἄνθρωποι, ὅτι οὐ τοὺς αἰῶνας διαμενοῦσιν, ἀλλὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον φαντάζονται. Ἴνα οὖν καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος πρόνοιαν ποιήσωνται, ἔμφυτον ἡμῖν μάθησιν διὰ τοῦ αὐτεξουσίου ἔχαριστο. Πάντες οὖν οἱ ἄνθρωποι, σοφοὶ τε καὶ ἄφρονες, ἀρχοντες καὶ ἰδιῶται, πλοῦσιοι καὶ πένητες ἴσασιν, ὅτι θάνατος πάντας διαδέχεται. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸν αἰῶνα τούτου φαντάζεσθαι· τοῦτό ἐστιν ἕκαστον τὸ ἑαυτοῦ τέλος πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν. Πολλοὶ δὲ, καὶ τοῦτο εἰδότες, ὅτι θάνατος αὐτοὺς διαδέχεται, οἴονται μετὰ τούτου τὸν αἰῶνα ἔσεσθαι ὡς οὐχ ὑπάρξαντες· οἷοι ἦσαν οἱ εἰπόντες· « Ὀλίγος ἐστὶ καὶ λυπηρὸς ὁ βίος ἡμῶν, καὶ οὐκ ἐστὶν ἀναποδισμὸς τῆς τελευτῆς ἡμῶν. Δεῖ τε

⁹⁹ Matth xxi, 9.

ὦν, φασί, καὶ ἀπολαύσωμεν τῶν ὄντων ἀγαθῶν ὡς πολυτελοῦς καὶ μύρων ἐμπλησθῶμεν. » Τούτους δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος διατίθει λέγοντας : « Φάγωμεν καὶ πλώμεν· αὐρὴν γὰρ ἀποθνήσκωμεν. » Εἰ τοσοῦτον οὖν ἰσχυρὰν γυνῶναι οἱ ἄθλιοι, ὅτι ὀλίγος ἐστὶ καὶ λυπηρὸς ὁ βίος αὐτῶν· πῶς τὸν τῶν ἀγαθῶν ποιητὴν τάχιον οὐχ εὔρον; μόνον οὖν σοφοῦ ἐστὶ γυνῶναι τὰς αἰτίας τῶν γενομένων· οἶδε γὰρ σαφῶς, καὶ πῶς ἐγένοντο, καὶ οὐ χάριν ἐγένοντο· οἶδεν, ὅτι τῶν πάντων ὁ θεὸς ποιητὴς ἐστίν· ἤκουσε γὰρ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος : « Εἴτε ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. » Οἱ δὲ τῷ βίῳ τούτῳ χρησάμενοι, ὡς ἐν νεότητι σπουδαίως, καὶ τῇ ἑαυτῶν κακίᾳ καταδαπανηθέντες ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, οὐκ ἔγνωσαν τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἦσαν ἀκριβῶσαντες περὶ τούτων τὸν νοῦν, πάντως ἂν καὶ τὸν τούτων δημιουργὸν Θεὸν τάχιον ἐπεγίνωσκον· « Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλωνῆς κτισμάτων ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. » Ὅδῳ οὖν κέχρηται ἀγοῦση τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῶν κτισμάτων ἐπὶ τὸν τῶν ἀπάντων κτίστην καὶ δημιουργόν.

2. Ταῦτα μὲν προσεθήκαμεν τῷ λόγῳ, ἐπειδὴ περ πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθησαν· καὶ ὅτι « φθόνῳ διαβόλου θάνατος εἰρήληεν εἰς τὸν κόσμον, » καὶ σιρῆες τῶν ἑαυτοῦ ἀμαρτημάτων ἕκαστος ἐσφίγγετο. « Ἐβασίλευσε γὰρ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἀμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ. » Ἄλλ' ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς λυτρούμενος τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ζωποιοῦν τοὺς τεθανατωμένους. Ἀμέλει καὶ ὁ θεσπέσιος Ἀπόστολος, τοῦτο ἐπιστάμενος, ἔγραφε λέγων· « Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον τῷ τοῦ ἐνὸς δικαίωματι ἡ χάρις εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαίωσιν ζωῆς. » Ἐπεδήμησε τοιγαροῦν πρὸς ἡμᾶς ὁ ζῶν καὶ ἐνεργῆς τοῦ Θεοῦ λόγος, καὶ εἰκὼν ἡ ἀπαράλλακτος, ὁ Υἱὸς ὁ μονογενής, ὁ δὲ οὐ γεγόνασιν οἱ αἰῶνες, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καθαρισμὸν τῶν ἀμαρτιῶν ποιησάμενος. » Διὸ ἀποστέλλει δύο μαθητὰς εἰς τὴν κατέναντι κώμην, λέγων πρὸς αὐτούς : « Πορεύθητε εἰς τὴν κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὐρήσετε θνον δεδεμένον, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. » Ματθαῖος μὲν διαγράφων τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς γενόμενα, θνον καὶ πῶλον ὠνόμασε· Λουκᾶς δὲ τὰ ἀμρότερα εἰς μίαν ἐνόησα ἀνακεφαλαίουμενος, πῶλον ὀνομάζει· φησὶ γὰρ οὕτως Λουκᾶς ἐν τῷ καθ' ἑαυτὸν Εὐαγγελίῳ· « Ἀπέστειλε δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰπὼν· Ὑπάγετε εἰς τὴν κατέναντι κώμην· ἐν ἧ εἰσπορευόμενοι εὐρήσετε πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἐκάθισε· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. » Εὐρήσεις οὖν τὸν Ματθαῖον πνιταχοῦ δύο ὀνομάζοντα, τὸν δὲ Λουκᾶν εἰς ἐν τὰ δύο ἀνακεφαλαίουμενα. Οἷον καὶ ἐπὶ τῶν τυφλῶν, ὁ Ματθαῖος δύο πάλιν ὀνομάζει, εἰπὼν· « Καὶ παρᾶγοντι ἐκεῖθεν τῷ Ἰησοῦ ἠκολούθησαν αὐτῷ δύο τυ-

A vino pretioso et unguentis nos impleamus ⁹². » Hos et beatus Paulus sic loquentes exhibet : « Manducemus et bibamus : cras enim moriemur ⁹³. » Si ergo miseri illi tantum cognoscere valuerunt, exiguum scilicet ac tristem esse vitam suam : cur bonorum auctorem citius non invenerunt? Solius itaque sapientis est nosse rerum causas : manifeste novit quippe, quo modo et quo sine res factæ sint : novit Deum, omnium esse factorem : audivit quippe dicentem Apostolum : « Sive manducatis, sive bibitis, sive quid facitis ; omnia in gloriam Dei facite ⁹⁴. » Qui vero vita hujus sæculi vivunt, tanquam in juventute celeriter, et malitia propria a principio ad finem usque consumpti, non norunt officia Dei. Nam si mente sua accurate illa considerassent, citius plane eorum creatorem Deum agnovissent : « Ex magnitudine enim ac specie creaturarum, auctor earum perspicitur ⁹⁵. » Viam ergo ad usum proposuit, quæ homines ducat a creaturis ad omnium creatorem et opificem.

2. Hæc orationi nostræ præximus, quia omnes quasi oves erraverunt, et quia « invidia diaboli mors intravit in mundum ⁹⁶, » ac vinculis peccatorum suorum quisque constringitur. « Regnavit enim mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ ⁹⁷. » Sed venit Dominus noster Jesus Christus, redempturus captivos, et mortuos vivificaturus. Hujus sane rei gnarus beatus Apostolus, hæc scripsit : « Si enim unius delicto multi mortui sunt ; multo magis unius justificatione gratia in omnes homines ad justitiam vitæ ⁹⁸. » Peregrinatum itaque ad nos est vivum et efficax Dei Verbum, atque imago invariabilis, Filius unigenitus, « per quem sæcula facta sunt, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens ⁹⁹. » Idcirco mittit discipulos duos in castellum e regione situm, dicens eis : « Ite in castellum quod contra vos est, et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea ; solvite et adducite mihi. » **375** Matthæus quidem describens Ecclesiam, ejusque prolem, asinam et pullum nominavit. Lucas vero in unum ambo complexus, pullum nominat : ait enim ipse Lucas in Evangelio suo : « Misit duos discipulos suos dicens : Ite in castellum quod contra vos est : in quod introeuntes, invenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo unquam hominum sedit : solvite illum et adducite mihi ¹. » Invenies itaque Matthæum duo ubique nominare ; Lucam vero duo in unum complecti. Cujusmodi est illud de cæcis, quos Matthæus duos item memorat, dicens : « Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes et dicentes : Miserere nostri, fili David ². » Lucas vero duos in unum complexus, ait : « Factum est autem, cum appro-

⁹² Sap. II, 5, 6. ⁹³ I Cor. xv, 32. ⁹⁴ I Cor. x, 31. ⁹⁵ Sap. XIII, 5. ⁹⁶ Sap. II, 24. ¹ Rom. v, 14. ² ibid. 15. ³ Hebr. I, 3. ⁴ Luc. XIX, 29, 30. ⁵ Matth. IX, 27.

plinauret Jericho, cæcus quidam sedebat secus viam mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat, quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quod Jesus Nazarenus transiret, et clamavit dicens: Jesu, fili David, miserere mihi.⁶ Similiter deprehendes dæmoniacos duos nominare Matthæum; Lucam vero accuratiore mente, pie pro duobus unum dicere. Matthæus ergo de duobus sic loquitur: « Et cum venisset trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes, sævi nimis.⁷ » Lucas vero unum pro duobus scripsit his verbis: « Et cum egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam ex urbe, qui habebat dæmonia jam a temporibus multis.⁸ » Ubique ergo Matthæum invenies semper de duobus loquentem, Lucam autem de uno. Non quod divina labantur Evangelia, absit! nec quod opposita loquantur, qui uno eodemque Spiritu sancto repleti sunt: unam enim eandemque vim in sacris litteris sancti viri conservant.

ἑαυτοῖς ἐφθέγγαντο οἱ ἐξ ἑνὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῶν ἁγίων Γραφῶν δύναμιν οἱ ἅγιοι.

3. Horum porro mentio a nobis facta est, non quod proposito nostro exciderimus. Lectum namque fuit nobis, ut audivistis, Evangelium secundum Matthæum. Scripturæ porro sententia hæc est: « Tunc misit Jesus duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum, quod contra vos est: et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea; solvite et adducite mihi. » Jam supra diximus asinam istam, Ecclesiam esse ex gentibus coactam: pullus autem, pater noster Adam est, quem Satanas versutiis suis alligavit. Ipsa quippe asina immundum erat animal⁹, ut quæ cibum non ruminaret sursum ducendo ac demittendo: quæ est gentium Ecclesia. Nam antehac illa idolis suis contaminabatur, immundoque polluebatur sanguine; ita ut per Jeremiam prophetam ei dicitur: « Fornicata es cum pastoribus multis¹⁰; » sed Dei Filius hominum amantissimus, ad nos peregrinatus est: « et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis¹¹. » Neque enim angelorum erat, Dei creaturam salvam facere; sed Verbi, Dei et hominis. Ipsi quippe debebatur illud, utpote qui creator diceretur. Mittit itaque discipulos duos in castellum e regione situm, qui solverent asinam atque pullum, « ut exhiberet eam sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem amplius maculam, aut aliquid eorum, » quæ superius dicta sunt de illa: sed « ut sit sancta et immaculata Christo¹². » Ita enim qui ex ea nascuntur futuri sunt « populus acceptabilis, sectator bonorum operum¹³. »

⁶ Luc. xviii, 33-38. ⁷ Matth. viii, 28. ⁸ Luc. viii, 27. ⁹ Levit. xi, 4. ¹⁰ Jer. iii, 1. ¹¹ Philipp. ii, 7. ¹² Ephes. v, 27. ¹³ Tit. ii, 14.

(93) Reg., Ναζωραῖος.

ἄλλοι, κρίζοντες καὶ λέγοντες: « Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὸς Δαβὶδ. » Ὁ δὲ Λουκᾶς τοὺς δύο εἰς ἓνα ἀνακεφαλαιούμενός φησιν: « Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίσειν αὐτὸν εἰς Ἱερουσόλῃμ, τυφλὸς τις ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδὸν, προσαιτῶν. Ἀκούσας δὲ ἄχλου διαπορευομένου, ἐπυθάνετο τὸ ἄν κληθῆναι τοῦτο. Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτῷ, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος (93) παρέρχεται, καὶ ἐδόθησεν λέγων· Ἰησοῦ υἱὲ Δαβὶδ, ἐλέησόν με. » Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν δαιμονιζομένων εὐρήσεις τὸν μὲν Ματθαῖον δύο ὀνομάζοντα, τὸν δὲ Λουκᾶν ἀκριβεστέρῃ τῇ διανοίᾳ εὐσεβῶς ἀντὶ τῶν δύο ἓνα εἰρηκότα. Φησὶν οὖν ὁ Ματθαῖος περὶ τῶν δύο οὕτως: « Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέραν εἰς τὴν χώραν τῶν Γερασηῶν, ὑπήνητησαν αὐτῷ δύο δαιμονιζόμενοι, ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι, χαλεποὶ λίαν. » Λουκᾶς δὲ τοὺς δύο εἰς ἓνα γράφων ἔλεγεν: « Ἐξελθόντι δὲ αὐτῷ ἐν τῇ γῇ ὑπήνητησεν ἀνὴρ τις ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν. » Πανταχοῦ οὖν εὐρήσεις τὸν Ματθαῖον διττῶς περὶ πάντων φεβγαγόμενον: τὸν δὲ Λουκᾶν ἐνικῶς διαλεγόμενον. Ὡστε οὐκ ἐσφαλμένα εἰσὶ τὰ θεῖα Εὐαγγέλια, μὴ γένοιτο! οὔτε πάλιν ἀντίθετα ἐμφορούμενοι: μίαν γὰρ καὶ τὴν αὐτὴν σώζουσι διὰ

3. Τούτων δὲ καὶ ἡμεῖς ἐμνημονεύσαμεν οὐκ ἐκπεσόντες τοῦ προκειμένου· ἀνεγνώσθη γὰρ ἡμῖν, ὡς ἠκούσατε, Εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ματθαῖον. Ἡ δὲ περισχὴ τῆς Γραφῆς ἐστὶν αὕτη: « Τότε Ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητάς, λέγων αὐτοῖς: Πορεύθητε εἰς τὴν κώμην, τὴν κατέναντι ὧμων, καὶ εὐθέως εὐρήσετε θνον δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. » Ἦδη προειρήκαμεν, ὅτι αὕτη ἡ θνος ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία ἐτύγχανεν· ὁ δὲ πῶλος ὁ πατήρ ἡμῶν Ἀδάμ ἐστίν, ὃν ἔδωκεν ὁ Σατανᾶς ταῖς αὐτοῦ πανουργίαις. Αὕτη γὰρ ἡ θνος ἀκάθαρτον ζῶον ἐχρημάτισε, μὴ ἀνάγουσα, μήτε κατάγουσα μηρυσμόν· ἥτις ἐστὶν ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία· ἐμιαίνετο γὰρ πρὸ τούτου ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς, καὶ ἐμολύνετο ἐν τοῖς ἀκαθάρτοις αἵμασιν· ὡς λέγεσθαι πρὸς αὐτὴν διὰ Ἱερουσόλῃμ (94) τοῦ προφήτου: « Ἐμοίχευσας ἐν ποιμέσι πολλοῖς· » ἀλλ' ὁ φιλόθεος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐπεδημήσε πρὸς ἡμᾶς, « καὶ σχήματι εὐρεθείς ὡς ἀνθρώπος, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Οὐ γὰρ ἦν ἀγγέλου τὸ σώσαι κτίσιν Θεοῦ, ἀλλὰ Λόγου, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Αὐτῷ γὰρ καὶ ἐχρεωστειτο, τῷ καὶ κτίσῃ εἰρημένῳ. Ἀποστέλλει οὖν τοὺς δύο μαθητάς εἰς τὴν κατέναντι κώμην λύσαι τὴν θνον καὶ τὸν πῶλον, « ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἐνδοξὸν Ἐκκλησίαν, μηκέτι ἔχουσαν σπῖλον ἢ ῥυτίδα, ἢ ἄλλο τι » τῶν προλεχθέντων περὶ αὐτῆς· ἀλλ' « ἵνα ἦ ἁγία καὶ ἄμωμος τῷ Χριστῷ. » Οὕτως γὰρ καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς γεννώμενα ἔσονται εἰς « λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. »

(94) Reg. 2, διὰ Ἡσαίου. Mox idem, ἐμοίχευσσα.

4. Ἀπέρχονται οὖν οἱ δύο μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην, καὶ λύουσι τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς παρὰ τοῦ διδασκάλου. Ἀνεκαλέσατο γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῆς κατέναντι κώμης εἰς τὴν ἐπουράνιον πόλιν, τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ἐλυσε δὲ ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν ὡς καὶ τὸν προφήτην Ἠσαΐαν πρὸ πολλοῦ βοᾶν καὶ λέγειν· « Ἐδωκά σε εἰς διαθήκην γένους μου, εἰς φῶς ἔθνῶν, ἀνοῦξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν ἀνειμένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει. » Πορεύονται οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην. Κώμην δὲ ἔαν ἀκούσης, τὸν περιγεῖον τοῦτον κόσμον ὑπολάμβανε· ἡ γὰρ πόλις ἡ ἐπουράνιος ἐστίν, ὡς προείπαμεν. Τὸ δὲ, καὶ « εἰς τὴν κατέναντι κώμην, » Μωσῆς ἐν τῇ Γενέσει προσήμηνεν, εἰπὼν· « Ἀπέκτισεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἀπέναντι τοῦ Παραδείσου τῆς τρυφῆς, καὶ ἐκέλευσε τὰ χερουθιμ, καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάττειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. » Οὐδενὸς γὰρ ἄλλου ἦν εἰσαγαγεῖν ἡμᾶς, ὅθεν ἐξεβλήθημεν, ἢ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, τοῦ θετικῶτος τὰ χερουθιμ φυλάττειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. Οὐδενὸς γὰρ ἄλλου ἦν ἀνακαλέσασθαι ἡμᾶς ἐκ τῆς κατέναντι κώμης εἰς τὴν ἐπουράνιον πόλιν ἢ αὐτοῦ, τοῦ ἀποφηναμένου καθ' ἡμῶν. Οὕτως οὖν νοηθῆσεται καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου, ὅτι πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐστίν. Ὑποδείγμασι γὰρ κέχρηται ἡ θεία Γραφή· καὶ γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν διαλάβω, τὸν ἀνθρώπων σημαίνω· καὶ τοῦ Ἀδὰμ μνήμην ποιήσωμαι, ἀλλὰ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἀνθρωπότητα ὁμολογῶ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ἵνα τὸ πεπλανημένον ἐπιστρέψῃ, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ζητήσας εὕρῃ. Αὐτὸς γὰρ ἐστίν ὁ λύων τοὺς πεπεδημένους, καὶ ἀνορθῶν τοὺς κατεβράχμενους, καὶ ἀνακαλούμενος τοὺς ἐκπεσόντας, καὶ λυτρούμενος τοὺς αἰχμαλώτους. Τοῦτο δὲ μνησὺν ὁ θεοφόρος Δαβὶδ ἐν Ψαλμοῖς ᾄδει, λέγων· « Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν, ὡς χεῖμάρβρους ἐν τῷ νότῳ· » οὕτως ἐστίν ὁ καὶ τὸ σκότος καταλάμπων, περὶ οὗ γέγραπται· « Γαλιλαία τῶν ἔθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα. » Τῆς γὰρ παρουσίας τοῦ Σωτῆρος καταλαμπάτης τὰ σύμπαντα, λύεται λοιπὸν ἡ ὄνος καὶ ὁ πῶλος ἐκ τῶν δεσμῶν. Αὐτὸς προφήτου· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἁμαρτίας σου. »

5. Δειξώμεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἀγαθὸν τῆ ψυχῆ ἐαυτῶν· λύσωμεν πάντα δεσμὸν (95) ἀδικίας. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ κυρίως ἀγαθὸν, ἵνα ἐν οἷς αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ὀρθῶς καὶ καλῶς ἐπολιτεύσατο, μανθάνωμεν αὐτὸν μὴ λόγῳ μόνον παραδεικνέμεναι ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ πράγμασι τὰ συμφέροντα. Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἔνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρῶσαι αἰχμαλώτους ἄφρων, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Δῆσαντας γὰρ ἡμῶν πᾶδας καὶ χεῖρας οἱ πρὸ τούτου κύριοι, ἡχμαλωτεύσαν ἡμᾶς, προκύπτειν οὐκ

4. Abeunt ergo discipuli duo ad vicum ex adverso situm, solvuntque asinam et pullum, prout sibi a magistro jussum fuerat. Revocavit enim nos ex vico contra posito, ad caelestem civitatem, supernam Jerusalem. Nos autem solvit ex vinculis diaboli; ut et Isaias propheta jam olim exclamaret: « Dedit te in foedus generis mei in lucem gentium: ut aperias oculos caecorum, et **376** educas ex vinculis remissos, et ex domo carceris sedentes in tenebris ¹⁴. » Abeunt discipuli in castellum e regione positum. Castellum porro cum audis, terrenum hunc mundum intellige. Civitas enim caelestis est, uti supra diximus. Illud autem: « In castellum quod contra vos est, » Moses in Genesi olim significat dicens: « Collocavit Deus Adam e regione paradisi voluptatis: jussitque cherubim, et flammeum gladium atque versatilem custodire viam ligni vitae ¹⁵. » Neque enim alterius cujusdam erat reducere nos ad locum unde fuimus expulsi, nisi ipsius Domini, qui cherubim posuerat ad custodiendam viam ligni vitae. Nullius erat alterius revocare nos ex castello e regione sito ad caelestem civitatem, quam ejus qui in nos protulit sententiam. Ita ergo intelligetur, asinam illam memoratam atque pullum, esse totum humanum genus. Exemplis namque utitur divina Scriptura: nam licet Ecclesiam accipiam, hominem significo, et si Adamum memorem, una totum genus humanum designo. Idcirco enim advenit Dominus ac Salvator noster Jesus Christus, ut quod erraverat reduceret, et quod perierat quaerens inveniret. Ipse namque est qui solvit compeditos, qui contractos erigit, qui lapsos revocat, qui captivos redimit. Quod indicans deifer ille David in Psalmis ita canit: « Convertite, Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in austro ¹⁶. » Hic est qui tenebras illustrat, de quo scriptum est: « Galilæa gentium, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam ¹⁷. » Salvatoris quippe adventu cuncta illustrante, solvitur demum asina atque pullus ex vinculis. Ipse enim peccata nostra tulit, ut per prophetam ait: « Ego sum qui deleo peccata tua ¹⁸. »

γὰρ καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἤρεν, ὡς φησι διὰ τοῦ

5. Ostendamus ergo et nos bonum animæ nostræ: solvamus omne iniquitatis vinculum. Illud namque est proprie bonum; ut quoniam ipse Magister recte atque probe conversatus est, ediscamus ipsum, non verbo tantum, sed re ipsa, nobis congruentia tradidisse. Audi enim illum prophetæ voce dicentem: « Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, et caecis visus restitutionem ¹⁹. » Qui enim ante istum domini erant, ligatis pedibus manibusque nos captivos tenebant, nec permittebant nos proficere in

¹⁴ Isa. XLII, 6, 7. ¹⁵ Gen. III, 24. ¹⁶ Psal. CXXV, 4. ¹⁷ Isa. IX, 2. ¹⁸ Isa. XLIII, 25. ¹⁹ Isa. LVI, 1.

(95) Reg. σύνδεσμον.

via veritatis. At Dei Filius erga homines benignus, ad genus humanum peregrinatus, nos liberavit. Proprios enim discipulos misit, solvitque nos a vinculis diaboli. Mirabilia itaque illa signa a Jesu edita, licet secundum historiam sensibili modo facta fuerint, at spiritualium gratia gesta sunt. Quæ historiam spectant impleta quidem sunt, atque divinæ res erant, quæ iis significabantur. Nisi enim divinæ res fuissent significatæ, nequaquam prophetæ adventum ipsius prænuntiaturi fuissent. Isaias itaque clamat dicens: « Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam et pullum ūlium subjugalis ²⁰. » Hisce a Jesu mirabilibus perpetratis signis nihil adjiciendum, nihil detrahendum. Omnia enim perfecte et absque ullo defectu effecti. Erat namque potens in opere et sermone. Hæc sane Psalmista declarat his verbis: « Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua et pulchritudine tua, intende, prospere procede, et regna ²¹. » Magna itaque potentia sua totum liberavit humanum genus.

6. Hæc porro Jesus signa fecit præsens ipse nobiscum, ut timeamus a facie ejus. Quod autem ea sint sensibilia spiritualium symbola, audi. Venit quippe Salvator in primis ut hominis animam beneficio donaret. At quandoquidem multis ignotum illud **377** erat, per curationes sub aspectum cadentes, occultam salutem animæ indicabat. Enimvero ipsi, dum concederet peccatorum paralytico remissionem, fides non habebatur: dicebant quippe Judæi: « Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus ²²? » Dehinc postquam quod occultum ac præcipuum erat latenter fecerat; secundo loco corpus curavit. Ait enim ipsi: « Surge, tolle grabatum tuum, et ambula ²³. » Vides quam cito hic vinculis solvatur: nec solum exteriori curatione solvitur: sed tantis etiam peccatis liberatur: imo eum quoque curationis præconem exhibuit: ac demum quæ sensibili modo gesta sunt, spiritualium gratia agebantur. Ea quoque de causa mittuntur et discipuli in castellum ex adverso situm, ac solvunt asinam et pullum, sicuti a magistro jussum ipsis fuerat. Hoc autem plane factum est, ut implerentur Jacobi prophetiæ. Cui benediceret enim duodecim patriarchas, ubi ad Judam pervenit, prophetat, ac divina profert verba. Audi namque illum dicentem: « Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem pullum asinæ suæ ²⁴. » Demum quæcunque de Juda dicta sunt, comperies de adventu Salvatoris dicta fuisse. Potest quippe quisquis est studiosus, paulatim legendo, ea quæ de ipso dicta sunt intelligere. At ne totam enarremus historiam, audiamus Apostolum hæc loquentem: « Manifestum est enim, quod ex Juda ortus sit Dominus noster ²⁵. »

²⁰ Isa. LII, 11; Zach. IX, 9. ²¹ Psal. LIV, 4. 5.

²² Marc. II, 7. ²³ ibid. 9. ²⁴ Genes. XLIX, 17. ²⁵ Hebr. VII, 14.

(56) Reg. ἔκταινον.

Α ἐπιτρέποντες τῇ ὁδῷ τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' ὁ φιλόθεωρος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ἐπιδημήσας τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ἡλευθέρωσεν ἡμᾶς. Ἀπέστειλε γὰρ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, καὶ ἔλυσεν ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν. Θύκοῦν τὰ γενόμενα παράδοξα σημεῖα παρὰ τοῦ Ἰησοῦ, κἂν αἰσθητῶς κατὰ τὴν ἱστορίαν ἐγένετο, ἀλλὰ νοητῶν χάριν ἐγένετο. Ἐτελεῖτο γοῦν τὰ τῆς ἱστορίας· καὶ πράγματα ἦν θεῖα τὰ σημαινόμενα. Εἰ μὴ γὰρ πράγματα θεῖα ἦν τὰ σημαινόμενα, οὐκ ἂν οὕτως ἐμελλε τοῖς προφήταις προκηρύξαι αὐτοῦ τὴν ἐπιδημίαν. Ἡσαίας οὖν βοᾷ, λέγων· « Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται· σοὶ πραῦς, καὶ ἐπιθεθῆκώς ἐπὶ δνον καὶ πῶλον, υἱὸν ὑπόζυγιου. » Ἐπὶ τούτοις τοῖς γενομένοις παραδόξοις σημεῖοις παρὰ τοῦ Ἰησοῦ οὐκ ἔστιν οὕτε προσθῆναι, οὕτε ἀφελεῖν. Πάντα γὰρ τελειῶς καὶ ἀνελλιπῶς ἐποίησεν. Ἦν γὰρ δυνατὸς ἐν ἔργοις καὶ λόγοις αὐτοῦ. Ἀμέλει τούτων μηνῶν καὶ ὁ ψαλμῶδης ἔλεγε· « Περιίτωσαι τὴν βομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ. Τῇ ὠραιότητι σου καὶ τῷ κάλλει σου καὶ ἔκτεινε (96), καὶ κατενοδοῦ, καὶ βασίλευε. » Τῇ γοῦν δυνάμει αὐτοῦ τῇ μεγάλῃ πᾶσαν ἡλευθέρωσε τὴν ἀνθρωπότητα.

6. Ταῦτα δὲ ἐποίησε τὰ σημεῖα παρὼν αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς μεθ' ἡμῶν, ἵνα φοβηθῶμεν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Ὅτι δὲ τὰ αἰσθητὰ σύμβολα νοητῶν ἔστιν, ἀκούε. Ἐπεδήμῃσε γὰρ ὁ Σωτὴρ, ἵνα τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν προηγουμένως εὐεργετήσῃ. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο τοῖς πολλοῖς ἀγνωστον ἦν, διὰ τῶν ὁρωμένων λάσεων τὴν κεκρυμμένην τῆς ψυχῆς σωτηρίαν εἰδεικνυεν. Ἀμέλει τῷ παραλυτικῷ ἀφῆσιν τῶν ἀμαρτιῶν δωρησάμενος ἠπιστεῖτο· ἔλεγον γὰρ Ἰουδαῖοι· « Τίς δύναται ἀμαρτίας ἀφιέναι, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός; » Ἐἶτα, ἐπειδὴ τὸ ἀφανὲς καὶ προηγούμενον ποιήσας ἐλάνθανε, κατὰ δεύτερον λόγον καὶ τὸ σῶμα λάσατο. Εἶπε γὰρ αὐτῷ· « Ἐγείραι, ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει. » Ὁρᾷς, πῶς ταχέως οὕτως λέλυται ἀπὸ τῶν δεσμῶν· καὶ οὐ μόνον διὰ τῆς ἔξωθεν ἰάσεως λέλυται, ἀλλὰ καὶ τῶν τοσούτων ἀμαρτημάτων ἐλευθεροῦται· ἔτι μὴν καὶ κήρυκα τῆς θεραπείας αὐτὸν ἀπέδειξε, καὶ ὅλως τὰ γενόμενα αἰσθητῶς νοητῶν χάριν ἐγίνοντο. Διὰ τοι τοῦτο ἀποστέλλονται καὶ οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην, καὶ λύουσι τὴν δνον καὶ τὸν πῶλον, κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Τοῦτο δὲ ὅλως γέγονεν, ἵνα πληρωθῶσιν αἱ τοῦ Ἰακώβ προφητεῖαι. Εὐλογῶν γὰρ τοὺς δώδεκα πατριάρχας, φθάσας εἰς τὸν Ἰούδαν, προφητεύει, καὶ θεῖα ῥήματα φθέγγεται. Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος· « Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἔλικι τὸν πῶλον τῆς δνου αὐτοῦ. » Καὶ ὅλως τὰ λεχθέντα πάντα εἰς τὸν Ἰούδαν εὐρήσεις εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος προφητευόμενα· δύναται γὰρ ὁ φιλομαθὴς κατ' ὀλίγον ἀναγινώσκων νοῆσαι τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα. Ἴνα δὲ μὴ πᾶσαν τὴν ἱστορίαν διηγησώμεθα, ἀκούσωμεν τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Πρόδηλον γάρ, ὅτι ἐξ Ἰουδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν. »

7. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐγένετο τὰ γενόμενα, ἵνα τὸν δημιουργὸν διὰ τῆς ἑαυτοῦ λειτουργίας φανερὸν ποιήσωσι. Τίς γὰρ, θεασάμενος ναῦν ἀρίστα εὐθυνομένην, οὐκ ἔννοϊαν δέχεται κυβερνήτου; ἄρμα δὲ καλῶς διαβαίνον, καὶ τεχνικαῖς ἡνίαις φερόμενον, οὐκ ἔννοεῖ τὸν ἡγουόμενον; Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν ἐν χερσὶ τοιαῦτα, τί ἂν εἴποιμεν ἐπὶ τῶν τοῦ Σωτῆρος παραδόξων; Ὁρῶμεν γὰρ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τὰ φοβερὰ καὶ παράδοξα· ὅσον θαλάσσης τὰς τρικυμίας, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ προσαρασόντων ἀνέμων τὰς κινήσεις, ἡλίου τε τὸν κύκλον, καὶ σελήνης τὸν δρόμον, καὶ τῶν ἀστέρων τὴν σύνθεσιν. Τίς δὲ οὐκ ἐφοβήθη, ὅτε τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη ἀπὸ ἀνωθεν ἕως κάτω; ὅτε ὁ ἔλιος, οὐ φέρων τὸ τολμηθῆν, φρόδι τὸ φῶς ἔστειλεν; ἢ ὅτε αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὰ μνημεῖα ἠνεώθησαν, καὶ οἱ ἔναποκείμενοι ἀνέστησαν, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἐφοβήθησαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ; διὸ καὶ ἄκοντες ὠμολόγουν, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος, καὶ ὅλως τὰ πλείονα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν ἀποκρύφοις ἐστί. Χίλιαι γὰρ χιλιάδες παραστήκουσιν αὐτῷ αἰνούντες· καὶ μύριαι μυριάδες λειτουργοῦσιν αὐτῷ. Ἐπιγνώμεν οὖν ἡμεῖς τὸν εὐεργέτην· δοξάζωμεν τὸν Πατέρα σὺν Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· μίαν θεότητα ὁμολογήσωμεν· τοῦ ἀμαρτάνειν παυσώμεθα· τῶν πτωχῶν μνημονεύσωμεν· ἡ φιλαδελφία μενέτω· τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε. Οὕτω γὰρ διάγοντες, βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

²⁵ Matth. xxvii, 54. ²⁶ Eccli. xliii, 36. ²⁷ Dan. vii, 40.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εἰς τὸ· Πορευομένου δὲ αὐτοῦ ὑπεστρώωντος τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ· Ὁ δὲ πλεῖστος δῆλος ἔχειρε χαρὰν μεγάλην, καὶ ἔκραζεν· Ὀσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις²⁸.

S. P. N. ATHANASII

In illud : Euntes autem illo, substernebant vestimenta sua in via. Plurima autem turba gaudebat gaudio magno, et clamabat : Hosanna in excelsis²⁸.

1. Ἐν τὰ καθεκάστα τῶν ἐξ ἀρχῆς γενομένων πραγμάτων σκοπήσωμεν, ἀπειρά ἐστίν. Εἰ οὖν βλεπομένων καὶ γενομένων παρὰ τοῦ Θεοῦ μνησθῆναι τις οὐ δύναται, πῶς ἂν τὰ κεκρυμμένα αὐτοῦ κατανοῆσαι τις δυναθῆ; « Τὰ γὰρ πλείονα, » φησί, « τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἐν ἀποκρύφοις ἐστί. » Οὐκοῦν ἐστὶν ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀόρατα, ἅτινα ἐν ἀποκρύφοις τυγχάνει· περὶ ὧν καὶ ὁ θεσπέσιος Ἀπόστολος συμαρτυρεῖ, καὶ λέγει· « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται· » ἀληθῶς γὰρ, « ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξήγητα οἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! » Ἀμέλει καὶ ὁ προφήτης,

1. Si singula quæ ab initio gesta sunt opera contemplari velimus, infinita illa sunt. Quod si ea quæ sub aspectum cadunt atque a Deo acta sunt, memoria tenere nemo possit, occulta ejus quomodo quis intelligere poterit? « Multa enim, » inquit, « opera Dei abscondita sunt²⁹. » Sunt ergo invisibilia quædam Dei opera, quæ in occulto sunt; de quibus 378 divinus Apostolus testatur dicens : « Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur³⁰. » Revera enim, « quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus³¹! » Et vero propheta

²⁸ Luc. xix, 36. Matth. xxi, 8. ²⁹ Eccli. xliii, 36. ³⁰ Rom. i, 20. ³¹ Rom. xi, 33.

ejusdem cum esset sententiæ ait : « Consideravi opera tua, et expavi ³². » Queramus ergo nos primum regnum ejus, atque ita hæc omnia adjicientur nobis ; ita enim Dominus noster Jesus Christus in Evangeliiis nos docet his verbis : « Querite et invenietis ³³. » Quærimus porro, non margaritas, non hyacinthos, quæ imprudentibus admirationi sunt ; sed sapientiam Dei in mysterio absconditam : « Quam nemo principum hujus sæculi cognovit. » Nam « si cognovissent, inquit, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent ³⁴. » Hæc est autem sapientia, de qua et Salomon in prophetia dicebat : « Mitte mihi sedulum tuarum assistricem sapientiam ³⁵. » Quod autem et Christus sapientia prædicetur, testis erit mihi Paulus dicens : « Christus Dei virtus et Dei sapientia ³⁶. Querite ergo primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis ³⁷. » Nam quæ futura sunt, prioribus (ac præcipuis illis) posteriora sunt. Etsi enim rationem quamdam habeat legis umbra, attamen futurorum bonorum arrhabo est.

2. Judæi ergo in hodiernum usque diem, litteræ magis quam spiritui adhibentes animum, errant. Audi namque quid dicant : Hic homo legem et Sabбата solutum venit. Verum si mendicus contra divitias loquatur, nequaquam illi fides habebitur : neque si intemperans homo adversus temperantiam verba faciat, verum est testimonium ejus. Non enim ex affectu hæc affirmant. Ille namque ideo divitias damnat quod eas minime possideat : qui vero continentiam non servat, neque cum labore temperantiam exercet, is homines irridet earum virtutum studiosos. Et vero Dominus et Salvator noster Jesus Christus, eorum coarguens amentiam, ait : « Non veni solvere legem aut prophetas, sed adimplere ³⁸. » Ideoque beatus Paulus hæc scribit . « Plenitudo igitur legis Christus, ad justitiam omni credenti ³⁹. » Accuratus itaque, dilecti, illud de discipulis consideremus : consideremus, inquam, in illa quæ proprie, et sine additamento sapientia vocatur. Hæc quippe notitiam divinorum habet mysteriorum. Hæc in mente nostra ceu in domo habitat, si præsertim pura sit, ac cogitationes observet : « Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis ⁴⁰. » Purgemus itaque nos, dilecti, ab omni sorde animæ et corporis, auscultemusque clamantem prophetam : « Mundate manus, peccatores : purgate corda, duplices animo ⁴¹. » Ita enim quis poterit, et sensibilia probare, et spiritualia tenere ; atque hæc eligere, ab illis procul recedere. Quemadmodum probi trapezitæ, bonum eligamus, et ab omni mala specie abstineamus. Bona ergo velut necessa-

τῆς αὐτῆς ἐχόμενος γνώμης, ἔλεγε· « Κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. » Ζητήσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς πρῶτον τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ οὕτω ταῦτα πάντα προστεθήσεται ἡμῖν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν Εὐαγγελίοις διδάσκει λέγων· « Ζητεῖτε, καὶ εὕρησθε. » Ζητούμεν δὲ ἡμεῖς οὐ μαργαρίτας, οὐδὲ ὑακίνθους, ἀπεροὶ ἀπειρόκαλοι (8) τεθαυμάκασιν· ἀλλὰ ζητούμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην· « Ἦν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν. » « Εἰ » γὰρ « ἔγνωσαν, φησὶν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. » Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ σοφία, περὶ ἧς ἔλεγε καὶ ὁ Σολομὼν ἐν προφητείᾳ· « Ἐξαπόστειλόν μοι τὴν τῶν σῶν θρόνων πάρεδρον σοφίαν. » « Ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς καὶ σοφία κηρύσσεται, μαρτυρήσει μοι ὁ Παῦλος, λέγων· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ζητεῖτε οὖν πρῶτον τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτω ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. » Τὰ γὰρ ἐσόμενα τῶν ἡγουμένων δεύτερα τυγχάνει· κἂν γὰρ ἔχει λόγον ἢ κατὰ τὸν νόμον σκιά, ἀλλὰ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀρραβῶν ἐστίν.

2. Ἰουδαῖοι τοιγαροῦν μέχρι σήμερον, τῷ γράμματι μᾶλλον ἢ τῷ πνεύματι προσέχοντες, ἐπληθήθησαν. Ἄκουε γὰρ αὐτῶν λεγόντων· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος τὸν νόμον ἤλθε καταλύσαι καὶ Σάββατα. Ἄλλ' ἐὰν πωχὸς ἔχει κατὰ χρημάτων, οὐ πιστευθήσεται· οὐδ' ἂν ἀκόλαστος περὶ σωφροσύνης, κληθῆς αὐτοῦ ἡ μαρτυρία. Οὐ γὰρ ἐκ διαθέσεως περὶ τούτων διαβεβαιῶνται· ὁ μὲν γὰρ τῷ μὴ ἔχειν καταποφαιίνεται τοῦ πλοῦτου· ὁ δὲ μὴ ἐνεργήσας τῇ ἐγκρατείᾳ, μηδὲ μετὰ πόνου σωφροσύνην ἀσκήσας, χλευάζει τοὺς ἐπιποθοῦντας. Ἀμέλει ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, διελέγων αὐτῶν τὴν ἀνοίαν, ἔλεγε· « Οὐκ ἤλθον καταλύσαι τὸν νόμον, οὐδὲ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Διὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος γράφει, λέγων· « Πλήρωμα οὖν νόμου ὁ Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Κατασκευάμεθα οὖν βαθύτερον περὶ τῶν μαθητῶν, ἀγαπητοί· κατασκευάμεθα δὲ ἐν τῇ κυρίῳ καὶ ἀνευ προσθήκης σοφίᾳ καλουμένῃ· αὕτη γὰρ γινώσκων ἔχει θεῖον μυστηρίων· αὕτη ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν ὡς ἐν οἴκῳ κατοικεῖ, ἐδὲν μάλιστα καθαρὰ τυγχάνη, περὶ τὰ νοήματα ἀσχολουμένη· « Εἰς γὰρ κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι καταχρῆψι ἁμαρτίας. » Καθαρίσωμεν οὖν ἑαυτοὺς, ἀγαπητοί, ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος· ἀκούσωμεν τοῦ προφήτου βοῶντος· « Ἀγνίσατε χεῖρας, ἁμαρτωλοὶ, καθαρῖσατε καρδίας, διψυχοί. » Οὕτω γὰρ τις δυναθῆ καὶ τὰ αἰθητὰ δοκιμάζειν, καὶ τὰ νοητὰ κατέχειν· καὶ τὰ μὲν αἰρεῖσθαι, τῶν δὲ πέρβω γενέσθαι. Ὡς δοκιμαίεται τὸ καλὸν ἐκλεξόμεθα, ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπεχόμενοι. Τοῖς οὖν καλοῖς ὡς ἀναγκαῖοις προσέλθωμεν, τοῖς δὲ ἀδία-

³² Habac. iii, 2. ³³ Matth. vii, 7. ³⁴ I Cor. ii, 6. ³⁵ Sap. iv, 4. ³⁶ I Cor. i, 24. ³⁷ Matth. vi, 33. ³⁸ Matth. v, 17. ³⁹ Rom. x, 4. ⁴⁰ Sap. i, 4. ⁴¹ Jac. iv, 8.

(8) Reg. ἀπειρόκαχοι.

φόροις, ὅσον ἡ χρεία ἀπαιτεῖ. Ὁ γὰρ πλοῦτος τῷ ἰδίῳ λόγῳ οὐδὲ ἀγαθὸς οὐδὲ φαῦλος τυγχάνει, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τοῦ χρωμένου εἰς ἐκάτερα κρίνεται. Αὐτίκα ὁ μέγας Ἀβραάμ πλούσιος σφόδρα ἐτύχχανεν· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τῆς ἀρετῆς ἐξέκλινεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ πτωχὸς Λάζαρος, ἐν πενίᾳ ὢν, εἰς ἀνδρείαν καὶ μεγαλοψυχίαν τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ λογιμῷ ἐνηλείφετο. Οὐκοῦν, ὡς ἔφη, οὔτε ἡ πενία κακὴν, οὔτε ὁ πλοῦτος φαῦλος· ἀλλὰ ἡ χρῆσις μετὰ τῆς διαθέσεως τοῦ χρωμένου. Ἀμέλει τοῦ πιστοῦ ὅλος ὁ κόσμος τῶν χρημάτων· τοῦ δὲ ἀπίστου οὐδὲ ὄβολός. Τῷ μὲν γὰρ πιστῷ τὰ πάντα ὑποτέτακται, καὶ δούλα τὰ πάντα τυγχάνει· ἐπειδὴ καὶ πάντων ἄρχει, καὶ πάντων καταφρονεῖ· ὁ δὲ ἀπίστος πάντων ἐστὶ δούλος, κυριεύμενος ὑπὸ τοῦ μαμωνᾶ, μηδενὸς ἄρχων, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρχόμενος. Καὶ πάντα μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ ποιήματα καλά· ἡ δὲ τῶν χρωμένων διάθεσις πολλὸν τὸ διάφορον ἔχει.

3. Ἀμέλει ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, μετὰ σοφίας τοῖς πᾶσι τὸν νοῦν ἑαυτοῦ ἐπιστήσας, κατεσκέψατο, καὶ διεύρω, πῶς πλοῦτῳ χρήσιται· πῶς πενίαν ἐνέγκῃ· πῶς νόσον ὑπομένη· πῶς δὲ ὑγίειαν καταμίξῃ. Αὗται δὲ εἰσιν αἱ ἀρεταί, αἵτινες τὴν ἐπιμέλειαν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ποιοῦνται. Ἀπεναντίως δὲ τοῖς εἰρημένοισι ὁ μὴ σοφὸς διατεθῆσεται· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ περισπασμὸν πονηρὸν δεδῶσθαι τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων παρὰ Θεοῦ, ἵνα ἐκ τοῦ ἐπιπόνου μόχθου, καὶ τῆς ἐν τοῖς ὀριμένοισι ἀμηχανίας, ἐπι τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν καὶ σοφίαν καταφεύγωσι. Τοῦτου χάριν περισπασμὸν « πονηρῶν » δέδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, τούτεστιν, ἐπίπονον. Ὅτι δὲ « τὸ πονηρὸν » ἐπίπονόν ἐστιν, ἀκουε τὸ Ἰωβ γεγραμμένον· φησὶ γάρ· Ἔπεσεν ἐν τῷ Ἰωβ ἑλκη πονηρὰ, τούτεστιν, ἐπίποννα· καὶ αἱ πληγαὶ Αἰγύπτου πονηραὶ κέκληνται, τούτεστιν, ἐπίπονοι· ἵνα καὶ τὴν διάνοιαν ἑαυτῶν κινήσωσιν οἱ ἀνθρώποι ἐπὶ τὰ θεία λόγια, καὶ ἐν τούτοις ἀεὶ φρονιμώτεροι γενόμενοι, ἐπιστήσωσιν τὸν νοῦν ἑαυτῶν τῷ ζωοποιῷ πνεύματι. Οἴδατε γάρ, ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Πόνῳ οὖν καὶ ἀσκήσει τὴν τῆς ἀρετῆς ὠφέλειαν ἀσπασώμεθα· πόνῳ γάρ τὸ καλὸν κατορθοῦται, ὡς ὁ μακάριος Παῦλος γράφει λέγων· « Ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις (9), ἐν πληγαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς φησὶ· « Πάντα στέγω, πάντα ὑπομένω, ἵνα μὴ τινα ἐγκοπὴν δῶμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. »

4. Ταῦτα δὲ προσθήκαμεν τῷ λόγῳ, ἐπειδὴ τὸ ἀνάγνωσμα δοκεῖ τινα ἔχειν λόγον· φησὶ γάρ· « Πορευομένου δὲ αὐτοῦ, ὑπεστρώσαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ· » ἵνα τὸν Ἰησοῦν ἐπιτιθέσαντες τῷ πάλῳ, ἄρξωται πορεύεσθαι. Τοῦτο δὲ ἡμᾶς τὸ εὐαγγελικὸν διδάσκει ῥητόν. Καὶ πῶς ὅλος οἱ ἀπόστολοι ἱμάτια εἶχον ἑαυτῶν, ὥστε τὰ μὲν αὐτῶν ἐπιβρίπτειν τῇ ὁδῷ, ἵνα ἐπιτιθᾶσιν τὸν Ἰησοῦν, τὰ δὲ ὑποστρώσαντες ἐν τῇ ὁδῷ· ἀκτῆμονες ἄνδρες, καὶ πάντα κατα-

ria adeamus; indifferentia, quantum postulat necessitas. Divitiæ namque ratione sui, nec bonæ nec malæ sunt; sed utentis animo in utramque partem æstimantur. Repente magnus ille Abraham dives fuit: nec ideo a virtute declinavit. Similiter mendicus Lazarus in paupertate cum viveret, ad fortitudinem et magnanimitatem sapientia et ratiocinio sese confirmabat. Itaque, ut dixi, nec paupertas malum est, nec divitiæ perniciosæ; sed usus atque utentis affectus. Fidelis sane hominis sunt omnes mundi opes; infidelis ne obolus quidem. Fideli enim omnia subjecta sunt, omnia ipsi serviunt: quia ipse omnibus imperat et omnia spernit; infidelis autem omnium est servus, sub dominatu mamonæ: nemini imperans; sed potius sub omnium imperio est. Et quidem omnia Dei opificia bona sunt; at inter utentium affectus ingens est discrimen.

379 3. Profecto sapiens Ecclesiastes, mentem omnibus sapienter applicans, consideravit ac novit, qua ratione divitiis uteretur: quomodo pauperiem ferret, quomodo morbum sustineret, quomodo sanitatem attemperaret. Hæ sunt virtutes quæ curam humano generi afferunt. Opposito autem modo qui sapiens non est affectus erit: hoc est autem illud: occupationem pessimam datam esse filiis hominum a Deo, ut ex ingenti labore, et magna in aspectabilibus rebus difficultate, ad Dei providentiam atque sapientiam defugiant. Idcirco occupationem « pessimam » dedit Deus filiis hominum, id est laboriosam. Quod autem illud, « pessimum, » idipsa sit quod laboriosum, audi illud in libro Job scriptum⁴²: Ceciderunt in Job ulcera pessima, id est laboriosa: et Ægypti plagæ « pessimæ » vocatæ sunt, id est laboriosæ; ut et mentem suam homines ad divina oracula concitent; in iisque semper prudentia proficiant, mentem suam vivifico spiritu confirmet. Nostis enim litteram quidem occidere, spiritum autem vivificare. Labore itaque ac exercitatione nostra virtutis utilitatem amplectamur. Labore quippe bonum perficitur, quemadmodum beatus Paulus scribit: « In tribulationibus, in necessitatibus, in plagis, in perturbationibus⁴⁴, » etc. Rursumque idem ait: « Omnia operio, omnia sustineo, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi⁴⁵. »

4. Hæc autem orationi nostræ præfiximus, quia cum iis lectio communem quamdam habet rationem; ait enim: « Eunte autem illo, substernerant vestimenta sua in via⁴⁶: » ut Jesum pullo imponentes procedere inciperent. Hoc autem evangelica nos docet lectio. Quot ergo habebant apostoli vestimenta, ut alia quidem injicerent in asinam, ut imponentes illi Jesum; alia substernerent in via: viri scilicet possessionibus vacui, qui omnia reli-

⁴² Eccle. i, 15. ⁴³ Job ii, 7. ⁴⁴ II Cor. vi, 4.

⁴⁵ I Cor. vii, 12. ⁴⁶ Luc. xix, 26.

(9) Ita Reg. 2. In editis, ἐν ἀνάγκαις δεεστ.

querant, et qui tum alia omnia præcepta, tum hoc servabant, ut neque duas tunicas haberent? Quanta porro isthæc hilaritas, ut incedentem asinum, non humi, sed per vestimenta vellent incedere? Hoc autem luxuriosorum ac delicatorum. An Jesus ita delicis operam dabat, ut nollet se vehementem asinam humi incedere? Dilecti, non delicatorum est hæc doctrina: nec quis unquam exstitit qui hoc egerit. Neque enim inter gentiles Nabuchodonosor id unquam fecit: nec qui ei successit Baltasar: neque magnus Salomon, cum esset in regno suo. Supra diximus enim novisse eum quo pacto divitiis uteretur, quo pauperiem ferret, etc. Ipsum enim sic loquentem audire licet: « Domine, divitias et paupertatem ne dederis mihi; sed cum mensura da mihi quæ necessaria sunt et sufficiunt ⁴⁷. » Sapientiam autem magis curabat, quare exclamat ac dicit: « Elegi ipsam habere præ auro et argento, super salutem ac speciem dilexi illam ⁴⁸. » Unde discipulis tot vestimenta, ut a Bethania donec Jerosolyamam introiret, asinæ incedenti substernerentur?

5. Sed me oratio ipsa concitat ad sublimiorem accedere interpretationem, ac disquirere quæ sint apostolica vestimenta. Nos itaque ipsos a terra paululum subducamus. Dico igitur substrata asinæ vestimenta, morales esse præceptiones ejus pedibus suppositas, hæ scilicet: « Non mœclaberis, non occides, non furtum facies, non loqueris falsum testimonium: honora patrem tuum et matrem tuam ⁴⁹, » et his similia præcepta. Ne itaque humi ulterius incedamus: quando nobis enim apostolica substrata sunt vestimenta, humi incedere non debemus; ut ne animæ nostræ pedes terræ pulvere inquinemus. Quod si quis ad hoc nos provocet, dicamus ipsi: « Lavi pedes meus, quomodo inquinabo illos ⁵⁰? » Atque ideo fortasse lavat Jesus discipulorum pedes, ut, eo **380** qui ante hærebatur excusso pulvere, non ultra humi ambularent, nec pedes suos terræ pulvere inquinarent, sed purgati per vestimenta incederent. « Quam speciosi, » enim inquit, « pedes evangelizantium pacem ⁵¹. » Accingamus itaque et nos lumbos mentis nostræ, et calceis subligemus pedes in præparatione Evangelii pacis ⁵². Contigit enim nos aliquando in terra tentari, cum tempore captivitatis, captivi ducti sumus in terram Chaldæorum. Quapropter ingemens propheta dicebat: « Delicata mea ambulavit vias asperas ⁵³. » Nam ante adventum Domini, experimentum fecit pes delicatæ animæ ambulandi in terram, ubi vero ad nos venit Dominus noster Jesus Christus, prædicaturus captivis remissionem: « Tunc mittit aquam in pelvim, et ponit vestimenta sua, et linteo circumcingit se, et lavat pedes discipulorum. Postquam vero lavit pedes eorum, induitur

λείποντες, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων πάντων καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν φυλάτταντες, τὸ μῆτε δύο χιτῶνας ἔχειν; Τίς δὲ καὶ ἡ τοσαύτη ἰλαρότης, ὥστε βαδίζοντος ὄνου, μὴ θέλειν ἐπιβαίνειν χαμαὶ, ἀλλ' ἐπὶ ἱματίων; Ταῦτα δὲ ἐκδιητημένον ἐστὶ καὶ τρυφῶντων. Ἄρα καὶ Ἰησοῦς τρυφῇ ἐσχόλαζεν, ἵνα μὴ βουληθῇ ἐπιχορμυμένον αὐτοῦ χαμαὶ πατεῖν τὴν ἕβον; Ἄγαπητοι, οὐκ ἔστι τρυφῶντων τὸ διδασκάλιον· ἀλλ' οὐδὲ τῶν πόποτε τίς ὁ τὸ βῆτόν τοῦτο ποιήσας· οὐδὲ γὰρ ὁ παρ' Ἑλλήσι Ναβουχοδονόσωρ τοῦτο πεποιήκειν· οὐδὲ ὁ τοῦτον διαδεξιμένος Βαλτάσαρ· οὔτε μὴν ὁ μέγας Σολομών, ὅτε ἦν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Προειρήκαμεν γὰρ, ὅτι ἐγίνωσκε, πῶς χρῆσθαι τῷ πλοῦτι, πῶς πενίαν ἐνέγκῃ, καὶ τὰ ἐξῆς. Αὐτοῦ γὰρ ἐστὶν ἀκοῦσαι λέγοντος· « Κύριε, μὴ μοι δῶς πλοῦτον, μηδὲ πενίαν· ἀλλὰ μέτρησόν μοι τὰ δεόντα καὶ αὐτάρκη. » Σοφίας δὲ μᾶλλον ἐπεμελεῖτο· διὸ βοᾷ καὶ λέγει· « Εὐλόμην αὐτὴν ἔχειν ἀντὶ χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου· ὑπὲρ ὕλειαν καὶ εὐμορφίαν ἡγάπησα αὐτήν. » Πόθεν δὲ τοσαῦτα ἱμάτια τοῖς μαθηταῖς, ὥστε ἀπὸ Βηθανίας ἕως εἰσέλθῃ εἰς Ἱεροσόλυμα ὑποστρωγνῶναι τῇ θνῆρ βαδίζούσῃ;

5. Ἄλλὰ νύττει με ὁ λόγος ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν ἀναγωγὴν, καὶ ἐκζητῆσαι τὰ ἀποστολικὰ ἱμάτια. Ἐπαναγάγωμεν οὖν ἑαυτοὺς ἐκ τῆς γῆς ὀλίγον. Φημι τοίνυν τὰ ὑποστρωγνόμενα ἱμάτια τῇ θνῆρ τὰ θηϊκὰ εἶναι παιδευόμενα, βιπτόμενα ὑπὸ τοῦ πόδας αὐτῆς· ταυτὰ ἐστὶ τό· « Οὐ πορνεύσεις· οὐ φονεύσεις· οὐ κλέψεις· οὐ ψευδομαρτυρήσεις· τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, » καὶ τὰ τοῦτοις ὁμοία παραγγέλματα. Μηκέτι οὖν χαμαὶ πατώμεν· ἱματίων γὰρ ἡμῖν ἀποστολικῶν ὑπεστρωμένων, χαμαὶ πατεῖν οὐκ ὀφείλομεν, ἵνα μὴ τοὺς πόδας ἑαυτῶν τῆς ψυχῆς μολύνωμεν ἀπὸ τοῦ χου τῆς γῆς· ἀλλὰ καὶ ἂν τις ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ προσκαλέσεται, ἐκπῶμεν αὐτῷ· « Ἐνιψάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μολυνῶ αὐτούς; » Καὶ τάχα διὰ τοῦτο νίπτει Ἰησοῦς τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας, ἵνα, ἦν περ εἶχον πρότερον κόνιν ἀποβαλόντες, μηκέτι χαμαὶ πατώσι, μηδὲ μολύνωσιν ἑαυτῶν ἀπὸ τοῦ χου τῆς γῆς τοὺς πόδας, ἀλλὰ καθαροὶ γενόμενοι ἐπὶ ἱματίων ἐπιβαίνωσιν. « Ὡς ὠρατοί » γὰρ, φησὶν, « οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. » Περιζωσόμεθα οὖν καὶ ἡμεῖς τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ἡμῶν, καὶ ὑποδυσώμεθα τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Συνέθη γὰρ ἡμᾶς ποτε ἐπὶ γῆς πειραθῆναι, ὅτε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἐξηχμαλωτίσθημεν εἰς τὴν γῆν τῶν Χαλδαίων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ προφήτης στενάζων ἔλεγεν· « Ἡ τρυφερὰ μου ἐπορεύθη ὁδοὺς τραχείας. » Πρὸ γὰρ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου πείραν ἔλαβεν ὁ πούς τῆς τρυφερᾶς ψυχῆς βαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς· ὅτε δὲ ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, κηρύττει τοῖς αἰχμαλώτοις ἄφρασιν· « Τότε ἔβαλεν ὕδωρ εἰς τὸν νιπτήρα, καὶ ἀποτίθεται τὰ ἱμάτια, καὶ λέντιον περιζώννεται, καὶ νίπτει τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας· καὶ μετὰ τὸ νίψαι

⁴⁷ Prov. xxx, 8, ⁴⁸ Sap. vii, 9, 10. ⁴⁹ Exod. xx, 12-17. ⁵⁰ Cant. v, 3. ⁵¹ Rom. x, 15; Isa. lii, 7. ⁵² Ephes. vi, 14. ⁵³ Baruch. iv, 26.

αὐτῶν τοὺς πόδας, ἐνδύεται (10) τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. » A vestimentis suis ⁶⁶ : » atque indutus cœnavit cum illis. Ideo ergo discipuli substraverunt vestimenta sua in via, ne in terra amplius incedamus, neve supra pectus aut ventrem gradiamur; sed potius quam supra terram pectus nostrum reclinemus, supra pectus Jesu, quemadmodum Joannes, reclinemus illud. Nam qui talis est, etiamsi in terra versetur, non habet tamen pedes in terra versantes; sed sicuti Paulus, dum in terra ambulat, conversationem suam in cœlis habet.

6. « Ἐπεκάθισαν οὖν, φησὶ, τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τὸν πῶλον. Καὶ, πορευομένου αὐτοῦ, ὑπέστρωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ. Οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες αὐτὸν καὶ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον, λέγοντες· Ὁσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Θαῦμα καινὸν καὶ παράδοξον, ἀγαπητοί. Ἄρα γὰρ πλῆθος ἦν μαθητῶν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, οὐχ οἱ δώδεκα ἦσαν μόνοι; Καὶ πῶς πλῆθος ἐνταῦθα σημαίνει τὸ Εὐαγγέλιον; Ἀλλὰ τάχα καὶ ἄγγελοι αὐτῷ συμπαραῖσαν, καὶ δυνάμεις θεῖαι αὐτῷ ἐμαθήτευον. Πρὸ γὰρ Πέτρου, καὶ Ἰωάννου, καὶ τῶν λοιπῶν, Γαβριὴλ αὐτῷ μαθητεύεται· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ ἀποσταλεὶς πρὸς τὴν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ μεμνηστυμένην παρθένον Μαρίαν. Αὐτὸς ἔστιν ὁ λέγων, « Ἄρον τὸ παιδίον, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον. » Αὐτὸς ἔστιν ὁ εἰρηκώς· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπέλευσται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. » Αὐτὸς ἔστιν ὁ καὶ ἐν τῷ μνημείῳ ἀποκυλίσας τὸν λίθον· αὐτὸς ἔστιν ὁ καὶ ταῖς γυναῖξιν εὐαγγελισάμενος, καὶ εἰπὼν· « Οὐκ ἔστιν ὧδε, ὃν ζητεῖτε· ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν, ὡσπερ εἴρηκε. Δεῦτε, φησὶν, ἴδετε τὸν τόπον, ὅπου ἔκειτο· Ἰδοὺ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε. » Διὸ καὶ ὁ προφήτης πρὸ πολλοῦ βωβᾶ λέγων· « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα. » Καὶ ἄγγελοι οὖν αὐτῷ μαθητευόμενοι διακονοῦσι. « Καὶ Ἰδοὺ, φησὶν, οἱ ἄγγελοι προσήλθον, καὶ διηκονοῦν αὐτῷ. » Καὶ πάντες αὐτῷ μαθητεύοντες (12) χαίρουσιν· « Ἦρξαντο » γὰρ, φησὶν, « ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν χαίρειν χαρὰν μεγάλην. »

7. Ζητῶ οὖν, ἐπὶ τίνι χαίρουσιν οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ θεῖαι δυνάμεις, καὶ χαίρουσιν αἰνοῦντες τὸν Θεὸν φωνῇ μεγάλῃ; Ἄρα οὐκ ὁ Κύριος ἐπὶ ψιλοῦ ὄναρλου ἐκαθέσθη; Καὶ διὰ τοῦτο χαίρουσιν οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ θεῖαι δυνάμεις, ὅτι ὁ Κύριος ἐπὶ ὄναρλου ἐπέωχετο; Τίς ἢ τοσαύτη ἀπειροκαλία; Ἐάν τις ἐπὶ ὄνου καθέσθῃ, χαρὰς ἄξιον ἔστι; Καὶ ἐπὶ τούτῳ τις ὀφείλει χαίρειν, καὶ ταῦτα οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ; Ἐγὼ οὐκ οἶμαι διὰ τοῦτο χαίρειν τοὺς μαθητάς τοῦ Ἰησοῦ· μάλιστα καὶ ἄγγέλων αὐτοῖς συνόντων, καθὼς ὑπέθεμεθα. Ἐκείνοι γὰρ ἴσασιν, διὰ ποῖα πράγματα χαίρουσι. Πάντως γὰρ ὁρῶσι τινα, ἐφ' οἷς ἄξιον ἦν αὐτοὺς χαίρειν. Πρόσχετος γὰρ, τί φησι τὸ Εὐαγγέλιον· ὅτι ἔχαρον· « ἐπὶ πασῶν, ὧν εἶδον, δυνάμεων. » Οἷας δὲ

6. « Imposuerunt ergo, » inquit, « Jesum super pullum. Euntes autem illo substernebant vestimenta sua in via. Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ sequebantur, clamabant dicentes : Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini ⁶⁶. » B Miraculum novum et stupendum, dilecti. Nunquid discipulorum multitudo cum Jesu erat? nonne duodecim soli erant? Ecquid ergo multitudinem hic indicat Evangelium? Sed fortassis angeli quoque aderant illi, ac divinæ virtutes pro discipulis erant. Nam ante Petrum, Joannem ac reliquos, Gabriel ipsius est discipulus : ipse namque missus est ad Mariam virginem ex semine David, desponsatam viro. Ipse est qui ait : « Accipe puerum et fuge in Ægyptum ⁶⁶. » Ipse est qui dixit : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi ⁶⁷. » Ipse est qui lapidem in monumento revolvebat. Ipse est qui mulieribus annuntiabat dicens : « Non est hic quem quæritis : surrexit a mortuis, sicut dixit. Venite, inquit, videte locum, ubi positus erat. Ecce præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis ⁶⁸. » Quare diu antea propheta clamaverat : « Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam ⁶⁹. » Ergo et angeli ut discipuli ei ministrant. « Et ecce, ait, angeli accesserunt, et ministrabant ei ⁶⁹. » Gaudentque omnes qui e discipulorum ejus numero sunt. Nam cœperunt, ait, omnis turba discipulorum gaudere gaudio magno ⁶¹. »

7. Quæro itaque, quid causæ est quod discipuli et divinæ virtutes gaudeant, imo gaudeant magna voce Deum laudantes? Num ideo gaudent discipuli ac divinæ virtutes, quod Dominus vili asello vehatur? quæ tanta imperitia? An gaudio dignum est si quis asello vehatur? An ideo lætandum, et quidem Domini discipulis? Non putarim ego ideo gaudere discipulos Jesu, maxime præsentibus angelis, ut memoravimus. Illi namque sciunt qua de causa gaudent : semper enim nonnulla vident, quorum causa gaudere illos convenit. Attende enim, quid dicat Evangelium : gavisos eos fuisse, « super omnibus quas viderant virtutibus ⁶². » Quas autem virtutes videbant discipuli, cum Dominus asinæ in-

⁶⁶ Joan. xiii, 4, 5, 12. ⁶⁷ Matth. xxi, 7-9. ⁶⁸ Matth. ii, 13. ⁶⁹ Luc. i, 36. ⁷⁰ Matth. xxviii, 6, 7. ⁷¹ Isa. ix, 1, 2. ⁷² Matth. iv, 11. ⁷³ Luc. xix, 37. ⁷⁴ ibid.

(10) Reg ἐνδιδύσκειται.
(11) Reg. ἐπανακλίνωμεν.

(12) Sic Reg. Editi vero, διακονοῦντες.

cideret? Non erat parvi res momenti, sed per rei illius seriem contemplabantur mysteria quædam divinasque virtutes. Audi **381** enim Salvatorem dicentem : « Gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justis qui non indigent pœnitentia ⁶². » Quare alibi docet eos loquens in parabolis : « Homo quidam habens centum oves, si erraverit una ex eis, nonne relinquit nonaginta novem, quæ non erraverant, et vadit quærere eam quæ erravit? Et inveniens eam, gaudet super eam magis, quam super nonaginta novem, quæ non erraverunt ⁶³. » Quæ enim non erraverunt, non egent pœnitentia. Hic itaque pullus etiam ovis vocatur, et filius adolescentior : « Ovis enim, inquit, errans factus est populus meus ⁶⁴. » Et alibi : « Cognovit bos possessorem suum et asinus præsepe domini sui ⁶⁵. » Item : « Filius hic meus adolescentior perierat, et inventus est : mortuus erat, et revixit ⁶⁷. »

8. Hæc itaque omnia in se suscipiens Dominus, hominem induit, et quasi ovis ad occisionem ductus est, ac sedit super asellum, et mortuus est atque sepultus secundum Scripturas. Et corpus quidem ejus jacebat in monumento, deitas vero ejus infernum spoliabat; atque solvebat compeditos, captivos redimebat, mortuosque vivificabat. Ideo namque in crucem ascendit de inimico triumphans, atque factus pro nobis maledictum, spinisque coronatus, ut nos ex lata adversum nos sententia redimeret. Nam Adamo dictum fuit : « Spinas germinabit tibi terra ⁶⁸ : » Quare coronam spineam accipit, calamumque dexteræ ejus manui gestandum pararunt; ut eo serpentis facile cædem patraret. Item pro serpentis veneno, quod hausit Adam in paradiso, ipse pro nobis felle et aceto potatur. Et pro costa ex qua prodiit Eva, ipse latus suum præbuit perforandum. Mulier Eva, mulier Maria, ex qua natus est Christus. Homo Adam, homo etiam quem Christus gestabat. Paradisus erat ex quo Adam ejectus est; paradisos item quem latroni aperuit Christus. Hic itaque pullus peccator unus est, pœnitentiam agens, quem solvit Dominus ex diaboli vinculis, de quo gaudium est, non in terra modo, sed etiam in cælis. Cum igitur solutus pullus fuisset a discipulis, adducunt eum ad Jesum, gaudentque gaudio magno : item angeli et divinæ virtutes gaudent super eo qui perierat et inventus est. Qui igitur iis quæ diximus, accurate animum applicuerit, et evangelica verba mystice legerit, is sane perspiciet, hunc pullum esse peccatorem Adamum. Cum dicat Adamum, universum genus humanum intelligit. Hic ergo pullus ante Salvatoris adventum, feris erat subjectus, quemadmodum antelæ diximus. Feras voco omnem adversam

Α δυνάμεις θεοῦ οἱ μαθηταί, ἐν τῷ ἐπιχαθίσθαι τῇ ὄψι τὸν Ἰησοῦν; Οὐκ ἦν ψιλὸν τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ διὰ τῆς ἱστορίας θεοῦ τινὰ μυστήρια καὶ δυνάμεις θείας. Ἄκουε γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, ὅτι « Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐννεήχοντα ἐννέα δικαίους, οἵτινες οὐ χρεῖαν ἔχουσι μετανοίας. » Διὸ καὶ ἐν ἐτέρῳ ἐδίδασκεν αὐτοὺς, λέγων ἐν παραβολαῖς· « Ἄνθρωπός τις ἔχων ἑκατὸν πρόβατα, ἐὼν πλανηθῆν ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐχ ἄφίησι τὰ ἐννεήχοντα ἐννέα τὰ μὴ πεπλανημένα, καὶ πορεύεται ζητῶν τὸ πεπλανημένον; Καὶ εὐρών αὐτὸ, χαρὰν (15) χαίρει ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς ἐννεήχοντα ἐννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις; » τὰ γὰρ μὴ πεπλανημένα χρεῖαν οὐκ ἔχουσι μετανοίας. Οὕτως οὖν ὁ πῶλος καὶ πρόβατον καλεῖται, καὶ υἱὸς νεώτερος. « Πρόβατον γὰρ, φησί, πλανώμενον ἐγενήθη ὁ λαός μου; » καὶ πάλιν· « Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτιν τῷ κυρίου αὐτοῦ; » καὶ, « Ὁ υἱὸς μου οὗτος ὁ νεώτερος ἀπολλώως ἦν, καὶ εὐρέθη· νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησεν. »

8. Ταῦτα οὖν πάντα εἰς ἐαυτὸν ἀναδεξιόμενος ὁ Κύριος, ἄνθρωπον ἐνεδύσατο, καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ἐπὶ ὄναριν ἐκαθέσθη, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, κατὰ τὰς Γραφάς. Καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἔκειτο ἐν τῷ μνημείῳ, ἡ δὲ θεότης ἐσκόλευσε τὸν ἄδην· καὶ ἔλυσε τοὺς πεπεδημένους, καὶ ἔλυτροῦτο τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ἐζωοποιεῖ τοὺς τεθανατωμένους. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνέρχεται θριαμβεύων τὸν ἐχθρὸν, καὶ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα, καὶ στεφανοῦμενος ἐξ ἀκανθῶν, ἵνα τῆς γενομένης καθ' ἡμῶν ἀποφάσεως ἐλευθερώσῃ. Λέλεται γὰρ τῷ Ἀδὰμ, ὅτι « Ἀκάνθας ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ; » διὸ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον ἀναδέχεται, καὶ κάλαμον τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ κατέχειν παρεσκευάσαν, ἵνα διὰ τούτου τοῦ ὄφραως βραδίως τὴν ἀναίρεσιν ποιήσῃται. Οὕτω γὰρ πάλιν ἀντὶ τοῦ ἰοῦ τοῦ ὄφραως, οὐ μετέλαβεν Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ, αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν χολὴν μετ' ὄφραως ποτίζεται· καὶ ἀντὶ τῆς πλευρᾶς, ἐξ ἧς ἐξῆλθεν Εὐα, αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ πλευρὰν παρέσχεν εἰς σφαγὴν. Γυνὴ Εὐα, γυνὴ Μαρία, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ὁ Χριστός. Ἄνθρωπος ὁ Ἀδὰμ, ἄνθρωπος, ὃν ἐφόρεσεν ὁ Χριστός. Παράδεισος, ἐξ οὗ ἐξελήθη ὁ Ἀδὰμ· παράδεισος, ὃν ἀνέμψε τῷ ληστῇ ὁ Χριστός. Οὗτος οὖν ὁ πῶλος ὁ εἰς ἁμαρτωλὸς ἐστίν, ὁ μετανοῶν, ὃν ἔλυσεν ὁ Κύριος ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν, περὶ οὗ χαρὰ γίνεται οὐ μόνον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μετὰ οὖν τὸ λυθῆναι τὸν πῶλον ὑπὸ τῶν μαθητῶν, φέρουσιν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ χαίρουσι χαρὰν μεγάλην· ἐτι μὴν καὶ ἄγγελοι καὶ θεῖαι δυνάμεις χαίρουσιν ἐπὶ τῷ ἀπολλώωτι καὶ εὐρεθέντι. Ὁ οὖν ἐπιμελῶς προσέχων τοῖς λεγομένοις, καὶ τοὺς εὐαγγελικοὺς λόγους μυστικῶς ἀναγινώσκων, ὁφεται. Ὁς ὁ πῶλος οὗτος ὁ ἁμαρτωλὸς Ἀδὰμ ἐστίν. Ἐὰν δὲ λέγῃ Ἀδὰμ, πᾶσα ἀνθρωπότης ἐστίν. Οὗτος οὖν ὁ

⁶² Luc. xv, 7. ⁶³ Matth. xviii, 12-13. ⁶⁴ Isa. liii, 6. ⁶⁵ Isa. i, 3. ⁶⁷ Luc. xv, 32. ⁶⁸ Genes. iii, 18.

(15) Reg. χαρῆ.

πῶλος πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας θηρίους ἦν A potestatem, ipsumque magnum dæmonem Sata-
 ὑποβεβλημένος, καθὼς καὶ πρὸ τούτου ὑπεθέμεθα. nam.
 Θῆρια δὲ λέγω πᾶσαν τὴν ἀντικειμένην δύναμιν, καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν δαίμονα Σατανᾶν.

9. Ὅτε οὖν ἐπαδῆμυσεν ὁ Κύριος πρὸς ἡμᾶς, καὶ δέδωκεν ἡμῖν ἐξουσίαν ὥστε πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, τότε καὶ ἡμεῖς θαρρῶντες λέγομεν σὺν τῷ Προφῆτῃ : « Οὐ παραδώσεις τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἐξομολογουμένην σοι. » Συνέθλασε γὰρ ὁ Κύριος τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων. Διὸ καὶ ὁ Προφῆτης βοᾷ λέγων : « Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. » Ἐκυρτευσαν οὖν οὗτοι, ὡς προεῖπον, τοῦ πώλου. Καὶ οὗτοι ἦσαν οἱ δῆσαντες αὐτόν. Οἶμαι γὰρ καὶ τὸν προφήτην Ἠσαῖαν διὰ τοῦτο λέγειν : « Λέων καὶ σκύμος λέοντος, ἐκείθεν καὶ ἀσπίδες καὶ ἔχγονα ἀσπίδων πετώμενα (14), οἱ ἔφερον ἐπὶ θῶν καὶ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν. » Παιδεῦσαι οὖν ἡμᾶς βουλόμενος ὁ προφῆτης τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, διὰ τῶν θηρίων ἐγνώρισεν ἁττινες ἀντικείμεναι δυνάμεις τὴν ἑαυτῶν ὀλέθριον πλοῦτον ἐφόρτιζον τὴν ἀνθρωπότητα. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ πλοῦτος τοῦ διαβόλου; Ἡ κακία, καὶ ἡ εἰδωλολατρεία, καὶ ἡ ἥδονη, καὶ ἡ ἀφροσύνη, καὶ πᾶσα ἁμαρτία. Τοῦτον γὰρ αὐτὸν τὸν πλοῦτον ἡ ὄνος καὶ ὁ πῶλος κατὰ πολλὴν τὴν ἀνάγκην ἐδάσταζε, καὶ ἐδέδετο τοῖς τῆς ἁμαρτίας δεσμοῖς : οὐδὲν γὰρ τῆς ἁμαρτίας βαρύτερόν ἐστι : διὸ καὶ μοιῶδῶ εἰκασται παρὰ τῷ προφῆτῃ. Ἄπὸ οὖν τούτων ἀπάντων εἰς ἡμᾶς ἐπιδημήσας, ἡλευθέρωσε, καὶ ἀποφορτίσας C τὸν ἐκεῖνων πλοῦτον, καὶ λύσας ἐπεκαθέσθη τῷ πώλῳ. Διὸ καὶ οἱ μαθηταὶ βλέπουσιν ἐπ' αὐτόν τινα τῶν ἱματίων, τινὰ δὲ καὶ ὑποστρωγνύουσιν ἐν τῇ ὁδῷ.

10. Ταῦτα δὲ εἰσι τὰ ἠθικὰ παιδεύματα, ὡς προείπαμεν. Χαίρουσιν οἱ μαθηταὶ χαρὰν μεγάλην : καὶ γὰρ κατὰ ἀλήθειαν χαρὰς ἐστὶν ἄξιον μεγάλης ἐπὶ τούτοις πᾶσιν, οἷς ὁ Ἰησοῦς ἐπιδημήσας εὐηργέτησε τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐπιμεληθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τῶν τῆς διανοίας ὀφθαλμῶν, καὶ γενώμεθα μαθηταὶ τῆς σοφίας, ὅπως ἴδωμεν τὰς δυνάμεις τὰς καθ' ἐκάστην ὥραν διακονούσας τῷ Ἰησοῦ. Τηλικούτων οὖν ἀγαθῶν καταξωθέντες, χαίρωμεν καὶ ἡμεῖς. Χαίρωμεν καὶ ἡμεῖς χαρὰν μεγάλην, διότι κατηξωσεν ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν. D Ἄνεστη γὰρ τριήμερος ἐκ τῶν νεκρῶν, σκυλεύσας τὸν ἔθνη, τὸν ἐχθρὸν καταπατήσας, τῆς θλιδούσης ἡμᾶς ἁμαρτίας τὰ δεσμὰ διαρρήξας. Διὸ καὶ « συνήγειρεν ἡμᾶς, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις » ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Πατρὸς. Ὅπου πρὸδρομος ὑπὲρ ἡμῶν ἀνήλθεν αὐτός ὁ Χριστός, αἰώνιαν λύτρωσιν εὐράμενος. Εἰπωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς φωνῇ μεγάλῃ : « Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν δόματι Κυρίου. » Προσκυνήσωμεν οὖν Πατέρα σὺν Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τρεῖς ὑποστάσεις κληρόντες, μίαν θεότητα ὁμολογοῦντες. Ἄρε-

9. Cum igitur ad nos Salvator venit, deditque nobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem inimici potestatem, tuce et nos fidenter dicimus cum Propheta : « Ne tradas bestiis animas confitentes tibi 68. » Contrivit enim Dominus capita draconum. Quare Propheta clamat dicens : « Super aspidem et basiliscum ambulabis. et conculcabis leonem et draconem 69. » Illi ergo pullo huic dominabantur. Arbitror enim Isaiam prophetam ideo dicere : « Leo et catulus leonis, inde et aspides, et genimina aspidum volantia, qui ferebant super asinos et camelos divitias suas 70. » Propheta igitur volens nos edocere quid sint adversæ potestates, ferarum exemplo illas nobis repræsentavit. Quæ adversæ potestates perniciosas suas divitias imposuerant humano generi. Quænam sunt illæ diaboli divitiæ? Improbitas, idololatria, voluptas, insipientia, et quodcunque peccatum. Has enim divitias asina et 382 pullus ejus, magna vi coacti, portabant, ac cōstricti erant peccatorum vinculis. Nihil enim peccato gravius, quare a propheta plumbo comparatur. Ab his itaque omnibus ad nos peregrinatus Dominus nos liberavit, atque abjecto illo divitiarum onere, solutoque pullo, super eum sedit. Quamobrem discipuli injiciunt in eum quædam ex vestimentis, alia in via sternunt.

10. Hæc porro sunt moralia documenta, uti supra diximus. Gaudent discipuli gaudio magno : nam revera beneficia illa omnia quibus Jesus adveniens affecit humanum genus, magno sunt digna gaudio. Studiose itaque nos curemus mentis oculos, simusque sapientiæ discipuli, ut virtutes videamus quæ singulis horis Domino Jesu ministrant. Cum tantis itaque bonis donati simus, gaudeamus et nos. Gaudeamus, inquam, gaudio magno, quia Dominus et Salvator noster pro nobis pati dignatus est. Surrexit enim tertia die ex mortuis, exspoliatis inferis, hoste conculcato, diruptis peccati nos opprimentis vinculis. Quapropter nos « conresuscitavit et consedere fecit in cœlestibus 71 » in dextera majestatis Patris. Quo Christus præcursor pro nobis ascendit, æterna redemptione inventa. Dicamus itaque et nos alta voce : « Hosanna in excelsis, benedictus qui venit in nomine Domini 72. » Adoremus ergo Patrem cum Filio et sancto Spiritu, tres hypostases prædicantes, unam deitatem confitentes. Virtutem, dilecti, eligamus : labores ejus causa libenter suscipiamus, continentiam exerceamus, pau-

68. Psal. lxxiii, 19. 69. Psal. xc, 13. 70. Isa. xxx, 6. 71. Ephes. ii, 6. 72. Matth. xxi, 9.

(14) Π: πωμένων habet edit. lxx.

perum recordemur. Ita enim viventes, hæreditatem A regni cœlorum consequemur, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

τὴν προτιμήσωμεν, ἀγαπητοί, καὶ τοὺς ὑπὲρ ταύτης πόνους ἔκουσίως ἀσπασώμεθα· ἐγκράτειαν ἀσκήσωμεν· τῶν πτωχῶν μνημονεύσωμεν. Οὕτω γὰρ δι-
 ἄγοντες, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσωμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

IN SEQUEM HOMILIAM ADMONITIO.

Hanc putat Holstenius Athanasii esse, in eaque se Athanasiani styli notas, scilicet, τὸ δριμύ καὶ τὸ ἀπέριπτον, a Photio observatas reperire arbitratur. At nobis, ita variant opiniones, præter nomen nihil hic videtur Athanasianum. Licet enim non inelegans sit hæc homilia, at minime refert illam Athanasii gravitatem, et nativam eloquentiam. Imo vero fucatum est orationis genus, cui etiam nonnihil interdum salis ac iudicii deesse deprehendet acutus lector.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΠΕΜΠΤΗΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΔΟΣΙΑΝ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ ΛΟΓΟΣ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN SANCTAM QUINTAM FERIAM ET PRODITIONEM JUDÆ.

1. Salvatoris nostri passio, Judæorum luctus, B Ecclesiæ lætitia est : illis quippe calamitatem, nobis gaudium peperit ; illos morte damnavit, nobis dies festos paravit. Hodie Judaicæ improbitatis terminus compertus est, ac Dominicæ beneficiæ lucernæ accensæ sunt. Hodie in angulo cœna paratur, et universo orbi mensa instruitur. Hæc dies cœlestis cibi spicam pullulavit : hodie lignum voluptatis citra periculum homo contrectat : hodie mysteriorum thesaurus reseratur : hodie esca paratur apostolis, beatitudinis nempe panis : hodie spiritualis convivii perceptio initium accepit : hodie dicitur illud : « Accipite, manducate, hoc est corpus meum ⁷¹. » Crucem præoccupo, portiones divido, **383** venditionem tuam anteverto, o Juda, effusione sanguinis, quem tu vendere paras : te præoccupans gratis distribuo ; meum quippe, o Juda, corpus est : tuum autem est osculo ipsum vendere : meum est opus salutem per sanguinem afferre ; tuum est opus, sanguinis nundinatio. Lavi pedes tuos ad cursum contra me suscipiendum festinantes. Manus tuas miracula edere docui, venditionis meæ pretio depressas. Accipite, comedite, antevertite proditoris celeritatem : esu vincite venditionem. Non differo donum passionem exspectans, non moror donum ; prope namque est venditio. Impatibile corpus est : impatientis comedentium do testimonium : prævenio dentibus Judæorum phalangam : dum crucem

1. Τοῦ Σωτῆρος τὰ πάθη, πένθος μὲν Ἰουδαίων, εὐ-
 φροσύνη δὲ τῆς Ἐκκλησίας· ἐκείνους μὲν γὰρ συμ-
 φορὰν, ἡμῖν δὲ χαρὰν ἀπεγέννησεν· ἐκείνους θανάτω
 κατέκρινεν, ἡμῖν δὲ ἑορτὰς προσέξενσε. Σήμερον τῆς
 Ἰουδαϊκῆς πονηρίας τὸ πέρασ ἐλέγχθη, καὶ τῆς
 δεσποτικῆς εὐεργεσίας αἱ λαμπάδες ἀνήφθησαν. Σή-
 μερον ἐν γωνίᾳ δεῖπνον σκευάζεται, καὶ τῇ οἰκουμένη
 γίνεται τράπεζα· σήμερον τῆς οὐρανίου τροφῆς ἀστα-
 χυν ἐβλάστησε· σήμερον τοῦ ξύλου τῆς τρυφῆς ἀκιν-
 δύνως ἄνθρωπος ἄπτεται· σήμερον τῶν μυστηρίων
 ἀνοίγεται (15) θησαυρός· σήμερον βρώσις ἀποστό-
 λοις εὐτρεπίζεται, μακαριότητος ἄρτος· σήμερον τῆς
 πνευματικῆς εὐωχίας ἀπάλαισις ἄρχεται· σήμερον τὸ
 « Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα. » Προ-
 λαμβάνω τὸν σταυρὸν, διαμερίζω τὰ μέλη, προφθάνω
 σου τὴν πρᾶσιν, Ἰούδα, τῇ ἐκχύσει τοῦ αἵματος, ὃ
 πιπράσκειν βούλη· προλαμβάνων χαρίζομαι· ἐμὴν
 γὰρ ἐστίν, Ἰούδα, τὸ σῶμα· σοῦ δὲ τὸ πωλῆσαι φι-
 λήματι· ἐμοῦ ἔργον ἢ διὰ αἵματος σωτηρία· σὸν δὲ
 ἔργον ἢ τοῦ αἵματος ἐμπορία. Ἐνυψά σου τοὺς πό-
 δας, εἰς τὸν κατ' ἐμοῦ δρόμον ὁρμῶντας. Ἐδίδαξα
 χεῖρας θαυματουργεῖν, τῷ τῆς ἐμῆς πράσεως κοίλαι-
 νομένας τιμήματι. Λάβετε, φάγετε· προλαμβάνετε (16)
 τὴν τοῦ προδότου ταχύτητα· νικήσατε τὴν πρᾶσιν τῆ
 βρώσει. Οὐ χρονοτριβῶ τὸ δῶρον, ἀναμένων τὸ πά-
 θος· οὐκ ἀναβάλλομαι τὴν δόσιν· ἐγγὺς γὰρ ἡ πρᾶ-
 σις· Ἀπαθὲς ἐστὶ τὸ σῶμα· χαρίζομαι τῆς τῶν
 ἐσθιόντων ἀπαθείας μαρτύριον. Προλαμβάνω τοῖς

⁷¹ Math. xxvi, 26.

(15) Reg. ἀνάγεται.

(16) Reg. προλαμβάνω

δοῦσι τῶν Ἰουδαίων τὴν φάλαγγα· Ἔως τὸν σταυρὸν ὑπερτίθεμαι, φάγετε καὶ ὑμεῖς, φάγετε. « Οὐκ ἔστι » γὰρ « λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυσίν » Ἰουδαίους. Ἔως ἐκεῖνος τοὺς συναλλακτὰς ζητεῖ, τὸν πωλούμενον μαργαρίτην ἀρπάσατε.

2. « Τί μοι θέλετε δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν αὐτὸν προδώσω; » Τί πωλεῖς ἄρτον, Ἰούδα, τὸν ἦδη τῇ βρώσει παραδοθέντα; Ποῦ σου τῆς φιλοπτωχίας οἱ λόγοι; « Ἐδύνατο τοῦτο πραθῆναι πολλοῦ, » λέγων, « καὶ δοθῆναι πτωχοῖς; » Ὅτε γυναῖκα μύροις ἀλείφουσαν, καὶ προλαμβάνουσαν τῆ χρίσει τὸν τάφον, καὶ ζῶντα τιμῶσαν, ἐπειδὴ νεκρὸν οὐκ ἦδύνατο ταύτην ἐξυθρίξει, τοὺς τῆς φιλοπτωχίας προβαλλόμενος νόμους· « Ἠδύνατο, λέγων, τοῦτο πραθῆναι; » τουτέστιν, ἦδύνατο καὶ τοῦτο μετὰ τούτου πραθῆναι. Ἔστω· φονεῦεις, οὐδὲ θάπτεσθαι κελεύεις; Ἔστω· αἷμα πωλεῖς, τί καὶ τὸ ἀίμα πιπράσκει; Ὁ φιλαργυρίας φιλοπτωχίας ἐνδομηγύνης προσωπεῖον! Ὁ τῆς μισανθρώπου φιλανθρώπιος! ἦδύνατο τοῦτο πραθῆναι, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς. Κάπηλος φιλοπτωχίας Ἰούδας, καὶ αὐτὸς τῆς φιλοπτωχίας τὸ σχῆμα πραγματευόμενος. Ἄλλ' οὐκ ἠτόνησεν ἡ τοῦ Σωτῆρος μακροθυμία ἐκτείνειν μετὰ τοῦ σφαγῆτος τὴν χεῖρα. Συνεσθίει τῷ προδότη, δυσωπῶν τὴν προαίρεσιν. Ἐπιδίδωσιν ἄρτον, καὶ τρέφει τὸν ἀναίρεττον· καὶ τὴν Νέαν Διαθήκην ἐπὶ τραπέζῃ ἀναγράφει, οὐκ ἀποστερεῖ τῆς κληρονομίας τὸν προδόντα, καὶ διαθέμενος οὐκ ἀποστερεῖ τοῦ μέρους τὸν μετὰ βραχὺ παραδιδόντα. Ἄλλ' οὐκ ὤφειλεν ὁ κληρὸς τὸν τρέπον ἢ τιμῇ τὴν γνώμην οὐ μετέβαλεν· ὡς γὰρ ἔλαβε τὸ ψωμίον, εἰσῆλθεν ὁ Σατανᾶς εἰς αὐτόν. Ἡ τοῦ Ἰούδα προαίρεσις τοῦ διαβόλου κλησις· οὐ γὰρ ἀπλῶς εἰσῆλθεν, ἀλλ' εὔρε τὸ τῆς ψυχῆς καταγύγιον· εὔρε γνώμην ἐπιτηδεῖαν πρὸς οικειώσιν· εὔρε σεσαρωμένον· εὔρε ποθοῦμενον πάθος, καὶ τὸν οἶκον οὐκ ἐφυγεν· εὔρεν ὄπλον, ἢ χρησάμενος παρατάξεται.

mundatum) : invenit desideratum sibi affectum, nec aciem instrueret.

3. « Τί μοι θέλετε δοῦναι; » Πειράζων μὲν ὁ διάβολος τὸν Κύριον εἶπε· « Ταῦτα πάντα σοι δώσω. » Νῦν δὲ ὁ Ἰούδας βοᾷ· Τί θέλετε δοῦναι! Ὁ ῥήματων καὶ τρόπων συγγένεια; ἢ συμφωνία διαβόλου πάλαι μελετηθεῖσα! Οὐ λέγει, τί μοι δύνασθε δοῦναι; Ὁς εὐωνον κτίσμα τὸν δεσπότην προτίθει· ὡς ἄτιμον συμφωνεῖ τὸν ἄτιμητον. Τί τοιοῦτο οὐ λαμβάνεις, οἷον δίδως, Ἰούδα; Ὑπόμνησον σεαυτὸν τῶν τοῦ πιπρασκομένου θυμάτων, καὶ τότε ἀναλόγως τὸν θαυματουργὸν κατήλυσεν. Βάδιζε πρὸς τὸν λεπτὸν παρ' ἐκεῖνου διδάσκου τὴν τῆς λατρίας ποσότητα. Ἐρώτα τυφλοῦς, τίνας ἀξίαν ἠγούνηται τὴν ἴασιν. Ἐρώτα τὸν Ἀλέξανδρον, πόσου τιμᾶται τὴν τοῦ θανάτου φυγῆν. Ἐξέταζε τὸν παράλυτον τὸν τοῦ χρόνου καὶ τῆς κλίτης διὰ τὸ πάθος δεσμώτην. Ζυγοστάτησον τὰς αὐτοσχέδιους ἐν ἑρήμῳ τραπέζας. Διατίμησον τὸν ἐπὶ τῶν κυμάτων περιπατοῦν, τὰς τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἀνέμων ἐπιτιμήσεις· τὰς τῶν δαιμονίωνων θερα-

A differo, comedite et vos, comedite. « Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus » J. davis. Dum ille quærit quibuscum paciscatur, vos venditam rapite margaritam.

2. « Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam? » Cur panem vendis, o Juda, jam pro cibo distributum? Quorsum abiire verba illa amoris erga pauperes indicia? « Potuit istud venundari multo, et dari pauperibus? » Cum mulierem unguentis Dominum perfunderent, atque unzione sepulturam prævenientem, vivoque honorem exhibentem, quod mortuo non poterat; eam, inquam, contumelia afficis, legemque præterdis studii erga pauperes. « Potuit, ait, istud venundari: » hoc est, potuit et istud una cum ipso venundari. Esto, occidis, an quoque sepeliri vetas? Esto, sanguinem vendis, cur et unguentum venundas? O avaritiam quæ pauperum amoris larvam, assumit! o inhumanam humanitatem! Potuit istud venundari et dari pauperibus. Amorem pauperum vendit Judas, et ipsam misericordiam erga pauperes speciem negotiatur. At Salvatoris æquanimitas nihil ideo remissa est, ut etiam cum parricida manum extenderet. Una cum proditore comedebat, ut illi propositi sui pudorem afferret. Panem porrigit, interfectoremque nutrit: ac Novum Testamentum in mensa perscribens, proditorem nequaquam privat hæreditate: ac dum Testamentum tradit, eum qui se mox traditurus est a sua parte non abigit. Sed sors illa nequaquam mores ejus, nec honor sententiam mutavit. Nam simul atque buccellam accepit, intravit Satanas in ipsum. Judæ propositum erat diaboli invitatio. Non enim modo ingressus est, sed invenit animæ diversorium: invenit mentem sibi ad habitandum accommodam, invenit eam scopis domum aversatus est: invenit telum, quo usus,

3. « Quid vultis mihi dare? » Diabolus cum Dominum tentaret, ait: « Hæc omnia tibi dabo ». Nunc autem clamat Judas: Quid vultis mihi dare? O verborum morumque affinitatem! o consensus cum diabolo, jam olim meditatus! Non ait quid potestis mihi dare? Dominum quasi vili pretio cedendum proponit: quasi nullius pretii esset paciscitur de eo qui nullo pretio æstimatur. Quidni tantumdem accipis quantum tradis, o Juda? In memoria revoca miracula ejus quem venditurus es, atque tunc justo pretio miraculorum auctorem mundinare. Leprosum adi. atque ab illo edisce quanti sit curatio. Interroga cæcos, quanti curationem æstiment suam. Sciscitare a Lazaro, quanti æstimandum sit, quod mortem ille evaserit. Exquire a paralytico, quem diu morbus in lecto vincum detinuerat: perpende mihi subitas illas in eremo appositas mensas. Æstima ambulationem supra fluctus, increpationes mari ac

¹⁹ Matth. xv, 26. ²⁰ Matth. jxvi, 15. ²¹ ibid. 9. ²² Matth. iv, 9.

ventis factas : considera liberatos dæmoniacos. Por-
rum immemor omnium, non tecum reputas quem
vendas.

4. « At illi constituerunt ei triginta argenteos ⁷⁴. »
O venditionem, quæ vendito in emptores imperium
384 conciliat! Venditus quippe Dominus empto-
rum possessor effectus est. Merito igitur clamabat
Christus : « Implete mensuram patrum vestro-
rum ⁷⁵; » si quid majorum vestrorum, o Judæi,
deficit sceleribus. Illi prophetas occiderunt, vos a
prophetis prænuntiati occiditis. Viros illi ad se
missos confoderunt, vos autem eum qui prophetas
mittit; servos illi, vos Dominum interfecistis. Sacer-
dotes illi trucidabant, vos templum solvistis. Gra-
viora prioribus hæc posteriora sunt. Trajecto mare
ingratus deprehensus es : manna nutritus, Ægypti
vitulum adorasti : accepta lege, legislatorem
transgressionibus contumelia afflicis. Cessit petra
virgæ Mosis, at mores tui ad pietatem flecti ne-
queunt. In prælio vicisti, nec cœlestem nosti du-
cem. Sistebatur solis cursus, victoriæ prævium
signum tibi factus, tu filiorum cædes in sacrificium
pro actione gratiarum offerebas idolis. Semper Ju-
dæus sanguine enutritus, prophetarum cædes susci-
pit : atque eorum sanguine paulatim irrigatus, ad
iniquitatis fastigium hodie prorumpit? Quis igitur
illis iniquitatis fructus? « Ecce relinquetur domus
vestra deserta ⁷⁶. » Dedita est ad supplicium illa
natio : quandiu enim spem curationis morbus
subindicat, lenibus tandiu remediis medicus a mor-
bo recreare studet : ubi vero nulla residua spes
medelæ, membrum absconditur.

5. Post paulum temporis, aderat Judas post ven-
ditionem lætus, quemadmodum institor quidam, mer-
cium suarum onere deposito; aderat osculo armatus;
aderat venditum a se virum indicaturus. Quid ergo
ad Judam Dominus? Avaritia ceu ebrietate sub-
mersum expergefavit his verbis : « Osculo Filium
hominis tradis ⁷⁷? » Itane osculari edoctus es? Dic
mibi, hæccine lex charitatis a me tibi tradita? O
sanguine plenum osculum! O bellum osculo colora-
tum! O osculum quod mortis morsus efficitur! O
osculum venenum aspidum eructans! Quod ad chari-
tatem didicisti, eo ad fraudem usus es? Video cla-
vos in ore tuo : quid celas opus tuum? Crucem ex-
specto. His Judas compellatus est. Petrus autem
amorem suum juramento affirmabat : « Etiamsi
oportuerit me mori tecum, non te negabo ⁷⁸. »
Ebrius amore, contra mortem sit audacior : non
ille naturæ infirmitate verba melitur sua : non cogit
loquentis veracitatem, sed contradicendo sese
jactat. Quid ergo Dominus? Nulla mihi ad victoriam

πείλας ἐπίσχεψαι. Τούτων ἀπάντων ἐπιλήσμων γενό-
μενος, ὃν πωλεῖς οὐκ ἐννοεῖς.

4. « Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. » Ὁ
πράσεως δεσποτεῖαν τῷ πιπρασκομένῳ κατὰ τῶν
ὠνούμενων ἐγγυομένης! Πιπρασκόμενος γὰρ ὁ δε-
σπότης κτήτωρ τῶν ἀγοραζόντων ἐγένετο. Εἰκότως
οὖν ὁ Χριστὸς ἀνεβόα· « Πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν
πατέρων ὑμῶν. » εἰ τι λείπει τοῖς προγονικοῖς ὑμῶν,
ὦ Ἰουδαῖοι, τολμήμασιν. Ἐκεῖνοι προφήτας ἀνήρουν,
ὁμεῖς δὲ τὸν προφητευσθέντα φονεύετε. Ἐκεῖνοι τοὺς
πεμφθέντας κατέσφαττον, ὁμεῖς δὲ τὸν τοὺς προφη-
τας ἀπεσταλκότα. Ἐκεῖνοι τοὺς δούλους, ὁμεῖς τὸν
Δεσπότην ἀποκτείνετε. Ἐκεῖνοι τοὺς ἱερεῖς ἀνήρουν,
ὁμεῖς τὸν ναὸν κατελύσατε. Μείζονα τῶν προλαβόν-
των τὰ δευτέρα. Θάλασσαν πλεύσας [ἴσ. περάσας],
ἠλέγχθης ἀχάριστος· μάννα τρεφόμενος, τὸν ἐν Αἴ-
γύπτῳ μῶσχος ἐθρήσκεισας· νόμον δεχόμενος, τὸν
νομοδότην παρανομίαις καθυβρίζεις. Ἦξεν ἡ πέτρα
τῇ βάθῳ Μωσέως, ὁ δὲ σὸς τρόπος ἀκαμπῆς πρὸς
εὐσέθειαν. Ἐνίκης μαχόμενος, καὶ τὸν ἐξ οὐρανοῦ
στρατηγὸν οὐκ ἐγνώρισες. Ἐδεσμεύετο δρόμος ἡλίου,
σοὶ προθεσμία νίκης γινόμενος, σὺ δὲ τὰς τῶν τέκνων
σφαγὰς θυσίας εὐχαριστηρίους τοῖς εἰδώλοις προ-
έφερες. Ἄσθ συντροφος Ἰουδαῖος αἱμάτων τὰς προφη-
τῶν σφαγὰς ὑπολαμβάνει· τούτοις [ἴσ. τούτων] τοῖς
αἵμασι κατὰ μικρὸν ἀρδευόμενος εἰς αὐτὴν σήμερον τῆς
παρανομίας τὴν κορυφὴν ἀπωλίσθησε; Τίς οὖν αὐ-
τοῖς ὁ τῆς παρανομίας καριστός; « Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ
οἶκος ὑμῶν ἐρημος. » Ἐκδοτον εἰς τὴν κόλασιν τὸ
ἔθνος· ἔως γὰρ θεραπεῖας ἐπιπέδα ὑπεμφαίνει τὸ πά-
θος, πρὸς αἰματὸς ὁ ἱατρὸς ἀνακτάται τὸ νόσσμα·
ἀπογνοὺς δὲ τὴν θεραπείαν τοῦ πάθους (17), ἀπα-
τέμνεται μέλος.

5. Μικρὸς ἐν μέτρῳ καιρὸς, καὶ παρῆν Ἰούδας μετὰ
τὴν πρᾶσιν φαῖδρός, καθάπερ τις ἔμπορος τοῦ φορ-
τίου τὸ ἄχθος ἀπωσάμενος· παρῆν ἀπλισμένος φιλή-
ματι, παρῆν δεικνύς, ὃν ἐπώλησε. Τί οὖν ὁ Κύριος
πρὸς τὸν Ἰούδαν; Ὡς μὲθι βεβαπτισμένον φιλαργυ-
ρίᾳ (18) διύπνιζε, λέγων· « Φιλήματι τὸν Υἱὸν τοῦ
ἀνθρώπου παραδίδως; » Οὕτω φιλεῖν ἐδιδάχθης;
Εἰπέ μοι, οὗτος παρ' ἐμοὶ σοὶ τῆς ἀγάπης ὁ νόμος;
Ἦ φιλήματος αἵματος πεπληρωμένου! Ἦ πολέμου
κεχρωσμένου φιλήματι! Ἦ φιλημα δῆγμα (19) θανά-
του γενόμενον! Ἦ φιλημα ἀσπίδων ἰδὸν ἐρευγόμενον.
Ἦ πρὸς ἀγάπην ἐδιδάχθης, τοῦτω πρὸς ἀπάτην
ἐχρήσω. Ὅρω σου τοὺς ἐπὶ τοῦ στόματος ἥλους· τί
κρύπτεις, & πράττεις; Τὸν σταυρὸν ἀναμένω. Ὁ μὲν
Ἰούδας τούτοις· Πέτρος δὲ περὶ φίλτρου διωμνύετο·
« Ἐὰν δέη με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μὴ σε ἀπαρνή-
σομαι. » Μεθῶν τῷ πόθῳ κατὰ θανάτου θρασύνει·
οὐ μετρεῖ τοὺς λόγους τῆ ἀσθενείᾳ τῆς φύσεως·
οὐκ ἐννοεῖ τὸν ἀληθεύοντα, καὶ ἀντιλέγων σεμνύει-
ται. Τί οὖν ὁ Κύριος; Οὐ χρεῖα μου λόγων πρὸς νε-

⁷⁴ Matth. xxvi, 9. ⁷⁵ Matth. xxiii, 32. ⁷⁶ ibid. 28. ⁷⁷ Luc. xxii, 48. ⁷⁸ Matth. xxvi, 35.

(17) Reg. τὸ πάθος.
(18) Reg. φιλαργυρίας.

(19) Reg. δαίγμα, lectio dubia.

κην. Ἀλεκτρυών σου τὴν μεγαλαυχίαν ἐλέγξει· ἐκείνος τῶν τοῦ δεσπότη λόγων συνήγορος ἔσται· ἐκεῖνός σοι τοῖς τῶν ῥημάτων κόμποις βοῶν ἀντιστήσεται. Ἐκολούθη τοῖς λόγοις τὰ πράγματα. Παιδίτικη φθέγγεται, καὶ ἡ κορυφή τῶν ἀποστόλων ταράττεται, καὶ Πέτρος ἐλέγχεται. Κόρη λαλεῖ, καὶ ἡ πέτρα χειμάζεται· κόρη ψιθυρίζει, καὶ Πέτρος ἀρνεῖται. Ἠλιπίζε πείθειν τὴν κόρην ὁ Πέτρος ὁμνύων· ἀλλ' ὄρνις τοὺς ὄρκους οὐ δέχεται· ἐπιστομίζει ταῖς φωναῖς τὸν ἀρνούμενον. Ἀξίαν ἀποστολικὴν οὐκ αἰσχύνεται· τιμᾶ γὰρ τοῦ δεσπότη τὴν πρόβησιν· « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ με. » Εἰληφα, Πέτρε, τῆς κατηγορίας τὸ σύνθημα. Κἂν σιωπήσῃς μὴ θέλω, βοᾶν οὐκ ἰσχύω. Ὁ ῥημάτων κυμάτων τῷ Πέτρῳ φανέντων! Ὅν ἠδέσθη τὰ κύματα, τοῦτον ἀλεκτρυών ἐστὶν ἄλτρευσεν. Ὅπου γὰρ ὁ δεσπότης προστάτων ἐστίν, ὕπηρετεῖ τοῖς ὁμοδόουλοις ἢ θάλαττα. Ὅπου ὁ δεσπότης ἀντιπράττει, καὶ ἀλεκτρυόνες ὀπλιζονται. Πάντα γὰρ τοῖς τοῦ πεποιητότος ἔπεται νεύμασιν. « Ἐὰν δέη με σὺν σοὶ ἀποθάνειν, οὐ μὴ σε ἀπαρνήσομαι » καὶ πάλιν· « Οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. » Βλέπε φόβου καὶ πόθου συμπλεγμένας φωνάς. Ἐγνόησας, ὦ Πέτρε, τὸν Κύριον; Οὐκοῦν καὶ ὁ Κύριος τὸν Πέτρον ἠγνόησεν; Ὁ φόβου πόθον νικήσαντος! Θεώρησον τὴν τοῦ Πέτρου δειλίαν, ἵνα μάθῃς, τίς ὁ τὴν παρρησίαν δωρούμενος. Ἐλεγέσθω φύσις, ἵνα φανῇ ἡ χάρις· δεικνύσθω τὸ πάθος, ἵνα φανῇ τῆς δυνάμεως ὁ χορηγός· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁸¹ Matth. xxvi, 34. ⁸² ibid. 72.

A verborum necessitas. Jactantiam tuam gallus coarguet: ipse Domini verborum assertor erit: ille cantando verborum tuorum venditationi obsistet. Verba ejusmodi res ipsa conseruta est. Loquitur puella, et apostolorum coryphæus turbatur, Petrusque coarguitur. Puella loquitur, et petra tempestate movetur. Puella susurrat, et Petrus negat. Sperabat Petrus sibi juranti fidem habituram puellam; sed avis juramenta non admittit: voce sua juranti os obturat; apostolicam non veretur dignitatem: veneratur quippe Domini prædictionem. « Priusquam gallus cantet, ter me negabis ⁸¹. » Accepi, o Petre, accusandi tempus condictum. Licet tacere nolim, clamare tamen non valeo. O verba quæ quasi fluctus Petro visa sunt! Quem fluctus veriti sunt, eum traduxit gallus. Nam ubi Dominus imperat, ibi mare conservis famulatur. Ubi Dominus repugnat, ibi armantur ipsi galli. Omnia quippe opificis nutum sequuntur. « Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo: » et post: « Non novi hominem ⁸². » Vide timoris amorisque complicatas voces. Non noras, Petre, Dominum? An igitur et Dominus Petrum non novit? O metum qui vincit amorem! Considera mihi illam Petri formidinem, ut ediscas, quisnam sit qui dat fiduciam. Arguatur natura, ut appareat gratia: exhibitatur infirmitas, ut appareat virtutis auctor, cui gloria et imperium et nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

IN SERMONEM SEQUEM MONITUM.

385 Sermo in Parasceven antiquum est opus: nam in codicibus annorum plusquam octingentorum legitur. Minime tamen Athanasio ascribendus, stylus enim Athanasiano absimile plane est. Nam licet hoc opusculum aliquam præferat elegantię speciem, at minime nativam: sed tropis, figuris, exclamationibus ad κακοζηλίαν usque redundantem. In nullis etiam Athanasii operum collectionibus manuscriptis locum habuit, quod sciamus. Quare inter spuria merito ablegatur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ (20) ΤΗ ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN PASSIONEM DOMINI IN PARASCEVE.

1. Μέγα μὲν οὐρανὸς δημιουργημα, καὶ τῆς ὁρωμένης κτίσεως πρῶτον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι καλούμενον· μέγα δέ τι καὶ θαυμαστὸν τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις, ἀοράτοις στεφανουμένη τοῖς κάλλεσιν. Ἀμιλλᾷται τοῖς εἰρημένοις καὶ ἥλιος, τὰς ἡμερινὰς τοῦ φωτός λαμπάδας περιβαλλόμενος, καὶ τὸν οὐρανὸν

1. Magnum quidem opificium est cælum, ac primum omnium quæ sub aspectum cadunt creaturarum, a Deo vocatum ut esset. Magnum item quidpiam et admirandum est angelorum natura, ornamentis invisibilibus coronata. Cum his quæ diximus sol contendit, qui diurnis lucis facibus

(20) Sic mss. Editi vero simpliciter, εἰς τὴν ἀγίαν παρασκευήν, omissis reliquis.

cinctus, caelestem concitat cursum. Mentem obstupescit terra, jussu Dei suspensa, ac grave hoc elementum aquis invectum. Quid de mari dixeris, ita explicato, arena cincto, ventis gubernato? Sed hæc omnia quidem pulchra, imo admodum pulchra sunt creatricis sapientiæ opificia; sed eorum pulchritudinem deturpavit homo, ac honoris allati exuberantia, honoris pridem contumeliam irrogavit. Res enim creatas supra modum admiratione prosecutus, iis quæ ante in honore erant, dedecus infudit. Sic invita creatura erroris mater fuit. Sed errandam miseratus Dominus, crucem in medium attulit, hominibus cognitionis Dei, ipsis creaturis validius, instrumentum. Inefficax itaque cælum fuit ad impietatem corrigendam. Adoratus sol pudore quidem affectus est, nec valuit tamen adoratores prohibere. Terra corpori quidem medicamenta profert, sed ægrotanti animæ opem ferre nequit. Mare huic malo curando impar deprehendebatur. Cæcus homo circuibat creaturam, et in quod palpitando incidebat, illud adorabat: Deumque non poterat invenire, utpote quem tota creaturarum turba Deum prædicans, ad unius Dei doctrinam deducere non valeret. Sed quod cælum nequibat, hoc crux efficere potuit: quem sol non docuit, crux refulgens illuminavit: vile lignum plantatum, impietati deditum orbem ad pietatem excoluit. Lignum damnationis instrumentum, damnatis libertatem conciliavit. Invalida ad salutem hominum erat creatura: ingressa crux ut medicus apparuit. Quia enim mors ligno tanquam baculo olim usa, radicem humanam oppugnavit, viamque ad sese insinuandam invenerat, transgressionem scilicet illam per cibum velitum; aperta tunc morti via, consequebatur eam genus humanum, et qui participes erant naturæ (humanæ) hæredes iidem fuere supplicii. At Deus plastes ille figmenti misertus sui, lignum naturæ, oppositum scilicet ligno medicamentum, largitus est: passionemque induxit, passioni medelam: et mortem quæ tunc obtinebat, per aliam mortem a se armis instructam debellavit. Ac rursus liber homo, quibus rebus ad mortem fuit alligatus, iis immortalitatem invenit: quibus enim damnatus iisdem liberatus est.

386 2. O divinam vere sapientiam, caelestemque machinam! Crux defixa fuit, et idolorum cultus eversus: crux excitata, et diabolica potestas damnata fuit: crux defixa fuit, et Judæorum superbia in ruinam versa est; ut ediscas non simpliciter lignum tot miraculorum esse causam, sed eum qui ligno ad victoriam est usus. Non enim per se passio est salutaris, sed ille salutaris est qui per passionem salutem voluit dispensare. Tibi quidem mors sit a morte redemptio, sed rerum naturam

(21) Ita mss. Editi vero, ψάμμοις ἐνδε....

(22) Ita Colb. 2. recte. Editi vero, εὐσεβείας.

(23) Ita duo Colbertini. In editis, ἠτόνησε· deest.

(24) Ita Colb. 2, Colb. 1, συνέπετο. Editi, συνέπετο. Paulo post, Colb. 2. κοινωνῶν τῆς κολάσεως.

δρόμον ἐλαύνων. Ἐκπλήρῃτε τὴν διάνοιαν τῆ γῆ, κρεμαμένη προστάγματι, καὶ τὸ βαρὺ στοιχεῖον τοῖς ὕδασι ἐποχοῦμενον. Τί δ' ἂν τις εἴποι, θάλατταν ἠπλωμένην ὄρων, καὶ ψάμμω (21) μὲν δεδεμένην, πνεύμασι δὲ κυβερνωμένην; Ἀλλὰ πάντα μὲν καλὰ καὶ λίαν καλὰ, καὶ τῆς τοῦ δημιουργοῦ σοφίας τεχνάσματα· ἤσχυον δὲ τούτων τὸ κάλλος ὁ ἄνθρωπος τῆ τῆς τιμῆς ὑπερβολῇ, τοῖς τιμωμένοις τὴν ὕβριν γεννήσας. Θαῦμα γὰρ τῆ κτίσει προσενέγκας ὑπερβαῖνον τὰ μέτρα τῆς κτίσεως, ἀδοξίαν τοῖς τιμωμένοις κατέχευε. Οὕτω πλάνης μήτηρ ἡ κτίσις ἀκουσα γέγονεν. Ἄλλ' ἤκτεριε τὴν πλανωμένην ὁ Θεός, καὶ φέρει σταυρὸν ἐν μέσῳ, θεογονίας ἀνθρώποις ὄργανον, τῆς κτίσεως δυνατώτερον. Ἄπρακτος γοῦν ὁ οὐρανὸς πρὸς ἀσεβείας (22) γέγονε διόρθωσις. Καὶ ἥλιος μὲν ἠσχύνετο προσκυνούμενος, κωλύειν δὲ τοὺς προσκυνούντας οὐκ ἴσχυσε. Γῆ, τὰ τοῦ σώματος φάρμακα βρούσα, τῆ ψυχῇ νοσοῦση βοηθεῖν οὐκ ἠδύνατο. Θάλασσα περικτὴ πρὸς τὸ πάθος ἠλέγγετο. Καὶ ἄνθρωπος τυφλωτῶν περιήγε τὴν κτίσιν, καὶ τὸ προσπίπτον ψυλαφῶν προσεκύνη, Θεὸν εὐρεῖν οὐ δυνάμενος· ὃν ὁ τῆς κτίσεως ὅλης δῆμος κηρύττων πρὸς τὴν ἐνὸς Θεοῦ διδασκαλίαν προσάγειν οὐκ ἐξήρχεσεν. Ἄλλ' ὁ μὴ πεποίηκεν ὁ οὐρανὸς, τοῦτο ἴσχυεν ὁ σταυρὸς· καὶ ὃν ἥλιος οὐκ ἐδίδαξε, σταυρὸς ἀναλάμψας ἐφωταγώγησε· καὶ ξύλον εὐτελεῖς φυτευθὲν οἰκουμένην ἀσεβοῦσαν πρὸς εὐσεβείαν ἐγειώργησε. Ξύλον καταδίκης ὄργανον τοῖς καταδικαίσις ἐλευθερίαν ἐκαρποφόρησεν. Ἡτόνησε (23) πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπων ἡ κτίσις, καὶ σταυρὸς εἰσελθὼν ἱατρὸς ἀνεδείχθη. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ θάνατος, ξύλω τὸ πάλοι βακτηρίῳ χρησάμενος, τὴν τῶν ἀνθρώπων βίαν ἐπολιόρησεν, ὁδὸν εὐρὴν εἰς παρεῖσθυσιν τὴν ἐν βρώσει παράβασιν· τότε, παρανοηθείσης οὕτω τῆς ὁδοῦ τῷ θανάτῳ τὰ γένη συνέπετο (24), καὶ οἱ κοινωνοὶ τῆς φύσεως ἐγίνοντο κληρονόμοι κολάσεως. Οἰκτείρας τοὺς πλασθέντας ὁ πλάστης, ξύλον ἀντιφάρμακον ξύλου τῆ φύσει χαρίζεται. καὶ πάθος οικονομίας εἰσήνεγκε πάθος ἀλεξιφάρμακον καὶ θανάτῳ κρατοῦντι θάνατον ἀνθοπλίσας κατηγωνίσαστο· καὶ πάλιν ἐλευθερὸς ὁ ἄνθρωπος, οἷς ἐδέθη πρὸς θάνατον, τούτοις τὴν ἀθανασίαν (25) εὐράμενος· δι' ὧν γὰρ κατεκρίνετο, διὰ τούτων ἐλύετο.

2. Ὁ θείας ἀληθῶς σοφίας, καὶ μηχανῆς οὐρανοῦ! Σταυρὸς ἐπήγγυτο, καὶ εἰδωλολατρεία κατεστρέφετο· σταυρὸς ἐγείρετο, καὶ διαβολικὴ δυναστεία κατεδικάζετο· σταυρὸς ἐπήγγυτο, καὶ Ἰουδαίων ὁ τύφος πρὸς πῦσιν μεθίστατο· ἵνα μάθης, ὅτι μὴ ξύλον ἀπλῶς τῶν τοσούτων θαυμάτων παραίτιον, ἀλλ' ὁ τῷ ξύλῳ πρὸς τὴν νίκην χρησάμενος. Οὐ γὰρ καθ' ἑαυτὸ τὸ πάθος σωτήριον, ἀλλ' ὁ διὰ πάθος οικονομεῖν τὴν σωτηρίαν βουλόμενος. Σοὶ μὲν γὰρ γίνεται θανάτου λύσις ὁ θάνατος, ἀλλ' ἤμειψε τῶν πραγμάτων τὴν

Mox contextum ante in multis vitiatum ex mss. restituiimus. Infra Colbert. 2, pro ἀλεξιφάρμακον, Latbet ἀλεξιτήριον.

(25) Ita mss. Editi vero, ἀκαθαρσίαν.

φύσιν ὁ τῆ φύσει τοὺς ὄρους πηξάμενος. Σταυρὸς, καὶ πάθος, καὶ λόγῃ, καὶ ἤλοι, καὶ θάνατος, ταῦτα ζωῆς ἀθανάτου (26) γίνεται σπάργανα· τοῦτοις ὁ δευτέρως ἀνθρωπος εἰς ζωὴν ἀπετέχθη. Οἷς ὁ πρῶτος Ἄδὰμ κατεκρίθη, τοῦτοις ὁ δευτέρως Ἄδὰμ ἤλευθερώθη· ὅφ' ὧν ἡ ἀρχὴ τῶν ἀνθρώπων κατέπεσεν, ὑπὸ τούτων ἡ ἀπαρχὴ τῶν ἀνθρώπων ἀνυψοῦται. Σήμερον ὁ δεσπότης καὶ Κύριος κατακρίτος ἄγεται, καὶ ἐκ δικαστηρίου πρὸς δικαστήριον παραπέμπεται· καὶ Καϊάφας ἀποφαίνεται, καὶ Πιλάτος τὴν ψῆφον διαδέχεται. Καὶ οὐ παραιτεῖται τὴν κρίσιν ὁ Χριστός, ἵνα λύσῃ τὴν τοῦ κόσμου κατακρίσιν.

3. Ὁ παραδόξων θαυμάτων! δέχεται τὴν τοῦ θανάτου ψῆφον ὁ Χριστός, καὶ εὐθύς ὁ Βαραβδᾶς ἀπολύεται. Ἐκ προοιμίων ὁ σταυρὸς τοῖς καταδικαίσις ἐλευθερίαν χαρίζεται. Μὴ γὰρ μοι πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων πονηρίαν (27) ἀπίδης, μήθ' ὅτι τὸν εὐεργέτην καταδικάζοντες προσιμῶσι τὸν μαιφόνον· ἀλλ' ὅτι ἡ τῆς καταδικῆς ἀρχὴ, τῆς τῶν καταδικῶν ἐλευθερίας· ὑπῆρχεν ἀρχή· ὅτι ὁ τὴν τῶν καταδικῶν δίκην (28) δεξάμενος δικαίως ζώντων ὁμοῦ καὶ νεκρῶν κριτῆς ἀναφαίνεται· Καθότι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ἧ μέλλει κρίνειν ὁ Θεὸς τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ ἐν ἀνδρὶ ὃ ὥρισεν ὁ Θεός, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστῆσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. » Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι, τοὺς ἄλλους τοῦ θανάτου τρόπους παρέντες (29), ἐπὶ τὸν σταυρὸν ὤρμησαν, τιμωρίας ὁμοῦ καὶ ἀτιμίας ἐπινοήσαντες ὄργανον· καὶ τὴν τοῦ νόμου κατάραν τῷ διὰ ξύλου θανάτῳ προσάπτουσιν, ἐπιφορτίζειν ἡγούμενοι τοῦ θανάτου τὸ βάρος. Ἦγνόουν δὲ ἄρα τὸν σταυρὸν νίκης (30) ἐντίμου κατασκευάζοντες σύμβολον. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἀκούμενοι, κοινωνοὺς τοῦ θανάτου καὶ ληστὰς γενέσθαι βιάζονται, ἵνα ἡ τοῦ θανάτου κοινωνία τῆς τελευτῆς γένηται (31) ἀδοξία. Ἦγνόουν δὲ ἄρα ληστὴν τῷ Χριστῷ συσταυρωσάντες, κήρυκα τῆς τοῦ ἐσταυρωμένου βασιλείας χειροτονοῦντες; « Μνήσθητέ μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. » Ὁ; ληστὴς ἐσταυρώθης (32), καὶ εὐαγγελιστῆς ἀνεδείχθης; Ὁ; βασιλεῖα τιμᾶς ὃν ἀτιμάζειν ἐτάχθης; « Μνήσθητέ μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. » Τί ἔφησ, ὦ ληστὰ, ἀγνοεῖς ἃ πάσχεις; Ἐπελάθου τῶν ἤλων; οὐκ ἠσθάνου τῶν ὀδυνῶν; Ὁ; ἐν ἱερῷ προσευχόμενος, εὐχ ὡς ἐν ξύλῳ (33) κρεμάμενος, οὕτως ἰκετεύεις; Εἶδον, φησὶ, Θεὸν ἀληθινὸν, καὶ ἰκετεύειν τοῦτον ἐπόθησα. Ἐγὼν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τὴν ἀξίαν. Εἶδον καταδικὴν τὴν βασιλείαν κηρύττουσαν. Εἶδον ἐν τῇ κατηγορίᾳ διαδήματος χάριν ἀστράπτουσαν. Εἶ γὰρ σταυρούμενος βασιλεύει, τίς ἂν εἴη στεφόμενος (34); Γνωρίζει τὴν βασιλείαν ἡ κρίσις. Ἥλιος σταυρούμενος ὄρξ, καὶ

A commutavit qui naturæ terminos defixit. Crux, passio, lancea, clavi, et mors; hæc, inquam, immortalis vitæ sunt incunabula: his secundus homo ad vitam progenitus est. Quibus primus Adam condemnatus est, iisdem secundus Adam est liberatus: per quæ initium hominum decidit, per ea primitiæ hominum exaltata sunt. Hodie herus ac Dominus noster reus agitur, et ex tribunali ad tribunal ducitur: Caiphas profert sententiam, Pilatus iudicii calculum excipit. Nec recusat iudicium Christus ut mundi condemnationem aboleat.

3. O stupenda miracula! mortis damnationem Christus accipit, et mox Barabbas solvitur. In ipso statim exordio crux damnatis largitur libertatem. B Ne mihi namque Judæorum malitiam respice: nec quod benefactorem condemnent, homicidamque illi anteponan; sed potius animadvertite condemnationis initium, damnatorum liberationis initium fuisse. Quoniam qui reorum damnationem in se suscepit, jure vivorum simul et mortuorum iudex declaratur: « Eo quod statuit diem, in quo iudicaturus est Deus orbem in justitia, in viro in quo statuit Deus, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis ». » Judæi porro omissis aliis mortis generibus, crucem elegerunt, una supplicii, ac dedecoris instrumento excogitato: et maledictum legis, morti per lignum illatæ conjungunt, rati se ita gravitatem mortis augere. Ignorabant porro se crucem in gloriosum victoriæ symbolum adornare: neque his contenti, mortis ejus consortes etiam latrones esse compellunt, ut mortis consortium exitui ejus dedecori esse. Ignorabant porro se cum Christo latronem crucifigentes, præconem regni illius qui crucifigebatur constituere: « Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum ». » Tanquam latro cruci affixus es, et evangelistæ munus exhibes? Ut regem honoras eum, quem ut in-honorares consiitutus fueras? « Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum. » Quid ais, o latro? Ignoras quæ tute pateris? Oblitus es clavorum et non sentis cruciatus? Itane supplicas, ac si in templo orares, nec in ligno penderes? Vidi, inquit, verum Deum, et supplicare desideravi. Ex inscriptione dignitatem agnovi. Vidi condemnationem regnum ipsius annuntiantem. Vidi in accusatione diadematis gratiam rfulgentem. Nam si dum crucifigitur regnat, quis erit cum coronabitur? Regnum ejus creaturæ manifestant. Sol videt crucifixum, nec lucere audet: lucem adimit crucifixa.

** Act. xvii, 31. ** Luc. xxiii, 42.

(26) Sic mss. Editi vero, ζωῆς καὶ θανάτου.

(27) Ita mss. Editi vero, σωτηρίαν, male.

(28) Ita mss. Editi vero sic, δίκην ἀδίκως δεξάμενος, ὅτι καὶ ὡς ζ... ἀναφέρεται.

(29) Reg. παρέντες. Colbert. 2, παρενθέντες.

(30) Sic mss. omnes. Editi vero, νίκους. Mox unus habet κατασκευάζοντες τρόποιον.

(31) Duo manuscripti, γένηται τῆς ταφῆς ἀδοξία.

Editi, τῆς τελευτῆς γένηται ἀδοξία.

(32) Ἐσταυρώθη... ἀνεδείχθη... τιμᾶ... ἐτάχθη. Sic [duo], quorum tamen alter habet ἀτιμίας ἐδείχθη.

(33) Sic mss. Editi vero, ἐπὶ ξύλου. Ibid mss. ut in textu. Editi vero, Εἶδον, φησὶ, ναὸν ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἰκετεύειν.

(34) Sic mss. Editi vero, στεφανούμενος.

gentibus, ut pro Domino pugnet : inexpectata nocte Judæorum damnat iniquitatem. Concussa terra turbatur ; ac motu suo præcipitat eos qui Dominum suspendere. Quo pacto non crederem ? Contumeliosis affectum illum esse regem clamat ipse titulus. Creaturæ testificantur. Quæ in litteris lego, ea ipsa rebus comprobari video. « Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum. »

387 4. O latro acerbe Judæorum accusator ! O latro justitiæ advocate ! O latro regni mercator ! O latro paradisi custos ! O latro Adamo circa creaturas longe firmior ! O latro proavo circa paradysum constantior ! Manu ille importune ad lignum extensa, mortem invexit in mundum : tu opportune explicatis in cruce manibus perditum recuperasti paradysum. O latro, qui amissam avitam hæreditatem, uno felici casu recuperasti ! O latro qui primus regni confessionem adeptus es ! O latro regni confessor et hæres, martyrum imitator ! O latro, qui pusillo verbo cælum aperuisti ! O latro qui mirum incantamentum ad mirum thesaurum comparandum adhibuisti ! O latro qui cælum velut crucis appendix effecisti ! O latro legitimi latrocinii hominibus doctor ! O latro qui laudabile doces latrocinium ! O latro qui homines docuisti quo pacto regnum furto abriperent ! O latro furti doctor, maxime grati illi a quo res aufertur ! O latro qui magnam furti mercedem conscripsisti ! O latro qui magnum confessionis fructum ostendisti ! O latro qui tarde credidisti, et cito confessus es : postremam venisti et primus es coronatus ! O latro qui celeritiam fidei efficaciam exhibuisti ! O latro qui fidei partum edocuisti, qui tempore minime eget ad fenum edendum ! O latro acerbe Judæ accusator ! O latro qui proditori ipso laqueo gravior visus es ! O latro qui Judæ prodicionem contra diabolum imitatus es ! O latro qui mire ejus arte usus es contra illum ! O latro qui juste Christum emisti, et testem possessionis crucem adduxisti ! O Petri commilito et apostolorum symmysta

5. Crucem porro excepit sepulcrum, expers hactenus sepulturæ. O sepulcrum immortalitatis locus ! O sepulcrum resurrectionis officina ! O sepulcrum sepulcrorum destructio ! O sepulcrum in quo mors, mors esse desinit ! O sepulcrum in quo oritur vita quæ termino caret ! Probe, sepulcrum novum : nempe fuit hoc divinæ gratiæ consilium. Siquidem ne cadaverum multitudo dubium redderet resurgentem, neve Judæus hinc calumniæ occasionem arriperet, vacuum cadaveribus sepulcrum conspicitur, quod Judaicam linguam coerceat, ac tantum

(35) Ita mss. Editi vero, παραλόγω καταδικάζει τὸλμαν Ἰουδαίων παρανόμων. Mox Colbert. 1 et Reg. κρεμνῶ. Editi, κρεμῶ. lb. d. Colb. 1, 2, σταυρῶ, pro σεισμῶ,

(36) Sic mss. Editi vero, τοῖς γράμμασι, Κύριε...

φαίνειν οὐ τολμᾷ ἀρπάξει τῶν σταυροῦντων τὸ φῶς, ὑπὲρ Δεσπότης μαχόμενος· νυκτὶ παραλόγω (35) καταδικάζει Ἰουδαίων παρανομίαν. Ἡ γῆ σαλευομένη ταραττέται, καὶ κρεμνῶ σεισμῶ τοὺς ἐπὶ σταυροῦ τὸν Δεσπότην κρεμάσαντας. Πῶς μὴ πεισθῶ ; Βασιλεία τὸν ὑβριζόμενον ὁ τίτλος βοᾷ. Ἡ κτίσις μαρτύρεται. Ἄπερ ἀναγινώσκω τοῖς γράμμασι, ἐπιγινώσκω τοῖς πράγμασι (36). « Κύριε, μνήσθητί μου, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. »

4. Ὁ ληστὰ πικρὸς τῶν Ἰουδαίων κατήγορε ! Ὁ ληστὰ δικαιοσύνης συνήγορε ! Ὁ ληστὰ βασιλείας ἔμπορε ! Ὁ ληστὰ παραδείσου φύλαξ ! Ὁ ληστὰ τοῦ Ἀδὰμ περὶ τὴν κτίσιν βεβαιοτέρη ! Ὁ ληστὰ τοῦ προγόνου περὶ τὸν παράδεισον ἀσφαλέστερε ! Ἐκεῖνος, ἀκαίρως ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἐπὶ τὸ ξύλον (37), θάνατον εἰς τὸν κόσμον εἰσῆγαγε· σὺ δὲ, εὐκαίρως ἐπὶ τὸν σταυρὸν τὰς χεῖρας ἀπλώσας, τὸν ἀπολλόμενον ἀνεκτίσθαι παράδεισον. Ὁ ληστὰ τὸν προγονικὸν κληρὸν ἀπολλόμενον διὰ μιᾶς εὐτυχίας ἀνακτησάμενε ! Ὁ ληστὰ πρῶτος βασιλείας ὁμολογίαν καρπυσάμενε ! Ὁ ληστὰ βασιλείας ὁμολογητὰ (38), καὶ κληρονόμο, μαρτύρων ζηλωτὰ ! Ὁ ληστὰ ῥήματι μικρῶ τὸν οὐρανὸν ὑπανοίξας ! Ὁ ληστὰ ξένην ἐπιφθὴν πρὸς ξένον θησαυρὸν μηχανησάμενε ! Ὁ ληστὰ πάρεργον σταυροῦ τὸν οὐρανὸν ποιησάμενε ! Ὁ ληστὰ νομίμου ληστείας τοῖς ἀνθρώποις διδάσκαλε ! Ὁ ληστὰ ληστείαν ἐπαινουμένην διδάξας ! Ὁ ληστὰ διδάξας ἀνθρώπους, πῶς βασιλεία ληστεύεται ! Ὁ ληστὰ ποθομένην τῷ κλεποτόμῳ κλοπῇ ὑψηλόμενε ! Ὁ ληστὰ μεγάλους ληστείας μισθοὺς συγγραφάμενε ! Ὁ ληστὰ μέγα δειξάς τὸ τῆς ὁμολογίας ἠερώγιον ! Ὁ ληστὰ βραδέως πιστεῦσας, καὶ ταχέως ὁμολογήσας, ἔσχατος ἐλθὼν, καὶ πρῶτος στεφθεῖς ! Ὁ ληστὰ δειξάς πίστει οὐξυτάτην ἐνέργειαν ! Ὁ ληστὰ δειξάς πίστει οὐξυτάτην, χρόνου εἰς τόκον μὴ δεομένης ! Ὁ ληστὰ πικρὸς τοῦ Ἰούδα κατήγορε ! Ὁ ληστὰ τῷ προδότῃ τῆς ἀγχόνης φανεὶς βαρύτερος ! Ὁ ληστὰ ὁ τὴν τοῦ Ἰούδα προδοσίαν κατὰ τοῦ διαβόλου μιμησάμενε ! Ὁ ληστὰ τῇ ἐκείνου τέχνῃ θαυμαστώως κατ' ἐκείνου χρησάμενε ! Ὁ ληστὰ δικαίως τὸν Χριστὸν ἀγοράσας, καὶ μάρτυρα τῆς κτήσεως τὸν σταυρὸν ἐπαγόμενε ! Ὁ Πέτρου συστρατιῶτα. καὶ τῶν ἀποστόλων συμμύστα !

5. Διεδέξατο δὲ τὸν σταυρὸν ὁ τάφος, νεκροῦ πεῖραν οὐκ ἔχων. Ὁ τάφος ἀθανασίας χωρίον ! Ὁ τάφος ἀναστάσεως ἐργαστήριον ! Ὁ τάφος τῶν τάφων κατάλυσις ! Ὁ τάφος ἐν ᾧ θάνατος τοῦ εἶναι θάνατος παύεται ! Ὁ τάφος ἐν ᾧ ζωὴ ζύεται πέρασ οὐκ ἔχουσα ! Καλῶς ὁ τάφος καινός ! Τοῦτο τῆς χάριτος βούλημα. Ἴνα γὰρ μὴ τῶν νεκρῶν τὸ πλῆθος ἀμβολοῦν δειξῆν τὸν ἀναστάντα, καὶ πάλιν ὁ Ἰουδαῖος λάβῃ τῆς συκοφαντίης τὰς ὕλας, γυμνὸς ὁρᾶται τῶν καιμένων ὁ τάφος, γλιῶτταν Ἰουδαϊκὴν ἀφοπλίζων, μονονουχὶ τοιαῦτα πρὸς τὸν Ἰουδαῖον ἀποφθεγγόμε-

βασιλεία σου. Ὁ Πέτρου συστρατιῶτα τῶν Ἰουδαίων κατήγορε. Ὁ ληστὰ, omissis quibusdam.

(37) Sic mss. Editi vero, περὶ τὸ ξύλον.

(38) Sic mss. Editi vero, ὁμολογητὰ. Ὁ ληστὰ παιδευτὰ.

νος. Τί λέγεις, ὦ συκοφάντα; Νεκρὸν ἕτερον οὐχ ἄρα οὐκοῦν τῷ ἀνισταμένῳ προσκύνησον! θέασαι αὐτὸν ἐγγεγερμένον, καὶ τὴν δεσποτείαν ἐπίγνῳθι· ἔν νεκρὸν μοι παρέδωκας, ἀθάνατον ἀντιδίδωμι. Ἄλλ' οὐκ ἤρκειτό τοῦτοίς (39) ὁ Ἰουδαῖος· ἐπισυνάπτει δὲ τῷ τάφῳ τὰς σφραγίδας. Ἄθλιέ καὶ πανάθλιε, ὁ τοῦ θανάτου τὰς ὀδύνας λύων, τὰς σφραγίδας οὐ λύει; Ὁ σκυλεύων τὸν ξόνην, τὰ σήμαντρα φοβεῖται; Στράγγιζε τὸν τάφον, ἐπισημαίνου τὸν λίθον, στρατιώτας ἐπίστησον, πολίόρχει τὸ μνήμα (40). Μειζόν μου ποιεῖς τὸ κατόρθωμα, θεατὰς τῆς ἀναστάσεως εὐτρεπίεις, μάρτυρας τῆς ἐγέρσεως φέρεις, κήρυκας τῶν ἐμῶν θαυμάτων τοὺς σοὺς ὑπηρέτας κατασκευάζεις.

6. Δεῦρο οὖν (41), ἀδελφοί μείνωμεν τὰς, ὠδύνας τοῦ τάφου. Ἴδωμεν τέως δωροφοροῦντα τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὸν Νικάνημον συντρέχοντα, σινδόνι καθαρᾷ, καὶ ὀθονίοις, καὶ σουδαρίῳ περιειλισσοντας τὸν τοῦ παντὸς Κύριον, σμύρναν τε καὶ ἀλόνη, τὰ τῆς ἀφθαρσίας σύμβολα, προσκομίζοντας. Ἴδωμεν κυοφορουμένην τὴν ἀνάστασιν. Ἴδωμεν γαστέρα τάφου τῆς ἀναστάσεως μητέρα. Μείνωμεν ἰδεῖν τὸν Χριστὸν τροπαιοῦχον ἐκ τάφου συνεγειρόμενον (42)· καὶ τὴν κατὰ θανάτου καὶ τυράννου νίκην ἀναδησάμενον. Τοῖνον φαιδροί φαιδρῶ τῷ ἀνισταμένῳ Χριστῷ προσελθωμεν. Αὐτῷ γὰρ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Ἐνὸςματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(39) Sic mss. Editi vero, οὐκ ἄρκει τούτους.

(40) Ita mss. Editi, τὰ μνήματα.

(41) In editis hæc, Δεῦρο οὖν..... τοῦ τάφου, infe-

A non Judæos ita compellat: Quid ais sycophanta? Mortuum alium non vides: resurgentem igitur adora: contemplare illum resuscitatum ejusque dominium agnosce: quem mihi mortuum tradideras, immortalem tibi reddo. Sed id minime Judæo satis fuit: addidit enim sepulcro signaculum. Miser, imo miserrime: qui mortis dolores solvit, an non solvet signacula? Qui infernum diripuit, an signacula reformidabit? Obsigna sepulcrum, signa lapidem, milites statue, sepulcrum obside. Præstantiorem a me gestam rem efficies: resurrectionis spectatores adorna, testes resurrectionis affers: miraculorum meorum præcones, ministros scilicet tuos, præparas.

6. Agile ergo, fratres, expectemus sepulcri par-tus. Videamus Joseph dona ferentem, Nicodemumque ipsi concurrentem, sindone munda, pannis et sudario Dominum universi obvolventes, myrrham et aloen immortalitatis symbola afferentes. Aspicimus resurrectionem quasi uterum gestantem. Videamus sepulcri uterum resurrectionis matrem. Expectemus visuri Dominum cum tropeo ex sepulcro resurgentem, et victoriam de sepulcro et de tyranno reportantem. Itaque læti ad lætum Christum resurgentem accedamus. Illum enim decet omnis gloria, honor, adoratio cum Patre et Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

rius posita sunt. In mss. vero hic habentur.

(42) Ita mss. Editi vero, συνεγειρόμενον. Τοῖνον φαιδροί, omissis quibusdam.

388 IN SEQUEMTEM HOMILIAM ADMONITIO.

Hanc publicam fecit Holstenius, Athanasioque abjudicandam putavit, nec injuria: sst enim ineptissimi hominis fetus, ut primo aspectu æstimabil eruditus lector: atque post Iconomachorum hæresim conscripta videtur ex iis quæ de imaginibus sub finem habentur. Quæ etiamsi ut arbitratus est Combesius p. 56A, possent ante Iconoclastarum ætatem scripta fuisse, ægre tamen tempore Athanasii scripta conceduntur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εἰς τοὺς ἁγίους Πατέρας καὶ προφήτας, καὶ εἰς τὴν πάνσοπον Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τὸν 18' ψαλμὸν ὄμιλλα.

S. P. N. ATHANASII

In sanctos Patres et prophetas, et in admodum venerandam Ecclesiam, atque in psalmum xxxiv homilia.

1. Ἡ ποδηγοῦσα πίστις εἰς τὴν ὁδὸν τῆς θεογνωσίας, καὶ τὴν ἐνάρετον καὶ ἀκατάληπτον πολιτείαν, οὐ νεωτέραν ἔχει τὴν ἀρχὴν, καθὼς φασιν ἀνόμιμοι καὶ ἀλιτήριοι Ἰουδαῖοι· ἀλλ' ἀνωθεν ἐκ τῶν ὁσίων καὶ εὐσεβῶν Πατέρων, λέγω δὲ τοῦ Ἄβελ, καὶ τοῦ Ἐνὸς, καὶ τοῦ Νῶε, καὶ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τῶν ἄλλων δὲ

1. Fides quæ ducit ad viam cognitionis Dei, et ad probum incomprehensibileque (43) vitæ institutum, non recentis est initii, ut aiunt impii illi sceleratique Judæi: sed jam olim a sanctis piisque Patribus, Abel dico, Enoch, Noë, Abraham, aliisque omnibus justis viris orta est. Quod sane con-

(43) Holstenius vertit, irreprehensibile

spicuum est ex iis quæ loquitur Paulus, vas electionis, vas unguentarium, et columna veritatis, qui hæc ipsissima scribit verba⁸⁵ : Fide Abelis plurimam hostiam quam a Caino accepit Deus, unde etiam vivit in æternum. Fide Enoch Deo acceptus translatus est in paradysum, cum non vidisset communem naturæ mortem. Fide Noe construxit arcam in salutem domus suæ : typum gerentem inenarrabilis Ecclesiæ, habentem binas ternasque contignationes, invocationem scilicet Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Fide Abraham egressus e regione Chaldæorum, habitavit in terra promissionis, accepturus cælestem civitatem, supernam Jerusalem, matrem primogenitorum, cujus artifex et conditor solus Deus. Fide Isaac cum offerretur ad altare, non lacrymatus est, sciens se præfigurare Agnum qui ablaturus erat peccatum mundi. Fide Jacob adoravit vicinitatem virgæ suæ, manifestissime significans victtricem ac beatissimam crucem. Fide Joseph moriens, mandavit filiis Israel de ossibus suis, ut ea ex Ægypto auferrent, ne illa Ægyptii, quasi Deum, colerent. Fide Rahab non periit una cum urbe Jericho, susceptis cum pace exploratoribus. Fide Moses celebravit Pascha et effusionem sanguinis, ut et nos fide salutare Pascha celebremus, sine ulla hypocrisi (« Omne enim quod non est ex fide peccatum est⁸⁶ »), ungentes sanguine, non duos postes januarum, sed obsignantes animam et corpus; ut Pharaeo cum diabolo in maris Rubri pelago submergatur. Nos autem novus Israel cum Mose cantemus victoriæ canticum. Fide prophetae vicerunt regna, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, sapiens scilicet ille Daniel : extinxerunt impetum ignis, tres videlicet pueri, qui flammam ignis rore mitiorem proculca-

rant. Alii autem distenti sunt, rotarum axibus membratim exagitati, non admissa tyranni Antiochi adhortatione illa, « Sacrificate et estote amici mei, » ut meliorem invenirent resurrectionem. Lapidatus est ille re atque nomine Stephanus (id est, corona), cujus capiti corona justitiæ imposita fuit. Serra sectus fuit Isaias, verum celebratur in æternum. Gladio cæsi mortui sunt Joannes et Jacobus : occisus fuit Zacharias : circueverunt in melotis, Isaias et Elisæus, et in pellibus caprinis, **389** egentes, angustiati, afflicti ab insipientibus, manentes in speluncis et cavernis terræ, quibus dignus non erat universus mundus. Ipsi enim digni erant, utpote religiosi ac pii viri.

κικουχούμενοι ὑπὸ ἀνυέντων, μένοντες (45) ἐν σπηλαίοις, καὶ ἐν ταῖς ὄπαϊς τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν ὅλος ὁ κόσμος ἄξιός. Αὐτοὶ γὰρ ἄξιοι ἦσαν, ὡς θεοφιλεῖς καὶ φιλάρετοι ἄνδρες.

2. Αἰτ πορρο David lyra spiritualis, uti modo audivimus ex psalmo quem succinuerunt nobis : « Judica, Domine, nocentes me : expugna impugnantes me⁸⁷. » Verum Deus id minime præstans

⁸⁵ Hebr. xi. ⁸⁶ Rom. xiv, 23. ⁸⁷ Psal. xxiv, 4.

(44) Ita Reg. Editi vero, τῆς βάρδου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

πάντων δικαίων. Καὶ τοῦτο ὄλλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸ μυροφόρον ἄγγειον, τὸν σῦλον τῆς ἀληθείας, Παῦλον, γράφοντα ταῦτα ἐπὶ λέξεως καὶ λέγοντα· Πίστει Ἄβελ πλείονα θυσίαν παρὰ Κάϊν προσεδέξατο ὁ Θεός· ὅθεν καὶ ζῆ εἰς τὸν αἰῶνα. Πίστει Ἐνώχ εὐαρεστήσας τῷ Θεῷ, μετετέθη εἰς τὸν παράδεισον, μὴ θεασάμενος μὴδὲ τὸν κοινὸν θάνατον τῆς φύσεως. Πίστει Νῶε κατασκεύασε τὴν κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, χαρακτηρίζων τὴν ἀνεκλόγητον Ἐκκλησίαν, ἔχουσαν διόροφα καὶ τριόροφα, ἐπικλήσιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Πίστει Ἀβραάμ, ἐξεληθὼν ἐκ τῆς Χαλδαϊκῆς χώρας, παρῴκησεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἀπεκδεχόμενος τὴν ἐπουράνιον πόλιν, τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, τὴν μητέρα τῶν πρωτοτόκων, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς μόνος ὁ Θεός. Πίστει Ἰσαὰκ ἀναφερόμενος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, οὐκ ἀπεδάκρυσεν, εἰδὼς, ὅτι εἰκονίζει τὸν ἄμων τὸν μέλλοντα αἶρην τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Πίστει Ἰακώβ προσκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βάρδου αὐτοῦ (44), ἐκμηγῶν ἀντικρῦ τὸν νικοποῖον καὶ τρισμακάριον σταυρόν. Πίστει, Ἰωσήφ τελευτῶν ἐνετείλατο τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ περὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, ἐξαγαγεῖν αὐτὰ ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἵνα μὴ μέλλουν (sic) οἱ Αἰγύπτιοι ὡς Θεὸν αὐτὰ σέβασθαι. Πίστει Ραὰβ οὐ συναπόλωτο τῇ πόλει Ἱεριχώ, δεξιμένη μετ' εἰρήνης τοὺς κατασκόπους. Πίστει Μωσῆς ἐποίησε τὸ Πάσχα καὶ τὴν πρόσχυσιν τοῦ αἵματος, πρὸς τὸ καὶ ἡμᾶς πιστεῖν ἐπιτελεῖν τὸ σωτήριον Πάσχα, καὶ μὴ ἐν ὑποκρίσει (« Πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἐκ πίστεως γενόμενον ἁμαρτία ἐστὶ »)· χρίοντα τὸ αἷματι οὐκ ἐπὶ τῶν δύο σταθμῶν τῶν θυρῶν, ἀλλὰ σφραγίζοντας ψυχὴν καὶ σῶμα· ἵνα ὁ Φαραὼ σὺν τῷ διαβόλῳ καταποντισθῆ εἰς τὸ πέλαγος τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ἡμεῖς δὲ ὁ νέος Ἰσραὴλ μετὰ Μωσῆος ἄδωμεν τὴν ἐπὶ νίκιον ὥδην. Πίστει οἱ προσῆται κατηγονίσαντο βασιλείας, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔγραψαν στόματα λεόντων, δηλονότι ὁ σοφὸς Δαυιδ· ἔθεσαν δύναμιν πυρὸς, οἱ τρεῖς παῖδες δηλαδὴ, πατήσαντες τὴν φλόγα τοῦ πυρὸς δρόσου μάλα κωτέραν. Ἐτεροὶ δὲ ἐτυμπανίσθησαν περὶ τοὺς ἄξονας τῶν τροχῶν μεληθῶν κλονούμενοι, μὴ παραδεξάμενοι τὸ τυράννου Ἀντιόχου τὴν παράκλησιν, ὅτι « θύσατε καὶ γίνεσθε μοι φίλοι, » ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν. Ἐλιθάσθη ὁ φερώνυμος Στέφανος, περιθέ-

μενος τοῖς χροτάφοις τὸ στέφος τῆς δικαιοσύνης. Ἐπρίσθη Ἡσαίας, ἀλλ' ἐγκωμιάζεται εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀπέθανον ἐν μαχαίραις Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος· ἐφανεύθη Ζαχαρίας· περιήλθον ἐν μηλωταῖς Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὕστερόμενοι

2. Λέγει δὲ καὶ Δαβὶδ ἡ πνευματικὴ λύρα, καθὼς ἀρτίως ἤκούσαμεν διὰ τοῦ ὑποφωτισθέντος ἡμῖν ἄμαρτος· « Δίξασον, Κύριε, τοὺς ἀδικούντάς με· πολέμησον τοὺς πολεμούντάς με. » Οὐκ ἐκφραίνων ταῦτα ὁ

(45) Ita Reg. Editi vero, μὲν ὄντες.

Θεὸς λέγει πρὸς αὐτόν· Θέλεις, ὁ Δαβὶδ, καταπολεμηθῆναι τοὺς ἐχθραίνοντάς σοι; Ὁ δὲ Δαβὶδ· Ναί, Κύριε, καὶ πάντα αὐτοὺς θέλω καταπολεμηθῆναι. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ ἐὰν ταῦτα ὑποστῶσιν οἱ ἐχθροί σου, ποῦ σου τὸ ἀμνησίκαλον; Πῶς δὲ καὶ δύνασαι φάλλειν ἀληθειῶν· «Κύριε, ἔει ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός;» Ὁ δὲ Δαβὶδ· Ναί, Δέσποτα, ὅτι οὕτω φάλλω ἀληθῆ, ἀλλ' ἐὰν σὺ αὐτοὺς πολεμήσης, * καὶ διὰ τὰ παρὰ σοῦ γινόμενα πάντα ἀγνωστα καὶ ἀκατάληπτα ὑπάρχει. Οὕτω δέ μοι καὶ ἐνετείλω· Μὴ ἐαυτὸν ἐκδικήσης· «Ἐμοὶ ἐκδικήσεις, ἐγὼ ἀνταποδώσω αὐτοῖς.» Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ πῶς χρὴ πολεμηθῆναι τοὺς ἐχθραίνοντάς σε; λέγε καὶ φανεροποιεῖ τὴν αἰτίαν. Ὁ δὲ Δαβὶδ· Οὐ χρεῖαν ἔχεις, Δέσποτα, ἐρωτήσεως ἢ ὑπομνήσεως, ὧν προγώστης καὶ εἰδαιῶν τὰ προγνώσεως, καὶ ποίας προαιρέσεως ἔχει γενέσθαι ὁ μέλλων τίττεσθαι ἀνθρώπος. Οὐδὲ ὑπάρχεις, ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων, ἀγνοῶν τοὺς νόμους, ἢ χρηζῶν συνηγόρου ἢ συγκαθηέδρου, οἱ πρὸς ἐν (45*) ἑκαστονκεφάλαιον ἀποφαίνοντες. Σὺ γὰρ εἶ σύνθρονος τοῦ Πατρὸς, τῶν νόμων εὐρετῆς, τῶν σοφῶν διορθωτῆς, τῆς δικαιοσύνης χορηγός, τῶν καταπονομένων ὑπερασπιστῆς, τῶν συκοφαντούμενων ἔκδικος. Τὴν γὰρ Σουσάνναν συκοφαντηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀκολάστων γερόντων ἐῤῥύσω ἀπὸ τοῦ θανάτου ψηφίσματος, ἀποστείλας εἰς δικολογίαν τὸν σοφὸν καὶ ἀνάργυρον ῥήτορα Δανιήλ. Ἐπεὶ οὖν πάντων ἔχεις γνῶσιν, καὶ ἐπίστασαι, πῶς χρὴ αὐτοὺς πολεμηθῆναι· εἰ δὲ ἐπιτρέπεις μοι, λέγω· εἰμὶ γὰρ δοῦλος τῆς σῆς φιλανθρωπίας, καὶ τοῦτο ἀχρεῖος, καὶ οὐ δύναμαι ἀντιπράξει τῇ κελεύσει σου. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Ἐπιτρέπω σοι, καὶ εἰπέ ἀτρόμως καὶ ἀνυπεσταλμένως. Ὁ δὲ Δαβὶδ· «Ἐπιλαβοῦ ὄπλου καὶ θυρεοῦ, καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειάν μου.» Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ ποίου ὄπλου ἔχω ἐπιλαθέσθαι, ἢ ποίου θυρεοῦ; Πῶς δὲ ἔχω (46) ἀναστῆναι εἰς βοήθειάν σου; Μὴ ἄρα ἐκείνου τοῦ ὄπλου ἢ ἐκείνου τοῦ θυρεοῦ ἔχω ἐπιλαθέσθαι, ὃν ἀφελὺ ἀπὸ τοῦ ἀλλοφύλου Γολιάθ, ὃν καὶ ἐπάταξας ἐπὶ τῇ κοιλάδι, ἐμοῦ ὀδηγήσαντος τὸν λίθον εἰς τὸ ἀσμελιῶτον καὶ ἀφώτιστον αὐτοῦ πρόσωπον; Ἄλλ' ἴσθι τοῦτο σαφῶς, ὅτι ἐγὼ τούτων τῶν ὄπλων πάντῃ καὶ καθόλου χρεῖαν οὐκ ἔχω. Ἐὰν δὲ καὶ συσχῶ τὸ πνεῦμα, τελευτᾷ πᾶσα σὰρξ κινουμένη ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ Δαβὶδ· Οἶδα καὶ ἐγὼ, Δέσποτα, ὅτι τούτων τῶν ὄπλων χρεῖαν οὐκ ἔχεις, ὧν βασιλεὺς κραταῖός, παντοδύναμος, ἀκατάμαχτος, διαιωνίζων. Ἰκετεύω δὲ τὴν ἀσύγκριτον ἀγαθωσύνην σου ἐπιλαθέσθαι ὄπλου καὶ θυρεοῦ, τούτῃ ἐστιν, ἐνανθρωπήσεως καὶ πάθους· ἀναστῆναι δέ μοι εἰς βοήθειαν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ σὺ πόθεν οἶδας ταῦτα τὰ θαῖα καὶ ἀπόκρυφα μυστήρια, «εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν οἱ ἄγγελοι παρακύψαι;» Ὁ δὲ Δαβὶδ· Ἐλαβον αὐτῶν τὴν γνῶσιν παρὰ τοῦ ἁγίου παρακλήτου Πνεύματος. Ὁ δὲ Μονογενὴς·

A ait illi : Vin' tu, o David, expugnari inimicos tuos ? Cui David : Etiam, Domine, et admodum cupio expugnari. Reponit Unigenitus : Si hæc inimici tui subeant, ubinam illa tua injuriarum oblivio? Qui potes cum veritate psallere : « Domine, si reddidi retribuentibus mihi mala, decidad merito ab inimicis meis inanis »? » Tum David : Imo, Domine, hæc vere psallo, sed modo tu illos expugnaveris ; quia gesta tua universa ignota et incomprehensibilia sunt ; ita quippe mihi præcepisti : Ne temetipse vindicato : « Mihi vindicta, ego retribuam eis » . » At Unigenitus : Ecqua ratione expugnatos oportet inimicos tuos ? causam dicit ac declarato. Tum David : Non est tibi opus, o Domine, interrogatione aut admonitione, cum prævideas et cognoscas ea quæ prævisionem spectant , et quonam proposito futurus est qui nasciturus est homo. Neque tu es B ut aliquis ex principibus qui leges ignoret, et egeat consiliario aut assessore, qui ad singula capita sententiam dicant. Tu namque eundem quem Pater thronum obtines, esque legum auctor, sapientium corrector, justitiæ largitor, afflictorum defensor, et calumnia oppressorum vindex. Susannam quippe a lascivis senibus insimulatam, a capitis sententia eruisti, misso ad defeusionem sapiente ac pecunia incorrupto oratore Daniele. Quoniam ergo omnium habes notitiam, et scis quoque qua ratione illos expugnandos oporteat ; si tamen concedas, dicam : servus quippe clementiæ tuæ sum, et quidem inutilis, nec possum mandatu repugnare tuo. Cui Unigenitus : Concedo tibi, dic absque tremore ac libere. Tum David : « Apprehende arma et scutum C et exsurge in adjutorium mihi » . » Ad hæc Unigenitus : Ecqua arma vel quod scutum apprehendam ? Quomodo exsurgam in adjutorium tibi ? An arma illa, illudve scutum apprehendam quod abstulisti ab alienigena Goliath quem in valle percussisti, me lapidem in ejus faciem omni signo omnique illuminatione destitutum dirigenti ? Sed tu probe nosti, nihil penitus mihi ejusmodi armorum esse opus. Nam, si vel spiritum cohibeam, moritur omnis caro quæ movetur super terram. Cui David : Novi, Domine, tibi armorum ejusmodi nihil esse opus, rex cum sis fortis, omnipotens, quicum pugnari nequeat, permanens in æternum. Sed rogo tuam incomparabilem bonitatem, ut apprehendas D passionem, et tertia die exurgas in adjutorium mihi. Respondit Unigenitus : Tu vero unde nosti hæc divina et arcana mysteria, « in quæ desiderant angeli prospicere » ? » Cui David : Eorum accepti notitiam a sancto et paracleto Spiritu. Tum Unigenitus : Cum hæc noris, dic num quidpiam aliud habeas : audiam enim te hac de re libenter et æquo animo. David autem : « Dic animæ meæ, salus tua ego

⁴⁵ Psal. vii, 5. ⁴⁶ Hebr. x, 50. ⁴⁷ Psal. xxxiv, 2. ⁴⁸ I Petr. i, 12.

(45*) Vulg. . οἰ... ἐνα. Edit.

(46) Reg., Πότε δὲ ἔχω. Paulo post, hæc, ἔχω ἐπι-

λαθέσθαι, desiderabantur in prius editis, sed habentur in Regio.

sum ¹¹. » Tum Unigenitus : Id tibi habes, confido, salvam enim faciam animam tuam per incarnationem et passionem meam. Cui David : Magnam accipi fiduciam, et statim subdit : « Domine, quis similis tibi ¹²? » Respondit Unigenitus : Pater. Quare dico, « Qui vidit me, vidit et Patrem meum ¹³. » Vade in pace exspectans promissionum beatam spem.

¹⁰Θεν καὶ φημι· « Ὁ ἐμὲ ἐωρακώς ἐώρακε τὸν τῶν ἐπαγγελιῶν τὴν μακαρίαν ἐλπίδα.

3. His itaque absolutis, egressi angeli Dei magna voce clamaverunt : Si quis alius eandem quam prophetæ litem habeat, absque impedimento ingrediat, **390** ac veritati patrocinetur. Ad quam justificationem intrat Nabuthæ Israelita : quem conspicatus Unigenitus, ait : Quicum tibi lis est, aut cui dicam vis impingere? Quod si tu ipse non potes causæ tuæ argumentum enarrare, habesque advocatum, ingrediat ille absque impedimento, ac veritati tecum patrocinetur. Tum Nabuthæ : Etiam, Domine, advocatum habeo æquissimum, aurigam Heliam, dica autem mihi impingitur cum falsis testibus. Quapropter orsus causam modo enarrabo meam : « Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me ¹⁴, » affirmantes me benedixisse Deum et Regem. Quos percontatus Dominus ait : Dicite mihi rei veritatem, quis vos coegit calumniam adversus servum meum legisque cultorem confutare? Responderunt illi : Achab et uxor ejus Jezabel. Tum Unigenitus : Esto igitur Achab in bello veloci sagitta confossus in hepate, aut potius in pulmone; qui injuste spiritum trahit ad possessionis concupiscentiam. Jezabel autem projiciatur in aream domus, sitque illi canum sepulcrum. Nabuthæ vero pro ablata vinea, hæreditate accipiat paradisi voluptatem atque æternitatem.

ἐξαφανιζομένου ἀμπελώνος τὴν τρυφὴν τοῦ παραδείσου

4. Hac porro sententia in commentariis redacta, ingreditur magna voce præditus ille Isaias exclamans : Domine, audi libenter et æquo animo. Tum Unigenitus : Loquere adversus eum qui læsit te; cum præsertim propheta sis tu, justus, spiritualis, aptusque ad causæ tuæ argumentum proponendum. Cui propheta : Dica est mihi cum Manasse, quia me divinum a Deoque inspiratum Verbum studiose atque impigre prædicante, ille crudeliter et absque ulla misericordia, me lignea serra occidit. Respondit Unigenitus : Si id Manasses designavit, tradatur Chaldæis in captivitate, ludibrium et cædem : ut ediscant reges, prophetas meos contumeliis non afflicere aut trucidare; sed honorare atque magni facere, considerantes, quod per me omnis rex regnet, et potentes scripto decernant justitiam. Tu

¹¹ Psal. xxxiv, 3. ¹² ibid. 10. ¹³ Joan. xiv, 9.

(47) Ita Reg. Editi vero, Θαρρῶ ποιητά.

(48) Sic haud dubie legendum. Editi, τινά, Reg., λίαν, pro Ἠλίαν.

(49) Ita Reg. cum O. Editi, ἐκακολόγησα.

Μεθ' ὧν οἶδας ταῦτα, εἰπέ, εἴ τι καὶ ἄλλο ἔχεις ἀκούσομαι γάρ σου καὶ περὶ αὐτοῦ εὐμενῶς καὶ δικαίως. Ὁ δὲ Δαβὶδ· « Εἴπον τῇ ψυχῇ μου, Σωτηρία σου εἰμι. » Ὁ δὲ Μονογενὴς· Τοῦτο ἔχεις, καὶ θάρσει· σῶσω γάρ σου τὴν ψυχὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεώς μου καὶ τοῦ πάθους. Ὁ δὲ Δαβὶδ· « Ἐθαροσποικηθῆν (47) λίαν· καὶ παραυτὰ ἀνθυποφέρει· « Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; ὁ δὲ Μονογενὴς· Ὁ Πατήρ. Πατέρα μου. » Ποσειδίου ἐν εἰρήρῃ, ἀπεκδεχόμενος

3. Οὐκοῦν ἀπολυθέντων τούτων ἐφοδίων, οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐξεληθόντες κεκράγασι μεγάλη τῇ φωνῇ· Εἴ τις καὶ ἄλλος ἔχει δίκην τῶν προφητῶν, εἰσερχέσθω ἀκωλύτως, συνηγορῶν τὴν ἀλήθειαν. Πρὸς τὴν παρακλέυσιν εἰσέρχεται Ναβουθὲ ὁ Ἰσραηλίτης, ἐν καὶ θεασάμενος αὐτὸν ὁ Μονογενὴς λέγει· Σὺ δὲ μετὰ τίνος ἔχεις, ἢ μετὰ τίνα βούλη δικάσασθαι; Εἰ δὲ αὐτὸς δι' αὐτοῦ οὐ δύνασαι εἰσιγγήσασθαι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πράγματός σου, ἔχεις δὲ δικολόγον, καὶ αὐτὸς εἰσερχέσθω ἀκωλύτως, συνηγορῶν σοὶ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ δὲ Ναβουθὲ· Ναί, Δέσποτα, ἔχω συνηγορὸν δικαιοτάτον, ἀρματιλάτην Ἠλίαν (48)· ἢ δὲ δίκη μου συγκροτεῖται μετὰ τῶν ψευδομαρτύρων. Ὅθεν ἀρχόμενος τοῦ πράγματός μου λέγω κατὰ τὸ ἐξῆς· « Ἀναστάντες μοὶ μάρτυρες ἄδικοι, ἀ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με, » διαβεβαιούμενοι ὅτι ἠλόγησα (49) Θεὸν καὶ βασιλέα· οὐκ καὶ ἐξετάζων ὁ Κύριος ἐφῆ· Εἴπατέ μοι φιλαλήθως, τίς ὑμᾶς ἠνάγκασε συκοφαντῆσαι τὸν ἐμὸν δούλον καὶ νομοφύλακα; Οἱ δὲ ἀπεκρίνοντο· Ἀχαάβ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Ἰεζαβέλ. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Ἔστω οὖν ὁ Ἀχαάβ ἐν τῷ πολέμῳ τοξευόμενος βέλει εὐθυβόλῳ κατὰ τοῦ ἥπατος, ἢ μᾶλλον κατὰ τοῦ πνεύμονος, τοῦ ἀδίκως ἀναπνεύσαντος εἰς τὴν πλεονεκτικὴν ἐπιθυμίαν. Ἡ δὲ Ἰεζαβέλ ἔστω ῥιπτομένη ἐν οἰκοπέδῳ, γενέσθω δὲ κυνῶν τάφος. Ὁ δὲ Ναβουθὲ (50) κληρονομήτω (49) ἀντὶ τοῦ καὶ τῆς αἰωνιότητος (50).

4. Ἵπομνηματισθεὶς δὲ ταύτης ἀποφάσεως, εἰσέρχεται ὁ μεγαλοφρονότατος Ἡσαίας κεκραγώς· Κύριε, ἀκουσον ἐμοῦ εὐμενῶς καὶ δικαίως. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Λέγε κατὰ τοῦ ἀδικήσαντός σε, μᾶλλον σὺ ὢν προφήτης δίκαιος, πνευματικὸς, ἱκανὸς ἑαυτῷ συστήσασθαι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πράγματός σου. Ὁ δὲ προφήτης· Ἔχω δίκην μετὰ τοῦ Μανασσῆ, ἐπεὶ ἐμοῦ σπουδαίως καὶ ἀόκνως κηρύσσοντος τὸν θεῖον καὶ θεόπνευστον λόγον, αὐτὸς ἀσυμπαθῶς καὶ ἀνελετημόνως ξυλίῳ πρίονί με ἀνείλεν. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Εἴ τοῦτο ἐποίησεν ὁ Μανασσῆς, παραδιδόσθω τοῖς Χαλδαίοις εἰς αἰχμαλωσίαν, καὶ ἐμπαίγμων (51) καὶ σφαγῆν· ἵνα μάθωσιν οἱ βασιλεῖς τοὺς ἐμούς προφήτας μὴ ὑβρίζειν, ἢ ἀποκτείνειν, ἀλλὰ τιμᾶν καὶ μεγαλύνειν· ἐνθυμούμενοι, ὅτι δι' ἐμοῦ πᾶς βασιλεὺς βασιλεύει, καὶ οἱ δύνασται γράφουσι δικαιο

¹⁴ Psal. xxxiv, 10.

((49)) Pro κληρονομίῳ. Editi.

(50) Reg., τῆς ἀνεκπότητος, mendose.

(51) Ita Reg. Editi vero, ἐμπαίγμα.

σύνην. Σὺ μὲν ἀντὶ τῆς ἐπιγείου Ἰερουσαλήμ τὴν Ἀ
ἐπουράνιον μητέρα τῶν πρωτοτόκων οἰκεῖ· κάκει-
νος (51*) δὲ τὸν τόπον, εἰς οὗ ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ
στεναγμός. »

5. Περαιωθείσης δὲ καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως,
εἰσέρχεται ὁ θαυμασιώτατος Ἰερεμίας, ὃν καὶ θεα-
σάμενος ὁ Μονογενὴς λέγει· Σὺ δὲ μετὰ τίνος ἔχεις,
ἢ μετὰ τίνος βούλεσαι δικάσασθαι; Ὁ δὲ Ἰερεμίας·
Ἔχω δίκην μετὰ τῶν Ἰουδαίων, βούλομαι δὲ δικά-
σασθαι ἐπὶ σοῦ τοῦ ἀπροσωπολήπτου Δεσπότη. Ὁ δὲ
Μονογενὴς· Καὶ τί κατηγορεῖς τοὺς ὁμοφίλους σου;
Ὁ δὲ προφήτης· Κατηγορῶ αὐτοὺς, ἐπεὶ ἀνταπ-
έδωκάν μοι ἀντὶ τῶν καλῶν κακὰ, ἀντὶ δὲ τῶν ἀγαθῶν
πονηρά. Ἐμοῦ εὐχομένου ὑπὲρ ὑγείας αὐτῶν καὶ
σωτηρίας, αὐτοὶ ἐβουλεύσαντο φαρμάκῳ με ἀνελεῖν,
ἐγκρύψαντες αὐτὸ μετὰ πολλοῦ ὄλου εἰς τὸν ἔρπον,
B
μου. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ τί αὐτοῖς θέλεις γενέ-
σθαι; Ὁ δὲ προφήτης· Ἐκεῖνο αὐτοῖς ποίησον τὸ
γεγραμμένον ἐν ταῖς Παροιμίαις· « Ὁ ἀνταποδιδούς
κακὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ, οὐ κινήσεται κακὰ ἐκ τοῦ
οἴκου αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Μονογενὴς· Οὐδὲν ἄτοπον ἐζη-
τήσας. Ἴδε οὐ κινούνται κακὰ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἰου-
δαίων τῆς Ἰερουσαλήμ, ἕως ἂν ἐκ θεμελίων ἐρημω-
θῇ. Σὺ δὲ ἀναπαύου ἐν τοῖς ἀσθενώτοις κόλπῳ τοῦ
προπάτορος Ἀβραάμ.

6. Περαιωθείσης καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως,
εἰσέρχεται ὁ προφήτης Ζαχαρίας κεκραγώς· Κύριε,
ἴσουςον καὶ ἐμοῦ εὐμενῶς καὶ δικαίως. Ὁ δὲ Μονο-
γενὴς· Λέγε κατὰ τῶν ἀδικησάντων σε. Ὁ δὲ Ζαχα-
ρίας· Εἰσὶν οἱ ἀδικησάντες με οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ
νομοδιδάσκαλοι. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ τί τοιοῦτό σε
C
ἠδίκησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ νομοδιδάσκαλοι; Ὁ
δὲ Ζαχαρίας· Ἐφόνευσάν με μετὰ τὸ τοῦ ναοῦ καὶ
τοῦ θυσιαστηρίου. Ἐπάγη δὲ καὶ τὸ αἷμά μου ἐπὶ
τῆς πέτρας, πρὸς ἐλεγχον τῆς μαιφόνου αὐτῶν γνώ-
μης. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Τοίγαρ καὶ αὐτοὶ ἀποθνησκέ-
ψαν ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου παρὰ τῶν Ῥω-
μαίων· δι' ὧν δὲ τις ἀμαρτάνει, διὰ τούτων καὶ
κολάζεται· καὶ αἶψα τις μέτρῳ μετρήσει τῷ πλησίον
αὐτοῦ, τοιοῦτῃ σὺ τῷ ἀντιμετρηθήσεται σὺρανόθεν
δικαίως. Ἐπειὼν δὲ παθόντων τὰ Ἰσα καὶ ὧν ἦσαν
ἄξιοι, σὺ δὲ εἰσέρχου εἰς τὸν νοητὸν νυμφῶνα, ἐπ-
ακούων παρ' ἐμοῦ τῆς εὐκαισιότατης φωνῆς· « Εὐ,
δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστῆ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολ-
λῶν σε καταστήσω· εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου
D
σου. »

7. Εἶτα, πληρωθείσης καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως,
εἰσέρχονται καὶ τὰ ἀναιρεθέντα παιδία ἐν Βηθλεὲμ,
βοῶντα καὶ λέγοντα· Κύριε, καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ ὄνομά
σου ξίφεσιν ἀνῆρέθημεν ὑπὸ τοῦ ἀσεβεστάτου καὶ
παρὰ νόμου Ἡρώδου. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Εἰ δι' ἐμὲ
ὕπεμείνατε τὸν ἐπιπέριον θάνατον καὶ προύχοντα τῆς
ζωῆς, κἀν μυρία μέρη, μὴ λυπεῖσθε, εἰδότες σαφῶς,
ὅτι οἱ δι' ἐμὲ ἀποθνήσκοντες οὐ καταθνήσκουσι (54)
ζῶσι γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅθεν κελεύω τὸν μὲν Ἡρώ-

A quidem pro terrena Jerusalem, caelestem primoge-
nitorum matrem habitato; ille vero locum, « ex
quo fugit dolor et tristitia et gemitus ». »

5. Hac completa sententia, ingreditur admiran-
dus ille Jeremias, quem intuitus Unigenitus ait :
Quicum lis est tibi, aut quemnam vis in jus pro-
vocare? Jeremias autem : Lis est mihi cum Judæis,
voloque iudicio contendere coram te, Domine, qui
personam non accipis. Tum Unigenitus : Ecqua de
re accusas contribules tuos? Cui propheta : Ac-
cuso illos, quod retribuierint mihi pro bonis mala,
pro beneficiis injurias. Me pro eorum sanitate at-
que salute deprecante, ipsi interea veneno me tol-
lere moliebantur, occultantes illud magna fraude in
pane meo. Tum Unigenitus : Quidnam illis fieri
optas? Cui propheta : Infer ipsis quod scriptum est
in Proverbiis : « Qui reddit malum pro bono, non
recedent mala de domo ejus ». » Respondit Uni-
genitus : Absurdi nihil postulasti. Ecce non rece-
dent mala de domo Judæorum, quæ est Jerusalem,
donec a fundamentis desoletur. Tu porro in minime
angusto Abrahæ sinu requiesce.

6. Hac autem absoluta sententia, ingreditur Za-
charias propheta exclamans : Domine, me quoque
audias, quæso, libenter et æquo animo. Loquere,
ait Unigenitus, adversus eos qui te injuria affecere.
Cui Zacharias : Qui me læserunt sunt principes sa-
cerdotum, legisque doctores. Quid illud est, ait
Unigenitus, in quo te læserunt principes sacerdo-
tum ac legis doctores? Cui Zacharias : Occiderunt
me inter templum et altare (52-53). Sanguis porro
meus in petra concretus est, in argumentum san-
guinarij eorum consilij. Mactentur ergo 391 et
ipsi, ait Unigenitus, sub altari a Romanis : nam
per quæ quis peccat, per hæc et punietur. Et
qua quisque mensura proximum suum mensus
fuerit, eadem ipsa jure ipsi cœlitus remetietur. Iis
autem digna sceleribus suis patientibus, tu ad
spiritualem sponsi thalamum intra, audiens a me
optatissimam illam vocem : « Euge, serve bone et
fidelis, super pauca tuisti fidelis, super multa te
constituam : intra in gaudium Domini tui ». »

7. Absoluta ergo et hac sententia, ingrediuntur
infantes in Bethlehem cæssi, clamantes ac dicentes :
Domine, nos etiam propter nomen tuum gladio
occisi sumus ab impiissimo et scelesto Herode **.
Tum Unigenitus : Si propter me perutilem illam
et sexcenties vita potiozem mortem sustinistis, ne
contristemini, probe scientes, eos qui mei causa
moriuntur non morte detineri, vivunt enim in sæ-
culum. Quæpropter Herodem quidem jubeo novem

** Isa. xxxv, 10. ** Prov. xvii, 13. ** Matth. xxv, 21, 23. ** Matth. ii, 16.

(51*) Quis sit ex illo non video, nisi forte Na-
buthe designetur : sequentia enim nullomodo Ma-
nassi convenire possunt. EDIT. PATROL.

(52-53) Tertullianus, *Scorpiæ*; cf. Hieronym.,
in *Matth.* c. xliii.

(54) Reg., οὐκ ἀποθνήσκουσι.

insanabilibus subijci morbis, vos vero victoriosorum martyrum choreis annumerari, cum ipsis victoriæ carmen modulatos.

8. Omnium postrema ingreditur Ecclesia, quæ abnegari non potest; quam conspicuus Unigenitus ait: Tu vero quid habes, sponsa mea, immaculata filia, intemerata virgo? Tum Ecclesia: Ærumnis premor, quare rogo, « Judica, Domine, nocentes me, expugna impugnantes me ¹. » Cui Unigenitus: Ecqua de causa impugnaris? Dicit mihi et declarato. Impugnor, inquit Ecclesia, Domine, ob exactam evangelicorum dogmatum veritatem, atque celebrationem veri et immobilis Paschatis: et ob venerandam ac immaculatam tuam imaginem, quam deseri mihi apostoli tradiderunt, ut eam asservarem, veluti exemplum atque pignus tuæ in carne œconomix. Tum Unigenitus: Licet ea de causa impugneris, ne animum despondeas, nec mente aut animo defatigare. Illud enim manifestum est, scilicet, qui Pascha, aut immaculatam meam imaginem abnegaverit, et ego abnegabo eum coram cœlesti Patre meo, et electis ejus angelis. Qui vero contra mecum una patitur ob Pascha, is conglorificabitur. Annon audisti quid præceperim legislatori Moysi: Fac mihi duo cherubim in tabernaculo testimonii ², ad præsignificandam imaginem meam? Et rursum cum me tentarent Judæi dicentes: « Magister, licetne censum dare Cæsari, an non? » dicebam autem ipsis: « Ostendite mihi numisma, » et dicam vobis. At illi obtulerunt mihi denarium, dixique illis: « Cujus est imago hæc et superscriptio? » Dicunt illi: « Cæsaris: » et respondi illis: « Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo ³. » Et rursum ad Petrum: « Vade ad mare, et mitte hamum tuum, et eum piscem qui primus ascenderit, aperi os ejus, et invenies staterem; Ja illum pro me et pro te ⁴. » Hoc est da mundo meam et tuam imaginem. Nonne audisti monitorem tuum Paulum dicentem: « Si tamen compatimur, ut et conglorificemur? » Et ad Athenienses: « Per omnia quasi superstitiosiores vos video. Præteriens enim et videns simulacra vestra, inveni et aram inscriptam, Ignoto Deo: quem ergo vos ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis ⁵. » Et ad Galatas: « O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus præscriptus est, atque crucifixus? » Et ad Corinthios: « Si quis non adorât Dominum nostrum Jesum Christum, qui venit in carne, sit anathema, maranatha ⁶. » Tu vero, sponsa mea, hortare filios tuos ut in præceptis meis maneat, neque regum iras reformides, aut minas tyrannorum,

Α δην ὑποβλήθηται τοῖς ἐννέα ἀνιάτοις πάθειν, ὁμοῦ δὲ καταταγῆται ἐν ταῖς χορείαις τῶν ἀθλοφόρων μαρτύρων, κελθοῦντας μετ' αὐτῶν τὸν ἐπινίκιον ὕμνον.

8. Τελευταῖον δὲ πάντων εἰσέρχεται καὶ ἡ ἀνεξάρτητος Ἐκκλησία, ἣν καὶ Θεοσάμενος ὁ Μονογενὴς λέγει: Σὺ δὲ τί ἔχεις, ἡ ἐμὴ νύμφη καὶ ἡ ἀμύσακτος (55) κόρη, καὶ ἡ ἀκρίλιδωτος παρθένος; Ἡ δὲ Ἐκκλησία· Λυποῦμαι, δι' ὃ καὶ φημι· « Δίκασον, Κύριε, τοὺς ἀδικοῦντάς με, πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με. » Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ διὰ τί πολεμήσῃ; Λέγε καὶ φανεροποιεῖ τὴν αἰτίαν. Ἡ δὲ Ἐκκλησία· Πολεμοῦμαι, Δέσποτα, διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων, καὶ τὴν ποίησιν τοῦ ἀληθινοῦ καὶ βεβαίου Πάσχα, καὶ διὰ τὴν σεπτὴν καὶ ἀχραντὸν σου εἰκόνα, ἣν μοῦ παρέδωκαν οἱ Θεοφόροι ἀπόστολοι. Β κατέχειν αὐτὴν εἰς ὑπογραμμὸν (56) καὶ ἀβραβῶνα τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας σου. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Εἰ καὶ διὰ τοῦτο πολεμήσῃ, μὴ ἀθυμήσῃς ἢ ἀποκάμῃς τῇ διανοίᾳ, ἢ τῷ λογισμῷ. Ἴδου γὰρ σαφῶς, ὅτι ὁ ἀπαρνούμενος τὸ Πάσχα καὶ τὴν ἀχραντὸν μου εἰκόνα, καὶ τὸν ἀπαρνήσομαι ἔμπροσθεν τοῦ ἐπουρανοῦ μου Πατρὸς, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ ἀγγέλων. Ὁ δὲ πάλιν συμπάσχων μοι διὰ τοῦ Πάσχα, καὶ συνοδοξάσσεται. Ἡ οὐκ ἤκουσας τὸ, τί διεταξάμην τῷ νομοθέτῃ Μωσῇ· Ποίησον μοι δύο Χερουβὶμ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, εἰς προμήνυσιν (57) τῆς ἐμῆς εἰκόνας; Καὶ πάλιν, ὅτε με ἐπείραζον οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· « Διδάσκαλε, ἐξεστὶν ἡμῖν δῶσαι κῆνσον τῷ Καίσαρι, ἢ οὐ; » εἶπον δὲ πρὸς αὐτούς· « Ὑποδείξατέ μοι νόμισμα, » καὶ λέγω ὑμῖν· Οἱ δὲ προσέφερόν μοι δηνάριον καὶ λέγω πρὸς αὐτούς· « Τίνος εἰκὼν αὕτη καὶ ὑπογραφή; » Οἱ δὲ εἶπον· « Καίσαρος. » καὶ εἶπον πρὸς αὐτούς· « Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. » Καὶ πάλιν πρὸς τὸν Πέτρον· « Πορεύου, βάλλε ἀγκίστρον εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ τὸν ἰχθῦν τὸν ἔχοντα ἀνελθεῖν, ἀνοιξον τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ εὐρήσεις στατήρα· ὅς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. » Τουτέστι, ὅς τὴν εἰκόνα τῆ ἐμῆν καὶ σὴν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ οὐκ ἤκουσας τοῦ μνηστορὸς σου Παύλου λέγοντος· « Εἰ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνοδοξασθῶμεν; » καὶ πρὸς Ἀθηναίους· « Κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Περιερχόμενος τὰ σεβάσματα ὑμῶν, ἐν ᾧ βωμῶν εἶδον ἑράφοντα· Ἀγνώστη Θεῷ· καὶ ὃν ὑμεῖς ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ὑμῖν καταγγέλλω. » Καὶ πρὸς Γαλάτας· « Ὁ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐδάσκακεν μὴ πείθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ, οἷς κατ' ὀφθαλμοῦς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη ἐν ὑμῖν, καὶ τοῦτο ἐσαυρομένους; » Καὶ πρὸς Κορινθίους· « Εἴ τις οὐ προσκυνεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐληλυθότα ἐν σαρκί, ἔχει μαρὰν ἀθὰ τὸ ἀνάθεμα. » Σὺ δὲ, ἡ ἐμὴ νύμφη, νοουθετεῖ τὰ τέκνα σου ἐμμένειν τοῖς ἐμοῖς προστάγμασι, καὶ μὴ δειλιάσῃς θυμούς βασιλέων, ἢ ἀπειλὰς τυράννων, ἢ φρουραγμοῖς

¹ Psal. xxxiv, 1. ² Exod. xxv, 18. ³ Matth. xii, 17-21. ⁴ Matth. xvii, 26. ⁵ Rom. viii, 17. ⁶ Act. xvii, 22, 25. ⁷ Galat. iii, 1. ⁸ I Cor. xvi, 22.

(55) Ita Reg. Editi vero, ἡ ἐμυσαχθή.
(56) Ita Reg. Editi vero, ὑπόγραμμα.

(57) Reg., προσκύνησιν.

αἰρεσιάρχων, ἢ πῦρ, ἢ ξίφος, ἢ θηρία, ἢ ἀφαιρέσεις
 χρημάτων, ἢ κτημάτων, ἢ οἰκιῶν, ἢ ὀβολῶν. Οἶαν
 γὰρ καὶ ὀδῶσιν οἱ παραβάται ἦσαν, ἠττηθήσονται·
 καὶ οἶαν βουλὴν βουλεύσονται, ἐγὼ διασκεδάσω· ἔχεις
 γὰρ ἐκ θεμελιῶν τὴν στερεάν καὶ ῥῶσαν πέτραν.
 Ἀμήν

A fremitusve hæresiarcharum, aut ignem, gladium,
 feras, aut direptiones opum vel possessionum,
 domorumve aut simillium. Quamcunque enim cla-
 dem decernent transgressores illi, eandem susti-
 nebunt : et quodcumque consilium inierint, ego
 dissipabo : habes enim a fundamentis firnam vi-
 vamque petram. Amen.

IN TRES SEQUENTES HOMILIAS ADMONITIO.

392 Tres sequentes homiliæ tantam mutuo præferunt styli affinitatem, ut ejusdem plane scriptoris esse videantur. In codicibus porro quibusdam Athanasio ascribuntur, in nonnullis Basilio Seleuciensi. Et quidem tanta hic cum Athanasiano stylo occurrit discrepantia, ut quisquis eum vel primoribus labris attigerit, hasce illi homilias abjudicare nihil cunctetur. Nam in Athanasio orationis genus plus habet nervorum, plus judicii, gravitatisque : hic autem stylus, elegans quidem, sed flosculis tropisque rhetoricis redundans : qui Basilio Seleuciensi ascribi verius possit quam Athanasio. Huc accedunt voces multæ apud Athanasium inusitatæ, quales sunt ἰλλῶ, ἀντιθεῖα, et μεταμαθεῖν pro, pœnitere, et similes per-
 multæ.

Primam autem homiliam de Paschate primum edidit P. Combesius in Auctario suo. Secunda item de Paschate, in editione Parisiensi anni 1627 edita est, cura et studio Holsteinii cum interpretatione ejusdem. Postea vero emendatior prodit in Auctario ejusdem Combesii cum nova ejusdem interpretatione. Tertia, de Ascensione Domini, primum publici juris facta est in editione Commeliniana, interprete Joanne Lampadio, secundo cusa fuit in edit. Paris. ann. 1627. Tertium in Auctario Combesii emendatior prodit cum nova ejusdem Combesii interpretatione.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN SANCTUM PASCHA.

1. Εἰ ταῖς τῶν ἀγγέλων ἐνὴν πρὸς τὸ παρὸν χρή-
 σασθαι γλώτταις, εἰ φωνὰς ἀθανάτους ἢ τῶν θνητῶν
 ἐκτῆσατο φύσις· ἐτόλμησε μόλις (58) ἂν τὰς τῆς
 ἑορτῆς ὑμνήσαι δωρεάς. Νυνὶ δὲ γλώττα θνητῆ καὶ
 κήλινον ὄργανον τί μὲν ἂν εἴποι, τί δὲ καὶ φθέγγετο,
 ἅπερ ἢ σύμπασα κτίσις ὁμοφώνουσα πρὸς ἀξίαν ὑμνεῖν
 οὐκ ἰσχύει ; Ὑπερβαίνει γὰρ ἀληθῶς κτίσεως μέτρα
 τὰ δῶρα τῆς χάριτος. Θάνατος ἐξ ἀνθρώπων ἐλαύνε-
 ται, καὶ ἕδης τὴν πολυετῆ δυναστείαν ἀποτίθεται· καὶ
 γένος ἀνθρώπων ἀμαρτίας νόμῳ κατὰδικον τῆ τῆς
 χάριτος δωρεᾷ βασιλεύειν διδάσκεται. Τῆς τοίνυν δε-
 σποτικῆς ἑορτῆς ὁ πρωτοστάτης μὲν τῆς ἀπολαύσεως
 ἀνθρώπου, κοινωνὸς δὲ τῆς χάριτος ἢ λοιπῆ γίνεται
 κτίσις. Ἐν ἀνθρώπου γὰρ μορφῇ σήμερον· ὁ τῆς φύ-
 σεως (59) ἀνεπλάττετο δῆμος. Οὕτω γὰρ Παῦλος ὁ τῆς
 χάριτος μαθητῆς περιήγγειλεν· « Εἰ τις ἐν Χριστῷ
 καινὴ κτίσις, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε καινὰ
 τὰ πάντα. » Μ:α̅ φωνῇ ἐλάουσας τὰ σύμπαντα πρὸς
 ἀνάγκησιν (60), ὁ τῆς κτίσεως δημιουργὸς ἀνέστη. Ἡ

1. Etiamsi linguis angelorum inpresentiarum uti
 liceret . etiamsi immortalibus mortalis natura
 vocibus instructa esset ; vix auferet festi hujusce
 diei dona prædicare. Jam vero mortalis lingua,
 luteum instrumentum, quid dicat, quidve loquatur
 ea quæ ne tota quidem concors rerum natura, pro
 rei dignitate decantare valeat ? Naturæ sane modum
 superant gratiæ dona. Pellitur mors ab hominibus :
 amittit infernus diuturnum illud imperium : ge-
 nusque hominum peccati lege damnatum, gratiæ
 dono regnare docetur. Dominici itaque festi homo
 præcipue ac primo ordine fructum percipit, ejus-
 demque gratiæ particeps est reliqua natura. In
 hominis namque forma hodie tota rerum creaturarum
 multitudo reformatur. Ita enim Paulus gratiæ dis-
 cipulus prædicavit : « Si qua in Christo nova crea-
 tura : vetera transierunt : ecce facta sunt omnia
 nova ». Surrexit enim naturæ opifex ; atque una
 voce omnia traxit ad novam creationem. Nam

• II Cor. v, 17.

(58) Μόλις deest in Colbertino.

(59) Colbei t., τῆς κτίσεως.

(60) Ita Reg. Editi vero et Colb., πρὸς ἀνάγκησιν.

Salvatoris resurrectio, communis universorum est A
nova creatio. Quod ipse nobis Paulus annuntiat
his verbis: « Ipsa creatura liberabitur a servitute
corruptionis, in libertatem filiorum Dei ¹⁰, » id est,
corruptionem deponet, servitutum exuet, immorta-
litate recipiet, ad meliorem transferetur sortem.
Homine siquidem ad immortalitatem renovato,
omnis pariter creatura quæ ejus gratia producta
fuit renovabitur.

2. Creavit enim Deus hanc magnam rerum uni-
versitatis urbem: solaque voce multa produxit:
sola voce omnium substantiam extraxit, atque opi-
ficis sapientiæ suæ vim ostendit. Ac in creaturis
velut in illustri templo suam imaginem, hominem
scilicet quem creaverat erexit. Oportebat itaque
ejus propria renovata imagine, ipsam imaginis B
domum una jam renovari. Horum nobis præsens
solemnitas sponsio est. Ejus causa clamabat bea-
tus Paulus: « Oportet enim corruptibile hoc
induere incorruptionem, et mortale hoc induere
immortalitatem ¹¹. » Respuet enim mortis legem
corpus, immortalitatis floribus coronatum. Nec
ullum reperiet locum corruptio, **393** elucente
incorruptione. O magnam rerum mutationem! o
conversionem quæ præter spem accidit! o mag-
num luctum in magnam versum lætitiā! o
gaudium calamitatem excipiens! Auget enim diei
festi laudes, Veteris Novique Testamenti recor-
datio. Erasmus quippe ante in paradiso ex Dei erga
homines benignitate, nullo labore partam possi-
dentes voluptatem. Accessit serpens effossor mu-
rorum, qui ejusmodi voluptatem abstulit, et quod
genus exspoliatum fuerat, reum egit, inventa ad
mortem via, præcepti scilicet transgressione. Hinc
infernus, apertis foribus, hominum excepit genus:
atque pariens natura, horrendam vidit prolis suæ
mortem: ac partus labor, via effectus est ad sep-
ulcrum. Eratque mors ex transgressione hæres
facta, singulas ætates citra obicem abripiens; non
embryoni parcens, non recentem partum respi-
ciens, non miserans ephebum, non relinquens ju-
venes, non reverita senes, non dans veniam pecca-
toribus; nihil reverita justorum catalogum, non
prophetis parcens, non prætermittens sacerdotem.
Sed adversum omnes explicabatur mortis sagena,
quæ in quocumque incidebat abriperet.

3. Nullus erat tanti mali medicus; nullum aha-
tum remedium, atque tot generationes quæ vitæ
curriculum emensæ sunt, insatiabilem mortis ven-
trem non implere. Ac tam gravis mali nulla lu-
gentibus erat consolatio, sed desperatio medelæ,
nisi Christus cruci affixus, mortis tyrannidem, illa
trium dierum totidemque noctium sepultura prostra-
visset, subversa diuturniore illa inferni regia: non

¹⁰ Rom. viii, 21. ¹¹ I Cor. xv, 53.

(61-62) Ita Reg. Editi, ἀνάκτησις, Colb., ἀνάκλισις,
præ ἀνάκλισις.

(63) Colb., ἐπιλαβούσης.

γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασις κοινή τῶν πάντων ὑπάρ-
χει ἀνάκτησις (61-62). Καὶ τοῦτο Παῦλος ἡμῖν εὐαγα-
γελλίεται, λέγων, ὅτι « Καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθή-
σεται ἐκ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν
τῶν τέχνων τοῦ Θεοῦ. » τουτέστι τὴν φθορὰν ἀποτί-
θεται, τὴν δουλείαν ἀποδύσεται, τὴν ἀθανασίαν
ἀπολήψεται, πρὸς ἀμείνονα μεταστήσεται λῆξιν. Τῷ
γὰρ ἀνθρώπῳ πρὸς ἀφθαρσίαν καινουργουμένῳ καὶ ἡ
δι' αὐτὸν παραχθεῖσα ἀνακαινισθήσεται κτίσις.

2. Ἐκτίσθη μὲν γὰρ ὁ Θεὸς τὴν μεγάλην ταύτην
τῆς κτίσεως πόλιν· φωνῇ μόνῃ τὴν τῶν πολλῶν παρ-
αγωγὴν ποιησάμενος, φωνῇ μόνῃ τὴν τῶν ὄλων οὐ-
σίαν ἐκλύσας, τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ σοφίας τὴν
δύναμιν ἔδειξεν· ὡς ἐν ναῷ δὲ περιφανεῖ, τῇ κτίσει,
τὴν ἰδίαν εἰκόνα τὸν ἀνθρωπῶν δημιουργήσας ἀνέστη-
σεν. Ἔδει τοιαυτῶν καὶ νῦν, τῆς ἰδίας εἰκόνας και-
νουργουμένης, καὶ αὐτὸν τὸν τῆς εἰκόνας οἶκον συν-
ανακτιζέσθαι. Τούτων ἡμῖν ἐγγυητὴς σήμερον ἡ παρ-
οῦσα πανήγυρις. Διὰ ταύτην ὁ μακάριος Ἐκραξὲ
Παῦλος· « Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι
ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. »
Ἄρνήσεται γὰρ θανάτου νόμον τὸ σῶμα, τοῖς τῆς ἀθα-
νασίας στεφανούμενον ἀνθεσι· καὶ χώραν οὐχ ὑφέξει
φθορὰ, τῆς ἀφθαρσίας ἐπιλαμπούσης (63). Ὡς τῆς
μεγάλης τῶν πραγμάτων μεταβολῆς! ὡς τῆς ὑπὲρ
ἐλπίδας ἐναλλαγῆς! ὡς μεγάλου πένθους εἰς εὐθυμίαν
καταλήξαντος! ὡς χαρᾶς διαδεξαμένης τὴν συμφορὰν!
Αὐξεῖ γὰρ, αὐξεῖ τῆς ἑορτῆς τὴν δοξολογίαν (64) ἡ τῆς
C Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης ὑπόμνησις. Ἥμεν γὰρ ἐν
παραδείσῳ τὸ πρότερον, ἀγεωργήτου τρωφῆς κληρον
ἐκ φιλανθρωπίας δεξάμενοι. Ἐπῆλθεν ὁ ὄφις τοιχω-
ρύχος, τῆς ἀπολαύσεως ληστεύσας τὴν τρωφὴν, καὶ
κατάκριτον τὸ ληστευθὲν κατέστησε γένος, ὄδον εὐρῶν
τοῦ θανάτου, τῆς ἐντολῆς τὴν παράβασιν. Ἐνταῦθεν
ἤδη, πύλας ἀνοίξας, τὸ τῶν ἀνθρώπων ὑπεδέχεται
γένος· φοβεῖ καὶ τίκτουςα φύσις φοβερὸν εἶχε τῶν τικτομέ-
νων τὸν θάνατον· καὶ τῶν ὀδίνων οἱ πόνοι πρόσδοδος
ἐγένετο τάφων. Καὶ ἦν κληρονόμος ἐκ παρανομίας
θάνατος, ἐκάστην τῶν ἡλικιῶν ἀκωλύτως ἀγρεύων·
οὐκ ἐμβρύου φειδόμενος, οὐ τὸ τεχθὲν προορῶν, οὐ
τὸν ἐφηθὸν ἐλεῶν, οὐ καταλιμπάνων νεάζοντας, οὐ
προσδύτας αἰδούμενος, οὐχ ἀμαρτωλοῖς συγγινώ-
σκων (65), οὐ δικαίων κατάλογον αἰσχυρόμενος, οὐ
D προφήτας παρατιούμενος, οὐχ ἱεῖρα παραπεμπόμε-
νος· ἀλλ' ἤπλωτο κατὰ πάντων ἡ τοῦ θανάτου σαγήνη,
τὸ προσπίπτον ἀρπάζουσα.

3. Οὐκ ἦν ἰατρὸς τοῦ κακοῦ· οὐκ ἦν ἐπαγόμενος
φάρμακον, καὶ τοσαῦται γενεαὶ τὴν ζωὴν παραδεύ-
σασαι, τὴν ἀκέραιστον οὐκ ἐπλήρωσαν τοῦ θανάτου
γαστέρα. Καὶ ἦν τὸ δεινὸν τοῖς πενθοῦσιν ἀπαραμύ-
θητον, καὶ πρὸς ἑασιν ἀπορον, εἰ μὴ Χριστὸς σταυ-
ρωθεὶς τοῦ θανάτου τὴν τυραννίδα κατήνεγκε, νεκτο-
τριήμερῳ ταφῇ τὰ πολυχρόνια τοῦ ἔθους καταστρέψας
βασιλεία· οὐ νῦν πρῶτως πρὸς φιλανθρωπίαν δρα-

(64) Sic mss. Editi vero. Αὐξήσεται γὰρ τὴν δοξολ.

(65) Ita Reg. et Colb. Editi vero, συγγινώσκων.

μῶν, οὐδ' αὐτὸς ἑαυτοῦ πρὸς τὸ παρὸν γεγονῶς συμπαθέστερος, εἰ καὶ νῦν ἔργῳ τὴν ἀνάστασιν ἐδειξεν· ἀλλὰ καὶ πάλαι κρατοῦντα τὸν θάνατον ταῖς τῆς ἀναστάσεως ἐφόβει σκιαῖς· καὶ τοῦ ἔξου τὴν βασιλείαν ἐτάραττεν, ἐλπιδας ἀθανασίας ἀμυδρῶς τῷ γένει δωρούμενος· ἰσοχρόνους καὶ τῆς τοῦ ἔξου τυραννίδος τὰς τῆς καταλύσεως ἀνυφαίνων ἐννοίας. Καὶ σκόπει τὴν ἀπόρρητον τῶν πραγμάτων οἰκονομίαν. Ἄβελ πρῶτος ὑπὸ τοῦ θανάτου κατέχεται. Ὁ δεδωκὼς τῷ θανάτῳ τῆς ἀμαρτίας τὴν πρόφασιν, δίδωσι τῇ φύσει κατὰ τοῦ θανάτου δικαιολογίας ὑπόθεσιν. Εἰ γὰρ ἀδίκως κατέχεται, δίκαιως ἀνίσταται· ἀμαρτωλοῦ γὰρ ἀποθανόντος, ἰσχυρότερος δικαζόμενος ὁ θάνατος. Σαθρὰ δὲ κατὰ δικαίων τῷ ἔξου ἡ ἐγχείρησις· ἀσθενῆς ὁ τοῦ θανάτου δεσμὸς, δίκαιον ἔχων ἀδίκως κρατούμενον. Εἰ γὰρ ἡ ἀμαρτία τῆς τοῦ θανάτου βασιλείας ἰσχύς, ὁ μήπω πταίσας ἀνεύθυνος. Διὰ τοῦτο δυνάμενος ὁ θεὸς ἐξαρπάσαι τοῦ φόνου τὸν Ἄβελ, τοῦτο μὲν οὐ πεποίηκε, συνεχώρησε δὲ τὴν ἀναίρεσιν, ἵνα ἄβριζος (66) γένηται θάνατος δικαίου φυτουργούμενος αἵματι. Διὰ τοῦτο Χριστὸς, ὑπὲρ τοῦ κόσμου δικαζόμενος, ἔλεγε· «Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἔρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκδιληθήσεται ἔξω.» Ἄνωθεν οὐδ' ἡ τοῦ Ἄβελ διὰ Χριστοῦ προκεκλήρηται δίκη καὶ νίκη. Λάβε μοι Παῦλον συνηγοροῦντα· «Καὶ ἀποθανῶν, φησὶν, Ἄβελ, ἔτι λαλεῖ· ὄθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἔκομίσαστο,» παραβολὴν τὴν ὁμοίτητα λέγων. Φέρει γὰρ μίμησιν τῆς τοῦ Χριστοῦ δίκης ἡ τοῦ Ἄβελ ἀναίρεσις. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ θάνατον φθέγγεται, καὶ κατηγορεῖ τοῦ φονεύσαντος. Ἡ γὰρ τοῦ βίου παρουσία (67), τοῦ θανάτου τὴν βίαν ἐνίκησεν. Οὐκ ἔστησεν αὐτοῦ βοῶσαν τὴν γλῶσσαν ὁ φόνος, οὐδὲ τὰς τοῦ αἵματος δικαιολογίας ἐνεκοίψεν· ἀλλ' ἀθάνατα φθέγγεται γλῶττα κρατουμένη θανάτῳ. Οὐκ ἂν ἦν εὐπορος εἰς ἀπολογίαν ἡ φύσις, εἰ ὁ Ἄδάμ προανήραστο· ἡ γὰρ τῆς παραβάσεως αἰσχύνη τὴν γλῶτταν ἀνέφραττεν (68). Ἄβελ πρῶτος πσιῶν ἤγειρε τὰς ἐλπίδας τῆς φύσεως.

4. Ἐφθασεν ἐπὶ τούτοις Ἐνὼχ, καὶ τοποῦ μεταστάσει τὸν ἔξου ἀπέφυγεν, εὐδοκίμησεν βίου δραπέτευον τὸν θάνατον. Μετὰ τοῦτον Ἡλίας ὁ μέγας, οὐδὲ αὐτὸς εἶξας τῷ θανάτῳ, τὸ τῆς ξενοδόχου παιδίον τελευτήσαν ἐξήρπασεν, εὐχῆς δυναστεία τοῦ θανάτου τὴν βίαν νικήσας (69), καὶ τὴν ἐξ ἔξου πρὸς ζωὴν ὑποστροφὴν καινουργήσας. Ἐλισσαῖος ἐπὶ τούτοις ἀνέτειλε, διπλὴν ἐξ ἀπλῆς τὴν χάριν δεξάμενος, ὃς τὸ τῆς Σωμαντίτιδος παιδίον ἐξ ἔξου πρὸς βίον δι' εὐχῆς μετεπέμπετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτὸς τοῖς τοῦ θανάτου περιεβλήθη δικτύοις, καὶ νεκρὸς ὢν, ὅμως τὸν ἔξου ἐσύλησε, τῇ τοῦ σώματος ἀφῆ τὸν νεκρὸν φυγαδεύσας, καὶ διὰ νεκροῦ νεκρὸς πρὸς βίον ἐκλέπτετο.

¹² Gen. iv, 8. ¹³ Joan. xii, 31. ¹⁴ Hebr. xi, 4, 11, 40, 41; iv, 34. ¹⁵ IV Reg. xiii, 21.

(66) Colb., ἀριζος. Mox in Regio et Colb. deest θάνατος.

(67) Reg. et Colb., παρρησία.

(68) Reg., ἐνέφραττεν. Colb., ἀπέφραττεν.

A jam primum ad benignitatem erga homines sese inclinans, neque ipse seipso propensior ad misericordiam factus, etiamsi nunc revera resurrectionem exhibuit; sed jam olim mortem imperium obtinentem, resurrectionis umbris exterruit, regnumque inferni conturbavit, obscuræ quadam ratione generi humano spem tribuens incorruptionis; indicansque æquale fore tempus soluti inferni, tempori tyrannidis ejus. Ac mihi, quæso, perpende arcanam rerum œconomiam. Abel primus a morte detinetur ¹². Qui morti dedit peccati occasionem, is naturæ dat adversus mortem vindictæ expetendæ argumentum. Nam, si injuria detinetur, jure resurgit: mortuo namque peccatore, in jus vocata mors fortior esset. Perniciosus autem inferno fuit ille adversus justos conatus: infirmum mortis vinculum, quod justum injuria obstructum detineret. Si namque peccatum est regni mortis robur, qui necdum offendit, non illi obnoxius est. Quamobrem cum penes Deum esset Abelem neci subripere; id minime fecit, sed permisit cædem; ut justî sanguine plantata mors nullam haberet radicem. Quare Christus mundi causam agens, dicebat: «Nunc judicium est mundi hujus, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras ¹³.» Itaque jam olim per Christum prædicata est Abelis causa atque victoria. Paulum accipemibi huic sententiæ patrocinantem: «Et mortuus,» inquit, «Abel, adhuc loquitur: unde eum et in parabolam accipit ¹⁴,» parabolam appellans similitudinem. Abelis quippe cædes judicii Christi typum gerit. Quare etiam post mortem loquitur, ac parricidam accusat. Nam vitæ adventus mortis vim superavit. Nequaquam cædes ejus linguam clamantem cohibuit, neque sanguinis expostulationem præcidit; sed morte detenta lingua æternum clamat. Nequaquam naturæ in promptu fuisset sua defensio, si prior Adam raptus fuisset. Nam transgressionis pudor os illi obturaret. Abel prior decedens spem excitavit naturæ.

4. Ad hæc occurrit Enoch, qui loci translatione infernum effugit, ac probæ vitæ suæ gratia evasit mortem ¹⁵. Post hunc magnus ille Helias, neque ipse morti **394** cedens, hospitiæ mulieris mortuum filium morti abripuit, devicto per vim orationis mortis imperio, ac nova ex inferno ad vitam remigratione constituta ¹⁶. Post hæc Elisæus exortus est, qui duplicem pro simplici nactus gratiam, Sunamitidis filium ex inferno ad vitam vi orationis reduxit ¹⁷. Cum autem et ipse mortis retribus complicatus est, mortuus licet, infernum tamen diripuit, fugato per solum corporis contactum mortuo, ac tum per defunctum defunctus rapiabatur ¹⁸.

¹⁵ Gen. v. 24. ¹⁶ II Reg. xvii, 22. ¹⁷ IV Reg.

(69) Ita Reg. et Colb. Editi vero, δυναστείας τοῦ θανάτου τὴν βίαν νικήσας... καινουργήσας. In fra Regius et Colb., ἀνέτελλεν. Mox, iidem, Σωμαντίτιδος.

Eratque mortuus propheta morti noxius. Elisæo quippe mortuo, mortuorum numerus accessionem non habuit. Nec inferno quidpiam lucri obvenit, quod justum quasi prædam abrupisset. Hisce corruptione labentem naturam, resurrectionis typi munebant : nec valebant tamen iis qui jam capti tenerentur opem ferre : « Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen ¹⁹, » legis tempus habens in terminos imperii. At postquam Christus ex cælis apparuit, tum spes generis humani in opus processit : tum Dominica voce inferni claustra aperta sunt, ac mortuos colligatos reddebant sepulcra . tum vocatio facta, tum sepulcrum apertum est, ac Deo conjuncta humana natura, infernum perterruit. Hinc infernus adversus mortuorum raptorem inelamabat: Quid tu editum in paradiso rescriptum evertis? quare chirographum adversus naturam conscriptum excindis? Rescriptis jure editis adversus homines instructus sum. Habeo illud : « Terra es et in terram reverteris ²⁰; » generis scilicet humani supplicium. Lugebat porro sigillatim abreptos mortuos. Ignorabat forte, Christum cum descenderet, mortuos universos libertate donaturum. Ne quis enim ultra in inferno vinculus remaneret, descendit ipse Christus in infernum : qui carne sua quam gestabat veluti esca usus contra infernum, deitatis autem virtute regiam ejus subvertens, brevi temporis spatio antiqua legis discidit chirographa, ut homines ad cælos adduceret; ad cælos, inquam, locum a morte liberum, incorruptionis diversorium, justitiæ officinam.

5. In hisce bonis tu, recens illuminate, baptizatus es · pignus tibi resurrectionis evasit, ò recens illuminate, gratiæ initiatio : pignus tibi est baptisma futuræ in cælo vitæ. Imitatus es per demersionem Domini sepulcrum. Sed inde rursus emersisti, visis resurrectionis operibus, ante opera alia. Quorum vidisti symbola, eorum rem ipsam accipe. Dicti testem sume tibi Paulum qui ait : « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, etiam et resurrectionis erimus ²¹. » Pulchre illud, complantati : baptisma quippe plantatio est ad immortalitatem, in piscina plantata, in cælo ferens fructum. Illic Spiritus gratia arcana ratione operatur : ac ne naturæ indole miraculum ignoraveris. Ad usum aqua ministrat, regenerationem autem operatur gratia, atque in piscina quasi in vulva, ei quod immittitur novam dat formam. In aqua quasi in fornace, descendentem conflat. Immortalitatis mysteriis donat ipsum : resurrectionis tribuit signaculum. Horum tibi miraculorum, ò recens illuminate, vestis ipsa fert symbola. Te ipse respice bonorum imagines ferentem. Splendida quidem ac fulgens

¹⁹ Rom. v, 14. ²⁰ Gen. iii, 19. ²¹ Rom. vi, 5.

(70) Colbert. κατά τοῦ θανάτου.

(71) Colb. 2, περιληφθεῖς.

(72) Colbertinus, ἀπεκδέχου.

Καὶ ἦν ὁ προφήτης τῷ θανάτῳ νεκρὸς ἐπιζήμιος. Τοῦ γὰρ Ἑλισσαίου θανόντος, προσθήκη ὁ τῶν νεκρῶν ἀριθμὸς οὐκ ἐλάμβανεν. Ἄλλ' ἀκερδὲς τῷ ᾄδῃ κατὰ τοῦ δικαίου (70) τὸ θήραμα. Ἐν τούτοις οἱ τύποι τῆς ἀναστάσεως ὠχρῶρον φθειρομένην τὴν φύσιν· βοηθήσαι δ' ὅμως τοῖς ἀλοῦσιν οὐκ ἴσχυον· « Ἄλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, » τοῦ νόμου τὸν χρόνον ὅρους τοῦ κράτους ποιούμενος. Ἐπειδὴ δὲ Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν ἀνεφάνη, ἔτρεχον μὲν εἰς ἔργον αἱ τοῦ γένους ἐλπίδες· καὶ φωνῆ Δεσποτικῆ τὰ ᾄδου διηνοίγετο κλειθρα, καὶ δεσμώτας νεκροὺς ἀπεδίδουσαν οἱ τάφοι· καὶ κλήσις ἐγένετο, καὶ τάφος ἠνοίγετο· καὶ φύσις ἀνθρωπίνῃ Θεῷ ἠνωμένη τὸν ᾄδην κατέπληττεν. Ἐντεῦθεν ὁ ᾄδης πρὸς τὸν τοὺς νεκροὺς ἀφαιρούμενον ἐβόα· Τί τὴν ἐν παραδείσῳ συγγραφὴν ἀνατρέψεις; τί τὸ κατὰ τῆς φύσεως κατασχίζεις χειρόγραφον; Ἐγγράφοις δικαίοις κατὰ τῶν ἀνθρώπων ὠχρῶραι. Ἐχω τὸ, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » τοῦ γένους τὸ πρόστιμον. Ὡδύρετο μὲν δὴ καθ' ἓνα τῶν νεκρῶν ἀφαιρούμενος· ἠγνόει δὲ ἄρα, ὡς Χριστὸς, καταβάς, πάνδημον ἀφαιροεῖσιν τοῖς θνήσκουσι χαρίζεται. Ἴνα γὰρ μηδεὶς ἐτι τῷ ᾄδῃ περιληφθεῖς (71) δεσμώτης, κάτεισιν αὐτὸς εἰς ᾄδου Χριστός· τῇ μὲν φορομένη σαρκὶ δελεάζων τὸν ᾄδην, θεότητος δὲ δυνάμει καθαιρῶν αὐτοῦ τὰ βασίλεια, βραχεὶ χρόνῳ τὰ παλαιὰ τοῦ νόμου διατεμῶν χειρόγραφα, ἵνα ἀνθρώπους εἰς οὐρανοὺς ἀναγάγῃ· οὐρανοὺς, τὸ ἐλεύθερον τοῦ θανάτου χωρίον, ἀφθαρσίας καταγώγιον, δικαιοσύνης ἐργαστήριον.

5. Ἐν τούτοις ἐβαπτίσθης τοῖς ἀγαθοῖς, νεοφώτιστε· ἀρῶν σοι γέγονεν ἀναστάσεως, νεοφώτιστε, ἢ τῆς χάριτος μήσεις· ἐνέχυρον τῆς ἐν οὐρανῷ διαίτης ἔχεις τὸ βάπτισμα. Ἐμιμήσω τῇ καταδύσει τοῦ Δεσπότη τοῦ τῶν τάφον· ἀλλὰ ἀνέδυσ πάλιν ἐκείθεν, τὰ τῆς ἀναστάσεως ἔργα πρὸ τῶν ἔργων θωύμενος. Ὡν εἶδες τὰ σύμβολα, τούτων ἀποδέχου (72) τὰ πράγματα. Δέχου μάρτυρα τῶν λεγομένων τὸν Παῦλον λέγοντα· « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιωματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. » Καλῶς τὸ, σύμφυτοι· φυτεία γὰρ πρὸς ἀθανάσιαν τὸ βάπτισμα, ἐν κολυμβήθρῃ φυτευομένη, καὶ οὐρανῷ καρποφοροῦσα. Ἐκεῖ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις ἀπορρήτως ἐργάζεται· καὶ μὴ τῷ τῆς φύσεως συγγενεῖ ἀγνοήσης τὸ θαῦμα. Ὑπηρετεῖ πρὸς τὴν χρεῖαν τὸ ὕδωρ· δημιουργεῖ δὲ τὴν ἀναγέννησιν ἡ χάρις (73), ὡς ἐν μήτρῃ τῇ κολυμβήθρῃ τὸ ἐμβαλλόμενον ἀναπλάττει. Ὡς ἐν χωνευτηρίῳ τῷ ὕδατι τὸν κατιόντα ἀναχαλεῖται. Δίδωσιν αὐτῷ τῆς ἀθανάσιας μυστήρια (74)· ἀναστάσεως σφραγίδα χαρίζεται. Τούτων σοι τῶν θαυμάτων, ὦ νεοφώτιστε, καὶ ἡ ἀμφίσεις φέρει τὰ σύμβολα. Ἀπόβλεψον εἰς ἑαυτὸν τὰς

(73) Sic mss. Hæc, δημιουργεῖ δὲ τὴν ἀναγέννησιν ἢ χάρις, deerant in edit.

(74) Sic mss. Edit., μνηστῆραν.

τῶν ἀγαθῶν εἰκόνας φοροῦντα. Λαμπρά μὲν γὰρ καὶ ἄλλα ἔσθῃς σου, τῆς ἀφθαρσίας ζωγραφούσα τὰ σύμβολα. Ὁθόνη σοι λευκὴ καθάπερ διάδημα τὴν κεφαλὴν διασφίγγει, τὴν ἐλευθερίαν κηρύττουσα. Ἡ χεὶρ τῆς κατὰ τοῦ διαβόλου νίκης περιφέρει τὰ μυστήρια. Ἐδειξε γὰρ σε Χριστὸς ἐγειρόμενον· νῦν μὲν συμβόλοις, δεῖξει δὲ κατὰ μικρὸν ἐν τοῖς πράγμασιν, ἐὰν τὸν χιτῶνα τῆς πίστεως μὴ ταῖς ἁμαρτίαις βυπώσωμεν· ἐὰν τὴν λαμπάδα τῆς χάριτος ἀτόποις μὴ κατασβέσωμεν πράξεσιν· ἐὰν τὸν τοῦ Πνεύματος διαφυλάξωμεν στέφανον. Τότε σαφῶς ὁ Δεσπότης ἐξ οὐρανόθεν μετὰ φοβεράς καὶ φιλανθρωπίας βοῆς ἀναβοήσει· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Αὐτῷ ἡ δόξα (75), καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

²¹ Matth. xxv, 34.

(75) Colbert. sic : ἡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ

πρέπει ἡ δόξα σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΦΩΤΙΣΤΟΥΣ Τῆ ΣΑΒΒΑΤῆ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΣΙΜΟΥ ΛΟΓΟΣ.

S. P. N. ATHANASII

IN SANCTUM PASCHA ET IN RECENS ILLUMINATOS, SEU BAPTIZATOS SABBATO IN ALBIS, SERMO.

1. Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν ὅλην τῶν ἀνθρώπων τὴν ζωὴν ἐορτὴν ἀπειργάσατο μίαν. Τῶν γὰρ ἐν τῇ γῆ τὸ πολίτευμα πρὸς οὐρανὸν μεταστῆσας, τὰς τοῦ πανηγυρίζειν ἀφορμὰς ἐδωρήσατο. Καὶ μάρτυς τῶν εἰρημένων ὁ Παῦλος, ὁ τῶν Χριστοῦ ῥημάτων ὄργανον τὴν γλώσσαν κησάμενος. « Ἡμῶν γὰρ φησὶ, τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτήρα ἀπεκδεχόμεθα (76) Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. » Τίς γὰρ ἀπεκδεχόμενος ταῖς ἐλπίσιν οὐχ ἐορτάζει; Τίς, τὴν τοῦ σωτήρος ἐπιδημίαν λογισμῷ φανταζόμενος, οὐ προλαμβάνει χαίρων τῶν πραγμάτων τὴν πείραν; Τίς δὲ, βασιλέως θνητοῦ κάθοδον ἐσομένην ἀκούων, οὐκ ἀνίσταται μὲν τὴν διάνοιαν, εὐφραίνεται δὲ τὴν ψυχὴν, προτρέχων τῷ πόθῳ τῆς θεᾶς τὸν χρόνον; Τότε συγκινοῦνται μὲν δῆμοι, σκιρτῶσι δὲ παῖδες, χορεύουσι κόραι, πρεσβῦται τὸ γῆρας ἀναιρεῖσθαι βιάζονται, ταῖς ἐλπίσιν ἀκμάζοντες· καὶ χωρεῖ διὰ πάντων ἡ τῆς βασιλικῆς παρουσίας πανήγυρις. Τί οὖν ἀνεῖποι τις, παραγινομένου Χριστοῦ βασιλέως ἀθανάτου, οὐχ ἵνα πόλεις φαιδρύνῃ, καὶ πύργους ἐγείρῃ,

²² Philipp. iii, 20.

(76) Ita mss. Editi vero, ἐκδεχόμεθα

poris vitio atterantur; sed ut hominem immortalitate A inuadit, et quem mors deprædata est, in securo loco, in cælo scilicet constituat?

2. Hodie iterum Christus post resurrectionem visus est discipulis, ac secunda illa apparitione, firmiorem effecit resurrectionis fidem. Visus autem est januis clausis; nam qui absque muro esse infernum ostenderat, januis ad ingressum non egebat. Ubi namque iubet Deus, ibi consuetudinis leges cessant. Supra mare prius ambulaverat, ac liquidum elementum carnis pedibus substerneretur, pedumque gressibus fluctus metiebatur, pelagus ad usum ejus soli instar concretus est. Intravit Jesus januis clausis. Etiam si cum resurrectio fuit, sepulcri lapis reuolutus est, ac monumenti janua aperta fuit. Sed illic quidem declaratum est, quod visibili sepulcro accidit, id ipsum inferno invisibiliter contigisse: atque aperto monumento, mortem esse multo magis januis expertem deprehensum fuit. Oportuit enim una cum inferno denudari sepulcrum, et cum visibilibus, inaspectabilibus, traduci. Hic autem clausis intrat januis; ut qui circa resurrectionem increduli essent, ad ingressum obstupescerent, ac miraculo ad miraculum velut manu ducebantur. Cum ergo Christus resurrexisset, mulieribus antequam discipulis apparet. Ac mulieres apostolis prædicarunt Christi resurrectionem, atque illud jure merito. Ita enim illatum a diabolo Evæ damnum in ipsum cedebat diabolus. Unde namque præcessit morbus, hinc medela progreditur. 396 Unde orsa mors est, inde apparet resurrectio. Mulier namque transgressionis est causa, ac præco resurrectionis; quæ primum Adamum ad lapsum induxit, secundum Adamum resurrexisse testatur.

3. Visus est itaque Christus apostolis in ædicula occultis, atque ingressus est januis clausis. Thomas vero qui præsens non fuerat, incredulus et conspectum desiderans, auditum non admittebat, aures claudebat, cupiens aperire oculos: desiderio vulneratus, cum voce feriretur: « Nisi mittam digitum meum in fixuram clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam ²⁶. » Insatiabilis affectu Thomas fidem non adhibens, incredulitatem præterdit, ut fruatur conspectu. Solvet, inquit, incredulitatem meam cum apparuerit: mittam digitum meum in fixuras clavorum: quem desidero Dominum complexabor. Redarguat incredulitatem, et conspectum largiatur. Ut incredulus videbo, sed

²⁶ Joan. xx, 25.

(77) Reg. 1, 2, et Colb., τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Mox prius edit., καὶ γένος θανάτω ληστευόμενον ἀσύλω χειρῶ τῶ οὐρανῶ κατοικίση. Mss. ut in textu. Ibid. 3 mss., Ὁφθη πάλιν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Χριστὸς δευτέρω.

(77*) Vulg., ἐνδήση. Edit.

(78) Sic 3 mss. Editi vero, ἀπεργατόμενος.... ἀτέλιστον, τί ἐκεῖ δεῖ τῶν θυρῶν τῆν, εἰς.

(79) Ita mss. Editi, βήματι.

οὐδὲ ἵνα δωρεὰς παράσχῃ, πατουμένας τῶ χρόνῳ· ἀλλ' ἵνα τὸν ἀνθρώπον (77) ἀθανασίαν ἐνδύσῃ (77*), καὶ θανάτῳ ληστευόμενον ἐν ἀσύλω χωρίῳ οὐρανοῦ κατοικίση;

2. Σήμερον ὤφθη Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, καὶ πάλιν δευτέρω θέα, βεβαιωτέραν τῆς ἀναστάσεως τὴν πίστιν ἐργαζόμενος (78). Ὁφθη δὲ, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· ὁ γὰρ τὸν ἄδην δείξας ἀτέλιστον οὐκ ἐδέετο θυρῶν πρὸς τὴν εἴσοδον. Ὅπου γὰρ προστάττει Θεὸς, τῆς συνηθείας ἀργοῦσιν οἱ νόμοι. Ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐβάδιζε πρότερον· καὶ ἡ βέουσα φύσις τοῖς τῆς σαρκὸς ποσὶν ὑπεστρώωνυτο, καὶ βήμασι (79) ποδῶν ἐμετρεῖτο τὰ κύματα, καὶ τὸ πέλαιος πρὸς τὴν χρεῖαν εἰς ἕδαφος μετεπήγνυτο. Εἰσήλθεν ὁ Ἰησοῦς, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Καίτοι, τῆς ἀναστάσεως γινομένης, ὁ τοῦ τάφου κεκλιστό λιθος (80), καὶ ἡ τοῦ μνημάτος ἀνεστόμωτο θύρα. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἐδείχθη, ὅτι ἅπερ ἔπασχεν ὁ τάφος ὀρώμενος, ταῦτα ὁ ἄδης ἀοράτως ὑπέμενε· καὶ ἀνοιγόμενου τοῦ μνημάτος, ἀθύρωτος πλέον (81) ὁ θάνατος ἀπληγέχτε· ἔδει γὰρ συναπογομνοῦσθαι τῷ ἄδῃ τὸν τάφον, καὶ τοῖς ὀρώμενοις τὰ μὴ φαινόμενα (82) στυλιτεῦσθαι· ἐναυθα δὲ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσερχεται· ἵνα οἱ περὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστοῦντες ἐκπλαγῶσι τὴν εἴσοδον, καὶ χειραγωγηθῶσι πρὸς τὸ θαῦμα τῶ θαύματι. Ἀναστὰς οὖν ὁ Χριστὸς πρὸ τῶν μαθητῶν ταῖς γυναῖξιν ἐμφανίζεται (83)· καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἀποστόλοις εὐηγγελίζοντο τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τοῦτο εἰκότως. Οὕτω γὰρ τῆς Εὐβας ἡ ἐπήρεια τῷ διαδόλῳ περιετρέπετο. Ὅθεν γὰρ ὤδευσεν ἡ νόσος, ἐκεῖθεν ἡ θεραπεία ἔρχεται (84). Ὅθεν ὁ θάνατος ἤρξατο, ἐκεῖθεν ἡ ἀνάστασις φαίνεται. Γυνὴ γὰρ τῆς πηραδάσεως αἰτία, καὶ τῆς ἀναστάσεως κήρυξ· ἡ τὸν πρῶτον Ἀδὰμ πρὸς τὴν πτώσιν χειραγωγῆσα, τὸν δεύτερον Ἀδὰμ ἀναστάντα μαρτύρεται.

3. Ὁφθη τοῖνον (85) καὶ τοῖς ἀποστόλοις Χριστὸς ἐκ οἴκῳ κεκρυμμένοις, εἰσῆλθε τῶν θυρῶν κεκλεισμένων. Καὶ ἀπιστεῖ τοῖς γινομένοις μὴ παρὼν ὁ Θωμᾶς· καὶ ποδῶν τὴν θέαν, τὴν ἀκοὴν ἀπεστρέφετο· ἐφραττε τὴν ἀκοὴν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναπετάσαι βουλόμενος· ἐπλήττετο τῷ πόθῳ, διὰ φωνῆς τοξομένου· « Ἐὰν μὴ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἤλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεῦσω. » Ἀπληστος (86) πρὸς διάθεσιν, καὶ μὴ πιστεύων ὁ Θωμᾶς, προβάλλεται ἀπιστίαν, ἵνα ἀπολαύσῃ τῆς θεωρίας. Λύσει μου, φησὶ, τὴν ἀπιστίαν φανείς· βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τοὺς τύπους τῶν ἤλων· Δεσπότην, ὃν ποθῶ, περιπτύξομαι. Μεμφάσθω τὴν ἀπιστίαν, καὶ χαρισάσθω τὴν

(80) Ita mss. omnes. Editi, ἐξεκλιστό. Mox mss., ἀνεστόμωτο. Editi, ἀνεστομοῦτο.

(81) Ita omnes mss. Editi vero, ἀθύρωτον σπήλαιον.

(82) Mss., μὴ ὀρώμενα. Infra duo mss., περὶ τῆν ἀνάστασιν.

(83) Mss., ταῖς γυναῖξιν ἐωρᾶτο.

(84) Mss., προσέρχεται.

(85) Ita mss. Editi vero, τοῖνον μετὰ τοῦτο.

(86) Sic mss. omnes. Editi vero, ἀπιστος.

θεωρίαν. Ὡς ἀπιστος ἴδω, καὶ ὡς πιστὸς περιπεύ-
ξῃμαι, καὶ ἀπολαύσω. Ἴδω χεῖρας ὀρυχθείσας, δι' ὧν
αὶ παραβῆσαι τοῦ Ἀδάμ ἐθεραπεύθησαν χεῖρες· ἴδω
πλευράν, δι' ἧς ὁ ἐκ τῆς πλευρᾶς ἀνήρηται θάνατος.
Θεατῆς, οὐκ ἀκροατῆς, τοῦ Δεσπότητος γενέσθαι θέλω.
Τῇ διηγῆσαι πλέον πρὸς ἐπιθυμίαν ἀνάπτομαι· δι' ὧν
εὐαγγελίσεσθε, διὰ τούτων τὴν ὀδύνην ἐπαυξήτε (86').
Ἐγὼ δὲ μου θεραπεύσω τὴν ἀνίαν, τὴν θεραπείαν
προχειριζόμενος.

4. Ἄλλ' αὐθις παρῆν ὁ Δεσπότης, καὶ λύει τῷ μα-
θητῇ μετὰ τῆς ἀνίας τὴν ἀπιστίαν. Μᾶλλον δὲ οὐ τὴν
ἀπιστίαν ἔλυσε, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἐνέπλησε. Παρ-
ῆν τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· ἀπιστουμένη θέρ πι-
στοῦται τὴν ἀπιστουμένην ἀνάστασιν· καὶ πάλιν δι-
πλασιάζει τὸ θαῦμα, ἵνα πληροφορήσῃ τὸν Θωμᾶν.
« Βάλε, φησί, τὸν δάκτυλόν σου εἰς τὸν τύπον
τῶν ἤλων » ὃν ἐξήτεις ἀπόντα, παρόντος ἀπόλαυε.
Οἶδά σου τὴν ἐπιθυμίαν καὶ σιωπῶντος· πρὸ τῶν λό-
γων, τὴν γνώμην ἐπίσταμαι. Ἦκούον σου τῶν ῥη-
μάτων, καὶ μὴ βλεπόμενος, παρῆμην ἀπιστοῦντι,
καὶ μὴ φαινόμενος, ἐνεδίδουν (87) τῇ ἀπιστίᾳ καιρὸν,
ἵνα σου τὴν ἐπιθυμίαν θαυμάσω. « Βάλε τὸν δάκτυλόν
σου εἰς τοὺς τύπους τῶν ἤλων » καὶ βάλε τὴν χεῖρά σου
εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἀπιστος, ἀλλὰ
πιστός. » Ὁ δὲ Θωμᾶς, ψηλαφήσας, καὶ τὴν ἀπιστίαν
ἐξορίσας, πιστεῖ εἰλικρινεῖ καὶ πόθῳ θεοσπετεῖ κέ-
κραγεν· « Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου. » Καὶ φησι
πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· « Ὅτι ἐώρακάς με, πεπίστευ-
κας· μακάριοι (88) οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαν-
τες. » Κήρυξον, Θωμᾶ, τοῖς μὴ ἐώρακόσι μου τὴν
ἀνάστασιν. Ἐλκυσον τὴν οἰκουμένην, οὐκ ὀφθαλμοῖς,
ἀλλὰ λόγοις πιστεύουσιν· περιέλθε βαρβάρων ἔθνη
καὶ πόλεις· διδάξον ἀνὴρ ὀπλων σταυρῶ θωρακίζε-
σθαι. Κήρυξον μόνον, καὶ προσκυνοῦντες πιστεύσου-
σιν· οὐκ ἀπαιτηθῆσθαι παρ' αὐτῶν τὴν θέαν τὴν ἑμὴν.
Εἰπέ τὴν κλήσιν, καὶ δρα τὴν πίστιν· « Μακάριοι »
γὰρ ἀληθῶς· « οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. »
Τοιοῦτος ὁ νεώτερος (89) οὗτος τοῦ Δεσπότητος στρα-
τῆς, τῆς πνευματικῆς κολυμβήθρας ὠδίνες, τὰ ἔργα
τῆς χάριτος, ἡ γεωργία τοῦ Πνεύματος· οὐκ ἰδόντες
ὑπῆκουσαν, ἀλλὰ ποδοῦντες ἐπίστευσαν. Ἐπέγνωσαν
Χριστὸν οὐκ ὁμμασι σώματος, ἀλλ' ὁμμασι πίστεως.
Οὐκ ἔβαλον τοὺς δακτύλους εἰς τοὺς τύπους τῶν ἤλων,
ἀλλὰ τῷ σταυρῷ περιπλακέντες τὸ πάθος ἠσπάσαντο·
Δεσποτικῆς πλευρᾶς θεαταὶ οὐκ ἐγένοντο, ἀλλὰ χάριτι·
Δεσποτικοὶ συνήφθησαν μέλεσι, κυροῦντες ἐφ' ἑαυ-
τοὺς τὴν τοῦ Δεσπότητος φωνήν (90)· « Μακάριοι οἱ μὴ
ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ Χρι-
στοῦ συναφθέντες.

5. Σήμερον ἀποδέσθε τὴν φορομένην ἐσθῆτα,
ἀλλὰ μὴ ἀπόθεσθε τὴν κεκρυμμένην σφραγιδα· ἀπο-
δέσθε τὰ φαινόμενα σύμβολα, ἀλλὰ μὴ ἀπόθεσθε τῆς
στρατιᾶς τὰ γνωρίσματα. Ἀποτίθεσθε τὴν ἀμφίεσιν,

⁸⁶ Joan. xi, 27. ⁸⁷ ibid. ⁸⁸ ibid. 28. ⁸⁹ ibid. 29.

(86') Forte, ἐπαυξήσατε. EDIT.

(87) Ita mss. omnes. Editi, μὴ βλεπόμενος ἐνεδί-
δουν, omissis quibusdam.

(88) Ita mss. omnes. Ed. , μὴ γίνου ἀπιστος. Μα-
κάριοι, multis omissis.

A ut fidelis complexabor, atque perfruar. Videam
confossas manus, quibus Adæ manus prævaricatæ
sanitati sunt restitutæ. Videam latus, per quod
mors de latere progressa sublata fuit. Spectator,
non auditor, Domini esse volo. Narratione ad desi-
derium plus accendor : iis quæ annuntiat, iisdem
augetis dolorem. Medebor autem tristitiæ, ubi oræ
manibus fuerit medicina.

4. Sed iterum adest Dominus, atque una mæro-
rem discipulo levat, et incredulitatem. At potius non
levavit incredulitatem, sed desiderium explevit.
Aderat januis clausis : incredibili conspectu non
creditam resurrectionem confirmat : atque iterum
miraculum geminat, ut Thomam certiore faciat.

B « Infer, » inquit, « digitum tuum in fixuram clavo-
rum »⁸⁶, « quem absentem quærebas, eo nunc præ-
sente frui. Tui etiam tacentis novi desiderium
ante verba prolata, sententiam novi tuam. Audivi
verba tua, ac licet non apparerem, non credenti ad-
eram ; ac licet non viderer, dabam incredulitati
tempus, ut desiderium mirarer tuum. « Infer, »
inquit, « digitum tuum in fixuras clavorum, et mit-
te manum tuam in latus meum, et noli esse incre-
dulus sed fidelis »⁸⁷. » Thomas vero ubi contrectando
incredulitatem depulisset, sincera fide divinoque
incensus desiderio exclamavit· « Dominus meus et
Deus meus »⁸⁸. » Ait ad illum Dominus : « Quia
vidisti me, credidisti : beati qui non viderunt, et
crediderunt »⁸⁹. » Resurrectionem, o Thoma, meam
prædica iis qui non viderunt resurrectionem meam.
Trahe terrarum orbem, non oculis, sed verbis cre-
dentem : circumeas barbarorum gentes et civitates,
doceas eos armorum loco, cruce ut lorica indui.
Solummodo prædica, adorantesque illi credituri
sunt, non mei conspectum a te postulabunt. In-
dica illis vocationem, ac vide fidem. « Beati »
enim revera « qui non viderunt, et crediderunt. »
Talis ille est recens delectus Domini exercitus ; ita
se habent spiritualis illius piscinæ partus, opera
gratiæ, cultura Spiritus : non videntes obdierunt,
sed desiderantes crediderunt. Christum cognoverunt,
non corporis oculis, sed oculis fidei. Non miserunt di-
gitos in fixuras clavorum, sed crucem complexi, pas-
sionem amplexati sunt : non fuerunt Dominici lateris
spectatores ; sed per gratiam Dominicis membris
sunt conjuncti, confirmantes in semetipsis Domini
vocem : « Beati qui non viderunt, et crediderunt : »
qui non viderunt, et Christo conjuncti sunt.

5. Hodie vestem quam gestatis exuitis ; sed ne
occultum sigillum deponatis : exuite externa sym-
bola, sed ne militiæ tesseram deponite. Deponis
397 amictum, o Christi miles, sed ne exuare fidei

(89) Sic mss. omnes. Editi vero, νεώτερος.

(90) Ita omnes mss. Editi vero, ἐπ' αὐτοὺς τὴν
τοῦτο φωνήν. Infra omnes mss., συναφθέντες ha-
bent, ubi editi, συναφθέντες.

κλήσει· αιδεσθῶσιν ἐκαίνοι τὸ ἐπιτάγμα, καὶ συντρέχω τῷ θαύματι· δέξομαι τὴν φωνὴν, καὶ συντρέψω τῇ τιμῇ. Ἄλλὰ Γραφικοῖς ἐτοξέυετο βήμασιν· « Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ βήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ (98). » Ἄλλ' αἰσχυνθεὶς τῇ προτέρᾳ πάλῃ, καὶ δευτέραν πείραν προσήγαγεν· « Ρίψον » φησὶν « ἑαυτὸν ἄνωθεν κάτω· γέγραπται γάρ (99), ὅτι Τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. » Ἄλλ' ἤκουσε πάλιν· « Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. » Καὶ οὐκ ἐνάρχησε δευτέρᾳ πτώσει, ἀλλ' ἐπάγει καὶ τρίτην μηχανὴν προσδοκίᾳ νίκης πρὸς πτώσιν δελεαζόμενος· « Ταῦτα γάρ σοι πάντα δώσω, φησὶν, ἐὰν πεσῶν προσκυνήσῃς μοι. » Ὅρθῳ μηχανημάτων γοργότητα; Ὅρθῳ ἀπάτης παρασκευῆ;

7. Ἄλλὰ τρεῖς μὲν ἰδέας ἴσως πειρασμῶν εἶναι νενομίκας, τῷ τοῦ ἀριθμοῦ ἐπόμενος σχήματι· ἅπαν δὲ πειρασμῶν εἶδος ἄρα ἐν τοῖς τρισὶ περιέχεται· οὐ γάρ ἂν ἐπαύσατο πειράζων, εἰ μὴ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν φαρέτραν τῶν βελῶν ἐξεκένωσε (1). Πᾶσας γάρ τὰς ἐξ ἡδονῆς μηχανὰς διὰ τῆς περὶ τὴν βρῶσιν ἐπιθυμίας προσήγαγε, μίᾳ προσβολῇ τὴν τῶν ὀρέξεων ἀνακινήσας συγγένηαν. Εἰπὼν δὲ, « Ρίψον σεαυτὸν, » τὰς ἐκ μεγαλαυχίας (2) μεθόδους ἐκίνησε. Τὸ δὲ, « Ταῦτα πάντα σοι δώσω, » τὴν χαλεπωτάτην ρίζαν τῶν ἀμαρτημάτων, τὴν φιλαργυρίαν, εἰσήγαγεν. Ἄπαν γάρ εἶδος ἀμαρτημάτων ἐκ μιᾶς ταύτης φύεται ρίζης. Καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἀμαρτία χύσαν οὐκ ἔχει, μὴ διὰ τούτων ὀδύσασα. Ἡ γὰρ δι' ἡδονῆς, τιτρώσκει, ἢ διὰ δόξης τοξέυει, ἢ χρημάτων ἔρωτι πρὸς πλημμέλειαν ἔλκει. Γυμνωθεὶς οὖν τῶν βελῶν τότε τοῦ τοξέυειν ἐπαύσατο· καὶ γυμνὸν ἡμῖν αὐτὸν ὁ Χριστὸς τῶν μηχανημάτων κατέστησεν, ἀπράκτους αὐτοῦ τὰς ἀκίδας ἐργασάμενος· γνωρίμους τοὺς δόλους (3) κατέστησεν, εὐχέλαιον αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις ποιούμενος.

8. Τοῖς Δεσποτικοῖς τοίνυν ἀγῶσι τὴν νίκην κερδανόμεν· Χριστοῦ πολεμοῦντος οἰκεία στήσωμεν τρόπαια. Μὴ βυπώσωμεν τὸν χιτῶνα τῆς πίστεως, ὃν ἡ χάρις ἐξύφανε· μὴ δωρεὰν ἀτιμάσῃς, ἣν παρὰ Θεοῦ ἔλαβες· ἐννείει τὸν δέδωκότα, καὶ τὸ δολὸν διαφύλαξον. Εἴ τις οὐ μαργαρίτου φύλαξ ἢ ἀλουργίδος κατέστης βασιλικῆς, ἄρα οὐκ ἂν μέχρι θανάτου τῆς φυλακῆς ἐπεδείξῃ τὴν ἐπιμέλειαν; Ἄλλὰ νῦν οὐ μαργαρίτου μόνον, οὐδὲ πορφύρας, οὐδὲ κτήματος ἀπλῶς βασιλικοῦ, αὐτὸ δὲ τὸ τοῦ Δεσπότου κατεπιστεύθης (4) σῶμα· μάλλον δέ τι λέγω, γέγονας σῶμα Δεσποτικόν, μέλος ἐγένου Χριστοῦ· ἐνεδύσω Χριστὸν, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν· « Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο. » Μὴ γενοῦ (4') τῶν τοῦ Χριστοῦ προδότης μελῶν. Ὑπῆρξας τοῦ Πνεύματος (5) οἰκητήριον, καὶ μέλος

A mini fidem habebō : reverentur illi jussionem, et miraculo consentiam, vocem illam admittam, et honorem approbabo : sed etiam ex Scriptura depromptis impetebatur verbis. « Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei ⁹⁸. » Verum priore illa pugna pudore affectus, secunda tentatione aggreditur : « Mitte te deorsum, » inquit, « scriptum est enim : Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis ⁹⁹. » Sed audivit iterum : « Non tentabis Dominum Deum tuum ⁹⁸. » Nec secundo hoc lapsu obtorpuit, sed spe victoriæ tertiam inducit machinam, qua in lapsum pelliciat. « Hæc omnia, » inquit, « tibi dabo, si cadens adoraveris me ⁹⁹. » Viden' machinamentorum vim? Viden' fraudum apparatus?

7. Verum fortasse autumas tria solum esse tentationum genera, hujus numeri speciem secutus. Imo omne tentationum genus tribus hisce continetur; neque enim **398** finem tentandi fecisset, nisi sagittis totam evacuasset pharetram. Omnia siquidem voluptatis machinamenta per cibi concupiscentiam obtulit, unoque impetu, appetitum omne genus concitavit. Cum dixit autem, « Mitte te deorsum, » omnes arrogantiae dolos admovit. Illud vero loquens : « Hæc omnia tibi dabo; » pessimam peccatorum proposuit radicem, avaritiam. Ex hac quippe una radice peccatorum omne genus emanat. Nullumque apud homines peccatum habet locum, quæ non inde procedat : aut enim voluptate vulnerat, vel gloriæ cupiditate ferit, aut pecuniarum amore ad scelera pertrahit. Telis ergo nudatus, jaculandi finem fecit : ac nudum machinamentis illum nobis Christus constituit, irritas ejus cuspidēs effecit : palamque factis ejus dolis, captu facilem nobis illum reddidit.

8. Dominicis ergo certaminibus victoriam reportemus. Pugnante Christo nostra nos tropæa erigamus. Ne inquinemus fidei tunicam, quam gratia contextuit : ne donum contempnas quod a Deo accepisti : cogita quis dederit, datumque servato. Si margaritæ cujusdam aut regiæ purpuræ custos deputatus esses, nonne ad mortem usque ejus custodiæ curam exhiberes? At nunc non margaritæ tantum, neque purpuræ, vel pecuniarum solum regiarum cura tibi commissa; sed ipsi Domini corpus tibi concreditum est. Plus dico, ipse Dominicum corpus, membrumque Christi effectus es : Christum induisti secundum Pauli vocem : « Quicumque enim in Christo baptizati sunt Christum induerunt ⁹⁸. » Ne sis membrorum Christi proditor. Factus

⁹⁸ Deut. viii, 3. ⁹⁹ Matth. iv, 6; Psal. xc, 11. ⁹⁸ Galat. iii, 27.

(98) Sic mss. omnes. Editi vero, ἐπιπορευομένῳ παρὰ Θεοῦ.

(99) Ita depravatam hunc locum restituiimus ex mss.

(1) Sic mss. Editi, τὴν φαρέτραν ἐκένωσε.

(2) Mss. omnes, μεγαλοφυχίαν, pro μεγαλαυχίαν.

Infra iidem, φιλαργυρίαν, pro φιλοχρηματίαν.

(3) Sic mss. omnes. Editi vero, τοὺς δούλους, male.

(4) Sic mss. At editi, διεπιστεύθης.

(4') Vulg., γένου. Editi.

(5) Sic mss. Editi, τοῦ Χριστοῦ.

es Spiritus sancti habitaculum, membrumque celestis Regis. Donum ergo virtutibus honoremus : temperantiæ sectatores efficiamur, humanitatem exerceamus, eleemosynam largiamur : incredulitatis venenum excutiamus, dolum diabolo amicum aversemur : mendacium, inimici nostri organum, odio habeamus. Beatum imitemur Paulum, qui baptizatus illum prædicavit, quem ante baptismum persequatur. Imitemur Æthiopiæ eunuchum, qui accepto in via baptismate, via ipse credentibus Æthiopibus fuit. Multiplicemus gratiæ talentum, ut vocem illam desideratissimam audiamus Domini dicentis : « Euge, serve bone et fidelis; super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam : intra in gaudium Domini tui ». » Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

¶ Matth. xxv, 21, 23.

(6) Ita mss. omnes. In edit. brevius clauditur.

Α τοῦ ἐν οὐρανοῖς βασιλεύοντος. Ἀρεταῖς οὖν τὸ δῶρον τιμῆσωμεν· σωφροσύνης ἐπιμελητὰι καταστῶμεν· φιλενθροπίαν μετέλωμεν· ἐλεημοσύνην προχειρίζωμεθα· ἀπιστίας ἰδὼν ἀποτιναζόμεθα· δόλον ἀποστραφῶμεν τοῦ διαβόλου φίλον· μισήσωμεν ψεῦδος τοῦ πολεμίου τὸ ὄργανον. Μιμησώμεθα τὸν μακάριον Παῦλον, ὃς βαπτισθεὶς ἐκήρυττεν, ὃν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἤλαυνε. Μιμησώμεθα τὸν τῆς Αἰθιοπίας εὐνοῦχον, ὃς ἐν ὁδῷ τυχὼν τοῦ βαπτίσματος, ὁδὸς αὐτὸς τοῖς πιστεύουσι τῶν Αἰθιόπων ἐγένετο. Πολυπλασιάσωμεν τὸ τῆς χάριτος τάλαντον, ἵνα τῆς πολυεύκτου φωνῆς ἀκούσωμεν (6) τοῦ Δεσπότου λέγοντος· « Εὐ, δούλε ἀγαθὲ καὶ πιστῆ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. » Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν Β αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΛΗΨΙΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN ASSUMPTIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI

1. Resurrectionis memoria palma homines donat adversus mortem : at præsens solemnitas hominem adducit ad cælum, commutatisque terræ mansionibus, cælum hominibus pervium edicit. Non decuit enim, humanum genus, quod mortem devicerat, terrena iterum incolere loca. Jam me revera subit magnus adversus diaboli tyrannidem animus cum hodie video generis mei primitias in cælis regnare : nunc cecidit hostis robur, defecerunt 399 diaboli machinationes. Non est hic ultra paradisos, o diabole, non arboris voluptas quæ ad fraudem alliciat, ut rursus legis metu soluto, mortem stabiliat. Non ulterius audio : « Terra es, et in terram revertaris ; » sed, etiam si terra es, ejus qui te sursum adducit clementia in cælum ascendes. Delictorum regionem desero, terram tibi concedo, in qua natus, in qua educatus sum, in cælum tua fraude liber transmigro. Satis olim tibi fuit arbor, qua Adamum expugnare, quando ligni fructu percussus primum parentem paradisi voluptate eliminasti. Nunc autem etiamsi totam exhaurias pharetram, in temetipsum omnia jacies tela. Quorsum jam abiere tibi, o dia-

1. Ἡ μὲν τῆς ἀναστάσεως μνήμη τὰ κατὰ τοῦ θανάτου τοῖς ἀνθρώποις χαρίζεται νικητήρια· ἡ δὲ παρουσία πανήγυρις πρὸς οὐρανὸν ἀνάγει τὸν ἀνθρώπον, καὶ τὰς ἐν τῇ γῆ διατριβὰς ἀλλάττει, τὸν οὐρανὸν βατὸν τοῖς ἀνθρώποις ἐργάζεται. Οὐ γὰρ (7) ἐχρῆν τὸν θάνατον, κεκρατηκότα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πάλιν αὐτὸ τοῖς τοῦ θανάτου χωρίοις αὐλίζεσθαι. Νῦν μοι μέγα φρονεῖν ἀληθῶς κατὰ τῆς διαβολικῆς τυραννίδος ἐπέρχεται, ὅταν ἴδω σήμερον τοῦ ἐμοῦ γένους τὴν ἀπαρχὴν ἐν οὐρανοῖς βασιλεύουσαν. Νῦν πέπτωκε τοῦ πολεμίου τὸ κράτος, ἀπέλιπε (8) τοῦ διαβόλου τὰ μηχανήματα. Οὐκ ἔτι ταῦτα παράδεισος, ὦ διάβολε· οὐδὲ φυτοῦ τέρψις πρὸς ἀπάτην θηρεύουσα, ἵνα πάλιν λύσας μου τὸν φόβον, κυρώσης τὸν θάνατον. Οὐκέτι, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » ἀκούω· ἀλλ', εἰ καὶ γῆ εἶ, πρὸς οὐρανὸν (9) ἀπελεύσῃ διὰ τὴν τοῦ ἀνάγοντος ἀγαθότητα. Καταλαμβάνω τὸ τῶν ἀμαρτημάτων χωρίον, παραχωρῶ σοι τῆς γῆς, ἐφ' ἧς ἐτέθη, ἐφ' ἧς ἐτράφη (10)· εἰς οὐρανὸν μετοικίζομαι, τῆς σῆς ἀπάτης ἐλεύθερος. Πάλαι μὲν οὖν σοι φυτὸν πρὸς τὴν τοῦ Ἀδάμ αἵρεσιν ἤρκεσεν, ὅτε πλήξας τῷ τοῦ ξύλου καρπῷ τὸν πρω-

(7) Colb., χαρίζεται. Οὐ γάρ. Mox idem, τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πάλιν αὐτόν. Editi et Reg., τὸ ἀνθρώπινον γένος, πάλιν αὐτό.

(8) Reg., ἐξέλιπε. Paulo post Reg. et Colb., οὐκ ἔστι ταῦτα. Editi, οὐκ ἔτι ταῦτα.

(9) Reg. et Colb., οὐρανόν. Editi, οὐρανοῦς.

(10) Ita Regius et Colbertinus. Editi vero, τὴν γῆν, ἐφ' ἧς ἐτάθη, ἐφ' ἧς ἐτράφη. Paulo post, Colb., ἐλεύθερος γέγονα. Ibiid. Reg. et Colb., Πάλαι μὲν οὖν, sed οὖν deest in editis. Mox Reg., αἵρεσιν ἤρκεσεν.

τόπλαστον ἔξω γενέσθαι τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς ἅ κατηνάγκασας· νῦν δὲ, κὰν πᾶσαν κενώσης τὴν φαρέτραν, κατὰ σεαυτοῦ φέρεις τῶν τοξευμάτων τὰ βλήματα (11). Ποῦ σοι λοιπὸν, διάβολε, τῆς παλαιᾶς ἀπάτης τὰ μηχανήματα; Ποῦ σοι ὁ σοριστεύων ὄφις, ἵνα τὴν Εὐαν χωρίσῃ τοῦ παραδείσου, τὸ, « Ἢ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε, ἐσθεσθε ὡς θεοί, » προσφθεγγόμενος; Γέγονάς (12) μοι τῶν ἀγαθῶν προφήτης ἀκούσιος. Αἶς γὰρ πρὸς ἀπάτην ὑποσχέσεσιν ἐχρήσω, ταύτας διὰ πραγμάτων ἐκέρδανα· γέγονέ μοι τῆς ἐπαγγελίας ἡ φαντασία διὰ τῆς πειρας ἀλήθεια. Ἦ θαυμάτων ἀπίστων· καὶ ξένων τῆς φύσεως! οἷς ὁ παράδεισος ἀπεκλείσθη, τοῦτοις ὁ οὐρανὸς ἠνεψύχθη. Ὁ πρὸ βραχέος ἐπὶ Πιλάτου κρινόμενος, σήμερον ἐν οὐρανῷ κριτῆς ἐνθρονίζεται. Ὁ παρὰ Ἰουδαίων γελώμενος, ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τῶν χειροῦμι κάθηται, δῆμοις ἀγγέλων ὑμνούμενος (13). Ὁ ταῖς Ἰουδαϊκαῖς ἀκάνθαις τὴν κεφαλὴν στεφανούμενος, θεϊκῆς ἀξίας διαδήματι σφίγγεται. Ἦ ποσάκις ἡ τοῦ Δαβὶδ ἐνηχοῦσα (14) κιθάρα τὰ παρόντα ἐθέσπιζεν! « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Νῦν ἀληθῶς γέγονε τὰ κρούσματα πράγματα· καὶ ἅ πρότερον ἰδεῖν ἐν μέλεσιν ἐπεθύμησε (15), σήμερον εἶδεν ἐν πράγμασι· καὶ γέγονε μελῶν ὑπουργὸς οὐρανῶς, τὸν παρ' ἐκείνῳ μνημονευόμενον τοῖς νῶτοις ὑποδεχόμενος· καίτοι καὶ παρ' αὐτὸν τὸν τόκον οὐρανῶς ἔτι τικτομένῳ δι' ἀστέρος ὑπέκυπτεν, ὡσπερ σπηλαίῳ κρυπτόμενον. Ἄλλ' ἔδει τοὺς τῆς οἰκονομίας

bole, antiquæ fraudis machinamenta? Ubinam loli artifex ille serpens, qui Evam paradiso exigit, hæc dicendo : « Quacunq̄ die comederitis, eritis sicut dii? » Bonorum mihi propheta fuisti vel invitus. Quibus enim ad fraudem promissus usus es, eadem reipsa lucratus sum : promissionis phantasia experimento mihi veritas fuit. O miracula incredibilia alienaque a natura! Quibus paradisos clausus fuit, iis cælum apertum est. Qui paulo ante coram Pilato iudice steterat, hodie in cælo iudex thronum occupat. Qui a Judæis irridebatur, ad dexteram Patris sedet super cherubim et ab angelorum turba hymnis celebratur. Cujus Judaicis spinis caput coronatum est, is divinæ dignitatis diademate edimitur. O quoties Davidis cithara sonans hæc ex afflatu divino prædixit! « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis : donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum »³⁹. Jam plane pulsationes ac soni illi res gestæ sunt : et quod olim in canticis videre concupivit, hodie completum vidit : fuitque cælum canticorum minister, cum eum qui apud cæstorem memoratur dorso suscepit suo : quanquam et ipso partus tempore nascentem tum infantem per stellam cælum respexit, quasi ante tempus festinaret eum excipere qui in spelunca latebat. Sed oportebat œconomix quæ tempora terminosque servari.

ἐπειγόμενος (16) καὶ πρὸ καιροῦ δέξασθαι τὸν ἐν καιροῦς καὶ ὄρους φυλάττεσθαι.

2. Ἐμοὶ μὲν θαυμάζειν ἐπέρχεται πῶς τὴν τοῦ γένους αἰσχύνην εἰς εὐδοξίαν μετέβαλε· πόσῃ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγανάκτησιν εἰς μεγίστην εὐμένειαν ἤνεγκεν. Ἐπλάσεν ἡμᾶς χερσὶν οἰκειαῖς ὁ Θεὸς, τρυφῆς αὐτοσχεδίου κτήτορας ἔδειξε, τρυφῆς ἐξουσίαν, γῆς ὑπουργίαν ἔδωκεν, ἀέρος δουλείαν, θαλάττης εὐπορίαν παρέσχετο (17), ἡλίου βολὰς, σελήνης αὐγὰς, ἀστέρων πορὰς, ζῶων πάντων ὑποταγὰς. Παρῆλθέ τις ἐν μέσῳ πολέμοις διαβάλλων εἰς φθόνον Θεόν, ἔπεισεν ἀπατῶν· γίνεται τῆς ἐκείνου μερίδος ὁ ἀπατῶμενος, ἀντιθετὰς ἐνόησε πάθος, συνθετο λάθρα κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἐκτείνει τὴν χεῖρα κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων. Ἐπιφαίνεται Θεὸς, ἐλέγχει τὰς παρανόμους ἐλπίδας, φεύγει τὴν θέαν ἡ τοῦ γένους ἀρχή, καὶ παραιτεῖται τὸν ἐλεγχον, ὑπὸ δένδρον κρύπτεται, φοβουμένη τὸν κτύπον ἡ παρανόμους φαντασθεῖσα θεότητα. Τῆς οὖν ἀξίας γυμνώσας Θεὸς, ἀπωθεῖται τοῦ παραδείσου τὸν ἄνθρωπον, μονονουχὶ τοιαῦτα πρὸς αὐτὸν ἀποφθεγγόμενος· Οὐκ ἐπὶ ταῦταις σε (18) ταῖς ἐλπίσιν ἐτεκτηνάμην ἐγώ· οὐτε διὰ αὐτάς ἐν ταῖς χερσὶ μου ταύταις διέπλασα, τὸν πηλὸν εἰς φύσιν μεταμορφώσας. Σὺ δὲ, ἦν ἔλαβες

C 2. Et quidem mirari subit, quo pacto nostri generis infamiam in honorem converterit : quantam in nos Dei indignationem in quantam benevolentiam commutaverit. Nos manibus suis effinxit Deus, cibi sponte nascentis possessores constituit, voluptatis copiam, terræ ministerium dedit, aeris servitium, maris divitias præbuit, solis radios, lunæ fulgorem, astrorum influxus, animalium omnium obsequium. Per medium transit hostis quidam, qui Deum invidiæ accusans dolo persuasit. Ad illius partes deceptus ille transit, impietatis in Deum morbo laborat, pactum clam init contra Deum, contra Dei jussa manum extendit. Apparet Deus, iniquam spem confundit, fugit conspectum ejus generis nostri origo, depellit a se crimen, sub arbore absconditur, metuitque strepitum, quæ flagitiose de deitate cogitavit. Hominem itaque Deus sua dignitate spoliatum pellit ex paradiso, tantumque non ita eum compellavit : Non ego ad hujusmodi spem te condidi; non ad eam spem te manibus meis effinxi, lutum transformans in hominis naturam. Tu vero quam a me accepisti manum, contra jussum meum

³⁹ Gen. III, 5. ⁴⁰ Psal. CIX, 1.

(11) Colbertinus, τὰ ἀκοντίσματα.

(12) Colbertinus, γεγονός.

(13) Ita Regius. At Colb., γελώμενος κάθηται δῆμοις ἀγγέλων ἀνυμνούμενος. Ὁ ταῖς, etc. Editi vero, γελώμενος κάθηται δῆμος. Ὁ ταῖς, ommissis multis. Paulo post. Colb., διαδήμασι.

(14) Ita Regius et Colb. in editis ἐνηχοῦσα deest.

(15) Colb., ἦδεν ἐν μέλεσι, σήμερον. Reg. cum editis, ἰδεῖν ἐν μέλεσιν ἐπεθύμησε, σήμερον. Paulo post, editi, καὶ τὸν παρ' ἐκείνῳ, sed in Colb. καὶ deest.

(16) Ita Colb. Editi vero cum Reg., ἐπαγόμενος.

(17) Παρέσχετο deest in Regio et Colbertino.

(18) Ita Colb. In editis vero, es deest.

extendisti, factusque es diaboli socius, una cum illo rebellis contra Creatorem tuum. Proinde exi a dignitate tua : honorabili excede loco : terra es, et in terram revertaris : revertere ad illam, qui ea somniasisti quæ te exsuperant ; regrediatur natura, matrem discite terram, morte 400 ad illam remittendus. Hæc sunt diabolicæ fraudis præmia, hæc principii generis nostri scientia, hoc miserabile drama, una cum natura nostra introivit. Sed non omnino sustinuit Creator opificium suum ita attritum cernere ; sed pudore et luctu afflictam naturam, nec non suam in creaturis errantem imaginem, miseratus est. Quid agit ergo ? Fingit alterum Adam, exque natura, naturæ patronum excitavit ; atque terram ex Virgine mutuatus, efformat in seipso ad veriore imaginem novum fetum. Edingit, atque manet, stolamque texens in utero, quasi in thalamo regio induit imaginem, ut imaginis nuditatem velaret. Eduxit enim illum fraude potentiorem et peccato superiorem, immortalem etiam post mortem, liberatorem ex sepulcris, qui in sepulcro fuit : atque immortalitate coronans ipsum, hodie in cælos transtulit, communem pulchritudinem creaturis tribuens, scilicet naturæ primitias.

3. An igitur, dixerit quispiam, qui tunc ira commotus erat Creator, cum recens adhuc transgressio esset, imaginem execrabatur, et cum odisset sententiam, condemnavit naturam ; nunc autem elapso tempore, deponit indignatione, animoque sedato, eum qui transgressus fuerat perhumaniter accipit ? Nequaquam, neque enim illa prius gesta, ira ; neque hæc, affectus pœnitentiæ largitus est ; sed desuper respiciens, dat ordinem rebus. Videns enim damnatione mortis prostratam naturam, et humanis doloribus paratum sepulcrum receptaculum, divitiasque inferni fore hominum prædam, ac quotidie mortem grassari ; solvens comminationis aciem Deus, spem statim immortalitatis generi exhibet humano, raptoque ex mediis hominibus Enocho, mortem hominum superatam ostendit : docuitque mortalem naturam immortalitatis terminos accipere, atque tunc edidicit illa mortis cursum impedire : justique translatio, mortis cohibitio fuit. Id in medio luctu actum, naturam edocuit palinodiam canere, ac spem sumere meliorem. Ne autem iterum multi temporis decursus memoriam miraculi illius oblitteraret, speique vestigia deleteret, animi consternationem auget : neve mors hominibus horribilior appareret, miraculum repetit, donumque duplicat, adfuitque victor Elias adversus mortem vocatus ; qui voce nubes percurrens,

(19) Reg. et Colb., συμφραζάμενος. Editi, συμφραζάμενος.

(20) Sic Reg. et Colb. Editi vero, ὑπὲρ αὐτόν.

(21) Colb., συνήλθε. Infra idem, ὄραν τὸ δημιούργη.

(22) Reg., ἐμφαίνων.

(23) Ita Reg. et Colb. Editi vero, στεφανώσας κοινὸν ἐγκαλλ. Ibid. Reg., τῆ φύσει, pro τῆ κτίσει.

Α παρ' ἐμοῦ χεῖρα, κατὰ τῆς ἐμῆς ἐξέτεινας ἐντολῆς, καὶ γέγονας διαβόλου συμμύστης, κατὰ τοῦ Ποιητοῦ συμφραζάμενος (19). Τοιγαροῦν ἐξῆθι τῆς ἀξίας· ἐντίμου χωρίου μεθίστασο· γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση. Ὑπόστρεφε πρὸς αὐτήν, τὰ ὑπὲρ σαυτὸν (20) φαντασθεῖς· ἀνακαμπτέτω πάλιν ἡ φύσις· μάθε μῆτέρα τὴν γῆν, θανάτω πρὸς αὐτήν παραπεμπόμενος. Ταῦτα τῆς διαβολικῆς ἀπάτης τὰ ἐπαθλα· ταῦτα τῆς τοῦ γένους ἀρχῆς τὰ γνωρίσματα· τοῦτο τὸ ἐλεινὸν δρᾶμα συνεισλήθε (21) τῆ φύσει. Ἄλλ' οὐκ ἄχρι παντὸς ἤνεγκεν ὁ Δημιουργὸς ὄρων τὸ δημιούργημα συντριβόμενον· ὤκτειρε δὲ αἰδουμένην καὶ πενθοῦσαν τὴν φύσιν, καὶ ἠλέησε τὴν ἐν τῇ κτίσει πλανουμένην εἰκόνα. Τί οὖν ποιεῖ ; Πλάττει πάλιν ἕτερον Ἀδάμ, ἐκ τῆς φύσεως γειρώων προστάτην τῆ φύσει, καὶ χοῦν ἐκ Παρθένου θανασιάμενος, μορφοῖ πρὸς ἀληθεστέραν εἰκόνα ἐν αὐτοῦ τὸ πλαττούμενον ἐμῆρου. Πλάττει καὶ μένει, καὶ στολὴν ὑφαίνων (22) ἐν μήτρᾳ, ὡς ἐν Ουαλάμῳ βασιλικῷ ἐνδύεται τὴν εἰκόνα, ἵνα τῆς εἰκόνας περιέλῃ τὴν γύμνωσιν. Ἐδειξε γὰρ ἀπάτης ἰσχυρότερον καὶ ἀμαρτίας ἀνώτερον, ἀθάνατον καὶ μετὰ θάνατον, καὶ λυτῆρα τάφων ἐν τάφῳ γενόμενον· καὶ ἀθανασίᾳ στεφανώσας, σήμερον πρὸς οὐρανούς ἀνεκόμισε, κοινὸν ἐγκαλλώπισμα τῆ κτίσει (23), τὴν τῆς φύσεως ἀπαρχὴν ἐωρησάμενος.

3. Ἀρ' οὖν, εἶποι τις ἄν, ὡς τότε θυμῷ μὲν κρατούμενος ὁ Δημιουργὸς παρὰ πόδας οὐσῆς τῆς παραβάσεως, τὴν εἰκόνα βδελύττεται, καὶ μισήσας τὴν γνώμην καταδικάζει τὴν φύσιν· νοὺι δὲ χρόνῳ, μεταβαθὼν τὴν ἀγανάκτησιν, μαλαχθέντος τοῦ θυμοῦ, τὸν ἴδικηχότα φιλανθρωπεύεται ; Οὐμενοῦν· οὔτε γὰρ ἐκεῖνα θυμὸς (24), οὔτε ταῦτα μεταμέλεια πάθους χαρίζεται· ἀλλ' ἀνωθεν ὄρων, τάξιν βραβεύει τοῖς πράγμασιν· ὄρων γὰρ τῆ τοῦ θανάτου καταδίχη τὴν φύσιν ὀκλάζουσαν, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὠδίνων ἔτοιμον τὸν τάφον διάδοχον, καὶ πλοῦτον τοῦ ἔθου γινόμενον τῶν ἀνθρώπων τὴν θήραν, καὶ καθημέραν θανάτου γινόμενον παρανώλημα (25), λύων τὴν τῆς ἀπειλῆς ἀκμὴν ὁ Θεὸς, ἐλπίδα εὐθύς ἀθανασίας ἀνατέλλει τῷ γένει, καὶ τὸν Ἐνὼχ ἐκ μέσων ἀρπάσας, θάνατον ἀνθρώπων ἠτῶμενος εἰδείξε, καὶ θνητὴν φύσιν ἐδίδασκεν ὄρους ἀθανασίας ἐκδέχασθαι, καὶ τέως θανάτου δρόμον (26) ἐμάθουεν ἐμποδίζεσθαι· καὶ ἡ τοῦ δικαίου μεταστάσις, θανάτου στάσις ἐγένετο. Τοῦτο γινόμενον ἐν μέσῳ πένθει, παλινωδία τὴν φύσιν ἐδίδασκε, καὶ χρῆσταῖς ἐλπίσιν ἀνίσταται. Ἴνα δὲ μὴ χρόνος πάλιν ἐν μέσῳ βέων πολλὸς κατακλύσῃ τὴν μνήμην τοῦ θαύματος, καὶ, τὰ τῆς ἐλπίδος ἀπαλείψας ἴχνη, τὴν ἀθυμίαν αὐξήσῃ, καὶ πάλιν ὁ θάνατος κατὰ τῶν ἀνθρώπων φοβερώτερος φαίνεται· ἀναλαμβάνει τὸ θαῦμα καὶ διπλασιάζει τὸ δῶρον, καὶ παρῆν Ἥλιας νικητῆς κατὰ τοῦ θανάτου καλούμενος·

(24) Colb., Οὐμενοῦν, οὔτε γὰρ ἐκεῖνα θυμῷ, Reg. vero, Οὐμενοῦν· οὔτε γὰρ ἐκεῖνα θυμὸς. Paulo post, Colb., τάξει βραβεύει

(25) Hic locus citatur a Michaelē Glyca p. 89 et 122.

(26) Colhertinus, δρ' μους. Reg., δρόμος.

δς, φωνῆ τὰς νεφέλας ὑποδραμῶν, οὐρανῷ περι
 ἀδροχίας ἠπειλήσας, καὶ ῥήματι δήσας τὴν κτίσιν
 ἠνίοχος τῶν στοιχείων ἐγένετο, γλώττῃ μικρᾷ (27)
 τῆς κτίσεως συστειλας τοὺς ὀκακας. Τότε τὸ μέγα
 θαῦμα δαίκνυται, ἄνθρωπον οὐρανὸς αἰσχυρόμενος·
 ἵνα γὰρ μὴ τὸ τοῦ ἀνδρὸς εὐτελὲς ὑποκλέψῃ τῆς κατὰ
 τοῦ θανάτου νίκης τὴν ἀσθησίαν, γνώριμον αὐτὸν
 πρῶτον τῇ (28) κτίσει πάσῃ προσέθῃσι, καὶ τότε
 περὶς ὀχῆματι ἐπιβάς παραδόξῳ πῆρσει καὶ δρόμῳ
 κάτω καταλιμπάνει τὸν θάνατον· καὶ ἀλλάσσει τὸν
 νόμον τῆς φύσεως ἢ ἀξία τῆς χάριτος. Ἀνελήφθη
 γὰρ Ἥλιος ὡς εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ κέκραγεν ἡ
 Γραφή τὸ θαῦμα, τοῖς ἑλοῖσι αἰῶσι τῇ φωνῇ παρα-
 πέμπουσα.

4. Σὺ δὲ μοι λοιπὸν, ἀγαπητὲ, τῆς λέξεως τὴν
 ἀκριβείαν σκόπτεισον· καὶ μὴ σε διαλάβῃ συλλαβῆς
 γραφικῆς περιουσία καὶ δύναμις· μὴδὲ τῇ τῆς λέ-
 ξεως παραδρομῇ τῷ δεσπότη τὸν οἰκέτην νομίσης
 ἰσότημον· οὐ γὰρ εἰς οὐρανὸν Ἥλιος ἀνέρχεται,
 οὐδὲ, διαδραμῶν τὸ στερέωμα, τοῖς ἐκείσε χωρίοις
 αὐλίσσεται· ἀλλ' ἄκουσον, τί φησιν ὁ ἀνάγων· « Ἐν
 δὲ τῷ ἀνάγειν Κύριον τὸν Ἥλιον, ὡς εἰς τὸν οὐρα-
 νόν· » καὶ πάλιν μικρὰ λέξεις· « Ἔστησε τὸν Ἥλιον
 περὶ τὰ ἄνω φερόμενον· Ἀρχεῖ γὰρ τῷ προφήτῃ τιμη-
 θῆναι τῷ τύπῳ. Πρὸ γὰρ τοῦ δεσπότη τὸν οἰκέτην οὐ-
 ρανὸς οὐχ ὑποδέχεται· οὐδεὶς γὰρ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν
 οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ
 ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. » Ἐτρεῖτο γὰρ τῇ
 τῶν ἀνθρώπων ἀπαρχῇ διὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων ποιη-
 τὴν ὁ οὐρανός. Οὕτω μὲν οὖν τοῖς περὶ τὸν Ἐνῶχ
 καὶ Ἥλιον ὁ Θεὸς ἀγαθῆς ἐλπίδι εὐφράνας· τοὺς ἀν-
 θρώπους, δὲ ὢν ἀνθρώποις οὐσι τὸν τοῦ ἀέρος δρό-
 μον ἱππήλατον ἠπλωσεν. Οὐ μὴν ἀχρι γε τούτων
 ἔστησε τῶν ὑπὲρ τὴν φύσιν τὴν πίστιν· ἀλλὰ καὶ διὰ
 τῆς καθημέραν θεωρίας ἐθάδας γενέσθαι παρασκευ-
 ἀζει τοῦ θαύματος. Τί γὰρ ποιεῖ; Προστάττει τὸν συγ-
 γραφέα Μωσῆα εἰκονογράφον τῆς κτίσεως γενέσθαι·
 καὶ διὰ σκηνῆς μιμήσασθαι τὸν ποιητὴν ἐγκελεύεται·
 γῆς μὲν μίμημα καὶ τῶν ἐν τῇ γῇ τὸ τῆς σκηνῆς
 πρόσωπον θεωρούμενον· τὰ δὲ τῆς σκηνῆς ἐνδοτέρως
 διατελλίσεις παραπετάσματι (ἀνθρώποις [καταλείψας
 ἀθάτον οὐρανοῦ τινα τὰξιν), τῷ μὴ φαινομένῳ μέρει
 χαρίζεται. Ἄλλ' οὕτως οὐρανοῦ καὶ γῆς διὰ τῶν
 σχημάτων νομοθετήσας τὴν μίμησιν, τὰ ἐν ἀδύτῳ
 ἄδατα πάλιν ἀνθρώποις εἶναι θελήσας, μόνῳ τῷ ἀρχ-
 ιερατεύοντι τῶν ἀποβόρτων ἀνοίγει τὴν εἰσοδον, τῆς
 εἰς οὐρανὸν ἀνάδοῦ τὴν τοῦ τότε ἀρχιερέως εἰσοδον
 τυπικῶς ἐργαζόμενος· ἵνα, ὀρῶντες οἱ τότε τὸν οὐ-
 ρανὸν ἐν τύπῳ διατεμένον, καὶ τὸν ἀρχιερέα μόν-
 ον τῶν ἀθάτων κατατομῶντα, προεθισθῶσι τῇ θέξ, καὶ
 μὴ πολεμῶσι τοῖς θαύμασι. Τούτων ὑπομιμνή-
 σκων Ἰουδαίους ὁ Παῦλος ὁ τῆς οἰκουμένῃ παιδευ-
 τῆς, ἐθά τῷ γράμματι· « Εἰς μὲν τὴν πρώτην σκη-
 νὴν διὰ παντὸς εἰσάσιν οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτε-
 λούντες· εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἀπαξ τοῦ ἑνιαυτοῦ,

A caelo interminatus est ne plueret, atque ligata verbo
 rerum natura, auriga elementorum factus est, con-
 tractis parva sua lingua creaturarum gubernaculis.
 Tum grande exhibetur miraculum, caelum reverer-
 tur hominem : nam ne hominis tenuitas sensum
 victoriae de morte reportatae suffuraretur, eum
 primo creaturis omnibus notum reddit, ac tum
 ille ignitum conscendens currum, mirabili volatu
 et cursu, mortem infra relinquit, mutataque na-
 turæ legem dignitas gratiæ. Assumptus nanique est
 Helias quasi in caelum, Scripturaque miraculum
 proclamavit, omnibus ipsum sæculis voce signifi-
 cans.

4. Jam tu mihi, dilecte, vocis accuratorem at-
 tende, nec tibi lateant descriptæ syllabæ divitiæ
 atque virtus : neque dictionem prætercurrendo,
 Domino servum honore parem existimes. Non enim
 in caelum Helias ascendit, neque firmamentum per-
 vadens iis in locis habitat ; sed audi quid dicat, qui
 sursum agit illum : « Cum autem elevarer Dominus
 Heliam, quasi in caelum * : » et rursum hæc
 pauca : « Statuit Heliam in altum evectum * . »
 Sufficit enim Prophetae ut figura honoretur. Siqui-
 dem caelum non admittit servum ante Dominum :
 nam, « nemo ascendit in caelum, nisi qui de caelo
 descendit Filius 401 hominis, qui est in caelo * . »
 Reservabatur enim caelum hominum primitiis pro-
 pter hominum conditorem. Itaque Deus exemplo
 Enochi et Eliæ bona spe homines exhilaravit,
 quia homines cum essent, illis aeris cursum per-
 vium reddidit. Neque tamen eo constitit, ut fidem
 daret iis quæ sunt supra naturam, sed quotidiano
 aspectu homines miraculo assuescere parat. Quid
 enim agit ? Jubet scriptorem Mosen imaginem re-
 rum creaturarum depingere, et per tabernaculum imi-
 tari Creatorem ; ita ut terræ quidem ac terrenorum
 effigies sit tabernaculi facies : interiora vero ta-
 bernaculi, velis obducta (hominibus cœli quemdam
 ordinem occultum relinquens) parti cœli quæ non
 apparet attribuit. Atque sic cœli terræque imagi-
 nem figuris adumbrari jubens, atque volens ut quæ
 in adyto erant hominibus inaccessa essent, soli
 pontifici secretorum aperit ingressum : sicque effi-
 cit ut ingressus pontificis ascensus in caelum sit
 figura ; ut tunc populi caelum videntes in figura
 apertum, et solum pontificem ad inaccessa pen-
 trare audentem, spectaculo assueferent, neque
 miraculis repugnarent. Hæc Judæis commemorans
 Paulus doctor orbis, scripto exclamat : « In priori
 quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes,
 sacrificiorum officia consummantes : in secundo
 autem semel in anno solus pontifex, non sine san-
 guine, quem offert pro sua et pro populi ignorantia.
 Christus autem adveniens pontifex futurorum

* IV Reg. II, 4. * ibid. 41. * Joan. III, 13.

(27) Ita Regius et Colbertinus rectius quam edi-
 di, qui habent, ὁ μακρᾷ.

(28) Regius et Colb. πρῶτον τοῖς περὶ αὐτὸν
 τῇ, etc.

bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manufactum, id est, non hujus creationis: neque per sanguinem taurorum et hircorum; sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta ⁴². » Et rursus paucis interjectis: « Non enim in sancta man: facta introivit Christus, exemplaria verorum; sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis ⁴³. »

στος, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν· ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν ὑπὲρ ἡμῶν. »

5. Ita novit Deus vel figuris confundere incredulos, et miraculis miracula confirmare. Sic Christus ascendit in cœlum: sic figuras ipsa veritate complevit. Oportebat igitur resurrectioni Salvatoris ascensum adjungi, et victorem inferni cœlum statim occupare. Sed ne celeritatis sensum tolleret rerum gestarum, tempore quodam miracula vult imprimi in apostolorum mentibus per contemplationem, et assiduo oculorum aspectu animæ fidem insinuare. Convalescit cum discipulis, cibum sumit, licet eo minime indigeat: præbet corpus palpandum, atque veritatis testes non solum oculos sed etiam digitos admittit. Diurnitate igitur præsentis levat phantasie suspicionem, ac quæ par erat de discessu suo cum apostolis locutus, discipulos ascensus sui testes admittit. Oportuit enim miraculorum præcones indubitam ferre prædicatarum rerum notitiam. Elevabatur itaque Salvator, videbant inferius discipuli: nubes autem pedibus succurrens, vehiculum eo in cursu fuit. C

O inaudita miracula! Aer pervaditur, æther suscipit, angeli accurrentes triumphalibus canticis celebrant: spectaculo attonitos discipulos festum celebrare suadent: « Quid statis aspicientes in cœlum ⁴⁴? » Quid statis? miraculum prædicate per orbem, discessu adventum: « sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum ⁴⁵. » His auditis vocibus; Paulus vocis suæ tubas emittit, scriptis exclamans suis: « Nostra conversatio in cœlis est, unde et Salvatorem exspectamus Dominum Jesum Christum ⁴⁷. » His homines adjicit dicens: « Rapiuntur in nubibus in aera, in occursum Domini ⁴⁸. » Etenim 402 justi fulgebunt sicut splendor firmamenti. Ex dominica igitur Assumptione Salvatoris nostri et Domini et veri Dei Jesu Christi D

σοφία ἐποίησας· ὅτι σοι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

⁴² Hebr. ix, 6, 7, 11, 12. ⁴³ ibid. 24. ⁴⁴ Act. i, 11. ⁴⁵ ibid. ⁴⁶ Philipp. iii, 20. ⁴⁷ I Thess. iv, 16. ⁴⁸ Psal. ciii, 24

(29) Regius, θαύματι. Paulo post, Reg. τοὺς τύπους ἔργα.

(30) Regius, ἀπολαυεῖ, cum codice quodam Bibliothecæ Palatinæ, quo interdum usi sunt Comme-

5. Οὕτως οἶδε καὶ τύποις ἐντρέπειν τοὺς ἀπίστους ὁ Θεός, καὶ θαύμασι (29) πιστοῦσθαι τὰ θαύματα. Οὕτω Χριστὸς ἀνήρχετο εἰς οὐρανόν· οὕτω τοὺς τύπους ἔργῳ ἀληθείας ἐκύρωσεν. Ἔδει μὲν οὖν συναπτεσθαι τῇ ἀναστάσει τοῦ Σωτῆρος τὴν ἄνοδον, καὶ τὴν τοῦ ἄδου νικητὴν εὐθύς τὸν οὐρανὸν ὑποδέξασθαι· ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ τάχος τῶν γενομένων κλέψῃ τὴν αἴσθησιν, παγῆται τῷ χρόνῳ βούλεται τοῖς ἀποστόλοις διὰ τῆς θεωρίας τὰ θαύματα, καὶ τῇ συνεχεί τῶν ὁμμάτων προσβολῇ τῇ ψυχῇ παραπέμψαι τὴν πίστιν. Συνεσιτάται τοῖς μαθηταῖς, ἀπολαυεῖ (30) τροφῆς, ἀνευδεῆς ὢν, συγχωρεῖ ψηλαφᾶσθαι τὸ σῶμα, μάρτυρας τῆς ἀληθείας οὐκ ὀφθαλμοῦς μόνον, ἀλλὰ καὶ δακτύλους ἐφελκόμενος. Λύσας οὖν τῆς φαντασίας τὴν ὑποψίαν τῷ χρόνῳ τῆς παρουσίας, καὶ τὰ πρὸς τὴν ἀποδημίαν εἰκότα τοῖς ἀποστόλοις φθεγξάμενος, θεατὰς τῆς ἀνόδου τοὺς μαθητὰς ἀπεργάζεται. Ἔδει γὰρ τῶν θαυμάτων τοὺς κήρυκας, ἀνευδοίαστον φέρειν τῶν κηρυττομένων τὴν γνώσιν. Ἀνήγετο μὲν οὖν ὁ Σωτὴρ· ἔβλεπον δὲ κάτωθεν οἱ μαθηταί· νέφος δὲ τοὺς πόδας ὑποδραμῶν, ὄχημα πρὸς τὸν δρόμον ἐγένετο. Ὡ παραδόξων θαυμάτων! Ὁ ἀήρ διδοεῦται, αἰθὴρ διαδέχεται, ἄγγελοι συμπαρατρέχοντες ἄμασιν ἐπινικίους ἐπανηγυρίζον· ἐκπεπληγμένους τῇ θέᾳ τοὺς μαθητὰς ἐροτάζειν ἔπειθον: « Τί ἐστήκατε ἐμβλέποντες (31) εἰς τὸν οὐρανόν; » Τί ἐστήκατε; τῷ κόσμῳ τὸ θαῦμα κηρύξατε, τῇ ἀποδημίᾳ τὴν παρουσίαν· οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθέασασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Τοῦτων ἀκούσας τῶν φωνῶν ὁ Παῦλος, τῆς φωνῆς ἀφῆται τὰς ἀσπλιγγας, διὰ τῶν γραμμάτων κεκραγώς: « Ἡμῶν τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. » Τούτοις προστίθησι τοὺς ἀνθρώπους λέγων, ὅτι: « Ἀρπαγῆσονται ἐν νεφέλαις εἰς ἄερα, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου. » Καὶ γὰρ οἱ δίκαιοι: ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος. Ἐκ τῆς δεσποτικῆς τοῖνον ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου, καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰς ὁμοίας ἐλπιδας τρυφήσαντες, λέγωμεν πρὸς αὐτόν: « Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν

liniani. Editi, ἀπολάθει. Ibid. Reg. habet, τῆς τρυφῆς.

(31) Regius codex, βλέποντες.

ADMONITIO IN ENCOMIUM IN SANCTUM ANDREAM.

Hoc Encomium nunc primo prodit in lucem ex schedis eruditissimi nobisque amicissimi viri Toinardi, quas ille sibi ab Hispania transmissas per excellentissimum domn. Gasparem de Mendoza et Segovia, marchionem de Mondejar, nobiscum perhumaniter communicavit. Ad Athanasium porro minime pertinere iudicabit quisquis Athanasianæ orationis vel tantillum peritus fuerit. Non est enim ea dignitate, iudicio, gravitate, quæ in veris elucet Athanasii operibus. Exstat hic Sermo in codice Colbertino 847, tribuiturque Basilio Seleuciensi, cujus sane stylum magis refert quam Athanasianum. Codex autem est septingentorum circiter annorum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΓΚΟΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΑΝΔΡΕΑΝ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

ENCOMIUM IN SANCTUM ANDREAM APOSTOLUM.

1. Ὅρων τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀγέλην τοῦ Πνεύματος καὶ εἰς τὸ γαληνὸν ἀληθῶς καὶ ἀκύμαντον πέλαγος, ἀποστολικὴν ὑπερβεβλημένην σαγήνην (32), τῆς δεσποτικῆς φωνῆς ὑπομιμνήσκομαι βούσης· « Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων. » Ὡ φωνῆς ἐνεργοῦς! Ὡ ῥημάτων διὰ πραγμάτων γνωριζομένων! Ὡ τῆς ἀληθοῦς ὑποσχέσεως καθ' ἡμέραν αὐξανομένης! Τίνος γὰρ ἡ πολυάνθρωπος αὕτη θήρα; Τίς ὁ τὴν περιφανῆ ταύτην ἀθροίσας πανήγυριν, ἢ ὄηλον, ὡς ὁ περιφανῆς τῶν ἀποστόλων Ἀνδρέας; ὁ ἀπλώσας τῆς γλώττης καὶ τῆς μνήτης τὰ θήρατρα ἵνα, τὴν ἱερὰν ταύτην ἐμπλήσας ὀκάδα τοῖς οἴαξι τῆς ἀποστολῆς (33), πρὸς οὐρανὸν ἰθὺν τὸ σκάφος. Καὶ ποῖα τὰ τῆς ἀγρας πρωτεῖα; Ποῖα δὲ τῶν χαμάτων τὰ ἀκροθίνια; Οἱ τὸν τῆς ἱερωσύνης περίβολον ταῖς ἀρεταῖς περιφαιδρύνοντες (34). Οἱ πρῶτοι τὰς ἀποστολικὰς ταύτας ὑπερθέντες ἀγκάλας, καὶ τοὺς ἐξω πλανωμένους πρὸς σωτηρίαν ἀγρεύσαντες. Ἄλλ' ἢ καὶ τῆς παρεύσης ἡμῖν πανηγύρεως ὁ μέγας οὗτος Ἀνδρέας τὰς προφάσεις δέδωκεν· ἄλλ' ὁ γὰρ πᾶς τῶν ἀποστόλων συνεκτιμᾶται χορᾶς. Οὗς γὰρ ἡ χάρις συνῆψεν, οὐ δίστησι τόπος. Καὶ καθάπερ εἰ τις τῶν ἐκ πολυτελείας διηθησιμῶν λίθων ἐπαινεῖν ἐθελήσειε στέφανον, οὗτος ἂν τοῖς ἐπαίνοις περιδράξῃται μέρους, τὸν ὅλον συνθαυμάζει τοῖς μέρεσι· ἢ καθάπερ, χρυσὴν τινα σειρὰν ὀρών τις, ὅπη ἂν ἄψαιτο, τὸ πᾶν συνεχίνησεν· οὕτω καὶ ὁ πρὸς ἕνα τῶν ἀποστόλων λόγος βαδίζων δι' αὐτοῦ συνέχει τοὺς ἅπαντας κατὰ τὴν τοῦ θεοσπεσίου Παύλου φωνήν· « Εἰ χαίρει ἕν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη. » Ποίαν γὰρ ἂν μελῶν ἁρμονίαν οὕτως ἡ φύσις ἐξύφηγεν, ὡς τὴν τῶν ἀποστόλων χορείαν ἢ τοῦ

1. Præclarum videns Domini gregem, sagenamque apostolicam, tranquillo ac nullis tempestatibus agitato pelago injectam, Dominicæ vocis recorder clamantis: « Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum ». O efficacem vocem! O verba rebus ipsis comprobata! O veracem promissionem in dies auctam! Cujusnam hæc tam copiosa hominum venatio? Quis illustrem hujusmodi coegit cœtum? Annon palam est inter apostolos illustrem id præstitisse Andream? qui cum linguæ, tum memoriæ venabula explicavit; ut hac sacra impleta navicula, apostolatus sui gubernaculis scapham dirigat ad cœlum. Ecquænam in venatione primas habent? Quænam laborum ejus primitiæ sunt? Qui sacerdotii ambitum virtutibus exornat, et qui extra vagantes errantesque ad salutem venati sunt. Plane nobis præsentis celebritatis magnus ille Andreas occasiones dedit: sed totus apostolorum chorus in partem honoris venit. Quos enim gratia conjunxit non separat locus. Ac quemadmodum si quis coronam lapillis pretiosis coagmentatam laudare velit, quamcunque partem laudibus extollat, totum una cum parte illa miratur: aut quemadmodum si quis auream videns catenam, quacunque eam parte tangat, totam commovet: ita sermo de apostolis, juxta divini Pauli vocem: « Si gaudet unum membrum, congaudent omnia membra ». Quam enim membrorum compagem ita natura colligavit, ut apostolorum chorus Spiritus gratia copulavit? Nam una plane gratia est, quæ

³² Matth. iv, 19. ³³ I Cor. xii, 26.

(32) Colb. ἀποστολικῆ νῦν περιβεβλημένην σαγήνην.

(33) Colb. τῆς ἀποστολικῆς χάριτος, εἰς οὐρ.

(34) Colbertinus. καταφαιδρύνοντες.

apostolos ad militiam exercitumque Domini coegit.

2. Age ergo, omnes una, ac per omnes illos singulos admiremur. Andreas qui ex apostolica ἀνδρεία, id est virtute, nomen sortitus est, qui primus Dominum sibi magistrum ascripsit, apostolici chori intium : qui ad adventum Domini perspicendum acuta fuit oculorum acie : qui Joannis disciplinam cum Christi doctrina commutavit : sigillum verborum Baptistæ. Erat **403** enim discipulorum Joannis clarissimus ; fulgore lucernæ lucis veritatem perquirens, ac velut in sub obscuris radiis, Christi splendoribus assuefactus. Sed hactenus Joannes Jordanis in fluentis stans, Judæorum greges baptizaverat, præceptis Mosis remedium levamenque in aquis præparans, scilicet pœnitentiam, Mosaicique gladii aciem fluctibus resecaans. Quibus enim legis transgressio mortem pepererat, hos præreptos Baptista, pœnitentia præmisit (ac præparavit.) Quia enim nondum aderat qui mortem abrogaret, quadam ceu dilatione per baptismum obhæta, mors leniebatur, invitam erga homines clementiam per pœnitentiam edocta. Cum autem advenit Dominus œconomiae sapientia absconditus, occultavit ipse quoque amictu mortali dignitatis splendorem. Cum id probe nosset Joannes se doctorem statim in satellitem convertit, contractaque manu, præsentis (Domini) præco factus est : « Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi⁵¹. » Hic, ait, est qui liberat a morte. Hic est qui tollit peccatum. Ego vero ut sponsi ductor, non ut sponsus missus sum. Satelles non Dominus veni.

3. Hisce verbis stimulatus apostolorum clarissimus Andreas, magistro relicto, ad eum qui prædicabatur occurrit : acceptoque verbi vexillo, Joannis lingua velocior efficitur : Dominumque adiens, ipso habitu desiderium exhibet, abducto secum cursus comite Joanne evangelista : ambo lucerna relicta, ad solem properant. Andreas prima apostolorum plantatio : hic disciplina Christi portas aperuit : primus propheticae agriculturæ fructus decerpit, omniumque spei præcurrens, prior eum quem omnes expectabant complexus est. Primus ostendit legis præcepta certo temporis spatio circumscripta esse. Primus Mosis linguam cohibuit, nec passus est ut post Christum ea loqueretur : non quod doctorem Judæorum contumelia afficeret, sed quod majore mittentem quam missum in honore haberet : imo prior visus est Mosen honorare, cum primus norit eum quem ille prædixerat : « Prophetam, » inquit, « suscitabit vobis Dominus Deus noster ex fratribus vestris sicut me : ipsum audite⁵². » Legem recusat legi obsecrus. Audivit Moysen dicentem : « Ipsum audite : » audivit Joannem clamantem : « Ecce Agnus Dei ; » atque illo ostenso ad eum sponte accessit. Cum cognosceret autem pro-

⁵¹ Joan. 1, 29. ⁵² Deut. xviii, 15.

(35) Colbertinus, παρεπεμπεν.

Α Πνεύματος χάρις συνηρμωσε ; Μία γὰρ ὄντως χάρις, ἢ τοὺς ἀποστόλους τῷ δεσπότη στρατολογήσασα.

2. Δεῦρο οὖν ἐπὶ τοὺς πάντας, καὶ διὰ πάντων τὸν καθ' ἓνα θαυμάσωμεν. Ἀνδρέας ὁ τῆς ἀποστολικῆς ἀνδρείας ἐπάνυμος, ὁ πρῶτος διδάσκαλον τὴν δεσπότην ἐπιγραφάμενος ἢ τῆς ἀποστολικῆς χορείας ἀρχῆ ὁ πρὸς τὴν δεσποτικὴν παρουσίαν ὀξυδερχῆς, ὁ τῆς Ἰωάννου μαθητείας τὴν Χριστοῦ διδασκαλίαν ἀνταλλαξάμενος ἢ τῶν τοῦ Βαπτιστοῦ ῥημάτων σφραγίς. Ἦν μὲν γὰρ τῶν Ἰωάννου μαθητῶν ὁ δοκιμώτατος ἔν λυχνιαίῳ φέγγει ζητῶν τοῦ φωτὸς τὴν ἀλήθειαν, ὡσπερ τις ἐν ἀμυδροτέροις αὐγαῖς πρὸς τὰς Χριστοῦ μαρμαρυγὰς ἐθιζόμενος. Ἄλλ' ὁ μὲν Ἰωάννης τέως τοῖς Ἰορδάνου νάμασιν ἐφεστὼς τὰς Ἰουδαίων ἀγέλας ἐδάπτειζε, τοῖς Μωσέως προστάγμασιν ἀντιφάρμακον ἐν ὕδασι κατασκευάζων μετανοίαν, καὶ Μωσαϊκοῦ ξίφους τὴν ἀκμὴν ἀνακόπτων τοῖς ρεύμασιν. Οἷς γὰρ ἢ τοῦ νόμου παράδοσις θάνατον ἔτεκε, τοὺτους προεξαρκάζων ὁ Βαπτιστὴς τῇ μετανοίᾳ προέπεμπεν (35). Ἐπειδὴ γὰρ μήπω παρῆν ὁ καταλύων τὸν θάνατον, ταῖς διὰ τοῦ βαπτίσματος ὑπερβέσεις ὁ θάνατος ἐπραΐνετο, ἀκούσιον φιλανθρωπίαν διὰ μετανοίας ἐκπαιδεύόμενος. Ὅτε δὲ παρῆν ὁ δεσπότης κρυπτόμενος τῇ τῆς οἰκονομίας σοφίᾳ, καὶ κρύπτων τῆς ἀξίας τὴν ἀστραπὴν ἐν περιβολαίῳ θνητῶ, γνοὺς ὁ Ἰωάννης, εὐθύς τὸν παιδευτὴν εἰς δορυφόρον μετέβαλε, καὶ τὴν χεῖρα συστειλάς κήρυξ τοῦ παρόντος ἐγένετο ἢ Ἰδε, ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀίρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὅστος, φησὶν, ὁ τοῦ θανάτου λυτῆρ. Οὗτος ὁ τῆς ἀμαρτίας ἀναιρέτης. Ἐγὼ δὲ νυμφαγωγός, οὐ νυμφίος ἀπέσταλμαι. Δορυφόρος, οὐ δεσπότης ἐλήλυθα.

3. Τούτοις τοῖς ῥήμασιν ὁ τῶν ἀποστόλων περιφανεστάτος Ἀνδρέας νυττόμενος, τὸν παιδευτὴν καταλείψας πρὸς τὸν κηρυττόμενον ἔδραμε καὶ δεξάμενος τοῦ λόγου τὸ σύνθημα, γίνεται τῆς Ἰωάννου γλώσσης δεξιότερος καὶ τῷ δεσπότη προσελθὼν, ἐδείκνυ τὸν πόθον τῷ σχήματι, κοινῶν τοῦ δρόμου τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην συναπαγόμενος καὶ ἄμφω, τὸν λύχνον ἀφέντες, ἐπὶ τὸν ἥλιον φέρονται. Ἀνδρέας ἢ πρώτη τῶν ἀποστόλων φυτεία ὅστος ἀνέωξε τῆς Χριστοῦ μαθητείας τὰς πύλας ἢ πρῶτος τῆς προφητικῆς γεωργίας τοῦ καρποῦ ἐτρέψησε, καὶ τὰς ἀπάντων ἐλπίδας ὑπερδραμὼν, πρῶτος τὸν παρὰ πάντων προσδοκώμενον περιπτύσσειται. Πρῶτος ἐδείξε τὰ τοῦ νόμου προστάγματα προθεσμίᾳ μετρούμενα. Πρῶτος τὴν Μωσέως ἔστησε γλῶττιαν, μετὰ Χριστὸν λαλοῦσης οὐκ ἀνασχόμενος, οὐχ ὑβριζόμενος, οὐχ ὑβρίζων τῶν Ἰουδαίων τὸν παιδευτὴν ἄλλὰ προτιμῶν τοῦ πεμφθέντος τὸν πέμψαντα μάλλον δὲ πρῶτος ὤφθη τὸν Μωσέα τιμῶν ἢ πρῶτος ἐπέγνω τὸν ὑπ' ἐκείνου προφητευόμενον ἢ Προφήτην ἡμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ὡς ἐμέ ἢ αὐτοῦ ἀκούετε. ἢ Παραίτεται τὸν νόμον τῶ νόμῳ πειθόμενος. ἢ Ἦκουσε Μωσέως λαλοῦντος ἢ Αὐτοῦ ἀκούετε. ἢ Ἦκουσεν Ἰωάννου βοῶντος ἢ Ἰδε ὁ Ἄμνός τοῦ

Θεοῦ » καὶ γέγονε πρὸς τὴν δεξιὴν αὐτόμολος. Ἐπι-
 γνοῦς δὲ τὸν προφητευθέντα προφήτην, χειραγωγεί
 τὸν ἀδελφὸν πρὸς τὴν εὐρεσίαν. Ἀγνοοῦντι τῷ Πέτρῳ
 τὸν θησαυρὸν δείκνυσιν· « Εὐρήκαμεν τὸν Μεσσίαν »
 ὃν ἐποθοῦμεν. Οὐ τὴν παρουσίαν ἠλπίαμεν, τούτου
 τὴν θεωρίαν ἀρπάσαμεν. Εὐρήκαμεν ὃν προφητικαὶ
 βῶσαι σάλπιγγες ἀναμένειν ἐκέλευον. Ἦνεγκεν ὁ χρο-
 νος· ὃν ἡ χάρις ἐκήρυττεν, ὃν ἠλπισεν ὁ πόθος ἰδεῖν
 ὁμμασιν. Εὐρε γάρ, φησὶν, οὗτος τὸν ἀδελφὸν τὸν
 ἴδιον Σίμωνα, καὶ μερίζεται πρὸς αὐτὸν τῆς θεωρίας
 τὸν θησαυρὸν. Χειραγωγεί πρὸς τὸν δεσπότην τὸν
 Πέτρον. Ὡ παραδόξου θαύματος! Οὕτω μαθητῆς
 Ἀνδρέας καὶ καθηγητῆς ἀνθρώπων καθίσταται.
 Ἀπὸ τοῦ διδάσκειν τοῦ μανθάνειν ἀπήρξατο· ἀρπά-
 ζει τῆς ἀποστολῆς τὴν ἀξίαν. Εὐρήκαμεν τὸν Μεσσίαν.
 Ὡ πάσας νύκτας ἀπύνοια ἀνύσαντες παρὰ τοῖς Ἰορ-
 δάνου ρεῖθροις, νῦν ὃν ἐποθοῦμεν εὐρήκαμεν! Οὐκ
 ἦν βραδύς μετὰ τὴν φωνὴν ὁ Πέτρος· Ἀνδρέου γάρ
 ἦν ἀδελφός· καὶ θερμῇ τῇ γνώμῃ τὰς ἀκοὰς ἐκπυ-
 τήσας ἠπαίγετο.

4. Λαβὼν τὸν Πέτρον ὁ Ἀνδρέας τῷ Δεσπότη προσ-
 ἀγει τὸν μεριστὴν τῆς φύσεως, κοινωνὸν τῆς μαθη-
 τείας ἀπεργασάμενος. Τοῦτο πρῶτον Ἀνδρέου κατόρ-
 θωμα. Ἡῤῥησε τῶν ἀποστόλων τὸν ἀριθμὸν· προσ-
 ἤνεγκε Πέτρον, ἐν ἑρῆῳ Χριστὸς τὸν τῶν μαθητῶν κο-
 ρυφαῖον. Ὡστε καὶ ἐν οἷς ὑστερον εὐδοκιμῶν ὁ Πέ-
 τρος εὐρίσκειται, παρὰ Ἀνδρέου τῆς εὐδοκιμήσεως
 ἔχει τὰ σπέρματα. Ἀλλ' ἡ τῶν ἐπαίνων ἰσὺρβόπος ἐξ
 ἑκατέρων πρὸς ἀλλήλους ἀντιδόσεις γίνεται. Οἰκει-
 οῦνται· γὰρ τὰ ἀλλήλων ἀγαθὰ, καὶ τοῖς ἀλλήλων ἀγα-
 θοῖς ἐναδρόνουνται. Πόσῃ γοῦν ἤνεγκε τοῖς πᾶσι
 χαρὰν ὁ Πέτρος πρὸς τὰς δεσποτικὰς ἐρωτήσεις ὡς
 ἀποκρινόμενος, καὶ λύσας σιωπῆν μαθητῶν ἐρυθριῶ-
 σαν· « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; » Καὶ
 ὡς αὐτὸς ὦν τῶν ἐρωτηθέντων ἡ γλῶττα, ἡ ὡς ἀπάν-
 των ἐν ἐκείνῳ λαλοῦντων, μόνος ὑπὲρ πάντων ἐφθέγγ-
 γετο· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, »
 μιᾶ φωνῇ, καὶ τὸν οἰκονομοῦντα, καὶ τὴν οἰκονομίαν
 ἀποφθεγγόμενος. Ὡ συμφωνίας ῥημάτων! οἷς γὰρ
 Ἀνδρέας τὸν Πέτρον, ἐχειραγωγῆσε ῥήμασι, τούτοις
 ἀκωθεν ὁ Πατὴρ τὸν Πέτρον ἐνηχῶν καθυπέγραψεν.
 Ἐκεῖνος ἔλεγε· « Εὐρήκαμεν τὸν Μεσσίαν. » Ὁ πατὴρ
 ὑπέβαλλε λέγων· « Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶν-
 τος· » μόνον οὐχὶ ταῦτα πρὸς τὸν Πέτρον ἐγκελευσά-
 μενος· Φθέγγει, ὦ Πέτρε, τὰς Ἀνδρέου φωνὰς ἐρω-
 τώμενος· φάνηθι τοῦ διδασκάλου πρὸς ἀπόκρισιν ἐτοι-
 μότερος. Οὐκ ἐψεύσατο πρὸς σὲ λέγων· « Τὸν Μεσσίαν
 εὐρήκαμεν. » Σὺ, τὴν Ἑβραῖα φωνὴν εἰς Ἑλλάδα
 μεταστήσας, ἀναδόησον· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ
 Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ὁρᾶς ὅσοις εὐθύς ἐν προομιλοῖς
 τῆς μαθητείας ὁ Ἀνδρέας ἐγκαλλωπίζεται.

5. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰς πόλεις καταλιμπάνων ὁ Σωτὴρ
 περιενοστήει τὴν ἔρημον, συμπεριφέρει αὐτῷ τῶν ἀν-
 θρώπων τὰ γένη, μηδὲ πρὸς βραχὺ τὸν χωρισμὸν
 ὑπομένοντα. Ἦν ἐν ἐρημίᾳ καὶ τροφῆς ἀπορία, καὶ
 ἡ γαστήρ οὐκ ἐσπένδυτο. Ὁ δὲ Σωτὴρ, τῆς ἐρήμου
 λαβόμενος, θαῦμα παλαιὸν ἀνεζωπύρει· καὶ τῶν ἐν

A phetam illum prophetia prænuntiatum, fratrem se-
 cum adducit ut inquiret. Ignoranti Petro thesau-
 rum ostendit : « Invenimus Messiam » quem de-
 siderabamus. Cujus adventum speravimus, hujus
 conspectum occupemus. Invenimus eum quem pro-
 pheticæ clangentes tubæ exspectare jubebant. Tu-
 lit tempus eum quem gratia prædicavit, quem
 amor se oculis visurum speravit. Nam invenit, in-
 quit, fratrem suum Simonem, atque cum eo dividit
 hujus spectaculi thesaurum. Adducit Petrum ad
 Dominum. O stupendum miraculum! Nondum di-
 scipulus est Andreas, et hominum ductor con-
 stituitur. A docendo discere incæpit : apostolatus
 dignitatem rapit. Invenimus Messiam. « Quot in-
 somnibus ductis ad fluentia Jordanis noctibus, jam
 B quem optabamus invenimus! Nequaquam fuit Pe-
 trus post eam vocem tardus : Andree quippe frater
 erat, ac fervens proposito apertis auribus prope-
 rabat.

4. Assumpto Andreas Petro, Domino adducit natu-
 ræ et sanguinis consortem, ut disciplinæ partici-
 pem efficeret. Hoc primum fuit præclarum Andree
 facinus. Auxit numerum discipulorum, obtulit Pe-
 trum, ut inveniret Christus discipulorum cory-
 phæum. Quare ubi deinceps Petrus præclare se
 gessit, ab Andrea præclare gestorum semina nactus
 erat. Sed mutuo et æqualiter alterutrius laudes in
 alterum redundant. Propria enim utrique sunt al-
 terius bona, ac alter 404 alterius bonis gloriatur.
 C Quantam porro omnibus lætitiâ Petrus attulit, cum
 sciscitanti Domino statim respondit, silentiumque
 discipulorum tum erubescens ille solvit? « Quem
 me dicunt homines esse? » Tum quasi lingua
 ipse fuisset eorum qui interrogabantur, aut quasi
 omnes in ipso loquerentur, solus pro omnibus lo-
 cutus est : « Tu es Christus Filius Dei vivi, » una
 voce et eum qui dispensabat, et dispensationem
 declarans. O verborum concentus! Quibus enim
 Andreas verbis in adducendo Petro est usus, iis-
 dem Pater Petro inspiratis subscripsit. Dixit ille :
 « Invenimus Messiam. » Pater ea exsuperans sug-
 gerit dicens : « Tu es Christus Filius Dei vivi »,
 tantum non isthæc Petro jubens : loquere Petre
 D Andree voces, cum interrogaberis : appare magi-
 stro ad responsonem paratior. Non mentitus est
 tibi, cum dixit « Invenimus Messiam. » Tu He-
 braicam linguam in Græcam vertens, exclamato :
 « Tu es Christus Filius Dei vivi. » Viden' quantis
 Andreas sub ipsum disciplinæ exordium ornamen-
 tis decoretur?

5. Verum quando Salvator, relictis civitatibus,
 desertum circuibat, hominum turbæ una cum eo
 procedebant, ne ad breve quidem tempus ejus se-
 parationem ferentes. Desertus erat locus, cibi pe-
 nuria, venterque non implebatur. At Salvator as-
 sumpto antiquo illo deserti miraculo, idipsum re-

¹ Joan. i, 41. ² Matth. xvi, 15. ³ ibid. 46.

novavit : ac rursum miraculorum olim in deserto editorum desertum testem edecit ; convivatoresque protulit discipulos, et ad illas levis apparatus dapes turbas invitat. Apostolorum porro cœtum ejusmodi penuria turbabat, seseque mutuo respicientes, nec cogitantes id quod futurum erat, humanis ratiociniis fluctuabant. Alius discipulorum aliud proferebat, quo præsentem penuriam certam indicarent. Andreas vero eorum quæ suppeterent vilitatem paucitatemque commonstrans, miraculi occasiones, ignarus licet, Salvatori præbuit. Quid enim ait ? Non sunt nisi quinque panes et pisciculi pauci. Quid igitur Salvator ? Afferte mihi ipsa huc. Illaque paucitatis ciborum confessio magnæ bonorum copix causa fuit.

6. Sed etiam ipse Dominus cum suam in terra commemorationem perfecisset, atque sat temporis cum discipulis conversatus, in cœlos ferebatur. Apostoli autem, diviso inter se terrarum orbe, ac corpore sejuncti, alius alium in locum gratiæ fluentia derivabat. Tum vero beatus iste Andreas cum Græciam simul et barbarorum terras gratia implesisset, ac miraculis suis gentes in stuporem ac pudorem eductas ad fidem convertisset, ad pugnacissimam incredulitatis regionem, Achaiam dico, missus est. Ubi multis cœlo ascriptis, unus ob fidem cruci affligendus traditur : ac mortis ratione Dominum imitatur, ut passionis communiōne amoris vehementiam exhiberet. Crux itaque in media compingitur Græcia, suspenditur Andreas, cruce crucifixum prædicans, clavis clavorum veritatem confirmans, passione passionem testificans. Hoc autem invento mortalis vitæ suæ termino, secundum immortalitatis initium, mortem scilicet invenit : atque per passionem suam efficaciorē doctrinæ suæ virtutem exhibuit. Nam quibus concionando veritatem non persuasit, hos occisus pudore affectos convertit : quos sermone non traxit, passione quasi sagena cepit. Divisus enim in cœlo et in terra inspicit hominum greges ; corpore quidem in terra positus, anima vero cœlum nactus : curationes autem ac miracula in terrenorum hominum gratiam edit. Ex ea porro agricultura præsentis spicæ pullularunt : ex ejus doctrina fidei flo ruere botri. Vosque pietatis doctores occurristis : qui regni cœlorum negotiatores estis, id eum qui in cœlis admirationi est convenistis. Christi namque est illa beati Pauli vox : « Si sustineamus, et conregnabimus »⁷⁷. » Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

⁷⁷ II Tim. II, 12

(36) Sic Colbertinus. Alius vero, χαμηλότατον.

Ἀ ἐρήμῳ ποτὲ θαυμάτων μάρτυρα πάλιν ἐποιεῖτο τὴν ἔρημον· καὶ τοὺς μαθητὰς ἐστιάτορας προὔβαλλετο, καὶ πρὸς αὐτοσχεδὸν εὐωχίαν τὰ πλήθη προτρέπεται. Τὸ τοίνυν τῶν μαθητῶν πλήθος πρὸς τὴν ἔνδειαν ἐταράττετο, καὶ πρὸς ἀλλήλους ὀρώντες, τὸ δὲ μέλλον οὐκ ἐνουνοῦντες τοῖς ἀνθρωπίνους λογισμοῖς ἐκυμαίνοντο. Ἄλλος μὲν οὖν ἄλλο τι τῶν μαθητῶν ἐφθέγγετο, τὴν παρούσαν ἀπορίαν ἐπαγγέλλοντες· Ἄνδρέας δὲ, τῶν προσόντων, τὴν εὐτέλειαν ἐλέγχων, ἔλαθε διδοὺς τῷ Σωτῆρι τὰς προφάσεις τοῦ θαύματος· Τί γὰρ ψῆσιν ; Οὐκ εἰσὶν εἰ μὴ πέντε ἄρτοι, καὶ ὀλίγα ἰχθύδια. Τί οὖν ὁ Σωτήρ ; Φέρετέ μοι αὐτὰ ὕδε. Καὶ γέγονεν ἡ τῆς σπάνους ὁμολογία τῶν ἀγαθῶν περιουσία.

6. Ἄλλὰ γὰρ ὁ Σωτήρ ἤδη λοιπὸν, τὰς ἐν γῆ διατριβὰς ἀνύσας, καὶ τὸν αὐτάρκη τοῖς μαθηταῖς συνδιατρίψας χρόνον, πρὸς οὐρανοῦς ἐκομίζετο· ἀπόστολοι δὲ, τὴν οἰκουμένην διαλαβόντες, καὶ τοῖς σώμασι μερισθέντες, ἄλλος ἀλλάχουσε τὰ τῆς χάριτος μεταοχετεύωννάματα. Ἐνταῦθα τοίνυν ὁ μακάριος οὗτος Ἄνδρέας, Ἑλλάδα τε ὁμοῦ καὶ βάρβαρον ἐμπλήσας τῆς χάριτος καὶ δυσηπίας πρὸς πίστιν τὰ ἔθνη τοῖς θαύμασιν, ἐπὶ τὸ τῆς ἀπιστίας μαχημώτατον (36), τὴν Ἀχαιαν λέγω, ἐπεστέλλετο. Ἐνθα δὲ πολλοὺς οὐρανῷ προσγράψας, εἰς διὰ τῆς πίστεως, σταυρῷ παραδίδοται· καὶ τρόπῳ τῆς τελευτῆς τὸν Δεσπότην μιμούμενος, ἵνα τῇ κοινωσίᾳ τοῦ πάθους δείξῃ τοῦ πόθου τὸ μέγεθος. Σταυρὸς οὖν ἐπὶ μέσῃ Ἑλλάδος ἐπήγγυτο, καὶ Ἄνδρέας ἐκρεμάσθω, σταυρῷ τὸν σταυρωθέντα κηρύσσων, καὶ τοῖς ἤλοις τοὺς ἡλους πιστούμενος, καὶ τῷ πάθει τὸ πάθος μαρτυρούμενος. Πέρασ δὲ τοῦτο τῆς θνητῆς ζωῆς εὐράμενος, δευτέραν ἀρχὴν ἀθανασίας τὸν θάνατον εὐρατο, ἐνεργεστέραν τῆς διδασκαλίας διὰ τοῦ πάθους τὴν δύναμιν ἐνδεικνύμενος. Οὐδὲ γὰρ οὐκ ἔπεισε δημηγορῶν, τοὺτους ἀναίρεθεις ἐδυσώπησεν· καὶ οὐδὲ λαλῶν οὐχ εἰλκυσε, παθῶν ἐσαγήνευσε. Μερισθείς γὰρ οὐρανῷ καὶ γῆ, σώματι μὲν ἔχων τὴν γῆν, ψυχῇ δὲ τὸν οὐρανὸν κληρωθείς, ἐποπτεύει τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀγέλας, ἰάμασι καὶ θαύμασι τοὺς ἐπὶ γῆς δεξιούμενος. Ἐκείνης τῆς γεωργίας οἱ παρόντες ἀνεβλάστησαν στάχυες· ἐκ τῆς ἐκεῖνου διδασκαλίας οἱ τῆς πίστεως ἤνθησαν βότρυες. Καὶ ὁμεῖς οἱ τῆς εὐσεβείας διδασκαλοὶ ἀπηντήκατε, οἱ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἐμποροὶ πρὸς τὸν οὐρανῷ θαυμαζόμενον συνεληλύθατε. Χριστοῦ γὰρ ἐστὶ διὰ τοῦ μακαρίου Παύλου φωνή· « Εἰ ὑπομένωμεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. » Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ADMONITIO IN SERMONEM SEQUENTEM.

Hunc sermonem ex ms. Colbert. 5104, p. 502, transcriptimus : estque imperiti et inelegantis scriptoris. Athanasii tamen præfert nomen in Colbertino, et in Anglic. quodam codice.

405 SERMO SANCTI ATHANASII EPISCOPI ALEXANDRIÆ.

1. Tria postulat Deus a Christiano, rectam fidem,

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

1. Τρία ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς παρὰ τοῦ Χριστιανοῦ, π-

στιν ὀρθὴν, καὶ ἀλήθειαν ἀπὸ γλώσσης, καὶ ἀγνεῖαν ἀπὸ σώματος. Καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως φύλαττε. Πρῶτον μὲν μηδέποτε τινα καταλαλήσης, μηδέ τινος ἀκούσης καταλαλοῦντος. Ἄλλ' ὅταν ἀκούσης τινὸς καταλαλοῦντος, φύγε καὶ ἀναχώρησον ἐκεῖθεν, καὶ κάθισον εἰς τὸν οἶκόν σου, ἵνα μὴ ἀκούσης αὐτὸν, καὶ κλαῦσον τὰς ἁμαρτίας σου, ἵνα μὴ καὶ σὺ γένης ὁμοῖος τοῦ καταλαλοῦντος, καὶ ἀπέλλθης εἰς κόλασιν αἰώνιον, εἰς δράκοντας πυρίνους, τρώγοντές σου τὴν γλῶσσαν. Εἶπε γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Προφήτου, ὅτι « τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τῶν πλησίων αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον »· τὸ γὰρ, « λάθρα, » τοῦτο κρύφιδόν ἐστι, καὶ μὴ παρόντος τοῦ ἀνθρώπου. Τί δὲ ἐστὶ καταλαλίαι; Ὅπερ οὐ δύνασαι ἐπιτεῖν ἐμπροσθεν αὐτοῦ, ἀλλὰ ὄπισθεν αὐτοῦ λαλεῖν, λοιδορῶν αὐτὸν, καταλαλιά ἐστὶν αὕτη. Βλέπε, φύλαττε τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ καταλαλιᾶς, καὶ ἀπὸ κακοῦ, καὶ παντὸς ὄρκου, καὶ ψεύδους· καὶ μηδέποτε τολμήσης ὁμοῖαι τὸν Θεὸν ἢ δικαίως, ἢ ἀδίκως. Ὁ γὰρ ὁμνύων τὸν Θεὸν καὶ παραβαίνων τὸν λόγον τοῦ Κυρίου τοῦ εἰπόντος· « Μὴ ὁμοσεὶς ὄλως, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ μήτε ἐν τῇ γῇ »· ὅτι οὗτοι οὐ ὁμνύοντες εἰς κόλασιν αἰώνιον ἀπέρχονται μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ Σατανᾶ. Ἄλλὰ βλέπετε, ἀδελφοί μου, φυλάξατε τὴν γλῶσσαν ἀπὸ ὄρκου, ἀπὸ γέλωτος, ἀπὸ φλυαρίας· ματαίας, ἀπὸ ἀκαίρου πράγματος, καὶ ἀπὸ παντὸς ψεύδους· καὶ λοιπὸν ἔστω ὑμῖν τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὐ, οὐ· τὸ δὲ περισσὸν λαλεῖν καὶ ὁμνύειν τοῦ πονηροῦ ἐστὶν. Ἐάν δὲ κατὰ σοῦ γένοιτο παρά τινος ὁμοῖαι, εἰπέ· « Ἀλήθειαν λέγω, καὶ οὐ ψεύδομαι, » καὶ ἀφες αὐτόν. Μετὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν φλυαρῶν μὴ συγκαθίσσης, ὅπως ὑπαντήσης τῷ Θεῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἀμέμπτως, ὅταν μέλλῃ ἐρχεσθαι ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ. Τότε τῶν καταλαλοῦντων οἱ ὀδόντες ὑπὸ τῶν ἀποτόμων ἀγγέλων συντριβόνται. Τότε τῶν ὁμνύοντων τὰ στόματα ὑπὸ ἀσέστου πυρὸς ἐμφράττονται. Τότε τῶν διανευόντων οἱ ὀφθαλμοὶ ὑπὸ ἀσπλάγγνων καὶ ἀνελεημόνων ἀγγέλων ἐξορίζονται. Τότε οἱ γελῶντες πικρῶς κλαύσουσι. Τότε οἱ φλυαροῦντες ἐλεινὰ στεναχόουσι, καταδικαζόμενοι εἰς τὸν πύρινον ποταμὸν, εἰς τὸν σκόληχα τὸν ἀκόλητον, εἰς τὸν δεινὸν ἄδην, εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, εἰς τὸν πικρὸν κλαυθμὸν, εἰς τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, εἰς τὴν ἀσέστον κάμινον. Βλέπε μὴ καταδικασθῆς εἰς τὰς κολάσεις ἐκείνας. Βλέπε μὴ διὰ μικρὰν γλυκύτητα τοῦ κόσμου τούτου τοῦ παρερχομένου καταδικασθῆς εἰς αἰώνιον κόλασιν αἰῶνα αἰῶνος, εἰς τὰ κολαστήρια ἐκεῖνα. Σὺ δὲ, ἐάν θέλης σωθῆναι, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ εἰσελθεῖν εἰς τὴν αἰώνιον κόλασιν, ἅπερ ἀκούεις φύλαξον· καὶ βίασαι ὑπὲρ αὐτὰ ἕως θανάτου, ἵνα στεφανωθῆς πρὸς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅταν μέλλῃ ἐρευναῖν τὰ κρυπτά πάντα, τὰ ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ, ὅταν μέλλωμεν πάντες γυμνοὶ καὶ τετραχηλιζόμενοι παραστασθαι τῷ βήματι, τὸ φοβερόν, οἶμαι, αἰσχυνόμενοι.....

2. Ἄκουε λοιπὸν κἂν ἀνὴρ κἂν γυνή, καὶ φύλαξον ἅπερ παρέδωκαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, ἵνα μετ' αὐτῶν

A veracitatem linguæ, et castitatem corpóris. Cæteraque similiter observa. Primo nemini unquam obtrectes, nec obtrectantem audias. Sed si quando in obtrectantem incideris, fuge atque inde recede, sedeque domi ut ne illum auscultes; ibi peccata fletu tua, ut ne sis obtrectatori similis, atque ad æterna abeas supplicia, ad ignitos dracones, qui tuam corrodent linguam. Ait quippe Deus per Prophetam: « Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequerbar »; illud enim, « secreto, » id est, in abscondito, nec præsentem homine. Quid porro est obtrectatio? Quod non potes coram illo dicere, sed a tergo maledicens profers, hoc est obtrectatio. Cave linguam cohibeas tuam ab obtrectatione, a malo quovis, ab omni juramento et mendacio: neque unquam ausis per Deum, sive iusta sive injusta de causa jurare. Nam qui jurat per Deum, is verbum Domini transgreditur dicentis: « Non jurabis omnino, neque per cælum neque per terram »; quia qui jurant, in æternum cum patre suo Satana abeunt supplicium. Sed cavetote, fratres mei, linguam cohibeatis a juramento, a risu, a vana futilitate, ab intempestivo negotio et ab omni mendacio: ac demum sit vobis: Ita, ita; et, Non, non: si quid ulterius enim agatur, si juratur, id maligni est. Quod si accidat quempiam adversum te jurare, dic: « Veritatem dico et non mentior, » ac dimitte illum. Cum viris et mulieribus ne sedeas ut futilia loquere; ut in illa die inculpate Deo occurras, quando venturus est in throno gloriæ suæ. Tunc obtrectatorum dentes ab immanibus angelis conserentur. Tunc jurantium ora igne nunquam exstinguendo obturbuntur. Tunc annuentium oculi ab immisericordibus et inclementibus angelis exsculpentur. Tunc qui riserunt, amare febunt. Tunc qui nugati sunt, miserabiliter congemiscunt, ad igneum damnati fluvium, ad vermem nunquam moriturum, ad atrocem infernum, ad tenebras exteriores, ad acerbum fletum, ad stridorem dentium, ad caminum non exstinguendum. Provide tibi ne ad illa supplicia damneris. Cave ne ob modicam voluptatem hujus mundi qui præterit, ad pœnes damneris æternas in sæculum sæculi duraturas, in illis tormentorum locis. Tu vero si vis salutem consequi, atque ingredi in regnum Dei, non autem ad æternum supplicium; serva quæ audis: vimque tibi infer eorum causa usque ad mortem, ut coroneris a Christo Deo, eum occulta omnia tum nocte tum die gesta perscrutabitur, quando futurum est ut nudi omnes et manifesti sistamur ante tribunal, quod horrendum sane est. Et alii quidem . . .

2. Audi demum sive vir, sive mulier es, et observa quæ sancti tradiderunt apostoli, ut una cum

⁸⁸ Psal. c, 5. ⁸⁹ Matth. v, 34. ⁹⁰ Jac. v, 13.

⁹¹ I Tim. ii, 7.

2
 ipsis vespere fruamur; ad Ecclesiam concede, at-
 que Deo confitere peccata tua quæ perpetrasti.
 (37) Quod si res non bene processerit, neque propi-
 titius ille fuerit, ne ad opus accedas tuum, quan-
 doquidem non est benedictum; sin propitius fuerit,
 tunc opus adeas tuum, illud Deus benedicit, ne
 tibi malum accedat. Cum mane surrexeris, figu-
 ram venerandæ et vivificæ crucis omnibus tuis fa-
 cito membris; et dum ambulas, decumbis, surgis,
 semper dicito: Domine Jesu Christe, adjuva me.
 Quarta feria, et parasceve, seu feria sexta, jejuna.
 Aliis diebus, tui æst arbitrii jejunare, vel non je-
 junare. Attamen par est ut mulieres semper je-
 junent. Illud vel sero tandem observato, diabolum
 scilicet iracundiam tibi immittere. ut succenseas
 et animam perdas tuam. Mansuetudinem Deus
 tibi **406** dederit, ut per mansuetudinem et eleemo-
 synam salutem consequaris. Et observa quan-
 donam a te diabolus fugiat, tum scilicet maxime
 cum viderit crucis typum in fronte, in ore et in
 corde tuo. Fuge quoque pugnans, jure an injuria
 suscitatas, ut ne perdas animam tuam. Scriptum
 est enim: « Vir iracundus et præceps suscitatur
 pugnas⁶²: » Dominus autem angelum immiseri-
 cordem immittit illi. Ne injuriarum cujusquam
 hominis recordere: sed esto sine malitia ut in-
 fantes. Ait quippe Dominus in Evangeliiis: « Nisi
 conversi fueritis et efficiamini sicut parvuli, non
 intrabitis in regnum cælorum⁶³. » Hinc animad-
 verte, parvulos non pugnare, sed mutuo colloqui.
 Ab omni plane malitia excedamus. Demum, frater,
 imitator esto puerorum quoad malitiam, ut ab om-
 ni re mala libereris. Audi Apostolum sic loquen-
 tem: « Sol non occidat super iracundiam vestram⁶⁴. »
 Loquacitatem nimiam odio habe, taciturnitatem-
 que potius ama. In corde tuo orato, ac dicito:
 « Deus propitius esto mihi peccatori⁶⁵. » Odio
 item habe vini potationes, nimiumque cibum. Odio
 habe purificationes: saltationes et tragedias fuge;
 hæc sunt quippe diaboli ludi. Vestimentorum cul-
 tum odio habeas, nec mollitiem dilexeris; sed po-
 titius humilitatem vilitatemque propter Deum; ut
 adeo te Christus et Deus noster induat stolam glo-
 riæ, vestimentum incorruptionis, coronam pulchri-
 tudinis, diadema regis; ut tum habeat anima tua
 fiduciam erga Deum, dicens: Domine, ob sanctum
 nomen tuum multis in hoc vano mundo egui, ut
 regnum acciperem: tuum eoque fruerer, mi Domi-
 ne. Tum respondebit Dominus Christus: Si tu pa-
 rum laborasti, multa præparavi tibi; sed intra
 in thalamum gloriæ meæ, atque iis fruiere quæ oculus
 non vidit, nec auris audivit, nec in cor homi-
 nis ascendit, quæ præparavi diligentibus me, at-
 que amantibus nomen sanctum meum⁶⁶. Tum iis
 perfrueris cum choris sanctorum angelorum; ar-

A ἀπολαύσωμεν ἐσπέρας· καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν
 ἀπέρχου, καὶ ἐξομολογοῦ τῷ Θεῷ τὰς ἀμαρτίας σου
 ἅπερ ἐπραξας. Ἄν δὲ μὴ ἀπέλθῃ, καὶ εὗξῃ σε, μὴ
 ἐγγίσης εἰς ἔργον, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν εὐλογημένον· ἐάν
 δὲ εὗξῃ σε, καὶ τότε ἐπάρῃς τὸ ἔργον σου, ὁ Θεὸς εὐ-
 λογεῖ αὐτὸ, μὴ κακὸν προσεγγίση σοι. Ἀνισταμένου
 σου τὸ πρωτῶν, τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυ-
 ροῦ ποίησον εἰς πάντα τὰ μέλη σου, καὶ περιπατῶν,
 καὶ κοιμώμενος, καὶ ἀνιστάμενος, πάντοτε λέγε·
 Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, βοήθησόν μοι. Γετράδην καὶ
 παρασκευὴν νήστευε. Τὰς δὲ ἄλλας ἑξουσίαν ἔχεις,
 κἂν θέλῃς, νήστευε, κἂν θέλῃς, μὴ νήστευε. Ὅμως
 τὰς γυναῖκας ἀρμόζη ἵνα πάντοτε νηστεύωσι. Βλέπε ὀφέ-
 ποτε, ὅτι ὁ διάβολος ἐπιφέρει τὴν ὀξύγυλιαν, ἵνα δύν-
 ῃς, καὶ ἀπολέσης τὴν ψυχὴν σου. Τὴν δὲ πρᾶυτητα ὁ
 Θεὸς διδοίη, ἵνα διὰ τῆς πρᾶυτητος καὶ τῆς ελεημο-
 σύνης σωθῆς. Καὶ βλέπε ὅτε ὁ διάβολος φεύξεται ἀπὸ
 σου, μάλιστα ὅταν ἴδῃ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ ἐν τῷ με-
 τώπῳ σου, καὶ ἐν τῷ στόματι σου, καὶ ἐπὶ τὴν καρδίαν
 σου. Φεῦγε δὲ καὶ τὰς μάχας, κἂν δικαίως κἂν ἀδίκως,
 ἵνα μὴ ἀπολέσης τὴν ψυχὴν σου. Ἐγράφεται γάρ, ὅτι
 « Ὁ θυμώδης καὶ ὀξύς ἐγείρει μάχας· ὁ δὲ Κύριος
 ἀγγελὸν ἀνελετήμονα ἐπιπέμπει εἰς αὐτόν. Μνησικα-
 κίαν μετὰ τινος μὴ ἔχῃς· ἀλλὰ γίνου ἀκακος ὡς τὰ
 νήπια τὰ μὴ ἔχοντα κακίαν. Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος ἐν
 Εὐαγγελίοις· « Ἐάν μὴ στραφῆτε καὶ γίνησθε ὡς τὰ
 νήπια, οὐ μὴ εἰσελθῆτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα-
 νῶν. » Ἰδὲ λοιπὸν, τὰ παιδία οὐ μάχονται, καὶ πάλιν
 ὁμιλοῦσιν ἀλληλα. Ἐκτὸς ἡμῖν πάντα ἀπὸ πάσης κα-
 κίας. Αὐτὸς λοιπὸν, ἀδελφε, μιμητῆς γενοῦ τῶν παι-
 δων εἰς τὴν κακίαν, ἵνα σωθῆς ἀπὸ παντὸς πονηροῦ
 πράγματος. Ἄκουε τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Μὴ
 ἐπιδιδέτω ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παραργισμῷ ὑμῶν. Ὅ τὸ λα-
 λεῖν πολλὰ μίσησον, καὶ μᾶλλον ἀγάπησον τοῦ σω-
 πᾶν. Καὶ εὐχεσθαι ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ λέγε· « Ὁ
 Θεὸς, ἰλάσθητί μοι τῷ ἀμαρτωλῷ. » Μίσησον δὲ καὶ
 τὰς οἰνοποσίας, καὶ πολυφαγίας. Μίσησον καὶ τὸν
 καθαρισμόν, καὶ τὸν ὀργηθμόν φεῦγε, καὶ τὰς τρα-
 γωδίας, ἐκεῖνα τοῦ διαβόλου ἐστὶ παίγνια. Τὸν καλ-
 λωπισμόν τῶν ἱματίων μίσησον, μηδὲ τὴν βλακίαν ἀγα-
 πησις· ἀλλὰ μᾶλλον ταπεινοφροσύνην, καὶ τελείαν
 (38) διὰ τὸν Θεόν, ἵνα ἐκείθεν ἐνδόση ὁ Χριστὸς, καὶ
 Θεὸς ὑμῶν στολὴν δόξης, ἐνδομα ἀφθαρσίας, στέφα-
 νον κάλλους, διάδημα βασιλείας· ἵνα τότε ἔχη ἡ ψυχὴ
 σου παρρησίαν πρὸς τὸν Θεόν, λέγουσα· Κύριε, ἐν τῷ
 κόσμῳ τούτῳ τῷ ματαίῳ διὰ τὸ βνομά σου τὸ ἅγιον
 πολλὰ ὑστερήθην, ἵνα τὴν βασιλείαν σου ἀπολάβω,
 καὶ ἀπολαύσω, Δέσποτα. Καὶ τότε ἐρεῖ ὁ Δεσπότης
 Χριστὸς λέγων· Εἰ σὺ δὲ ὀλίγα ἐκοπίας, (πολλὰ)
 ἠτοίμασά σοι· ἀλλὰ εἰσελθε εἰς τὸν νυμφῶνα τῆς
 δόξης μου, καὶ ἀπολαύσον ἂ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ
 οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ
 ἀνέβη· ὅσα ἠτοίμασα τοῖς ἀγαπῶσί με, καὶ ποθοῦσι
 τὸ βνομά μου τὸ ἅγιον. Καὶ τότε ἀπολαύσεις μετὰ
 χορῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ ἀρχαγγέλων, καὶ μαρ-

⁶² Prov. xv, 18. ⁶³ Matth. xviii, 3. ⁶⁴ Ephes. iv, 26. ⁶⁵ Luc. xviii, 13. ⁶⁶ I Cor. ii, 9.

(37) Locus intricatus.

(38) F. εὐτέλειχιν.

ευρων, και πάντων τῶν ἁγίων. Τότε ἐπεὶ ὁ Δεσπότης Α Χριστός, τοῖς ἀγωνισαμένοις διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοῖς μὴ ὀμῶσαι, τοῖς μὴ κλέψαι, τοῖς μὴ πορνεύσαι, τοῖς μὴ ψευσαμένοις, τοῖς μὴ ὀργῆν καὶ λύπην πρὸς τὸν πλησίον ποιήσαι, τοῖς ἐλεῆσαι τοὺς πένητας, καὶ μὴ ἀποστρέψαι τὸ πρόσωπον αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν ἀλλήλων. Ἐ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Hæc dicit Dominus Christus iis qui propter nomen suum decertaverint, qui non juraverint, nec furati, fornicati, mentiti fuerint, qui non ad iracundiam vel tristitiam proximum provocarint, qui misericordiam erga pauperes exercuerint, qui non a proximis suis vultum averterint suum. Illi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN QUINQUE DIALOGOS SEQUENTES ADMONITIO.

1. *Multum discrepant in horumce Dialogorum inscriptione codices : aliis Athanasio, Maximo autem aliis referentibus ; aliis demum nemini ascribentibus. Sed priusquam quid nobis sit hac de re opinionis proferamus, audiendi sunt qui hosce Dialogos exidere. Hoc opus Græce et Latine publicum fecit Theodorus Beza, anno 1570, typis et opera Henrici Stephani. Hinc Commeliani ediderunt anno 1600, ac deinceps in omnibus Græco-Latinis editis cūsum fuit. Demum Combesius inter opera Maximi edidit, Maximoque pro facultate vindicavit. Qui prior vulgavit Theod. Beza hæc præfatur : Quinque istorum Dialogorum exemplar in vetustissimis membranis descriptum, Civinitus potius quam casu a Græculo quodam hac transeunte redemptum, communicavit mihi amplissimus hujus civitatis senatus : quod quibusdam locis mutilum, nonnullis etiam, sed paucissimis, depravatam inveni : eo excepto, quod γενητός et ἀγένητος sæpe scriptum est pro γενητός et ἀγένητος : in quibus permutandis voculis Eunomiani causæ suæ servientes ludebant : quas ego idcirco Græcas in duobus primis dialogis reliqui, donec videlicet hunc errorem plane animadvertissem. Quatuor ex istis priores, Athanasio illi (Magno videlicet) sunt inscripti : etiamsi aliena manu adnotatum erat ad primi dialogi marginem, Τὸν παρόντα διάλογον οἱ μὲν Ἀθανασίου, οἱ δὲ Μαξίμου εἶναι λέγουσιν· et habebat etiam liber ille Maximi nonnulla, ejus videlicet, qui multis post Athanasium annis Monophysitarum hæresim refutavit. Certe nihil habent, meo judicio, Athanasii vel nomine indignum, vel temporibus non congruens : quamvis postea magis grassati videantur Apollinaristæ, et Macedonii hæresis œcumenico demum concilio sub Theodosio Magno fuerit proscripta. Quintus vero non tam dialogus est quam compendium quoddam, ut apparet, vel ab ipso Gregorio, puta Nazianzeno, acerrimo Apollinaristarum oppugnatore (ut ex ipsius ad Cledonium epistola liquet), 407 vel ex aliqua ipsius disputatione excerptum. Sunt autem certe in his Dialogis obscura quædam, et quæ aliunde illata luce indigeant. Quod et si nunc a me, sicut ab initio constitueram, præstari non potuit, brevi tamen, ut spero, et quidem non sine fenore præstabitur. In illis enim citantur nonnulla Scripturæ testimonia non satis apposite : quod omnibus illorum temporum scriptoribus, tum Græcis tum Latinis, sæpiuscule evenit, dum posteriores ipsis ocis non inspectis, priorum vestigia sequuntur : ac partim etiam, quod Græca editio, quam Septuaginta vocant, quamvis infinitis locis falsa, ac interdum etiam ridicula et inepta, in Ecclesiis tamen obtineret ; tanti est momenti ex fontibus ipsis veritatem haurire. Huc etiam accidit perpetua illorum temporum labes, studium videlicet allegoriarum nimium, quod passim apud veteres multis Scripturæ locis depravandis occasionem præbuisse constat. Sed hæc omnia facile veluti operiet ipsa doctrinæ orthodoxæ veritas, firmissimis ac solidissimis argumentis defensa.*

Hactenus Beza, minus, uti solet, sobrie de LXX versione locutus. Ad hæc Felckmannus in notis edit. Comm., p. 34 : Ad ea quæ interpretes in præf. sua monuit, addere visum est et hæc. Præter editionem Stephanæam et codicem illum vetustum quo ipse interpretes olim usus est, habuimus etiam codicem Palatinum, qui hos Dialogos integros habuit, imo pleniores, ut p. 169 monitum est (39), et alium Palatin. et Augustan. qui fragmentum tantum dialogi 2 continent, idque ut videtur solum γνήσιον Athanasii, ut ad p. 166 amplius dicemus. Sane Palatin. codex præmissis, Μαξίμου μοναχοῦ ὄροι διάφοροι, posteaque subjectis, οὐσίας καὶ φύσεως, ἐνυποστάτου ὁμοουσίου, οὐπώδους ἐνώσεως καὶ διαφορᾶς ὑποστάσεως ἐνουσίου, et similium aliquot terminorum theologorum definitionibus, statim hos Dialogos absque ullius alterius auctoris mentione submittit. Imo Gregorius Πρωτοσύγγελος (de quo supra ad p. 180) expresse hos Dialogos Maximo tribuit. Quod ipsum confirmare videtur et illud, quod pag. 180, A, tacite innuitur additio ad Symbolum Nicænum, facta in synodo II, œcumenica Constantinop. sub Theodosio I imperatore, quo tempore jam obierat Athanasius. Porro in inscriptione ista, Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, non sunt in vet. codd. sed ab operis æqualitatis causa cum reliquis operibus addita. Nam sicut Palatin., ut dixi, omni auctoris nomine caret, sic et vetustus ille interpretis, quem

(39) Hæc citationes in hac editione habentur infra.

littera G signabo (qui alius tamen est a Gobleriano, quod notandum) alia nihil habet de auctore, quam quæ interpres in præfatione posuit.

Combesius secundo tomo operum sancti Maximi, p. 381, hæc habet : Maximo ascribunt Romani codd. et Veneti, ipseque Dufrenii. Sicque passim citant Græci qui πολεμικά scripserunt a 400 et 500 annis; etsi iidem quandoque variant, citentque etiam Athanasii nomine; variante scilicet olim eis jam exemplarium inscriptione : cum notum sit non esse Athanasii opus, etsi Theodorus Beza ejus vulgavit nomine, etc. *In notis porro p. 715 ait ipse, præstantiores esse qui Maximo tribuunt codices, quam qui Athanasio.*

Hic nos adjicimus codicem quo utimur Regium, neutrius, nec Athanasii scilicet nec Maximi, nomen præferre. In Vaticano porro codice Athanasii inscribuntur. Joannes item Cyparissiotus decad. 3, c. 5, hoc opus Dialogum n vocat Athanasii cum Ario in synodo Nicæna. Citant item passim recentiores Græci, Marcus Ephesinus, Georgius Metochita, Vecchus et alii : Athanasii modo, modo Maximi nomine. At fuisse Athanasio perperam ascripta, nemo jam eruditus non æstimat. Nihil enim hic Athanasio dignum comparet : nec usurpantur hic ea sæpe quæ sapius adhibet Athanasius argumenta adversus Arianos et Anomæos. Maximo sane potius ascribenda, licet insignis illa codicum varietas, quorum plerique neminem præferunt auctorem, non modicum hac in re ingerat scrupulum : suadeatque, ne festinanter ac nullo dubio ipsi adjudicemus, donec major in dies lux vestigantibus effulgeat. Aliud est quod Maximo abjudicandum hoc opus fortasse suadeat : quia scilicet multis ille sæculis floruit post exortas hæreses quæ hic impugnantur.

Cum neutri ergo, nec Athanasio scilicet nec Maximo, sine dubitatione ascriberentur : tertium Garnerius protulit ad quem hæc pertinere pugnat, Theodoretum videlicet : qui hisce præcipue argumentis opus asserere nititur. Quia sese testatur Theodoretus scripsisse adversus Anomæos, Macedonianos et Apollinaristas, qui in hisce Dialogis oppugnantur. 2º Quod multa loca hic compareant, aliis Theodoreti locis multum affinia. Mittimus alia minoris momenti a viro docto allata, ne ad alia properantes morentur, reponimusque nimis vagum illud esse argumentum, petitum scilicet a memoratis illis Theodoreti adversus hujusmodi hæreticos operibus. Cum enim in nullo codice Theodoreti nomen præferant, et a nullo scriptore Theodoreti nomine memorentur, non nisi augurando ascribuntur Theodoro. Quod illas spectat styli affinitates : paucae sane atque leves sunt similitudines, ut apud Garnerium inspicienti patebit : et si quæ sint, quid mirum si eadem de re scribentes aliqui eadem nonnunquam usurpent argumenta. Imo vero nedum affinitas aliqua nobis inter ista videatur, hi Dialogi Theodoro indigni putantur. Fuisse autem editos hosce Dialogos post Constantino-politanam primam œcumenicam synodum liquet ex iis quæ dialogo III aguntur de adjunctione ibi ad synodum facta.

Cæterum Keckermanni illa appendix ad dialogum 2, quam Athanasii esse judicat Felckmannus, multo magis abhorret ab Athanasii stylo quam reliqui dialogi; quare incunctanter ei abjudicandam censemus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΡΙΑΔΟΣ, ΕΝ ᾧ ΔΙΑΛΕΓΟΝΤΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΚΑΙ ΑΝΟΜΟΙΟΣ ΑΡΕΙΑΝΙΣΤΗΣ.

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS DE SANCTA TRINITATE. IN QUO COLLOQUUNTUR ORTHODOXUS ET ANOMŒUS ARIANISTA.

ANOMŒUS.

1. Christianus es?

Orthodoxus. Sane quidem. *Anom.* Quid est Christianismus? *Orth.* Illud quidem dicere necesse fuit : istud vero non ita tutum. *Anom.* Quamobrem? *Orth.* Quoniam dicere quidem necesse erat me esse Christi servum, dicere vero, quid sit Christianismus, tutum non fuerit, nisi cognovero quisnam ille sit qui hoc percontatur : ne forte comperiar canibus res sanctas et porcis nati-ri-

A

ANOMŒIOS.

1. Ἀριστιανὸς εἶ;

Ὁρθόδοξος. Καὶ πάνυ. Ἀνόμ. Τί ἐστὶν ὁ Χριστιανισμός; Ὁρθ. Ἀλλὰ το μὲν ἦν ἀναγκαῖον εἰπεῖν, τὸ δὲ οὐκ ἀσφαλές. Ἀνόμ. Διὰ τί; Ὁρθ. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Χριστοῦ δοῦλός εἰμι, ἀναγκαῖον εἰπεῖν τὸ δὲ, τί ἐστὶν ὁ Χριστιανισμός, οὐκ ἀσφαλές, ἐὰν μὴ γινῶ τίς ἐστὶν ὁ ἔρωτων· μήποτε εὐρεθῶ βάλλων τὰ ἄγια τοῖς κυσίν, ἢ τοῖς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν βοτῶν. Καὶ γὰρ, ἐὰν με ἐρωτήσης, Πιστὸς εἶ ἢ κατ-

τηρούμενος (40), ἐποίμωσ λέγω ὁ εἰμι· τί δέ ἐστι τὸ εἶναι πιστὸν, οὐ λέγω, μήποτε καὶ Ἰουδαῖος ἦ ὁ ἐρωτῶν. Ἀνόμ. Ἄλλ' ἐγὼ σοι λέγω ὁ ἐρωτῶν σε, ὅτι Χριστιανός εἰμι. Ὀρθ. Οὐκ ἤρκασέ σοι τὸ εἰπεῖν ἐμέ, ὅτι Χριστιανός εἰμι· οὐδ' ἐμοὶ ἀρκεῖ τὸ εἰπεῖν σε (41), ὅτι Χριστιανός εἶ· ἐάν μὴ μοι εἴπῃς, τί ἐστι Χριστιανισμός. Καὶ τότε δὲ οὐ πάντως εἶ Χριστιανός· οὐδὲ γὰρ τὸ εἶδέναι τί ἐστὶν ὁ Χριστιανισμός, τοῦτο ἐστὶν εἶναι Χριστιανός· ἐπειδὴ οὐδὲ τὸ εἶδέναι τί ἐστὶν Ἰουδαϊσμός ἐστι τὸ εἶναι Ἰουδαῖον (42)· οὐδὲ τὸ εἶδέναι τί ἐστὶν Ἑλληνισμός, τοῦτο ἐστὶ τὸ εἶναι Ἑλληνα. Ἀνόμ. Οἶδας τὸν Θεόν; Ὀρθ. Ναί. Ἀνόμ. Ὡς αὐτὸς ἐαυτὸν οἶδεν; Ὀρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Οὐκοῦν οὐκ οἶδας αὐτόν; Ὀρθ. Οἶδα αὐτόν, ὡς ἐνδέχεται ἀνθρώπου φύσει εἶδέναι. Ἀνόμ. Ἄλλως οὖν αὐτὸν ἴσασιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἄλλως αὐτὸς ἐαυτόν; Ὀρθ. Καὶ πάνυ. Ἀνόμ. Πῶς; Ὀρθ. Ὅτι, ἐάν μὴ τις τὴν αὐτὴν τῷ Θεῷ κτήσῃται γνῶσιν, ἀδύνατον γινώσκει αὐτόν, ὡς αὐτὸς ἐαυτόν οἶδε. Τὴν δὲ αὐτὴν τῷ Θεῷ κτήσασθαι γνῶσιν ἀδύνατον, μὴ τῆς αὐτῆς αὐτῷ οὐσίας. Οὐκ ἐσμὲν δὲ τῆς αὐτῆς αὐτῷ οὐσίας. Οὐκ ἔρα τὴν αὐτὴν αὐτῷ ἔχομεν γνῶσιν. Ἀνόμ. Ἐάν οὖν θέλῃ ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι τι, οὐ δύναται; Ὀρθ. Ἀποκαλύπτει μὲν, ἀλλ' οὐχ οὕτως αὐτῷ ἀποκαλύπτει, ὡς αὐτὸς ἐαυτὸν οἶδεν· ἀλλ' ὡς δύναται γινώσκει ὁ καταξιούμενος. Δίδει τῷ μὲν Ἰεζεκιὴλ ἀπὸ ὀσφύος καὶ ἄνω ἠλέκτρινος ἐγνώσθη· τῷ δὲ Δανιὴλ παλαιῆς ἡμερῶν· τῷ δὲ Ἠσαΐα καλυπτόμενος ὑπὸ τῶν σεραφίμ.

idoneus, quem hac gratia donat. Quamobrem a lumbis ad verticem electri specie Ezechieli visus est : Danieli vero, Antiquus dierum : et Isaia, a seraphim oblectus

2. Ἀνόμοιος. Σὺ οὖν πῶς αὐτόν οἶδας, ὡς ἠλέκτρι-
νον, ἢ ὡς παλαιὸν τῶν ἡμερῶν; Ὀρθ. Παρ' αὐτῶν
μαθὼν οἶδα, ὅτι ὑπὲρ πάντα ἐστὶ τὰ γνωρισθέντα
αὐτοῖς. Εἰ μὴ γὰρ ἦν ὑπὲρ αὐτὰ, οὐκ ἂν διαφόρους
ἐφαίνετο· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Μονογενὴς λέγει· « Θεὸν
οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Ἀνόμ. Ἄλλο ἐστὶ τὸ ἑω-
ρακέναι, καὶ ἄλλο τὸ ἐγνωκέναι; Ὀρθ. Ἐπὶ Θεοῦ
οὐκ ἐστὶν ἄλλο καὶ ἄλλο· αὐτὸς γὰρ τὴν θεωρίαν ἐπὶ
τῆς γνώσεως ἔλαθε, λέγων· « Τοσούτου χρόνον μεθ'
ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με; Φίλιππε, ὁ ἑωρα-
κὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. » Ἀνόμ. Εἰ οἶδας,
ὅτι ὑπὲρ τὰ φαινόμενά ἐστιν, οἶδας τί ἐστὶν. Ὀρθ.
Γελοῖον λέγεις· μὴ γὰρ, ἐπειδὴ οἶδα, ὅτι ὑπὲρ τὰ
φαινόμενα σώματά ἐστιν ἡ ψυχὴ, οἶδα καὶ τί ἐστὶ
ψυχὴ; Ἀνόμ. Ἐγὼ οὕτως αὐτόν οἶδα, ὡς αὐτὸς
ἐαυτόν οἶδεν. Ὀρθ. Τί οὖν ἐστὶν ὁ Θεός; Ἀνόμ. Δ
Αὐτὸ τὸ ἀγέννητον. Ὀρθ. Τὸ εἶδέναι, ὅτι ἀγέννη-
τός (43) ἐστὶ, τοῦτο ἐστὶ τὸ εἶδέναι τὸν Θεόν. Ἀνόμ.
Καὶ πάνυ. Ὀρθ. Ἰσασιν οὖν καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἑλλη-
νες τοῦτο. Τὴν αὐτὴν ἄρα τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς
Ἑλλησιν ἔχεις γνῶσιν, τοῖς μὴ γινώσκουσιν αὐτόν.
Ὅτι γὰρ ὁ μὴ γινώσκων τὸν Υἱὸν οὐ γινώσκει τὸν
Πατέρα, τὰ εὐαγγέλια εἰρήκασιν. Ἀνόμ. Οὐκ οἶδεν

⁴¹ Joan. 1, 18. ⁴² Joan. xiv, 9.

(40) Ita Reg. et Palatinus. Editi vero, καὶ πιστὸς
εἶη κατηχ. Idem infra, καὶ Ἰουδαῖος ἦ ὁ ἐρωτῶν.

(41) Palatinus, εἰπεῖν σοι.

las 408 projicere. Etenim si ex me quæras : Esne
fidelis, aut catechumenus, confestim dicam qui
sim : quid sit autem fidelem esse, non dicam, ne
forte Judæus sis, qui interrogas. Anom. At ego
qui hoc ex te quæro, tibi dico me Christianum esse.
Orth. Tibi non fuit satis, quod me Christianum
dixerim : ita mihi quoque non satis est, quod te
Christianum esse dicas : nisi mihi dixeris quid
sit Christianismus. Ac ne sic quidem plane es
Christianus : neque enim scire quid sit Christianis-
mus, hoc est Christianum esse ; nam neque scire
quid sit Judaismus, est esse Judæum, neque
scire quid sit gentilismus, est gentilem esse.
Anom. Nosti Deum? Orth. Etiam. Anom. Ut
ipse seipsum novit? Orth. Minime. Anom. Eum igitur
non nosti. Orth. Novi eum, ut fert humanæ
facultas naturæ. Anom. Aliter igitur ipsum norunt
homines, et aliter se ipse novit? Orth. Sane qui-
dem. Anom. Quomodo? Orth. Quoniam nisi quis
eadem atque Deus ipse cognoscendi facultate sit
præditus, fieri non potest ut eum norit, sicut se
ipse novit. At fieri nequit ut quis eadem atque
Deus ipse cognoscendi facultate sit præditus, nisi
sit ejusdem ac Deus naturæ. Non sumus autem
ejusdem atque ipse naturæ. Non igitur eandem
atque ipse notitiam habemus. Anom. Quid, si
Filius velit cuiquam revelare, annon potest? Orth.
Revelat quidem, sed non ita ipsi revelat, ut se
ipse novit : verum prout is est ad cognoscendum

lumbis ad verticem electri specie Ezechieli visus

2. Anomæus. Tu igitur qua ratione illum nosti ; ut
electri specie, an ut antiquum dierum? Orth. Ab
ipsis didici Deum esse supra omnia illa ipsis mani-
festata. Nisi enim istis præcelleret, nunquam di-
versis modis apparuisset, ideoque dicit Unigenitus :
« Deum nemo vidit unquam ». Anom. Aliud est
vidisse, aliud nosse. Orth. Quod ad Deum attinet,
non est aliud et aliud, siquidem ipse aspectum
pro cognitione usurpavit, dicens : « Tanto tempore
vobiscum sum, et non cognovisti me? Philippe,
qui me vidit, Patrem meum vidit ». Anom. Si
nostis eum esse supra omnia quæ conspiciuntur,
quid ipse sit nostis. Orth. Ridiculum quiddam nar-
ras, num enim quia animam novi supra omnia
aspectabilia corpora esse, idcirco etiam novi quid
sit anima? Anom. At ego eum novi ut ipse se novit.
Orth. Quid est igitur Deus? Anom. Ipsum ingenitum.
Orth. An nosse quod sit ingenitus, est Deum
nosse? Anom. Sane quidem. Orth. Atqui hoc etiam
norunt et Judæi et Græci. Eadem ergo notitia Dei
præditus es qua Judæi et Græci, qui ipsum non
norunt. Testantur enim Evangelia, eum qui non
cognoscit Filium, nec Patrem nosse. Anom. Non

(42) Palatinus, Ἰουδαῖος.

(43) Sic Palatinus, hic et bis inferius. Editi vero,
ἀγέννητον.

igitur novit Deus se esse ingenuum? *Orth.* At hoc minime ipsius est essentia quod comprehendimus. *Anom.* An unam dicis deitatem, et tres hypostasēs? *Orth.* Tua quidem illa notitia, quam prius afferbas, confutata est: tibi vero sic etiam respondebo: Aliud est hypostasis, et aliud deitas: non ut alia et alia res; sed quod hypostasis quidem aliud, aliud vero deitas significet. Nam hypostasis τὸ εἶναι, id est, « esse, » deitas vero, τὸ τί εἶναι, id est, « quiddam esse, » significat. *Anom.* Hoc vero cuiusmodi est? *Orth.* Ut sunt Petri, et Pauli, et Timothei tres hypostasēs, et una humanitas. *Anom.* Ergo tres sunt dii. *Orth.* Absit ut hoc dicam! *Anom.* Si ita sunt hypostasēs, ut Petri et Pauli, et Timothei, tres sunt dii: quandoquidem Petrus, et Paulus, et Timotheus, tres sunt homines. *Orth.* Ne hi quidem sunt **409** tres ex sacris Litteris. « Nam in Christo Jesu non est masculus, neque femina, non est Græcus et Judæus, non est servus et liber, sed omnes in Christo unum sumus⁶⁹. » *Anom.* Annon igitur tres sunt Petrus, Paulus, et Timotheus? *Orth.* Tres quidem sunt, at non tres homines. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quia tunc tres sunt homines, cum dissimile cor habuerint, ut Græcus et Judæus, et Christianus: sin vero idem dicant, nec sint inter eos dissidia, tres quidem hypostasēs, sed unus in Domino, qui unum animum et unum cor habeant: et tres quidem sunt numero, at non quod diversam inter se naturam vel diversum cor habeant. *Anom.* Ego eos, qui tres sunt, tres esse dico. *Orth.* At ego tres esse dico, si inter se dissenserint: quod si secundum sacram Scripturam perfecti fuerint eadem mente et sententia, unum esse novum hominem dico, manentibus tamen hypostasisibus. *Anom.* Sed hæc de hominibus dicuntur: in Deo vero aliter se res habet. *Orth.* Si in iis quæ corporaliter separata sunt, modo animi sententia non dissideant, habet Scriptura unus, et unum, multo magis id dicendum est in iis quæ materia et corpore carent. Aut igitur in istis ponito esse dissidia, ut tres deos dicamus, quoniam unus stud, alius illud velit: aut si nulla est in iis dissensio, unus sit Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus: quemadmodum qui in Christo sunt perfecti, unus homo sunt, sicut scriptum est.

3. Anomæus. Nulla est igitur differentia Patris, et Filii, et Spiritus sancti? *Orth.* Nulla sane neque in natura, neque in voluntate, sed in eo aliqua, quod gignere et gigni, emittere et procedere, inter se differant. *Anom.* Quid est gignere et gigni, emittere et procedere? *Orth.* Hæc ita dicuntur, quia Pater quidem gignit, id est, genuit: Filius vero gignitur, id est, genitus est: et quia ipse Pater emittit Spiritum, id est, emisit. Spiritus autem procedit⁷⁰, id est, processit. *Anom.* Procedit, inquit, num vero etiam processit? *Orth.* Idem de

οὖν ὁ Θεὸς ἀγέννητον ἑαυτὸν; *Ὁρθ.* Ἄλλ' οὐ τοῦτο ἐστὶν αὐτοῦ ἡ οὐσία, ὃ κατεילהσαμεν. *Ἀνόμ.* Μίαν λέγεις θεότητα, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις; *Ὁρθ.* Λέλυται μὲν σου ἡ πρότερον γνώσις. Ἀποκρινοῦμαι δὲ σοι καὶ οὕτως: Ἄλλο ἐστὶν ὑπόστασις, καὶ ἄλλο θεότης· οὐχ ὡς ἄλλο πρᾶγμα καὶ ἄλλο, ἀλλ' ὡς ἄλλο τι σημαίνουστος τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τῆς θεότητος. Ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασις « τὸ εἶναι » σημαίνει· ἡ δὲ θεότης « τὸ τί εἶναι. » *Ἀνόμ.* Οἶον, ὡς τί; *Ὁρθ.* Ὡς Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ Τιμοθέου τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ μία ἀνθρωπότης. *Ἀνόμ.* Οὐκοῦν τρεῖς θεοί; *Ὁρθ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ἀνόμ.* Εἰ οὕτως εἰσὶν αἱ ὑποστάσεις ὡς Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ Τιμοθέου, τρεῖς θεοί· τρεῖς γὰρ ἄνθρωποι, Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Τιμόθεος. *Ὁρθ.* Κατὰ τὰς θείας Γραφάς, οὐκέτι οὐδὲ αὐτοὶ τρεῖς ἄνθρωποι. « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θῆλυ, οὐκ ἐνὶ Ἑλλήν καὶ Ἰουδαίῳ, οὐκ ἐνὶ δούλῳ καὶ ἐλεύθερῳ· ἀλλ' οἱ πάντες ἐν Χριστῷ ἓν ἐσμεν. » *Ἀνόμ.* Οὐκέτι οὖν εἰσι τρεῖς, Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Τιμόθεος; *Ὁρθ.* Τρεῖς μὲν εἰσὶν, ἀλλ' οὐ τρεῖς ἄνθρωποι. *Ἀνόμ.* Πῶς; *Ὁρθ.* Ὅτι τρεῖς εἰσὶν ἄνθρωποι, ὅταν ἀνομοίαν ἔχωσι τὴν καρδίαν, ὡς Ἑλλήν, καὶ Ἰουδαίῳ, καὶ Χριστιανός· ὅταν δὲ τὸ αὐτὸ λέγωσι, καὶ μὴ ἔσῃ ἐν αὐτοῖς σχίσματα, τρεῖς μὲν εἰσὶν ὑποστάσεις, εἷς δὲ ἐν Κυρίῳ, μίαν ψυχὴν ἔχοντες καὶ μίαν καρδίαν· καὶ τρεῖς μὲν εἰσὶν ἀριθμῶ, ἀλλ' οὐχ ἑτερότητι φύσεως ἢ καρδίας. *Ἀνόμ.* Ἐγὼ τοὺς τρεῖς τρεῖς λέγω. *Ὁρθ.* Ἐγὼ δὲ τρεῖς λέγω, ὅταν ἢ ἐν αὐτοῖς σχίσματα· ἐὰν δὲ κατὰ τὰς ἀγίας Γραφάς γίνωνται καθηρητισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, ἓνα λέγω καινὸν ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ μένειν τὰς ὑποστάσεις. *Ἀνόμ.* Ἀλλὰ ταῦτα ἐπὶ ἀνθρώπων εἰρηται· ἐπὶ δὲ Θεοῦ ἄλλως. *Ὁρθ.* Εἰ ἐπὶ τῶν διηρημένων σωματικῶς, ὅταν μὴ ἢ σχίσμα διανοίας, τὸ εἷς καὶ τὸ ἐν κεῖται ἐν τῇ γραφῇ, πολλῶν πλέον ἐπὶ τῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀσωμάτων. Ἡ τοίνυν ὁς ἐκεῖ σχίσματα, ἵνα ἐπωμεν τρεῖς θεοὺς, τοῦ μὲν τόδε θέλοντος, τοῦ δὲ τόδε· ἢ, εἰ (44) οὐκ ἐνὶ σχίσμα, εἷς Θεὸς Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς εἷς ἄνθρωπος οἱ ἐν Χριστῷ καθηρητισμένοι, καθὼς γέγραπται.

3. Ἀνόμοιος. Οὐκ ἔστιν οὖν διαφορὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος; *Ὁρθ.* Ἐν τῇ φύσει οὐ· ἐν τῷ θελήματι οὐ· ἐν τῷ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν (45) καὶ ἐκπορεύεσθαι, ναί. *Ἀνόμ.* Τί ἐστι γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν καὶ ἐκπορεύεσθαι; *Ὁρθ.* Ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ γεννᾷ, τούτέστι ἐγέννησεν· ὁ δὲ Υἱὸς γεννᾶται, τούτέστι γεγέννηται· καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐκπέμπει τὸ Πνεῦμα τούτέστιν ἐξέπεμψε. Καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, τούτέστιν, ἐκπεπόρευται, *Ἀνόμ.* Ἐκπορεύεται, εἶπε· μὴ γὰρ καὶ ἐκπεπόρευται; *Ὁρθ.* Καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, « Γεννᾷ με, »

⁶⁹ Galat. iii, 28. ⁷⁰ Joan. xv, 26.

(44) Et abest a Palatino.

(45) Καὶ ἐκπέμπειν, abest a Palatino.

εἶρηκε. « Πρὸς γὰρ ἐ πάντων βουῶν γεννᾷ με, » ἅπαντες εἶπεν. Ὡςπερ οὖν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννᾷ με, Ἐγέννησε, νοεῖς, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τὸ ἐκπορεύεται, ἐκπεπόρευται, νόησον· ἔθος γὰρ ἐστὶ γραφικόν· ὡς τὸ, « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, » τούτέστιν, Ὁ ποιήσας· καὶ τὸ, « Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς, » τούτέστι, θεμελιώσας. Ἀνόμ. Αὕτη ἐστὶν ἡ διαφορά; Ὁρθ. Αὕτη. Ἀνόμ. Τὴν δὲ φύσιν τὴν αὐτὴν λέγεις; Ὁρθ. Τὴν αὐτὴν. Ἀνόμ. Καὶ πῶς δύναται ἡ αὐτὴ φύσις εἶναι, εἰ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾷται; Ὁρθ. Τίθης δὲ ὅμως, ὅτι ὁ μὲν (46) γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾷται; Ἀνόμ. Ναί; Ὁρθ. Εἰ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾷται· ὁ γεννῶν ἐκ τῆς αὐτοῦ (47) φύσεως γεννᾷ, καὶ ὁ γεννώμενος ἐκ τῆς τοῦ γεννῶντος φύσεως γεννᾷται. Ἀνόμ. Μὴ γένοιτό μοι εἰπεῖν, ὅτι ἐκ τῆς φύσεως ἐγέννησεν ὁ Θεός! Ὁρθ. Οὐκοῦν οὐκ ἐγέννησεν. Ἀνόμ. Ἐγέννησε κτίσας; Ὁρθ. Πρῶτον αὐτὸν ἔκτισε, καὶ τότε ἐγέννησεν· ἢ πῶς; Φανερώτερόν μοι εἰπέ. Οὐ νοῦ γὰρ τί ἐστὶν, ἐγέννησε κτίσας. Ἀνόμ. Τὸ γέννημα τοῦ Θεοῦ κτίσμα αὐτοῦ ἐστὶν, ἐπειδὴ ἀπλοῦς ἐστὶ καὶ ἀσύνητος· καὶ οὐκ ἄλλοις γεννᾷ, καὶ ἄλλοις κτίζει, ἀλλ' οἷς γεννᾷ, τούτοις καὶ κτίζει. Ὁρθ. Εἰ ἀπλοῦς ἐστὶ καὶ ἀσύνητος, τί λέγεις, οἷς καὶ οἷς; Ἐνθα γὰρ τὸ, οἷς καὶ οἷς, ἐκεῖ πολλά. Εἰ δὲ ἀσύνητος, οὐκ ἄρα πολλά.

dicis, quibus et quibus? Ubi enim est illud, quibus compositionis expers est Deus, non igitur in eo sunt multa.

4. Ἀνόμοιος. Οὐκ ἐστὶν οὖν ἀπλοῦς ὁ Θεός; Ὁρθ. Ἐγὼ δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ἀπλοῦν λέγω. Καὶ γὰρ ἄγγελος ἀπλοῦς ἐστὶ. καὶ ψυχὴ, καὶ τὸ φῶς· οὐ γὰρ ἐκ μερῶν ἢ μελῶν σύγκριται. Ἀνόμ. Εἰ τοίνυν καὶ ὑπὲρ τὸ ἀπλοῦν ἐστὶν, οἷς γεννᾷ καὶ κτίζει; Ὁρθ. Πάλιν λέγω, μὴ λέγε, οἷς γεννᾷ καὶ κτίζει· τὸ γὰρ ἀπλοῦν οἷς καὶ οἷς οὐκ ἔχει· πολλῶ δὲ πλείω δὲ ὑπὲρ ἀπλοῦν οἷς καὶ οἷς οὐκ ἔχει. Ἀνόμ. Ὡσαύτως οὖν γεννᾷ ὁ Θεός, καὶ ὡσαύτως κτίζει; Ὁρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Οὐκοῦν σύνητος; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! Ἀνόμ. Εἰ ἄλλοις γεννᾷ καὶ ἄλλοις κτίζει, σύνητός ἐστιν; Ὁρθ. Οὐ λέγω, ἄλλοις γεννᾷ, καὶ ἄλλοις κτίζει, ἀλλὰ ἄλλως γεννᾷ, καὶ ἄλλως κτίζει. Ἀνόμ. Πῶς γεννᾷ, καὶ πῶς κτίζει; Ὁρθ. Ὑποστάσει γεννᾷ, καὶ ἐντολῇ κτίζει. Ἡ γὰρ ἐντολὴ, σύνδρομον ἔχουσα τὴν δύναμιν, παραστήσιν ὁ βούλεται ὁ ἐντειλάμενος· ὑποστάσει δὲ γεννῶν, οὐκ ἀνέχεται ἐντολήν, ἵνα μηδὲν μέσον ἢ τοῦ γεννῶντος Πατρὸς καὶ τοῦ γεννώμενου Υἱοῦ. Ἀνόμ. Μὴ θέλων οὖν ἐγέννησεν; Ὁρθ. Ὁ γεννηθεὶς ζῶσα τοῦ γεννησαντός ἐστὶν εἰκὼν, καὶ ὑπερβαίνει τὴν θέλησιν ἢ εἰκὼν τῆς ὑποστάσεως. Πρῶτον γὰρ δεῖ νοεῖν τὴν εἰκόνα τῆς ὑποστάσεως, καὶ τότε τὸ θέλειν, ἢ μὴ θέλειν. Τῆς δὲ ὑποστάσεως ἐστὶ γέννημα καὶ εἰκὼν ἀπαράλλακτος ὁ Υἱός· πρὸ τοῦ θελήματος νόει· ἢ τῆς ὑποστάσεως εἰκόνα. Ἀνόμ. Τί ἐστὶν; Ὑπερβαίνει τὴν θέλησιν ἢ εἰκόνα; Ὁρθ. Ὅτι τὴν οὐσίαν, καὶ ἀνευ τοῦ τότε θέλειν, νοῆσαι δύνη· ἀνευ δὲ εἰκόνας οὐ δύνη. Ἡ γὰρ θέλησις καὶ ἀρχεται καὶ παύεται· ἢ δὲ

¹¹ Prov. viii, 25. ¹² Psal. ciii, 4. ¹³ ibid. 5.

(46) Palatinus, "Ὁ τίθης δὲ ὅλος ὅτι ὁ μὲν. Reg. περίη δὲ ὅλος.

Filio dixit « Gignit me : » ait enim : « Ante omnes colles gignit me ¹¹. » Quomodo igitur de Filio per illud, gignit me, intelligis, Genuit me ; ita etiam illud, procedit, accipe de Spiritu, ac si diceretur, processit. Hic enim est mos Scripturæ ut illud, « Qui facit angelos suos spiritus ¹², » id est, Qui fecit : et illud, « Qui fundas terram supra stabilitatem suam ¹³, » id est, qui fundasti. Anom. Hæccine igitur est differentia? Orth. Hæc est. Anom. Eamdem autem naturam ais? Orth. Eamdem. Anom. Et quomodo potest eadem esse natura, si unus quidem gignit, alter gignitur? Orth. Ponis nihilominus, unum gignere, alterum gigni? Anom. Etiam. Orth. Si unus gignit, alter gignitur : qui gignit ex sua ipsius natura gignit : et qui gignitur, ex gignentis natura gignitur. Anom. Absit, ut dicam, Deum ex natura genuisse. Orth. Non igitur genuit. Anom. Genuit, cum creasset. Orth. Ergone prius ipsum creavit, et deinde genuit, an aliquo quopiam modo? Loquere apertius : Nec enim intelligo quid sit, genuit cum creasset. Anom. Quod gignitur a Deo creatura est, quoniam ille simplex est, et compositionis expers : nec aliis gignit, aliis creat, sed quibus gignit, iisdem etiam creat. Orth. Si simplex est et compositionis expers, quorsum et quibus, ibi quoque multa sunt. Si porro com-

4. Anomæus. Annon est igitur Deus simplex? Orth. Imo etiam amplius quam simplicem esse aio. Nam et angelus simplex est, et anima, et lux, cum ex partibus aut membris non componentur. Anom. Itaque si amplius 410 quam simplex est, quibus gignit, iisdem etiam creat. Orth. Iterum moneo, ne dicito, quibus gignit iisdem et creat : nam quod simplex est, non habet quibus et quibus : multo autem etiam magis id, quod supra ipsam simplicitatem est, non admittit illud, quibus et quibus. Anom. Similiter ergo gignit Deus, et similiter creat. Orth. Nequaquam. Anom. Ergo est compositus. Orth. Absit. Anom. Si aliis gignit et aliis creat, compositus est. Orth. Non dico aliis gignit, aliis creat : sed aliter gignit, aliter creat. Anom. Quomodo gignit et quomodo creat? Orth. Hypostasi gignit, et mandato creat. Mandatum enim, concurrente potestate, præsens sistit quod mandanti libet : is vero qui gignit hypostasi, non expectat mandatum, ne quid medium intercedat inter gignentem Patrem, et Filium qui gignitur. Anom. An igitur invitatus genuit? Orth. Qui genitus est, viva est ejus qui genuit imago; et voluntatem transcendit imago hypostaseos. Prius enim oportet animo concipere imaginem hypostaseos, et postea velle aut nolle. Filius autem est soboles hypostaseos, et imago prorsus invariata : ante voluntatem animo concipere imaginem hypostaseos. Anom. Quid

(47) Palatinus, ἐκ τῆς αὐτῆς.

est illud : Transcendit imago voluntatem? *Orth.* A Hoc dico, quoniam essentiam concipere mente potes, absque eo etiam quod hoc velit : absque imagine vero, non potes. Nam voluntas et incipit et desinit : imago vero essentiae nec incipit, nec desinit. Sed et aliter hoc accipe. Estne Deus volens aut nolens immortalis? *Anom.* Volens. *Orth.* non igitur immortalis erat antequam esse vellet. *Anom.* Ab aeterno vult esse immortalis? *Orth.* Et ab aeterno esse Pater. Sicut enim dicere non potes, quod invitus sit immortalis ; ita, ne hoc quidem, quod Filio praestit voluntas, sed ab aeterno est Filius ex invariata.

5. *Anomæus.* Ubi scriptum est, Filium esse imaginem hypostaseos? *Orth.* Characterem hypostaseos, seu « figuram substantiae » nihil aliud esse intelligo, quam imaginem hypostaseos esse. *Anom.* Enimvero, annon vir quoque scribitur esse imago et gloria Dei? *Orth.* Sane : at non character hypostaseos. Aliud est autem, imaginem Dei esse, quam esse characterem hypostaseos ipsius. Nam opificium habet quidem imaginem artis sui artificis, a quo effectum est, hypostaseos vero minime. *Anom.* Nescio quid dicas, planius loquere. *Orth.* Scamnum habet imaginem artis fabri : nam si scamnum videro, agnosco a fabro factum esse : et si naviculum conspexero, agnosco esse opus a fabricatore navium collectum, quod sit imago artificis et gloria artis illius : at non hypostaseos character. Nec enim aut scamnum aut navicula habet characterem opificis sui : cum hic quidem sit homo hypostasi, scamnum autem vel navicula non item. Sic etiam homo est imago et gloria Dei, qui ipsum condidit. Etenim, ut ait sanctus Salomoni : « Proportione quadam, illarum rerum auctor conspicitur et gloria afficitur, ex eo quod effectum est : » non tamen est character hypostaseos opificis, sed duntaxat virtutis ejus electricis. At Filius est character hypostaticus. Inquit enim : « Qui vidit me, vidit Patrem meum » : nemo vero, quod viderit hominem, idcirco vidit Patrem. *Anom.* Ubi scriptum est, Filium esse characterem hypostaseos? *Orth.* Apud apostolum Paulum in Epistola ad Hebraeos. *Anom.* Non recipitur in Ecclesia. *Orth.* Ex quo annuntiatum est Evangelium Christi, creditum est hanc Epistolam Pauli esse : et ea connumerata, omnes Epistolae Pauli sunt numero quatuordecim. *Anom.* Legistin' in caeteris omnibus proferri nomen ipsius, in hac vero non item? *Orth.* Cum Hebraeis scriberet, qui fama acceperant, ipsum homines docere defectionem a lege, ne ipsius nomen abhorrentes, aures 411 occluderent, propterea a Patribus ita orsus est : « Multifariam multisque modis olim Deus locutus patribus in prophetis, ultimis hisce diebus lo-

⁷⁴ Hebr. 1, 3. ⁷⁵ Sap. xiii, 5. ⁷⁶ Joan. xiv, 9.

(48) Ita Palat. et Felck. Editi vero, θελήσει οὖν ἄρα.

εἰκὼν τῆς οὐσίας; οὗτ' ἀρχεται, οὔτε παύεται. Καὶ ἄλλως· Θέλων ἐστὶν ἀθάνατος, ἢ μή θέλων; Ἀνέμ. Θέλων. Ὁρθ. Πρὸ τοῦ οὖν θελήσει, οὐκ ἄρα (48) ἀθάνατος. Ἀνέμ. Αἰδιῶς θέλει εἶναι ἀθάνατος; Ὁρθ. Καὶ αἰδιῶς Πατήρ. Ὡς γὰρ οὐ δύνη εἰπεῖν, ὅτι μή θέλων ἐστὶν ἀθάνατος, οὐδ' ὅτι μή θέλων Πατήρ· καὶ ὡσπερ οὐ προηγείται τῆς ἀθανασίας θέλημα, οὕτως οὐδὲ τοῦ Υἱοῦ· ἀλλ' αἰδιῶς ἐστὶν Υἱὸς ἐκ Πατρὸς θέλοντος γεγεννημένος, εἰκὼν τῆς ὑποστάσεως ἀπαράλλακτος.

invitus sit Pater : et ut nec immortalitati, ita nec volente Patre genitus, hypostaseos imago penitus

5. Ἀνόμοιοι. Πῶς γέγραπται, τῆς ὑποστάσεως ἐστὶν εἰκὼν ὁ Υἱός; Ὁρθ. Τὸν χαρακτήρα τῆς ὑποστάσεως οὐδὲν ἄλλο νοῦ ἢ εἰκόνα εἶναι τῆς ὑποστάσεως. Ἀνόμ. Ὁ γὰρ ἀνὴρ οὐ γέγραπται εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ; Ὁρθ. Ἄλλ' οὐχὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως. Ἄλλο δὲ ἐστὶν εἰκόνα Θεοῦ εἶναι, καὶ ἄλλο χαρακτήρα ὑποστάσεως αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἔργον τοῦ ἐργασσαμένου τεχνίτου ἔχει τὴν εἰκόνα τῆς τέχνης, οὐχὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως. Ἀνόμ. Τί λέγεις οὐκ οἶδα· σαφέστερον εἰπέ. Ὁρθ. Τοῦ τέκτονος τὸ βῆθρον ἔχει τὴν εἰκόνα τῆς τέχνης· ἐὰν γὰρ ἴδω βῆθρον, οἶδα, ὅτι ὑπὸ τέκτονος ἐγένετο· καὶ ἴδω πλοῖον, οἶδα, ὅτι ὑπὸ ναυπηγοῦ ἐστὶ τὸ ἔργον, τοῦ ἐργασσαμένου εἰκὼν καὶ δόξα τῆς τέχνης· οὐ μὴν γὰρ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως. Ὁ γὰρ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἐργασσαμένου ἔχει τὸ βῆθρον ἢ τὸ πλοῖον· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν ἀνθρώπος τῆ ὑποστάσεως, τὸ δὲ βῆθρον ἢ τὸ πλοῖον οὐ. Οὕτω καὶ ὁ ἀνθρώπος τοῦ θεμένου αὐτὸν Θεοῦ εἰκὼν καὶ δόξα ἐστὶ. Καὶ γὰρ κατὰ τὸν ἅγιον Σολομῶνα (49)· « Ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται καὶ δοξάζεται ἐκ τοῦ γεγονότος »· οὐ μὴν χαρακτήρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πεποιηκότος, ἀλλ' ἢ ἄρα τῆς ἐνεργείας. Ὁ δὲ Υἱὸς χαρακτήρ ἐνυπόστατος. Λέγει γὰρ· « Ὁ ἔωρακὼς ἐμὲ ἔωρακε τὸν Πατέρα μου »· οὐδεὶς δὲ, ἔωρακὼς ἀνθρώπων, εἶδε τὸν Πατέρα. Ἀνόμ. Πῶς γέγραπται, ὅτι χαρακτήρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως ὁ Υἱός; Ὁρθ. Παρὰ τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους. Ἀνόμ. Οὐκ ἐκκλησιάζεται; Ὁρθ. Ἀφ' οὗ κατηγγέλη τὸ Εὐαγγέλιον Χριστοῦ, Παύλου εἶναι πεπίστευται ἢ ἐπιστολῆ· καὶ μετ' αὐτῆς εἰσὶν ἐπιστολαὶ ἰδ' αἱ πᾶσαι τοῦ Παύλου. Ἀνόμ. Ἀνέγνωσ, ὅτι ἐν μὲν πάσαις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμφέρεται, ἐν δὲ ταύτῃ οὐ; Ὁρθ. Ὅτι Ἑβραίοις ἔγραψεν· ἦσαν δὲ κατηχηθέντες περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκει· καὶ ἵνα μὴ, σειριάζαντες αὐτοῦ τὸ ὄνομα, κλείσωσι τὴν ἀκοήν· διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν πατέρων κήρυξα, λέγων· « Πολυμέρως καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. » Ὅτι δὲ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ἐπιστολῆ, φανερόν ἐστι καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐπιστολῆς. Μένονται γὰρ καὶ Τιμοθέου, λέγων· « Γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν Τιμόθεον ἀποπέλυ-

(49) Palat. κατὰ τὸν ἅγιον Παῦλον.

μένον, μεθ' οὗ, ἐν τάχῳ ἐρχεται, ἕφομαι ὑμᾶς. » A cutus est nobis in Filio ⁷⁷. » Hanc autem esse ipsius Epistolam, apparet etiam ex fine Epistolæ. Meminit enim etiam Timothei his verbis : « Scitote fratrem nostrum Timotheum liberatum esse, cum quo, si cito venerit, vos videbo ⁷⁸. »

6. Ἀνόμοιος. Κἄν δῶμεν, ὅτι Παύλου ἐστὶν ἡ Ἐπιστολή, ἀλλὰ ὁ χαρακτήρ (50) τῆς ὑποστάσεως ἐν τῇ ὑποστάσει ἔχει τὸ εἶναι, οὐκ ἐν ἰδίᾳ ζωῇ ; Ὁρθ. Ἀλλ' οὐ μόνον εἴρηται χαρακτήρ ὑποστάσεως, ἀλλὰ καὶ Υἱός, ἵνα τὸ ἐνυπόστατον νοήσωμεν. Ἀπαύγασμα γὰρ εἴρηται, διὰ τὸ συναϊδίως ἐξ αὐτοῦ εἶναι· χαρακτήρ διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς ὑποστάσεως· Υἱός διὰ τὸ ἐνυπόστατον. Ἀνόμ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν πάντα εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὁρθ. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐστὶν ἐκ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ δημιουργικῶς· ὁ δὲ Υἱός ἐκ τῆς ὑποστάσεως γεννητικῶς τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορευτικῶς. Ἀνόμ. Καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς ὑποστάσεως λέγεις ; Ὁρθ. Ἐπεὶ πόθεν ; Ἀνόμ. Ποῦ γέγραπται, ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐντολῆς, τὰ δὲ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ; Ὁρθ. Ὁ Δαβὶδ λέγει περὶ τῶν ἐκ τῆς ἐντολῆς· « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὕψιστοις, αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν, ἥλιος καὶ σελήνη, αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντα τὰ ἄστρον καὶ τὸ φῶς. Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο (51), καὶ ἐκτίσθησαν. » Περὶ δὲ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ γέγραπται· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ φωσφόρου (52) ἐγέννησά σε· » καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκγεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » καὶ ἐν ἄλλοις· « Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται· » καὶ ἐν ἄλλοις· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου (53) οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Ἀνόμ. Ἐκ γαστρὸς εἶπε καὶ στόματος, οὐκ ἐξ ὑποστάσεως. Ὁρθ. Ἐπὶ Θεοῦ ὅταν λέγωνται μέλη ἢ μέρη, ἀνθρωποπαθῶς μὲν λέγονται, θεοπρεπῶς δὲ νοοῦνται· εἰ δὲ μὴ, ποίαν γαστέρα σωματικὴν ἐπὶ Θεοῦ ἔχομεν νοῆσαι ; Ἐγὼ, γαστέρα ἀκούων, τὸ γεννητικὸν τῆς φύσεως νοῶ, καὶ στόμα τὸ διδακτικόν· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων ἐστὶν ὅτε κέχρηται ἡ Γραφή ταύτῃ τῇ συνηθείᾳ, ὡς ὅταν λέγῃ· « Ἀπὸ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάσσομεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας ἐπὶ τῆς γῆς. » Καὶ ἐναυθα γὰρ οὐ γαστέρα ἡμῶν λέγει τὴν σωματικὴν, ἀλλὰ τὴν τῆς φύσεως γεννητικὴν δύναμιν.

7. Ἀνόμοιος. Ποῦ γέγραπται ἐπὶ Θεοῦ φύσις ; Ὁρθ. Παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· « Ἀλλὰ τότε μὲν, οὐκ εἰδότες Θεόν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει ὄσι θεοῖς· νῦν δὲ, γινόντες Θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, » φύσει δηλονότι. Καὶ ἐν ταῖς καθολικαῖς Ἐπιστολαῖς γέγραπται· « Δι' ὧν τὰ μέγιστα ἡμῖν καὶ τίμια ἐπαγγέλματα δεδώρηται, ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως. » Γινόμεθα (54) δὲ θείας κοινωνοὶ φύσεως τῇ κοινωνίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀνόμ. Οὐκοῦν

6. *Anomæus*. Etiamsi hanc Epistolam Pauli esse concedamus, attamen character hypostaseos habet esse in hypostasi, non in propria vita. *Orth.* At Christus non tantum dicitur character hypostaseos, verum etiam Filius, ut illud hypostaticum intelligamus. Dicitur enim splendor, quod una sit ex ipso ab æterno : character vero propter hypostaseos similitudinem : Filius denique, quod sit in hypostasi. *Anom.* Dicimus et nos omnia esse ex Deo. *Orth.* Sed alia quidem sunt ex ipsius mandato per creationem ; Filius vero ex ipsius hypostasi, per generationem ; Spiritus vero per processionem. *Anom.* Ergo Spiritum etiam dicis esse ex hypostasi ? *Orth.* Alioqui unde esset ? *Anom.* Ubi scriptum est alia esse ex mandato, alia ex hypostasi ? *Orth.* Dicit David de iis quæ ex Dei mandato existunt : « Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excelsis ; laudate eum, omnes angeli ejus, laudate eum, omnes virtutes ejus ; laudate eum, sol et luna, laudate eum, omnes stellæ et lumen. Quia ipse dixit, et facta sunt : ipse mandavit et creata sunt ⁷⁹. » De generatione vero Filii scriptum est : « Ex utero ante luciferum genui te ⁸⁰ : » et de Spiritu sancto : « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem ⁸¹. » Et alibi : « Spiritus enim ex me procedit : » item alibi : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum ⁸². » *Anom.* Ex utero dixit, et ex ore, non autem ex hypostasi. *Orth.* Partes seu membra cum Deo tribuuntur, dicuntur quidem humano more, intelliguntur autem ut Deo convenit : si minus, quem uterum in Deo corporeum possimus mente concipere ? Itaque uterum audiens, generandi naturæ vim : et os audiens, docendi facultatem intelligo : quo loquendi more Scriptura interdum etiam utitur cum de hominibus agit, ut cum inquit : « A timore tui, Domine, concepimus in utero et peperimus in terra spiritum salutis ⁸³. » Nam hic quoque non significat corporeum uterum nostrum sed illam naturæ vim gignendi.

7. *Anomæus*. Ubi de Deo scriptum est naturæ nomen ? *Orth.* Apud Apostolum : « Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non sunt dii serviebatis : nunc autem cum cognoveritis Deum, imo, cognovistis a Deo ⁸⁴, » etc. a Deo videlicet, qui natura Deus est. Et in Epistolis catholicis scriptum est : « Per quæ maxima et pretiosa nobis promissa donavit, ut efficiamini divinæ consortes naturæ ⁸⁵. » Efficiamur autem naturæ divinæ con-

⁷⁷ Hebr. 1, 1, 2. ⁷⁸ Hebr. XIII, 23. ⁷⁹ Psal. cxlviii, 1-4. ⁸⁰ Psal. cix, 5. ⁸¹ Joel. II, 28. ⁸² Psal. lxxii, 7. ⁸³ Isa. xxvi, 18. ⁸⁴ Galat. iv, 8, 9. ⁸⁵ II Petr. 1, 4.

(50) Palat. ἀλλ' οὐ χαρακ.

(51) Sic Reg. Palat. et Felc. Editi vero, ταῦτ' ἐνετείλατο.

(52) Editi. H. Steph. ζωὸς φωσφόρου.

(53) Ita mss. Editi vero, τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ.

(54) Palat. Γινόμεθα δὲ κοινωνία τοῦ ἁγ

sortes ex participatione Spiritus sancti. *Anom.* Ergo et Spiritus sanctus est divinæ naturæ? *Orth.* Si ex participatione sancti Spiritus divinæ consortes naturæ sumus, nonne multo magis est divinæ naturæ Spiritus ille, qui nos participes efficit? *Anom.* Ergo et Spiritum sanctum dicis esse divinæ naturæ? *Orth.* Non simpliciter divinæ esse naturæ, sed essentiali. Dixit enim ipse Pater: « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem ⁸⁶. » Item Filius: « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris mei, qui loquitur in vobis ⁸⁷. » Job quoque divinum dixit Spiritum, cum sic loqueretur: « Vivit Dominus, qui ita de me judicavit, et Omnipotens, **412** qui amaritudine affecit animam meam. Siquidem donec est adhuc halitus in me, et Spiritus divinus superest mihi in naribus; os meum non loquitur injusta ⁸⁸. » Viden' quomodo Trinitatis meminerit; de Filio dicens: « Vivit Dominus; » de Patre: « Omnipotens, qui amaritudine affecit animam meam: » de Spiritu sancto: « divinus Spiritus, qui superest mihi in naribus? » Nam Spiritus est suavis odor Christi: et quemadmodum ex odore suavi unguentum per nares percipitur: ita et Christus ex Spiritu. « Nemo enim potest dicere Christum Jesum, nisi in Spiritu sancto ⁸⁹. » Et Apostoli fuerunt ac sunt bonus Christi odor, quoniam Spiritus sancti templa sunt. Dicit enim Paulus: « An nescitis, quia corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo; et non estis

καὶ τὸ Πνεῦμα θείας ἐστὶ φύσις; Ὁρθ. Εἰ ἡμεῖς τῆ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος θείας ἐσμεν φύσις, οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τὸ παρεχόμενον ἡμῖν τὴν κοινωνίαν; Ἀνόμ. Καὶ τὸ Πνεῦμα οὖν λέγει θείας εἶναι φύσις; Ὁρθ. Οὐχ ἀπλῶς θείας εἶναι φύσις, ἀλλὰ τῆς οὐσίας (55). Αὐτὸς γὰρ εἶπεν ὁ Πατήρ· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν τάρκα· » ὁ δὲ Υἱός· « Οὐ γὰρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς μου τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ ὁ Ἰῶβ θεῖον εἶπε τὸ Πνεῦμα, οὕτω λέγων· « Ζῆ Κύριος, ὃς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ Παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν· ἢ μὴν ἐστὶ τῆς πνοῆς μοι ἐνοῦσης (56), πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ρισί, μὴ καλῆσαι τὸ στόμα μου ἄδικα. » Ὁρθ. Πῶς τῆς ἁγίας Τριάδος μέμνηται· « Ζῆ Κύριος, » λέγων τὸν Υἱόν· καὶ, « Ὁ Παντοκράτωρ ὁ πικράνας; μου τὴν ψυχὴν, » τὸν Πατέρα· « Πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ρισί, » τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Χριστοῦ γὰρ ἐστὶν εὐδία τὸ Πνεῦμα· καὶ ὡσπερ ἐκ τῆς εὐδίας διὰ τῶν ρινῶν τὸ μύρον γινώσκεται, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος Χριστός. « Οὐδαὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Καὶ οἱ ἀπόστολοι Χριστοῦ εὐδία ἦσαν, καὶ εἰσὶν· ἐπειδὴ καὶ νοσὶ τοῦ Πνεύματος εἰσι. Λέγει γὰρ Παῦλος· « Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶ ἐαυτῶν. Δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν. »

8. *Anomæus.* Sialiter creat Deus, et aliter gignit, compositus est? *Orth.* Compositus non est (absit enim ut hoc dicam), sed hypostasi quidem gignit, mandato vero creat. Quod si ita gignit, ut creat, quod ab eo creatum est, ab ipso est genitum. *Anom.* Sane quidem. *Orth.* Canem autem creavit: aude igitur dicere, canem aut aliud quidpiam creatum, esse genitum ex utero. Nam dico quidem ego, quod Deus canem et bruta omnia, cum cæteris omnibus rebus creaverit: dic et tu, quod etiam ex utero ea genuerit, si quidem similiter creat et gignit. *Anom.* Aliter igitur creat et aliter gignit? *Orth.* Sane. *Anom.* Nonne est compositionis expers? *Orth.* Minime dixi non esse compositionis expertem, imo etiam est aliquid amplius, quam compositionis expers, sed aliter gignit et aliter creat. *Anom.* Quomodo id fieri potest? *Orth.* Mens nobis insita, quæ ad imaginem Dei facta est, nonne est compositionis expers? et tamen aliter gignit sermonem, aliter autem condit, quæ condit. *Anom.* Qui aliter gignit et aliter condit? certe quibus condit mens, etiam gignit. *Orth.* Falsum narras: gignit enim ex se sermonem, condit autem ex materia domum, navim, et quæcunque

8. Ἀνόμοιος. Εἰ ἄλλως κτίζει ὁ Θεός, καὶ ἄλλως γεννᾷ, σύνθετός ἐστιν; Ὁρθ. Σύνθετος μὲν οὐκ ἐστὶ· μὴ γὰρ γένοιτό μοι εἰπεῖν! ὑποτάσσει δὲ γεννᾷ, καὶ ἐγτολῆ κτίζει. Εἰ δὲ ὡς κτίζει, οὕτως καὶ γεννᾷ, τὸ κτίσμα αὐτοῦ γέννημα αὐτοῦ ἐστίν. Ἀνόμ. Καὶ πάνυ. Ὁρθ. Ἐκτίσει δὲ τὸν κύνα· τόλμησον εἰπεῖν τὸν κύνα ἐκ γαστρὸς γεγενῆσθαι, καὶ ἄλλο τι τῶν κτισμάτων. Ἐγὼ γὰρ λέγω, ὅτι καὶ τὸν κύνα καὶ πάντα τὰ ἄλογα μετὰ καὶ πάσης τῆς ἄλλης κτίσεως ἐκτίσειν ὁ Θεός· εἶπε καὶ αὐτός, ὅτι καὶ ἐκ γαστρὸς αὐτὰ ἐγέννησεν, εἰπερ ὡσαύτως κτίζει καὶ γεννᾷ. Ἀνόμ. Ἄλλως οὖν κτίζει, καὶ ἄλλως γεννᾷ; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. Ἀνόμ. Οὐκ ἐστὶν ἀσύνθετος; Ὁρθ. Οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐστὶν ἀσύνθετος (57), ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὸ ἄσυνθετόν ἐστιν· ἄλλως δὲ γεννᾷ καὶ ἄλλως κτίζει. Ἀνόμ. Πῶς οἶόν τε; Ὁρθ. Ὁ νοῦς ὁ ἐν ἡμῖν, ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γεγονώς, οὐκ ἐστὶν ἀσύνθετος; καὶ ἄλλως γεννᾷ λόγον, καὶ ἄλλως κτίζει, ἢ κτίζει. Ἀνόμ. Πῶς ἄλλως γεννᾷ καὶ ἄλλως κτίζει; καττοιγε ὁ νοῦς οἷς κτίζει, καὶ γσνᾷ. Ὁρθ. Ψευδός· γεννᾷ γὰρ ἐξ αὐτοῦ λόγον, κτίζει δὲ ἐξ ὕλης οἰκίαν, πλοῖον, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀνόμ. Οὐκοῦν καὶ Θεός ἐξ ὕλης κτίζει; Ὁρθ. Τὰ μὲν ἐξ ὕλης, τὰ δὲ, μὴ ὄντα, ὑπεστήσατο. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Τὴν ὕλην καὶ τοὺς

⁸⁶ Joel. II, 28. ⁸⁷ Matth. XVI, 20. ⁸⁸ Job XXVII, 2-4. ⁸⁹ I Cor. XII, 3. ⁹⁰ I Cor. VI, 19-20.

(55) Regius et Palat. ἀλλὰ τῆς οὐσίας. Felc. ἀλλὰ τῆς θείας.
(56) Reg. et Palat. τῆς πνοῆς μου ἐν ρίνι οὐσης.

Max idem, μὴ καλῆσαι.
(57) Palat. οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἄσ.

οὐρανούς καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐξ οὐδενός ὑπεστήσατο. Ἀλλ' ἡ βούλησις, σύνδρομον ἔχουσα τὴν δύναμιν, ὑπεστήσατο ὅσα ἠθέλησε· τὰ δὲ θνητὰ ζῶα ἐκ τῆς ἕλης ἐποίησεν. Ἀνόμ. Τοῦτο δέχομαι. Ὀρθ. Τὸν δὲ Υἱὸν οὐκ ἀπλοῦν καὶ ἀσύνθετον λέγεις; Ἀνόμ. Ναί. Ὀρθ. Οὐκοῦν καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ κτίσμα γέννημα λέγεις; Ἀνόμ. Οὐ. Ὀρθ. Εἰ διὰ τοῦτο τὸ κτίσμα τοῦ Πατρὸς, γέννημα λέγεις, ἐπειδὴ ἀπλοῦς ἐστὶ, καὶ τὸ γέννημα κτίσμα· ἐστὶ δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἀπλοῦς, καὶ αὐτοῦ τὸ κτίσμα ἐστὶ γέννημα· καὶ εὐρεθήσεται τοῦ μὲν Υἱοῦ πατὴρ ὁ Πατήρ, τῆς δὲ κτίσεως πάππος. Ἀνόμ. Ἀλλὰ τοῦ μὲν Πατρὸς τὸ γέννημά ἐστὶ κτίσμα, τοῦ δὲ Υἱοῦ τὸ κτίσμα ἐστὶ κτίσμα. Ὀρθ. Ἐπειδὴ ἀπλοῦς ἐστὶν ὁ Θεός, τὸ κτίσμα αὐτοῦ γέννημα αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ τὸ γέννημα κτίσμα· ἢ πῶς; Ἀνόμ. Πάνυ. Ὀρθ. Καὶ τοῦ Υἱοῦ ἄρα τὸ κτίσμα γέννημα, ἀσυνθέτου ὄντος· ἢ (58) οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἀσύνθετον τοῦ Πατρὸς τὸ γέννημα κτίσμα, ἢ τὸ κτίσμα γέννημα, κἂν ἢ ἀσύνθετος. Γέννημα δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· οὐκ ἄρα κτίσμα. Ἀνόμ. Ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ αἰτιός ἐστι, τῆς δὲ κτίσεως ὁ Υἱός. Ὀρθ. Τῆς δὲ κτίσεως οὐκ ἐστὶν αἰτιός καὶ ὁ Πατήρ; Ἀνόμ. Ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὀρθ. Τίθης (59) δὲ ὅλως, ὅτι αἰτιός ἐστι καὶ τῆς κτίσεως; Ἀνόμ. Ναί. Πάντα γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὀρθ. Εἰσὶν οὖν αὐτοῦ καὶ τὰ γεννήματα πάντα, κύνες, κόρακες, γῦπες, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις λογικὴ τε καὶ ἄλογος. Ἀνόμ. Εἶπον, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθησαν· μόνος δὲ ὁ Υἱὸς ἄνευ μερίτου γεγέννηται, τουτέστιν ἐκτίσται.

a Patre: non igitur creatus. Anom. Pater est auctor Annon Pater quoque est rerum conditarum auctor? Anom. Est sane, sed per Filium. Orth. Sed omnino ponis, eum quoque auctorem esse rerum creatarum? Anom. Certe. Omnia enim sunt ex Deo. Orth. Sunt igitur ab eo etiam genita omnia, canes, corvi, vultures, quidquid 413 denique creatum est, sive rationis particeps, sive rationis expers. Anom. Dixi hæc condita esse per Filium: solus autem Filius, nullo intermedio genitus est, id est creatus.

9. Orth. Ἐπειδὴ μόνος ἐκ μόνου, διὰ τοῦτο καὶ γέννημα λέγεις αὐτὸν καὶ κτίσμα; ἢ πῶς; Ἀνόμ. Ναί. Ὀρθ. Τὰ δὲ (60) ἄλλα πάντα, ἐπειδὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγένοντο, κτίσματά εἰσιν, οὐκ ἐστὶ δὲ καὶ γεννήματα; Ἀνόμ. Οὕτως. Ὀρθ. Ἡ μερίτελα τολύου τοῦ Υἱοῦ ἠλάττωσε τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνέργειαν. Ἀνόμ. Διὰ τί; Ὀρθ. Ὅτι, μόνος μόνον γεννῶν, ὡσαύτως καὶ γεννᾷ καὶ κτίζει. Μερίτευόντος δὲ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἐστὶ τὸ κτίσμα αὐτοῦ γέννημα αὐτοῦ ἐστὶ· καὶ, ὡς φαίνεται, ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ πάσης ὁμοῦ τῆς κτίσεως, ἐγεννήθη ὁ Υἱός. Ἀνόμ. Διὰ τί; Ὀρθ. Ἐμελλε γὰρ (61) ἅπαντα τὰ κτίσματα γεννήματα αὐτοῦ εἶναι, εἰ μὴ ἐγεννήθη ὁ Υἱός. Ἀνόμ. Ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐκτίσθημεν; Ὀρθ. Καὶ πάνυ. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθημεν, ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, καὶ οὐκ ἐκτίσται. Ἀνόμ. Αὐτὸς λέγει: «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ.» Ὀρθ. Καὶ αὐτὸς λέγει: «Ἐρυξάν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, καὶ διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κληῖρον.» Ἀνόμ. Τί

A sunt ejusmodi. Anom. Num igitur etiam Deus condit ex materia? Orth. Quædam ex materia, quædam rursus, cum non essent, fecit ut existerent. Anom. Quomodo? Orth. Materiem et cælos et angelos fecit ut ex nihilo existerent. Voluntas autem concurrentem potestatem nacta, fecit ut existeret quidquid libuit: mortalia vero animantia ex materia condidit. Anom. Hoc admitto. Orth. Filium vero nonne ais simplicem esse et compositionis expertem? Anom. Etiam. Orth. An igitur quod a Filio conditum est, ex eo quoque genitum ais? Anom. Minime. Orth. Si, quoniam Pater est simplex, idcirco quod a Patre conditum est etiam genitum dicis, nempe quod genitum est, etiam creatum est: at Filius quoque est simplex: ergo quod creavit, etiam genuit: et Pater comperietur esse Filii quidem pater, rerum vero creatarum avus. Anom. Sed quod est genitum a Patre, etiam est creatum: quod autem creatum est a Filio, est creatura. Orth. Nonne quoniam simplex est Deus, idcirco quod ab eo creatum est, etiam genitum esse: et quod ab eo genitum est, etiam creatum esse vis? Sin minus, quomodo sentis? Anom. Sane. Orth. Ergo et quod creatum est a Filio, est etiam genitum, utpote qui sit compositionis expers: vel etiam si Pater est compositionis expers, non idcirco tamen quod ab eo genitum est, creatum est: nec quod ab eo creatum est, genitum est, etiamsi sit ipse compositionis expers. At Filius genitus est a Patre: non igitur creatus. Anom. Pater est auctor Filii, Filius auctor rerum conditarum. Orth. Est sane, sed per Filium. Orth. Sed omnino ponis, eum quoque auctorem esse rerum creatarum? Anom. Certe. Omnia enim sunt ex Deo. Orth. Sunt igitur ab eo etiam genita omnia, canes, corvi, vultures, quidquid 413 denique creatum est, sive rationis particeps, sive rationis expers. Anom. Dixi hæc condita esse per Filium: solus autem Filius, nullo intermedio genitus est, id est creatus.

9. Orth. Idcircone eum esse dicis et genitum et creatum, quia solus est a solo? aut quomodo id accipis? Anom. Etiam. Orth. Cætera autem omnia, quoniam per Filium facta sunt, creata quidem sunt, genita vero non item? Anom. Ita est. Orth. Interventio igitur Filii imminuit Patris in agendo efficacitatem. Anom. Quamobrem? Orth. Quia solus solum gignens, itidem et gignit et creat. Filio vero interveniente, quod creat, non sane gignit; et, ut videtur, principatum et potestatum, rerum denique omnium creatarum damno, genitus fuerit Filius. Anom. Quamobrem? Orth. Quoniam nisi genitus fuisset Filius, quæcunque ab eo creata, essent etiam genita. Anom. Annon igitur per Filium creati sumus? Orth. Sane vero. Sed nos quidem per Filium creati sumus, Filius vero ex Deo genitus est, non autem creatus. Anom. Ipse dicit: «Dominus creavit me, initium viarum suarum.» Orth. Ipse quoque dicit: «Foderunt manus meas et pedes meos, et partiti sunt vestimenta mea sibi, et super

91 Prov. viii, 22.

(58) Ἡ deest in Palatino et Regio.

(59) Mss., τίθη. Infra, κύνες deest in Palatino.

PATROL. GR. XXVIII.

(60) Δέ deest in Palatino.

(61) Palat. et Reg., Ἐμέλλομεν γὰρ ἄπ.

vestem meam miserunt sortem ⁹². » *Anom.* Quid simile inter se habent, « creavit me, » et « foderunt manus meas et pedes? » *Orth.* Quemadmodum id, quod in cruce futurum erat, enuntiavit, ut si jam factum fuisset : ita quod futurum erat in incarnatione, dixit, ac si jam fuisset factum. Itaque non dixit, Dominus creavit me ante initium viæ, sed quoniam aliorum via perdita erat, futurus autem nobis erat qui via recens et vivens esset, propterea dicit : « Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua. » *Anom.* « Ante sæculum fundavit me, » inquit, « antequam terram faceret ⁹³. » *Orth.* Dic tu quoque : « Quadraginta annos nondum habes ⁹⁴, » et ante sæculum fundatus es? ut audias, « Amen, amen dico tibi, antequam sæcula existerent, ego sum ⁹⁵. » *Anom.* An erat ipsius incarnatio, antequam existerent sæcula? *Orth.* Imo, quod ad Dei præscientiam attinet, passio ipsa : adeo ut dixerit : « Foderunt manus meas et pedes meos, et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto ⁹⁶. » *Anom.* At istud non est dictum ante sæculum, verum Davidis temporibus. *Orth.* Dictum quoque est a temporibus filii Davidis, nempe Salomonis : « Dominus creavit me. » *Anom.* Sed dictum est : « Ante sæculum fundavit me. » *Orth.* Nempe quoniam, « ante sæculum erat absconditum hoc mysterium, » ut inquit Paulus, « quod nunc manifestatum est filiis hominum. » Quod autem ille sit illud ipsum, quod ante sæcula fundatum est, audi ex eodem Paulo, alibi dicente : « Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus ⁹⁷ : » præter eum videlicet, qui dicit : « Ante sæculum fundavit me. » Christus autem Jesus, Deus Verbum tunc vocatus est, ex quo Verbum factum est caro, et dictum fuit ab angelo : « Vocabis nomen ejus Jesum ⁹⁸. » Itaque illud, « Dominus creavit me, » et, « Ante sæculum fundavit me, » de ipsius incarnatione dictum est, mysterio scilicet illo vere ante sæcula abscondito.

10. *Anom.* Sed quomodo potest ita genuisse ex sua ipsius hypostasi, ut nihil sit perpeusus? *Orth.* Illud, *quomodo potest*, ne investiga : illud vero, *ex hypostasi*, a nobis ostensum est. *Anom.* Quomodo ostensum est? *Orth.* Ostensum est non esse quiddam creatum. Quod autem non est creatum, aut est ingenuitum aut genitum, aut procedens ut ex auctore sive causa. Non est autem ingenuitum, cum sit Filius genitus : ergo est ex hypostasi. *Anom.* Et quomodo potest esse ex hypostasi? *Orth.* Nisi sit ex hypostasi, aut est creatum quidpiam, aut ingenuitum : non est **414** autem ingenuitum, cum sit Filius : non est creatum quidpiam : nec enim mandavit et factus est ; sed ex utero ipsum genuit : est igitur ex hypostasi, non autem ex nihilo, sicut ea quæ per mandatum exstiterunt. *Anom.* Rursum igitur ute-

⁹² Psal. xxi, 17-19 ; Matth. xxvii, 33. ⁹³ Prov, viii, 22. ⁹⁴ Joan. viii, 57. ⁹⁵ ibid. 53. ⁹⁶ Psal. xxi, 17 ; Lxviii, 22. ⁹⁷ I Cor. iii, 11. ⁹⁸ Luc. i, 31.

(61) Vulg., οὐκ. Edit.

« ὁμοιον, « ἔκτισέ με, » καί, « ὤρυξαν χεῖράς μου καί πόδας ; » *Orth.* Ὅσπερ τὸ μέλλον γίνεσθαι ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὡς ἦδη γεγονὸς ἔλεγεν· οὕτως τὸ μέλλον ἐπὶ τῆς σαρκώσεως, ὡς ἦδη γεγονὸς ἔλεγεν. Ἀμέλει γοῦν οὐκ εἶπε· Κύριος ἔκτισέ με πρὸ ἀρχῆς οὐδοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπολλυμένη ἦν ἡ ὁδὸς τῶν ἄλλων, ἐμελλε δὲ ἡμῖν γίνεσθαι ὁδὸς πρόσφατος καὶ ζωσα, διὰ τοῦτο λέγει· « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. » Ἀνόμ. « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώσέ με, » λέγει, « πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι. » *Orth.* Εἶπέ καὶ σύ· « Τεσσαράκοντα ἔτη οὕτω ἔχεις, » καὶ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώθης ; Ἰν' ἀκούσης· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω σοι, πρὸ τοῦ τοῦ αἰῶνος γενέσθαι, ἐγὼ εἶμι. » Ἀνόμ. Καὶ ἦν αὐτοῦ ἡ σάρκωσις πρὸ τοῦ τοῦ αἰῶνος γενέσθαι ; *Orth.* Τῇ προγνώσει καὶ αὐτὸ τὸ πάθος· ὥστε λέγειν αὐτόν· « Ὄρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας, καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. » Ἀνόμ. Ἄλλ' οὐ πρὸ τοῦ αἰῶνος τοῦτο ἐλέχθη, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων Δαβὶδ. *Orth.* Καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, τουτέστι Σολομῶνος, τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με, » εἰρηγται. Ἀνόμ. Ἀλλὰ, « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώσέ με, » εἰρηγται. *Orth.* « Πρὸ » γὰρ « τοῦ αἰῶνος τὸ μυστήριον τοῦτο ἀποκεκρυμμένον ἦν, » ὡς ὁ Παῦλος λέγει, « ὃ νῦν ἐφανερώθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ ὅτι αὐτός ἐστι τὸ πρὸ τῶν αἰῶνων θεμελιωθὲν, ἄκουε αὐτοῦ καὶ ἐν ἄλλοις λέγοντος· « Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν καίμενον, ὃς ἐστι Χριστὸς Ἰησοῦς, » τὸν λέγοντας· « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώσέ με. » Χριστὸς δὲ Ἰησοῦς ἔκτοσα Θεὸς Λόγος κέκληται, ἐξ οὗ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ ἐλέχθη παρὰ τοῦ ἀγγέλου· « Καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. » Τὸ ἄρα, « Κύριος ἔκτισέ με, » καί, « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώσέ με, » περὶ τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ εἰρηγται, τοῦ ἀληθῶς πρὸ τῶν αἰῶνων ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου.

10. Ἀνόμ. Καὶ πῶς δύναται γεννησθαι ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ μὴ παθεῖν ; *Orth.* Τὸ, πῶς δύναται, μὴ ἐξέταζε· τὸ δὲ, ἐκ τῆς ὑποστάσεως, δέδεικται. Ἀνόμ. Πῶς δέδεικται ; *Orth.* Ὅτι οὐκ ἐστι κτίσμα, δέδεικται. Τὸ δὲ μὴ ὄν κτίσμα, ἢ ἀγέννητόν ἐστιν, ἢ γεννητόν, ἢ ἐκπορευτόν ὡς ἐξ αἰτίου. Ἀγέννητος δὲ οὐκ ἐστιν, γὰρ ὡν γεννητός· ἄρα οὖν ἐκ (61) τῆς ὑποστάσεως (62) ἐστιν. Ἀνόμ. Καὶ πῶς δύναται εἶναι ἐν τῆς ὑποστάσεως ; *Orth.* Εἰ μὴ ἐστιν ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἢ κτίσμα ἐστίν, ἢ ἀγέννητος· ἀγέννητος δὲ οὖν ἐστιν, γὰρ ὡν· κτίσμα οὐκ ἐστιν· οὐ γὰρ ἐνετελλετο, καὶ ἐγένετο· ἀλλὰ ἐκ γαστροῦ αὐτὸν ἐγέννησεν· ἐν τῆς ὑποστάσεως ἄρα, καὶ οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ, καθ' ἅπερ τὰ κατ' ἐντολὴν ὑπέβραντα. Ἀνόμ. Πάλιν οὖν σύνθετον νομίζεις τὸν Θεὸν, γαστέρα λέγων. *Orth.* Μὴ γένοιτο σύνθετον εἰπεῖν τὸν Θεόν! ἀλλὰ, καθὼς

(62) Ἄρα ὡν ἐκ τῆς ὑπ. Παλατ.

ἀνωτέρω (63) εἶπον, τὴν γαστέρα, ἣν εἶπεν ἡ Γραφή, τοῦ Θεοῦ, ἐγὼ τὸ γεννητικὸν τῆς ὑποστάσεως νοῦ. Καὶ γὰρ καὶ ἐφ' ἡμῶν κέχρηται, ὡς προαποδέδεικται, ἡ Γραφή τῇ συνηθείᾳ ταύτῃ, λέγουσα : « Ἀπὸ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν Πνεῦμα σωτηρίας. » *Ἐν γαστρὶ λέγων, οὐχὶ τὴν σωματικὴν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ὑποστάσει. Ἀνόμ. Παρ' ὀλίγον με πείθεις ὁμοουσιαστὴν γενέσθαι. Ὁρθ. Δώσοι (64) σοὶ ὁ Θεὸς Χριστιανὸν γενέσθαι· ὅταν γὰρ ὁμολογήσης ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, τότε Χριστιανὸς ἐγένου.*

11. *Ἀνόμ. Ὁμοούσιον τί ἐστι; θέλω γὰρ καὶ τοῦτο μαθεῖν. Μὴ ὁ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς καὶ Πατήρ; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! Ἀνόμ. Τί οὖν ἐστὶν; ἀληθῶς γὰρ θέλω μαθεῖν. Ὁρθ. Ὁμοούσιόν ἐστὶν, ὃ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον τῆς οὐσίας· οἷον ἀνθρώπος ἀνθρώπου οὐδὲν διαφέρει, καθὼς ἀνθρώπος ἐστὶν· ἀγγέλος ἀγγέλου οὐδὲν διαφέρει, ἢ ἀγγέλῳ ἐστὶν· οὕτω καὶ Θεὸς Θεοῦ οὐδὲν διαφέρει, ἢ Θεὸς ἐστὶν. Ἀνόμ. Οὐδὲν οὖν διαφέρει ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ (65); Ὁρθ. Ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρα εἶναι, οὐ ἐν τῷ Πατέρᾳ καὶ Υἱὸν εἶναι, ναί· ὅτι ὁ μὲν ἐγέννησεν, ὁ δὲ γεννᾶται· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ὁμοούσιον. Ἀνόμ. Ἐν οὐδενὶ οὖν ἄλλῳ διαφέρει ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ; Καίτοι γέγραπται· « Τί με λέγεις ἀγαθὸν εἶναι; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Ὁρθ. Οὐκ ἐστὶν οὖν ἀγαθὸς ὁ Υἱός; Ἀνόμ. Αὐτὸς εἶπε· « Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Ὁρθ. Ὁρᾶς, ὅτι καλῶς εἶπον, ὅταν ὁμολογήσης ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, τότε Χριστιανὸς γίνῃ; Ἀνόμ. Ἐγὼ πιστεύω, ὅτι Χριστιανὸς εἰμι. Ὁρθ. Χριστιανὸς εἰ ἦς (65'), οὐκ ἔλεγες, ὅτι ἀγαθὸς οὐκ ἐστὶν ὁ Υἱός; Ἀνόμ. Οὐκ εἶπον, ὅτι ἀγαθὸς οὐκ ἐστὶν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς εἶπεν· « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Ὁρθ. Καὶ διαφέρειν λέγεις τὸν Πατέρα ἐν τῇ ἀγαθότητι, τοῦ Υἱοῦ; Ἀνόμ. Αὐτὸς εἶπε· « Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Ὁρθ. Οὐκ εἶπε· Μὴ με λέγε ἀγαθόν, ἀλλὰ, « Τί με λέγεις ἀγαθόν; » Ἀνόμ. Καὶ τίς ἡ διαφορά τοῦ, Μὴ με λέγε ἀγαθόν, καὶ τοῦ, Τί με λέγεις ἀγαθόν; Ὁρθ. Πολλή. Ἀνόμ. Ποία; Ὁρθ. Τὸ, Μὴ με λέγε ἀγαθόν, ἀρνησις ἐστὶν ἀγαθότητος· τὸ δὲ, « Τί με λέγεις ἀγαθόν; » ἀντὶ τοῦ, « Ἴνα τί με λέγεις ἀγαθόν, μὴ ὁμολογῶν με Θεόν; ὡς τὸ, « Τί δέ με καλεῖτε, Κύριε, Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε, ἃ λέγω; » Ἐπειδὴ ὡς ἀνθρώπων φίλῳ αὐτῷ προσήλθεν, ἀπλῶς διδάσκαλον ὀνομάζων, διὰ τοῦτο λέγει· « Τί με λέγεις ἀγαθόν, » μὴ πιστεύων, ὅτι Θεός εἰμι; « Οὐδεὶς γὰρ ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Ἀνόμ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἀγαθὸς ἐστὶν, ἀλλ' οὐκ οὕτως ἀγαθός, ὡς ὁ Πατήρ. Ὁρθ. Καίτοι οὐκ εἴρηται, Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Πατήρ· ἀλλ' « Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Πῶς δὲ καὶ διαφέρειν λέγεις τὴν ἀγαθότητα τοῦ Πατρὸς τῆς ἀγαθότητος τοῦ Υἱοῦ;*

63 Isa. xxvi, 18. 64 Marc. x, 18. 65 Luc. vi, 46.

(63) Sic Reg. et Palat. Editi vero male, ἀνωτέρω.

(64) Reg. et Palat. δώσοι.

A rum dicens, existimas Deum esse compositum. *Orth. Absit, ut Deum dicam esse compositum! sed, ut superius dixi, uteri nomine, quod Scriptura Deo tribuit, generatricem vim hypostaseos ipsius intelligo. Nam de nobis etiam agens Scriptura, sicut prius demonstratum est, ita loqui consuevit, ut cum inquit : « A timore tui, Domine, in utero concepimus et parturivimus, et peperimus Spiritum salutis ». In utero dicens, non intelligit corporeum uterum, sed in ipsa hypostasi. Anom. Parum abest, quin mihi persuadeas ut siam consubstantialista. Orth. Utinam det tibi Deus, ut Christianus evadas. Tunc enim Christianus fueris,*

11. *Anom. Quid est istud consubstantiale? volo enim id quoque discere. Num idem est Filius, qui et Pater? Orth. Absit ut hoc dicam! Anom. Quid est igitur? vere enim id discere cupio. Orth. Consobstantiale est, quod eandem substantiæ rationem recipit, ut homo ab homine nihil differt, quatenus homo est : et angelus ab angelo, quatenus angelus est : ita et Deus a Deo nihil differt, quatenus Deus. Anom. Nihil igitur differt Pater a Filio? Orth. Nequaquam sane differt in eo quod Deus et Pater sit, sed in eo quod sit Pater et Filius : quoniam ille quidem genuit, hic vero genitus est ; hoc est igitur quod vocamus consubstantiale. Anom. Nulla igitur alia re differt Pater a Filio? Atqui scriptum est : « Quid me dicis bonum esse? Nemo bonus nisi unus Deus. » Orth. Filius igitur non est bonus? Anom. Ipse dixit : « Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus Deus. » Orth. Viden' ut recte dixerim, tunc fore te Christianum, cum fasus fueris Filium esse Patri consubstantialem? Anom. Credo me Christianum esse. Orth. Si Christianus esses, non negares Filium esse bonum. Anom. Bonum non esse non dixi, sed eum dixisse : « Nemo bonus, nisi unus Deus. » Orth. Bonitate igitur dicis differre Patrem a Filio? Anom. Ipse dixit : « Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus. » Orth. Non dixit, Ne me bonum dicito; sed, « Quid me dicis bonum? » Anom. Quænam vero differentia est inter illud, Ne me bonum dicito, et illud, Quid me dicis bonum? Orth. Magna. Anom. Quænam? Orth. Illud, Ne me dicito bonum, bonitatem tollit : istud vero, « Quid me dicis bonum? » perinde est atque, Quorsum me dicis bonum, nec me confiteris Deum esse? ut et illud : « Quid me vocatis, Domine, Domine, nec facitis quæ dico? » Quoniam igitur ille ut nudum hominem adit ipsum, Magistrum simpliciter vocans, propterea inquit : « Quid me bonum dicis, » non credens quod sim Deus? « Nemo enim bonus, nisi unus Deus. » Anom. Dicimus et nos, ipsum bonum esse, sed non ita bonum, ut bonus est Pa-*

(65) Τοῦ Υἱοῦ deest in Palatino. Ibid., ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρᾳ εἶναι. Filii. ἐν τῷ Θεῷ καὶ Θεῷ εἶναι.

(65') Vülg., ἦς. Edit.

ter. *Orth.* Atqui non dixit, Nemo bonus, nisi unus Pater, sed, « Nemo bonus est, nisi unus Deus. » Tu vero cur dicis differre bonitatem Patris a bonitate Filii? Num igitur existimas quidpiam mali immistum esse bonitati Filii, eoque a bonitate Patris differre? *Anom.* Absit! non dico malitiæ quidpiam immistum esse bonitati Filii, verum Patris bonitatem differre a Filii bonitate. *Orth.* Sed bonitas.

12. *Anom.* Annon vero Dei bonitas differt ab ea bonitate, quæ in nobis est? *Orth.* Nempe alia quædam est in nobis bonitas, quam Deus ipse. *Anom.* Judæi igitur et Græci habentne Deum in sese? *Orth.* Imo ne is quidem Deum habet in sese, qui simpliciter dicitur Christianus: sed is demum habet, qui corpus suum affixit et in servitutum **415** redegit, ut possit dicere: « An experimentum queritis ejus qui in me loquitur, Christi? » Qui enim talis est, audit a Christo: « Bonus homo de bono thesauro cordis profert bona ». *Anom.* Si bonus est homo, qui ex suo corde bona profert, quomodo nemo bonus est, nisi unus Deus? *Orth.* Quoniam Deus non est bonus participatione bonitatis, sed est ipsa bonitas: homo vero bonitatis participatione bonus est. *Anom.* Annon angeli sunt natura boni? *Orth.* Natura, nequaquam: participatione, plane. Nam quod natura bonum est, non mutatur, quantum ad id, quod est natura. *Anom.* Exempli causa? *Orth.* Homo natura non mutatur (neque enim fit aliud natura); sed studio et moribus mutatur: siquidem eundem modo bonum, modo malum videbis: ut Paulum, modo quidem persecutorem, modo vero Evangelii præconem; et eundem modo Christi discipulum, modo proditorum, ut Judam: et angelos, modo quidem malos, modo vero bonos. *Anom.* Num vero angeli, modo mali, modo boni? *Orth.* Scriptura inquit: « Et enim si angelis, qui peccarunt, non pepercit ». At si peccarunt, certe exciderunt bonitate. In universum denique condita res omnis Deo digna, et est et dicitur bona ob participationem bonitatis: Deus vero, qui bonus est natura, est ipsa bonitas; quamobrem etiam nemo bonus, nisi unus Deus. *Anom.* Ergo Filius bonus est, ut Pater? *Orth.* Sane quidem. *Anom.* Ecqui dici potest: « Nemo bonus, nisi unus Deus, » si Filius et Pater, boni? *Orth.* Pater et Filius sunt unus Deus, non hypostasi, sed eadem substantiæ ratione: ut omnes homines sunt unus in Christo, non hypostasi, sed ratione substantiæ, et ob concordiam. *Anom.* Enimvero annon aliud est substantia, aliud hypostasis? *Orth.* Aliud et aliud, non tamen ut res. *Anom.* Ergo compositio inveniatur. *Orth.* Aliud et aliud dixi, non tamen ut rem

^a II Cor. XIII. 3. ^b Matth. XII. 13. ^c II Petr. II. 4.

(65^a) Sensus postulat, ni fallor, ut legatur οὐκ οὐσι. EDIT. PATROL.

(66) Καὶ τὸν μαθητὴν, ποτὲ δὲ ποοδ. Palat.

A Ἄρα μὴ μεμίχθαι πονηρίαν τῇ ἀγαθότητι τοῦ Υἱοῦ νομίζεις, καὶ διὰ τοῦτο διαφέρειν τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητα; Ἀνόμ. Μὴ γένοιτο! οὐ λέγω μεμίχθαι πονηρίαν τῇ τοῦ Υἱοῦ ἀγαθότητι, ἀλλὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητα διαφέρειν τῆς τοῦ Υἱοῦ. Ὅρθ. Ἀλλὰ ἀγαθότης ἀγαθότητος οὐδὲν διαφέρει, ἢ ἀγαθότης ἐστίν.

bonitas a bonitate nihil differt, quatenus est bonitas.

12. Ἀνόμ. Οὐ διαφέρει ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης τῆς ἐν ἡμῖν ἀγαθότητος; Ὅρθ. Ἔστι (65^a) γὰρ ἐν ἡμῖν ἀγαθότης ἄλλη τις παρ' αὐτὸν τὸν Θεόν. Ἀνόμ. Οἱ Ἰουδαῖοι οὖν καὶ Ἕλληνας τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσιν; Ὅρθ. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ ἀπλῶς λεγόμενος Χριστιανὸς ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐκεῖνος ἔχει ὁ ὑποκίβας τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῆσας, ὥστε δύνασθαι λέγειν: Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. Ὁ γὰρ τοιοῦτος ἀκούει παρὰ τοῦ Χριστοῦ: Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας προφέρει τὰ ἀγαθὰ. Ἀνόμ. Εἰ ἐστὶν ἀγαθὸς ἄνθρωπος ὁ προφέρων ἐκ τῆς καρδίας τὰ ἀγαθὰ, πῶς οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός; Ὅρθ. Ὅτι ὁ Θεὸς οὐ κατὰ μετοχὴν ἀγαθότητος ἐστὶν ἀγαθός, ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ἀγαθότης. ὁ δὲ ἄνθρωπος μετοχῇ ἀγαθότητος ἐστὶν ἀγαθός. Ἀνόμ. Καὶ οἱ ἄγγελοι οὐκ εἰσὶν ἀγαθοὶ τῇ φύσει; Ὅρθ. Τῇ φύσει, οὐ μετοχῇ, ναί. Τὸ γὰρ ὄν τῇ φύσει ἀγαθὸν, ὃ ἐστὶ τῇ φύσει, οὐ τρέπεται. Ἀνόμ. Οἶόν τί; Ὅρθ. Ἀνθρώπος τῇ φύσει οὐ τρέπεται· οὐ γὰρ γίνεται ἄλλο τι τῇ φύσει· τῇ δὲ προαιρέσει τρέπεται· τὸν γὰρ αὐτὸν ὄψαι ποτὲ πονηρὸν, ποτὲ ἀγαθόν· ὡς Παῦλον, ποτὲ μὲν διώκτην, ποτὲ δὲ εὐαγγελιστὴν· καὶ τὸν αὐτὸν ποτὲ μαθητὴν, ποτὲ δὲ προδότην (66), ὡς τὸν Ἰούδαν· καὶ ἀγγέλους, ποτὲ μὲν πονηροῦς, ποτὲ δὲ ἀγαθοῦς. Ἀνόμ. Καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι ποτὲ πονηροὶ, καὶ ποτὲ ἀγαθοί; Ὅρθ. Ἐ Γραφῇ εἶπεν· Εἰ γὰρ ἀγγέλων ἀμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο. Ὁ εἰ δὲ ἡμαρτον, δῆλον, ὅτι ἐξέπεσον τῆς ἀγαθότητος. Καὶ καθόλου πᾶσα ἡ ἀξία τοῦ Θεοῦ κτίσις μετοχῇ ἀγαθότητος λέγεται καὶ ἐστὶν ἀγαθὴ· ὁ δὲ Θεός, φύσει ὢν ἀγαθός, αὐτὸς ἐστὶν ἀγαθότης· διὸ καὶ οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. Ἀνόμ. Καὶ ὁ Υἱὸς οὖν οὕτως ἐστὶν ἀγαθός, ὡς ὁ Πατήρ; Ὅρθ. Καὶ πάνυ. Ἀνόμ. Καὶ πῶς δύναται λέγεσθαι ὁ οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός, ὁ Υἱὸς καὶ Πατήρ εἰ Θεός (67); Ὅρθ. Εἷς Θεός Υἱὸς καὶ Πατήρ, οὐ τῇ ὑποστάσει, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ λόγῳ τῆς οὐσίας· ὡς πάντες ἄνθρωποι ἐν Χριστῷ εἷς, οὐ τῇ ὑποστάσει, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας καὶ ταῖς συμφωνίαις. Ἀνόμ. Ἄλλε γὰρ ἐστὶν οὐσία, καὶ ἄλλο ὑπόστασις; Ὅρθ. Ἄλλε καὶ ἄλλο, οὐχ ὡς πρᾶγμα. Ἀνόμ. Οὐκοῦν σύνθεσις. Ὅρθ. Ἄλλο καὶ ἄλλο, εἶπον· οὐχ ὡς πρᾶγμα ἄλλε καὶ ἄλλο, ἀλλ' ὡς ἄλλο τι σημαίνουσης τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τι τῆς οὐσίας· ὡς ὁ κόκκος τοῦ σίτου λέγεται, καὶ ἐστὶ σπέρμα καὶ καρπὸς οὐχ ὡς πρᾶγμα

(67) Ita Reg. Editi vero, ὡς ὁ Πατήρ; Ὅρθ. Εἷς Θεός, etc. Mox Felckm. et Reg., ἀλλὰ τῷ ταυτῷ τῆς Palat., τῷ ταυτῆς.

ἄλλο καὶ ἄλλο· ἄλλο δὲ τι σημαίνει τὸ σπέρμα, καὶ ἄλλο τι καρπός· ὅτι τὸ μὲν σπέρμα τοῦ μέλλοντος γεωργίου ἐστὶ σπέρμα· ὁ δὲ καρπός τοῦ παρελθόντος γεωργίου ἐστὶ καρπός.

13. Ἀρόμ. Τί σημαίνει ἡ οὐσία, καὶ τί ἡ ὑπόστασις; Ὁρθ. Ἡ οὐσία τὴν κοινότητα σημαίνει· καὶ εἰ τί ἐστὶν ἴδιον τῆς οὐσίας, τοῦτο κοινόν ἐστι τῶν ὑποστάσεων τῶν ὑπὲρ τὴν οὐσίαν· ἡ δὲ ὑπόστασις ἰδιότητα ἔχει, ἥτις οὐκ ἐστὶ κοινή τῶν τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑποστάσεων, μετὰ τοῦ καὶ ἀριθμὸν ἐπιδέχεται. Ἀρόμ. Ἡ γὰρ οὐσία οὐκ ἔχει ἰδιότητα; Ὁρθ. Οὐτε ἰδιότητα ἔχει, μὴ οὖσαν κοινήν τῶν τῆς οὐσίας ὑποστάσεων· οὔτε ἀριθμὸν πληθυντικὸν ἐπιδέχεται, μία οὖσα. Τὸ δὲ ἀριθμὸν πληθυντικὸν ἐπιδέχόμενον πάντως ἰδιότητα ἔχει· καὶ τὸ ἔχον ἰδιότητα ἀριθμὸν ἐπιδέχεται. Αὕτη γὰρ ἡ ἰδιότης τὸν ἀριθμὸν εἰσάγει. Ἀρόμ. Οὐ νοῶ, ὃ λέγεις· εἰπὲ σαφέστερον. Ὁρθ. Λέγεις εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν ἀθάνατον, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀόρατον, καὶ δημιουργόν, καὶ Θεόν (68); Ἀρόμ. Ναί. Ὁρθ. Καὶ τὸν Υἱὸν λέγεις ὁμοίως ἀθάνατον, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀόρατον, καὶ δημιουργόν, καὶ Θεόν; Ἀρόμ. Ναί. Ὁρθ. Ὡς περ οὖν λέγεις τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν ἀθάνατον, ἀφθαρτον, ἀόρατον, δημιουργόν, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεις (69) τὴν αὐτὴν οὐσίαν; Ἀρόμ. Ναί. Ὁρθ. Τὸν Υἱὸν οὐ λέγεις Πατέρα; Ἀρόμ. Οὐ. Ὁρθ. Οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας ἐστὶν ἴδιον τὸ Πατήρ, ἀλλὰ τῆς ὑποστάσεως. Ἀρόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι τὰ μὲν τῆς οὐσίας ἴδια, ὁμοίως εἰσι κοινὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τὸ δὲ Πατήρ οὐ κοινόν· οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας ἴδιον τὸ Πατήρ, ἀλλὰ τῆς ὑποστάσεως. Εἰ δὲ ἄλλο τῆς ὑποστάσεως τὸ ἴδιον, καὶ ἄλλα τῆς οὐσίας ἰδιώματα, εὐ ταυτὸν ἐστὶ σημαίνοντες οὐσία καὶ ὑπόστασις. Ἀρόμ. Οὐκ ἐστὶν ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον; Ὁρθ. Οὐκ ἐστὶν. Ἀρόμ. Ἐστὶν αὐτῶν ὄντων ἄλλο τι ἀγέννητον; Ὁρθ. Ναί. Ἀρόμ. Τί; Ὁρθ. Γεννητὸν ἐστὶ τὸ πατέρα ἔχον, καὶ ἀγέννητον τὸ μὴ πατέρα ἔχον; Ἀρόμ. Ναί. Ὁρθ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα ἔχει; Ἀρόμ. Οὐ. Ὁρθ. Οὐκοῦν καὶ αὐτὸ ἀγέννητον· οὐκ ἄρα ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον (70). Ἀρόμ. Ἀλλ' ὁ Πατήρ καὶ ἀγεννητός ἐστι καὶ ἀγέννητος. Ὁρθ. Οὐδὲ τὸ ἀγέννητον ἴδιον ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ κοινόν ἐστι Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἀρόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ἀγέννητὸν ἐστὶ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχον· ἢ πῶς; Ἀρόμ. Ναί. Ὁρθ. Τὸ δὲ γενεσιουργὸν ἔχον γεννητὸν ἐστὶν. Οὕτε δὲ Υἱὸς γενεσιουργὸν ἔχει, οὔτε Πνεῦμα (δέδεικται γὰρ ἐκ γαστρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ ἐκ στόματος τὸ Πνεῦμα). Οὐκ ἄρα ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον. ἴδιον ἐστὶ, sed commune est Patri, Filio, et Spiritui sancto. Anom. Quomodo? Orth. An non factum est illud, quod non habet opificem: aut quomodo intelligis? Anom. Etiam. Orth. Illud autem est factum, quod habet opificem. At neque Filius neque Spiritus sanctus habent opificem (ostensum enim est, Filium esse ex utero, et Spiritum sanctum ex ore). Itaque factum non esse, non est proprium Patris.

14. Ἀρόμ. Τί οὖν ἄλλο ἴδιον ἐστὶ τοῦ Πατρὸς εἰ (68) Palat., καὶ δημιουργὸν Θεόν.
(69) Reg. et Palat., οὕτω καὶ Πατέρα λέγεις.

aliam et aliam : sed quod hypostasis quidem aliud quiddam significet, aliud vero essentia : ut granum frumenti dicitur, et est tum semen, tum fructus : non ut res alia atque alia ; aliud autem quidem futuræ culturæ semen, fructus vero est

13. Anom. Quid significat substantia, quid hypostasis? Orth. Substantia significat communitatem. Et si quid est substantiæ proprium, id quoque commune est hypostasibus, quæ substantiæ subsunt : hypostasis autem proprietatem habet minime communem hypostasibus ejusdem substantiæ, ac præterea numerum admittit. Anom. Annon vero essentia proprietatem habet? Orth. Neque proprietatem habet non communem hypostasibus substantiæ, neque numeri multiplicationem admittit, cum sit una. Quidquid vero numeri multiplicationem admittit, omnino proprietatem habet : et quod proprietatem habet, numerum admittit. Ipsa enim proprietas numerum inducit. Anom. Non intelligo quod dicis : planius loquere. Orth. Patris substantiam dicis esse immortalem, et incorruptibilem, et invisibilem, et creatricem, et Deum? Anom. Etiam Filium similiter dicis immortalem, incorruptibilem, invisibilem, creatorem et Deum? Anom. Sane. Orth. Sicut ergo Patris substantiam dicis immortalem, incorruptibilem, invisibilem, creatricem, nonne ita et Filii eandem substantiam dicis? Anom. Sane. Orth. Filium autem num vocas Patrem? Anom. Nequaquam. Orth. Pater ergo non est proprium quiddam substantiæ, sed hypostaseos. Anom. Quomodo? Orth. Quoniam quæ propria sunt substantiæ, similiter sunt communia Patri, Filio et Spiritui sancto. Pater autem non est commune quiddam ; non est igitur Pater quid proprium substantiæ, sed hypostaseos. Quod si aliud 416 est proprium hypostaseos, et aliæ sunt proprietates substantiæ, non idem significant substantia et hypostasis. Anom. At nonne non genitum esse, est Patris proprium? Orth. Non est. Anom. Estne in rerum natura aliquid aliud ingenitum? Orth. Etiam. Anom. Quidnam? Orth. Nonne id genitum est, quod patrem habet ingenitum id, quod patrem non habet? Anom. Etiam. Orth. Spiritus habetne Patrem? Anom. Non. Orth. Ergo et ipse est ingenitus : itaque ingenitum esse, non est proprium Patris. Anom. Sed Pater est et non genitus et non factus. Orth. Ne istud quidem, non factum esse, Patris proprium est, sed commune est Patri, Filio, et Spiritui sancto. Anom. Quomodo? Orth. An non factum est illud, quod non habet opificem : aut quomodo intelligis? Anom. Etiam. Orth. Illud autem est factum, quod habet opificem. At neque Filius neque Spiritus sanctus habent opificem (ostensum enim est, Filium esse ex utero, et Spiritum sanctum ex ore). Itaque factum non esse, non est proprium Patris.

14. Anom. Quidnam igitur aliud est Patris pro (70) Palat. fere semper habet ἀγέννητον, et γεννητὸν, nisi aliter notetur, et Regius similiter.

primum, si neque non genitum esse, neque non factum, est ipsius proprium? *Orth.* Esse Patrem, est proprium Patris: esse Filium, est proprium Filii: et esse Spiritum sanctum Dei, proprium est Spiritus sancti. *Anom.* Annon vero Pater est spiritus sanctus? *Orth.* Pater quoque est spiritus sanctus, sed non est Spiritus Dei. Itaque hypostaseos Patris proprium est, Pater: nec enim Pater Filius est: et hypostaseos Filii proprium est, Filius: nec enim Filius Pater est; et hypostaseos Spiritus sancti proprium est, Spiritum Dei sanctum esse, neque Spiritus Dei sanctus Pater est aut Filius. Substantia vero est communis Patri, Filio, et Spiritui sancto: est enim similiter immortalis, similiter incorruptibilis, similiter sancta, similiter bona. Et propterea dicimus unam substantiam, tres hypostases. *Anom.* Ubi scriptum est Spiritum sanctum dici Spiritum Dei? *Orth.* Paulus apostolus dicit: « Nemo enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est; ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei ». *Anom.* Spiritum Dei dicit ipsum Deum. *Orth.* Lege Apostolum, ut ipsum hæc dicentem audias: « Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se, nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei ». Quis enim scit hominum, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis? ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. »

15. *Anom.* Cur non tres quoque substantias dicimus? *Orth.* Quia dato numero, necesse est proprietatem dari: proprietatem vero est alterum quiddam: altera autem substantia constituit æτεροούσιον. Quod autem est æτεροούσιον, non est similiter immortale, nec similiter incorruptibile, nec similiter sanctum, nec similiter immutabile. At Pater, Filius, et Spiritus sanctus, sunt quiddam similiter immortale, sanctum, immutabile. Una est ergo Patris, Filii, et Spiritus sancti substantia. Quando vero tres hypostases dicimus Patris, Filii, et Spiritus sancti, vere esse dicimus proprietatum differentiam in hypostasi, non autem in substantia. *Anom.* Dicis autem omnino differentiam esse inter Patrem, Filium, et Spiritum sanctum? *Orth.* Hanc differentiam dico, quod qui Pater est, non sit Filius: nec qui Filius est, sit Pater: nec qui Spiritus sanctus est, sit Pater vel Filius: ne, cum audis Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, nomina quædam nuda intelligas, sed hypostases, quæ vere sunt et subsistunt, et rursus, cum unam substantiam dicimus, intelligas, id quod nos Patris substantiam esse sentimus ipsum esse Filium, et

μήτε τὸ ἀγέννητον Ἰδιον αὐτοῦ ἐστὶ, μήτε τὸ ἀγέννητον; *Orth.* Τοῦ Πατρὸς Ἰδιον τὸ, Πατὴρ τοῦ Ἰοῦ Ἰδιον τὸ, Υἱὸς τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, τὸ Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον εἶναι. *Ἀνόμ.* Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐκ ἐστὶν Πνεῦμα ἅγιον; *Orth.* Καὶ ὁ Πατὴρ Πνεῦμα ἅγιον ἐστὶν, ἀλλ' οὐ Πνεῦμα Θεοῦ. Τῆς οὖν ὑποστάσεως καὶ Πατρὸς Ἰδιον τὸ, Πατὴρ οὐδαμῶς γὰρ ὁ Πατὴρ Υἱός· καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ Ἰδιον τὸ, Υἱός οὐδαμῶς γὰρ ὁ Υἱὸς Πατὴρ· καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου Ἰδιον τὸ εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον· οὐδαμῶς δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον, Πατὴρ ἢ Υἱός. Ἡ δὲ οὐσία Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, κοινή· ὁμοίως γὰρ ἀθάνατος, ὁμοίως ἀφθαρτος, ὁμοίως ἅγια (71), ὁμοίως ἀγαθή. Καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν μίαν οὐσίαν, τρεῖς ὑποστάσεις. *Ἀνόμ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι τὸ Πνεῦμα, Θεοῦ λέγεται; *Orth.* Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγει· « Οὐδεὶς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » *Ἀνόμ.* Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ λέγει αὐτὸν τὸν Θεόν. *Orth.* Ἀνάγνωθι τὸν Ἀπόστολον, ἵνα ἀκούσης λέγοντος οὕτως· « Ἄφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ τὸ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ἡμῖν δὲ καὶ Θεὸς ἀπεχάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ· τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου; οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. »

15. *Ἀνόμ.* Διὰ τί δὲ μὴ καὶ τρεῖς οὐσίας εἶπωμεν; *Orth.* Ὅτι ἀνάγκη τῷ ἀριθμῷ τῆν ἰδιότητα δοθῆναι· ἢ δὲ ἰδιότης ἐτερότης· ἢ δὲ ἐτερότης τῆς οὐσίας ἐτεροούσιον (72) ποιεῖ· τὸ δὲ ἐτεροούσιον οὐχ ὁμοίως ἐστὶν ἀθάνατον, οὐχ ὁμοίως ἀφθαρτον, οὐχ ὁμοίως ἅγιον, οὐχ ὁμοίως ἀτρεπτον. Ὅμοιως δὲ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀθάνατον, ἅγιον, ἀτρεπτον. Μία ἔρα οὐσία Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν δὲ λέγωμεν τρεῖς ὑποστάσεις Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ἀληθὲς εἶναι λέγομεν τῶν ἰδιοτήτων τὴν διαφορὰν ἐν τῇ ὑποστάσει, οὐχὲ δὲ καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ. *Ἀνόμ.* Λέγεις δὲ ὅπως διαφορὰν ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος; *Orth.* Τὴν διαφορὰν ταύτην λέγω, τὸ τὸν Πατέρα μὴ εἶναι Υἱόν, μηδὲ τὸν Υἱὸν Πατέρα μηδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα ἢ Υἱόν· ἵνα μὴ ὀνόματα ψιλλὰ νομίσης ἀκούων Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' ὑποστάσεις ἀληθῶς οὐσας καὶ ὑφεστώσας· ὅταν δὲ λέγωμεν μίαν οὐσίαν, ὅτι ὅπερ ἂν νοήσωμεν εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν, τοῦτό ἐστὶν ὁ Υἱός, τοῦτο καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ Πνεῦμα· περὶ οὗ αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν· « Οὐ γὰρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ διὰ τοῦτο

* 1 Cor. II, 11. † ibid. 9, 16.

(71) Ὅμοιως ἅγια ἀβστ. a Palaῖ.

(72) Sic Regius et Palatinus. Editi vero, ἐτεροούσιον.

εἰρηται· « Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός· » ἀγαθὸς ἁ
 δυτος τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος, οὐ μετοχῇ ἀγαθότητος, ἀλλ' οὐσίας ταυτότητι.
 Ἄρόμ. Ἀγαθὸν γὰρ λέγεις καὶ τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Ὁ
 προφήτης Δαβὶδ λέγει· « Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν
 ἐδηγήσεται με ἐν γῆ εὐθείᾳ. » Ἄρόμ. Καὶ ἀνθρωποι
 λέγονται ἀγαθοί. Ὁρθ. Ναί, ἀλλὰ μετοχῇ ἀγαθότητος.
 Ἄρόμ. Καὶ τὸ Πνεῦμα λέγω. Ὁρθ. Δύναται οὖν καὶ
 ἀποβαλεῖν τὴν ἀγαθότητα, ὡς ὁ Ἰούδας, καὶ ὡς ὁ διά-
 βολος; Ἄρόμ. Ἐὰν θελήσῃ, ναί. Ὁρθ. Μή μοι εἰη κατ-
 ἐναντι Κυρίου ἀσεβῆσαι, ὥστε καμίεις νοῦν τοῦτο λαβεῖν!
 Sane, sed participatione bonitatis. Anom. Spiritum
 bonitatem abjicere, ut Judas, ut diabolus? Anom. Sane, si quidem velit. Orth. Absit! ut coram Deo
 sic blasphemem, ut hoc mihi vel in mentem veniat.

16. Ἄρόμ. Οὕτως οὖν ἀγαθὸν λέγεις τὸ Π
 Πνεῦμα, ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Ὁρθ. Καὶ
 πάντῃ· καὶ γὰρ αὐτὸ οὐ μετοχῇ ἀγαθότητος ἀγαθὸν
 ἐστίν, ἀλλ' αὐτοαγαθόν, ἦγουν (75) ἀγαθότης, ἐστίν.
 Ἄμλει Ματθαῖος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει εἰρηκέ-
 ναι τὸν Κύριον· « Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴ-
 दाτε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω
 μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος δώσει ἀγαθὰ τοῖς
 αἰτουσίν αὐτόν; » ὁ δὲ Λουκάς· « Εἰ οὖν ὑμεῖς,
 πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς
 τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος δώ-
 σει Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτουσίν αὐτόν; » Ἀκούεις,
 εἰ ὅτι ἔχεις, ὅτι οἱ εὐαγγελιστὰὶ ταυτὸν γινώσκοντες
 εἶναι τὸ Πνεῦμα τῇ ἀγαθότητι, καὶ τὴν ἀγαθότητα
 τῷ Πνεύματι (74)· ἂ μὲν « τὰ ἀγαθὰ » αὐτὸ τὸ
 Πνεῦμα εἶπεν, ὁ δὲ τὸ Πνεῦμα αὐτὰ « τὰ ἀγαθὰ. » C
 Ἄρόμ. Οὐκ οὖν καὶ θεός ἐστὶ τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ.
 Ἀντίθετον (75), οὐ. Ἄρόμ. Τί θέλει εἶναι ἀντίθετον;
 Ὁρθ. Τὸ ἀντιτεταγμένον τῷ θελήματι τοῦ Πατρὸς.
 Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἀντιτετάχεται, ἀλλ' ἐκ τῆς θεότη-
 τός ἐστι· καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν μίαν θεότητα Πα-
 τρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἄρόμ. Μία
 οὖν ὑπόστασις. Ὁρθ. Οὐ. Ἄρόμ. Εἰ μία ἐστὶ θεότης,
 μία καὶ ἐστὶν ὑπόστασις. Ὁρθ. Εἰ ἤβεις τὴν δω-
 ρεῖαν τοῦ Θεοῦ, ἐγίνωσκας, ὅτι θεότης τὸ « εἶναι »
 κοινὸν ταῖς ὑποστάσεσι σημαίνει, ὑπόστασις δὲ τὸ
 « εἶναι, » οὐσία δὲ « τὴν ταυτότητα. » Ὡς ἀνθρωπό-
 τητος, τό τι εἶναι κοινόν· ὑπόστασις δὲ τὸ εἶναι· οὐ-
 σία δὲ ἡ ταυτότης· οὐ γὰρ πᾶσα ὑπόστασις θεότης,
 οὐδὲ πᾶσα ὑπόστασις ἀνθρωπότης. Εἰ δὲ οὐ πᾶσα
 ὑπόστασις ἀνθρωπότης, οὐδὲ πᾶσα ὑπόστασις θεό-
 τητος, οὐκ ἄρα ταυτὸν σημαίνει ὑπόστασις θεότητι καὶ
 ἀνθρωπότητι. Ἄρόμ. Ἡ ἀνθρωπότης οὐχ ὑφέστη-
 κεν; Ὁρθ. Ναί, ἐν ἀτόμοις θεωρουμένη. Ἄρόμ. Οὐκ
 οὖν καὶ ὑπόστασις ἐστίν. Ὁρθ. Εἶπον, ἐν ἀτόμοις
 θεωρουμένη. Ἄρόμ. Τί ἐστὶν ἄτομον, καὶ τί ἐστὶν
 ἀνθρωπότης; Ὁρθ. Ἀτομόν ἐστίν, ἡ καθ' ἑκαστον
 ἡμῶν ὑπόστασις· ἀνθρωπότης δὲ ἡ τῆς οὐσίας κοι-
 νότης. Ἄρόμ. Καὶ τίς ἡ διαφορά κοινότητος καὶ
 ὑποστάσεως; Ὁρθ. Ὅτι ἡ μὲν σὴ ὑπόστασις οὐκ
 ἐστὶ πάντων ἀνθρώπων· ἡ δὲ ἀνθρωπότης κοινὴ πάν-

hoc ipsum esse quoque ipsius Patris Spiritum, de
 quo Filius ipse dixit : « Non enim vos estis, qui
 loquimini, sed Spiritus 417 Patris vestri, qui loqui-
 tur in vobis ». » Propterea quoque dictum est : « Ne-
 mo bonus, nisi unus Deus; nimirum quod bonus
 sit Pater, Filius et Spiritus sanctus, non partici-
 patione bonitatis, sed substantiæ ταυτότητι, quasi
 dicas, identitate. Anom. Ergo bonum dicis etiam
 Spiritum sanctum? Orth. David propheta dicit :
 « Spiritus tuus bonus deducet me in terram rec-
 tam ». » Anom. Dicuntur etiam homines boni. Orth.
 quoque similiter bonum dicō. Orth. Potest igitur
 Sane, si quidem velit. Orth. Absit! ut coram Deo

16. Anom. Sic ergo dicis Spiritum sanctum bo-
 num, ut Patrem et Filium? Orth. Sane quidem :
 nam et ipse bonus est non participatione bonitatis,
 sed quod sit ipsum bonum, sive ipsa bonitas. Dicit
 enim Matthæus evangelistâ Dominum dixisse : « Si
 ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare fili-
 is vestris, quanto magis Pater vester, qui in cœlis
 est, dabit bona petentibus se¹⁰ »? Et Lucas : « Si
 ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis
 vestris, quanto magis Pater vester cœlestis dabit
 Spiritum sanctum petentibus se¹¹ »? Audis, si aures
 habes, evangelistas probe scire, idem esse Spiritum
 sanctum atque bonitatem, et bonitatem atque Spi-
 ritum sanctum : et illum quidem « bona » Spiritum
 sanctum dicere, alium vero Spiritum sanctum,
 « bona. » Anom. Nonne est igitur etiam Spiritus
 sanctus Deus? Orth. Non sane oppositus. Anom.
 Quid sibi vult istud, oppositus? Orth. Qui voluntati
 Patris sit adversarius. At Spiritus non est adver-
 sarius, sed est ex deitate, et propterea dicimus
 unam esse deitatem Patris, et Filii, et Spiritus
 sancti. Anom. Ergo una est hypostasis. Orth. Ne-
 quaquam. Anom. Si una est deitas, una etiam hy-
 postasis. Orth. Si nossetis donum Dei, nossetis deita-
 tem significare quoddam « esse » commune hypostasi-
 bus, hypostasin autem « esse, » substantiam vere
 significare ταυτότητα, id est « identitatem. » Ut
 humanitas est quoddam esse commune, hypo-
 stasis autem esse, substantia vero identitas. Nec
 enim omnis hypostasis est deitas, neque omnis hypo-
 stasis est humanitas. Quod si non omnis hypostasis
 est deitas, nec omnis hypostasis est humanitas, non
 idem significat hypostasis quod deitas vel humani-
 tas. Anom. Humanitas nonne subsistit? Orth. Maxi-
 me, si quidem in individuis spectetur. Anom. Ergo
 est quoque hypostasis. Orth. Dixi subsistere, si in
 individuis spectetur. Anom. Quid est individuum,
 et quid est humanitas? Orth. Individuum est no-
 strum singulorum hypostasis : humanitas vero est
 ipsa substantiæ communitas. Anom. Communitatis
 autem et hypostaseos quænam est differentia?

* Matth. x, 20. * Psal. cxlii, 11. ¹⁰ Matth. vii, 11. ¹¹ Luc. xi, 13.

(75) Regius et Palat., ἦγουν.

(74) Palat., καὶ τὴν ἀγαθότητα τὸ Πνεῦμα.

{75} Mss., ἀντίθετον, hic et mox.

Orth. Eo differunt quod hypostasis tua non est **A** των ανθρώπων. 'Ανόμ. Ἡ ἐμὴ ὑπόστασις οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ ἀνθρωπότης; 'Ορθ. Οὐ. 'Ανόμ. Πῶς οὖν; 'Ορθ. Ὅτι ἡ μὲν ἀνθρωπότης κοινὴ πάντων ἀνθρώπων, ἡ δὲ ὑπόστασις ἡ ἰδιότης ἐκάστου.

Anom. Quomodo? *Orth.* Quoniam humanitas quidem est omnium hominum communis, hypostasis vero est uniuscujusque proprietas.

17. *Anom.* Hypostasis Patris nonne est deitas? *Orth.* Maxime. Sed deitas significat quiddam esse, hypostasis vero esse. *Anom.* Item hypostasis Filii, annon est deitas? *Orth.* Etiam. *Anom.* Duæ sunt igitur deitates. *Orth.* Nequaquam. *Anom.* Quo modo? *Orth.* Quoniam non est alia et alia deitas. *Anom.* Atqui alia et alia est hypostasis. *Orth.* Sed dixi deitatis et hypostaseos nominibus idem non significari. Nam hypostasis declarat esse, deitas **B** vero quiddam esse. Sicut enim non sunt duæ humanitates Petri et Pauli, ita nec Patris et Filii duæ sunt deitates. *Anom.* Atqui nonne 418 hypostasis Patris est etiam deitas? *Orth.* Hypostasis quidem Patris est etiam deitas, et Filii hypostasis etiam deitas : at non consequitur, quia duæ sunt hypostases, duas esse deitates. *Anom.* Quomodo non consequitur? *Orth.* Quoniam immortalitas quoque est hypostasis Patris, et immortalitas hypostasis Filii, nec tamen sunt duæ immortalitates. *Anom.* Non sunt duæ immortalitates? *Orth.* Non. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quoniam non est diversa immortalitas : immortalitas enim ab immortalitate non differt, qua immortalitas est. *Anom.* Si quidem vere est alia et alia hypostasis Patris et Filii, quomodo non est alia et alia immortalitas? *Orth.* Alia et alia est hypostasis Patris et Filii, sed non est alia et alia immortalitas. Nam et nos aliam et aliam hypostasin habemus, at non aliam et aliam humanitatem. Et Petri hypostasis est homo; et Pauli hypostasis est homo : et sunt duæ hypostases, at non duæ humanitates. Itidem aliam atque aliam hypostasin habemus, non tamen aliam et aliam immortalitatem, quam per unum baptisma recepimus. Nam si alia et alia est immortalitas, alius et alius baptismus, alia et alia fides, non est etiam **C** unus Dominus, una fides, unum baptisma. »

18. *Anom.* Sed nostra hypostasis aliud quiddam est, quam immortalitas et baptisma : ergo etiam **D** hypostasis Dei alia est quam immortalitas. *Orth.* Nequaquam. Sed ipsa hypostasis est etiam immortalitas : neque immortalitas duntaxat, verum etiam incorruptibilitas, et justitia, et sanctificatio, et redemptio, et dominatio, et potestas. Neque Deus hæc esse dicitur per compositionem : sed ex diversis considerationibus dicitur immortalitas, quod desinere : incorruptibilitas, quod dissolvi non possit : justitia propter æquitatem : sanctificatio, quod a peccato custodiat : redemptio, quod vitam nostram liberet a corruptione : dominatio, quod omnium sit Dominus : potestas, quod nihil ei resistat. Hæc au-

17. 'Ανόμ. Ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς οὐκ ἔστι θεότης; 'Ορθ. Ναί. 'Ἄλλ' ἡ θεότης τό τι εἶναι σημαίνει, ἡ δὲ ὑπόστασις τὸ εἶναι. 'Ανόμ. Καὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἔστι θεότης; 'Ορθ. Ναί. 'Ανόμ. Δύο οὖν θεότητες. 'Ορθ. Οὐ. 'Ανόμ. Πῶς οὖν; 'Ορθ. Οὐ γὰρ ἄλλη καὶ ἄλλη θεότης ἔστιν. 'Ανόμ. Ἄλλη καὶ ἄλλη ὑπόστασις ἔστιν. 'Ορθ. Ἄλλ' οὐχὶ τὸ αὐτὸ σημαίνειν εἶπον θεότητα καὶ ὑπόστασιν· ἡ γὰρ ὑπόστασις τὸ εἶναι, ἡ δὲ θεότης τό τι εἶναι· ὡς γὰρ οὐκ εἰσὶ δύο ἀνθρωπότητες Πέτρου καὶ Παύλου, οὐδὲ δύο θεότητες Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. 'Ανόμ. Οὐκοῦν οὐχὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς; 'Ορθ. Ἡ μὲν ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς καὶ θεότης, καὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ καὶ θεότης· οὐχὶ δὲ, ἐπειδὴ δύο ὑποστάσεις εἰσὶ, δύο καὶ θεότητες. 'Ανόμ. Πῶς οὐχὶ; 'Ορθ. Ὅτι καὶ ἀθανασία ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀθανασία ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ δύο ἀθανασίαι. 'Ανόμ. Καὶ οὐκ εἰσὶ δύο ἀθανασίαι; 'Ορθ. Οὐ. 'Ανόμ. Πῶς; 'Ορθ. Ὅτι μὴ διάφορός ἐστιν ἀθανασία· ἀθανασία γὰρ ἀθανασίας οὐδὲν διαφέρει, ἢ ἀθανασία ἔστιν (76). 'Ανόμ. Εἴπερ ἀληθῶς ἄλλη ὑπόστασις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πῶς οὐχὶ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀθανασία; 'Ορθ. Ἄλλη καὶ ἄλλη ὑπόστασις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀλλ' οὐχὶ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀθανασία. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἄλλην καὶ ἄλλην ἔχομεν ὑπόστασιν, ἀλλ' οὐχὶ ἄλλην καὶ ἄλλην ἀνθρωπότητα. Καὶ ἡ ὑπόστασις Πέτρου ἀνθρωπότης ἐστὶ, καὶ ἡ ὑπόστασις Παύλου ἀνθρωπότης ἐστὶ· καὶ δύο εἰσὶν ὑποστάσεις, καὶ οὐ δύο ἀνθρωπότητες. Καὶ ἄλλην καὶ ἄλλην ὑπόστασιν ἔχομεν, οὐχὶ δὲ ἄλλην καὶ ἄλλην ἀθανασίαν, ἣν διὰ τοῦ ἐνὸς βαπτίσματος ἐλάβομεν. Εἰ γὰρ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀθανασία, ἄλλο καὶ ἄλλο βάπτισμα, καὶ ἄλλη καὶ ἄλλη πίστις, καὶ οὐκ ἔστιν εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. »

18. 'Ανόμ. Ἄλλὰ ἡ ἡμετέρα ὑπόστασις ἄλλη ἐστὶ παρὰ τὴν ἀθανασίαν καὶ τὸ βάπτισμα· ἔρα καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ὑπόστασις ἄλλη ἐστὶ παρὰ τὴν ἀθανασίαν. 'Ορθ. Οὐ. Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ ὑπόστασις καὶ ἀθανασία ἐστὶ· καὶ οὐ μόνον ἀθανασία, ἀλλὰ καὶ ἀφθαρσία, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις, καὶ κυριότης, καὶ δύναμις. Καὶ οὐκ ἔστι κατὰ σύνθεσιν ταῦτα ὁ Θεός, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐπινοίας λεγόμενος· ἀθανασία μὲν διὰ τὸ ἀτελεύτητον· ἀφθαρσία δὲ, διὰ τὸ ἄλυτον (77)· δικαιοσύνη διὰ τὸ ἴσον· ἀγιασμός διὰ τὸ φυλάττειν ἀπὸ ἁμαρτίας· ἀπολύτρωσις διὰ τὸ σώζειν ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν· κυριότης, διὰ τὸ πάντων κρατεῖν· δύναμις, διὰ τὸ μηδὲν αὐτῷ ἀντικεῖσθαι. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ περὶ τὴν ὑπόστα-

(76) Ἡ ἀθανασία ἔστιν. Εἴπερ ἀληθῶς ἄλλη καὶ ἄλλη ὑπόστασις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἄλλ' οὐχὶ

ἄλλη καὶ ἄλλη. Sic Palat (77) Palat., ἀδιάλυτον.

σιν τοῦ Υἱοῦ θεωρεῖται, ὁμοίως τῷ Πατρὶ, καὶ οὐ μεθεκτικῶς· καὶ διὰ τοῦτο δύο μὲν ὑποστάσεις λέγομεν Πατρός καὶ Υἱοῦ, μίαν δὲ θεότητα, δύναμιν, κυριότητα, καὶ ἀθανασίαν, καὶ ἀφθαρσίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀνόμ. Οὐκοῦν καὶ ἀγεννησίαν (78) μίαν λέγεις. Ὁρθ. Ἀγέννητον μὲν λέγω καὶ τὸν Υἱόν, οὐκ ἀγέννητον δέ. Ἀνόμ. Ἄλλο γάρ ἐστιν ἀγέννητον, καὶ ἄλλο ἀγέννητον; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι τὸ μὲν γεννητὸν ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως γεννιόμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἐκ γαστρὸς λεγόμενον· τὸ δὲ γενητὸν τὸ ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ γενεσιουργοῦ. « Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν. » Ἐποίησε δὲ πῶς; « Εἶπεν, καὶ ἐγενήθησαν· ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Ἀνόμ. Οὐκ ἠρώτησα, τί ἐστὶ γεννητὸν, καὶ τί γενητὸν· ἀλλ' εἰ ἄλλο ἐστὶ τὸ ἀγέννητον, καὶ ἄλλο τὸ ἀγέννητον. Ὁρθ. Εἰ τὸ γεννητὸν ἐστὶ τὸ

ἐκ τῆς ὑποστάσεως καὶ ἐκ γαστρὸς, τὸ μὴ δὲ ἐκ γαστρὸς, ἤγουν (79) ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀγέννητὸν ἐστὶ καὶ εἰ τὸ γενητὸν ἐκ τῆς ἐξουσίας ἐστὶ κατ' ἐντολήν, τὸ ἀγέννητον τὸ μὴ κατ' ἐντολήν ὑπάρχον, ἀλλ' ἢ ἀναίτιον ὄν, ἢ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀγεννήτου.

hypostasi : et si factum illud est, quod est ex potestate secundum mandatum, utique non factum illud est, quod non existit ex mandato, sed vel

causam non habet, vel est ex hypostasi non genitū.

19. Ἀνόμ. Δύο οὖν ἀγέννητα λέγεις; Ὁρθ. Ἐγὼ καὶ Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἀγέννητα λέγω, ἀλλ' οὐκ ἀπάτορα τρία, οὐδὲ ἀνάκτια· ἀλλὰ τὸν μὲν (80) Πατέρα, καὶ ἀπάτορα, καὶ ἀνάκτιον, καὶ ἀγέννητον. Καὶ γὰρ οὔτε Πατέρα ἔχει ὁ Πατήρ, οὔτε γενεσιουργὸν, οὔτε αἰτιον τοῦ εἶναι ὡς ἐξ ὑποστάσεως. Ὁ δὲ Υἱὸς Πατέρα μὲν ἔχει, γενεσιουργὸν δὲ οὐκ ἔχει· οὐ γὰρ ἐγένετο, ἀλλ' ἐγεννήθη. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα οὐκ ἔχει, οὐ γὰρ ἐγεννήθη· γενεσιουργὸν οὐκ ἔχει, οὐ γὰρ ἐγένετο· αἰτιον δὲ ἔχει τὸν Θεόν, οὗ Πνεῦμά ἐστι, παρ' οὗ καὶ ἐκπορεύεται. Ἀνόμ. Τὰ γὰρ ἄλλα πνεύματα οὐ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεται; Ὁρθ. Καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθημεν· « Ὅσοι γὰρ αὐτὸν ἔλαβον, » γέγραπται, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. « Ἄλλ' ὥσπερ ἡμεῖς, ἐκ Θεοῦ γεννηθέντες, οὐκ ἐκ γαστρὸς τῆς ὑποστάσεως ἐγεννήθημεν, οὕτω καὶ τὰ ἐκπορευόμενα πνεύματα ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐκ τοῦ στόματος τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ εἰσι. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ στόματος τῆς ὑποστάσεως ἐστὶ Πνεῦμα· « Τῷ γὰρ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Καὶ ὁ Πατήρ λέγει· « Ἰδοὺ ὁ Παις μου, ὁ ἀγαπητός μου, εἰς δὲν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου. Θῆσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » Ἀνόμ. Εἰ καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς ὑποστάσεως, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς ὑποστάσεως, εἰσὶν ἀδελφοί; Ὁρθ. Μὴ γίνονται! ὁδοὺς τοῦτο λέγει. Πῶς γὰρ μονογενὴς ὁ Υἱὸς, εἰ δύο εἰσὶν ἀδελφοί; Ἀνόμ. Πῶς οὖν καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς ὑποστάσεως καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐ δύο

tem omnia, ut in Patris, ita etiam in Filii hypostasi considerantur, idque minime ex participatione. Idcirco duas quidem hypostases dicimus Patris et Filii, unam autem deitatem, potestatem, dominationem, immortalitatem, incorruptibilitatem, et ejusmodi alia. Anom. Unam igitur etiam dicis, ἀγεννησίαν, id est generationis carentiam. Orth. Ἀγέννητον, id est « non factum, » quidem dico etiam Filium : ἀγέννητον autem, id est, « non genitum, » nequaquam. Anom. Estne igitur aliud, non factum, aliud non genitum? Orth. Sane quidem. Anom. Quomodo? Orth. Quoniam τὸ γενητὸν, illud est, quod ex hypostasi gignitur, ideoque ex ventre vel utero dicitur : γενητὸν vero illud est, quod est a potestate opificis. Nam « omnia quaecunque voluit fecit ¹². » Quomodo autem fecit? « Dixit, et facta sunt : mandavit et creata sunt ¹³. » Anom. Non quaesivi quid sit genitum et quid factum, sed an non factum sit aliud, quam non genitum. Orth. Si genitum illud est, quod est ex hypostasi et utero, sane illud est non genitum, quod non ex utero vel

19. Anom. Duo igitur dicis non facta? Orth. Ego et Patrem et Filium et Spiritum sanctum dico esse non facta, nequaquam vero tria sunt, Patre vel causa carentia : sed Patrem quidem, absque Patre, et absque causa, et non factum. Neque enim Pater habet Patrem, neque opificem, ad quem ortum referat, neque quemquam auctorem, a quo sit ut ex hypostasi. At Filius Patrem quidem habet, sed ab opifice ortum non habet : neque enim factus est, sed genitus : Spiritus sanctus autem Patrem non habet, quia non est genitus, nec ab opifice ortum habet, quia non est factus : sed auctorem et causam habet Deum, cujus spiritus est, et a quo procedit. Anom. Alii vero spiritus annon ab eo procedunt? Orth. Et nos quoque ab eo geniti sumus : Quotquot enim receperunt eum, » ut scriptum est, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt ¹⁴. » Sed sicut nos, qui ex Deo nati sumus, non sumus ex utero hypostaseos geniti : ita et spiritus qui ex Deo procedunt ex ore hypostaseos ejus non sunt. At Spiritus sanctus est Spiritus ex ore hypostaseos ipsius : « Nam verbo Domini caeli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum ¹⁵. » Et Pater dicit : « Ecce Filius meus, dilectus meus, in quo complacuit anima mea, ponam Spiritum meum super ipsum ¹⁶. » Anom. Si et Filius est ex hypostasi, et Spiritus ex hypostasi, fratres sunt igitur? Orth. Absit! nullus hoc dicit. Quomodo enim Filius est unigenitus, si duo sunt fratres? Anom. Quomodo igitur et Filius est ex hy-

¹² Psal. cxxxiv, 6. ¹³ Psal. cxxxviii, 5. ¹⁴ Joan. 1, 12, 13. ¹⁵ Psal. xxxii, 6. ¹⁶ Isa. xlii, 1.

(78) Palatinus, ἀγεννησίαν.

(79) Felckm., ἤγουν. Palat., εἴτουν.

(80) Palatinus et Felckm., ἀλλὰ τὸ μὲν.

postasi et Spiritus, neque tamen sunt duo fratres? **A** ἀδελφοί; Ὁρθ. Διὰ τοῦτο ὁ Υἱὸς οὐ μόνον ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ γαστρὸς εἰρηται· καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ μόνον ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα στόματος εἰρηται· ἵνα ἡ διαφορά μὴ κατὰ τὸν ἐκ τῆς ὑποστάσεως λόγον γένηται, ἀλλὰ κατὰ τὸν (81) ἐκ γαστρὸς καὶ στόματος.

20. *Anom.* Aliud ergo est os, aliud est uterus, aliud hypostasis? *Orth.* Non aliud et aliud, ut res aut tritonymum quidpiam. *Anom.* Ut quid ergo? *Orth.* Ut aliud quidem significante hypostasi, aliud utero, et aliud ore. *Anom.* Quid significat hypostasis, quid os, quid uterus? *Orth.* Hypostasis declarat, τὸ εἶναι, id est « esse » : uterus generandi vim : os, ipsam docendi facultatem. Quomodo vero signat Filium Deus, et quomodo Spiritum emittat, curiose non pervestigo : sed credo Filium genitum inexplicabili modo et absque passione ulla, et similiter Spiritum sanctum procedere inexplicabili modo et absque passione ulla. *Anom.* Ubi est os, et uterus, et hypostasis, quid aliud, quam compositionem dicas? *Orth.* Compositionem non efficiunt hæc nomina. Omnino enim ista non dicuntur, ut de membris solent. *Anom.* Os, nonne est os? et uterus, annon est uterus? *Orth.* Non omne os est idem os, neque omnis uterus est idem uterus : nam neque omne os est membrum, neque omnis uterus prorsus membrum est. *Anom.* Qui vero flat ut os non sit os, et uterus non sit uterus? *Orth.* Scriptura multis locis os gladii nominavit, nec quispiam ita insanit, ut dicat gladium eo membro præditum esse, quod os vocatur; sed Scriptura os vocavit illud, quod gladius absumit : et cum dicit ex quo utero proveniat glacies, uterum corporeum non requirit : et cum faciem ignis dicit, non dicit ignem esse humana forma præditum, cujus membrum unum sit facies, alterum vero ignis; neque faciem terræ dicens, terram dicit humanam formam referre.

21. *Anom.* At utinam dictum est terram esse facie præditam? *Orth.* Scriptum est apud prophetam : « Qui fugit, erit ut qui fugit a facie ignis. » Et in Genesi Cain inquit : « Si eficis me hodie a facie terræ, etiam a facie tua abscondar »¹⁷. *Anom.* Sed cum de animantibus ista nomina dicuntur, membra declarant : in iis vero, quæ sensus sunt expertia, abusione quadam usurpantur. *Orth.* Annon tibi videtur anima esse animal? *Anom.* Sane. Nam et angelus animal est, et omnes spiritus : propterea enim etiam omnes seraphim animalia dicuntur et scriptum est : « Deus, in medio duorum animalium cognosceris »¹⁸. *Orth.* Dicens igitur Deus : « Aperi os **420** tuum et implebo illud »¹⁹, quodnam os dicit? Et David psal. cxviii : « Os meum

20. Ἀνόμ. Ἄλλο οὖν στόμα, καὶ ἄλλο γαστήρ, καὶ ἄλλο ὑπόστασις, Ὁρθ. Οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο, ὡς πρᾶγμα, ὡς τριτόνυμον τι. Ἀνόμ. Ἄλλ' ὡς τί; Ὁρθ. Ὡς ἄλλο τι (82) σημαίνουσας τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τῆς γαστρὸς, καὶ ἄλλο τοῦ στόματος. Ἀνόμ. Τί σημαίνει ἡ ὑπόστασις, καὶ τί τὸ στόμα, καὶ τί ἡ γαστήρ; Ὁρθ. Ἡ ὑπόστασις τὸ εἶναι σημαίνει· ἡ γαστήρ τὸ γεννητικόν· τὸ στόμα τὸ διδασκτικόν. Πῶς δὲ γεννᾷ τὸν Υἱὸν ὁ Θεός, οὐ πολυπραγμονῶ· καὶ πῶς εκπέμπει τὸ Πνεῦμα, ὁμοίως οὐ πολυπραγμονῶ· ἀλλὰ πιστεύω, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς γεννᾷται ἀρρήτως καὶ ἀπαθῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἀρρήτως καὶ ἀπαθῶς. Ἀνόμ. Ἔνθα στόμα, καὶ γαστήρ, καὶ ὑπόστασις, τί ἄλλα ἐστὶν ἢ σύνθεσιν εἰπεῖν; Ὁρθ. Σύνθεσιν οὐ ποιῶσι τὰ ὀνόματα· οὐδὲ γὰρ πάντως ἐπὶ μελῶν λέγονται. Ἀνόμ. Τὸ στόμα οὐκ ἐστὶ στόμα; καὶ ἡ γαστήρ οὐκ ἐστὶ γαστήρ; Ὁρθ. Οὐ πᾶν στόμα τὸ αὐτὸ στόμα, οὐδὲ πᾶσα γαστήρ ἡ αὐτὴ γαστήρ· οὐδὲ γὰρ πᾶν στόμα ἐστὶ μέλος, οὐδὲ πᾶσα γαστήρ πάντως ἐστὶ μέλος. Ἀνόμ. Καὶ πῶς δύναται στόμα μὴ εἶναι στόμα, καὶ γαστήρ μὴ εἶναι γαστήρ; Ὁρθ. Ἡ Γραφὴ πολλοῶν στόμα μαχαίρας ὀνόμασε· καὶ οὐδεὶς οὕτω μέληεν, ὥστε λέγειν μέλος ἔχειν τὴν μαχαίραν, ὃ καλεῖται στόμα· ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ἀναλωτικὸν τῆς μαχαίρας στόμα ὀνόμασε· καὶ, ἐκ ποίας δὲ γαστρὸς ἐκπορεύεται κρύσταλλος, εἰπούσα, οὐ σωματικὴν γαστέρα ἐπιζητεῖ· καὶ πρόσωπον πυρὸς εἰπούσα, οὐκ ἀνθρωποειδὲς λέγει τὸ πῦρ, καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ μέλος εἶναι πρόσωπον, τὸ δὲ πῦρ· καὶ πρόσωπον γῆς εἰπούσα, οὐκ ἀνθρωποειδῆ λέγει τὴν γῆν.

21. Ἀνόμ. Ποῦ γὰρ εἰρηται πρόσωπον ἔχειν τὴν γῆν; Ὁρθ. « Ἔσται ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ προσώπου πυρὸς, » παρὰ τῷ προφήτῃ γέγραπται. Καὶ ἐν τῇ Γενέσει ὁ Κάϊν λέγει· « Εἰ ἐκβάλλης με σήμερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου κρυβήσομαι. » Ἀνόμ. Ἄλλ' ὅταν ἐπὶ ζώων λέγηται ταῦτα τὰ ὀνόματα, μέλη σημαίνουσιν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀναισθητῶν (83) καταχρηστικῶς. Ὁρθ. Οὐ δοκεῖ σοι ἡ ψυχὴ ζῶων εἶναι; Ἀνόμ. Καὶ πάνυ. Καὶ γὰρ καὶ ἄγγελος ζῶν ἐστὶ, καὶ πάντα τὰ πνεύματα· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰ σεραφίμ ζῶα λέγονται· καὶ, ὁ Θεός, ἐν μέσῳ δύο ζῶων γνωσθήσῃ, » γέγραπται. Ὁρθ. Ἐάν οὖν λέγῃ ὁ Θεός· « Ἀνοίξον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτὸ, » ποῖον λέγει στόμα; Ἐάν δὲ ὁ Δαβὶδ ἐν τῷ ρητῇ ψαλμῷ· « Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, εἰλκυσά Πνεῦμα, ὅτι

¹⁷ Genes. iv, 14. ¹⁸ Habac. iii, 2. ¹⁹ Psal. lxxx, 11.

(81) Palatinus, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν.
(82) Mss, Ἄλλ' ὡς ἄλλο τι.

(83) Regius, Palat. et Felckm., αἰσθητῶν.

τάς εντολάς σου ηρετισαμην, ὁ ποῖον λέγει στόμα; Ἐάν δὲ λέγῃ ὁ Ἰώβ· « Ἀληθινὸν δὲ στόμα ἐμπλήσει γλῶττος, ὁ ποῖον λέγει στόμα; Ποῖον δὲ στόματι ἐδόξα Μωσῆς ἀκούων· « Τί βοῆς πρὸς μέ; » Τίς δὲ οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ σιωπῶντων ἀκούει ὁ Θεός, στεναγμαῖς ἀλαλήτοις βωόντων; Ποῖαν δὲ γαστέρα ὁ προφήτης λέγει· « Ἀπὸ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινῆσαμεν, καὶ ἐτέχομεν πνεῦμα σωτηρίας ἐπὶ τῆς γῆς; » Ὡσπερ οὖν ἡ ψυχὴ καὶ γαστέρα ἔχειν λέγεται, καὶ στόμα, καὶ ὀφθαλμούς, καὶ ὠτα, καὶ πάντα τὰ ἄλλα μέλη τοῦ σώματος, καὶ οὐ σύγκαιται ἐκ μελῶν οὕτως, ὅταν ἀκούσῃ ἐπὶ Θεοῦ, τοῦ ἀληθῶς ἀσωμάτου, στόμα ἢ γαστέρα, μὴ σύνθεσιν νόει, ἀλλὰ γαστέρα τὸ γεννητικόν, στόμα τὸ διδασκικόν, ὀφθαλμούς τὸ κατανοητικόν, ὠτα τὸ ἀκουστικόν. Καὶ διὰ τοῦτο ἐκ γαστρὸς εἰρηται ὁ Υἱός, ἐπειδὴ γεννηται· καὶ διὰ τοῦτο Πνεῦμα στόματος τὸ Πνεῦμα, ἐπειδὴ διδασκικόν. Καὶ ὡσπερ οὐ λέγεται γεννητὸν τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ δύο υἱοὺς εἴπῃ· οὕτως μὴ λέγε αὐτὸ γεννητὸν, ἵνα μὴ ἴεν τῶν γεννητῶν εἴπῃ, καὶ ἀναγκασθῆς καὶ δοῦλον εἶπῃν διὰ τὸν εἰρηκότα Προφήτην, ὅτι· « Τὰ σύμπαντα δοῦλα σά. »

22. Ἀρόμ. Εἶπον καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου, παρ' ἐλίγον με πείθεις ὁμοουσιαστὴν γενέσθαι. Ὅρθ. Γένοιτό σε εἰπεῖν, Χριστιανὸν γενέσθαι! Γενόμενος γάρ (84) Χριστιανός, ἐπιγνώσῃ, ὅτι ὁμοουσιον δεῖ λέγειν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν διδασχθεῖς. Ὅσα γάρ ἰδιά εἰσι Θεοῦ, ταῦτα κοινὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἀρόμ. Πῶς εἰρηται παρὰ τῶ ἁγίῳ Ἀποστόλῳ, ὅτι μόνῳ Θεῷ ἀδύνατόν ἐστι τὸ ψεύσασθαι; Ὅρθ. Τοῦτο δὲ ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος λεχθήσεται. Ὅ γάρ ἐστιν ἴδιον τῆς φύσεως, τοῦτο κοινὸν τῶν ὑποστάσεων. Ἀρόμ. Δύναται δὲ ψεύσασθαι τὰ σερραφίμ; Ὅρθ. Εἰ μὴ δύναται ψεύσασθαι, οὐκέτι μόνος ὁ Θεὸς ἀψευδής ἐστιν. Ἀρόμ. Οὐκ εἶπεν, ὅτι μόνῳ Θεῷ ἀδύνατον τὸ ψεύσασθαι, ἀλλ' ὅτι ἀδύνατον Θεῷ ψεύσασθαι. Ὅρθ. Πᾶν ὅ τι γενητὸν ἐστιν (85), δύναται ψεύσασθαι· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ διάβολος, ἐν μέσῳ τῶν χειροῦν ἡν, ἐδυνήθη ψεύσασθαι. Καὶ τοῦτο ἐστι τῶν λογικῶν δυνάμεων ἡ τροπή, ἐδ ψεύσασθαι. Θεὸς δὲ, ἀτρεπτός ὢν, καὶ ἀψευδής ἐστι· καὶ ὡσπερ μόνος ἀτρεπτός ἐστι, καὶ μόνος ἀθάνατος, καὶ μόνος ἀράτος, καὶ μόνος ἀφθαρτος, οὕτως καὶ μόνος ἀψευδής· τοῦτο δὲ κοινόν ἐστι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἀρόμ. Πῶς οὖν εἰρηται περὶ τοῦ Πνεύματος, ὅτι οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει, εἰπερ τῆς αὐτῆς ἐστι φύσεως; Ὅρθ. Τοῦτο γάρ ἐστιν, ὃ δεικνυσι καὶ αὐτὸ ἀψευδὲς εἶναι, καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως ἔν. Ἀρόμ. Πῶς; Ὅρθ. Ὅτι πᾶν τὸ γενητὸν, ἐάν ἢ λογικόν, ὅτε θέλει (86), καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ, ἐπειδὴ καὶ ἴδιον ἔχει θέλημα, ὃ κατασιγάξει, ἵνα τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα

A aperui, et attraxi Spiritum, quoniam mandata tua elegi²⁰, ὁ quodnam os dicit? Et Job inquires: « Os verax implebit risus²¹, ὁ quodnam os inquit? Quoniam autem ore clamabat Moses, cum audiret: « Cur clamas ad me²²? » Quis vero ignorat ta-centes quoque a Deo exaudiri gemitibus inenarrabilibus clamantes? Quem autem uterum intelligit propheta, scribens: « A timore tui, Domine, in utero concepimus et parturivimus, et peperimus spiritum salutis in terra²³? » Quemadmodum igitur anima dicitur uterum habere, et os, et oculos, et aures, et cætera omnia corporis membra, nec tamen ex membris composita est: ita cum de Deo vere incorporeo audies os, vel uterum, nihil compositum intellige; sed uteri nomine, gignendi vim: oris, docendi vim: oculorum, intelligendi vim: aurium, exaudiendi vim. Idcirco igitur dictus est Filius ex utero, quod sit genitus: et propterea Spiritus est oris Spiritus, quoniam is est qui docet. Et sicut non dicis Spiritum esse genitum, ne duos filios dicas: ita ne dicito ipsum esse factum, ut ne illum unum eorum quæ facta sunt dicas, ac proinde eum dicere etiam servum cogaris, propter Prophetam, qui dixit: « Omnia tibi serviunt²⁴. »

22. Anom. Quod initio dixi, parum abest quin mihi persuadeas, ut, siam homousiastes, id est « consubstantialista. » Orth. Utinam dixeris, ut Christianus siam! Factus enim Christianus, didiceris oportere consubstantialem Filium dicere, a divinis Scripturis edoctus. Quæcunque enim sunt Dei propria, ea sunt communia Patri, Filio, et Spiritui sancto. Anom. Quomodo dixit sanctus Apostolus: « Deo soli impossibile est mentiri²⁵? » Orth. Hoc et de Patre, et Filio, et Spiritu sancto dicitur: quod enim naturæ proprium, commune est hypostasibus. Anom. An possunt mentiri seraphim? Orth. Nisi possint mentiri, non jam est solus Deus is, qui mentiri non possit. Anom. Non dixit Apostolus solum Deum non posse mentiri, sed impossibile Deo esse mentiri. Orth. Quidquid factum est, mentiri potest: ideoque etiam diabolus, cum esset in medio cherubim, potuit mentiri. Et hoc ipsum mentiri, est mutatio illa, cui virtutes rationales sunt obnoxix. Deus autem, cum sit immutabilis, mentiri nullatenus potest: ac sicut solus est immutabilis, et solus immortalis, et solus invisibilis, et solus incorruptibilis, ita etiam solus mentiri non potest, et hoc commune est Patri, Filio, et Spiritui sancto. Anom. Quomodo ergo de Spiritu dicitur, quod « non loquetur ex semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur²⁶: » siquidem ejusdem est naturæ? Orth. Imo hoc ipsum ostendit eum quoque mentiri non posse, et ejusdem esse naturæ. Anom. Quomodo? Orth. Quoniam quidquid factum est, siqui-

²⁰ Psal. cxviii, 131. ²¹ Job viii, 21. ²² Exod. xiv, 15. ²³ Isa. xxvi, 18. ²⁴ Psal. cxviii, 91. ²⁵ Hebr. vi, 18. ²⁶ Joan. xvi, 13.

(84) Ita mss. Editi vero, γενόμενος οὐ γάρ. Mox edit. Steph., ἐπιγνώσῃ.
(85) Palat. et Reg., Πᾶν εἴ τι γενητὸν ἐστι. Mox

idem, χειροῦν.
(86) Ὅτι θέλει, Reg.

dem sit rationis particeps, ubi vult, etiam ex se loquitur, quandoquidem etiam sua propria prædicitum est voluntate, cui silentium imponit, ut Dei voluntatem dicat. At Spiritus non ita est, sed ut Dei Spiritus eandem quam Deus habet ipse voluntatem: et hoc est, « Non loquetur a semetipso. » Nam et Filius de se dixit: « Ex meipso nihil facio, sed ut docuit me Pater, ista loquor ²⁷. » An igitur Verbum illud Dei et illa Dei Sapientia nesciebat, quid locutura esset? Absit, ut quisquam Christianus hoc existimet! sed ista nos docemur, ut et naturam utriusque eandem esse sciamus, et voluntatem, quæ divisionem nullam patitur: sin minus, Paulus quidem dicit: « De virginibus præceptum misericordiam consecutus ²⁸. » At Filius præceptum accipit de eo quod dicturus et locuturus est, et Spiritus ex semetipso non loquitur

421 25. *Anom.* Non habet ergo Spiritus propriam voluntatem? *Orth.* Absit, quæ quidem Deo ex adverso respondeat! nec enim modo vult quæ Dei sunt, modo vero quæ sui ipsius: sed si quid vult Spiritus sanctus, hæc est Dei voluntas: et si quid vult Deus, hæc est Spiritus voluntas. *Anom.* Enimvero, annon quod Deus vult, volunt etiam prophetæ? *Orth.* Non semper; interdum enim etiam ex seipsis loquebantur. Cum diceret enim primum Moses: « Impeditioris et tardioris linguæ sum, neque audiet me Pharao ²⁹: » et illud: « Obsecro te, elige alium ³⁰: » quid aliud significat, quam sibi aliam voluntatem inesse, quam postea coercuit, ut Dei voluntati obsequeretur? Aaron quoque et Maria a seipsis commoti murmurarunt adversus Mosem, quo tempore etiam lepra laboravit Maria, indignatusque est Dominus. Jeremias propheticum munus deprecans, dicebat: « Junior sum, neque possum prophetare ³¹. » Et Jonas eo usque in hoc recusando progressus est, ut etiam decreverit fugere a facie Domini. Et David cum suæ voluntati obsecutus, populum recensisset, castigatur. Mitto illa de Uria Chetthæo. Nam omnes quoque ratione præditæ creaturæ, interdum quæ sua, interdum quæ Dei sunt, loquuntur. At non ita Spiritus: nec enim modo quæ Dei sunt, modo sua loquitur, cum ei non insit alia quæpiam voluntas, ut ne in Filio quidem, sed una sit Patris, Filii, et Spiritus sancti voluntas. Idcirco dictum est de Spiritu: « Non loquetur a semetipso ³². » Et de Filio: « Nihil a me ipso facio, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor ³³: » non quod nesciat quidquam loqui, sed quia non aliud vult Pater, aliud vult Filius et aliud Spiritus sanctus.

24. *Anom.* Etiam si non semper quæ Dei sunt, locuti sint prophetæ, ut tu dicendo comprobasti; at certe apostoli nihil ex seipsis, sed quæ sunt Dei, semper locuti sunt. *Orth.* Docet nos Scriptura

²⁷ Joan. viii, 28. ²⁸ I Cor. vii, 25. ²⁹ Exod. i, 17, 40. ³⁰ ibid. 13. ³¹ Jerem. i, 6. ³² Joan. xvi, 13.

³³ Joan. viii, 28

(87) Πατά, τοῦ Θεοῦ· οὐδὲ γὰρ ἐστίν, οἰσισσὶς κνι-
busdani.

εἴπη. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα Θεοῦ, ταυτὸ θέλημα ἔχει τῷ Θεῷ· καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ, « Οὐ λαλήσει ἀπ' ἐαυτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ περὶ ἐαυτοῦ ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι « Ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ, ταῦτα λαλῶ. » Ἐρα οὖν ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ, ἡ σοφία ἢ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἤδει τί λαλήσει; Μὴ γένοιτο τοῦτο ἀνθρώπων Χριστιανῶν λογισασθαι! ἀλλ' ἵνα γινώμεν ἡμεῖς τὸ ταυτὸ τῆς φύσεως, καὶ τὸ ἀδιαίρετον τοῦ θελήματος. ταῦτα διδάσκόμεθα· εἰ δὲ μὴ, Παῦλος μὲν λέγει· « Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠληθμένος· » ὁ δὲ Υἱὸς ἐντολὴν λαμβάνει, τί εἴπη, καὶ τί λαλήσει, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ λαλεῖ ἀπ' ἐαυτοῦ.

Domini non habeo, consilium autem do tanquam accipit de eo quod dicturus et locuturus est, et

25. Ἀνόμ. Οὐκ ἔχει οὖν ἴδιον θέλημα τὸ Πνεῦμα. Ὅρθ. Ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, μὴ γένοιτο! οὐδὲ ποτὲ γὰρ θέλει τὰ τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ τὰ ἐαυτοῦ· ἀλλ' εἰ τι θέλει Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο τοῦ Θεοῦ ἐστὶ θέλημα· καὶ εἰ τι θέλει ὁ Θεός, τοῦτο θέλημά ἐστὶ τοῦ Πνεύματος. Ἀνόμ. Οἱ γὰρ προφηταί, οὐκ εἰ τι θέλει ὁ Θεός, θέλουσιν; Ὅρθ. Οὐ πάντοτε· ἐστ' ὅτε γὰρ καὶ ἀπ' ἐαυτῶν ἐλάλουν. Μωσῆς γὰρ πρῶτος ἔλεγεν· « Ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ εἰσακούσεται μου Φαραὼ » καὶ τὸ, « Δέομαι σου, προχέρισαι ἄλλον, » τί σημαίνει ἢ ἄλλο θέλημα ἐν ἐαυτῷ εἶναι, ὃ ἐκόλασεν, ἵνα τὸ τοῦ Θεοῦ ποιήσῃ; Καὶ Ἀαρὼν καὶ Μαρία ἀπ' ἐαυτῶν κινούμενοι ἐγγύγυσαν κατὰ Μωσῆος, ὅτε ἐλεπρίασεν ἡ Μαρία, καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος. Ἱερμίας, παραιτούμενος τῆν C τροφηταίαν, ἔλεγε· « Νεώτερός εἰμι ἐγώ, καὶ οὐ δύναμαι προφητεύειν. » Καὶ ὁ Ἰωνᾶς εἰς τοσοῦτον παρητήσατο, ὡς καὶ δόξει φεῦγειν ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Καὶ ὁ Δαβὶδ, τὸ θέλημα τὸ ἐαυτοῦ ποιήσας, καὶ ἀριθμῶν τὸν λαόν, ἐπιτιμᾶται. Σιωπῶ γὰρ τὰ κατὰ τὸν Οὐρίαν τὸν Χετταίον. Καὶ πάντα γὰρ τὰ λογικὰ κτίσματα ποτὲ τὰ ἐαυτῶν λαλοῦσι, ποτὲ τὰ τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως· οὐ γὰρ ποτὲ τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ποτὲ τὰ ἐαυτοῦ· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν (87) ἄλλο τι ἐν αὐτῷ θέλημα, ἐπειδὴ οὐδὲ ἐν τῷ Υἱῷ, ἀλλ' ἐν ἐστὶ θέλημα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται περὶ τοῦ Πνεύματος· « Οὐ λαλήσει ἀπ' ἐαυτοῦ » καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι « Ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ, ταῦτα λαλῶ· » οὐκ ἐπειδὴ (88) οὐκ οἶδε λαλήσαι τι, D ἀλλ' ὅτι οὐκ ἄλλο θέλει ὁ Πατήρ, καὶ ἄλλο θέλει ὁ Υἱὸς, καὶ ἄλλο τὸ Πνεῦμα.

24. Ἀνόμ. Εἰ καὶ μὴ πάντοτε οἱ προφηταί τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεγον, ὡς ἔδειξεν ὁ λόγος, ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι οὐδὲ ἐλάλουν ἀπ' ἐαυτῶν, ἀλλὰ πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ. Ὅρθ. Ἡ Γραφὴ ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι οἱ ἀπόστολοι ἐλά-

(88) Ταῦτα λαλῶ λαλεῖ· οὐκ ἐπειδὴ.

λων ἀφ' ἑαυτῶν. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ἐάν οὖν ἀκούσης Παύλου λέγοντος περὶ τῶν ἀποστόλων, « Ἀλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀληθεῖαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Κηφᾷ ἔμπροσθεν πάντων » (τὰ δὲ ἐπόμενα οἶδας, εἰ φιλόλογος εἶ), τί ἄλλο λογίζῃ, ἢ τὸ ἀφ' ἑαυτῶν τι λελαληκέναι καὶ πεποιηκέναι, ὅπερ οὐκ ἦν θεόπνευστος; Καὶ περὶ ἑαυτοῦ δὲ λέγει· « Οὐδὲν γὰρ ἑμαυτῷ σύνοίδα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. » Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως· καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι· « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ. » Ἀνόμ. Ἀλλὰ καὶ πάντες ἀνθρώποι ποτὲ μὲν τὰ ἑαυτῶν λέγουσιν, καὶ ποτὲ δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οἱ ἄγγελοι πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ λέγουσιν. Ὁρθ. Οὐδὲ τοῦτο ἀληθές. Εἰ γὰρ πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ ἔλεγον, οὐκ ἂν ἤμαρτον, ὥστε λέγεσθαι· « Εἰ γὰρ ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἔφεισάτο. » Ἀνόμ. Ἀλλὰ καὶ εἴ ποτε ἤμαρτον τινες τῶν ἀγγέλων, ἀλλ' εἰσὶν ἄγγελοι ἀναμάρτητοι. Ὁρθ. Οὐ ζητοῦμεν, εἰ εἰσὶν ἄγγελοι ἀναμάρτητοι, ἀλλ' εἰ δύνανται ἁμαρτῆσαι. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς (89) ἕως νῦν οὐκ ἀπεθάνομεν, καὶ ἐσμέν θνητοὶ τῷ δύνασθαι ἀποθάνειν, οὐ τῷ ἦδη ἀποθηνῆναι· ἐγγυρσεὶ γὰρ καὶ μὴ ἀποθάνειν τινα ἡμῶν, ὡς τὸν Ἥλιον. Κἂν μὴ τις δὲ ἡμῶν ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἡ φύσις αὐτῆ θνητῆ ἐστίν. Ὅστε καὶ τῶν ἀγγέλων αἱ μυριάδες οὐκ ἐψεύσαντο, ἀλλ' ἐφύλαξαν τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια· ἀλλ' ἐδείχθη αὐτῶν ἡ φύσις τρεπτή, καὶ λαλοῦσα ἀφ' ἑαυτῆς, τὸ τινας (90) αὐτῶν τραπήναι καὶ λαλεῖν ἀφ' ἑαυτῶν. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ ἐστὶ γενητῆς φύσεως, ὥστε καὶ δύνασθαι τραπήναι.

semetipsa, quandoquidem eorum aliqui mutati non loquuntur a semetipso. Non enim est ea natura

25. Ἀνόμ. Πόθεν γὰρ, ὅτι οὐ δύναται τραπήναι τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Τὸ παρέχον ἄλλοις τὴν ἀτρέψιαν, ἀνάγκη ἀτρέπτον εἶναι τῇ φύσει. Ἀνόμ. Εἰσὶ γὰρ οὖν καὶ ἄλλα ἀτρέπτα. Εἰ γὰρ παρέχει ἄλλοις τὸ Πνεῦμα τὴν ἀτρέψιαν, αὐτὰ ἐκεῖνα, οἷς παρέχει τὸ Πνεῦμα τὴν ἀτρέψιαν, ἀτρέπτά εἰσιν (91). Ὁρθ. Ἀλλὰ τὰ μὲν εἰσι μετοχῆ ἀτρέπτα, τὰ δὲ τῇ φύσει, ὡς τὸ πῦρ φύσει ἐστὶ καυστικόν, τὸ δὲ ὕδωρ κατὰ παράθεσιν τοῦ πυρὸς καυστικόν γίνεται. Οὕτως τῇ μὲν Πνεῦμα φύσει ἐστὶν ἀτρέπτον, οἱ δὲ μετέχοντες αὐτοῦ κατὰ μετοχὴν ἀτρέπτοι. Ἀνόμ. Μὴ θέλεις εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα Πατὴρ ἐστίν; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! Ἀνόμ. Εἰ πάντα τὰ ἴδια τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος εἰσι καὶ τοῦ Υἱοῦ κοινά, ὀφείλει καὶ Πατὴρ εἶναι τὸ Πνεῦμα (92) καὶ Υἱός. Ὁρθ. Οὐκ εἶπον· Τὰ ἴδια τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος εἰσι κοινά· ἀλλὰ, τὰ ἴδια τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰσι κοινά· ὅσον τὸ ἀφθαρτον, τὸ ἀθάνατον, τὸ ἀναλλοίωτον, τὸ ἀψευδές, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀνόμ. Ἄλλος οὖν ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ ἄλλος ὁ Πατήρ; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὸ, Θεός, τὴν φύσιν δηλοῖ, τὸ δὲ Πατήρ, τὴν σχέσιν

apostolos interdum a seipsis esse locutos. Anom. Quomodo? Orth. Cum audis Paulum dicentem de apostolis : « Sed cum viderem eos non recto pede incedere secundum veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus » (quæ sequuntur autem nosti, si quidem es sacrorum sermonum studiosus), quid aliud existimas, quam eos aliud locutus esse aut fecisse, quod ex divina inspiratione non proficiscebatur? Idem de seipso dicit : « Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum ». At non ita Spiritus : ideo dictum est : « Non loquetur a semetipso. » Anom. Omnes igitur homines modo quidem sua, modo vero quæ Dei sunt, loquuntur : at angeli, quæ Dei sunt semper loquuntur. Orth. Ne hoc quidem verum est. Nam si semper, quæ Dei sunt, loquerentur, non peccassent, adeo ut scriptum sit : « Nam si angelis, qui peccaverant, non pepercit », etc. Anom. Sed etiamsi nonnulli angelorum olim peccarunt, sunt tamen angeli peccati expertes. Orth. Non quaerimus, an sint angeli absque peccato, sed an possint peccare. Etenim nos quoque usque nunc mortui non sumus, et sumus mortales, eo quod possimus mori, non quod jam mortui sumus, siquidem fieri potest ut aliqui nostrum non moriantur, Eliæ exemplo. Etiamsi vero quispiam nostrum non moriatur, at ipsa certe natura est mortalis. Itaque quamvis myriades angelorum non mentitæ sint, sed Dei sermonem custodierint, reipsa tamen apparuit mutabilem esse ipsorum naturam, ac loqui eam ex sunt, ac locuti a semetipsis. At Spiritus sanctus præditus, quæ facta sit, ac proinde mutari possit

25. Anom. Enimvero, unde illud habet Spiritus, ut mutari non possit? Orth. Quod aliis præbet immutabilitatem, necesse est natura esse immutabile. Anom. Sunt igitur 422 alia quoque immutabilia. Nam si aliis præstat Spiritus illam immutabilitatem, nempe illa, quibus immutabilitatem illam præbet Spiritus, etiam sunt immutabilia. Orth. Sed quædam sunt immutabilia participatione quædam natura, ut ignis natura quidem est urens aqua vero apposito igne fit urens. Ita Spiritus est natura immutabilis : qui vero facti sunt ejus participes, hac participatione sunt immutabiles. Anom. An vis dicere illum ipsum Spiritum Patrem esse? Orth. Absit! Anom. Atqui si quæcunque sunt Patri propria, sunt quoque Filio et Spiritui communia, oportet ut Pater sit ipse Spiritus et Filius. Orth. Non dixi, quæ propria sunt Patris esse quoque Filio et Spiritui communia : sed dixi ea, quæ propria sunt substantiæ Dei, esse et Filii et Spiritui sancto communia, ut incorruptibilem, immortalem, immutabilem esse, mentiri non posse et quæcunque sunt hujusmodi. Anom. Ergone alii

⁸⁸ Galat. II, 14. ⁸⁹ I Cor. IV, 4. ⁹⁰ II Petr. II, 4.

(89) Palat., Καὶ γὰρ ἡμεῖς.

(90) Fortè, τῷ τινας.

(91) Τὴν ἀτρέψιαν, ἀτρέπτά εἰσιν. Sic Palat., δι'

ὁμοιοτέλευτον.

(92) Πατήρ εἶναι αὐτὸ Πνεῦμα. Edit. Steph.

Deus est, alius Pater? *Orth.* Absit! sed Dei nomen naturam indicat, nomen autem Patris eam rationem, quam ad Filium habet. Quæcunque igitur propria sunt naturæ, communia sunt ejusdem substantiæ hypostasibus. Siquidem quod dixit propheta ²⁷, Magnitudinis Dei non est finis, dixerit etiam aliquis et de Filio et de Spiritu; quia neque magnitudinis Filii, neque magnitudinis Spiritus: ullus est terminus. Nam « Quo ibo a Spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam ²⁸? » Rerum autem omnium conditarum et terminus est aliquis et quantitas. Possum enim animo concipere Gabrielem, ubi non sit Raphael: Patrem autem et Filium et Spiritum sanctum ubique, in omnibus et per omnia mente considero.

26. *Anom.* Dico etiam ego, ubique, et in omnibus, et per omnia esse Patrem, Filium, et Spiritum sanctum. *Orth.* Nonne id est consubstantiale, quod eandem substantiæ rationem recipit? *Anom.* Non dicis igitur majorem esse Patrem Filio? *Orth.* Ut Deum Deo majorem, nequaquam: sed ut Patrem Filii humana carne induti: siquidem non dixit: Deus major me est, sed « Pater major me est ²⁹. » *Anom.* Filium ergo dicis deitate æqualem esse Patri? *Orth.* Maxime: dicit enim Apostolus: « Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo ³⁰. » *Anom.* Quod igitur ipse non rapuit, cur illi attribuis? *Orth.* Quoniam ipse non rapuit, sed habet natura; et hoc habens, « exinanivit semetipsum, forma servi accepta ³¹. » Quæ enim laus debeatur ei, qui quam non habet æqualitatem, eam non rapuit? Nam si hoc laudabile est, similiter etiam cælum laudabitur, et Gabriel, et Raphael, et angelorum singuli, et archangelus quilibet, quod æqualitatem cum Deo non rapuerint.

27. *Anom.* Nos dicimus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum esse instar episcopi, et presbyteri, et diaconi. *Orth.* Sed sicut quispiam qui episcopus non sit, et tamen homo sit, eandem habet naturam atque episcopus: similiter et diaconus, qui neque presbyter sit, neque episcopus, ejusdem tamen est naturæ: ita igitur tu quoque fateris Filium quidem non esse Patrem, sed ejusdem esse naturæ atque Patrem: itidemque Spiritum Dei non esse quidem Filium, neque Patrem, sed ejusdem esse atque Patrem naturæ: cur igitur auditores fallis, cum nescias quid dicas? ac non dicis tres naturas dissimiles, ut angelum, et hominem, et equum? *Anom.* **423** Ita dico: alioqui fuerim consubstan-

την πρὸς τὸν Υἱόν. Ὅσα οὖν ἰδιὰ εἶσι τῆς φύσεως, ταῦτα κοινὰ τῶν τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑποστάσεων. Ἀμέλει καὶ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι πέρασ, εἴρηται παρὰ τῷ προφήτῃ· τοῦτο δὲ ἂν τις εἴποι καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· οὔτε γὰρ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Υἱοῦ (93) ἔστι πέρασ, οὔτε τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Πνεύματος. « Ποῦ » γὰρ « πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου; καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; » Τῶν δὲ κτισμάτων ἀπάντων καὶ πέρασ ἔστι καὶ ποσότης. Δύναμαι γὰρ νοῆσαι τὸν Γαβριήλ, ἐνθα οὐκ ἔστιν ὁ Ῥαφαήλ· Πατέρα δὲ καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων νοῶ

26. Ἀνόμ. Κἀγὼ λέγω, ὅτι πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων ἔστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅρθ. Τοῦτο οὖν ἔστιν (94) ὁμοούσιον, ὃ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον τῆς οὐσίας. Ἀνόμ. Οὐ λέγεις οὖν μέζονα τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ; Ὅρθ. Ὡς Θεὸν Θεοῦ, οὐ· ὡς Πατέρα δὲ Υἱοῦ ἐνανθρωπήσαντος. Ἀμέλει οὐκ εἶπεν· Ὁ Θεὸς μεζῶν μου ἔστιν· ἀλλ', « Ὁ Πατὴρ μεζῶν μου ἔστιν. » Ἀνόμ. Τῇ θεότητι οὖν ἴσον λέγεις τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρός; Ὅρθ. Καὶ πάνυ· καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Τοῦτο φρονεῖσθε ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὃς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ἀνόμ. Ὁ οὖν αὐτὸς οὐχ ἤρπασε (95), σὺ διὰ τί δίδως αὐτῷ; Ὅρθ. Ὅτι οὐχ ἤρπασεν, ἀλλ' ἔχει τῇ φύσει· καὶ ἔχων τοῦτο, « ἑαυτὸν ἐκέκωσε, μορφὴν δούλου λαβών. » Ποιὸς γὰρ ἦν ἔπαινος τῷ μὴ ἔχοντι τὸ ἴσον, καὶ μὴ ἀρπάζοντι; Εἰ γὰρ τοῦτο ἔπαινος, ἐπαινεθήσεται ὁμοίως καὶ ὁ οὐρανὸς, καὶ ὁ Γαβριήλ, καὶ ὁ Ῥαφαήλ, καὶ ἕκαστος τῶν ἀγγέλων, καὶ ἕκαστος τῶν ἀρχαγγέλων, ὅτι μὴ ἤρπασαν τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ.

27. Ἀνόμ. Ἡμεῖς λέγομεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς ἐπίσκοπον, καὶ πρεσβύτερον, καὶ διάκονον (96). Ὅρθ. Ἄλλ' ὥσπερ ἐπίσκοπος; οὐκ ὦν, ἀνθρωπος δὲ ὦν, τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν τῷ ἐπισκόπῳ· ὁμοίως καὶ ὁ διάκονος, οὔτε πρεσβύτερος, οὔτε ἐπίσκοπος ὦν, τῆς αὐτῆς μέντοι ἔστι φύσεως· οὕτως οὖν λέγεις καὶ αὐτὸς τὸν Υἱὸν Πατέρα μὲν μὴ εἶναι, τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως τῷ Πατρὶ· καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τοῦ Θεοῦ, Υἱὸν μὲν μὴ εἶναι μήτε Πατέρα, τῆς δὲ αὐτῆς εἶναι (97) φύσεως τῷ Πατρὶ. Τί οὖν ἀπατᾷ τοὺς ἀκούοντας, μὴ εἰδὼς ἃ λέγεις, οὐ λέγεις δὲ τρεῖς φύσεις ἀνομολοῦς ὡς ἄγγελον, καὶ ἀνθρωπον, καὶ ἵππον; Ἀνόμ. Οὕτω λέγω· ἐὰν γὰρ τοῦτο μὴ εἴπω, ὁμοουσιαστῆς

²⁷ Psal. cxliv, 3. ²⁸ Psal. cxxxviii, 7. ²⁹ Joan. xiv, 28. ³⁰ Philipp. ii, 5, 6. ³¹ ibid. 7.

(93) Palat., τοῦ Θεοῦ.

(94) Edit. Steph., Τοῦτο οὐκ ἔστιν. Mss., Τοῦτο οὖν ἔστιν.

(95) Palat., Εἰ οὖν αὐτὸς οὐχ ἤρπασεν.

(96) Palat. et Felck., Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι, ὥσπερ ὁ πρεσβύτερος ἐπίσκοπος οὐκ ἔστιν, ἀνθρωπος δὲ ὦν, τὴν αὐτὴν φύσιν ἔχει τῷ ἐπισκόπῳ· ὁμοίως καὶ ὁ διάκονος, οὔτε πρεσβύτερος, οὔτε διάκονος, τοιαύτης μέντοι ἔστι φύσεως (Felck. solus hic addit Ὅρθ.). Οὕτως οὖν. Reg., Ἀνόμ. Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι, ὥσπερ

ἐπίσκοπος, καὶ πρεσβύτερος, καὶ διάκονος· οὕτως ἔστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅρθ. Δεῖχνυσι μήτε τοῦτο λέγοντα. Ἀνόμ. Πῶς; Ὅρθ. Ὅτι πρεσβύτερος μὲν ἐπίσκοπος οὐκ ἔτι ἀνθρωπος μὲν τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν, εἰς.

(97) Εἶναι abest a Palatino. Ibidem, Felck. et Palatin., Πατρὶ. Ἐπειδὴ παρ' αὐτοῦ ἐκπαιρεύεται, ἐξ ἔρασις quibusdam, Ὅρθ. Τί οὖν ἀπατᾷ. Palat. loco erasorum habet: Ἀνόμ. Οὐ. Mox iidem, οὐ λέγεις δὲ, ὅτι τρεῖς.

γενόμεν. Ὁρθ. Ἔγνωσ οὖν, ὅτι ὁ λέγων τὸν Πατέρα ὡς ἐπίσκοπον, καὶ τὸν Υἱὸν ὡς πρεσβύτερον, εἰ τὸ Πνεῦμα ὡς διάκονον, ὁμοούσιον λέγει. Ἰὺτω δὲ λέγων σαυτὸν Χριστιανὸν ἐνόμισας (98) μέχρι τοῦ παρόντος. Εἰ δὲ τοῦτο ὁ λέγων οὐ κέκριται σοι εἶναι Χριστιανός, σαυτὸν ἄρα κατέκρινας, καὶ ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκρίθης μὴ ὢν Χριστιανός. Ἄνόμ. Ὁ λέγων οὖν ὁμοούσιον Χριστιανός οὐκ ἔστιν; Ὁρθ. Ὁ λέγων ὁμοούσιον Χριστιανός ἐστίν· ὁ δὲ νομιζων μὴ εἶναι Χριστιανὸν τὸν λέγοντα ὁμοούσιον, καὶ αὐτὸς λέγων, εὐρεθήσεται αὐτὸν κατακρίνων, ὡς ὁ κακὸς δούλος ἐκεῖνος, ὁ ἐκ τοῦ ἰδίου στόματος κατακρίμενος. Ἄνόμ. Πῶς γὰρ αὐτὸ λέγων εὐρέθης; Ὁρθ. Εἶπας ὅτι, Ἡμεῖς λέγομεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς (99) ἐπίσκοπον, πρεσβύτερον, καὶ διάκονον. Ἄνόμ. Ὁμολογῶ εἰρηκέναι, ὡς ἐπίσκοπον, πρεσβύτερον, καὶ διάκονον. Ὁρθ. Ἄλλ' ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος, καὶ διάκονος ὁμοούσιοι εἰσιν ὁμοούσιον ἄρα Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολόγησας. Ἄνόμ. Θέλεις οὖν εἰπεῖν, ὅτι, ὡς περ κωνδίτος οἶνος κερασθεῖς, οὕτως ἐστὶ Πατὴρ, Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; Ὁρθ. Οὐδὲ οἶδας, ὅτι σὺ τοῦτο λέγεις; Ἄνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι ἄλλην φύσιν λέγεις τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλην τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλην τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς οἴνου καὶ μέλιτος καὶ πεπέρεως. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν· Ἐάν ἢ ὁ Πατὴρ οἶνος εὐφραίνων καρδίαν, καὶ ὁ Υἱὸς οἶνος εὐφραίνων καρδίαν, καὶ τὸ Πνεῦμα οἶνος εὐφραίνων καρδίαν ἐστίν, ἢ ὁ Πατὴρ (1) ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Ὑμεῖς ἄρα καὶ οὐκ ἡμεῖς, κωνδίτῃ παρεβάλλετε τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οἱ ἀνομοῖους τὰς φύσεις εἰσηγούμενοι.

condito comparatis. cum dissimiles naturas introducitis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ Β' ΠΕΡΙ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ, ΕΝ ᾧ ΔΙΑΛΕΓΟΝΤΑΙ ΟΜΟΙΩΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΚΑΙ ΑΝΟΜΟΙΟΣ ΑΡΕΙΑΝΙΣΤΗΣ (2).

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS II DE SANCTA TRINITATE, IN QUO ITIDEM DISPUTANT ORTHODOXUS ET ANOMÆUS ARIANISTA.

ANOMIOIUS.

1. Πᾶσι τοῖς νῦν ἔχουσιν ὁμολογούμενόν ἐστιν, ὅτι ἐξ ἑτέρου ἢ μεταγενέστερόν ἐστι τοῦ ἐξ οὗ ἐστίν, ὡς ἐξ αἰτίου. Ὁρθόδοξος. Οὐ πάντως. Ἄνόμ. Σὺ οὐκ εἶ ἐξ τοῦ πατρὸς σου, καὶ μετὰ τὸν πατέρα

(98) Οὕτω δὲ λέγων σαυτὸν Χριστιανὸν ἐνόμισας. Sic Palat. Editi vero, οὕτω δὲ λέγειν σαυτὸν ἐνόμισας. Ibid. Palat., τοῦ παρόντος. Ἄνόμ. Εἰ δὲ τοῦτο, ὁ λέγων οὐ κέκριται σοι εἶναι Χριστιανός, Χριστιανός οὐκ ἐστίν. Ὁρθ. Ὁ λέγων.

D

ANOMÆUS.

1. Omnibus sana roente præditis in confesso est, id quod est ex alio, ortu posterius eo esse, ex quo est ut ex causa. Orthodoxus. Non omnino. Anom. Annon tu es ex patre tuo, et patre tuo posterior?

(99) Ὡς δεest in mss. Mox Felck., καὶ διάκονον, καὶ διάκονος ὁμοούσιοι εἰσιν. Ὁρθ. Ὁμοούσιος ἄρα Πατὴρ. Palat. vero, καὶ διάκονον. Ὁρθ. Ὁμοούσιος.

(1) Regius et Palat. καρδίαν, ἐάν ἢ ὁ Πατὴρ.

(2) In Palat. nullus est titulus. In Reg. et Felck. autem, ἄλλη διάλεξις Ἄνομοιου καὶ Ὁρθοδόξου.

Orth. Ego quidem sum ex patre meo, et patre meo posterior, et extra patrem meum: lux vero ex sole est, neque tamen posterior est sole, neque extra solem, sed simul atque sol, et in sole, et cum sole: fragrantia quoque ex unguento est, nec tamen post unguentum, neque extra unguentum, sed simul atque unguentum, et in unguento, et cum unguento: et intelligere, ex mente est, at neque post mentem, neque extra mentem, sed simul atque mens, et in mente, et cum mente: et velle ex volente est, et neque extra volentem, neque post volentem, sed simul atque volens, et in volente et cum volente: et sapientia ex sapiente est, et neque post sapientem, neque extra sapientem, sed simul atque sapiens, et in sapiente, et cum sapiente: et potentia ex potente est, **424** at neque post potentem, neque extra potentem, sed in potente, et simul atque potens, et cum potente. Sic igitur Filium quoque Dei ex Deo esse intelligimus, at non post Deum, neque extra Deum, sed simul atque Deus, et in Deo, et cum Deo. νοοῦμεν, καὶ οὐ μετὰ τὸν Θεόν, οὔτε ἐκτὸς τοῦ τῷ Θεῷ.

2. *Anom.* At splendor, et intelligere, et velle, et sapientia, et potentia, non sunt substantia in sese subsistens. Filius Dei vero est substantia, in sua propria hypostasi. *Orth.* In hoc quoque conferri cum ipso nequeunt corporei filii, quod filius quidem sum ego patris mei, sed non sum ejus sapientia, neque sum ejus potentia, neque sum ejus voluntas, neque sum ejus verbum, neque sum ejus splendor, neque sum in ipso Patre meo. Pater ipse non est in me, nec sicut operatur Pater, ego operor: Filius Dei vero non tantum est Filius, sed etiam potentia, et sapientia, et Verbum, et voluntas, et splendor, ut ex eo, quod sit Filius, intelligatur quod sit quiddam in sese subsistens: et ex eo, quod est sapientia, et potentia, et Verbum, et voluntas, et splendor, intelligatur illud quod simul atque Pater, et in Patre, et cum Patre sit, neque secundus, id est neque post Patrem. neque extra Patrem. Propterea enim clamat propheta, dicens: « Domine, Deus noster, da nobis pacem: omnia enim dedisti nobis. Domine, Deus noster, alium extra te non novimus ⁴³. » Nec enim extra Patrem Filius cognoscitur, sed in Patre, et cum Patre, et simul atque Pater, ut splendor gloriæ, ut character hypostaseos, ut sapientia sapientis, et potentia potentis, ut Verbum mentis. *Anom.* Sed splendor, lucis non est filius; character, hypostaseos non est filius: sapientia, sapientis non est filius; potentia, potentis non est filius. *Orth.* Potentis quidem potentia, non est ejus filius; nec sapientis sapientia, est ejus filius; neque verbum mentis, est ejus filius; neque splendor gloriæ, est

σου; *Orth.* Ἐγὼ μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς μου εἰμι, καὶ μετὰ τὸν πατέρα μου εἰμι, καὶ ἐκτὸς τοῦ πατρὸς μου εἰμι· τὸ δὲ φῶς ἐκ τοῦ ἡλίου ἐστὶ, καὶ οὐδὲ μετὰ τὸν ἡλίον ἐστίν, οὐδὲ ἐκτὸς τοῦ ἡλίου ἐστίν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἡλίου, καὶ ἐν τῷ ἡλίῳ, καὶ σὺν τῷ ἡλίῳ· καὶ ἡ εὐωδία ἐκ τοῦ μύρου ἐστὶ (3), καὶ οὔτε μετὰ τὸ μύρον, οὔτε ἐκτὸς τοῦ μύρου, ἀλλὰ μετὰ τοῦ μύρου, καὶ ἐν τῷ μύρῳ, καὶ σὺν τῷ μύρῳ· καὶ τὸ νοεῖν ἐκ τοῦ νοῦ ἐστὶ, καὶ οὔτε μετὰ τὸν νοῦν, οὔτε ἐκτὸς τοῦ νοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ νοῦ, καὶ ἐν τῷ νῷ, καὶ σὺν τῷ νῷ· καὶ τὸ θέλειν ἐκ τοῦ θέλοντος ἐστὶ, καὶ οὔτε ἐκτὸς τοῦ θέλοντος, οὔτε μετὰ τὸν θέλοντα, ἀλλὰ μετὰ τοῦ θέλοντος, καὶ ἐν τῷ θέλοντι, καὶ σὺν τῷ θέλοντι· καὶ ἡ σοφία ἐκ τοῦ σοφοῦ ἐστὶ, καὶ οὔτε μετὰ τὸν σοφόν, οὔτε ἐκτὸς τοῦ σοφοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ σοφοῦ (4-5), καὶ ἐν τῷ σοφῷ, καὶ σὺν τῷ σοφῷ· καὶ ἡ δύναμις ἐκ τοῦ δυνατοῦ, καὶ οὔτε μετὰ τὸν δυνατὸν, οὔτε ἐκτὸς τοῦ δυνατοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ δυνατῷ, καὶ μετὰ τοῦ δυνατοῦ, καὶ σὺν τῷ δυνατῷ. Οὕτω τοίνυν καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ Θεῷ, καὶ σὺν

2. *Ἀνόμ.* Ἀλλὰ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ τὸ νοεῖν, καὶ τὸ θέλειν, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ δύναμις, οὐκ ἐστὶν οὐσία ἐνυπόστατος· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐσία ἐστὶν ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει. *Orth.* Καὶ ἐν τούτῳ τῶν σωματικῶν υἱῶν τὸ ἀσύγκριτον ἔχει, ὅτι ἐγὼ μὲν, υἱὸς ὢν τοῦ πατρὸς μου, οὐκ εἰμι αὐτοῦ σοφία, οὐκ εἰμι αὐτοῦ δύναμις, οὐκ εἰμι αὐτοῦ θέλημα, οὐκ εἰμι αὐτοῦ λόγος, οὐκ εἰμι αὐτοῦ ἀπαύγασμα, οὐκ εἰμι ἐν αὐτῷ τῷ πατρὶ μου. Οὐκ αὐτὸς ὁ πατήρ μου ἐν ἐμοί, οὐ καθὼς ὁ πατήρ μου ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς οὐ μόνον ἐστὶν Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ δύναμις, καὶ σοφία, καὶ λόγος, καὶ θέλημα, καὶ ἀπαύγασμα, ἵνα ἀπὸ τοῦ εἶναι Υἱὸς, τὸ ἐνυπόστατον νοηθῇ· καὶ ἀπὸ τοῦ εἶναι σοφία, καὶ δύναμις, καὶ λόγος, καὶ θέλημα, καὶ ἀπαύγασμα, τὸ μετὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ σὺν τῷ Πατρὶ νοηθῇ, καὶ οὐ δευτέρο, οὐδὲ μετὰ τὸν Πατέρα, οὐδὲ ἐκτὸς τοῦ Πατρὸς. Διὰ γὰρ τοῦτο βοᾷ ὁ προφήτης, λέγων· « Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην δὲς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐκτὸς σοῦ ἄλλον οὐκ οἶδαμεν. » Οὐ γὰρ ἐκτὸς τοῦ Πατρὸς Υἱὸς γνωρίζεται, ἀλλ' ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ ἅμα τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπαύγασμα δόξης, ὡς χαρακτήρ ὑποστάσεως, ὡς σοφία σοφοῦ, ὡς δύναμις δυνατοῦ, ὡς λόγος νοῦ. *Ἀνόμ.* Ἀλλὰ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτὸς υἱὸς οὐκ ἐστὶν· ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως υἱὸς οὐκ ἐστὶν· ἡ σοφία τοῦ σοφοῦ υἱὸς οὐκ ἐστὶν· ἡ δύναμις τοῦ δυνατοῦ υἱὸς οὐκ ἐστὶν. *Orth.* Τοῦ μὲν δυνατοῦ ἡ δύναμις οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ υἱός· καὶ ἡ σοφία τοῦ σοφοῦ οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ υἱός· καὶ ὁ λόγος τοῦ νοῦ οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ υἱός· καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης οὐκ ἐστὶν αὐτῆς υἱός· ὁ δὲ τοῦ

⁴³ Isa. xxvi, 12, 13.

(3) Sic mss. In editis vero ἐστὶ deest.

(4-5) Mss., ἀλλ' ἐκ τοῦ σοφοῦ.

Θεοῦ Υἱός καὶ Υἱός ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγος αὐτοῦ, ἅ
καὶ Υἱός ἐστὶ τοῦ σοφοῦ καὶ σοφία αὐτοῦ, καὶ Υἱός
ἐστὶ τοῦ δυνατοῦ, καὶ δύναμις αὐτοῦ ἐστὶ. Καὶ διὰ
τοῦτο, Υἱὸν ἀκούοντες, τὸ ἐννοῦσταν νοοῦμεν· καὶ
δύναμιν ἀκούοντες, καὶ Λόγον, καὶ σοφίαν, τὸ ἀχώ-
ριστον καὶ συναϊδίον ἐπαιδευθῆμεν.

3. Ἀνόμ. Ἄμα οὖν λέγεις ὑπάρχειν Πατέρα καὶ
Υἱόν; Ὀρθ. Ἄμα λέγω. Ἀνόμ. Δύο οὖν ἀγέννητα
λέγεις; Ὀρθ. Ἐγὼ Πατέρα καὶ Υἱὸν λέγω· τί δὲ
ἐστὶν ἀγέννητον, οὐκ ἐδιδάχθην ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν.
Ἀνόμ. Οὐκ ἐστὶν οὖν ὁμολογούμενον, ὅτι ὁ Πατὴρ
τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἐστὶ γεννητός; Ὀρθ. Ὁμολογῆται
καὶ παρ' ἐμοῦ. Ἀνόμ. Ὁ δὲ μὴ γεγονὸς καὶ ὑπάρ-
χων ἀγενήτως ὑπάρχει· ἀγενήτως ἄρα. Ὀρθ. Ὅτι
μὲν οὐκ ἐγένετο, οἶδα· ἀγέννητον δὲ αὐτὸν λέγειν, οὐκ
ἐδιδάχθην ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ἀλλὰ Πατέρα. Ἀνόμ.
Εἰ οὐκ ἐγένετο ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, ἀγενήτως
ὑπάρχει· ὁ δὲ ἀγενήτως ὑπάρχων ἀγενήτως ἐστὶν.
Ὀρθ. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή τὸ ἀγέννητον, τὸ δὲ
Πατέρα αὐτὸν εἶναι εἶπε. Κάκεινο λέγω, ὃ ἡ Γραφή
εἶπε, καὶ οὐχὶ ὁ τῆ ἐννοία τῶν ἀνθρώπων ὑποπίπτει.
Καὶ γὰρ (6) ἄλλα πολλὰ ἐστὶν, ἃ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν
ὑποπίπτει, καὶ ὡς ἀπρεπῆ λέγειν αὐτὰ περὶ Θεοῦ
παραιτούμεθα, ἐπειδὴ οὐδὲ ἡ Γραφή εἶπεν. Ἀνόμ.
Οἷον; ὡς τί εἶπέ. Ὀρθ. Ὅτι ἡμεῖς εὐχόμεθα προ-
κόπτειν ἐπὶ τι βέλτιον, δῆλόν ἐστιν· ὁ δὲ Θεὸς οὐ
προκόπτει· οὐδὲν γὰρ αὐτῷ λείπει. Ἀνόμ. Οὐδὲν
αὐτῷ λείπει. Ὀρθ. Οὐ χρεῖαν οὖν ἔχει τοῦ προ-
κόπτειν. Ἀνόμ. Οὐ χρεῖαν ἔχει. Ὀρθ. Οὐδεὶς ἡμῶν,
διὰ τὸ μὴ προκόπτειν αὐτὸν, ἀπρόκοπτον λέγει αὐτὸν,
ἀλλ' ὡς ἀναξίαν τοῦ Θεοῦ τὴν φωνὴν παραιτούμεθα.
Οὕτως οὐδὲ τὸ ἀγέννητον ἄξιον εἶναι τοῦ Θεοῦ λέγομεν·
εἰ γὰρ ἦν ἄξιον, εἶπεν ἂν αὐτὸ ἡ θεία Γραφή.
negamus Deo dignum esse, nam si dignum esset,
id dicerent sacrae Litterae.

4. Ἀνόμ. Ἐγένετο οὖν ὁ Θεός; εἶπέ, καὶ ὑπὸ τίνος
ἔγένετο; Ὀρθ. Εἰ διὰ τοῦτο ἀγέννητον αὐτὸν δεῖ
λέγειν, ἐπειδὴ ὑπ' οὐδενὸς ἐγένετο, εἶπέ αὐτὸν καὶ
ἄπιστον, ἐπειδὴ εἰς οὐδένα πιστεύει· εἶπέ καὶ ἀσεβῆ,
ἐπειδὴ οὐδένα σέβεται. Εἰ δὲ ταῦτα ἡ μὲν ἐννοία
ὑποβάλλει, ἡ δὲ εὐσέβεια οὐκ ἐπιτρέπει λέγειν· οὕτω
καὶ τὸ ἀγέννητον, κἂν δοκῇ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑπο-
πίπτειν, ἀλλ' ἡ εὐσέβεια οὐκ ἐπιτρέπει λέγειν. Εἰ δὲ
μὴ, εἶπεν αὐτὸ πάντως ἡ Γραφή. Ἀνόμ. Οὐ λέγεις
οὖν ἀγέννητον τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν; Ὀρθ. Εἰ γέγρα-
πται, λέγω· εἰ δὲ οὐ γέγραπται, οὐκ ἔχω ἀνάγκην
εἰπεῖν. Καὶ ὅτι οὐ πάντως τὰ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν
ὑποπίπτοντα δεῖ λέγειν, ἔξεστι καὶ ἄλλως γινῶναι.
Παρὰ πάντων ἡμῶν ὁμολογῆται, ὅτι ὁ Θεὸς ἀόρατός
ἐστὶ, τοῦ ἀγίου Παύλου λέγοντος· « Ἀφάρτην, ἀόρατον,
μόνον σοφῶ Θεῶ. » Ὁ δὲ ἀφάρτος οὐκ ἑαυτῷ μὲν
φθαρτός ἐστιν, ἀλλοῖς δὲ ἀφάρτος, ἀλλὰ καὶ πᾶσι
καὶ ἑαυτῷ ἀφάρτος ἐστὶν. Ἀνόμ. Καὶ πάνυ. Ὀρθ.
Οὐκοῦν, ἐπειδὴ συνήπται τῷ ἀφάρτῳ τὸ ἀόρατον,

⁶⁶ 1 Tim. 1, 17.

(6) Palat. Καὶ γὰρ καί.

ejus filius : sed Dei Filius, et Filius est Dei et
ejus Verbum, et Filius est sapientis et ejus sapien-
tia, et Filius est potentis et ejus potentia. Ideoque
cum Filium audimus, eum in sese subsistere intel-
ligimus : cum autem potentiam, Verbum, sapien-
tiam audimus; sic docemur inseparabilem esse et
coæternum.

3. Anom. Simul igitur dicis esse Patrem et Filium?
Orth. Simul esse dico. Anom. Duo igitur non facta
dicis? Orth. Ego Patrem et Filium dico : quid sit
autem non factus, sacrae Litterae me non docent.
Anom. An vero non est in confesso Patrem Christi
non esse factum? Orth. Hoc et ego fateor. Anom.
Itaque qui non est factus, et est, ita est, ut sit non
factus. Est igitur non factus. Orth. Eum quidem
novi non fuisse factum : ipsum autem vocare non
factum non docent me sacrae Litterae, sed Patrem.
Anom. Si non est factus qui ante saecula est, est
non factus : qui vero sic est, ut non sit factus, est
non factus. Orth. Verum Scriptura non vocat eum
non factum, sed eum esse Patrem dicit. Quod au-
tem dicit Scriptura, hoc et ego dico, non autem id,
quod in hominum cogitationem cadit. Nam et alia
multa in nostram cogitationem cadunt, quae tamen
repudiamus, ut quae convenienter de Deo dici non
possint, quandoquidem in Scripturis ei non tri-
buuntur. Anom. Cedo exemplum : ut quid, obsecro?
Orth. Constat nos optare, ut in melius proficia-
mus : at Deus non proficit, quoniam nihil ei deest.
Anom. Nihil prorsus ipsi deest. Orth. Illi ergo ni-
hil opus est, ut proficiat. Anom. Nihil. Orth. Nemo
tamen nostrum est, qui quod non proficiat, dicat
eum, ἀπρόκοπτον, seu, non proficientem; quin po-
tius hanc vocem, ut quae Deum non deceat, repu-
diamus. Ita etiam illud ἀγέννητον, seu, non factum

425 4. Anom. Dic igitur, factusne est Deus? et
a quo factus est? Orth. Si propterea oportet ipsum
dici non factum, quoniam a nullo est factus, dic
etiam eum non credentem, quoniam in nullum cre-
dit : et impium, quoniam nullum colit. Quod si co-
gitatio quidem nostra nobis talia suggerit, religio
vero dicere nos non patitur : ita etiam illud non
factum, etiamsi nobis cogitatio nostra id suggerat,
non sinit tamen religio nos dicere. Id enim alioqui
Scriptura utique usurpasset. Anom. An non vero
Deum, qui supra omnia est, dicis non factum?
Orth. Dixerim, si scriptum esset, quod si scriptum
non est, non cogor dicere. Sed et alioqui intelli-
gere licet, non esse dicendum, quidquid in cogi-
tationem nostram cadit. Fatemur omnes Deum esse
invisibilem, cum dicat Paulus : « Incorruptibili,
invisibili, soli sapienti Deo ⁶⁶. » Caeterum qui in-
corruptibilis est, non est sibi quidem corruptibilis,
aliis vero incorruptibilis : sed et omnibus et sibi

est incorruptibilis. *Anom.* Ita est prorsus. *Orth.* Igitur, quoniam incorruptibilitati copulatur invisibilitas, dicamus Deum sibi ipsi quoque invisibilem, et ita mentitus erit (vestro quidem iudicio) Evangelium, cum inquit, « Qui est a Patre, is vidit Patrem ⁴⁵. » Quod si is, qui a Patre est, videt Patrem, sane ipse Pater seipsum videt : quod est et dicitur et creditur esse invisibilis, referendum est, non ad illum ipsum, neque ad Filium, qui ex ipso sed ad omnes creaturas.

5. *Anom.* Nunc disco, vos id non credere, quod omnibus in confesso est. *Orth.* Quidnam? *Anom.* Deum esse non factum omnes sana mente præditi confitentur, vos autem non admittitis. *Orth.* Non dico non posse a nobis admitti, ut Deum fateamur non factum : sed quamvis id cadat in nostram cogitationem tamen necessarium non esse, ut voce utamur, quæ in sacris Litteris nusquam invenitur. Nam si hoc foret necessarium, non reticuisset sacra Scriptura. *Anom.* Igitur factum ipsum dicamus? *Orth.* Qui factum eum dicit, impie facit. Tradidit enim nobis Scriptura, quænam sunt facta, et quis sit eorum opifex. Qui vero dicit eum non factum (quod Scriptura non tradit) supervacaneum quiddam loquitur. *Anom.* Si non est factus, est non factus. *Orth.* Etiam si humana cogitatio nobis hoc suggerit, non ita nos tamen sancta Scriptura docuit; sed audis ipsam dicentem : « Quantum abest oriens ab occidente, tantum absunt cogitationes vestrae a cogitationibus meis ⁴⁵. » Quod si existimat Eunomius se comperisse, quid sit Deus, ex eo quod non sit factus, nec habeat suum esse ex aliquo factore, et dicat eum etiam ðθεος, id est, « absque Deo, » ut qui Deum non habeat. Quod si non licet ita loqui, quamvis cogitationem nostram subeat, ne dicatur etiam non factus, quamvis hoc in cogitationem nostram cadat. *Anom.* Factus est igitur Deus? *Orth.* Non factus est. *Anom.* Ergo est non factus? *Orth.* Habetne Deus Deum? *Anom.* Minime quidem is, qui est non factus. *Orth.* Est igitur ðθεος, id est, « absque Deo. » Viden' ergo, quam puerilia et illiberalia sint vestra cogitata? Quamobrem vestigiis sanctæ Scripturæ insistentes, dicamus potius Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Deum: neque timebimus, ne circa fidem naufragium faciamus. Nam illud non factum, est inventum aquilæ volantis, quærentis escam, cujus firmum vestigium inveniri nequit : nec enim habet in Scriptura, ubi pedes ponat. *Anom.* Acceptam epistolam Actii lege, et loquere adversus illam. *Orth.* Tu ipse lege. *Anom.* Ergo et illa recita.

⁴⁵ Joan. vi, 46. ⁴⁶ Isa. lv, 8.

(7) Edit. Steph. καὶ ἄορατον ἐαυτῶ ἄορ.

(8) Edit. Steph. male, ἀγένητον.

(9) Et abest a mss. Mox Palat. bis διανοίας, pro ἐννοίας.

εἴπωμεν καὶ αὐτὸν ἐαυτῶ ἄορατον εἶναι τὸν Θεόν (7). Καὶ ἐψεύσαντο τὰ εὐαγγέλια καθ' ὑμᾶς, λέγοντα· « Ὁ ὢν παρὰ τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐώρακε τὸν Πατέρα. » Εἰ δὲ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὄρα τὸν Πατέρα, καὶ ὁ Πατὴρ αὐτὸς ἐαυτὸν ὄρα, ὃ ἐστὶ, καὶ λέγεται, καὶ πιστεύεται εἶναι ἄορατος, οὐχ ἐαυτῶ, οὐδὲ τῶ ἐξ αὐτοῦ Υἱῶ, οὐδὲ τῶ παρ' αὐτοῦ ἀγίῳ Πνεύματι, ἀλλὰ πάση τῇ κτίσει.

est, neque ad Spiritum sanctum, qui ab ipso est;

5. Ἀνόμ. Νῦν μαθᾶνω, ὅτι ὁ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶν ὠμολογημένον, τοῦτο ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. Ὁρθ. Ποῖον; Ἀνόμ. Ὅτι ἀγένητός ἐστιν ὁ Θεός, πάντες ἄνθρωποι, οἱ νοῦν ὀρθῶν ἔχοντες, ὁμολογοῦσιν, ὑμεῖς δὲ οὐ δέχεσθε. Ὁρθ. Οὐ λέγω, ὅτι τὸ ἀγένητον αὐτὸν ὁμολογεῖν ἀπαράδεκτόν ἐστιν ἡμῖν· ἀλλ' ὅτι κἂν δοκῇ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτειν, ἀλλ' ὅμως ὡς οὐδαμοῦ τῆς θείας Γραφῆς κειμένην τὴν φωνὴν οὐκ ἀναγκασίον λέγειν. Εἰ γὰρ ἦν ἀναγκασίον, εἶπεν ἂν αὐτὸ ἡ θεία Γραφή. Ἀνόμ. Γενητὸν οὖν εἴπωμεν αὐτόν; Ὁρθ. Ὁ λέγων αὐτὸν γενητὸν (8) ἀσεβεῖ. Εἶπε γὰρ ἡμῖν ἡ Γραφή, τίνα ἐστὶ τὰ γενητὰ, καὶ τίς ὁ τούτων γενεσιουργός. Ὁ δὲ λέγων αὐτὸν ἀγένητον, ὃ οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή, περιττολογεῖ. Ἀνόμ. Εἰ οὐκ ἐστὶ γενητός, ἀγένητός ἐστιν. Ὁρθ. Κἂν ἀνθρωπίνῃ διάνοια τοῦτο νοεῖν ποιῇ, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἡ θεία Γραφή ἐδίδαξεν· ἀλλ' ἀκούεις αὐτῆς λεγούσης· καὶ « καθόσον ἀπέχουσι ἀθάτολα ἀπὸ δυσμῶν, τοσοῦτον ἀπέχουσι τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῶν διανοημάτων μου. » Εἰ δὲ νομίζει Εὐνόμιος εὐρηκέναι, τὸ τί ἐστὶν ὁ Θεός, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν γενητὸν, μηδὲ ἔχειν γενεσιουργόν, λεγέτω αὐτὸν καὶ ðθεον, ἐπειδὴ Θεὸν οὐκ ἔχει. Ἀλλ' εἰ (9) οὐ δεῖ λέγειν τοῦτο, κἂν ὑποπίπτῃ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν· μηδὲ τὸ ἀγένητον λεγέσθω, κἂν ὑποπίπτῃ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν. Ἀνόμ. Ἐγένετο οὖν ὁ Θεός; Ὁρθ. Οὐκ ἐγένετο. Ἀνόμ. Ἀγένητος οὖν ἐστὶν; Ὁρθ. Ἐχει Θεὸν ὁ Θεός; Ἀνόμ. Ὁ ἀγένητος οὐ. Ὁρθ. Ἄθεος οὖν ἐστὶ. Καὶ ἐρᾷς (10), πῶς μεираκιώδη καὶ ἀνδραποδώδη εἰσὶν ὑμῶν τὰ διανοήματα; Διὸ μᾶλλον ἀκολουθοῦντες τῇ θείᾳ Γραφῇ, εἴπωμεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν· καὶ οὐ φοβούμεθα περὶ τὴν πίστιν ναυαγήσαι. Τὸ γὰρ ἀγένητον εὐρεῖς ἐστὶν ἀετοῦ πετομένου, ζητούντος βορᾶν (11), οὗ ἔχουσι ἐρηρεισμένον οὐχ εὐρίσκεται· οὐ γὰρ ἔχει ἐν τῇ Γραφῇ, οὗ στήσει τοὺς πόδας. Ἀνόμ. Λάβε, ἀνάγνωθι τὴν ἐπιστολὴν Ἀετίου, καὶ εἰπέ πρὸς αὐτήν. Ὁρθ. Αὐτὸς ἀνάγνωθι. Ἀνόμ. Εἰσέμετ' αὐτῆς καὶ σχόλια Εὐνομίου. Ὁρθ. Καὶ αὐτὰ ἀνάγνωθι.

Sunt una cum ea Eunomii quoque scholia. *Orth.*

(10) Edit. Steph. καὶ ὄρων.

(11) Sic ed. recte. Palat. vero, πσομένον, ἡτηῶντος βορᾶν.

6. Σχόλια Εὐνομίου, καὶ πρὸς αὐτὰ Ὀρθο-
δόξου.A 426 6. Scholia Eunomii, et responsio Orthodoxi
ad illa.

Ὅτι ἡ θέλησις καὶ ἡ βούλησις οὐ ταυτὸν τῆ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ· ἡ μὲν γὰρ θέλησις καὶ ἀρχεται καὶ παύεται· ἡ δὲ οὐσία οὔτε ἀρχεται, οὔτε παύεται· τὸ δὲ ἀρχόμενον καὶ παύομενον τῷ μῆτε ἀρχομένῳ μῆτε παυομένῳ τὸ αὐτὸ εἶναι οὐ δύναται. Καὶ ἄλλως, εἰ ταυτὸν ἦν τῆ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ ἡ βούλησις, ἐχρῆν μίᾳ οὐσίᾳ μίαν εἶναι καὶ τὴν θέλησιν· εὐρίσκονται δὲ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν θείων Γραφῶν, οὐ μίᾳ θέλησις, ἀλλὰ πολλὰ θελήσεις· τῆς Γραφῆς λεγούσης· « Πάντα, ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησε· » πολλὰ οὖν ἠθέλησε καὶ οὐχ ἓν. Ἐναργέστερον (12) δὲ ἰδεῖν ἐπι-
-τῆς κοσμοποιίας. ἠθέλησε γὰρ εἶναι τὸν κόσμον, καὶ ὑπέστη κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν, καὶ διαμένει τὸ γενόμενον. Ἄλλο δὲ ἐστὶν ἡ διαμονὴ (13) παρὰ τὴν
-θέλησιν τῆς δημιουργίας· ἐπηγγελίατο δὲ καὶ μετα-
-σημασιᾶσαι τὸν κόσμον. θελήσας ἄρα μετασχημα-
-τίζει. Οὐ μόνον δὲ πολλὰ, ἀλλὰ καὶ διάφοροι αἱ θε-
-λήσεις. ἠθέλησε γὰρ καὶ οὐρανὸν, ἠθέλησε καὶ ἥλιον, ἠθέλησε καὶ γῆν. Τῶν δὲ θελημάτων διαφόρων ὄντων, ἀνάγκη διαφέρειν καὶ τὰς περὶ αὐτῶν θελήσεις· καὶ ἐπὶ τῶν νοητῶν δὲ ὡσαύτως. Ὀρθ. Εἰ τοίνυν καὶ κατὰ
-σὰ οὐ ταυτὸν ἐστὶ τῆ οὐσίᾳ ἡ βούλησις, ἦγουν (14)
-ἡ θέλησις, πάντα δὲ τὰ γεγονότα τοῦ θελήματος αὐτοῦ
-εἰσιν ἔργα, ὁμολογεῖ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας· οὕτω
-γὰρ αὐτὸν καὶ μονογενῆ ὁμολογήσεις τὸ μόνον ἐκ τῆς
(15) οὐσίας γεγενῆσθαι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς βουλήσεως
-καὶ θελήσεως ἐστὶν Υἱὸς, οὐκ ἐστὶ μονογενῆς, πολλῶν
-ὄντων τῶν κατὰ βούλησιν ἀποκυθηθέντων. Γέγραπται
-γὰρ· « Βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας. » C
-Πολλὰ δὲ θελήσεις οὐκ εἰσὶν, ὡς ἐνόμισας· οὐ γὰρ,
-ἐπειδὴ διάφορα τὰ δημιουργήματα, πάντως διάφοροι
-καὶ αἱ θελήσεις· ἀλλ' ὡσπερ ἐνὶ θελήματι ποιήσας
-τὸν ἄνθρωπον ἐκ διαφόρων μελῶν καὶ μερῶν πε-
-ποίηκεν, ὀφθαλμοῦς, ὠτα, ῥίνας, τρίχας, ἔντερα, καὶ
-διαφόρως τὴν τῶν ἐντέρων σύνθεσιν, σπλῆνα, ἦπαρ,
-νεφροῦς, καὶ ὅσα ἐν ἡμῖν· οὕτω καὶ πάντα τὸν κό-
-σμον ἐνὶ θελήματι δημιουργεῖ.

7. Ἀνόμ. Εἰ μεῖζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ; καὶ εἰ
-μεῖζων, κατὰ τί μεῖζων, πότερον μεῖζων (16) ὄγκῳ
-σώματος, ἢ κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἀγεννησίας; καὶ πό-
-τερον τὸ ἀγέννητον (17) οὐσία ἐστὶν, ἢ οὐδὲν ἐστὶν;
-Ὀρθ. Μεῖζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ γέγραπται, οὔτε δὲ D
-ὄγκῳ, οὔτε χρόνῳ, οὔτε φύσει, ἀλλ' ὡς Πατὴρ Υἱοῦ
-ἐνανθρωπήσαντος. Ἀπὸ δὲ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τῶν
-ἀγγέλων ἠλαττώσθαι αὐτὸν λέγει ὁ Ἀπόστολος, γρά-
-φων· « Τὸν δὲ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον
-βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου. » Διὰ
-δὲ ταύτην τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τῆ Μαρίᾳ καὶ τῷ
-Ἰωσήφ ὑπετάσσεται. « Ἦν γὰρ ὑποτασσόμενος αὐτοῖς, »

⁴⁴ Psal. cxiii, 5. ⁴⁷ Jac. i, 18. ⁴⁸ Hebr. ii, 9.

(12) Ἐναργέστερον. Mss. et Felck. emend. ἐναρ-
-γέστερον.

(13) Felck. δὲ τι ἡ διαμ. Palat. δὲ σοι ἡ ὁ.

(14) Ἦτον mss.

Voluntas non idem est atque substantia Dei : nam voluntas incipit et desinit ; substantia vero nec incipit, nec desinit. Id autem, quod incipit et desinit, non potest idem esse atque id, quod nec incipit nec desinit. Præterea, si voluntas idem esset atque substantia Dei, oporteret, cum una sit substantia, unam esse voluntatem : ac iuxta sacrarum Litterarum doctrinam, non unica, sed multæ voluntates inveniuntur : cum dicant, « Omnia quæcunque voluit, fecit » : multa igitur voluit, non autem unum quiddam. Quod etiam magis perspicue videre licet in mundi creatione. Voluit enim esse mundum, et is exstitit prout voluit, atque factus permanet. Aliud est autem illa perseverantia, quam voluntas condendi illius : denuntiavit vero fore etiam, ut mundum transformet. Ergo quia voluit etiam diversæ sunt voluntates. Voluit enim cælum, voluit et solem, voluit et terram. Cum autem ista, quæ vult, diversa sint, necesse est differre quoque voluntates illorum creandorum : quod etiam oportet de rebus, quæ mente concipiuntur accipere. Orth. Ergo, si, ut tu quoque sentis, voluntas non idem est quod substantia, et quæcunque facta sunt, opera sunt voluntatis ejus, fatere Filium esse ex ejus substantia ; sic enim eum etiam unigenitum esse fateare, quod solus ex substantia genitus sit. Nam si et ipse voluntatis Filius est, non est unigenitus, cum multi sint geniti voluntate. Scriptum est enim : « Volens genuit nos verbo veritatis ». Non sunt autem multæ Dei voluntates, ut tu existimas. Non enim quia diversa sunt opificia, diversæ quoque sunt voluntates : sed sicut Deus hominem unica voluntate ex diversis membris et partibus condens, fecit oculos, aures, nares, comam, intestina, et varie intestina disposuit, splenem, hepar, renes, et quæcunque in nobis sunt : sic etiam universum mundum unica voluntate creat.

7. Anom. Num major est Pater Filio? et si major, in quo major est; utrum mole corporis major, aut natura ἀγεννησίας, sive quod sit nativitatibus expers? et utrum non genitum esse est substantia, an vero nihil est? Orth. Scribitur Pater major esse Filio : at neque mole, neque tempore, neque natura, sed quatenus Pater est Filii, qui humanitatem assumpsit. Propter hanc autem hominis assumptionem dicit Apostolus eum inferiorem factum fuisse etiam angelis, sic scribens : « Eum autem qui paulo minor factus angelis est, cernimus Jesum per mortis passionem ». Propter hanc quoque hominis as-

(15) Pal. τῷ μόνον ἐκ τ. Reg. τὸ μὴ μόνον.

(16) Μεῖζων deest in mss.

(17) Dubium an sit legendum γεννητὸν et ἀγέννητον.

sumptionem subjectus fuit Mariæ et Josepho : « Erat enim subditus illis ⁴⁹, » ut in Evangelio scriptum est. *Anom.* Sed natura major, idcirco quod sit ἀγέννητος, sive non genitus, estne aliquid, an vero nihil est, sicut prius dicebamus? *Orth.* Nihil est natura : nec enim substantia est. Itaque si major est Pater, eo quod sit non genitus, et non genitum esse nihil est, consequitur, nihilo esse majorem. Qui vero nihilo major est, in omnibus est æqualis. Nec enim sane Pater est Filio inferior. *Anom.* Æquale igitur esse dicis non genitum, ei quod genitum est : et quomodo verax fuerit, qui dicit, « Pater, qui misit me, major me est ⁵⁰? » *Orth.* Non genitum esse, non est substantia in Deo et Patre, sed nullum esse Dei Patrem ostendit. Nullus autem ideo major est quoniam, quod Patrem non habeat. Nam neque Adam patrem habuit, neque Eva, et tamen sunt nobis consubstantiales. Sed quomodo inter philosophandum de non genito et genito, veluti tui ipsius oblitus subjecisti : **427** « Pater, qui misit me, major me est? » Oportebat enim te potius, ut tecum ipse consentiret, dicere, Non genitus, qui misit me, major me est. Sed hoc scriptum non est, ideoque recte non dicis : « Noli multum argutare, nequando consterneris ⁵¹ » Neque enim es sapientior Daniele, nedum ipso Spiritu, qui Patrem quidem nos docuit, non genitum vero nequaquam.

8. *Anom.* At si mole Pater est major, compositus fuerit ipse non genitus, quamvis simplex sit ac figuræ expers : siquidem moles est compositum et dividuum quiddam : quoniam omnis moles ex partibus constat, et partium compositionem habet : quod de Deo dicere absurdum est. *Orth.* Deo compositionem et molem tribuere absurdum est, vere, inquam, absurdum. Est autem Filius quoque, vel te invito, Deus non compositus, sed simplex et expers figuræ : ut absurdum sit compositionem aut molem ipsi attribuere. Quod si ita est, majus sane in his non comperietur. Ipse vero, quem in confesso est simplicitate et eo quod neque compositus est, neque figuram habet, deitate denique Patri æqualem esse; majorem dicit Patrem, eo quod servi formam assumpsit, et Patrem honorat. Itaque audis eum dicentem : « Honorifico Patrem, et vos inhonorastis me ⁵² : » et Pater honorat Filium, quem ad dexteram suam collocavit, et ad quem omnes trahit. Dicit enim Filius : « Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum ad me ⁵³. »

9. *Anom.* Præterea, si non genitum est aliquid, hoc vel est totum vel pars : si pars est, Deus erit sibi ipsi dissimilis; siquidem una ejus pars est non genita, altera vero genita. At si tota ejus natura est non genita, et Pater omnino major, statim eo recidit res, ut alterius ac diversæ sit substantiæ. Nam, si tota Patris substantia est non ge-

ως ἐν Εὐαγγελίῳ γέγραπται. Ἄνωμ. Ἀλλὰ φύσει (18) μείζων κατὰ τὸ ἀγέννητον, ἔστι τι, ἢ οὐδὲν ἔστι, καθὼς προεῖπομεν; Ὁρθ. Οὐδὲν ἔστι φύσει· οὐ γὰρ οὐσία ἐστίν. Εἰ τοίνυν κατὰ τὸ ἀγέννητόν ἐστι μείζων, τὸ δὲ ἀγέννητον οὐδὲν ἔστι, κατ' οὐδὲν ἔστι μείζων. Ὁ δὲ ἐν μηδενὶ μείζων κατὰ πάντα ἴσος. Οὐ γὰρ δὴ ὁ Πατὴρ ἐλάττων τοῦ Υἱοῦ. Ἄνωμ. Οὐκοῦν ἴσον λέγεις τὸ ἀγέννητον (19) τῷ γεννήματι· καὶ πῶς ἀληθεύει ὁ λέγων· « Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστίν; » Ὁρθ. Τὸ ἀγέννητον ἐπὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσία οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τοῦ μὴ Πατέρα ἔχειν τὸν Θεὸν δηλωτικόν. Οὐδεὶς δὲ διὰ τοῦτο μείζων τινός, διὰ τὸ Πατέρα μὴ ἔχειν. Οὐδὲ γὰρ ὁ Ἀδάμ πατέρα ἔσχεν, οὔτε ἡ Εὐα· ἀλλ' ὅμως εἰσὶν ἡμῖν ὁμοούσιοι. Πῶς δὲ καὶ, περὶ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ φιλοσοφῶν, ὡς περ ἐπιλανθανόμενος σαυτοῦ ἐπήγαγες τό· Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστίν; » Ἔδει γὰρ σε μᾶλλον ἑαυτῷ ἀκολουθεῖντα εἰπεῖν· Ὁ ἀγέννητος ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστίν. Ἀλλ' οὐ γέγραπται· διὰ τοῦτο οὐ λέγεις καλῶς. « Μὴ σοφίζου πολλά, ἵνα μὴ ἐκπλαγῆς. » Οὐ γὰρ εἰ σοφώτερος τοῦ Δανιὴλ, μήτοι γε τοῦ Πνεύματος, τοῦ Πατέρα μὲν διδάξαντος, ἀγέννητον δὲ μὴ.

8. Ἄνωμ. Εἰ δὲ κατ' ὄγκον ὁ Πατὴρ μείζων, σύνθετος ἔσται ὁ ἀγέννητος, καὶ περ ἀπλοῦς ὢν καὶ ἀσχημάτιστος· εἶγε ὁ ὄγκος σύνθετον καὶ μεριστόν· πᾶς γὰρ ὄγκος ἐκ μερῶν σύγκειται, καὶ σύνθεσιν μερῶν ἔχει· ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγει ἄτοπον. Ὁρθ. Ἐπὶ Θεοῦ (20) λέγειν σύνθεσιν καὶ ὄγκον ἄτοπον, ἀληθῶς δὴ ἄτοπον. Θεὸς δὲ, κἀν μὴ θέλης, ὁ Υἱὸς, ἀσύνητος καὶ ἀπλοῦς καὶ ἀσχημάτιστος καὶ αὐτός· καὶ σύνθεσιν λέγειν καὶ ὄγκον ἐπ' αὐτοῦ ἄτοπον. Εἰ δὲ τοῦτο, τὸ μείζων ἄρα ἐν τούτοις οὐχ εὐρεθήσεται. Ἐν δὲ τῷ ἀπλῷ καὶ ἀσυνθέτῳ καὶ ἀσχημάτιστῳ καὶ θείῳ ἴσος ὁμολογηθεὶς, μείζονα τὸν Πατέρα λέγει, μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ τιμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. Ἀκούεις γοῦν αὐτοῦ λέγοντος· « Ἀλλ' ἐγὼ (21) τιμῶ τὸν Πατέρα, ὅμεις δὲ ἀτιμάζετέ με » καὶ. Ὁ Πατὴρ τιμᾷ τὸν Υἱόν, καθίσας αὐτὸν ἐκ δεξιῶν, καὶ πάντας ἔλακων πρὸς αὐτόν. Λέγει γὰρ αὐτός ὁ Υἱός· « Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος ἐλύσῃ αὐτὸν πρὸς με. »

venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum ad

9. Ἄνωμ. Ἄλλως δὲ, εἰ ἔστι τι τὸ ἀγέννητον, ἢ ὅλον ἔστι τοῦτο ἢ μέρος· ἀλλ' εἰ μὲν μέρος, πάλιν ἑαυτοῦ ἐστὶν ἀνόμιμος· εἶγε τὸ μὲν μέρος αὐτοῦ ἀγέννητον, τὸ δὲ ἄλλο μὴ. Εἰ δὲ ὅλη ἡ φύσις ἀγέννητος, καθόλου δὲ μείζων ὁ Πατὴρ, εὐθύς ἐπὶ τὴν παραλλαγὴν τῆς οὐσίας ὅλος ἐκπίπτει. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία ὅλη ἀγέννητος, καὶ οὐδὲν ἐπ' αὐτῇ μέρος γεννη-

⁴⁹ Luc. II, 51. ⁵⁰ Joan. XIV, 28. ⁵¹ Eccle. VII, 17. ⁵² Joan. VIII, 49. ⁵³ Joan. VI, 44.

(18) Pal. Ἄλλ' εἰ φύσει. Reg. et Felek. Ἀλλὰ φύσιν.

(19) Mss. τὸν γεννητόν.

(20) Pal. Εἰ ἐπὶ Θεοῦ. Mox Felck. et edit. Steph. ἀληθῶς δέ.

(21) Palat. λέγοντος· Ἐὰν ἐγώ

τὸν, κατὰ δὲ τὸ ἀγέννητον ἀνόμοιος, καθ' ὅλην ἄρα τὴν οὐσίαν ἀνόμοιος. Πῶς οὖν λέγεις, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, ἐν δὲ τῷ γεννητῷ ἔχει τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ; Τὸ δὲ ἀγέννητον οὐδὲν ἔσται τοῦ Υἱοῦ μείζον, ὅπερ ἔξω φασὶ (22) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ ἡ ὑπεροχὴ ἔξω τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἡ ἰσότης ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐστὶ. Μείζον δὲ ἐστὶ τὸ ἀγέννητον τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ πᾶσιν οὐδέν· καὶ τὸ ἴσον ἐν τῷ Υἱῷ ἔσται, ἐκεῖνο μὲν ἀγέννητον (23), ταῦτα δὲ γεννητά. Ὁρθ. Ἀρπάξειν δεῖ οὐ τὰ ἀγραφα, ἀλλὰ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Τί οὖν σὺ ἀρπάξεις ὃ οὐτε ἡ Γραφή σοι δίδωσιν, οὐτε ἡμεῖς; Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν σοι δίδωσι κατὰ τὸ ἀγέννητον μείζονα τὸν Πατέρα. Οὐδὲ γὰρ ὁ Υἱὸς εἶπεν· Ὁ ἀγέννητος μείζων μου ἔστιν, ἀλλ' ὁ Πατήρ, πρὸς ὃν πορεύεσθαι ἔμελλε. Λέγει γὰρ οὕτως· « Εἰ γὰρ ἠγαπήσῃ με, ἐχάρητε ἂν, ὅτι εἶπον, Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα· ὁ γὰρ Πατήρ μου μείζων μου ἔστι. » Πορεύεται δὲ, ὡς μορφὴν δούλου λαθῶν· ὡς δὲ Θεὸς, ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα ἔχει, λέγων· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, » καὶ, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν· ὃ ἑωρακῶς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὁ Πατήρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτόν. » Μὴ οὖν ἐπίσπειρε ζιζάνια τῷ ἀγρῷ τῆς θείας Γραφῆς, τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ ἀνόμοιον· ἀλλ' εἰ θέλεις φιλοσοφεῖν ταῦτα τὰ ῥήματα, ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀθανάτου φιλοσόφει· ταῦτα γὰρ εἰσι σπέρματα τοῦ ἀγροῦ τῆς Γραφῆς· οἷον, Εἰ ἔστι τὸ ἀθάνατον, ἡ ὄλον ἐστὶ τούτο ἢ μέρος. Ἄλλ' εἰ μὲν μέρος, πάλιν ἑαυτῷ ἔσται ἀνόμοιος, εἰ γε τὸ μὲν μέρος αὐτοῦ ἀθάνατον, τὰ δὲ ἄλλα μὴ. Εἰ δὲ ὅλη ἡ ψῦσις ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτος, καθόλου δὲ ἀθάνατος ὁ Πατήρ καὶ ἀφθαρτος, καὶ ὁ Υἱὸς εὐθύς ἐπὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας ὄλον εὐρεθῆσεται. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία ὅλη ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτος, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτῇ μέρος ἐναντίον, καθ' ὅλην ἄρα τὴν οὐσίαν ἡ ταυτότης. Πῶς οὖν τολμᾷ τις λέγειν ἀνόμοιον; Λέγετε τῆς ἐνεργείας, φασίν, εἰκόνα. Εἰ δὲ ἐνέργεια ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ, τῆς ἄρα οὐσίας ἔσται εἰκὼν ὁ Υἱός.

Quomodo igitur audet aliquis dicere dissimilem? Dicitis esse energiae sive efficacitatis imaginem. Quod si efficacitas eadem est atque substantia, erit nimirum Filius substantiae imago.

Ἐρωτῶμεν τοίνυν· Ἐγέννησεν ἢ οὐ; Φασὶ, ναί. Ἐκ τῆς οὐσίας, ἢ ἐκ τῆς θελήσεως; Οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας, φησὶν, ἀλλ' ἐκ τῆς βουλήσεως· ἄλλο γὰρ λέγεις αὐτὸς τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν βούλησιν παρὰ τὴν οὐσίαν, ἢ τὴν αὐτήν. Εἰ μὲν οὖν τὴν αὐτὴν λέγεις, ἐκ δὲ τῆς θελήσεως καὶ τῆς ἀγαθότητος ἐγέννησεν, ἀλλ' ὡς ὁμοούσιον λέγεις τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· ὅπερ οὐ βούλει. Λέγεις δὲ, ὅτι καὶ τὰ πάντα (24) ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐγένετο διὰ Υἱοῦ. Εἰ δὲ θέλῃς ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ, ὁμοούσια ἔσται τὰ πάντα τῷ Θεῷ, εἴτε ἐρπετὰ, εἴτε νηκτὰ, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα· « Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ· » οὕτως ἄρα, καὶ τῆς ἐνεργείας εἰκὼν ὢν, ἐξ ὧν αὐτὸς λέγεις (25), οὐχὶ καὶ

nita, nec ulla ejus pars genita est, Filius vero est ipsi in eo dissimilis, quod ille non sit genitus, consequitur eum totius essentiae ratione esse Patri dissimilem. Quid ais igitur, praeterquam quod non sit genitus, et in eo quod sit non genitus, Filio praecellere? At non genitum nihilo Filio majus erit, quod extra Patris essentiam dicatur. Quod si ipsa excellentia extra Patris substantiam est, aequalitas in ipsa substantia est. Sed majus est Filio, quod genitum non est. Et aequalitas in Filio erit illud quidem non genitum, cum haec sint genita. Orth. Arripere non decet, quae scripta non sunt, sed regnum caelorum. Quorsum igitur arripis, quod neque Scriptura, neque nos damus? Nullus enim nostrum tibi concedit Patrem esse majorem, ideo quod sit ingenuus. Nec enim Filius dicit: Qui est ingenuus, major me est; sed, Pater, ad quem erat profecturus. Nam sic loquitur: « Si diligeretis me, gauderetis, quia dixi, vado ad Patrem: Pater enim meus major me est. » Vadit autem, quatenus formam servi accepit; quatenus vero est Deus, habet Patrem in semetipso, dicens: « Ego in Patre, et Pater in me », et: « Ego et Pater unum sumus »: qui vidit me, vidit Patrem: Pater in me manens ipso facit opera. Ne igitur insperge agro divinae Scripturae ista zizania, non genitum et dissimile: sed, si vis in ipsis vocabulis philosophari, philosophare demum in nominibus incorruptibilis et immortalis. Haec enim sunt agri Scripturae semina: ut si immortale est, aut totum est, aut pars; si pars est, Pater fuerit sibi ipsi dissimilis, siquidem pars ejus una fuerit immortalis, altera non item. At si tota ejus natura est incorruptibilis, et immortalis, et Pater est omnino immortalis et incorruptibilis, protinus quoque Filius ipsa substantia idem esse comperietur. Nam, si tota substantia est incorruptibilis et immortalis, nec ulla est ejus pars repugnans, nempe in tota essentia est identitas.

Quaero igitur: Genuit Pater, annon? Genuit, inquit. Num ex substantia, an vero ex voluntate? Non ex substantia, inquit, sed ex voluntate. Nam bonitatem et voluntatem vel aliud esse dicis quam substantiam, vel eandem atque substantiam. Si eandem dicis, et Pater ex voluntate et bonitate genuit, sic quoque consubstantialem Patri Filium dicis: quod tu minime vis. Dicis autem et illud, omnia facta sunt per Filium ex Dei voluntate. Jam vero si voluntas eadem est quae substantia: omnia igitur et reptilia, et natatilia, caeteraque item omnia, fuerint Deo consubstantialia, siquidem « Omnia quaecunque voluit fecit in caelo et in terra. » Ita si, ex iis quae dicis, Filius est efficaci-

²² Joan. xiv, 28. ²³ Joan. xiv, 40. ²⁴ Joan. x, 30. ²⁵ Joan. xiv, 9, 10.

(22) Edit. Steph. φησὶ.

(23) Cur ἀγέννητον modo ingenuum, modo non-genitum vertamus, vide in Praefat.

(24) Palat. βούλει. Λέγει δὲ ὅτι: τὰ π. Mox edit.

Stephan. διὰ Υἱόν.

(25) Hunc locum referens Joannes Cyparissiotus Decad. 3, c. 5, hunc dialogum vocat Athanasii cum Ario in synodo Nicæna.

tatis imago, nonne etiam est substantia nullo modo diversus? Itaque, si tuae sententiae fautores evertere conaris, ipsos confutasti: sin autem veram ipsam doctrinam, illum ne audivisse quidem unquam videris. Filium enim esse ipsius substantiae imaginem dixit Apostolus: « Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae⁵⁸, » seu character hypostaseos. Nam character hypostaseos nihil aliud est, quam substantiae imago. Ceterum non idem esse voluntatem atque essentiam, nos quoque dicimus. Ideo enim Filium quidem ex substantia genitum, nos vero ex voluntate prodiisse dicimus. Ex tua porro sententia idem non est voluntas quod substantia, et substantia neque coepit, neque desinit. Haec igitur imago neque coepit, neque desinit. Voluntas autem et initium et finem habet. Illos igitur tibi habeto, qui idem esse dicunt voluntatem atque essentiam. Nos enim et volumus, et factemur, et credimus Filium esse Patri consubstantialiam. Nam propterea etiam unigenitum esse credimus, quia ipse solus, ut antea dictum est, ex substantia genitus est, reliqui vero omnes ex voluntate sunt. Cum autem dicimus Filium esse consubstantialiam Patri, minime dicimus eum esse sibi ipsi consubstantialiam, cum sibi ipsi nemo sit consubstantialis. At tu, si revera fateris omnia ex Patris voluntate per Filium esse facta, et una cum aliis Filium quoque factum esse dicis, concedas etiam oportet a seipso factum esse: quod si absurdum id est, sane non est voluntatis Filius. Nam si « Quaecumque facit Pater, haec et Filius similiter facit⁵⁷, » faciet etiam Filius alium Filium, ut omnia similiter faciat quae Pater. Quod si alium Filium non fecit neque facit, ipse quoque non est opificium. Veraciter enim locutus est cum diceret: « Quaecumque facit Pater, haec et Filius similiter facit. » Non facit autem seipsum Filius: non est igitur factum quidpiam. At dices, non dixisse Christum, Omnia quae fecit, sed quae facit: scito morem esse Scripturae de rebus praeteritis loquentis praesens tempus usurpare: cuiusmodi illud est: « Qui fundasti terram super stabilitatem suam⁵⁹; » et penetrabilia noti⁶⁰.

10. *Anom.* Ante omnia vero et in primis quaerere ex ipsis oportet, quid significet non genitum. Nam, si substantiam declarat, quod verum est, tanta erit discrepantia. *Orth.* At nos quoque ante omnia quaerimus, quid significet genitum. Nam, si substantiam declarat, quod falsum est, omnia genita erunt consubstantialia. At si non sunt consubstantialia omnia genita, quod verum est, genitum igitur non est substantia. Ac si genitum non est substantia, non genitum quoque non fuerit substantia. Quod si non genitum est substan-

A τῆς οὐσίας ἐστὶν ἀπαράλλακτος; Εἰ μὲν (26) οὖν τοὺς ἑαυτοῦ διατρέπειν ὁμοδόξους ἐπιχειρεῖς, συνηγαγες· εἰ δὲ τὸν ἀληθῆ λόγον, οὐδὲ ἀκροατῆς γενήσῃαι τοῦτο φαίνη μοι. Ὅτι γὰρ τῆς οὐσίας εἰκὼν ὁ Υἱός, ὁ Ἀπόστολος εἶπεν· « Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως. » Τὸ γὰρ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἄλλ' ἢ εἰκὼν τῆς οὐσίας. Καὶ οὐκ ἐστὶ ταυτὸν ἢ θέλησις καὶ ἢ οὐσία, ἡμῶν οὗτος ὁ λόγος. Διὰ γὰρ τοῦτο τὸν μὲν Υἱὸν γέννημα τῆς οὐσίας λέγομεν εἶναι, ἑαυτοὺς δὲ τῆς θελήσεως. Ἔστιν δὲ καὶ κατὰ σὲ οὐ ταυτὸν τῆ οὐσίᾳ ἢ θέλησις· ἢ δὲ οὐσία οὕτε κηρύσσεται, οὕτε παύεται. Οὕτε ἄρα κηρύσσεται ἢ εἰκὼν, οὕτε ἐπαύσατο. Ἡ δὲ θέλησις καὶ ἀργεῖται καὶ παύεται. Τοὺς τοίνυν λέγοντας ταυτὸν εἶναι τῆ οὐσίᾳ τὴν B θέλησιν, ἐκείνους ἔχει. Ἡμεῖς γὰρ καὶ βουλόμεθα, καὶ ὁμολογοῦμεν, καὶ πιστεύομεν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μονογενῆ αὐτὸν εἶναι πιστεύομεν· ὅτι μόνος αὐτὸς ἐκ τῆς οὐσίας γενήνηται, καθὼς προσεῖρηται· οἱ δὲ ἄλλοι πάντες ἐκ τῆς θελήσεως. Ὁμοούσιον δὲ λέγοντες τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, οὐκ αὐτὸν ἑαυτῷ λέγομεν ὁμοούσιον· οὐδεὶς γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ ὁμοούσιος. Εἰ δὲ ἀληθῶς ὁμολογεῖς τὰ πάντα ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγρονέναι, μετὰ δὲ πάντων λέγεις τὸν Υἱὸν γεγρονέναι, καὶ αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ δῶσεις γεγρονέναι· εἰ δὲ τοῦτο ἄστοπον, οὐκ ἄρα βουλήσεως ἐστὶν ὁ Υἱός. Εἰ γὰρ « Ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱός ὁμοίως ποιῇ, » ποιήσει καὶ ὁ Υἱός ἄλλον υἱόν, ἵνα πάντα τῷ Πατρὶ ὁμοίως ποιήσῃ. Εἰ δὲ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ C ποιῇ, οὐκ ἐστὶ ποίημα αὐτός. Ἀληθεύει γὰρ λέγων ὅτι· « Πάντα ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱός ὁμοίως ποιῇ. » Οὐ ποιῇ δὲ ἑαυτὸν· οὐκ ἐστὶν ἄρα ποίημα. Ἄλλ' ἔρειξ· οὐκ εἶπεν, Πάντα ὅσα ἐποίησεν, ἀλλ' ὅσα ποιῇ· γίνωσκα, ὅτι ἔθος τῆ Γραφῆ τὸ παρωχηκός ὡς ἐπὶ ἐνεστώτος χρόνου λέγειν· ὡς τὸ « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα· » καὶ ἐν ἐτέρῳ· « Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς· » καὶ, « Ὁ ποιῶν πλειάδα, καὶ ἔσπερον, καὶ ἀρκτοῦρον, καὶ ταμειὰ νύτου. » Qui facit angelos suos spiritus⁵⁸. » Et alibi: et: « Qui facit pleiada, et vespereum, et arcturum, et

10. *Ἀνόμ.* Πρὸ πάντων δὲ καὶ ὑπὲρ πάντα ἐρωτῶν δεῖ αὐτοὺς, τί σημαίνει τὸ ἀγέννητον. Εἰ μὲν γὰρ τὴν οὐσίαν, ὅπερ ἐστὶν ἀληθές, τοσαύτη ἐστὶ ἢ παραλλαγῆ. Ὅρθ. Καὶ ἡμεῖς δὲ πρὸ πάντων ἐρωτῶμεν, τί σημαίνει τὸ γεννητόν. Εἰ μὲν γὰρ τὴν οὐσίαν, ὅπερ ἐστὶ ψεῦδος, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια· εἰ δὲ οὐ πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια, ὅπερ ἐστὶν ἀληθές, οὐκ ἄρα τὸ γεννητόν οὐσία. Εἰ δὲ τὸ γεννητόν οὐκ οὐσία, οὐδὲ τὸ ἀγέννητον οὐσία. Εἰ δὲ τὸ ἀγέννητον οὐσία, τὸ δὲ γεννητόν οὐκ οὐσία, ἀνοῦσια τὰ γεννητὰ. Τί οὖν (27) λέγεις ἀνόμοιον; Τὸ γὰρ μὴ ὂν

⁵⁸ Hebr. 1, 3. ⁵⁷ Joan. v, 19. ⁵⁹ Psal. ciii, 4.

⁶⁰ ibid. 5. ⁶⁰ Joh ix, 9.

(26) Ἔστιν ἀπαράλλακτος· Ὅρθ. Εἰ μὲν. Mss. male. Ibid. Palat. διατρέπειν.

(27) Οἷον deest in Palat.

τῷ ὄντι ὅτε ὁμοιον, ὅτε ἀνόμοιον. Ἡμεῖς τὸν Υἱὸν A
γεννητὸν μὲν λέγομεν, οὐχὶ δὲ καὶ γενητόν. Γεννη-
τὸν γὰρ ἔστι τὸ πατέρα ἔχον, γενητὸν δὲ τὸ γενε-
σιουργὸν ἔχον.

Nos vero Filium dicimus quidem genitum, non
autem factum. Genitum enim est, quod patrem
habet, factum vero, quod opificem habet.

Ἐκ τῆς (28) ἐπιστολῆς Ἀετίου, τοῦ διδασκάλου
τοῦ Εὐνομίου.

Ἐπειδὴ ἐν καιρῷ τοῦ ἐπιανεχθέντος ἡμῖν διωγμοῦ
ὑπὸ τῶν Χρονιτῶν, τινὲς τῶν προσηρημένων, σφετερι-
σάμενοι μετὰ καὶ ἄλλων θεωρημάτων, πονημάτων
σπουδασθὲν ἡμῖν ἰδιαζόντως περὶ γεννητοῦ Θεοῦ καὶ
ἀγεννήτου (29) Θεοῦ, παρενόηκας τε καὶ ἀφαιρέσεις
διασφειράντες ἐξέδωκαν, τὴν ἀκολουθον ἀμειψάντες
ἀγωγὴν· ἤλθε δὲ μετὰ ταῦτα ταῦτ' εἰς ἡμᾶς, τινὲς B
τῶν σπουδαίων ἡμῖν αὐτὸ προσκεκομικότος· ἠναγ-
κάσθη αὐτός, ὅτι πατήρ, αὐθὶς διακαθάρας, ἐκπέμ-
ψαι ὑμῖν τὸ σύγγραμμα, ὃ πάντες εὐσεβεῖς (30)
ἀθλήται τε καὶ ἀθλήτριαι· ὅπως ἂν εἰδέναι· ἔχετε
κατ' ἔννοιαν τῶν Γραφῶν εἰρησθαι ἡμῖν τὸ λογίδιον,
δι' οὗ πάντα ἄνθρωπον ἀντιλέγειν ὑμῖν ἐπιχειροῦντα
περὶ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου παύειν συντόμοις περι-
ετραπὴς δυνήσεσθαι, πάντων δὲ μᾶλλον τοὺς προ-
σηρημένους Χρονίτας· ἐν εἶδει τῶν σιχηρῶν ἐπαπό-
ρησιν ἐπαπορήσεως (31) διασφῆσας, καὶ λύσιν λύ-
σεως διὰ τὸ εὐπερίδρακτον καὶ σαφὲς τῶν (32) ἐπιχει-
ρημάτων, ποιησάμενος τὴν ἀρχὴν περὶ ἀγεννήτου Θεοῦ
καὶ γεννητοῦ.

11. Ὁρθῶς. Μὴ καυχῶ διωχθεὶς, εἰ γε ἐδιώχθης. C
Ἐδιώχθησαν γὰρ παρὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ οἱ ποιοῦντες τὸν
οἶκον τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ οἶκον ἐμπορίου· εἰ δὲ τοῦτο,
οὐκ ἄρα τὸ διώκεσθαι πάντως (33) ἐπαινετόν. Οὐ διὰ
τοῦτο ἡμᾶς Χρονίτας ἐνόμασε, διότι ἀπὸ χρόνου τὴν
ἀρχὴν τῆς πίστεως ἔχομεν· οὐκ, ἀλλ' ἐπειδὴ γεννᾶ-
σθαι λέγομεν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν· τὸ δὲ γεννᾶ-
σθαι τοῖς Ἀρειανοῖς χρονικὴν. Τίνας δὲ λέγεις Χρο-
νίτας; τοὺς ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων μέχρι καὶ
σήμερον αἰνοῦντας Πατέρα καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον
Πνεῦμα· ἢ τοὺς ἀπὸ σοῦ τοὺς χθὲς καὶ σήμερον φα-
νέντας, καὶ ἀφροσίν (34) ἔχοντας, ἐάσαντας τὸ Πα-
τρός καὶ Υἱοῦ ἅγιον ὄνομα, καὶ ἐπαιρομένους κατ'
αὐτοῦ τοῦ διδάξαντος βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πα-

(28) Felckmann. hæc habet : Ἐκ τῆς. *Sequentia*
usque ad finem dialogi sunt etiam in alio codice Pa-
latino (quem Palat. secundum nominabimus, ut
priorem, primum) et quodam Augustano : quorum
utrumque scripsit Andreas Dermarius Georgii filius,
Epidanensis : illum quidem Toleti in Hispania an.
1578, hunc vero Venetiis an. 1584. Qui etiam uter-
que hæc sequentia, illis dialogis qui post sequuntur,
et eos insequentibus 20 opusculis subjiciens, hunc
præfigit titulum : Κατὰ Ἀνομίου (sic) διδασκῆς Ὁρ-
θοδόξου. Ἀρχεται δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς Ἀετίου ὅ-
τως. At in Palat. 1, in margine hæc habet ad hunc
locum : Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ Ἀνομίου διά-
λεξις. Innuens quasi, præcedentiū Athanasii non
esse, sed hæc solummodo. Cujuscunque sint, tem-
pore Eunomii scripta videntur, quando etiam exstant
apud Eriphanium in hæresi Anomæorum (pag. 931),
quem tamen cum hæc commentaremur ob defectum
codicis, cum nostris codd. conferre non licuit. De
quibus quædam in Monito. Paulo post initium, θεω-

tia, genitum 429 vero substantia non est, quid-
quid genitum est, erit substantiæ expers. Quorsum
igitur Filium dicis dissimilem? Quod enim non est,
ei quod est, neque simile est, neque dissimile.

Genitum enim est, quod patrem

Ex epistola Aetii, magistri Eunomii.

Quandoquidem in tempore persecutionis nobis a
Chronitis illatæ, quidam eorum aliena interverten-
tes, inter alias nostras lucubrations, quoddam no-
strum opusculum peculiariter a nobis elaboratum
de Deo genito et de non genito Deo, insertis et
exemptis nonnullis intervertentes depravatam edi-
derunt, adeo ut ordinem et seriem eorum, de qui-
bus agitur, perverterint, quod ad nos postea opera
boni cujusdam viri perlatum est; coactus sum ego,
utpote illius operis parens, scriptum illud rursus
expurgatum ad vos omnes mittere, qui et quæ pro
pietate certatis : ut intelligere possitis ex sententia
Scripturarum habitum a me fuisse sermonem istum,
ex quo possitis quemvis super γεννητῷ et ἀγεννήτῳ
volhis contradicere aggredientem, ac illos quidem
Chronitis in primis brevibus confutationibus com-
pescere; quæstionibus a quæstionibus, et solutio-
nibus a solutionibus versuum specie quadam dis-
tinctis ut captu facilia, utque etiam magis per-
spicua essent argumenta, initio facto ab ἀγεννήτῳ
Deo et γεννητῷ.

11. *Orth.* Ne gloriare ob persecutionem; siqui-
dem persecutionem passus es. Nam et ipse Filius
eos persecutus est, qui domum Patris sui conver-
terant in domum negotiationis : quod cum ita sit,
non est prorsus laudabile si quis persecutionem
patiar. Nec ideo nos Aetius Chronitas, seu tem-
porarios appellat, quod a tempore quodam initium
vobis habeamus. Minime gentium. Sed quia dicimus
Filius ex Patre gigni. Gigni autem Arianis est tem-
poraneum. Verum, quosnam vocas Chronitas? eosne
qui jam inde a sanctis apostolis usque ad hodie-
num diem collaudant Patrem, et Filium, et Spiri-
tum sanctum; an tuos qui ab uno et altero die ap-
paruerunt, et hæresi laborant, qui sanctum Patris

ρημάτων, deest apud Eriphanium.

(29) Sic mss. Editi vero, γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου.
Infra Palat. 1, τὴν ἀκολουθίαν ἀμειψάντες ἀγωγῆ.
Palatinus 2 et Augustanus, τὴν ἀκολουθίαν ἀμειψά-
μενοι ἀγωγῆ.

(30) Eriph. εὐσεβείας. Mox Palat. 2 et Aug.
ὅπως εἰδέναι. Paulo post, edit. Steph. εἰρησθαι ὑμῖν.

(31) Duo mss. Felck. ἐν εἶδει τῆς τῶν σιχηρῶν
ἐπαπορήσεως. At vox ἐπαπόρησιν deest in omnibus
Felck. manuscript., cuius loco Eriphan. ἀπόρησιν.

(32) Palat. 1 καὶ ἀσαφὲς διὰ τῶν. Reg et Felck.
καὶ ἀσαφῶς διὰ τῶν. Infra Palat. 2 et Aug. Θεοῦ
καὶ γεννητοῦ διαλαβεῖν σπουδάσω. Ὁρθ. Infra, καὶ
γεννητοῦ deest in Eriph.

(33) Omnes mss. Felck. πάντοτε.

(34) Palat. 2 et August. καὶ τὴν ἀφροσίν. Ibid.
ἔχοντας· Δύο μὲν δὲ, ὅτι προσθήκας καὶ ἀφαιρέσεις. Sic
Felck. et Pal. 1, omissis interpositis. At Pal. 2 et
Aug. ἔχοντας. Καὶ γὰρ προσθήκας τε καὶ ἀφαιρέσεις.

et Filii nomen abjecerant? qui sese extollunt supra A eum ipsum qui docuit baptizare in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et sese existimant eo sapientiores, qui Patrem esse Patrem, et sese esse Filium docuit? Demus autem nonnullos aliquid aut inseruisse aut adjecisse tuo isti perscripto sceleri, quid nunc dicis? quam majorem blasphemiam excogitas, qui Filium dicas substantia dissimilem? an aliquid amplius potes dicere? Nonne et Judæi et Græci ipsum esse dicunt, qui tamen non credunt ipsum esse Deum, et ideo ea ipsa dicunt, quæ tu dicis objecto nobis non geniti et geniti vocabulo, desertoque Patre et Filio, quod est Judæis offendiculum, et gentibus stultitia? et 430 vis eorum Pater esse qui pro Deo genito et non genito pugnant? Quod si etiam tibi concedatur in nomine non geniti et geniti baptizare, quid facies cum nominandus erit Spiritus? num ipsum neque genitum, neque non genitum, an vero genitum etiam vocalis? Quomodo vero ex tua sententia id quod est genitum a genito differet substantia, siquidem genitum est substantia?

12. Anom. Si Deus efficere non potest, ut quod genitum est, non sit genitum, ne illud quidem effecerit ut quod non genitum est, sit genitum. *Orth.* Etiam si efficere non possit ut quod genitum est, sit non genitum, ut et mentiri non potest, non tamen ei adimitur gignendi, ut neque verum dicendi facultas. Gignens autem non gignit non genitum, sed Deum; Deus enim Deum genuit: et neque ex genito non genitum, neque ex non genito genitum fecit. *Anom.* Deus non genitum omni causa præstantior est: quod si omni causa præstantior, ergo et generatione, ut qui neque ab alia natura acceperit suum esse, neque ipse sibi esse præstiterit, non ob naturæ imbecillitatem, sed quod omnem causam transcendat. *Orth.* Vere sane illud: « Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt », in vos dictum est, qui Filium Dei oppugnatis. Nam, si non genitus Deus, qui omni causa præstantior est, etiam generatione præstantior est, generatio non est substantia, sed causa: at si generatio non est substantia, sed causa: age tu ipse substantiam dicito. Quin etiam quam tandem Filii causam esse vis? generationem, an ipsum Patrem? Est autem Pater, ut tu

* Rom. 1, 22.

(35) Palat. 1, 2 et Aug. Nūn οὖν τι λέγεις; ἢ ποίαν πλείονα ἐπινοεῖς βλασφημίαν.

(36) Pal. 1, 2 et Aug. οὐ. Paulo post, iidem εἶναι τὸν Θεόν.

(37) Palat. 1, 2 et Aug. Ἐλλῆσι δέ. Infra post ἀγενήτου Θεοῦ, quæ paulo superius ommissa fuisse diximus, hic reponunt omnes mss. Felck. sed Palat. 1, 2 et August. ita legunt, ἐσάντων τὸ Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἕμιον καὶ ἅγιον ὄνομα, καὶ ἐπαρομένων κατ' αὐτοῦ, etc., καὶ νομιζόντων ἑαυτούς, etc.

(38) Pal. 2 et Aug. καὶ συγχωρηθῆς εἰς τὸ ὄνομα.

(39) Pal. 2 et Aug. οὐ γάρ. Pal. 1, οὐ δὴ γάρ.

(40) Ita Steph. rectius quam editi et quidam mss. qui habent, εἰ πάσης αἰτ. Mox Felck. et Pal. 1

τρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ νομιζόντας ἑαυτοὺς εἶναι σοφωτέρους τοῦ τὸν Πατέρα, Πατέρα, καὶ ἑαυτὸν Υἱὸν διδάξαντος; Δῶμεν δέ, ὅτι παρενθήκας καὶ ἀφαιρέσεις τινές ποτε τῆ παρὰ σοῦ γραφείῃ πονηρίᾳ πεποιθήκασι; Νῦν τί λέγεις; ἢ τί πλείον ἐπινοεῖς βλασφημίας (35), ἀνόμοιον λέγων κατ' οὐσίαν τὸν Υἱόν; ἔχεις τι πλείον τούτου εἰπεῖν; Οὐ (36) καὶ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἕλληγες εἶναι λέγουσιν, οἱ μὴ παιθόμενοι εἶναι αὐτὸν Θεόν; καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγοντες περὶ αὐτοῦ, ἃ σὺ λέγεις, ἀγεννήτὸν τε καὶ γεννητὸν προβαλλόμενος, καὶ ἐσάσας Πατέρα καὶ Υἱόν, ὃ ἐστὶν Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δέ (37) μωρία; καὶ Πατέρα σαυτὸν θέλεις εἶναι τῶν ἀθλούντων ὑπὲρ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου Θεοῦ; Ἐὰν δέ καὶ συγχωρηθῆς σοι εἰς τὸ ὄνομα (38) τοῦ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ βαπτίσει, τί ποιήσεις καὶ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ὀνομασίαν; ἄρα οὕτε γεννητὸν οὕτε ἀγεννήτὸν ὀνομάσεις, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ γεννητὸν; Καὶ πῶς ἐστὶ κατὰ σέ ἑτεροούσιον τὸ γεννητὸν τῷ γεννητῷ, εἴπαρ οὐσία τὸ γεννητὸν;

12. *Ἀνόμ.* Εἰ ἀδύνατόν ἐστι τῷ Θεῷ τὸ γεννητὸν ἀγεννήτῳ ποιῆσαι, ἀδύνατον ἂν εἴη καὶ τὸ ἀγεννήτῳ γεννητὸν ποιῆσαι. *Ὅρθ.* Κἂν ἢ αὐτῷ ἀδύνατον τὸ γεννητὸν ἀγεννήτῳ ποιῆσαι, ὡς καὶ τὸ ψεύδεσθαι, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατον αὐτῷ τὸ γεννησάι· οὐδὲ γάρ (39) τὸ ἀληθεῦσαι ἀδύνατον. Γενῶν δὲ οὐκ ἀγεννήτῳ γεννᾷ, ἀλλὰ Θεόν. Θεὸν ἄρα Θεὸς γενήσας, οὕτε τὸ γεννητὸν ἀγεννήτῳ ἐποίησεν, οὕτε τὸ ἀγεννήτῳ γεννητὸν. *Ἀνόμ.* Πάσης (40) αἰτίας κρείττων ὑπάρχει ὁ ἀγέννητος Θεός. Εἰ δὲ κρείττων ἐστὶ πάσης αἰτίας, ὅθλον ὅτι καὶ γενέσεως. Οὕτε γάρ παρ' ἑτέρας φύσεως ἀνέληψε (41) τὸ εἶναι, οὕτε αὐτὸς ἑαυτῷ εἶναι παρέσχε, οὐ δὲ τὸ ἀδθενὲς τῆς φύσεως, ἀλλὰ διὰ τὸ ὑπερβληκέναι πᾶσαν αἰτίαν. *Ὅρθ.* Ἀληθῶς, « Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν, » περὶ ὑμῶν εἴρηται τῶν κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ στρατευομένων. Εἰ γάρ, ἐπειδὴ πάσης αἰτίας κρείττων ὑπάρχει ὁ ἀγέννητος Θεός, διὰ τοῦτο καὶ γενέσεως, ἢ γένεσις αἰτία, καὶ οὐκ ἐστὶν οὐσία· εἰ δὲ ἡ γένεσις οὐκ οὐσία, ἀλλ' αἰτία, εἰπὲ τὴν οὐσίαν. Τίνα δὲ καὶ αἰτίαν θέλεις εἶναι τοῦ Υἱοῦ; τὴν γένεσιν, ἢ αὐτὸν τὸν Πατέρα; Ἔστι δ' ὁ Πατήρ, ὡς νομίζεις, ἢ ἀγεννησία. Αὕτη οὖν ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ ἡ αἰτία· εἰ δὲ οὐκ αὐτὸς ὁ Πατήρ αἰτίας

ὁ ἀγέννητος (γεννητός Pal. 1) Θεός διὰ τοῦτο, καὶ αὐτὸ γενέσεως κρείττων (sic) ἂν εἴη. Εἰ δὲ κρείττον (sic) ἐστὶ πάσης αἰτίας, ὅθλον ὅτι καὶ γενέσεως. Οὕτε γάρ παρ' August. vero et Palat. 2 ὁ ἀγέννητος Θεός· διὰ τοῦτο καὶ αὐτῆς γενέσεως κρείττων ἂν εἴη. Οὕτε γάρ τις (sic August.) παρ'.

(41) August. et Palat. 2 εἴληψε. Mox Aug. παρέσχετο. Paulo post, omnes Felck. mss. ὑπερβηκέναι, utraque lectio quadrat. Ibid. Pal. 1, 2 et Aug. πᾶσαν οὐσίαν. Ibid. ἀληθῶς τὸ φασκ. Pal. 2 et Aug. Infra omnes Felck. mss. καὶ οὐκ ἐστὶ. Editi καὶ οὐκ ἐστὶν. Ibidem paulo post, τὸν Πατέρα. Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα. Ἔστι δὲ ὁ Π. Mox οὖν abest a Palatino 2 et Augustano.

τῷ Υἱοῦ, ἀλλ' ἡ γένεσις (42), ταύτης ἔσται ὁ Υἱός, καὶ αὐτὴ αὐτοῦ Πατρός. Βαπτισθεὶς ἄρα εἰς Πατέρα, εἰς γένεσιν ἐβαπτίσθη καὶ εἰς τὸν ταύτης Υἱόν (43). Τάχα γὰρ οὐδὲ, εἰ ἔστι Πνεῦμα ἅγιον, ἀκήκοας. Ἄνομ. Πόθεν ἂν τις τὴν ὑποστάσαν πρὸς τὴν ὑποστήσασαν φύσιν τὸ ἀπαράλλακτον εἰς οὐσίαν ἔχειν συγχωρήσειεν, οὐ προσιεμένης τῆς τοιαύτης ὑποστάσεως γένεσιν; Ὅρθ. Εἰ ἡ μὲν ὑποστάσα φύσις ἐξῶθεν προσεγένετο, ἀπαράλλακτος εἶναι οὐ δύναται· εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται ὡς ἀπαύγασμα δόξης καὶ χαρακτηριστῆρ τῆς ὑποστάσεως, τὸ ἀπαράλλακτον ἔχει. «Ὁ» γὰρ «ἑωρακὸς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα,» οὐχ ἑαυτὸν φήσας Πατέρα (44) εἶναι, ἀλλὰ τοιοῦτον οἶον τὸν Πατέρα.

13. Ἄνομ. Εἰ ἀτελεσθέντως διαμένει ὁ Θεὸς ἐν ἀγεννήτῳ φύσει, καὶ ἀτελεσθέντως τὸ γέννημα γέννημά ἐστιν (45), ἡ τοῦ ὁμοουσίου καὶ ὁμοουσιού κακοδοξία παραφανισθήσεται· ἴσταται δὲ τὸ ἐν οὐσίᾳ ἀσύγκριτον, ἐκατέρως φύσεως ἀπαύστως διαμενοῦσης ἐν τῷ οικείῳ τῆς φύσεως ἰδιώματι. Ὅρθ. Ὁμολογεῖς (46) τὸ γέννημα ἀληθῶς γέννημα· ὁμοούσιον μὲν οὖν ἔσται, οὐκ ἀγέννητον δέ. Ὅτι γὰρ τὸ ἀγέννητον φύσις οὐκ ἔστι, δέδεικται· εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον φύσις (47), καὶ τὸ γεννητὸν φύσις. Εἰ τὸ γεννητὸν φύσις, πάντα τὰ γεννητὰ τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως. Εἰ δὲ οὐ πάντα τὰ γεννητὰ τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως, τὸ γεννητὸν οὐκ ἔστι φύσις· εἰ δὲ τὸ γεννητὸν (48) οὐκ ἔστι φύσις, οὐδὲ τὸ ἀγέννητὸν ἔστι φύσις. Ὅτι δὲ ὁμοούσιός ἐστι τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ ὁ Μονογενῆς, ἀκούομεν αὐτοῦ λέγοντος· «Πάντα ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.» Ὅν δὲ ἡ αὐτῆ ἐνέργεια, ἡ αὐτῆ οὐσία. Ἄνομ. Εἰ ἀγέννητός ἐστιν ὁ Θεὸς τὴν οὐσίαν, οὐκ οὐσίας διαστάσει τὸ γεννηθὲν ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐξουσίας (49) ὑποστησάσης αὐτό. Τὴν γὰρ αὐτὴν οὐσίαν καὶ γεννητὴν εἶναι καὶ ἀγέννητον οὐδὲς λόγος εὐσεβῆς ἐπιτρέπει. Ὅρθ. Οὐκ οὐσίας διαστάσει τὸ γεννηθὲν ἐγεννήθη· τοῦτο γὰρ ἂν ἦν σώματος εἶπειν τὴν οὐσίαν· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀσωμάτου οὐσίας θεοπρεπῶς ἐγεννήθη, ὡς ἀπαύγασμα δόξης. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς κατ' ἐξουσίαν, καθάπερ οἱ δεξάμενοι αὐτόν· γέγραπται γάρ, ὅτι «Ἐδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι.» πῶς αὐτὸν μονογενῆ καὶ φύσει Θεὸν λέγουσι, πολλῶν ὄντων τῶν κατ' ἐξουσίαν υἱῶν καὶ θεῶν; Τὴν δὲ αὐτὴν οὐσίαν γεννητὴν καὶ ἀγέννητον οὐδεὶς λέγει· δέδεικται γάρ, ὅτι οὕτε τὸ ἀγέννητον οὐσία, οὕτε τὸ γεννητὸν. Ἄνομ. Εἰ τὸ ἀγέννητον ἐγεννήθη, τί κωλύει καὶ τὸ γεννητὸν ἀγέννητον γενέσθαι (50); Μᾶλλον γὰρ τοῦ ἀνοικείου ἐπι-

A censens ἀγεννησία, seu innascibilitas. Hæc igitur erit Filii causa : sin vero non ipse Pater est Filii auctor, sed generatio; nempe fuerit generationis Filius, et generatio Pater ipsius. Itaque baptizatus in Patre, fueris baptizatus in generationem, et in ejus Filium. Nam fortassis ne audivisti quidem an sit Spiritus sanctus. Anom: Quomodo quis admittat eam naturam, quæ subsistentiam accepit, nihil substantia differre ab ea, quæ subsistentiam dederit, si ejusmodi hypostasis non admittit generationem? Orth. Siquidem ea natura quæ subsistentiam accepit, extrinsecus accessisset, non esset invariata : sin vero ex eo genita est, ut gloriæ splendor, et hypostaseus character, invariata est. Dixit enim, « Qui vidit me, vidit et Patrem », non quod se B Patrem esse diceret, sed talem qualis Pater est.

13. Anom. Si in perpetuum permanet Deus in natura non genita, et quod genitum est, perpetuo est genitum, perversa consubstantialis et similis essentialis doctrina statim abolebitur. Statuitur autem substantia esse comparationis omnis experta, si utraque natura in sua naturali proprietate indissolubenter permanet. Orth. Fateris, quod genitum est, vere esse genitum : erit ergo consubstantiale, non tamen non genitum. Ostendimus enim non genitum non esse substantiam. Nam, si non genitum esset quædam natura, genitum quoque natura esset. Quod si genitum esset natura, omnia genita essent ejusdem naturæ. Ergo cum omnia genita non sint ejusdem naturæ, genitum non est natura ; quod si genitum non est natura, non genitura item non est natura. 431 Unigenitum autem esse Patri suo consubstantialem, audimus ipsum his verbis dicentem : « Omnia quæcunque facit Pater, hæc et Filius similiter facit ». Quorum enim eadem operatio, eadem quoque est substantia. Anom. Si Deus est substantia non genitus, id quod genitum est, non fuerit genitum substantiæ remotione, sed potestate ei subsistentiam tribuente. Eandem enim substantiam dicere et genitam esse et non genitam nulla pia ratio patitur. Orth. Genitum illud, non est genitum substantiæ remotione : hoc enim esset corpoream substantiam dicere, sed ex incorporea substantia, ita ut Dei naturæ convenit, genitum est, ut gloriæ splendor. Quod si ipse quoque est ex potestate, ut et qui eum receperunt ; scriptum est enim : « Dedit eis potestatem filios Dei fieri », quomodo ipsum dicis unigenitum et natura Deum, cum ex Dei potestate multi sint filii et filii? Eandem vero naturam esse genitam et non genitam nemo

⁴¹ Joan. xiv, 9. ⁴² Joan. v, 19. ⁴³ Joan. i, 12.

(42) Palatinus 1 γέννησις.

(43) Palatinus 2 et Aug. καὶ τοῦ ταύτης Υἱοῦ.

(44) Palatinus 2 et Aug. ἑαυτὸν φησι τὸν Πατέρα.

(45) Palatinus 2 et Augustanus ἀτελεσθέντως τὸ γέννημά ἐστιν. Mox iidem κακοδοξίαν ἀφανισθήσεται. Ibid. omnes Felc. manuscripti, εἰσάγεται δὲ τὸ ἐν οὐσίᾳ.

(46) Palat 2 et Aug. τῆς πίστεως ἰδέωματα. Ὅρθ.

Εἰ ὁμολ. Paulo post οὖν abest ab omnibus Felck. mss.

(47) Φύσις abest a Palat. 2 et Aug.

(48) Φύσεως, οὕτε τὸ γεννητὸν ἔστι φύσις, οὕτε τὸ ἀγέννητον.

(49) Ita omnes Felck. mss. Editi vero, ἐξ οὐσίας. Iidem ὑποστησάσης αὐτό. male.

(50) Palat. 2 et Aug. γεγενέται.

dicit : siquidem ostensum est, neque non genitum, neque genitum, esse substantiam. *Anom.* Si id quod est non genitum, genitum est, quid prohibet quominus, quod genitum est, fuerit non genitum? Omnis enim natura potius ad id, quod ipsi proprium est impellitur, quam ad id quod est ab ipsa alienum. *Orth.* Non genitum neque genuit, neque genitum est, cum non sit substantia : sed Deus, etiamsi Judæi tecum id nolint, genuit : sin minus, supervacanea foret Patris appellatio. Cum autem dixisti naturam potius ad id urgeri, quod est ipsi proprium, simul docuisti non genitum non esse naturam. Cum enim quidpiam urgetur, alterum ad naturæ Filius est, hoc dicito Judæis ; afferes enim eis felicem nuntium : quod videlicet eum, qui reque rei propriæ neque naturæ Filius erat, crucifixerunt, quoniam Deum Patrem esse suum dicebat.

14. *Anom.* Siquidem non totus Deus est non genitus, nihil impedit quominus genuerit substantialiter. At si totus est non genitus, non divisus est substantialiter ad generandum, sed potestate tribuit substantiam genito. *Orth.* Si totus Deus est genitus, nihil prohibet, quominus genuerit substantialiter. At Filius, ut tu ipse sentis, totus est genitus. Dic igitur, quem genuerit substantialiter. Quod si nullum genuit substantialiter, et genitus est ; non igitur consequitur, quia genitus est, eum generare substantialiter. At si Filius, eo quod sit genitus, non gignit ; ne Pater quidem, quia non genitus est, gignit ; sed, quoniam Deus est, ipsaque gloria, splendorem habet, eum videlicet quem genuit Deum in sese subsistentem. Nisi enim ex substantia genuerit, non est Pater secundum substantiam. Et quorsum baptizans in nomine Patris, qui non sit secundum substantiam Pater? Caterum gignens ex sua substantia Pater, non divisus est ut sentis, quoniam ea substantia non est corpus. *Anom.* Si Deus non genitus est totus generandi vi præditus, id quod genitum est non est substantialiter genitum, cum tota illius substantia eam vim habeat, qua gignat, non autem qua gignatur. *Orth.* Ex tua sapientia, si gignendi vi prædita est lux universa, non gignit splendorem ex sua essentia, sed extrinsecus ipsum recipit, quoniam tota vim habet qua gignat, non autem qua gignatur : sin ex sua substantia illum gignit ; Deus quoque non genito, individuus manet, quoniam est incorporeus.

432 **15.** *Anom.* Si vero substantiam Dei transformata dicamus esse id quod genitum est, substantia Dei non est immutabilis, cum mutatio proprie Filium formaverit. *Orth.* Si lux transforma-

(51) Ibidem, μη λέγωσι μετὰ σοῦ.

(52) Ibidem, εδειξας. Infra iidem, οικείου ἐστὶν ὁ Υἱός.

(53) Palat. 1, 2 et Aug. Et μὲν ὁλος (ὁλος Pal. 1) ὁ Θεός ἐστι γεννητός οὐδέν. Felck. autem, Et μὲν ὁ Λόγος ὁ Θεός ἐστι γεννητός, οὐδ. Mox omnes Felck. iuss. Et δὲ ὁλος.

(54) Pal. 2 et Aug. ὑπέστη. Mox Pal. 1, 'Ἐάν ὁλος ὁ Θεός γεννητός εἶ. Felck. 'Ἐάν ὁ Λόγος ὁ Θεός γεννητός ἦ.

(55) Pal. 2 et Aug. Et ὁλος δέ. Pal. 1 Et ὁλος δέ. Felck. ὁλος δέ.

τὸ ταυτῆς οικείου ἐπίγεται πᾶσα φύσις. *Orth.* Τὸ ἀγέννητον οὐτε ἐγέννησεν, οὐτε ἐγεννήθη· οὐσία γὰρ οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεός ἐγέννησε. καὶ μὴ θέλωσι μετὰ σοῦ (51) οἱ Ἰουδαῖοι· εἰ δὲ οὐκ ἐγέννησε, περιττὴ καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς προσηγορία. Τὸ δὲ, μᾶλλον γὰρ ἐπὶ τὸ ταυτῆς οικείου ἐπίγεται πᾶσα φύσις, εἰρηκῶς, εἰδίδασκας (52), ὅτι οὐ τὸ ἀγέννητον ἡ φύσις· τὸ γὰρ ἐπιγόμενον ἄλλο πρὸς ἄλλο ἐπίγεται. Et δὲ οὐτε τοῦ οικείου ἐστὶν Υἱός, οὐτε τῆς φύσεως, εἰπέ τοῖς Ἰουδαίοις· δώσεις γὰρ αὐτοῖς εὐαγγέλια· ὅτι τὸν μήτε τοῦ οικείου ἦντα Υἱὸν μήτε τῆς φύσεως ἐσταύρωσαν, λέγοντα ἐκτουτοῦ ἰδίου Πατέρα τὸν Θεόν.

alterum urgetur. Quod si neque rei propriæ neque

14. *Ἀνόμ.* Et μὴ ὁλος ὁ Θεός ἐστὶν ἀγέννητος, οὐδὲν (53) κωλύει τὸ γεγεννηκέναι οὐσιωδῶς. Et δὲ ὁλος ἐστὶν ἀγέννητος, οὐκ οὐσιωδῶς εἰς γένεσιν διέστη (54), ἐξουσία δὲ ὑπέστησε τὸ γέννημα. *Ὁρθ.* Ἐάν ὁλος (55) ὁ Θεός γεννητός ἦ, οὐδὲν κωλύει γεγεννηκέναι αὐτὸν οὐσιωδῶς· ὁλος δὲ ὁ Υἱός κατὰ σὲ γεννητός ἐστὶν· εἰπέ τίνα ἐγέννησεν οὐσιωδῶς. Et δὲ οὐδένα ἐγέννησεν οὐσιωδῶς (56), καὶ γεννητός ἐστὶν· οὐκ ἄρα, εἰ γεννητός ἐστι, γεννᾷ οὐσιωδῶς. Et δὲ, ὅτι γεννητός ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐ γεννᾷ, οὐδὲ ὁ Πατήρ, εἰ ἀγέννητός ἐστι, γεννᾷ· ἀλλὰ Θεός ὢν, καὶ αὐτοδόξα, ἀπαύγασμα ἔχει γέννημα (57) Θεὸν ἐνυπόστατον. Et γὰρ μὴ ἐκ τῆς οὐσίας ἐγέννησεν, οὐδὲ Πατήρ ἐστι κατ' οὐσίαν. Καὶ ἵνα τί βαπτίζεις εἰς τὸνομα τοῦ Πατρὸς, τοῦ μὴ κατ' οὐσίαν Πατρός; Γεννήσας δὲ ἐκ τῆς οὐσίας, οὐ διστῆς ὡς ἐνόμισας· οὐ γὰρ σῶμά ἐστιν ἡ οὐσία. *Ἀνόμ.* Et ὁλος (58) ἐστὶ γεννητικός ὁ ἀγέννητος Θεός, οὐκ οὐσιωδῶς τὸ γεννηθὲν ἐγεννήθη, ὅλος ἐχούσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γεννᾶν, ἀλλ' οὐ τὸ γεννᾶσθαι. *Ὁρθ.* Κατὰ τὴν σὴν σοφίαν, εἰ ὅλον ἐστὶ γεννητικὸν τὸ φῶς, οὐκ οὐσιωδῶς τὸ ἀπαύγασμα γεννᾷ, ἀλλ' ἐξωθεν (59) αὐτὸ προσλαμβάνει, ὅλος ἐχούσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γεννᾶν, ἀλλ' οὐ τὸ γεννᾶσθαι· εἰ δὲ οὐ προσλαμβάνει τὸ φῶς ἐξωθεν τὸ ἀπαύγασμα, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸ γεννᾷ· οὐδὲ ὁ Θεός ἐπεκτεῖσαστο ἐξωθεν Υἱὸν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γεννήσας (60), ἀμέριστος μένει· ἀσώματος γάρ.

vero lux non recipit extrinsecus splendorem, sed aliunde acquisivit Filium, sed eo ex sua substantia

15. *Ἀνόμ.* Et δὲ μετασχηματιθεῖσα ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ γέννημα λέγεται, οὐκ ἀμετάβλητος ἡ οὐσία αὐτοῦ, τῆς μεταβολῆς ἐργασαμένης τὴν τοῦ Υἱοῦ ἰδιοποίησιν (61). *Ὁρθ.* Et μετασχηματισάμενον τὸ φῶς

(56) Pal. 1, 2 et Aug. ἐγέννησεν ὁ Υἱός οὐσ. Ibid. Felck. οὐσιωδῶς γεννητός ἐστὶν. Pal. 1 οὐσιωδῶς ἢ γεννητός ἐστὶν. Pal. 2 et Aug. οὐσιωδῶς γεννητός ὢν, οὐκ ἄρα ἢ γεννητός ἐστὶ γεννᾷ οὐσιωδῶς. Et δὲ οὐχ ἢ γενν... ἢ ἀγέννητός ἐστι.

(57) Γέννημα abest a Palat. 2 et Aug. Infra iidem, ἵνα τί βαπτίζῃ εἰς ὄνομα.

(58) Felck. et Palat. 2 Et ὁλος.

(59) Sic Pal. 2 et Aug. recte. Ediu, ἀλλ' ἐξ ὧν

(60) Γεννήσας abest a Palat. 1.

(61) Pal. 1 et Aug. Sic et infra, εἰδοποίησιν.

ἀπαύγασμα γίνεται, οὐκ ἀμετάβλητον τὸ φῶς, τῆς μεταβολῆς ἐργασαμένης τὴν τοῦ ἀπαύγαματος ἰδιοποίησιν· εἰ δὲ οὐ μεταβλήθην τὸ φῶς ἀπαύγασμα γέγονεν, ἀλλὰ καὶ τὸ φῶς μένει φῶς, καὶ ἀπαύγασμα τὸς ἐστὶν αἴτιον· καὶ ὁ Θεὸς μένει Θεός, καὶ ἀπαύγαματὸς ἐστὶν ἰδίῳ Πατρὶ, οὐκ ἐξωθεν αὐτὸ προσλαβὼν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸ (62) γεννήσας· διὸ καὶ ἀλθῶς ἐστὶ Πατὴρ. Ἀνόμ. Εἰ δὲ εἴη καὶ ἀμετάβλητος καὶ γενέσεως κρείττων ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τὰ κατὰ τὸν Υἱὸν ἔως ψιλῆς προσηγορίας ὁμολογηθήσεται (63). Ὁρθ. Εἰ ἦβεις, ὅτι ἡ γένεσις οὐκ ἐστὶν οὐσία, ἐγίνωσκας, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς καὶ πᾶσα ἄλλη οὐσία γενεσέως ἐστὶ κρείττων (64). Εἰ γὰρ ἡ γένεσις οὐσία, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια. Οὐκ ἄρα ἡ γένεσις οὐσία. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ἡ γένεσις οὐσία, οὐδὲ κρείττων ἐστὶν οὐσίας. Εἰ γὰρ κρείττων ἐστὶν οὐσίας ἡ γένεσις, ἔσται κατὰ τὴν σὴν σοφίαν καὶ τοῦ Υἱοῦ κρείττων. Εἰ δὲ τοῦτο ἄπεπον, ὅηλον ὅτι ἡ οὐσία κρείττων ἐστὶ γενέσεως. Οὐδὲν ἄρα μέγα ἐπὶ τοῦ Πατρὸς (65) ἐνόμισας, εἰ κρείττων ἐστὶ γενέσεως. Πῶς δὲ καί, εἰς ψιλὴν προσηγορίαν βαπτισθεῖς, νομίζεις ἔχειν ἀσφαλὲς τὸ βάπτισμα; Οὐχὶ δὲ καὶ αὐτὸ ἐν ψιλῇ προσηγορίᾳ (66) κέκτηται; Εἰ γὰρ τὸ Υἱὸς ψιλῇ προσηγορίᾳ καὶ τὸ Πατὴρ, εἰς τὸ ἄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ βαπτισθεῖς, εἰς ψιλὴν προσηγορίαν ἐβαπτισθῆς.

atione sit splendor, lux non erit mutationis experta, quia ipsius mutatio splendorem efficiet: sin vero nulla lucis mutatione sit splendor, sed lux manet lux, et est splendoris causa; Deus quoque manet Deus, et est sui splendoris Pater, non quod eum extrinsecus acceperit, sed quoniam ex sua substantia eum genuit: quamobrem etiam vere est Pater. Anom. Si substantia Dei esset immutabilis et generatione superior, lateri oporteret nomine tenus esse Filium. Orth. Si nosset generationem non esse substantiam, nosset et illud, Filium et quavis aliam substantiam, esse quiddam generatione præstantius. Nam, si generatio est substantia, genita omnia sunt consubstantialia. Generatio igitur non est substantia, ac proinde non est præstantior substantia, alioqui ipso etiam Filio, si tuam sapientiam sequamur, præstantior esset: at hoc si absurdum est; substantia igitur est præstantior generatione, nec magni quidquam de Patre sentis, cum dicis ejus substantiam esse generatione præstantiorem. Cæterum, si in nudum nomen baptizatus es, cur tuum baptismum ut satis firmum habes? Nonne illud nudo nomine tenus obtinueris? Nam si Filius et Pater nuda sunt nomina, baptizatus in Patris et Filii nomen, in nudam appellationem es baptizatus.

Hæc quæ sequitur appendix in mss. codd. illustris biblioth. Palat. continua scriptura cum præcedentibus cohæret. FELCK.

16. (67) Ἀνόμ. Εἰ σπερματικῶς ἐν τῷ ἀγεννήτῳ γέννημα μετὰ τὴν γένεσιν ἐξωθεν προσλαμβάνει, ὡς ἂν εἴποι τις, ἠδωρόθη καὶ τελείος ἐστὶν ὁ Υἱός· οὐκ ἐξ ὧν ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐξ ὧν προσέλαβε· τὰ γὰρ συγγενικῶς προσλαμβάνοντα ὡς ἐξ ἐκείνων συνιστῶτα τὸ τοῦ τελείου ἄνομα (68) διαφόρως προσέσθαι πέφυκεν. Ὁρθ. Εἰ σπερματικῶς ἐν τῷ φῶτι τὸ ἀπαύγασμα, εἰπέ καὶ τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ· εἰ δὲ μωρὸν τὸ ἐκείνο λέγειν, μωρὸν καὶ τὸ λέγειν σπερματικῶς ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν. Τέλειος δὲ ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐ προκοπῆς τελειοῦμένος, ἀλλ' ἐκ τελείου τελείος γεγεννημένος· διὰ γὰρ τοῦτο οὐ μόνον εἰρηται ἀπαύγασμα, ἀλλὰ καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, οὐχὶ δὲ τῆς ἐνεργείας. Ὁ δὲ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως οὐκ ἐκ προκοπῆς τελειοῦται· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ εἶναι ἔχει τὸ τελείον, ὡς ἄνθρωπος ἀνθρώπου χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, οὐκ ἐκ προκοπῆς, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ταυτότητος. Ἀνόμ. Εἰ τελείον γέννημα ἐν τῷ ἀγεννήτῳ, ἐξ ὧν ἦν ἐν ἀγεννήτῳ γέννημά ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐξ ὧν ὁ ἀγέννητος αὐτὸς ἐγέννησε· γεννητὸν γὰρ φύσιν ἐν ἀγεννήτῳ εἶναι οὐκ ἐνδέχεται· τὸ γὰρ αὐτὸ εἶναι τὲ ἐστὶ καὶ μὴ εἶναι· γέννημα γὰρ ὄν, γέννημα οὐκ ἦν, τοῦ ἀνομοῦ μέρους ἐπὶ Θεοῦ βλασ-

16. Anom. Si genitum, seminis more in non genito existens, post generationem extrinsecus aliquid assumit; vir factus, ut ita dicam, et perfectus est Filius, non unde genitus est, sed ex iis quæ assumpsit: quæ enim pro naturæ ratione assumunt, utpote quæ ex assumptis constant, perfecti nomen diverso modo admittere solent. Orth. Si seminis modo splendor est in luce, dicito Filium in Patre esse; sin vero stultum fuerit id affirmare, stultum quoque fuerit dicere Filium, seminis more esse in Patre. Perfectus autem est Filius, non profectus et incremento, sed ex perfectio perfectus genitus: unde et dicitur non tantum splendor, sed et character hypostaseus, non operationis. Character vero hypostaseus non perficitur quodam profectu, aut incremento, sed in ipsa essentia obtinet perfectionem, haud secus quam homo, hominis hypostaseus character est, non ex profectu, sed ex ipsa identitate. Anom. Si perfectum genitum in non genito, necesse est ex iis genitum esse, ex quibus existebat in non genito, et non ex iis, ex quibus ingenuus genitus genuit: neque enim possibile est naturam genitam esse in non genito, hoc enim foret esse et

(62) Αυτό ἀhest a Palat. 1, 2 et Aug. lidem mox Eī δὲ εἴη καὶ γενέσεως χρ.

(63) Pal. 2 et Aug. προσομολογηθήσεται.

(64) Pal. 2 et Aug. ἐστὶ κρείττων. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ἡ γένεσις οὐσία, οὐδὲ κρείττων ἐστὶν οὐσίας ἡ γένεσις, ἔσται κατὰ τὴν σοφίαν.

(65) Pal. 2 et Aug. Οὐδὲν ἄρα ἐβλογον ἐπὶ τοῦ

Πατρὸς.

(66) lidem, ψιλῇ προσηγορίᾳ, καὶ τὸ Πατὴρ εἰς τὸ. Ibidem Palatinus 1, κέκτηται.

(67) Hæc appendix desideratur in cod. Felck., in Reg. et in edit. Steph., at est in duobus Pal. et in Aug.

(68) Palat. 1, τὸ τελείον ἄνομα.

non esse : quia quod genitum est, id genitum non esset : cum partium dissimilitudo de Deo cogitata blasphemiae injuriam contineat. *Orth.* Si scires donum Dei, et quis sit, qui praecipit baptizari omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, non utique Patris, et Filii nomen repudiales, arbitrato tuo falsa religione temere inflatus adversus eum, qui rectam nos docuit (fidei) confessionem : quando vero existimans te sapientem esse, Patrem non sinis esse Patrem, age ne tibi prudens esse videare, a nobis audi : perfectus fuit, est, et erit Filius in Patre. Nam « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc **433** erat in principio apud Deum ⁶⁵, » etiamsi nolis, Aeti. Et non prius erat, et tunc genitus est; neque etiam cum non esset, genitus est, sed coaeternum est hoc genimen, tanquam scilicet splendor aeternae lucis : differt autem natura genita et non genita, non quatenus natura est, sed eo ipso tantum quod genita et non genita est. Nam nec Adamus natus est ex muliere, nos vero nati sumus : nec tamen natura ab Adamo differimus, sed eo tantum

17. *Anom.* Cum naturae non genitae omnipotens ille existens Deus, seipsum non norit « esse » naturae genitae, Filius vero genitae naturae existens, norit se hoc « esse » quod est, quomodo erunt consubstantiales, cum ille se non genitum, iste autem se genitum esse norit? *Orth.* Si non genitum et genitum existimas ipsas esse naturas : norit vero Gabriel se genitae esse naturae, qui sit quod non etiam Gabriel sit consubstantialis Filio? Si vero naturae genitae cum sit Gabriel non novit seipsum, liquet quod genitum esse non sit ipsa natura? Si autem non idem est natura quod genitum esse, nec idem erunt non genitum esse et natura. Sed cave factum dicas Filium, rerum omnium opificem : at genitum appelles prout scriptum est. Genitum enim esse est habere Patrem; at factum esse, est habere opificem. Nostri quidem opifex est Deus Pater per Filium; at Filii sui nequam opifex, sed Pater : neque enim quisquam sui filii opifex est : quoniam non amplius esset pater, sed opifex; opifex namque est, qui opus extra se in ortum adducit; at pater is est, qui ex seipso gignit. Dum autem opificem Deum audis appellari, nequaquam tibi imaginis defatigationem aut laboris molestiam : sicut et cum Patrem audis dici, ne quem « seminis » effluxum requiras : sed ita de his cogita, ut Deo dignum et conveniens est, ut Deus efficiaris, et non sicut homo moriaris ⁶⁶. *Anom.* Si vox non geniti non declarat Dei substantiam, sed commentum humanum est incomparabile illud nomen, gratiam utique debet Deus iis, qui non genitum illud commentum sunt, ipse nominis excellentiam in substantia non ferens. *Orth.* Si non genitum esse Dei hypo-

σφηνίας ὕδριν ἐπέχοντος. Ὁρθ. Εἰ ἤβεις τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ ἐντεταλμένος βαπτίζεσθαι πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐκ ἐπεχειρεῖς παρακρούεσθαι τὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα, ἐν ἐθελοθησκείᾳ εἰκῆ φυσιοῦμενος κατὰ τοῦ διδάξαντος τὴν καλὴν ὁμολογίαν· ἐπειδὴ δὲ, οἰόμενος εἶναι σοφός, τὸν Πατέρα οὐ θέλεις εἶναι Πατέρα, ἵνα μὴ δόξης παρὰ σαυτῷ εἶναι φρόνιμος· παρ' ἡμῶν ἀκουε, ὅτι τέλειος ἦν, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ. « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, » καὶ μὴ θέλης, « Αἰτία. Καὶ (69) οὐ πρότερον ἦν, καὶ τότε ἐγεννήθη· οὐδὲ μὴ ὦν γενένηται· ἀλλὰ συναϊδίον ἔστι· γέννημα, ὡς ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου. Γεννητὴ δὲ φύσις καὶ ἀγέννητος φύσις οὐκ ἐν τῇ φύσει ἔχει τὸ διάφορον, ἀλλ' ἐν τῷ γεγενῆσθαι καὶ μὴ γεγενῆσθαι. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ Ἀδάμ οὐ γένηται διὰ γυναικός· ἡμεῖς δὲ γεγενῆμεθα· καὶ οὐκ ἐν τῇ φύσει ἔχομεν τὸ διάφορον, ἀλλ' ἐν τῷ γεγενῆσθαι καὶ μὴ γεγενῆσθαι διὰ γυναικός.

quod nos nati simus, ille natus non sit ex muliere. 17. *Ἀνόμοιος.* Εἰ ἀγεννήτου φύσεως ὑπάρχων ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, γεννητῆς φύσεως οὐκ οἶδεν ἑαυτὸν· ὁ δὲ Υἱὸς, γεννητῆς φύσεως ὑπάρχων, τοῦτο γινώσκει ἑαυτὸν, ὅπερ ἐστὶ· πῶς ἂν εἴησαν ὁμοούσιος, τοῦ μὲν γινώσκοντος ἑαυτὸν ἀγέννητον, τοῦ δὲ γεννητὸν; Ὁρθ. Εἰ τὸ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν νομίζεις εἶναι τὰς φύσεις, οἶδε δὲ ἑαυτὸν καὶ Γαβριὴλ γεννητῆς φύσεως· πῶς οὐκ ἂν εἴη καὶ Γαβριὴλ ὁμοούσιος τῷ Υἱῷ; Εἰ δὲ γεννητῆς φύσεως ὦν ὁ Γαβριὴλ οὐκ οἶδεν ἑαυτὸν, εὐδηλον, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ γεννητὸν φύσις. Εἰ δὲ οὐκ ἔστι τὸ γεννητὸν φύσις, οὐδὲ τὸ ἀγέννητὸν ἔστι φύσις. Γεννητὸν δὲ μὴ λέγε τὸν Υἱὸν, τὸν γενεσιουργὸν τῶν ἀπάντων· ἀλλὰ γεννητὸν εἶπε, ὡς γέγραπται. Γεννητὸν μὲν γὰρ ἔστι τὸ Πατέρα ἔχον, γεννητὸν δὲ τὸ γενεσιουργὸν ἔχον. Ἡμῶν οὖν γενεσιουργὸς ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ· τοῦ δὲ Υἱοῦ Πατρὸς, οὐκέτι δὲ γενεσιουργός· οὐδεὶς γὰρ τοῦ ἑαυτοῦ υἱοῦ γενεσιουργός ἐστιν· ἐπεὶ οὐκ ἔτι πατὴρ, ἀλλὰ γενεσιουργός. Γενεσιουργός δ' ἐστὶν ὁ ἐξωθέν τι εἰς γένεσιν ἄγων· πατὴρ δὲ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννῶν. Γενεσιουργὸν δὲ ἀκούων τὸν Θεόν, μὴ ὑπονοεῖ κόπον καὶ μόχθον· καὶ Πατέρα ἀκούων, μὴ ζῆται βεῦσιν, ἀλλὰ θεοπροπῶς νοεῖ, ἵνα Θεὸς γένη, καὶ μὴ ὡς ἀνθρώπος ἀποθάνῃ. *Ἀνάμ.* Εἰ μὴ τὸ ἀγέννητον τὴν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ παρίστησιν, ἀλλ' ἐπινοεῖα ἐστὶν ἀνθρωπίνη (70) τὸ ἀσύγκριτον ὄνομα, χάριν τοῖς ἐπινοήσασιν γινώσκει ὁ Θεός, διὰ τὸ ἀγέννητον, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ὀνόματος οὐ φέρων ἐν οὐσίᾳ. Ὁρθ. Εἰ τὸ ἀγέννητον τὴν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ παρίστησιν, καὶ τοῦτο ἔστι τὸ ἀσύγκριτον τοῦ Θεοῦ ὄνομα· πῶς οὐκ εἰδίδαξαν ἡμᾶς τοῦτο αἰθελαὶ Γραφαί; Ἄλλ' ἐσφάλη Παῦλος τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸ ἀφθαρτον καὶ ἀόρατον αὐτῷ μόνῳ προσεῖναι διδάξας, καὶ μὴ τὸ ἀγέννητον. Ἐπειδὴ δὲ οὐ

⁶⁵ Joan. 1, 1, 2. ⁶⁶ Psal. LXXXI, 6, 7.

(69) Sic omnes mss. In ed. xat deest.

(70) Palatinus 1, ἀνθρώπιος.

σοφώτερος θέλεις εἶναι τῶν θεῶν Γραφῶν, εἰπὲ εἰ μὴ ἂ stasin representat, et in eo consistit incomparabile τὸ ἀφθαρτον καὶ τὸ ἀόρατον καὶ τὸ ἀψευδὲς τὴν ὑπό- illud Dei nomen, quomodo id nos non docuerunt στασιν τοῦ Θεοῦ παρίστησιν· εἰ γὰρ οὐ παρίστησιν, divinæ Litteræ? Quin et Paulus illud electionis vas ἐσφάλη εἰρηκῶς· « Ἀφθάρτω, ἀόρατω, μόνῳ σοφῷ lapsus est, cum docuit competere ipso soli esse Θεῷ. » Εἰ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς τὸ ἀσύγκριτον, οὐκ incorruptibilem et invisibilem, non vero non geni- ἔστι μόνος ἀφθαρτος καὶ ἀόρατος· εἰ δὲ μόνος ἔχει τὸ tum. Sed quando tu vis sapientior esse divinis Lit- ἀφθαρτον καὶ τὸ ἀόρατον, ἐν τούτοις τὸ ἀσύγκριτον, teris, dic, quæso, mihi, an non incorruptibilem, invi- καὶ οὐκ ἐν τῇ σῆ ἐπινοίᾳ. sibilem et mendacii expertem esse denotet ipsam

Dei hypostasin : si enim non denotant, lapsus est cum diceret : « Soli incorruptibili, invisibili et sapienti Deo ». » Nisi enim hisce comprehendatur incomparabilis illa præstantia, non erit solus ille incorruptibilis atque invisibilis : sin vero soli ei competit incorruptibilitas et invisibilitas, comprehendetur etiam in his illa incomparabilis præstantia, et non in tuo commento.

18. Ἀνόμ. Εἰ ἐξῆθεν ἐπιθεωρεῖται τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον, οἱ ἐπιθεωρησαντες τοῦ ἐπιθεωρηθέντος εἰσὶν ἀμείνους, κρείττον ὄνομα τῆς φύσεως αὐτῷ πο- B ρισάμενοι. Ὁρθ. Μὴ ὑπόψῳς εὐρηκῶς τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα, μήποτε ἀκούσης· « Καὶ σὺ, Καπερναοῦμ, ἐὰν ἔως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθῆς, ἀλλ' ἔως ἕδου καταβιβα- σθήσῃ. » Ὅτι δὲ ὑπὲρ ταύτην ὑψηλοφρονεῖς, ἐντεῦθεν δῆλον, ἐκ τοῦ τὴν μὲν θεόπνευστον Γραφὴν λέγειν εἰρηκῆναι τὸν Θεόν· « Ὁρθῆν, » φησὶ, « πρὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνο- μά μου οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς· » σὺ δὲ λέγεις εὐρηκῆναι αὐτό. Ὅτι δὲ τὸ ἀγέννητον οὐκ ἔστιν ὄνομα τοῦ Θεοῦ, δῆλον ἔστιν ἐκ τοῦ λέγειν τὸν Κύριον· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ὁ γὰρ ἐὰν εἴπῃς ὄνομα τοῦ Πατρὸς εἶναι, τοῦτο καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀναγκα- σθήσῃ δοῦναι· εἰ γὰρ ἄλλο τὸ Πατρὸς, καὶ ἄλλο τοῦ C Υἱοῦ, καὶ ἄλλο τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· εὐρεῖς δὲ τὸ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐνόμισας· εἰπὲ καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ· κἂν εἴπῃς τοῦ Υἱοῦ, εἰπὲ καὶ τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἵνα τότε ἀκούσης, φάσκων εἶναι σοφὸς ἐμωράνθης. Ὁ γὰρ οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή οὐχ εὐρήσεις. Εἰ δὲ νομίζεις τοῦ Πα- τρὸς εἶναι τὸ ἀγέννητον, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννητὸν, ποῖον ἔρα τούτων τῷ Πνεύματι (71) δώσεις; Ἀνόμ. Εἰ καὶ τὸ γέννημα ἄτρεπτόν ἐστι τὴν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὸν γεννήσαντα· τὸ δὲ ἀγέννητον οὐσία ἐστίν, ἄτρε- πτος δὲ (72) διὰ τὴν γνώμην, ἀλλ' οὐ διὰ τὰ ἐν οὐσίᾳ ἀξιώμα. Ὁρθ. Καὶ εἰ μὴ ἔστιν οὐσίας ἀξιώματι ἄτρε- πτος· ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, τίμη διαφέρει τῶν ἄλλων λογι- κῶν δυνάμεων, καὶ αὐτῶν ἐχουσῶν τὸ ἄτρεπτον ἐν τῇ γνώμῃ τοῦ κτίσαντος; πῶς δὲ καὶ ἀκούεις αὐτοῦ λέ- γοντος· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν· » εἴπερ D οὐκ ἐν τῷ τῆς οὐσίας ἀξιώματι ἔχει τὸ ἄτρεπτον; et quomodo tu fidem habes dicenti : « Omnia quæ Pater habet mea sunt » : siquidem non habet immutabilitatem ex substantiæ dignitate?

19. Ἀνόμ. Εἰ τὸ ἀγέννητον οὐσίας ἐστὶ δηλωτικόν, εἰκότως πρὸς τὴν (73) τοῦ γεννήματος οὐσίαν ἀντι- δικαστέλλεται· εἰ δὲ μηδὲν σημαίνει τὸ ἀγέννητον, πολλῶν δὲ μάλλον οὐδὲν δηλοῖ τὸ γέννημα· μηδὲν δὲ μηδὲν πῶς ἀντιδικαστέλλεται; Εἰ δὲ ἡ ἀγεννήτου προ- φορὰ πρὸς τὴν προφορὰν ἀντιδικαστέλλεται, σιωπῆς

18. Anom. Si extrinsecus in Deo consideratur nomen non geniti, qui cogitarunt potiores erunt eo cui attributum est, utpote qui nomen natura præstantius ei attribuerint. Orth. Noli insolenter exsultare quasi excogitaveris Dei nomen, ne forte audias : « Et tu Capernaum, quæ usque ad cælum exaltata es, usque ad inferos deprimeris ». » Quod autem altius ea sapias « urbe, » inde apparet, quod divinitus inspirata Scriptura pronuntiet dixisse Deum : « Apparui Abraham, Isaac et Jacob, cum Deus sim eorum, et nomen meum non manifestavi illis ». » Tu vero illud te invenisse dicis. Quod autem non genitum esse non sit Dei nomen, inde liquet, quod Dominus dicat : « Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine 434 Patris, et Filii, et Spiritus sancti ». » Quod enim nomen Patris esse dixeris, hoc ipsum Filii, et Spiritus sancti esse concedas necesse est : si enim aliud est « nomen » Patris, et aliud Filii, et item aliud Spiritus sancti : tu vero nomen Patris, ut quidem putas, invenisti, dic etiam, quodnam sit nomen Filii : ubi vero nomen Filii dixeris, dic etiam nomen Spiritus sancti, ut tunc audias quod cum te sapientem dictites, stultus factus sis. Quæ enim Scriptura non dicit, tu nunquam inveneris. Porro, si existimas Patri competere non genitum, et Filio genitum esse, dic quæso, quodnam ex his attribues Spiritui sancto? Anom. Si etiam genitum est immutabile secundum naturam, sed propter eum, qui genuit : non genitum vero substantia est, immutabile igitur propter voluntatem erit, non ex substantiæ dignitate. Orth. Quod si Filius Dei non est immutabilis substantiæ dignitate, in quo ergo differt ab aliis rationalibus facultatibus. Utpote quæ et ipsæ im-

19. Anom. Si non genitum substantiam significat, rationi consequens fuerit, quod a genito substantia distinguatur : si vero non genitum nihil significat, multo magis etiam nihil significabit genitum : jam ergo nihil a nihilo quomodo distingues? Si vero prolatio non geniti opponitur prolationi geniti, certe

66 1 Tim. i, 17. 67 Matth. xi, 23. 68 Exod. vi, 2, 3. 69 Matth. xxviii, 19. 70 Joan. xvi, 15.

(71) Τῷ Πατρὶ omnes mss., sed male.

(72) Pal. 2 et Aug. τὸ δὲ γεννητὸν οὐσία ἐστίν, ἄτρεπτος δὲ.

(73) Sic Pal. 2 et Aug. Editi vero εἰκότως, περὶ τὴν.

silentio pronuntiationem excipiente fiet, ut modo sit, modo evanescat spes Christianorum, utpote in quadam prolotionis varietate sita, non vero in naturis ita se habentibus, ut nominum significatio postulat. *Orth.* Etiam si tibi concederetur dicere de Deo, quod sit non genitus; nos tamen dicimus non genitum tum significare, non esse genitum quoad substantiam, quemadmodum mendacii expertem esse non mentiri, quoad substantiam. At vero, mendacii expertem esse, non est ipsa substantia: nec non genitum esse. Si enim non genitum est ipsa substantia etiam mendacii expertis est ipsa substantia: est vero et Filius mendacii expertis; igitur et non genitus. Jam vero non genitus non est, igitur secundum te mendax. Quare non est idem substantia, quod mendacii expertem esse. Quemadmodum igitur mentiri non posse non est substantia, ita quoque non genitum esse non est ipsa substantia: si enim non-genitum esse est substantia, etiam genitum esse substantia erit: quod si genitum esse substantia est, omnia genita erunt consubstantialia. Porro quod non genitum et genitum ipsam significet essentialiam, tuæ pronuntiationis commentum est, non minus increpandæ, quam mare fluctuans et æstuosum. Spiritus siquidem ille veritatis Patrem nobis et Filium prædicavit, quæ nomina relationes nobis indicant. Nec vero objicias, quod Deus quidem quid, utpote qui non genuerit natura et veritate: genitum et genitum significare substantiam, in die illa judicii, silentio prolotionem intercipientem nusquam comparebit: illa quippe solum tum rata

20. *Anom.* Si non genitum esse respectu rei genitæ ad eminentiam essentialiæ « connotandum » nihil amplius infert, prolotione solum superior Filius potiores agnoscat eos, qui hoc ei nomen tribuunt, non autem eum qui Deus et Pater ejus dicitur. *Orth.* Tu nimirum is es, qui Patrem non geniti nomine nuncupasti, et hoc ipsam Dei substantiam esse, Judæis tanquam lege sanxisti: nusquam enim hoc divinus ille Spiritus docuit: unde in confesso est te non quidem Filio præstantiorem, sed ipso, qui 435 te talia docuit, diabolo pejorem comperitum iri. *Anom.* Si non genita substantia præstantior est ipso ortu a seipsa obtinens eam eminentiam, etiam ea quæ a se est substantia, non genita erit: neque enim volens quia vult præstantior est ortu, sed quia ipsa substantia ipse ingenitus Deus; id nulla ratione permittit, ut aliqua n adversum se generationem quis comminiscatur, ac in eum qui genitus est rejicit omne ejusmodi mentis examen et ratiocinium. *Orth.* Omnis substantia præstantior est ortu: non enim est idem substantia et ortus. Quod autem ortus non sit substantia, ex eo liquet, quod quæ ortum habent non omnia sint consubstantialia. Quod si quæ genita sunt non sunt ejusdem substantiæ, non igitur idem est ortus et substantia: si vero ortus non est ipsa substantia, nec

τήν προφοράν διαδεχομένης, γίνεσθαι συμβαίνει και απογίνεσθαι τήν τῶν Χριστιανῶν ἐλπίδα, ἐν διαφορῶν προφορᾷ κειμένην, ἀλλ' οὐκ ἐν φύσεσιν οὕτως ἐχούσαις, ὡς ἡ τῶν ὀνομάτων βούλεται: σημασία. *Ὁρθ.* Ὅταν σοι δοθῆ ἰδέσθαι ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, τότε σημαίνει τὸ ἀγέννητον λέγομεν τὸ μὴ γεγεννησθαι: τὴν οὐσίαν, ὡς τὸ ἀψευδὲς τὸ μὴ ψεῦδεσθαι τὴν οὐσίαν. Οὕτε δὲ τὸ ἀψευδὲς ἡ οὐσία οὕτε τὸ ἀγέννητον. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσία, καὶ τὸ ἀψευδὲς οὐσία: ἔστι δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἀψευδής· καὶ ἀγέννητος ἄρα. Ἄλλ' οὐκ ἀγέννητος· ψευδὴς οὖν κατὰ σέ. Οὐκ ἄρα τὸ ἀψευδὲς οὐσία. Ὡς οὖν τὸ ἀψευδὲς οὐκ οὐσία, οὕτως οὐδὲ τὸ ἀγέννητον οὐσία: εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσία, καὶ τὸ γεννητὸν οὐσία: εἰ δὲ τὸ γεννητὸν οὐσία, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοῦσια. Τὸ δὲ οὐσίας δηλωτικὸν εἶναι τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν παρὰ τῆς σῆς εὐρηται προφορᾶς, ἣν δεῖ ὡς θάλασσαν κυμαίνουσαν ἐπιτιμηθῆναι. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας Πατέρα καὶ Υἱὸν ἡμῖν ἐκήρυξε, τῶν ὀνομάτων τὰς σχέσεις ἡμῖν σημαίνοντων· οὐκ ἀνταρεῖς δὲ, ὡς Θεὸς φύσει καὶ ἀληθεῖα· Πατὴρ δὲ πῶς, ἢ γιννήσας φύσει καὶ ἀληθεῖα, ὥστε καὶ ἡ σοῦ τοῦ ἐπινοήσαντος τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν οὐσίας εἶναι δηλωτικὸν ἐλλπς, σωπῆς τὴν προφορὰν δεχομένης (74), ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως οὐχ εὐρίζεται, ἐκείνων μόνων εὐρισκομένων, ὧν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν.

natura et veritate Deus sit: Pater vero secundum quamobrem spes illa tua, qui comminisceris non comperientur, quæ sanctus Spiritus enuntiavit.

20. *Ἀνόμ.* Εἰ μὴδὲν πλέον σημαίνει εἰς ὑπεροχὴν οὐσίας τὸ ἀγέννητον πρὸς τὸ γέννημα, προφορᾷ μόνον ὑπερεχόμενος ὁ Υἱὸς βελτίως ἑαυτοῦ γινώσεται τοὺς προσαγορευόντας αὐτόν, οὐ τὸν προσαγορευθέντα θεὸν αὐτοῦ καὶ Πατέρα. *Ὁρθ.* Ὁ προσαγορευσας πὸν Πατέρα ἀγέννητον, καὶ τοῦτο αὐτοῦ τὴν οὐσίαν εἶναι νομοθετήσας τοῖς Ἰουδαίοις, σὺ εἶ: οὐδαμοῦ γὰρ τὸ θεῖον Πνεῦμα τοῦτο ἐδίδαξεν. Ὅτι δὲ σὺ τοῦ Υἱοῦ βελτίων οὐχ εὐρέθησθαι, ἀλλὰ τοῦ σε διδάξαντος διαβόλου χειρῶν ὠμολόγηται. *Ἀνόμ.* Εἰ ἡ ἀγέννητος οὐσία κρείττων ἐστὶ γενέσεως, οἰκοθεν ἔχουσα τὸ κρείττον, αὐτοουσία ἐστὶν ἀγέννητος: οὐ γὰρ βουλόμενος, ὅτι βούλεται, γενέσεώς ἐστι κρείττων· ἀλλ' ὅτι αὐτοουσία ὑπάρχουσα ὁ ἀγέννητος Θεός, οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπαι καθ' ἑαυτῆς γένεσιν ἐπινοῆσαι, ὠθοῦσα φέρεσθαι κατὰ τὸν γεννητὸν (75) πᾶσαν ἐξέτασιν καὶ πάντα λογισμὸν. *Ὁρθ.* Πᾶσα οὐσία κρείττων ἐστὶ γενέσεως: οὐ γὰρ ταυτὸ ἐστὶν οὐσία καὶ γένεσις. Ὅτι δὲ ἡ γένεσις οὐκ ἐστὶν οὐσία, ἐντεῦθεν δῆλον, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι τὰ γεννητὰ (76) ὁμοῦσια. Εἰ δὲ τὰ γεννητὰ οὐκ εἰσὶν ὁμοῦσια, οὐκ ἐστὶν ἄρα ἡ γένεσις οὐσία: εἰ δὲ ἡ γένεσις οὐκ ἐστὶν οὐσία, οὐδὲ ἡ ἀγεννησία ἐστὶν οὐσία: εἰ δὲ ἡ ἀγεννησία ἐστὶν οὐσία, ἡ δὲ γένεσις οὐκ οὐσία, πῶς λέγεις ἀνόμοιον; τὸ γὰρ ἴν τῶ μὴ ἐντε οὕτε ὁμοιον οὕτε ἀνόμοιον.

Si vero privatio substantia erit. Si vero privatio ortus

(74) Διαδεχομένης, August.
(75) Πατὴρ ἡ, κατὰ τῶν γεννητῶν.

(76) Aug. γεννητὰ bis. Editi et alii γενητὰ

est substantia, ortus autem substantia non est, cur tu dissimile dicis? cum ens non enti nec dissimile sit nec simile.

21. Ἀνόμ. Εἰ στερησεώς ἐστὶ δηλωτικὸν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, μηδὲν δὲ εἶη τὸ ἀγέννητον, ποῖος λόγος ἂν ἀφαιρήσειε τοῦ μηδενὸς τὸ μηδὲν εἶδος σημαῖνον; τίς ἄρα χωρήσειεν ὄντος ὄν, ὅπερ ἐστίν, αὐτὸ ἐαυτοῦ; Ὅρθ. Εἰ τὸ ἀφθαρτον καὶ τὸ ἀθάνατον στερησεώς εἰσι δηλωτικὰ, ἔστω καὶ τὸ ἀγέννητον. Τοῖς οὖν αὐτοῖς καὶ ἡμεῖς χρῆσώμεθα λόγοις· εἰ στερησεώς ἐστὶ δηλωτικὸν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀφθαρτον, μηδὲν δὲ ἐστὶ τὸ ἀφθαρτον· ποῖος λόγος ἂν ἀφαιρήσειε τοῦ μηδενὸς τὸ μηδὲν εἶδος σημαῖνον; τίς ἄρα χωρήσειε τοῦ μηδενὸς τὸ μηδὲν, ἢ ὄντος ὄντα, ἅπερ ἐστὶ στερησεώς δηλωτικὰ, τὸ ἀφθαρτον, καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀγέννητον; Καὶ εἰ ταυτὸ σημαίνει τὸ ἀφθαρτον καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀγέννητον· ἐστὶ δὲ καὶ ὁ ὕψος ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος· ἐστὶν ἄρα καὶ αὐτὸς ἀγέννητος. Εἰ δ' οὐκ ἐστὶν ἀγέννητος, ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος ὢν, οὐ ταυτὸ σημαίνει τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ ἀφθαρτον εἶπου ἀθάνατον. Εἰ δ' οὐ ταυτὸ σημαίνει, δικαιοῖς δὲ μᾶλλον αὐτὸς τὸ ἀγέννητον εἶναι τὴν οὐσίαν· ἔσται ἄρα κατὰ σὲ καὶ κατὰ τοὺς τῆς σῆς σοφίας λόγους ἀγέννητος μὲν οὐσία, οὐκ ἀθάνατος δὲ, οὔτε μὴν ἀφθαρτος. Ἀνόμ. Εἰ ἡ στέρησις ἐξῆς (77) ἀφαιρέσις, τὸ ἐπὶ Θεοῦ ἀγέννητον, ἡ οὐ στέρησις ἐστὶ ἐξῆς, ἢ ἐξὶς στερησεώς. Ἀλλ' εἰ μὲν στέρησις ἐστὶν ἐξῆς, πῶς ἂν τὸ μὴ προσὸν τῷ Θεῷ συναριθμηθῆσεται; Εἰ δὲ ἐξὶς ἐστὶ τὸ ἀγέννητον, ἀνάγκη προϋποθέσθαι γεννητὴν οὐσίαν, ἵνα οὕτως ἐξὶν προσλαβοῦσα ἀγέννητος ὀνομάσῃται· εἰ δὲ ἡ γεννητὴ ἀγεννήτου οὐσίας μετέσχε (78), καὶ ἐξῆς ὑπομείνασα ἀποβολὴν, γρ ἔσσεως ἐστέρηται, εἴη ἂν οὐσία μὲν ἡ γεννητὴ, τὸ δὲ ἀγέννητον ἐξὶς. Εἰ δὲ τὸ γέννημα παρ' οὐδέν ἐστὶ δηλωτικὸν, δηλονότι ἐξῆς ἐστὶ σημαντικὸν· ἂν τε μεταπλασθῇ ἐξ οὐσίας τινός (79), ἂν τε τοῦτο ἐστὶν, ὃ λέγεται γέννημά τινας. Ὅρθ. Πάλιν τοῖς ἰσοῖς χρῆσώμεθα λόγοις· τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀψευδοῦς καὶ τοῦ ἀθανάτου καὶ τοῦ ἀφθάρτου εἴποι τις ἂν· τῆς γὰρ αὐτῆς ἐστὶ χρήσεως τῷ ἀγεννήτῳ· ὅτ' ἂν σοι τέως συγχωρήσωμεν λέγειν, ὃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας οὐκ εἶπεν. Ἐροῦμεν οὖν καὶ ἡμεῖς· Εἰ ἡ στέρησις ἐξῆς ἀφαιρέσις, τὸ ἐπὶ Θεοῦ ἀψευδὲς ἦτοι στέρησις ἐξῆς ἢ ἐξὶς στερησεώς. Ἀλλ' εἰ μὲν στέρησις ἐστὶν ἐξῆς, πῶς ἂν τὸ μὴ προσὸν τῷ Θεῷ συναριθμηθῆσεται; Εἰ δὲ ἐξὶς ἐστὶ τὸ ἀψευδὲς, ἀνάγκη προϋποθέσθαι καὶ ψευδοῦς, καὶ ψευδοῦς οὐσίαν, ἵν' οὕτως ἐξὶν προσλαβοῦσα ἀψευδὲς ὀνομάσῃται. Εἰ δὲ ἡ ψευδοῦς ἀψευδοῦς οὐσίας μετέσχε, ἐξῆς ὑπομείνασα ἀποβολὴν ψευδοῦς ἐστέρηται· εἴη ἂν οὐσία ψευδοῦς· τὸ δὲ ἀψευδὲς ἐξὶς καὶ σου μεγαλόφρων ἢ σοφία τοσαύτην ἀσέβειαν ὕλης εὐρύσα.

21. Anom. Si non genitum in Deo denotat privationem, et non genitum esse nihil est, quænam cogitatio discernet illud quod speciem nullam significat, ab eo quod non est? quisve separabit ab ente ens, hoc est, idem a seipso? Orth. Si incorruptibile et immortale connotant privationem, connotet sane eam et non genium. Iisdem igitur et nos rationibus et vocibus utamur: si privationem in Deo quandam significat incorruptibile, et hoc ipsum incorruptibile nihil est, quæ ratio distinguet id quod nullam speciem significat, ab eo quod nihil est? quisve secernet a nihilo nihil, aut ab existente existens, quæ privationem denotant, nempe incorruptibile, immortale et non genitum? Quod si idem significant incorruptibile, immortale et non genitum, et ipse Filius incorruptibilis et immortalis est, erit et ipse non genitus: sin vero non est non genitus, cum sit incorruptibilis et immortalis, non profecto idem significat non genitum et incorruptibile sive immortale. Sin vero id non denotat, et tamen adhuc confirmas non genitum esse ipsam substantiam, erit omnino substantia secundum te, et sapientiæ tuæ ratiocinationes, non genita quidem substantia, non vero immortalis et incorruptibilis. Anom. Si privatio est habituum remotio, illud quod Deo tribuitur, non genitum esse, aut privatio erit ipsius habitus, aut erit habitus privationis: quod si est privatio ipsius habitus, quomodo id quod Deo non inest, Deo connumerabitur: sin vero non genitum est habitus, necesse fuerit præsupponi substantiam genitam, ut sic assumpto habitu denominetur non genita: si vero genita non genitæ substantiæ particeps fuit, et habitus jacturam passa ortum exiit, fuerit utique substantia quidem genita, non genitum vero habitus. Sin vero genimen nonnihil significat, manifestum est, quod etiam significet habitum, sive jam transformatum sit ex substantia, sive illum ipsum, quod dicitur genitus a aliquo. Orth. Paribus iterum utamur rationibus, illud ipsum enim asseruerit quispiam etiam de istis, nimirum mendacii expers, immortalis, et incorruptibilis: siquidem hæc eodem modo usurpantur quo non genitum: quod quidem etiam tibi concedemus, quamvis Spiritus veritatis locutus ita non sit. Dicemus ergo et nos: Si privatio est habitus remotio, etiam quod de Deo prædicatur, mendacii expertem esse, aut est privatio habitus, aut habitus privationis. At si est privatio habitus, quomodo id Deo connumerabitur, quod ei non inest? sin vero illud, mendacii expertem esse, est habitus, necessario præsupponitur et mendacium, et mendax substantia, ut ita habitu assumpto, mendacii expers dici possit. Si vero mendacio obnoxia substantia particeps facta est ejus, quæ mendacii expers sit, et habitus jacturam passa mendacio sit privata: fuerit utique substantia mendax: et τὸ expers mendacii, habitus, et tua illa arrogans sapientia tantæ impietatis materiam repererit.

(77) Aug. ἐξῆς.
(78) Μετέσχε ebrest a Palat. 1.

(79) Aug. ἐξουσία τινός.

436 22. *Anom.* Si genitum æque ac non genitum habitus est, substantiæ quidem habitibus priores erunt : habitus vero licet substantiis posteriores sint, tamen iisdem digniores. Non genitum vero geniti causa est, quatenus ipsum esse denotatur. Sin vero genitum infert substantiæ suæ causam, significabit sane vox genitum substantiam, non habitum : cum vero natura non genita nihil ipsa in se introducat, quomodo ergo non substantia, sed habitus fuerit illa non genita natura? *Orth.* Substantia quidem nihil est dignius, vir sapientissime, nec tamen vel habitum vel substantiam vocamus in Deo τὸ non genitum. Non esse autem eum genitum per eum didicimus, idque non tantum ex Scriptura divina, sed etiam ex communi hominum natura et notione; igitur non genitum causa non est geniti : nec quia Deus non genitus est, ideo causa Filii est, sed substantia substantiæ, non secus ac lux splendoris. Nec tamen genimen suam ipsius essentiam infert : si enim hoc foret, jam omnia quæ genita sunt eandem inferrent essentiam, nimirum et angelus, et equus, et canis, et homo. Sed hæc omnia quidem licet genita sint, non tamen ejusdem sunt essentia. Quod si ita sit, sane non idem est genitum esse, quod essentia : et quamquam nihil infert non genitum, est tamen aliud ipsa substantia : nam et mendacii expertem esse, nihil addit Deo, nec tamen idem est quod substantia : si enim τὸ mendacii expertem esse, et τὸ non genitum esse idem sunt quod essentia, etiam idem erunt mendacii expertes et non genitum. Filius vero, qui ipsa est veritas, mendacii expertes est; ergo etiam non genitus erit : non est autem secundum te non genitus, et est tamen mendacii expertes; igitur mendacii expertes non idem significat, sane essentia non est ingenitum, quoniam nec ipsum mendacii expertes esse ipsa essentia est.

23. *Anom.* Si omnis substantia est non genita, qualis et Dei omnipotentis, quomodo hanc dices esse patibilem, illam vero impatibilem? Si naturæ non genitæ attributione, quantitas quidem et qualitas perseverat, omninoque si erit, omni mutatione superiorem oportet esse. Si vero passioni obnoxia est, ita ut immutabilitatem essentia obtineat, casui permittere cogemur ea quæ circa res prædictas : aut (quod sane inde consequitur) eam quæ efficit, dicere non genitam : eam vero quæ mutatur genitam. *Orth.* Equidem ad tuas male cohærentes propositiones atque inductiones, nihil nos oportebat respondere : attamen, ne tibi videaris sapiens, discite a blasphemis abstinere. Tu qui passioni obnoxiam Filii substantiam dices, ab eo passione ut careas ne expectes : si enim participes ejus facti sumus, absque passionibus manebimus : passioni ergo obnoxia est, quæ aliis hoc præstat, ut passione vacent. Quisquis igitur tecum dixerit, omnem substantiam non genitam esse, Christianus non est : non enim opificia eandem quam opifex existendi rationem

(80) August. τῶν οὐσιωδῶν δευτ.

(81) August. οὐδὲν ἑαυτῷ συνεισ.

(82) Palat. 2 et August. ἦν γὰρ ἄν.

22. *'Arom.* Εἰ τὸ γεννητὸν ἕξις καὶ τὸ ἀγέννητον ἕξις, αἱ μὲν οὐσίαι τῶν ἕξεων πρῶται· αἱ δὲ ἕξεις, εἰ καὶ τῶν οὐσιῶν δευτέραι (80), ἀλλ' οὐν τε προτιμότεραι. Τὸ δὲ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ αἰτιὸν ἐστὶ, κατὰ τὸ τοῦ εἶναι σημαινόμενον. Εἰ δὲ τὸ γέννημα συνεισφέρει τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας τὸ αἰτιον, οὐσίας ἐστὶ δηλωτικὸν τὸ γέννημα, ἀλλ' οὐχ ἕξεως, τῆς δ' ἀγεννήτου φύσεως οὐδὲν ἑαυτῇ συνεισαγωγῆς (81), πῶς οὐκ ἂν εἴη οὐσία, ἀλλ' ἕξις ἢ ἀγεννήτος φύσις; *Ὅρθ.* Οὐσίας μὲν οὐδὲν προτιμότερον, σοφώτατε· οὐτε δὲ ἕξις οὐτε οὐσίαν λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Τὸ δὲ μὴ γεγενῆσθαι αὐτὸν δι' αὐτοῦ μεμαθήκαμεν, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἐνοίας. Τὸ τοίνυν ἀγέννητον, τοῦ γεννητοῦ αἰτιον οὐκ ἐστὶ· οὐ γὰρ τὸ μὴ γεγενῆσθαι τὸν Θεὸν τοῦ Υἱοῦ αἰτιον, ἀλλ' ἡ οὐσία τῆς οὐσίας, ὡς τὸ φῶς τοῦ ἀπαυγάσματος. 'Ἄλλ' οὕτως μὴ τὸ γέννημα συνεισφέρει τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν· εἰ γὰρ ἂν (82), πάντα τὰ γεννητὰ τὴν αὐτὴν συνεισφέρουν οὐσίαν, καὶ ἄγγελος, καὶ ἵππος, καὶ κύων, καὶ ἀνθρώπος. Πάντα γὰρ ὁμοίως εἰσὶ γεννητὰ, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα τὸ γεννητὸν οὐσία. Κἂν μὴ οὖν εἰσαγγῆται τι τὸ ἀγέννητον, ἀλλὰ παρὰ τοῦτο οὐσία· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀψευδὲς οὐδὲν εἰσαγγεί, καὶ οὐκ ἐστὶν οὐσία· εἰ γὰρ τὸ ἀψευδὲς οὐσία καὶ τὸ ἀγέννητον οὐσία (83), ταυτὸ ἐστὶ τὸ ἀψευδὲς τῷ ἀγεννήτῳ. 'Ἀψευδὲς δὲ ὁ Υἱὸς, ἀλήθεια ὢν· ἀγεννήτος ἄρα· οὐκ ἀγεννήτος· δὲ κατὰ σέ, ἀψευδὲς ἐέ· οὐ ταυτὸ ἄρα σημαινόμενόν ἐστι τὸ ἀψευδὲς τῷ ἀγεννήτῳ. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ ταυτὸ σημαινόμενον, οὐκ ἄρα οὐσία τὸ ἀγέννητον, ἐπεὶ μὴδὲ τὸ ἀψευδὲς.

23. *'Arom.* Εἰ πᾶσα οὐσία ἐστὶν ἀγεννήτος, οἷα ἡ τοῦ Θεοῦ παντοκράτορος, πῶς τὴν μὲν παθητὴν ἐρεῖς, τὴν δὲ ἀπαθῆ; Εἰ δὲ φύσεως ἀποκλιηρώσει ἀγεννήτου, ἡ μὲν διαμένει ποσότης (84) καὶ ποιότης, καὶ ἀπλῶς εἰ ἦν, πάσης μεταβολῆς ἀμείνων ὠφειλεν εἶναι. Εἰ δὲ πάθει ἐστὶν ὑπεύθυνος, συγχωρηθεῖσα τὸ ἀπαράλλακτον εἰς οὐσίαν ἔχειν, τῷ αὐτομάτῳ (85) ἐπιτρέψαι ὀφειλομεν τὰ κατὰ τὰς προειρημένας· ἢ (τὸ γοῦν ἀκλόουθον) τὴν ποιούσαν ἀγέννητον εἰπεῖν, γεννητὴν δὲ τὴν μεταβαλλομένην. *Ὅρθ.* Ἐδεῖ μὲν οὖν ἡμᾶς πρὸς τὸ ἀνακόλουθον τῶν προτάσεων καὶ τῶν ἐπαγωγῶν μῆτε ἀποκρίνασθαι· ἵνα δὲ μὴ δόξης φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ, μάνθανε μὴ βλασφημεῖν. Παθητὴν λέγων τὴν τοῦ Υἱοῦ οὐσίαν, μὴ προσδοκῆσης παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπάθειαν κληρονομήσαι· εἰ γὰρ μέτοχοι αὐτῆς γεγόναμεν, ἀπαθείς διαμένομεν. 'Ἀπαθῆς ἄρα ἐστὶν ἡ παρέχουσα ἄλλοις τὴν ἀπάθειαν. Ὁ οὖν λέγων πᾶσαν οὐσίαν εἶναι ἀγέννητον μετὰ σοῦ, οὐκ ἐστὶ Χριστιανός· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ εἶναι ἔχομεν τὰ ποιήματα τῷ πεποιηκότι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν ἀπαύγασμα εἶναι λέγομεν, ἵνα μὴ τὸν αὐτὸν

(83) August. καὶ τὸ γεννητὸν οὐσία.

(84) August. et Palat. 2 εἰ μὲν μένει ποσότης.

(85) Palat. 3 et August. τὸ αὐτομάτως.

λόγον τοῦ εἶναι ἔχειν νομίσωμεν αὐτὸν, ὃν ἔχομεν ἅμα ἡμεῖς, οἱ ἐξ οὐκ ὄντων κατ' ἐντολήν ὑπάρχοντες. Ἄνομ. Εἰ τῆς γιγνομένης ἢ ἀγέννητος φύσις ἐστὶν αἰτία, τὸ δὲ ἀγέννητον μηδὲν εἶη· πῶς ἂν εἶη αἰτιον τὸ μηδὲν τοῦ γεγονότος; Ὁρθ. Αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τῆς κτίσεως πάσης· ἀλλὰ τοῦ μὲν Υἱοῦ ὡς Λόγου, τοῦ δὲ Πνεύματος ὡς πνοῆς· πνοῆ γὰρ Παντοκράτορος ἡ διδάξασά με· τῆς δὲ κτίσεως ὡς ποιήματος. Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται· οὔτε δὲ λόγος προφορικὸς διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἐκπεμπόμενος, οὔτε πνοῆ τις διαχεομένη καὶ διὰ τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων ἐκπεμπομένη, ἀλλὰ καὶ Λόγος ζῶν καὶ ἐνεργῆς· « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο » καὶ τὸ Πνεῦμα ζῶν καὶ ἐνεργοῦν· « Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ ταῦτα τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. » Τὸ δὲ ἀγέννητον οὐκ ἐστὶν αἰτιον τοῦ γεννητοῦ· οὐ γὰρ τὸ μὴ γενέσθαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἰτιον· ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία, ὡς εἴρηται. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον αἰτιον, αἰτιος δὲ καὶ ὁ Υἱὸς τῶν κτισμάτων· ἀγέννητος ἄρα· ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος κατὰ σέ, αἰτιος δέ· οὐ τὸ ἀγέννητον ἄρα αἰτιον.

substantiarum causa est, ut dictum est. Etenim si quod non genitum est causa est; causa vero creaturarum etiam Filius est; ergo et non genitus: non igitur non genitum non est causa.

24. Ἄνομ. Εἰ τὸ ἀγέννητον στέρησις, ἡ δὲ στέρησις ἔξω ἀποβολή ἐστίν, ἡ δὲ ἀποβολή παντελῶς ἀπόλυται, ἢ μεθίσταται ἐφ' ἕτερον· πῶς οἶδ' ἂν τεξεῖ μεθισταμένη ἢ ἀπολλυμένη κατωνομάσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἀγεννήτου φύσεως προσηγορίᾳ; Ὁρθ. Εἰ, ἀψευδῆς ὢν, κατὰ στέρησιν ψεύδους ἐστὶν ἀψευδῆς, καὶ ἀφθαρτος ὢν, κατὰ στέρησιν φθορᾶς ἐστὶν ἀφθαρτος, εἰπά καὶ τὸ ἀγέννητον κατὰ στέρησιν. Ὁ δὲ κατονομάσας τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν σὺ εἶ, ὁ τοιαῦτα τολμῶν, καὶ κατὰ Θεοῦ μαχόμενος. Αὐτοῦ γὰρ λέγοντος, καθὼς προεῖρηται· « Ὁφθην πρὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, τοὺς πατέρας ὑμῶν, Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἀπεκάλυψα αὐτοῖς »· σὺ σαυτῷ ἀποδίδως μεγάλα. Ἡ γὰρ ὡς ἐκεῖνων ὑπερναβαθετικῶς ἐξ ἀποκαλύψεως ἔσχε τῷ ὀνόματος τὴν γνῶσιν, ἢ καὶ μὴ βουλομένου Θεοῦ κατελήφας αὐτοῦ τῆς οὐσίας τὸ ὄνομα. Ἄνομ. Εἰ τὸ ἀγέννητον δηλοῖ στέρησιν μὴ προσοῦσαν τῷ Θεῷ, πῶς ἀγέννητον εἶναι λέγομεν, γεννητὸν δὲ μὴ εἶναι; Ὁρθ. Εἰ τὸ ἀφθαρτον δηλοῖ στέρησιν μὴ προσοῦσαν τῷ Θεῷ, πῶς ἀφθαρτον μὲν λέγομεν, φθαρτὸν δὲ οὐ λέγομεν; Εἰ δὲ τὸ ἀφθαρτον οὐκ ἐστὶν στέρησεως δηλωτικόν, οὔτε τὸ ἀγέννητον, οὔτε μὴν οὐσίας. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσίας ἐστὶ δηλωτικόν, καὶ τὸ ἀφθαρτον ἐστὶ οὐσίας δηλωτικόν· καὶ εἰ τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ ἀφθαρτον ἐστὶ οὐσίας δηλωτικόν· καὶ εἰ τὸ ἀψευδῆ καὶ τὸ ἀφθαρτον ταυτὸν εἶη τῷ ἀγεννήτῳ, ἀψευδῆς δὲ καὶ ἀφθαρτος ὁ Υἱὸς καὶ ἀγέννητος ἄρα. Ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος κατὰ σέ· οὐκ ἄρα ταυτὸ ἐστὶν σημαινόμενον τὸ ἀψευδῆ καὶ ἀφθαρτον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἀγέννητον, τὸ μὴ γεγενῆσθαι τὸν Θεὸν σημαίνει λέγομεν· τὸ δὲ ἀφθαρτον, τὸ μὴ φθείρεσθαι· τὸ δὲ ἀψευδῆ, τὸ μὴ ψεύδεσθαι.

⁷¹ 20 Joan. 1, 5. ⁷² 1 Cor. xii, 11. ⁷³ Exod. vi, 2, 3.

A habemus. Nam ideo Filium splendorem esse dicimus, ne eandem existendi rationem ipsum habere existimemus, quam et nos, qui ex non existentibus Dei mandato existimus. Anom. Si conditæ naturæ non genita natura causa est, non genitum autem nihil est, quomodo ejus quod factum est, causa esse potest quod non est? Orth. Dei natura, Filii, et Spiritus sancti, et universæ creaturæ causa est: at Filii ut Verbi; Spiritus vero sancti, ut flatus: flatus enim Omnipotentis est qui me docuit; creaturarum autem, ut operis. Ex magnitudine enim et ornatu creaturarum, quædam proportione opifex illarum conspicitur, neque vero verbum prolatitium est **437** per vocalia organa emissum, neque etiam flatus ille diffusus quidem et per organa spiritus vehicula emissus: quin potius Verbum illud vivens est et efficax: « Omnia enim per illud facta sunt ⁷¹⁻⁷² » et Spiritus quoque ille vivus est et operans: « Omnia enim hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult ⁷³ ». Id vero quod non genitum est, non est causa geniti: neque enim quia Deus factus non est, ideo causa est substantiarum; sed substantia est autem non genitum secundum te, et tamen causa;

24. Anom. Si non genitum esse privatio est: privatio autem, habitus amissio: amissum autem penitus amittitur, aut transfertur ad aliud; qui fit, quod ex habitu aut translato aut amisso Dei naturam non geniti appellatione cognominamus? Orth. Si mendacii expers cum sit Deus, propter privationem mendacii est mendacii expers, et incorruptibilis propter privationem corruptionis est incorruptibilis; dicas licet etiam non genitum propter privationem ortus, esse non genitum. Qui vero Dei essentiam ita cognominare ausus est, tu scilicet es, qui Deo ipsi bellum moves. Nam cum ipse dicat, ut ante dictum est: « Apparui Abraham, Isaac et Jacob patribus vestris, Deus ipsorum existens, ac nomen meum non manifestavi eis ⁷⁴ »: tu tibi sumis majora. Aut enim iis superior ex revelatione habes nominis hujus notitiam; aut Deo etiam nolente comprehendisti nomen substantiæ ipsius. Anom. Si non genitum denotat privationem, quæ Deo non inest, cur non genitum dicimus? Deum, » genitum vero non dicimus? Orth. Si incorruptibile denotat privationem quæ Deo non inest, cur incorruptibile quidem dicimus, corruptibile vero non dicimus? Si vero incorruptibile non significat privationem, neque non genitum est significativum privationis; sicut nec essentiæ. Si enim non genitum significat substantiam, etiam incorruptibile substantiam significat: quod si non genitum et incorruptibile significant essentiam, et mendacii expers esse et incorruptibile idem sunt quod non genitum, Filius autem mendacii expers et incorruptibilis est: igitur et non genitus. Jam

vero secundum te non est non genitus : non igitur idem significabit mendacio vacare et incorruptibilem esse : sed non genitum dicimus significare idem ac Deum non esse genitum, incorruptibile vero idem ac non corrupti, et mendacii expertem esse idem quod non mentiri.

25. *Anom.* Si nudum nomen est illud non genitum de Deo dictum : nuda autem vox hypostasin extollit supra omnia genita : honoratior ergo est hominum prolatio, quam Omnipotentis natura, ut pole quæ Deum omnipotentem incomparabili eminentia condecoravit. *Orth.* Nec nudam vocem esse dicimus non genitum, nec etiam substantiam. Si enim non genitum substantia esset, etiam genitum substantia foret. Si vero genitum substantia est, omnia genita erunt consubstantialia : si vero genitum substantia non est, etiam non genitum essentia non est. Non est autem nuda vox non genitum ; significat enim Deum genitum non esse, sicut τὸ expers mendacii significat non mentiri, et incorruptibile significat non corrupti. *Anom.* Si omne genitum causam sortitum est, et natura non genita sine causa est, non utique causam denotat non genitum, sed significat substantiam. *Orth.* Si substantiam significat non genitum, et substantiam quoque genitum, substantia vero a substantia nihil differt, quatenus substantia est, sane nihil differt non genitum a genito. *Anom.* In genito quidem substantia **438** se habet instar causæ : sed hypostasis non geniti contra omnem causam obtinens immutabilitatem, ipsa essentia est incomparabilis, non extrinsecus representans incomparabilitatem, sed propter hoc ipsum existens incomparabilis atque inaccessa, quia non genita est. *Orth.* Si propter non geniti denominationem incomparabilem et inaccessibleis dicis substantiam Dei, tum Filius, qui secundum te non est non genitus, etiam non erit incomparabilis nec inaccessibleis : non est ergo incomparabilis quod sit non genitus. Quomodo autem incomparabilis est Pater ei qui dicit : « Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificat, ita etiam Filius, quos vult, vivificat » ? quomodo porro incomparabilis ei qui dicit : « Omnia enim quæcunque facit Pater, hæc etiam Filius similiter facit » ? quomodo etiam incomparabilis est ei qui dicit : « Omnia, quæ habet Pater, mea sunt » ? et alibi : « Mea tua sunt, et tua mea sunt » ? denique quomodo incomparabilis ei qui dicit : « Ut honorant Filium, sicut honorant Patrem » ?

26. *Anom.* Si omnem excedit naturam omnipotens ille Deus, excedit sane eo quod est non genitus : quod est causa ejus, quam genita habent, perduratio. Si vero non genitum non denotat causam, undenam ergo natura rerum genitarum sui conservationem habebit ? *Orth.* Si Omnipotens ille superat omnem naturam propter τὸ non genitum, Filius, qui secundum te non est non genitus, non excedit omnem naturam. Unde non eo quod non genitus est, excedit Pater omnem naturam, sed qua ratione Pater excedit omnem naturam, eadem ratione etiam Filius excedit omnem naturam. Excedit autem Pater natura suæ deitatis : eadem et Filius ex-

25. *Ἀνόμ.* Εἰ ψιλὸν ὄνομα ἐστὶν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον· ἡ δὲ ψιλὴ προφορὰ τὴν ὑπόστασιν ἐπαίρει κατὰ πάντων τῶν γεννητῶν· τιμιώτερον ἐστὶν ἡ ἀνθρώπων προφορὰ, τῆς τοῦ Παντοκράτορος φύσεως (86) ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ καλλωπίσασα τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα. *Ὀρθ.* Οὕτε ψιλὴν προφορὰν τὸ ἀγέννητον λέγομεν, οὔτε οὐσίαν. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον (87) οὐσία, καὶ τὸ γεννητὸν οὐσία. Εἰ δὲ τὸ γεννητὸν οὐσία, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια· οὐκ ἄρα τὸ γεννητὸν οὐσία. Εἰ δὲ οὐκ οὐσία τὸ γεννητὸν, οὔτε τὸ ἀγέννητον οὐσία. Οὐκ ἐστὶ δὲ ψιλὴ προφορὰ τὸ ἀγέννητον· σημαίνει γὰρ τὸ μὴ γεγενῆσθαι τὸν Θεόν, ὡς τὸ ἀψευδὲς τὸ μὴ ψευδεσθαι, καὶ τὸ ἀφθαρτὸν τὸ μὴ φθειρεσθαι. *Ἀνόμ.* Εἰ παντὶ γεννητῷ αἰτία συγκεκλήρωτο, ἀνάτιος δὲ ἡ ἀγέννητος φύσις· οὐκ αἰτίαν δηλοῖ τὸ ἀγέννητον, ἀλλ' οὐσίαν σημαίνει. *Ὀρθ.* Εἰ οὐσίαν σημαίνει τὸ ἀγέννητον, καὶ οὐσίαν τὸ γεννητὸν, οὐσία δὲ οὐσίας οὐδὲν διαφέρει, ἢ οὐσία ἐστὶν· οὐδὲν ἄρα διαφέρει τὸ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ. *Ἀνόμ.* Ἐπὶ τοῦ γεννήματος οὐσία συνεμφανέεται ὡς αἰτία· ἡ δὲ τοῦ ἀγεννήτου ὑπόστασις, κατὰ πίσεως αἰτίας τὸ ἀπαράλλακτον ἔχουσα, αὐτοοὐσία ἐστὶν ἀσύγκριτος, οὐκ ἐξωθεν ἐμφανίονσα τὸ ἀσύγκριτον, αὐτὸ δὲ ὑπάρχουσα ἀσύγκριτος καὶ ἀπόρσιτος, ἐπειδὴ ἀγέννητος. *Ὀρθ.* Εἰ διὰ τὴν τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίαν ἀσύγκριτον λέγεις τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν καὶ ἀπόρσιτον, ὁ Υἱὸς, κατὰ σὲ μὴ ὦν ἀγέννητος, οὔτε ἀσύγκριτος, οὔτε ἀπόρσιτος· οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἀγέννητον ἀσύγκριτος. Πῶς δὲ ἀσύγκριτος ἐστὶν ὁ Πατὴρ τῷ λέγοντι· « Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς, ὃς θέλει, ζωοποιεῖ ; » ἢ πῶς ἀσύγκριτος τῷ λέγοντι· « Πάντα γὰρ ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ ; » ἢ πῶς ἀσύγκριτος τῷ λέγοντι· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστὶν ; καὶ ἐν ἄλλοις· « Τὰ ἐμὰ σά, καὶ τὰ σά ἐμὰ ; » Καὶ πῶς ἀσύγκριτος τῷ λέγοντι· « Ἴνα τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα ; »

26. *Ἀνόμ.* Εἰ ὑπερέχει πάσης φύσεως ὁ Παντοκράτωρ, διὰ τὸ ἀγέννητον ὑπερέχει· ὅπερ ἐστὶν αἰτίον τοῖς γεννητοῖς· εἰς διαμονήν. Εἰ δὲ μὴ ἐστὶν αἰτίας δηλωτικὸν τὸ ἀγέννητον, πόθεν ἂν ἡ τῶν γεννητῶν φύσις ἔξει τὸ διασωῆσθαι ; *Ὀρθ.* Εἰ διὰ τοῦτο ὑπερέχει πάσης φύσεως ὁ Παντοκράτωρ, διὰ τὸ ἀγέννητον· ὁ Υἱὸς, κατὰ σὲ μὴ ὦν ἀγέννητος, οὐκ ὑπερέχει πάσης φύσεως. Οὐκ ἄρα διὰ ἀγέννητον ὑπερέχει ὁ Πατὴρ πάσης φύσεως· ἀλλ' ὅτι λόγῳ ὁ Πατὴρ ὑπερέχει πάσης φύσεως, τούτῳ τῷ λόγῳ ὑπερέχει καὶ ὁ Υἱὸς πάσης φύσεως. Ὑπερέχει δὲ ὁ Πατὴρ τῇ φύσει τῆς θεότητος· ταύτῃ καὶ ὁ Υἱὸς ὑπερέχει πάσης φύσεως. *Ἀνόμ.* Εἰ οὐδὲν τῶν ἀοράτων αὐτὸ ἐαυτοῦ σπερματικῶς προὔ-

⁴³ Joan. v, 21. ⁴⁴ ibid. 19. ⁴⁵ Joan. xvi, 15. ⁴⁶ Joan. xvii, 10. ⁴⁷ Joan. v, 23.

(86) Παντοκράτορος ὑποστάσεως. Palat. 1.

(87) Palat. 2, et August. Εἰ δὲ τὸ ἀγέννητον.

ἀγγει, διαμένει δὲ ἐν φύσει ἀποκεκληρωμένη, πῶς ἂν ὁ ἀγέννητος Θεός, ἐλευθερός ἀποκληρώσεως ὑπάρχων, νῦν μὲν τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν δευτέραν ἐν γεννήματι ὁρᾷ, νῦν δὲ πρώτην ἐν ἀγεννήτῳ κατὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν τάξιν; Ὁρθ. Οὐδὲν μὲν τῶν ἀοράτων αὐτοῦ ἑαυτοῦ σπερματικῶς προϋπάρχει· ἀλλ' ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Δημιουργοῦ, κατὰ τὰς θείας Γραφάς, μὴ ὄντα ὡς ὄντα εἰσίν· ὁ δὲ Υἱός, ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς ὢν, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται ὡς ἀπαύγασμα δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως συνεπιθεωρούμενος τῷ γεννήσαντι αὐτὸν ἀπαθῶς, ἀχρόνως, ἀίδίως, οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλακτος εἰκῶν, πρὸ τῶν προαιώνων ὑπάρχων. Ὁ δὲ ἀγέννητος Θεός τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν οἶδεν ἀγέννητον, ὡς καὶ ἀψευδῆ, καὶ ἀφάρτον, καὶ ἀσώματον, καὶ ἀθάνατον, νῦν δὲ γεννῆσθαι, ἀλλ' ὁ ὁρᾷ ἑαυτὸν, τοῦτο ὁρᾷ καὶ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα. Τίς δὲ ἔστι τὴν οὐσίαν, οὔτε ἡμῖν ἀπεκάλυψεν, οὔτε τοῖς πρὸ ἡμῶν. Λέγει γάρ, καθὼς προεῖρηται· « Ὁρθῶν πρὸς τὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ τοὺς πατέρας ὑμῶν, Θεός ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐγνώρισα αὐτοῖς. » ut dictum est : « Apparui Abraham, Isaac et Jacob

A cedit omnem naturam. Anom. Si nulla res invisibilis ipsa ante seipsam in semine existit, sed in ea natura permanet, quam sortita est, quomodo non genitus ille Deus, qui a sortitione liber est, nunc quidem suam essentiam posteriorem intuetur in genito, nunc priorem in non genito, ordine quodam prioris et posterioris? Orth. Ex invisibilibus quidem nihil ante seipsum in semine præexistit, sed in potentia Creatoris, secundum divinas Scripturas, non entia velut entia sunt : Filius vero in essentia Patris existens, et est, et erit, ceu splendor gloriæ et character hypostaseos, simul consideratus cum eo, qui genuit sine passione et tempore ab æterno, substantiæ, voluntatis, et gloriæ invariabilis imago, omni æternitate prior existens. Deus B vero non genitus novit suam ipsius substantiam non genitam ut et mendacii expertem, incorpoream et immortalem : nec videt suam ipsius substantiam modo non genitam, modo genitam, sed ipsum, quod sese esse videt, videt etiam esse imaginem sui. Quis autem sit quoad substantiam, nec nobis revelavit, nec iis, qui ante nos fuerunt. Dicit enim patribus vestris, tanquam Deus eorum, et nomen

27. Ἀνόμ. Εἰ διαμένει ἐν ἀγεννήτῳ φύσει ὁ Θεός, τὸ ἐν γενέσει καὶ ἀγεννησίᾳ ἑαυτὸν εἰδέναι ἀφαιρείσθω. Συγχωρούμενος δὲ ἐν ἀγεννήτῳ καὶ γεννητῷ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν παρατείνει αὐτὸς, ἑαυτοῦ ἀγνοεῖ τὴν οὐσίαν περιαιγόμενος ὑπὸ γενέσεως καὶ ἀγεννησίας. Εἰ καὶ τὸ γεννητὸν μετέληψε οὐσίας ἀγεννήτου, ἐν δὲ γεννητοῦ φύσει ἀτελευτήτως διαμένει, ἐν ἧ μὲν διατελεῖ φύσει, γινώσκει ἑαυτὸν, ἀγνοῦν δηλονότι τὴν ἀγέννητον οὐσίαν. Οὐ γὰρ οἶδεν τε αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ καὶ ἀγεννήτου οὐσίας γινώσκων ἔχειν καὶ γεννητῆς. Εἰ δὲ εὐκαταφρόνητόν ἐστι τὸ ἀγέννητον διὰ μεταβολῆς ἐπιτηδείτητα, ἀξίωμα φύσεως ἐστὶν ἡ οὐσία ἀμετάσθητος, τῆς ἀγεννήτου οὐσίας πάσης οὐσίας κρείττονος ὁμολογουμένης. Ὁρθ. Εἰ καὶ διαμένει ἀγέννητος ὁ Θεός, ἀλλ' οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο φύσις. Ἀλλ' ὅτι μὴ ἐγένετο, τοῦτο ἐγνωμεν· τίς δὲ ἐστὶν ἡ φύσις αὐτοῦ, οὐδέπω· καὶ γὰρ καὶ ἀσώματος διαμένει, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο ἡ φύσις· ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχει σῶμα ἐγνωμεν· καὶ ἀψευδῆ διαμένει, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο φύσις· ἀλλ' ὅτι μὴ ψεύδεται, ἐγνωμεν· τίς δὲ ἔστι τὴν φύσιν, οὐκ ἀπεκάλυψεν. Εἰ γὰρ τὰ προεῖρημένα ἐστὶ φύσις, ἐψεύσατο εἰρηκῶς· « Ὁρθῶν πρὸς τὸν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, τοὺς πατέρας ὑμῶν, Θεός ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐγνώρισα αὐτοῖς. » φαίνονται γὰρ εἰδότες τὰ προεῖρημένα. Ἀλλ' ἀψευδῆς ἐστὶ, καὶ οὐ ψεύδεται· οὐκ ἔρα ἀπεκάλυψε τὸ ὄνομα τῆς αὐτοῦ φύσεως. Πῶς οὖν λέγεις τὸ ἀγέννητον; Εἰ δὲ τὸ ὄνομα οὐκ ἀπεκάλυψε, πολλῶ πλεον τὴν φύσιν.

non revelavi eis : » videntur enim ii scivisse ea quæ ante dicta sunt. Sed mendacii expertus est, nec mentiri potest : non igitur suæ ipsius naturæ nomen revelavit. Quomodo ergo tu dicis non genitum? Si autem nomen suum non revelavit, multo magis naturam non revelavit.

²⁷ Exod. vi, 2, 3.

28. *Anom.* Si non genitum ab omni causa exemptum est, fuerint autem multa non genita, naturam sane habebunt in nullo dissimilem : non enim naturæ cujusdam communis et propriæ participatio facta est, ita ut altera quidem faciat, altera vero fiat. *Orth.* Universalis illa propositio secundum quid falsa est ; non enim omne non genitum, o Aeti, ab omni causa exemptum est. Non genitum enim est, quod auctorem non habet : non omne autem quod auctore caret ab omni eximitur causa : potest namque aliquid auctorem quidem non habere, causam autem habere, patrem videlicet vel subministratorem. Idcirco etiamsi concedatur tibi non genitum esse Deum, quod ortus sui auctorem non habeat : eadem tamen ratione, et nos dicemus Filium esse non factum, quia nimirum ortus auctorem non habet. Non tamen propterea dicimus carere causa : Patrem enim habet non ut auctorem, sed ut Patrem. Nam et Spiritum dicimus non genitum, cum non habeat effectorem : sed non dicimus carere causa : habet enim pro causa Deum, non ut effectorem, sed ut sui fontem. Quemadmodum enim fons eam, quam emittit, aquam extra se non efficit, sed ex sese scaturit : sic etiam Deus, ut ante dictum fuit, fons est Spiritus sancti et auctor ejusdem, non extrinsecus eum recipiens, sed ex seipso scaturiens. Scriptum est enim : « Duo mala fecit populus meus, me reliquerunt, fontem aquæ vivæ, et effoderunt sibi cisternas contritas, quæ aquas continere non poterunt ⁴⁸. » Et Apostolus dicit : « Qui tribuit nobis Spiritum, et operatur in nobis virtutes ⁴⁹. » Quod autem aqua illa viva sit Spiritus, Christus docuit, inquires : « Qui bibit ex aqua, quam ego dabo ipsi, ut dixit Scriptura, flumina e ventre ejus fluent aquæ vivæ ⁵⁰. » Et addit evangelista, dicens : « Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum ⁵¹. » Unde ergo hæc aqua sit manifestum est, ex fonte nimirum illo, qui dixit : « Me reliquerunt fontem aquæ vivæ. »

29. *Anom.* Si omnis substantia non genita est, nulla distinguetur ab alia, quia nulla alius dominium habet : et ita quodammodo quis recte dixerit, hanc quidem transmutari, alteram vero transmutare? cum eæ non permittant Deum subsistere ex nōn subjecta substantia. *Orth.* Quando tibi hæc libet tam obscure, indocte, et perplexe scribere, nos quoque iterum dicamus nostra. Qui omnem substantiam dicit esse non genitam, insanit simul cum iis, qui Filium dissimilem aiunt Patri. Quomodo enim Deus auctor fuerit substantiarum, si eæ non sunt? Pater enim et Filius, et Spiritus sanctus non genita sunt substantia, ut dictum est : et dicitur etiam ex vestra ratiocinatione. Quod vero non genitum non sit substantia, etiam ex iis compertum est, quæ scribis. Si enim cum omnis essentia sit

28. *Ἀνόμ.* Εἰ τὸ ἀγέννητον πάσης αἰτίας ἐξήρηται, εἴη δὲ πολλὰ ἀγέννητα. ἀπαράλλακτον ἔχουσιν τὴν φύσιν· οὐ γὰρ ἂν εἴη ἀποκληρώσει φύσει ὡς τινος κοινού καὶ ἰδίου μετελήφει, ἢ μὲν ἐποίησι, ἢ δὲ ἐγένετο. *Ὁρθ.* Ἔστιν ἡ καθολικὴ πρότασις (88) ἐπὶ τῆ ψευδῆς· οὐ γὰρ πᾶν ἀγέννητον, ὡς Ἀέτιε, πάσης αἰτίας ἐξήρηται. Ἀγέννητον γὰρ ἐστὶ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχον, οὐ πάντως δὲ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχον ἀπάσης αἰτίας ἐξήρηται· δυνατὸν γάρ τι γενεσιουργὸν μὴ ἔχειν, ἀτίον δὲ ἔχειν, ἢ πατέρα ἢ χορηγόν. Ὡστε, κἂν δοθῇ σοι ἀγέννητον εἶναι τὸν Θεόν, διὰ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχειν, τοῦτω τῷ λόγῳ καὶ ἡμεῖς λέγομεν ἀγέννητον τὸν Υἱόν, διὰ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχειν, ἀλλ' οὐκ ἀνάτιον· τὸν γὰρ Πατέρα οὐκ ὡς γενεσιουργόν, ἀλλ' ὡς Πατέρα ἔχει. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ λέγομεν ἀγέννητον, οὐ γὰρ ἔχει γενεσιουργόν, ἀλλ' οὐκ ἀνάτιον· ἔχει γὰρ ἀτίον τὸν Θεόν, οὐκ ὡς γενεσιουργόν, ἀλλ' ὡς πηγὴν ἑαυτοῦ. Καθ' ἅπερ γὰρ ἡ πηγὴ οὐ γενεσιουργεῖ ἐξωθεν ὁ χορηγεῖ ὕδωρ, ἀλλ' ἐξ ἑαυτῆς πηγάζουσα ἔχει· οὕτως καὶ ὁ Θεὸς πηγὴ τοῦ Πνεύματος ἐστίν, ὡς εἴρηται, καὶ χορηγὸς αὐτοῦ, οὐκ ἐξωθεν αὐτὸ προσλαμβάνων, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ πηγάζων. Γέγραπται γάρ· « Δύο πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς μου· ἐμὲ ἔγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὠρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Ὁ ἐπιχορηγῶν ἡμῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεις, ὅτι δὲ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε, λέγων· « Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρυσσοῦσιν ὕδατος ζῶντος. » Καὶ ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστὴς λέγων· « Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἡμελλόν λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. » Πόθεν οὖν τοῦτο τὸ ὕδωρ; ὅθλον ἀπὸ τῆς πηγῆς τῆς λεγούσης· « Ἐμὲ ἔγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζῶντος. »

in eum ⁵¹. » Unde ergo hæc aqua sit manifestum est, ex fonte nimirum illo, qui dixit : « Me reliquerunt fontem aquæ vivæ. »

29. *Ἀνόμ.* Εἰ πᾶσα οὐσία ἐστὶν ἀγέννητος, οὐδ' ὀποτέρα διόσει τῆς ἄλλης κατὰ τὸ ἀδέσποτον. Πῶς δὲ ἂν τις φαίη τὴν μὲν μεταβάλλεσθαι (89), τὴν δὲ μεταβάλλειν, οὐκ ἐπιτρεπόντων τῷ Θεῷ ὑφιστάν ἐκ μὴ ὑποκειμένης οὐσίας; *Ὁρθ.* Εἰ καὶ ἀσαφῶς, καὶ ἀπαιδεύτως, καὶ συνεσκιασμένως γράφεις, ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς πάλιν ἐροῦμεν τὰ ἑαυτῶν. Πᾶσαν οὐσίαν λέγων ἀγέννητον, μετὰ τὸν ἀνόμοιον λεγόντων τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ μαίνεται. Πῶς γὰρ γενεσιουργὸς ὁ Θεὸς μὴ οὐσῶν τῶν οὐσῶν; Πατὴρ δὲ, καὶ Υἱός, καὶ ἄγιον Πνεῦμα, ἀγέννητος οὐσία, καθὼς εἴρηται, καὶ παρὰ τῆς ὑμετέρας (90) λέγεται διανοίας. Ὅτι δὲ οὐ τὸ ἀγέννητον ἐστὶν οὐσία, καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς γράφεις εὐρίσκειται. Εἰ γὰρ, ἐὰν ἡ πᾶσα οὐσία ἀγέννητος, οὐδ' ὀποτέρα διόσει τῆς ἄλλης, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰς γεννητὰς οὐσίας μὴ διαφέρειν ἑαυτῶν. Εἰ δὲ διαφέρου-

⁴⁸ Jerem. 11, 43. ⁴⁹ Galat. 111, 5. ⁵⁰ Joan. vii, 38. ⁵¹ ibid. 39.

(88) Palat. 1, ἡ καθόλου πρότασις.
(89) August., καταβάλλεσθαι.

(90) Omnes Felck. mss., ἡμετέρας.

σιν λαυτῶν αἱ γεννηταί (91) οὐσαι, οὐκ ἄρα ἡ γέ- A
νεσις οὐσία. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἡ γένεσις οὐσία, οὐδὲ ἡ
ἀγενεσία ἔστιν οὐσία. Ἀνόμ. Εἰ πᾶσα οὐσία ἔστιν
ἀγέννητος, πᾶσα ἔστιν ἀπαράλλακτος. Τῆς δὲ οὐ-
σίας ἀπαράλλακτος ἐχούσης, τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν
αὐτοματισμῶ ἀναθετόν. Πολλῶν δὲ ὄντων ἀγεννη-
των καὶ ἀπαράλλακτων, ἀριθμῶ διοίσουσιν ἀλλήλων.
Οὐ γὰρ ἂν εἴη ἄλλο καὶ ἄλλο, μὴ διεστῶτα ἢ καθόλου
ἢ κατὰ τι, πάσης διαστάσεως ἀποκλήρωσιν ἐμφαι-
νούσης αἰτίας. Ὅρθ. Ἀπαράλλακτος μὲν ὁ Υἱὸς τῷ
Πατρὶ, κἀν μὴ θέλης. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ ἀπαράλλακτος,
διὰ τὸ ἀγέννητον· ἀλλὰ διὰ ταυτὸν τῆς ἐνεργείας δει-
κνυται ἐκ τοῦ πάντα ἐνεργεῖν τὸν Υἱὸν, ὅσα καὶ τὸν
Πατέρα. « Πάντα γὰρ, ὅσα ἂν ποιῆ ὁ Πατήρ, ταῦτα
καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, » καὶ τὸ Πνεῦμα ἀπαράλλά-
κτως. Πάντα γὰρ, ἃ ἐνεργεῖ ὁ Πατήρ, καὶ αὐτὸ ἐνε- B
ργεῖ, καθὼς βούλεται. Ὡν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἀπαρά-
λλακτος ἡ φύσις. Εἰ δὲ νομίζεις διὰ τὸ ἀγέννητον τὸ
ἀπαράλλακτον, ἀνάγκη καὶ πᾶν τὸ γεννητὸν ἀπαρά-
λλακτον. Οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἀγέννητον ἀπαράλλακτον·
ἀλλὰ καθὼς ἦδη ἐν τῷ προλόγῳ διελαλήσαμεν·
« Ἄετοῦ πετομένου ζητοῦντός ἐστι βορᾶν, καὶ μὴ
ἔχοντος ἔχνος. » Οὐ γὰρ ἔχει, ποῦ τοὺς πόδας στήσει·
ἵνα καὶ αὐτὸς ἀκούσῃ μετὰ τοῦ Μωσέως· « Σὺ δὲ
αὐτοῦ στήθι μετ' ἐμοῦ. » Οὐ γὰρ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ
Θεοῦ στήκει ὁ λέγων γεννητὸν καὶ ἀγέννητον τὸν
Θεόν· ἀλλ' ὁ βαπτίζων εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ
τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Αὕτη γὰρ ἡμῶν
ἢ στάσις πεπίστευται (92), καὶ Ἄετιος πέταται ζητῶν
ἐπι βορᾶν καὶ στάσιν. C
eum habet, ubi pedes ponat, ut etiam ipse audiat cum Moyse : « Tu autem ibi sta mecum »⁹². Neque
enim cum Filio Dei steterit, qui dicit genitum et non genitum Deum : sed qui baptizat in nomine
Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Hæc enim nostra creditur statio : at Actius (aquilinus nempe)
volitat quærens adhuc prædam et stationem.

⁹¹ Joan. v, 19. ⁹² Deut. v, 31.

(91) August. et Palat. 2, γεννηταί.

(92) Palat. 2, et Augustan., πιστεύεται. Mox iidem, ζητῶν ἐπιβορᾶν, et hic deficiunt.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ Γ' περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐν ᾧ αἰρετικῶν φρονούντος τὰ τοῦ Πνευματομάχου Μα-
κεδονίου ἀντίθεσις πρὸς Ὀρθόδοξον (93).

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS III de sancta Trinitate, in quo exstat hæretici sentientis cum Macedonio Pneumatomacha
disputatio adversus Orthodoxum.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΟΣ.

1. Ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; ΟΡΘΟΔΟ-
ΣΟΣ. Εἰ ἐπίστευας εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁρθῶς, ἐγί-

MACEDONIUS.

1. Ubi scriptum est, Spiritum esse Deum
ORTHODOXUS. Si recte in Filium Dei crederes,

(93) Hæc notat Felckman. in hunc dialogum : D
Vidi aliquando Γρηγορίου ἱερομονάχου καὶ πνευμα-
τικοῦ τοῦ μεγάλου πρωτοσυγγέλου, καὶ ὕστερον χρη-
ματίσαντος (sic) πατριάρχου καὶ ἐν Ῥώμῃ ταφέντος
καὶ θαυματουργούντος, εἰς τὴν τοῦ (Marci Meigro-
litæ) Ἐφρσίου ἐπιστολὴν ἐκ διαφόρων Πατέρων ἀπο-
λογίαν. Hic titulus erat. In ea non procul a fine,
hic dialogo sub nomine auctoris Maximi citatur, sic,

Τοῦτο καὶ Μάξιμος ὁ θεὸς βεβαίῳ ἐν τῇ διαλέξει αἰ-
τοῦ τῇ πρὸς τὸν τὰ Εὐνομίου φρονούντα. Φησὶ Μακε-
δόσιος (sic) πρὸς Μάξιμον· Ὑπογράφεις σὺν τῇ ἐκθέσει
Λουκιανοῦ; Μάξιμος. Τί κατέγνωσ, etc. Vide paulo in-
ferius. In Palatino codice sic notatur ad marginem
hic, τοῦ ἁγίου Μαξίμου. Titulus etiam in utroque ms.
et in Reg. est tantum : αἰρετικῶν φρονούντος, etc.
quæ sequuntur.

nosses etiam quomodo sit in Spiritum credendum. *A Maced.* Nos ita credimus, ut beatus Lucianus. *Orth.* Velim scire, an saltem ut beatus Lucianus credas. *Maced.* An quod vos quoque sic creditis? *Orth.* Nos qualem ita credimus, ut omnes sancti martyres. Nam et ii ita crediderunt, ut sancti apostoli. *Maced.* Credis igitur, ut beatus Lucianus? *Orth.* Jam dixi me credere, non tantum ut credidit beatus Lucianus, verum etiam ut omnes sancti martyres et apostoli. *Maced.* Subscribis igitur confessioni fidei a Luciano editæ? *Orth.* Quid damnas in ea, quæ a trecentis octodecim Patribus Nicææ Bithyniæ edita est, ut et aliam requiras? **441** *Maced.* At tu quid in illa Luciani damnas? *Orth.* Condemno vestrum illud additamentum, idque possum demonstrare a vobis adjectum esse contra ejus sententiam. *Maced.* Annon et vos aliqua Nicææ adjectistis? *Orth.* Sane, at non repugnantia ipsi. *Maced.* Aliqua omnino adjectistis. *Orth.* Ea videlicet, de quibus tunc non quærebatur, et quæ nunc sunt Patres pie interpretati: at vos adjectistis appendicem, quæ ad impietatem vergit, et ne sic quidem eam sequimini. *Maced.* Nos sic credimus, ut Lucianus. *Orth.* Quid si te ostendam nec sic quidem credere? *Maced.* Quomodo id ostenderis? *Orth.* Estne in ea scriptum: Filius est Dei substantiæ, consilii, potentiae et gloriæ imago, sine dissimilitudine; annon scriptum? *Maced.* Est. *Orth.* Substantia vero a substantia nihil prorsus varians, annon eadem est? *Maced.* Similis est. *Orth.* At vero similis aliud quiddam est quam eadem? *Maced.* Nos ejusdem modi et similem dicimus, eandem vero non item. *Orth.* Ita dicis Patri similem Filium, ut angelum angelo? *Maced.* Etiam. *Orth.* Angelorum vero eademne est substantia? *Maced.* Nos ejusdem modi et similem dicimus, non autem eandem: ideoque

2. *Orth.* Dicis Deum ex Deo? *Maced.* Etiam. *Orth.* Et lumen de lumine? *Maced.* Etiam. *Orth.* Hiccinne Deus et Filius ex hoc Deo est et Pater? *Maced.* Etiam. *Orth.* Hoc lumen, quod est Filius, estne ex hoc lumine, quod est Pater? *Maced.* Etiam. *Orth.* Hæcincne substantia est ex hac substantia? *Maced.* Non. *Orth.* Quomodo igitur ab ista non est diversa? *Maced.* Quoniam alia quidem est, sed similis. *Orth.* Quæ non est ex eadem substantia, Filius esse non potest, et quæ nullo modo diversa est ab ista, non potest alia esse et una similis. *Maced.* Ubi scriptum est Spiritum esse Deum? *Orth.* Ubi te coarguero ne sic quidem sentire, ut habet ea fidei expositio quam objecisti, tunc ubi ascriptum sit, dicam. Dicit igitur tandem, an fatearis Filium Dei esse substantiæ, et consilii, et potentiae, et gloriæ Patris imaginem non diversam. *Maced.* Etiam, etiam: tertium jam dixi. *Orth.* Annon igitur eandem esse dicis Filii et Patris potentiam, et gloriam,

(94) Edit. Steph., ἀπὸ τῶν. Infra Protosynœllus, ὅτι κατέγνωσ.

(95) *A deest in Pal. et Protosync. qui mox in

νωσχεσ τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος πίστιν. *Max.* Ἡμεῖς οὕτως πιστεύομεν, ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός. *Orth.* Θέλω γινῶναι, εἰ κἀν ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός πιστεύεις. *Max.* Καὶ ὑμεῖς γὰρ οὕτως πιστεύετε; *Orth.* Ἡμεῖς μὲν οὕτως πιστεύομεν, ὡς πάντες οἱ ἅγιοι μάρτυρες. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ οὕτως ἐπίστευσαν, ὡς οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι. *Max.* Πιστεύεις οὖν ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός; *Orth.* Εἶπον, ὅτι οὐ μόνον ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός, ἀλλὰ καὶ ὡς πάντες οἱ ἅγιοι μάρτυρες, καὶ οἱ ἀπόστολοι. *Max.* Ὑπογράφεις οὖν τῇ ἐκθέσει Λουκιανοῦ; *Orth.* Τί γὰρ κατέγνωσ τῆς ὑπὸ τῶν (94) τιῆ Πατέρων ἁγίων ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἐκθεθείσης, ἕνα καὶ ἄλλην περιβλέψῃ; *Max.* Σὺ γὰρ τί κατέγνωσ τῆς τοῦ Λουκιανοῦ; *Orth.* Κατέγνωσ τῆς προσθήκης ἧς προσεθήκατε, καὶ ἐξω δείξαι, ὅτι προσεθήκατε ἐναντία αὐτῆς. *Max.* Ἡμεῖς γὰρ οὐ ἐναντία αὐτῇ. *Max.* Ὅλως προσεθήκατε. *Orth.* Τὰ τότε μὴ ζητηθέντα, ἀ (95) καὶ νῦν ἠρμήνευσαν οἱ Πατέρες εὐσεβῶς· ὑμεῖς δὲ τὴν προσθήκην ἐπὶ τὸ ἀσεβέστερον προσεθήκατε, καὶ οὐδ' οὕτως αὐτῇ ἀκολουθεῖτε. *Max.* Ἡμεῖς οὕτω πιστεύομεν, ὡς Λουκιανός. *Orth.* Ἐὰν δὲ σ' ἐλέγξω, μὴδ' οὕτως πιστεύοντα; *Max.* Πῶς ἔχεις δείξαι; *Orth.* Ἐν αὐτῇ γέγραπται· Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐσίας καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτος εἰκὼν, ἧ οὐ; *Max.* Ναί. *Orth.* Οὐσία δὲ οὐσίας ἀπαράλλακτος οὐσα, ἡ αὐτῆ ἐστιν οὐσία; *Max.* Τοιαύτη οὐσία. *Orth.* Ἄλλο γὰρ ἐστὶ τοιαύτη, καὶ ἄλλο ἡ αὐτῆ; *Max.* Ἡμεῖς τοιαύτην λέγομεν καὶ ὁμοίαν, οὐ τὴν αὐτὴν δέ. *Orth.* Οὕτως λέγεις ὁμοίον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὡς ἄγγελον ἀγγέλω; *Max.* Ναί. *Orth.* Τῶν δὲ ἀγγέλων ἡ αὐτῆ ἐστὶν οὐσία; *Max.* Ἡμεῖς τοιαύτην λέγομεν καὶ ὁμοίαν, οὐ τὴν αὐτὴν· διὰ καὶ ὁμοιοσύσιον λέγομεν, καὶ οὐχ ὁμοσύσιον.

2. *Orth.* Λέγεις Θεὸν ἐκ Θεοῦ; *Max.* Ναί. *Orth.* Καὶ φῶς ἐκ φωτός; *Max.* Ναί. *Orth.* Οὗτος ὁ Θεὸς καὶ Υἱὸς ἐκ τούτου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς; *Max.* Ναί. *Orth.* Τοῦτο τὸ φῶς, ὃ ἐστὶν Υἱὸς, ἐκ τούτου φωτός, ὃ ἐστὶ Πατὴρ; *Max.* Ναί. *Orth.* Αὕτη ἡ οὐσία ἐκ ταύτης τῆς οὐσίας; *Max.* Οὐ. *Orth.* Πῶς οὖν ἀπαράλλακτος; *Max.* Ὅτι ἄλλη τοιαύτη. *Orth.* Ἡ μὴ οὐσα δὲ αὐτῆς τῆς οὐσίας, Υἱὸς εἶναι οὐ δύναται, οὕτε μὴν ἄλλη τοιαύτη εἶναι, ἀπαράλλακτως ἔχουσα. *Max.* Ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; *Orth.* Ὅταν σ' ἐλέγξω (96) μὴδ' οὕτως ἔχοντα, ὡς ἦν προσβάλλου ἐκθεσιν, τότε λέγω, ποῦ γέγραπται. Τέως οὖν εἰπέ μοι, εἰ ὁμολογεῖς οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν. *Max.* Ναί, ναί, ναί· τρίτον εἶπον. *Orth.* Εἰ οὖν αὐτὴν τὴν βουλήν, καὶ δύναμιν, καὶ δόξαν λέγεις τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς; *Max.* Οὐ λέγω· οὐ γὰρ ἡ ἐκθεσις Λουκιανοῦ τὴν αὐτὴν λέγει βουλήν, καὶ δύναμιν, καὶ δόξαν. *Orth.* Οὐκ ἀληθῶς ἄρα τὴν δικαιοσύνην λαλεῖς·

vocem εὐσεβῶς desinit.

(96) Reg. et Palat., ἐλέγξω. Mox idem, εἰς τὴν προσβάλλον.

βουλή γὰρ βουλῆς ἀπαράλλακτος οὐσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶ ἄ βουλή· καὶ δύναμις δυνάμεως ἀπαράλλακτος οὐσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶ δύναμις· καὶ δόξα δόξης ἀπαράλλακτος οὐσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶ δόξα. *Max.* Ἀπαράλλακτον λέγω, τὴν αὐτὴν οὐ λέγω. *Ὁρθ.* Μᾶλλον οὖν καὶ τὸ ἀπαράλλακτον φωνῇ λέγεις, ὡς οἱ Χριστὸν αὐτὸν καλοῦντες, καὶ μὴ πιστεύοντες, ὅτι Χριστὸς ἐστίν. Εἰ γὰρ ἐπίστευον, οὐκ ἂν εὐπτόντες αὐτὸν ἔλεγον· « Προφῆτευσον ἡμῖν, Χριστὲ, τίς ἐστίν ὁ παίσεις σε; » *Max.* Ἐἶπον, ὅτι οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα λέγω τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ. *Ὁρθ.* Ἄλλην τοιαύτην οὐσίαν λέγεις, καὶ ἄλλην τοιαύτην βουλήν, καὶ ἄλλην τοιαύτην δύναμιν, καὶ ἄλλην τοιαύτην δόξαν; *Max. Naí.* Ὁρθ. Δύο οὖν Θεοί; *Max.* Εἷς καὶ εἷς. *Ὁρθ.* Οὗτος ὁ τοιοῦτος εἷς ἐκ τούτου τοῦ ἑνός; *Max. Naí.* Ὁρθ. Ἐκ τῆς οὐσίας ἄρα; *Max. Ob.* Ὁρθ. Ἄλλ' ἐκ μὴ ὄντων αὐτὸν ὑπεστήσατο; *Max.* Ἐκ μὴ ὄντων τι ἐστίν. *Ὁρθ.* Τοὺς ἀγγέλους λέγεις εἶναι, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ; *Max. Naí.* Γέγραπται γάρ· « Τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » *Ὁρθ.* Ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ; *Max.* Οὐχί. Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Οὕτως οὖν καὶ τὸν Υἱὸν λέγεις ὡς τὰ πάντα; *Max.* Μονογενῆ αὐτὸν λέγω, οὐ μὴν ἐκ τῆς οὐσίας. *Ὁρθ.* Ὁ μὴ ὢν ἐκ τῆς οὐσίας, Υἱὸς ἀπαράλλακτος κατ' οὐσίαν εἶναι οὐ δύναται. *Max.* Οἱ ἀγγελοὶ οὐκ εἶσι κατ' οὐσίαν ἀλλήλοις ἀπαράλλακτοι; *Ὁρθ. Naí. Max.* Μὴ κατ' οὐσίαν (96*) ἀγγελος ἐξ ἄλλου ἐστίν; *Ὁρθ.* Ἄλλ' οὐδεὶς ἀγγέλων ἀγγέλου πατὴρ ἢ υἱός. Ὁ δὲ μακάριος Λουκιανὸς, Υἱὸν Πατρὸς οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα εἰρηκῶς, διὰ τὸ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐξ αὐτῆς ἔδειξε, καὶ διὰ τοῦ ἀπαράλλακτου τὸ αὐτόν. *Max.* Ἐγὼ ἀπαράλλακτον λέγω· οὔτε δὲ ἐκ τῆς οὐσίας, οὔτε τὴν αὐτὴν οὐσίαν, οὔτε τὴν αὐτὴν δύναμιν, οὔτε τὴν αὐτὴν δόξαν.

Beatus autem Lucianus, cum diceret, Filium esse imaginem Patris substantiæ, et consilii, et potestatis, et gloriæ in nullo diversam, per Filium, quod ex ipsa substantia esset; per illud, non diversum, identitatem ostendit. *Maced.* Ego in nullo diversum dico: sed neque ex substantia, neque eandem substantiam, neque eandem potentiam, neque eandem gloriam.

3. *Ὁρθ.* Ἄλλην οὖν ἔχει δύναμιν ὁ Υἱὸς, καὶ ἄλλην δόξαν παρὰ τὸν Πατέρα; *Max.* Ἄλλην τοιαύτην. *Ὁρθ.* Πῶς οὖν εἰρηται· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία; » καὶ πῶς ὁ Υἱὸς λέγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ; » *Max.* Καὶ ὁ Πατὴρ ἰδίαν ἔχει δόξαν, καὶ βουλήν, καὶ δύναμιν, ἢ οὐ; *Ὁρθ. Naí. Max.* Καὶ ὁ Υἱὸς ἰδίαν, ἢ οὐ; *D Ὁρθ.* Αὐτὴ ἡ τοῦ Πατρὸς δόξα, καὶ βουλή, καὶ δύναμις, τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Υἱὸς· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστίν. » *Max.* Ὁ Υἱὸς οὖν οὐκ ἔχει δόξαν, οὐκ ἔχει βουλήν, οὐκ ἔχει δύναμιν, οὐκ ἔχει θεότητα, ἐὰν μὴ λάθῃ παρὰ τοῦ Πατρὸς. *Ὁρθ.* Αὕτη (97) ἡ δόξα, καὶ βουλή, καὶ δύναμις, καὶ ἡ θεότης, τοῦ Πατρὸς ἐστὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ; *Max.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ὁρθ.* Πῶς οὖν λέγει ὁ Υἱὸς· « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ; » *Max.* Περὶ τῶν ἀποστόλων λέγει. *Ὁρθ.* Οἶδα καγὼ, ὅτι περὶ τῶν μαθη-

et consilium? *Maced.* Non dico: nec enim expositio fidei Luciani idem esse dicit consilium, eandemve potentiam et gloriam. *Orth.* Non vere profecto quod justum est loqueris. Consilium enim a consilio non diversum, est idem consilium: et potestas a potestate non diversa, est eadem potestas: et gloria a gloria non diversa, est eadem gloria. *Maced.* Invariata esse fateor, eandem non esse dico. *Orth.* Imo voce fateris istud non diversum, quemadmodum qui Christum eum vocabant, nec credebant Christum esse. Nam si credidissent, non dixissent, cum eum cæderent: « Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit? » *Maced.* Dixi me fateri Filium esse imaginem, substantia, consilio, potentia, et gloria non diversam a Patre. *Orth.* Aliam similem substantiam dicis, et aliud simile consilium, et aliam similem potentiam, et aliam similem gloriam? *Maced.* Etiam. *Orth.* Duo sunt igitur dii. *Maced.* Unus et unus. *Orth.* Iste unus similis, estne ex isto uno? *Maced.* Ita est. *Orth.* An ergo ex substantia? *Maced.* Non. *Orth.* Ergo ex non existentibus fecit ut existeret? *Maced.* Est sane quiddam ex iis quæ non erant. *Orth.* Angelos et res omnes creatas fateris esse ex Deo? *Maced.* Etiam. Scriptum enim est: « Omnia ex Deo. » *Orth.* Ex substantia ejus? *Maced.* Nequaquam. Absit! *Orth.* Sic igitur Filium ut res cæteras esse sentis? *Maced.* Unigenitum ipsum dico, non tamen ex ipsius substantia. **442** *Orth.* Qui non est ex substantia, non potest esse Filius secundum substantiam in nullo diversus. *Maced.* Angeli nonne sunt inter se non diversi substantia? *Orth.* Ita. *Maced.* Num angelus, quod ad substantiam attinet, ex alio est angelo? *Orth.* Sed nullus angelorum est angeli pater vel filius. Sed nullus angelorum est angeli pater vel filius, et potestatis, et gloriæ in nullo diversam, per Filium, quod ex ipsa substantia esset; per illud, non diversum, identitatem ostendit. *Maced.* Ego in nullo diversum dico: sed neque ex substantia, neque eandem substantiam, neque eandem potentiam, neque eandem gloriam.

3. *Orth.* Aliam igitur potentiam habet Filius, et aliam gloriam, quam Pater? *Maced.* Aliam similem. *Orth.* Quomodo igitur scriptum est: « Christus Dei virtus, et Dei sapientia? » et quomodo dicit Filius: « Cum autem venerit Filius hominis in gloria Patris sui? » *Maced.* Habetne etiam Pater propriam gloriam, et proprium consilium, et propriam potentiam, annon? *Orth.* Habet. *Maced.* Et Filius itidem propriam, annon? *Orth.* Ipsa Patris gloria et ejusdem consilium, et potentia, est Filii. Propterea dicit Filius: « Quæcunque habet Pater, mea sunt? » *Maced.* Filius ergo non habet gloriam, non habet consilium, non habet potentiam, non habet deitatem, nisi a Patre accipiat. *Orth.* Ista gloria, istud consilium, ista potentia, ista deitas est Patris et Filii? *Maced.* Absit ut hoc dicam! *Orth.* Quomodo igitur dicit Filius: « Omnia pæ

* Matth. xxvi, 68. ** I Cor. i, 24. *** Matth. xxv, 31. **** Joan. xvi, 15.

tua sunt, et tua mea sunt ⁸⁹? » *Maced.* De apostolis loquitur. *Orth.* Novi et ego Christum hæc dixisse de discipulis disserentem : sed discipulis adjunxit omnia, ut qui non dixerit, Mei sunt tui, sed « Omnia mea tua, sunt et tua mea sunt. » Alioqui, an Pater nihil eorum, quæ diximus, habebat antequam mundum crearet? *Maced.* Habebat certe deitatem, gloriam, potentiam, consilium, incorruptibilitatem. Sed de his Christus non loquitur. *Orth.* Audi ipsius Domini voces, quæ quidem ita se habent : « Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt, et glorificatus sum in eis ⁹⁰. » *Maced.* Nempe in discipulis suis glorificatus est. *Orth.* Annon igitur gloriam habebat, antequam mundus existeret? *Maced.* Habebat profecto : scriptum est enim : « Pater, glorifica me gloria quam habui, antequam mundus existeret, apud te ⁹¹. » *Orth.* Venturusne est in ea gloria, iudicaturus vivos et mortuos, an in alia? *Maced.* In ea ipsa. *Orth.* Dicit autem in Evangeliiis : « Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui ⁹². » Hæc igitur gloria est Patris et Filii. Unicam præterea esse gloriam dicit alio Evangelii loco : « Cum venerit autem Filius hominis in gloria sua, et omnes suæ ⁹³. » Audis eum dicentem, si modo aures habes,

4. *Maced.* Potes mihi ostendere, ubi scriptum sit, Spiritum esse Deum? quorsum me tandiu circumagis? *Orth.* Si quidem apostoli primum cognoverunt Spiritum, ac ita demum Filium, recte et tu investigas et Spiritus sancti notitiam ante Patris cognitionem. Quod si prius illis Filius innotuit, ac deinceps Spiritus sanctus : tu quoque primum Filii nosce deitatem, ac tum Spiritus notitiam assequere. *Maced.* Novi, et credo, Filium esse Deum ex Deo Patre genitum, totum ex toto. *Orth.* Igitur ex Patris substantia? *Maced.* Non. *Orth.* Ita igitur eum dicis esse totum ex toto, ut quemlibet angelorum, et cæteras res creatas? *Maced.* Sed Filius unigenitus est Deus. *Orth.* An eum propterea unigenitum vocas, quoniam alius similis non est, an vero quoniam solus ex substantia genitus **443** est? *Maced.* Quoniam alius similis non est. *Orth.* Dic igitur etiam Spiritum sanctum esse Filium unigenitum. Nec enim alius est Spiritus similis. *Maced.* Absit! *Orth.* Non ergo dicitur unigenitus, eo quod solus sit talis, sed quoniam solus ex substantia genitus est. *Maced.* Annon vero Spiritus est ex Dei substantia? *Orth.* Sane quidem. *Maced.* Ergo et Spiritus est Filius. *Orth.* Imo Filius quidem ex substantia genitus est, ideoque est unigenitus Filius : Spiritus autem ex substantia procedit. Scriptum namque est, « Spiritus ex me procedit, » sed non, « Ex me genitus est : et Filius dicit : « Spiritus veritatis, qui a Patre procedit ⁹⁴. » Non autem, Genitus est. *Maced.* Sed quod-

των διαλαλῶν εἶπε ταῦτα· ἀλλὰ συνῆψε τοῖς μαθηταῖς πάντα, οὐκ ἔτι εἰπὼν, Οἱ ἐμοὶ σοὶ εἶπιν, ἀλλὰ, « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. » Ἐπεὶ, εἰ πρὸ τῆς κτίσεως οὐδὲν εἶχεν ὁ Πατήρ τῶν προερισμένων; *Μακ.* Ναί, εἶχεν θεότητα, δόξαν, δύναμιν, βουλήν, ἀφθαρσίαν· ἀλλ' οὐ περὶ αὐτῶν ἔλεγεν. Ὁρθ. Ἄκουε τῶν τοῦ Κυρίου φωνῶν· ἔχουσι δὲ οὕτως· « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς. » *Μακ.* Ἐν γὰρ τοῖς μαθηταῖς δεδόξασται. Ὁρθ. Οὐκ εἶχεν οὖν δόξαν πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι; *Μακ.* Ναί, εἶχεν· γέγραπται γάρ· « Πάτερ, δόξασόν με τῆ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί. » Ὁρθ. Ἐν αὐτῇ δὲ ἔρχεται χρίναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, ἣ ἐν ἄλλῃ; *Μακ.* Ἐν αὐτῇ. Ὁρθ. Εἶναι δὲ ἐν Εὐαγγελίοις· « Μέλλει γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ (98). » Αὐτὴ ἄρα ἡ δόξα τοῦ Υἱοῦ ἐστίν καὶ τοῦ Πατρὸς. Καὶ ὅτι μία δόξα, ἐν ἄλλῳ τόπῳ τοῦ Εὐαγγελίου λέγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ. » Ἀκούεις, εἰ ὅσα ἔχεις, ὅτι αὐτὴν δόξαν ἑαυτοῦ λέγει καὶ τοῦ Πατρὸς.

angeli cum eo, tunc sedebit in throno glorie eandem esse suam et Patris gloriam.

4. *Μακ.* Ἐχεις μοι δεῖξαι, ποῦ γέγραπται, ὅτι Θεὸς τὸ Πνεῦμα; τί με περιάγεις πολλά; Ὁρθ. Εἰ μὲν πρῶτον ἐγνώσαν οἱ ἄγιοι ἀπόστολοι τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε τὸν Υἱόν, καλῶς καὶ σὺ ἐπιζητεῖς τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος γνῶσιν (99) πρὸ τῆς τοῦ Πατρὸς γνῶσεως· εἰ δὲ πρότερον ἐγνώσθη αὐτοῖς ὁ Υἱός, καὶ τότε τὸ Πνεῦμα, πρότερον καὶ αὐτὸς ἐπίγνωθε τὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, καὶ οὕτως μαθήθη καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος γνῶσιν. *Μακ.* Οἶδα, καὶ πιστεύω, ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ Υἱός, ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς, ὅλος ἐξ ὅλου. Ὁρθ. Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας; *Μακ.* Οὐκ. Ὁρθ. Οὕτως οὖν αὐτὸν λέγεις ὅλον ἐξ ὅλου, ὡς ἕκαστον τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων; *Μακ.* Ἄλλ' ὁ Υἱὸς μονογενὴς ἐστὶ Θεός. Ὁρθ. Διὰ τοῦτο αὐτὸν λέγεις μονογενῆ, ἐπειδὴ ἄλλος τοιοῦτος οὐκ ἔστιν, ἣ ἐπειδὴ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται; *Μακ.* Ἐπειδὴ ἄλλος τοιοῦτος οὐκ ἔστιν. Ὁρθ. Εἶπέ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μονογενῆ Υἱόν. Ἄλλο γὰρ τοιοῦτον οὐκ ἔστιν. *Μακ.* Μὴ γένοιτο! Ὁρθ. Οὐκ ἄρα διὰ τὸ μόνον τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι, μονογενῆς λέγεται, ἀλλ' ἐπειδὴ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται. *Μακ.* Οὐκ ἔστιν οὖν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. *Μακ.* Καὶ αὐτὸ ἄρα Υἱός. Ὁρθ. Ἄλλ' ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται, καὶ διὰ τοῦτο μονογενὴς Υἱός· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας ἐκπορεύεται. Πνεῦμα· γὰρ « παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται, » γέγραπται· οὐ, Γεγέννηται· καὶ Υἱὸς λέγει· « Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » οὐ, Γεγέννηται. *Μακ.* Καὶ τίς ἡ διαφορὰ

⁸⁹ Joan. xvii, 10. ⁹⁰ ibid. ⁹¹ ibid. 5. ⁹² Matth. xvi, 27. ⁹³ Matth. xxv, 31. ⁹⁴ Joan. xv, 6.

(98) Mss. ut plurimum habent αὐτοῦ ἑνὶ τενί, etiam ubi pro possessivo ponitur. Secus A. Steph. αὐτῶν. Ἐστὶ ἀρα ἡ δόξα Palatii. τῆ (u.) ἄρα ἡ δ.

Felck.

(99) Ita mss. Editi vero, τοῦ Πνεύματος γνῶσιν *Μακ.* Οἶδα.

τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως; Ὁρθ. Ὁ τὴν Α διαφορὰν εἰδῶς, καὶ τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως οἶδεν. Ὅτι δὲ οὐδεὶς οἶδεν τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως, ὁ προφήτης βοᾷ· Ἐν γενέσιν (1) αὐτοῦ τίς διηγήσεται; » *Max.* Καὶ πῶς οὖν λέγεις, ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύεται; Ὁρθ. Τὰ γεγραμμένα λέγω. Καὶ σὺ λέγε, καὶ οὐ κινδυνεύεις. *Max.* Πού οὖν γέγραπται, ἐκ τῆς οὐσίας; Ὁρθ. Ὅτι πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, γέγραπται, καὶ σὺ ὁμολογεῖς; *Max.* Ναί, ὁμολογῶ. Μὴ οὖν ἐκ τῆς οὐσίας πάντα; Ὁρθ. Οὐχί, μὴ γένοιτο! Ἄλλ' ὅτι, πάντων ὄντων ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὗτος μονογενὴς Υἱὸς, πολλῶν ὄντων υἱῶν, ἢ μὴν ἐκ τῆς οὐσίας, δῆλόν ἐστιν.

5. *Max.* Μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα μονογενὴς Υἱὸς ἐστίν;

Ὁρθ. Καὶ οὖν λέγω, μὴ γένοιτο εἰπεῖν! Ἄλλ' ὡσπερ πολλῶν ὄντων υἱῶν, τοῦτον ἐγνωμεν ἐκ τῆς οὐσίας, διὰ τὸ λέγειν τὸν Πατέρα· Ὁυτός μοι ἐστίν ὁ Υἱὸς ὁ ἀγαπητός· οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐγνωμεν ἐκ τῆς οὐσίας, διὰ τὰ, πολλῶν ὄντων πνευμάτων, λέγειν τὸν Πατέρα· Ἐχθεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Ἄλλως γὰρ οὐ δύναται χωρισθῆναι τῶν ἄλλων ἁγίων πνευμάτων, καὶ συναφθῆναι τῷ Πατρὶ, εἰ μὴ τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας. *Max.* Ὁ γὰρ Πατὴρ ἐστίν ὁ λέγων· Ἐχθεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. *Max.* Πόθεν τοῦτο; Ὁρθ. Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγει· Ὅτε γὰρ ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ (2) τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. οὐκ ἐξ ἔργων, ὡν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος, ἀναγεννήσας ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὐ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τίς ἐξέχεε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ; ἐρηκότι ὁ εἰρηκός· Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου (3). » *Max.* Οὐχ ὁ Υἱὸς οὖν δίδωσι τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Ἦκουσας, ὅτι ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ δίδωσι τὸ Πνεῦμα. Ἀμέλει τοῦ Πατρὸς εἰρηκότος, Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου, ὁ ὁ Υἱὸς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, λέγει· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. » *Max.* Εἶπον ἐκ πολλοῦ, μὴ με περίσπα· ἄλλ', εἰ ἔχεις δεῖξαι, εἶπον ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα. Ὁρθ. Ὁμολόγησον τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ μίαν, ἢ γον τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν βουλήν, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν δόξαν· καὶ τότε μαθήθη περὶ τοῦ Πνεύματος. *Max.* Μία θεότης ἅλιον ποῦ γέγραπται; Ὁρθ. Ὁμολογεῖς, ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, ἢ οὐ; *Max.* Οὕτω γέγραπται. Ὁρθ. Ἄλλην ὁμολογεῖς τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλην τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ; *Max.* Ναί. Ὁρθ. Ἡ θεότης οὖν τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ θεότητι τοῦ Υἱοῦ; *Max.* Ναί. Ὁρθ. Δύο οὖν θεότητες; *Max.* Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ ἡ θεότης αὐτοῦ εἰς Θεὸς· καὶ ὁ Θεὸς καὶ Υἱὸς, καὶ ἡ θεό-

nam discrimen est generationis et processionis? *Orth.* Qui hoc discrimen noverit, modum quoque generationis et processionis novit. Neminem vero nosse generationis modum vociferatur propheta, cum inquit : « Generationem ejus quis enarrabit »? » *Maced.* Quare igitur dicis : Filius quidem ex substantia genitus est, Spiritus autem procedit? *Orth.* Dico quæ scripta sunt. Ita igitur et tu loquere, et extra periculum es. *Maced.* Ubinam scriptum est, Filium esse ex substantia? *Orth.* Nonne et tu scriptum esse fateris omnia esse ex Deo? *Maced.* Sane fateor, sed num omnia sunt ex Dei substantia? *Orth.* Nequaquam, absit! Sed ex eo quod, cum omnia sint ex Deo, iste est unigenitus Filius, quamvis multi sint filii, liquet certe eum esse ex substantia.

5. *Maced.* An vero Spiritus quoque est unigenitus Filius? *Orth.* Absit, inquam, ut hoc dicam! Sed sicut, cum multi sint filii, novimus hunc esse ex substantia, quoniam dixit Pater : « Hic est Filius meus dilectus »; » ita etiam esse ex substantia Spiritum inde novimus, quod cum sint multi spiritus, dixerit Pater : « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem ». » Nam aliter separari a sanctis reliquis spiritibus non potest, et Patri conjungi, nisi substantiæ ratione. *Maced.* Num vero Pater is est, qui dicit : « Effundam de Spiritu meo? » *Orth.* Sane quidem. *Maced.* Unde hoc colligis? *Orth.* Paulus apostolus inquit : « Cum enim apparuit gratia Dei Salvatoris nostri, non ex operibus, quæ fecimus nos super terram, sed secundum misericordiam suam regeneravit nos lavacro regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum ». » Quis effudit per Jesum Christum? is nimirum, qui dixerat : « In novissimis diebus effundam ex Spiritu meo. » *Maced.* Annon ergo Filius dat Spiritum? *Orth.* Audisti quod Pater per Filium det Spiritum. Certe cum Pater dixerit, « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo, » Filius postquam a mortuis resurrexisset, dixit : « Accipite Spiritum sanctum ». » *Maced.* Ne me (quod jam pridem dixi) istis ambagibus distineto : sed ostende, si potes, ubi scriptum sit Spiritum esse Deum. *Orth.* Fatere unam esse Patris et Filii deitatem sive substantiam, unumque consilium, unam potentiam, et gloriam, et tunc intelliges illud de Spiritu sancto. *Maced.* Ubi scriptum est, unicum esse deitatem? *Orth.* Fateris necne inhabitare in Filio omnem plenitudinem deitatis? *Maced.* Ita scriptum est. *Orth.* Aliamne esse dicis Patris deitatem, aliam itidem Filii deitatem? *Maced.* Etiam. *Orth.* Deitas ergo Patris est in deitate Filii? *Maced.* Etiam. *Orth.* Duæ sunt igitur deitates? *Maced.* Deus et Pater, et deitas ipsius est unus Deus. Item Deus et

¹ Isa l. 11. 8. ² Matth. 111. 17. ³ Joel 11, 28. ⁴ Tit. 111, 4, 5. ⁵ Joan. 11, 22.

(1) Mss., τὴν γενεάν. Editi, τὴν γένεσιν.

(2) Sic mss. Editi vero, τοῦ Πατρὸς.

(3) Ita mss. Editi vero, Πνεύματός μου. Ὁ δὲ Υἱὸς ἀναστὰς, omisiss multis.

Filius, et deitas ejus est unus Deus : estque (ut pri- A της αὐτοῦ, εἷς Θεός· καὶ ἔστιν, ὡς καὶ πάλαι εἶπον, εἷς καὶ εἷς Θεός.

444 6. *Orth.* Cum ergo Deus dicit per prophetam Isaiam : « Ego sum Deus, nec alius est præter me qui salvum faciat ; annuntiavi, et servavi, et exprobravi, nec erat inter vos alienus ⁶⁹ : » utrum istorum esse vis, quos unum et unum dicis? *Maced.* Pater servat per Filium. *Orth.* Unus ergo Deus servans Pater atque Filius. *Maced.* Idem igitur est et Pater et Filius. *Orth.* Absit ut hoc dicam! Sed quemadmodum in Christo perfecti unus sumus, non confusis hypostasibus, sed ratione habita consensionis et naturæ sive substantiæ : ita Patrem et Filium dico unum Deum, habita ratione substantiæ et consensionis. *Maced.* Nos quoque unam consensionem fatemur. *Orth.* Dic etiam deitatem, et salvus esto. *Maced.* Unicam deitatem non dico. *Orth.* Cum ipsum Deum rursum audis dicentem apud eundem prophetam, « Ego sum Deus, nec est alius Deus. Per memetipsum juro, ex ore meo egredietur justitia, sermones mei non delebuntur, quia mihi curvabitur omne genu ⁷⁰, » utrius istorum qui unus et unus sunt hæc verba esse dicis? *Maced.* Filii. Dicit enim Apostolus : « In nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium, et infernorum : et omnis lingua contitebitur, quia Dominus Jesus Christus ad gloriam Dei Patris. Amen ⁷¹. » *Orth.* Una est igitur deitas Patris et Filii. *Maced.* Quomodo? *Orth.* Dicit enim : « Ego sum Deus, et non est alius. » Aut enim demens factus negabis Patrem esse Deum, aut confitens Patrem esse Deum, itidemque Filium esse Deum, et eum audiens dicentem, « Ego sum Deus, et præter me non est alius, » unicam deitatem fateberis, et non periclitaberis. *Maced.* Ego unicam deitatem non dico. *Orth.* Si igitur audias prophetam dicentem omnium sanctorum nomine, « A sæculo non audivimus, neque oculi nostri viderunt Deum, præter te, » quid eis responderis? *Maced.* Filium dicit. Nec enim alium Deum vidimus, quam Filium, qui homo factus est. *Orth.* At enim « Qui vidit Filium, vidit Patrem ⁷². » Una igitur deitas est Patris et Filii. *Maced.* Unam deitatem non dico.

7. *Orth.* Cum dicit Deus apud eundem prophetam, « Ego Deus primus, et ego postremus ⁷³, » utrum illorum, quos unum et unum esse arbitraris, hoc dixisse censebis? *Maced.* Patrem. *Orth.* Filium ergo non dicis Deum? *Maced.* Dixi Deum ex Deo. *Orth.* Itaque si Pater est Deus, et Filius Deus, dicit autem Deus, « Ego Deus primus, et ego postremus, » ergo unica est deitas. *Maced.* Etiam si plura dixeris, non persuaseris mihi, ut unicam deitatem dicam. *Orth.* Nisi una sit deitas Patris et Filii, alia est Patris, alia est Filii deitas. *Maced.* Sane quidem. *Orth.* Alia autem et alia deitas, non sunt unus Deus.

6. *Orth.* Ἐὰν οὖν λέγῃ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἰσαίου· « Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ ὄζων, ἀνήγγειλα, καὶ ἔσωσα, καὶ ὠνειδίσα, καὶ οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν ἀλλότριος· » τίνα αὐτῶν εἷς καὶ εἷς εἶναι θέλεις; *Μακ.* Ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ σώζει. *Orth.* Εἷς ἄρα Θεὸς ὁ σώζων Πατὴρ καὶ Υἱός. *Μακ.* Ὁ αὐτὸς οὖν καὶ Πατὴρ ἔστι καὶ Υἱός. *Orth.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν ἄλλ' ὡς περ οἱ ἐν Χριστῷ κατηρτισμένοι εἰς ἔσμεν, οὐ συγκεχυμένων τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς συμφωνίας καὶ τῆς φύσεως, ἤγουν οὐσίας· οὕτως Πατέρα καὶ Υἱὸν ἓνα Θεὸν λέγω τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας καὶ τῆς συμφωνίας. *Μακ.* Καὶ ἡμεῖς λέγομεν μίαν συμφωνίαν. *Orth.* Εἰπέ καὶ θεότητα, καὶ σῶθητι. *Μακ.* Μίαν θεότητα οὐ λέγω. *Orth.* Ἐὰν ἀκοῦσης πάλιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ αὐτῷ προφήτῃ λέγοντος, « Ἐγὼ εἰμι Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Κατ' ἐμαυτοῦ ὀμνῶ, ἢ μὴν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀπογραφῆσονται, ὅτι ἐμὸν κάμψαι πᾶν γόνυ, » τίνα λέγεις τῶν εἷς καὶ εἷς εἰρηχέναι; *Μακ.* Τὸν Υἱὸν· ὁ γὰρ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι « Ἐν τῷ δόγματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψαι ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων· καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἷς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν. » *Orth.* Μία ἄρα θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. *Μακ.* Πῶς; *Orth.* Λέγει γάρ· « Ἐγὼ εἰμι Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. » Ἡ γὰρ γενομένης ἄφρων, ἐρεῖς, ὅτι οὐκ ἔστι Θεός ὁ Πατὴρ· ἢ ὁμολογῶν Θεὸν τὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν τὸν Υἱὸν, καὶ ἀκοῦν αὐτοῦ λέγοντος, « Ἐγὼ εἰμι Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος, » μίαν θεότητα ὁμολογήσεις, καὶ οὐ κινδυνεύσεις (4). *Μακ.* Ἐγὼ μίαν θεότητα οὐ λέγω. *Orth.* Ἐὰν οὖν ἀκοῦσης τοῦ προφήτου ἐκ προσώπου πάντων τῶν ἁγίων λέγοντος, « Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδ' οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον Θεὸν, πλὴν σοῦ, » τί ἐρεῖς πρὸς αὐτούς; *Μακ.* Τὸν Υἱὸν λέγει. Ἄλλον γὰρ οὐκ εἶδομεν εἰ μὴ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Υἱόν. *Orth.* « Ὁ δὲ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Μία ἄρα θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. *Μακ.* Μίαν θεότητα οὐ λέγω.

7. *Orth.* Ἐὰν λέγῃ ὁ Θεὸς ἐν τῷ αὐτῷ προφήτῃ· « Ἐγὼ Θεός πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἷς τὰ ἐπερχόμενα, » τίνα λέγεις τῶν εἷς καὶ εἷς εἰρηχέναι; *Μακ.* Τὸν Πατέρα. *Orth.* Τὸν Υἱὸν οὖν οὐ λέγεις Θεόν; *Μακ.* Εἶπον Θεὸν ἐκ Θεοῦ. *Orth.* Εἰ τοίνυν Θεός ὁ Πατὴρ, καὶ Θεός ὁ Υἱός, λέγει δὲ ὁ Θεός, « Ἐγὼ Θεός πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἷς τὰ ἐπερχόμενα· » μία ἄρα θεότης. *Μακ.* Κἂν πλείονα (5) εἴπῃς, ἐγὼ μίαν θεότητα εἰπεῖν οὐ πείθομαι. *Orth.* Εἰ μὴ ἔστι μία θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἄλλη ἔστι θεότης τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλη θεότης τοῦ Υἱοῦ. *Μακ.* Καὶ πάνυ. *Orth.* Ἄλλη δὲ καὶ ἄλλη θεότης οὐκ εἰσὶν εἷς Θεός. *Μακ.* Οὐ γὰρ λέγω ἓνα Θεὸν Πατέρα καὶ

⁶⁹ Isa. XLIII, 11, 12. ⁷⁰ Isa. XLV, 22 24. ⁷¹ Philipp. II, 10. ⁷² Joan. XIV, 9. ⁷³ Isa. XLIV, G.

(4) Palat., κινδυνεύει.

(5) Palat., Ἐὰν πλείονα.

Υἱόν. Ὁρθ. Ἐάν οὖν ἀκούσης τοῦ προφήτου λέγοντος, « Οὕτω λέγει Κύριος σαβαώθ· Ἐχοπίασεν Ἀγγυπτος, καὶ ἔμπορια Αἰθιοπίων· καὶ οἱ Σαβαεῖμ (6) ἄνδρες ὄψηλοι ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ ἀκολουθήσουσιν ὀπίσω σοι δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσί σοι. Σὺ γὰρ εἶ Θεός, καὶ οὐκ ἠδαιμεν, Θεός τοῦ Ἰσραὴλ (7), » τίνα λέγεις εἰρηκέναι ταῦτα; *Μακ.* Τὸν Υἱόν. Ὁρθ. Εἰ δὲ καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτῷ προσκυνήσουσιν ἐν αὐτῷ προσευχόμενοι, ἀληθινός ἐστι Θεός; *Μακ. Ναλ.* Ὁρθ. Προσκυνοῦντες δὲ αὐτῷ οὐκ ἄλλοτρίω Θεῷ προσκυνούμεν, οὐδὲ δύο Θεοὶ; γέγραπται γάρ· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Εἰ δὲ προσκυνοῦντες αὐτῷ, καὶ τῷ Πατρὶ Κυρίῳ τῷ Θεῷ προσκυνούμεν, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύομεν· μία ἄρα θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ ἐροῦμεν, ὅτι· « Σὺ ὁ Θεός, καὶ ἐν σοὶ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι Θεός πλὴν σοῦ. » *Μακ.* Εἰ ἐν αὐτῷ ὁ Θεός, πῶς μία θεότης; Ὁρθ. Ὅτι ἐπιφέρει· « Καὶ οὐκ ἔστι Θεός πλὴν σοῦ. » Καὶ ὁ Ἰερεμίας λέγει· « Οὗτος ὁ Θεός ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξευρεν πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη. » Εἰ δὲ οὗτος ὁ ἐπὶ γῆς ὄφθεις ἐστὶν ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· μία ἄρα θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

8. *Μακ.* Εἰ μία θεότης ἐστὶν, ἀγέννητος δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Πατρὸς, γεννητὴ δὲ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ· γεννητὴ ἀγέννητος (8) ἐστὶν ἡ θεότης. Ὁρθ. Γελοῖον ὑπομνήκας φρόνημα. Ἄρα γάρ, ὅτι ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ οὐκ εἰσὶ δύο, ἀλλὰ μία σὰρξ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, ἀνδρογύναιός ἐστι ἡ σὰρξ; *Μακ.* Ἀλλὰ ἡ σὰρξ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, ἐκ μιᾶς ὑποκειμένης ὕλης εἰσὶ, τῆς γῆς. Ὁρθ. Ἐάν οὖν λέγῃ ἡ Γραφή περὶ τῶν πιστευσάντων, « Ἦν αὐτοῖς καρδιά μία καὶ ψυχὴ μία, » ἦν τὸ πλῆθος τῶν πιστευσάντων ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀνδρογύναιος ἦν ἡ ψυχὴ; Ἐάν δὲ λέγῃ Παῦλος, « Ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν, » ἀνδρογύναιον λέγεις τὴν ἐλπίδα, ἐπειδὴ μιαν ἐλπίδα ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔχομεν; *Μακ.* Πάλιν λέγω, ἡμεῖς μιαν θεότητα οὐ λέγομεν. Ὁρθ. Ἐάν οὖν λέγῃ ὁ Θεός διὰ τοῦ Δαβὶδ, « Ἄκουσον, λαός μου, καὶ καλήσω σοι Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτυροῦμαι σοι. Ἐάν ἀκούσης μου, οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεός πρόσφατος, οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἄλλοτρίῳ. Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ ἀναγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, » τίνα λέγεις εἰρηκέναι; τὸν Πατέρα ἢ τὸν Υἱόν; *Μακ.* Ὡς Ἰουδαίος, ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς μοι Διαθήκης διαλέγῃ. Ὁρθ. Ὁ Χριστὸς εἶπεν· « Ἐρευνάτε τὰς Γραφὰς, ὅτι αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. » *Μακ.* Ἀπὸ τῆς Καινῆς οὖν Διαθήκης οὐκ ἔστιν εὐρεῖν τὸν Χριστόν; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. Φοβοῦμαι δὲ μήπως ὡς Μανιχαῖος

A *Maced.* Nec enim dico, Patrem et Filium esse unum Deum. *Orth.* Si audias igitur prophetam dicentem· « Sic dicit Dominus exercituum : Laboravit Ægyptus, et negotiatio Æthiopum, et Sabaium viri proceri, ad te transibunt, et te sequentur manicis victi, et te adorabunt. Tu enim es Deus, et ignoravimus : Deus Israelis¹⁴, » quem hæc dixisse existimas? *Maced.* Filium. *Orth.* Quod si qui eum sequentur, ipsum adorabunt in ejus nomine precantes, nonne verus est Deus? *Maced.* Etiam. *Orth.* Cum autem eum adoramus, alienum Deum non adoramus, neque duos Deos : scriptum est enim : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies¹⁵. » Quod si eum adorantes, etiam Patrem Dominum Deum adoramus, et ei soli servimus, sane una est Patris, et Filii deitas. Sic enim etiam dicimus : « Tu es Deus, et in te Deus est, et non est Deus præter te. » *Maced.* Si in ipso est Deus, quomodo una est deitas? *Orth.* Quoniam subjunxit : « Et non est Deus præter te. » 445 Et Jeremias inquit : « Hic est Deus noster, non æstimabitur alius cum eo. Invenit omnem viam scientiæ, et dedit eum Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est¹⁶. » Quod si iste, qui visus est in terra, est Deus noster, nec alius cum eo æstimabitur, unica ergo est Patris et Filii deitas.

8. *Maced.* Si unica est deitas, et Patris quidem deitas est non genita, Filii vero genita, efficitur deitatem esse γεννηταγέννητον, id est, non-γενιτογενitam. *Orth.* Ridiculam cogitationem commemoras. An enim quia vir et uxor non sunt duo, sed una caro, ut dicit Dominus, caro hæc est masculino-feminina? *Maced.* Sed caro viri et uxoris, sunt ex una substrata materia, ex humo videlicet. *Orth.* Quoniam ergo dicit Scriptura de iis qui crediderunt, « Erat eis cor unum et anima una¹⁷, » constabat autem credentium multitudo ex viris et mulieribus, an idcirco hæc anima erat masculino-feminina? Et cum dicit Paulus, « Unum corpus et unus spiritus estis, sicut etiam vocati estis ad eandem spem vocationis vestræ¹⁸, » an spem istam vocas masculino-femininam, quod eandem spem tum viri tum feminæ habemus? *Maced.* Rursus, inquam, unam deitatem non dicimus. *Orth.* Cum ergo dicit Deus per Davidem, « Audi, jupule meus, et loquar, Israel, et testificabor tibi. Si me audieris, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum. Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti¹⁹, » quemnam dicis locutum fuisse? Patrem, an Filium? *Maced.* Disputas mecum, ut Judæus ex Veteri Testamento. *Orth.* Christus dixit : « Scrutamini Scripturas, quoniam ex testificantur

¹⁴ Isa. xlv, 14, 15. ¹⁵ Matth. iv, 10. ¹⁶ Baruch iii, 37, 38. ¹⁷ Act. iv, 32. ¹⁸ Ephes. iv, 4. ¹⁹ Psal. lxxx, 9-11.

(6) Palat, Σαβαεῖμ.

(7) Ita nss. Editi vero, εἶς Θεός... Θεὸν τοῦ Ἰσρ.

(8) Palatinus, γεννηταγέννητος.

de me ⁹⁹. » *Maced.* Annon licet ex Novo Testamento Christum invenire? *Orth.* Save quidem. Vereor autem, ne Manichæi instar, Vetus Testamentum expungas, ut qui non credas, tam illud, quam hoc fuisse a Deo dictatum. *Maced.* Deum novi tum Vetus tum Novum Testamentum pepigisse; sed ex Novo erudiri velim, quoniam manifestius tres illas hypostases docuit.

9. *Orth.* Cum igitur audis Paulum dicentem, « Quoniam ex ipso et per ipsum, et in ipsum sunt omnia ¹⁰¹, » utrum ex illis, quos unum et unum esse dixisti, significari existimas? *Maced.* Patrem. *Orth.* An non sunt per Filium omnia? *Maced.* Per Filium quoque sunt omnia. *Orth.* Qui sit igitur ut non ex ipso, et per ipsum, et in ipsum sint omnia? *Maced.* Pater habet illud, « ex quo, » et illud « per quem, » et illud, « in ipsum. » Filius autem habet quidem illud, « per quem, » at non illud, « ex quo. » *Orth.* Lege verba ipsa, ut discas, sanctum Apostolum illud, « ex ipso » et « per ipsum, » et « in ipsum sunt omnia, » tum de Patre, tum de Filio dixisse. Nam si dictum illud in una tantum persona valere velis, comperietur Filius ignorare quæ Patrem spectant, neque consiliorum ipsius esse particeps: vel Pater ignorare quæ ad Filium attinent, nec consiliorum ejus esse particeps. *Maced.* Dic, ubi scriptum sit: Spiritus est Deus. *Orth.* Prius discite illas hypostases manifeste docuisse Vetus etiam Testamentum. *Maced.* Ubi nam id scriptum est? *Orth.* In Genesi: « Apparuit Deus Abraham sedenti apud quercum Mambre, et ecce tres viri steterunt super eum ¹⁰². » *Maced.* Tres igitur illos viros dicis esse Patrem, Filium, et Spiritum sanctum? *Orth.* Ne perturbare, sed ista cum Dei timore legamus. Dicit Scriptura: « Apparuit Deus Abraham, et ecce tres viri steterunt supra eum. » Tres illi viri erant Deus. *Maced.* Deus erat unus illorum, is nimirum quem alloquitur; alii vero duo erant angeli. *Orth.* Sic dicit Scriptura: « Apparuit ei Deus ad quercum Mambre, cum sederet in ostio tabernaculi sui, meridie, et sublatis 446 oculis respexit, et ecce tres viri supra ipsum steterunt: quibus visis, occurrit ipsis obviam ab ostio tabernaculi sui, et adoravit humi prostratus ¹⁰³. » Quem adoravit humi prostratus? num viros? *Maced.* Dixi, duos angelos fuisse cum Deo. Adoravit igitur procul dubio Deum, non angelos. Cum enim surrexisset, dixit: « Domine, si inveni gratiam in conspectu tuo, ne prætereas servum tuum ¹⁰⁴. » *Orth.* Enimvero illud ipsum Dominum. *Maced.* Absit!

10. *Orth.* Audi igitur, quæ sequuntur: « Sumatur autem aqua, et lavent pedes vestros: et refrigeramini sub arbore: deinde accipiam panem, et comedetis, et postea prosequemini iter vestrum,

παραγράφῃ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, μὴ πιστεύων, ὅτι ὁ αὐτὸς ὁ Θεὸς κάκεινθ' ἐλάλησε καὶ ταύτην. *Max.* Οἶδα, ὅτι αὐτὸς Θεὸς καὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὴν Καινὴν δέθετο· ἀλλὰ βούλομαι ἀπὸ τῆς Καινῆς μαθεῖν, ἐπειδὴ αὐτὴ φανερώτερον τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἐδίδαξεν.

9. *Orth.* Ἐάν οὖν ἀκούσης Παύλου λέγοντος, « Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, » τίνα λέγεις λέγεσθαι τῶν εἰς καὶ εἰς; *Max.* Τὸν Πατέρα. *Orth.* Οὐκ ἔστι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα; *Max.* Καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα. *Orth.* Πῶς οὖν οὐκ (9) ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα; *Max.* Ὁ Πατὴρ ἔχει καὶ τὸ ἐξ οὗ, καὶ τὸ δι' οὗ, καὶ τὸ εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ Υἱὸς τὸ μὲν ἐξ οὗ ἔχει, τὸ δὲ ἐξ οὗ οὐκ ἔχει. *Orth.* Ἀνάγνωθι τὸ βιβλίον, ἵνα γινῶς, ὅτι τὸ ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶπεν ὁ ἅγιος Ἀπόστολος. Ἐάν γὰρ αὐτὸ ἐφ' ἐνὸς προσώπου στήσης, ὁ Υἱὸς εὐρεθήσεται μὴ εἰδὼς τὰ τοῦ Πατρὸς, μηδὲ σύμβουλος αὐτοῦ ὢν, ἢ ὁ Πατὴρ εὐρεθήσεται μὴ εἰδὼς τὰ τοῦ Υἱοῦ, μηδὲ σύμβουλος αὐτοῦ ὢν. *Max.* Εἰπέ, ποῦ γεγράφται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; *Orth.* Μάθε πρῶτον, ὅτι καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη τὰς τρεῖς ὑποστάσεις φανερώς ἐδίδαξε. *Max.* Εἰπέ, ποῦ γέγραπται; *Orth.* Ἐν τῇ Γενέσει: « Ὄφθη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ καθημένῳ πρὸς τῇ δρυὶ τῇ Μαμβρῇ· καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ. » *Max.* Καὶ τοὺς τρεῖς ἄνδρας λέγεις Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; *Orth.* Μὴ ταράττου, ἀλλὰ μετὰ φόβου Θεοῦ ἀναγινώμεν. Λέγει δὲ ἡ Γραφή, ὅτι « Ὄφθη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες τρεῖς ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ. » Οἱ τρεῖς ἄνδρες ἦσαν ὁ Θεός. *Max.* Ὁ Θεὸς ἦν εἷς, πρὸς ὃν καὶ διαλέγεται· οἱ δὲ ἄλλοι δύο, ἄγγελοι. *Orth.* Λέγει ἡ Γραφή οὕτως: « Ὄφθη δὲ αὐτῷ Θεὸς πρὸς τῇ δρυὶ τῇ Μαμβρῇ, καθημένου αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ μεσημβρίας· καὶ ἀναβλέψας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἶδεν, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ ἰδὼν προσέειπεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν. » Τίνοι προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἢ τοῖς ἀνθρώποις; *Max.* Εἶπον, ὅτι οἱ δύο ἄγγελοι ἦσαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ προσεκύνησε ἀποκλιθεὶς τῷ Θεῷ, οὐχὶ τοῖς ἀγγέλοις. Καὶ γὰρ ἀναστάς εἶπεν· « Κύριε, εἰ εὕρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς τὸν παῖδά σου. » *Orth.* Τοῦτο γὰρ ἐστίν, ὃ λέγομεν, ὅτι τὰς τρεῖς ὑποστάσεις Κύριον καλεῖ. *Max.* Μὴ γένοιτο!

est, quod dicimus, tres hypostases ab eo vocari

10. *Orth.* Ἄκουε οὖν τῶν ἐξῆς· « Ληφθήτω δὲ (10) ὕδωρ, καὶ νιψάτωσαν τοὺς πόδας ὑμῶν· καὶ καταψύξατε ὑπὸ τὸ δένδρον. Καὶ λήψομαι ἄρτον, καὶ φάγεσθε, καὶ μετὰ τοῦτο παρελεύσεσθε εἰς τὴν ἔδω

⁹⁹ Joan. v, 39. ¹⁰¹ Rom. xi, 36. ¹⁰² Gen. xviii, 1, 2. ¹⁰³ ibid. ¹⁰⁴ ibid. 3.

(9) In mss. οὐκ d. est.

(10) Mss., δὴ. Editi vero, δέ.

ὁμῶν, οὐ ἔνεκεν ἐξεκλίνατε πρὸς τὸν παῖδα ὁμῶν. Καὶ εἶπον αὐτῷ· Οὕτως ποιήσον, καθὰ εἶρηκας. » Γέγραπται, ἢ οὐ γέγραπται; *Μακ.* Γέγραπται ὅλα. Ὁρθ. Ὁ δὲ παῖς Κυρίου, ὅτι (11) παῖς ἐστὶν εἰρηκῶς αὐτῶν, τὴν αὐτὴν κυριότητα αὐτῶν ὠμολόγησεν. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν· Οὐ ἔνεκεν ἐξεκλίνας πρὸς τὸν παῖδά σου· ἀλλὰ, « ἐξεκλίνατε πρὸς τὸν παῖδα ὁμῶν. » ὣν καὶ τοὺς πόδας ὁμοίως νίψαι ἐσπούδασεν. *Μακ.* Καὶ τί ἄποπον ἀγγέλων νίψαι πόδας; Καὶ γὰρ οὐδέπω ᾤδει, ὅτι ὁ Θεὸς ἦν αὐτῷ ὄφθεις, ἀλλ' ἐνόμιζεν (12) ἄνδρας ξένους ξενίζειν. Ὁρθ. Δῶμεν, ὅτι Ἀβραὰμ ἐνόμιζεν, ὡς εἶπας· οἱ ἄγγελοι οὐκ ἂν εἶπον αὐτῷ, ὅτι μὴ ἡμῖν ἰσοτίμως πρόσεχε; Πῶς δὲ καὶ ἐνόμιζεν ὁ Ἀβραὰμ ἄνδρας ξένους ξενίζειν, ὁ πᾶσιν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ προσκυνήσας, καὶ θεασάμενος αὐτοὺς ἐπάνω ἑαυτοῦ; Οὕτω γὰρ γέγραπται, ὅτι « Ἀναβλέψας (13) τοῖς ὄφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶδεν, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες; ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ, » οὐχὶ δὲ ἐμπροσθεν αὐτοῦ. *Μακ.* Οὐδέπω ἦν φανερωθὲν αὐτῷ, ὅτι οἱ μὲν ἄγγελοι ἦσαν, ἔ δὲ Θεός. Ὁρθ. Τέως οὖν ἰσοτίμως (14) αὐτοὺς ἐδέξιστο· « Ἐσπευσεν γὰρ Ἀβραὰμ ἐπὶ τὴν σκηνὴν πρὸς Σάρραν, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Σπεύσον καὶ φύρασον τρία μέτρα σεμιδάλεως, καὶ ποιήσον ἐγκρυφίας. Καὶ εἰς τὰς βράς ἔδραμεν Ἀβραὰμ, καὶ ἔλαβεν μισθάριον ἀπαλὸν καὶ καλὸν, καὶ ἔδωκεν τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ ἐτάχυνεν τοῦ ποιῆσαι· ἔλαβεν δὲ βούτυρον, καὶ γάλα· καὶ τὸ μισθάριον, ὃ ἐποίησε, παρέθηκεν αὐτοῖς, καὶ ἔφαγον. Αὐτὸς δὲ παρεϊτῆκει αὐτοῖς ὕπδ τὸ δένδρον. » Γέγραπται, ἢ οὐ; *Μακ.* Ναί. Ὁρθ. Καὶ οἱ ἄγγελοι συνήσθιον τῷ Θεῷ. *Μακ.* Ὅπτασία ἦν, ὅτι δὲ ἄγγελοι ἦσαν, εἰπέ τὰ ἐξῆς, καὶ εὐρήσεις.

11. Ὁρθ. Καὶ ἡμεῖς ἴσμεν, ὅτι ἐν τοῖς ἐξῆς ἀγγέλους λέγει τοὺς δύο· ἀλλὰ πάλιν ἐν τοῖς μετὰ τὰ ἐξῆς Κύριον αὐτοὺς ἢ Γραφὴ καλεῖ. Δῆλον γάρ, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἄγγελος κέκληται καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ μόνον ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις. Ἀλλὰ ἄγγελος λέγεται καταχρηστικῶς, ὡς ἐν Εὐαγγελίῳ, ὅταν λέγῃ· « Ἀνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργός· » εἶτα μετὰ ταῦτα λέγει· « Ἀπέστειλεν τοὺς δούλους αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοὺς δούλους ἕνα, ὃν εἶχεν, υἱόν· » δῆλον ὅτι τὸν Πατέρα λέγει ἄνθρωπον. Καὶ τὸ (15), « Ἀνθρωπός τις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ· » καὶ ἐνταῦθα δὲ ἄνδρα αὐτὸν λέγει· ἀλλὰ ἡ πραγματεία τῆς Γραφῆς Θεὸν αὐτὸν δείκνυσιν. Ὅτι δὲ φανερώτατα εἰς τῶν δύο ἀγγέλων ὁ Υἱὸς ἦν, αὐτῇ ἢ Γραφῇ ἐδίδαξεν. *Μακ.* Πῶς; Ὁρθ. Μετὰ γὰρ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς καὶ εὐλογηθῆναι τὸν Ἀβραὰμ, καὶ τὴν τοῦ Ἰσαὰκ λαβεῖν αὐτὸν ἐπαγγελίαν, οὕτως γέγραπται, καὶ ἐὰν μακροθυμήσης, λέγω. *Μακ.* Εἰπέ. Ὁρθ. « Καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· Οὐ μὴ κρύψω ἀπὸ Ἀβραὰμ

A quandoquidem declinastis ad servum vestrum. Et dixerunt ei: Ita facito, ut dixisti ⁸⁶. » Hoccin scriptum est, an non? *Maced.* Omnia hæc scripta sunt. *Orth.* Servus autem Domini, cum se diceret eorum servum, eundem trium dominatum professus est. Neque enim dixit: Quandoquidem declinasti ad servum tuum, sed « declinastis ad servum vestrum, » quorum etiam pedes lavare studuit. *Maced.* Quid vero absurdi est in eo, quod angelorum pedes lavit? Nec enim adhuc noverat Deum sibi apparuisse, sed putabat se extraneos aliquos viros hospitio excipere. *Orth.* Demus Abraham ita existimasse, ut tu dicis: annon ei dixissent angeli, ne nos pari ac istum honore afficias? Et quomodo Abraham existimavit extraneos homines a se hospitio excipi, qui prostratus in terram adoravit, et eos supra se vidit? Sic enim scriptum est: « Sublatis oculis respexit, et ecce tres viri super ipsum steterunt, » non autem, coram ipso. *Maced.* Nondum erat ei patefactum, istos quidem angelos, illum vero Deum esse. *Orth.* Tunc igitur eos pari honore excepit: « Festinavit enim Abraham in tabernaculum ad Saram, et dixit ei: Festina et pinsito tres similes mensuras, et fac subcinericios panes. Deinde ad armentum cucurrit Abraham, acceptumque vitulum tenerem et opimum dedit servo suo, qui properavit ut faceret: acceptumque butyrum et lac, et quem præparaverat vitulum ipsis apposuit, qui comederunt: ipse vero astabat eis sub arbore ⁸⁷. » Hæccine scripta sunt, an non? *Maced.* Etiam. *Orth.* Et angeli una cum Deo comederunt? *Maced.* Visio erat: angelos autem fuisse, lege quæ sequuntur, et invenies.

11. *Orth.* Et nos quoque novimus illos duos postea angelos dici, sed rursus eos postea Scriptura Dominum appellat. Filio vero et Spiritui constat angeli nomen tribui, non hoc loco duntaxat, verum etiam alibi. Sed angelus improprie vocatur: veluti eum in Evangelio dicit: « Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam agricolis ⁸⁸; » et postea inquit: « Misit servos suos, et post servos filium, quem unicum habebat ⁸⁹, » liquet Patrem ab eo dici hominem. Et cum inquit: « Homo quidam fecit nuptias filio suo ⁹⁰, » ibi quoque hominem eum vocat; sed usus Scripturæ hunc esse Deum demonstrat. Scriptura vero manifestissime docet, unum ex his duobus angelis fuisse Filium. *Maced.* Quomodo? *Orth.* Nam postquam comedisset, et benedictus fuisset Abraham, accepta Isaac promissione, ita scriptum est, et dicam, si modo sustineas. *Maced.* Dic. *Orth.* « Et Dominus dixit: Non celabo Abraham servum

⁸⁶ Gen. xviii, 4, 5. ⁸⁷ ibid. 6-8. ⁸⁸ Luc. xx, 9.

⁸⁹ ibid. 10-13. ⁹⁰ Matth. xx, 2.

(11) Ὅτι abest a Pal. Ibidem mss., εἰρηκῶς ἑαυτόν.

(12) Palat., ἐνόμισεν.

(13) Palat., ὅτι καὶ ἀναβλ.... καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄγγελοι.

(14) Edit. Stephan., ἰσοτίμως. Mox post ἐδέξατο, in editis legitur, ὡς περ γέγραπται, quæ desunt in mss.

(15) Tό δεest in Palatino

neum, quæ ego sum facturus. Abraham autem fiet in gentem magnam et copiosam, et in eo benedicentur omnes terræ nationes : » et paulo post : « Dixit autem Dominus : Clamor Sodomorum et Gomorrhæ increbuit ad me, et ipsorum peccata sunt magna valde. 447 Descendens igitur videbo, num secundum clamorem ipsorum qui ad me venit compleant : sin secus est, ut sciam. Et digressi inde viri venerunt Sodoma : Abraham vero stabat coram Domino, et appropinquans dixit : Num perdes justum una cum impio, et erit justus ut impius? Si fuerint in urbe quinquaginta justus, an eos perdes, neque toti loco remittes propter quinquaginta justos, si in urbe fuerint? Absit ut hoc agas, ut justum cum impio interficias, et justus erit ut impius! absit! An qui iudex est totius terræ, non judicabit? Dixit autem Dominus : Si in Sodomis invenero in urbe quinquaginta justos, toti loco remittam in eorum gratiam ⁹⁰. » Et ita Abraham subductis quinque, et rursum quinque, pervenit usque ad decem : « Dixitque Deus : Non perdam in gratiam decem istorum : et abiit Dominus, postquam desinisset loqui ad Abraham : Abraham quoque reliit domum suam ⁹¹. »

12. *Maced.* Dic quæ mox sequuntur. *Orth.* « Venerunt autem duo illi angeli Sodoma. » *Maced.* Audis duos illos fuisse angelos? *Orth.* Antea dixi, sicut Scriptura duos illos vocavit viros, qui tamen viri natura non erant, sic etiam illos ipsos vocare angelos, qui angeli natura non erant, idque improprie, eo quod Dei consilium nuntiarent. Audiamus autem quæ sequuntur. Magis enim a ruina civitatis erudimur. *Maced.* Dic. *Orth.* « Venerunt autem duo illi angeli Sodoma vespere, Loth autem ad portam Sodomorum sedebat, qui eos conspicatus, occurrit ipsis obviam, et facie in terram prostrata adoravit, dixitque : Ecce, domini, diversamini in domum servi vestri, et pernoctate, et abluite pedes vestros, et diluculo experrecti pergetis vestro itinere ⁹². » Audis, quod eos adoraverit, et dominos appellet, et eorum servum sese profiteatur? *Maced.* Putabat eos esse homines, et, cum hospitalis esset, adoravit eos, et dominos vocavit. *Orth.* Sed ei fuissent angeli, dixissent ei : « Dominum Deum tuum adora. Nos enim ut tu conservi sumus ⁹³. » *Maced.* Enimvero qua in re peccabat adorans angelos? *Orth.* Sæpe audiavi vos, cum diceretis, non esse adorandum Spiritum sanctum. *Maced.* Neque enim fas est. *Orth.* Cur igitur nunc dicis : Qua in re sanctus Loth peccabat, adorans angelos? *Maced.* Num enim eus ut Dominum Deum adoravit? *Orth.* Lege quæ ordine sequuntur. *Maced.* Lege tu ipse. *Orth.* Iis quæ recitavimus subiecti quod exceperit eos hospitio, et venerunt viri loci illius

του παιδός μου, ἃ μέλλω ποιεῖν ἐγώ. Ἀβραὰμ δὲ γενόμενος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. » εἶτα μετ' ὀλίγα : « Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· Κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομόρρας πεπλήθυνται πρὸς μὲ, καὶ αἱ ἀμαρτίαι αὐτῶν μεγάλα· σφόδρα. Καταθὰς οὖν ἕβομαι, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς μὲ συντελοῦνται· εἰ δὲ μὴ, ἵνα γινώ. Καὶ ἀποστραφέντες ἐκείθεν οἱ ἄνδρες, ἦλθον εἰς Σόδομα. Ἀβραὰμ δὲ ἦν ἐστηκὼς ἔναντι Κυρίου· καὶ ἐγγύσας Ἀβραὰμ εἶπεν· Μὴ συναπολέσεις (16) δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δίκαιος, ὡς ὁ ἀσεβής; Ἐὰν ὡς πεντήκοντα δίκαιοι ἐν τῇ πόλει, ἀπολέσεις αὐτούς, καὶ οὐκ ἀνήσεις ἅπαντα τὸν τόπον ἕνεκεν τῶν πεντήκοντα δικαίων, ἐὰν ὡς ἐν αὐτῇ; Μηδαμῶς σὺ ποιήσης (17) τὸ ῥῆμα τοῦτο, τοῦ ἀποκτείνειν δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής· μηδαμῶς. Ὁ κρῖνων πᾶσαν τὴν γῆν οὐ ποιήσει κρῖσιν; Εἶπεν δὲ ὁ Κύριος· Ἐάνεῦρω ἐν Σοδόμοις πενήκοντα δικαίους ἐν τῇ πόλει, ἀφήσω πάντα τὸν τόπον δι' αὐτούς. » Καὶ οὕτως ὕφευθε πάντες, καὶ πάλιν πάντες, ἦλθεν ἕως δέκα. » Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Οὐκ ἀπολέσω ἕνεκεν τῶν δέκα. Ἀπῆλθεν δὲ ὁ Κύριος, ὡς ἐπαύτατο λαλῶν τῷ Ἀβραὰμ· καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. »

12. *Μακ.* Εἶπέ τὰ ἐξῆς. *Ὀρθ.* « Ἦλθον δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα. » *Μακ.* Ἀκούεις, ὅτι ἀγγέλων ἦσαν οἱ δύο; *Ὀρθ.* Προλαθῶν εἶπον, ὅτι ὡς περ λείπει τοὺς δύο ἄνδρας, καὶ οὐκ ἦσαν τῇ φύσει ἄνδρες· οὕτως καὶ τοὺς δύο ἀγγέλους λέγει, καὶ οὐκ ἦσαν τῇ φύσει ἄγγελοι, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, ἐκ τοῦ ἀγγέλλειν αὐτούς τὴν τοῦ Θεοῦ βουλὴν. Τῶν δὲ ἐξῆς ἀκούσωμεν. Μᾶλλον γὰρ ἐκ τοῦ ἑδαφίου διδασκόμεθα. *Μακ.* Εἰπέ. *Ὀρθ.* « Ἦλθον δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἑσπέρας. Ἄωτ δὲ ἐκάθητο περὶ τὴν πύλην Σοδόμων. Ἰδὼν δὲ Ἄωτ, ἐξάνεστη εἰς συνάντησιν αὐτοῖς, καὶ προσεκύνησεν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ εἶπεν· Ἰδοῦ, κύριοι, ἐκκλίνετε εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδός ὑμῶν, καὶ καταλύσατε (18), καὶ νίψασθε τοὺς πόδας ὑμῶν, καὶ ὀρθρίσαντες, ἀπελεύσεσθε εἰς τὴν ὄδον ὑμῶν. » Ἀκούεις, ὅτι προσεκύνησεν αὐτούς, καὶ κυριολογεῖ, καὶ παῖς εἶναι αὐτῶν ὁμολογεῖ; *Μακ.* Ἐνόμιζεν εἶναι αὐτοὺς ἀνθρώπους, καὶ φιλόξενος ὡν προσεκύνησεν (19) αὐτούς, καὶ κυρίου καλεῖ. *Ὀρθ.* Ἄλλ' εἰ ἦσαν ἄγγελοι, εἶπον ἂν αὐτῷ, Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκύνει· ἡμεῖς γὰρ σου ὁμόδουλοί ἐσμεν. *Μακ.* Τί γὰρ ἡδικεῖτο προσκυνῶν ἀγγέλοις; *Ὀρθ.* Ἦκουσα ὑμῶν λεγόντων πολλάκις, ὅτι οὐ δεῖ προσκυνεῖν Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. *Μακ.* Καὶ γὰρ οὐ δεῖ. *Ὀρθ.* Καὶ πῶς νῦν λέγεις· Τί γὰρ ἐδλάπτετο ὁ ἄγιος Ἄωτ προσκυνῶν τοῖς ἀγγέλοις; *Μακ.* Μὴ γὰρ ὡς Κυρίῳ τῷ Θεῷ προσκυνεῖ αὐτοῖς; *Ὀρθ.* Ἀνάγνωθι τὰ ἐξῆς. *Μακ.* Ἀνάγνωθι αὐτό. *Ὀρθ.* Μετὰ τὰ ἀναγνώσθεντα ἐπιφέρει, ὅτι ἐξένισεν αὐτούς· καὶ ἦλθον οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου, ζητούντες παρα-

⁹⁰ Gen. xviii, 17-28. ⁹¹ ibid. 32, 33. ⁹² Gen. xix, 1, 2. ⁹³ Apoc. xix, 10.

(16) Mss., συναπολέσεις. Editi, συναπολέσης.
(17) Palat., ποιήσεις

(18) Sic Palat. Editi, καταλύσασθε.
(19) Mss., προσεκύνει.

νομήσαι εἰς τοὺς ἀνδρας. Καὶ ὁ Λῶτ τὰς θυγατέρας ἔδιδου εἰς ὕβριν μᾶλλον ἢ τοὺς ἀνδρας. Καὶ ἐπιμενόντων τῶν Σοδομιτῶν τῇ ἀθέῳ γνώμῃ, ἐπισπῶντο οἱ ἄγγελοι τὸν Λῶτ εἰς τὴν οἰκίαν, ἐκείνους δὲ ἐπάταξαν ἀορασίᾳ. Ἡ οὐχ οὕτως; *Μακ.* Οὕτως. *Ὁρθ.* Καὶ ἐξῆς γέγραπται· « Εἶπον δὲ οἱ ἄνδρες πρὸς Λῶτ· Ἔστι σοι ὡδε γαμβρός, ἢ υἱοί, ἢ θυγατέρες; ἢ εἰ τίς σοι ἄλλος ἐστὶν ἐν τῇ πόλει, ἐξάγαγε ἐκ τοῦ τόπου τούτου. Ὅτι ἀπόλλυμεν ἡμεῖς τὸν τόπον τοῦτον, ὅτι ὑψώθη ἡ κραυγὴ αὐτῶν ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἀπέστειλεν ἡμᾶς ὁ Κύριος ἐκκριῖναι αὐτήν. »

13. *Μακ.* Ἀκούεις, ὅτι ὁμολογοῦσιν ἀπεστάλθαι παρὰ Κυρίου; Μὴ αὐτοὶ Κύριοι εἰσιν; *Ὁρθ.* Ἐὰν αὖν λέγῃ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Σωτῆρ, ὅτι « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· » καὶ ἀλλαχοῦ· « Καθὼς ἀπέστειλέν με ὁ ζῶν Πατήρ, καὶ ὁ πέμψας με ἐντολῆν ἴμοι ἐδώκεν· » εἰπῶ, ἢ τί λαλήσω; Οὐκέτι ὁμολογεῖται Κύριος, ἐπειδὴ ἀπεστάλη; *Μακ.* Καὶ ὁ Υἱὸς ὁμολογουμένως Κύριός ἐστιν· μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Τελείως ἐνταῦθα καὶ συμπροσκυνεῖται καὶ συγκυριολογεῖται τῷ Υἱῷ. *Μακ.* Ἦδη γὰρ δέδεικται, ὅτι Υἱὸς ἦν τῷ Λῶτ ὁ διαλεγόμενος; *Ὁρθ.* Μακροθύμει, καὶ ὁμολογήσεις. *Μακ.* Οἶδα, ὅτι περισπᾶς με, μὴ δυνάμενος εἰπεῖν, ποῦ γέγραπται Θεὸς τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Τέως γινώμεν, τίνες ἦσαν αὐτοὶ οἱ φαινόμενοι ἄνδρες, καὶ τότε αὐτὸ τὸ Πνεῦμα δώσει πάντων τῶν ζητουμένων τὴν εὐρεσίαν. *Μακ.* Ἐγὼ, ὡς ἔχει ἡ Γραφή, ἀγγέλους λέγω. *Ὁρθ.* Κάτω ἀγγέλου καὶ ἀνδρας λέγω· ἄλλ' ὡσπερ τέως ὁμολόγηται ἡμῖν, ὅτι εἰς τῶν τριῶν ἀνδρῶν Κύριος ὁ Θεός, οὕτως ἡ ἐξέτασις εὐρήσει καὶ οἱ δύο τίνες ἦσαν. *Μακ.* Εἰπέ τί θέλεις (20). *Ὁρθ.* Τὰ ἐξῆς ἀναγινώσκω; *Μακ.* Ἀνάγνωθι. *Ὁρθ.* « Ἦνίκα δὲ ὄρθρος ἐγένετο, ἐπεσποῦδαζον οἱ ἄγγελοι τὸν Λῶτ, λέγοντες· Ἀναστὰς λαβὲ τὴν γυναῖκά σου καὶ τὰς δύο θυγατέρας, ἃς ἔχεις, καὶ ἐξέλθε, ἵνα μὴ συναπόληται ἀνομίαις τῆς πόλεως. Καὶ ἐταράχθησαν, καὶ ἐκράτησαν οἱ ἄγγελοι τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ τῆς χειρὸς τῆς γυναίκος αὐτοῦ, καὶ τῶν χειρῶν τῶν δύο θυγατέρων αὐτοῦ, ἐν τῷ φείσασθαι Κύριον αὐτοῦ. Καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἐξήγαγον αὐτοὺς ἔξω, καὶ εἶπον· Σῶζε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καὶ μὴ περιθλέψῃ εἰς τὰ ὀπίσω, μὴ δὲ στης ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ. Εἰς τὸ ὄρος σῶζου, μὴ ποτε συμπαρηληφθῆς. Εἶπε δὲ Λῶτ πρὸς αὐτόν· Δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς σου ἔλεος ἐναντίον σου, καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς ἐπ' ἐμὲ, τοῦ ζῆν τὴν ψυχὴν μου. Ἐγὼ δὲ οὐ δύνησμαι σωθῆναι εἰς τὸ ὄρος, μὴ ποτε μεταλάβῃ με τὰ κακά, καὶ ἀποθάνω. Ἴδου ἡ πόλις αὕτη ἐγγύς, τοῦ καταφυγεῖν με ἐκεῖ, ἢ ἐστὶ μικρά. Ἐκεῖ σωθήσομαι. Οὐ μικρά ἐστὶ; καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου. » Ἀκούεις, εἰ ὧτα ἔχεις, ὅτι, γνοὺς αὐτῶν τὴν κοινότητά καὶ ἐνότητά, προσπεσὺν αὐτοῖς εἶπεν· « Δέομαι, Κύριε, » οὐχὶ, Κύριοι. Ἦδει γὰρ, ὅτι οὐδεὶς δύναται δυοῖ

animo flagitii adversus illos committendi. Loth vero filias, potius quam viros illos, offerebat ipsum contumeliæ. Cumque permanerent in impia illa sententia Sodomitæ, retraxerunt Lothum angeli domum, illos vero cæcitate percusserunt. annon ita scriptum est? *Maced.* Ita. *Orth.* Deinde scriptum est : « Dixerunt autem ad Loth viri illi : Estne tibi gener, vel filii, vel filie? aut si quis alius tibi est in urbe, educ eum ex hoc loco. Sumus enim hunc locum destructuri, quoniam clamor eorum sublatus est coram Domino, et misit nos Dominus, ut hanc urbem deleamus *1. »

13. *Maced.* Audis ipsos fateri se missos esse a Domino? num igitur ipsi sunt Domini? *Orth.* Cum igitur dicat in Evangeliiis Salvator : « Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel *2 : » et alibi : « Sicut misit me vivens Pater; et qui misit me, mandatum dedit mihi *3 ; » quid dicam, aut quid loquar? An amplius non agnoscitur esse Dominus, quia missus est? *Maced.* Filius quoque sine controversia Dominus est : num vero etiam Spiritus? *Orth.* Prorsus hic simul adoratur, et simul Dominus compellatur cum Filio. *Maced.* Jam vero 448 demonstrasti Filium fuisse eum, qui Loth alloquebatur? *Orth.* Animum cohibe, et fateberis. *Maced.* Hoc quidem scio, quod me circumagas, cum non possis dicere ubi scriptum sit : Spiritus est Deus. *Orth.* Primum sciamus quinam homines fuerint, qui apparuerunt, et tunc ipse Spiritus sanctus dabit ut quidquid quærimus inveniamus. *Maced.* Ego, ut habet Scriptura, angelos dico. *Orth.* Ego vero et angelos et viros dico : sed, ut antea inter nos consensimus, unum istorum trium fuisse Dominum Deum, ita etiam exacta pervestigatione inveniatur quinam etiam isti duo fuerint. *Maced.* Dic quod volueris. *Orth.* Legam quæ consequuntur? *Maced.* Lege. *Orth.* « Orto vero diluculo urgebant Loth angeli, dicentes : Surge et accipe uxorem tuam, et duas filias, quas habes, et egredere, ne una cum urbis sceleribus pereas. Ipsi vero turbati sunt, apprehenderunt angeli manum ejus, et manum uxoris ejus, et manus duarum filiarum ejus, quod Dominus ei parceret. Et factum est cum eduxissent eos foris, dixerunt : Serva tuam ipsius animam, neque respice a tergo, neque consiste in circumjacente regione : salvus esto in monte, ne simul involvaris. Lothus vero dixit ei : Obsecro, Domine, quandoquidem invenit servus tuus misericordiam apud te, et magnificasti justitiam tuam, quam facis in me, ut vivat anima mea. Ego autem non possum in monte servari, ne comprehendant me mala et percam. Ecce hæc urbs prope, ut illuc confugiam parva est. Illic servabor. Nunquid non parva est? et vivet anima mea *4. » Audis, si aures habes,

*1 Gen. xix, 12, 13. *2 Matth. xv, 24. *3 Joan. xii, 49. *4 Gen. xix, 15-20.

(20) Edit. Steph., τί λέγεις.

Loth, cum nosset eorum communionem et unitatem, accidisse ad eorum pedes, et dixisse : « Obsecro, Domine, » non, Domini. Sciebat enim neminem posse duobus dominis servire. Duo sunt autem, cum unus quidem hoc, alter istud vult. Dic igitur et tu Filio ac Spiritui : Obsecro, Domine, quandoquidem misericordiam nactus est servus tuus apud te, non, Apud vos, ne dominium dividas. Nam si qui adhæret Deo, unus est spiritus, quomodo separari possit Spiritus ab eo, qui ipsum suppeditat? *Maced.* Scilicet jam probatum est, angelos illos fuisse Filium et Spiritum. *Orth.* Dixit ergo sanctus Loth iis qui angeli natura erant : « Obsecro, Domine, quandoquidem servus tuus invenit misericordiam apud te, et magnificentiam justitiam tuam, quam facis erga me, ut vivat anima mea. » *Maced.* Sane quidem. *Orth.* Audi igitur præterea, quæ sequuntur : « Et dixit ei, » (non amplius dicit, Angeli, sed is videlicet, quem Dominum professus erat), « Ecce admiratus sum faciem tuam ut non subvertam urbem, de qua locutus es. Propera igitur, ut illuc serveris. Nec enim potero quidquam agere, donec eo sis ingressus ». » Neque dixit : Non poterimus, quamvis initio dixissent : Quia delebimus hanc urbem, cum eos adhuc putabat esse viros, et angelos. Ubi vero Dominos, sed Dominum dicens, « Obsecro, Domine, » tunc et ipsi jam cum eo tanquam unus loquuntur. Neque enim dicunt, Admirati sumus, sed, « Admiratus sum. »

14. *Maced.* Num igitur Pater una cum iis apparuerat? *Orth.* Omnino. *Maced.* Quomodo igitur dicit : « Deum nemo vidit unquam »? » *Orth.* Propterea enim apparuerunt tanquam viri, quoniam id quod natura Deus est, nemo vidit unquam, neque videre possit. *Maced.* At ego Filium eum esse dico, qui ab Abrahamo visus fuit. *Orth.* Redeo igitur ad id, quod legere cœperam. *Maced.* Lege. *Orth.* « Sol exortus est super terram, et Loth introiit in urbem Segor. Dominus pluit supra Sodoma ignem et sulphur a Domino e caelo, et omnes illas urbes subvertit ». » Quis Dominus? is nimirum qui dixerat ad Loth : « Etiam in 449 hac re admiratus sum faciem tuam, ne urbem illam, de qua locutus es, subvertam. Propera igitur, ut illic serveris. Nec enim potero quidquam agere, donec eo sis ingressus. » *Maced.* Unus illorum erat Dominus : num enim ipsi duo? *Orth.* Dixi Lothum cum duobus illis, tanquam cum uno fuisse collocutum. Dicunt enim duo illi : « Si quis hic est tibi gener, aut filii, aut filia, educ eos tecum. Nos enim perdemus hanc civitatem. » Modo igitur dicit, « Nos, » propter hypostases, modo vero dicit, « Ego, » propter naturam. « Intelligite ergo, » ut scriptum est, « insipientes in populo, et stulti aliquando sapite ». » Nam et Abraham, agnitis tribus hypostasibus, Dominum dicit : et Loth duabus animad-

Α κυρίους δουλεύειν· δύο δὲ εἰσιν, ὅτε ὁ μὲν τοῦτο θέλει, ὁ δὲ τοῦτο. Εἰπέ οὖν καὶ αὐτὸς Ἰὼβ καὶ τῷ Πνεύματι· Δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς σου ἔλεος ἐναντίον σου, οὐκ, Ἐναντίον ὑμῶν, ἵνα μὴ διέλθῃ τὴν κυριότητα. Εἰ γὰρ ὁ κολλώμενος τῷ Θεῷ ἐν πνευμά ἐστι, πῶς δυνατόν τὸ Πνεῦμα χωρίζεσθαι τοῦ χορηγούντος αὐτό; *Max.* Ἦδη γὰρ δέδεικται, ὅτι τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱὸς ἦσαν οἱ ἀγγελοι. Ὁρθ. Τοῖς οὖν φύσει ἀγγέλοις εἶπεν ὁ ἅγιος Λῴτ· « Δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς σου χάριν ἐναντίον σου, καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς ἐπ' ἐμέ, τοῦ ζῆν ψυχὴν μου. » *Max.* Καὶ πάνυ. Ὁρθ. Οὐκοῦν ἄκυος καὶ πάλιν τῶν ἐξῆς· « Καὶ εἶπεν αὐτῷ· » οὐκέτι λέγει, Οἱ ἀγγελοι, ἀλλὰ δηλονότι· Ὁ ὁμοιογενεὶς Κύριος· Ἰδοῦ, ἐθαύμασά σου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπὶ τῷ ῥήματι τοῦτῳ τοῦ μὴ καταστρέψαι τὴν πόλιν περὶ ἧς ἐλάλησας. Σπεῦσον οὖν τοῦ σωθῆναι ἐκεῖ. Οὐ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα, ἕως τοῦ εἰσελθεῖν σε ἐκεῖ. » Καὶ οὐκέτι εἶπεν· Δυνησόμεθα, καίτοιγε ἐν ἀρχῇ ἔλεγον, ὅτι Ἐκτρίβομεν ἡμεῖς τὴν πόλιν, ὅτε αὐτοὺς ἐνόμιζεν ἄνδρας καὶ ἀγγέλους εἶναι. Ὅτε ἐξ αὐτῶν τὴν κυριότητα ἔγνω, καὶ οὐκέτι κυρίους καλεῖ, ἀλλὰ Κύριον λέγει, λέγων, « Δέομαι, Κύριε, » τότε καὶ αὐτοὶ ὡς εἰς αὐτῷ διαλέγονται. Οὐ γὰρ λέγουσιν, Ἐθαύμασαμέν σου τὸ πρόσωπον, ἀλλὰ, Ἐθαύμασα. » eorum dominium agnovit, neque amplius eos vocat

14. *Max.* Ὁ Πατὴρ οὖν ἦν μετ' αὐτῶν ὄφθεις; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. *Max.* Πῶς οὖν λέγει· « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε; » Ὁρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο ὡς ἄνδρες ὠφθησαν, ἐπειδὴ ὁ ἐστὶ τῇ φύσει, οὐδεὶς οὔτε εἶδεν, οὔτε ἰδεῖν δύναται. *Max.* Ἐγὼ λέγω, ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν ὁ ὄφθεις τῷ Ἀβραάμ. Ὁρθ. Πάλιν οὖν ἀναχωρῶ τῷ ἀναγνώσματος; *Max.* Ἀνάγνωθι. Ὁρθ. « Ὁ ἦλιος; ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ Λῴτ εἰσῆλθεν εἰς Σηγὼρ Κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σόδομα πῦρ καὶ θεῖον παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέστρεψεν πάσας τὰς πόλεις. » Ποῖος Κύριος; δῆλον, ὅτι ὁ εἰρηκῶς τῷ Λῴτ, ὅτι « Ἐθαύμασά σου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπὶ τῷ ῥήματι τοῦτῳ μὴ (21) καταστρέψαι τὴν πόλιν, περὶ ἧς ἐλάλησας. Σπεῦσον οὖν σωθῆναι ἐκεῖ. Οὐ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα ἕως τοῦ εἰσελθεῖν σε ἐκεῖ. » *Max.* Ὁ εἰς ἦν ὁ Κύριος· μὴ γὰρ οἱ δύο; Ὁρθ. Εἶπον, ὅτι τοῖς δυσὶν ὡς ἐνὶ διελέγετο. Ἀμέλει οἱ δύο λέγουσιν· « Εἰ ἐστὶ σοι ὕδω γαμβρός, ἢ υἱοί, ἢ θυγατέρες, ἐξάγαγε μετὰ σεαυτοῦ. Ἀπόλλυμεν γὰρ ἡμεῖς τὴν πόλιν ταύτην. » Ποτὲ οὖν τὸ « Ἡμεῖς » λέγει διὰ τὰς ὑποστάσεις, ποτὲ δὲ τὸ « Ἐγὼ » διὰ τὴν φύσιν. « Σύνετε οὖν, » καθὼς εἰρηται, « ἀφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτε φρονήσατε. » Ὅτι καὶ Ἀβραάμ, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἐγνωκῶς, Κύριον λέγει· καὶ Λῴτ, τὰς δύο ἐγνωκῶς, ὁμοίως Κύριον λέγει· καὶ μὴ διαίρειτε τὰ ἀδιαιρέτα, μηδὲ μερίζετε (22) τὰ ἀμέριστα. *Max.* Ἐχεις μοι εἰπεῖν, πῶ

⁵³ Gen. xix, 21, 22. ⁵⁹ Joan. i, 18. ¹ Gen. xix, 25, 24. ² Psal. xciii, 8.

(21) Sic mss. recte. In editis μὴ deest.

(22) Ita Palat. Editi vero, μερίζετε.

γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Τέως ἔμαθες, ὅτι καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη οἶδε τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· καὶ οὐκ ἔπιλανθανομένη τῶν προειρημένων λέγει· «Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστίν, » ἀλλ' ἐνοῦσα τὴν θεότητα. Ἄκουε οὖν τοῦ Ἰὼβ λέγοντος· «Ὁ ταύσας τὸν οὐρανὸν μόνος καὶ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπὶ ἐδάφους. » Δῆλον, ὅτι τὸν Ἰὼβ λέγει προφητικῶς. Ὁ γὰρ περιπατήσας ἐπὶ θαλάσσης αὐτὸς ἐστίν.

dicentem : « Qui solus cælum extendit, et super mare quasi in solo inambulavit. » Palam est eum de Filio prophetice loqui. Is enim est, qui super mare ambulavit.

15. *Maced.* Ἰδὲ οὖν πάλιν, ὁ Ἰὼβ μόνος περιεπάτησεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Ὁρθ. Ἄλλ' εἶπον, ὅτι τὸ μόνος ἐπὶ τῆς θεότητας λαμβανόμενον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Πατέρα, καὶ Ἰὼν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει. Εἰσὶ δὲ τινε, ἃ μόνου τοῦ Υἱοῦ ἰδιά εἰσι. Μόνος γὰρ ἐνηνθρώπησε, μόνος ἐβαπτίσθη, μόνος ἐκ Πατρὸς γεγέννηται, μόνος ἐσταυρώθη, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οὐ χωρισθεὶς τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως, ἀλλ' ὢν ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ἰδιοποιεῖται τὴν ἐνανθρώπησιν, ἕνα διεκρινηθῆσιν αἱ ὑποστάσεις. Ἴνα δὲ μὴ νομίσης, ὅτι ἡ Παλαιὰ μόνη οἶδε τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν καταγγέλλειν, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· «Γέγραπται, Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Καὶ ἐν ἄλλοις, ἐρωτηθεὶς, ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν νόμῳ, εἶπεν· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. » Ἄρα, ἐπειδὴ οὐκ εἶπε Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ Ἰὼν αὐτοῦ, οὐ δεῖ ἀγαπᾶν ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ συναγαπᾶν Κυρίῳ τῷ Θεῷ καὶ Ἰὼν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; *Maced.* Ναί. Ἄλλ' εἶπέ, ποῦ Θεὸς τὸ Πνεῦμα εἰρηται. Ὁρθ. Τέως μάθε αὐτὸ μὴ χωρίζειν τῆς κοινωνίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ συναγαπᾶν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Ἰὼ, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τότε ἐπίγνωσιν Θεοῦ εὐρήσεις. *Maced.* Ἀγαπῶ μὲν αὐτὸ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ διανοίας· οὐ μὴν θεολογῶ αὐτό. Ὁρθ. Πῶς γὰρ δύνη θεολογῆσαι τὸ Πνεῦμα, ὃ μὴ θέλων εἰπεῖν τὴν αὐτὴν οὐσίαν, καὶ δόξαν, καὶ βουλὴν, καὶ δυνάμιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ; ἀλλ' ἐναντία εὐρέθης λέγων ἢ προσεβάλλου πίστει τοῦ μακαρίου Λουκιανοῦ. *Maced.* Ἐγὼ πιστεύω, ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός, καὶ λέγω οὐσίαν, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα· τὴν αὐτὴν οὐ λέγω οὐδὲ οὐσίαν, οὐδὲ θεότητα, οὐδὲ βουλὴν, οὔτε δυνάμιν, οὔτε δόξαν. Ὁρθ. Σαυτῷ οὖν ἐναντία λέγεις καὶ τῷ μακαρίῳ Λουκιανῷ· καὶ ὡσπερ οἱ Μανιχαῖοι καὶ Φρύγες, καὶ πᾶσαι αἱρέσεις (25) λέγουσιν, οὕτως πιστεύομεν, ὡς οἱ ἀπόστολοι· ἐξεταζόμενοι δὲ, ἐναντία εὐρίσκονται λέγοντες· οὕτω καὶ αὐτὸς ποιεῖς. Καὶ Ἰουδαῖον δὲ ἐστίν ἀκούσαι, ὅτι Ὀβτω πιστεύομεν, ὡς ὁ μακάριος Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται,

sis Dominum itidem dicit : neque dividite ea quæ dividi non possunt, neque partimini quæ partitionem non admittunt. *Maced.* Potēs mihi dicere, ubi scriptum sit, Spiritus est Deus? *Orth.* Hactenus didicisti, Veteri quoque Testamento cognitatis fuisse tres hypostases, quod etiam Testamentum prædictorum tamen non immemor dicit : « Dominus Deus tuus, Dominus unus est », ut deitatem ad unum redigeret. Audi igitur Jobum dicentem : « Qui solus cælum extendit, et super mare quasi in solo inambulavit. »

15. *Maced.* Rursum igitur vide, solus Filius super mare ambulavit. *Orth.* At ego dixi istud, solus, cum deitati tribuitur, plerumque Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum declarare. Sunt autem quedam solius Filii propria. Solus enim factus est homo, solus baptizatus est, solus ex Patre genitus est, solus fuit crucifixus, et quæcunque sunt hujusmodi : idque non separatus a Patris hypostasi, sed ut qui in ipso esset, et eum in sese haberet, incarnationem sibi propriam habet, ut rite distinguantur hypostases. Ac ne existimes solum Vetus Testamentum unum et solum Deum annuntiare, audi Salvatorem ipsum dicentem : « Scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies ». Et alibi, rogatus quodnam esset maximum in lege præceptum, inquit : « Diliges Dominum Deum tuum ex tota anima tua, et ex toto corde tuo, et ex totis viribus tuis : et proximum tuum sicut teipsum ». Num vero quoniam non dixit, Dominum Deum tuum et Filium ejus, non oportet nos diligere, ac non potius una cum Patre diligi tum Filium, tum Spiritum sanctum? *Maced.* Sane. Sed dicito, ubi Spiritus sanctus dictus sit Deus. *Orth.* Primum disce Spiritum non separare a Patris et Filii communione, seu una cum Patre et Filio Spiritum quoque sanctum diligere totis viribus tuis, totaque anima tua, et tunc notitiam Dei assequeris. *Maced.* Diligimus eum toto corde, totaque anima et mente, neque tamen eum dicimus Deum esse. *Orth.* Enimvero, qui possis Spiritum dicere Deum, qui nolis eandem substantiam et gloriam, idem consilium, eandemque potestatem Patris, et Filii fateri, et compertus sis ipsi beati Luciani confessioni, quam opponebas, contraria sentire? *Maced.* Ego ita credo, ut beatus Lucianus, et fateor imaginem substantiæ et consilii, et potestatis, et gloriæ invariatae : eandem tamen substantiam non dico, neque deitatem, neque idem consilium, neque eandem potestatem, neque gloriam. *Orth.* Itaque et tibi ipsi et beato Luciano contradicis : et quemadmodum Manichæi et Phryges, omnesque adeo hæreses dicunt, credimus, ut sancti apostoli crediderunt : ubi autem examinantur, contraria dicere compe-

¹ Deut. vi, 6. ² Job ix, 8. ³ Matth. iv, 10. ⁴ Deut. vi, 5.

riuntur, ita et tu facis. Imo etiam ex Judæis au- A
dire licet : Ita credimus, ut beatus Moses et pro-
phetæ, quos tamen si interrogas, reperientur eum ipsum, de quo vaticinati sunt prophetæ, crucifi-
xisse.

450 16. Maced. Nos dicimus Filium esse invari-
tam imaginem substantiæ, et consilii, et potestatis, et
gloriæ Patris, non dicimus tamen esse ex Patris sub-
stantia, neque eandem substantiam, et idem con-
siliium, eandem potestatem et gloriam. Superest ut
dicas, si potes, ubi scriptum sit, Spiritum esse Deum.
Dic. Quid me paulatim enecas? *Orth.* Cum te tibi
ipsi repugnare ostenderem, ut auditores norunt, et
ii cognoscent, qui hæc sunt postea lecturi, tunc
etiam ostendi Paracletum, Spiritum illum veritatis,
esse Deum, et opificem, et vivificum. *Maced.* Si
vel unum istorum ostenderis, flam consubstantia-
lista. *Orth.* Cuiam dixit Deus : « Faciamus homi-
nem ad imaginem et similitudinem nostram ? »
Maced. Deus Pater hoc dicit Filio Deo. *Orth.* Ex
eo ipso, quod effectum est, possumus intelligere
cuiam id dixerit quod postea effectum fuit. Estne
homo ad imaginem Dei factus, annon? *Maced.* Est
sane. *Orth.* Dic igitur : Num potest homo esse Dei
imago, cum non sit perfectus : et num potest per-
fectus esse, quem Spiritus sanctus non sanctifica-
rit? *Maced.* Omnes igitur homines habent Spiritum
sanctum? *Orth.* Si omnes sunt secundum imaginem
perfecti, omnes quoque Spiritum sanctum habent.
Maced. Omnes habent illum secundum imaginem.
Orth. Quomodo igitur Paulus inquit : « Ut sitis
secundum imaginem ejus, qui condidit vos ? »
et alibi : « Sicut portavimus imaginem terreni, por-
temus imaginem cœlestis ? » *Maced.* Annon igitur
omnes sumus secundum imaginem? *Orth.* Peccato-
res nequaquam : qui vero carnis actiones morti-
ficant, et induunt novum illum hominem ad ima-
ginem Dei conditum, iis demum illud, secundum
imaginem, competit. Talis enim erat Adam ante
transgressionem. Homo igitur ille secundum ima-
ginem Dei creatus, a Patre, et Filio, et Spiritu
sancto creatus est. Dixit enim, « Faciamus, » ut
tu rursus subordinatum operarium et ministrum

17. Maced. Spiritum sanctum dicis Patris et Filii
adjutorem et operis socium? Atqui Scriptura sanc-
tos etiam apostolos vocat adjutores. *Orth.* « Nempe
ad salutem eorum, qui servantur, » non autem
ad creationem rerum. Apostoli igitur cooperarii
quidem dicuntur ad hominum salutem, quoniam
fuerunt et sunt templum Spiritus sancti, at ipse
Spiritus cooperatus est ad creandum. *Maced.* An
vero mihi demonstrare possis, Spiritum coopera-
tum esse ad hominum creationem? *Orth.* Jam de-
monstratum est. *Maced.* Quomodo? *Orth.* Quoniam
videmus hominem creatum ad imaginem, Spiritus

καὶ ἐν ταῖς ἐρωτήσεσιν αὐτὸν τὸν προφητευόμενον
εὕρισκονται σταυρώσαντες.

ipsum, de quo vaticinati sunt prophetæ, crucifi-

16. Μακεδ. Ἡμεῖς οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως,
καὶ δόξης, ἀπαράλλακτον εἰκόνα λέγομεν τὸν Υἱὸν τοῦ
Πατρὸς οὔτε δὲ ἐκ τῆς οὐσίας λέγομεν, οὔτε τὴν αὐτὴν
οὐσίαν, καὶ βουλὴν, καὶ δύναμιν, καὶ δόξαν. Λοιπὸν, εἰ
ἔχεις εἰπεῖν, ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα, εἰπέ.
Τί με σήπεις; Ὅρθ. Ὅτε ἔδειξα, ὅτι σαυτῷ ἐναντία
λέγεις, ὡς οἱ ἀκροαταὶ ἴσασι, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ἀνα-
γινώσκοντες γινώσκονται, τότε δείκνυμι, ὅτι καὶ Θεὸς
καὶ κτίστης καὶ ζωοποιὸς ἐστὶν ὁ Παράκλητος τὸ
Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. *Μακεδ.* Κἂν ἐν (24) τούτων
δείξης, γίνομαι ὁμοουσιαστής. Ὅρθ. Τί με εἶπεν ὁ
Θεός· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν
καὶ κατ' ὁμοίωσιν; » *Μακεδ.* Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἔλε-
γε τῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ. Ὅρθ. Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γεγονό-
τος δυνάμεθα γινῶναι, τί με ἔλεγε τὸ γεγονός. Ὁ ἄν-
θρωπος ἐγένετο κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἦ οὐ; *Μακεδ.* Καὶ
πάνυ. Ὅρθ. Εἰπέ οὖν, εἰ δύναται εἰκὼν Θεοῦ εἶναι
ἄνθρωπος, μὴ ὦν ἄρτιος· καὶ εἰ δύναται εἶναι ἄρ-
τιος, μὴ ἁγιασθεὶς τῷ Πνεύματι τῆς ἀγιωσύνης. *Μα-
κεδ.* Καὶ πάντες οὖν οἱ ἄνθρωποι Πνεῦμα ἅγιον ἔχου-
σιν; Ὅρθ. Εἰ πάντες εἰσὶ κατ' εἰκόνα ἄρτιοι, καὶ
πάντες Πνεῦμα ἅγιον ἔχουσιν. *Μακεδ.* Πάντες
ἔχουσι τὸ κατ' εἰκόνα. Ὅρθ. Πῶς οὖν ὁ ἅγιος Παῦλος
λέγει· « Ὅπως γένησθε κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος
ὑμᾶς; » καὶ ἐν ἄλλοις· « Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν
εἰκόνα τοῦ χοίκοῦ, φορέσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπου-
ρανίου; » *Μακεδ.* Οὐκ ἐσμὲν οὖν πάντες κατ' εἰκό-
να; Ὅρθ. Οἱ ἀμαρτάνοντες, οὐ· οἱ δὲ τὰς πράξεις τοῦ
σώματος θανατοῦντες, καὶ ἐνδιδυσκόμενοι τὸν καινὴν
ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, ἔχουσι τὸ κατ'
εἰκόνα. Τοιοῦτος γὰρ ἦν ὁ Ἀδάμ πρὸ τῆς παρακοῆς.
Ἐκεῖνος οὖν ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κτισθεὶς ἄνθρω-
πος παρὰ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος
ἐκτίσθη. « Ποιήσωμεν » γὰρ, εἶπεν, ἵνα τὴν συνέρ-
γειαν εἴπη, οὐχὶ, Ποιήσατε, ἵνα μὴ σὺ πάλιν ὑπουρ-
γὸν καὶ λειτουργὸν εἴπη.

cooperationem declararet, non autem, Facite, ne
dicas.

17. Μακεδ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεργὸν λέγεις
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ; Ἡ Γραφή δὲ καὶ τοὺς ἁγίους ἀπο-
στόλους συνεργοὺς καλεῖ. Ὅρθ. « Ναί, εἰς τὴν σωτη-
ρίαν τῶν σωζομένων, » οὐ μὴν εἰς τὴν δημιουρ-
γίαν κτισμάτων. Οἱ μὲν οὖν (25) ἀπόστολοι εἰς τὴν
σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων συνεργοί, ἐπειδὴ τοῦ Πνεύ-
ματος ἦσαν καὶ εἰσὶν ναός· αὐτὸ δὲ τὸ Πνεῦμα εἰς
δημιουργίαν. *Μακεδ.* Καὶ ἔχεις μοι δεῖξαι, ὅτι
συνήργησεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἀνθρώπων τὸ
Πνεῦμα; Ὅρθ. Δέδεικται. *Μακεδ.* Πῶς; Ὅρθ. Ὅτι
τὸν κτισθέντα ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα, μετὰ τῆς τοῦ
Πνεύματος συνεργείας ὀρώμεν ὄντα. *Μακεδ.* Ἐγὼ

¹ Gen. i, 26. ² Coloss. iii, 10. ³ I Cor. xv, 49.

(24) Manuscripti, Ἐάν ἐν.

(25) Mss., καὶ Υἱοῦ. Ὅρθ. Ἡ Γραφή δ. καὶ τ. ἀ.

ἀπ. σ. λέγει. *Μακεδ.* Ναὶ εἰ τ. σ. τ. σ. οὐ μ. εἰς δ.
κτισμάτων. Ὅρθ. Οἱ μὲν οὖν, etc.

πάντα ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα λέγω. Ὁρθ. Δυνάμει λέγεις, ἢ ἐνεργείᾳ; Μακεδ. Καὶ τί ἐστὶν δυνάμει; καὶ τί ἐστὶν ἐνεργείᾳ; Ὁρθ. Δυνάμει ἐστὶν, ὃ δύναται γενέσθαι· ἐνεργείᾳ δὲ ὃ ἐνεργῶν τὰ τῆς εἰκόνης κάλλη. Ὅσπερ τὸ βρέφος δυνάμει ἐστὶ ζῶον λογικὸν θηητόν· ἐνεργείᾳ δὲ γίνεται αὐξηθέν, ὃ πρὸ τούτου τῆς δυνάμει· οὕτω καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐστὶν ἔκαστος δυνάμει. Ἐάν δὲ ἀπεκδύσῃται τὴν νεκρότητα, ἣν ἐπεκδύσατο διὰ τῆς παραβάσεως ὃ Ἀδάμ, καὶ ἐκδυσάμενος Ἀδάμ, γυμνὸς ἠρέθη· τότε γίνεται ἐνεργείᾳ (26) κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, οἷοι ἐγένοντο οἱ ἀπόστολοι, ὧν ἡ σικὴ δυνάμει ἀπετελεῖ. Μακεδ. Πρὸ τούτου οὖν οὐκ ἦσαν κατ' εἰκόνα οἱ ἀπόστολοι; Ὁρθ. Μὴ τὸν ἕξω ἄνθρωπον, ὃν διαφθείρεσθαι εἶπεν ὁ Παῦλος, λέγεις τὸν κατ' εἰκόνα, οὐχὶ δὲ τὸν ἔσω τὸν ἀνακαινούμενον; Μακεδ. Τὸν ἔσω λέγω, τὸν ἀνακαινούμενον· οὐδὲ γὰρ ἀνθρωπόμορφον λέγω τὸν Θεόν. Ὁρθ. Ὁ Θεός, οὗ ἐστὶν εἰκὼν ὃ ἄνθρωπος, ἀόρατός ἐστιν; Μακεδ. Πάνυ. Ὁρθ. Ἀνάγκη οὖν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ἀόρατον εἶναι καὶ τὴν εἰκόνα, καὶ τῆς ἀοράτου εἰκόνης ἀόρατον τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπον. Μακεδ. Ἐάν δέξωμαι, ὅτι ὃ κατ' εἰκόνα γεγονός ἄνθρωπος ὃ ἐν τῷ κρυπτῷ ἐστὶν, ἀλλ' οὐ λέγω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πεποιηκέναι αὐτόν. Ὁρθ. Τίθῃ δὲ ὄλω, ὅτι ὃ Ἀδάμ ἐν τῷ παραδείσῳ ἅγιος ἦν; Μακεδ. Ναί. Ὁρθ. Οὕτω κτισθεὶς, ἢ ἐξ ἀρετῆς γενόμενος τοιούτος; Μακεδ. Οὕτω κτισθεὶς.

ginem sit factus, esse occultum illum 451 et latentem, at non tamen dico factum esse a Spiritu sancto. Orth. Annon vero prorsus concedis, Adamum in paradiso fuisse sanctum? Maced. Etiam. Orth. An quoniam talis creatus, an quod sua virtute talis evaserit? Maced. Quod talis esset creatus.

18. Ὁρθ. Συνέκτισεν ἄρα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν ἄνθρωπον. Μακεδ. Οὐκ ἐδύνατο γὰρ αὐτὸν ὃ Υἱὸς ἅγιον κτίσαι; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. Μακεδ. Τί οὖν λέγεις, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτὸν ἐποίησεν; Ὁρθ. Ὅσπερ ὃ Πατὴρ, δυνάμενος κτίσαι τὸν ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει, ἵνα δειχθῇ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως· οὕτω καὶ ὃ Υἱὸς, δυνάμενος κτίσαι ἅγιον τὸν ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ Πνεύματος κτίζει, ἵνα δειχθῇ τὸ γεγονός ἔργον Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Οὕτως γοῦν καὶ πεπτωκότα τὸν ἄνθρωπον, καὶ παραβλήθῃτα τοὺς κτήνησι τοὺς ἀνοήτοις, ἀνευ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἀνεκαίνισεν· ἀλλὰ καθὼς ὃ Προφήτης λέγει· « Ἐξαπόστειλον τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Μακεδ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἀνακαινισμὸς ἡμῶν διὰ τοῦ Πνεύματος γίνεται· Πνεῦμα γὰρ ἀγιοσύνης ἐστὶν. Ὁρθ. « Πάντα μὲν καθαρὰ τοὺς καθαρῶς. » Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐν ἀπλότῃ εἶπας, διὰ τοῦ Πνεύματος, ἀναγκαιῶς οὐ παρασιεπῶ. Εἰπέ οὖν μοι, ὃ ἀνακαινισμὸς ἡμῶν οὐ διὰ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας γίνεται; Μακεδ. Ναί. Ὁρθ. Πῶς οὖν βαπτισζόμεθα; εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (27); Μακεδ. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁρθ. Τί οὖν λέγεις τὸν ἀνακαινισμὸν ἡμῶν

¹⁰ Psal. ciii, 30. ¹¹ Tit. i, 15.

(26) Ἐνεργείᾳ abest a Palat.

(27) Sic Palat. At Felic. et editi, ἢ καὶ τοῦ ἁγίου

A cooperatione esse. Maced. Ego omnem hominem dico esse secundum imaginem Dei. Orth. Potestate dicis, an operatione? Maced. Et quidnam est potestate, quidnam operatione? Orth. Potestate illud est, quod fieri potest: operatione vero est, quod imaginis pulchritudinem operatur. Quemadmodum igitur puer est animal potestate rationabile et mortale: ubi autem excrevit, operatione fit illud, quod erat antea potestate, ita etiam unusquisque est potestate secundum imaginem Dei. Quod si exuerit mortalitatem, qua amictus fuit Adam propter mandati transgressionem, et novum illum hominem incorruptionis induerit, quo exutus Adam nudus compertus est: tunc fit reipsa secundum imaginem conditoris, quales apostoli fuerunt, quorum umbra

B virtutes edebat. Maced. Antea igitur non erant apostoli secundum imaginem? Orth. Num exteriorum illum hominem, quem inquit Apostolus corrumpi, dicis secundum imaginem esse, ac non potius interiorem illum, qui renovatur? Maced. Interiorem illum dico, qui renovatur: nec enim Deo humanam formam tribuo. Orth. Deus, cujus imago est homo, nonne est invisibilis? Maced. Maxime. Orth. Oportet igitur invisibilis Dei invisibilem quoque esse imaginem: et cum invisibilis sit imago, invisibilem esse hominem, qui secundum imaginem sit.

Maced. Si admisero hominem, qui secundum imaginem sit factus, esse occultum illum 451 et latentem, at non tamen dico factum esse a Spiritu sancto. Orth. Annon vero prorsus concedis, Adamum in paradiso fuisse sanctum? Maced. Etiam. Orth. An quoniam talis creatus, an quod sua virtute talis evaserit? Maced. Quod talis esset creatus.

18. Orth. Itaque Spiritus sanctus, una cum Patre et Filio hominem creavit. Maced. Enimvero annon poterat Filius ipse sanctum hominem creare? Orth. Sane vero. Maced. Quorsum igitur dicis, creatum fuisse a Spiritu sancto? Orth. Quemadmodum Pater, cum posset hominem creare, cum Filio creavit, ut naturæ identitas ostenderetur: ita et Filius, cum posset hominem sanctum creare, cum Spiritu creavit, ut quod factum est, constaret esse Patris, et Filii, et sancti Spiritus opus. Sic igitur hominem etiam lapsam, et jumentis rationis expertibus similem factum, non renovat absque Spiritu: sed, ut inquit Propheta: « Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ¹⁰. » Maced. Dicimus et nos renovationem nostri per Spiritum effici: est enim Spiritus sanctificationis. Orth. « Omnia quidem munda mundis ¹¹. » Quoniam autem illud, per Spiritum sanctum, non sincere protulisti, necessario cogor interea non silere. Dic igitur mihi: Renovatio nostri nonne fit per lavacrum regenerationis? Maced. Etiam. Orth. Quomodo ergo baptizatur? in Patris et Filii, an vero etiam in Spiritu sancti nomine? Maced. In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Orth. Quorsum ergo dicis nostri renovationem per

Πνεύματος. Mox, Macedonii responsum abest a Palat.

Spiritum sanctum fieri, non autem ex Patre, et Filio, et Spiritu sancto? *Maced.* Nonne scriptum est : « Qui ex multa sua misericordia regeneravit nos, per lavacrum regenerationis, et renovationem Spiritus sancti ¹²? » *Orth.* Prius dixi, « omnia munda mundis. » Enimvero apud nos juxta Scripturæ scopum, « per quem, » idem est atque, « ex quo. » Sane dicit sanctus Paulus : « Fidelis Deus, per quem vocati estis, in communionem Filii ipsius ¹³, » nempe hic quoque, « per quem, » ponitur pro « ex quo. » Fatebre igitur creationem nostram fuisse a Patre, Filio, et Spiritu sancto. Nec enim alius creavit, et alius renovavit : sed Deus is est, qui creavit cum Filio, et Spiritu sancto. Ideo initio dixit : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram ¹⁴, » ut ex cooperatione indicaretur naturæ identitas.

19. *Maced.* Demonstra mihi apertius, Spiritum sanctum creare. *Orth.* Sufficiunt quidem sanæ mentis homini quæ modo diximus, ad apertam demonstrationem : quoniam tamen testimoniorum quoque multitudine fidem tibi fieri vis, audi Job dicentem : « Spiritus divinus is est, qui me fecit, et flatus omnipotentis docuit me ¹⁵. » *Maced.* Etiud hæc dicit, neque simpliciter ait, « Qui fecit me, » sed ita dicit : « Purum est verbis cor meum, et labiorum meorum intelligentia pura est cogitatione : Spiritus divinus is est, qui me fecit pura cogitare ¹⁶ (inquit). Itaque Spiritus sanctus fecit me » nempe fecit me pura cogitare. *Orth.* At tu certe omnino fateris, divinum esse Spiritum. *Maced.* Imo Job hoc non dixit, sed Eliud, quem Deus reprehendit. *Orth.* At non ipsum in eo reprehendit, quod Spiritum divinum dixisset? *Maced.* Deus tamen eum reprehendit. *Orth.* Quid si igitur ipsum etiam Job audias dicentem : « Vivit Dominus, qui sic me judicavit, et Omnipotens, qui amaritudine affecit animam meam. Certe donec halitus mihi inest, et Spiritus divinus superest mihi in naribus ¹⁷. » Quid habes quod adversus ipsum etiam Job dicas? *Maced.* Voco etiam ego Spiritum **452** divinum, non Deum. *Orth.* At Spiritus divinus quid aliud est, quam Deus? *Maced.* Absit! *Orth.* Dic igitur, equam divinarum potestatum Scriptura divinam dixerit : perlege Vetus et Novum Testamentum universum, ai quis sanctorum angelorum repertus est, qui divinus Spiritus sit dictus. *Maced.* Nullus enim alius spiritus est istiusmodi. Est enim unicus. *Orth.* Ergo et tu fateris, nullum esse talem Spiritum, inter res creatas. *Maced.* Fateor. *Orth.* Restat igitur ut videamus, annon natura communionem habeat cum Patre et Filio. *Maced.* Hoc si fuerit demonstratum, Deus etiam esse demonstratus fuerit. *Orth.* Antea demonstratum est, esse divinum. *Maced.* Sed non

διὰ Πνεύματος ἁγίου γίνεσθαι ; οὐχὶ δὲ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ; *Μακεδ.* Οὐ γέγραπται, ὅτι κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ ἀναγεννήσας ἡμᾶς διὰ λουτροῦ καλλιγενεσίας, καὶ ἀνακαινισμοῦ Πνεύματος ἁγίου ; » *Ὁρθ.* Προλαβὼν εἶπον, ὅτι « τοῖς καθαροῖς πάντα καθαρὰ. » Παρ' ἡμῖν (28) γὰρ, κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς Γραφῆς, τὸ « δι' οὗ » ταυτὸν ἐστὶ τῷ « ἐξ οὗ. » Ἀμέλει γοῦν λέγει ὁ ἅγιος Παῦλος : « Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ τὸ « δι' οὗ » ἀντὶ τοῦ « ἐξ οὗ » κεῖται. Ὁμολογεῖ οὖν, ὅτι ἡ κτίσις ἡμῶν παρὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐγένετο. Οὐ γὰρ ἄλλος ἐκτίσεν, καὶ ἄλλος ἀνεκαινίσεν· ἀλλ' ὁ κτίσας Θεὸς μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀρχῇ εἶπεν·

B « Ποιῶμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, » ἵνα ἐκ τῆς συνεργείας τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως δεῖξη.

19. *Μακεδ.* Φανερότερόν μοι δεῖξον, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίζει. *Ὁρθ.* Ἀρκεῖ μὲν καὶ τὰ προειρημένα τῷ νοῦν ἔχοντι πρὸς φανεράν ἀπόδειξιν· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν μαρτυριῶν πιστωθῆναι θέλεις, ἀκούσον τοῦ Ἰωβ λέγοντος· « Πνεῦμα (29) θεῶν, τὸ ποιῆσάν με· πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσα με. » *Μακεδ.* Ἐλιοῦδ ἐστὶν ὁ λέγων, καὶ οὕτως εἶπεν ἀπλῶς, « Τὸ ποιῆσάν με, » ἀλλὰ λέγει οὕτως· « Καθαρὰ μου ἡ καρδία ῥήμασιν, σύνεσις δὲ χηλέων μου καθαρὰ νοήσει. Πνεῦμα θεῶν τὸ ποιῆσάν με καθαρὰ νοήσει. » — « Πνεῦμα θεῶν τὸ ποιῆσάν με, τοιτέστι, τὸ ποιῆσάν με καθαρὰ νοήσει. *Ὁρθ.* Ὁμολογεῖ δὲ ὅλως θεῶν τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Μὴ γὰρ ὁ Ἰωβ αὐτὸ εἶπεν· ἀλλ' ὁ Ἐλιοῦδ, ὃν ἐμέμφατο ὁ Θεός. *Ὁρθ.* Μὴ γὰρ ἐμέμφατο αὐτὸν, διατὶ εἶπεν τὸ Πνεῦμα θεῶν ; *Μακεδ.* Ὅμως ἐμέμφατο αὐτὸν ὁ Θεός. *Ὁρθ.* Ἐὰν οὖν ἀκούσης καὶ τοῦ Ἰωβ λέγοντος· « Ζῆ Κύριος, ὃς οὕτω με κέκρικεν (29'), καὶ ὁ παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν. Ἡ μὴ ἐπι τῆς πνοῆς μοι ἐνούσης· Πνεῦμα δὲ θεῶν τὸ περιόν μου ἐν ῥισίν, » τί ἔχεις εἰπεῖν καὶ περὶ τοῦ Ἰωβ ; *Μακεδ.* Καὶ λέγω θεῶν τὸ Πνεῦμα, οὐ μὴν Θεόν. *Ὁρθ.* Τὸ δὲ θεῶν Πνεῦμα τί ἄλλο ἐστὶν ἢ Θεός ; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο ! *Ὁρθ.* Οὐκοῦν εἶπε, εἰ τινα τῶν ἁγίων ἐν γνάμωον θεῶν εἶπεν ἡ Γραφή. Ἀνάγνωθι τὴν Παλαιὰν πᾶσαν Διαθήκην καὶ τὴν Καινὴν, εἰ εὐρέθῃ τῶν ἁγίων ἀγγέλων θεῶν λεγόμενος Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὐδὲν γὰρ τῶν ἄλλων πνευμάτων τοιοῦτό ἐστι Πνεῦμα· μοναδικὸν γὰρ ἐστὶ. *Ὁρθ.* Ὁμολογεῖς οὖν καὶ παρὰ σοῦ, μὴ εἶναι ἐν τοῖς κτίσμασι Πνεῦμα τοιοῦτο. *Μακεδ.* Ὁμολογεῖται. *Ὁρθ.* Ἰδῶμεν αἰλοπῶν, εἰ οὐκ ἔχει μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν κατὰ φύσιν κοινωνίαν. *Μακεδ.* Τοῦτο ἐὰν δεῖχθῆ, ἐδείχθη καὶ Θεός. *Ὁρθ.* Τέως Πνεῦμα θεῶν ἐδείχθη. *Μακεδ.* Ἀλλ' οὐ Θεός. *Ὁρθ.* Ἐὰν ἀκούσωμεν Παύλου τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, τὸν Θεὸν μηδὲν ἄλλο εἶναι ἢ θεῶν ἀνάγκη συνθέσθαι τὸ θεῶν εἶναι Θεόν. *Μακεδ.* ὅτι

¹² Tit. iii, 5. ¹³ I Cor. i, 9. ¹⁴ Gen. i, 26, 2, 3.

(28) Sic Palat. vecte. Editi vero, παρ' ἡμῖν.

(29) Πνεῦμα Θεοῦ. Paulo post manuscr.

¹⁵ Job xxxiii, 4. ¹⁶ ibid. 3, 4. ¹⁷ Job xviii,

Ἐλιοῦς, et infra similiter.

(29') Editi, κέκρικεν. Edit.

πάντως. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς Πνεῦμα, καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα (30) Θεός. Πού δὲ γέγραπται, ὁ Θεὸς θεῖος; Ὁρθ. Ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων λέγει Παῦλος οὕτως· «Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφειλομέν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπων, τὸ θεῖον εἶναι ὁμοιον.»

«Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro aut argento, sculpturæ artis et cogitationis hominum, divinum esse simile 18.»

20. *Maced.* Φθάσας εἶπον, ὅτι κἂν θῶ, ὅτι ὁ Θεὸς Πνεῦμά ἐστιν, οὐ πάντως καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα Θεός.

Ἐν τῷ οὐδὲν τῶν κτισμάτων Πνεῦμα θεῖον, οὐδὲν Πνεῦμα ἀγιοσύνης, κοινὰ δὲ ταῦτα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος· τῆς αὐτῆς ἀρα φύσεως Πατρός, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. *Maced.* Δείξον οὖν, ὅτι, ὡσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Υἱός, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. Ὁρθ. Λέγει Παῦλος· «Ἔμεῖς δὲ οὐκέτ' ἐστέ ἐν σαρκί, εἴπερ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὕτος οὐκ ἔστιν (31) αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν Χριστόν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας Χριστόν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.» *Maced.* Οὕτως οὐ γέγραπται, ἐὰν τοῦ ἐνοικοῦντος, ἀλλὰ τὸ ἐνοικοῦν.

Ἁγίου Πνεύματος· τῆς αὐτῆς ἀρα φύσεως τὸ Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ; *Maced.* Ἐάν οὖν ποῦ ἐν τῷ δεύτερον ἀντίγραφον εὐρεθῆ ἔσφαλμένον παρ' ὑμῖν, ἐκ τούτου ἔχεις με πείσαι; Ὁρθ. Ἐχομεν δεῖξαι, ὅτι ἐν ἄλλοις τοῖς ἀρχαίοις ἀντιγράφοις οὕτω γέγραπται. Ἐπεὶ δὲ νομίζεις τοῦτο ἀντιλεγόμενον εἶναι, πληροφόρηθητι καὶ ἐξ ἄλλης γραφικῆς ἀποδείξεως. *Maced.* Εἰπέ· τοῦτο γὰρ ἀντιλέγεται. Ὁρθ. Λέγει ὁ αὐτὸς ὁ ἅγιος Παῦλος· «Οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἅψ' ἑαυτῶν λογίσασθαί τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους Καινῆς Διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ Πνεύματος. Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ.»

Maced. Ζωοποιεῖν λέγεται τὸ ἀπὸ ἁμαρτιῶν ἄγειν εἰς δικαιοσύνην. Οὐ μὴν ἐγείρει νεκροὺς, ὡς ὁ Χριστὸς ἤγειρεν. Ὁρθ. Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἤγειρε τὸν Εὐτυχον ἀποθνήσκοντα, ἢ οὐ; *Maced.* Ἄλλ' οὐκ ἦν Παῦλος ὁ ἀναστήσας, ἀλλ' ὁ ἐν Παύλῳ λαλήσας Χριστὸς. Ὁρθ. Καίτοιγες Παῦλος λέγει, ὅτι «Χριστὸς ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου πεποιήκειν ἐν ἐμοὶ τὰ σημεῖα.» Λέγει γὰρ οὕτως, ὅτι «Οὐ τολμῶ τι ἐγὼ λέγειν ὧν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ λόγῳ καὶ ἔργῳ, εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, ἐν δυνάμει σημεῖων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου.» *Maced.* Οὐκ ἐδύνατο γὰρ ὁ Χριστὸς ἄνευ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ποιῆσαι τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα; Ὁρθ. Οὐκ

18 Act. xvii, 29. 19 Rom. viii, 9-11. II Cor. iii, 5, 6

(30) Καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα ἀβέστ a manuscriptis. Et ibidem dicitur in manuscriptis.

est Deus. *Orth.* Si ex Paulo apostolo audierimus, Deum nihil aliud esse, quam divinum, necesse fuerit concedere, id, quod divinum est, Deum esse. *Maced.* Non prorsus. Neque enim etiamsi Deus est Spiritus, idcirco divinus quoque Spiritus est Deus. Ubinam vero scriptum est Deum esse divinum? *Orth.* In Actis apostolorum sic loquitur Paulus :

20. *Maced.* Jam prius dixeram, etiamsi posuero Deum esse Spiritum, non protinus sequi, divinum etiam Spiritum esse Deum. *Orth.* Si rerum creaturarum nulla est Spiritus divinus, nulla est Spiritus sanctificationis, hæc autem communia sunt Patri, Filio, et Spiritui sancto, nempe ejusdem naturæ fuerint Pater, Filius, et Spiritus sanctus. *Maced.* Ostende igitur, sicut Pater excitat mortuos, et vivificat, et Filius quoque, ita etiam Spiritum sanctum vivificare. *Orth.* Dicit Paulus : « Vos autem jam non estis in carne, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, is non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus vero vita est propter justitiam. Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Christum a mortuis vivificabit quoque mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis 19.»

Maced. Non ita scriptum est, « per inhabitantem, » sed « propter inhabitantem. » *Orth.* Si ostendero scriptum esse, « per inhabitantem, » num tibi persuasum fuerit, ejusdem esse naturæ, Spiritum atque Patrem et Filium? *Maced.* An vero, si unum et alterum mendosum exemplar apud vos inveniatur, inde illud mihi persuaseris? *Orth.* Possumus ostendere ita in cunctis vetustis exemplaribus scriptum esse. Quoniam tamen de hoc controversi existimas, aliis petitis ex Scriptura demonstrationibus certior fias. *Maced.* Has igitur profer, nam illud in controversia est. *Orth.* Idem Paulus dicit : « Non quod ex nobis ipsis idonei simus cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed quod idonei sumus, id ex Deo est : qui etiam fecit ut idonei ministri essemus Novi Testamenti, non litteræ, sed Spiritus. Littera enim occidit, Spiritus autem vivificat 20. » *Maced.* Vivificare dicitur a peccato ad justitiam traducere. At non excitat mortuos, sicut Christus excitavit. *Orth.* Paulus Apostolus Eutychem mortuum excitavit, annon? *Maced.* At non is est Paulus, qui illum excitavit, sed qui locutus est in Paulo Christus. *Orth.* Atqui, inquit Paulus : « Christus in virtute Spiritus sancti fecit in me signa. » Sic enim ait : « Non enim audeo quidquam loqui quod non effecerit Christus per me, verbo et facto ad obedientiam gentium, in vir-

(31) Palat., οὐκέτ' οὐκ ἔστιν.

tute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti ²¹. » *Maced.* An vero non poterat Christus absque Spiritu sancto edere signa et prodigia? *Orth.* Nonne itidem poterat Pater absque Filio **453** condere omnia? *Maced.* Etiam : sed (« ideo per Filium condidit ») ut Filium quoque appareret esse conditorem. *Orth.* Eadem ratione, Filius cum posset ostenderet Spiritum sanctum eadem facere quæ Pater et Filius.

21. *Maced.* Nos Spiritum sanctum non possumus Deum dicere. *Orth.* Ais divinas Scripturas a Spiritu sancto enuntiatas per prophetas et apostolos, annon? *Maced.* Aio. *Orth.* Ergo Spiritus qui eos afflavit Deus est. *Maced.* Absit ut hoc dicam! *Orth.* Si Scripturæ ab ipso inspiratæ, sunt a Deo inspiratæ, quid aliud Spiritus ille fuerit quam Deus? *Maced.* Spiritus ille nobis subministravit Dei doctrinam, quæ idcirco dicitur a Deo inspirata. *Orth.* An vero, quoniam sanctificatio qua nos Spiritus etiam sanctificat, est Dei sanctificatio, idcirco non est ab ipso Spiritus sanctificatio? *Maced.* Sane est etiam ab ipso Spiritu sanctificatio. *Orth.* Sicut ergo sanctificatio est a Patre, Filio, et Spiritu sancto; ita et sacra Scriptura. Doctrina igitur est Patris, Filii, et Spiritus sancti. At Scripturam profiteretur sanctus Paulus esse a Deo inspiratam : Deus est igitur Pater, Filius et Spiritus sanctus. Quamobrem etiam dictum est apud prophetas : « Et erunt omnes docti a Deo ²². » *Maced.* Quisquis dicitur a Patre, vocatur doctus a Deo. *Orth.* Sicut qui sanctificatur a Patre et Filio, sanctificatur quoque similiter a Spiritu sancto : ita qui didicit a Patre, a Filio quoque discit, et a Spiritu sancto : siquidem cum dixerit Christus : « Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis ²³. » Sanctus Paulus dicit : « An experimentum queritis ejus qui loquitur in me Christi ²⁴ ? » Audis Christi doctrinam esse ea quæ loquitur Spiritus : et Patris doctrinam esse, ea quæ Christus et Spiritus loquuntur. Quod si ita est, quæ loquitur Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sunt Scriptura a Deo inspirata.

22. *Maced.* Cum ergo dicit Pater, « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui ²⁵, » hoc dicit Pater, Filius, et Spiritus sanctus. *Orth.* Quædam sunt voces propriæ Patris, et quædam propriæ voces Filii, et quædam voces Spiritus propriæ : sunt et quædam Patri, et Filio, et Spiritui sancto communes. Cum igitur, ut tu prius dixisti, Pater inquit, « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, » hæc est ipsius Patris vox. Item cum inquit, « Ecce puer meus dilectus, in quo complacuit anima mea : ponam Spiritum meum

ἑδύνατο γὰρ ὁ Πατήρ ἄνευ τοῦ Υἱοῦ ποιῆσαι τὰ πάντα; *Μακεδ.* Ναί· ἀλλ' ἵνα καὶ Υἱὸς δημιουργὸς δειχθῇ. *Ὁρθ.* Τῷ αὐτῷ λόγῳ, δυνάμενος καὶ ὁ Υἱὸς ποιῆσαι τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα (32), ποιεῖ ἐν τῷ Πνεύματι, ἵνα δειχθῇ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὰ αὐτὰ ποιοῦν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ.

21. *Μακεδ.* Ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν Θεὸν τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Λέγεις (33) τὰς θείας Γραφὰς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου εἰρησθαι διὰ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων, ἢ οὐ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Θεὸς ἄρα τὸ ἐμπνεύσαν αὐτοὺς Πνεῦμα. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ὁρθ.* Εἰ αἱ πνευσθεῖσαι Γραφαὶ παρ' αὐτοῦ θεόπνευστοί εἰσιν, τί ἂν ἄλλο εἴη τὸ Πνεῦμα ἢ Θεός; *Μακεδ.* Τὴν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν διηκόνησεν ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴ ἡ διδασκαλία θεόπνευστος λέγεται. *Ὁρθ.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ ἁγιασμός, ὃν ἀγιάζει καὶ ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα, Θεοῦ ἐστὶν ἁγιασμός, οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ὁ ἁγιασμός; *Μακεδ.* Ναί, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ὁ ἁγιασμός. *Ὁρθ.* Ὡς περὶ οὖν ὁ ἁγιασμός Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶν, οὕτως καὶ ἡ θεία Γραφή, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶν. Θεόπνευστος δὲ ἡ Γραφή ὁμολογεῖται παρὰ τῷ ἁγίῳ Παύλῳ· Θεὸς ἄρα Πατήρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Διὸ καὶ εἰρηται παρὰ τοῖς προφήταις· « Καὶ ἔσονται πάντες διδασκτοὶ Θεοῦ. » *Μακεδ.* Πᾶς ὁ μαθὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς διδασκῆ Θεοῦ ἀκούει. *Ὁρθ.* Ὡς περὶ ὁ ἀγιάζόμενος παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀγιάζεται ὁμοίως καὶ παρὰ τοῦ Πνεύματος· οὕτως ὁ μαθὼν παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος μαθησθήσεται· ἀμελεῖ τὸν Χριστοῦ εἰρηκότος, ὅτι· « Οὐκ ἐστὲ ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν, ὁ ἅγιος Παῦλος λέγει· « Ἡ δοκιμὴν (34) ζητεῖτε τοῦ ἐν ἡμῶν λαλοῦντος Χριστοῦ; » Ἀκούετε, ὅτι ἡ λαλεῖ τὸ Πνεῦμα, Χριστοῦ διδασκαλία ἐστὶν· καὶ ἡ λαλεῖ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, Πατρὸς διδασκαλία ἐστὶν. Εἰ δὲ τοῦτο, ἄρα ἡ λαλεῖ ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα, θεόπνευστος Γραφή ἐστὶν.

22. *Μακεδ.* Ὅταν οὖν λέγῃ ὁ Πατήρ· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠρέδωκα· » Πατήρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα τοῦτο λέγει. *Ὁρθ.* Εἰς φωνὰν ἴσται τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰς φωνὰν ἴσται τοῦ Υἱοῦ, καὶ εἰς φωνὰν ἴσται τοῦ Πνεύματος· καὶ εἰς κοινὰ Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν οὖν λέγῃ (35) ὁ Πατήρ, ὡς προλαβὼν εἰρησας, « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠρέδωκα, » αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ φωνή. Καὶ ὁμοίως ὅταν λέγῃ· « Ἴδού ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου· ἠθήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν· » καὶ

²¹ Rom. xv, 18, 19. ²² Isa. liv, 15. ²³ Matth. x, 20. ²⁴ II Cor. xiii, 3. ²⁵ Matth. iii, 17.

(32) Post τέρατα in editis legitur ἄνευ τοῦ Πνεύματος, sed hæc desunt in mss. omnibus.

(33) Pal., Ὁρθ. Λέγεις τὰς θείας Γραφὰς. Λέγει ὁ Παῦλος ἢ οὐ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ταύτας δὲ τὰς θείας

Γραφὰς θεόπνευστους λέγει· Παῦλος ἢ οὐ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Θεὸς ἄρα, etc.

(34) Palat., Εἰ δοκιμὴν. Editi vero, Ἡ δοκιμὴν (35) Palat., Καὶ ὅταν λέγῃ.

σαι τοιαῦται, αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς εἶσιν ἴδιαι. Ὄταν δὲ λέγῃ (36) ὁ Υἱὸς, « Ὄρουσαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, » καὶ ὅσαι τοιαῦται, τοῦ Χριστοῦ εἶσι φωναί. Ὄντω καὶ τοῦ Πνεύματος ἰδαί εἶσι φωναί· ὡς ὅταν λέγῃ ὁ Ἄγαθος· « Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸν ἄνθρωπον τοῦτον, οὗ ἔστιν ἡ ζώνη αὐτή, οὕτως δῆσουσιν. » Πᾶσαι δὲ αὗται, θεόπνευστοι λέγονται, διὰ τὸ καὶ τὰς τοῦ Πατρὸς Θεοῦ εἶναι φωνάς, καὶ τὰς τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ εἶναι φωνάς, καὶ τὰς τοῦ Πνεύματος Θεοῦ εἶναι φωνάς. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Οὐκοῦν εἰπέ (37) τὰς μὲν εἶναι θεοπνεύστους (τὰς δὲ οὐ)· καὶ μέμψαι τῷ ἁγίῳ Παύλῳ γράψαντι θεοπνεύστους τὰς πάσας Γραφάς. *Μακεδ.* Ἡ οὖν, ἐπειδὴ τινὰ ῥήματα τῶν ἁγίων εἶσιν ἐν αὐταῖς καὶ τῶν ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἁμαρτωλοὶ θεοὶ εἶσιν; *Ὁρθ.* Ἀλλὰ καὶ τὰς τοῦ Πατρὸς φωνάς καὶ τὰς τοῦ Υἱοῦ καὶ τὰς τῶν ἁγίων, καὶ τὰς τῶν ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, τὸ Πνεῦμα διὰ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἔγραψεν. Οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς. *Μακεδ.* Δεῖξόν μοι, ποῦ φανερώς Θεὸς εἴρηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

23. *Ὁρθ.* Ὁμολογεῖς ναὸς εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἢ οὐ (38); *Μακεδ.* Ναί. Καὶ γὰρ εἴρηται παρὰ τοῦ ἁγίου Παύλου· « Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἔστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ; » *Ὁρθ.* Πᾶς δὲ ναὸς, Θεοῦ ναὸς ἐστίν· Θεὸς ἔρα τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὐ λέγω Θεὸν τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Οὐκοῦν οὐδὲ σὺ ναὸς. *Μακεδ.* Τοῦ Θεοῦ ναὸς εἰμι. *Ὁρθ.* Τοῦ Πνεύματος οὐ; *Μακεδ.* Ναί καὶ τοῦ Πνεύματος. *Ὁρθ.* Ἄρα καὶ Πνεῦμα (39) Θεός. *Μακεδ.* Ἐπειδὴ καὶ ἄγγελοι ὄκησαν ἐν τοῖς ἁγίοις, ὥσπερ ὁ προφήτης λέγει· « Τάδε λέγει ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί· » διὰ τοῦτο καὶ τοὺς ἀγγέλους θεοὺς λέγω; *Ὁρθ.* Οὐκ ἔχεις μὲν δεῖξαι, ὅτι εἰς ἦν τῶν γεννητῶν ἀγγέλων ὁ λαλῶν ἐν τῷ προφήτῃ. Προσποθέσκειται γὰρ, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἄγγελος, καὶ τὸ Πνεῦμα. Κἂν δοθῇ σοι ἐνα τῶν γεννητῶν ἀγγέλων λαλεῖν ἐν τῷ προφήτῃ (40), ἀλλ' οὐχὶ καὶ ναὸς τοῦ ἀγγέλου ὁ προφήτης. Πᾶς γὰρ ναὸς, Θεοῦ ναὸς. Ἐπειδὴ εἰπέ, ποῦ τῆς Γραφῆς εἴρηται ναὸς ὁ προφήτης ἢ ὁ ἀπόστολος, ἢ καθόλου ἄνθρωπος, ἀγγέλου, ἢ τινος κτίσματος. *Μακεδ.* Θεὸς οὖν τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Ἐάν θέλῃς (41), κἂν μὴ θέλῃς. *Μακεδ.* Τρεῖς οὖν θεοί. *Ὁρθ.* Θεὸς ὁ Πατήρ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Καὶ ὁ Υἱὸς; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Δύο οὖν θεοί; *Μακεδ.* Οὐ. *Ὁρθ.* Οὕτως οὐδὲ τρεῖς; *Μακεδ.* Ἄλλ' εἷς καὶ εἷς. *Ὁρθ.* Εἰ τὸ εἷς καὶ εἷς οὐκ εἰσὶ δύο, οὐδὲ τὸ εἷς καὶ εἷς καὶ εἷς, τρεῖς. *Μακεδ.* Οὐκ ἔστιν οὖν εἷς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα; *Ὁρθ.* Εἰπέ καὶ ἐν Πνεύμα ἁγίον, ἐν ᾧ τὰ πάντα. *Μακεδ.* Ποῦ τοῦτο γέγραπται; *Ὁρθ.* Παρὰ τῷ Δαβὶδ· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερωώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι

A super ipsum ³⁶, » et similes aliæ voces, ipsius Patris sunt propriæ. At cum dicit Filius, « Foderunt manus meas et pedes meos ³⁷, » et si quæ sunt aliæ similes, Christi sunt voces. Ita etiam quædam sunt Spiritus propriæ voces, ut cum dicit Agabus : « Hæc dicit Spiritus sanctus : Hunc virum, cujus est hæc zona, sic alligabunt ³⁸. » Omnes autem istæ voces dicuntur a Deo inspiratæ, quoniam et quæ Patris sunt, Dei sunt voces : et quæ Filii sunt, Dei sunt voces : et quæ Spiritus sunt, Dei sunt voces. *Maced.* Absit! *Orth.* Dic igitur quasdam Scripturas esse a Deo inspiratas, quasdam vero non item : et Paulum incusa, qui Scripturas universas a Deo inspiratas esse scripserit. *Maced.* Num igitur quoniam in Scripturis sunt quædam sanctorum verba, quædam etiam impiorum et sceleratorum hominum, impios quoque et sceleratos idcirco dixeris esse deos? *Orth.* Sed et Patris, et Filii, et sanctorum, itidemque impiorum et sceleratorum voces descripsit Spiritus per prophetas et apostolos. Non enim locuti sunt ipsi, sed Spiritus Patris. *Maced.* Ostende mihi, ubi Spiritus sanctus manifeste dicatur Deus.

454 23. *Orth.* Fateris te esse Dei templum, annon? *Maced.* Sane. Dictum est enim a sancto Paulo : « An nescitis corpora vestra esse templum Spiritus sancti : qui in vobis est, et quem a Deo habetis ³⁹? » *Orth.* Atqui omne templum est Dei templum, ergo Spiritus sanctus est Deus. *Maced.* Nego Spiritum esse Deum. *Orth.* Ergo, ne tu quidem es templum? *Maced.* Sum Dei templum. *Orth.* Annon vero Spiritus templum? *Maced.* Sum certe Spiritus etiam templum. *Orth.* Ergo et Spiritus est Deus. *Maced.* Nam vero quoniam angeli etiam habitaverunt in sanctis, sicut inquit propheta : « Hæc dicit angelus qui in me loquitur ⁴⁰, » idcirco angelos quoque dixerim esse deos? *Orth.* Non possis ostendere angelum loquentem in propheta fuisse unum ex illis conditiis. Jam enim antea demonstratum est Filium quoque et Spiritum esse angelum. Et ut tibi concedatur, unum fuisse ex conditiis angelis eum qui loquebatur in propheta, non erat tamen propheta templum angeli. Omne templum enim est Dei templum : alioqui dicitis ubi tandem in Scriptura dicatur propheta, vel apostolus, vel homo quispiam, templum angeli vel rei ullius creatæ. *Maced.* Spiritus igitur Deus est? *Orth.* Est, nolis, velis. *Maced.* Tres vero dii sunt. *Orth.* Pater estne Deus? *Maced.* Etiam. *Orth.* Et Filius quoque Deus? *Maced.* Etiam. *Orth.* Num igitur duo sunt dii? *Maced.* Non. *Orth.* Ita igitur ne tres quidem sunt. *Maced.* Sed unus est et unus. *Orth.* Si unus et unus non sunt duo, ergo nec unus et unus et unus tres sunt. *Maced.* An non igitur unus est Deus, ex quo omnia, et unus

³⁶ Isa. xlii, 1. ³⁷ Psal. xxi, 17. ³⁸ Act. xxi, 11. ³⁹ I Cor. vi, 19. ⁴⁰ Zach. i, 9.

(36) Palat. similiter, Καὶ ὅταν λέγῃ.

(37) Manuscrip., εἶπον. Μοχ τὰς δὲ οὐ deest in editis, et notatur solum ad marginem Felck. sic : *Leest, τὰς ἐξ οὐ.*

(38) Mss., εἶναι τοῦ Πνεύματος, ἢ οὐ.

(39) Mss., Ἄρα τὸ Πνεῦμα.

(40) Palat., ὁ λαλῶν ἐν τῷ πρ.

(41) Palat., κἂν θέλῃς.

Dominus per quem omnia? *Orth.* Dic, et unus Spiritus in quo omnia. *Maced.* Ubi hoc scriptum est? *Orth.* Apud Davidem: « Verbo Domini caeli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum ²¹. » *Maced.* Sed Spiritus oris ipsius non est Spiritus sanctus. *Orth.* Ergo ne Verbum quidem est Filius. *Maced.* Non significat eo loco Verbum subsistens, nec Spiritum subsistentem. *Orth.* Ut tibi illud quod concedatur, quod Deus habeat Verbum prolatitium, dic nobis, Verbumne subsistens, est quod caelos firmavit, an prolatitium? *Maced.* Verbum prolatitium appello mandatum ipsius. « Dixit enim et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt ²². » *Dixit autem et mandavit Filio, Verbo videlicet sub-*

sistenti: Filius vero accepto mandato creavit.

24. *Orth.* Non fuerint igitur caeli firmati verbo ipsius, sed Filii operatione. Adeoque falsum illud erit: « Verbo Domini caeli firmati sunt. » Cum hoc Verbum non habuerit eam virtutem quae concurreret, sed Filii actionem exspectarit: neque intelligis in quam absurditatem tua haec oratio delabatur? Dic enim nobis, multiscie, utrum Filius postquam audivit a Patre, sua ipsius substantia, arte quadam et methodo commota, caelum firmavit, an vero sermone fecit ut existeret? *Maced.* Verbi quidem verbum concurrentem habuit virtutem: Patris autem verbum, Christi verbum exspectavit. Annon enim Pater ei praecepit ut omnia faceret? *Orth.* Hoc scriptum non est, sed Verbi Patrem omnia condidisse. *Maced.* Si Pater fecit, quomodo per Filium fecit? *Orth.* Sicut lux per splendorem illustrat, ita Pater per Filium creat: et veluti mens per sermonem docet, ita etiam Pater per Filium creat. *Maced.* Annon per Spiritum? *Orth.* Per Verbum creat, et per Spiritum sanctificat. *Maced.* Hoc admitto. *Orth.* Hoc illud est igitur: « Verbo Domini caeli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum. » *Maced.* Sed Filius quidem creat, Spiritus vero sanctificat, sed non creat. *Orth.* Quivis prudens **455** auditor novit sanctificationis nomine creationem quoque intelligi. Cum audimus, « Cor mundum crea in me, Deus ²³, » quid aliud mente concipimus, quam, Cor purum in me sanctifica, Deus? Quandoquidem autem vis sanctificationem simul cum caelis existere coepisse, dic quid majus sit creare an sanctificare. *Maced.* Creare est Dei opus. *Orth.* Dei quidem opus est creare, at non majus quam sanctificare. Nam et ipsa sanctificatio, est Dei opus. Scriptum est enim: « Pater sancte, sanctifica eos in veritate tua ²⁴. » Sanctificare vero majus quiddam esse quam creare, cognosce ex ipso eventu, cum quis sanctificationem amiserit. Audit enim infelix ille Judas: « Bonum esset homini illi, si natus non fuisset ²⁵. » *Maced.* Bonum igitur illi fuisset, si natus non fuisset: sed Deus solus is est

τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » *Maced.* Ἄλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ στόματος οὐκ ἔστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα. *Orth.* Οὐκοῦν οὐδὲ ὁ Λόγος Υἱός. *Maced.* Ἐνταῦθα οὐ τὸν ἐνυπόστατον Λόγον λέγει, οὐδὲ τὸ ἐνυπόστατον Πνεῦμα. *Orth.* Ἴνα σοι καὶ δοθῇ λόγον ἔχειν προφορικὸν τὴν Θεόν, εἰπέ ἡμῖν, ὁ ἐνυπόστατος Λόγος ἐστὶν ὁ τὸν οὐρανὸν στερεῶσας. ἢ ὁ προφορικός; *Maced.* Τὸν προφορικὸν λέγω, τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ. Ἀὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Εἶπε δὲ (42) καὶ ἐνετείλατο τῷ Υἱῷ, ἐνυποστάτῳ Λόγῳ· ὁ δὲ τὴν ἐντολὴν λαθὼν Υἱὸς ἔκτισεν.

Dixit autem et mandavit Filio, Verbo videlicet sub-

24. *Orth.* Οὐκέτι οὖν τῷ λόγῳ αὐτοῦ ἐστερεώθησαν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργείᾳ. Καὶ ψεῦδος τὸ λέγειν· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. » (43) Οὐ γὰρ ἔσχεν ὁ Λόγος σύδρομον τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐνέμενεν τὴν τοῦ Υἱοῦ ἐνεργείαν. Καὶ εἰς ὅσην ἀτοπίαν ἐκπίπτει σου ὁ λόγος, ἀγνοεῖς; Εἰπέ γὰρ ἡμῖν, πολυμαθὴς (44), ἄρα ὁ Υἱὸς ἀκούσας παρὰ τοῦ Πατρὸς, κινήσας ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν τέχνη τι καὶ μεθόδῳ ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, ἢ λόγῳ αὐτὸν ὑπεστήσατο; *Maced.* Ὁ μὲν τοῦ Λόγου λόγος σύδρομον ἔσχε τὴν δύναμιν· ὁ δὲ τοῦ Πατρὸς λόγος ἐξέδέξατο (45) τὸν τοῦ Χριστοῦ λόγον. Οὐκ αὐτῷ οὖν ὁ Πατὴρ ἐνετείλατο ποιῆσαι τὰ πάντα; *Orth.* Τοῦτο οὐ γέγραπται, ἀλλ' ὅτι ὁ Πατὴρ τοῦ Λόγου ὄντως πάντα ἐποίησεν. *Maced.* Εἰ Πατὴρ ἐποίησε, πῶς διὰ τοῦ Υἱοῦ ποιεῖ; *Orth.* Ὡς τὸ φῶς διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος φωτίζει, οὕτως ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει· καὶ ὡς νοῦς διὰ τοῦ λόγου διδάσκει, οὕτως καὶ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει. *Maced.* Μὴ διὰ τοῦ Πνεύματος; *Orth.* Διὰ τοῦ Λόγου κτίζει, καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀγιάζει. *Maced.* Τοῦτο δέχομαι. *Orth.* Τοῦτο οὖν ἐστὶν· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » *Maced.* Ἄλλ' ὁ μὲν Υἱὸς κτίζει, τὸ δὲ Πνεῦμα ἀγιάζει, καὶ οὐ κτίζει. *Orth.* Ὁ συνεπὲς ἀκούων οἶδεν, ὅτι καὶ τὸ ἀγιάζειν κτίζειν ἐστίν. Ὅταν ἀκούσωμεν, « Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, » τί ἄλλο νοοῦμεν ἢ τὸ, Καρδίαν καθαρὰν ἀγίασον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός; Ἐπειδὴ δὲ σὺ βούλει συνουσιᾶσθαι τὸν ἀγιασμὸν τοῖς οὐρανοῖς, εἰπέ, τί μείζον ἐστὶ, κτίζειν ἢ ἀγιάζειν; *Maced.* Τὸ κτίζειν, ἔργον Θεοῦ ἐστίν. *Orth.* Ἔργον μὲν Θεοῦ ἐστὶ τὸ κτίζειν, οὐ μὴν μείζον τοῦ ἀγιάζειν ἐστίν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ ἀγιάζειν, ἔργον Θεοῦ ἐστίν. Γέγραπται γάρ· « Πάτερ ἅγιε, ἀγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. » Ὅτι δὲ τὸ ἀγιάζειν μείζον ἐστὶ τοῦ κτίζειν, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος γινώθι, ὅταν τις ἀπολέσῃ τὸν ἀγιασμὸν. Ἀκούεις ὁ ἄθλιος Ἰούδας; « Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. » *Maced.* Καλὸν μὲν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. Ἄλλ' ὁ κτίζων

²¹ Psal. xxxii, 6. ²² Psal. cxlviii, 5. ²³ Psal. l, 12. ²⁴ Joan. xvii, 17. ²⁵ Matth. xxvi, 24.

(42) Δε̄ deest in Palatino.

(43) Sic mss. In editis vero acerant quaedam.

(44) Palatinus, πολυμαθῆ.

(45) Palatinus, ἐδέξατο.

καὶ δημιουργῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, μόνος ἐστὶ Θεός. **A** qui creat et efficit quæ non sunt tanquam si essent.

25. *Orth.* Δέδεικται μὲν, ὅτι τὸ, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, » ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος λέλεκται· καὶ τὸ, « Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν, » ὁμοίως ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἴρηται. Ἴνα δὲ μὴ περιέλκηται ὁ λόγος, ἀκουσον τοῦ Εὐαγγελίου λέγοντος, ὅτι τὸν ναὸν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔκτισε. *Μακεδ.* Εἰπέ πῶ; *Orth.* « Τοῦ Ἰησοῦ ἡ γένεσις (46) οὕτως ἦν· μνηστρευθείσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῇ Ἰωσήφ. πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοῦς, εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » *Μακεδ.* Ὁ Υἱὸς οὖν ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Πνεύματος. *Orth.* Ἡ γένεσις, εἶπεν, οὐχὶ ἡ γέννησις· ἐν λέγει (47), οὐχὶ δύο. *Μακεδ.* Ἄλλ' ὁ ἄγγελος εἶπε· « Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου. » *Orth.* Πρῶτον γένεσιν ἀκουσον τοῦ ναοῦ, καὶ τότε γέννησιν. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνθρωποι πρῶτον γιγνόμεθα δημιουργικῶς, εἰθ' οὕτως γεννώμεθα καταχρηστικῶς· « Υἱοὺς » γὰρ ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα, » γέγραπται, οὐ φυσικῶς δηλονότι, ἀλλὰ καταχρηστικῶς. *Μακεδ.* Πῶς εἶπεν ὁ Σολομών· « Ἡ Σοφία ψυχοδόμησεν ἑαυτῆς οἶκον; » *Orth.* Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ λέγω, ὅτι πάντα τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶ· καὶ διὰ τοῦτο ποτὲ τοῦ Πατρὸς λέγεται, ποτὲ τοῦ Υἱοῦ, ποτὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμέλει λέγει Παῦλος ὁ ἅγιος ἀπόστολος· « Ὅτε δὲ ἠδύδωκεν ὁ Θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί· » καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφορισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ. » *Μακεδ.* Τί τοῦτο ποιεῖ; *Orth.* Βούλομαι σοι δεῖξαι, ὅτι ποτὲ ἑαυτὸν ἀφορίσμα λέγει τοῦ Πατρὸς, ποτὲ τοῦ Υἱοῦ. *Μακεδ.* Μὴ καὶ τοῦ Πνεύματος; *Orth.* Μάθε οὖν, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτὸν ἀφορίσεν, ὡς ἤδη προεἴρηται. Γέγραπται δὲ οὕτως ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων· « Εἶπε δὲ τὸ Πνεῦμα αὐτοῖς· Ἀφορίσατέ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον (48) εἰς τὸ ἔργον, ὃ προσεκέκλημαι αὐτούς. » *Μακεδ.* Κἀγὼ λέγω, οὐς καλεῖ ὁ Πατήρ, τούτους καλεῖ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ οὐς ἀγιάζει ὁ Πατήρ, τούτους ἀγιάζει καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐ κτίζει τὸ Πνεῦμα. *Orth.* Δέδεικται, ὅτι κτίζει τὸ Πνεῦμα. Ἡρέθη γὰρ ἡ ἁγία Μαρία ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. *Μακεδ.* Οὐκ εἶπεν, ἐν γαστρὶ ἔχουσα κτίσαντος τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου· ἀλλ' ἀπλῶς εἴρηται· « Ἡρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » *Orth.* Τὸ οὖν, « ἐκ Πνεύματος ἁγίου, » τί ἄλλο ἡγήσθη πλὴν τοῦ κτίσαι; *Μακεδ.* Ἐγὼ τὴν οἰκονομίαν λέγω τοῦ Πνεύματος ἐναυθῶτα σημαίνεσθαι. *Orth.* Μὴ οὖν θέλεις εἰπεῖν τὸ Κυριακὸν σῶμα κτίσμα; *Μακεδ.* Κτίσμα μὲν λέγω τὸ σῶμα, ἀλλ' οὐ τοῦ Πνεύματος αὐτὸ λέγω κτίσμα, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. *Orth.* Ἄλλ' ἡ Γραφή

25. *Orth.* Ostensum quidem est illud : « Faciamus hominem ⁴⁶, » de Patre, et Filio, et Spiritu sancto dictum esse; et illud : « Faciamus ei adiutorium ipsi conveniens ⁴⁷, » item de Patre, et Filio, et Spiritu sancto dictum esse. Jam vero ne longius protrahatur oratio, audi Evangelium dicens, templum corporis Christi fuisse a Spiritu sancto conditum. *Maced.* Ubinam? *Orth.* « Jesu ortus sic fuit : cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est habens in utero ex Spiritu sancto ⁴⁸. » *Maced.* Jesus ergo est Spiritus sancti Filius. *Orth.* Γένεσις [id est « ortus »] dixit, non γέννησις [seu generatio]; unum dicit, non duo. *Maced.* Sed angelus dixit : « Quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est ⁴⁹. » *Orth.* Primum audi ortum templi, et postea demum generationem. Nam et nos homines primum efficimur ut ab opifice et conditore, deinde sic gignimur improprie. Illud enim, « Filios genui, et exaltavi ⁵⁰, » certes scriptum est, non naturaliter, sed improprie. *Maced.* Quomodo dixit Salomon : « Sapientia aedificavit sibi domum ⁵¹? » *Orth.* Enimvero hoc illud est quod dico, omnia videlicet opera esse Patris, Filii et Spiritus sancti, ideoque modo Patris dici, modo Filii, modo Spiritus sancti. Siquidem Paulus ille sanctus apostolus, inquit : « Cum autem placuit Deo, qui me segregavit ex utero matris meæ, ut revelaret Filium suum in me ⁵²; » et ipse rursus dicit : « Paulus servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei ⁵³. » *Maced.* Quid ex hoc efficitur? *Orth.* Volo tibi demonstrare, Paulum dicere se quiddam esse segregatum modo a Patre, modo a Filio. *Maced.* Num etiam a Spiritu sancto? *Orth.* Disce igitur quod etiam Spiritus sanctus ipsum segregavit, ut jam antea dictum est. Sic enim scriptum est in Actis apostolorum : « Dixit autem eis Spiritus : Segregate mihi Barnabam et Saulum ad opus ad quod ipsos advocavi ⁵⁴. » *Maced.* Dico etiam ego, quos vocat Pater, eos vocat Filium, et Spiritus sanctus : et quos sanctificat Pater, eos sanctificat etiam Spiritus, sed non creat Spiritus. *Orth.* Demonstratum est Spiritum quoque creare. Inventa est enim Maria habens in utero de Spiritu sancto. *Maced.* Non dixit, in utero habens, creante Spiritu sancto : sed simpliciter dictum est : « Inventa est habens in utero de Spiritu sancto ⁵⁵. » *Orth.* Istud ergo : « De Spiritu sancto, » quid aliud esse putas, quam ipsum condidisse? *Maced.* Dico Spiritus sancti œconomiam his significari. *Orth.* Non vis igitur fateri Domini corpus esse creatum? *Maced.* Fateor quidem corpus esse creatum, non tamen a Spiritu sancto creatum esse

⁴⁶ Gen. i, 26. ⁴⁷ Gen. ii, 18. ⁴⁸ Matth. i, 18. ⁴⁹ ibid. 20. ⁵⁰ Isa. i, 2. ⁵¹ Prov. ix, 1. ⁵² Galat. i, 15. ⁵³ Rom. i, 1. ⁵⁴ Act. xiii, 2. ⁵⁵ Matth. i, 18.

(46) Palatinus, γέννησις.

(47) Palat. ἐν λέγει, οὐχὶ δ. Editi male, ἐννόζει

(48) Mss., Παῦλον. Ibid. Palat., εἰς ὅπερ κέκλημαι.

dico, sed a Christo. *Orth.* Atqui Scriptura inquit : A
« Inventa est in utero habens de Spiritu sancto. »

26. *Maced.* Dic mihi ubi scriptum sit, quidpiam a Spiritu sancto fuisse conditum. *Orth.* Sufficiunt quidem ea 456 quæ diximus auditoribus omnibus, qui sincere rei; cognoscendæ studium attulerint : quoniam autem nobis propositum est secus etiam affectis prodesse : audi etiam Spiritum sic loquentem : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum. Ecce enim ego, qui firmo tonitru, et creo spiritum, et hominibus annuntio Christum ejus⁴⁶. » *Maced.* Pater is est, qui loquitur. *Orth.* Si Pater loqueretur, dicendum ei fuisset, Qui annuntio hominibus Christum meum; neque dixisset, Christum ejus. Dic enim mihi an ab alio Deo quam Patre sit Christus. *Maced.* Alius quidem neque fuit, nec est, nec erit Deus præter Christi Patrem : sed propheta is est, qui dicit : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum : » neque scriptum est, « Ecce ego, » sed : « Ecce qui firmat tonitru, et creat spiritum, et annuntiat hominibus Christum ejus : » ipse videlicet Deus. *Orth.* Omnia quidem vobis licent, sed non omnia expediunt. Vos enim ii estis qui sancti Pauli ad Hebræos Epistolam rejicitis, et Epistolæ ad Romanos contextum depravastis, cum dicitis scriptum non esse : « Per Spiritum ejus inhabitantem in vobis; » sed, « propter Spiritum ejus inhabitantem⁴⁷. » Quin etiam ecce prophetæ quoque verba conaris depravare. Sed hoc nemo tibi concedet. Itaque, si propheticum illud protulerimus, et ostenderit scriptum esse : « Ecce ego, » an tibi persuaderi sines creatorem esse Spiritum? *Maced.* Scio in nonnullis exemplaribus scriptum esse : « Ecce ego. » Sed in exemplaribus illis erratum esse dico. Nec enim consentaneum et congruens est dicere, Spiritum eum esse qui dicat : « Ecce ego qui firmo tonitru, et creo spiritum. » *Orth.* Imo hæc maxima est horum verborum congruentia, utpote quæ aliter quam hoc modo congruenter construi non possint. Spiritus enim is est, qui dicit : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum. Ecce enim ego » (Spiritus videlicet) « qui firmo tonitru, et creo spiritum, et annuntio hominibus Christum ejus, » videlicet Dei. *Maced.* Quem spiritum creat? *Orth.* Si litteram quidem et verba ipsa spectes, spiritum seu ventum, qui tonitru consequitur : sin vero sententiam ipsam consideres, eum spiritum, quem ait sanctus Paulus : « Custodiri inculpatum cum anima et corpore, ad Domini nostri Jesu Christi adventum⁴⁸. » Nam per « obfirmatum tonitru » intelligendus est baptismus ille prior apud Judæos usurpatus, vacuus et aqueus : adeo ut dixerit sanctus Joannes : « Ego quidem baptizo vos aqua ad poenitentiam : venit

εἶπεν· Ἡδρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. »

26. *Maced.* Αὐτῇ τῇ λέξει εἰπέ μοι, ποῦ γέγραπται, ὅτι τι ἔκτισε τὸ Πνεῦμα. Ὁρθ. Ἀρχεῖ μὲν τοῖς εὐγνωμόνως ἀκούουσι καὶ τὰ προειρημένα· ἐπειδὴ δὲ σκοπὸς ἡμῖν ἐστὶν ὠφελῆσαι (49) καὶ τοὺς ἀγνώμονας, ἀκουε καὶ τοῦ Πνεύματος λέγοντος· « Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου Ἰσραὴλ, ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. » *Maced.* Ὁ Πατὴρ ἐστὶν ὁ λέγων. Ὁρθ. Εἰ ὁ Πατὴρ ἔλεγεν, εἶχεν ἂν εἰπεῖν, Ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν μου· καὶ οὐκ ἂν εἶπεν, τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Ἐπεὶ εἶπέ μοι, εἰ ἄλλου Θεοῦ ἐστὶ παρὰ τὸν Πατέρα ὁ Χριστός. *Maced.* Ἄλλος μὲν Θεὸς παρὰ τὸν Χριστοῦ Πατέρα οὔτε ἦν, οὔτε ἐστίν, οὔτε ἔσται· ὁ προφήτης δὲ ἐστὶν ὁ λέγων· « Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραὴλ· » οὐ καίται δὲ τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ, » ἀλλ' « Ἰδοὺ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· » αὐτὸς ὁ Θεός. Ὁρθ. Πάντα ὑμῖν ἐξεστίν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. Ὑμεῖς γὰρ ἐστε οἱ καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους τοῦ ἁγίου Παύλου παραγραφόμενοι, καὶ τὴν πρὸς Ῥωμαίους παραχαράττοντες, ἐν τῷ λέγειν, οὐ γέγραπται, « Διὰ τοῦ ἐνοικούντος Πνεύματος ἐν ὑμῖν (50), » ἀλλὰ, διὰ τὸ ἐνοικῶν αὐτοῦ Πνεῦμα. Ἰδοὺ δὴ καὶ τὴν προφήτην ἐπιχειρεῖς παραχαράττειν. Ἀλλ' οὐδεὶς σοι συγχωρεῖ. Ἐάν οὖν προκομίσωμεν τὸ προφητικόν, καὶ δεῖξωμεν, ὅτι τὸ « Ἰδοὺ ἐγὼ » γέγραπται, πειθῆ, ὅτι κτίζει τὸ Πνεῦμα; *Maced.* Οἶδα, ὅτι ἐν ἐνοίσι τῶν ἀντιγράφων γέγραπται τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ. » Ἀλλ' ἐγὼ λέγω ἐσφαλμέναι εἶναι τὰ ἀντίγραφα. Οὐ γὰρ ἔχει ἀκολουθίαν λέγειν, τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ λέγων, ὅτι « Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα. » Ὁρθ. Καίτοιγε ἡ μεγίστη ἀκολουθία τοῦ ῥητοῦ αὐτῆ, καὶ ἄλλως ἐξομαλισθῆναι οὐ δύναται ἡ οὕτως. Τὸ γὰρ Πνεῦμά ἐστι τὸ λέγων· « Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραὴλ. Ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ τὸ Πνεῦμα, στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων (51) πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, » δηλονότι τοῦ Θεοῦ. *Maced.* Ποῖον πνεῦμα κτίζει; Ὁρθ. Εἰ μὲν κατὰ τὸ ῥητὸν, τὸ ἐπόμενον τῇ βροντῇ· εἰ δὲ κατὰ διάνοιαν, ὃ εἶπεν ὁ ἅγιος Παῦλος· « τῆρηθῆναι ἀμεμπτον μετὰ τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματος, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καὶ γὰρ τὴν ἐστερεωμένην βροντὴν τὸ βάπτισμα δεῖ νοεῖν, πρότερον ἂν παρὰ Ἰουδαίους χαῦνον καὶ ὕδατῶδες· ὥστε λέγειν τὸν ἅγιον Ἰωάννην· « Ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου, ὃς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Ἐπειδὴ οὖν αὐτὸ τὸ βάπτισμα τῆ τοῦ Πνεύματος παρουσίᾳ στερεοῦται, καλῶς εἴρηται, ὅτι « Ἰδοὺ ἐγὼ » τὸ Πνεῦμα « στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, » τὸ ἐν

⁴⁶ Amos iv, 12, 13. ⁴⁷ Rom. viii, 9. ⁴⁸ I Thess. v, 23.

(49) Palat., ὠφελῆσαι, ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βρ.

(50) Palat., διὰ τοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. Ἀλλ' οὐδεὶς σου συγχ.

(51) Palat., κτίζων, hic et infra. Mox καὶ abec. a mss.

ἐκάστῳ ἡμῶν, ὃ καὶ καρδίαν ἐκάλεσεν ὁ Δαβὶδ, λέγων· «Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός.» Spiritu sancto et igne⁵⁹.) Quoniam igitur ipse baptismus firmatur Spiritus presentia, recte dictum est: «Ecce ego» (Spiritus videlicet), «qui firmo tonitru, et creo spiritum,» illum videlicet qui singulis nobis inest, quem etiam cor appellat David, in-
quiens: «Cor mundum crea in me, Deus⁶⁰.»

27. *Maced.* Καὶ βροντὴν λέγεις τὸ βάπτισμα. Ὁρθ. Συμβολικῶς καὶ πάνυ. Ὡς γὰρ ὅταν ἀκούω, «Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας,» οὐκ ἄμπελον σωματικὴν περιβλέπομαι, ἀλλὰ τὸν καιρὸν νοῶ· οὕτως καὶ βροντὴν τὸ βάπτισμα νοῶ. Καὶ γὰρ τοὺς μαθητάς αὐτοῦ υἱούς βροντῆς ἐκάλεσεν ὁ Χριστός, τουτέστι βαπτίσματος υἱούς. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ βροντὴ συνίσταται ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος μυσταγωγία, συμβολικῶς τὸ βάπτισμα βροντὴν καλεῖ ἐστερεωμένην ὑπὸ τοῦ ἁγίου (52) Πνεύματος. Ἀμέλει ὁ Ἀπόστολος, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσιν εἴρηται, ἐλθὼν καὶ εὐρών τινας βαπτισθέντας, ἠρώτησεν αὐτοὺς λέγων· «Εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες;» «Ἐκεινῶν δὲ εἰρηκότων, «Ἄλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἠκούσαμεν,» εἶπεν· «Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε;» ὡς τοῦ στερεώματος οὐκ ἔντος ἐν τῷ βαπτίσματι, μὴ παρόντος τοῦ Πνεύματος. Στερεοὶ οὖν βροντὴν τὸ βάπτισμα, καὶ κτίζει τὸ πνεῦμα, τουτέστι τὰς καρδίας ἡμῶν, αὐτὸ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὸ λέγον διὰ τοῦ προφήτου· «Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραὴλ· διότι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζω πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλω εἰς ἀνθρώπους (53) τὸν Χριστὸν αὐτοῦ.» *Maced.* Καὶ τὸ ἐξῆς ἐρμήνευσον, καὶ οὕτως ἐξομάλισον. Ὁρθ. «Ποιῶν ἄβυθρον καὶ ὀμίχλην, ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ ὕψηλά τῆς γῆς.» *Maced.* Τί οὖν λέγεις τὸν ἄβυθρον, καὶ τὴν ὀμίχλην, καὶ τὰ ὕψηλά τῆς γῆς; Ὁρθ. Κατὰ διάνοιαν ἄβυθρον λέγω τὴν ἀνάστασιν. Τοῦ γὰρ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ἀνατολή, νοεῖται ἡ ἀνάστασις. Ὀμίχλη δὲ ἡ μὴ συγχωροῦσα πᾶσι τηλαυγῶς αὐτὸν ὁρᾶν. Ἡ ῥέθη γὰρ ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Τὰ δὲ ὕψηλά τῆς γῆς οἱ ἐπὶ γῆς περιπατοῦντες, καὶ ἐν οὐρανοῖς τὸ πολιτεῦμα ἔχοντες. Ἐπὶ γὰρ τούτους ἐπιβαίνει ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις.

28. *Maced.* Τὸ Πνεῦμα οὖν τὸ ἅγιον ἤγειρεν τὸν Χριστόν; Ὁρθ. Ταῦτα λέγειν ἐμοὶ οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. Ὡσπερ γὰρ τὸ σῶμα τὸ Κυριακὸν λέγεται πεποιηκέναι ὁ Πατήρ (γέγραπται γάρ· «Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε· καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεῖσθαι ἐκ μήτρας, ἡγιακά σε·» καὶ τοῦτο αὐτὸ τὸ σῶμα ὁ Σολομὼν λέγει τὴν σοφίαν φκοδομηκέναι·) λέγει γάρ· «Ἡ σοφία φκοδομήσεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον λέγει ἐκ Πνεύματος ἁγίου αὐτὸ εἶναι), οὕτω καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ τοῦ σώματος μὲν ὁ Υἱὸς λέγει· «Λύσατε τὸν καιρὸν τοῦτον, καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν·» ὁ δὲ Ἀπόστολος, ὅτι «Ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν, λύσας τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου·» ἐνταῦθα δὲ, ὅτι τὸ Πνεῦμα.

⁵⁹ Marc. 1, 7. ⁶⁰ Psal. 1, 12. ⁶¹ Psal. LXXIX, 9. ⁶² Act. XIX, 2, 3. ⁶³ Amos IV, 13. ⁶⁴ Jerem. 1, 5. ⁶⁵ Prov. IX, 1. ⁶⁶ Joan. II, 19. ⁶⁷ Act. II, 24.

(52) Mss., ἀπὸ τοῦ ἁγ. Mox ὡς abest a Palat.

A autem, qui fortior me est, qui vos baptizabit in Spiritu sancto et igne⁵⁹.) Quoniam igitur ipse baptismus firmatur Spiritus presentia, recte dictum est: «Ecce ego» (Spiritus videlicet), «qui firmo tonitru, et creo spiritum,» illum videlicet qui singulis nobis inest, quem etiam cor appellat David, in-

27. *Maced.* Ergo baptismum vocas tonitru. *Orth.* Sane quidem symbolice. Quemadmodum enim cum illud audio, «Vineam de Ægypto transtulisti⁶¹,» non considero vitem ullam corpoream sed templum intelligo: ita etiam per tonitru intelligo baptismum. Nam suos etiam discipulos Christus vocavit filios tonitru, id est baptismi. Quoniam enim tonitru constat ex aqua et spiritu, seu vento, id autem est mystica quædam sancti baptismi adumbratio, baptismum symbolice vocat tonitru firmatum a Spiritu sancto. Siquidem Apostolus (ut in Actis dicitur) cum veniens invenisset nonnullos baptizatos interrogavit eos dicens: «An accepistis Spiritum sanctum credentes?» Cum autem illi dixissent, «Sed, neque si Spiritus sanctus est audivimus,» ait: «In quo ergo baptizati estis⁶²?» Quasi absente Spiritu, nulla sit in baptismo firmitas. Firmat igitur tonitru, id est baptismum, et creat **457** spiritum, hoc est corda nostra, ipse Spiritus sanctus qui dicit per prophetam: «Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum. Ecce enim ego qui firmo tonitru, et creo spiritum, et annuntio hominibus Christum ejus.» *Maced.* Interpretare etiam quod consequitur, et ista inter se ut congruentia connecte. *Orth.* «Qui efficio diluculum et nebulam, et incedo super excelsa terræ⁶³.» *Maced.* Quid igitur vocas diluculum, et nebulam et excelsa terræ? *Orth.* Ex interpretatione et sententia ipsius dicti, diluculum dico resurrectionem. Nam solis justitiæ ortus intelligitur esse resurrectio. Nebula autem ea fuit, quæ non sivit ut omnes eum perspicue cernerent. Inventa est enim in utero habens de Spiritu sancto. Excelsa terræ vero sunt qui ambulant quidem in terris, conversationem autem habent in cælis. Istiusmodi enim homines inscendit Spiritus gratia.

28. *Maced.* Num igitur Spiritus sanctus excitavit Christum a mortuis? *Orth.* Ego quidem hoc dicere non dubitem, vos autem tuto dixeritis. Quemadmodum enim dicitur Pater fecisse corpus Domini (scriptum est enim: «Antequam te formarem in utero novi te: et antequam ex utero egredereris, sanctificavi te⁶⁴:») et hoc ipsum corpus sapientiam ædificasse, ait Salomon, nam: «Ædificavit, inquit, domum sibi sapientia⁶⁵:») et Evangelium dicit ipsum esse a Spiritu sancto; ita etiam de corporis resurrectione ipse quidem Filius dicit: «Solvite templum hoc, et ego tribus diebus excitabo illud⁶⁶:» Apostolus vero: «Deus excitavit eum, solutis doloribus mortis⁶⁷:») hic autem dicitur Spiritus

⁶⁸ Act. XIX, 2, 3. ⁶⁹ Amos IV, 13. ⁷⁰ Jerem.

(53) Mss., Πνεῦμα ἀπαγγέλλον εἰς ἀνθ.

ipsum excitasse. Cum audio enim, « Qui efficit dilu- A
cælum, » resurrectionem mente concipio. Nam quæ
facit Pater, ea ipsa facit etiam Filius, et quæ facit
Pater et Filius, ea ipsa facit Spiritus, ut supra quo-
que demonstravimus. *Maced.* An vero tu mihi
ostenderis, Christum excitatum fuisse a Spiritu
sancto? *Orth.* Non dico ipsum Christum a Spiritu
tanquam potentiore fuisse excitatum, sed quod tem-
plum corporis excitaverit Pater. Filius et Spiritus
sanctus. *Maced.* Id autem quomodo mihi persuase-
ris? an auxilio egebat Filius, a quo templum ipsius
excitaretur? *Orth.* Enimvero num quod auxilio ege-
ret impletus est ipso Spiritu? *Maced.* Ubi scriptum
est impletum fuisse Spiritu? *Orth.* Lege Evangelium
secundum Lucam, ut audias, « Jesus igitur plenus
Spiritu sancto, reversus est in desertum ⁵⁵. » Imo B
quod mirum est, scriptum est non modo impletum,
sed etiam ductum fuisse a Spiritu. Cæterum, sicut
impletus est, et ductus, ita etiam resurrexit. Et ut
noris nihil obstare quominus Patre ipsum excitante,
Spiritus etiam eum excitavit, audi, Patre etiam in
ipso manente, sicut in Evangeliiis dicit ipse Filius :
« Pater in me manens ipse facit opera ⁵⁶, » manere
etiam in eo Spiritum : « Descendit » enim « Spiritus
corporali specie sicut columba ; et mansit super
eum ⁵⁷. » Sicut ergo nihil vetat quin, manente Patre,
maneant etiam Spiritus : ita nihil prohibet quominus,
Patre ipsum excitante, Spiritus quoque excitavit,
et hoc illud est quod dicitur : « Efficiens diluculum, »
id est resurrectionem, « et nebulam, » id est corpus.
Maced. Enimvero annon ipse potuit sese excitare?
Orth. Imo ex istis demonstratur naturæ identitas ;
siquidem quæ facit Pater, facit etiam Filius, et quæ
facit Filius, similiter facit Spiritus. *Maced.* Quomodo
id fieri potest? *Orth.* Ita ut ostensum est. *Maced.* Ubi
verò ostensum est? *Orth.* Quia ut Pater sanctificat,
ita et Filius, sicut etiam scriptum est apud Aposto-
lum : « Sed abluti estis, sed justificati estis, sed
sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu
Christi, et in Spiritu Dei nostri ⁵⁸. »

458 29. *Maced.* Imbecillus ego sum : inveniam
autem qui ad hæc habeat quod dicat. Hæc persuade
doctoribus meis, et persuasus fuero. *Orth.* Si tuæ
sententiæ fuisset beatus ille et sanctus Apostolus,
cum visus est ei Christus, dixisset : Adduc prius
in tuam sententiam pontifices et Scribas, et tunc
demum tibi obsequar. *Maced.* Novis et insolentibus
istis vocibus deterreor. Patres nostri nunquam apud
nos istis interpretationibus usi sunt. Necessè est ut
nos hæc consideremus, ac præsertim novum illud
dictum quod audiavi, baptismum videlicet esse toni-
tru. *Orth.* Fateris apostolos vocatos fuisse filios toni-
tru a Salvatore, annon? *Maced.* Sic vocati sunt
soli illi duo fratres. *Orth.* Nos quod vel uni dictum

« Ποιῶν » γὰρ « ὄρθρον, » ἐὰν ἀκούσω, τὴν ἀνάστα-
σιν νοῶ. Ἄ γὰρ ποιεῖ ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς
ποιεῖ· καὶ ἃ ποιεῖ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς, ταῦτα ποιεῖ
τὸ Πνεῦμα, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω δέδεικται.
Μακεδ. Καὶ ἔχεις μοι δεῖξαι, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἡγείρεν
τὸν Χριστόν; Ὅρθ. Οὐ λέγω, ὅτι τὸ Πνεῦμα, ὡς
δυνατώτερον τοῦ Χριστοῦ, ἡγείρεν αὐτὸν τὸν Χριστόν,
ἀλλ' ὅτι αὐτὸν τὸν ναὸν τοῦ σώματος ἡγείρεν ὁ Πα-
τήρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. *Μακεδ.*
Καὶ πῶς με ἔχεις πείσαι; Ἄρα βοηθείας ἐχρηζεν ὁ
Υἱὸς, ἵνα τὸν ναὸν αὐτοῦ ἐγείρῃ; Ὅρθ. Βοηθείας γὰρ
χρηζῶν ἐπληροῦτο αὐτῷ τῷ Πνεύματι (54); *Μακεδ.*
Ποῦ γέγραπται, ὅτι ἐπληροῦτο τῷ Πνεύματι; Ὅρθ.
Ἀνάγνωθι τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, ἵνα ἀκούσῃς·
« Ὁ οὖν Ἰησοῦς πλήρης τοῦ Πνεύματος ἁγίου ὑπέ-
στρεψεν εἰς τὴν ἔρημον. » Καὶ τὸ παράδοξον, ὅτι οὐ
μόνον ἐπληροῦτο, ἀλλὰ καὶ ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι,
γέγραπται. Ὅσπερ δὲ ἐπληροῦτο καὶ ἤγετο, οὕτω
καὶ ἀνέστη. Καὶ ἵνα γνῶς, ὅτι οὐδὲν κωλύει, τοῦ
Πατρὸς αὐτὸν ἐγείροντος, καὶ τὸ Πνεῦμα ἡγείρειν,
ἀκουσον, ὅτι καὶ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ μένοντος,
ὡς ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις αὐτὸς ὁ Υἱὸς λέγει· ὅτι « Ὁ
Πατήρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτοῦ· » οὕτω
καὶ τὸ Πνεῦμα μένει ἐν αὐτῷ· Κατήλθε γὰρ « τὸ
Πνεῦμα σωματικῶ εἶδος ὡσεὶ περιστερὰ, καὶ ἔμεινεν
ἐπ' αὐτόν. » Ὅσπερ οὖν οὐδὲν κωλύει, τοῦ Πατρὸς μένον-
τος, καὶ τὸ Πνεῦμα μένειν· οὕτως οὐδὲν αὐτὸν κωλύει,
τοῦ Πατρὸς ἐγείροντος, καὶ τὸ Πνεῦμα ἡγείρειν·
καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ εἰρημένον· « Ποιῶν ὄρθρον, » τὴν
ἀνάστασιν· καὶ « ὀμίχλην, » τὸ σῶμα. *Μακεδ.* Οὐκ
ἐδύνατο γὰρ ἐκυτὸν ἡγείρειν; Ὅρθ. Ἄλλ' ἐκ τού-
του (55) δεικνύεται τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως· ἃ γὰρ ἂν ὁ
Πατήρ ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς· καὶ ἃ ποιεῖ ὁ Υἱὸς,
καὶ τὸ Πνεῦμα ὁμοίως ταῦτα ποιεῖ. *Μακεδ.* Καὶ πῶς
δυνατόν; Ὅρθ. Ὡς δέδεικται. *Μακεδ.* Καὶ πῶς δέ-
δεικται; Ὅρθ. Ὅτι ἀγιάζει ὡς ὁ Πατήρ (56) καὶ ὁ
Υἱὸς, ὡς καὶ γέγραπται παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· « Ἀλλὰ
ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἑδικαιώθητε, ἀλλ' ἡγιασθήτε ἐν
τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ
ἐν Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. »

29. *Μακεδ.* Ὀλίγος εἰμί· ἐδρίσκω δὲ τὸν δυνάμε-
νον πρὸς ταῦτα εἰπεῖν. Πείσον τοὺς διδασκάλους μου,
καὶ πείθομαι. Ὅρθ. Κατὰ τὴν σὴν γνώμην εἴ ἦν ὁ
μακάριος καὶ ἅγιος Ἀπόστολος, ὅτε αὐτῷ ὤφθη Χρι-
στὸς, εἶπεν ἂν· Πείσον τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμμα-
τεῖς πρῶτον, καὶ τότε πειθομαί σοι. *Μακεδ.* Ξενοφω-
νοῦμαι ἐν τούτοις. Οἱ πατέρες ἡμῶν οὐδέποτε ἡμῖν
ἡρμήνευσαν οὕτως. Ἀνάγκη οὖν ἡμᾶς ἐπὶ τούτοις
σκέψασθαι, μάλιστα ὅτι ξέρον ἤκουσα τὸ βάπτισμα
βροντήν. Ὅρθ. Ὁμολογεῖς, ὅτι οἱ ἀπόστολοι υἱοὶ
βροντῆς ἐκλήθησαν παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ἢ οὐ; *Μακεδ.*
Οἱ δύο μόνοι ἀδελφοί. Ὅρθ. Ἡμεῖς δ' ἅν ἐνὶ (57)
εἴρηται, πᾶσι λέγωμεν ἀρμόζειν τοῖς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα
ἔχουσιν. Καὶ γὰρ Παῦλος ὁ ἅγιος ἀπόστολος εἶπε·

⁵⁵ Luc. iv. 1. ⁵⁶ Joan. xiv. 10. ⁵⁷ Joan. i, 32.

⁵⁸ I Cor. vi, 11

(54) Mss., ἐν αὐτῷ τῷ Πν.

(55) Palat., ἐκ τούτου.

(56) Palat., Ὅτι ἀγιάζει: ὁ Πατήρ Felckm., ὡς ὁ

Πατήρ.

(57) Palat., ὅ ἅν ἐνὶ.

« Λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος· οὐκ ἐμοὶ δὲ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἡγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Πείθῃ οὖν, ὅτι υἱοὺς βροντῆς ἐκάλεσε τοὺς ἀποστόλους; Καὶ πότερον βροντῆ αὐτοὺς ἐγέννησεν, ἢ ἀνθρώποι; *Μακεδ.* Πείθουμαι, υἱοὺς βροντῆς αὐτοὺς εἶπεν διὰ τὸ ὑψηλὸν κήρυγμα τῆς πίστεως. *Ὁρθ.* Τί δὲ ὑψηλότερον τοῦ βαπτίσματος; Σκόπησον δὴ μετὰ φόβου Θεοῦ, εἰ μὴ πανταχοῦ ἐν τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ αἰνίττεται τὸ βάπτισμα βροντῆν. Καὶ γὰρ Δαβὶδ λέγει· « Φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ· ἔφαναν (58) αἱ ἀστραπαὶ σου ἐπὶ οἰκουμένην. Εἶδεν καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ. » Τί ἄλλο ἢ τὸ βάπτισμα λέγει βροντῆν; τὸν δὲ τροχὸν τὸν κύκλον τοῦ βίου τούτου; καὶ τὰς ἀστραπὰς τοὺς ἀγίους ἀποστόλους, τοὺς καὶ φάναντας ἐπὶ οἰκουμένην τὸ φῶς τῆς βροντῆς; Αὐτοὶ γὰρ εἰσιν οἱ ἀκούσαντες· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Ἡ δὲ σαλευθεῖσα γῆ εἰς γεωργίαν ἐκ τῆς βροντῆς, καὶ ἐκ τῆς φαύσεως τῶν ἀστρων τὰ ἴθνη ἀπὸ τῆς ἀγνώστιας εἰς τὴν ἐπίγνωσιν. *Μακεδ.* Εἶπον, ὅτι ξενοφρονοῦμαι, καὶ ἀνάγκη με ἐπισκέψασθαι. *Ὁρθ.* Ἐπειδὴ πανταχόθεν σε θέλω πεισθῆναι, μάθε, ὅτι καὶ ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ ὁ Δαβὶδ τὸ βάπτισμα βροντῆν καλεῖ, λέγων· « Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων. » Καὶ τὰ ἐξῆς· « Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησε, Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. » *Μακεδ.* Ἐργὼν λοιπὸν, τί ἐστὶν ὁ θέλει κατασκευάσαι καὶ συναγαγεῖν. Ἄλλ' εἶπον, ἐγὼ ὀλίγος εἰμί· ἔνδος μοι ἐπισκέψασθαι. *Ὁρθ.* Δῆμι σοι ὁ Θεὸς σύνεσιν, ἵνα ἐπιγνῶς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων.

A est, omnibus competere dicimuseodem Spiritu præditis. Dixit enim sanctus Paulus : « In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, non solum autem mihi, sed etiam omnibus qui diligunt adventum Domini nostri Jesu Christi ⁵⁸. » An igitur tibi persuasum est Christum vocasse apostolos filios tonitru? num vero tonitru ipsos genuit, an potius homines? *Maced.* Ipsos, credo, vocavit filios tonitru, ob sublimem illam fidei prædicationem. *Orth.* Ecquid autem baptismo sublimius? Perpende cum Dei timore, annon ubique in Scriptura divinitus inspirata tonitru baptismum innuat? Dicit enim David : « Vox tonitru tui in rota : Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ. Vidit et commota est terra ⁵⁹. » Quid aliud vocat tonitru quam baptismum? rotam, hujus vitæ circumulum? fulgura vero, sanctos apostolos, qui lucem tonitru orbi terrarum patefecerunt? Hi sunt enim qui audierunt : « Vos estis lux mundi ⁶⁰. » Commota est autem ab hoc tonitru terra ad culturam, et gentes illuminatione siderum ab ignorantia ad Dei cognitionem traductæ, *Maced.* Dixi nova hæc et peregrina mihi incidere. Ampliore consideratione mihi opus est. *Orth.* Quoniam te cupio modis omnibus ad hoc credendum perducere, discite in alio etiam psalmo baptismum a Davide vocari tonitru, cum inquit : « Vox Domini super aquas. » Et mox : « Deus majestatis tonuit, Dominus super aquas multas ⁶¹. » *Maced.* Novi quid deinceps efficere et colligere institueris. Sed quod antea dixi, exiguo sum ingenio, concede ut de istis amplius dispiciam. *Orth.* Utinam det tibi Dominus intelligentiam, ut quæ audivisti agnoscas.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος Διάλογος Δ', ἐν ᾧ Ὁρθοδόξου πρὸς Ἀπολλιναρίαςτῆν διάλεξις (59).

S. P. N. ATHANASII

De sancta Trinitate Dialogus IV, in quo Orthodoxi cum Apollinarii sectatore dialogus.

ὉΡΘΟΔΟΞΟΣ.

1. Σῶμα ἀνθρώπινον ἔσχεν ὁ Χριστὸς, ἢ οὐ; *D* ἈΠΟΛΛΙΝΑΡΙΑΣΤΗΣ. Οὐ. *Ὁρθ.* Ἄλλ' ὅποσον; *Ἀπολλ.* Θεϊκόν. *Ὁρθ.* Τῇ φύσει, ἢ τῇ ἐνώσει τῆς οἰκονομίας; *Ἀπολλ.* Τῇ ἐνώσει τῆς οἰκονομίας. *Ὁρθ.* Οὐκοῦν τῇ φύσει ἀνθρώπινον, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ θεϊκόν. *Ἀπολλ.* Ναί. *Ὁρθ.* Καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν; *Ἀπολλ.* Τὸ ἐκ Μαρίας σαρκίον ὁμοούσιον ἡμῖν. *Ὁρθ.* Σύμφωναν οὖν ἡμῖν ἐστε ἐν τούτοις; *Ἀπολλ.* Εἰ οὕτως, ναί. *Ὁρθ.* Ἴδωμεν οὖν καὶ περὶ ψυχῆς. *Ἀπολλ.* Ἴδωμεν. *Ὁρθ.* Ἐμψυχον ἦν τὸ σῶμα, ἢ

ORTHODOXUS.

1. Habuit humanum corpus Christus, annon? *D* APOLLINARISTA. Non habuit. *Orth.* Cujusmodi ergo aliud? *Apoll.* Divinum. *Orth.* Natura, an œconomix unione? *Apoll.* Œconomix unione. *Orth.* Ergo natura humanum, œconomia vero divinum *Apoll.* Etiam. *Orth.* Et nobis consubstantialia. *Apoll.* Caro quam ex Maria sumpsit, consubstantialis est nobis. *Orth.* In istis igitur sentitis nobiscum? *Apoll.* Etiam, si quidem ita sentitis. *Orth.* Dispiciamus igitur etiam de anima. *Apoll.* Dispiciamus. *Orth.*

⁵⁸ II Tim. IV, 8. ⁵⁹ Psal. LXXVI, 19. ⁶⁰ Matth. V, 14. ⁶¹ Psal. XXVIII, 5.

(58) Sic mss. Editi vero, ἐφάνησαν.

(59) Reg. e: Felc., Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου πρὸς Ἀπολλινάριον διάλεξις.

Corpus illud eratne animatum, an exanime? *Apoll.* Animatum. *Orth.* Nempe 459 quod anima præditum esset? *Apoll.* Nequaquam. *Orth.* Quomodo vero fuerit animatum, quod non fuerit anima præditum? *Apoll.* Divina animatione fuit animatum. *Orth.* Enimvero an tu es, Deo non interveniente, animatus? *Apoll.* Naturaliter sum animatus. *Orth.* Num absque Dei potentia? *Apoll.* At non ita Dominus. Hic enim anima rationis particeps, corpori ex Dei mandato unita, hominem constituit. In Domino vero non ita est, sed Deus Verbum carni unitum hominem constituit Deum. *Orth.* Hoccine est quod divinam animationem vocas? *Apoll.* Sane quidem. *Orth.* Verbum igitur fuerit animæ vice. *Apoll.* Etiam. *Orth.* Quisnam igitur dixit: « Nemo tollit animam meam a me, cum volo pono eam, et cum volo sumo »? caro an Verbum? *Apoll.* Verbum. *Orth.* Quam dixit animam? quam haberet, vel quam non haberet? *Apoll.* Vitam humanam significavit. *Orth.* At fierine potest ut quædam sit humana vita, si non adfuerit anima? *Apoll.* Maxime. « Deus enim in terra visus est, et cum hominibus conversatus est ».

2. *Orth.* Quomodo vero visus est in natura, inaspectabilis cum sit? *Apoll.* Carne. *Orth.* Sicut ergo carnis est conspicuum esse; ita et animæ est conversari. Fieri vero non potest ut qui natura est inaspectabilis, cernatur, nisi corpori uniatur quod videri possit: et fieri non potest, ut qui natura passionis expers est, patiatur et una cum hominibus conversetur, nisi sit corpori animato unitus, quod sponte pati et una cum hominibus versari possit. Animatum autem corpus eo ipso quod anima sit præditum, animatum est, velis, nolis. *Apoll.* Homo igitur nudus passus est pro nobis. *Orth.* Absit! Sed Deus cum vellet conspici, univit sibi corpus quod conspici posset: et pati volens, univit sibi corpus animatum quod sponte pati posset, neque quod quidem prius existerit, postea vero virtute unitum fuerit: neque simpliciter ex homine Maria, sed ipsa prius sanctificata, ut Deus Verbum desumptam ex ea humanitatem, tum demum participans, et sibi ipsi per œconomiam uniens corpus animatum, unus et idem esset Deus et homo. *Apoll.* Nonne animatum corpus homo est? *Orth.* Non quodvis animatum corpus est homo, sed humanum corpus animatum est homo. *Apoll.* Homo iste annon est Jesus? *Orth.* Unitus Verbo. *Apoll.* Jesus igitur annon est homo? *Orth.* Ne hominem quidem ipsum absque Verbo substituisse agnosco. Ipsius enim existentiam in ipsa unitione Verbi designo. *Apoll.* Non fuit igitur Verbum vice partis rationalis? *Orth.* Non, sed in parte rationali fuit Verbum, sibi ipsi per illam uniens spontaneam patiendi facultatem. *Apoll.* Habuit igitur mentem hominis Christus? *Orth.* Cave sic dicas Christum

ἄψυχον; Ἀπολλ. Ἐμψυχον. Ὅρθ. Ψυχὴν ἔχον δηλονότι; Ἀπολλ. Οὐ. Ὅρθ. Καὶ πῶς ἐμψυχον τὸ μὴ ἔχον ψυχὴν; Ἀπολλ. Θεία ἦν ἐμψυχία ψυχωθέν. Ὅρθ. Σὺ γὰρ ἀθεεὶ ἐψυχώθης; Ἀπολλ. Φυσικῶς ἐψυχώθην. Ὅρθ. Ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως; Ἀπολλ. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ Κύριος. Ἐνταῦθα γὰρ ψυχὴ λογικὴ, σώματι ἡνωμένη προστάγματι Θεοῦ, ἀνθρώπων ἀποτελεῖ. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου οὐχ οὕτως· ἀλλὰ Θεὸς Λόγος σαρκὶ ἐνωθεὶς ἀνθρώπων ἀπετέλεσεν Θεόν. Ὅρθ. Τοῦτο οὖν λέγεις θεῖαν ἐμψυχίαν; Ἀπολλ. Καὶ πάνυ. Ὅρθ. Ἀντὶ ψυχῆς οὖν ὁ Λόγος; Ἀπολλ. Ναί. Ὅρθ. Τίς οὖν ἦν ὁ λέγων (60)· « Τὴν ψυχὴν μου οὐδεὶς ἀφ' ἐμοῦ· ὅτε θέλω, τίθημι αὐτήν, καὶ ὅτε θέλω, λαμβάνω αὐτήν » ἢ σὰρξ, ἢ ὁ Λόγος; Ἀπολλ. Ὁ Λόγος. Ὅρθ. Ποίαν ἔλεγεν ψυχὴν; ἢ εἶχεν, ἢ ἦν οὐκ εἶχεν; Ἀπολλ. Τὴν ἀνθρώπινην ἔλεγεν ζωὴν. Ὅρθ. Δυνατὸν γὰρ ἀνθρώπινην ζωὴν εἶναι, μὴ παρουσίας ψυχῆς; Ἀπολλ. Καὶ πάνυ. « Ὁ γὰρ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη. »

2. Ὅρθ. Ὄφθη δὲ ὁ τῆ φύσει ἀόρατος πῶς; Ἀπολλ. Σαρκί. Ὅρθ. Ὅσπερ οὖν σαρκὸς ἐστὶ τὸ φαίνεσθαι, οὕτω καὶ ψυχῆς συναναστρέφεσθαι. Ἀδύνατον δὲ τὸν τῆ φύσει ἀόρατον ὁραθῆναι, μὴ ἐνωθέντα σώματι τῷ δυναμένῳ ὁραθῆναι· καὶ ἀδύνατον τὸν τῆ φύσει ἀπαθῆ παθεῖν καὶ συναναστραφῆναι ἀνθρώποις, μὴ ἐνωθέντα σώματι ἐμψύχῳ, τῷ δυναμένῳ παθεῖν ἔκουσίως καὶ συναναστραφῆναι ἀνθρώποις. Σῶμα δὲ ἐμψυχον, ψυχὴν ἔχον, ἐμψυχόν ἐστι, κὰν θέλῃς, κὰν μὴ θέλῃς. Ἀπολλ. Ἀνθρώπος οὖν ψιλὸς (61) ἐπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅρθ. Μὴ γένοιτο! Ἄλλὰ Θεὸς, βουληθεὶς ὀφθῆναι, ἠνωσεν ἑαυτῷ σῶμα τὸ δυνάμενον ὀφθῆναι· καὶ βουληθεὶς παθεῖν, ἠνωσεν ἑαυτῷ σῶμα ἐμψυχον τὸ δυνάμενον παθεῖν ἔκουσίως, οὐ πρότερον ὑπάρξαν, καὶ τότε κατ' ἀρετὴν ἐνωθέν· οὔτε ἐξ ἀνθρώπου ἀπλῶς τῆς Μαρίας, ἀλλὰ πρότερον αὐτῆς ἁγιασθείσης, καὶ τότε ἐξ αὐτῆς μετασχόντος τοῦ Θεοῦ Λόγου τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἐνώσαντος ἑαυτῷ κατ' οἰκονομίαν ἐμψυχον σῶμα, ὡς εἶναι ἓνα τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ ἀνθρώπων. Ἀπολλ. Τὸ ἐμψυχον σῶμα ἀνθρωπὸς ἐστίν; Ὅρθ. Οὐκ ἀπλῶς τὸ ἐμψυχον σῶμα ἀνθρωπὸς ἐστίν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἐμψυχον ἀνθρωπὸς ἐστίν. Ἀπολλ. Ἀνθρώπος οὗτος Ἰησοῦς ἐστίν; Ὅρθ. Ἐνωθεὶς Λόγῳ. Ἀπολλ. Οὐκ ἐστίν οὖν Ἰησοῦς ἀνθρώπος; Ὅρθ. Ἄνευ τοῦ Λόγου οὔτε ἀνθρώπων αὐτὸν οἶδα ὑποστάντα. Τὴν γὰρ ὑπερξίν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐνώσει τοῦ Λόγου γνωρίζω. Ἀπολλ. Οὐκ οὖν ἀντὶ τοῦ λογικοῦ ἦν ὁ Λόγος; Ὅρθ. Οὐ· ἀλλ' ἐν τῷ λογικῷ ἦν ὁ Λόγος, ἐνώσας αὐτὸς ἑαυτῷ διὰ τοῦ λογικοῦ τὸ ἔκουσιον πάθος. Ἀπολλ. Νοῦν ἀνθρώπου εἶχεν ὁ Χριστός; Ὅρθ. Μὴ λέγε, ὁ Χριστὸς, διαιρῶν, νοῦν εἶχε. Τὸ γὰρ συναμ-

60 Joan. x, 18. 61 Baruch iii, 38.

(60) Palat., Τίς οὖν ὁ λεγ. Paulo post idem, λαμβάνειν αὐτήν.

(61) Ψιλός deest in mss.

φότερον, Νοῦς καὶ Λόγος, λέγεται ὁ Χριστός. Οὗτος δὲ νοῦν ἀνθρώπινον λέγω ἐν ᾧ ἦν ὁ Λόγος, ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ λόγου εἴπομεν σῶμα ἀνθρώπινον τῇ φύσει, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ Θεοῦ. Οὕτω καὶ ψυχὴν τῇ φύσει ἀνθρώπινον (62), τῇ δὲ οἰκονομίᾳ Θεοῦ· καὶ νοῦν ἀνθρώπινον τῇ φύσει, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ Θεοῦ. Καὶ ὡς περὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ οὐκ εἶδε διαφορὰν, οὕτως οὐδὲ ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐποίησεν ἀμαρτίαν. Καὶ ὡς περὶ ἀνάγκη τὸ τῇ φύσει ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ ἐκ τοῦ Ἀδάμ, ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος ἔχειν τὴν οὐσίαν· οὕτως ἀνάγκη τὴν ἀνθρώπινον ψυχὴν λογικὴν εἶναι. Καὶ πάλιν οὖν λέγω· Ὡς περὶ τὸ σῶμα φύσει μὲν ἐστὶν ἀνθρώπινον, τῇ δὲ ἐνώσει τῆς οἰκονομίας θεϊκόν· οὕτως ὁ νοῦς φύσει μὲν ἀνθρώπινος, τῇ δὲ ἐνώσει τῆς οἰκονομίας Θεοῦ νοῦς.

unione vero œconomizæ divinum : ita et mens natura quidem est humana, unione vero œconomizæ, mens Dei.

3. Ἀπολλ. Δύο οὖν τέλεια. Ὁρθ. Δύο οὐσίῶν τελειῶν ἐνωσις. Ἀπολλ. Δύο τελειῶν ἐν τέλειον οὐ γίνεται. Ὁρθ. Παρ' ἀνθρώποις ἰσως ἀδύνατον γενέσθαι, παρὰ δὲ Θεῶν δυνατόν. Ἀπολλ. Πῶς; Ὁρθ. Ὡς τὸ Παρθένον γεννησαί, ὡς τὸ θυρῶν κεκλισμένων σῶμα παχυμερὲς εἰσελθεῖν, ἐκ σαρκῶν καὶ ὀστέων συμπαγῆν, ὡς τὸ περιπατήσαι ἐπὶ θαλάσσης. Ὡς γὰρ ταῦτα δυνατὰ παρὰ Θεῶν, κάκειν. Ἀπολλ. Ἀνθρώπον οὖν ἐγέννησεν Μαρία; Ὁρθ. Ψιλὸν (63), οὐ· ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα. Πρῶτον γὰρ ὁ Κύριος μετ' αὐτῆς θεϊκῶς, καὶ τότε ἐξ αὐτῆς οἰκονομικῶς παιδίον· διὸ καὶ Θεοτόκος ἡ Μαρία. Ἀπολλ. Ἀνθρώπος οὖν ἐσταυρώθη ὑπὲρ ἡμῶν; Ὁρθ. Ψιλὸς, οὐ· ἀλλὰ Θεὸς ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, βουληθεὶς σταυρωθῆναι ὑπὲρ ἡμῶν, ἦν ὁ αὐτῶν σῶμα ἐμφυχον λογικόν, τὸ δυνάμενον σταυρωθῆναι μετὰ ἐκουσίου πάθους. Ἀπολλ. Διὰ τί λέγεις, σταυρωθῆναι μετὰ πάθους; Ἄλλο ἐστὶ σταύρωσις (64), καὶ ἄλλο πάθος; Ὁρθ. Ἐκούσιον καὶ πάθος. Ἀπολλ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι σῶμα ἐμφυχον σταυρωθῆναι δυνατόν, παθεῖν δὲ ἐκούσιως οὐ δύναται, μὴ δὲ ἐμφυχον λογικόν. Καὶ τοῦτό ἐστὶ τὸ ἀσέθημα τῶν λέγοντων, ὅτι ψυχὴν οὐκ εἶχεν. Τοῦ γὰρ σώματος μὴ δυναμένου αἰσθηθῆναι ἐκούσιου πάθους ἀνευ ψυχῆς, ἀνάγκη τὸν Λόγον ἀνεῖ ψυχῆς δεῖνα παθεῖν, ἢ μὴδ' ὅλους εἶναι αἰσθησιν πάθους ἐκούσιου.

Cum enim corpus absque anima non potuerit voluntariam passionem sentire, necesse est Verbum, quod animæ loco fuerit, passum esse aut nullum prorsus fuisse voluntariæ passionis sensum.

4. Ἀπολλ. Οὐκ ἐπαθεν οὖν ὁ Λόγος; Ὁρθ. Φυσικῶς μὴ γένοιτο! Ἀπολλ. Ὅλος ἐπαθεν. Ὁρθ. Ἐνώσας ἑαυτῷ σῶμα τὸ δυνάμενον παθεῖν· ὡς εἶναι τὸ πάθος τῆς οἰκονομίας, καὶ οὐχὶ τῆς φύσεως τοῦ Λόγου. Ὡς γὰρ ἐκοιτάσεν ἐκ τῆς ἑδοιορίας, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομίας· οὕτως ἐπαθεν, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομίας. Εἰ δὲ μὴ, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἀνευ κόπου, καὶ περιπατήσας ὑπὲρ πεπερῶν ἀνέμων, πῶς ἂν ἐκοιτάσεν, εἰ μὴ ἦν ὡς ἑαυτῷ τὸ δυνάμενον κοιτάσαι; Σῶμα δὲ ἀψυχον οὐ κοιτάσῃ, οὐδὲ νήθει. Καὶ ὡς περ

habuisse mentem, ut eum dividat. Utrumque enim simul et conjunctim consideratum, Mens videlicet et Verbum, dicitur Christus. Sic autem mentem cui inesset Verbum, humanam dico, ut initio sermonis diximus corpus natura humanum, Dei vero corpus fuisse, si œconomiam spectes. Sic etiam animam dico natura humanam, Dei vero animam quod ad œconomiam attinet : et mentem natura humanam, Dei vero mentem per œconomiam. Item sicut caro ejus non vidit corruptionem, ita quoque mens ipsius non commisit peccatum. Et sicut necesse est corpus, quod humanum sit, et ex Adamo profectum, ex carne et sanguine constitui, ita necesse est animam humanam esse rationabilem. Rursum igitur dico : Sicut corpus natura quidem est humanum, unione vero œconomizæ, mens Dei.

3. *Apoll.* Duo sunt igitur perfecta. *Orth.* Imo duarum perfectarum substantiarum unio. *Apoll.* Ex duobus perfectis unum perfectum non efficitur. *Orth.* Apud homines fortassis id fieri non potest, sed apud Deum fieri potest. *Apoll.* Quomodo? *Orth.* Ut quod Virgo genuerit, ut quod januis clausis corpus solidum, et ex carnibus et ossibus compactum, introierit, ut quod supra mare ambularet. Nam ut hæc possibilia apud Deum, ita et illud. *Apoll.* Hominem igitur genuit Maria? *Orth.* Nudum et duntaxat hominem, nequaquam, sed Deum, hominem factum. Primum enim Dominus fuit cum ea divine, et tum demum infantulus ex ea œconomice : quamobrem etiam Deipara est Maria. *Apoll.* Homo igitur crucifixus est pro nobis? *Orth.* Nudum duntaxat homo, nequaquam : sed Dei Filius cum Deus esset, velletque crucifigi pro nobis, univit sibi ipsi corpus animatum rationis particeps, quod posset crucifigi cum voluntaria passione. *Apoll.* Cur dicis crucifixum fuisse cum passione? Num aliud est crucifixio, quam passio? *Orth.* Sane vero si voluntaria sit. *Apoll.* Quomodo? *Orth.* Quoniam corpus animatum potest crucifigi, voluntarie autem pati non potest corpus quod non fuerit animatum simul et rationis particeps. Et hæc illa est impietas eorum qui Christum negant anima præditum fuisse.

4. *Apoll.* Ergo non passum fuerit Verbum? *Orth.* Absit, ut naturaliter passum fuerit! *Apoll.* Omnino tamen passum est. *Orth.* Nempe unito sibi corpore quod pati posset : ut passio sit œconomizæ, non autem ipsius naturæ Verbi. Sicut enim lassus fuit de via, non in ipsa deitatis natura, sed unitionis œconomia : ita passus est, non in ipsa deitatis natura, sed unitionis œconomia. Alioqui, quemodo qui absque labore fecit cælum et terram, et ambulat super pennas ventorum, defessus fuisset, nisi sibi ipsi univisset quod fatigari posset? Cæterum cor-

(62) Palat., ἀνθρώπινον, καὶ νοῦν ἀνθρώπινον.

(63) Palat., Ψιλὸν ἀνθρώπον.

(64) Mss., σταυρός.

pus non animatum neque laborat, neque net. Sicut autem corpus illud animatum, quod Verbum sibi univit, est ipsius corpus non natura, sed œconomia; ita labor est ipsius labor, non natura, sed unitionis œconomia: et passio est ipsius passio, non natura, natura enim Verbi passionis expers, sed unitionis œconomia. Nam et ut pateretur unitus est, et ut nos servaret, passus est. Volens enim servare, passus est; et volens pati, univit sibi quod semel unitum nunquam dimisit. « Sic enim veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum⁶⁵: » et, « Videbunt eum in quem transfixerunt⁶⁶. » *Apoll.* Enimvero annon aliter poterat nos salvos facere? *Orth.* Sed ita servare voluit per stultitiam prædicationis. *Apoll.* Si mentem hominis habuit, potuit etiam peccare. *Orth.* Sane, nisi hæc mens fuisset deitati unita. *Apoll.* Mutabilis ergo fuit Christus? *Orth.* Absit! *Apoll.* Si potuit peccare, mutabilis erat. *Orth.* Memineris eorum quæ diximus. Dixi enim: Nisi fuisset deitati unitus. Jesus Christus autem non intelligitur sine unitione Jesus Christus, sed Deus Verbum, Filius Dei subsistens. Si corpus animatum potes absque unitione invenire, mutationem cogita: sin autem simul fuit corpus, et Dei Verbi corpus, et simul fuit animatum rationis particeps, simul Dei Verbi corpus animatum, ac rationis particeps, quærisne mutationem? *Apoll.* Si mentem hominis habuit Christus, fuit quoque oblivioni et ignorantie obnoxius, et peccare potuit. *Orth.* Sane, nisi deitati fuisset unitus. Ne vero dicito, si mentem hominis; nullius enim alterius mentem habere potuit; sed dicito, Si mentis humanæ particeps factum fuit

461 5. *Apoll.* Quomodo potest mens humana non mutari? *Orth.* Quomodo mortale istud immortalitate indutum non moritur, et corruptibile hoc, incorruptibilitate indutum, non amplius corrumpitur: ita et mens per unitionem cum Deo Verbo deificata non mutatur. *Apoll.* Ergo et sancti mentem habuerunt immutabilem? *Orth.* Non. *Apoll.* Quamobrem, nonne in illis quoque fuit Verbum? *Orth.* Sed fuit in sanctis non unitione, sed pro gratia Spiritus, diverse in ipsis operantis: hic vero, id est in Deo Verbo, fuit omnis plenitudo deitatis. Deinde sancti quidem fuerunt participes Verbi, hic vero Verbum participavit humanam naturam. *Apoll.* Dic, carnem et sanguinem, ut scriptum est. *Orth.* Scripturæ mos est totum hominem vocare carnem et sanguinem, ut cum dicit: « Non ultra acquievi carni et sanguini⁷⁰. » Et: « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem⁷¹. » Et rursus: « Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt⁷². » Et quæcunque sunt hujusmodi. *Apoll.* Quid illud est, Sancti participarunt, et Deus Verbum participavit? quodnam est hoc discrimen? *Orth.* Quod

αὐτοῦ σῶμά ἐστιν, ὃ ἦνωσεν ἐαυτῷ ἐμψυχον σῶμα, οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ· οὕτως αὐτοῦ κῆπος ὁ κῆπος οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ τῆς ἐνώσεως· καὶ αὐτοῦ πάθος τὸ πάθος οὐ τῇ φύσει (65) (ἀπαθῆς γὰρ ἡ φύσις), ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ τῆς ἐνώσεως. Διὰ γὰρ τὸ πάθος καὶ ἡ ἐνωσις· καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν τὸ πάθος. Σῶσαι γὰρ θέλων, ἐπαθεν· παθεῖν δὲ θέλων, ἦνωσεν, ὃ ἐνώσας οὐκ ἀφῆκεν. « Οὕτω γὰρ ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν· » καὶ, « Ὀψονται (66) εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » *Ἀπολλ.* Ἄλλως γὰρ οὐκ ἐδύνατο σῶσαι; *Ὀρθ.* Ἄλλ' οὕτως ἠθέλησε σῶσαι διὰ τῆς μαριίας τοῦ κηρύγματος. *Ἀπολλ.* Εἰ νοῦν ἀνθρώπου (67) εἶχεν, ἐδύνατο καὶ ἀμαρτῆσαι. *Ὀρθ.* Εἰ μὴ ἦνωτο τῇ θεότητι ὁ νοῦς, ναί. *Ἀπολλ.* Τρεπτὸς οὖν ἦν ὁ Χριστός; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο! *Ἀπολλ.* Εἰ ἐδύνατο ἀμαρτῆσαι, τρεπτὸς ἦν. *Ὀρθ.* Μνημόνευε τῶν εἰρημένων. Εἶπον γὰρ· Εἰ μὴ ἦνωτο, ναί. Ἰησοῦς δὲ Χριστός ἄνευ ἐνώσεως οὐ νοεῖται Χριστός Ἰησοῦς, ἀλλὰ Θεὸς Λόγος, Υἱὸς Θεοῦ ἐνουπόστατος. Εἰ δὴν εὔρειν τὸ ἐμψυχον σῶμα ἄνευ ἐνώσεως, ἐνόησι τροπήν· εἰ δὲ ἅμα σῶμα, ἅμα Θεοῦ Λόγου (68) σῶμα ἐμψυχον λογικόν, ζητεῖς τροπήν; *Ἀπολλ.* Εἰ νοῦν ἀνθρώπου εἶχεν ὁ Χριστός, καὶ λήθην καὶ ἀγνοίαν εἶχεν, καὶ ἀμαρτάνειν ἐδύνατο. *Ὀρθ.* Εἰ μὴ ἦνωτο τῇ θεότητι, ναί. Καὶ μὴ λέγε, εἰ νοῦν ἀνθρώπου· οὐ γὰρ ἄλλου τινὸς ἂν εἶχε νοῦν (69)· ἀλλ', Εἰ ἄρα, εἰπέ, ἀνθρωπίνου νοῦ μετεἶχεν ὁ Λόγος, ὡς ἀνθρωπίνης σαρκός.

C 5. *Ἀπολλ.* Πῶς δύναται ἀνθρώπινος νοῦς μὴ τρέπεσθαι; *Ὀρθ.* Πῶς τὸ θνητὸν τοῦτο, ἐνδύθην ἀθανασίαν, οὐκέτι ἀποθνήσκει, καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦτο, ἐνδύθην ἀφθαρσίαν, οὐκέτι φθείρεται· οὕτως ὁ νοῦς, θεωθεὶς ἐνώσει Θεοῦ Λόγου, οὐ τρέπεται. *Ἀπολλ.* Οὐκοῦν καὶ οἱ ἅγιοι ἄτρεπτον εἶχον νοῦν; *Ὀρθ.* Οὐ. *Ἀπολλ.* Διὰ τί; οὐκ ἦν καὶ ἐν αὐτοῖς ὁ Λόγος; *Ὀρθ.* Ἄλλ' ἐν τοῖς ἁγίοις οὐ καθ' ἑνωσιν ἦν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, διαφόρως ἐν αὐτοῖς ἐνεργούντος· ἐνταῦθα δὲ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος. Καὶ οἱ μὲν ἅγιοι μέτοχοι τοῦ Λόγου ἦσαν· ἐνταῦθα δὲ ὁ Λόγος μετέσχε τῆς ἀνθρωπότητος. *Ἀπολλ.* Εἰπέ, αἵματος καὶ σαρκός, ὡς γέγραπται. *Ὀρθ.* Ἔθος τῇ Γραφῇ τὸν ὅλον ἀνθρώπον σάρκα καὶ αἷμα καλεῖν, ὡς ἔταν λέγει· « Οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι· » καὶ, « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » καὶ πάλιν· « Οὐ μὴ καταμείνη τὸ Πνεῦμά μου ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκα· » καὶ ὅσα τοιαῦτα. *Ἀπολλ.* Τί ἐστιν, οἱ ἅγιοι μετέσχον, καὶ ὁ Θεὸς Λόγος μετέσχε; τίς ἡ διαφορά; *Ὀρθ.* Ὅτι οἱ ἅγιοι πρότερον ὑπήρξαν, καὶ τότε μετέσχον Θεοῦ Λόγου· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ ὅ ὡν πρὸ τῶν αἰώνων Θεὸς Λόγος, βουληθεὶς ἐν-

⁶⁵ Act. 1, 11. ⁶⁶ Joan. XIX, 37. ⁷⁰ Galat. 1, 16.

(65) Οὐ τῇ φύσει deest in Palat.

(66) Ὀψονται abest a Palat.

(67) Palat., νοῦν ἀνθρώπινον.

⁷¹ Joel 11, 28. ⁷² Gen. vi, 3.

(68) Λόγου deest in Palat.

(69) Τίνος ἀνθρώπου εἶχε νοῦν mss.

ανθρωπήσαι, ἡγίασεν τὴν Παρθένον, καὶ ἤνωσεν ἐαυ-
τῷ ἐξ αὐτῆς σῶμα, οὐ πρότερον ὑπέβραν, καὶ τότε
ἐνώσας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ὑπέβραν ἐνώσας. Ἀπολλ. Δύο
οὖν ἡγεμονικὰ ἐν τῷ σώματι ἦσαν, ὁ Θεὸς Λόγος καὶ
ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. Ὁρθ. Οὐ. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Λόγος
ἡγεμόνευε τοῦ νοῦ. Ἀπολλ. Πῶς οἶόν τε μὴ εἶναι δύο ;
Ὁρθ. Ὡς τὸ λευκὸν τῆς ἑρεῖς καταχρωσθὲν χρώματι
πορφύρα· οὐ δίχρωμόν ἐστιν, ἀλλ' ἐν· οὕτως ὁ νοῦς,
καταλαμπόμενος· καὶ ἀποθεωθεὶς, ἔν ἐστιν, καὶ οὐκ
ἐστὶ δύο ἡγεμονικά (70). Οὐ γὰρ ἄλλο τι βούλεται ὁ
νοῦς, καὶ ἄλλο τι ὁ Λόγος· ἀλλ' ὥσπερ μουσικὸς καὶ
τὸ ὄργανον οὐ δύο μουσικοὶ, οὕτως Θεὸς Λόγος καὶ
νοῦς ἀνθρώπινος οὐ δύο ἡγεμονικά. Ἀντι γὰρ ὄργα-
νον τῷ νῷ ἀνθρώπινῳ κέχρηται ὁ Λόγος. Ἀπολλ. Ἀλλὰ
τὸ ὄργανον τοῦ μουσικοῦ ἀνοῦν ἐστίν. Ὁρθ. Καὶ ὁ
μουσικὸς θνητὸς ἐστίν. Ἐνταῦθα δὲ ὁ Λόγος, ἀθάνα-
τος ὢν, τῷ νῷ κέχρηται ὄργανῳ· καὶ ὥσπερ ἐν
ἡμῖν ὁ νοῦς τῷ σώματι κέχρηται ὄργανῳ εἰς τὰ
διὰ τοῦ σώματος ἐπιτελούμενα· οὕτως· ἐκεῖ ὁ Λόγος
τῷ νῷ κέχρηται ὄργανῳ εἰς τὰ διὰ τοῦ νοῦ (71) ἐπι-
τελούμενα.

quæ corporis opera efficiuntur : ita illic Verbum
utitur mente, ut instrumento, ad ea quæ mente
efficiuntur.

5. Ἀπολλ. Τοῦ σώματος τίς ἡ χρῆσις ; Ὁρθ. Διὰ
πολλά· ὅτι ὀφθῆναι ἠθέλησε, καὶ ὅτι τὸ συναμφοτέρον
ἦν ἀπολόμενον, καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὁμοίον σώσαι
στυρυρῶ καὶ πάθει ἔκουσιψῆς ἠδὲ δόκησεν. Καὶ ἐν μὲν τῷ
ἔκουσιψῆ πάθει τῷ νῷ κέχρηται, ὡς προεῖπον, ὄργα-
νον· ἐν δὲ τοῖς σωματικοῖς τῷ σώματι· καὶ οὕτως ζη-
τήσας καὶ εὐρών, ἔσωσε τὸ (72) ἀπολωλός. Ἀπολλ. Ἐ
Ποίοις λέγεις σωματικοῖς ; Ὁρθ. Σταυρῷ, ταφῇ,
περιπάτῳ, ἀφῆ, βρώσει, πόσει, καὶ ὅσα τούτοις ἀκό-
λουθα. Ἀπολλ. Θεὸς ἦν ὁ Λόγος ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μα-
ρίας ; Ὁρθ. Ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας, τὸ ἐκ ταύτης
δὲ τῆς οὐσίας, οὐκ ἦν Θεὸς οὐστωδῶς, ἀλλὰ ἐνώσεως
οἰκονομικῆς. Ἀπολλ. Καὶ πῶς, « Εὐλογημένος ὁ καρπὸς
τῆς κοιλίας σου, » λέγεται ; Ὁρθ. Ἐπειδὴ (73) ἐκ τῆς
οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὢν Θεὸς Λόγος, ἐκ τῆς οὐσίας αὐ-
τῆς, ἔλαβε μορφήν δούλου, καὶ σχήματι ἐβρεθεὶς ὡς
ἀνθρώπος, καρπὸς τῆς κοιλίας αὐτῆς εὐρέθη. Ἀπολλ. Ἐ
Συνῆπται οὖν ὁ Λόγος τῷ ἐνωθέντι σώματι ἐξ αὐτῆς,
ὡς ζῶον ; Ὁρθ. Ὡς ζῶον οὐ γέγραπται, ἀλλ' ὡς ἐν
ναφῷ ζῶντι. Ἀπολλ. Καὶ ἐν ἐκάστῳ τῶν ἁγίων οὕτως
ἐστίν, ὡς ἐν ναφῷ ζῶντι ; Ὁρθ. Οὐκ οὕτως. Ἐκαστος
γὰρ τῶν ἁγίων τοσοῦτον ἐγένετο ναὸς, ὅσον ἐδυνήθη
ἐξ ἀρετῆς καὶ ἀσκήσεως κατορθῶσαι. Ἐνταῦθα δὲ
πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικεῖ· καὶ οἱ μὲν
ἅγιοι μορφήν Θεοῦ εἰλήφασιν ἐν ἀρετῇ κατορθώσαν-
τες, ἐνταῦθα δὲ ὁ Λόγος μορφήν δούλου ἔλαβεν.
Ἀπολλ. Οὕτως τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστῶς,
ἀνθρωπὸς ἐστίν. Ὁρθ. Εἰ χωρὶς τοῦ Λόγου νοοῖτο,
ναί. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ὅτε χωρὶς τοῦ Λόγου νοεῖται, οὐκ
ἐστὶν ἀνθρώπος ψιλός, ἀλλὰ Θεὸς ἐνώσει τοῦ Λόγου.
Ἀπολλ. Ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας ναὸς Ἰησοῦς ἐστίν, δι'

A sancti prius exstiterunt, et tum demum participa-
runt Dei Verbum : hic vero non ita est, sed Deus
Verbum, quod erat ante sæcula, cum vellet fieri
homo, sanctificavit Virginem, et corpus ex ea sibi
univit, non quod prius exstiterit, et tum demum
univerit, sed in ipsa existentia uniens. Apoll.
Duo igitur in illo corpore fuerunt principatum
habentia, nempe Deus Verbum, et humana mens.
Orth. Nequaquam. Sed ipsum Verbum imperat
menti. Apoll. Qui fieri potest, ut hæc non
sint duo? Orth. Sicut lanæ albedo colore purpuræ
tincta, non est bicolor, sed unicolor : ita mens co-
ruseans et deificata est unum quiddam, neque sunt
duo principatum habentia. Neque enim aliud qui-
dem vult mens, aliud vero Verbum : sed sicut mu-
sicus et instrumentum non sunt duo musici, ita
Deus Verbum et mens humana non sunt duo prin-
cipatum habentia. Utitur enim Verbum humana
mente tanquam instrumento. Apoll. Sed musici in-
strumentum est mentis expers. Orth. Sed et musi-
cus est mortalis. Hic vero Verbum, quod immor-
tale est, mente utitur, ut instrumento : et sicut
mens in nobis utitur corpore ut instrumento ad ea
quæ corpore utitur mente, ut instrumento, ad ea quæ mente
efficiuntur.

5. Apoll. Corporis vero quis est usus? Orth. In
mukis. Voluit Verbum conspici, et quoniam quod
perierat, utrumque complexum erat, placuit simile
per simile servare, nempe per crucem et passio-
nem voluntariam. Itaque in passione voluntaria
usum est mente, sicut ante dixi, ut instrumento ;
in rebus autem corporeis, corpore : et ita quæsi-
tum et inventum id quod perierat, servavit. Apoll.
Quænam corporea dicis? Orth. Crucem, sepulturam
ambulationem, tactum, cibum, potum, et quæcun-
que sunt hujusmodi. Apoll. At nonne Deus erat
Verbum qui genitus est ex Maria? Orth. Qui geni-
tus est ex Maria, quantum ad id attinet, quod ex
eadem est substantia atque Maria, non erat Deus
substantialiter, sed œconomia unionis. Apoll.
Quomodo igitur dicitur : « Benedictus fructus ven-
tris tui »? Orth. Quoniam Deus Verbum quod est
ex Patris substantia, formam servi accepit, et
habitu inventum ut homo, fructus etiam esse ven-
tris ipsius compertum est. Apoll. Coniunctumne est
igitur Verbum unito corpori ex Maria desumpto,
sicut animal? Orth. Non scriptum est, sicut ani-
mal, sed, ut in templo vivo. Apoll. Atqui in quovis
sanctorum est, ut in templo vivo. Orth. Non ita.
Nam sanctorum unusquisque eatenus fuit templum,
quatenus potuit ex virtute et vivendi usu recte se
gerere : hic vero « omnis plenitudo deitatis inha-
bitat »⁷⁴. » 462 Et sancti quidem formam Dei acce-
perunt quatenus vitam ex virtute recte transege-
runt, hic vero Verbum formam servi accepit. Apoll.
Itaque quod ex animo et corpore constat, homo

⁷⁰ Luc. 1, 42. ⁷¹ Coloss. 11, 9.

(70) Palat. καὶ οὐκ ἐστὶ δύο ἡγ.

(71) Sic mss. recte. Editi vero, τὸν νοῦν.

(72) Sic Palat. recte. Editi vero, ἤνωσε τὸ,

(73) Sic uss. Editi vero, Ἐπί.

est. *Orth.* Sane, si consideraretur seorsim a Verbo. Quod si nunquam ut a Verbo se junctum consideratur, nempe non est homo nudus, sed Deus ob Verbi unionem. *Apoll.* Templum ex Maria genitum, est Jesus, per quem omnia. *Orth.* Qui genitus est ex Maria, non est genitus vacuus seu scopis mundatus, sed una cum templo, ideoque est Jesus, per quem omnia. Neque vero templum voco Jesum absque Verbo, neque Verbum voco Jesum absque templo: sed ex eo tempore Verbum accepit nomen Jesu, ex quo sanavit contritiones populi sui. Tunc autem sanavit, quando dignatus est servi formam accipere. Hoc igitur Verbum, quod nunc propter œconomiam dictum est Jesus, is est, per quem omnia: et quemadmodum cauterium animadverto ignem simul et ferrum esse; ita etiam Jesum intelligo esse Deum Verbum, hominem factum. *Apoll.* Ipsumne templum, an qui in templo est, is est, per quem omnia? *Orth.* Ne separa templum ab eo, qui in templo habitat. Nam si « quicumque agglutinatus est Domino, unus » cum eo « spiritus est »⁷⁵, « multo magis cum dicitur et creditur Dominus unicus esse formæ servi, unus est ipse Deus et homo.

6. *Apoll.* Homo igitur non est, qui ex Maria genitus est? *Orth.* Solummodo quidem homo, nequamquam. *Apoll.* Sed quidnam præterea? *Orth.* Sed etiam Deus. Sicut enim Isaac genitus ex Abrahamo, nec alius quisquam hominum, est caro duntaxat, sed unusquisque nostrum genitus est homo ex homine, non quod anima rationalis alteram animam rationalem genuerit; quamvis homo sit ex anima rationali et corpore compositus; ita illum, qui ex Maria genitus est, appello Deum, animæ videlicet et corpori unitum. Quemadmodum enim si anima corpori unita fuerit, gignitur homo per mulierem, ita Deus Verbum, ubi unitum est animæ et corpori, genitus est Deus et homo per mulierem. *Apoll.* Atqui « ex muliere » scriptum est⁷⁶. *Orth.* Ex muliere, secundum carnem: per mulierem secundum Spiritum. *Apoll.* Proprius ille Dei Filius, quem pro nobis tradidit, quisnam est, Verbum, an homo? *Orth.* Proprius Dei Filius ille est, qui « humiliavit semetipsum, formam servi accipiens »⁷⁷, « et in illa servili forma traditus est. *Apoll.* Non igitur Jesus ex Maria genitus, sed per eam genitum Verbum, is est, qui semetipsum humiliavit usque ad mortem. *Orth.* Ne separa unionem semel unitam. Dixi enim, cum esse proprium Filium, qui ex ea sit secundum carnem, et per eam secundum Spiritum. *Apoll.* Ergo Verbum per eam genitum humiliavit semetipsum usque ad mortem. *Orth.* Deus Verbum igitur per ipsam genitum, cum non posset in ipsa deitatis natura humiliare se usque ad mortem, corpus ex ea sibi assumpsit animatum, quod ad mortem usque humiliari posset, id est formam servi.

7. *Apoll.* Deus ergo passus est pro nobis. *Orth.* Deus, unito sibi corpore anima prædito, quod mori

οὐ τὰ πάντα. Ὁρθ. Ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας οὐ κενὸς ἐγεννήθη καὶ σεσαρωμένος; (74), ἀλλὰ μετὰ τοῦ ναοῦ· διὸ καὶ αὐτὸς ἐστὶν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα. Οὔτε δὲ τὴν ναὸν καλῶ Ἰησοῦν χωρὶς τοῦ Λόγου, οὔτε τὸν Λόγον χωρὶς τοῦ ναοῦ Ἰησοῦν· ἀλλ' ἕκαστε Ἰησοῦς ὁ Λόγος κέκληται, ἐξ οὗ καὶ ἴσατο τὰ συντριμμάτια τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Τότε δὲ ἴσατο, ὅτε κατηξίωσε μορφὴν δούλου λαβεῖν. Οὗτος (75) οὖν ὁ Λόγος, ὁ οὖν Ἰησοῦς διὰ τὴν οἰκονομίαν κληθεὶς, αὐτὸς ἐστὶν, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ὡσπερ τὸν καυτήρα πῦρ καὶ σιδήρον νοῶ, οὕτως Ἰησοῦν Θεὸν Λόγον ἐνανθρωπήσαντα. Ἀπολλ. Ὁ ναὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, ἢ ὁ ἐν τῷ ναῷ; Ὁρθ. Μὴ διαίρει τὸν ναὸν τοῦ ἐνοικοῦντος. Εἰ γὰρ « ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύματι ἐστὶ, » πολλῶν πλείων, ὅταν ὁ Κύριος λέγεται καὶ πιστεύεται ἠνώσθαι μορφῇ δούλου, εἰς ἐστὶν αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

6. Ἀπολλ. Οὐκ οὖν οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ γεννημένος ἐκ Μαρίας; Ὁρθ. Μόνον ἄνθρωπος, οὐ. Ἀπολλ. Ἀλλὰ καὶ τί; Ὁρθ. Ἀλλὰ καὶ Θεός· ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶ μόνον σὰρξ Ἰσαὴκ γεννημένος ἐκ τοῦ Ἀβραάμ, οὐδὲ ἄλλος τις τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἄνθρωπος ἐξ ἀθρώπου γέγνηται ἕκαστος ἡμῶν, οὐ γεννωμένης ψυχῆς λογικῆς ἐκ ψυχῆς λογικῆς· καίτοιγε τοῦ ἀνθρώπου ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος συγκατεμένου· οὕτω Θεὸν λέγω τὸν ἐκ Μαρίας γεννημένον, ψυχῆ καὶ σώματι ἐνωθέντα. Καθάπερ γὰρ ἐνωθεῖσα ψυχὴ σώματι, γινάσθαι ἄνθρωπος διὰ γυναικὸς, οὕτως ἐνωθεὶς Θεὸς Λόγος ψυχῆ καὶ σώματι, ἐγεννήθη Θεὸς καὶ ἄνθρωπος διὰ γυναικὸς. Ἀπολλ. Καίτοιγε « ἐκ γυναικὸς » γέγραπται. Ὁρθ. Ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα, διὰ τῆς γυναικὸς κατὰ πνεῦμα. Ἀπολλ. Ὁ ἴδιος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, τίς ἐστὶν; ὁ Λόγος, ἢ ὁ ἄνθρωπος; Ὁρθ. Ὁ ἴδιος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ἐστὶν « ὁ ταπεινώσας ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβών, » καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δουρικῇ μορφῇ παραδοθείς. Ἀπολλ. Οὐχ ὁ γεννηθεὶς οὖν ἐκ Μαρίας Ἰησοῦς, ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς δι' αὐτῆς Λόγος, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐταπεινώσε μέχρι θανάτου. Ὁρθ. Μὴ διαίρει τὴν ἅπαξ ἐνωθεῖσαν ἑνωσιν. Εἶπον γὰρ, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἴδιος Υἱὸς, ὁ ἐξ αὐτῆς κατὰ σάρκα, καὶ δι' αὐτῆς κατὰ πνεῦμα. Ἀπολλ. Ὁ δι' αὐτῆς οὖν Λόγος ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου. Ὁρθ. Ὁ δι' αὐτῆς οὖν Θεὸς Λόγος, οὐ δυνάμενος τῇ φύσει τῆς θεότητος ταπεινωθῆναι μέχρι θανάτου, ἔλαθεν ἑαυτῷ ἐξ αὐτῆς ἐμψυχον σῶμα, τὸ δυνάμενον ταπεινωθῆναι μέχρι θανάτου, ὃ ἐστὶ μορφὴ δούλου.

7. Ἀπολλ. Θεὸς οὖν ἐπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὁρθ. Θεὸς ἐνώσας ἑαυτῷ σῶμα ἐμψυχον, τὸ δυνάμενον ἀπο-

⁷⁵ 1 Cor. vi, 17. ⁷⁶ Galat. iv, 4. ⁷⁷ Philipp. ii, 8.

(74) Palat. σεσαρωμένος, male

(75) Sic mss. omnes. Editi vero, οὕτως.

Θαλεῖν. Οὐ γὰρ φύσει θεότητος ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομία. Ἀπολλ. Εἰ ψυχὴν λογικὴν εἶχε τὸ σῶμα, οὐχ ὁ θεός, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἀπέθανεν. Ὀρθ. Ὁ ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς χωρισμὸς θάνατος; λέγεται, ἦ οὐ; Ἀπολλ. Ναί. Ὀρθ. Ὡσπερ οὖν οὐκ ἠδύνατο ὁ θεός ἐν μνήματι καὶ ἐν ταφῇ γενέσθαι, εἰ μὴ εἶχε τὸ τιθέμενον σῶμα, οὕτως οὐκ ἂν ἐλέχθη κεχωρισθαι τοῦ σώματος, πανταχοῦ ὄν, καὶ τὰ πάντα περιέχων, εἰ μὴ εἶχε τὴν χωριζομένην ψυχὴν, μεθ' ἧς καὶ τοῖς ἐν ἄδου εὐγγελίσαστο. Διὰ γὰρ αὐτὴν καὶ ἀνοχωρεῖν τοῦ σώματος λέγεται, καὶ ἐν ἄδου γενεῖσθαι. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐν ἄδου γενέσθαι διὰ τὴν ψυχὴν, καὶ ἐν μνήματι τεθῆναι διὰ τὸ σῶμα. Ἀπολλ. Ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι ὁ θεός Λόγος τῆ ἑαυτοῦ παρουσίᾳ ἐμψυχοῖ τὸ σῶμα, καὶ χρεῖαν οὐκ εἶχε ψυχῆς. Ὀρθ. Ὡς εἰς τὸ κρατηθῆναι καὶ σταυρωθῆναι, καὶ ταφῆναι, ἵνα μὴ δοκῆσαι ὁ σταυρὸς γένηται, ἀλλ' ἀληθείᾳ οὕτως καὶ εἰς τὸ ἀποθανεῖν, καὶ ἐν ἄδου γενέσθαι, χρεῖαν εἶχε ψυχῆς. Περὶ τίνος γὰρ εἴρηται, ὅτι ἐξῆζατο λυπεῖσθαι καὶ ἀγωνιᾶν ἕως θανάτου; ἢ Περὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀναισθητοῦ, ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου; Ἀπολλ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι αἰσθηθεῖν εἶχε τὸ σῶμα, ἐν ἧ καὶ ἤσθετο τοῦ πάθους. Ὀρθ. Σῶμα δὲ αἰσθητὸν ἔχον ἐμψυχόν ἐστιν. Τὸ γὰρ ἄψυχον καὶ ἀναισθητόν ἐστιν. Ὡστε ὁ ταπεινώσας ἑαυτὸν μέχρι θανάτου καὶ ἀποθανῶν, θεός ἐστιν, οὐ φύσει θεότητος ἀπολήσκαυ, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομία. Τῆς γὰρ ἀνθρωπότητος τὰ πάθη ἑαυτοῦ πάθη ἐλογίζετο. Καὶ ὥσπερ ἀδύνατον ἦν προσηλωθῆναι σταυρῷ, καὶ ταφῆναι σινδόνι, καὶ τεθῆναι ἐν μνήματι ἄνευ σώματος; οὕτως ἀδύνατον ἦν αὐτὸν ἀγωνιάσαι ἄνευ ψυχῆς λογικῆς. ἄλογος γὰρ ψυχὴ οὐκ ἀγωνιᾶ, προγινώσκουσα θάνατον· ἀλλ' ὡς βοῦ; ἐπὶ σφαγῆν ἀγεται, ἢ καὶ ὡς ἕτερόν τι τῶν ἀλόγων.

corpore; ita fieri non potuit, ut absque anima rationali in angore versaretur. Nam anima rationalis expers, non angitur morte prævisa; sed ut bos, aut aliud quodvis brutum ad mactationem ducitur.

8. Ἀπολλ. Οὐκ οὖν οὐκ (76) ἐγένετο ἄνθρωπος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν ἀνθρώπῳ. Ἀδύνατον δὲ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ γενόμενον, τοῦτον εἶναι ἄνθρωπον. Ὀρθ. Λέγεις γεγονέναι τὸν Λόγον σάρκα, ἦ οὐ; Ἀπολλ. « Ὁ Λόγος; σὰρξ ἐγένετο, » γέγραπται. Ὀρθ. Τραπίεις εἰς σάρκα, ἢ ἐν σαρκὶ γενόμενος; Ἀπολλ. Ἐν σαρκὶ γενόμενος. Ὀρθ. Εἰ ἀδύνατον ἦν αὐτὸν ἄνθρωπον γενέσθαι, γενόμενον ἐν ἀνθρώπῳ; καὶ ἀδύνατον ἦν αὐτὸν σάρκα γενέσθαι, γενόμενον ἐν σαρκί. D Εἰ δὲ, ἐν σαρκὶ γενόμενος, ἄνθρωπος λέγεται γεγενῆσθαι, οὐ τραπίεις εἰς ἄνθρωπον. Ἀπολλ. Τίς ἦν ὁ (77) λέγων· « Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; » ὁ θεός Λόγος ἢ ὁ ἄνθρωπος; Ὀρθ. Ὡς τὴν ταφὴν τοῦ σώματος καὶ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ (78) λέγω τοῦ Λόγου, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομία· οὕτω καὶ τὰς φωνὰς τὰς ψυχικὰς καὶ τὰ πάθη τὰ ψυχικὰ ἀγωνιᾶν, καὶ ὅσα τοιαῦτα (79) λέγεται περὶ αὐτοῦ

passet. Neque enim in ipsa deitatis natura pro nobis mortuus est, sed unitionis œconomia. Apoll. Si animam rationis participatam habuit corpus, non Deus, sed homo mortuus est. Orth. Dicitur ne mors separatio animæ a corpore, annon? Apoll. Etiam. Orth. Sicut ergo non potuit Deus in monumento et sepultura versari, nisi depositum eo corpus habuisset: ita etiam non diceretur separatum fuisse a corpore, qui sit ubique et omnia complectatur, nisi habuisset separatam animam, cum qua etiam iis, qui apud inferos erant, Evangelium prædicavit. Propter hanc enim et discessisse ex corpore, et apud inferos fuisse 463 perhibetur. Hoc illud est igitur, pro nobis fuisse apud inferos propter animam, et in monumento fuisse, propter corpus.

B Apoll. Credo ego Deum Verbum sua presentia corpus illud animasse, nec opus illi fuisse anima. Orth. Sicut ad hoc ut caperetur, et crucifigeretur, et sepeliretur, nec opinione tantum, sed ut revera crux esset; ita quoque ad hoc ut moreretur, et ad inferos veniret, opus illi fuit anima. De quo enim dictum est: « Corripit contristari, et in angore esse usque ad mortem »? De corpore sensus experte, an de Deo Verbo? Apoll. Nos quoque dicimus, corpus illud fuisse sensu præditum, quo etiam passionem senserit. Orth. Atqui corpus sentiens est animatum. Quod enim est inanimatum, id quoque nihil sentit. Itaque Deus est, qui sese humiliavit usque ad mortem et mortuus est, non tamen mortuus, quod ad naturam deitatis attinet, sed secundum unitionis œconomiam. Humanitatis enim passiones, suas esse duxit. Et sicut fieri non potuit, ut cruci affigeretur, et sindone involutus sepeliretur, ac in monumento collocaretur absque anima rationali in angore versaretur. Nam anima rationalis

8. ApoH. Ergo Filius Dei non factus est homo, sed in homine. Fieri vero non potest, ut sit homo, qui sit in homine. Orth. Ais Verbum factum fuisse carnem, annon? Apoll. Scriptum est: « Verbum caro factum est »? Orth. Quod sit mutatum in carnem, an quod in carne fuerit? Apoll. Quod in carne fuerit. Orth. Si fieri non potuit, ut cum fieret in homine, fieret homo; ita fieri non potuit, ut cum fieret in carne, fieret caro. At si eo quod factum est in carne, dicitur factum homo, non dicitur in carnem conversum. Apoll. Quis ergo dixit: « Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti »? Deus Verbum an homo? Orth. Sicut corporis sepulturam ac indumenta dico fuisse ipsius Verbi, non ipsa deitatis natura, sed unitionis œconomia; ita etiam voces animæ convenientes, et animæ passiones angore affici, et quæcumque

⁷⁶ Matth. xxvi, 57. ⁷⁷ Joan. i, 14. ⁷⁸ Matth. xxvii, 46.

(76) Οὐκ ἀπὸ Palat. Paulo post manuscr. omnes, τὸν γενόμενον. Editi, τό.
(77) Ita mss. Editi vero, Τίς οὖν ὁ.

(78) Αἰσθητὸν ἀπὸ Palat.
(79) Τοιαῦτα deest in mss.

hujusmodi in Evangeliiis de eo dicuntur, tribuo A Deo Verbo, non natura deitatis, sed œconomia unionis. Sicut ergo proprium sibi corpus illud vindicat, cum inquit, « Nisi comederitis corpus meum ⁸¹, » ita quoque propriam animam sibi vindicat, cum inquit : « Animam meam nemo tollit a me ⁸². » Itidem etiam utriusque simul conjuncti passiones sibi proprias efficit. Sicut enim ipsius Verbi est corpus œconomice, ita corporis sepultura, est ipsius Verbi sepultura. Et ut ipsius est anima œconomice, ita et vox ipsius vox animæ est : ut et ipsius corporis sepultura, sit ipsius Verbi sepultura œconomice, et vox animæ ejus, Verbi vox sit œconomice. Verbum enim ipsum erat, quod loquebatur, quæ animæ proprie conveniunt.

9. *Apoll.* Nos dicimus Dei Verbum amans hominis dignatum esse hominem fieri, accepta carne ex sancta virgine Maria, et fuisse Deum incarnatum, eo quod inventum sit ut homo. *Orth.* Ne dicito Dei Verbum amans hominis, sed dic potius amans carnis. Nam si non dignatum est homini uniri, quomodo hominis est amans? *Apoll.* Amore hominis unitum est humanæ carni, ut idem esset Deus et homo. *Orth.* Non est Deus et homo : neque caro est humana, quæ non sit anima rationis particeps prædita. Quomodo enim caro possit esse humana, quam anima rationis particeps non animaverit? Nam caro est caro, et anima est anima. Tunc vero dicitur **464** homo, cum anima rationalis incorporatur, et corpus animatur. Ea igitur caro non est humana, quæ particeps non est animæ rationalis. *Apoll.* Cum terrenum aliquod corpus accipit animam rationalem, homo dicitur : sin vero assumat animam rationis expertem, fit aliud animal, quam homo. Caterum Dominus corpore sibi ex hac materia effictio, illudque sua substantia vivificans (quod quidem sua natura cum habet animam, commune complet animal), atque huic suas proprias agendi facultates impertitus, fecit ut Deus esset animal, Deus quidem forma, homo vero materia. *Orth.* Istud, forma, non intelligo : num vis dicere, deitate? *Apoll.* Corpus informatum intelligo, divinis agendi facultatibus coruscans. *Orth.* Formam igitur dicis divinas agendi facultates? *Apoll.* Etiam. *Orth.* Si terrenum corpus quodpiam tunc fit homo, cum animam rationalem accipit, et corpus humanum vocatur et est : ne humanum quidem corpus est, quod animam rationalem non accipit. Quomodo igitur corpus, quod humanum non est, hominem secundum materiam vocas, cum tunc demum hæc materia sit humana, cum animam rationis participem accipit? Legi autem ego vestri quoque magistri Apollinaris confessionem, in qua corpus Domini nostri dicit consubstantialia Mariæ. consubstantialia corpus Domini, quoniam et ipsum humanum est.

10. *Apoll.* Quomodo corpus Domini dicis, cum hominis corpus esse probes? *Orth.* Ego et corpus

έν Ευαγγελίοις, τοῦ Θεοῦ Λόγου λέγω, οὐ φύσει Θεότητος, ἀλλ' ἐνώστως οἰκονομῶ. Ὅσπερ οὖν τὸ σῶμα ἰδιοποιεῖται, λέγων, « Ἐάν μὴ φάγητέ μου τὸ σῶμα, » οὕτω καὶ ψυχὴν ἰδιοποιεῖται, λέγων· « Τὴν ψυχὴν μου οὐδέ τις αἶρει ἀπ' ἐμοῦ. » Οὕτω καὶ τὰ πάθη τοῦ συναμφοτέρου οἰκιοῦνται. Ὡς γὰρ αὐτοῦ σῶμα οἰκονομικῶς, οὕτως αὐτοῦ ταφὴ ἡ ταφὴ τοῦ σώματος. Καὶ ὡς αὐτοῦ ψυχὴ οἰκονομικῶς, οὕτως αὐτοῦ φωνὴ (80) ἡ φωνὴ τῆς ψυχῆς· ἵνα ἢ καὶ ἡ ταφὴ τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ Λόγου οἰκονομικῶς, καὶ ἡ φωνὴ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τοῦ Λόγου φωνὴ οἰκονομικῶς. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος φωνῶν τὰ τῆς ψυχῆς ἴδια.

9. Ἀπολλ. Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ὁ φιλόθεωτος τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀνθρώπος γενέσθαι κατηξίωσε, σὰρκα λαβὼν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου Μαρίας· καὶ ἦν θεὸς σαρκωθεὶς, ὡς ἀνθρώπος εὐρεθεὶς. Ὀρθ. Μὴ λέγε, ὁ φιλόθεωτος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλὰ μᾶλλον εἰπέ, ὁ φιλόσαρκος· εἰ γὰρ οὐ κατηξίωσεν ἐνωθῆναι ἀνθρώπῳ, πῶς φιλόθεωτος; Ἀπολλ. Φιλῶν τὸν ἐνθροῦνον τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ ἦνωτο, ἵνα ἢ ὁ αὐτὸς θεὸς καὶ ἀνθρώπος. Ὀρθ. Οὐκ ἔστι θεὸς καὶ ἀνθρώπος· οὐδὲ ἀνθρωπίνῃ σὰρξ (81) ἔστιν ἡ μὴ οὐσα ἐμψυχος λογικῆ. Πῶς γὰρ ἡ μὴ ψυχωθεῖσα ψυχῆ λογικῆ σὰρξ ἀνθρωπίνῃ εὐνᾶται εἶναι; Ἠ γὰρ σὰρξ σὰρξ ἔστι, καὶ ἡ ψυχὴ ψυχὴ ἔστιν. Τότε δὲ ἀνθρώπος λέγεται, ὅτε ἡ λογικῆ ψυχὴ σωματοῦται, καὶ τὸ σῶμα ψυχούται. Οὐκ ἄρα ἀνθρωπίνῃ σὰρξ ἡ μὴ κοινωθεῖσα ψυχῆ λογικῆ. Ἀπολλ. Τῶν γίντων σωματῶν ἔστι τι προσλάβῃ ψυχὴν λογικὴν, ἀνθρώπος λέγεται· ἐπὶ δὲ ἄλογον ψυχὴν προσλάβῃ, ζῶον ἕτερον παρὰ τὸν ἀνθρώπον γίνεσθαι. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς ὕλης ὁ Κύριος ἑαυτῷ διαπλασάμενος σῶμα, καὶ τοῦτο ζῶον; τῆ ἰδ. οὐσία (ὅπερ πέφυκε μὲν, ψυχὴν ἔχον, κοινὴν ἀπειλεῖν ζῶον), τοῦτω δὲ καὶ τὰς ἰδίας ἐνεργείας μεταβῶν, ἐποίησε ζῶον Θεόν· Θεὸν μὲν, κατὰ τὸ εἶδος ἀνθρώπου δὲ κατὰ τὴν ὕλην. Ὀρθ. Τὸ κατὰ τὸ εἶδος οὐ νοῦ· θέλει εἰπεῖν, κατὰ θεότητα; Ἀπολλ. Σῶμα μεμορφωμένον, ταῖς θεϊκαῖς καταλαμπόμενον ἐνεργείαις. Ὀρθ. Τὰς θεϊκὰς οὖν ἐνεργείας εἶδος λέγει; Ἀπολλ. Ναί. Ὀρθ. Εἰ, ἔστιν τι τῶν γίντων σωματῶν προσλάβῃ ψυχὴν λογικὴν, ἀνθρώπος γίνεσθαι, τότε καὶ ἀνθρώπινον σῶμα ἀκούει καὶ γίνεσθαι· μὴ προσλάβῃ ψυχὴν λογικὴν, οὐδὲ ἀνθρώπινόν ἐστι σῶμα. Τὸ δὲ μὴ ὂν ἀνθρώπινον σῶμα, πῶς ἀνθρώπον λέγει; κατὰ τὴν ὕλην, τῆς ὕλης τότε ἀνθρωπίνης οὐσης, ὅτι ψυχῆς λογικῆς προσλαμβάνει; Ἐγὼ δὲ καὶ ἀνέγνω τὸ διδασκάλου ὑμῶν Ἀπολλινάριου ὁμολογίαν, ἐν ᾗ ὁμοούσιον λέγει τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν τῇ Μαρίας· Μαρία δὲ ἡμῖν. Ἡμῖν ἄρα ὁμοούσιον τὸ Κυριακὸν σῶμα, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρώπινον.

At Maria nobis consubstantialis. Nobis est igitur humanum est.

10. Ἀπολλ. Πῶς λέγεις Κυριακὸν σῶμα, ὅποτε ἀνθρώπου κατασκευάζεις; Ὀρθ. Ἐγὼ καὶ σῶμα ἑν-

⁸¹ Joan. vi, 51. ⁸² Joan. x, 17.

(80) Αὐτοῦ φωνὴ deest in Palat.

(81) Mss. Ὀρθ. Οὐκ ἔστι οὐδὲ ἀνθρωπίνῃ ἡ σὰρξ.

ριακὸν λέγω, καὶ ψυχὴν Κυριακὴν, καὶ αἷμα Κυριακὸν, καὶ ταφὴν Κυριακὴν, καὶ ἀνθρωπὸν καθόλου Κυριακὸν, ἐνώσει τοῦ Θεοῦ Λόγου· οὕτως ὡς εἶναι καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον· καὶ ποτε αὐτὸν ὅλον Θεὸν καὶ Κύριον ἀκούειν, καὶ ποτε αὐτὸν ὅλον ἄνθρωπον. Αὐτὸς γὰρ λέγει περὶ ἑαυτοῦ· « Τί με ζητεῖτε ἀποκτείνειν ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; » καὶ Παῦλος· « Ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. » Καὶ αὐτὸν τοῦτον ἄνθρωπον ψηλαφῆσας ὁ Θωμᾶς, λέγει· « ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου. » Ὁμοίως ὁ Παῦλος (82)· « Ὡν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὧν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. » Θεὸς οὖν καὶ ἄνθρωπος ὅλος διὰ τὴν ἐξ εὐδοκίας ἔνωσιν. Εἰ γὰρ « ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἔστι, » κολλῶ κλειῖον, ὅταν ὁ Κύριος λέγῃται καὶ πιστεύῃται ἄνθρωπος γεγενῆσθαι, οὐκ ἀπολέσας τὸ εἶναι Θεός, ἔστι Θεός καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός· Θεὸς μὲν διὰ τὴν φύσιν, ἄνθρωπος δὲ διὰ τὴν ἐξ εὐδοκίας μετοχὴν τῆς ἀνθρωπότητος.

naturam humanam, quoniam ei sic placuit, participaverit.

A Domini cum voco, et animam Dominicam, et sanguinem Dominicum, et sepulturam Dominicam, et in universum dico hominem Dominicum, ob Dei Verbi unitiōnem : ita ut unus et idem sit Deus et homo, et modo quidem ipse totus Deus et Dominus, interdum vero ipse totus appelletur homo. Dicit enim ipse de se « Quid me queritis interficere, hominem qui vera locutus sum vobis ⁸² ? » Et Paulus : « Homo Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula ⁸³. » Et hunc ipsum hominem cum Thomas contrectasset, inquit : « Dominus meus, et Deus meus ⁸⁴. » Similiter Paulus : « Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula ⁸⁵. » Totus ergo propter voluntariam illam unitiōnem dicitur et Deus, et homo. Nam si « qui adheret Domino, unus spiritus est ⁸⁷, » multo magis si Dominus dicitur et creditur factus fuisse homo, non amittens quod Deus sit, idem est Deus et homo : Deus quidem natura, homo vero, quod

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Διάλεξις ε', ἐν ἣ τούτου Ἀπολλιναριστοῦ κεφαλαιώσις καὶ Γρηγορίου ἐπισκόπου (83).

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS V, in quo compendium disceptationis ejusdem Apollinaristæ et Gregorii episcopi.

ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΑΣΤΗΣ.

C

APOLLINARISTES.

1. Θεοῦ ἐνεργήσαντος ἀνθρώπου, ἀποτελεῖται προφήτης, ἦγον ἀπόστολος (84), οὐ Σωτὴρ κόσμου· Χριστὸς δὲ Σωτὴρ κόσμου· οὐκ ἄρα, Θεοῦ ἐνεργήσαντος ἀνθρώπου, ἀπετελέσθη Χριστὸς; ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Θεοῦ μὲν ἐνεργήσαντος οὐκ ἀπλῶς, ὡς ἐνόμισας, ἀλλὰ προφητείαν, ἀποτελεῖται προφήτης, ἦγον (85) ἀπόστολος, καὶ οὐ Σωτὴρ κόσμου. Θεὸς δὲ, μορφήν δούλου λαβὼν, ἐγένετο ὁ αὐτὸς καὶ προφήτης, καὶ ἀπόστολος, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, Σωτὴρ κόσμου, μένων Θεός, καὶ οὐ τραπέζις εἰς τὰ προειρημένα.

2. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος μέρος κόσμου, καὶ οὐδὲν μέρος κόσμου αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὅφ' ἢ καὶ αὐτὸς κείται. Χριστὸς δὲ αἶρει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο, ἐπειδὴ οὐδὲν μέρος κόσμου αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου μορφήν ἔλαβε μέρους κό-

1. Agente Deo in homine, fit quispiam propheta vel apostolus, at non Salvator mundi. Christus autem est Salvator mundi : non igitur Deo agente in homine, factus est Christus. ORTHODOXUS. Non simpliciter, ut tu existimas, agente Deo, sed prophetiam efficiente, fit quispiam propheta vel apostolus, at non Salvator mundi. Deus autem, accepta 465 servi forma, factus est idem et propheta, et apostolus, et pontifex, et mediator Dei et hominum, Salvator mundi, Deus permanens, neque in quidquam istorum, quæ diximus, mutatus.

2. Apoll. Omnis homo est pars mundi, et nulla mundi pars tollit peccatum mundi, cui peccato et ipsa subest. At Christus tollit : non est igitur homo Christus. Orth. Enimvero quod nulla mundi pars tollat mundi peccatum, ideo mundi opifex formam accepit partis mundi, ut quatenus pars

⁸² Joan. viii, 40. ⁸³ Hebr. xiii, 8. ⁸⁴ Joan. xx, 28. ⁸⁵ Rom. ix, 5. ⁸⁷ I Cor. vi, 17.

(82) Palat. ὁμοίως καὶ ὁ Παῦλος λέγει.

(83) Titul. in mss. : Τοῦ αὐτοῦ Ἀπολλιναριστοῦ κεφαλαιώσις καὶ Γρηγορίου ἐπισκόπου ὀρθοδόξου.

(84) Palat., προφήτης ἢ ἀπόστολος. Fclck., προφήτης ἀπόστολος.

(85) Manuscr., ἦγον.

erat mundi, occisus tanquam pars mundi, tolleretur a mundi peccatum, ut opifex mundi.

3. *Apoll.* Omnis homo subest morti : et nullus, qui morti subsit, abolet mortem. At Christus abolet : non est igitur homo Christus. *Orth.* Quoniam nullus hominum, ut qui morti subsit, mortem abolet ; idcirco immortalis Filius Dei, Verbum simul et Deus, sibi ipsi univit id quod morti subest, « ut in morte aboleret eum, qui mortis imperium habet »⁸⁵. Sicut enim invisibilis cum sit, videri non potuit, nisi eo assumpto, quod videri posset : ita cum sit immortalis, non potuit mori, nisi eo assumpto, quod esset mortale.

4. *Apoll.* Omnis homo esse terrenus. At Christus non est terrenus, sed cœlestis. Non est igitur homo Christus : nisi homo sit hoc ipsum nominis communiōne tantum. *Orth.* Erratis : nec enim omnis homo est terrenus, cum doceat nos Scriptura, homines etiam aliquos, etsi non natura, at certe moribus cœlestes esse, inquiring : « Qualis ille cœlestis, tales et cœlestes »⁸⁶. Nos vero Christum univoce hominem dicimus humanæ naturæ respectu. Item quemadmodum cum homini tribuimus animalis nomen, eadem utimur voce, atque si de equo vel quopiam alio animali sermo esset, nec tamen protinus quodvis animal est etiam rationale : ita etiam Christum univoce appellamus hominem, non tamen protinus quivis homo est Christus. Item sicut rationale cum animali conjunctum homo existit, nec tollitur, quod sit animal : ita Deus conjunctus et una creditus cum animali rationali agnoscitur et creditur esse Christus, neque tollitur, quod sit homo, sed idem est Deus et homo.

5. *Apoll.* Qui dat potestatem ut quis fiat Filius Dei, nequaquam et ipse factus est Filius. At Christus dat. Non est igitur factus Filius, sed natura Filius est. *Orth.* Non est sane factus, sed natura erat Filius Dei. Factus est autem Filius hominis. Nec enim id erat, et factus est quod non erat, ut per eum id efficeremur moribus, quod ipse est natura : estque idem Deus et homo.

6. *Apoll.* Nullus homo existit ante eos, qui ætate ipsum præcedunt : Christus autem existit ante eos, qui secundum carnem ipsum ætate præcesserunt. Non est igitur homo, nisi secundum carnem. *Orth.* Christus, si humanam naturam species, non existit ante eos, qui secundum humanam naturam fuerunt ipso seniores : sed quod ad deitatem attinet, existit non modo ante eos, qui secundum carnem fuerunt ipso seniores, verum etiam ante omnia sæcula, ut qui sit eorum Deus. Ego non fuit Christus ante Mariam, quod ad carnem attinet. Quomodo enim ante ipsam exstiterit,

σμου, ἵνα τῷ μέρει τοῦ κόσμου, σπαραγίς ὡς μέρος κόσμου, ἄρῃ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς δημιουργὸς τοῦ κόσμου.

3. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος ὑπὸ θάνατον· καὶ οὐδεις, ὑπὸ θάνατον ὢν, καταργεῖ θάνατον. Χριστὸς δὲ καταργεῖ· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὅρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο, ἐπειδὴ οὐδεις ἀνθρώπων καταργεῖ θάνατον, ὑπὸ θάνατον ὢν, ὁ ἀθάνατος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, λόγος ὢν καὶ Θεός, ἦρυσεν ἑαυτῷ τὸ ὑπὸ θάνατον, « ἵνα ἐν τῷ θανάτῳ τὸν πᾶν κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου καταργήσῃ. » Ὡς γὰρ οὐκ ἠδύνατο ἀόρατος ὢν ὁραθῆναι, μὴ λαβὼν τὸ ὁρατόν· οὕτως οὐδὲ ἠδύνατο ἀθάνατος ὢν ἀποθανεῖν, μὴ λαβὼν τὸ θνητόν.

4. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος χοϊκός. Χριστὸς δὲ οὐ χοϊκός, ἀλλ' ἐπουράνιος· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός· εἰ μὴ ὁμωνύμως τὸ αὐτὸ τοῦτο ἄνθρωπος. Ὅρθ. Πλανᾷσθε· οὐ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος χοϊκός. Ἐδίδαξεν γὰρ ἡμᾶς ἡ Γραφή καὶ ἐπουρανίους ἀνθρώπους, εἰ καὶ μὴ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ, λέγουσα· « Οἷός ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. » Συνωνύμως δὲ ἡμεῖς τὸν Χριστὸν ἀνθρώπων λέγομεν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ὡς περ ζῶον τὸν ἀνθρώπων λέγοντες, συνωνύμως τῷ ἔπικῳ ἢ καὶ ἐτέρω τινὶ τῶν ζῶων λέγομεν, οὐ πάντως δὲ καὶ λογικὸν πᾶν ζῶον· οὕτως καὶ ἐὰν εἰπωμεν συνωνύμως τὸν Χριστὸν ἀνθρώπων, οὐ πάντως πᾶς ἄνθρωπος Χριστός. Καὶ ὡς περ τὸ συνταττόμενον (86) λογικὸν τῷ ζῳῳ ἀνθρώπος ἐστίν, οὐκ ἀναιρεῖται ζῶον εἶναι· οὕτως συνταττόμενος Θεός, καὶ συμπιστευόμενος λογικῷ ζῳῳ, Χριστὸς ὁμολογεῖται καὶ πιστεύεται· καὶ οὐκ ἀναιρεῖται ἄνθρωπος εἶναι, ἀλλ' ἐστίν ὁ αὐτὸς Θεός καὶ ἄνθρωπος.

5. Ἀπολλ. Ὁ διδοὺς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οὐχὶ καὶ αὐτὸς γέγονε. Χριστὸς δὲ δίδωσιν· οὐκ ἄρα γέγονεν Υἱὸς, ἀλλ' ἐστὶ τῇ φύσει. Ὅρθ. Υἱὸς Θεοῦ οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἦν τῇ φύσει. Υἱὸς δὲ ἀνθρώπου γέγονεν. Οὐ γὰρ ἦν, καὶ ἐγένετο δ' οὐκ ἦν, ἵνα ἡμᾶς τῷ τρόπῳ ποιήσῃ γενέσθαι, δ' αὐτὸς ἦν καὶ ἐστὶ τῇ φύσει· καὶ ἐστίν ὁ αὐτὸς Θεός καὶ ἄνθρωπος.

6. Ἀπολλ. Οὐδεις ἀνθρώπων προὔπαρχει τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ· Χριστὸς δὲ προὔπαρχει τῶν κατὰ σάρκα πρεσβυτέρων· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος, εἰ μὴ κατὰ σάρκα. Ὅρθ. Χριστὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα οὐ προὔπαρχει τῶν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα πρεσβυτέρων αὐτοῦ· προὔπαρχει δὲ κατὰ τὴν θεότητα οὐ τῶν κατὰ σάρκα πρεσβυτέρων (87) μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν αἰώνων, Θεός ὢν αὐτῶν. Οὐκ ἄρα Χριστὸς κατὰ σάρκα πρὸ τῆς Μαρίας. Πῶς γὰρ τὸ ἐξ αὐτῆς ὄν, πρὸ αὐτῆς ὑπάρχει; προὔπαρχει δὲ αὐτῆς θεϊκῶς, Θεός ὢν αὐτῆς· καὶ ἐστίν ὁ αὐτὸς, ὡς Θεός προὔπαρχων, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐξ αὐτῆς.

⁸⁵ Hebr. ii, 14. ⁸⁶ I Cor. xv, 48

(86) Palat, τὸ ὡς περ συνταττόμενον.

(87) Πρεσβυτέρων abest a mss.

quod ex ipsa est? Sea quatenus Deus est, exstitit ante ipsam, cum sit ipsius Deus: estque idem ante ipsam ut Deus, et ex ipsa, ut homo.

7. Ἀπολλ. Οὐδεὶς ἀνθρώπων πρὸ τῶν αἰώνων ἔχει δόξαν. Χριστὸς δὲ ἔχει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων πρὸ τῶν αἰώνων ἐστίν. Χριστὸς δὲ κατὰ τὴν θεότητα πρὸ τῶν αἰώνων. Υἱὸς ὢν καὶ Θεὸς καὶ Δεσπότης, εἰκότως πρὸ τῶν αἰώνων ἔχει δόξαν· Κύριος δόξης ὢν κατὰ φύσιν, Χριστὸς δὲ κληθεὶς, διὰ τὸ μορφήν δούλου λαβεῖν. Ὁ νῦν οὖν κληθεὶς Χριστὸς, καὶ λίθος, καὶ ποιμὴν, καὶ κόκκος, καὶ ἄνθος βάλτου, καὶ Ἐμμανουήλ, καὶ Ἰησοῦς, καὶ ἄνθρωπος, καὶ παῖς δωδεκαετῆς, καὶ τριακονταετῆς (88) γεγωνὺς διὰ τὴν πρὸς ἀνθρώπους οἰκονομίαν, καὶ πρὸ τῶν αἰώνων Θεὸς, καὶ νῦν μετὰ τὰ ταῦτα γενέσθαι μένων, ὃ ἦν, ἔχει δόξαν πρὸ τῶν αἰώνων, Θεὸς ὢν ἐκ Θεοῦ.

8. Ἀπολλ. Εἰ (89) ὁ Θεὸς ἐν Ἰησοῦ, οὐ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐν αὐτῷ. Δι' αὐτοῦ δὲ τὰ πάντα· οὐκ ἄρα Θεὸς ἐν Ἰησοῦ, ἀλλ' αὐτὸς Θεὸς ἐστίν. Ὁρθ. Ὁ Θεὸς Λόγος, ἐνυπόστατος ὢν Θεός, μετασχὼν ἀνθρωπότητος, Ἰησοῦς ἐκλήθη. Μὴ οὖν λέγε, Θεὸς ἦν ἐν Ἰησοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς Ἰησοῦς ἐκλήθη. Διὰ καὶ αὐτὸς ἐστίν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα. Ὁ γὰρ νῦν κληθεὶς Ἰησοῦς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, Θεὸς δὲ (90) Λόγος ὢν καὶ πρὸ τῆς τοῦ ὀνόματος κλήσεως, καὶ μετὰ τὴν τοῦ ὀνόματος κλήσιν, αὐτὸς ἐστίν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα, Θεὸς ὢν κατὰ Πνεῦμα, ἄνθρωπος δὲ διὰ τὴν τοῦ δούλου μορφήν· διὸ καὶ αὐτὸς ἐστίν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα.

9. Ἀπολλ. Ὁ ἐξ ἁμαρτίας σώζων ὑπὲρ ἁμαρτίαν ἐστίν. Καὶ σώζει Χριστός. Οὐδεὶς δὲ ἀνθρώπων ὑπὲρ ἁμαρτίαν· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Οὐ γὰρ ἄνθρωπος ψιλὸς ὁ Χριστός· οὐδὲ γὰρ ἦν Χριστὸς ἀφ' ἧν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, εἰ ψιλὸς ἦν ἄνθρωπος. Διὰ δὲ τοῦτο ὁ ἀφ' ἧν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου Χριστὸς, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς Λόγος, μορφήν δούλου λαβὼν, ἐγένετο Χριστὸς ἄνθρωπος. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ προφήτης λέγει· « Καὶ ἄνθρωπος ἐστίν, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; » καὶ αὐτὸς ὁ Χριστός· « Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ἐς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; » ἵνα νοήσωμεν τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ Θεὸν διὰ τὴν θεότητα· ὡς τὸν ἄνθρωπον νοοῦμεν λογικὸν διὰ τὸ λογιστικόν, καὶ ζῶον διὰ τὸ ζωτικόν.

10. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος διάστασιν ἔχει σαρκὸς πρὸς νοῦν· Χριστὸς δὲ οὐκ ἔχει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Εἰ πᾶς ἄνθρωπος διάστασιν ἔχει σαρκὸς πρὸς νοῦν, εἰς δὲ τῶν ἀνθρώπων καὶ Ἠλίας ὁ ἀναληφθεὶς, καὶ πιστευόμενος παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦ παρόντος ἐν σαρκί, διαστασιάζει αὐτῷ ἢ

7. *Apoll.* Nullus homo habet gloriam ante sæcula: habet autem Christus. Non est igitur homo Christus. *Orth.* Nullus enim homo fuit ante sæcula. Christus vero, quod ad deitatem attinet, cum sit ante omnia sæcula Filius, et Deus, et Dominus, merito gloriam habuit ante sæcula: Dominus gloriæ nimirum natura, Christus autem vocatus, eo quod servi formam acceperit. Itaque qui nunc vocatur Christus et lapis, et pastor, et granum, et **466** flos virgæ, et Emmanuel, et Jesus, et homo, et duodecim annorum puer, et triginta annorum illa quæ homines respicit œconomia factus, est et Deus ante sæcula: et nunc postquam illa omnia factus est, permanens id quod erat, habet gloriam ante sæcula, utpote Deus ex Deo.

8. *Apoll.* Si Deus est in Jesu, non sunt per ipsum omnia, sed per eum, qui in ipso est. At omnia sunt per ipsum: non est igitur Deus in Jesu, sed est ipse Deus. *Orth.* Deus Verbum reipsa subsistens Deus, particeps humanæ naturæ factum, vocatus est Jesus. Ne igitur dicito, Deus erat in Jesu, sed ipse Deus vocatus est Jesus, ideoque ipse est Jesus per quem omnia. Nam qui nunc Jesus propter humanam naturam vocatur, est autem Deus Verbum et ante et post istud cognomentum, est ipse Jesus per quem omnia: ut qui sit et secundum Spiritum Deus, et propter servi formam homo; quamobrem etiam ipse est Jesus, per quem omnia

9. *Apoll.* Qui servat a peccato, superior est peccato. Servat autem Christus, et nullus homo superior est peccato. Non est igitur Christus homo. *Orth.* Non est sane Christus nudus et duntaxat homo. Neque enim si duntaxat homo fuisset, sustulisset peccatum mundi. Per hoc autem Christus sustulit mundi peccatum, quod Deus Verbum accepti servi forma factus sit Christus homo. Ideo dicit propheta: « Etiam homo est, et quis cognoscet ipsum? » Christus ipse: « Quid me queritis interficere hominem qui veritatem vobis locutus sum? » ut Christum noverimus hominem propter humanam naturam, et Deum propter deitatem: sicut hominem novimus rationalem propter animam ratiocinantem, et animal propter animalitatem.

10. *Apoll.* In omni homine dissidet mens a carne: in Christo vero non dissidet. Non est igitur homo Christus. *Orth.* Si in omni homine dissidet mens a carne, unus autem hominum est Elias ille sursum abreptus, qui a nobis creditur in carne hactenus esse, dissidebit etiam in eo mens a carne.

⁸⁸ Joan. vii, 20; viii, 40.

(88) Τριακονταετῆς νῦν γεγ. mss.

(89) Εἰ deest in mss.

(90) Δὲ abest a Palat.

Quod si in illo mens a carne non dissidet : certe non in omni homine mens a carne dissidet. Multo magis igitur qui est ipsius Eliae Dominus, non habet mentis et carnis dissidium, sed nobis in omnibus, quod ad naturam humanam attinet, excepto peccato, similis, et misericors ac fidelis pontifex factus, est idem vere Deus et homo.

11. *Apoll.* Omnis homo ut virtute perficiatur carnem mortificat. At Christus non mortificat. Non est igitur homo Christus. *Orth.* Qua mortificatione Joannes carnem suam mortificavit subsiliens in utero, et exsultare visus? Quod si etiam concederetur omnem hominem, ut virtute perficiatur, carnem suam mortificare, at certe jam perfectus, et in caelis versans, ipsi vivificationem parat per inhabitantem in ipso Spiritum, ut postquam virtute perfectus fuerit, dicat : « Cursum consummavi ⁹¹. » Cæterum Christus perfectus non evasit ulla exercitatione, sed in ipso conceptu ex ipsa unitione, natus Emmanuel, Deus et homo est : quamobrem etiam Deipara est Maria.

12. *Apoll.* Nullius hominis caro dicta est e caelo : Christi vero caro dicta est e caelo esse. Itaque non est Christus homo secundum deitatem, quæ carnem assumpserit. Sic ergo etiam e caelo esse dicitur, quod unita sit ei qui est e caelo. *Orth.* Nihil potuit magis ridiculum dici. Nam si caro propterea dicitur e caelo esse, quod unita sit ei qui est e caelo, non est ipsa e caelo. Sicut ergo carnem, quæ e caelo non est, dicis esse e caelo, ita etiam Scriptura homines caelestes dicit e caelo esse, quod caelestia sapiant. Audi, et soluta fuerit tua **467** propositio, sive compendiarie tuorum argumentorum subductio, quo nomine tractationem istam inscripisti. Cæterum Christus dictus homo e caelo, non dictus est, ut omnes homines, caelestis, quod caelestia saperet, sed ob divinam et adorandam unitiōnem Dei cum servi forma, ut idem sit et Deus et homo.

13. *Apoll.* Nullus homo vivificat : nec enim ullus homo est Christus : at Christus vivificat. Non est igitur homo Christus. *Orth.* At Christus idcirco vivificat, quia Deus Verbum accepta servi forma, vocatus est Christus.

14. *Apoll.* Nulli hominum convenit nomen quod est supra omne nomen, et gloria quæ solius est Dei. At Christo convenit non est igitur homo Christus. *Orth.* Hoc quoque dixeris de virgine Maria. Nulli hominum convenit, ut Virgo sit et pariat. Maria vero, Virgo cum esset, peperit : Maria igitur non est homo. Sed et tuum sophisma sic prorsus redarguetur. Nulli quippe homini vere convenit nomen, quod est super omne nomen, et gloria, quæ solius est Dei : quoniam nullus hominum est Christus, ex unitiōne, Dei Verbi et servili forma.

⁹¹ II Tim. iv, 7.

(91) Mss., ἦτον.

σάρξ πρὸς τὸν νοῦν. Εἰ δὲ μὴ διαστασιάζει τῷ νῷ αὐτοῦ ἡ σάρξ. οὐκ ἄρα πᾶς ἄνθρωπος διάστασιν ἔχει σαρκὸς πρὸς τὸν νοῦν. Πολλῶ οὖν πλείω ὁ τοῦ Ἡλίας Δεσπότης οὐκ ἔχει διαστασιάζουσαν τὴν σάρκα πρὸς τὸν νοῦν· ἀλλὰ ἐν πᾶσιν ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα ὁμοιωθεὶς χωρὶς ἀμαρτίας, ἐλεήμων καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς γενόμενος. ἔστιν ἀληθῶς ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

11. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος νεκροὶ τὴν σάρκα πρὸς τὸ τελειωθῆναι κατ' ἀρετὴν· Χριστὸς δὲ οὐ· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς. Ὅρθ. Ποῖα νεκρῶσει ἐνέκρωσεν ἑαυτοῦ τὴν σάρκα ὁ Ἰωάννης, σκιρτῶν ἐν κοιλίᾳ, καὶ ὀφθεῖς ἐν ἀγαλλιάσει; Εἰ δὲ καὶ δοθεῖτ, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος νεκροὶ τὴν σάρκα πρὸς τὸ τελειωθῆναι κατὰ ἀρετὴν, ἀλλὰ τελειωθείς, καὶ ἐν οὐρανῷ πολίτευμα ἔχων, ζωοποιεῖσθαι αὐτὸν παρασκευάζει διὰ τοῦ ἐνοικούντος ἐν αὐτῷ Πνεύματος, ὡς ἐν ἀρετῇ τελειωθέντα λέγει· « Τὸν δρόμον τετέλεκα. » Χριστὸς δὲ οὐκ ἐξ ἀσκήσεως τετελείωται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ συλλήψει ἐξ ἐνώσεως Ἐμμανουὴλ τεχθεὶς, Θεὸς ἐστὶ καὶ ἄνθρωπος· διὸ καὶ Θεοτόκος ἡ Μαρία.

12. Ἀπολλ. Οὐδενὸς ἀνθρώπου ἡ σάρξ ἐξ οὐρανοῦ λέλεκται· Χριστοῦ δὲ ἡ σάρξ ἐξ οὐρανοῦ εἰρηται· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν θεότητα τὴν προσλαβοῦσαν τὴν σάρκα. Οὕτως οὖν καὶ ἐξ οὐρανοῦ λέγεται, διὰ τὸ ἠνωθῆναι τῷ ἐξ οὐρανοῦ. Ὅρθ. Οὐδὲν γελοῖότερον. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ἐξ οὐρανοῦ λέγεται διὰ τὸ ἠνωθῆναι τῷ ἐξ οὐρανοῦ, οὐκ ἐξ οὐρανοῦ ἡ σάρξ. Ὅσαπερ οὖν τὴν μὴ οὔσαν ἐξ οὐρανοῦ, λέγεις ἐξ οὐρανοῦ· οὕτως καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἐπουρανίους ἡ Γραφή λέγει διὰ τὸ οὐράνιον φρόνημα ἐξ οὐρανοῦ. Ἄκουε, καὶ λέλυται σου ἡ πρότασις, ἦγουν (91) ἀνακεφαλαιώσις, ὡς αὐτὸς ὠνόμασας ἐπιγράφας. Χριστὸς δὲ, ἐξ οὐρανοῦ λεγόμενος ἄνθρωπος, οὐ διὰ τὸ φρόνημα, καθάπερ πάντες ἄνθρωποι, ἐπουράνιος κέκληται, ἀλλὰ διὰ τὴν θείαν καὶ προσκυνουμένην ἔνωσησιν τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ὡς εἶναι τὸν αὐτὸν καὶ Θεὸν καὶ ἄνθρωπον.

13. Ἀπολλ. Οὐδεὶς ἀνθρώπων ζωογονεῖ· οὐ γὰρ ἐστὶ Χριστὸς· Χριστὸς δὲ ζωογονεῖ· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς. Ὅρθ. Χριστὸς δὲ διὰ τοῦτο ζωογονεῖ, ἐπειδὴ Θεὸς Λόγος, μορφήν δούλου λαβὼν, ἐκλήθη Χριστὸς.

14. Ἀπολλ. Οὐδενὶ ἀνθρώπων ἀρμόζει ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ ἡ δόξα ἡ τοῦ μόνου Θεοῦ· Χριστῷ δὲ ἀρμόζει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς. Ὅρθ. Τοῦτο ἂν εἴποις καὶ περὶ τῆς Παρθένου Μαρίας. Οὐδενὶ ἀνθρώπων ἀρμόζει τὸ παρθένον οὔσαν τεκεῖν· Παρθένος δὲ οὔσα ἔτεκεν ἡ Μαρία· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ἡ Μαρία. Ὅπως δὲ σου καὶ οὕτως ἐλεγθήσεται τὸ σόφισμα. Οὐδενὶ γὰρ ἀληθῶς ἀρμόζει τῶν ἀνθρώπων ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ ἡ δόξα ἡ τοῦ μόνου Θεοῦ· ἐπειδὴ οὐδεὶς ἀνθρώπων Χριστὸς ἐξ ἐνώσεως Θεοῦ Λόγου καὶ μορφῆς δουλικῆς.

15. Ἀπο. 11. Εἰ ὁ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ κατοίκησεν, οὐκ ἐκενώθη· ἐκενώθη δὲ ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ, μορφῆν δούλου λαθὼν· οὐκ ἄρα ἐν ἀνθρώπῳ κατοίκησεν. Ὁρθ. Οὐ γὰρ ἐν ἀνθρώπῳ ἀπλῶς κατοίκησεν ὁ Θεὸς Λόγος, ἀλλὰ καὶ ἐγένετο ἀνθρώπος, μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκός, τούτεστιν ἀνθρωπότητος· διὰ τοῦτο Χριστὸς οὐ ψιλὸς ἀνθρώπος ἀλλ' ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

16. Ἀπο. 11. Θεὸς, ἐν ἀνθρώπῳ κατοικῶν, οὐκ ἔστιν ἀνθρώπος· Πνεῦμα δὲ, σὰρξ (92) ἠνωμένον, ἀνθρώπος. Χριστὸς, ὡς εἶρηται, ὁμωνύμως· Πνεῦμα ἄρα θεῖον ἔστιν ἠνωμένον σαρκί. Ὁρθ. Ἡδολέσχης. Οὐ γὰρ Πνεῦμα σαρκὶ ἠνωμένον πάντως ἀνθρώπος ἔστιν· ἀλλ' ἐγχερεῖ καὶ βοῦν εἶναι καὶ ἄνον, καὶ πᾶν εἴ τι ἕτερον τῶν σαρκικῶν ζώων. Ἴνα δὲ σοι δοθῆ (93) καὶ τὸ θεῖον εἶνα: Πνεῦμα σαρκὶ ἠνωμένον, ἀνάγκη πάσα, γενόμενον ἀνθρώπον ἐκ γυναικὸς τὴν Θεὸν Λόγον, Πνεῦματι σαρκὶ ἠνωμένῳ ἐνωθῆναι, ἵνα ἀνθρώπος γένηται. Πῶς γὰρ οὖν ἰδύνατο μὴ ἐνωθεῖς ἀνθρώπῳ; Ὁμωνύμως δὲ οὐκ ἂν εἰποίμεν τὸν Χριστὸν ἀνθρώπον, ἵνα μὴ κατὰ φαντασίαν νομισθῆ ἀνθρώπος, μόνον τὸ ὄνομα κοινὸν ἔχων.

17. Ἀπο. 11. Ἀνθρώπου τὸ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν, Θεοῦ δὲ τὸ ἀναστῆσαι· ἐκάτερα δὲ Χριστὸς· Θεὸς ἄρα καὶ ἀνθρώπος ὁ αὐτὸς. Ὁρθ. « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, » ὅτι καὶ ἀκων τὴν ἀλήθειαν ὠμολόγησας. Ἔδει γὰρ τὸν ἀνιστάμενον εἶναι καὶ τὸν ἀνιστῶντα. Καὶ ὡς περ οὐκ ἂν εἴη Θεὸς καὶ σὰρξ μὴ ἐνωθεῖς σαρκί, οὕτως Θεὸς καὶ ἀνθρώπος, μὴ ἐνωθεῖς ἀνθρώπῳ.

18. Ἀπο. 11. Εἰ μόνον ἦν ἀνθρώπος ὁ Χριστὸς, ἢ εἰ μόνον Θεός, οὐκ ἂν ἦν μέσος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁρθ. Εὐλόγητός ὁ Θεὸς ἐν πᾶσι τούτοις, ὅτι περ ὠμολόγησας μὴτε μόνον ἀνθρώπον τὸν Χριστὸν εἶναι, μὴτε μόνον Θεόν. Ὁ γὰρ Θεὸς Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἀνθρώπος κοινός· καὶ ἀνθρώπος ὁ κοινός ἀνθρώπος ἔστιν, καὶ οὐκ ἔστι Θεός. Θεὸς ἀνθρώπῳ ἐνωθεῖς Χριστὸς ἔστι, μεσότης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἀνθρώπος.

19. Ἀπο. 11. Εἰ μόνον ἀνθρώπος ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ἔσωζε τὸν κόσμον· καὶ εἰ μόνον Θεός, οὐκ ἂν διὰ πάθους ἔσωξεν· ἐκάτερα δὲ Χριστὸς· καὶ Θεὸς ἄρα ἔστι καὶ ἀνθρώπος. Ὁρθ. Καὶ νῦν εὐγνωμόνας. Ἀνάγκη γὰρ τῷ πάθει ἀνθρωπότητα ὑποκείσθαι, καὶ τῆς ζωῆς θεότητα ἠγεῖσθαι. Οὐτε οὖν ἐζωοποιεῖ, μὴ ὢν Θεός, οὐτε ἐπάσχειν ἐκουσίως μὴ ὢν ἀνθρώπος· ἀμφοτέρα δὲ Χριστὸς, καὶ ἐπάθει καὶ ἐζωοποιεῖ· Θεὸς ἄρα ἔστι καὶ ἀνθρώπος.

20. Ἀπο. 11. Εἰ μόνον ἀνθρώπος ἦν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ἐζωοποιεῖ τοὺς νεκρούς· καὶ εἰ μόνον Θεός, οὐκ ἂν ἰδίᾳ παρὰ τὸν Πατέρα ἐζωοποιεῖ τινὰς τῶν νεκρῶν· ἐκάτερα δὲ Χριστὸς· Θεὸς ἄρα καὶ ἀνθρώπος

⁹² Luc. II, 14.

(92) Palat., ἠνωμένον ἔστιν ἠνωμένον σαρκί.

(93) Mss. δοθῆ καὶ ἀνθρώπῳ εἶναι Πνεῦμα, sed, καὶ Θεόν, secunda manu.

15. *Apoll.* Si Deus habitavit in homine, non fuit exinanitus. At exinanitus est, qui in forma Dei accepit servi formam. Non igitur habitavit in homine. *Orth.* Nempe Deus Verbum non simpliciter habitavit in homine, sed etiam factus est homo, particeps sanguinis et carnis, id est humanæ naturæ: ideoque Christus, non est duntaxat homo, sed idem Deus et homo.

16. *Apoll.* Deus habitans in homine, non est homo: sed Spiritus unitus carni, est homo. At Christus est homo æquivoce, sicut dictum est. Divinus ergo Spiritus est carni unitus. *Orth.* Nugaris. Nec enim si Spiritus carni uniat, est protinus homo, sed potest etiam esse bos et asinus, et quodvis aliud carneum animal. Ut vero tibi concedatur divinum quoque Spiritum unitum fuisse carni, omnino tamen necesse fuit Deum Verbum, cum sit factus homo ex muliere, Spiritui carni uniri, ut homo fieret. Quomodo enim fieri homo potuisset non unitus homini? Christum autem nequaquam dixerimus hominem esse æquivoce, ne specie et communi nomine tenus homo censatur.

17. *Apoll.* Hominis est resurgere a mortuis, Dei vero excitare a mortuis. Utrumque convenit Christo. Idem ergo est Deus et homo. *Orth.* « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax », quod etiam invitum veritatem professus fueris. Oportuit enim Christum esse utrumque, id est, et eum qui resurgeret, et eum qui excitaret. Et quemadmodum non esset Deus et caro, nisi unitus esset carni; ita non esset Deus et homo, nisi unitus esset homini.

18. *Apoll.* Si Christus esset tantum homo, vel tantum Deus, non esset medius inter Deum et homines. *Orth.* Benedictus sit Dominus in his omnibus, quod etiam sis confessus Christum, nec tantum esse Deum, nec tantum esse hominem. Deus enim est Deus, neque homo communis est: et homo communis, est homo, et non Deus. Unitus Deus homini est Christus, mediator Dei et hominum, ipse et Deus et homo.

19. *Apoll.* Si tantum homo fuisset Christus, non servasset mundum. At si tantum fuisset Deus, non servasset per passionem. Utrumque convenit Christo. Est igitur et Deus et homo. *Orth.* Et hoc quoque probe. Fuit enim necesse humanam naturam subterni passioni, et deitatem ducem esse ad vitam. Itaque nisi Deus esset, non vivificaret, et nisi fuisset homo, non passus fuisset volens. Utrumque vero Christo convenit, nam passus est et vivificavit: est igitur et Deus et homo.

20. *Apoll.* Si Christus homo tantum fuisset, non vivificasset mortuos: et si tantum Deus fuisset, nullos mortuos seorsim a Patre vivificasset. Utrumque vero fecit Christus. Idem igitur

est Deus et homo. *Orth.* Christus quidem non a
ta itum fuit homo. Nam ne Christus quidem fuisset,
si tantum fuisset homo. Vivificans tamen mortuos,
minime ipsos vivificavit seorsim a Patre. Quomodo
enim dixisset, « Pater in me manens, ipse facit
opera ⁹³, » si seorsim a Patre vivificasset. Itaque
etiamsi dicat, « Sicut Pater excitat mortuos et
vivificat, ita et Filius, quos vult vivificat ⁹⁴, » non
dicit se hoc facere quapiam efficacia separatim a
Patre, sed ita loquitur, ut nos doceat suæ hypo-
staseos perfectionem in sese absolutam. Nec enim
alius quidem mortuos excitat et vivificat Pater,
alios vero Filius.

21. *Apoll.* Homo actus a Deo non est Deus, sed
corpus Deo conjunctum est Deus. At Christus est
Deus. Non est igitur homo actus a Deo, sed corpus
cum Deo compositum. *Orth.* Non est quidem Chris-
tus homo actus a Deo, sed Deus homini, ut tu ipse
nominasti, conjunctus. Nam si potest corpus Deo
conjugi, potest etiam totus homo Deo conjugi, et
idem esse Deus et homo, sicut caro et Deus ipse
est. Quid porro dicere voluisti cum diceres, corpus
Deo conjunctum Deus, ignoro. Corpus enim vocas
Deum, ideoque corpus non est: vel Deum corpus
vocas Deum propter illud, quod est ei conjunctum
sive compositum. Quomodo vero Deus sit natura,
qui alicujus causa Deus sit? Nos vero Christum
non dicimus esse Deum ob illam cum corpore sive
homine conjunctionem: sed Deum propter natu-
ram, quam ex Patre habet: Christum vero propter
servi formam, unionem, sive compositionem, ut tu
ipse appellasti

22. *Apoll.* Si Dei templum natum est ex Maria,
supervacanea est nova illa nativitas ex Virgine,
cum absque ejusmodi nativitate homines quoque
sint Dei templa. *Orth.* Oppugna sacra Evangelia, ut
audias: « Durum est tibi contra stimulum calci-
trare ⁹⁵. » Audi enim Dominum dicentem: « Solve
templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud ⁹⁶. »
Etiam si vero nonnulli homines sint templa, non ta-
men ita sunt templa, tanquam etiam Christi: nec
quisquam eorum est Christus conjunctus cum Deo
Verbo; nolo enim discedere a tuo vocabulo, ut te
ex tuo ipsius ore in sententiam meam adducam.
Hic autem templum conjunctum cum Deo Verbo,
Christus videlicet, natum est ex Virgine eo modo,
qui Deum decebat.

23. *Apoll.* Si talis est natura Christi, qualis et
nostra est: vetus homo est anima vivens, et non
spiritus vivificans, nec qui talis est, vivificabit. At
Christus vivificat, estque Spiritus vivificus. Non
est igitur nostræ naturæ. *Orth.* Adhuc, quid sit
Christus ignoras. Nescis enim duarum naturarum
esse unionem, et neque solum Deum, neque solum

⁹³ Joan. xiv, 10. ⁹⁴ Joan. v, 21. ⁹⁵ Act. ix, 5. ⁹⁶ Joan. ii, 19

(93*) Palat., κεχωρισμένως
(94) Mss., ζῶουν, hic et mox.
(95) Mss., θεός ἐκόν ἀγνωσῶ.

ὁ αὐτός. *Orth.* Οὐ μόνον μὲν ἄνθρωπος ἦν ὁ Χρι-
στός· οὐδὲ γὰρ ἂν ἦν Χριστός, εἰ μόνον ἦν ἄνθρω-
πος· ζωοποιῶν δὲ τοὺς νεκρούς, οὐκ ἰδίᾳ παρὰ τὸν
Πατέρα ζωοποιεῖ. Πῶς γὰρ ἔλεγεν, « Ὁ Πατὴρ ὁ
ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός, » εἴπερ ἰδίᾳ
παρὰ τὸν Πατέρα ζωοποιεῖ; κἀν τοίνυν λέγει,
« Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς καὶ ζωοποιεῖ,
οὕτως καὶ ὁ Υἱός, οὓς θέλει ζωοποιεῖ, » οὐ κεχωρι-
σμένως (93) τοῦ Πατρὸς κατ' ἐνέργειαν τοῦτο ποιεῖν
λέγει, ἀλλὰ τὸ αὐτοτελὲς τῆς ἑαυτοῦ ὑποστάσεως δι-
έασκων ἡμᾶς. Οὐ γὰρ ἄλλους ἐγείρει ὁ Πατὴρ νε-
κρούς καὶ ζωοποιεῖ, καὶ ἄλλους ὁ Υἱός

21. *Ἀπολλ.* Ἄνθρωπος, ὑπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενος,
οὐ θεός· σῶμα δὲ συναφθὲν Θεῷ, θεός· θεός δὲ ὁ Χρι-
στός· οὐκ ἄρα ὑπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενος ἄνθρωπος,
ἀλλὰ σῶμα πρὸς Θεὸν συντεθέν. *Orth.* Οὐκ ἄνθρωπος
μὲν ὑπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενος ὁ Χριστός, ἀλλὰ θεός
ἄνθρωπος, ὡς αὐτὸς ὠνόμασας, συντεθείς, ἦγουν (94)
ἐνωθεῖς. Εἰ γὰρ δύναται σῶμα Θεῷ ἐνωθῆναι, ἦγουν
συντεθῆναι δύναται, καὶ ὁλος ἄνθρωπος συντεθῆναι
Θεῷ, καὶ εἶναι θεός καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός, ὡς σὰρξ
καὶ θεός ὁ αὐτός. Τί δὲ καὶ λέγειν ἠθέλησας, σῶμα
Θεῷ συναφθὲν θεός, λέγων, ἀγνωσῶ (95). Τὸ γὰρ σῶμα
θεὸν λέγεις, καὶ οὐκ ἔστι σῶμα· ἢ τὸν θεὸν διὰ τοῦτο
θεὸν, διὰ τὸ συναφθὲν, ἦγουν (96) συντεθέν. Καὶ
πῶς φύσει θεός, ὁ διὰ τι θεός; Ἡμεῖς δὲ οὐ διὰ τὴν
πρὸς τὸ σῶμα σύνθεσιν θεὸν λέγομεν, οὔτε διὰ τὴν
πρὸς ἄνθρωπον, ἀλλὰ θεὸν διὰ τὴν φύσιν τὴν ἐκ
Πατρὸς· Χριστὸν δὲ διὰ τὴν τοῦ δούλου μορφῆν,
ἔνωσιν, ἦγουν σύνθεσιν, ὡς αὐτὸς ὠνόμασας.

22. *Ἀπολλ.* Εἰ Θεοῦ ναὸς ἐγεννήθη ἐκ τῆς Μα-
ρίας, περιττὴ ἡ καινότης τῆς ἐκ Παρθένου γεννη-
σεως· ναὸς γὰρ Θεοῦ καὶ ἀνευ ταύτης ἄνθρωποι.
Orth. Μάχου τοὺς θεοὺς Εὐαγγελίοις, ἵνα ἀκούσῃς·
« Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. » Καὶ ἀκούε
τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ
ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερσεν αὐτόν. » Εἰ δὲ τινες ἄνθρω-
ποι ναὸς, ἀλλ' οὐχ οὕτως, ὡς καὶ Χριστοί· οὐδεὶς δὲ
αὐτῶν συντεθείς τῷ Θεῷ λόγῳ Χριστός· οὐκ ἀνα-
χωρῶ γὰρ τῆς σῆς ὀνομασίας, ἵνα σε ἐκ τοῦ σοῦ
στόματος πείσω· ἐνταῦθα δὲ συντεθείς ναὸς Θεῷ
λόγῳ (97), ἐγεννήθη Χριστός θεοπρεπῶς ἐκ Παρ-
θένου.

23. *Ἀπολλ.* Εἰ ἡ αὐτὴ φύσις Χριστοῦ, οἷα καὶ ἡ
ἡμῶν, ὁ παλαιός ἐστιν ἄνθρωπος ψυχὴ ζῶσα, καὶ οὐ
πνεῦμα ζωοποιῶν· καὶ ὁ τοιοῦτος οὐδὲ ζωοποιεῖται·
ζωοποιεῖ δὲ Χριστός, καὶ πνεῦμα ζωοποιῶν ἐστίν·
οὐκ ἄρα τῆς ἡμετέρας ἐστὶ φύσεως. *Orth.* Ἔτι τὸ
Χριστός οὐ νεότηας. Οὐ γὰρ ἔγνωσ, ὅτι δύο ἐστὶ
φύσεων ἔνωσις, καὶ οὔτε μόνος ὁ θεός Χριστός λέ-

(96) Mss., ζῶουν, et infra similiter
(97) Mss., Θεῷ Χριστῷ.

γεται, οὔτε μόνος ἀνθρώπος. Εἰ γὰρ τοῦτο ἐγὼς, ἢ ἐγίνωσκας, ὅτι κατὰ μὲν τὴν ἀνθρωπότητα τὴν αὐτὴν ἡμῖν φύσιν ἔχει, κατὰ δὲ τὴν θεότητα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ τῆς ἐνώσεως γενομένης, Θεὸς ὁμολογεῖσθαι καὶ δοξάζεται, καὶ διὰ τοῦτο ζωοποιεῖ, καὶ Πνεῦμα ζωοποιῶν ἔστιν, τῷ τῆς θεότητος λόγῳ· οὕτως δὲ ἡμῖν κατὰ τὸ συναμφοτέρον.

24. Ἀπολλ. Διὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ζῆ Χριστὸς, ἢ διὰ χάριν Θεοῦ. Εἰ μὲν διὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, Θεὸς ἔστιν· εἰ δὲ διὰ χάριν Θεοῦ, οὔτε ὑπὲρ ἡμᾶς ἔστιν, οὔτε ζωοποιεῖσθαι ἡμᾶς. Ὁρθ. Χριστὸς ἐν πρόσωπόν ἔστιν συντεθὲν ἐκ Θεοῦ καὶ ἀνθρωπότητος, ὡς πᾶς ἀνθρώπος ὁ κοινὸς ἐκ ζώου καὶ λογικοῦ. Καὶ διὰ τὴν ἐκ Πατρὸς φύσιν ζωοποιεῖσθαι ἡμᾶς, ἐπειδὴ ζωὴ ἔστιν ἐνυπόστατος μορφωθεῖσα τῆ τοῦ δούλου μορφῆ.

25. Ἀπολλ. Εἰ μὲν ὡς προαιρέσει κάλλιον, τοῦτο δεδύνηται πῶς; Προαιρέσεις γὰρ ἀνθρώπου δικαιοσύνην ἀληθινήν οὐ κατορθοῖ. Εἰ δὲ ὡς φύσει δίκαιος, Θεὸς ἔστιν· εἰ δὲ ὡς ἐνεργεῖ δικαιοῦμενος τῆ ἐκ Θεοῦ, αὐτὸς δὲ ἀνεργήτος, καλλίους οἱ ἐνεργούντες. Ὁρθ. Καὶ πῶς οὐ κατώρθωσαν δικαιοσύνην ἀληθινήν (98) οἱ ἀκούσαντες· « Καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρινόντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραήλ; » καὶ, « Ὑμεῖς ἔστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου; » Καὶ εἰ κατώρθωσαν δὲ δικαιοσύνην ἀληθινήν (99), ἀλλ' οὐκ εἰσὶν αὐτοδικαιοσύνη. Ὁ δὲ Θεὸς Λόγος, αὐτοδικαιοσύνη ὢν, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐγένετο ἡμῖν δικαιοσύνη, καὶ ἁγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. Ὁ ὢν δικαιοσύνη, ἐγένετο δικαιοσύνη κατὰ τὸν τῆς ἀνθρωπότητος λόγον, ἵνα ἡμᾶς τοὺς μὴ ὄντας δικαιοσύνην, δικαιοσύνη τῆ ἑαυτοῦ χάριτι. Καὶ ἔστιν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἀνθρώπος (1)· ὡς μὲν Θεὸς, δικαιοσύνη ὢν· ὡς δὲ ἀνθρώπος, γινόμενος δικαιοσύνη, ἵνα πληρωθῆ τὸ εἰρημένον· « Ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι. »

26. Ἀπολλ. Εἰ συμπέλεκται Θεῷ ἀνθρώπος, ἐν Χριστῷ αὐτὸς καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐνομοθετεῖ, ἢ οὐ; Ἀλλ' εἰ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ, Θεὸς· εἰ δὲ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, πῶς οὐκ ἔλεγε, « Τάδε λέγει Κύριος, » ἀλλ', « Ἐγὼ λέγω ὑμῖν; » πῶς δὲ οὐκ ἦν κεχωρισμένος τοῦ λέγοντος ὁ μὴ λέγων; Ὁρθ. Εἰ μὲν ἄλλο πρόσωπόν ἔστιν ὁ Χριστὸς, οὐ συμπέλεκται Θεῷ, ἠρώτηκας ἀνακολούθως· εἰ δὲ αὐτὸς ὁ Χριστὸς; ἔστι Θεὸς καὶ ἀνθρώπος, τίς ἢ περισσεύει τοῦ μόχθου τῆς ἐρωτήσεως; Πόθεν δὲ τὸ συμπέλεκται λαβὼν, ἠρώτησας, μηδαμοῦ τῆς Γραφῆς οὕτω (2) λεγούσης; Κἄν τε δὲ, Συμπέλεκται, θέλης λέγειν, κἄν τε, ὡς ἡ Γραφή εἶπεν, Ἐλαβεν, κἄν τε, Ἐγένετο, Θεὸς ἔστι Λόγος, μορφὴν δούλου λαβὼν, Χριστὸς ὀνομαζόμενος, καὶ ὢν, καὶ πιστευόμενος·

A hominem dici Christum. Nam si hoc scires, nosse eum, quatenus quidem homo est, eadem atque nos natura, quatenus autem Deus est, eadem atque Deum Patrem natura præditum esse: et post factam unionem Deus declaratur et glorificatur, ideoque vivificare, et Spiritum esse vivificantem, habita deitatis ratione: neque nobis similem esse utriusque naturæ simul consideratæ respectu.

24. *Apoll.* Aut ex sua ipsius natura vivit Christus, aut ex Dei gratia. Si quidem ex sua ipsius natura, Deus est: sin vero ex Dei gratia, neque supra nos eminet, neque nos vivificabit. *Orth.* Christus est unica persona, composita ex Deo et humana natura, sicut quivis homo communis constat ex animali et rationali. Itaque propter eam, quam a Patre habet, naturam, vivificabit nos, quoniam est vita in sese subsistens, quæ forma servi seipsam informavit.

469 25. *Apoll.* Si quidem is excellit, qui animi proposito et delectu justus est, quinam id potuit homo? Hominis etenim propositum veram justitiam perfecte non præstat. Sin vero natura justus est, Deus est: sin autem justificatus est aliqua Dei in ipso agentis efficacitate, ipse interim nihil agens, qui ipsimet agunt, sunt eo præstantiores. *Orth.* Imo qui justitiam veram non impleverunt, qui audierunt: « Sedebitis et vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel » et, « Vos estis lux mundi »? Etiam si tamen isti veram justitiam impleverunt, non sunt tamen ipsa justitia. Deus autem Verbum, qui ipsa est justitia, accepta servi forma: « Factus est nobis justitia, sanctificatio et redemptio »⁹⁸. Is, inquam, qui justitia est, factus est, si humanam naturam respicias, justitia, ut nos, qui justitia non eramus, sua gratia justificaret. Estque idem Deus et homo, ita ut quatenus quidem est Deus, sit justitia, quatenus vero est homo, sit factus justitia, ut impleretur quod dictum est: « Unde per omnia similis fratribus fieri debuit ».

26. *Apoll.* Si in Christo copulatus erat homo cum Deo, leges ipse vel ex sese ferebat vel non ferebat. Quod si ex sese ferebat, Deus erat. Sin vero non ex sese, quomodo non aiebat, « Hæc dicit Dominus, » sed « Ego dico vobis, » et quomodo qui hæc non dicebat, non erat ab eo, qui dicebat se junctus? *Orth.* Siquidem Christus alia est persona, non copulatur cum Deo, hoc inepte quæravisti. Sin autem ipse Christus est Deus et homo, quorsum supervacaneus iste interrogatio labor? Unde vero istud, copulatus est, usurpasti interrogando, cum Scriptura minime sic loquatur? Sive autem istud, copulatus est, usurpare placet, sive, ut Scriptura inquit, « icere malis, Assumpsit, aut, Factum est,

⁹⁷ *Math.* xix, 28 ⁹⁸ *Math.* v, 14. ⁹⁹ *I Cor.* i, 50. ¹ *Hebr.* ii, 17.

(98) Κατώρθωσαν προαιρέσειν ἀληθινήν, mss.
(99) Δὲ προαιρέσειν ἀληθινήν, mss.

(1) *Palat.*, καὶ ἀνθρώπος ὤφειλε κατὰ πάντα.
(2) *Palat.*, τοῦτο λ.

Deus Verbum is est qui servi formam assumpsit, qui Christus nuncupatur, est, et creditur : unctus quidem Spiritu sancto, quatenus homo est ; quatenus autem Deus est, eundem iis qui digni sunt præbet. Ita etiam Deus leges ponit, et quatenus homo est fit legi obnoxius. Ideoque non dicit, Hæc dicit Dominus, quoniam ipse non est homo particeps deitatis, sed Deus particeps carnis et sanguinis, id est humanæ naturæ. Nam Scriptura hominem vocat carnem et sanguinem, ut cum dicit Paulus : « Non contuli cum carne et sanguine ». Et sicut homo ex animali et rationali compositus, una est persona : ita etiam una persona ex Deo et forma servi existit : ideoque non dicit, « Hæc dicit Dominus, » sed « Ego dico vobis » : et « Ego sum vita et veritas ». Itaque veluti si pars rationalis in nobis dicat, Ego sum ad imaginem Dei factus, ita comparatus, ut interire non possim, rursumque pars illa rationalis dicat, Ego sum terra et cinis ; non loquitur modo animal, modo id quod ratiocinatur ; sed idipsum rationale, modo quæ sibi propria sunt, modo quæ animali conveniunt, loquitur : ita homo et Deus Verbum, unica per unionem existens persona, cum ait, « Qui vidit me, vidit Patrem », significat suæ deitatis contemplationem. Nec enim quisquis carnem vidit, Patrem vidit : si minus, et Pontius, et Herodes, et qui colaphos ei imprægerunt, et qui clavibus ipsum confixerunt carnifices, comperirentur Patrem vidisse. Et cum inquit, « Dorsum meum flagris præbui », non significat deitatis dorsum : neque cum ait, « Aliquis me tetigit », deitatis contactum dicit. Qui enim deitatem contigerit quispiam? Sed qui fide præditus corpus illud tetigerat, utrumque tetigerat, manu quidem corpus, fide vero deitatem, quandoquidem utrumque unica est persona, Christus, « Omnia factus omnibus, ut omnium misereretur ». Itaque non loquitur interdum Deus, interdum homo : nam, ut antea dixi, ne id quidem dici etum, modo vero 470 partem rationalem ab animali separatam loqui : sed pars rationalis in animali et per animal loquitur. Idem etiam dico de eo, quod cum hoc comparavi, ut undequaue unitionem noris.

27. Apoll. Præterea vero vel ipse prodigia edebat, aut non edebat. Si edebat, non erat homo : si non edebat, quomodo dicit se edere? et quomodo idem esse potest atque is qui edebat? Orth. Sicut pars rationalis sua ipsius opera sic edit in animali, ut non sit separata ab animali : ita Dei Verbum unium homini, edit prodigia minime segregatum a natura humana, quod ei pro sua pietate placuerit vim suam divinam per eam, et in ea, et cum ea operari. Et veluti si quis cogitatione concesserit solem, magnum istud sidus, per lucernam et in lucerna suam lucem emittit ; rursum enim idem ex

¹ Galat. 1, 16. ² Matth. v, 20, 22. ³ Joan. i, 1, 22.

(3) Οὗν ἀπὸ τῆς αἰσθητικῆς φύσεως ἀνθρώπου ἀφάρτος.

καὶ χριστός μὲν ὡς ἄνθρωπος τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ὡς δὲ Θεός, παρέχων αὐτὸς τοῖς ἀξίοις. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς νομοθετεῖ, καὶ ὡς ἄνθρωπος ὑπὸ νόμον γίνεται, καὶ διὰ τοῦτο οὐ λέγει. Τάδε λέγει Κύριος, ἐπειδὴ οὐκ ἄνθρωπος ἐστὶ μετασχὼν θεότητος, ἀλλὰ Θεὸς μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, τοῦτέστιν ἀνθρωπότητος. Ἡ Γραφή γάρ τὸν ἄνθρωπον σάρκα καὶ αἷμα καλεῖ, ὡς ὅταν λέγῃ Παῦλος : « Οὐ προσανθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι » καὶ ὡς περ ἐν ἐστὶ πρόσωπον ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ζώου καὶ λογικοῦ συγκείμενος : οὕτω καὶ ἐν πρόσωπον Χριστὸς ἐκ Θεοῦ καὶ μορφῆς δουλικῆς ὑπάρχων, καὶ διὰ τοῦτο οὐ λέγει, « Τάδε λέγει Κύριος, » ἀλλ', « Ἐγὼ λέγω ὑμῖν » καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀλήθεια. » Ὡς οὖν (3) ἐάν λέγῃ τὸ ἐν ἡμῖν λογικόν : « Ἐγὼ εἰμι ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονώς, ἀφάρτος κατεσκευασμένος : καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ λογικόν : Ἐγὼ εἰμι γῆ καὶ σποδός : οὐ ποτὲ τὸ ζῶον λαλεῖ, καὶ ποτὲ τὸ λογικόν : ἀλλ' αὐτὸ τὸ λογικόν, ποτὲ τὰ ἑαυτοῦ ἴδια λέγει, καὶ ποτὲ τὰ τοῦ ζώου : οὕτως ἐξ ἐνώσεως ἐν πρόσωπον ὡν ὁ ἄνθρωπος καὶ Θεὸς Λόγος, ὅτε λέγει, « Ὁ ἑωρακίος ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, » τὴν θεωρίαν τῆς ἰδίας θεότητος λέγει. Οὐ γὰρ ὁ ἑωρακίος τὴν σάρκα, ἑώρακε τὸν Πατέρα : εἰ δὲ μή, καὶ Πόντιος, καὶ Ἡρώδης, καὶ οἱ βασιλεύσαντες, καὶ οἱ προσηλωσέντες δῆμιοι, εὐρεθήσονται ἑωρακίους τὸν Πατέρα. Καὶ ὅταν λέγῃ, « Τὸν νῦτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, » οὐ τῆς θεότητος λέγει νῦτον : οὐδ' ὅταν λέγῃ : Πῶς γὰρ τῆς θεότητος ἠψάτο τις ; ἀλλὰ τοῦ σώματος ὁ ἀψάμενος μετὰ πίστεως, τοῦ συναμφοτέρου ἠψάτο, τῇ μὲν χειρὶ (4) τοῦ σώματος, τῇ δὲ πίστει τῆς θεότητος, ἐπειδὴ τὸ συναμφοτέρον ἐν ἐστὶ πρόσωπον ὁ Χριστὸς, « ὁ πάντα πᾶσι γινόμενος, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ. » Ὅστε οὐ ποτὲ μὲν ὁ Θεὸς λαλεῖ, ποτὲ δὲ ἄνθρωπος : ἐπειδή περ, ὡς προείρηται, οὐδὲ ποτὲ μὲν τὸ ζῶον λαλεῖ κεχωρισμένον τοῦ λογικοῦ, ποτὲ δὲ τὸ λογικόν κεχωρισμένον τοῦ ζώου : ἀλλὰ τὸ λογικόν ἐν τῷ ζώῳ, καὶ διὰ τοῦ ζώου λαλεῖ : ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ λέγω, ἵνα πανταχόθεν γινῶσθαι τὴν ἔνωσιν. |

potest, modo quidem animal a parte rationali sejun-

27. Ἀπολλ. Ἐτι δὲ ἡ αὐτὸς (5) ἐτέλει τὰ τεράστια, ἢ οὐ. Ἄλλ' εἰ μὲν ἐτέλει, οὐκ ἦν ἄνθρωπος : εἰ δὲ μή, πῶς λέγει τελεῖν ; ἢ πῶς ὁ αὐτὸς τῷ τελούντι ; Ὁρθ. Ὅσπερ τὸ λογικόν ἐν τῷ ζώῳ τελεῖ τὰ ἑαυτοῦ, οὐ κεχωρισμένον ὅν τοῦ ζώου : οὕτω Θεὸς Λόγος, ἐνωθεὶς ἀνθρώπῳ, τελεῖ τὰ τεράστια, οὐ κεχωρισμένως τῆς ἀνθρωπότητος, δι' αὐτῆς, καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ μετ' αὐτῆς, εὐδοκίσας τὴν ἑαυτοῦ θεῖαν δύναμιν ἐνεργεῖν. Καὶ ὡς περ εἰ δοίη τις τῷ λόγῳ ἥλιον, τὸν μέγαν τοῦτον ἀστέρα, διὰ λύχνου, καὶ ἐν λύχνῳ ἐκπέμπειν τὸ ἑαυτοῦ φῶς : ἐκ παραλλήλου γὰρ πάλιν τὸ αὐτὸ ἀκούει : οὐ δύο φῶτά ἐσιν. Οὐ γὰρ φαίνει λύχνος κατ-

xiv. 6. ⁵ ibid. 9. ⁶ Isa. l, 6. ⁷ Luc. vii, 34.

(4) Mss., τῇ μὲν χάριτι.

(5) Mss., Ἐτι δὲ καὶ εἰ αὐτός.

έναντι ἡλίου · οὐ γὰρ κωλύεται εἶναι λύχνος · ἀλλὰ μένει μὲν τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν καὶ κίνησιν ἔχων · οὐ φαίνει δὲ τοῦ ἡλίου (6) ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ φαίνοντος, καὶ κατακρατοῦντος τοῦ λύχνου, καὶ ἰδιοποιησαμένου αὐτὸν, ὡς καὶ λύχνον χρηματίζει τὸν ἡλίον· οὕτω θεὸς Λόγος, ἐν λογικῷ καὶ διὰ λογικοῦ ζώου τὴν ἰδίαν δύναμιν ἐνεργῶν, καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν τὴν ἰδίαν ἀποτελεῖ τὸ ζῶον εὐδοκίᾳ τῆ ἑαυτοῦ, καὶ τὸ ζῶον εἶναι λογικὸν οὐκ ἐκώλυσε · καὶ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος χρηματίζειν οὐ κατήξωσε, καὶ τελῶν τὰ τεράστια οὐ κεχώρισται τοῦ ἐνωθέντος, ἤγουν (7) προσληφθέντος, ἀλλ' ὡς οὖν τὸ ἐκεῖνου γεγωνὸς ἐνεργεῖ τὰ πάντα · καὶ διὰ τοῦτο, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » εἴρηται, καὶ οὐκ ἐν σαρκί, ἵνα γινώμεν τὴν ἐξ εὐδοκίας ἔκωσιν, καὶ τοῦτο διδάχθῆντες Χριστὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν γνωρίζωμεν θεὸν καὶ ἄνθρωπον.

carne, ut cognoscamus unionem quæ ex beneplacito facta est, et sic edocti, unum eandemque Christum ut Deum et hominem agnoscamus.

28. Ἀπολλ. Προσκυβεῖται ὑπὸ ἀγγέλων ὁ ἄνθρωπος, ἢ οὐ. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐ προσκυβεῖται, πῶς ἤνωται, καὶ ἀποστέλλει ὁ Υἱὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ; εἰ δὲ προσκυβεῖται διὰ τὸ ἐν αὐτῷ θεῖαν ἐνοικῆσαι δύναμιν, πῶς ὑπὸ τῶν αὐτῶν θεῖαν ἐχόντων δύναμιν ἐνοικουσαν; Καὶ ἡμεῖς δὲ προσκυνήσομεν (8) τὸν ἄνθρωπον, ἢ οὐ. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐ προσκυνήσομεν, πῶς ἠνώσθαι νομιτούμεν αὐτὸν, καὶ πῶς εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτιζόμεθα; εἰ δὲ προσκυνήσομεν, ὡσπερ τὸν θεόν, οὕτω καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀσεβήσομεν κτίσμα κτίστη ἐν ἰσῷ τιθέτες. Καὶ εἰ κριτὴν προσδοκῶμεν τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ θεοῦ φωτίζοντα τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, τὴν τοῦ θεοῦ κρίσιν ἀναθήσομεν ἀνθρώπῳ · εἰ δὲ μή, πῶς ἐδώκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἐξουσίαν κρίσιν ποιεῖν, ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶ; » καὶ πῶς ἤνωται τῷ κρινόντι; Ὁρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο ἔλαθε παρὰ τοῦ θεοῦ ἐξουσίαν κρίσιν ποιεῖν, Κύριος ὢν τῆς δόξης καὶ πάσης ἐξουσίας, ἐπειδὴ, θεὸς Λόγος ὢν, ἐγένετο ἄνθρωπος, ἅλην ἀνθρωπότητα λαβών. Ἡ γὰρ μορφή τοῦ δούλου ὅλη ἐστὶν ἀνθρωπότης, ὡς ἡ μορφή τοῦ θεοῦ ὅλη θεότης. Καὶ ἡμεῖς καὶ ἄγγελοι προσκυνούμεν αὐτῷ τῷ θεῷ Λόγῳ, μορφήν δούλου λαβόντι· καὶ οὐκ ἐν μέρει τὸν θεὸν προσκυνούμεν, καὶ ἐν μέρει τὸν ἄνθρωπον · οὐδὲ κτίσμα καὶ κτίστην ἐν ἰσῷ τιθέμεθα · ἀλλ' ὡσπερ σὺ, εἰ γε ὁμολογεῖς καὶ γοῦν σάρκα ὁμοούσιον ἡμῖν αὐτὸν λαβόντα ἐκ τῆς Παρθένου, προσκυνεῖς αὐτὸν σαρκωθέντα μετὰ τῆς σαρκὸς, οὐκ ἐν ἰσῷ τιθεῖς τὴν σάρκα καὶ τὴν θεότητα, οὐδὲ χωρίζων τὴν σάρκα, καὶ ἐν μέρει προσκυνῶν αὐτήν, ἀλλὰ τὴν θεότητα μετὰ τῆς σαρκὸς προσκυνεῖς· οὕτω καὶ ἡμεῖς τὴν θεότητα ἐνανθρωπήσασαν προσκυνούμεν, οὐ χωρίζοντες αὐτὴν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ φωτίζει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους Χριστὸς, εἰς ὃν ὁ αὐτὸς θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὡς πῦρ ἐν ὕλῃ φωτίζων τοὺς προσιόντας αὐτοῦ τῷ φωτὶ, οὐ χωριζόμενον τῆς ἐνωθείσης ὕλης, οὐδὲ ἀναλισκομένης τῆς ὕλης, καθάπερ οὐδὲ ἡ παρὰ Μωσῆ βᾶτος.

* Joan. 1, 14. * Joan. v, 27

(6) Sic mss. Editi vero, κατέναντι ἡλίου· φαίνει δὲ τοῦ ἡλ., multis omissis.

alia comparatione audias velim; non sunt duæ lucæ. Nec enim lucerna soli opposita splendet, nec tamen cessat esse lucerna; sed in sua permanet efficacia atque motu: at non splendet sole in ipsa et per ipsam splendente, et ipsi lucernæ dominante, eamque ut sibi propriam vindicante, adeo ut sol etiam accipiat ipsius lucernæ nomen: ita Deus Verbum vim suam in rationali, et per rationale animal exercens, facit pro sua bona voluntate animal supra quam ferat propria animalium natura perfectum, neque tamen prohibet quominus sit animal ratione præditum: idemque non dedignatus est homo vocari, neque dum ederet prodigia, se junctus fuit ab eo, quicum est unitus, sive quem assumpsit, sed homo factus omnia efficit: ideoque dicitur: « Verbum caro factum est », non autem in facta est, et sic edocti, unum eandemque Christum

facta est, et sic edocti, unum eandemque Christum

28. Apoll. Ab angelis vel adoratur, vel non adoratur homo. At si non adoratur, quomodo unitus fuerit, et mittit angelos suos Filii? Sin vero adoratur propter divinam virtutem in ipso habitantem, quomodo adoratur ab iis qui virtutem divinam semper habent in sese habitantem? Sed et nos adorabimus hominem, vel non adorabimus. Quod si non adorabimus, quomodo ipsum unitum esse censebimus, et quomodo in ipsius mortem baptizamur? Sin vero sic hominem adoremus ut Deum, impie faciemus, rem creatam exæquantem Creatori. Præterea si hominem exspectemus ut iudicem, qui adiutor Deo illuminet abscondita tenebrarum, iudicium, quod Dei est, homini tribuemus. Sin minus: quomodo « dedit ei Pater potestatem iudicii faciendi: quia Filius hominis est? » et quomodo est ipsi iudici unitus?

Orth. Qui Dominus est gloriæ omnique potestatis, ideo accipit iudicii exercendi potestatem, quod cum Deus esset Verbum, factus sit homo, totam naturam assumens humanam. Forma enim servi est tota humana natura, ut forma Dei est tota deitas. Et nos, et angeli ipsum Deum Verbum adoramus, qui formam servi assumpsit: neque partim Deum, partim hominem adoramus, neque rem creatam Creatori æquiparamus: sed ut tu ipse, si quidem eum confiteris carnem saltem nobis consubstantiali ex Virgine accepisse, adoras ipsum incarnatum cum carne, neque tamen carnem deitati exæquas, neque carnem segregas, et partem adoras, sed deitatem cum carne adoras: ita et nos deitatem, quæ seipsam homini univit, adoramus, nec eam ab humana natura sejungimus. Christus porro illuminat abscondita tenebrarum, quod sit ipse Deus et homo, quemadmodum ignis in materia lucem præbens iis 471 qui ad lucem accedunt, ita ut neque a materia segregetur, cui unitus est, nec materia ipsa consumatur, sicut nec rubus ille, cuius est apud Moysen mentio.

(7) Mss., ἔχουν

(8) Palat., hic et infra, προσκυνήσωμεν.

29. *Apoll.* Si homo adjunctus est Deo, alius est quam Deus, si tum motus animales respicias, tum rationabiles, tum patibiles; et patiens, patitur ut alius, et adoratus, adoratur ut alius. At Dei caro, vitæ est instrumentum ita passionibus suis compositum, ut divinis consiliis quadret, neque cogitationes fuerint carnis propriæ, neque actiones; et caro ipsa passionibus prout carni convenit subjecta, illis superior evadit, quoniam est Dei caro, adeo ut in corporibus non similiter quidem, at animalibus tamen, sit impatibilitatis auctor ac principium: et adoratur ut Dei caro, quoniam hac ratione is qui adoratur est Deus, et nobis conjunctionem cum eo præbet, cujus est corpus: et adoratur, non tamen ut res creata, quoniam nihil quod creatum sit est Dei portio. Itaque qui Deum credunt assumpsisse carnem, ejus beneficiorum fiunt compotes, nec eo delabuntur, ut alium ipsum dicant: contrarium vero iis evenit, qui volunt hominem fuisse Deo conjunctum. *Orth.* Discexisti a Scriptura divinitus inspirata, ideoque a gratia excidisti, ut qui cum Scriptura dicat: « Assumpsit, » et « Factum est, » istud, adjunctum est, ipse tibi quasi cisternam contractam fecisti, quæ non possit aquas continere. Quomodo vero non vis Verbum ab humana natura suis animalibus, rationabilibus et patibilibus motibus non secerni? Num enim divino quodam motu crescens, a statura ad staturam divine excrevit? et sapientia proficiens, profecit ut Deus? et cum tristitia et angore animi afficeretur, cum turbaretur, num tristitia et angore afficiebatur, et turbabatur tanquam Deus et laborabat et patiebatur? Absit. Imo sicut corpus ex Maria desumptum, Deus Verbum suum esse corpus dixit, quod tamen non est ejusdem atque deitas ipsa naturæ: ita etiam suas dicit passiones, et tum animalis, tum ipsius rationalis facultatis incrementum, quæcunque naturæ humanæ sunt ut sibi propria vindicans, pro bona gratiæ suæ voluntate. Sic enim suam dicit carnem, vitæ instrumentum, idoneum, ut divinis consiliis coaptetur. Nam ut spueret, usus est corporis instrumento, itidemque corpore, ut sepeliretur, et ut voluntarie mortem subiret; ac ut inferos prædaretur, animam adhibuit, quam sese dixit pro suis ovibus deponere. Neque sermones sunt hominis proprii, neque actiones. Caro vero, prout homini convenit, perpassionibus subjecta superior iis evadit propter illam cum Deo unionem. « Nam peccatum non fecit, neque in ore ipsius inventus est dolus¹¹, » ut sit sui similibus auctor ac principium indolentiæ. « Est » enim Deus Verbum « per omnia fratribus suis similis factus¹², » cum naturæ

¹¹ Isa. LIII, 9; I Petr. II, 22. ¹² Hebr. II, 17.

(9) Sic mss. In editis vero, καὶ δεστέ.

(10) Mss., τοῖς ὁμοίως μὲν, οὐχ ὁμοζώοις δὲ σώμ. Mox Palat., ὡς θεὸς σὰρξ.

(11) Palat., οἱ ἄνθρωποι τὸ παρεξέυχθαι λέγοντες

29. Ἀπολλ. Ἄνθρωπος θεῶ παραξευθεὶς, ἕτερος παρὰ τὸν θεὸν ἐστὶ ταῖς ζωτικαῖς κινήσεσι, λογιστικαῖς τε καὶ παθητικαῖς· καὶ πάσγων, ὡς ἕτερος πάσχει, καὶ προσκυνούμενος, ὡς ἕτερος προσκυνεῖται. Σὰρξ δὲ θεοῦ ζωτῆς ὄργανον ἀρμοζόμενον τοῖς πάθεσι πρὸς τὰς θείας βουλὰς, καὶ (9) οὔτε λόγοι σαρκὸς ἴδιοι, οὔτε πράξεις, καὶ τοῖς πάθεσιν ὑποβαλλομένη· κατὰ τὸ σαρκὶ προσήκον, ἰσχύει κατὰ τῶν παθῶν, διὰ τὸ θεοῦ εἶναι σὰρξ, ὥστε καὶ κατάρξει τῆς ἀπαθείας τοῖς οὐχ ὁμοίως μὲν, ὁμοζώοις δὲ σώμασι (10)· καὶ προσκυνεῖται ὡς θεοῦ σὰρξ, θεοῦ ἄνθρωπος οὕτω τοῦ προσκυνουμένου· καὶ συνάφειαν ἡμῖν δίδωσιν, οὗ ἐστὶ σώμα· καὶ προσκυνεῖται, οὐχ ὡς κτίσμα, ὅτι μὴδὲν κτίσμα μέρος θεοῦ. Οἱ ἄρα σάρκα λαβεῖν τὸν θεὸν πιστεύσαντες, καὶ τῶν ἐνεργειῶν τυγχάνουσι, καὶ οὐκ εἰς ἕτερον μεταπίπτουσιν· ὧν τὰ ἐναντία ἔχουσιν οἱ ἄνθρωπον παρεξέυχθαι λέγοντες θεῶ (11). Ὁρθ. Ἀνεχώρησας τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, καὶ διὰ τοῦτο τῆς χάριτος ἐξέπεσες, τῆς Γραφῆς λεγούσης τὸ, « Ἐλαβε, » καὶ, « Ἐγένετο » τὸ παρεξέυχθαι σαυτῷ ὠρυξας καθάπερ λάκκον συντετριμμένον, μὴ δυνάμενον ὑδὴρ συνέχειν. Πῶς δὲ οὐ θέλεις ταῖς ζωτικαῖς καὶ λογιστικαῖς καὶ παθητικαῖς κινήσεσιν χωρίζεσθαι τὸν λόγον τῆς ἀνθρωπότητος; Ἄρα γὰρ καὶ αὐξάνων, θεϊκῆ κινήσει ἀπὸ ἡλικίας εἰς ἡλικίαν θεϊκῶς ἠύξανεν; Καὶ σοφία προκόπτων, θεϊκῶς προσέκοπτεν; Καὶ λυπούμενος, καὶ ἀγωνιών, καὶ ταραττόμενος, θεϊκῶς ἐλυπεῖτο καὶ ἠγωνία, καὶ ἐταράττετο, καὶ ἐκοπία καὶ ἐπασχεν; Μὴ γένοιτο! Ἄλλ' ὡσπερ τὸ σῶμα τὸ ἐκ Μαρίας, ἐαυτοῦ σῶμα ἔλεγεν ὁ θεὸς λόγος, οὐ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐν τῇ θεότητι· οὕτω καὶ τὰ πάθη καὶ τὴν αὐξήσιν τὴν ζωτικὴν καὶ λογιστικὴν ἐαυτοῦ λέγει, ἰδιοποιούμενος πάντα τῆς ἀνθρωπότητος τῆ εὐδοκίᾳ τῆς χάριτος· ὡσαύτως καὶ (12) τὴν σάρκα ζωτῆς ὄργανον ἀρμοζόμενον πρὸς τὰς θείας βουλὰς. Ἴνα γὰρ πτύσῃ, σώματι κέχρηται ὄργανον· ἵνα ταφῇ, ὁμοίως τῷ σώματι· ἵνα δὲ πάθη ἐκουσίως, καὶ ἵνα τὸν ᾄδην σκυλεύσῃ, τῇ ψυχῇ, ἣν ἔλεγε τιθέναι ὑπὲρ τῶν προβάτων. Καὶ οὔτε ἀνθρώπου λόγοι ἴδιοι, οὔτε αἱ πράξεις· σὰρξ δὲ τοῖς πάθεσιν (13), ὑποβαλλομένη κατὰ τὸ ἀνθρώπῳ προσήκον, ἰσχύει κατὰ τῶν παθῶν διὰ τὴν πρὸς τὸν θεὸν ἔνωσιν. « Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, » ὥστε κατάρξει τῆς ἀπαθείας τοῖς ὁμοίοις. « Ὁμοίωται » γὰρ « κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁ θεὸς λόγος, » ἐνωθεὶς ἀνθρωπότητι, καὶ προσκυνεῖται· θεὸς ἐνανθρωπήσας· καὶ συνάφειαν ἡμῖν πρὸς αὐτὸν εἰδῶσι, μετασχῶν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ προσκυνεῖται ὁ αὐτὸς, ἐνώσει τῇ πρὸς ἡμᾶς ὡς ἄνθρωπος, φύσει δὲ καὶ οὐσίᾳ ὦν θεός. Τί δὲ καὶ λέγεται ἐτόλμασας μέρος θεοῦ τὴν σάρκα τὴν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, τὴν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου, τὴν οὐ φαντασίᾳ σάρκα, ἀλλ' ἀληθεῖς, καὶ

θεόν.

(12) Καὶ ἀβελι α mss.

(13) Mss., οὔτε ἡ πράξις τοῖς πάθεσιν. Paulo post mss., ἰσχύει δὲ κατὰ.

μετὰ τὴν ἀνάστασιν φανεῖσιν; Νομιζόντων γὰρ τῶν Ἀμαθητῶν φάντασμα εἶναι, ὅτι τῶν θυρῶν κεκλιμένων εἰσῆλθαι, ὑπομνήσθητι αὐτοῦ τῶν λόγων, ἵνα ἀκούσης τὸ· «Ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σὰρκα καὶ ὀστά οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ ὁρᾶτε ἔχοντα.» Τοῦ δὲ ἀμαροῦς Θεοῦ πῶς οἶόν τέ ἐστι μέρος νοῆσαι, καὶ ταῦτα σὰρκα, τῆς σῆς ἐστι σοφίας ἐξηγήσασθαι.

30. Ἀπολλ. Εἰ σὰρξ, ὡς ἐπιστρατευομένη τῷ νῷ, κερύριται τοῦ νοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὁ τὴν σὰρκα λαβὼν Θεὸς ἀπὸ ταύτης ἔχει τὰς ἐπιστρατευομένας ἐπὶ νοῦν κινήσεις, αὐτῷ δὲ μὴ ὑποταττομένας ὡς ἀνταγωνιστῇ τῷ νῷ. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ αὐτὸς ὁ πάσχων, καθὼς Θεός. Ὅρθ. Τίτι γὰρ τῶν ἁγίων οὐχ ὑπετάγησαν αἱ ἐπιστρατευόμεναι τῷ νῷ κινήσεις; ἢ πῶς ἅγιοι, εἰ μὴ ὑπέταξαν αὐτάς; Εἰ δὲ τῷ νῷ τῶν ἁγίων ὑπετάγησαν αἱ ἀντιστρατευόμεναι τῷ νῷ κινήσεις, πῶς οὐκ τῷ Θεῷ Λόγῳ (14) ὑποταγίσονται, ἐνωθέντι ψυχῇ νοερᾷ μετὰ σαρκός, ἵνα κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆῖ χωρὶς ἁμαρτίας, καὶ ἢ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος; Τί δὲ εἶναι θέλει τὸ, Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ αὐτὸς ὁ πάσχων, καθὼς Θεός, ἄλλοι νοήσουσιν, οἱ ἐπιγραφόμενοι σε διδάσκαλον.

472 30. Apoll. Si caro est sejuncta a mente, utpote adversus mentem bellum gerens, ut ait Apostolus, Deus assumpta carne, motus etiam ab ea recipit adversus mentem belligerantes, ipsi vero menti, ut opposito adversario, minime subjectas. Quod si ita est, non is est ipse, qui sit passus, quatenus est Deus. Orth. Cuinam vero sanctorum motus illi adversus mentem pugnantes non fuerunt subditi? aut quomodo sancti, nisi sibi illos subjecerint? Quod si sanctorum menti subjecti fuere animi motus, quomodo igitur subjecti non fuerint ipsi Deo Verbo, animæ intelligenti una cum carne unito, ut excepto peccato simile per omnia fratribus sit, idemque Deus et homo sit? Quid porro sibi velit istud, Quod si ita est, non is est qui passus est, quatenus Deus, alii intelligent, qui te magistrum inscribunt

¹⁰ Luc. xiv, 35.

(14) Sic πᾶς. τῷ νῷ κινήσεις, πῶς οὐκ οὐκ τῷ Θεῷ Λ. multis omissis, δι' ὁμοιοτέλετον.

IN SUBSEQUENTIA XX OPUSCULA MONITUM.

I. *In sequentia opuscula hæc Felckmannus habet* : De his aliud monere non habemus quam exstare ea in cod. illis manuscr. Palat. uno, et August. altero (quorum paulo ante mentio) ab eodem Andrea Dermario Epidaurio, Toleti et Venetiis scriptis, et ut verisimile est, ex eodem codice. Unde etiam est, quod duo isti codices raro variant, ut in progressu videbitur. Auctor vero horum idem omnino videtur, qui et præcedentium, et nisi me conjectura fallit, vixit post exortas hæreses Entychianam et Monotheiticam : adeo directe eas oppugnant. At uterque codex eum qui est p. 223 (excepto quod omittunt ἀρχαῖα. Ἀλεξ.) his opusculis titulum præfigit. *Hæc Felckmannus, quibus liquet, in manuscriptis unde hæc opuscula exscripta sunt, fuisse illa consequenter posita, præmisso capitulorum syllabo, quem jam nos exhibemus. Quod opinatur autem Felckmannus hæc opuscula ejusdem scriptoris esse cujus sunt præcedentia, id sane non repugnare videtur, dum de duobus tantum primo positis dialogis id intelligatur; nam multa hic sunt quæ in dialogo præcedenti cum Macedoniano iisdem ferme vocibus leguntur. Sed quæ post subsequuntur ad Eustathium nuncupata, longe acrioris ingenii opus esse, cuius enuntiationis naris homini videbuntur. Verum hæc omnia ad Athanasium quidem non posse pertinere certissimis notis judicatur, ex stylo nempe, et quia hic hæreses impugnantur diu post Athanasium exortæ, cujus autem scriptoris sint, non perinde tutum est definire. Quid hac de re quidam scriptores æstimarint hic expendere operæ pretium fuerit.*

II. *Garnerius supra laudatus, Tom. V operum Theodoretii (15), duos priores dialogos pugnat esse Theodoretii* : 1^o quia Theodoretus ait se tres conscripsisse libros de Spiritu sancto, adversus gratia ejus destitutios hæreticos. Porro Garnerius juncto præcedenti dialogo contra Macedonianum cum hisce duobus, se ares illos Theodoretii libros esse, comperisse contendit. 2^o Ex multis Theodoretii locis, quæ cum aliis horumce

(15) L. v Heret. Fabul. c. 3.

dialogorum locis multum habent affinitatis validum se pro Theodoro^o argumentam esse arbitratur. Verum, ut exploratum est, Theodoretum tres conscripsisse libros adversus Macedonianos, ita minime constat, hæc tria opuscula eos ipsos esse libros. Præmo enim a veteri nemine Theodoro^o ascribuntur, ac in nullo quod sciamus codice Theodoretii nomine comparent. 5^o In nullo itidem codice duo dialogi subsequentes cum præcedenti junguntur, nec constat ejusdem esse scriptoris, licet id minime repugnet. Nam quod attinet ad illam locorum affinitatem a Garnerio observatam (quæ tamen loca brevitatis causa afferre supersedemus) inter hosce dialogos mutuo collatos, item eosdem inter, et alia Theodoretii opera, non est illa tanti momenti, ut tutum ex illa iudicium hac in parte ferri possit. Nam si quis diversorum Patrum opera, de re eadem et adversus eosdem hæreticos conscripta, mutuo conferat, is multa haud dubie affinia, multa simillima argumenta deprehendet. Sunt enim quædam ceu communia loca, cuique obvia, quæ a multis usurpantur, atque passim nostro ævo videmus, qui easdem pertractant quæstiones, eadem usurpare argumenta, licet ab aliis minime mutuata. Unde haud satis firma hæc ratio est, cum præscriptum ne minima quidem veterum innitatur auctoritate. His addimus secundum dialogum, fragmenti alicunde divulsi potius speciem præferre, quam absoluti cujusdam operis. Quare donec certius quidpiam emerit, sub iudice lis pendeat.

III. Quod spectat autem epistolam subsequentem ad Eustathium, nec non adjunctas alias septemdecim quæstiones affert, Mercator haud modicum fragmentum Eutherii Tyanensis nomine, sic habens : O inconsiderata sapientia ! o lusoria disciplina ædificans simul et destruens, sicut infantes ludere in arena conspicimus, etc. Unde incunctanter eas quæstiones Eutherio ascribit Garnerius Tyanorum episcopo, Nestorii^{que} asseclæ. Et sane non invalido motus argumento ; licet fortasse non hujusmodi, ut omnem in adversum levet suspicionem. Photius namque codice XLVI, hoc opus Theodoro^o disertè ascribit. Ἀνεγκώσθη, αὐτῷ, Θεοδορητοῦ ἐπισκόπου Κύρου λόγοι κ', πρὸς διαφόρους θέσεις. Ὅν ὁ μὲν πρῶτος λόγος πρὸς τοὺς λέγοντας, etc. Ibi septimo loco ponit epistolam, quæ hic primo ponitur ; ac deinde ordine enumerat omnes propositiones quæ hic septemdecim numero habentur, quæque desinunt ad vicesimum quartum titulum Theodoretii. Postea subsequitur apud Photium, ὁ εἰκοστὸς πέμπτος, ἀνακεφαλαιώσις τῶν κατὰ μέρος ῥηθέντων ὁ εἰκοστὸς ἔκτος περὶ τῆς ὑστερον μυθολογίας συνθέσεως, ἕτοις συνοουσιώσεως ὁ εἰκοστὸς ἑβδόμος περὶ τοῦ κατὰ τὸν κοινὸν ἀνθρώπου ὑποδείγματος. Δῆλον δὲ καὶ ἐκ μόνης αὐτῶν τῆς ὑποθέσεως, πόσοι τῶν εἰρημένων λόγων τὸ ὀρθόδοξον κρατύνουσι φρόνημα, καὶ τίνας ἐκκλίνουσιν. Hæc Photius quibus reponit Garnerius, p. 687 : Fefellit Photium suus codex tribus constans partibus : quarum prima complectebatur sex priores libros ; secunda, unum et viginti sermones ; postrema, Eranisten, seu Polymorphum. Cum enim prima et tertia ad Theodoretum procul dubio pertineant, Photius mediam quoque ipsi tribuit : re ipsa tamen est Eutherii Tyanensis episcopi, quod manifesta probat auctoritas Marii Mercatoris, ut in Eutherio demonstrabimus.

473 IV. Hæc Garnerius, quicum nos existimamus, sex priores illas a Photio memoratas Theodoretii quæstiones, non unum opus cum epistola ad Eustathium et subsequentibus propositionibus conficere. Palam enim est ex modo ipsius epistolæ ordiendæ, ibi initium duci totius operis. At quod ait vir doctus codicem fuisse Photio erroris causam, id sane non conspecto codice affirmari nequit. Non peccat enim codex, quod rerum disparatarum titulos numerorum ordine conjungat, cum is mos sit Græcorum librariorum, ut omnes auctoris cujusque tractatus quantumvis diversos consequenti numerorum serie nolent, ut supra de Athanasianis codicibus loquentes animadvertimus. Vix itaque credamus Photium, in codicibus pertractandis, si quis unquam alius, versatissimum, hic errore lapsum : sed ejus revera codicem, Theodoro^o hæc inscripsisse, addita, uti solet fieri, voce τοῦ αὐτοῦ post priorem tractatum : quod etiam videre est in codicibus qui ea opuscula Athanasio ascribunt. Hæc porro non eo dicimus quod certum putemus esse has quæstiones Theodoretii ; necdum enim vel Eutherio, vel Theodoro^o probe adjudicandas arbitramur, donec quid evidentius compareat.

Cæterum quod aiunt nonnulli hunc scriptorem esse Nestorianum, id non mihi plane perspectum esse fateor. Nihil enim mihi Nestoriani dogmatis hic esse videtur, verum licet sit quasdam hic oppugnari propositiones quæ si probe accipiantur catholicæ sunt, ut est illud : Passum est Verbum impassibiliter, et passum est Verbum carne, quæ recte explicanti orthodoxa plane videbuntur. Verum hic scriptor ita hæc loquendi genera confutat, ut non videatur Nestorianam sententiam his dictis adversam vidicare.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΛΟΓΟΙ.

S. P. N. ATHANASII
SERMONES CONTRA DIVERSAS HÆRESSES.

ΠΙΝΑΞ

Α

INDEX

Τῶν τοῦ Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου κατὰ αἵρέσεων
διαφόρων λόγων.

Sermonum magni Athanasii contra diversas
hæreses.

- α. Λόγος ἐν εἰδει διαλέξεως μετὰ Μακεδονιανοῦ
Πνευματομάχου.
β. Τοῦ αὐτοῦ ἑτέρα διάλεξις πρὸς Μακεδονιανὸν,
περὶ τοῦ, Εἰ ἐφόρεσε σῶμα ἐμψυχον ὁ τοῦ Θεοῦ
Λόγος.
γ. Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ, προομιλον δύναμιν
ἔχουσα, καὶ τραγηθίαν τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν
τραχηλῆς.
δ. Πρὸς τοὺς πλήθει μόνον κληροντας τὴν ἀλή-
θειαν.
ε. Πρὸς τοὺς κελεύοντας μὴ δεῖν ἀπὸ Γραφῶν
ζητεῖν ἢ λαλεῖν, ἀρκουμένους τῇ παρ' αὐτοῖς
πίστει.
ς. Πρὸς τοὺς προβαλλομένους κακοήθως τὸ, Ὁ
Λόγος σὰρξ ἐγένετο.
ζ. Πρὸς τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν ἐπὶ Χρι-
στοῦ.
η. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ ὁμολογεῖν φύσιν
τὴν σάρκα, τετραδὺ ἐστὶν ἀπὸ Τριάδος κηρύτ-
τειν.
θ. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ κατὰ ἄνθρωπον
γενώσκειν τὸν Δεσπότην Χριστὸν, εἰς ἀνθρωπίν
ἐστὶ τὰς ἐλπίδας ἔχειν.
ι. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ἀπαθῶς ὁ Θεὸς
Λόγος.
ια. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἠθέ-
λησεν.
ιβ. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι χρὴ δέχεσθαι τὰς
φωνὰς, καὶ μὴ σκοπεῖν τὰ δι' αὐτῶν σημαυρό-
μετα, ὡς ἅπαντας ὑπερβαίοντα.
ιγ. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος
σαρκί.
ιδ. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ποιαν δώσουσιν Ἰουδαῖοι
δίχην, εἰ μὴ Θεὸν ἀπέκτειναν.
ιε. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ μὴ ὁμο-
λογῶν Θεὸν ἰσταυρωθῆναι.
ισ. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι καὶ ἄγγελοι ἐπὶ τὸν
Ἀβραάμ ἐσθλοῦντες, οὐ πάντως σαρκὸς ἐπέφερον
φύσιν.
ια. Πρὸς τοὺς συγκρίνοντας ἕκαστον θαῦμα τῷ
ἀρνεῖσθαι τὴν σάρκα.
ιη. Πρὸς τοὺς ζημιούντας ἡμῶν τὸ γένος, τῷ μὴ
λέγειν ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν εἰληφέναι τὴν
ἀπαρχὴν τὸν Σωτήρα.
ιθ. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ἢ κελεύοντας ἀπλῶς πι-
στεύειν, οἷς λέγουσι, καὶ μὴ κατανοεῖν τί πρό-
πον ἢ ἀπρεπές.
κ. Πρὸς τοὺς ἀναιροῦντας τὴν τῶν φύσεων δια-
φορὰν μετὰ τὸ Πάθος καὶ τὴν Ἀνάληψιν.

Β

1. Sermo forma dialogi conscriptus (16), in quo col-
loquuntur Orthodoxus et Macedonianus.
2. Ejusdem Athanasii dialogus alius adversus Ma-
cedonianum, An Dei Verbum corpus animalium ge-
starit.
3. Ejusdem epistola, præfationis loco scripta, in qua
motuum ecclesiasticorum tragœdia.
4. Disceptatio adversus eos qui in veritate dijudi-
canda solius judicio multitudinis seruntur.
5. Adversus eos qui nec querendum nec loquendum
ex Scriptura præcipiunt, sed suam fidem sibi salis
esse aiunt.
6. Adversus eos qui maligne nobis objiciunt illud:
Verbum caro lactum est.
7. Adversus eos qui unam in Christo naturam esse
contendunt.
8. Adversus eos qui naturam esse carnem confiteri,
idem esse dicunt, quod loco Trinitatis quaternita-
tem docere.
9. Adversus eos qui Dominum Christum ut hominem
cognoscere, idem esse dicunt, quod spem suam in
hominem habere.
10. Adversus eos qui Deum Verbum impatienter
passum dicunt.
11. Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus, ut
voluit.
12. Adversus eos qui dicunt simpliciter esse locutio-
nes accipiendas, nec quid illæ significant conside-
randum, cum omnium hominum captum exce-
dant.
13. Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus Verbum
carne.
14. Adversus eos qui querunt qualem pœnam Judæi
daturi sint, si non occiderunt Deum.
15. Adversus eos qui dicunt, Judæus est, qui non
confietur Deum fuisse crucifixum.
16. Adversus eos qui dicunt angelos cum Abrahamo
edentes, carnis naturam omnino non induisse.
17. Adversus eos qui nullum non miraculum immi-
nuunt, eo quod carnem negent.
18. Adversus eos qui damno afficiunt genus
nostrum, eo quod negent Servatorem ex natura
nostra sumpsisse primitias.
19. Adversus eos qui volunt simpliciter iis quæ dicta
sunt credendum esse, nec considerandum quid con-
veniat et quod non conveniat.
20. Adversus eos qui naturarum discrimen post Pas-
sionem et Ascensionem tollunt.

(16) Græce ex duobus manuscr. exemplaribus, Palatino uno, Augustano altero.

PATR. GR. XXVIII

44

SANCTI PATRIS NOSTRI
ATHANASIIΑ · ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Liber ferma Dialogi conscriptus, in quo colloquuntur Orthodoxus et Macedonianus Pneumatomachus.

Λόγος ἐν εἰδει διαλέξεως μετὰ Μακεδονιατοῦ Πνευματομάχου.

Hunc librum ad prudentiam tuam misimus, ut eo perlecto, iudicium ferre possis de iis quæ ab hæreticis Macedonii sectariis dicta sunt, deque iis quæ nos illis opposuimus. Hæc igitur in schedula illi proposuerunt :

1. Si Spiritus sanctus est Deus, aut Pater est, aut Filius : si neuter, utique nec Deus. Nos contra : Id tibi assumis, si Spiritus sanctus Deus est, aut Pater est, aut Filius ; perinde ac si ideo Pater Deus, quia Pater : vel Filius Deus, quia, Filius. Quodsi propterea Pater est Deus, quia Pater ; Filius igitur, quia Pater non est, nec Deus erit. Et si propterea Filius est Deus, quia Filius : Pater igitur quia Filius non est, nec Deus erit. Quapropter licet Deus sit Spiritus, non protinus erit vel Pater, vel Filius. Etenim vocabulum, « Deus, » naturam significat omnia contemplantem aut pervadentem. Illud autem, « Pater, » relativum est, ut et illud « Filius. » At nec relativum nomen naturam pervadentem aut contemplantem aliquid designat : nec contemplantis et pervadentis aliquid naturæ nomen, Patris ad Filium relationem inducit. Tum Orthodoxi personam assumens Macedonianus, sese interrogabat : Non adorandus ergo (Spiritus sanctus) ? Et respondens sibi ipse : Spiritus sanctus, inquit, longe abest ab hac dignitate. Quomodo enim ille adorandus, qui nec Pater est, nec Filius ?

2. Nos contra : Si ideo adoras Patrem, quia Pater est, et Filium, quia Filius est : omnes igitur patres, omnes filios adoras. Sin vero non ideo adorandus Pater, quia Pater ; nec Filius, quia Filius ; sed propter ipsam naturam, investiganda nobis illa natura est. Ac si compertum fuerit, ejusdem naturæ Spiritum quoque esse sanctum, adora illum : sin minus, ne adorato. Neque enim quæritur, an Spiritus sanctus sit vel Pater vel Filius : sed an ejusdem ac Pater et Filius sit naturæ. Hic ille sibi rursum objicit Orthodoxi nomine : Annon scriptum est : « Spiritus est Deus » ? Ille rursum : Deus est Spiritus : at non Spiritus ille est Deus : quidquid enim Deus est, illud est Spiritus : at non quidquid est Spiritus, illud est Deus. Cui nos : Si scires donum Dei, et Scripturarum memoriam haberes, id utique non diceres. Non enim quidquid est Deus, Spiritus est. Nam et Moyses deus vocatus est : « Ecce te constitui deum Pharaonis » ; sed etiam Aaronis fratris sui : « Eris illi in deum, et frater tuus erit propheta tuus » . Et Filius in Evangeliiis ait de sanctis : « Si igitur illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura » ; et, « Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram » . Et alibi scri-

Ἄπεστείλαμεν τῇ σῆ συνέσει τὸ παρὸν σύνταγμα ὑπὲρ τοῦ ἀναγνόντα σε δοκιμάσαι καὶ τὰ παρὰ τῶν αἰρετικῶν, τῶν τὰ Μακεδονίου φρονούντων εἰρημένα, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἀντιτεθέντα. Τὰ μὲν οὖν ὅτι ἐκείνων τεθέντα, ἐν τῷ σχεδάρῳ ταυτά εἰσιν·

1. Εἰ ἐστὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐστὶ Πατὴρ ἢ Υἱός· εἰ δὲ μὴ, οὐ Θεός. Καὶ ἡμεῖς πρὸς αὐτόν· Ἐδέξω σαυτῶ τὸ· Εἰ ἐστὶ Θεός τὸ Πνεῦμα, ἐστὶ Πατὴρ ἢ Υἱός, ὡς τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦτο ὄντος Θεοῦ, ἐπειδὴ Πατὴρ ἐστὶ, καὶ ὡς τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦτο ὄντος Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁ Υἱός ἐστίν. Εἰ οὖν διὰ τοῦτο Θεός ἐστίν ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Πατὴρ, οὐ Θεός ὁ Υἱός, ἐπειδὴ οὐ Πατὴρ. Καὶ εἰ διὰ τοῦτο ἐστὶ Θεός ὁ Υἱός, ἐπειδὴ Υἱός, οὐ Θεός ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ οὐκ Υἱός· οὐκ ἄρα, ἐάν ἢ Θεός τὸ Πνεῦμα, πάντως ἐστὶ Πατὴρ, ἢ Υἱός. Τὸ γὰρ « Θεός » ὄνομα, φύσεώς ἐστὶ θεωρουμένης, εἰσὶν διαθεούσης τὰ πάντα δηλωτικόν· τὸ δὲ « Πατὴρ » σχετικόν, καὶ τὸ « Υἱός » ὁμοίως. Οὔτε δὲ τὸ τῆς σχέσεως ὄνομα τὴν διαθεούσαν, ἢ τὴν θεωρουμένην τι φύσιν σημαίνει· οὔτε τὸ τῆς τι θεωρουμένης ἢ διαθεούσης φύσεως ὄνομα, τὴν πρὸς Υἱὸν σχέσιν εἰσάγει. Πρὸς τοῦτοις, προσποιησάμενος Ὁρθοδόξου πρόσωπον, ἑαυτὸν ἠρώτα· Οὐ προσκυνητὸν οὖν; καὶ ἔπειτα πάλιν αὐτὸς ἑαυτῷ· Ἀπολείπεται τῆς τοιαύτης ἀξίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πῶς γὰρ προσκυνητὸν τὸ μῆτε Πατὴρ, μῆτε Υἱός;

2. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Εἰ μὲν διὰ τοῦτο προσκυνεῖς τὸν Πατέρα, ἐπειδὴ Πατὴρ ἐστὶ, καὶ τὸν Υἱόν, ἐπειδὴ Υἱός ἐστὶ· προσκυνεῖς καὶ πάντα πατέρας, καὶ πάντα υἱόν· εἰ δὲ οὐ διὰ τοῦτο προσκυνητὸς ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Πατὴρ, οὐδὲ διὰ τοῦτο προσκυνητὸς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ Υἱός, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν φύσιν ταύτην ζητητέον. Καὶ εἰ μὲν εὐρεθεῖη καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς αὐτοῦ (16') φύσεως, προσκυνεῖ· εἰ δὲ μὴ εὐρεθεῖη, χωρὶς. Ζητεῖται γὰρ οὐχί, εἰ Πατὴρ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, οὐδ' εἰ Υἱός· ἀλλ' εἰ τῆς αὐτῆς φύσεως ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱός. Πρὸς τοῦτο πάλιν ἐμαυτῷ ἀντιτίθειν, ὡς παρὰ Ὁρθοδόξου εἰρημένον· Οὐ γέγραπται, ὅτι « Πνεῦμα ὁ Θεός; » Ἐἴτα φησιν αὐτός· Πνεῦμά ἐστίν ὁ Θεός, καὶ οὐχί τὸ Πνεῦμα Θεός. Πᾶν γὰρ εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ Πνεῦμα· οὐκ εἴ τι Πνεῦμα, τοῦτο δὴ καὶ Θεός. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Εἰ ἤδεις τὴν ἑωρεάν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τῶν Γραφῶν κατεῖχες μνήμην, οὐκ ἂν ἀπεφήνω τοῦτο. Οὐ πᾶν γὰρ εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ γὰρ ὁ Μωσῆς θεός ἐκλήθη· Ἰδοὺ γὰρ τίθημι σε θεὸν τοῦ Φαραῶ· ἀλλὰ καὶ Ἀαρὼν τοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ· Ἐσθὶ γὰρ αὐτῷ, φησιν, εἰς θεόν. καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σοι εἰς προφήτην. Καὶ ὁ Υἱός ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει περὶ τῶν ἁγίων· Εἰ οὖν ἐκείνους εἶπε Θεούς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ

¹⁶ Joan. iv, 24. ¹⁷ Exod. vii, 1. ¹⁸ ibid. ¹⁹ Joan. x, 35. ²⁰ Psal. cxlix, 4.

(16') Forte, αὐτῆς. ΕΔΙΤ.

δύναται ἡ Γραφή λυθῆναι· » καὶ, « Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεισε τὴν γῆν· » καὶ ἐν ἑτέροις· « Ὁφθῆσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν (16^{''}) ἐν Σιών· » καὶ, « Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, καὶ ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρινεῖ· » καὶ, « Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, » γέγραπται. Κατὰ γοῦν τὴν σὴν σοφίαν, εἰ πᾶν εἴ τι Θεὸς, τοῦτο καὶ Πνεῦμα, πάντες οἱ προειρημένοι ἄνθρωποι καὶ θεοὶ, Πνεύματα εἰσιν. Εἰ δὲ θεὸς Μωσῆς, καὶ ἕκαστος τῶν προειρημένων, καὶ οὐ Πνεύματα, οὐκ ἄρα πᾶν εἴ τι Θεὸς, τοῦτο καὶ Πνεῦμα· οὐδὲ πᾶν εἴ τι Πνεῦμα, τοῦτο καὶ Θεός. Καὶ γὰρ τὰ δαιμόνια ὑμῶν τῶν αἰρετικῶν πνεύματά εἰσι, καὶ οὐκ εἰσὶ θεοί.

3. Ἐτι πρόσωπον εἰσαγαγὼν Ὁρθοδόξου, Δώμεν, φησὶν, ὡς οὐ θεολογεῖται τὸ Πνεῦμα, ὅμως κυριολογεῖται· γέγραπται γάρ· « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. » Ἐτι φησὶν· Εἰπέ αὐτὸς τὸ ἐπαγόμενον· « Οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. » Περὶ τοῦ Κυρίου λέγει, φησὶν, ὅτι ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Ἀληθῶς τὸ, « Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνησαν, » περὶ ὑμῶν εἴρηται. Τοῦ γὰρ ἐπαγομένου φανερώς δεικνύντος, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν, (16^{'''}) οὐ εἴρηται, « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν, » ἠπάτησας αὐτὸς ἑαυτὸν, ἵνα ἐκ τοῦ στόματός σου ἐλεγχῶς προέλθῃ, καὶ ἀκούσης, ὅτι « Ἐκ τοῦ στόματός σου κρινῶ σε, » πονηρὴ δούλε. Τὸ γὰρ ἐπαγόμενον ἐστίν· « Οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. » Τὸ δὲ ὄν Πνεῦμα Κυρίου, Κυρίου ἐστὶ Πνεῦμα, ὅπερ εἴρηται Κύριος. Ὡς γὰρ Υἱὸς Κυρίου ὢν, Κύριός ἐστιν· οὕτως τὸ Πνεῦμα, Κύριος ὄν, Κύριός ἐστιν.

4. Καὶ πάλιν ἑαυτῷ πρόσωπον ποιησάμενος, ἑαυτὸν ἤρωτα· Οὐδὲ προσκυνητὸν ἐστίν; ἔπειτα αὐτὸς ἑαυτῷ· Οὐκ ἐστίν· οὐδὲ γὰρ γέγραπται. Εἶτα πάλιν λαβὼν Ὁρθοδόξου πρόσωπον, λέγει· Εἰ ἄνθρωποι προσεκύνησαν ἄνθρωποι, φέρε εἰπεῖν, ὡς Ναθάν ὁ προφήτης τῷ Δαβὶδ· γέγραπται γάρ· « Εἰσῆλθε κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως Ναθάν ὁ προφήτης, καὶ προσεκύνησεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν· » διὰ τί μὴ καὶ τῷ Πνεύματι προσκυνῶμεν πρὸ πάντων ἀνθρώπων; Καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ πάλιν ἐπάγει· « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις· » μὴ καὶ τῷ Πνεύματι; Τὸ Πνεῦμα Κύριος οὐκ ἐστίν· ἀλλ' οὔτε Θεός· πῶς οὖν ἐστὶ προσκυνητὸν, μὴ ὄν ἐν τῷ τῆς προσκυνήσεως ὄρω; « Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Δεῖ γὰρ ἀληθῶς τὸν προσαγόμενον Θεῷ, δι' ἑτέρου τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσάγεσθαι. Εἰ προσκυνῆσω λοιπὸν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, διὰ τίνας ἢ ἐν τίνι προσκυνῆσω προσαχθεὶς αὐτῷ; Τὶ οὖν ὑμεῖς πρὸς ταῦτα; Διχάσεται σε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως Ναθάν ὁ προφήτης, ὡς οὐ παρὰ τὸν νόμον πεποιηκὼς καὶ προσκυνήσας τῷ Δαβὶδ. Προσηγάγε γὰρ τὸ ῥήτὸν, ὡς ὀφελῶν καταδικάζαι αὐτὸν

ptum est : « Videbitur Deus deorum in Sion ¹⁶ ; » et, « Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deus dijudicat ²⁰ ; » et, « Diis non maledicet ²¹. » 475 Si ergo juxta sapientiam illam tuam, quidquid est Deus, illud est Spiritus, sane prædicti illi homines ac dii, Spiritus sunt. Quod si deus est Moyses, necnon singuli ex supra dictis hominibus (dii sunt) et non Spiritus, utique non quidquid est Deus, illud est Spiritus, neque quidquid est Spiritus, illud est Deus. Nam daemonia vestrum hereticorum spiritus sunt, nec tamen sunt dii.

3. Inducta iterum ille Orthodoxi persona, Concedamus, ait, Spiritum sanctum non vocari Deum, sed Dominum saltem vocatur; scriptum est enim : « Dominus autem Spiritus est. » Tum subsequitur : Dic quod adjectum est : « Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas ²². » De Domino loquitur, inquit, quia Dominus est Spiritus. Nos contra : Vere de vobis dictum est : « Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt ²³. » Cum enim subsequenter aperte indicent esse Spiritum eum de quo dictum est, « Dominus autem Spiritus est, » tu te ipse decepisti, ut ex ore tuo te ipse coargueres, et audires : « De ore tuo te judico, serve nequam ²⁴. » Nam illud subsequitur : « Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. » Qui vero Spiritus Domini est, ille est Domini Spiritus, qui dictus est Dominus. Quemadmodum enim Filius cum sit Dominus, Dominus est : ita et Spiritus cum sit Dominus, Dominus est.

4. At ille iterum assumpta sibi persona, se ipse interrogabat : Annon adorandus? ipse sibi respondit : Nequaquam; id enim scriptum non est. Rursum usurpata Orthodoxi persona : Si homines ipsos adorarunt homines, puta Nathan propheta Davidem; scriptum enim est : « Introivit in conspectum regis Nathan propheta, et adoravit eum pronus in terram ²⁵ ; » quare non prae omnibus hominibus Spiritum sanctum adorabimus? Ipse iterum sibi reponit : « Dominum Deum tuum adorabis ²⁶, » et non Spiritum. Spiritus non est Dominus, sed neque Deus : quomodo igitur adorandus erit, qui non intra adorandorum limites comprehendatur? Nam, « Nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. ²⁷ » Oportet enim eum qui ad Deum accedit, per alium accedere ad Spiritum sanctum. Si igitur Spiritum sanctum adoravero, per quem et a quo adductus accedam adoraturus? Quid vos ad hæc? In jus te vocabit Nathan propheta in die judicii, ut qui contra legem non fecerit, cum Davidem adoraret. Dictum enim illud attulisti, ut ipsum videre transgressionis reum agere.

¹⁶ Psal. LXXXIII, 8. ²⁰ Psal. LXXVI, 4. ²¹ Exod. XXII, 28. ²² II Cor. III, 17. ²³ Rom. I, 22-24. ²⁴ Luc. XII, 21. ²⁵ III Reg. I, 24. ²⁶ Matth. IV, 10. ²⁷ I Cor. XII, 3.

(16'') Sic Palat. In prius editis quædam desunt.

(16'') Excidisse videtur περί. Εὐκ.

Nam si ille Davidem adoraverit, cum scriptum sit : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies » : te accusante reus est violatæ legis. Nos porro prophetam minime ineamus, absit ! quinimo ea potissimum de causa Spiritum sanctum dicimus adorandum. Neque enim Davidem adorasset propheta, si nudum hominem agnovisset. At edoctus illum esse Christum Domini, oleo sancto inunctum adorabat illum, ob Spiritus sancti in oleo efficaciam.

5. Quid porro causæ est quod, « sicut aspidis surdæ et obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium », cum audieris illud : « Dominum Deum tuum adorabis ; » quod sequitur non audisti : « Et illi soli servies ? » Id nimirum agis ut ne audias : « Soli servies. » Cui ? Patrine an Filio ? Ecqua ratione soli dices ? Si Christianus es, aies ob naturæ identitatem. Quod si demonstretur Spiritum sanctum ejusdem esse naturæ, illud : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, » de Patre, Filio et Spiritu sancto dicitur, ob naturæ identitatem. Sin minus, cogaris, cum de unica persona illud accipias : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies ; » aut Filium repudiare aut Patrem expungere. Si ergo commonstratum fuerit, Spiritum, qui ex Patre per Filium effunditur, ejusdem esse naturæ ac deitatis atque Filius et Pater, sane adorandus esse ac colendus ostendetur. **476** Ejusdem porro Spiritus gratia, eam ipsam naturam ex divinis conabimur oraculis declarare. Et vero illud : « Nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto, » nihil probat contra adorationem Spiritus sancti. Sicut enim cum ipsum Deum Patrem in Spiritu et veritate adoramus, non excludimus veritatis adorationem, sed scimus veritatem ipsum esse Filium, atque in Spiritu et veritate adorantes Deum, adoramus ipsam veritatem ; ita et Spiritum adoramus, quemadmodum et veritatem. Quod si, quoniam in Spiritu adoramus, ideo non adoras Spiritum : et si, quoniam in veritate adoramus, non adoras veritatem, arbitrarisque minui Spiritus sancti dignitatem, quod in ipso Filium Dominum esse confiteamur, minus certe et Patris dignitatem, siquidem « nemo venit ad Filium, nisi quem Pater cœlestis traxerit ad ipsum ». Hoc enim in Evangelio scriptum est : Apostolusque clamat : « Fidelis Deus, per quem vocati estis ad communionem Filii ejus ». Et Pater ipse in prophetis ad ipsum dicit Filium : « Ecce proselyti ad te venient per me ». Quod si per Patrem ad Filium vocamur, non idcirco dignitate minor est Spiritus sanctus. Introducimur, ais, Spiritu : lege Scripturas et discite quod, quemadmodum per Patrem ad Filium, ita per Filium ad Patrem. Sunt enim hæc, uti supra dictum est, reciproca. Quemadmodum itaque

α παρανομήσαντα. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος τῷ Δαβὶδ προσεκύνησε (γέγραπται δὲ : « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις »), παρὰ τὸν νόμον πεποιήκε κατὰ τὴν σὴν κατηγορίαν. Ἡμεῖς δὲ οὐ κατηγοροῦμεν τοῦ προφήτου· μὴ γένοιτο ! ἀλλὰ διὰ τοῦτο μάλιστα λέγομεν προσκυνητὴν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐκ ἂν γὰρ τῷ Δαβὶδ προσεκύνησεν ὁ προφήτης, εἰ ψιλὸν ἀνθρώπων ἐγίνωσκεν· ἀλλὰ Χριστὸν Κυρίου διδαχθεὶς αὐτὸν εἶναι, ἐν ἐλαίῳ ἁγίῳ χρισθέντα, προσεκύνει αὐτὸν διὰ τὴν ἐν τῷ ἐλαίῳ τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν

5. Πῶς δὲ, « ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπὶ ἄδοντος, » τὸ, « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, » ἀκούσας, τοῦ ἐξῆς οὐκ ἐπήκουσας, τοῦ, « Καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις ; » Τοῦτο δὲ ποιεῖς, ἵνα μὴ ἀκούσῃς τὸ, « Μόνῳ λατρεύσεις. » Τίνι ; τῷ Πατρὶ, ἢ τῷ Υἱῷ ; Καὶ πῶς ; μόνῳ ἔρεις ; Ἐὰν ἦς Χριστιανός, ὅτι διὰ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως. Ἐὰν δευχθῇ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς αὐτῆς φύσεως, τὸ, « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, » Πατέρα καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει, διὰ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως. Εἰ δὲ μὴ, ἀναγκασθῆσι ἐπὶ ἐνὸς προσώπου δεχόμενος, τῷ (17) « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, » ἢ τὸν Υἱὸν παρακούςσασθαι, ἢ τὸν Πατέρα παραγράψασθαι. Ἐὰν οὖν δευχθῇ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκχυθὲν, καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδειχθήσεται. Πειρασόμεθα δὲ σὺν εὐμενείᾳ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος δεῖξαι ταυτὴν τὴν φύσιν ἐκ τῶν θείων λογίων. Καὶ τὸ, « Οὐδέεις γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, » οὐ κατὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐστὶ προσκυνήσεως. Ὡς γὰρ αὐτὸν τὸν Θεὸν Πατέρα ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦντες, οὐκ ἀποστεροῦμεν τῆς ἀληθείας τὴν προσκύνησιν, ἀλλ' ἴσμεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦντες τὸν Θεὸν, προσκυνοῦμεν τὴν ἀλήθειαν· οὕτω δὴ καὶ τὸ Πνεῦμα προσκυνοῦμεν, ὡς τὴν ἀλήθειαν. Εἰ δὲ, ἐπειδὴ ἐν Πνεύματι προσκυνοῦμεν, οὐ προσκυνεῖς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπειδὴ ἐν ἀληθείᾳ προσκυνοῦμεν, οὐ προσκυνεῖς τὴν ἀλήθειαν, καὶ νομίζεις δὲ ἐλαττοῦσθαι τὴν τοῦ Πνεύματος ἀξίαν, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ τὸν Υἱὸν Κύριον ὁμολογοῦμεν· ἐλαττώσεις ἄρα καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀξίαν, ἐπειδὴ « οὐδέεις ἐρχεται πρὸς τὸν Υἱὸν, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος ἐκκύσει αὐτὸν πρὸς αὐτόν. » Τοῦτο γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται· καὶ ὁ Ἀπόστολος βοᾷ· « Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Καὶ αὐτός ὁ Πατὴρ ἐν τοῖς προφήταις, πρὸς αὐτὸν τὸν Υἱὸν λέγει· « Ἰδοὺ προσήλυτοι διελεύσονται σοὶ δι' ἐμοῦ. » Εἰ δὲ καὶ διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν καλούμεθα, οὐκ ἐλαττοῦσθαι (17) ἄρα τούτου ἕνεκεν τῆς ἀξίας τὸ Πνεῦμα. Προσαγόμεθα τῷ Πνεύματι. Ἀνάγνωθι τὰς Γραφὰς καὶ μάθε, ὅτι, ὡσπερ διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν

¹⁶ Deut. vi, 13. ¹⁷ Psal. lvi, 5, 6. ¹⁸ Joan. vi, 44. ¹⁹ I Cor. i, 9. ²⁰ Isa. lii, 15.

(17) Forte leg. δεχόμενος τὸ, « Κυρίῳ, etc. Ed. Patr.

(17) I lege ἐλαττοῦται. Idem.

Πατέρα. Ἀντιστρέφει γάρ, καθὼς προαποδέδοται. Ὡς οὖν διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν, οὕτως διὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ πρότερον ἐνοικήσαντος τοῖς ἀποστόλοις τοῦ Πατρὸς, ἐγνώσθη ὁ Υἱός· ἀλλὰ πρότερον αὐτῶν γνόντων τὸν Υἱὸν, καὶ μαθητευθέντων, καὶ ἀποσταλέντων δύο δύο, ὡς γέγραπται, καὶ γραφέντων αὐτῶν τῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ καταξιωθέντων τῆς θείας θεοπτείας ἐν τῇ ὀπτασίᾳ τῆς ἀναστάσεως, τότε δέδοται αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὁδηγοῦντος αὐτοὺς πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν. Καὶ ὡσπερ λέγοντες Κύριον Ἰησοῦν, ἐκ τῆς ὁδηγίας αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος τοῦτο γνόντες εἰρήκαμεν· οὕτως ὁδηγούμενοι παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος γνώσιν, ἐβαπτίσθημεν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· δηλονότι ἀποκαλύψαντος τοῦ Υἱοῦ τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα μυσταγωγίαν.

6. Πῶς δὲ οὐ θέλεις προσκυνεῖσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς ὃ ἐβαπτίσθης; Τί γάρ ἄρα μείζον ἐστὶ, προσκύνῃσις ἢ βάπτισμα; Πῶς δὲ οὐχ ὁμολογούμενον ἐστίν, ὅτι τῆς προσκυνήσεως τὸ βάπτισμα μείζον ἐστίν, ὅπου γε καὶ κατηχούμενοι προσκυνῶσι Πατέρα καὶ Υἱὸν, οὐκ ἔχουσι δὲ τελειότητα, ἐὰν μὴ βαπτισθῶσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Εἰ δὲ μὴ εἰσι τέλειοι Χριστιανοὶ οἱ κατηχούμενοι πρὶν ἢ βαπτισθῶσι, βαπτισθέντες δὲ τελειοῦνται· τὸ βάπτισμα ἄρα μείζον ἐστὶ τῆς προσκυνήσεως, ὃ τὴν τελειότητα παρέχει. Καὶ τοῦτο ἐστίν· ἡ λογικὴ καὶ ζῶσα λατρεία ἡμῶν, ἢ ἡν ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ἐπαρστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. Ἐπαρστήσαμεν δὲ τὰ αὐτὰ λογικὴν λατρείαν, συνταφέντες τῷ Χριστῷ ἐν τῷ βάπτισματι. Τὸ ἄρα, ἢ Κυριῶν τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, ἢ τὴν τοῦ βαπτίσματος εἰσάγει διδασκαλίαν. Πρὸς τούτους ἑαυτῶν ἐπήγαγεν, ὡς ἡμῶν εἰρηκότων· Εἰ μήτε Κύριός ἐστι, μήτε Θεός, μήτε προσκυνητὸς, πῶς συναριθμεῖται τῇ Τριάδι, καὶ τότε τὸ ἑαυτοῦ τίθησι· Τῷ ὀνόματι συναριθμεῖται, φησί, τῷ τοῦ Πνεύματος, μὴ τῷ τοῦ Πατρὸς, ἢ Θεοῦ, ἢ Υἱοῦ συναριθμεῖται ὀνόματι. Οὕτως κάλει, μήτε πλεον οὐ ἔχει· ἀρκεῖται γὰρ τῷ οἰκείῳ ἀξιώματι. Κἂν τε γὰρ θέλης πλεον οὐ ἔχει προσθεῖναι, οὐκ ἐφίεται· οὐ γὰρ ἐξ ὧν σὺ δοξάζεις προσλαμβάνεται τῷ ὄρω τοῦ πρὸ πάσης κτίσεως τιμωσάντος. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Συναριθμήσον καὶ πάντας ἀγγέλους τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ἀκούσας παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἀγαθὸν οὐ καταξιοῖς τῆς τοῦ ὀνόματος συναριθμήσεως· τοὺς δὲ ἀνθρώπους ἀναγκάσθη, ἐξ ὧν δέδωκας, συναριθμῆσαι τῷ Θεῷ; Ἡμεῖς δὲ οὐ τῷ ὀνόματι συναριθμούμεν (οὐδὲν γὰρ τοῦτο μέγα), ἀλλ' αὐτῇ τῇ φύσει, ὡς ὑστερον ἀποδείξομεν, πρότερον ἐλέγξαντες τὴν ἐν τῷ σχεδάρῳ σου μάταιαν ἀδολεσχίαν. Ἀληθῶς δὲ, καθὼς καὶ ἄκων ἠμολόγησας, κἂν θέλης αὐτῷ τι προσθεῖναι, λέγω δὴ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οὐκ ἐφίεται· κἂν θελήσης ὑφελθῆναι, σεαυτὸν ἀδικεῖς· ἀρκεῖται γὰρ τῷ οἰκείῳ

A per Patrem ad Filium, ita per Patrem et Filium ad Spiritum. Neque enim prius in apostolis habitavit Pater quam sit agnitus Filius; sed cum Filium prius cognovissent, cum edocti ac bini missi fuissent, uti scriptum est; cum eorum nomina in caelis scripta fuissent; cum in visione resurrectionis divino conspectu digni habiti fuissent, tum datus illis fuit Spiritus sanctus a Deo, introducente illos ad Spiritus gratiam. Et quemadmodum Dominum Jesum dicentes, Spiritus sancti ductu, id gnari dicimus, ita a Filio ad Spiritus notitiam deducti baptizati sumus in Patrem et Filium et Spiritum sanctum: revelante scilicet Filio initiationem ad Spiritum.

6. Cur autem nolis adorari Spiritum sanctum, in quem baptizatus es? Utrum enim majus est, adoratio an baptismus? Annon in confesso est, adorationem esse baptismum majorem? Siquidem catechumeni adorant Patrem et Filium, nec tamen perfecti sunt, nisi baptizati fuerint in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Quod si catechumeni non sunt perfecti Christiani priusquam baptizentur, baptizati autem perficiuntur: baptismus utique praestantius est adoratione, quod perfectionem tribuat. Et hoc est «rationabile et vivens obsequium nostrum,» de quo Apostolus: «Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum».

6. Cur autem nolis adorari Spiritum sanctum, in quem baptizatus es? Utrum enim majus est, adoratio an baptismus? Annon in confesso est, adorationem esse baptismum majorem? Siquidem catechumeni adorant Patrem et Filium, nec tamen perfecti sunt, nisi baptizati fuerint in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Quod si catechumeni non sunt perfecti Christiani priusquam baptizentur, baptizati autem perficiuntur: baptismus utique praestantius est adoratione, quod perfectionem tribuat. Et hoc est «rationabile et vivens obsequium nostrum,» de quo Apostolus: «Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum».

C Exhibuimus porro rationabile obsequium consepulti Christo in baptismo. Illud ergo, «Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies,» baptismi doctrinam inducit. Ad haec nostro nomine sibi ipsi obicit: Si neque Dominus est, neque Deus, neque adorandus, qua ratione Trinitati connumeratur? Tum sibi reponit: Connumeratur nomine Spiritus, non Patris, non Dei, non Filii. Ita et tu appella, nec plus quam habet tribuas. Sua ille sibi dignitate contentus est. Et quamvis plus adicere velis quam ipse habeat, non id ille admittit. Non enim ex iis, quibus tu glorificas, aliquid sibi assumit praeter illius praescriptum, qui se praee omnibus creaturis honoravit. Cui nos: Connumera omnes item angelos Patri atque Filio, cum audieris ab ipso Deo: «Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes».

D An Spiritum sanctum et bonum in nominis communionem vocare non dignaris, qui ex concessis homines cogis Deo connumerare? Nos autem non nomini connumeramus: nihil id magni esset, sed ipsi naturae, ut deinceps ostendemus, postquam futiles schedulae tuae nugas confutaverimus. Vere ut vel invitatus confessus es, si velis aliquid ipsi, scilicet Spiritui sancto, adicere, id ille non admittit; si demere, te ipse laedis. Sua quippe dignitate contentus est; si tamen dignitatis nomen, cum de Spiritu loquimur, usurpare licet. Quod ipsum de Patre et Filio dici potest. Neque enim

²⁸ Rom. XII, 1. ²⁹ Psal. LXXVI, 6.

Patri aut Filio aliquid addere potes, aut aliquid ipsis demere, etsi demere velis: te enim ipse lædis. Omnia siquidem perfecta in Patre et Filio et Spiritu sancto, nihilque imperfectum, ut quid extrinsecus assumatur; ex præscripto enim ejus qui ante omnes creaturas est honoratur, ut ipse scripsisti, eo animo ut significares, non esse ipsum ejus Spiritum in rei veritate, sed gratia; quemadmodum et alii omnes administratorii quidem, sed non natura, ejus spiritus sunt.

7. Post hæc rursum nos ex se quærentes inducit: Non est ergo æqualiter honorandus cum Patre et Filio Spiritus sanctus? Rursumque sibi reponit: Nequaquam est. Neque enim scriptum hoc est. Nam de Patre quidem et Filio scriptum est: « Ut honorificent Filium, sicut honorificant Patrem²⁶. » Neque dicitur, et Spiritum. Tum nos ad illum: Beatæ aures quæ vos non audiere, et animæ quæ a vestris sermonibus vulneratæ non fuere. Ecqua vero ratione, si non eundem putas habendum honorem Spiritui sancto, quem Patri atque Filio, paricum (Spiritus sancti) honore, in illum baptizatus es? Annon tibi Pater atque Filius baptismatis confessione videntur honorari? Si honor ea in re nullus, quorsum baptizamus? Quare singulis horis periclitamur, ut baptismum servemus immaculatum, adversum diaboli insidias dimicantes? Cur non tibi videtur quacunque hostia præstantior illa corporum nostrorum exhibitio, dicente Apostolo: « Ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem²⁷. » Omnis porro hostia in Dei honorem offertur. Hanc vero Patri et Filio et Spiritui sancto in baptismo etiam obtulimus hostiam, non diverso loco, non alio modo honoravimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum.

8. Perinde vero ac si fuisset a nobis interrogatus, se ipse denuo interrogat: Quid ergo? creaturamne dicis Spiritum sanctum? Erit igitur ille una ex creaturis? Tum sibi ipse respondet: Si scriptum est, dico; si non est scriptum, non dico. Iterum autem id sibi objicit, quasi a nobis allatum: Scriptum est, inquit, « In ipso creata sunt omnia. » Tum sibi ipse respondet: At non communionem habet cum omnibus Spiritus sanctus, cum sit unicus. Neque enim nominum communio communionem affert naturarum: alioquin omnes creaturæ ejusdem essent dignitatis. Ad hæc nos iterum: Si timorem Dei cor tuum haberet, nequaquam scripsisset malitiam, sed sincere quid sentias diceres. Non audes porro dicere, non quod Deum, sed quod turbam metuas, quemadmodum Pharisei, qui baptismum Joannis undenam esset dicere non audebant. Tu vero metuens non siles, sed clamas: ad eos porro clamas qui probe norunt, quid sit « venenum aspidum sub labiis eorum²⁸. » Pharisei autem sic apud se ratiocinaban-

α αξιωματι, επερ εστιν επι Πνεύματος αξιωμα λεγειν. Τουτο δε και επι του Πατρὸς και επι του Υιου. Ουτε γαρ προσθειναι τι δυνη τῷ Πατρι και τῷ Υιῷ, ουτε υφελειν τι, κἂν θελης υφελειν· σεαυτον γαρ ἀδικεις· ἐπει παντα τελεια επι Πατρὸς, και Υιου, και ἁγιου Πνεύματος, και ουδεν ἀτελες, ἵνα και προσλαβηται εξωθεν. Ὅρω γαρ του πρὸ πάσης κτισεως τετιμηται, ὡς αὐτὸς γέγραφας, διὰ τούτου παραστῆσαι θέλων μη εἶναι αὐτὸ αὐτοῦ Πνεῦμα τῆ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ τῆ χάριτι, καθάπερ και τὰ ἄλλα πάντα λειτουργικὰ, και οὐ φύσει εἰσιν αὐτοῦ πνεύματα.

7. Πρὸς τούτους πάλιν ἐπαυθεν, ὡς παρ' ἡμῶν αὐτῷ εἰρημένον· Οὐκ εστιν οὖν ὁμοτιμον τῷ Πατρι και τῷ Υιῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Και πάλιν ἐαυτῷ ἀποφαινεται· Οὐκ εστιν· ἐπειδὴ οὐδὲ γέγραπται. Περὶ μὲν γὰρ του Πατρὸς και του Υιου γέγραπται· « Ἴνα τιμῶσι τον Υἱον, καθὼς τιμῶσι τον Πατέρα. » Μη εἶπε, και τὸ Πνεῦμα. Πρὸς ταῦτα ἡμεῖς πρὸς αὐτόν· Μακάρια τὰ ὡτα τὰ μη ἀκούσαντα ὑμῶν, και ψυχαὶ αἱ φυλαχθεισαι ἀτρωτοι ἀπὸ τῶν ὑμετέρων λόγων. Και πῶς, οὐ λογιζόμενος ὁμοτιμον εἶναι τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρι και τῷ Υιῷ, ὁμοτίμως εἰς αὐτὸ βαπτίζῃ; Ἡ οὐ δοκεῖ σοι τιμᾶσθαι τον Πατέρα και τον Υἱον τῆ του βαπτισματος ὁμολογίᾳ; Και εἰ μη τουτο εστιν ἡ τιμη, τί και βαπτίζόμεθα; Τί και κινδυνεύομεν πᾶσαν ὕραν επι τῷ φυλάξει τὸ βάπτισμα ἄσπιλον, ἁγιονιζόμενοι πρὸς τὰς μεθόδους του διαβόλου; Πῶς δὲ οὐ δοκεῖ σοι πάσης θυσίας ἀνωτέρα εἶναι ἡ τῶν σωμάτων ἡμῶν παράστασις, του Ἀποστόλου λέγοντος· « Ὅπως παραστήσητε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ; » Πᾶσα δὲ θυσία εἰς τιμὴν Θεοῦ γίνεται. Ταύτην δὲ Πατρι, και Υιῷ, και ἁγίῳ Πνεύματι προσηγάγομεν κἂν τῷ βαπτίσματι, οὐκ ἐν διαφόρῳ τόπῳ, οὐδὲ ἐν ἄλλῃ τρόπῳ τιμησαντες Πατέρα, και Υἱον, και ἅγιον Πνεῦμα.

8. Καὶ ἐτι ἐαυτὸν ἐρωτᾷ, ὡς παρ' ἡμῶν ἐπερωτώμενος· Τί οὖν; λέγεις τὸ Πνεῦμα κτίσμα; Οὐκ οὖν εἶται τῶν κτισμάτων ἐν. Εἶτα αὐτὸς ἐαυτῷ· Εἰ γέγραπται, λέγω· εἰ δὲ οὐ γέγραπται, οὐ λέγω. Και πάλιν ἐαυτῷ ἀνθυποφέρει, ὡς παρ' ἡμῶν ἐπενεχθὲν αὐτῷ, και φησι· Γέγραπται, ὅτι « Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. » Και αὐτὸς ἐαυτῷ· Ἄλλ' οὐ κοινοποιεῖται τοῖς πᾶσι μοναδικὸν ὄν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἡ κοινότης τῶν λέξεων κοινοποιεῖται τὰς φύσεις· ἐπει δὲ ὁμοτιμία ἐν τοῖς κτίσμασιν. Ἡμεῖς δὲ πάλιν πρὸς ταῦτα· Εἰ φθόνον Θεοῦ εἶχεν ἡ καρδία σου, οὐ γέγραφε πονηρίαν, ἀλλ' ἐξ εὐθείας ἔλεγες, ὃ ἐφρόνεις. Φροῆ δὲ εἰπεῖν, οὐ τὸν Θεὸν φοβούμενος, ἀλλὰ τὸν ὄχλον, ὡς οἱ Φαρισαῖοι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου φοβήθεντες εἰπεῖν, πῶθεν ἦν. Και φοβούμενος οὐ σωπᾷς, ἀλλὰ βοᾷς· βοᾷς δὲ τοῖς εἰδόσι, « ἰδὲ ἀπίθων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν. » Και γὰρ διελογίσαντο οἱ Φαρισαῖοι· « Ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ· Διὰ τί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ; και ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων, φοβούμεθα τὸν ὄχλον. » Τουτο και αὐτὸς διαλογίζῃ· Ἐὰν εἴπωμεν, Οὐκ εἶσι κτίσμα, ἐροῦσι·

²⁶ Jo. vi, 23. ²⁷ Rom. xii, 1. ²⁸ Psal. xiii, 3.

Διὰ τί οὖν οὐ προσκυνεῖς αὐτῷ; Ἐάν εἶπω, Κτίσμα, ἄ
 φοδοῦμαι καὶ τὸν ὄχλον. Ὁ γὰρ λαὸς ἅπας λιθοβο-
 λήσει ἡμᾶς, ἀποταξάμενος τῇ κτίσει, καὶ συνταξάμε-
 νος Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι. Τί οὖν
 ποιεῖς; Κτίσμα λέγων κρύπτεις τὸν ὄχλον, καὶ αὐτὸ
 κατασκευάζεις εἰρηκῶς. Ἄλλ' οὐ κοινοποιεῖται τοῖς
 πᾶσι, μοναδικὸν ὄν, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἡ κοι-
 νότης τῶν λέξεων κοινοποιεῖται τὰς φύσεις. Ἐπεὶ
 ἄρα ἔσται ὁμοτιμία ἐν τοῖς κτίσμασιν ὃ ἐστι· Κτίσμα
 μὲν ἔστιν, οὐκ ἔστι δὲ ὁμοτίμον τοῖς κτίσμασιν. Ὡς
 εἰ ἔλεγέ τις· Ὁ υἱὸς μοναδικὸν ἔστιν ἄστρον, καὶ
 οὐκ ἔστιν ὁμοτίμον τοῖς ἀστράσι. Πᾶν ἄστρον ἔστιν
 ἡμεροφανές, ἀν μὴ κοινοποιῆται τοῖς ἄλλοις ἀστροῖς.
 Καὶ τί ἔστιν ἀσθρότερον τοῦ εἰπεῖν κτίσμα τὸ Πνεῦ-
 μα τὸ ἅγιον, λέγοντος τοῦ Υἱοῦ, ὅτι « οὐκ ἔστὲ
 ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ
 λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Αὐτοῦ λέγοντος τὸ Πνεῦμα τοῦ
 Πατρὸς εἶναι, σὺ πῶς κτίσμα αὐτὸ λέγεις; Πῶς δὲ
 οὐκ ἀκούεις τοῦ Πατρὸς λέγοντος· « Ἐν ταῖς ἐσχά-
 ταις ἡμέραις ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶ-
 σαν σάρκα. » καὶ εἰτι· « Ἴδοὺ ὁ Παῖς μου ὃ ἐκλεκτός,
 εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου
 ἐπ' αὐτόν; » Καὶ πρὸς τούτοις ὁ Πέτρος λέγει·
 « Ὑμεῖς ἐπίστασθε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς
 Ἰουδαίας· ἀρξάμενον γὰρ ἀπὸ Γαλιλαίας μετὰ τὸ
 βάπτισμα, ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Να-
 ζαρετ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ
 δυνάμει. » Ἄρα τῷ ἑαυτοῦ κτίσματι χρίεται ὁ Υἱός;
 Καὶ πῶς οὐκ ἀνόητον εἰπεῖν τοῦτο; Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ
 Υἱὸς λέγει· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ ἔνεκεν ἔχρι-
 σά με. Εὐαγγελισσάσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. » Καὶ
 ὁ Πέτρος δὲ ἐν ταῖς Ἠραξίσι τῶν ἀποστόλων λέγει
 οὕτως· « Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς, τὴν δὲ
 παραγγέλιαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ
 Πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο, ὃ ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. »
 Ἄρα ὁ αὐτὸς ἔκτισε, λαμβάνει παρὰ τοῦ Πατρὸς;
 καὶ οὐκ ἔσχεν ἐξουσίαν τοῦ ἑαυτοῦ κτίσματος; Ἄλλ'
 ἔρεις· Μείζον οὖν ἔστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Υἱοῦ;
 Ἀποκρινόμεθά σοι τοίνυν· Μὴ γένοιτο! Οὐδεὶς ἡμῶν
 τοῦτο λέγει. Ἄλλ' ἔδει αὐτόν, δούλου μορφῆν λαβόντα,
 χρίεσθαι, οὐκ ἔτι ἐλαίῳ τῷ κατὰ τὸ παλαιὸν κατα-
 σκευαζομένῳ προστάγματι Θεοῦ, ἀλλ' ἐλαίῳ ἀγαλ-
 λιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους. « Διὰ, γὰρ, τοῦτο,
 φησὶν ὁ Δαβὶδ, ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἐλαίον
 ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. — « Διὰ τοῦτο, »
 ποιοῦ; ὅτι, Θεός ὢν καὶ Υἱός, μορφῆν δούλου ἐλαβεν. »
 Dei olim præparato, sed oleo lætitiæ præ consorti-
 bus. « Propterea enim, dicit David, unxit te Deus,
 — « Propterea, » quid est? quia nimirum cum Deus esset et Filius, formam servi accepit.

9. Ἐπειδὴ δὲ προσπηγγελάμεθα δεικνύναι τὸ Πνεῦ-
 μα τὸ ἅγιον τῆς αὐτῆς φύσεως ὃν Πατρὶ καὶ Υἱῷ,
 ἀκολουθῶς διάλογον ἐκ δύο προσώπων ἐνστησάμενοι,
 τοῦτο δεῖξαι σπουδάσωμεν, σὺν εὐμενεῖα αὐτοῦ τοῦ
 Πνεύματος. Συντυχόντες τινὶ τῶν τὰ αὐτὰ τῷ γράφαντι
 τὸ σχεδᾶριον φρονούντων, ἐφημεν οὕτως· Μόνος
 ἔχειν τὴν ἀθανάσιαν εἰρηται ὁ Θεός παρὰ τῷ Ἀπο-
 στόλῳ· « Ὁ μόνος γὰρ, φησὶν, ἔχει ἀθανάσιαν, φῶς

tur : « Si dixerimus, E cœlo, dicet nobis : Quare
 ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, Ex
 hominibus : timemus turbam ²². » Ita vero tute apud
 te ratiocinaris : Si dixerimus, Non est creatura, di-
 cent : Quare ergo non adoras illum? Sin dixero,
 Creatura est, timeo et ego turbam. Omnis namque
 populus lapidabit nos, qui creaturæ renuntiavit,
 adhæretque Patri, Filio et Spiritui sancto. Quid ergo
 facis? Creaturam cum dicis, dolum occultas, il-
 ludque apparatus cum dicis : At non communionem
 habet cum omnibus Spiritus sanctus, cum sit uni-
 cus. Neque enim nominum communio communio-
 nem affert naturarum. Alias quippe omnes crea-
 turæ dignitatis ejusdem essent : hoc est, creatura
 quidem est, non autem æqualis creaturæ sunt ho-
 noris. Ac si diceret aliquis : Sol singulare est
 astrum, nec parem cum eò dignitatem habent aliæ
 stellæ. Omne sidus in die lucet, etiamsi commune
 nihil habeat cum cæteris astris. Ecqua major impietas
 quam creaturam dicere **478** Spiritum san-
 ctum, cum dicat Filius : « Non enim vos estis qui
 loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur
 in vobis ²³. » Cum dicat ipse, Spiritum Patris ipsum
 esse, cur tu creaturam dicas? Cur Patrem non au-
 dis dicentem : « In novissimis diebus effundam de
 Spiritu meo super omnem carnem ²⁴, » itemque :
 « Ecce Puer meus electus, in quem comolacuit sibi
 anima mea : ponam Spiritum meum super eum ²⁵? »
 Ad hæc Petrus ait : « Vos scitis quod factum est
 verbum per universam Judæam : incipiens enim a
 Galilæa post baptismum quod prædicavit Joannes,
 Jesum a Nazaret, quomodo unxit eum Deus Spi-
 ritu sancto et virtute ²⁶. » Suane igitur creatura
 ungitur Filius? Annon insani est illud effutire?
 Ipse autem Filius ait : « Spiritus Domini super me,
 eo quod unxerit me. Evangelizare pauperibus misit
 me ²⁷. » Petrus vero hæc ait in Actibus apostolorum :
 « Dexterâ igitur Dei exaltatus : et promissionem
 Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hunc
 quem vos videtis et auditis ²⁸. » Ergone quem ipse
 condidit, ipse a Patre accepit? neque potestatem
 habuit in creaturam suam? At dices : Major ergo
 Spiritus Filio? Respondemus tibi : Absit! Nostrum
 nemo id dicit. Sed oportuit eum, cum formam
 servi accepisset, ungi non illo quidem oleo, jussu
 Dei olim præparato, sed oleo lætitiæ præ consorti-
 bus tuis, oleo lætitiæ præ consortibus tuis ²⁹.]

9. Quandoquidem autem Spiritum sanctum ejus-
 dem atque Pater et Filius esse naturæ supra nos
 demonstraturos pronisimus, restat ut duarum per-
 sonarum instituto dialogo, illud ipsum, favente
 nobis ejusdem Spiritus gratia, ostendere aggrediamur.
 Si quis igitur nobis ex eorum numero forte
 occurrerit, qui cum scriptore hujus schedulæ sen-
 tiunt, ita illum alloquemur : Solus Deus immorta-

²² Matth. xxi, 26. ²³ Matth. x, 20. ²⁴ Joel ii, 28. ²⁵ Isa. xlii, 1. ²⁶ Act. x, 37, 38. ²⁷ Isa. lxi, 1. ²⁸ Act. ii, 33. ²⁹ Psal. xliii, 9.

litate[m] habere ab Apostolo dicitur : « Solus enim, » **A** inquit, « habet immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem⁴⁶. » *Maced.* Etiam. *Orth.* Habent eandem et angeli, et principatus, et potestates, et throni, et dominationes? *Maced.* Habent. *Orth.* Quomodo igitur solus Deus immortalitatem habet? *Maced.* Quia Deus ipse est immortalitas; angeli vero, archangeli et cœlestia omnia, immortalitatis participatione, immortalia sunt. *Orth.* Filius Dei habetne immortalitatem? *Maced.* Plane habet. *Orth.* Nunquid ut Pater, an ut cœlestia? *Maced.* Ut Pater. *Orth.* Quomodo igitur solus Pater habet immortalitatem? *Maced.* Quia substantia Filii nihil prorsus variat a substantia Patris. *Orth.* Filius ergo, perinde ut Pater, solus Deus dicitur propter invariata[m] substantiam. *Maced.* Eodem modo Filium et Patrem immortalitatem habere dico. *Orth.* Habetne vero et Spiritus sanctus immortalitatem? *Maced.* Habet. *Orth.* Siccine habet, ut Pater et Filius, an ut angeli et principatus et potestates, participatione et gratia? *Maced.* Ut Pater et Filius. *Orth.* Eiusdem ergo ac Pater et Filius naturæ est Spiritus sanctus? *Maced.* Absit! *Orth.* Non igitur alia inventa natura, pari illam, quo Deus ipse,

10. *Maced.* Rursum igitur tria unum dico. *Orth.* Hypostasibus, non unum, sed tria sunt. *Maced.* Quomodo igitur unam dico naturam? *Orth.* Quia Pater, et Filius et Spiritus sanctus eodem plane modo immortalitatem Patris habent. Atque ut Paulus, Petrus ac Timotheus unius naturæ sunt et tres **C** hypostases : ita Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres hypostases dico, et unam naturam. *Maced.* Sed ante homines existunt alii 479 homines : alia igitur natura ante Patrem etiam et Filium et Spiritum sanctum existit. *Orth.* Absit! *Maced.* Cur igitur dicis . Eodem quo homines modo? *Orth.* Ante homines quidem, Paulum et Petrum et Timotheum, existunt homines, et ante hos rursum alii; ante Adam autem nemo alius existit, sed Deus ipse. Ante Patrem vero, Filium et Spiritum sanctum nihil existit : sed ex Patre Filius natus est, et Spiritus procedit. *Maced.* Spiritus igitur non est Filii? *Orth.* Omnia quæ sunt Patris, sunt etiam Filii : nam testatur Apostolus quoque, Spiritum esse et Patris et Filii. Sic enim loquitur : « Vos autem in carne non estis, sed in spiritu : si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Quod si quis Spiritum Christi non habet, is non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vivit propter justificationem. Quod si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum Christum a mortuis habitat in vobis, vivificabit et mortalia corpora vestra, per inhabitantem Spiritum ejus in vobis⁴⁷. » Et Filius ipse nominat eum Spiritum Patris sui. *Maced.* Quomodo? *Orth.* « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris qui loqui-

αὐτῶν ἀπρόσιτον. » *Μακεδ.* Ναί. Ὁρθ. Ἐχουσι δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι, καὶ ἀρχαί, καὶ ἐξουσίαι, θρόνοι καὶ κυριότητες; *Μακεδ.* Ναί. Ὁρθ. Πῶς οὖν μόνος ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀθανασίαν; *Μυκεδ.* Ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸς ἐστὶν ἡ ἀθανασία· οἱ δὲ ἄγγελοι μετοχῆ εἰσὶν ἀθανασίας ἀθάνατοι, καὶ οἱ ἀρχάγγελοι, καὶ πάντα τὰ ἐπουράνια. Ὁρθ. Καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔχει ἀθανασίαν, ἢ οὐ; *Μακεδ.* Καὶ πάνυ. Ὁρθ. Οὕτως ὡς ὁ Πατήρ, ἢ ὡς τὰ ἐπουράνια; *Μακεδ.* Ὡς ὁ Πατήρ. Ὁρθ. Πῶς οὖν μόνος ὁ Πατήρ ἔχει τὴν ἀθανασίαν; *Μακεδ.* Ὅτι ἀπαράλλακτός ἐστι κατ' οὐσίαν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ. Ὁρθ. Μόνος οὖν Θεὸς ὁ Υἱὸς, ὡς καὶ ὁ Πατήρ, λέγεται διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας; *Μακεδ.* Οὕτως ἔχειν τὴν ἀθανασίαν τὸν Υἱὸν ὁμοίως τῷ Πατρὶ λέγω. Ὁρθ. Ἐχει τε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὴν ἀθανασίαν; **B** *Μακεδ.* Ἐχει. Ὁρθ. Οὕτως ἔχει ὡς ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς, ἢ ὡς ἄγγελοι, καὶ ἀρχαί, καὶ ἐξουσίαι, μετοχῆ καὶ χάριτι; *Μακεδ.* Ὡς ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱὸς. Ὁρθ. Τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεως ἐστὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! Ὁρθ. Οὐκ ἐτι οὖν μόνος ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀθανασίαν. Εὐρέθη γὰρ καὶ ἄλλη φύσις οὕτως αὐτὴν ἔχουσα, ὡς αὐτὸς ὁ Θεός solus Deus habet immortalitatem. Est namque et modo habens.

10. *Μακεδ.* Πάλιν οὖν τὰ τρία ἐν λέγω. Ὁρθ. Ταῖς ὑποστάσεις οὐκ ἐν, ἀλλὰ τρία. *Μακεδ.* Πῶς οὖν λέγω μίαν φύσιν; Ὁρθ. Ὅτι ὁμοίως ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα, τὴν τοῦ Πατρὸς ἀθανασίαν ἔχει. Καὶ ὡσπερ Παῦλος, καὶ Πέτρος, καὶ Τιμόθεος, φύσεως **C** μίας εἰσι, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις· οὕτως Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τρεῖς ὑποστάσεις λέγω, καὶ μίαν φύσιν. *Μακεδ.* Ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων προϋπάρχουσιν ἄλλοι ἄνθρωποι· ἄρα καὶ Πατὴρ, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος προϋπάρχει ἄλλη φύσις. Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! *Μακεδ.* Πῶς οὖν λέγεις· Οὕτως, ὡς ἐπὶ ἀνθρώπων; Ὁρθ. Τῶν μὲν ἀνθρώπων, Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Τιμοθέου, προϋπάρχουσιν ἄνθρωποι, καὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἄλλοι· τοῦ δὲ Ἀδάμ οὐ προϋπάρχει ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός. Πατὴρ δὲ καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος οὐδὲν προϋπάρχει· ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς γεγέννηται, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. *Μακεδ.* Οὐκ ἐστὶν οὖν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Πάντα μὲν τὰ τοῦ Πατρὸς, εἰσι καὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος λέγει καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, οὕτως λέγων· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγειρόντος Χριστοῦ ἴησούν ἐκ τῶν νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς εἶπε, τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Πῶς; Ὁρθ. « Οὐ γὰρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πατήρ αὐτοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ προφῆτου λέγοντος·

⁴⁶ I Tim. vi, 16. ⁴⁷ Rom. viii, 9-11.

« Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύμα-
τός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » *Μακεδ.* Ὁ Υἱὸς ἐστὶν
ὁ λέγων.

11. Ὁρθ. Ἀνάγνωθι τὸν Ἀπόστολον, ἵνα ἀκούσῃς
αὐτοῦ. Λέγει γὰρ οὕτως, γράφων τῷ αὐτοῦ μαθητῇ·
« Ὅτε δὲ ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ,
οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν
ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς, διὰ
λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος
ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως, διὰ Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν. » *Μακεδ.*
Ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν μίαν φύσιν Πατρὸς, καὶ
Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὁρθ. Ὁμολογεῖς καὶ
αὐτὸς τὸν Πατέρα εἶναι ἅγιον, περὶ οὗ εἴρηται·
« Ἅγιος ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος. » *Μακεδ. Ναί.*
Ὁρθ. Οὕτως λέγεις ἁγίους τοὺς ἀγγέλους, ὡς τὸν
Πατέρα; *Μακεδ.* Οἱ ἄγγελοι μετοχῇ ἁγιασμοῦ εἰσιν
ἅγιοι· ὁ δὲ Πατὴρ φύσει ἐστὶν ἅγιος. Ὁρθ. Οὕτως,
ὡς οἱ ἄγγελοι μετοχῇ εἰσιν ἅγιοι, ἅγιος ὁ Υἱὸς, ἢ ὡς ὁ
Πατὴρ; *Μακεδ.* Ὡς ὁ Πατὴρ· κατὰ πάντα γὰρ αὐτὸν
ὁμοιον λέγω. Ὁρθ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὕτως λέγεις
ἅγιον, ὡς τοὺς ἀγγέλους, ἢ ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν
Υἱόν; *Μακεδ.* Ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ὁρθ.
Τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεώς ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ; *Μακεδ.*
Καὶ εἰ ἀληθῶς, ὡς λέγετε, μία φύσις ἐστὶ· καθέζε-
ται δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς· ποῦ καθέζεται
τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Σὺν αὐτῷ τῷ Χριστῷ. Εἰ γὰρ ἡμεῖς,
ὡς λέγει Παῦλος, συγκαθεζόμεθα, ὅλον ὅτι (17^α) καὶ
ἐν Πνεῦμα· διὰ γὰρ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς. *Μακεδ.* Ποῦ γέ-
γραπται, ὅτι καὶ ἡμεῖς συγκαθεζόμεθα; Ὁρθ. Ἐν
τῇ πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῇ γέγραπται· « Καὶ δυ-
τας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε
τῷ Χριστῷ, καὶ συνήγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς
οὐρανοῖς. » Ἀδύνατον δὲ συγκαθίσει τινὰ τῷ Χριστῷ μὴ
γενόμενον ναὸν τοῦ Πνεύματος. Εἰ δὲ ὁ ναὸς συγκαθί-
ζεται, τί ἂν εἴποις περὶ τοῦ ἐνοικοῦντος Πνεύματος;
Μακεδ. Ἀποστολικὸν τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ἀποπέλλεται
γὰρ. Ὁρθ. Ὁ γὰρ Υἱὸς οὐκ ἀποπέλλεται; *Μακεδ.*
Ναί. Ὁρθ. Μὴ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀποστάλη; *Μακεδ.*
Οὐ· πανταχοῦ γὰρ λέγω εἶναι τὸν Υἱόν καὶ τὸν Πα-
τέρα. Ὁρθ. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ πανταχοῦ λέ-
γεις; *Μακεδ.* Ναί. Ὁρθ. Εἰ πανταχοῦ ἐστὶν ὁ Πα-
τήρ, καὶ πανταχοῦ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ πανταχοῦ τὸ
Πνεῦμα· τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ
Υἱῷ τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ διάβολος παν-
ταχοῦ ἐστὶ, τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ;
Ὁρθ. Οὐκ ἐστὶ πανταχοῦ ὁ διάβολος· οὔτε γὰρ ἐν
τῷ οὐρανῷ ἐστὶν, οὔτε ἐν πάσῃ τῇ γῆ· ἀλλ' ὥσπερ
τις τύραννος ἐν τόπῳ τινὶ ὦν, διὰ τῶν προσταγμάτων
ἑαυτοῦ ἀποπέλλων ὑπηκόους, πανταχοῦ κρατεῖν λέ-
γεται, ἐνθα εἰσὶν αἱ ὑπηρετούμεναι αὐτῷ δυνάμεις·
καὶ τῇ μὲν ὑποστάσει ἐν ἐνὶ τόπῳ ἐστὶ· τῇ δὲ ἐνεργείᾳ
τοῦ θελήματος πανταχοῦ· ὅπου δ' ἂν κρατῇ, εἶναι
λέγεται· οὕτως καὶ ὁ διάβολος τῇ μὲν ὑποστάσει περι-

A tur in vobis ⁴⁴. » Quin Pater ipse suum esse Spiri-
tum testatur per prophetam dicentem : « In novis-
simis diebus effundam de spiritu meo super omnem
carnem ⁴⁵. » *Maced.* Filius est qui loquitur

11. *Orth.* Apostolum lege, ut ipsum audias. Sic
enim ille ad discipulum suum scribens ait : « Post-
quam apparuit gratia Salvatoris nostri Dei, non ex
operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum
suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum
regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem
effudit in nos abunde per Jesum Christum Domi-
num Salvatorem nostrum ⁴⁴. » *Maced.* Nos non
possumus unam Patris et Filii et Spiritus sancti
naturam profiteri. *Orth.* Atqui Patrem ipse quoque
sanctum confiteris, de quo dictum est : « Sanctus
est et in sanctis requiescens ⁴⁵. » *Maced.* Etiam. *Orth.*
Siccine sanctos dicis angelos, quemadmodum Pa-
trem? *Maced.* Angeli sanctitatis participatione sancti
sunt : Pater autem natura sanctus est. ([17^α]) *Orth.*
Filium vero non dicis sanctum? *Maced.* Etiam.)
Orth. Siccine, ut angeli sancti sunt participatione,
Filius sanctus est, an ut Pater? *Maced.* Ut Pater,
cui eum in omnibus similem profiteor. *Orth.* Spi-
ritum sanctum eademem ratione, qua angelos, an
qua Patrem et Filium, sanctum confiteris? *Maced.*
Eadem qua Patrem et Filium. *Orth.* Ejusdem igitur
cujus Pater et Filius est naturæ? *Maced.* Si re-
vera, ut affirmatis, una natura est : et vero Filius
ad dextram Patris sedet : ubi sedet Spiritus? *Orth.*
Apuđ Christum ipsum. Si enim, ut ait Paulus, nos
quoque sumus consessuri : non dubium est et Spiri-
tum sanctum, quippe per quem et nos. *Maced.* Ubi
scriptum est, nos quoque una sessuros? *Orth.* In
Epistola ad Ephesios scriptum est : « Cum essemus
mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, et
conresuscitavit, et in cœlestibus consedere fecit ⁴⁶. »
Non potest enim una cum Christo sedere, nisi qui
templum Spiritus factus est. Quod si templum una
sedet, quid de inhabitante Spiritu dixeris? *Maced.*
Spiritus est missus : mittitur enim. *Orth.* Annon
mittitur et Filius? *Maced.* Etiam. *Orth.* Num de
loco in locum missus est? *Maced.* Minime : Filium
enim et Patrem ubique esse dico. *Orth.* Spiritum
non dicis esse ubique? *Maced.* Etiam. *Orth.* Si ubi-
que est Pater, et ubique est Filius, et ubique Sp-
iritus sanctus : ejusdem igitur ac Pater et Filius
naturæ est Spiritus sanctus. *Maced.* Cum vero et
diabolus ubique sit, erit et ille ejusdem ac Pater et
Filius naturæ? *Orth.* Diabolus non ubique est. Ne-
que enim in cœlo est, neque in universa terra ;
sed ut tyrannus aliquis in quodam loco consistens,
ministros mandatis instructos mittens, ubicunquo
potentiæ suæ ministros habet, ibidem dominari di-
citur : et hypostasi quidem uno in loco est, sed
operatione **480** voluntatis ubicunquo dominatur,

⁴⁴ Matth. x, 20. ⁴⁵ Joel II, 28. ⁴⁶ Tit. III, 4-6.

⁴⁷ Isa. LVII, 15. ⁴⁸ Ephes. II, 5, 6.

(17^α) Vulg., δηλονότι. EDIT.

(17^α) Hæc desunt in Græco. sed habentur in veteri interpretatione Latina.

ibidem esse dicitur : pari modo diabolus quoque A hypostasi quidem sua de loco in locum transit ; operatione autem voluntatis ubique terrarum est, voluntate ejus operante in « filiis diffidentiae per principes et potestates, et mundi rectores tenebrarum »¹¹. » Pater autem, et Filius et Spiritus sanctus substantia, potentia et gloria ubique in omnibus et per omnia sunt. Quod si ita est : una igitur est Patris, Filii et Spiritus sancti substantia. *Maced.* Pater quidem et Filius substantia et voluntate et potentia et gloria ubique et in omnibus : Spiritus autem ibi est, quo mittitur. *Orth.* Quando igitur in coenaculum venit, in quo erant discipuli, seditque supra singulos eorum, non erat tum in caelo quoque? *Maced.* Gabriel quando ad Mariam missus est, non erat tum in caelo quoque? *Orth.* B Non substantia, sed cogitatione. *Maced.* Idem de Spiritu dico. *Orth.* Et quomodo audis eum qui dicit : « Spiritus Domini replevit orbem terrarum ; et hoc quod continet omnia scientiam habet vocis »¹² ? » Quid est autem aliud, quod Dei cognitionem habeat, quam Spiritus, de quo dicitur, « Spiritus scientiae et pietatis »¹³ ? » *Maced.* Sanctificationis Spiritus ille est. *Orth.* Annon sanctificat et Pater? Aut non scriptum est in Evangeliiis : « Pater, sanctifica illos in veritate tua »¹⁴ ? » Et per prophetam ait : « Ego Dominus sanctificans illos »¹⁵. » *Maced.* Sanctificat plane et Pater et Filius. *Orth.* Si sanctificat Pater, sanctificat et Filius, et sanctificat quoque Spiritus : ejusdem igitur hic est ac Pater et Filius naturae : nam quorum eadem operatio, eadem et natura.

12. *Maced.* Nos viæ ducem Spiritum sanctum ducimus. Qui autem viæ dux est, is ad alium ducit. *Orth.* Nonne viæ dux est et Deus? *Maced.* Ubi scriptum est? *Orth.* Quis est qui sedet super cherubim? *Maced.* Deus. *Orth.* Audi igitur Davidem dicentem : « Qui pascis Israel, intende : qui deducis velut ovem Joseph. Qui sedes super cherubim, manifestare »¹⁶. » Audis quod et pascat et deducat Deus? *Maced.* Pascit, fateor, et deducit Deus, sed ad seipsum deducit. Spiritus autem non ad seipsum, sed ad omnem veritatem deducit. *Orth.* Nonne et Deus ad omnem veritatem deducit? *Maced.* At ipse revera est omnis veritas. *Orth.* Ejusdem ergo viæ dux est, cujus dux est et Spiritus. Quorum vero eadem est operatio, eadem quoque natura est. Non potes enim dicere, Spiritum aliter deducere ; Deum autem ad omnem veritatem deducere, cum Dominus Jesus dixerit, Spiritum ad omnem veritatem nos deducere. *Maced.* At dixi, Deum esse omnem veritatem, ipsumque ad seipsum deducere : Spiritum vero non ad seipsum, sed ad omnem veritatem, hoc est ad Deum. *Orth.* Si Deus ad seipsum deducit, quorsum Spiritus sancti deductione opus est? *Maced.* Primum deducit Spiritus, deinde Deus. *Orth.* Si qui viæ dux est, ad alium quemdam dedu-

έρχεται από τόπου εις τόπον, τῆ δὲ ἐνεργεία τοῦ θελήματος πανταχοῦ γῆς, ἐνεργουμένου τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν « τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, διὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ τῶν κοσμοκράτορων τοῦ σκότους. » Πατὴρ δὲ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὐσία, καὶ δυνάμει, καὶ δόξῃ πανταχοῦ, καὶ ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων εἰσίν. Εἰ δὲ τοῦτο, μία ἄρα οὐσία Πατὴρ, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. *Μακεδ.* Πατὴρ μὲν καὶ Υἱὸς οὐσία καὶ βουλῆ καὶ δυνάμει καὶ δόξῃ πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκεῖ ἐστίν, ἐνθα ἀποστέλλεται. *Ὅρθ.* Ὅτε οὖν κατήλθεν ἐν τῷ ὑπερώῳ ἐνθα ἦσαν οἱ μαθηταί, καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, οὐκ ἦν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ; *Μακεδ.* Ὁ γὰρ Γαβριὴλ, ὅτε ἀπεστάλη πρὸς τὴν Μαρίαν, οὐκ ἦν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ; *Ὅρθ.* Οὐσία, οὐ· διανοία, καὶ. *Μακεδ.* Οὕτω λέγω καὶ τὸ Πνεῦμα. *Ὅρθ.* Καὶ πῶς ἀκούεις τοῦ λέγοντος, ὅτι « Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην· καὶ τὸ συνέχον πάντα γινώσκουσιν ἔχει φωνῆς; » Τί δὲ ἐστὶ τὸ τῆν τοῦ Θεοῦ γνώσκον, ἀλλ' ἢ τὸ Πνεῦμα, περὶ οὗ εἰρηται· « Πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας; » *Μακεδ.* Ἄγιαστικὸν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα. *Ὅρθ.* Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐκ ἀγιάζει; Ἡ οὐ γέγραπται ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Πάτερ, ἀγιάσον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; » Καὶ διὰ τοῦ προφήτου λέγει· « Ἐγὼ Κύριος ἀγιάζων αὐτούς. » *Μακεδ.* Ναί, ἀγιάζει καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός. *Ὅρθ.* Εἰ ἀγιάζει ὁ Πατὴρ καὶ ἀγιάζει καὶ ὁ Υἱός, καὶ ἀγιάζει καὶ τὸ Πνεῦμα· τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεως ἐστὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ· ὧν γὰρ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, καὶ ἡ αὐτὴ φύσις.

12. *Μακεδ.* Ἡμεῖς ὀδηγητικὸν λέγομεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ δὲ ὀδηγῶν πρὸς ἄλλον ὀδηγεῖ. *Ὅρθ.* Οὐκ ὀδηγεῖ οὖν ὁ Θεός; *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται; *Ὅρθ.* Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ τίς ἐστὶ; *Μακεδ.* Ὁ Θεός. *Ὅρθ.* Ἄκουε οὖν τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· « Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχε· ὁ ὀδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ, ἐμφάνθη. » Ἀκούεις, ὅτι καὶ ποιμαίνει καὶ ὀδηγεῖ ὁ Θεός; *Μακεδ.* Ναί, ποιμαίνει καὶ ὀδηγεῖ ὁ Θεός· ἀλλὰ πρὸς ἑαυτὸν ὀδηγεῖ. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ πρὸς ἑαυτὸν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ὀδηγεῖ. *Ὅρθ.* Ὁ γὰρ Θεὸς οὐ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν ὀδηγεῖ; *Μακεδ.* Ἄλλ' αὐτός ἐστιν ἀληθῶς ἡ πᾶσα ἀλήθεια. *Ὅρθ.* Τὴν αὐτὴν ἄρα ὀδηγεῖ ὀδηγίαν, ἣν ὀδηγεῖ τὸ Πνεῦμα. Ὡς δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, καὶ ἡ αὐτὴ φύσις. Οὐδὲ γὰρ δύνη εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν Πνεῦμα ἄλλως ὀδηγεῖ, ὁ δὲ Θεὸς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ εἰρηκότος, ὅτι αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὀδηγεῖ ἡμᾶς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. *Μακεδ.* Ἄλλ' εἶπον, ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ἡ πᾶσα ἀλήθεια, καὶ αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν ὀδηγεῖ, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ πρὸς ἑαυτὸν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν, ὅ ἐστι πρὸς τὸν Θεόν. *Ὅρθ.* Καὶ εἰ ὁ Θεὸς πρὸς ἑαυτὸν ὀδηγεῖ, τίς ἡ χρεια τῆς τοῦ Πνεύματος ὀδηγίας; *Μακεδ.* Πρῶτον ὀδηγεῖ τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε ὁ Θεός. *Ὅρθ.* Εἰ ὁ ὀδηγῶν πρὸς ἄλλον τινὰ ὀδηγεῖ,

¹¹ Ephes. v, 6; vi, 12. ¹² Sap. 1, 7. ¹³ Isa. xi, 2. ¹⁴ Joan. xvii, 17. ¹⁵ Ezech xi, 12.

¹⁶ Psal. lxxix, 1, 2.

ὁδηγεῖ δὲ τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ὁ Θεὸς, ὁδη-
 γῶν, πρὸς ἄλλον τινὰ ὁδηγεῖ. *Μακεδ.* Εἶπον, οὐ
 πρὸς ἑαυτὸν. *Ὀρθ.* Οὐκ ἄρα ὁ ὁδηγῶν, πρὸς ἄλλον
 τινὰ ὁδηγεῖ, ἀλλὰ πρὸς ἑαυτὸν. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ
 Πνεῦμα ὁδηγῶν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ, καὶ πρὸς τὸν
 Πατέρα, καὶ πρὸς τὸν Υἱόν. Ἡ γὰρ πᾶσα ἀλήθεια,
 πρὸς ἣν ὁδηγούμεθα, ἡ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ
 ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν ὁδηγία· κἂν ὁδηγῆ ὁ Πατήρ,
 πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ· κἂν ὁδηγῆ τὸ Πνεῦμα, πρὸς
 ἑαυτὸν ὁδηγεῖ. *Μακεδ.* Ἄλλ' εἶπον, οὐ πρῶτον ὁδηγεῖ
 τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε ὁ Θεός. *Ὀρθ.* Ἄλλ' εἰ τὴν αὐ-
 τὴν ὁδηγίαν ὁδηγεῖ τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὧν
 ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ φύσις. *Μακεδ.* Ἄλλὰ τοῦτο
 ζητεῖται, εἰ πρῶτον τὸ Πνεῦμα ὁδηγεῖ, καὶ τότε ὁ
 Θεός. *Ὀρθ.* Εἶπον, οὐκ οὐδὲν ποιεῖ, κἂν πρῶτον τὸ
 Πνεῦμα ποιῆ, κἂν πρῶτον ὁ Θεός, ὅπερ οὐκ ἐστὶ
 κοινόν· μᾶλλον γὰρ εὐρεθῆσεται ἐν τοῖς πλείοσιν ὁ
 Θεός πρῶτος ὁδηγῶν τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν οὖν
 λόγον. Ἡμεῖς γὰρ λέγομεν τὴν αὐτὴν καὶ κατὰ ταυ-
 τὸν εἶναι ὁδηγίαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύ-
 ματος. Ἐπεὶ δὲ σὺ μερίζεις τὸν καιρὸν καὶ τὴν
 ὁδηγίαν, εἰπέ παρὰ τίνος ὁδηγήθη πρῶτον Ἀδάμ,
 μένων ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸ τῆς παραβάσεως ἐργά-
 ζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάττειν· παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἢ
 παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ἢ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; *Μακεδ.*
 Παρὰ τοῦ Πνεύματος. *Ὀρθ.* Καίτοιγε εἰρηται· « Καὶ
 ἔθετο αὐτὸν ὁ Θεός ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι καὶ
 φυλάττειν. » Οὐκοῦν καὶ ἄκων ὁμολογεῖς Θεὸν εἶναι
 τὸ Πνεῦμα· ἐπειδὴ αὐτὸ πρῶτον ὁδηγεῖν λέγεις. *Μακεδ.*
 Ὁ Θεός ἐν τῷ Πνεύματι ὁδηγεῖ. *Ὀρθ.* Καὶ πῶς γέ-
 γραπται· « Ὁ ὁδηγῆσας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου
 ἐν χειρὶ Μωσέως καὶ ἐν βραχίονι Ἀαρών; » Μὴ ἡ
 χεὶρ Μωσέως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ; *Μακεδ.* Εἰ μία
 φύσις ἐστὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος,
 δύναται καὶ γεννησάαι καὶ κτίσαι τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.*
 Μίαν λέγεις φύσιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύμα-
 τος εἶναι, ἡ οὐδὲ τοῦτο λέγεις; *Μακεδ.* Μίαν οὐ λέγω
 ὁμοίαν δὲ λέγω. *Ὀρθ.* Ὁμοίαν λέγεις, ὡς χρυσοῦ
 καὶ χαλκοῦ; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Ἄλλ' ὡς τί;
Μακεδ. Ὡς χρυσοῦ καὶ χρυσοῦ. *Ὀρθ.* Τοῦτο οὐ γὰρ ἐστὶ
 μία φύσις. Ὅμοιος δὲ οὕτως ὁμοίον λέγεις τὸν Υἱὸν τῷ
 Πατρὶ, ὡς χρυσοῦν χρυσοῦ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Ἐάν
 οὖν θελήσῃ ὁ Υἱός, τῆς αὐτῆς ὧν φύσεως τῷ Πατρὶ,
 δύναται γεννησάαι Υἱόν; *Μακεδ.* Ναί, δύναται· ἀλλ'
 ἵνα μὴ θεογονίαν διδαχθῶμεν, τοῦτο οὐ ποιεῖ. *Ὀρθ.*
 Οὐδὲν ἄρα κωλύει τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ μήτε γεννᾶν,
 μήτε κτίζειν, ἵνα μὴ θεογονίαν, ὡς ἔφησ, μήτε πολυ-
 θεϊαν διδαχθῶμεν. Ἄ μένοιγε θέλει ὁ Πατήρ, κτίζει
 ὁ Υἱός, ἀγιάζει τὸ Πνεῦμα. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, « Τῷ
 Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερωθήσαν, καὶ τῷ Πνεύ-
 ματι τοῦ σόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. »
 Οὕτε ὁ Πατήρ, βοηθείας δεόμενος, κτίζει διὰ τοῦ Υἱοῦ,
 οὕτε ὁ Υἱός, βοηθείας χρήζων, κτίζει διὰ τοῦ Πνεύ-
 ματος· ἀλλ' ἵνα ἐκ τῶν γιγνομένων δειχθῆ Πατρὸς
 καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἡ ταυτότης. Ὅτι δὲ
 δύναται κτίσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐδείχθη ἐκ τοῦ

A cit, deducit autem Spiritus ad Deum; Deus quoque
 deducens, ad alium quemdam deducit. *Maced.*
 Dixi, quod ad seipsum. *Orth.* Non igitur qui dedu-
 cit, ad alium quemdam deducit, sed ad seipsum.
 Quod si ita est, Spiritus quoque deducens et ad
 seipsum deducit, et ad Patrem et ad Filium. Omnis
 enim illa veritas ad quam deducimur, nihil aliud
 est, quam in Patrem, Filium et Spiritum sanctum
 deductio: et quando deducit Pater, ad seipsum de-
 ducit; et quando deducit Spiritus, ad seipsum de-
 ducit. *Maced.* At dixi, primum deducere Spiritum,
 et tum demum Deum. *Orth.* Si vero ejusdem viae
 dux est Spiritus, cujus et Deus, quorum eadem est
 operatio, eorum eadem est et natura. *Maced.* Sed
 hoc quaerit: utrum prius Spiritus, an vero Deus
 deducat. *Orth.* Dixi, quod nihil ad rem, sive Spiritus
 primum fecerit, sive Deus primum, quod commune
 non est. Quin potius, juxta tuum sermonem in pluri-
 bus **481** Deus Spiritu prior deducere comperietur.
 Nos enim dicimus, unam et eandem esse Patris, Filii
 et Spiritus sancti deductionem. Tu vero siquidem
 et tempus et deductionem dividis, dic quaeso, a
 quo primo Adam deductus fuerit, dum in para-
 diso ante transgressionem mansit ad colendum
 eum et custodiendum? a Patre, an a Filio, an a
 Spiritu sancto? *Maced.* A Spiritu. *Orth.* Atqui di-
 citur: « Et collocavit ipsum Deus in paradiso ad
 colendum eum et custodiendum », annon vel in-
 vitus profiteris, Spiritum esse Deum: quandoqui-
 dem primum ipsum deducere affirmas? *Maced.*
 Deus in Spiritu deducit. *Orth.* Quomodo igitur
 scriptum est: « Deduxisti sicut oves populum tuum
 in manu Mosis et in brachio Aaronis »? Num
 Mosis manus est Spiritus sanctus? *Maced.* Si una
 Patris et Filii et Spiritus sancti natura est, Spiritus
 et gignere poterit et creare. *Orth.* Aut unam con-
 stiteris Patris et Filii et Spiritus sancti naturam esse,
 aut non? *Maced.* Unam non constitor: similem au-
 tem dico. *Orth.* Similemne ut aurum aeri? *Maced.*
 Absit! *Orth.* Ut quid ergo? *Maced.* Ut aurum au-
 ro. *Orth.* Una est igitur horum natura. Tu vero
 siccine in universum similem Patri Filium dicis,
 ut aurum auro? *Maced.* Etiam. *Orth.* Poterit igitur
 Filius, cum ejusdem ac Pater naturae sit, gi-
 gnere Filium, si volet? *Maced.* Etiam potest: sed
 non facit hoc, ne deorum generationem doceamur.
Orth. Nihil igitur prohibet, quominus ejusdem ac
 Pater et Filii naturae sit Spiritus sanctus, licet
 nec gignat, nec creet: ne vel generationem, ut ais,
 vel multitudinem deorum doceamur. Nimirum quae
 vult Pater, creat Filius, sanctificat Spiritus. Atque
 hoc est: « Verbo Domini caeli firmati sunt, et
 Spiritu oris ejus omnis virtus eorum ». Neque
 Pater, quod auxilii indigeat, per Filium creat: ne-
 que Filius, quod auxilii egeat, per Spiritum creat:
 sed ut ex rebus conditis Patris, et Filii, et Spiritus
 sancti identitas demonstraretur. Caeterum quod Spi-

⁸⁸ Genes. 11, 15. ⁸⁹ Psal. LXXVI, 21. ⁹⁰ Psal. XXXII, 6.

ritus sanctus creare possit, Dominicum corpus ostendit, angelo dicente: « Quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est ⁴³. » *Maced.* Etiam Pater Spiritus sanctus est: item Filius: et quando ait, Ex Spiritu sancto est, Filium intelligit, non eum, de quo nos loquimur, Spiritum.

13. *Orth.* Lege locum Evangelii, ut audias angelum Mariæ dicentem: « Spiritus sanctus superveniet in te ⁴⁴: » qualis ille? isne, de quo loquimur, an Filius? an alius quis Spiritus sanctus? Nam et angeli spiritus sancti sunt. *Maced.* Spiritum sanctum dicit illum ipsum, in quem baptizamur. *Orth.* Ex hoc igitur Spiritu corpus Dominicum natum esse ait Gabriel. Neque enim alius in eam supervenit, alius gratiam operatus est: sed quod in ea natum est, ex Spiritu sancto est, ex eo videlicet, qui super illam venit. *Maced.* Quomodo igitur ait: « Sapientia ædificavit sibi domum ⁴⁵? » *Orth.* Hoc enim est, quod nos dicimus: omnia Patris opera Filii esse; et Filii quæ sunt, Spiritus dici. Itaque, quoniam una est Patris ac Filii potentia in Spiritu sancto operans. Paulus dicit: « Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores ⁴⁶. » Et rursus idem: « A Mileto mittens Ephesum vocavit majores natu Ecclesiæ, eosque sic allocutus est: « Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, pascere Ecclesiam Christi ⁴⁷. » Vides, quos Deus præposuit, eosdem Spiritum sanctum quoque præposuisse, et quos Spiritus præposuit, eosdem Deum præposuisse: nec alios Spiritum, alios Deum, sed illos ipsos, quos præposuit Deus, præposuit et Spiritus. Quodsi Spiritus eos præposuit, quos præposuit Deus, hinc sequitur eandem Dei et Spiritus esse operationem. Quorum vero eadem est operatio, eorum eadem quoque est natura.

492 *Maced.* Atqui Deus est qui omnia in omnibus operatur. Scriptum est enim: « Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus: et divisiones ministrarum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus ⁴⁸. » *Orth.* Recita quæ sequuntur, ut audias: « Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiæ; alii vero sermo scientiæ secundum eundem Spiritum; alteri fides in eodem Spiritu; alii gratia sanitatum in eodem Spiritu; alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum. Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult ⁴⁹. » Vult autem eadem, quæ volunt Pater et Filius, atque ideo voluntatem eorum unam dicimus. Quorum autem voluntas eadem est, eademque operatio, natura item est eadem.

14. *Maced.* Nunquid igitur Spiritus est Deus?

⁴³ Matth. 1, 20. ⁴⁴ Luc. 1, 35. ⁴⁵ Prov. ix, 1, xii, 4-6. ⁴⁶ ibid. 7-11.

Κυριακού σώματος, τοῦ ἀγγέλου εἰρηκότος· « Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » *Μακεδ.* Καὶ ὁ Πατὴρ Πνεῦμα ἅγιόν ἐστι, καὶ ὁ Υἱὸς· καὶ ὅταν λέγει, Ἐκ Πνεύματος ἁγίου, τοῦ Υἱοῦ λέγει, οὐχὶ δὲ τοῦ Πνεύματος, περὶ οὗ ὁ λόγος.

13. Ὁρθ. Ἀνάγνωθι τὸν τόπον τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν ἀκούσῃ τοῦ ἀγγέλου λέγοντος τῇ Μαρίας· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ· » ποῖον; περὶ οὗ ὁ λόγος, ἢ περὶ Υἱοῦ, ἢ καὶ περὶ ἄλλου τινὸς Πνεύματος ἁγίου; Καὶ γὰρ οἱ ἅγιοι ἄγγελοι πνευματὰ εἰσιν ἅγια. *Μακεδ.* Πνεῦμα ἅγιον λέγει αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, εἰς ὃ βαπτίζομεθα. Ὁρθ. Ἐκ τοῦτου ἄρα τοῦ Πνεύματος τὸ Κυριακὸν σῶμα λέγει ὁ Γαβριὴλ γεγενῆσθαι. Οὐ γὰρ ἄλλο αὐτῇ ἐπῆλθε, καὶ ἄλλο τὴν χάριν εἰργάσατο· ἀλλὰ τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐστὶ, δηλονότι τοῦ ἐπελθόντος αὐτῇ. *Μακεδ.* Καὶ πῶς λέγει· « Ἡ Σοφία ψυχοδόμησεν αὐτῇ οἶκον; » Ὁρθ. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, ὃ λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, εἰς τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ λέγονται εἶναι τοῦ Πνεύματος· ἐπειδὴ μία ἐστὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐνεργουμένη. Ἀμέλει Παῦλος λέγει· « Ἄλλους μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους· » καὶ πάλιν ὁ αὐτός· « Πέμψας ἀπὸ τῆς Μιλήτου εἰς τὴν Ἐφεσον, μετσεύλατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, » καὶ λέγει αὐτοῖς· « Προσέχετε ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς ἔθετο ὁ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. » Ὁρθ. ὅτι, οὗς ἔθετο ὁ Θεός, ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὗς ἔθετο τὸ Πνεῦμα, ἔθετο ὁ Θεός· καὶ οὐκ ἄλλους τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλους ὁ Θεός, ἀλλ' αὐτοὺς οὗς ἔθετο ὁ Θεός, ἔθετο τὸ Πνεῦμα; Εἰ δὲ οὗς ἔθετο ὁ Θεός, ἔθετο τὸ Πνεῦμα, ἢ αὐτὴ ἄρα ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ὡν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἢ αὐτὴ καὶ φύσις. *Μακεδ.* Καίτοιγε ὁ Θεός ἐστίν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Γέγραπται γὰρ· « Διαίρησεις χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαίρησεις διακονιῶν εἰσιν, ὃ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαίρησεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὃ δὲ αὐτὸς Θεός ἐστίν, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. » Ὁρθ. Εἰπέ τὰ ἐξῆς, ἵνα ἀκούσῃς· « Ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. Ἐάν μὲν γὰρ δίδεται διὰ τοῦ Πνεύματος λόγος σοφίας· ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλῳ δὲ χαρίσματα λαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα· ἑτέρῳ δὲ προφητεία· ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευματικῶν· ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν. Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἕκαστῳ καθὼς βούλεται. » Βούλεται δὲ βούλεται ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός· καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν βουλὴν μίαν. Ὡν δὲ τὸ αὐτὸ βούλημα καὶ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἢ αὐτὴ καὶ ἡ φύσις.

14. *Μακεδ.* Οὐκοῦν καὶ Θεός ἐστὶ τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ.

⁴⁷ I Cor. xii, 28. ⁴⁸ Act. xx, 17, 28. ⁴⁹ I Cor.

Τούτο καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτῆς τῆς ἀκολουθίας ὁμολόγησας. Ἐκεῖνο δὲ γίνωσκε, ὅτι τὸ Θεὸν εἶναι δευτέρον ἐστὶ τῆς φύσεως. Καὶ γὰρ ἡμεῖς, ἐὰν μιμηταὶ γενώμεθα τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Παῦλον θεοὶ μὲν γινώμεθα· τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνάμεθα. *Μακεδ.* Καὶ αὐτὸ οὖν τὸ Πνεῦμα κατὰ μίμησιν καὶ χάριν λέγεις εἶναι Θεόν; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτό μοι ἐπίκτητόν τι εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος! οὔτε γὰρ τὸ ἄγιον, οὔτε τὸ ἀθάνατον, οὔτε τὸ ἀγαθόν, οὔτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἀλλὰ φύσει ἄγιον, φύσει ἀγαθόν, φύσει ἀφθαρτον, φύσει ἀθάνατον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, ἦτοι ἐκπορευόμενον. *Μακεδ.* Ἄει οὖν ἐκπορεύεται παρ' αὐτοῦ; *Ὀρθ.* Ἴνα μὴ νομίσης, ὅτι ἤρξατο τοῦ ἐκπορευέσθαι καὶ πέπαυται, διὰ τοῦτο εἰρηται· Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· Ἴνα μῆτε ἀρχὴν, μῆτε τέλος ἐπιζητήσης τῆς ἐκπορεύσεως. Τούτο καὶ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ σημαίνονον εὐρήσεις. Οὐ γὰρ εἶπε, Πρὸ δὲ πάντων ἐγέννησέ με, ἀλλὰ Γεννᾶ με· Ἴνα μῆτε ἀρχὴν τῆς γεννήσεως, μῆτε τέλος ἐπιζητήσης. *Μακεδ.* Δύο οὖν εἰσιν Υἱοί; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο! *Μακεδ.* Εἰ ἀληθῶς καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, δύο εἰσιν ἀδελφοί. *Ὀρθ.* Ἄλλ' ὁ μὲν Υἱὸς γεννιῆται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. *Μακεδ.* Καὶ τίς ἡ διαφορὰ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως; *Ὀρθ.* Τὴν διαφορὰν μὴ περιεργάζου· οὐ γὰρ καταληπτὴ, ἀλλ' ἀ προσετάγη σοι, ταῦτα διανοοῦ, καὶ περαιτέρω τούτων μὴ ἐξέταζε. Προσετάγη δὲ σοι τὸ πιστεύειν, ὅτι ὁ Υἱὸς γεννιῆται, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται· τὰ δὲ ἄλλα πάντα, οὐρανός, γῆ, θάλασσα, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς λογικὰ καὶ ἄλογα, κτίσματα εἰσι, κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κτισθέντα· « Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » *Μακεδ.* Οὐδὲ ἐγὼ λέγω, ὅτι τὸ Πνεῦμα κτίσμα ἐστίν· ἀλλ' οὖν οὐ Θεὸν αὐτὸ λέγω. *Ὀρθ.* Ἐν ἔσο γινώσκων, ὅτι διὰ τοῦτο σὺ αὐτὸς οὐκ εἶθεός τῆ φύσει, ἐπειδὴ κτίσμα Θεοῦ, ὡς εἰ μὴ ἦς κτίσμα, θεός ἂν ἦς τῆ φύσει.

13. *Μακεδ.* Ἄλλ' οὐδαμοῦ γέγραπται, ὅτι· Θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Δῶμεν, ὅτι οὐ γέγραπται τὸ « Θεός. » Σὺ δὲ τὴν φύσιν ὁμολόγη, καὶ τὰς θεϊκὰς ἐνεργείας, καὶ ἄρκει μοι πρὸς τὴν ὁμολογίαν τῆς θεότητος. *Μακεδ.* Διὰ τί δ' οὐ γέγραπται, σὺ λέγεις; *Ὀρθ.* Γέγραπται μὲν, σὺ δὲ τὴν φύσιν ὁμολόγη· καὶ εἰ μὴ γέγραπται, αὐτὴ ἡ φύσις τὸ ὄνομα ἐπόμενον ἔχει· ὡς γὰρ ἐὰν ὁμολογηθῆ Πνεῦμα ἐνυπόστατον, ἀγιαστικόν, ἄκτιστον, Θεός ἐστι, καὶ μὴ θέλης. *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι Θεός τὸ Πνεῦμά ἐστιν; *Ὀρθ.* Ἐνθα γέγραπται τὸ ὅμοιον κατ' οὐσίαν. *Μακεδ.* Ἄλλ' οἱ Πατέρες ἡμῶν τὸ ὁμοούσιον κατ' οὐσίαν εἰπον περὶ τοῦ Υἱοῦ. *Ὀρθ.* Ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς Γραφῆς κινούμενοι, ἢ ἀπὸ ἰδίας ἀθθεντίας εἰρήκασι τὸ μὴ γεγραμμένον; *Μακεδ.* Ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς Γραφῆς κινούμενοι. *Ὀρθ.* Καὶ ἡ ἐννοία τῆς Γραφῆς διδάσκει τὸ ἄκτιστον Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ ὄν, καὶ

A Orth. Hoc tute ex ipsa dictorum consequentia professus es. Verum illud te nosse velim, Deum esse, posterius esse natura. Nam et nos, si imitatores Dei simus, secundum Paulum dii efficimur: nec tamen naturæ ejusdem fieri possumus. *Maced.* Ergone Spiritum ipsum imitatione et gratia Deum esse dicis? *Orth.* Absit, ut aliquid adventitium Spiritui tribuam! Nam neque sanctitatem, nec incorruptibilitatem, nec immortalitatem, nec bonitatem, nec alium eorum quæ in Deo considerari solent, quidquam Spiritui sancto adventitium esse dico: sed natura sanctum, natura bonum, natura incorruptibilem, natura immortalem, utpote Spiritum Dei et ex eo promanantem sive procedentem. *Maced.* Semper igitur ex illo procedit? *Orth.* Ut ne existimares processionem vel cœpisse vel desiisse, idcirco dicit: Qui a Patre procedit; ut nec initium, nec finem processionis requiras: hoc idem de Filii generatione significatum reperies. Neque enim ait, Genuit me ante omnia, sed Gignit me; ut nec initium, nec finem generationis requiras. *Maced.* Duo igitur Filii sunt? *Orth.* Absit! *Maced.* Si tam Filius quam Spiritus sanctus vere ex Patre est, sunt duo fratres. *Orth.* Sed Filius genitus est, Spiritus vero procedit. *Maced.* Et quid discriminis est inter generationem ac processionem? *Orth.* Discrimen ne curiose inquirito: neque enim comprehendendi potest; sed quæ tibi præcepta sunt, illa cogita, et ultra hæc nil exquirito. Est autem tibi præceptum, ut credas Filium gigni, Spiritum procedere. Reliqua vero omnia, cœlum, terra, mare, et quæ in illis sive rationalia sive vero irrationalia, creaturæ sunt, secundum Dei ipsius mandatum creatæ: « Nam ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt ». *Maced.* Nec ego dico Spiritum creaturam esse: sed tamen Deum illum non dico. *Orth.* Unum noscas velis, teipsum idcirco Deum non esse natura, quod sis creatura, adeoque, nisi fueris creatura, Deum te futurum natura.

15. *Maced.* Sed nusquam scriptum est, Spiritum esse Deum. *Orth.* Demus vocabulum « Dei » in Scriptura Spiritui non tribui. At tu naturam itemque operationes divinas de eo confitere: quod mihi quidem satis est ad deitatis confessionem. *Maced.* Qua de causa id dicis, quod scriptum non est? *Orth.* Scriptum sane est. Tu vero naturam confitere. Etiam si vero scriptum non esset, natura ipsa hoc sibi nomen vindicat. Si enim in confesso fuerit, Spiritum in se subsistere, sanctificare, increatum esse: Deus erit, velis nolis. *Maced.* Ubi scriptum est, Spiritum esse Deum? *Orth.* Ubi scriptum est, similem esse secundum substantiam. *Maced.* Atqui Patres nostri consubstantialitatem de Filio dixerunt. *Orth.* A sententiam Scripturæ, an proprio motu illud dixerit, quod non esset scriptum? *Maced.* Movit illos Scripturæ sententia. *Orth.* At Scripturæ

⁶⁶ Psal. cxxviii, 5.

463 sententia docet Spiritum increatum ex Deo existentem, vivificantem, sanctificantem, divinum esse Spiritum. *Maced.* Et nos divinum illum dicimus, Deum vero nequaquam. *Orth.* Quid aliud est, Spiritus divinus increatus, quam Deus? *Maced.* Aliud est divinus, aliud Deus. *Orth.* Si Scriptura dicat: « Spiritus divinus, qui fecit me ¹⁹, » nonne Spiritum sanctum dicit? *Maced.* Nequaquam: Deus enim est, qui hominem fecit. *Orth.* Annon Spiritus? *Maced.* Deus ergo divinus Spiritus est? *Orth.* Etiam. Quodsi Deus Spiritus divinus in Scriptura nuncupatur, et neque angelus, neque archangelus, neque potestas ulla, divinum in Scriptura appellatur, solus autem Deus et Spiritus ejus divinum dicuntur, consequens est divinum nihil aliud esse quam Deum. Paulus quoque in Actis hæc ait: « Genus ergo cum sinus Dei, non debemus aestimare auro aut argento, aut lapidi sculpturæ artis et cogitationis hominis divinum esse simile ²⁰. » Viden' ut Deus divinum, et divinum dicatur Deus? Job quoque Spiritum dixit divinum, cum ait: « Vivit Dominus, qui ita me judicavit, et omnipotens, qui amaritudine affectit animam meam. Quandiu superest in me halitus, et Spiritus divinus in naribus meis, ne loquatur os meum iniquitatem ²¹. » Cum ait: « Vivit Dominus, » Filium: cum, « Omnipotens, » Patrem: cum « Spiritus divinus, » Spiritum sanctum notat.

46. *Maced.* Tria igitur æqualia dicis? *Orth.* Non paternitate, non filiatione, sed natura. *Maced.* Quomodo hoc fieri potest? *Orth.* Ut ostensum est. *Maced.* Quomodo ostensum est? *Orth.* Quod Spiritus perinde ac Pater et Filius substantia et potestate et voluntate et gloria ubique sit, perinde ut ille deducit ad omnem veritatem, perinde ut ille sanctificat, perinde ut ille omnia in omnibus efficit. Quorum autem operatio est eadem, eorum natura quoque est eadem. *Maced.* Quomodo igitur dictum est: « Non loquetur a seipso, sed quæcumque audierit, loquetur ²²? » *Orth.* Quia Filius quoque ait: « Pater, qui misit me, præcepit mihi, quid dicam, et quid loquar ²³. » Hoc vero vel maxime ostendit, ejusdem Patrem, Filium, et Spiritum sanctum esse naturæ. *Maced.* Quomodo? *Orth.* Quia quælibet natura quæ facta est, si rationalis fuerit, a seipsa loquitur: ut quando Abraham ait: « Ne irascaris, Domine, si adhuc semel loquar ²⁴. » Et Moses: « Impeditioris et tardioris linguæ sum. » Item: « Obsecro, Domine, elige alium ²⁵. » Et ut Jeremias: « Juvenis sum, et non possum prophetare: » cui Dominus: « Ne dicas, » ait, « Juvenis sum ²⁶. » Et Jonas, re secum deliberata, conscendit navem, ut fugeret in Tharsis a conspectu Domini. Non sic autem Spiritus: neque enim ea natura est, ut diversam a Deo voluntatem habeat, verum omnia, quæcumque locutus fuerit, Dei sunt oracula. Atque hac de causa dictum est: « Non loquetur a semetipso. » Et enim

ζωοποιόν, καὶ ἀγιαστικὸν θεὸν εἶναι Πνεῦμα. *Maced.* Καὶ ἡμεῖς θεὸν αὐτὸ λέγομεν, ἀλλ' οὐ θεὸν. *Orth.* Τὸ δὲ θεὸν Πνεῦμα, ἀκτιστον ὄν, τί ἄλλο ἐστὶν ἢ θεός; *Maced.* Ἄλλο ἐστὶ θεὸν. καὶ ἄλλο θεός. *Orth.* Ἐὰν λέγει ἡ Γραφή, « Πνεῦμα θεὸν τὸ ποιήσάν με, » οὐ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον λέγει; *Maced.* Οὐ· ὁ γὰρ θεός ἐστὶν ὁ ποιήσας τὸν ἀνθρώπον. *Orth.* Οὐχὶ δὲ τὸ Πνεῦμα; *Maced.* Ὁ θεός οὖν θεὸν ἐστὶ Πνεῦμα; *Orth.* Ναί. Εἰ δὲ ὁ θεός Πνεῦμα θεὸν εἴρηται ἐν τῇ Γραφῇ, οὔτε δὲ ἄγγελος, οὔτε ἀρχάγγελος, οὔτε ἄλλη τις δύναμις εἴρηται θεὸν ἐν τῇ Γραφῇ· μόνος δὲ ὁ θεός καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ θεὸν εἴρηται· οὐκ ἔρα τὸ θεὸν ἄλλο τί ἐστὶ παρὰ τὸ, θεός. Καὶ Παῦλος δὲ ἐν ταῖς Πράξεσιν οὕτως λέγει· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφειλομεν νομιζεῖν χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, ἢ λίθου χαράγματος τέχνης καὶ ἐνθυμησεως ἀνθρώπου τὸ θεὸν εἶναι ὁμοιον. » *Orth.* ὅτι ὁ θεός θεὸν, καὶ τὸ θεὸν θεός; Καὶ ὁ Ἰωδ δὲ θεὸν εἶπε τὸ Πνεῦμα, οὕτως λέγων· « Ζῆ Κύριος, ὃς οὕτω με κέρριξε, καὶ ὁ παντοκράτωρ, ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν. Εἰ μὴ ἔτι τῆς πνοῆς μοι ἐνούσης, Πνεῦμα δὲ θεῶν μοι ἐν ῥίσι, μὴ λαλήσαι τὸ στόμα μου ἄδικα· » — « Ζῆ Κύριος, » λέγων, τὸν Υἱόν· καὶ ὁ παντοκράτωρ, τὸν Πατέρα· « Πνεῦμα τὸ θεῶν, » τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον.

16. *Maced.* Τρία οὖν ἴσα λέγετε; *Orth.* Τῇ πατρῴῃ, οὐ· τῇ υἰότητι, οὐ· τῇ φύσει, ναί. *Maced.* Πῶς ἴδόν τε; *Orth.* Ὡς ἀποδείκνυται. *Maced.* Πῶς ἀποδείκνυται; *Orth.* Ὅτι τὸ Πνεῦμα ὁμοίως Πατρὶ καὶ Υἱῷ οὐσίᾳ καὶ δυνάμει καὶ βουλῇ καὶ δόξῃ πανταχοῦ ἐστὶν, ὁμοίως ὁδηγεῖ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν, ὁμοίως ἀγιάζει, ὁμοίως τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ. Ὡς δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ φύσις. *Maced.* Πῶς οὖν εἴρηται: « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει; » *Orth.* Ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς λέγει· « Ὁ πέμψας με ὁ Πατὴρ ἐντολὴν μοι δέδωκε, τί εἶπω καὶ τί λαλήσω. » Τοῦτο δὲ μάλιστα τὴν αὐτὴν δεικνυσι φύσιν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος. *Maced.* Πῶς; *Orth.* Ὅτι πᾶσα ἡ γενετὴ φύσις, ἡ οὐσα λογικῆς, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ· ὅταν λέγῃ ὁ Ἀβραάμ· « Μὴ τι, Κύριε, ἐὰν λαλήσω ἔτι ἅπαξ· » καὶ ὁ Μωσῆς· « Ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσός εἰμι· » καὶ τὰ Δεσμοί· « Κύριε, προχειρίσαι ἄλλον· » καὶ ὡς Ἰερεμίας· « Νεώτερός εἰμι, καὶ οὐ δύναμαι προφητεῦειν· » ὥστε λέγειν αὐτῷ τὸν Θεόν· « Μὴ λέγε, ὅτι Νεώτερός εἰμι ἐγώ. » Καὶ ὁ Ἰωνᾶς, ἀφ' ἑαυτοῦ βουλευσάμενος, ἀνέβη εἰς πλοῖον, τοῦ φυγεῖν εἰς Ταρσεῖς ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως· οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν τοῦ ἑτερον ἔχειν θέλημα, ὅπερ οὐκ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλή, τοῦ Θεοῦ εἰσι λόγια. Καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται· « Οὐ λολήσει ἀφ' ἑαυτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τὰ αἰετὸ εἴρηται· ἐπειδὴ μὴ ἐστὶν ἐν αὐτῷ ἄλλο τι θέλημα, ὃ οὐκ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς. *Maced.* Οὐκ ἔχει οὖν ἴσον θέλημα τὸ Πνεῦμα; *Orth.* Ἀπεκνωμένον τῷ

¹⁹ Job xxxiii, 4. ²⁰ Act. xvii, 29. ²¹ Job xxv, 1, 2-4. ²² Joan. xvi, 13. ²³ Joan. xii, 49. ²⁴ Genes. xviii, 32. ²⁵ Exod. iv, 10-15. ²⁶ Jerem. i, 6, 7.

Θεοῦ μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Μακεδ.* Ἄλλὰ πῶς οὐκ ἔχει ἄ θε Filio quoque idem dictum est : quandoquidem non alia illi inest voluntas, quæ Patris non sit. *Maced.* Non habet igitur Spiritus sanctus voluntatem propriam? *Orth.* Absit, ut quod a Deo alienum est, dicam. *Maced.* Sed quomodo non habet voluntatem propriam? *Orth.* Voluntas Dei voluntas Spiritus est. Neque enim ignorat voluntatem Dei : sed quod vult Pater, idem vult et Spiritus ; omnia enim novit quæ sunt Dei, ut spiritus hominis ea quæ sunt hominis. *Maced.* Atqui et Filius ait : « Non veni ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me ⁷⁸. » *Orth.* Quænam vero fuit voluntas ejus qui misit ipsum, cujus faciendæ gratia venit? *Maced.* Salus mundi. *Orth.* Hoc cum facit, non facit suam ipsius voluntatem, sed voluntatem ejus qui ipsum misit. *Maced.* Ait ipse, se non venisse ut faceret voluntatem suam, sed voluntatem ejus qui se misit. *Orth.* Est igitur necessario contraria in eo voluntas statuenda, quam coercuit, ut faceret voluntatem ejus, a quo missus esset. *Maced.* Absit ut voluntatem Filii voluntati Patris dicam esse contrariam. *Orth.* Ergo eadem Patris et Filii est voluntas. **484** Etenim Filius per crucem et mortem servare vult genus nostrum, vultque hoc Pater. Cum autem ait, « Non veni ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me, » in Patrem videtur conferre omnia : cum ait, « Pater qui misit me, præcepit mihi quid dicam et quid loquar, » hoc ipso dicto Patrem ut Patrem honorat. Quod si se res ita non habet, quomodo Filius, in quo omnes sapientiæ thesauri reconditi sunt, non novit quid loqueretur? *Maced.* Admitto illud, Filium, quatenus Filius est, unam Patris voluntatem habere. At Spiritus nisi audierit et acceperit, a seipso non loquitur. *Orth.* Quemadmodum igitur Filius omnia habens natura, ut Filius ait, « Nihil facio a me ipso ⁷⁹, » ut honorum principium Patri ascribat, ita et de Spiritu ipsum audi loquentem. Cum enim omnia ille in sua natura habeat, ut Spiritus Dei, ea ad fontem ipsum refert inquires : « Non loquetur a semetipso : sed quæcunque audiet, loquetur, et futura annuntiabit vobis ⁸⁰. » Item : « Ille de meo accipiet, » nempe, de Patre. Hæc enim subjungit : « Omnia quæ Patris sunt, mea sunt : propterea dixi, quod de meo accipiet et annuntiabit vobis ⁸¹. » Accipere autem illum dixit, non ex ignorantia, sed quod Spiritus operationem et gratiam ad auctorem referat. *Maced.* Si res ita se habet, et hoc accipio. **Ministrat enim nobis Spiritus gratiam Dei.**

17. *Orth.* Πάλιν διακονίαν λέγεις, ὡς παρατιού- **D** 17. *Orth.* Rursum nominas ministerium, quasi renuas, Spiritum Dei cooperarium dicere. *Maced.* Nunquam mihi persuaseris ut Spiritum Dei cooperarium dicam. *Orth.* Apostolus Paulus apostolos Dei cooperarios vocat : et tu Spiritum ipsius cooperarium dicere vereris? Jure in te illud competit : « Illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor ⁸². » *Maced.* Etsi dixero Spiritum Deo cooperarium, non tamen eodem illum quo Deum modo glorificabo.

⁷⁸ Joan. vi, 38. ⁷⁹ Joan. viii, 28. ⁸⁰ Joan. xvi, 13. ⁸¹ ibid. 15. ⁸² Psal. xlii, 5.

Orth. Cum igitur Paulus de fidelibus ait : « Non amplius es servus, sed Filius, quod si Filius, et hæres quidem Dei, Christi autem cohæres ⁸² : » teipsumne dignum existimas, qui in hæreditatis societatem adsciscaris, Spiritum non item? Et audis tu quidem : « Si tamen compatimur, ut et conglorificemur ⁸³ : » Spiritus non item? « Si simul mortui sumus, simul etiam regnabimus ⁸⁴ : » Spiritus non item? *Maced.* Etiamne Spiritum quoque regem nuncupas? *Orth.* « Si mors regnavit ab Adamo usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverant ⁸⁵, » qui non Spiritus vitæ in nobis regnaret? *Maced.* Nos Patrem quidem et Filium regem, Spiritum sanctum vero ministrum dicimus. *Orth.* Tuam ipsius hæresin nondum satis intelligis. Etenim minister licet rex non sit, ejusdem tamen cujus rex est substantiæ : fateris igitur ipsemet ejusdem cum Deo substantiæ esse Spiritum. *Maced.* Minime. *Orth.* Sed quod ejusdem substantiæ non est, creatura est, mutabilis et variabilis. Professus autem es paulo ante, immutabilem Spiritum et invariabilem, et increatum esse. Spiritus ergo ejusdem ac Deus et Filius ejus est substantiæ. *Maced.* Unus igitur est ipseque Pater, et Filius, et Spiritus sanctus? *Orth.* Absit ut hoc dicam. Etenim, si unus esset et idem Pater, Filius et Spiritus sanctus, non dicerentur ejusdem esse substantiæ. Neque enim ejusdem ac ipsemet substantiæ esse dicitur.

18. *Maced.* Ubi scriptum est Spiritum esse Deum? *Orth.* Quando propheta ait : « Et erunt omnes a Deo docti ⁸⁷, » de quo loquitur? *Maced.* De Filio. *Orth.* Atqui Filius dicit : « Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini : ipse enim Spiritus docebit vos quid facto opus sit ⁸⁸. » Quod si qui a Spiritu docentur, a Deo docti dicuntur, quid aliud fuerit Spiritus, **485** ex te ipso quære. *Maced.* Qui a Spiritu docentur, docti a Deo dicuntur ideo, quia Deus per Spiritum ipsos docet. *Orth.* Non dixit : Erant omnes a Deo ipso docti, sed sine articulo. *Maced.* Ergo tres Dii sunt? *Orth.* Absit! Unus est Deus Pater, unus Deus Filius, unus Deus Spiritus sanctus. *Maced.* Tres igitur Dii? *Orth.* Confliteris ipse Patrem Deum esse, et Filium Deum, aut ne hoc quidem? *Maced.* Confiteor Deum Patrem, Deum item Filium. *Orth.* Duos igitur Deos dicis? *Maced.* Absit! *Orth.* Quemadmodum igitur cum Patrem Deum, et Filium Deum confliteris, non duos Deos asseris : ita, Spiritus deitatem confitens, ne tres Deos dicit. « Audi, enim, Israel : Dominus Deus tuus, Dominus unus est ⁸⁹. » *Maced.* Unus igitur Deus Pater, Filius et Spiritus sanctus. *Orth.* Unus Deus, non quidem ut trinominis, sed ut II, qui in Christo perfecti sunt, unus consensu et natura. *Maced.* Unum consensum et ego dico. *Orth.* Dic et naturam quoque, ut sis beatus. *Maced.* Non possum dicere unam naturam. *Orth.* Dic igitur eos dissimilis esse

πιστευσάντων, ὅτι « Οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος, ἀλλ' υἱὸς · εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κληρονόμος μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμος δὲ Χριστοῦ · » ἄρα σαυτὸν μὲν ἄξιον τῆς συγκληρονομίας ἡγήσῃ, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ; Καὶ σὺ μὲν ἀκούεις · « Εἴπερ συμπάσχωμεν, ἴνα καὶ συνδοξασθῶμεν · » τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ; « Εἰ συναπεθάνομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν · » τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ; *Μακεδ.* Καὶ τὸ Πνεῦμα βασιλεία λέγεις; *Ὁρθ.* « Εἰ ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν ἀπὸ Ἀδάμ καὶ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἀμαρτήσαντας, » πῶς οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς βασιλεύει ἡμῖν; *Μακεδ.* Ἦμεῖς λέγομεν, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐστὶ βασιλεὺς, καὶ ὁ Υἱὸς · τὸ δὲ Πνεῦμα ὑπερέτης. *Ὁρθ.* Οὐδὲ οἶδας σαυτοῦ τὴν αἴρεσιν. Ὁ γὰρ ὑπερέτης, κἂν μὴ ἦ βασιλεὺς, τῆς αὐτῆς ἐστὶ τῷ βασιλεῖ οὐσίας. Λέγεις οὖν καὶ αὐτὸς τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὐ. *Ὁρθ.* Τὸ δὲ μὴ τῆς αὐτῆς οὐσίας κτίσμα ἐστὶ καὶ τρεπτὸν, καὶ ἀλλοιωτὸν · ἀλλὰ προωμολόγηται ἀτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον καὶ ἀκτιστον εἶναι · τῆς αὐτῆς ἄρα οὐσίας τῷ Θεῷ καὶ τῷ Υἱῷ αὐτοῦ ἐστὶ. *Μακεδ.* Εἰς οὖν ἐστὶ καὶ ὁ αὐτὸς Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν τοῦτο! εἰ γὰρ ἦν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὐκ ἂν εἴρητο παρ' ἡμῶν τῆς αὐτῆς εἶναι οὐσίας. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι λέγεται.

18. *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται Θεὸς τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Ὅταν λέγει ὁ προφήτης, « Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ, » περὶ τίνος λέγει; *Μακεδ.* Περὶ τοῦ Υἱοῦ. *Ὁρθ.* Καίτοιγε ὁ Υἱὸς λέγει · « Μὴ μεριμνήσητε πῶς ἢ τί λαλήσητε · αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς, τί δεῖ ποιεῖν. » Εἰ δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος διδασκόμενοι διδακτοὶ Θεοῦ ἀκούουσι, τί ἄλλο ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα, σαυτὸν ἐρώτα. *Μακεδ.* Διδακτοὶ Θεοῦ ἀκούουσιν οἱ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος διδασκόμενοι, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοὺς διδάσκει. *Ὁρθ.* Οὐκ εἶπεν Ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἄνευ τοῦ ἄρθρου. *Μακεδ.* Τρεῖς οὖν εἰσι Θεοί; *Ὁρθ.* Μὴ γένοιτο! Εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ εἰς Θεὸς ὁ Υἱὸς, καὶ εἰς Θεὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. *Μακεδ.* Τρεῖς οὖν Θεοί; *Ὁρθ.* Ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν τὸν Υἱόν, ἢ οὐδὲ τοῦτο; *Μακεδ.* Ὁμολογῶ Θεὸν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν. *Ὁρθ.* Δύο οὖν Θεοὺς λέγεις; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Ὅσπερ οὖν Θεὸν λέγων τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τὸν Υἱόν, οὐ δύο Θεοὺς λέγεις · οὕτως ὁμολογῶν καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος θεότητα, μὴ τρεῖς λέγε Θεοὺς « Ἄκουε, γὰρ, Ἰσραὴλ · Κύριος ὁ Θεὸς σου, Κύρια εἰς ἐστὶ. » *Μακεδ.* Εἰς οὖν ἐστὶ Θεός, Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Εἰς Θεός, οὐκ ὡς τρεῖς ὄνομα, ἀλλ' ὡς οἱ ἐν Χριστῷ κατηρτισμένοι, εἰς τὴν λέγῃ τῆς συμφωνίας καὶ τῆς φύσεως. *Μακεδ.* Κἀγὼ λέγω μίαν συμφωνίαν. *Ὁρθ.* Εἰπέ καὶ φύσιν, ἴνα μακάριος γένη. *Μακεδ.* Οὐ δύναμαι εἰπεῖν μίαν φύσιν. *Ὁρθ.* Οὐκοῦν εἰπέ ἀνομοίους. *Μακεδ.* Οὐδὲ τοῦτο λέγω. *Ὁρθ.* Οὔτε οὖν ψυχρὸς εἶ, κατὰ τὸ γεγραμμένον

⁸² Rom. viii, 17; Galat. iv, 7. ⁸³ Rom. viii, 17. ⁸⁴ II Tim. ii, 12. ⁸⁵ Rom. v, 14. ⁸⁶ Isa. liii, 13; Joan. vi, 45. ⁸⁷ Matth. x, 19. ⁸⁸ Deut. vi, 4.

νοι, οὔτε θερμὸς· εἰ γὰρ ἦς ψυχρὸς, ἀνομοίους ἂν εἶπες τὰς φύσεις· εἰ ἦς θερμὸς, ἀπαράλλακτους. *Μακεδ.* Ἀπαράλλακτον λέγω φύσιν τὸν Υἱόν. *Ὅρθ.* Φύσεις δὲ φύσεως ἀπαράλλακτος οὐσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶ φύσις. Ὁμοίως γὰρ ἐστὶν ἀθάνατος, ὁμοίως ἄγιος, ὁμοίως ἀφθαρτος, ὁμοίως ἀτρεπτος. Πατήρ δὲ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμοίως εἰσὶ τὰ προσηρημένα. Μία ἄρα φύσις ἐστὶ τῷ λόγῳ τῆς ταυτότητος. *Μακεδ.* Ἀλλὰ ὑποτάσσεται λέγω τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ πῶς δύναμαι εἰπεῖν μίαν φύσιν; *Ὅρθ.* Τὴν γὰρ ὑποταγὴν, τῆς φύσεως ὑποταγὴν εἶναι λέγεις, ἢ τῆς οἰκονομίας; *Μακεδ.* Τῆς φύσεως. *Ὅρθ.* Οὐκοῦν ἀνόμοιον λέγεις τὴν φύσιν; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὅρθ.* Ὅταν λέγῃ ὁ Προφήτης· « Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἀπάσας, ἐτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου, » τὴν φύσιν τῶν ἀλόγων τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ὑποτάσσεται λέγεις; *Μακεδ.* Ναί. *Ὅρθ.* Ἀνόμοιος δὲ ἡ φύσις τῶν κτηνῶν τῇ φύσει τῆ ἀνθρωπίνῃ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὅρθ.* Ἐὰν λέγῃ, « Ὑπέταξε λαοὺς ἡμῖν καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, » οὐ τὴν φύσιν τῇ φύσει λέγει, ἀλλὰ τὴν τῆς ἀμαρτίας δουλείαν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς πίστεως; *Μακεδ.* Ναί. *Ὅρθ.* Ἄλλως οὖν ἡμῖν τὰ κτήνη ὑποτάσσεται, καὶ ἄλλως τὰ ἔθνη; *Μακεδ.* Ναί. *Ὅρθ.* Ἐὰν λέγῃ ἡ Γραφή, « Οἱ δοῦλοι ὑποτασσόμενοι τοῖς κατὰ σάρκα κυρτοῖς, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολοῖς, » ἄλλως τὰ κτήνη, καὶ ἄλλως τὰ ἔθνη, καὶ ἄλλως οἱ δοῦλοι· τὰ γὰρ κτήνη τῇ φύσει, τὰ ἔθνη τῇ πίστει, οἱ δοῦλοι τῷ νόμῳ. Ἐγχαρῆ γὰρ τοὺς δούλους κρείττονας εἶναι τῇ ἀρετῇ τῶν δεσποτῶν. *Μακεδ.* Ὁμολογουμένως ἄλλως καὶ ἄλλως ὑποταγῆ. *Ὅρθ.* Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι διὰ τὴν ἀγάπην, οὐχ ὡς τὰ κτήνη φυσικῶς, οὐθ' ὡς τὰ ἔθνη τῇ πίστει, οὐθ' ὡς δοῦλοι τῷ νόμῳ. *Μακεδ.* Οὐτε ὡς κτήνη, οὐτε ὡς ἔθνη, οὐτε ὡς οἱ δοῦλοι, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀγάπην. *Ὅρθ.* Ὁ τοῖνον Υἱὸς ὑποτασσόμενος τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ κτήνη διὰ τὴν φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ὑποτάσσεται, ἢ ὡς δοῦλοι διὰ τὸν νόμον, ἢ ὡς ἀμαρτωλὸς διὰ τὴν πίστιν, ἢ ὡς Υἱὸς διὰ τὴν ἀγάπην. Υἱὸς δὲ Πατρὶ τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν ὑποτασσόμενος, οὐχὶ φύσει τῆς θεότητος, ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ γὰρ ὑποτασσόμενος ἔχει τι θέλημα, ὃ κολάζει, ἵνα τὸ τοῦ προστάσσοντος ποιήσῃ. Πατὴρ δὲ καὶ Υἱὸς ἓν ἐστὶ θέλημα τῷ λόγῳ τῆς θεότητος.

tantatem aliquam habet, quam comprimit ut voluntatem præcipientis exsequatur. At Patris et Filii voluntas est una, ratione deitatis.

19. *Μακεδ.* Πῶς οὖν γέγραπται· « Ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου » καὶ, « Ὅταν δὲ αὐτῷ ὑποταγῆ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγῆται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν; » *Ὅρθ.* Μορφὴν γὰρ δούλου λαβὼν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἀναγκαῖον καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς δουλικῆς μορφῆς ἀνεληρῶς, ὑπὲρ ἡμῶν ὑποτάσσεται τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἐνώσει μορφῆς δουλικῆς, ἥς εἶλετο. Τί δὲ καὶ ἐλαττωσθαι τὴν τοῦ Υἱοῦ φύσιν νομίζεις διὰ τὸ ὑποτάσσεται αὐτὸν τῷ Πατρὶ; Ἐὰν οὖν ἀκούσης, ὅτι καὶ ἀνθρώποις

A naturæ. *Maced.* Neque hoc dico. *Orth.* Nec frigidus igitur, nec calidus es, ut Scriptura loquitur : si enim frigidus esses, naturas dissimiles utique diceret; sin vero calidus, eas per omnia similes. *Maced.* Filii dico nullatenus differentem esse naturam. *Orth.* Natura vero a natura nihil prorsus differens eadem est natura? Consimiliter enim est immortalis, consimiliter est sanctus, consimiliter est incorruptibilis, consimiliter est immutabilis. Pater autem, Filius et Spiritus sanctus sunt consimiliter ea quæ dicta sunt. Una igitur, ratione identitatis, est natura. *Maced.* At Filium Patri subjectum esse dico : quomodo igitur unam naturam possum dicere? *Orth.* Subjectionem naturæ dicis, an œconomix et dispositionis? *Maced.* Naturæ. *Orth.* Ergo dissimilem dicis naturam? *Maced.* Absit! *Orth.* Quando Propheta ait : « Omnia subjectisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi » : nonne naturam brutorum naturam hominum esse subjectam ait? *Maced.* Imo. *Orth.* Sed natura pecorum naturæ humanæ est dissimilis? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quando ait, « Subjecti populo nobis, et gentes sub pedibus nostris », non naturam naturæ, sed servitutem peccati, libertati fidei subjectam docet? *Maced.* Etiam. *Orth.* Aliter igitur pecora, aliter gentes nobis subjectæ sunt? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quando Scriptura ait : « Servi subjecti sint dominis secundum carnem, non solum bonis et modestis, sed etiam discolis » : aliter pecora, aliter gentes, aliter servos subjectos innuit : pecora quidem natura, gentes fide, servi lege. Possunt enim servi dominis ipsis virtute antecellere. *Maced.* Est in confesso alios atque alios esse subjectionis modos. *Orth.* Quin et nos alius alii subjecti sumus per charitatem, non ut pecora naturaliter, neque ut gentes fide, neque ut servi lege. *Maced.* Neque ut pecora, neque ut gentes, neque ut servi, sed per Domini dilectionem. *Orth.* Cum igitur Filius Patri subjectus sit, subjicitur illi vel per naturam, ut pecora hominibus : vel per legem, ut servi : vel per fidem, ut peccator : vel per dilectionem, ut Filius. Filius autem eandem quam Pater habet naturam, subjectus non natura deitatis, sed œconomia humanitatis. Qui enim subjicitur, voluntatem aliquam habet, quam comprimit ut voluntatem præcipientis exsequatur. At Patris et Filii voluntas est una, ratione deitatis.

D 49. *Maced.* Quomodo igitur scriptum est : « Factus obediens usque ad mortem », et : « Cum autem ei subjecta fuerint omnia, tunc ipse quoque Filius subjectus erit ei qui subjicit sibi omnia in omnibus »? *Orth.* Nimirum, forma servi accepta, cum in forma Dei esset, necessario subjectionem quoque servilis formæ assumens, subjicitur pro nobis suo ipsius Patri, non natura deitatis, sed formæ servilis, quam **486** sumpsit, utpote. Et quid est, cur Filii naturam imminui censeas ex eo quod subjiciatur Patri? Nunquid si Deum Verbum

⁹⁹ Psal. viii, 8. ⁹¹ Psal. xlvii, 4. ⁹² I Petr. ii, 18. ⁹³ Philipp. ii, 8. ⁹⁴ I Cor. xv, 28.

audias hominibus quoque subjectum fuisse, hominum natura inferiorem illum statues? *Maced.* Ubi scriptum est, quod hominibus quoque subjectus fuerit? *Orth.* Homo erat Maria, erat et Joseph, atque iis, ut in Evangelii scriptum est, subjectus fuit. Cum enim invenissent illum in templo, ait evangelista, dixerunt: « Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus et ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis? Nesciebatis quia in domo Patris mei oportet me esse? et venit Nazareth, et erat subditus illis? » Ille igitur Unigenitus Dei, ille Salvator mundi inferior scilicet erat Josepho et Mariæ? *Maced.* Nequaquam, absit! *Orth.* Consimili modo etsi Patri subjectus esse legatur, non tamen deprimitur secundum naturam: sed ut Filius, cui servi formam sumere placuit, subjectionem quoque servilis formæ sumpsit; nam in hac cum vocat, Mariæ fuit subjectus. *Maced.* At ipse Patrem vocavit Deum suum. Quomodo igitur potest una esse utriusque natura? *Orth.* Filius Dei num Deus natura et homo per assumptionem carnis est, necne? *Maced.* Est. *Orth.* Igitur ratione deitatis Deus ipsius Pater est, ratione vero humanitatis, Deus. *Maced.* Ego utriusque naturæ Deum ipsum dico. *Orth.* Memento illius dicti: « Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum ». Nonne hæc ita se habent? *Maced.* Ita sane. *Orth.* Sic igitur Pater ejus est quemadmodum et noster? *Maced.* Non. *Orth.* Sed ipsius quidem natura: noster vero gratia. Christi enim participes facti, inventi sumus prope, qui procul aberamus natura, adeo ut Deus Pater noster dicatur. *Maced.* Sic est. *Orth.* Quemadmodum igitur nos Christi participes facti, Patrem habemus Deum: ita Filius quoque Verbum et Deus, cum sanguinis et carnis nostræ factus sit particeps, Patrem habet Deum, ita ut dixerit: « De ventre matris meæ Deus meus es tu ». De ventre autem matris Verbum factum est, quando Virgo concepit et peperit Emmanuel: atque hoc modo subicitur forma servi accepta. *Maced.* Ipse ait: « Pater meus major me est ». *Orth.* Vocabulum « major » multimodis in Scriptura divina accipitur. *Maced.* Etiamne ad carnem hanc vocem « major » refert? *Orth.* Videamus cum timore Dei, quæ divinæ Scripturæ mens sit, quot modis vocem « major » usurpet. *Maced.* Videamus. *Orth.* In Evangelio Filius ait: « Pater, qui dedit mihi, major omnibus est, et nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego et Pater unum sumus ». Et de Esau dictum est: « Quia major serviet minori ». Et: « Major erat Saul omnibus hominibus ». Et: « Major omnibus est charitas ». Et: « Granum sinapi cum creverit majus est omnibus oleribus ». Scripta sunt hæc, necne? *Maced.* Scripta sunt. *Orth.* Siccine ergo Esau Jacobo majorem dicit, quemadmodum Saulem aliis homi-

Α ὑπετάγη ὁ Θεὸς Λόγος, ἄρα καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐλάτωνα θήσεις τῇ φύσει; *Maced.* Πῶς γέγραπται, ὅτι καὶ ἀνθρώποις ὑπετάγη; *Orth.* Ἀνθρώπος ἦν ἡ Μαρία καὶ ὁ Ἰωσήφ, καὶ ὑπετάγη αὐτοῖς, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις γέγραπται. Εὐρόντες γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ, ἔλεγον αὐτῷ: « Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ σου ἐζητούμεν σε. Ὁ δὲ εἶπε: Τί ὅτι ἐζητεῖτέ με; Οὐκ ἤδειτε, ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πατρὸς μου δεῖ με εἶναι; καὶ κατήλθεν εἰς Ναζαρέτ, καὶ ἦν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς. » Ἄρα καὶ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς Μαρίας ὑποδεέστερος ἦν ὁ Μονογενης τοῦ Θεοῦ, ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου; *Maced.* Οὐχί, μὴ γένοιτο! *Orth.* Οὕτω, καὶν ὑποτάσσασθαι λέγεται τῷ Πατρὶ, οὐκ ἐλάττουται τὴν φύσιν· ἀλλ' ὡς Υἱὸς μορφὴν δούλου εὐδοκίᾳ λαβεῖν, καὶ τὴν ὑποταγὴν Β ἔλαβε τῆς δουλικῆς μορφῆς. Ἐν γὰρ ταύτῃ ὧν, καὶ τῆν Μαρίαν ὑπετάγη. *Maced.* Αὐτὸς εἶπε Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα. Καὶ πῶς δύναται ἡ αὐτῆ φύσις εἶναι; *Orth.* Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἐστὶ τῇ φύσει, καὶ ἀνθρώπος τῇ προσλήψει τῆς σαρκὸς, ἢ οὐ; *Maced.* Ναί. *Orth.* Οὐκοῦν τῇ μὲν θεότητι: Πατὴρ αὐτοῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς, τῇ δὲ ἀνθρωπότητι, Θεὸς. *Maced.* Ἐγὼ τοῦ συνιμφοτέρου αὐτὸν Θεὸν λέγω. *Orth.* Αναμνησθῆτι τοῦ ἔτι τοῦ τοῦ λέγοντος οὕτως: « Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ θεὸν ὑμῶν. » Ἡ οὐχ οὕτως; *Maced.* Οὕτως. *Orth.* Οὕτως οὖν ἐστὶν αὐτοῦ Πατὴρ ὡς καὶ ἡμῶν; *Maced.* Οὐκ. *Orth.* Ἀλλ' αὐτοῦ μὲν φύσει, ἡμῶν δὲ χάριτι: Μέτοχοι γὰρ γενόμενοι τοῦ Χριστοῦ, εὐρέθημεν ἐγγύς οἱ μακρὰν τῇ φύσει, ὥστε χρηματίσειν ἡμῶν τὸν Θεὸν Πατέρα. *Maced.* Οὕτως. *Orth.* Ὅσπερ οὖν ἡμεῖς, μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ γενόμενοι, ἔχομεν τὸν Θεὸν Πατέρα, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς Λόγος ὧν καὶ Θεὸς μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, ἔσχε τὸν Πατέρα Θεὸν ὥστε λέγειν αὐτόν: « Ἐκ κοιλίας μητρὸς μου Θεὸς μου εἶ σύ. » Ἐκ κοιλίας δὲ μητρὸς ὁ Λόγος ἐγένετο, ὅτε ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔλαβε καὶ ἔτεκε τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ οὕτως ὑποτάσσεται μορφὴν δούλου λαλῶν. *Maced.* Αὐτὸς λέγει: « Ὁ Πατὴρ μου μεζῶν μου ἐστίν. » *Orth.* Καὶ τὸ « μεζῶν » τῶν πολλαχῶς ἐστὶ λεγομένων ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ. *Maced.* Καὶ τὸ « μεζῶν » διὰ τὴν σάρκα λέγεις; *Orth.* Ἴδωμεν μετὰ φόβου Θεοῦ τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς, ποσαχῶς λέγει τὸ « μεζῶν. » *Maced.* Ἴδωμεν. *Orth.* Λέγει ὁ Υἱὸς ἐν Εὐαγγελίοις: « Ὁ Πατὴρ, ὃς δέδωκε μοι, μεζῶν πάντων ἐστίν, καὶ οὐδεὶς δύναται ἀρπάσαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. » Καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ εἶρηται: « Ὅτι ὁ μεζῶν δουλεύει τῷ ἐλάττονι. » καὶ, « Μεζῶν ἦν ὁ Σαοὺλ τῶν πάντων ἀνθρώπων. » καὶ, « Ἡ ἀγάπη μεζῶν πάντων ἐστίν: » καὶ, « Ὁ κόκκος τοῦ σινάπεως, ὅταν ἀξήθῃ, μεζῶν πάντων τῶν λαχάνων γίνεταί. » Γέγραπται ταῦτα, ἢ οὐ; *Maced.* Γέγραπται. *Orth.* Οὕτως οὖν λέγεις τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ἰακώβ μεζῶνα, ὡς τὸν Σαοὺλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὡς τὴν ἀγάπην τῆς ἐλπίδος καὶ πίστεως; *Maced.* Οὐ. *Orth.* Εὐ λέγεις. Ὁ γὰρ Σαοὺλ μεγέθει τοῦ σώματος

¹ Luc. II, 48-51. ² Joan. XX, 17. ³ Psal. XXI, 11. ⁴ Ioan. XIV, 28. ⁵ Joan. X, 29, 30.

⁶ Gen. XXV, 23. ⁷ I Reg. X, 23. ⁸ I Cor. XIII, 13. ⁹ Luc. XIII, 19.

μειζων ἐλέχθη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· ἡ δὲ ἀγάπη τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς πίστεως μειζων ἐλέχθη, ὡς τῆς τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐπιδόσεως αἰτία οὕσα· ἀγαπήσαντες γὰρ πιστεύομεν, πιστεύσαντες δὲ ἐλπίζομεν. *Μακεδ.* Καὶ τοῦτο δέχομαι. *Ὀρθ.* Οὕτως οὖν λέγεις τὸν Πατέρα μείζονα πάντων, ὡς τὴν ἀγάπην τῆς ἐλπίδος τῇ ποιότητι, ἢ ὡς τὸν Ἡσαῦ τοῦ Ἰακώβ τῷ χρόνῳ, ἢ ὡς τὸν Σαούλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῷ μεγέθει; *Μακεδ.* Οὐ. Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀσυγκρίτως ὑπεροχῇ μείζων ἐστίν. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν, εἰ ἀσυκρίτως ὑπεροχῇ μείζων πάντων ἐστὶν ὁ Πατὴρ, οὔτε ὡς Ἡσαῦ τοῦ Ἰακώβ τῷ χρόνῳ, οὔτε ὡς ὁ Σαούλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῷ μεγέθει, οὔτε ὡς ἡ ἀγάπη τῆς πίστεως καὶ ἐλπίδος τῇ ποιότητι. *Μακεδ.* Πῶς δέ; *Ὀρθ.* Ὅτι ὁ ἀσυκρίτως ὑπεροχῇ μείζων πάντων ὢν, ὁμοίως καὶ ὡσαύτως μείζων πάντων ἐστὶ, καὶ οὐ τοῦ μὲν πλεον, τοῦ δὲ ἔλαττον. *Μακεδ.* Ἀληθῶς λέγεις. *Ὀρθ.* Ὡσαύτως οὖν λέγεις μείζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα καὶ τῶν ἵππων, καὶ τῶν κυνῶν, καὶ πάντων ἀλόγων ζῶων, καὶ τῆς ἀναισθήτου ὕλης; *Μακεδ.* Οὐχί, μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Οὐκ ἄρα πάντων ἀσυκρίτως ὑπεροχῇ μείζων ἐστὶ. Τοῦ γὰρ Υἱοῦ ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. *Μακεδ.* Συγκρίτως; ἄρα. *Ὀρθ.* Εἶπον ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Ὑπερέχων γὰρ τῶν ἄλλων ἀσυκρίτως ὑπεροχῇ, οὐ τοῦ Υἱοῦ μείζων ἐστὶν ἀσυκρίτως ὑπεροχῇ, ἀλλ' ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Εἰ δὲ οὐκ ἀσυκρίτως ὑπεροχῇ μείζων αὐτοῦ ἐστίν, οὐ φύσει μείζων· οὐ γὰρ ἀσύγκριτος. Εἰ δὲ οὐ τῇ φύσει μείζων, οὐδὲ τῷ μεγέθει· ἀμεγέθης γάρ· οὐδὲ τῷ χρόνῳ· ἄχρονος γάρ· οὐδὲ τῇ ποιότητι· ἄποιος γάρ. Οὐκ ἄρα ἄλλω τινὲ μείζονα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα λέγει, ἀλλ' ἡ ὡς Υἱὸς μορφήν δούλου λαβὼν καὶ τιμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. *Μακεδ.* Τοῦτο δέχομαι. *Ὀρθ.* Ἡ αὐτὴ ἄρα φύσις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· ἐπειδὴ μὴ ἀσυκρίτως ὑπεροχῇ μείζων ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα λέγει. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη Υἱὸς μὴ τὴν αὐτὴν φύσιν ἔχων. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα τῇ φύσει ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὡς Υἱὸς μορφήν δούλου λαβὼν. *psit, et suum ipsius Patrem honorat. Maced.* Hoc natura : quandoquidem non incomparabili excellentia Patrem majorem seipso dicit. Neque enim Filius esset, nisi naturam haberet eandem. Quod si ita est, non igitur natura subicitur, sed ut Filius forma servi assumpta.

20. *Μακεδ.* Περὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ καλῶς λέγεις· περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος οὐ καλῶς. Κἂν γὰρ μὴ ἡ κτιστὸν τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ γενητὸν ἐστὶ. Πάντα γὰρ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγένοντο. Εἰ δὲ πάντα, δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Εἰ γενητὸν ἐστὶ, καὶ κτιστὸν ἐστίν. Εἰ γὰρ τὸ γενητὸν οὐκ ἐστὶ κτιστὸν, πάντα δὲ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· οὐδὲ τὰ πάντα κτιστά. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς νοήσωμεν τὸ παρὰ τῷ Παύλῳ εἰρημένον· « Τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ἐκτίσται; » *Μακεδ.* Ἀλλ' οὐ πάντα ὁμοιότητά εἰσιν. *Ὀρθ.* Κἂν μὴ ὡσιν ὁμοιότητα, ἀλλ' ὁμοῦς τὰ πάντα κτισματά εἰσι. Κτίσμα δὲ κτίσματος οὐδὲν διαφέρει, ἢ κτίσμα ἐστὶ. *Μακεδ.* Οὐδὲν διαφέρει ὁ Γαβριὴλ τοῦ Ἰππου, ἢ καὶ ἐτέρου τινὸς τῶν ἀλόγων; *Ὀρθ.* Ἡ κτίσμα ἐστίν, οὐδὲν διαφέρει· ἢ δὲ ἄγγελος, πνεῦμα λειτουργικόν, εἰς διακονίαν ἀποσταλλόμενον, οὐ τῶν ἀλόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων,

nibus, quemadmodum dilectionem spe et fide? *Maced.* Non. *Orth.* Recte dicis. Saul enim statura corporis aliis hominibus major dictus fuit : dilectio vero fide et spe major dicta est, ut quæ incrementi aliarum virtutum causa sit : cum enim diligimus, credimus; cum credimus, speramus. *Maced.* Et hoc admitto. *Orth.* Siccine igitur Patrem majorem omnibus dicis, quemadmodum dilectionem spe, qualitate : aut quemadmodum Esau Jacobo, tempore : aut quemadmodum Saulem aliis hominibus, statura? *Maced.* Non. Etenim Pater incomparabili excellentia omnibus major est. *Orth.* Si igitur incomparabili excellentia major omnibus est Pater : neque tempore, ut Esau Jacobo, neque statura, ut Saul aliis hominibus, neque qualitate, ut dilectio fide et spe « major omnibus est. » **487** *Maced.* Quomodo ergo? *Orth.* Nam qui incomparabili excellentia omnibus major est, simili eodemque plane modo omnibus est major, nec magis illo, minus alio. *Maced.* Vere dicis. *Orth.* Eodemne igitur modo dicis Patrem majorem esse Filio, quo equis, quo canibus, quo omnibus brutis animalibus, quo denique insensibili materia? *Maced.* Nequaquam, absit hoc! *Orth.* Non igitur omnibus incomparabili excellentia major est. Filio enim major est ut Pater Filii. *Maced.* Comparative igitur. *Orth.* Dixi, ut Pater Filii. Cum enim alios incomparabili excellentia superet, non tamen Filio major est excellentia incomparabili, sed ut Pater Filii. Quod si excellentia incomparabili major eo non est, non est major natura : non enim per comparisonem. Si vero non major natura, ergo nec magnitudine, expers enim est magnitudinis; nec tempore, tempore enim nullo comprehenditur; denique nec qualitate, expers enim est qualitatis. Quare nulla alia in re majorem seipso Patrem dicit, quam quod Filius ipse sit, qui formam servi sum-

admitto. *Orth.* Eadem igitur est Patris et Filii natura : quandoquidem non incomparabili excellentia Patrem majorem seipso dicit. Neque enim Filius esset, nisi naturam haberet eandem. Quod si ita est, non igitur natura subicitur, sed ut Filius forma servi assumpta. **20.** *Maced.* Præclare tu quidem de Filio disseris : sed de Spiritu non item. Eisi enim Spiritus creatus non fuerit, factus tamen fuit. Omnia enim per Filium facta sunt. Si autem omnia, utique et Spiritus. *Orth.* Si factus est, creatus quoque est. Si enim quod factum, creatum non est, et omnia per ipsum facta sunt, sane creata omnia non sunt. Quod si ita est, quomodo intelligemus dictum illud Pauli : « Omnia in ipso creata sunt? » *Maced.* Sed non omnia pari in honore habentur. *Orth.* Eisi non pari habeantur honore, omnia tamen creata sunt. Creatura autem a creatura nihil differt, quatenus creatura est. *Maced.* Nihil igitur differt Gabriel ab equo, aut ab alio quodam bruto animante? *Orth.* Quatenus creatura est, nihil differt; quatenus vero angelus, spiritus administratorius ad ministerium

* Coloss. 1, 16.

missus, non solum a brutis, sed a nobis quoque hominibus, et ab angelis. cum sit archangelus. Etenim oculus, quatenus oculus, aliis corporis membris honoratior est; corpus tamen non est. (Corpus enim nihil differt a corpore, qua est corpus.) *Maced.* Nos dicimus, Spiritum a Deo per Filium esse suum habere. *Orth.* Annon caetera, quae esse suum a Deo per Filium non habent, creaturae sunt? *Maced.* Sunt. *Orth.* Creatura igitur est Spiritus. *Maced.* Non voco creaturam, quandoquidem scriptum non est. *Orth.* Nec factum dicito, quandoquidem idem prorsus significat. *Maced.* Sed scriptum est: « Omnia per ipsum facta sunt: » scriptumque: « Omnes servi tui *. » *Orth.* Servum igitur vocas Spiritum? *Maced.* Absit! *Orth.* Non ergo omnibus istis annumeratur. *Maced.* Tria igitur non facta dicis? *Orth.* Sed quae nec causa nec patre careant. Etsi enim Spiritus factus non est, causa tamen originis non caret. Causam enim habet Deum, cuius Spiritus est. Et licet Filius factus non sit, non tamen est sine Patre: habet enim Patrem Deum, ex quo et genitus est. Pater vero et non factus est, et nec causam, nec Patrem habet. *Maced.* Non igitur factus est Spiritus per Filium? *Orth.* Absit! Quomodo enim Pater illum super Filium ponere dicit, si per ipsum Filium Spiritus factus est? *Maced.* Ubi scriptum est, Patrem super Filium ponere Spiritum? *Orth.* « Ecce puer meus dilectus, in quem complacuit sibi anima mea: ponam super eum Spiritum meum *. » *Maced.* Non hunc dicit Spiritum. *Orth.* Estne vero alius Patris Spiritus? *Maced.* Pater ipse Spiritus est, et quando ait, « Ponam Spiritum meum super eum, » virtutem suam intelligit. *Orth.* Cum ergo dicit, « Super quem descendentem et manentem 488 videris Spiritum super eum », virtutem ipsius dicit? *Maced.* Non, sed Spiritum ipsum paraclitum dicit. *Orth.* De alio igitur prophetae locutus est, quem super eum positurus esset, de alio Joanni. *Maced.* Quem ad Joannem dixit se positurum super eum, is est Paraclitus: is vero de quo ad prophetam locutus est, suam ipsius virtutem dicit. *Orth.* Duosne Spiritus habet Deus? *Maced.* Deus ipse Spiritus est. Sed et virtus ejus Spiritus dicitur. *Orth.* Virtus haec est Spiritus subsistens. *Maced.* Non intelligo quid sit subsistens: virtutem suam se positurum dixit. *Orth.* Virtus ejus, quam se positurum dixit, in se subsistit. *Maced.* Deus ipse est. *Orth.* Atqui, cum Joanni dixisset: « Super quem videris Spiritum descendentem, velut columbam, et manentem super eum », eumque Joannes cum vidisset, subjunxit a propheta significatam vocem: « Hic est Filius meus dilectus, in quem sibi complacuit anima mea. » Vides, ut eadem utrobique voces ponantur: ne cogitemus, alium Spiritum per prophetam, alium Joanni fuisse dictum. Deinde ex Luca discas quod scriptum est. Posteaquam enim

* Joan. 1, 3. * Isa. xl. 11, 4. * Joan. 1, 35. * ibid.

(17*) Lege μήν, ut col. 1332. Edit.

καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀρχάγγελος ὢν. Καὶ γὰρ ὀφθαλμὸς τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος τιμιώτερός ἐστιν, ἢ ὀφθαλμὸς ἐστίν· ἀλλ' οὐχὶ σῶμά ἐστι. *Μακεδ.* Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχει τὸ εἶναι. *Ὀρθ.* Τὰ γὰρ ἄλλα, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχοντα τὸ εἶναι, κτίσματα εἰσι; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Κτίσμα ἄρα καὶ τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὐ λέγω κτίσμα, ἐπειδὴ οὐ γέγραπται. *Ὀρθ.* Μὴ γενητὸν λέγε, ἐπειδὴ ἐκ παραλλήλου αὐτὸ σημαίνονμένον ἐστίν. *Μακεδ.* Ἀλλὰ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » γέγραπται· καὶ, « Τὰ σύμπαντα δοῦλα αὐτοῦ, » γέγραπται. *Ὀρθ.* Δοῦλον οὖν λέγεις τὸ Πνεῦμα; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Οὐκ ἄρα μετὰ τῶν πάντων συναριθμεῖται. *Μακεδ.* Τρία οὖν ἀγέννητα λέγεις; *Ὀρθ.* Ἀλλ' οὐκ ἀνάιτια, οὔτε μὴ (17*) ἀπάτορα. Καὶ γὰρ εἰ ἀγέννητον τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐκ ἀνάιτιον· ἔχει γὰρ αἴτιον τὸν Θεόν, οὗ Πνεῦμά ἐστι. Κἀν ἀγέννητος ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐκ ἀπάτωρ· ἔχει γὰρ Πατέρα τὸν Θεόν, ἐξ οὗ καὶ γεγέννηται. Ὁ δὲ Πατὴρ καὶ ἀγέννητος καὶ ἀνάιτος καὶ ἀπάτωρ. *Μακεδ.* Οὐκ ἐγένετο οὖν τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο! Πῶς γὰρ ὁ Πατὴρ λέγει τιθέναι αὐτὸ ἐπὶ τὸν Υἱόν, εἴπερ δι' αὐτοῦ ἐγένετο; *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐπὶ τὸν Υἱὸν τίθησι τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* « Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » *Μακεδ.* Οὐ τοῦτο λέγει τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Ἔστι γὰρ ἄλλο Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς; *Μακεδ.* Καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ Πνεῦμά ἐστι· καὶ οἷαν λέγει, « Θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν, » δύναμιν αὐτοῦ λέγει. *Ὀρθ.* Ὅταν οὖν λέγει, « Ἐφ' ὃν ἂν ἴθῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, » τὴν δύναμιν αὐτοῦ λέγει; *Μακεδ.* Οὐκ, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸν Παράκλητον λέγει. *Ὀρθ.* Ἄλλο οὖν εἶπε τῷ προφήτῃ τιθέναι ἐπ' αὐτόν, καὶ ἄλλο τῷ Ἰωάνῃ. *Μακεδ.* Ὁ εἶπε τῷ Ἰωάνῃ τιθέναι ἐπ' αὐτόν, ἐστὶν ὁ Παράκλητος· ὁ δὲ εἶπε διὰ τοῦ προφήτου, τὴν δύναμιν τὴν ἑαυτοῦ λέγει. *Ὀρθ.* Δύο Πνεύματα ἔχει ὁ Θεός; *Μακεδ.* Αὐτὸς ὁ Θεὸς Πνεῦμά ἐστι· λέγεται ἕ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Ἡ δύναμις αὕτη Πνεῦμα ἐνυπόστατον. *Μακεδ.* Ἐνυπόστατον τί ἐστίν, οὐ νοῦ· τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἶπε τιθέναι. *Ὀρθ.* Τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἣν εἶπε τιθέναι, ἐνυπόστατος ἐστίν. *Μακεδ.* Αὐτὸ ἐστὶν ὁ Θεός. *Ὀρθ.* Καίτοιγε εἰρηκῶς τῷ Ἰωάνῃ· « Ἐφ' ὃν ἴθῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστέραν, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν. » καὶ τοῦ Ἰωάννου θεασαμένου, ἐπήγαγε τὴν παρὰ τῷ προφήτῃ σημαίνουμένην φωνήν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου. » *Ὀρθ.* ὅτι αἱ αὐταὶ φωναὶ κεῖνται· ἵνα μὴ ἄλλο διὰ τοῦ προφήτου Πνεῦμα, καὶ ἄλλο τῷ Ἰωάνῃ εἰρημένον νοήσωμεν; *Ἐπειτα μάθε καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ, τί γέγραπται. Ὅτι, κατελθόντος τοῦ Πνεύματος καὶ μετὰ ναντος ἐπ' αὐτόν, καὶ τῆς φωνῆς λεγομένης, λέγει· « Ἰησοῦς δὲ, Πνεύματος ἁγίου πλήρης, ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου. » *Μακεδ.* Τὸ Πνεῦμα οὖν τὸ ἅγιον πλήρωσις ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ;*

'*Orth.* Ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει, ὅτι Τησοῦς ἦν πλήρης Πνεύματος ἁγίου. *Maced.* Μείζον οὖν λέγει τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. '*Orth.* Μὴ γένοιτο! *Maced.* Εἰ ἐπλήρωσεν αὐτὸ τὸν Υἱὸν, εἰ ἐν τῷ Πνεύματι ἄγεται, μείζον αὐτοῦ ἐστίν. '*Orth.* Καὶ πάλιν λέγω, μὴ γένοιτο τοῦτο εἰπεῖν! ἀλλ' ὡσπερ ἐὰν ἀκούσης, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκ δεξιῶν κάθηται τοῦ Πατρὸς, οὔτε τόπον νοεῖς ἐπὶ Θεόν, οὔτε μείζονα τὸν Υἱὸν ἡγή, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης τιμῆς τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως νοεῖς· οὕτως, ἐὰν ἀκούσης, ὅτι ὁ Ἰησοῦς πλήρης Πνεύματος ἁγίου, μὴ ἐλλείψῃως πλήρωσιν νομίσης, μήτε μείζον τὸ Πνεῦμα ἡγή· ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης τιμῆς καὶ ἐνώσεως τὸ αὐτὸν τῆς φύσεως νοεῖ ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσιν. "Ὅτι δὲ ἐπ' αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ἄκουε καὶ αὐτοῦ λέγοντος τοῖς Ἰουδαίοις· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἔνεκεν ἔχρισά με » καὶ τοῦ Πέτρου· « Ὅτι ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει. » *Maced.* Ἐγὼ ἀμαθὴς εἰμι, ἄγω τὸν διδάσκαλόν μου, καὶ διαλέγεταί σοι. '*Orth.* Γένοιτό σοι τὸν εὐσεβῆ λογισμὸν λαβεῖν διδάσκαλον! ἵνα μὴ ἀνθρώποις ἦς ἀκολουθῶν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ εἰρηκότῃ· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀμήν.

piam meditationem : ne homines sequaris, sed baptizantes eos, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti¹⁰. » Amen.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

'*Ἐτέρα διάλεξις πρὸς Μακεδονιανόν, περὶ τοῦ, εἰ ἐφόρεσε σῶμα ἐμφυχον ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος* (18).

MAKEΔONIANOS.

Οὐ μόνον σφάλλασθε λέγοντες, ὅτι ὁμοούσιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὴν εἶχε σαρκωθείς ὁ Κύριος. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Οὐ μόνον εὐσεβοῦμεν λέγοντες, ὅτι ὁμοούσιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὴν εἶχε σαρκωθείς. Οὐδὲν δὲ μέγα ποιεῖς ἀρνούμενος τὸ ὁμοούσιον, εἰ ψυχὴν αὐτὸν ἔχειν ἀρνή. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἴδιον τῶν τὸ ἑτερούσιον καὶ τὸ ἀνόμιον λεγόντων. Ἴνα γὰρ παθητὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς εἴπωσιν, ἀψυχον λέγουσι, καὶ ἐκ τούτου κατασκευάζουσι τὸ ἀνόμιον. *Maced.* Ἀλλ' ἡμεῖς ἀνόμιον μὲν οὐ λέγομεν, ἀψυχον δὲ λέγομεν. '*Orth.* Ὁμολογεῖς, ὅτι παρὰ τῷ θανάτῳ ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ γέγραπται, καὶ ἐν τῷ κατὰ Μάρκον, Ἠρξάτο θαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν; *Maced.* Ναί. '*Orth.* Ἀδημονεῖ δὲ καὶ ἐκθαμβεῖται θεότης τὸν θάνατον, ἣ τὸ ἀψυχον σῶμα; *Maced.* Δηλονότι ἡ θεότης σεσαρκωμένη. '*Orth.* Ἀνόμιος ἄρα ἡ τοῦ Υἱοῦ θεότης τῆ τοῦ Πατρὸς θεότητι; *Maced.* Μὴ γένοιτο! '*Orth.* Εἰ ἀδημονεῖ καὶ ἐκθαμβεῖται τὸν θάνατον, πῶς δύναται ὁμοίος εἶναι καὶ ἀπαράλλακτος τῷ μήτε ἀδημονοῦντι, μήτε λυπουμένῳ, μήτε ἐκθαμβουμένῳ; *Maced.* Ἐπειδὴ σῶμα ἀνθρώπινον ἔσχεν, ἀδημονεῖ.

A Spiritus descendit et mansit super eum, et vox supra dicta audita est, subjungit : « Jesus vero plenus Spiritu sancto, regressus est a Jordane, et ductus est in desertum a Spiritu, ut a diabolo tentaretur¹⁰. » *Maced.* Spiritus sanctus igitur Christum implet ac perficit? '*Orth.* Evangelista ait, Jesum Spiritu sancto plenum fuisse. *Maced.* Majorem igitur Filio Spiritum dicit. '*Orth.* Absit! *Maced.* Si ille Filium implevit, si a Spiritu Filius agit, major ipso est Spiritus. '*Orth.* Illeum aio, absit! ut hoc dicam! Sed quemadmodum, cum audis Filium sedere ad dexteram Patris, neque locum apud Deum animo concipis, nec majorem Filium ducis, sed ex eminente honore naturæ identitatem intelligis : sic audiens Jesum plenum Spiritu sancto, non defectus complementum putes, nec majorem Spiritum existimes, sed ex eminente honore et unione, identitatem naturæ animo collige, in tribus perfectis hypostasisibus. Quod vero super ipsum Filium Spiritus sit, audi et ipsum Judæis loquentem : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me¹¹; » et Petrum : « Quia unxit ipsum Deus Spiritu sancto et virtute¹². » *Maced.* Ego litterarum sum imperitus, magistrum meum adducam, qui tecum disputet. '*Orth.* Utinam magistrum tibi accersas Deum, qui dixit : « Euntes docete omnes gentes,

EJUSDEM ATHANASII

Disputatio alia adversus Macedonianum, de questione, an Dei Verbum corpus animatum gestavit?

MACEDONIANUS.

Non erratis tantum, quod consubstantialiam Patri Filium esse dicatis : sed etiam quod Dominum incarnatum animam quoque habuisse affirmetis. ORTHODOXUS. Non modo religiose sentimus, cum Patri consubstantialiam esse Filium : sed et cum eum incarnatum animam habuisse constitemur. Neque vero magni quid feceris consubstantialitatem negans, si animam eum habere negaveris. Hoc enim eorum est proprium, qui substantiæ diversitatem et dissimilitudinem asserunt. Ut enim substantiam Unigeniti dicant esse patibilem, inanimatam eam dicunt, atque inde dissimilitudinem substantiæ comminiscuntur. *Maced.* Nos vero dissimilitudinem substantiæ non dicimus, sed anima carere dicimus. '*Orth.* Faterisne Christum in mortis agone cœpisse contristari¹³ et mœstus esse, ut in Evangelio Matthæus habet, Cœpit contristari et mœstus esse, et ut Marcus, Cœpit pavere et tædere? *Maced.* Etiam. '*Orth.* Utrum mœsta est et mortem pavet divinitas, an corpus animatum? *Maced.* Divinitas certe incarnata. '*Orth.* Filii igitur divinitas dissimilis est deitati Patris? *Maced.* Absit! '*Orth.* Si mœsta est et pavet mortem, quomodo similis per omnia erit ei

¹⁰ Luc. iv, 1, 2. ¹¹ Luc. iv, 18. ¹² Act. x, 38. ¹³ Matth. xxviii, 19.

(18) In titulo Dialogi Palati. habet, κεφάλαιον δεύτερον.

qui nec angitur, nec contristatur, nec turbatur? **A** Maced. Corpus habuit, et idcirco contristatur. *Orth.* At corpus sine anima non angitur, non turbatur, non tristatur? *Maced.* Sed loco animæ divinitatem habuit. *Orth.* An corpus divinitati pavorem incussit, aut divinitas corpori? *Maced.* Propter corpus divinitas expavescebat. *Orth.* Nimirum ut principatus animi nostri, ita et divinitas a corpore turbabatur. *Maced.* Absit ut hoc dicam! *Orth.* Concedas igitur oportet animam fuisse quæ turbata est. *Maced.* Absit! *Orth.* Quomodo ergo angelum audies Josepho dicentem: « Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum: futurum est enim ut Herodes quærat animam pueri¹³; » et iterum: « Surge et accipe Mariam conjugem tuam, et vade in terram Israel: defuncti sunt enim, qui quærebant animam pueri¹⁴; » et Dominus ipse ait: « Ego sum pastor bonus: bonus pastor animam suam ponit pro ovibus¹⁵; » et iterum: « Cum volo, pono eam, et cum volo, resumo eam¹⁶. » *Maced.* Quando vero et Patrem audimus loquentem, « Sabbata et neomenias vestras odit anima mea¹⁷, » idcirco et ipsum Patrem animam habere dicemus? *Orth.* Non considerasti eum, quem adduxisti locum. Neque enim demonstrare poteris Patrem esse, qui isthæc loquatur. *Maced.* Cujus ergo est vox ista? *Orth.* Filii Dei, qui dixit: « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit¹⁸. » *Maced.* Hiccinne est qui dicit: « Neomenias vestras et Sabbata odit anima mea? » *Orth.* Sane quidem. Tum enim odit ea, quando incarnatus est, et sædus novum instituit. *Maced.* Atqui animam habuit, cum Isaïæ visus est? *Orth.* Quemadmodum nec manus, nec pedes corporeos, neque etiam vestimenta corporea habuit, ante incarnationem, quando dixit, « Foderunt manus meas et pedes meos: et super vestem meam miserunt sortem¹⁹, » sed quæ futura erant pronuntiavit: sic et de anima loquens dixit: « Odit anima mea. » *Maced.* Sit sane Filii vox hæc: nunquid et tum Filius loquitur, cum dicit: « Ecce puer meus dilectus, in quem complacuit anima mea, ponam Spiritum meum super eum²⁰? » *Orth.* Patrem hic, non Filium, loqui in confesso est: at tamen non quod animam habeat sic loquitur Pater, sed cujusque sancti animam, suam animam dicit. Quæcunque igitur anima sibi complacuerit in Filio, ista, inquit, est anima mea. Etenim ut homo justus, Dei homo dicitur: ita anima justa, Dei anima nuncupatur et est. *Maced.* Quid igitur est beneplacitum? *Orth.* Verbum complacuit, propheta Isaïas interpretatur suscepit, ubi scribit: « Jacob servus meus, suscipiam eum: Israel electus meus, quem benigne suscepit anima mea. Posui Spiritum meum super eum. » Quæcunque igitur anima hunc, quem ostendo, servum meum suscepit, ea est mea anima. *Maced.* Nos improprie Pa-

Orth. Σώμα δὲ ἄψυχον οὐκ ἀδύμονει, οὐκ ἐκθαμβεῖται, οὐ λυπεῖται. *Μακεδ.* Ἄλλ' εἶχε θεότητα ἀντὶ τῆς ψυχῆς. *Orth.* Τὸ σῶμα ἐποιεῖ τὴν θεότητα ἐκθαμβεῖσθαι, ἢ τὴν θεότητα τὸ σῶμα; *Μακεδ.* Διὰ τὸ σῶμα ἡ θεότης ἐξεθαμβεῖτο. *Orth.* Ἐθολούτο οὖν ἡ θεότης ὑπὸ σώματος, ὡς τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Orth.* Ἀνάγκη οὖν δοῦναι ψυχὴν τὴν θολουμένην. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Orth.* Πῶς οὖν ἀκούσῃ τοῦ ἀγγέλου λέγοντος τῷ Ἰωσήφ· « Παράλαβε τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδίον, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον· μέλλει γὰρ ὁ Ἡρώδης ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου· » καὶ πάλιν· « Ἐγερθεὶς παράλαβε Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν Ἰσραὴλ· τεθνήκασι γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου· » καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· **B** « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθεισιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· » καὶ πάλιν· « Ὅτε θείω, τίθειμ αὐτὴν, καὶ ὅτε θείω, λαμβάνω αὐτήν; » *Μακεδ.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ Πατὴρ λέγει, « Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου, » ἄρα διὰ τοῦτο καὶ τὸν Πατέρα ψυχὴν ἔχειν λέζομεν; *Orth.* Πρῶτον δὲ παρήγαγες εἶπὸν οὐκ ἐνόησας. Οὐ γὰρ ἔχεις δεῖξαι, ὅτι Πατὴρ ἐστὶν ὁ λέγων. *Μακεδ.* Ἀλλὰ τίνας ἐστὶν ἡ φωνή; *Orth.* Τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ εἰρηκότου· « Ἐγὼ βροῦς τὸν κτησάμενον αὐτὸν, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς μου ὠ συνῆκε. » *Μακεδ.* Οὐτος οὖν ἐστὶν ὁ λέγων· ἡ Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου; **C** *Orth.* Καὶ πάλιν. Τότε γὰρ αὐτὰ ἐμίσησεν, ὅτε ἐνθρόωνησε, καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην διέθετο. *Μακεδ.* Καὶ εἶχε ψυχὴν, ὅτε ὠφθῆ τῷ Ἡσαΐα; *Orth.* Ὅσπερ οὐκ εἶχε χεῖρας καὶ πόδας σωματικούς, ὅτε μὴν ἱμάτια σωματικὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὅτε ἔλεγεν, « Ὄρουσαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλήρους, » ἀλλὰ τὰ μέλλοντα γίνεσθαι ἔλεγεν· οὕτω καὶ περὶ ψυχῆς λέγων εἶπε· « Μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » *Μακεδ.* Δῶμεν, ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ· μὴ καὶ ὅτε ἔλεγεν, « Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν τῆδὲ κησεν ἡ ψυχὴ μου· θῆσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν, » ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ λέγων; *Orth.* Οὐκ ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁ λέγων, ἀλλ' ὁ μολογουμένως ὁ Πατὴρ. Οὐ μὴν ὡς αὐτὸς ψυχὴν ἔχων ταῦτα λαλεῖ· ἀλλὰ πᾶσαν ψυχὴν ἁγίαν, ἑαυτοῦ ψυχὴν λέγει. Ἦτις οὐκ ψυχὴ εἰς τὸν Υἱὸν τῆδὲ κησεν, αὐτὴ μου, φησὶν, ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Ἦς γὰρ ὁ δίκαιος ἄνθρωπος, τοῦ Θεοῦ λέγεται ἄνθρωπος· οὕτω καὶ ἡ δικαία ψυχὴ τοῦ Θεοῦ λέγεται καὶ ἐστὶ ψυχὴ. *Μακεδ.* Τί οὖν ἐστὶν εὐδοκία; *Orth.* Ὁ προφήτης Ἡσαΐας τὸ τῆδὲ κησεν, προσεδέξατο, εἶπε, λέγων· « Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτόν ἡ ψυχὴ μου· ἔδωκα τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » Ἦτις οὖν ψυχὴ τοῦτον, ὃν δεῖκνυμι ὑμῖν παῖδά μου, προσεδέξατο, αὐτὴ μου ἐστὶ ψυχὴ. *Μακεδ.* Ἡμεῖς καταχρηστικῶς τὸν Πατέρα λέγομεν εἰρηκέναι τὴν ψυ-

¹³ Matth. 11, 13. ¹⁴ ibid. 20. ¹⁵ Joan. x, 11, 131, 17-19. ¹⁶ Isa. xlii, 4.

¹⁷ ibid. 18. ¹⁸ Isa. 1, 13. ¹⁹ ibid. 3. ²⁰ Pi. 4

νήν. Οὕτε γὰρ ψυχὴν ἔχων ὁ Πατήρ λέγει· « Εἰς ἃν ἠδόχησεν ἡ ψυχὴ μου » οὕτε, ὡς σὺ νενόηκας, περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς λέγει. Ὁρθ. Δῶμεν, ὅτι καταχρηστικῶς εἰρηται περὶ τοῦ Πατρὸς· ἄρα καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ καταχρηστικῶς εἰρηται; Μακεδ. Ναί. Ὁρθ. Ἐάν οὖν καὶ ἄνθρωπος λέγεται ὁ Πατήρ, καταχρηστικῶς εἰρηται· καὶ εἰ περὶ τοῦ Πατρὸς, ἄρα καὶ τὸν Υἱὸν καταχρηστικῶς ἄνθρωπον λέξομεν; Μακεδ. Ποῦ γέγραπται καταχρηστικῶς ὁ Πατήρ ἄνθρωπος; Ὁρθ. Αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει αὐτὸν ἄνθρωπον. Μακεδ. Ἀνάγνωθί μοι ποῦ αὐτὸν λέγει ἄνθρωπον. Ὁρθ. Ὅταν λέγη, « Ἀνθρώπος τις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ, » ποῦ λέγει ἄνθρωπον; Καὶ ὅταν λέγη· « Ἀνθρώπος τις ἐρύτευσεν ἀμπέλωνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, » ποῦ νοεῖς ἄνθρωπον; Μακεδ. Ἐν παραβολῇ τὸν Πατέρα. Ὁρθ. Ἄρα οὖν, ἐπειδὴ ἐν παραβολαῖς τὸν Πατέρα λέγει ἄνθρωπον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παραβολῇ καὶ ἑαυτὸν Χριστὸν ἄνθρωπον μετὰ τοὺς δούλους ἀπεσταλμένον, εἰπομεν ἂν καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν καταχρηστικῶς ἐνηθρωπηκεῖναι; Μακεδ. Μὴ γένοιτο! Ὁρθ. Ἐάν δὲ ἀκούσωμεν πρόσωπον Πατρὸς, ὃ βλέπουσιν ἄγγελοι τῶν παιδίων, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις γέγραπται· ἀκούσωμεν δὲ καὶ πρόσωπον Υἱοῦ, ὃ ἔλαμψεν ἐν τῷ ὄρει, καὶ ἐβράβυσε τὸ ὑπηρέτης· οὕτως ἀκούσωμεν τῶν σηματομένων; ἢ τὸ μὲν σώματος πρόσωπον, τὸ δὲ καταχρηστικῶς ὀνομάσωμεν πρόσωπον, ὃ ἐστὶν ὑπόστασις; Μακεδ. Ὁμολογουμένως ἄλλως ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλως ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὁρθ. Οὐκ ἄρα, καὶ εἰ περὶ τοῦ Πατρὸς καταχρηστικῶς εἰρηται ψυχὴ, πάντως καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ· Μανιχαίων γὰρ αὕτη ἡ μανία, τὸ λέγειν μὴ ἐνηθρωπηκεῖναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Μακεδ. Ἐνηθρωπηκεῖναι λέγομεν· ἄλλ' οὐχὶ ψυχὴν εἰληφέναι. Ὁρθ. Μὴ λέγεις ἐνηθρωπηκεῖναι μόνον, ἀλλὰ καὶ σεσαρκῶσθαι. Εἰ γὰρ οὐκ ἔλαθεν ἔμψυχον σῶμα, οὐδὲ ἐνηθρώπησε. Μακεδ. Διὰ τί; Ὁρθ. Ὅτι σῶμα ἄψυχον, τὸ μὴ κοινωήσαν ψυχῇ λογικῇ, οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινον σῶμα. Ἡὼς δὲ ὡς ἰσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἦτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπ' ἄκρον, οὕτως ἀκούετε τοῦ Πέτρου λέγοντος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, ὅτι « Οὕτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ κατελείφθη εἰς ἄδου, οὕτε ἡ σὰρξ αὐτοῦ οἶδε διαφορὰν; Καὶ ὁ προφήτης Ἡσαίας βοᾷ· « Ἐάν ὄντως περὶ ἁμαρτίας τὴν ψυχὴν ὑμῶν, βψεσθε σπέρμα μακρόδιον. » Καὶ βουλεύεται Κύριος ἐν χερσὶ αὐτοῦ ἀφελεῖν τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιοῦσαι δίκαιον εἰς δουλεύοντα πολλοῖς· καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα. Ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε, καὶ διὰ τῆς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη. » Μακεδ. Καὶ ἡμεῖς ἴσμεν, ὅτι πολλαχῶς εἰρηται ἐν τῇ Γραφῇ, ὅτι ψυχὴν εἶχεν· ἀλλὰ καταχρηστικῶς

trem ista locutum fuisse dicimus. Neque enim quod animam habeat, dicit : « In quo sibi complacuit anima mea : » neque de anima hominum loquitur, ut tu quidem existimas. Orth. Improperie animam Patri tribui concedamus, nunquid et de Filio improprie? Maced. Etiam. Orth. Quid si autem Pater homo dicatur, et si improprie Pater dicitur, num et Filius improprie homo dicitur? Maced. Ubi scriptum est Patrem improprie esse hominem? Orth. 490 Filius ipse in Evangeliiis hominem ipsum vocat. Maced. Locum lege, quo ipsum hominem vocat. Orth. Quando dicit, « Homo quidam fecit auptias filio suo²¹, » qualem hominem dicit? Et quando dicit, « Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam agricolis²², » qualem intelligis hominem? Maced. In parabola Patrem. Orth. Ergone igitur, cum in parabolis Patrem dicat hominem, et in eadem illa parabola seipsum dicat hominem post servos missum, Filium ipsum improprie hominem factum fuisse dixerimus? Maced. Absit. Orth. Si ergo audierimus faciem Patris, quam puerorum angeli vident : si item audierimus faciem Filii, quæ in monte resplendit, et quam minister Pontificis percussit : itane propria utrobique significatione faciem accipiemus, aut hanc quidem corporis faciem, illam improprie appellabimus faciem, quæ est hypostasis? Maced. Omnium consensu aliter Patri, aliter Filio tribuitur. Orth. Non ergo si improprie anima Patri, continuo et Filio improprie tribuitur. Est hæc Manichæorum insania, docere Filium Dei non fuisse hominem factum. Maced. Hominem eum factum constemur ; sed animam assumpsisse non item. Orth. Non hominem solum dic, sed et carnem factum. Neque enim homo factus est, si corpus animatum non assumpsit. Maced. Quid ita? Orth. Quia corpus exanime, quod ab animæ rationalis communione sejunctum est, non est corpus humanum. Cur autem instar « aspidis surdæ et obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantis²³, » ita vos et Petrum auditis, in Actis apostolorum dicentem : « Non derelictam esse apud Inferos animam ejus, neque carnem ejus sensisse corruptionem²⁴? » et Isaiam clamantem : « Si dabitis pro peccato animam vestram, videbitis semen longævum. Et vult Dominus in manu ejus auferre dolorem animæ ejus, ostendere ei lucem, et formare intelligentiam, innocentem efficere justum, bene servientem multis ; et peccata eorum ipse portabit. Quapropter ipse possidebit multos, et fortium dividet spolia. Pro eo autem quod tradita est in mortem anima ejus, et inter iniquos reputatus est, et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates eorum traditus est²⁵. » Maced. Scimus sæpe in Scriptura dici, ipsum habere animam, sed improprie, non vere, dictum est. Orth. Quæcunque igitur humana de ipso sunt dicta, qualia sunt au-

²¹ Matth. xii, 2. ²² Matth. xxi, 33. ²³ Psal. lvi, 5 6. ²⁴ Act. ii, 31 ; Psal. xv, 10. ²⁵ Isa. liii, 10-12.

ditus, visus, olfactus, vox, gustus, concupiscentia, uolor, stupor, anxietas, obambulatio, figurate, non proprie, dicta fuerint? *Maced.* Imo ea quæ modo recensita sunt, omnia proprie ipsi competunt: sed anima improprie. *Orth.* Nimirum qui illi laboranti, exque ossibus, nervis, venis, arteriis aliisque membris et partibus compacto corpori se unire dignatus est, is animam non habuit? *Maced.* Quorum Vita opus habuit anima? *Orth.* Et quid carne illi opus fuit, qui patribus nostris etiam absque carne visus est? *Maced.* Carne opus habuit, ut crucifigi posset. *Orth.* Sic anima opus habuit, ut dolere, contristari, ut expavescere, ut apud inferos esse posset. Hoc est enim, *formam servi accipiens*, non in corpore duntaxat apparere, sed servitutis etiam passiones assumere. *Maced.* Formam servi assumpsit, quando carnem assumpsit. *Orth.* Forma Dei estne perfecta Dei forma? *Maced.* Etiam. *Orth.* Ergo et forma servi, perfecta servi forma est. Hinc enim et stupor et dolor et angor, quod forma servi perfecta sit. Atque hæc est ovis illa quam qui quærit et invenit, super humeros fert, non ut rem inanem, sed animal animatum, permittens illi ut passiones habeat, non illas quidem peccati, sed naturæ: ne phantasia esse existimetur, et insaniat Manichæus. *Maced.* Concedamus **491** de anima pulchre te disserere; sed quid causæ est cur consubstantialem Filium Patri dicatis? *Orth.* Quia quam dixeris esse rationem substantiæ Patris, eam ipsam et substantiæ Filii esse statuimus. *Maced.* Sed illud non est consubstantiale, sed substantia simile. *Orth.* Simile substantia est, ut ita dicam, agrestis sapientia: ut si quis dixerit, quod idem sit unius moris et similis moris, idemque unius generis et similis generis, unius gloriæ et similis gloriæ, unius sententiæ et similis sententiæ. *Maced.* Nequaquam, sed substantia simile de incorporeis, consubstantiale de corporibus dicitur. *Orth.* Dixi agrestem esse sapientiam: potius quippe dicere vos oportuit substantia simile de corporibus in quæ cadit similitudo, consubstantiale vero de incorporeis dici, in quæ cadit identitas: nam consubstantiale est ejusdem substantiæ. *Maced.* At consubstantialia præjacentem habent substantiam. *Orth.* Nequaquam vere dicis: nam consubstantialis est Eva Adamo, neque tamen habent præjacentem hominum substantiam. *Maced.* Sed terram habent præjacentem. *Orth.* Nec tamen ideo sunt consubstantialia, quia ex terra sunt, sed quia eandem admittunt substantiæ rationem. *Maced.* Verum ego idcirco consubstantialia esse dico, quia ex eadem plane sunt substantia, ex terra nempe. Dic igitur et canes, et serpentes et cuncta cætera animantia hominibus esse consubstantialia, neque solum bruta animantia, sed etiam plantas et si quid aliud ex terra ortum habet. Uno quippe nomine omnia terrena vocantur, sed non eandem admittunt substantiæ rationem. *Maced.* Ego non sum sectator Aristotelis. *Orth.* Neque ego. *Maced.* Sed Aristoteles inquit, hominonorum, seu quorum commune nomen, diver-

A εἶρηται, καὶ οὐκ ἀληθεῖα. Ὁρθ. Πάντα ὅν ὄσα εἶρηται περὶ αὐτοῦ ἀνθρώπινα, ὡς ἀκοή, ὄρασις, ὄσφρησις, φωνή, γεῦσις, ἐπιθυμία, λύπη, θάμβος, ἀδριμονία, περιπατος, καταχρηστικῶς εἶρηται, καὶ οὐκ ἀληθεῖς; Μακεδ. Πάντα ταῦτα τὰ προειρημένα ἀληθῶς εἶρηται, ψυχὴ δὲ καταχρηστικῶς. Ὁρθ. Καὶ ὁ καταξώσας κοπιῶντι τῷ σώματι, καὶ ἐξ ὀστέων, καὶ νεύρων, καὶ φλεβῶν, καὶ ἀρτηριῶν, καὶ ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος καὶ μερῶν συμπάγεται ἐνωθῆναι, οὐκ εἶχε ψυχὴν; Μακεδ. Τί χρεῖαν εἶχε ψυχῆς ἡ ζωὴ; Ὁρθ. Τί δὲ χρεῖαν εἶχε τῆς σαρκός, ὁ ἀνευ σαρκὸς ὄφθεις πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν; Μακεδ. Εἰς τὸ σταυρωθῆναι χρεῖαν εἶχε σαρκός. Ὁρθ. Καὶ εἰς τὸ λυπηθῆναι, καὶ ἀδημονῆσαι, καὶ ἐκθαμβηθῆναι, καὶ ἐν βῆδου γενέσθαι, χρεῖαν εἶχε ψυχῆς. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ μορφήν δούλου λαβῶν, οὐ τὸ ἐν σώματι φανῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τὰ πάθη τῆς δουλείας λαβεῖν. Μακεδ. Μορφήν δούλου ἔλαβε, σάρκα λαβῶν. Ὁρθ. Ἡ μορφή τοῦ Θεοῦ τελεία ἐστὶ μορφή Θεοῦ; Μακεδ. Ναί. Ὁρθ. Καὶ ἡ μορφή ἄρα τοῦ δούλου τελεία μορφή τοῦ δούλου ἐστὶ. Διὰ τοῦτο γάρ καὶ θάμβος, καὶ λύπη, καὶ ἀδριμονία, διὰ τὸ τελείαν εἶναι τὴν τοῦ δούλου μορφήν. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ πρόβατον, ὃ ζητήσας καὶ εὐρών, ἐπὶ τῶν ὤμων φέρει, οὐκ ἀσκὸν ἀψυχον, ἀλλ' ἐμψυχον ζῶον, συγχωρῶν αὐτῷ ἔχειν τὰ πάθη, οὐ τὰ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ τὰ τῆς φύσεως· ἵνα μὴ φαντασία νομισθῆ, καὶ Μανιχαῖος μανῆ. Μακεδ. Δῶμεν, ὅτι περὶ ψυχῆς καλῶς λέγεις, διὰ τί καὶ ὁμοούσιον λέγετε τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ; Ὁρθ. Ὅτι ὅν ἐάν εἴπης λόγον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τοῦτον αὐτὸν τὸν λόγον εἶναι τίθεμεθα καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας. Μακεδ. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶν ὁμοούσιον, ἀλλὰ ὁμοιούσιον. Ὁρθ. Τὸ ὁμοιούσιον, ἴν' οὕτως εἶπω, ἀγροικὸς σοφία ἐστίν· ὡς ἐάν λέγῃ τις τὸν ὁμότροπον ὁμοίτροπον, ἢ τὸν ὁμογενῆ ὁμοιογενῆ, ἢ τὸν ὁμόδοξον ὁμοιόδοξον, ἢ τὸν ὁμόφρονα ὁμοιόφρονα. Μακεδ. Οὐκ ἀλλὰ τὸ ὁμοιούσιον ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων· τὸ δὲ ὁμοούσιον ἐπὶ τῶν σωμάτων. Ὁρθ. Εἶπον, ὅτι ἀγροικὸς σοφία ἐστὶ· μᾶλλον γὰρ τὸ ὁμοιούσιον ἔδει λέγεσθαι παρ' ἡμῶν ἐπὶ τῶν σωμάτων, ἐφ' ὧν καὶ ὁμοιότης, τὸ δὲ ὁμοούσιον ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων, ἐφ' ὧν ἡ ταυτότης· τὸ γὰρ ὁμοούσιον ἐστὶ τὸ ταυτοούσιον. Μακεδ. Ἀλλὰ τὰ ὁμοούσια ἔχουσι προποκειμένην οὐσίαν. Ὁρθ. Οὐκ ἀληθῶς λέγεις; καὶ γὰρ ὁμοούσιός ἐστὶν ἡ εὐα τῷ Ἀδάμ, καὶ οὐκ ἔχουσι προποκειμένην οὐσίαν ἀνθρώπων. Μακεδ. Ἀλλὰ τὴν γῆν ἔχουσι προποκειμένην. Ὁρθ. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο εἰσιν ὁμοούσιοι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς γῆς εἰσιν, ἀλλ' ὅτι τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς οὐσίας. Μακεδ. Ἐγὼ δὲ διὰ τοῦτο λέγω ὁμοούσιους, ἐπειδὴ ἐκ τῆς αὐτῆς εἰσιν οὐσίας, ἐκ τῆς γῆς. Ὁρθ. Εἶπε ὅν καὶ τοὺς κύνας, καὶ τοὺς ὄφεις, καὶ πάντα τὰ ἄλλα ζῶα, ὁμοούσια τοῖς ἀνθρώποις· καὶ οὐ μόνον τὰ ἄλογα ζῶα, ἀλλὰ καὶ τὰ φυτὰ, καὶ εἰ τι ἕτερον ἐστὶν ἐκ τῆς γῆς. Ὁμωνύμως γὰρ πάντα γῆναι καλοῦνται· ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς οὐσίας. Μακεδ. Ἐγὼ οὐκ ἀκολουθῶ Ἀριστοτέλει. Ὁρθ. Οὐδὲ γὰρ ἐγώ. Μακεδ. Ἀλλὰ Ἀριστοτέλης εἶπε τῶν ὁμωνύμων τὸν λόγον τῆς οὐσίας ἕτερον εἶναι. Ὁρθ. Σὺ

δὲ τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον λέγεις τῆς οὐσίας ἀνθρώπων καὶ βωῶν, καὶ βοῶν, καὶ ἵππων, καὶ τῶν ἄλλων ζώων; *Μακεδ. Ναί. Ὁρθ.* Τὸν αὐτὸν ἄρα λόγον ἔχεις τῆς οὐσίας τοῖς ἀλόγοις; *Μακεδ. Ναί.* Ἐκ τῆς γῆς γὰρ ἐγενόμεθα πάντες. *Ὁρθ.* Ἐγὼ μὲν οὐκ Ἀριστοτέλει ἀκολουθῶν, ἀλλ' αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ, τῶν ὁμωνύμων τὸν λόγον τῆς οὐσίας οὐ τὸν αὐτὸν λέγω, οὐδὲ ταυτὰ τοῖς ἀλόγοις τὰ λογικά. Πᾶς δὲ αἰρετικὸς ἐ παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. *Μακεδ.* Μὴ ὑβρίζε διαλεγόμενος. *Ὁρθ.* Ἐγὼ οὐκ ὑβρίζω· ἀλλ' ἡ σὴ φωνὴ τοῦτο συνήγαγε.

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῆ, προοίμιον δύναμις ἔχουσα, καὶ τραγωδίαν τῆς τῶν Ἑκκλησιῶν ταραχῆς.

Ἐθαύμασα σου τὸν φιλόλογον καὶ φιλαλήθη σκοπόν, ὃ πιστότατε δοῦλε Χριστοῦ (τί γὰρ ἂν εὐροίμι τῆς ἀξίας ταύτης ἴσον;) Εὐστάθιε· καὶ τοσοῦτον ἔθαύμασα, τοσοῦτον ἠττήθην, ὡς αὐτίκα διαναστῆναι πρὸς τὴν ὧν ἐκέλευσας διακονίαν, εἰσφέροντα προθύμως τὸ βούλεσθαι, εἰ καὶ λείπει τὸ δύνασθαι. Πῶς γὰρ ἂν δυνηθῆιν ἢ τῷ θερμῷ σου ζήλῳ συνεξιῶσαι λόγον, ἢ τὸ χρεωστούμενον τῇ ἀληθείᾳ πληρῶσαι μέτρον, ἢ τοῦ νῦν ὄχλουντος ψεύδους παραστήσαι (19) τὸν ὄγκον; Λέγονται πάσης ἀλογίας καὶ ἀπονοίας γέμοντα ῥήματα· καὶ λέγονται μετὰ πάσης ἀναιδείας καὶ αὐθεντίας, ὡς ἐκ τούτου ῥῆον τολμᾶσθαι τὰ μὴ πρότερον τολμηθέντα, καὶ τὴν αἰρετικὴν κακίαν μηχανεῖ λάθρα καὶ κατὰ μικρὸν ἐπιθουλεύειν τοὺς ἀπλουστεύει, ἀλλ' ὡς ἀπάντων ἔχουσαν ἐξουσίαν νεανιεῖσθαι, καὶ κατὰ πάντων ἐπιτάσσειν, νομοθετεῖν, ἔλκειν πρὸς τὸ δοκοῦν, ἀπαιτεῖν ὑπακοὴν ἀνυπέροχτον, καταγινώσκειν, δίκας εἰσπράττεσθαι τῆς περὶ τὴν εὐσέβειαν ἀκριθείας· καὶ τὸν μὲν ὑβρεσι περιβάλλειν, τὸν δὲ πατριδος ἐλαύνειν· τούτῳ βρόχους ἐγκλημάτων πλέκειν, ἐκείνον γυμνοῦν τῆς προσούσης ἀξίας· ἄλλον καταβάλλειν τῷ θράσει, ἕτερον συναρπάζειν τῷ κόμπῳ. Σιωπῶ τὰ δεσμὰ, τὰ δεσμοτήρια, τὰς ζημίας, τὰς ἀτιμίας, τὰς μάστιγας, τὰ τῶν φόνων ἔλεεινὰ θεάματα, καὶ μετὰ τὴν πείραν αὐτῆν δι' ὑπερβολὴν ἀπιστοῦμενα. Καὶ ταῦτα δραματοῦργεῖ (20) διὰ πολλῶν ἱερῶν. Ὡ τῆς ἀνιέρου τόλμης! Ὡ τῆς ἀφορητοῦ δίκης! Ὡ προοίμιον ἱεραουργίας τε καὶ διδασκαλίας τὸ γλυκύτατον ἐκείνο· Εἰρήνη πᾶσιν· ὧν ἔργον περιφέρειν τὸ κήρυγμα, τὸ πολλὰ παραγγέλλειν περὶ πραότητος, ὅπως φυλάσσωσι τὸ, « Τῇ πραότητι παιδεύειν τοὺς ἀντιδιαθεμένους, » καλῶς προσεβούσαι τό· « Ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ ὀφειλομέν τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν· » πᾶν γὰρ ὅστις τηροῦσι τοὺς σοφοὺς Παύλου λόγους· « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ κερδοῦμαι; » καί· « Πᾶσι πάντα γέγονα, ἵνα πάντα κερδανῶ. » Ποῦ νῦν τό· « Μὴ μισεῖτε ὡς ἐχθρὸν, ἀλλὰ νοθεταίτε ὡς ἀδελφόν; » Ποῦ νῦν· « Ἴνα τὸ

A sam esse substantiæ rationem. *Orth.* At tu dicis eandem esse rationem substantiæ hominum, asinorum, boum, equorum et aliorum animantium? *Maced.* Etiam. *Orth.* Eandem ergo substantiæ rationem habes quam bruta animantia. *Maced.* Etiam. *Orth.* Ego quidem non Aristotelem, sed veritatem consecutus, non dico eorum quorum commune nomen, eandem esse substantiæ rationem, neque eandem esse irrationabilia quæ rationabilia. Omnis autem hæreticus « comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis »²⁶. *Maced.* Abs-tine a contumeliis inter disputandum. *Orth.* Ego contumeliose non ago, sed illud ex dictis tuis consequitur.

Ejusdem epistola, præfationis loco scripta, in qua motuum ecclesiasticorum tragædia.

Litterarum studium tuum, veritatisque indagandæ scopum, admiratus sum, o fidelissime Christi serve (quo te enim digniori compellem nomine?) Eustathi: et tantopere miratus, tantopere victus sum, ut confestim jussum mihi a te ministerium aggressus sim, promptam mecum asserens voluntatem, etsi vires me deduciant. Qui enim possem fervido studio tuo æquare sermonem, aut debitam veritati implere mensuram, aut mendacii jam turbas agentis exsuperantiam declarare? Verba proferturum amentiæ atque insipientiæ plena: dicuntur autem summa cum impudentia et arrogantia: et exhinc ausint quæ non sunt hactenus ausi, hæreticæque improbitas non clam ulterius et paulatim simplicioribus insidietur, sed quasi nacta in omnes potestatem, ferociter agat, omnibus imperet, leges præscribat, ad placita sua pertrahat, obsequentiam postulet, absque mora damnet, pœnas sumat de studentibus piæ religioni: et hunc quidem contumeliis oneret, illum patria pellat, alii accusationum laqueos connectat, illum dignitate spoliât sua, alium audacia sua dejiciat, alium fastu suo ad suas partes abripiat. Taceo vincula, carceres, multas, opprobria, flagella. 492 miseranda cædium spectacula, quæ vel post ipsam experientiam ob atrocitatem nimiam vix creduntur. Hæc porro tragædia multos sacerdotes auctores habet. O execrandam audaciam! O intoleranda jura! quibus exordium sacerdotii ac magisterii fuit dulcissimum illud dictum: Pax omnibus: quorum opus est prædicationem circumquaque ferre, multis verbis mansuetudinem commendare, ut obtemperent illi, « Cum mansuetudine erudire adversarios »²⁷, « probe annuntiant illud: « Nos qui fortes sumus, debemus infirmitates infirmorum portare »²⁸. » Admodum enim sancte observant hæc sapienter a Paulo dicta: « Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror »²⁹? et: « Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifaciam »³⁰. » Ubi

²⁶ Psal. XLVIII, 13. ²⁷ Tit. II, 15. ²⁸ Gal. VI, 1; Ephes. IV, 2. ²⁹ II Cor. XI, 29. ³⁰ I Cor. IX, 22.

(19) Sic Vatican. Editi vero, παραστήναι.

(20) Vatican. δραματοῦργεῖσθαι.

nunc illud : « Ne odio habeatis ut inimicum, sed ad nonete ut fratrem ²¹ ? » Ubi illud : « Ut non claudicans quis erret, magis autem sanctur ²² ? » Ubi illud : « Aigue, obseca, increpa, cum omni patientia et doctrina ²³ ? » Indicta causa condemnatio, absque convictione sententia. Audacia pro fortitudine reputatur, crudelitas zelus vocatur, dolus pro sapientia habetur. Quenam tragœdia quibusvis clamoribus usa hisce gestis par fuerit? Exigua Jeremiæ lamentatio est ad tot tantorumque malorum gravitatem et magnitudinem. At ne videamur ob demonstrationum penuriam planctibus immorari, age ad singula quæ objicunt, cum veritate simpliciter occurramus. Tametsi factis illi suis, priusquam verbis convicti sunt, juxta illud divinæ legis dictum : « Ex fructibus eorum cognoscetis eos ²⁴. » **F**ructus porro operariorum hujusmodi hactenus fuit, dissipare, non colligere; persequi, non reducere; dejicere, non excitare; vulnerare, non sanare; odisse non errantes, non quærere errantes. Quod igitur : absque mendacio scriptum fuit, id manifeste impletum est : « Omnes qui pie volent vivere in Christo Jesu persecutionem patientur; mali autem homines et seductores proficient in pejus, errantes et in errorem mittentes ²⁵. » Cæterum confutationis nostræ partes subjiciuntur, atque ordine distinguuntur.

I.

Adversus eos qui ex sola multitudine veritatem dijudicant.

Certamina igitur, Deo auspice, adversus mendacium inituri, ducem et magistrum invocabimus Deum veritatis. Ipse enim est, qui a vanitatis nos mendacis liberavit, nunc quidem clamans : « Ego sum veritas ²⁶ ; » nunc vero cohortans : « Confidite, ego vici mundum ²⁷. » Quo modo igitur non miserandi illi, qui vim auctoritatemque doctrinæ, sola multitudine metiuntur : nec considerant Dominum nostrum Christum duodecim discipulos, simplices, illiteratos, pauperes, ignaros, fiducia adversus mundum totum gratis munivisse? Sic illos instruens non ut duodecim, myriades sequerentur, sed myriades, duodecim illos sequi vellent? Ita semper vincit veritas, quantumvis apud paucos inveniat; qui autem questionis propositæ rationem dare non audeat, nec demonstrationibus instructus est, atque ideo ad multitudinis confugit præsidium : is hoc ipso se victum profitetur, ut qui nullum alium confidentiæ habeat locum. Quid multitudinem nobis ingerit, quasi alteram turris exstructionem Deo munitans, ad insanæ illius multitudinis exemplum? Ostendat mihi illa veritatis decus, proxima hæc via erit ad persuadendum. Multitudo autem sua auctoritate sine demonstrationibus comprobans, est illa quidem idonea ad incutiendum

χολών μη ἐντραπή (21), λαθή δὲ μάλλον; » Ποῦ τό, « Ἐλεγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδασχῇ; » Χωρὶς κρίσεως καταδίκη· χωρὶς ἐλέγχων ἀπόφασις. Ἡ θρασυτῆς ἀνδρεία νενομίσται· ἡ ὀμότης ζήλος ὀνόμασται· ὁ δόλιος σοφία λελόγισται. Ποία μεγαλόφωνος τραγωδία τούτων ἀξία; Μικρὸν Ἱερεμίου θρήνος πρὸς τοσοῦτων κακῶν πλήθος καὶ μέγεθος. Ἄλλ' ἵνα μὴ δόξωμεν δι' ἀπορίαν τῶν ἀποδείξεων ἐνδιατρίβειν ταῖς οἰμωγαῖς, φέρε πρὸς ἕκαστον, ὡν προβάλλονται, μετὰ ἀληθείας ἀπλῶς ἀπαντήσωμεν, καίτοιγε καὶ πρὸ τῶν λόγων τοῖς ἔργοις ἐληλεγμένοι τυγχάνουσι, κατὰ τὴν θεϊαν νομοθεσίαν τὴν λέγουσαν· « Ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Καρποὶ δὲ τῶν ἀρετῶν πονουμένων, ὡς ἔοικε, τὸ σκορπίζειν, οὐ τὸ συνάγειν· τὸ διώκειν, οὐ τὸ ἐπανάγειν· τὸ καταβάλλειν, οὐ τὸ ἐγείρειν· τὸ τραυματίζειν, οὐ τὸ θεραπεύειν· τὸ μισεῖν τὰ μὴ πλανώμενα, οὐ τὸ ζητεῖν τὰ πλανώμενα. Τὸ μὲν οὖν ἀψευδῶς γεγραμμένον προδήλως πεπλήρωται. ὅτι « Πάντες οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ Ἱησοῦ διωχθήσονται· ποιητοὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ γόητες προκίβουσι ἐπὶ ζῆρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι. » Τὰ δὲ μέρη τῆς παρ' ἡμῶν ἀντιλογίας ὑποτέτακται, καὶ οὕτως κατὰ τάξιν διηρημένα.

I.

Πρὸς τοὺς κλίθει μόνῳ κρίνοντας τὴν ἀληθειαν.

Μέλλοντες δὲ σὺν Θεῷ τῶν κατὰ τοῦ ψεύδους ἀγῶνων ἄπτεσθαι, καλέσωμεν εἰς ὁδήγησιν τὸν Θεὸν τῆς ἀληθείας. Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐκ τοῦ ψεύδους τῆς ματαιότητος ἐλευθέρωσατο· νῦν μὲν βοῶν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » νῦν δὲ παρεγγυῶν· « Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. » Πῶς οὖν οὐκ ἐλεεινοὶ οἱ πλῆθει μόνῳ τοῦ λόγου τὴν ἰσχὺν ἀπονέμοντες, καὶ οὐ συνιέντες, ὅτιπερ ὁ Δεσπότης Χριστὸς δώδεκα μαθηταῖς ἀπλοῖς, ἀγραμμάτοις, πένητιν, εὐαλώτοις, τὸ κατὰ παντὸς τοῦ κόσμου θάρσος δεδωρηται, παρασκευάσας αὐτούς οὐ ταῖς δώδεκα μυριάσιν ἀκολουθησάσαι, ἀλλὰ τὰς μυριάδας συνθέσθαι τοῖς δώδεκα; Οὕτως αἰ τῆς ἀληθείας τὸ κράτος, καὶ παρ' ὀλίγοις τέως εὐρίσκηται. Ὁ δὲ μὴ τοιμῶν δοῦναι λόγον τῆς προκειμένης ζητήσεως, μήτ' εὐπορῶν ἀποδείξεων, καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγων εἰς πλῆθος, ἐμολογεῖ τὴν ἥτταν, ὡς οὐδὲν ἔχων παρήχθας ἐφόδιον. Τὸ πλῆθος ἡμῖν ἐπιτελείει, ὥσπερ ἀπειλῶν τῷ Θεῷ πυργοποιαν δευτέραν, κατὰ μίμησιν πολυχειρίας φρονοβλαθοῦς. Δειξάτω μοι κάλλος ἀληθείας, καὶ σύντομος εὐθύς ἡ πειθὺς. Πλῆθος δὲ χωρὶς ἀποδείξεων αὐθεντοῦν, φοβῆσαι μὲν ἱκανόν, πείσαι δὲ οὐδαμῶς. Ἡ πόσαι μυριάδες πείσουσι με τὴν ἡμέραν νύκτα νομίσαι; ἢ τὸ χαλκοῦ νόμισμα ὡς χρυσοῦν εἶδέναι, καὶ οὕτω δέχεσθαι; ἢ προσέσθαι δηλητήριον πρὸ βήλου

²¹ II Thess. III, 15. ²² Hebr. XII, 13. ²³ II Tim. IV, 2. ²⁴ Matth. VII, 20. ²⁵ II Tim. III, 12, 13. ²⁶ Joan. XIV, 6. ²⁷ Joan. XVI, 33.

(21) Sic mss. Editi vero, τὸ χολών εἰ τραπή, λαθή μὴ δὲ μάλλων.

ἀντι καταλλήλου τροφῆς; Εἶτα γῆινων μὲν ἕνεκα πραγμάτων οὐκ αἰσθησόμεθα πλῆθος ψευδωνύμων· οὐρανίων δὲ χάριν δογμάτων νεύμασιν ἀναποδείκτοις ἀκολουθήσω, τῶν πάλαι καὶ πρόπαλαι μετὰ πολλῆς συμφωνίας, καὶ τῆς τῶν Γραφῶν μαρτυρίας παραδοθέντων ἀναχωρήσας; Οὐκ ἤκούσαμεν τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί; » καὶ πάλιν· « Σεσενῆ καὶ θαλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν; » Τίς οὖν εἰ φρονῶν οὐκ εὐχεται τῶν ὀλίγων εἶναι τῶν διὰ τῆς στενῆς εἰσιόντων εἰς σωτηρίαν, ἢ τῶν πολλῶν, τῶν διὰ τῆς πλατείας εἰς ἀπώλειαν ὄψουμένων; Τίς δὲ οὐκ ἂν ἐπιθυμήσει, εἰ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον ἔτυχεν ὦν τῆς ἀθλήσεως τοῦ μακαρίου Στεφάνου, τῆς ἐκείνου μερίδος γενέσθαι, τοῦ μόνου τοῖς λίθοις βαλλόμενου, τοῦ πᾶσιν εἰς γέλωτα προκειμένου, ἢ τῶν ὄχλων τῶν οἰομένων τὸ ἀξιώσιμον ἐκ τῆς κακῆς αὐθεντίας; Εἰς εὐδοκίμων προτιμότερος ὑπὲρ μυριάδας αὐθαδέϊα σεμννομένης, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εὐρίσκομεν· ἐν ἧ χιλιάδει μὲν ἔπιπτον τοῦ λαοῦ θεηλάτῃ πληγῇ, μόνος δὲ ὁ Φινεὴς ἔστη, καὶ ἐξιλιάσατο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραῦσις. Εἰ δὲ εἶπεν ἐκεῖνος· Πῶς τολμήσει [τις] πρὸς τὰ συμφῶνως ὑπὸ τοσοῦτων γενόμενα; πῶς ἐναντίαν ἐπιθῶμαι ψῆφον τῶν οὕτω κρινάντων ζῆν; οὐτ' ἂν αὐτὸς ἤρριστευσεν, οὐτ' ἂν τὸ κακὸν ἔστησεν· οὐτ' ἂν οἱ λοιποὶ διςσώθησαν, οὐτ' ἂν θεὸς τὴν εὐμένειαν ἔχαρισατο. Καλὸν οὖν, καλὸν καὶ τὸ ἕνα δίκαιον παρῆρησιάζεσθαι, καὶ τὸ πολλῶν συμφωνίαν ἀδικον λύεσθαι. Ἀλλὰ σὺ μὲν προτιμήσον, εἰ δοκεῖ, τοῦ σωζομένου Νῶε τὸ ὑποθρύχιον πλῆθος;· ἐμοὶ δὲ συγχώρησον τῇ τοῦ ὀλίγου ἐχούσῃ κισιῶτι προσδραμεῖν. Καὶ σὺ μὲν, εἰ βούλει, τάξιν σαυτὸν μετὰ πολλῶν ἐν Σοδόμοις;· ἐγὼ δὲ συνοδεύσω τῷ Λώτ, καὶ μόνος τῶν ὄχλων συμφερόντως χωρήσεται. Πλὴν ἐμοὶ καὶ πλῆθος αἰδέσιμον, οὐ τὸ φεύγον ἐξέτασιν, ἀλλὰ τὸ παρέχον ἀπόδειξιν· οὐ τὸ πικρῶς ἀμυνόμενον, ἀλλὰ τὸ πατριῶς διορθούμενον· οὐ τὸ χαίρον καινοτομία, ἀλλὰ τὸ φυλάττον πατριᾶν κληρονομίαν. Ποῖον δὲ μοι καὶ πλῆθος λέγεις; Τὸ μισθωθὲν κολακεῖα καὶ δώροις, τὸ κλαπὲν ἀμαθειᾶ τε καὶ ἀγνοίᾳ, τὸ πεπτωκὸς δευλίᾳ τε καὶ φόβῳ, τὸ προτιμήσαν πρόσκαιρον ἀμαρτίας ἀπόλαυσιν τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἅπερ πολλοὶ φανερώς ὠμολόγησαν; Πλήθει τοῦ ψεύδους κρατούνης; ἔδειξας τοῦ δεινοῦ τὴν ἐπίτασιν· ὅσῳ γὰρ πλείους ἐν τῷ

κακῷ, τοσοῦτῳ μεῖζων ἡ συμφορά.
 hæreditatem. Tu vero qualem mihi multitudinem nominas? Eam nimirum, quæ adulatione et muneribus conducta est: eam, quæ imperitia et inscitia abrepta est, eam, quæ lapsa timiditate et metu, eam, quæ momentaneam peccati voluptatem vitæ præfert æternæ: id quod multi palam sunt confessi. Multitudine mendacium roboras? mali vehementiam innuis. Hoc enim major est calamitas, quo plures malo sunt implicati.

II.

Πρὸς τοὺς κλειύοντας μὴ δεῖν ἀπὸ Γραφῶν ζητεῖν ἢ λαλεῖν, ἀρκουμένους τῇ παρ' αὐτῶν πίστει.

Τὸ μὲν οὖν μηδὲν εἶναι τὴν ἀκριτον τῶν πολλῶν συμφωνίαν, οἶμαι μὴδὲ τοὺς ἐναντίως ἡμῖν ἔχοντας

²⁸ Matth. xxii, 14. ²⁹ Matth. vii, 14.

A metum; sed ad persuadendum, nullo modo. Quot enim myriades mihi persuaserint ut diem noctem esse statuam? ut æreum numisma pro aureo agnoscam et accipiam? ut æpertum virus pro congruo nutrimento sumam? Deinde rerum terrestrium gratia non curamus multitudinem falso nominatorum, et **493** in cœlestibus dogmatibus nulla demonstratione sultum sequar nutum, ab iis scilicet discessurus, quæ magno consensu, multisque Scripturarum testimoniis jam inde ab antiquissimis temporibus sunt tradita? Annon audivimus Dominum dicentem: « Multi sunt vocati, pauci vero electi ²⁸? » et iterum: « Augusta est, et stricta via, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam ²⁹? » Quis igitur sana mente præditus non malit in paucorum esse numero, per angustam ad salutem ingredientium, quam multorum per latam ad interitum ruentium? Quis vero, si ætas sua in tempus certaminis sancti Stephani incidisset, non ab illius potius stare partibus exoptasset, qui solus lapidibus obrutus, solus omnibus deridendum fuit propositus, quam a parte vulgi ex prava turbæ auctoritate veram fidem æstimantis? Major honos habendus est, vel uni probatæ fidei viro, quam decem aliorum millibus, qui se insolentius jactitant. Cujus rei exemplum in Veteri quoque Testamento invenire est, ubi aliquot hominum millibus clade divinitus immissa occumbentibus, solus Phinees stetit et Deum placavit, cohibitaque est clades. Quod si dixisset ille: Quid quis adversus tantam sibihi ipsi consentientem ausit multitudinem? qui calculo meo improbabo quam illi delgere vitam? non sane aut fortiter se gessisset aut repressisset malum: non reliqui salvi fuissent, non sua eos benevolentia Deus fuisset dignatus. Opera igitur pretium est, ut sive unus vir probus libere agat et loquatur, sive pravus multorum consensus solvatur. At tu, si lubet, Noe servato demersam multitudinem antepone: mihi que concede ut ad arcam paucorum receptaculum accurram. Tu, si placet, cum turba Sodomis sociare, ego Lotho comes ero vitæ, etiamsi solus ipse pro salute sua sese a turba segregarit. Cæterum mihi nihilominus veneranda multitudo, non illa quæ disquisitionem fugit, sed quæ probationem affert: non quæ acerbè pugnat, sed quæ paterne corrigit: non quæ gaudet novitate, sed quæ paternam servat

II.

Adversus eos qui nec querendum nec loquendum ex Scriptura præcipiunt, sua ipsi fide contenti.

Nullius ergo pretii esse inconsideratum multorum consensum, ne adversarios quidem inficiaturos ar-

τοῦ μὴ κατατολμῆν, ὡς ἀπροσίτων, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἄνωγρον τῆς οἰκείας κακοδοξίας. Καὶ ὅταν ἴδωσι μὲν ἑαυτῶν κακοπροσύνιν συμποδιζομένην ἀπὸ τῆς τῶν Γραφῶν ἀποδείξεως, παραγράφονται τῶν Γραφῶν τὸν σκοπὸν καὶ τὴν χρείαν· ὅταν δὲ νομίωσι συντελεῖν αὐτοῖς γυμνόν τι ῥητὸν πρὸς τὴν ἰδίαν ἐγχειρησιν ἀποτηθὲν τῆς οἰκείας ἀκολουθίας, ἔλκουσιν αὐτοὶ πρὸς τὴν ἰδίαν κατασκευὴν, οὐ τῇ δηλουμένη διανοίᾳ δουλεύοντες, ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκείαν κακοτεχνίαν τὰς συλλαβὰς βιαζόμενοι, ὡσπερ ποιούσιν ἐπὶ τοῦ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. »

Quomodo, ubi. insanientium est. Verum qui ipsi de suis dogmatibus pronuntiare volunt, a Scripturis alios deterrent, hoc quidem obtentu, ne temere ad inaccessa videamur velle penetrare, re autem vera, ne hæretica sua dogmata falsitatis ex iisdem convincantur. Quod si videant, petitis e Scriptura demonstrationibus stultitiam suam impediri, tum Scripturarum scopum pariter et loquendi usum invertunt: sin verbum aliquod nudum suo prodesse instituto intelligant, id ipsum a genuina orationis serie rescissum ad proprias causæ suæ demonstrationes pertrahunt: non aplo sensui attendentes, sed vi syllabas ad perversissimas suas artes detorquentes, quod etiam faciunt in illo: « Verbum caro factum est ».

III.

B

III.

Πρὸς τοὺς προβαλλομένους κακοήθως τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. »

Adversus eos, qui maligne nobis objiciunt illud: « Verbum caro factum est. »

Πολλὰ μὲν τοῖς ἐκπεσοῦσι τῆς ἀληθείας, εἶτε δι' ἔριν, εἶτε δι' ἄγνοιαν, πρὸς ἀπάτην ἐπινεονόηται· τὸ δὲ, « Ὁ Λόγος ἐγένετο σὰρξ, » εἰρημένον ὑπερφυῶς τε καὶ ὑπὲρ ἔπαινον, ἐξελέξαντο καὶ οἱ πάλαι κατὰ τὰς αἰρέσεις πολέμιοι, καὶ οἱ νῦν ἀντίδικοι, καθάπερ ὡς μυστήριον ἄμαχον, ὡς ἐνόμισαν, ἡμῖν ἐπετείχισαν κατατρέχειν ἐκεῖθεν καὶ βάλλιν τῶν ὀρθοδόξων τὴν φάλαγγα μηχανώμενοι, πολλοὺς τε δεσμεῖν τῇ πλοκῇ τοῦ ζητήματος. « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » αὐτὸς ὁ σὰρξ γενόμενος, τὸ πάθος ἐδέξατο. Τίς οὐ φρίττει τὴν τῶν εἰρημένων ἀπόνοιαν; Τὸ γεγραμμένον ἀποκόψαντες, εἶπον, τὸ μὴ δὲ γεγραμμένον ἔκαινοτόμησαν. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » προσέθηκε καὶ τὸ, « Ἐσχήνωσεν ἐν ἡμῖν. » ἵνα διπλᾶ νοήσωμεν εὐθέως τὰ σημανόμενα, τὸν Λόγον, τὴν σάρκα, τὸ σκηνοῦν, τὸ σκηνοῦμενον· καὶ μήτε τροπήν, μήτε ἀλλοίωσιν, μήτε τι τοιοῦτο ἐπὶ τῆς ἀτρέπτου οὐσίας ἐκλάβωμεν. Ἡ γὰρ ἂν εἶπε, Σχήνωμα ἐγένετο, οὐκ « Ἐσχήνωσεν ἐν ἡμῖν, » εἴπερ αὐτὴ ἡ τοῦ Λόγου φύσις εἰς σαρκὸς φύσιν μετέστη. Ἄλλ' οὐχ οἷον τε λογίσασθαι περὶ τοῦ λέγοντος· « Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. » Πῶς οὐν καὶ ἐγένετο σὰρξ, καὶ οὐκ ἠλλοίωται; τῷ ἐνωθῆναι σαρκί, οὐ τῷ μεταποιηθῆναι εἰς σάρκα. Διὸ καὶ λέγεται, « Ἐφανερώθη σαρκί, » οὐκ Ἐφανερώθη ἡ σὰρξ· καὶ, « Σπέρματος Ἀβραάμ, » φησὶν, « ἐπελάβετο· » οὐ Σπέρμα Ἀβραάμ ἀλλοιωθὲν ἐγένετο· καὶ, « Νὰν ἔσχε τὸ σῶμα, » οὐκ εἰς νὰν μεταβέβηται· καὶ, « Ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων μορφήν δούλου ἔλαβεν, τοῦ Μορφῆ δούλου γέγονεν. εἰ δὲ τις φιλονεικῶν οὐ βούλεται τὸ τῷ Θεῷ πρέπον σκοπεῖν, ἀλλὰ δουλεύειν ταῖς συλλαβαῖς ἀνευ διανοίας εὐσεβοῦς, ἅπαντὰ τε ἀπαιτεῖν τὰ μὴ δέοντα· γινώσκέτω σοφώτερον ἑαυτὸν τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποφαίνων, καὶ μὴ δεχόμενος τὴν ἐκεῖθεν νομοθεσίαν, τὴν διὰ πολλῶν φωνῶν ἱερῶν, ὡς προεῖρηται, σαφηνίσασαν ἡμῖν τοῦ ῥητοῦ τὴν δύναμιν, ἣ οὐ δίχα τολμήσεως καὶ μάχην ἐπεισάγειν τοῖς θεοῖς λόγοις, καὶ τῶν ἁγίων δογμάτων, ὡς ἐναντίων ἀλλήλοισι, καταψηφίζεσθαι· εἴπερ ἐναντίον τὸ, « Ἐγένετο

Multa ab iis qui a veritate, sive per contentionem, sive per ignorantiam exciderunt, ad fallendum excogitata sunt: illud autem dictum quod supra naturæ fidem, nec satis laudandum est, « Verbum caro factum est, » et veteres hæresum propugnatores selegerunt, et nostri hodie antagonista, tanquam inexpugnabile, ut ipsi quidem putant, propugnaculum nobis objecerunt: hoc scilicet molientes, ut inde in orthodoxos incurrere, omnes eorum impetus propulsare, et quæstionis hujus laqueis multos irretire possint. Nam, « Verbum caro factum est, » interpretantur, Verbum in carnem conversum suscepit passionem. Quis non istam verborum horreat vesaniam? Quæ scripta sunt, ea reæcant, quæ vero scripta non sunt, innovarunt. Idem 495 enim qui dixit: « Verbum caro factum est, » subjunxit et illud, « Habitavit in nobis, » ut duplicia statim agnoscamus significata, Verbum et carnem: illud quod habitat, et illud in quo habitatur, et immutabili substantiæ nec mutationem, nec alterationem, nec simile quid assignemus. Alioqui enim dixisset, Habitaculum factum est, non « Habitavit in nobis: » siquidem natura Verbi in naturam carnis fuisset mutata. At mutationem aliquam factam esse in eo qui dicit, « Videte, videte, quia ego sum, et non mutor »⁴⁸, nullis colligere rationibus possumus. Quomodo igitur caro factus, mutatus autem non est? Carni uniri non est in carnem commutari. Quæ et causa est cur dicatur, « Manifestatus est in carne »⁴⁹, non Manifestata est caro. Et, « Semen Abrahæ assumpsit, » inquit Apostolus⁵⁰: non, Semen Abrahæ immutatus factus est. Et, « Templum habitavit corpus, » non, In templum conversus est. Et, « Cum in forma Dei esset, formam servi assumpsit »⁵¹, non, Forma servi factus est. Quod si quis contentiosus, nolit quæ Deum de eorum cogitare, se, pia rejecta mente, syllabis inservire, omniaque petere quæ petenda minime oportet: noverit ille, se, aut multo sapientiore esse, suo judicio, Spiritus sancti gratia, nec admittere profectam inde legis

⁴⁷ Joan. 1, 14. ⁴⁸ Mala. h. III, 6. ⁴⁹ 1 Tim. III, 16. ⁵⁰ Hebr. II, 16. ⁵¹ Philipp. II, 6, 7.

sanctionem, quæ tot sacris, quæ paulo ante commemoratæ sunt, vocibus, verbi nobis vim liquido explanat, aut audacter bellum sacris oraculis movere, et dogmata sancta, ut sibi ipsis opposita, condemnare: si modo dicta ista inter se pignant: « Caro factum est, » et, « Formam servi assumpsit. » Sed apage perverse homo. Nec enim mutatur divinitas, nec secum pugnat Scriptura sacra. Hæc enim auditori veritatis cupido semetipsam interpretatur: recte intelligi facile potest, sibi que ipsi consentit. Hanc itaque piam sententiam, divini nobis libri tradiderunt. Vox autem « Factum est, » ideo scripta est, non ut Verbi divini conversionem cogitaremus, sed ut summam sic unionem cognosceremus, quandoquidem et peccatum non quidem fecisse, sed factus fuisse dicitur: « Eum enim, qui non novit peccatum, » ait Scriptura, « pro nobis peccatum fecit »²²; « non quod Verbum vel in peccati operationem fuerit conversum, vel peccatum fecerit, sed quod nostra peccata sumpserit, eademque sustulerit: juxta illud: « Ipse enim peccata nostra tollit »²³. » Quemadmodum igitur peccatum et maledictum factus est, sine tamen conversione: ita et caro factus est, non in carnem conversus, sed illi unitus. Atque hinc est quod homo quoque per fidem et gratiam Deo conglutinat, unus spiritus dicitur. « Qui adhæret Domino, ait, unus spiritus est »²⁴: « non quod homo in deitatis naturam conversus sit, sed quod ejusmodi conjunctio spiritualem dignitatem ipsi tribuat. Consimili modo, « Verbum caro factum » dicitur, non in carnis naturam conversum, sed carni unitum: quemadmodum homo quoque Deo copulatus Spiritus esse dicitur, non quod substantiam amiserit propriam, sed quod in Spiritus communionem venerit. Quæ sunt adversariorum argutiæ? Quod erat mansit, quod non erat factus est. Igitur aut divisa est natura individua, et pars quidem una mansit, altera mutata est; aut totum mutatum est, aut specie factum est, aut dici illa quidem debent, intelligi non debent. Quis igitur verbi nihil significantis usus? Verum ut ab initio traditum est, firmum est, et quod dictum est, et quod velut obscurum inde consequitur. Estque interpretatio perspicua et sententia pia, et quod fieri non potest, expugnari non potest. Nihil hic indecens, nec contradici fide dignissimo plurimorum martyrum testimonio potest. Balva manet et divinitatis immutabilitas, et passio templi: ut vocant, non vero suscitantis illud Dei. Quid quod secundum istos, ne mater quidem fuerit Virgo. Si enim Verbum seipsum fecit carne, non ex illa carnem assumendo prodiit. Quomodo enim mater, cujus quod natum est, nihil secum 496 asserit? Quomodo partus dicatur extraneus ille quasi per canalem transitus? Non igitur Matrem, sed vas faciunt Virginem sanctam. Quin ne hoc quidem perspiciunt, se dictum illud, « Verbum caro

A σὰρξ, » τοῦ Μορφήν δούλου λαβεῖν. Ἄλλ' ἔπαγε, δέιλαι· οὐτε τὸ θεῖον τρέπεται, οὐτε ἡ ἀγία Γραφή πρὸς ἑαυτὴν διαμάχεται, ἐρμηνεύουσα τοῖς φιλαλήθεις ἀκούουσιν· εὐπαράδεκτος ἔστιν ὅλη καὶ σύμφωνος. Τὴν μὲν οὖν ἐσέβη διάνοιαν ταύτην ἡμῖν αἱ εἰσι Βίβλοι παραδιδόσασιν· τὸ δὲ, « Ἐγένετο, » γέγραπται, οὐχ ἵνα τοῦ Θεοῦ Λόγου τροπὴν ἐνοήσωμεν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἄχραν ἐνωσιν οὕτω κατανοήσωμεν· ἐπεὶ ἁμαρτίαν οὐ λέγεται πεποιηκῆναι, ἀλλὰ πεποιηθῆναι· « Τὸν γὰρ μὴ γνόντα, » φησὶν, « ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, » οὐ τῷ μεταποιηθῆναι τὸν Λόγον εἰς ἁμαρτίας ἐνέργημα, ἢ πεποιηκῆναι ἁμαρτίαν· ἀλλὰ τῷ λαβεῖν τὴν ἡμετέραν ἁμαρτίαν, καὶ ἀφανίσαι αὐτήν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἄρει. » Ὡστερ οὖν ἁμαρτία πεποιθῆται καὶ κατὰρα γέγονεν, οὐ τῷ μετατραπῆναι οὕτω καὶ σὰρξ ἐγένετο, οὐκ εἰς ταύτην μεταβληθεῖς, ταύτη δὲ ἐνωθεῖς. Ἐντεῦθεν καὶ ἄνθρωπος, Θεῷ διὰ πίστεως κολληθεὶς καὶ χάριτος, ἐν λέγεται πνεῦμα· « Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, » φησὶν, « ἐν πνεύμα ἐστίν· » οὐχ ὡς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν τῆς θεότητος φύσιν μεταβαλλομένου· ἀλλ' ὡς τῆς τοιαύτης συναφείας τὴν πνευματικὴν ἀξίαν αὐτῷ ἑωρουμένης. Τὸ αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ Λόγος, οὐκ εἰς σαρκὸς μετέστη φύσιν, ἀλλ' ἐνωθεὶς σαρκὶ, σὰρξ λέγεται γεγονέναι· καθὼς καὶ ἄνθρωπος κολληθεὶς Θεῷ πνεῦμα λέγεται εἶναι, μὴ τὴν οἰκείαν οὐσίαν ἀποβαλὼν, εἰς κοινωνίαν δὲ προσλαβὼν. Ἀλλὰ τί τὸ σοφὸν τῶν ἀντιλεγόντων; Ἐμμένειν δ' ἦν· ἐγένετο δ' οὐκ ἦν· ἐμρίσθη ἡ ἀμέριστος φύσις, καὶ τὸ μὲν αὐτῆς ἔμειν, τὸ δὲ μεταβέβηται· ἢ τὸ πᾶν μεταβέβηται, ἢ κατὰ δόκησιν γέγονεν, ἢ λέγεσθαι μὲν ὀφείλει ἀπλῶς νοεῖσθαι· δὲ οὐκ ἀρμόζει. Καὶ τίς χρεῖα Λόγου μὴν σημαίνοντος; Ἄλλ' ὡς ἀπ' ἀρχῆς παραδέδοται, καὶ τὸ εἰρημένον βέβαιον, καὶ τὸ ἀκόλουθον ὡς ἀδίκησιν, καὶ ἡ ἐρμηνεία σαφῆς, καὶ ἡ διάνοια εὐσεβῆς, καὶ τὸ ἀδύνατον ἄμαχον, καὶ τὸ εὐπρεπὲς συνυπάρχον, καὶ τὸ ἀξιώπιστον ἐκ πολλῶν μαρτύρων ἀναντιρρήτων, καὶ τὸ ἀπρεπτον τῆς θεότητος ἄσυλον, καὶ τὸ πάθος τοῦ λεγομένου ναοῦ, οὐ τοῦ γεγραντος τοῦτο Θεοῦ. Πρὸς τοῦτοις οὐδὲ ἡ Παρθένος νοεῖται μήτηρ κατὰ τὸν ἐκεῖνων λόγον. Εἴπερ ἑαυτὸν ὁ Λόγος σὰρκα πεποίηκεν, οὐ σὰρκα λαβὼν ἐξ αὐτῆς προσλήλυθε. Πῶς γὰρ μήτηρ, ἧς οὐδὲν τὸ τεχθὲν ἐπιφέρεται; Πῶς δ' ἂν καὶ λεχθεῖη τοκετὸς ἢ δίκην σωλήνος ἀνοικτεῖς παράδος; Σκεῦος οὖν ποιῶσιν, οὐ μήτέρα, τὴν ἀγίαν Παρθένον. Καὶ οὐδὲ τοῦτο δύναται συνιδεῖν, ὅτι τὸ « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο » καθ' ἑαυτῶν μάλλον προβάλλονται. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλος ὁ Λόγος, καὶ ἄλλο σὰρξ, δύο, καὶ οὐκ ἓν· εἰ δὲ τὸ αὐτὸ ὁ Λόγος καὶ ἡ σὰρξ, τὸ « Ἐγένετο » λείπεται. Οὐ γὰρ ὁ Λόγος Λόγος ἐγένετο· τὸ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ ὄν ἄλλο τι οὐκ ἐγένετο. Ὡστε ἀνάγκη ἢ τὸ « Ἐγένετο » ἀνατραπῆναι, ἢ τὰς δύο φύσεις ὁμολογηθῆναι. Τὸ γὰρ « Ἐγένετο » κατὰ τὸ ἀληθῶς φαινόμενον εἴρηται πρὸς τὴν τῶν ὁρώντων ὑπέληψιν, ἀγνοούντων τὸν μὴ ὁρώμενον Θεὸν Λόγον τότε. Ὡστερ ἐάν τις εἴπῃ· Ὁ ποιῶν

²² II Cor. v, 21. ²³ Isa. LIII, 10. ²⁴ I Cor. vi, 17.

πρόβατον ἐξ ἀνδρὸς μεταβέβηται· ἀλλὰ καθάπερ A
πρόβατον ἐξ ἀνδρὸς ἀληθῶς ἐνεδύσατο, οὐ φύσεως
ἀνιγκη ἀκουσίῳ, ἀλλὰ προαιρέσεως γνώμῃ καὶ εὐ-
δοκίᾳ μόνον.

Quod vero unum quoddam est, aliud quid non est factum. Igitur necesse est ut vel illud, « Factum est, » proscribamus, vel duas esse naturas affirmemus. Vocabulum enim « Factum est, » dicitur quatenus revera apparuit, ut ii qui vidissent certiores fierent, qui scilicet tum temporis Deum Verbum, quod minime videbatur, ignorarent. Ut si quis dixerit: Pastor ille de viro in ovem mutatus est, nempe quatenus revera ovem induit, non necessitate quadam naturæ involuntaria, sed consilio duntaxat et sponte sua.

IV.

Πρὸς τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ.

Πῶς οὖν τολμῶσι τινες, μετὰ τὸ δειχθῆναι δύο τὸν Λόγον καὶ τὴν σάρκα, τῶν δύο φύσεων ἐκβάλλειν τὴν σύνοδον; πάσις μαχόμενοι ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς, B
πῆξαν ὕδριν ἐπάγοντες τῇ ἀνυβρίστῳ φύσει, παντὶ φθονῶντες τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως· ἅπασαν προφητείαν ταύτης ἐκδάλλουσιν, οἱ δὲ διπλοῦν τῶν φύσεων ἀθετοῦντες. Πάντα ὅσα ταπεινότερον εἴρηται τῇ φύσει δεχόμενα τῆς σαρκὸς, τηρεῖ τοῦ Λόγου τὴν δόξαν ἀκέραιον· ταύτης ἐκδαλλομένης, ἀνάγκη πάντα συνδραμεῖν εἰς τὸν Λόγον. Πᾶσα τοῖς ἀνθρώποις ἐλπίς καὶ παρρησία διὰ τῆς τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν ἐνώσεως. Oἱ δὲ τὸν Λόγον φάσκοντες εἰς σάρκα τετράφθαι, τὸ καύχημα τοῦ γένους ἐκένωσαν, καὶ τὰς λαμπράς ἡμῶν ἐλπίδας ἀβεβαίως ἀπέφεραν. Οὐκ ἔτι σεμνύνετα: Ἀβραάμ, οὐκ ἔτι ἀγάλλεται Δαβὶδ· ψευδεῖς αἱ πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις. εἴπερ οὐκ ἐκ καρποῦ τῆς κοιτίας; αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀνίσταται ὁ Χριστός· C
ἀλλ' ὁ Θεὸς Λόγος, αὐτὸς ἐκ τῶν σάρκα ποιήσας, τὴν ἐπιδημίαν ἐχαρίσατο. Πῶς οὖν οὐκ αἰσχύνονται καὶ Γραφαῖς θεῖαις πολεμοῦντες, καὶ ἀνθρώποις φθονοῦντες, καὶ Θεὸν ὡς παθητὸν βλασφημοῦντες, καὶ ψευδεῖς αὐτοῦ ἐπαγγέλλας μηνύοντες, μᾶλλον δὲ οὐ ψευδεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιπορκίαν τοῦ ἀψευδοῦς Θεοῦ καταχέοντες; « Ὄμοσε γὰρ, φησὶ, Κύριος τῷ Δαβὶδ ἀληθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτήν· ἐκ καρποῦ τῆς κοιτίας αὐτοῦ καθίσει ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ. » Μηδὲν οὖν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Δαβὶδ δεδωκότος, ἀλλ' ἐκ τοῦ Λόγου καινοτομηθείσης σαρκὸς, καὶ μία φύσις ἐν τῷ Δεσπότη Χριστῷ, καὶ δεῖ πάντως αὐτὸν νοεῖν ἢ Κύριον τοῦ Δαβὶδ ἢ υἱόν· τὰ γὰρ δύο ἢ μία φύσις οὐκ ἐπιδέχεται. Eἰ Θεὸς μόνον, οὐ κυρίως Υἱός· οὐ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει· οὐδὲ γνήσιος υἱός, ὁ μηδὲν ἔχων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ λεγομένου πατρὸς.

ipso non trahit: nec vero germanus filius, qui habet.

V.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ ὁμολογεῖν φύσιν τὴν σάρκα, τετράδα ἐστὶν ἀπὲρ Τριάδος κηρύττειν.

Πάλιν τὴν αὐτὴν κακοργίαν ἐν ἑτέροις ῥήμασι παρὰ τῶν ἐναντίων προβαλλομένην ὀρώ. Ἄνω γὰρ ἀπλῶς εἰπόντες, δύο Υἱοὺς εἰσάγειν τοὺς ἐν ἐνὶ τὰ δύο νοοῦντας, μορφήν Θεοῦ καὶ μορφήν δούλου, πάλιν ἐν-

IV.

Adversus eos qui unam in Christo naturam esse dicunt.

Postquam igitur duo esse Verbum et carnem demonstratum est, quid est cur duarum conjunctionem naturarum quidam rejicere non dubitant? qui bellum Scripturis sanctis inferunt, naturam nulli obnoxiam injuriæ contumeliis afficiunt, divinam incarnationem generi hominum universo invident: respiciunt omnem de illa editam prophetiam, qui duarum unionem naturarum dissolvunt. Quæcumque humiliter de Christo dicuntur, ea carnis applicata naturæ, salvam Verbi gloriam conservant: carne sublata, in Verbum omnia concurrant necesse est. Omnis hominibus spes est et fiducia ex Verbi cum primitiis nostris unione. Qui vero Verbum dicunt in carnem esse mutatum, illi et gloriationem generis nostri ad nihilum redegerunt, et præclaram nostram spem infirmiore reddiderunt. Non amplius gloriatur Abraham: non amplius exultat David: promissa ad illum facta mendacia erunt, si quidem Christus secundum carnem de fructu ventris ejus non exortus est. At enim Deus Verbum semetipsum carnem faciens suo nos adventu dignatus est. Quomodo igitur non pudet eos contra Scripturam sanctam bellum facere, hominibus invidere, in Deum ut passibilem blasphemare, promissiones ejus mendacii arguere: imo non hoc tantum, sed et Deum ipsum, qui mentiri nescit, perjurii accusare? « Juravit enim, inquit, Dominus David veritatem, et non frustrabitur eam: de fructu ventris ejus sessurum super ipsius throno²². » Cum ergo nihil carni de substantia sua David dederit, sed ex Verbo, novo quodam modo facta sit, una natura est in Domino Christo, qui nihilominus aut Dominus aut filius Davidis intelligendus est: duo enim illa, una eademque natura non admittit. Si Deus tantum, non proprie Filius: quippe qui originem substantiæ ab nullam substantiæ ejus qui pater dicitur partem

V.

Adversus eos qui dicunt carnem confiteri naturam, esse quaternitatem pro Trinitate dicere.

Rursum eadem adversarios improbitate in aliis agere disputationibus video. Nam cum supra simpliciter dixissent, qui duas in uno Christo formas, Dei et servi considerarent, eos duos Filios inducere, nunc ru-

²² Psal. cxlxi, 11.

497 quaternitatem illos prædicare calumniantur, qui natura carnem assumptam credunt. Hoc porro dicunt sua freti auctoritate, non autem ex quadam consequentia. Quanquam non tam illis nobiscum res est, quam cum sanctis omnibus qui eadem per Spiritus sancti gratiam prædicarunt. A quibus nos illustrati sinceram in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti confessionem didicimus, et œconomiam incarnationis duarum unionem naturarum cognovimus. Qui vero humilia omnia ipsi Filii deitati volunt tribui, tollunt carnis naturam, ut hujus passiones necessario ascribantur Deo Verbo, converso illi quidem prius in carnem, sed ea quæ carnis sunt rursus patienti. Atque hac de causa crimen fidelibus impingunt, quæ sibi videntur sua solum auctoritate astruentes. Sane si carnis eandem esse quam Patris, et Filii, et Spiritus sancti substantiam professi sumus unquam, quaternitatis nomen jure nobis objicitur, quippe qui eandem in quatuor personis essentiam contemplerur; sin quod res est dicimus: consubstantialiam Patri esse Filium, consubstantialiam item Spiritum sanctum, carnem vero ad œconomizæ complementum, non substantiæ incrementum, susceptam: qua illi ratione accessionem numeri ex carnis natura fabricant, adeo diversam, ac si alia consubstantialis persona esset, superinducentes? neque id tamen carne in se ipsa considerata, sed in inseparabili cum Deo Verbo conjunctione agnita, ut ea neque amplius videatur separata, neque ut consubstantialis reliquis personis pari modo annumeretur. Noster igitur sermo incarnationem profitetur, quaternitatem, ut dixi, non inducit, et Verbi tuetur impassibilitatem, et Scripturis universis consentit. Adversariorum vero doctrina et fidem omnem iis quæ ab initio scripta sunt negat, et carnis assumptionem rejicit; denique aut Verbum Deum mutatum et passum, aut fecte gesta fuisse omnia liquido declarat. Quod si ideo carnem necessario nobis in quaternitatis numerum ducunt asciscendam, quod per mediatricem purissimam carnem multa nos beneficia accepimus et accepturos deinceps speramus: restat ut togam illam, cujus oram ubi cum fide tetigisset illa fontem sanguinis circumferens mulier, sanitatem furata est, in memoratorum numerum ascribere, et quintam aliquod in prædicatione gloriosa illa togam inducere: non illam quidem ut pari cum unitis naturis modo honoratam, sed ut ad stupendi operationem miraculi ascitam. Cum igitur tantam a purissima carne gratiam accipiat toga, mulierique impertiat, nec tamen gloriøsæ celebrationis numerum augeat, nos quoque carnem illam divinam omnipotenti Verbo inseparabiliter unitam honorantes, salutem quidem nos per illam consequi profitemur, sed Trinitatis numerum salvum retinemus, cum unum sit caro cum Verbo, tum propter inseparabilem unionem, tum propter

A ταῦθα τετράδα κηρύσσειν συκοφαντοῦσι τοὺς φύσει τὴν σάρκα ἀνειληφθαι πιστεύοντας. Τοῦτο δὲ λέγουσι: μὲν ἐπ' ἐξουσίας, οὐκ ἔκ τινος ἀκολουθίας προφέρουσι δὲ οὐ τοσοῦτον ἡμῖν, ὅσον τοῖς ἁγίοις πᾶσι, τοῖς τοιαῦτα διὰ τῆς πνευματικῆς κηρύξαι χάριτος, παρ' ὧν ἡμεῖς φωτισθέντες, τὴν μὲν ἀνόθευτον ὁμολογίαν ἐν ὀνόματι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος εἰδιδάχθημεν, τὴν δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν ἐκ δύο φύσεων ἐγνωρίσαμεν. Ἄλλ' οἱ βουλόμενοι: πάντα ταπεινὰ φέρειν εἰς αὐτὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, παραγράφονται τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν· ἵνα τὰ πάθη ταύτης ἐξ ἀνάγκης ἐπιγραφῆ τῷ Θεῷ Λόγῳ, τραπέντι μὲν πρότερον εἰς σάρκα, παθόντι δὲ αὐθις τὰ τῆς σαρκὸς. Καὶ τούτου χάριν ἐγκλημα τοῖς παστοῖς ἐπισείουσιν, αὐθεντία μόνῃ τὰ δοκούντα κατασκευάζοντες. Εἰ μὲν γὰρ ἐλέγομεν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι τὴν σάρκα, καλῶς τετράδα ὠνόμαζον, ὡς τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐν τέταρσι προσώποις θεωρουμένης· εἰ δὲ λέγομεν, ὅπερ ἐστίν, ὁμοούσιον μὲν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὁμοούσιον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἰληθέναι δὲ τὴν σάρκα εἰς ἐκπλήρωσιν οἰκονομίας, οὐκ εἰς αὐξήσιν οὐσίας· πῶς ἀριθμοῦ προσθήκην ἐργάζονται, τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν τοσοῦτον παρηλλαγμένην, ὡς ἕτερον πρόσωπον ἐπειτάγοντες ὁμοούσιον; καὶ τοῦτο οὐ καθ' ἑαυτὴν αὐτῆς θεωρουμένης, ἀλλ' ἐν ἀχωρίστῳ συναφείᾳ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον γνωριζομένης· ὥστε μηκέτι κεχωρισμένην αὐτὴν ὁρᾶσθαι, μήτε ὡς ὁμοούσιον τῷ ἴσῳ τρόπῳ συναριθμείσθαι.

C Ὁ μὲν οὖν ἡμέτερος λόγος καὶ τὴν ἐνανθρωπήσιν ὁμολογεῖ, καὶ τετράδα, καθὼς φησιν, οὐ ποιεῖ, καὶ φυλάττει τῷ Λόγῳ τὸ ἀπαθές, καὶ πρὸς πάσας συμφωνεῖ τὰς ἁγίας Γραφάς· ἡ δὲ τῶν ἐναντίων νομοθεσία καὶ τοῖς γεγραμμένοις ἀπ' ἀρχῆς ἀπειθεῖ, καὶ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν ὀθετεῖ, καὶ τὸν Θεὸν Λόγον τετράφθαι καὶ πεπονθέναι δηλοῖ, ἡ κατὰ φαντασίαν πάντα ἐπιδειχθαι. Εἰ δὲ διὰ πολλὰς ἡμᾶς εὐεργεσίας διὰ τῆς μεσιτεουσῆς ἀχράντου σαρκὸς εἰληφέναι τε καὶ λήψεσθαι ἐλπίζειν ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς εἰς ἀριθμὸν τετράδος παραλαμβάνειν τὴν σάρκα· ὧρα αὐτοῖς καὶ τὸ ἱμάτιον τοῦ χρυσαίου, οὐ πιστῶς ἀφαμένη ἡ γυνὴ ἡ τὴν τοῦ αἵματος πηγὴν περιφέρουσα, τὴν ἱσὴν ἐκλεψεν, εἰς συναριθμῆσιν τῶν μνημονευομένων λαμβάνειν, καὶ τι πέμπτον ἐν τῷ

D κηρύγματι τῆς δοξολογίας τὸ ἱμάτιον παρεισάγειν· οὐχ ὡς τιμηθὲν τῷ αὐτῷ τῆς ἐνώσεως τόπῳ, ἀλλ' ὡς παραληφθὲν εἰς θαυματουργίαν παράδοξον. Τοῦ τοίνυν ἱματίου τοσαύτην ἐκ τῆς ἀχράντου σαρκὸς λαβόντος χάριν, καὶ μεταδόντος τῇ γυναικί, καὶ μηδὲ προσθήκην τοῦ ἀριθμοῦ ἐπὶ δοξολογίας ποιήσαντος· οὕτω καὶ τὴν ἐνθεον σάρκα τὴν ἀναποδλήτως ἡνωμένην τῷ παντοδυνάμῳ Λόγῳ τιμῶντες, εὐρεῖν μὲν δι' αὐτῆς ὁμολογοῦμεν τὴν σωτηρίαν, τηρούμεν δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῆς Τριάδος ἀπαρρηχέριτον, ὡς ἐν οὐσαν ἅμα τῷ Λόγῳ κατὰ τὸ ἀχώριστον τῆς ἐνώσεως, καὶ ἀδιείρητον τῆς προσκυνήσεως. Ἄλλ' ὅσα μὲν ἐφαρμόζοντα (22) τῇ θείᾳ φύσει φάσκουσι γηγονέναι,

(22) Edit. Comm., ἐφαρμόζοντας.

τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ πρὸς κατασκευὴν ἀπρεποῦς ἂν ἐννοίας λαμβάνουσι. Παύλου λέγοντος· Ἄδύνατον τῷ Θεῷ καὶ τὸ ψεύσασθαι, καὶ τὸ ἑαυτὸν ἀρνηθῆσθαι· ὅσα δὲ καὶ ἀρμόζοντα τῷ Θεῷ καὶ σωτήρια καὶ θεοπρεπῆ καὶ φιλόνητα, ταῦτα πρὸς τὸ ἀδύνατον μεταφέρουσι, μὴ παραχωροῦντες τῇ δεσποτικῇ σοφίᾳ τοῦ δύνασθαι καὶ λαβεῖν σάρκα, καὶ μὴ ποιεῖν τετράδα. Οὕτω χρίστις αὐτοῖς ἐμφιλόνεικος, τὰ μὲν ἀπρεπῶς παρ' αὐτῶν καινοτομούμενα βεβαιοῦν τῷ λέγειν, ὅτι πάντα δύναται ὁ Θεός· τὰ δὲ παρὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς εὐσεβῶς κηρυσσόμενα μηκέτι δέχεσθαι ὡς ἀληθῆ, καὶ δυνατὰ, καὶ συμφέροντα· λαμβάνειν δὲ αὐτὰ εἰς πλοκὴν ζητημάτων, καὶ μὴ ἀποδιδόναι τῇ δυνάμει τοῦ πάντα ποιοῦντος τὰ ἀνήκοντα ὑπὲρ ἀνθρωπίνην κατάληψιν.

VI.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι κατ' ἀνθρώπον γινώσκειν τὸν Θεοῦ τὸν Χριστὸν, εἰς ἀνθρώπον ἔστι τὰς ἐλπίδας ἔχειν.

Ἄλλὰ γὰρ, μὴ ἀρκεσθέντες τοῖς οὕτως ἀτόποις καὶ ἀναισχύντοις προβλήμασι, προσέβηκαν καὶ ἄλλην ἰταμωτέραν ἀπόφασιν, λέγοντες εἰς ἀνθρώπον ἔχειν τὰς ἐλπίδας τοὺς Θεὸν καὶ ἀνθρώπον καθ' ἑκατέραν φύσιν ὁμολογούντας τὸν Χριστόν. Ἐπὶ τούτοις αὐτῶν πυθέσθαι καλόν. Δεῖ πείθεσθαι ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς, ἣ κατ' αὐτοὺς οὐ δεῖ; Εἰ μὲν γὰρ δεῖ, παρ' αὐτῶν ἀκηκόαμεν, καὶ αὐταῖς ἐγκαλεῖται· εἰ δὲ λέγοιεν, ὡς οὐ δεῖ, φανερώς ὁμολογεῖται· σάν τὴν πρὸς τὰς ἱερὰς βίβλους ἀσπονδὸν μάχην, καὶ οὐδεὶς ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς, εἴα πρὸς ἄλλοτεριους, λόγος. Παρ' αὐτῶν ἀκηκόαμεν· « Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν· » καὶ ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἔστι· « Νῦν δέ με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἀνθρώπον ὃς τὴν ἀλήθειαν λελάληκα ὑμῖν. Εἰς Θεὸς, εἰς καὶ μείστις Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Ἰησοῦς Χριστός. Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐκ γῆς γοῦτός, ὁ δεῦτερος ἀνθρώπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ὁ πρῶτος Ἀδάμ, ὁ δὲ ἔσχατος Χριστός. Δι' ἀνθρώπου θάνατος, δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. » Τοσαῦτα ἐν λόγοις, καὶ πολλῶν πλεονα σφόδρα ὅσα πάλιν ἐν ἔργοις. Ἐγενήθη βρέφος, περιεράφη σπαργάνοις, ἐτρέφη γάλακτι, περιετρέφη κατὰ τὸν νόμον, προέκοψεν ἡλικίᾳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι, πείναν ἐγνω, δέξαν οὐκ ἠγνόησε, πόνων ἀσθησιν ἔλαβε, ταραχῆς καὶ ἀδερμονίας καὶ λύπης πείραν ἐδέξατο, κατὰ πάντα ὁμοιωθῆναι τοῖς ἀδελφοῖς χωρὶς ἁμαρτίας. Μάστιξιν ὑπεβλήθη, σταυρῷ προσήχθη, ἡλοῖς περιεπάρη, θανάτου ἐγεύσατο, ταφῇ παρεδόθη, γέγονεν ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν ἔθνη, καὶ κρατηθῆναι μὴ δυναθεῖσα πάλιν ἀπαθῆναι τῷ σώματι, καὶ γέγονεν ἡ ἀνάστασις· εἶτα ἀπαθῆναι καὶ ψηλάφησις τῶν ἀπιστούντων· εἶτα τροφή πιστομένη τοῦ σώματος τὴν ἀνάστασιν· εἶτα ἀνάληψις εἰς οὐρανὸν ὁρώντων πολλῶν. Τοσαῦται μαρτυρίαι τῶν γεγραμμένων, τοσαύτη πληροφορία γενομένων, τοσούτων ἡ οἰκονομία πρόξενος ἀγαθῶν. Καὶ ταῦτα πάντα κλειδοῦσι παρορῆν, καὶ τοσούτων καὶ τοιούτων ἀπαισιότητας χωρεῖν, ἀνθρωπότητα δὲ διὰ τούτων

indivisam adorationem. Sed quæcumque diuina nature non conveniunt, ea potentia Dei ad asstruendam absurdam suam opinionem ascribunt, Paulo dicente Deum non posse mentiri, nec seipsum negare. Quæ vero et Deo convenientia, et salutaria, et divina, et in hominum gratiam facta sunt, ea impossibilia esse dicunt: neque id divina sapientia concedunt, ut possit carnem sumere, quin faciat quaternitatem. Ita nimirum illi contentiosi sunt, ut absurda quidem sua commenta confirmare nitantur dicendo, omnia posse Deum; quæ vero pie a sacra Scriptura prædicantur, non admittant ut vera, ut possibilia, ut utilia; sed ex iis quæstionum laqueos nectant, nec omnium Creatoris potestati ea tribuant quæ captum superant humanum.

B

498 VI.

Adversus eos qui dicunt Christum Dominum et hominem agnoscere, esse in hominem spem suam habere.

At illi non contenti tam absurdis impudentibusque propositionibus, aliam multo impudentiorem sententiam addidere, dicentes, in hominem spem naturam Deum et hominem esse constituentur: super his percontari illos operæ pretium fuerit. Aut sanctis obtemperare Scripturis oportet, aut secundum illos non oportet; si oportet, id ex Scripturis didicimus, illas ergo incensum; si dicant, non oportere, palam ergo faciant suum in sacros libros irreconciliabile bellum, nec ullus nobis cum illis, utpote extraneis, sit sermo. Ex Scripturis audivimus: « Homo in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem »⁸⁸: et quod Filius sit hominis: « Nunc autem queritis me interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis »⁸⁹. Unus Deus, unus mediator Dei et hominum, homo Jesus Christus⁹⁰. Primus homo ex terra terrenus, secundus homo Dominus ex cælo⁹¹. Primus Adam, ultimus vero Christus. Per hominem mors, per hominem resurrectione mortuorum⁹². Hæc tæ tot tantaque verba, ac multo plura opera sunt, quæ testimonium reddant. Natus est infans, pannis involutus, lacte nutritus, circumciscus secundum legem, profecit ætate, sapientia et gratia, famem expertus est, sitim non ignoravit, labores sustinuit, perturbationem, anxietatem animi, et dolorem expertus est, per omnia assimilatus est fratribus, excepto peccato. Flagellis cæsus est, actus in crucem, clavis confixus, mortem gustavit, sepulturæ traditus est, descendit anima ejus ad inferos, et cum ibi detineri non posset, reddita est corpori, et facta resurrectio est: hinc palpatus et contractatus incredulorum, deinde sumptus cibus est, qui resuscitati corporis fidem faceret: deinde assumptio in cælum multis videntibus. Tot tantaque sunt Scripturarum testimonia, tanta rerum gestarum certitudo, tot tantaque nobis bona œconomia conciliat. Et præcipiunt tamen ut hæc omnia

⁸⁸ Isa. LIII, 3. ⁸⁹ Joan. VIII, 40. ⁹⁰ I Tim. II, 5. ⁹¹ I Cor. xv, 47. ⁹² ibid. 21.

despiciamus, ac contra isthæc tanta et hujusmodi procedamus, hisque demonstratam testimoniiis humanitatem non secundum naturam confiteamur; humanitatem vero non nudam. Ad hæc restat ut apostolicam opponamus vocem : « Oportet obedire Deo magis quam hominibus ⁴¹. » Cum igitur humanitas divinitati ineffabiliter et inseparabiliter unita sit, ita quidem, ut idem et infans videatur, et Deus agnoscatur, « Puer, » inquit propheta, « natus est nobis, et Filius datus est nobis, et vocatur nomen ejus, magni consilii Angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis ⁴². » Fasciis circumscibitur : sed nullis circumscriptum terminis imperium in creaturas universas exercet. In præsepe ponebatur, sed angelorum celebratus hymno glorificabatur : famem et sitim toleravit, sed ex quinque panibus aliquot hominum millia saturavit, et superantia duodecim canistrorum fragmenta, prout voluit, ostendit. Ut paucis rem complectar, mortem degustavit, sed eum qui mortis imperium tenebat destruxit : ac in cruce quidem, dum pateretur, corpus ejus pendebat; qui vero in illo erat Deus Verbum, is suam nullis passionibus obnoxiam potentiam ubique declarabat. Movebatur terra, scindebantur petrae, oecultabatur sol, velum rumpebatur, aperiebantur sepulcra, resurgebant mortui novi ruptorum mortis vinculorum præcones : creaturae denique universæ invisibilem crucifixi deitatem nuntiabant. Qualis igitur supererit excusatio, si tanta salute neglecta, tam certis testimoniis contemptis, novis contentiosorum hominum opinionibus adhæserimus? Verum quod omnibus modis Christum Salvatorem deceat agnoscere Deum pariter et hominem **499**, secundum utramque naturam, licet nos tacuerimus, lapides clamabunt. Quod vero non in homine simpliciter spem suam habeant repositam, qui sic sentiunt, operæ pretium est, perspicue demonstrare. Tametsi si qua suborta est quæstio, aut solutionem ejus quæsitam oportuit, aut inscitiam fateri propriam, nec a Scriptura discedere. Jam porro facile est congruam invenire rationem, quare in carualem hominis facti (Verbi) adventum, in salutarem Domini œconomiam, spem reponamus nostram, dum invisibilem Deum Verbum per visibilem carnem cognoscimus, et per ejus passionem impassibilitatem accipere credimus: omnia autem gesta deitati cum carne conjunctæ ascribimus, et ita unam adorationem incarnato et homini facto Deo Verbo afferimus. Neque enim mulier illa quæ fimbriam contrectavit, in fimbriam spem habere deprehensa est, sed in potestatem invisibilem ejus qui erat vestimento indutus, cujus erat fimbria. Neque is qui sputo fuit a cæcitate sanatus, in sputum habuit fiduciam; sed in invictam ejus potentiam qui jussit illum ita medelam accipere. Nam qui hodie ad sanctum altare accedunt, ipsumque amplectuntur, ac cum timore et gaudio salutant,

A ἀποδοειγμένην μὴ κατὰ φύσιν ὁμολογεῖν· ἀνθρωπότητα δὲ οὐ ψάλην. Πρὸς ταῦτα καιρῶς ἀποστολικὴν ἀντιθεῖναι φωνήν· « Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις. » Οὕτω δ' ἀνθρωπότητος ἀρρέτως ἠνωμένης καὶ ἀχωρίστως θεότητι, ὡς τὸν αὐτὸν βρέφος καὶ παιδίον βλέπεσθαι, καὶ Θεὸν γινώσκεισθαι. « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, » φησὶν ὁ προφῆτης, « Υἱὸς καὶ ἐδόθη, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλής Ἄγγελος, θαυμαστός, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός. » Ἐν σταργάνοις περιγράφεται· ἀλλὰ πάσῃ τῇ κρίσει τὴν δεσποτείαν ἀπερίγραφον ἐπιδεικνύται. Ἐν φάτῃ ἐτίθετο, ἀλλὰ παρ' ἀγγέλων ἠμνούμενος ἐδοξάζετο· πεῖναν καὶ δίψαν ὑπέμεινε, ἀλλ' ἐκ πέντε ἄρτων χιλιάδας ἐχόρτασε, καὶ περισσεῖαν κλασμάτων δεκαδύο κοφίνων, ὡς ἠθέλησεν, ἐδείξε. Συντόμως εἰπεῖν, ἐγεύσατο θανάτου, ἀλλὰ κατέλυσε τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου· καὶ κατ' αὐτὸ δὲ τὸ πάθος, ἐπὶ σταυροῦ μέσῃ τὸ σῶμα κρεμάμενον, πανταχοῦ δὲ ὁ ἐν αὐτῷ Θεὸς Λόγος τὴν ἀπαθὴ δύναστείαν ἐπιδεικνύμενος ἦν.

B Ἔσαίετο γῆ, ἐσχίζοντο πέτραι, συνεκαλύπτετο ἥλιος, διεβήγγυτο καταπέτασμα, τάφοι ἠνοιγόντο, νεκροὶ ἀνεπέδων, ξένοι κήρυκες τῆς καταλύσεως τοῦ θανάτου, πᾶσα κτίσις τὴν ἀόρατον θεότητα τοῦ ἐσταυρωμένου ἐμήνυε. Ποίαν ἔσομεν ἀπολογία, τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας, καὶ τοσαύτην περιδόντες πληροφορίαν, συνθέμενοί τε ταῖς τῶν φιλονεικούντων καινοτομαίαις; Ἄλλ' ὅτι μὲν κατὰ πάντα τρόπον ἀρμόζει γινώσκειν τὸν Σωτῆρα Χριστὸν Θεὸν ἅμα καὶ ἄνθρωπον, κατὰ φύσιν ἑκατέραν, κἂν ἡμεῖς σωτηρησόμεν, οἱ λίθοι κρᾶζονται· τὸ δὲ μὴ ἔχειν εἰς ἄνθρωπον ἀπλῶς τὰς ἐλπίδας τοῦ οὗτου πιστεύοντας, ἀναγκαῖον δεῖξαι σαφῶς. Καίτοιγε καὶ εἰ τις ἀνέκλυπτεν ἀπορία, ταύτης ἐχρῆν τὴν λύσιν ζητεῖν, ἢ τὴν οἰκείαν ἀμάθειαν ὁμολογεῖν, οὐ τῶν γεγραμμένων ἀναχωρεῖν. Νυνὶ δὲ καὶ βῆδιον τὸ πρέπον εὐρεῖν, ὅτι τὰς ἐλπίδας ἔχομεν εἰς τὴν ἑνοαρχον τοῦ ἐνανθρωπήσαντος παρουσίαν, εἰς τὴν σωτήριον τοῦ δεσπότου οἰκονομίαν, διὰ μὲν τῆς ὀρωμένης σαρκὸς τὸν ἀόρατον Θεὸν Λόγον ἐπιγινώσκοντες, καὶ διὰ τοῦ πάθους ταύτης τὴν ἀπάθειαν λαμβάνειν πιστεύοντες· πάντα δὲ τὰ γενόμενα, τῇ ἠνωμένῃ τῇ σαρκὶ θεότητι ἐπιγράφοντες, καὶ οὕτω μίαν τὴν προσκύνησιν τῷ σαρκωθέντι· καὶ ἐνανθρωπήσαντι Θεῷ Λόγῳ προσάγοντες. Οὐδὲ γὰρ ἡ ἀφαμένη γυνὴ τοῦ κρασπέδου εἰς

D κρᾶσπεδον ἔχουσα τὰς ἐλπίδας ἠλέγγετο, ἀλλ', εἰς τὴν ἀόρατον δύναμιν τοῦ τὸ ἱμάτιον περιβεβλημένου, οὐπερ τὸ κρᾶσπεδον. Οὐδὲ ὁ τῷ πύσματι τῆς τυφλώσεως ἐλευθερωθεὶς, εἰς πύσμα τὴν πεπολιθησιν εἶχεν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀήτητον ἐξουσίαν τοῦ κελύσαντος αὐτὸν οὕτω τὴν ἰσιν δέξασθαι. Ἐπαὶ καὶ νῦν οἱ προσιόντες ἀγίῳ θυσιατηρίῳ, περιπτυσσόμενοι δὲ τοῦτο, καὶ μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς ἀσπαζόμενοι, οὐκ εἰς λίθον ἢ ξύλον ἀπλῶς ἐπερείδονται, ἀλλ' εἰς τὴν διὰ τοῦ λίθου ἢ ξύλου τοῖς εὐσεβῶσι μνημονευομένῳ χάριν. Ἡ σὺ καὶ τοὺς σωθέντας ποτὲ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Μωϋσέως διὰ τοῦ βλέπειν εἰς τὸν ὑψωθέντα χαλκοῦν ὄφιν, ὄφει τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπιπερ-

⁴¹ Act. v, 29. ⁴² Isa. ix. 6.

πειν διέβαλες; Εἰ δὲ ἡ εἰκὼν τοῦ μυστηρίου τοσ- A
αύτην ἐνέργειαν δι' ὕφους ἐπεδείξατο· πόσω μάλ-
λον αὐτὸ τῆς χάριτος τὸ πρωτότυπον δι' ἀνθρώπου
σοι παρέξει, καθὼς καὶ παρέσχε τοῖς πιστοῖς τὰς
πολυτρότους εὐεργετίας κατὰ τὸν εἰπόντα· «Ὡσπερ
δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, οὕτω δι' ἀνθρώπου ἡ ἀνά-
στασις τῶν νεκρῶν.»
per hominem tibi afferet, quemadmodum fidelibus
dum per hominem mors, ita per hominem resurrectio mortuorum⁴². »

VII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ἀπαθῶς Θεὸς
Λόγος.

Πολλὰς καὶ λίαν σκαιῶς προτεθείσαις πλοκαῖς
συντόμως κατὰ δύναμιν ἀντειπόντες, οὐκ οἶδαμεν τί B
χρησόμεθα τῇ νυνὶ προκειμένῃ, παίζειν μὲν οὐ βου-
λόμενοι, παιδεύειν δὲ μάλιστα πρὸς παιδιὰν κατα-
γέλαστον οὕτως ἀναγκαζόμενοι, ἦν καὶ τὸ ἀπλῶς
εἰπεῖν χλιεὴν ἐστὶν εἰσενεγκεῖν. Ἐπαθεν ἀπαθῶς.
Ὡ τῆς ἀδιανοήτου σοφίας! Ὡ τῆς παιζούσης διδα-
σκαλίας, οἰκοδομούσης ἅμα καὶ καθαιρούσης! οἶά
ἐστιν ἰδεῖν τὰ τῶν παιδῶν ἐν ψάμμοις ἀθύρματα.
Ἐπαθεν ἀπαθῶς· πρὶν ἀκούσω τοῦ ῥήματος, ἐπι-
λανθάνομαι τῆς σημασίας τοῦ, ἔπαθεν. Ἐπαγόμενον
γάρ τὸ, ἀπαθῶς, οὐκ ἐξ θανάτου, καὶ ταφῆν, καὶ
ἀνάστασιν δέχεσθαι, ἀ τὸ τῆς ἡμετέρας ἔχει σωτη-
ρίας κεφάλαιον. Εἰ γὰρ ἔπαθε, πῶς ἀπαθῶς; Εἰ
ἀπαθῶς, πῶς ἔπαθε; Ἐπαθῆσιν ἀπαθῶς, καὶ
νοήσωμεν ἀνοήτως. Τίς εἶδε πίπτοντα ἀπτῶτως,
ἐγειρόμενον ἀνεγέρτως, πονοῦντα ἀπόνως, φρο- C
νοῦντα ἀφρόνως, λαλοῦντα ἀλαλήτως, ὠφελοῦντα
ἀνωφελῶς (23), λυόμενον ἀλύτως, ἵνα λέξωμεν τὸ,
ἔπαθεν ἀπαθῶς; Τίς ἡ τῆς ἀφροσύνης ἐπίτασις; τίς
ἡ τῆς μανίας ἐνστασις; τίς ἡ τῆς ἀνοίας παραπλη-
ξία; Περὶ μυστηρίου φρικωδεστάτου φέρειν ῥήματα
γέλωτα πλατύν ἐργαζόμενα, λόγον ἐπαγγέλλεσθαι
καὶ ἀλογίαν προβάλλεσθαι, ἀπόκρισιν δίδόναι ἴσῃν
τοῦ μὴ δίδοναι, ἀσφαφεστέραν ἐρμηγίαν παρέχειν μεί-
ζονος ἀπορίας μητέρα. Πῶς οὐδεὶς τῶν ἀγίων εἰς
τοσοῦτον ὕψος ἀναδραμεῖν θεωρίας, ἢ εἰπεῖν ἡδυ-
νήθη τὸ πολυθρόλλητον ἐκεῖνο ῥήμα, ἔπαθεν ἀπαθῶς;
Πῶς αἱ πολύστιχοι βιβλοὶ τὴν ὑπέρογκον ταύτην
ἀποκάλυψιν ἡμῖν οὐκ ἐγκώρισαν; Παῦλος, εἰς τρίτον
οὐρανὸν ἀνελθὼν, καὶ τῶν ἀρρήτων ῥημάτων ἀκού- D
σας ἐν παραδείσῳ, τοιοῦτο οὐδὲν ἀπεφῆνατο. Μὴ
ἄρα, τοῦτοις καταλιμπάνων τὴν τῶν ὑπερβαίνόντων
ἐξήγησιν, οὕτως οὐκ εἶπεν· Ἐπαθεν ἀπαθῶς· ἀλλ',
«Ἐμαθε, φησὶν, ἀφ' ὧν ἔπαθε· » καὶ, «Πεπειραμέ-
νος, κατὰ πάντα, καθ' ὁμοιότητα; » Τὸ «πεπειρα-
μένος, » πῶς ῥῶθεν ἀνεῖλε τῶν τοιούτων λόγων τὴν
ληρωδίαν· Ὁ γὰρ κατὰ πάντα πεπειραμένος καθ'
ὁμοιότητα, ἢ πέπονθεν οὐκ ἀπαθῶς, ἵνα φυλάξῃ τὸ,
«κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα· » ἢ καὶ τοὺς ἄλλους
δείκνυσι παθόντας ἀπαθῶς, ἵνα σώσῃ τὴν πρὸς αὐ-
τοῦς ὁμοιότητα. Ὡστε ἢ καὶ τὸν Σωτῆρα πεπον-
θῆναι ἀληθῶς ὁμολογητέον, ἢ καὶ τοὺς ἄλλους ἀπα-

non in lapidem aut lignum temere innituntur, sed
in gratiam per lignum et lapidem a sanctis viris
memoratum. An tu eos qui tempore beati Moysis
visu exaltati zeni serpentis sanati sunt, serpenti
salutem commisisse suam calumniaris? Quod si
mysterii imago tantam per serpentem efficiendam
exhibuit; quanto majorem ipse gratiæ prototypus
varia attulit beneficia, juxta illud: «Quemadmo-
dum per hominem mors, ita per hominem resurrectio mortuorum⁴². »

VII.

Adversus eos qui dicunt: Impassibiliter passus est
Deus Verbum.

Postquam multas atque contortas propositiones
pro facultate confutavimus, ad præsentem nescimus
quid respondeamus. Cum joculari quidem non sit
animus, ad ludicra tamen et ridicula confutanda
vel invitati cogimur, quorum vel simplex mentio
risum moveat. Passus est impassibiliter; o incon-
sideratam sapientiam! o ludicram doctrinam una
ædificantem et destruentem, ut videre pueros est
in arena ludentes. Passus est impassibiliter: an-
tequam audiam illud dictum quid significet, passus
est, obliviscor: nam quod adjicitur, impassibiliter,
non admittit mortem, sepulturam, et resurre-
ctionem, quæ salutis nostræ summani complectuntur.
Nam si passus est, quomodo impassibiliter? Si
impassibiliter, quomodo passus est? Loquamur
sine loquela, intelligamus sine intelligentia. Quis
vidit unquam cadentem sine casu, excitatum sine
excitatione, laborantem sine labore, prudentem
imprudenter, loquentem sine loquela, utilitatem
afferentem inutiliter, solutum insolute, ut dicamus
passus est impassibiliter? Quæ tanta hæc dementia?
quæ furoris perseverantia? quis amentię stupor?
De tremendo nimirum mysterio verba proferre,
amplam risus materiam moventia? polliceri rati-
oni congrua, et a ratione alienissima proferre?
ita respondere, ut videre non respondisse? inter-
pretationem exhibere re explicanda obscuriorem,
et majoris dubitationis matrem? Qui fit quod san-
ctorum nemo tam alta contemplari, nec illo tanto-
pere celebrato verbo uti potuit, passus est impas-
sibiliter? Ipsæ sacræ litteræ tot versibus distinctæ
quid est cur magnificam hanc revelationem nos
minime docuerunt? Paulus in tertium cælum
ascendit, et arcanæ verba in paradiso audivit, sed
hujusmodi nihil pronuntiavit. An 500 vero, relicta
ipsis eorum, quæ captum omnem superant expo-
sitione, non dixit, passus est impassibiliter, sed
«ex iis, ait, quæ passus est, didicit⁴³: » Item
«tentatus est in omnibus similiter⁴⁴: » Qua voce,
«tentatus est, » verba ejusmodi nugatoria jamdiu
sustulit. Nam qui in omnibus ad similitudinem ten-
tatus est, is aut passus est non impassibiliter, ut
firma maneat illa, «in omnibus similiter, » aut

⁴² 1 Cor. xv, 21. ⁴³ Hebr. v, 8. ⁴⁴ Hebr. iv, 15.

(23) Mss., πνονοῦντα ἀφρόνως, λαλοῦντα ἀνωφελῶς, male. Editi quædam omiserant.

alios quoque impatibiliter pati ostendit, ut servet eam quam cum illis habet similitudinem. Quamobrem alterutrum est profitendum, aut vere passum esse Salvatorem nostrum, aut alios quoque impatibiliter passos, ad quorum similitudinem Dominus tentatus fuisse prædicatur. Quæ porro patientiæ demonstratio ex eo quod impassibiliter patitur? Quomodo dicitur patientia Christi, si nullum doloris sensum percepit? Qua ratione ostenditur ejus erga homines ineffabilis et incomparabilis amor, si absque laboribus passio fuit? Quis pati recusaverit, non modo pro amicis, sed etiam pro adversariis, si pati liceat impassibiliter? Quid erat ergo quod Dominus diceret, « Spiritus promptus est, caro autem infirma⁶⁶, » si passionem absque dolore experturus erat? Quæ causa erat quod ad Patrem clamaret: « Pater, si possibile est, transeat a me calix iste⁶⁷ »? Quare supplices preces cum vehementi clamore et lacrymis ad eum qui se a morte eripere posset offerebat? Aut igitur vera illa omnia credenda, et passionem veram fuisse conflendum est, aut passionem illam sine passione, necesse est reputare speciem plane, fictionem et phantasiam fuisse. Si non vere passus est, nec vere utique resurrexit. Si revera non gustavit mortem, nec stimulus mortis restinxit, adhuc in peccatis sumus nostris, adhuc mors omnibus dominatur, adhuc ab hæreditate sumus alieni. Si namque facta mors, si mendax testamentum; nec vera erit hæreditas. Hæc nobis lex pronuntiat: « Testamentum in mortuis confirmatum est⁶⁸. » Si ergo is vere mortuus non est qui Novum Testamentum nobiscum iniit, irrita sane quæ in Testamento sunt, rejectique ii qui hæredes sunt vocati. Sed apage ejusmodi vesaniam, o homo! Nam qui Testamentum pepigit, mortuus est, et ratum est Testamentum, hæreditasque proposita credentibus, ac supplicium sycophantis paratum. Reperiuntur namque complures contra Deum falsi testes, qui dicunt eum suscitasse Christum a mortuis, quem non vere

αὐτῶν πεπονθέναι, ὧν καθ' ὁμοιότητα πεπειραμένους ὁ Θεὸς πείσεται. Τίς δὲ καὶ ὑπομονῆς ἀποδείξει ἐκ τοῦ παθεῖν ἀπαθῶς; Πῶς λέγεται ἡ ὑπομονὴ τοῦ Χριστοῦ, εἰ μὴ πόνων ἀίσθησιν ἔλαβε; Πῶς δὲ δείκνυται ἡ ἀγαθὸς καὶ ἀπαράβλητος πρὸς ἀνθρώπους φιλοστοργία, εἰ εἶχα πόνων τὸ πάθος ἐγένετο; Τίς οὐχ αἰρεῖται παθεῖν, οὐ μόνον ὑπὲρ φίλων, ἀλλ' ἤδη καὶ ὑπὲρ ἀντιδίκων, εἰ ὑπεμέγεσσι παθεῖν ἀπαθῶς; Οὐ δὲ χάριν ἔλεγεν ὁ Θεὸς πότης, « τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής, » εἶπερ ἔμελλε τὸ πάθος ἀναλγήτως προσέσθαι; Ἰνατί πρὸς τὸν Πατέρα ἔβρα· « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο; » τίνας ἔνεκεν εὐχὰς ἰκετηρίου μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων πρὸς τὸν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου προσέφερον;

Ἡ οὖν πάντα ἀληθῆ πιστευτέον, καὶ τὸ πάθος ἀληθινὸν ὁμολογητέον· ἢ, τοῦ πάθους ἀπαθῶς γεγενῆσθαι λεγομένου, σχῆμα ἀνάγκη καὶ δόκησιν καὶ φαντασίαν πάντα λογίζεσθαι. Εἰ οὐ πέπονθεν ἀληθῶς, οὐδὲ ἀνέστη πάντως ἀληθῶς. Εἰ μὴ ὄντως ἐγεύσατο θανάτου, οὐδὲ τὰ κέντρα ἔσβεσε τοῦ θανάτου· ἔτι ἐσμὲν ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν, ἔτι βασιλεύει πάντων ὁ θάνατος· ἔτι τῆς κληρονομίας ἀλλότριον καθεστήκαμεν. Εἰ γὰρ ὁ θάνατος ἀπατήλδς, καὶ ἡ διαθήκη ψευδής, καὶ ἡ κληρονομία οὐκ ἀληθής. Νόμος ἡμῶν ταῦτα διαγορεύει· « Διαθήκη, » φησὶν, « ἐπὶ νεκροῖς βεβαία. » Εἰ οὖν οὐ τέθνηκεν ὄντως ὁ τὴν Καινὴν Διαθήκην πρὸς ἡμᾶς διαθέμενος, ἀκυρατὰ τῆς Διαθήκης, ἀπόβλητοι οἱ λεγόμενοι κληρονόμοι. Ἄλλ' ἀπαγε τῆς τοιαύτης παραπληξίας, ὦ ἄνθρωπε! Καὶ ὁ διαθέμενος γὰρ τέθνηκε, καὶ ἡ Διαθήκη κεκύρωται, καὶ ἡ κληρονομία τοῖς πιστεύουσι πρόκειται, καὶ ἡ τιμωρία τοῖς συκοφάνταις ἡτοίμασται. Εὐρίσκονται γὰρ πολλοὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ λέγοντες, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ὃν οὐκ ἀληθῶς τεθνηκότα ἤγειρεν, εἶπερ ἀπαθῶς ἔπαθε. Καὶ Παύλου βωόντος, ὅτι παθητὸς ὁ Χριστὸς, οἱ Παύλου ἀντίδικοι τὸ « ἀπαθῶς » ἀντιφθέγγονται.

mortuum excitavit, si quidem passus est impassibiliter. Et clamante Paulo passibilem esse Christum, Pauli adversarii contra clamant, illud « impassibiliter » proferendo.

VIII.

Adversus eos qui dicunt: Passus est Deus ut voluit.

Qui secundum legem iter peragere volunt, curantque omnem effugere errorem, quidvis potius mali eligent, quam vel tantillum a via publica deflectant. Eodem prorsus modo qui per viam dogmatum veritatis volunt incedere, vestigiis inhærent eorum qui nunquam in itinere errarunt. Ubi autem regiæ viæ signa accurate edidicere, sollicitè sibi cavent ab omni diverticulo: toti vero ex veritatis partibus consistunt. Cum ab hoc igitur scopo ii aberrarint qui adversaria nobis dogmata tradunt, vestigia quidem orthodoxorum Patrum amiserunt, nec non theologorum virorum (qui viam common-

VIII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἠθέλησεν.

Οἱ κατὰ νόμον ὁδοιπορίαν ἀνύειν ἐθέλοντες, καὶ φεύγειν πᾶσαν πλάνην σπουδάζοντες, πάντα μᾶλλον αἰρήσονται παθεῖν, ἢ μικρὸν τῆς λεωφόρου παρελθεῖν. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ τὴν ὁδὸν τῆς τῶν δογμάτων ἀληθείας βαδίζοντες, τηροῦσι μὲν τὰ ἔχνη τῶν ἀπλανῶς ὀδευσάντων· τὰ δὲ σημεῖα τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ μετὰ ἀκριβείας καταμανθάνοντες, πᾶσαν μὲν παραιτοῦνται παρεκτροπήν, ὅλοι δὲ γίγνονται τῆς ἀληθείας. Τοῦτου τοίνυν ἀναχωρήσαντες τοῦ σκοποῦ, τὰ νῦν οἱ τὰ ἐναντία δογματίζοντες ἐθέλοντες, τὰ μὲν ἔχνη τῶν ὀρθοδόξων πατέρων καταλελοίπασιν, καὶ τὰ σημεῖα τῶν θεολόγων ἀνθρώπων,

⁶⁶ Matth. xxvi, 41. ⁶⁷ ibid. 39. ⁶⁸ Hebr. ix, 17.

τῶν τὴν ὁδὸν ὑποδείξαντων, παρελογίσαντο, πολ-
 λὰς δὲ παρεκτροπὰς μετεδίωξαν, τὰς μὲν πάσαι
 παρ' ἐτέρων ἐξευρεθείσας, τὰς δὲ νῦν παρ' αὐτῶν
 καινοτομηθείσας, οἷά ἐστι καὶ ἡ παράλογος φωνή, τὸ,
 "Ἐπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἠθέλησε. Μὴ δυνάμενοι γὰρ δεῖξαι
 τὴν φύσιν παθητὴν, τὴν βούλησιν συκοφαντῆσαι οὐκ
 ὤκνησαν· καὶ περὶ φύσεως ἐρωτώμενοι, περὶ βουλή-
 σεως ἀποκρίνονται. Εἰ δεκτικὴ πάθους ἡ φύσις,
 ἐχέτω χώραν ἢ βούλησις· εἰ δὲ, κἂν μυριάκις δοθεῖ
 τὸ θέλειν, ἀμήχανον ἀνατραπῆναι φύσεως νόμον·
 πῶς οὐ μανία τὸ λέγειν, "Ἐπαθεν ὡς ἠθέλησεν;" Ἡ τίς
 τῶν εὐφρονούντων οὐκ οἶδεν, ὅτι συμφωνοῦν δεῖ τῇ
 φύσει τὴν βούλησιν εἶναι; οὐ τὴν μὲν πρὸς ἄλλο βέ-
 πειν, τὴν δὲ πρὸς ἑαυτὸν σπεύδειν· ἀλλὰ μένειν ἐν
 τὴν φύσιν ἐν τοῖς ἰδίοις ὅροις, θέλειν δὲ τὴν φύσιν ὅ
 πρέπει τῇ φύσει καὶ συνέσει· ὡς εἰ τίς ἄλλο μὲν ταύ-
 τῃν ἔχειν λέγοι, ἄλλο δὲ θέλειν ἐκείνην, μάχην ἐπ-
 ἤγαγε καὶ πόλεμον· τῆς μὲν ἐγχειροῦσης εἰς ἃ μὴ
 δεῖ, τῆς δὲ μὴ δεχομένης ὅσα μὴ πέφυκε. Τὸ γὰρ
 πάσχειν πεφυκὸς, καὶ θέλον καὶ μὴ θέλον τῷ πάσχειν
 ὑπόκειται· τὸ δὲ τοῦ πάσχειν ἐκτός κατὰ φύσιν, κἂν
 τις συγχωρήσῃ τὸ θέλειν, ὅπερ οὐκ οἶόν τε, τίς ποι-
 ῆσει δέξασθαι τὴν οὐσίαν, ὅπερ οὐ πέφυκε; Πᾶν γέ-
 νος ζῶων φυλάττει τὸν τῆς οικείας οὐσίας νόμον ἀσα-
 λευτον, καὶ ὡς γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς, οὕτω διατασσεται διὰ
 παντός, καὶ οὐδαμοῦ τὸ θέλειν ἀνατρέπει τὴν τάξιν.
 Κἂν μυριάκις ἄνθρωπος θέλῃ γενέσθαι πτηνός, ἀρ-
 γεῖ τὰ τῆς βουλήσεως, ἐπειδὴ νικᾷ τὰ τῆς φύσεως·
 κἂν θέλῃ ψυχὴν ἔχειν ἐνὸς τῶν ἀλόγων, γελᾷται θέ-
 λειν, οὐ πληροῦται τὸ ἔργον. Εἶτα, πᾶσα μὲν φύσις
 ἔχει τὸ ἀτυράννητον, καὶ κρείττων ἐστὶ πάσης ἐναν-
 τίας βουλήσεως· μόνῃ δὲ ἡ ἀτρεπτος τοῦ Θεοῦ καὶ
 ἀθάνατος οὐσία δέχεται βούλησιν ἐναντίαν, καὶ ἡττά-
 ται τῇ τῆς θελήσεως ἀνάγκῃ; "Ὁ τοῦ θαύματος! ἡ
 πᾶσαν οὐσίαν ἐν τοῖς οικείοις ὅροις φυλάττουσα, αὐτὴ
 τῶν τῆς ἀπαθείας ὄρων οὕτω βλάβει ἐξίσταται, καὶ
 οὐδὲ τοσοῦτον ὁ κτίσας ἅπαντα ἔχει, ὅποσον κτίσματος
 δέδωκε; Πόθεν δὲ ὅλως ἐγνωρίσται, ὅτι ἠθέλησε;
 Προφήτης οὐκ εἶπεν, "Ἀπόστολος οὐκ ἐκήρυξεν· ἀλλ'
 οἱ μικρὸν ἠγούμενοι τῷ πάντων ὑπεροφῶν, ξένην φέ-
 ρειν νομοθεσίαν μόνον νεανειύονται. Οὕτε τὸ « Ἐπα-
 θεν » ἀνέγνωμεν, οὔτε « ὡς ἠθέλησεν » εὗρομεν.
 Τίς γὰρ τῶν ἁγίων ἢ εἶδε πάσχοντα τὸν ἀπαθῆ καὶ
 ἀόρατον, ἢ τὴν περὶ τοῦτον θέλησιν κατενόησεν; "Ὁ
 τόλμης τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τὰς ἀοράτους δυνάμεις
 πληρώσης! Τίς παρήλαε τὸν οὐρανόν; Τίς ὑπερέβη τοὺς
 θρόνους, τὰς ἀρχάς, τὰς ἐξουσίας, τὰς δυνάμεις, τὰς
 κυριότητας; Τίς ὑπερέπη τὰ σεραφίμ; Τίς εἶδε τὰ
 ἐκείνοις ἀθέατα; Τίς κατενόησε φύσιν Θεοῦ καὶ θέ-
 λουσαν οὕτω, καὶ πάσχουσαν ἢ παρὰ τῶν Γραφῶν οὐ
 δεδῆλωται; Οὕτε τὸ « Ἐπαθεν » εἴρηται, οὔτε τὸ
 « ὡς ἠθέλησε » γέγραπται. « Ἐποίησεν ὅσα ἠθέλη-
 σεν, » ἀκηκόσαμεν· ὅτι δὲ Ἐπαθεν ὡς ἠθέλησεν, οὐδα-
 μοῦ μεμαθήκαμεν. Τί οὖν εἰς βεβαίωσιν τὸ ἀδῆλον
 φέρουσι; Τοῦτο προσθήκη τῆς ἀπονοίας, οὐκ ἀπόδει-
 ξις ἀληθείας. "Ἄλλ' Ἐπαθεν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τῶν
 θνητῶν σάρκα, οὐ κατὰ τὸν ἀθάνατον Λόγον.

A strarunt) indicia depravarunt, multaque diver-
 tacula insecuti sunt, cum olim ab aliis adin-
 venta, tum a se nunc excogitata, cujusmodi
 est absurda ista vox, Deus passus est ut vo-
 luit. Cum enim naturam passibilem minime
 501 demonstrare possent, de voluntate falsa
 spargere non dubitarunt: ac de natura interrogati
 de voluntate respondent. Si passionis capax est na-
 tura, locum habeat voluntas. Quod si vel sexcenties
 talis voluntas fuisse concedatur, non poterit tamen
 naturæ lex inverti; qui non insania fuerit, dicere,
 Passus est ut voluit? Aut quis eorum qui recte
 sentiunt, non perspicit, oportere voluntatem cum
 natura consentire: neque debere hanc ad illud de-
 clinare, illam ad aliud vergere; sed manere qui-
 dem naturam in suis terminis, velle autem natu-
 ram quod ipsam naturam et intelligentiam deceat:
 ita ut si quis dixerit eam aliud quidem habere,
 aliud velle, is pugnam inducat et bellum; cum hæc
 illæ aggrediatur quæ minime oportet; illa minime
 recipiat quæ sibi non conveniunt. Id enim in quod
 passio cadit, velit nolit, passioni obnoxium est.
 Quod autem ex sua natura passionem non admittit;
 etiam si quis concesserit velle illud pati, quod tam-
 en fieri nequit, quis deducet ad illud admittend-
 dum quod substantia ejus minime capit? Omne
 animantium genus firmam naturæ suæ servat le-
 gem, atque ut ab initio factum est, ita remanet
 semper, nec unquam voluntas ordinem subvertit.
 Quamvis sexcenties homo avis esse vellet, irrita
 voluntas est, quia vincit natura. Etiamsi velit ali-
 cujus bruti animam habere, deridetur voluntas,
 neque res illa completur. Præterea quælibet natura
 est a tyrannide libera, estque omni adversa volun-
 tate superior. Num sola immutabilis immortalisque
 Dei substantia voluntatem admittit contrariam, et
 vincitur a voluntatis necessitate? O rem miram!
 quæ quamlibet substantiam in propriis continet
 limitibus, ea impassibilitatis terminis tam facile
 dimovetur, nec tantum habet qui creavit omnia,
 quantum creaturæ dedit. Sed unde tandem com-
 pertum fuit eum id voluisse. Propheta non dixit,
 Apostolus non prædicavit; sed qui pro nihilo ha-
 bent omnia contemnere, ii soli insolentem illam
 ferre legem temere aggrediuntur. Neque illud,
 « passus est, » legimus, neque id, « ut voluit, »
 invenimus. Quis enim sanctorum, aut eum pati
 vidit qui impassibilis et invisibilis esset aut ejus-
 modi voluntatem cogitavit? O audaciam hominum!
 supra invisibiles potestates exsilire! Quis transcen-
 dit cælum? Quis transgressus est thronos, princi-
 patus, potestates, virtutes, dominationes? Quis su-
 pra seraphim volavit? Quis ea vidit quæ ipsis sunt
 invisibilia? Quis naturam Dei intellexit ita velle,
 et pati ea quæ a Scripturis non sunt declarata?
 Neque illud, « passus est, » dicitur; neque id,
 « ut voluit, » scriptum est. Audivimus: « Quæ-
 voluit nusquam didicimus. Cur itaque ad confir-

⁹⁹ Psal. cxxiv, 6.

mationem quod occultum est afferunt? Dementiæ accessio hæc est; non veritatis demonstratio. Sed passus est Christus secundum mortalem carnem, non secundum immortale Verbum.

IX.

Adversus eos qui dicunt, ita accipiendas esse (Scripturæ) voces, ut non consideretur quænam illæ significant, cum omnium captum excedant.

Vix reperti sunt qui omnia quæ ad homines attingunt evertere contenderent, ac salagerent ut homines non ultra rationales essent, neque ea quæ naturaliter bona sunt accurate ediscerent; quique dicerent omnibus perutile esse, ut simpliciter et absque prævio examine, sacrorum librorum voces acciperent; nulla habita consideratione vel correctione, nec juxta pium scopum quo dictæ sunt. Nam si, ut jubent illi, eorum significationes quis non expendat, simpliciterque **502** et absque prævio examine quæ dicuntur auscultet: restat ut prophetæ et apostoli auribus nostris frustra personent, ac quivis sermo inutilis et inefficax permaneat, auditoresque in cordium suorum penetralia nihil fructus transmittant. Sic enim præcipiunt auribus quidem audire, corde autem non intelligere, nec dictorum consequentiam pendere, juxta illam comminationem: « Auditū audiatis, et non intelligatis ⁷⁰. » Quamobrem ad illud: « Verbum caro factum est ⁷¹, » audiendum compellunt, nec pie intelligere permittunt, quasi qui potestatem habeant cujusque mentem arbitrato suo trahendi, non ad id quod decorum et utile est. An Verbum audiam, nec congruentem sensum requiram? Ubi igitur aut sermonis consequentia, aut auditoris utilitas? Fortassis et ad brutorum morem homines mutari præcipiunt, siquidem verborum sonos auribus quidem percepturi sunt, ex sensu vero nihil fructus animo admissuri. Non hæc Paulus jussit, hujusmodi scilicet rerum doctor, neque vult ut quidpiam admittatur sine ratione et judicio: sed quomodo? « Perfectorum est solidus cibus, qui propter habitum sensus habent ad boni malique discretionem exercitatos ⁷². » Perfectionem suadet, exercitationem laudat, pervigilem boni malique discretionem suadet. Qua ergo ratione quis poterit recte discernere, si dictorum intelligentiam non acceperit? Sicut enim qui morbo corporis laborat, germanum ciborum gustum non experitur, neque accurate percipit cujusque qualitatem; ita et homo qui sive ex ignavia, sive ex animi stupore, inexercitatus habet animi sensus, degustat quidem verba; sed nec eorum vim sentit, nec cogitationum cognoscit rationem: ac more brutorum stulte omnia et incaute admittit, damnosa et utilia, ut se forte offerunt, recipiens, nec mundis quidem animalibus annumerari potest: quippe qui non ruminet, nec comminutum rationalem cibum in interiorum hominem transmittat; sed indigestum illum atque incongruum absumat, potiusque detrimentum ex vitio demissi cibi, quam quid boni ad vitam confir-

A

IX.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι χρὴ δέχεσθαι τὰς φωνὰς, καὶ μὴ σκοπεῖν τὰ δι' αὐτῶν σημαίνεμενα, ὡς ἀπαρτίας υπερβαίνοντα.

Μόλις εὐρέθησαν οἱ πάντα ἀνατρέπειν ἀγωνιζόμενοι τὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σπουδάζοντες μῆτε τοὺς ἀνθρώπους εἶτι λογικοὺς τυγχάνειν, μῆτε τὰ τῆ φύσει καλὰ μετ' ἀκριβείας καταμανθάνειν, ἀπλῶς δὲ πᾶσι καὶ ἀδοκιμάστως συμφέρεσθαι, ἐκ τοῦ δέχεσθαι τὰς τῶν ἱερῶν βίβλων φωνὰς ἀνεπισκέπτως καὶ ἀδιορθώτως, καὶ μὴ κατὰ τὸν εὐσεβῆ σκοπὸν, καθ' ἃν ἐρρήθησαν. Εἰ γὰρ τις, ὡς ἐκέλευσαν, μὴ σκοποῖ τὰ δι' αὐτῶν σημαίνεμενα, ἀπλῶς δὲ καὶ ἀδασανίστως ἀκούει τῶν λεγομένων· λείπεται καὶ τοὺς προφήτας, καὶ τοὺς ἀποστόλους μάρτην ταῖς ἀκοαῖς ἐνηγεῖν, καὶ πάντα λόγον ἀνωφελῆ καὶ ἀνεύρηγτον μένειν, καὶ τοὺς ἀκούοντας μηδεμίαν ὠφελίαν εἰς τὰ ταμεία τῶν καρδιῶν παραπέμπειν. Οὕτω γὰρ προστάττουσι τοῖς μὲν ὡστὶν ἀκούειν, τῇ δὲ καρδίᾳ μὴ συνιέναι, μῆτε τὸ ἀκόλουθον τῶν λεγομένων σκοπεῖν, κατὰ τὴν φάσκουσαν ἀπειλήν· « Ἀκοῆ ἀκούσθε, καὶ οὐ μὴ συνιῆτε. » Διὰ τοῦτο καὶ τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » ἀκούειν μὲν ἀπλῶς ἀναγκάζουσι, νοεῖν δὲ εὐσεβῶς οὐκ εἶτι ἐπιτρέπουσιν, ὡσπερ ἐξουσίαν ἔχοντες τὴν ἐκαστοῦ διανοίαν πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἔλκειν, οὐ πρὸς τὸ πρέπον καὶ τὸ συμφέρον. Ἀκούσω τοῦ ῥήματος, καὶ μὴ ζητήσω τὸ εὐπρεπὲς τοῦ φρονήματος; Ποῦ οὖν ἢ τοῦ λόγου τὸ ἀκόλουθον, ἢ τοῦ ἀκούοντος ὠφελισμὸν; Τάχα καὶ πρὸς ἀλόγων ἕξεις μεθίστασθαι τοὺς ἀνθρώπους προστάττουσιν, εἴπερ μέλλουσιν ὠφελον μὲν ῥημάτων τῇ ἀκοῇ δέχεσθαι, κέρδος δὲ νοημάτων μηδὲν τῇ ψυχῇ προσίσθαι. Οὐχ οὕτω Παῦλος ἡμῖν παρεγγύησεν, ὃ τῶν τοιούτων διδάσκαλος· οὐδὲ μετέχειν τινὸς ἀλόγως καὶ ἀδιακρίτως δεῖν ἀπεφήνατο· ἀλλὰ πῶς; « Τελείων ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητῆρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διακρίσιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. » Τελειότητα ἀνεβοῦλευσε, γυμνασίαν ἐπήνευσε, διακρίσιν ποιεῖσθαι νηφάλιον καλοῦ τε καὶ κακοῦ συνεβοῦλευσε. Πῶς οὖν ἂν τις διακρίναι καλῶς δυναθῆι, μὴ λαμβάνων τῶν λεγομένων σύνεσιν; Ὡσπερ γὰρ ὁ καχεῖαν νοσῶν ἐν τῷ σώματι, οὐκ εὐρίσκει γνησίαν τῶν ἐδεσμάτων τὴν ἐκαστοῦ ποιότητα· οὕτω καὶ ἀνθρώπος ἀγύμναστα ἔχων ἐκ ῥαθυμίας ἢ ἀλογίας τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητῆρια, γεύεται μὲν λόγων, οὐκ αἰσθάνεται δὲ τῆς τούτων δυνάμεως, οὐδὲ γινώσκει τὴν τῶν νοημάτων ποιότητα· μετέχει δὲ πάντων ἀνοήτως καὶ ἀφυλάκτως δίκην ἀλόγων, τὸ βλάπτον καὶ τὸ ὠφελισμὸν, ὡς ἔτυχε, προσιέμενος, καὶ μηδὲ ἐν καθαροῖς ἀριθμεῖσθαι ζῶοις δυνάμενος· ὡς οὐ μηρυκίζων, καὶ λεπτυνομένην τὴν λογικὴν τροφήν παραπέμπων εἰς τὸν ἔσω ἀνθρώπον, ἀλλ' ἀκατέργαστον αὐτὴν καὶ ἀκατάλληλον ἀναλίσκων, μᾶλλον δὲ βλάβην ἐκ τῆς περὶ τὴν πέμψιν πλημμελείας ἢ τινα πρὸς σύστασιν ζωῆς εὐεργεσίαν δεχόμενος. Ἡ τίς οὐκ οἶδεν, οἷ

⁷⁰ Isa. vi, 9. ⁷¹ Joan. i, 14. ⁷² Hebr. v, 14.

καὶ τὸν κληθέντα δειπνεῖν ἐπὶ τραπέζης δυνάστου, ἅ
νοητῶς τὰ παρατιθέμενα νοεῖν ἐγκυλιεύεται ὁ θεὸς
νόμος; Οὕτως οὐ δεῖ γυμνὰ νοημάτων ἀρπάζειν τὰ
ρήματα, σκοπεῖν δὲ ἐπιμελῶς τὸ πρέπον Θεῷ, τὸ
συμφέρον ἡμῖν, τὸ δυνατὸν τῆς ἀληθείας, τὸ σύμφω-
νον τῷ νόμῳ, τὸ κατάλληλον τῇ φύσει, τὸ γνήσιον
τῆς πίστεως, τὸ βέβαιον τῆς ἐλπίδος καὶ ἀνόθευτον
τῆς ἀγάπης, τὸ ἀνύδριστον τῆς δόξης, τὸ κρεῖττον
τοῦ φθόνου, τὸ τῆς χάριτος ἄξιον· ἅτινα πάντα
σύνεστι μὲν ταῖς εὐσεβείαις ἐννοίαις, καθὼς ἐγνωρίσθη
καὶ ἐπὶ τοῦ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο » λέγει δὲ,
ὡς εἰκὸς, ταῖς ἀτόποις καινοτομίαις, ἐπὶ τοιαύτας
ματαιολογίας ἐξ ἀνάγκης καταφευγούσαις. Κεφάλαιον
δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, ὁ τὰς λέξεις δεχόμενος καὶ
μὴ καταμαθάνων τὰ σημαίνόμενα, πῶς νοήσει τὰ
μάχεσθαι ἀλλήλοις δοκοῦντα κατὰ τὸ πρόχειρον; Πῶς
εὐρήσει τὴν ἀρμόζουσαν λύσιν; Πῶς ἀποκρισιν δώσει
τοῖς ἐπερωτῆσαι βουλομένοις; Πῶς φυλάξει τὸ γεγραμ-
μένον· « Τὸ εἶδέναι πῶς δεῖ ἡμᾶς ἐν ἑκάστῳ ἀπο-
κρινεσθαι; »

X.

Ἐπὶ τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος
σαρκί.

Θαυμάζειν ἐπεισὶ μοι, πῶς, τοσοῦτους νεωτερι-
σμούς ἐπεισάγοντες οἱ τῶν καινῶν δογμάτων εὐρεταί,
κέρων λαβεῖν τῆς τοιαύτης καινοτομίας οὐκ ἠδυνήθη-
σαν· ἀλλὰ εἰ τι ξένον ἐπινοεῖν πρὸς ἀπάτην τῶν ἀπλου-
στερῶν νεανειούονται, οἷον καὶ τὸ προκειμένον νῦν εἰς
ἐξέτασιν· « Ἐπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος σαρκί. » Πάλιν ἐν-
ταῦθα πολὺ μὲν τὸ ἀλογον, πολὺ δὲ τὸ ἀτοπον. Ἀλο-
γίας μὲν γὰρ τὸ λέγειν, ἕτερον ἐτέρῳ πάσχειν· ἀτο-
πίας δὲ τὸ, « Ἐπαθεν ὁ Λόγος. » Ὅπερ γυμνὸν προ-
καλύμματος εἰπεῖν οὐ τολμῶντες, ἐπήγαγον τὸ
« σαρκί, » καθάπερ πρόσωπον αἰσχροῦ τὸ ἀπρεπὲς
τοῦ φρονήματος δολαρῶι προσωπεῖω καλύπτοντες. Εἰ
ὁ Λόγος ἐπαθεν, ἐαυτῷ ἐπαθεν· εἰ δὲ ἕτερον τὸ πα-
θὲν, οὐδὲν πρὸς τὸν Λόγον, εἰ μὴ μόνῃ ἡ ὕβρις κατὰ
ἀναφορὰν τοῦ πάσχοντος σώματος εἰς τὸν ἠνωμένον
ἀνατρέχουσα Λόγον. Τὸ δὲ λέγειν, « Ὁ Λόγος ἐπαθε
σαρκί, » ἀγγραφον, ἀνοικεῖον, ἀσύστατον, ἀνακόλουθον.
Ἄλλ' ἐπειδὴ βλασφημεῖν μὲν ἀπαύστως ἔκριναν, τὸ
δὲ, « Ἐπαθεν ὁ Λόγος, » ἐγνωσαν ἀπαράδεκτον ἀκοαῖς
εὐσεβείαις, φάρμακον προσθεῖναι τὸ « τῇ σαρκί » τοῖς
ρημάτων τραύμασιν ἐδικαίωσαν· δέον μῆτε τὴν νόσον
ἐπάγειν, μῆτε φαρμακείας ἀπατώσης φροντίζειν.
Οὐδὲν γὰρ τῶν παραλόγων τεχνασμάτων εὐρίσκειται
τῇ ἀληθείᾳ συναρμοζόμενον· ἀλλ' αὐτὸ τὸ πολλὰκις
ἐαυτῷ μαχόμενον, καὶ μὴ εὐρίσκον στάσιν παρὰ τοῖς
συνετῶς ἐπατούσιν. Οὕτε ὁ Λόγος παθητὸς τῇ σαρκί,
οὔτε ἡ σὰρξ ἀπαθὴς τῷ Λόγῳ· ἀλλὰ καὶ ἡ σὰρξ κατὰ
τὴν οἰκείαν φύσιν τὸ πάθος προσίεται, καὶ ὁ Λόγος
ἀχώριστον τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει τὸ ἀπαθὲς. Εἰ οὖν
οὗτος τῇ σαρκί πάσχει, περὶ τῆς σαρκὸς τί ἂν εἰποι-
μεν; ὅτι πάσχει τῷ Λόγῳ, ἢ οὐ πάσχει; Εἰ μὲν
οὐ πάσχει, τρύπη τὸ ἀπαθὲς ἐχαρίσθη· εἰ δὲ πάσχει,

A mandam percipiat. Aut quis ignorat eum qui vo-
catus sit cœnatum ad mensam magnatis, quæ ap-
posita sunt spiritualiter considerare juberi a divina
lege? Similiter et verba sensu nuda abripienda non
sunt, sed accurate considerandum quid Deum de-
ceat, quid nobis conducat, quæ sit vis veritatis, qui
consensus in lege, quid naturæ congruens, quæ sit
germana fides, quæ spes firma, quæ inviolabilis
charitatis sinceritas, quæ sit gloria nullis obnoxia
contumeliis, quid sit invidia superius, quæ dignitas
gratiæ: quæ omnia piis quidem insunt cogitatio-
nibus, ut in explicatione dicti, « Verbum caro fa-
ctum est, » explanavimus; sed desunt scilicet in
absurdis illis innovationibus, quæ ad ejusmodi va-
niloquentiam necessario confugiunt. Summa hujus
orationis est: qui dictiones excipit, nec significati-
onem earum ediscit, qui intelliget ea quæ primo
intuitu inter se pugnare videntur? Quomodo con-
gruentem inveniet solutionem? Quo pacto interro-
gantibus respondebit? Quomodo custodiet illud
quod scriptum est: « Scire quomodo oporteat nos
unicuique respondere? »

X.

Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus Verbum
carne.

Mirari subit quæ causa sit cur tot et tantas in-
duentes novitates, insolentium dogmatum invento-
res nullarum rerum novandarum satietas ceperit; sed
si quid insolens est, illud petulanter ad simpliciores
circumveniendos proponant, quale est quod jam nobis
C 503 disquirendum proponitur: « Passus est Deus
Verbum carne. » Hic rursus multa rationi non
consentanea, multaque absurda. Rationi non con-
sentit quod dicitur, alterum alteri pati; absurdum
est illud: « Verbum est passum. » Quod cum nu-
dum absque velamine proferre non auderent, adje-
cerunt illud, « carne, » et quasi turpem faciem,
dolosa larva sententiæ absurditatem obvelarunt.
Si Verbum passum est, sibi ipsi est passum: sin
aliud est quod passum est, nihil ad Verbum, nisi
sola injuria quæ patiente corpore ipsi conjuncto, ad
ipsum recurrit Verbum. Dicere autem, « Verbum
passum est carne, » minime scriptum est, ac im-
proprium, incompositumque est, nec aliunde con-
sequitur. Sed quia nullum blasphemandi finem sibi
præscripserunt: illudque, « Passum est Verbum, »
pias aures nullo modo recepturas norunt; verbo-
rum vulneribus remedium apponere, addendo illud,
« carne, » æquum consuerunt: cum satius fuisset,
nec morbum inducere, nec fallax remedium adhi-
bere. Nam absurdorum commentorum, nullum re-
perire est quod veritati sit accommodatum; imo
potius idem plerumque secum pugnat, nec apud
probe sentientes habet ubi consistat. Neque Ver-
bum est carne passibile, neque caro est Verbo im-
passibilis. Sed et caro juxta propriam sibi naturam
passionem admittit, et Verbum a sua substantia in-

⁷³ Coloss. iv, 6.

comparabile cum sit, test impassibile. Si ergo Verbum carne patitur, de carne quid dixerimus? Patitur Verbo, annon patitur? Si non patitur, impassibilitas illi attributa fuit; sin patitur, utriusque passionem constituerunt; siquidem, ut aiunt, Verbum quidem carne patitur, caro autem patitur Verbo in propria natura. Sed fortasse dicent: Cur ergo dictum fuit: « Ex quibus Christus secundum carnem? » Dic Christum passum, et eodem recurret nomen carnis. Qui dicit Deum Verbum, substantiam simplicem designat: qui vero Christum dicit, is duarum conjunctionem naturarum declarat. Atque ita congruenter explicari hæc loquendi formula potest, « Christus est passus, » quia vox hæc utrumque simul significat, et impatibile Verbum, et patibilem carnem, quæ et mortem gustavit. Unde nec Paulus ait: Ex quibus nudus Deus, sed, « Ex quibus Christus secundum carnem; » ut ostendat eum, cujus meminit, secundum quidem carnem ex Israelitis, secundum deitatem vero, ex æterno esse Patre. Non dixit: Ex quibus Deus carne. Idem vero et tu dic, et de tua mihi sententia persuadebis: Passus est Christus secundum carnem. Si vero Deum carne passum esse dicis, erudias me velim dilucide, utrum idem sint Deus et caro secundum naturam, an aliud atque aliud. Si idem sunt, passus est Deus in seipso. Nam carnem dicis idem esse quod Deus est. Sin aliud et aliud, quomodo hæc illo patitur, cum omnis creatura seipsa patiatur non alia substantia? Homo non patitur equo: non moritur anima carne: sed solvitur quidem caro, separatur vero anima, et tamen homo dicitur mortuus, quippe utrumque significans, animam et carnem: mortuus autem intelligitur secundum id quod mori potest, hoc est secundum carnem, et non secundum animam immortalem. Nimirum nemo dicit: Anima cujusdam mortua est carne; sed homo quidam ex anima et corpore constans: animæ autem et post mortem immortalitatem indicare volens, in æternum justos vivere dicit, teste sacra Scriptura. Sed istos libri divini ad unum omnes condemnant. Quot enim prophetæ? quot apostoli? quot evangelistæ? Nusquam tamen hujusmodi vox occurrit: cum contra, Christum passum esse, perspicue ubique doceatur. « Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus⁷⁶. Si passibilis Christus⁷⁶, Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas⁷⁷. » Crux Christi, corpus Christi, sanguis Christi. Quo igitur modo tantam testimonium turham prætereunt, et suam ipsorum auctoritatem **504** legi Spiritus anteponunt? vim facientes præcepto clamanti: « Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui⁷⁸: » nec attendentes, sacrum illum et magnum Patrum in Nicæa chorum, post Dei et Patris confessionem continuo nomen Domini Jesu posuisse: « Et in unum Dominum Jesum Christum; » et eidem postea, utpote

τῶν δύο τὸ πάθος κατεψήφισαντο, εἴπερ, καθὼς φαίνεται, ὁ μὲν Λόγος πάσχει τῇ σαρκί, ἡ δὲ σὰρξ πάσχει τῷ Λόγῳ ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει. Ἄλλ' ἴσως ἐροῦσι· Πῶς οὖν εἰρηται· « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα; » Λέγει Χριστὸν παθόντα, καὶ σύνδρομον εὐρήσεις τὸ νομα τῆς σαρκός. Ὁ μὲν γὰρ εἶπεν τὸν Θεὸν Λόγον, ἀπλήν οὐσίαν ἐσήμανεν· ὁ δὲ προσαγορεύων Χριστὸν, τὴν συνάφειαν τῶν δύο φύσεων ἐφανέρωσε. Καὶ οὕτως ἀρμύζειν δύναται τὸ λέγειν, « Ἐπαθεν ὁ Χριστὸς, » διὰ τὴν προσηγορίαν ταύτην τὰ δύο μηνύειν ἅμα, καὶ τὸν ἀπαθῆ Λόγον, καὶ τὴν παθητὴν σάρκα, τὴν γευσάμενην θανάτου. Ἐπει καὶ Παῦλος, Ἐξ ὧν, οὐκ εἶπε, γυμνὸς ὁ Θεός, ἀλλ' « Ἐξ ὧν Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα· » ἵνα δείξῃ τὸν μνημονεύμενον, κατὰ μὲν τὴν σάρκα ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν, κατὰ δὲ τὴν θεότητα ἐκ τοῦ αἰωνίου Πατρὸς. Μὴ εἶπεν· Ἐξ ὧν ὁ Θεὸς τῇ σαρκί. Τὸ αὐτὸ καὶ σὺ λέγε, καὶ πείθομαι· Ἐπαθεν ὁ Χριστὸς κατὰ σάρκα. Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι ἐπαθεν ὁ Θεὸς τῇ σαρκί, διδάξόν με σαφῶς, πότερον ταῦτὸ κατὰ φύσιν Θεὸς καὶ σὰρξ, ἢ ἄλλο καὶ ἄλλο. Εἰ μὲν οὖν ταῦτὸ, ἐπαθεν ὁ Θεὸς ἑαυτῷ. Τὸ γὰρ αὐτὸ Θεῷ λέγεις τὴν σάρκα. Εἰ δὲ ἕτερον καὶ ἕτερον, πῶς τοῦτο ἐκείνῳ πάσχει, πάσης φύσεως ἑαυτῇ πασχούσης, οὐκ ἐτέρῃ οὐσίᾳ; Οὐ πάσχει ἄνθρωπος ἵππῳ· οὐκ ἀποδύσκει ψυχὴ σαρκί· ἀλλὰ λύεται μὲν σὰρξ, χωρίζεται δὲ ψυχῇ. Λέγεται δὲ, ὅτι τέθνηκεν ἄνθρωπος, τὸ τῶν δύο παραστατικῶν ψυχῆς καὶ σαρκός, καὶ νοεῖται κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον τεθνηκέναι, τοῦτ' ἐστὶν, κατὰ τὴν σάρκα, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἀθάνατον ψυχὴν. Τοιγαρῶν οὐδεὶς εἶπε· Τοῦ θεῖου ἢ ψυχῆς τέθνηκε τῇ σαρκί· ἀλλ' ὁ θεῖα ἄνθρωπος, ὁ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστῶς· τὴν δὲ ψυχὴν καὶ μετὰ θάνατον μηνύων ἀθάνατον, εἰς τὸν αἰῶνα τοὺς δικαίους ἐψήσεν ζῆν, ὡς ἡ ἀγία Γραφὴ μαρτυρεῖ. Ἐκαίων δὲ πᾶσα θεῖα βίβλος κατηγορεῖ. Πόσοι προφῆται; πόσοι ἀπόστολοι; πόσοι εὐαγγελισταί; καὶ οὐδαμῶ παρ' οὐδενὶ τοιαύτη φωνή. Τὸ δὲ, Χριστὸς ἐπαθε, πανταχοῦ προδήλως κεκήρυκται. « Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς. » Ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Πῶς οὖν τοσοῦτον νέφος μαρτύρων παρατρέχουσι, καὶ τὴν ἰδίαν αὐθεντίαν τῆς τοῦ Πνεύματος νομοθεσίας; Ἐμπροσθεν ἄγουσι; κατατολμῶντες τῆς βωώσης ἐνολής· « Μὴ μεταίρει ὄρια αἰῶνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου· » μὴ προσέχοντες, ὅτι καὶ τῶν κατὰ Νίκαιαν ἁγίων Πατέρων ὁ ἱερός καὶ μέγας χορὸς μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁμολογίαν εὐθύς ἔταξε τὸ νομα τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ· « Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· » εἰδ' οὕτως ἐπήγαγον τὰ τε ὑψηλὰ τῆς θεότητος, τὰ τε οἰκονομικὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀνθρωπότητος, ὡς τοῦτου μόνου τοῦ ὀνόματος οἰκειώς καὶ προσφῶρος τὰ διάφορα δεχομένου, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου φωνήν· « Θεμέλιον ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. » Μὴ δὲ καταλέκωμεν τὸν θεμέλιον, ὅς πάντων ἐστὶ δεκτικὸς καθ' ἑκατέραν φύσιν, τὴν τε δόξαν, τὴν τε πᾶ-

⁷⁶ Rom. ix, 5. ⁷⁷ I Cor. v, 7. ⁷⁸ Act. xxvi, 23. ⁷⁹ I Cor. xv, 3. ⁸⁰ Prov. xxii, 28.

Θος ἀληθινῶς προσιέμενος. Ἐάν εἴπῃς Θεὸν μόνον, Α ποῦ τῶν παθῶν ἐποικοδομήσεις τὴν χριστιαν; ἐάν εἴπῃς ἀνθρώπον μόνον, ποῦ τῆς ἀκαταλήπτου δόξης ἐπιθήσεις τὸν πλοῦτον; Ἄλλὰ Χριστὸν λέγειν καλὸν τῇ μὲν θεότητι τὴν δόξαν καρποῦμενον, τῇ ἡνωμένῃ δὲ ἀνθρωπότητι τὸ πάθος δεχόμενον, τῇ δὲ ἀχωρίστῳ ἑνώσει πᾶν θαῦμα κατεργαζόμενον, πᾶν ἔωρον τοῖς πιστοῖς χαριζόμενον. Οὕτω δεικνύται καὶ τὸ θεῖον ἀπαθές, καὶ τὸ πάθος ἀληθινόν, καὶ τὸ κέρδος τῶν ἀνθρώπων κοινόν, καὶ ὁ λόγος τῆς ἀληθείας σαφής, καὶ ὁ θεμέλιος τῆς διδασκαλίας ἀσάλευτος, καὶ τοῦ μυστηρίου τὸ μέγεθος ἔνδοξον, καὶ τὸ θαῦμα τῆς ἀρχαιότητος ἀξιοπίστον, καὶ τὸ κάλλος τῆς ὀρθοδοξίας ἀνόθευτον, καὶ τὸ κήρυγμα τῶν ἁγίων ἀπάντων σύμφωνον. Τὸ δὲ λέγειν τὴν μηδέπω ῥηθείσαν φωνήν, καὶ ἀναθεματίζειν ἀπαντας, τοὺς μὴ εἰπόντας Θεὸν Β Λόγον παθόντα σαρκί, τοῦτο οὖν μόνον κατὰ τῶν νῦν ἀνθρώπων φέρει τὸ θράσος, ἀλλ' ἤδη καὶ κατὰ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος κηρύκων καὶ διδασκάλων ἐκτείνεν τὴν εὐλαμίαν. Ἰναὶ δὲ καὶ φεύγουσι τὸ ὄνομα τοῦ Δεσπότητος Χριστοῦ, ἐφ' ᾧ πιστεύειν ἐκαλεύσθημεν; Πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ σωθῆσιν. Ἐπὶ τούτῳ τῷ ὀνόματι τὰς ἐλπίδας ἔχειν τῆς σωτηρίας καλόν. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ὄνομα ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς. Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψει, ἔπουρανίω καὶ ἐπιγείω καὶ καταχθονίω, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Πατρὸς. Ἀὐτὸς κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν· αὐτὸν ἐπεκαλεῖτο τελειούμενος Στέφανος· Ἐ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου. Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. Ἀὐτὸς Σωτὴρ, αὐτὸς Λυτρωτὴς· Χριστὸς τὰ πάντα. Τί φεύγουσι τὸ πολυπόθητον ὄνομα; Τοῦτο τὰς νόσους ἤλασεν· Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειραι καὶ περιπάτει. Τοῦτο τοὺς δαίμονας ἐφυγάδευσε· Παραγγέλλω σοι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζαραίου ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς. Πῶς οὖν, τοῦτο καταλιπόντες ὡς ἀπαρέσκον αὐτοῖς, τὸ παρ' οὐδενὶ τῶν ἁγίων κείμενον θεθείασιν, τὸ, Ὁ Λόγος ἔπαθε σαρκί;

Christus omnia. Quorum fugiunt desiderabile illud nomen? Ipsum morbos sustulit, « In nomine Jesu Christi surge et ambula⁴⁰. » Ipsum fugavit daemones, « Praecipio tibi in nomine Jesu Christi Nazareni, ut ex eas ab illa⁴¹. » Quomodo igitur hoc, ut ipsis minime grato relicto, id quod apud sanctorum neminem reperitur, substituant, Deus Verbum passus est carne?

XI.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ποίαν δώσουσιν Ἰουδαῖοι δίκην, εἰ μὴ Θεὸν ἀπέκτειναν.

Οὐκ ἐστὶν, ὡς εἶπεν, φιλονεικούντων ἀνδρῶν ἄλογον ὄρημν λόγους σὶν ἐπισχεῖν· ἀλλὰ κἂν μυρίους τις ἐπάγη καὶ ἀναντιρρήτους ἐλέγχους, τὴν μὲν ἀλήθειαν ἐδείξει, τοὺς δὲ τοῦ ψεύδους ἐργάτας οὐκ ἐπεισεν. Οὕτω γὰρ οἱ τῆς ἀληθείας ἀποκοπόντες μετὰ πολλὰς φανεράς ἀποδείξεις, οὐκ ἀφίστανται τοῦ οὐκ εὐλογοῦν, οὐδὲ ἐρχονται πρὸς τὴν εὐθείαν ὁδόν· ἀλλ' ἀτραπούς δεξάμενοι, ἐπὶ κρημνοὺς περιέρχονται, παραλό-

D

Adversus eos qui quaerunt, qualem poenam Judaei daturi sint, si non occiderunt Deum.

Qui contentionis studio feruntur viri, eorum insanum impetum nulla, credo, potest oratio cohibere. Sed licet mille quis, eaque invicta argumenta proferat; veritatem ille quidem demonstraverit, at operariis mendacii de ea minime persuaserit. Sic enim et qui a veritate exciderunt, ii post multa claraque argumenta nec desistunt a proposito suo, nec in viam rectam redeunt: sed vias praecipites

XI.

⁴⁰ I Cor. III, 11. ⁴¹ Philipp. II, 10, 11. ⁴² Act. VII, 58. ⁴³ I Cor. VIII, 6. ⁴⁴ Act. III, 6. ⁴⁵ Act. XVI, 18.

ingressi, hinc inde circumveniunt, quæstiones absurdas proponentes; nec erubescunt quærere: Quomodo Judæi punientur, si non occiderunt Deum? O impudentem audaciam! O fraudulentum institutum! ut Christum vindicent, ea quæ Christi sunt traducunt.

505 Ut, aiunt, Judæi dignam sceleribus suis pœnam luant, evertantur omnia, vilipendatur doctrina, blasphemetur Deus, patibilis vocetur, qui est impatibilis, injuria inferatur gloriæ, fines orbis universi seducantur. Tu vero, mi homo, ne cum Dei contumelia Deum vindicato. Odi defensionem quæ cum dedecore conjuncta est: præstat lucrari Judæum, quam Christianos confundi: præstat auctores passionis effugere, quam eum qui passus est hujusmodi patronum nancisci; præstat illos veniam consequi, quam hunc mutabilem et passibilem secundum deitatem existimari. Quorsum Judæis hanc magnifice gloriandi præbes materiem, quasi deitate ipsa superiores fuerint? cum ne templum quidem tenere potuerint, nisi eo qui inhabitat permittente, qui idem solum illud suscitavit, insolubilis ipse mansit. Quorsum ejus qui passus est voluntati tuo calculo refragaris? cur plus contristas, iis per quæ scilicet injuriam vindicas, quam ii ipsi qui perpetrare facinus ausi sunt, contristarunt? Quorsum verissima Christi verba subvertis? Ipse enim tempore passionis dixit: « Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt ²². » Et tu pœnas (a Judæis) exiges, perinde ac si Dei præsentiam cognorint, et in Deum ipsum cædem perpetrarint? Desine graviora aggredi, quam ii ipsi qui Christum cruci affixerunt. Illi nudum hominem Christum putantes interemerunt; tu Deum confitens verum, mutabilem, patibilem, mortuum denique, præclara illa tua vindicta asseris. Quanto vero audacia major est in Deum impie insurgere, quam hominem quem esse putes injuria petere; tanto ille, qui Deum Verbum lingua sine causa occidit, miserior est iis qui carnem Domini clavis sine causa perfoderunt. Verumtamen non quoniam tu crudelior es, terribili illos pœna liberamus: sed et deitati Domini Christi impatibilitatem suam servamus: et humanitati illi unitæ passionem suam attestatione nostra tribuimus, et a Judæis pœnas exigi confitemur, eo quod vesana mentis cæcitate in deitatem ipsam manifeste fuerunt impii. Nunquid vero et nunc non videmus eos, qui templis Deo sæpius consecratis nefarias manus inferunt, ut ea vel polluant, vel destruant, licet in ligna duntaxat et lapides sæviant, perinde tamen puniri, ac si contra Deum ipsum audacter se efferant? Nimirum inanimatum templum tam severe vindicatur, templum vero vivum impollutum, templum Deo conjunctum ineffabiliter, indissolubiliter, non multo severius vindicabitur? quod ipsum quidem injuste passum est, sed ita ut in tem-

Α γους πύσεις προτεινοντες, και οὐκ αἰσχύνονται λέγειν· Πῶς οἱ Ἰουδαῖοι τιμωρηθῆσονται, εἰ μὴ Θεὸν ἀνῆρήκασι; φεῦ τῆς ἀναιδούς ἀτολμίας! Φεῦ τῆς ἀπατηλῆς ἐγγειρήσεως! εἰς ἐκδίκησιν Χριστοῦ τὰ Χριστοῦ διασύρουσιν· Ἴνα, φασίν, Ἰουδαῖοι δίκην ἀξίαν ἀπαιτηθῶσιν, ἀνατρέψω τὰ πάντα, βδουουργίῳ τὸ δόγμα, βλασφημείσω Θεός, παθητὸς καλείσω ὁ ἀπαθής, ὑβρίζεσθω ἡ δόξα, πλανάσθω τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα. Ἀνθρώπε, μὴ ἐκδίκει Θεὸν ἐφ' ὑβρεί Θεοῦ· μισῶ συνηγορίαν ἀτιμίας πρόξενον· κρείττον Ἰουδαῖον κερδῆσαι, ἢ Χριστιανούς αἰσχυνθῆναι· κρείττω τοὺς πεποιηκότας φυγεῖν, ἢ τὸν πεπονητότα τοιοῦτω συνηγόρου τυχεῖν· κρείττον ἐκείνους συγγνώμην εἶρεῖν ἢ τοῦτο τρεπτοῦ και παθητοῦ κατὰ τὴν θεότητα δόξαν λαβεῖν. Τί παρέχεις Ἰουδαίοις καύχημα μέγιστον, ὡς θεότητος αὐτῆς περιγενέσθαι δεδουημένοι; οὐδὲ γὰρ τὸν ναὸν ἔχουσιν ἂν, εἰ μὴ ὁ ἐνοκῶν συνεχώρησεν, ὃς και τὸν λυθέντα ἡγείρεν, αὐτὸς δ' ἄλυτος ἔμεινε. Τί παρὰ γνώμην τοῦ πεπονητοῦ φέρεται τὴν ψῆφον; τί πλέον λυπεῖς, οἷς δῆθεν ἐπέχεις, ἢ ἐκείνῳ τετολίμητος ἐλύθησαν; Τί τὰς ἀπειθεῖς ἀποφάσεις ἀνατρέψεις τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ; Αὐτὸς ἔλεγε τῷ καιρῷ τοῦ πάθους· « Πάτερ, ἔπι αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι. » Καὶ σὺ δίκην ἀπαιτεῖς, ὡς ἐγνωκότας Θεοῦ παρουσίαν, και δειροκότας κατὰ Θεοῦ μαιφονίαν; Παῦσαι χαλεπότερα τολμῶν τῆς τῶν σταυρωσάντων παρανομίας. Ἐκείνῳ ψιλὸν ἄνθρωπον νομισαντες τὸν Χριστὸν, ἀπεκίναντο· σὺ, Θεὸν ὁμολογῶν ἀληθινὸν, τρεπτὸν, και παθητὸν, και νεκρὸν διὰ τῆς καλῆς ἐκδικήσεως ἀποφαίνεις. Ὅσῳ δὲ τολμηρότερον τοῦ ὡς ἀνθρώπου ολεσθαι ἀδικεῖν τὸ εἶ Θεὸν ἀσεβεῖν, τοσούτῳ γι ἀθλιώτερος ὁ τὸν Θεὸν Λόγον τῇ γλώσση μάτην φωνεῶν τῶν εἰς τὴν σάρκα τοῦ Κυρίου τοὺς ἦλους μάτην πειράντων. Πλὴν οὐκ, ἐπειδὴ σὺ χαλεπότερα τῆς φοβερᾶς καταδίκης, ἐκείνους ἀρπάζομεν· ἀλλὰ και τῇ θεότητι τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τηρούμεν ὁ ἀπαθής, και τῇ ἀνθρωπότητι τῇ ἡνωμένη προσμετροῦμεν τὸ πάθος, και τοὺς Ἰουδαίους ὁμολογοῦμεν ἀπαιτεῖσθαι (24) δίκην, ὡς εἰς αὐτὴν ἀντικρὺς θεότητα διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀπονοίας ἡσεθηκότας. Ἡ καὶ νῦν οὐχ ὀρώμεν τοὺς κατὰ ναοῦ πολλάκις ἀνακειμένους Θεῷ χεῖρας ἀθεμίτους ἐκτείναντας ἐφ' ὑβρεί καταλύσει, και τοὶ κατὰ ξύλων ἢ λίθων πράττοντες οὕτω δεχομένους τὴν τιμωρίαν, ὡς κατὰ Θεοῦ τὴν τολμῶν ἐκτείναντας; Καὶ ναὸς μὲν τοιαύτην δέχεται τὴν ἐκδίκησιν ἀψυχος· ναὸς δὲ ζῶν ἀχραντος, ναὸς Θεῷ συνημμένος ἀρρήτως, ἀδιασπάστως, οὐ πῶς πλέον ἐκδικηθήσεται, ὡς αὐτὸς μὲν ἀδίκως παθὼν, τῆς δὲ ὑβρεως ἀνατρεχούσης εἰς τὸν ἐν τῷ ναῷ Θεὸν, τὸν ἐν γενόμενον πρὸς αὐτὸν, και πῶς θαύματα ἐργασάμενον; Μῆδὲ γὰρ ἐξεῖναι τοῖς Ἰουδαίοις ἀπολογία ἐυρίσκειν, ὡς εἰς ἄνθρωπον ψιλὸν ἀμαρτήσασιν, τῶν πολυτρόπων θαυμάτων οὐ σὺ

²² Luc. XIII, 34.

(24) Mss., ἀπαιτουμένου.

χωρούντων λανθάνειν τῆς ἐνεργούσης δυνάμεως τὸ θεοπεπεῖς καὶ ἐνδοξόν· τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐφριξεν ἀπ' ἀρχῆς τὰ γενόμενα; Κατὰ προφητείαν ἡ γέννησις, ὁ τόπος γινώριμος, ὁ τρόπος ἐπίσημος, ὁ χρόνος οὐκ ἀδηλος, πᾶς λόγος ἐργοχειρούμενος, δρόμος ἀστέρως μηνύων ἕμνον ἀγγέλων, μάγοι πόρρωθεν πρὸς θεωροφρίαν ἐλκόμενοι, Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς ταρασσόμενος· Ἰουδαία ἅπασα συγχλονομένη, φανέρωσις ἐναργῆς τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· Σιμεὼν παιδίον κατέχων καὶ Θεοῦ σωτήριον ἐρμηνεύων· Ἄννα προφητεύουσα· μαρτυρῶν Ἰωάννης πρὸς Ἰορδάνην· φωνῆ Πατρὸς ὑπάρθθεν, τοῦτον Ἰδὼν ἀγαπητὸν πᾶσι γνωρίζουσα· Πνεύματος ἐπιφοίτησις περιστερᾶς ἐν εἶδει τῆ κορυφῆ ἐπιπίπτουσα· μεταβαλλόμενον ὕδωρ εἰς οἶνον· ἄρτοι πέντε πληθυνόμενοι παραδόξως εἰς χιλιᾶδων ἀπὸλαυσιν, καὶ περισσεῖα κλασμάτων κόφιννοι δώδεκα· πάθη λόγι φυγαδευόμενα, δαίμονες προστάγματι διωκόμενοι, μάλλον δὲ πόρρωθεν ὁμολογοῦντες τὸ τῆς ἐξουσίας ἀφόρητον· νεκροὶ τῆς τοῦ θανάτου τυραννίδος εὐθὺς ἀποσπώμενοι· κράσπεδον ἱματίου τῆ μὲν καμνούση γυναικὶ φέρον τὴν λατίν, τῆς δὲ κρυπτομένης θεότητος δημοσιεύον τὴν δύναμιν. Πᾶσα τῶν στοιχείων ἡ φύσις ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἐπὶ τῆ λύσει τοῦ ὀρωμένου ναοῦ, καὶ τῆ ὕβρει τοῦ ἀχωρίστου Θεοῦ πολυτρόπως ταρασσομένη· ἀνάστασις τοῦ παθόντος ὑπὸ τῶν σταυρωσάντων μαρτυρομένη. Φυλάσσοντες γὰρ τὸν παθόντα, ἠττήθησαν ἐπὶ παραδόξῳ νεκρῷ. Τοσαῦτα ἦν καὶ πολλῶ πλέον τὰ μηνύοντα τὴν κρυπτομένην θεότητα. Καὶ πῶς φεύζονται τῆς θεομαχίας τὴν τιμωρίαν οἱ πρὸς οὕτω λαμπρὰς ἀποδείξεις τυφλώττειν ὑπ' ἀγνωμοσύνης σπουδάσαντες;

victi sunt. Atque hæc multoque plura alia sunt, quæ latentem intus divinitatem indicant. Quomodo igitur pœnam Dei hostibus denuntiata effugient, qui ad tam lucidas demonstrationes præ nimia improbitate cæcutire volunt?

XII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἰουδαίος ἐστὶν ὁ μὴ ὁμολογῶν Θεὸν ἐσταυρωσθαι.

Τοσαύτης ἀποδείξεως ἐν τοῖς προλαβοῦσι πᾶσι γεγεννημένης, οὕτω πολυτρόπου καὶ φανερᾶς, δεόν αἰσθηθῆσαι τὸ πλῆθος τοὺς ἀντιλέγοντας τῶν ἐλέγχων, οἱ δὲ καὶ ἄλλας ἀντιθέσεις ἀναισχύντους πλέξαι μάτην οὐκ ὤκησαν. Ἰουδαίος, φησὶν, ἐστίν, ὁ τὸν Θεὸν αὐτὸν μὴ ὁμολογῶν ἐσταυρωσθαι. Καλῶς δὲ ἡμᾶς τῆς αὐτοῖς χρεωστομένης προσηγορίας ὑπέμνησαν. Αὐτοὶ γὰρ εἰς ἑαυτοὺς ἐπεσπάσαντο τὴν πρὸς ἐκεῖνους συγγένειαν, ἀρνούμενοι μὲν τὴν σωτήριον ἐνανθρώπησιν, ἀπαθούμενοι δὲ τὴν τῶν δύο φύσεων σύνοδον καὶ ἕνωσιν. Τίς Ἰουδαίος ὁ τὴν χάριν δεξάμενος, ἢ ὁ τῷ νόμῳ κατὰ τὸ γράμμα παρακαθημένος; Ἡμᾶς ἡ χάρις ἐδίδαξε Θεὸν ἀόρατον ἐν ὀρωμένη φανερωθῆναι σαρκί· ἐκεῖνοι τῆ ἀρχαίᾳ παραδόσει παρέμειναν τὴν θεότητα γυμνήν ἐν διαφόροις εἶδεσι καὶ σχήμασιν ὑπογραψάση. Πῶς οὖν ἄλλους λέγουσιν Ἰουδαίους, αὐτοὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸν πλοῦτον ἀποσεισάμενοι; Οὐκ ἤκουσαν, ὅτι πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ εἶπομεν, καὶ οὐκ εἶδον; Τί ἄρα οὐκ εἶδον θεότη-

A pli inhabitatorem Deum, qui templo unitus est, et miracula multa edidit, injuria recidat. Neque vero excusationem Judæis inde parare licet, quod velut in nudum hominem peccare visi sint: cum divinam et gloriosam operantis potentia majestatem multifaria miracula latere non permiserint. Quis enim non stupescat ad ea quæ a principio facta sunt? Juxta prophetiam Nativitas fuit: locus notus: modus illustris, tempus non obscurum est: sermo omnis reipsa impletur, stellæ cursus angelorum concentum indicat: Magi de longinquo ad offerenda munera attrahuntur: rex Herodes perturbatur: Judæa universa concutitur: apparet evidenter is qui mundi peccata tollit: sustinet puerulum Simeon, et salutare Dei pronuntiat: vaticinatur Anna: testificatur Joannes ad Jordanem: vox Patris cœlitus hunc Filium dilectum omnibus manifestat; adventat Spiritus et in columbæ specie in verticem ejus dilabitur, aqua in vinum mutatur: quinque panes in aliquot millium usum miraculose multiplicantur: fragmentorum reliquiis duodecim cophini implentur: fugantur verbo morbi; mandato expelluntur dæmones, quin e longinquo intolerabilem tylli potentiam consentitur: mortui a mortis tyrannide festim liberantur: simbria vestimenti 506 ægrotanti cuidam mulieri sanitatem affert, latentis autem deitatis virtutem publice prædicat. Omnis elementorum natura tempore passionis ad destructionem visibilis templi, et contumeliam inseparabili Deo illatam, multis modis conturbatur: resurrectionem ejus qui passus fuerat, ipsi illi confirmant, qui in crucem ipsum egerunt. Cum enim passum custodirent, a mortuo miraculoso

qui ad tam lucidas demonstrationes præ nimia im-

XII.

Adversus eos qui dicunt: Judæus est, qui non confietur Deum fuisse crucifixum.

Cum tantæ, tam variæ, tamque perspicuæ demonstrationes superiorum disputationum omnium fuerint; sentire tandem adversarios argumentorum multitudinem debebant. At illi alias impudentes objectiones sine causa texere non dubitarunt. Judæus est, inquiunt, qui non fatetur, Deum ipsum in crucem esse actum. Pulchre nos nominis ejus quo nuncupandi sunt admonent. Illi enim sunt, qui seipsos affinitate cum Judæis devinxerunt, tum salutarem incarnationem, tum duarum unionem et conjunctionem naturarum rejciendo. Uter Judæus, qui gratiam nascipit, an qui lege secundum litteram nititur? Nos gratia docuit, Deum invisibilem invisibili manifestatum esse carne: illi permanent in antiqua traditione divinitatem nudam in diversis speciebus et formis delineante. Quomodo igitur alios appellant Judæos, qui ipsi novi fœderis divitias a se repellunt? Annon audiverunt quod multi prophetæ et justi desiderarunt videre quæ nos videmus, et non viderunt? Quid igitur non viderunt? Deitatis

adventum? Cur igitur scriptum est : Visus est Deus Abrahamo, visus Isaaco, visus Jacobo, visus Moysi, et sexcentis aliis? Quid igitur desiderarunt, quod tamen non viderunt? nimirum quod nobis videre licuit, deitatis et humanitatis ineffabilem et inseparabilem unionem? Quicumque igitur admirandam Verbi et carnis unionem confitentur, iis novum videre spectaculum contigit. Contra qui carnis assumptionem rejiciunt, ii cum veteribus Judæis partem habere suam manifeste convincuntur, qui nec ipsi potuerunt videre oculis suis quæ nos vidimus. Judæorum enim est, Salvatoris in carne œconomiam non suscipere. His seipsos aggregant, qui duas naturas explodunt : quinimo majorum criminum rei efficiuntur. Illi enim eum qui tam stupenda edebat miracula Deum esse ignorantes : hi vero confitentes, indigna contra deitatem pronuntiant, omnes carnis assumptæ passionis deitati ascribendas esse contententes. At enim dicent fortasse (impudenter enim vel manifestissimis didicerunt contradicere) : Non dicimus divinitatem esse passionibus obnoxiam. Et qui non diceretis hoc, qui tam artificiose orationem adornatis? Passus est, inquit, quia voluit ipsum patibilem esse nequaquam dicimus. Cum rem ipsam non dubitetis affirmare, cur a rei appellatione vos abhorreere fingitis? Si damnatis eos qui divinitatem passam esse negant, cur non diserte ipsam patibilem esse protestemini? Si Judæus secundum vos est, qui divinæ naturæ passionem negat : Christianus est, qui asserit. Et cur non Judæum divinam naturam impatibilem confitentem præferitis vobis patibilem ipsam affirmantibus, cum omnino necessum sit, aut Judæos vos vocari, si impatibilitatem esse testificemini; aut Christianos appellari, ut vos quidem Christianum definitis, patibilitatem sancientes? Proponite perspicue, quam tenetis sententiam. « Corde enim creditur ad 507 justitiam, ore autem confessio fit ad salutem ». Si Verbum non est passum, igitur caro. Si caro non est passa, igitur Verbum. Si neutrum horum, igitur aliquod tertium. Si nullum omnino, igitur passio ipsa non fuit : si nemine patiente fuit passio, opinio fuit; opinione salvamur. Igitur ad Manichæos confugistis. Et cur ab eorum nomine refugitis, qui vos pravorum et intolerabilium suorum dogmatum hæredes manifeste habent? Hinc apparet vos et peiores Judæis esse, et a Manichæis non multum abesse. Sed quid dicimus de Judæis et Manichæis? Vestra longius progressa est audacia, quam illius ipsius, qui omnis mali auctor est, qui occulte ista vobis inseruit zizania, qui omnibus bonis invidet, diaboli. Ille ubi ad Jordanem divinam Salvatoris gloriam conspexit, invidiæ stimulis aggitatus, non ausus est tentando prius ipsum aggredi, quam fame laborantem vidit, quæ humanæ infirmitatis nota est. Agnovit hoc deitatis proprium

τος ἐπιδημιᾶν; Καὶ πῶς γέγραπται· Ὁφθῆ θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ὠφθῆ τῷ Ἰσαὰκ, ὠφθῆ τῷ Ἰακώβ, ὠφθῆ τῷ Μωσῆ, καὶ μύριοις ἄλλοις; Τί οὖν ἐπεθύμησαν, καὶ οὐκ εἶδον; ὃ ἡμεῖς ἰδεῖν ἤξιώθημεν, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος ἀρρήτων καὶ ἀδιάσπαστον ἕνωσιν. Οἱ τοίνυν ὁμολογοῦντες τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς τῆ παράδοξον ἕνωσιν, οὗτοι τοῦ ζήνου θεάματος τευχήκασιν· οἱ δὲ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν ἀθετοῦντες μετὰ τῶν ἄνωθεν Ἰουδαίων ἔχειν τὴν μερίδα προδήλως ἐλέγχονται, τῶν μὴ κατηξωμένων ἰδεῖν μή βῆει, ἅπερ ἡμεῖς ἐωράκαμεν. Ἰουδαίων γὰρ τὸ μὴ δέξασθαι τὸν Σωτῆρος τὴν ἑσαρκον οἰκονομίαν. Τοῦτοις συνάπτουσιν ἑαυτοὺς οἱ τὸ διπλοῦν τῶν φύσεων ἀπωθούμενοι, μᾶλλον δὲ καὶ μελίσσιν ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνοι γίνονται. Ἐκεῖνοι γὰρ τὸν τοσαῦτα μετὰ σαρκὸς θαυματουργήσαντα Θεὸν εἶναι ἀρνήσαντες, οὗτοι δὲ θεν ὁμολογοῦντες ἀνάξια κατὰ τῆς θεότητος ἀπεφήναντο, πάντα τὰ πάθη τῆς ληθείας; σαρκὸς εἰς αὐτὸν ἀνενεγκεῖν τὸν Θεὸν Λόγον φιλονεικήσαντες. Ἀλλ' ἴσως ἐροῦσιν (Ἐμαθον γὰρ ἰταμῶς μάχεσθαι τοὺς προδήλους)· Οὐ λέγομεν παθητὸν τὸ θεῖον. Πῶς οὐ λέγετε, ὅτι τέχνη τοῦ λόγον κατασκευάζετε; Ἐπαθε, φησὶν, ὡς ἤθελεσαν· οὐ μὴν παθητὸν αὐτὸν λέγομεν. Τί προσποιεῖσθε (25) φεῖδεσθαι τοῦ ὀνόματος, κατατολμῶντες τοῦ πρῆμματος; Εἰ κατηγορεῖτε τῶν λεγόντων μὴ πεπονήθει τὸ θεῖον, πῶς οὐχ ὁμολογεῖτε λέγειν αὐτὸ παθητὸν; Εἰ ὁ μὴ λέγων θείας φύσεως πάθος, Ἰουδαίος καθ' ἑμᾶς· ὁ λέγων, Χριστιανός. Καὶ πῶς οὐ ποιεῖτε προσημασίαν τὸν Ἰουδαῖον, τὸν ἀπαθὲς ὁμολογοῦντα τὸ θεῖον, ὅμῶν τῶν ἀποφαινομένων αὐτὸ παθητόν; ὡς εἶναι ὁμῶν ἀνήκην Ἰουδαίους ὅμῶς καλεῖσθαι προσμαρτυροῦντας τὸ ἀπαθὲς· ἢ Χριστιανούς ὀνομάζεσθαι κατὰ τὴν ὁμῶν ἕτερον ὄρον νομοθετοῦντας τὸ πάθος; Γνωρίζετε φανερώς ἦν ἔχετε δόξαν. « Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. » Εἰ μὴ πέπνηθεν ὁ Λόγος, οὐκοῦν ἡ σὰρξ. Εἰ μὴ ἡ σὰρξ πέπνηθεν, οὐκοῦν ὁ Λόγος. Εἰ μὴ δέτερον τοῦσιν οὐκοῦν ἄλλο τρίτον. Εἰ μὴδὲν μὴδὲλως, οὐκοῦν ἢ πάθος οὐ γέγονεν. Εἰ, μὴδὲν παθόντος, τὸ πάθος γέγονε, δόκησις γέγονε· δοκῆσει σωζόμενα. Πρὸς Μανιχαίους οὐκοῦν ὑποτομολήσατε. Καὶ πῶς φεύγετε τὴν ἐκείνων προσηγορίαν, ὡν φαίνεσθαι κληρονόμους τῆς ἀφορήτου κακοδοξίας; Οὕτω δὲ Ἰουδαίων ἕτερος φανήσεσθε, καὶ Μανιχαίων οὐ πόρρω. Καὶ εἰ λέγομεν Ἰουδαίων καὶ Μανιχαίων; Αὐτοῦ τοῦ πᾶτων εὐρετοῦ τῶν κακῶν τοῦ ταῦτα ὁμῶν ὑποσείσματος τὰ ζιζάνια, τοῦ φθονοῦντος τοὺς καλοὺς ἀπὸ τοῦ διαδόλου, τολμηροτέρους ἑαυτοὺς ἀπεφήνατε. Ἐκεῖνος, ὅτε εἶδεν ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐνθεὴν δόξαν, κέντροις τοῦ φθόνου νυσσόμενος, οὐ πρότερον ἐτόλμησε προσαγαγεῖν τὴν πεῖραν, ἕως οὐ εἶδεν ἀφ' ἑμῶν τὴν πεῖραν, ἀνθρωπίνης ἐνδείας γινώσκοντα. Οὕτως ἦδεν τῆς θεότητος τὸ ἀπαθὲς ἴδιον καὶ ἀπεφασιστον· ὁμεῖς δὲ τὴν πεῖραν καὶ τὴν δίψαν, καὶ ἐπὶ τοιαῦτα, τῆς θεότητος αὐτῆς ἀποφαινεσθε, καὶ εἰ

⁶⁶ Rom. x, 10.

(25) Vulg., προσποιεῖσθαι, ut et paulo infra φανήσεσθαι pro φανήσεσθε. Edit.

σταυρωῦ τὸ πάθος αὐτῇ τῇ θεότητι σαφῶς περιφέρετε. Ἐκαίνοσ δι' ὑπερβολὴν πονηρίας ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνοσ προσηγορεύθη· ὑμεῖσ δὲ δι' ὑπερβολὴν τῆσ κατὰ Θεὸν ἀπονοίας θεοκτόνοσ τοὺσ Ἰουδαίουσ προσαγορεύετε· καὶ οὐκ αἰσγύνεσθε μείζονα δύναμιν τοῦ διδασκάλου τῶν τοιοῦτων Ἰουδαίουσ τοῖσ μαθηταῖσ ἀπονέμοντεσ· καὶ κατὰ τὴν ἔγγραφον κατηγορίαν γνόντεσ τὸν Θεὸν, οὐχ ὡσ Θεὸν δοξάζετε. Παθητὸν γὰρ εἶναι κατασκευάζετε.

noveritis, tamen ut Deum non glorificatis. Patibilem enim eum esse contenditis.

XIII.

Πρὸσ τοὺσ λέγοντεσ, οἱ καὶ ἄγγελοσ ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ ἐσθλιόντεσ οὐ πάντωσ σαρκὸσ ἐπέφερον φύσιν.

Πολλῶν καὶ πονηρῶν τεχνασμάτων γεγονότεσ πατέρεσ, οἱ τὰ αἰώνια ὄρια τῶν ἐνθέσμων πατέρων μεταβραὶ φιλονεικήσαντεσ, οὐκ ἤρκεσθήσαν τοῖσ ἰδίοισ ἐκγόνοισ· ἀλλ' ἔτι καὶ τῶν πάλαι πολεμίω τῆσ ἀποστολικῆσ Ἐκκλησίασ ἀμβλωθρίδια δυσγενῆ κακῶσ ἀποκλέφαντεσ, ὡσ εὐγενῆ καὶ τέλειον τόκον δογματῶν προβάλλοντα, καὶ δι' αὐτῶν τὰ Μανιχαίων ἤμιλ ἐπισείουσιν, ὡσ ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ ἀγγέλου τῇ οἰκείᾳ φύσει τροφῆσ μετουσχημένα τερατεῦόμενοι, καὶ τὴν θεότητα τοῦ Δεσπότησ Χριστοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δίχα σαρκὸσ τροφὴν καὶ ποτὸν εἰληφέναι ἀποφαινόμενοι· καίτοι τῆσ ἀγίας Γραφῆσ οὐ τῇ φύσει τοῦτο γεγενῆσθαι, τῇ δὲ ἐφει μόνῃ σαφῶσ παρρωτώσῃ. Εἰ γὰρ ἦν φύσει τὰ γινόμενα, ἔδει τοὺσ τρεῖσ ἐκαίνοσ ἀνδρασ ὀνομάζεσθαι, ἢ ἀγγέλουσ προσαγορεύεσθαι (πολὺ γὰρ τῶν δύο γενῶν τὸ διάφορον)· ὡσ ἀνδρασ μὲν ὄντασ, μὴδὲν κατὰ φύσιν ἀγγελικὸν ἐπιδεικνυσθαι· ἀγγέλουσ δὲ ὄντασ, κατὰ μὴδὲν μέλοσ σωματικὸν καὶ ἐπιφαίνεσθαι, οἶα δὴ πνεύματα. Πῶσ οὖν ἐδιδασιν αὐτοῖσ κατὰ φύσιν τροφὴν, ὡσ ἀνδράσ; Ψευδῶσ τίνωσ ἀγγελοσ μνημονεύοντα. Ἀλλ' ὡσ ἀγγέλοισ; καὶ τίσ μετουσία τνεύμασι τροφῆσ αἰσθητῆσ; ἢ τάχα μυθολογοῦσι καὶ τοὺσ ἀγγέλουσ ἐνανθρωπήσαντασ σωματικοῖσ ὀργάνοισ ἀπολαῦσαι σωματικῶν ἰδεσμάτων; Εἰ δὲ μεταβαλλόμενοι φαίν, ἐνδείξεισ, οὐ φύστωσ, εἶναι τὴν εὐωχίαν, πάντωσ ἢ καταλείψουσιν ὡσ ἀνοικεῖον τὸ παράδειγμα, ἢ ἐπὶ τοῦ Σωτῆροσ φαντασίαν ἀντὶ τῆσ ἀληθείασ ἐπιεισάγοντεσ εὐρεθῆσονται. Πῶσ οὖν τολμῶσιν ἔλκειν, ὡσ ὁμοιον τὸ ἀνόμοιον; Τί κοινὸν ἔχει πρὸσ τὴν μεγάλην ταύτην οἰκονομίαν ἢ κατὰ τοὺσ ἀγγέλουσ ἐν σχήμαισιν ἱστορίᾳ; Μὴ φαίνοντα; ποτε; ἢ ποῦ; ἢ παρὰ τίνωσ ἐτέχθησαν, ὡσ ὁ Δεσπότησ Χριστόσ; Μὴ ἀφῆ κατὰ τὸν Ἰσὺν ὑπεβλήθησαν τρόπον; Μὴ περιτομὴν ἰδέξαντο; μὴ προκοπὴν ἢ αὐξῆσιν ἐπαδείξαντο; μὴ νηστεύσαντεσ ὑστερον ἐπεινάσαν; μὴ κοπάσαντεσ ἐξ ὀδοπορίας ἐδίψησαν; μὴ τὸν ὕπνον ὡσ οἰκεῖον ἐγνώρισαν; μὴ πείραν μαστιγῶν ἔλαθον; μὴ θανάτου παραπλήσιωσ ἐγέυσαντο; μὴ ταφῇ παρεδόθησαν; μὴ κατέλειψαν ἱμάτια εἰσ πολλοὺσ μεριζόμενα, διδάσκοντα τῇ πείρᾳ, μὴδὲν νοεῖν κατὰ δόκησιν, ἀλλὰ πάντα καθ' ὑπόστασιν καὶ ἀλήθειαν; Εἰ γὰρ δοκῆσει σῶμα εἶχεν ὁ Χριστόσ,

A esse, non pati, non tentari. Vos contra et fameum et sitim, et si qua hujus generis alia sunt, deitati ipsi tribuitis, et eidem deitati passionem crucis manifeste ascribitis. Ille propter summam malitiam homicida ab initio dictus est: vos propter summum adversus Deum furorem Judæos Dei interfectores dicitis: nec majorem potentiam Judæis discipulis, quam ipsorum magistro diabolo tribuere veremini: denique ut habet Scripturæ accusatio, cum Deum

XIII.

Adversus eos qui dicunt, angelos apud Abrahamum edentes, carnis naturam non omnino induisse.

B Etsi multorum malorumque commentorum patres facti sunt, qui perpetuos legitimorum patrum fines transferre sunt conati, non satis sunt tamen ipsis fetus proprii: sed male insuper suffurantes eorum qui se olim apostolicæ Ecclesiæ hostes professi sunt, ignobiles fetus abortivos, eos tanquam generosum et perfectum dogmatum partum proferunt, perque illos Manichæorum dogma nobis nituntur excitare, comminiscentes angelos qui diverterunt ad Abrahamum propria natura sua alimenti factos fuisse participes, et pari modo deitatem Domini Christi absque carne cibum potumque sumpsisse confirmantes: licet Scriptura sacra, non naturaliter sed apparenter solummodo id factum, diserte comprobante. Si enim naturaliter ista facta sunt, oportet tres illos aut viros nominari, aut angelos nuncupari (multum enim inter duo hæc genera est discriminis) etsi quidem viri fuerint, nihil quod ad naturam angelicam ostendere; sin angeli, nullo corporeo membro more spirituum apparere illos oportuit. Quomodo igitur cibum illis daret secundum naturam? nunquid ut viris? falso igitur angeli fuisse memorantur. Nunquid ut angelis? ecqua spiritibus cum sensibili cibo est communio? nisi forte et angelos homines factos corporalibus organis cibo corporali frui fabulantur. Si mutata sententia dixerint, non revera et naturaliter, sed apparenter istos eputatos fuisse: aut relinquunt oportet exemplum angelorum ut peregrinum, aut in Salvatore, loco veritatis, phantasiam inducere compierentur. Qua igitur fronte dissimile tanquam simile ad Christum audent detorque? Quid cum stupenda œconomia atque dispensatione commune habet illa angelorum visibili specie apparentium historia (25°)? Conspiciuntur? quando? aut ubi? aut ex qua nati sunt, ut Dominus Christus? Num eodem illi modo tactui fuerunt subjecti? Num circumcisi sunt? an profecerunt aut creverunt? num cum jejunassent, tandem esuriunt? num 508 ex itinere fessi sitiierunt? num naturalem somnum experti sunt? num flagris cæsi sunt? num eodem quo ille modo mortem gustarunt? num sepulture sunt traditi? num reliquerunt

(25°) Forte, visio.

vestimenta inter plures distributa? quæ magno argumento sunt, nihil in Christo phantasticum, vera autem et substantialia omnia intelligenda. Si enim ut angeli virorum speciem opinione induerunt, ita Christus opinione corpus habuit: non potuerunt videri et tactui subjici vestimenta Domini, quemadmodum nec angelorum mole corporis carentium. Quo igitur pacto res inter se dissimiles impudenter conferunt, et quæ tantis distincta sunt modis conjungere conantur? Age vero verba inter se nostra et illorum conferamus. Nos dicimus, Dominum vere secundum carnem comedisse, siquidem hoc omni carni proprium; illi dicunt angelos comedisse, siquidem tunc rem hujusmodi angelorum natura admisit. Nos experientiam testem habemus; illi et rationum et factorum testimonio destituuntur. Nos illis et famem et sitim ex Litteris sacris preferimus; illi neutrum horum de angelis possunt demonstrare. Nos membra, secundum communem hominum formationem; illi naturam angelorum, quam membra habere nemo quisquam ausus fuerit affirmare. Membra autem si desint, quid est quod nutrimentum recipiat? quid quod comminuat? quid quod digerat? quid quod retineat? quid quod concoctionem perficiat? quid quod reliqua, quæ honoris causa taceo? Quemadmodum igitur angeli, cum viri esse viderentur, capere existimarentur, revera non comederunt. sortii specie virtutem ejus imitandam declarantes.

XIV.

Adversus eos qui nullum non miraculum inminuunt eo quod carnem negent.

Verum ne miracula quidem Domini insidiis suis libera et firma reliquerunt, qui ab orthodoxorum choro ad adversarios se conjecerunt: sed compressis coarctatisque iis, horum non viderunt magnitudinem, per quæ carnis assumptionem negarunt; deitati soli hæc ascribentes. Nos vero consideremus opera ipsa, quomodo ab initio ad finem usque præclariora reddantur, carnis assumptione: viliora vero reperiantur, eadem rejecta. Partus Virginis magnum et celebre est œconomizæ atque dispensationis exordium. Si natum nihil est de Virgine sancta, quis magnopere miratus fuerit partum illum? cum nec matrem illam vere dicere possit, quæ consubstantiale nihil ex se prodeunti communicasse intelligatur: nec stupendum quid esse existimes, eam quæ Mater facta sit, Virginem manere, siquidem Verbum sua nos præsentia absque sensibili corpore dignatum est. Rursum paucis dictum est, Jesum profecisse ætate, sapientia et gratia. Si carnem sustuleris, quis in laude ponet incrementa et meliorationem deitatis quæ ab æterno perfecta est, quæ non pluris indiga est, quæ nihil aliunde auferre aut accipere potest? Consequens est igitur carnem esse, cujus causa profectus ille celebratur, propter ejus cum Verbo unionem. Et maximum novimus testimonium, quod nullo se unquam peccato contaminarit, quod cum

ὡς περ δοκῆσει σχῆμα ἀνδρῶν οἱ ἄγγελοι, ἔδει μὴ δὲ τοῦ Κυρίου φανῆναι τε καὶ ἀφῆ ὑποβληθῆναι ἱμάτια, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων ἐγένετο. Πῶς οὖν τὸ μὴδὲν εἰκόδς ἐκεῖνο τῷ προκειμένῳ ἐπιφέρουσιν ἀναίτῳ, καὶ συνάπτειν περῶνται τὰ κατὰ τοσοῦτους τρόπους παρῆλλαγμα; Καὶ σκοπήσωμεν ἐκ παραλλήλου τοὺς ἡμῶν τε καὶ ἐκεῖνων λόγους. Ἡμεῖς φάμεν ἀληθῶς βεβρωκῆναι κατὰ τὴν σάρκα τὸν Κύριον, ἐπειδὴ τοῦτο πάσης σαρκός· ἐκεῖνοί φασὶ βεβρωκῆναι τοὺς ἀγγέλους, ἐπειδὴ τότε τὸ τοιοῦτον φύσις ἀγγέλων ἐδέξατο. Ἡμεῖς μάρτυρα τὴν πείραν ἔχομεν· αὐτοὶ καὶ λόγων ἄλλων καὶ ἔργων μαρτυρούντων αὐτοῖς ἀποροῦσιν. Ἡμεῖς καὶ πείναν καὶ δίδαν ἐκ τῶν ἁγίων περιστῶμεν Γραφῶν αὐτῶν· ἐκεῖνοι τούτων οὐδέτερον ἐπὶ τῶν ἀγγέλων δεῖξαι ἐνήσονται. Ἡμεῖς μέλη κατὰ τὴν τοῦ παντός ἀνθρώπου διάπλασιν· ἐκεῖνοι φύσιν ἀγγέλων, ἣν οὐδέ ἔχειν μέλη τετόλμηκεν ἀποφῆναι. Μελῶν δὲ ὄντων, τί τὸ προσεβλήμενον τὴν τροφήν; τί τὸ λεπτόν; τί τὸ πέπτον; τί τὸ κατέχον; τί τὸ τὴν πᾶσιν ἐργαζόμενον; τί τὸ ἐξῆς, ὅπερ τιμῆσω τῇ σωτῇ. Ὡς περ οὖν ἄνδρες φανέντες οἱ ἄγγελοι, οὐκ ἔσαν ἄνδρες τῇ φύσει· οὕτως οὐδὲ ἐσθίειν νομισθέντες, ἦσθιον φύσει· τὸν φιλόξενον δὲ τρόπον τοῦ Ἀβραάμ ἐτίμων τῷ σχήματι τῆς μετουσίας, ζηλωτὴν αὐτῶν τὴν ἀρετὴν ἀποφαίνοντες.

viri tamen natura non fuerunt: ita et cum cibum Hospitalitatem autem Abrahami honorabant, cum

XIV.

Πρὸς τοὺς συμκρόνοντας ἕκαστον θαῦμα, τῷ φρεῖσθαι τὴν σάρκα.

Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου καταλοῦσαι τῆς παρ' αὐτῶν ἐπιβουλῆς ἐλεύθερά τε καὶ ἀνενόητα, οἱ πρὸς τὴν ἐναντίαν μοῖραν τοῦ χριστοῦ τῶν ὀρθοδόξων ἑαυτοὺς ἀποβρῆξαντες· καθαιρούμενοι δὲ καὶ συστέλλοντες, τὸ τούτων οὐκ ἠδεδίσαν μετῆος, δι' ὧν ἠρῆσαντο τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν ἐπιγράψαντες ταῦτα γυμνῇ τῇ θεότητι. Καὶ σαρωσόμεν ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, πῶς ἀπ' ἀφῆ ἄχρι τέλους μέγала μὲν δείκνυται τῇ τῆς σαρκὸς ἀνάληψι, ἥτονα δὲ εὐρίσκειται, ταύτης ἀπειρήνης. Τόκος ἐστὶν ἐκ Παρθένου τὸ μέγα καὶ ἐνώπιον τῆς οἰκονομίας προοίμιον. Εἰ μὴδὲν ἐκ τῆς ἀφῆ Παρθένου τὸ τεχθὲν ἐπεφέρετο, τίς ἂν ἐθαύμασε γενόμενον; μήτε μητέρα λέγειν αὐτὴν ὄντως δαίμωνος τὸ μὴδὲν αὐτῆς ὁμοούσιον τῷ προελθόντι στέναι· μήτε παράδοξον κρίνων τὸ γενέσθαι μητέρα καὶ μείναι Παρθένον, εἴπερ ἄνευ σώματος αἰσθητῆ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ὁ Λόγος ἡμῖν ἐχαρίσατο. Ἐλεν εἰρηται προκοπὴ σύντομος ἡλικίας καὶ σοφίας καὶ χάριτος. Ἐὰν ἀφῆς τὴν σάρκα, τίς δέξεται ἐκ ἑσταινον θεότητος ἀβῆσιν καὶ βελτίωσιν τῆς ἐξ ἀφῆ τελείας, καὶ μήτε πλείονος θεομένης, μήτε ἀφαιρετῆ λαμβάνειν ἐκ τῶν ἐξωθεν δυναμένης; Ἐπαινετὴν τινὴν τὴν προκοπὴν ἢ σὰρξ ἀποφαίνει διὰ τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἐνώσεως. Καὶ μεγίστην μαρτυρίαν γινώσκοντες τοῦ μὴ ποιῆσαι αὐτὸν ἁμαρτίαν, ἐκ τοῦ καὶ σάρκα ἀειθνήν ἐν αὐτῷ, καὶ μὴδὲ ἔχνος ἁμαρτίας ὄσθιν. Ἐ

εἶγε περὶ θεότητος; ἐλέγετο νῦν καὶ μόνης τὸ ἀναμάρτυτον, γελάσαι μᾶλλον ἢ θαυμάσαι τοὺς ἀκούοντας· ἐνὶν, μὴ μόνον τῆς θεότητος κρείττονος αἰε πάσης; μέμψεως πεφυκυίας, ἀλλ' ἤδη καὶ μυριάδων ἀγγέλων φυλαξαμένων τὸ ἀμαρτάνειν. Ἄλλὰ διὰ τοῦτο λέγεται, ἐπειδὴ περὶ ἐξ ἀμαρτωλοῦ γένους ληφθεῖσα ἡ ἀχραντος σὰρξ, τῇ πρὸς τὸν Θεὸν λόγον ἐνώσει μόνη καὶ πρώτη μεμένηκει ἀναμάρτητος. Ἐνταῦθεν καὶ ἡ πρὸς τὸν διάβολον πάλη, καὶ ἡ κατὰ τοῦτου νίκη παραδόξως γίνεται, ὅτι τῆς ἡττηθείσης σαρκὸς τὴν ἀπαρχὴν ἔχων ὁ τὴν πείραν δεξιόμενος, ταύτην νικητὴν τοῦ ποτε νικήσαντος ἀπειργάσατο, καὶ τῇ φύσει τὸ κράτος δεδώρηται κατὰ τοῦ πάλαι δι' ἀπάτης κρατήσαντος. Διὰ τοῦτο καὶ τῇ μνήμῃ τῶν ἁγίων Γραφῶν τὰς ἐπαγομένας λαβὰς ἀπεδύετο, οὐκ αὐθεντικῶς θεότητος ἀποκρουόμενος τὸν ἀντίπαλον, ἀκολουθεῖ δὲ ἀνθρωπότητος τὴν τῶν Γραφῶν φωταγωγίαν πρὸς ἅπαντα προβαλλόμενος. Εἰ δ' ὁ Θεὸς Λόγος κατ' ἑαυτὸν ἀναμάρτητος καὶ ἀήττητος ἐμνήυετο, τίς ἂν ἐξεπλάγη πρὸς τὰ λεγόμενα; Οὐ ξέρον τὸ μὴ ἀμαρτάνειν, μηδὲ νικᾶσθαι παρὰ κτίσματος ἰδίου Θεοῦ. Πότε γὰρ ἡμάρτηκεν ἢ νενίκηται, ἵνα νῦν ὡς παράδοξον δεξιόμεθα τὸ λεγόμενον; Ἄλλὰ ξέρον τὸ φύσιν ἀνθρωπίνην τὰ ὑπὲρ φύσεως φανερώς ἐπιδειξασθαι. Ἐπεὶ καὶ τὸ βαδῖσαι ἐπὶ νώτου θαλάσσης ἀδεῶς ἅμα καὶ ἀκινδύνως θεότῃ μὲν ῥᾶδιον, μᾶλλον δὲ καὶ ἀγγέλοις· καὶ οὐκ ἂν τις ἐκπλαγείη τοῦτο τεθεαμένος· ἀνθρωπότητι δὲ φιλεῖ πάντη ἀδύνατον. Καὶ φρίττει δικαίως ὁ σαρκὸς πῶδας τὴν τοιαύτην πορείαν ποιουμένους ὄρωι, καὶ τὴν ἠνωμένην δύναμιν ἐνωσῶν τοῦ Λόγου. Εἰ δὲ τίς, τὴν σάρκα παραιτησάμενος, μόνον φαίη τὸν Λόγον ἐπὶ τῶν κυμάτων ὀφθῆναι, περιεῖλε τὸν ὄγκον τοῦ θαύματος, οὐδὲν μέγα προσμαρτυρήσας τῷ πράγματι. Μέγα γὰρ ὄντως καὶ πάντα νοῦν νικῶν, οὗ ὅταν πνεῦμα κοῦφον καὶ ἀβαρὲς ἐπὶ τῶν ὁδάτων μετεωρίζεται, ἀλλ' ὅταν σῶμα παχυμερὲς καὶ βριθὸν ὑπὸ τῆς ἀπαλῆς καὶ ῥαδίως ὑπακουούσης φύσεως ὄρθιον ἄνω βαστάζεται. Ὅπερ ἵνα πιστὸν πᾶσι ποιῆσθαι ὁ Κύριος, καὶ τῷ Πέτρῳ βαδῖσαι κατὰ τοῦ πελάγους εὐθέως ἔδωκε, μέχρι τὸν τῆς ὀλιγοπιστίας οὐκ ἐδέχετο ἄλλον. Τὸ μὲν οὖν ὀδεῦσαι τὸν Πέτρον ὀδῶς, εἰδείκνυε τῆς δεσποτικῆς σαρκὸς ἀναμφίβολον τὴν πορείαν· τὸ δὲ διαστάσαντα μηκέτι βαστάζεσθαι, τῆς μεταξὺ διαφορᾶς τὸ ἀμέτρητον. Πανταχοῦ τοίνυν ἡ τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον ἐνωσις ἀξίως αἰξουσα δείκνυται τῶν γενομένων τῷ ἔνδοξον. Καὶ συντόμως εἰπεῖν, οὐδ' ἂν αὐτὸ τὸ κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαιον ἔσται λαμπρὸν, μὴ προδήλιος ἀνθρωπίνῃ φύσει κρείττων τῆς κάτω τυραννίδος ἐγένετο τῇ δυνάμει τῆς ἀχωρίστως ἠνωμένης θεότητος· ἐπεὶ τὸ μὴ κρατηθῆναι Θεὸν τὸν μηδέποτε κρατεῖσθαι δυνάμενον τῶν εἰκότων καὶ εἰωθῶτων· τὸ δὲ μὴ κρατηθῆναι σάρκα τοῦτο πρῶτον, τοῦτο ξέρον· τοῦτο καὶ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Κυρίου τὴν διὰ τῶν κεκλεισμένων θυρῶν γενομένην ἀποφαίνει φρικτὴν, ὅτι συνοῦσα τῆς σαρκὸς ἡ παχύτης ἐμποδῶν οὐκ ἐγένετο, ἐπειδὴ μείζον ἦν τὸ θαυματουργοῦν τοῦ καλύοντος. Ὁ δὲ χωρὶς σώματος ἀνθρωπίνου γεγενῆσθαι λέγων τὸ πρᾶγμα, κοινὸν αὐτὸ ποιεῖ πρὸς τοὺς ἀγγέλους, πρὸς τῶν ἀνθρώπων ψυ-

carnein veram habeat, nullum tamen peccati in eo vestigium appareat. Ita ut si quis de deitate eaque sola dicat, quod expers peccati sit, risum ille potius quam admirationem auditoribus moturus sit: quandoquidem non solum divinitatis hæc natura est, ut omni culpa semper libera sit, sed multa etiam angelorum millia a peccato vacua servantur. Verum hanc ipsam ob causam **509** dicitur caro, ex genere hominum peccatis obnoxio, sumpta, sola primaque peccati expers mansisse, propter unionem cum Deo Verbo. Proximum huic miraculum est lucta illa cum diabolo, reportataque ab eo victoria, quia is qui tentatus est, cum devictæ carnis primitias haberet, victoriosam illam ejus qui aliquando vicerat, effecit, et naturæ vires adversus eum qui olim dolo vicerat indidit. Quamobrem immissa in se tentationum tela, repetita sacrarum Litterarum memoria excussit, non auctoritate deitatis adversarium repellens: sed ministerio humanitatis prævium Scripturæ lumen ad universa objecta proferens. Quod si Deum Verbum in sese omnis expers peccati impecabile et invictum declarabatur, quis obstupescat ad ea quæ dicta sunt? Non est novum et inauditum, Deum non peccare, nec a propria creatura superari. Quando enim peccavit aut victus est, ut quod nunc dicitur miraculi nobis loco esse debeat? Illud novum et inauditum est: naturam humanam rem supernaturalem aperte exhibuisse. Nam ambulare supra mare omni vacuum metu et periculo, est illud quidem deitati, imo angelis etiam ipsis perquam facile: nec obstupescet admiratione, hoc qui viderit; at humanitati nudæ nullo modo possibile. Nec immerito exhorrescit, qui carnis pedes istiusmodi iter facere videt, quamvis Verbi unitam personam cogitet. Si quis autem repudiata carne, solum Verbum dixerit super fluctibus fuisse visum, is infirmat tollitque miraculi amplitudinem, nihil magni testificatione sua operi tribuens. Magnum enim vere est, et majus quam ut hominum possit mente comprehendere, non cum verus et omnis expers ponderis spiritus, fluctibus in altum tollitur, sed quando crassum et grave corpus a molli et facile cedente natura erectum sursum fertur. Cujus rei ut fidem omnibus Dominus faceret, dedit continuo et Petro potestatem per pelagus gradiendi, donec pusillæ fidei fluctum non sustineret. Quod ergo Petrus sic ambulavit supra mare, indubitatum Dominicæ carnis iter declaravit: quod autem dubitans non amplius portaretur, id immensum, quod inter utrumque est, discrimen demonstravit. Ubique igitur carnis cum Verbo unio factorum Christi amplificare gloriam evincitur. Atque ut rem paucis complectar, ipsius de morte reportati tropæi splendor omnis deleatur oportet, si non humana natura, deitatis inseparabiliter sibi unitæ virtute, tyrannide infernali fuit superior; quandoquidem Deum non superari, qui invictus est, credibile est et verisimile: sed carnem non superari, id demum

singulare, id novum est : hoc item reddit miraculosum Domini per clausas januas ingressum, cui ea quæ corpori inerat, crassities, nullo fuit impedimento, siquidem major erat miraculi auctor eo quod ipsum ingressum prohibebat. Qui vero factum hoc esse dicit absque corpore humano, is factum communicat cum angelis, cum animabus hominum, cum ipsis denique adversariis spiritibus, qui propter levitatem substantiæ, ejusmodi transitu non possunt prohiberi. Præterea hanc sententiam ipsa Domini in cœlum ascensio nobis suggerit, ut sciamus, Deum Verbum quidem in cœlis egisse perpetuo, nullo inde tempore divulsam, nullis locorum spatiis circumscriptum : carnem vero illi conjunctam tum primum, modo plane stupendo, evectam translataque eo, ubi prius non erat; siquidem non natura hoc habebat, ut tali gloria donaretur.

XV.

Adversus eos qui damno afficiunt genus nostrum, eo quod negent Salvatorem ex natura nostra sumpsisse primitias.

Omnis malitia est res detestabilis, Deo odiosa, et hominibus inimica. At ea, qua nonnulli propriæ **510** salutis indigent et gloriæ, omnem prorsus improbitatem longissime vincit. Hoc jam præstant ii qui negant Salvatorem ex natura nostra primitias sumpsisse. Sed multis modis peccant, tum quod Scripturæ sanctæ testimonio, tum magis Spiritus sancti oraculis adversentur : tum quod Domini nostri in homines amorem obscurare non dubitent : vel quod generi hominum universo præstita beneficia respuant, maximeque, quod magnam assumpti hominis œconomiam inutilem declarent. Non assumpsit ex nostra natura carnem : quomodo igitur habitavit in nobis? Quomodo semen Abrahæ assumpsit? Quomodo dicitur : « Ex quibus Christus secundum carnem? » Vana igitur prophetarum vaticinia : vanæ Davidi factæ a Deo promissiones : « De fructu ventris tui ponam super sedem tuam⁸⁷. » Falso Christus fideles vocat fratres suos : falso Paulus ait : « Nam ipsius genus sumus⁸⁸. » Ecquem non pudeat tot tantosque testes impudenter rejicere, nova absurdaque dogmata fabricare, debito gratiarum actionis honore Dominum privare, damno denique genus nostrum universum in illo afficere? Non ex nobis est caro illa assumpta. Qualem igitur salutis spem habemus? Non adhuc lex impleta est : adhuc accusamur de peccato : adhuc maledictionis onere premimur : adhuc mors in nobis dominatur : adhuc generis nostri viget condemnatio. Si nihil omnino de substantia humana habuit is qui legem implevit, adhuc natura accusationibus est obnoxia. Fortassis qui generis nostri sunt in judicium publicum vocabunt legislatorem, ut qui nimis arduas inutilesque hominibus leges imposuisse videatur, eo quod nemo eas possit implere. Sic carnis rejectio blasphemiarum omnium fit fundamentum. Necessary igitur est, imo pernecessarium credere Scripturis sanctis, confiteri ex nostro genere primitias, celebrare singularem assumentis in genus hominum amorem, obstupescere magnæ œco-

Α χς, πρὸς τὰ ἐναντία πνεύματα, ὧν διὰ τὸ λεπτῶν τῆς οὐσίας ἀκάλυτος ἡ τοιαύτη διδασκίαις. Ἐπὶ τοῖς καὶ ἡ πρὸς οὐρανὸν ἀνάβασις τοῦ Δεσπότου τὴν αὐτὴν ἡμῖν παρέχει διάνοιαν, ὡς εἰδέναι τοῦ μὲν Θεοῦ Λόγου τὴν ἐν οὐρανοῖς διαγωγὴν ἀίδιον, ἀχώριστον, ἀπερίγραφον, τῆς δὲ συνημμένης σαρκὸς, τότε καινοτομουμένην τὴν ξένην ἀνάληψιν, μετοικιζομένης ὅπου μὴ πρότερον ἦν· ἐπεὶ μὴδὲ ἐκ φύσεως εἶχε τὸ τηλικούτων ἀξιοθῆναι.

Domini in cœlum ascensio nobis suggerit, ut sciamus, Deum Verbum quidem in cœlis egisse perpetuo, nullo inde tempore divulsam, nullis locorum spatiis circumscriptum : carnem vero illi conjunctam tum primum, modo plane stupendo, evectam translataque eo, ubi prius non erat; siquidem non natura hoc habebat, ut tali gloria donaretur.

XV.

Πρὸς τοὺς ζημιούοντας ἡμῶν τὸ γένος, τῷ μὴ λέγειν, ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν εἰληφέναι τὴν ἀπαρχὴν τὸν Σωτήρα.

Πᾶσα μὲν κακία πρᾶγμα φευκτὸν καὶ Θεῷ στυγερὸν, καὶ ἀνθρώποις πολέμιον· τὸ δὲ καὶ τῇ οἰκειᾷ σωτηρίᾳ καὶ δόξῃ βασκαίνειν τινὰς, τοῦτο πᾶσαν ὑπερβάλλει πονηρίας ὑπερβολὴν· ὅπερ ποιοῦσι τὰ νῦν οἱ λέγειν τολμῶντες μὴ ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν παρὰ τοῦ Σωτήρος εἰληφθαι τὴν ἀπαρχὴν. Καὶ πολυτρόπως παρανομοῦσι· τοῦτο μὲν τῇ τῶν ἁγίων Γραφῶν μαρτυρίᾳ, μᾶλλον δὲ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νομοθεσίᾳ μαχόμενοι· τοῦτο δὲ τὴν τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίαν ἐπισιχιάζειν τολμήσαντες· τοῦτο δὲ τὴν κοινήν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν ἐκβάλλοντες· εἴτι μὴ καὶ ἀνόνητον τὴν μεγάλην οἰκονομίαν τῆς ἀνανθρωπήσεως ἀποφαίνοντες. Οὐκ ἔλαβεν ἐκ τῆς ἡμετέρας φύσεως σάρκα· πῶς οὖν ἐσχῆνωσεν ἐν ἡμῖν; Πῶς σπέρματος Ἀβραάμ ἐπέλαβτο; Πῶς εἶρηται· « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα; » Ψευδεῖς τῶν προφητῶν αἱ προρρήσεις· ψευδεῖς αἱ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαβὶδ ὑποσχέσεις· « Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου· ψευδῶς ἀδελφοῦς ὁ Κύριος τοὺς πιστοὺς ὀνομάζει· ψευδῶς ὁ Παῦλος εἶπε· « Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. » Τίς οὐκ αἰσχύνηται καὶ τοσούτων μαρτύρων πλῆθος ἀναιδῶς παρορᾶν, καὶ δογμάτων ἀτοπίαν καινοτομεῖν, καὶ τῆς ἐπὶ τούτοις εὐχαριστίας τὸν Δεσπότην ἀποστερεῖν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν ὅλον ἐν ταῦταις ζημιούν; Οὐκ ἐξ ἡμῶν ἡ ληφθεῖσα σὰρξ; Καὶ ποῖαν ἔχομεν σωτηρίας ἐλπῖδα; Ἐτι ἡμῖν ὁ νόμος ἀπλήρωτος· εἴτι τῆς παραβάσεως ἡ ἐγκλήματα· εἴτι τῆς κατάρτας τὸ βάρος· εἴτι τοῦ θανάτου τὸ κράτος· εἴτι τοῦ γένους ἡ καταδίχη. Εἰ μὴδὲν εἶχεν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ὁ τὸν νόμον πληρῶσας, εἴτι ταῖς κατηγορίας ἡ φύσις ὑπεύθυνος. Τάχα καὶ δίκην οἱ τοῦ γένους πρὸς τὸν νομοθέτην ἀντεκρυσ συγκροτήσουσιν, ὡς περιττὰ καὶ ἀνόνητα τοῖς ἀνθρώποις νομοθετήσαντα, τῷ μηδένα δυνθῆναι ταῦτα πληρῶσαι. Οὕτως ἡ τῆς σαρκὸς ἀθέτησις πάσης γίνεται βλασφημίας ὑπόθεσις. Ἀναγκαῖον οὖν, ἀναγκαῖον πιστεῦσαι καὶ ἁγίας Γραφαῖς, ὁμολογήσαι τὴν ἐξ ἡμῶν ἀπαρχὴν, δοξάζσαι τὴν τοῦ λαβόντος φιλανθρωπίαν, ἐκπλαγῆναι τὸ θαῦμα τῆς μεγάλης οἰκονομίας, μὴ δεδοικέναι τὴν ἐκ νόμου κατάραν· « Ἐρε-

⁸⁷ Rom. ix, 5. ⁸⁸ Psal. cxviii, 11. ⁸⁹ Act. xviii, 28.

στὸς γὰρ ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρως του νόμου· » τὴν πληρῶσιν τοῦ νόμου, τὴν διὰ τῆς ἀπαρχῆς γενομένην, ὅλω λογίζεσθαι τῷ φουράματι, γινώσκειν τὸ πρέπον καὶ τὸ ἀκόλουθον· ὅτι, Θεοῦ γυμνοῦ τὸν νόμον πληρῶσαντος, ὅπερ οὐδὲ λέγειν ἄρμυδιον, οὐκ ἦν ἄλλην οὐσίαν μετέχειν τοῦ κατορθώματος· σαρκὸς δὲ τῆς ἐξ ἡμῶν ἐν τῷ πληρῶσαντι τὸν νόμον γνωριζομένης, ἀναφαίνεται τοῦ γένους τὸ καύχημα, ὡς καταπατεῖν ἀδεῦς τοῦ θανάτου τὸ κέντρον, οἷα μηκέτι χώραν ἔχον κατὰ τῆς φύσεως, ἧς ἡ ἀπαρχὴ προλαβούσα κατεπάτησέ τε καὶ ἡμιδύνη, καὶ πᾶσι δέδωκε τοῖς πιστεύουσιν λέγειν· « Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, ἄδη, τὸ νεῖκος; » καὶ πάλιν· « Ὡσπερ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ὁ θάνατος, οὕτω καὶ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. » Δι' ἀνθρώπου λέγει, οὐ παρὰ ἀνθρώπου. Ὁ γὰρ παρὰ ἀνθρώπου γίνεσθαι ἀδύνατον ἦν, τοῦτο δι' ἀνθρώπου τοῦ συνημμένου Θεῷ ῥηθῆναι ἐγένετο. Οὕτω τῆς ἀναστάσεως τὸ δῶρον καρπούμεθα· οὕτω τὴν υἰοθεσίαν ἀπολαμβάνομεν· οὕτως ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καλούμεθα· οὕτω συγκαληρόνμοι γινόμεθα· οὕτω τὸν ἔχθρον ἐν τῇ ἀπαρχῇ νενικήκαμεν· οὕτω τὴν παθρῆσιαν ἐξ ἐκείνης δεχόμεθα· οὕτω τὸ κατὰ τοῦ διαδόλου τρόπαιον ὡς ἡμέτερον οἰκειούμεθα, τῆς ἐξ ἡμῶν ληφθείσης σαρκὸς ἐπισείοντες αὐτῶν τὴν ἔνθεον ἀριστείαν· οὕτω σύμμορφοι γενέσθαι τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ πάντες οἱ πιστεύοντες γνησίως ἀπεκδεχόμεθα· οὕτως ἀληθῆς εὐρίσκομεν τὸ, « Συνήγειρεν ἡμᾶς καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Μήπω γὰρ ἀναστάντων ἡμῶν ἐν τῇ καθ' ἕκαστον ὑποστάσει, μηδὲ γενομένων ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀνεληθόντα καὶ κατεληθόντα συγγένειαν κατέχομεν ἐν τῇ τῶν τοιοῦτων ἐλπίδι ἀσφαλῆ τὰ ἐνέχυρα. Πόσον οὖν ἄξιον μίσους οἱ φθονεῖν ἡμῖν ἐπὶ τσοῦτοις καὶ τηλικούτοις ἀγαθαῖς διὰ τῆς οἰκείας κακοδοξίας ἀγωνιζόμενοι, καὶ κωλύοντες μὲν τὸ γένος σεμνύνεσθαι, χωρίζοντες δὲ τὴν σάρκα, ἦν ἑαυτῷ παραδόξως ὁ Λόγος συνέζευξεν, ἀνθιστάμενοι δὲ Παύλῳ βωῶντι, « Ἄ ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζεται, » μισθοῦντες δὲ τὴν γλῶτταν τῷ διαδόλῳ πρὸς τὸ κρύπτειν τὰ κατ' ἐκείνου γενομένα; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐκείνῳ βαρὺ καὶ οὐ φορητὸν, ὡς τὸ ἰδεῖν τὴν ὑπ' αὐτοῦ πλανηθεῖσαν φύσιν ἀναληφθεῖσαν μὲν τῇ ἀπαρχῇ παρὰ τοῦ τῶν οὐρανῶν βασιλέως, πολιτευσαμένην δὲ μεγαλοφυῶς τε καὶ ὑπὲρ ἕκαστον· γενομένην δὲ κρείττονα τοῦ θανάτου· καταλύσασαν δὲ τὴν αὐτοῦ τυραννίδα· ἀναληφθεῖσαν δὲ εἰς οὐρανόν, καὶ τῆς ἐνδόξου καθέδρας ἀξιώθεισαν, ἐν τε πρὸς τὸν ἀναλαθόντα πάτρι τῇ κτίσει γινωσκομένην τῇ ἀκρα συναφείᾳ, τῇ τῆς δόξης κοινωνίᾳ τῷ ἀμερίστῳ, τῆς ὑπὲρ πάντα λόγον ἄξιας.

XVI

Πρὸς τοὺς κελυύοντας ἀπλῶς πιστεῦειν τοῖς λεγομένοις, καὶ μὴ κατανοεῖν τὸ πρέπον ἢ ἀκρεπέες.

Πολλῶν δεινῶν ὑπαρχόντων δογμάτων, ὧν ἐπισήγηται τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων εἰς επικίνδυνον ἀπάτην

¹⁰ Galat. iii, 15. ¹¹ I Cor. xv, 55. ¹² ibid. 22.

A *nomiæ miraculum; non timere maledictionem legis: «Christus enim nos a maledicto legis liberavit¹⁰,» impletionem legis a primitiis factam toti massæ ascribere, agnoscere quid congruat et quid consequatur. Nam si solus Deus legem implevit, quod ne dicere quidem convenit, nulla alia natura præclari facti est particeps. At si suscepta ex nobis caro in eo, qui legem implevit, agnoscatur, manifesta sit generis nostri gloria, quod secure mortis stimulum possit conculcare, quippe cui nihil ultra in eam naturam juris sit, a cujus primitiis (Christo) jam olim fuit contrita et fracta, ut omnes credentes nunc possint dicere: « Ubi est, o mors, stimulus tuus? Ubi tua, inferne, victoria¹¹? » Et rursum: « Sicut per unum hominem mors: ita per unum hominem resurrectio mortuorum¹². » Per hominem dicit, non ab homine. Quod enim ab homine fieri non poterat, id per hominem Deo copulatum nullo negotio fiebat. Sic resurrectionis donum consequimur; sic adoptionem nanciscimur; sic Domini fratres appellamur; sic cohæredes efficiamur; sic hostem in primitiis vincimus; sic fiduciam ex illis accipimus; sic sumptæ ex nobis carnis adversus diabolum tropæum nobis vindicamus, divinum illorum robur concutientes, sic omnes, qui vere credimus, expectamus nos glorioso ejus corpori conformes fore. Sic verum illud esse comperimus. « Conresuscitavit nos et consedere fecit in cœlestibus¹³. » Etsi enim in nostra quisque hypostasi nondum resurrexerimus, nec in cœlestibus simus: propter cognationem tamen cum eo qui ascendit et descendit, ipsa talium spe firma teneamus pignora. Quanto igitur odio digni illi, qui per-versa sua doctrina tanta ac talia nobis bona invidere non dubitant: qui genus nostrum honorari nolunt; qui carnem separant, quam sibi, modo plane stupendo, Verbum conjunxit, **511** adversantes Paulo clamanti: « Quæ Deus conjunxit, homo non separet¹⁴; » qui denique linguam diabolo mercede locant ad occultanda ea, quæ contra ipsum facta sunt. Nihil enim illi acerbius, nihil intolerabilius accidere potest, quam si videat seductam a se naturam a cœlesti Rege in primitiis sursum evectam, et excelso animo ac supra laudem omnem conversam, et superiorem factam morte destruxisse ipsius tyrannidem, et assumptam in cœlum, gloriosaque sede fuisse honoratam, et apud eum qui assumpserat, inter omnes creaturas, in summa conjunctione cognitam, in participatione gloriæ cum eo qui a se est indivisus, quæ dignitas omnem orationem exsuperat*

XVI.

Adversus eos qui volunt simpliciter iis quæ dicta sunt credendum esse, nec considerandum quid conveniat et quid non conveniat.

Etsi multa et horrenda dogmata in hominum genus ille omnis honesti osor dæmon invexit, ut peri-

¹³ Ephes. ii, 6. ¹⁴ Matth. xix, 6.

culosa fallacia assentientes involveret : tamen haud scio an superioribus temporibus hujusmodi quid parturiverit quale nunc parturit. Nam earum quae viguerunt haereses, quaeque alius atque alius erroris mater fuit. At quae nunc novissima omnium inventa est, ea cunctas renovavit, cunctas audacia superavit, postremo praeter ceteris omnibus malorum ortum indicavit. Vere et parturit iniquitatem, concepit dolorem et peperit iniquitatem⁹⁵. Parturit impietatis propositum : concepit malae artis instituta, in quibus et alii errarunt : peperit multifarium aliud malum suo quidvis arbitrato innovandi. Quin etiam ut omnes se sequantur, imperiose praecipit : Amplectimini, inquit, simpliciter, quae dicuntur, nec inquirat quisquam quid in iis conveniens sit, quid inconveniens. Ac fidem nominat inconsideratam noxiamque approbationem infirmorum nullisque demonstrationibus instructorum dogmatum. Credamne sine iudicio? nec inquiram, quid aut fieri possit, aut utile sit, aut deceat, aut Deo gratum, aut naturae congruum, aut veritati consonum, aut scopo accommodatum, aut mysterio consentaneum, aut pietate dignum sit? Ecqua utilitas erit mihi? Aut quis menti fructus quae horum nihil secum reputavit, sed auditum quidem sono verborum obtulit, nullam vero dictorum cepit intelligentiam? Hoc adversarii omnibus erroris universorumque malorum causa est. Quis enim est inimicorum Ecclesiae catholicae qui non postulet dictis omnibus suis, absque praevio examine, fidem haberi? Quamvis gentilem dixeris, sive Manichaeum, sive Arii aut Apollinarii, aut alterius hujusmodi haereditem, non recusat examen, ut fugiat convictionem. Nonne alia suo Marte eructans, alia ex Scripturae divinae harmonia recicans et ad scopum trahens suum, argumenta profert, quae a nemine, ut optat ipse, indaganda pronuntiat? Deinceps si omnibus simpliciter adhibeamus aurem, nec nascentem ex eorum dictis absurditatem confutaverimus, nec dogmatum pugnae, quae ex perversa illorum interpretatione oritur, solutionem efflagitaverimus, quis in posterum amplius veritatis viam inveniet? quis non facile in praecipitium haereticorum dogmatum incidet, non considerans novorum dogmatum inconvenientiam, nec veritatis exigens convenientiam? Quid credam corde ad justitiam? quid loquar ore ad salutem, cum mihi maligne objecerint illud : « Pater, qui misit me, major me est⁹⁶? » Simpliciterne accipiam, an praecipitanter assentiar? audacter Filium Patre inferiorem pronuntiabo, et nihil omnino perpendam, neque quod aeternitatis iste sermo sit, neque quod ejusdem hoc dictum sit : « Ego et **512** Pater unum sumus⁹⁷; » et : « Ut honorent Filium, sicut hono- rant Patrem⁹⁸; » et : « Qui vidit me, vidit et Patrem⁹⁹; » et infinita alia, quae aequalitatem paremque Patris et Filii honorem in omnibus declarant? Si igitur nihil eorum quae inde consequuntur ex-

των δεχομένων ὁ μισόκαλος δαίμων, οὐκ οἶδ' εἴ τι τοιοῦτον ἐν τοῖς ἀνέκαθεν χρόνοις ὕδινεν, οἶον νῦν. Ἐκάστη μὲν γὰρ τῶν ἀπὸ τῶν αἰρέσεων τῆσδε ἢ τῆσδε τῆς πλάνης γέγονε μήτηρ· ἢ δὲ νῦν μετὰ πάσας ἐφευρεθείσα πάσας ἀνευρώσατο, καὶ πάσας ὑπερεβάλετο, καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν κακῶν γένεσιν ἐπεδείξατο. Ὅντως ἐώδινυσεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν. Ὁδίνυσε πρόθεσιν ἀσεβείας, συνέλαβε τὴν ἄλλοις πλανηθεῖσαν πρόθεσιν κακοτηχίας· ἔτεκε τὸ ποικίλον κακὸν τῆς αὐτονομίου καινοτομίας, καὶ πάντας ἀκολουθεῖν ἐπιτάττει μετὰ πολλῆς ἐξουσίας· Δέχεσθε, φησὶν, ἀπλῶς τὰ λεγόμενα, καὶ μηδεὶς ἐξεταζέτω, τί πρόπον ἐν αὐτοῖς, ἢ τί ἀπρεπές. Καὶ πίστιν ὀνομάζει τὴν ἀθασάνιστον ἐπὶ τοῖς ἀστάτοις καὶ ἀναποδείκτοις ἐπὶ βλάβῃ συγκατάθεσιν. Ἀλόγως πιστεύω; καὶ μὴ ἐξετάσω τί δουρατὸν, ἢ συμφέρον, ἢ πρόπον, ἢ θεῶν φίλον, ἢ τῆ φύσει κατάλληλον, ἢ τῆ ἀληθείᾳ σύμφωνον, ἢ τῶ σκοπῷ ἀκόλουθον, ἢ τῶ μυστηρίῳ ἀρμόδιον, ἢ τῆς εὐσεβείας ἄξιον; Καὶ τί κέρδος ἔξω; ἢ τίς δησις τῆ διανοίᾳ τῆ μηδὲν τούτων λογισομένη, ἀλλ' ἀκοὴν μὲν τῶ ἤχη τῶν ῥημάτων βαλλεσθαι, ψυχὴν δὲ μηδεμίαν τῶν λεγομένων σύνεσιν δέχεσθαι; Τοῦτο περὶ πάντων ἄλλοτριῶν τῆς πλάνης καὶ τῶν κακῶν ὄλων αἰτιον γίνεται. Τίς γὰρ τῶν πολεμίων τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἄξιοι πάντες τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις ἀκρίτως πιστεύου; Κἂν Ἑλληνα εἴπῃ, κἂν Μανιχαῖον, κἂν Ἀρεῖον, κἂν Ἀπολλιναρίου, κἂν ἄλλου τοιοῦτου τινὸς κληρονόμον, οὐχὶ παραιτεῖται τὴν ἐξέτασιν, ἵνα φύγῃ τὸν ἐλεγχον; Οὐ τὰ μὲν οἰκοθεν ἐρευγόμενος, τὰ δὲ ἐκ τῆς θείας τῶν Γραφῶν ἀρμονίας ἀποκόψας, καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ἐλκύσας, προβάλλει μὲν κατασκευάζας, ἃς ὡς βούλεται μηδένα χρῆναι πολυπραγματεῖν ἀποφαίνεται; Εἶτα, ἂν πᾶσιν ἀπλῶς τὰς ἀκοὰς ὑποθῶμεν, καὶ τὴν ἀνακρηρῦττουσαν ἀφ' ὧν λέγουσιν ἀτοπίαν, μὴδ' ἐλέγξωμεν, μὴδὲ τὴν λύσιν τῆς τῶν δογματῶν μάχης τῆς φουμέντης διὰ τῆς κακῆς ἐρμηνείας αὐτῶν ἀπαίτησωμεν· καὶ τίς εὐρήσει λοιπὸν ἐτι ἀληθείας ὁδόν; τίς οὐκ ἐμπεσεῖται βῆδω εἰς κακοδοξίας κρημνὸν, μὴ σκοπῶν τῆς καινοτομίας τὸ ἀπρεπές, μῆτε ἀπαιτῶν τῆς ἀληθείας τὸ πρόπον; Τί πιστεύσω τῆ καρδίᾳ εἰς δικαιοσύνην; τί λαλήσω τῶ στόματι εἰς σωτηρίαν, ὅταν προβάλωσι κακοήθως τὸ, « Ὁ πέμψας με ὁ Πατὴρ μείζων μου ἐστίν; » Ἀπλῶς δέξομαι; προπετῶς συνθῆμαι; τολμηρῶς ἀποφανοῦμαι τοῦ Πατρὸς ἡττονα τὸν Υἱόν; καὶ μηδὲν ὅλως λογισομαι, μὴθ' ὅτι τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος, μὴθ' ὅτι τοῦ αὐτοῦ φωνή· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν; καὶ, « Ἴνα τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα; » καὶ, « Ὁ ἑωρακίως ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα; » καὶ ἄλλα δὲ μυρία, τὰ τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ὁμοτιμίαν ἐν πᾶσι γνωρίζοντα; Εἰ οὖν μηδὲν δεῖ τῶν ἀνακυπτόντων ὄρῃν, μῆτε τὸν πρόποντα λόγον ἀποδιδόναι περὶ τῶν ἀνακυπτόντων καὶ ἐναντίων εἶναι δοκούντων, πῶς σύμφωνα δεῖξομαι τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων κατὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἐπαγγελίας ἀπέδοντα; Πῶς αὐτὸς φανήσεται καὶ μονογενῆς καὶ πρωτότοκος,

⁹⁵ Psal. vii, 15. ⁹⁶ Joan. xiv, 28. ⁹⁷ Joan. i, 30. ⁹⁸ Joan. v, 23. ⁹⁹ Joan. xiv, 9.

πᾶσι δὴλου τυγχάνοντος, μὴ συμβαίνειν ἀλλήλοις τὰ δύο περὶ τὸν ἕνα τὸν ἐν μιᾷ θεωρούμενον φύσει; Ὁ μὲν γὰρ μονογενὴς μὴ ἔχων ἀδελφούς, οἷα μονογενὴς, πρωτότοκος καλεῖσθαι οὐ δύναται· πρωτότοκον γὰρ εἶπεν ὁ Παῦλος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· ὁ δ' αὖ πρωτότοκος, ἔχων, ὡς εἰκός, ἀδελφούς, μονογενὴς οὐκ ἔτι προσαγορεύεται. Πάλιν ὁ αὐτὸς καὶ πρόσφατος λέγεται καὶ αἰώνιος· Ἡσοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὁ ἕτερον ἐτέρῳ ἀντικαθίσταται. Εἰ πρόσφατος, πῶς αἰώνιος; Εἰ αἰώνιος, πάντως οὐ πρόσφατος. Τὸ δὲ, « Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, » πῶς οὐ προδιῶς τοῖς ἄλλοις μάχεται, δι' ὧν μανθάνομεν καὶ Πατέρα αὐτὸν ἔχειν ἐν οὐρανοῖς, καὶ μητέρα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ γενεαλογεῖσθαι σαφῶς παρὰ τοῖς ἐνδόξοις εὐαγγελισταῖς; Εἰ ἀπάτωρ, πῶς οὐρανόιο Πατρός; εἰ ἀμήτωρ, πῶς ἐκ τῆς Παρθένου μητρός; εἰ ἀγενεαλόγητος, πῶς εἰ βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ; Ὁσοῦτων οὖν ὄντων καὶ πολλῶ πλείονων τῶν οὕτως ἀλλήλων ἀσυμφώνων εἶναι δοκούντων, τί ἄρα κελεύουσιν ἡμᾶς ἀβασανίστως δέξασθαι; τί δὲ ἀπώσασθαι; Οὐ γὰρ οἶδ' ἂν πᾶσιν ὁμοίως ἔπεσθαι τοὺς μὴ τὴν ἀρμόζουσαν λύσιν τῆς νομιζομένης διαφωνίας εὐρίσκοντας. Εἰ τὸ « μονογενὴς » ἀληθὲς, τὸ « πρωτότοκος » οὐ τοιοῦτον. Εἰ τὸ « πρωτότοκος » ἀψευδὲς, τὸ « μονογενὴς » ἐναντίον. Εἰ τὸ « χθὲς καὶ σήμερον » ὠμολόγηται, τὸ « αἰώνιον » οὐχεται. Εἰ τὸ « ἀπάτωρ » ἔστηκε, τὸ ἔχειν Πατέρα λυθήσεται. Εἰ τὸ « ἀμήτωρ » πέπηγε, τὸ μητέρα ἔχειν ἀνατραπήσεται. Εἰ τὸ « ἀγενεαλόγητον » ἄραρε, πῶς τῆ γενεαλογίᾳ προσέξομεν; Εἰ τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν ἡμερῶν ἢ τέλος βέβαιον, πῶς νοησομεν τὸ τὴν ἀρχὴν ἡμερῶν καὶ τὸ τέλος μηνῶν, « τοῦ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως, » σταυρωθέντος δὲ ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου; Ἰδοὺ καὶ ἀρχὴ ἡμερῶν καὶ ζωῆς τέλος. Τί οὖν ποιήσωμεν, εἰ τις τῶν ἀπίστων ἡμᾶς ἀπαιτοῖ λόγον, κατηγορῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὡς ἀναντία λεγούσης; εἰπωμεν, Πίστευσον πᾶσι; Καὶ τίς οὐκ ἂν ἀποτηδίστας καταγελάσειεν, οὐδαμῶς οἷός τε ὧν τὰ ἀλλήλοις μαχόμενα, καὶ μηδεμίαν λύσιν λαμβάνοντα, ὡς ἀξιόπιστα δέχεσθαι; Δύο γὰρ ὄντων ἐναντίων λόγων, ἀνάγκη τὸν ἕτερον ψευδῆ διελέγχεσθαι. Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν; Ἡ καὶ ἡμεῖς ἀπαιτούμενοι τὸ πιστεῦειν δόγμασιν ἀναποδείκτοις καὶ ἀυστατοῖς αἰρετικῶν ἢ Ἑλλήνων, κατὰ τὴν τοιαύτην πρότασιν συνθησόμεθα; Ἄλλ' ἀπαγε! οὔτε ἀσύστατα τὰ ἡμέτερα, οὔτε ἀλλήλοις μαχόμενα, καθὼς ἐβρέθη παρὰ τῶν ἁγίων νοούμενα. Ἐβρέθη δὲ τὰ μὲν πρὸς τὴν γνωσθεῖσαν ἡμῖν οικονομίαν, τὰ δὲ πρὸς τὴν ἀκατάληπτον τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ πάντα εὐρίσκεται σύμφωνα καὶ ἀκόλουθα, περὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὰς δύο φύσεις ἐκλαμβανόμενα· ὡς εἶναι τὸ μὲν πρόσφατον τῆς σαρκὸς, τὸ δὲ αἰώνιον τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὴ ἔχειν ἀρχὴν ἡμερῶν ἴδιον τοῦ Λόγου· τὸ γεννηθῆναι ἐν ἡμέραις Ἡρώδου οἰκεῖον τῆς ἀπαρχῆς. Τὸ πάντῃ ἀγενεαλόγητον ἐπὶ τῆς πρὸ αἰῶνων ἐκ Πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ· « Τὴν γὰρ, γενεάν αὐτοῦ τίς ἀδιήγησεται; »

pendendum est, si nec ratio eorum quæ consequuntur et contraria videntur congrua reddenda est, quomodo conciliabimus quæ prima pronuntiationis fronte inter se discrepant? Quomodo idem videbitur et unigenitus et primogenitus? cum palam sit omnibus, duo relata ad unum, eumque in una consideratum natura, minime inter se convenire. Etenim unigenitus, cui ut unigenito fratres nulli sunt, non potest appellari primogenitus. Paulus enim primogenitum dixit in multis fratribus. Nec rursus primogenitus, fratres habens, unigenitus vocatur amplius. Rursus idem ille et novissimus dicitur et æternus: « Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula ». Hic alterum alteri adversatur. Si novissimus est, quomodo æternus? Si æternus, non igitur novissimus. Jam illud: « Sine Patre, sine matre, sine genealogia », annon manifeste pugnat cum aliis, ex quibus discimus et Patrem ipsum in cælis habere, et matrem in terra, et majores ejus a præclaris evangelistis diserte nominatos? Si sine Patre, quomodo Patris cælestis Filius? Si sine matre, quomodo ex Virgine matre? Si sine genealogia, unde, « Liber generationis Jesu Christi? » Cum igitur tot ac tanta sint et multo plura, quæ inter se videntur pugnare, quidnam illi nos exploratum jubent accipere, quid ejicere? Neque enim omnibus æque assentiri possunt, qui apparentis discrepantiæ convenientem solutionem non inveniunt. Si verum illud: « unigenitus, » falsum hoc, « primogenitus. » Si verum hoc: « primogenitus, » falsum contra, « unigenitus. » Si profitemur illud: « Heri et hodie, » evanescit alterum, « sempiternum. » Si stat illud, « sine Patre, » corrui alterum, quod Patrem habeat. Si manet ac fixum est hoc, « Sine matre, » labat illud, habere matrem. Si placuit illud, « sine genealogia, » quomodo attendemus genealogiæ? Si firmum est illud, quod neque initium neque finem dierum habet, quomodo intelligemus hoc, quod et initium et finem dierum indicat: « Cum natus esset Jesus in Bethleem Judææ in diebus Herodis regis: » crucifixus autem sub Pontio Pilato? En tibi et initium dierum et vitæ finem. Quid igitur faciemus si quis infidelium Scripturam sanctam de dictis contrariis accusans, rationem a nobis exigit? jubebimusne eum omnibus credere? Et quis non resiliens deriserit, quippe qui nullo modo possit ea tanquam fide digna amplexari, quæ inter se pugnant, nec solutionem ullam admittunt? Duorum enim contrariorum dictorum necesse est alterum falsitatis convinci. Quid ad hoc dicemus? Num et nos rogati ut nulla demonstratione probatis infirmisque hæreticorum aut Græcorum dogmatibus credamus, ejusmodi propositioni assentiamur? Sed apage! neque enim nostra, si quo a sanctis dicta sunt sensu accipiantur, vel non consistere possunt, vel sibi ipsi sunt contraria. Dicta autem sunt illa quidem ratione cognitiæ nobis œco-

¹ Hebr. xiii, 8. ² Hebr. vii, 5. ³ Matth. i, 1.

⁴ Matth. ii, 1.

nomiæ, atque dispensationis : hæc vero ratione incomprehensibilis Verbi substantiæ. Atque hoc modo omnia inter se consentiunt sibi que sunt consequentia, de uno et eodem in duabus naturis considerato accepta, ut Christus intelligatur novissimus esse secundum carnem, æternus secundum deitatem. Non habere initium dierum proprietas est Verbi, natum esse in diebus Herodis, proprietas est primitiarum : Sine genealogia esse, ratione æternæ Filii ex Patre existentia : nam generationem ejus quis ipsius nativitatis. Sic et unigenitus est secundum incarnationis œconomiam. Sic adversariis quoque, aut de veritate persuadebimus, **513** aut victoriam reportabimus : sic Scripturæ sanctæ concordiam ostendemus : sic mysterii gloriam legitime prædicabimus : sic congruentem fidei certitudinem in animabus nostris recondemus, nec sine verbo credentes, nec sine fide loquentes.

XVII.

Adversus eos qui duarum naturarum discrimen post passionem et ascensionem tollunt.

Etsi magna et immortalis veritatis vis a compluribus sæpe multumque oppugnata est : invictam tamen eam esse ipsa tandem res eventusque docuerunt. Ecce tibi enim multos adversus eam armatos, qui cum non pauca pravorum dogmatum tela emisissent, eaque solidis demonstrationis armis resilire, et inania inefficaciaque ad se redire vidissent, postremum omnium ejusmodi emiserunt telum, quod manifestioribus etiam argumentis conteri potest et confringi. Etiam si, inquit, quis dederit, duarum in Christo naturarum factam fuisse conjunctionem : a passione tamen et assumptione ejus, nec duas amplius agnoscemus, nec secundum naturam discrimen aliquid credemus inter Verbum et carnem. Quid dicitis? quid affirmatis? nunquid evanescit naturarum discrimen, nec reliquum est ullum horum indicium? Quo igitur nomine appellabimus id quod nobis est propositum? Verbumne solum? (Neque enim carnem dixeritis, qui scilicet hoc ipso honore afferre existimatis.) Et qui non injuria illud afficitis, dum existimatis ejusmodi substantiam esse, ut alia in ipsum possit creata substantia mutari? Cujus enim inferiora sunt capacia, id multis commune, non unius est peculiare. Cui vero soli id proprium est, quod sit inaccessible, huic quomodo inaccessible alterum adjicitur? Nec Verbum duntaxat afficitis contumelia, sed etiam carnis hypostasin aufertis. Cujus enim nullum indicium reliquum est, hujus gloriam quo tandem modo perspicimus? si eo quod existit, agnoscitur, merito glorificatur : si non existit, quomodo amplitudine gloriæ fruatur? Non potestis gloriæ indicare excellentiam, nisi prius ostenderitis id quod honoratur. Confiteamur igitur necesse est inconfusam duarum naturarum unionem, ut nec mutetur assumens, nec assumptum tollatur, sed gloriæ, de una persona prædicatæ, communio servetur. Quod si utrumque simul, quantumlibet reluctante natura, Verbum solum dixeritis, ne sic

Τὸ δὲ γενεαλογεῖσθαι σαφῶς ἐπὶ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ αὐτοῦ. Οὕτω καὶ μονογενῆς κατὰ τὴν τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ πρωτότοκος κατὰ τὴν ἑνσαρκων οἰκονομίαν. Οὕτω καὶ τὸ ἐχθρὸν ἢ πείσομεν ἢ νικήσομεν, καὶ τὴν ἁγίαν Γραφὴν σύμφωνον ἐπιδείξομεν, καὶ τοῦ μυστηρίου τὴν δόξαν ἐνθέσμως κηρύξομεν, καὶ τὴν ἀρμύζουσαν πληροφορίαν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν θησαυρίσομεν, μήτε χωρὶς λόγου πιστεύοντες, μήτε χωρὶς πίστewς λέγοντες.

enarrabit? Genealogiam habere, ratione carnalis Verbi substantiam : et primogenitus secundum incarnationis œconomiam. Sic adversariis quoque, aut de veritate persuadebimus, **513** aut victoriam reportabimus : sic Scripturæ sanctæ concordiam ostendemus : sic mysterii gloriam legitime prædicabimus : sic congruentem fidei certitudinem in animabus nostris recondemus, nec sine verbo credentes, nec sine fide loquentes.

B

XVII.

Πρὸς τοὺς ἀναιρουντας τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάληψιν.

Πολλὴ καὶ ἀγῆρως τῆς ἀληθείας ἡ δύναμις, παρὰ πολλῶν μὲν πολλάκις πολεμουμένη, τὸ δὲ εἰς τέλος ἀήττητον ἔργον αὐτοῖς ἐπιδεικνυμένη. Ἰδοὺ γὰρ πολλοὶ τῶν κατ' αὐτῆς ὀπλισθέντων, πολλὰ βέλη κακοδοξίας ἐκπέμφαντες, καὶ εἰδότες τῷ στερέῳ τῆς ἀποδείξεως ὄπλῳ ταῦτα πάλιν ἀποκρουσθέντα, καὶ κενὰ δὲ καὶ ἀνεύρηγτα πρὸς αὐτοὺς ὑποστρέψαντα, τελευταῖον τῶν ἄλλων ἐπεμψαν βέλος σαφεστέροις ἐλέγχους συντριβῆναι δυνάμενον. Εἰ καὶ τις δόξη, φησὶ, δύο φύσεων ἐν Χριστῷ γεγενῆσθαι σύνθετον, ἀλλ' οὐν μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάληψιν οὐκ ἔτι δύο νοησομεν, οὐτε τινὰ διαφορὰν κατὰ φύσιν μεταξὺ τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς πιστεύσομεν ὑπάρχειν. Τί λέγετε; τί ἀποφαίνεσθε; οἴχεται τῶν φύσεων τὸ διάφορον, καὶ οὐδὲν φέρεται τούτων γνῶρισμα; Τί οὐν ὀνομάσομεν τὸ προκειμενον; Λόγον μόνον (οὐ γὰρ φαίητε σάρκα, ἐν τούτῳ τιμῆν δῆθεν οἰόμενοι); Καὶ πῶς οὐκ ὀβριζετε τοιαύτην αὐτοῦ τὴν οὐσίαν νομίζοντες εἶναι, ὡς δυνατὸν ἐτέρᾳ οὐσίᾳ κτιστῇ πρὸς αὐτὸν μεταστῆναι; Τὸ γὰρ τοῖς ἥτιτος χωρητὸν καὶ τῶν πολλῶν, οὐκ ἐκείνη εἰς αἴρετον. Οὐ δὲ μόνον τὸ ἀπρόσιτον ἴδιον, τοῦτ' ἐπὶ προστίθεται ἀπρόσιτον ἕτερον; Καὶ οὐ μόνον τὸν Λόγον ὀβρίζετε, ἀλλὰ καὶ τῆς σαρκὸς ὑπόστασιν ἀφανίζετε. Ἦς γὰρ μὴδὲν ἔτι λείπεται γνῶρισμα, ταύτης ποῦ τρέπω τὴν δόξαν κατανοήσομεν; Εἰ ἐν τῷ εἶναι γνωρίζεται εἰκότως δοξάζεται· εἰ δὲ μὴ ἔχει τὸ εἶναι, πῶς καρποῦται τῆς δόξης τὸ μέγεθος; Ἐὰν μὴ δείξητε τὸ τιμώμενον, οὐ μηνύετε τῆς δόξης τὸ ὑπέροχον. Ἀνάγκη τοίνυν ὀραλογεῖν ἀσύγχυτον τῶν δύο τὴν ἑνωσιν, οὐτε εἰς τροπὴν τοῦ λαβόντος, οὐτε εἰς ἀφανισμόν τοῦ ληφθέντος, ἀλλ' εἰς κοινωνίαν δόξης ἐφ' ἑνὸς προσώπου κηρυσσομένης. Κἂν γὰρ ὑπομείνητε Λόγον μόνον ὀνομάζειν τὸ συναμφοτέρον, καίτοι τῆς φύσεως ἀνθισταμένης, οὐδ' οὕτως κρύψετε τὸ διάφορον· ὅποτε τὸ μὲν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, τὸ δ' αὖθις ἐγένετο· καὶ τὸ μὲν ἀόρατον καὶ ἀψηλάφητον εἰς ἀπειρον ἐξ ἀπειρου, τὸ δὲ ἐξ ὀρατοῦ καὶ ψηλαφητοῦ πρὸς τὸ ἀόρατον καὶ ἀναφῆς μεταβέβηκε· καὶ τὸ μὲν ἀναλλοίωτον ἅπασι, τὸ δὲ δι' ἀλλοιώσεως ἐπὶ τῆν κρῖστωνα λήξιν ἐλήλυθεν. Εἴτα, εἰ μόνον Λόγος τὸ μὲ-

^a Isa. LIII, 8.

νον, πῶς οὐκ ἐβρέθη, ὅτι Ἡ σὰρξ Λόγος ἐγένετο, ἄλλ' ἢ Ὁ Λόγος σὰρξ; Ὡς δὲ οὕτω μεμνηνῶς καὶ φρενοπλήξ, ὡς τολμῆσαι εἶπεν τὴν θεῖαν οὐσίαν προσλαβεῖν ἄλλης θεότητος οὐσίαν, ἐξ ἐτέρας φύσεως ἐπιγενομένην ἔν' αὐξήσιν παρασκευάσῃ νοεῖσθαι διὰ τῆς τοιαύτης προσθήκης τοῦ κατὰ φύσιν ἀνευθεοῦς καὶ τελείου; Πῶς δὲ οἱ θεοὶ λόγοι καὶ μετὰ τὴν ξένην ἄνοδον εἰ κηρύσσουσι τὰ τῆς σαρκὸς διαφέροντα, τὸ πάλιν ἔλθειν, τὸ κατὰ τὸν αὐτὸν ὀφθήσεσθαι τρόπον; Ἡ καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐναντία νομοθετήσετε, τοῖς εἰρηκόσι σαφῶς ἢ Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσαθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν; ἢ Πάντα πρὸς ἔμφασιν σαρκὸς, νῦν μὲν ὧδε, νῦν δὲ ὧδε θεωρούμενω· ὃν πρότερον ἐθεάσαθε, τοῦτ' ἐστὶ τοῖς τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοῖς ἄπερ ὁ μὴ δεχόμενος οὕτως οὐ μόνον τοῖς ἀγγέλοις μάχεται, ἀλλὰ καὶ τοῖς τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἱεροῖς λόγοις ἀντικαθίσταται. Πῶς ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Δεσπότης Χριστός; ὡς ἄδρος μόνον; Καὶ ποῦ τὰ τῆς ἰσοτιμίας καὶ ἀξίας τῆς πρὸς τὸν Πατέρα, εἴπερ ἐντυγχάνων καθάπερ ὑποδείξασθε, καὶ οὐ μετὰ αὐθεντίας ἐνεργεῖ, ἴσον ἔχων τὸ παντοδύναμον; Ἡ δηλονότι τῆς ἀπαρχῆς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ τοῦ οικείου φυράματος, ἵνα δείξῃ, πόση περὶ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν ἡ σχέσις. Τίνα δὲ οὐκ ἐνετρέπει τοῦ πανσόφου Παύλου τὸ τρανότερον κήρυγμα, ὅτι Ἐτούς χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς, παραγγέλλει πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, καθότι ἐστῆσεν ἡμέραν, ἐν ἣ μῆλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην, ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρί, ὅς ἔωρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν; ἢ Μὴ ἀνήρηται ἡ διαφορά; Μὴ οὐκ εἶπε Θεὸς ἐν ἀνδρί; μὴ οὐκ ἔδειξε τὸν ἐγγερότατον Θεὸν καὶ τὸν ἀναστάντα ἄνδρα; Ἄλλ' εἰ καὶ τὸ διάφορον ἔδειξε, τὸ ἀχώριστον οὐ παρέλιπεν. Οὐ γὰρ εἶπε Θεὸς μετὰ ἀνδρός, ἀλλὰ Θεὸς ἐν ἀνδρί. Πῶς δὲ νοήσομεν καὶ τὸ, Ἐὐφρονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, ἢ εἰ μὴ τῆς σαρκὸς ἡ φύσις, ἡ δεξαμένη τοὺς ἥλους, αὐτὴ σαφῶς ἀποδείξῃ τοὺς τύπους; Οὐ γὰρ θεότητος οὐσία ἡ ἀόρατος καὶ ἀνεπαφῆς ἔχνη πολλῶν εἰς ἔλεγχον ἐπιφέρεισθαι ἡμελλεν· ἀλλ' ἡ ἐκ τοῦ παθητοῦ γένους ληφθεῖσα τὴν τῶν ἡσεθηκότων ἐλέγξει παρανομίαν, γνωρίζειν συνωθημένων ἐν τῇ τρωθείᾳ σαρκὶ τὰ οἰκεῖα τολμήματα. Οὕτω δέδεικται καὶ τὰ ἰδιώματα τῶν φύσεων διαφέροντα, καὶ τὸ κέρδος τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀναντιρρήτον, καὶ τὸ ἐπιχείρημα τῶν ἀντιλεγόντων ἀναίσχυτον, καὶ τὸ δυνατὸν τῆς ἀληθείας ἀκαταμάχητον.

quidem discrimen occultabitur: quando illud quidem erat ab initio, hoc deinde factum est: et illud quidem invisibile et intactum, in infinitum ex infinito, hoc vero ex visibili et contrectabili, in invisibile et intactile transiit. Denique illud prorsus est immutabile, hoc per mutationem ad meliorem statum venit. Deinde si solum Verbum remanet, cur non dicitur: Caro Verbum facta est, sed Ἐ Verbum caro factum est? Quis enim tam insanus, tam aeneus est, qui asserere audeat, substantiam divinam, alius deitatis substantiam, ex altera natura prognatam, assumpsisse; ut per hujusmodi additamentum indicaret accessisse aliquid ei qui natura sua nullius indigens est, et perfectus? Cur vero litteræ sacræ etiam post stupendam ascensionem, carnis a Verbo distinctionem prædicant; qualia sunt, rursus rediturum, item visum iri eodem quo antea modo. An vos contraria angelorum dictis assucietis? qui aperte dixere: Ἐ Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum? Omnia ad significandam carnem ejus qui nunc quidem hic, nunc vero hic visus est: quem prius vidistis, carnis videlicet oculis. Quæ qui hoc sensu non accipit, is non angelis solum adversatur, sed sacræ etiam Spiritus sancti verbis repugnat. Quomodo supplicat 514 pro nobis Dominus Christus? nunquid ut Verbum tantum? Ubi igitur par ejus cum Patre honor et majestas; siquidem is supplicat ut indigentior, non ut æqualem habens omnipotentiam, cum auctoritate operatur? Nimirum sic hoc accipiendum est, primitias intercedere pro massa propria, ut ostendant quanta naturam carnis necessitudine attingant. Quem vero non pudore suffundat illa sapientissimi Pauli maxime perspicua prædicatio? quod Ἐ tempora hujus ignorantie despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus ut omnes ubique penitentiam agant, eo quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis? Nunquid sublata est differentia? Annon dixit, Deum in viro? Annon ostendit suscitantem Deum et resurgentem virum? quanquam autem ostendisset differentiam, inseparabilitatem tamen non præteriiit. Neque enim dixit, Deum cum viro, sed Deum in viro * rursus et per virum. Quomodo intelligemus et hoc? Ἐ videbunt, in quem transfugerunt, nisi ipsa natura carnis, quæ clavos sensit, vestigia eorum clare sit indicatura? Non enim deitatis natura, ut multi convincantur, vestigia clavorum circumlatura est, cum invisibilis et intactilis sit: sed quæ ex genere partibili assumpta est natura, illa impiorum transgressionem redarguet, qui suam audaciam in vulnerata carne prodidere. Sic igitur et distinctas naturarum proprietates, et incarnationis minime dubios fructus, et impudentes adversariorum conatus, et inexpugnabilem veritatis vim ostendimus.

* Joan. i 14. † Act 11. ‡ Act. xvii, 30, 31. § Joan. xix, 37.

IN SEQUENTIA OPUSCULA ET FRAGMENTA ADMONITIO.

Quæ sequuntur ex Vaticanis codicibus Roma a fratribus nostris transmissa nobis sunt, exscribente D. Joanne Guillot, qui omnia isthæc accurate collegit, suaque manu exaravit; νοθεῖα porro laborare nemo non videt, nec est ea in re probanda insistendum. Prodeunt autem ex cod. ms. Græc. bibliothecæ Vaticanæ in fol. num. 850, eleganti satis et diligenti manu exarato in charta papyracea : qui non excedit annos 200.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Πρὸς τινα πολιτικόν, σύνταγμα πᾶν ὠφελιμώτατον, καὶ πολὺ ὠφελέστατον.

S. P. N. ATHANASII

Ad quemdam Politicum syntagma utilissimum.

1. Quandoquidem, ingeniose homo, summeque naturalium rerum explorator, acquisita bellicæ artis cognitione, susceptaque politicarum rerum accurata notitia, sacerdotum tamen eloquia minime negligis vel respuis; imo tanto iis studio das operam, ut plerumque, dom corpore alimenta præbes, animam a cibo litterarum minime cohibeas; sed eam, ceu quodam divino sale, Patrum sententiis et colloquiis in ipsa mensa admissis foveas; illud, inquam, in causa mihi fuit, ut pauca, sed utilissima, in compendium a me redacta, ex lectione Christianorum omnium auctorum, maximeque eorum qui vita, eruditione, nobilitate, et dignitate præcelluere, veluti donum quoddam, tibi, o amicorum optime, viro lectionis studioso ac religioso offerrem, hoc scilicet syntagma meum, variis ex Patribus et ex auditis sermonibus decerptum, unde non spernenda doctrina et notitia legentibus accedat: rationem enim et una divisionem continet triplicis animæ nostræ partis; docetque quo pacto omnes moveamur **515** homines, et quomodo ad salutem, vel ad perniciem impellamur. Desinit autem cogitationes, quibus quodvis peccatum consummatur. Distinguit item passiones nostras, docens quænam animæ, quænam corporis sint. Exinde vero declarat varios Dei providentiæ modos. Hinc de libero hominis arbitrio disserit, deque nostro in rebus agendis abusu. Compendio exhibet fidem in sanctam et beatam Trinitatem. Docet quid de Domini incarnatione, de discrimine virtutum, de discretione naturæ rerum credendum sit. Uno verbo, est ceu compendiosa cognitio nostrum ipsorum, nec non naturæ nostræ atque fidei. Quod opusculum dum circumferes, atque accurate leges, ex eoque utilitatem percipies, non obliviscere, hoc bene novi, ejus qui propria manu descripsit, tibi que obtulit.

1. Ἐπειδὴ σοὶ τῷ περιδεξίῳ καὶ μεγαλεπιδόλῳ τῆς φύσεως μετὰ τῆς τῶν τακτικῶν ἐμπειρίας τε καὶ μαθήσεως, ἔτι δὲ καὶ τῆς τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀκριβοῦς μεταλήψεως, οὐδὲ τὰ τῶν ἱσρέων λόγια ἀμελετήτως παρεώρασαι, ἀλλ' ἔτι τοσοῦτον σκε καὶ ταῦτα πεφίλοπόνηται, ὥστε τὸ σῶμα πολλάκις σιτίοις τρέφω, οὐδὲ τὴν ψυχὴν ἀποστερεῖς τῆς ἐκ τῶν λόγων σιτίσεως· ἀλλ' ὡς ἀνά τινι θείῳ ἄλατι τοῖς τῶν Πατέρων ἀποφθέγμασι, καὶ ταῖς ἐπιτραπέζιοις παραρτύεις ὀμιλλίαις· ἰδοὺ καὶ αὐτὸς, μικρὰ τινὰ συνοψίσας ὅμν χρησίμων καὶ λυσιτελῶν, καὶ ἀναγινώσκων πάντα μὲν Χριστιανόν, πλέον δὲ τοῖς ὄσοι καὶ βίῳ, καὶ λόγῳ, καὶ εὐγενείᾳ, καὶ ἀξιώματι ὑπερνεστηχασιν ὕψει, οἷόν τι δῶρον αὐτοχρηδίασας ἀνδρὶ φιλολόγῳ καὶ φιλοθέῳ μάλιστα πρέπον, ὧ φίλων ἄριστε, τὸ παρόν σοι προσενηγόχα σύνταγμα, ἐκ διαφόρων μὲν Πατέρων καὶ ἀκροατικῶν λόγων ἀπανθισθὲν, οὐκ ἀκαταφρόνητον (α) δὲ τὴν γνώσιν τοῖς μετιούσιν ἐμπνοιῶν· διάγνωσιν γὰρ ὁμοῦ καὶ διαίρεσιν τοῦ τριμεροῦς τῆς ἐν ἡμῖν ἔχει ψυχῆς, καθὼς πάντες κινούμεθα ἄνθρωποι, καὶ πῶς πρὸς σωτηρίαν ἢ ἀπώλειαν συνθησόμεθα. Ὅριζοι δὲ τοὺς λογισμοὺς, δι' ὧν πᾶσα ἁμαρτία τελεῖται. Διαίρει δὲ καὶ τὰ ἐν ἡμῖν πάθη, τίνα μὲν ψυχικὰ, τίνα δὲ τοῦ σώματος. Ἐφεξῆς δὲ καὶ τοὺς τρόπους ὑποτίθεται τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Ἐἶτα καὶ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου αὐτεξουσιότητος διαλαμβάνει, καὶ τῆς ἡμῶν ἐν τοῖς πράγμασι παραχρήσεως. Συνοψίζει δὲ καὶ τὴν ἐν τῇ ἀγίᾳ καὶ μακαρίᾳ Τριάδι πίστιν. Ἐπὶ δὲ καὶ ὅπως δεῖ πιστεῦναι περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως, περὶ διαφορᾶς τε ἀρετῆς, καὶ διακρίσεως τῆς τῶν πραγμάτων διδάσκει φύσεως. Καὶ ὅλως ἐπιτομὸς τίς ἐστι γνώσις ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, καὶ τῆς τῶν καθ' ἡμᾶς φύσεως τε καὶ πίστεως. Ὅ δὴ καὶ περιφέρων εἰς χεῖρας, ἐπιμελέστερόν τε μετιῶν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν καρπούμενος ἤνησιν, οὐκ ἀμνημονήσεις, εὐ οἶδ' ὅτι, τοῦ αὐτοχειρία καὶ γεγραφέτος, καὶ δεδωκότος.

a) Forte leg. οὐ καταφρόνητον. EDIT. PATROL.

Διάγνωσις τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς.

Ἵτι πᾶσα ψυχὴ λογικὴ τρία μέρη κέκτηται· λογισμῶν, θυμῶν, καὶ ἐπιθυμῶν. Ἐάν ἐστιν ἐν τῷ θυμῷ ἀγάπη καὶ φιλανθρωπία, καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ καθαρότης καὶ σωφροσύνη, ὁ λογισμὸς ἐστὶ πεφωτισμένος· ἐάν δὲ ἐστιν ἐν τῷ θυμῷ μισανθρωπία, καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ ἀκολασία, ὁ λογισμὸς ἐστὶν ἐσκοτισμένος. Ὁ μὲν οὖν λογισμὸς τότε ὑγιαίνει, καὶ σωφρονεῖ, ὅταν τὰ πάθη ἔῃ ὑποτεταγμένα, καὶ τοὺς λόγους τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ πνευματικῶς θεωρῇ, καὶ πρὸς τὴν ἀγίαν καὶ μακαρίαν Τριάδα διάγῃ. Ὁ δὲ πάλιν τότε κινεῖται κατὰ φύσιν, ὅταν πάντας ἀνθρώπους ἀγαπᾷ, καὶ πρὸς οὐδένα αὐτῶν λύπην ἢ μνησικακίαν κέκτηται. Ἡ δὲ ἐπιθυμία, ὅταν ὑπὸ ἐγκρατείας, καὶ ταπεινοφροσύνης, καὶ ἀκτημοσύνης νεκρῶσῃ τὰ πάθη, τουτέστι, μὴ ἢ βούλησιν σαρκὸς ἐσχημάτισται, καὶ δόξης παρεχομένης ἔφρασιν, καὶ τραπῇ πρὸς τὸν θεὸν καὶ ἀθάνατον ἔρωτα. Καὶ γὰρ ἡ ἐπιθυμία πρὸς τρία τὴν κίνησιν ἔχει, ἢ πρὸς ἡδονὴν σαρκὸς, ἢ πρὸς δόξαν κενὴν, ἢ πρὸς ἀπάτην χρημάτων· καὶ διὰ τὴν παράλογον ταύτην ἔφρασιν καταφρονεῖ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν θεῶν, καὶ τῆς οἰκείας εὐγενείας ἐπιλανθάνεται, καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἐκυριεύεται, καὶ τὸν λογισμὸν σκοτιζοῖ, καὶ οὐ συγχωρεῖ ἀναδελφεῖν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὡν ὁ ἀνώτερον κτησάμενικὸν φρόνημα ἀπ' ἐντεῦθεν ἀπολαύει τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ζῆ μακαρίαν ζωὴν, προσδοκῶν τὴν ἀποκειμένην μακαριότητα τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Κύριον.

Διαίρεσις καὶ ἀποδιαίρεσις λεπτομερῆς τῆς ψυχῆς.

Ἡ ψυχὴ διαιρεῖται εἰς τὸ λογιστικὸν, τὸ θυμικὸν καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν. Τοῦ λογιστικοῦ τὰ ἀμαρτήματά εἰσι ταῦτα· ἡ ἀπιστία, ἡ αἵρεσις, ἡ ἀφροσύνη, ἡ ἀδικηρία, ἡ βλασφημία, αἱ συγκαταθέσεις τῶν ἀμαρτημάτων τῶν ἐκ τοῦ παθητικοῦ μέρους. Ἰασις δὲ τούτων καὶ θεραπεία ἡ ἀδιστακτος πίστις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ ἀληθινὰ δόγματα, ἡ συνεχὴς μελέτη τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος, ἡ καθαρὰ προσευχὴ, καὶ ἡ ἀδιάλειπτος πρὸς Θεὸν εὐχαριστία. Τοῦ θυμικοῦ τὰ ἀμαρτήματα ἡ ἀσπλαγχνία, τὸ μῖσος, τὸ ἀσυμπαθὲς, τὸ μνησικακόν, ὁ φθόνος, ὁ φόνος, καὶ ἡ συνεχὴς περὶ τὰ τοιαῦτα μελέτη. Ἰασις τούτων καὶ θεραπεία ἡ φιλανθρωπία, ἡ ἀγάπη, ἡ φιλαδελφία, ἡ συμπάθεια, ἡ ἀνεξικακία, ἡ χρηστότης. Τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τὰ ἀμαρτήματα ἡ γαστριμαργία, ἡ πορνεία, ἡ ἀκαθαρσία, ἡ ἀσέλγεια, ἡ φιλοχρηματία, ἡ τῆς δόξης ἐπιθυμία. Ἰασις τούτων καὶ θεραπεία, ἡ ἐγκράτεια, ἡ νηστεία, ἡ κακοπάθεια, ἡ ἀκτημοσύνη, ὁ τῶν χρημάτων πρὸς πένητας σκορπισμὸς, ἡ τῶν ἀθανάτων ἐκείνων ἔφρασις, ἡ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ βρεξις, καὶ ἡ τῆς υἰοθεσίας ἐπιθυμία.

Διάγνωσις τῶν λογισμῶν, δι' ὧν πᾶσα ἀμαρτία τελεῖται.

Ὅκτω εἰσι πάντες οἱ περιετιχοὶ λογισμοί. Πρῶτος ὁ τῆς γαστριμαργίας· δεύτερος ὁ τῆς πορνείας· τρίτος ὁ τῆς φιλαργυρίας· τέταρτος ὁ τῆς ὀργῆς· πέμπτος ὁ τῆς λύπης· ἕκτος ὁ τῆς ἀκηδίας· ἕβδομος ὁ τῆς κενοδοξίας· ὄγδοος ὁ τῆς ὑπερηφανίας. Τούτους πάντας τοὺς λογισμοὺς παρενοχλεῖν μὲν ἔμψιν ἢ μὴ παρεν-

A Explicatio triplicis animæ partis.

Anima omnis rationalis tres habet partes, cogitationem, animum et concupiscentiam. Si sit in animo charitas et humanitas et in concupiscentia puritas et temperantia, tum cogitatio est illuminata; sin autem in animo sit odium, et in concupiscentia intemperantia, cogitatio est tenebris ofusa. Tum porro sana cogitatio est et temperans, cum tenet sibi subditas passiones, cumque rationes rerum a Deo creatarum spiritualiter contemplatur, et cum sancta ac beata Trinitate versatur. Tumque secundum naturam movetur, cum omnes amat homines, nullamque adversus quempiam retinet indignationem aut injuriarum memoriam. Concupiscentia autem cum per temperantiam, humilitatem et paupertatem, passiones mortificat, id est, cum non est carnis serva, nec vanam gloriam appetit, sed vertitur ad divinum et immortalem amorem. Concupiscentia namque ad tria motum habet suum, ad carnis voluptatem, aut ad vanam gloriam, aut ad fallaciam divitiarum: atque per stultam hujusmodi cupidinem Deum spernit, itemque divina, suæ obliviscitur nobilitatis, ac in proximum suum ferocit, cogitationem obtenebrat, neque sinit eam respicere veritatem. At qui sublimiore præditus est mente jam ex hac vita fruitur regno cælorum, vitamque ducit beatam, eam exspectans felicitatem, quæ diligentibus Deum reposita est.

B Divisio et subdivisio multiplex animæ.

Anima dividitur in rationabilem, irascibilem et concupiscibilem. Rationabilis peccata hæc sunt: infidelitas, hæresis, insipientia, indiscretio, blasphemia, consensus ad perpetranda peccata, quæ ex patibili parte procedunt. Horum porro medela atque curatio est: indubitata fides in Deum et in vera dogmata, frequens meditatio oraculorum Spiritus, pura oratio, et gratiarum actio sine internissione Deo oblata. Irascibilis peccata sunt: immiseria, odium, animus commiserationis expertus, recordatio injuriarum, invidia, cædes, ac frequens earum rerum meditatio. Horum medela et curatio est: humanitas, charitas, fratrum dilectio, commiseratio, patientia, mansuetudo. Concupiscibilis peccata sunt: edacitas, fornicatio, impuritas, lascivia, avaritia, gloria, cupiditas. Horum remedium atque curatio est: temperantia, jejunium, malorum tolerantia, paupertas, largitio bonorum pauperibus facta, bonorum illorum immortalium desiderium, regni Dei appetitio, adoptionis cupiditas.

516 Notitia cogitationum quibus peccatum omne perficitur.

Cogitationes omnes octo numero sunt. Prima est gula; secunda, fornicationis; tertia, avaritiæ; quarta, iræ; quinta, tristitiæ; sexta, pigritiæ; septima, inanis gloriæ; octava, superbiæ. Nostræ porro facultatis non est, ut hæ omnes cogitationes, molestiam vel asferant, vel non asferant; ut vero

maneant, et passiones excitent, vel non excitent, A nostræ facultatis est. Aliud enim est irruptio, aliud adhæsiō, aliud passio, aliud pugna, aliud consensus, aliud operatio. Et irruptio quidem est simplex reminiscentia ab inimico inducta; qualis est isthæc: Hoc facito, vel illud: ut Christo olim et Deo nostro dictum est: « Dic ut lapides isti panes fiant ¹⁰. » Hoc, uti dictum est, penes nos non est. Adhæsiō est admissio inductæ ab inimico cogitationis, et quasi meditatio et congressus cum illo circa propositum nostrum. Passio est affectio ex adhæsiōne parta, mota ab inimico, passione scilicet ab illo excitata; estque velut admissio, meditatio, et phantasia. Pugna est collectatio, aut ad eliminandam cogitationem passionis, aut ad consensus, ut ait Apostolus: « Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem. Hæc autem sibi adversantur. ¹¹. » Consensus autem est nutus ad passionem cogitationis. Operatio est ipse actus. Deletur vero temperantia, edacitas; divino amore et futurorum desiderio, fornicatio; commiseratione erga pauperes, avaritia; benignitate et charitate erga omnes, ira; spirituali gaudio, mundana tristitia; patientia et tolerantia, et gratiarum actione Deo facta, pigritia; occultis virtutum operibus, ac frequenti oratione, inanis gloria: nullum iudicando vel spernendo, ut jactator ille Pharisæus, seseque omnium postremum reputando, superbia. His igitur supra dictis passionibus liberata mens, et ad Deum erecta, jam ex hoc mundo beatam ducit vitam, accepto Spiritus arrhabone: atque hinc profecta passionum expers, cum vera cognitione, ad lumen sanctæ ac beatæ Trinitatis sistitur in sæcula inluminata cum sanctis angelis refulgens.

τῶν ἐντεῦθεν ἀποδημήσας μετὰ ἀπαθείας καὶ γνώσεως ἀληθοῦς, παρίσταται τῷ φωτὶ τῆς θείας καὶ μακαρίας Τριάδος εἰς αἰῶνας ἀπεράντους μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων καταλαμπόμενος.

Distinctio passionum.

Passionum aliæ corporeæ sunt, aliæ animam spectant. Corporeas dicimus, edacitatem, fornicationem, ebrietatem, lasciviam. Animam spectare dicimus hæc, odium erga proximum, iram, contentionem, inanem gloriam. Hæc in anima nostra operantur, absente charitate et temperantia; præsentem autem charitatem atque temperantiam, isthæc omnia delentur; alia per spirituales charitatem, alia per jejunium et temperantiam. Tunc enim mens domesticum lumen accipit, ac Deum nullo obice videt.

De Dei providentia.

Omnia ex Deo sunt, bona, tristia, indig...; sed alia quidem placito ejus; alia, dispensatione; alia permissione. Quæ placito ejus (eveniunt) cum scilicet vitam in virtute agimus; vult namque Deus nos sine peccato degere, atque cum pietate et virtute vitam instituere. Dispensatione autem, quando lapsi et post peccatum admissum castigamur. Per-

¹⁰ Matth. iv, 3. ¹¹ Galat. v, 17.

οχλεῖν τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῶν ἐστίν· ἐμμένειν δὲ, ἢ πάθη κινεῖν, ἢ μὴ κινεῖν, ὁμοίως τῶν ἐφ' ἡμῶν. Ἄλλο δὲ ἐστὶ προσβολή, καὶ ἄλλο συνδυασμὸς, καὶ ἄλλο πάθος, καὶ ἄλλο πάλη, καὶ ἄλλο συγκατάθεσις, καὶ ἄλλο ἐνέργεια. Καὶ προσβολὴ μὲν ἐστὶν ἡ ἀπλῶς γινομένη τεῦ ἐχθροῦ ὑπόμνησις· οἶον, Ποίησον τόδε, ἢ τόδε· ὡς ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν· « Εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. » Τοῦτο, ὡς εἴρηται, οὐκ ἐφ' ἡμῶν. Συνδυασμὸς δὲ ἐστὶν ἡ παραδοχὴ τοῦ ὑποβαλλομένου λογισμοῦ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ· οἶον μετ' αὐτοῦ μελέτη καὶ ὁμιλία ὑπὲρ τῆ προαιρέσει ἡμῶν. Πάθος δὲ ἐστὶν ἡ ἀπὸ τοῦ συνδυασμοῦ ἐξῆς γινομένη παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ὑποβαλλομένου πάθους· καὶ οἶον ἡ συνοχὴ, μελέτη, καὶ φαντασία. Πάλη δὲ ἐστὶν ἡ ἀντίστασις, ἢ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ λογισμοῦ τοῦ πάθους, ἢ πρὸς συγκατάθεσιν, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τὸ πνεῦμα, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Ταῦτα δὲ ἀντικείμεναι ἀλλήλοις. » Συγκατάθεσις δὲ ἡ κατάνευσσις πρὸς τὸ πάθος τοῦ λογισμοῦ. Ἐνέργεια δὲ ἡ αὐτῆ πρᾶξις. Ἀναιρεῖται δὲ ὑπὸ μὲν τῆς ἐγκρατείας; ἡ γαστριμαργία, ὑπὸ δὲ τοῦ θελοῦ πόθου καὶ τῆς τῶν μελλόντων ἐφέσεως ἡ πορνεία· ὑπὸ δὲ τῆς συμπαθείας τῆς πρὸς τοὺς πένητας ἡ φιλαργυρία· ὑπὸ δὲ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς πρὸς πάντας ἀγάπης ἡ ὀργή· ὑπὸ δὲ τῆς πνευματικῆς χαρᾶς ἡ κοσμικὴ λύπη· ὑπὸ δὲ τῆς ὑπομονῆς, καὶ καρτερίας, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐχαριστίας, ἡ ἀκηδία· ὑπὸ δὲ τῆς κρυπτῆς τῶν ἀρετῶν ἐργασίας, καὶ τῆς συνεχοῦς προσευχῆς ἡ κενοδοξία· ὑπὸ δὲ τοῦ μὴ κρίνειν τινὰ, ἢ ἐξουθενεῖν, ὡς ὁ μεγάλαιχος Φαρισαῖος, ἀλλ' ἡγεῖσθαι ἑαυτὸν ἕνα τῶν πάντων, ἡ ὑπερηφανία. Τούτων οὖν τῶν εἰρημένων παθῶν ὁ νοῦς ἐλευθερωθεὶς, καὶ πρὸς Θεὸν ἀνυψωθεὶς, ἀπεντεῦθεν ζητῆν μακαρίτην ζωὴν, τὴν ἀρραβῶνα δεχόμενος τοῦ Πνεύματος· καὶ

Διάθεσις τῶν παθῶν.

Τῶν παθῶν τὰ μὲν ἐστὶ σωματικά, τὰ δὲ ψυχικά. Καὶ σωματικά μὲν λέγομεν γαστριμαργίαν, πορνείαν, μέθην, ἀσέλγειαν· ψυχικά δὲ μίσος πρὸς τὸν πλησίον, φθόνος, ἔρις, κενοδοξία, ὑπερηφανία. Ταῦτα δὲ ἐνεργοῦσιν εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν, ἀπούσης ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας· παρούσης δὲ ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας, ταῦτα πάντα ἐξαφανίζονται, τὰ μὲν ὑπὸ ἀγάπης, πνευματικῆς, τὰ δὲ ὑπὸ νηστείας καὶ ἐγκρατείας. Τότε γὰρ ὁ νοῦς καὶ τὸ οἰκεῖον φῶς ἀπολαμβάνει καὶ τὸν Θεὸν ἀπαρεμποδίστως ὁρᾷ.

Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας.

Πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὰ λυπηρὰ καὶ τὰ ἀνάξια· ἀλλὰ τὰ μὲν εὐδοκία, τὰ δὲ οἰκονομία, τὰ δὲ παραχωρήσει. Καὶ τὰ κατ' εὐδοκίαν, ὅτε κατ' ἀρετὴν πολιτευόμεθα· βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἀναμαρτήτους διάγειν, καὶ μετὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ ἀρετῆς πολιτεῦσθαι. Κατ' οἰκονομίαν δὲ, ὅταν σφαλόμενοι καὶ ἀμαρτάνοντες παιδευόμεθα. Κατὰ παραχώρησιν δὲ, ὅταν παιδευόμενοι· μὴ ἐπιστρέφωμεν

εὐδόκησε γὰρ ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον σωθῆναι, καθὼς καὶ οἱ ἄγγελοι ἐβόων λέγοντες· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ εἰρήνη ἐπὶ γῆς ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας. » Οἰκονομικῶς δὲ πάλιν παιδεύει ἡμᾶς ἁμαρτάνοντας, « ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν, » ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου παιδεύμεθα. Οὐκ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἣν ὁ Κύριος οὐκ ἐποίησε· » τούτεστι λοιμούς, λιμούς, νόσους, καὶ σφαγὰς πολέμων. Ταῦτα γὰρ πάντα τῆς ἁμαρτίας ἐστὶν ἀναιρετικά. Παραχωρεῖ δὲ καὶ τελείως ἔγκαταλιμπάνει τοὺς μὴ θέλοντας ἢ ἁμαρτήτως δι-ἀγειν, ἢ παιδευομένους μὴ ἐπιστρέφειν, ἀλλ' ἔτι τῇ κακίᾳ ἐμμένειν, καθὼς γέγραπται, ὅτι· « Τετύφλωκεν ὁ Θεὸς αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν· » καὶ· « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα· » τούτεστιν, εἴασε διὰ τὸ αὐτεξούσιον· καὶ « Σκληρύνων σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραῶ· » τούτεστι, παραχωρήσω σκληρυνθῆναι διὰ τὴν ἀπάθειαν αὐτοῦ.

Περὶ τῆς αὐτεξουσιότητος ἡμῶν.

Ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον αὐτεξούσιον ἐπλασε, λόγῳ καὶ σοφίᾳ τιμηθέντα, πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ θεὸς τῆν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον· ἵνα, εἰ μὲν θελήσει τῇ αὐτεξουσιότητι τῆς ζωῆς· παραθήσῃ, ζήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· εἰ δὲ ἀπὸ κακῆς προαιρέσεως παραθήσῃ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου, αἰωνίως κολάζεται. Τὰ γὰρ τῆς φύσεως ἀμετάβλητα οὔτε τιμωριῶν οὔτε τιμῆς ἀξία. Οὐδεὶς γὰρ ἐνεκλήθη ποτὲ τὸ εἶναι λευκός, ἢ μέλας, ἢ τὸ εἶναι μακρὸς, ἢ μικρὸς· οὐ γὰρ τῆς ἡμετέρας εἰσὶ προαιρέσεως. Τῶν γὰρ τῆς προαιρέσεως καὶ αἰ κολάσεις εἰσὶ καὶ αἰ τιμαί. Ἀμφοτέρων οὖν χρεῖα, καὶ τῆς ἡμετέρας βουλής καὶ θελήσεως, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργείας καὶ ἀντιλήψεως· ἑτέρου γὰρ λείποντος, ἀργεῖ καὶ τὸ ἕτερον. Προέγνω γὰρ ὁ Θεός, καὶ προῦρισε, καὶ ἐκάλεσεν, ἀλλὰ τοὺς κατὰ πρόθεσιν κλητὸς ἔντας, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τούτεστι κατὰ θέλησιν καὶ βούλησιν· τοὺς γὰρ μὴ βουλῆθέντας εἴασε τῶ αὐτῶν πορεύεσθαι θελήματι. Οὐ γὰρ βιάζεται, οὐδὲ λυμαινεται τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν· τῆς γὰρ ἐπ' ἄμφω ῥοπῆς, πρὸς ἀρετὴν φημι καὶ κακίαν, τὸ αὐτεξούσιον ἐλάβομεν. Οὐδὲν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντων ἡμῖν εἰς χρῆσιν, κακόν· πάντα γὰρ ὅσα ἐκ τοῦ Θεοῦ καλὰ, καὶ λίαν καλὰ· ἢ παράχρησις μόνον κακόν· τοῦ γὰρ ἡμετέρου ἐστὶν αὐτεξουσίου. Διδὸν οὐ τὰ βρώματα κακόν, ἀλλ' ἢ γαστριμαργία· οὐδὲ παιδοποιία, ἀλλ' ἢ πορνεία· οὐδὲ μετάληψις τοῦ οἴνου, ἀλλ' ἢ μέθη· οὐδὲ τὰ χρήματα, ἀλλ' ἢ φιλαργυρία· οὐδὲ ἡ δόξα, ἀλλὰ ἡ κενοδοξία. Χρὴ οὖν πάντα ποιεῖν, ὥστε τὴν παράχρησιν φεύγειν, καὶ χρῆσασθαι τοῖς παρὰ Θεοῦ δοθεῖσι δικαίως· οὕτω γὰρ ποιούντες, καὶ τῆς κακίας ἀνώτεροι γενησόμεθα, καὶ τῆς ἀρετῆς ἐντὸς εὐρεθῶμεν.

Συνηθῆσια σαφῆς καὶ σύντομος, καὶ διδγνώσις τῆς πίστεως ἡμῶν τῆς ἐν τῇ Τριάδι ἀγίᾳ.

Ὁφειλομεν πιστεύειν ὡς ἐβαπτίσθημεν· ἐβαπτίσθημεν δὲ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ,

missione vero, cum castigati non convertimur. Nam Deo placitum est hominem salvum fieri, quemadmodum et angeli clamabant dicentes : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in 517 hominibus bonæ voluntatis »¹², « Cum œconomia vero nos corripit peccantes, « ut non cum hoc mundo damuemur, » ut ait Apostolus : « Cum judicamur autem, a Domino corripimur »¹³.—Non est malum in civitate, quod non fecerit Dominus¹⁴, « id est, pestem, famem, bellorum cædes. Hæc enim omnia peccatum auferunt. Permittit vero atque omnino sinit eos qui sine peccato degere nolunt, correptos non emendari, sed in malitia perseverare, uti scriptum est : « Excæcavit Deus oculos eorum, et cor eorum obscuravit ; » et : « Tradidit eos in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt »¹⁵ ; « id est, permisit ob liberum arbitrium ; et : « Indurans indurabo cor Pharaonis »¹⁶ ; « id est, permittam indurari ob ejus animi socordiam.

De libero nostro arbitrio.

Deus hominem liberum fecit, verbo et sapientia ornatum, posita ante ejus oculos vita atque morte, ut si quidem voluerit libero suo arbitrio vitam amplecti, vivat in sæculum ; sin pravo consilio viæ mortis insistat, æternum crucietur. Quæ enim natura habet immutabilia, neque supplicio digna sunt, neque præmio. Nemo quippe unquam accusatus fuit, quod sit albus vel niger, aut quod sit proceræ vel parvæ staturæ : ea enim non penes arbitrium nostrum sita sunt. Nam supplicia et præmia voluntati et proposito tribuuntur. Utraque igitur re opus est ; voluntate scilicet, seu proposito nostro, ac Dei auxilio et patrocinio. Altero namque deficiente, alterum est inutile. Præscivit enim Deus, prædefinit, et vocavit, sed eos qui secundum propositum vocati sunt, quemadmodum ait Apostolus¹⁷, id est, secundum voluntatem : eos quippe qui noluerint, sinit ipse ad suam voluntatem et propositum incedere. Non vim infert arbitrio nostro, neque tradit ipsum. Accepimus enim nutum ad utramque partem ; ad virtutem nempe, et ad vitium, liberum scilicet arbitrium. Ex iis quæ a Deo nobis ad usum data sunt nihil est malum : omnia enim quæ ex Deo procedunt bona sunt, et admodum bona ; solus abusus malus, qui nostri solius arbitrii est. Quamobrem non cibi mali, sed crapula : neque liberorum procreatio, sed fornicatio : nec vini potus, sed ebrietas : non divitiæ, sed avaritia : non gloria, sed vana gloria. Nihil igitur non agendum, ut abusum fugiamus, atque prohibe utamur iis quibus a Deo donati sumus. Nam id si agamus, et malitia vitioque superiores erimus, et intra virtutis limites inveniemur.

Brevis et clara formula et notitia fidei nostræ circa sanctum Trinitatem.

Credere debemus, ut baptizati sumus ; baptizati autem sumus in nomine Patris et Filii et Spiritus

¹² Luc. II, 1. ¹³ I Cor. XII, 52. ¹⁴ Amos III, 6. ¹⁵ Joan. XII 40 ; Rom I, 28 ¹⁶ Exod. IV, 24. ¹⁷ Rom. IX, 39.

sancti, in unam scilicet substantiam, et deitatem et in unum regnum, imperium et virtutem : ac tres hypostases, sive personas, et characteres, et (si ita appellare velis) proprietates. Nam aliud sunt hypostases, aliud substantia. Substantiam quippe appellamus communitatem trium hypostasium : unius enim naturæ et substantiæ sunt tres personæ. Hypostasim autem vocamus, naturam cum characteristicis proprietatibus ; alius enim est Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus. Quod quidem proprietates seu hypostases dividit, sed non naturam. Non tamen aliud et aliud, quod divideret naturas ; sed ejusdem naturæ et ejusdem substantiæ. Simul enim Pater et Filius et Spiritus sanctus ; sed Pater est ingenuus, Filius proles Patris, quasi ex sole lumen et ex mente verbum. Spiritus autem sanctus, emissio Patris. Proprium ergo **518** Patris est quod sit ingenuus seu non genitus, et quod vocetur Pater : proprium Filii, quod vocetur Filius, et gignatur ex Patre : proprium Spiritus, quod vocetur Spiritus sanctus et ex Patre procedat. Trium vero personarum sive hypostasium, una natura, una voluntas, una operatio, una bonitas, una virtus, unum placitum. Quapropter et unum Deum confitemur. Non enim alius ab alio separati sunt, sicut homines, neque sententia differunt : sed simul Pater, Filius, et Spiritus sanctus una consistunt sine confusione et divisione. Unaquæque autem persona, ut dictum est, sua servat proprietatem, alia paternitatem, alia filiationem, alia processionem. Si ergo te quis interroget : Quid est Pater? responde illi : Quod Filius et Spiritus sanctus, manens tamen Pater. Quod si dixerit : Quid est Filius? responde : Quod Pater et Spiritus, manens tamen Filius. Similiterque de Spiritu sancto : illud enim est quod Pater et Filius, manens tamen Spiritus sanctus. Proprietas immobilis, quemadmodum ait vir in theologis magnus et divinus Gregorius. Quomodo namque dixeris proprietatem manere, si moveatur et concidat. Est itaque deitas, ut paucis absolvamus, indivisibilis in divisis ; illud secundum naturam, hoc secundum hypostases. Sicut in tribus solibus mutuo hærentibus una foret lucis commistio. Cum itaque deitatem, quæ est in una natura, respiciemus, et primam causam et monarchiam, unum est quod cogitamus ; cum autem proprietates et personas in quibus divinitas, tres sunt quæ adorantur. Exempla porro adsint, quæ obscuram quamdam tantæ rei imaginem adumbrent, diviniæ nempe naturæ, juxta theologum Gregorium, oculi aspectum cogita, aquæ scaturiginem, fontem et fluvium ; hæc enim nec tempore aliquo distant, neque sunt inter se avulsæ, ut se mutuo non contingant ; tametsi videntur proprietatibus suis distingui. Perpende item solem, lumen atque radium : mentem, verbum et spiritum, qui exit una cum verbo. Verum, ut quidam dixit : Fides dux esto, non demonstratio. Oportet enim quemque hominem, per pura ac Deo illustrante

A καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· εἰς μίαν οὐσίαν δηλονότι, καὶ θεότητα, καὶ μίαν βασιλείαν, καὶ ἀρχὴν, καὶ ἰσχύον· καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, εἶπουν πρόσωπα, καὶ χαρακτήρας, εἰ δὲ βούλει καλεῖν, καὶ ἰδιότητα. Ἄλλο γὰρ ὑποστάσεις, καὶ ἄλλο οὐσία. Οὐσίαν γὰρ καλοῦμεν τὸ κοινὸν τῶν τριῶν ὑποστάσεων· μίαν γὰρ φύσεως καὶ οὐσίας τὰ τρία πρόσωπα. Ὑποστάσιν δὲ καλοῦμεν φύσιν μετὰ χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων· ἄλλος γὰρ ὁ Πατήρ, καὶ ἄλλος ὁ Υἱός, καὶ ἄλλος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὅπερ τέμνει τὰς ἰδιότητας μόνον, ἤγουν ὑποστάσεις, οὐ μὴν καὶ φύσιν. Οὐκ ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο, ὅπερ τέμνει τὰς φύσεις· ἀλλὰ τῆς αὐτῆς φύσεως, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Ἄμα γὰρ Πατήρ καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἀλλ' ὁ μὲν Πατήρ καὶ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱός καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐξ ἡλίου φῶς, καὶ ἐκ νοῦ λόγος· τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον καὶ ἐκπόρευμα τοῦ Πατρὸς. Ἴδιον οὖν τοῦ Πατρὸς ἡ ἀγέννησις, καὶ τὸ καλεῖσθαι Πατήρ· ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, τὸ καλεῖσθαι Υἱόν, καὶ γεννᾶσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς· ἴδιον οὖν τοῦ Πνεύματος τὸ καλεῖσθαι Πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Τῶν δὲ τριῶν προσώπων, εἶπουν ὑποστάσεων, μία φύσις, μία θέλησις, μία ἐνέργεια, μία ἀγαθότης, μία δύναμις, μία βούλησις. Διὰ τοῦτο καὶ ἓνα θεὸν ὁμολογοῦμεν. Οὐ γὰρ κεχωρισμένοι εἰσὶν ἀπ' ἀλλήλων, ὡσπερ καὶ οἱ ἄνθρωποι, οὐδὲ τὰς γνώμας διάφοροι· ἀλλ' ἅμα Πατήρ, Υἱός, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐν ἀλλήλοις ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως περιχωροῦσιν. Ἐκαστον δὲ πρόσωπον, ὡς εἴρηται, φυλάττει τὸ ἴδιον· τὸ μὲν τὴν πατρότητα, τὸ δὲ τὴν υἰότητα, τὸ δὲ τὴν ἐκπόρευσιν. Εἰ οὖν ἔροίτο σέ τις· τί ἐστὶ Πατήρ; ἀποκρίθητι αὐτῷ· Ὅπερ ἐστὶν Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μένων Πατήρ. Εἰ δὲ λέγοι· τί ἐστὶν Υἱός; ἀποκρίθητι· Ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατήρ καὶ τὸ Πνεῦμα, μένων Υἱός. Ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, μένων Πνεῦμα. Ἡ ἰδιότης ἀκοινωνήτος, καθὼς φησὶν ὁ μέγας ἐν θεολόγοις καὶ θεῖος Γρηγόριος. Πῶς γὰρ, φησὶν, ἰδιότης μείνη, κινουμένη, καὶ μεταπίπτουσα; Ἔστιν οὖν ἡ θεότης, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἀμέριστος ἐν μεμερισμένοις, τὸ μὲν τῇ φύσει, τὸ δὲ ταῖς ὑποστάσεσιν· οἷον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἐχομένοις ἀλλήλων, μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις. Ὅταν τοιγαροῦν πρὸς τὴν θεότητα τὴν ἐν μὲν φύσει βλέψωμεν, καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν, καὶ τὴν μοναρχίαν, ἐν ἡμῖν τὸ φανταζόμενον· ὅταν δὲ πρὸς τὰς ἰδιότητας καὶ τὰ πρόσωπα ἐν οἷς ἡ θεότης, τρία τὰ προσκυνοῦμενα. Παραδείγματα δὲ προσκεῖσθω ἀμυδρὰν τινα εἰκόνα δηλοῦντα τοῦ τοσοῦτου πράγματος, τῆς θείας φημί φύσεως, κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον· ὀφθαλμοῦ νόει μοι βλέψιν, καὶ ἀρχὴν ὕδατος, καὶ πηγὴν, καὶ ποταμόν· ταῦτα γὰρ οὔτε χρόνῳ διεστήκεν, οὔτε ἀλλήλων ἀπέβηκεται τῇ πρὸς ἀλλήλα συναφείᾳ, κἀν δοκῇ ταῖς ἰδιότησι τέμνεσθαι· ἐνθυμοῦ καὶ ἡλίον, καὶ φῶς, καὶ ἀκτίνα· νοῦν, καὶ λόγον, καὶ πνεῦμα τῷ λόγῳ συνεξίον. Πλὴν κατὰ τὸν εἰπόντα· Πίστις ἡγείσθω, καὶ μὴ ἀπόδειξις, καὶ χρῆ πάντα ἄνθρωπον διὰ καθαρὰς καὶ θεολαμποῦς πράξεως, ὡς ἡμῶν τῷ Πνεύματι χρώμενον, ἵνα φωτὲ καταλαβάνηται φύς, πιστεύειν τε εἰς Πατέρα, καὶ

Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν ἐν τρισὶ γνωριζομένην καὶ προσκυνουμένην ταῖς ὑποστάσεσιν.

Ὅπως δεῖ πιστεύειν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως.

Ὅτι κϋτῆς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ ἀπερίγραφτος, ὁ ἀσώματος, ὁ μονογενὴς τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ τῆς ἀθανασίας, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, τῇ βουλήσει τοῦ προανάρχου καὶ συναϊδίου αὐτοῦ Πατρὸς, καὶ τῇ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκ τῶν παρθενικῶν αἱμάτων τῆς Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἐν τῇ οἰκειᾷ αὐτοῦ ὑποστάσει ἐπέφηεν ἐαυτῷ σάρκα ἐμψυχωμένην, καὶ λογικὴν, καὶ ταύτην τῷ ἐνεαμηνιαίῳ χρόνῳ διεπλασμένην ἐξ αὐτῆς· ἐγεννήθη Θεὸς ἀνθρωπομόρφος, τουτέστι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐν μιᾷ ὑποστάσει δύο φύσεις ἐπιφερόμενος, ἀδιαιρέτως, καὶ ἀσυγχύτως, καὶ δύο θελήσεις, καὶ ἐνεργείας, θεϊκὰς ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπικὰς· ἤθελε γὰρ ὡς Θεὸς· καὶ ἐνήργει, καὶ ἤθελεν ὡς ἄνθρωπος καὶ ἐνήργει· ἀλλὰ φυσικὴν θέλησιν, καὶ ἐνεργείαν, οὐ μὴ ἁμαρτητικὴν. Ἀναμαρτήτως γὰρ προσελήφθη ἡ φύσις ἡ ἀνθρωπικὴ· καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐνώσεως τῷ θελήματι ἠνώθησαν. Ὅπερ ἐβούλετο τὸ θεῖον θέλημα, τοῦτο καὶ τὸ τῆς προσλήψεως. Ἀλλὰ θέλημα λέγομεν καὶ ἐνεργείαν τὰ φυσικά· οἷον, ἤθελε φαγεῖν, ἤθελε πίνειν, ἤθελε περιπατῆσαι· καὶ ταῦτα ἐνήργει, καὶ ἤθελεν. Ἀλλὰ ταῦτα ἐποίησε τῆς θείας φύσεως παραχωρούσης, οὐ μὴν κατηναγκασμένως, ὡσπερ ἡμεῖς· ἀλλὰ καὶ τὸ κοπιᾶν, καὶ τὸ ἀγωνιᾶν, καὶ τὸ αἰτεῖν τὸν Πατέρα παρελθεῖν τὸ ποτήριον, καὶ τοῦτο τοῦ φυσικοῦ θελήματος. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδραν δύο φύσεις ὁμολογοῦμεν ἐπὶ Χριστοῦ, θελητικὰς, καὶ ἐνεργητικὰς. Ὅπου γὰρ φύσις λογικὴ, ἐκεῖ καὶ θέλησις καὶ ἐνεργεία. Φυσικὰς δὲ δύο θελήσεις, γνῶμην δὲ μίαν· οἰκονομοῦσης γὰρ τῆς θεότητος, ἐπομένης δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ παραχωρούσης αὐτῇ ἐνεργεῖν τὰ ἀμφοτέρα.

Περὶ διαφορᾶς ἀρετῶν.

Ἐλάβομεν ἐντολὰς παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τὰς ἀπεντεῦθεν θεουργούσας, καὶ ποιούσας ἡμᾶς ἀναμαρτήτους διάγειν, καὶ ὡς ἀγγέλους ἀναστρέφονται μετὰ τῶν ἀνθρώπων· οἷον τὴν μετάνοιαν, τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὸ διηνεκὲς πένθος, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην τὴν ἐξ ὅλης καρδίας ἐγγινομένην, καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον διάθεσιν, τὴν καθαρὰν προσευχὴν, καὶ τὴν ἐαυτῶν ἀπάρνησιν, καὶ τὸ δι' ὅλου πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ θάνατον, καὶ ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ ἀδιαλείπτως πορεύεσθαι, καὶ τὸ ἔχειν ἐαυτὸν ὑπὸ πάσης κτίσεως, καὶ δέεσθαι αὐτοῦ διηνεκῶς. Ταύτας γὰρ τὰς θείας ἐντολὰς ὁ μετὰ πίστει ἐργαζόμενος, Θεοῦ υἱὸς γίνεται, καὶ υἱὸς φωτὸς καὶ κληρονόμος Θεοῦ, καὶ συκληρονόμος Χριστοῦ, καὶ σύμμορφος τῆς εἰκόνος αὐτοῦ καὶ σύμφυτος, καὶ συντόμος· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, θέσει κατὰ χάριν Θεός. Εἰσι δὲ ἑτεραὶ ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ, αἱ ἄφασιν μὲν προξενούσαι, οὐ μὴν δὲ καὶ τελειότητος ἀξιοῦται· οἷον

¹⁰ Hebr. 1, 3

A edita opera, duce usum Spiritu sancto, ut lumine lumen comprehendat, credere in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unam deitatem atque virtutem, in tribus hypostasis creditam et adoratam.

Quid credendum sit de Domini incarnatione.

Quod ipsum Dei Verbum incircumscriptum, incorporeum, Patris unigenitum, lumen ex lumine, fons vitæ et immortalitatis, splendor gloriæ, figura substantiæ¹⁰, voluntate Patris, qui ante initium, et ipsi coæternus est, et cooperatione Spiritus sancti, ex virgineo sanguine Deiparæ et semper virginis Mariæ, in propria sua hypostasi carnem sibi effluxit animatam et rationalem, atque illam novem mensium tempore ex ipsa efformavit: natusque est B Deus hominiformis, id est, Deus et homo, in hypostasi una duas gestans naturas, sine divisione, ac sine confusione: ac duas voluntates duasque operationes, divinas simul et humanas. Volebat enim ut Deus, et operabatur: volebat item ut homo, et operabatur; sed humana voluntate atque operatione, nec peccato obnoxia. Sine peccato enim assumpta est natura humana: atque ex hac ipsa unione. voluntate ambæ unitæ sunt. Quod optaret divina voluntas, id etiam volebat assumptæ naturæ voluntas. Sed voluntatem dicimus operationemque naturalem: quale est, quod manducare vellet, bibere, ambulare: et hæc operabatur, hæc volebat. Verum hæc agebat divina concedente natura; non ex necessitate, quemadmodum nos; sed quod defatigaretur, quod in agone esset, quod peteret a Patre ut transiret calix, id humanæ erat C 519 voluntatis. Imo etiam post resurrectionem atque sessionem ad dexteram Patris, duas naturas acquiescemur in Christo, voluntate et operandi vi præditas: ubi enim natura rationalis, ibi et voluntas et operatio. Naturales autem duas voluntates dicimus, sed unicam sententiam, dispensante deitate, subsequente autem humanitate, atque concedente ut utraque operaretur.

De differentiâ virtutum.

Mandata accepimus a Christo et Deo nostro, quæ exinde divinum operanti præbent auxilium, præstantque ut absque peccato degamus, et velut angeli cum hominibus versenur: penitentiam nempe, humilitatem, luctum assiduum, charitatem erga ipsum ex toto corde, dilectionem proximi, puram orationem, nostrum ipsorum abrenuntiationem; utque semper mortem pro illo sustinendam præ oculis habeamus, in ejus lumine sine intermissione ambulemus, nos omni creatura inferiores existimemus, atque assidue ipsi supplicemus. Hæc namque divina jussa, si quis cum fide compleverit, Dei filius efficietur, filius lucis, hæres Dei, cohæres autem Christi, conformis imagini ejus, et complantatus; atque, ut paucis et simpliciter dicamus, adoptione secundum gratiam Deus. Sunt porro alia præcepta Christi, quæ remissionem quidem conciliant, imo vero ad perfectionem nos deducunt; quale est, con-

fiteri ac pronuntiare propria peccata, non judicare, non sese negotiis alienis curiose ingerere : eleemosynam ex propriis bonis erogare, quæ accidunt tristitia generose et cum gratiarum actione ferre, confiteri se gratis atque ex gratia salutem consequi. Si itaque prima illa ac Dei auxilio implenda mandata quis compleverit ; inde accipit arrhabonam sancti Spiritus ; sin non illa quidem, secunda tamen accurate servet, ut flagitiorum suorum veniam consequatur. Quod si utrisque labatur, inutilis sane est hujusmodi homo, miser, et infelix : exspectetque paratum supplicium diabolo et angelis ejus.

Discretio naturæ (ac conditionis) operum.

Operum alia proprie bona, alia proprie mala sunt, alia media ; proprie bona sunt, prudentia, fortitudo, temperantia, justitia ; proprie mala, insipientia, ignavia, intemperantia, injustitia. Media, divitiæ, paupertas, gloria, infamia, sanitas, morbus, eruditio multa, ignorantia. Media porro dicuntur, quia per se, nec proprie bona, nec proprie mala sunt : sed secundum usum iis utentium, aut hoc aut aliud evadunt. Ita dives qui probus sit in eleemosynas bona impendit ; qui malus ad voluptates iis utitur. Similiter paupertas, si bona sit, tolerantiam, gratiarum actionem et liberalitatem nos docet ; si mala, blasphemiam, illiberalitatem, ex eo quod non toleranter agamus, generat. Bona item gloria est, cum nos humilitatem edocet, et futuræ gloriæ desiderium ingerit : mala autem cum servilem animum inducit ; atque suadet ut ex hominum timore omnia agantur. Similiter bona est sanitas, cum ea utimur ut Deo placeamus, et mandata ejus operemur ; mala autem, cum ea ad intemperantiam et injustitiam utimur. Item morbus, si gratias agamus, eoque quasi adjutore utamur, bonus est ; malus, si ingrato simus animo, atque ad blasphemiam et iram nos ille provocet. Bona pariter est multa eruditio, cum ea ad docendum, et ad causam injuria oppressorum dicendam utimur ; mala autem, cum ad vanam gloriam, et injuriæ atrocitatem. Bona etiam ignorantia est, cum id efficit ut doctis subjiciamur, ab iisque utilitatem accipiamus ; mala autem cum nobis suaserit ut in propria incedamus ignorantia ; nec nobis præstantiores sequamur. Simili modo se habent reliqua omnia, scilicet, nobilitas, ignobilitas, pulchra forma ac deformitas, celeritas et tarditas, ars et artis imperitia, dexteritas In ministrando et inhabilitas. Hæc omnia, ut dictum est, in medio consistunt ; ut qui iis recte utatur, nihil lædatur ab ipsis, quemadmodum beatus Job. Utroque enim modo exercitatus, præclarus comprehatus est atque inexpugnabilis, ac in omnibus Deo placuit. Non decet itaque rebus ipsis culpam ascribere : nihil enim eorum quæ a Deo data sunt, malum ; sed id habent ex seducta nostra atque spontanea serva voluntate, atque ex animæ circa eas res judicio ad libidinem suam lato : libere namque illa in harumce rerum usu labitur ex propria libidine, dum Dei voluntatem ejusque regnum despicit.

(a) Lege καταφρονουσα. EDIT. PATROL.

Α το ομολογειν και εξαγορευειν τα οικεια αμαρτηματα, το μη κρινειν, το μη πολυπραγματειν τα αλλοτρια, το ελεειν εκ των υπαρχοντων, το φερειν γενναίως και μετ' ευχαριστίας τα επερχόμενα λυπηρά, το ομολογειν δωρεαν και χαριτι σωζεσθαι. Ει μεν ουν τας πρωτας και θεωργουσας εντολας τις εργαζεται, απεντευθεν λαμβανει τον αρραβωνα του αγιου Πνευματος· ει δε μη, καν τας δευτερας μετ' επιμελειας εργαζεσθω, οπως τυχη της των πλημμεληθεντων αυτω συγχωρησεως. Ει δ' αμφοτερων εκπεση, αχρειος ουτος ανηρ, και αθλιος, και ταλαίπωρος· και προσδοκωτω την αποκειμενην κολασιν τω διαβολω και τοις αγγελιοις αυτου.

Διάκρισις τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως

Τῶν πραγμάτων τὰ μὲν εἰσι κυρίως καλὰ, τὰ δὲ κυρίως κακὰ, τὰ δὲ μέσα· καὶ κυρίως μὲν καλὰ, φρόνησις, ἀνδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη· κυρίως δὲ κακὰ, ἀφροσύνη, δειλία, ἀκολασία, ἀδικία· μέσα δὲ, πλοῦτος, πενία, δόξα, ἀδοξία, ὑγίεια, νόσος, πολυμαθία, ἀμαθία. Μέσα δὲ λέγονται διὰ τὸ καθ' ἑαυτὰ μῆτε κυρίως καλὰ εἶναι, μῆτε κυρίως κακὰ· ἀλλὰ παρὰ τῆ ἤρησις τῶν χρωμένων ἢ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο γινόμενα· οἷον ὁ πλοῦτος καλὸς μὲν εἰς ἐλεημοσύνην ὀδόμενος, κακὸς δὲ πρὸς ἡδονὰς δαπανώμενος. Ὡσαύτως καὶ ἡ πενία καλὴ μὲν καρτερίαν, καὶ εὐχαριστίαν, καὶ ἐλευθερίαν ἡμᾶς διδάσκουσα· κακὴ δὲ βλασφημίαν, καὶ ἀνελευθερίαν ἐκ τοῦ μὴ καρτερεῖν ἡμᾶς ἀποτίκτουσα. Καλὴ δὲ καὶ ἡ δόξα, ὅταν ταπεινοφροσύνην ἡμᾶς ἐκδιδάσκη, καὶ τῆς μελλούσης δόξης ἐφείσιν· κακὴ δὲ, ὅταν δουλοπρέπειαν, καὶ διὰ φόβον ἀνθρώπων πάντα ποιεῖν ἀναπειθῇ. Ὡσαύτως καλὴ μὲν καὶ ὑγίεια, ὅταν εἰς εὐαρέστησιν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐργασίαν τῶν αὐτῶ ἐντολῶν χρώμεθα· κακὴ δὲ, ὅταν πρὸς ἀκολασίαν καὶ ἀδικίαν. Ὁμιλος καὶ ἡ νόσος, ὅταν εὐχαριστώμεν καὶ συνεργῶ ταύτην χρώμεθα, καλὴ· κακὴ δὲ, ὅταν πρὸς ἀχαριστίαν, καὶ βλασφημίαν, καὶ ὀργὴν ἡμᾶς συναυθῆ. Καλὴ καὶ ἡ πολυμαθία, ὅταν πρὸς διδασκαλίαν καὶ βοήθειαν τοῖς ἀδικουμένοις ταύτην χρώμεθα· κακὴ δὲ, ὅταν πρὸς κενοδοξίαν, καὶ συνηγορίαν τῆς ἀδικίας. Καλὴ καὶ ἀμαθία, ὅταν παρασκευάζῃ ἡμᾶς ὑποτάσσεσθαι τοῖς εἰδῶσι, καὶ παρ' αὐτῶν πορίζεσθαι τὴν ὠφέλειαν· κακὴ δὲ, ὅταν πειθῇ ἡμᾶς τῇ οικείᾳ στοιχείᾳ ἀμαθίᾳ, καὶ μὴ τοῖς κρείττοσιν ἔπεσθαι. Ὡσαύτως καὶ τὰ λοιπὰ πάντα οἷον εὐγένεια καὶ δυσγένεια, εὐμορφία καὶ ἀμορφία, καλλιφρονία καὶ κακοφρονία, ἰσχύς καὶ ἀδυναμία, τεχνοσύνη καὶ βραδύτης, τέχνη καὶ ἀτεχνία, καὶ πρὸς διακονίας ἐπιτηδεύτης καὶ ἀνεπιτηδεύτης. Ταῦτα πάντα, ὡς εἴρηται, τῶν μέσων εἰσὶ· καὶ ὁ καιρὸς τοῦτοις χρώμενος οὐδὲν παρὰ τούτων βλαβήσεται, ἢ ὁ μακάριος Ἰώβ. Εἰς ἀμφοτέρα γὰρ ἔξετασθεῖς, εὐδοκίμος ἀνεφάνη καὶ ἀκαταγώνιστος, καὶ διὰ πάντα εὐερέστησε τῷ Θεῷ. Ὡστε οὐ δεῖ τὰ πράγματα εἰτιάζεσθαι· οὐδὲν γὰρ τῶν παρὰ Θεοῦ δοθέντων κακῶν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐσφαλμένην ἡμῶν καὶ ἐθελοδουλοῦσαν προαίρεσιν, καὶ τὴν ἐθελοδέλπουσαν περὶ ταῦτα τῆς ψυχῆς ἡμῶν διάκρισιν, ἥτις αὐταξουσίως πρὸς τὴν παράρησιν τούτων ἐξολισθαίνει ἐξ οικείας φιληδονίας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας καταφρονῶν (a).

MONITUM

Hoc item opusculum Roma nobis missum est, de quo hæc notat qui exscripsit. Mss. codex Græcus num. 653, membranaceus et in-12, eleganti manu exaratus, videtur habere cccc annos et est bibliothecæ Vaticanæ. Inter alia continet, p. 130, sequentem tractatum attributum sancto Athanasio. At est ignoti cujusdam et Athanasio longe inferioris scriptoris opus, ut primo aspectu advertet eruditus lector.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Δόγος διακριτικός, και εις τῆς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀποταξαμένοις και σωθῆναι θελουμένοις

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII MAGNI

PATRIARCHÆ ALEXANDRIÆ

Sermo discretionis plenus in Dei mandata, pro iis qui sæculo renuntiarunt et qui salutem consequi volunt.

1. Ἀγαπητοὶ, φροντίσωμεν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστὶ λοιπόν· και οὐ δύναται τις φροντίσαι τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, ἕως οὐ φροντίζει τὰ τοῦ σώματος. Ὡσπερ γὰρ οὐ δύναται τις προσέχειν ἐν ἐνὶ ὀφθαλμῷ εἰς τὸν οὐρανὸν, και ἐν ἐνὶ ἐπὶ τὴν γῆν· οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος φροντίσαι τὰ τοῦ Θεοῦ και τὰ τοῦ σώματος. Ὡσπερ οὐ δύναται πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπῆς ἐξενεγκεῖν ὕδωρ γλυκὺ και πικρὸν, οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος και Θεῷ ἀρέσκειν, και σαρκὸς ἐπιθυμίας ἐπιτελεῖν. Ὡσπερ οὐ δύναται ἄκανθα καρπὸν ἐλαίου προβάλλεσθαι, οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος και τὰ οὐράνια ζητεῖν, και τὰ ἐπίγεια ποθεῖν, καθὼς φησὶν ὁ Κύριος· Οὐ δύνασθε και Θεῷ ἀρέσκειν, και σαρκὸς ἐπιθυμίας ἐπιτελεῖν. Ὅθεν και ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀκούσας ταῦτα, και ἐκκόψας αὐτοῦ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς φρονήματα, φησὶ· « Δι' οὐ πάντως ζημιούμαι, ἵνα Χριστὸν κερδέσω, » και αὐτῶ συμβασιλεύσω. « Ἐχοντες δὲ διατροφὰς και σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησώμεθα. Οἱ γὰρ βουλόμενοι πλουτεῖν ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν, και παγίδα διαβόλου, και ἐπιθυμίας ἀτόπους. »

2. Σὺ δὲ, ὦ ἀδελφε, μὴ προσέχῃς τι τοῦ κόσμου τούτου, ἵνα δυνηθῆς σωθῆναι, ἀλλὰ ἀσκησον δικαιοσύνην, και ἀλήθειαν, και ἀγάπην, και φόβον Κυρίου, και πραότητα, ὑπακοήν, και ἐγκράτειαν, και ἀμνησικακίαν. Μίσησον λόγους κοσμικοὺς, ἵνα καρδία σου ἐλύηται τὸν καλόν. Ἀγάπησον τὸ συνεχῶς προσεύχεσθαι, ἵνα φωτισθῇ σου ἡ καρδία. Διάδος ὑστερουμένους ὀφθαλμῶ πλουσίῳ, ἵνα μὴ καταισχυθῆς ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ· μίσησον τὴν ἐπιθυμίαν ἐν τοῖς βρώμασιν, ἵνα μὴ ὁ Ἀμαλὴκ τῶν παθῶν κυκλώσῃ σε. Γοργεύου ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα μὴ καταφάγῃ σε τὸ θηρίον. Φεῦγε τὸν οἶνον, ἵνα μὴ στερηθῆς τῆς εὐφροσύνης τοῦ Θεοῦ. Ἀγάπησον

1. Dilecti, de salute nostra sollicitudinem geramus, quia tempus breve est : nec potest quisquam suam curare animam, donec curat quæ corpus spectant. Quemadmodum enim non potest quisquam uno oculo in cælum respicere, et alio in terram ; ita non potest homo de Deo simul et de corpore curare. Sicut non potest fons ex eodem foramine emittere aquam dulcem et amaram, sic non potest homo et Deo placere, et carnis concupiscentiam perficere. Sicut non potest spina oleæ fructum ferre, ita non potest homo et cælestia querere, et terrena concupiscere, ut ait Dominus : Non potestis et Deo placere et carnis concupiscentiam perficere. Unde et apostolus Paulus hæc cum audisset, et omnes carnis affectus in se abscidisset, ait : « Propter quem omnia detrimentam feci, ut Christum lucrificiam ¹⁰, » ac cum illo regnare possim. « Cum cibo autem potimur et vestitu, his contenti simus. Nam qui divites esse volunt, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, ac in absurdas concupiscentias ¹¹. »

2. Tu autem, o frater, ne cuiquam hujus mundi rei animum adhibeas, ut salutem consequi possis, sed justitiam exerce, et veritatem, amorem et timorem Domini, mansuetudinem, obedientiam, temperantiam, injuriarum oblivionem. Odio habeto mundana verba, ut cor tuum videat bonum. Ama frequentem orationem, ut illuminetur cor tuum. Da pauperibus divite oculo, ut ne confundare ante tribunal Christi. Aversare ciborum cupidinem, ne Amalec ille passionum te circumdet. Vigil et celer esto in orationibus, ne te fera devoret. Vinum aversare, ne priveris gaudio Dei. Ama fideles, ut per eos eleemosynam largiaris. Dilige sanctos, ut eorum

¹⁰ Philipp. iii, 8. ¹¹ I Timoth. vi, 8, 9.

te zelus trahat ad virtutem. Memento exitus animæ tuæ, et non multum peccabis in Deum. Recordare **521** semper regni cœlorum, ut ejus desiderium te trahât ad illud : in animo habeto gehennam ignis, et atrocium cruciatuum, ut odio habeas prava opera. Præpara te igitur quotidie ad occurrendum Christo; venturus quippe ille est invisibiliter. Quotidie te ipsum examinato, ac disquire num quodpiam Christi mandatum neglexeris, atque illud impleto. Videant fratres tui opera tua, et zelus ille qui secundum Deum est devorabit eos. Teipsum quotidie examinato, ac perpende quam passionem mortificaveris, et da gloriam Deo, illius namque est misericordia. Ne reputato te fecisse bonum coram Deo, ait enim : « Cum omnia feceritis, tunc dicite : Servi inutiles sumus ²⁰. » Ne superbias quia nunc bonus es, non potes enim tibi confidere ob inimicos tuos.

3. Ne confidas tuo ipsius corpori. In eo qui demones pertimescit, propalam est non esse timorem Dei. Qui enim Deum timet ex toto corde suo, firmus est adversus illos. Qui sese non metitur et respicit, sed ignotum se tenet, hinc compertum habet se non quærere voluntatem implere suam, sed divinam. Qui multis suum profert et manifestat sermonem, hinc commonstrat in ipso non esse Dei timorem. Qui vult salvus fieri, Deo vacet, et passionibus conculcabit. Cura et sollicitudo in cogitationibus fugat passiones : scriptum enim est : « Cura superveniet in virum sapientem. » Ut pigritia auxilio est passionibus, sic æquanimitas et tolerantia est virtutum robor. Neminem judicare id murus est prævalidus; vituperare autem et obrectare, id animam conjicit in perniciem. Linguam suam cohibere posse, id palam facit virum esse in virtutibus exercitatum; lingua autem effrenis comprobatur hominem non esse virtute intime prædeditum. Misericordia quæ in mente et cogitatione existit, parit prospiciendi facultatem, ac ducit ad charitatem; sed animus immisericors parit inhumanitatem. Mater virtutum est commiseratio; complementum autem malorum est inobsequentia. Bonitas parit castitatem, iracundia inordinatos affectus. Cordis durities gignit iram. Pigritia parit indigentiam. Somnus nimius tumultum gignit affectuum. Salus autem animæ sunt vigilie moderatæ. Somnus nimius turbam excitat phantasiarum : flos autem sunt animæ, vigilie cum oratione. Somni diuturnitas cor hebetat, sed vigilie excitant ipsum. Vigilias dico illas quæ secundum Deum aguntur, cum psalmis, hymnis et canticis spiritualibus. Iis enim præstat cum silentio dormire.

4. Luctus passiones fugat, risus a Deo separat. Humilitas id efficit ut hominem non reformidemus; gloria autem hominum parit superbiam. Iræ vacui-

τούς πιστούς, ἵνα διὰ αὐτῶν ἐλεήσης. Πόθησον τοὺς ἁγίους, ἵνα ὁ ζήλος αὐτῶν ἐλκύσῃ σε πρὸς ἀρετὴν. Μνημόνευε τῆς ἐξόδου τῆς ψυχῆς σου, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεις πολλὰ πρὸς Θεόν· ἀναμιμνήσκου αἰετὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἵνα ἡ ἐπιθυμία αὐτῆς ἐλκύσῃ σε πρὸς αὐτὴν· διαλογίζου τὴν γέννησιν τοῦ πυρὸς, καὶ τῶν βασάνων τῶν δεινῶν, ἵνα μισήσῃς τὰ ἔργα τὰ πονηρά. Ἐτοίμαζε οὖν σεαυτῷ καθ' ἡμέραν ὑπαντῆσαι Χριστῷ· μέλλει γὰρ ἀοράτως ἔρχεσθαι. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀνάκρινε σεαυτὸν ἐκ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, τί ὑστέρησας, καὶ ἀνοικοδόμηι αὐτό. Ἴδωσιν οἱ ἀδελφοί σου τὰ ἔργα σου, καὶ ὁ ζήλος ὁ κατὰ Θεὸν καταφάγεται αὐτούς. Ἐρεῦνήσον σεαυτὸν καθ' ἐκάστην ἡμέραν, ποῖον πάθος ἐνέκρωσας, καὶ δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ τὸ ἔλεος. Μὴ λογίζου ἑαυτὸν ὡς κατορθώσαντα τὸ ἀγαθὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· φησὶ γάρ· « Ὅταν πάντα ποιήσῃτε, τότε λέγετε, ὅτι Ἄχρηται θεοὶ οἱ ἔσμεν. » Μὴ ὑψηλοφρονήσῃς, ὅτι ἀπ' ἄρτι καλὸς εἶ· οὐ γὰρ δύνη πιστεῦσαι ἑαυτὸν τοῖς ἐχθροῖς σου.

5. Μὴ θαρρόησῃς ἑαυτοῦ τῷ σώματι. Ὁ φοβούμενος τοὺς δαίμονας δῆλον ἑαυτὸν ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἐστὶ φόβος Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ὁ γὰρ φοβούμενος τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς καρδίας ἰδραϊὸς ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς. Τὸ μὴ μετρησάμενος ἑαυτὸν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἔχειν ἀγνωστον, φανεροῖ τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι οὐ ζητεῖ ποιῆσαι τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ λέγων τὸν λόγον αὐτοῦ ἐπὶ πολλῶν, δῆλον ἑαυτὸν ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἐστὶ φόβος Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ὁ βουλούμενος σωθῆναι σχολάζει τῷ Θεῷ, καὶ καταπατῆσει τὰ πάθη. Τὸ φροντίζειν ἐν γνώσει ἐκδιώκει τὰ πάθη· γέγραπται γάρ· « Φροντὶς ἐπελεύσεται ἐπ' ἀνδρα σοφόν. » Ὡσπερ ἡ ἀκηδία βοηθεῖ ἐστὶ τῶν παθῶν, οὕτω καὶ ἡ μακροθυμία δυνάμις ἐστὶ τῶν ἀρετῶν. Τὸ μὴ κρίνειν ἀνθρώπων τευχὸς ἐστὶν· ἀντίτητον· τὸ δὲ ψέξει ἢ καταλαλῆσαι ἀπώλειαν τῆ ψυχῆς κατεργάζεται. Τὸ κρατῆσαι τῆς γλώττης δηλοποιεῖται, ὅτι πρακτικὸς ἐστὶ μὲν ταῖς ἀρεταῖς· ἢ δὲ ἀπαιδευσις τῆς γλώσσης σημαίνει, ὅτι οὐ κέχτηται ἀρετὴν ἐνδοθεν. Ἡ ἐν γνώσει ἐλεημοσύνη τίθει τὸ προορᾶν, καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀγάπην· ἢ δὲ ἀνελεημοσύνη τίθει τὴν ἀπανθρωπίαν. Μήτηρ ἀρετῶν ἐστὶν ἡ συμπάθεια· πλήρωμα δὲ κακῶν ἢ ἀνυπαταξία. Ἡ ἀγαθότης τίθει τὴν ἀγγελίαν· ἢ δὲ ἀσυχολία τίθει τὰ πάθη. Ἡ σκληροκαρδία τίθει τὴν ὀργὴν· ἢ δὲ ἀκηδία τίθει τὴν ἐνδειαν. Κόρος ὑπνου παραχθὴ παθῶν· σωτηρία δὲ ψυχῆς ἀγρυπνία ἐμμετρος. Ὑπνος ἐστὶ κόρη πλῆθος φαντασιῶν· ἀθος δὲ τοῦ νοῦ, ἀγρυπνία ἐν προσευχῇ. Πολὺς ὕπνος παχύνει καρδίαν, ἀγρυπνία δὲ λεπτύνει αὐτήν· ἀγρυπνία δὲ λέγω τὴν κατὰ Θεὸν γινομένην ἐν ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς. Ἄγαθος γὰρ ὕπνος ἐν σωπῇ τῶν ἀγρυπνούντων ἐν ματαιολογίᾳ.

4. Τὸ πένθος ἐκδιώκει τὰ πάθη, τὸ δὲ γέλωσ χωρίζει ἀπὸ Θεοῦ. Τὸ μὴ· πλῆξει ἀνθρώπων τίθει ταπεινώσει· ἢ δὲ δόξα τῶν ἀνθρώπων τίθει τὴν ὑπερ-

²⁰ Luc. xvii, 40.

ηφανίαν. Ἡ ἀοργησία τίττει τὴν πραότητα · ἡ δὲ ἀλασπαρτία τίττει τὴν ἀπόλειαν. Τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλατυσμὸν ἐκδιώκει τὰς ἀρετάς · ἡ δὲ στενοχωρία ταπεινοὶ τὰ πάθη. Ἡ ἐπιθυμία τῶν ἐδεσμάτων διαγάγει εἰς τὰ πάθη · ἡ δὲ ἐγκράτεια ἐκδιώκει αὐτά. Κόσμησις σώματος, ψυχῆς καταστροφή · τῆξις δὲ σώματος, ἀνακαινισμὸς ψυχῆς. Περιφρόνησις σώματος, σωτηρία ψυχῆς · ἐπιμέλεια δὲ σώματος, παγίς τῆ ψυχῆς. Τῆξις δὲ σώματος φωτισμὸς ψυχῆς. Τὸ προσέχειν τὸν νοῦν ἀνω πάντοτε, τίττει τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς Θεόν · ἡ δὲ μέριμνα τοῦ βίου ἐκδιώκει τὰς ἀρετάς. Τὸ φυλάξαι τὸ στόμα, διεγείρει τὴν διάνοιαν πρὸς τὸν Θεόν · ἡ δὲ πολυλογία τίττει τὴν ἀκηδῖαν καὶ τὴν μανίαν. Τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ πλησίον, σημαίνει ὁ νοῦς (α) βλέπειν τὰς ἀρετάς · τὸ δὲ ποιῆσαι τὸ ἴδιον θέλημα, σημαίνει τὴν ἀγνοίαν. Ἡ μελέτη ἐν φόβῳ, φυλάσσει τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς κακοῦ · τὸ δὲ λαλεῖν τοὺς κοσμικοὺς λόγους σκοτίζει τὴν ψυχὴν. Τὸ ἀγαπᾶν τὴν ὕλην τοῦ κόσμου, χωρίζει ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν νοῦν · ἡ δὲ ἀκτιμωσύνη παρρησία βλέπει τῷ Θεῷ. Τὸ μὴ ἐξέξει τοὺς λογισμοὺς δηλοποιεῖται, ὅτι ἐκζητεῖ τὴν δόξαν τοῦ κόσμου τούτου τὴν αἰσχρὰν καὶ ματαίαν · τὸ δὲ γνωρίσαι αὐτὰ πνευματικοὺς πατέρας, ἐκδιώκει αὐτά. Ὡσπερ ὁ ἴδς βιβρώσεται ὁ μοναχὸς ὑπὸ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ἐὰν ἡ καρδία αὐτοῦ συμπαισθῇ αὐτῷ. Ὡσπερ σκώληξ, ἦτοι σμίλαξ, συμπλακεῖς τῇ ἀμπέλῳ, ἀφανίζει τὸν καρπὸν αὐτῆς · οὕτως ἀφανίζει κενοδοξία τὸν καρπὸν τοῦ μοναχοῦ, ἐὰν ἡ καρδία αὐτοῦ συμπαισθῇ αὐτῇ. Πρὸ πάντων τῶν ἀρετῶν ἐστὶν ἡ ταπεινοφροσύνη · πρὸ δὲ πάντων τῶν παθῶν ἐστὶν ἡ γαστριμαργία. Τέλος ἀρετῶν, ἀγάπη ·

5. Ὡσπερ σκώληξ κατεσθίων ξύλον ἀφανίζει αὐτὸ, οὕτως ἀφανίζει μνησικακία τὴν ψυχὴν τοῦ μοναχοῦ. Τὸ παραβρίσκει αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τίττει τὸ ὑποφέρειν ὑβρὶν ἀταράχως · τὸ δὲ μὴ ἐξουθενεῖν αὐτὸν, τίττει τὴν ὑπερηφανίαν. Μὴ ἔσο πεποιθὼς ἐπὶ τῇ σφὶ δυνάμει, καὶ ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ παροικῆσει σοι. Μὴ ἔχε ἔχθραν μετὰ τινος, ἐπεὶ ἀπρόσδεκός ἐστὶν ἡ προσευχή σου. Ἀλήθειαν ἀγάπα · * τῆς γὰρ ψευδόμενος ἀθετεῖ τὸν καλόν. Φύλαξον τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἡ καρδία σου οὐ μὴ ἴδῃ πονηρόν. Ὁ γὰρ βλέπων γυναῖκα ἐν ἡδονῇ, μοιχείαν ἐπιτελεῖ. Φύλασσε τὴν ἀκοήν σου, ἵνα μὴ ἐπισυνάξῃς σεαυτῷ πάντα πονηρὸν σπόρον. Φεύξου ἀπὸ καταλαλιᾶς τοῦ πονηροτάτου δαίμονος, καὶ εἰρήνευε μετὰ πάντων, ἵνα παρρησιάζῃ εὐχόμενος. Μὴ ἐπιποθῆς ἀκοῦσαι βλάβην λύτης παντὸς ἀνθρώπου, ἵνα μὴ ἀνταποδώσῃς αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Ἐργάζου ἐν τῷ ἐργοχειρῷ σου, ἵνα εὖρη πτωχὸς σὸν ἄρτον · ἡ γὰρ ἀργία θάνατός ἐστι τῆ ψυχῆς. Τὸ συνεχῶς προσεύχεσθαι λυτροῦται τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Τὸ δὲ * καταμικραμελῆσαι, οἰκητήριον τῶν δαιμόνων ἀποκαθίσταται. Καθήμενος ἐν τῷ κελίῳ σου τῶν ποτε τούτων φρόντιζε συνεχῶς · τῆς εὐχῆς, καὶ τῆς μελετῆς, καὶ τοῦ ἐργοχειροῦ. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν μνημόνευε, ποῦ εἶς, καὶ τί ἐργάζῃ, καὶ ὅταν * μεταστῆς, ποῦ ἔχεις ἀπελθεῖν, καὶ πρὸς σεαυτῷ. Ἐὰν ὁ λογισμὸς σου * ὕξει σε, ὅτι ἔχει τις κατὰ σοῦ,

(α) ἴσως, τὸν νοῦν.

tas parit mansuetudinem; injuriarum memoria parit exitium. Dissolutio pellit virtutes; angustia deprimit passiones. Concupiscentia ciborum in pravos affectus inducit, temperantia ejicit illos. Cultus corporis est animæ perniciēs, macies corporis est renovatio animæ. Corporis contemptus est salus animæ, cura corporis laqueus animi, macies corporis est illuminatio animæ. Mentem sursum semper intendere, id parit charitatem erga Deum; sollicitudo vitæ virtutes eliminat. Oris custodia excitat mentem ad Deum, loquacitas parit socordiam et furorem. Proximi voluntatem implere, id significat mentem ad virtutes spectare: suam vero sequi voluntatem, id indicat ignorantiam. Meditatio cum timore custodit mentem ab omni malo; mundana loqui verba, id animam tenebris offundit. Mundi res et negotia diligere, id mentem separat a Deo; paupertas efficit ut cum fiducia Deus respiciatur. Cogitationes non aperire, id significat hominem querere vanam ac turpem mundi gloriam; spiritualibus autem patribus patefacere, id eas eliminat. Monachus ceu rubigine corroditur hominum gloria, si tamen cor ejus ei morem gerat. Quemadmodum vermis aut smilax vineæ complicatus ejus fructum enecat, sic vana gloria enecat monachi fructum, si tamen cor ejus ipsi obsequatur. Præit omnibus virtutibus humilitas, præit omnibus passionibus edacitas. Finis virtutum charitatis, complementum malorum est, sese reputare justum.

λήρωμα δὲ κακῶν, τὸ αὐτὸν λογισασθαι εἶναι δίκαιον.

5. Sicut vermis corrodendo lignum enecat ipsum, ita memoria injuriarum enecat monachi animam. Sese prosternere in conspectu Domini, id efficit ut contumelia toleretur sine perturbatione: sese non despiciere, id parit superbiam. Ne tuæ virtuti confidas, tibi que aderit Dei auxilium. Ne inimicitiam cum aliquo habeto; alioquin nimine accepta erit oratio tua. Veritatem dilige: * nam si mentiare bonum vilipendis. Custodi oculos tuos, et cor tuum ne videat malum. Qui namque cum voluptate mulierem respicit, in fornicationem incidit. Aures serva tuas, ne quodcunque pravum semen tibi colligas. Fuge obtrectationem nequissimum dæmonem, pacemque habe cum omnibus, ut in oratione fiduciam habeas. Ne cupias audire quidquam triste et damnosum ex quovis homine: ne ipsi in corde tuo par referas. Operi manuum incumbere, ut mendicus panem suum apud te reperiat: nam otium mors est animæ. Frequens oratio animam liberat ab omni malo, * nugæ autem, hæmonum domicilium constituunt. Sedens in cellula tua, de his assidue esto sollicitus, nempe de oratione, de meditatione, de opere manuum. Memento quotidie ubinam sis, et quid opereris. Quod si quando opus sit ut aliquo proficiscare, curam tui habe. Si quando tibi suggerat cogitatio tua, quemquam esse qui aliquid

habeat adversum te, ne despicias eum, sed inclinato te ante illum.

6. Ne negligas ministeria singulis horis implere tua; ea enim illuminationem afferunt animæ. Si bona egeris ne gloriari; sin multa mala ad miseris, ne immoderate doleas, sed statue te nunquam illa commissurum, et salutem consequere. Si tibi molestiam ferat cogitatio fornicationis, orationem sine intermissione Deo offer, et sedabit illam. Si zelus et invidia cor tuum oppugnet, memento nos membra esse Christi omnes, et sive honorem sive vituperium proximi nos omnes spectare, et a te fugiet invidia. Hæc omnia si colligat discretio, ac secum illa reputet, virtutes quidem sibi conciliat, vitia autem eliminat. Impossibile autem est ut tibi accedat discretio, nisi prius virtutes illius sectatus impleveris; præ omnibus autem animi tranquillitatem. Tranquillitas animi parit exercitationem; exercitatio parit compunctionem et fletum; fletus gignit timorem; timor humilitatem; humilitas prospiciendi facultatem; prospiciendi facultas, amorem; amor id animæ comparat, ut cum angelis versetur. Tunc autem postremo cognoscit homo quod sit a Deo longe remotus. Qui vult igitur, fratres, ad pretiosas istas omnes virtutes pervenire, cujusvis negotii cura vacuus sit oportet, odioque mundum hunc habeat. Ac tum demum dignus habetur, qui hasce virtutes obtineat a Domino.

7. Hoc autem discito, frater, quisquis homo immoderate edit aut bibit, aut cum hoc mundo abreptus circumfertur, is dignus habitus non fuit qui ad hosce terminos acceleret. Nam si prædia et vineam habes, aut domicilia, seu quidvis aliud hujusce sæculi, cur non uxorem etiam accepisti? Cur te ipse seducis ignorans eum qui in spinis seminatur, non ad perfectam feracitatem devenire? Qui porro otiat, non potest nosse Deum. **523** Moneo etiam quemvis hominum qui penitentiam suam Deo offerre velit, ut sese cohibeat a nimio vini potu: multi namque hac in re sunt lapsus. Ne pugnam igitur consideres et pertimescas, donec es in hoc corpore, neque tibi ipsi confidas. Stemus itaque, fratres, stemus in timore Domini, neque in hac pugna animo deficiamus. « Non enim est nobis pugna cum carne et sanguine, sed cum principatibus, cum potestatibus, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi, adversus spiritualia nequitiae in cœlestibus ¹¹. » Induamus arma virtutum, quasi milites, quia labor, defatigatio, angustia, tranquillitas desideriorum, non modo nos custodiunt a telis inimici, sed etiam regni cœlorum hæredes nos constituunt.

8. Decertemus itaque, fratres, in hoc brevi tempore, ut regnum cœlorum consequamur. Magister enim noster Jesus Christus ita dixit: « Decertate donec veniatis per angustam portam ac per arctam viam. Vigilate itaque omni hora, quia nescitis quia

¹¹ Ephes. vi., 12.

(a) ¹¹ οὐτε περιπέσεται. EDIT PATROL.

αὐτῷ, ἀλλὰ βάλε αὐτῷ μετανοῶν.

6. Βλέπε μὴ καταφρονήσης ἐκάστη ὥρᾳ τὰς λειτουργίας σου ἐπιτελεῖν· αὐτὰ γὰρ φέρουσι τὸν φωτισμὸν ἐν τῇ ψυχῇ. Εἰ ἀγαθὰ ἐποίησας, μὴ κατακαυχῶ· εἰ δὲ πολλὰ ἐποίησας κακὰ, μὴ ἀμέτρως λυπηθῆς, ἀλλὰ στήθι, μηκέτι αὐτὰ πράξεις, καὶ σωθήσῃ. Ἐὰν ὀχλήσῃ πορνείας λογισμὸς, εὐχὴν ἀδιάλειπτον θύσον τῷ Θεῷ, καὶ ἀναπαύσει σοι. Ἐὰν ὁ ζῆλος καὶ ὁ φόβος πολεμῇ τὴν καρδίαν σου, μνήσθησο, ὅτι μέλη Χριστοῦ ἐσμεν πάντες, καὶ ὅτι ἡ τιμὴ, καὶ τὸ θεῖον τοῦ πλησίου πάντων ἡμῶν ἐστὶ, καὶ φεύζεται ἀπὸ σοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα συναγούσα ἡ διάκρισις καὶ ἀναλογισζόμενη, τὰς μὲν ἀρετὰς περιπέσεται (a), τὰ δὲ πονηρὰ ἐκποδῶν ποιεῖται. Ἀδύνατον δὲ ἐλθεῖν εἰς τὴν διάκρισιν, ἐὰν μὴ πρῶτον τὰς ἀρετὰς αὐτῆς ἐπιτελέσῃ, πρὸ πάντων δὲ τὴν ἡσυχίαν. Ἡ ἡσυχία τίθει τὴν ἀσκησιν· ἡ ἀσκησις τίθει τὴν κατάνυξιν καὶ τὸν κλαυθμὸν· ὁ κλαυθμὸς τίθει τὸν φόβον· ὁ φόβος τίθει τὴν ταπεινώσιν ἢ ταπεινώσις τίθει τὴν προσοφθῶν· τὸ προσοφθῶν τίθει τὴν ἀγάπην· ἡ ἀγάπη τίθει τῇ ψυχῇ τὸ μετὰ ἀγγέλων ὁμιλεῖν. Τότε γινώσκει ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν, ὅτι μακρὰν ἐστὶν ἀπὸ Θεοῦ. Ὁ θέλων οὖν, ἀδελφοί, ἐλθεῖν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντίμους ἀρετὰς ταύτας, ἀμέριμνός τε δεῖ εἶναι ἀπὸ παντὸς πράγματος, καὶ μισῆσαι τὸν κόσμον τοῦτον· καὶ λοιπὸν τότε ἀξιούται κτήσασθαι τὰς ἀρετὰς ταύτας παρὰ Κυρίου.

7. Τοῦτο δὲ μάθε, ἀδελφε, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἐσθίει καὶ πίνει ἀμέτρως, ἢ ἐμπεριφερόμενος τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐ μὴ ἀξιωθῆ ἐλθεῖν εἰς τὰ μέτρα ταῦτα· εἰ γὰρ κτήματα καὶ ἀμπελώνα ἔχεις, ἢ οἰκήματα. ἢ τοῦ αἰῶνος τούτου, ἵνα τί καὶ γυναῖκα οὐκ ἔγημας; ἢ ἑαυτὸν φρεναπατῶν ἄγνοῶν, ὅτι τὸν ἐν ἀκάνθαις περιόμενον οὐ τελειοποιεῖ; Καὶ ὁ μὴ σχολάσας, Θεῷ γινῶναι οὐ δύναται. Καὶ τοῦτο δὲ παρακαλῶ πάντα ἄνθρωπον βουλόμενον δοῦναι μετάνοιαν τῷ Θεῷ, φυλάξει αὐτὸν ἀπὸ πολυονίας· πολλὰ γὰρ αὐτοῦ τὰ πτώματα. Μὴ προσέχης οὖν εἰς πάλιν, ἕως οὗ ἦς ἐν τῷ σώματι, μηδὲ πιστεύσης ἑαυτῷ. Στώμεν οὖν, ἀδελφοί, στώμεν ἐν φόβῳ Κυρίου, καὶ μὴ ἐκκατασωμεν ἐν τῇ πάλῃ. « Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Περιβαλλόμεθα τὰ ὄπλα τῶν ἀρετῶν, ἃς ὀπλιται· διότι ὁ κόπος καὶ ὁ μόχθος, καὶ ἡ στενοχωρία, καὶ ἡ στενοτελία, καὶ ἡ εὐδία τῶν ἐπιθυμιῶν ἀμείνον φυλάττουσιν ἡμᾶς ἀπὸ τῶν βελῶν τοῦ ἐχθροῦ. ἀλλὰ καὶ βασιλείας οὐρανῶν κληρονόμους ἀποκαθίστησιν.

8. Ἀγωνιζόμεθα οὖν, ἀδελφοί, ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ τὸ βραχὺ, ἅπερ τύχουμεν βασιλείας οὐρανῶν. Ὁ γὰρ διδάσκαλος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὕτως εἶρηκεν· « Ἀγωνίζεσθε ἕως ἐλθεῖν διὰ τῆς στενῆς πύλης, καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ. Γρηγορεῖτε οὖν ἐν

πάση ὥρᾳ, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ὥρᾳ ὁ Κύριος ἔρχεται· μήποτε εἰσέλθῃ ἄφνω, καὶ εὐρήσῃ ὑμᾶς καθεύδοντας. Βλέπετε μή ποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ, καὶ μερίμναις βρωτικαῖς, καὶ ἐπελεύσεται ὑμῖν ἄφνω ἡ ὥρα. Ἴδού ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. Μὴ κτήσῃτε χρυσόν, μήτε ἀργυρον, μήτε δύο χιτῶνας· μὴδὲ δειμάσῃτε ἀπὸ ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα. Εἶδον γάρ τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πασόντα. Ἴδού δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω θρῶων καὶ σκορπιῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐ μὴ ἀδικήσωσιν ὑμᾶς. Καὶ οὐκ αὐτοῖς ἀποστόλοις μόνον τοῦτο δέδωκεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς βουλομένοις σωθῆναι καὶ ἀκολουθήσαι τοῖς προτάγμασιν αὐτοῦ. Καὶ βλέπε, ὁ ἀντιλέγων, τὰς μυριάδας τῶν ἁγίων. Ἔδωκε γὰρ ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. « Μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν ποίμνιον, ὅτι ἠὲ δόκησεν ὁ Πατήρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην, καὶ ἔξετε βαλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνεκλείπτου ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ποιησάντων δὲ τῶν ἁγίων μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ταύτην τὴν ἐντολήν, εἰρηκε πρὸς αὐτούς· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. » « Ὁ γὰρ ἄγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου τηρήσει· κἀγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. »

9. Ὑποδεικνύων δὲ ἡμᾶς γενναίως ὑποφέρειν τοὺς πειρασμούς καὶ τὰ παλάσματα, εἶρηκεν· Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε. Ἀλλὰ « θαρσεῖτε· ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. Ὑμεῖς δὲ ἔστε οἱ δι' ἐμὲ μεμνηκότες ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου, κἀγὼ διατιθῆμι ὑμῖν, καθὼς διέθετό μοι ὁ Πατήρ μου βασιλείαν, ἵνα ἐσθίητέ τε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου. » Ταῦτα δὲ οὐ πᾶσι λέγει, ἀλλὰ τοῖς ὑπομένουσι τοῖς πειρασμοῖς, καὶ ταῖς θλίψεσιν ἐν μακροθυμίᾳ. Ἀπερχόμενος ἐπὶ τὸ ἅγιον πάθος τοῦ σταυροῦ ὁ Κύριος, οὕτως ἔφη· Ὁ θέλων ἐσθίειν καὶ πίνειν ἐπὶ τῆς τραπέζης μου, συμπορεύσασθε μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τὸν σταυρόν· τούτέστι νεκρωθήτω καὶ αὐτὸς τῷ κόσμῳ, ὡς ἐγὼ, διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν μου πράξεως. Ἀκούσας δὲ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ ἐκκλῆψας αὐτοῦ πάντα τῆς σαρκὸς φρονήματα, ἐτόλμα λέγειν· « Χριστῷ συσταυροῦμαι. Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Καὶ γὰρ ἐφ' ὅσον σαρκικᾶ περιπατῶμεν, νεκροὶ ἐσμεν ταῖς ἁμαρτίαις. Φησὶ γάρ· « Οἱ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. » Καὶ εἰ συναποθάνομεν, καὶ συζήσομεν. Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν αὐτῷ· εἰ ἀρνούμεθα, κἀκαίριος ἀρνήσεται ἡμᾶς. Τίς οὖν ἐστιν ὁ ἀρνούμενος ἢ ὁ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς περιπατῶν; Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ ἐνυβρίζων τῷ βαπτίσματι. Καὶ τίς ἐστιν ὁ μὴ ἐνυβρίσας ἐξ ἡμῶν τὸ βάπτισμα διὰ τὰ τοῦ πονηροῦ ποικίλα μηχανήματα; Ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἦν ἡγάπησαν ἡμᾶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἔδω-

hora Dominus venturus sit : ne forte intret repente, et inveniat vos dormientes. Videte nequando graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis hujus vitæ, ac superveniat vobis repente hora. Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque duas tunicas. Videbam enim Satanam, quasi fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici, neque lædent vos. Hoc non solum ipsis apostolis tradidit Dominus, imo vero omnibus qui salutem consequi voluerint, ac ejus exsequi mandata. Vide autem, tu qui his contradicis, sanctorum myriadas. Dedit enim nobis potestatem filios Dei fieri. « Noli timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum cælorum. Vendite quæ possidetis et date elemosynam, et habebitis saccos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis ». Cum autem sancti ejus discipuli hoc ejus mandatum implessent, ait illis : « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis ». Nam, « qui diligit me, mandata mea servabit; et ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus ».

9. Docens autem nos tentationes generose ferre atque certamina : In mundo, ait, tribulationem habebitis. Sed « confidite, ego vici mundum ». Vos autem estis qui permansistis propter me in tentationibus meis, et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut comedatis et bibatis super mensam meam ». Hæc autem non omnibus ait, sed iis qui ferunt tentationes et ærumnas cum æquanimitate. Cum accederet ad sanctam passionem crucis, sic ait : Qui vult comedere et bibere super mensam meam, necum adeat crucem, id est, mortuus et ipse sit mundo sicut et ego, scilicet per mandatorum meorum custodiam. Quæ cum audisset Paulus apostolus, omnesque carnis sensus abscidisset, ausus est dicere : « Cum Christo crucifixus sum. Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus ». Etenim quandiu carnaliter ambulamus, mortui sumus propter peccata. Ait enim : « Qui Christi sunt carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis ». Si una morimur, una vivemus. Si sustinemus, una cum ipso regnabimus; sin abnegamus, et ipse abnegabit nos. Quis itaque est qui abnegat, nisi qui secundum carnis concupiscentias ambulat? Ipse namque est qui contumeliam inferat baptismati. Equis ex nobis est qui non contumeliam inferat baptismati, ob varia maligni illius artificia? Sed propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos Dominus noster Jesus Christus, dedit nobis

¹⁹ Luc. xii, 32, 33. ²⁰ Joan. xiv, 27. ²¹ ibid. 15, 25. ²² Joan. xvi, 33. ²³ Luc. xxii, 28-30. ²⁴ Galat. ii, 19, 20. ²⁵ Galat. v, 24.

pœnitentiam usque **524** ad extremum hali-
tum. Nisi enim esset pœnitentia, nequaquam salva
fieret omnis caro, ut ait Dominus : « Amen, amen
dico vobis, non ita gaudet Deus de nonaginta no-
vem justis, ut de uno peccatore pœnitentiam
agente ²⁶. »

10. Curemus, fratres, pœnitentiam agere, donec
sumus in corpore, fleamus, et abluamus occulta
cordis vulnera. Futurum enim est ut appareant
nostra facinora ante tribunal illud tremendum.
Appropinquabit enim Dominus, et veniet super
throno sancto gloriæ suæ, ac congregabuntur in
conspectu ejus omnes gentes. Et quisque sua lu-
cerna illuminabit : quisquis autem oleo carebit,
ejus lampas exstinguetur, et abibit ipse in tenebras
exteriores. Curam itaque habeamus, fratres, et
impleamus oleo vasa nostra, ne in tenebras proji-
ciamur et in ignem æternum. Vas enim est pœni-
tentia; oleum vero, virtutum exercitium; splen-
dida lampas, est sancta anima. Decertemus itaque,
fratres, quia appropinquavit dies. Beatus homo
qui hujusmodi sollicitudinem habet quotidie, et
singulis horis. Nam fructus ille serus, vera est
messis tempestas. Beatus ille qui fructum servavit
suum; eum colligent angeli in æternum horreum.
Væ autem mei similibus, hoc est, zizaniis, quia
ignis illos possidebit. Fugiamus ergo, fratres, mun-
dum et omnia quæ in eo sunt, et hæreditate acci-
piemus bona illa, « quæ oculus non vidit, nec
auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ
præparavit Deus diligentibus se ²⁷. » Denique, fra-
tres, in his state, hæc meditamini, nec negligatis;
ut dignetur Dominus præstare ut hoc præceptum
nocte dieque custodiatis, et salvos faciat vos in
regno suo cœlesti. Quisquis hæc præcepta legit, vel
audit, nec servat ea, in eo impletur parabola de
semine, quod cecidit in p. tram, et quod terram
non haberet statim exsiccatum est. Qui autem legit
et facit, similis est semini cadenti in terram bonam,
quod fructum attulit, aliud tricesimum, aliud
sexagesimum, aliud centesimum, in Christo Jesu
Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

« Luc. xv, 7. ²⁷ I Cor. ii, 9.

Α κεν ἡμῖν τὴν μετάνοιαν εἰς ἐσχάτης ἀναπνοῆς. Εἰ
μὴ γὰρ ἦν μετάνοια, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ, ὡς
φησὶν ὁ Κύριος : « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐ χαί-
ρει ὁ Θεὸς ἐπὶ ἐνευθροντα ἐννέα δικαίους, ὡς ἐφ'
ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. »

10. Σπουδάζωμεν, ἀδελφοί, μετανοῆσαι, ἕως ἐσμέν
ἐν τῷ σώματι, κλαύσωμεν, καὶ πλύνομεν τὰ τῆς
καρδίας κρυπτὰ τραύματα. Μέλλει γὰρ φανεροῦσθαι
τὰ ἐν ἡμῖν πεπραγμένα δεινὰ ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βῆ-
ματος ἐκείνου. Ἦγγικε γὰρ ὁ Κύριος, καὶ ἔρχεται
ἐπὶ θρόνου δόξης ἁγίου αὐτοῦ, καὶ συναχθήσονται
ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ ἕκαστος φα-
νεροῦται ἐκ τῆς ἰδίας λαμπάδος· ὅστις δὲ οὐ κέ-
κτηται ἔλαιον, σβεσθήσεται αὐτοῦ ἡ λάμπας· κἀκεῖ-
νος πορευθῆ ἐν τῷ ἐξωτέρῳ σκότει. Σπουδάζωμεν
οὖν, ἀδελφοί, καὶ πλήσωμεν τὰ ἀγγεῖα ἡμῶν ἔλαιον.
ἵνα μὴ ῥιφῶμεν ἐν τῷ σκότει καὶ αἰωνίῳ πυρὶ. Τὸ
γὰρ ἀγγεῖον ἔστιν ἡ μετάνοια· τὸ δὲ ἔλαιον τῶν ἀρε-
τῶν ἡ πράξις· ἡ δὲ φωτεινὴ λαμπὰς ὑπάρχει ἡ ἁγία
ψυχὴ. Ἀγωνιζόμεθα οὖν, ἀδελφοί, ὅτι ἤγγικεν ἡ
ἡμέρα. Μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὴν μέριμναν
ταύτην καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν. Ὁ γὰρ
καρπὸς ὀψιμὸς γεγωνῶς καιρὸς ἐστὶ τοῦ θεισμοῦ.
Μακάριός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ σώσας τὸν καρπὸν αὐτοῦ·
συνάξουσιν αὐτὸν οἱ ἄγγελοι εἰς τὴν αἰώνιον ἀποθή-
κην. Οὐαὶ δὲ τοῖς ὁμοίοις μου, τουτέστι τοῖς ζιζα-
νίοις, ὅτι τὸ πῦρ αὐτοὺς κληρονομήσει. Φύγωμεν
οὖν, ὡ ἀδελφοί, τὸν κόσμον, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ,
ὅπερ κληρονομήσωμεν τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα, « ἃ ὁ
ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρ-
δίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς
ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Τὸ λοιπὸν, ὡ ἀδελφοί, ἐν τούτοις
στήτε, ταῦτα μελετᾶτε, καὶ μὴ ἀμελήσητε, ὅπερ
ἀξιώση ὑμᾶς Κύριος τηρῆσαι τὴν ἐντολὴν ταύτην
ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ σώση εἰς τὴν βασιλείαν
αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον. Ὅστις ἀναγινώσκει τὰς
ἐντολὰς ταύτας, ἡ ἀκούει, καὶ μὴ ποιεῖ αὐτάς,
πεπλήρωται ἐν αὐτῷ ὁ σπόρος· ὁ πεσὼν εἰς τὴν πέ-
τραν, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν γῆν, παραχρῆμα ἐξη-
ράνθη. Ὁ δὲ ἀναγινώσκων καὶ ποιῶν ἐστὶν ὁ σπόρος
ὁ πεσὼν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ ἐκαρποφόρη-
σεν ἐν λ', καὶ ἐν ξ', καὶ ἐν ρ', ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα. Ἀμήν.

MONITUM IN OPUSCULA DUO SEQUENTIA.

Postea sequitur in exscripto Roma nobis transmissio aliud opusculum ex codice ms. Bibliothecæ Vaticanæ, num. 1148, in charta papyracea in 4°, p. 65, cujus titulus : Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου διδασκαλίου πρὸς μοναχοὺς, imperiti hominis, et infimæ prorsus ætatis. Est autem codex infinitis pene mendis respersus, ut vix erui possit apta sententia.

Aliud opusculum a fratribus nostris Roma transmissum infacundi hominis et nugacissimi opus est, ex codice Vatican. 1198 exscriptum : mendis innumeris respersum et nugis plenissimum, cujus titulus est, Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου ἐξηγητικὸν περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ, initium vero idem quod 136 quæstionis ad An-
tiochum : Τοὺς τὰς θείας Γραφὰς μὴ ἐπισταμένους.

Edendum tamen duximus, ut videas, Lector erudite, quousque ineptiarum progredi queat Græcia mendax. Prodit autem ex ms. codice Græco bibliothecæ Vaticanæ num. 1193, in folio in charta papyracea, ætatis circiter 200 annorum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

Διδασκαλία πρὸς μοναχοὺς πρῶτέρα, πνευματικῆ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII MAGNI

Doctrina ad monachos, lenis, atque spiritualis.

Τὸν πιστεύοντα τῷ Κυρίῳ, καὶ προσίοντα ἐαυτῷ, καὶ ἐπὶ τέλειον εἰς μαθητείαν, μανθάνειν δεῖ πρότερον ἀφίστασθαι παντὸς ἁμαρτήματος· ἔπειτα δὲ καὶ ἀφέλκοντας (26) τοῖς ὀφειλομένοις κατὰ πολλοὺς λόγους εὐπαθεῖν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, καὶ ἀλογοφάνειρος εἶναι δοκῶ σοι. Ἄδύνατον γὰρ τὸν ἁμαρτίαν ποιοῦντα, ἢ ἐμπλεκόμενον ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις ἢ φροντίσι, δοῦναι αὐτὸν τῇ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων δουλεύσει, οὐχ ὅτι μαθητευθῆναι τῷ Κυρίῳ· οὐ πρότερον εἰπόντι τῷ νεανίσκῳ, « Δεῦρο ἀκολούθει μοι, » ἕως ἂν ἐντελεσθῆαι πωλήσῃαι τὰ ὑπάρχοντα καὶ δοῦναι πτωχῷ· ἀλλὰ οὐδὲ τὸ τοῦτο προσέταξε, πρὶν ὁμολογήσαι αὐτὸν, ὅτι « Πάντα ταῦτα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου. » Ὁ γὰρ μήποτε λαδῶν τὴν ἄφροσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ καταλυθεὶς ἀπὸ τούτων ἐν τῷ αἵματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δουλεύων δὲ τῷ διαβόλῳ καὶ κρατούμενος ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῷ ἁμαρτίας, ἀδυνάτως ἔχει δουλεύσαι τῷ Κυρίῳ τῷ ἀπαράδρατον ἀπόφασιν δεδωκότι τὸ εἰπεῖν· « Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δούλος ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας. Ὁ δὲ δούλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα. » Μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἐν Χριστῷ λαλῶν Παῦλος, ὅτι « ὁ δούλος τῆς ἁμαρτίας, ἐλεύθερός ἐστιν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. » Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· « Οὐδεὶς δύναται δυοὶ κυρίους δουλεύειν, » καὶ τὰ ἐξῆς· δι' ὧν ἐδίδαξε, καὶ ἔδειξεν ὀρισιζῶν, καὶ εἰπὼν, ὅτι οὔτε οἱ περὶ τὴν ὄντως ἀναγκαίαν τοῦ ζῆν μέριμναν ἐνεχόμενοι, δουλεύειν δύνανται, οὐχὶ τότε μαθητεύειν, ὃ τι ἔμαθεν Ἀπόστολος πλατύτερον θεωρήσας· εἶπε γὰρ· « Τίς μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομιᾶς, καὶ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, τίς δὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαδ; ἢ τίς μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου, τίς δὲ συγκατάθεσις ναῶ μετὰ εἰδώλου; » Καὶ πάλιν ὀρισιζεῖ· « Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός· ταῦτα δὲ ἀντίκεινται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἂν θέλητε ταῦτα ποιῆτε. » Ῥυθῆναι δεῖ πρότερον τοῦ καταδυναστοῦ τοῦ διαβόλου ἐνάγοντος ἐπὶ τὴν ἁμαρτίαν τὸν ὑπ' αὐτῆς; κρατούμενον. Ἐφαιμεν βούλεσθαι δὲ ἄρα καὶ τῆς ἀπαρησάμενον πάντα τὰ παρόντα καὶ ἐαυτὸν, τῆς δὲ προσπαθείας τοῦ ζῆν ἀναχωρήσαντα μαθητευθῆναι τῷ Κυρίῳ, καθὼς αὐτὸς εἶρηκεν· « Εἴ τις ἐλεύσεται πρὸς με, ἀπαρησάσθω αὐτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήτω μοι, » ὅπερ ἐστὶ μαθητής μου ἐνταῦθα. Οὐ μόνον δὲ τῶν ὑπαρχόντων, καὶ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καταφρονεῖν προσ-

A Qui Domino credit, et in sese convertitur, ac perfecte ad disciplinam sese tradit, discat oportet, esse primum ab omni peccato abscedendum. Deinde sese pertrahat ad debita officia, probe affectus erga Dominum nostrum. Etiam si hæc loquendo, absurdus tibi fortasse videar esse. Nam fieri nequit eum qui peccatum admittit, implicaturque hujusce vitæ negotiis, ac sollicitudinibus, servituti earum rerum quæ ad vitam sunt necessariae sese tradere, aut disciplinam subire Christi; qui non ante adolescenti illi dixit : **525** « Veni, sequere me ²⁸, » quam præcepisset illi, ut suas venderet possessiones, daretque pauperibus : sed neque prius ista jussit, quam ille confessus esset dicendo : « Hæc omnia custodivi a juventute mea ²⁹. »

B Etenim qui remissionem peccatorum nondum accipit, neque a delictis absolutus fuit per sanguinem Domini nostri Jesu Christi; sed diabolo obsequitur, atque peccatis ipse suis captus detinetur; nullatenus potest servire Domino, qui nunquam controversam protulit sententiam cum dixit : « Quisquis peccatum facit, servus est peccati. Servus autem non manet in domo in sæculum ³⁰. » Testatur item qui in Christo loquitur Paulus : « Qui servus est peccati, liber est a iustitia ³¹. » Ac rursus Dominus : « Nemo potest duobus dominis servire ³² : » et cætera, quibus docuit palamque ostendit, ne illos quidem qui rerum ad vitam necessariorum sollicitudine tenentur, posse ipsi servire, neque id ediscere, cujus Apostolus consideratione sua, ampliorem notitiam est assecutus : ait enim : « Quæ participatio justitiæ cum iniquitate, et quæ communicatio luci cum tenebris, quis consensus Christi cum Belial? Quæ portio fidelis cum infideli? quæ concordia templi cum idolo ³³? » Rursusque ita pronuntiat : « Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem; hæc enim sibi adversantur, ut non quæ volueritis faciat ³⁴. » Primum oportet liberari a dominatore diabolo, qui in peccatum inducit eum qui subditus ipsi est. Diximus velle nos, abdicatis omnibus præsentibus atque nobis ipsis, ac relicta vitæ affectione, disciplinam subire Christi, sicut ipse locutus est : « Si quis post me veniat, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me ³⁵, » id est, eum qui discipulus meus est. Non modo bona et vitæ necessaria despiciere præcipimur; sed

²⁸ Marc. x, 21. ²⁹ Luc. xviii, 21. ³⁰ Joan. viii, 34, 35. ³¹ Rom. vi, 20. ³² Matth. vi, 24. ³³ II Cor. vi, 14-16. ³⁴ Gal. v, 17. ³⁵ Matth. xxv, 24.

(26) Locus vitiosus.

etiam mutua officia quæ secundum naturam et legem sunt, superare et omittere jubemur, dicente Domino : « Qui diligit patrem et matrem plus quam me, non est me dignus ³⁵. » Similiter quod consequitur, proxime situm est, imo longissime ab iis qui sunt extranei a fide. Quamobrem vehementer hortatur, ut cum perseverantia asceseos labores sustineamus, in nullo metuentes inimici adversum nos paratas insidias. Præterit figura hujus mundi. Ad hæc, fallacia et tribulatio figuræ vitæ temporanea est, brevisque temporis : vita vero quæ in Christi servitute agitur est æterna, perpetua et immortalis : quam exspectamus nos qui Christi servimus : cujusque causa mundum abdicavimus omnesque concupiscentias ejus. Neque debemus eorum meminisse, quæ ejus præcepti servandi causa dereliquimus ; ne temporalia rursus expetentes, vitam æternam amittamus. Mentiri quippe nequit, qui dixit : « Quisquis dimiserit domum » et reliqua, « centuplum recipiet, et vitam æternam possidebit ³⁶. » Neque enim, ut quidam interpretantur, hæc locutus est Dominus de iis qui tempore persecutionum pro nomine ejus martyrium subierunt. Nequaquam enim dixit : si solum qui pro nomine meo, in tempore persecutionum corpora sua tradent, vite æternæ hæreditatem possidebunt ; sed quotquot pro nomine ejus mundum et concupiscentias ejus atque bona abdicabimus, cum omnibus, atque iis etiam qui pro nomine ejus martyrium subierint, eam possidebimus. Nanique omnes pauperes spiritu, omnes mundos corde, mites, omnesque similiter qui timent nomen ejus beatos esse dixit Salvator : « Quoniam vestrum, inquit, est regnum cælorum ³⁷. » Martyres enim plerumque vel uno temporis momento concertantes consummati sunt ; monachorum vero institutum vitæ, certaminibus suis quotidie martyrium subit, non a sanguine et carne ; sed adversus principatus et potestates, mundi rectores tenebrarum sæculi, adversus spiritualia nequitiae, usque ad extremum halitum luctatur atque dimicat....

πνευματικῆ τῆς πονηρίας ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς τὴν σπλίγ....

... **526** Dei armatura munita : ac omnia potest per eum qui ipsum confortat et miseratur, Christum. Nobis in parabola divitias suas tribuere cum cupiat Dominus, ait : « Simile est regnum cælorum negotiati quærenti bonas margaritas³⁸, » et cætera. Hanc confirmans sententiam, ita loquitur evangelista : « Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Qui enim diligit mundum, non diligit eum qui ipsum dilexit Dominum ³⁹. » Qui vero hunc mundum et scandala quæ in eo sunt odio habuit, et voluntatem Dei diligit, is manet in sæculum. Dominus enim, quo nos a mundi conversatione dejiceret, dixit : « Nemo mittens manum suam ad aratrum, et retro conversus, aptus est ad regnum cælorum ⁴⁰. »

³⁵ Matth. x, 57. ³⁶ Matth. xix, 29. ³⁷ Luc. vi, 20. ³⁸ Matth. xiii, 45. ³⁹ I Joan. ii, 15. ⁴⁰ Luc. ix, 62.

τασσόμεθα, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους νενομισμένων καὶ κατὰ φύσιν καὶ νόμον διαιτησίων καθηκόντων ὑπερφρονεῖν παιδευόμεθα, τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἀξίος. » Ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ ἐγγυτάτω οἰκεῖ, δῆλον δὲ ὅτι πολὺ πρὸ βιωτέρου καὶ ξένου τῆς πίστεως. Διὸ παρακαλῶν μεγάλως ἀοργητούμενοις ἐν καρτερίᾳ τοὺς τῆς ἀσκήσεως πόρους, ἐν μηδενὶ δεδιότας τὰς καθ' ἡμῶν τοῦ ἐχθροῦ μεθόδους. Παράγει τοῦτα σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ταῦτα ἡ ἀπάτη, καὶ ὀλιψίς τοῦ βίου τοῦτου πρόσκαιρός ἐστι· καὶ ὀλιγοχρόνιος, ἡ δὲ τῷ Θεῷ δουλεύειν, ζωὴ αἰώνιος, ἀίδιος καὶ ἀθάνατος, τοῦ ἀναμένομεν οἱ τῷ Χριστῷ δουλεύοντες· δι' ἣν καὶ ἀπεταξάμεθα τῷ κόσμῳ, καὶ πάσαις ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ὀφείλομεν μνημονεῖν ἐκεῖνα, ἕπερ διὰ τὴν ἐντολὴν ταύτην κατελείψαμεν, ἵνα μὴ πάλιν τὰ πρόσκαιρα ποιήσαντες, τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀποβαλώμεθα. Ἀψευδὴς γὰρ ὁ εἰπὼν ὅτι· « πᾶς ὃς ἀφήκεν οἰκίαν, » καὶ τὰ λοιπὰ, « ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. » Οὐ γὰρ, ὡς τινες ταῦτα ἐρμηνεύειν δοκοῦσιν, ὅτι περὶ τῶν ἐν τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μαρτυρησάντων εἶπεν ὁ Κύριος. Οὐ γὰρ ἔφη ὅτι, Μόνον οἱ ἐν τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου τὰ ἑαυτῶν σώματα παραδόντες, ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσονται· ἀλλὰ πάντες οἱ διὰ τὸ ὄνομά μου καὶ κόσμῳ, καὶ πάσαις ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ ἀποταξόμεθα, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ ἀποταξόμεθα, ζωὴν αἰώνιον, μετὰ πάντων δηλαδὴ τῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου μαρτυρησάντων, κληρονομήσουσι. Πάντας τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, καὶ τοὺς καθαροὺς τῇ καρδίᾳ, καὶ τοὺς πραεῖς, καὶ τοὺς φοβουμένους τὸ ὄνομα αὐτοῦ μακαρίζεσθαι Σωτὴρ ἔλεγεν, « Ὅτι ὑμῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Οἱ μὲν γὰρ μάρτυρες πολλακίς, καὶ ἐπὶ μιᾷ καιροῦ ῥοπή ἀγωνισάμενοι ἐτελειώθησαν· ἡ δὲ τῶν μοναχῶν πολιτεία ἀθλοῖς καθ' ἑκάστην δι' αὐτὸν μαρτυρεῖ, οὐκ ἀπὸ αἵματος, καὶ σαρκὸς παρατασσόμεθα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς ἐξουσίας πρωτοκοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος, πρὸς τὰ πάλιν ἔχουσα, καὶ ἀθλεῖ, καὶ εἰσφانوῦται τῇ παν-

... τοῦ Θεοῦ περιφραττομένη, καὶ πάντα ἰσχύει διὰ τὸν ἐνδυναμοῦντα, καὶ ἔλεοῦντα Χριστόν. Ἡμῖν γὰρ ἐν παραβολῇ τὸν ἑαυτοῦ πλοῦτον θέλων χαρίσασθαι ὁ Κύριος ἔλεγεν· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐμπόρῳ ζητούντι καλοὺς μαργαρίτας, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ταύτην τὴν ἐντολὴν βεβαιῶν οὕτως εὐαγγελιστὴς ἔφη· « Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον μηδὲ τὰ ἐν κόσμῳ. Ὁ γὰρ τὸν κόσμον ἀγαπῶν, οὐκ ἀγαπᾷ τὸν ἀγαπήσαντα αὐτὸν Κύριον. » Ὁ δὲ τοῦτον τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ σκάνδαλα μισήσας, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀγαπήσας εὐμένει εἰς τὸν αἰῶνα. Χωρίςαι γὰρ βουλόμενος ἡμᾶς ὁ Δεσπότης τῆς ἐν κόσμῳ διατριβῆς ἔλεγεν· « Οὐδεὶς βάλων τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφείς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετὸς

ἔστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Ὁ δὲ Ἀπόστολος φησι· « Στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις. » Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· « Ὁ ἐν τῷ ἀγγρῷ, μὴ ἐπιστραφῆ εἰς τὰ ὀπίσω, » τουτέστι μὴ πάλιν μνημονεύειν ἢ ποθεῖν ἔορκεῖν ἀναστροφῆν, ἣν διὰ τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ μισήσας, κατέλιπε. Μὴ οὖν φοβείσθε τοὺς ἐκ τοῦ διαβόλου ἡμῖν ἐπαγομένους πειρασμούς, κἀν ποικίλοι ὡσι, γέγραπται γάρ· « Υἱέ μου, εἰ προσέχῃς δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, ἔτοιμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμούς. » Καὶ περὶ τῆς καρδίας τῆς ὑπομονῆς τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν ἀναμμένων· μελίζων γάρ ἐστι τοῦ πολεμοῦντός σε διαβόλου, καθὼς πολλάκις λέγεται· Μελίζων ἐστὶν ὁ ἐν ἡμῖν, ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ· καὶ ὁ Ψαλμῶδός· « Οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετὰ ἐμοῦ εἶ. » Καί· « Κύριος φωτισμός μου, καὶ Σωτὴρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; » Καί, « Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμέ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. » Καί, « Κύριος ἐμὸς βοηθός, κάγω ἐπόφομαι τοὺς ἐχθρούς μου. » Μὴ δεῖ τοίνυν τὸν δουλεύοντα τῷ Κυρίῳ ἀπιστεῖν, ὡς οὐχ ὑπερασπίζεται τοῦτον ὁ Κύριος πάντοτε· αὐτὸς γάρ εἶρηκεν· « Οὐ μὴ σε ἀναλείπω, οὐδὲ μὴ σε ἐγκαταλείπω. » Καὶ γοῦν αὐτὸν ἔθου καταφυγῆν σου, « οὐ προσελεύσεται πρὸς σὲ κακὰ, καὶ μάστιξ οὐκ ἐγγίσει τῷ σκηνώματί σου· » καὶ τὰ ἐξῆς. Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς, ὡ ἀδελφοί, μὴ ἐνδῶμεν ὄλως τῷ πονηρῷ, μηδὲ θανατώσωμεν ἑαυτοὺς, διὰ οἰαοδηποτοῦν ἡδονῆς, ἀλλὰ μεμνημένοι τὰ ἀποκειμένα ἡμῖν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθὰ, πάντων τούτων ὑπερίδωμεν. Μὴ οὖν φανῶμεν τῶν πρὸ ἡμῶν αὐχθήσαντες καίγνιον. Ἐκαστον γάρ ἐν τῇ κλήσει, ἢ ἐκλήθῃ μένειν ἐν Χριστῷ παραγγέλλει ὁ Ἀπόστολος· ἵνα τὸν τῆς ὑπομονῆς στέφανον παρὰ τοῦ μισθαποδότου Χριστοῦ ἀπολάβωμεν, ὃν ἐπηγγέλιτο τῷ ἀγαπῶντι αὐτόν. Γέγραπται γάρ· « Τὴν ἐπιθυμίαν σου διὰ τῆς ὑπομονῆς νίκησον, καὶ ἔση τέλειος ἐν Χριστῷ. » καί· « Τῷ νικῶντι δώσω φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς τοῦ ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου. » Λέγει Κύριος καὶ πάλιν· « Ὅστις διὰ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς νικήσει πάθη, τούτῳ δώσω στολὴν λευκὴν. Ἐἰ γὰρ φοβοῦμεν τὸν Κύριον, τὰ ἀνεκδιήγητα ἀγαθὰ, καὶ οἱ τῆς δόξης στέφανοι ἱτοιμάσθησαν. Οὐ γὰρ ἐπιτάγματι τῶν ἀγίων ὁ πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ ἐχθροῦ πόλεμος, καὶ ἡ κατ' αὐτοῦ νίκη, διὰ τῆς τοῦ Κυρίου βοηθείας δέδοται, ἀλλὰ τρισὶν ὡς ἐν τῇ τοῦ σπέρματος παραβολῇ, αὐτὸς Κύριος ἔφη· Ἐδίδου γάρ, φησὶν, ὁ μὲν τριάκοντα, ὁ δὲ ἐξήκοντα, ὁ δὲ ἑκατόν. Τούτων δὲ τῶν ταγμάτων τὰς ὑπομαρτυρίας· εἰ τὰς Γραφὰς ἐρευνησῆς, πολὺτροπον ἂν εὐρήσεις· μαρτυρεῖ μὲν οὖν εἶναι, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, οἱ τὸν ἑκατόν ποιοῦνται καρπὸν, παρθένοι αἱ τὸν ἐξήκοντα· καὶ οἱ λοιποὶ οἱ κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου, σπουδάζοντες ἀμέμπτους ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ ἑαυτοὺς φυλάσσειν, τῷ Κυρίῳ ἀρεσκουσί, τριάκοντα. Τῶν σὺν μαθητῶν γένοιτο ἡμᾶς ἐναγῆναι, Χριστὲ Ἰησοῦ, καὶ τῶν ἀγίων σου ἀγαθῶν ἀπολαύειν, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Apostolus vero ait : « Militans implicatur hujus vitæ negotiis ⁴¹. » Ac rursum Dominus : « Qui in agro est, ne retrogrediatur ⁴². » Hoc est, ne meminerit eorum, neque cupiat denuo adire conversationem, quam propter Deum et ejus præceptum perocis dereliquit. Ne timeat igitur tentationes a diabolo nobis immissas, etiamsi variæ sint; scriptum enim est : « Fili mi, si in animo habeas servire Deo, præpara animam tuam ad tentationes ⁴³. » Habeas in corde tuo patientiam, exspectans Dei auxilium; major quippe ille est diabolo te impugnantem, quemadmodum plerumque dicitur : Majores qui est in nobis, eo qui in mundo est; et Psalmista : « Non timebo mala, quoniam tu mecum es ⁴⁴; » et, « Dominus illuminatio mea et Salvator meus, quem timebo ⁴⁵? » Et, « Etiamsi consistant in me castra, non timebit cor meum ⁴⁶. » Et, « Dominus mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos ⁴⁷⁻⁴⁸. » Non oportet igitur eum qui Domino servit diffidere, quasi non ab eo semper protegatur; ipse namque dixit : « Non te deseram, neque te derelinquam ⁴⁹. » Si enim illum posuisti refugium tuum, « non accedat ad te mala, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo ⁵⁰, » et cætera. Quapropter hortor vos, fratres, nullatenus maligno cedamus, neque nos morti tradamus, ob quamcunque voluptatem; sed memores eorum quæ nobis reposita sunt in cælis honorum, hæc omnia despiciamus Ne itaque dum gloriamur eorum qui ante nos fuere, ludibrium esse videamur. Unicuique enim in vocatione qua vocatus fuit manendum esse, in Christo præcipit Apostolus, ut patientiæ coronam, a remuneratore Christo accipiamus. Scriptum enim est : « Concupiscentiam tuam per patientiam vincito, et eris perfectus in Christo; » et : « Vincenti dabo comedere de ligno vitæ, quod est in medio paradisi ⁵¹. » Ait iterum Dominus : Quicumque per lignum crucis omnes carnis passiones vicerit, huic dabo stolam albam. Si namque Dominum timeamus, inenarrabilia bona et coronæ gloriæ nobis præparata sunt. Non enim ex sanctorum jussione bellum committitur contra inimici dolos; sed victoria de ipso per auxilium Domini reportatur, et quidem a trium hominum generibus, ut ipse Dominus in parabola de seminibus loquitur : Dedit alius triginta, alius sexaginta, alius centum. Horum vero ordinum varium statum, si sacras quidem Scripturas evolveris, reperies. Martyres sunt, ut mea fert opinio, qui centesimum faciunt fructum; virgines, quæ sexagesimum; reliqui vero qui secundum mandata Domini curantes sese in omni Deo accepta conversatione inculpatos custodire, tricesimum. Contingat nobis, o Christe Jesu, discipulorum tuorum in numero constitui, et sacris tuis perfui bonis, nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

⁴¹ II Tim. II, 4. ⁴² Marc. XIII, 16. ⁴³ Eccli. II, 4. ⁴⁴ Psal. XXI, 4. ⁴⁵ Psal. XXVI, 1. ⁴⁶ Ibid. 5. ⁴⁷⁻⁴⁸ Psal. CXXII, 6, 7. ⁴⁹ Hebr. XIII, 5. ⁵⁰ Psal. XC, 10. ⁵¹ Apocal. II, 7.

527 Περὶ τοῦ ναοῦ, καὶ περὶ τῶν διδασκαλιῶν, καὶ τῶν θεάτρων τῶν ἐν Ἀθήναις.

ATHANASIOY TOY MEGALOU

ΕΞΗΓΗΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝΑΘΗΝΑΙΣ ΝΑΟΥ.

De templo, de scholis et theatris quæ Athenis exstant.

ATHANASII MAGNI

COMMENTARIUS DE TEMPLO ATHENARUM.

Iis qui sacras Scripturas ignorant, suadere debemus, ut ex ipsa rerum natura de Dei cognitione verba faciant. Videmus namque inter res creatas, substantias quasdam, quæ non secundum naturam, sed supra ipsam naturam, sibi mutuo ministrant. Qualis exempli gratia est, aquæ natura, quæ fluida est ac deorsum tendit; quomodo conspicimus tamen eam a siphonibus, ut vocant, a mari ad nubes usque deduci: quodque mirum dictu est, quæ salsa ascendit aqua marina, in pluvia dulcis delabitur? Quomodo item cum corpora natura sua in imum tendant, in aquis tamen Marmaricæ Pentapoleos, neque in imum tendunt, neque demerguntur? Quin etiam cum aqua et ignis contraria sint natura, una tamen aliquando erant (27) in Lyciæ monte quem Olympum vocant, ut innumeri viderunt homines, et hactenus etiam vident qui eo loci versantur. Et alia his similia in rerum natura videntur et admirationi habentur; quæ sane omnia non ita supra naturam fieri possent, nisi esset aliqua Dei substantia quæ his dominaretur, iisque imperaret non sibi mutuo adversari. O gentiles! qui sit ut ingenti facto tonitru, tota hominum natura tremat, horrescat, obstupescat. Quo utique iudicio ostendit se Domino subjici tonitruorum auctori. Et hæc quidem sunt argumenta, quæ gentiliū rudiores et imperitiores ad Dei cognitionem deducere possint. Ad illorum autem sapientes dicimus, ex antiquis præstantibusque philosophis, multa de Dei cultu testimonia, quosdam Græcorum sapientes protulisse, imo etiam Christi æconomiam seu Incarnationem præsignificasse. Etenim multis ante Christi adventum annis, sapiens quidam Apollo nomine, divinitus, ut puto, permotus, templum Athenis exstruxit, in cuius altari hanc inscriptionem posuit: « Ignoto Deo. » Eo igitur in loco convenere primi Græcorum philosophi, ut de templo illo ipsum interrogarent, necnon de prophetia et de Dei cultu, quorum nomina proferemus. Primus, Titon; secundus, Bias; tertius, Solon; quartus, Cimton; quintus, Thucydides; sextus, Menander; septimus, Plato. Hi septem philosophi Apol-

Τοὺς τὰς θείας Γραφὰς μὴ ἐπισταμένους, ἐξ αὐτῆς λοιπὸν τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως, πείσαι ὀφειλομένον περὶ θεογνωσίας λέγειν. Ὁρῶμεν γὰρ τινὰς οὐσίας ἐν τῇ κτίσει οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ ὑπὲρ φύσιν μετ' ἀλλήλων ὑπηρετούσας· οἷόν τι λέγω, φύσις ἡ τῶν ὑδάτων, οὐσία βρυστή, καὶ κατωφερῆς ὑπάρχει, πῶς ὀρῶμεν τοὺς λεγομένους σίφωνας ἐκ τῆς θαλάσσης ὑδωρ πρὸς τὰς νεφελὰς ἀνάγοντας· τὸ δὲ θαυμαστὸν βρῆτόν τὸ ἀλμυρὸν ἀνερχόμενον, γλυκὺ ἐπὶ γῆς διὰ τὸν δρυβρον κατέρχεται; Πῶς δὲ πάλιν ἡ τῶν σωμάτων φύσις βολιστικὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα, ὁρᾶται ἀβολιστος, καὶ ἄδουτος ἐν τοῖς ὑδασι τῆς Μαρμαρικῆς Πενταπόλεως; οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὑδατος καὶ πυρὸς ἐναντία ἡ φύσις ὑπάρχουσα, ἐν τῷ ἅμα ἦν, ὅτε ἐν Λυκίᾳ τῷ θρεῖ τῷ λεγομένῳ Ὀλύμπῳ, καθὼς μυριάδες ἀνδρῶν ἐωράκασι, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐκείνων βλέπουσι· καὶ ἄλλα παράδοξα ἐν τῇ κτίσει θεωρούμενα, καὶ θαυμαζόμενα, ἅτινα οὐκ ἂν οὕτως ὑπὲρ φύσιν γενέσθαι ἐμελλον, εἰ μὴ οὐσία τις Θεοῦ ἦν τούτων δεσπόζουσα, καὶ τοῦτο ἐπιτρέπουσα, ἀλλήλοις μὴ ἀντιτάττεσθαι. Ὡς Ἐλλήνων παῖδες! βροντῆς στερῆρὰς γινομένης, πῶς ἅπασα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις τρέμει, φρίττει τε καὶ ἐξίσταται, μηνύουσα διὰ τοῦ σχήματος, ὅτι ὑπὸ δεσπότου ἐστὶ, τοῦ τὰς βροντὰς ἐργαζομένου. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἀφελεστέρους τῶν Ἑλλήνων, ἵγουν ἀγραμμάτους, εἰς θεογνωσίαν φέροντα ὑποδείγματα. Πρὸς δὲ τοὺς παρ' αὐτοῖς σοφοὺς, ἐκ φιλοσόφων ἀρχαίων δυνάτων, μαρτυρίας πολλὰς περὶ θεοσεβείας τινὲς Ἑλλήνων σοφοὶ ἔφασαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίαν ἀμυδρῶς προσημύσαν. Καὶ γὰρ πρὸ πολλῶν χρόνων τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας, σοφὸς τις ὄνοματι Ἀπόλλων, θεόθεν, ὡς οἶμαι, ἐπικινηθεὶς, ἔκτισε τὸν ἐν Ἀθήναις ναὸν, γράψας ἐν αὐτῷ βωμῷ, Ἀγνωστῷ Θεῷ. Ἐν αὐτῷ τοίνυν συνήχθησαν οἱ πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, ἵνα περὶ τοῦ ναοῦ ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, καὶ περὶ προφητείας, καὶ θεοσεβείας, ὧν τὰ ὀνόματα ἔρουσιν ταῦτα. Πρῶτος Τίτων, δεύτερος Βίας, τρίτος Σόλων, τέταρτος Χεῖλων, πέμπτος Θουκλῆδης, ἕκτος Μενάνδρος, ἕβδομος Πλάτων. Οὕτως οἱ ἐπὶ φιλόσοφοι ἐφῆσαν τῷ Ἀπόλλωνι· Προφήτευσον ἡμῖν, προφήτα, ὦ Ἀπολλων, τίς ἐστὶν ὁδε εἶπον,

(27) Affine est quod ait Aristoteles *Περὶ θαυμασιῶν ἀκουσμάτων* tom. I, p. 1163: Καίεται δὲ συνελθὼς περὶ Λυκίαν καὶ μεγάλην πόλιν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ. Ubi interpretes inerudite, *Megaram Peloponnesi urbem*, vertit. Neque enim Megara erant in Peloponneso. Sed hic Megalopolis Peloponnesiaca urbs memoratur. — S. Methodius in libro *De resurre-*

tionem (apud nos t. XVIII, col. 236): *Vidi ego in Olympo (is porro mons est Lyciæ) ignem sponte sua, in montis cacumine, ex imo terræ erumpentem; juxta quem exstat arbor Agnus nomine, aëreo florida, virens et opaca, ut jugibus potius aquis irrigua nasci videatur.* Edit.

τινος ἐτι· ὁ μετὰ σὲ βωμὸς οὗτος; Πρὸς οὗς ὁ Ἀπόλλων ἔφη· Ὅσα μὲν πρὸς ἀρετὴν, καὶ κόσμον ὀρθώ-
 δεῖτε ποιεῖν, ποιεῖτε. Ἐγὼ γὰρ ἐφετμεῖω τρισένη
 ὑψιμέδοντα, οὐ λόγος ἀφθελκτος ἐν ἀδείῳ [ἀδέτῳ]
 κόρη ἔγγυμος ἔσται, ὡσπερ πυροφόρον τόξον ἅπαντα
 κόσμον ζωγράφας, Πατρὶ, προσάξει δῶρον. Μαρία δὲ
 τὸ ὄνομα αὐτῆς· ἔστι δὲ ἡ λύσις προφητείας οὕτως...
 περὶ μὲν τοῦ ναοῦ ἔστιν ὁ πρῶτος λόγος. Ὅσα, φησὶ,
 πρὸς κόσμον τοῦ ναοῦ, καὶ κάλλος δυνατὸν ὑμῖν ποιή-
 σαι, τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Ἐγὼ γὰρ
 ὑπολαμβάνω εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ τρισυπόστατον μέ-
 γαν ὑψιστον βασιλέα. Τοῦτου ἀναρχος Θεός, καὶ Λό-
 γος ἐν ἀγάμῳ κόρη σαρκούται, καὶ ὡσπερ πυροφό-
 ρον τόξον, ἢ ὡς δυναμώτερον, ἅπαντα κόσμον φανή-
 σεται, ἀλιεύων τοὺς ἀνθρώπους, ὡσπερ ἰχθῦα ἐκ τοῦ
 βυθοῦ τῆς ἀπιστίας, καὶ ἀγνωσίας, οὐστίνας προσ-
 άξει τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ δῶρον· Μαρία δὲ τὸ ὄνομα αὐ-
 τῆς. Καὶ τοῦτο μὲν προφητεύων ὁ Ἀπόλλων εἶπε.
 Τίτω ἔφη· Ἥξα ἡ ἀνίσχουσα ἡμῖν μέλλον τὸν οὐ-
 ράνιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς παῖδα ἢ ἀνανδρος κόρη
 κύει. Βίας εἶπεν· Οὗτός ἐστιν ἀπὸ οὐρανῶν βεθηκῶς,
 φλογὸς ὑποβαλὼν ἀθάνατον πῦρ· ὃν τρέμει οὐρανός,
 γῆ τε, θάλασσα, τάρταροι, καὶ βῦθιοι δαίμονες, αὐτο-
 πάτωρ τριστόλιος. Σλλων εἶπεν· Ὅψέ ποτε ἐπὶ τὴν
 σχεδὴν ταύτην ἐλάσει Θεὸς γαῖα, καὶ δίχα σφάλμα-
 τος σὰρξ γενήσεται ἀκαμάτου θεότητος, ἀνιάτων πα-
 θῶν λύσεις φοροῦσα, καὶ τοῦτου μικρὸν γενήσεται
 φθόνου λαοῦ, καὶ πρὸς ὕψος κρμασθεῖς, ὡς θανάτου
 κατάδιχος, εἰς πάντα πρὸς πεσεῖται. Χέλλων εἶπεν·
 Ἀκαμάτος φύσις Θεοῦ γενήσεται, ἐξ αὐτοῦ δὲ ὁ αὐ-
 τὸς οὐσία, καὶ Λόγος. Θουκῆδης εἶπε· Θεὸν σέβου
 καὶ μάνθανε· μὴ ζητεῖ δὲ τίς ἔστι, καὶ πῶς; Οὐ γὰρ
 ἔστιν ὅτε οὐκ ἔστιν, ὡς ὄντα τοῦτον σέβου καὶ μάν-
 θανε· ἀσέθης γὰρ τὸν νοῦν ὁ θέλων μανθάνειν Θεόν.
 Μέανδρος εἶπεν· Ὁ παλαιὸς νέος, καὶ ὁ νέος ἀρ-
 χαιὸς· ὁ Πατὴρ μόνος, καὶ ὁ μόνος Πατὴρ· τὸ ἐν
 τρία, καὶ τὰ τρία ἐν· ἄσαρκον σαρκικόν. Γῆ τέτοκε
 τὸν οὐράνιον βασιλέα. Πλάτων εἶπεν· Ἐπειδὴ ὁ
 Θεὸς ἀγαθός, οὐ πάντων εἶναι αἰτίος, ὡς οἱ πολλοὶ
 λέγουσι. Πολλῶν δὲ ἀναίτιος· καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν οὐ-
 δὲν ἄλλο φαμὲν αἰτιον· εἶναι μόνον τῶν καλῶν, κακῶν
 δὲ οὐκέτι. Αὐτὸ πάλιν ἔφησαν οὗτοι οἱ ἑπτὰ καὶ εἶπον·
 Εἰ μὲν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας, καὶ περὶ τῆς
 ἀγίας Τριάδος. Ἄλλος δὲ τις τῶν Ἑλλήνων σοφὸς
 μεθ' ἑτέρων τινῶν, Ἀσκληπιδὸς λεγόμενος, αἰτησάν-
 των ἐρμηνείαν τῶν πάντων φιλοσόφων φιλοσοφίτε-
 ρον δοῦναι αὐτοῖς λόγον περὶ Θεοῦ φύσεως· ὁ δὲ
 Ἐρμῆς λαθῶν σιφῆριον ἐγραψεν οὕτως· Εἰ μὴ πρῶ-
 νοῖα τίς τοῦ τῶν πάντων Κυρίου, οὐ μὴν τὸν λόγον
 τοῦτον ἀποκαλύψαι ἠβούλοντο· οὐδὲ ἡμᾶς τοιοῦτοις
 ἔργοις κατεῖχεν, ἵνα περὶ τούτων ἐρωτήσῃται. Οὐ
 γὰρ ἐπιτόν ἐστιν εἰς ἀμύητους τειαῦτα παρασχέσθαι
 μυστήρια· ἀλλὰ τῷ νοῖ ἀκουσάντων ἀκούσατε. Ἐν
 μόνον ἦν· φῶς νοερὸν πρὸ φωτὸς νοεροῦ, καὶ ἦν
 αὐτὰ ἐνωσις ἐκ τοῦ νοῦ φωτὶ, καὶ πνεύματι. Τὰ πά-
 ντα ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν, εἰς γόνιμον ἐκ γονίμου,
 κατελιθῶν ἐπὶ γονίμῳ ὕδατι ἔγκυον τὸ ὕδωρ ἐποίη-
 σον. Οἶδα; πῶς οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες προσήτηου-
 σαν, καὶ τὸν προάναρχον Θεόν, καὶ τὸν συνάναρχον

li, dixerunt : Vaticinare nobis, o propheta, o
 Apollo. Quis est hic, dic, cujus est altare cui tu
 astas? Tum Apollo ait : Quæ quidem ad virtutem
 et decorem spectant, quæque vos facere per-
 timescitis, facite tamen. Ego namque mando ter
 unum superne regnantem, cujus verbum non vo-
 cale, in puella inclusus erit, qui quasi arcus ignita
 mittens tela, totum mundum captum Patri in do-
 num offeret. Maria autem est puellæ nomen. Pro-
 phetiæ vero hæc est explicatio.... de templo primus
 sermo intelligitur. Quæcunque, ait, ad templi orna-
 tum et decorem præstare poteritis, Deo et homini-
 bus placita erunt. Ego namque arbitror esse in
 cælo, in tribus hypostasibus magnum altissimum
 Regem. Hujus (filius) expers inii Deus et Ver-
 bum, innupta in virgine incarnatur, et quasi arcus
 ignita mittens tela, seu ut quidpiam eo validius,
 totum mundum piscabitur, homines scilicet quasi
 pisces ex profundo infidelitatis et ignorantia extrahet,
 quos Patri in donum offeret. Maria autem no-
 men ejus erit. Et hæc quidem vaticinando dixit
 Apollo. Titon dixit.... Cælestem Dei et Patris
 528 Filium viri expers puella in utero gestat.
 Bias inquit : Hic est qui de cælo venit, quique
 flammantem æternum ignem submittet : quem tre-
 munt cælum, terra, mare, tartari, et in profundo
 demersi dæmones, imperator felicissimus. Solon
 ait : Vel sero tandem in hac navicula ad terram
 appellet Deus, et absque peccato fiet caro infatiga-
 bilis deitatis, quæ insanabilibus morbis medelam al-
 latura est. Hic ad tantillum temporis spatium, po-
 puli invidiæ subjicietur. In altum suspensus, quasi
 ad mortem damnatus, erga omnia mansuetus ca-
 det. Chilon inquit : Infatigabilis erit Dei natura,
 ex ipso autem est qui substantia est atque Ver-
 bum. Thucydides ait : Deum venerare, ac discito
 illum : ne tamen quæras quis aut quomodo sit.
 Non enim est tempus quo ille non sit, ut existen-
 tem cole, atque ita edisce illum. Impius namque
 mente est, qui velit ediscere quid sit Deus. Me-
 nander ait : Antiquus novus, et novus antiquus :
 Pater solus et solus Pater : Unum tria et tria
 unum : carnis expers carnale. Terra peperit cæ-
 lestem regem. Plato dixit : Quoniam bonus est
 Deus, non omnium esse causa potest. Multorum
 non est ille causa. Et honorum quidem nulla alia
 causa potest esse : malorum non item. Rursum
 ii septem dixere, ita quidem de Christi œcono-
 mia, et de Trinitate (dictum sit). Alius porro
 Græcorum fuit, vir sapiens, Æsculapius nomine,
 cum quibusdam aliis : philosophisque omnibus in-
 terpretationem aliquam postulantiibus, atque de
 Deo reconditoris philosophiæ verba audire cupien-
 tibus ; accepto Mercurius calamo, hæc scripsit :
 Nisi providentia quædam esset omnium Domini,
 nunquam hujusmodi sermonem revelare vellent,
 neque nos ille in ejusmodi operibus detineret, ut
 de his quæstiones haberentur. Neque enim viris

non initiatis possibile est ejusmodi tradi mysteria, A sed audite, ac mente attentis estote. Unum solum erat. Lux spiritualis ante lucem spiritualem: erantque illa, conjunctio mentis cum luce et cum Spiritu. Omnia ex ipso et in ipsum, in prolificum ex prolifico. Descendens in prolificam aquam, prægnantem effecit aquam. Viden' quo pacto Græci prophetavere, ac eum qui ante omne principium est, Filium et Verbum: necnon ejusdem throni participem et consubstantialem Spiritum, itenque venerandam crucis passionem prænuntiarunt. Ipsi gloria et imperium, cum Patre principio carente, et sanctissimo Spiritu, in sæcula, sæculorum. Amen.

αὐτοῦ Ἰῶν, καὶ Λόγον, καὶ τὸ σύνθρονον αὐτοῦ καὶ ὁμοούσιον Πνεῦμα προσεκτήρουν, καὶ τὰ τέμια τοῦ σταυροῦ πάθη προσεκτήρουν· αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

IN TRACTATUM DE CORPORE ET ANIMA MONITUM.

En tibi, Lector erudite, eum sistimus tractatum, quem memoravit Gerardus Vossius in Gregorii Thaumaturgi editione Parisiensi anno 1622, p. 120. Ubi ait ille, exstare Græce Romæ in bibliotheca Sfortiana num. 77, pulchram sancti Athanasii episcopi Alexandrini tractationem, de natura corporis et animæ, et de separatione animæ a corpore. At vereor ut vir eruditus æquus hac in parte rerum aestimator deprehendatur. Tametsi namque quædam hic sunt, quæ non abs re dicuntur, alia tamen sunt futilia et Athanasio magno indigna, cujusmodi est frigida illa animæ definitio, et similia quæ tute advertas. Unde porro jam prodeit hoc opusculum, ex hisce Joannis Guillotii nostri verbis accipe, qui sua manu exscripsit, nobisque transmissit. Ex cod. Græco bibliothecæ Vaticanæ, num. 700, in charta papyracea, videtur habere 400 annos. Est elegantis manu, sed minusculis litteris exaratus. Est collectio diversorum operum, et fragmentorum SS. Patrum. Continet inter cætera sequens opusculum.

529 ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΗΣ.

S. P. N. ATHANASII

DE CORPORE ET ANIMA.

Exploratum est corpus constitutionem suam acci- B pere ex elementis, pariterque dissolutionem. Quamobrem corpora sive hominum sive cæterorum animalium facile corrumpuntur ac moriuntur, cum ex quatuor elementis sint composita, nempe terra, sole, aqua et aere, quæ et ipsa nec senio, nec marcore libera manent, quemadmodum et corpora, cum corpora omnia ex terra sint facta. Res autem simplices nec compositæ facile perseverant, et usque ad consummationem indissolutæ manent: qualia sunt, sol, hominis anima, lux, luminaria, aer, aqua, ignis, spiritus, omnia demum simplicia. De anima vero hæc dicimus: quod scilicet in illa sint quinque passionēs; quæ passionēs animales vocantur. Sunt autem illæ: Ira, tristitia, timor, sollicitudo, invidia. Qui vero sagaci instructus est cogitatione, omni- C bus potest imperare. Anima vero, secundum se existit quasi ignis ardens. Quemadmodum ignis ea quæ in lebetem conjiciuntur concoquit; ita et ignea anima cibos in ventrem immissos comminuit et consumit. Etiam si porro ψυχή seu anima nuncupatur, non ita tamen vocatur, quod sit ψυχρά seu fri-

Σῶμα τῷ ἔχοντι τὴν σύνθεσιν ἐκ τῶν στοιχείων δέχεται, καὶ διάλυσιν, καὶ ἀφανίζεται. Διὰ τοῦτο τὰ σώματα, καὶ ἀνθρώπων, καὶ ζῴων, εὐφθαρτὰ τε καὶ εὐθνητα τυγχάνουσιν, ἐκ τεσσάρων στοιχείων συνιστάμενα, λέγω δὴ, γῆς, ἡλίου, ὕδατος, καὶ ἀέρος, καὶ αὐτὰ οὐκ ἀγήρατα, οὐκ ἀμάραντα ὡς τὰ σώματα μένει, ἀλλὰ θνήσκει καθὰ καὶ τὰ σώματα, ποιηθέντων πάντων σωμάτων ἐκ γῆς. Τὰ δὲ ἀπλᾶ καὶ ἀσύνθετα τῶν πραγμάτων εὐδιάμονα, καὶ ἕως τῆς συντελείας ἀκατάλυτα μένει· οἷον ὁ ἥλιος, ψυχὴ ἀνθρώπου, φῶς, φωστῆρες, ἀήρ, ὕδατα, πῦρ, πνεῦμα, καὶ πάντα τὰ ἀπλᾶ, καὶ ἐν ἰδίᾳ. Περὶ δὲ ψυχῆς λέγομεν οὕτως· ὅτι εἰσὶ πέντε πάθη ἐν αὐτῇ, ἅτινα ψυχικὰ πάθη καλοῦνται. Εἰσὶ δὲ ταῦτα· ὀργή, λύπη, φόβος, φροντίς, καὶ φθόνος. Ὁ οὖν φρόνιμον ἔχων τὸν λογισμὸν, δύναται πάντα κρατεῖν. Ἡ δὲ ψυχὴ ὑπάρχει καθ' ἑαυτῆς, ὡς πῦρ καίόμενον. Ὅσπερ τὸ πῦρ τὰ βαλλόμενα εἰς τὸν λέβητα ἔψει, οὕτω καὶ ἡ πυρώδης ψυχὴ τὰ παραπεμπόμενα εἴτα τῇ κοιλίᾳ λεπτύνει, καὶ δαπανᾷ. Κἂν δὲ ψυχὴ λέγεται, οὐ λέγεται διὰ τὸ οὕτως εἶναι ψυχρὰν τὴν οὐσίαν, ὡς τινες τῶν ἀπλοστέρων διενόησαν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐκ πολλῆς θεοου-

τητος ἀναξηραίνει αὐτήν τὰ ὕγρα, ὡς ἔστι πληρο-
φορηθῆναι, καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἡλίου· ὧν γὰρ
πυρώδης, καὶ θερμώδης πλὸν ξηραίνει, καὶ πάν-
υγραν ἀνιμάται. Ὅτι δὲ ἡ ψυχὴ θερμὴ ἔστι κατὰ
φύσιν, πεῖθου τοιγαροῦν ἐκ τῶν ἀποθνησκόντων· ἢ
γὰρ ὦρα ἡ ψυχὴ χωρίσθη ἀπὸ τοῦ σώματος, πάντα
τὰ μέλη εὐρίσκονται κρυσταλλώδη, καὶ οὐδὲν ἦτον
πάθους χειμερίου. Ἔως γὰρ ἔχει ἡ ψυχὴ τὴν τροφήν
εἰς ἀφθονίαν, τὸ σῶμα θάλλει, καὶ ἀνδαίνεται· ὅπταν
δὲ ἀπορήσῃ σιτίων, αὐτὸ τὸ σῶμα ἀνεὶ τροφῆς ἀνε-
ἔχει πρὸς τὴν θερμότητα τῆς ψυχῆς. Ὡσπερ οὕτε
ἀγγεῖον χαλοῦν, ἢ τοι λέβης ἐπὶ κλιβάνου, οὐ δύναται
ἀνευ ὕδατος φέρειν τὴν σφοδρότητα τοῦ πυρός, ἐκφύ-
γεται γὰρ καὶ διαλύεται τέλειον· οὕτω καὶ ὁ λέβης τοῦ
σώματος, μὴ ἔχων τὴν τροφήν, παρὰ τῆς πυρώδους
ψυχῆς ὑπολικιμούμενος ἀπολείπεται παντάσιν. Ἄν
θῆλης δοκιμάσαι μαθεῖν παρὰ τινος, πῶς διάκειται ἡ
ψυχὴ ἐν τῷ σώματι, ἐρώτησον αὐτόν· Εἰπέ μοι, ἐν
ὄλω τῷ σώματι κατοικεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἐν
ἐνὶ τόπῳ; Καὶ ἐν εἴπῃ σοι ὅτι ἐν ὄλω τῷ σώματι,
εἰπέ αὐτῷ· Καὶ πῶς τέμνουσι τὴν χεῖρα, ἢ τὸν πόδα
τοῦ ἀνθρώπου, καὶ οὐ κόπτεται ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ πάλιν
ζῆ ὁ ἀνθρωπος καὶ οὐκ ἀποθνήσκει; Εἰ δὲ εἴπῃ σοι,
ὅτι ἐν ἐνὶ τόπῳ, εἰπέ αὐτῷ ὅτι, Καὶ πῶς εἰσι τὰ ἄλλα
μέλη τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς ψυχῆς; Πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἔχον
ψυχὴν νεκρὸν ἔστι, καὶ οὐκ οἶδα τί λέγεις. Ἐγὼ δὲ
εἴπω σοι ἐν ποίῳ τόπῳ, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ ποῦ
ἀναπαύεται ἡ ψυχὴ· ἐν τρισὶ τόποις ἀναγκαίοις τοῦ
σώματός ἐστιν ἐνιδρυμένη· καὶ ὡσπερ ἡ ἀκτίς τοῦ
ἡλίου ἀεὶ ἓνα τόπον χωρεῖ, καὶ εἰσέρχεται τὸν οἶκον,
φωτίζει δὲ πάντα τὸν οἶκον, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἐν
τρिसὶ τόποις τοῦ σώματος κατοικοῦσα φωτίζει τὸν
οἶκον ὅλον τοῦ σώματος. Κατοικεῖ δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ,
τῷ ὀπισθεν μέρει τῆς κεφαλῆς, ὅπερ κότυλον ὀνομά-
ζουσι, καὶ ἐν ταῖς βασιλικαῖς φλέβαις. Ἐν τούτοις
ταῖς τρισὶ μέρεσι κατοικεῖ ἡ ψυχὴ. Διὰ τοῦτο ἡ ὦρα
κρουσθῆ ἡ κεφαλὴ, ἢ ἡ καρδία, ἢ ἡ βασιλικὴ φλέψ
ἐκρεῦση αἷμα πολὺ, καὶ εὐθύς χωρίζεται τοῦ σώματος
ἡ ψυχὴ, καὶ νεκρὸν τὸ σῶμα εὐρίσκεται. Κατοικοῦσα
δὲ ἡ ψυχὴ, ἐν ταῖς τρισὶ μέρεσι, μεταδίδωσιν ὄλω τῷ
σώματι τῆς οἰκειας φωτισμοῦς δυνάμειος.

A gida, ut ex simplicioribus quidam arbitrantur; sed
quia vehementia caloris humida exsiccat, ut ex
solis vi et efficacia compertum est: cum sit enim
igneus calidusque, lutum exsiccat, et humiditatis
plenum quodlibet in exhalationes solvit. Quod au-
tem anima sit natura sua calida; id sane mortuo-
rum exemplum tibi persuadeat: qua enim hora a
corpore anima separata est, omnia membra con-
gelata deprehenduntur; nihilo minus quam quis
hieme patiat. Quandiu enim anima cibum copiose
recipit, viget corpus ac vegetum est; ubi vero ali-
mento privatur, ipsum corpus cibi loco obsistit ani-
mæ calori. Quemadmodum vas æneum, seu lebes
in clibano, non potest sine aqua ferre ignis vehe-
mentiam; torretur enim ac prorsus dissolvitur; eo-
dem quoque modo corporis lebes, si caret alimento,
ab ignea anima prorsus tabefactus omnino deficit.
Si cupias ab aliquo ediscere qui se habeat anima in
corpore, sic interrogato illum. Dic mihi, in totione
corpore habitat anima hominis, an aliquo in loco?
Quod si dixerit tibi: In toto corpore, dic illi: Et
qui fit, ut abscissa manu vel pede hominis, non
secetur anima, sed adhuc homo vivat, nec moria-
tur? Sin dixerit tibi: In uno loco; reponere illi:
Quomodo ergo subsistunt alia omnia membra?
Quidquid enim anima caret, mortuum est, nec scio
quid dicere velis. Ego autem dico tibi, quo loco,
qua ratione, et ubi requiescat anima: tribus in lo-
cis corporis firma consistit; ac quemadmodum ra-
dius solis in unum semper domus locum concedit
et ingreditur, illuminatque totam domum; ita et
anima tribus in locis corporis habitans, totam cor-
poris domum collustrat. Habitat porro in corde, in
posteriore capitis parte, quæ cotylum vocant, et
in basilicis seu regis venis. In hisce tribus partibus
habitat anima. Quamobrem quæ hora percutitur ca-
put, aut cor, aut ex basilica vena emanat copiose
sanguis, statim a corpore anima separatur, ac mor-
tuum corpus invenitur. Anima porro in tribus hisce
partibus habitans toti corpori propriæ virtutis illu-
strationem dispensat.

530 IN LIBROS DE TRINITATE ADMONITIO.

Multa de hisce libris occurrunt investiganda: nam ut incertus auctor, sic varia eorum forma, diversa omnino operis totius distributio: nec minoris est operæ primigenium et nativum assignare ordinem, quam qui sit antiqui hujusce sætus pater indicare. In manuscriptis sane omnibus, ut et in editis quos in-picere licuit, opus Athanasio ascribitur. At non par ubique librorum numerus. Discrimen totum ut lectori exhibeamus, qui in manuscriptis, quique in editis sit operis status, quæ conditio, jam enarremus. In manuscripto itaque nostro Sangermanensi, n. 724, sexcentorum circiter annorum, hoc præmissio titulo: Incipit liber sancti Athanasii episcopi De sancta Trinitate, hisce verbis inchoatur: Tu unus Deus Pater, et unigenitus Deus Filius, Deus Spiritus sanctus. Atque hic est liber primus.

Ad librum secundum hæc est inscriptio: Incipit liber secundus, De propriis personis, et de unito nomine divinitatis. Postea sic exordium habet: Interrogatio. Nunc per singula nomina personarum, ut nomen deitatis mihi exponas postulo.

Ad librum tertium: Incipit liber III, De assumptione hominis. Cujus initium: Quemadmodum una deitate, eademque unam æqualitatem confiteris Filium esse.

Ad quartum librum: Incipit liber quartus, De singulis nominibus, adversus novellam hæresim Potentini.

Cujus principium est : Interr. Hic jam de singulis nominibus atque personis identidem refert mihi.

Ad quintum : Incipit liber quintus, De unita ac sempiterna substantia Trinitatis. *Principium sic habet* : Interr. Hic contradicentis persona est Ariomanitarum. Cur connexus es sempiternum, etc.

Ad sextum : Incipit liber sextus, De beatitudine fidei, et præscriptione sectæ pessimæ. *Cujus initium* : Interrog. Posco a te de unito deitatis nomine multifarie dictum, ut identidem repetas.

Ad septimum : Incipit liber septimus, De professione Regulæ catholicæ cum increpatione hæreticorum. *Cujus initium* : Propter quod impensissime obsecro tuam sublimitatis gloriam, ut elonges a sensibus nostris.

Ad octavum : Incipit liber octavus, De Fidei unitate. *Cujus principium est* : Fidei unius substantiæ Trinitatis, hoc est, Patris et Filii et sancti Spiritus.

Octavus porro liber in hæc verba desinit : Corona autem capitis continet purpuram et hominem; unum imperium virtutis ostendit: sic Pater in Filio et Filius in Patre: Spiritus autem sanctus conjunctio, deitas (Reg. deitatis) virtus et unitas Trinitatis. *Postea hæc leguntur* : Explicit liber octavus Dei Patris et Filii et Spiritus sancti, Athanasii episcopi. Hos libellos VIII transcripsi, qui multa addita et immutata continent. Incipit libellus fidei, Patris et Filii et Spiritus sancti, Athanasii episcopi. *Postea sic incipitur* : Cum legeris per hanc fidem, moneo ut mei memor sis in orationibus tuis. Ne forsitan negligenter quisquam hoc obrectator contingat, quia scriptum est : « Ne projiciatis margaritas ante porcos ». Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in unigenitum, etc. *Post eam fidei confessionem hæc subsequuntur* : Explicit Expositio fidei, incipit ejusdem de Trinitate et de Spiritu sancto. *Initium porro sic habet* : His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nequaquam de Spiritu sancto dabimus responsum, etc. *Post huncce librum superioribus prolixiorum, legitur* : Sancti Athanasii episcopi de Trinitate liber explicit. Incipit Altercatio S. Athanasii episcopi contra Arium, Sabellium vel Photinum hæreticos. *Quod opus post libros de Trinitate a nobis codicum vestigio hærentibus reponetur.*

In codice Reg. 3624, idem ordo servatur. In fine porro octo librorum sic legitur : Explicit liber octavus Fidei Patris et Filii et Spiritus sancti, Athanasii episcopi. *Deinde ita habet* : Expositio fidei catholicæ. Credo in Deum, etc., uti supra. *Reliqua eodem quo Sangermanensis codex ordine.*

In editione operum Athanasii anno 1536, Basileæ, et in Commeliniana, septem tantum priores libri comparent, omissis iis omnibus quæ post libros de Trinitate in manuscriptis leguntur.

In editione autem Parisiensi Græco-Latina, undecim libri habentur: nimirum præmissis septem libris, ut exstant in Commeliniana editione, octavus sic inscribitur : De Ariana et catholica confessione ad Theophilum. *Cujus initium* : Ariani dicunt, Filium Dei non de substantia Dei Patris genitum, sed extrinsecus creatum: qui liber non est in manuscriptis nostris, nec qui mox sequitur. *Nonus* : De Fide sua ad Theophilum, *cujus initium* : Credere jubemur in Dei Patris omnipotentiam, et Filii ejus Jesu Christi. *Decimus*, De unitate Fidei ad Theophilum, *cujus initium*, Fidei unius substantiæ Trinitatis, hoc est, Patris et Filii et Spiritus sancti. *Hic octavus fertur in mss. Undecimus*, De fide unitatis et Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti. *Cujus initium* : Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in unigenitum, etc. *Hæc est Fidei confessio quæ in mss. subsequitur post octo libros de Trinitate ad Theophilum. Huic confessioni consequenter adjungitur liber ille sat prolixus qui in manuscriptis sequitur post Fidei confessionem, hisque verbis inchoatur* : His qui Filium Dei creatum esse profitentur nequaquam de Spiritu sancto.

*Petrus Franciscus Chiffletius e Societate Jesu, qui Victoris Vitensis et Vigili Tapsensis opera edenda curavit anno 1664, hos de Trinitate libros Vigili nomine edidit: jure an injuria ei ascripserit mox expendemus. Jam ordinem quod spectat, octo priores libros ut in manuscriptis digesti habentur, recensuit. Nonus autem est, Libellus Fidei, *cujus initium* : Credo in Deum Patrem omnipotentem, illa scilicet Fidei confessio superius memorata. *Decimus*, Expositio fidei catholicæ, *cujus initium* : Credere jubemur in Dei Patris omnipotentiam. *Qui liber nonus fertur in editione Paris. Undecimus*, Professio Ariana, et confessio catholica sancti Athanasii, *cujus initium* : Ariani dicunt Filium Dei non de substantia Patris genitum. *Estque liber octavus in edit. Paris. Duodecimus*, De Trinitate, et de Spiritu sancto, *cujus principium est* : His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nequaquam, etc., *qui liber in edit. Paris. consequenter ponitur post fidei confessionem sub uno uterque titulo. Ex hisce porro liquidum est quam multis varietatibus mutationibusque obnoxius fuerit horumce librorum ordo atque numerus. Nec minores in contextum invecæ sunt mutationes et additiones, ut monuit nostri codicis exscriptor, quæ tamen in Athanasianis editis non comparent. Ut autem lectori studioso in promptu sit, eas a primigenio contextu discernere, uncinis inclusimus quidquid novi ex manuscriptis huc transmissum fuit. Manuscriptorum porro sequimur ordinem, ac librorum numerum, qui Hincmari tempore idem fuisse 531 videtur: nam octo libros Athanasium contra Arianos edidisse testatur ille; totidem scilicet, quot es-**

⁵³ Matth. vii, 6.

stant in codicibus nostris manuscriptis. Ac licet ipse librum Athanasii decimum de Trinitate laudet, pag. 497, non eo id agit quod liber ille decimi inscriptionem ferret in codicibus, alias enim sibi ipsi repugnaret Hincmarus, qui octo tantum alibi recensuit; sed fortassis tractatum illum de Trinitate vocat decimum, quia post octo libellos supradictos duo sequuntur opuscula Athanasii nomine, quorum postremum de Trinitate nuncupatum, decimum potest dici si cum præcedentibus numeretur. Illa autem postrema duo opuscula, ut nemo non videt, alius sunt argumenti; atque adeo prioribus libris minime annumeranda; ut nec duo alii libri qui non comparent in manuscriptis nostris, scilicet qui octavus fertur in editione Parisiensi, incipitque ita: Ariani dicunt Filium Dei; item qui nonus ibidem habetur, cujus initium: Credere jubemur in Dei Patris omnipotentiam. Quare hosce libros ad calcem octo priorum rejiciendos censuimus. De scriptore porro horum operum variae sunt opiniones: et primum inter omnes convenit non esse Athanasii, quod utique propterea est ex multis loquendi generibus Athanasio minime familiaribus, tum etiam quod nativus horumce libellorum stylus, Latinus non Græcus videatur, nec a quoquam veterum memoretur Græcum ejusmodi Athanasii opus, cujus item nullum vestigium exstat in Græcis Athanasii operum codicibus. Id igitur pro comperto habetur, Athanasii non esse hos libellos. Vigilio Tapsensi ascribunt viri clarissimi, Sirmondus, Labbeus, et Chiffletius, qui postremus duodecim libros de Trinitate Vigilii nomine edidit anno 1664, ac eidem his vindicat de causis. 1º Quod opus illud in codicibus manuscriptis jungatur cum Altercatione contra Arium, Sabellium vel Photinum hæreticos, quod opus constat esse Vigilii. 2º Quod in præfatione libri contra Marivadum, Idatius Clarus, seu, ut epinatur Chiffletius, ipse Vigilius larvatus, sese prodat hujusce operis auctorem, hisce verbis: Dndum, dilectissimi fratres, in Neapoli urbe Campaniæ constitutus, cujusdam Varimadi Arianae sectæ diaconi propositionibus, a quodam studioso ac religiosissimo viro mihi oblati, rustico quidem sermone respondens, in uno corpore simul libellos de unitate Trinitatis digessi. At primum quod assertur leve admodum est; licet enim in codicibus jungantur hi libri cum Altercatione contra Arium, Sabellium et Photinum, nequaquam hinc conficitur utrumque opus ejusdem esse scriptoris; librarii enim complura in eodem codice etiam disparata opera compingere solent, multoque libentius ea copulant quæ ejusdem scriptoris nomen præferunt, quod hic sane contigit.

Testimonium Idatii quod spectat, sane apertum illud indubitatumque videtur, et fortasse vel solum esset ad Chiffletii sententiam firmandam satis, si perinde exploratum esset, eundem esse Idatium illum cujus nomen in quibusdam manuscriptis præmittitur, atque Vigilium; seu potius Vigilium Idatii nomen affectasse. At res minime vacat difficultate. Quæ pro Vigilio afferuntur hæc sunt: In subsequenti Altercatione adversus Arium, Sabellium et Photinum, Vigilius illius operis, ut putatur, auctor, hæc scribit l. II, n. 45: Audiamus autem et beatissimi Paulum, de hoc eodem mysterio apertius disserentem, et tres unum Deum confirmantem; sicut in libro quem adversus Marivadum, nefandæ hæreseos vestrae diaconum edidimus, plenissime constat expressum; de quo nunc in hoc loco perpauca interserimus. Dum ergo ille objiceret, quod unio excludat æqualitatis Trinitatem, et æqualitas repellat unionem, inter alia multa hoc ego retuli. Audi, inquam, Apostolum hanc Trinitatis unionem calcatus prædicantem, etc. Totum ibi locum offert qui n. 45 comprehenditur, ubi quatuor afferuntur ex Pauli Epistolis sententiæ. Putat igitur Chiffletius, Marivadum hic memoratum, illum ipsum esse qui Varimadus vocatur; cui haud illibenter assentimur, proclivis enim admodum levis illa litterarum commutatio; cum maxime certum sit alias cum Marivadum illum, tum Varimadum celebrem quemdam fuisse Arianum diaconum, qui contra veram de Trinitate fidem scripsit. Ea igitur in re Chiffletio minime repugnamus. At non aequè compertum est, librum contra Marivadum superiore loco laudatum, eum ipsum esse tractatum qui inscribitur Idatii Clari contra Varimadum, locus quippe ille sat prolixus qui in altercatione contra Arium ex libro contra Marivadum assertur, nequaquam exstat in tribus Idatii contra Varimadum libris. Nec audiendus laudatus vir Chiffletius, qui ut totum illud fragmentum superius allatum, in libris Vigilii reperiat, sententius et Paulina loca hinc inde corradit: imo ex duodecimo De Trinitate libro totum initium collegit, qui tamen liber nusquam inscriptus est contra Varimadum vel Marivadum, ut nec cæteri de Trinitate libri. Cum igitur locus ille in libris Idatii Clari adversus Varimadum minime compareat, consequens plane fuerit librum Vigilii adversus Marivadum, ex quo ipse superiore excerpit locum, diversum esse a tribus illis Idatii Clari libris. Vir clarissimus Anselmius erudite isthæc ac fuse persequitur in sua de Symbolo Athanasiano disquisitione, cui lectorem remittimus: nobis enim non licet esse tam prolixis. Hæc tamen, ni fallor, satis erunt, ut liquido constet immerito ascribi libros Idatii Clari Vigilio Tapsensi Afro. Cum igitur Idatio adjudicandi videantur libri tres contra Varimadum, hinc consequitur libellos de Trinitate quos a se digestos memorat Idatius in iisdem contra Varimadum libris, ejusdem Idatii, non Vigilii esse. Quia tamen in omnibus codicibus nomen præfertur Athanasii et fortassis ipso scriptoris consilio, nobis religio fuit Athanasii expungere nomen, quod scriptor ipse præmissum voluit.

Quis porro sit Idatius iste minime constat. Duo quidem memorantur Idatii scriptores, ambo Hispani; alter cognomine Clarus, qui adversus Priscillianum scripsit, ac Theodosio seniore et Valentiniانو imperantibus diem clausit extremum, teste Isidoro cap. 2. Alter est Idatius provinciæ Gallaciæ episcopus, Chronico-

rum scriptor, Lemicensis a Sigeberto vocatus, qui Leone imperante diem obiit. Prior, adversus Maritadum illum diaconum Arianum, qui, ut ait Victor Vitensis, Hunerico regi familiaris fuit, scripsisse nequit; nec trium adversus Varimadum librorum auctor erit; si tamen idem ipse sit Maribadus, qui Varimadus, ut vero satis simile est. Alteri ergo, chronologo scilicet, probabilius ascribuntur: cui Clari fortasse nomen a quopiam librario fuerit adjectum.

Cæterum opinamur octo tantum priores libros ad Idatium pertinere; nam sequentia opuscula, quo scriptore prodierint ignoratur; etenim cui sint ascribenda nullus codex, nullus scriptor qui in manus inciderit nostras, indicat. Sed liber qui postremus in manuscriptis et in prius editis habetur, hoc titulo: De Trinitate et de Spiritu sancto, et hisce verbis inchoatur: His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nobis videtur Athanasii esse. apprime enim convenit cum aliis *πολεμικοῖς*; sive stylum spectes sive argumenta: quare inter germana Athanasii opera tomo primo cusus fuit, ubi de illo susus.

DE SANCTA TRINITATE

LIBRI XI.

(Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. LXII, col. 257-307, in Vigilio Tapsensi.)

IN DISPUTATIONEM S. ATHANASII CONTRA ARIUM ADMONITIO.

Vigilio Tapsensi hoc opus jamdiu vindicavit Georgius Cassander in edit. Colon. anno 1555, et post eum eruditus vir Chiffletius, ex aperto scilicet ipsius Vigiliæ testimonio, qui in libro v adversus Eutychem, cap. 2 hæc habet: Et quanquam, inquit, de conciliorum diversis sanctionibus, et nominum religiose additis novitatibus, plenissime in eis libris, quos adversus Sabellium, Photinum, et Arium, sub nomine Athanasii tanquam si præsentibus agerent, ubi etiam cognitoris persona videtur inducta, conscripsimus, etc. Hujusce vero operis duæ sunt nec modicum inter se discrepantes formæ. Prior quæ in prius editis Athanasii comparet, altercationem refert Athanasium inter et Arium solum: posterior priore longe auctior a Chiffletio edita disputationi interserit Sabellium et Photinum; et in fine adjicit sententiam judicis Probi. Ambas illas integras redtere visum fuit. Putat Chiffletius, priorem a Vigilio, tum editam fuisse cum adhuc Vandalorum jugo premeretur, adeoque ejus auctor agnosci nollet; posteriorem vero, cum extra eorum potestatem esset: quippe in qua se et Athanasii personam ementitum esse, et Maribadum ac Palladium Arianos scriptis libris confutasse palam profitetur. Sed palam est hæc conjectando tantum dici. Nec quæ causa sit tantæ inter utramque formam varietatis, satis compertum habetur.

DISPUTATIO ATHANASII CUM ARIO

CORAM PROBO JUDICE.

(Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. LXII, col. 153, in Vigilio Tapsensi.)

ALTERCATIO S. ATHANASII

Contra Arium, Sabellium vel Photinum hæreticos.

(Vide *ibid.*, col. 179.)

IN SEQUENTES EPISTOLAS MONITUM.

532-597 En tibi, Lector erudite, sistimus epistolas variorum pontificum ad Athanasium, et vicissim Athanasii ad pontifices, ab otiosis hominibus conscriptas. Duæ priores Græce jamdiu exstant in codicibus Athanasianis, iisque perantiquis, suntque imperiti Græculi opus : nam quæ de Trinitate istic prædicantur, ἀσώστατα plerumque sunt, et ab usitatis Athanasio loquendi formulis prorsus aliena. Prior epistola Liberii ad Athanasium, mutila videtur initio, ut indicat codex Seguerianus, qui habet ad marginem, ζήτει ἀρχήν, quære initium. Secunda quæ est Athanasii ad Liberium, nullam præfert epistolæ formam, sed est ceu inepta quedam, et admodum implicata fidei expositio. Estque utrumque opusculum, ut ex verbis conjectare licet, ab eodem scriptore exaratum. Nemo autem, ut opinor, vel tantillum peritus, hæc aut Liberio, aut Athanasio adjudicaturus est. Nam præter styli discrepantiam plane conspicuam, non levis est illud momenti, quod in tanta rerum ecclesiasticarum perturbatione, quantâ ineunte Liberio pontificatum, in toto Christiano orbe versabatur; nec de temporum conditione, nec de controversiis Catholicos inter et Arianos, quibus Oriens pariter et Occidens eo tempore conflagrabant, ullam faciant mentionem. In his etiam hæc formula usu venit : Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unum esse ὑποστάσει, quæ licet Athanasii tempore nondum proscripta esset, a sancto tamen doctore nunquam usurpatur. Eam nihilominus in confesso esse, ac inter veræ fidei clausulas locum habere, statuere videtur qui ementito Liberii et Athanasii nomine has edidit epistolas.

Reliquas autem epistolas, quæ Latine postea subsequuntur, hæsimus aliquando dubii, an ederemus, necne : quia nimirum, exceptis prioribus duabus, aliæ omnes a Commelinianis et Parisiensibus, quod nullius prætii, ac ne memorandæ quidem videantur, prætermittuntur. Et sane commentis sunt et mendaciis respersæ, exque variis locis consarcinatæ, ut ne umbram quidem γνησιότητος referant. Verum ne quid in nostra editioe lector vel ex spurii desideraret, visum est eas denuo publicare.

Ut autem primo conspectu advertet eruditus lector, non sunt isthæc nisi laciniæ, ex Historia Tripartita, ex multis synodalibus epistolis, et decretis conciliorum, hinc inde excerptæ, et a falsario quodam consarcinatæ, qui ut fucum legentibus faceret, nomina persæpe propria immutavit, annos arbitrato suo, et consules ascripsit. Ad marginem nos undenam laciniæ ejusmodi prodeant, pro facultate significavimus.

ATHANASII ET QUORUMDAM ROMANORUM PONTIFICUM EPISTOLÆ.

Λιβερίου, ἐπισκόπου Ῥώμης, ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀθανάσιον, ἐπιτολὴ πρὸς τὸν ἄρχιερέα τῆς Ἀλεξανδρίας. Quod Deus Verbum, perfectum hominem assumpsit.

Ἔστιν οὖν ἡμῖν ἡ ὁμολογία, ἐπιτόθητέ μοι Ἀθανάσιε, Λόγος Θεοῦ, Υἱὸς κατὰ φύσιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθεὶς, οὐ κτισθεὶς, ἀλλ' ἀεὶ ὡν συνἀναρχος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ἀκαταπαύστως τὸ βασιλεῖον ἔχων εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν τῆ φύσει (28) Θεῶν, ἀμέριστον ἐκ Θεοῦ κατὰ τὰς ἀγίας Γραφάς· τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸν Πατέρα, καὶ τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸν Υἱὸν, καὶ τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἕκαστον ὄνομα μὴ μεταβαλλόμενον ἐπὶ ἀναθέματι ἐκ τῆς οικείας ἐπονομασίας· τοῦ εἶναι τὴν Τριάδα ἀληθῶς Τριάδα ἐν μιᾷ θεότητι, καὶ ἐν μιᾷ δυνάμει, καὶ ἐν μιᾷ οὐσίᾳ, καὶ ἐν μιᾷ ὑποστάσει. Οὐ γὰρ μερίζεται ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῆς πληρούσης τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἔστιν οὖν, καθὼς προείπον, ἡ Τριάς ἐν μιᾷ ὑποστάσει μὴ μερίζομένη, καὶ τῆ οὐσία ἐν, καὶ τῆ θεότητι ἐν, καὶ τῆ δυνάμει ἐν, καὶ τῆ βασιλείᾳ ἐν, καὶ τῆ δοξολογίᾳ ἐν, καὶ τῆ εἰκόνι ἐν, καὶ τῷ Πνεύματι ἐν· Πνεῦμα γὰρ οὐ μερίζεται. Ἀνάθεμα οὖν λέγω Σαβελλίου τὸ δόγμα καὶ Ἀρείου, καὶ τὰς προαπηγορευμένας ἀρεσίας, εἰς αἰώνιαν κόλασιν, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Ταύτη οὖν τῆ ὁμολογία, ἀδελφεῖ Ἀθανάσιε, τῆ οὐση μόνῃ καὶ ἀληθῶς πιστεῖ

Liberii, episcopi Romæ, epistola ad Athanasium episcopum Alexandria. Quod Deus Verbum, perfectum hominem assumpsit.

Hæc igitur est nostra confessio, optatissime Athanasi, Verbum Dei Filius secundum naturam, ex Deo et Patre genitus, non creatus; sed semper sine initio una cum Deo et Patre, et sine fine imperium habens per infinita sæcula. Amen. Item (credimus) Spiritum sanctum vere ex Deo secundum naturam et natura Deum, indivisum a Deo secundum sacras Scripturas; ita ut sit vere Pater, vere Filius, et vere Spiritus sanctus, vetitumque est sub anathematis ðona quodlibet nomen a propria significatione transferre; ita ut Trinitas sit vere Trinitas in una deitate, in una potestate, in una essentia, et in una substantia. Nequaquam enim dividitur Filius, neque Spiritus sanctus a paterna substantia, quæ implet cælum et terram. Est igitur, uti supra dixi, Trinitas in una substantia: estque substantia unum, deitate unum, potestate unum, regno unum, glorificatione unum, imagine unum, Spiritu unum: Spiritus namque non dividitur. Anathema igitur pronuntio in Sabellii et Arii dogma, necnon in antea proscriptas hæreses, ad sempiternum supplicium, juxta Salvatoris vocem. Si igitur, frater Athanasi, in hac confessione, quæ sola et vera fides est in sancta catholica et apostolica Ecclesia, necum

(28) Ita Seguerianus. In editis, τῆ φύσει deest.

consentis; coram iudice Deo et Christo, quæso, A mihi rescribas, si perinde atque nos in vera fide sentias: ut confidenter et sine discrimine quæ rogas præstare possim. Illud etiam te non ignorare velim, dilecte, nimirum veritatis filios, impassibilem deitatem confiteri, necnon adventum Verbi et Dei in carne; qui perfectum hominem assumpsit sine peccato, natus ex Spiritu sancto et ex Maria Virgine, secundum Evangelia: in Christo Jesu. Amen.

598 Sancti Patris nostri, Athanasii archiepiscopi Alexandrini, rescriptum ad Liberium, Romæ episcopum. Quod perfectum hominem Deus Verbum assumpsit propter salutem nostram.

Unus Deus immortalis, qui nec videri, nec tangi B potest. « Spiritus » enim « est Deus »⁵³. Ipse nullo loco potest comprehendi, nec ullus est locus a quo absit. Hujus Verbum immortalis est sapientia, incorruptibilis, invisibilis: Filius primogenitus, operum socius, principio carens, sub tactum non cadens, neque principium habens dierum, neque finem vitæ exspectans: « Omnia pro ipso facta sunt, et sine ipso factum est nihil »⁵⁴. Ipse est qui hominem efformavit. Hic est qui rationem fabricandæ arcæ monstravit: hic est qui promissionem dedit Abraham: hic est qui descendit, ut populum salvum faceret, qui Moysi legem dedit: hic est Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, qui in prophetis locutus est, qui Vetus et Novum Testamentum disposuit, qui in novissimis diebus carnem sumpsit ex Virgine, mortalem, licet non esset ipse mortalis: infirmam, licet non esset ipse infirmus: morti obnoxiam, licet non esset ipse morti obnoxius: visibilem, licet non esset ipse visibilis. Ipsa suspensa est, non autem ille: ipsa sepulta, non ille: ipsa humanas omnes passiones, ut homo sustinuit, non autem ille. Ille autem est virtus Dei, id est Deus. Qui cum ea quæ in inferno insolubilia erant solvisset, imperiumque diaboli evertisset, ascendit eo unde descenderat, qui corpus suum a morte excitatum, postquam liberasset a morte qua detinebatur, Patri obtulit. In illo Patrem intelligimus. Una enim et ipse res est deitate, virtute, substantia, hypostasi, gloria, Dei appellatione, et in Patre Filium quoque agnoscimus. Hic est qui postquam assumpsisset carnem, Jesus appellatus est, quatenus erat homo; hoc est, assumpsit hominem in seipso, « in quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter »⁵⁵. Illum credimus nec a Patre, nec a Spiritu sancto separatum: neque tamen dicimus Patrem descendisse, et in homine fuisse. Ita unus Deus Pater

ἐν τῇ ἀγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, εἰ ὁμοφρονεῖς μοι, ὡς ἐπὶ κρίσει Θεοῦ καὶ Χριστοῦ γράψον μοι, εἰ οὕτω φρονεῖς καθὼ καὶ ἡμεῖς, καὶ τὰ ἴσα ἐν τῇ ἀληθινῇ πίστει· ἵνα καὶ γὰρ πεποθῶς ὡς ἀδιακρίτως περὶ ὧν ἀξιοῖς κελεύειν μοι· καὶ τοῦτο δέ σε χρὴ εἰδέναι, ἀγαπητὲ, ὅτι οἱ υἱοὶ τῆς ἀληθείας, ἀπαθῆ τὴν θεότητα ὁμολογοῦσι, καὶ τὴν ἑνσαρκον ἐπιδημίαν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ, ὅτι τέλειον ἀνθρώπων ἀνέλαβε χωρὶς ἀμαρτίας, τὸν γεννηθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου (29), καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, κατὰ τὰ Εὐαγγέλια· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.

Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἀπελθῆναι πρὸς Λιβέριον, ἐπίσκοπον Ῥώμης· ὅτι τέλειον ἀνθρώπων ἀνέλαβεν ὁ Θεὸς Λόγος ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας.

Εἰς Θεὸς ἀθάνατος, ἀόρατος, ἀψηλάφητος· « Πνεῦμα ἰ γὰρ ὁ Θεός, » οὕτως ἀχώριστος (30), μὴ ἔχων τόπον ὅπου οὐκ ἔστιν· ὁ τοῦτο Λόγος, ἀθάνατος σοφία, ἀφθαρτος, ἀόρατος, Ἰῆς πρωτότοκος, συνεργός, ἀναρχος, ἀψηλάφητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχων, μήτε τέλος ζωῆς προσδοκῶν. « Διὰ τοῦτου ἐγένετο τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. » Αὐτὸς ὁ πλάσας τὸν ἀνθρώπον· οὗτος, ὁ τὴν κίβωτον δεῖξας, πῶς ἵνα γένηται· οὗτος ὁ τὴν ἐπαγγελίαν δοὺς τῷ Ἀβραάμ· οὗτος ὁ καταβὰς ἐπὶ τὸ σώσαι τὸν λαόν, ὁ Μωσῆ τὸν νόμον δοὺς· οὗτος ὁ Θεός Ἀβραάμ, καὶ Θεός Ἰσαὰκ, καὶ Θεός Ἰακώβ, ὁ ἐν προφήταις λαλήσας, ὁ διαθήμενος τὴν Παλαιάν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὁ (31) ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν σάρκα ἐκ Παρθένου λαβὼν, θνητὴν, οὐκ αὐτὸς ὡν θνητός· ἀσθενῆ, οὐκ αὐτὸς ἀσθενής· ὀφειλομένην θανάτου, οὐκ αὐτὸς ὀφειλόμενος· ὀρατὴν, οὐκ αὐτὸς ὀρατός· αὐτὴ ἐκρεμάσθη, οὐκ αὐτός· αὐτὴ ἐτάφη, οὐκ αὐτός· αὐτὴ πάντα τὰ ἀνθρώπινα πάθη ὡς ἄνθρωπος ὑπέμεινεν, οὐκ αὐτός· ἐκείνος δὲ δύναμις Θεοῦ, τουτέστι Θεός. Ὁ τὰ ἅλута τοῦ ἄδου λύσας, καὶ τὸ κράτος τοῦ διαβόλου καταργήσας, ἀνέβη ἕθεν καὶ κατέβη· ἐγείρας ἐκεῖνο τὸ ταφέν, προσήγαγε τῷ Πατρὶ, ἐλευθερώσας οὐ ἐκρατεῖτο θανάτου· ἐν τούτῳ τὸν Πατέρα νοοῦμεν. Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο τῇ θεότητι, τῇ δυνάμει, τῇ οὐσίᾳ, τῇ ὑποστάσει, τῇ δόξῃ, τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸν τὸν Ἰῆδ ἐν τῷ Πατρὶ. Οὗτος ὁ μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν σάρκα Ἰησοῦς κληθεὶς, καθότι καὶ ἀνθρώπος· τουτέστιν, ἀνέλαβεν ἀνθρώπον ἐν ἑαυτῷ, ἢ ἐν ᾧ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος οἰκεῖ σωματικῶς. Τοῦτον ἐχομεν οὐ διακεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐδὲ τὸν Πατέρα λέγοντες καταθεθῆναι, καὶ ἐν ἀνθρώπῳ γενέσθαι. Οὕτως εἰς Θεὸς Πατὴρ παντοκράτωρ παρ' ἡμῖν πιστεύεται, καὶ διὰ τοῦτο ἡ πίστις ἡμῶν ἐστίν, εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν Ἰῆδ αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ταῦτα δὲ εἰς ἐνώτητος μιᾶς, δυνάμεως μιᾶς, ὑποστάσεως μιᾶς, οὐ-

⁵³ Joan. iv, 24. ⁵⁴ Joan. i, 5. ⁵⁵ Coloss. ii, 9.

(29) Ita Seguerianus. Editi, vero male, ἐκ Πατρὸς.

(30) Forte ἀχώρητος.

(31) Seguerianus, ἐπ' ἐσχάτου. Editi, ἐπ' ἐσχάτων.

σίας μιᾶς, δοξολογίας μιᾶς, κυριότητος μιᾶς, βασι-
λειᾶς μιᾶς· εἰκόνας τῆς Τριάδος ὁμοούσιον· « Δι' οὗ
τὰ πάντα ἐγένετο· » οὕτω καὶ σαρκὸς ἀνάστασιν πι-
στεύομεν, τουτέστι, τοῦ σώματος ἡμῶν κατὰ τὰς
ἁγίας Γραφάς, τοῦ φθαροῦ καὶ θνητοῦ αὐτοῦ μετα-
βαλλομένου εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν ὑπὸ τοῦ
Θεοῦ. Ἄμην.

Ita et carnis resurrectionem credimus, hoc est, corporis nostri, secundum sacras Scripturas, commutato
eo quod corruptibile et mortale erat, in incorruptibilitatem et immortalitatem, per Deum. Amen.

Incipit Athanasii epistola, et Ægyptiorum pontificum, ad Marcum Papam pro exemplaribus Nicæni concilii, quia Ariani eorum exemplaria incenderant.

Domino sancto, et apostolici culminis venerando, Marco, sanctæ Romanæ et apostolicæ sedis, atque universalis Ecclesiæ papæ, Athanasius et universi Ægyptiorum episcopi.

Ad vos pervenisse non dubitamus, quanta et qualia ab hæreticis, et maxime ab Arianis, quotidie patimur. Quoniam in tantum ab eis persequimur, ut etiam vivere jam nos tædeat: nam instanti tempore, subito et insperate in nos irruentes, nosque juxta præceptum Domini, qui ait: *Si vos persecuti fuerint in unam civitatem, fugite in aliam*⁵⁷; fugiendi propter cladem populi eos declinantes, nos comprehendere non valuerunt, sed omnia nostra depopulati sunt. In tantum etiam nostra vastaverunt, ut nec libros, nec vestimenta ecclesiastica, aliaque ornamenta, nec reliqua utensilia nobis dimiserint. Libros **599** vero nostros usque ad minimum incendentes, nec iota unum relinquentes, propter veritatis fidem, Nicænam synodum, qua clerus et populus imbuebatur, et maxime jam imbuti erant, in contumeliam nostram et omnium Christianorum, incenderunt. Quapropter precamur, Pater beatissime, quia non dubitamus apud vos plenaria esse Nicæni concilii exemplaria, ut illa nobis, quæ sanctæ recordationis prædecessoris vestri Sylvestri fuerunt, sub tuta mittatis stipulatione. Nam quando prædictæ synodo cum pontifice nostro, id est, Alexandrinæ magnæ civitatis episcopo, in diacognatus interfuimus officio, sub nostræ præsentis testimonio, per beatos viros, Victorem [Vitonem] et Vincentium presbyteros, apostolicæ sedis apocriarios, missa sunt prædicto papæ Sylvestro cum astipulatione subnexa capitulorum septuaginta. Sane præsentibus nobis, octoginta capitula in memorata tractata sunt synodo semel, et quadraginta a Græcis Græca dicta lingua, et quadraginta a Latinis, similiter dicta Latina lingua. Sed visum est trecentis decem et octo Patribus, sancto Spiritu repletis, in prædicto concilio congregatis, et maxime jam dicto Alexandro, et apostolicæ sedis apocriariis, ut decem capitula adunarentur aliis, atque congruis in locis insererentur, et ad formam septuaginta discipulorum, vel totius orbis terræ lin-

A omnipotens a nobis creditur· ideoque fides nostra est, in unum Deum Patrem omnipotentem, et in Filium ejus Dominum nostrum Jesum Christum, et in Spiritum sanctum. Hæc autem ex unitate una, virtute una, substantia una, glorificatione una, dominatione una, regno uno, imaginis Trinitatis consubstantiale: « Per quem omnia facta sunt ⁵⁶. »

guarum septuaginta, tanti et tam excellentis concilii fierent capitula, quæ omnem Christianorum informarent orbem, et omnes sub sacerdotali nomine, et Christiano degentes, una fides, et una sacerdotalis regeret norma (32), nec quisque a suo dissideret capite. Nunc ergo, quia, ut prædictum est, inimici sanctæ Dei Ecclesiæ, et maxime Ariani, a quibus quotidie expugnamur et opprimimur, præfata septuaginta Nicæni concilii capitula quæ de præfata synodo jam facta, jubente Domino meo Alexandro, omnium episcoporum decreto attuli, quæ etiam coram omnibus recitavi atque transcripsi, sunt igne combusta; optamus ut a vestræ sanctæ sedis Ecclesiæ auctoritate, quæ est mater et caput omnium Ecclesiarum, ea ad correctionem et recreationem fidelium orthodoxorum percipere per præsentem legatos mereamur, quatenus vestra fulti auctoritate, vestrisque precibus roborati, illæsi a memoratis æmulis sanctæ Dei Ecclesiæ et nostris, evadere, nobisque commissos eruere valeamus (53). Vere novimus apostolatus vestri cor gratia sancti Spiritus in tantum esse accensum, ut omnibus oppressis succurratis: quanto magis nobis, qui licet exigui ordinis, tamen vestri sumus, vobisque obedientes cum omnibus nobis commissis, et sumus, et esse semper volumus. Ideo decet, et oportet vos nobis hæc quæ rogamus, et alia quæ necessaria juxta sapientiam quam vobis præstitit Altissimus, esse cognoveritis, absque tarditate præstare, ut tantæ miseris squalores a fidelium mentibus detergantur, et quasi vulnus corpori infixum, auditu tantæ miseris obserato, salutari curetur antidoto, ut divino freti juvamine, vestraque auctoritate atque auxilio roborati, adversantium tergiversationes evadere valeamus, atque inconfuso vultu, non fraude cujusquam percussi, assistere æterno judici mereamur, et vocem audire inquietem: *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. Intra in gaudium Domini tui*⁵⁸.

Et subscriptio: Orantem pro nobis sanctum apostolum vestrum longævus Dominus conservet temporibus.

⁵⁶ Joan. i, 3. ⁵⁷ Matth. x, 23. ⁵⁸ Matth. xxv, 21 23.

(32) S. Leo, ep 84.

(53) Concil. Romanum anno 721.

Rescriptum Marci papæ, de missione capitulorum Nicæni concilii Athanasio, et omnibus Ægyptiorum episcopis.

Dominis venerabilibus fratribus, Athanasio et universis Ægyptiorum episcopis, Marcus sanctæ Romanæ, apostolicæque Sedis et universalis Ecclesiæ episcopus.

Doleo, fratres, et nimium contristor super afflictione vestra, sed oppido consolor, quod vento agitata non estis arundo, sed recti in fide, inter omnes procellarum et turbinum afflictiones, inter omnes colluctationes, incessanter perduratis. Lectis ergo fraternitatis vestræ litteris, vigorem constantiæ vestræ, quam olim noveramus, agnovimus. Congratulantes vobis, quod ad custodiendum gregem, pastorem curam vigilantes insequimini. Ne lupi, qui sub specie ovium subintrarunt, bestiali sævitia simplices quasque dilacerent. Qui non ad hoc subintrarunt, ut aliqua correctione proficiant, sed ut ea, quæ sunt sana, corrumpant. Quapropter moneo et hortor dilectionem vestram, ut bonum quod cœpistis, adminiculante divina gratia, usque in finem perducere satågatis, veritatis voce manente: *Beatus qui perseveraverit in finem*⁸⁸. Unde enim beata perseverantia, nisi de virtute patientiæ? Nam juxta Apostolum: *Omnes qui voluerint pie vivere in Christo, persecutionem patientur*⁸⁹. Quæ non in eo tantum computanda est, quod contra Christianam pietatem, aut ferro, aut ignibus agitur, aut quibuscunque suppliciis, cum persecutionum sævitiam suppleant, sed dissimilitudines morum, et contumaciæ inobedientium, et malignarum tela linguarum, quibus conflictationibus et communia semper membra pulsantur, ut nulla piorum portio conflictatione sit libera, ut nec periculis, nec otio careant, nec labore. Nam hæc, et omnia incrementa probabiliū studiorum, et in eis usque in finem perseverantium, atque bonæ voluntatis incrementa, ad Christi gratiam semper sunt referenda, ut in omnibus quæ agimus, Deus omni perfecte laudetur tempore. De capitulorum namque veritate et numero Nicæni concilii, quibus vos interfuisse, litteris vestræ fraternitatis significastis, a nostris, qui una vobiscum interfuerunt, diligentioribus requisivimus colloquutionibus. Qui ita, ut vestræ testatæ sunt litteræ, omnem nobis ordinem exposuerunt, et vestram epistolam per omnia veram esse testati sunt, non ut aliquid sinistrum vestra ex parte arbitremur, sed nos et vos, illosque absque ulla in posterum titubatione unum sentire optarem, et sancta Romana Ecclesia, quæ semper immaculata mansit, et Domino providente, et beato apostolo Petro opem ferente, in futuro manebit, sine ulla hæreticorum insultatione, firma et immobilis omni tempore persistet. His itaque peractis, diligenter requirentes, in sancto nostræ et apostolicæ sedis

A scrinio, eadem quæ sanctæ recordationis prædecessori meo Sylvestro sunt directæ, septuaginta, sicut significastis, capitula invenimus. Ipsa autem vobis, propter auctoritatem et subscriptionem tantorum Patrum, et ejus magni concilii, minime misimus, sed per eadem, coramque apocrisiariis vestris, alia similia, eundem numerum, eademque verba, et ipsam subscriptionem continentia, vobis rescribere, et sub **600** certa stipulatione et confirmatione mittere curavimus. Et quis est qui fratribus talia negare audeat? Nam non neganda nobis hæc sancti Spiritus dona Dominus docuit, sed fideliter exercenda, et fratribus contradenda, et docenda distribuit (34). Hæc apostolorum viva traditio, hæc est vera charitas, quæ prædicanda est, et præcipue diligenda ac fovenda, atque fiducialiter ab omnibus tenenda: hæc sancta et apostolica mater omnium Ecclesiarum, Christi Ecclesia, quæ per omnipotentis Dei gratiam a tramite apostolicæ traditionis nunquam errasse probatur, nec hæreticorum novitatibus depravanda succubuit; sed ut in exordio normam fidei Christianæ percepit ab auctoribus suis apostolorum Christi principibus, illibata sine tenus manet, secundum ipsius Domini Salvatoris divinam pollicitationem, qui suorum discipulorum principi in suis satus est Evangeliiis: *Petre, inquit, ecce Satan expetivit ut cribraret vos, sicut qui cribrat triticum: ego autem pro te rogavi, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*⁹⁰. Consideret itaque vestra excellens prudentia, quam bonum sit persistere in dispensatione vobis credita, et in fide recta, atque hæreticis et æmulis Christi repugnare, et nunquam a veritatis tramite declinare. Quoniam Dominus et Salvator omnium, cujus fides est, qui pro nobis mori non dubitavit, et proprio nos suo sanguine redemit, qui fidem beati Petri non defecturam promisit, et confirmare eum fratres suos admonuit. Quod apostolicos pontifices mæx exiguitatis prædecessores confiderenter fecisse, semper cunctis est cognitum. Quorum et pusillitas mea, licet impar sit et infirma, pro suscepta tamen divina dignatione, ministerio pedisequa cupit existere. Væ enim erit nobis, qui hujus ministerii onus susceptum habemus, si veritatem Salvatoris nostri Jesu Christi, quam apostoli prædicaverunt, prædicare neglexerimus. Væ etiam erit nobis, si silentio veritatem opprimerimus, qui erogare nummulariis jubentur, id est, Christianos populos imbuere, et docere. Quid in ipsius Christi futuro dicturi sumus examine, si sermonis ejus veritatem confundimur prædicare? Quid erit de nobis, cum de commissis nobis animabus, et de officio susce-

⁸⁸ Matth. xxiv, 13. ⁸⁹ II Tim. iii, 12. ⁹⁰ Luc. xii, 31, 52.

(34) Agatho ad Const. Augustum, act. 4 concilii vi gen.

pto, rationem justus judex Christus Deus districtam egerit? Ideo, fratres, hortor dilectionem vestram, obtestor, et moneo, ut qua debetis sollicitudine, vigiletis ad investigandos hæreticos. et inimicos sanctæ Dei Ecclesiæ, et a sanis mentibus ne pestis hæc latius divulgetur, severitate qua potestis, pro viribus extirpetis. Quantum enim habebit a Deo dignæ remunerationis præmium,

Epistola increpatoria Julii papæ ad Orientales episcopos, pro causis Athanasii, et excessibus contra Romanam Ecclesiam.

Venerabilibus fratribus universis Orientalibus episcopis, Julius.

Decuerat vos, fratres, alios ecclesiasticis instruere disciplinis, et non talibus arguere machinamentis, dicente Domino: *Neminem concutiat, neque calumniam faciat* ⁶¹, et reliqua. De qua re apostolus Paulus nos instruit, dicens: *Fratres, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris* ⁶², et reliqua. Et alibi Petrus apostolus ait: *Omnes unanimes in oratione estote, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, vel maledictum pro maledicto, sed econtrario benedicentes, quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere, et videre dies bonos, coerceat linguam suam a malo, et labia sua ne loquantur dolum. Declinet a malo, et faciat bonum, inquirat pacem, et persequatur eam, quia oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Vultus autem Domini, super facientes mala* ⁶³. Quid pejus est, fratres, quam quod sacerdotes Domini, qui ab omni mala coinquinatione, et a nocimento omnium Christianorum alieni debent exsistere, quanto magis a fratrum et coepiscoporum insidiis, quos tueri et sublevare debent, quos fovere et diligere summopere oportet, persequuntur eos, ejicere et communire re privare decertant? Nec recordamini Sapientiam, quæ ait: *Perversæ enim cogitationes separant homines a Deo* ⁶⁴, quanto magis opera iniqua? Quid enim nequius est, quam ut illos, de quibus Dominus ait: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei* ⁶⁵, quisquam evertere, persequi, destruere nitatur? Probata autem virtus portat, protegit, et consolatur oppressos, et docet insipientes. Est enim testis humani cordis, scrutatorque versus singularum conscientiarum, et linguarum singularum auditor, quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc quod continet omnia scientiam habet vocis ⁶⁶. Et alias idem ipse ait: *Deus charitas est. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vitam per eum. In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro pec-*

qui diligentius quod ad salutem commissæ sibi plebis prosit, fuerit executus; ita ante tribunal Domini de reatu negligentiae se non poterit excusare, quicumque plebem suam contra sacrilegæ persuasionis auctores noluerit custodire. Data VIII Kal. Novembris, Nepotiano et Secundo, viris clarissimis, consulibus.

catis nostris. Charissimi, si Deus dilexit nos, et nos debemus invicem diligere. Deum nemo vidit unquam. Si diligamus invicem, Deus in nobis manet, et charitas ejus in nobis perfecta est. In hoc intelligimus, quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis. Et nos vidimus, et testificamur, quoniam Pater misit Filium suum Salvatorem mundi. Quisquis confessus, quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet, et ipse in Deo. Et nos cognovimus, et credidimus charitati, quam habet Deus in nobis. Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo. In hoc perfecta est charitas nobiscum; ut fiduciam habeamus in die judicii, quia sicut ille est, et nos sumus in hoc mundo. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniam timor pœnam habet. Qui autem timet, non est perfectus in charitate. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos. Si quis dixerit, quoniam diligo Deum, et fratrem oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum, quem videt, quomodo Deum, quem non videt, potest diligere? Et hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligit et fratrem suum ⁶⁷. Nam ipsa Sapientia ait: *Lingua sapientium ornat scientiam, **601** os fatuorum ebullit stultitiam. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. Lingua placabilis, lignum vitæ: quæ autem immoderata est, conteret spiritum. Domus justii, plurima fortitudo, et in fructibus impij conturbatio. Labia sapientium disseminabunt sapientiam, cor stultorum dissimile erit. Victimæ impiorum abominabiles sunt Domino, vota justorum placabilia. Qui sequitur justitiam, diligitur a Domino* ⁶⁸. Item alibi: *Labia justii considerant placida, os impiorum perversa. Simplicitas justorum dirigit eos, et supplantatio perversorum vastabit illos. Justitia rectorum liberabit eos, et in insidiis suis capiuntur iniqui. Justus de angustia liberabitur, et tradetur impius pro eo. Simulator ore decipit amicum suum, justii autem liberabuntur scientia. In bonis justorum exaltabitur civitas, et in perditione impiorum erit laudatio. In benedictione justorum exaltabitur civitas, et in ore impiorum subvertetur* ⁶⁹. Nec consideratis, qui fratres persequi non cessatis, qualia Job patientissimus inter cætera exorsus, loquitur: *Auris audiens bea-*

⁶¹ Luc. III, 14. ⁶² Galat. VI, 1. ⁶³ I Petr. III, 8-12. ⁶⁴ Sap. I, 3. ⁶⁵ Zach. II, 8. ⁶⁶ Sap. I, 6, 7. ⁶⁷ I Joan. IV, 9-21. ⁶⁸ Prov. XV, 2-9. ⁶⁹ Prov. X, 32; XI, 5-11.

*tificabat me, et oculus videns testimonium reddebat mihi, eo quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum, cui non esset adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum; justitia indutus sum, et vestivit me sicut vestimento et diademate, iudicio meo. Oculus sui cæco, et pes claudō. Pater eram pauperum, et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et de dentibus illius conferebam prædam⁷⁰. Et paulo post: Si negavi, inquit, quod volebant, pauperibus, et oculos viduæ exspectare feci. Si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea, quia ab infantia mea crevit mecum miseratio, et de utero matris meæ egressa est mecum⁷¹. Nam, si quis hæc recto omnia consideraverit oculo, nequaquam fratres nocere, sed liberare festinabit. Quia nihil deterius est, quam cives civibus invidere, et fratres fratribus insidiari, aut calumnias facere. Talibus enim suffragari volentes insidiis sancti, synodum congregaverunt generalem in Nicæa, vitam corrigere hominum cupientes in Ecclesia conmorantium. Licet dudum instituta sanctorum Patrum multa essent conscripta, posuerunt leges, quos sacros canones appellamus, quibus multa pernecessaria ad statum Ecclesiæ sanctæ Dei, et supplementum columnarum ejus, id est, episcoporum, qui eam propriis humeris gestant, ut qui talia tentaverint, aut eis nocere præsumperint, si quidem clerici fuerint, e proprio gradu decident. Si vero monachi aut laici fuerint, anathematizantur. Quibus armati exemplis, oportere arbitrati sumus ab omnipotente Deo inspirati, ut hanc accensam discordiæ flammam extinguere debeamus, apostolica auctoritate, et non concedere eam ulterius animas depasci humanas. Quapropter una cum omnibus apostolicæ subjectis Regulæ sancimus, ne quisquam deinceps Christianorum talia perpetrare, aut episcopis talia asserere nocumenta, temere præsumat, cum Doctor gentium id ipsum prohibeat, dicens: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem*⁷², et reliqua. Bonum est namque procul dubio, et omnibus timentibus Deum desiderabile, cohibere dissensiones et altercationes, fratribus subvenire, et invicem non invidere, sed adjuvare. Audiatur, inquit, jam dicta in Nicæa civitate synodus, cui et ego ipse conscientiam meæ cultum decenter exhibui, nihil aliud volens, quam concordiam omnibus fabricare, et præ cunctis arguere, et removere hanc insidiantium altercationem. Quas prævidentes sancti Patres insidias et altercationes, unanimiter in prædicta Nicæna statuerunt synodo, ut nullus episcopus, nisi in legitima synodo, et suo tempore apostolica auctoritate convocata, super quibusdam criminationibus pulsatus audiatur, id est, iudicetur, vel damnetur. Sin*

aliter præsumptum a quibusdam fuerit, in vanum deducatur quod egerint, nec inter ecclesiastica ullo modo reputabuntur.

1. Ipsi vero primæ sedis Ecclesiæ, convocandarum generalium synodorum jura et judicia episcoporum, singulari privilegio evangelicis, et apostolicis, atque canonicis concessa sunt instituta, quæ semper (35) majores causæ ad sedem Apostolicam multis auctoritatibus referri præceptæ sunt. Nec ullo modo potest major a minore judicari. Ipsa namque omnibus major et prælata est Ecclesiis. Quæ non solummodo canonum, et sanctorum Patrum decretis, sed Domini Salvatoris nostri voce, singularem obtinuit principatum. *Tu es* (inquiens) *Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*⁷³, et reliqua. *Et quæcunque ligaveris super terram, et solveris, erunt ligata et soluta in cælo, et in terra*⁷⁴.

2. Porro dudum a sanctis apostolis, successoribusque eorum, in præfatis antiquis statutis decretum fuerat (36), quæ hactenus sancta et universalis apostolica tenet Ecclesia, non oportere præter sententiam Romani pontificis concilia celebrari, nec episcopum damnari, quoniam sanctam Romanam Ecclesiam primatem omnium Ecclesiarum esse voluerunt. Et sicut beatus Petrus apostolus primus fuit omnium apostolorum, ita et hæc Ecclesia suo nomine consecrata Domino Instituyente, prima et caput sit cæterarum: et ad eam, quasi ad matrem atque apicem, omnes majores Ecclesiæ causæ, et judicia episcoporum recurrant, ejusque juxta terminum sumant sententiam. Nec extra Romanum quidquam ex his debere decerni pontificem, quatenus non ita proterve, et pro libitu cuiquam suo proprio arbitrio quibusque metropolitanis sicut agere solebat, liceat inconsulto Romano pontifice, aut majores Ecclesiæ causas deturbare, aut episcopos damnare; sed communi sanctæ Romanæ sedis episcopi consilio, et concordii actione, quæque sunt Christi zelo agenda, disponant uanimitè, recteque sentiant, et ea quæ senserint, non nobis sibimet discrepando, sed Deo placita perficiant.

3. Est etiam in jam facta Nicæna synodo concorder statutum, ut accusatores et accusationes, quas sæculi leges non admittunt, a sacerdotali funditus avertantur nocumento. *Ecce, inquit Propheta, quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum*⁷⁵. Illi vero non in unum habitant, qui a fratre solatio subtrahunt, aut fratribus insidias præparant. Non aliter, fratres, vos patiamini peccato gravari, quia quod necesse est, nos dicere veremur, id est, ne cujus religio dissipatur, indignatio provocetur. Præ oculis habete, et tota mentis acie reverenter aspiciate, beati Petri gloriam, et cum ipso commu-

⁷⁰ Job xxix, 14-17.

⁷¹ Job xxxi, 16-18.

⁷² I Tim. v, 1.

⁷³ Matth. xvi, 18.

⁷⁴ ibid. 19.

⁷⁵ Psal. cxxx, 1.

nes omnium apostolorum coronas, cunctorumque A
martyrum palmas, qui pro fratrum non destru-
ctione, sed confirmatione et veritate in Christo
passi sunt.

4. Nos ergo, qui Domini discipuli, et dici, et esse
volumus, portare crucem Christi, et compati fratri
debemus, et non persequi. Subtrahite, rogamus,
actus cogitationesque a talibus nocuentis, si non
vultis ipsam suscipere in vos ultionem, quoniam
talionem meretur, qui fratri foveam præparat. Et
vos scitote deinceps hunc (37) typhum non esse
passuros, ut ea, quæ ad hanc specialiter sanctam
pertinent sedem, sicut judicia episcoporum, et ma-
jores causas, ut paulo superius prælibatum est, vos
patiamini nobis inconsultis invadere absque vestri
status periculo. Sed si quis ab hodierna die, et
deinceps 602 episcopum præter hujus sanctæ se-
dis sententiam damnare, aut propria pellere sede
præsumperit, sciat se irreparabiliter esse da-
mnam, et proprio carere perpetim honore. Eos-
que qui absque hujus sedis sunt ejecti sententia,
vel damnati sine hujus sanctæ sedis auctoritate,
scitote pristinam recipere communionem, et in pro-
priis restitui sedibus. Quoniam et prius a tempore
scilicet apostolorum hæc huic sanctæ sedi concessa
sunt. Et postea in memorata Nicæna synodo, pro-
pter pravorum hominum infestationes, atque hæ-
reticorum persecutiones, et insidiantium molimina
fratrum, sunt concorditer ab omnibus corroborata,
ut magis singuli provideant, ne talia audeant per-
petrare; et caveant, si non propter Dominum et
amorem fratrum, tamen propter opprobrium ho-
minum ruborem suum, atque canonicam ultionem,
saltem hæc timore et verecundia compressa silen-
tio comprimantur, amputato scilicet totius (38)
usurpationis excessu. Quia nullus debet præsumere
quæ sibi non videntur esse concessa. Quam cul-
pam potuissetis nullo modo incidere, si unde con-
secrationem honoris accipitis, inde legem totius
observantiæ sumeretis. Et beati Petri apostoli sedes,
quæ vobis sacerdotalis mater est dignitatis, esset
ecclesiasticæ magistra rationis. Unde, sicut nos
multum ea quæ vobis pie recteque sunt acta, læ-
tificant, ita nimium ea quæ sunt perperam gesta,
contristant. Quoniam necesse est, post multarum
talium experimenta causarum, hæc in posterum
sollicitius prospici, et diligentius præcaveri, quate-
nus ea quæ sunt ab apostolis eorumque succes-
soribus statuta, nulla desidia negligantur, nulla
dissensione violentur, nulla concertatione turben-

tur. *Nam, sicut in uno corpore membra multa habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo. Singuli autem, alter alterius membra* 76. Contextio totius corporis, unam sanitatem, unam pulchritudinem facit. Et hæc quidem contextio totius corporis unanimitatem requirit, sed præcipue exigit concordiam sacerdotum. Quibus etsi dignitas communis non est, tamen ordo generalis est. Quoniam et inter beatissimos apostolos, in similitudine honoris fuit quædam discretio potestatis, et cum omnium par esset electio, uni tamen datum ut cæteris præemineret. De qua forma episcoporum, quædam exorta est distinctio, et magna ordinatione provisum est, ne omnes sibi omnia vindicarent, sed essent in singulis provinciis singuli. Quorum inter fratres haberetur prima sententia, et rursus quidam in majoribus urbibus constituti, sollicitudinem ejus susciperent ampliolem, per quos ad unam beati Petri sedem, universalis Ecclesiæ cura conflueret, et nihil usquam a suo capite dissideret. Qui ergo scit æ quibusdam præpositum, non moleste ferat aliquem sibi esse prælatum, sed obedientiam, quam exigit, etiam ipse rependat. *Nolite itaque errare, fratres mei dilectissimi; doctrinis variis et extraneis nolite abduci* 77, at instituta apostolorum et apostolicorum virorum, canonesque habentes, his fruamini, his circumdemini, his delectemini, his armemini, ut his freti, circumdati, delectati, armati, contra cuncta inimicorum jacula resistere valeatis. Satis enim indignum est quemquam vel pontificem, vel ordinum subsequentium hanc regulam refutare, quam beati Petri fidem valeat et sequi et docere. Multum enim convenit ut totum corpus Ecclesiæ in hac sibimet observatione concordet, quæ inde auctoritatem habet, ubi Dominus Ecclesiæ totius posuit principatum, dicente Scripturæ: *Ordinavit in me charitatem* 78. Et item: *Omnia cum ordine fiant* 79. Iterumque Psalmista prædicante: *Circumdato Sion et complectimini eam; narrate in turribus ejus. Ponite corda vestra in virtute ejus, ut enarretis in progenies alteras: quoniam hic est Dominus Deus noster in æternum, et ipse reget nos in sæcula* 80. Officii enim nostri consideratione, non est nobis dissimulare, non est tacere liberum, quibus major eunctis Christianæ religionis zelus incumbit, ne per taciturnitatem, aut favere, aut consentire videamur fratrum nocuentis. Datum Kalendis Octobris, Feliciano et Maximiano, viris clarissimis, consulibus.

76 Rom. XII, 4, 5. 77 Hebr. XIII, 9. 78 Cant. II, 4. 79 I Cor. XIV, 40. 80 Psal. XLVII, 13-15.

(37) Africani PP. in ep. ad Bonifacium.

(38) S. Leo, ep. 84.

Epistola Orientalium ad Julium papam causantium quod in communionem receperit Athanasium, et cæteros quos ipsi damnaverant.

Domino beatissimo, et honorabili Patri Julio, apostolicæ sedis venerabili episcopo, Eusebius, Theogonius, (39) Theodorus, et Berinthus, una cum reliquis fratribus et coepiscopis nostris in Antiochia congregatis.

(40) Licet circa omnes Ecclesiam Romanam sciamus esse munificam, et apostolicam habere curam, et matrem semper existere pietatis, quantum ab Oriente ad eam prædicatores pietatis advennerunt, tamen optaremus vos nobiscum concordare, et quos a communione suspendimus, a vobis esse suspensos. Et quos in ordine confirmamus episcoporum, a vobis esse firmandos, nec nos secundo loco habendos cum iis qui ex his partibus ad vos usque dogmatizantes apostoli pervenerint. Nec enim nos vobis reluctati sumus, quamvis hoc agere potuissemus, quando Novatianus a Romana pulsus est Ecclesia. Quoniam, uti juxta vulgarem consuetudinem loquamur, inimicitias quærit omnis qui vult recedere ab amico ⁶¹. Nec crimine carere potest, qui alterius excommunicatum absque ejus licentia, a quo communione est privatus, in communionem susceperit, canonibus semel jubentibus, excommunicatus ab aliis, ab aliis non suscipiatur, viventibus illis, a quibus communione privatus esse dignoscitur. Nec solum in his nobis contumeliam irrogatis, sed etiam in his quædam consilia nostra dissolvitis, neque ea recte definitis esse. Sunt namque a nobis, et maxime a totius Orientis episcopis damnati, Athanasius Alexandrinus, Paulus Constantinopolitanus, Marcellus Anciræ, Asclepius Gazæ, Lucianusque [Lucius] Adrianopolites, pro certis criminibus, quibus adversarii sunt apud nos inscripti, quæ per præsentem hujus epistolæ latoris omnia sub certa relatione vestræ innotescere non omittimus sanctitati. Quibus agnitis, si nostris placitis magis quam eorum machinationibus assentire, et ordinatos episcopos in damnatorum loco firmare eligitis, pacem vobiscum, et communionem habere volumus. Si vero aliter egeritis, et eis amplius quam nobis consentire **603** judicaveritis, contraria celebrabimus, et vobiscum deinceps nec congregari, nec vobis obedire, nec vobis vestrisque favere volumus, sed per nos quidquid melius elegerimus agere conabimur. Nam nullus est in hac parte terrarum ætatem habens, qui ignoret prædictorum volumina seductorum. Propter eos enim multa sunt mala peracta, multa concilia diversis et asperis temporibus celebrata, multæ seductiones, multæ machinationes, multa nobis opprobria illata, et alia multa, quæ enumerare perlongum est. Nam, si his consentire

eligitis, tunc liquet, quod nos perdere vultis, et non ut pater filios fovere. Dicunt enim et affirmant, tam cives istorum, quam consacerdotes eorum, hos fovere vos velle, homicidas, sacrorum templorum eversores, virginum stupratores, sacrorum librorum incensores, sacrorumque vasorum, et cæterorum sacrorum ministeriorum fraudatores, officiorum neglectores, imperatorum infidos, gentis et patriæ proditores, et inter sacerdotes maximam generantes discordiam, eo quod substantialitatis vocem, quæ scripta non invenitur in fidei doctrina, posuerunt. Quid plura enumerare necesse est, cum propter eos nobis, et cunctis regionis hujus habitatoribus scientibus, tanta cædes hominum sit perpetrata, ut amplius quam mille homines sint prostrati? Talibus autem favere, quid aliud est, quam sceleribus eorum consentire? Cum sacra Scriptura hæc prohibeat, dicens: *Non solum qui faciunt culpabiles existunt, sed etiam qui consentiunt facientibus* ⁶². Talibus enim vos obsistere totis viribus optimum, ne involvamini peccatis eorum, ne excommunicationem eorum suscipiatis. Tales enim a vobis procul abjicite, ne propter acimositatem populi, sacrilega dissensione dispereant, itaque optimum vos improbis probe resistere. Quapropter si neglexeritis deturbare perversos, liquet quod eorum protegatis errorem. Nec vero caret scrupulo societatis occultæ, qui manifeste facinoribus desinit obviare. Decet enim vos ad arguendam proterviam eorum, linguam vestram exacuere, et velut venenosos a vobis repellere, ne eorum veneno vos, vestrique in aliquo sauciemini. Sufficiant hæc vobis querimonie contra eos delatæ, quoniam derelinquet nos tempus, secundum quod ait Apostolus, si voluerimus omnium obloquentiam oblatas contra eos producere querelas, maxime cum hæc nobis sufficiant, quæ superius dicta sunt. Nec nobis necesse iterum eorum divulgare mala, cum ipsa per se prodeant, et maxime omnes orientales testes super eorum malis existant. *In ore enim, juxta quod scriptum est, duorum vel trium testium stabit omne verbum* ⁶³. Quanto magis in multitudine tantorum sacerdotum, populorum, abbatum, vel monachorum, et scripto et voce contra horum pravitatem quotidie acclamantium? Nos vero die exspectavimus eos, per multam patientiam, ut facerent uvæ, sed illi e contrario fecerunt labruscas. Vos ergo non optimum de cætero negligere, et differre tales, ne (quod absit!) memorata crimina eorum submittimini irrationabiliter episcopos ponentes. Ipsi enim, nisi cito corrigentur, juxta quod beatus Apostolus protestatur, *Secundum duritiam*

⁶¹ Prov. xviii, 1. ⁶² Rom. 1, 32. ⁶³ Matth. xviii, 16.

(39) Theodorus Periathius.

(40) Hæc ex *Historia tripartita*.

eorum, et cor impœnitens thesaurizant sibi iram in die iræ, et revelationis justi iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus ⁶¹. Qui corrigendi sunt, per temporalem delectationem, et per mendacia, atque figmenta sua, vobis eis assensum præbentibus, æterna perdent præmia, quæ per veram pœnitentiam consequi possunt. Nec hæc quæ prædicta sunt solummodo Athanasio et sequacibus ejus irrogamus, sed etiam, quod contra regulam egerit, quam nos decreveramus. Quia non decreto communis concilii episcoporum recepit sacerdotium, sed sibimet arrogando, Ecclesiam fuit ingressus, et in sede resedit, cum dudum decretum fuisset nullum a pauciore numero restitui debere, quem depositum fuisse constaret. Deinde, quoniam ejus adventu sit turba commota, plurimique seditione sint mortui, et non solum hæc per eum et

A propter eum sint peracta, sed etiam quidem a jam dicto Athanasio cæsi, iudicibus dicuntur esse contraditi. Hæc, et alia innumerabilia sunt ab eo suisque sequacibus impudenter perpetrata, quos excommunicatos, communioni, ut audivimus, contra regulam in contumeliam omnium Orientalium sociastis. Præfato itaque debitæ salutationis officio propter beati Petri honorem, impensè postulamus, ut deinceps ad vestras hinc venientes aures non tam facile admittatis. Neque a nobis excommunicatos ultra velitis excipere, ne canonum transgressores inveniamini, sed magis salva fraterna charitate, erratum hoc in posterum minime patiamini. Et subscriptio: Orantem pro nobis apostotatum vestrum Dominus ævo custodiat longiore, beatissime Pater. Amen.

Rescriptum Julii papæ contra Orientales pro Athanasio et cæteris.

Julius sanctæ Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ episcopus, Eusebio, Theogonio, Theodoro, Berintho, et cæteris Orientalibus episcopis.

(41) Decuerat vos adversus sanctam Romanam et apostolicam Ecclesiam, limare, et non ironice loqui. Quoniam et ipse Dominus noster Jesus Christus eam decenter allocutus, ait: *Tu es, inquit, Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam, et tibi dabo claves regni cælorum* ⁶². Habet enim potestatem singulari privilegio sibi concessam, aperire et claudere januas cælestis regni, quibus voluerit. Nam si ei detrahere, quæ Domini ore sacrata, atque desuper exaltata est, non timuistis, nec mirum si fratribus irrogare injurias minime cessatis. Unde jam silentio non teguntur, quæ vestro concilio turbulento, atque cum potestate decreta sint. Apparet enim, quoniam quadam tumultuosa indiscipline veritas est oppressa. (42) Vobis quippe non considerantibus quæ placent Deo, propter jurgia, quæ contra proximos vestros habetis, vota vestra inevitabilia esse contenditis. Sed erit opus divinæ providentiæ, quatenus e contrario a parte depreheusa possint evacuari. Et quidquid illic convenientes, sine ulla qualibet gratia, odio, aut inimicitiarum causa gessistis, funditus repelli. Quapropter, cum omni festinatione vos omnes ad hujus sanctæ sedis reverentiam volo concurrere, quatenus gestorum apud vos integritatem per vos ipsos possitis ostendere. Nam nec dubitare vos credo Athanasium, sacræ legis doctorem, non solum a nobis, sed etiam a Nicæna synodo, veræ fidei **604** cultorem esse comprobatum. Qui defuncto Alexandro mirabili sene, qui Arii prostraverat blasphemias, post quinque menses Nicæni concilii, Alexandrinorum Ecclesiæ

suscepit præsulatum. Adversus quem ejusque sectatores, multa mendacia texentes, et nudas valde calumnias, quasi veras accusationes componentes, nobis multorum malorum cum causam, tum caput esse perhibuistis. Et non solum apud Ægyptum, sed etiam apud Palæstinam et Phœnicem, vicinasque gentes scriptis vestris illam perturbationem esse significastis. Qua de re ecclesiasticam sequentes regulam, vos et illos, Romæ regulariter ad iudicium die statuta, non sub angusto temporis spatio, ut excusatio locum non inveniatur, litteris et apocrisiariis evocavimus. Illique vocatione suscepta, ad diem præstitutum venere. Sed vos, ne vestris mendaciis caperemini, vestraque calumnia enudaretur, venire distulistis. Nec his machinationibus solummodo contenti estis, sed etiam videntes oves pastoribus desolatas, lupos pro pastoribus super eos posuistis. Decuerat ergo ut ad regularem veniretis convocationem, quo de his et de aliis vestris præsumptionibus redderetis rationem. Quoniam occurreret veritas, si falsitas displiceret. Et nullus dubitat quod ita iudicium nocens subterfugit, quemadmodum qui est innocens, ut absolvatur, requirit. Nec suspicione caret, qui alium calumniis objurgat falsa dixisse, cum ipse ad iudicium, ut probet quæ intulit, evocatus venire distulerit. Vellem enim vos magis ad jam dictam convenire vocationem, ut coram universali concilio redderetis rationem, cur synodum ad statum Ecclesiarum et fratrum in Antiochia subvertendum, et Nicæni magni concilii destructionem fecistis, aut cur nobis inconsultis episcopos ad eam convocastis, ad quam nec Maximus Hierosolymitanus venit, nec nostra interfuit legatio. Canonibus quippe in Nicæna synodo jubentibus, non debere præter sententiam Romani pontificis, ullo modo

⁶¹ Rom. 11, 5, 6. ⁶² Matth. xvi, 18, 19.

(41) Hæc ex *Historia tripartita* hinc et inde excerpta.

(42) Hæc fere ad verbum in ep. Constantini apud Athan.

concilia celebrari, nec episcopus damnari. Aut cur in prædictorum loco fratrum alios adulteros posuistis, antequam penes nos, aut apocripharios nostros, eorum causa canonice esset examinata, finemque perciperet rectum. Isti enim, qui ad memoratam regulam veneré, vocationem videntes vos a prædictis subtrahere calumniis, multa adversus vos lacrymabilia et doloribus plena referunt. Accusantes vos et dicentes, multa se impertabilia a vobis esse passos. Vos ergo refugientes venire, illosque perseverantes in vera ratione, suasque calumnias reclamantes, super quibus et Ægyptiorum episcopi litteris nobis missis protestantur suis, falsa esse, quæ contra Athanasium, suosque sectatores machinantur, cunctaque Ariænorum machinata blasphemis. Talibus namque figmentis liquet eos esse inculpabiles, vosque culpabiles: quia si de vera consideretis innocentia, nullo modo a jam dicta vos canonica subtraheretis evocatione, quæ non subito, sed spatiosè deaunziata est: sed omni subducta apologia, absque tardatione venire, et causas reddere festinaretis. Quibus ita gestis, scripsi vobis, et omnibus qui in Antiochia contra apostolicam canonicamque regulam nobis inconsultis fueratis, arguens vos primum de injuriis litterarum, demum cur Athanasium et vosque consecutores ad vestrum concilium convocassetis; canonibus semel præcipientibus, nihil extra Romanum decerni pontificem; cui hæc, et majora Ecclesiarum negotia, tam ab ipso Domino, quam ab omnibus universorum conciliorum Patribus specialiter sunt, ut jam dictum est, privilegio tradita. Vobis ergo refugientibus, et ad concilium toties convocatis adesse nolentibus, illis quoque in sua reclamazione, et justa ratione persistentibus, vestraque cognoscentes crimina, et illorum justam examinantes rationem, omnesque eos Nicæno concilio cooperantes, et nostris apostolicis jussionibus obtemperantes, visum est nobis, ac universo concilio, ut nos divinis præceptis, et apostolicis monitionibus informati, qui pro omnium Ecclesiarum statu impigro vigilare debemus effectu, si quidquam reprehensioni usquam invenitur obnoxium, celeri sollicitudine ab ignorantie imperitia aut a præsumptionis usurpatione revocamus.

¶ His taliter consideratis atque discretis, tanquam omnium curam gerentes, propter sedis propriæ dignitatem, suscepimus eos in orationem, singulisque eum auctoritate hujus sanctæ sedis rebus, proprias reddidimus Ecclesias, (43) quoniam huic sanctæ sedi, propter privatorum hominum insidias, ipso Domino instituite, et sanctis apostolis, eorumque successoribus per singula concilia roborantibus, hoc semper licuit, licebitque, Domino auxiliante, in perpetuum. Unde, qui scit se aliis esse præposi-

tum, non moleste ferat aliquem sibi esse prælatum, sed obtemperantiam, quam ab aliis requirit, gratis et ipse rependat. Quapropter increpando vobis scribo. Quia non recte tractastis viros inculpato, et a nobis minime examinatos de suis Ecclesiis communionem privatos pellentes, et ecclesiasticæ disciplinæ injuriam irrogantes, constitutumque Nicæni concilii minime servantes, talia indiscipline agere non formidastis. Idcirco, quoniam dudum venire vocati renuistis, modo ad certum diem, id est, xv Kal. Novembris, vos iterum regulariter litteris, missisque evocamus, ut coram vobis ostendamus nos justam in eos protulisse sententiam, et de cætero non talia esse passuros. Est etenim in antiquis Ecclesiæ statutis decretum, **B** ut qui aliena invadit, non exeat impunitus, sed cum multiplicatione restituat. Unde et in Evangelio scriptum est: *Quod si aliquid defraudavi, reddo quadruplum* ⁶⁶. In lege quoque cautum est: *Maledictus omnis, qui transfert terminos proximi sui, et dicit omnis populus* ⁶⁷. Amen. Quare miror vos tam audaces esse, et tam imprudenter egisse, et terminos, ac jura beati Petri apostolorum principis invasisse. Sui enim, ut paulo superius comprobatum est, juris erat, ut absque ejus sanctæ sedis auctoritate nullus deberet aut concilia celebrare, aut episcopos ad synodum convocare, vel damnare eos, aut propriis pellere sedibus, aut alios in eorum loco ordinare, quæ omnia vos temerare non timuistis. Quid ergo aliud est talis præsumptio, nisi quod apostolorum suorumque successorum decreta transgredi, et maledictionem superius comprehensam, in lege semel cautam, quam populus uno ore, consonaque responsione per amen, id est fiat, confirmavit, suscipere non timuistis? Necnon, ut reor, talibus transgressionum funiculis constricti, nostrum, ne vestra proderentur flagitia, examen declinastis, et ad supradictam vocationem venire distulistis. Sane manifestum est, suum eos confiteri crimen, qui toties evocati absque inevitabili causa venire distulerunt, et purgandi se voluntate non utuntur. Nam si de vestris dictis confideretis, etiam in faciem probare non distulissetis. Tales insidiatores spiritu prævidentes sancti Patres in Nicæa congregati, leges statuerunt, quas nos canones appellamus, ne facile prohi ab improbis damnarentur. E quibus nonnullas sententias hic inseri judicavimus, ut tantorum Patrum auctoritate, nostra roboraretur epistola, atque omnes Orientales sive reliquarum partium episcopi, hæc audientes, in tantam foream non incidant, ne damnationem a Patribus decretam percipiant. Sequuntur enim ex prædicto concilio Nicæno **605** capitula, id est, xviii, xix, xxi, xxiii, xxvi, xxvii, xxviii, xxxiii, xli, et v, vii, et

⁶⁶ Luc. xix, 8. ⁶⁷ Deut. xxvii, 17.

(43) Canones subsequentes ex Sardicensibus et ex aliis consarcinati sunt.

VIII, ac LI, LII, LIII, LIV, LV, LVII, LVIII, LIX, LX, LXI, LXII, LXVII.

2. Et omnes episcopi qui in quibusdam gravi-
bus pulsantur, vel criminantur causis, quoties ne-
cesse fuerit, libere apostolicam appellent sedem.
Atque ad eam quasi ad matrem confugiant, ut ab
ea, sicut semper fuit, pie fulciantur, defendantur,
et liberentur. Cujus dispositioni omnes majores ec-
clesiasticas causas, et episcoporum iudicia, antiqua
apostolorum, eorumque successorum, atque cano-
num auctoritas reservavit. Quoniam culpantur epi-
scopi qui aliter erga fratres egerint quam ejusdem
sedis papæ fieri placuerit.

3. Placuit ut accusatus vel iudicatus a compro-
vincialibus in aliqua causa episcopus, licenter ap-
pellet, et adeat apostolicæ sedis pontificem. Qui aut
per se, aut per vicarios suos, ejus retractari nego-
tium procuret. Et dum iterato iudicio pontifex cau-
sam agit, nullus alius in ejus loco ponatur, aut ordi-
netur episcopus. Quoniam, quanquam comprovin-
cialibus episcopis accusati coram eisdem pontifici-
bus acta scrutari liceat, non tamen definire incon-
sulto Romano pontifice permissum est. Cum beato
Petro apostolo non ab alio quam ab ipso dictum sit
Dominus: *Quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælis; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælis* ¹⁸.

4. Si quis putaverit se a metropolitano gravari,
apud primatem diocæseos, aut penes universalis
apostolicæ Ecclesiæ papam iudicetur.

5. Accusatores, et accusationes, quas leges sæ-
culi non asciscunt, et nos unanimiter subnovemus,
ne fiat indistricta probatione impietas, cum recta
sit iudicii in electione sententia.

6. Nullus episcopus alterius parochianum præsu-
mat retinere, aut ordinare, absque ejus voluntate,
vel iudicare, salva tamen in omnibus apostolica
auctoritate; quia, sicut irrita erit ejus ordinatio, ita
et dijudicatio; quoniam censemus nullam alterius
iudicis, nisi sui sententia teneri: nam qui eum ordi-
nare non potuit, nec iudicare ullatenus poterit.

7. Si quis erga episcopum vel actores Ec-
clesiæ se proprium habere crediderit negotium, non potest
adeat iudices, quam ad eos recurrat, charitatis stu-
dio, ut familiari colloquio commoniti ea sanare de-
beant, quæ in querimoniam deducuntur. Quod si
aliter egerit, communionem privetur.

8. Nemo pontificem deinceps aliquem episcopum
suis exspoliatis rebus, aut a sede pulsum, excom-
municare aut iudicare præsumat, quia non est pri-
vilegium quo spoliari possit jam nudatus.

9. Pari tenore decernimus, non credi accusa-
tori, qui absente adversario causam suggerit, a que
utriusque partis discussionem, nec accusatores,
vel testes suscipi, qui non sunt idonei.

10. Placuit, ut si accusatus vel damnatus epi-
scopus appellaverit Romanum pontificem, id sta-

tuendum quod ipse juste censuerit. Et omnes, qui
adversus Patres armantur, infames esse censemus.
Neque eos qui cum inimicis morantur, ad accusa-
tionem vel ad testimonium recipiendos.

11. Placuit ut semper in accusatione clericorum,
primo persona, fides, vita et conversatio blasphemantium perscrutetur. Nam fides omnes actus ho-
minis præcedere debet: quia dubius, infidelis est,
nec eis omnino esse credendum, qui veritatis fidem
ignorant, nec recte conversationis vitam ducunt;
quoniam tales, et facile, et indifferenter lacerant
et criminantur recte et pie viventes. Ideo suspicio
eorum discutienda est primo et corrigenda. Neque
accusatoribus suspectis, et de inimicorum domo
prodeuntibus credendum.

12. Quod non aliæ metropolitanæ Ecclesiæ, vel
primates sint, nisi illi, qui prius primates erant, et
post Christi adventum auctoritate apostolica et syno-
dali, primatum habere meruerunt. Reliquæ non
primates, sed metropoles vocentur, eorumque epi-
scopi non primatum, sed aut metropolitanorum,
aut archiepiscoporum nomine fruuntur.

13. Infames esse censemus omnes, qui suam aut
Christianam prævaricantur legem, aut canonicam
postponunt auctoritatem.

14. Salvo in omnibus Romanæ Ecclesiæ privi-
legio, nullus metropolitanus absque cæterorum
omnium comprovincialium episcoporum astantia,
aliquorum ex illis causas, quia irritæ erunt, imo et
causam in synodo pro facto dabit.

15. Alienis erroribus sociatum, vel a sui propo-
siti tramite recedentem, aut sacris canonibus in-
obedientem, suscipere non possumus. Nec impetere
recte credentes, vel sanctorum Patrum sanctionibus
obtemperantes permittimus.

16. Peregrina iudicia generali sanctione prohi-
bemus. Quia indignum est ut ab exteris iudicetur,
qui provinciales et a se electos debet habere ju-
dices.

17. Salva apostolicæ Ecclesiæ auctoritate, nullus
episcopus extra suam provinciam ad iudicium devo-
ceatur, sed vocato eo canonicè, in loco omnibus con-
gruo, tempore synodali, ab omnibus comprovin-
cialibus episcopis audiatur, qui concilium super
eum, canonicamque proferre debent sententiam.
Quoniam si hoc minoribus, tam clericis quam lai-
cis, concessum est, quanto magis de episcopis ser-
vari convenit! Nam si ipse metropolitanum, aut ju-
dices suspectos habuerit, aut infensos senserit,
apud primates diocæseos, aut apud Romanæ sedis
pontifices iudicetur.

18. Nemini de se confesso credi potest super cri-
men alienum. Quoniam ejus atque omnis rei pro-
fessio periculosa, et admitti adversus quemlibet
non debet.

19. Incerta nemo unquam pontificum iudicio
præsumat. Quia quamvis vera sint, non tamen cre-

¹⁸ Matth. xvi, 19.

Jenda, nisi quæ manifestis judiciis comprobantur, A nisi quæ manifesto judicio convincuntur, nisi quæ viliario ordine publicantur.

20. Criminationes majorum natu per alios ne fiant, nisi per ipsos qui crimina intendunt, si tamen ipsi digni et irreprehensibiles apparuerint, et actis decesserint publicis omnino se carere suspitione atque inimicitia, et irreprehensibilem fidem atque conversationem ducere.

21. Et provincialis synodus retractetur per vicarios urbis Romæ episcopi, si ipse decreverit.

22. Placuit ut a quibuscunque judiciis ecclesiasticis ad alios judices ecclesiasticos, ubi est auctoritas major, fuerit provocatum, audientia non negetur.

23. Si quis metropolitanus episcopus, nisi quod B ad suam solummodo propriam pertinet parochiam, sine consilio et voluntate omnium comprovincialium episcoporum aliquid agere tentaverit, gradus sui periculo subiacebit, et quod egerit, irritum erit et vacuum. Sed quidquid de comprovincialium episcoporum causis, suarumque Ecclesiarum, et clericorum, atque sæcularium necessitatibus agere aut disponere necesse fuerit, hoc cum omnium consensu comprovincialium agatur pontificum, Non aliquo dominationis fastu, sed humillima et concordii administratione, sicut Dominus ait : *Non veni ministrari, 606 sed ministrare* 90. Et alibi : *Qui major est vestrum, erit minister vester* 91, et reliqua. Similiter et ipsi comprovinciales episcopi cum ejus concilio, nisi quantum ad proprias pertinet parochias, C agant juxta sanctorum constituta Patrum, et uno animo, uno ore, concorditer sancta glorificetur Trinitas in sæcula.

24. Caveant judices Ecclesiæ, ne absente eo cuius causa ventilatur sententiam proferant, quia irrita erit, et rationem pro actione reddent in synodo, et, ut proditoris calumnia, nec eorum postea vox audiat. Nemo enim debitorem amplius potest cognoscere, quam ille qui injuriam ejusque sustinuit nequitiam.

25. Si quis super quibuslibet criminibus clericum pulsandum crediderit in provincia, in qua ille consistit qui pulsatur, suas exerceat exactiones. Non existimet qui eundem accusat, alibi, aut longius D protrahendum ad judicium. Illi vero qui pulsatus fuerit, si judices suspectos habuerit, liceat appellare.

26. Primates accusatum discutientes episcopum, non ante sententiam proferant damnationis, quam apostolica freti auctoritate, aut reus per seipsum, aut per innocentes et canonicè examinatos regulariter testes conveniatur.

27. Irritam esse injustam episcoporum damnationem, idcirco a synodo retractando retractandam, ita ut oppresso ab omnibus in cunctis subveniatur causis.

28. Detractores, qui divina auctoritate eradicandi sunt, et fautores inimicorum, ab episcopali submovemus accusatione. Similiter ne summorum quispian minorum accusationibus impetatur aut dispereat, neque in re dubia certa detur sententia, nec ullum judicium, nisi prudenter habitum teneatur.

29. Plura de his ideo hic non inseruimus, ne vacuare, vilemve facere prædictam synodum videremur, aut fastidium legentibus audientibusque prolixæ faceret epistola. Si quis autem de his ampliora atque abundantiora scire voluerit, in sacro nostro sedis Ecclesiæ scrinio, et ea quæ prædiximus, invenire poterit : verum me dicere, testis est Divinitas. De receptione vero sedis, et sacerdotii, atque honoris, quæ dixistis Athanasium absque concilii decreto suscipere, non ita invenimus sicut calumniati estis. Sed quorundam episcoporum concilio atque decreto receptum suum, quod injuste perdidit, sacerdotium, ac resedit in sede. Quod cum scripsistis, non posse eum a pauciore numero episcoporum restitui, quam depositus fuerat, non ita est. Nec hæc regula orthodoxorum sanctæ Ecclesiæ est episcoporum, sed Arianorum, sociorum videlicet vestrorum hæc adinventio, ad perditionem orthodoxorum episcoporum contexta est. Nam, ut vobis a veracibus est testibus relatum, quando Antiochiæ pro damnatione fidei de consubstantialitate prolata fuistis congregati, odio prædicti Athanasii hanc regulam protulistis, quæ nullas habet vires, nec habere poterit. Quoniam nec ab orthodoxis episcopis hoc concilium actum est, nec Romæ Ecclesiæ legatio interfuit. Canonibus præcipientibus, sine ejus auctoritate concilia fieri non debere, nec ullum ratum est aut erit unquam concilium, quod non fultum fuerit ejus auctoritate.

30. Igitur de fuga, super qua Athanasium reprehenditis, non recte agitis, cum ipse Dominus mandatum hoc nobis dederit : *Cum persecuti vos fuerint in una civitate, fugite in aliam* 92. Et ipse Dominus per semetipsum exemplum nobis demonstravit. Pharisæi concilium fecerunt adversus eum, ut eum occiderent : *Sciens autem Jesus, discessit inde* 93. Et alibi : *Tulerunt lapides Judæi, ut mitterent in eum. Jesus autem abscondit se, et exivit de templo* 94. Et : *Transiens per medium eorum abiit, et ita discessit* 95. Necnon et discipuli propter metum Judæorum recesserunt, celantes semetipsos. Et Paulus in Damasco a principe quæsitus gentis, de muro in porta positus est, et manus quærentis effugit 96. Et alii quamplurimi et innumerabiles sancti, tam in Veteri Testamento, quam in Novo, fugisse leguntur. Si ergo fugam improperatis fugientibus, erubescite potius persequi, et quiescite insidiari, quiescentque continuo fugientes. Nam sive perimatis eos, mors contra vos semper exclamat : sive rursus exsilia superponatis, ubique in vos mali memoriam destinare nosci-

90 Matth. xx, 28. 91 Matth. xxiii, 11. 92 Matth. x, 23. 93 Matth. xii, 15. 94 Joan. viii, 59. 95 Luc. iv, 50. 96 II Cor. xi, 33.

mur, et illi patiendo sibi proficiunt, unde et Dominus ait: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius eum timeate qui potest corpus et animam perdere in gehennam* ²³. Multos enim cognovimus pessimis machinationibus injuste depositos. Ideo summopere mihi, cui vice apostolorum principis universalis Ecclesiæ cura commissa est, providendum, auxiliante ipso summo apostolo, ne deinceps talia fiant. Nempe huic sanctæ sedi præfata privilegia ideo specialiter sunt concessa, de congregandis conciliis, tam de judiciis ac restitutionibus episcoporum, quam de summis Ecclesiarum negotiis, ut ab ea omnes oppressi auxilium, et injuste damnati restitutionem sumant, et talia ab improbis, ne præsumantur absque ultione, nec exerceantur absque sua damnatione. Non ergo recte egistis, quod prædictos fratres calumniati estis, dicente Domino: *Non facies calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum* ²⁴. Non recte egistis quod vobis inconsultis concilium celebrastis, eosque ad concilium vocastis, et damnare præsumpsistis, canonibus, ut præmissum est, jubentibus nihil ex his absque hujus sanctæ sedis auctoritate fieri debere. Non recte egistis, quod regulariter a nobis ad concilium vocati distulistis. Non recte egistis, quod de his rationem reddere, ut vestra erga eos, aut probaretur recta sententia, aut improbaretur, non venistis. Nec rationalem mandastis causam propter quam hæc renuistis. His ergo omnibus perpensis, manifestum est vos reos existere, et illos innocentes remanere, et vos recte excommunicatos, illosque juste liberari. Noluit namque Dominus tam leviter suos tractari ministros, sicut facitis, aut a vobis damnari: sed, sicut memoratum est, ab hac sancta sede, cui commissi sunt, aut suo reservari judicio. Ait enim: *Qui fecerit vobis injuriam, recipiet id quod inique gessit* ²⁵. Et quanta poena expectet eos qui Domini scandalizant discipulos, Evangelium sufficienter exponit, ubi de scandalizantibus discipulos loquitur. Nam quod a vobis non sint damnandi, sed aut ab hac sancta, ut præfatum est, sede, aut sibi reservandi, ipse manifeste dat exemplum, quando peccantes sacerdotes, quorum locum modo in sancta Ecclesia episcopi tenent, non per alium, sed per semetipsum vendentes et ementes ejecit de templo, et mensas nummulariorum primo evertit flagello, et ejecit de templo ²⁶. Et ipse alibi ait: *Dominus stetit in Synagoga deorum, in medio autem deos discernit* ¹. Et reliqua talia, hisque similia. Et alibi idem ipse ait: *Nolite judicare, ut non judicemini. Nolite condemnare, ut non condemnemini. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini* ².

31. Quapropter non tam temere, ut vos facitis, quisquam suam præsumat evomere iniquitatem, sed Judicantem oportet cuncta rimari, et ordinem rerum

A plena inquisitione discutere. Nec de illis quæ inconcessa sunt, ullo modo judicium præsumere, interrogandi ac proponendi audiendique patientia præbita ³⁰⁷ ab eo, ut ibi actio partium limitata sit pleniter. Nec prius litigantibus sua velit sententia obviare, quam illi peractis omnibus, jam nihil amplius habuerint in quæstione quod proponant. Nec oportet quemquam judicari aut damnari antequam suos accusatores præsentis habeat, locumque defendendi accipiat spatiosum ad abluenda crimina.

32. Simile in jam facta synodo statutum est, ut ultra provinciæ terminos accusandi licentia non progrediatur, nisi ad hanc apostolicam fuerit sedem provocatum. Ad quam omnes qui voluerint, libere et absque ullo impedimento in quibusdam agendis confluere debent.

33. Similiter in præfixa synodo est decretum, ne suspecti, infames, vel criminiosi, aut gratiosi, aut calumniatores, vel affines, aut scelerati, aut facile litigantes suscipiantur accusatores, sed tales qui omni careant suspicione. Quia columnas suas Dominus firmiter stare voluit, nec a quibuscumque agitari.

34. Similiter facta statuit synodus, ut nullum sententia non a suo iudice dicta constringat. Iudices autem alii esse non debent, nisi quos ipse qui impeditur elegerit, aut quos suo cum consensu hæc sancta sedes, aut ejus primates, auctoritate hujus sanctæ sedis delegaverint. In his autem et aliis, quæ tam in hac sancta sede, quam et ab apostolis eorumque successoribus sunt statuta, nihil præfatis episcopis concessistis, sed vim eis inferentes, injusteque, ut superius commemoratum est, eos damnantes, aliquos absentes expulstis, quod omni Christianæ religioni est inimicum. In quibus apparet quod nec Domino sua servastis jura, nec huic sanctæ matri et apostolicæ Ecclesiæ, quæ, ut præscriptum est, suo iudicio, aut huic sedi voluit reservari, ne a tam pravis, sicut estis, hominibus damnarentur, aut ejicerentur. In his omnibus vobis stultos et prævaricatores Evangeliorum et canonum esse, nulli sane sapientum est absconditum.

35. Nec his contenti estis in vestra prævaricatione, sed etiam prius expulsos eos et suis exspoliatis rebus vocastis atque damnastis, cum nullus regulariter damnandus sit, nisi fuerit restitutus, et sua omnia ei legibus sint integerrime restituta. Est namque in sæpe jam dicta sancta synodo ab omnibus unanimiter decretum, et auctoritate apostolica roboratum, ut si quis episcoporum suis fuerit rebus exspoliatus, et in accusatione pulsatus, ordinatione pontificum oportet et decet sanctum propositum prima fronte certare; ut omnia quæ per suggestiones inimicorum suorum amiserat, legaliter primo potestati ejus ab honorabili concilio redintegrentur, et præsul regulariter prius

²³ Matth. x. 28. ²⁴ Levit. xix, 15. ²⁵ Luc. x, 16. ²⁶ Coloss. iii, 25. ²⁷ Matth. xxi, 12. ¹ Psal. lxxxii, 1. ² Matth. vii, 1, 2.

statui pristino reddatur, et ipse depositis ordinatizque rebus suis, tunc ad tempus veniat ad causam. Et si ita juste videatur, accusantium propositionibus respondeat. Quare ergo transgressi estis terminos Patrum, judicantes et damnantes eos quos non debuistis? Quare judicastis eos quos non regulariter approbastis, quod in Regnrum libro scriptum est: *Non quomodo videt homo, videt Deus, quia homo videt in facie, Deus autem in corde videt*³. Et in Paralipomenis: *Omnia corda scrutatur Deus, et omnem cogitationem novit*⁴. Et alibi scriptum est: *Non potest humano condemnari examine, quem Deus suo reservat iudicio*⁵. Hæc omnia sumnoperæ præcavenda sunt, nec accusatio episcoporum facile est recipienda, dicente Domino: *Non suscipias vocem mendacii*⁶. Et Apostolus inquit⁷, adversus presbyterum inscriptionem non recipiendam absque duobus vel tribus idoneis testibus. Si hæc de presbyteris, vel cæteris fidelibus sunt præcavenda, quanto magis de episcopis? Quibus cognitis, magis vos dominari velle manifestum est, quam consilere fidelibus, aut sustentare eos. Quia honor inflat ad superbiam et quod provisum est ad concordiam, tendit ad noxam. Decuerat namque vos juxta præfatas regulas, si aliquid egissent contra suum ordinem, mandare nobis et exspectare quid ad ve-

stra consulta rescriberemus, in tantum ut si etiam quidquam grave intolerandumque commississent, nostra exspectanda censura, et nihil prius aut aliud decernere, quam quod nobis placere cognovissetis, ita ut a regulis præstitutis nulla aut negligentia aut præsumptione recederetis. Cesset hujusmodi pressa auctoritate præsumptio, vitentur hujusmodi nocumenta, quia nequaquam talia patienter ferre possumus machinamenta. Quoniam convenit nos paternarum sanctionum diligentes esse custodes. Merito namque nos causa respicit, si silentio favoreamus errori.

36. Est insuper in prædicta sancta Nicæna synodo statutum, ut nemo anathema in nostra suscipiatur accusatione, nec illi qui nos in sua nolunt recipere querela vel accusatione: cum nos super illos sciamus a Domino constitutos, non illos super nos. Et sicut major non potest a minore judicari, nec ita colligari, quia ratum est omne quod magnum est. Portamus onera omnium qui gravantur; quinimo hæc portat in nobis beatus apostolus Petrus, cujus vice fungimur legatione, et cujus regula informamur, quatenus ejus fulti auxilio, ab omnibus nunc et in perpetuo tueamur adversis. Data Kal. Novembris, Feliciano et Maximiano viris clarissimis consulibus.

Epistola Athanasii et Ægyptiorum ad eundem papam de oppressionibus Arianorum.

Domino beatissimo, et honorabili sancto Patri Liberio papæ, Athanasius, et universi Ægyptiorum episcopi, in unum synodice apud Alexandriam congregati.

(41) Vestræ beatissimæ paternitatis jura penes Deum sint manifesta, dum prædicationibus scilicet apostolicis, et doctrinis veræ fidei cultura universa repleta sit terra. Per divinorum tamen eruditionem eloquiorum, vestra instruyente admonitione exhortatoria, superædificatur orthodoxa Christi Ecclesia, apostolica institutione fundata, et a fidelibus Patribus firmissime roborata. Ad quam omnes beatissimi apostoli, pari honoris et potestatis consortio præditi, populorum agmina convertentes, pie sancteque de tenebris ad lumen, de lapsu ad veram fidem, de morte ad vitam homines divinæ prædestinationis gratia præscitos, salutariibus præceptis ac monitis perduxerunt. Quorum sanctorum apostolorum vestra fraternitas honoranda sequens merita, et perfectius implens exempla, Ecclesiam Dei morum probitate et actuum sanctitate condecorat, et fide sacra, Christianisque moribus augens, quæ fieri Deo placita præcipit, studiis pontificalibus indesinenter operatur et perficit, servans legis divinæ mandata: *Quia non legis auditores, justii sunt apud Deum*, sicut narrat

Apostolus, *sed factores legis justificabuntur*⁸. Nos enim hæc meditari cupientes, et ea quæ a sancta sede vestra, apostolorum eorumque successorum prædicatione suscepimus, atque quæ in Nicæna synodo roborata cognovimus prædicare, et Arianorum blasphemias, atque aliorum hæreticorum repellere: qui quotidie ab his persequimur, et damnationi tradimur, atque morti destinamur. Quare de re precamur, ut vestris exhortationibus, tam per vos quam et apocrisiarios vestros adjuvemur, ne dum illi crescunt et nos minuiunt, vera fides destruat, et eorum hæresis ultra fidem nostram crescat. Quoniam timeo ut, postquam abundaverit iniquitas, refrigescat charitas multorum⁹. Pro qua re, multa vestræ sacræ doctrinæ, tam apud Deum quam apud cunctos fideles, merces et laus reposita est, si vestra resecentur auctoritate. Nostram enim fidem, quam a sanctis Patribus accepimus et teneamus, atque docemus, subter inseruimus. Ut si aliquis vobis aliter nos credere, aut docere, aut accusando, aut mussitando retulerit, vel detrahendo scriptis mandaverit, per hæc manifeste nos ita credere et docere agnoscatis. Credimus namque in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilibus, necnon et invisibilibus conditorem. Et in unum Dominum nostrum Jesum Christum Filium

³ 1 Reg. xvi, 7. ⁴ 1 Paral. xxviii, 9. ⁵ 1 Cor. iv, 3. ⁶ Exod. xxiii, 1. ⁷ 1 Tim. v, 19. ⁸ Rom. ii, 13. ⁹ Math. xxiv, 12.

(44) Vide Victoris Carthaginiensis epist. ad Theodorum papam.

Dei natum ex Patre unigenitum, hoc est, ex substantia Patris : Deum ex Deo, lumen de lumine, Deum verum ex Deo vero, natum non creatum, homousion, hoc est, ejusdem cum Patre substantiæ. Per quem omnia facta sunt, cœlestia et terrestria. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de cœlis. Et incarnatus est, et homo factus, passus est, et resurrexit tertia die. Ascendit in cœlum, inde venturus judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt, Erat tempus quando non erat : et, Priusquam nasceretur non erat : et, Quia ex nullis subsistentibus factus est, aut ex alia substantia vel essentia, dicunt esse convertibilem, atque mutabilem Filium Dei : hos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia. Hanc venerabilem fidem trecenti quidem decem et octo, et cognoverunt et amplexi sunt, et consonantes et unanimes scriptis exclamaverunt. Sed modo, quoniam contra hæc ex nostris talia exsurgunt, qualia non debent. venite et vos, dilectissimi fratres, cum Deo, et descendamus ad visitationem, id est, inquisitionem sermonum eorum, et confundamus per approbationem verissimam ibidem linguas eorum elevatas contra scientiam unigeniti Filii Dei, iniquitatem in altitudinem humanitatis ejus loquentes : *Dirumpamus vincula eorum*, per gladium spirituales, quod est Verbum Dei, *et projiciamus a nobis jugum ipsorum*¹⁰, per expugnationem profani sensus illorum. Tunc etenim ipse quoque Dominus iridebit eos, *et subsannabit, et tunc loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos*¹¹; secundum beatum Jeremiam, dicens : *Falso prophetæ isti vaticinantur in nomine meo. Non enim misi eos, et non præcepi eis, neque locutus sum ad eos : visionem mendacem, et divinationem, et fraudulentiam, et seductionem cordis sui prophetant vobis. Ideo hæc dicit Dominus de proph-*

Rescriptum Liberii papæ ad eosdem.

Dilectissimo filio Athanasio, et omnibus in unum congregatis, et de Trinitatis fide recte sententibus Ægyptiorum episcopis, Liberius papa.

(45) Olim et ab initio tantam percepimus a beato Petro apostolorum principe fiduciam, ut habeamus auctoritatem pro universali Ecclesia ad rectam defendendam fidem, quatenus nulli liceat statum sanctæ Ecclesiæ commovere ad læsionem recte credentium, absque sui periculo honoris. Epistolam siquidem vestram nobisque directam, ante nos recitari fecimus, tribulationes et persecutiones, quas pro recta fide patimini, intelleximus. Super quibus et nos una vobiscum condolemus, et laborare pro vobis, ut pater pro filiis, parati sumus. Fidem vero Nicæni concilii in eadem epistola rectam reperimus,

*lis qui prophetant in nomine meo mendacium : erunt projecti in viis Jerusalem, et conculcatio omnium pic confitentium me, et non erit qui sepeliat eos*¹². Nemo enim abscondere potest quibusdam subreptionibus commendatitiis, sicut nec foliis fici antiquus transgressor præcepti Adam potuit, qui per propriam linguam invereconde nudatur : *Laqueus enim fortis viro labia ejus, et captus propriis sermonibus, et opera manuum ejus, retributio autem laborum ejus dabitur ei, et impietatis reprehensio*¹³. *Arguam te, inquit, et statuum contra faciem tuam, existimasti inique, quod essem tibi similis*¹⁴. Propterea, sicut dicit Dominus ad Gedeon, *deponamus eos ad aquam veræ discretionis, et probemus eos ibi regulari examinatione in idipsum pronos corruentes*¹⁵, per ostensionem pravi intellectus eorum, utrum ne sint apud se sapientes divini verbi scientiam ignorantes. Quonia: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam¹⁶ catholicæ Ecclesiæ propria novitate, sive per ea quæ illicite in ejus defensione gesta sunt. hæreticam turbulentiam introducentes, illud competenter ad nos retinentes, quod bene ad Jesum Filium Sirachi dictum est : *Usque ad mortem certa pro veritate, et Dominus pugnabit pro te*¹⁷. Hujus rei gratia universalis vobis a Christo Jesu commissæ est Ecclesia, ut pro omnibus laboretis, et cunctis opem ferre non negligatis : *Quia, dum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quæ possidet*¹⁸. Ideoque tanta urgente necessitate, summopere comprimite vestra summa auctoritate infestos, relevatis oppressos, ut absque gravi, Domino opitulante, difficultate, ipsi gratanter omni tempore sacrificare mereamur illæsi. Et subscriptio : *Æterna te servet Divinitas, per multos annos, sanctissime Patrum Pater. Amen.*

super qua et Deo gratias uberrimas retulimus. Pro qua non solummodo persecutiones et passiones sustinere vobiscum parati sumus, sed etiam si necesse fuerit, mori pro Christi nomine, in quantum nostra sint fragilitas, non respuimus. Igitur prædictum sanctum, ut legimus, concilium definivit Nicænum, (46) aliam fidem nulli licere proferre aut conscribere, vel componere, aut sapere, vel docere aliter, nec quidquam in fide sentire aut proferre, quod his Patrum regulis possit obviare. Qui autem præsumpserit aliam fidem componere, aut proferre, vel docere, aut tradere aliud symbolum, ad viam veritatis converti desiderantibus de quacunque hæresi, vel ex Judæis aut paganis Christianos se fieri volentibus; hi si episcopi fuerint aut clerici, alienatos qui-

¹⁰ Psal. II, 3. ¹¹ ibid. 4, 5. ¹² Jerem. XIV, 14-16. ¹³ Prov. VI, 2, 3. ¹⁴ Psal. XLIX, 21. ¹⁵ Judic. VII, 4. ¹⁶ Rom. I, 22, 23. ¹⁷ Eccli. IV, 55. ¹⁸ Luc. XI, 21.

(45) Leo, epist. 24.

(46) Ex conc. Lateran. anno 649, multa.

dem episcopus ab episcopatu, clericos a clero. Si **609** vero monachi, aut laici fuerint, anathemate feri. Protestatur enim beatus Apostolus, dicens: *Si quis certat, non coronatur, nisi legitime certaverit* ¹⁹. Et iterum Dominus ait: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* ²⁰. Videlicet certaminibus sacris propositis nobis, pro defensione catholice Ecclesie, magnaue salute ex hoc sperata ab omnium honorum datore Deo, non deficiant manus nostrae, dilectissimi fratres, per occasionem cuiuslibet desidie dissolutae, sed fratres efficiamur per gratiam Domini, atque virtutem potentiae ejus: *Quoniam perfecit pedes nostros tanquam cervorum, et super excelsa firmiter statuit* ²¹, per intellectum summæ ejus humanitatis propter nostram salutem, maxime tamen habentes impositam sanctorum testium nubem: *Deponentes ergo omne pondus, et circumstantem adversariorum novitatem, per patientiam curramus aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem Jesum* ²², qui, proposito nobis propter eum negotio, Spiritum suæ veritatis condonet loquentem in nobis, atque perhibentem magnalia fidei, per doctrinam sanctorum Patrum, quos adversarii calumniantur quotidie. In prophetis namque habetur: *Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur* ²³. Profecto catholica Ecclesia, quæ vera consistit Sion, et civitas Christi cælorum regis, per annorum spatia expugnata ab adversantibus verbo fidei, qui neque Deum timent, neque hominem reverentur, sed incassum perducentibus piis et canonicas de hoc verbo doctrinas, dum a diversis tantisque scripto, et sine scripto, contestationibus invitati fuissent corrigere propriam et a se pellere hæresim. Sicuti et per anteriorem cognitionem luculentius demonstratum est, tam per libellos, quam per suggestiones reverendissimorum sacerdotum, et venerabilium abbatum, Apostolo protestante nobis, *ut hominem hæreticum, post primam et secundam correptionem, evitare debeamus. Scientes, quia subversus est hujusmodi, et deliquit proprio judicio condemnatus* ²⁴? Nullo modo oportet nos deinceps tacere aut quiescere, ne quoquo modo iniqui judicemur, odibilem Deo partem amplectentes. Quoniam scriptum est: *Zelavi in peccatoribus pacem peccatorum videns* ²⁵. Et dicatur etiam de nobis: *Sacerdotes mei contempserunt meam legem, et polluerunt sanctuariam meam, inter sanctum et profanum non habuere distantiam, et inter pollutum et mundum non intellexerunt* ²⁶. Sed consurgere nos convenit cum Deo, consistere prompte, induentes arma Spiritus adversus malignantes contra fidem ejus, ut approbemus Spiritus sapienter, id est, verba eorum, si ex Deo

sunt. Scriptum est enim in Jeremia: *Probatorem dedi te in populo meo robustum, et scies et probabis viam eorum* ²⁷. Multa namque nobis necessaria est vigilantia, et tanta divinæ sapientiæ rimatio, quæ occulta tenebrarum revelat ad requisitionem hujusmodi rei, et scrutationem, quæ latet quodammodo et absconditur, vixque comprehenditur, dolosa existens malitia, pro eo quod sibi pietatem callide blandiatur, ut valeat scrutantium mentem latere. Quod utique sciens beatus Apostolus, ait: *Nam hujusmodi pseudoapostoli, et operarii subdoli, transfigurant se in apostolos Christi* ²⁸. Sed non mirum, quoniam et ipse *Satanas transfiguratur se velut angelus lucis* ²⁹. Et ideo non mirum si non ministri ejus transfigurantur, velut ministri justitiæ, quoniam **B** finis secundum opera eorum. Sed et Dominus in hoc præmuniens nos, ait: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimento ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos* ³⁰. Ergo in idipsum ex toto corde ferentes ante omnia super tali questione deprecationem, et dicentes cum David: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. Lucerna enim pedibus meis verbum tuum, Domine, et lumen semitis meis* ³¹, quoniam ipsius est, sicut ait beatus Daniel propheta: *Sapientia et fortitudo dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam. Ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta, et lux cum eo est. Quia sapientiam, inquit, et fortitudinem dedisti mihi, et ostendisti mihi, quæ rogavi te* ³². Cum opedivina uniuscujusque personæ descripta, eorum qui pro novitatis commento accusati de venerabili nostro scrinio obsecundantibus, et nobis ordinabiliter offerentibus, solertius intendamus, ita ut qui hæc præsumpserint prævaricati, primum quidem subiaceant judicio terribili omnipotentis Dei, deinde autem qualemcunque regalem indignationem reverentur. Per quam siquidem episcopi, aut clerici fuerint, a sui sacerdotii, sive a sui cleri ordine modis omnibus excidant. Sin autem monachi sunt, segregentur, et alieni sint a suis locis. Sin autem dignitatem, aut cingulum, aut militiam habeant, nudentur eis. Quod si privati, si quidem nobiles consistunt, suarum substantiarum proscriptionem patiantur. Sin autem ignobiles consistunt, non solum in corpore verberentur, sed exilio perpetuo castigentur, ut omnes timore Dei compressi, et comminata eis digna supplicia reverentes, immobilem et sine turbatione pacem sanctarum Dei Ecclesiarum custodiant. Data VIII Kal. Junii, Aeclepio et Deodato venerabilibus coss. Explicit. Gloria Christo Jesu Domino nostro. Pax vobis. Amen.

¹⁹ II Tim. II, 5. ²⁰ Matth. X, 22. ²¹ Psal. XVII, 34. ²² Hebr. XII, 1, 2. ²³ Isa. XLII, 1. ²⁴ Tit. III, 10, 11. ²⁵ Psal. LXXII, 5. ²⁶ Ezech. XXII, 26. ²⁷ Jerem. VI, 27. ²⁸ II Cor. XI, 13. ²⁹ ibid. 14. ³⁰ Matth. VII, 15, 16. ³¹ Psal. CXVIII, 18, 105. ³² Dan. II, 21, 22.

Epistola Ægyptiorum pontificum ad Felicem de infestationibus Arianorum

Domino ter beatissimo, et honorabili sancto Patri Felici sanctæ sedis apostolicæ urbis Romæ papæ; Athanasius, universi Ægyptiorum, Thebaidum et Libyorum episcopi, in sancta Alexandrina synodo gratia Dei congregati.

Vestro sancto suggerimus apostolatui, ut nostri, more solito, sollicitudinem gerere dignemini, juxta vestram prudentissimam sapientiam, quæ omnibus luce clarius manifesta est, quia apostolicis vestra beatitudo visceribus commota, super tribulatione nostra, nos omnes hortata est ad tuitionem catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ, in unum convenire, et de nostra canonice oppressione et unanimiter tractare, dum constat nos una cum beato Paulo apostolo eadem compassibiliter dicere: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror*⁴⁷? Satagentes, ne aliqua de iis, quæ vobis creditæ sunt rationabilibus ovibus, a bestiis capiantur. Ideo, Pater beatissime, quia semper antecessores nostri, et nos a vestra apostolica sancta sede auxilium hausimus, et nostri vos habere curam novimus, præfatam apostolicam et summam expetimus, juxta canonum decreta, sedem, ut inde auxilium capiamus, unde prædecessores nostri ordinationes et dogmata, atque sublevationes traxerunt. Ad eam quoque quasi ad matrem recurrimus, ut ejus uberibus nutriamur, quoniam non potest mater oblivisci infantem suum. Sic et vos nolite oblivisci nos vobis commissos. Quoniam non levibus nos inimici nostri implicuerunt, et quotidie facere moliuntur afflictionibus, et apprehendere, ac (47) ferris nos constringi minantur, nisi eorum consentiamus erroribus, quod nequaquam vobis inconsultis agere præsumimus. Canonibus quippe jubentibus absque Romano pontifice nos de majoribus causis nihil debere decernere. Ideoque ad propositum recurrentes, et ad bravium properantes, vestræ apostolicæ sedis imploramus auxilium. Quia, ut credimus, non desepxit Deus preces cum lacrymis sibi oblatas servorum suorum, sed ob id vos prædecessoresque vestros, apostolicos videlicet præsules in summæ arce constituit, omniumque Ecclesiarum curam habere præcepit, ut nobis succurratis, nosque tuentes, quibus omne episcoporum judicium est commissum, liberare ab hostibus nostris non negligatis. Nam scimus in Nicæna magna synodo trecentorum decem et octo episcoporum, ab omnibus concorditer esse roboratum, non debere absque Romani pontificis sententia concilia celebrari, nec episcopos damnare, licet hæc et synodica capitula alia complura pernecessaria, ab hæreticis, qui nos quotidie infestant et perdere nituntur, ut facilius

A nos capere possint, sint incensa, nobisque sublata. Qua de re hac inventa occasione, indifferenter omni canonica et apostolica postposita auctoritate, nos vi a propriis, vobis inconsultis, illicite expellunt sedibus, ovesque nobis a Christo Domino apostolica commissas gratia, invadunt, gradibus privant: et quod pessimum est, et omnibus Christianis legibus inimicum, interficere decertant. Vos ergo ut semper vestræ sedi sanctæ consuetudo fuit, periclitantibus subvenite, oppressos roborate, tribulatis manum porrigite, taliaque prohibete, et leges imponite, ut apostolica doctrina, quæ in Deo est, cito ad victorum judicium perducere valeat nostrum, nosque apostolorum principe suffragante Petro, ab imminentibus periculis liberare (48). Novimus namque in jam fata Nicæna synodo generaliter esse decretum, ut nullus passim, vageque episcopos, aut præsumptive lacerare, aut accusare, et qui non sunt rectæ fidei vel bonæ vitæ, vel claræ conversationis, infamare præsumat. Sed prius si erga episcopos, vel auctores Ecclesiæ quaquam causam habuerit, eos cum charitate mansuete conveniat, ut ab eis vulnus unde agitur, recte sanetur. Aut ipse, si secus egerit, accusator excommunicetur. Quod si ab eis nihil recte valuerit percipere, tunc primo summos adeat primates, et ipsi tempore congruo canonice eos convocare debent. Qui si aut suis rebus exspoliati, aut a propriis sedibus ejecti, aut exsiliati, vel oppressi, aut iniique tractati fuerint, primo eruantur, et canonicè restituantur, atque omnia sibi sublata (49) integerrime eis legibus reddantur. Quoniam priusquam hæc fiant, ut in prædicto constitutum est concilio, nec canonice convocari, nec distringi a quocunque possunt. Quoniam nec sæculi leges hæc fieri permittunt, quanto minus ecclesiasticæ? Similiter et a supradictis Patribus est definitum consonanter, ut si quisquam episcopum, aut metropolitanum, aut comprovinciales, vel iudices suspectos habuerit, vestram sanctam Romanam interpellent sedem, cui ab ipso Domino potestas ligandi, ac absolvendi, speciali est privilegio super alios concessa. Ipsa enim (50) firmiter a Deo fixum et immobile percepit, quoniam ipsam formam universorum titularum lucidissimam Dominus Jesus Christus veram apostolicam constituit sedem. Ipsa est enim sacer vertex, in quo omnes vertuntur, sustentantur, levantur, et sicut in Christo Christiani, et in petra, id est Christo, Petrus, Petri renovantur Ecclesiæ: *Tu es enim*, sicut divinum veraciter testatur eloquium, *Petrus*⁴⁹, et super fundamentum tuum Ecclesiæ columna, id est, episcopi, qui Ecclesiam

⁴⁷ II Cor. xi, 29. ⁴⁸ Matth. xvi, 18.

(47) Stephanus Dorensis ad Martinum papam.

(48) Habetur in epist. decret. Julii contra Orientales pro Athanasio.

(49) Adr. coll. 35.

(50) Sergius Cyprî, epist. ad Theod. papam cons. n. concil. Lateran.

sustinere, et propriis humeris portare debent, A sunt confirmati. Tibique claves regni cœlorum commisit, atque ligare, et solvere potestative, quæ in terra et quæ in cœlis sunt, promulgavit. Tu profanarum hæresum, et impetitorum, atque omnium infestantium depositor, et princeps, et doctor, caputque omnium orthodoxæ doctrinæ et immaculatæ fidei existis. Igitur ne despicias Patrum tuorum, Pater, pietatem, bonamque intentionem. Et sicut illi Patres et prædecessores nostros a multis liberaverunt oppressionibus et angustiis, ita nos liberare digneris. Nam fuit semper vestræ sanctæ et apostolicæ sedi licentia, injuste damnatos vel excommunicatos, potestative sua auctoritate restituere, et sua eis omnia reddere, et illos qui eos condemnaverunt, aut excommunicaverunt, apostolico punire privilegio: sicut etiam nostris et antecessoribus cognovimus actum temporibus. Porro et ipsi primates, qui episcoporum et summorum ecclesiasticorum causas suscipere debent, in præfixa Nicæna synodo sunt dinumerati, ne in posterum ex hoc contentio oriretur. (51) O sanctissime Pater Patrum, abscinde blasphemias et jactantiam vaniloquorum et insidiantium infestationes, nos et fratres nostros opprimentium, atque perdere volentium, qui ad vos quasi ad caput confugimus, ut vestro suffulti auxilio liberemur, et vobis nobisque Christi commissas oves a luporum ore, Domino adminiculante, antequam deglutiantur, rapiamus. Nee enim (52) fas est supplicum apostolicæ sedis scripto, aut sine scripto, preces oblatas despiciere, sed ut concedat, et privilegium vestræ sedis est, et nos, et illi canonicaliter convocemur, et ante vos de nostris objectionibus canonicè cum omni probitate concertemus. Sicut prædecessores nostri penes vestros fecerunt antecessores, et sicut canonica in prædicta sancta synodo docent constituta, et veluti paleati verbi per ventilabrum canonicæ examinationis plenam purgationem, in communi consistentes auditorio, de maturis et nutrientibus catholicæ Ecclesiæ dogmatibus, quæ confirmant cor hominis, per participationem paternarum consequamur institutionum. (53) Antiquis enim regulis sancitum est, ut quidquid, quamvis in remotis aut in longinquis positis provinciis, super episcoporum querelis aut accusationibus ageretur, non prius tractandum vel accipiendum esset, quam ad notitiam almæ sedis vestræ fuisset pronuntiatio facta, qua infirmaretur, aut firmaretur. Indequè sumerent normam, unde Ecclesiæ sumpserunt exordium prædicationis, ne passim ab insidiatoribus columnæ everterentur Ecclesiæ. Certum est enim eidem sanctæ sedi vestræ in honorem beatissimi Petri, Patrum decreta peculiarem decrevisse reverentiam Dei, pro rebus inquirendis atque determinandis, quas sollicitè decet justèque ab ipso præsulum examinari vertice apostolico, cujus sollicitudo semper fuit et est tam mala damnare quam probare laudanda. Quoniam humillimum vestro apostolico culmini persolventes obsequium, ut ipse Dominus præcepit, et sanctorum decreta Patrum statuerunt, cum lacrymis suggerimus quod sine gemitu cordis reticere non valemus. Nam in tantum a persecutoribus sanctæ Dei Ecclesiæ nostrisque inimicis persequimur, ut **611** magis nos vivere, quam mori tædeat. Unde præ omnibus fatemur, in tantum cor esse nostrum vulneratum, ut propheticum illum planctum exoptemus, dicentes: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis nostris fontem lacrymarum, ut sedentes ploremus die ac nocte* ⁵⁴? Ecce enim oves, quæ nimis infestantur, atque a pravis amoveri hominibus impelluntur. Christianorum vero voces ac gemitus episcoporum longe lateque resonant, novitates insurgunt, calumniæ crescunt, persecutio grassatur, perditio fit populorum. Vestrum est nobis manum porrigere, vobis enim commissi sumus, vestrum est nos defendere atque liberare, nostrumque est a vobis auxilium expetere, et vestris parere jussionibus. Pro nimio ergo dolore, atque gemitu omnium quæ nos infestant necessario recordari, vobisque significare nequimus. Ideo alium vestrum exoramus apostolatum, ut super his legem, quæ in memorata Nicæna synodo est promulgata, quamvis prædictorum insidiatorum, et aliorum malorum hominum, quo facilius episcopos Dei ministros valeant illaqueare, est suffocata, reparata: et quæ necessaria fore cognoscitis, vestræ sanctæ sedis auctoritate nos cunctosque fratres informetis, ut malorum insidias hominum, vestra fulti auctoritate illæsi, Domino opitulante, evadere valeamus, quia insidias luporum prævidere, non ovium (54), sed pastorum est. Scimus enim quod id semper vestræ sedis præsules, primo apostoli, deinde successores eorum fecerunt. (55) Vos universalis Ecclesiæ, et maxime episcoporum qui oculi Domini propter contemplationem et speculationem vocantur, curam gerere, ac de revelatione et lege nostra assidue cogitare debetis, sicut scriptum est: *Beatus qui meditatür in lege Domini die ac nocte* ⁵⁵. Quæ meditatio, non lectione per figuram litterarum tantum inspecta, sed uberante in vobis Christi gratia in vestra cognoscitur conscientia immobiliter insita, et nullatenus de vestro corde recedente lege Christi Dei sacrosancta, sicut in Psalmis dicit Prophe-

⁵¹ Jerem. ix, 1. ⁵² Psal. i, 2.

(51) Idem Sergius.

(52) Martinus papa, ibidem.

(53) PP. Afric. in ep. ad Theod. papam conc. Lateran. ann. 649.

(54) Conc. III Rom. sub Symmacho.

(55) Victor. Carth. ep. ad Theod. papam, et læ multa huc injecta sunt.

ta : *Os justi meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur judicium, lex Dei ejus in corde ipsius*⁸⁷, non atramento, sed spiritu Dei vivi vestris in arcanis conscripta, neque in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, sicut beatissimi apostoli Pauli ad Corinthios missa nos docet Epistola. Quibus præmissis significamus Deo placitæ fraternitati vestræ die septimo Kalendarum Augustarum, indicationis quartæ, nostram humilitatem divina gratia, suo ut præcepit munere præveniente, vestris sanctis ac Deo dignis precibus, in sancta Romana Ecclesia pontificalis honoris accepisse consecrationem et stolam, in quo dignitatis fastigio ut Deo omnipotente altissimo regamur, et a malis omnibus liberemur. Ut non sacerdotale nomen tantum, sed Christi Domini nostri Dei protegente auxilio et meritum habeamus, vestris sanctis ac Deo acceptabilibus nos commendantes orationibus, poscimus quatenus et vestris deprecationibus pro nobis ad Deum effusis muniti, et eruditionibus bonis instructi, digni efficiamur cum omni nobis populo Christiano commisso illæsi, protegi velamento divino. Ad salutationem ergo vestræ sanctæ et honorandæ fraternitatis, vice nostra, Benedictum humilem nostrum fratrem vestrum episcopum, et Alexandrum presbyterum, Crispinum quoque diaconum, vestros famulos destinavimus. Propter quos postulamus celerius nobis a vestra beatitudine persolvi, ut vestris cohortationibus roborati, vestris regulis, isimicis videlicet compressis, informati, ad proprias prudenter consolati valeamus ecclesias ante hiemem Domino propitio remeare. Vestrum est quippe, Pater sanctissime, canonica instructione sollicite ecclesiasticæ regulæ adversantibus, et fratrum insidiatibus obviare, nec permittere noviter dici quod Patrum venerabilium auctoritas omnino non censuit. Nos enim humiles corde, sapientes, adjuvante Domino, quæ recta sunt uno vinculo charitatis vobiscum sumus constricti, veram fidem ac religionem catholicam in omnibus fortiter defendentes. Studiosius itaque a Catholicis improbis probe resistere nitendum est, ne torpentes, desidia oppressi, culpæ taciturnitatis teneamur obnoxii, et quasi favorem impendentes judicemur. Unde dictum est : Negligere, cum possis deturbare per-

versos, nihil aliud est quam fovere. Nec caret scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinori desinit obviare. Manifesta est, Doctor sanctissime venenosa serpentum sine simplicitate astutia, dum manifesta est dolosa inimicorum fallacia. Succurrite, quæsumus, oppressis, liberate nos de manu persequentium, ut cum beato Job cantetis : *Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum, justitia indutus sum, et vestivi me, sicut vestimento et diademate, iudicio meo. Oculus sui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum, causamque quam nesciebam, diligentissime investigabam. Cogitabam molas iniqui, et de dentibus eorum auferebam prædam*⁸⁸, et reliqua. Nos enim, quos tua maxima expectat cura, id est, episcopi omnes, præcipue tuum debemus mereri iudicium, et non ab aliis devorari. Merito ergo nos sacerdotes Domini causa respicit, si silentio (56) saveamus errori. Si quidem corripiantur hujusmodi, nec sit liberum eis pro voluntate habere iudicium, desinatque novitas increscere vetustatem, desinat Ecclesiarum quietem inquietudo turbare. Nam omnes metropolitani, vel reliqui episcopi, sua odia aut vindictas in reliquos episcopos exercere non valeant. Ideo nominatim in Nicæna synodo expressi sunt primates, qui reliquos episcopos audire et judicare debeant, ne ulla fraus in iudicio episcoporum possit irruere. Vos ergo qui in summo speculo gratiæ Dei estis depositi, attendere eos, et opprimere oportet, qui in fratres seditiones (57) et scandala excitant. Ideoque exoramus, ut minime despiciatis humilitatis nostræ, et omnium Orientalium orthodoxorum sacerdotum, et populorum afflictiones et damnationes, cum lacrymis oblatas. Sed sicut luminaria universo mundo, verbum vitæ retinentes, introductas exstinguite tenebras nefandissimorum insidiatum, temporibus etiam nostris procaciter germinatas : quatenus funditus exstincta hujusmodi caligine, lucifer nobis resplendeat per vos, sanctissime Pater, et dogmatica definitio ubique omnes latificans, qua gloriosi sancti Patres per propria piissime dogmata in æternæ vitæ firmam hæreditatem prædicasse noscuntur. Et subscriptio : Incolumem te, et beneplacitum Deo, sanctissime Pater Patrum, orantem pro nobis Dominus custodiat in ævum. Amen.

Rescriptum Felicis papæ ad eosdem.

612 Reverendissimis atque dilectissimis fratribus Athanasio, et universis Ægyptiorum, Thebaidum, Libyorumque episcopis in sancta Alexandria synodo congregatis, Felix almæ Romanæ urbis et universalis Ecclesiæ episcopus, et sancta synodus, quæ in urbem Romam convenit, in Domino salutem.

Sacram vestram synodicam epistolam per gra-

tiam Spiritus sancti, et Deo placitum studium conscriptam, vestræ a Deo honorandæ sanctitatis gratia libenter suscepimus, atque instantè nostra in synodo recitare per singula jussimus, et omnes intente ejus colligere verba præcepimus. Super quæ dum lætari sperabamus et cupiebamus, *versa est in luctum cithara nostra*⁸⁹, et cantatio in plorationem, et omnino totius synodi gaudium in mor-

⁸⁷ Psal. xxxvi, 30, 31. ⁸⁸ Job xxix, 13-17. ⁸⁹ Job xxx, 31.

(56) Ex epist. I Cælestini I ad Gallos.

(57) Stephan. Dorensis, ad synodum Lateranensem anno 649.

rorem translatum est, quia non decuerat, ut ii qui corpus (58) Christi quotidie proprio conficiunt ore, tantam paterentur persecutionem. Quoniam Dominus Deus noster salutem providens generis humani, mandavit persecutiones non fieri, neque fluctuationes inferri, aut invideri laborantibus in agro Domini, neque dispensatores magni Regis vexari, aut expelli. Quiescite, inquit sancta magna Nicæna synodus, et nolite persequi eos qui Deo perfecte ministrant, et sincera voluntate superni Dei mandata custodiunt, et nostris legibus subjungantur. Quia nec decet nec ordo patitur, ut iniqui et carnales spirituales persequantur. Omnis enim qui resistit alicui, nunc vertendo, nunc celando veritatem, mentitur adversus eum contra quem litigat. Et qui infestus est alicui, omnia sicut hostis agit, et insuper loqui contendit. Vos enim monemus fratres in speculis esse debere, ut in quantum esse potestis et Dominus auxilium dederit, talibus nostra apostolica vestraque auctoritate resistatis, nec quisquam vestrum a fratris auxilio se subtrahat, sed pro viribus adminiculum præstet. Quoniam licet pauci sitis, si unanimes fueritis, nullatenus, justitia suffragante, Domino quoque opem ferente, superabimini: *Quia funiculus triplex difficile rumpitur*⁵⁸. Nam si officiis sæcularibus (59) humana lex subvenit, quanto magis ecclesiasticis, et Domini sacerdotibus, maximeque pontificibus, qui pupillæ oculorum Domini appellantur, divina atque canonica lex suffragari debet? An enim divinum de episcopis eloquium: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei*⁵⁹. Et si sæculares homines humana multipliciter explorantur lege, et requisitiones atque induciæ illis multorum mensium conceduntur, ne injuste damnentur; quanto magis episcopis, qui proximiores sunt Deo, et super eos sunt constituti, positique in cœlesti militia, quæ impensius ponderanda est, temporaque sunt concedenda multo ampliora, ne a quibusdam graventur aut opprimantur, vel subito damnentur. (60) Inspiciamus ergo, adjuvante Deo et sancto apostolo Petro, per quem et apostolatus et episcopatus in Christo cœpit exordium, quam plures sæpe emergerunt causæ, quæ in quibusdam non erant causæ, sed crimina. Quia magis, ut comperimus, iniquitate fratribus sunt impositæ, quam charitate. Et ut de cætero sollicitudo sit, ne talia deveniant, capitula quædam, quæ a sanctis Patribus, tam in Nicæna synodo, quam in hac sede constituta sunt, ponamus. Quibus fratres et coepiscopi nostri fulti, insidias inimicorum Domino auxiliante valeant evadere, et prout Dominus dederit posse, paucioribus (61) tantorum malorum verbis imitemur compendium, et strictim quæ

A in volumen litterarum vestrarum comperimus retractemus, et alia nonnulla instantis temporis necessaria prout petitis ponamus.

(62) 1. Est namque synodici decretum institutis, ut nemo episcopum penes sæculares arbitros accuset, sed ad summos primates.

2. Si quis adversus episcopum causam habuerit, non prius alios episcopos adeat, ut eum accuset, quam familiariter ei suam indicet querelam, et ab eo justam emendationem, aut rationabilem percipiat excusationem, ipsa nos instruente veritate: *Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripue eum inter te et ipsum solum. Si te non audierit, adhibe duos vel tres tecum. Et si non audierit, dic Ecclesiæ*⁶², id est, accusa eum publice, et non privatim, et reliqua.

3. Si quis episcopum posthac elegerit accusare, summis primatibus episcoporum suam indicet causam, et non sæcularibus, qui magis ad pacem (63) quam ad judicium eos revocant, ut charitas in omnibus et ab omnibus custodiatur. Si primates accusatores episcoporum cum eis pacificare familiariter minime potuerint, tunc tempore legitimo eos ad synodum canonicè convocatum, non infra angusta tempora canonicè convocent, et non priusquam eis per scripta significant quid opponitur, ut ad responsionem præparati adveniant. Nam si aut vi, aut timore ejecti, aut suis rebus exspoliati fuerint, nec canonicè evocari ad synodum possunt, nec respondero æmulis debent, antequam canonicè restituantur, et sua eis omnia legaliter reddantur.

4. Si quis episcoporum suis fuerit rebus exspoliatus, aut a sua Ecclesia vi aut timore expulsum, quod omni Christiano nomini est inimicum, oportet et decet episcoporum præpositum semper prima fronte sollicitum esse, ut omnia, quæ ei ablata sunt, potestati ejus legaliter reddantur, et præsul prius restituatur. Et postea non statim, sed diu et per spatiosa tempora, suis potestative depositis, et ad suam necessitatem præparatis, ad tempus veniat ad causam. Et si juste visum fuerit, accusatoribus respondeat suis.

5. Nulli infami (64) atque sacrilego de quocunque liceat negotio, adversus religiosum Christianum, quamvis humilis servilisque persona sit, testimonium dicere, nec de qualibet actione vel inscriptione Christianum impetere.

6. Si quis episcopus legitime accusatus, et prædicto ordine ad concilium canonicè convocatus fuerit, absque trepidatione ire debeat. Et si ire non potuerit (65), pro se legatum ad synodum mittat.

7. Nullæ causæ a iudicibus ecclesiasticis audian-

⁵⁸ Eccle. iv, 12. ⁵⁹ Zachar. ii, 8. ⁶⁰ Matth. xviii, 15-17.

(58) Hieronym. epist. ad Nepotianum.

(59) S. Greg. ep. 120, l. vii.

(60) Innoc. ep. 2.

(61) Innoc. ep. 7.

(62) Carth. iii, c. 9.

(63) Carth. iv, c. 26.

(64) Ex Amiano.

(65) Adr. c. 5 et 11.

tur, quæ legibus non continentur, vel quæ prohibita esse noscuntur.

8. Si quis aliter non acquieverit, nisi ut episcopus accuset, supra taxat hoc tenere agere debet, quia aliter rata non potest accusatio existere. Tunc primo accusati causam accusator (66) apud primates canonice deferat. Nam a communione prohibeatur accusatus, nisi ad electorum iudicium canonice convocatus infra tres aut sex, vel plures menses pro suis rationem redditurus venire distulerit. Quod si probare potuerit quod voluerit, sed non potuerit **613** venire, nihil ei nocebit. Ille vero, qui vi, aut timore a sede pulsus, aut suis rebus exspoliatus fuerit, non prius vocetur ad synodum, quam ei omnia legibus redintegrentur (67). Et tandiu in sede propria pacifice et potestative cuncta disponens resideat, quandiu expulsus, vel exspoliatus carere visus est rebus. Cum autem ad iudicium venerit, si voluerit et necesse fuerit, induciæ ei petenti a Patribus constitutæ absque impedimento concedantur, et iudices a se electi tribuantur, ut in loco unde est ille qui accusatur, aut si alibi alicujus temerariæ multitudinis vim metuerit, locum sibi congruum eligat, quo absque timore suos, si necessitas exposcerit, testes habere, et absque impedimento suam canonice sententiam finire valeat.

9. Quia multa per subreptionem evenire solent, (68) illis testificandi vel accusandi licentia denegatur, qui Christianæ religionis et nominis dignitatem et suæ legis vel sui propositi normam, aut regulariter prohibita, neglexerint.

10. Multum derogatio prævalet, quando derogatio creditur. Ideo variis detractionibus atque accusationibus non decet (69) labefactari primatem, sed magis Patrum regulis roborari, nec facile aut indifferenter suscipere accusationes præsumat, dicente Domino: *Non suscipias vocem mendacii*⁶²; sed prius probare debet suspicionem et causam, aut quo animo hoc faciat et postmodum suscipere, quia veritatis professionem, propinquitatis, inimicitæ, timoris, amoris, odii et cupiditatis intentio, impedire, et adversa fratribus irrogare solet.

11. (70) Personæ accusantium tales esse debent, quarum fides et conversatio et vita probabilis, et absque reprehensione sit, et quæ omni careant suspitione. Quia et hoc, te præsentem, ut bene nosti, in Nicæna synodo, propter malorum hominum infestationem ab omnibus est definitum, licet pravorum hominum insidiis sint hæc et alia complura delecta.

12. Primates illi, et non alii sunt, quam in præ-

⁶² Exod. xxiii, 1. ⁶³ I Cor. ii, 15.

(66) Carth. iii, 7.

(67) Rom. v, sub Symmacho.

(68) Anianus in c. 4, t. 7, l. 46, cod. Theod.

(69) Damas. epist. ad Illyricos.

(70) Adrian. 4 et 15.

dicta Nicæna synodo sunt constituti. Reliqui vero, qui metropolitanas (71) tenent sedes, archiepiscopi vocantur, et non primates, salva in omnibus apostolicæ sedis dignitate, quæ ei ab ipso Domino est concessa, et postea a sanctis Patribus roborata.

13. Primo semper in omni episcoporum accusatione, persona, vita et conversatio accusantium enucleatim inquiratur, et postmodum ea quæ obijciuntur, fideliter pertractentur. Quoniam nihil aliter fieri debet, nisi impetitorum prius requiratur fides, personæ, vita et actus discutiantur, quia non debet pravorum ad insidiantium hominum pernicie vita lacerari innocuentium. Sane sæpissime boni a malis persequuntur, qui non cesant suis calamitatibus aliis derogare. Ideo summopere prævidendum est, ne hæc fiant.

14. Nullus servus, (72) nullus libertus, nullus infidus, nullus criminibus irretitus, nullus calumniator, nullus qui inimicitias studet, nullus qui frequenter litigat, et ad causandum vel detrahendum est facilis, nulla infamis persona, necnon et universi quos ad causanda publice crimina leges publice non admittunt, permittatur episcopos accusare. Quoniam accusatores et accusationes, quas leges sæculi non recipiunt, qua ratione sacerdotalis eas recipere debeat ordo invenire nequeo, cum hæc et in Nicæna synodo prohibita sint, et illi magis ab istis, non isti ab illis iudicari debeant, cum Apostolus dicat: *Spiritualis iudicat omnia, ipse vero a nemine iudicatur*⁶⁴.

15. Hæretici, a quibus nimium opprimimur, excommunicatique, homicidæ, (73) malefici, fures, sacrilegi, raptores, venefici, adulteri, et qui raptum fecerint, vel falsum testimonium dixerint, seu qui ad sortilegos magosque se contulerint, nullatenus ad accusationem, vel ad testimonium erunt admittendi.

16. Non ita in ecclesiasticis (74) agendum est negotiis sicut in sæcularibus. Nam in sæcularibus, postquam legibus vocatus, et in foro decertare cœpit aliquis, non licet ante peractam causam recedere. In ecclesiasticis vero, dicta causa recedere licet, si necesse fuerit, aut si se prægravari viderit.

17. Quotiescunque (75) episcopus super certis accusatur criminibus, si tales fuerint accusatores, qui juste et canonice recipi debeant, legitima in synodo suo in tempore congregata, ab omnibus canonice audiatur, qui sunt in provinciis episcopi. Quod si legitimi non fuerint accusatores, non fatigetur episcopus, quia sacerdotes ad sacrificandum vacare debent, non ad litigandum. Nec illi, qui throni Dei vocantur, pravorum hominum insidiis

(71) Adrian. col. 23 et 15.

(72) Carth. vii, c. 2.

(73) Adr. col. 63.

(74) Leo, ep. 54.

(75) Adr. 27.

turbari deent, sed libere Christo Domino famulari.

18. Quanquam provincialibus episcopis, una cum eorum metropolitano suæ provinciæ causas episcoporum, liceat charitative et concorditer agitare; non tamen, sicut in prædicta, te præsentem, constitutum est synodo, licet definire, absque Romani pontificis auctoritate. Quod si secus a quibusdam præsumptum fuerit, ipsi qui hoc egerunt, suæ præsumptionis suscipiant damnum. Et illi, qui ab eis perperam excommunicati aut damnati fuerint, auctoritate hujus sanctæ sedis, et beati præceptoris nostri clavigeri Petri potestate solvantur atque restituantur. Ipse enim ait Dominus: *Quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in terra et in cælis* ⁴⁵.

19. (76) Quoties episcopi se a suis comprovincialibus, vel a metropolitano putaverint prægravari, aut eos suspectos habuerint, mox Romanam appellent s-Jem. Ad quam eos absque ulla detentione, aut suarum rerum ablatione, obedire liceat. Et dum ad prædictam Romanam matrem appellaverint Ecclesiam, aut ab ea se audiri exposcerint, nullus eos, aut excommunicare, aut eorum res auferre, aut aliquam vim inferre eis præsumat, antequam horum causa Romani pontificis auctoritate finiatur. Quod si aliter a quoquam præsumptum fuerit, nihil erit, sed viribus carebit. Nam nec hoc perperam præsumimus, sed et ipsum in Nicæna synodo constitutum, et antecessores nostros egisse, bene, Athanasi, nosti, quando tu et Paulus Constantinopolitanus, Asclepius Gazæ, et Lucianus [Lucius] Adrianopolites, ab episcopis Orientalibus inconsulto sanctæ memoriæ Julio prædecessore nostro damnati estis, et ad eum, quasi ad totius orbis caput, ut semper huic sanctæ sedi licitum fuit, confugistis. Cognita eorum nequitia, et vestra justitia, vos in communionem suscepit, et omnium vestrum curam gerens, propter sedis propriæ dignitatem suas singulis reddens Ecclesias, Orientalibus scripsit, culpans eos quod non recte tractassent, viros inculpabiles de suis Ecclesiis expellentes, et constituta Nicæni concilii minime conservantes. E quibus ad certum diem nonnullos sibi adesse præcepit, ut de talibus præsumptionibus certam redderent rationem, et coram eis ostenderet, justum se super eis protulisse decretum. Determinatum est etiam, non talia deinceps fratres esse passuros. Et nisi ab hujusmodi præsumptionibus cessarent, a propriis esse gradibus eos recessuros. Tali enim hujus sanctæ sedis privilegio, et tu et fratres tui proprias recepistis Ecclesias, cum omnibus ad vos pertinentibus. His enim et aliis quam plurimis documentis, manifestum est, nullum damnari, aut suis exposcari rebus debere episcopum, **614** qui hanc san-

⁴⁵ Matth. xvi, 19; xviii, 18. ⁴⁶ Joan. xiii, 35.

(76) Item ex Adriano.

ctam sedem interpellaverit, aut sibi defensatricem asciverit, donec iudicium de eo nostræ apostolicæ auctoritatis, hoc est, principis apostolorum Petri agnoscat. Quia solum Christus Jesus huic sanctæ sedi, id est apostolicæ, hoc facere commisit. Utpote quoniam solus, atque præ omnibus præfatus princeps apostolorum creditus est, atque percipere meruit a Rege regum Christo claves regni cælorum.

20. De induciis vero episcoporum super quibus consultuistis, diversas a Patribus regulas invenimus institutas. Quidam enim ad repellenda impetitorum machinamenta, et suas præparandas responsiones, et testes confirmandos, et concilia episcoporum atque amicorum quærenda, annum aut sex menses mandaverunt concedi; quidam autem annum, in quo plurimi concordant. Minus vero quam sex menses non reperi, quia a laicis hæc indulta sunt, quanto magis Domini sacerdotibus? Nam et a nostris antecessoribus, atque reliquis sanctis Patribus multoties inhibuitur est, ne quis Domini sacerdotibus detractiones irroget, quanto magis accusationes non ex radice charitatis prolatas? Quiescite, inquit, et nolite persequi eos, qui Deo perfecte ministrant, quorum orationibus et terrena bella sedantur, et recedentium a Deo angelorum pelluntur incursus, quique omnes dæmones, qui cerrupti sunt, precum assiduitate confundunt. Induciæ namque non sub angusto tempore, sed sub longo spatio concedendæ sunt, ut accusati se præparare, et universos communicatores in provinciis positos convenire, et testes præparare, atque contra invidiatores se pleniter armare valeant.

21. Judices enim, et accusatores tales esse debent, qui omnium careant suspicione, et ex radice charitatis suam desiderent promovere sententiam. His igitur tam legaliter, quam et canonicè prolatis, etiam omnium Christianorum reverentiam congaudere deprecamur, spiritali intercedente dilectione, et timore Dominico, per quem humana removetur offensio, et Ecclesiarum ædificatio præponitur universis, ut magis universi ædificationem fratrum laborent, quam ad damnationem, quoniam ait Dominus: *In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem* ⁴⁶. Jam enim formam dedimus, et a prædecessoribus nostris datam esse cognovimus, ut si quis se agnoverit Christianum, illud servet, quod ab apostolis noscitur esse traditum, dicente apostolo Paulo: *Si quis vobis annuntiaverit, præter quam quod accepistis, anathema sit* ⁴⁷. Christus enim Dei Filius Dominus noster, humano generi propria passione salutem plenissimam condonavit, ut nos liberaret. Ut si in tantum nos dilexit, ut etiam proprio Filio suo non parceret, sed pro nobis omnibus illum traderet, ut nos liberaret, ut quid nos non diligimus

⁴⁷ Galat. 1, 8.

fratres, aut eos temere judicamus? cum prædictus A
 dicat Apostolus : *Nolite judicare invicem, sed hoc
 magis judicate, ne ponatis offendiculum fratri vel
 scandalum* ⁴⁰. Nam si illi qui fratres diligunt, ex
 Deo nati sunt, et vident Dominum; quid ergo erunt
 illi qui eos persequuntur, et eos detrahendo, machinando, accusando, infestando, damnare moliantur? Si illi filii Dei, procul dubio filii sunt diaboli, qui ut semper *sicut leo rugiens circumit, quærens quem devoret* ⁴¹, ita fratres insequuntur, ut perdant. Qui vero adjuvare fratres refugiant, majus peccatorum onus acquirunt, et fraterni solatii rei existunt: *Væ, inquit Propheta, qui potum dat amico suo, miscens sel suum* ⁴². Et iterum sapientissimus Salomon ait: *Quoniam qui loquitur iniqua non potest latere, nec præteriet illum corripiens judicium. In cogitationibus ergo impii interrogatio erit. Sermonum autem illius ad Deum præmeditatio, ad correptionem iniquitatum illius, qui auribus zeli audit omnia, et tumultus murmurantium non abscondetur* ⁴³. Hæc enim si amplecti veluissent, proprio et sano sensu, ad reprobum sensum minime laberentur, sed per Dei timorem sermonum suorum præcaventes custodiam, piam sanctorum Patrum definitionem sine quadam præsumptione nocumenti utrique conservarent, quoniam dicit sacrum eloquium: *Consilium bonum conservabit te, et mens bona custodiet te* ⁴⁴. Non enim de fontibus salutiferis spiritualiter ad acquisitionem æternæ vitæ procedunt, tales accusatores, et detractores, atque ideo competenter nos beatus Paulus apostolus admonens, ait: *Non debere plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem* ⁴⁵ in definitione pietatis perdurantes. Qui

enim hanc præterierunt, non tantum læsi decedentes a corroboratione sua, sed insipientiæ suæ dereliquerunt omnibus memoriam, ut his, quibus peccaverunt, minime latere potuissent: *Gloria enim et contumelia in loquela, et in lingua hominis casus illius est* ⁴⁶. Ideoque conveniens est hanc ostentationem, et reprehensionem illorum nostris actibus inseri, ne ulterius jam talia patiamini, seminantibus eis zizania, et scandala, sed lætari in officiis et dogmatibus vestris mereamini. Igitur erubescant talia, et hujusmodi blasphemata subtrahere festinent, si noluerint a sacerdotali nostro collegio segregari, et a totius Christiani populi societate divelli. Licet namque de his plura et pernecessaria, quæ in decretis sedis apostolicæ, et ab apostolis eorumque successoribus nostris ubilibet prædecessoribus statuta inveniuntur, dicere et conscribere potuissemus, tamen melius nobis visum est, ut epistolam oratione claudamus. Deus omnipotens, et unus unigenitus Filius et Salvator noster Jesus Christus, vobis tribuat incitamentum, ut omnibus fratribus et coepiscopis nostris, quibuscunque tribulationibus laborantibus, totis succurratis viribus, et cum eis compatientes, crucem ejusdem Domini Salvatoris portetis, ut veri ipsius discipuli coram omnibus appareatis. Ut et vos, et qui vobiscum sunt, hic et in futuro mellora possideatis, *quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se* ⁴⁷. Per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et cum quo omnipotenti Deo Patri gloria in sæcula sæculorum. Amen. Valere vos opto, fratres charissimi. Data Idibus Februarii, Agathio, et Juliano, viris clarissimis, consulibus.

⁴⁰ Rom. xiv, 13. ⁴¹ I Pet. v, 8. ⁴² Habac. m, 15. ⁴³ Sap. i, 8-10. ⁴⁴ Prov. ii, 11. ⁴⁵ Rom. xii, 3. ⁴⁶ Eccle. v, 15. ⁴⁷ I Cor. ii, 9.

615 IN VITAM BEATÆ SYNCLETICÆ ADMONITIO.

Vitam beatæ Syncleticæ antiquissimum esse opus suadent Vitæ Patrum lib. v et vi, apud Rosweidum, et ipsæ sane antiquissimæ, circa sextum sæculum Latine translatae; ubi complura subinde occurrunt ex Vita beatæ Syncleticæ mutuata. Ejus auctores varii assignantur, ex quorum numero Athanasius, qui ut vi et præstantia nominis cæteris longe antecellit: inde sane contigit ut, neglectis pene aliis, quibuspotiori jure hac opusculum tribueretur, a multis nec ignobilibus scriptoribus Athanasio ascribatur. Nec prætermittendæ Nicephori Callisti verba lib. viii, c. 40: Την Ἀντωνίου φιλοσοφίαν ὁ τὰ πάντα ἄριστος Ἀθανάσιος, καὶ αὐτῷ διαφερόντως φιλούμενος, πρὸς λεπτὸν ἱστορήσας ἐξέδωκε τὰς μετὰ δαιμόνων πάλας αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐξευρημένας τέχνας αὐτῷ κατ' αὐτῶν, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ βίου τεράστια, καὶ πάνθ' ἕκαστα διαγράψας· ὡς ὄρον εἶναι μοναδικῆς πολιτείας τὸ σύγγραμμα. Ὅποια δὲ ὁ αὐτὸς Ἀθανάσιος κἀν τῷ βίῳ Συγκλητικῆς ἔπραξεν· ἀνδρῶν μὲν πολιτείας ἐντεῦθεν, γυναικῶν δ' ἐκείθεν ὑποτιθεῖς, ὡς ἐν πλάσματι διηγῆσως. Id est, Antonii philosophiam vir longe præstantissimus Athanasius, qui etiam ipsi fuit charissimus, pluribus descriptam edidit, conscripsitque ejus adversum dæmones certamina, quasve artes ad ipsos debellandos adinvenit, necnon alia vitæ illius prodigia minutatim enarrata: adeo ut liber ille sit quasi vitæ monasticæ norma. Cujusmodi item sunt quæ idem Athanasius descripsit in vita Syncleticæ: in prioræ quidem libro virorum vivendirationem; in sequenti vero mulierum proponens, quasi sub forma narrationis. Præterea in codice Vaticano 825, teste Holstenio in animadversis ad Martyrologium Romanum, hæc vita Athanasii nomen præfert; itemque in bibliothecæ Scorialensis exemplari, quod memorat Alexander Barvoetius in catalogo illius Bibliothecæ, ad cujus fidem David Colvillus Latinam interpretationem suam adornavit, editam a Bollando ad 5

Januarii. Hæc quantulacunque sint testimonia, exigui aut nullius momenti videntur iis qui vel primoribus labris Athanasii stylum orationisque genus attigerint; tantum scilicet abhorret hoc opusculum ab Athanasiana illa eloquentia, sale, gravitate. Ad hæc nullus assignatur scriptor, ad quinque sævæ sæcula post Athanasii ætatem qui id operis tribuat Athanasio. Tradit autem Holstenius in alio codice vetustissimo Cryptoferratensi bibliothecæ Vaticanæ num. 1589, eam Vitam adjudicari Polycarpo ascetæ. Codex autem quo est usus Cottelerius qui tomo I Monumentorum ecclesiæ Græcæ vitam Syncreticæ evulgavit, nullum præferi auctoris nomen. In Schedis vero Combesianis quarum perhumaniter nobis copiam fecit vir eruditus R. P. Lequien ex Ordine Prædicatorum ad calcem operis hæc leguntur: Hucusque qui ex sancta (Syncretica) per beatum Arsenium Pegadensem prodierunt sermones: unde forte inferatur Arsenium illum gesta dicitque Syncreticæ collegisse. Qui Arsenius longe diversus esse videtur a prisco illo Arsenio monacho qui quarto sæculo floruit. Cæterum multa uti diximus in v et vi Rosweidi libro ex hoc Opere ad verbum excerpta leguntur, quæ nos ad marginem pro facultate notavimus. Similiter in Apophthegmatibus Patrum, et in Scholiis ad Joannem Climacum identidem laudatur Vita sanctæ Syncreticæ.

VITA ET GESTA SANCTÆ BEATÆQUE MARGISTRÆ SYNCRETICÆ.

1. Par esset omnes homines bonarum rerum esse peritus. Ita enim in negotiis exercitati, vitam transigerent absque detrimento. Nam simplicioribus multæ perutiles res sunt occultæ, quod ideo illis obvenit, quod ex socordia hebetiore sint mente. Enimvero plerumque pretiosæ margaritæ, in pauperes vilesque viros inciderunt, qui ex artis imperitia, eas nihili naucique fecerunt. Nos itaque qui animo sumus puerili et imperito, cum incidissemus in hanc margaritam, non magni faciebamus illam, dum solam speciem attenderemus, et a naturæ dignitatisque illius notitia multum abessemus: ubi autem paulatim ejus propius pulchritudinem spectantes, præstantiam edocebamur, divino erga perceptam rem amore accendebamur. Ipsæ namque res mentem nostram ad desiderium inflammabant.

2. Quorsum autem loquar de præsentibus, aut me illis adnumerem, quasi nos aliquid sciamus, aut eloqui valeamus de præclara et beata Syncretica? Omnium quippe hominum naturam, bonis ejus operibus recensendis imparem arbitror. Quod si quis de illa loqui aggrediatur, quantumvis sapiens sit ac peritus, longissime aberit a re proposita exsequenda. Quemadmodum enim qui solem intentius respicere volunt, oculorum damno afficiuntur, ita etiam qui ejus vitam contemplari nituntur, ob præclare gestorum præstantiam, **616** vertiginæ correpti, cedentes demum ac viribus destituti, in mentis incidunt perturbationem.

3. Nos autem pro viribus nostris ejus vestigia consecrati, et ab ejus æqualibus de primæva ejus ætate paucis eruditi, ex ipsisque rebus aliquantulum illustrati, scribere ingredimur, nobisque ipsis salutarem cibum recondimus. Nam pro dignitate illius eloqui, non impossibile modo nobis est, sed multis aliis perarduum ac difficile.

4. Quæ cælestis συγχλήτου seu senatus nomen habet, ex Macedonia oriunda est. Majores siquidem ejus audito Alexandrinorum erga Deum et Christum amore, ex Macedonia in Macedonis urbem

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΚΑΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΣΥΓΚΡΗΤΙΚΗΣ.

1. Ἐδει πάντας ἀνθρώπους τῶν καλῶν μὴ ἀμυθούς ὑπάρχειν. Οὕτω γὰρ ἂν ἐγγεγομασμένοι τοῖς πράγμασιν εἰ εἶεν, τὰ ἀξήμιον εἶχον ἐν βίῳ· καὶ γοῦν τοὺς ἀπειροτέρους τὰ πολλὰ τῶν χρηστῶν διέλαθεν. Τοῦτο δὲ πεπόνθασιν ἐκ τοῦ τὴν διάνοιαν αὐτοῖς ἀμβλωτέραν καθεστάναι ὑπὸ τῆς ἀμελείας. Πολλὰκις γὰρ καὶ μαργαρίται πολῦτιμοι εἰς πένθητας παρήλθον ἄνδρας. Οἱ δὲ ἀδοκίμαστον τὴν περὶ τούτων τέχνην ἔχοντες, ὡς μικρῶν τιμῶν καὶ οὐδαμινῶν κατεφρόνησαν. Ἡμεῖς γοῦν, νηπιᾶν καὶ ἀνάσκητον ψυχὴν ἔχοντες, τῷ παρόντι ἐντυγχάνοντες μαργαρίτη, οὐδὲν μέγα τοῦτον θεωροῦμεν, τῷ σχήματι μόνῳ ἐνατενίζοντες, τῆς δὲ φύσεως αὐτοῦ, ὅσον πρὸς γινώσιν, μακρὰν τυγχάνοντες. Ὡς δὲ κατ' ὀλίγον ἐκ τῶν πέλας ἐδιδασκόμεθα τὸ κάλλος αὐτοῦ, θεῖος ἔρωσ καὶ ἡμῖν ἐνεγεννᾶτο πρὸς τὸ ὀφθέν· καὶ γὰρ αὐτὰ τὰ πράγματα ἐξωπύρει ἡμῶν πρὸς τὸν πάθον τὴν διάνοιαν.

2. Τί δὲ λέγω τοὺς παρόντας, ἢ καὶ ἑαυτὸν συγκαταριθμῶ τούτοις, ὡς τι εἰδὼτων ἡμῶν καὶ λεγόντων περὶ τῆς αἰοιδίμου καὶ μακαρίας Συγκλητικῆς; Οἶμαι γὰρ πᾶσαν ἀνθρώπων φύσιν λείπεσθαι πρὸς διήγησιν τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς πράξεων. Εἰ δὲ καὶ τις ἐπιχειρήσειε λέγειν τι περὶ αὐτῆς, πολὺ μὲν καὶ ἀπειρον ἀπολειφθήσεται τῶν ζητουμένων, κἂν σοφός. κἂν ἐπιστήμων τυγχάνῃ. Ὡσπερ γὰρ οἱ τῷ ἡλίῳ ἀτενίσαι βουλόμενοι τὰς ὄψεις βλάπτονται, οὕτω καὶ οἱ κατοπτρίζεσθαι τῷ βίῳ ταύτης πειρώμενοι, ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῶν κατορθωμάτων ἰλιγγιάσαντες, ὑπενδόντες ἢ καὶ ἀτονήσαντες, σύγχυσις ὑφίστανται τῇ διανοίᾳ.

3. Ἡμεῖς δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν ἰχνηλατοῦντες τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ ἐκ τῶν συνηλικῶν δὲ αὐτῆς τὰ κατὰ τὸν πρῶτον βλον ἀκροθιγῶς ἀκούσαντες, καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν πραγμάτων ἀμυθῶς καταυγασθέντες, ἐπὶ τὸ γράφειν ἤκομεν, ἑαυτοῖς τροφὰς σωτηριώδεις ἀποθησαυρίζοντες. Τὸ μὲν γὰρ κατ' ἀξίαν αὐτῆς λέγειν οὐ μόνον ἡμῖν ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πολλοῖς δυσχερές.

4. Ἡ τῆς οὐρανοῦ συγχλήτου ἐπόνυμος, χώρας τῆς Μακεδονίας τυγχάνει. Ἀκροθιγῶν γὰρ τῶν προγόνων αὐτῆς τὸ φιλόθεον καὶ φιλόχριστον τῶν Ἀλεξανδρέων, κατελάμβανον ἐκ Μακεδονίας τὴν τοῦ Μακεδόνα πό-

λιν. Ἐπιούστων δὲ αὐτῶν τῇ χώρᾳ, καὶ μεζῶ εὐρόν-
τες τῆς φήμης τὰ πράγματα, φιλοφρόνως ἔχουν αὐ-
τήν. Οὐ πλῆθει δὲ δῆμων συνέχαιρον, οὕτε μὴν οἰκη-
μάτων ἐθαύμαζον μέγεθος· πλῆστιν δὲ μονότροπον
εὐρόντες σὺν εἰλικρινεῖ ἀγάπῃ, δευτέραν ἔθεντο τὴν
οἰκίαν τῆς μετοικίας.

5. Ἦν δὲ καὶ τῷ γένει περιόλεπτος ἡ μακαρία
Συγκλητική, καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ τοῖς κατὰ τὸν κόσμον
τερπνοῖς νομιζομένοις ἐκεχόσμητο. Παρῆν δὲ αὐτῇ
καὶ ἀδελφὴ ὁμόφρων ἄμα, καὶ ἀδελφοὶ δύο, σεμνο-
τάτη καὶ αὐτοὶ ἀναχθέντες βίῳ· ὧν ὁ μὲν εἷς, ἐν τῇ
παιδικῇ ἡλικίᾳ τυγχάνων, ἀπεγένετο· ὁ δὲ ἕτερος,
ἐπιβάς πέμπτῳ καὶ εἰκοστῷ ἔτει, παρὰ τῶν γονέων
εἰς γάμον παρεκαλεῖτο· καὶ πάντων πρὸς τὸ ζητού-
μενον εὐτρεπισθέντων, καὶ τῶν ἐξ ἔθνους συμβολι-
κῶν ἐκτελουμένων, ἀπέπειθε ὁ νέος ὡσπερ ὄρνεον ἐκ
βρόχων, ἀνταλλαγὴν ποιησάμενος τῆς ἐπιγείου νόμ-
φης, τὴν ἄμωμον καὶ ἐλευθερὰν τῶν ἀγίων σύνοδον.

6. Αὕτη δὲ ἔτι ἐν ταῖς πατρῷαῖς ἀγκάλαις τυγχά-
νουσα, φιλοθεῖα μὲν τὸ πρῶτον τὴν ψυχὴν ἥσκειτο·
καὶ οὐχ οὕτω τὰς τοῦ σώματος ἐπιμελείας ἐποιεῖτο,
ὡς τὰς τῆς φύσεως ὀρμὰς ἐπετήρει.

7. Ἦν γάρ καὶ κατὰ τὸ σῶμα περικαλλεστάτη, ὡς
καὶ πολλοὺς αὐτῇ μνηστῆρας προσεῖναι κατὰ τὴν
πρώτην ἡλικίαν· τοῦτο μὲν ὑπὸ τῆς περιουσίας δε-
λεαζομένους, τοῦτο δὲ καὶ ὑπὸ τῆς τῶν γονέων κο-
σμιότητος, καὶ πρὸς ἐπὶ τούτοις ὑπ' αὐτῆς τῆς κόρης
τοῦ κάλλους ἐξαπτομένους. Καὶ γοῦν οἱ γονεῖς ἀμέ-
νωσ προετρέποντο τὴν νέαν εἰς γάμον, αὐτὸ τοῦτο
ἐπαίγοντες, ὡς ἐξ αὐτῆς τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν αὐ-
τοῖς φυλαχθῆναι. Ἡ δὲ σώφρων καὶ γενναία τῷ φρο-
νήματι, οὐδόλως συνετιθετο ταῖς τοιαύταις τῶν γο-
νέων συμβουλαῖς· ἀλλὰ γάμον ἀκούουσα κοσμικῶν,
γάμον θεῖον ἐφαντάζετο· καὶ πολλοὺς μνηστῆρας
παρορῶσα, εἰς μόνον τὸν οὐράνιον νυμφῶν εἶχε τὸ
νεῦμα.

8. Καὶ ἦν ἰδεῖν τῆς μακαρίας Θεόκλης γνησίαν μα-
θητρίαν, τοῖς αὐτοῖς αὐτὴν ἐπομένην διδάγμασι. Καὶ
γὰρ τῶν δύο εἰς μνηστῆρ ἦν ὁ Χριστός, καὶ αὐτὸς ἦν
τῶν ἀμφοτέρων νυμφαγωγὸς Παῦλος· οἶμαι δὲ καὶ
τὸν θάλαμον αὐταῖς μὴ ἐναλλάττειν· εἰς γὰρ αὐταῖς
παστὸς ἡ Ἐκκλησία, καὶ ὁ αὐτὸς Δαβὶδ μελωδεῖ ἐπ'
ἀμφοτέρων τὰ σεμνὰ καὶ θεῖα ἄσματα. Καὶ γὰρ ἐν
κυμβάλοις εὐήχοις τέρπει τὰς θεῶ ἀνατεθείσας ψυ-
χὰς, καὶ ἐν τυμπάνοις καὶ ἐν δεκαχόρδοις ψαλτηρίοις
τὴν τελειοτάτην ᾠδὴν ἀναπέμπτει. Μαριὰμ δὲ τοῖς
ιεροῖς τούτοις γάμοις τὰς χορευτρίδας εἰσάγει, λέ-
γουσα· Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδύξως γὰρ δεδύ-
ξασται. Καὶ τὰ ἴψα δὲ τοῦ θεοῦ δειπνοῦ κοινὰ τοῖς
ἐστρωμένοις· Γεύσασθε γὰρ, καὶ ἴδετε, ὅτι χρη-
στὸς ὁ Κύριος. Καὶ ἡ τῶν νυμφικῶν δὲ αὐταῖς πε-
ρὶ δλημάτων μία τις ᾠδή· Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν
ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο. Ὁμότροπος
οὖν αὐταῖς ἦν ἡ πρὸς Κύριον ἀγάπη· τῶν γὰρ αὐτῶν
ἠξιοῦντο δωρεῶν· ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀγῶσιν ἠμιλ-
λῶντο. Τὰ μὲν γὰρ τῆς μακαρίας Θεόκλης οὐδενὶ ἠγγόη-
ται μαρτύρια, ὡς διὰ πυρὸς καὶ θηρίων ἀτιθάσσων

concesserunt. Quo cum pervenissent, ac res ipsæ
fama majores comperissent, libentissime isthic se-
des statuerunt. Non illi de populi frequentia gau-
debant, nec ædium amplitudinem mirabantur, sed
unanimi fide sinceræ charitate reperta, incolau-
tui patriam posthabuere.

5. Erat porro beata Syncletica cum genere il-
lustris, tum aliis quæ inter vitæ commoda compu-
tantur instructa. Erat illi soror una concors ac
ejusdem animi, et fratres duo, ipsi quoque vita
honestissima educati, quorum alter ætatem agens
puerilem diem obiit; alter vero ubi vicesimum
quintum attingit annum, a parentibus ad nuptias
destinatus est. Cumque essent omnia ad id negotii
parata, pactionesque de more essent factæ, evolavit
adolescens tanquam avis ex laqueis, et sponsum
terrestrem cum inculpato liberoque sanctorum
cœtu commutavit.

6. Ipsa porro dum paternis adhuc ulnis hæret,
jam primum animum exercebat in amore Dei,
nec tantam corporis curam, quantam animi moti-
bus observandis sollicitudinem ponebat.

7. Erat namque forma corporis elegantissima;
adeo ut sub primam adolescentiam multi ad eam
accederent proci, partim opibus, partim parentum
dignitate permoti, ad hæc puellæ pulchritudine ac-
censi. Ipsi quoque parentes placide juvenclam ad
nuptias hortabantur: ea mente instantes, ut ex
illa sibi generis successio superesset. At illa pu-
dica et animo generosa, nullatenus ejusmodi pa-
rentum consilii obtemperabat; quinimo auditis
mundanis nuptiis, divinas cogitabat: ac multos il-
los despiciens procos, in unum cœlestem sponsum
nutu et animo propendebat.

8. Videre erat beatæ Theclæ germanam discipu-
lam, eadem quam illa documenta sequentem. Am-
barum namque unus pronubus erat Christus, idem
ambarum paranympus Paulus: quin earum thalamum
nihil diversum arbitror: iis enim communis
torus Ecclesia. Ipseque David de utraque, gravia
divinaque cantica modulatur. In cymbalis namque
bene sonantibus oblectat animas Deo consecratas,
et in tympanis ac decachordis psalteriis perfectis-
simum occinit carmen. Maria vero sacris hisce
nuptiis choreas inducit dicentium: *Cantemus Do-
mino; gloriose enim magnificatus est* ⁶⁶. Fercula
quoque divinæ cœnæ, communia epulantibus:
*Gustate enim, inquit, et videte quoniam suavis est
Dominus* ⁶⁷. Præterea sponsalium indumentorum
una utrique textura erat: *Quicumque enim in Chri-
sto baptizati sunt, Christum induerunt* ⁶⁸. Par item
illis erga Dominum charitas, eisdem quippe nume-
ribus ornatae erant: imo etiam iisdem certamini-
bus contendebant. Et quidem beatæ Theclæ nemini
ignotum martyrium et cruciatus, quod per ignem

⁶⁶ Exod. xv, 1. ⁶⁷ Psal. xxxiii, 9. ⁶⁸ Galat. iii, 27.

ferasque indomitas decertaverit : nec hujus quoque A virtutis causa susceptos labores sudoresque, multis latere existimo. Cum enim unus eis Salvator esset, cujus desiderio flagrant, necessario unus quoque illis erat adversarius diabolus. Ac quidem in Thecla mitiores **617** fuisse labores existimo. Expugnata quippe fuit inimici malitia, per exteriora cum ea congressi : hic vero acerbiorē prodebat malitiam, interiore pugna per exitiosas cogitationes congressus.

9. Non fascinavit oculos ejus pretiosæ vestis textura, neque gemmarum varii colores : non aures ejus cymbalum decepit, neque tibia animi vigorem solvere potuit : non parentum lacrymæ, non cognatorum quævis cohortatio ejus emollivit animum ; sed adamantina mente instructa, nequaquam animo fracta est : cunctosque sensus suos, quasi fenestras occultens, cum Sponso suo seorsim colloquebatur, his Scripturæ verbis usa : *Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi* ⁹⁹. At ubi fumosæ tenebrosæque confabulationes occurrerant, eas refugiebat, ad interna animi cubicula sese recipiens. Ubi vero lucidæ fructuosæque adhortationes comparebant, totam pandebat mentem, ut oblata verba susciperet.

10. Neque vero negligebat salutarem corporis medelam ; nam ita jejunii amans erat, ut ex præsentibus nihil ipsi par esset. Illud nempe pro custodia habebat, et pro fundamento cæterorum omnium. Ac si quando necessitate cogente extra consuetam horam aliquid alimenti sumeret, secus illi ac comedentibus accidebat : pallescebat quippe vultus, corporisque moles minuebatur. Nam movente contristato, una immutatur et languescit id quod movetur ; quolibet enim modo principium affectum fuerit, quæ ex illo pendent pari ratione subsequuntur. Quibus namque oblatus cibus voluptati est, iis vegetus corporis habitus est : qui contra affecti, iis caro macie confecta et tenuis est. Mihi loquenti fidem faciunt infirmi. Hæc igitur beata Virgo cum elanguido esse corpore curaret, animæ vigorem præferrebat, idque juxta Apostoli dictum : *Quanto is qui foris est noster homo corrumpitur, tanto is qui intus est, renovatur* ¹⁰⁰. Ita igitur ejusmodi certamen inibat ut vulgi oculis lateret.

11. Postquam vero parentes ejus finem vivendi fecerant, majore Dei impulsu permota, suam secum sumit sororem, quæ erat expers oculorum usu : relictaque paterna domo in consanguinei cujusdam monumentum ingreditur ab urbe remotum, cumque sibi relicta bona, vendita pauperibus distribuisset, accito quodam presbytero, comam sibi capitis totondit. Tunc ornatum omnem et mundum abjecit ; solent enim mulieres, mundum appellare capillos.

⁹⁹ Cant. 11, 16. ¹⁰⁰ II Cor. 1v, 16.

(77) Sic Coteler. Combefis. vero κορυβαντιάσαα.

αὐτὴν ἐνηθλῆκεναι· καὶ ταύτης τοὺς ἑναρετοὺς πό-
νους τε καὶ ἰδρωτάς οἶμαι τοὺς πολλοὺς μὴ λανθάνειν. Εἰ γὰρ εἰς Σωτῆρα ἦν αὐταῖς ὁ ποθοῦμενος, ἀναγκαίως καὶ εἰς αὐταῖς ὁ ἀντιπασζόμενος. Καὶ τῇ μὲν θείῃ πρᾶυτέρως ὑπολαμβάνω τοὺς πόνους· καθήρητο γὰρ ἡ τοῦ ἔχθρου κακία, διὰ τῶν ἐκτὸς αὐτῆς προσομιλοῦντος· ἐνταῦθα δὲ δριμυτέραν ἑαυτοῦ τὴν κακίαν ἐπιδείκνυται, ἐκ τῶν ἔνδον διὰ τῶν ἐναντίων καὶ ὀλεθρίων ἑαυτοῦ λογισμῶν κινούμενος.

9. Οὐκ ἐγοήτευσεν αὐτῆς τὸ ὄμμα ποικίλης ἐσθῆτος ὕφης, οὐδὲ λίθων πολυτελῶν διάφορα χρώματα· οὐκ ἠπάτησεν αὐτῆς τὴν ἀκοὴν κύμβαλον, οὐδ' αὐλὸς διαλύσαι δεδύνηται τὸν τῆς ψυχῆς αὐτῆς τόνον. Οὐκ ἐμάλαξεν αὐτὴν γονέων δάκρυα, οὐδὲ ἕτερα τίς συγγενῶν παραίνεσις· ἀλλ' ὡσπερ ἀδάμαντα τὸν λογισμῶν ἔχουσα, οὐ παρετράπη τὸν νοῦν· καὶ ὡσπερ θυρίδας τὰς πάσας ἀσθῆσεις αὐτῆς ἀποκλείουσα, τῷ ἑαυτῆς νομίῳ καταμόνας προσομιλεῖ, τὸ γραφικὸν ἐκείνο λέγουσα· *Ὡς ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ ὁ ἀδελφιδός μου ἐμοί*. Καὶ εἰ μὲν καπνώδεις καὶ σκοτεινὰ ὀμίλια παρήσαν, ταύτας ἀπέφευγε, τοὺς ἔνδον ταμείους τῆς ψυχῆς ἑαυτὴν συνάγουσα· ὅπου δὲ φωτεινὰ καὶ ἐπωφελεῖς παραινέσεις ἐτύγγαζον, πᾶσαν ἑαυτῆς τὴν διάνοιαν εἴτεινε πρὸς ὑποδοχὴν τῶν λεγομένων.

10. Οὐκ ἠμέλει δὲ καὶ τοῦ κατὰ τὸ σῶμα σωτηρίου φαρμάκου· τὴν τε γὰρ νηστείαν οὕτως εἶχε φιλήν, ὡς μηδὲνα αὐτῇ τῶν παρόντων ἴσον τυγχάνειν. C Φυλακὴν γὰρ καὶ θεμέλιον ταύτην ἔγειτο τῶν ἄλλων. Καὶ εἰ ποτε ἀνάγκης γενομένης παρὰ τὸν συνήθη καιρὸν ἐτράφη, τὸ ἐναντίον ὑφίστατο τοῖς ἐσθίουσιν· ὡχρία γὰρ αὐτῆς τὸ πρόσωπον, καὶ συνέπιπτεν ὁ τοῦ σώματος ὄγκος· τοῦ γὰρ κινουμένου ἀηδισθέντος, συναλλοιοῦται καὶ τὸ κινούμενον. ^C Ὅπως γὰρ ἂν ἡ ἀρχὴ διατεθῆ, ὡς ἐπίπαν ἀκολουθεῖ ταύτη καὶ τὰ ἐκ αὐτῆς ἴρητῆμένα. Οἷς μὲν γὰρ ἡ τροφὴ καὶ ἡδονὴ γίνεται καὶ προσφέρεται, εὐθαλῆς ὁ τοῦ σώματος ὄγκος ἐστίν· οἷς δὲ τὸ ἐναντίον συμβαίνει, ἀτροφος καὶ λεπτὴ ἡ σὰρξ τυγχάνει. ^D Μαρτυροῦσι δὲ μου τῷ λόγῳ οἱ ἄρρωστοι. Ἡ γοῦν μακαρία αὕτη, νοσηλεύειν περρωμένη τὸ σῶμα, τῇ ψυχῇ τὸ εὐανθὲς ἔφερε· κατὰ γὰρ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα ἔπραττεν· *Ὅσῳ γὰρ ὁ ἐξῶθεν ἡμῶν ἄνθρωπος φθειρεται, φησὶν, τοσοῦτον ὁ ἐνδον ἀνακαινοῦται*. Οὕτω μὲν οὖν ἐνήθλει λανθάνουσα τοὺς πολλοὺς.

11. Ὅτε δὲ οἱ γονεῖς αὐτῆς τέλος ἔσχον τοῦ βίου, ἐπὶ πλείον θεοφορηθεῖσα (77) τῷ θεῷ φρονήματι λαμβάνει καὶ τὴν ἀδελφὴν μεθ' ἑαυτῆς· ἦν γὰρ στερηθεῖσα τῶν ὕψων· καὶ τῶν μὲν πατρῶων οἴκων χωρίζεται· εἰς δὲ τινος συγγενοῦς αὐτῆς ἡρωεῖον ἀπωκισμένον τῆς πόλεως κατὰγεται· καὶ διαπωλήσασα πᾶσαν τὴν καταλειφθεῖσαν αὐτῇ οὐσίαν, καὶ διανείμασα τοῖς πένησι, προσκαλεσαμένη τινὰ τῶν πρεσβυτέρων, ἀπέτεμεν ἑαυτῆς τοὺς πλοκάμους. Τίς

τὴν πᾶσαν κοσμησιν ἀπέθετο· ἔθος γὰρ ταῖς γυναῖξι A
κόσμον καλεῖν τὴν τρίχα. Σύμβολον δὲ ἦν τὸ γινόμε-
νον τοῦ ἀπέριττον καὶ καθαράν τὴν ψυχὴν αὐτῆς
γεγενῆσθαι. Τότε μὲν οὖν πρῶτον ἠξιώθη τῆς παρ-
θενικῆς προσηγορίας.

12. Πᾶσαν δὲ τὴν οὐσίαν αὐτῆς τοῖς πτωχοῖς δια-
νείμασα, ἔλεγε· Μεγάλου μὲν ἠξίωμα δνόματος· Τί
δὲ ἀνταποδώσω ἐπάξιον τῷ δωρησαμένῳ, οὐκ ἔχω.
Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐκτὸς πραγμάτων, ἔνεκεν ἀξιώματος
φαρτοῦ, πᾶσαν ἑαυτῶν τὴν οὐσίαν ἀποβάλλουσι· πόσῳ
μᾶλλον ἐμὲ, τοσαύτης ἀξιώθεισαν χάριτος, οὐκ ἄρα
ἔδει μετὰ τῶν νομιζομένων ὑπαρχόντων προδοῦναι
καὶ τὸ σῶμα; Τί δὲ λέγω κτήματα ἢ σῶμα δοῦ-
ναι, πάντων αὐτοῦ ὑπαρχόντων; Τοῦ γὰρ Κυρίου
ἢ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Διὰ τούτων μὲν τῶν
λόγων τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομδωσαμένη, ἡσύ-
χαζεν.

13. Ἦν μὲν οὖν καὶ ἐν ταῖς πατρικαῖς αὐλαῖς
ικανῶς προγυμνασθεῖσα τοῖς πόνοις· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ
τῇ ἀκμῇ τοῦ σταδίου ἀχθεῖσα, προέκοπτε ταῖς ἀρε-
ταῖς. Ὅσοι μὲν οὖν ἀγυμνάσως καὶ ἀσκέπτως προσ-
ῆθον τῷ θεῷ τούτῳ μυστηρίῳ, ἀπέτυχον τοῦ ζη-
τουμένου, μὴ προθεωρήσαντες τὰ καθ' ἑαυτοῦ·
ὥσπερ δὲ οἱ ὁδοιπορεῖν μέλλοντες τῶν ἐφοδίων πρῶ-
τον φροντίζουσιν, οὕτως καὶ αὕτη, ὥσπερ ἐφοδίου
ἑαυτὴν, τοῖς πάλαι πόνοις εὐτρεπίσασα, ἀδεῶς τὴν
ἐπὶ τὰ ἄνω πορείαν ἐποίησατο· τὰ γὰρ εἰς τὸν
ἀπαρτισμὸν τῆς οἰκίας προαποθεμένη, ὀχυρώτατον
τὸν ἑαυτῆς ἐξετέλει πύργον. Καὶ τὸ μὲν καθ' ἱστο-
ρίαν τῶν οἰκημάτων ποίημα ἐκ τῶν ἐξωθεν ὑλῶν
κατασκευάζεται· αὕτη δὲ τὸ ἐναντίον πεποιήκεν· οὐ
γὰρ τὰς ἐξωθεν ὑλας συνήγαγεν, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς
ἐσωθεν ἐκένωσε. Τὰ γὰρ χρήματα ἑαυτῆς διαδοῦσα
τοῖς πένησι, καὶ καταλιποῦσα ὀργὴν καὶ μνησικακίαν,
ἀπώσαμένη δὲ καὶ φθόνον καὶ φιλοδοξίαν, ὑποδόμησε
τὴν οἰκίαν ἑαυτῆς ἐπὶ τὴν πέτραν, ἧς περιφανῆς ὁ
πύργος καὶ ἀχείμαστος ἡ οἰκία.

14. Καὶ τί πολλὰ λέγω; ὑπερέβαινε γὰρ διὰ τῶν
ἀργῶν καὶ τὰς ἐν ἔξει τοῦ μονήρους βίου τυγχανού-
σας. Ὅσπερ γὰρ τὰ εὐφύεστατα τῶν παιδίων, ἔτι ἐν
ταῖς συλλαβαῖς ὄντα, ἀμιλλῶνται τοῖς ἐν ἡλικίᾳ καὶ
πλείω χρόνον ἔχουσι παρὰ τοῖς διδασκάλοις· οὕτω
καὶ αὕτη, ζέουσα τῷ πνεύματι, παρέτρεχε τὰ λοι-
πάς.

15. Τὸν μὲν οὖν ἐμπρακτον αὐτῆς καὶ ἀσκητικὸν D
βίον λέγειν ἀδυνατοῦμεν, ἐπεὶ περ οὐδὲ συνεχῶρει
τινὰ τούτου θεατὴν γενέσθαι. Οὐδὲ γὰρ κήρυκας τῶν
αὐτῆς ἀνδραγαθημάτων ἤθελεν εἶναι τοὺς παρόντας.
Οὐχ οὕτως γὰρ τὸ εὐπράττειν ἐφρόντιζεν, ὅσον τῆς
τούτου φυλακῆς τε καὶ κρυβῆς. Τοῦτο δὲ ἐποίει οὐ
φθόνη συνεχομένη, ἀλλὰ θεῖα χάριτι συγκροτούμενη.
Τὸ γὰρ Κυριακὸν ἔκεινο κατὰ νοῦν ἔφερε βῆμα, τὸ
λέγον, ὡς *Εἰ τι ἔαν ποιῇ ἡ δεξιὰ σου, μὴ γνώτω
ἡ ἀριστερά σου*. Οὕτως μὲν λαυθάνουσα ἐξετέλει τὰ
κρίποντα τῷ ἐπαγγέλματι.

16. Ἀπὸ δὲ τῆς πρώτης ἡλικίας, καὶ ἕως τῆς
ἀκμαστικῆς, οὐ μόνον παντὸς ἀνδρὸς συντυχίαν ἀπ-

Signum autem illud erat, animum ejus omni super-
fluitate vacuum ac purum effectum fuisse. Tunc
autem primum virginis appellatione dignata est.

12. Postquam facultates suas pauperibus eroga-
verat, ait : Magno coonestata sum nomine : quid
autem pro merito benefactori rependam non sup-
petit. Nam si in externis rebus, corruptibilis digni-
tatis causa, fortunæ omnes amittuntur, quanto ma-
gis me tanta donatam gratia, decet ipsum corpus,
cum his bonis (ut putantur) tradere? Quid autem
dico facultates et corpus ipsidari, cujus sunt omnia?
Nam. *Domini est terra et plenitudo ejus* ⁶¹. Atque
per hæc verba, humilitatem adeptæ, quietem. et so-
litarium egit vitam.

13. In paternis sane ædibus, jam ante non mo-
dicam exercitationibus operam dederat, tuncque
in stadii medium acta, virtutibus proficiebat. Con-
tra vero quotquot absque exercitatione et incogitan-
tius ad hoc divinum mysterium accedunt, a propo-
sito excidunt, quia animo singula non prospexe-
rant. At illa, quemadmodum qui iter suscipiunt,
viaticum primo sibi provident, ita ceu viatico, pristin-
is laboribus exercitata, caute **618** et secure iter
ad superna ingressa est : præparatis quippe omni-
bus quæ essent ad exstruendam domum satis, mun-
tissimam turrim sibi absolvit. Quod spectat enim
ædium structuram, externa illæ materia conficiuntur :
at illa contraria plane ratione, non externam
materiam collegit, imo potius internam ejecit. Bona
quippe sua elargita pauperibus, deposita ira, inju-
riarumque memoria, depulsa invidia et gloriæ cupi-
ditate, domum suam ædificavit supra petram,
cujus splendida turris erat, et nullis tempestatibus
obnoxia.

14. Sed quid multa dico? superavit quippe vel
ipso initio, eas quæ monasticæ vitæ assueverant.
Sicut enim pueri qui acriore sunt ingenii acie,
quamvis adhuc in syllabis versentur, cum iis tæmen
contendant, qui et ætate majores sunt ac diutius
magistros frequentarunt, ita et illa spiritu fervens
cæteras post se reliquit.

15. Actuosam itaque et asceticam vitam ejus
enarrare non valemus, quando nullum admisit vi-
tæ suæ spectatorem. Neque enim rerum a se præ-
clare gestarum præcones esse volebat eos qui ad-
erant. Imo nec tantam recte agendi, quantam gesta
sua occultandi sollicitudinem habebat. Illud namque
Dominicum dictum in mente versabat : *Si quid fe-
cerit dextera tua, id nesciat sinistra tua* ⁶². Atque ita
latens professionis suæ officia persolvebat.

16. A prima ad adultam ætatem, non modo omnem
viri consortium declinavit; sed etiam æquales ple-

⁶¹ Psal. xxiii, 1. ⁶² Matth. vi, 3.

rumque suas fugiebat, hisce duabus de causis, A vel scilicet ne gloriam eximie exercitationis referret, vel ne corporali necessitate a virtutis exercitio avelleretur.

17. Sic ergo primos animi impetus observabat, cavens ne corporeis traheretur cupiditatibus. Nam instar arboris luxuriantis, ramos abscindebat infructuosos, sciteque amovebat erumpentes in animo spinosas fruticationes, per jejunium scilicet et orationem. Quod si vel paulum singulæ pullularent, variis afficiebat pœnis, nullisque non laboribus corpus macerabat. Nec satis erat illi panis abstinentia, quæ vel aqua parcissime utebatur.

18. Quandocunque autem infestus hostis cum illa B conflictaretur, quamprimum per orationem Dominum suum vocabat in subsidium, nec sola corporis exercitatione nitebatur leonis impetum comprimere. Nec mora facta supplicii aderat Dominus, fugiebatque adversarius. Plerumque tamen accidebat, ut diutius instaret hostis, nec Dominus sceleratum propulsaret, ut eo pacto virtutibus instructæ animæ exercitationem augetet. Ipsa vero quasi facta donorum accessione, vires resumebat ad victoriam reportandam. Neque erat ei satis, se ciborum penuria macerare, verum etiam ad omnia voluptaria studia aditum sibi intercludebat. Furfuroso siquidem pane vesceretur, aqua sæpe prorsus abstinebat, humi cubans identidem. Quandiu bellum C instaret, talibus illa telis utebatur. Scuti ac teli loco erat illi oratio, lorica ex fide, spe et charitate compacta. Præbat omnibus fides, quæ universos animæ illius constringeret articulos. Aderat item elemosyna, si non actu, saltem proposito et voluntate.

19. His itaque parta de hoste victoria, modum ipsa asperrimæ exercitationi ponebat, idque illa præstabat, ne confestim deflcerent corporis membra; quod sane acceptæ cladis fuisset indicium. Collabentibus namque armis, quæ spes superest militi ad prælium capessendum? Quare nonnulli sunt, qui cum se immodice et inconsiderate inedia adsumpsissent, lethale sibi vulnus intulerunt, et quasi D cum adversario congrédi detrectarent, in perniciem se conjecerunt. Non sic illa 619 agebat, sed considerate omnia, ita ut strenue cum hoste precibus et exercitatione munita dimicaret, etad tranquillitatem propriæ navi procurandam, corporis curam ageret. Enimvero nautæ oborta tempestate et procella, a cibo abstinent, quidquid artis et peritiæ inest, periculo ob oculos versanti opponentes; postquam autem incolumes evaserunt, tunc secundæ salutis sollicitudinem habent, nec totum illis tempus eluctando mari et æstui insumitur, sed aeris serenitatem, ceu brevissimam quietem et tranquillitatem accipiunt: neque tamen ita sine sollicitudine degunt, neque se alto somno abripi patiuntur, præ-

φουγεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ὁμοφύλους τὰ πολλὰ παρηγεῖτο· δύο τούτων ἕνεκα, ἢ τοῦ μὴ δοξασθῆναι τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀσκήσεως, ἢ τοῦ μὴ ὑποσυρῆναι τῆς ἀρετῆς διὰ τὴν σωματικὴν χρεῖαν.

17. Οὕτως μὲν οὖν τὰς πρώτας τῆς ψυχῆς ἐπιβολὰς παρετήρει, μὴ συγχωροῦσα αὐταῖς συγκαθέλκεσθαι ταῖς σωματικαῖς ἐπιθυμίαις· ὡσπερ δὲ δένδρον καθυλομανοῦν περιετέμνετο τῶν ἀκάρπων κλάδων, τὰ βλαστῆματα· τὰς μὲν γὰρ ἀκανθώδεις τῆς διανοίας ἐκφύσεις ἀφηρεῖτο διὰ τε τῆς νηστείας καὶ τῆς προσευχῆς. Καὶ εἰ βραχὺ τι ἕκαστον τούτων προέκοπτε, ποικίλας αὐτοῖς τὰς τιμωρίας προσέφερε, διὰ παντοδαπῶν πόνων τὸ σῶμα κακοχρῶσα. Οὐ μόνον γὰρ τῇ τοῦ ἀρτου λιμαγγοῖα ἤρκειτο, ἀλλὰ γε καὶ τῇ τοῦ ὕδατος ὀλιγοδείξ.

18. Ὅπνῆκα μὲν πόλεμος τοῦ ἐχθροῦ πρὸς αὐτὴν συνεκροτεῖτο, προηγουμένως μὲν τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην δι' εὐχῆς ἐκάλει πρὸς συμμαχίαν· οὐ γὰρ ἤρκειτο τὴν ὄρμην τοῦ λέοντος σθεῖσαι ψιλλῇ ἀσκήσει. Καὶ παρὰ μὲν τῆς ἰκεσίας παρῆν ὁ Κύριος, καὶ ἀπεδίδρασκεν ὁ πολέμιος· πολλάκις δὲ καὶ ἐχρόνιζε πρὸς τὴν μάχην ὁ ἐχθρὸς, καὶ ὁ Κύριος οὐκ ἡμίνατο τὸν παλαμναῖον, αὐτῷ τούτῳ τῆς ἐναρέτου ψυχῆς εἰσαύξων τὴν γυμνασίαν. Αὕτη δὲ ὡσπερ προσθήκη τῶν δόρων, ἐπὶ πλεῖον ἐκρατύνετο εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ νίκην. Οὐ μόνον γὰρ ἤρκειτο ταῖς ὀλιγοδείαις τῶν τροφῶν ἑαυτὴν νεκροῦσα, ἀλλὰ γε καὶ τῶν κατ' ἔδωκον διαιτημάτων ἐπειράτο εἰργεῖν ἑαυτὴν. "Ἄρτον μὲν γὰρ πιτυρίαν ἤσθιεν· ὕδωρ δὲ πολλάκις οὐδ' ὀλιγὸς ἐλάμβανε· καὶ ἐχαμεύνει δὲ ἕως τινός. Ἔως μὲν οὖν συνεκροτεῖτο ὁ πόλεμος, τοιοῦτοις ὅπλοις ἐκέχρητο· εὐχὴν μὲν ἐνδοιομένη ἀντὶ ὅπλου καὶ θυρεοῦ ἐνδοιομένη· ἢ δὲ περιεκαλαία αὐτῆς ἦν ἐκ πίστεως καὶ ἐλπίδος καὶ ἀγάπης συγκαρθεῖσα. Ἡ γὰρ πίστις προηγείτο πάντων, ὅλους αὐτῆς τοὺς ἀρμούς συσφίγγουσα. Παρῆν δὲ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη, εἰ καὶ μὴ ἢ κατ' ἐνέργειαν, ἀλλ' οὖν γε ἢ κατὰ πρόθεσιν.

19. Διὰ τούτων οὖν ἤτταν ὑπομένουτος τοῦ ἐχθροῦ, καὶ αὐτὴ ἐπεκούφιζε τῆς δριμυτάτης ἀσκήσεως. Τοῦτο δὲ ἐποίει· πρὸς τὸ μὴ ἀθρώως διαλυθῆναι τὰ τοῦ σώματος μέλη· ἤττης γὰρ ἦν τοῦτο τεκμήριον. Τῶν γὰρ ὅπλων συμπεσόντων, ποία ἐλπίς ἐστὶ τῷ στρατιώτῃ εἰς πόλεμον; Τινὲς γοῦν, ἀμέτρως καὶ ἀνεξετάστως τῇ αἰτίᾳ ἑαυτοὺς καταδαπανήσαντες, καιρίαν ἑαυτοῖς τὴν πληγὴν ἐπήγαγον· ὡσπερ δὲ ἐν παραιτήσει τοῦ ἀντιπάλου γενομένοι, ἑαυτοὺς κατέφθειραν. Αὕτη δὲ οὐχ οὕτως ἐπραττεν, ἀλλὰ πάντα μετὰ διακρίσεως ἐποίει· καὶ τῷ μὲν ἐχθρῷ σφοδρῶς διὰ τε τῶν εὐχῶν καὶ τῆς ἀσκήσεως ἀπεμάχετο· πρὸς δὲ τὴν γαλήνην τῆς οἰκείας νηὸς ἐπεμελεῖτο τοῦ σώματος. Καὶ γὰρ οἱ ναυτιλλόμενοι, χειμῶνος καὶ κλύδωνος καταλαβόντος, ἄσιτοι διαμένουσι, πᾶσαν τὴν παρ' ἑαυτῶν τέχνην τῷ πρὸ ὀφθαλμῶν κινδύνῳ ἀντιτιθέντες· ὀπνῆκα δὲ τύχῃσι τοῦ ζῆν, τότε τῆς δευτέρας σωτηρίας ποιοῦνται τὴν φροντίδα· καὶ οὐχ ἅπας αὐτῶν ὁ χρόνος πρὸς τὸν σάλον τῆς θαλάσσης καταναλίσκεται· ὡσπερ δὲ ἀνάπαυαν δέχονται τῶν πόνων τὴν βραχυτάτην γαλήνην· καὶ οὐδ' οὐτως ἀμείβωνος εἰαροῦσιν, οὔτε μὴν ὑπὸ βλαθεῖ καθέλ

πονται, πείραν ἐσχηκότας τῶν ἀπελθόντων, καὶ ἐνοιαν λαμβάνοντες τῶν μελλόντων. Εἰ γὰρ καὶ ὁ χειμῶν ἐκόπασεν, ἀλλ' ἡ θάλασσα οὐ μεμειώται· καὶ εἰ παρήλαε τὸ δεύτερον, ἀλλ' ὁμοῦς τὸ πρῶτον [τρίτον] μένει· εἰ καὶ τὸ γενόμενον κεχώριται, ἀλλὰ τὸ ποιῶν πάριστιν. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἰ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιθυμίας ἀπήλασται, ἀλλ' ὁμοῦς ὁ ἐξουσιάζων τούτου οὐ μακρὰν τυγχάνει. Ὅθεν δεῖ ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι διὰ τὸ ἀδέβαιον τῆς θαλάσσης καὶ τὴν ἀλμυρὰν τοῦ ἐχθροῦ κακίαν. Ἡ οὖν μακαρία, ἀκριβῶς εἰδυία τὸ παρὸν ἐν τῷ βίῳ κλυδώνιον, καὶ προδιδέπουσα τὰς τῶν πνευμάτων ζάλας, ἐπιμελῶς ἦν οἰακίζουσα τὸ ὄϊον σκάφος τῆ εἰς θεὸν εὐσεβείᾳ· καὶ γὰρ ἀχείμαστον αὐτὸ τῷ σωτηρίῳ λιμὲν προσωώρμισεν, ἀγκυραν ἀσφαλεστάτην τὴν εἰς θεὸν πίστιν θερένη.

20. Ἀποστολικὸς μὲν οὖν αὐτῆς ὁ βίος, διὰ πίστεως καὶ ἀκτημοσύνης συσφιγγόμενος, ἔτι γε μὴν ἀγάπη καὶ ταπεινοφροσύνη διαλάμπων. Αὕτη τοῦ σωτηρίου λόγου τὴν πρᾶξιν ἐξετέλεσεν· Ἐπιδήσῃ γὰρ ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλοσκορον, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δυνάμιν τοῦ ἐχθροῦ. Οἰκίως αὕτη ἤκουσε τὸ· Ἐδ, δοῦλε ἀγαθὴ καὶ πιστὴ· ἐπὶ ἄλλῳ ἢς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. Τὸ δὲ ῥητόν, εἰ καὶ ἐπὶ τῶν δωρεῶν ἀνάγεται, ἀλλ' ὁμοῦς ἐνταῦθα νοεῖσθω, ὡς Ὅτι ἐνίκησας τὸν ἐνυλον πόλεμον, καὶ κατὰ τοῦ ἀύλου δὲ τρόπαιον πήξεις, ἐμοῦ ὑπερασπίζοντός σου. Γνώτωσαν τὸ μέγεθος τῆς πίστεως αἱ ὑπὸ τοῦ θεράποντός μου Παύλου ῥηθεῖσαι ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι· νικήσας γὰρ τὰς ἐναντίας δυνάμεις, προσομιλήσεις καὶ ταῖς κρείττοισιν.

21. Οὕτως μὲν οὖν καθ' ἑαυτὴν ἀναχωροῦσα, τῶν ἀγαθῶν ἔργων τελεσιουργὸς ἐγένετο. Τοῦ δὲ χρόνου προλόγος, καὶ τῶν ἀρετῶν αὐτῆς ἀνθουαῶν, ἡ εὐωδία τῶν εὐκλεσεστάτων αὐτῆς πόνων εἰς πολλοὺς διέδαιναν· Οὐδὲν γὰρ, φησὶ, κρυπτὸν δ' οὐ σαφανερωθήσεται. Οἶδε γὰρ ὁ θεὸς τοὺς αὐτὸν ἀγαπῶντας καὶ δι' ἑαυτοῦ κηρύττειν πρὸς διόρθωσιν τῶν ἀκούοντων. Τότε μὲν οὖν τῆ βουλήσει τοῦ κρείττονος ἤρξαντό τινες παραβάλλειν, καὶ πρὸς οἰκοδομὴν οἰκίαν τὰς ἐντεῦξεις ποιεῖσθαι· καὶ γὰρ διὰ τῶν λόγων τὰ τοῦ βίου αὐτῆς ἐμπορευόμεναι ἐπὶ πλέον προσήγγιζον, ὠφελεῖσθαι βουλόμεναι. Κατὰ γὰρ τὴν συνθήκη ἀκολουθίαν ἐπυνοθάνοντο αὐτῆς λέγουσαι· Πῶς δεῖ σωθῆναι; ἡ δὲ, στενάχασα βαρῦ, καὶ δακρύων πληθὸς ἀφείσα, εἰς ἑαυτὴν ἐχώρει, καὶ ὡσπερ διὰ τῶν δακρύων τὴν ἀπόκρισιν ποιησαμένην, δευτέραν σιωπὴν ἤσκει. Αἱ δὲ, συνελθοῦσαι, ἐδιάζοντο λαλεῖν αὐτὴν τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ ἐθαύμαζον ὑπὸ μόνῃς τῆς θείας καταπληττόμεναι· καὶ αὐθις παρεκάλουν αὐτὴν φθέρξασθαι· Ἐπὶ πολὺ δὲ τῆς μακαρίας ἐκδιαζομένης, μετὰ χρόνον ἱκανόν, πολλῆς ἡσυχίας γενομένης, ταπεινῇ τῇ φωνῇ τὸ γραφικὸν ἐκείνο ἔφη ῥῆμα τὸ· Μὴ ἐκδιόλου πένητα· πτωχὸς γὰρ ἔστιν. Αἱ δὲ παροῦσιν ἀσμένως τὸ ῥῆμα δεξάμεναι, ὡσπερ μέλιτος καὶ κηρίου ἀπογευσάμεναι, ἐπὶ πλείον τῆς ἐρωτήσεως ἐφχοντο· καὶ λοιπὸν διὰ τῶν γραφικῶν

teritorum experimento, futurorumque præscientia instructi. Nam etsi tempestas sedata sit, at mare imminutum non fuit, et si secundum præterierit, tertium remanet : ac si quod accidit remotum est, verum adest illius causa. Sic etiam in re præsentī, etsi spiritus concupiscentiæ pulsus fuit, attamen haud procul est is sub cuius ditione est. Quamobrem indesinenter orandum, ob maris instabilitatem et salsuginosam inimici nequitiam. Beata igitur illa, gnara tempestatum hujus vitæ, prospiciensque ventorum procellas, naviculæ suæ gubernacula pietate erga Deum sua dirigebat, eamque a tempestate incolumem ad salutarem portum fecit appellere, posuitque anchoram tutissimam, fidem in Jesum.

20. Apostolica erat illius vita, fide et voluntaria paupertate constricta, charitate refulgens atque humillitate. Ipsa salutaris sermonis opus peregit : *Ambulabis enim, inquit, super aspidem et basiliscum, et super omnem virtutem inimici* ⁴². Audierat sane ipsa hujusmodi vocem : *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam* ⁴³. Quæ quidem sententia licet referatur ad dona, attamen hoc loco sic intelligatur : Quia corporali vicisti prælio, etiam de spirituali victoria auxiliante tropæum eriges. Noscant fidei tuæ magnitudinem principatus et potestates a famulo meo Paulo memoratæ : nam quæ superasti contrarias potestates, cum præstantioribus versaberis.

21. Ad hunc ergo modum solitaria secedens, bonis operibus vacabat. In dies autem cum virtutes illius florent, bonus odor præclarissimorum ejus laborum ad multos permeavit : *Nihil enim, inquit, est occultum quod non reveletur* ⁴⁴. Solet quippe Deus eos qui se diligunt, etiam per sese notos facere, ad correctionem fructumque audientium. Tunc igitur ex divini Numinis consilio, cœperunt nonnullæ illam adire, et ad utilitatem suam colloquia cum ea miscere, ex colloquiis enim vitæ illius rationem lucrantes sæpius accedebant, profectus amplioris percupidæ. Nam pro recepto more rogabant eam : qua via salutem consequi oportet. Illa graviter ingemiscens, magna effusa vi lacrymarum, rem secum perpendebat, ac quasi per lacrymas respondisset interrogantibus, in silentio iterum se continebat. Illæ vero una vim afferebant ut loqueretur magna Dei : erant enim solo rei spectaculo stupore percussæ. Rursumque rogabant eam ut loqueretur. Demumque vi compulsæ, post diuturni temporis quietem ac silentium, humili voce eam Scripturæ protulit sententiam : *Ne facias violentiam pauperi, inops enim est* ⁴⁵. Hoc dictum illæ libenter excipientes, quasi mel et favum degustassent, vehementer instabant interrogando, vocabulis deinceps ex Scriptura mutuatis urgebant dicebantque illi : *Gratis ac-*

⁴² Psal. xc, 15 ; Luc. x, 10. ⁴³ Matth. xxv, 21,

23. ⁴⁴ Matth. x, 26. ⁴⁵ Prov. xxii, 22.

cepisti, gratis da ⁴⁷. Cave ne luās pœnas absconditi A talenti instar servi illius. Tum illa respondit: Quid ita de me peccatrice magnifice sentitis, quasi boni aliquid fecerim aut dixerim? Communem habemus magistrum Dominum; ex 620 iisdem fontibus haurimus spirituales latices; eorundem uberum lacte nutrimur, Veteris scilicet Novique Testamenti. Illæ vero: Sane novimus nos quoque unum nobis esse pædagogum, Scripturam videlicet, eumdemque magistrum: verum tu studio pervigili virtutum accessionem accepisti; parque est eas quæ virtutis usum ac consuetudinem nactæ sunt, utpote fortiores, juvenibus opem ferre, etenim hoc præcepit communis magister noster. His auditis beata virgo, instar infantium lactentium, erupit in lacrymas. Illæ concurrentes, posthabita percontatione, rogabant ut lacrymandi finem faceret. Utque illa conquievit, diuturnum denuo fuit silentium. Exinde vero rursus hortabantur illam: quæ misericordia commota, nec ignorans quæ dictura esset non sibi honorem allaturæ, sed utilitatem iis qui aderant insitura, ita sermonem orsa est:

22. Filiolæ, cuncti ac cunctæ novimus, qua ratione salutem consequamur, sed incuria decidimus a salute. Primo enim oportet ea servare quæ per Domini gratiam tradita nobis sunt. Sunt autem isthæc: *Diliges Dominum Deum tuum ex tota anima tua, et proximum tuum sicut teipsum* ⁴⁸. Ex hisce principium legis servatur, in his conquiescit gratiæ plenitudo. Brevis quidem est verborum sonus, sed multa immensaque in eis virtus. Ex his enim pendent cuncta animæ utilia. Testaturque Paulus finem legis esse charitatem ⁴⁹. Quare quidquid homines utile secundum gratiam Spiritus dixerint, ex charitate oritur et in eam desinit. Adeoque hæc est salus, duplex charitas.

τὴν τελευταίαν. Ἡ οὖν σωτηρία αὕτη ἐστίν, ἡ διπλῆ

23. Et illud præterea addendum, quod ex eadem charitate proficiscitur, ut unaquæque nostrum intelligat quid sit appetere majora. Hæsitantibus illis ac denuo interrogantibus, respondit illa: Non ignoratis parabolam Evangelii de centesimo, sexagesimo, et tricesimo. Centenarius numerus, nostra est professio; sexagenarius, continentium status; tricenarius, in castitate conjugali viventium. Et præclarum quidem est a tricesimo transire in sexagesimum, quia a minimis ad majora pervenire operæ pretium est. A majoribus autem ad minoria bona descendere, non vacat periculo. Nam qui semel ad deteriora vergit, nec in modicis consistere potest, sed velut ad profundum perniciæ fertur. Quædam igitur castitatem pollicitæ, ac ex animi imbecillitate allecæ, excusant excusationes in peccatis. Nam sibi ipsis, imo potius diabolo dicunt: Dum pudice (imo

αὐτὴν ῥημάτων ἐπεφόρτιζον· ἔλεγον γὰρ πρὸς αὐτὴν, ὡς Δωρεὰν ἔλαβες, δωρεὰν δός. Καὶ φησιν· Ὅρα μὴ τὴν χρυσοτάλαντον ἀντὶ τοῦ δούλου ἀποτίσης δίκην. Ἡ δὲ πρὸς αὐτοὺς (α) εἶπεν· Τί οὕτως περὶ ἐμοῦ τῆς ἁμαρτωλοῦ φαντάζεσθε, ὡς πραττούσης τι ἢ λεγούσης; Κοινὸν ἔχομεν διδάσκαλον τὸν Κύριον· ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀρρύμεθα τὰ πνευματικὰ νάματα· ἐκ τῶν αὐτῶν δὲ μαζῶν γαλακτοτροφούμεθα, τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Αἱ δὲ πρὸς αὐτὴν φασιν· Ὁδαμεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι μία ἐστὶν ἡμῶν παιδαγωγὸς, ἡ Γραφή, καὶ ὁ αὐτῆς διδάσκαλος· ἀλλ' αὐτῇ (β) ἐπαγύρην σπουδῆ προέκοψας ταῖς ἀρεταῖς· καὶ δέον τὰς ἐν ἔξει τῶν καλῶν γενομένας, ὡς δυνατωτέρας, ἐπιπράττειν τοῖς μειρακίοις· καὶ γὰρ ὁ κοινὸς ἡμῶν διδάσκαλος τοῦτο παρακαλεῖται. Ἡ δὲ μακαρία, ταῦτα ἀκούσασα, ὥστερ τὰ ὑποτίθηθε βρέφη, ἐκλαυθύριζεν. Αἱ δὲ συνελθούσαι· ἐν δευτέρῳ θέμεναι τὴν ἐρώτησιν, παρεκάλουν αὐτὴν τοῦ κλαυθμοῦ παύσασθαι. Καὶ ὡς ἡσύχασεν, ἐπιπολὺ πάλιν ἡσύχια ἐγένετο. Ἦρξαντο δὲ αἰθῆς παρακαλεῖν αὐτὴν. Ἡ δὲ, σπλαγχνισθεῖσα, καὶ γνοῦσα, ὅτι τὰ λεγόμενα οὐ νέμει αὐτῇ ἔπαινον, ταῖς δὲ παρούσιν οὕτως·

22. Τεκνία, πάντες καὶ πᾶσαι τὸ σωθῆναι οἰδαμεν, ἀλλὰ διὰ τῆς οἰκείας ἀμελείας τῆς σωτηρίας ἀπολειπόμεθα. Δεῖ γὰρ πρῶτον τὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου γνωρισθέντα φυλάττειν. Εἰσὶ δὲ ταῦτα· Ἀγαπήσεις τὸν Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐκ τούτων ἡ ἀρχὴ τοῦ νόμου φυλάττεται, καὶ ἐν τούτῳ τὸ πλήρωμα τῆς χάριτος ἐπαναπαύεται. Βραχεῖα μὲν τοῦ λόγου ἡ ἐκφώνησις, ἀλλὰ πολλὴ καὶ ἀπειρος ἡ ἐν τούτῳ τούτου δύναμις. Πάντα γὰρ τὰ ψυχοφελῆ ἐκ τούτων ἡρτηγται· καὶ μαρτυρεῖ Παῦλος, λέγων ὡς τέλος νόμου εἶναι τὴν ἀγάπην. Ὅσα μὲν οὖν οἱ ἄνθρωποι χρήσιμα κατὰ χάριν τοῦ Πνεύματος εἰπωσιν, ἐκ τῆς ἀγάπης ἐστὶ, καὶ εἰς αὐτὴν ἀγάπη

23. Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο προσθεῖναι, ἐξ αὐτῆς πάλιν τυγχάνον, τὸ ἐκάστην ἡμῶν ἐπιγινώσκουσιν ὃ ἐστὶν τῶν μειζόνων ἐφίεσθαι. Αἱ δὲ ἡπόρουν πρὸς τὸ λεχθέν, καὶ αἰθῆς ἀντηρώτων. Ἡ δὲ πρὸς αὐτὰς ἐφη· Οὐκ ἀγνοεῖτε τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παραβολὴν περὶ τῶν ρ', καὶ ς', καὶ λ'· ἡ μὲν οὖν ἑκατοντάς ἐστι τὸ ἡμέτερον ἐπάγγελμα· ἡ δὲ ἑξακοντάς ἐστι τὸ τῶν ἑγκρατῶν τάγμα· ἡ δὲ τριακοντάς τῶν σωφρόνως βιούντων. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν τριακοντα ἐπὶ τὰ ἐξήκοντα καλὸν μεταβῆναι· ἀπὸ γὰρ τῶν μικρῶν ἐπὶ τὰ μείζονα καλὸν προκόπτειν· ἀπὸ δὲ τῶν μειζόνων ἐπὶ τὰ ἐλάττονα κατατρέχειν, ἐπικινδύον. Ὅ γὰρ ἀπαξ νεύσας ἐπὶ τὰ χεῖρα, οὐδὲ ἐν τοῖς ὀλίγοις στήναι δύναται· ἀλλ' ὥστερ ἐν βυθῷ τῆς ἀπωλείας φέρεται. Τινὲς γοῦν, παρθενίαν ἐπαγγελλόμεναι, καὶ ἀσθενοῦς γνῆμης τὸν λογισμὸν ὑποσυρόμεναι, προφάσεις ἐν ἁμαρταιαῖς προφασίζονται. Πρὸς γὰρ ἑαυτὰς λέγουσι, μὴδ-

⁴⁷ Matth. x, 8. ⁴⁸ Matth. xxii, 37. ⁴⁹ I Tim. i, 5.

(a) Forte, αὐτὰς. Edit

(b) Lege αὐτὴ. Ib.

λον δὲ πρὸς τὸν διάβολον, ὅτι Ἐάν μὲν σωφρόνως ἂν (μᾶλλον δὲ ἀφρόνως) βιώσωμεν, κἂν τοῦ τριακοστοῦ ἀξιούμεθα· καὶ γὰρ φησιν, ὡς πᾶσα ἡ Παλαιὰ τῆς παιδοποιίας εἶχετο. Γνωστὸν οὖν ἔστω τὴν γνώμην ταύτην τοῦ ἐχθροῦ εἶναι. Ὁ γὰρ ἐκ τῶν μειζόνων ἐπὶ τὰ ἐλάττω ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ ἐναντίου βάλλεται· ὡσπερ γὰρ στρατιώτης φυγὰς, ὁ τοῦτο δρᾶς κρινεται· καὶ οὐχ ὅτι πρὸς τὴν ἐλάττω στρατείαν κερῶρηκε, συγγνώμης ἀξιοῦται· ἀλλ' ὅτι ἀπέδρα, τὴν τιμωρίαν λαμβάνει. Δεῖ οὖν, καθὼς προεῖπον, ἐκ τῶν ἐλαττόνων ἐπὶ τὰ (78) προσβαίνειν. Καὶ τοῦτο ἡ Ἀπόστολος διδάσκει, ὡς *Τῶν βπισθερ ἐπιλιωνθαομένων, τοῖς ἐμπροσθερ ἐπεκτεινεσθαι χρηθί*. Δεῖ οὖν τοὺς τὴν ἑκατοντάδα κρατοῦντας, ταύτην εἰς ἑαυτοὺς ἀνακυκλοῦν, καὶ πέρας μὴ δίδοιαι τῷ ἀριθμῷ. Φησὶ γὰρ, *Δούλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν*.

24. Δεῖ οὖν ἡμᾶς τὰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ἐπανηρημένας, σωφροσύνην τὴν εἰς ἄκρον κατέχειν. Καὶ γὰρ καὶ παρὰ ταῖς κοσμικῆς δοκεῖ σωφροσύνη πολιτεύεσθαι, ἀλλὰ συμπάρεστιν αὐταῖς καὶ ἀφροσύνη, διὰ τὸ ταῖς ἄλλαις πάσαις αἰσθήσεσιν ἀμαρτάνειν. Καὶ γὰρ ὀρώσιν ἀπρεπῶς, καὶ γελῶσιν ἀτάκτως. Ἡμεῖς δὲ, μάλιστα καὶ ταῦτα ἀφέμεναι, ἐπαναδῶμεν ταῖς ἀρεταῖς, καὶ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφέλωμεν τὴν ματαίαν φαντασίαν. Καὶ γὰρ φησιν ἡ Ἰραφή· *Οἱ ὀφθαλμοί σου ὀρθὰ βλέπετωσαν*· καὶ τὴν γλῶτταν κωλύειν τῶν τοιούτων ἀμαρτημάτων. Ἀθέμιτον γὰρ τὸ τῶν ὕμνων ὄργανον αἰσχροῦ προφέρειν ῥήματα. Οὐ μόνον δὲ λέγειν αὐτὰ παραινέτητον, ἀλλὰ καὶ ἀκούειν.

25. Ταῦτα δὲ ἀδύνατον φυλάττειν, ἐάν ταῖς προδοῖς συνεχῶς χρώμεθα. Διὰ γὰρ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν, κἂν μὴ βουλώμεθα, οἱ κλέπται εἰσίσαι. Πῶς γὰρ δύναται οἶκος, καπνοῦ ἐκ τῶν ἐξωθεν κινηθέντος, καὶ τῶν θυρίδων ἀνοίγεισιν, μὴ μελαίνεσθαι. Ἀναγκαίως οὖν παραινέσθαι προσήκει εἰς τὴν ἀγορὰν προελύσεις. Εἰ γὰρ ἐπαχθὲς καὶ βαρὺ ἡγούμεθα ἀδελφοὺς καὶ γονεῖς γυμνοὺς θεάσασθαι, πόσῳ μᾶλλον ἐπιπλαθεῖς ἡμῖν ἔσται θεωρήσαι ἐπὶ τῶν πλατειῶν τοὺς ἀπρεπῶς γεγυμνωμένους, ἔτι γε μὴν καὶ ἀκόλαστα ῥήματα λέγοντας; Ἐκ τούτων γὰρ συμβαίνει ἀηδεῖς καὶ λοιμώδεις φαντασίας προσέρχασθαι.

26. Ὅπηνίκα δὲ καὶ εἰς τοὺς οἴκους ἑαυτὰς καθείρωμεν, οὐδὲ ἐκεῖ ὀφείλομεν ἔχειν τὸ ἀμέριμον, ἀλλ' ἀγρυπνεῖν· γέγραπται γὰρ· *Γρηγορεῖτε*. Ὅσον δὲ ἑαυτὰς ἀσφαλιζόμεθα πρὸς σωφροσύνην, τοσοῦτον δριμυτέροις συναπτόμεθα λογισμοῖς. Ὁ γὰρ προσθεῖς, φησὶ, *γνώσιν, προστίθησιν ἀληγμια*. Ὅσον γὰρ προκόπτουσιν οἱ ἀθληταί, τοσοῦτον μείζοσι συνάπτονται ἀνταγωνισταῖς. Ὅρα πόσον ἀνέκτης, καὶ οὐκ ὀλιγωρήσης πρὸς τὰ παρόντα. Τὴν ἐνυλον καὶ ἐμπρακτον πορνείαν ἐνίκησας; τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐχθρὸς σοι προθήσει. Ὅταν δὲ καὶ ταύτης σεαυτὴν κωλύσης, ἐν τοῖς κατὰ διάνοιαν χωρίοις

insipienter) vixerimus, tricenarium saltem consequemur : namque aiunt : Tota lex vetus liberorum susceptionem prædicabat. Noverit ergo qui in ista versatur sententia, eam inimici esse. Nam qui ex majoribus ad minora devenit, ab adversario dejicitur, atque instar militis transfugæ judicatur : nec quia ad inferiorem militiam transiit venia donatur, sed quia aufugit, pœnas dat. Oportet igitur, ut superius dixi, a minoribus progredi ad ulteriora. Idque docet Apostolus : *Quæ retro sunt obliviscentes, ad ea quæ sunt priora extendite vos* ⁷⁰. Par est igitur eos qui centenarium obtinuerunt, illum ad se revolvere, nec terminum numero dare. Ait enim : *Cum feceritis omnia, dicite : Servi inutiles sumus* ⁷¹.

ὅτι Ἄρ ποιήσητε τὰ προστεταγμένα, εἴπατε, ὅτι

24. (78) Nos itaque quæ hujusmodi professionem suscepimus, debemus pudicitiam tenere supremam. Nam apud sæculares quoque feminas videtur pudicitia versari ; at inest illis insipientia, quia aliis omnibus sensibus labuntur et peccant. Aspiciunt enim indecenter, ac rident effuse. Nos vero hæc ipsa præcipue abjicientes, virtutibus ascendamus, atque ab oculis auferamus inanem quamvis **621** phantasiam. Siquidem ait Scriptura : *Oculi tui recta videant* ⁷². Linguam quoque reprimere debemus ab ejusmodi peccatis. Nefas enim est ut hymnorum organum verba turpia proferat. Ea vero non dictu modo, sed auditu sunt respuenda.

25. (79) Hæc autem servare non valemus, nisi dum in publicum progredimur considerate agamus. Per sensus enim nostros, nobis etiam invitis, ingrediuntur fures. Quomodo namque domus fumo extrinsecus admoto poterit non denigrari? Quamobrem necessario convenit ut a profectibus in forum absteineamus. Nam si molestum et grave censemus videre fratres aut parentes corpore nudos, quanto magis noxium nobis erit, eos in plateis spectare qui indecenter denudantur, prætereaque proferunt impudica verba. Ex his enim solent molestæ et pestiferæ phantasie exoriri.

26. Quando autem domi nos recludimus, ne illic quidem debemus sine sollicitudine versari, imo etiam invigilare ; scriptum enim est : *Vigilate* ⁷³. Quanto autem magis confirmaverimus nos in temperantia, tanto cum acerbioribus cogitationibus conflictabimur. Nam qui addit scientiam, inquit, addit dolorem ⁷⁴. Et athletæ quo magis proficiunt, eo majoribus cum antagonistis conflictantur. Cerne ex quantis evolaveris, nec negligenter te geres circa præsentia. Materialem et externam fornicationem devicisti ? eam quæ per sensus exercetur tibi adjicit inimicus. Cumque ab hac etiam te continue-

⁷⁰ Philipp. III, 13. ⁷¹ Luc. XVII, 10. ⁷² Prov. IV, 25. ⁷³ Matth. XXIV, 42. ⁷⁴ Eccle. I, 18.

(78) Excidisse videtur vocabulum μεζω. EDIT.

(78) Rosweid. in *Vitis PP.* I. v, 4, 41.

(79) In *Vitis PP.* I. v, 11, 32.

ris, adhuc in cogitatione ceu in caverna latet hostis, et spirituale tibi bellum concitat. Decoros enim vultus, indecorasque figuras, vetera colloquia suggerit eis quæ solitarie vivunt. Sed non oportet assentiri phantasmatibus, quia scriptum est: *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* ⁷⁵. In hisce namque rebus consensus est cum sæculari fornicatione comparandus: *Potentes enim, inquit, potenter tormenta patientur* ⁷⁶. Magnum igitur est adversus fornicationis spiritum certamen. Illudque est caput malorum adversarii ad animæ perniciem. Quod inuens beatus Job dicebat de diabolo: *Qui habet virtutem in umbilico ventris* ⁷⁷.

27. Multis itaque variisque machinis stimulum fornicationis admovet diabolus hominibus Christum diligentibus. Quin etiam sæpe nefarius ille veterator fratrum amorem transmutavit in suam malitiam. Etenim virgines quæ nuptias, quæ luxum omnium sæculi fugerant, per fratrum affectum supplantavit: insuperque monachos qui omnia fornicationum genera et ipsi profugerant, vulneravit ac decepit per religiosum colloquium. Hoc est enim inimici artificium, alienis se obtegere, sua vero clanculum obtrudere. Ostendit granum frumenti, ibique supponit laqueum. Et vero arbitror de hisce dicere Dominum: *Qui veniunt ad vos in vestimento ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces* ⁷⁸.

28. Quid ergo ad hoc agendum? Simus prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ ⁷⁹: callidum contra laqueos ejus adhibentes consilium (80). Nam illud: *Estote prudentes sicut serpentes*, dictum est, ut diaboli nobis impetus non lateant. Nam simile ex simili citissimam comparat notionem. Columbæ vero simplicitas ostendit puritatem actionis. Omne igitur bonum opus consistet in fuga deterioris. Quomodo autem fugiemus quod ignoramus? Quamobrem oportet ut intellecta inimici nequitia, caveamus ab ejus pernicioso machinamento; ait enim: *Circuit, querens quem devoret* ⁸⁰. Et *escæ ejus electæ* ⁸¹. Itaque semper vigilandum est. Si quidem per externas res impugnat, et per internas cogitationes subigit. Et quidem plus nocet per interiora; nam diu noctique spiritualiter accedit.

29. Cujusnam ergo rei est opus ad hoc bellum? **622** profecto laboriosa exercitatione et puris precibus. Et hæc quidem generatim in omni exitiosa cogitatione sunt remedia. Verum necesse est insuper peculiaribus quibusdam uti consiliis, ad præsentem animæ pestem depellendam: atque instante turpissima cogitatione ei opponere contraria. Nam si in regione mentis formosi vultus phantasia exstiterit, id ratione castigandum oportet, quæ simula-

Α ἐμφωλεύει, τὸν αὐτὸν σοι κινῶν πόλεμον. Πρόσωπα γὰρ εὐπρεπῆ καὶ ὀμιλίας ἀρχαίας, καὶ ἡσυχάζουσας παρεισφέρει. Δεῖ οὖν μὴ συγκατατίθεσθαι τοῖς φαντάσμασι· γέγραπται γάρ, ὡς Ἐἶν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναθῆ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφήσῃ. Ἡ γὰρ πρὸς ταῦτα συγκατάθεσις, ἐφάμιλλός ἐστι τῆ κοσμικῆ πορνείᾳ· δυνατοὶ γάρ, φησὶ, δυνατῶς ἐτασθήσονται. Μέγας οὖν ὁ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς πορνείας ἀγών. Τὸ γὰρ ἐν κακοῖς κεφάλαιον τοῦ ἐχθροῦ πρὸς ἀπόλειαν ψυχῆς, τοῦτό ἐστι. Καὶ τοῦτο αἰνιττόμενος ὁ μακάριος Ἰώβ, ἔλεγε πρὸς τὸν διάβολον· Ὁ ἔχωρ τὴν δύναμιν ἐκ' ὀμφαλοῦ γαστρός.

Β 27. Πολλὰς μὲν οὖν καὶ διαφοροῖς μηχαναῖς τὸ τῆς πορνείας κέντρον κινεῖ ὁ διάβολος κατὰ τῶν φιλοχρίτων ἀνθρώπων. Πολλάκις γοῦν καὶ ἀγάπην ἀδελφικὴν μεθώρμισεν ὁ κακόφρων εἰς τὴν οἰκείαν κακίαν. Καὶ γὰρ παρθένους φυγούσας γάμον καὶ φαντασίαν πᾶσαν βίου, διὰ σχέσεως ἀδελφικῆς ὑπεσχέλισε· καὶ ἀποφυγόντας καὶ αὐτοὺς πορνικὸν σχῆμα· ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἠπάτησε δι' εὐλαβοῦς ὀμιλίας. Τοῦτο γὰρ τοῦ ἐχθροῦ ἔργον, τὸ ἀμφιεννύμενον τὰ ἀλλότρια, τὰ οἰκεία λανθανόντως προβάλλεσθαι. Δείκνυσι σίτου κόκκον, καὶ ὑποτίθεισιν αὐτῷ παγίδα. Οἶμαι δὲ καὶ τὸν Κύριον περὶ τούτου λέγειν, ὡς Ἐρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσθωθεν δὲ εἰσι λύκοι ἄρπαγες.

Γ 28. Τί οὖν πρὸς τοῦτο ποιήσωμεν; Γενώμεθα φρόνιμοι ὡσεὶ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς περιστέραί, πανούργον κατὰ τῆς παγίδος αὐτοῦ κινούντες λογισμὸν· τὸ μὲν γὰρ, Ἦρθεσθε φρόνιμοι ὡσεὶ ὄφεις, εἴρηται πρὸς τὸ μὴ λανθάνειν ἡμᾶς τὰς ὁρμὰς τοῦ διαβόλου. Τὸ γὰρ ὁμοιον ἐκ τοῦ ὁμοίου ταχίστην ποιεῖται τὴν διάγνωσιν. Τὸ δὲ ἀκέραιον τῆς περιστερᾶς δείκνυσι τὸ καθαρὸν τῆς πράξεως. Πᾶν μὲν οὖν ἀγαθὸν ἔργον ἐν ἀποφυγῇ ἔσται τοῦ χειρόνος. Πῶς δὲ φύγωμεν ὃ μὴ οἶδαμεν; Δεῖ οὖν ἡμᾶς, κατ' ἔννοιαν λαβοῦσας τοῦ ἐχθροῦ τὴν δεινότητα, φυλάττεσθαι ἀπὸ τῆς τοῦτο κακομηχανίας· φησὶ γάρ· Ὅς περιέρχεται ζητῶν τίνα καταπίη. Καὶ τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά. Δέον οὖν πάντοτε γρηγορεῖν. Καὶ γὰρ διὰ τῶν ἔσθωθεν πραγμάτων πολεμεῖ, καὶ διὰ τῶν ἔσθωθεν λογισμῶν δαμάζει. Καὶ πλέον διὰ τῶν ἔσθωθεν· καὶ γὰρ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀδύως προσέρχεται.

Δ 29. Τίνος οὖν χρεῖα πρὸς τὸν παρόντα πόλεμον; Δῆλον, ὡς ἀσκήσεως ἐπιπόνου καὶ καθαρᾶς προσευχῆς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν γενικῶς ἐπὶ παντός λογισμοῦ ὀλεθρίου ἀλεξητήρια πέφυκε· δεῖ δὲ καὶ ἰδικαῖς τισιν ἐννοίαις χρῆσασθαι πρὸς τὸν παρόντα τῆς ψυχῆς λοιμὸν ἀπόσασθαι· καὶ ἐπελθόντος τοῦ αἰσχίστου λογισμοῦ, ἀνθυποφέρειν αὐτῷ τὰ ἐναντία. Εἰ γὰρ γένοιτο ἐν τοῖς κατὰ διάνοιαν χωρίοις βέβηως εὐπρεποῦς φαντασία, τῷ λόγῳ τὸ παρὸν τιμωρητέον,

⁷⁵ Eccle. x, 14. ⁷⁶ Sap. vi, 7. ⁷⁷ Job xl, 11.

⁸¹ Habac. i, 16.

⁷⁸ Matth. vii, 15. ⁷⁹ Matth. x, 16. ⁸⁰ I Pet. v, 8.

καὶ τοῦ εἰδύλου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκολαπτέτω, τῶν δὲ παρειῶν τὰς σάρκας ἐξαιρείτω· ὑποτεμνέτω δὲ καὶ τὰ χεῖλη, καὶ λοιπὸν ὁράτω πῆγμα ὀστέων φιλῶν δυσαιδέες· κατανοεῖτω λοιπὸν τί ἦν τὸ ποθοῦμενον· οὕτω γὰρ ὁ λογισμὸς ἀναχατῖσαι δυνηθεῖ τῆς ματαίας πλάνης. Τὸ γὰρ φιλούμενον οὐδὲν ἦν ἢ αἷμα σὺν φλέγματι μεμιγμένον, ὅπερ καὶ ὑφάσματος χρεῖαν παρέχει τοῖς ζώοις. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ τῶν τοιούτων λογισμῶν εἰκὸς ἀποσοβείσθαι τὴν μιαιρὰν κακίαν· καὶ καθάπερ ἤλιπ ἦλον ἐκκρούειν προσήκει τὸν δαίμονα. Ἔτι γε μὴν δέον καὶ καθ' ἕλον τοῦ ἐρωμένου τὸ σῶμα ἔλκη βαρύσσημα καὶ σηπεδονώδη ὑπογράφειν· καὶ συντόμως φάναι, νεκρῶ παραπλήθειον, ἢ καὶ ἐαυτὸν νεκρὸν τοῖς ἐνθον ὀφθαλμοῖς ἐποτιθέσθαι. Μείζον δὲ πάντων ἐστὶ τὸ γαστρὸς ἀρχειν· οὕτω γὰρ καὶ τῶν ὑπογαστρίων ἡδονῶν κρατῆσαι δυνατόν.

30. Ἦν μὲν οὖν θεῖον συμπόσιον τῶν παρουσῶν· ἐκ γὰρ τῶν τῆς σοφίας κρατήρων ἠφραίνοντο. Ἦν δὲ αὐταῖς οἰνοχοοῦσα τὸ θεῖον πόμα καὶ νᾶμα ἡ μακαρία Συγκλητικῆ. Ἐκάστη δὲ αὐτῶν ἐδέχετο ὅπερ ἐδοῦλετο, καὶ μία τῶν συνελθουσῶν ἐπίσθετο αὐτῆς λέγουσα· Εἰ τέλειον ἀγαθὸν ἢ ἀκτμησοῦνη; Ἡ δὲ εἶπε· Καὶ πάνυ ἀγαθὸν ταῖς δυναμέναις. Αἱ γὰρ ὑπομένουσαι τοῦτο, θλίβειν μὲν ἔχουσι τῇ σαρκί, τῇ δὲ ψυχῇ ἄνεσιν. Ὅσπερ γὰρ τὰ στερβὰ ἱμάτια πατούμενα καὶ βιαίως περιστεροφόμενα πλύνεται καὶ λευκαίνεται, οὕτως καὶ ἡ ἰσχυρὰ ψυχὴ διὰ τῆς ἐκουσίτου πενίας ἐπὶ πλεῖον κρατύνεται· αἱ δὲ ἀσθενέστερον τὸν λογισμὸν ἔχουσαι τὸ ἐναντίον ταῖς πρώταις πάσχουσι. Καὶ γὰρ πρὸς ὀλίγον θλιβεῖσθαι, ὥσπερ τὰ διεβρωγότα ἱμάτια, ἀπόλλυνται, μὴ φέρουσαι τὴν διὰ τῆς ἀρετῆς πλύσιν. Καὶ εἰς ὁ τεχνίτης, διάφορον δὲ τῶν ἱματίων τὸ τέλος· τὰ μὲν γὰρ βήγνυται καὶ ἀπόλλυται, τὸ δὲ λευκαίνεται καὶ ἀνακαινίζεται. Φαίη οὖν ἂν τις, ἀγαθὸν κειμήλιον τὴν ἀκτμησοῦνην τῷ ἀνδρείῳ φρονήματι· καὶ γὰρ τῶν πρακτικῶν ἀμαρτημάτων χαλινὸς τυγχάνει.

31. Δεῖ δὲ πρῶτον ἐγγυμασθῆναι τοῖς πόνοις· λέγω δὲ, νηστεία τε καὶ χαμευνία, καὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ μέρος, καὶ οὕτως ταύτην τὴν ἀρετὴν κτήσασθαι. Οἱ γὰρ μὴ οὕτω ποιήσαντες, ἀθρόως δὲ ἐπὶ τὴν ἀποβολὴν τῶν χρημάτων δραμόντες, ὡς ἐπίπαν μεταμέλει ἐάλωσαν.

32. Ὅργανον γὰρ τοῦ ἀπολαυστικοῦ βίου τὰ χρήματα τυγχάνει. Ἄνελε οὖν πρῶτον τὴν ἑαυτοῦ τέχνην, τούτεστι τὴν γαστριμαργίαν καὶ τὸ ἀβροδίατον, καὶ οὕτως εὐκόλως περιτέμνειν τὴν σαυτοῦ δυνήση τῶν χρημάτων ὕλην. Βαρὺ γὰρ οἶμαι, τέχνης παρουσίας, ὄργανον μὴ τυγχάνειν. Ὁ γὰρ μὴ ἀποβαλὼν τὸ πρῶτον, πῶς τὸ δεύτερον ἐξῶσαι δυνήσεται; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ, πρὸς τὸν πλοῦστον διαλεγόμενος, οὐκ ἀθρόως αὐτῷ τὴν ἀποβολὴν τῶν χρημάτων προστάσσει· ἀλλὰ προσωρτᾷ αὐτὸν, εἰ τὰ τοῦ νόμου πεπολήκει. Καὶ διδασκάλου γνησίῳ πρόσωπον ἀναδεξάμενος ὁ Κύριος ἐρωτᾷ· Εἰ τὰ στοιχεῖα ἔμαθες, εἰ τὰς

cri oculos eradat, genarum carnes detrahbat, abscindat labia, demumque videat nudorum ossium deformem compagem, et consideret denique quid id esset quod amaretur: ita enim inversa cogitatio, a vano poterit errore revocari. Nam quod diligebatur nihil erat nisi sanguis phlegmate admistus, quod et vestitus usum animalibus relinquit. Sic ergo ac per huiusmodi cogitationes, par est ut abigatur abominabilis nequitia. Et sicut clavum clavo, ita convenit expellere dæmonem. Ad hæc oportet per totum quod amatur corpus ulcera graveolentia putridaque confingere, ac uno verbo, aut cadaveri simile, aut etiam mortuum internis oculis offerre. Hoc enim pacto a libidinis sensu evocamus. Sed quod maximum est, ventri imperare; ita enim poterimus eas quæ infra ventrem sunt voluptates continere.

30. Erat igitur divinum convivium præsentium virginum. Nam sapientiæ crateribus exhilarabantur. Divini liquoris administra erat beata Synclitica. Quod liberet singulæ accipiebant, quarum una rogabat eam, an paupertas perfectum bonum esset. Tum illa: Perfectum plane bonum est iis qui ferre possunt. Quæ enim hoc sustinent, afflictionem quidem carne sentiunt, anima vero remissionem. Quemadmodum enim compactiora vestimenta, conculcata, violenterque circumacta, abluuntur et dealbantur, ita fortis anima per spontaneam paupertatem magis corroboratur: quæ autem debiliore sunt mente, contra quam priores patientur. Nam si vel modicis afflictionibus premantur, sicut discissæ vestes, in perniciem eunt, nec ferre valent virtutis abluitionem. Atque una quidem in utrisque abluitionis ars est, unusque artifex, diversus tamen est vestimentorum finis: nam illa quidem dirumpuntur et pereunt, hæc autem albescunt atque renovantur. Jure igitur voluntaria paupertas præcærum cimelium nuncupetur, virili nempe animo, nam peccatorum et facinorum frenum est.

31. At oportet prius exerceri in primis, nempe jejuniis, humi cubatione, aliisque ejusmodi, eoque modo ad hanc pervenire virtutem. Nam qui non ita agunt, sed derrepente ad facultates abdicandas properant, ut plurimum incidunt in facti poenitentiam.

32. Nam instrumenta voluptuosæ vitæ sunt divitiæ. Primum ergo aufer artem tuam, hoc est, crapulam et delicias, sicque facile poteris opum abscindere materiam. Grave enim puto esse, arte præsentem, abesse instrumenta. Et qui primum non expulit, qui, quæso, poterit secundum exigere? Quamobrem Salvator divitem alloquens, non statim jubet opes dimittere, sed ante interrogat num legis mandata servavit. Et germani magistri personam accipiens Domianus seiscitatur: si didicisti elementa; si syllabas accepisti; ac demum si assuevistis nominibus, veni ad perfectissimam lecturam.

nem ; hoc est : *Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus ; et veni, sequere me* ⁵⁵. Arbitrorque, nisi professus fuisset, se ea fecisse de quibus fuerat interrogatus, nequaquam ipsum ad honorum abdicationem invitasset. Qua enim ratione valuisset ad lectionem accedere, qui ignorasset vim syllabarum ?

33. Bona itaque est voluntaria paupertas iis qui virtutum consuetudinem nacti sunt. Nam superflua omnia cum abjecerint, ad Dominum vertuntur, divinum hoc eloquium pura mente psallentes : **623** *Oculi nostri in te sperant : et tu das escam diligentibus te, in tempore opportuno* ⁵⁶.

34. Præterea magnum hinc commodum referunt ; cum enim ad terrestrem thesaurum animum non appellant, regnum celorum induunt, palamque illam a psalmista Davide decantatam sententiam exsequuntur : *Ut jumentum factus sum apud te* ⁵⁷. Nam sicut jumenta, quæ suum opus obeunt, solis ad vitam necessariis alimentis contenta sunt, ita paupertatis amatores, usum pecuniæ quasi nihil reputant, soliusque quotidiani alimentis causa corpoream exercent operam. Hi tenent fidei fundamentum : ad eos namque dictum fuit a Domino, ut solliciti non essent in crastinum : et, *volatilia cæli non serunt, neque metunt, et Pater cælestis pascit illa* ⁵⁸. His frei sermonibus (Deus namque est qui loquitur) libere et audacter illam Scripturæ vocem pronuntiant : *Credidi propter quod locutus sum* ⁵⁹.

35. Sed et hostis a paupertatis hujusce cultoribus facilius superatur : non habet enim quo noceat. Nam maxima pars molestiarum et tentationum in facultatum jactura versatur. Quod enim damni pauperibus inferat non habet. An prædia incenderet ? non adsunt. Jumenta interficeret ? nulla sunt eis. Charissimis noceret ? verum istis quoque longum vale dixerunt. Est igitur paupertas maximum adversus hostem supplicium ac pretiosus animæ thesaurus.

36. Cæterum quanto paupertas admirabilior et ad virtutem præstantior est, tanto pecuniæ amor ad vitium pejor et flagitiosior est : vereque eum divinus Apostolus dixit, esse omnium malorum causam ⁶⁰. Nam divitiarum cupiditas, perjurium, furtum, rapina, fornicatio, invidia, cædes, odium fratrum, bellum, idololatria, avaritia, horumque surculi, hypocrisis, adulatio, cachinni ; omnia, inquam, isthæc, causam et originem habere avaritiam in confesso est. Unde jure illam omnium matrem malorum Apostolus nominavit. Nec solum ab eis

συλλαβάς παρεβησας, και ἀπλῶς εἰ τῶν ὀνομάτων ἐν ἔξει γέγονας, δεῦρο λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν τελειωτάτην ἀνάγκωσιν· τοῦτέστιν· Ὑπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι. Καὶ τάχα οἶμαι, ὡς εἰ μὴ τὰ ἐξετασθέντα ἦν ὑποσχόμενος πεποιθέναι, οὐκ ἂν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἀκτημοσύνην προετρέψατο. Πῶς γὰρ ἂν ἡδύνατο πρὸς ἀνάγκωσιν ὀρμησαι, τὴν τῶν συλλαβῶν ἀγνοῶν δύναμιν ;

33. Καλὴ οὖν ἡ ἀκτημοσύνη τοῖς ἐν ἔξει τῶν καλῶν γεγενημένοις· πάντων γὰρ τῶν περιττῶν τὴν ἀποβολὴν ποιησάμενοι, πρὸς τὸν Κύριον φέρουσι τὸ νεῦμα, τὸ θεῖον ἐκεῖνο ἔδοντες λόγιον καθαρῶς, τὸ λέγον· *Οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς σὲ ἐλπίζουσι· καὶ σὺ δίδως τὴν τροφήν τοῖς ἀγαπῶσι σε ἐν εὐκαιρίᾳ.*

34. Ἄλλως τε πάλιν μεγάλην ὠφέλειαν εἰσπράττονται· μὴ ἔχοντες γὰρ τὸν νοῦν πρὸς τὸν ἐν γῆ θησαυρὸν, τὴν οὐρανῶν βασιλείαν ἀμφιέννυνται· καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ὑμνοῦδοῦ Δαβὶδ βῆμα ἐκτελοῦσι σαφῶς, τὸ λέγον· *Κτηνώδης ἐγενήθησιν παρὰ σοί.* Ὅσπερ γὰρ τὰ ὑποζύγια, τὴν ἰδίαν ἐργασίαν ποιούμενα, ταῖς πρὸς τὸ ζῆν τροφαῖς μόναις ἀρκοῦνται· οὕτω καὶ οἱ τῆς ἀκτημοσύνης ἐργάται, τὴν μὲν τοῦ ἀργυρίου χρῆσιν ὡς μηδὲν οὔσαν λογίζονται, πρὸς μόνην δὲ τὴν ἐφημέρον τροφήν τὴν διὰ τοῦ σώματος ἐργασίαν ποιοῦνται. Οὗτοι τῆς πίστεως τὴν κρηπίδα κατέχουσι· πρὸς αὐτοὺς γὰρ εἴρηται παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ μὴ μεριμνῆν περὶ τῆς αἰσίου· καὶ ὅτι, *Τὰ πτερινὰ τοῦ οὐρανοῦ οὐ σπείρει, οὐδὲ θερίζει, καὶ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά.* Τούτοις τοῖς λόγοις ἐθάβρησαν (θεὸς γὰρ ὁ λαλήσας), πεπαθήσασμένως τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο φθέγγονται βῆμα, τὸ λέγον· *Ἐπίστευσα, δι' ὃ ἐλάλησα.*

35. Καὶ ὁ ἐχθρὸς δὲ ἐπὶ τῶν ἀκτημόνων πλέον ἠττάται· τί γὰρ βλάβῃ, οὐκ ἔχει. Αἱ γὰρ πλείστα τῶν λυπῶν καὶ τῶν πειρασμῶν ἐν ταῖς ἀφαιρέσει τῶν χρημάτων γίνονται. Τί γὰρ ἔχει ποιῆσαι τοῖς ἀκτημοσῖν ; οὐκ ἔχει. Χωρὶα ἐμπρῆσαι ; οὐ πάρεστιν. Ὑποζύγια φεῖραι ; ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα ἔχουσι. Φιλτάτους ἄψασθαι ; ἀλλὰ καὶ τούτοις μακρὰν χαιρεῖν εἶπον. Οὐκοῦν μεγίστη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τιμωρία καὶ πολιτισμός τῇ ψυχῇ θησαυρὸς ἡ ἀκτημοσύνη.

36. Ὅσον μὲν οὖν αὕτη θαυμαστὴ καὶ ὑπέρογκος εἰς ἀρετὴν, τοσοῦτον εἰς κακίαν φαῦλη καὶ μοχθηρὰ ἡ φιλαργυρία· καὶ ἀληθῶς ὁ θεοσέσιος Παῦλος περὶ ταύτης εἴρηκεν· ὡς πάντων αὐτῆν τῶν κακῶν αἰτίαν εἶναι. Ἐπιθυμία γὰρ τοῦ πλοῦτου, ἐπιπορία, κλοπή, ἀρπαγή, πορνεία, φθόνος, μισαδελφία, πόλεμος, εἰδωλολατρεία, πλεονεξία, καὶ αἱ παραφυάδες τούτων, ὑπόκρισις, κολακεία, κατάγεως πάντων οὖν τούτων αἰτία ὠμολόγηται ἡ φιλαργυρία. Ὅθεν δικαίως αὕτην πάντων τῶν κακῶν μητέρα ὁ Ἀπόστολος ὠνόμασεν. Οὐ μόνον δὲ ὁ θεὸς τούτους τιμωρεῖται· ἀλλὰ γε καὶ

⁵⁵ Matth. xix, 21. ⁵⁶ Psal. cxliv, 15. ⁵⁷ Psal. lxxii, 23. ⁵⁸ Matth. vi, 26. ⁵⁹ Psal. cxv, 40. ⁶⁰ I Tim. vi, 40.

οκθοεν ἑαυτοὺς καταφθειρουσιν· ἀκόρεστον γὰρ φέροντες τὴν κακίαν, οὐκ ἔχουσι τέλος τοῦ σκοποῦ, ὅθεν ἀνάτος αὐτοῖς ἡ πληγὴ. Ὁ μὴδὲν ἔχων ὀλίγων ἐπιθυμεῖ· καὶ τυχὼν τούτων, τῶν πλείων ὀρέγεται· Ἐκατὸν χρυσίνους ἔχει, καὶ γλίχεται τῶν χιλίων· καὶ τούτων εὐπορήσας, πρὸς ἄπειρον φέρει τὸ νεῦμα. Καὶ οὕτω, μὴ (82*) ἔχοντες ἑαυτῶν στήναι τὸ τέλος, ἀεὶ πέναν ὀδύρονται. Φέρει δὲ ἡ φιλαργυρία μεθ' ἑαυτῆς ἀεὶ τὸν φθόνον. Φθείρει δὲ καὶ οὗτος πρῶτον τὸν κτησάμενον. Ὡσπερ γὰρ ἡ ἐχίδνα γεννωμένη πρῶτον τὴν ἴδιαν μητέρα φθείρει, πρὶν ἂν ἄλλους ἀδικήσῃ· οὕτω καὶ ὁ φθόνος τὸν κτησάμενον καταμαραίνει, πρὶν ἂν τοὺς ἐκ γειτόνων διανεμηθῆ.

37. Μέγα ἦν χρῆμα, εἰ τοσοῦτους ἡδυνάμεθα ὑπομένειν κόπους, ζητούντες τὸ δόκιμον ἀργύριον, ὅσοις ἀνηκέστοις περιπίπτουσιν οἱ τοῦ ματαίου κόσμου θηραταί. Ναυάγια ὑπομένουσι, πειρατηρίαις προσμιλοῦσι, λησταῖς κατὰ γῆς περιπίπτουσιν· ἀνέχονται λοιπὸν ζάλης καὶ πνευμάτων βιαίων· καὶ πολλάκις κερδαίνοντες, πένητας ἑαυτοὺς φάσκουσι διὰ τοὺς φθονοῦντας. Ἡμεῖς δὲ οὐδόλως τῶν τοιοῦτων κινδύνων κατατολμῶμεν ὑπὲρ τοῦ ἀληθινοῦ κέρδους. Εἰ δὲ ποτε καὶ μικροῦ τινος εὐπορήσωμεν, μεγαλύνομεν ἑαυτάς, ἐπιδεικνύμεναι τοῖς ἀνθρώποις· καὶ πολλάκις οὐδὲ τὸ γιγνόμενον προφέρομεν εἰς διήγησιν· εὐθέως δὲ καὶ ὃν δοκοῦμεν σπινθήρα καλοῦ ἔχειν, ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κλεπτόμεθα. Κάκεινοι δὲ, πολλὰ κερδαίνοντες, τῶν πλείωνων ἐφίενται· καὶ τὰ μὲν παρόντα ὡς οὐδὲν ἡγούνται, πρὸς δὲ τὰ μὴ παρόντα ἀποτεινόνται. Ἡμεῖς δὲ, καὶ μὴδὲν ἔχουσαι τῶν ζητουμένων, οὐδὲν ἔλλομεν κτήσασθαι· καὶ πέναν ἐσχάτην νοσοῦσαι, πλουσίας ἑαυτάς ἀναγορεύομεν. Καλὸν οὖν τὸν εὐπράττοντα μὴδὲν ἀναγγέλλειν· μάλλον γὰρ οἱ τοιοῦτοι ζημιωθήσονται· καὶ γὰρ ὃ δοκοῦσιν ἔχειν ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν.

38. Πᾶσαν οὖν σπουδὴν δέον θέσθαι ὑπὲρ τὸ λαμβάνειν τὸ κέρδος. Οἱ δὲ τὰ ἑαυτῶν κατορθώματα διηγούμενοι πειράσθωσαν καὶ τὰ σὺν αὐτοῖς ἐλαττώματα λέγειν· εἰ δὲ ταῦτα κρύπτουσιν, ἔνεκεν τοῦ μὴ παρὰ τῶν ἀκουόντων ψεχθῆναι, πολὺ μάλλον ἐκεῖνα φυλακτέον, ὡς ἐκ τοῦ θεοῦ ἄλλοτριούντα. Καὶ γοῦν οἱ κατ' ἀρετὴν βιοῦντες τὸ ἀνάπαλιν ποιοῦσι, καὶ τὰ σμικρὰ ἑαυτῶν πτάίσματα μετὰ καὶ προσθήκης ὧν οὐκ ἐπραξάν, ἐκδιηγούνται, τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ἀποβάλλοντες· τὰ μέντοι ἀγαθὰ κρύπτοντες, πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ψυχῆς. Ὡσπερ γὰρ θησαυρὸς φανερωθεὶς σπανίζεται, οὕτω καὶ ἀρετὴ γκωριζομένη καὶ δημοσιευομένη ἀφανίζεται· ὥσπερ γὰρ κηρὸς λύεται ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτω καὶ ψυχὴ ἀπὸ ἐπαίνων διαγίνεται καὶ ἀποβάλλει τὸν τόνον.

39. Καὶ τὸ ἐναντίον δὲ τούτων πάλιν ἔσται· εἰ γὰρ ἡ θερμότης ἔλυσεν τὸν κηρὸν, ἡ ψύξις ἄρα τὴν πῆξιν

Deus poenas repetit, verum ipsi sibimetipsis interitum parant. Cum sint enim insatiabili nequitia præditi, nullum habent propositi finem, proindeque insanabilis inest illis plaga. Qui nihil habet, pauca desiderat; quæ nactus, plura concupiscit. Centum aureos habet, mille expetit: hos consecutus, in infinitum extendit cupiditatem. Sicque quando terminum sibi constituere non possunt, paupertatem semper deplorant. Afert autem semper secum amor pecuniæ invidiam. Hæc vero huiusmodi est ut primum habentem se interimat. Quemadmodum enim viperæ nascendo prius matres occidunt, quam aliis noceant, sic et invidia se possidentem tabefacit priusquam vicinos absumat.

37. (83) Præclarum esset si tot labores ferre possemus, quærendo probatum illud argentum, quot gravissimos subeunt, qui hunc vanissimum venantur mundum. Sustinent naufragia, piratarum discrimen adeunt, in terra incidunt in latrones, decumanos fluctus, ventos vehementissimos tolerant: ac plerumque parto lucro, pauperes sese dicunt invidiorum causa. At nos pro vero ac germano lucro ejusmodi pericula adire prorsus detrectamus. Quod si aliquid nostris rebus accesserit, nos magnifice hominibus ostentamus, nec raro quod me fuit quidem jactabunde narramus: unde evenit ut quam videmur habere scintillam boni, furto inimici amittamus. Et illi quidem multa lucrati plura appetunt; præsentia pro nihilo habent, et ad ea quæ non habent animo contendunt. Nos autem etiamsi nihil eorum quæ requiri solent habeamus, nihil volumus comparare: et cum extrema laboremus paupertate, nos divites prædicamus. Operæ pretium igitur est, eum qui bene agit, id nemini renuntiare. Quin etiam qui ejusmodi sunt in jacturam incidunt: nam quod videntur habere auferetur ab eis⁸⁴.

624 38. Omni itaque studio curare debemus ut lateat lucrum nostrum. Qui vero sua præclare gesta enarrare solent, vitia quoque iis conjuncta renuntiare studeant: quod si vituperii audientium declinandi causa hæc celant, multo magis illa aperire cavendum est, quod ea res a Dei consortio revocet. Etenim qui vitam cum virtute instituant, oppositum agunt: parvos scilicet suos lapsus, adjunctis iis quæ ne commiserunt quidem, enarrant, abjecta scilicet hominum gloria; bona vero occultant, ad animæ securitatem (84). Nam sicut thesaurus manifestatus, minuitur; sic virtus agnita et publicata, aboletur. Et sicut cera liquecit a facie ignis, ita anima laudibus diffluit, vigorem amittit.

39. Rursusque contra eveniet: nam si calor solvit ceram, frigus compinget: si laus vigorem au-

⁸² Luc. vii, 18.

(82*) Cotelier.. χρυσῶν.

(83) In *Vitis PP.* l. v, 40, 70, et vi, 4, 24.

(84) *Vit. PP.* l. v, 3, 19.

fert animæ, sane opprobrium et contumelia virtutem ejus adaugent. Ait enim : *Gaudete et exsultate, cum omne mendacium homines dixerint adversum vos*⁹⁹. Et alio loco : *In tribulatione dilatasti me*¹⁰⁰. Itemque : *Improprium expectavit anima mea et miseriam*¹⁰¹. Sexcenta quoque alia hujusmodi bona ex Scripturis sacris animæ provenire facile animadvertitur.

40. Est sane tristitia utilis, et est tristitia exitiosa. Ad tristitiam utilem hæc pertinent : de propriis peccatis ingemiscere, itemque de proximi ignorantia, cavere ne a proposito excidamus, sed attingatur perfectissima bonitas. Hæc itaque sunt genuinæ tristitiæ genera. Est porro quædam alia ab inimico inducta tristitia, quæ solet cum dictis generibus pullulare. Nam et ipse tristitiam immittit absurditatis plenam, cui acediæ nomen indidere nonnulli. Sed hujusmodi spiritum oportet oratione præsertim et psalmodiarum cantu depellere.

41. Nos itaque bonis occupatas curis, non oportet æstimare quempiam in hac vita carere sollicitudinibus. Ait enim Scriptura : *Omne caput in labore, et omne cor in mœrore*¹⁰². Una hac sententia, Spiritus sanctus descripsit cum monasticam, tum sæcularem vitam. Nam per laborem capitibus, monasticam adumbrat : capitis enim est regere : *Sapientis, inquit, oculi, in capite ejus*¹⁰³ : Itaque perspicacia, ut arbitror, in illo residet. Per laborem autem indicatur, omnem virtutem germinantem laboribus absolvi. Per mœrorem cordis, instabilem et ærumnosam sæcularium conditionem significavit. Aiunt quippe nonnulli, cor esse iræ ac tristitiæ sedem. Cum non laudantur, animo mœrent : aliena appetentes, contabescunt : in egestate, indignantur : divitiis instructi, insaniant, ne somni quidem locum ob curam custodiamque facultatum reperientes.

42. Ne itaque animo decipiamur, neu dicamus, eas quæ in sæculo versantur expertes curarum esse. Forte enim, si mutuo conferamur, plus quam nos molestiarum habent et laboris. Mulieres namque in mundo, ingenti ut plurimum odio habentur : ægre et periculose pariunt, in lacte subministrando misere cruciantur, cum ægrotantibus infantibus una ægrotant : atque hæc sustinent sine aliquo laborum termino. Suscepta namque proles aut mutila corpore est, aut malis instructa moribus, parentibus necem machinatur. Hæc cum sciamus, ne inescemur ab inimico, quasi vita ejusmodi tranquilla curisque vacua sit. In partu quippe vi doloris extinguuntur ; si non pariant, sterilitatis et infecunditatis opprobrio contabescunt.

43. Hæc vobis dico, ut nobis ab adversario cavemus. Neque vero cunctis conveniunt quæ dicta sunt, sed iis duntaxat qui vitam amplexi sunt mo-

A αὐτοῦ ποιῆσται· καὶ εἰ ἔπαινος ἀφαιρεῖται τοῦ τόνου τὴν ψυχὴν, πάντως ὀνειδισμῶς καὶ ὕβρις εἰς μέγεθος αὐτὴν τῆς ἀρετῆς ἀγεῖ· Χαίρετε γὰρ, φησὶ, καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτ' ἂν πᾶν ψεῦδος εἰπωσὶ καθ' ὑμῶν οἱ ἀνθρώποι. Καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν· Ἐρ θλίψει ἐπὶ τὴν καρδίαν μου καὶ ταλαιπωρήσει. Καὶ ἄλλα δὲ μυρία ἀγαθὰ τοιαῦτα ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐστὶ τῆ ψυχῆ προσδεύμενα θεάσασθαι.

40. Ἔστι λύπη ἐπωφελῆς, καὶ ἐστὶ λύπη φθοροποιός. Τῆς μὲν οὖν χρησίμης λύπης τὸ μὲν ἐστὶ περὶ τῶν οικείων ἁμαρτιῶν στένειν· τὸ δὲ καὶ περὶ τῆς τῶν πλησίων ἀγνωσίας· τὸ δὲ πρὸς τὸ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς προθέσεως· τὸ δὲ καὶ ἀφικνεῖσθαι τοῦ τέλους τῆς ἀγαθωσύνης. Ταῦτα μὲν οὖν τῆς γνησίας καὶ ἀγαθῆς λύπης τὰ εἶδη. Καὶ ἄλλη δὲ τις λύπη, τοῦ ἐχθροῦ ὑποτιθεμένου, ἧτις ταύταις προσφέεσθαι οἶδεν. Ἐμβάλλει γὰρ καὶ αὐτὸς λύπην ἀλογίας μεστὴν· Ἐπερ καὶ ἀκηδία πρὸς τιῶν ὠνόμασται. Δεῖ οὖν τοῦτο τὸ πνεῦμα εὐχῆ μάλιστα ἀποσοθεῖν καὶ ψαλμωδία.

41. Τῶν οὖν ἀγαθῶν μεριμνῶν ἐχομένης ἡμᾶς, οὐ χρὴ οἴεσθαι τίνα ἐν τῷ βίῳ ἀφρόντια εἶναι. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Ἐν ἐνὶ λόγῳ τὸ ἅγιον Πνεῦμα συνέγραψε τὸν τε μονῆρην βίον καὶ τὸν κοσμικόν. Διὰ μὲν γὰρ τὸ πόνου τῆς κεφαλῆς, τὸν μονῆρην αἰνίσσεται τρόπον· κεφαλὴ γὰρ τὸ ἡγεμονεῖον· Τοῦ γὰρ σοφοῦ, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ. Τὸ οὖν διορατικόν, ὡς οἶμαι, ἐν αὐτῇ τυγχάνει τὸν δὲ πόνον εἶπε, διότι πᾶσα ἀρετῆς βλάστη ἐκ πόνων κατορθοῦται. Διὰ δὲ τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ λύπης, τὸ ἄστατον καὶ μοχθηρὸν ἐδήλωσεν ἦθος. Θυμοῦ γὰρ καὶ λύπης οικητήριον, τὴν καρδίαν τινὲς ἔφασαν· μὴ δοξάζομενοι, λυποῦνται· τῶν ἀλλοτριῶν ὀρεγόμενα, τήκονται· πενόμενοι, δυσφοροῦσι· πλουτοῦντες, ἐκμαίνονται, διὰ τὴν τῶν παρόντων φυλακὴν μὴ δὲ ὑποκω τυγχάνοντες.

42. Μὴ οὖν ἡμεῖς ὑποσυρῶμεν τῷ φρονήματι, λέγουσαι τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ ἀμερίμους τυγχάνειν. Τὰς γὰρ ὡς πρὸς σύγκρισιν μᾶλλον ἡμῶν κοπιῶσι. Ταῖς δὲ γυναῖξιν ὡς ἐπίπαν μεγάλη ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἀπέχθεια· τίκτουσι γὰρ χαλεπῶς καὶ ἐπικινδύνως, καὶ τληπαθοῦσι πρὸς τὴν γαλακτοτροφίαν, καὶ νοσοῦσι τοῖς παιδίοις συννοσοῦσι· καὶ ταῦτα ὑπομένουσι, τέλος τοῦ κόπου μὴ ἔχουσαι. Ἡ γὰρ τὸ σῶμα πηροῦται τὰ κυθθέντα, ἢ κακοφροσύνη ἀνακθέντα δολοφονεῖ τοὺς γεννήσαντας. Ταῦτα οὖν εἰδύια, μὴ δελεασθῶμεν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὡς ἀνέτου καὶ ἀμερίμνου τυγχάνοντες τοῦ βίου. Γεννώσασθαι μὲν γὰρ, διὰ τῶν πόνων φθείρονται· μὴ τίκτουσαι δὲ, ὡς στειραὶ καὶ ἀγονοὶ ὑπὸ τῶν ὀνειδισμῶν τήκονται.

43. Ταῦτα δὲ ὑμῖν λέγω πρὸς τὸ ἀσφαλίζεσθαι ἀπὸ ἐναντίου. Οὐ πᾶσι δὲ πέφυκεν ἀρμύδια τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ μόνοις τοῖς τὸν μονῆρην βίον ἐθέλουσιν. Ὅσπερ

⁹⁹ Math. v, 12. ¹⁰⁰ Psal. iv, 2. ¹⁰¹ Psal. lxxviii, 21. ¹⁰² Isa. i, 5. ¹⁰³ Eccle. ii, 14.

γὰρ τοῖς ζώοις οὐ μία τροφή, οὕτως οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις ὁ αὐτὸς λόγος συμφέρει· Οὐ δεῖ γὰρ οἶνον νέον βαλεῖν, φησὶν, εἰς ἀσχοῦς παλαιούς. Ἄλλως γὰρ ἐστιῶνται οἱ θεωρίας καὶ γνώσεως ἐμπορούμενοι, ἐτέρως δὲ οἱ ἀσκητικῆς καὶ πρακτικῆς ἀπογευόμενοι, καὶ πρὸς δύναμιν οἱ κατὰ τὸν κόσμον δικαιοπραγοῦντες. Ὅσπερ γὰρ τῶν ζώων τινὰ μὲν ἐστὶ χερσαῖα, τινὰ δὲ ἐνυδρα, τινὰ δὲ πτηνά· οὕτως καὶ οἱ ἀνθρώποι οἱ μὲν εὐν μέσον βίον κατέχουσιν, ὡς τὰ χερσαῖα· οἱ δὲ πρὸς τὰ ὑψηλὰ ἐνατενίζουσιν, ὡς τὰ πετεινά· οἱ δὲ τοῖς ὑδασι τῶν ἀμαρτιῶν εἰσι κεκαλυμμένοι, ὡς οἱ ἰχθύες· Ἰλλοὺς γὰρ, φησὶν, εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταγίγς καταπόντισέ με. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ τῶν ζώων φύσις· ἡμεῖς δὲ, ὡς ἀετοὶ περροφύσασαι, ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ἐπιβῶμεν, καὶ καταπατήσωμεν λέοντα καὶ δράκοντα· καὶ τοῦ ποτε ἀρχοντος νῦν ἀρξώμεν. Τοῦτο δὲ πρῆξιμεν, ἐὰν ἕλων ἐαυτῶν τὴν διάνοιαν ἐν Σωτηρὶ προσενέγκωμεν.

44. Ἀλλὰ ὅσον ἡμεῖς κορυφούμεθα πρὸς τὰ ὑψηλὰ, κακείνος ἐμποδίζειν πειράται διὰ τῶν ἰδίων παγίδων. Καὶ τί μέγα ἔχειν ἡμᾶς ἀντιπάλους πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁρμώσας, ὅπου γε καὶ πρὸς τὰ εὐτελῆ φθονοῦσι; καὶ γοῦν τοὺς ὑπὸ τὴν γῆν τεθαμμένους θησαυροὺς οὐ συγχωροῦσι λαμβάνειν ἀνθρώπους. Εἰ οὖν καὶ πρὸς τὴν γῆν φαντασίαν ἀντίκεινται, πόσῳ μᾶλλον πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν φρονήσουσιν;

45. Δεῖ οὖν κατ' αὐτῶν παντοῦς ὀπλιζέσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἐξωθεν εἰσελαύνουσι, καὶ οὐδὲν ἤττον ἐκ τῶν ἐξωθεν κινοῦνται. Καὶ ἡ ψυχὴ, καθάπερ ναῦς, ποτὲ μὲν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν τρικυμιῶν καταποντίζεται, ποτὲ δὲ ὑπὸ τῆς ἐνδοθεν ἀντλίας ὑποδρύχιος γίνεται. Καὶ γοῦν καὶ ἡμεῖς ποτὲ μὲν διὰ τῶν ἐκτὸς πρακτικῶν ἀμαρτημάτων ἀπολλύμεθα, ποτὲ δὲ διὰ τῶν ἐνδον λογισμῶν ἀφανιζόμεθα. Δεῖ οὖν καὶ τὰς ἐξωθεν τῶν πνευμάτων ἐπιτηρεῖν προσβολὰς, καὶ τὰς ἐνδον τῶν λογισμῶν ἐξαντλεῖν ἀκαθαρσίας, πάντοτε δὲ γρηγορεῖν πρὸς τοὺς λογισμοὺς· συνεχῶς γὰρ ἐφύττανται. Ἐπὶ μὲν ταῖς ἐξωθεν τρικυμῖαις, βούντων τῶν ναυτῶν, πολλάκις ἡ σωτηρία διὰ τῶν ἐγγυράτων πλοίων γίνεται· αἱ δὲ ἀντλίας, καὶ κοιμημένον πολλάκις τῶν πλωτῆρων, καὶ ἡσυχάζουσας τῆς θαλάσσης, ἐπισυμβαίνουσι, καὶ πολλάκις αὐτοὺς θανατοῦσιν.

46. Δεῖ οὖν ἐπιπονωτέραν ποιεῖσθαι πρὸς τοὺς λογισμοὺς τὴν διάνοιαν. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς, καθάπερ οἶκον τὴν ψυχὴν καθελεῖν βουλόμενος, ἢ ἀπὸ τῶν θεμελιῶν ποιεῖται αὐτῆς τὴν πτώσιν, ἢ ἀπὸ τῆς ὀροφῆς ἀρχόμενος, πᾶσαν αὐτὴν καταφέρει, ἢ καὶ διὰ τῶν θυρίδων εἰσελθὼν, πρῶτον τὸν οἰκοδομητὴν δεσμεῖ, καὶ οὕτως χειροῦται τὰ πάντα. Θεμέλιος μὲν οὖν ἐστὶ τὰ καλὰ ἔργα, ὀροφὴ δὲ ἡ πίστις, θυρίδες δὲ αἱ αἰσθήσεις. Διὰ πάντων δὲ ποιεῖται ὁ ἐχθρὸς. Ὅθεν πολυέφθαλον δεῖ εἶναι τὸν σωθῆναι βουλόμενον. Οὐκ ἔχομεν ἐνταῦθα τὸ ἀμέριμον· φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· Βλεπέτω ὁ ἐστηκὼς μὴ πέσῃ.

47. Ἐν ἀδύλῳ πλέομεν· θάλασσα γὰρ ὁ βλος ἡμῶν

A nasticam. Quemadmodum enim non una est animalium esca; ita nec hominibus unus sermo competit: Non oportet enim, inquit, vinum novum mittere in utres veteres⁹³. A contemplatione 625 et scientia repleti sunt, aliter qui asceticam et actuosam vitam degustarunt, ac qui in sæculo pro facultate justitiam colunt. Et quemadmodum animalia, quædam terrestria sunt, quædam aquatilia, quædam volatilia; sic et homines, alii mediam tenent viam, ut terrestria; alii ad excelsa feruntur, ut volatilia; alii in aquis vitiorum demersi sunt, tanquam pisces. Ait enim: *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me*⁹⁴. Hæc est natura animalium: nos autem aquilarum instar alis instructæ, altiora petamus, et conculem⁹⁵ leonem et draconem⁹⁶; nunc ei imperemus qui ante imperabat nobis. Hæc porro præstabimus, si totam mentem nostram Salvatori obtulerimus.

44. Sed quo magis ad excelsa consurgimus, eo magis ille per laqueos suos impedire conatur. Ecce quid magnum si nobis sunt adversarii, quæ ad bonum tendimus, quando in vilibus etiam rebus invident? Sane thesauros in terra reconditos non concedunt hominibus auferre. Si ergo in terrenis facultatibus adversarii sunt, quanto magis invident regnum cælorum?

45. (86) Quamobrem omne telorum genus adversus illos est assumendum: nam et extrinsecus accedunt, et intus commoventur. Animaque nostra navis instar, modo decumanis fluctibus exterius demergitur; modo ab interiori sentina aquarum vi deprimitur. Et nos interdum per exteriora peccata in perniciem imus, aliquando internis cogitationibus opprimimur. Convenit igitur cum externos cavere spirituum impetus, tum internas cogitationum exhaurire impuritates. Semper enim adversus cogitationes advigilandum, assidue namque instant. Dum decumani quippe fluctus exterius insurgunt, clamantibus nautis, per proxima navigia salus affertur. At sentinæ dormientibus plerumque nautis, tranquillo mari, undis navem implent, ac nec opinantes interimunt.

46. Grandi itaque labore adversus cogitationes vigilandum animo est. Inimicus enim animam veluti domum evertere cupiens, aut a fundamentis ruinam ipsi parat, aut a tecto incipiens totam diruit, aut per fenestras ingressus primo patremfamilias alligat, et sic omnium potitur. Fundamentum itaque sunt bona opera, tectum fides, fenestræ sensus. Per hæc omnia bellum movet adversarius (87). Quamobrem multis oculis habet opus qui vult salutem consequi. Neque enim hic possumus cura et sollicitudine vacui esse, ait quippe Scriptura: *Quæ stat, videat ne cadat*⁹⁷.

47. In obscuro navigamus: vita quippe nostra et

⁹³ Matth. ix, 17. ⁹⁴ Psal. lxxviii, 3. ⁹⁵ Psal. xc, 13. ⁹⁶ I Cor. x, 12.

(86) Vit. PP. l. v, 41, 53.

(87) Vit. PP. l. v, 41, 54.

sacro cantore Davide mare est appellata. In mari porro alia loca sunt petrosa, alia monstris plena, alia tranquilla. Nos in tranquilla maris parte videmur navigare; sæculares vero periculosis in plagis. Nos interdum navigamus, a sole justitiæ recti et deducti; illi noctu ignorantia ferente. Sed contingit plerumque ut sæcularis, in tempestate ac tenebris existens, clamando et vigilando navem conservet suam; nos vero per incuriam tranquillo mari demergamur, amisso justitiæ clavo.

48. *Qui stat igitur, videat ne cadat. Qui cecidit enim unam habet curam, ut scilicet resurgat. Qui vero stat, caveat sibi ne cadat. Varii namque sunt casus. Qui ceciderunt enim non ultra quidem stant erecti; sed tamen jacentes, non multum acceperunt damni. Qui stat autem, ne despiciat eum qui lapsus est, sed reformidet ne collapsus et ipse pereat, neve in altiore se voraginem præcipitet: ubi forte continget ut putei profunditate clamorem superante, ne petere quidem possit auxilium. Nam **626** justus ait: *Ne absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum* ⁹⁸. Qui primus cecidit, mansit. Prospice tibi ne delapsus, belluarum cibus evadas. Qui cadit domus fores non obserat. Tu, inquam, nullatenus dormites; sed semper divinum illud dictum modulare: *Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte* ⁹⁹. Vigila continue propter eum qui tanquam leo rugit.*

49. Verba isthæc in hoc sunt utilia, ut non extollamur. Qui cecidit, si convertatur et ingemiscat, salutem nanciscetur. Prospice tibi, quæ stas. Duplex tibi formido instat, aut scilicet ne ad vetera revertaris, in te irruente propter socordiam inimico, aut ne inter currendum supplanteris. Adversarius quippe noster diabolus, vel a tergo ad se pertrahit, cum tardiozem segnemque animam conspexerit. Quæ si videatur diligens ac strenua in ascetica vita, callide et occulte serpit per superbiam, atque ita funditus perdit eam. Hæc illecebra omnium malorum ultimum est ac supremum. Per illam diabolus dejectus fuit, per eamdem hominum fortissimos expugnare tentat. Quemadmodum enim strenuissimi milites, postquam minora tela consumpserunt, si adhuc urgeant adversarii, fortissimum omnium, machæram scilicet, educunt; ita et diabolus postquam priores laqueos suos insumpsit, tum demum postremo utitur gladio, nimirum superbia. Quinam autem fuere priores ejus laquei? Sane gula, voluptas, fornicatio. Hi namque potissimum spiritus juvenilem ætatem infestant: hæc consequuntur, pecuniæ amor, avaritia et his similia. Misera ergo anima, ubi hosce laqueos declinavit, postquam ventrem continuit, postquam ventri subjectas cupiditates per pudicitiam transilivit, post-

ὕπῳ τοῦ ἱεροῦ ψάλτου Δαβὶδ εἴρηται. Ἀλλὰ τῆς θαλάσσης τὰ μὲν εἰσι πετρώδη, τὰ δὲ καὶ θηρίων πλήρη, τινὰ δὲ καὶ γαληνά. Ἡμεῖς ἐν τῷ γαληνῷ μέρει τῆς θαλάσσης δοκοῦμεν πλέειν, οἱ δὲ κοσμικοὶ ἐν κινδυνώδεσι· καὶ ἡμεῖς μὲν ἡμέρας πλέομεν ὑπὸ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ὁδηγοῦμενοι, ἕκαστοι δὲ ἐν νυκτι, ὑπὸ τῆς ἀγνωσίας φερόμενοι. Ἄλλ' ἐνδέχεται πολλακίς τὸν κοσμικὸν ἐν χειμῶνι καὶ ἐν σκότει τυχάνοντα, βοήσαντα καὶ ἀγρυπνήσαντα, αἰῶσαι τὸ ἑαυτοῦ σκάφος· ἡμᾶς δὲ ἐν γαληνῇ, ὑπὸ ἀμελείας βυθισθῆναι, τὸ πηδάλιον τῆς δικαιοσύνης ἀφέντας.

48. *Βλεπέτω οὖν ὁ στήκων μὴ πέσῃ. Ὁ μὲν γὰρ πεσὼν μιαν ἔχει φροντίδα, τοῦ ἀναστῆναι· ὁ δὲ στήκων φυλαττέσθω τοῦ μὴ πεσεῖν. Καὶ γὰρ τὰ παραπτώματα διάφορα· οἱ μὲν γὰρ πεσόντες τοῦ μὲν στήκειν ἐστέρηνται· κείμενοι δὲ, οὐ πάνυ τι ἐδιδάθησαν. Ὁ δὲ ἐστὼς μὴ εὐτελιζέτω τὸν πεπτωκότα, ἀλλ' ἑαυτὸν φοβείσθω, μὴ πεσὼν διαφθαρή, καὶ εἰς κατώτερον ἀπέλθῃ βόθρον. Εἰκὸς γὰρ, καὶ τῆς κραυγῆς ἠτηθείσης ὑπὸ τοῦ βάρους τοῦ φρέατος, μὴ βοήθειαν αἰτήσαι. Φησὶ γὰρ ὁ δίκαιος· *Μὴ καταπίετω με βυθός, μηδὲ συσχέτω ἐπ' ἐμὲ φρέαρ τὸ στόμι αὐτοῦ. Ὁ πρῶτος πεσὼν ἔμεινεν. Ὅρα σεαυτὸν, μὴ καταπεσὼν καὶ σὺ θοίνῃ θηρίων γένη. Ὁ πεσὼν οὐκ ἀσφαλίζεται τὴν θύραν· σὺ δὲ μηδὲλως νυστάξῃς· ἀλλ' ἀεὶ τὸ θεῖον ἐκεῖνο μελῶδες ρητὸν, τὸ φάσκον· *Φώτισον τοὺς ὀφθαλμούς μου, μὴ ποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον.* Ἀγρύπνει δὲ διηνεκῶς διὰ τὸν ὠρῶμενον λέοντα.**

49. Ταῦτα τὰ ῥήματα συντελεῖ πρὸς τὸ μὴ ὑπεραίρεσθαι. Ὁ πεσὼν ἐν τῷ ἐπιστρέφαι καὶ στενάζει σωθήσεται. Ὅρα σὺ σαυτὴν ἢ στήκουσα. Διπλοῦς γὰρ σοὶ ὁ φόβος ἐπίκειται, ἢ τοῦ μὴ ἐπιστρέφαι πρὸς τὰ ἀρχαῖα, δι' ὀλιγωρίας σοὶ τοῦ ἐχθροῦ προσπεσόντος, ἢ τοῦ μὴ τρέχουσαν σκελισθῆναι. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς ἡμῶν διάβολος ἢ ὀπισθεν ἔλκει πρὸς ἑαυτὸν, ὀπηνίκα βραδείαν καὶ καθῆν τὴν ψυχὴν θεάσεται· ἢ δοκοῦσαν αὐτὴν σπουδαίαν εἶναι καὶ ἐπίπονον πρὸς ἀσκήσιν, ἐπεισέρχεται λεπτῶς καὶ κεκρυμμένως διὰ τῆς ὑπερηφανίας· καὶ οὕτως αὐτανδρον τὴν ψυχὴν ἀπόλλυσι. Τοῦτο τὸ ὄπλον ἔσχατον καὶ κορυφαίωτατον πάντων ἐστὶ τῶν κακῶν. Ἐξ αὐτοῦ ὁ διάβολος καταθέβληται, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς δυνατωτέρους τῶν ἀνθρώπων περιρᾶται καθαιρεῖν. Ὅσπερ γὰρ οἱ δεινότατοι τῶν πολεμιστῶν, μετὰ τὸ δαπανῆσαι τὰ λεπτότερα βέλη, τὸ τμηναῦτα ἐπι ἐπικρατούντων τῶν μαχητῶν, προβάλλονται τὴν ἰσχυροτέραν πάντων μάχιραν· οὕτως καὶ ὁ διάβολος, μετὰ τὸ πρῶτα αὐτοῦ ἀποδαπανῆσαι ἄγκιστρα, τότε τῷ τελευταίῳ χρᾶται ξίφει, τῇ ὑπερηφανίᾳ. Τίνες δὲ ἦσαν αὐτοῦ αἱ πρῶται παγίδες; Δῆλον, ὡς γαστριμαργία, φιληδονία, πορνεία. Ταῦτα γὰρ μάλιστα τὰ πνεύματα ἐπὶ τῶν νεωτερικῶν ἡλικιῶν συμβαίνουσιν. Ἐπακολουθεῖ δὲ τούτοις φλαργυρία, πλεονεξία, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Ἡ οὖν ἀθλία ψυχὴ, ὅταν τούτων τῶν παθῶν περιγένηται, ὀπηνίκα

⁹⁸ Psal. LXXVIII, 16. ⁹⁹ Psal. XII, 4.

γαστροῦ, κρατήσῃ, ὅτε καὶ τὰς ὑπογαστρίας ἡδονὰς ὑπερπηδήσῃ τῇ σεμνότητι, ὅτε ἀργυρίου καταφρονήσῃ τότε πανταχόθεν ὁ κακὸφρων, ἀπορηθεὶς, ὑποβάλλει τῇ ψυχῇ ἄτακτον κίνησιν· μεγεθύνει γὰρ αὐτὴν ἀπρεπῶς κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἐπαίρεσθαι. Βαρὺ καὶ ὀλέθριον τοῦτο τοῦ ἐχθροῦ τὸ δηλητήριον. Πολλοὺς ἀθρόως ἐν τούτῳ σκοτίσας κατέβαλεν. Ὑποβάλλει γὰρ τῇ ψυχῇ ἔννοιαν νόθον καὶ θανατηφόρον. Κατειληφέναι γὰρ αὐτὸν φαντάζει τὰ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀγνωσμένα, καὶ ὅτι ἐν νηστειαῖς ὑπερβάλλει· καὶ πληθῆς αὐτῷ ἀνδραγαθημάτων προστίθησι· πάντων δὲ ὧν ἡμαρτεν εἰς λήθη αὐτὸν φέρει, πρὸς τὸ κατὰ τῶν συνόντων ἐπαίρεσθαι. Ὑποκλέπτει γὰρ αὐτοῦ ἐκ τοῦ νοῦ τὰ πλημμελήματα· οὐ πρὸς ὠφέλειαν δὲ αὐτοῦ τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ πρὸς τὸ μὴ δυνηθῆναι αὐτὸν εἰπεῖν τὴν λατρικὴν ἐκείνην φωνήν, τὸ, *Σοὶ μόνῳ ἡμαρτον, ἐλέησόν με*. Ὅστε μὴν συγχωρήσει αὐτῷ λέγειν· *Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου*. Ἄλλ' ὡσπερ αὐτὸς κατὰ διάνοιαν εἶπε τῷ Ἀναθήσομαι, καὶ θήσομαι τὸν θρόνον μου· οὕτως καὶ τοῦτον φαντάζει εἰς ἀρχὰς τε καὶ πρωτοκαθεδρίας, ἔτι δὲ διδασκαλίας, καὶ ἰαμάτων ἐκδόσεις. Ἡ οὖν ὕψως ἀπατωμένη ψυχῇ φθείρεται καὶ ἀπόλλυται, δυσιάτῳ ἔλκει πληγείσα.

50. Τί οὖν δεῖ ποιεῖν, τῶν τοιούτων λογισμῶν παρόντων; Ἀδιαλείπτως μελετᾶν τὸ θεῖον ἐκεῖνο λόγιον, ὅπερ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἔβόα, λέγων τὸ· *Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος*. Καὶ ἐν ἑτέρῳ φησὶν· *Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός*. Ἔτι γε μὴν καὶ τὸ τοῦ Ἡσαίου ἀκουέτω ῥήμα τὸ λέγον, ὡς Πᾶσα δικαιοσύνη ἀνθρώπου ὡς ῥάκος ἀποκαθημένης. Καὶ εἰ μὲν ἀναχωροῦσα καθ' ἑαυτὴν οἱ λογισμοὶ οὗτοι παρεῖσελθωσιν, ἐν κοινοβίῳ εἰσεργέσθω· ἀναγκάζεσθω δὲ καὶ δεῦτερον ἐσθῆεν τῆς ἡμέρας, εἰ γὰρ δι' ὑπερβολὴν ἀσκήσεως τούτῳ ἐάλω τῷ πάθει· καὶ παρὰ τῶν συνηλικῶν δὲ ἐπιτιμάσθω, καὶ οὐνεδιζέσθω, καὶ ἐπιτιμάσθω σφοδρῶς, ὡς μηδὲν μέγα πράττουσα· πᾶσαν δὲ ὑπηρεσίαν ποιείσθω. Προσαγέσθωσαν δὲ καὶ βλοῖ ἀγίων ἐξοχώτατοι εἰς ἐξήγησιν· πειράσθωσαν δὲ αἱ συνελθούσαι ἐπιτείνειν ἑαυτῶν τοὺς πόρους πρὸς ἀσκήσιν τὰς ὀλίγας ἡμέρας, πρὸς τὸ ἐκείνην, θεασαμένην τὸ μέγεθος τῶν ἀρετῶν, ἐλάττονα καὶ ἑαυτὴν ἠγεῖσθαι.

51. Προηγείται δὲ τῆς νόσου ταύτης ἕτερον κακόν, ἡ παρακοή· ὅθεν διὰ τοῦ ἐναντίου τῆς ὑπακοῆς, δυνατὸν τὴν σπεδονώδη νομὴν τῆς ψυχῆς περικαθάραι· Ὑπακοὴ γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ θυσίαν.

52. Δεῖ οὖν καθαιρεῖν ἄγκον δόξης ἐν καιρῷ, καὶ ἐπαινεῖν δὲ πάλιν καὶ θαυμάζειν ἐν καιρῷ. Εἰ γὰρ ἀμελής καὶ νοθρὰ εὐρεθῆ ἡ ψυχὴ, ἔτι γε μὴν καὶ ὑποναρκούσα εἰς τὴν τοῦ καλοῦ προκοπήν, ἐπαινεῖν ταύτην προσήκει· καὶ εἰ μικρὸν ποιήσει τι χρηστὸν, θαυμάζειν καὶ μεγαλοποιεῖν δεόν αὐτῇ. Καὶ τὰ σφοδρὰ καὶ ἀπάνθρωπα πλημμελήματα ὡς ἐλάχιστα καὶ οὐδαμινὰ λεκτέον· ὁ γὰρ διάβολος, βουλόμενος πάντα διαστρέφειν, ἐπὶ μὲν τῶν σπουδαίων καὶ ἀσκητικῶν κρύπτειν πειρᾶται τὰ προγεγονότα ἁμαρ-

quam argentum despexit; tunc malorum artifex ille ad angustias undique redactus, inordinatum motum animæ subjicit, inflatque illum ut indecenter adversus sorores efferatur. Atrox et exitiosum est hoc adversarii toxicum. Multos derepente tenebris effusus hac ratione prostravit. Cogitationem enim spuriam ac lethalem animæ suggerit, ut nempe sibi videatur ea comprehendere quæ multi ignorant, atque in jejuniis antecellere: recte factorum multitudinem objicit, omnium peccatorum oblivionem inducit, ut adversus socios efferatur animo. Subducit ex mente delicta: quod non ad ejus utilitatem præstat; sed ne proferre possit medicinalem illam vocem: *Tibi soli peccavi*, miserere mei, Domine. Sed nec sinet eum dicere: *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo*. Verum sicut ille mente dixerat: *Ascendam, et ponam thronum meum*; ita hunc quoque vane concitat ad principatus, ad primos concessus, itemque ad magisteria, et ad morbos curandi virtutem. Anima itaque ad hunc modum circumventa in perniciem et exitium ruit, vix sanabili percussa vulnere.

50. Quid igitur instantibus hujusmodi cogitationibus agendum? Indesinenter meditandum divinum illud oraculum, quod beatus David alta voce proferbat: *Ego sum vermis et non homo*. Et alio loco dicitur: *Ego autem sum terra et cinis*. Insuperque celebre illud Isaïæ dictum: *Omnis justitia hominis sicut pannus menstruatus*. Quod si cogitationes hujusmodi adoriantur eam quæ anachoreticam iniit vitam, ingreditur illa in cœnobium, cogaturque bis in die comedere, si quidem ob nimiam ascensin sive jejunium, incidit in hujusmodi vitium: tum ab æqualibus increpetur, ac contumeliis afficiatur, ac si parum sit quod illa egerit: quodlibet obeat ministerium, offerantur ipsi vitæ sanctorum pietate eminentium. Conentur sodales ejus laborem disciplinæ suæ aliquot diebus augere; ut cernens virtutum præstantiam, se minimam omnium existimet.

51. Hunc porro morbum præcedit aliud vitium, inobsequentia: sed per contrariam obsequentiam putridum animæ ulcus curare valemus: *Obedientia enim, inquit, super sacrificium*.

52. Quapropter convenit gloriam suo tempore adimere, iterumque suo tempore laudare atque admirari. Si enim anima negligens segnisque inveniat, et ad profectum desidia torpeat, convenit eam laudare: et si paulum quid boni admiserit, mirari illam et magni facere oportet. Gravia autem et immania delicta, minima nulliusque momenti dicenda. Diabolus quippe qui omnia evertere conatur, sedulis et exercitatijs admissa peccata vult occultare, quo in eis superbiam adaugeat. Novitiis

¹ Psal. i. 3. ² Psal. vi, 3; ix, 14. ³ Psal. cx, 1. ⁴ Isa. xiv, 14. ⁵ Psal. xxi, 7. ⁶ Gen. xviii, 27. ⁷ Isa. i. xiv, 6. ⁸ I Reg. xv, 22.

autem animabus quæ nuper virtutem adierunt, universa peccata ob oculos statuit, quo desperationem ingeneret. Huic suggerit : Tibi quæ fornicata es, quæ venia exspectanda? Alteri dicit : Cum tanta avaritia tenearis, fieri nequit ut salutem consequare. Cæterum animas hunc in modum agitata, hac ratione hisque verbis oportet consolari. Raab meretrix fuit, sed per fidem nacta est salutem : Paulus persecutor erat, et tamen vas electionis effectus est : Matthæus publicanus erat, at nemo quanta gratia donatus sit ignorat : latro furtis et cædibus deditus erat, sed tamen primus aperuit portam paradisi. His igitur animadversis, ne animum despondeas.

53. Ubi autem apta commodaque illis remedia inveneris, par iis quæ superbia captæ sunt adhibenda curatio est. Ita namque eam alloqui oportet : Quorsum inflaris? An quia carnes non comedis? alii ne piscem quidem vident. Quod si vino abstinens, respice alios qui ne oleo quidem utuntur. Jejunas usque ad vesperam? nonnullæ duos tresve dies in cibi abstinentia transigunt. Forsitan quia balneo non uteris altius sapis? multi cum etiam ægrotarent nullatenus eo sunt usi. Te fortasse ideo admiraris, quia in matta dormis et in cilicio stramento? Alii autem assidue humi cubant, quod etiamsi tu faceres, non magni quid esset : sunt enim qui etiam sibi lapides subjecerunt, ne rebus naturalibus cum voluptate fruerentur. Alii totam noctem suspensi transegerunt. Sed etiamsi hæc omnia designares, ac supremam omnium exercitationem attingeres, ne magnum sapias. Etenim dæmones plura quam tu præstiterunt et præstant hodieque. Nan: neque comedunt, neque bibunt, neque connubia ineunt, nec dormiunt : imo etiam in cremis degunt, si forte tu in spelunca habitans, magni quid præstare tibi videaris.

54. Sic igitur similibusque rationibus poterimus contrarios curare morbos, desperationem et superbiam. Sicut enim ignis vehementiore flatu dissipatus exstinguitur, rursumque flatu destitutus emoritur, ita et virtus per superbiam evolat, licet exercitatione vehementi culta fuerit : rursumque incuria bonum corrumpitur, quando ad afflatum Spiritus sancti non movemur nosmetipsos. Gladius acutus facile a lapide confringitur, vehemensque disciplina et exercitatio, brevi per superbiam in exitium ruit. Quapropter expedit animam undique munire, ac supremam ascensin a superbiam æstu perustam demittere in umbrosa loca : interdumque superflua amputare, quo radix vegetior efficiatur.

55. Qui vero desperatione capitur, compellatur prædictis argumentis sursum tendere. Anima quippe quæ terræ inhæret, vilis abjectaque est. Sane agriculturalium solertissimi, cum viderint plantam tenuem et infirmam, large irrigant, multa que sollicitudine fovent, ut augmentum accipiat. Quoties autem in

Α τήματα· τὴν γὰρ ὑπερηφανίαν αὐξήσαι βούλεται· ἐπὶ δὲ τῶν νεηλύδων καὶ ἀχροπαγῶν ψυχῶν, πάντα τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν πρὸ ὀφθαλμῶν τίθησιν. Ἐμβάλλει γὰρ αὐτῇ ὅτι, Σοὶ πορνευσάση ποία ἔσται συγγνώμη; Καὶ τῇ ἄλλῃ φησὶν· Οὕτω σου πλεονεκτικῆς ἀσπης, ἀδύνατόν σε σωτηρίας τυχεῖν. Τὰς οὖν οὕτω σαλευομένας ψυχὰς παραμυθητέον οὕτως· δεῖ γὰρ πρὸς αὐτὰς οὕτω λέγειν· Ῥαββὶ πόρνη ἦν, ἀλλ' ἐσώθη διὰ πίστεως· Παῦλος διώκτης ἦν, ἀλλὰ σκεῦος ἐκλογῆς γέγονε· Ματθαῖος τελώνης ἦν, ἀλλ' οὐδεὶς τὴν χάριν τοῦτου ἀγνοεῖ· καὶ ὁ ληστής ἐξούλα καὶ ἐφύλευεν, ἀλλὰ πρῶτος τὴν θύραν ἀνέμψε τοῦ παραδείσου. Τοῦτοις οὖν ἐνατενίζουσα, μὴ ἀπογνώσῃ τῆς σεαυτῆς ψυχῆς.

Β καὶ τῶν τῇ ὑπερηφανίᾳ ἀλισκομένων ποιεῖσθαι αὐτὴν τὴν θεραπείαν. Φάσκειν γὰρ δεῖ ποιεῖσθαι· Τί φουσιῶσαι; Ὡς κρέα μὴ ἐσθίουσα; ἄλλοι οὐδὲ ἰχθῦν ὀρώσι. Καὶ εἰ οἶνον οὐ πίνεις, σκόπησον, ὡς ἄλλοι οὕτε ἐλαιον ἐσθίουσιν. Ἔως ὅψε νηστεύεις; ἄλλαι δὲ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας συνάπτουσιν ἄσιτοι. Ἄλλ' ὅτι οὐ λούῃ μέγα φρονεῖς; πολλοὶ καὶ διὰ πάθος σωματικὸν οὐδ' ὄλωσ τούτῳ ἐχρήσαντο. Ἄλλὰ θαυμάζεις σεαυτὴν, ὅτι ἐν χαραδρίῳ καθεῖδεις, καὶ ἐν τριγίνῃ στρωμνῇ; ἄλλαι δὲ χαμενουοῖσι διηνεκῶς. Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο ποιήσεις, οὐδὲν μέγα· τινὲς γὰρ καὶ λίθους ἑαυταῖς ὑπέβαλον, πρὸς τὸ μὴ καθ' ἡδονὴν τῶν φυσικῶν τυχεῖν· ἄλλοι δὲ καὶ ἐκρέμασαν ἑαυτοὺς δι' ὄλης τῆς νυκτός. Ἄλλ' εἰ καὶ ταῦτα πάντα ποιήσεις, καὶ τὴν ἀχροτάτην ἀσκησιν ἐπιτελέσεις, μὴ μέγα φρονήσης· καὶ γὰρ τὰ δαιμόνια κλειῶ τῶν σῶν πεποιθήκασιν καὶ ποιῶσιν· οὕτε γὰρ ἐσθίουσιν, οὕτε πίνουσιν, οὕτε γαμοῦσιν, οὕτε ὄνουσιν· ἀλλὰ καὶ ἐν ἐρήμῳ διδάγουσιν, εἰ γε καὶ ἐν σπηλαίῳ οἰκοῦσα δοκεῖς μέγα τε ποιεῖν.

54. Οὕτω μὲν οὖν, καὶ ἐκ τοιούτων λογισμῶν, δυνατὸν λάσασθαι τὰ ἐναντία πάθη· τὴν τε ἀπόγνωσιν λέγω καὶ τὴν ὑπερηφανίαν. Ὅσπερ γὰρ σφοδρῶς ἐκφυσώμενον πῦρ, διασκορπιζόμενον ἀπόλλυται, καὶ μὴ τυχὸν δὲ πνεύματος πάλιν φεῖρεται· οὕτω καὶ ἡ ἀρετὴ ἀφίπταται δι' ὑπερηφανίαν, καὶ πολλὴν σφοδρότητα ἀσκήσεως λάβῃ· καὶ φεῖρεται δὲ πάλιν ἐξ ἀμελείας τὸ καλόν, ὅταν μὴδ' ὄλωσ κινήσωμεν ἑαυτοὺς πρὸς ῥητισμὸν τοῦ θεοῦ Πνεύματος. Μάχαιρα ἑπακμος ῥαδίως ὑπὸ λίθου κατάγνυται· καὶ ἀσκησις ἐπιτεταμένη συντόμως ἐκ τοῦ ὑπερηφανεύεσθαι ἀπόλλυται. Ὅθεν προσήκει πανταχόθεν ἀσφαλιζέσθαι τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν ἀχροτάτην ἀσκησιν ἐκ τοῦ καυσῶνος τῆς ὑπερηφανίας περικαιομένην ὑποκάμπτειν πρὸς τοὺς σκιδώδεις τόπους, ἔσθ' ὅτε καὶ περιτέμνειν τὰ περιττὰ, πρὸς τὸ τὴν βρίζαν εὐθαλεστέραν γενέσθαι.

55. Τὸν δὲ τῇ ἀπογνώσει ἀλισκόμενον ἀνωρεπῆ βιάζεσθαι ποιεῖν τοῖς προειρημένοις λογισμοῖς. Καὶ γὰρ σφόδρα ἡ ψυχὴ χαμαιπετῆς τυγχάνει. Καὶ γοῦν τῶν γεηπόνων οἱ ἀριστοὶ, ἐπειδὴν φυτὸν βραχὺ καὶ ἀσθενὲς θεάσωνται, ποτίζουσι δαψιλῶς, καὶ ἐπιμελείας πολλῆς ἀξιοῦσι πρὸς τὸ αὐξήθηναί. Ἐπειδὴν δὲ

ἐν φυτῶ πρόωρον βλάστην θεάσωνται, περιτέμνουσιν αὐτοὶ τὰ περιττά· φιλεῖ γὰρ ταῦτα ἐτοίμως ξηραίνεσθαι. Καὶ ἱατρῶν δὲ παῖδες τινὰς μὲν τῶν ἀβρώστων τρέφουσι θαψιλῶς, καὶ πρὸς περίπατον προτρέπονται· ἑτέρους δὲ δεσμεύοντες, ἀσίτους ἐπὶ πολὺ φυλάττουσιν.

56. Φανερόν οὖν ἐστίν, ὡς μέγιστον ἐν κακοῖς ἡ ὑπερηφάνια τυγχάνει· καὶ τοῦτο δείκνουσιν αὐτῆς τὸ ἐναντίον, ἡ ταπεινοφροσύνη. Δυσχερὲς ἐστὶ κτήσασθαι τινα τὴν ταπεινοφροσύνην. Εἰ μὴ γὰρ τις πάσης δόξης ἐκτὸς γένηται, τούτου τοῦ θησαυροῦ τυχεῖν οὐ δυνήσεται. Οὕτω δὲ ἐστὶ μεγάλη ἡ ταπεινοφροσύνη, ὡς πάσας τὰς ἀρετὰς μιμεῖσθαι δοκεῖν τὸν διάβολον, ταύτην δὲ μὴδὲ εἰδέναι τί ὄλωσ ἐστίν. Εἰδὼς δὲ αὐτῆς τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἔδραϊον ὁ ἀπόστολος, προστάττει ἡμῖν ταύτην ἐγκομβώσασθαι, καὶ πάντας ποιῶντας τὰ ἐπωφελεῖ, ταύτην περιβάλλεσθαι. Κἂν τε γὰρ νηστεύης, κἂν τε ἐλεῆς, κἂν τε διδάσκης· εἰ δὲ καὶ σώφρων τυγχάνης καὶ συνετὸς, πάλιν ταύτην ἀντὶ τοιχοῦ ἀβραγαῦς σεαυτῷ παράστησον. Σφιγγέτω σου καὶ συνεχέτω σου τὰς ἀρετὰς αὕτη ἡ καλλίστη τῶν ἀπασῶν ἀρετῶν, ἡ ταπεινοφροσύνη. Ὅρθῶς καὶ τὴν τῶν ἁγίων τριῶν παιδῶν ὕμολογίαν, ὅπως τῶν ἄλλων ἀρετῶν οὐ πᾶν τι μνημονεύσαντες, τοὺς ταπεινοὺς σὺν τοῖς ὕμνοισι συγκατηριθμήσαντο, μὴ εἰρηκότες σώφρονας ἢ ἀκτῆμονας. Ὅσπερ γὰρ ἀδύνατον ναῦν χωρὶς ἤλων κατασκευασθῆναι, οὕτως ἀδύνατον σωθῆναι χωρὶς ταπεινοφροσύνης.

57. Ὅτι δὲ ἀγαθὴ καὶ σωτήριος πέφυκεν, ὁ Κύριος, πρὸς ἀνθρώπους οἰκονομίαν πληρῶν, αὐτὴν ἡμφιάμασθήσευσον. Ἀρχὴ σοὶ καὶ τέλος τῶν ἀγαθῶν ἡ ταπεινατο. Φησὶ γὰρ· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ*. Ὅρα τίς ὁ λέγων, τελείως νοστροσύνη γινέσθῶ. Φρένησιν λέγω [λέγει] ταπεινήν, οὐ σχῆμα μόνον, τὸν ἐντὸς ἀνθρώπον αἰνίττεται· ἀκολουθήσει γὰρ τούτῳ καὶ ὁ ἐκτός. Πάσας τὰς ἐντολάς πεποίηκας; Ὅλθεν ὁ Κύριος· ἀλλ' αὐτός σοι ἐντέλλεται· πάλιν ἀρχὴν δουλείας λαμβάνειν· φησὶ γὰρ· *Ὅταν πάντα ποιήσητε, εἰπατε· Δούλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν*.

58. Ἡ οὖν ταπεινοφροσύνη κατορθοῦται δι' ὀνειδισμῶν, δι' ὕβρεων, διὰ πληγῶν· ἵνα ἀκούσης ἄφρων καὶ μωρὸς, πένης καὶ πτωχοῦ, ἀσθενῆς καὶ εὐτελεῖς, ἀπρόκοπος ἐν ἔργοις, ἄλογος ἐν προφορᾷ, ἀτιμος ἐν εἶδει, ἀσθενῆς ἐν δυνάμει. Ταῦτα τῆς ταπεινοφροσύνης τὰ νεῦρα. Ταῦτα ὁ Κύριος ἡμῶν ἤκουσε καὶ πέπονθε. Σαμαρείτην γὰρ αὐτὸν εἶπαν καὶ δαιμόνιον ἔχοντα. Δούλου μορφῆν, ἀνείληφεν, ἐραπίσθη, πληγαῖς ἤξισθη.

59. Δεῖ οὖν καὶ ἡμᾶς μιμεῖσθαι τὴν ἐμπρακτον ταύτην ταπεινοφροσύνην. Εἰσὶ μὲν οὖν τινες καὶ διὰ τῶν ἐκτὸς σχημάτων ὑποκρινόμενοι, καὶ ταπεινοῦντες ἑαυτούς, αὐτῷ τούτῳ δόξαν θηρώμενοι· ἀλλ' ἐκ τῶν καρπῶν ἐπιγινώσκονται· καὶ γὰρ ἐπιπολαίως ὕβρι-

A planta conspexerint præcoem surculum, superflua quæque detruncant; solent siquidem illæ cito arescere. Medici autem 628 ægrotorum alios largiore cibo alunt, et ad deambulationem invitant; alios vinclos diutius in abstinentiâ detinent.

56. Palam igitur est malorum supremum esse superbiam: illudque comprobatur bonum ipsi contrarium humilitas. Hanc porro assequi difficile est. Nisi enim quis inanem omnem gloriam abjecerit, hunc nancisci thesaurum non valebit. Est quippe adeo magna virtus humilitas, ut diabolus cæteras quidem virtutes videatur imitari, hanc vero nesciat quid omnino sit. Proinde ejus soliditatem stabilitatemque cum sciret apostolus, præcipit nobis ut induamus humilitatem, cunctaque utilia agentes, eam velut amictum circumdemus nobis: sive jejunes, sive misericordiam exerceas, sive doceas. Quod si temperans et prudens sis, eam tibi admovere ceu fortissimum murum. Astringat contineatque virtutes tuas omnium virtutum præstantissima humilitas. (88) Vides trium puerorum canticum, quod nempo aliarum virtutum mentione vix facta, humiles hymnum cantantium choro annumeraverint¹⁰, non memoratis temperantibus et paupertatis amanti-bus. Quemadmodum enim impossibile est navem sine clavis fabricari, ita nec valemus salutem consequi sine humilitate.

57. Quia vero præclara illa est et salutaris, Dominus suam erga homines œconomiam implens, seu incarnatus, eam induit. Ait quippe: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde*¹¹. Attende quis sit qui loquitur, estoque perfectus discipulus. Sit tibi humilitas principium finisque virtutum. Sensum animi dicit humilem, non solam speciem, sed interiorem innuit hominem: eum namque exterior consequetur. Omnia præcepta servasti? Id novit Dominus. Verum ipse tibi præcipit ut principium servitutis rursus assumas; ait enim: *Cum hæc omnia feceritis, dicite: Servi inutiles sumus*¹².

58. Humilitas itaque exercetur per impropria, per contumelias, per plagas; ut audias amens et stultus, pauper et inops, infirmus et vilis, inconsideratus in operibus, rationis expertus in loquendo, forma despicibilis, debilis viribus. Hi sunt nervi humilitatis. Hæc Dominus noster audivit, hæc passus est. Nam Samaritanum eum dicebant, et dæmonium habentem. Assumpsit formam servi, colaphis cæsus est, plagisque debonestatus.

59. Operæ pretium itaque est ut veræ nos humilitatis æmuli simus. Quidam enim sunt qui externam speciem humilitatis ementiuntur, atque eo ipso gloriam aucupantur. Sed ex fructibus cognoscuntur: vel levissima quippe injuria affecti, nequaquam

1 Petr. v, 5. ¹⁰ Dan. iii, 87. ¹¹ Matth. xi, 29. ¹² Luc. xvii, 40.

(83) Vit. PP. l. v, 15, 48. Boroth. Doct. 4.

sustinent, confestimque ceu serpentes virus suum A
evomunt

60. De sermonibus ejusmodi summe exsultabant quæ convenerant, adbuque perseverabant, nulla bonorum satietate admissa. (89) Iterumque illas beata Virgo sic alloquitur. Magnum est certamen iis qui accedunt ad Deum, laborque ingens in principio, exinde vero gaudium ineffabile. Nam quemadmodum qui ignem excitare volunt, primum fumo inficiuntur ac lacrymas emittunt, eoque modo optatis potiuntur; ait enim : *Deus noster ignis consumens est*¹³; ita convenit nos quoque divinum ignem in nobis accendere cum lacrymis et labore. Ipse siquidem Dominus ait : *Ignem veni mittere in terram*¹⁴. Et sane quidam, cum fumi molestiam tollerassent, non accenderunt ignem, eo quod patientiæ essent expertes, seu potius quod eorum erga Deum affectus debilis et infirmus esset.

61. Quamobrem charitas grande cimelium est, de qua hæc affirmat Apostolus : Si omnes facultates distribueris, et corpus subegeris, charitatem autem non habueris, factus es velut æs sonans, aut cymbalum tinniens¹⁵. Igens itaque bonum est charitas, prouindeque-ingens malum est iracundia : totam enim animam 629 tenebris offundit, in feritatem vertit et ratione privat. Dominus porro undequaque nostræ curam salutis agens, nullatenus concessit, ut vel minimum quid in anima præsidio vacuum maneret. Libidinem concitat inimicus? Dominus nos temperantia munivit. Sed ille superbiam C parit? non longe abest humilitas. Odium inseruit? in medio sita est charitas. Quotquot demum tela in nos vibrat adversarius, pluribus nos Dominus armis communit, cum ad salutem nostram, tum ad eum destruendum.

62. Inter mala maximum est iracundia malum : *Ira enim*, inquit, *viri justitiam Dei non operatur*¹⁶. Imperandum itaque est illi, quia in tempore utilis visa est : siquidem irasci et commoveri contra dæmones expedit. At in hominem vehementer commoveri nequaquam convenit, licet ille peccaverit; verum ad resipiscentiam reducere illum oportet, cum sedata fuerit iræ perturbatio.

63. At enim irasci fortasse minus malum videri possit, simulat vero et injuriarum memoria omnium gravissimum est. Ira quippe ceu fumus, ubi ad breve tempus animam eonturbavit, evanescit : at injuriarum memoria quasi animæ alte infixæ, feris eam immaniore efficit. Nam canis quidem contra quempiam sæviens, esca delinitus, iram deponit : alixque bellæ consuetudine demulcentur et cicurantur; sed qui injuriarum memoria correptus est, non cohortationi acquiescit, non cibo emollitur, neque tempus omnia immutans, hujusmodi morbum curaverit. Hi ergo cunctorum im-

σθέντες, οὐκ ἤνεγκαν· ἀλλὰ παρατυτὰ ὡσπερ ὄφεις τὸν ἑαυτῶν ἰὸν ἐξέμεσαν.

60. Ἐπὶ τοῖς λόγοις δὲ τούτοις ἠγαλλιώντο αἱ συνελθοῦσαι σφόδρα, καὶ πάλιν προσεκαρτέρουν, κόρον τῶν ἀγαθῶν μὴ λαμβάνουσαι. Καθ' ἄλλιν πρὸς αὐτάς ἔλεγεν ἡ μακαρία· Ἄγιον ἐστὶ πολὺς τοῖς προσερχομένοις Θεῷ καὶ κόπος τὰ πρῶτα, ἔπειτα δὲ χαρὰ ἀνεκδιήγητος. Ὡσπερ γὰρ οἱ πῦρ ἐξάψαι βουλόμενοι πρῶτον καπνίζονται καὶ δακρύουσι, καὶ οὕτως τοῦ ζητουμένου τυγχάνουσι· καὶ γὰρ φησιν· Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλισκον· οὕτω δεῖ καὶ ἡμᾶς τὸ θεῖον πῦρ εἰς ἑαυτοὺς ἐξάψαι. μετὰ δακρῶν καὶ κόπου. Αὐτὸς γὰρ φησιν ὁ Κύριος· Πῦρ ἤλθοι βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ τινες δι' ὀλιγωρίαν τοῦ μὲν καπνοῦ ἠνέσχοντο, τὸ δὲ πῦρ οὐκ ἐξῆψαν, διὰ τὸ μακροθυμίας αὐτοὺς ἐκτὸς εἶναι, καὶ μᾶλλον αὐτῶν τὴν περὶ τὸ θεῖον σχέσιν ἀσθενῆ καὶ ἀμυδρὰν τυγχάνειν.

61. Ὅθεν μέγα κειμήλιον ἡ ἀγάπη· καὶ περὶ ταύτης δὲ διαθεβαδιούμενος ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν, ὡς Ἐἶν πάντα τὰ ὑπάρχοντα διανείμης, καὶ τὸ σῶμα ὑποπίσσης, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχης, γέγονας χαλκὸς ἤχων καὶ κύμβαλον ἀλαλάζον. Μέγα οὖν ἐν ἀγαθοῖς ἡ ἀγάπη, ὡς καὶ δεῖνδον ἐν κακοῖς ὁ θυμὸς· πάσαν γὰρ τὴν ψυχὴν σκοτίσας καὶ ἀποθηριώσας, εἰς ἀλογίαν φέρει. Ὁ δὲ Κύριος, πανταχόσε τῆς σωτηρίας ἡμῶν κηδόμενος, οὐδ' ὄλως συνεχώρησε βραχὺ τι ἀσκεπὲς τῆς ψυχῆς. Λαγνελαν κινεῖ ὁ ἐχθρὸς; σωφροσύνη ἡμᾶς ὁ Κύριος ὤπλισεν. Ὑπερηφανίαν γενεῖ; ἀλλ' ἡ ταπεινοφροσύνη οὐ μακρὰν τυγχάνει. Μῖσος ἐνεφύσσει; ἀλλ' ἡ ἀγάπη ἐν μέσῳ παρίσταται. Ὅσα οὖν ὁ ἐχθρὸς καθ' ἡμῶν κινεῖ βέλη, πλείοσιν ἡμᾶς ὁ Κύριος ὄπλοις ἔσφαλίσαστο, πρὸς τε τὴν ἡμῶν σωτηρίαν καὶ πρὸς τὴν ἐκείνου κατάπτωσιν.

62. Κακὸν μὲν ἐν κακοῖς ὁ θυμὸς· Ὅργη γάρ, φησιν, ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ καταργάζεται. Δεῖ οὖν αὐτὸν ἠνιοχεῖν ὅτι ἐν καιρῷ χρῆσιμος ὤφθη· θυμοῦσθαι γὰρ καὶ κινεῖσθαι κατὰ τῶν δαιμόνων συμφέρει. Πρὸς δὲ ἀνθρωπινον σφοδρῶς κινεῖσθαι οὐ προσήκει, κὰν ἀμαρτήσας τυγχάνη· ἐπιστρέφειν δὲ αὐτὸν δεῖ μετὰ τὸ παύσασθαι τὸ τῆς ὀργῆς πάθος.

63. Καὶ τὸ μὲν ὀργίζεσθαι ὡς ἐν κακοῖς ἔλαττον· D ἡ δὲ μνησικακία πάντων ἐστὶ βαρυτέρα. Ὁ γὰρ θυμὸς ὡσπερ καπνὸς πρὸς ὀλίγον θολώσας τὴν ψυχὴν διαλύεται· ἡ δὲ μνησικακία, ὡσπερ ἐναποπαγεῖσα τῇ ψυχῇ, θηρίου αὐτὴν δεινοτέραν ποιεῖ· καὶ κύων μὲν, κατὰ τινος ἐκμανεῖς, ὑπὸ τῆς τροφῆς θωπευθεῖς, μεταβάλλεται τῆς ὀργῆς· καὶ τᾶλλα δὲ θηρία ὑπὸ τῆς συνθηλας μελίσσεται· ὁ δὲ γε τῇ μνησικακίᾳ κρατούμενος οὐ παρακλήσει πείθεται, οὐ τροφῇ πραΰνεται, οὔτε μὴν ὁ πάντα μεταβάλλον χρόνος τὸ πάθος τοῦτου ἴσαστο. Οὗτοι οὖν ἀσεβέστατοι πάντων εἰσὶ καὶ ἀνομώτατοι. Οὐ γὰρ ὑπακούουσι τοῦ Σωτῆρος

¹³ Hebr. XII, 29. ¹⁴ Luc. XII, 49. ¹⁵ I Cor. XIII, 5. ¹⁶ Jac. I, 20.

(89) Vit. PP. I. v, 3, 16.

λέγοντος, ὡς Ἰσαῖας, πρῶτον διαλλαγήθῃ τῷ ἀδελφῷ σου· καὶ οὕτω πρόσσας τὸ δῶρον σου· καὶ ἀλλάξου· Μὴ ἐπιδύετω, φησὶν, ὁ ἥλιος ἐπὶ παροργισμῷ ὁμῶν.

64. Καλὸν μὲν οὖν τὸ μὴ ὀργισθῆναι· εἰ δὲ καὶ γένηται, οὐδὲ μέτρον σοι ἡμέρας πρὸς τὸ πάθος συνεχώρησεν, εἶπε γὰρ μὴ ἐπιδύναί τὸν ἥλιον. Σὺ δὲ ἐκδέχη, ἕως ἂν ὁ πᾶς σου χρόνος δύῃ. Οὐκ οἶδας εἰπεῖν· Ἄρκει τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς. Τί μισεῖς τὸν λυπήσαντα ἄνθρωπον; Οὐκ αὐτὸς ἦν ὁ ἀδικήσας, ἀλλ' ὁ διάβολος. Μίσησον τὴν νόσον, καὶ μὴ τὸν νοσοῦντα· *Τὶ ἐγκαυχῶ ἐν κακίᾳ, δυνατέ;* Περὶ ὁμῶν τοῦτο ὁ ψαλμὸς ἐδόθησεν· Ἄρομλαρ γάρ, φησὶν, *δληρ τὴν ἡμέραν*· τούτέστι, πάντα τὸν τῆς ζωῆς σου χρόνον παρακούεις τοῦ νομοθέτου τοῦ λέγοντος· *Μὴ ἐπιδύετω ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὁμῶν*. Φησὶ δὲ, ὡς Ἀδικίαν ἐλογίσαστο ἡ γλώσσά σου· οὐ παῦη γὰρ βλασφημιῶν τὸν ἀδελφόν σου. Ὅθεν δικαία σοι ἡ τιμωρία παρ' αὐτοῦ τοῦ, Ἰμψοῦ ἐκ τοῦ Πνεύματος προσφέρεται· *Διὰ τοῦτο γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς καθελεί σε εἰς τέλος, ἐκτίλει σε καὶ μεταναστεύσει σε ἀπὸ σκηνώματός σου, καὶ τὸ βίβλωμά σου ἐκ γῆς ζώντων*. Ταῦτα τῷ μνησικάκῳ τὰ δῶρα· ταῦτα τῆς κακίας τὰ ἔπαθλα.

65. Φυλάττεσθαι οὖν δέον ἀπὸ μνησικακίας· πολλὰ γὰρ αὐτῇ ἀκολουθοῦσι δεινὰ, φθόνος, λύπη, καταλαλιά. Θανατηφόρος ἡ τούτων κακία, καὶ μικρὰ δοκῆ τυγχάνειν. Ταῦτα μὲν γὰρ ὡσπερ βέλη λεπτὰ τοῦ ἐχθροῦ τυγχάνουσι. Καὶ πολλάκις τὰ ἀπὸ διστόμου μαχαίρας καὶ μείζονος ξίφους τραύματα, οἷά ἐστι πορνεία καὶ πλεονεξία, καὶ φθόνος, ἰάθησαν πολλάκις διὰ τοῦ σωτηρίου φαρμάκου τῆς μετανοίας· ὑπερηφανία δὲ, ἢ μνησικακία, ἢ καταλαλιά, ὡσπερ μικρὰ δοκοῦντα εἶναι βέλη, λανθανόντως ἀνεῖλαν, κατὰ τῶν καιρωτέρων τῆς ψυχῆς μορίων παγέντα. Ταῦτα δὲ οὐ τῷ μεγέθει ἀναιρεῖ τῆς πληγῆς, ἀλλὰ τῇ ἀμελείᾳ τῶν τραθέντων· ὡς μηδενὸς γὰρ ὄντων καταφρονήσαντες τῆς τε καταλαλιάς καὶ τῶν λοιπῶν, κατὰ μικρὸν ὄν' αὐτῶν διεφθάρσαν.

66. Βαρὺ οὖν καὶ μοχθηρὸν ἡ καταλαλιά· τροφή γὰρ καὶ ἀνάπαυλά τινων ἀνθρώπων τυγχάνει. Σὺ δὲ μὴ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν, μὴ τῶν ἄλλοτριῶν κακῶν δοχεῖον γένῃ. Ἀπέριπτον σεαυτοῦ τὴν ψυχὴν παρασκευάζε. Ἰποδεξαμένη γὰρ τὴν δυσώδη τῶν λόγων ἀκαθαρσίαν, κηλίδας τῇ εὐχῇ σου προσάξεις διὰ τῶν λογισμῶν, καὶ ἀναιτίως μισήσεις τοὺς ἐντυγχάνοντας. Καταβαφείσης γὰρ σου τῆς ἀκοῆς ὑπὸ τῆς τῶν κακολογούντων ἀπανθρωπίας, ἀγεννῶς πᾶσιν ἐναντιώσεις· καθάπερ ὁ ὀφθαλμὸς, χρώματι ἀκρατέστερον προληφθεὶς, ἀδιάκριτον ἔχει περὶ τὰ ὀρώμενα τὴν φαντασίαν.

67. Δεῖ οὖν φυλάττεσθαι τὴν γλῶτταν καὶ τὴν ἀκοὴν, πρὸς τὸ μῆτε λέγειν τι τοιοῦτον, μῆτε ἀκοεῖν ἐμπαθῶς. Γέγραπται γὰρ, ὡς *Μὴ ἀκοὴν ματαίαν*

A piissimi sunt et iniquissimi; non enim Salvatori obsequuntur sic loquenti: *Vade prius reconciliari fratri tuo: sicque offer munus tuum*¹⁷. Et alio loco: *Sol, inquit, non occidat super iracundiam vestram*¹⁸.

64. Operæ pretium igitur est non irasci: quod si tamen id contigerit, ne unius quidem diei spatium tibi concessit ad animi motum retinendum: præcepit enim ne sol occidat. Tu vero procrastinas, donec totum vitæ tuæ tempus, occiderit. Nescis hoc dicere: *Sufficit diei malitia sua*¹⁹. Cur hominem odio habes, qui te molestia affecit? Non ipse tibi injuriam intulit, sed diabolus. Odio habet ægritudinem, non ægrum: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es*²⁰? De te hoc Psalmista clamavit: *In iniquitate enim, inquit, tota die*²¹; hoc est, toto vitæ tuæ tempore non obtemperas legislatori dicenti: *Non occidat sol super iracundiam vestram*. Ait autem: *Injustitiam cogitavit lingua tua*²². Non cessas fratrem tuum incessere maledictis. Quare meritum tibi supplicium ab ipso Psalmista ex Spiritu sancto renuntiatur: *Propterea, inquit, Deus destruet te in finem, et emigrare faciet te de tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viventium*²³. Hæc sunt dona eorum qui memoriam retinent injuriarum. Hæc simultatis præmia.

65. Caveamus ergo ab injuriarum memoria. Multa quippe consequuntur eam mala, invidia, tristitia, obrectatio. Lethifera est horum malitia, licet modica videatur. Etenim isthæc sunt veluti minora inimici tela. Plerumque tamen accidit ut vulnera per gladium ancipitem, et maximum enses inflictæ, cujusmodi sunt, fornicatio, avaritia, homicidium, salutari poenitentiae medela curata fuerint: superbia vero, injuriarum memoria, obrectatio, quæ pro minimis telis habentur, clam interemerint, ipsis nobilioribus animæ partibus defixa. Hæc autem non gravitate vulneris interficiunt, sed incuria vulneratorum, qui cum detractionem cum reliquis vitiis nihili pendant, paulatim per illa pereunt.

66. Grave igitur et perniciosum quiddam est obrectatio, quæ cibus est ac veluti requies quorundam hominum. Tu vero ne excipias auditionem malam, ne alienorum malorum ac vitiorum receptaculum evadas. Animam tuam reddas superfluis vacuum. Si namque putidam sermonum illuviem admiseris, maculas orationi tuæ asperges pro hujusmodi cogitationes, et absque causa oderis eos qui tecum versantur. **630** Imbutis namque auribus tuis obrectatorum inhumanitate, illiberali animo cunctos aspicias: quemadmodum oculus vehementiore occupatus colore, obscuram habet rerum perceptionem.

67. Oportet igitur linguam auresque custodire, ne quid ejusmodi libenter audiamus vel dicamus. Scriptum namque est: *Non suscipietis auditionem*

¹⁷ Matth. v, 24. ¹⁸ Ephes. iv, 26. ¹⁹ Matth. vi, 34.

²⁰ Psal. li, 1. ²¹ ibid. ²² ibid. 4. ²³ ibid. 7.

vanam²⁴ : et, *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar*²⁵. Apud Psalmistam quoque dicitur : *Ut non loquatur os meum opera hominum*²⁶. Nos vero etiam ea quæ non sunt opera loquimur. Itaque non credendum hujusmodi sermonibus, nec tamen damnandi qui talia loquuntur. Verum juxta divinam Scripturam id facias, id dicas : *Ego autem sicut surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os meum*²⁷.

68. Non decet lætari de hominis calamitate, quamvis maximus sit peccator. Quidam enim, cum quæpiam vident flagris cædi, vel in carcerem conjici, imperite proverbium illud sæculare pronuntiant : *Qui male straverit, misere cornabit*. Tu ergo quæ probe tibi res stravisti, confidis te tranquille acturam vitæ tempus. Ecquid faciemus ei qui affirmat unum eventum esse justo et peccatori²⁸? Una quippe nobis hic est vitæ conditio, quamvis diversum sectemur institutum.

69. Non licet odio habere inimicos. Dominus enim hoc nobis voce propria jussit. Ait enim : *Non solum eos qui vos diligunt diligite : hoc enim et peccatores et publicani faciunt*²⁹. Bonum enim non arte, non certamine indiget ut capietur, nam ad se trahit amantes ; malum vero divina doctrina opus habet ut aboleatur, atque labore multo. Scilicet regnum cælorum non est languidorum segniumque, sed violentorum.

70. Quemadmodum ergo non licet inimicos odio habere ; ita neque negligentes et pigros fugere oportet et subsannare. Quidam sunt qui hanc Scripturæ sententiam sibi proferunt : *Cum sancto sanctus eris, et cum perverso una convertes*³⁰. Propterea, inquit, fugimus peccatores, ne ab eis pervertamur. Hi ex animi ignorantia secus se gerunt. Jubet namque Spiritus sanctus, non quidem ut cum perversis pervertamur ; sed ut ex tortuosa via ad rectam nos convertamus. *Una convertes enim significat, una trahes ipsum ad te, a sinistris ad dextra.*

71. Triâ sunt sententiarum genera circa hominum vitam : quarum prima est summæ malitiæ ; secunda mediæ conditionis, quæ quasi utramque respicit, estque utriusque particeps ; tertia ad summum contemplationis acta, non modo se ipsa constringit ; sed etiam duas post se positas conatur manu ducere. Nequam autem homines cum pejoribus admisti, plurimam malorum accessionem faciunt. Qui autem sunt in medio positi, fugere nituntur eos qui sunt intemperantiores, veriti ne rursus ab eis pertrabantur : sunt enim adhuc infantes in virtutum exercitio. Tertii vero virili animo præditi, firmaque mente instructi, cum malis una versantur, quibus salutem parare cupiunt. Ab externis autem vituperantur, ab iisque deridentur, qui vi-

παράδειξασθαι· καὶ, τὴν καταλαλοῦντα λίθρα τῷ πλιθίσιον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιώκον. Ἐν δὲ τῷ Ψαλμῷ φησιν· Ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὰ μὴ ἔργα λαλοῦμεν. Δέον οὖν μὴ πιστεῦειν τοῖς λεγομένοις, μήτε μὴν κατακρίνειν τοὺς λέγοντας· ἀλλὰ κατὰ τὴν θεῖαν Γραφὴν ποιεῖν καὶ λέγειν· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα μου.

68. Οὐ δεῖ ἐπὶ συμφορᾷ ἀνθρώπου ἐπιχαίρειν, καὶ πάνυ ἀμαρτωλῶς ὑπάρχει. Τινὲς μὲν γὰρ, θεασάμενοι μαστιζόμενον ἢ φυλακισόμενον, ἀμαθῶς τὴν κοσμητικὴν ἐκείνην παροιμίαν ἔφασαν, τὴν λέγουσαν, ὡς Ὁ στρώσας κακῶς τολιπωρήσει ἐν τῷ δέλπῳ (90). Σὺ οὖν, ἢ καλῶς στρώσασα ἑαυτῇ τὰ πράγματα, θαρραλεῖς ἀναπαυθῆναι ἐν τῷ βίῳ; Καὶ τί ποιήσομεν τὸν λέγοντα ὡς, Ἐν συνάντημα τῷ δικαίῳ καὶ τῷ ἀμαρτωλῷ; Ἡ γὰρ ἐναυθα τῶν διαγωγῆ μία ἐστὶ, καὶ διάφορον πολιτείαν ἔχωμεν.

69. Οὐ δεῖ μισεῖν τοὺς ἐχθρούς. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος τῇ ἰδίᾳ φωνῇ τοῦτο ἡμῖν προσέταξε. Φησὶ γὰρ, ὡς Μὴ μόνον τοῖς ἀγαπῶντας ἀγαπᾶτε τοῦτο γὰρ καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ καὶ οἱ τελῶναι ποιοῦσι. Τὸ γὰρ καλὸν οὐ δεῖται τέχνης καὶ ἀγῶνος πρὸς θήραν· ἑαυτῷ γὰρ ἐφέλκεται τοὺς ἀγαπῶντας· τὸ δὲ φαῦλον τῆς θείας διδασκαλίας χρήζει πρὸς ἀπάλειψιν, καὶ κόπου πολλοῦ. Οὐ γὰρ ἀνέτων καὶ ἀμεριμνων ἐστὶν ἡ βασιλεία οὐρανῶν, ἀλλὰ βιαστῶν.

70. Ὅσπερ οὖν οὐ δεῖ τοὺς ἐχθροὺς μισεῖν, οὕτως οὐδὲ τοὺς ἀμελεῖς καὶ ῥαθύμους φεύγειν καὶ μυκτιρίζειν. Τινὲς μὲν οὖν τὸ γραφικὸν ἔχειν ῥητὸν ἑαυτοῦ προσφέρουσιν, ὡς Μετὰ ὄσλον δσίου δση, καὶ μετὰ στρεβλοῦ συνδιαστρέψεις. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀποφεύγομεν τοὺς ἀμαρτωλοὺς, πρὸς τὸ παρ' αὐτῶν μὴ διαστραφῆναι. Ἀγνοεῖ ψυχῆς οἱ τοιοῦτοι τὰ ἐναντία πράττουσι. Προσάττει γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ μετὰ τῶν στρεβλῶν συνδιαστραφῆναι, ἀλλὰ τῆς στρεβλῆς αὐτοῦ ἐπανορθώσασθαι. Συνδιαστρέψεις γὰρ, τοῦτέστι, συναλεύσεις αὐτὸν πρὸς σεαυτὴν, ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιὰ.

71. Τρεῖς γνωμῶν ἰδέαι κατὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον τυγχάνουσιν· ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐστὶ τῆς ἀκροτάτης κακίας, ἡ δὲ δευτέρα μέσης τινὸς καταστάσεως· ὡσπερ γὰρ πρὸς τὰς ἀμφοτέρας σκοπεῖ τῶν ὀποτέρων ἀμετέγουσα· ἡ δὲ τρίτη, εἰς μέγεθος θεωρίας ἀχθεῖσα, οὐ μόνον ἑαυτὴν συσφιγγεῖ, ἀλλὰ γε καὶ τὰς τελευταίας πειρᾶται χειραγωγεῖν. Οἱ μὲν οὖν κακοὶ τῶν ἀνθρώπων, τοῖς χείροσι μιγνύμενοι, ἐπεὶ πλείω τῶν δεινῶν ποιοῦνται τὴν αὔξησιν· οἱ δὲ γε μέσοι ἀποφεύγειν τοὺς ἀκολάστους πειρῶνται, αὐτὸ τοῦτο δεδοικότες, μὴ πάλιν ὑπ' αὐτῶν καθελκυσθῶσι· νῆπιοι γὰρ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν τυγχάνουσιν· οἱ δὲ τρίτοι, ἀνδρείαν τὴν γνώμην ἔχοντες καὶ κραταῖον τὸ φρόνημα, συνδιαγοῦσι τοῖς φαῦλοις καὶ συνδιατινῶνται, σῶσαι αὐτοὺς βουλόμενοι. Καὶ γοῦν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν ὀνειδίζονται·

²⁴ Exod. xxiii. 1. ²⁵ Psal. c, 5. ²⁶ Psal. xvi, 4. ²⁷ Psal. xxxviii, 14. ²⁸ Eccl. ix, 2. ²⁹ Ματθ. v, 46. ³⁰ Psal. xvii, 26.

(90) Coteler., 3πρω.

καὶ ὑπὸ τῶν θεωρούντων δὲ αὐτοὺς συνδιάγοντας τοῖς ἀμαρτωτέροις χλευάζονται· καὶ γὰρ αὐτοὺς ὡς ὁμοίους αὐτῶν διαβάλλουσιν. Οἱ δὲ ὡς ἐπαίνους τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀκούοντες, ἀδεῶς τὸ θεῖον ἔργον ἐκτελοῦσι. *Χαίριστε γὰρ, φησὶ, καὶ ἀγαλλιῶσθε, ὅταν πᾶν γέυθῃς εἰπωσὶ καθ' ὑμῶν οἱ ἄνθρωποι.* Δεσποτικῆ μὲν οὖν τούτων ἡ πρᾶξις· καὶ γὰρ ὁ Κύριος μετὰ τελωνῶν καὶ ἀμαρτωλῶν ἦσθι· μάλλον δὲ φιλάδελφος ἢ τούτων γνώμη ἤπερ φιλαυτοῦ. Ὡσπερ γὰρ ἐμπρησμοὺς οἰκιῶν ὀρώντες τοὺς ἀμαρτάνοντας, καὶ τῶν βίων καταφρονήσαντες, τὰ ἄλλότρια καὶ ἀπολλύμενα σώζειν δισχυρίζονται· καὶ περιφλεγόμενοι ἐκ τῶν καυσιχῶν ὑδρευῶν, ἀνέχονται. Οἱ δὲ γε μέσοι ἐὰν ἴδωσι τὸν ἀδελφὸν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας φλεγόμενον, ἀποφεύγουσι, δεδοικότες μὴ καὶ εἰς αὐτοὺς τὸ πῦρ διανεμηθῇ. Οἱ δὲ γε τρίτοι, χαλεπῶν γειτόνων δίχην ἐπέχοντες, τοὺς καυόμενους ἐπὶ πλεῖον ἐξάπτουσιν, ὕλας αὐτοῦς (90') πρὸς ἀπώλειαν, τὴν οἰκίαν κακίαν προσφέροντες. Ὡσπερ γὰρ πισσηρῆν διάλαβόντες πλοῖον, ἀντὶ ὕδατος κεδρίαν ἐπιβάλλουσιν. Οἱ δὲ γε ἐναντίοι τούτοις, οἱ ἀγαθοὶ, τὰ οἰκεῖα κτήματα δεύτερα ἔθεντο τῆς ἐκεῖνων σωτηρίας. Ταῦτα τῆς ἀληθινῆς ἀγάπης τὰ τεκμήρια· οὗτοι τῆς εἰλικρινοῦς ἀγάπης οἱ φύλακες.

72. Ὡσπερ δὲ τὰ δαινὰ ἐν δι' ἐνὸς ἤρτηται· τῇ γὰρ φιλαργυρίᾳ ἀκολουθεῖ φθόνος, δόλος, ἐπιτορκία, θυμὸς, μνησικακία· οὕτως τὰ ἐναντία τούτων τῆς ἀγάπης ἔχεται· πραΰτης δὲ λέγω καὶ μακροθυμία, καὶ ἀνεξικακία, καὶ τὸ τέλειον ἀγαθόν, ἡ ἀκτημοσύνη. Οὐκ ἐνδέχεται γὰρ τίνα ταύτης τῆς ἀρετῆς, λέγω δὲ τῆς ἀγάπης, ἐφικέσθαι, εἰ μὴ ἐκ τῆς ἀκτημοσύνης· οὐ γὰρ πρὸς ἓνα ἄνθρωπον ὁ Κύριος τὴν ἀγάπην ἐνετείλατο, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντας. Οὐκοῦν οὐδέον ἔχοντας παριδεῖν τοὺς χρῆζοντας. Ὑποκλίπεται (91) γὰρ τὸ τῆς ἀγάπης. Τὸ μὲν γὰρ πᾶσιν ἐξαρκεῖν ἀδύνατον ἀνθρώπων· Θεοῦ δὲ τοῦτο ἔργον.

73. Τί οὖν, φησὶν, ὁ μὴ ἔχων, περὶ ἐλεημοσύνης ἀγωνίζῃ, καὶ αὕτη σοι πρόφασις τοῦ κτήσασθαι γίνεται; Κοσμικοῖς τοῦτο προστέτακται. Οὐ γὰρ τοσούτων πρὸς τὸ τραφῆναι τὴν πένητα ἡ ἐλεημοσύνη ὠρισταί, ὅσον διὰ τὴν ἀγάπην. Ὁ γὰρ τὸν πλούσιον διοικῶν Θεὸς καὶ τὸν πένητα τρέφει. Περιπτώς οὖν ἡ ἐλεημοσύνη προσεταγῆ; Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ ἀρχὴ τῆς ἀγάπης τοῖς μὴ εἰδῶς γίνεται. Ὡσπερ γὰρ ὑπογραμμὸς ἦν ἡ τῆς ἀκροβυστίας περιτομὴ τῆς καρδίας, οὕτως ἡ ἐλεημοσύνη τῆς ἀγάπης διδάσκαλος κατέστη. Οἷς ὧν ἡ ἀγάπη ἐκ χάριτος ἐδόθη περιττὴ ἡ ἐλεημοσύνη.

74. Οὐ διαβάλλουσα τὸν ἕλεον ταῦτα λεγώ· ἀλλὰ τῆς ἀκτημοσύνης τὸ καθαρὸν δεικνύουσα. Μὴ γινέσθω οὖν κάλυσις τὸ ἐλαττον τοῦ μεζζονος. Ἐν ὀλίγω τὸ μικρὸν κατώρθωσας· πάντα γὰρ ὅφ' ἐν δέδωκας· πρὸς τὸ μεζζον λοιπὸν ἀνάνευσον, τὴν ἀγάπην. Σταυροφόρος γὰρ τυγχάνεις. Σὺ τὴν ἐλευθεραν φωνὴν φερίεις εἰπεῖν, τὸ, Ἰδοὺ πάντα ἀφήκαμεν, καὶ

dent illos una degere cum negligentioribus: ipsos namque quasi illis similes essent calumniantur. Ipsi vero hominum contumelias quasi laudes accipientes, intrepide divinum opus exsequuntur. Nam ait: *Gaudete et exsultate, cum omne mendacium dixerint homines adversum vos*⁹¹. Dominicum est huiusmodi officium; Dominus enim manducabat cum publicanis et peccatoribus. Eorum animus fratrum magis quam sui amans est. Cum enim peccantes vident, haud secus, ac si domorum incendia conspicerent, neglectis suis, aliena quæ pereunt servare nituntur, atque ardentibus 631 contumeliis combusti, id tolerant. Qui autem medii sunt, si viderint fratrem peccato ardentem flagrantemque, aufugiunt, veriti ne ad se quoque ignis peringat. Tertii autem malorum vicinorum partes agentes, eos qui comburuntur magis succendunt, subministrata illis ad interitum materia, propria scilicet malitia. Nam ac si pice illitum navigium offenderent, pro aqua cedriam resinam immittunt. Contra vero probi homines, proprias facultates eorum saluti posthabent. Hæc sunt veræ argumenta charitatis; hi sinceræ dilectionis custodes.

72. Sicut autem vitia unum ab alio pendent: nimirum avaritiam sequitur invidia, dolus, perjurium, ira, memoria injuriarum; sic quæ illis contraria sunt charitatem consequuntur: mansuetudo nempe, æquanimitas, tolerantia, et bonorum perfectissimum voluntaria paupertas. Non enim potest quisquam eam adire virtutem, scilicet charitatem, nisi per voluntariam paupertatem. Neque enim Dominus charitatem mandavit erga unum hominem, sed erga omnes. Non decet igitur eos qui facultatum potiuntur egenos despiciere. Sic namque subducetur a charitate. Nam suppeditare omnibus nemo potest, cum sit illud solius Dei opus.

73. Quid ergo, inquit, qui nihil possides, contendis de eleemosyna, ipsaque tibi est occasio possidendi? Id sæcularibus iussum est. Non enim tantum ad inopis alimentum instituta fuit eleemosyna, quantum propter charitatem. Nam qui divitem regit Deus, etiam pauperem alit. Frustra igitur iuncta fuit eleemosyna? absit! Verum charitatis principium efficitur iis qui ignorant. Quemadmodum ergo circumcisio præputii figura erat circumcisionis cordis; ita eleemosyna charitatis magistra constituta est. Quibus igitur charitas per gratiam data est, iis supervacanea est eleemosyna.

74. Nequaquam hoc dico, ut misericordiæ detrahā, sed que ostendam spontaneæ paupertatis puritatem. Ne fiat igitur minus majoris impeditum. Exiguo tempore parvum bonum fecisti, qui omnia simul erogasti; jam ad id quod majus est, charitatem nimirum, respice. Crucifer namque es. Tu liberam illam vocem proferre debes: *Ecco*

⁹¹ Matth. v, 11.

(90') Forte, αὐτοῖς. Edit.

(91) Vulg., ὑποκρίπεται. Ed

reliquimus omnia, et secuti sumus te ³². Tu hoc donatus es munere, ut fiducia plenam apostolorum loquelam imitarere. Aiunt enim Petrus et Joannes : *Aurum et argentum non est mihi* ³³. Duplex quidem lingua, sed unica fides.

75. Inter sæculares porro, ne temere et inconsiderate erogetur eleemosyna. Ait enim : *Oleum peccatoris non impinguet caput meum* ³⁴. Convenit ergo ut qui eleemosynam erogat Abrahami prudentia sit præditus, ac quemadmodum ille juste et probe agat. Nam qui hospites perhumaniter excipiebat homo justus, cum epulis suum etiam animum exhibebat. Stetit quippe ministrans, nec sustinuit famulos ejusmodi lucri secum consortes esse. Sane qui ejusmodi sunt, eleemosynæ mercedem recipiant, quamvis in secundo ordine constituentur. Namque Dominus qui mundum creavit, duplicem in illo posuit incolarum ordinem. Aliis siquidem probe viventibus, propter liberorum susceptionem matrimonium injunxit : aliis vero propter puritatem vitæ, castitatem tradidit, æquales illos angelis constituens. Et illis quidem leges, ultiones, doctrinasque dedit : his vero ait : *Mihi vindicta, ego retribuam* ³⁵; hic jubet : *Nolite solliciti esse de crastino* ³⁶. Illis legem dedit; nobis per gratiam ipse coram mandata intimavit.

76. Crux est nobis tropæum victoriæ. Professio quippe nihil aliud est quam abdicatio vitæ, et meditatio mortis. Quemadmodum ergo mortui corpora non operantur; ita et nos. Quæcumque enim illo **632** peragenda erant, fecimus cum essemus parvuli. Ait namque Apostolus : *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* ³⁷. Anima vivamus; ea ostendamus virtutes; mente exerceamus misericordiam : *Beati enim misericordes anima* ³⁸. Et quemadmodum eodem loco dicit, quod qui pulchritudinem concupierit, etsi nihil exterius agat, peccatum sine teste operatus est; eadem ratione hic de eleemosyna sermo habetur, animo actionem perficiente, licet desit pecunia, majore habemur honore.

77. Quemadmodum enim qui in sæculo sunt heri varia obtinent servorum ministeria, et alios quidem in agrum mittunt, ad colenda prædia, generisque propagandi causa; eorum autem filios, si conspexerint probos elegantesque esse, domum transferunt sibi ministraturos; ita quoque Dominus eos quidem qui venerabile matrimonium inierunt, in agro mundi reposuit; eorum autem præstantiores filios, quotquot maxime probum amplexi sunt propositum, sibi ad ministerium admovit. Isti ab universis terrenis negotiis sunt alieni, quoniam Dominica mensa dignati sunt. Nec de vestimento solliciti sunt, Christum namque induerunt.

³² Matth. xix, 27. ³³ Act. iii, 6. ³⁴ Psal. cml, 5. ³⁵ Rom. xii, 19. ³⁶ Genes. iii, 23. ³⁷ Matth. vi, 34. ³⁸ Galat. vi, 14. ³⁹ Matth. v, 7.

ἠκολοθησαμέν σοι. Σὺ τὴν εὐπαρρησίαστον γλιότταν τῶν ἀποστόλων μιμήσασθαι κατηξιώθης. Φησὶ γὰρ Πέτρος καὶ Ἰωάννης, ὡς *Χρυσὸν καὶ ἀργύριον οὐχ ὑπάρχει μοι*. Διπλῆ μὲν ἡ γλῶττα, ἀλλὰ μονότροπος ἡ πίστις.

75. Καὶ ἐν τοῖς κοσμικοῖς δὲ μὴ ἀπλῶς οὕτως ἐλεημοσύνη γινέσθω. Φησὶ γὰρ, ὡς *Ἐλαιον ἁμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου*. Προσφίχει οὖν τὸν ἐλεοῦντα Ἀβραμιαῖον ἔχειν τὸ φρόνημα, καὶ ὡς ἐκεῖνος τὸ δίκαιον δικαίως πράττειν. Φιλοξενῶν γὰρ ὁ δίκαιος, μετὰ τῆς ἐστίας καὶ τὴν γνώμην παρέθηκεν. Ἔστη γὰρ, φησὶν, ὑπηρετῶν, μὴ βουληθεὶς τοὺς οἰκέτας συμμεριστὰς τοῦ κέρδους γενέσθαι. Ἀληθῶς οἱ τοιοῦτοι μισθὸν τῆς ἐλεημοσύνης ἔξουσιν, ἂν ἐν τῷ δευτέρῳ τάγματι τυγχάνωσιν. Ὁ γὰρ Κύριος, δημιουργήσας τὴν οἰκουμένην, διπλῆν ἐν αὐτῇ τῶν οἰκητῶρων ἔθετο τὴν τάξιν. Τοῖς μὲν γὰρ σεμνῶς βίουσιν διὰ τὴν παιδοποιίαν τὸν γάμον προσέταξε· τοῖς δὲ διὰ καθαρότητα βίου τὴν ἀγγελίαν προσέταξεν, ἰσαγγέλους αὐτοῦ ποιῶν· καὶ τοῖς μὲν νέμους καὶ ἐκδικηθεῖς καὶ διδασκαλίας παρέδωκε· τοῦτοις δὲ φησὶν· *Ἐμοὶ ἐκδικήσεις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος*. Ἐκεῖ φησὶν· *Ἐργάσθη τὴν γῆν*· καὶ ὧδε μὴ μεριμνήσαι τῆς αὐρίου κελεύει. Ἐκεῖνοις νόμον ἔδωκεν· ἡμῖν δὲ διὰ χάριτος αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐντολᾶς ἐγνώρισεν.

76. Σταυρὸς ἡμῖν ἐστὶ τὸ τρόπαιον τῆς νίκης. Τὸ γὰρ ἐπάγγελμα ἡμῶν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀποταγή βίου, μελέτη θανάτου. Ὅσπερ οὖν οἱ νεκροὶ οὐκ ἐνεργοῦσιν ἐν σώματι, οὕτως καὶ ἡμεῖς. Ὅσα γὰρ τῶν δι' αὐτοῦ ἐπιτελέσαι, πεποιθήκαμεν ὅτε ἤμεν γῆπιοι. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος, ὡς *Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ*. Τῇ ψυχῇ ζῶμεν· αὐτῇ τὰς ἀρετὰς ἐπιδειξόμεν· κατὰ διάνοιαν ἐλεήσωμεν· *Μακάριοι γὰρ οἱ ἐλεήμονες τῇ ψυχῇ*. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ λέγει, ὅτι ὁ ἐπιθυμήσας κάλλους, καὶ δίχα τῆς πράξεως, ἁμάρτυρον τὴν ἁμαρτίαν ἐργάσατο· οὕτως ἐνταῦθα ἡ ἐλεημοσύνη εἰρηται, τῆς γνώμης τὴν πρᾶξιν τελοῦσης, ἂν τὸ ἀργύριον ἄπεισι, τῇ μείζονι ἀξίᾳ τετιμήμεθα.

77. Ὅσπερ γὰρ οἱ κατὰ τὸν κόσμον δεσπόται διάφορους οἰκετῶν ὑπηρεσίας κέκτηνται· καὶ τοὺς μὲν ἐν τοῖς χωρίοις ἐκπέμπουσι, πρὸς τὰς γαίας ἐργάζεσθαι, καὶ τὴν τοῦ γένους διαδόχην φυλάττειν· τοὺς δὲ, ἂν ἐπιεικεῖς καὶ περικαλλεῖς ἐξ αὐτῶν γενομένους θεάσωνται, ἐν τοῖς ἰδίοις οἰκοῖς μεθιστώσι πρὸς τὴν ἑαυτῶν ὑπηρεσίαν· οὕτως καὶ ὁ Κύριος τοὺς μὲν τὸν σεμνὸν γάμον ἐλομένους, ἐν τῷ τοῦ κόσμου χωρίῳ ἔθετο· τοὺς δὲ τούτων βελτίονας, ὅσοι μάλιστα δεξιὰς τευχῆκασιν προαιρέσεως, ἑαυτῶν παρέστησεν εἰς λειτουργίαν. Οὗτοι πάντων τῶν γῆινων πραγμάτων τυγχάνουσιν ἄλλοτριοι· τῆς γὰρ δεσποτικῆς τραπεζῆς ἡξίωνται. Οὐ μεριμνῶσι περὶ ἀμφιάσεως· Χριστὸν γὰρ ἐνδέδυνται.

78. Τῶν οὖν ἀμφοτέρων ταγμάτων εἰς ἐστὶ δεσπό- A
της ὁ Κύριος. Ὅσπερ γὰρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἵτου ἐστὶ
καὶ τὸ ἄχυρον καὶ τὸ σπέρμα, οὕτως ἐκ τοῦ αὐτοῦ
θεοῦ εἰσι καὶ οἱ κατὰ τὸν κόσμον σερμῶς βιοῦντες,
καὶ οἱ τὸν μονῆρην ἐπανηρημένοι βίον. Καὶ γοῦν τῶν
ἀμφοτέρων χρεῖα ἐστὶ· τῶν μὲν φύλλων πρὸς χρεῖαν
καὶ φυλακὴν τοῦ σπέρματος, τοῦ δὲ καρποῦ ἀναγ-
καῖα ἡ κτήσις· γένεσις γὰρ τοῦ παντός τυγχάνει.
Ὅσπερ γὰρ οὐκ ἐγχωρεῖ κατὰ ταυτὸ καὶ βοτάνη
εἶναι καὶ σπέρμα, οὕτως ἀδύνατον, τῆς κοσμητικῆς δό-
ξης ἡμῖν περιχειμένης, καρπὸν οὐράνιον ποιῆσαι.
Τῶν δὲ φύλλων ἀπορρῦνόντων, καὶ τῆς καλάμης ζη-
ρανθείσης, ἐπιτηδεῖος ὁ στάχυς πρὸς θερισμὸν ἐστὶ.
Καὶ ἡμεῖς οὖν, ἀποβαλοῦσαι τὴν ἐκ γῆς φαντασίαν
ἀντὶ τῶν φύλλων, καὶ ζηράνασαι ἑαυτῶν τὸ σῶμα ὡς
τὴν καλάμην, ὑψώσασαι δὲ ἑαυτῶν τὸν λογισμὸν, δυ- B
νησόμεθα σπέρμα σωτηρίας γεννῆσαι.

79. Ἐπικίνδυνον τὸν μὴ διὰ πρακτικοῦ βίου ἀχθέν-
τα, διδάσκειν ἐπιχειρεῖν. Ὅσπερ γὰρ ἂν, εἰ τις οἰκίαν
ἔχων σαθρὰν, ξένους ὑποδεξάμενος, βλάβει τῇ πτώσει
τοῦ οἰκῆματος· οὕτω καὶ οὗτοι, μὴ πρότερον ἑαυτοὺς
ἀσφαλῶς οἰκοδομήσαντες, καὶ τοὺς προσελθόντας σὺν
αὐτοῖς ἀπώλεσαν. Τοῖς μὲν γὰρ λόγοις προεκαλέ-
σαντο εἰς σωτηρίαν, τῇ δὲ τοῦ τρόπου κακίᾳ, τοὺς
συλλεγόντας μᾶλλον ἠδίκησαν. Ἡ μὲν γὰρ ψιλὴ τῶν
λόγων ἔκθεσις ἔοικε γραφαῖς διὰ χρωμάτων εὐαπο-
πιτῶτων συνιστάσαις, ἄστινας σμικρότατος χρόνος
διέλυσε ἀνέμων ῥιπαῖς καὶ ὑετῶν σταγόαι· τὴν δὲ
ἔμπρακτον διδασκαλίαν οὐδ' ὁ πᾶς αἰὼν διαλύσαι δυ- C
νηθείη. Τὰ γὰρ στερεὰ τῆς ψυχῆς ἐκκαλύπτων ὁ
λόγος, αἰώνιον ἄγαλμα Χριστοῦ τοῖς πιστοῖς δω-
ρεῖται.

80. Δέον οὖν καὶ ἡμᾶς μὴ ἐπιπόλαιον τῆς ψυχῆς
ποιεῖσθαι τὴν θεραπείαν, ἀλλ' ὄλην αὐτὴν δι' ὅλου
κοσμεῖν, μάλιστα τοῦ βάθους μὴ ἀμελοῦσας. Τριχῶν
ἐποιησάμεθα τὴν ἀφαίρεσιν· συναφλωμεν καὶ τοὺς
ἐν τῇ κεφαλῇ σκώληκας· μονάσαντες γὰρ οὗτοι, ἐπι-
κλείον ἡμᾶς δονήσουσι. Τὸ μὲν γὰρ τρίχωμα ἡμῶν
ἦν ὁ κατὰ τὸν βίον κόσμος, τιμὰ, δόξα, χρημάτων
κτήσεις, λαμπραὶ ἐσθῆτος στολαί, λουτρῶν χρήσεις,
βρωμάτων ἀπολαύσεις. Ταῦτα ἐδόξαμεν ἀποβάλλειν·
ἀλλὰ τοὺς ψυχοφθόρους σκώληκας μᾶλλον ἐξώσωμεν.
Τίνες δὲ εἰσιν οὗτοι; καταλαβὰ, ἐπιτορκία, φιλαργυ-
ρία. Ἡ οὖν κεφαλὴ ἡμῶν ἐστὶν ἡ ψυχὴ· καὶ ἕως D
μὲν ἐν ταῖς ὑλαῖς τῶν κοσμικῶν πραγμάτων ἐσχέ-
ποντο τὰ θηρία, ἐδόκουσαν λανθάνειν· νῦν δὲ, γυμνω-
θέντα, πᾶσιν ἐστὶν ἔκδηλα· διὰ τοῦτο ἐν παρθένῳ ἢ
ἐν μοναχῷ προφανῆ τυγχάνει καὶ τὰ εὐτελέστερα
ἀμαρτήματα· ὡσπερ γὰρ ἐν καθαρῷ οἰκῆματι κατα-
φανὲς πᾶσι γίνεται τὸ ὄφθην θηρίον, κἂν βραχύτατον
τυγχάνῃ· ἐν δὲ τοῖς κοσμικοῖς ὡσπερ ἐν ἀκαθάρτοις
σπηλαίοις ἐμφωλεύοντα τὰ μέγιστα τῶν ἰοδόλων λαν-
θάνει, ὑπὸ τῆς συνεχοῦς ὕλης καλυπτόμενα. Δέον οὖν
ἐφ' ἡμῶν καθαίρειν τὸν οἶκον διηνεκῶς, καὶ περιβλέ-
πεσθαι μὴ τι τῶν ψυχοφθόρων ζωῶν παρρησιῶν
ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ταμείοις· καὶ θυμῶν δὲ τοὺς τό-

78. Utriusque cæterum ordinis unus est Domi-
nus. Nam sicut ex eodem frumento est palea et
semen; ita ex eodem Deo sunt et qui in mundo
bene vivunt, et qui monasticam amplexi sunt vi-
tam. Et sane ambo sunt necessaria; folia quidem
ad tutelam et usum seminis; fructum vero necesse
est acquirere, quia ex eo cuncta nascuntur. (91) Cæ-
terum sicut non potest esse simul herba cum semine;
ita fieri nequit ut, circumposita nobis mundi gloria,
cælestem fructum emittamus. Folii porro delapsis,
arefactoque culmo, apta est ad messem spica. Nos
itaque cum ceu folia, terrenum luxum abjecerimus,
corpusque nostrum calami instar exsiccaverimus,
nostramque cogitationem erexerimus, tum poterim-
us salutis semen gignere.

79. Res est periculosa, cum is qui vita in actio-
ne posita institutus non est, docere aggreditur.
Nam sicut si quis domum habens ruiniosam, et
hospites exceperit, perniciem illis per ædis ruinam
affert; sic et isti cum antea non semetipsos firmi-
ter ædificassent, eos qui accesserant secum perdi-
derunt. Etenim verbis ad salutem vocabant, mo-
rum autem nequitia eos qui collecti fuerant damno
affecerunt. Nam simplex verborum expositio simi-
lis est picturis, quæ levibus vitiosisque coloribus
constant, quas brevissimum tempus ventorum fla-
tibus, imbriumque perfusione dissolvit. At doctri-
nam operibus confirmatam, ne totum quidem ævum
dissolvere potuerit. Nam solida animæ exculpens
sermo, æternum Christi simulacrum fidelibus
tribuit.

80. Quamobrem debemus animæ curam susci-
pere, non perfunctoriam, non fucatam; sed in tota
illa exornanda totam ponere operam, non neglecta
præsertim profunditate. Abscidimus comam; una
auferamus et tineas capitis: nam si solæ relin-
quantur illæ, majorem nobis afferent dolorem.
Cæsaries quippe nostra erat, sæcularis ornatus,
honores, gloria, facultates, vestium splendidus
amictus, balneorum usus, ciborum voluptas. Hæc
videmur abdicasse; verum animæ perniciosas ti-
neas abjiciamus. Quænam illæ sunt? malæ cogita-
tiones, obtrectatio, perjurium, avaritia. Caput no-
strum est anima. Sane quandiu in silvis rerum
mundanarum feræ obtegebantur, latere videbantur:
nunc autem denudatæ, cunctis sunt apertæ et
conspiciæ. Propterea in virgine vel in monacho
evidentia sunt vel levissima peccata: quemadmo-
dum in mundo domicilio, quodvis animal quamvis
tenuissimum omnium patet oculis: in mundanis
autem 633 ceu in impuris immundisque spelun-
cis etiam incubantia venatorum maxima latent den-
sitate materiæ oblecta. (92) Oportet ergo nos do-
mum assidue expurgare, et circumspicere, ne quid-
piam animæ noxiorum insectorum, ejusdem animæ

(91) Vit. PP. l. v, 8, 20.

(92) Vit. PP. l. v, 4, 42.

subeat penetralia. Loca itidem divino orationis incenso suffumigare. Sicut enim acriora pharmaca bestias exigunt venenatas; sic immundam cogitationem eiecit oratio cum jejunio.

81. Una porro animæ exitiosarum belluarum hæc est: decipi scilicet ab iis qui esse fatum affirmant. Quod etiam genesis vocant. Is est gravissimus diaboli stimulus. Et plerumque animabus studiosis, postquam in mente pestiferam phantasiam excitavit, evolat: at sequioribus dominatur hominibus. Nemo enim eorum qui cum virtute vitam transigunt, tenet admittitve perniciosam vanamque ejusmodi doctrinam; Deum namque principium statuit omnis præteriti præsentisque boni: ac secundo loco propriam mentem ducem judicemque virtutis ac vitii constituit. Quotquot autem injuria vel segnitie passi sunt quæ non expectabant, illico accedunt ad hujusmodi dæmonem. Quemadmodum pueri relicto ordine, non ferentes parentum suorum institutionem sibi perutilem, aufugiunt, locaque adeunt deserta, ferisque ac barbaris adjunguntur dæmonibus. Nam erubescentes facinora suæ voluntati imputare, ea quæ non adsunt falso criminantur.

82. Præterea a divino numine sese abjicientes sibi affirmant ex genesi seu nativitate voluptates obvenire: fornicantes quippe, furantes, avaritia laborantes, fraudulentum, pudore propter opera sua affecti, a veritate deflexerunt. Estque terminus eorum propositi, lethifera desperatio. Quia necesse est ex his cogitationibus argumentisque Deum ab ipsis tolli de medio, prætereaque judicium. Ait enim: Si ita judicatum de me fuit ut scortator sim et avarus, superfluum est judicium. Justa siquidem ultio delicta spectat sponte admissa. Illud autem opus quod ceu ex quodam principio pendens, involuntarium est, insontem reddit auctorem. Adeo ut hinc tollatur judicium.

83. Quomodo etiam divinitas ab eis exigatur, audiendum est. Eam quippe dicent, aut primam aut secundam, aut una semper existentem cum eo quod inaniter admittunt. Si Deum fassi fuerint primas tenere, necessario sequetur omnia per ipsum facta esse; etenim ipse in omnibus est: quamobrem et ipse est dominus fati. Quod si fraudulentus et scortator est ex genesi seu nativitate, necesse est per medium genesis Deum esse mali causam; quod absurdum est. Sin affirmant divinitatem secundas tenere; consequitur eam esse primo subditam. Et quidquid optaverit quod præest, id necessario exsequetur quod consequitur: rursumque apud illos Deus erit auctor malorum, quod nefas dictum est. Quod si cœternum illud esse voluerint, omnino pugnam inter ea ipsa concitabunt, quæ scilicet habeant contrarias naturas. His ergo rationibus quasi sum-

(92*) Βαρβαρώδες: Cot.

Α πους τῷ θεῷ θυμιάματι τῆς προσευχῆς. Ὡσπερ γὰρ τὰ ἰοθόλα ζῶα τὰ ὀριμύτερα τῶν φαρμάκων ἀπελαύνει, οὕτω λογισμὸν βυπαρὸν εὐχῆ μετὰ νηστείας ἐκδιώκει.

81. Ἐν δὲ τῶν ψυχοφθόρων ἐστὶ θηρίων καὶ τὸ ὑποσυρῆναι παρὰ τῶν λεγόντων εἶναι εἰμαρμένην, ἤνπερ καὶ γένεσιν καλοῦσι. Κέντρον δὲ ἐστὶ καὶ τοῦτο τοῦ διαβόλου δεινότατον. Καὶ ταῖς μὲν σπουδαίαις ψυχαῖς πολλὰκις κατὰ νοῦν μόνον φαντασίαν λοιμικὴν κινήσαν, ἀφίπταται· τῶν δὲ ἀμελεστέρων καὶ δεσπόζει. Οὐδεὶς γὰρ τῶν κατ' ἀρετὴν βιούντων ἐμπιστεύει ἢ παραδέχεται τὸ φρενοβλαβὲς καὶ μάταιον τοῦτο φρόνημα· θεὸν γὰρ ἀρχὴν πάντων τίθεται τῶν γενομένων καὶ γινομένων ἀγαθῶν· καὶ δευτέραν τὴν οἰκείαν γνώμην ἡγεμόνα καὶ κριτὴν καθίστησιν ἀρετῆς τε καὶ κακίας. Ὅσοι δὲ ἐξ ἀβουλίας τὰ ἐκ βριθυμίας πεπύθησιν, εὐθὺς ἐκείνῳ τῷ δαιμονίῳ προσέρχονται. Ὡσπερ γὰρ παῖδες λιποτακτοῦντες καὶ μὴ φέροντες τὴν τῶν γονέων πρὸς ὑφέλειαν παιδευσιν, ἀποφοιτῶντες, τοὺς ἐρήμους καταλαμβάνουσι τόπους, καὶ ἀγρίοις καὶ μαρμαρῶδες (92*) συνάπτονται δαίμοσιν· αἰδοῦμενοι γὰρ τὴν γνώμην τὴν αἰτίαν τίθεναι τῶν παρ' αὐτοῖς πραττομένων, συκοφαντοῦσι τὰ μὴ παρόντα.

82. Ἔτι γε μὴν καὶ τοῦ θεοῦ ἐκλυτοὺς ἀπωσάμενοι, ἐκ τῆς γενέσεως αὐτοῖς φάσκουσι τὰ κατ' ἥδονην προσγίνεσθαι. Πορνεύοντες γὰρ καὶ κλέπτοντες, φιλαργυρίαν τενοσούντες καὶ δολοφροσύνην, αἰδοῦμενοι τὰς σφῶν αὐτῶν πράξεις, ἐξέκλιναν ἀπὸ τῆς ἀληθείας. Τὸ γὰρ τέλος αὐτῶν τοῦ σκοποῦ ἢ ὀλεθροφόρος αὐτοῖς ἐστὶν ἀπόγνωσις. Ἀνάγκη γὰρ ἐκ τούτων τῶν λογισμῶν ἀναιρεῖσθαι παρ' αὐτῶν τὸν θεόν, καὶ προσέτι τὴν κρίσιν. Φησὶ γὰρ, ὡς εἰ τοῦτό μοι κέκριται, πορνεύει ἢ πλεονεκτεῖν, περιττὴ ἡ κρίσις. Ἢ μὲν γὰρ δικαία τιμωρία ἐκουσίῳ ἐστὶ παισιμάτων· ἢ δὲ ὡς ἐκ τινος ἀρχῆς ἀκουσία πράξις ἀνάιτιον ποιεῖται τὸν δράσαντα· καὶ ἐκ τούτου ἀναιρεῖται μὲν ἡ κρίσις.

83. Πῶς δὲ καὶ τὸ θεῖον παρ' αὐτοῖς ἐκβάλλεται, ἀκουστέον. Φήσουσι γὰρ αὐτὸ ἢ πρῶτον, ἢ δεύτερον, ἢ ἀεὶ συνὸν τῇ αὐτῶν ματαιότητι. Εἰ μὲν οὖν πρωτεύειν εἴπωσι τὸν θεόν, ἀνάγκη ἀκολουθήσει πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐν πᾶσιν· οὐκ οὖν αὐτὸς τῆς εἰμαρμένῆς κύριος. Εἰ δὲ πλεονέκτης, ἢ πορνοκόπος ἐκ τῆς γενέσεως, ἀναγκαῖον διὰ μέσου τῆς γενέσεως τὸν θεόν αἰτίον τῆς κακίας ὑπάρχειν· ὅπερ ἀτοπον. Εἰ δὲ δεύτερον αὐτὸ πάλιν φήσουσιν, εἰδὸς αὐτὸ ὑπόδουλον γενέσθαι τῷ πρῶτῳ· καὶ ὅπερ βούλεται τὸ ἡγούμενον, τούτῳ ἀναγκαιῶς ἀκολουθήσει τὸ ἐπόμενον· καὶ πάλιν τῶν κακῶν παρ' αὐτοῖς αἰτίος ὁ θεός· ὅπερ ἀθέμιτον. Εἰ δὲ καὶ συναδίον αὐτὸ ἐθέλουσιν εἶναι, πάντως μάχην πρὸς ἑαυτὰ κινήσουσιν ἐναντίας ἔχοντα φύσεις. Ἐκ τούτων οὖν τῶν λογισμῶν, ὡς ἐν κεφαλῇ ἀνήρηται αὐτῶν ἡ ματαία ὑπόνοια. Περὶ τούτων εἰρηκεν ἡ Γραφή, ὡς φησιν· *Ἐπερ ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· οὐκ*

ἔστι Θεός· καὶ, *Eis τὸ ὕψος ἐλάλησαν ἀνομίαι.* A matim confutatur vana illorum sententia. De quibus hæc loquitur Scriptura : *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus* ⁶⁰; et : *Iniquitatem in excelsis loculi sui* ⁶¹.

84. Καὶ προφασίζονται δὲ ἑαυτοῖς προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις. Ἀκρωτηριάξουσι γὰρ τὰς Γραφάς, τυφλώτοντες, ἐξ αὐτῶν τὴν κακοφροσύνην αὐτῶν πληροπορεῖν βουλόμενοι. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τὸν ἑαυτῶν ἰδὸν ἐξεμεῖν πειρώμενοι, ἐκβιάζονται· φησὶ γὰρ, ὡς *Τοῦ δὲ Χριστοῦ ἡ γένεσις* οὕτως ἦν. Τὴν γέννησιν γὰρ αὐτοῦ γένεσιν ἢ θεία Γραφή ὠνόμασεν. Ἔτι γε μὴν καὶ τὸ πρὸς ἀνθρώπους αὐτὸν οἰκονομικῶς γενέσθαι ἀκολουθῶντι γένεσις ὠνόμασται. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀστέρος τὴν ψευδολογῶσι, κάκει πάλιν τὴν ἐνδοξον αὐτοῦ παρουσίαν μανθανέτωσαν. Ἐἰς ἡμῖν ἀστὴρ φωτεινότητος κήρυξ γέγονε τῆς ἀληθείας· ἢ δὲ ἐκείνων ματαλά γνῶμη πολλοὺς πειραζέει εἰς θῆραν ἀνθρωπίνης γενέσεως. Καὶ ἐκ τούτου δέδεικται, ὡς πανταχοῦ ἑαυτῇ ἀντίκειται ἡ κακία. Καὶ τὸν Ἡσαΐαν δὲ εἰς μαρτυρίαν τῆς ἑαυτῶν ἀνομιᾶς καλῶσι. Φάσκουσι γὰρ αὐτὸν εἰρηκέναι τὸ Κύριος ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κίλων κακὰ. Ἡ μὲν οὖν εἰρήνη παρὰ πᾶσιν ὠμολόγηται ὡς Θεοῦ ἔργον τυγχάνουσα· ἢ δὲ κακία παρ' αὐτοῖς μὲν ἀληθῶς πολιτεύεται, κακία τῆς ψυχῆς ὑπάρχουσα· παρὰ δὲ ἡμῖν ἢ ἐκ τοῦ Θεοῦ γεννηθεῖσα κακία ὠφελιμωτάτη ἐστὶ. Πρὸς γὰρ σωτηρίαν ψυχῆς καὶ παιδείαν σωμάτων γίνονται λιμοὶ καὶ ἀνομβρίαι, νόσοι τε καὶ πενίαι, καὶ ἄλλαι τινὲς περιστάσεις. Τὰ γὰρ σωτήρια φάρμακα, ἀ ἐκείνοι κακίαν ψυχῆς καὶ κακὰ οὐκ ἀληθῶς ὑπενόησαν, ταῦτα πρὸς ἐπιστροφὴν ἡμῖν παρὰ τοῦ κρείττονος προσφέρεται. *Τίς γὰρ ἐστὶν υἱὸς ἄνθρωπου οὗ παιδεύει ὁ πατήρ;* Ἔτι δὲ καὶ τὸ, *Οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ*, πάλιν ὁμοίως προσφέρουσιν εἰς τὴν ἰδίαν καταστροφὴν· ὁδοὺς γὰρ μὴ ἔχοντες, ἐξηγιᾶσαι βούλονται. Ἐὐδὸν οὐκ ἔχει πλεονεξία, γαστριμαργία, πορνεία· ἀνυπόστατα γὰρ ταῦτα, καθ' ἑαυτὰ μὴ ἔντα. Ταῦτα γὰρ ἐκείνοι ὁδοὺς εἰώθεσαν λέγειν. Ὅδοὺς δὲ ἡμῖν ἡ Γραφή λέγει τὰς κοινὰς πᾶσι, τὴν τε ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. Ἀληθῶς γὰρ πορεύεται εἰς τῆς τε ἐνταῦθα εἰσαγωγῆς καὶ τῆς ἐκ τῶν ἀσθητῶν τούτων μεταναστάσεως.

85. Πάντα οὖν ποιοῦσιν οἱ κακοδαίμονες, ὥστε τοῦ αὐτεξουσιοῦ ἑαυτοῦς ἀπίσασθαι· καὶ ταύτην σπουδὴν τίθενται τοῦ ἀντικαταλλάξαι τῆς ἐλευθερίας τὴν δουλείαν. Καὶ γὰρ τοῦτο τῆς κακίας ἔργον, τὸ πάντοτε τοῖς χείροσιν ἑαυτῆς συγκαθέλκειν· ἑαυτῶν γὰρ γίνονται μάρτυρες, ὡς τῇ κακίᾳ ἑαυτοῦς πεπρακότες. Καὶ τοῦτο οὖν τοῦ διαβόλου τὸ ἀπατηλὸν τέχνασμα· τὰς γὰρ ἀμελεῖς ψυχὰς διὰ τῆς κακοδοξίας κάτω κεκυφέναι παρασκευάζει, μὴ συγχωρῶν αὐτὰς ἀνανήψαι πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Ὡς περὶ γὰρ ναῦς ἐκτὸς πηδαλίων πλέουσα ἀεὶ χειμάζεται, οὕτω τούτοις πάντοτε ὁ κίνδυνος ἐπιπνεῖ· οὐδὲ γὰρ πρὸς τὸν σωτήριον λιμένα ὀρμηθῆναι δύνανται, τὸν κυβερνῶντα Κύριον καταλιπόντες. Καὶ τὰς μὲν ἐκδεδομένους αὐτῷ ψυχὰς οὕτως πλανᾷ. Πολλάκις δὲ καὶ τὰς

84. Quinetiam sibi comminiscuntur excusationes in peccatis. Detruncant enim Scripturas, cæcutientes, ea mente ut ex illis pravam suam doctrinam comprobent. Et primo quidem ex Evangelio conantur evomere suum virus. Ait enim : *Jesu Christi autem generatio sic erat* ⁶². Generationem ejus genesim divina Scriptura nominavit. Insuperque, quod ipse per œconomiam ad homines accesserit, consequenter nomen tributur generationis. Quod si aliquid etiam de stella mentiti fuerint, inde rursus discant gloriosum ejus adventum. Unica nobis stella lucidissima **634** præcoxstitit veritas : illorum autem vana doctrina multas introducit ad hominum captandam observandamque genesim. Atque hinc ostensum est, ubique malitiam sibi ipsi adversari. Isaiam quoque in testimonium amertis suæ vocant. Quem aiunt dixisse : *Dominus faciens pacem, et creans mala* ⁶³. Pacem certe opus esse Dei nemo non fatetur : malitia vero apud ipsos revera versatur, malitia videlicet animæ. Nobis autem ea quæ ex Deo procedit malitia, utilissima est. Nam ob salutem animæ corporisque castigationem oriuntur fames, siccitas, morbi ac paupertas, aliæque nonnullæ calamitates. Salutaria enim remedia, quæ illi malum et perniciem animæ esse opinati sunt, hæc ad conversionem nobis infliguntur a Deo : *Quis enim filius, quem non corripit pater* ⁶⁴? Illudque præterea : *Non sunt in homine viæ ejus* ⁶⁵, pari modo ad propriam eversionem proferunt ; scilicet vias cum non habeant, vias volunt investigare : viam non habet avaritia, aut gula, neque fornicatio. Illa namque cum per se non sint, subsistentia carent. Quæ tamen illi vias dicere consueverunt. At vero Scriptura duas esse omnibus communes vias dicit, vitam et mortem. Vere siquidem itinera sunt, introitus in hunc mundum, et transmirationis ex his sensibilibus.

85. Nihil itaque non faciunt infelices illi, ut Merum a se abjiciant arbitrium : atque in hoc curam studiumque ponunt, ut libertatem cum servitute commutent. Etenim hoc est malitiæ opus, ut semper seipsam pertrahat ad pejora. Ipsique adversum se testes evadent, quod sese malitiæ vendiderint. Estque illud diaboli artificium quo decipiat : segnes quippe animas per pravam doctrinam deorsum propendere compellit ; nec sinit eas sursum erigi ad agnitionem veritatis. Quemadmodum enim navis sine gubernaculo navigans. tempestatibus semper agitur ; ita illis undequaque periculorum ventus instat : neque enim possunt ad salutarem portum appellere, quando gubernatorem Dominum reliquerunt. Sicque hostis ani-

⁶⁰ Psal. xiii, 1. ⁶¹ Psal. lxxii, 8. ⁶² Matth. i, 18. ⁶³ Isæ. xlv, 7. ⁶⁴ Hebr. xii, 7. ⁶⁵ Jerem. x, 25.

mas ipsi deditas decipit. Sæpe etiam per hæc animabus virtutum studiosis insidiatur, hoc curans ut bonum earum cursum intercipiat. Animo namque suggerit, quod bene feliciterque agamus, id ex astrorum motu provenire. Hanc autem cogitationem iis immittit adversarius, qui ex sæculari sapientia conversi sunt ad vitam monasticam. Nam cum in malis solers sit diabolus, juxta hominum indolem laqueos subjicit. Quibusdam enim assidue instat per desperationis tentationem; alios per vanæ gloriæ cupidinem trahit, alios per pecuniæ cupiditatem obruit. Atque instar lethiferi medici hominibus venenata offert medicamenta. Atque hunc quidem ex jecore occidit, offerens illi cupiditatis toxicum: alium in corde vulnerat, animum ejus ad iram concitans: quorumdam vero principem animi partem obtundit, aut ignorantia involvens, aut per curiositatem evertens.

86. Quosdam igitur per ineptas et absurdas quæstiones subornavit. Nam, cum vellent de Deo illiusque natura disceptare, naufragium fecerunt. Cum enim vitam actionis studiosam non congruenter inirent, ad contemplationem prosilierunt, ac vertigine correpti conciderunt. Quodque primum ordine est non assecuti, a secundo aberrarunt. Quemadmodum qui litteram A edocentur, primo ejus figuram considerant, secundo nomen discunt, et sic numerum, posteaque accentus. Si ergo in primo elemento tanta opus est exercitatione, mora et arte; quanto magis debet tempus et labor præire, ad contemplandam ineffabilem Creatoris qui proponitur gloriam? At ne quis superbe adeat **635** divinorum comprehensionem, ex disciplinis sæcularibus eo profectus. Is namque sese decipit, illusus a dæmone. Ait enim Psalmista: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* ⁴⁶. Dominus quoque in Evangelio sic loquitur: *Sinite pueros venire ad me: talium est enim regnum cælorum* ⁴⁷. Et alio loco: *Nisi, inquit, efficiamini sicut parvuli isti, non intrabitis in regnum cælorum* ⁴⁸. His eruditus fuisti propter mundum; stultus flas propter Deum: evelle vetera, ut plantes nova. Dirue ruinosa fundamenta, ut adamantinam Domini basin substituas; ut tu, quemadmodum Apostolus, ædificeris supra firmam petram.

87. Neque vero contentiosum esse oportet: ne ob affluentem loquendi facultatem multum temporis insume. Nam per intempestivam garrulitatem lædere te potest diabolus. Multis instructus laqueis est upote peritissimus venator. Et quidem passerculis, minimas parat tendiculas: majoribus autem avibus, fortiores adornat laqueos. Atrox lethiferque laqueus est, genesi habere fidem. Fugienda quæ eo spectat cogitatio. Sed persuadet te per res ipsas et per eventuum præscientiam? At conjecturalis est ratio, in-

σπουδαίως παρυσίζανε διὰ τούτων ὁ ἐχθρὸς, τὸν ἀγαθὸν αὐτῶν δρόμον ἐκκλῆσαι βουλόμενος. Κατ' ἔννοίαν γὰρ ἐμβάλλει, ὡς καὶ τὸ εὖ πράττειν παρὰ τῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων γίνεται. Τούτου δὲ τὸν λογισμὸν ὁ ἐναντίας προσάγει τοῖς ἐκ σοφίας κοσμικῆς ἐπὶ τὸν μονήρην βίον τραπέσει· φρόνιμος γὰρ ἐν τοῖς κακοῖς τυγχάνων ὁ διάβολος, πρὸς τὰς φύσεις τῶν ἀνθρώπων τὰς παγίδας ὑποτίθησι. Τοῖς μὲν γὰρ διὰ τῆς ἀπογνώσεως ἐνδεδελεγεῖ· τινὰς δὲ διὰ τῆς κενοδοξίας καθέλκει, καὶ ἐτέρους διὰ τῆς φιλορηματίας κατορύττει. Ὅσπερ γὰρ θανατηφόρος λατρός προσάγει τοῖς ἀνθρώποις τὰ δηλητηρία· καὶ τὸν μὲν ἐκ τοῦ ἥπατος ἀναίρει, προσάγων αὐτῷ τὸ τῆς ἐπιθυμίας τοξικόν· ἄλλον δὲ καρδιότρωτον ποιεῖ, τὸν θυμὸν αὐτοῦ πρὸς ὀργὴν ἐξάπτων· τινῶν δὲ καὶ τὴν ἡγεμονικὴν ἀμβλύνει δύναμιν, ἢ ἀγνοίᾳ αὐτοὺς περιβάλλων, ἢ διὰ περιεργίας αὐτοὺς στρεβλῶν.

86. Τινὰς οὖν ἐκ ζητήσεων οὐκ ὀρθῶν παρέτρεψε. Περὶ γὰρ θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ οὐσίας διαλαθεῖν θελήσαντες, ἐναυάγησαν. Τὸν γὰρ πρακτικὸν βίον ἀκολούθως μὴ ἠνοχησαντες, πρὸς θεωρίαν ὤρμησαν, καὶ ἰλιγγιάσαντες πεπτώκασιν. Τοῦ γὰρ πρώτου ὡς πρὸς τὴν τάξιν μὴ ἐπιλαθόμενοι, τοῦ δευτέρου ἠστέχησαν. Ὅσπερ γὰρ οἱ τῷ ἄλφα στοιχείῳ ἐντυγχάνοντες, πρώτον αὐτοῦ τὸ σχῆμα ὀρώσιν, καὶ δεύτερον τὸ ὄνομα διδάσκοντες, καὶ οὕτως τὸν ἀριθμὸν μανθάνουσι, καὶ τὸ τελευταῖον τοὺς τόνους παραλαμβάνουσιν. Εἰ οὖν ἐπὶ τοῦ πρώτου στοιχείου τοσαύτη χρεῖα τριδῆς καὶ τέχνης, πόσῃ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Δημιουργοῦ ὀφείλει πόνος καὶ χρόνος προηγεῖσθαι εἰς τὴν τοῦ ἀξιουμένου θεωρίαν τῆς ἀνεκφράστου δόξης; ἀλλὰ μὴ τις γαυριάτω πρὸς κατάληψιν τῶν θείων ἐκ τῶν ἐξωθεν μαθημάτων ὀρμώμενος. Φρεναπατῆ γὰρ ἑαυτὸν ὁ τοιοῦτος, ὑπὸ τοῦ δαίμονος φανταζόμενος. Φησὶ γὰρ ὁ Ὑμνωδός· Ἐκ τοῦ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. Καὶ ὁ Κύριος ἤ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Ἄφες τὰ παιδία ἔλθεῖν πρὸς μέ· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἄλλαχού φησιν· Ἐὰν μὴ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ταῦτα ἐπαιδευθῆς διὰ τὸν κόσμον· μωρὸς γενοῦ διὰ τὸν Θεόν· ἔκκοψον τὰ παλαιά, ἵνα νέα φυτεύσῃς· τοὺς σαθροὺς θεμελίους κάθελε, ἵνα τὴν ἀδαμάντινον τοῦ Κυρίου βάσιν ἐπιθῆς· ἵνα καὶ σὺ ὡς Ἀπόστολος ἐπὶ τὴν στερεὰν πέτραν οἰκοδομηθῆς.

87. Οὐ δεῖ οὖν φιλόνοιον εἶναι· διὰ τὴν πολυλογίαν μὴ πολλὰ ἀσχοληθῆς. Καὶ γὰρ διὰ τῆς ἀκαίρου φλυαρίας δύναται βλάπτειν ὁ διάβολος. Πολλὰς γὰρ ἔχει παγίδας, καὶ δεινὸς ἐστὶ θηρευτῆς· καὶ τοῖς μὲν βραχυτάτους στρουθίους μικρὰ τίθησι σκάνδαλα· τοῖς δὲ μεγάλους ὀρνέους ἰσχυροὺς εὐτρεπίζει τοὺς βρόχους. Βαρὺς καὶ θανατηφόρος ἐστὶ βρόχος τὸ πιστεύειν εἶναι γένεσιν. Φευκταὸς ὁ πρὸς τοῦτο λογισμός. Ἄλλὰ πείθει σε διὰ πραγμάτων καὶ προγνώσεων; Στοχαστικὸς ὁ τρόπος· ἀθέβαιος ἢ γνῶμη.

⁴⁶ Psal. viii, 3. ⁴⁷ Luc. xviii, 16. ⁴⁸ Matth. xviii, 3.

Οὐδὲ γὰρ ἀναγκαιῶς ἀκολουθεῖ τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα· ὡσπερ γὰρ τοῖς ἰδιώταις καὶ τοῖς ναυτιλοῦσι ἐκ τῆς τῶν νεφῶν ἰδιότητός ἐστί τις ἀμυδρὰ γνώσις ἀνέμων ἢ ὑετῶν· οὕτω τούτοις ἐκ δαιμόνων ἢ σαθρὰ πρόγνωσις. Καὶ γοῦν τινα καὶ αὐτοὶ λέγουσι στοχαστικῶς, ὡς καὶ οἱ ἐγγαστριμυθοὶ· καὶ τοῦτο δ' ἂν αὐτῶν μᾶλλον διασκεδάζουσα θνηθεῖν τὴν φασίην διάνοιαν· εἰ γὰρ ἐκ δαιμόνων αἱ στοχαστικαὶ αὐταὶ ψευδολογίαι συνέστησαν, ματαία τῶν ψηφίζοντων ἢ τέχνη.

88. Εἰ δὲ ἐπὶ πλεῖον ἐνδολεχεῖ περὶ αὐτῶν δικαιο-
 λογούμενος ὁ ἔχθρος, ἐκ τούτου αὐτὸν ἐλέγξεις, ἐκ τοῦ
 ἄλλοτε ἄλλοις λογισμοῖς τῆ ψυχῇ πολεμεῖν. Τὸ γὰρ
 ἄστατον ἀθέβαιον· τὸ δὲ ἀθέβαιον ἀπωλείας ἐγγύς.
 Οὐδὲ γὰρ τῆ πρώτῃ αὐτοῦ κακίᾳ ἐπαρκεῖται ὁ διά-
 βολος· ἀλλὰ γε καὶ αὐτοματισμὸν ὑποβάλλει τῆ ψυχῇ·
 καὶ ἄνθος φύσεως τὸν ἡγεμόνα ἡμῶν νοῦν ὑπογράφει·
 καὶ ὅτι, διαλυομένου τοῦ σώματος, συμφοεῖται
 καὶ ἡ ψυχὴ. Ταῦτα δὲ ἡμῖν πάντα ὑποβάλλει πρὸς τὸ
 ἀμελεῖν τὴν ψυχὴν διαφθεῖραι. Ἀλλὰ προσγινομέ-
 νων τούτων τῶν σκιωδῶν φαντασμάτων, μὴ ὡς ἀλη-
 θέσιν αὐτοῖς συνθώμεθα. Ταῦτα γὰρ αὐτῶν τὴν κα-
 κίαν δεικνυσιν, ἄλλοτε ἄλλως προσερχόμενα, καὶ
 βίπτῃ ὀφθαλμοῦ ἀφιπτάμενα. Καὶ γοῦν οἰδᾷ τινα Θεοῦ
 δοῦλον κατ' ἀρετὴν βιούοντα, ὅστις, καθεζόμενος ἐν
 τῷ κελλήῳ, ἐπετήρει τῶν λογισμῶν τὰς παρεισ-
 αγωγὰς, καὶ ἐμέτρει ποῖος πρῶτος, καὶ ποῖος δεύτε-
 ρος, καὶ ἕκαστος αὐτῶν πόσον χρόνον κατεῖχε· καὶ
 εἰ ὑστέρησεν ἢ προέφθασεν τῆς παρελθούσης ἡμέρας·
 οὕτως ἀκριβῶς ἠπίστατο τὴν τε τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ
 τὴν οἰκειαν καρτερίαν τε καὶ δύναμιν· ἔτι γε μὴν
 καὶ τὴν τοῦ ἔχθρου καθάρσεις.

89. Δεον οὖν ἡμᾶς τούτους τοὺς κανόνας ὑποδεξά-
 μένας φυλάττειν. Εἰ γὰρ οἱ ἐμπορευόμενοι τὰς προ-
 καιροῦς πραγματείας καθ' ἑκάστην ἡμέραν ζυγοστα-
 τοῦσι τὰ κέρδη· καὶ ἀσμένως μὲν τὰ πλείονα ὑποδέ-
 χονται, πρὸς δὲ τὰς ζημίας ἀπεχθάνονται· πολὺ πλεόν
 τούτων ἀγρυπνεῖν προσήκει τοὺς τὸν ἀληθινὸν θη-
 σαυρὸν ἐμπορευομένους· καὶ τῶν μὲν πλειόνων ἀγα-
 θῶν ἐφίεσθαι· εἰ δὲ καὶ μικρὰ τις κλοπὴ τοῦ ἔχθρου
 γένοιτο, βαρέως μὲν φέρειν διὰ τὸ κρίνεσθαι, ἀλλ' οὐ
 μὴ ἀπογικώσκειν ἑαυτοὺς, καὶ πάντα βίπτειν διὰ
 τὸ ἀκούσιον πταίσμα. Ἐχεις τὰ ἐνεθήκοντα ἐννέα
 πρόβατα, ζῆτει καὶ τὸ ἀπολωλός. Μὴ πτοηθῆς διὰ τὸ
 ἐν, μὴ ἀποφύγῃς τὸν Δεσπότην, καὶ ὁ αἰμοδόρος διά-
 βολος πᾶσάν σου τὴν ἀγέλην τῶν πράξεων αἰχμαλω-
 τίσας ἀπολέσει. Μὴ οὖν λειποτακτῆσης διὰ τὸ ἐν·
 ἀγαθὸς γὰρ ἐστιν ὁ Δεσπότης· φησὶ γὰρ διὰ τοῦ
 Ψαλμφοῦ, ὡς Ἐὰν πέσῃ, οὐ καταβρυχθήσεται·
 ὅτι ὑποστηρίξει Κύριος χεῖρα αὐτοῦ.

90. Ὅσα γὰρ ἂν πράξωμεν ἢ κερδάνωμεν ἐνταῦθα,
 μικρὰ ἢ γῆσώμεθα πρὸς τὸν μέλλοντα αἰώνιον πλοῦ-
 τον· Ἐν γὰρ τῇ γῆ ταύτῃ ὡς ἐν δευτέρᾳ μητρὶ
 κοιλίᾳ τυγχάνομεν. Ὅσπερ γὰρ ἐν ἐκείνοις τοῖς
 μυχοῖς οὐ τοιαύτην ζωὴν εἴχομεν· οὔτε γὰρ τῶν
 τοιούτων στερεμνίων τροφῶν ἀπελαύομεν ἐν ἐκείνοις

A firma cognitio. Neque enim necessario eveniunt quæ
 ab eis prædicuntur. Nam sicut popularibus et nau-
 tis, ex nubium proprietate, quædam inest obscura
 ventorum et pluviarum notitia; ita et illis fallax ex
 dæmonibus præscientia. Et vero quædam illi per
 conjecturam proferunt; quemadmodum et ventri-
 loqui: quod sane ipsum validius potuerit pravam
 eorum opinionem dissipare. Nam si a dæmonibus
 conjecturalia hæc mendacia, vana est ars nativita-
 tem supputantium.

88. Quod si adhuc perseveret inimicus eamdem
 causam propugnare, ex hoc eum mendacii convin-
 ces, quod modo illis modo aliis cogitationibus im-
 pugnet animam. Instabile quidvis infirmum est:
 infirmum autem est proximum interitui. Neque
 enim satis diabolo est prima sua malitia; sed etiam
 fortuitum rerum eventum animæ suggerit; ani-
 mumque rectorem nostrum definit, florem naturæ:
 docetque dissoluto corpore, animam simul cor-
 rumpi. Hæc autem omnia subjicit, ut ex socordia
 animam deducat in perniciem. Sed accedentibus
 caliginosis hujusmodi phantasiis, ne illis quasi veris
 assentiamur. Ipsa quippe suam produnt malignita-
 tem, nunc illo, mox alio modo accedentia, et ictu
 oculi avolantia. Novi aliquem Dei servum, virtu-
 tisque studiosum, qui cum sederet in cellula, cogi-
 tationem aditus observabat, ac secum reputabat
 quid primum, quid secundum esset, et quantum
 temporis unumquodque ipsorum perseveraret: ac
 si tardius citiusve quam pridie accederet. Ita ac-
 curate noverat cum gratiam Dei, tum propriam
 perseverantiam et fortitudinem, atque ad hæc ini-
 mici eversionem.

89. Par est ergo nos eas acceptas regulas obser-
 vare. Nam si qui rerum temporalium mercaturam
 exercent, quotidie lucra considerant, libenter plura
 recipiunt, damna aversantur: multo magis con-
 venit eos vigilare qui veri thesauri negotiationem
 exercent; pluraque bona appetere. Quod si parvum
 inimici furtum contigerit, graviter quidem ferre
 iudicii subeundi causa, nec tamen despondere ani-
 mum, neque cuncta propter involuntarium lapsum
 projicere. Habes nonaginta novem oves, quære il-
 lam quæ periit: ne unius amissione consterneris,
 neque fugias a facie Domini, ne sanguinarius dia-
 bolus totum actionum tuarum gregem, in captivi-
 tatem deductum disperdat. Noli itaque unius causa
 locum amittere tuum. Bonus est Dominus qui per
 Psalmistam ait: *Cum ceciderit non collidetur, quia
 Dominus supponit manum suam* 49.

636 90. Quæcunque hic negotiali aut lucrati
 fuerimus, parvi momenti reputemus, si cum fu-
 turis æternis opibus comparentur. In hac quippe
 terra, velut in secundo utero materno consistimus.
 Quemadmodum enim in claustris maternis, non
 huic similem agimus vitam, neque enim illic ita

49 Psal. xxxvi, 24.

solidis cibis ut nunc utimur. Non eodem ibi modo operari licebat, quo in hac vita; solaris quippe lucis omnisque splendoris expertes eramus. Sicut ergo in claustris hujuscemodi versantes, multis presentis vitæ rebus destituebamur; ita et in hoc mundo defraudamur longe potiori magnificentia regni cœlorum. Periculum fecimus alimentorum hujus vitæ, divina jam expetamus. Præsenti lumine potiti sumus; solem justitiæ nunc exoptemus; supernam Jerusalem, pro civitate matreque nostra habeamus; patrem vero nostrum vocemus Deum. Illic vivamus temperanter, ut vitam æternam consequamur.

91. Quemadmodum enim infantes in matrice constituti, ad majorem perfectionem ex tenui cibo atque vita deducti, per illa ad majorem vegetioremque incolumitatis conditionem feruntur; ita etiam justus ex sæcrali instituto ad iter cœlestis secedunt, sicut scriptum est: *Ibunt de virtute in virtutem*⁹⁰. Peccatores autem, velut fœtus uteri qui in matrice intereunt, ex tenebris in tenebras transferuntur. In terra namque morti traduntur, multitudine peccatorum obruti. Postquam autem fuerint ex hac vita dejecti, in obscuriora et tartarea loca detruduntur. (95) Ter in vita nascimur. Prima generatio est ex sinu materno exitus, cum a terra in terram agimur: reliquæ autem duæ, ex terra nos evehunt in cœlum; quarum altera per gratiam est, quæ per divinum nobis lavacrum accedit: hanc quippe jure regenerationem appellamus. Tertia autem ex pœnitentia nobis et bonis operibus contingit. Atque in hac postrema nunc versamur.

92. Debemus itaque, postquam ad verum sponsum accessimus, decentius ornari. Ad nostram sit ædificationem nuptiarum hujus sæculi spectaculum. Nam si puellæ viro conjunctæ qui illarum facile specie capi possit, tantam nihilominus adhibent curam, in balneis, unguentis, reliquisque varii generis ornatibus, quia his se venustiores amabilioreque fore putant; si tanta iis quæ corporis cultui deditæ sunt inest ostentationis cupiditas: quanto magis decet nos cœlesti Sponso desponsatas, eas exsuperare, atque laboriosa exercitatione abluere sordes peccatorum, indumenta que corporalia commutare cum spiritualibus. Corpus illæ terrenis sæcularibusque floribus exornant: nos animam virtutibus concinnemus lapidumque pretiosorum loco capiti circumponamus triplicem coronam, fidem, spem et charitatem. Collum autem pretioso monili circumdemus humilitate; zonæ loco, temperantia cingamur; magnificus sit nobis linteorum amictus, spontanea paupertas; in cœniam apponantur quæ non corrumpuntur obsonia, preces et psalmi. Verum, ut ait Apostolus, ne solum linguam moveas, sed etiam spiritu intellige

Α τοῖς χωρίοις ὡς νῦν· οὐτε μὴν οὕτως ἐνεργεῖ· ἰδιόδημα ὡς ἐνταῦθα· καὶ γὰρ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς καὶ πάσης αὐγῆς ἐκτὸς ὑπὲρχομεν· ὡσπερ οὖν ἐν ἐκείνοις τοῖς ταμιεῖοις οὖσαι, πολλῶν τῶν ἐνταῦθα ἐλεηπόνημα· οὕτως καὶ ἐν τῷ νῦν κόσμῳ πλεονεκτούμεθα πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Ἐλάβομεν πείραν τῶν ἐνταῦθα τροφῶν, τῶν θείων δρεχθῶμεν. Ἀπελαύσαμεν τοῦ ἐνταῦθα φωτὸς, τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ποθήσωμεν. Τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ ἡγησώμεθα ἑαυτῶν πόλιν τε καὶ μητέρα· πατέρα δὲ τὸν Θεὸν καλέσωμεν ἑαυτῶν. Ζήσωμεν ἐνταῦθα σωφρόνως, ἵνα τῆς αἰωνίου ζωῆς τύχωμεν.

91. Ὡσπερ γὰρ τὰ ἐν μήτρᾳ βρέζη, τελειωθέντα ἐξ ἐλάττονος τροφῆς τε καὶ ζωῆς, διὰ τούτου καὶ πρὸς τὴν μείζονα φέρονται σωτηρίαν· οὕτως καὶ οἱ δίκαιοι ἐκ τῆς τοῦ κόσμου διαγωγῆς πρὸς τὴν ἄνω πορείαν ἀναχωροῦσι κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν. Οἱ γὰρ ἁμαρτωλοὶ, ὡσπερ τὰ κατὰ γαστρὸς ἐμβρυα ἐν τῇ μήτρᾳ τελευτήσαντα, ἐκ σκότητος ἄρῃ παραδίδονται. Καὶ γὰρ ἐν τῇ γῆ νεκροῦνται τῷ πλήθει τῶν ἁμαρτημάτων κεκαλυμμένοι· καὶ ἀπαχθέντες δὲ τοῦ βίου, εἰς ζοφώδεις καὶ ταρταρώδεις τόπους καταφέρονται. Τρίτον τῷ βίῳ τικτόμεθα· ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐστὶν ἡ ἐκ τῶν μητρώων κόλπων πρόσδος, δηληνίκα εἰς γῆν ἀπαγώμεθα ἐκ γῆς· αἱ δὲ λοιπαὶ δύο ἐκ γῆς ἡμᾶς εἰς οὐρανοὺς ἀναγούσιν· ὧν ἡ μὲν μία ἐστὶν ἐκ χάριτος, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ λουτροῦ ἡμῶν προσερχομένη· καὶ γὰρ ταύτην ἀληθῶς παλιγγενεσίαν καλοῦμεν· ἡ δὲ τρίτη ἐκ τῆς μετανοίας ἡμῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν πόνων προσγιγέται. Ἐν ταύτῃ νῦν ἡμεῖς ἐσθίκαμεν.

92. Ὀφειλομεν νῦν, τῷ ἀληθινῷ νυμφίῳ προσελθούσαι, εὐπρεπέστερον κοσμηθῆναι. Γινέσθω ἡμῶν οἰκοδομὴ ἡ θεὰ τοῦ κοσμοῦ γάμου. Εἰ γὰρ ἐκεῖναι, πρὸς τὸν εὐάλωτον συναπτόμεναι ἄνδρα, τοσαύτην τίθενται σπουδὴν λουτρῶν τε καὶ μυραλοφιῶν, καὶ ποικίλης κοσμήσεως (ἐκ γὰρ τούτων δοκοῦσιν ἑαυτὰς ἑρασμίους μᾶλλον παρασκευάζειν), καὶ εἰ τοσαύτη τοῖς κατὰ τὸ σῶμα πολιτευομένοις φαντασία ἐντέτακται· πόσω μᾶλλον δεόν ἡμᾶς ἐπαναθῆναι ἐκεῖνας τῇ γνώμῃ, τῷ οὐρανίῳ νυμφίῳ μνηστευθείσας, καὶ ἀπολούσασθαι μὲν τῶν ἁμαρτιῶν τὸν ῥύπον τῇ ἐπιπόνῳ ἀσκήσει, ἀντικαταλλάξαι δὲ τῶν σωματικῶν ἐνδυμάτων τὰ πνευματικά. Ἐκεῖναι τὸ σῶμα τοῖς κοσμικοῖς καὶ γηϊνοῖς ἄνθεσι κοσμοῦσιν· ἡμεῖς τὴν ψυχὴν ταῖς ἀρεταῖς φαειδρύνωμεν· καὶ ἀντὶ μὲν λίθων πολυτελῶν τῇ κεφαλῇ περιθῶμεν τὸν τρίπλοκον στέφανον, πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην· τῷ δὲ τραχίῳ τὴν τιμίαν κόσμησιν περιθῶμεν, τὴν ταπεινοφροσύνην· ἀντὶ δὲ ζώνης τὴν σωφροσύνην περιθῶμεθα· λαμπρὰ δὲ ἡμῶν περιβολὴ ἡ ἀκτιμοσύνη γινέσθω· προσεγάσθω δὲ τῷ δειπνῶ τὰ μὴ φθειρόμενα ὄψα, εὐχαὶ τε καὶ ψαλμοί. Ἄλλ' ὡς ὁ Ἀπόστολος φησι, μὴ μόνον τὴν γλῶτταν κίνει· ἀλλὰ γε καὶ

⁹⁰ Psal. LXXXIII, 8.

(95) Schol. 3, ad grad. VII Climaci.

τῷ πνεύματι νοεῖ τὰ λεγόμενα. Πολλάκις γὰρ τὸ μὲν Α στόμα φθέγγεται, ἡ δὲ καρδία περὶ λογισμοὺς ἀσχολεῖται. Προσέχειν δὲ δεῖ, μὴ, τοῖς θεοῖς γάμοις προσελθοῦσαι, πενίαν λαμπάδων, τρυφῶν ἀρετῶν, νοσήσωμεν. Μισήσει γὰρ ἡμᾶς ὁ μνηστῆρ, καὶ οὐδ' ὄλωσ προσδέξεται, ἐὰν μὴ τὰς ὑποσχέσεις λάβῃ. Τίνες δὲ εἰσιν αὗται; τοῦ μὲν σώματος ἤττω φροντίζειν, ἐπὶ πλείω δὲ τὴν ψυχὴν ἀρδεύειν· αὗται γὰρ εἰσιν αἱ πρὸς αὐτὸν συνθήκαι.

93. Ὡσπερ δὲ οὐκ ἐγγυρεῖ δύο κάδους κατὰ τὸ αὐτὸ ἀνάγειν πεπληρωμένους ὕδατος· διὰ γὰρ τοῦ στρεφομένου ἀξίονος, ὁ μὲν εἰς κοῦφος κατάγεται, ὁ δὲ ἕτερος μεστός ἀνάγεται· οὕτως καὶ ἐφ' ἡμῶν ἐστίν· ὅταν γὰρ τὴν πᾶσαν κηδεμονίαν τῆ ψυχῆ προσοίσωμεν, πληρωθεῖσα τῶν καλῶν ἀνάγεται, τῶν μεταρσίων ἐπιεμένη. Τὸ δὲ σῶμα ἡμῶν, διὰ τῆς Β ἀσκήσεως κοῦφον γενόμενον, οὐ βρῖθει τὴν ἡγεμονοῦσαν δύναμιν. Καὶ τοῦτου ἄμρτυς ὁ Ἀπόστολος, φησὶ γὰρ· Ὅσοι οὐκ ἐξώθεν ἡμῶν ἀνθρώπου φθίβονται, τοσοῦτοι οὐκ ἐνδοθεν ἀνακαυνοῦται.

94. Ἐν μονῆ κοινοβίου τυγχάνεις; μὴ μεταλλάξῃς τὴν τόπον· βλαβήση γὰρ μεγάλως. Ὡσπερ γὰρ ὄρνις, ἐξανισταμένη τῶν ὠν, οὐρία ταῦτα καὶ ἄγωνα παρασκευάζει· οὕτως παρθενός ἢ μοναχός ψυχροῦται καὶ νεκροῦται τῆς πίστεως, τόπον ἐκ τόπου μεταβαίνων

95. Μὴ σε δελεάσῃ ἡ τῶν κατὰ τὸν κόσμον πλοῦσων τρυφή, ὡς τι χρῆσιμον ἔχουσα. Ἦδονῆς ἕνεκεν τὴν ὀφάρντικτὴν τιμῶσι τέχνην· νηστεία καὶ αὐτὸς διὰ τῶν εὐτελῶν τὴν ἐκείνων εὐπορίαν τῶν τροφῶν ὑπερβάλλου. Φησὶ γὰρ, ὡς Ψυχῆ, ἐν πλησμονῇ C οὔσα, κηρίους ἐμπαύζει. Μὴ κορεσθῆς ἀρτου, καὶ οὐκ ἐπιθυμήσεις οἴνου.

96. Τρία ἐστὶ τοῦ ἐχθροῦ τὰ πρῶτα κεφάλαια, ἐξ ὧν πᾶσα κακία κατάγεται· ἐπιθυμία, ἡδονή, λύπη. Ἐν ἐξ ἑνὸς ταῦτα κληροῦται, καὶ ἐν ἐνὶ ἀκολουθεῖ· καὶ ἡδονῆς μὲν κρατῆσαι δυνατὸν μετρίως, ἐπιθυμίας δὲ ἀδύνατον. Τὸ μὲν γὰρ τῆς ἡδονῆς διὰ τοῦ σώματος τελεῖται· τὸ δὲ ἀπὸ ψυχῆς ἀρχεται· ἡ δὲ λύπη ἐκ τῶν ἀμφοτέρων κατασκευάζεται. Μὴ συγχωρήσης οὖν τὴν ἐπιθυμίαν ἐνεργῆσαι, καὶ τὰ λοιπὰ ἀποσκευάσεις. Εἰ δὲ συγχωρήσης προκίψαι τὸ πρῶτον, διανεμηθὲν πρὸς τὸ δεύτερον, κυκλικὴν ἀναπόδοσιν ποιήσονται πρὸς ἑαυτὰ, καὶ οὐδαμῶς συγχωρήσει τῆ ψυχῆ ἀνασφῆλαι. Γέγραπται γὰρ, ὡς Μὴ δὸς ὕδατι D διέξοδον.

97. Οὐ πᾶσι πάντα συμφέρει· ἕκαστος δὲ τῷ ἰδίῳ νοὶ πληροφορεῖσθω. Ὅτι πολλοῖς ἐν κοινοβίῳ συμφέρει, καὶ ἄλλοις κατ' ἰδίαν ἀναχωρεῖν ὠφέλιμον τυγχάνει. Ὡσπερ γὰρ τῶν φυτῶν τὰ μὲν ἐν τοῖς δι' ὑγροῦς τόποις τυγχάνοντα εὐθάλεστερα γίνονται, τὰ δὲ ἐν τοῖς ξηροτέροις μονιμώτερα· οὕτως καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις τόποις εὐ πράττουσιν, οἱ δὲ ἐν τοῖς ταπεινοτέροις διασώζονται.

quæ dicuntur. Sæpè namque contingit ut os alia loquatur, dum cor circa cogitationes occupatur. Cavendum porro, ne nos quæ divinas adimus nuptias, lampadum, id est virtutum, penuria laboremus. Alioquin oderit nos sponsus, nec ullatenus admittet, si non acceperit promissa. Quænam illa sunt? corporis minorem curam gerere, animam autem largius irrigare: hæc sunt pacta cum illo inita.

93. Sicut autem nemo potest duas situlas aquæ plenas una tollere: nam per axem qui vertitur, alia vacua demittitur, alia plena elevatur; perinde nobis contingit. Cum 637 totam enim sollicitudinem animæ impenderit, bonis referta evehitur sublimitia appetens. Corpus autem nostrum, per duram exercitationem leve effectum, non deprimit partem illam principem ac moderantem. Cujus rei testis est Apostolus dicens: *Quanto noster qui foris est homo corrumpitur, tanto is qui intus est renovatur* 11.

94. (94) In monasterio et cœnobio versaris? ne mutaveris locum. Nam id tibi magno erit detrimento. Nam sicut avis ova deserens, vento exposita illa et infecunda reddit, sic virgo vel monachus locum ex loco mutans in fide frigescit ac exstinguitur.

95. (95) Ne te decipiant divitum hujus sæculi deliciæ, quasi utile quidpiam habeant. Coquinariam illi artem voluptatis causa colunt et magni faciunt: tu vero jejuniu ciborumque vilitate eorum copiam superato. Ait enim: *Anima quæ in saturitate est, favis illudit* 12. Ne satieris pane, et non desiderabis vinum.

96. Tria sunt prima inimici capita, ex quibus omnis malitia deducitur: concupiscentia, voluptas, dolor. Hæc vero unum ex alio pendent, et unum aliud sequitur. Voluptatem mediocriter cohibere possumus, concupiscentiam non possumus. Quod voluptatis est corpore peragitur; quod vero cupiditatis, ab anima incipit; dolor autem ex utroque conficitur. Ne concesseris igitur cupiditatem operari, et reliqua dissipabis. Si autem concesseris ut erumpat primum, quod ad secundum vergit: circulari motu recurrent, nec prorsus animam emergere sinent. Scriptum est enim: *Ne des aquæ exitum* 13.

97. Non omnibus omnia conveniunt. Unusquisque autem propria mente quid expediat exploret. Multis expedit manere in cœnobio, multis utile est seorsum secedere. Nam sicut plantarum aliæ in humidis locis virentiores evadunt; aliæ in siccioribus firmius feliciusque consistunt: ita hominum alii altioribus in locis probe feliciterque agunt, in humilioribus alii conservantur. Multi sane in civitate,

11 II Cor. iv, 16. 12 Prov. xxvii, 7. 13 Eccli. xxv, 34.

(94) Vit. PP. l. v, 7, 15. Scholion 75, ad Grad. 4 Climaeci.

(95) Vit. PP. l. v, 4, 45.

cum ea quæ in eremo agerentur memoria recolerent, salutem sunt consecuti : multi etiam in monte versantes perierunt, quia illa agerent quæ popularibus tantum competere. Fieri namque potest ut qui cum pluribus versatur, animo solitarius sit ; et qui solus est, cum turba mente versetur.

98. (96) Multi sunt diaboli aculei. Non potuit paupertate animum dimovere? divitias affert in escam. Per contumelias et opprobria non prævaluit? laudes adhibet atque gloriam. Per sanitatem devictus est? morbum immittit corpori. Cum enim voluptatibus non potuerit decipere, per invitos labores, animæ parare conatur eversionem, inconsultam, nec spontaneam. Morbos enim gravissimos injicere permittitur, quibus tentat homines in segnitiam conjicere, eorumque erga Deum charitatem conturbare. Sed sive corpus conciditur, ac vehementissimis febribus inflammatur, ac etiamsi intolerabili siti excrucietur, si quidem peccator cum sis isthæc pateris, recordare futurorum suppliciorum, ignis æterni, pœnarumque judicio infligendarum : neque in præsentī, socordi atque abjecto animo eris. Lætare quia visitavit te Dominus, atque pulchrum illud dictum in ore habe : *Castigans castigavit me Dominus, et morti peccati non tradidit me* ⁶⁶. Ferum eras, sed igne rubiginem amittis. Quod si etiam probus es, infirmitate teneris, a magnis ad majora progredieris. Aurum es : at per ignem probator evadis. Datus est tibi carnique tuæ angelus Satanae, exsulta. Vide cui similis effectus sis : donatus es Pauli munere. Febre probaris, rigore erudiris, at Scriptura dicit : *Transivimus per ignem et aquam* ⁶⁷. Quod superest, paratum refrigerium est. Consecutus es primum, **638** secundum expecta. Dum operaris, exclama hæc Davidis verba profertens : *Inops et pauper et dolens sum ego* ⁶⁸. Perfertus eris per ternarium numerum. Ait enim : *In tribulatione dilatasti mihi* ⁶⁹. His maxime certaminibus animis exerceamur : præ oculis enim habemus adversarium.

99. (97) Ne animo contristemur, cum per infirmitatem ac vulnus corporis non possumus stare ad orationem, aut voce psallere : omnia ista nobis proderunt ad cupiditatum eversionem. Nam jejunare ac humi cubare jussum nobis est ad turpissimas voluptates declinandas. Si ergo eas morbus obtulerit, superfluum est labor. Cur dico superfluum? quia tanquam gravius fortiorque remedio, nempe morbo lethifera symptomata sopita sunt. Atque hæc est magna exercitatio, morbus patienter ferre, et gratiarum actionis hymnos Deo emittere. Adempti nobis sunt oculi? ne graviter feramus, quia, licet iusatiabilis cupiditatis instrumenta amiserimus, attamen internis oculis contemplamur gloriam Do-

A Πολλοὶ οὖν ἐν πόλει, τὰ τῆς ἐρήμου φανταζόμενοι, ἐσώθησαν· καὶ πολλοὶ, ἐν ὄρει βντες, τὰ τῶν δημοτῶν πράττοντες, ἀπόλοντο. Δυνατὸν μετὰ πολλῶν ὄντα μονάζειν τῇ γνῶμῃ, καὶ μόλιον ὄντα μετὰ ὀχλῶν τῇ διανοίᾳ συνδιάγειν.

98. Πολλὰ τοῦ διαβόλου τὰ κέντρα. Διὰ πενίας οὐ μετεκίνησε ψυχὴν; πλοῦτον προσάγει εἰς δόξα. Δι' ὕβρεων καὶ ἀνειδισμῶν οὐκ ἴσχυσεν; ἐπαίνους καὶ δόξαν προβάλλεται. Διὰ τῆς ὑγείας ἠττήθη; νοσοποιεῖ τὸ σῶμα. Ταῖς γὰρ ἡδοναῖς μὴ δυνήθεις ἀπατῆσαι, διὰ τῶν ἀκουσίων πόνων τὴν παρατροπὴν τῆς ψυχῆς πειρᾶται ποιῆσαι ἀπροαίρετον καὶ ἀβούλητον. Νόσους γὰρ τινὰς βαρυτάτας ἐξ αἰτήσεως προσάγει, πρὸς τὸ διὰ τούτων ὀλιγωρήσαντας ἐπιθωλώσαι αὐτῶν τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην. Ἄλλ' εἰ καὶ κατατέμνεται τὸ σῶμα, καὶ πυρετοῖς σφοδροτάτοις καταζέγγεται, εἴ μὴ καὶ διψεῖ ἀνιάτῳ καὶ ἀσκέτῳ καταθίβεται· εἰ μὲν ἀμαρτωλὸς ὢν ταῦτα ὑφίσταται, ὑπομνήσθητι τῆς μελλούσης κολάσεως, καὶ τοῦ αἰωνίου πυρὸς καὶ τῶν δικαστικῶν τιμωριῶν, καὶ οὐκ ὀλιγορήσεις πρὸς τὰ παρόντα. Καίρου, ὅτι ἐπεσκέπησέ σε ὁ Κύριος, καὶ τὸ εὐφημον δὲ ἐκεῖνο ῥητὸν ἐπὶ τῆς γλιώσεως ἔχε, ὡς *Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος· τῷ δὲ θανάτῳ τῆς ἀμαρτίας οὐ παρέδωκέ με*. Σίδηρος ἐτύγχανε, ἀλλὰ διὰ τοῦ πυρὸς τὸν ἰὸν ἀποβάλλη. Εἰ δὲ καὶ δίκαιος ὢν ἀρρώσκει, ἀπὸ τῶν μεγάλων ἐπὶ τὰ μείζω προκόπτεις. Χρυσὸς εἶ, ἀλλὰ διὰ τοῦ πυρὸς δοκιμώτερος γίνῃ. Ἐδόθη σοι ἀγγελος Σατάν τῇ σαρκί, ἀγαλλιῶ, βλέπε τίνι ὁμοιος γέγονας· τῆς γὰρ Παύλου δωρεᾶς ἡξιώθης. Διὰ τοῦ πυρετοῦ δοκιμάζῃ· διὰ ῥίγους παιδεύῃ· ἀλλὰ φησὶν ἡ Γραφή· *Διήλωμεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος*. Λοπόν τὸ ἀναφυκτικὸν ἡτοίμασται. Ἐτυχες τοῦ πρώτου, προσδόκα τὸ δεύτερον. Πράττων [πάσχων] βῆ καὶ τοῦ ἁγίου *Δαβὶδ ῥήματα*· φησὶ γάρ, ὡς *Πένης καὶ πεσῶχος καὶ ἀλγῶν εἰμι ἐγώ*. Τέλειος γενήσῃ διὰ τῆς τριάδος. Καὶ γὰρ φησὶν· *Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με*. Ἐν τούτοις μάλιστα τοῖς γυμνασίοις τὰς ψυχὰς ἀσκηθῶμεν· ἐπ' ὀφθαλμοῖς γὰρ ὀρῶμεν τὸν ἀντίπαλον.

99. Μὴ λυπηθῶμεν, ὡς διὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν πληγὴν τοῦ σώματος μὴ δυνάμενοι εἰς εὐχὴν σῆναι, ἢ ψάλλειν μετὰ φωνῆς· πάντα ἡμῖν ταῦτα ἦνυτο πρὸς καθάρσειν ἐπιθυμιῶν. Καὶ γὰρ νηστεία καὶ χαμηνία διὰ τὰς ἀσχιζτους ἡμῖν ἡδονὰς νενομοθέτηνται. Εἰ οὖν ἡ νόσος ταύτας ἡμιδλυνε, περιττὸς ὁ πόνος. Τί δὲ λέγω περιττός; ὡσπερ γὰρ μείζονί τινι καὶ ἰσχυροτέρῳ φαρμάκῳ τῇ νόσῳ τὰ ὀλεθροφόρα συμπτώματα ἐκχοίμηνται. Καὶ αὐτὴ ἐστὶν ἡ μεγάλη ἀσκησις, τὸ ἐν ταῖς νόσοις ἐγκρατερεῖν, καὶ εὐχαριστηρίους ὑμνους ἀναπέμπειν τῷ κρείττονι. Ἀφαιρούμεθα ὀφθαλμῶν; μὴ βαρέως ἐνέγκωμεν· τὰ γὰρ τῆς ἀπληστίας ὄργανα ἀπεβάλομεν, ἀλλὰ τοῖς ἔνδοσιν ὀφθαλμοῖς τὴν δόξαν Κυρίου κατοπεριζόμεθα. Ἐκωφεύσαμεν;

⁶⁶ Psal. cxvii, 18. ⁶⁷ Psal. lxxv, 12. ⁶⁸ Psal. lxxviii, 30. ⁶⁹ Psal. iv, 2.

(96) In *Vitis PP.* l. v, 7, 16.

(97) In *Vitis PP.* l. v, 7, 17.

εὐχαριστησωμεν τὴν ματαίαν ἀκοήν τέλει ἀποβαλόν-
τες. Τὰς χεῖρας πεπόνθαμεν; ἀλλὰ τὰς ἔνδον ἔχομεν
εὐτερεπισθείσας πρὸς τὸν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πύλεμον.
Ἄβρωστία καθ' ὅλον τὸ σῶμα κρατεῖ; ἀλλ' ἡ κατὰ
τὸν ἔσω ἀνθρώπων ὑγεία μᾶλλον αὐξέει.

100. Ἐν κοινωβίῳ οὖσαι, τὴν ὑπακοήν μᾶλλον τῆς
ἀσκήσεως προκρίνωμεν· ἡ μὲν γὰρ ὑπεροψίαν δι-
δάσκει, ἡ δὲ ταπεινοφροσύνην ἐπαγγέλλεται. Ἔστι
δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐχθροῦ ἐπιτεταμένη ἀσκήσις. Καὶ γὰρ
οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ τοῦτο ποιοῦσι. Πῶς οὖν διακρίνω-
μεν τὴν θείαν καὶ βασιλικὴν ἀσκήσιν τῆς τυραννικῆς
καὶ δαιμονιώδους; δῆλον, ὡς ἀπὸ τῆς συμμετρίας.
Ἄπας σοὶ ὁ χρόνος εἰς κανὼν νηστείας ὑπαρχέτω.
Μὴ τέσσαρας ἢ πέντε νηστεύσης, καὶ τὴν ἄλλην
πλήθει τροφῶν καταλύσης τὴν δύναμιν. Τοῦτο ἡδὺ
τῷ ἐχθρῷ. Πανταχοῦ ἡ ἀμετρία φθοροποιὸς τυγχάνει.
Μὴ ὑπ' ἔν σου τὰ ὄπλα ἀναλώσης, καὶ γυμνὸς εὐρε-
θῆς ἐν τῷ πολέμῳ εὐάλωτος γενήσῃ. Τὰ ὄπλα ἡμῶν
ἔστι τὸ σῶμα· ἡ δὲ ψυχὴ ὁ στρατιώτης· καὶ τῶν ἀμ-
φοτέρων ἐπιμελοῦ πρὸς τὰς χεῖρας. Νέος ὢν καὶ
ὑγιής, νηστευσον. Ἦξει γὰρ τὸ γῆρας μετὰ ἀσθε-
νείας. Ὡς δύνη, θησαύρισον τροφάς, ἵνα, μὴ δυνά-
μενος, εὐρησῇ. Νῆστευε μετὰ λόγου καὶ ἀκριθείας.
Ὅρα μὴ ὁ ἐχθρὸς ἐπισείλη τῇ ἐμπορίᾳ τῆς νη-
στείας· καὶ τάχα οἶμαι περὶ τούτου τὸν Σωτῆρα
εἰρηκέναι τὸ *Γινεσθε δοκιμοὶ τραπεζίται*· τούτέστι,
τὸ βασιλικὸν χάραγμα ἀκριθῶς γινώσκατε· εἰσὶ γὰρ
καὶ παραχαράγματα· καὶ ἡ μὲν τοῦ χρυσοῦ φύσις
ἡ αὐτῆ, διαφέρει δὲ τῷ χαραγμάτι. Ὁ μὲν χρυσὸς
ἔστι νηστεία, ἐγκράτεια, ἐλεημοσύνη· ἀλλὰ καὶ
Ἑλλήνων παῖδες τὴν τυραννικὴν αὐτῶν εἰκόνα τού-
τοις ἐντίθενται, καὶ αἰρετικοὶ δὲ πάντες διὰ τούτων
σεμνύνονται. Ὅρα δὲ δεῖ τούτους, καὶ ἀποφεύγειν
ὡς παραχαράκτας. Βλέπε μὴ, ἀγυμνάστως περιπε-
σῶν αὐτοῖς, ζημιωθῆς. Δέχου οὖν μετὰ ἀσφαλείας
τὸν τοῦ Χριστοῦ σταυρὸν διενετευπωμένον ταῖς
ἀρεταῖς· τούτέστι, πίστιν ὀρθὴν μετὰ σεμνῶν
παράξεων.

101. Δεῖ ἡμᾶς πάτῃ διακρίσει κυβερνᾶν τὴν ψυ-
χὴν, καὶ ἐν κοινωβίῳ οὖσας, μὴ τὰ ἑαυτῶν ζητεῖν, μήτε
μὴν οἰκεία δουλεύειν γνώμῃ, ἀλλὰ τῇ κατὰ πίστιν
μητρὶ πειθαρχεῖν. Ἐξορίᾳ ἑαυτὰς παρεδώκαμεν·
τούτέστι τῶν κοσμικῶν ὄρων ἐξω ἐγενόμεθα· οὐκοῦν
ἐκβεβλήμεθα· μὴ τὰ αὐτὰ ζητήσωμεν. Ἐκεῖ δόξαν
εἶχομεν, ὡς ἐνειδισμὸν· ἐκεῖ διψήλειαν τροφῶν, ὡς
καὶ τοῦ ἔρτου ἐνδείαν. Ἐν τῷ κόσμῳ οἱ πταίνοντες,
καὶ μὴ βουλόμενοι εἰς φυλακὴν βάλλονται· καὶ ἡμεῖς
διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἑαυτὰς φυλακίσωμεν, ἵνα τὸ
ἐκούσιον τῆς γνώμης τὴν μέλλουσαν κώλασιν ἀπο-
σοδήσῃ.

102. Νηστεύεις; μὴ προφασίση νόσον. Καὶ γὰρ οἱ
μὴ νηστεύοντες τοῖς αὐτοῖς περιέπεσον νοσήμασιν.
Ἦρξω τοῦ καλοῦ; μὴ ἀναχαιτίσης, τοῦ ἐχθροῦ σε
ἐγκόπτοντος. Αὐτὸς γὰρ τῇ ὑπομονῇ σου καταργεῖται·

(98) In *Vitis PP.* l. v, 14, 9. Schol. 97, ad Grad.
& Clitua.

mini. Obsurduimus? gratias agamus, quod inanent
auditum funditus amiserimus. Manus laborant in-
firmitate? at intus adsunt manus paratæ ad bellum
cum adversario gerendum. Morbo totum corpus est
affectum? verum magis magisque interioris homi-
nis sanitas augetur.

100. (98) Cum in cœnobio vivimus, obsequentiam
exercitationi præponamus. Hæc namque docet su-
perbiam; illa vero humilitatem pollicetur. Cæterum
etiam ab inimico exoritur ardua exercitatio. Nam
idipsum ejus discipuli præstant. Qua igitur nota di-
vinam regiamque exercitationem a tyrannica et dæ-
moniacâ internoscemus? utique ex moderatione.
Per totum vitæ tuæ tempus una sit tibi regula jeju-
nii. Ne quatuor aut quinque dies a cibo abstineas,
et insequentem die per ciborum ingluviem dissolvās
vires tuas. Id pericundum inimico est. Quia ubi-
que immoderatio perniciem affert. Noli arma tua
una tantum pugna insumere, ne si nudus in prælio
reperiaris, facilis captus sis. Arma nostra corpus
sunt; anima vero miles: utriusque curam gere ad
necessitatis tempus. Dum juvenis sanusque es, je-
juna. Veniet namque tibi senectus cum infirmitate.
Quando potes, reconde tibi cibos; ut cum non po-
teris amplius, invenias ipsos. Jejuna cum ratione
et diligentia. Cave ne inimicus jejunii tui negotia-
tionem subeat: videturque mihi ea forsitan de
causa dictum fuisse a Salvatore: *Estote probi tra-
pezitæ* (99); hoc est, regis monetæ impressionem ac-
curate cognoscite: quia sunt etiam adulterini num-
mi. Atque auri quidem natura eadem, differt autem
impresso signo. Aurum est jejunium, continentia,
eleemosyna. Sed ipsi gentiles tyrannicam suam ima-
ginem hisce imprimunt, omnesque hæretici de his-
dem gloriantur. Istos autem cavere vitareque
oportet tanquam falsæ monetæ percussores. Vide
ne in eos impudite delapsus, detrimentum afficiaris.
Accipe igitur cum securitate Domini crucem, im-
pressis virtutibus sigillatam, id est, fidem rectam
cum bonis operibus.

101. (1) Oportet nos cum omni discretionē, ani-
mam regere, et in cœnobio cum sumus, non nostra
quærere, neque propriæ voluntati famulari; sed ei
quæ secundum fidem mater est obtemperare. Exsi-
lio nos ipsas multavimus; id est, extra mundi li-
mites exivimus. Igitur ejectæ sumus: eadem ne
requiramus. Illic gloriam habuimus, hic ignomi-
niam: illic ciborum copiam, hic panis indigentiam.
In mundo qui in crimen delapsi sunt, vel invitè
carceri mancipantur: nos quoque ob peccata nos-
tra in custodiam nos intrudamus, ut voluntaria
pœna futurum depellat supplicium.

102. Jejunas? ne morbum comminiscaris. Etenim
etiam qui non jejunant, in eisdem incidunt ægritu-
dines. Bonum iniisti? ne resillas, dum inimicus
tibi obices parat. Ipse namque patientia tua destruit

(99) De hoc dicto sæpe actum est superius.

(*) In *Vitis PP.* l. v, 14, 17.

tur. Nam qui navigare **639** incipiunt, primum quidem secundo utuntur vento, cum vela expanserint : postea vero ventus contrarius instat : nautæ tamen nequaquam propter ingruentem ventum navem exonerant; sed ubi paulum quieverint, vel etiam tempestati repugnant, navigationem faciunt. Ita et nos, contrario instante spiritu, crucem loco veli tendamus, atque tuto cursum conficiemus.

103. Hæc venerandæ cunctisque virtutibus exornatæ Syncleticæ documenta fuere : potiusque opera quam verba : sed etiam multa alia et quidem magna per illam innotuere ad spectantium audientiumque utilitatem. Tanta autem bonorum copia ex illa manavit, ut humana lingua enarrando non sufficiat.

104. At boni osor diabolus, non ferens tantam bonorum vim, contabescebat, secumque reputabat quo artificio posset bonorum ortum inturbare. Tandem postulat ad ultimum certamen generosissimam virginem, tantoque odio illam ulciscitur, ut non ab exterioribus membris plagam orsus fuerit; sed tactis interioribus profundum ei dolorem indiderit; adeo ut nullo hominum auxilio solatii aliquid percipere posset.

105. Primo itaque partem vitæ maxime necessariam vulnerat, pulmonem videlicet, ac per exiliosos morbos paulatim accendit malignitatem. Et sane poterat, postquam id impetraverat a Domino, brevi mortem ipsi parare; sed utpote sanguinarius carnifex, plagis permultis diurnoque tempore ostendit feritatem suam. Paulatim quippe dissolutum pulmonem sputorum emissionem abiecit. Aderant quoque continuæ febres, limæ instar absumentes corpus.

106. Octogesimum annum agebat, cum diabolus Jobi labores in eam transtulit : nam iisdem tunc quoque usus est flagellis. Jam autem ille tempus abbreviat, ac intolerabilioribus premit doloribus. Quinque enim et triginta annos Job in plaga transiegit : at hic inimicus, cum ceu primitias quasdam decadum tempora rapuisset, ad plagas admovet sacro ejus corpori. Tribus namque annis et dimidio per gloriosos hosce labores adversario restitit. Ac in Jobo quidem ab exterioribus initia vulnerum diabolus duxit; in hac vero ab internis cruciatus auspicatur. Læsis siquidem internis ejus membris, majores ei gravioreque immisit dolores. Non perinde arbitror generosissimos martyres decertasse, atque præclaram Syncleticam. Illos namque scelestus ille extrinsecus adoriebatur, ac sive ensem, sive ignem admoveret, levius illud erat tentationibus sanctæ oblati. Ejus namque viscera quasi per fornacem igneam succendebat, paulatim ignem ex interioribus accendens; ac limæ instar diurno tempore corpus ejus insumebat : quod ut vere dicitur, grave est atque inhumanum. Etenim quibus judicarii magistratus commissi sunt, quando reis vulnerint graviora infligere supplicia, lentissimo

καὶ γὰρ οἱ πλεῖν ἀρχόμενοι, πρῶτον μὲν δεξιῶν πνεύματος τυγχάνουσι ἀπλώσαντες τὰ ἱστία· αὐθις δὲ αὐτοῖς ἐναντίος ἀνεμὸς ἀπαντᾷ· ἀλλ' οἱ ναυτικοὶ διὰ τὸ παρεμπεσθὲν πνεῦμα οὐκ ἀποσκευάζουσι τὴν ναῦν· μικρὸν δὲ ἠσυχάζαντες ἢ καὶ ἀπομαγνησάμενοι τῆ ζάλη, τὸν πλοῦν ποιοῦνται· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐναντίου πνεύματος προσπεσόντες, τὸν σταυρὸν ἀντὶ ἰστίου τανύσασαι, ἀδιῶς τὸν πλοῦν ἐκτελέσομεν.

103. Ταῦτα τῆς σεμνῆς καὶ παναρέτου Συγκλητικῆς τὰ διδάγματα· καὶ μᾶλλον πράξεις ἢ ῥήματα· καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ καὶ μεγάλα ὑπ' αὐτῆς ἐγνωρίσθη πρὸς ὑφέλειαν τῶν ἀκουσάντων τε καὶ θεασαμένων. Τοσοῦτον δὲ πλῆθος ἐξ αὐτῆς ἀγαθῶν ἐβλάστησεν, ὅσον ἀνθρωπίνῃ γλώσσᾳ ἀπορρήσειεν ἂν ἐκφράσαι.

104. Ὁ δὲ μισόκαλος διάβολος, μὴ φέρων τὴν τσαυτὴν τῶν καλῶν ἀφθονίαν, ἐξετίχeto, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἐδραματοῦργει, ὅπως ἂν δυνηθεῖ ἐπιθολῶσαι τὴν τῶν χρηστῶν ἀνατολήν. Καὶ λοιπὸν ἐξαιτεῖται πρὸς τὸν τελευταῖον ἀγῶνα τὴν γενναϊοτάτην παρθένον· καὶ τοσοῦτον αὐτῇ τῇ ἔχθρᾳ ἀμύνεται, ὡς μηδὲ τῶν ἐξωθεν μελῶν ἐνάρξασθαι τῆς πληγῆς· ἀλλὰ, τῶν ἐνδοσθίων ἀψάμενος, βύθιον αὐτῇ τὴν ἀλγυθόνα ἀπένεμεν· ὡς ἀπαραμύθητον αὐτὴν ἐκ τῆς ἀνθρώπων ἐπικουρίας γενέσθαι.

105. Καὶ πρῶτον μὲν τὸ ἀναγκαϊότατον ἐν ζωῇ πλήττει· μόριον, τὸν πνεύμονα, καὶ διὰ νόσων ὀλεθροφόρων κατ' ὀλίγον ἐξάπτει τὴν κακίαν. Ἐνεχώρει μὲν γὰρ καὶ ἐν ὀλίγῳ διὰ τῆς ἐξαιτήσεως συντεμεῖν αὐτῆς τὴν τελευτήν· ἀλλ' ὥσπερ αἰμοδόρος δήμιος, διὰ πληγῶν πολλῶν καὶ χρόνου μακροῦ τὴν οἰκείαν δεινότητα ἐνδείκνυται. Κατὰ μικρὸν γὰρ ἀναλύων τὸν πνεύμονα διὰ τῶν ἀναγομένων πυσμάτων, τοῦτον ἀπέβαλλε. Παρῆσαν δὲ καὶ πυρετοὶ ἀδιάλειπτοι, ῥίνης δίκην ἀποδαπανῶντες τὸ σῶμα.

106. Ὅγδοηκοστὸν ἦγεν ἔτος, ὅτε ὁ διάβολος τὰ τοῦ Ἰὼβ ἄθλα εἰς ταύτην μετέφερον· αὐταῖς μὲν γὰρ καὶ τότε ἐκέχρητο ταῖς μαστίξιν· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος συντέμνει τὸν χρόνον, φορτικωτέρας ποιοῦμενος τὰς ἀλγυθόνας. Πέμπτον μὲν καὶ τριακοστὸν ἔτος ὁ μακάριος Ἰὼβ ἐν τῇ πληγῇ πεποιήκεν· ἐνταῦθα δὲ ὁ ἐχθρὸς, ὥσπερ ἀπαρχὰς τινας τοῦ τῶν δεκάδων χρόνου ἀποσυλήσας, πρὸς τὰς πληγὰς συνάπτει τῷ ἱερῷ ταύτης σώματι. Τρεῖς γὰρ ἤμισυ ἔτη διὰ τῶν εὐκλεῶν τούτων πόνων τῷ ἐχθρῷ ἀπεμαχίστατο. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ Ἰὼβ ἐκ τῶν ἐξω τὰς ἀρχὰς τῶν τραυματικῶν ἐποιεῖτο ὁ διάβολος· ἐπὶ δὲ ταύτης ἐκ τῶν ἐσω πρόσσεισι ταῖς τιμωρίαις. Τῷ γὰρ ἐνδοσθίων αὐτῆς μελῶν ἀπτεσθαι, μείζονας αὐτῇ καὶ χαλεπωτέρας τὰς ἀλγυθόνας ἀπένειμεν. Οὐχ οὕτως οἶμαι τοὺς γενναϊοτάτους ἐνηθληκῆναι μάρτυρας, ὡς τὴν ἀοίδιμον Συγκλητικὴν. Ἐξείνους μὲν γὰρ ἐκ τῶν ἐξω προσήει ὁ παλαμναῖος. Κἂν τε γὰρ ξίφος, κἂν τε πῦρ αὐτοῖς προσέφερον, ἠπιώτερον ὕπηρεγε τῶν παρόντων αὐτῇ πειρατηρίων. Ἀντὶ μὲν γὰρ καμίνου πεπρωμένης τὰ σπλάγχνα αὐτῆς ὑπέκαיעν, ἐκ τῶν ἐσω τὸ πῦρ κατ' ὀλίγον ἐξάπτων· καὶ ῥίνης δίκην διὰ μακροῦ χρόνου ἀπεδαπάνη τὸ σῶμα. Καὶ ἔστιν ἀληθῶς βαρὺ τοῦτο καὶ ἀπάνθρωπον εἶπεν. Καὶ γὰρ οἱ τὰς

δικαστικὰς ἐμπειστημένους ἀρχάς, ὁπνήμα ἀν βου-
ληθῶσι τοῖς ἀμαρτήσασι βαρύτερας ἐπιθεῖναι τιμω-
ρίας, διὰ βληχροτάτου πυρὸς τούτους ἀναλίσκουσιν·
οὕτως οὖν καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐκ τῶν ἔνδον, ὡσπερ ὑποσφυχόμενον τὸν πυρετὸν κινῶν, ἀπαυστον ἐν νυκτὶ
καὶ μεθ' ἡμέραν ἐποιεῖτο τὴν τιμωρίαν.

107. Καὶ ταύτην δὲ τὴν πληγὴν γενναίως ὑποφέ-
ρουσα οὐ συνέπιπτε τῷ φρονήματι· ἀλλὰ πάλιν ἡ
μακαρία κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἠγωνίζετο. Καὶ γοῦν πά-
λιν ταῖς ἀγαθαῖς διδασκαλίαις τοὺς ὑπ' αὐτοῦ τραυ-
ματιζομένους ἴστο· καὶ γὰρ ὡσπερ ἐκ λέοντος αἰμο-
δόρου τὰς ψυχὰς ἀπλήγους ἀνέσπα. Ἐθεράπευε δὲ
τοὺς τραυματίας τοῖς σωτηρίοις τοῦ Κυρίου φαρμά-
κοις. Τινὰς δὲ καὶ ἀτρότους διεφύλαττεν· ὑποδεικνύ-
ουσα γὰρ αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὰς δολερὰς παγίδας,
ἐλευθέρους ἐποιεῖτο τῆς ἀμαρτίας.

108. Ἐλεγε δὲ ἡ θαυμασία, ὡς μὴ δεῖν ἀμεριμνῆν
ποτε τὰς Θεῷ ἀνακειμένας ψυχὰς. Ταύταις γὰρ μά-
λιστα ἀντίκειται ὁ ἐχθρὸς. Καὶ γὰρ, ἡσυχάζουσιν
αὐτῶν, βρῦχε, καὶ ἠττώμενος ἀνίσταται· καὶ μικρὸν
ἀποχωρήσας, ἐπιτιγρεῖ· κἀν βραχί τι ἀφουπνώσασιν,
οὕτως ἐπισπέρχεται· καὶ δι' ὧν νομίζει τις ἔχειν τὸ
ἀμέριμον, διὰ τούτων αὐτῶν ὑποσκειλεῖται· ὡσπερ
γὰρ ἀδύνατον τοὺς πάνυ φαύλους μὴ ἔχειν καὶ σπιν-
θῆρα καλοῦ, οὕτω τὸ ἐναντίον τοῖς χρηστοῖς πρόσεστι.
Τῶν γὰρ μαχομένων μοῖρὰ τις ἐν τοῖς ἀντικειμένοις
μέρεσι τυγχάνει. Πολλάκις γοῦν ἄνθρωπος παντὶ
αἰσχίῳ περιεστοιχίσται, καὶ πάσῃ ἀκολασίᾳ συμ-
πέφυρται· ἀλλ' ὁμως ἐλεήμων τυγχάνει· καὶ ἐν
σπουδαίοις πολλάκις ἐμπολιτεύεται σωφροσύνη, νη-
στεία, ἐπίπονος ἀσκήσις· εἰσι δὲ φειδωλοὶ καὶ κατὰ-
λαλοὶ.

109. Δεῖ οὖν τῶν μικρῶν μὴ ἀμελεῖν, ὡς μὴ δυ-
ναμένων βλάπτειν. Καὶ γὰρ ὕδωρ λίθον τῷ χρόνῳ
διέλυσε. Τὰ μὲν οὖν μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις κα-
λῶν ἐκ θείας χάριτος αὐτοῖς προσγίνεσται· τὰ δὲ δο-
κούντα μικρὰ τυγχάνειν δι' ἑαυτῶν ἀποσοθεῖν δεδι-
δάμεθα. Ὁ οὖν τῷ μεγάλῳ διὰ τῆς χάριτος ἀπομα-
χησάμενος, τοῦ δὲ μικροῦ καταφρονήσας, μεγάλως
βλαθῆσεται. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν, ὡσπερ γνήσιος
Πατήρ, ἀρετίαις τῶν παιδῶν αὐτοῦ ὀρμώντων πρὸς
βάδισιν, ὀρέγεται τὴν χεῖρα· καὶ κατὰ πᾶν ὅτι οὖν τῶν
μεγάλων ἡμᾶς κινδύων ῥύμενος, εἰς τὰ μικρὰ συγ-
χωρεῖ ἡμῖν ἀφ' ἑαυτῶν κινεῖσθαι· καθάπερ ποσὶ·
τούτοις τὴν γνώμην δεικνύς ἐλευθέραν. Ὁ γὰρ πρὸς
τὰ μικρὰ εὐάλωτος, πῶς ἂν τὰ μείζω φυλάξαι δυνη-
θεῖη;

110. Πάλιν ὁρῶν αὐτὴν δυσχυριζομένην καὶ ἑαυ-
τοῦ ὁ μισόκαλος, ἤχθετο. Καὶ ὁρῶν ἑαυτοῦ τὴν τυ-
ραννίδα καθαιρουμένην, ἕτερόν τινα μηχανᾶσθαι κα-
κίας τρόπον· καὶ πλήττει τὰ φωνητικὰ ὄργανα, πρὸς
τὸ τὸν προφορικὸν ἐκκόβει λόγον, δοκῶν διὰ τούτου
λιμαγχοῦσθαι τῶν θεῶν λόγων τὰς συνερχομένας.
Ἄλλ' εἰ καὶ τὴν ἀκοὴν τῆς ὠφέλειας ἐστέρησεν, ἐν
τῷ μείζονι τὸ κέρδος δεδῶρηται· τῇ γὰρ ὄφει τοῖς
κάθεσιν ἐνατενίζουσαι, μᾶλλον ἐκραταιοῦντο τὴν
γνώμην. Τὰ γὰρ ἐκείνης τοῦ σώματος τραύματα
τὰς πεπληγμένας ψυχὰς ἴστο· καὶ ἦν ἰδὲν προφυλα-

A eos igne absumunt. Sic quoque inimicus ex inter-
nis, velut suburentem commovens febrem, inces-
santer die nocteque cruciatum movebat.

107. Illa vero, hujusmodi plagam strenue ferens,
non concidit animo. Rursumque beata virgo ad-
versus hostem instaurabat pugnam. Iterumque præ-
claris suis documentis, vulneratos ab inimico sana-
bat : ac velut e faucibus sanguinarii leonis animas
illæsas extrahebat. Saucios curabat salutaribus
Christi remediis. Nonnullos invulneratos servabat,
indicatisque dolosis 640 diaboli laqueis, liberos
reddebat a peccato.

108. Dicebat porro admiranda illa virgo : Ani-
mas Deo dicatas nunquam debere ponere sollicitu-
dinem, quia eis potissimum adversatur inimicus :
nam dum in secessu illæ et in quiete versantur,
rugit ille, victus indignatur ; paululumque secedens
observat num aliquando vel tantillum obdormiscant,
tuncque irruit : ac per quæ quis existimat in tuto
se versari, per eadem illum supplantat. Sicut enim
feri nequit eos qui admodum scelerati sunt, non
habere vel scintillam boni ; ita vicissim se res ha-
bet in bonis : siquidem eorum quæ inter se pugnant
portio quædam in oppositis partibus exsistit. Unde
sæpenumero homo omni turpitudine circumdatus,
omni intemperantia fœdatus, attamen misericors
est : sæpeque in virtutis studiosi versantur conti-
nentia, jejunium, laboriosa exercitatio : sunt autem
forsan avari et obtrectatores.

109. Non itaque negligenda sunt parva, quasi
nocere non valeant. Nam diuturnitate temporis
gutta cavat lapidem. Porro maxima pars bonorum
quæ in hominibus sunt, ex divina ipsis gratia pro-
veniunt ; quæ autem minora videntur esse, per nos
ipsos profligare edocti sumus. Qui igitur majoribus
quidem per gratiam expugnatis, quod parvum est
contempserit, ingenti afficietur damno. Nam Domi-
nus noster, utpote verus Pater, incipientibus ambu-
lare filiis suis manum porrigit : atque a gravibus
quibusque periculis liberatos, nos sinit parva peri-
cula per nos ipsos adire, quasi pedibus ambulan-
tes : hisque liberum declarat arbitrium. Nam qui
parvis facile vincitur, majora cavere qua ratione
poterit ?

110. Rursum igitur advertens boni osor ille eam
adversus ipsum corroborari, indignabatur. Videns-
que destrui tyrannidem suam, alium machinatur
malitiæ modum : vulneratque membra vocalia, quo
sermonem doctrinamque illius interpellaret, ratus
sic eas quæ convenirent facere divinorum sermonum
interituras. Verum etiamsi aures earum solita uti-
litate privarit, majus tamen ipsis lucrum concessum
fuit, cum oculis quæ illa pateretur perspicere,
majore animi robore firmabantur. Vulnere quippe
corporis ejus, vulneratas animas curabant. Videre-

que erat, munimen sanitatemque spectantibus afferre beatæ virginis magnanimitatem atque perseverantiam.

111. Hanc ergo ipsi ulceris causam efficit inimicus : molarem unum dentem dolore affecit, mox gingivam putrefacit : excidit os ; ulcus totam percurrit maxillam ; corrumpuntur vicinæ partes : per quadraginta dies os corroditur, postque duos menses foramen aperitur. Omnia circum loca nigricabant, os ipsum etiam corruptum paulatim absumitur : putredo foetidissimusque odor totum corpus occupavit ; ita ut quæ ministrarent ipsi, majore quam illa nausea afficerentur. Subindeque ac diutius abscedebant, immanissimum foetorem non ferentes. Cum id necessitas postularet, aromatum vi succensa ingressæ, mox discedebant ob teterrimum odorem. At beata virgo aperte adversarium conspicebat, neque sinebat admoveri sibi subsidium humanum, hæc in re suam commonstrans fortitudinem. Cum autem cœtus virginum hortarentur, ut vel aromatibus loca illinerentur propter suam infirmitatem, nequaquam illa morem gessit. Existimabat enim per externum auxilium gloriosissimi certaminis imminui decus. Illæ porro medicum quemdam evocant, si forte posset ille persuadere virgini ut curationem admitteret. At illa id minime tulit dicens : Quid me ab hoc præclaro certamine arcetis ? Cur quæritis quod apparet, ignorantes quid lateat ? Quid tam curiose factam perquiritis, cum auctorem non videatis ? Tum medicus ipsi : Non 641 C curationis aut solatii causa remedium offerimus ; sed ut corruptum exstinctumque membrum pro moré sepeliamus, ne qui adsunt una pereant : nam quod mortuis admoveri solet, id jam nos admoveamus : aloem cum myrrha et myrto vino madidam appono. Illa vero admisso consilio annuit, miserata præsentem cœtum : eo enim pacto purgabatur foetoris vehementia.

112. Quis non exhorruit immane ulcus conspicuas ? Cui non utilis fructuosusque conspicuus inimici lapsus ? Illic ulcus immisit unde salutaris et dulcissimus fons sermonum prodibat. Ejus immanitas modum omnem exsuperans, solatia quæque dissipavit. Tanquam fera sanguinaria, totam convenientium curam inutilem reddidit, ut discerperet oblatam prædam. Sed dum quærit cibum, factus est pabulum. Corporis enim infirmitate quasi per hamum illectus captusque fuit : feminam videns, contemnebat, quia ignorabat virilem ejus animum. Didicerat morbida membra esse, cœntiebat quippe, nec poterat fortissimam illius mentem æstimare. Trium igitur mensium spatio hoc in agone decertavit. Virtute autem divina totum corpus sustentabat. Nam quæ corporis conservationi inserviunt imminuebantur. Aderat inedia : quo enim modo potuisset cibos sumere, obtinente tanta tæbe atque

Α κήν και θεραπειαν τῶν θεωμένων την τῆς μακαρίας μεγαλοψυχίαν τε και καρτεριαν.

111. Πρόφασιν μὲν οὖν αὐτῇ τῆς πληγῆς ποιεῖται ταύτην ὁ ἐχθρὸς· μίαν γὰρ μύλην ὀδονήσας, σήπει παραυτὰ τὸ οὖλον· καὶ ἐκπίπτει μὲν τὸ ὄστέον· ἡ δὲ νομὴ διατρέχει εἰς ἄπασαν τὴν γένυν, καὶ γίνεται φθορὰ τῶν ἐπιχειμένων σωμάτων· καὶ ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις τερηδονίζεται τὸ ὄστέον· καὶ μετὰ διμηναῖον χρόνον, γίνεται ἔκτρησις. Μεταυθέντες οὖν ἦσαν ἅπαντες οἱ περίξ τόποι. Τὸ δὲ ὄστέον καὶ αὐτὸ φθαρὲν, κατ' ὀλίγον ἐξάπαντο· σῆψις δὲ καὶ βαρυτάτη δυσωδία καθ' ὅλον τὸ σῶμα ἐκράτει· ὡς τὰς ὑπουργούσας πλεον αὐτῆς πάσχειν. Καὶ τὸν μὲν πλείονα χρόνον ἐχωρίζοντο, μὴ φέρουσαι τὴν ἀπάνθρωπον ὀσμὴν· ὅτε δὲ χρεια ἐκάλει, θυμιαμάτων ὑπεκκαλοῦσαι πληθὸς προσήσαν, καὶ αὐθις ὑπεχώρου διὰ τὸ τῆς δυσωδίας ἀπάνθρωπον. Ἡ δὲ μακαρία προφανῶς ἐθεώρει τὸν ἀντίπαλον, καὶ οὐδ' ὄλις συνεχώρει αὐτῇ ἀνθρώπινον προσαχθῆναι βοήθημα· δεικνύουσα καὶ ἐν τούτῳ τὴν οἰκείαν ἀνδρείαν. Αἱ δὲ συνελοῦσαι παρεκάλουν καὶ μύροις τοὺς τόπους ὑπαλειφεῖν διὰ τὴν ἐκρωτῶν ἀσθένειαν, καὶ οὐκ ἐπέθετο. Ἡγεῖτο γὰρ διὰ τῆς συμμαχίας τῶν ἐκτὸς καθαίρεισθαι τοῦ ἐνδύξου ἀγῶνος. Καὶ δὴ τινα λατρὸν αἱ συνελοῦσαι μεταστέλλοντα, ὡς, εἰ γε δυνηθεῖη, καὶ αὐτὸς πείσει θεραπείας τυχεῖν. Ἡ δὲ πάλιν οὐκ ἠνείχετο, λέγουσα· Τί με τῆς ἀγαθῆς πάλης ταύτης ἐγκόπτειτε ; Τί ζητεῖτε τὸ φαινόμενον, ἀγνοοῦσαι τὸ κρυπτόμενον ; Τί πολυπραγμονεῖτε τὸ γινόμενον, τὸν ποιοῦντα μὴ θεωροῦσαι ; Καὶ πρὸς αὐτὴν φησιν ὁ παρὼν λατρὸς· Οὐχ ἔνεκεν θεραπείας τινὸς ἢ παραμυθίας προσφέρωμεν φάρμακον, ἀλλ' ἵνα τὸ ἠλλοτριωμένον καὶ νεκρὸν μόριον κατὰ τὴν συνήθειαν θάψωμεν, πρὸς τὸ μὴ τοὺς παρόντας συνδιαφάρηται. Ὅπερ γὰρ τοῖς θεθνεῶσι προσάγουσι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς νῦν ποιούμεν· ἄλλην ἄμα σμύρνην καὶ μυρσίνην ὀκνη δέυσας προστίθημι. Ἡ δὲ, ἀποδεξαμένη τὴν συμβουλίαν ἠνείχετο. τὰς συνελοῦσας μᾶλλον ἐλεήσασα· ἐκαθαίρειτο γὰρ ἐκ τούτου ἡ ἀμετρία τῆς δυσωδίας

112. Τίς οὐκ ἐφριξε τὴν τληικαύτην πληγὴν θεασάμενος ; Τίς οὐκ ὠφελήθη τὴν καρτερίαν τῆς μακαρίας θεασάμενος, καὶ ἐν ταύτῃ τὴν κατὰπτωσιν τοῦ ἐχθροῦ ἐνοήσας ; Ἴκει μὲν γὰρ ἔστησε τὴν πληγὴν, ὅθεν ἡ σωτήριος καὶ γλυκυτάτη τῶν λόγων προεῖπη γῆ, καὶ τὸ ὑπερθάλλον αὐτοῦ τῆς δεινότητος πᾶσαν παράκλησιν ἀπεσκέδασεν. Ὅσπερ γὰρ θηρίον αἰμοδόρον, πᾶσαν τῶν συνεργουμένων τὴν σπουδὴν ἀπεσέθησε, πρὸς τὸ σπαράξει τὸ προσπεσὸν θήραμα· καὶ θοίνην ζητῶν, βορὰ γέγονε. Ἐδελεάσθη γὰρ ὡσπερ δι' ἀγκίστρον τῆ τοῦ σώματος ἀσθενεία· γυναικα ὀρῶν, κατεφρόνει· ἠγγίνει γὰρ αὐτῆς τὸ ἀνδρείον φρόνημα. Νοσοῦντα τὰ μέλη κατεμάνθανεν· ἐτιφλωτε γὰρ, τὸν ἰσχυρότατον αὐτῆς λογισμὸν κατὸπτεῦσαι μὴ δυνάμενος. Μητοὶ μὲν οὖν τρισὶ καὶ πρὸς τοῦτον τὸν ἀγῶνα ἐνήθησε. Δυνάμει δὲ θεῆς τὸ ὅλον παρεκρατεῖτο σῶμα. Τὰ γὰρ συντελοῦντα πρὸς τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐμμεμείωτο. Ἀτροπία μὲν οὖν παρῆν·

πίως γὰρ ἠδύνατο σιτίων μεταλαβεῖν, τοσαύτης σί-
ψεως καὶ δυσωδίας κρατούσης; Ἀποκεχώριστο δὲ
ἀπ' αὐτῆς καὶ ὁ ὕπνος ὑπὸ τῶν ἀλγηδόνων ἐκκοπτό-
μενος.

115. Ὅτε δὲ αὐτῆς τὸ πέρας τῆς νίκης καὶ τοῦ
στεφάνου ἐγγὺς ἐγένετο, καὶ ὀπτασίας ἐθεώρησε καὶ
ἀγγέλων ἐπιστασίας, καὶ παρθένων ἁγίων προτροπὰς
πρὸς τὴν ἀνοδὸν, καὶ ἐλλάμψεις ἀνεκλαλήτου φωτὸς,
καὶ παραδείσου χώρον· καὶ μετὰ τὴν θέαν τούτων,
ὡς περ εἰς ἑαυτὴν γενομένη, καθήγγειλε ταῖς παρ-
ούσαις, γενναίως τε φέρειν, καὶ μὴ ὀλιγωρεῖν πρὸς
τὴν παρόν. Εἶπε δὲ αὐταῖς, καὶ ὡς ὅτι Μετὰ τρεῖς
ἡμέρας χωρισθήσομαι τοῦ σώματος. Οὐ μόνον δὲ
τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὴν ὥραν τῆς ἀφίξεως τῶν ἐνταῦθα
ἐδήλωσε. Καὶ συντελεσθέντος τοῦ χρόνου, ἀπῆλθεν ἡ
μακαρία Συγκλητικὴ πρὸς τὸν Κύριον, ἐπαθλον τῶν
ἀγῶνων παρ' αὐτοῦ δεξαμένη τὴν τῶν οὐρανῶν βασι-
λειάν· εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ παναγίῳ Πνεύ-
ματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(2) Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ταῖς πρεσβείαις
τῆς πανμνήτου Θεοτόκου τῆς ἐμῆς βεβαίας ἐλπίδος,
καὶ ὧν Πατέρων πόμπη καὶ κόπη τοὺς βίους συνελε-
ξάμην, ἀξιωσόν με τὸν ἁμαρτωλὸν εὐρεῖν χάριν
ἐνώπιόν σου οἷς οἶδας κρίμασιν.

Ἔως ὧδε πεπλήρωνται οἱ ἐκ τῆς ἁγίας παρὰ τοῦ
μακαρίου Ἀρσενίου τοῦ Πηγάδου ἐξεληλυθότες λόγοι,
καθὼς καθ' εἰρμὸν κείνται ἅπαντες.

(2) Hæc, ad finem usque, exstant in Schedis Combefisianis, nec leguntur in Monumentis Co-
telerii

IN SEQUENTIA DUO OPUSCULA ASCETICA ADMONITIO.

A multis jam sæculis subsequentes duæ asceticæ exhortationes ad monachos et ad sponsas Christi Athanasii nomine prodire. In collectione namque Regularum, quæ octavo sæculo a Benedicto Anianensi concinnata est, utraque comparet Athanasii nomine inscripta; cum neutra tamen Athanasii nihil nisi nomen admittat. Nam ipsa luce clarius est, a Latino scriptore, et quidem eleganti Latineque, ut illa ætate, peritissimo, adornatas fuisse. Secunda porro, in Actis concilii Aquisgranensis exstat integra, Athanasioque ascribitur. Unde fortasse suspicari liceat, fuisse illam, pariterque priorem, quæ eodem ferme styli genere conscripta est, ab auctore suo commendationis causa Athanasii nomine insignitam. Utrumque autem opusculum in Appendice ad codicem Regularum, curante Luca Holstenio editum fuit Parisiis anno 1663.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII EXHORTATIO AD MONACHOS.

(Vide Patrologiæ Latinæ tom. CIII, col. 665, in Benedicto Anianensi.)

EJUSDEM EXHORTATIO AD SPONSAM CHRISTI.

Vide ibid., col. 671.

IN EPISTOLAM SEQUEMTEM MONITUM.

642-649 Epistolam Athanasii nomine ad episcopum Persarum conscriptam, Roma nobis transmisit vir cl. Claudius Stephanotius, procurator gen. nostræ congregationis, non hoc uno nobis nomine observandus: multa quippe nobis perhumaniter officia contulit. Nemo autem non videt fuisse primo Græce exaratam, exinde vero Latine ab minus perito scriptore translata. Et quidem ex vertendi ratione videtur antiqua esse versio: olet enim peregrinum illud et inelegans Latinitatis genus, quod vi, viii et subsequentibus sæculis in usu erat. Νοθείας porro argumenta nec occulta præfert: cujusmodi est illud quod ait: Secundum quod scriptum est: « Una Deitas in tribus stantiis cognoscenda, » quasi vero in libro quodam, cuius auctoritati Athanasius astipularetur, ejusmodi sententia reperta sit. Ubi advertas velim, illud, in tribus stantiis, expressum videri ex hoc dicto, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, quæ sententia licet apud Athanasium nonnunquam usu veniat, non ita autem adhibetur, quasi in confesso apud omnes sit; cum opposita huic propositio, quod scilicet una sit ὑπόστασις; in Trinitate, ut catholica et tum temporis admittenda declaretur ab Athanasio in tomo Alexandrinæ synodi, pag. 773, dum tamen penes eam vocum varietatem eadem fides reperitur. Haud leve item illud est νοθείας indicium, quod ementitus iste Athanasius epistolam Dionysii ad Paulum Samosatenum mittat ad Persas, quæ jam communi eruditorum calculo inter supposititia computatur. Habetur autem illa tom. I Bibliothecæ PP. Græc., pag. 273, sed in nonnullis multum discrepat ab ista quam edimus versione, in qua desunt bene multa, sive interpretis incuria, sive ex codicum diversitate. Caterum nihil est quod ambigamus ab eodem concinnatum fuisse utriusque epistolæ interpretationem, quod ipsum versionis genus ἀδυστάτως per se significat.

Dilectissimo παπᾶ et ei qui cum ipso est clero, et qui in Persarum provincia habitat, et qui in fide Dei firmati sunt, Athanasius, in Domino gaudere.

650 Sancta et divinitus inspirata Scriptura antiquorum nobis actus enarrat, deducens nos ex ipsa ad ea quæ utilia sunt actionum, abominantes omnem speciem malitiæ et impietatis. In Regnorum igitur libris scribit deliquisse Israel, et adorasse creaturam magis quam Creatorem. Scitis autem quantum malum sit Conditorem relinquentes, eam quæ illi debetur gloriam idolis aptare et creaturis. Hoc illis agentibus, retraxit Deus adiutorium suum, ubi ipsi se tradunt in servitute regibus vestris, captivi autem adducuntur sub Salmanassar rege Assyriorum pro terra sua Palæstina, dico habitare terram Assyriorum in fluviis Evalæ et Enaborzozan et montes Medorum. Introducit autem pro ipsis habitare Samariam Babylonius, ex Cuthan et Deajan, et Decmath, et Sepphaven, et habitaverunt in civitatibus Samariæ pro filiis Israel. Et factum est in initio sessionis eorum, non timuerunt Dominum, et immisit Dominus leones in eos et erant interficientes ex eis, et dicentes dixerunt regi Assyriorum: Gentes quas transtulisti et posuisti in civitatibus Samariæ ignorant iudicium Dei terræ, et immisit in eos leones, et ecce sunt mortificantes eos, propter quod nesciunt iudicium Dei terræ. Et præcepit rex Assyriorum dicens: Ducantur ii qui exinde sunt et proficiscantur et maneat ibi, illuminent illos iudicia Dei terræ. Et adduxerunt unum ex sacerdotibus, quem transmigraverat de Samaria et sedit in Bethel, et erat illuminans eos sacerdos quomodo timerant Dominum. Et edocti hi qui transmigrati

A fuerant, datam legem filiis Israel non perfecte custodierunt, sed erant et legi servientes ex parte, et consuetudinibus paternis utentes⁸⁰. Et usque nunc Samaritæ istis consuetudinibus utuntur, ejecti a Deo propter quod non mundam, sed commistam nescio quam servitute consummant, neque legem Mosi neque consuetudinibus patriis perfecte servientes. Ista agnoscentes, dilectissimi, mundam offeramus Deo servitute, non commistam habentes impietatis speciem, sed impolluta et pia, qua Deus delectatur; nullum enim suscipit, magis autem et ad iudicat duobus dominis servientem. Avertimini a patribus traditam vobis idololatriam: hæreticis non coaptemini: melius enim erat huiusmodi non cognoscere veritatem, quam cognoscentes retrorsum converti⁸¹. Dicendum est enim illis: *Canis reversus ad vomitum suum, et sus lota in volutabro gurgitis*⁸². Nos autem ita: *Unus enim nobis Deus, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et unus Spiritus sanctus*⁸³, significans universa Trinitas perfecta, consubstantialis, æqualis virtutis, ἰσοκλής, id est æqualis gloriæ. Pater omnium bonorum fons, ex quo Filius natus est, ex quo et Spiritus sanctus procedit, secundum quod scriptum est: Una deitas in tribus stantiis cognoscenda. Sed in novissimis sæculi temporibus miseratus quod lapsum est in impietate genus humanum, quod creatum est ad imaginem et similitudinem Dei, conversum in adorationem operum manuum suarum, deposuit seipsum involuntaria evacuatione

⁸⁰ IV Reg. xvii. 26-33. ⁸¹ II Petr. ii, 21. ⁸² II id. 22; Prov. xxvi. 11. ⁸³ I Cor. viii, 6

secundum humanitatem unigenitum Dei Verbum, A
 consubstantiale Patri et incarnatus ex sancta et Dei
 genitrice Virgine, καὶ ὑπομεταί, id est, et temperat
 nostram vitam, edocens quomodo oporteat vivere
 per evangelicæ prædicationis magisterium : et pa-
 titur propria sua carne, et expolians infernum re-
 vixit triduanus, ascendit etiam in cœlos et sedet ad
 dexteram majestatis in excelsis. Ipsum venturum
 expectamus in gloria Patris judicantem vivos et
 mortuos, reddentem unicuique secundum opera
 ejus ; piis quidem quæ nec oculus vidit, nec auris
 audivit, et in cor hominis non ascendit : impios
 autem mittens in ignem æternum, ubi interminabi-
 lis vermis et fletus et stridor dentium, Istitis coactus
 sum litteris uti ad vos, audiens hæreses aliquas ini-
 quissimas superseminari, quibusdam in vestra re-
 gione non euntibus in vestigiis neque Evangeliorum
 doctrina, nec in apostolorum prædicationibus, nec
 in sanctis synodis, sed impia quædam effudenti-
 bus et cauteriata dogmata, quæ cœpta sunt ab iniquo
 Paulo Samosateno, quem expulit universalis syn-
 odus, audentem dicere in homine quodam secundum
 nos inhabitasse Deum Verbum, sicut in uno pro-
 phetarum, et non esse Deum incarnatum sanctum
 Emmanuel secundum evangelistæ magisterium cla-
 mantis : *Verbum caro factum est, et habitavit in*
nobis ⁶³ : non abiciens quod erat, accipiens autem
 quod non erat. Istum, ut dixi, universalis synodus
 deposuit, impium quod ab impio expositum est
 dogma esse sanciens, sed et Dionysius Alexandriæ
 episcopus scribit ad ipsum attrahens ad pœnitentiam,
 abinentem ab impia hæresi, et sunt paria
 epistolæ Dionysii, contuli.

DIONYSIUS EPISCOPUS ALEXANDRIÆ, AD PAULUM
 SAMOSATENUM.

Dilectissimo fratri Paulo episcopo Antiochiæ,
 cum omni clero, Dionysius episcopus Alexandriæ,
 multum gaudere.

« Et primum scribente te scripsimus, attrahentes
 tæut manifeste diceres quod vis : et nunc scribimus
 sicut possibile est judicantes de his quæ secundo
 dixisti, quia vitiosa sunt verba quæ a te dicta sunt,
 nullius habentia satisfactionis ostensionem, et quia
 sufficienter possint retorqueri quæ tibi præcipitan-
 ter visa sunt definire : duas hypostases dicente duas
 personas unius et solius Christi, duos Christos et
 duos Filios. Unum natura Christum et Filium Dei
 præexistentem, et alterum secundum æquivocationem
 Christum et Filium Dei, qui postea et in ulti-
 mis temporibus exstitit, et secundum beneplacitum
 Dei accepit nomen Filii, quemadmodum civitas
 Domini, et domus conditoris. Voens oblitus pœ-
 otia [Gr. ὁ ἑταίρος], quia unus prædicatus est
 et unigenitus Filius Dei et Christus Jesus voca-
 tus, Dominus gloriæ, sicut dictum est de ip-
 so, et salvans credentes in ipsum propria pas-
 sione divina salute non humana : Ipse enim,

inquit, *salvum faciet populum suum a peccatis eorum* ⁶⁴.
 Soli enim Deo possibile est a peccatis salvare. **651**
 sicut et debitori [leg. creditori] remissionem præ-
 stare : *Quis enim, inquit, Deus sicut tu, auferens*
iniquitatem, et supergrediens injustitiam ⁶⁵ ? Audi igitur
 et intellige ea quæ a te dicta sunt, et attende
 ea quæ a me dicuntur : Beneplacitum est Deo ma-
 joribus donis hominem honorare quando et am-
 plius placuerit Deo in virtutum conversationem :
 nihil autem horum visum est in Christo Jesu, ne-
 que prudentiæ gratia, φιλοπονία, id est studium
 laboriosum ; neque per castitatem, ciborum absti-
 nentia, supergredientem humanam mensuram. Et
 Joannes quidem admirabilis erat, neque panem
 comedens, neque vinum bibens ; Christus autem
 testimonium habuit comedens et bibens. Et ille
 quidem in eremo degens solitariam vitam perficie-
 bat ad placendum Deo : Dominus autem Jesus erat
 cum apostolis, mulieribus, et reliquis, non segre-
 gatus ab eorum conversatione ; et propter hoc
 ostendebatur differentia Christi ad Joannem mira-
 bili munditia et justitia incomparabili. Quia Joan-
 nis quidem operatio erat justitiæ ; Christi autem
 naturæ. Ergo inconveniens est dicere hominem
 Christum beneplacitum habuisse a Deo pro omni-
 bus hominibus in Dei habitationem sine solitaria
 et laboriosa justitia. Christus autem non verbo,
 (sed veritate,) per eam quæ in Spiritu est unitionem
 hæreditavit, incarnatum ex Virgine Maria,
 sicut et puer propter eam quæ ex ipso est carna-
 lem generationem. Prædicatur autem et Christi no-
 men verbo et antequam ungeretur, sicut et puer,
 Deus fortis, antequam ex muliere nasceretur : sed
 et vestimenta ejus divisa esse dicuntur, et exho-
 noratum esse priusquam exhonoreretur, non enim
 ex rebus ipsis de Christo dicta sunt ista, sed pro-
 phetice. Quomodo ergo unus Christus alterius Chri-
 sti nomine vocari habet, dum non existant duo ?
 Civitas autem cum Domino non numeratur in unum
 numerum, nec domus cum conditore, quomodo nec
 eadem operatur civitas et imperator, nec domus
 et conditor, nec civitas aliquando vocabitur impe-
 rator, nec leges constituet civitas sicut imperator,
 nec domus ædificat. Et alius docet artem, in uno
 autem connumerantur quæ ejusdem sunt generis,
 sicut homo homini, Deus Deo, quomodo et qui ea-
 dem operari possunt. Expulsus igitur es, certe ne-
 que duos Christos, et duos Filios Dei prævalent di-
 cere, neque eos qui duo sunt sicut unam perso-
 nam. Dei autem forma Verbum ipsius, et sapientia,
 Filius Dei, et Deus idem ipse constitendus est. Igitur
 persona et una subsistentia personæ nec pos-
 sunt esse hæc ἐπ' ἀνοῦν [editi, ἐπ' ἀνθρώπων], id
 est, in his quæ sine mente sunt. Verbum enim ho-
 minis et sapientia et virtus, et forma insubsisten-
 tiales partes unius hominis aspiciuntur, sed nec
 homo singula eorum quæ dicta sunt, nec Filius

⁶³ Joan. 1, 14. ⁶⁴ Matth. 1, 21. ⁶⁵ Mich. vii, 18

sunt ista, ob hoc nimirum, quia forma hominis et ὁ Ἀδῶς, id est, persona esse αὐτοτελής, id est, per semetipsum perfecta, non possunt. Quia vero forma Dei et Verbum ejus, Deus et Filius constendus est. Ostensum igitur impossibile esse et istud tuum sophisma dicentis hominem esse formam hominis, ob hoc quia sit Deus forma Dei: qui autem ex mortuis resurrexit Christus, vivorum et mortuorum Dominus est, et ipsi vivunt omnia: *Sive vivimus, inquit, sive morimur, Domini sumus* ⁶⁵. In hoc enim ait, Christus mortuus est et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominaretur. Deus est enim natura, qui dominator est omnium, sicut ex mulieribus agnitus prædicatur, dicente Thoma: *Dominus meus et Deus meus* ⁶⁶. Deus autem sanctorum apostolorum, non qui natura homo, sed qui natura Deus est, qui hæreditavit gentes et judicat, sicut dictum est, omnem terram: *Exsurge enim, inquit, Domine, judica terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus* ⁶⁷. Filius autem et hæres mortuus est postea; post servos et prophetas, sicut ipse ait in Evangelio. Quomodo ergo homo Christus, et non Deus verus, et adorandus ab omni creatura? Incorporatum est enim Dei Verbum ex sancta Virgine, unde et passionem pro nobis suscepit, evacuans semetipsum et humilians usque ad mortem, mortem autem crucis: æqualis Deo existens, sicut dictum est, et obediens Deo factus, et sub lege divinus legislator. Et quid multa, unus est Christus, una persona visibilis et invisibilis, id est divine et sensibiliter simplex desursum et deorsum, compositus ex Deo et ex muliere. Conditor ergo et Creator passibilis et impassibilis erat, mundum sanctificans, et sanctificatus, et credimus quia proprium ejus est sanctificare et sanctificari: *Et pro ipsis enim, inquit, sanctifico me ipsum* ⁶⁸. Quod impossibile est homini ut sanctificetur, soli autem Deo istud possibile est, homini factio secundum carnem, quia et Deus est et homo idem ipse singularis personæ. Istis ergo sine contentione ita se habentibus, expulsa tibi sunt omnia sententialiter, et juveniliter dicta. Alium virum dicente te Christum præter Deum Verbum, ab alio Christo dignitate et honore et operatione differentem, et unum Christum in Christo habitantem, et operantem divinæ justitiæ opera. Erubescere igitur quia irrationabile est aliquam et inanimatam materiam Christum exponens quæ a sole operari posse [γῆν ὑπὸ ἡλίου ἐνεργουμένην]. Terra enim sine voluntate species est. Sic enim dixisti: Inŕma filii a Deo auferrī dicimus, sicut humectationem terræ ab arido. Vides in quantum inconsiderationem deponas, sicut dicis virum assumptum a Deo Verbo ut nec homo esse possit; liberum ei offerens arbitrium. Non enim secundum propriam potestatem: hominum enim hoc tantum et angelorum est. Desertum autem dicis factum Salvatorem Christum despiciens semetipsum,

A propter hoc quod dixit in cruce: *Deus meus, Deus meus, utquid me dereliquisti* ⁶⁹? Et in quo natura Dominus est et Verbum Patris, per quem omnia, et consubstantiali Patri a Patribus dictum. Sic enim dixisti, filium hominis Christum non esse Filium Dei, nec Petrum reveritus qui per revelationem Patris filium hominis, Filium Dei viventis confessus est, et Thomam, Dominum suum et Deum Christum ex vulneribus ejus agnoscentem: pro nobis enim dolet, sicut qui carnales passiones sustinuit pro nobis, sicut Isaias dicit: *Ipse debilitates nostras accepit, et infirmitates portavit* ⁷⁰. Ipse nobis utique Deus Verbum. Volens enim incarnatus est, nec enim aliter possibile erat pati Dominum nostrum Jesum Christum, nisi incarnaretur in similitudine hominis animati intelligibilis, ut quod non correxerat homo, hoc Verbum Dei incarnatum corrigeret. Neque enim ex muliere totum existit Christus, sed secundum humanitatem, ex Deo autem secundum spiritum, nec enim aliter Dei genitrix Maria vocari potest. Aliquando nec Domini interfectores Judæi, si non erat Deus Christus secundum Deum Verbum, sed nec præter peccatum esse poterat: sine abstinentia et sapientia absque magistris, nisi Deus esset continens proprium corpus, et operans ut Deus; propter quod et volens mortuus est, et sponte surrexit a mortuis. Filius existens Dei unigenitus et divinam gloriam petens antequam mundus factus esset, non vacuus ejus et antequam peteret: sicut et Sanctus existens sanctificationem suscipiebat, qui Spiritum sanctum largitur secundum inspirationem propriam, et præexistens ex Deo sempiternæ, divina generatione initium essendi corporaliter ex muliere accipiens, et propter hoc natura justus sicut Deus, non secundum abstinentiam laboris sicut omnis homo, et delicta ex **652** necessitate subsequitur: *Non est enim, inquit, justus super terram, qui faciet bonum et non peccet* ⁷¹. Propter quod et certamina et labores venerantium Deum, et intercessionem pro his qui culpabiles sunt, et omnimodam bonitatem Dei et miserationem indigemus omnes homines. Christus autem non abstinentia, nec ex fide ostensus est, sicut jam prædictum est: naturalis enim justitia divina virtus existit, et ipsa est solus qui creditur Deus verus et repositus ab hominibus eam quæ in ipso est fidem: *Qui enim, inquit, credit in me, vivit in æternum* ⁷². Et, *Qui diligit me, mandata mea servat* ⁷³, et reliqua. Quid ergo confiteris Christum, dic: neque unum, neque duos potes dicere, nec Deum nec hominem. Ista est enim definitio eorum quæ a te dicta sunt: neque enim natura cum justum dicis sicut Deum; Deus est enim hoc natura quod bonum dicitur de ipso. Justum eum dicis sicut hominem justitia abstinentiæ, sic enim homo justus, nec indefinito decedens appares nil habens quod dicas de Christo. Deinde di-

⁶⁵ Rom. xiv, 8. ⁶⁶ Joan. xx, 28. ⁶⁷ Psal. lxxxviii, 8. ⁶⁸ Joan. xvii, 19. ⁶⁹ Matth. xxvi, 46; Psal. xxi, 1. ⁷⁰ Isa. liii, 4. ⁷¹ Psal. xlii, 3; Rom. iii, 10-12. ⁷² Joan. xi, 26. ⁷³ Joan. xiv, 21.

cis secundum communionem justificari Christum, A etorum voluntati rependitur, et qui consentient eum coram hominibus, confitebuntur ab ipso coram Patre ejus qui in cœlis est, sicut ipse dicit ⁷⁴: et qui compatiuntur Christo, in conformationem venient gloriæ ejus. Ista enim verax communio hominis ad Deum non sine fide ostendi potest et dignissimis operibus. »

EADEM EPISTOLA AD EPISCOPUM PERSARUM GRÆCE ET LATINE.

Ex Bibliotheca Colsliniana, pag. 269.—*Epistolam Athanasii ad episcopum Persarum, inquit Montfauconius, Latine edidimus inter spuria Athanasii Opera tom. II, p. 649; estque vetus interpretatio Græcæ quam hic damus, epistolæ: et in fine quædam habet que in textu Græco non observantur: Græcus porro ille cætus, licet Athanasium in titulo ementiatur, quia tamen antiqua est hæc epistola, et Græcæ nunquam edita, hic locum habere commode potest.*

Ἀγαπητῶ πάπα, καὶ τῶ ὑπ' αὐτὸν κλήρω τοῖς B *Dilecto papæ et clero ipsi subdito, iisque qui Persarum regionem incolunt, Athanasius, in Domino salutem*

Ἡ ἀγία θεόπνευστος Γραφή τὰς τῶν ἀρχαιοτέρων ἡμῖν διηγεῖται πράξεις, ποδηγοῦσα ἡμᾶς ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τὰ χρήσιμα τῶν πρακτέων, βδελυτομένους πᾶν εἶδος πονηρίας καὶ δυσσεβείας. Ἐν γούν τοῖς Βασιλείοις φησὶν ἠνομηκεῖναι τὸν Ἰσραήλ, καὶ προσκυνεῖν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Ἰστε δὲ ὅσον κακὸν, τὸν Δημιουργὸν καταλιπόντας καὶ τὴν αὐτῷ ὀφειλομένην δόξαν, προσάπτειν εἰδώλοις καὶ κτίσμασι. Τοῦτο δρασάντων ἐκείνων, ἀφίστησιν ὁ Θεὸς τὴν αὐτοῦ βοήθειαν ἐξ αὐτῶν, καὶ παραδίδονται εἰς δουλείαν τοῖς ὑμετέροις βασιλεῦσιν. Αἰχμάλωτοι δὲ γενόμενοι, καταδικάζονται ὑπὸ Σαλαμανασάρου βασιλέως Ἀσσυρίων οὐκ εἶναι ἀντὶ τῆς αὐτῶν γῆς, Παλαιστίνης φημί, τὴν Ἀσσυρίων ἐν Ἀλαῖ καὶ ἐν Ἀμὼρ, ποταμοῖς Γιζάν, καὶ ἡρῆ Μήδων. Εἰσάγει ἀντ' αὐτῶν οὐκ εἶναι τὴν Σαμάρειαν, Βαβυλωνίους ἐκ Χουθάν, καὶ ἀπὸ Αἰάν, καὶ ἀπὸ Ἐμαθ, καὶ Σεφαρουέμ, καὶ κατοικήθησαν ἐν ταῖς πόλεσι Σαμαρείας ἀντὶ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. Καὶ ἐγένετο ἐν ἀρχῇ τῆς καθέδρας αὐτῶν, οὐκ ἐφοβήθησαν τὸν Κύριον, καὶ ἀπέστειλεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λέοντας, καὶ ἦσαν ἀποκτείνοντες αὐτούς. Καὶ εἶπαν τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων λέγοντες: Τὰ ἔθνη ἃ ἀπέκτισας, καὶ ἀντεκάλθησας (sic) ἐν πόλεσι Σαμαρείας, οὐκ ἐγνωσαν τὸ κῆριμα (sic) τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς, καὶ ἀπέστειλε τοὺς λέοντας εἰς αὐτούς, καὶ ἰδοὺ εἰσι θανατοῦντες αὐτούς, καθότι οὐκ οἶδασιν τὸ κῆριμα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς. Καὶ ἐνεστέλατο ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, λέγων: Ἀπαγάγετε ἐκείθεν, καὶ πορευέσθωσαν, καὶ κατοικησώσιν ἐκεῖ, καὶ φωτιώσουσιν αὐτούς τὸ κῆριμα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς. Καὶ ἦγαγον ἕνα τῶν ἱερέων, ὃν ἀπέκτισαν ἀπὸ Σαμαρείας, καὶ ἐκάθισεν ἐν Βαυθῆλ. Καὶ ἦν ὁ ἱερεὺς φωτιῶν αὐτούς, ὡς φοβηθῶσι τὸν Κύριον. Καὶ διδαχθέντες οἱ μετοικισθέντες τὸν δευδομένον ῥόμον τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, οὐκ ἐβόλαξαν εἰς τέλος· ἀλλ' ἦσαν καὶ τῶ νόμῳ δουλεύοντες ἐκ μέρους καὶ τοῖς ἔθεσι. Τούτοις χέρηται ἐκβελημένοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ μὴ καθαρὰν, ἀλλὰ μεμιγμένην εἶναι τινὰ λατρείαν, οὔτε τῶ νόμῳ Μωσέως, οὔτε τοῖς ἔθεσι τοῖς

Sancta et divinitus inspirata Scriptura antiquorum nobis gesta enarrat, ex iis nos ad utilia opera deducens, ut omnem nequitiae et impietatis speciem aversemur. In Regnorum itaque libris ait, praevaricatum fuisse Israel, et adorare maluisse creaturam quam Creatorem. Scitis autem quantum malum sit Creatorem relinquere, debitamque ipsi gloriam idolis et creaturis attribuere. Id cum illi agerent, aufert Deus ab illis auxilium suum, et in vestrorum regum servitutum traduntur. Et captivi abducti damnantur a Salmanasare Assyriorum rege ad sedes mutandas, ita ut, relicta terra sua, Palaestina nempe, in Assyriorum regione habitarent, nempe in Aliae et in Amor, in fluviis Gizan et in montibus Medorum. Eorum autem loco Samariam inducit Babylonios ex Chusthan, et ex Aian, et ex Emath, et ex Sepharvem, et habitare jussi sunt in urbibus Samariae pro filiis Israel. Et factum est initio habitationis eorum, cum non timerent Dominum, immisit in eos leones qui occidebant eos. Et dixerunt regi Assyriorum: Gentes quas transtulisti et habitare fecisti in urbibus Samariae, non noverunt iudicium Dei terrae, et immisit in eos leones, et ecce occidunt eos, quia nesciunt iudicium Dei terrae. Et misit rex Assyriorum dicens: Ducite inde (sacerdotes) et accedant et habitent ibi, et illuminent eos iudicium Dei terrae. Et adduxerunt unum ex sacerdotibus, quos transtulerant ex Samaria, et sedit in Bethel. Et erat sacerdos illuminans eos ut timerent Dominum. Et edocti ii, qui translati fuerant, legem filii Israel traditam, eam non perfecte custodierunt, sed simul et legi ex parte serviebant et patriis consuetudinibus ⁷⁵. Ita se gesserunt, ejectique a Deo sunt, quod non purum, sed mistum cultum exhiberent, neque legi Moysis, neque patriis consuetudinibus perfecte servientes. Haec cum sciamus, dilecti, purum Deo cultum exhibeamus, nulloque impietatis genere permistum, sed immaculatum et pium, cui Deus sibi complacet. Nullum enim admittit, ἴσο

C stipina nempe, in Assyriorum regione habitarent, nempe in Aliae et in Amor, in fluviis Gizan et in montibus Medorum. Eorum autem loco Samariam inducit Babylonios ex Chusthan, et ex Aian, et ex Emath, et ex Sepharvem, et habitare jussi sunt in urbibus Samariae pro filiis Israel. Et factum est initio habitationis eorum, cum non timerent Dominum, immisit in eos leones qui occidebant eos. Et dixerunt regi Assyriorum: Gentes quas transtulisti et habitare fecisti in urbibus Samariae, non noverunt iudicium Dei terrae, et immisit in eos leones, et ecce occidunt eos, quia nesciunt iudicium Dei terrae. Et misit rex Assyriorum dicens: Ducite inde (sacerdotes) et accedant et habitent ibi, et illuminent eos iudicium Dei terrae. Et adduxerunt unum ex sacerdotibus, quos transtulerant ex Samaria, et sedit in Bethel. Et erat sacerdos illuminans eos ut timerent Dominum. Et edocti ii, qui translati fuerant, legem filii Israel traditam, eam non perfecte custodierunt, sed simul et legi ex parte serviebant et patriis consuetudinibus ⁷⁵. Ita se gesserunt, ejectique a Deo sunt, quod non purum, sed mistum cultum exhiberent, neque legi Moysis, neque patriis consuetudinibus perfecte servientes. Haec cum sciamus, dilecti, purum Deo cultum exhibeamus, nulloque impietatis genere permistum, sed immaculatum et pium, cui Deus sibi complacet. Nullum enim admittit, ἴσο

D Et edocti ii, qui translati fuerant, legem filii Israel traditam, eam non perfecte custodierunt, sed simul et legi ex parte serviebant et patriis consuetudinibus ⁷⁵. Ita se gesserunt, ejectique a Deo sunt, quod non purum, sed mistum cultum exhiberent, neque legi Moysis, neque patriis consuetudinibus perfecte servientes. Haec cum sciamus, dilecti, purum Deo cultum exhibeamus, nulloque impietatis genere permistum, sed immaculatum et pium, cui Deus sibi complacet. Nullum enim admittit, ἴσο

⁷⁴ Prov. xii, 20. ⁷⁵ Psal. cxliii, 10. ⁷⁶ Matth. x, 52. ⁷⁷ IV Reg. xvii, 26-33.

potius condemnat eum qui duobus dominis serviat. Aversamini a patribus traditam vobis idololatriam, hæreticis ne jungamini. Optabilis enim illis fuisset veritatem non cognovisse, quam postquam cognoverant retrocedere ⁷⁸. Dicendum enim illis est, *Canis reversus ad proprium vomitum, et sus lota in volutabro luti* ⁷⁹. Nos autem non sic, *Unus enim Deus nobis ex quo omnia* ⁸⁰; Trinitas perfecta, consubstantialis, æqualis virtutis, æqualis gloriæ; Pater omnium bonorum fons, ex quo Filius natus est, ex quo Spiritus sanctus procedit, sicut scriptum est: Una deitas in tribus hypostasisibus cognita. Sed in novissimis temporibus insertus generis humani quod lapsus erat, quod creatum fuerat ad imaginem et similitudinem Dei, et conversum fuerat ad adorationem operata suarum, denisit seipsum ad voluntariam evacuationem unigenitum Dei Verbum, consubstantiale Patri secundum deitatem, et consubstantiale quoque nobis secundum humanitatem; et incarnatur ex sancta et Deipara Virgine, vitamque nostram ad rectum ordinem deducit, docens per evangelicarum prædicationum doctrinam, quomodo oporteat vivere; et patitur propria sua carne, et postquam spoliasset infernum, triduanus revixit, ascenditque in cælos, sedetque ad dexteram majestatis in excelsis. Ipsum venturum expectamus in gloria Patris, judicantem vivos et mortuos; reddentem unicuique secundum opera ejus, piis quidem quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit; impios autem mittentem in ignem, ubi vermis qui non moritur, ac fletus et stridor dentium.

οὐκ ἀνέθη· ἀσεβείς δὲ ἀποστέλλοντα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ὅπου ὁ ἀτελεῦτης σκώληξ, καὶ ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

⁷⁸ II Petr. II, 21. ⁷⁹ ibid. 22; Prov. xxvi, 11. ⁸⁰ I Cor. VIII, 6.

Α πατρίοις λατρεύοντες εἰς τέλος. Ταῦτα γνόντες, ἀγαπητοί, καθαρὰν προσάγωμεν τῷ Θεῷ λατρείαν, μὴ μεμιγμένον ἔχουσαν δυσσεβείας εἶδος, ἀλλ' ἀπειλον καὶ εὐσεβῆ, ἧ Θεὸς ἔδεται. Οὐδένα γὰρ ἀποδέχεται, μᾶλλον δὲ κατακρίνει δυσὶ κυρίοις δουλεύοντα. Ἀποστράφητε τὴν πατροπαράδωτον ὑμῶν εἰδωλολατρείαν, αἱρετικοῖς μὴ συνάπτεσθε. Κρείσσον γὰρ τοῖς τοιοῦτοις μὴ ἐπεγνώκειαι τὴν ἀλήθειαν, ἢ ἐπιγνοῦσιν ἐπὶ τὰ ὀπίσω ἀνακάμψαι. Λεκτέον γὰρ αὐτοῖς· *Κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέπραμα, καὶ ὄς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου*. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως· *Εἰς γὰρ Θεὸς ἡμῖν, ἐξ οὗ τὰ πάντα*· Τριάς τελεία, ὁμοούσιος, ἰσοδύναμος, ἰσοκλήης· Πατὴρ ἢ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγὴ, ἐξ οὗ ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, ἐξ οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Μία θεότης ἐν τρισὶν ὑποστάσει γνωριζομένη*. Ἄλλ' ἐν ἐσχάτοις καιροῖς κατελέψας τὸ ὠλισθηρὸς εἰς ἀσέβειαν γένος τῶν ἀνθρώπων, τὸ κτισθὲν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, τραπὲν εἰς προσκύνῃσιν τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καθήκεν ἑαυτὸν εἰς ἐκούσιον κένωσιν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιος ὁ αὐτὸς ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· καὶ σαρκούται ἐκ τῆς ἁγίας καὶ Θεοτόκου Παρθένου· καὶ βυθμίζει τὸν ἡμέτερον βίον, διδάξας πῶς δεῖ βιοῦν διὰ τῆς τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων διδασκαλίας· καὶ πάσχει τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ σαρκί, καὶ σκυλεύσας τὸν ἄδην, ἀνεβίω τριήμερος, ἀνεληλύθε τε εἰς οὐρανοῦς, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. Αὐτὸν ἤξεν προσδοκῶμεν ἐν δόξῃ τοῦ Πατρὸς κρινόμενα ζῶντας καὶ νεκρούς· ἐκάστω ἀποδιδόντα κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, τοῖς μὲν εὐσεβέσι, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου αἰώνιον, ὅπου ὁ ἀτελεῦτης σκώληξ, καὶ ὁ κλαυ-

θμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

DIATRIBE IN SYMBOLUM QUICUNQUE.

De Symbolo *Quicunque* præterito ac præsentis sæculo a multis acriter est disputatum, aliis Athanasio vindicantibus, aliis a Latino scriptore adornatum fuisse pugnantibus. Et sane tanta est opusculi dignitas, tam concors omnium Ecclesiarum in eo, non solum recipiendo, sed etiam alternantibus choris publice recitando consuetudo; ut non mirum si in ejus investigando scriptore eruditorum desudet industria; in diesque novæ prodeant de ejusmodi argumento lucubrationes. Prolixum ac fortassis lectori injucundum et fastidiosum esset, si omnia recenseremus quæ ea de re nostro patrumque nostrorum ævo a variis auctoribus conscripta sunt; ex quorum numero qui argumentum fusius accuratiusque pertractarunt, docti viri sunt, Usserius, Vossius *De tribus Symbolis*, Quenellus, Gundlingius, Tentzelius, ac novissime omnium Anthelmus. Quamobrem paucis nos pro instituti nostri ratione rem indagamus, ea tamen lege, ut nihil eorum prætermittamus quæ ad rectum tantæ controversiæ christiæ pertinent. Quare primo veterum de Symbolo testimonia, habita temporum ratione, recensemus; 2^o Agimus de codicum, in quibus exstat hoc opusculum, ætate, conditione, ac inscriptionum varietate; 3^o Cui sit auctori ascribendum quærimus; 4^o De variis agimus Symboli formulis, cum Latinis tum Græcis, quæ a quibusdam hujus ævi scriptoribus observatæ editæque fuerunt.

I. Testimonia veterum de Symbolo.

Non desunt qui ex quarti sæculi scriptoribus testimonia petant, ut Athanasium Symboli Patrem asserant; ejusmodi est illud Gregorii Nazianzeni Orat. 21, Πρῶτος καὶ μόνος, καὶ κομιδῆ σὺν ἄλλοις, ἀπο-

τολμῆ τὴν ἀλήθειαν, σαφῶς οὕτως καὶ διαρρήδηγ τῶν τριῶν θεότητα καὶ οὐσίαν ἐγγράφως ὁμολογήσας. Id est : *Primus ille (Athanasius) et solus, vel cum admodum paucis, veritatem palam apertisque verbis profiteri ausus est, trium personarum Deitatem et substantiam scripto confessus.* Quæ autumant illi de Symbolo *Quicunque* dici. Sed, ut nemo non videt, levissima imo nulla ratione. Quid causæ enim est ut ad symbolum *Quicunque* id referatur, cum binæ exstant Athanasii confessiones fidei; quarum prima *Ἐκθεσις πίστεως* titulum habet, secunda *ad Jovianum* nuncupatur; et in utraque pariter trium personarum deitas et substantia prædicatur? Quinetiam illo Gregorii loco, nulla indicatur fidei confessio; sed dicitur duntaxat trium personarum deitatem et essentiam prædicasse Athanasium: quod in suis ille scriptis fuse et naviter exsecutus est.

Testatur Ughellus tom. IV *Italiae sacræ*, Gaudentium Brixiensem, qui quarto sæculo vixit, Commentationes edidisse in Symbolum Athanasii, quas exstare ait in veteri PP. Bibliotheca. Verum illæ Commentationes nusquam comparent, nec ab alio quopiam scriptore animadversæ sunt. Quamobrem nihil hinc argumenti elici potest.

Afferebatur olim locus ex Augustino in psalm. cxx, in hæc verba: *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem* ¹, ubi ita legitur in quibusdam editis: *De hoc sole Pater Athanasius Alexandrinus episcopus ita pulchre locutus sit: Filius, inquit, Dei a Patre solo, non factus, nec creatus, sed genitus.* Verum hæc, ut jam pridem observatum fuit, adulterata sunt: et, ut aiunt nostri in postrema Augustini editione, nulla est in codicibus Athanasii, ejusque Symboli mentio. Affertur item concilium IV Toletanum anno 673 celebratum, in cuius capitulo I dicitur Patrem a nullo factum, etc. Quæ verba ex Symbolo *Quicunque* excerpta putantur. Et vero constat jam illo ævo Athanasii in nonnullis saltem locis nomen prætulisse.

Exstat inter Isidori Hispanensis opera epistola ad Claudium, ubi Athanasii Symbolum memoratur. At concors est omnium pene sententia eam epistolam necnon alias permultas a Breulio Isidori nomine publicatas, esse supposititias.

Certius affertur testimonium ex canonibus Æduensibus a Sirmondo editis, qui ad annum 653 referuntur a quibusdam 670, ab aliis vero 673, ubi ita legitur: *Si quis presbyter, diaconus, subdiaconus, vel clericus, Symbolum, quod sancto inspirante Spiritu apostoli tradiderunt, et fidem sancti Athanasii præsulis irreprehensibiliter non recensuerit, ab episcopo condemnatur.*

Regino, qui octavo sæculo floruit, libro I *De ecclesiastica disciplina*, hæc habet: *Si sermonem Athanasii episcopi de fide sanctæ Trinitatis, cujus initium est: « Quicumque vult salvus esse, » memoriter teneat.*

Hatto, episcopus Basileensis, cujus capitulare *Spicilegii* tom. IV edidit Dacherius noster: *Quarto, ait, ut fides sancti Athanasii a sacerdotibus discatur, et ex corde die Dominico ad Primam recitetur: qui mos hodieque viget in Ecclesia.*

Accedit anonymi testimonium, qui sub Carolo Magno vixit, a Sirmondo allatum in notis ad Theodulphum: *Incertæ auctor, ait Sirmondus, quem diximus, hoc ipso utens testimonio: Beatus, inquit, Athanasius in Expositione catholicæ fidei, quam ipse egregius doctor conscripsit, et quam universalis confitetur Ecclesia, processionem Spiritus sancti a Patre et Filio declarat, ita dicens: « Pater a nullo est factus, » etc.*

Idem Theodulphus, libro *Testimoniorum de Spiritu sancto* ad Carolum Magnum, nomine Athanasii affert illud: *Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus, etc., usque ad: Qui vult ergo salvus esse.*

Nono sæculo Agobardus, a cl. v. Baluzio editus, cap. 3 sic habet: *Beatus Athanasius ait: « Fidem catholicam nisi quis integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit. »*

Anscharius eodem sæculo, ut in Vita ejus apud Petrum Lambecium legitur, cum instaret obitus, præcepit ut fratres canerent fidem catholicam a beato Athanasio compositam.

Ratramnus, Corbeiensis monachus, libro II *contra Græcorum opposita: Beatus Athanasius Alexandrinus episcopus, ait, multa propter catholicæ fidei constantiam ab Arianis perpressus, frequenter etiam exsilio eorum factione pulsus, et in Nicæna synodo episcopo suo beato Alexandro diaconus assistens, adversus vesaniam Arii singulariter dimicans; in libello De fide, quem edidit, et omnibus Catholicis proposuit tenendum, inter cætera sic ait: « Pater a nullo est factus, nec creatus, sed genitus. Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, non creatus, non genitus, sed procedens. »*

Æneas, Parisiensis episcopus. librum suum *adversus Græcos* his auspicatur verbis: *Sanctus Athanasius, sedis Alexandrinæ episcopus, Græcæ lingue experientissimus, ubi beatus Marcus evangelista præsedet, etc.* Exinde vero novemdecim capitula ex eodem Athanasio profert, quorum postremum ita habet: *Item idem in fide catholica: « quod Spiritus sanctus a Patre procedat et a Filio. Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus, » etc.*

Hincmarus Remensis, nono item sæculo, primo capitulo ita loquitur: *Ut presbyteri discant expositionem Symboli et Orationis Dominicæ, etc., cum Symbolo Athanasii.... necnon et sermonem Athanasii de Fide,*

¹ Psal. cxx, 6.

cujus initium est : « Quicumque vult salvus esse, » memorie quisque commendet, et sensum illius intelligat, et verbis communibus enuntiare queat.

Ratnerius, Leodicensis episcopus, ita loquitur in admonitione synodali : Si Sermonem Athanasii episcopi de Fide sanctæ Trinitatis, cujus initium est : « Quicumque vult salvus esse, » memoriter teneat.

Abbo Floriacensis in Apologia ad Francorum reges Hugonem et Robertum : Fidem quam alternantibus choris et in Francia et apud Anglorum Ecclesiam variari audiri ; alii enim dicunt, ut arbitror, secundum Athanasium : « Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, non creatus, sed procedens. »

Sæculo undecimo Gualdo, monachus Corbeiensis, qui Vitam Anscharii carmine conscripsit editam a Lambecio, hæc de Symbolo habet :

Catholicamque fidem quam composuisse beatus fertur Athanasius.

Otho autem Frisingensis ita loquitur : Athanasius manens in Ecclesia Treverorum sub Maximo ejus Ecclesiæ episcopo : « Quicumque vult, » etc., a quibusdam dicitur edidisse.

Infinite pene operæ esset cæteros sequioris ævi scriptores recensere qui Symbolum *Quicumque* ascribunt Athanasio ; quorum testimonia, quantacunque afferantur, parvi aut nullius momenti sunt ad illud Athanasio vindicandum vel abjudicandum. Adjicere non pigeat non visum hactenus fuisse Græcorum quodpiam monumentum, certum scilicet ac indubitatum, quo ab annis plus quingentis notum Ecclesiæ Græcæ fuisse Symbolum *Quicumque* possit comprobari. Græci porro sequioris ævi, Latinis ex Symboli auctoritate pro Spiritu sancti ex Patre Filioque processione comprobanda urgentibus, vel negarunt Athanasii esse, vel inconsulte Symbolum a sancto Doctore compositum fuisse confessi, addititiam esse vocem, et Filio, non minus inconsiderate commenti sunt, cum constet in omnibus Latinis codicibus etiam antiquioribus qui ab annis mille exarati sunt, eam haberi vocem. Alii autem impudentius effutiebant Athanasium, cum id operis ederet, ebrium fuisse, quos ita carpit Gennadius cap. 4 *De Spiritu sancto* : Οὐκ αἰδοῦνται λέγειν, ὡς ὁ ἱερός Ἀθανάσιος μέθυσος, καὶ, ὅτε ταῦτ' ἔγραφε, πλήρης ἦν οἴνου. Non verentur dicere Athanasium ebrium fuisse cum hæc scriberet, et vini plenum.

II. De codicibus in quibus exstat Symbolum Quicumque

Codicum omnium qui hactenus visi memoratique sunt, antiquissimus ille est qui ab Usserio laudatur, ævo Gregorii Magni conscriptus, si tamen ea vere sit ejus manuscripti ætas : nam addit Usserius scripturam ævo Gregorii longe esse posteriorem. Hic nullum præmittit scriptoris nomen, sed solum inscribitur, *Fides catholica*.

654 Nongentos superat annos Colbertinus codex 784, Saxonice descriptus litteris, et mea quidem sententia ante ætatem Caroli Magni editus. Hic media parte ab initio mutilus est, non amissione folii cujuspiam, sed quia librarius qui exscripsit, se ita mutilum Treviris reperisse testatur, nullo enuntiato auctoris nomine. Quamobrem non sua modo ætate eximius est, sed etiam quia ex antiquiore descriptus fertur. Sunt qui codicem illum 1100 annorum esse affirmarunt. Verum periti quique ævo circiter Pipini exaratum arbitrantur.

Paris saltem antiquitatis est Sangermanensis noster num. 257, Saxonice pariter litteris exaratus, qui titulum habet : *Fides sancti Athanasii episcopi Alexandriæ*

Regius codex num. 4908, annorum pene nongentorum, nullum habet titulum, nullumque auctoris nomen. Æqualis ipsi est, qui memoratur a Lambecio, exstatque in Bibliotheca Cæsarea, Caroli Magni jussu conscriptus, cujus titulus sic habet : *Fides sancti Athanasii episcopi Alexandrini*.

Codex qui ab Usserio dicitur fuisse Athelstani Anglorum regis, ita inscribitur : *Fides sancti Athanasii Alexandrii*.

Colbertinus num. 1339, qui fuit Caroli Calvi imperatoris, inscribitur : *Fides Athanasii*

In alio Sangermanensi 700 circiter annorum, et in tertio ejusdem monasterii, multum sequioris ævi. Symbolum nihil fere discrepat ab editis.

Duos quoque vidimus codices in cœnobio Sancti Theoderici prope Remos, in quibus Symbolum *Quicumque* nihil ferme differt ab editis.

Exstat item hoc Symbolum in codice Colbertino num. 3133 nullo prævio scriptoris nomine, annorum circiter 600. E regione vero conscripta legitur ejusdem ætatis Gallica versio, in fine mutila, quam nos edendam duximus. Ejus nobis copiam fecit suaque manu exaratam dedit vir clarissimus nobisque amicissimus Baluzius.

Alius habetur codex in Bibliotheca RR. PP. Fratrum minorum, ab annis quadringentis exaratus, ubi Symbolum exstat Latine cum versione Gallica e regione παραφραστικῶς adornata. Codex autem est Psalterium olim ad usum dominarum de Brebant, ut indicatur in fronte libri, hiæc verbis recentiore manu conscriptis : *Ce Psautier qui est en Latin et en François est au convent des Sœurs Meneurs de Longchamp, et fu aux Dames de Brebant*. Earum nomen erat, Margarita et Joanna, quarum pater Godefridus de Bre-

bant frater erat Mariæ conjugis regis Philippi Audacis. In hujusmodi codice, quod per mihi mirum visum est, Latino Symbolo hic titulus præmittitur : *Canticum Bonifacii* : in fronte autem Gallicæ versionis e regione istiusmodi legitur inscriptio : *Ce chant fut saint Anaistaise qui apostolles de Rome*. Hujus porro versionis manu sua exscriptæ nobis copiam fecit vir eruditus Petrus Pelester, ejus cænobii bibliothecarius.

Felckmannus de codicibus quibus ipse est usus ita loquitur : *Exstat hoc Symbolum in nostro codice 2 anonymo, sed absque titulo et nomine auctoris, unde et sic editum. Invenitur id similiter in fragmentis Hilarii historicis in cod. veteri part. II sub finem. Invenimus id ipsum etiam post in codice quodam Palatinæ Biblioth. expresse Athanasio inscriptum (licet id recentiores Græci nolint, ut videre est ex Epistola Meletii Constantinopolitani patriarchæ ad Douzam), ex quo etiam discrepantias quasdam notabimus.* Hæc Felckmannus.

De Græcis autem codicibus pauca suppetunt dicenda, cum unum tantum nobis inspicere licuerit, scilicet Reg. 2502, in quo exstat Symbolum superiore sæculo exaratum. De variis Græcis formulis infra agimus.

III. Symbolum Quicunque cui sit auctori ascribendum.

Ut colligere est ex veterum testimoniis, atque ex codicum inscriptionibus superius recensitis, ab an- nis plus mille Symbolum *Quicunque* Athanasio fuit ascriptum. At id non sine controversia admissum fuisse suadet codicum multorum, etiam antiquissimorum, auctoritas, in quibus Athanasii nomen minime comparet : suadet item ille superius a nobis memoratus codex, qui Bonifacium auctorem exhibet. Probe quippe conjectare licet Bonifacio attributum fuisse, quia verus germanusque auctor non notus esset : nam si pro Athanasii fetu vulgo habitum fuisset, nequaquam ejus loco substituendus fuerat alius. Nam solent ad commendationem opera obscurorum minusque notorum hominum præclaris attribui scriptoribus ; atqui tantum est Athanasii nomen ut ne cogitarit quidem quispiam majorem ex alio mutuari auctoritatem. Accedunt præterea multorum præsertim undecimo sæculo scriptorum testimonia, qui disertè aiunt a quibusdam tantum tribui Athanasio Symbolum *Quicunque*, innuuntque non esse rem vulgo receptam. Unde consequi videtur, Symbolum, quo tempore in lucem prodit, Athanasii non prætulisse nomen. Sed ubi a nescio quo attribui Athanasio cœptum fuit, exinde manasse ut in multis codicibus nomen ejus præmitteretur. Et vero ex tribus codicibus qui Caroli Magni ætatem superare existimantur, solus Sangermanensis nomen exhibet Athanasii, quo innuitur minus frequentem tunc fuisse ejusmodi inscriptionem.

Falso itaque ascriptum Athanasio arbitrantur, tum ea quam supra memoravimus, tum multis aliis de causis. Ex quibus illa maxime urget, quod a nemine antiquorum ante septimum sæculum commemoretur. Sane tam egregium opusculum, a tanto scriptore concinnatum, nequaquam silentio prætermittendum erat ; in illis maxime disceptationibus quæ cum Nestorianis, Eutychianisque obortæ sunt. Athanasii quippe auctoritatem magni faciebant hæretici illi. Quid causæ igitur erat, quod nec a Græcis nec a Latinis afferrentur loca ex hoc Symbolo excerpta, quibus errores ejusmodi **655** confutantur? Nec est quod reponatur, eam totam partem Symboli quæ incarnationem Domini respicit, nonnisi post illas exortas hæreses symbolo fuisse adjectam : nam id gratis omnino dicitur, cum in omnibus qui hactenus visi sunt codicibus integrum exstat Symbolum, ut hodieque recitatur. Præterea in catholicæ fidei professionibus omnibus atque Symbolis, non de Trinitate modo, sed etiam de Incarnatione agitur, ut videre est in Symbolo Apostolorum in Nicæno et in aliis quibusque. Quamobrem non potuit in tam prolixo Symbolo mysterium Incarnationis ab initio prætermitteri.

Ad hæc, si quis fidei formulas vel ab Athanasio, vel Athanasii ævo conscriptas cum hoc Symbolo conferat, tantum animadvertet inter illa discriminis, ut vel hinc solum nihil cunctetur, alii ævo quam Athanasiano, alii scriptori quam Athanasio Symbolum adjudicare. Percurrat qui voluerit quas Athanasius accurate collegit sui ævi fidei confessiones. An formulam istam, *tres personas*, aut Græce, *τρεις ὑποστάσεις* in Catholicorum symbolis admittam et promulgatam reperiet? Licet enim una eademque semper fuerit ea de re Ecclesiæ doctrina, nondum tamen hæ formulæ in Ecclesia receptæ vel in confesso erant, ut fusius comprobamus in Præfatione generali. Ille item Symboli versiculus : *Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens*, non est, ut nemo peritus non fatebitur, sæculi Athanasiani. Quanquam enim Athanasius Spiritum sanctum ex Patre atque ex Filio manare non senel docuerit in aulis quæ jam exstant operibus, his tamen formulis nunquam est usus : multoque minus illæ in symbolis fideique confessionibus locum habuere. Non alet item Athanasianum sed Eutychianum ævum illa clausula : *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ*. Licet enim quidpiam simile in ejus scriptis compareat ; nondum tamen obtinuerat ut in professionibus fidei hujusmodi sententia usu veniret.

Huc accedit Symboli verba sententiamque Latinum indicare scriptorem, neque ullam versionis ex

Græco factæ notam præferre. Si versum ex Græco fuisset, multa Græcæ dictionis in Latina interpretatione comparerent, uti solet in ejus ævi versionibus observari. Neque dici posse videtur ab Athanasio fuisse Latine editum : namque scriptoris est pro illa ætate Latine peritissimi, non solum quippe verbis, sed etiam numeris modulisque Latinis constat hoc Symbolum, vixque credatur tantum tamque familiarem Latinæ linguæ usum Athanasio fuisse.

Demum si hujusmodi Symbolum adornasset Athanasius, nunquam erat omissurus consubstantialis vocem, cujus causa toto vitæ suæ curriculo concertavit, tantisque periculis perfunctus est. Hisce nos argumentis permoti, Symbolum *Quicumque* Athanasio incunctanter abjudicandum arbitramur. Jam disquiramus utrum aliorum qui ejus auctores esse feruntur, cuiquam sit ascribendum

Hilario nonnulli ascriptum voluerunt, quia nimirum in codice quodam exstat post Hilarii fragmenta. Quasi vero id non vulgo et in plerisque codicibus observetur, ut multa diversorum opera consequenter in manuscriptis describantur. Cum autem in ejusmodi codice post Hilariana opera nullo præmisso auctoris nomine compareat, hinc, uti jam supra diximus, inferendum, tum exaratum fuisse, cum pro Athanasiano nondum vulgo haberetur.

Eusebio Vercellensi tribuere nonnulli. At, præterquam quod nullo fundamento, nulla auctoritate nititur hæc opinio, videtur Symbolum a recentiore prodiisse scriptore. Nam quæ in eo exstant de divina et humana Christi natura, sæculum redolent Nestorianum; ipsaque tota fidei formula, iis est vocibus et clausulis composita, ut ad Eusebii ævum minime pertinere valeat.

Sunt item qui Symbolum tribuant Anastasio, quam sententiam subaugurari licet obortam ex nominum similitudine; nimirum in codice quodam facile substitui pro Athanasio potuit Anastasius. Verum sive Sinaita ille, sive Bibliothecarius Anastasius intelligatur, neutri potest assignari; non priori, quia recte comprobatur a Latino scriptore editum opusculum fuisse, imo etiam ipso Anastasio antiquius esse, ex codicum ætate, et ex Æduensibus superius allatis Canonibus commonstratur; unde etiam liquet multo minus Anastasio tribui posse Bibliothecario.

Bonifacio cuidam uti supra diximus ascribit codex unus. Sed nec quis sit ille Bonifacius, nec unde librarius ejusmodi auctorem expiscatus sit, in promptu est ediscere. Quare nihil ulterius de Bonifacio disseremus

Vigilio ascripsit nuperus quidam scriptor (3); qui tamen, ut valet sagacitate et eruditione, non nisi conjectando loquitur. Hæc vero causæ sunt quod hanc ille opinionem sit amplexus: 1° Quod soleret Vigilius suas lucubrationes Athanasio ascribere: cujusmodi est Dialogus adversus Sabellianos, Arianos et Photinianos. 2° Quod Eutychetis haud ita pridem insurgentem hæresin oppugnare aggressus sit Vigilius. At ejusdem errores hoc in Symbolo exploduntur. 3° Quod frequentes apud eundem Vigilium occurrant loquendi rationes in Symbolo usurpatæ. Verum hæc argumenta probe confutavit laudatus vir Anthelmus. Et sane, ut animadvertit ille, ruunt hæc omnia, ubi ostenditur Dialogos illos qui inter Athanasiana comparent opera, et Chiffletius Vigilio adjudicavit, nequaquam esse Vigilii. Quod probe superius suo loco commonstrabamus. Etiam si vero Vigilii essent Dialogi, non statim hinc consequeretur ejus esse Symbolum. Nam, quod animadvertisse juvabit, pro explorato habendum, Symboli scriptorem, iis loquenti modis, iis usum sententiis fuisse, quæ suo ævo a Latinis Patribus, Catholicisque viris frequentius usurpabantur: neque putandum novas illum dicendi formulas commentum esse: sed eas ut in confesso tunc erant collegisse. Hinc palam res est, quod apud Augustinum, ejusque suppres, Vincentium Lirinensem, Vigilium, et alios inferius notandos, haud semel occurrant ejusmodi sententiæ. Unde manifestum est nullam congruentem hactenus allatam esse causam, quare Vigilio ascribatur.

Atro itaque Vigilio nihil est quod Symbolum *Quicumque* tribuatur. At huic Gallum auctorem, **656** Vincentium nempe Lirinensem, substituit laudatus vir Anthelmus, qui suam hisce argumentis hisce verbis sententiam asserit: 1° Quod ille tempestatis istius, qua digestum est Symbolum, nobilissimus scriptor exstiterit; 2° quod hæresibus bellum indicere scopus ipsi fuerit unicus; 3° quod errores, Symboli confessione sigillatim perstrictos, eosdem specie, nec alios, scriptis suis impugnare delegerit; 4° quod sub alieno nomine in hac palæstra mereri affectarit; 5° quod ipsi Trevirense solum, seu Belgicæ prima, in qua primo repertum est Symbolum, patria fuerit; 6° quod ipse cum ejusdem metropolitice urbis antistite tum sedente, necessitudine videatur obligatus; 7° quod in aliquam M. Athanasii similitudinem a patriis finibus velut extorris egerit; 8° quod in aliquo suo priori opere Symboli locutiones, insignioresque formulas occupavit, nec verbis solummodo vel characteristicis, ut ita dicam, vocibus, sed transitionibus, sed comparisonibus, sed iisdem vestremum tenore, contexturaque ratiocinii, cum Symboli methodo et artificio progressus fuerit; 9° quod in ejus a se tum expositæ fidei confessionem, miris ac iteratis mentis excessibus raptus, ejusdem aliquando retractandæ, et elegantius exponendæ indicium prodiderit; 10° quod postremo ad hanc exponendam overam solemnem promissione sese constrinxerit. Quæ gemina tandem et urgens elucubranda Symboli occasio fuit.

(3) Quesnell. in edit. S. Leonis.

Hæc erudite sane observata, si alias certum quoddam suppeteret pro Vincentio testimonium vel codicis vel scriptoris alicujus, eum probe commonstrarent eximii opusculi auctorem. At donec certius aliquid emergat, sub iudice litem pendere necesse est. Nam quod primo loco dicitur, etiamsi exploratum esset, infirmum tamen esse nemo non fateretur. Quod enim Vincentius eo floruerit ævo, quo prodit Symbolum : ea sane non satis apta conjectura fuerit, ut ejus auctor existimetur. Non ægre quidem concesserim Vincentii ætate editam fuisse illam fidei professionem, nec tamen codicis Colbertini auctoritate nititur hæc opinio, quem arbitratur Anthelmus 1100 annorum. Etenim (quod pace viri eruditissimi et amicissimi dicatur) multo minoris ætatis codex esse comprobatur : nemo enim peritus cui librum exhibuerim, octavo eum sæculo antiquiorem æstimavit. Quæ consequuntur autem argumenta ad octavum usque, non controvertenda : nam ita compertum est potuisse hominem, cui hæc convenerint, edere Symbolum, ut non minus exploratum sit potuisse alium, cui nihil eorum competat, illud adornare. Quare ad octavum quod alicujus sane momenti est accedamus. Petitur illud ex quibusdam loquendi formulis magnam cum Symboli particulis quibusdam similitudinem referentibus, quas accurate ex Vincentii Commonitorio collegit laudatus vir, et quia nec pauca nec spernendæ illæ sunt, eas hic exhibere non pigeat.

TABULA PRIMA.

Excerptum ex Symbolo.

I. Fides autem CATHOLICA hæc est, ut UNUM DEUM IN TRINITATE, et TRINITATEM IN unitate VENEREMUR.

II. NEQUE CONFUNDENTES PERSONAS, NEQUE SUBSTANTIAM SEPARANTES.

III. ALIA EST ERIM PERSONA PATRIS, ALIA FILII, ALIA SPIRITUS SANCTI.

IV. SED PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI UNA est divinitas, æqualis gloria, coæterna Majestas.

A *Excerptum e Commonitorio.*

I. Ecclesia vero CATHOLICA UNAM Divinitatem IN TRINITATIS plenitudine, et TRINITATIS æqualitatem IN UNA atque eadem Majestate VENERATUR.

II. UT NEQUE singularitas SUBSTANTIÆ, PERSONARUM CONFUNDAT proprietatem, NEQUE item Trinitatis distinctio, unitatem SEPARET Deitatis.

III. Quia scilicet ALIA EST PERSONA PATRIS, ALIA FILII, ALIA SPIRITUS SANCTI.

IV. SED PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI NON alia et alia, sed UNA eademque natura.

TABULA SECUNDA

Excerptum ex Symbolo

I. Est ergo fides recta ut credamus et CONFITEAMUR, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, DEUS ET HOMO EST.

II. Deus est EX substantia PATRIS ANTE SÆCULA GENITUS, et homo est EX substantia MATRIS IN SÆCULO natus.

III. PERFECTUS DEUS, PERFECTUS HOMO, EX ANIMA rationali et humana CARNE subsistens.

IV. ÆQUALIS PATRI secundum Divinitatem, MINOR PATRE secundum humanitatem

Excerptum e Commonitorio.

I. Vehementer enim præcavere debemus, ut Christum non modo unum, sed semper unum CONFITEAMUR. . . . unus idemque Christus, FILIUS DEI, B UNUS idemque Christus, DEUS ET HOMO.

II. Idem EX PATRE ANTE SÆCULA GENITUS, idem : X MATRE IN SÆCULO generatus.

III. PERFECTUS DEUS, PERFECTUS HOMO, in Deo summa Divinitas, in homine plena humanitas : quippe quæ animam simul habeat et CARNEM. . . . EX duplici diversaque subsistens animi corporisque natura.

IV. Duæ substantiæ sunt, una COÆTERNA, et ÆQUALIS PATRI; altera ex temporis, et MINOR PATRE.

657 TABULA TERTIA.

Excerptum ex Symbolo.

I. Qui licet DEUS sit et homo, NON DUO tamen, sed UNUS EST CHRISTUS.

II. UNUS AUTEM NON CONVERSIONE DIVINITATIS IN CARNEM, sed assumptione HUMANITATIS IN DEUM. UNUS omnino NON CONFUSIONE substantiæ, SED UNITATE PERSONÆ.

III. Nam sicut ANIMA rationalis et CARO unus EST HOMO, ITA DEUS et homo UNUS EST CHRISTUS.

IV. Qui PASSUS est pro salute nostra, etc.

Hæc in Vincentii Commonitorio sparsim posita, in unum collegit laudatus vir Anthelmus : validum hinc elici ratus argumentum, quo Symbolum Vincentio eidem Lirinensi ascribatur. Et sane id probe eruditi viri argumentis conficitur, nihil repugnare scilicet, ut sit illud Vincentii Lirinensis opus. Quæ enim gravior ea in re occurrere videtur difficultas, ex confutata nempe in Symbolo Eutycheis hæresi

hæc verbis : *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ, plane levatur ex simili Commonitorii loco superius posito : ex quo palam est, ante Chalcedonensem synodum in usu fuisse eam loquendi formulam. Siquidem Vincentius in Commonitorio aliquot ante eam synodum annis a se conscripto, iis est usus vocibus. Fatemur tamen nobis nondum prorsus constare, fuisse Symbolum a Vincentio Lirinensi conscriptum : id solum liquet : ut Vincentius in Commonitorio voces passim in Ecclesia suo ævo observatas pro fide exponenda usurpavit, ita auctorem Symboli, quisquis tandem ille sit, vocibus usum esse suo ævo in Ecclesia receptis ; imo conspicuum est neutrum aliam tenere viam, aliis uti dictis debuisse. Ea enim est consuetudo, ut in cudendis Symbolis et Fidei confessionibus, loquendi solum genera vulgo a Catholicis usurpata adhibeantur, nec nova introducantur, nisi in synodis, ac ne in synodis quidem, nisi gravissima de causa.*

Quod postremo loco dicitur, Vincentium ad fidei confessionem denuo tractandam et explanandam sese solemnè promissione constrinxisse, id sane de Symbolo hujusmodi adornando intelligi non posse liquet ex ejus verbis : *Hæc in excursu, inquit, dicta sunt, alias, si Deo placuerit, uberius tractanda et explicanda. Quis enim non videat, his prolixiorem promitti tractatum, non ipso Symbolo tantum, sed etiam Commonitorio : quod multo prolixius est Symbolo, Quicunque?*

Cæterum cum ex allatis supra testimoniis videatur in Galliis primum celebrari cœpisse hoc Symbolum, baud abs re conjectant eruditi viri, in Galliis illud fuisse elucubratum. Quod item forte suadeat antiquissimus ille in Galliis et in Anglia mos Symboli alternatim concinendi : itemque mss. Gallicanorum copia et antiquitas. Treveris autem ab Athanasio fuisse adornatum testantur Otto Frising. et post illum Durandus *De off. div.* lib. iv, cap. 2. Sed Baronius ad ann. 340, opinatur ab Athanasio Romæ catholicam fidei professionem coram Julio pontifice fuisse recitatam. Qua de re quid sentiendum sit ex superioribus liquet.

IV. De variis Symboli formulis, cum Latinis, tum Græcis.

Latini codices plerique omnes Symbolum exhibent cum perpaucis varietatibus, uno excepto Colbertino antiquissimo, qui non sententia, sed verbo tantum tenus multum discrepat ab editis.

Græcæ vero formulæ ita inter se dissonant, ut a variis interpretibus ex Latino Græcæ versas fuisse conspicuum sit. Quatuor afferimus inferius : Gudlingius vero in notis ad Zialowiskium sex edidit formulas, ex quarum tamen numero tres ita inter se sunt affines, ut paucis duntaxat lectionibus differant, quas nos adnotavimus ad tertiam formulam.

Prima itaque formula Græca, ea est quam ad fidem Palatinorum codicum edidit Felckmannus, de qua superius actum fuit.

Secunda, quam edimus, formula, jam olim publici juris facta per Genebrardum anno 1560, quam ait ille esse Ecclesiæ Constantinopolitanæ, exstat in Regio codice num. 2502, olim ex Bibliotheca Joannis Huralti Boistallerii a Carolo IX Venetiis legati. In quo codice hæc leguntur ante Dialogum S. Athanasii cum Ario : *Τὸ παρὸν βιβλίον ἐγράφη παρ' ἐμοῦ Ζαχαρίου ἱερέως τοῦ Κρητῆς τοῦ Μαραφάρᾳ διὰ συνδρομῆς καὶ μισθοῦ τοῦ ἐνδοξοτάτου κυρίου Ἰωάννου Βοϊσταλλερίου, πρέσβεως Ἐνετήσι τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ γαληνοτάτου αὐθέντου σύρου Κάρλου βασιλέως Γάλλων. Καίτοι, ἐὰν εὐρητέ τι λάθος, σύγγνωτε ἄνθρωπικον πάθος τὸ ἀμαρτάνειν. Ἐρῶσαθε.* Id est, *Hic Liber a me descriptus est Zacharia Maraphara, presbytero Cretensi, ope ac mercede accepta clarissimi domini Joannis 658 Boistallerii, Venetiis versantis, legati præclarissimi ac serenissimi domini Caroli regis Gallorum. Si quem porro lapsus deprehendatis, ignoscite. Humanæ est infirmitatis peccare : Salvete.* Et inferius : *Transcriptus et recognitus liber hic est, ex vetustissimo exemplari Cretico ; Venetiis anno 1562, impensa facta aureorum X. Zacharias sacerdos transcripsit et habuit.* Incertum autem utrum ex illo quod memorat vetustissimo exemplari Symbolum etiam sit mutatus : codex quippe amplæ molis multa et varia complectitur, quæ dubitare licet ex unone codice excerpta fuerint an ex compleribus. Sane nullum vidimus Græcum hujus Symboli codicem qui trecentorum sit annorum, nec antiquum alium a quopiam visum fuisse novimus.

Tertia, primum edita fuit ab Henrico Stephano anno 1565. Deinde vero a Gilberto Genebrardo ex codice Lazari Baiffii, cum variis lectionibus ex editione Henrici Stephani quæ in nonnullis ab ea discrepat. Itemque ex postrema conciliorum editione, quæ in pluribus differt ab utraque.

Quarta Fidei formula, seu versio Symboli *Quicunque* in postrema Conciliorum editione cusa est, ex Usserio desumpta, quam Usserius ex Patricii Junii apographo mutuatus, publicam fecerat anno 1647. Hæc plane παραφραστικῶς conscripta fuit. Estque notatu dignum, in prima et postrema formula Spiritum sanctum dici solum ex Patre procedere, in secunda et tertia, ex Patre Filioque : unde fortassis suspicio veniat fuisse illas a Latinis editas, cum hanc Græci doctrinam proterve ac temere contra sanctorum Patrum etiam Græcorum sententiam repudient.

Non ingratum lectori fore putamus, quod binas Gallicas versiones his adjecerimus : quarum prior, uti dictum est, ex codice Colbertino 3133 a 600 annis conscripta est. Altera vero ex codice RR. PP. Fratrum

Minorum 400 annorum. Videturque ex antiquiore codice exscripta : non consonat enim illa interpretatio cum Latino Symbolo e regione posito; ita ut etiam inscriptio Latina a Gallica penitus discrepet, in prioraque Bonifacii, in posteriore vero Anastasii seu potius Athanasii esse dicatur.

His subjungimus Symboli explicationem Latine compositam ex codice hujusce Sangermanensis cœnobii annorum plus quingentorum exscriptam, non indignam, ut arbitramur, quæ in lucem prodeat.

Agmen claudit Græca fidei confessio, ex codice Regio 2356 exscripta. Quæ item præfere Athanasii nomen, multisque, ut existimamus, post Athanasium sæculis edita est

ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ.

SYMBOLUM S. ATHANASII DE FIDE CATHOLICA (4), VULGO IN ECCLESIA RECEPTUM.

PRIMA FORMULA.

Εἰ τις θέλει σωθῆναι, πρὸ πάντων χρῆ αὐτῷ τὴν καθολικὴν κρατῆσαι πίστιν· ἦν εἰ μὴ τις ὑγιῆ καὶ ἄμωμον τηρήσειε, πάσης ἀμφιβολίας ἐκτὸς εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολείται. Πίστις δὲ καθολικὴ αὕτη ἐστίν, ἵνα ἓνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σέβωμεν, μήτε συγχέοντες τὰ πρόσωπα, μήτε τὴν οὐσίαν διαιροῦντας. Ἄλλη γάρ ἐστίν ἡ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασις, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἀλλὰ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἁγίου Πνεύματος, μία ἐστὶ θεότης, ἰσὴ δόξα, συνδικαιονίζουσα ἡ μεγαλειότης. Οἶος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστον καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἄμετρος ὁ Πατὴρ, ἄμετρος ὁ Υἱὸς, ἄμετρον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Αἰώνιος ὁ Πατὴρ, αἰώνιος ὁ Υἱὸς, αἰώνιον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ὅμως οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἰς αἰώνιος· ὡσπερ οὐ τρεῖς ἄκτιστοι, οὐδὲ τρεῖς ἄμετροι, ἀλλ' εἰς ἄκτιστος, καὶ εἰς ἄμετρος. Ὁμοίως παντοκράτωρ ὁ Πατὴρ, παντοκράτωρ ὁ Υἱὸς, παντοκράτωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὅμως οὐ τρεῖς παντοκράτορες, ἀλλ' εἰς παντοκράτωρ. Οὕτω Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ὅμως οὐ τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἰς Θεός. Ὡσαύτως Κύριος ὁ Πατὴρ, Κύριος ὁ Υἱὸς, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὅμως οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Κύριος. Ὅτι, ὡσπερ μοναδικῶς ἐκάστην ὑπόστασιν Θεὸν καὶ Κύριον ὁμολογεῖν Χριστιανικῆ ἀληθείᾳ ἀναγκαζόμεθα, οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς κυρίους λέγειν καθολικῆ εὐσεβείᾳ κωλυόμεθα. Ὁ Πατὴρ ὅπου οὐδενός ἐστι πεποιημένος, οὔτε δεδημιουργημένος, οὔτε γεγεννημένος. Ὁ Υἱὸς ἀπὸ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐστίν

QUICUNQUE vult salvus esse, ante omnia ὄpus est ut teneat catholicam fidem : quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit (5). Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur : neque confundentes personas, neque substantiam separantes. Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti : sed Patris, et Filii, et Spiritus sancti, una est divinitas, æqualis gloria et cœterna majestas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus (6). Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus. Et tamen non tres æterni, sed unus æternus : sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus increatus, et unus immensus. Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus : et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus : et tamen non tres dii, sed unus est Deus. Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus : et tamen non tres domini, sed unus est Dominus. Quia sicut sigillatim unamquamque personam Deum aut Dominum (7) confiteri Christiana veritate compellimur ; ita tres deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur. Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus. Filius a Patre solo est non factus, nec creatus, sed genitus : Spiritus sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec

(4) Codex Regius 2962 : Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν μεγάλου Ἀθανασίου ὁμολογία τῆς αὐτοῦ πίστεως. In codice Felckmanni Græco nullus compareret titulus, nec scriptoris nomen. In Palat. codice legitur. Σύμβολον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Sangerman. 257, *Fides sancti Athanasii episcopi Alexandriae*. Qui ab Usserio dicitur fuisse Æthelstani Anglorum regis, habet : *Fides Athanasii Alexand.* Colbert. 784 mutilus est initio. et a media solum parte incipit, ut infra notatur. Regius codex 4908 nullum habet titulum. Qui ab Usserio dicitur esse tempore Gregorii M. descriptus, *Fides catholica*, solum habet. Palat. I paulo post initium habet, Πρὸ

πάντων χρῆλα ἐστὶν ἵνα τὴν καθολικὴν κρατῆσαι πίστιν.

(5) S. Germ., *Inviolabilemque servaverit, absque dubio peribit in æternum*. In Reg. *absque dubio deest*. Ibid. Palat. sic, ὑγιῆ ἄμωμον τηρήσειεν ἐκτὸς δισταγμοῦ εἰς.

(6) Mox Reg., *talis et Spiritus sanctus*, et ita in subsequentibus particulam et ante *Spiritus sanctus*. Desinit autem in hæc verba : *Et tamen non tres æterni*, exinde mutilus est codex.

(7) S. G., *Unamquamque personam et Dominum ut Deum*.

genitus est, sed procedens. Unus ergo Pater, non tres patres; unus Filius, non tres filii; unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti. Et in hac Trinitate (8) nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus, sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt, et coæquales. Ita ut per omnia, sicut jam supra dictum est, et unitas in Trinitate, et Trinitas in unitate veneranda sit. Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiat. Sed necessarium est ad æternam salutem, ut incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat (9). Est ergo fides recta, ut credamus et constitemur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est (10). Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus: homo ex substantia matris in sæculo natus. Perfectus Deus, perfectus homo ex anima rationali et humana carne subsistens. Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem. Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus. Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum. Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ: nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Qui passus est pro salute nostra, descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit ad cælos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis (11), inde venturus est judicare vivos et mortuos. Ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, et reddituri sunt de factis propriis rationem. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam: qui vero mala, in ignem æternum. Hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.

σὺν τοῖς ἑαυτῶν σώμασιν ἀποδώσοντες περὶ τῶν ἔργων λόγον· καὶ οἱ κατὰ πράξαντας εἰσελεύσονται (13) εἰς ζωὴν αἰώνιον, οἱ δὲ κακὰ εἰς πῦρ αἰώνιον. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν εἰ μὴ τις πιστῶς τε καὶ βεβαίως πιστεύσῃ, σωθῆναι οὐ δύνησεται.

(8) S. G., *In hac Trinitate, omisso, et.*

(9) Colbertinus hic incipit, hac ratione: Post synodum Chalcedonensem hæc minio descripta leguntur: *Explicit synodum mundanum, id est, universalem, apud Calcedona.*

Hoc invenit Trevis in uno libro scriptum, sic incipiente: Domini nostri Jesu Christi et reliqua. Domini nostri Jesu Christi fideliter credat. Deinceps atramento hæc: est ergo fides recta, etc., ad finem usque.

(10) S. G., *Et Deus pariter et homo est.* Colbertin., *Deus pariter et homo est.* Colbertin. ibid., *de substantia Patris, et infra, de substantia Matris.* Ibid. post, *Matris, S. G. habet, in sæculo genitus perfectus homo.* Mox S. G. et Colbertin., *ex anima rationali, qui postremus ita prosequitur ad finem usque: et humana carne subsistens: æqualis Patri, secundum divinitatem, minor Patri (sic) secundum humanitatem. Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen sed unus est Christus. Unus autem non ex eo quod sit in carne conversa divinitas, sed quia est in Deo assumpta dignanter humanitas. Unus Christus est non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Qui secundum fidem nostram passus et mortuus ad in-*

οὐ πεποιτημένος, οὐδὲ δεδημιουργημένος, ἀλλὰ γεγεννημένος. (12) Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς οὐ πεποιτημένον, οὔτε δεδημιουργημένον, οὔτε γεγεννημένον, ἀλλ' ἐκπροεϋτόν. Εἰς οὖν ἐστὶ Πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἰς Υἱὸς, οὐ τρεῖς υἱοί· ἐν Πνεύμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια. Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν πρῶτον ἢ ὕστερον, οὐδὲν μείζον ἢ ἑλάττον, ἀλλ' ὅλαι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις συνδαιωνίζουσαι ἑαυταῖς εἰς: καὶ Ἰσαί. Οὕτως, ἵνα διὰ πάντων, ὡς περ ἤδη προερίηται, καὶ Τριάς ἐν μονάδι, καὶ μονὰς ἐν Τριάδι λατρεύηται. Ὁ θέλων οὖν σωθῆναι οὕτω περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος νοεῖτω. Ἄλλ' ἀναγκαῖον δέ ἐστι πρὸς αἰώνιον σωτηρίαν, ἵνα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βεβαίως πιστεύῃ. Ἔστιν οὖν πίστις ὀρθή, ἵνα

πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, Θεὸς καὶ ἀνθρωπῶς ἐστὶ. Θεὸς ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, πρὸ αἰώνων γεννηθεὶς· καὶ ἀνθρωπῶς ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς μητρὸς, ἐν χρόνῳ γεννηθεὶς. Τέλεις Θεός, καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑποστάς· Ἰσος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἦττον τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁς, εἰ καὶ Θεὸς ὑπάρχει καὶ ἄνθρωπος, ὁμοῦ οὐ δύο, ἀλλ' εἷς ἐστὶ Χριστός· εἷς δὲ οὐ τροπῇ θεότητος εἰς σάρκα, ἀλλὰ προσλήφει ἀνθρωπότητα εἰς θεότητα. Εἷς καθόλου οὐ συγχύσει φύσεων, ἀλλ' ἐνώσει ὑποστάσεων· ὡς περ ψυχὴ λογικὴ καὶ σὰρξ εἷς ἐστὶν ἄνθρωπος, οὕτω Θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἷς ἐστὶ Χριστός· ὁ παθὼν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καὶ κατελθὼν εἰς τὸν ἄδην, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστὰς ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀνελθὼν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ παντοκράτορος, ἔθεν ἐλευσεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Οὐ τῇ ἐλεύσει πάντες ἄνθρωποι ἀναστήσονται

ἔργων λόγον· καὶ οἱ κατὰ πράξαντας εἰσελεύσονται πῦρ αἰώνιον. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν εἰ μὴ τις πιστῶς τε καὶ βεβαίως πιστεύσῃ, σωθῆναι οὐ δύνησεται.

ferna descendens, et die tertia resurrexit, atque ad cælos ascendit, ad dexteram Dei Patris sedet sicut vobis in Symbolo traditum est. Inde ad judicandum vivos et mortuos, credimus et speramus eum esse venturum. Ad cujus adventum erunt omnes homines sine dubio in suis corporibus resurrecturi, et reddituri de factis propriis rationem; ut qui bona egerunt eant in vitam æternam, qui mala in ignem æternum. Hæc est fides sancta et catholica, quam omnis homo qui ad vitam æternam pervenire desiderat, scire integre debet et fideliter custodire. Sangermanensis vero codex post hæc verba: *Ex anima rationali et humana carne subsistens, sic prosequitur: Æqualis Patri, perfectus Deus, secundum divinitatem. Qui licet Deus sit et homo, non tamen duo, sed unus est Deus. Unus autem non conversatione divinitatis in carne, sed assumptione humanitatis in Deo, etc.*

(11) S. G., *Unus Christus . . . descendit ad infernos, resurrexit . . . Sedet ad dexteram Patris omn.*

(12) In prius editis post γεγεννημένος, legitur, ἐκ τοῦ Πατρὸς, sed hæc postrema verba desunt in Reg.

(13) Reg., ἀπελεύσονται, infra, πιστεύῃ.

SECUNDA FORMULA.

Τὼ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου ὁμολογία τῆς καθολικῆς πίστεως, ἣν ἔδωκε πρὸς Ἰούλιον πάπυρ Ῥώμης.

Τῷ θέλοντι σωθῆναι πρὸ πάντων ἀνάγκη τὴν καθολικὴν πίστιν κατέχειν· ἦν εἰ μὴ τις ἀκεραίαν καὶ ἀπαράβραυστον συντηρήσειεν, ἀνάμφιδόλως εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολείται. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἓνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σέβειν ἡμᾶς, μήτε τὰ πρόσωπα συγγέοντα, μήτε τὴν οὐσίαν διαιροῦντας. Ἄλλο γὰρ ἐστὶ τὸ τοῦ Πατρὸς πρόσωπον, ἄλλο τὸ τοῦ Υἱοῦ, ἄλλο τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μία ἐστὶ θεότης, ἰση δόξα, συναλδιος μεγαλειότης. Οἶος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄπειρος ὁ Πατὴρ, ἄπειρος ὁ Υἱὸς, ἄπειρον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄϊδιος ὁ Πατὴρ, ἄϊδιος ὁ Υἱὸς, ἄϊδιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ μὴν τρεῖς ἄϊδιοι, ἀλλ' εἰς ἄϊδιος. Οὕτως οὐδὲ τρεῖς ἄκτιστοι, οὔτε τρεῖς ἄπειροι, ἀλλ' εἰς ἄκτιστος, εἰς ἄπειρος. Ὅμοιως παντοδύναμος ὁ Πατὴρ, παντοδύναμος ὁ Υἱὸς, παντοδύναμον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἰς παντοδύναμος. Οὕτω καὶ Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἰς Θεός. Οὕτω Κύριος ὁ Πατὴρ, Κύριος ὁ Υἱὸς, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἰς Κύριος· ἐπεὶ καθὼς ἕκαστον τῶν προσώπων Θεὸν ἢ Κύριον ὁμολογεῖν ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμεθα, οὕτω καὶ τρεῖς θεοὺς ἢ κυρίους λέγειν ἡ καθολικὴ θρησκεία κωλύει. Ὁ Πατὴρ τοίνυν ὄν· οὐδενὸς οὔτε πεποῖηται, οὔτε ἔκτισται, οὔτε γεγέννηται. Μόνος Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς μόνου ἐστὶν οὐ ποιηθεὶς, οὐ κτισθεὶς, ἀλλὰ γεννηθεὶς. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ 660 Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐ ποιηθὲν, οὐ κτισθὲν, οὐ γεννηθὲν, ἀλλ' ἐκπορευόμενον. (14) Εἰς τοίνυν Πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἰς ὁ Υἱὸς, οὐ τρεῖς υἱοί· ἐν Πνεύμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύ-

ματα ἅγια. Ἄλλ' ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν πρότερον ἢ ὕστερον, οὐδὲν μείζον ἢ ἐλάττον· ἀλλὰ τρία πρόσωπα συναλδια ἑαυτοῖς ἐστὶ, καὶ διὰ πάντων ἴσα. Οὕτως ὡς κατὰ πάντα, καθὼς ἤδη εἴπομεν, καὶ τὴν Τριάδα ἐν τῇ μονάδι, καὶ τὴν μονάδα ἐν τῇ Τριάδι σέβειν ἡμᾶς. Ὁ βουλόμενος τοίνυν σωθῆναι, οὕτω περὶ τῆς Τριάδος φρονεῖτω.

Ἀναγκαῖον δὲ πρὸς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σάρκωσιν πιστῶς κατέχειν. Ἔστι τοίνυν βεβαία πίστις, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον εἶναι· Θεὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, πρὸ τῶν αἰώνων γεννηθέντα· τέλειον Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑφ' ἑστώτα ἴσον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττονα τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅς, εἰ καὶ Θεός ἐστὶ καὶ ἄνθρωπος, οὐ μὴ δύο, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Χριστός· εἰς δὲ, οὐ τῆς θεότητος μεταβληθείσης εἰς σάρκα, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσληφθείσης· εἰς παντελῶς, οὐ φυρμῶ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῆ τοῦ προσώπου ἐνότητι. Ὡσπερ γὰρ ἡ λογικὴ ψυχὴ καὶ ἡ σὰρξ εἰς ἐστὶν ἄνθρωπος, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἰς ἐστὶ Χριστός· παθῶν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, κατελθὼν εἰς τὸν ἄδην, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστὰς, καὶ ἀνελθὼν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ παντοδυναμοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἐκεῖθεν ἤζων κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· οὐ πρὸς τὴν παρουσίαν πάντες οἱ ἄνθρωποι· ἀναστήσονται μετὰ τῶν ἰδίων σωμάτων ἀποδώσοντες λόγον περὶ τῶν ἔργων αὐτῶν. Οἱ μὲν οὖν ἀγαθὰ πράξαντες εἰς τὴν αἰώνιον ἀπελευσονται ζῶν, οἱ δὲ τὰ φαῦλα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἦν εἰ μὴ τις πιστῶς καὶ βεβαίως πιστεύσειεν, οὐχ οἶός τε ἔσται σωθῆναι.

TERTIA FORMULA.

Ἐκθεσις ὁμολογίας τῆς καθολικῆς πίστεως τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

Ὅστις ἀν βούληται (15) σωθῆναι, πρὸ πάντων χρὴ κρατεῖν τὴν καθολικὴν πίστιν· ἦν εἰ μὴ εἰς ἕκαστος σῶαν καὶ ἀμώμητον τηρήσῃ (16), ἀνευ δισταγμοῦ εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολείται.

Πίστις δὲ ἡ καθολικὴ αὕτη ἐστὶν, ἓνα ἓνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σεβόμεθα, μήτε συγγέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν διαχωρίζοντες (17).

Ἄλλη γὰρ ἐστὶν ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, ἄλλη

τοῦ Υἱοῦ, ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἄλλὰ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἁγίου Πνεύματος, μία ἐστὶν ἡ θεότης, μία ἐστὶν ἡ δόξα (18), συναλδιος ἡ μεγαλειότης.

Οἶος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστον καὶ (19) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἀκατάληπτος ὁ Πατὴρ, ἀκατάληπτος ὁ Υἱὸς,

(14) In synodo Florentina tom. XIII, pag. 703: Ἀθανάσιος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἑαυτοῦ πίστεώς φησι· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐ ποιηθὲν, οὐ κτισθὲν, ἀλλ' ἐκπορευόμενον.

(15) Henric. Steph., ὅστις βούλεται.

(16) Concil., τηρήσειεν.

(17) Alius, μερίζοντες.

(18) Henric. Steph., μία Υἱοῦ ἡ δόξα. Concil., ἰση Υἱοῦ ἡ δόξα. Ibid. Concil., συναλδιος ἡ θεότης.

(19) Kai deest in Concil.

ἀκατάληπτον καὶ (20) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Αἰώνιος ὁ Πατήρ, αἰώνιος ὁ Υἱός, αἰώνιον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Πλὴν οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἰς αἰώνιος· οὐδὲ τρεῖς ἄκτιστοι (21), οὐδὲ τρεῖς ἀκατάληπτοι, ἀλλ' εἰς ἄκτιστος, εἰς ἀκατάληπτος.

Ὁμοίως παντοδύναμος ὁ Πατήρ, παντοδύναμος ὁ Υἱός, καὶ παντοδύναμον καὶ (22) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἰς παντοδύναμος.

Οὕτω Θεὸς ὁ Πατήρ, Θεὸς ὁ Υἱός, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς (23) θεοὶ, ἀλλ' εἰς Θεός.

Ὁμοίως (24) Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός, Κύριον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἰς ἔστι Κύριος

"Ὅτι ὡς ἰδίᾳ (25) μίαν ἐκάστην ὑπόστασιν. Θεὸν καὶ Κύριον ὁμολογεῖν τῇ Χριστιανικῇ ἀληθείᾳ βιαζόμεθα· οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς (26) κυρίους λέγειν, τῇ καθολικῇ ἀληθείᾳ κωλυόμεθα.

Ὁ Πατήρ ἀπ' οὐδενός ἐστιν, (27) οὕτε μὴν κτιστός, οὕτε ποιητός, οὐδὲ γεννητός.

Ὁ Υἱός ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μόνου (28) ἐστίν, οὐ ποιητός, οὐ κτιστός, ἀλλὰ γεννητός.

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐ ποιητόν, οὐ κτιστόν, οὐδὲ γεννητόν, ἀλλ' ἐκπορευτόν (29)

Εἰς οὖν ὁ Πατήρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἰς Υἱός, οὐ τρεῖς υἱοί· ἐν Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα τὰ ἅγια.

Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν πρότερον ἢ ὕστερον, οὐδὲν (30) μείζον ἢ ἐλάττω, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις συναϊδιοὶ εἰσὶν ἑαυταῖς καὶ ἴσαι.

Ὅστε (31) κατὰ πάντα (καθὼς εἴρηται) καὶ τὴν μονάδα ἐν Τριάδι, καὶ τὴν Τριάδα ἐν μονάδι σέβασθαι δεῖ. Ὁ γοῦν (32) βουλόμενος σωθῆναι, οὕτω περὶ Τριάδος φρονεῖτω.

Πλὴν ἀναγκαῖον ἐστὶ πρὸς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν, ὅπως καὶ τὴν ἐσαρκωσιν (33) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθῶς πιστεύσῃ.

"Ἔστι γὰρ πίστις ὀρθή, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, Θεὸς καὶ ἀνθρωπὸς ἐστίν.

Θεὸς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων γεννηθείς, καὶ ἀνθρωπὸς ἐκ τῆς οὐσίας τῆς Μητρὸς ἐν τῷ αἰῶνι τεχθείς.

Τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἀνθρωπὸς, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑφιστάμενος.

"Ἴσος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττω τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅς, εἰ καὶ Θεὸς καὶ ἀνθρωπὸς ἐστίν, οὐ δύο ἕμως, ἀλλ' εἰς ἔστι Χριστός.

Εἰς δὲ οὐ τροπή τῆς θεότητος εἰς σάρκα, ἀλλὰ προσλήψαι τῆς ἀνθρωπότητος εἰς Θεόν.

Εἰς πάντως οὐ συγχύσει τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἐνόηται τῆς ὑποστάσεως.

Καὶ γὰρ ὡς ἡ ψυχὴ λογικὴ καὶ ἡ σὰρξ εἰς ἔστιν 661 ἀνθρωπὸς, οὕτω καὶ ὁ θεᾶνθρωπος (34) εἰς ἔστι Χριστός.

Ὅς ἔπαθε διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ κατήλθεν εἰς ἄδου (35), ἀνέστη ἐν τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν.

Ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, κάθηται ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς παντοκράτορος, ὅθεν ἔξει κρινάτω ζῶντας καὶ νεκρούς.

Οὐ τῇ παρουσίᾳ πάντες οἱ ἀνθρώποι ἀναστήσονται μετὰ τῶν σωμάτων αὐτῶν, καὶ ἀποδώσουσιν ἐξ ἰδίων ἔργων ἀπολογία.

Καὶ οἱ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες πορεύονται εἰς ζωὴν αἰώνιον· οἱ δὲ φαῦλα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.

Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν ἐὰν μὴ τις ἐκ πίστεως βεβαίως πιστεύσῃ (36), σωθῆναι οὐ δύνησεται.

QUARTA FORMULA.

Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est D ipsi ut teneat orthodoxam fidem; quam nisi quis impollutam et incorruptam servaverit, aeternam inveniet perniciem. Fides igitur orthodoxa haec est, ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur, neque confundentes personas neque substantiam separantes.

(20) Καὶ hic et in sequenti linea deest in Conc.

(21) Conc., Καὶ γὰρ οὐ τρεῖς. . . οὐ τρεῖς ἄκτιστοι.

(22) In Concil. καὶ deest. Idem mox, καὶ γὰρ οὐ τρεῖς.

(23) Concil., καὶ γὰρ οὐ τρεῖς.

(24) Conc., Οὕτω. Mox alii, Κύριος καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ibid. Conc. de more, καὶ γὰρ οὐ τρεῖς.

(25) Sic Henric. Steph. recte. Editi vero, ἰδίων. Mox Genebr., ἑκαστον. Conc., ἐκάστην.

(26) Conc., ἢ καὶ τρεῖς.

(27) Concil., οὕτε ποιητός, οὕτε γεννητός.

(28) Sic Concil. Genebrardus vero habet μόνον.

Εἰ τις βούλοιο σωθῆναι, πρὸ πάντων αὐτῷ χρειαζομένην τὴν ὀρθόδοξον πίστιν· ἣν ἐὰν μὴ τις ἀμύλωντον καὶ ἀφθορον τηρήσῃ, αἰώνιον εὐρήσει τὴν ἀπώλειαν. Πίστις οὖν ἡ ὀρθόδοξος αὕτη ἐστίν, ἵνα ἕνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σέβωμεν, μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν διαίρουντες.

Mox Genebrard., γεννητός. Concil., γεννητός, rectius.

(29) Concil., ἐκπορευόμενον. Mox idem, Εἰς γοῦν.

(30) Concil., οὐδέ. Mox Genebrard., ἀλλὰ σῶαι αἱ. Ibid. Conc., τρεῖς ὑποστάσεις συναϊδιοὶ

(31) Concil., οὕτω.

(32) Concil., σεβόμεθα. Ὁ οὖν.

(33) Concil., σάρκωσιν. Mox Genebrard. habet ὅτι ante ὀρθῶς.

(34) Concil., Θεὸς καὶ ἀνθρωπὸς.

(35) Concil., ἡμετέραν, καὶ κατήλθεν ἐν ἄδῃ.

(36) Concil., ἣν ἐὰν μὴ εἰς ἑκαστος πίστεως βεβαίως πιστεύσῃ, εἰε.

Ἄλλη γὰρ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μία ἐστὶν ἡ θεότης, ἐν τῷ κράτος, μία ἐξουσία, μία βασιλεία, ἴση ἡ δόξα, ἴση ἡ μεγαλωσύνη καὶ αἰώνιος. Οἶος ὁ Πατήρ, τοιοῦτος ὁ Υἱός, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄκτιστος ὁ Πατήρ, ἄκτιστος ὁ Υἱός, ἄκτιστον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς ἄκτιστοι, ἀλλ' εἰς ἄκτιστος. Παντοκράτωρ ὁ Πατήρ, παντοκράτωρ ὁ Υἱός, παντοκράτωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς παντοκράτορες, ἀλλ' εἰς παντοκράτωρ. Αἰώνιος ὁ Πατήρ, αἰώνιος ὁ Υἱός, αἰώνιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἰς αἰώνιος; Παντοδύναμος ὁ Πατήρ, παντοδύναμος ὁ Υἱός, παντοδύναμον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἰς παντοδύναμος. Οὕτω Θεός ὁ Πατήρ, Θεός ὁ Υἱός, Θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Θεός. Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Κύριος. Καὶ ὡς περ μοναδικῶς μίαν ἐκάστην ὑπόστασιν Θεὸν καὶ Κύριον ὁμολογεῖν Χριστιανικῆ ἀληθείᾳ αὐνηγοροῦμεν, οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς κυρίους λέγειν οὐ συναινοῦμεν, ἀλλὰ παντελῶς ἀπαγορευόμεν. Πατήρ γὰρ παρ' οὐθενός ἐστι ποιητὴς, οὐ κτιστὴς, ἀλλ' ἀγέννητος. Ὁ Υἱός ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν οὐ ποιητὴς, οὐ κτιστὴς, ἀλλὰ γεννητός. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν. Εἰς λοιπὸν ὁ Πατήρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἰς Υἱός, οὐ τρεῖς υἱοί· ἐν Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια. Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδεὶς πρῶτος ἢ ἔσχατος, οὐδεὶς μέγας ἢ μικρός· ἀλλὰ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις αἰώνιοι τέ εἰσι καὶ ἴσαι εἰς πάντα, ὡς προεῖρηται. Μονάδα γοῦν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι πᾶς Χριστιανὸς εὐσεβείσθω· καὶ οὕτω περὶ τῆς ἁγίας καὶ ζωοποιοῦ καὶ ὁμοουσίου Τριάδος δοξαζέτω.

Ἄναγκαῖον δέ ἐστι καὶ τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθῶς πιστεῦειν. Ἔστι γοῦν ἡ πίστις ὀρθή, ἵνα πιστεῦωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, Θεός καὶ ἄνθρωπός ἐστι. Θεός ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς [αἱ. ἄκτιστός ἐστι καὶ οὐσία Πατρὸς], ἄνθρωπός ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς Μητρός. Ἐπειδὴ γὰρ ἁμαρτήσας ὁ Ἀδὰμ θανάτῳ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων υπέβαλε, καὶ τὴν φύσιν ἡμῶν υπέβουον τῷ χρεῖ πεποίηκεν· ὁ Υἱός λοιπὸν τοῦ ἀοράτου Πατρὸς καὶ Θεοῦ, τῶν οὐρανῶν οὐκ ἐκστάς, πρὸς ἡμᾶς κατέβη· καὶ δι' ἀκοῆς εἰσδύς τὴν νηδὺν τῆς ἁγίας Παρθένου, μυστικῶς τὴν κωφορίαν εἰργάσατο, ἐνδύς τὴν ἡμετέραν φύσιν κατ' ἄκραν ἔνωσιν· Θεός ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος προσελθὼν, οὕτω τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκονομίαν ἐπλήρωσε δι' ἄφατον ἔλεον. Καὶ τέλειος Θεὸς ὢν, γέγονε τέλειος ἄνθρωπος, μὴ τραπεῖς, μὴ ἀλλοιωθεὶς τὴν ὑπερούσιον καὶ ἀφραστον οὐσίαν τῆς αὐτοῦ θεότητος, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς οὐσωθεὶς· αὐτὸς ἐαυτῷ σὺν τῷ συμφεῖ αὐτοῦ παναγίῳ Πνεύματι δημιουργήσας τὴν παναγίαν τῆς σαρκὸς πρόσληψιν, τέλειαν οὐσίαν ἀνθρωπίνην ἐνυπόστατον αὐτῷ καὶ ἀδιαιρέτον ἐξ αὐτοῦ, ἁμαρτίας ἀμέ-

Alia enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti. Sed Patris, et Filii, et Spiritus sancti una est divinitas, unum imperium, una potentia, unum regnum, æqualis gloria, æqualis et æterna majestas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus. Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus; nec tamen tres increati, sed unus increatus. Omnium imperator Pater, omnium imperator Filius, omnium imperator Spiritus sanctus; nec tamen tres omnium imperatores, sed unus omnium imperator. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus; nec tamen tres æterni, sed unus æternus. Omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus; nec tamen tres omnipotentes, sed unus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus; nec tamen tres dii, sed unus est Deus. Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus; nec tamen tres domini, sed unus est Dominus. Et sicut singillatim unamquamque personam Deum ac Dominum confiteri oportere Christiana veritate defendimus; ita tres deos aut tres dominos dici non probamus, sed omnino repudiamus. Pater enim a nullo est factus, non creatus, sed ingenuus. Filius a Patre est non factus, non creatus, sed genitus. Spiritus sanctus a Patre est non factus, non creatus, non genitus, sed procedens. Unus demum est Pater, non tres patres; unus Filius, non tres filii; unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti. Et in hac Trinitate nemo primus aut postremus: sed tres personæ æternæ sunt et æquales in omnibus, ut supra dictum est. Unitatem ergo in Trinitate, et Trinitatem in unitate omnis Christianus confiteatur: et ita de sancta, vivifica et consubstantiali Trinitate sentiat.

Necesse autem est, et de incarnatione Filii Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi recte credere. Est ergo fides recta ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est. Deus est ex substantia Patris: homo est ex substantia Matris. Cum enim peccato suo Adam hominum genus morti subjecisset, naturamque nostram debito obnoxiam fecisset; ideo Filius invisibilis Patris et Dei, ex cælis minime discedens ad nos descendit: ac per auditum ingressus in uterum sanctæ Virginis, mystice, seu arcano modo uteri gestationem effecit, ingressus in naturam nostram per summam unitatem: una Deus et homo progressus, sic eam quæ nos spectat œconomiam implevit, per ineffabilem misericordiam. Et perfectus Deus cum esset, factus est perfectus homo, non conversus, neque mutatus 662 secundum supersubstantialem et ineffabilem substantiam suæ deitatis, ex anima rationali et humana carne subsistens. Sibi ipse cum Spiritu sanctissimo qui ejusdem est naturæ, auctor est sacratissimæ assumptionis carnis. Perfectam humanam substantiam (assumpsit) in se subsistentem, et a

se indivisibilem, peccati expertem; corpore ex virginali casto sanguine Deiparæ compacto, absque voluntate aut cogitatione carnali: anima vero immaterialiter creata, intelligente, rationali, voluntate prædita, et vi operandi; quæ tota cum carne visa est, ex ipso initio, ex prima existentia, ob suam cum ipso Deo Verbo summam unionem, non confusam secundum hypostasim. Æqualis ergo est Patri secundum divinitatem, minor autem Patre secundum humanitatem. Et reipsa verus est Deus et homo: nec tamen duo, sed unus est Christus. Unus autem, non conversa carne, sed assumpta in Deum. Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Qui passus est carne propter nostram salutem, divinitate impatibili remanente; et sepultus est, et resurrexit, et assumptus est in cælos, seditque a dextris Dei et Patris. Inde rursum veniens iudicabit vivos et mortuos. Ad cuius adventum omnes qui a sæculo dormierunt homines resurgent, rationem reddituri de operibus suis. Et qui bona egerunt ibunt, ejus jussu, in vitam æternam: qui vero mala egerunt, ibunt in supplicia æterna. Hæc igitur est orthodoxa fides, quam qui non intemeratam servavit, salvus esse non potest.

Α θεκτον· εκ των παρθενικῶν ἀγνῶν αἱμάτων τῆς Θεομήτορος συμπαγέντος τοῦ σώματος, χωρὶς τινος θελήματος ἢ ἐννοήματος σαρκικοῦ· τῆς δὲ ψυχῆς ἀύλως κτισθείσης, νοεῶς, λογικῆς, θελητικῆς, ἐνεργητικῆς, ὅλης τεθεαμένης σὺν τῇ σαρκί, ἐξ αὐτῆς ἀρχῆς, ἐκ πρώτης ὑπάρξεως, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον ἄκρην ἔνωσιν, ἀσύγγυτον καθ' ὑπόστασιν. Ἴσος οὖν ἐστὶ τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττω δὲ τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ὄντως ἀληθινὸς ὑπάρχει Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· ὁμοῦ οὐ δύο, ἀλλ' εἷς ἐστὶν ὁ Χριστὸς· εἷς δὲ οὐ τραπέισα ἡ σὰρξ, ἀλλὰ ἀναληφθεῖσα εἰς τὸν Θεόν· εἷς ὀλικῶς οὐ συγγύσει οὐσιῶν, ἀλλ' ἐνώσει τὸ καθ' ὑπόστασιν. Καὶ γὰρ ὡς περ ψυχὴ λογικὴ καὶ σὰρξ εἷς ὑπάρχει ἄνθρωπος, οὕτω καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἷς ἐστὶν ὁ Χριστὸς. Ὡς ἔπαθε τῇ σαρκὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἀπαθούς τῆς θεότητος μενούσης· καὶ ταπεινός, καὶ ἀναστὰς, καὶ ἀναληφθεὶς εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ἐκείθεν δὲ πάλιν ἐρχόμενος κρινεῖ ζῶντας καὶ νεκρούς. Οὐ τῇ παρουσίᾳ πάντες οἱ ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένοι ἄνθρωποι ἀναστήσονται, λόγον ἀποδοῦναι περὶ τῶν πράξεων ἐβίων. Καὶ οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ πράξαντες, πορεύονται ἐν κελύσματι αὐτοῦ εἰς αἰώνιον ζωὴν· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, πορεύονται εἰς αἰωνίους κολάσεις. Αὕτη τοίνυν ἐστὶν ἡ ὀρθόδοξος πίστις, ἣν ὁ μὴ τηρήσας ἀμώμητον, σωθῆναι οὐ δύναται.

Cod. Colbertinus 3133, nulla inscriptione.

KIKUNKES vult salf estre, devant totes choses C boosing est qu'il tienget la commune fei.

Laquele si cascun entiere e neent malnisme ne guarderat, sanz dotance pardurablement perirat.

Icesie est a certes la commune fei, que un deu en Trinitet e la Trinitet en unitet aorums.

Ne mie confundanz le persones, ne la substance deseuranz.

Altre est a decertes la personne del Perre, altre del Filz, altre del Saint Espiriz.

Mais del Perre e del Filz e del Saint Espirite est divinitet, oele gle pardurable majestet.

Quels est li Perre, tels est li Filz, tels li Saint Espiriz.

Neent criez li Perre, neent criez li Filz, neent criez li Sainz Espiriz.

Granz est li Perre, granz est li Filz, granz est li Sainz Espiriz.

Pardurables li Perre, pardurables li Filz, pardurables li Sainz Espiriz.

Nequedent ne sunt mie treis pardurables, mais un pardurable.

Si cume ne sunt treis nient criez ne treis granz, mais uns nient criez e uns Granz.

Ensement trestutpoant li Perre, trestutpoant li Filz, trestutpoant li Sainz Espiriz.

E nequedent nient tres trestutpoant mais un Trestutpoant.

Issi faitierement Deus est li Perre, Deus li Filz, Deus li Sainz Espiriz.

E nequedent ne sunt treis Deus, mais uns Deus est.

Issi est li sire Perre, li sire Filz, li sire Sainz Espiriz.

E nequedent ne sunt treis Seignurs, mais uns est Sire

Kar si cume senglement chascune personne diu u nre Seignur regesir par Cristiene veritet fumes debotet,

Si faitierement tres Deus u Seignurs dirre par commune religiun sumes deveet.

Li Perre de nul n'est fait ne crecz ne engendrez.

Li Sainz Espiriz del Perre et del Filz, nient fait ne criez ne engendrez, mais avant eissuz.

Dunkes est uns Perre, nient treis perres, uns Filz, nient treis filz, uns Sainz Espiriz, nient treis sainz espiriz.

E en iceste Trinitet nule chose primes u derains, nule chose greindre u mendre.

Mais totes les treis persones ensemble parmanables à sei sunt e ensemble oeles.

Issi que par totes choses, si cume ja devant dit est, e la unitet en la Trinitet e la Trinitet en unkes seit a onorer.

Ki vult dunkes salff estre, issi faitement de la A kar nostre sire Jhu Crist Filz de deu Deus e hom
Trinitet sentet. est.

Mais boisoignable chose est à la pardurable san- Deus est de la substance del Perre devant les
tet, que lencarnatiun adecertes nre Seigneur Jhu sieclez engendrez, e hom est de la substance de sa
Crist chascuns feelment creiet. mere en siecle nez.

I dunc est dreite sei que creums e regehisums,

Reliqua desunt.

CANTICUM BONEFACII : *Quicumque vult salvus esse, etc.*

Ce chant fust S. Anaistaise qui apostoilles de Rome.

663 QUICUNQUES veust estre saus (*saes*, sic cod.) troies personnes soient troi Dieu tout puissant :
devant toutes choses est mestiers que il tiegne la com- mes uns deux toz puissanz.
mune foi. Nul ne puet estre saus (*saes*, sic cod.) se
il ne mentient en sa vie seinte crestiene feelment.

Laquelle se chacuns naura gardee entiere et nient Et ne porquant ne devons pas dire que ces
violee sanz doute pardurablement perira. Qui ne troies persones soient troi Dieu mes uns seuls
tenra ceste foi de seinte crestiente loiaument en fin Dieux.

Certes la foiz commune des Crestiens est ceste Au tressi sires est li Peres sires est li Filz. si-
que un Dieu en Trinite et la Trinite en unite res est li Seins Esperiz. Chacuns de cez par soi
enoroms. Tele est la foiz de seinte crestiente est sires.
que tuit Chrestien doivent croire et aorer un Et ne porquant ne devons pas dire que ces troies
seul Dieu en Trinite et la Trinite comme un seul personnes soient troi Seigneur, mes uns seuls sires
Dieu. et uns seuls Dieux.

Et non confundanz les personnes ne la sustaïnce Car si comme sanglement chacune persone so-
de partanz issi est que nos ne devons pas me- mes amoneste regelir Dieu et Seigneur par cre-
scoire que les troies personnes ne soient un Dex ne stiene verite illi somes nos devec adire par com-
dire que la Trinite soient troi Dieu. mune religion trois dieux et trois seigneurs ausi
comme la raisons requiert que nos dions que cha-
cune de ces personnes est deux ausi requiert ceste

Car une est la persone dou Pere. et autre la C meisme raisons Crestiene que nos ne dions mie que
personne du Fill. et autre la persone dou Saint ce soient troi dieu ne troi seigneurs mes uns seuls
Esperit. Dieux et uns seus Sires.

Mes cele dou Pere et cele dou Fill. Et cele dou Li Peres est faiz de nului ne criez ne engendrez.
Saint Esperiz est une divinitez egal gloire pardu- La persone dou Pere ne descendi de nului non ne
rable pardurable ma estez. nest se de lui non.

Ces troies personnes toutes ensamble sunt uns Li Filz est dou seul Pere ne mie fait ne criez
seuls Dex. mes engendrez li Filz descendit dou Pere issiq li
Peres nil Fist ne ne cria, ainz le traist de soi et
envoia comme son Esperit.

Quiex (sic cod.) est li Peres tex est li Filz et tex Li Seins Espriz est dou Pere et dou Fill ne mie
est li Seinz Esperiz. De tele hautece comme li Pe- faiz ne engendrez mes descendans
res est de tele est li Filz et li Seinz Esperiz.

Non crez est li Peres non criez est li Filz non Li Peres ne li Fils ne furent mie le Seint Es-
criez est li Seinz Espriz : Nus ne fist le Pere, ne le periz quar ce est li leur meesmes.
Fill. ne le Seint Espriz.

Granz est li Pere granz est li Filz granz est li D Donques luis est Peres ne mie Fill li uns Seinz
Seinz Espriz. Esperites ne mie troi Seinz Esperite. Ces troies
personnes ne sunt que uns seuls Dieux.

La grandece dou Pere et dou Fill', et dou Seint En ceste Trinite nest nule chose aincois ou apres
Espriz est une chose. nule chose geindre ou meindre mes toutes les
troies persones sunt ensamble pardourables. et en
samble juex nule de ces trois personnes nest graindre
de l'autre. ne mendre de lautre quar ce est une
seule deitez.

Pardurables est li Peres pardurables est li Filz Et issi com il est ladic ca devant le devons croire
pardurables est li Seinz Esperiz que lunitez soit a enorer (sic cod.) en la Trinite. et
la Trinitez en lunité. Issi come au commencement
de cest Siaume a este dit croire devons fermement
que ces trois personnes sunt uns seul Deux.

Et ne por quant (sic cod., id est, *pourtant*) il Qui veust donques estre saus issi sente de la
ne sont pas troi pardurable mes uns pardurables. A kar nostre sire Jhu Crist Filz de deu Deus e hom
est. est.

Ces troies pardurabletez mes une seule. Si come il ne sunt mie troi vient trie ausi ne
sunt il mie troi grant mes tuit troi ensemble sunt troies personnes soient troi Dieu mes uns seuls
uns deux vient trie et uns seul deux granz. Dieux.

Ansint est touz puissanz li Peres tous puissanz Et issi com il est ladic ca devant le devons croire
li Fillz tous puissanz li Seinz Espriz. Chacune de que lunitez soit a enorer (sic cod.) en la Trinite. et
la Trinitez en lunité. Issi come au commencement
de cest Siaume a este dit croire devons fermement
que ces trois personnes sunt uns seul Deux.

Et ne por quant ne devons pas dire que ces

Trinite. Entende et croie fermement que ces troies A
persones sunt uns seis Dieux. Mes besoiz est
apardurable salu que ausi croie chacuns feelment
lincarnation de nostre Seigneur Dieu Jhesu Crist.
Nus ne puet estre saus se il ne croit fermement
que nostres sires Jhesu Criz descendi en terre. et
prinst chair en la glorieuse Virge Marie por nostre
sauvement. Donques est droite foiz que nous cre-
ons et regeissons que nostres sires Jhesu Criz est
Fils de Dieu et Dieux et om. Droiz est que nos
qui somes Crestien creons fermement que li Espe-
rites qui descendi en la Virge Marie et la seinte
chars que il prist sunt uns seuls Diex qui est ape-
lez Jhesu Criz. Il est Dex dela sustance dou Pere
engendrez devant les siecles et om est dela sus-
tance dela mere nez on siecles Apertement poons
vouer que nostres sires Jhe Criz est Dex de par le
Pere car ce est li Esperites dou Pere et om de par
la mere par la char que il prist en li. Par feiz Dex.
par feiz om de revable ome et de char humaine
parmenanz. Jhe Criz est voirs Dex et voirs om car
cest ii Esperites de Dieu qui prist char teerienne
Egal au Pere selonc humanite selonc ce que Jhu Criz
est Dex est ineux au Pere et selonc la char est mendres
de lui. Et ja soit ce quil est Dex et om. ne por quant
ce ne sunt mie dui Criz ainz est uns seuls Criz, et
ne porquant se Jhu Criz est Dex et om : por ce ne
doit on mie dire que ce soient dui Crist Uns cer-
tes est ne mie par le convertissement **664** de di-
vinite en chars mes par la prinse dumanite en
Dieu. ces deux choses deux et om ne demontrent
n ie une parce que la deitez fust muee en char
n es porce que la char mua la deitez en Dieu. Uns

del tout ne mie par annullement de substance meis
par lunité de persone. Car si come lame reisnable
et la charz est uns om ausi Dieux et om est uns
Crist. La nature dela char ne pot mie faire Dieu
et soi une chose mes la force de lesperite fist soi
et la char un Dieu.

Qui soffri passion por nostre salu descendi as
enfernex au tier jor resuscita de mort lcele chars
que li Esperites prinst en la glorieusse Virge mo-
rut pro nos sauver. et descendi a enfer por deli-
vrer ses amis qui estoient et la force de lesperite
la fist resusciter et lamporta osoi. Il monta es
cieuls et siet ala destre de Dieu le Pere tout puis-
sant diluec est avenir jugier les vis et les mors.

B Nostres sires Jhesu Criz qui souffri mort por
nos et descendi a enfer por ses amis. et resuscita
de mort a vie et monta es cieuls descendra au jour
del ivise pour jugier les vis et les mors Au cui
avenement tuit li ome ont areusciter e leurs cors
et sunt arendre de leur propres feiz reson. Quant
nostres sires Jhesu Criz vendra jugier le monde
lors revenront toutes genz en chair et en os et
leur es convendra rendre reison de leur uueures.
Et cil qui bien firent iroent en vie pardurable. meis
cil qui mal firent iroent en feu qui durera sans fin.
En la gloire Dieu enterront, cil qui mal auront
oure descenderont en enfer. Ceste est la foi com-
mune la quele se chacuns naura creue feelment, et
fermement saus ne porra estre l'ex est la cre-
ance de seinte crestiente comme cist siaumes nos
devise et qui issi ne croit daunez sera pardura-
blement.

ADMONITIO.

*Hic Symboli Quicunque commentarius prodit ex codice bibliothecæ Sancti Germani a Pratis numero 199
quingentorum circiter annorum, non indignus qui studioso lectori exhibeatur.*

INCIPIT TRACTATUS DE FIDE CATHOLICA.

1. QUICUNQUE vult salvus esse ante omnia opus
est ut teneat catholicam fidem. Hic beatus Athana-
sius liberum arbitrium posuit : sicut dicit in Psal-
mo : *Quis est homo qui vult vitam*⁶³, et iterum
in Evangelio ipsa Veritas ait : *Qui vult venire
post me*⁶⁴, similiter et hic, *Quicunque vult*. Quare
Deus omnipotens nullum hominem invitum aut co-
actum trahit ad fidem, nisi qui sua propria volun-
tate vult venire ad fidem. Sed quicunque vult sal-
vus esse in corpore vel in anima, necessitas est illi
ut teneat catholicam fidem. Quare ante omne opus
necesse est ut fides præcedat ; ante omnem opera-
tionem, ante omnem inchoationem, ante omne
principium unicuique opus est ut teneat catholi-
cam fidem, dicente Apostolo : *Sine fide impossi-
bile est placere Deo*⁶⁵. Unde et Habacuc propheta
ait : *Justus autem ex fide vivit*⁶⁶. *Catholica* : est
sermo Græcus, Latine interpretatur, *generalis* vel

universalis. Generalis pertinet ad omnes homines :
universalis quia per universum orbem diffusa est.
Fides est credulitas qua veraciter credimus id quod
nequaquam videre valemus. Unde Apostolus dicit :
*Fides est sperandarum substantia rerum, argumen-
tum non apparentium*⁶⁷. Dicitur enim fides eo quod
fit inter Deum et hominem. Istam fidem, istam
credulitatem ante omnia nobis opus est tenere,
quia fides est fundamentum omnium virtutum. Et
idcirco prius ædificemus fidem quæ est fundamen-
tum et super eam cæteras virtutes : quia sine fide
nullus salvus esse potest.

2. *Quam nisi quisque integram inviolatamque ser-
vaverit absque dubio in æternum peribit*. Quam fidem
nisi quisque integram, id est unusquisque integram
et plenam et perfectam servaverit, id est ut eam
non scindat per hæresim neque ab ullo schismate
corrumpatur. *Inviolatam*, id est, ut eam non vio-

⁶³ Psal. xxxiii, 12. ⁶⁴ Matth. xvi, 24. ⁶⁵ Hebr. xi, 6. ⁶⁶ Galat. iii, 14. ⁶⁷ Hebr. xi, 1.

let male docendo, atque prædteando, ut si eam A non custodierit integram et inviolatam, absque dubio in æterna damnatione peribit.

3. *Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate et Trinitatem in unitate veneremur.* Nunc manifestat quid est fides, vel qualis est, vel qualiter unusquisque credere debeat. *Ut unum Deum in Trinitate et Trinitatem in unitate veneremur.* Debemus Deum credere trinum et unum. Unum in substantia, et trinum in personis. Nec propter Trinitatem debemus dimittere unitatem, nec propter unitatem debemus dimittere Trinitatem. Ut ipsum quem colimus, credimus, unum veneremur et trinum, unum propter unitatem substantiæ, trinum propter personarum vocabula. Veneremur, id est, adoremus.

4. *Neque confundentes personas neque substantiam separantes.* Confundere est commiscere. Quare non debemus tantum unam personam credere, sicut Sabellius hæreticus asserebat, sed tres personas, Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Nec substantiam separare, ut Arius hæreticus affirmabat: dicebat enim quod sicut erant tres personæ ita fuissent et tres substantiæ. Patrem asserebat majorem Filio, Filium minorem Patre, Spiritum sanctum ministrum eorum dicebat. Substantia dicitur eo quod ex semetipsa subsistat. Substantia vero commune est nomen omnium rerum quæ sunt. Cælum enim, sol, luna, terra, arbores et homines substantiæ dicuntur. Deus igitur substantia est et substantia prima, et omnium substantiarum causa, quia omnium rerum Creator est. Essentia igitur proprie de Deo dicitur, quia semper est quod est qui incommutabilis est.

5. *Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti.* Hic contra Sabellium sunt personæ diviæ, qui asserebat esse unam. Quia Pater in sua persona nec est Filius, sed tantum Pater, nec Filius in sua persona est Pater, sed tantum Filius, nec Spiritus sanctus in sua persona est Pater nec Filius, sed tantum Spiritus sanctus: ex utroque procedens persona dicta est eo quod per se sonat.

6. *Sed Patris et Filii et Spiritus sancti una est divinitas, æqualis gloria, coæterna majestas, id est, D coæqualis, sine initio et fine, et gloria et potestate*

7. *Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus.* Quia sicut Pater est æternus vel omnipotens seu invisibilis, similiter et Filius et Spiritus sanctus.

8. *Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus 665 sanctus.* In, præpositio est in hoc loco, pro, non, posita. Increatus Pater, id est, non creatus, quia ipse est Creator omnium, et a nullo creatus; ipse est omnium Factor et a nullo factus. Increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Increatus Fi-

lius, non creatura sicut Arius dicebat, quia simul omnia creavit cum Patre. Similiter et Spiritus sanctus.

9. *Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus.* Immensus, quia ejus magnitudinem vel quantitatem nullus mensurare potest, quia cælo est excelsior, et terra profundior et latior mari. Et est incircumscribitus, incorporeus, inlocalis, ubique totus, et non est locus ubi non sit, sicut dicit in Psalmo: *Si ascendero in cælum, tu illic es, si descendero ad infernum, ades 67.* Et si ivero ad extrema maris, ibi me dextera tua tenebit. Ipse est enim intra omnia et non inclusus, extra omnia et non exclusus. Similiter et Filius, qui attingit a fine usque ad finem fortiter. De quo scriptum est: *Verbo Domini cæli firmati sunt 68.* Pari modo et Spiritus sanctus, unde dicitur: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum 69.*

10. *Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus.* Hic æternum pro sempiterno debemus intelligere. Æternus Deus dicitur, quia sine initio et sine fine constat: similiter et Filius et Spiritus sanctus. Sicut nunquam non Pater ita nunquam non Filius ac Spiritus sanctus.

11. *Et tamen non tres æterni, sed unus æternus,* id est, in substantia.

12. *Sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus increatus et unus immensus.* Quia unum est in substantia.

13. *Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus.* Omnipotens dicitur Pater quia omnia potest, non a patiendo quod non vult, sed a faciendo omnia quæcunque vult, quia nihil illi impossibile est: omnipotens et Filius. Quidquid potest Pater, potest et Filius, nihilominus et Spiritus sanctus.

14. *Et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens,* id est, in substantia. Ista nomina Patris et Filii et Spiritus sancti, quæ sæpe diximus, relativa sunt, quia alia ad alia referuntur; sicut verbi gratia servus ad dominum, dominus ad servum, magister ad discipulum et discipulus ad magistrum: pater ad filium et filius ad patrem. Quia nullus pater dicitur, nisi habeat filium cuius sit pater, et nullus filius dicitur, nisi habeat patrem cuius filius sit. Quia si non habuisset filium, nunquam habuisset nomen patris. Similiter Spiritus sanctus non a se, sed alicujus est spiritus. Est et aliquod vocabulum ubi spiritus relative dicitur, quomodo donum donatoris et donator doni. Donatorem dico esse Patrem, donum vero Spiritum sanctum. Donum refertur ad donatorem, et donator ad donum. Ecce qua ratione Spiritus sanctus relative dicitur.

15. *Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus.* Deus proprium nomen Trinitatis pertinens ad Patrem et Filium et Spiritum sanctum, transla-

67 Psal. cxxxviii, 8. 68 Psal. xxxii, 6. 69 Sap. i, 7.

tum ex Græca appellatione. Nam Deus Græce dicitur *Theos*, id est *timor*, unde tractum est Deus quod eum colentibus sit timor. Proprium nomen est Pater, quia solus est Pater, et proprium nomen est Filius, quia solus Filius est a solo Patre, et proprium nomen est Spiritus sanctus, quia ab utroque procedit. Deus est Pater, quia ipse est fons et origo deitatis. Similiter Filius Deus, hoc non a semetipso quia non est a se, sed a solo Patre est genitus. Pari modo et Spiritus non a se Deus, sed a Patre et Filio est procedens.

16. *Et tamen non tres dii, sed unus est Deus.* Sicut scriptum est : *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est* ⁹⁰.

17. *Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus.* Dominus dicitur a dominatione eo quod creaturam suam dominetur, regat atque gubernet. Similiter et Filius et Spiritus sanctus.

18. *Et tamen non tres Domini, sed unus est Dominus ; in substantia.*

19. *Quia sicut singillatim unamquamque personam Deum ac Dominum confiteri Christiana veritate compellimur.* Singillatim, id est, distincte vel separatim. De Patre si quis te interrogaverit, quid est in persona? responde, Deus et Dominus : si autem de Filio, Deus et Dominus similiter : si vero de Spiritu sancto, indubitanter responde plenum Deum et Dominum eum esse. *Compellimur*, id est, cogimur vel admonemur. *Ita tres deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur*, id est vetamur.

20. *Pater a nullo est factus nec creatus nec genitus.* Pater a nullo est factus, quia ipse est omnium factor. Nec creatus, sed creator, nec genitus, sed genitor. Pater enim Græce Latine genitor dicitur.

21. *Filius a Patre solo est, non factus, nec creatus, sed genitus.* Filius a Patre solo est non factus, quia ipse est omnium factor simul cum Patre. Sed est genitus solus a solo Patre. Et unquamque persona habet proprium, quod non habet alia. Proprium habet in persona Pater, quia solus Pater est. Et proprium habet in persona Filius, quia solus a Patre genitus est. Sed et habet aliquid proprium Filius quod non habet Pater, nec Spiritus sanctus. Habet æternitatem cum Patre et Spiritu sancto : et habet in tempore nativitatem de Matre, quam non habet Pater, nec Spiritus sanctus. Quia non suscipit Pater carnem in sua persona, nec Spiritus sanctus, sed tantum Filius, ut nobis in se ostenderet duas habere naturas ; unam ante omnia sæcula qua genitus est ex Patre, et de qua dicit Isaias : *Generationem ejus quis enarrabit* ⁹¹? alteram in tempore qua natus est ex Matre, de qua dicit Paulus apostolus : *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege* ⁹², in quo com-

A placuit plenitudinem divinitatis habitare corporaliter. De Patre sine initio, et sine fine ; de Matre initium habet et nullo concluditur fine.

22. *Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.* Spiritus sanctus non debet ingenitus vel genitus dici, quia si ingenitus diceretur sicut Pater, dicerentur duo patres. Si genitus, duo filii æstimari possent. In sancta Trinitate proprium habet Spiritus sanctus quia non est Pater, nec Filius, sed Spiritus sanctus et procedens a Patre et Filio. Audis quia iste ab ambobus, sed Filius ab uno, Pater a nullo est. Ac per hoc demonstrantur aperte proprietates eorum. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris et Filii sanctitas est. Nam cum sit et Pater spiritus et Filius spiritus, et Pater sanctus et Filius sanctus, proprie tamen vocatur ipse Spiritus sanctus.

23. *Unus ergo Pater, non tres patres, unus Filius, non tres filii, unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti.* Sed unus Pater, quia solus sibi unicum genuit Filium. Et unus Filius, quia singulariter ab uno Patre genitus est. Unus Spiritus **666** sanctus, quia a Patre et Filio unicus procedit

24. *Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus.* Nihil prius aut posterius, quia nullus antiquior est et nullus posterior, nullus inferior et nullus superior. *Sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt et coæquales.*

25. *Ita ut per omnia, sicut jam supra dictum est, et unitus in Trinitate, et Trinitas in unitate veneranda sit.* Debemus colere et adorare Trinitatem in unitate, et unitatem in Trinitate.

26. *Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiat.* Hic rogat et admonet ut unusquisque doctor memoriter eam teneat, et firmiter credat, et alium prædicando doceat.

27. *Sed necessarium est ad æternam salutem ut incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat.* Necesse est nobis ut, sicut superius diximus, ita credamus. Si vero vitam æternam volumus habere, id est, cum Christo sine fine regnare, necesse est ut incarnationem Domini nostri Jesu Christi fideliter credamus. Quomodo fideliter? Non adoptivum, sed proprium Dei Filium, sicut dicit Apostolus : *Proprio Filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum* ⁹³.

28. *Est ergo fides recta ut credamus et confitemur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est.* Pari modo inchoat enarrare secundum humanitatem Christi, quod sit fides recta, ut ipsam humanitatem credamus corde et confiteamur ore, sicut dicit Apostolus : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* ⁹⁴. Deus et homo unus est. Est verus Dei Filius, quia

⁹⁰ Deut. vi, 4. ⁹¹ Isa. LIII, 8. ⁹² Galat. iv, 4.

⁹³ Rom. viii, 31. ⁹⁴ Rom. x, 10.

secundum divinitatem nihil minus, extra secundum humanitatem quam Deus Pater, nihil minus extra peccatum quam homo.

29 *Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus, et homo est ex substantia matris in sæculo natus.* Deus est ex substantia Patris, id est, ex æqualitate naturæ, ante sæcula genitus, id est, ante omnem creaturam sicut dicit in Psalmo : *Ex utero ante luciferum genui te* ⁹⁵. Ex utero, id est, ex mea substantia; ante luciferum, id est, ante omnem creaturam. *Et homo est ex substantia matris in sæculo natus*, id est, totus homo cum corpore et anima, in omnia nobis similis, absque peccato. Ex substantia matris, id est, de æqualitate naturæ matris in sæculo natus, id est, in his temporibus. Non aliunde nisi de semine mulieris sine coitu viri carnem suscepit. Unde Salomon : *Sapientia ædificavit sibi domum* ⁹⁶, hoc est, ædificavit Christus sibi carnem de beata Maria, de qua legitur : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem* ⁹⁷.

30. *Perfectus Deus, perfectus homo, ex anima rationali et humana carne subsistens. Perfectus Deus*, id est, plenus, quia nihil indiguit. Perfectus homo, quia nihil minus habuit extra peccatum, quam homo. *Ex anima rationali.* Christus veram animam habuit unde Sapientia crescere potuisset, sicut dicit in Evangelio : *Jesus autem proficiebat sapientia et ætate* ⁹⁸. Sapientia in anima, et ætate in corpore. *Et humana carne subsistens.* Quia humus terra dicitur, de humanitate carnem assumpsit.

31. *Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem. Æqualis Patri secundum divinitatem secundum illud : Ego et Pater unum sumus. Minor Patre secundum humanitatem* ⁹⁹, juxta quod dicit : *Pater major me est* ¹. In quo homo est minor a divinitate.

32. *Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus.* Ideo sic conjungi voluit Dei Filius cum humana natura, ut ex his duabus substantiis fieret una persona.

33. *Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deo.* Non quod illa divinitas quæ est Filius Dei se convertisset in humanitatem, ut quod erat divinum, hoc fieret humanum; sed assumendo naturam nostram sic est unus effectus, ut non amitteret quod erat, sed assumeret quod non erat. Assumpsit humanitatem, et non amisit divinitatem.

34. *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ.* Non in eo naturæ commistio est, ut vel divinitas mutaretur in naturam humanitatis, vel humanitas converteretur in naturam divinitatis, sed utrique naturæ manet proprietas in perpetuum. Tanta tamen conjunctio est naturarum, ut idem qui æternaliter ex Deo Patre genitus est, homo

sit verus. Homo propter suscipientem Deum, Deus verus, Deus Dei Filius; propter susceptum hominem, homo verus. Personam quippe Filii Dei non ex duabus personis unitam, sed ex duabus naturis existere credimus, de duabus personis compositam credere, ut nefas vetamus.

35. *Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.* Sicut enim ex carne et anima unum dicimus hominem, et unusquisque habet duos homines in se, unum carnalem, alium spiritalem, unum visibilem, alium invisibilem, unum mortalem, alium immortalem, ita Deus et homo unus est Christus.

36. *Qui passus est pro salute nostra, descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis.* In quo passus? in quo videbatur, in quo homo erat, in quo crucifixus, in quo mortuus, in quo sepultus, in quo resurrexit. Quia divinitas impassibilis est, sed in conjunctione personæ Filius Dei dicitur passus. *Descendit ad inferos*, id est, anima cum Verbo, quia priusquam humanitas assumpta est a divinitate, non est separata a Verbo, sed ipsa anima a corpore separata est. Quia si non esset separata, non posset mori. Et iste descensus ad solam animam pertinet. *Tertia die resurrexit a mortuis*, ut nobis exemplum resurrectionis ostenderet sicut propheta ait : *Post duos dies suscitabit nos et tertia die resurgemus, et in conspectu ejus vivemus* ².

37. *Ascendit ad cælos, sedet ad dexteram omnipotentis, inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Ascendit ad cælos ipsa humanitas quæ fuit passa, sicut angeli dixerunt : *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum? Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cælum sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* ³. Quia secundum divinitatem ad nullum potest ascendere locum, sed ubique totus est. *Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis.* Dexteram autem Dei non carnalem, non corporalem, sicut humana habet natura, sed in hoc pro gloria Dei convenit accipere. Ac si aperte dicat : regnat in gloria Dei, et sedere pro regnare dicitur. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Venturus est in eadem forma in qua crucifixus, in qua mortuus, in qua sepultus est, in qua resurrexit, non in ea tantum humanitate in qua antea fuit, sed in gloria et majestate. Et ideo in eadem forma, ut videat Herodes et Pilatus quem judicaverunt, et videant Judæi quem tradiderunt, ut videant milites quem crucifixerunt, ut videant impii quem negaverunt. *Vivos*, quos ejus adventus invenerit in corpore viventes. *Mortuos*, qui mortui erunt ab initio usque in illum diem. Vel aliter. *Vivos*, id est, sanctos; *mortuos*, id est, peccatores cum peccatoribus suis [sic codex].

667 38. *Ad cujus adventum omnes homines resur-*

⁹⁵ Psal. cix, 4. ⁹⁶ Prov. ix, 1. ⁹⁷ Rom. i, 3. ⁹⁸ Luc. ii, 52. ⁹⁹ Joan. x, 30. ¹ Joan. xiv, 28. ² Osee vi, 3. ³ Act. i, 11.

gere habent cum corporibus suis, et redditori sunt de factis propriis rationem. In adventu Christi unusquisque, sive justus, sive peccatores resurgere habent cum corporibus suis, et reddere de factis propriis rationem. Reddet autem rationem non fabula verborum, sed recordatione omnium quæ fecit, sive bonum, sive malum. Et secundum hoc unusquisque recipere debet, boni bona, mali mala.

39. *Et qui bona egerunt ibunt in vitam æternam, qui vero mala in ignem æternum. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam.* In vitam æternam erunt boni sine fine in gloria regnaturi. *Qui vero mala in ignem æternum.* Quia semper erit malis sine fine

pœna inferni, et sine ulla misericordia cum corpore et anima non consumpturi, sed semper arsure, et nunquam deficient.

40. *Hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit, sicut superius diximus.* Ista est fides catholica. Hic rogat et admonet ut unusquisque sacerdos hoc sciat et prædicet. *Quam, id est, quam fidem, nisi quisque, id est, unusquisque, fideliter, ut de ea non dubitet, firmiterque crediderit, ut nullus a sua fide removeri possit, nullus achismate vel hæresi. Et ita non crediderit, salvus esse non poterit.*

Explicit Tractatus de fide catholica.

MONITUM.

Opusculum De Trinitate prodit ex ms. Regio 2358, videturque conscriptum post Chalcedonensem synodum; quo autem ævo, ignoratur

EJUSDEM (ATHANASII) DE TRINITATE. B

Unam esse naturam existimate Patris et Filii et Spiritus sancti, et hasce tres hypostases, Patrem, Filium et Spiritum sanctum, quemadmodum et baptizati sumus. Nam *euntes*, inquit, *docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*⁴. Unam quidem naturam, quia plures celebrare et in multos deos dividere, ethnicorum est: tres autem hypostases, sive personas; ut ne locum habeat Judæorum sententia, et ne absque prole et absque Verbo sit Pater: *Ex quo omnis paternitas*⁵. Et Verbum nostro verbo indigentius, si non habeat Spiritum. Et ut perfectum illud in tribus sit perfectis hypostasibus. Nam juxta imaginem ejus qui in nobis est intellectus, verbi ac spiritus, ita est Pater, Filius et Spiritus. Spiritum porro cum audis, sanctum et hypostaticum intellige. Nos quidem corruptibiles sumus, et spiritus solvitur (a corpore). Ejus autem qui immortalis est, plane immortalis est Spiritus, utpote substantia quædam hypostatica. Una igitur est trium hypostasium natura, una deitas, una voluntas, una operandi vis, una potentia, unum placitum, unus motus, unus splendor ex tribus exsiliens. Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus, hæc tria unus. Deus perfectus Pater, perfectus Filius, perfectus Spiritus sanctus: ejusdem honoris, ejusdem potestatis. Qui res omnes crearunt, easque continent et curant. Iis tribus omnia similiter, sine discrepantia, eadem ratione conveniunt, sive quod esse, sive quod non esse spectat, sive quoad rationem qua se habent erga creaturas, sive quoad operationem, sive quoad potentiam, sive quoad æternitatem, sive quod excellentiam spectat et causæ rationem. Quale est, idem esse, incorporeum

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ (ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ)

Μίαν φύσιν δόξατε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τὴν θεότητα, καὶ τρεῖς ταύτας τὰς ὑποστάσεις, Πατέρα, Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, καθὼς καὶ βεβαπτίζεσθε. Πορευθέντες γὰρ, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μίαν μὲν φύσιν, ὅτι τὸ πλεῖον δοξάζειν καὶ κατατέμνειν εἰς πολλοὺς θεοὺς τὴν μίαν θεότητα τῶν Ἑλλήνων ἐστὶ· τρεῖς δὲ ὑποστάσεις, ἦτον πρόσωπα, ἵνα μὴ σχῆ χώραν τῶν Ἰουδαίων ἢ δόξα, καὶ ἵνα μὴ ἄγονος ἢ καὶ ἄλογος ὁ Πατήρ, ἔξ οὗ πᾶσα πατριὰ· καὶ ὁ Λόγος τοῦ ἡμετέρου λόγου ἐνδεέστερος, μὴ ἔχων Πνεῦμα· καὶ ἵνα τὸ τέλειον ἦ ἐν τρισὶ τελείαις ταῖς ὑποστάσεσι. Καὶ γὰρ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐν ἡμῖν νοῦ, λόγου τε καὶ πνεύματος, Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα. Πνεῦμα δὲ ἀκούων, ἅγιον ἐνυπόστατον νόει. Ἡμῶν μὲν φαρσῶν ἦντων, καὶ τὸ πνεῦμα λυόμενον· τοῦ δὲ ἀθανάτου πάντως τὸ πνεῦμα ἀθάνατον, ὡς οὐσία τις ἐνυπόστατος. Μία οὖν ἐστὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων φύσις, ἡ θεότης, καὶ μία θέλησις, καὶ μία ἐνέργεια, μία δύναμις, ἐν βούλημά τε καὶ κίνημα· καὶ ἔξαγμα τῆς λαμπρότητος τῶν τριῶν. Θεὸς ὁ Πατήρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς τὸ Πνεῦμα, εἰς τὰ τρία· Θεὸς τέλειος ὁ Πατήρ, τέλειος ὁ Υἱὸς, τέλειος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τῆς αὐτῆς τιμῆς, τῆς αὐτῆς ἐξουσίας. Δημιουργὰ τῶν ὄντων ἀπάντων, καὶ συνεκτικὰ, καὶ προνοητικὰ, ὁμοίως πάντα τοῖς τρισὶ, καὶ ἀπαρallάκτως καὶ ταυτῶς, ὅσα τοῦ εἶναι, καὶ ὅσα τοῦ τι μὴ εἶναι, καὶ ὅσα τοῦ πῶς ἔχει πρὸς τὰ κτιστὰ, καὶ ὅσα τῆς ἐνεργείας, καὶ ὅσα τῆς δυνάμεως, ὅσα τῆς ἀδιότητος, καὶ ὅσα καθ' ὑπεροχὴν, ἢ κατ' ἀίτλιαν εἶναι λέγεται. Ὅλον τὸ εἶναι ταυτὸν, τὸ ἀσώματον εἶναι τὸν ἀκατάληπτον, τὸ βασιλεύειν, τὸ δημιουργεῖν, τὸ θεοῦν, τὸ δύνασθαι, τὸ αἰδίων εἶναι,

⁴ Matth. xxviii, 19. ⁵ Ephes. iii, 15.

τὸ ἀρχὴν εἶναι ὑπεράρχιον, τὸ οὐσίαν εἶναι ὑπερ-
 οὔσιον, τὸ φῶς λέγεσθαι. Τὸ δὲ σκότος τὰ συμβολικῶς
 λεγόμενα, οἷον θυμοῦσθαι καὶ ὀργίζεσθαι, ὕπνου
 καὶ ἐγρηγορέναι. Ταῦτα πάντα τῇ μιᾷ φύσει προσ-
 αρμόζοντες, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν δηλοῦμεν, ἢ
 νοοῦμεν αὐτὴν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν. Μίαν δ' οὖν
 τὴν φύσιν εἰδότες τῶν τριῶν ὑποστάσεων, οὐδενὶ τῶν
 ἄλλων διαφερουσῶν ἢ ταῖς ἰδιότησι ταύταις, τὸ γεννᾶν
 λῆγω καὶ τὸ γεννᾶσθαι, καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, καὶ
 εἶτι τὸ μὲν Πατὴρ, τὸ δὲ Υἱός, τὸ δὲ Πνεῦμα· καὶ εἶτι
 ὁ μὲν Πατὴρ γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, γεννήτωρ μὲν
 τοῦ Υἱοῦ, προβολεὺς δὲ τοῦ Πνεύματος· ὁ δὲ Υἱός
 γέννημα, τὸ δὲ Πνεῦμα πρόβλημα. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ
 αἰγέννητος, ὁ δὲ Υἱός γεννητός διὰ δύο ἄν, τὸ δὲ
 Πνεῦμα ἐκπορευτός. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ αἰτιός, ὁ δὲ
 Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα αἰτιατά. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ προ-
 βολεὺς, ὁ δὲ Υἱός μόνον, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπο-
 ρεύμενον· οὐ γὰρ ἐξίστανται τῶν ἰδιοτήτων, οὔτε
 ὁ Πατὴρ τοῦ εἶναι Πατὴρ, οὔτε ὁ Υἱός τοῦ εἶναι
 Υἱός, οὔτε τὸ Πνεῦμα τοῦ εἶναι Πνεῦμα, ἀλλ' ἡ μὲν
 οὐσία κοινή, μία τῶν τριῶν ἢ θεότης, ὡσπεροῦν
 φῶτα τρία ἀλλήλοις ἐνούμενα καὶ οὐ συγχέμενα.
 Ταῦτα μὲν ἱκανὰ εἶδέναι περὶ τὴν θεολογίαν.

Τέλος καὶ τῷ Θεῷ χάρις.

esse qui comprehendi nequeat, regnare, creare,
 posse, æternum esse, principium esse supra omne
 principium, lumen dici. Tenebræ autem sunt quæ
 symbolice (de Deo) dicuntur, scilicet indignari,
 irasci, dormire, vigilare. Hæc omnia uni naturæ
 congruenter attribuentes, non ex iis quæ ad eam
 pertinent significamus aut intelligimus, sed ex iis
 quæ circa illam sunt. Unam itaque scimus esse
 naturam trium hypostasium, quæ nullo alio diffe-
 runt, quam hisce proprietatibus, generare scilicet,
 generari, et procedere, et quod illud sit Pater,
 illud Filius, illud Spiritus, et quod Pater quidem
 sit genitor et productor, genitor Filii, productor
 Spiritus : Filius proles, Spiritus productus. **668**
 Et Pater quidem αἰγέννητος, seu non genitus; Fi-
 lius γεννητός cum duobus ἄν, seu genitus, Spiritus
 vero procedens. Pater causa est, Filius et Spiritus
 causati. Pater est etiam productor, Filius tantum
 Filius, Spiritus procedens : neque suis excedunt
 proprietatibus, Pater scilicet a ratione Patris, Filius
 a ratione Filii, Spiritus a ratione Spiritus; sed es-
 sentia communis est; una trium est divinitas; sicut
 tria lumina invicem unita nec confusa. Hæc sunt
 ad theologiam notitia satis.

Finis et gratia Deo.

IN OPUSCULUM DE PASCHATE MONITUM

Hic libellus nobis a clar. viro Antonio Muratorio, in bibliotheca Ambrosiana præposito transmissus
 nuperrime fuit. Et quidem, ut mihi videtur, a Latino quodam scriptore Athanasii nomine exaratus est. Nihil
 enim Græcum olet quod orationem spectat, etsi ut legentibus fucum faceret scriptor iste, et Athanasio hoc
 ascribi opusculum curaret. rationem Paschalis computandi quæ apud Græcos obtinet æqui videatur. Verum
 nonnulla hic comparent quæ minus peritum ψηφιστὴν arguant, ut quod ait : Sic Pascha nec ante xi Ka-
 lendas Aprilis, nec post xi Kalendas Maii celebrari posse decretum est. Quod vel unum sufficiat, ut Atha-
 nasio abjudicemus : qui cum apud Ægyptios, computatores omnium accuratissimos vitam ageret, et curam
 ordinandi Paschalis post decessorem suum Alexandrum, synodi Nicænæ jussu accepisset (nam Alexan-
 drinis præsulibus hæc provincia demandata fuerat); in hujusmodi errorem nunquam delapsus esset. Quamob-
 rem inter spuria merito ablegatur. Opinamur autem octavo vel nono sæculo adornatum fuisse, quo avo
 hujusmodi studia obtinebant.

Incipit tractatus S. Athanasii episcopi Alexandrini de ratione Paschæ.

Mensis hic vobis initium mensium, primus erit vobis
 in mensibus anni. Loquere ad omnem synagogam
 filiorum Israel. Decima mensis hujus sumite unus-
 quisque ovem per domus paternas, et per singulas
 domus; ita ut si non sint satis ad ovem, assumant
 secum vicinum propinquum. Sument autem agnum
 masculinum immaculatum anniculum de ovibus et
 hædis, et erit vobis observatum usque in quartam-
 decimam mensis hujus. Et occidet eum multitudo
 synagogæ filiorum Israel. Ad vesperam assument de
 sanguine et ponent super duos postes et limina do-
 nus, in quibus edent eum : et manducabunt carnes
 assatas igni et azyma cum amaritudine manduca-
 bunt. Et non manducabitis ex iis crudum neque
 coctum in aqua, sed assatas in igne. Sic autem man-

ducabitis illum. Lumbi vestri accincti et calcea-
 menta vestra in pedibus vestris, et edetis illum cum
 festinatione : Pascha enim est Domini.

Scio multos scrupulosius interrogare solitos,
 quare secundum morem Judæorum ad lunæ com-
 paritionem diversis temporibus Pascha celebremus :
 dicentes rectius videri, ut si commemoratio sit
 Dominicæ passionis, unus anniversarius dies na-
 talis in observatione teneatur, ut semper viii Kal.
 Aprilis diem Paschæ celebrarent, in quo die Christi
 resurrectio traderetur. Itaque inquirentibus curio-
 sius, quid majores nostri secuti videantur expo-
 nam. Passio Christi redemptio est creaturæ dicit,
 resurrexit Christus in æquinoctio veris luna plena
 die Dominico. De quo Apostolus ait quod conge-

¹ Exod. xii, 2-11.

miscat et doleat subjecta servituti, non sua sponte, **A** sed per eum qui subiecit illam spem: quia et in ipsa liberabitur a corruptela servitutis cum libertate filiorum Dei⁷. Creaturam autem intelligimus esse vitam qua mundus amatur, in quo creatura omniaque gignuntur e terra: certum enim est nihil creari posse sine vita. Quæ utique creatura tunc subjecta est servituti cum mundus est captus. Quam Christus passione sua veniens liberum se servavit, ut in eo tempore pateretur in quo creatura subjecta fuerat servituti: ut quia dies ille tristitiæ fuerat, item lætitiæ redderetur. Resurrexit enim Christus in æquinoctio veris luna plena, die Dominica, quem in mundi convenire principio Genesis relatione cognoscimus, cum primum apparente arida, quam vocavit Deus terram, dictum est: *Germinet terra omne fenum, et omne viride lignum*⁸. In vere autem germinare omnia vidimus, atque in eo principium mundi esse comprehendimus. Propterea et Scriptura proprie mensem novorum appellat, in quo terræ facies innovatur. Sed cum tres menses vernum tempus accipiat, horum trium medium tempus initium mundo dedisse monstratur. Medium enim tempus veris est æquinoctium, in quo lux et tenebræ consistunt æquales, cum divisit Deus, ut scriptum est, inter medium lucis mediumque tenebrarum. Nec dubia fides est de justitia et benevolentia Dei, qui cum fecerit mundum, lumen et tenebras statuerit æquales, ut deinde lux cresceret, et tenebræ decrescerent. Cum ergo hic dies medium veris obtineat, non sine causa majores nostri VIII Kal. Aprilis tres addiderunt dies, ut primum diem mundi constituerent. XI enim Kal. Aprilis primum esse voluerunt, quia antequam sol in diei principio conderetur triduum ante præcesserat. Refert enim Genesis quarta die facta luminaria solis et lunæ. Propterea invenimus et in VIII Kal. quidem resurrexisse, verum in XI Kal. die Pascha cum discipulis inchoasse. Ita isti tres dies, cum passione et resurrectione communicant, et æquinoctium ad omnes intelligitur **669** pertinere, in quibus cursum nec sol nec luna conficit. Diem autem Dominicam, primam diem esse dubitare non possumus, quia dicit Scriptura sex diebus factum esse mundum, et septima die requievisse, quam septimam Sabbatum appellavit. Unde manifestum est primam diem in prima feria quæ est Dominica constituisse. Sive enim hoc secundum mundum, sive secundum spiritum computemus, ex una origine invenimus computationis utriusque rationem, quia ad imaginem spiritus septiformis, et sæculi hujus, dierum septenarius numerus constitutus est. Similiter cum dicat Genesis facta esse duo luminaria in cælo, ut lucerent super terram, solem in inchoatione diei, lunam in **D** inchoatione noctis, plenam lunam intelligimus esse generatam, ut facta ad illuminationem terræ in inchoatione noctis, tota in terra nocte luceret, sic passionis Dominicæ resurrectio, quæ creaturam servitio liberavit, in æquinoctio, veris luna plena, Dominica die, traditur exstitisse. Sed quia, sicut computatio invenit, concurrere sibi per singulos annos in universitate non poterat, ut scilicet æquinoctium et luna plena et dies Dominica convenirent; sequenti enim anno in eodem die luna vicesima quinta secunda feria deprehensa est, judicatum est æquinoctium ad natale Paschæ (57-58), cum duæ illæ partes et dies et luna deessent, non sufficere. Itaque rectius statutum est ad natalem Paschæ diem, mensem integrum *relari* in quacunque ejus parte et dies **B** et luna concurrerent. Neque hoc sine auctoritate Scripturæ, ut enim Moyses cum Pascha mandaret: *Mensis hic vobis initium mensium primus erit vobis in mensibus anni*. Quo verbo tantum mensem ad celebrationem Paschæ intelligitur consecrasset. Ita majores nostri, qui II Kal. Aprilis principium anni invenerunt, mensem exinde computantes in II Kal. Maii extenderunt. Sic Pascha nec ante II Kal. Aprilis, nec post II Kal. Maii celebrari posse decretum est. Sed cum in hoc mense et luna et dies convenirent, luna scilicet plena et Dominica dies, tunc Pascha censitum est celebrandum. Sane quia frequenter rursus cum Dominica die lunæ plenitudo convenit, extendi in septem dies maluerunt, dummodo etiam Dominicam in resurrectionis memoriam retinerent. Ita quando dies sic veneritusque ad vicesimam primam lunam propter Dominicam diem Pascha differimus, quod ipsum non sine Scripturæ auctoritate; dicit enim Moyses, a decima quarta usque ad vicesimam totos septem dies Paschæ sanctificatos esse debere. Unde ad hunc numerum extendi posse lunam decretum est. Prudentes autem magis ad lunam et diem quam ad æquinoctium natalem Paschæ diem *redierunt*. Luna enim plena totius noctis illuminat tenebras, sicut nos a corruptela tenebrarum illuminatio spiritus liberavit, et post æquinoctium Pascha celebretur, in majori jam luce, et in minori jam nocte celebrabitur. Dominica vero dies resurrectio est dierum; ad **D** initium enim redit et finem revocat ad vitam. Ita hæc magis visa in natali lætitiæ, et creaturæ liberatione servanda, maxime cum intra primi mensis terminos retinentur. Rursus majorem diei religionem quam lunæ indicaverunt, si quando non posset utrumque servari. Decimam quartam enim lunam, quam diem Dominicam egredi maluerunt, quia tota salus in resurrectione est, quam in die Dominica esse monstravimus, in qua et ortus dierum et resurrectio continetur, propterea quod in ipsa Dominus resurrexit. Luna vero licet ad vicesimam

⁷ Rom. VIII, 22. ⁸ Gen. I, 11.

(57-58) *Natale Paschæ*, vox Latinis usitata.

primam partem non totam impleat noctem, plurimum tamen noctis illuminat et superat, in quo prudenter majores nostri maluerunt usque ad vicesimam primam extendi, quam ante decimam quartam Pascha celebrari, quia post ergum [i. tergum] tenebras viæ illius est relinquere, quam antecedentes non posse superare. Itaque hanc summam et hanc conclusionem in penace [pinace] constituto a majoribus, invenimus Pascha nec ante xi Kal. Aprilis, neque post xi Kal. Maii posse celebrari. Cujus observationis narratione narrata, reliqua prosequamur, ut imagini illi in qua Judæis Pascha mandatum est veritatem comparemus in Christo omnes masculos immaculatus anniculus in Pascha Judæis mandatur occidi. Hic est Christus patiens injuriam, qui sicut agnus ductus est ad occisionem: masculum non tantum ad sexum, sed et ad animi firmitatem referre debemus. Immaculatum ostendit Scriptura, quæ dicit quod peccatum in eo non fuit, nec inventus est dolus in ore ejus (39). Anniculus ex eo dicitur, quod in eo totus totius orbis spatia continentur, et sicut anni ætas in quatuor temporibus et duodecim mensibus computatur, sic fides in quatuor Evangeliiis et duodecim apostolis continetur. Hic ex ovibus et hædis jubetur assumi, quod Hebræi ita intellexerunt, ut si agnus non fuisset inventus, hædus immaculatus immolaretur in Pascha, quod longe aliter est dictum. Nam ex permisto semine hædorum et ovium postulatus est agnus, quod quidem natura non recipit, sed in Christi figura monstratum est, quia genus ejus ex Israelitis et alienigenis Moabitibus invenitur esse permistum. Dominus autem agnus istis, hædus [i. agnum ... hædum] peccatoribus comparavit, ita quia ipse originem secundum carnem non solum a Deo, sed ex peccatoribus gentibus esset habiturus, agnus ex hædis et ovibus postulatur; qui ad vesperam mandatur occidi. In occasu enim et fine mundi passus ostenditur: nam tempus hoc nostrum novissimos sæculi dies Dominus apostolique docuerunt. Quod

A vero de sanguine agni domus superlimen consignari jussit, ne a vastatore angelo tangeretur, ostendit crucis signum quo frontem signamus figuram sanguinis obtinere. Hoc autem signaculo ab angelo vastatore defendimur. Comedere hujus agni carnes jubemur, quia liberandus est populus, sicuti Christus ait: *Nisi quis comederit carnem meam non vitam manentem*⁹. Caro autem Christi verbum est Dei, qui [quia] *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*¹⁰; sic istas carnes assatas comedere mandamus, crudas elixasque prohibemur. Cocta enim Christi verba non cruda, probata in multo tentationum ardore, nec mollia, nec fluxa, nec labi facilia. Hæc cum azymo pane sumenda sunt, sicut Apostolus ait: *Pascha nostram immolatus est Christus; itaque celebremus illud, non in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis*¹¹. Addi azymis amaritudines herbarum docet, quia angustia et tribulus est via quæ ducit ad vitam. Lumbos præcipit zona constringi, ne in libidinis luxuriam resolvantur. Calceamenta in pedibus esse, sicut Apostolus mandat, calceare pedes nostros in evangelio pacis oportere: constanter enim evangelizare non possumus, nisi gressus nostros contra omnes injurias et dolores quodam sensus munimine vestiamus. Baculus debet esse in manibus, quia in hac via vitæ sicut baculus stabilimentum est et disciplina; ideo Salomon non vetat baculum **670** de filii capite removeri, ostendens disciplinam. Hæc autem monet, omnia in destinatione facienda, quia tardus et lentus in Dei gratia non probatur. Stare ergo nos in procincto oportet similes hominibus profecturis, ut cum vocaverit nos Dominus, non moreremur. Ita demum enim evadentes interitu a servitute, perveniemus ad regnum Dei, in quo præparavit nobis delectabiles mansiones, qui nos vocavit per Christum Jesum Deum et Dominum nostrum, cujus est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Explicit feliciter.

Joan. vi, 54. ¹⁰ Joan. i, 14. ¹¹ I Cor. v, 7, 8.

(39) Vide Gaud. Brixianum in serm. 3, de Pascha.

LEXICON ATHANASII.

(CRAMER, Anecdota Græca ex codd. mss. Bibliothecæ Regiæ Parisiensis, Oxoniæ 1841, in 8, tom. IV, p. 201. — Prodit excerptum sequens ex eod. 2617, qui est sæc. xiv, et plura glossaria continet. Prius dicitur esse interpretatio vocum ex Athanasio depromptarum, sed multæ sunt quæ procul dubio aliunde insertæ sunt, sicut in omnibus his glossariis evenit.)

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΛΕΞΕΙΣ ΕΡΜΗΝΕΥΜΕΝΑΙ.

Ἀρχὴ τοῦ ἄλφα.

Ἄβδία, θάλασσα.

Ἄβελτηρίας, ἀνοίας.

Ἄβέλτερος, ἀνόητος, τὸ βέλτιον μὴ γινώσκων.

Ἄβένθη, βάθη.

Ἄδής, ἀσύνετος, ἀνόσιος.

Ἄθιοι, μὴ ἔχοντες τόξα, ἀπόλοι (ἀπόλοι).

Ἄθρωτον, κακὸν, ἀηδῆ, ὀδυνηρόν.

Ἄβλεπῆματι, ἀμαρτήματι ἢ νεύ βουλήσ.

Ἄβλεψία, καρδίας πόρωσις.

Ἄβλήχρη, ἀσθενῆ· καὶ τὸ ἀσθενὲς κατεπέκτασιν τοῦ ἄλφα.

Ἄβουλία, ἀπαιδευσία, ἀνοία.
 Ἄβούλιον, κακὸν ὃ οὐ θέλει τις.
 Ἄβούλιος, ἀφρόνως, ἀμαθής.
 Ἄβρικτον, δύσκολον, ἢ ἀνύστακτον.
 Ἄβρόταϊς, ἀμαρτία.
 Ἄβρότῃτι, τρυφερότητι, ἀπαλότῃτι.
 Ἄβροτήμων, ἀμαρτωλός.
 Ἄβρός, λαμπρός, τρυφερός, ἀνθηρὸς, τρυφηλός.
 Ἄβροδίατος, τρυφητής, τρυφερόδιος.
 Ἄβροδιατή, τρυφερά ζωή.
 Ἄβρομος, ἀνευ θορύβου.
 Ἄβένθη, πολυθαβή, ἢ βάθη μυξίτατα.
 Ἄβροθέτων, θρυπτόμενος, βλακευόμενος.
 Ἄβροχίτων, τρυφερόν χιτῶνα φορῶν.
 Ἄβρύεται, κοσμεῖται, θρύπτεται.
 Ἄβρύνεται, λαμπρύνεται.
 Ἄβροκομιά, ὃ τὴν κόμην φαιδράν ἔχων.
 Ἄβρομιαῖος, γιγαντιαῖος, ἱερωπρεπέστερος.
 Ἄβραι, νέαι δούλαι, κόραι.
 Ἄβυρβήλιον, ἀναίσχυντον· τοῦ ἀπαχθές.
 Ἄβλοθρίδια, ἀτελή, ἐκτρώματα ζωῆς δίχα.
 Ἄβλαστον, ἀκίνητον, ἀπρόσιτον.
 Ἄβδελλον, ταπεινόν.
 Ἄβίλλιον, οἶνον.
 Ἄβροδιαστον, δαψιλόν, εὐθουνοῦμενον.
 Ἄβρίεσθαι, καλλωπίζεσθαι.

Τὸ α μετὰ τοῦ γ.

Ἄγαν, πᾶν, πολὺ.
 Ἄγαλλόμενος, εὐφραίνόμενος, χαίρων.
 Ἄγαυπίδος, πρασίας, εὐοφθαλμου καλῶς βλε-
 πούσης.
 Ἄγάλλματα, ἕξανα, εἰδῶλα, ἢ ἀνδριάντες.
 Ἄγαμαι, θαυμάζω, ἐπαινώ, ἀποδέχομαι.
 Ἄγάμενοι, θαυμάζοντες.
 Ἄγασμένοι, θαυμάσαντες.
 Ἄγάλειτος, ὃ ἄγαν ἔνδοξος.
 Ἄγάσμιτο, θαυμάσειεν.
 Ἄγάστονος, πολυστένακτος.
 Ἄγάμητον, ἀσθενές.
 Ἄγαλλιαμα, καύχημα, δόξασμα.
 Ἄγαυοί, λαμπροί, ἔνδοξοι, ἀγαθοί.
 Ἄγαυρίμα, ἔπαρμα, ἔψωμα.
 Ἄγακλεις, ἄγαν ἔνδοξοι.
 Ἄγατόφων, ἀγαθός, πρατότατος.
 Ἄγάννη, ἄμαξα, ἡμερὰ, καὶ ἡ ἄρκτος.
 Ἄγάσουργος, ἀκάθαρτος.
 Ἄγγραφος, ἐργάτης, ὑπρέτης, ἀγθοφόρος· ὅθεν
 Ἄγγραφίαν τὴν ἀναγκαλίαν καὶ ἀκούσιον λέγομεν, καὶ
 ἐκ βίας γενομένην ὑπηρεσίαν.
 Ἄγγοραν, ρογὴν σταφυλῆς.
 Ἄγείρατο, ἀνεκτήσατο.
 Ἄγείρει, συνάγει.
 Ἄγγελιαφόρος, πρεσβευτής.
 Ἄγγελός, ἄγγελος.
 Ἄγγελια, ἀκοή, φήμη.
 Ἄγγε, φέρε, βλέπε, κόμιζε.
 Ἄγγελαῖον, οχλῶδες.
 Ἄγγελασκον, ἄτιμον.
 Ἄγγελαίων, ἰδιωτῶν, ἀμαθῶν, ἀγροίκων.
 Ἄγγενῶς, ἀπθηνῶς, ἀνάνδρους.
 Ἄγγενός, ἀνελεύθερον.
 Ἄγγευστοι, ἀπειροί.
 Ἄγγείρει, συναθροίζει.
 Ἄγγεροχοί, ὑπερόπται, ἔντιμοι, ὑπερήφανοι, αὐ-
 θάδεις, ὄβρισταί.
 Ἄγγερωχίας, ὑπερηφανείας.
 Ἄγγεραστός, ἄτιμος.
 Ἄγγετός, ὃ θαυμαστός.
 Ἄγγενός, ἀνελεύθερον.
 Ἄγγε δῆτα, δεῦτε δῆ.
 Ἄγγειν καὶ φέρειν, τὸ ληστεύειν καὶ ἀρπάζειν·
 ἦγγετο μὲν γὰρ τὰ ἐμφυχα, ἐφέρετο δὲ τὰ δψυχα.
 Ἄγγελιδόν, ἠβροισμένως.

(1) Leg. ἐπισκοποῦντων.

(2) Leg. προσαίτης.

A Ἄγγερωπή, ἐφορὰ.
 Ἄγγερώσσει, ἀγρυπνῇ.
 Ἄγγερώστω, ἡμέλησε.
 Ἄγγηλαι, σεμνῦναι θεὸν εὐχαῖς.
 Ἄγγείτων, ὑπερήφανος, αὐθάδης.
 Ἄγγειρος, ἀγέλατος, μὴ ἔχων ἔλος.
 Ἄγγιστείας, καθαρότητος, ἢ λατρείας.
 Ἄγγιάσατε, προεுτρεπίσατε, κηρύξατε.
 Ἄγγελατος, ἀνάνδρος, ἀσθενής.
 Ἄγγιστεία, ἀγασμός, κάθαρσις.
 Ἄγγιστελαν, εὐσέβειαν, ἐσθ' ὅτε καὶ μιαιρότητα.
 Ἄγγόχασιν, ἡνέχασιν.
 Ἄγγιοσπεπῶς, ὡς πρέπει ἁγίοις.
 Ἄγγαλέει, ἀνακαλεῖ.
 Ἄγγύλιον, σχολῶν, δυσχερὲς ἐπιλαμπές.
 Ἄγγυλομήτης, σχολιά βουλευόμενος· μή τις γ' ἢ
 ἢ βουλή εἰρηται.
 Ἄγγυλόχειλιον, σχολόχειλιον.
 Ἄγγαλίδα, μερίδα.
B Ἄγγηθής, ἀβλαβεῖς.
 Ἄγγαλεῖ, ἀναγινώσκει.
 Ἄγγάκης, βόθρος.
 Ἄγγαλοί, λαμπροί.
 Ἄγγαλαῖα, λαμπρότης.
 Ἄγγαλαῖος, καλλοναῖος.
 Ἄγγαλαῖον, λαμπρῶς τετιμημένον.
 Ἄγγαλαός, λαμπρός, καλός.
 Ἄγγαλασθένδραν, τὴν λαμπράν καθέδραν.
 Ἄγγαλαῖ, θάλλει, φαιδρύνει.
 Ἄγγαλας, καθαρότητος.
 Ἄγγαστος, ὃ μὴ ἐπιγινωσκόμενος.
 Ἄγγάστας, ἀγνοῦντας, ἢ μὴ γνωρίζοντας.
 Ἄγγάστας, ἀνεπιστήμονες, ἀμαθεῖς.
 Ἄγγαμόνως, ἀγαρίστως, ἀνοήτως.
 Ἄγγαται, κλάται.
 Ἄγγαός, ἄγιος, καθαρὸς, ἀμίαντος.
 Ἄγγαί, πνίξαι.
 Ἄγγαριτής, πραγματευτής.
C Ἄγγαρομίας, λογιστείας· εἰρηται δ' ἐπὶ τῶν ἑτα-
 σκόπων (1) τὰ τῶν πόλεων ὄνια.
 Ἄγγος, μίσημα, βδελύγμα.
 Ἄγγοραῖοι, οἱ ἐν ἀγορᾷ ἀναστρέφομενοι.
 Ἄγγορα, τὸ ἄγαν βέειν ἕκαστον πρᾶγμα.
 Ἄγγορος, ἀγέννητος.
 Ἄγγορήν, ἐκκλησίαν, συναγωγὴν.
 Ἄγγορηταί, σύμβουλοι φρόνιμοι.
 Ἄγγονόμοι, οἱ ἐν ἀγρῷ ἢ ἀγροῖς διάγοντες.
 Ἄγγαυλοί, οἱ ἐν ἀγρῷ διακυκτερεύοντες.
 Ἄγγιδόμων, ἄγριος τῆ ψυχῆ.
 Ἄγγουκάτατος, ἀπαιδευτότατος.
 Ἄγγρας, θήρας.
 Ἄγγρύτη, ὄβριζει.
 Ἄγγριστίται, νύμφαι.
 Ἄγγριος, θυμώδης, ἀγροίκος.
 Ἄγγραφα, ἀδικήματα, ὑπὲρ ὧν νόμος οὐ γέγραπται.
 Ἄγγύρτης, προσέτης (2) συρφετώδης.
 Ἄγγουρικά, χυδαία ψεύματα.
 Ἄγγύρτας, τοὺς συνάγοντας μαντείας, τοὺς ἀπα-
D τῶντας.
 Ἄγγυρις, ἐκκλησία.
 Ἄγγυαί, ἀμφοδα, αἱ ῥύμαι.
 Ἄγγυθρον, γείτων, πλησίον τῆς θύρας.
 Ἄγγυνίας (3), δευτέτης νοήσεως.
 Ἄγγυστείας, συγγενείας.
 Ἄγγυινους, συνετός.
 Ἄγγυστεύς, ἐγγύς πῶ γένει.
 Ἄγγυ, ἐγγύς.
 Ἄγγυτέρμων, ὃ γείτων.
 Ἄγγυστροφος, εὐπεριστροφος.
 Ἄγγυμάχος, ὃ ἐγγύς μαχόμενος.
 Ἄγγυ, ἐγγύς.
 Ἄγγυ, κατέγων, πνίγων.
 Ἄγγυμαλον, εἰσόπεδον ἐγγύς ἔχων τὴν ὀραλότητα.
 Ἄγγυτήμων, φορτίων.

(3) Leg. ἀγγυνοίας.

Ἄγωνή, τρόπος, ἀναστροφή.
Ἄγωνίω, κινδυνεύω.
Ἄγωνοίς, τοῖς ἀγῶσιν ὁδηγοῖς.
Ἄγωνα, στάδιον.

Τὸ ἄλλα μετὰ τοῦ δ.

Ἄδαη, ἀπειρον.
Ἄδαμάντινα, στεφρᾶ.
Ἄδας, πονηρός.
Ἄδανόν, ξηρόν.
Ἄδαρχις, οὐ βλέπων.
Ἄδωός, ἀφώδως.
Ἄδμόδης, ἀπειρός.
Ἄδράζω, ἀναθῶν, ἀναστένων.
Ἄδειμον, ἀφοβόν.
Ἄδαλές, ὑγιές.
Ἄδάμαστον, ἀνυπότακτον.
Ἄδιόμοι, αἰσχύνομαι.
Ἄδῶν, ἀμαθῶν.
Ἄδαιήμονας, ἀμαθεῖς, ἀπείρους.
Ἄδεάζω, ἀναθῶ, ἀναστένω.
Ἄδάκρυτος, ἄλυπος.
Ἄδεώς, ἀφώδως.
Ἄδεκάστως, ἀμερίστως, δικαίως, ἀδωροδοκῆτως.
Ἄδει, ὕμνεϊ.
Ἄδείμαντον, ἀνοικοδόμητον.
Ἄδελφιδός, ὁ τοῦ ἀδελφοῦ υἱός.
Ἄδελφά, ὅμοια, παραπλήσια.
Ἄδευκέα, πικρά.
Ἄδειμον, ἀφοβόν.
Ἄδερκός, ἀόρατον.
Ἄδηράτος, πολυφάτος γαστρίμαργος.
Ἄδηρόν κῆρ, ποικίλην ψυχὴν.
Ἄδιάρυκτα, ἀμάσητα.
Ἄδιαιρέτων, ἀτήτων, ἀχωρίστων.
Ἄδια, ἀνεσις, ἀφοβία.
Ἄδημήτην, παρθένον.
Ἄδῖρητον (4), ἄμαχον, ἀπολέμητον, ἀπόρθητον.
Ἄδιάρρωτον, ἄσιμον (5), ἀτράνκωτον.
Ἄδιάστατον, ἀδιαχώριστον.
Ἄδιαφορία, ἀμέλεια χωρὶς παρατηρήσεως.
Ἄδιάκριτος, ἀδιαχώριστος· λαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ
μη γινωσκόντων τὰ δέοντα, ἢ ἀφρόκως φλυαρούντων.
Ἄδανόν, νεκρόν.
Ἄδόνητον, ἀσάλευτον, ἀτάραχον.
Ἄδολεσχεῖ, φλυαρεῖ, ματαιωρίζεται.
Ἄδόκητος, ἀπροσδέκτητος, ἀνυπονόητος.
Ἄδόκητον, ἀχρηστον, ἀπόδλητον.
Ἄδολεσχία, ἢ ἐγκαρδία λύπη ἐπὶ πολὺ· λαμβά-
νεται δὲ καὶ ἐπὶ φλυαρίας.
Ἄδος, ἡδονή, πλησμονή, κόρος.
Ἄδονήτους, ἀσαλευτούς.
Ἄδρόν, μέγα, θαυσιές.
Ἄδρανές, ἀσθενές, ἀδύναμον.
Ἄδράνοιτο, αὐξάνοιτο.
Ἄδροί, πλούσιοι.
Ἄδρανέων, μὴ ἐνεργῶν.
Ἄδρανέα, ἀσθενή, μὴ ἐνεργοῦντα.
Ἄδυτα, τὰ ἐνδότετα, τὰ ἀποκρυφότετα.
Ἄδύς, ἡδύς.
Ἄδυτον, σπῆλαιον, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ οἴκου.
Ἄδωροδοκῆτως, ἀδωροληπτικῶς.
Ἄδωνας, ὑπὸ τὸν βῆνη.
Ἄδύτω, τὸ ὑποκάτω τοῦ ἱεροῦ.

Τὸ α μετὰ τοῦ ε.

Ἄεθλεύων, ἀγωνιζόμενος.
Ἄεθλοφόρους, ἀγωνιστάς.
Ἄέθω, ἀπέθω.
Ἄειλογία, πολυλογία.
Ἄείρας, ἄρας, κουφήσας.
Ἄεικέλιον, ἀπρεπέας.
Ἄεϊθε, ἄδε καὶ λέγε.
Ἄεθαλλές, τὸ πάντοτε θάλλων.
Ἄῆων, ἀκούων.

(4) Leg. ἀδήριτον.

A Ἄειδίρητος, ἀεικλήτος, ἀείστροφος.
Ἄεῖρῦτον, τὸ αἶλ βέων.
Ἄεικελους, ταλαιπῶρους, εὐτελεῖς, οὐδενός, λόγου
ἄξιους.
Ἄελλόκους, ταχύτατος, ὀξύπους.
Ἄέννας, αἶλ βέων· λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ αἶλ
βντο, ἀΐδιου.
Ἄεργός, ἀργός, ὀκνηρός.
Ἄεροβατήν, εἰς τὸν ἀέρα περιπατεῖν.
Ἄειρομέταις, κουφιζόμεναις.
Ἄεθλοσύνης, ἀγωνίας.
Ἄειράται, καταράται.
Ἄεῖσομεν, ἀκούσομεν.
Ἄειμος, οἶκος διὰ παντὸς αἶλ.
Ἄεϊδεῖς, ἀφανεῖς.
Ἄεικῶς, ἀπρεπῶς.
Ἄεῖραι, ἄραι, βαστάσαι.
Ἄειρόμενος, ἐπαιρούμενος.
Ἄεῖ δέ, διὰ παντὸς δέ.
Ἄεῖθε, παμφόλυτες.
Ἄεῖσέσθωτος, διὰ παντὸς τιμώμενος ἢ σεβόμενος.
Ἄεκούσιον, ἄκουσι καὶ μὴ βουλομένους.
Ἄέκοιτας, κοιμωμένους.
Ἄέκοιτος, μὴ βουλομένου.
Ἄελλον, ἀπροσδέκτον.
Ἄελλω, ἀνεμοί, πνοαί.
Ἄελλῶθεις, μετ' ἀνέμου διμυγλῶδους.
Ἄέννας, αἶλ βλύζων, αἰώνιον.
Ἄερθής, μετεωρισθεῖς.
Ἄεσφρων, ὀξύφρων.
Ἄελλον, ἀνέλπιστον.

Τὸ α μετὰ τοῦ ζ.

Ἄζαλαί, νέαι καὶ ἄπαλαι.
Ἄζαλαίας, ξηράς.
Ἄζω, ἐνπρέπου, τίμα.
Ἄζηλοι, ἄτιμοι, ὕβρισται, ἐξουδενωμένοι.
Ἄζηγές, ἀδιαλήπτως.
Ἄζηγίς, σκληρά καὶ χαλεπὰ, παρὰ τὸ ἀζαῖεθν.
Ἄζομαι, αἰσχύνομαι.
Ἄζόμενος, ἐντρεπόμενος.
Ἄζυξ, μονάζων.
Ἄζυγες, ἀζευκτοί, παρθένοι.

Τὸ α μετὰ τοῦ η.

Ἄηδές, στυγρόν, λυπηρόν.
Ἄηθής, ἀμαθής.
Ἄηδών, στρουθός οὕτω καλούμενος.
Ἄηθής, ἀτριθής, ἀγριός.
Ἄήτης, ἀνεμός.
Ἄημα, πνεῦμα.
Ἄητο, ἐπνεεν, ἐφέρετο.

Τὸ α μετὰ τοῦ θ.

Ἄθαμβεῖς, ἀφοβός.
Ἄθεσμος, ἄδικος, ἀνομός.
Ἄθαμάντη, ὄνομα κύριον.
Ἄθαρσῶς, ἀκριδῶς.
Ἄθερίζει, ἀποδοκιμάζει.
Ἄθερίζω, ἐξουθενῶ.
Ἄθέσγατον, πολύν.
Ἄθεμήτοις, ἄδικοις.
Ἄθετῆσαν, παραβασίαν.
Ἄθερώσσει, ἀγρυπνεῖ.
Ἄθεμις, ἄδικος.
Ἄθήλυτος, ἀνδρώδης.
Ἄθήναξ, εἰς Ἀθήνας.
Ἄθλον, ἀγωνισμα, τιμῆ.
Ἄθμορσῦς, ἀπόδημος.
Ἄθρησας, θεωρήσας.
Ἄθήρησιον, ἐν Ἀθήναις.
Ἄθηρον, ἀθήρατον.
Ἄθηκτον, ἀψήλαφτον.
Ἄθλοθέτης, ἀγωνοθέτης.
Ἄθλονδωρος, νικητήρια ἐκ πολέμου.
Ἄθλον, τὸ ἐπὶ τῇ νίκῃ διδόμενον.

(5) Leg. ἄσημον.

Ἄθλα, βραβεῖα.
 Ἄθλειν, ἀγωνίζεσθαι.
 Ἄθλευων, κοπιῶν.
 Ἄθλοφόρος, ἀγωνιστάς.
 Ἄθλοθέτης, βραβευτής διατιθής.
 Ἄθρως, ταχέως, σφοδρῶς, αἰφνιδίως.
 Ἄθροίζει, συναγει.
 Ἄθρει, θεώρει, βλέπει, σκόπει, νόει.
 Ἄθροισμα, πλῆθος.
 Ἄθριστον, ἰσχυρὸν, ἀκλαστον.
 Ἄθρησον, θεώρησον.
 Ἄθροίσθητε, συνάχθητε.
 Ἄθυμῶσι, λυποῦνται.
 Ἄθύρων, παίζων.
 Ἄθυρμα, παίζων παίγιον.
 Ἄθυρόντων, παίζόντων.
 Ἄθυρογλωττείας, φλυαρίσας, ἐκ τοῦ μὴ θύραν ἐπι-
 θῆναι τῇ γλώσσῃ.
 Ἄθρος, ἔσφοδος.
 Ἄθρη δ' οὐν, νόησον οὐν.
 Ἄθροῦν, ὁμοῦ ἢ ἄφωνον.
 Ἄθυμῶσι, λυποῦνται.
 Ἄθύρονας, παίζοντάς.
 Ἄθυρονόμοι, ὡς ἔτυχε χρώμενοι τοῖς νόμοις.
 Ἄθυροστομεῖ, φλυαρεῖ.
 Ἄθόπεττον, ἀκολάκευτον, ἀππλαγχνον.
 Ἄθῶος, ἀναίτιος.
 Ἄθῶπρευτον, ἀκολάκευτον, ἀππλαγχνον.

Τὸ α μετὰ τοῦ ι.

Αἰαψ, ματαίως.
 Αἰγλή, λαμπρῶν.
 Αἰδής, ἄδης.
 Αἰθῶν, αἰωνίων.
 Αἰδοῦς, αἰσχύνης, ἐντροπῆς, εὐλαθείας.
 Αἰδεσιμώτατος, αἰδοῦς ἄξιος, τουτέστι τιμῆς.
 Αἰδήμονα, αἰδέσιμον, ἀξιότιμητον.
 Αἰδόνια, θανάσιμα.
 Αἰδῶ, αἰσχύνῃ, εὐλάβεια.
 Αἰέν, διὰ παντός.
 Αἰούλος, ποικίλος.
 Αἰαλεάς, οἶμοι, οἶμοι τὰς σάς.
 Αἶα, μήτις.
 Αἶγεον αἰμῶτον, πέλαγος.
 Αἶγλαι, φωτὸς μαρμαρυγαί.
 Αἶγαντες, τοῦ δόρατος.
 Αἶγυπτιοῖσι, τοῖς γυψί.
 Αἶγλήσαν, λαμπρῶν.
 Αἶγής, ἀκμάζων νεανίας.
 Αἶγης, Γέης.
 Αἶθρια, γαλήνη, εὐδία.
 Αἶθρος, ὑπὸ τὸν ἀέρα ἐκτός σκέπης.
 Αἶθρος, ἀέρος.
 Αἶθάλη, σποδὸς ὃ ἐκ καμίνου μέλας.
 Αἶθος, καῦμα φλογός.
 Αἶθρη, ὃ ἐν ὕψει ἄρη.
 Αἶθαλώδη, σκοτώδη.
 Αἰθόμενος, καϊόμενος, φλεγόμενος.
 Αἰθῶπα, μέλανα.
 Αἰθρησιόμων, τῶν ἐν ὕψει νόμον ἐχόντων.
 Αἰθήραν, τρίχαν.
 Αἰθρεμβόλα, τμητικὰ ὄργανα μαχαίραις ὁμοια.
 Αἶαψ, ματαίως.
 Αἶθονα, ἐνθερμον, λαμπρόν.
 Αἶθε, εἶθε.
 Αἰθύσουσαν, λάμπουσαν.
 Αἰθριοποιόν, καθαρὸν, ἀθῶλον.
 Αἰθρισομαι, ἐπιβλέφομαι.
 Αἶθριον, οὐράνιον.
 Αἰθριάζουσα, γαληνιώσα.
 Αἰθῶνας, λαμπρούς, ξανθοὺς, πυρώδεις.
 Αἶκλαι, ὕβρεις, πληγαί, μάστιγες.
 Αἶκῶ, θεωρῶ.
 Αἶκίζει, κακοῖ, τύπτει.
 Αἶλινον, ἐθρῆνον.
 Αἶλιοι, σύγγαμβροι.
 Αἶμασιαί, οἱ φραγμοί.

A Αἶμυλος, κλάζ, ἀπαταῦν.
 Αἶμα, γένος, σπέρμα, γάλα· καὶ τὸ ἀπὸ πλῆγῶν
 βέων.
 Αἶμυβῆρον, αἶμα ἐσθιοντος· βορὰ γὰρ ἡ τροφή.
 Αἶνίζομαι, ἐπαινέσω.
 Αἶνῆν, δεινῆν.
 Αἶνιγμα, ζήτημα.
 Αἶνιγματώδης, δυσχερῶς, ἀσυμφανῶς.
 Αἶνιτόμενος, δι' αἰνιγμάτων καὶ παραβολῶν λαλῶν.
 Αἶνέσαιμι, ἐπαινέσαιμι, ἢ ἀναπαίσαιμι.
 Αἶνῆσιν, ἐπιδίδωσιν.
 Αἶνους, ἐπαίνους.
 Αἶνιττεται, ἀσήμεως λέγει.
 Αἶνόν, δεινόν.
 Αἶνότατος, δεινότατος.
 Αἶνόμορον, ταχυθάνατον.
 Αἶνίξαι, ὑποφῆναι.
 Αἶνοτόκον, κακὰ γεννώσης.
 Αἶνες, αἰγιαλοί.
B Αἶνοτόκος, ὃ ἐπὶ κακῶν τεχθεῖς.
 Αἶνίζομαι, ἐπαινῶ.
 Αἶξας, ὀρμήσας, κινήσας, ἐπεκδραμῶν.
 Αἶξέρετοι, ἐπικλετοί.
 Αἶνες, αἰγιαλοί.
 Αἶδλα, ποικίλα.
 Αἶσυλαρέξεις, ἀπρεπῆ πράττεις.
 Ἄολήσασα, ἀθροίσασα.
 Αἶβλος, ποικίλους.
 Αἶβλος, ποιμὴν αἰγῶν.
 Αἶβύ, τὸ ὑψηλόν.
 Αἶβύς, μέγας, δεινός.
 Αἶπολλαι, ἀγέλαι αἰγῶν.
 Αἶ πορῖαι σου, αἱ ὀδοί σου.
 Αἶρετόν, ἐπιθυμητόν.
 Αἶρησομαι, ἀκέφομαι, βουλεύσομαι, ἐκλέξομαι.
 Αἶρούμαι, βούλομαι, προκρίνω.
 Αἶρετισίμαι, προτιμωτέραν με ἤγησεται.
 Αἶρόν, ὀζύτερον.
C Αἶρήσομαι, πορθήσομαι, ἐξερμώσομαι.
 Αἶρούμαι, ἐπικαλέσομαι.
 Αἶρομένη, ἐπιγομένη.
 Αἶσθητά, τὰ ὀρώμενα.
 Αἶσθητήρια, τὰ μέλη δι' ὧν αἰσθανόμεθα. εἰσὶ δὲ
 τῶ ἀνθρώπῳ αἰσθήσεις ε' ὄρασις, ὁσφρησις, γεῦσις,
 ἀκοή, καὶ ἀφή. ἀφή δὲ λέγεται ἡ διὰ τῶν χειρῶν ψυ-
 λάφησις.
 Αἶσχιστος, αἰσχερός, χάκιστος, μυσαρῶτατος.
 Αἶσια, γήσια, δεξιά.
 Αἶσχίω, χείρονα.
 Αἶσχος, λοιδορία, μῖσος, αἰσχύνης ἄξιον καὶ σα-
 πρίας μῦθος.
 Αἶσθητων, χοιροβοσκός.
 Αἶσολα βέξεις, ἀπρεπῆ πράττεις.
 Αἶσημον, ἀναλίσκειν.
 Αἶστων, ἐγκλημάτων.
 Αἶε, αἶε, διὰ παντός.
 Αἶσθήμην, νοησοίμην.
 Αἶστωσθαί, φονεῦσαι, ἀφανῆσαι.
D Αἶγμάς, τὰς ἐποροδοτίας τὸν σίδηρον τῶν ὀράτων,
 αἶτινες λόγγοι καλοῦνται, ἐνθεν αἰχμάλωται λέγονται.
 καὶ δοριάλωτον καλοῦμεν τὸν ἐν πολέμῳ ληφθέντα,
 διὰ δόρατος ἢ αἰχμῆς, ὃ ἐστὶ λόγχης.
 Αἶσμάτων, ἐγκλημάτων.
 Αἶσσα, εἰμαρμένη, ἦγουν ἀθεότης καὶ ἀπρονοήτος
 τύχη.
 Αἶγης, αἰχίδια.
 Αἶχητής, μάχιμος, πολεμιστής, ὀπλίτης.
 Αἶχηρόν, ταχύν.
 Αἶφακροταλῶς, ταχέως, πάνυ, καὶ ἐντροπῶς.
 Αἶ ψελλίζουσαι, αἱ ἀσήμεως λαλοῦσαι.
 Αἶωροῦμαι, φέρομι.
 Αἶων, χρόνων πολλῶν συμπεριλήψης.
 Αἶωρτα, ἀγγόνη.
 Αἶάω, θρηγῶ.
 Αἶωλον, μάταιον.

Τὸ α μετὰ τοῦ π.

Ἄκαλλές, ἄμορφον, ἀπρεπές.

ONOMASTICON

VOCUM

vel insolentium, vel quarum significationes peculiare aut inobservatæ sunt, quæ in hoc tomo occurrunt.

Revocatur Lector ad numeros crassiores.

Ἀδύλιστος, qui non potest demergi in aquam, sed supernatat, 247.

Ἀβραμιαίος, epitheton senibus ascriptum. De Hosio dicitur, 361. Item de prole Abrahæ dicitur, 45.

Ἀγαπηταί, dilectæ.

Ἀγιοποιός, sanctitatis effector, 176.

Ἀγιδριός, sancte radicans, 345.

Ἀδιάλυκτος, individuus, indivisibilis, 170.

Ἀδιακρισία, inconsiderantia, 346.

Ἀερόβατος, qui per aerem volat, 330.

Ἀιδεστικὸν πρόσωπον, verecundus vultus, 347.

Ἀιδεροδρόμος, qui per aerem currit, 359.

Ἀκατάστατον, incompositum, 202.

Ἀεροπρίσπαστος, vel potius legendum ἀκαίρο-
πρίσπαστος, qui levissima de causa et intempe-
stive distrabitur, 304.

Ἀκολακύντως, citra adulationem, 373.

Ἀκούδιον, triclinium ubi sternebantur lecti pro cœna et prandio, 292.

Ἀκράτητος τῷ θανάτῳ, qui mortis imperio liber est, 1.

Ἀκροσσος, non sumbriatus, 88.

Ἀμισακτος, 391.

Ἀναβδαιον, vestis sacerdotalis, 348.

Ἀνεγέρτως, 499.

Ἀνείδεος Θεός, formæ expers Deus, 339.

Ἀνεξάρτητος, 391, qui abnegari non potest.

Ἀνθρωπολάτρης, qui divinum cultum homini tribuit, 149.

Ἀνθρωποδόστατος, 337. Ibi vide.

Ἀλίμωος, sine humore, 365.

Ἄστροπεριπατητικός, qui erectus ambulat.

Hinc dicitur facta vox ἄνθρωπος, quia homo erectus ambulat, 193.

Ἀντιθεία, inimicitia erga Deum, 399.

Ἀνυπσταλμένος, libere, sine coactione, 389.

Ἀνυπόδητος, excalceatus, 306.

Ἀνύψωσις, exaltatio, 133.

Ἀπάλωσις, mollities, 47.

Ἀπαράθραυστος, infractus, intemeratus, 659.

Ἀπέδουσις τῆς γεννήσεως, cum quis exiit nati-
vitatem, 44.

Ἀπερίγραφος, incircumscribitus, 8.

Ἀπόκρισις, responsum, negotium, 209. Sic apud S. P. N. Benedictum cap. 51: *Fratres qui pro quovis responso proficiuntur.*

Ἀποκρισιάρχιος τῆς μονῆς, apocrisiarius monasterii, 209. Qui negotiis monasterii vacat. Vide in utroque Cangii *Lexico* ad vocem Ἀποκρισιάρχιος, et ad vocem *Ad responsum et Responsalis.*

Ἀποχερσοῦμαι, exsicco, 329.

Ἀπρόκλιτος, qui non proficit, 424.

Ἀπροσξεία, inconsiderantia, 134.

Ἀπροφύλακτως, incaute, inconsiderate, 134.

Ἀρβυρος, inconsutilis, 74.

Ἀρχαίριος, novitius, 310.

Ἀρχιθεός τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις, 339. Ibi vide.

Βησσα, amphora, 291.

Βελτιστικός, qui demergitur in aquam nec supernatat, 247.

Βουκάρατον, vini poculum cui immisum est panis frustum, 191.

Βουλή, idem atque voluntas, quæst. 115. ad Antiochum. Et apud Photium lib. 195 ex Epist. Maximi ad Marianum.

Βρεφουργείται, ut infans curatur, 356.

Γελοιαστρία, faceta, ridicula mulier, 90.

Γέρεσις, id est genethliologia, 635.

Γεννητικώς, per generationem, 411.

Γεννηταγέννητος, 445.

Γρησιάζειν τι, familiariter cum aliquo agere, 134.

Δεκάκλητος, ἡ, decem Ægypti plagæ, 101.

Δευτεράριος, secundarius, 210.

Διαβολότης, formæ diabolica, 288.

Διαφύλαξις, custodia, 156.

Διαφώτισις, illuminatio, illustratio, 100.

Δικλήματος, duos habens palmites, 175.

Δικολογία, defensio, advocati officium, 389.

Δισκοδόλυμμα, disci operculum, 348.

Διχασμός, divisio, 364.

Δογματοθεσία, enuntiatio edicti, 348.

Δωδεκάθεον, templum duodecim deorum. Erant enim duodecim dii primarii et præcipui, de quibus Herodotum videsis l. II. Hinc δωδεκάθεον, 189. His alludens Joannes Chrysost. hom. 26 in Epist. ad Corinthios, οὕτως Ἀλέξανδρον τρικαιδέκατον ἐνόμισεν εἶναι θεὸν ἢ σύγκλητος Ῥωμαίων. Duodecim deos memorat Herodotus, in *Erato*.

Εἰδύλω, scio, cognosco, 389.

Εἰλικρινώς, sincere, pure, in dietis et interpretationibus parabol., num. 24.

Εἰσοδιάζω, concludo, colligo; ὅταν εἰσοδιάσῃ τὸν καρπὸν, postquam colligerit fructum, 278.

Ἐκκλησιάζεσθαι, in Ecclesia recipi, 410. Dicit Anomæus de Epistola B. Pauli ad Hebræos, οὐκ ἐκκλησιάζεται, non recipitur in Ecclesia.

Ἐκκλησιαζόμενος ἄλλ' οὐκ εἰσὶ τὴν ἡ μὲναι αὶ ἐκκλησιαζόμεναι (παρουμίαι), sed jam nulla exstant proverbia, nisi ea quæ in Ecclesia recipiuntur, 156.

Ἐκλενκαίρω, declaro, aperio, explico, 354.

Ἐκπορεύειν, emittere. Πατὴρ ἐκπορεύει τὸ Πνεῦμα, Pater emittit Spiritum. Spiritus vero dicitur ἐκπορεύεσθαι, procedere, 284.

Ἐκπόμεσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, processio Spiritus sancti, 285.

Ἐκπορευτικώς, per processionem, 411.

Ἐκρησις, perforatio, 640.

Ἐκχαρτορία, doctrina rerum reconditarum, 336.

Ἐκφύγομαι, nimio ardore exsicco, 200.

Ἐμβαθύνωμι, profunde penetro, 47.

Ἐμπερίγραφος, 8. Circumscribitus, intra fines aliquos detentus; opponitur τῷ ἀπεριγράφῳ.

Ἐμπερλοπαστος, distractionibus obnoxius, 308.

Ἐμυδίασαν, obstupuerunt, scilicet, dentes, 128.

Vide in Ἐμυδίασαν.

Ἐνδεδεχέω, assiduum sum, 634.

Ἐνδυόμενα, vestimentum, 305.

Ἐνστηθίζειν, in pectus seu in animum reponere, 192.

Ἐξεφημερίαν ποιεῖν, vice sua officij fungi, 330.

Ἐπαγρύπνη σπουδῆ, studio pervigili, 620.
 Ἐπιγαμβρία, uxor, 51.
 Ἐπιγνώρισις, agnitio, 221.
 Ἐπικίνδυνος, qui in periculo versatur, 26.
 Ἐπιπέθεσθαι εἰς ὄρκους, juramentis assuefieri, jura amenta frequenter adhibere, 63.
 Ἐπίμιον, superbuneralis, vestis virginum a te-
 gendis humeris ita dicta, 88.
 Ἐργατεύεσθαι, operari, 306.
 Ἐργόχειρον, labor manuum, 520.
 Ἐρπίσις, reptatio, 196.
 Ἐρπιστικά, τὰ, reptilia, 196.
 Εὐφλόωτως, eloquenter, 47.
 Εὐθύδωλος, recto cursu, vel cito, 364 et 372.
 Εὐχάδμιχος, mansuetus, mitis, 326.
 Εὐκλήματος ἄμπελος, vitis multis palmitibus
 ornata, 174.
 Εὐσθοφρόνως, pie, 260.
 Εὐώως, vili pretio, 305.
 Ἐσημερευτής, qui vice sua ministrat, 348.
 Ζυμῶν, fermento, 274.
 Ζωγραφητός, depictus, 330.
 Ἡμεροφαής, qui de die lucet, 477.
 Ἡμιφόριον, 311, vestis monachalis.
 Θεαρχικαὶ ὑποστάσεις, 335.
 Θεατρομαρής, qui insano theatri amore tenet-
 tur, 50.
 Θεοδόχος. Ita dicitur B. Virgo Maria quæ Deum
 exceperit, 352.
 Θεολογεῖν τὸν Χριστόν, Christum prædicare
 Deum, 141.
 Θεοπασχίται, Theopaschitæ, hæretici qui dice-
 bant ipsam deitatem in cruce passam fuisse, 287.
 Θεοπέσστατος, 337. Ibi vide.
 Θεοχώρητον σκεῦος, vas quod Deum continet.
 Sic vocatur Maria Virgo, 349.
 Θυσιοπάρεδρος, qui sacrificiis adest, 330.
 Ἰδιόχρους, qui proprii et nativi est coloris ne-
 que tinctus est, 88.
 Ἰγροποιεῖν τὴν γῆν, terram vestigiis tero, 348.
 Καθαρισμός, purificatio superstitiosa, 406.
 Κακοσύνθετος τρόπος, mores incompositi, 48.
 Κανονίζομαι, κανονιζόμενα βιβλία. Libri in
 Canone recepti, 96. Κεκανονισμένα ἔχει τὰ βί-
 βλια, 98.
 Κανονική γυνή, mulier canonica, quæ sub re-
 gula vivit, 258.
 Καρδιότρωτος, in corde vulneratus, 634.
 Κασταναία, castanea, 195.
 Καταζῶ, κατέλιπε τοῦ θανάτου, 776. Ibi vide.
 Κατισπορεύς, seminator, 47.
 Καταψυχή, similtas, odium, 304.
 Κατηργασμένως, ex necessitate, coacte, 518.
 Κανχίον, καὶ δίσκος μὲν κανχίον τοῦ ἡλίου.
 Orbis est receptaculum solis, 281.
 Κέφαρος, fulica, sive ut alii, larnus, levissima et
 stultissima avis, unde κεφουόσθαι, delirare, stulte, levi-
 ter agere, et participium, κεφρωθεὶς, κεκεφρωμένος,
 187, ταῦτα γράων πύσματα, ἴσως ὡς κεκεφρωμέ-
 νων, id est, delirantium.
 Κεφαλοδέσμιον, villa qua caput constringitur, 88.
 Κλεψύδαμος, qui desponsatam vitiat, 347.
 Κολύβιον, vestis monachalis, 311.
 Κορδίτος, conditus, ut vinum conditum, 423.
 Κοσμοσωτήριος σταυρός, crux quæ salutem
 mundo parit, 287.
 Κοκυλλιον, cuculla, virginum vestis caput ope-
 riens, 88.
 Κουπανίζω, ἀλεύρον κεκουπανισμένου, farinæ
 pistæ sive contusæ, 109.
 Κρυψοτάλατος, qui talentum abscondit, 619.
 Κυνογλωσσούντες, canina lingua præditi, 346.
 Κυριακὸς ἀνθρώπος, Dominicus homo, id est
 Christus, 166.
 Κώδιξ, codex, 345.
 Λαμπδοφανὼς, splendide more lampadis, 281.
 Λεπτύγω, decortico, 268.

Λεπτοθεὶς, vox dubia. Tabe confectus, 155. Vide
 ibid. in notis.
 Λογοπέθεια. Ἀπὸ γὰρ λογοπεθείας, πολλοὺς
 φόνους ἀδίκους ποιοῦσι. Quod aliorum sermoni-
 bus credant, multas cædes injustas perpetranti, 244.
 Λογύδρια, voculae, verbula, 300.
 Μακελλικός κύων, canis macelli, 257.
 Μαζέριον, mafors, vestis superior virginum, qua
 tanquam pallio operiebantur, quæ monachis etiam,
 imo et episcopis in usu fuit, 83.
 Μεσιτεία, interventio, mediatio, 413.
 Μετακόσμησις, transformatio, transmutatio in
 melius, 12.
 Μετάνοια, genuflexio, 280. De μετανόια egimus
 in Typico Irenes. Vide item Cangii Glossarium, et
 Goari Euchologium.
 Μοσχοποιεῖν, vitulum conficere, 101.
 Νεκροκανὼς, instar mortui, 361.
 Νεφέλοσύστατος, nubis speciem referens, 330.
 Νυκτοτρήμερος ταφή, trium dierum totidemque
 noctium sepultura, 395.
 Νυμφοστόλος. Sic dicitur Lucas, quia de nuptiis
 B. Mariæ Virginis ornate locutus est, 355.
 Ξεπειτεία, hospitalitas, 308.
 Ξεροφύνης, 345. Ibi vide.
 Ξερωνοῦμαι, novis et insolentibus vocibus de-
 terreor, 458.
 Ξυρίζω, rado, 191.
 Ὀλιγοτιμῶς, vili pretio, 305.
 Ὀλόστατος εἰκών, integra icon, imago, 289.
 Ὀμματόν, visum restitutum, 363.
 Ὀμοιολεξία, simile dictum, simile vocabulum,
 50.
 Ὀμοουσιαστική, consubstantialista, qui tenet τὸ
 ὁμοούσιον, 414.
 Ὀνοματοθέτης, qui nomina imponit, 193.
 Ὀνυχίων, ὁ ἐπενδύτης σου μέλις, μὴ βε-
 βαμμένος ἐν βαφῇ, ἀλλ' αὐτοζυγῆς ἰδιόχρους, ἢ
 ὄνυχλιων, id est, ependytes tuus niger, neque tin-
 ctus, sed nativi coloris, aut onychinus; ubi ὄνυχι-
 ζω, pro fusco colore usurpatum existimatur, 88.
 Ὀνυχιστήρ, ἦρος, ὄνυχιστήρας ὄνυχλιοντα
 δύο χηλῶν, quæ ungulas dividunt in geminas par-
 tes, 102.
 Ὀνυχοκοπέω, ungues præcido, 191.
 Ὄξυδρόκρον τὸ βλέμμα, acutus visus, 91.
 Ὀρθοδοξία Κυριακή, sic vocatur a Græcis Do-
 minica prima Quadragesimæ, 289, in notis.
 Ὀροβετέω, terminos pono, 330.
 Ὄστρακοδέματα, conchilia, 286.
 Πανάρετος σοφία, liber Sapientiæ Salomonis,
 132. Vide ibid. in notis.
 Παραγεγραμμένα, perverse scripta, dicitur de
 apocryphis libris qui Scripturarum nomine circum-
 ferebantur, 155.
 Παράδοσις, versio, 155. Παράδοσις τῆς θείας
 Γραφῆς, versiones divinæ Scripturæ.
 Παραμορητικός, τάξις ἐν ἀνθρώποις παραμο-
 ρητική, angelorum oïdo qui cum hominibus per-
 manere solet, 21.
 Παραστήκω, asto, 377.
 Πατατηρημένως, accurate, caute, 305.
 Παρδαλιός, παρδαλιαν δорάν, pantherinam
 pellem, 371.
 Παροιμία, ῥήμα παρόδιον ἀπὸ τινος ἐπὶ εἰς
 πολλὰ μεταλαμβάνομενον, dictum parodium (quasi
 dicas in via situm) ab uno quodam ad multa trans-
 latum, 118, et in notis.
 Παρυσίζων, insidior, 634.
 Πατραλεῖς, parricidae, 259.
 Πεθανολογέω, probabiliter loquor, 370.
 Περικαθαίρειν, superstitioso quodam ritu sese
 lustrare, 304.
 Περικουρεία (τά) circumtensiones, 305.
 Περιουεῖν, curare languentem et ægrum, 370.
 Περιουεῖν, curator, qui sanat et medelam af-
 fert, 372.

Περιοδία, curatio morbi, 369.
Περίχρισμα, circumlitio, unctio, 53.
Πηλοπλαττείν, ex luto efformare, 368.
Πίννα, pinna, genus conchylii, 286.
Πισσηρός, pice illitus, 631.
Πλατυόνυχος, latos unguis habens, epitheton hominis, 196.
Πολοτροφέω, nutrio, 329, ἐπολοτρόφησε παῖδα, nutrivit puerum.
Πολυευπλαγγυλία, summa misericordia, 205.
Πολυποκοῦντα πρόβατα, admodum lanigeræ oves, 375.
Ποτημάτιον, opusculum, 429.
Ποροκόπος, acoriator, 633.
Ποσούμαι. Ποσοῦνται ὄν οἱ πάντες κριταὶ εἰς ἑπτὰ, numerantur omnes iudices ad tredecim, 108.
Προαγοραστής, annonæ præfectus, 150.
Προαποφιμώω, prius obturo, 229.
Προμηνύσις, præsignificatio, 591.
Προκαρρηγορέω, primum cohortor, prius demulceo, 53.
Προσημάντωρ, prænuntiator, προσημάντορες τῶν μάλλοντων, futurorum prænuntiatores, 66.
Προστοιδάωμαι, compingor, 169.
Προστώπις, imago prius existens, 197.
Πρωσθένιος, antiquus, 113.
Πρωτοπλῆγιον, primus noctis somnus, 94.
Πτερόβολος, alatus, 350.
Πυκτία (τά), libri, volumina, 95.
Πυράφλεκτος, incombustus, 363.
Σαγήνησειν, τὴν οἰκουμένην ἐσαγήνησαν, orbem quasi sagena ceperunt, 274. Herodotus ea voce frequenter utitur, ac describit quo pacto Persæ σαγήνησους insulas et regiones.
Σαρτάλλια, videtur esse genus calceamentorum monachi, 311.
Σαρκοφόρος Θεός, 340.
Σεμνός βίος, monastica vita, 202, tritum est apud ecclesiasticos; hinc σεμνεῖον, monasterium.
Σισθή, tonsura, 260.
Σίτισις, alimentum, 514.
Σκαμβότης, obliquitas, 216.
Σκαμβώω, obliquum facio, 216.
Σπιθαμήσιος, qui palmæ longitudinem habet, 491.
Στοιχειολάτρης, elementorum adorator, 132.
Στρατηγέω, ἐστρατήγησε μέγα καὶ θαυμαστὸν ἔργον, magno et admirabili strategemate usus est, 76.
Στυρακίνη ῥάβδος, virga styracina, 268.
Στυρακινώω, veniam peto, 190.
Συμποσοῦμενοι, connumerati, 129. Vide in *Notio in Synopsis Scripturæ*, 95.
Συμπροσκυνέω, una adoro, 26.
Συμπνευσίς, conspiratio, consensus, 22.
Συναβραζόμενος, reboans, 214.
Συναβρόσημα, turba coacta, caterva, 175.
Συναπόβλητος, una exsecrandus, 520.
Συνελοσάκτος, mulier adscititia, 504. Vide in *notis*.
Συνεκτιμῶμαι, una honoror, 402.
Συνεξέτασις, quæstio, disquisitio, 179.
Συνεπικερδέω, adhuc comparo, 357.
Συνεσκιασμένως, obscure, 439.
Σύνθεσις ἐνδυμάτων προκαίων, synthesis crecoreorum vestimentorum, 211.
Συνοπτικῶς, compendiose, 100.
Συνοψίζω, in compendium redigo, 514.
Συνοτολογία, brevis dicendi, 193.
Σχισματοποιός, dissensionis sive dissidii auctor, 135.
Τριμολκος ἐκ σίτου, qui pretium frumenti auxit, 307.
Τριβοδατέω, versor, frequenter ambulo, 271.
Τριβωλόδης, tribulis consitus, 211.
Τρικλήματος, tres habens palmites, 175.

Τριπρόσωπος, trinus personis Deus, 281.
Τρισηλίος τῆς ἁγίας Τριάδος, triplex sol sanctæ Trinitatis, 233.
Τρισπύστατος Θεός, Deus hypostasi trinus, 217.
Τροπικοί, tropici, 184.
Τρυγίς, sæces. Τρυγίους Μανιχαίους, 185.
Τυμπαρισμός ὁ ἀποκεφαλισμός λέγεται, 279, id est, distentio nihil aliud est, quam decollatio.
Τυμπαρωθεῖς, aqua intercuti distentus, 185.
Υμνολογικός, hymnis canendis aptus. De angelo dicitur, 21.
Υπαριθμῶ, subnumero, post numero, 167.
Υπαριθμούμαι, post numeror, posterior numeror, 10.
Υπέφασις, 357. Vide ibi.
Υπεράρχιος τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις, 339. Ibi vide.
Υπερρηγῶν, ad provectam usque senectutem venio, 250.
Υπέρθος τριάς, 354. Græculi commentum est hujusmodi epitheton.
Υπόπτερος, alatus, 359.
Φαιδροπρεπῶς, cum hilaritate et lætitia, 361.
Φόρβειος τῶν ὀφθαλμῶν, globus oculorum, 286.
Φιλοκτήμων, qui possessionum cupidus est, 305.
Φυλακτήριον, phylacterium, genus incantamenti, 304. In *notis*.
Χάραγον, 244, οὐ καταδέχονται λαβεῖν ἀντὶ τοῦ βασιλικοῦ χαράματος τὸ ἔξω χάραγον. Accipere recusant pro regio nomismate externum nomisma.
Χαροποιῶ, lætifico, 175.
Χεῖρα πλῶ, manus extendo, 360.
Χειρίδια (τά), manicæ, chirothecæ. Καὶ χειρίδια ἔραβ' περικαλύπτοντα τοὺς βραχίονας ἕως τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν, 88.
Χειροχρήστης, qui aliorum deposita habet, 256.
Χλιαρῶς, sequitur, tepide, 314.
Χροπλαστῆω, ex luto effingo, efformo, 367.
Χροσεντρία Χριστοῦ, quæ cum Christo choreas agit, 95. Miror nuperum scriptorem, hanc vocem, vulgari sermone, nec sine convicio auctoris hujus operis, interpretatum esse, *la danseuse de Jésus-Christ*. Quasi vero hic de tripudiis et saltationibus agatur. Ecquid vulgatus apud Patres et ecclesiasticos scriptores, quam choreæ virginum Christi sponsarum? Quæ quidem sunt non sæculari sed spirituali more intelligenda. *Χροσεντρία*, eadem sententia in vita sanctæ Syncreticæ, 616.
Χροσται. Sic vocabant Catholicos Aetius, Aetiani, Eunomiani, Ariani et ejusdem farinae homines, 429. Sic vocati, ut ait ibid. auctor dialogorum, quia Catholici dicunt Filium a Patre genitum fuisse, et Ariani gigni temporaneum est. Eadem sententia apud Hilarium de Marcello dicunt Ariani Philippopolis coacti. *Et in Deo Chroniti Marcelli* Quem Marcellum aiebant iidem Ariani initium Filio ex Maria tribuere.
Χρῶμα, color, id est, obtentus, prætextus, 183.
Ψηφάδες, genus circulatorum et præstigatorum, 245.
Ψυχομαχεῖν, in extremo vitæ halitu laborare, 240.
Ψυχοχωριστικὴ τάξις, videtur significare ordinem angelorum, qui præsumt separationi animæ a corpore, 223.
Ὠμοδίασαν. *Οἱ πατέρες ἔφαγον ἔμφασα, καὶ ὀδόντες τῶν τέκνων ὠμοδίασαν*. Patres comedunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt, 128. Ita enim legitur non semel apud Isidorum Pelusiotam, ut ibidem dicimus in *notis*; quæ sane lectio non spernenda: derivatur enim ὠμοδίασαν, ab ὠμός, *crudus, immaturus*. Lectio autem ἔμφασα, quæ ibidem habetur, posita est pro ἡμοδίασαν, ita quippe legitur apud Ezech. c. xviii, 2, ab αἰμωδίαω, *mihi dentes stupescunt*, 128, in *notia*, 250, legitur ὠμοδίασσαν.

INDEX ANALYTICUS.

A

Abdiæ liber, 126.
 Abdias propheta, 97.
 Abraham, liber apocryphus, 154.
 Abstinencia continentiae nutritrix, 642. Abstinenciae ratio, 517.
 Ἀβραάμ differt ab ἀβραάμ, 285. De ἀβραάμ et ἀβραάμ in seqq.
 Achis Silonitæ liber interit, 156.
 Acta apostolorum dictata a Petro, 155. Acta apostolorum liber canonicus, 99, 143.
 Adam accepit pelliceas vestes in symbolum mortis, 74.
 Adam cuius ligni fructum comedit, 228. Adamum fuisse in Calvariae loco sepultum aiunt Hebræorum magistri, 68.
 Addo liber interit, 156.
 Adulterium quod duplex, 258.
 Ægyptiorum episcoporum epistola ad Felicem papam supposititia, 609.
 Æternæ vitæ felicitas, 92.
 Aetius carpiunt, 440. Aetius magister Eunomii, 429.
 Aetii epistolæ fragmentum, 429.
 Affectus animæ quinque, 200.
 Agapetæ mulieres vitandæ, 304.
 Aggæi liber, 127. Aggæus propheta, 97.
 Alapis servi libertate donantur, 251.
 Alleluia post ternos psalmos dicendum, 93.
 Aman in festo phurim comburitur a Judæis, 150.
 Ambacum propheta, 97. Ambacum liber, 126. Ambacum liber alius, apocryphus, 154.
 Ambrosius (B.) scripsit contra Arianos, 535.
 Amos propheta, 97. Amos liber, 125.
 Andreas (S.), ejus encomium, 402 et seqq. Prædicat in Græcia et in barbarorum terris, 404. Miracula edit, 404. In Achaïam mittitur, 404. Cruci affigitur, 404.
 Angeli apud Abrahamum apparenter tantum cibum sumpserunt, 507, 508. Creati sunt, 218. Mutabiles sunt a bono in malum, 415. Angeli substantia ignota hominibus, 195, 217, 223. In quo differt ab hominis substantia, 225. Angeli sunt incorporei 162. Angelorum ordines novem, 219. Angelorum ordines varii, 21. 225. Angelus est animal rationale, expers materiæ, hymnis dicendis aptum, immortale, 21, 225.
 Anima bestiarum ex terra est, 198. Anima quid, 198, 220. Animæ substantia ignota hominibus, 195, 225. Anima hominis unde, 198. Animæ tres partes sunt, rationalis, concupiscibilis, irascibilis, 198. Anima dividitur in rationabilem, irascibilem, concupiscibilem, 515. In tribus corporis partibus habitat, in corde, in posteriore capitis parte, in basilicis venis, 201. Anima rationalis tribus partibus constat, cogitatione, animo, concupiscentia, 515. Animam cum corpore interire quidam existimant, 374. Animarum defunctorum mentio fit in oblationibus, 224. Animæ ubinam sunt post mortem, 221.
 Anna filia Phanuel, 364.
 Annuntiationis festum, 334.
 Anomœi putant se Deum nosse, ut ipse sese novit, 407 et seqq.
 Antichristi notæ, 240. Antichristus est bestia Danielis, 223. Antichristus ex Gallæa prodibit, 241.
 Antiochus adit Ananiasum, 202. Monasticam amplectitur vitam, 202. Monita accipit ab Athanasio, 202 et seqq.
 Anthropomorpha carpuntur, 557.
 Apocalypsis in Patmo insula scripta est, 153. Apocalypsis Joannis Theologi a sanctis Patribus approbata, 100.
 Apocrypha non damnanda, 642.
 Apocryphi nec approbati nec utiles sunt, 155.
 Apollinari doctrina confutatur, 458 et seqq. Dicebat Apollinarius Christum non humanum, sed divinum corpus habuisse, 458. Verbum vice animæ fuisse in corpore, 459.
 Apollinaristæ impugnantur, 188.
 Ἀπόλλωνος vox quid significat, 5.
 Aquilæ versio sub Hadriano, 350 post LXX versionem annis, 155.
 Aquila Ponticus, primo gentilis, post Christianus, exin-

de Judæus, 155. Vertit Scripturam, 155.
 Arbitrium hominis liberum, 517.
 Aridam manum quomodo sanavit Christus, 54.
 Aristotelem non sectatur orthodoxus, sed veritatem, 491.
 Arii perfidia Nicææ damnatur, 562. Arii sententia, 575.
 Ait Spiritum sanctum esse Filio et Patre minorem, 590. Confutatur, 590 et seqq. Ait non esse Deum, 591. Confutatur, 591 et seqq. Arius Constantiæ commendatione ab exilio redit, 562. Ait Filium non esse æqualem Patri, 161. Filium esse unum cum Patre concordia, non natura, 161. Rem creatam esse, 165. Id probare nititur his verbis: *Dominus creavit me*, 165. Confutatur, 165 et seqq.
 Arius adversus Sabellium pugnat, 562. Arii duo erant, 574.
 Ariani blasphemant in Filium, 19, 232. Ariani impugnantur, 185 et seqq. Confutantur, 545. Arianorum sententia erronea et earum confutationes, 554 et seqq. Ariomania. Vide Ariani.
 Arsenius Pegadensis scripsit vitam B. Syncreticæ, 641.
 Asmodæus dæmon, 151.
 Assumptio Moysis, liber apocryphus, 154.
 Athanasius, Cyrillus, Gregorius Nyssenus aiunt Spiritum sanctum ex Filio procedere, 300. Id refutat Græculus, 300. Ejus epistola ad Serapionem laudatur, 501. Athanasius successor Alexandri, 574. Athanasii et Ægyptiorum pontificum epistola ad Marcum papam supposititia, 598. Athanasii epistola ad Liberium papam supposititia, 607. Athanasii et Ægyptiorum alia epistola ad Julium papam supposititia, 607. Athanasii epistola ad episcopum Persarum supposititia, 650.
 Avaritia est insatiabilis, 625. Monacho fugienda, 520, 521.
 Aurum, thus et myrrha Christo oblata, ut Regi, ut Deo, ut homini, 353.

B

Balnei usus rarus monachis, 306.
 Baptismus. In baptismo ter infans in piscinam immergebatur, 275. Baptisma per immersionem, 394. In baptismo exuuntur vestibus suis, 396.
 Baptismata tria, aquæ, sanguinis, lacrymarum, 255. Baptismata varia, 275.
 Baruch ex ore Jeremiæ scriptum, 128. Baruch liber alius, apocryphus, 154.
 Basan significat *turpitudinem*, 270.
 Basilides impugnatur, 186.
 Basilides Casaræ laudatur, 319. Dictum ejus, 522.
 Beatitude post mortem solum obtinetur, 87.
 Benedictionis mensæ forma, 89.
 Berytus urbs Antiochiæ vegetialis, 289.
 Blasphemant qui dicunt, Gabriellis vocem fuisse hypostasim Dei Verbi, 538. Blasphemare in Filium, est blasphemare in sanctam Trinitatem, 19. Qui blasphemiam dicit abnegat sanctam Trinitatem, 20, 253.

C

Cain quomodo septies punitur, 267.
 Calvariae locus in quo sepultum fuisse Adamum aiunt Hebræorum magistri, 68.
 Canonica mulier, 258.
 Canticum canticorum, liber canonicus, 97. Canticum Salomonis ex aliis canticis selectum, 156. Canticum Salomonis, 122. Prudenter legendum et allegorice intelligendum, 122. Conjugium Verbi cum carne declarat, 122 et seqq.
 Caro Christi adoranda, quomodo, 2.
 Catechumena non orat cum fidelibus, 90.
 Catholica epistola, 22. Catholicæ epistolæ septem uno volumine comprehenduntur, 99, 144.
 Cataphryges prophetas post Dominum introducunt, 125. Cataphryges impugnantur, 187.
 Censuræ sub Augusto, 346. Necessarius fuit, 347. Quare, 347.
 Chirographum quid, 276.
 Christiani biennio ante excidium Jerosolymitanum moventur ad regnum Agrippæ confugere, 297. Christianus

quid, 199. Christiani quare sic appellati, 566. Christiani veri vita et mores, 85. Christiani versus Orientem adorant, 324.

Christus Dominus ut homo agnoscitur, 498. Christus 25 Martii conceptus, 229. Christi ortum in Bethlehem prænantiam Scripturæ, 249. Descensum in Ægyptum, 249. Baptismum, 219. De pullo et asino, 2. 0. Judæa prodigionem, 250. De vinculis, 250. De passione, 250. De silentio coram Pilato, 250. De falsis testibus, 251. De flagellatione, 251. De venditione, 251. De agro figuli, 251. De cruce, 251. De spinea corona, 251. Quod in medio terræ crucifigatur, 251. Cum latronibus, 251. De clavis et partitione vestimentorum, 251. De aceto et felle, 252. De lancea, 252. De aqua ex latere, 252. De sepultura, 252. De corpore Josepho tradito, 252. De descensu ad inferos, 252. De mulieribus ungentibus, 252. De ascensione Christi, 252. De secundo adventu, 253. Christus secedit monens ut tentationes fugiamus, 254. De Christi incarnatione non nimis inquirendum, 58. In Christo duas hypostasies quidam admittebant, 58 et seqq.

Christus quare tacuit coram Pilato, 69. Suspensus hora sexta, 89. Hora nona tradidit spiritum, 89. Quare in aere mortuus est, 74. Hora duodecima descendit in infernum, 91. Christi descensus in infernum, 77. Christus media nocte resurrexit, 93. Quare post resurrectionem cum discipulis edere voluit, 265. Sedet a dextris Dei, quomodo id intelligendum, 264. Christus est Filius et Deus secundum spiritum, et homo secundum carnem, 1. Est Filius Dei natura, non gratia, 1. In Christo ignorantia non fuit, 13. Christi corpus in altari, 164. Christus quare primogenitus dicatur, 199. Christum prophetæ Deum appellant, 248. Christus non est homo deifer, sed Deus carnifer, 540. Solus est mas aperiens vulvam virginem, 538. Christi delicias, dicitur spiritus, 467. In Christo duæ naturæ, 469. Erant qui unam naturam dicerent, 469. Idem confutantur, 469. In Christo duæ formæ, Dei scilicet et servi, 496, 497. Christus mediator Deus et homo, 538 et seqq. Non phantasia venit in mundum, 541.

Chronitæ, 429. Cur ita dicti, 429. Circuitus Joannis liber, cui contradicitur, 154. Circuitus Petri, liber cui contradicitur, 154. Circuitus Thomæ, liber cui contradicitur, 154. Circumcisio generationem Ægyptiacam auferbat a Judæis, 45.

Clemens Petri discipulus, 175. Clementina, liber cui contradicitur, 154. Cogitationes malæ octo specie sunt, 516. Colobium, vestis monachorum, 511. Concupiscentia ad quænam moveatur, 513. Confessio fidelis, 1. Constantia, soror Constantini Arii, erroribus conspersa, 562. Arium commendat Constantino, 562. Constantius Arii doctrina infectus, 562. Constantii epistola, 562.

Consubstantialia quid, 197, 414 et seqq. Quinque modis sumitur, 197. *Consubstantialis* vocem qui negat, is Filium Deum esse negat, 24.

Continentiæ laudes, 94 et seqq. Continentiæ et castitatis ratio, 318 et seqq. Conventus in die Sabbati, 45. Corruptibile quid? 199.

Crucis lignum hora tertia compactum, 89. Crucem cur adoramus, 225. Crux mundum salvum fecit, 273. Tropæum victoriæ, 631. Crucis signi vis, 79. Crucis signum ante mensam, 89. Crucis signi usus, 403. Cucullula virginum et superhumeralis, 88. Cyrillus citatur, 300.

D

Dæmones natura non differunt ab angelis, 219. Daniel, liber canonicus, 98. Daniel in captivitate fuit usque ad regem Cyrum Persam, 128. Danielis liber, 128. Danielis liber alius apocryphus, 154.

David ter mille psalmos scripsit, ex quibus 180 solnm collegerunt amici Ezechielis, 156. Davidis pugna cum Goliath, 50.

Definitiones varæ, 192 et seqq. Deus quid est, 280. Non est in loco, 54. Per Filium in Spiritu sancto omnia condidit, 54. Materiam, celos et angelos ex nihilo creavit, 412. Dei substantia ignota est hominibus, 193, 217, 225. Dei capax non est locus, 54. Desperatio veniam non habet, 254.

Deuteronomium, liber canonicus, 96. A Moyse conscriptus, 165. Cur sic vocatus, 105.

Diabolus in morte Domini deceptus, 70. Diaboli lapsus, 79. Diabolus suggerit animam esse florem naturæ, et cum corpore corrupti, 635.

Diapsalma quoties ponitur in psalmis, 117. Non habetur

in psalmis qui *Alleluia* inscribuntur, neque in psalmis graduum, 118.

Dionysius Areop. citatur, 219. 1 Divitiæ sunt instrumenta voluptuosæ vitæ, 622. Divina credenda, non discentianda, 538. (Doctrina apostolorum, cui contradicitur, 154. Dodecatheum, templum duodecim deorum, 189. Dominica cur veneranda, 44. Dominicam celebramus propter resurrectionem Domini, 49. Dominica est secundæ creationis initium, ut Sabbatum est primæ finis, 44. A vespera Sabbati orditur, 229. p

E

Ecclesia invicta est, 59. 1

Ecclesia (in) tacendum, 94. 1

Ecclesiastes, liber canonicus, 97. Ecclesiastæ liber, 121.

Ecclesiastes cur vocatus sit Salomon, 121.

Eldad et Modad, liber apocryphus, 154.

Eleemosynis peccata purgantur, 231.

Eleemosyna, 235, 256.

Elementa xxii apud Hebræos, 98.

Eliæ propheta liber apocryphus, 154.

Elizabeth uxor Zachariæ commendatur, 329, 330.

Enoch infernum effugit, et evasit mortem, 595. Enoch, liber apocryphus, 154.

Ependytes, virginum vestis, 88. Ejus color, 88.

Epiphanius citatur, 218.

Epistola ad Hebræos est Pauli, 411.

Esdræ primus et secundus pro uno computantur volumine canonico, 97, 114. Esdræ primus est in Vulgata tertius, 114. Esdras libros Scripturæ conservavit, et postea protulit, 114. Omnes psalmos libro uno complexus est, 115.

Esther, liber non canonicus, 98. Esther liber, 129. Huic contradicitur, 154. Estheris librum aliqui inter canonicos computabant, 98.

Etymologia quid, 200.

Evangelistæ mutuo consentiunt, nec contraria dicunt, 73.

Evangelia quid, 20. Evangelia tantum quatuor, 153.

Similia animalibus ezechielis, 155. Evangelium secundum

Matthæum, liber canonicus, 98, 156. Evangelium secundum

Matthæum Hebraice conscriptum Jerosolymis, 155.

Interpretatum a Jacobo fratre Domini, 155. Evangelium

secundum Marcum, liber canonicus, 98, 158. Dictatus a

Petro Romæ, 155. Evangelium secundum Lucam, liber

canonicus, 98, 159. Dictatus a Paulo, 155. Evangelium

secundum Joannem dictatum a Joanne, postea editum

Ephesi per Galum, 155. Est liber canonicus, 98, 141.

Evangelia falsa, 155.

Evangelium secundum Thomam, liber cui contradicitur.

154.

Eunomii scholia, 426.

Euroclydon, 195.

Eusebius Samosatensis impugnatur, 24.

Eustathius, ad quem mittitur epistola, 491.

Eutyches adversus Nestorium pugnat, 562.

Exodi librum Moyses scripsit, 101. Exodus, liber cano-

nicus, 96.

Extensio manuum inter orandum, 54.

Ezechielis liber apocryphus, 154. Ezechiel, liber cano-

nicus, 98, 128.

F

Fatum impugnatur, 635 et seqq.

Felices papæ epistola ad Ægyptios episcopos, supposita,

612.

Feria quarta et parasceve jejunandum, 405.

Fidei confessio, 575, 517.

Fides dux esto, non demonstratio: dictum cujusdam

antiqui, 518. Fides incarnationis quæ, 518, 519.

Filius, cur dicitur filius, 284. Est verus Deus, 12. Vocatur

magnum Deum, 13. Ante Patrem aliquando ponitur,

10. Habet *συνέτης* ad Patrem, 31. Filius Dei ex Patre

ante sæcula genitus, 1. Non est extra Patrem, sed in Pa-

tre, 424. Est ex hypostasi, 413 et *alibi sæpe*. Imago hypo-

staseos, 410. Imago consubstantialis, 32. Filius est Patris

invariabile sigillum, 537. Ex substantia Patris est, 15, 171.

Consubstantialis Patri, 175. Filius est consubstantialis

Patri et Spiritui sancto, 536. Non est inæqualis Patri, 14.

Filius Dei est Patri æqualis, 161. Æternus, 162, 535: Una

persona est ante incarnationem et post incarnationem,

27. Novit diem ultimum, 169 et seqq. In Filium blasphemare est blasphemare in sanctam Trinitatem, 19. Filius

quo sensu adimplet voluntatem Patris, 13. Ejus substantia non est passioni obnoxia, 436. Filius et Spiritus sanctus sunt causata, 284.

Filii Dei in Genesi sunt filii Seth, 268.

Fornicatio quatuorplex, 258.
Frāci Christum crucifixerunt, 269.

G

Galli cantus in passione Domini explicatur, 255.
Gamalieli traditur imago Christi, 297.
Genesis, liber canonicus, 96. A Moysescriptus, 100. Cur sic vocatur, 100. Quid contineat, 100.
Genesis sive Genethliasis exagitur, 633 et seqq.
Gentiles quidam adventum Christi prædixerunt, 247.
Genueflectendum non est in Dominica aut in Pentecoste, 505.
Genueflexiones inter psallendum, 95.
Gloria in excelsis Deo, etc., 95.
Gloria Patri et Filio, etc. Hic versus in usu, 90.
Gradus virtutis decem, 515, 516.
Gratia divini verbi secundum Deum vivitur, 12.
Gratiæ agendæ ante mensam, 254.
Gratularum actio post cibum, 90.
Gregorius citatur, 271.
Gregorius theologus, 274.
Gregorius in theologis magnus et divinus, 518.
Gregorius Nyssenus citatur, 196, 219, 501.
Gregorius episcopus orthodoxus inducitur disputans cum Apollinarista, 464.

H

Habacuc. *Vide* Ambacum.
Hæresis, quare ita dicitur, 262.
Hæreticus quid, 199.
Hæretici quidam aiunt aliquam *tripteran* Spiritus sancti factam fuisse in Virgine, 359.
Hæreticorum poena diversa, 245. Hæretici quomodo signa edunt, 241. Cum hæretico non orandum, 505.
Hæreticorum magistrorum aiunt Adamum in Calvaris loco sepultum fuisse, 68.
Hemiphorium, vestis monachorum, 311.
Herodes novem insanabilibus morbis punitur, 391.
Herodius avis quænam, 271.
Hieracas virginitatem extollit et nuptias aspernatur 186.
Hieremias. *Vide* Jeremias.
Homo est animal intellectu præditum quod sentit divinam mentem, 21. Constat mente et corpore, 21. Homo una persona est ex spiritu et carne composita, 26. Ad similitudinem Dei factus, quo sensu, 266.
Homines ut plurimum nocte nascuntur, et nocte moriuntur, 240.
Homuncionitas quænam, 540 *in notis*.
Humilitas quid, 257. Humilitas magnum ad salutem remedium, 86. Humilitas magna virtus, 628 et seqq.
Hypostases tres in Deo, 84, 281, 284, 416.
Hypostases tres in Veteri quoque Testamento cognitæ fuerunt, 449.
Hypostasium trium communitas substantia Dei vocatur, 517.

I

Idioma quid, 196.
Imagines nonnunquam mirabiliter unguenta emittunt, 225. Imaginum cultus, 225. Imagines impugnantur, 591.
Imaginis crucifixi Berytensis historia, 289 et seqq.
Imperatoris imaginem in nummis cum cruce depictam non potuerunt delere gentiles qui id tentarunt, 226.
Inanis gloria fugienda, 227.
Incantatores quomodo dæmonem eieciunt, 245.
Incarnationem Domini negabant quidam, 58.
Infantes baptizantur, 218.
Infantes post mortem quo vadunt, 245.
Inferni descriptio, 214 et seqq.
Irascibilis facultatis peccata quænam sunt, 629. Eorum medela, 629.
Ira statim sedanda, 629.
Iracundia vitanda, 523 et seqq.
Irus nomen pauperis ab Homero memorati, 78, 79.
Isaias, liber canonicus, 128. Isaias liber, 137. Ejus maxima pars est evangelium de adventu Verbi Dei in carnem, 127.
Isidorus Pelusiota laudatur, 228.

J

Jacobi epistola catholica, 99, 144.
Jacobus decollatus est, 279.
Jannes et Mambres Ægyptiorum magi Moysi repugnant, 101.
Jehu propheta liber interiit, 156.
Jejunium moderate adhibendum, 88. Jejunium quarta feria et parasceve servandum, 305. Solvendum in adventu fratris, 505. Quo tempore non jejunandum sit, 505. Ad

horam usque nonam jejunandum quarta feria et Sabbato, 505. Sabbato et Dominica non jejunandum, 505. Jejunii laus, 86. Ex morte hominem liberat, 86. Jejunium acceptum est cum abstinetur ab omni opere malo, 87. Jejunium est angelorum vita, 87. Jejunii bona, 87.

Jeremias, liber canonicus, 98. Jeremias liber, 127. Jeremias lamentationes, 128. Jeremias epistola, 128. Jeremias receptissimus prophetarum, 559. Et prudentissimus, 571.
Jerusalem exidit anno quadragesimo tertio post ascensionem Domini contigit, 297. Jesus filius Nave, liber canonicus, 96. Jesus filius Nave non videtur esse auctor libri ejus nominis, 106.

Joannes Theologus, 100, 153.
Joannes scripsit Apocalypsin in Patmo insula, 153. Joannis tres Epistolæ catholicæ, 99, 145, 146. Job, liber canonicus, 97, 125. Job quinque et triginta annos in plaga transegit, 639.

Joel propheta, 97. Joelis liber, 126.
Jonas propheta, 97. Quare notebat Niniven proficisci, 64. Jonas liber, 126. Jonas, ut veteres tradunt, filius erat viduæ, quem excitavit a mortuis Elias, 250.

Josephus (alius a Judæo) tradit Ezechielem duos prophetas libros conscripsisse, 156.

Joseph et Maria in nativitate Domini non norant ejus divinitatem, 362.

Judæ epistola catholica, 99, 146.
Judæi in Sabbato ignem accendere recusant, 52. In festo Phurim Aman comburunt, 150. Versus austrum adorant, 224. Judæi confutantur, 249 et seqq.

Judicium liber canonicus, 96, 107.
Judith, liber non canonicus, 98. Judith liber, 150. Huic contradicitur, 154.

Julii papæ epistola increpatoria ad Orientales episcopos, supposititia, 600. Julii papæ epistola contra Orientales pro Athanasio, supposititia, 605.

Juramentum prohibetur, 62, 65, 64. Juramentum prohibetur omnino, 405.

Jusjurandum injuste factum non perfici debet, 246.

Justitia vera quæ, 119.

L

Lacrymarum virtus, 91.
Laico non licet sacerdotem judicare, 507.
Lamech unum tantum virum occidit, 268.
Lazari et divitis historia est parabola, 221.
Lectio Scripturæ sacræ commendatur.
Leviticus, liber canonicus, 96. Leviticus a Moysè conscriptus, 102.

Liberii papæ epistola ad Athanasium supposititia, 608. Liberii papæ alia ad Orientales pro Athanasio, supposititia, 608.

Libri Scripturæ non canonici qui catechumenis tantum leguntur, 98.

Libidinis causæ quæ, 240.
Lucianus asceta et martyr, 156. Passus sub Diocletiano et Maximiano, 156. Interpretationem Scripturæ edidit, 156. Scripsit, Filium esse Dei substantiæ imaginem sine dissimilitudine, 441. Fidei confessionem edidit, 441. Interpolata est ab hæreticis, 441.

Lotio pedum, 305.

M

Macedoniani confutantur, 440 et seqq., 468 et seqq., 154.
Machabæorum libri quatuor, 154. His contradicitur, 154.

Maforium, virginum vestis, 88. Ejus forma, 88.
Magi signo crucis vincuntur, 79.
Major vox, quibusnam modis accipiatur, 486.

Malachias propheta, 98. Malachias liber, 127.
Manichæi confutantur, 541. Manichæi impugnantur, 185.

Mansiones Israelitarum in deserto, 104, 105.
Manuum extensio inter orandum, 509.

Maranatha quid, 275.
Marcellinus hæreticus impugnatur, 538. Codex unicus habet, *Marcellionem*. *Vide in notis*, 538.

Marcellio Montensis quis? *In notis*, 542.
Marcellus hæreticus, 59.

Marci papæ epistola ad Athanasium et Ægyptios episcopos, supposititia, 599.

Marcion duo principia inducit, 52.
Marcion impugnatur, 186.

Marcionitas Sabbato et Dominica jejunant, 505.
Mardochei historia, 129, 130.

Margarita quomodo generatur, 286.
Maria *θεοτόκος*, 1, 27, 86, 164, 286, 577, 541, 542, 553.

Maria virgo *θεοτόκος*, non *θεογενε* vocanda, 553. Mariæ Virginis invocatio, 542.

Maribades diaconus a Vigilio confutatus, 592.
 Marmaricæ Pentapoleos, ibi corpora non possunt aquis demergi, 247.
 Maternus papa, 574.
 Matutina hora, 95.
 Media nocte surgendum est ad orandum, quia ista hora est resurrectionis Domini, 93.
 Melchisedec fabula, 189.
 Meletius impugnator, 24.
 Melote, vestis monachorum, 511.
 Mensæ monachorum ritus, 512.
 Michæas propheta, 97. Michæas liber, 126.
 Monacho mulierum colloquia vitanda, 304. Monachi officia, 304, 307. Monachi habitus, 305. Tonsionis usus, 305. Monachus a carnibus absteineat, 305. In couponam ne ingrediatur, 306. Monachus agrum ne possideat, 306. Monachus contactus manuum prohibitus, 310. Monachorum paupertas, 311. Obedientia, 311. Monachi lenticularum grana efundentis historia, 512. Monachi non debent loco moveri subinde, 657.
 Montanus et Priscilla, 187.
 Montensis, id est Donatista, 542 in notis.
 Moyses scripsit librum Geneseos, 100. Exodi, 101. Levitici, 103. Numerorum, 105. Deuteronomium, 105.
 Mundi ante adventum Christi imago, 343, 346.
 Muthii historia, 515.

N

Nahum propheta, 97. Nahum liber, 126.
 Nathani libri interierunt, 156.
 Natura quid, 194. Natura divina simplex est et incomposita nec circumscripta, 334. Natura in Christo una, non duas, 1. Natura incarnata, 1. Adoranda cum carne sua adoracione una, 1.
 Nicei Patres numero 518 erant, 440.
 Nicænas fidei quædam adjecta sunt, 441. Nicænum symbolum, 364, 579.
 Nicodemus propriis manibus imaginem crucifixi composuit, 297.
 Novatus impugnatur, 186. Novatus rejicit poenitentiam, 29, 232. Novitii admittendi ritus, 310 et seqq.
 Numeri, liber canonicus, 96. Numerorum liber a Moyse conscriptus, 103.

O

Obedientia monachorum, 511
 Obrectatio vitanda, 405.
 Olympus mons Lyciæ, ubi aqua et ignis simul consistebant, 247.
Opanatorum id est, substantia simile, impugnatur, 24.
Opanatorum, apud Græcos eandem naturam declarat, 24.
 Oratio ex morte hominem liberat, 86. Eleemosyna ex morte hominem liberat, 86. Orationes inter psallendum, 95.
 Orandi ritus monachorum in Ægypto et in Thebaide, 309.
 Orientalium episcoporum epistola ad Julium papam, supposititia, 602.
 Origenes in *de* poenarum finem constituit, 19, 232.
 Osee propheta, 97. Osee liber, 125.
 Osius carpitur ob lapsum, 535.

P

Palladius Arianus episcopus scripsit contra B. Ambrosium, 595.
 Panepho urbs Ægypti, 315.
 Parabolæ Salomonis, liber canonicus, 97.
 Paradisus non est in caelis, 228. Paradisus quoniam in loco esset, 227.
 Paralipomenon primus et secundus pro uno computantur libro canonico, 96. Paralipomenon libri, *paralipomenon*, 115.
 Parentum amor quantus, 365.
 Paræmia, cur ita vocetur, 118.
 Particulare quid, 194.
 Pater quomodo est Filii Deus, 14. Est radix et fons Filii et Spiritus sancti, 35. Cur dicitur Pater, 284. Solus est causa, 281. Pater, Filius, et Spiritus sanctus simul creant, 450. Pater et Filius sunt unus Deus, 444. Patrem et Filium qui negat est antichristus, 543.
 Patris Muthii historia, 515.
 Patriarchæ, fortassis Testamentum patriarcharum, liber apocryphus, 154.
 Pauli Epistolam ad Romanos Corintho scripsit, 146.
 Paulus Epist. I ad Corinthios Ephesi scripsit, 148. Secundam ad Corinthios ex Macedonia, 148. Epistolam ad Galatas Romæ, 149. Ad Ephesios Romæ, 149. Ad Philippenses Romæ, 149. Ad Colossenses Romæ, 150. Primam ad Thessalonicenses, Athenis, 150. Secundam ad Thessalonicen-

ses, Romæ, 151. Ad Hebræos, ex Italia, 151. Primam ad Timotheum, in Macedonia, 152. Secundam Romæ, 152. Ad Titum, Nicopoli, 153. Ad Philemonem Romæ, 153. Pauli est Epistola ad Hebræos, 411. Pauli Epistolæ quatuordecim volumine uno comprehenduntur, 99, 146 et seqq.

Paulus Samosatensis synodum Antiochenam dolore afficiebat, 25. Ejus sententia impugnatur, 26. Aut Salvatore esse merum hominem, 31. Impugnatur, 184. Pauli Samosatensis sententia, 339.
 Pauperibus quam ecclesiis dare præstabilius, 235.
 Paupertas monachorum, 511.
 Peccatores et hic et in futura vita infelices, 92. Peccatores in resurrectione non se mutuo cognoscent, 221.
 Peccatum nullum irremissibile, 20, 233.
 Pentapolis Marmarices, isthic non possunt corpora aquis demergi, 247.
 Personæ tres sunt unus Deus et unus Dominus, 6. Personæ Trinitatis singulæ spiritus vocantur, 333.
 Petri duæ epistolæ catholice, 99, 144, 145.
 Photiniani blasphemant in Filium Dei, 19, 232.
 Photinus hæreticus confutatur, 540, 574 et seqq.
 Photini hæresis, 575.
 Phryges impugnantur, 187.
 Phylacteria, quæ sunt vincula animarum, prohibentur, 304. *Vide notas.*
 Pietatis laus, 158.
 Pinophæ abbatis historia, 315. Pinophæ adhortatio ad ovitium, 314.
 Pneumatomachi sive Tropici impugnantur, 184.
 Pœna inferni finem non habet, 239.
 Potentinus Urbicus, hæreticus confutatur, 545.
 Principis virtus est commiseratio et humanitas, 244.
 Probatica piscina destructa fuit, 35.
 Promissa Dei semper eveniunt, 65.
 Prophetæ in unum collecti figuram Christi gerunt, 18.
 Prophetæ duodecim pro libro uno computantur canonico, 97. Prophetæ Christum Deum appellant, 248.
 Proprietas quid, 194, 196.
 Proverbia Salomonis, 118.
 Providentia Dei, 516.
 Psalmi et Canticum Salomonis, 154. His contradicitur, 154.
 Psalmodiæ ritus, 512. Tarde venientium poenitentia, 312.
 Psalterium Davidicum, liber canonicus, 97, 115. Non a solo Davide concinnatum, 115.
 Psephades genus præstigatorum, 245.
 Ptolemaici libri, 154. His contradicitur, 154.

Q

Quinta interpretatio Scripturæ in dilis inventa sub Antonio Caracalla, 156.

R

Rationabilis facultatis peccata quænam, 515. Eorum curatio et medela, 515.
 Reges Israel regnarunt ducentis sexaginta annis, 115.
 Reges Juda regnarunt quadringentis annis, 115. Regum primus et secundus liber in unum computantur canonicum, 96. Regum sive regnorum tertius et quartus computantur in unum librum canonicum, 96. Regnorum libri primus et secundus, 108 et seqq. Regnorum libri tertius et quartus, 109 et seqq.
 Resurrectio corporum quomodo fiat, 242 et seqq.
 Ruth, liber canonicus, 96, 108. Ruth librum aliqui jungebant cum historiis judicum, 98.

S

Sabbata in Jerusalem custodiebantur, 42. Sabbatum non designat otium, 45. Sabbato Judæi circumcidebantur, 45. Sabbatum est ad appropriationem, 45. Erat prioris creationis finis, secundæ initium est Dominica, 44. In Dominicam a Domino translatum, 45. In Sabbato quænam operari liceat, 53.
 Sabec planta significat crucem, 268.
 Sabelliani blasphemant in Filium Dei, 19, 232. Sabelliani impugnantur, 28 et seqq.
 Sabellius confutatur, 574 et seqq. Sabellii hæresis, 575.
 Sacerdotis officia, 307.
 Sacrificia erant umbræ futurorum, 45.
 Salomon scripsit quinque millia proverbiorum, 156.
 Samaritanus ille est Christus, 256, 259.
 Samaritæ negant corporum resurrectionem, 245.
 Samuelis historia ordinantis Davidem, 566 et seqq.
 Sancti viri ex hac vita quasi ex carcere egrediuntur, 92.
 Sancti in templis suis nonnunquam apparent, 222.

Sandalium ad monachorum usum, 311.
 Sapientia Salomonis, liber non canonicus, 98. Sapientia Salomonis, 131. Huic contradicitur, 151. Sapientia Sirach, liber non canonicus, 98. Sapientia Jesu Siracidis, 133. Huic contradicitur, 134.
 Sata:am superbia præcipitavit in infernum, 86.
 Scriptura omnis de Verbi descensu ad nos est, 122.
 Scripturæ libri qui non exstant incuria Judæorum amissi sunt, 136. Scriptura sacra indaganda, 495, 501, 511.
 Semei prophetæ liber interiit, 156.
 Sensus hominis quinque, 198. Sensus animæ quinque, 198.
 Septima interpretatio Scripturæ est sancti Luciani martyris, 156. Reperta sub Constantino magno, 156.
 Septuaginta interpretum prima omnium versio, 155. Sub Ptolemæo Philadelpho 230 annis ante Christum, 155. Septuaginta hebdomades Danielis Christi tempus designant, 248. Quadringentos nonaginta annos efficiunt, 248. A Daniele ad tempus quo hæc scripta sunt anni plusquam octingenti, 248.
 Sexta interpretatio Scripturæ item in doliis inventa Alexandro Severo imperante, 156.
 Simeon ad templum a Spiritu sancto deportatur, 360.
 Simoniani blasphemant in Filium, 19, 232.
 Simon adversus Marcionem pugnat, 362.
 Siphones aquam ex mari ad nubes attrahunt, 247.
 Sirmiensis synodus, 580.
 Sisoe quid, 260, 261.
 Sophonia propheta, 97. Sophoniæ liber, 126. Sophoniæ prophetæ, liber alius apocryphus, 151.
 Spiritus, vox, dicitur de tribus personis, 11. Spiritus sanctus aliquando Patris, aliquando Filii, aliquando absolute Spiritus dicitur, 10. Spiritus sanctus omnia quæ Christus facit, 12. Non est minor Patre, 15. Habet sanctificandi munus per gratiam, 17. Pari modo in monte Sina et in Pentecoste legem dedit, 17, 18. Non est in loco, 34. Spiritus sanctus, cur dicitur Spiritus, 284. Spiritus sancti deitas probatur, 176 et seqq. Est consubstantialis Patri et Filio, 179. Spiritus ferebatur super aquas, quis? 205. Spiritus sanctus non procedit ex Filio, 281 et seqq. Est divinæ naturæ, 411. Est essentialis divinæ, 411. Est flatus, 436. Est ex Dei substantia, 443 *passim*. Est Deus, 449 et seqq., 481. Procedit, 282. Spiritus sanctus vivificat ut Pater et Filius, 432. Et sanctificat, 432. Eandem doctrinam tradit, 453. Unus est cum Patre et Filio consensu et natura, 485.
 Stichoarium monachis in usu, 306.
 Substantia, genus, natura, forma, unum et idem sunt, 191. Substantiæ significationes diversæ, 367.
 Sulpitii Severi locus, 574.
 Superbia fugienda, 328. Malorum supremum est, 628.
 Syllogistica disputatio Apollinaristæ cum Orthodoxo, 461 et seqq. Et responsiones Orthodoxi, 461 et seqq.
 Symmachus primo Samaritanus, exinde Judæus, 126. Verit Scripturam, 156. Symmachi versio 36 annis post Aquilæ versionem, 156.
 Syncretica ex Macedonia oriunda, 616. Christianis parentibus, 616. Qui cum familia commigrant Alexandriam, 616. Ejus frater secedit a sæculo, 616. Syncreticæ in infantia pietas, 616. Nuptias respuit, 616. Voluptates mundi repudiat, 617. A jejuniis vacat, 617. Syncretica post mortem parentum, in monumentum ingreditur, 617. Comam capitis londet, 617. Facultates pauperibus erogat, 617. Virorum consuetudinem declinat, 618. Pane abstinet, aqua parcissime utitur, 618. Humi cubat, 618. Syncreticam adeunt virgines multæ, 619. Monita salutis dat illis, 619 et seqq. Syncreticam diabolus postulat ex cruciandam, 659. In pulmone vulnerat, 659. Continua febris affligit, 659. Octogenaria tunc erat, 659. Tribus annis et dimidio ægrotat, 659. Gingiva ejus putrefit, 640. Ulcus totam percurrit maxillam, 640. Per quadraginta dies os corroditur, 640. Omnia circum loca nigricant, 640. Putredine et fetore occupatur, 640. Ejus fortitudo animi, 640. Tres menses ita agit, 641. Visionibus angelorum et virginum recreatur, 641. Prædicat se post triduum morituram, 641. Moritur, 641.
 Syria flaviorum, id est, Mesopotamia, 107.

T

Tabennesiotarum silentium, 312.
 Tabernaculum anno secundo post egressum ex Ægypto confectum est, 101. Tabernaculum Mosaicum mundi imago, 401.
 Tabulæ legis quare contractæ sunt, 229.
 Testamenti Veteris libri xxii sunt, juxta numerum litterarum Hebraicarum, 98.

Testamentum Moysis, liber apocryphus, 154.
 Tharsis urbs Indiæ regionis, 230.
 Theclæ martyrium, 616.
 Theodotio Ephesius primus Marcionita, exinde descivit a Marcionitis, 136. Theodotionis versio, 156.
 Theopaschitæ hæretici, dicebant ipsam deitatem in cruce esse passam, 287.
 Θεοπάσις, vox, vindicator, 352.
 Tobit, seu Tobias, liber canonicus, 98. Tobit liber, 150. Huic contradicitur, 134.
 Torpor animi vitandus, 326.
 Tres personæ in Deo, 29. Tres hypostases in Deo, 217. Tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, etc., 531, 535.
 Trinitas est consubstantialis, 19. Trium personarum quedam sunt communia nomina, scilicet, Deus, Dominus, Sanctus, Bonus, Spiritus, 11 et seqq. Trinitas, tres personæ sunt in omnibus similes et æquales, 2. Hæc æqualiter habent, libertatem, 2. Vivificationem, 5. Ordinationem, id est, quod possint ordinare ministros, 5. Legislationem, 5. Dominatum, 3. Quod Pater, Filius, et Spiritus sanctus Domini sint, et ita vocentur, et singulæ pariter personæ Deus vocentur, 3. 4 et seqq. Quod tres personæ apostolos mittant, 7. Quod pariter sedeant in excelso throno, 7, 8. Quod Trinitas a mortuis Christum secundum carnem excitaverit, 8. Quod tres personæ sese mutuo glorificent, 8. Quod ubique sint tres personæ, 9. Quod tres pariter personæ a nemine cognoscantur, 9. Quod pariter operentur, 9. Quod pariter consolentur, 9. Quod fuerint dux Israelis, 12. In Trinitate una tres hypostases, 194. Trinitas consubstantialis, 218. Trinitatis imagines et exempla, 281, 282, 283. In Trinitate quænam communia sunt, 284. Trinitas personarum, 535, 536. Trinitatis epitheta, 500. Trinitas dicitur trigonum et trigerum, 549.
 Tristitia vitanda, 326.
 Tristitia alia inutilis, alia exitiosa, 624.
 Tropici sive pneumatomachi impugnantur, 184.
 Tunica Christi cur scindi non potuerit, 74.

U

Ultiones peccati Cain quæ, 267.
 Unio quid, 197.
 Universale quid, 194.
 Ὑπεραγία, festum occursus Domini, sive Purificationis B. Virginis, 555.
 Usura prohibetur, 505.

V

Valentinus impugnatur, 186. Veneficium non potest justum occidere, 219.
 Verbum dum gestaretur in materno utero, in sinu Patris incircumscripsum jacebat, 554. Non est in loco, 34. Est consubstantialis Patri, 40. Passum est carne, 165. Assumpsit perfectum hominem, 166. Verbi una hypostasis, 193. Verbum quid sit, et quot modis dicatur, 199. Hominem factum iri prænuntiant Scripturæ, 249. Verbi naturam unam incarnatam dicere, non est catholicæ loqui, 340. Verbum non est conversum in carnem, licet caro factum sit, 494. Non dici potest passum fuisse impassibiliter, 499. Nec passum carne, 502, 503.
 Veritas non ex sola multitudine judicanda, 492.
 Vestimenta Christi cur in quatuor partes divisa, 74. Vestimenta Virginis quæ, 88.
 Vigilli dialogi contra Arium, 562 et seqq. Vigiliis liber contra Maribadum laudatur, 592.
 Vindictam sumere homini non licet, 75.
 Vini potus moderatus, 94.
 Vipera ventrem matris exedit, 259.
 Virgines non debent loco moveri, 637. Virginitatis laudes, 94. Virginitatem a Christianis colit ethnici credere nolunt, 79. Virgo debet relinquere omnia terrestria, et Deo soli hærrere, 83. Virgines ad balneum non accedant, 89. Virgini fucus interdictus, 89. Unguenta item, et aromata, 89. Virginum caput tonsum, 88. Ornamenta capitibus virginis, 88. Virginum pudor, 89. Virginis officia, 89.
 Virtus propria cuique occultanda, 624.
 Vita hominis an terminum habeat, 241, 242.
 Voluntas quid, 195.
 Voluntas Dei una, 426.

Z

Zacharias propheta, 97. Zachariæ liber, 127. Zachariæ occisi sanguis in petra concretus est, 599. Zachariæ patris Joannis liber apocryphus, 154.
 Zizania quid, 47, 48.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

Præfatio.	9
SCRIPTA DUBIA.	
Admonitio in libellum de Incarnatione.	23
De Incarnatione Dei Verbi libellus.	25
Admonitio in sequentem librum.	29
De communi essentia Patris et Filii et Spiritus sancti.	29
I. — De libertate.	30
II. — De vivificatione.	31
III. — De ordinatione.	31
IV. — De legislatione.	31
V. — De dominatu.	31
VI. — Quod et Pater vocet Filium, Dominum; et Apostolus Spiritum, Dominum ac Deum nominet, perinde atque Filium.	34
VII. — Quod Trinitas apostolos mittat.	42
VIII. — Probatur sanctam Trinitatem sedere in throno excelso.	42
IX. — Quod Spiritus sedeat.	43
X. — Quod Trinitas a mortuis Christum secundum carnem excitaverit.	46
XI. — Trinitatem a seipsa glorificari.	46
XII. — De glorificatione sancti Spiritus.	46
XIII. — Quod ubique adsit Trinitas. — De Patre.	47
XIV. — De Filio.	47
XV. — De Spiritu.	47
XVI. — Quod nemo cognoscat Trinitatem.	47
XVII. — Quod in Veteri quoque Testamento Trinitas peculiarem suam operationem exhibuerit.	47
XVIII. — Quod Trinitas consoletur: Paracletus enim ab adhortando, consolando et servando dicitur, ut Deus et Salvator.	50
XIX. — De Trinitate.	50
XX. — Quod Scriptura Spiritum, aliquando Patris, aliquando Filii, aliquando Spiritum vocet; non enim confuse, sed indivisibiliter prædicatur.	50
XXI. — Quod Filius ante Patrem ponatur.	51
XXII. — Adversus eos qui discrimen ponunt inter, ex quo, et, per quem, et illud, ex quo, Patri, illud, per quem, Filio ut minus attribuit.	51
XXIII. — Patris, Filii, et Spiritus sancti esse quædam communia nomina, qualia sunt Deus, Dominus, Sanctus, Bonus, Spiritus, et alia nonnulla.	54
XXIV. — Omnia Spiritum facere, quæ Christus facit.	54
XXV. — Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum ducem fuisse Israel.	55
XXVI. — Quod Filius sit verus Deus.	58
XXVII. — Quod Filius vocatus sit magnus Deus.	58
XXVIII. — Adversus eos, qui hoc dictum ad contumeliam (Filii) accipiunt, <i>Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem Patris, qui misit me.</i>	58
XXIX. — Adversus eos qui dicunt, verba hæc Salvatoris, <i>Quid vis?</i> matri filiorum Zebedæi dicta, ignorantiam præ se ferre.	58
XXX. — Adversus eos qui dicunt, in ministri ordine esse Filium, eo quod offerat Patri humanam naturam.	59
XXXI. — Adversus eos qui serviunt vocibus, et non sententis sacrarum Litterarum: et faciunt Patrem Deum Filii.	59
XXXII. — Adversus eos qui dicunt Patrem esse magnum Deum, Filium vero ei inæqualem.	62
XXXIII. — Ut Pater est Dominus Sabaoth, ita et Filius.	62
XXXIV. — Adversus eos, qui dicunt minorem esse Spiritum sanctum Christo, aluntque, quoniam arrha vocatus est, partem aliquam esse.	62
XXXV. — Adversus eos qui dicunt Filium non esse substantiæ Patris: quodque una eademque sit potentia, virtus, regnum, et divinitas Patris et Filii.	62
XXXVI. — Filium habere nomen Patris, ut Deum et Dominum.	63
XXXVII. — Judæos filios tenebrarum appellari.	66
XXXVIII. — Quod lumen Judæorum ab ipsis ablatum est.	66

XXXIX. — Quod hæretici soleant dicere verba prophetarum ex persona sancti Spiritus pronuntiata esse: unde frustra arbitrantur se ostendere posse Spiritum sanctum minorem Deo, eo quod in psalmo ita habeatur: <i>Venite, adoremus eum</i> , quasi Spiritu sancto una cum hominibus adorante.	66
XL. — Quod dicant Spiritum vim sanctificandi habere.	67
XLI. — Rursum hæreticus ut ostendat quod Spiritus, Verbum Dei Dominum nuncupet, ait.	67
XLII. — Adversus eos qui dicunt Filium postulare. 70	70
XLIII. — Quod pari modo data sit lex a Spiritu in Pentecoste, atque in monte Sina.	70
XLIV. — Quod hæretici dicant, Spiritum donum Dei esse.	70
XLV. — Quod Deus Verbum defendat, Patris et Filii concordiam esse.	71
XLVI. — Quomodo bonitas Dei ostendatur.	71
XLVII. — Quod omnes prophætæ in unum collecti, rerum a Christo in carne gestarum, memoriam absolverint.	71
XLVIII. — Quod Trinitas sit consubstantialis.	71
XLIX. — Quod blasphemare in Filium sit blasphemare in sanctam Trinitatem.	74
L. — Quid sint Evangelia?	78
LI. — De angelis.	78
LII. — Quod opus celestium potestatum?	78
LIII. — Quid est homo?	78
LIV. — Quod compositus sit homo, et non simplex, neque ex similaribus partibus, sed ex incorporali mente, et corpore concupiscenti, sive animal.	78
Admonitio in Epistolam catholicam.	79
Epistola catholica.	81
Admonitio in opus sequens.	83
Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis adversus consubstantialitatem.	85
Admonitio in sequentem Epistolam.	89
Epistola de Incarnatione Dei Verbi.	89
Monitum in librum sequentem.	95
Liber contra Sabellianos, De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia.	95
Monitum in orationem sequentem.	121
Oratio de eo quod unus sit Christus.	121
Admonitio in sequens opusculum.	131
De Sabbatis et circumcisione.	133
Monitum in homilia sequentem.	143
Homilia de semente.	145
Homilia in illud: <i>Profecti in pagum qui est e regione, invenietis pullum alligatum.</i>	169
Homilia in Passionem et crucem Domini.	185
Monitum in sequentem librum.	251
Liber de Virginitate, sive de Ascensi.	251
Admonitio in opus sequens.	261
Synopsis Scripturæ sacræ.	283
Admonitio in disputationem contra Arium.	437
SCRIPTA SPURIA.	440
Disputatio habita in concilio Nicæno contra Arium.	440
Admonitio in sequens opusculum.	501
Sermo contra omnes hæreses.	502
Admonitio in Historiam de Melchisedec.	523
Historia de Melchisedec.	523
Monitum in opusculum sequens.	531
Epistola ad piissimum imperatorem Jovinianum.	532
Monitum in Librum de definitionibus.	532
Liber de definitionibus.	534
I. — De definitione.	534
II. — De voluntate, proprietate et operatione, et de unione et consubstantiali.	539
III. — Quod dicitur proprietas.	542
IV. — De vi agendi.	542
V. — De unione.	543
VI. — De consubstantiali.	546
VII. — De anima et mente.	546
VIII. — De corruptibili.	547
IX. — Quare dicitur primogenitus.	550
X. — Quid est verbum, et quot modis dicitur?	550

XI. — Quid est Christianus?	530
XII. — De anima.	531
Monitum in Opera ad Antiochum ducem.	534
Doctrina ad Antiochum ducem.	536
Sermo ad Antiochum ducem.	590
Questiones ad Antiochum ducem.	598
Dicta et interpretationes parabolarum Evangelii.	711
Interpretationes ex Veteri Testamento.	739
Questiones in Epistolas Pauli.	784
Questiones alias.	774
Admonitio in historiam imaginis Berytensis.	795
Sermo de miraculo Beryti edito, circa pretiosam et venerandam imaginem Domini et Dei nostri.	797
De passione imaginis D. N. J. C., in urbe Beryto.	805
Relatio miraculorum D. N. J. C., quæ per imaginem ipsius facta sunt in Beryto.	812
Libellus de passione imaginis D. N. J. C., qualiter crucifixa est in Beryto.	814
Sermo de novis et modernis mirabilibus imaginis Domini.	890
Monitum in opusculum sequens.	825
Sermo contra Latinos.	824
Admonitio in Syntagma doctrinæ.	831
Syntagma doctrinæ ad monachos, omnesque Christianos tam clericos quam laicos.	833
Institutio vitæ monasticæ.	845
Admonitio in binas ad Castorem epistolas.	849
Epistola I ad Castorem. — De canonicis cœnobiolorum constitutionibus.	850
Epistola II ad Castorem. — De octo malitiæ cogitationibus.	872
Homiliæ quæ Athanasii nomine circumferuntur.	905
Homilia in nativitate Præcursoris.	905
Sermo in Annuntiationem Deiparæ.	918
Sermo de descriptione Deiparæ.	945
Sermo in Nativitatem Christi.	960
Homilia in occursum Domini.	974
Homilia in cæcum a nativitate.	1002
Homilia in illud: <i>Ite in castellum quod contra vos est, et invenietis, etc.</i>	1024
Homilia in illud: <i>Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua, etc.</i>	1034
Sermo in feriam V, et proditorem Judæ.	1047
Sermo in Passionem Domini in Parasceve.	1054
Homilia in sanctos Patres et prophetas.	1062
Sermo in sanctum Pascha.	1074
Sermo in sanctum Pascha et in recens baptizatos.	1082
Sermo in Assumptionem Domini.	1092
Encomium in sanctum Andream apostolum.	1102
Sermo exhortatorius.	1107
Admonitio in quinque dialogos sequentes.	1114
Dialogi V de sancta Trinitate.	1116
Monitum in opuscula subsequenti.	1286
Sermones contra diversas hæreses.	1290
I. — Sermo forma dialogi conscriptus adversus Macedonianos.	1292
II. — Disputatio alia adversus eosdem, de questione, an Dei Verbum corpus animatum gestaverit.	1530
III. — Epistola, præfationis loco scripta, in qua motuum ecclesiasticorum tragedia.	1358
IV. — Adversus eos qui ex sola multitudine veritatem dijudicant.	1339
V. — Adversus eos qui nec quærendum nec loquendum ex Scriptura præcipiunt, sua ipsi fide contenti.	1342
VI. — Adversus eos, qui maligne nobis objiciunt illud: <i>Verbum caro factum est.</i>	1346
VII. — Adversus eos qui unam in Christo naturam esse dicunt.	1350
VIII. — Adversus eos qui dicunt carnem confiteri naturam, esse quaternitatem pro Trinitate dicere.	1350
IX. — Adversus eos qui dicunt Christum Dominum ut hominem agnoscere, esse in hominem spem suam habere.	1354
X. Adversus eos qui dicunt Deum Verbum impassibiliter passum.	1388
XI. — Adversus eos qui dicunt: <i>Passus est Deus ut voluit.</i>	1389
XII. — Adversus eos qui dicunt, ita accipiendas esse Scripturæ voces, ut non consideretur quænam illæ significant, cum omnium captam excedant.	1363
XIII. — Adversus eos qui dicunt, <i>Passus est Deus Verbum carne.</i>	1366
XIV. — Adversus eos qui quærunt, qualem pœnam Judæi daturi sint, si non occiderunt Deum.	1370

XV. — Adversus eos qui dicunt: <i>Judæus est, qui non confitetur Deum fuisse crucifixum.</i>	1374
XVI. — Adversus eos qui dicunt, angelos apud Abrahamum edentes, carnis naturam non omnino induisse.	1378
XVII. — Adversus eos qui nullum non miraculum imminuunt eo quod carnem negent.	1379
XVIII. — Adversus eos qui damno afficiunt genus nostrum, eo quod negent Salvatorem ex natura nostra sumpsisse primitias.	1383
XIX. — Adversus eos qui volunt simpliciter iis, quæ dicta sunt, credendum esse, nec considerandum quid conveniat et quid non conveniat.	1386
XX. — Adversus eos qui duarum naturarum discrimen post Passionem et Ascensionem tollunt.	1391
Admonitio in opuscula et fragmenta sequentia.	1395
Syntagma utilissimum ad potiticum quemdam.	1395
Explicatio triplicis animæ partis.	1398
Divisio et subdivisio multiplex animæ.	1398
Notitia cogitationum quibus peccatum omne perficitur.	1398
Distinctio passionum.	1399
De Dei providentia.	1399
De libero nostro arbitrio.	1402
Brevis et clara formula et notitia fidei nostræ circa sanctam Trinitatem.	1403
Quid credendum sit de Domini Incarnatione.	1406
De differentia virtutum.	1406
Discretio naturæ ac conditionis operum.	1407
Sermo discretionis pius in Dei mandata, pro iis qui sæculo renuntiarunt et qui salutem consequi volunt.	1410
Monitum in opuscula duo sequentia.	1419
Doctrina ad monachos, lenis atque spiritualis.	1422
Commentarius de templo Athenarum.	1427
Monitum in Tractatum sequentem.	1451
Tractatus de corpore et anima.	1451
Admonitio in Libros de Trinitate.	1453
Libri XI de S. Trinitate, qui tantum hic memorantur.	1459
Monitum in opus sequens.	1459
Disputatio Athanasii cum Ario coram Probo iudice.	1459
Admonitio in sequentes epistolas.	1459
Epistola Liberii, episcopi Romæ, ad Athanasium. — Quod Deus Verbum, perfectum hominem assumpserit.	1459
Rescriptum Athanasii ad Liberium. — Quod perfectum hominem Deus Verbum assumpserit propter nostram salutem.	1445
Epistola Athanasii et Ægyptiorum pontificum ad Marcum Papam. — Pro exemplaribus Nicæni concilii, quia Ariani eorum exemplaria incenderant.	1445
Rescriptum Marci Papæ. — De missione capitulorum Nicæni concilii Athanasio et omnibus Ægyptiorum episcopis.	1448
Epistola increpatoria Julii Papæ ad Orientales episcopos, pro causis Athanasii, et excessibus contra Romanam Ecclesiam.	1450
Epistola Orientalium ad Julium Papam causantium quod in communionem receperit Athanasium et cæteros quos ipsi damnaverant.	1455
Rescriptum Julii Papæ contra Orientales pro Athanasio et cæteris.	1457
Epistola Athanasii et Ægyptiorum ad eundem Papam de oppressionibus Arianorum.	1467
Rescriptum Liberii Papæ ad eosdem.	1469
Epistola Ægyptiorum pontificum ad Felicem de infestationibus Arianorum.	1475
Rescriptum Felicis Papæ ad eosdem.	1477
Admonitio in Vitam sanctæ Syncreticæ.	1486
Vita et gesta sanctæ beatæque magistræ Syncreticæ.	1487
Monitum in opuscula duo sequentia.	1357
Exhortatio ad monachos, quæ tantum hic memoratur.	1357
Exhortatio ad sponsam Christi.	1357
Monitum in epistolam sequentem.	1359
Epistola Athanasii ad episcopum Persarum.	1359
Epistola eadem Græce et Latine.	1365
Diatribe in Symbolum <i>Quicumque</i> .	1367
Symbolum <i>Quicumque</i> et variæ illius formulæ.	1368
Expositio Symboli <i>Quicumque</i> .	1368
De Trinitate.	1605
Monitum in opusculum sequens.	1605
Tractatus de ratione Paschæ.	1605

ADDENDA

(Ex libro cui titulus : Græci codices manuscripti apud Nanios patricios Venetos asservati, pag. 107. Bononiæ 1784, typis Lælli a Vulpe, in 4°.

Codex LXII, membranaceus, in-4°, constans chartis 292, scriptus sæculo XII aut XIII, a librario qui non intelligebat quod ezarabat; itaque mendosissimus est. Opusculum exscribere ex hoc placet, quod num. XLV indicatum fuit. Constat id binis partibus, prima de fide, altera de moribus. Illa nunc primum exit in lucem: hæc sub Athanasii nomine anno 1685 edita fuit a quodam Arnolde, et exstat tomo II Operum Athanasii ipsius pag. 304 editionis Patavinæ anni 1777, ubi inscribitur Syntagma doctrinæ. Tam magna tamen est inter eam editionem et codicem hunc diversitas, ut secundam quoque opusculi partem rursus edendam arbitrer. Sed meminerit lector Nanianum codicem adeo mendosum esse, ut alicubi emendari non potuerit.

Πίστις τῶν ἁγίων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτώ ἁγίων θεοφόρων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ· καὶ διδασκαλία πάνυ θαυμαστὴ καὶ σωτήριος περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος. — Εὐλόγησον.

(a) Πιστεύομεν εἰς ἓνα (b) Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητὴν· καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ· τοῦτ' ἔστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα, παθόντα καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς· καὶ πάλιν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν. Τοὺς δὲ λέγοντας· Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἢ ἐξ ἑτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως φάσκοντας εἶναι τὸν ἀναθεματίζοντα ἢ ἁγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἁγίας ταύτης πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ, τῆς ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐκτεθείσης πρὸς φωτισμὸν τῶν ψυχῶν, καὶ εἰς τὸ γνῶναι τίς ἡ αἰτία ἐκάστης ῥήσεως τῶν ἐν αὐτῇ ὁμολογησάντων ἐπισκόπων, τὸν ἀριθμὸν τριακοσίων ὀκτώ καὶ δέκα, μᾶλλον δὲ οἰκουμένης οὐσίας συνόδου. Ἐτι δὲ ἀκολουθῶν τῇ προγεγραμμένῃ πίστει, ἀναθεματίζομεν τὴν Σαβελλίου πίστιν τὴν λέγουσαν, τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ

Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· σφάλονται γὰρ· ἀτελεῖς εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα· ὡς ὅτι ὁ Πατὴρ αὐτὸς ἔστιν ὁ Υἱός· ὁμοίως καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ὡς εἶναι φησιν ἐν (c) πρόσωπον· τρία δὲ ὀνόματα. Ταῦτα γὰρ ἀλλότρια τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τυγχάνει· Πατέρα γὰρ οἶδαμεν τέλειον Θεόν, ὁμοίως καὶ Υἱὸν τέλειον, ὡσαύτως καὶ Πνεῦμα ἅγιον· μίαν βασιλείαν, μίαν οὐσίαν, καὶ μίαν θεότητα (d). Ἐτι δὲ ἀναθεματίζομεν τὴν Φωτεινοῦ πίστιν, τὴν λέγουσαν, ἀπὸ Μαρίας καὶ ὡδε εἶναι τὸν Υἱὸν· καὶ μὴ εἶναι αὐτὸν πρὸ τούτου· ἀλλὰ προωρικῶς λέγεσθαι ἐν ταῖς Γραφαῖς· ἀπὸ δὲ Μαρίας εἶναι αὐτὸν κατὰ τὴν θεότητα (d). Ταῦτα δὲ ἀλλότρια καθολικῆς πίστεως οἶδαμεν· ὁ γὰρ Υἱὸς ἀεὶ γεννηθεὶς ὑπῆρχε καὶ ἐν Πατρὶ ἦν, καθὼς γέγραπται· οὐκ ἦν γὰρ ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς σὺν Πατρὶ· ἀλλ' ἦν ὁ Πατὴρ, πάντοτε τὸν Υἱὸν ἔχων· ἀδύνατον γὰρ τὸν Πατέρα καλεῖσθαι κατὰ προκοπὴν, ἀλλὰ ἀεὶ Υἱὸς σὺν Πατρὶ, ὡς προείπαμεν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· γεννηθεὶς σὺν Πατρὶ, ὡς προέγραπται. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὕτω πιστεύομεν· Πνεῦμα Θεόν, πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα τέλειον, παράκλητον· λαλήσαν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, καὶ ἀποστόλοις· καταθάν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην. Περὶ δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ οὕτω πιστεύομεν· ὅτι ἀνέλαθεν ἀνθρωπῶν τέλειον ἐκ τῆς ἁγίας θεοτόκου Μαρίας, διὰ Πνεύματος ἁγίου, οὐκ ἀπὸ σπέρματος ἀνδρός· σῶμα δὲ καὶ ψυχὴν ἐν ἀληθείᾳ καὶ εὐδοκῆσει· οὕτως γὰρ ἦλθε τέλειος, σῶσαι τὸν ἄνθρωπον· καὶ ὅτι ἐπαθεν, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ

(a) Initium legitur in Confessione fidei sub Athanasii nomine edita hujus editionis (tom. II, col. 1231. Edit.

(b) Cod. ἔναν hic, et paulo post.

(c) Cod. ἓνα.

(d) Cod. θεότηταν.

ἀνάστη· καὶ ὅτι εἰς οὐρανοὺς ἀνελήφθη· καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἀποθεώσας τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔλαβεν· καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Εἰ δὲ πως προσωρικῶς αἱ θεῖαι Γραφαὶ λέγουσιν, αὐτῷ (α) ὡσπερ κτίσματος τὸ κατὰ σάρκα καὶ πληροῦσθαι καταλαμβάνομεν. Ἔτι ἀναθεματίζομεν τοὺς μὴ ὁμολογοῦντας εἶναι ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ πάσας τὰς αἰρέσεις. Ἀνεθεματίσθη δὲ καὶ ἐν τοῖς προγεγραμμένοις ἡ ἄθεος πίστις τῶν Ἀρειανῶν, ἐν τῷ πιστεύειν καὶ λέγειν, γεννηθέντα καὶ οὐ ποιηθέντα· αὐτοὶ γὰρ λέγουσι κτίσμα τὸν Υἱὸν εἶναι. Πρὸς δὲ τὸ ἀναπληρῶσαι πάντα τὰ τῆς πίστεως μέρη ἔτι ὁμολογοῦντες ταῦτα λέγομεν· ὅτι πιστεύομεν εἰς ἐν (b) βάπτισμα, εἰς μίαν Ἐκκλησίαν, εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν, εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, εἰς κρίσιν αἰώνιον. Τὸν Θεὸν ὁμολογοῦμεν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· Πατέρα ἀκατάληπτον, ἀπερινόητον, ἀόριστον, καὶ ἀνόητον· πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς· θελήματι δὲ αὐτοῦ καὶ ἀληθεῖα καὶ εὐδοκίᾳ ἐφθὲν καὶ λαλήσαν προφήταις, καὶ δικαίους· τῷ Ἀδὰμ, τῷ Νῶε, τῷ Ἀβραάμ, τῷ Ἰσαάκ, τῷ Ἰακώβ, Σαμουὴλ τε καὶ Δαυὶδ, Ἡλίω καὶ Ἐλισσαίῳ· καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασι προφήταις· Θεὸν αὐτὸν ὄντα τῆς Καινῆς καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὅσα δὲ ἡ Γραφή λέγει, ὀφθαλμῶς Κυρίου, ὤτα Κυρίου, καὶ ὅσα τιαυτὰ περὶ Θεοῦ λέγει ἡ Γραφή, ἀληθῆ εἰσιν· καὶ οὕτως πιστεύομεν· ἀκαταλήπτως δὲ καὶ ἀπερινοήτως· καὶ πάντα ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα εἶναι Θεοῦ. Ἔστι (c) δὲ ὁ βίος τῶν υἱῶν τῆς αὐτῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν καὶ μοναζόντων καὶ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν, καὶ ὡς τοῖς υἱοῖς αὐτῶν ἐντέλλονται· πρῶτον αὐτοὶ οὕτως διάγοντες καὶ διδάσκοντες· οὕτως χάριτί ἐστε σεωσμένοι. Ἄλλ' ἡ χάρις βούλεται ἀθαιρέτους εἶναι καὶ παντὸς καλοῦ, καὶ ἀγαθοῦ· καὶ ζηλωτὰς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἄξιον· καὶ αὐτὸν εὐτρεπίζειν· πρόδηλον καὶ ταῦτα φυλάττειν· καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀγαπήσεις αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· οὐ φονεύσωμεν· οὐ μοιχεύσωμεν· οὐ παιδοφθορήσωμεν· οὐ φαρμακεύσωμεν· οὐ κλέψωμεν· οὐ ψευδομαρτυρήσωμεν· οὐ διχοστατήσωμεν· ἀπεχώμεθα πνικτοῦ καὶ αἵματος, καὶ πλεονεξίας. Ὅρα, ἄνθρωπε, μήτις σε ἀπατήσῃ τῆς πίστεως ταύτης· ἐπεὶ παρεκτός σε Θεοῦ διδάσκει. Ταῦτά εἰσι τὰ προφανῆ ἁμαρτήματα· αἱ δὲ ὡς ἐλάχισται φαινόμεναι ἐντολαί· ὧν καὶ αὐτῶν λόγον ἀπολούσωμεν· τοὺς μονάζοντας γυναικῶν ὑπὲρ πάντα κεχωρισμένους εἶναι· μήτε εἰς ὁμιλίαν αὐτῶν ἔρχεσθαι, μήτε ὄρᾶν αὐτάς, μήτε φιλοτιμεῖσθαι, ἵνα μὴ ἄδη αὐτῶν· ψυχῆς ζημία γένηται· ἐὰν μοιχεύῃ ἡ καρδία σου, ἁμαρτάνεις μεγάλως. Φυλάττεσθαι δὲ πάλιν μὴ εἶναι διγλωσσον ἢ δίγλωσσον, μὴ ψεύστην, μὴ κατάλαλον, μὴ ἀκαίρως περιπατοῦντα, μήτε βεβδόμενον, μὴ ἀναίσχυντον, μήτε ὀργίλον, μήτε πάρονον, ἢ φιλάργυρον, μὴ υπερήφανον, μὴ αὐθάδη, μὴ σαπρὸν λόγον φέροντα, μήτε ὄρκον

ὅλως τὸ παράπαν· ἀλλὰ τὸ, ναί, ναί, καὶ τὸ, οὐ, οὐ· καὶ ἐὰν σου ἀνάγκη τινὰ λέγειν ἐν ὁμιλίᾳ, γίνωσκε. Ἀλήθειαν λέγω· οὐ ψεύδομαι. Τὸ δὲ σεβάσμιον δνομα τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὄρκῳ μὴ λάβε, μήτε τινὰ ὄρκῳ, καθὼς εἶπε τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον· ταῦτα γὰρ πάντα τὰ σφάλματα οὐ προσήκει, οὔτε ἀρμόζει τοῖς μοναχοῖς· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἐκκλησίας ἐκβάλλειν τὸν μὴ παραφυλαττόμενον ἐν τούτοις. Ἔτι δὲ αὐτὸν μὴ γυμνοῦν ἐνώπιόν τινος τὸ σύνολον, εἰ μὴ δι' ἀνάγκην ἀσθενείας, ἐν λουτρῷ, ἢ διὰ πάθος, ἢ ἐν βάθει ὑδάτων. Μηδὲ ὑβρίσης ἀδελφὸν βράχ, ἢ μωρὸν· ἑορταῖς δὲ ἐθνικαῖς μὴ συγκοινωνεῖν· τὰ σάββατα μὴ φυλάττειν, καὶ ἄπερ οἱ Ἰουδαῖοι· μὴ μαγεῖν· μὴ φαρμακεύειν· μηδὲ συμπράττειν ταῦτα ἐπὶ νόσῳ ἢ πάθει ἢ ἐν δειγμάτι· μὴ ἀπέρχεσθαι πρὸς ἐπαοιδόν· μήτε φυλακτῆρια ἑαυτῷ περιτιθέναι· μήτε περιχιθαίρειν· μήτε ἀφ' ἑαυτοῦ μήτε ἀπὸ ἄλλου τινοῦ· ἀλλὰ πάντοτε τὸ σῶμα φυλάττει ἀπὸ πάσης αἰσχρότητος καὶ ἀσελείας· μήτε ἔχειν γυναῖκας συνάκτους (ἰ. συνεισάκτους) καθάπερ τινὲς ἀγαπητὰς ὑπέβαντο· τάχα ἐπ' ἐσχάτων μισηταὶ ἐν αὐτῷ εὐρεθῆσονται, καὶ πικρότεροι χολῆς· μὴ ἔχε κατὰ ψυχὴν ἐχθραν κατὰ τινος, καὶ γένηται ἡ προσευχή σου ἀπρόσδεκτος· μὴ συνεύχου μετὰ αἰρετικῶν ἢ μετὰ ἐθνικῶν, καὶ γένηται ἡ προσευχή σου ἀπρόσδεκτος· μὴ παραβαίνε νηστείαν Κυρίου, τοῦτ' ἐστὶ τετράδα καὶ παρασκευῆν, εἰ μὴ ἐπὶ ἐπὶ νόσῳ βεβάρησαι· χωρὶς τῆς ἐβδομάδος τοῦ ἀγίου Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ τῶν δεσποτικῶν ἑορτῶν, τῶν δώδεκα· τὰς δὲ λοιπὰς ἡμέρας ἀκριβῶς φυλάττε. Μὴ λύειν τὴν νηστείαν χωρὶς ἀνάγκης· ἔτε καὶ ἀδελφὸς πρὸς σὲ ἐνδημήσει, μετὰδος ἀγάπην διὰ τὸν κόπον τῆς ὁδοῦ· σὺ δὲ μὴ γεύσῃ ἕως ὥρας ἐννάτης. Νηστείαν δὲ λέγω τὴν τεταγμένην, τοῦτ' ἐστὶ πρὸ πάντων τὴν ἁγίαν καὶ ἔνδοξον τεσσαρακοστήν, καὶ τοῦ λοιποῦ χρόνου τετράδα καὶ παρασκευῆν· τὰς δὲ λοιπὰς ἡμέρας, ἤγουν δευτέραν, τρίτην, καὶ πέμπτην, ἐὰν δύνασαι ἀπὸ ἰδίας προαιρέσεως νηστεύειν, ἔσται ὁ μισθός σου πολὺς· ἐν ταῖς γὰρ ταῖς ἡμέραις καὶ παρὰ τὴν ὥραν διάκρισις γίνεται εἰς φίλον ἐπίσημον· καὶ οὐκ ἔστι κρίμα διὰ τὴν ἀγάπην· ἢ δὲ τεταγμένη νηστεία ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διάκρισις γίνεται· ὁ δὲ παρακοῦον αὐτὴν ἀπόλλυται μετὰ τῶν γαστριμάργων· ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία καὶ ἡ δόξα τοῦ κόσμου, καὶ ἡ ἀνθρωπαρέσκεια. Τὸ σάββατον μὴ νηστευε ὅλην τὴν ἡμέραν· ἀπρεπὲς γὰρ ἐστὶν ὅλην τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου μέχρι δυσμῶν ἡλόω νηστεύειν· ἔξεστι δὲ ἕως ὥρας ἕκτης ἢ ἑβδόμης· τὸ δὲ περισσὸν Ἰουδαϊκῆς αἵρεσις ἐστὶν· ἅπασι δὲ· μὴ ἐπιδύετω ὁ ἥλιος ἐν σαββάτῳ, εἰ μὴ μόνον τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ ἐν τῇ νυκτὶ τοῦ Πάσχα· ἢ δὲ τῆς τετράδος καὶ τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς νηστεία τεταγμένη ἐστὶν ἕως ὥρας ἐννάτης· καὶ εἰ τι περισσὸν ποιήσεις παρὰ τὴν σεαυτοῦ προαίρεσιν, ἕξεις τὸν μισθόν. Νηστεύων δὲ καὶ κοιταζόμενος, βλέπε μὴ φυσιωθῆς ἐν τύφῳ καὶ υπερηφανίᾳ· ἢ γὰρ φυσίωσις παγίς ἐστὶ τοῦ διαβόλου,

(a) Aliqua hic desunt.

(c) Hic incipit secunda pars opusculi ab Arnolodo edita.

(b) Cod. ἕνα.

δι' ἧς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πέπτωκεν· ὁμοίως δὲ δι' αὐ-
 τῆς τοὺς ἀνθρώπους καταβάλλει παγιδεύων. Μηδεὶς
 σε πλανήσῃ ἐν κυριακῇ νηστεύειν, ἢ ἐν ἑορτῇ δεσπο-
 τικῇ τὸ παράπαν· μηδὲ γουνοπετεῖν· οὐ γάρ ἐστιν ἐν
 θεσμῷ Ἐκκλησίας, καθὼς προεῖπαμεν. Καὶ βλέπε μὴ
 σὲ πλανήσωσι τινες Μαρκανισταὶ ἢ ἑτέρα αἵρεσις
 νηστεύειν ἐν σαββάτῳ ἢ κυριακῇ. Μόνον δὲ τῶν συν-
 άξεων, τῆς ψαλμῳδίας, καὶ τῆς ἀναγνώσεως, καὶ τῶν
 ἀχράντων μυστηρίων μὴ ἀμέλει· τοιαύταις γὰρ
 θυσιαῖς εὐαρεστεῖται ὁ Θεός. Ἄξιον σεαυτὸν εὐτρε-
 πίζου τῆς ἀχράντου κοινωνίας τοῦ τιμίου σώματος
 καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα
 μὴ εἰς κρίμα ἐσθῆς καὶ πίνης. Μὴ ἀμέλει πλύνειν
 πόδας μοναχῶν ἐρχομένων πρὸς σέ· ζητηθήσεται
 αὕτη ἢ ἐντολὴ παρὰ τῶν ὑπερφανευσάντων αὐτῆν,
 εἰ καὶ ἐπίσκοποι ὦσιν· ὁ γὰρ τούτων Κύριος πρῶτος
 ἐνίψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, παραγγέλλας αὐτοὺς
 οὕτως ποιεῖν. Μὴ γίνου φιλάργυρος, ἢ αἰσχροκερδής.
 Μὴ πολὺ χρῆμα, μὴ θέλε κτᾶσθαι ἀργύριον ἢ χρυ-
 σίον πολὺ, ἢ μόνον ἐφόδιον χάριν καὶ τροφῶν καὶ
 ἀμφίων. Τὸ δὲ περίσσευμα δὸς τοῖς πένησιν· κρεῖτ-
 τον γὰρ ἐν πτωχείᾳ καὶ ἐν ταπεινώσει δουλεύειν Θεῷ
 ἢ ἐν πολυτίμῳ καὶ ἀπάτῃ· οἱ γὰρ τοῦ μαμμωνᾶ φίλοι
 καὶ δούλοι Θεῷ ἀρέσται οὐ δύνανται. Τὸ σύνολον οὖν
 μὴ παραγματεύου. Πολλὰ δὲ χηραὶ εἰσὶ μὴ σπειρου-
 σιν· καὶ οἰκοῦνται ἐν τέχνῃ μὴ ἔχοντες, ἀναγκάζον-
 τες πραγματεύεσθαι· καὶ μένουσι μονάζοντες κο-
 πιῶσιν· πλὴν κἂν τόκους μὴ λάμβανε. Ἀγάπα δὲ
 πάντα ἀνθρώπων· καὶ εἰρήνευε μετὰ πάντων, χωρὶς
 αἰρετικῶν· ὁ γὰρ αἰρετικὸς λύκος ἐστὶ τῆς τοῦ Χρι-
 στοῦ ποίμνης, καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος. Ἐάν
 δὲ ἔχῃς χρήματα· ἢ βρώματα, μετάδος τῷ μὴ ἔχοντι·
 μὴ ἔχων δὲ οὐκ ἐγκληθήσῃ. Ἐάν ἔλθῃ τις δανείσα-
 σθαι ἀπὸ σοῦ τι, καὶ ἔχῃς, ὄδς αὐτῷ· καὶ μετὰ μακρο-
 θυμίας λάβε παρ' αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον καὶ μόνον· καὶ
 δίκαιος ἔσῃ. Καὶ μὴ δολιεύου ἐνώπιον Κυρίου· ἐάν
 γὰρ ἔχῃς γεννήματα, ἢ ἄλλο τι, καὶ ζητεῖ λειπό-
 μενος δανείσασθαι παρὰ σοῦ ἐξ ἀνάγκης, καὶ διὰ τὸ
 μὴ λαβεῖν σε τόκον, πωλῆς τιμιωτέρως ἵνα κερδήσῃ
 διάφορα, τοῦτ' ἐστὶν διπλασιάζων· καταμέμφεται σε
 ἢ Γραφῇ λέγουσα· Ἀρᾶσεται ὁ Θεὸς τοὺς σοφοὺς
 ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Σκέψαι γὰρ καὶ ὄρα, ὅτι
 δανείζων ἐν ἀνάγκῃ τὸν πλησίον καὶ μὴ λαμβάνων·
 ἀνθ' ἐνός τόκου τρεῖς καὶ τέσσαρας ἀρχάς· ἀλλὰ δέκα
 λαμβάνει παρὰ τῷ Θεῷ. Γίνου ταπεινὸς καὶ ἡσύχιος,
 τρέμων διὰ παντός τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Μὴ γίνου
 μάχιμος· μηδὲ τύπτει ἀνθρώπων πολλὰ, εἰ μὴ μόνον
 παιδίον ἐν γράμμασι πρὸς παιδείαν καὶ νοουθεσίαν
 Κυρίου· καὶ αὐτὸ παρατετηρημένως· μόνον διὰ φό-
 δον μετρίως ὀλίγα καὶ ἐλαφρά. Σκόπει μὴ πως διὰ
 σοῦ φόνος γίνηται, καὶ ἀπολέσης τὴν ψυχὴν σου ἐν
 μιᾷ ὥρᾳ· καὶ ἂ δοκεῖς ἔχειν ἀγαθὰ ἐκ νεότητος,
 ἀπρόσδεκτα γένωνται παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς τοῦ Καὶν τὰ
 δῶρα· πολλὰ γὰρ εἰσιν ἀφορμαὶ τοῦ θανάτου. Μὴ
 μυκτηρίζε ἀνθρώπων· μηδὲ βδελύσσοι τινὰ πτωχόν,
 διὰ σχήματι πενιχρῷ παρατηρούμενος τὴν ἐσθῆτα·
 μὴ μαλακοῖς χρωμένους ἱματίους· μὴ ἐσθῆτι τα φα-
 νομένου δικαίου· μὴ ἐν ῥυπαροῖς ἱματίοις προσερχό-
 μενος· καὶ σακκοφορῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων·

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XXVIII.

καὶ φανείς ἀνθρωπάρεστος. Σάκκον δὲ ἂν ἔχῃς, ἵνα
 πενήθῃς τὰς ἀμαρτίας σου, σκόπει μὴ φανῆς τοῖς
 ἀνθρώποις· ἀλλ' ἔσωθεν τοῦ ἱματίου σου ἐν τῇ σαρκί
 σου ἔστω πρὸς δαμασμόν τῶν ἀτάκτων παθῶν. Μὴ
 θέλε δόξαν καὶ ἔπαινον παρὰ ἀνθρώποις ἔχειν. Ὅπως
 τρίχας μὴ τρέφε· ἔκοψε γὰρ τὴ τοιοῦτον σχῆμα ὁ
 Ἀπόστολος· μὴ ξηροῦ τὸ γένειον· μηδὲ περικου-
 ρεῖοις χρωῖ κειρόμενος. Εἰ δύνασαι καὶ ἐβδομάδος
 νηστεύειν, μηδενὶ δείκνυε· καὶ ἔσται ὁ μισθός σου
 πολὺς. Κρεῶν δὲ ἀπέχου· οὐχ ὡς βδελυσσόμενος τὰ
 κτίσματα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀποκόπτων τὸ σῶμα τῆς
 πολλῆς τροφῆς, καὶ ἀνάξιον τὸ αὐτὸ ποιῶν τῶν κα-
 λῶν βρωμάτων, ἀντὶ δὲ τῶν ἐπιγιγνῶν τῶν οὐρανίων
 ἀγαθῶν ὀρεγόμενος· πᾶς γὰρ μετριάζων θαψιλίᾳ
 τροφῶν βοηθεῖ τῷ σώματι· καλὸν δὲ ἐστὶ πάντα
 ἐγκρατεῦσθαι διὰ τὴν πολυσαρκίαν. Οἴνου μὴ λάμ-
 βανε ὅλους· ἢ μόνον τοῦ γεύσασθαι ἐν εὐχαριστίᾳ·
 καὶ εὐλόγει τὸν Θεὸν τὸν κτίσαντα· ἐάν γὰρ καὶ σὺ.
 ὡσπερ ὁ τίμιος Τιμόθεος, διὰ πολλὴν ἐγκράτειαν εἰς
 νόσον περιπτεσθεῖν ἔχῃς, ὀλίγω ὀίνῳ χρωῖ· τὸ γὰρ ὀλί-
 γον φάρμακόν ἐστιν ἰάσεως· πολὺ δὲ αὐτῷ χρωόμενος
 ἀμφοτέροις ἀσθενείαις σεαυτὸν περιβαλεῖς· εἰ δ'
 ἔως ποτηρίων δύο ἢ τριῶν· περισσὸν δὲ μὴ. Εἰ δύ-
 νασαι ἀνυπόδητος ὀδεύειν, γενναίως ποιήσεις· εἰ δὲ
 ἀνάγκη ἐστὶν ὑποδήσεως, ψιλὰ ἔσονται τὰ ὑποδήματά
 σου· καὶ μὴ θέλε κατακεκοσμημένοις ὑποδήμασι,
 κοσμηκῶ σχήματι μὴ περιδέεσθαι. Τοῖς παροῦσιν
 ἀρκοῦ μετρίως. Εἰ δὲ περισσὸν κρέας καὶ οἶνος,
 δίδου αὐτὰ πτωχοῖς, ὄρφανοῖς, χήραις, ἀδύνατοις,
 ξενοῖς, ἀσθενούσι, καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ· καὶ ἔσται ὁ
 μισθός σου πολὺς. Ἐάν ἐπὶ ξένης, μὴ θέλῃς ἔστυν
 κομπάζειν· ἀλλ' ἴσως γίνου τοῖς ἀδελφοῖς σου ἐν
 λαχάνοις χρωόμενος, καὶ ἑτέροις βρώμασιν. Ἐάν δὲ
 χρεῖα ἐστὶ, χρεὶ καὶ ἰχθῦος μεταλαμβάνειν. Πάλιν δὲ
 λέγω· ἐάν ἀβρωσθήσῃς καὶ λάβῃς, οὐκ ἐστὶν ἀμαρ-
 τία· εἰ δὲ ἤττηθῃς ἐν τῇ νόσῳ βαρέως, καὶ φάγης
 ἐπιθυμῆ τὸν ὀλίγον· διὰ τὴν ἀσθενείαν τῆς σαρκός
 σου οὐκ ἐστὶ κρίμα· ἤττημα μὲν σοὶ ἐστὶν· μὴ λό-
 γισαι δὲ αὐτὸ ἀμαρτίαν· λυπήθητι δὲ, ὅτι ἀνεκόπης
 τῆς πολιτείας σου, καὶ ὑπεχαλάσθης τοῦ στερεοῦ
 λογισμοῦ. Εἰ δὲ καὶ λουτρῷ χρῆσασθαι ἀναγκασθῆς
 διὰ τὴν νόσον καὶ ἀπαξ καὶ δις, οὐκ ἐστὶν ἐγκλημα·
 ὑγιαίνων δὲ οὐ χρεῖαν ἔχεις λούσασθαι· κἂν ἱερεὺς
 εἶ· ἀλλὰ μᾶλλον ὑγιαίνοντος τοῦ σώματος χαμεύνην
 ὀλεε καὶ βιάζεσθαι εἰς πάντα. Πρὸ πάντων δὲ τέχνην
 γίνωσκε· ἢ ἐν ἀργῷ ἐργάζου· ἵνα μὴ ἀργὸς ἐσθῆς
 τὸν ἔρπον· μᾶλλον δὲ ἐργάζου ἐν τοῖς ἐργοχείροις
 σου, ἵνα ἔχῃς δοῦναι πτωχοῖς καὶ ξένοις, ὄρφανοῖς τε
 καὶ χήραις· καὶ ἦν μεταξὺ ἀδελφῶν οἰκῆς, καὶ ἔχῃς
 γονικὸν χωρίον, δικαίως συνάγων καρπούς, καὶ μὴ
 ἐξ ἀδικίας καὶ πλεονεξίας· πρῶτον τὰς ἀπαρχάς σου
 τοῖς ἱερεῦσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρόσφερε· ἔπειτα
 χήρας καὶ ὄρφανούς ἀνάπαυε, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀδυ-
 νάτους, ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων· μὴ ἀπὸ τόκων καὶ
 πλεονεξίας. Εἰ δὲ καὶ μόνος καθέξῃ, μὴ ὑβρίζῃς τὴν
 ἀσκησιν τῆς ἡσυχίας· εἰ ἐν μοναστηρίῳ ἡσυχάζεις,
 καὶ κτήσῃ χωρίον καὶ πραγματεύῃ καὶ ἡσυχάζεις·
 ἀλλ' ἐμπαίζεις καὶ ἐμπαίξεται. Καθήμενος ἐν μονα-
 στηρίῳ, μὴ θέλε ἀργὸς εἶναι, καὶ ὑπὸ ἄλλων τρέ-

φροσβαί· ἵνα τὴν ἐφήμερον ἔχῃς τροφήν. Καὶ εἰ ἐτέ-
 ρους νέους ἔχεις περὶ σεαυτὸν, πρῶτον μὲν ταπεινο-
 φροσύνην διδάσκει· καὶ μὴ θέλει αὐτοὺς εἶναι διδασκά-
 λους. Ἐὰν ἰδῇς ψυχὰς σωζομένας διὰ σοῦ, σπουδάσον
 τελειῶσαι τῶν πέντε ταλάντων, ὧν εἰληφας ἀπο-
 λαβεῖν τὰ διπλάσια. Μερίμνα ἐπιμελῶς τὰς περὶ
 σεαυτὸν ψυχὰς· καὶ ἐπίστυφε πάντοτε τοὺς νεωτέ-
 ρους ἰδιάζειν ἕκαστον τούτων, ἐν τῇ ὁμιλίᾳ καὶ τῇ
 συναναστροφῇ τῆς τραπέζης, καὶ συνάξεως τῆς
 ψαλμωδίας· ἐν δὲ τῷ ὕπνῳ αὐτοὺς, ἔχειν ἕκαστον
 σάκκον κεκρυμμένον, ἵνα ἐν τῇ εὐχῇ τῆς νυκτὸς
 ἔτοιμος εὐρέθῃ· σπουδάσει ἀγρυπνεῖν ἐν ψαλμοῖς καὶ
 ὕμνοις, καὶ εὐχαῖς ἐν μέτρῳ· καὶ ἐν ἡμέρᾳ μὲν
 εὐχεσθαι συμμετρῶς, καὶ ἐν νυκτὶ ὡσαύτως· μὴ
 χρονίζειν δὲ ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ βαττολογεῖν· σὺν
 μέτρῳ δὲ ψάλλειν· ἵνα μὴ περικακῶσιν αἱ ψυχαί. **B**
 Θέλει δὲ τοὺς παῖδας σιωπητικῶς προδιδάζειν. Εἰς
 καπηλεῖον ὄλους μὴ εἰσέλθῃς· ἀλλ' ἐὰν ἀνάγκη γένη-
 ταί σοι, ἐπὶ ξένης γενομένῳ, καὶ χρεῖαν ἔχῃς ἐδέ-
 σματος· ἀποστειλας ἀγόρασον· καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ φάγε
 καὶ πίνε, ἐν τόπῳ ἀνακεχωρισμένῳ. Ἐὰν δὲ μὴ ἦ
 ἐκκλησία ἐν τῷ τόπῳ, ἢ ἐκκλησία ὀρθοδόξων, καὶ
 ἀνάγκη σοι γένηται εἰσελθεῖν ἐν πανδοχείῳ· μὴ θέλει
 μείναι ὅπου εἰσὶν γυναῖκες, μήτε εἰς καπηλεῖον,
 μήτε μετὰ τῶν εἰσιόντων· εἰπερ ἔστι σοι δύναμις, μηδὲ
 εὐξῆ μετ' αὐτῶν· εἰ δὲ ἀνάγκη γένηται, καὶ συγχο-
 ρηθῆς αὐτοῖς· ὑπὸ τῶν μειζόνων οἱ συγχωρήσαντες
 βφονταί· σὺ δὲ τούτων παραφυλάσσω, γυμνάζων
 σεαυτὸν. Αὐταὶ μὲν ἐντολαὶ ἀρμόζουσιν μοναχοῖς καὶ
 ἱερεῦσι, καὶ πᾶσι τοῖς ἐγκρατευστένοισι χήραις τε
 καὶ Χριστιανοῖς ἀληθινοῖς τοῖς ἐν γάμῳ σεμνῶ πολι-
 τευομένοις· εἰ δὲ τις ἱερεὺς τυγχάνει, ὀφείλει τὴν

ἱερωσύνην φυλάξει σὺν τοῖς λοιποῖς κληρικῶς μετὲ
 τῶν ἐντολῶν τούτων· τοιοῦτος γὰρ θέλει εἶναι νη-
 φάλιος, σπουδαῖος ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἀνεξίκακος,
 χρηστὸς, φιλόρφανος, φιλόπτωχος, φιλόξενος, φι-
 λάγαθος, ἡρεμὸς, στερεὸς τῇ πίστει καὶ λόγῳ καὶ γνώ-
 μη, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος,
 ἀπεχόμενος γυναικῶν, πρωτότυπος σπουδάζειν τῇ
 Ἐκκλησίᾳ, τῇ συνάξει τῆς ψαλμωδίας· μὴ ἀμελεῖν
 τοῦ ποιμνίου· μὴ βδελύττεσθαι τινα· μὴ πλῆκτιν,
 μὴ εἶναι πάροινον, μὴ φιλάργυρον, κατὰ τὸν Ἀπό-
 στολον λέγω· μὴ προσωπολήπτην, τοῦ ἐλέγξει ἐν
 παραπτώμασι μικροῦς τε καὶ μεγάλους, ἰδίους καὶ
 ἀλλοτρίους· μὴ ἔσῃ ψωριᾶν τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης·
 ἀλλὰ μᾶλλον καθαρίζειν αὐτὰ, πρῶτον διὰ τῆς μετα-
 νοίας, εἴτα πάλιν συναγελάζειν αὐτὰ ἐν τῇ μάνδρᾳ,
 τούτέστιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ταῖς χήραις, καὶ πᾶσι
 τοῖς λαϊκοῖς τοῖς κατηγουμένοις, τοῖς λαϊκοῖς καὶ
 μονάζουσιν, καὶ τοῖς ἐν σεμνῷ γάμῳ πολιτευομένοις
 παραγγέλλειν μετανοεῖν· καὶ τοῦτο οὐχ ὡς διαφόρου
 νόμου, καὶ ἑκάστου λόγου διαστελλομένου· ἀλλ' εἰς
 ἔστιν· διαστελλόμενος δὲ ἐν πᾶσιν Χριστιανοῖς· ταῖς
 γυναῖξι δὲ παραγγέλλειν ὄλους μὴ λαλεῖν, μηδὲ κἂν
 ἕνα λόγον ἐν ψιθυρισμῷ· μήτε συμπάλλειν μοναχοῖς,
 μήτε συνυπακούειν· εἰ μὴ μόνον σιγᾶν καὶ εὐχεσθαι
 τῷ Θεῷ δι' ἐντεύξεως καὶ σεμνῆς πολιτείας· μὴ
 ἔχειν αὐτὰς λαμπρὰν ἐσθῆτα, μηδὲ χρυσόπαστα ἐν-
 δύματα, ἢ κόσμια διὰ μαργαριτῶν· μηδὲ τὰ πρόσωπα
 αὐτῶν τελείως φαίνεσθαι μήτε ἐν ἀγορᾷ μήτε ἐν ἐκ-
 κλησίᾳ. Αὐταὶ εἰσιν αἱ σακῆριοι διδασκαλίαι τῶν
 ἁγίων τριακοσίων ὀκτώ καὶ δέκα θεοφόρων Πατέρων,
 αἱ ὀδηγοῦσαι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν τοὺς πιστευόντας
 εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα· ἢ πρέπει πᾶσα
 δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ORDO PRÆCEDENTIUM EDITIONUM

CUM ORDINE IN HAC NOVISSIMA EDITIONE INSTITUTO COLLATUS (a).

EDITIO PARIISIENSIS ANNI 1627.

TOMUS I.

Numerus prior paginam Parisiensis illius, secundus nostræ significat.

Oratio contra gentes, pag. 1.	T. I, col. 1	De incarnatione Verbi Dei, 591.	T. IV, 89
Oratio de incarnatione Verbi, 53.	— 95	De natura humana suscepta, 595.	T. II, 983
Disputatio contra Arium in concilio Nicæno, 111.	T. IV, 437	De incarnatione Christi contra Apollinarium, 614.	T. II, col. 1091
In illud dictum : <i>Omnia tradita sunt mihi a Patre</i> , etc., 149.	T. I, 207	Oratio contra Apollinarium, 653.	— 1131
Epistola ad Adelphium fratrem, 155.	T. II, 1071	Oratio contra gregales Sabellii, 650.	T. IV, 95
Epistola ad Maximum philosophum, 162.	— 1085	Oratio quod unus sit Christus, 664.	— 121
Oratio contra eos, qui dicunt Filium creaturam esse, 166. <i>Est epistola 2 ad Serapionem.</i>	— 607	Epistola ad Serapionem de morte Arii, 670.	T. I, 679
Epistola ad Serapionem contra eos, qui dicunt, Spiritum sanctum esse creaturam, 175. <i>Epistola 1 ad Serapionem.</i>	— 529	Apologia ad imperatorem Constantium, 673.	— 593
Testimonia ex sacra Scriptura de naturali communiōe similis essentialis inter Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, 209.	T. IV, 29	Apologia I de fuga sua, 701.	— 643
Expositio fidei, 240.	T. I, 197	Apologia II, 773. <i>Est Apologia contra Arianos.</i>	— 239
Liberii Rom. pontificis ad Athanasium epist., 245.	T. IV, col. 1441	Epistola ad omnes ubique solitariam vitam agentes, 808.	— 691
Athanasii ad Liberium responsum, 244.	— 1445	Populi Alexandrini protestatio, 866. <i>In Historia Arianorum ad monachos.</i>	— 791
Epistola de fide ad Jovianum, 245.	T. II, 845	Epistola de synodis Arimini et Seleuciæ, 869.	T. II, 681
Narratio de concilio Nicæno, 248.	T. I, 411	Epistola ad Africanos, 931.	— 1029
Contra Arianos orationes quinque. Prima, 285. <i>Est epistola ad episcopos Ægypti et Lybiæ.</i>	— 1445	Epistola ad omnes ubique orthodoxos, 942. <i>Est epist. encyclica.</i>	T. I, col. 219
Secunda, 306. <i>Est prima.</i>	T. II, 845	Epistola ad Joannem et Antiochum, 951.	T. II, 1165
Tertia, 371. <i>Est secunda.</i>	T. I, 411	Epistola ad Palladium, 952.	— 1167
Quarta, 453. <i>Est tertia.</i>	T. I, 535	Epistola ad Dracontium, 953.	T. I, 515
Quinta, 519. <i>Est quarta.</i>	T. II, 9	Epistola ad Marcellinum de interpretatione Psalmorum, 959.	T. III, 9
Epistola de sententia Dionysii Alexandrini, 548.	— 145	De Sabbatis et circumcissione, 984.	T. IV, 153
Epistola catholica, 570.	T. II, 9	In illud, <i>Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis</i> , 990. <i>Est pars epistolæ quartæ ad Serapionem.</i>	T. II, 645
Refutatio hypocriseos Meletii, Eusebii et Pauli Samosatensis, 572.	T. I, 477	In illud, <i>Profecti in pagum</i> , etc., 1000.	T. IV, 169
Epistola ad Antiochenses, 574.	T. IV, 81	De passione Domini nostri Jesu Christi, 1002.	— 185
Epistola ad Epictetum, 581.	— 85	De sanctissima Deipara Virgine, 1048.	— 917
	T. II, 793	De virginitate, 1065.	— 251
	— 1049	Homilia de semente, 1080.	— 143
		Oratio contra omnes hæreses, 1097.	— 501

(a) De his quæ editioni nostræ accedere adeat Lector *Elenchum* voluminibus præfixum, quem hic non est cur recudamus. EDIT.

TOMUS II.

Oratio in Ascensionem Christi, Joanne Lampadio interprete, pag. 1.	T. IV, 1091	Adversus eos qui Deum Verbum impatibilibiter passum dicunt, 304.	— 1357
Oratio de Melchisedech, eodem interprete, 7.	— 525	Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus ut voluit, 307.	— 1359
Ad Serapionem epistola de Spiritu sancto, Erasm. Rot. interp. 10. <i>Est tertia ad Serapionem.</i>	T. II, 321	Adversus eos qui dicunt simpliciter esse locutiones accipiendas, nec quid illæ significant considerandum, cum omnium hominum captum excedant, 309.	— 1363
Ad eundem de Spiritu sancto, alia epistola, eodem interprete, 16. <i>Est quarta.</i>	— 377	Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus Sermo carne, 311.	— 1365
Contra Arianos oratio brevis et concisa, incerto interprete, 22. <i>Est latinica epistolæ ad episcopos Ægypti et Libyæ.</i>	T. I, 535	Adversus eos qui quærunt qualem pœnam Judæi daturi sint, si non occidissent Deum, 314.	— 1369
Colloquium Arianorum primum, habitum Antiochiæ cum Joviano imperatore, Joanne Lampadio interprete, 27.	T. II, 849	Adversus eos qui dicunt, Judæus est, qui non confitetur Deum esse passum, 316.	— 1373
Colloquium secundum eorundem, eodem interprete, ibid.	— 851	Adversus eos qui dicunt angelos, cum Abrahamo edentes, carnis naturam omnino non induisse, 318.	— 1377
Colloquium eorundem tertium, eodem interprete, 28.	— 851	Adversus eos qui nullum miraculum imminuunt, eo quod carnem negant, 320.	— 1379
Colloquium aliud ad vestibulum palatii habitum cum Lucio, eodem interpr., 29.	— 853	Adversus eos qui danno afficiunt genus nostrum, eo quod negant Servatorem ex natura nostra sumpsisse primitias, 323.	— 583
De incarnatione, eodem interprete, 30.	T. IV, 25	Adversus eos qui volunt simpliciter iis quæ dicta sunt credendum esse, nec considerandum quid conveniat, et quid non conveniat, 325.	— 1385
Symbolum Athanasii, incerto interprete, 31.	— 1367	Adversus eos qui duarum naturarum discrimen post passionem et ascensionem tollunt, 328.	— 1391
Epistola Joviani imper. ad Athanasium, Joanne Lampadio interpr., 33.	T. II, 845	Quæstiones ad Antiochum, Joanne Reuchlino, Valentino Ampelandro, et Joanne Lampadio interpr., 331.	— 553
Athanasii responsum, eodem interpr., 34.	T. IV, 531	Dicta et interpretationes parabolæ sancti Evangelii, 394.	T. IV, col. 711
Epistola Athanasii ad Animum, Joanne Curterio interprete, 35.	T. II, 1169	Quæstiones aliæ, Joanne Lampadio interprete, 437.	— 773
Fragmentum epistolæ XXXIX festalis, eodem interprete, 38.	— 1175	Vita sancti Antonii, Davide Hoeschelio interprete, 450.	T. II, 855
Epistola Athanasii ad Rufinianum, eodem interprete, 40.	— 1179	In sanctam Parascevem sermo, Petro Pantino Tiletano interprete, 506.	T. IV, 1053
Definitiones quædam, 42.	T. IV, 535	Fragmenta commentariorum in Psalmos, 511.	T. III, init.
Synopsis sacræ Scripturæ, Wolf. Musc. interprete, 55.	— 283	Alia fragmenta e variis variarum auctorum operibus deprompta, 541.	
Dialogi V de Trinitate T. B. interpr., 158.	— 1115	De unita deitate Trinitatis ad Theophilum, lib. i, 550. De propriis personis et unito nomine Deitatis, lib. ii, 554. De assumptione hominis contra Marcellinum, lib. iii, 557. De singulis nominibus contra Potentini Urbici hæresim, lib. iv, 563. De unita ac sempiterna substantia Trinitatis, lib. v, 565. De beatitudine Filii Dei, et præsumptione sectæ pessimæ, lib. vi, 569. De professione regulæ catholicæ et increpatione hæreticæ, lib. vii, 572. De Ariana et catholica confessione, lib. viii, 575. De fide sua, lib. ix, 583. De unitate fidei, lib. x, 586. De fide unitatis, et trinitatis Patris, et Filii, et Spiritus sancti, lib. xi, 587. <i>Memorantur tantum, utpote alias jam edita.</i>	T. IV, 1453
Sermo forma dialogi orscriptus, in quo colloquuntur Orthodoxus et Macedonianus, 261.	— 1291	Disputatio D. Athanasii cum Ario Laodiceæ habita, 602.	— 1459
Ejusdem Athanasii colloquium aliud adversus Macedonianum, de quæstione: An Dei Verbum corpus animatum gestarit, 286.	— 1329	Ad monachos exhortatio, 619.	— 1557
Ejusdem epistola cujusdam, ut videtur, præfationis loco scripta, in qua motuum ecclesiasticorum tragœdia, 291.	— 1337		
Disceptatio adversus eos qui in veritate dijudicanda solius judicio multitudinis feruntur, 293.	T. IV, 1339		
Adversus eos qui nec quærendum nec loquendum ex Scriptura præcipiunt, sed in sua fide acquiescendum, 294.	— 1341		
Adversus eos qui maligne nobis obijciunt illud: <i>Verbum caro factum est</i> , 296.	— 1345		
Adversus eos qui unam in Christo naturam esse contendunt, 299.	— 1349		
Adversus eos qui naturæ carnis confessores loco Trinitatis Quaternitatem dicunt docere, 300.	— 1349		
Adversus eos qui humanæ in Christo Domino naturæ confessores spem suam in homine dicunt defigere, 302.	— 1353		

Epistola Athanasii et Ægyptiorum episcoporum ad Marcum papam Romanum, 623.	—	1445	<i>substernebant vestimenta</i> , 663.	—	1033
Marci papæ rescriptum, 624.	—	1447	In sanctam quintam feriam, et in proditionem Judæ, 669.	—	1047
Segnimentum in passionem Salvatoris alicunde ex Athanasio divulgum, 625. <i>Est fragmentum ex lib. de Passione Domini.</i>	T. IV, col.	201	In sanctum Pascha, et in recens illuminatos Sabbato in albis, 675.	—	1081
De passione imaginis Domini nostri Jesu Christi duplex Græcæ tantum, 627.	—	797	In cæcum a nativitate, Joan. ix, 679.	—	1001
Cum interpretatione Latina aliquantum variante, 633.	—	805	In sanctos Patres et prophetas, et venerandam Ecclesiam, psalmumque tricesimum quartum, 692.	—	1061
Declaratio Levitici, 637. <i>Est fragmentum ex oratione à contra Arianos.</i>	T. II,	515	D. Gregorii Nazianzeni oratio in sanctum Athanasium, Græco-Latine, 5. <i>In Vitis Athanasii.</i>	<i>in Proleg.</i>	
Fragmentum alicunde divulgum, T. II, p. 640. <i>Est cento variis fragmentis constans: primum habetur tom. I, col. 429, secundum est liber De Sabbatis et circumcissione.</i>	T. IV,	153	Vita et status ejusdem sancti Athanasii, incerto auctore, 26.	—	—
In descriptionem sive censum beate Virginis, 645.	—	959	Vita ejusdem ex Simeone Metaphraste, eodem interprete, 61.	—	—
In illud Matth. xxi, 2, <i>Ita in castellum quod contra vos est, etc.</i> , 654.	—	1023	Vita ejusdem ex historia sanctorum Aloysii Lipomani Veronensis, 92. <i>Duas postremas nostra completitur.</i>	—	—
In illud Lucæ xix, <i>Eunte autem illo,</i>			Oratio de vita, certaminibus, et laudibus sancti Athanasii a viro quodam docto, ante aliquot annos conscripta, 115.		

EDITIO MAURINO-VENETA.

TOMI PRIMI PARS PRIMA.

Numerus prior paginas editionis Maurino-Venetæ, posterior nostræ significat.

Oratio sive liber contra gentes, p. 1.	T. I, col. 1	tium, 253.	T. I, col. 593		
Oratio de Incarnatione, 38.	—	95	Apologia de fuga sua, 253.	—	643
Expositio fidei, 79.	—	197	Epistola ad Serapionem, de morte Aarii, 269.	—	679
In illud: <i>Omnia mihi tradita sunt a Patre</i> , 82.	—	207	Epistola ad monachos, 271.	—	691
Encyclica ad episcopos epistola, 87.	—	219	Historia Arianorum ad monachos, 272.	—	695
Apologia contra Arianos, 97.	—	239	Condemnatio Aarii, epistola synodalis Alexandri episc. Alex., 313.	—	797
Epistola de Nicænis decretis, 164.	—	411	Oratio I contra Arianos, 319.	T. II,	9
Epistola de sententia Dionysii, 191.	—	477	Oratio II contra Arianos, 369.	—	145
Epistola ad Dracontium, 207.	—	513	Oratio III contra Arianos, 435.	—	321
Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ, 213.	—	535	Oratio IV contra Arianos, 489.	—	377
Apologia ad imperatorem Constan-					

PRIMI TOMI PARS SECUNDA.

Epistola I ad Serapionem de Spiritu sancto, 517.	T. II,	529	Vita sancti Antonii, 631.	—	855
Epistola II ad Serapionem, 545.	—	607	Epistola prima ad Orsisiium, 695.	—	977
Epistola III ad Serapionem, 551.	—	623	Epistola secunda ad Orsisiium, 694.	—	978
Epistola IV ad Serapionem, 556.	—	657	Narratio Athanasii ad Ammonium, 694.	T. II, col.	979
Epistola de synodis Arimini et Seleuciæ, 572.	—	681	Liber de Incarnatione Dei Verbi et contra Arianos, 696.	—	983
Tomus seu epistola ad Antiochenos, 615.	—	793	Epistola ad Afros, 712.	—	1029
Epistola Joviani ad Athanasium, 622.	—	845	Epistola ad Epictetum, 720.	—	1049
Epistola Athanasii ad Jovianum, <i>ibid.</i>	—	<i>ibid.</i>	Epistola ad Adelphiium, 728.	—	1071
Petitiones ad Jovianum imperatorem, 624.	—	850	Epistola ad Maximum philosophum, 735.	—	1085
			Liber I contra Apollinarium, 736.	—	1091

Liber II contra Apollinarium, 750.	—	1151	Fragmenta ex <i>Panoplia</i> Euthymii, 1012.	T. II, col. 1223
Epistola ad Joannem et Antiochum, 765.	—	1165	Interpretatio in Symbolum, 1016.	— 1231
Epistola ad Palladium, <i>ibid.</i>	—	1167	Fragmentum aliud, 1017.	— 1233
Epistola ad Amun, 765.	—	1169	Fragmenta a Patre Felckmanno collecta, 1019.	— 1237
Ex epistola heortastica, seu festali, 767.	—	1175	De novem insanabilibus morbis Herodis, 1025.	— 1251
Epistola ad Rufinianum, 768.	—	1179	De falsis prophetis, 1026.	— 1254
Epistola prima ad Luciferum, 770.	—	1181	In illud: <i>Qui respicit mulierem, etc., ibid.</i>	— 1254
Epistola secunda ad Luciferum, <i>ibid.</i>	—	1182	In illud: <i>Laudate Dominum de terra, etc., ibid.</i>	— 1255
Epistola ad monachos, 771.	—	1185	Fragmentum ex sermone contra omnes hæreses, 1027.	— 1255
Fragmentum epistolæ S. Athanasii, filiis suis, 772.	—	1189	Fragmentum in illud: <i>Si oculus tuus scandalizat te, etc., ibid.</i>	— 1255
Liber de Trinitate et Spiritu sancto, 773.	—	1191	Fragmentum Græce ex epistola ad Euppsychium, 1028.	— 1215
Epistola ad Marcellinum, 784.	T. III, 9	—	Fragmentum ex epistola ad Epiphanium, <i>ibid.</i>	— 1257
Expositiones in Psalmos, 804.	—	45	Fragmentum epistolæ ad Antiochenos, <i>ibid.</i>	— 1259
Fragmenta quedam expositionum in Psalmos, 985.	—	547	Fragmenta ex Facundo Hermianensi, 1029.	— 1260
Excerpta Commentarii in Job, 1005.	—	1343	Fragmentum epistolæ ad Diodorum Tarsensem ex Facundo, <i>ibid.</i>	— 1261
Fragmenta Commentarii in Cantica, 1005.	—	1347	Fragmenta ex concilio Hispalensi, <i>ibid.</i>	— 1261
Fragmenta Commentarii in Mattheum, 1006.	—	1361		
Fragmenta Commentarii in Lucam, 1009.	—	1389		
Fragmentum Commentarii in Epistolam ad Hebræos, 1011.	—	1403		

TOMUS II.

DUBIA.		Homilia in Nativitatem Præcursoris, 529.	905
De Incarnatione Dei Verbi, pag. 1. T. IV, col. 25	25	Sermo in Annuntiationem Deiparæ, 534.	913
Testimonia ex Scriptura sacra, 2.	29	Sermo in descriptionem sanctæ Mariæ, 544.	959
Epistola catholica, 22.	81	Sermo in Nativitatem Christi, 350.	959
Relutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis, 24.	85	Sermo in occursum Domini, 355.	973
De Incarnatione Dei Verbi, 25.	89	Sermo in cæcum a nativitate, 365.	1001
De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia, et contra Sabellianos, 28.	95	Homilia in illud Matthæi: <i>Ite in castellum, etc., 374.</i>	1023
Quod unus sit Christus, 38.	121	Homilia in illud: <i>Eunte autem illo, etc., 377.</i>	1033
De Sabbatis et circumcisione, 42.	133	Homilia in sanctam quintam feriam, 382.	1047
Homilia de semente, 45.	143	Sermo in Parasceven, 385.	1053
In illud: <i>Profecti in pagum, etc., 55.</i>	169	Homilia in SS. Patres et prophetas, 388.	1061
In passionem et cruceu Domini, 61.	185	Sermo in sanctum Pascha, 392.	1073
De virginitate, 84.	251	Sermo in sanctum Pascha et recens illuminatos, 395.	1081
Synopsis Scripturæ sacræ, 96.	283	Sermo in Assumptionem Domini, 398.	1091
SPURIA.		Sermo in sanctum Andream, 402.	1101
Disputatio contra Arium in concilio Nicæno, 158.	437	Sermo alius, 405.	1107
Sermo contra omnes hæreses, 181.	501	Dialogus I De Trinitate, 407.	1115
Historia Melchisedec, 189.	525	Dialogus II De Trinitate, 425.	1157
Epistola ad Jovianum imp., 192.	551	Dialogus III De Trinitate, 440.	1201
Liber de Definitionibus, <i>ibid.</i>	553	Dialogus IV De Trinitate, 458.	1249
Doctrina ad Antiochum, 202.	553	Dialogus V De Trinitate, 464.	1255
Ad Antiochum de pœnis inferni, 213.	589	Sermones XX contra diversas hæreses, 473.	1289
Quæstiones ad Antiochum, 217.	597	Syntagma ad quemdam politicum, 514.	1395
Quæstiones in Evangelia, 253.	699	Sermo iis qui sæculo renuntiarunt, 520.	1409
Fragmentum de imaginibus, 257.	709	Doctrina ad monachos, 524.	1421
Quæstiones in Scripturam, 258.	711	De templo Athenarum, 527.	1427
Quæstiones aliæ, 280.	773	De corpore et anima, 529.	1431
Historia imaginis Berytensis, 289.	797	De S. Trinitate, liber I, 532.	1459
Aliud ejusdem Historiæ exemplar, 292.	805	Disputatio cum Ario coram Probo iudice, lib. II, 562.	1459
Aliud ejusdem exemplar Latine, 295.	813	Pontificum Romanorum et Athanasii epistolæ, 597.	1441
Aliud exemplar Latine, 298.	819	Vita S. Syncreticæ, 615.	1485
Sermo contra Latinos, 299.	825	Exhortatio ad monachos, 642.	1557
Syntagma doctrinæ, 304.	831	Exhortatio ad Sponsam Christi, 644.	1557
Monasticæ vitæ institutio, 507.	845	Epistola Athanasii ad episcopum Persarum, 650.	1561
Epistola 1 ad Castorem, 309.	849	Epistola Dionysii Alexandrini ad Paulum	
Epistola 2 ad Castorem, 317.	871		

Samosatensem, 652.	1562	Quarta formula Græce et Latine, 661.	1587
Symbolum <i>Quicumque</i> cum Græca versione, 658.	1581	Binæ formulæ Gallico idiomate perantiquo, 662.	1591
Secunda formula Interpretationis Græcæ Symboli <i>Quicumque</i> , 659.	1585	Commentarius in Symbolum <i>Quicumque</i> , 664.	1595
Tertia formula Græce, 660.	1585	De Trinitate opusculum, 667.	1607
		De Paschate opusculum, 668.	1605

TOMUS III.

Preliminaria. — Præfatio in opera Athanasii quæ nunc primum collecta publicantur, III.	T. I, p. x.	Sermo de patientia in calamitatibus sui temporis, 42.	T. II, 1295
Montfauconii Animadversiones novæ in vitam et scripta Athanasii, VII.	T. I, p. CLVI.	Homilia in ramos Palmarum, 48.	— 1309
Legatio Marcelli et Ecclesiæ Ancyranæ ad Athanasium et episcopos Ægypti per Eugenium Diaconum, pag. 1, exstat tom. XVIII.		Opusculum in dictum Apostoli, <i>Novi hominem raptum usque ad tertium cælum</i> , 49.	T. III,
Sermo major de fide contra Arianos et Dimocritas, 4.	T. II, col. 1261	Opusculum in dictum Apostoli, <i>Datus est mihi stimulus carnis meæ</i> , 50.	—
Fragmentum sermonis de fide, ex Bibliotheca Coisliniana, 15.	— 1291	Argumentum seu <i>προθεωρητα</i> in Psalmos, 52.	— 55
Fragmentum de Paulo Samosateno, 16.	— 1293	Supplementa in Psalmos, 53.	T. II, 1313
Fragmentum Historiæ Stephani Antiocheni, et de ejus contra Euphratem Coloniensem insidiis, <i>ibid.</i>	— 1293	Fragmenta contra Macedonianos, 74.	— 1315
Epistola ad monachos, an precandum cum Arianis, 17.	— 1294	Item duo alia contra eosdem, 75.	— 1315
Commentaria sive sermones Athanasii in Matthæum, opus mutilum, 19.	T. III, 1361	Fragmentum de amuletis, 76.	— 1319
Ex Commentariis in Lucam, 52.	— 1389	Fragmenta alia, <i>ibid.</i>	— 1319
Homilia in Canticum canticorum, 37.	— 1347	Brevis expositio fidei, 78.	— 1319
		Fragmenta ex epistolis festalibus, <i>ibid.</i>	
		Frammento insigne di storia ecclesiastica del quarto secolo, 82.	— 1331
		Epistola ad Papam et clerum Persarum, 95.	T. IV, 1561
		Interpretatio in Psalmos, seu <i>De titulis Psalmorum</i> .	T. III, 591

* Ea inter uncas posita Expositioni inseruimus.

** Leguntur in editione pleniori card. Mai, Opp. t. II.

INDEX OPERUM S. ATHANASII

Ordine qui vulgo in antiquissimis codicibus circumfertur.

<i>Liber contra Gentes.</i>	<i>Epistola prima ad Serapionem de Spiritu sancto.</i>
<i>Liber de Incarnatione.</i>	<i>Epistola secunda ad Serapionem de Filio.</i>
<i>De Incarnatione, contra Paulum Samosatenum.</i>	<i>Epistola tertia ad Serapionem de Spiritu sancto.</i>
<i>De Incarnatione, contra Arium et Apollinarium.</i>	<i>Epistola quarta ad Serapionem de Spiritu sancto.</i>
<i>De Incarnatione Christi, [contra Apollinarium I.</i>	<i>Epistola de decretis Nicænis.</i>
<i>De salutari adventu Christi, contra Apollinarium II.</i>	<i>Epistola Eusebii Cæsariensis ad Cæsarienses. In codice Regio 2284 hic adjiuntur, Condemnatio Arii et epistola Alexandri, necnon epistolæ aliæ synodi Nicænæ et Constantinæ Magni imper. alibi cussæ.</i>
<i>Contra omnes hæreses.</i>	<i>De sententia Dionysii.</i>
<i>Epistola ad Epictetum Corinthi.</i>	<i>Apologia de fuga.</i>
<i>Expositio fidei.</i>	<i>Apologia contra Arian</i>
<i>Epistola Liberii ad Athanasium.</i>	<i>Epistola synodi Alexandrinæ : quæ in ea ipsa Apologia habetur.</i>
<i>Epistola Athanasii ad Liberium.</i>	<i>Epistola encyclica : olim Ad orthodoxos inscripta.</i>
<i>Ad Antiochenos Tomus.</i>	<i>Epistola ad Serapionem de morte Arii.</i>
<i>De æterna existentia Filii, contra Sabellianos.</i>	<i>Epistola ad monachos sive ad solitarios.</i>
<i>Oratio : Quod unus sit Christus.</i>	<i>Contestatio Alexandrinorum : habetur ad calcem Epistolæ ad monachos.</i>
<i>Epistola ad Adelphium episcopum.</i>	<i>Epistola de synodis Arimini et Seleuciæ.</i>
<i>Epistola ad Maximum philosophum.</i>	<i>Apologia ad Constantium.</i>
<i>In illud : Euntes in vicum, etc.</i>	<i>Epistola ad Joannem et Antiochum.</i>
<i>Contra Arianos Oratio prima : est epistola encyclica ad Episcopos Ægyptios.</i>	<i>Epistola ad Palladium.</i>
<i>Contra Arianos Oratio secunda : est prima.</i>	<i>Epistola ad Dracontium.</i>
<i>Contra Arianos Oratio tertia : est secunda.</i>	<i>Epistola ad Afros.</i>
<i>Contra Arianos Oratio quarta : est tertia.</i>	<i>Epistola seu Tomus ad Antiochenos : nam bis describitur.</i>
<i>Contra Arianos Oratio quinta : est quarta.</i>	
<i>In illud : Omnia mihi tradita sunt.</i>	
<i>Opusculum de doctrina : excerptum ex aliis operibus, de quo alibi.</i>	
<i>De Sabbatis et Circumcisione.</i>	

Epistola ad Jovianum imperatorem.

Epistola Joviani ad Athanasium.

Petitiones Arianorum ad Jovianum, contra Athanasium.

Sermo in Passionem Domini.

Hic ordo vulgo comparet in veteribus manuscriptis, et mos amanuensium est, ut numerum cujusque libri ad marginem notent, ita ut in nonnullis codicibus cum Athanasii operibus alias bene mul-

tas insertas hic illic variorum epistolas enumerent. Hinc autem factum, ut ubi eadem epistolæ bis exscriptæ jacebant, quod de non paucis observatur, quæ et in Apologia contra Arianos et in Epistola ad monachos exstabant, amanuenses, ne actum agere viderentur, ab iis bis describendis suspesederent, indicando scilicet jam superius haberi hisce verbis Ἐγράφη ὀπίσω ἐν τῷ μῆ', vel, ἐν τῷ ξη', exempli gratia, numerum supra positum notantes.

FINIS TOMI VICESIMI OCTAVI

Ex typis MIGNÉ au Petit-Montrouge.



Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>